

16

HUGONIS GROTII
DE JURE
BELLI AC PACIS
LIBRI TRES,

Cum Annotatis AUCTORIS, nec non J. F. GRONOVII Notis, & J. BARBEYRACII Animadversionibus;

COMMENTARIIS
INSUPER LOCUPLETISSIMIS

HENR. L. B. DE COCCEII
SACRÆ REGIÆ MAJESTATI BORUSSICÆ
QUONDAM A CONSILIIS SECRETIORIBUS,

Sub Titulo GROTII ILLUSTRATI antea editis, nunc ad calcem cujusque Capitis adjectis:

INSERTIS QUOQUE OBSERVATIONIBUS

SAMUELIS L. B. DE COCCEII
HENRICI FILII, REGNI BORUSSICI CANCELLARII,
Ministri status intimi, & Aquilæ Borussicæ Equitis, Hæreditarii in Wusseken, Repko, Kleist, Laas, cet.

Adduntur tandem ipsius GROTII
DISSERTATIO DE MARI LIBERO,
Ac Libellus singularis
DE ÆQUITATE, INDULGENTIA, ET FACILITATE.

TOMUS TERTIUS.

LAUSANNÆ,
Sumptibus MARCI-MICHAELIS BOUSQUET, & Sociorum.

M D C C L I I.

CUM PRIVILEGIO SACRÆ CÆSAREÆ MAJESTATIS.

HUGONIS GROTII
DE JURE BELLI AC PACIS
LIBRI SECUNDI
CAPUT XIII.

De Jurejurando.

I. *Jurisjurandi quanta vis sit etiam ex paganorum opinione.*
II. *Animum deliberatum requiri, nempe ut quis jurare voluerit.*
III. *Verba jurantis obligare in sensu, quo ea creditur accepisse, cui juratum est.*
IV. *Juramentum dolo elicitum quando obliget.*
V. *Juramenti verba non extendenda ultra receptum loquendi morem.*
VI. *Juramentum non obligare de re illicita factum:*
VII. *Aut quod impediat majus bonum morale:*
VIII. *Aut si factum sit impossibile:*
IX. *Quid si impossibile sit ad tempus?*
X. *Jurari Deo nominato, & quo sensu:*
XI. *Sed & nominatis rebus aliis, cum respectu ad Deum.*
XII. *Juramentum esse etiamsi per falsos Deos juretur.*
XIII. *Effectus jurisjurandi: inde obligatio ex jurejurando duplex, tempore jurisjurandi, & postea: quod distincte explicatur.*
XIV. *Quando ex jurejurando jus quaeratur homini, & Deo, quando Deo tantum.*
XV. *Refellitur sententia statuens, eum, qui piratae, aut tyranno juravit, Deo non teneri.*
XVI. *Qui perfido juravit, an implere debeat, distinctione explicatur.*
XVII. *Cum Deo soli quis obligatus fuit, heredem ejus ad nihil teneri.*
XVIII. *Perjurum non esse, qui non implet nolenti impleri, aut sublata qualitate ejus, cui sub illa qualitate juratum est.*
XIX. *Quando irritum sit quod contra juramentum fit.*
XX. *Superiorum actus quid possit circa id, quod subditus juraverit, aut quod subdito juratum est, cum distinctionibus exponitur.*
XXI. *Monita Christi de non jurando, ad quale juramentum proprie pertineant.*
XXII. *Quae fides injurata juramenti vim ex more habeat.*

+ I. 1. APud + omnes populos, + & ab omni ævo [1] + circa pollicitationes, + promissa, & contractus, + maxima semper vis fuit jurisjurandi. (aa) Nam ut Sophocles [a] ait Hippodamia: a Apud Stob. Serm. 27.

Mens

GRONOVII.

1 *Circa pollicitationes*] Cap. 11. num. 14. Circa pollicitationes, promissa, & contractus, id est, ad ea omnia firmanda, & corroboranda.

(aa) Confer PUFENDORFIUM nostrum, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. IV. Cap. 2. *J. B.*

Mens excitari jurejurando solet,
Ut bina diligenter evitet mala,
[2] *Culpari amicis, & Deos offendere.*

Off. III. 31. *Nullum vinculum,* inquit [a] Cicero, *ad adstringendam fidem majores nostri jurejurando arctius esse voluerunt.*

2. Hinc + gravis pœna perjuris imminere nunquam non credita: ut + Hesiodus [b] dixit de juramento:

b Theogon. vers. 231.

— Clades mortalibus unde
Adveniunt, quoties fallaci pectore jurant.

[a] + Ita ut posteritas etiam majorum delicta lueret, + quod non nisi de gravissimis criminibus creditum: + & [3] sine facto voluntas quoque pœnam in se accerseret: quorum utrumque [c] Herodotus confirmat + narratione de Glauco Epicydide, qui deliberaverat tantum, an juratam de deposito fidem falleret: ubi hoc carmen Pythiæ adfert idem Herodotus:

c Lib. VI. c. 86.

[4] *At juramento quædam est sine nomine proles*
Trunca manus, & trunca pedes: tamen impete magno
Advenit, atque omnem b *vastat stirpemque, domumque.*

d Sat. XIII, 208.

Et eandem historiam recitans Juvenalis [d] ita concludit:

Has patitur pœnas peccandi sola voluntas.

e Off. III, 29.

3. Bene [e] Cicero: + *Est jusjurandum [5] affirmatio religiosa; quod autem affirmate quasi Deo teste promiseris, id tenendum est.* Quod autem addit: + *Jam enim non ad iram Deorum, quæ nulla est,* + *sed ad justitiam, & fidem pertinet:* si iræ nomine [6] + perturbationem intelligit, non improbandum est; + sin qualemcunque nocendi [7] affectum, aut voluntatem, minime est recipiendum, ut recte probat [f] Lactan-

f Lib. de Ira Dei.

GROTII.

a *Ita ut posteritas etiam majorum delicta lueret*] Vide *Servium* in excerptis Fuldensibus ad I. Æneidos. (Nihil ibi invenio, quod ad rem faciat. Vide ipsum Poetam, *Georg.* I. 502. *J. B.*)

b *Vastat stirpemque, domumque*] Vide *Zachariam* V, 3. 4. & interpretem ejus loci *Chrysostomum* de statuis XV. (Tom. VI. pag. 565. *Ed. Savil.*)

GRONOVII.

2 *Culpari amicis*] Ne subeat infamiam perfidiæ, & perjurii.

3 *Sine facto voluntas*] Ipsum pejerandi propositum, etsi perjurium secutum non esset, a Deo puniretur.

4 *At juramento*] Ἀλλ' Ὅρκου παῖς ἐστιν ἀνώνυμος, οὐδ' ἔπι χεῖρες, Οὐδὲ πόδες. Melius græce Ἀλλ' Ὅρκου, quam latine *At juramento*: primum quia Ὅρκος græcum est, *juramentum* latinum non est. Dein Ὅρκος genere masculino aptius repræsentat personam patris, quam sacramentum, aut jusjurandum genere neutro. Significatur autem *Horcos* instar numinis, quem poëtæ fingunt jurandi veluti exactorem, & præsidem; *Hesiodus* filium facit Ἔριδος Theog. 231. *Hyginus* Ætheris, & Telluris. Sic etiam Horoi subolem dicit hic Pythia, id est, aliquid posterum, & consequens: intelligitur nimirum Animadversio divina.

5 *Affirmatio religiosa*] Pronuntiatio rei alicujus, interposita ad veritatem ejus firmandam religione, seu veneratione divini nominis: unde in libb. vett. *religio judicum*, *religio testium*, *religio militum*, quia judices jurati judicabant, testes jurati testimonium dicebant, milites sacramento rogabantur.

6 *Perturbationem*] Affectionem, commotionemque animi, quæ judicium impedit, ac tenebras offundit oculis mentis, ne verum cernant, ac sæpe compellit ad ea, quorum mox pœnitet.

7 *Affectum, aut*] Decretum puniendi pro merito.

GRO-

Lactantius. Nunc + unde vis jurisjurandi oriatur, + & quò pertingat usque, videamus.

II. Primum quod de promissis, & [8] contractibus diximus, + & hic habet locum, + ut animus rationis compos, + & deliberatus requiratur. Quare si quis non putans se jurare, verba protulerit jurantia, [c] ut [9] de Cydippe narratur, locum habere potest quod ei tribuit Ovidius (*Epist. Heroid.* XXI, 135.):

> [d] *Quæ jurat mens est: nil conjuravimus illa.*

ex Euripide desumtum, qui in Hippolyto dixerat, (*vers.* 612.)

> *Jurata lingua est:* [e] + *mente juravi nihil.*

+ Quod si quis volens jurare obligare se noluerit, [g] non eo minus obligatur; + quia obligatio a juramento est inseparabilis, & effectus ejus necessarius.

[g] *Soto L.* VIII. *q.* I. *art.* 7. *Covarr. ad c. quamvis. part.*1.§.5.

III. 1. At si quis deliberato protulerit verba jurantia, animo tamen non jurandi, + hunc non obligari, sunt qui tradunt, + peccare tamen temere jurando. Sed + verius est, teneri eum vera facere dicta, quorum Deum adhibuit testem; + nam is actus, qui per se est obligatorius, ex animo deliberato processit. Cui consequens est ut quanquam plerumque verum est illud [h] Tullii: *Quod* [10] *ex animi tui sententia juraveris, id non facere perjurium est;* quo & illud pertinet, quod apud [i] Homerum jurans Ulyssi Calypso ait:

[h] *De Offic.* III. 29.

> Ἀλλὰ τὰ μὲν νοέω καὶ φράσσομαι —
> *Verum animus quod sentit, idem loquar.*

[i] *Odyss. L.* V. *vers.* 188.

2. Id tamen hanc exceptionem habeat, nisi qui jurat sciat, aut probabiliter credat, ab eo, quicum negotium est, verba aliter accipi: nam dictis ipsis testem adhibens Deum, debet dicta facere vera [f] [11] + quomodo putat intelligi. Et hoc est

GROTII.

c *Ut de Cydippe narratur*] Exstat similis narratio in metamorphosibus *Antonini Liberalis* de Ctesylla, & Hermochare, (*Cap.* 1.)

d *Quæ jurat mens est*] Ibidem:

> *Consilium, prudensque animi sententia jurat,*
> *Et nisi judicii vincula nulla valent,* (vers. 137, &c.)

mox:

> *Sed si nil dedimus præter sine pectore vocem,*
> *Verba suis frustra viribus orba tenes.*
> *Non ego juravi: legi jurantia verba.*

& quæ sequuntur.

e *Mente juravi nihil*] Quia de re honesta tacenda, nutricis verba intellexerat Hippolytus, non de adulterio, & incestu.

f *Quomodo putat intelligi*] *Augustinus* epistola CCXXIV. de illo locutus, qui a Punicis castris egressus in castra redierat, inde Romam venerat: *ita non attenderunt qui illum Senatu moverunt, quid ipse jurando cogitasset, sed quid ab illo, quibus juraverat, exspectarent.* (Epist. 125. nov. *Edit. Benedictin.*) Vide & sequentia. Vide ad hanc rem pulchre dicta *concilio Troslejano* tomo III. conciliorum, editionis Sirmondianæ. Et apud *Hincmarum* in opusculo de divortio Lotharii, & *Thietbergæ* ad interrogationem VI. ubi in hanc sententiam recte de Deo dicitur:

> *Qui non ut juras, sed ut is jurasse putavit*
> *Cui juras, audit: sic es utrique reus.*

In professione jurata Hebræorum per Hispaniam: *Si non ea intentione perfeceris, sicut a nobis me profitente audita, atque intellecta sunt.*

GRONOVII.

8 *Contractibus diximus*] Cap. 11. num. 5.

9 *De Cydippe*] Quæ legerat in malo, quod Acontius amator in sinum ejus miserat, inscripta, vel incisa hæc verba: *Juro me Acontio nupturam.*

10 *Ex animi tui sententia*] Formula jurisjurandi proprii. *Brisson.* lib. 8. de for. p. 711.

11 *Quomodo putat*] Quemadmodum accepit ea ille, cui juratur.

est quod idem ait Cicero: *Quod ita juratum est*, + *ut mens* [12] *deferentis* (bb) *conciperet fieri oportere*, *id servandum est*. Apud Tacitum [k] legimus: *Trepidis*, *& verba jurisjurandi per varias artes mutantibus*, [13] *queis flagitii conscientia inerat*. Augustinus [l]: *Perjuri sunt*, *qui servatis verbis exspectationem eorum*, *quibus juratum est*, *deceperunt*. Et [g] Isidorus: *Quacunque arte verborum quis juret*, *Deus tamen*, *qui conscientiæ testis est*, *ita hoc accipit*, *sicut ille*, *cui juratur*, *intelligit*. Atque hoc est quod dicitur [h] [14] + liquido jurare. + Ideo Metellus recte [m] recusavit jurare in legem [15] Apulejanam, quanquam erant qui dicerent, legem [16] ob rogationis vitium esse irritam, & juramentum in legem + ita intelligendum, si lex rite rogata, lataque esset.

k Hist. IV. 41.

l Epistola CCXXIV.

m App. de bello civil. l. 1. p. 368. Ed. H. Steph.

3. Nam + quanquam in promissis aliis facile subintelligitur tacita aliqua conditio, quæ promissorem exsolvat, [n] id tamen in juramento admittendum non est: quo pertinet egregius ille locus Apostoli ad Hebræos: *Deus volens abundantissime heredibus promissionis ostendere immutabilitatem consilii sui*, + *fidem fecit jurejurando: ut per duas res immutabiles*, *in quibus fieri non potest ut fallat Deus*, (ita recte verti puto illud ψεύδεσθαι, sicut aperta locutio vocatur veritas, Dan. VII, 16. VIII, 26. X, 1.) *firmum habeamus solatium*. Quæ verba ut intelligantur, sciendum est, sanctos scriptores de Deo sæpe loqui [17] ἀνθρωποπαθῶς, + & magis secundum id, quod videtur nobis, quam quod est.

n Pan. in c. Clericus de jurejur. Syl. in verbo Juramentum. 4. q. 23. VI, 17. ibi Thom.

4. Nam + Deus vere decreta sua non mutat. Mutare tamen & [i] pœnitentia [o] duci dicitur, quoties [18] aliter agit, quam verba sonare videbantur, nimirum,

o Jonæ IV, 2.

GROTII.

g *Isidorus*] Lib. II. de summo bono cap. XXXI. citatur causa XXII. quæst. V. c. quacumque. 9.

h *Liquido jurare*] *Donatus* ad illud in Andria (IV. 3. 12.):

Quia si forte opus ad herum jurejurandum mihi,
Non apposuisse, ut liquido possim.

Liquido; pure; & manifeste. χρεὼν μὴ ὑπονοθεύειν ἑτέρᾳ φράσει τὰ ῥήματα, ἀλλ' ὡς ἐπὶ λέξεων εἶχον, οὑτωσὶ καὶ δηλοῦν, ait in Alexio Nicetas fraudem Andronici Comneni culpans. *Oportuit non quæsita locutione verba adulterare, sed ut concepta ea fuerant eloqui.* Qui & alibi, de Alexio contra sensum verba captante: τοῖς ῥήμασι τούτοις ἐγκαθίσας ὡς αἱ μυῖαι τῷ μώλωπι· *ita verbis illis insidebat ut muscæ vibici.* Graviter in hanc regulam peccavit aula Arcadiana, quæ effecit ut Chalcedone occideretur is, qui Constantinopolim, salute ipsi per jusjurandum promissa venerat. *Zosimus* lib. V. Adde quæ infra cap. XVI, 2. [Duo loca NICETÆ unum, idemque sunt, & in posteriore etiam de *Andronico Comneno* agitur, non de *Alexi*: Lib. I. Cap. 3. *in Alex.* Locus autem *Zosimi* (non *Sozomeni*, ut habuerant hactenus Edd. post illam 1642. ubi *Zozomenus*, corruptè) est *Cap.* 18. *Ed. Cell.* Lib. laudati V. *J. B.*]

i *Pœnitentia duci dicitur*] Concilium Toletanum VIII, cap. 2. *Jurare namque Dei est a seipso ordinata nullatenus convellere, pœnitere vero, eadem ordinata cum voluerit, immutare.* Retulit *Gratianus* in causam XXII, quæst. IV. c. 9. Explica vero ut in textu nostro.

GRONOVII.

12 *Deferentis*] Dictantis, vel adigentis jusjurandum.

13 *Queis flagitii*] Qui meminissent se patrasse, de quo jurejurando falso tum temporis ibant sese purgatum.

14 *Liquido jurare*] *Terent.* Andr. 4, 3. 13. l. 18. D. *de jurejurando.*

15 *Apulejanam*] *Appulejam* dicendum. L. Appuleji tribuni plebis. *Flor.* 3, 15.

16 *Ob rogationis vitium*] Quia per factionem, & tumultum rogata erat. *Flor.* 3, 15.

17 Ἀνθρωποπαθῶς] Verbis translatis ab humanarum affectionum more.

18 *Aliter, quam verba*] Quam prædixerat sese acturum esse. Agit autem aliter, quia verbis licet simpliciter pronuntiatis tacita suberat conditio, quæ non extitit.

(bb) Vox illa *deferentis* abest ab optimis Editionibus. Omnino agitur ibi de animo jurantis, non de sensu, quem verbis ejus tribuit is, qui defert jusjurandum. Adeoque locus nihil ad rem facit, ut dudum observavimus ad PUFENDORFIUM nostrum, dicto capite, §. 15. *Not.* 2. *J. B.*

rum, [k] + ob conditionem tacite intellectam, quæ cessat. + Jer. XVIII, 8. + Exempla videre est Gen. XX, 3. Exod. XXXII, 14. 1 Reg. XXI, 28. II Reg. XX, 1. Esaiæ XXXVIII, 1. Jonæ III, 5. 11. + Quo sensu etiam nos [19] fallere Deus improprie dici potest. Et solet vox ψεύδεσθαι, quæ in dicto loco ad Hebræos apparet, + significationem habere eventus [20] spem frustrantis, ut videre est tum alibi, tum Levit. VI, 2. Josue XXIV, 27. Esai. LVIII, 11. Os. IX, 2. [l] Abac. III, 17. + Facillime autem hoc procedit [21] in comminationibus, + quia illæ jus nemini conferunt. + In promissis interdum, ubi scilicet conditio tacita quædam subest.

5. Ideo + duas res Apostolus nominat, quæ immutabilitatem notant, + promissionem, quia jus dat; + & juramentum, quia [22] conditiones tacitas, & aliquo modo latentes repellit: + ut videre est etiam Psal. LXXXIX, 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. Nam + aliud est si quas conditiones ipsa negotii natura aperte indicet. Quò nonnulli referunt id, + quod legitur Num. XIV, 30. Sed verius est, + terram promissam jurato dici ipsis, [23] non personis, sed populo, posteris scilicet eorum, quibus Deus juraverat, com. 23. + Talis autem promissio impleri quovis tempore potest, nec personis certis adstringitur.

+ IV. 1. + Ex his, quæ diximus, intelligi potest quid sentiendum sit de jurejurando, + quod dolo elicitum est. [p] + Nam si certum est, eum, qui juravit, aliquod factum [m] + suppossuisse, quod revera se ita non habeat, + ac nisi id credidisset, non fuisse juraturum, + non obligabit juramentum. + At si dubium sit,

p Navar. c.12. n.15.

Grotii.

k *Ob conditionem tacite intellectam*] *Senecam* vide naturalium quæstionum II, 37.

l *Abac.* III, 17.] Adde *Jobum* XL, 28. *Oseam* IX, 2.

m *Suppossuisse quod revera se ita non habeat*] Ut Hippolytus, de quo modo diximus. Ad illud *Sophoclis* in Oedipode Coloneo, (*vers.* 226.)

Ἀπάτα δ' ἀπάταις
Ἑτέραις ἑτέρα παραβαλλομένα,
Πόνον ὀ χάριν ἀντίδοσιν ἔχει.

Fraus ad fraudem superaccedens,
Non benefactis, sed atroce solet
Clade rependi.

Sic ait, καὶ αὐτοὶ ὃν νομίζουσι προσδεδέχθαι αὐτὸν καὶ ἐπηγγέλθαι τὴν ἀσφάλειαν αὐτῷ, ἀπατώμενοι καὶ οὐ πρότερον ἐπεγνωκότες, ὅτι οἰκείαις ἐνέχεται μιάσμασι· τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ

Ἡ γλῶσσ' ὀμώμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος.
Καὶ ἐκεῖνος γὰρ ἀπατηθεὶς ὤμοσεν.

Putant Thebani, se suscepto Oedipodi promisisse incolumitatem, causa ab ipso data, cum non ante didicissent, piaculo eum domestico teneri. Tale & illud.

Jurata lingua est: mente juravi nihil.
Namque & Hippolytus deceptus juraverat.

[In verbis Scholiastæ tria erant menda, quæ sustuli. Sed & in ultimo versu *Sophoclis*, pro ἀντίδοσιν ἔχει, optimæ Editiones, ut illa *H. Stephani*, habent, ἀντιδιδοῦσαν ἔχειν. Sensus autem totius loci hic est: *Qui sese exponit periculo fraudis vicissim excipiendæ ab eo, in quem fraude usus est, ille non beneficia, sed molestias, & dolorem sibi repensum iri, sperare debet.* Ita, ni fallor, accuratior est versio, quam Auctoris nostri. *J. B.*]

Gronovii.

19 *Fallere*] Sinere falli, & facere ut spes, exspectationesque hominum improbæ sint irritæ: quemadmodum fallere dicitur, in quo se nostra frustratur opinio: si quid secus evenit, aut quis aliter facit, quam nos opinionis errore nobis finximus, & persuasimus.

20 *Spem frustrantis*] Aliud demonstrantis, atque exhibentis, quam homines animis præceperant.

21 *In comminationibus*] Ut Deus (si id ita liceet loqui) dicatur fallere, id est, non irrogare pœnam, quam fuerat minatus.

22 *Conditiones tacitas*] Excludit omnem cogitationem contrariam, & expressiones verbis apertis non expressas.

23 *Non personis, sed populo*] Non singulis, qui tum vivebant, sed corpori, quod idem est superstite subole, etsi singuli isti omnes sint mortui. Vide supra cap. 9. n. 3.

sit, an non etiam [24] sine eo idem fuisset juraturus, standum erit verbis, + quia simplicitas quam maxima juramento convenit.

q *Josue* IX. 2. + Atque huc refero jusjurandum, q quod Josue, & primores populi Israelitici Gabaonitis dederunt. Decepti quidem erant a Gabaonitis, e regione longinqua se venire fingentibus. + At non (cc) inde sequebatur, Josuam, & primores, si scissent ex vicinis populis eos esse, non fuisse eis parcituros. Nam quod dixerat Gabaonitis: *fortassis in medio mei habitas, quomodo tecum paciscerer?* + hunc habere sensum potest, ut interrogentur Gabaonitæ quale pactum desiderent, [25] + sociale, an deditionis; aut etiam + ut ostendant Hebræi, licitum sibi non esse cum quibusdam populis fœdus inire sociale: non etiam ut negent + dedentibus se vitam relinqui posse. Lex enim divina, quæ eos populos

r *Deut.* XX. 10. internecioni devovebat, n + ex legis alterius r comparatione ita erat intelligenda, ut locum haberet nisi si qui moniti statim facerent imperata. Quod inter alia

s *Jos.c.*2. probat + historia s Rahabæ, o cui ob bene merita parcitum est, + & Solomo-

t I *Reg.* IX. 21. nis, t qui Cananæorum reliquias sub imperium, ac tributum accepit.

u XI, 19. 20. 3. + Atque huc pertinet quod in Josuæ u libro dicitur, + nullam fuisse civitatem ex populis septem, quæ pacem fecerit; obduratos enim ne [26] gratia illis fieret. + Quare cum credibile esset, si rem ipsam Gabaonitæ indicassent, quod præ metu non fecerunt, tamen vitam salvam sub parendi conditione impetra-

v II. *Sam.* XXI, 6. turos fuisse, valuit jusjurandum, adeo quidem, ut & + de eo violato v postea pœnæ sumtæ sint gravissimæ Deo auctore. p Ambrosius hanc tractans historiam: *Josue tamen pacem, quam dederat, revocandam non censuit,* + *quia firmata erat sacramenti religione, ne, dum alienam perfidiam arguit, suam fidem solveret.* Nihilominus doli sui pœnam aliquam sustinuerunt Gabaonitæ, + jam sua deditione subditi facti Hebræorum. Addicti enim sunt q + personali cuidam servituti, cum si egissent aperte, potuissent [27] + ad tributariam conditionem recipi.

V. Non + tamen [28] ultra receptum loquendi morem extendenda est juramenti significatio. Ideo perjuri non erant qui cum (dd) jurassent non daturos se

GROTII.

n *Ex legis alterius comparatione.*] Imo & ex causa legi de internecione addita. *Exodi* XXIII, 33. *Deut.* VII, 4. cessat enim ea causa in illis, qui præcepta filiorum Noæ suscipiunt, & tributa pendunt. Ita *Maimonides*, & *Samson Mi-cosi*, & *Moses de Kotzi*, in præcepto jubente XV. & CXVIII.

o *Cui ob bene merita parcitum est*] Et Gazere habitantium in historia Josuæ, XVI. 10. Gergesæos ad Christi usque tempora superstites fuisse, ex evangelio apparet *Matth.* VIII, 28. nam hi ab initio se dediderant; ideo omittuntur in hostium enumeratione. *Deut.* XX, 17. *Jos.* IX, 1.

p *Ambrosius*] De Officiis III. c. 10.

q *Personali cuidam servituti*] Ut Bruttiani olim à Romanis. *Gellius* X, 3. *Festus* verbo *Brutiani.*

GRONOVII.

24 *Sine eo*] Si id factum fuisse ignorasset, aut non credidisset.

25 *Sociale, an deditionis*] Juris æqui, an quo in ditionem Hebræorum venirent.

26 *Gratia illis fieret*] Excidii, vel internecionis.

27 *Ad tributariam conditionem*] Ita in societatem suscipi, ut Hebræorum vectigales, vel stipendiarii essent.

28 *Ultra receptum loquendi*] Verba jurisjurandi stricte accipienda, ut non dilates, aut amplius accipias interpretando, sed hoc tantum, quod vulgo sic dicitur.

(cc) At vide quæ diximus in PUFENDORF. *De Jure Nat. & Gent.* Lib. IV. Cap. 2. §. 7. *Not.* 1. *J. B.*

(dd) Hæc fuisset mera cavillatio, si juramenmentum, in se spectatum, validum fuisset. At vero & hoc, & alia omnia *comminatoria Juramenta*, quum ex illis nemini jus quæratur, & plerumque animo præ irâ non satis sui compote fiant, nullam aliam obligationem, nisi feriæ pœnitentiæ, post se trahunt. Vide quæ scripsimus in

se in matrimonium filias [29] Benjaminitis, + raptas cum raptoribus vivere permiserunt. [r] + Aliud enim est dare, aliud amissum non repetere. Ambrosius [x] de hoc facto: [30] + *Quæ indulgentia congruo intemperantiæ supplicio non videtur vacare, quando illis hoc solum permissum est ut raptu inirent conjugia, non connubii sacramento.* + Non dissimile est quod Achæi, Romanis quædam non probantibus, quæ ab ipsis facta, & jurejurando firmata erant, rogarunt ut ipsi Romani quæ viderentur mutarent, [y] + nec Achæos religione obstringerent irrita ea, quæ jurejurando sanxissent, faciendi.

x De Offic. III, c. 14.

y Livius lib. XXXIX c. 37.

VI. Ut valeat juramentum, [s] + oportet obligatio sit licita. Quare + nullas vires habebit jurata promissio de re illicita, + aut naturaliter, aut divina interdictione, aut etiam humana, de qua mox agemus. Bene [t] Philo Judæus: *ἴσω δὲ πᾶς ἐνωμότως ἄδικα δρῶν, ὅτι εὐορκήσει μὲν οὐ, τὸν δὲ πολλῆς φυλακῆς καὶ ἐπιμελείας ἄξιον ὅρκον ἀνατρέπει, ᾧ τὰ καλὰ καὶ δίκαια ἐπισφραγίζεται. προστίθεται γὰρ ὑπαίτια ὑπαιτίοις, ἐν οὐ δέοντι γινομένοις ὅρκοις, οἷς πολὺ βέλτιον ἦν ἡσυχάζεσθαι, πράξεις παρανόμους. ἀπεχόμενος οὖν τοῦ ἀδικοπραγεῖν, ποτνιάσθω τὸν Θεὸν ἵνα μεταδῷ τῆς ἵλεω δυνάμεως αὐτῷ συγγενοῦς, ἐφ᾽ οἷς ἀβουλίᾳ χρησάμενος ὤμοσε. διπλάσια γὰρ αἱρεῖσθαι κακά, δυνάμενον τὴν ἡμίσειαν αὐτῶν ἀποφορτίσασθαι, μανία καὶ φρενοβλάβεια δυσίατος.* *Sciat quisquis ob juramentum injusti aliquid molitur agere, non se jurisjurandi observantem fore, sed potius eversorem jurisjurandi, quod magnâ curâ, ac religione dignum est, & quo honesta, ac recta sanciri solent.* + *Addit enim culpam culpæ, juramento non recte facto, & quo abstinere satius fuerat actum illegitimum. Quare* [31] *ab injusta actione abstinens Deum veneretur, ut quæ ipsi est maxime propria,* [32] *misericordiam [& temerarii juramenti veniam] ei impertiat. Nam dupla eligere mala, cum parte altera exonerari possis, insanabilis est furor, & mentis inopia.* Exemplum dari potest + in Davide, [z] qui Nabali pepercit, quem se occisurum juraverat. [33] + Cicero simile ponit exemplum in voto Agamemnonis, [34] Dionysius [a] Halicarnassensis [35] in conjuratione decemvirorum de republica occupanda. [b] Seneca: *Præstare*

z 1 Sam. XXV.

a Lib. XI. c. 11.

b Herc. Oet. vers. 480.

in dictum caput PUFENDORFII nostri, §. 13. *J. B.*

GROTII.

r *Aliud est dare, aliud amissum non repetere*] Οὔτε προτρεπομένων, οὔτε κωλυόντων, ut in hac historia *Josephus* (*Antiq. Jud.* V. 2. §. 12. *Edit. Huds.*) *Nec hortabantur Israëlitæ, nec prohibebant.* Seneca Excerptorum VI, 2. *Lex eum tenet, qui juvat exulem, non qui patiatur juvari.* Symmachus: *Inanem metum divino animo vestro tentat incutere, si quis afferit conscientiam vos habere præbentium, nisi detrahentium subieritis invidiam.* (Lib. X. Ep. 54.)

s *Oportet obligatio sit licita*] Tractat hoc bene *Ambrosius* de Offic. 1. & alii relati in causæ XXII. quæstionem IV. Pertinet huc canon VII. concilii Hilerdensis relati in tomum III. conciliorum Galliæ; & in Hincmari opusculis non pauca.

t *Philo*] De specialibus legibus, (*pag.* 771. *Edit. Paris.*)

GRONOVII.

29 *Benjaminitis*] Judic. 21, 7.

30 *Quæ indulgentia*] Per quam indulgentiam non erant sine aliqua pœna lasciviæ in Levitæ uxorem exercitæ: ea pœna erat invidia, & infamia raptus.

31 *Ab injusta actione*] Quam ob jusjurandum debet.

32 *Misericordiam ei*] Remittat pœnam temerarii jurisjurandi.

33 *Cicero simile*] 3. de Offic. 25.

34 *Dionysius Halicarnassensis*] 10, 68.

35 *In conjuratione decemvirorum*] Exemplum inutile; nam quod decemviri jurarunt inter sese, erat, ne quis e collegio alteri adversaretur, utque per omnem vitam retinerent imperium, & nemine admisso pari potestate forent &c. lib. 10, 68. Id irritum fuit, non quod ipsos pœnituerit, sed quod secessione plebis, & exercituum, coacti fasces deposuerint. lib. 11, 61. [At locus, quem Auctor in animo habuit, is est, quem in ora libri indicavi.]

Præstare, fateor, posse me tacitam fidem,
Si scelere careat: [36] *interim scelus est fides.*

c Off. 1, c. ult. Ubi *interim* valet *interdum*. Ambrosius [c]: *est enim contra officium nonnunquam solvere promissum, sacramentum custodire.* u Augustinus: *si ad peccatum admittendum fides exhibeatur,* [37] + *mirum est si fides appellatur.* Idem docet secunda ad Amphilochium Basilius.

VII. 1. Imo etiamsi res, quæ promittitur, non sit illicita, sed x + majus bonum morale impediens, sic quoque non valebit jusjurandum: quia scilicet [38] + profectum in bono Deo debemus, ita ut ejus libertatem eripere nobis ipsis non valeamus. Huc pertinet insignis ejus, quem dixi, + Philonis Judæi locus, d quem adscribere non pigebit: d Ubi supr. *εἰσὶ δ' οἱ τὴν φύσιν ἄμικτοι καὶ ἀκοινώνητοι δι' ὑπερβολὴν μισανθρωπίας γεγονότες, ἢ καὶ ὑπ' ὀργῆς οἷα χαλεπῆς δεσποίνης ἐκβιασθέντες, ὅρκῳ τὴν ἀγριότητα πιστοῦνται τῶν ἠθῶν, οἵτινες οὔ φασιν ὁμοτράπεζον ἢ ὁμόροφον ἕξειν τὸν δεῖνα, ἢ πάλιν τῷ δεινὶ μὴ παρέξειν ὠφέλειάν τινα ἢ παρ' ἐκείνου τινὰ λήψεσθαι, καὶ μέχρι τελευτῆς· sunt quidam adeo duro, atque insociabili ingenio, sive odio humani generis, sive dura domina iracundia subacti, ut morum feritatem jurejurando obsirment, ut ne hunc habeant mensæ, aut tecti socium, ne illi bene unquam faciant, ne quid ab eo ad mortem usque accipiant.* Quod, ait, jurasse quosdam y ne huic, vel illi unquam bene facerent, id Hebræi vocabant נדר הנאה, id est, *εὐχὴν ὠφελείας, vocem de beneficentia:* שבע להטיב Lev. V, 6. [39] Hujus formula tradentibus Hebræorum magistris erat קרבן כל מה דתהנה מני, aut קרבן שאתא נהנה לי, cui convenit illa Syriaca in veteri versione Matthæi XV, 5. קבני מרם דתתהנא מני: græce *δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς*, id est, [40] *donum Deo dicatum sit,* + (id enim est קרבן *κορβᾶν*) *si quid unquam a me boni acceperis.*

2. [41] Votum, addita + consecrationis pœna, validum plane censebant Hebræorum magistri, pessimi hac in parte juris divini interpretes, + etiamsi adversus parentes factum esset: + quod dicto loco + refellit Christus, + in cujus verbis

GROTII.

u *Augustinus*] De bono conjugali c. 4. citatur dicta quæstione, (*Cap.* 20.) Vide & *Gailium* de pace publica lib. I. c. 4. §. 16. & de Alboino historiam apud *Paulum Warnefredi* lib. II. c. 27.

x *Majus bonum morale impediens*] Quale Honorii de pace nunquam facienda cum Alarico, *Zozimo* narrante, (*Lib.* V. Cap. 49. *Ed. Cellar.*) Vide c. inter cætera 22. dicta jam quæstione, & concilium Hilerdense in tomo III. conciliorum Galliæ canone 7. *Hincmarum* quoque dicto opusculo ad interrogationem XIV. libro de divortio ad interrogationem VI. & XIV.

y *Ne huic, vel illi unquam bene facerent*] Vide *Baba Kama* Cap. IX. §. 10. & ibi notata a doctissimo *Constantino*.

GRONOVII.

36 *Interim scelus est fides*] Interdum promissum sine scelere servari non potest.

37 *Mirum est si fides*] Indigna est fidei nomine.

38 *Profectum in bono*] Incrementa virtutum, vel ut ipsi, quantum possumus, studeamus augeri moribus, & virtutibus: idque ne faciamus, nullo jurejurando nos possumus obligare.

39 *Hujus formula*] *Jos. Scaliger* elencho Trihæresii cap. 9. p. 260. Sed rectius *Salmasius* de fœnore trapez. p. 220.

40 *Donum Deo dicatum*] Si quo te juvero, id *ἀνάθημα*, vel Deo dicatum sit, ut si tu eo utaris, sacrilegium committas, & puniaris, quia rem Dei arripueris.

41 *Votum, addita*] Quod ita precibus iratis vovebatur Deo, ut consecraretur in pœnam alicujus, ne iste illo frueretur.

GRO-

verbis τιμᾶν honorare est benefacere, + ut collato Marci loco apparet; & Pauli 1 Tim. V, 3. 17. & Num. XXIV, 11. [e] + Sed etiamsi adversus alios conceptum sit, recte dicemus, non obligare jusjurandum, + quia, ut diximus, profectui adversum est.

VIII. De impossibilibus dicere nihil attinet. + Satis enim manifestum est, ad omnino impossibile neminem obligari.

IX. De eo vero, + quod [42] pro tempore, + aut ex suppositione est impossibile, in pendenti esse obligationem, ita ut is, qui [43] ex suppositione juravit, + operam, quam potest, dare debeat, ut quod juravit possibile reddat.

e Th. 2, 2. 89. art. 7, & ibi Cajet. Grat. c. ult. §. ult. caus. 22. qu. 4. Soto l. VII, q. 1. art. 3. circa 2.

+ X. Forma jurisjurandi verbis differt, + re convenit. + Hunc enim sensum habere debet, ut Deus invocetur, puta hoc modo: *Deus testis sit*, aut, *Deus sit vindex*, + quæ duo in idem recidunt. Nam cum superior puniendi jus habens [z] testis advocatur, + simul ab eo perfidiæ ultio poscitur: & qui scit omnia, ultor est, + ideo quia testis. [f] Plutarchus: *πᾶς ὅρκος εἰς κατάραν τελευτᾷ τῆς ἐπιορκίας· omne jusjurandum in diras desinit, si quis pejeraverit.* + Huc pertinent fœderum formulæ antiquæ, quibus mos erat victimas adhiberi, + ut apparet Gen. XV, 9. & sequentibus. Ut illa Romana [g] + apud Livium: *tu Jupiter + ita illum ferito, ut ego hunc porcum.* Et alibi: [h] *Deos precatus ita se mactarent, quemadmodum ipse agnum mactasset.* Et apud [i] Polybium, ac Festum: [k] *si sciens fallo, ita me Diespiter ejiciat, ut ego hunc lapidem.*

f Quæst. Rom. 44.

g Lib. I. c. 24.

h Lib. XXI. c. 45.

i Hist. III. 25.

k Voce Lapis.

+ XI. 1. Sed & + nominatis rebus, personisve aliis jurari mos est vetus, + sive quod illas sibi noxias imprecabantur, ut [44] + solem, terram, + cœlum, + principem, + sive quod in illis puniri deposcebant, ut [45] + in capite, + in liberis, + in patria, + in principe. Neque profanarum tantum gentium hic mos, sed & Judæorum, ut idem ille [a] Philo nos docet. Ait enim, + non debere juraturos ob rem quamvis statim *ἐπὶ τὸν ποιητὴν καὶ πατέρα τῶν ὅλων ἀνατρέχειν, ad rerum omnium auctorem, ac parentem procurrere*, sed jurare + per parentes, cœlum, terram, universum: cui simile est quod [l] Homeri interpretes notant, Græcos illos veteres non solitos *προπετῶς κατὰ τῶν θεῶν ὀμνύειν, ἀλλὰ κατὰ τῶν προστυγχανόντων, facile per Deos jurare, sed* [b] *per res alias præsentes:* ut [46] per sceptrum, idque ipsum a justissimo rege Rhadamantho

l Eustath. ad Iliad. I. vers. 234.

GROTII.

z *Testis advocatur, simul ab eo perfidiæ ultio exposcitur*] Ambrosius ad Valentinianum Imperatorem, (*Lib. V. Epist. 30.*) *quid est jurare, nisi ejus, quem testare fidei tuæ præsulem, divinam potentiam confiteri?* vide formulam insignem Chagani Avarorum apud *Menandrum* excerptis legationum. (*Cap. 21.*)

a *Philo*] De specialibus legibus (*pag. 770. A. B.*)

b *Per res alias*] De Socrate *Apollonius* apud Philostratum VI: *ὤμνυ ταῦτα, οὐχ ὡς θεούς, ἀλλ' ἵνα μὴ θεοὺς ὀμνύῃ· Jurabat per ista, non ut per Deos, sed ne per Deos juraret* (c. 19.)

GRONOVII.

42 *Pro tempore, aut ex suppositione*] Ut nunc est, aut nisi mutatio aliqua interveniat.

43 *Ex suppositione juravit*] Se quid facturum, si quid, de quo dubitatur, ita fit, vel fieri contingat.

44 *Solem*] Ovid. 7. Met. 96. *Atque patrem soceri cernentem cuncta futuri, Eventusque suos, & tanta pericula jurat.* Virgil. 12. Æneid. 176. *Esto nunc sol testis, & hæc mihi terra precanti.* Idem 6. Æneid. 351. *Maria aspera juro.* Tacitus I, annal. 73. *Violatum perjurio numen Augusti.*

45 *In capite, in liberis*] Virg. 9, Æneid. 300. *Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat.* Plinius *lib. 2, ep. 20. qui sibi per salutem filii pejerasset.*

46 *Per sceptrum*] Homerus Il. α. 234. Virgilius 12. *Æneid.* 206.

mantho fuisse constitutum, tradit [m] Porphyrius, & ad Aristophanem [n] Scholiastes. Sic [o] Josephus + per salutem Pharaonis jurasse legitur, ex more apud Ægyptios recepto, quem ibi notat Abenesdras; [c] Elisæus [p] per vitam Eliæ. Neque vero Christus Matthæi V, + ut quidam existimant, hæc juramenta vult minus esse licita, quam quæ expresso Dei nomine fiunt: + sed cum Hebræi ea minus curarent, opinione quadam non dissimili illius, qui dixit, (ee) + *Sceptrum non putat esse Deos*, + ostendit & hæc esse vera juramenta. Nam & Ulpianus optime dixit: [q] *Qui per salutem suam jurat*, + *Deum jurare videtur*, [d] + *respectu enim divini Numinis jurat*. Sic Christus ostendit, [r] eum, qui templum jurat, Deum jurare, + qui templo præsidet; & qui cœlum, Deum, + qui cœlo velut insidet.

2. At Hebræi magistri istorum temporum existimabant, + non obstringi homines juramentis per res conditas factis, nisi adjecta pœna, ut si res, de qua jurabatur, Deo consecraretur. + Hoc enim est juramentum *κορβᾶν*, sive *ἐν τῷ δώρῳ*, cujus non dicto tantum Matthæi [s] loco, + sed in Tyriorum quoque legibus mentio exstabat, ut ex Josephi contra Appionem [t] disputatione discimus: nec aliunde arbitrer + Orientis populos (ff) dictos Græcis [47] *καρβάνας*, quæ vox apud [48] Æschylum & Euripidem exstat: *καρβᾶνα δ' αὐδάς*, apud eundem Æschylum. + Huic errori + dicto loco Christus occurrit. Christianos veteres, [u] Tertullianus, jurasse, ait, per salutem principis + omnibus geniis augustiorem. Apud Vegetium [x] formula est, cujus & supra [y] meminimus, qua Christiani milites jurant non per Deum tantum, + sed & per majestatem Imperatoris, + quæ secundum Deum humano generi diligenda est, & colenda.

XII. Sed & [e] + si quis per falsos Deos juraverit, obligabitur: + quia quanquam sub falsis notis, generali tamen complexione numen intuetur: ideoque [49] Deus verus, si pejeratum sit, in suam injuriam id factum interpretatur. Et + sanctos viros, videmus, non detulisse quidem unquam sub ea forma

m *De abstin.* L. III. pag. 285.
n *In Aves*, vers. 521.
o *Gen.* XLII, 15.
p II *Reg.* II, 2.
q *L.* 33. *D. de jurejur.*
r *Matthæi* XXIII, 21.
s XXIII, 21.
t *Lib.* I. p. 1046. 1047. §. 22 p. 453. *Ed. Hudf.*
u *Apolog.* c. 32.
x *Lib.* II. c. 5.
y *L.* I. c. II. §. 9. n. 3.

GRONOVII.

c *Elisæus per vitam Eliæ*] Adde II *Regum* IV, 30. *Cant.* II, 7.

d *Respectu enim divini Numinis jurat*] Ita & *Gratianus* causa XXII. quæstione 1.

e *Si quis per falsos Deos juraverit, obligabitur*] Liber *Sapientiæ* c. XIV. *οὐ γὰρ ἡ τῶν ὀμνυμένων δύναμις, ἀλλ' ἡ τῶν ἁμαρτανόντων δίκη ἐπεξέρχεται ἀεὶ τὴν τῶν ἀδίκων παράβασιν.* Quod ita vertit Latinus: *Non enim juratorum virtus, sed peccantium pœna perambulat semper injustorum prævaricationem*, (vers. ult.)

GRONOVII.

47 Καρβάνας] Hesychius. Κάρβανοι, Ἕλληνες τοὺς βαρβάρους, οἱ δὲ τοὺς κᾶρας. Καρβανίζει, βαρβαρίζει. (Vide Ill. *Ezechiel. Spanhem.* Not. Gallic. in *Juliani Cæsares*, num. 503. Probat. pag. 75. *Edit. nuper. Amstel.* 1728. J. B.)

48 *Æschylum*] Agamem. 1070. Καρβάνῳ χερὶ. Καρβᾶνα δ' αὐδὰν εὖ κατεῖς. *Barbaram vocem Facile intelligis.* Supplic. 124.

49 *Deus verus, si pejeratum*] Eadem causa est, quamobrem Deus *τὴν ἀθεότητα* sæpe punierit, etiam in falsorum Deorum violatoribus: ut Cambyse. *Justin.* I, 9. Xerxe. 2, 12. Gallis. 24, 8. Pyrrho, & Romano præsidio. 29, 18.

(ee) *Ovidii* est, *Remed. Amor.* vers. 784. *J. B.*

(ff) Verisimilis non videtur mihi illa etymologia. Neque enim sat noti erant *Græcis* veteres *Judæi*, ut à nomine juramenti apud hos usitati illi petere potuerint vocem, quâ uterentur, ad omnes Orientis populos designandos: & longè ante tempus juramenti illius introducti, vox *Κάρβανοι* in usu erat, quum reperiatur apud *Æschylum*, ab Auctore ipso laudatum. In *Euripide* tamen, quem idem indicat, non reperio: neque illam notavit in Indice suo *Barnesius*, ceteroquin diligentissimus. Videtur Auctor cum isto Poeta confudisse alium recentiorem, cujus locus adfertur in Lexicis, *Lycophronem* dico. *J. B.*

GRO-

ma jusjurandum, + multo minus ita jurasse, + quod a Duareno (gg) permitti miror; sed tamen si quibuscum negotium erat, + adduci non possent ut aliter jurarent, + contraxisse cum eis, + ipsos quidem ut oportebat jurantes, ab illis autem + juramentum accipientes quale haberi poterat. z + Exemplum est in Jacobo, & Labane Genes. XXXI, 53. f + Hoc est quod ait Augustinus. *Et qui per lapidem jurat, si falsum jurat, perjurus est.* Deinde: *Non te audit lapis loquentem, sed punit Deus fallentem.*

z *Augustinus epist. ad Public.* 154. *Qui locus citatur. c. movet*, 16. *Caus.* XXII *q.* 1.

XIII. 1. Effectus juramenti præcipuus est + præcidere controversias. Πάσης ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὅρκος, inquit divinus scriptor ad a Hebræos: + *Omnis disputationis finis est juramentum rem sanciens.* Cui simile est illud b Philoneum: ὅρκος μαρτυρία Θεοῦ περὶ πράγματος ἀμφισβητουμένου. *Dei testimonium est jusjurandum + de re, de qua ambigitur.* Et illud non dissimile Halicarnassensis: c τελευταία δὲ πίστις ἁπάντων ἐστὶν ἀνθρώποις Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, ἣν οὐδεὶς πώποτε ἀναιρήσει χρόνος, ἡ δι᾽ ὅρκων καὶ σπονδῶν ἐγγυητὰς θεοὺς ποιουμένη τῶν συμβάσεων· g *Ultima fides inter homines tum Græcos, tum barbaros, + quam nulla delebit ætas, est ea, quæ per jurata pacta + sponsores adhibet Deos.* Sic & Ægyptiis d jusjurandum μεγίστη παρ᾽ ἀνθρώποις πίστις, *maxima fides hominibus inter se.*

a VI, 16.
b *De Leg. Alleg.* Lib. II. pag. 99.
c *Antiq. Rom.* VI. 84.
d *Diod. Sic.* L. I. c. 77.

2. + Duo ergo debet jurans, primum, 50 + ut verba animo congruant, quod ἀληθορκεῖν vocat e Chrysippus; alterum, ut 51 + factum congruat verbis, quod idem appellat εὐορκεῖν. Qui in illo peccat h + ψευδορκεῖν, qui in hoc + ἐπιορκεῖν eidem Chrysippo dicitur satis distincte, + quanquam confundi interdum hæc solent.

e *Apud Stob.* Serm. 28.

XIV. Et si quidem + materia talis sit, & verba ita concepta, + ut non ad Deum tantum, sed 52 & ad hominem referantur, jus haud dubie homini ex ipso juramento quæretur, tanquam ex promisso, aut contractu, + qui simplicissime intelligi debeat. Si vero, + aut verba hominem 53 non respiciant jus ei conferendo, + aut respiciant quidem, sed aliquid sit, 54 + quod ei possit opponi, (hh) tunc ea vis erit jurisjurandi, + ut homo quidem ille jus nullum confe-

GROTII.

f *Hoc est quod ait Augustinus*] Sermone XXVIII. de verbis Apostoli; citatur c. *Ecce dico*: 10. causa XXII, quæst. V.

g *Ultima fides*] Procopius Persicorum II. ὅρκος ὁ τῶν ἐν ἀνθρώποις ἁπάντων ὕστατόν τε καὶ ὀχυρώτατον εἶναι δοκεῖ τῆς εἰς ἀλλήλους πίστεώς τε καὶ ἀληθείας ἐνέχυρον· *Jusjurandum, quod ab hominibus habetur omnibus ultimum, atque firmissimum, & fidei mutuæ, & veracitatis pignus.* (Cap. 10.)

h Ψευδορκεῖν] Hoc ψευδορκεῖν vetatur Exodi XX. ἐπιορκεῖν Levitici XIX. ut Hebræi volunt præcepto jubente CCXL.

GRONOVII.

50 *Ut verba animo congruant*] Non aliud promptum in ore, aliud clausum in pectore habeat, qui jurat.

51 *Factum congruat*] Ut præstet, adfirmetque rebus, quod juravit.

52 *Et ad hominem*] Veluti, juro me cessurum tibi hac possessione.

53 *Non respiciant*] Veluti, juro me cessurum.

54 *Quod ei possit*] Ut species erroris, aut metus.

(gg) Non id permittit *Duarenus*, sed tantum deferri juramentum illi, qui per *Mahumetem*, e. g. juraturus est. Vide JCtum illum, Tract. priore ad Tit. *De jurejurando*, Cap. XI. Tom. I. Opp. *Ed. Lugd.* 1579. p. 235. & Tract. altero, Cap. 4. pag. 11. Tom. II. Adde quæ notavimus in sæpius laudatum Caput PUFENDORFII, *De Jure Nat. & Gent.* §. 4. *Not.* 2. Edit. secundæ. *J. B.*

(hh) In *Juramentis obligatoriis*, Juramentum est tantum accessio quædam, ad firmandam fidem promissorum. Adeoque ubi obligatio nulla est, tota vis jurisjurandi cadit. Vide quæ contra duplicem

consequatur, + at nihilominus qui juravit Deo obligetur stare jurejurando. Hujus rei exemplum est i + in eo, qui per metum injustum causam promissioni juratæ dedit. Nam hic 55 jus nullum consequitur, + aut tale, quod reddere debeat, quia causam damno dedit. Sic videmus Hebræos reges & k a prophetis *f* increpatos, & punitos a Deo, + quod fidem juratam Babyloniis regibus non servassent. + Laudat Cicero Pomponium tribunum, qui servavit quod terrore coactus juraverat: *g* *tantum*, inquit, *temporibus illis jusjurandum valebat.* Quare non + Regulus tantum redire in carcerem, ut maxime is fuerit injustus, debuit; + sed & decem illi, quorum Cicero meminit, redire ad Annibalem: + jusjurandum enim intercesserat.

f Ezec. XVII, 12. 13. 15.
g Off. III. 31. *Tolet.* L. IV. c. 22. *Off.* III. 32.

XV. 1. + Neque hæc tantum 56 + inter hostes publicos locum habent, *h* + sed inter quosvis; + non enim persona sola respicitur, cui juratur, sed l + is, qui juratur Deus, qui ad obligationem pariendam sufficit. + Repudiandus ergo Cicero, *i* cum ait, perjurium nullum esse, si prædonibus pactum pro capite pretium non adferatur, ne si juratum quidem sit: + quia pirata 57 non sit ex perduellium numero definitus, + sed communis hostis omnium, + cum quo nec fides esse debeat, nec jusjurandum commune. + Quod & de tyranno dictum ab eodem est alibi, & a Bruto apud *k* Appianum: οὐδὲν πιστὸν ἐστὶ Ῥωμαίοις πρὸς τυράννους, οὐδ' εὔορκον, *cum tyranno Romanis nulla fides, nulla jurisjurandi religio.*

h Th. 2, 2. 89. *art.* 7. *& ibi Cajet. Alex. Imol. in c. verum de jurejur. Soto l.* VIII, q. 1. *art.* 7.
i De Offic. III. 29.
k Civil. II. pag. 515. *Ed. Steph.*

2. Atqui sicut + in jure gentium constituto + differre hostem a pirata verum est, & 58 + a nobis infra ostendetur; ita hic ea differentia locum habere non potest, m + ubi, etsi personæ jus deficiat, cum Deo negotium est: + qua de causa juramentum 59 voti (ii) nomine nuncupatur. Neque id, quod sumit Cicero, verum est, + nullam esse cum prædone juris societatem. Nam depositum ex ipso gentium jure n + reddendum latroni, si dominus non apparet, recte a Tryphonino *l* responsum est.

l L. 31. *D. depositi.*

3. Quare

plicem illam obligationem, quam Auctor sibi fingit, post PUFENDORFIUM, diximus, Capite jam sæpius laudato. Nonnulla etiam hac de re addidimus in Notis nostris Gallicis ad hunc locum. *J. B.*

GROTII.

i *In eo, qui per metum injustum causam promissioni juratæ dedit*] Etiam vi extortum jusjurandum, ob Dei reverentiam servandum, docet Augustinus epistolis CCXXIV. & CCXXV.

k *A prophetis increpatos*] Vide & Jerem. XXXIX, 5.

l *Is, qui juratur Deus*] Nicephor. Gregoras: ὡς Θεῷ ἡ ἐπιορκία τὸ τῆς περιφρονήσεως ἀνατίθησιν ἔγκλημα· *perjurium Deo culpam impingit negligentiæ.* (Lib. X. pag. 227. *Ed. Col.* 1616.)

m *Ubi etsi personæ jus deficiat, cum Deo negotium est*] Plutarchus Lysandro: ὁ ὅρκῳ παρακρουόμενος, τὸν μὲν ἐχθρὸν ὁμολογεῖ δεδιέναι, τοῦ δὲ Θεοῦ καταφρονεῖν· *qui juramento hostem circumvenit, is ostendit a se hostem metui, Deum contemni.* (Pag. 437. e.)

n *Reddendum latroni*] Et ei, qui regnum sine jure invasit, quomodo Oroferni depositum redditum a Prienensibus. Polybius (*Excerpt. de Virt. & Vit.* p. 1470. *Ed. Amst.*) & Diodorus Siculus in excerptis Peirescianis, (p. 334.)

GRONOVII.

55 *Jus nullum, aut tale*] Aut omnino nullum, aut ejusmodi, quod, si compellatur apud judicem, vindicare nequeat, sed remittere necesse habeat. 2, 11. 7.

56 *Inter hostes publicos*] Eos, quibus jus est bellandi.

57 *Non sit ex perduellium*] Hostis armorum jus habens, quicum jura gentium servanda sint.

58 *A nobis infra*] 3, 3. 1.

59 *Voti nomine*] Affirmationis religiosæ, aut pollicitationis Deo factæ.

(ii) Impropriè ita dicitur. VOTUM *fit Deo*: JURAMENTUM, *per Deum*, ait ipse Auctor, Adnot. in *Numer.* XXX, 3. Confer PUFENDORF. *De Jure Nat. & Gent.* Lib. IV. Cap. 2. §. 8.

GRO-

3. Quare probare non possum quod a quibusdam est traditum, eum, qui prædoni quicquam promiserit, [60] + momentanea solutione posse defungi, ita ut liceat ei, quod solvit, recuperare. + Verba enim in juramento quoad Deum simplicissime, atque adeo cum effectu sunt intelligenda. Atque ideo qui redivit ad hostem clam, iterumque abiit, + non satisfecit juramento de reditu, ut recte [61] a senatu Romano judicatum est.

XVI. 1. Illud vero [m] Accianum: T. *Fregisti fidem.*

A. *Quam neque dedi, neque do infideli cuipiam:*

m Apud Cicer. Offic. III. 28.

Ita demum probari potest, [62] + si jurata promissio aperte respectum habuerit alterius promissionis, [o] + quæ ei quasi conditio [n] fuerit implicita, [63] + non si diversi generis sint promissa, & citra respectum mutuum: tunc enim omnino + servandum cuique erit quod ipse juravit. + Atque hoc nomine Regulum laudans sic compellat Silius (*Lib.* VI. vers. 63, 64:)

n L. si quis, 39. in fine. D. de jurejurando.

Qui, longum semper fama gliscente per ævum,
Infidis servasse fidem memorabere Pœnis.

2. + Inæqualitatem in contractibus naturaliter locum facere aut rescindendi, aut reformandi contractus, supra [o] diximus. + Et quanquam [64] jus gentium aliquid in hac re mutavit, + jure tamen civili, quod inter ejusdem populi partes valet, rediri sæpe ad illud, quod natura licebat, [65] + itidem supra monuimus. + Sed hic quoque, [p] si juramentum intercessit, + etiamsi personæ nihil, aut minus debeatur, Deo fides erit præstanda. Itaque Psalmorum [q] scriptor, ubi viri boni virtutes enumerat, + addit & hanc: *Juratus in damnum suum, non tamen mutat.* (kk)

o C. XII. §. 8, & 10.

p Auth. sacramenta. C. si adv. vend.

q Psal. XV. 4.

+ XVII. Verum illud notandum est, + quoties non personæ jus nascitur + ex tali aliquo defectu, qualem diximus, sed Deo obstringitur fides, + heredem ejus, qui juravit, non teneri. + Quia ad heredem sicut bona transeunt, id est, quæ in hominum sunt commercio, ita [66] bonorum onera: + non item alia, quæ quis ex officio, puta pietatis, gratiæ, fidei debuit. + Hæc enim ad illud, [67] quod

GROTII.

o *Quæ ei quasi conditio fuerit implicita*] C. pervenit, quod est III. *de jurejurando.* Adde L. lege fundo, 5. in fine D. *de lege commissoria.*

GRONOVII.

60 *Momentanea solutione*] Satisfecisse videri, si sic solvat, ut statim missis a magistratu armatis capiatur prædo, & cogatur, quod ei numeratum est, restituere.

61 *A senatu Romano judicatum est*] *Gell.* 7, 18.

62 *Si jurata promissio*] Si quod juraveris, habeat reciprocam fidem, quam fefellerit alter, cui fidem volumus non servare, quia nobis infidelis fuerit.

63 *Non si diversi generis*] Si alia de re, alio loco, & tempore juratum, non servaverit alter; tunc enim non valet compensatio.

64 *Jus gentium aliquid*] Ut inæquale ex consensu partium ducat pro æquali. 2, 12. 26.

65 *Itidem supra*] 2, 2. 6.

66 *Bonorum onera*] Justa, & legitima, ad quæ ex jure constituto obligamur.

67 *Quod strictè jus*] Ad justitiam διορθωτικὴν, quam expletricem alibi vocat.

(kk) Alio modo Auctor videtur vertere verba illa in Adnotationibus suis ad hunc Psalmum; quas videre poteris. Sed & sequendo versionem, qualis heic exhibetur, nil est, quod suadeat agi de illis Promissis jurejurando firmatis, in quibus reperitur læsio, propter quam nulla essent, si jusjurandum abesset. Diximus in Notis Gallicis ad hunc locum. *J. B.*

quod stricte jus dicitur, inter homines non pertinent: + ut alibi quoque ostendere meminimus.

+ XVIII. Sed etiam + ubi jus personæ non nascitur, si tamen juramentum utilitatem spectet alicujus, p + atque is eam nolit, + non tenebitur qui juravit: q + sicut nec tenebitur si cesset qualitas, sub qua alicui juravit, ut si magistratus desinat esse magistratus. Apud Cæsarem libro II. s de bello civili, + Curio + Domitii qui fuerant milites sic alloquitur: *Sacramento quidem vos tenere qui potuit, + quum projectis fascibus, & deposito imperio privatus, + & captus ipse in alienam venisset potestatem?* Et mox + sacramentum, ait, capitis deminutione sublatum.

s Cap. 32.

XIX. Illud quæritur, + an quod contra juramentum fit, illicitum sit tantum, [68] an & irritum? t qua de re distinguendum arbitror, + ut [69] si sola fides sit obstricta, + valeat actus contra juramentum factus, + puta testamentum, + venditio: non valeat autem si ita conceptum sit jusjurandum, [70] + ut simul contineat abdicationem plenam potestatis ad actum. + Et hæc quidem naturaliter jusjurandum sequuntur: + ex quibus faciendum est judicium de regum juramentis, + & his, quæ exteri exteris jurant, [71] + quando actus ex loco subjectionem non accepit.

t c. Dilecto. 25. de præbendis. Covar. ind. c. quamvis. p. 2. §. 2. n. 10.

XX. r + Nunc quid superiorum, id est, + regum, + patrum, + dominorum, & + maritorum in his, quæ maritalis sunt juris, imperia possint, videamus. + Superiorum actus hoc quidem efficere non potest, ut jusjurandum, + quatenus vere fuit obligatorium, non sit præstandum: + id enim juris est naturalis, & divini. u Sed + quia actus nostri non plene sunt in nostra potestate, sed ita ut a superioribus dependeant, (II) + ideo duplex esse potest actus superiorum circa id, quod juratur, alter directus in personam jurantis, alter in personam, cui juratur.

u Th. 2, 2. q. 89. art. 9.

2. In personam jurantis dirigi potest, + aut antequam juretur [72] irritum reddendo juramentum, + quatenus jus inferioris sub potestate superioris continetur, + aut postquam juratum est vetando ne impleatur. x + Nam inferior, qua inferior, obstringere se non potuit, nisi quatenus superiori id placiturum esset: [73] + ampliorem enim non habebat potestatem. Hoc modo + lege Hebræa

x c. Venientes, 19. de jurejurando. Feud. 11. 55. princip. de prohibit. feud. alien. per Frider.

GROTII.

p *Atque is eam nolit*] *Plautus* Rudente: *Jurisjurandi rogo gratiam facias.* (V. 3. 58.)

q *Sicut nec tenebitur si cesset qualitas*] Similia vide in L. si duas §. gentium. D. *de excusat. tut.* & apud *Gailium* II. obs. CXLIV. n. 8. & de Arrestis X, 9. & apud *Azorium* institutionibus moralibus V, 22. q. 6. parte 1.

r *Nunc quid superiorum, id est, regum, patrum, dominorum, & maritorum in his, quæ maritalis sunt juris, imperia possint, videamus*] *Augustinus* epistola CCXL. & CCXLI.

GRONOVII.

68 *An & irritum*] Ipso jure nullum.

69 *Si sola fides*] Si quis solummodo juraverit se non facturum.

70 *Ut simul contineat*] Si quis juraverit se cedere, ac renuntiare potestati faciundi.

71 *Quando actus ex loco*] Ubi partes contrahentes non necesse habent se submittere, & obsequi legibus, ac juri civili loci, in quo contrahitur.

72 *Irritum reddendo*] Declarando, si juret inferior, id inane fore, quod ille citra suam auctoritatem jus obligandi se non habeat.

73 *Ampliorem enim*] Quam sub conditione superioris consentientis.

(II) Vide, præter §. 24. dicti Capitis II. Lib. IV. PUFENDORFII *De Jure Nat. & Gent.* ea, quæ observavimus ad libellum *De Officio Hom. & Civis*, Lib. I. Cap. XI. §. 6. *Not.* 3. tertiæ, & quartæ Editionis. *J. B.*

GRO-

Hebræa mariti uxorum, + patres liberorum, qui sui juris nondum erant, juramenta irrita faciebant. Proponit hanc quæstionem Seneca [y]: + *Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram?* & solvit: + *Eadem lex me defendit, quæ vetat.* + Sed & actus [74] ex utroque mixtus esse potest, ut + si superior constituat quod inferior juraverit hoc, aut illo casu, + puta ex metu, + aut imbecillitate judicii, ita demum valere si ab ipso approbetur. + Atqui ex hoc fundamento + defendi possunt absolutiones juramentorum, quæ [s] [75] + olim a [z] principibus, + nunc ipsorum principum voluntate, quo magis cautum sit pietati, ab [76] ecclesiæ præsidibus exercentur.

y Lib. IV, de benef. 35.

z L. ult. ad mun. Molin. disp. 149. c. si vero. de jurejur.

3. + In personam ejus, cui juratur, actus dirigi potest + tollendo ab eo jus, quod ei partum est; aut etiam, + si jus desit, vetando ne quid ex tali juramento accipiat: + idque duobus modis, sive [77] in pœnam, sive [78] ob publicam utilitatem, + ex vi supereminentis dominii. Atque hinc intelligi potest, + si jurans non ejusdem sit ditionis cum eo, cui juratur, quid aut hujus, aut illius rectores possint circa jusjurandum. Ipse autem, qui juratus aliquid promisit nocenti [79] qua talis est, + puta piratæ, non potest jus promisso quæsitum [80] pœnæ nomine ob id ipsum ei auferre: + quia tunc verba nullum haberent effectum, quod omnino vitandum est. Similique de causa [81] + compensari non poterit quod promissum est, cum jure, quod ante erat controversum, si post motam controversiam inita pactio fuerit.

4. [82] Potest & lex humana + impedimentum, quod certi generis actibus posuerat, tollere, si juramentum aut qualecunque, + aut certa forma accesserit: quod Romanæ leges fecerunt in iis impedimentis, + quæ non directe publicam, + sed privatam jurantis utilitatem spectant. Quod si fiat, + valebit actus juratus eo modo, quo naturaliter [83] citra legem humanam fuerat valiturus, + aut fidem tantum obstringendo, + aut jus etiam dando alteri, + pro diversa actuum natura, quæ alibi a nobis explicata est.

XXI.

GROTII.

[s] *Olim a principibus*] *Suetonius* Tiberio 35. Sic & in Hispania diu usurpatum notat *Ferdinandus Vasquius* de successſ. creat. l. II, §. 18. (Apud *Vasquium* nil tale reperio, nec in loco indicato, nec alibi. *J. B.*)

GRONOVII.

74 *Ex utroque*] Ex eo, quod superior, & ex eo, quod inferior gesserunt.

75 *Olim a principibus*] Sic Tib. equiti Rom. jurisjurandi gratiam fecit, ut uxorem in stupro generi compertam dimitteret, quam se nunquam repudiaturum ante juraverat. *Suet.* 35.

76 *Ecclesiæ præsidibus*] Quam bono exemplo est Eugenius IV, qui Ladislaum Pannoniæ regem jurejurando, quo pacem cum Amurathe II. Turcarum Imp. firmaverat, solvit, ipsumque regem cum multis millibus Christianorum, & nuntio suo Juliano Cardinale perdidit, A. Ch. 1444.

77 *In pœnam*] Quia jurejurando promissum accepit, quod non debebat.

78 *Ob utilitatem publ.*] Quod reipublicæ interesset non fieri quod juratum est.

79 *Qua talis est*] Dum nocet, & ut injuriam ejus effugiat.

80 *Pœnæ nomine*] Ei non præstetur promissum in pœnam facinoris.

81 *Compensari non*] Finge, litem mihi esse cum adversario apud judicem: ea pendente, per intervenientem causam eidem jurato promisi me aliquid ei præstiturum, si quid ipse vicissim mihi præstet. Hoc ego potius non possum abnuere promissum, quod alter non desistat a lite mecum antea contracta, quia cum lis ambigua sit, ex promisso jus ei certum quæsitum est, quod ego privatus illi auferre nequeo.

82 *Potest & lex humana*] Potest magistratus, vel rex, juris administrator, interdicti, quo aliquid vetuerat, gratiam facere, si quis id, quod vetitum est, facturum se juraverit.

83 *Citra legem humanam*] Si tale interdictum non extitisset, neque id superior remisisset.

GRO-

XXI. 1. Notandum hic est obiter, quod in Christi præceptis, & apud Jacobum de non jurando dicitur, + proprie non [84] ad assertorium juramentum, t + cujus apud Paulum Apostolum exempla exstant aliquot, + sed ad [85] promissorium futuri incerti pertinere. + Ostendit hoc evidenter oppositio illa in verbis [a] Christi: *audistis dictum antiquis, non pejerabis, sed reddes Domino juramentum. Ego vero dico vobis, Ne jurate omnino.* Et ratio, quam Jacobus adjicit: *μὴ εἰς ὑπόκρισιν πέσητε*, id est, + *ne fallaces inveniamini*; + nam eum sensum vox *ὑποκρίσεως* apud Hellenistas habet, ut apparet Job. XXXIV, 30. Matth. XXIV, 51. & alibi.

a Matth. v. 33. Ep. v. 12.

2. + Idem evincit illud in Christi verbis, *ἔςω δὲ λόγος ὑμῶν, ναὶ ναὶ, οὒ οὔ*, quod sic Jacobus explicat, *ἤτω δὲ ὑμῶν τὸ ναὶ ναὶ καὶ τὸ οὒ οὔ*· ubi manifeste est figura, quam [86] *πλοκὴν* rhetores vocant, ut in illo: [b]

b Virg. Ecl. VII, 70.

Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.

Et in altero simili: [c] *ad illum diem Memmius erat Memmius.* Nam prius *ναὶ*, & *οὒ* promissum significat, posterius ejus [87] implementum. + Est enim *ναὶ* promittentis: + unde per *ἀμὴν* explicatur Apoc. I, 7. eumdemque sensum habet quod hic in Syriaco est, אין respondens Rabbinico הין & Arabicum بلى, quomodo apud jurisconsultos Romanos + *μάλιςα*, (mm) & quidni? + notæ sunt respondentis ad stipulationem. + Pro implemento promissionis sumitur apud Paulum II Corinth. I, 20. cum ait, omnia Dei promissa in Christo esse [88] *ναὶ καὶ ἀμήν*. Hinc vetus Hebræorum dictum, (nn) + *justi hominis ναὶ est ναὶ, & non est non.*

c Ex Aquila Rom. Antiq. Rhet. Lat. pag. 19. Edit. Pithoei.

3. Contra, quorum facta a dictis discrepant, apud eos esse dicitur [89] *ναὶ καὶ οὔ*, II Corinth. I, 18. 19. id est, + *ναὶ* eorum esse *οὔ*, & *οὒ* esse *ναί*. + Sic Paulus Apostolus ipse exponit; nam cum negasset se *ἐλαφρίᾳ χρήσασθαι*, *levitate usum*, addit, sermonem suum [90] non fuisse *ναὶ καὶ οὔ*. Festus varias referens sententias de significatione vocis + *naucum*, sic scribit: *quidam* (ajunt) *ex græco* u *ναὶ καὶ οὐχὶ levem hominem significari.* Quod si *ναὶ καὶ οὒ* levitatem significat, + sequitur, *ναὶ ναὶ, οὒ οὔ*, constantiam significet.

4. Idem ergo dicit Christus quod x Philo: [d] *κάλλιςον καὶ βιωφελέςατον καὶ ἁρμόττον λογικῇ φύσει τὸ ἀνώμοτον, οὕτως ἀληθεύειν ἐφ᾽ ἑκάςου δεδιδαγμένῃ, ὡς τοὺς λόγους ὅρκους εἶναι νομίζεσθαι· Optimum, atque utilissimum,* &

d De Decal. p. 756. C.

GROTII.

t *Cujus apud Paulum Apostolum exempla exstant aliquot*] Rom. I, 9. IX, 1. II. Corinth. I, 23. XI, 31. Phil. I, 8. 1 Thess. II, 5. 1 Tim. II, 7.

u *Ναὶ καὶ οὐχὶ*] Recte in hoc *Festi* loco scripseris *οὐχί*, ut sæpe apud *Homerum*: id enim ad vocem nauci proprius accedit.

x *Philo*] De decalogo.

GRONOVII.

84 *Ad assertorium*] Quod adfirmat, defenditque rem factam.

85 *Promissorium*] Quod securitatem facit promissioni, quo sancitur promissum.

86 Πλοκὴν] Quum vox repetita nunc personam, vel rem, nunc personæ, vel rei mores, aut naturam significat.

87 *Implementum*] Effectum.

88 Ναὶ καὶ ἀμὴν] i. Certa, & indubitata.

89 Ναὶ καὶ οὔ] Eos promittere, & non præstare, secus facere, ac dicunt.

90 *Non fuisse ναὶ καὶ οὔ*] Dissonum facto.

(mm) Vide *L.* 39. §. 1. *D. De Legat.* III. *L.* 1. §. 2. *De verb. obligat. J. B.*

(nn) Reperitur apud BUXTORFIUM, *Florileg.* pag. 329. *J. B.*

GRO-

& + rationali naturæ convenientissimum est juramento abstinere, atque ita se veracitati assuefacere, [91] *ut verba pro juramento accipiantur.* [y] Et alibi: ὁ τοῦ σπουδαίου λόγος ὅρκος ἔστω βέβαιος, ἀκλινὴς, ἀψευδέστατος· + *Viri boni oratio pro juramento sit firmo, immutabili, fallere nescio:* & + quod de Essenis [e] Josephus: πᾶν τὸ ῥηθὲν ὑπ' αὐτῶν ἰσχυρότερον ὅρκου, τὸ δὲ ὀμνύειν αὐτοῖς περιΐσταται· *Quicquid dixerint validius est jurejurando: ac supervacua res ipsis habetur jurare.* e Antiq. Jud. 11. 7. p. 786. C.

5. Ab [92] Essenis, + aut Hebræorum illis, quos secuti sunt Esseni, videtur hoc sumsisse [z] Pythagoras, cujus hæc [f] sententia: μὴ ὀμνύναι Θεοὺς· ἀσκεῖν γὰρ αὑτὸν δεῖν ἀξιόπιστον παρέχειν· *non jurandum per Deos: quemque enim id curare debere,* [a] [93] *ut nec jurato sibi credatur.* Scythæ de se ad Alexandrum + Curtio [g] referente: *Jurando gratiam Scythas sancire ne credideris: colendo fidem jurant.* Cicero pro Roscio Comœdo: [h] *Quæ pœna a Diis immortalibus perjuro, + hæc eadem mendaci constituta est. Non enim ex pactione verborum, quibus jusjurandum comprehenditur, sed ex perfidia, & malitia, per quam insidiæ tenduntur alicui, Dii immortales hominibus irasci, & succensere consuerunt.* + Solonis [i] dictum celebratur: καλοκἀγαθίαν ὅρκου πιστοτέραν ἔχε· *Ea esto probitate, ut ei magis, quam juramento credatur.* Clemens quoque Alexandrinus dixit [k], viri boni esse, τὸ πιστὸν τῆς ὁμολογίας ἐν ἀμεταπτώτῳ καὶ ἑδραίῳ δεικνύειν βίῳ τε καὶ λόγῳ· *Fidem promissi ostendere in verborum, ac vitæ stabilitate, & constantia.* Alexis [l] Comicus:

f Diog. Laërt. VIII, 22. g Lib. VII. c. 8. h Cap. 16. i Apud Diog. Laërt. I. 60. k Stromat. Lib. VII. c. 8. Ed. Oxon. l Apud Stob. Serm. 27.

> Ὅρκος βέβαιός ἐστιν ἂν νεύσω μόνον.
>
> *Nutus mei pro jurejurando valent.*

Narrat

GROTII.

y *Et alibi*] De specialibus legibus (*pag.* 769. C.)

z *Pythagoras*] Nam & Hermippus Pythagoricus Pythagoræ Philosophiam ab Hebræis ductam dicebat, teste *Origene* contra Celsum. (Lib. I. pag. 15. *Ed. Cant.*) Idem & *Josephus* Hebræus prodidit, & Jamblichus Pythagoricus. (Locus *Josephi* exstat Lib. I. *contra Apion.* §. 22. *Edit. Oxon.* Verum probabile admodum est, legendum ibi non Ἰουδαίων, sed Ἰδαίων, ut conjecit Vir Eruditissimus *J. Clericus*, Tom. X. *Biblioth. Selectæ*, pag. 162, *& seqq.* Quod spectat *Jamblichum*, voluit Auctor dicere *Porphyrium*: hic enim ex *Diogene* lib. *de Incredibilibus* refert, *Pythagoram*, inter alios, *Hebræos* etiam invisisse, & ab iis hausisse quædam Philosophiæ suæ dogmata, *de Vita Pythag.* §. 11. *Ed. Kusteri.* Apud *Jamblichum* autem nil tale reperitur. *J. B.*)

a *Ut nec jurato sibi credatur*] *Philo* (*De Decal.* pag. 756. C.) Ἤδη γὰρ ὅγε ὀμνὺς εἰς ἀπιστίαν ὑπονοεῖται· *Jam enim is, a quo jusjurandum exigitur, perfidiæ est suspectus. Sophoclis* Oedipode coloneo dixerat Oedipus:

> Οὔτοι σ' ὑφ' ὅρκου γ' ὡς κακὸν πιστώσομαι.
>
> *Nolo te adigere jurejurando ut malum.*

respondet Theseus:

> Οὔκουν πέρα γ' ἂν οὐδὲν ἢ λόγῳ φέροις.
>
> *Nec plus haberes inde quam vocis sonum.* (Vers. 642, 643.)

M. Antoninus in viri boni descriptione: μήτε ὅρκου δεόμενος· *nec opus habens jurejurando* (Lib. III. §. 5.) Chrysost. de statuis XV. εἰ μὲν πιστεύεις ὅτι ἀληθής ἐστιν ὁ ἀνὴρ, μὴ ἐπαγάγῃς τῷ ὅρκου τὴν ἀνάγκην. εἰ δὲ οἶδας ὅτι ψεύδεται, μὴ ἀναγκάσῃς ἐπιορκεῖν. *Si credis veracem esse eum, quicum tibi negotium est, noli ei jurisjurandi imponere necessitatem; quod si scis fore ut mentiatur, ne coge eum & pejerare.* (Tom. VI. pag. 566. *Edit. Savil.*)

GRONOVII.

91 *Ut verba pro juramento*] Ut quod dixeris, vel promiseris, perinde sanctum habeas, ac si jusjurandum interposueris.

92 *Essenis*] 1, 3. 3.

93 *Ut nec jurato*] Hoc ambiguum: vult autem non, ut non credant sibi quamvis jurato, sed ut credant sibi quamvis non jurato.

Narrat [94] Cicero oratione pro L. Cornelio Balbo, Athenis cum [95] quidam apud eos, qui sancte, graviterque vixisset, & testimonium publice dixisset, & jurandi causa ad aras accederet, una voce omnes judices, ne is juraret, reclamasse; eo quod nollent [96] religione videri potius, quam veritate, fidem esse constrictam.

6. A Christi dicto non discrepat [m] + Hieroclis illud ad aureum carmen: ὁ σέβου ὅρκον ἐν ἀρχῇ παραγγείλας τὴν ἀποχὴν, τοῦ ὀμνύναι προστάττει περὶ τῶν ἐνδεχομένων, καὶ ἀόριστον τῆς ἐκβάσεως ἐχόντων τὸ πέρας. ταῦτα γὰρ καὶ μικρὰ καὶ μεταπίπτοντα, διὸ οὔτε ἄξιον ἐπ' αὐτοῖς ὀμνύναι, οὔτ' ἀσφαλές. *Qui in principio dixerat, Jusjurandum reverere, eo ipso praeceperat abstinere a jurando de his*, b + *quae possint fieri, & non fieri, & incertum habent casus exitum. Talia enim & parvi ducenda sunt, & mutabilia sunt, unde nec dignum de iis jurare, nec tutum.* Et Libanius in Christiani Imperatoris laudibus ponit: ἐπιορκίας τοσοῦτον ἀποστατῶν, ὥστε καὶ πρὸς τὰς εὐορκίας ἔχειν εὐλαβῶς· *a perjurio tantum abest*, + *ut etiam vera jurare vereatur.* Eustathius ad illud [n] Odysseae Ξ: ἀλλ' ἤτοι ὅρκον μὲν ἐάσομεν· sic ait: οὐ χρεία ὅρκου ἐν τοῖς ἀδήλοις πρὸς βεβαίωσιν, ἀλλ' εὐχῆς πρὸς ἀποτέλεσμα· + *In rebus incertis non ad asseverationem juramentum adhibendum, sed preces pro bono exitu.*

+ XXII. Ideo multis in locis vice [o] jurisjurandi repertum est, ut c + fides [97] datis dexteris, quae erat πίστις βεβαιωτάτη παρὰ τοῖς Πέρσαις, [p] *firmissimum apud Persas fidei vinculum*, aut alio quo signo obstringatur, ea vi, ut, ni impleatur promissio, + promissor non minus detestabilis habeatur, quam si pejerasset. Praecipue de regibus, virisque principibus dictum est usitatissimum, + fidem eorum pro jurejurando valere. [q] Tales enim esse debent, ut cum [r] Augusto dicere possint, d + Bonae fidei sum: & cum Eumene, [s] vitam se potius posituros, quam fidem: quo & illud pertinet Guntheri Ligurino (*Lib.* III. *vers.* 511:)

nudo

m Pag. 164. Edit. Cantabr. Needh.

n Lib. XIV. vers. 171.

o Can. in e querelam de jurejur.

p Diod. libro XVI. c. 43.

q Pan. in c. ad aures. De his quae vi vel metus causa. Jas. in l. III. §. jurari. D. de jurejur. Mynf. obs. 17. Cent. I.

r Suet. c. 42.

s Plutarch. in Eum. p. 585. F.

GROTII.

b *Quae possunt fieri, & non fieri*] Bene hoc animadvertit *Chrysostomus* de statuis (Orat. XIV. Tom. VI. pag. 553.) ὅτι κἂν μὴ συναρπασθεὶς, μηδὲ ἄκων, μηδὲ ἀγνοῶν τοῦτο πάθῃς, ὑπ' αὐτῆς τοῦ πράγματος φύσεως, καὶ ἑκὼν καὶ εἰδὼς ἀναγκασθήσεσθαι ἐπιορκῆσαι πάντως· *Etiamsi non eveniat id tibi, quod impetu abreptus, aut coactus, aut nec cogitans juraveris, ipsa negotii natura id interdum secum feret, ut & volens, & sciens falsum jurasse deprehendaris.* Et mox: σφαλερὸν μὲν οὖν καὶ περὶ ἑαυτοῦ τινα ὀμνύναι. πολλὰ γὰρ ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων περιστάσεως βιαζόμεθα· *Periculosum igitur etiam de suo actu jurare; multa enim nobis eripit ipsa rerum natura subjecta casibus.* (Pag. 554.)

c *Fides datis dexteris*] Meminere *Eustathius* ad Odysseae Ω: *Aristophanis* Scholiastes ad Nubes, (*vers.* 81. Vide & in *Acharnens.* vers. 307. qui locus insignior est.) *Diodorus Siculus* (Libro XVI. c. 43.) *Crantzius* Saxonicorum XI, 27. In c. *Ad aures*, 3. *de his, quae vi, metusve causa*, aequantur juramentum, & fides interposita.

d *Bonae fidei sum*] De Evagora Salaminis rege Isocrates: ὁμοίως τὰς ἐν τοῖς λόγοις ὁμολογίας ὥσπερ τὰς ἐν τοῖς ὅρκοις διαφυλάττων. (Pag. 197. E. *Ed. H. Steph.*) Symmac. X, 19. *Nusquam major spes, quam in bonorum principum sponsione.* Nicetas de Alexio Isaaci fratre lib. III. Βασιλεῦσι παρὰ πᾶν ἕτερον εὐορκεῖν τεθεῖσθαι περὶ πλείστου χρεών· *Regibus jurisjurandi fides ante omnia alia ponenda est.* (Cap. 4.)

GRONOVII.

94 *Cicero oratione pro L. Cornelio Balbo*] C. 5.

95 *Quidam*] Xenocrates. *Valer. Max.* 2, 10. ext. 2.

96 *Religione videri*] Fidem magis coli ab eo metu deorum, quam insita ingenio bonitate.

97 *Datis dexteris*] Sic legiones invicem sibi dexteras mittebant fidei, & concordiae insigne, *Tacit.* 1. hist. 54, 2, 8. Et extant nummi antiqui cum junctis dexteris, quibus adscribitur *fides praetorianorum*, Antw. 7, 24. *Amor mutuus Augg. Caritas mutua Augg. Fides mutua Augg.* 57, 7. 8. *Concordia exercituum* 7, 23. *Concordia Augg.* 59, 12.

— nudo jus, & reverentia verbo
Regis inesse solet, quovis juramine major.

Laudat oratione pro Dejotaro [t] Cicero C. Cæsaris dexteram, non in bellis, & prœliis, quam in promissis, & fide firmiorem. Et heroicis temporibus sceptrum erectum pro regum jurejurando valuisse, notatum [u] Aristoteli.

[t] *Cap.* 3.

[u] III. *Polit.* 14.

HENRICI DE COCCEII
COMMENTARIUS
IN
HUGONIS GROTII
LIB. II. CAP. XIII.

Hactenus de obligatione egimus, quæ ex promissis, & contractibus oritur. Sequitur nunc tractatio de confirmatione obligationum, quæ fit per jusjurandum. Principia totius materiæ hæc sunt.

Propositio I.

Jusjurandum est assertio quædam religiosa, ad id, quod dicitur, confirmandum adhibita. Cic. l. 3. off. c. 104.

Demonstratio.

Equidem modi, quibus dicta, & promissa confirmamus, varii esse possunt; nam & fidejussoribus, & pignoribus datis firmantur promissa: item adjectione pœnæ, quam alter stipulatur in casum, quo fallit, & cujus metu vel abstinet, vel abstinere speratur.

Talis quoque modus, dicta, & promissa firmandi, est adjectio rei nobis sanctæ, & religiosæ: si, nimirum, quis aliquid asserit, vel promittit aliquid, facta mentione rei, quæ ipsi inviolabilis est, i. e. quæ ipsi sacra, sancta, & religiosa est. Religiosum igitur hic sumitur, non pro loco demortui, sed in genere pro omni eo, quod sanctum est, quod religioni nobis esse debet, adeoque quod ab injuria hominum defensum, ac munitum est: unde sanctum, & violabile perpetuo invicem opponuntur. Gellius *L.* 17, *c.* 2, ait: *Tanta sanctitudo fani est, ut nunquam quisque violare sit ausus.* Cicero pro Fontejo: *His quicquam sanctum, & religiosum videri potest? Qui ne religionem quidem colere possunt, nisi scelere prius violaverint.* Unde alibi ait: *nihil tam sanctum, quod non violat audacia,* pro Roscio *c.* 24; & pro Archia: *Si igitur sanctum apud vos, quod nulla unquam barbaries violavit.* Atque hinc JCti Romani *sanctum* definiunt, quod ab injuria defensum, ac munitum est. *L.* 8, *pr. L.* 9, §. 1. *ff. Rer. div.* Unde Tribuni plebis sacrosancti facti dicuntur, ne quis ipsis nocere possit. *Liv. L.* 3, *c.* 55. Cæsar de Germanis ait: *hospites violare fas non putant, qui quaque de causa ad eos venerunt, sanctos habent. L. 6. de bell. Gall.* Plinius Corelli Ruffi memoriam sibi sanctam esse dixit *L.* 7, *ep.* 11, i. e. inviolabilem; quo sensu & pudicitiam, ac libertatem rem sanctam ait *Liv.* 3, 52. Atque hoc modo parentes nobis sancti sunt. *Vid. supr. c.* 5, §. 1, *Prop. VI.* Magnam possidet religionem paternus, maternusque sanguis, inquit Cicero *pro Roscio c.* 24; indeque defendit Roscium, quod non præsumi possit patrem occidisse. In genere idem Cicero *pro Ligar. in f.* ait: *semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit, sociorum vero regum, & amicorum sanctissimum.*

Qui proinde asserit, vel promittit aliquid, adjecta re sancta, sibique inviolabili, ait, se non magis violaturum fidem, quam rem sibi religiosam; vel æque sancte se habiturum quod dixit, quam rem sanctam, quæ additur. Si ergo violat fidem, necessario quoque violat sanctitatem rei, cujus mentionem fecit, cujus violationis pœna ipsi metuenda est.

Propositio II.

Assertio igitur illa religiosa non tantum per

Deum,

Deum, sed & per quamlibet rem nobis sanctam fieri potest.

DEMONSTRATIO.

Equidem varii sunt sanctitatis gradus: res omnium sanctissima nobis est Deus, hinc fortissima quoque cautio est quæ fit Deo teste adhibito. Nam is, qui aliquid ita promittit, cavet se non magis violaturum dictum suum, quam Deum. Cautio igitur hic in eo consistit, quod non videtur velle violare rem sacram, cujus vindicta ipsi necessario metuenda esset.

Præterea autem aliæ quoque res nobis sanctæ esse possunt, licet inferiori gradu: ut angeli, sancti, parentes, principes, liberi, majores, &c. *Vid. Infr.* §. 10, & 11. Adeoque hæ quoque cautionis loco assertis, & promissis adhiberi possunt. Nam hic quoque promittens pollicetur, se non magis violaturum fidem datam, quam honorem, reverentiam, & amorem, quem debet angelis, sanctis, liberis &c. Neque hactenus aliquid injusti hic subest.

Neque obstat definitio Ciceronis, quod juramentum sit *affirmatio religiosa*, *Deo teste adhibita*: Nam sensum ejus plenius explicabimus *ad* §. 1. *n.* 3.

PROPOSITIO III.

Affirmatio illa religiosa duplex est, vel de rei veritate, vel de fide facti in futurum: illud juramentum dicitur assertorium, hoc promissorium.

DEMONSTRATIO.

Omne juramentum accedit vel *assertioni*, quando scilicet *asserimus* rem ita esse, inque ejus fidem rem nobis sanctam allegamus: vel *promissioni*, quando scilicet promittimus, nos alii quid præstare velle, adjecta re itidem religiosa.

Asseritur autem jurato vel factum proprium, vel factum tertii. Neutrum præjudicium facit veritati: adeoque ei, qui aliquid, religiose licet, asserit, neque de suo, neque de alieno facto credi debet. Et hac assertione factum jure naturæ probatum dici nequit, 1. quia naturaliter tunc demum probatum dici potest, ubi moraliter res certa est; qualis certitudo non est in assertione jurata, quia experientia docet, sæpius falsum jurari. 2. Suspectum est juramentum partis in propria causa; proni enim sunt homines ad pejerandum studio lucri, vel causæ. Hoc modo 3. quilibet facto suo jus alteri auferre posset, jurando suam rem esse. Sane 4. unus saltem hic testis est, cui nec natura credi potest, ubi plures requiruntur. Sed & 5 liberum foret alteri contrarium asserere; quæ vero tunc decidendi ratio erit?

Aliud igitur obtinet 1. si partes consentiunt ut assertioni juratæ unius stetur, quod vocari solet *juramentum voluntarium*. Tunc enim partes inter se disponunt ut pro vero habeatur quod alter juravit: prout igitur partes de suo jure disponunt, ita jus est. Hinc jure Romano ejusmodi juramenta instar transactionis sunt. *L.* 2, *ff. jurej.* Idem quoque obtinet si judex decernit ut alter juret, ut in juramento suppletorio &c. Aliud quoque 2. obtinet si plures de facto tertii aliquid jurato asserunt; tunc enim convenientia illa dictorum in moralibus probat etiam contra negantem: de qua probandi ratione alibi egimus.

PROPOSITIO IV.

In omni juramento duo sunt, 1. voluntatis, & scientiæ declaratio de eo, quod inter utrumque agitur: 2. ejus confirmatio, quæ est a metu violandi rem, quæ nobis sancta est.

DEMONSTRATIO.

Qui igitur jurato aliquid *promittit*, ex sola promissione tenetur ei, cui promisit, adeo ut si non præstet id, quod promisit, compelli a superiore possit: merito autem addimus declarari debere voluntatem de eo, quod *inter utrumque* agitur, non ergo quod mente reservatum est: idem dicendum de eo, qui jurato aliquid *asserit*.

Ab hac igitur promissione, vel assertione maxime differt *jusjurandum*, seu *confirmatio*: hæc enim non est dispositio, nec jus aliquod in alterum transfert; sed dispositioni accedit, & juris translationem firmat. Cujus effectus insignis hic est, ut si promittatur Titio absenti, & ignoranti, promittens non obligetur stare jurijurando, quia promissio nulla est, adeoque nec jurejurando confirmari potest. *Vid. infr.* §. 14. At si non implet, tenetur Deo ex perjurio.

Tota vero securitas ex jurejurando in eo consistit, quod non impune violare possit rem sanctam, per quam juravit. Nam qui jurat per Deum, eum vindicem perjurii habet; qui pejerat per principem, crimen læsæ majestatis committit. *L.* 2, *C. Reb. cred.* Qui per memoriam majorum jurat, culpatur amicis, uti ex Sophocle notavit Auctor §. 1, *n.* 1.

Sed repetendum est quod ante diximus, oportere ut res *nobis* sancta sit, nec sufficere alteri sanctam esse: unde non est juramentum quando

quando Christianus aliquid promittit teste Mahumede adhibito, de quo *infra* §. 12.

PROPOSITIO V.

Jurare possunt omnes, qui promittere, seu pacisci.

DEMONSTRATIO.

Promissio enim jurata est illa ipsa declaratio voluntatis, seu dispositio de jure in alium transferendo, de qua in c. XI, & XII. egimus; eademque proinde requisita ad juramentum spectant, quæ ad promissionem, nimirum 1. voluntas, 2. ejus declaratio.

Additio.

„ Confer Dissertationes B. Parentis de jurejurando.

AD §. I.

1 APUD *omnes populos*] „ Omnes populi Deum existere, eumque colendum esse, credunt. Nemo igitur temere eum violabit, neque vindicem implorabit perjurii.

Et ab omni ævo] „ Cultus enim Dei cum ipso humano genere originem cepit, adeoque & metus in casum violationis: uti violaretur si testis mendacii adhiberetur.

Circa pollicitationes] „ Imo nulla vis est juramenti circa pollicitationes: nam cum ex pollicitatione, i. e. ex dispositione, & voto unius, nemo obligetur (*Vid. cap.* 11. §. 14); nec juramentum, quod ei accedit, vim obligandi habere potest; quod enim non est, nec jurejurando firmari potest. Sane, ex pollicitatione, fatente ipso Auctore supra *l.* 2, c. 11, §. 3, nullum jus in alterum transfertur. Alia autem quæstio est, an ob temere violatum nomen divinum Deo teneatur?

Promissa, & contractus] „ Adde & assertiones de facto tertii.

Maxima semper vis fuit jurisjurandi] „ Propter securitatem, quæ *promissis*, & certitudinem, quæ *assertioni* ex tali juramento accedit; cum nemo temere violaturus credatur sanctimoniam rei in fidem promissi, vel adsertionis adhibitæ.

2 *Gravis pœna*] „ Idque ex natura perfectionis divinæ. Ens enim perfectissimum non potest non injuriam sibi illatam vindicare.

Hesiodus] „ *In Theogonia p. m.* 139. & *Plato de Legib.* 11, *p. m.* 917. *Deus, nimirum, illum odio prosequitur, qui sacrosancta divini numinis auctoritate neglecta, falsum juramentum dicit*: Demosthenes *orat.* 12. *Consentaneum est, Deos nobis firmissimos socios, & adjutores fore, cum ille, religione violata, neglectoque jurejurando, pacem injuste solvit.* Conf. *Euripid. in Medea v.* 492 & *Sophocles Trachinia v.* 1195. apud *Tesm. b.*

Ita ut posteritas etiam majorum delicta lueret] „ Exemplum notabile sacra Historia nobis exhibet in Sauli posteris, qui ideo, quod pater juramentum Gabaonitis præstitum violavit, excisi sunt. Quanquam in liberis non fuerit pœna, sed calamitas.

Quod non nisi de gravissimis criminibus creditum] „ Ut in delictis in Deum commissis. Conf. *l.* 2, *c.* 21, §. 14.

Et sine facto voluntas quoque pœnam in se accerseret] „ Ipsum pejerandi propositum, etsi actu juratum non sit, a Deo punitur. *Gron. b.* Conf. *Ælian.* 14, *var.* 28, *Cicer.* 6, 11 *Cauf.* 22, *q.* 5, *c.* 13. *Vid. Tesm. b.*

Narratione de Glauco Epycidide] „ Vir quidam Milesius certam pecuniæ summam commisit Glauco, qui inprimis justitiæ laude excellebat Spartæ. Mortuo deponente hæredes pecuniam a Glauco exigebant: negabat Glaucus, & cum metueret juramenti delationem, consultavit oraculum, an jurejurando pecuniam prædaretur; respondit oraculum, *haud impunitum quondam fore quod dubitaret depositum retinere, & fraudem jure tueri jurando*: *apud Herod. Hist. l.* 2. *p. m.* 159.

Est jusjurandum affirmatio religiosa] His verbis tota definitio jurisjurandi absolvitur: & 3 supra dictum est, non præcise requiri ut affirmatio illa teste Deo fiat; sed sufficit mentio cujuslibet rei, quæ nobis sancta est, & cujus metu promittens a violatione fidei absterretur.

Neque obstat quod statim addit, *quod autem affirmante quasi Deo teste promiseris, id tenendum est*: nam ex ipsa connexione apparet, verba hæc non esse partem definitionis, sed exemplum. Negari enim nequit, si *Deo teste* aliquid promiseris, id omnium maxime tenendum esse, quia Deus res sanctissima hominibus est.

Jam enim non ad iram deorum, qua nulla est] Immo id pertinet omnino ad iram; & male asseritur, nullam Dei esse iram. Frustra autem inde metuitur quædam imperfectio; nam ira per se res indifferens est, & occasione saltem objecti vel in vitium vertitur, vel

in virtutem. Posterius contingit cum quis irascitur rei malæ; unde ira Dei perfectio est, non vitium. *Vid. prol.* §. 41. 44.

Sed ad justitiam, & fidem pertinet] „ At „ effectus est, quod ei, qui justitiam, & „ fidem pejerando violat, Deus irascatur.

Perturbationem] „ Commotionem illam „ animi, quæ judicium impedit. *Vid. Grot.* „ *h.* Talis perturbatio in Deo concipi non „ potest, sed ea non pertinet ad essentiam „ iræ.

Sin qualemcunque nocendi affectum] „ Affectus ille nocendi perjuris, & castigandi „ malos, summam perfectionem infert.

Unde vis jurisjurandi oriatur] „ Diximus, „ vim juramenti oriri ex mentione rei nobis „ sanctæ, & inviolabilis, & a metu violandæ illius rei.

Et quo pertingat usque] „ Regula est, „ quod jurare possit is, qui potest de jure suo „ disponere.

Ad §. II.

Et *hic habet locum*] „ Nam juramen„tum, quod accedit promissioni, nihil aliud „ est, quam promissio jurata.

Ut animus rationis compos] „ Nam intel„ligere debet is, qui disponit, nedum qui „ jurato disponit.

Et deliberatus] I. e. Animus se obligandi. *Vide supra c. XI*, §. 4, *n.* 1. Hinc qui prælegit alii juramentum, etsi proferat verba, *ego juro* &c, non tamen pro jurante habetur, quia eo animo verba illa jurantia profert, ut alter inde obligetur, ipse interpretem saltem agat. Hinc formula, *jurare ex animi sententia.* Cic. *Ac. qu.* 2, 47. Et idem *L.* 1, *off.* 13, ait: *semper in fide quid senseris, non quid dixeris, cogitandum.*

Mente juravi nihil] „ Eodem sensu Cice„ro ait *l.* 3, *de orat. c.* 108. *mentem injura„tam gero.*

Quod si quis volens jurare obligare se noluerit, non eo minus obligatur] Contradictorium est velle promittere, & quidem jurato, nec tamen inde velle obligari. Sane, ut in pactis, ita in jurejurando id demum valet, quod inter utrumque actum est, non quod simulatum, aut ab uno mente reservatum est. Jurare ergo debet de eo, de quo quæritur inter utrumque, non de eo, quod in animo jurantis latet; de eo enim quæstio non erat. Omnium autem improbissimæ sunt reservationes mentales in causis religionis, quasi eo necessitatis redactus sit Deus, ut fraudibus, & mendaciis hominum ad defendendum cultum sui uti teneatur.

Additio.

„ Hinc impia est sententia Mediolanen„sium, qui Friderico I. regessere, juravimus „ quidem, sed juramentum attendere non „ promisimus; apud *Radev. Hist. Frid.* I. „ *l.* 2, *c.* 5. Conf. *Puf. l.* 4, *c.* 2, §. 5; „ & ea, quæ diximus supra *L.* 2, *c.* 4, „ §. 3, *l.* 2, *c.* 11, §. 1, *prop. IV*; & „ quæ dicemus infra *L.* 3, *c.* 1, §. 17, „ *n.* 2.

Quia obligatio a juramento est inseparabilis] „ Vera ratio est, quia juramentum ac„cedit promissioni, eamque firmat: qui „ proinde jurato promittit, jurato quoque „ se obligat.

Ad §. III.

Hunc *non obligari, sunt qui tradunt*] 1 „ Hæc est sententia eorum, qui se ex societa„te Jesu esse jactant. *Vid. Parallele de la* „ *doctr. des payens*, &c. *cap.* 9.

Peccare tamen temere jurando] „ Non au„tem temere jurari, ajunt, si hæreticis ju„retur.

Verius est, teneri eum vera facere dicta, quorum Deum adhibuit testem] „ Nam id „ inter utrumque actum est, & de eo inter „ utrumque quæstio erat; prout igitur par„tes disponunt, ita jus est. Egregie id il„lustrat *Pufend. J. Nat. l.* 4, *c.* 2, §. 5.

Nam is actus, qui per se est obligatorius, ex animo deliberato processit] Ideo enim jurato alteri promittitur, ut is fidem promissis habeat. Sane, jurans non sibi asserit, sed alteri fidem facit: unde necessario sequitur, verba jurantia intelligi debere prout uterque ea intelligit. *Vid.* §. *praced. & supra l. II, c. XI*, §. 1, *prop.* 2.

Quomodo putat intelligi] „ Adeoque om- 2 „ nino perjurium est si ego juro juxta meam „ mentem, cum sciam alterum, cui fidem „ facere debeo, aliter intelligere. Unde Ro„mani juramentum apud *Livium* 22, 58, „ secundum Annibalis mentem, non illius „ vereratoris callidi, interpretabantur. Exem„pla reservationum talium vide apud *Gell.* „ 7, 18. *Liv.* 1, 11. *Priol. l.* 2. Aucto„rem nepotismi *p.* 1. *l.* 3. Pufend. *J. N.* „ *L.* 4, *c.* 2, §. 12. *Thuan. L.* 4, *ad an.* „ 1547, *p.* 81. vid. *Test. b.* Ut

Ut mens deferentis conciperet fieri oportere] „ Adeoque uti mens inter utrumque declarata est.

Liquido jurare] „ Auctor hic respicit ad „ *l.* 18, *ff. jurej.* ubi liquido jurare, est jurare debitum non esse: adeoque non ibi „ quæritur de reservatione mentali. Eadem „ locutio occurrit apud *Terent. Andr.* 4, 3, „ 13. *Ovid.* 3, *de Ponto v.* 48. Vid. *Cujac.* „ 5, *O.* 33. & *Goth ad d. l.* 18.

Ideo Metellus recte recusavit jurare in legem Apuleianam] „ P. Appulejus Saturninus, „ Tribunus plebis, qui tribunatum triennio „ continuavit per vim, atque seditionem, „ legem ad populum ferre voluit de semissibus, & trientibus tritici, hordeique, po„ pulo remittendis. Equidem auctor hujus „ legis occisus fuit. *Augustin. de Legib. voce* „ *Appuleja*: at cum turba plebis instaret ut „ Senatus legem talem ferret, & jurejurando „ firmaret, Marius, malæ famæ homo, „ cum de lege Appuleja in Senatu quæstio „ moveretur, multa in speciem de impoten„ tia Saturnini questus, neque se juraturum „ neque alium, qui saperet, facturum exi„ stimare, liquido fuerat contestatus; die„ bus paucis post trepide Senatum cogit, „ verbisque de lege, & jurejurando factis, „ venisse sibi in mentem, ait, salubre con„ silium, ne plebs irritata turbas det si ju„ rare Senatus nulit, censere jurandum in „ legem, si quidem lex esset: ita deceptam „ agrestem multitudinem urbe amoveri, ne„ que religione quenquam ejus servandæ le„ gis adstringi, quam per vim, & contra „ auspicia latam Jove tonante constaret. *Sup*„ *plem. Liv. Freinsh. l.* 69, *c.* 14. Hoc „ Metellus id eo recusavit, quod juramenta „ non ad suum tantum, sed & alterius ca„ ptum facta obligent. Quare maluit urbi „ ingratæ cedere, & exul e patria vivere, „ quam pejerando Deorum vindictam, om„ nium bonorum indignationem, & ipsius „ virtutis censuram incurrere. *Henninges in* „ *not. ad h. §.*

Ita intelligendum si lex rite &c.] „ Cum „ ex mente, & intellectu plebis jusjuran„ dum præstandum fuerit, Metellus non „ potuit absque perjurii nota consilium Ma„ rii sequi.

3 *Quanquam in promissis aliis facile subintelligitur tacita aliqua conditio, id tamen in juramento admittendum non est*] „ Immo in pro„ missis nunquam intelligitur nisi id, quod „ inter utrumque actum est: nec tacitæ con„ ditiones eis insunt, nisi ex ipsa rei natura „ sequantur; uti si fructus nascituri promit„ tuntur; tunc enim ex rei natura inest dispo„ sitio *si nascentur*: adeoque si fructus nasci„ turi jurato promittuntur, non debetur nisi „ quod natum est; ut proinde hactenus nulla „ sit differentia inter promissiones, & jura„ menta.

Fidem fecit jurejurando] „ I. e. per se „ ipsum, tanquam rem sibi sanctam, pro„ misit.

Et magis secundum id, quod videtur nobis, quam quod est] „ Quod exemplis illustrat „ *n. seq.*

Deus vere decreta sua non mutat] „ Mu- 4
„ tatio enim involvit imperfectionem, quæ „ in Deum non cadit: de quo plenius egi„ mus *supr. l.* 1, *c.* 1, §. 10, *n.* 5.

Ob conditionem tacite intellectam] „ Adeo„ que ubi mutatio non in re est, sed in ver„ borum sono.

Jerem. XVIII. 8.] „ *Si pœnitentiam ege*„ *rit gens illa a malo suo, quod locutus sum* „ *adversus eam, agam & ego pœnitentiam* „ *super malo, quod cogitavi ut facerem ei.*

Exempla videre est] „ Deus enim regi Ge„ raræ comminatur: *En morieris propter mu*„ *lierem, quam tulisti; habet enim virum.* „ *Gen.* 20, §. 3. At postea mutat sententiam, „ & sub conditione minitatur: *si nolueris red*„ *dere, scito quod morte morieris tu, &* „ *omnia, quæ tua sunt. Ibid. v.* 6. Deus ab „ Israëlitis offensus constituit, se nullam eo„ rum curam amplius habere velle; & mox „ placatus dicitur, ne faceret quod locutus „ erat adversus populum suum. *Exod.* 32, „ *n.* 10, & 14.

„ Achabo, Israëlitarum regi Deus per „ Eliam mortem violentam, omnisque ge„ neris mala nunciavit. At quia humiliatus „ est domini causa, non induxit malum in „ diebus ejus, sed in diebus filii ejus. 1. „ *Reg.* 21, *v.* 19, 21, & 29. Amos jus„ su divino indixit Mortem Ezechiæ; post„ quam vero pœnituit regem, Deus addidit „ vitæ ejus adhuc 15. annos. 2 *Reg.* 20, *v.* „ 1, & 6. *Ezech.* 38, *v.* 1, & 5. Deus „ non delevit Ninive, etsi id minatus fuerit „ per Jonam. *Jon.* 3, *v.* 5, & 10.

Quo sensu Deus etiam nos fallere] „ Quia „ scilicet conditionem tacitam, sub qua Deus „ promisit, non implevimus.

Significationem habere eventus spem frustrantis] „ Quia indignos nos reddidimus spe, „ quam merentibus saltem pollicitus est.

Facil-

· *Facillime autem id procedit in comminationibus*] „ Immo comminationes divinæ non
„ magis, quam promissiones, subjacent
„ mutationi; omnis enim mutatio volunta-
„ tis imperfectionem infert. At quia promis-
„ siones, & comminationes tantum sub con-
„ ditione fiunt, sponte sequitur, cessante
„ hac conditione, quæ ex ipsa essentia divi-
„ na eis inest, neutro casu mutari volunta-
„ tem, sed conditionem deficere.

Quia illa jus nemini conferunt] Adeoque nemini fit injuria.

In promissis interdum, ubi scil. conditio tacita &c.] „ Multo magis comminationibus
„ talis conditio tacita inest, *nisi resipi-*
„ *scant*; Deus enim pœnam non commina-
„ tur probis.

5 *Duas res Apostolus nominat, quæ immutabilitatem notant*] „ Putat Auctor, conditio-
„ nes illas tacitas cessare si Deus promissio-
„ nem jurato firmat. Quod non admittimus.
„ Si enim promissio tacitam continet condi-
„ tionem, ipsi juramento quoque illa condi-
„ tio inerit; juramentum enim saltem est
„ confirmatio dispositionis. Nec rationem
„ video cur Deus mutare non possit juratam
„ promissionem, si is, cui juratum est, in-
„ dignum se reddiderit. Ipse Auctor in con-
„ trarium allegat exemplum, ubi Deus Israë-
„ litis pollicitus est ingressum in terras Cha-
„ naan, *Ex.* 33, *v.* 1: & quidem vi jura-
„ menti Abræ præstiti, *Gen. c. f. v.* 24, &
„ *Num.* 32, *v.* 11; & tamen juratam hanc
„ promissionem mutavit. *Num.* 32, *v.* 13.
„ Sed ipse rationem mutationis addit, quod
„ sub conditione promisisset si custodierint
„ mandata ejus, & ambulaverint in viis ejus
„ omni tempore. *Deut. XIX*, 8, & *I.*
„ Idem disertis verbis traditur *Deut.* 28,
„ *v.* 9: *suscitabit te dominus in populum*
„ *sanctum*, *sicut juravit tibi si custodieris*
„ *mandata domini tui*, & *ambulaveris in*
„ *viis ejus.* En hic juratam promissionem,
„ cui conditio inest.

Promissionem, quia jus dat] „ Deus enim
„ promittendo jus transfert in eum, cui
„ promittit.

Et juramentum, quia conditiones tacitas &c. repellit] „ Contrarium probavimus in
„ præcedentibus.

Uti videre est etiam Psalm. LXXXIX.]
„ At ibi non dicitur, Deum velle servare
„ juramentum etiamsi mali fuerint; sed con-
„ trarium potius ibi statuitur. Nam Psalmista
„ inducit Deum cum Davide loquentem, ei-
„ que promittit benedictionem, quod eum
„ invocaverit; & tum pergit: *si autem de-*
„ *reliquerint filii legem meam*, *visitabo in*
„ *virga iniquitates eorum.* Tandem vero ad-
„ dit, *se nolle misericordiam ab eis disperge-*
„ *re*, *quia semel juravit &c.* Quæ verba
„ tacitam conditionem habent, si pœniten-
„ tiam egerint.

Aliud est si quas conditiones ipsa negotii natura aperte indicet] „ Immo natura perfectionis
„ divinæ semper indicat, Deum nec malos
„ præmiis, nec bonos pœnis afficere; adeo-
„ que si promittit, etsi jurato, semper ex
„ natura negotii inest conditio, si mereue-
„ rint.

Quod legitur num. XIV.] „ Ubi Deus in
„ pœnam populo declarat, quod non intra-
„ buot terram Canaan: quæ tamen jurato
„ ipsis promissa erat.

Terram promissam jurato dici ipsis non personis, sed populo] „ At si tum viventibus per-
„ sonis non promisisset, si juramentum ad
„ eos non spectasset, non posset allegare
„ quod in pœnam intrare terram, jurato ip-
„ sis, & patribus eorum promissam, non
„ deberent; sed & dictum jam est, ex ipsa
„ negotii natura ejusmodi promissis tacitam
„ inesse conditionem.

Talis autem promissio impleri quovis tempore potest, nec personis certis adstringitur]
„ Immo si Israëlitæ tuoc viventes, & popu-
„ lum constituentes, probi fuissent, Deus
„ non potuisset eos excludere ab introitu: at
„ quia defecit conditio, defecit quoque dispo-
„ sitio, & voluntas Dei jurantis.

AD §. IV.

AUCTOR quærit, an juramentum dolo elicitum obliget? Resp. idem hic obtinet, quod in pactis; nam agitur de promissione jurata: adeoque uti promissio dolo elicita valet, ita & valet juramentum. At si promissor dolo alterius inductus est, agit ad id, quod juranti ex dolo alterius abest. *Vid. c.* 11, §. 6.

Ex his, quæ diximus, intelligi potest] 1
„ Scilicet ex eo, quod in jurante requiratur
„ animus rationis compos, & deliberatus
„ (*Vid.* §. 2), & quod is, qui sciens ju-
„ ravit, teneatur adimplere promissa, quo-
„ dammodo putat intelligi. *Vid.* §. 3.

Quod dolo elicitum est] „ Si in rem jurato
„ consentit, sed ad contrahendum dolo in-
ductus

" ductus est. *Conf. not. ab hac quartam.*
Nam si certum est] " Auctor igitur servandum, ait, esse tale juramentum, si sciens idem fuisset juraturus, alias secus. At recte quærit Tesmarus *hic*, quisnam judicium feret? Neutrum pacifcentium id sibi arrogare posse, probat *Pufend. de J. N. l. 4, c. 2, §. 7.*

Supposuisse quod revera ita se non habet] " Auctor rationem decidendi circa materiam erroris in falsa præsumptione facti constituit, quod late refutavimus supra *c. 11, §. 6.*

Ac nisi id credidisset, non fuisse juraturum] " Adeoque non videtur consensisse, nisi sub quadam conditione, quæ re ipsa non existit. *d. §. 6.*

Non obligabit juramentum] " Immo obligabit, modo in re consensum sit: nam qui in genere juravit, tenetur etiam de non cogitatis; quia alter ideo genus elegit, ne unam e speciebus omittat, cum de omnibus cogitare non possit.

At si dubium sit an non sine eo idem fuisset juraturus, standum erit verbis] " Tunc enim cessare videtur ratio illa, quod jurans se fundaverit in veritate facti, quod non est, quia de eo non constat. Nos jam diximus, semper standum verbis, sive dubium sit, an jurans suppofuerit factum, quod revera ita se non habet, sive id certum sit; modo in ipsa re, de qua jurato promittitur, partes consentiant.

Quia simplicitas quam maxima juramento convenit] " Vera ratio est, quia partes in re ipsa consentiunt; prout igitur de re illa disponunt, & quidem jurato, ita jus est.

2 *Atque huc refero jusjurandum, quod Josue, & primores Gabaonitis dederunt*] " Immo Josua, & primores non jurabant de non cogitatis, quin suspicabantur imposturam.

Additio.

" Auctor statuit, hoc juramentum ideo vim juris obtinuisse, quia dubium fuit, an non etiam sine eo idem fuissent juraturi: quod statim examinabimus.

" Equidem mirum videtur, juramentum hoc ab ipso numine pro valido declaratum fuisse, cum 1. injustum, (utpote contra legem præstitum) præterea 2. errore, & 3. dolo elicitum fuisse, videatur.

" At merito asserimus, *injustum* non fuisse intuitu Gabaonitarum, quia hi ab hoste extrema metuentes, saluti suæ consulebant, & vitam sibi salvam stipulabantur; quod negotium hactenus licitum fuit.

" Neque allegari potest prohibitio divina Israëlitis declarata, *ne cum populis damnatis fœdus ineant, immo ne vita ipsorum parcant;* nam hæc prohibitio solis Israëlitis declarata fuit, adeoque illi soli ex ea lege obligabantur. Hæc ergo prohibitio non impedit quo minus teneantur damnato populo, si neglecta prohibitione divina fidem ei darent: adeoque Israëlitæ in Deum peccarunt; at jus ex illo promisso Gabaonitis naturali ratione quæsitum violare non potuerunt. Vid. *infra ad num. 3. not. quartam.*

" Sed & porro asserimus, nec propter *errorem* vitiari promissionem hanc juratam. Nam non erratum est in persona, sed in qualitate saltem personæ; qualis error non vitiat negotium; præprimis cum Israëlitis succenseri possit quod sua culpa decepti fuerint. Nam dubitaverunt de fraude, & nihilo minus in genere fidem jurato dederunt. Qui autem in genere jurat, jurat in omnes species. Sane, interrogando Deum, facile certiorari de conditione populi potuissent.

" Denique nec *dolus* negotium hoc irritum reddit. Non enim dolo videtur agere, qui dissimulando tuetur tum sua, tum aliena, *l. 1, §. 2, ff. dol. mal.* Sane, Gabaonitæ de sua salute, de incolumitate vitæ agebant, quam tueri naturali jure licitum est.

" Cur ergo Israëlitæ Gabaonitas servos fecerunt, i. e. onus perpetuum ipsis imposuerunt, si promissio justa fuit? Resp. quia ipsis nil nisi vitam salvam promiserunt: sed & in pœnam mendacii onera quædam jure imponi potuerunt. Accedit quod ipsi se in servitutem obtulerint.

" Non igitur defendi hoc juramentum potest ex lege divina, quæ refertur *Deut. XX, v. 9, seq.* ubi Israëlitis injungitur ut supplicibus, & veniam deprecantibus ac pacem, & religionem amplectentibus parcerent. Nam lex illa loquitur de populis non damnatis; de damnatis autem alia, & contraria lex exstat. Conf. *Dissert. Proœm. XII, pag. 354, 367, & 390.*

At non inde sequebatur, Josuam, & primores si scivissent, non fuisse eis parcituros] " Immo id necessario sequebatur: nam non potuisse parcere, apparet tum ex man-

„ dato divino, tum quia ipsi dubium hoc „ Gabaonitis movebant, tum denique quia „ Deus maxime improbavit factum Israëlitarum. Vera igitur ratio hujus juramenti, „ & cur illud valuerit, hæc erat, quia Josua, & primores, etsi subolerent dolum, „ tamen in genere jurarunt.

„ *Not.* Maimonides, & post eum *Cunæus de Rep. Hebr. l.* 2, *c.* 20, tradunt, Gabaonitas nuncios ab Israëlitis initio missos „ respuisse, postea, pœnitentia ductos, „ gratiam quæsivisse, & ideo fraude usos esse. „ Conf. *Pufend. l.* 4, *c.* 2, §. 7.

Hunc habere sensum potest] „ Immo hunc „ sensum habere non poterat, quia prohibitio divina in eo consistebat, ne gentiles „ cum Israëlitis habitarent, adeoque nec ut „ dedititii. Sane, Deus ipse improbavit hoc „ factum, & in pœnam, ut hostium, & „ seductorum loco Israëlitis sint, inter eos „ habitare jussit. *Jos.* 23, *v.* 13. *Jud.* 2, „ *v.* 2, & 3.

Sociale, an deditionis] „ Fœdus *sociale* „ est, quo ut æquales junguntur; *dedititium* vero, quo subditi, immo servi fiunt. „ *Vid. l.* 3, *c.* 20, §. 49, & 50.

Ut ostendunt Hebræi, licitum sibi non esse cum quibusdam populis fœdus inire sociale] „ Contrarium aperte constat ex ipsa Josuæ allocutione; suspicabatur enim eos Cananæos esse, indeque ex ipsis percontatur „ an habitent in terra, quæ forte Israëlitis „ debetur, cum quibus nullum fœdus inire „ possent. *Jos. IX*, 7.

Dedentibus se vitam relinqui posse], Immo „ si id facere potuissent, cur fraude egissent „ Gabaonitæ? cur populus murmuravit contra principes? Sed & principes cum ad „ instantiam populi nollent percutere Gabaonitas, non allegabant, quod fœdus dedititium inierint, (id enim verum non esse, „ vel exinde apparet, quia in pœnam mendacii demum eos tributarios fecere. *Jos.* „ *IX*, *v.* 23.) sed quod per nomen Domini „ eis juraverint, *v.* 18, & 19.

Ex legis alterius comparatione &c.], Immo lex illa, quæ *Deut.* XX, *v.* 10. statuitur, loquitur diserte de hostibus non „ Cananæis. At præcepta ab Israëlitis observanda, ex quo ejectæ erunt gentes damnatæ, recensentur *Deut. c.* 17, *v.* 14, „ *c.* 18, *v.* 9, *c.* 19, *v.* 1, & *v.* 8.

Historia Rababæ] „ Hæc proselyta justitiæ facta est, adeoque inter populos damnatos recenseri non potuit. Unde & in „ distributione terræ promissæ ea quoque „ partem accepit. Ex hoc exemplo igitur „ non probatur, fœdus dedititium cum 7. „ populis iniri potuisse: nam præcise mandato divino prohibitum erat ne cum gentibus damnatis habitent, *Exod* 23, *v.* „ 32. *Num.* 32, *v.* 52, & 55; nec „ inire fœdus cum iis debebant. *Deut.* 7, „ *v.* 2. *Exod.* 34, 12. *Jos. XI*, 21. Atque hinc admodum improbavit Deus quod „ mandatum hoc neglexerint: *mandavi*, „ ait, *ut non feriretis fœdus* (sive sociale, „ sive dedititium) *cum habitantibus terræ hujus, & noluistis audire vocem meam; quam ob rem nolui eos delere a facie vestra, ut habeatis hostes. Judic.* 2, *v.* 2, & „ 3: vel ut Josua *c.* 23, *v.* 13, ait, *ut sint vobis in foveam, ac laqueum, & offendiculum ex latere vestro, & sudes in oculis vestris* &c.

Et Solomonis, qui Cananæorum reliquias sub imperium, ac tributum accepit] „ 1. „ *Reg. IX*, 21. Solomo non ideo reliquias „ illas accepit, quod statim imperata fecissent, sed quia Deus noluit eas delere in „ pœnam. *Jos.* 23, *v.* 13. *Judic.* 2, *v.* „ 2, & 3.

Atque huc pertinet] „ Scilicet ut probetur, 3 „ dedentibus se vitam relinqui potuisse, quia „ lex excipit eos, qui imperata facerent.

Nullam fuisse civitatem ex populis septem, quæ pacem, fecerit] „ Cur ergo contra præceptum divinum vita pluribus ex his populis damnatis relicta fuit? Resp. Deus „ in pœnam Israëlitarum quosdam servavit. „ *Judic.* 2, *v.* 2, & 3. Nam præter Gabaonitas (*Jos. XI*, 19, 20.) supererant Gazæ, Gath, & Asdod, liberi „ Enakim *Jos. XI*, 22, & *XVI.* 10, „ quinque populi Philistæorum. *Judic.* 3, „ *v.* 3, & alii. *ibid.* Tempore Solomonis „ superfuisse plures ex Amorrhæis, Hethitis, „ Pheresitis, Hevitis, & Jebusitis, patet „ ex 1. *Reg. IX*, 21; ubi additur, quod „ exterminare eos non potuerint. *Conf. Jos.* „ 15, *v.* 63. Temporibus Servatoris Gergesæorum mentio fit, qui inter populos „ damnatos recensentur. *Gen.* 10, *v.* 16.

Quare cum credibile esset si rem ipsam Gabaonitæ indicassent, vitam salvam sub parendi conditione impetraturos fuisse] „ Immo „ impetraturi id non fuissent, quia id contrariebatur præcepto divino. Idque satis „ cognitum habebant Gabaonitæ; nam ideo „ fraude utebantur.

De

De eo violato postea pœnæ sumtæ sint gravissimæ, Deo auctore] „ Nam injurias a Saül „ ipsis illatas Deus vindicavit internecione „ fere totius populi. 2. *Sam.* 21, *v.* 1, „ 6, & 14. Equidem mirum videtur, „ Deum tam severam vindictam sumsisse ob „ violatum fœdus, quod contra ejus præ„ceptum initum fuit. Resp. duo in hoc fœ„dere spectanda esse 1. præceptum de non „ ineundo fœdere: 2. fœdus ipsum jurato „ cum Gabaonitis initum. *Illud* vim saltem „ habet inter Deum, & Israëlitas; adeoque „ Israëlitæ male egere fœdus ineundo : *hoc* „ Intercessit inter Israëlitas, & Gabaonitas; „ atque ex hoc pacto verum jus Gabaonitis „ quæsitum fuit. Sane, Deus prohibuit „ quidem Israëlitis ne fœdus inirent; sed „ non prohibuit ne initum servarent.

Quia firmata erat sacramenti religione] „ Id enim ipse Josue populo murmuranti op„posuit. *Jos. IX*, 18, 19. Vide omnino „ *Ant. Matth. ad l.* 43, *tit. ult. c.* 1, 1, „ *n.* 5, apud *Tem. b.*

Jam sua deditione subditi Hebræorum] „ At „ hoc ipsum repugnabat mandato divino.

Personali cuidam servituti] „ Servos veros „ non fuisse, exinde apparet, quod civita„tis formam retinuerint; nam civitas eo„rum, a Gentibus obsessa, a fœderatis „ Israëlitis liberata est. *Jos. X*, *v.* 1, *seq.* „ Et temporibus Davidis propriam civitatem, „ etsi certa servitii lege Hebræis subjectam, „ constituisse, probabile est ex *II. Sam.* 21.

Ad tributariam conditionem recipi] „ Jux„ta præcepta divina nec sub lege tributi „ recipi potuerunt: Deus enim eos exstir„pare jussit. At postquam Josue populum „ salvum fore pactus est, omnino ad tribu„tariam conditionem recipi potuerunt.

A D §. V.

N o *n tamen ultra receptum loquendi morem extendenda &c.*] „ Verba enim sunt si„gna, quibus declaratur animus, & vo„luntas: hinc verba valent usu, sicut num„mi.

Raptas cum raptoribus vivere permiserunt] Ipsi enim saltem jurarunt de suis filiabus non dandis, nec etiam dedere: sane, de non rapiendis aliis non erat juratum; adeoque hæc plane distincta sunt. Sic Spartani jurantes se nunquam reversuros nisi expugnatis Thebis, sub formula illa non comprehendebant juvenes, qui præstito juramento accessere. *Just. l.* 3, *c.* 3.

Aliud enim est dare, aliud amissum non repetere] „ Hæc ratio ad exemplum Benjami„tarum non quadrat, qui nec dederunt „ aliquid, nec amisere quicquam, quod „ repetere voluissent: vera ratio est, quod „ non juraverint de aliorum filiis non rapien„dis; neque illicitum id fuit, quia Galaa„ditæ odio populi filias suas negaverunt. *Ju„dic. c.* 21, *v.* 22.

Quæ indulgentia congruo intemperantiæ supplicio non videtur vacare] „ Nullum intempe„rantiæ vitium hic subest; nam ideo rapie„bantur, ut connubii sacramento jungeren„tur, *d. c.* 21, *v.* 23. De justitia facti „ hujus vide *L.* 2, *c.* 2, §. 22.

Non dissimile est quod Achæi] „ Achæi „ perjuri non fuerunt, non ideo, quia ju„ramentum ultra receptum morem non est „ extendendum, sed quia revera illi, quæ „ juraverant, non mutaverunt, verum Ro„mani ipsis invitis, uti jam videbimus.

Nec Achæos religione obstringerent, irrita ea, quæ jurejurando sanxissent, faciendi] „ Achæi non solum crudeliter cum Lacedæ„moniis egerunt, sed & durissimas iis im„posuere leges. Romani, quibus inæquali „ fœdere juncti erant Achæi, jusserunt hos „ ut decreta revocarent; regerebant Achæi, „ se non tollere posse absque perjurii nota, „ quæ jurejurando, quæ monumentis lite„rarum in lapide insculptis in æternam me„moriam sancta sunt: tandem instantibus „ adhuc Romanis, petierunt ut ipsi Romani „ decreta mutarent, ne ipsi perjuri fierent. „ *Liv.* 39, 37. Quod fecere Romani. *ibid.* „ *c.* 48.

A D §. VI.

O p o r t e t *obligatio sit licita*] „ Ju„ramentum enim est saltem confirmatio obli„gationis; ubi proinde obligatio nulla est, „ ibi nec confirmatio accedere potest: non „ entis nullæ sunt affectiones.

Nullas vires habebit jurata promissio de re illicita] Diximus supra *c. XI*, §. 9, promissionem de re illicita nullam esse, quia res non est in facultate nostra, adeoque de ea disponere, & in alium jus inde transferre non possumus: tantum ergo abest nos ex tali pacto obligari, ut nec facere id possimus, quod promissum est: *l.* 5. *C. de Legib.* & implen-

do jusjurandum non liberamur a peccato, sed illud augemus.

Aut naturaliter, aut divina interdictione, aut humana] „ Quia tunc facultas nostra „ agendi restricta est vel jure naturæ, vel „ lege divina, vel lege humana: deficien- „ te ergo facultate quicquid agitur irritum „ est. *d. l.* 5.

Addit enim culpam culpæ] „ Adeoque du- „ plex hic peccatum subest: 1. quod rem il- „ licitam jurato promittit: 2. quod juramen- „ tum implet rem illam illicitam faciendo.

In Davide, qui Nabali pepercit, quem se occisurum juraverat] „ 1. *Sam. XXV*, 21. „ Unde deinde gratias egit Deo, quod jura- „ mentum non impleverit, *ib. v.* 34. Atque „ hinc nec Herodes obligatus fuisset Herodia- „ di, caput Johannis petenti, fidem jurato „ datam servare, nisi amor prævaluisset.

Cicero simile ponit exemplum in voto Agamemnonis] „ *L.* 3, *de offic. c.* 25. *Quid* „ *Agamemnon? cum devovisset Dianæ quod* „ *in suo regno pulcherrimum natum esset illo* „ *anno, immolavit Iphigeniam..... Pro-* „ *missum potius non faciendum, quam tam* „ *tetrum facinus admittendum fuit. Ergo &* „ *promissa non facienda nonnunquam.*

Mirum est si fides appellatur] „ Quia sce- „ lus est, fidem de tali re dedisse.

Ad §. VII.

1 MAJUS *bonum morale impediens*] Quæritur, an juramentum, quo aliquid contra perfectionis regulas fieri promittitur, valeat? Auctor recte id negat. Etsi enim dispositio hæc non repugnet justitiæ, quia nemini fit injuria, & jurans de suo jure disponit, tamen obligari ex tali jurejurando ideo nequit, quia obligatio demum oritur ex voluntate Dei, qui non vult turpia; pugnat enim cum ejus perfectione, prohibere virtutes, quas adeo voluit, & obligare aliquem ad vitia, quæ adeo improbat. Unde in *L.* 2, *C. ad leg. Jul. Maj. si quis per nomen principis juret, se semper iratum servo fore*, & putet se non servando juramentum crimen læsæ majestatis committere, Imperator id vocat *alienam sectæ suæ sollicitudinem.* Potest ergo quis omittere virtutes, nec injuria est: at non pacto de iis omittendis obligari; id enim non est ex Dei voluntate, sed contra eam. Conf. *supr. c.* 11, §. 8.

Additio.

„ Immo omnem promissionem, etiam ju- „ ratam, de eo, quod cum perfectione pu- „ gnat, jure naturæ licitam esse, & juran- „ tem inde obligari, probavimus *supr. c.* „ *XI*, §. 8. Cum enim virtutum actus ar- „ bitrio hominum relicti sint, idque ex ipsa „ natura perfectionis sequatur, pro lubitu „ homines de iis disponere, jurato quoque, „ possunt. Si proinde dominus servo suo in „ perpetuum irascitur, servo non fit injuria, „ nec ille queri de domino potest. At per- „ fectioni repugnat tale juramentum.

Profectum in bono] „ I. e. incrementa „ virtutum. Mens Auctoris est, facultatem „ bene agendi non a nobis, sed a Deo esse; „ unde concludit, nos libertatem exercen- „ di virtutes, quando a Deo tanquam Au- „ ctore boni nobis obvenit, eripere nobis „ ipsis non posse. Hæc ratio decretum abso- „ lutum sapit, quod non agnoscimus: sed „ & fallit illa ratio; si enim Deus nobis li- „ bertatem, i. e. facultatem agendi, vel „ non agendi concedit, eo ipso sequitur, in „ nostra potestate esse, bonum illud negli- „ gere, quia alias libertas non esset, sed „ necessitas. Adeoque in hominis libertate „ est votum facere de non benefaciendo aliis, „ quod omni dubio caret si in favorem piæ „ causæ id voveat, & magis Deo dicatum „ esse velit, quam aliis.

Philonis] „ Imperfectionem infert hoc „ jusjurandum, non injuriam. Unde jurans „ ei obligatur, cui juravit.

Id enim est κορβᾶν] Immo hoc votum plane ad juramenta non pertinet. Promissioni enim non adjicitur mentio rei sanctæ, cujus metu a violatione deterretur: neque firmandæ rei causa accedit. Unde nec perjurium fit si votum non impleatur, sed vovens compelli jure civili demum ad implendum potest. Formula igitur, κορβᾶν esto, nihil aliud est, quam votum, quo effici solebat ne unquam alicui benefacere liceret; per oblationem enim illam res desinebat esse in commercio, & sacerdotibus acquirebatur: non tanquam ex jurejurando, sed tanquam ex voto. Etsi Theophrastus apud *Joseph. c. App. l.* 1, formulam illam juramentum appellet.

Additio.

„ Ut meam quoque sententiam de formu- „ la hac explicem, dico, *neque* juramentum „ ibi subesse, uti Auctor putat: *neque* exe- „ crationem, seu anathema, uti Gronovius opina-

„ opinatur : *neque* de quolibet voto loqui „ Servatorem, *ut quicquid a me boni acceperis Deo dicatum sit;* tale enim votum in „ genere licitum est; sed agit de voto speciali, quo quis N B. PARENTIBUS „ declarat, *ut quicquid ex se iis profuerit*, „ *corban sit*. Ita enim sonant verba apud Marcum *c.* 7, *v.* 11 : *vos autem dicitis, si dixerit homo patri, aut matri, corban* „ *quodcunque ex me tibi profuerit, & ultra* „ *non dimittitis eum quicquam facere patri*, „ *aut matri &c.* Hoc votorum genus merito „ improbat Servator, quia legi Mosis contrariebatur, qui jussit patrem, & matrem „ honorare *d. l. v.* 10. Honorem autem parentum Legislatores Judæorum consistere, „ dicebant, in necessitate alendi parentes „ etiam ex propriis. *Vid. Seld. de jur. nat.* „ *l.* 7, *c.* 2. Si proinde filius tale votum fecerit, ut omnia, quæ parentibus daturus „ est, Deo dicata esse debeant, hoc ipso „ negaret parentibus alimenta; disponeret „ igitur filius contra decalogi tabulas, & jus „ parentibus ex decalogo quæsitum auferret. „ Unde notanter concludit Servator, Pharisæos *rescindere verbum Dei per talem traditionem*, *d. l. v.* 13, dum sibi vindicant „ quod liberi contra legem parentibus auferunt, Deoque dicant.

2 *Consecrationis pœna*], „ Imo κορβᾶν non est „ consecrationis pœna, sed dispositio in futurum eventum suspensa, eoque valida, „ nisi intuitu parentum fiat.

Etiamsi adversus parentes factum esset], „ In „ genere igitur valet tale votum, quia vovens de suo jure disponit; nec cum perfectione id pugnat, quia maximus perfectionis gradus est, Deo, & Ecclesiæ benefacere. Excipitur autem casus, ubi tale „ votum in præjudicium parentum fit, utpote quibus jus alimentorum ex decalogo „ quæsitum est, quod per illam dispositionem ipsis aufertur.

Dicto loco] „ *Marc. c. XI*, 10, 11, 13.

Refellit Christus], „ Et merito increpat avaritiam Sacerdotum, qui sub prætextu, „ quod vota religiose servari debeant, (de „ quo vide *Selden. de J. N. l.* 7, *c.* 2, „ *pag.* 835.) parentibus jus ex decalogo „ quæsitum falsa hac sua interpretatione auferebant.

In cujus verbis τιμᾶν, *honorare*, *est benefacere*], „ Immo non in genere benefacere, „ sed parentibus indigentibus benefacere, „ eis alimenta præstare &c. &c. ut ex Seldeno *L.* 7, *c.* 2, probavimus.

Ut collato Marci loco], „ Verum est; in „ locis Pauli, & Num. τιμᾶν, i. e. honorare „ viduas, ministros Dei, &c. significare „ iis benefacere : sed beneficentia illa non „ consistit in necessitate alendi indigentes, „ quæ in solis parentibus obtinet.

Sed etiamsi adversus alios conceptum sit] „ Hoc verum nobis non videtur; nam tota „ ratio alimentorum in aliis cessat. Nemini „ fit injuria per tale votum; dispositio fit in „ favorem Ecclesiæ, quod laudabile maxime „ est.

Quia, ut diximus, profectui, adversum est], „ Dixit enim in *pr. h. profectum in bono* „ *Deo nos debere, indeque ejus libertatem* „ *nos nobis eripere non posse*. At jam notavimus 1. libertatem agendi bonum non esse „ ex decreto, sed a voluntate hominis, assistente Deo. Sed & 2. negamus, profectui huic divino contrariari votum propositum; nam & hoc bonum, quin majus „ bonum est ecclesiæ benefacere. Nullatenus igitur 3. vitiosum est tale votum, nisi „ in solo casu, quo adversus parentes fit; „ quia jus ex decalogo quæsitum iis auferretur.

AD §. VIII.

SATIS *enim manifestum est, ad omnino impossibile neminem obligari*] Nam dispositio demum valet de eo, quod in potestate nostra est; quale non est quod vel natura, vel jure (i. e. moraliter *l.* 2, *c.* 16, §. 1.) impossibile est. Conf. *c.* 28, *X. de jurej.* & supra *c.* 11, §. 8.

AD §. IX.

QUOD *pro tempore*] Nam quatenus possibile fieri potest, non est impossibile.

Aut ex suppositione], „ Uti si quis juraverit „ se operas præstiturum, ad quas incapax „ est, effectum habet hoc juramentum si „ postea capax fiat.

Operam, quam potest, dare debeat], „ Si „ non plane incapax est, sed quodammodo „ operam præstare potest, omnino eam, „ quam potest, præstare tenetur.

AD §. X.

QUÆRITUR hic de forma juramenti, quibus

quibus verbis, & quo modo concipi debeat? In genere tenendum, jure naturæ juramentum dici omnem promissionem, vel assertionem, quæ fit per rem aliquam nobis sanctam, & venerabilem: unde etiam bene Cicero jusjurandum definit *assertionem religiosam.*

Cum vero res inter homines religiosissima sit Deus, hinc nullum firmius est jusjurandum, quam quod teste *Deo* fit; cujus effectus hic est, ut homines, metu violandæ rei adeo sibi sanctæ, eo magis inducantur ad pacta servanda. Qui enim Deum testem promissi adhibet, declarat, se æque servaturum fidem datam, ac honorem creatori suo debitum; simulque implorat hunc testem, ut vindex sit & perfidiæ, & violati honoris sui.

Re convenit] „ Imo re non semper conve-„ nit; alius enim est effectus juramenti, quod „ per Deum, & per Principem fit, alius „ juramenti, quod per memoriam majo-„ rum, &c. *Vid.* §. *seq.*

Hunc enim sensum habere debet, ut Deus invocetur] „ Diximus, verum jusjurandum „ esse etsi Deus non invocetur, modo men-„ tio fiat alterius rei nobis sanctæ, vel religiosæ. *Vid.* §. *seq.*

Quæ duo in idem recidunt] „ Hoc verum „ est; Deus enim, qui ut testis veritatis ad-„ hibetur, non potest non vindicare inju-„ riam, & perfidiam mentientis.

Simul ab eo perfidiæ ultio poscitur] „ Nam „ ea intentione, eoque animo promissor „ Deum testem adhibet, ut is violata fide „ vindex sit perfidiæ.

Ideo quia testis] „ Immo non ideo quia „ testis, sed quia ex essentia suæ perfectio-„ nis non potest non injuriam nomini suo il-„ latam vindicare. Sane, perfidus vilipen-„ dit Divinam potentiam, quam vindicem „ in casum violatæ fidei imploravit.

Omne jusjurandum in diras desinit] I. e. execrationem conjonctam habet; quia jurans sibi imprecatur aliquid mali si fidem fefellerit. Omne igitur juramentum continet execrationem; sed non contra omnis execratio desinit in juramentum. Juramentum enim cautio est, quæ supponit præcedentem dispositionem, vel assertionem, cui accedit, & quam firmat. Tale juramentum execrationem continet, quia jurans sibi imprecatur aliquid mali, *si fidem fefellerit.* Atque hinc formula illa, *si promissa non servavero, diabolus me abripiat*, verum juramentum est. Neque dici potest, assertionem hic non esse religiosam; nam religiosum omnino mihi est corpus, & anima mea, quam diabolo abripiendam offero. At si execratio non accedit aut promissioni, aut assertioni, sed ex iracundia saltem quis dicat, *Diabolus me abripiat*, hæc nuda execratio est, non vero juramentum; non enim firmat aut promissionem, aut assertionem præcedentem.

Huc pertinent] „ Auctor ait, victimas „ illas nihil aliud esse, quam speciem exe-„ crationis. Quod verum omnino est.

Ut apparet Gen. XV, 9, *& sequentibus*] „ Ubi fœdus, quod Deus cum Abra iniit, adhibito sacrificio firmatum est. *Gen. XV*, 8, 9, 18. Sed & alia signa, quæ execrationem inferunt, jungi solebant juramento. Sic cumulum lapidum erectum, legimus passim in sacra historia. Apud Justinum est *L.* 22, *c.* 2: *expositis ignibus cereis, tactisque, in obsequia Pœnorum jurat.* Apud Xenophontem 4, *de exped. Cyri p. m.* 365, Macrones jurabant data simul hasta barbarica Græcis, a quibus mutuo græcam accipiebant. Apud Marcellinum 17, 27, eductis mucronibus juravere se permansuros in fide.

Apud Livium] „ *L.* 1, *c.* 24. Conf. *Suet.* „ *in Claud. c.* 25. *Brisson. de form. L.* 4, „ *p.* 356.

Ita illum] „ Scilicet violantem pacta.

AD §. XL

QUÆSTIO hic celebris movetur, *an etiam per creaturas jurare liceat?* Nos tuto id affirmamus. Nam diximus, jusjurandum nihil aliud esse, quam assertionem religiosam, adeoque fieri illud posse per quamvis rem nobis sanctam, & venerabilem. Non enim solum metu divinæ vindictæ absterremur a violatione rei nobis sanctæ, sed præterea ex duplici capite: VEL quia res illa, nobis sancta, vindicare injuriam suo nomini illatam potest, quo pertinent juramenta per vitam, per nomen, per genium principis, &c. Ita enim Ægyptii jurabant per nomen Pharaonis, *Gen.* 42, 15; Græci per Alexandrum, *Curt.* 6, 11; Romani per nomen Augusti, *Suet. in Claud. c.* 11. Unde Horatius Augustum alloquens ait, (*Lib. II. Epist.* 1.)

Jurandasque tuum per nomen ponimus aras.

De Honorio canit Claudianus in IV. Consul.

—— —— *Juratur Honorius absens.*

Sane, is, qui per nomen Principis pejerat, læsæ majestatis reus fit *l.* 2, *C. de Reb. cred. l.* 2.

l. 2, *C. ad leg. Jul. Majest. l.* 13, *l.* 33, *in f. de jurej.* Exemplum in Rubrio affert *Tac. l.* 1, *An.* 73. VEL quod metuere debet infamiam ex violatione rei sanctæ, quod fit in omnibus casibus, ubi nullum vindicem perfidiæ implorat jurans: atque huc pertinent formulæ, per vitam præceptoris, 2 *Reg.* 2, 4, & 6; per amicos; vel uti Nasamones, per viros optimos, ac justos, quorum sepulchra simul tangebant. Vide *Herod. l.* 4, *c.* 172. Cajus per nomen Drusillæ sororis, quam amabat &c. *Suet. Calig. c.* 24. His igitur casibus violatio jurisjurandi non infert ultionem, seu vindictam; nullam imprecamur nobis ablationem boni, vel illationem mali: sed pejerans exponit se malæ opinioni, quam probi, & honesti viri de eo concipient, tanquam de homine, cui nihil inviolabile est. Atque huc quoque pertinet juramentum *bey Cavalier parole*, *bey Furstlichen Ehren*: nam hic honor sanctus ipsis est, adeoque violare illum nefas.

Constat ergo, etiam per alias quascunque res nobis sanctas, & inviolabiles, aliquid promitti posse, idque verum juramentum esse; etsi in illis negotiis, ubi summa securitas desiderari solet, res sanctissima adjici soleat, id est Deus.

Notanter autem de solis *promissis* id statuimus; secus si de *veritate asserenda* agitur: nam assertio veritatis non nisi adhibito Deo teste fieri potest. Veritas enim, de qua asserenda agitur, in animo jurantis latet, adeoque nemo testis hac in re adhiberi potest, nisi is, qui omniscius est, & qui arcana animi cognita habet, adeoque solus Deus. Qua in re differt hoc juramentum a juratis promissis; ibi enim ex eventu apparet, an promissio impleta sit, an non.

Superest ut dubia, quæ circa juramentum per creaturas præstandum afferri solent, solvamus.

Primo autem *obstat*, quod Deus jusserit per suum tantum nomen jurare; non ergo licitum erit jurare per creaturas. Resp. Præceptum illud excludit saltem Deastros, ne per hos juretur, quia Israëlitis nec sancti, nec venerabiles, sed execrabiles esse debebant.

Secundo obstat, formulas has non esse jusjurandum, sed obtestationes, quæ per creaturam nobis religiosam fiunt. Resp. Lusus est in verbis: nam latini talem obtestationem vocant jusjurandum; adeo ut & pœna perjurii sæpius ex violatione talis obtestationis detur, *d. l.* 2. *d. l.* 13.

Additio.

,, Certum igitur est 1. non ex omni juramento violato de perjurio agi inter homines posse, sed tantum ex eo, quod superiorem testem, & vindicem habet: adeoque non nisi ex eo, quod per Deum, & principem fit. In omnibus reliquis pœna perjurii cessat.

,, 2. Nullam video rationem, cur jusjurandum, quo veritas declaratur, non possit per quamvis rem sanctam fieri, si is, cui veritas asseri debet, consentiat. Quando igitur is, cui fides fieri debet, consentit ut asserens per memoriam parentum, majorum &c. rei veritatem affirmet, id verum est juramentum assertorium.

,, Neque *obstat*, quod is, qui testis veritatis adhibetur, omniscius esse debeat: nam hoc ipsum est quod negamus; agitur enim hic de jure ejus, cui fides facienda est; ejus solius interest. Si proinde is consentiat ut assertio fiat non Deo, sed teste adhibita creatura, valet hoc juramentum assertorium ex dispositione partium. Idem quoque obtinet, si cum soli judici fides fieri debet, is juramentum exigat adhibito teste veritatis, qui omniscius non est, quia itidem de jure suo disponit. At regulariter, & ubi illi, quorum interest, non consentiunt, summa securitas exigi solet: atque hæc ratio est cur ibi non soleant admitti alia juramenta, nisi quæ Deo teste fiunt.

,, At, inquis, pœnam perjurii illo casu nullam subesse, cum nemo animi secreta experiri possit. Resp. sufficit quod partes, de quorum jure agitur, ita disposuerint, & sibi imputet is, cui fides fieri debet, quod majorem securitatem noluerit adhibere. Sed & porro, licet pœna perjurii hic non obtineat, tamen alius metus hic subest, qui asserentem, ne falso asserat, impedire potest, metus, inquam, ne perfidia forte ex aliis circumstantiis prodatur, eoque fama ejus periclitetur apud bonos viros, tum ob mendacium dictum, tum ob rem sibi sanctam violatam.

Nominatis rebus, *personisve*] ,, Adeoque per creaturas. 1

Sive quod illas sibi noxias imprecabantur] ,, Res enim, per quas juratur, nobis vel *charæ* sunt, vel *exitiosæ*. Priori casu imprecamur nobis ut res illæ charæ nobis auferantur; posteriori casu, ut mala illa no-

,, bis

,, bis contingant: utroque modo est jusju-
,, randum.

Ut solem, terram &c.] ,, Jurans enim
,, precatur ut commoda solis, & terræ aufe-
,, rantur si pejeraverit. Exempla refert *Gro-*
,, *novius h.*

Cœlum] ,, Gentes per cœlum intellexere
,, Jovem cœlum inhabitantem: ut proinde
,, juramentum tale non fiat per creaturas,
,, seu res, sed per numen ipsum. Cæterum
,, si jurans per cœlum rem creatam intelligat,
,, nihilominus verum erit jusjurandum; pre-
,, catur enim ut sibi commoda cœli aufe-
,, rantur.

Principem] ,, Securitas igitur in eo consi-
,, stit, quod is, qui per nomen principis ju-
,, rat, non præsumatur velle violare nomen
,, sibi sanctum, cum metuere debeat vindi-
,, ctam ejus, cujus nomen vilipenderet.

Sive quod in illis puniri deposcebant]
,, Quibus precamur ut non tantum nobis male
,, sit, sed & illis, qui nobis cari sunt,
,, adeoque quorum mala nostra esse solent.

Ut in capite] ,, Precatur enim ut suo ca-
,, piti mali aliquid contingat. *Gron. h.*

In liberis] ,, Precatur enim ut liberis male
,, sit; ut privetur solatio liberorum &c.
,, *Gron. h.*

In patria] ,, Si enim patriæ male est,
,, singulis civibus, eoque ipsi juranti male est.

In principe] ,, Calamitas, quæ principi
,, infligitur, redundat quoque in populum:
,, quanquam verior ratio sit, quod Princeps
,, ut vindex violatæ fidei, & sanctimoniæ,
,, tum adhibeatur.

Non debere juraturos ob rem quamvis]
,, Quia nomen divinum absque gravi causa
,, adhiberi nunquam debet.

*Per parentes, cælum, terram, univer-
sum*] ,, In levioribus enim causis non opus
,, est summam exigere securitatem; sed suf-
,, ficit ibi aliam rem nobis sanctam allegari,
,, quæ probos viros deterrere a violatione vel
,, promissi, vel asserti solet: in allegatis
,, igitur formulis jurans precatur ut si viola-
,, verit fidem, *parentibus* male sit, (quo
,, ipso incurrit in pœnam statutam iis, qui
,, parentes non honorant,) vel *cæli, terræ*,
,, aut *universi* commoda ipsi auferantur.

Per salutem Pharaonis] ,, Si enim violaret
,, fidem jurans, testaretur se nihili facere sa-
,, lutem principis, quæ injuria est in prin-
,, cipem ab eo vindicanda.

Ut quidam existimant] ,, Qui juramenta
,, per creaturas licita non esse, imo minus
,, licita esse, statuunt, quam quæ expresso
,, nomine divino fiunt, propter Servatoris
,, prohibitionem. *Matth. V, 33, & seq.*
,, *Vid. Laut. comp. p. 173, ibique Dd.*
,, *Osiand. in not. h. Caus. 22, q. 1, c. 9,*
,, *& 10.* At recte hos refutat Auctor.

Sed cum Hebræi ea minus curarent] ,, Quia
,, Deus non adhibitus erat testis, aut vin-
,, dex. Ex Philonis enim ante allegato loco
,, apparet, Judæos facillime jurasse per cœ-
,, lum, per terram, &c.

Sceptrum non putat esse Deos:] ,, Cum ta-
,, men per sceptrum Jovis ejus omnipotentia
,, designetur.

Ostendit & hæc vera esse juramenta]
,, Adeoque non minus licita esse, quam ea,
,, quæ expresso Dei nomine fiunt: indeque
,, eodem jure haberi, quin Deum implicite
,, contineri.

Deum jurare videtur] ,, Precatur enim
,, Deum, ut is omnem salutem juranti au-
,, ferat.

Respectu enim divini numinis jurat] ,, Deus
,, enim solus salutis meæ auctor est, & solus
,, eam mihi auferre potest.

Qui templo præsidet] ,, Vel potius qui in
,, templo colitur.

Qui cælo velut insidet] ,, Cœlum enim pro
,, habitaculo Dei sumitur, etsi Deus ubi-
,, que sit.

Non obstringi homines juramentis per res 2
conditas factis, nisi adjecta pœna] ,, Immo
,, hoc nullibi dicitur: sed juranti temere per
,, creaturas pœna, etsi levior, infligebatur.
,, Vid. *Ligtfoot in horis Hebr. ad Matth.*
,, *V, 33.*

Hoc enim est juramentum κορβᾶν] ,, Au-
,, ctor existimat, *Corban* esse pœnam, quæ
,, adjicitur juramento per creaturam facto,
,, ut scilicet in casum fidei violatæ res Deo
,, dicata esse debeat. At supra dictum est,
,, Corban plane non esse juramentum, sed
,, votum, & in loco Matthæi nec promissum
,, aliquid esse, nec juramentum promissioni
,, accessisse, nec pœnam promisso adjectam
,, fuisse. Sane, Servator loquitur de casu,
,, ubi filius vovet ut id, quod parentibus
,, daturus est, Corban, i. e. Deo dicatum
,, esse debeat. Hoc votum, quo parentibus
,, indigentibus alimenta quoque eripiuntur,
,, tanquam decalogo contrarium improbat
,, perfectissimus Servator.

*Sed in Tyriorum quoque legibus mentio
exstabat*] ,, Nulla gens est, quæ non religio-
,, ne utatur, Deumque colat; species autem
,, cul-

,, cultus est, aliquid vovere Deo, *i. e.* ei
,, dicare: sed de ea dicationis specie, de
,, qua Servator loquitur, in legibus Tyriis
,, nihil habetur.

Orientis populos dictos Græcis καρβάνας]
,, Imo vox hæc barbaros designat, uti ex
,, Hesychio, & Æschylo probat *Gron. b.*
,, Sane, vox illa cum formula, *Corban*,
,, nec nomine, nec sensu commune aliquid
,, habet.

Huic errori dicto loco Christus occurrit]
,, Cui errori? Scilicet, quo Judæi existi-
,, maverunt, per creaturas jurantes inde non
,, obligari nisi adjecta pœna, *ut res, violata*
,, *fide, Deo sacra fit.* At dictum est, Hebræo-
,, rum magistros nunquam in illo errore fuis-
,, se, neque votum, ut aliquid Corban,
,, i. e. Deo sacrum sit, vel pro juramento,
,, vel pro pœna, sumsisse, neque illud im-
,, probasse, nisi in solo casu, si votum tale
,, fiat in præjudicium parentum.

,, Frustra igitur asseritur, Servatorem erro-
,, rem illum, quem nunquam commisere
,, Judæi, reformare voluisse, & statuisse,
,, juramentum, quod per creaturas fit, æ-
,, que juramentum verum esse, ac illud,
,, quod expresso Dei nomine fit, etsi pœna
,, consecrationis adjecta non sit.

Dicto loco Christus occurrit] ,, Scilicet
,, *Matth.* 23, *v.* 21. At non occurrit illi
,, errori, sed occurrit traditioni Pharisæo-
,, rum erroneæ, qui contra mentem decalo-
,, gi, vota, quibus liberi parentibus indi-
,, gentibus alimenta eripiebant, valida de-
,, clarabant; de tali enim voto loquitur
,, Matthæus: *quicquid parentibus bene fecero,*
,, *Corban esto.*

Omnibus Geniis angustiorem] ,, Veteres
,, Christiani noluere jurare *per genium prin-*
,, *cipis. Tertull. apolog. c.* 32, *ibique He-*
,, *rald. p.* 125. *Job. a Wovern in Oct. Min.*
,, *Felic. p.* 68. Rationem affert Ziglerus *in*
,, *not. b.* quia juramentum hoc vere idolola-
,, tricum erat, quippe juratur per istum
,, genium, tanquam divinitatis participem,
,, & proinde occultorum testem. *Add. Setser.*
,, *de juram.* 1, 15, 35.

Sed & per majestatem Imperatoris] ,, Pu-
,, fendorfius improbat hoc juramentum *l.* 4,
,, *c.* 2, §. 3; sed male: nam qui per
,, majestatem Imperatoris jurat, vel per eum
,, jurat, qui Auctor est majestatis; vel Im-
,, peratorem testem allegat, & tanquam vin-
,, dicem suæ majestatis contra violantem im-
,, plorat.

Qua secundum Deum humano generi dili-
genda, & colenda est] ,, Principes enim
,, sunt vicarii numinis, eorumque majestas
,, est ipsa majestas Dei, quam violare nemo
,, impune debet.

AD §. XII.

S*i quis per falsos Deos juraverit, obliga-*
bitur] Modo *jurans* veros esse Deos putet.
Nam cum is, qui jurat, absterreri debeat
metu religionis, necessario talis adjecta res
esse debet, quæ juranti religiosa est; & ri-
diculum foret, aliquem adstringere metu re-
ligionis, quam jurans non agnoscit. Semper
igitur religio intelligi debet, quæ respectu
jurantis talis est. Si proinde jurans per Dea-
stros eos credat veros, validum est jusjuran-
dum, *l.* 5, §. 1. *de jur. d. l.* 5. §. *p.* qui duo tex-
tus hoc modo conciliari debent. Usum hujus
rei videbimus infra *l.* 2, *c.* 15, §. 8, *seq.*

Additio.

,, Ego duos illos textus alio modo conci-
,, liandos puto. Nam cum in republica Ro-
,, mana non alii Dii admissi sint, quam a
,, Senatu probati, *Tertul. in apol. c.* 5,
,, indeque Cicero novos Deos, & adve-
,, nas, non admittat in suis legibus, *L.* 2,
,, *de Legib.* certum est, per Deos non rece-
,, ptos juramentum deferri non potuisse,
,, quia cultum id inferret: colere autem non
,, receptos illicitum erat; atque de hoc casu
,, loquitur *d. l.* 5, §. *p.* ibi: *si quis illicitum*
,, *jusjurandum detulerit, scilicet improbatæ*
,, *publicæ religionis, videamus, an pro eo*
,, *habeatur, atque si juratum non esset?*
,, *Quod magis existimo dicendum.* Civis ergo
,, Romanus non potuit deferre concivi suo
,, juramentum per nomen Christi, quia co-
,, lere hoc nomen apud Romanos nefas erat.

,, Neque *obstat L.* 5, §. 1, *ff. de jurej.*
,, ubi Ulpianus ait, Divum Pium rescripsisse,
,, *jurejurando, quod propria superstitione ju-*
,, *ratum est, standum esse;* adeoque jura-
,, mentis, etiam eorum, qui improbatam
,, religionem profitebantur, standum esse
,, videtur. Resp. Ibi plane non quæritur de
,, Deastris, neque de jurantibus per Deos
,, improbatos, etsi juranti sacros: sed quæ-
,, ritur, an valeat juramentum, quod quis
,, alteri per *salutem* suam defert? Videbatur
,, id negandum, quia deferenti salus juran-
,, tis non erat religiosa; sed merito Ulpia-
,, nus *d. l.* 5. *pr.* ait, *omne juramentum li-*

,, *citum esse, per quod voluit quis sibi jurari*;
,, & tum porro addit, sufficere, rem ju-
,, ranti esse religiosam: idque auctoritate
,, Divi Pii probat, *qui jurejurando*, *quod*
,, *propria superstitione juratum est*, (modo
,, non sit improbatæ publicæ religionis, *d. l.*
,, 5, §. *p.*) *standum esse*, *rescripsit* d. §. r.
,, Facile igitur ita conciliantur duo illi tex-
,, tus. In *priori* agitur de delatione jura-
,, menti *illiciti*, & improbatæ religionis:
,, hoc juramentum non valet, & habetur
,, pro non præstito, *d. l.* 5, §. *p.* *Posterior*
,, textus agit de juramento *licito*, sed quod
,, defertur per rem, quæ deferenti sancta
,, non est: hoc juramentum valet; sufficit
,, enim, rem juranti sanctam esse, & defe-
,, rentem voluisse per eam sibi jurari.

Quia quanquam sub falsis notis, *generali tamen complexione numen intuetur*] ,, Immo
,, id verum non est, sed suum idolum re-
,, spicit.

Additio.

,, Diximus, juris civilis fuisse, quod inter
,, cives deferri juramentum per Deos non re-
,, ceptos non licuerit, etsi jurantibus forte
,, sacri fuerint, *d.* l. 5, §. *p.* At aliud ju-
,, re naturæ obtinet; nam ibi sufficit rem ju-
,, ranti sanctam esse, eumque ejus violan-
,, dæ metu deterreri, in qua securitate tota
,, ratio jurisjurandi consistit.

Deus verus in suam injuriam id factum interpretatur] ,, Infinita apud gentes legi-
,, mus exempla, ubi Deus dicitur pœnam
,, statuisse etiam in falsorum Deorum viola-
,, tores, Vid. quæ refert *Gronovius b.* Add.
,, *Liv.* 30, *c.* 31, 37, & 42.

Sanctos viros videmus non detulisse] ,, Immo
,, si cum gentili res, & ab eo summa secu-
,, ritas exigenda fuisset, nec aliter, quam
,, delato juramento expediri potuisset, de-
,, ferri ei ea forma debuisset: quia gentibus
,, quoque nihil sanctius, quam idola sua esse
,, solent.

Multo minus ita jurasse] ,, Hoc omnino
,, verum est, nec ita jurare potuere, quia
,, jurare per nomen idoli cultus est, colere
,, autem idola nefas erat. Unde inter gravis-
,, sima crimina apud Hebræos referebatur per
,, Deastros jurare. *Deut.* 6, 13. *Jerem.* 5, 9.

Quod a Duareno permitti miror] ,, Immo
,, is non permittit posterius, sed prius, id-
,, que optimo jure. *Duaren. ad tit. ff. de*
,, *jurejur. c. XI.* Loquitur enim de casu, ubi
,, Christianus Turcæ defert jusjurandum per
,, nomen Mahumedis. Sane, deferens hoc
,, ipso non probat impostorem, nec nomen
,, hoc sanctum esse testatur; sed cum ejus
,, intersit securitatem promissorum habere,
,, morali ratione autem summa securitas fit
,, ex adjectione rei, quæ juranti sacra est,
,, ideo absque impietatis nota recipi ejusmodi
,, juramentum potest. Atque id quoque pro-
,, bat Augustinus in *c.* 22, *q.* 16, *q.* 1;
,, & ipse Auctor statim concedit, recipi ea
,, forma juramenta a gentilibus posse. Si au-
,, tem licite recipi possunt, etiam licite pos-
,, sunt deferri. Conf. *Pet. Martyr. loc. com.*
,, 2, 6. *Soto de Just. & jur.* 2, *q.* 4,
,, *art.* 3.

Adduci non possent ut aliter jurarent]
,, Immo si gentiles adduci quoque possent ut
,, jurarent per Christum, quem ipsi non co-
,, lunt, non erit juramentum, quia res
,, ipsis sancta non est, eoque omnis securi-
,, tas civilis cessat ratione ejus, cui promit-
,, titur.

Contraxisse cum eis] ,, Nam commercio-
,, rum usus ab ipsa natura est, adeoque
,, gentes diversarum religionum, cum ne-
,, cessario quandoque contrahant, quælibet
,, juxta suam religionem contractum firmat.

Ipsos quidem ut oportebat jurantes] ,, Scil.
,, per verum Deum, aliasque res sibi sanctas.

Juramentum accipientes, *quale haberi poterat*] ,, Augustinus in *c.* 22, *q.* 16, affert
,, exemplum Abimelechi, qui Abræ juravit.
,, Aliud exemplum est apud *Thucyd. l.* 5, *p.*
,, *m.* 325, (Pag. 396. Edit. sec. H. Steph.
,, a. 1588.) *Qui exigunt ab Epidauris jusju-*
,, *randum*, *id ex gaut per Semelem.*

Exemplum est in Jacobo, *& Labane*], At
,, dubitare maxime hic licet, num Laban
,, per Deastros juraverit; testem enim vo-
,, cavit *Deum Abræ*, *& Nachoris*, *Deum-*
,, *que patris eorum.* Nam ita Jacobum allo-
,, cutus est: *Deus Abraham*, *& Deus*
,, *Nachor* judicet inter nos, *Deus patris*
,, *eorum*, *d. c.* 31, *v.* 53; at hi omnes
,, verum agnoverunt Deum Sed & ante jam
,, dixerat: *intueatur*, *& judicet dominus*
,, *inter nos*, *quando recesserimus*, *&c. v.*
,, 49; & mox: *nullus sermonis nostri testis*
,, *est absque Deo*, *qui præsens respicit*, *n.* 50.
,, Sane Abraham nunquam consensurus fuis-
,, set ut filius jungeretur uxori idololatræ;
,, ideo enim noluit ipsi ex Chananæis uxorem
,, dare. *Gen. c.* 24, *v.* 3, & 4. Quid
,, vero de idolis sentiendum, quæ Rahel
,, abstulit, *Gen. c.* 31, *v.* 19, 30, 34.
,, Sane,

„ Sane, inde non sequitur, Laban Idololatram fuisse; sed eum habuisse imagines sub „ certis constellationibus confectas prædicendi causa: qui usus apud Chaldæorum „ philosophos maxime obtinuit. *Vid. Stanlej. Hist. phil. part. XIII*, *pag.* 144, *seq.* Quod „ ex loco Geneseos *c.* 44, *v.* 5, probari videtur, ubi Josephus increpat fratres, quod „ scyphum, in quo augurari soleret, abstulissent.

Hoc est, quod ait Augustinus] „ Immo „ Augustinus non loquitur de Deastris, & „ de jurante per Deastros, sed de eo, qui „ jurat per lapidem; hoc non esse juramentum, quidam putabant, quia res sancta „ non esset juranti: at recte monet Augustinus; tali juramento implorari summum „ numen, ut pejerantem vel lapidis ictu puniat; adeoque imprecamur hic nobis aliquid mali, ut scil. damnum per lapidem „ nobis inferatur. *Vid. c.* 10, *XXII*, *q.* 5. „ Cæterum mos ille, quo *per lapidem* juratur, apud Gentes passim obtinuit; ita enim „ misso lapide per Jovem juratum esse, ait „ Polybius *Hist.* 3, *c.* 25.

Ad §. XIII.

1 Præcidere *controversias*] Diximus, juramenta accedere vel promissioni, vel assertioni. De posterioribus verum est, quod tendant ad præcidendas controversias. Priorum autem effectus est, ut secura reddantur promissa per adjectionem rei, quæ promittenti sancta est, & quam non facile violaturus est. Adeoque sunt instar cautionis.

Omnis disputationis finis est juramentum rem sanciens] „ Verum hoc est de juramento assertorio, quod consensu partium, vel jussu „ judicis præstatur. De promissorio enim id „ statui non potest.

De re, de qua ambigitur] „ Adeoque ubi „ itidem non agitur de promisso firmando, „ sed de veritate dubia per assertionem juratam eruenda.

Quam nulla delebit ætas] „ Sanctimonia „ enim jurisjurandi est ex ipsa naturæ ratione.

Sponsores adhibet Deos] „ Tanquam testes, „ & vindices perjurii, i. e. violatæ sanctimoniæ.

2 *Duo ergo debet jurans*] „ Jus Canonicum „ tria requirit ad verum juramentum: veritatem, judicium, & justitiam, *c.* 22, „ *q.* 2, *c.* 2.

Ut verba animo congruant] „ De quo „ late egimus supra §. 2, & 3. ubi diximus, „ jurari debere de eo, quod inter utrumque „ actum est; & reservationes mentales a „ perjurio non liberare.

Ut factum congruat verbis] „ Hinc si aliter juratur, quam delatum est juramentum, non est juramentum. *Vid. l.* 4, *in fin. l.* 4, & *l.* 5, *pr. jurej.*

Ψευδορκεῖν] „ Quasi qui fallit jurando (a ψεύδω fallo, & ὅρκος juramentum.)

Ἐπιορκεῖν] „ Quasi qui contra juramentum „ venit, (ab ἐπὶ contra, & ὅρκος jusjurandum.)

Quanquam confundi interdum hæc solent] „ Revera uterque fallit jurando, & uterque „ quoque contra juramentum venit.

Ad §. XIV.

Materia *talis sit*] „ De qua jurare „ possit. *Vid.* §. 6.

Ut non ad Deum tantum, sed & ad hominem referantur] „ Adeoque si ex actu hoc „ jurato jus aliquod in hominem transfertur.

Jus haud dubie homini ex ipso juramento quæretur, tanquam ex promisso] Confundit Auctor *promissionem* cum ejus *confirmatione*; quæ tamen maxime differunt. Ex promissione sola obligatur promittens, qui licite de suo jure disponit, illudque in alium transfert. Ex confirmatione autem, seu ex adjectione illa rei sanctæ, nullum novum jus transfertur, sed confirmatur saltem prior dispositio. Unde jurans nec magis obligatur ei, cui promisit, sed securior saltem fit promissio. Si proinde jurans violat fidem, homini non tenetur nisi ex promisso, nullatenus autem ex perjurio, per quod soli Deo fit injuria, qui vel ipse, vel per vicarium illam vindicare solus potest. *Vid. supr.* §. 1, *prop. IV.*

Qui simplicissime intelligi debeat] „ I. e. „ Cum effectu, uti id infra §. 15, *n.* 3, „ explicat.

Aut verba hominem non respiciant, jus ei conferendo] „ I. e. Si nullum jus in eum, cui „ juratur, transfertur.

Aut respiciant quidem, sed sit aliquid, quod ei possit opponi] „ Uti opponi potest ab „ eo, qui metu coactus juravit, adeoque „ jus, quod accepit, reddere tenetur.

Ut homo quidem ille nullum jus consequatur] „ Quia diximus, ex sola promissione, „ non ex jurejurando, jus oriri homini. Si „ proinde ei, cui juravimus, nihil, vel

„ non valide promissum est, certum est, „ eum nullum jus consequi.

At nihilo minus qui juravit Deo obligetur stare jurejurando] „ Intuitu Dei verum est „ jurantem obligari, non ut adigi possit ad „ implendum; nemini enim hominum jus „ inde quæsitum est: sed ut Deo teneatur tanquam perjurus, si non implevit. Conf. „ 14. §. 3.

In eo, qui per metum injustum causam promissioni juratæ dedit] „ Contrarium ipse Auctor docuit *supra c. XI*, §. 7, ubi statuit, vim, & metum non tollere consensum; adeoque eum, qui promisit jurato, „ omnino inde obligari, quia vere voluit, „ etsi coactus.

Aut tale, quod reddere debeat, quia causam damno dedit] „ Hoc verum est: at non „ eo sensu, quo Auctor id statuit, quasi „ cogens præcise teneatur ad liberandum „ eum, qui juravit (*Vid. d.* §. 7. *n.* 2); „ sed quia is, qui juravit, propter injuriam „ separata actione agere contra cogentem „ potest ad omne id, quod interest.

Quod fidem juratam Babyloniis regibus non servassent] „ Auctor (ut probet, eum, qui „ vi, metuque juravit, stare jurijurando „ teneri, etsi homini jus inde non quæratur) „ allegat exempla ex sacra historia; at non „ concedimus, metum hunc injustum fuisse. Hebræorum reges justo bello victi fidem juratam dederunt; adeoque ipso jure „ naturali inde obligabantur. *Vid. Ezech.* „ 17. 13. Ut proinde ex his exemplis thesis „ Auctoris non probetur.

Laudat Cicero Pomponium] „ Pomponius „ Tribunus diem dixit Manlio, quod is dies „ aliquos ad dictaturam gerendam sibi addidisset, & quod Titum filium relegasset. „ Adolescens hic cum audisset negotium patri exhiberi, intrat cubiculum Tribuni, „ strictoque gladio eum jurare coëgit se patrem missum facturum. Pomponius stetit „ promissis, patremque missum fecit apud „ *Cic. de off. L.* 3, *c.* 31. Non quia soli Deo „ (uti Auctor putat) jus inde quæsitum erat, „ sed quia cogenti quoque ex promisso, nedum jurato, jus oritur. Refert Cicero, „ Pomponium ad populum de eo retulisse; „ & cum non constet, filium de injuria reum „ factum fuisse, credendum est, populum „ missionem patris admiratione pietatis filialis approbasse.

Regulus redire in carcerem, ut maxime is fuerit injustus, debuit] „ Alibi jam dixi, „ carcerem non fuisse injustum, adeoque „ Pœnis verum jus inde quæsitum fuisse, utpote cum ab hoste captus reditum jurato „ promiserit. Historiam Reguli vide apud „ *Sen. de Tranq.* 15. *Gell.* 6, 4. *Cic.* 1, „ *off. l.* 3. & 3 *off.* 26. *Flor.* 22. *Horat.* 3, „ 5. *Aurel. Vict. de vir. illustr. Polyb.* 1, 34. „ *Appian. de bell. Pun.* 3. *Oros.* 4, *c.* 8. *Augustin. de civ. Dei l.* 1, *c.* 15. & 24. *Lactant.* 5, 13. *Vide Tesm. ad h.* §. & „ *ad* §. 16. Casum exponemus infra *L.* 3, „ *c.* 20, §. 3, *n.* 2. & *c.* 23, §. 6.

Sed & decem illi, quorum Cicero meminit] „ Quos post Cannensem pugnam ad „ Senatum misit Annibal, prævio juramento, „ quod redire velint in castra, quibus potiti „ erant Pœni, nisi de redimendis captivis „ decretum Senatus impetrassent. *Cic. l.* 3, „ *de off. c.* 32. Verum hoc quoque juramentum injuria non fuit exactum. Decem illi „ justo bello capti fuerunt; ultro juramentum de redeundo præstiterunt: causa jurandi maxime licita, & justa fuit; adeoque „ jus Pœnis, non soli Deo, inde erat quæsitum. Atque hinc adeo firmum hoc juramentum habitum fuit, ut Senatus decimum, qui ex decreto Senatus reversus „ non est, vinctum ad Annibalem deduci „ jusserit. *Cic. d. l. Gell.* 7, 18.

Jusjurandum enim intercesserat] „ Sensus „ est, quod etsi ob metum injustum Pœni „ nullum jus consecuti sint, ipsi tamen jurantes Deo obligati fuerint stare jurejurando. At diximus, metum in casibus Reguli, „ & decem illorum, quorum Cicero meminit, non fuisse injustum.

Ad §. XV.

Neque *hæc*] „ Scilicet quod promissio 1 „ jus quidem alteri non tribuat, sed jurans „ tamen Deo obligetur ad standum jurijurando.

Inter hostes publicos] „ Ut in exemplo Reguli, & decem, quorum §. præcedenti „ mentionem fecit.

Sed inter quosvis] „ Adeoque & inter „ prædones, aliosque hostes privatos.

Non enim persona sola respicitur, cui juratur] „ Immo quoad effectum promissionis „ juratæ sola persona, etiam prædonis, respicitur, eique verum jus quæritur: quoad „ perjurium solus spectatur Deus.

Is, qui juratur, Deus, qui ad pariendam

dam obligationem sufficit] „ Etsi enim prædo „ nullum jus consequatur, Grotius jurantem „ obligari Deo, putat, stare juramento. At „ prædoni verum jus ex promisso quæri, toties diximus.

Repudiandus ergo Cicero] 3 *off.* 29. Pessime Cicero partium studio abreptus negat prædonibus, piratis &c. fidem juratam esse servandam, quia non sunt pars humanæ societatis. Nam hæc ratio non impedit, quo minus in talem hominem extra societatem constitutum jus transferri possit, si quis e societate cum eo contrahat. Conf. *Disp. nostr. de postliminio in pace. Sect.* 2, §. 12.

Quia pirata non sit ex perduellium numero definitus] „ I. e. non sit hostis armorum jus habens, cum quo jura gentium servanda „ sunt. *Gron. b.* Perduellis enim veteribus „ idem est, quod hostis, & quidem hostis „ bellum pertinaciter urgens. Vid. *Fabri* „ *Lexic. voce Duellum*; unde Cicero *l.* 1, *de* „ *Offic.* ait: *equidem illud etiam animadverto, quod qui proprio nomine perduellis esset,* „ *is hostis vocaretur, lenitate verbi tristitiam* „ *rei mitigantis.* Et Cajus in *L.* 11, *ad l.* „ 12 *tabb.* ita scribit: *quos nos hostes,* „ *eos veteres perduelles appellabant, per eam* „ *adjectionem indicantes, cum quibus bellum* „ *esset.* At vox hæc generalis in specie tribui „ solet iis, qui hostes sunt reipublicæ, etsi „ ipsi sint subditi: de quo crimine perduellionis exstat lex Cœlia. Vide *Augustin. de* „ *leg.* voce *Cœlia*, & voce *Leges XII, tabb.* „ *n.* 16.

Sed communis hostis omnium] „ I. e. non „ pars societatis humanæ. At sæpius diximus, „ non dari, societatem humanam.

Cum quo nec fides esse debeat] „ Refutavimus hanc rationem in jure nostro controv. „ *tit. de pact. q.* 33.

Quod & de tyranno ab eodem dictum est alibi] „ De hac quæstione late agemus infra „ *c.* 16, §. 17, & 18. *L.* 3, *c.* 19, §. 2, „ *n.* 2, & §. 3, *n.* 1, & 2.

2 *In jure gentium constituto*] „ Tale jus „ voluntate gentium introductum non agnoscimus. *Vid. Dissert. proœm. IV.*

Differre hostem a pirata] „ Hæc differentia „ ab ipso jure naturæ est; nam cum hoste „ jus belli est, quia hostis judicem non habet: cum pirata vero jus belli non est, „ quia is privatus est, qui imperio alieno injuria se subduxit, indeque contra talem „ prædonem vel jure imperii, vel jure necessariæ defensionis agimus.

Et a nobis infra ostendetur] „ *L.* 3, *c.* 3, „ §. 1. & *c.* 19, §. 1, *seq.* Conf. *c.* 16, „ §. 17, & 18.

Ubi etsi personæ jus deficiat, cum Deo negotium est] „ Verum non est, in tyranno, „ prædone &c. personæ jus deficere. Sane, „ obligatio ex dispositione, etsi coacta, „ plenissima oritur.

Qua de causa juramentum voti nomine nuncupatur] „ Immo nullibi hoc dicitur. „ Votum quidem jurejurando firmari potest, „ at tunc sunt diversissima: aliud enim est „ dispositio, aliud ejus confirmatio, quæ „ fit accedente jurejurando. Sed & verum „ non est, dispositionem cum prædone, & „ Tyranno initam votum esse; nam hic verus est contractus, utriusque consensu initus: votum autem est, ubi unus disponit.

Nullam esse cum prædone juris societatem] „ Merito hoc improbat Auctor; nam societas „ juris cum omni eo est, qui de re sua disponere potest: adeoque & cum Tyranno, & „ cum prædone. Unde JCti Romani bene ex „ juris Gentium rationibus statuerunt, depositum prædoni potius, quam domino restituendum esse. *Vid. supr. c.* 10, §. 1.

Reddendum latroni si dominus non apparet] „ Immo etsi dominus appareat, ex ratione juris gentium præferendus est prædo, cum „ quo negotium contractum est: at ex æquitate civili demum præfertur dominus, cujus rei rationem exposui *d. c.* 10, *n.* 4.

Momentanea solutione posse defungi, ita ut liceat ei, quod solvit, recuperare] „ Hæc 3 „ sententia hactenus vera est, ut promittens „ solvere prædoni teneatur; at non momentanee, sed jure perpetuo: nec ita ut ei „ liceat id, quod solvit, recuperare, forte „ condictione indebiti; sed ut separata actione „ agere ad reparationem injuriæ possit, non „ tantum ad recuperandum quantum solvit, „ sed & ad omne damnum, quod ei facto hoc „ illicito datum est.

Verba enim in juramento quoad Deum simplicissime, atque adeo cum effectu sunt intelligenda] „ Dixit enim *n. præced.* 1, *non solam personam respici, cui juratur, sed* „ *Deum, qui ad obligationem pariendam sufficiat.* At dictum est, in promissione jurata prædoni facta etiam personam respici, „ utpote cui verum jus quæsitum est: salva „ cæterum facultate agendi contra prædonem ad reparationem injuriæ.

Non satisfecit juramento de reditu] „ Lo-

„ quitur de exemplo §. præcedenti allegato, „ decem, nimirum, nobilium, quos Romam misit Annibal ea lege, ut reverterentur re a Senatu non impetrata. Unus e „ castris Pœnorum egressus mox rediit, quasi aliquid esset oblitus, & quia fraude hac „ juramento satisfecisse credidit, Romæ mansit. At Senatus decrevit ut ille veterator, „ & callidus, vinctus ad Annibalem duceretur. *Cic. l.* 3, *off. c.* 33.

AD §. XVI.

QUÆRITUR, an perfidis fides sit servanda? Videtur negandum, & quidem ex jure talionis, quia perfidus quod in se probat, etiam contra se probare debet. Sed affirmativa verior est, & omnis fides data alii servanda est. *Vid. infr. l.* 3, *c.* 19, §. 13.

Additio.

„ Qui cum perfido contrahit, eo animo „ contrahit, ut jus in eum transferat; atque „ ex hoc suo consensu plenissime obligatur, „ quia ita disponit. Sane alterius delictum, „ & perfidia, mihi libertatem delinquendi „ non concedit. Conf. *l.* 3, *c.* 19, §. 13.

„ Excipe si fidem jurato alteri dedi, sub „ certa lege, vel sub conditione. Tunc enim „ quamdiu alter fidem non implet, nec ego „ fidem datam adimplere teneor; non quia „ in perfidum perfidia uti licet; sed quia fi„ des data non est nisi sub certa lege, & „ sub certa conditione: idque in omnibus „ contractibus cum quolibet initis obtinet.

1 *Si jurata promissio aperte respectum habuerit alterius promissionis*] „ I. e. Si perfidus quo„ que vicissim aliquid promisit. Sane, per„ fidus quamdiu fidem reciproce datam non „ implet, nullam contra promissorem actio„ nem habet. At diximus, hoc jus non „ inde oriri, quod infideli fides servari non „ debeat, sed quia promissioni inest conditio, „ si tu quoque promissis steteris: idque in „ omni dispositione, etiam cum eo, qui „ perfidus non est, obtinere. *L.* 39, *in fin.* „ *ff. jurejur. l.* 8, §. 6, *cond. Inst.*

Quæ ei quasi conditio fuerit implicita] „ Obligatio igitur in suspenso est, donec „ conditio existat: si vero existit, is, qui „ promisit, etiam infideli, omnino ex pro„ misso tenetur.

Non si diversi generis sint promissa, & citra mutuum respectum] „ Adeoque ubi „ dispositioni non fuit implicita conditio.

Servandum cuique erit quod ipse juravit] „ Ex unaquaque enim dispositione propria „ obligatio oritur. Si proinde alter fidem da„ tam non implet, juris remediis ad id adigi „ debet: at ejus perfidia alteri non debet esse „ imitamento. *Hennig. in not. b.* Cæterum „ id in omnibus aliis negotiis obtinere, di„ ximus. *Vid. Grot. l.* 3, *c.* 20, §. 37, *seq.*

Atque hoc nomine Regulum laudans] „ Exemplum hoc passim illustravimus. *Vid.* „ §. *præced. Item l.* 3, *c* 20, §. 3, *n.* 2. „ & *cap.* 23, §. 6. Etsi enim in aliis nego„ tiis perfidi fuerint Pœni, certum est, ea „ nullum respectum habuisse promissionis a „ Regulo factæ.

„ Tota igitur res eo redit, quod perfidis „ fides servanda sit: de qua quæstione late „ alibi egimus. Vid. *L.* 3, *c* 19, §. 13. & „ *Dissert. proœm. XII*, §. 423.

Inæqualitatem in contractibus naturaliter locum facere aut rescindendi, aut reformandi contractus] „ Auctor intelligit inæqualitatem „ quoad libertatem voluntatis; si scil. quis „ metu injusto inductus promittit: propter „ hanc enim inæqualitatem aut rescindi, aut „ reformari debere contractum, dixit supra „ *c.* 12, §. 10. Quod examinavimus *ibidem.* 2

Et quanquam jus gentium hac in re aliquid mutavit] „ Nimirum, ratione læsionis in pre„ tio. *Vid. c.* 12, §. 26; præcipue autem in „ promissione vi extorta in bello solenni, *d.* „ *c.* 12, §. 10, *in fine*: ibi enim nec rescis„ sionem, nec reformationem locum habere, „ putat. Quam doctrinam suis locis exami„ navimus.

Jure tamen civili rediri sæpe ad illud, quod natura licebat] „ Pugnat hoc cum principiis „ Auctoris, qui negat, jus gentium volun„ tarium mutari posse nisi communi consen„ su. *L.* 2, *c.* 14, §. 6, *n.* 4. *l.* 2, „ *c.* 3, §. 10. *Vid. Dissert. proœm. IV*, „ §. 22. Non ergo mutari potest legibus „ civilibus.

Itidem supra monuimus] „ De mutatione „ juris gentium per leges civiles locus nulli„ bi occurrit.

Sed hic quoque] „ Si scil. libertas volun„ tatis tollitur, eoque inæqualitas inducitur, „ i. e. si juramentum vi extortum est. Vide „ *Dissert. proœm. XII*, §. 418, §. 477. Add. „ ea, quæ supra *c.* 12, §. 10, disseruimus.

Etiamsi persona nihil, aut minus debeatur, Deo fides erit præstanda] „ Quia ex hypothe„ si Auctoris jus ex ipso juramento oritur. „ *Vid. supra* §. 14, *n.* 1. Quod verum esse „ in-

„ intuitu *Dei*, diximus; nam *homini* nihil „ debetur; jus in eum translatum non est: „ & juramentum, quod saltem est dispositionis confirmatio, non plus juris dat, „ quam in dispositione continetur.

Addit & hanc: Juratus in damnum suum, non tamen mutat] „ Psalmorum scriptor „ supponit legitimam dispositionem: adeoque „ ubi homo ideo obligatur, quia jus in alterum transtulit. Constat enim, quemvis „ hominem etiam in suum damnum licite disponere posse: eumque semper obligari ex „ sua dispositione, nedum si illa jurata est.

Ad §. XVII.

Quaeritur, *an haeres obligetur ex jurejurando defuncti*? Resp. Diximus aliquoties, in jurejurando aliud esse promissionem, aliud juramentum, quod promissioni accedit. Ex *illa* omnino obligatur haeres, quia defunctus ex sua dispositione plus habuit in bonis suis, adeoque & haeres, qui in bona defuncti succedit, ultra suum habet. Ex *juramento* autem haeres non obligatur, adeo ut perjurus non sit, sive defunctus violaverit fidem, sive ipse promissum, quod juratum est, praestare nolit. Nam solus defunctus verba jurantia protulit; adeoque solus quoque inde obligatur: sed & sibi soli in casum violationis mali aliquid imprecari potuit, non aliis; nemo enim in alterius animam jus habet. Denique obligationem ex delictis personalissimam esse, alibi vidimus.

Apparet ergo, *obligationem, quae ex conventione oritur*, ad haeredem transire; non vero eam, *quae ex perjurio oritur*: illa enim ex pacto est, haec ex delicto: illa bona afficit, haec animam: illa cum bonis in haeredes transit, haec personalissima est.

Quoties non persona jus nascitur] „ Si materia talis sit, ut aut verba hominem non „ respiciant jus ei conferendo, aut respiciant „ quidem, sed aliquid sit, quod ei possit opponi. &c. *Vid.* §. 14, *n.* 1.

Ex tali defectu, qualem diximus] „ Si „ scil. ei jurato promittitur, qui per metum „ injustum ansam promissioni juratae dedit, „ §. 14: si tyranno, & piratae jurato promittitur, §. 15. si perfido, §. 16; & denique, si ei, qui inaequale pretium stipulatus est, fides datur, §. 16, *n.* 2. Nos „ omnibus his casibus personae quoque verum „ jus nasci, diximus.

Haeredem ejus, qui juravit, non teneri] „ Non ex dispositione defuncti, utpote ex „ qua jus in alterum non est collatum: nec „ ex ejus juramento. 1. quia haeres rem religiosam non adjecit, adeoque sibi nihil mali imprecatus est: 2. quia defunctus suae „ saltem saluti praejudicium facere jurando „ potuit, non saluti haeredis, in cujus animam, & salutem nullum jus habet.

Quia ad haeredem sicut bona transeunt, ita bonorum onera] „ Haeres enim succedit in „ omne jus defuncti, quatenus fuit in ipsius „ patrimonio. Conf. omnino disp. B. Parentis *de obligat haered. ex del. def.*

Non item alia, quae quis ex officio, puta pietatis &c. fidei debuit] „ Nam haec conscientiae, & pietati defuncti relicta sunt; „ quae conscientia cum non sit in ejus patrimonio, ad haeredes non transit.

Haec enim ad illud, quod stricte jus dicitur, inter homines non pertinent] „ Auctor jus naturae fecit vel *sociale*, seu stricte sic dictum, „ vel *laxius*: ad posterius refert officia pietatis, gratiae, & fidei &c; eaque ad haeredes non transire, recte ait.

Ut alibi quoque] „ De jure naturae laxiori „ ex professo egi, ac systema Auctoris explicavi in *Diss. proem. II.*

Ad §. XVIII.

Quaerit Auctor, *an remitti possit id, de quo juratum est*? Equidem si personae jus „ ex tali praestatione nascitur, i. e. si jus inde „ in personam est translatum, omnino remitti potest; quia ei, cui juratur, soli „ jus inde quaesitum est, de quo pro lubitu „ disponere potest. Neque enim violare fidem „ dici potest, cum ei, qui jus ex fide illa „ habet, satisfactum est, isque fidem pro „ impleta habet; alii autem jus ex jurata „ promissione quaesitum non est. Neque allegari potest, jus Deo ex tali juramento „ quaesitum remissione violari. Non enim „ violatur fides si is, qui jurat, paratus est „ implere fidem; is autem, cui jurator, „ eam pro impleta habet, i. e. remittit.

Ubi jus persona non nascitur] „ Uti si verba juramenti ita concepta sint, ut hominem „ non respiciant jus ei conferendo, aut respiciant quidem, sed aliquid sit, quod „ eis possit opponi. *Vid.* §. 14, *n.* 1. Quod „ examinavimus ibidem.

Atque is eam nolit] „ Nam in ejus favorem

,, rem & promissio facta, & juramentum ,, additum est; huic favori renunciare potest.

Non tenebitur qui juravit] ,, Is enim, in ,, cujus favorem juratum est, fidem habet ,, pro impleta.

Sicut nec tenebitur si cesset qualitas] ,, Si ,, quis juravit magistratui tanquam domino ,, fundi, vendito fundo cessat effectus jura- ,, menti pristino domino præstiti, quia cessat ,, qualitas magistratus: modo sine scelere ,, nostro desinat esse magistratus. Hinc meri- ,, to Livius improbat consilium plebis de cæ- ,, dendis consulibus ut solverentur sacramen- ,, to. *L.* 2, *c.* 31.

Curio] ,, Legatus Cæsaris.

Domitii qui fuerant milites] ,, Domitius ,, Ænobatbus Pompejanus cum 30. cohorti- ,, bus urbium confinium defendebat: sed cum ,, ad extrema redactus fugam meditaretur, ,, a militibus Cæsari deditus est. Sextus ,, Quintilius Varo, itidem Pompejanus, ,, sollicitabat milites rebelles *ne primi sacra-* ,, *menti, quod apud Domitium, quod apud* ,, *Quæstorem dixissent, memoriam depone-* ,, *rent. Cæs. de bell. civ. l.* 1, *c.* 5. & *l.* 2, ,, *c.* 5. His regerebat Curio, legatus Cæsaris, ,, verba, quæ Auctor hic allegat.

Quum projectis fascibus, & deposito impe-rio] ,, Fugam enim meditabatur, ideoque ,, cohortes in publicum productum circumsi- ,, stebant, & custodiebant. *Cæs. l.* 1. *c.* 5.

Et captus ipse in alienam venisset potesta-tem] ,, Nam a militibus traditus est Cæsari. ,, *Cæs. d. c.* 5.

Sacramentum, ait, capitis deminutione sublatum] ,, Quia scilicet libertatem amisit, ,, dum in hostis potestatem pervenit. Unde ,, milites se juramento solutos credebant, ,, quia cessabat qualitas, sub qua Domitio ,, juraverant. At male Curio hoc argumento ,, usus est, quia libertatem nemo amittit in ,, bello civili, quale erat inter Cæsarem, ,, & Pompejum.

Ad §. XIX.

An *quod contra juramentum fit, illicitum sit tantum, an & irritum*] ,, Resp. ,, *Si per dispositionem juratam jus aliquod in* ,, *alterum translatum est*, quicquid contra ,, juramentum fit, & illicitum est, & irri- ,, tum; quia jus tum homini, tum Deo quæ- ,, situm auferretur, adeoque is, qui contra ,, juramentum agit, ageret extra facultatem ,, a Deo ipsi concessam.

,, Aliud igitur dicendum *si per dispositionem* ,, *illam juratam jus in alium non est transla-* ,, *tum*: hoc enim casu actus juramento con- ,, trarius intuitu *hominis*, quem actus ille ,, respicit, nec illicitus est, nec irritus; ,, nam per mutationem voluntatis alteri non ,, fit injuria: at intuitu *Dei* est illicitus, quia ,, etsi actus subsistat respectu *hominis*, cui ,, jus quæsitum non est, *Deo* tamen tene- ,, tur ob injuriam Deo illatam, cujus nomen ,, violavit. *Conf. supr. l.* 2, *c.* 5, §. 10, ,, & 16.

Uti si sola fides sit obstricta] ,, I. e. Si per- ,, sonæ jus non natum fuit ex dispositione ,, jurata, sed propter juramentum adjectum ,, sola fides Deo obstringitur. *Vid. supr.* §. 17.

Valeat actus contra juramentum factus] ,, Non ex ea, quam Auctor allegat, ra- ,, tione, *quasi ita conceptum sit juramentum* ,, *ut non simul contineat abdicationem plenam* ,, *potestatis ad actum*; nam id ipsum in quæ- ,, stione est: sed quia alteri, cui promitti- ,, tur, jus quæsitum non est, adeoque per ,, mutationem voluntatis ei nulla fit injuria; ,, etsi violatio jurisjurandi actum intuitu Dei ,, reddat illicitum.

Puta, testamentum] Si quis igitur testator juret se testamentum non mutaturum, quæritur, an si mutet, novumque testamentum condat, posterius sit illicitum, vel irritum? Resp. nec illicitum erit, nec irritum, quia prior dispositio testatorem nec jure naturali, nec jure civili obligat. *Vid supr. c.* 6, §. *fin.* Neque ullum effectum habet illa dispositio, nisi voluntas testatoris duret usque ad mortem. Cum igitur ex priori testamento nemini jus quæsitum sit, testator pro lubitu illud revocare potest.

Atqui juravit se nolle mutare. Resp. Per juramentum hoc non jus aliquod in alterum transfertur; id enim saltem fit consensu duorum, seu per justam dispositionem, quæ non est in testamento, ubi solus testator voluntatem suam declarat. Neque hæres scriptus acceptat vivo testatore; post mortem autem testatoris acceptare non potest. Effectus igitur juramenti unicus hic est, ut is, qui mutat voluntatem, Deo teneatur ob violatum nomen Dei, quem testem adhibuit. Pœna autem hæc infligi potest etsi actus subsistat. Immo infligi non potest nisi subsistat.

Venditio] Male Auctor venditionem conjungit cum testamento. Nam actus venditio-nis,

nis, cui accedit juramentum, natura subsistit; venditor enim disponit de re sua, & jus eam petendi in emtorem transfert, quod jus necessario præstari debet: adeoque nova dispositio auferret jus priori venditori semel quæsitum.

Additio.

,, Hæc decisio supponit, jure naturæ ex dispositione de re jus in rem ipsam transferri. Quo principio posito verum est, rem semel venditam fieri alienam, adeoque venditorem extra terminos facultatis suæ agere rem hanc alii vendendo. At cum alibi demonstraverim, per venditionem solam personam venditoris obligari, & emtorem nullum jus in rem, sed in solam personam emtoris consequi, sponte sequitur, venditorem hanc rem, quæ jure dominii penes eum manet, pro lubitu alienare posse, neque actum hunc illicitum, nedum irritum esse: etsi venditor non tantum ad id, quod interest, sed præterea quoque ob perjurium, i. e. ex delicto suo teneatur.

Ut simul contineat abdicationem plenam potestatis ad actum] ,, Quod fit si omne jus suum in alium transtulit; tunc enim nullum jus agendi penes jurantem manet. Si proinde aliquid huic dispositioni contrarium agit, actus illicitus, & irritus est, tum intuitu ejus, cui promissum est, tum intuitu Dei.

Et hac quidem naturaliter jusjurandum sequuntur] ,, Sensus est, quod ea, quæ hactenus de jurejurando tractavit, veniant ex ipso jure naturæ: in sequentibus enim exponit, quid jure civili superior circa juramenta agere possit, & quid lege Evangelii obtineat. *Vid.* §. 20. *seq.*

Ex quibus faciendum est judicium de regum juramentis] ,, In his enim eadem regula obtinet, ut nihil contrarium actui jurato facere, vel statuere possint, si jus homini ex actu illo quæsitum est. De regum juramentis speciatim agit *Cap. seq.* §. 3.

Et his, qua exteri exteris jurant] ,, Hi enim solo jure naturæ invicem tenentur.

Quando actus ex loco subjectionem non accepit] ,, Uti si in loco deserto, vel nullius jurant. Conf. *L.* 1, *c.* 3, §. 2, *n.* 1. *L.* 2, *c.* 7, §. 2, *n.* 2. *L.* 2, *c.* 1, §. 2, *n.* 2.

AD §. XX.

1 NUNC *quid superiorum &c. imperia possint, videamus*] Regula generalis est, quod rex, pater, & maritus non possint improbare dispositiones subditorum, filiorum, & uxorum licitas juramento confirmatas. Nam jure naturæ prout quisque de jure suo disponit, ita jus est; adeo ut nec princeps, nec pater, nec maritus jus inde aliis quæsitum auferre possint. At si lex civilis facultatem ipsam disponendi restringit, & prohibet ne subditi, filii, aut uxores disponant, tunc dispositio non valet, etsi juramentum accedat: quia disponerent ultra facultates legibus ipsis concessas, adeoque nulliter.

Additio.

,, Quærit Auctor: *Quodnam jus regi competat circa juramenta subditorum*? Ad decidendam hanc quæstionem supponit, actus nostros, etiam juratos, non esse plene in nostra potestate, sed dependere a superioribus. *Vid. n.* 1.

,, Addit, actum superiorum circa id, quod juratur, vel posse dirigi *in personam jurantis*, *vel in personam, cui juratur*. *Vid. n.* 1.

,, In personam *jurantis* dirigi posse, ait, *aut* antequam juretur irritum reddendo juramentum; *aut* postquam juratum est vetando ne impleatur; *aut* in utrumque. *Vid. n.* 2.

,, Pergit, in personam ejus, *cui juratur*, actum dirigi posse, *aut* tollendo jus ei quæsitum; aut si jus desit, vetando ne aliquid ex juramento capiat: idque duplici modo, vel ob utilitatem publicam, vel in pœnam. *Vid. n.* 3.

,, Atque ex his principiis apparere, ait, 1°. quid rectores civitatis statuere possint circa juramenta extraneorum. Cur 2°. id, quod piratæ &c. jurato promittitur, ei in pœnam auferri non possit. 3°. Cur compensari non possit quod jurato promissum est, cum jure, quod ante fuit controversum. *Vid. n.* 3. 4°. Quo sensu leges civiles statuere possint, ut certi generis actus, ubi deficit forma legibus præscripta, convalidentur accedente juramento. Actus autem illos valere, ait, ex jure naturæ, vel fidem tantum obstringendo, aut jus etiam dando alteri. *Vid. n.* 4.

,, Nihil hic, quod jurisprudentiam naturalem sapiat, proponitur. Immo adeo obscura, & vaga hæc est tractatio, ac tot distinctionibus involuta, ut quænam sit mens Auctoris vix divinare liceat; ,, quod

„ quod magis apparebit ex eis, quæ de juramentis regum *c. seq.* §. 3, disputat. Res ipsa paucis, & simplicissimis constat principiis.

„ Homo ex actibus suis obligatur, *quoties jus aliquod* per actus illos *in alterum transfertur.* Hoc enim jus tribuere naturali ratione tenetur ei, cui ex illo actu jus quæsitum est. Quod eo magis locum habet, si actus ille juramento firmatur. Si autem *jus ex actu illo in alterum non transfertur*, homo non obligatur, etsi juramentum accesserit; adeoque hoc casu actum illum, utut juratum, irritum reddere potest.

„ *Jus autem non transfertur*, adeoque homo actum juratum irritum reddere potest, si lege civili actus natura validus, propter utilitatem publicam, vel in pœnam, aut nullus declaratur, aut effectu destituitur.

„ Sane, leges Romanæ *aliquando* ipsum actum juramento confirmatum nullum reddunt, si nimirum aliquid contra leges, vel jus commune fit. *L.* 5, *in fin. C. de legib. l.* 7, §. 3, *&* 16. *Pact. Aliquando* autem actum juratum, & validum rescindunt, cum eum, qui dolo alterius inductus, vel metu, & vi coactus est, vel si minorem ob læsionem restituunt &c. *Aliquando* actum perpetua saltem exceptione elidunt, quo pertinet exceptio SCti Macedoniani, Vellejani, &c. *Aliquando* jurantem ex justa causa a juramento præstito exsolvunt, ut in *l. f. ff. ad munic. Aliquando* juramentum, quod tanquam conditio, sine qua non, dispositioni additur, remittunt.

Hæc principia etiam in *regum* actibus juratis obtinent, *si ut privati* agunt, & jurant: nam leges civiles in his actibus obtinere, expediti juris est, & plenius apparebit ex dicendis *ad cap. seq.* §. 3.

Regum] „ Circa actus subditorum juratos.

Patrum] „ Circa actus juratos liberorum „ *Vid. n. seq.*

Dominorum] „ Circa juramenta servorum.

Maritorum] „ Circa juramenta uxorum „ *Vid. n. seq.*

Superiorum actus &c. efficere non potest &c. ut jusjurandum non sit præstandum] „ Superior enim (qui juris tuendi causa constitutus est) jus ex actu jurato aliis quæsitum auferre nequit.

Quatenus vere fuit obligatorium] „ Est autem obligatorium, *si jus inde in alterum est translatum. Vid. pr. h.* §.

Id enim est juris naturalis, & divini] „ Utriusque juris enim regula generalis est, jus suum cuique tribuendum esse.

Quia actus nostri non plene sunt in nostra potestate, sed ita ut a superioribus dependeant] „ Homines enim dum coëunt in civitatem, suos actus hactenus submittunt civitatis judicio, ut legem illis, si publica utilitas id requirit, dicere possit.

Ideo duplex esse potest actus superiorum circa id, quod juratur] „ I. e. Legem dicere potest superior tum juranti, tum ei, cui juratur.

Aut antequam juretur, irritum reddendo juramentum] „ Ita enim Legislatores Romani omnem dispositionem nullam declarant, quæ contra leges fit, etsi juramentum accesserit. *L.* 5, *in f. C. de Legib.* 2

Quatenus jus inferioris sub potestate superioris continetur] „ I. e. Quatenus subditi sunt; nam aliud est si exteri exteris jurant, & actus ex loco subjectionem non accipit. „ *Vid.* §. *praeced. in fin.*

Aut postquam juratum est vetando ne impleatur] „ Ita jure Romano cautum est, ne promissum ex causa a parte accipientis turpi impleatur, & ut ex tali causa datum condici possit. *tot. tit. ff. de Cond. ob turp. &c.*

Nam inferior &c. obstringere se non potuit, nisi quatenus id superior placiturum esset] „ Immo si actus juramento confirmatus legibus loci non improbatur, actus hic non dependet a placito superioris, utpote qui jus rite quæsitum nemini auferre potest, nisi in pœnam, etsi summa necessitas reipublicæ id requirit.

Ampliorem enim non habebat potestatem] „ Immo plenissimam habet potestatem, si lege non prohibente agit.

Lege Hebræa mariti uxorum] „ Ea enim lege uxori nulla de rebus suis disponendi facultas concessa fuit, adeoque & dispositio, & juramentum extra facultatem uxoris constituta sunt. At uxor jurans propter abusum nominis divini Deo tenetur.

Additio.

„ Exstat lex illa *Numer.* 30, *v.* 7, *seq.* Vera ratio est, quod ususfructus omnium bonorum uxoris competebat marito, uti apparet ex formula, quam exhibet Seldenus *Uxor. Hebra. l.* 2, *c.* 10; in hujus præjudicium igitur uxor disponere non potuit.

Patres liberorum] „ *Num.* 30, *v.* 4. Nam „ in

„ in horum quoque bonis patri competebat „ ususfructus.

Si lex lata erit, ne id quisquam faciat] „ Adeoque ubi lex, antequam jurabatur, „ irritum declaravit juramentum.

Eadem lex me defendit, qua vetat] „ Si „ enim prohibente lege alii quid promisi, ea „ ipsa lex mihi porrigit exceptionem, quia „ lex negotium tale nullum declarat.

Sed & actus ex utroque mixtus esse potest] „ Ita ut & juramentum irritum reddatur an- „ tequam juretur, & ut, si juratum est, „ impleri non possit.

Si superior constituat &c. ita demum valere si ab ipso approbetur] „ Ante enim dixit, „ inferiorem, qua inferiorem, se obstringe- „ re non posse, nisi quatenus superiori id „ placiturum est. *Vid. n.* 2. At ibidem no- „ tavimus, actum juramento confirmatum, „ si legibus non improbatur, arbitrio supe- „ rioris non subjici, nisi ex utilitate publi- „ ca, vel in pœnam; cum enim ex actu „ tali jus ex lege quæsitum sit subditis, „ princeps illud auferre nequit.

Puta ex metu] „ Exemplum hoc plane „ huc non quadrat. Nam dispositio jurata, „ etsi vi, & metu extorta, & jure Naturæ, „ & jure Romano subsistit; adeoque ad- „ mitti non potest quod Auctor ait, *legem* „ *juramentum tale irritum reddere antequam* „ *juretur*: sed nec porro admitti potest, „ *jurantem implere id non teneri si juratum* „ *est*; nam jure Romano ei, cui juratur, „ omnino actio datur ad petendum id, quod „ metu promissum est, ac jurans implere „ tenetur, salva actione ad id, quod in- „ terest. Prætor demum rescindit hunc actum „ jure validum, vel exceptione metus actio- „ nem elidit; *l.* 7, §. 16, *ff. pact. l.* 5, „ *in f. C. de Legib.* idque in pœnam co- „ gentis.

Aut imbecillitate judicii] „ Nec hoc exem- „ plum huc pertinet; nam minor, qui ju- „ rato promittit, & jure naturæ, & jure „ Civili obligatur: adeoque casus hic non est „ *ubi superior constituit, quod inferior jura-* „ *verit ita demum valere si ab ipso approbetur.* „ Prætor demum hoc negotium, jure vali- „ dum, rescindit, si minor ex lubrico æta- „ tis læsus est; idque propter utilitatem pu- „ blicam, ex qua princeps jus subditis quæ- „ situm auferre potest

Atqui ex hoc fundamento] „ Si scilicet su- „ perior constituit, quod inferior juraverit „ ita demum valere, si ab ipso approbetur.

Defendi possunt absolutiones juramentorum] „ Si injuria juramentum exactum est, vel „ si ex superveniente causa illicitum fit, „ princeps exsolvere jurantem potest, non „ ex ea, quam Auctor allegat, ratione, sed „ vel in pœnam ejus, qui injuria ab altero „ juramentum exegit (cujus rei exemplum „ occurrit in *Ord. Cam. part.* 2, *tit.* 24; „ ubi is, qui urphedam juravit, exsolvi ju- „ ramento potest ad effectum agendi, si in- „ juria exacta probetur); vel si causa super- „ veniat, de qua jurans non cogitavit, & „ unde in tertium redundaret præjudicium. „ Exemplum est in *L. f. ff. ad Munic.* ubi „ Imperatores relaxarunt juramentum ei, „ qui juraverat se ordini non interventurum, „ & postea Duumvir creatus fuit; quia ci- „ vis juramento suo non potest ministeria sua „ reipublicæ requirenti subtrahere. *Pufend.* „ *L.* 4, *c.* 2, §. 24. Conf. *Nov.* 51.

Quæ olim a principibus] „ Cl. Barbeyra- „ cius ad Grotii notam *b.* notavit, se apud „ Vasquium nil tale reperire; at locus ex- „ stat in controv. ill. *l.* 1, *c.* 2, §. 17, & „ 18. *Vid. Gronov. b. & conf.* §. 14. *supr.*

Nunc ipsorum principum voluntate ab Ecclesiæ præsidibus] „ Ecclesia jus in actiones „ humanas externas non habet, & uti nec „ jura statuere, ita nec jura quæsita homi- „ nibus auferre potest. At principes commit- „ tere quosdam actus ecclesiæ solent, uti ju- „ ra consecrandi, i. e. rem a commercio „ hominum eximendi. *Vid.* §. 8, *Inst. de rer.* „ *div. l.* 9, §. 1, *ff. Eod.* Atque huc quo- „ que alicubi referuntur absolutiones a jura- „ mento.

„ Hodie inter Protestantes magistratibus „ politicis id relinquitur. *Carpz. p.* 2, *c.* 36, „ *d.* 1, *n.* 6, Quin ipsa Camera Imperia- „ lis dispensat super juramento, quoad effe- „ ctum agendi. *O. C. p.* 2, *tit.* 24. *Gail.* 1, „ *O.* 1, & 25.

„ Repetendum autem est, illam absolu- „ tionem non nisi ex justissima causa fieri „ posse. Unde non valet abolitio, quam „ Pontifex Imperatoribus toties obtulit, con- „ tra juratas religionis, & Osnabrugensis „ paces: idque lege publica cautum est. „ *Cap. Ferd.* 1, *art.* 29. *Rud. II*, *art.* 34. „ *Matth. art.* 39, & *Ferd. II*, *art.* 38. „ Immensa clade perfidiæ suæ pœnam ex- „ pertus est Ladislaus Pannoniæ rex, post- „ quam violavit juramentum Amurathi II. „ præstitum; idque ad instantiam Eugenii „ IV, qui juramento eum solverat. *Vid.* „ *Gron. b.*

3 *In personam ejus, cui juratur, actus dirigi potest*] „ Uti ob utilitatem publicam lege statui potest, ne quis ex suo jurejurando obligetur: ita eadem lege statui potest, ne ei, cui juratur, jus inde oriatur.

Tollendo ab eo jus, quod ei partum est] „ Uti fit in eo, qui vi, metuque juramentum exegit, vel qui cum minore contraxit; prætor enim jus ei quæsitum aufert rescindendo negotium.

Si jus desit, vetando ne quid ex tali juramento accipiat] „ Si jus ex dispositione alii quæsitum non est, non opus est ut superior vetet, ne quid ex tali juramento accipiat: nam & jure naturæ, & jure Romano ex tali dispositione jurata accipere alter nihil potest; adeo ut datum repeti possit per condictionem sine causa.

Idque duobus modis, sive in pœnam, sive ob utilitatem publicam] „ Nam ex duplici hac causa jus hominibus quæsitum ipsa quoque naturali ratione auferri posse, videbimus *infra l.* 2, *c.* 14, §. 7, & 8.

Ex vi supereminentis dominii] „ Rectius, ex vi majestatis, seu legitimi imperii. *Vid. L.* 1, *c.* 1, §. 6.

Si jurans non sit ejusdem ditionis cum eo, cui juratur, quid aut hujus, aut illius rectores possint circa jusjurandum] „ Hæc quæstio ex aliis principiis decidi debet, quæ suppeditat B. Parens in dissertatione *de concursu plurium jurisdictionum.* Si duo extranei jurant, valet actus juxta leges loci, ubi contrahitur. *Vid. L.* 2, *c.* 2, §. 5, *n.* 1. *C.* 11, §. 5, *n.* 2. Si duæ summæ potestates jurant, & actus ex loco subjectionem non recipit, jus naturæ obtinet, quod exposuimus *supra* §. 19. Idem dicendum si actus in mari, alioque loco, qui nullius est, peragitur; nam ibi quoque ex jure naturæ res decidenda est. *Vid. l.* 2, *c.* 7, §. 2, *n.* 2. *l.* 2, *c.* 20, §. 8, *n.* 5.

Puta pirata, non potest jus promisso quæsitum pœna nomine auferre] „ Fidem enim hosti, piratæ, infideli qua tali datam servandam esse, late probavimus *supra* §. 13, *seq.* & *c.* 11, §. 7. Conf. infra *L.* 3, *c.* 19, §. 1, & 2.

Quia tunc verba nullum haberent effectum] „ Vera ratio est, quod uti partes de jure suo disponunt, ita jus sit. Atqui prædoni qua tali fides data est. *Vid. l.* 3, *c.* 19, §. 3.

Compensari non poterit quod promissum est, cum jure, quod ante erat controversum] „ Plenios id explicat Auctor *l.* 3, *c.* 19, §. 15, & *seq.*

4 *Implementum, quod certi generis actibus posuerat, tollere, si juramentum &c. accesserit*] „ Sensus est, Jure Civili quosdam actus prohibitos esse, qui tamen validantur accedente juramento. Ita jure Canonico omne juramentum etiam de actibus jure invalidis obligat, quoties sine dispendio æternæ salutis servari potest; jure Codicis minorum dispositio rescindi non potest ob lubricum ætatis, si juramento confirmetur. *Auth. sacram puberum c. si adv. vend.* Fœminis competit exceptio SCti Vellejani *tot. tit. ff. de SCto Vellejano.* At aliud est si jurato intercesserint. *Laut. comp. f.* 269. Alia exempla recenset *Tesm. h.*

Aut certa forma accesserit] „ Ut in stipolationibus: jure Romano enim ex nudo pacto nulla oriebatur obligatio; at leges sustulerunt hoc impedimentum, si verbis solennibus inter præsentes idem pactum confirmatur, adeoque si certa forma accedit.

Qua non directe publicam &c.] „ Nam si juratur contrarium utilitati publicæ, id nullum est; de jure enim alieno jurans disponeret.

Sed privatam jurantis utilitatem spectant] „ Si scilicet lex in favorem privatorum disponentium impedimentum posuit, uti in minoribus, & fœminis. At aliud dicendum si leges actui cuidam certam formam præscripsere; nam si agentes hanc negligunt, nec per juramentum hoc impedimentum tolli potest. Atque hinc est quod pactum de hæreditate viventis non valeat etsi juratum sit, quia successio universalis non nisi certis modis lege defertur: nimirum, vel ab intestato, vel ex testamento; tertium non datur. *Vid. Jus meum controv. tit. de pact. q.* 34 Sic donatio mortis causa sine solennibus facta nulla est, etsi jurata sit. *Carpz. p.* 3, *c.* 1, *d.* 29, *n.* 8. Nam regula generalis est, quod jura publica, quo pertinent etiam formæ negotiorum, pactis privatorum mutari non possint. *L.* 27, *Reg. jur. ibique Goth.* Alia exempla vide *c. seq.* §. 2, *n.* 1. & §. 4.

Valebit actus juratus eo modo; quo naturaliter citra legem humanam fuerat valiturus] „ Deficiente enim impedimento civili, redit status naturæ.

Aut fidem tantum obstringendo] „ In præceden-

„ cedentibus enim docnit, eum, qui juravit, Deo obstringi ad implendum promissum, etsi personæ, cui juratur, jus inde non nascatur. *Vid. supra* §. 14, *pr.* At dicendum potius est, eum, qui jurat, non teneri stare pactis, sed si non implet perjurum esse, & Deo saltem teneri de perjurio.

Aut jus etiam dando alteri] „ Si scilicet personæ quoque jus quæsitum est. *Vid. supr.* §. 14.

Pro diversa actuum natura, quæ alibi a nobis explicata est] „ Auctor passim distinxit inter *actus*, ex quibus jus proprium in alterum transfertur, & inter actus, ubi licet jus proprium in alterum non transfertur, fides tamen adstringitur. *Illos* refert *ad jus naturæ sociale*, seu stricte sic dictum. *Diss. Proœm. I*, §. 13, 14, 15. *Hos ad jus naturæ laxiori sensu sumtum. Diss. prœm. II*, §. 8, 9, 10. *Ex prioribus* jus agendi competere, ait, ei, cui promittitur: ex *posterioribus* nullum jus competere ei, cui promittitur, etsi jurato, sed soli Deo, propter injuriam ei soli illatam.

A d §. XXI.

1 P r o p r i e *non ad juramentum assertorium, &c. sed promissorium futuri incerti pertinere*] Diximus supra, juramenta alia esse assertoria, alia promissoria. *Vid.* §. 1, *Prop. III.* In illis agi de asserenda rei veritate, in his de fide data confirmanda. De assertoriis Auctor tradit, ea lege Evangelii licita esse, & probari, non vero promissoria. At verior est sententia, Servatorem magis loqui de assertorio; agit enim de assertione veritatis, non de rei alicujus promissione: atque illam assertionem, i. e. sermonem eorum, non juratam esse vult. Ratio in promtu est, quia natura rei sanctæ (adeoque & jurisjurandi) est, ut a rebus profanis segregetur, indeque nec adhiberi, nec mentio ejus fieri debeat in *confabulationibus quotidianis*, de quibus loquuntur & Servator, & Jacobus. Unde apparet, *judicialia* juramenta non excludi.

Additio.

„ Auctor postquam *jus naturæ* circa juramenta sive promissoria, sive assertoria exposuit, (*Vid.* §. 19.) in §. 20. demonstravit, quænam auctoritas sit legum humanarum circa juramenta: in hoc §. explicat quid lege Evangelii obtineat. Equidem Servator in genere videtur juramenta improbare *Matth. V*, 37, in verbis: *confabulatio vestra sit immo immo, non non; quod ultra est, est a malo.* Verum ex præcedentibus repetendum est, Servatorem non esse legislatorem, sed virtutum præconem, eumque ubique perfectionum regulas auditoribus suis inculcare, non jura tradere.

„ Inter regulas autem perfectionis merito ponit, ne in confabulationibus quotidianis homines assertiones, vel promissiones suas juramento confirment. Nam ideo juramenta præstantur, quia suspecta est fides asserentis, vel promittentis; & hæc vera ratio est, cur loco cautionis exigamus ut ea, quæ homo vel promittit, vel asserit, adhibita re sancta firmet.

„ In primævo rerum statu hæ cautelæ incognitæ fuerunt; indeque Servator, qui homines ad primum perfectionis statum perpetuo revocat, merito improbat malam, quam de alterius fide habemus, opinionem: & cum ille omnes homines æque bonos esse velit, non potest non inculcare ut unusquisque nudæ alterius assertioni stet, quia nemo perfidus esse, aut suspicari alterius fidem debet. Idque notanter exprimit divinus Servator per rationem, quam addit, *quod ultra est, est a malo.* Non ait, juramentum malum esse, sed a malo originem capere, nimirum, a perfidia hominum.

„ Atque hactenus apprime convenit doctrina Apostoli Jacobi *c.* 5, §. 12, ibi: *ante omnia autem fratres mei nolite jurare, neque per cælum, neque per terram, neque aliud quodcunque juramentum; sit autem sermo vester, est est, non non.* Ubi simul rationem addit ἵνα μὴ εἰς ὑπόκρισιν πέσητε; quod Grotius n. 1. h. vertit, *ne fallaces inveniamini*, alii, *ne in simulationem decidatis*, vulgata, *ne sub judicio decidatis:* quæ posterior versio * verissima est. *Vid. infr. h. n. ad v. Ne fallaces inveniamini.*

* N o t a e d i t o r i s. At tunc post plerosque Codices legendum est: ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσητε. Conf. Editionem N. T. adcuratissimam e Curcellæi & Oxoniensium DD. laboribus conflatam à Wetstenio Amst. 1711. *D.*

F 3 „ Certum

,, Certum igitur est, Servatorem non im-,, probare juramenta in statu præsenti corru-,, pto, ubi fraudes, & fallaciæ frequentes ,, sunt, adeoque ubi is, cui juratur, suspi-,, cionem sibi juramento eximi vult: sed sal-,, tem ait, perfectius esse plane non jurare, ,, nec juramentum exigere, quia origo cau-,, tionum a malo est, nimirum, a perfidia, ,, cujus suspicio inter homines probos abesse ,, deberet.

,, Cæterum merito B. Parens improbat sen-,, tentiam Grotii, qui dictamen hoc Serva-,, toris ad juramenta *promissoria* refert, non ,, vero ad *assertoria*: quasi *illa* saltem prohi-,, beantur, non *hæc*. Sane 1. Christus lo-,, quitur de quotidianis confabulationibus, ,, adeoque magis de juramento assertorio, ,, quam promissorio. 2. Eadem in asserto-,, rio est ratio; nam hoc quoque a malo est, ,, & a perfidia hominum originem cepit: ,, adeoque merito perfectionum Doctor has ,, cautelas, quæ vitium hominum suppo-,, nunt, improbat. Neque 3. ulla ratio dari ,, potest, cur Servator promissiones juratas ,, improbaverit, non vero assertiones juratas. ,, Sed & 4. tantum abest promissiones jura-,, tas a Servatore improbari, ut ipse Deus ,, sæpius sua promissa addito juramento con-,, firmet. Ita enim Deus Abræ, qui fidem ,, promissioni divinæ non habebat, indeque ,, quærebat, unde ipsi constare debeat quod ,, possessurus olim sit illam terram, jurato ,, promissum confirmavit, duritiem cordis ,, humani secutus, & sacrificio peracto so-,, lenne fœdus cum Abra pepigit. *Gen. XV*, ,, 8, 18. *seq. XXIII*, 7. Sed & plurima ,, in sacra historia exstant exempla, ubi san-,, ctioris quoque vitæ homines promissa sua ,, jurejurando firmarunt. Idem enim Abra-,, ham a servo suo exegit juramentum per ,, nomen Dei cœli, & terræ, quod servus ,, quoque posita sub fœmore Abræ manu actu ,, præstitit. *Gen. XXIV*, 3, 9. Abime-,, lech juramentum exegit ab Abra per Deum, ,, ne noceat ei, & posteris ejus, & juravit ,, Abra. *Gen.* 21, *v.* 23, & 24. Quod ju-,, ramentum, orta postea circa puteum lite, ,, repetitum legimus *d. c.* 21, *v.* 31. Ea-,, dem promissio jurata reiterata fuit inter ,, Isaacum, & Abimelech. *Gen. XXVI*, ,, 28, & 31. Celebris quoque est promis-,, sio jurata inter Labanum, & Jacobum. ,, *Gen.* 31, 44, & 54. Sed & populum ,, Israëliticum ob violatam promissionem, ,, jurato datam Gabaonitis, & Assyriæ regi-,, bus, gravissimas pœnas dedisse, supra de-,, monstratum est. Atque hinc 5. in Ecclesia ,, Christiana nunquam in eum sensum expli-,, catum est Servatoris effatum, quasi jura-,, menta promissoria licita non sint; nam ho-,, dieque ubique terrarum auctoritate publica ,, obtinent: idque optime ita declarat Augu-,, stinus, cujus sententia in Canones relata ,, exstat *c.* 22, *q.* 1, *c.* 14: *Si peccatum* ,, *esset juratio* (quæ sunt verba Canonis), ,, *nec in veteri lege diceretur*, NON PEJE-,, RABIS, REDDAS AUTEM DOMI-,, NO JURAMENTA; *non enim pecca-*,, *tum præciperetur nobis.* Item: *Non vobis* ,, *dicimus nos, non jurare; si enim hoc dici-*,, *mus, mentimur. Quantum ad me perti-*,, *net, juro; sed quantum mihi videtur,* ,, *magna necessitate compulsus, cum videro* ,, *non mihi credi nisi faciam, & ei, qui* ,, *mihi non credit, non expedire quod non* ,, *credit. Hac perpensa ratione, & conside-*,, *ratione librata, cum magno timore dico:* ,, CORAM DEO, *aut* TESTIS EST ,, DEUS, *aut* SCIT CHRISTUS, ,, *sic esse in animo meo; & video, quia* ,, *plus est, i. e. quia amplius est, quam est* ,, *est, non non, id amplius esse a malo, etsi* ,, *non a malo jurantis, sed a malo non cre-*,, *dentis.*

,, Denique monendum est, omnes ab Au-,, ctore §. 8. allegatas auctoritates non pro-,, bare, juramenta *promissoria* prohiberi: ,, neque enim in allegatis locis distinguitur ,, inter juramenta assertoria, & promissoria; ,, sed in genere, & de omni juramento asse-,, runt, vel plane non, vel non temere per ,, nomen Dei jurandum esse. Philo enim, ,, quem Auctor allegat *n.* 3, non improbat ,, juramenta (contrarium enim apparet ex ,, loco, quem Auctor allegavit supra §. 7, ,, & 13); sed ait saltem, naturali ratione, ,, & utilitati *convenientius* esse, fidem da-,, tam absque juramento implere. *Esseni* sim-,, plicitatem naturalem affectabant, stude-,, bantque ut vitæ puritate, religione, ju-,, risve tum divini, tum humani observatio-,, ne se conspicuos redderent. *Joseph. l.* 2, ,, *bell. Jud. c.* 17. & *antiq.* 18, *c.* 2. *Sel-*,, *den. de Synedr. l.* 1, *c.* 7. *Nicol. Fuller.* ,, *Miscel.* 1, *c.* 3. Adeoque mirandum ,, non est, quod cum suspicio perfidiæ ab ,, eorum moribus abfuerit, cautelas contra ,, simulationem non admiserint. Illustratur ,, hoc quam maxime exemplo Ciceronis, ,, quod Auctor *in* 5. *n. fin.* refert, ubi Athe-,, nienses

,, nienses virum notæ probitatis noluere jura-
,, re , quod veritatem verbis inesse crede-
,, rent. Atque hæc ratio est cur apud Scythas
,, quoque negligi juramenta solita fuerint ,
,, quia colendo fidem jurabant. *Pythagoras*
,, philosophum , & Doctorem agit, non le-
,, gislatorem; suadet discipulis suis ut effi-
,, ciant, ut nec jurato ipsis creditur. *Solon*
,, non prohibet juramenta , sed hortatur
,, saltem Athenienses, ut ea sint probitate ,
,, ut eis magis , quam juramento credatur.
,, Atque de his regulis perfectionis etiam
,, *Clemens Alexandrinus* , & *Hierocles* in-
,, telligendi sunt.

Cujus apud Paulum Apostolum] ,, Verba
,, Apostoli ad Roman. *c.* I , *v.* 9 , hæc sunt:
,, *testis mihi est Deus* , *quod sine intermissione*
,, *memoriam vestri facio.* Et c. IX , v. I :
,, *veritatem dico in Christo* , *non mentior.*
,, Item II Cor. I. v. 23 : *ego autem testem*
,, *Deum invoco in animam meam* , *quod par-*
,, *cens vobis non veni ultra Corinthum.* Por-
,, ro ad Philip. I. v. 8 : *Testis enim mihi*
,, *est Deus*, *quomodo cupiam vos esse in vi-*
,, *sceribus Jesu Christi.*

Sed ad promissorium futuri incerti pertine-
re] ,, Dixi jam 1. effatum Servatoris ad
,, utrumque juramentum pertinere. 2. Magis
,, vero intelligi posse de assertorio , quam de
,, promissorio. 3. Servatorem temeritatem
,, saltem jurandi improbare in causis leviori-
,, bus , in confabulationibus quotidianis :
,, sive juramenta illa ad asserendam verita-
,, tem, sive ad firmanda promissa adhibean-
,, tur.

Ostendit hoc evidenter oppositio illa] ,, Im-
,, mo ex hac ipsa oppositione evidenter con-
,, trarium apparet. Nam perjurium apud
,, antiquos æque committebatur violando as-
,, sertionem, quam violando promissum ;
,, adeoque oppositio illa etiam ad utraque ju-
,, ramenta pertinet.

Ne fallaces inveniamini] ,, Versio hæc etsi
,, vera esset, non probat sententiam Aucto-
,, ris ; nam fallax quoque est ille , qui fi-
,, dem datam , i. e. promissa fallit. Sed ve-
,, rior est Vulgata , *ne sub judicio decidatis* ,
,, i. e. ne censuram , & culpationem divi-
,, nam incurratis propter facilitatem jurandi
,, in causis levioribus , & in confabulatio-
,, nibus. &c.

Nam eum sensum vox ὑποκρίσεως apud Helle-
nistas habet] ,, Immo vox illa est a κρίσις ,
,, judicium , damnatio ; hæc vero a κρίνω
,, judico , punio , culpo , condemno. Atque
,, eodem sensu adhibetur à Servatore apud
,, *Matth. V* , *v.* 22 ; ubi is , qui fratri ira-
,, scitur*, judicio (κρίσει) obnoxius dicitur ,
,, i. e. culpationi divinæ. Quanquam aliquan-
,, do vox illa simulationem , & fallaciam
,, significet , uti in allegatis ab Auctore
,, locis.

Idem evincit illud in Christi verbis] ,, Au- 2
,, ctor prolixus est , ut ex verbis Servato-
,, ris , *Sermo vester sit ita ita* , *non non* ,
,, demonstret , per figuram rhetoricam ibi
,, prohiberi *promissoria* juramenta : quia ver-
,, bum *ita* promissum , repetitio autem hujus
,, verbi implementum denotat. Verum , ex
,, ipsa horum verborum natura apparet , ea
,, æque, quin magis , de *assertorio* intelli-
,, gi debere; nam differte in *confabulationi-*
,, *bus* , adeoque in assertionibus , sufficere ,
,, ait , *ita ita* , *non non.* Præterea diximus ,
,, utrobique eandem esse rationem , quæ vult,
,, ut & promittenti , & asserenti credatur
,, absque juramento. Denique probavimus ,
,, Servatorem neutra juramenta improbare
,, tanquam injusta , & illicita , sed tanquam
,, cautionem , quæ a malo , i. e. a perfidia
,, hominum originem cepit; adeoque quam
,, pii , & probi homines nec adhibere ,
,, nec exigere deberent : ut proinde operosa
,, illa Auctoris tractatio plane inutilis sit.

Est enim ναὶ promittentis] ,, Immo est &
,, asserentis.

Unde per ἀμὴν explicatur] ,, Sed & hæc
,, vox nihil aliud significat , quam *vere* ;
,, adeoque & in assertorio obtinet.

Μάλιστα] ,, Maxime.

Notæ sunt respondentis ad stipulationem]
,, Immo non tantum sunt notæ promissionis ,
,, sed & assertionis. Si quis enim alterum in-
,, terrogat , an verum dicis ? Ille respon-
,, debit , *ita* , *maxime* , *quid ni.*

Pro implemento promissionis sumitur] ,, Nul-
,, libi hoc dicitur ; est potius assertionis
,, repetitio : ita enim sæpius Servator ait ,
,, *amen* , *amen* , *dico vobis* , *&c.*

Justi hominis ναὶ *est* ναὶ , *&* *non est non*]
,, Recte : verum , id non tantum in pro-
,, mittendo , sed & in asserendo , obtinet.

Apud eos esse dicitur : ναὶ καὶ οὔ] ,, *Vid.*
,, *Gron. b.* Sed idem dici potest de iis ,
,, quorum assertio a veritate discrepat ; apud
,, eos enim itidem est *ita* , & *non* : aliquid
,, enim asserunt , quod verum non est.

Id est ναὶ *eorum esse* οὔ , *&* οὔ *esse* ναὶ] 3
,, Sermonem eorum esse dissonum , sive a
,, promissis , sive a veritate. *Gron. b.*

Sic

Sic Paulus Apostolus ipse exponit] „ Apostolus eadem formula usurus fuisset , si de assertione veritatis sermo ipsi fuisset.

Naucum] „ I. e. nihili.

Sequitur , ναὶ ναὶ, οὒ οὔ, *constantiam significet*] „ Quid inde ? constantia æque est dictorum , ac factorum , i. e. assertorum ; quod ex loco Clementis Alexandrini, quem ipse Auctor *n.* 5. allegat , constat.

4 *Rationali naturæ convenientissimum est , juramento abstinere*] „ Philo proponit id tanquam virtuti , & perfectioni conveniens ; idque tam de promissorio , quam de assertorio intelligit. Sane , ratione naturali omnes probi esse , & vera dicere , ac facere promissa citra juramentum deberent : at in statu præsenti licita omnino esse , ipse Philo docet. *Vid. supr.* §. 7 , *&* 13.

Viri boni oratio pro juramento sit firmo] „ Loquitur de oratione in genere , adeoque de assertione æque , ac promissione. Præterea non ait , juramentum exigi non posse ; nam de eo plane non quærebatur , sed ait , fidem datam instar juramenti servari debere.

Quod de Essenis Josephus] „ *De bell. jud.* 2 , *c.* 11. Hinc non elicitur , sola promissoria esse licita ; nam locutio generalis est , & æque ad assertoria pertinet.

Aut Hebræorum illis , quos secuti sunt Es-
5 *seni*] „ *Vid. supr. l.* 2 , *c.* 2 , §. 2 , *n.* 1.

Curtio] „ *Lib.* 7 , *c.* 8. Hic diserte de promissorio loquitur : unde constat , utrobique eandem esse rationem. Cæterum nihil aliud ex hoc loco probatur , quam Scythas fidem datam æque servare solitos fuisse , ac si jurassent : non vero quod juramenta illicita crediderint. Nam usum juramentorum etiam inter Scythas fuisse , exinde apparet , quia ægrotante rege inquisivere , an quis per solium ipsius pejeraverit.

Hæc eadem mendaci constituta est] „ Hoc verum non est : gravius est crimen perjurii , quam nudum mendacium. Alibi autem diximus , dari gradus uti præmiorum , ita & damnationis.

Solonis dictum celebratur] „ Omnia , quæ sequuntur , exempla probant , eum , qui aliquid promisit , æque sancte id adimplere debere , ac si jurasset. Quod omnino verum est.

Hieroclis] „ Hic itidem ait , juramenta
6 reverenter haberi debere ; adeoque ea probat.

Quæ possunt fieri , & non fieri] „ Hierocles monet , abstineri debere a jurejurando , si res , quæ promittitur , incerta est , forte si nondum , vel non absolute est in nostra potestate. Nam cum deficere possit , temerarium nimis esset juramentum. Vide §. 2 , & quod statim sequitur exemplum.

Ut etiam vera jurare vereatur] „ Non facile jurandum esse , ipsi asserimus : at inde non sequitur , omnia juramenta promissoria illicita esse.

In rebus incertis non ad assertionem] „ Si v. g. dux belli promittit suo Principi , se victorem rediturum , idque jurejurando confirmet ; merito improbatur juramentum , quod deficere , & ubi perjurium sequi potest.

A D §. XXII.

A U C T O R varios recenset ritus , qui instar juramentorum sunt , & cum non a natura , sed ex instituto veniant , in infinitum variare possunt.

Fides datis dexteris] „ At id non est juramentum , nec vice juramenti ; hoc enim supponit præter fidem datam & mentionem rei sanctæ , & vindicem perfidiæ , quorum neutrum hic obtinet. Sed jungebantur apud Persas dexteræ tanquam indicium perfecti negotii , & fidei actu datæ. Vid. *Diod. Sic.* 16 , 24. *Nepos in Datam. c.* 10. Idque apud alias quoque Gentes obtinuisse , refert Tesmarus *hic.* De Græcis vide *Sen. Herc. fur.* 370. De Parthis *Joseph. antiq.* 18 , 12. Conf. *Xenoph. Inst.* 4 , *p. m.* 99. *Curt.* 8 , 12. *Justin.* 11 , 15. *Liv.* 25 , 16. *Virgil.* 4 , *Æneid.* 597. *Sophocl. in OEdip. Colon.* 1671. *Euripid. in Med.* 20. *Virgil. Æneid* 3 , *v.* 6. Qui mos apud Germanos hodieque in usu est. Cæterum legiones apud Romanos sibi dexteras misisse , fidei , & concordiæ insigne , & in numimis quoque conspici , tradit *Gron. h.*

Promissor non minus detestabilis habeatur , quam si pejerasset] „ Perjurium tamen non committitur , quia rem sanctam non violavit , utpote quæ promissioni adjecta non est.

Fidem eorum pro jurejurando valere] „ Hoc verum juramentum est , *tum* quia honos , & dignitas principibus res sanctissima est , „ &

„ & esse debet; adeoque Princeps non videtur „ velle violare hanc sanctimoniam violando „ pactum: *tum* quia mali aliquid sibi imprecatur in casum violationis, ut scilicet cor„ dati homines male de ejus honore, & di„ gnitate opinentur. At tale juramentum ef„ fectum solennis juramenti, & quod in „ judiciis adhiberi posset, non habet; nisi „ partes consentiant.

Bona fidei sum] „ Augustus id respondit „ populo congiarium promissum petenti: „ sed id non est juramentum. Asserit saltem, „ se fidem datam servaturum, non vero pro„ mittit aliquid, adjecta mentione rei sanctæ.

CAPUT XIV.

De eorum, qui summum imperium habent, promissis, & contractibus, & juramentis.

I. *Refellitur sententia statuens, restitutiones in integrum ex jure civili venientes ad regum actus, qua tales sunt, pertinere: item regem ex juramento non teneri.*

II. *Ad quos regum actus leges pertineant, distinctionibus explicatur.*

III. *Jurejurando rex quando teneatur, aut non teneatur.*

IV. *Quatenus rex teneatur his, quæ sine causa promisit.*

V. *Usus ejus, quod de legum vi circa regum contractus dictum est.*

VI. *Rex subditis obligari naturaliter tantum, aut & civiliter, quo sensu recte dicatur.*

VII. *Jus quæsitum subditis licite quomodo auferatur.*

VIII. *Rejecta hic distinctio quæsiti ex jure naturali, aut civili.*

IX. *Contractus regum an leges sint, & quando.*

X. *Quomodo ex regum contractibus teneantur omnium bonorum hæredes.*

XI. *Quomodo ex iisdem contractibus obligentur qui in regnum succedunt:*

XII. *Et quatenus.*

XIII. *Beneficia regum, quæ revocabilia sint, quæ non, distinctione explicatur.*

XIV. *Contractibus invasorum imperii an teneatur cujus erat imperium.*

+ I. 1. + Promissa, contractus, & juramenta Regum, + & qui alii iis pares jus in republica summum obtinent, + peculiares habent quæstiones, + tum de eo, quod ipsis [1] in actus suos licet, + tum de eo, quod [2] in subditos, + tum de eo, quod [3] in successores. + Quod primum caput attinet, + quæritur, an ipse rex, ut subditos suos, ita se quoque restituere in integrum, + aut contractum irritum facere, + aut a jurejurando se exsolvere possit. + Bodinus [a] censet, iisdem ex causis regem, (aa) sive aliena fraude, ac dolo,

[a] *Lib.* 1 *cap.* VIII. *pag.* 135. *Ed. Franc.* 1622.

GRONOVII.

1 *In actus suos*] Quatenus promissum, contractum, juramentum possint servare, vel non servare.

2 *In subditos*] Quatenus ex promisso, contractu, juramento subjectis suis obligentur, num. 6.

3 *In successores*] Quatenus ex his ipsis teneantur successores, num. 10.

(aa) Non vult *Bodinus*, restitutionem illam

dolo, five errore circumventum, five metu, + restitui posse, ex quibus subditus restitueretur, tum in iis, quæ ad jura majestatis imminutæ, tum in iis, quæ ad privata commoda pertinent. + Addit, ne jurejurando quidem teneri regem, si ejusmodi sint pacta conventa, + a quibus discedere lex patiatur, etiamsi pacta honestati sint consentanea: + non enim ideo teneri quia juraverit, sed quia justis conventionibus quisque teneatur, + quatenus alterius intersit.

b L. II. c. XI. §. 5. & infra §. 6.

2. Nos, ut alibi distinximus [b], + ita hic quoque distinguendum censemus inter actus Regis, qui regii sunt, & actus ejusdem privatos. Nam in regiis actibus quæ rex facit, + eo loco habenda sunt, quasi communitas faceret: + in tales autem actus sicut [5] leges ab ipsa communitate factæ vim nullam haberent, quia [6] communitas seipsa superior non est, + ita nec leges regiæ. + Quare adversus hos contractus restitutio [7] locum non habebit: venit enim illa [8] ex jure civili. + Non admittenda igitur exceptio regum adversus contractus, quos minores fecissent.

+ II. 1. Plane + si populus regem fecerit non pleno jure, sed additis legibus, + poterunt per eas leges contrarii actus irriti fieri, + aut omnino, aut ex parte, + quia eatenus populus jus sibi servavit. + De iis autem actibus regum, qui pleno jure regnant, + sed regnum [9] non ut proprium possident, + quibus regnum, + aut regni pars, + aut res fiscales alienantur, [10] + egimus supra, & ostendimus, + hos actus ipso naturæ jure nullos esse, + ut factos de re aliena.

2. + At privati actus regis considerandi sunt, non ut actus communitatis, + sed ut [11] actus partis, + ac proinde facti eo animo, ut communem legum regulam sequantur. Unde etiam leges, + quæ actus quosdam aut simpliciter, + aut si is, qui læsus est, velit, irritos faciunt, + locum & hic habebunt, + quasi sub ea conditione contractum foret. + Sic videmus reges quosdam [12] adversus

Regis, sive quà Regis, sive quà Privati, fieri ex Legibus Civilibus, sed ex æquitate naturali, cujus beneficium Regi denegari sanè iniquum esset. De re ipsa plura diximus in Notis nostris Gallicis ad hunc locum. *J. B.*

GRONOVII.

4 *A quibus discedere lex*] Quæ leges permittant non servari, aut quibus læsos, & querentes in integrum lex restituit.

5 *Leges ab ipsa communitate*] Falsum puto: nam communitas, quas leges posuit singulis, posuit & sibi: quarum oneribus quum pareat, etiam beneficiis frui debet.

6 *Communitas seipsa superior non est*] Cavillatio mera. Tenetur enim legibus ab sese factis, & quamdiu constant, eas agnoscit superiores. Unde in libera Republica legum imperia dicit *Livius* lib. 2. cap. 1. Adde locum lib. 10, 13. [Non Auctor, sed Interpres, heic cavillatur, ut alibi monuimus, & dudum observaveramus ad PUFENDORFIUM nostrum, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. VII. Cap. 6. §. 3. *Not.* 4. *J. B.*]

7 *Locum non habebit*] Durum tamen, regis conditionem duriorem esse, quam minimi privatorum; præsertim in iis rebus, in quibus fraus, dolus, error multo nocentior, & damnosior est, quam in rebus privatorum.

8 *Ex jure civili*] Jus quidem civile introduxit eam, sed ex æquitate naturali. Sic argumentatur: Qui potest restitui, debet habere superiorem, Rex non habet superiorem. E. Limitanda major: Qui potest restitui a judice civili. Instat; Atqui restitutio juris est civilis. Immo origine juris naturalis, civilis modo, & solennibus.

9 *Non ut proprium*] Verum ex lege ut usufructuarii. 1, 3, 11.

10 *Egimus supra, & ostendimus*] 2, 6, 4.

11 *Actus partis*] Privati contrahentis.

12 *Adversus fœnebre malum*] Molliter excusat, quod rex Hispaniæ Philippus II. debitoribus suis decoxit,

versus fœnebre malum sibi consuluisse juris remediis. + Poterit tamen rex ut aliorum, ita suos actus his legibus solvere; quod an facere voluerit, + ex circumstantiis erit æstimandum. + Si fecerit, judicanda res erit ex mero jure naturali. Hoc addendum, si quæ lex actum irritum faciat, non in favorem agentis, + sed in pœnam, hanc in regum actibus locum non habituram, (bb) ut nec alias leges pœnales, & quidquid vim habet cogendi. Nam punitio, & coactio non possunt procedere nisi a voluntatibus diversis: + itaque cogens, & coactum, requirunt distinctas personas, neque sufficiunt distincti respectus.

III. + Juramentum autem Rex irritum reddere [13] + antecedenter potest [14] ut privatus, + si se ipse potestate tale quid jurandi plane privaverit priore juramento: [15] + consequenter non potest, + quia hic quoque personarum distinctio requiritur. Nam quæ consequenter irrita redduntur, + jam antea [16] exceptionem in se habebant, nisi superior noluerit: + at ita jurare, ut tenearis nisi ipse nolis, + perabsurdum est, & naturæ jurisjurandi contrarium. Etsi vero + ex jurejurando jus quæri alteri non possit, [17] ob aliquod vitium in persona, + tamen eum, qui juraverit, Deo obstringi, supra ostendimus: + quod ad reges non minus, quam ad alios pertinet, + contra, quam sentit dicto loco Bodinus.

IV. Promissa quoque + plena, & absoluta, + atque acceptata, + naturaliter jus transferre, demonstratum supra [c] est; + quod itidem ad reges non minus, quam ad alios pertinet, [d] ita ut improbanda sit hoc quidem sensu eorum sententia, + qui negant regem teneri unquam his, quæ [18] sine causa promisit; quod tamen quo sensu locum habere possit, mox videbimus.

V. Cæterum quod diximus [e] supra, leges civiles regni locum non habere [19] in Regum pactis, & contractibus, + id recte vidit & [f] Vasquius. + Sed quod infert + emtionem, & venditionem sine certo pretio, + locationem, & conductionem non expressa mercede, + emphyteusin (cc) sine scriptura, + si a regibus fiant, valitura, non concedendum est: + quia hi actus non a rege qua rege, sed ab eo quasi alio quovis fieri solent. + In quo actuum genere tantum

c *Cap.* XI. §. 4. 11, & 14.

d *Ang. ad L. Lucius* 11. *D. de eviction.* *Curt. Jun. cons.* 138. *n.* 4.

e §. 1. *n.* 2.

f *Lib.* II. *Contr. Ill. c.* 51. *n.* 34. *Suar. lib.* III. *c.* 35. *n.* 14.

decoxit, & novas cum iis tabulas fecit a. C. 1596. Demetrius lib. 18. p. 754. [At idem Rex, biennio post, id revocavit, & agnovit debita, necessitateque summâ adactum se antea novas tabulas fecisse professus est, ut idem *Meteranus* (nam is est, qui heic *Demetrius* dicitur) refert, sub finem ejusdem Libri XVIII. Vide & Lib. sequentem, *fol.* 417. Versionis Gallicæ, quâ utor, *Edit. Hag. Com.* 1618. *J. B.*]

13 *Antecedenter*] Priusquam juret.

14 *Ut privatus*] 2, 13, 20. An voluit, ut privati?

15 *Consequenter*] Post factum.

16 *Exceptionem habebant*] Nempe in re licita.

17 *Ob aliquod vitium*] Etsi fieri possit, talis ut sit persona, cui juratur, ut jus ei non quæratur, ut puta latronis, piratæ. cap. 13. num. 15.

18 *Sine causa*] Temere.

19 *In regum pactis*] Nempe cum externis regibus.

(bb) Non quidem pœnam, quatenus coactionem involvit, & à Superiore proficiscitur: sed quatenus pertinet ad damnum datum alteri, cum quo contractum est, reparandum. Hoc enim respectu Rex potest, & debet se ipsum subjicere legi. Ostendimus id plenius in notis nostris Gallicis ad hunc locum. *J. B.*

(cc) Verius est, Scripturam non requiri, ex naturâ illius contractus. Vide VINNIUM, in Tit. *Instit. De Locat. Conduct.* §. 3. *J. B.*

tantum abest ut communes regni leges vim nullam habeant, ut + etiam leges oppidi, ubi Rex habitat, valere credamus; + quia speciali ratione rex ibi se habet, ut illius cœtus membrum. Quæ tamen, ut diximus, ita procedunt, + nisi circumstantiæ ostendant, placuisse Regi, suum actum ab illis legibus immunem facere. Aliud vero exemplum, quod idem adfert Vasquius [g] de + promissione quolibet modo facta, bene convenit, + & ex his, quæ supra diximus, explicari potest.

VI. 1. Contractibus, quos rex cum subditis iniit, + obligari eum naturaliter tantum, non civiliter, [b] jurisconsulti ferme omnes sentiunt, + quod loquendi genus perobscurum est. + Nam (dd) naturalis obligatio interdum a juris auctoribus dicitur + per abusionem de eo, quod fieri natura honestum est, quanquam non vere debitum, + ut legata [i] integra sine [20] detractione Falcidiæ præstare, + solvere debitum, [k] quo quis [21] in pœnam creditoris erat liberatus, + vicem [l] beneficio rependere, + quæ omnia cessare faciunt [22] condictionem indebiti: + interdum vero magis proprie id, quod vere nos obligat, + sive inde jus alteri oriatur, ut in pactis, + sive non oriatur, ut in plena, & firma pollicitatione. Maimonides Hebræus lib. III. Ducis dubitantium capite 54. tria hæc apte distinguit, + & quæ non debentur, ait, venire benignitatis nomine, id est חסד, quam alii interpretes ad Prov. XX, 28. explicant פלגת חטובה [a] *abundantiam bonitatis*; + quæ debentur ex jure stricte sumto, משפט + *judicium* Hebræis vocari; + quæ ex honestate, *justitiam* צדקה, id est æquitatem. + ἔλεον, + κρίσιν, + πίστιν dixit interpres Matthæi XXIII, 23. ubi πίστιν vocat, quæ [23] Hellenistis plerumque est + δικαιοσύνη. Nam + κρίσιν pro eo, quod stricte debetur, reperias etiam I. Macc. VII, 18. & VIII, 32.

2. + Civiliter quoque obligari ex actu suo dici quis potest, aut eo sensu, ut obligatio procedit + non ex mero jure naturali, sed ex jure civili, + vel ex utroque, + aut eo sensu, ut in foro actio inde detur. [m] + Dicimus ergo, ex promisso, & contractu Regis, quem cum subditis iniit, nasci veram, ac propriam obligationem, + quæ jus det ipsis subditis: + ea enim est promissorum, & contractuum natura, ut supra [n] ostendimus, + etiam inter Deum, & hominem.

g dict. l. b Bal. ad l. 1. D. de pactis. L. Princeps legibus, 31. D. de legibus. L. ult. C. de transf. L. Si aquam, 2. C. de servit. Dd. in c. 1. de Const. Bal. L. Si pecuniam, 10. C. de condict. ob causam: & in l. ex imperfecto, 3. C. de testam. i L. 1. C. ad l. Falc. k L. Si pœnæ, 19. D. De condict. indeb. l L. Sed & si lege, 25. §. consuluit, 11. D. De petit. hered. m Jus. l. 4. de cond. causa dat. Castal. de Imperio, q. 111. vers. 81. Vasq. lib. 2. contr. Ill. cap. 3. n. 1. Bod. 1, c. 8. n L. 11. c. 11. §. 4.

GROTII.

a *Abundantiam bonitatis*] Huc pertinent ea, quæ non ob aliam causam fiunt, quam ut liberalitas, & munificentia exerceantur, ut loquitur lex 1. D. de donationibus: χρηστότης ἐκ πηγῆς πλουσίας ἀπολύει τῆς ἡμερότητος· *Ex ubere fonte mansueti ingenii manat beneficentia*: Plutarchus Catone majore, (*pag.* 339. A. Tom. I. *Ed. Wech.*)

GRONOVII.

20 *Detractione Falcidiæ*] Quadrantis bonorum, qui lege Falcidia concessus est heredi, si legatis exhausta sit hereditas.

21 *In pœnam creditoris*] Velut proscripti, aut cui aqua, & igni interdictum est. [Loquuntur JCti Romani, ut patet ex Legibus in margine indicatis, de iis, qui Filio familias, contra Senatus consultum Macedonianum, pecuniam mutuam dederunt. *J. B.*]

22 *Condictionem indebiti*] Ut quod his nominibus præstiteris, aut solveris, repetere nequeas.

23 *Hellenistis*] Iis, qui Hebraica Græce reddebant, & tractabant.

(dd) Confer, circa hanc divisionem, PUFENDORFIUM, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. III. Cap. 4. §. 5. *J. B.*

GRO-

minem. [24] + Quod si tales sint actus, qui a rege, sed ut a quovis alio, fiant, + etiam [25] civiles leges in eo valebunt: + sin actus sit regis qua regis, + ad eum civiles leges non pertinent. + Quod discrimen a Vasquio non satis observatum est. + Neque tamen eo minus ex utrovis actu nascetur actio, + nempe ut [26] declaretur jus creditoris; sed coactio sequi non poterit, + ob statum eorum, quibuscum negotium est: + nam subditis, cogere eum, cui sunt subditi, non licet, + sed æqualibus in æquales [27] id jus est a natura, + superioribus in subditos etiam ex lege.

VII. + Sed hoc quoque sciendum est, ° posse subditis jus etiam quæsitum auferri per regem + duplici modo, + aut [28] in pœnam, + aut ex vi supereminentis dominii. (ee) Sed ut id fiat ex vi supereminentis dominii, primum requiritur utilitas publica; deinde, ut si fieri potest, + compensatio fiat ei, qui suum amisit, ex communi. Hoc ergo sicut in rebus aliis locum habet, + ita & in jure, quod ex promisso, aut contractu quæritur.

o Vasq. lib. 1. cont. ill. c. 5. in pr. & l. 4. c. 1. Castr. lib. 1. cons. 229.

+ VIII. + Neque ullo modo hic admittenda est distinctio, quam adferunt nonnulli, juris quæsiti ex vi juris naturalis, (ff) + & ejus, [29] quod venit ex lege civili; + nam in utrumvis par jus est regis, + nec hoc magis, quam illud, sine causa tolli potest. Ubi enim dominium, aut jus aliud alicui legitimo modo partum est, + id ne sine causa ei auferatur, juris est naturalis. Contra si rex faciat, haud dubie + tenetur reparare damnum datum: + facit enim contra verum jus subditi. Hoc ergo differt jus subditorum, & jus exterorum, + quod jus exterorum + (hoc est qui nulla ratione subditi sunt) [30] supereminenti dominio nullo modo subest; + nam de pœna infra videbimus: + subditorum autem jus ei dominio subest, + quatenus publica utilitas desiderat.

IX. + Ex his, quæ diximus, & hoc apparet, + quam falsum sit quod p quidam tradunt, contractus Regum leges esse. + Nam [31] ex legibus nemini jus adversus Regem nascitur: + ideo si eas revocet, nemini facit injuriam. + Peccat tamen si sine justa causa id faciat. + At ex promissis, [32] & contractibus jus nascitur. + Contractibus ligantur contrahentes tantum, + legibus subditi omnes. + Possunt tamen quædam esse mixta ex contractibus, & legibus, ut con-

p Bal. in l. Cæsar. 15. D. de publicanis. Bart. in l. sicut 7. D. quod cujusque universitatis, nom. Jas. cons. 1. col. 4. vol. 1. & alii allegati a Vasq. d. c. 3. n. 5.

GRONOVII.

24 *Quod si tales sint actus*] Si convenerit quidpiam regi cum cive suo, non ut regi, sed ut patrifamilias, qui negotium suum regit.

25 *Civiles leges in eo*] Ut eorum nomine rex, vel ejus procurator, possint conveniri coram judicibus ab ipso constitutis.

26 *Declaretur jus*] Vult subjectis esse jus conveniendi principis per libellum supplicem, & querendi sibi non servari quod rex promiserit: sed si contemnat id ille, non esse jus subjectis vi, & armis cogendi eum servare quod promisit.

27 *Id jus*] Nempe cogendi.

28 *In pœnam*] Si quis commiserit, quare merito privetur illo jure.

29 *Quod venit ex lege civili*] Quasi posterius privato auferri a rege possit, non prius.

30 *Supereminenti dominio*] Et tamen eo quoque utuntur qui naves peregrinas, & necessitatem publicam in suis portibus attinent, aut comprehendunt. Sed hoc potest excusari transitu ad primævam communionem rerum, quam indulget necessitas.

31 *Ex legibus nemini*] Si quam legem non servet, aut abroget rex, non potest eo nomine a privato in jus vocari.

32 *Et contractibus jus nascitur*] Actio privatis ad conveniendum regem, etiam apud judices ab ipso statutos.

(ee) Vide PUFENDORFIUM, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. VIII. Cap. 5. §. 7. *J. B.*

(ff) Adde quæ infra dicentur, Lib. III. Cap. 20. §. 5. *J. B.*

contractus [33] cum vicino rege, + aut [34] cum publicano factus, + qui simul pro lege publicatur, + quatenus ei insunt quæ subditis [35] observanda sunt.

+ X. b Veniamus ad successores: de quibus adhibenda distinctio est, + sintne omnium simul bonorum heredes, + ut qui regnum, [36] quod in patrimonio est, testamento, vel + ab intestato accipiunt; + an successores regni duntaxat, + puta ex electione nova, aut [37] + ex præscripto; + sive imitatione quadam vulgaris hereditatis, + sive aliter: + an vero mixto jure succedentes. + Nam qui bonorum omnium ita ut regni heredes sunt, quin promissis, & contractibus teneantur, dubitandum non est. + Pro debitis enim etiam personalibus bona defuncti ut obligata sint, ipsi rerum dominio coævum est.

XI. 1. c + At qui in jus regni duntaxat succedunt; + aut partim in bona, + in jus regni vero in solidum; + quatenus obligentur, tam dignum est quæri, quam confuse hactenus tractatum est. d + Directe, hoc est ἀμέσως, hos successores regni, qua tales, non obligari, satis est manifestum; + quia jus non accipiunt ab eo, qui proxime decessit, [38] sed a populo, + sive ea successio propius accedat ad jus [39] hereditatum vulgarium, + sive absit longius: de quo discrimine supra q egimus.

q L. II. c. 4. §. 12. seqq.

2. Sed + ἐμμέσως, id est e [40] per interpositam civitatem, obligantur etiam tales successores: quod sic intelligetur. + Cœtus quilibet, non minus, quam personæ singulares, jus habet se obligandi per se, + aut per [41] majorem sui partem. Hoc jus transferre potest + tum expresse, + tum per consequentiam necessariam, puta imperium transferendo; + nam in moralibus qui dat finem, dat ea, quæ ad finem perducunt.

XII. 1. + Non tamen in infinitum hoc abit; + neque enim obligandi infinita potestas ad imperium recte exercendum necessaria est, + ut nec ad tutelam, aut curationem, sed quatenus ejus potestatis natura exigit. + *Tutor domini*

GROTII.

b *Veniamus ad successores*] Vide Scriptores, quibus utitur *Reinkingius* lib. I, classe III, cap. 10.

c *At qui in jus regni duntaxat succedunt*] Vide *Aymonium* editum a Frehero p. 373.

d *Directe, hoc est ἀμέσως, hos successores regni, qua tales, non obligari, satis manifestum est*] Sic Solomo obligatus non fuit eo promisso, quod Semei David fecerat. [Vide 1 *Reg.* 11. 9. & quod ea de re dictum est apud PUFENDORFIUM, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. IV. Cap. 11. §. 13. *J. B.*]

e *Per interpositam civitatem obligantur*] Similia vide c. 1. *de solutionibus*. Propius ad rem facit c. Abbate 3. *de sententiis, & re judicata*, ubi notanda verba: *Cum tam supradicti avi donatio, quam locorum acquisitio promissorum fuerint nomine regni factæ.* Vide & *Treutl.* parte 1. disput. VI. thesi 7. *Syr.* de pace religionis concl. 19.

GRONOVII.

33 *Cum vicino rege*] Quo quod convenit, ut utriusque subjecti præstent in alterius territorio, aut in mari, omnibus, & singulis exequendum est.

34 *Cum publicano*] Cui portorium, aut aliud vectigal locatur.

35 *Observanda*] Nempe in vectigalibus pendendis.

36 *Quod in patrimonio*] 1, 3. 12.

37 *Ex præscripto*] Lege regni.

38 *Sed a populo*] Qui eam familiam, & omnes ex ea orituros semel legit tanquam alium ex alio sceptrum excepturos, & unicuique jus proprium dedit, perinde, ac si omnes vivi, ac præsentes fuissent: ita ut nemo a proximo, cui successit, jus suum referat, sed omnes a prima electione.

39 *Hereditatum vulgarium*] 2, 7, 19.

40 *Per interpositam civitatem*] Nam pro defuncti principis, ut capitis sui, debitis obligatur civitas, ut corpus ejus: quod cum transierit ad successorem, & hunc pro capite acceperit, oportet hunc onera corporis non ab se aliena putare.

41 *Majorem sui partem*] 2, 5, 17.

mini [f] *loco habetur*, inquit Julianus, [r] *cum rem administrat, non cum pupillum spoliat*; quo sensu & illud intelligendum, quod dixit Ulpianus [s], [42] magistri societatis pactum societati + non prodesse tantum, sed & obesse. Neque tamen, ut quidam existimant [t], lex hæc [43] ad naturam [44] negotiorum gestorum exigenda est, + ut tum demum ratus sit habendus actus, si utiliter gestus sit. Nam ad tales angustias reipublicæ imperantem redigere, + ipsi reipublicæ esset periculosum. + Quare nec sensisse hoc credendus est populus cum imperium detulit. Sed quod a Romanis Imperatoribus in causa civitatis [u] responsum est, [45] valere transactionem, quam magistratus fecissent [46] + in re dubia, + non si indubitate id, quod deberi possit, remissum sit, + idem ad nostram de populo toto quæstionem referri debet, ac potest, + sed servata proportione.

2. Sicut ergo + leges non quævis subditos obligant [x], possunt enim, etiam extra eas, quæ jubent + quod illicitum est, [g] + esse quædam evidenter stultæ, atque absurdæ; + sic & contractus regentium ita obligant subditos, + si probabilem habeant rationem, [h] + quod in dubio ob regentium auctoritatem præsumi debet. Quæ distinctio multo est melior, quam illa, quæ a multis afferri solet + de exitu [47] modicæ, aut immodicæ læsionis. + Non enim exitus in hac re, + sed probabilis ratio rei gerendæ spectanda est: + quæ si adsit, & populus ipse obligabitur, + si quo casu sui juris esse inceperit, + & successores ut

r *L. qui fundum. 7. §. si tutor, 3. D. pro empto. L. ab agnato. 12. D. de curatoribus. L. 22. pactum. C. de pactis. L. contra. 28. §. si curator, 1. D. de pactis.*

s *L. item, 14. D. de pactis.*

t *Alph. de Castro. l. 1. de leg. penalibus c. 5. Vict. in Relec. de potest. Papæ & conc. num. 18.*

u *L. Præses, 12. C. De transactione.*

x *Th. 1, 2. q. 95. art. 3. Pan. in c. quæ in ecclesiarum num. 14. Felin. n. 60. Turrecrem. in c. sententia 11. q. 3. concl. 6, & 7. n. 8. & 9. Alii in c. licet, de vot. Aguirre Apol. p. 1. n. 70.*

GROTII.

f *Tutor domini loco habetur, inquit Julianus, cum rem administrat, non cum pupillum spoliat*] Huc pertinent ea, quæ habet *Camdenus* parte IV. Elisabethæ anno M D XCV; & quæ *Cromerus* habet de Georgii Bohemiæ regis ære alieno imprudenter suscepto a Wladislao, lib. XXVII. (*pag.* 593.)

g *Esse quædam evidenter stultæ, atque absurdæ*] Ut lex Cabadis Persarum regis apud *Procopium*, (Persic. Lib. I. c. 5.) & *Agathiam*. (Lib. IV. c. 12.) Hoc legis argumentum ad alienationes aptat Petrus, Legatus Justini II. ad Chosroën, agens de iis, quæ Justinianus Saracenis promisisse videbatur: οὐ γὰρ ἑνὸς ἀνδρὸς ἔθει, σχολῇ δὲ τὸ πλέον καὶ νόμῳ μὴ λυσιτελοῦντι, καὶ εἰ πέφυκε βασιλεὺς ὁ τὸ ἔθος ἰσχυροποιήσας ἤγουν νομοθετήσας, πολιτεία καταδικασθήσεταί ποτε· *Non enim ex unius hominis consuetudine, aut etiam lege non utili, etiamsi Imperator sit, qui morem talem firmaverit, aut lege sanxerit,' respublica unquam condemnabitur.* [Hoc est è MENANDRI *Protectoris Legat.* c. 12; sed ibi *Joannes* Legatus loquitur, non *Petrus*. J. B.]

h *Quod in dubio ob regentium auctoritatem præsumi debet*] *Sidonius* lib. V. epistola XVII. *Quidquid spoponderit princeps, semper redhibet principatus.* Vide *Ambrosium* in laudibus Theodosii, (*p.* 492. C. *Ed. Paris.* 1569.) *Symmachum* lib. IV, epist. 7, & 19. lib. V, 37. Conc. Toletanum V, c. 6. C. *cæterum* 3. *de donationibus.* debita Justiniani, qui æs magnum reliquerat, a Justino imperii successore persoluta narrat *Corippus* lib. 11.

GRONOVII.

42 *Magistri societatis*] Qui præerat sociis exercendi vectigalis publici, velut scripturæ, aut portoriorum, decumarumve. *Cicer.* 2. in Verr. 71. & 74. lib. 13. epist. 5. & 65.

43 *Ad naturam negotiorum*] Non stricte accipienda, ut sit in impensis a negotiorum gestore factis.

44 *Negotiorum gestorum*] Actionis contrariæ, quam qui se ultro negotiis, aut litibus alienis obtulit, negotiorum gestor habet, & ea præstatur indemnis duntaxat in eo, quod communi hominum judicio utiliter gessit.

45 *Valere transactionem*] Remissionem debiti.

46 *In re dubia*] Etiamsi ambiguum sit, possitne illud debitum omne obtineri, an eo carendum sit, sive ob actionis, sive ob debentis infirmitatem.

47 *Modicæ, aut immodicæ*] Ut contractus principis, tanquam populi, obliget successorem, si non eo nimis imperium gravetur: contrario casu non obliget.

G r

ut populi capita. Nam & si quid populus liber contraxisset, + obligaretur is, qui postea regnum plenissimo jure acciperet.

3. + [i] Laudatur Cæsar Titus hoc nomine, quod beneficia a superioribus concessa a se peti passus non est, cum Tiberius, & eum secuti, + non aliter rata habuissent superiorum beneficia, nisi eadem iisdem & ipsi dedissent. Titi exemplum secutus Imperator optimus Nerva in Edicto, quod [k] +[48] apud Plinium exstat, sic ait: *Nolo existimet quisquam quæ alio Principe vel privatim, vel publice est consecutus, ideo saltem a me rescindi, ut potius mihi debeat si illa rata, & certa fecero, nec gratulatio ullius instauratis eget precibus.* At vero de Vitellio cum narrasset Tacitus, y eum, nulla posterûm cura, lacerasse imperium, vulgo [49] ad magnitudinem beneficiorum accurrente, quibusdam & pecunia emercantibus, addit: *Apud sapientes cassa habebantur*, [l] + *quæ neque dari, neque accipi, salva republica, poterant.*

y Hist. III. c. 55.

4. Illud hic addendum est, si quo casu contractus incipiat vergere + non ad damnum modo aliquod, + sed ad perniciem publicam, ita ut ab initio contractus [50] + in extensione ad illum casum censendus fuisset injustus, & illicitus, tunc [51] non tam revocari eum contractum posse, [m] + quam declarari, eum non ultra obligare, + quasi factum sub conditione, + sine qua juste fieri non potuit.

5. Quæ

GROTII.

i *Laudatur Cæsar Titus hoc nomine*] Historia apud *Suetonium* c. 8. apud *Xiphilinum* ex Dione, (pag. 212. *Edit. Rob. Steph.*) & apud *Victorem*, (*in Cæsarib.* c. 10.) Simile c. Justitiæ, 15. causa XXV, quæst. 1. *Gail.* obs. 11. LX, 15. Vide & Radevici historiam. *Gunterus Ligurino* lib. V.

Neve secuturi factum subvertere reges,
Aut revocare queant, regali tuta sigillo
Argumenta Duci, monimentaque certa reliquit.
(Vers. 569, *& seqq.*)

Et libro VIII. (*vers.* 579. &c.)

Tanta tamen clari fuit indulgentia regis,
Ut quicunque bona priscorum munera regum
Hactenus ista fide possederat, idque probare
Legitimis poterat, vel demonstrare tabellis,
Principis assensu titulo gavisus eodem
Nunc quoque possideat. ——

k *Apud Plinium*] X. Epist. 66.

l *Quæ neque dari, neque accipi, salva republica, poterant*] Laudat, & applicat *Mariana* ad immensam munificentiam Friderici Regis Neapolitani XXVI, 16. A Nerone donata etiam ab emtoribus repetiit Galba, relicta decima. *Tacitus* historiarum 1. (*Cap.* 20.), & *Plutarchus* (*in Galb.* Tom. II. pag. 1060. A.) Pertinax etiam a libertis ea exegit, quæ sub specie venditionis, Commodo Principe, lucrifecerant. [*Capitolinus*, Cap. 8.] Basilius Macedo Imperator repetiit quæ Michaël Imperator elargitus fuerat. *Zonaras* de eo: (Lib. XVI. Cap. 8. *Ed. Reg.*) Ἐψήφιστο παρὰ πάντων τοὺς ἐξ οὐδεμίας χρήματα λαβόντας εὐλόγου λαβῆς, ἀναδιδόναι ταῦτα, ἢ τόγε δὴ μετριώτερον ἥμισυ· *Communi consensu placuit, ut qui pecunias nulla probabili ex causa accepissent, partim totas, partim dimidium redderent.* Vide eundem Isaacio Comneno. (*Lib.* XVIII. *Cap.* 4.) De donationibus Ludovici XI. vide *Serranum* Carolo VIII. (Pag. 413.) De ejusdem donationibus, etiam quæ Ecclesiis factæ, non servatis, *Philippum Cominæum* lib. IX. (*Vers. Sleidan.* Lib. VI. Cap. 7. ipsius Auctor.) *Marianam* vero de donationibus, quas Arragoniæ rex Ramirus fecerat, rescissis, libro X, c. 16. de Isabellæ donationibus rescissis per ipsam XXVIII, 11. *Cromerum* de Casimiri regis Poloniæ testamento partim probato, partim improbato, XII. (Lib. XIII. pag. 322, 323.)

m *Quam declarari eum non ultra obligare*] C. Suggestum est, 9. de decimis. Exemplum in Actis Alfonsi, & Sanctii apud *Marianam* lib. XII, c. ultimo: apud *Camdenum* dicto ann. M D XCV. & anno M D XCVII. in controversia Hanseatica.

GRONOVII.

48 *Apud Plinium*] Lib. 10. post. epist. 66.
49 *Ad magnitudinem*] Avide accipiente quæ ille prodige donaret.
50 *In extensione ad illum casum*] Interpretatione productus, & applicitus ad hunc eventum.
51 *Non tam revocari*] Non necesse esse, ut solenniter rescindatur, sed sufficit testari, & significare, principem se eo non teneri.

GRO-

5. Quæ de contractibus diximus, + eadem intelligenda sunt [n] de alienatione pecuniæ populi, + aut rei alterius, quam secundum leges rex alienare bono publico possit. Nam + hic quoque similis adhibenda est distinctio, an probabilis donandi, aut aliter alienandi fuerit ratio.

6. + At si contractus ad regni, + ejusve partis, + aut patrimonii regalis, + quatenus id Regi permissum non est, alienationem pertineant, + non valebunt, ut facti de re aliena. + Tantundem erit in [52] regnis restrictis, + si quam materiam, aut actuum genus populus a potestate regia exceperit. + Nam ut tales actus valeant, + populi per se, + aut per eos, qui [53] populum legitime referunt, consensus requiritur, ut ex iis, quæ de alienatione [54] supra diximus, intelligi potest. + Quibus distinctionibus adhibitis facile judicari poterit, justæ, an injustæ fuerint exceptiones regum, + qui priorum regum nomina exsolvere recusarunt, + quorum heredes non fuerant: quarum exempla apud + Bodinum [z] videre est.

+ XIII. Illud quoque [o] a multis traditum, [a] beneficia Principum, quæ liberaliter sunt concessa, + semper posse revocari, sine distinctione transmittendum non est. Sunt enim quædam beneficia, + quæ rex de suo facit, & quæ, + nisi adsit [55] precarii clausula, vim habent perfectæ donationis. [p] + Hæc revocari non possunt, [56] + nisi quod subditos attinet in pœnam, aut ob utilitatem publicam, + cum compensatione, si fieri potest. + Sunt alia, quæ [57] vinculum duntaxat legis demunt, sine ullo contractu. Et hæc sunt revocabilia. Quia sicut lex sublata universaliter, + reponi universaliter semper potest, + ita & particulariter sublata particulariter reponi. + Nullum enim hic jus quæsitum est adversus legis auctorem.

+ XIV. Contractibus vero eorum, + qui sine jure imperium invaserunt, + non tenebuntur populi, aut veri reges; + nam hi jus obligandi populum non habuerunt. + De in rem verso tamen tenebuntur, id est quatenus locupletiores facti sunt.

z *Lib. I. c. 8. §. Neque enim.*

a *Curt. Jun. cons. 138. n. 4. cons. 157. n. 18. Cravetta de ant. tem. 2. p. 1. partis princ. n. 38. Bell. in spec. prin. rubr. 26. Ant. Gabr. lib. 1. tit. de jure quæs. non tollendo conc. 6. n. 20. & concl. 7.*

GROTII.

n *De alienatione*] Habes huc pertinentia in Conciliis Galliæ tomo III.

o *A multis traditum*] Vide citatos per *Reinkingium* libro II, classe, cap. 8. num. 26. & sequentibus.

p *Hæc revocari non possunt*] Vide Afflictum decis. CXXVIII. num. 10.

GRONOVII.

52 *Regnis restrictis*] Quæ non pleno jure tenentur, sed certis legibus.

53 *Populum legitime referunt*] Ordines, vel Status.

54 *Supra*] 2, 6. 9.

55 *Precarii clausula*] Ut tamdiu valeant, quamdiu non fuerit aliter constitutum.

56 *Nisi quod subditos attinet*] Quando subjectis concessa sunt, ob crimen rebellionis, aut seditionem, simileve delictum, aut si ea reipublicæ detrimento esse cœperint: & tum tamen pro jure quæsito, quod aufertur, aliquid par illis restituendum.

57 *Vinculum legis demunt*] In quibus simpliciter conceditur, quod alicui civitati, vel corpori, collegiove, aut familiæ, vel personæ profuturum est, nulla mentione pacti cum illis initi, præter legem omnes obligantem.

HENRICI DE COCCEII
COMMENTARIUS
IN
HUGONIS GROTII
LIB. II. CAP. XIV.

HACTENUS in genere de promissis, & contractibus, ac quomodo juramentis firmentur, egimus: sequitur tractatus specialis de promissis, iisque juratis, *summarum potestatum*. Promittunt autem summæ potestates vel de rebus *privatis*, de quibus hoc capite agetur, vel de rebus *publicis*, de quibus capite sequenti.

Hujus capitis Auctor tres facit partes, examinat enim 1°. quid liceat summæ potestati in propriis actibus, §. 1, *usque ad* §. 6: 2°. quid ei liceat in actibus subditorum, §. 6, *usque ad* §. 10: 3°. Quid ei liceat circa actus successorum §. 10, *seq.*

In genere hic notandum est, quod Princeps æque, ut privatus, ex promisso, & ex juramento cum effectu obligetur, sive cum subdito contrahat, sive cum alia summa potestate. Hoc principio in genere posito, distinguendi sunt casus, 1. an rex cum rege contrahat: 2. an cum extraneo privato extra regnum: 3. an cum extraneo privato in suo regno: 4. an cum subdito suo.

Primo casu, quoties scilicet rex cum rege sive de re privata, sive de re publica agit, jus merum naturæ valet, omniaque obtinent, quæ supra *c.* 11, 12, & 13. exposuimus, adeo ut si alter stare promissis nolit, bello ad id adigi possit.

Secundo casu, si scilicet Rex cum extraneo privato agit, extra regnum tenetur ut privatus ex jure loci, ubi negotium actum est; indeque *Rex*, *si actor* est, sequitur forum rei privati, & si judex rei jus ei denegat, injuria est judicis; & sic inter ipsos principes est jus belli. *Si Rex debitor*, & reus est, jus accipere debet juxta leges loci, ubi contraxit: si nolit satisfacere extraneus, ille sui principis opem imploret, qui bello promittentem adigere potest ut suo subdito, cui promisit, satisfaciat.

Tertio casu, quando scilicet *Princeps* cum *extraneo privato* contrahit in suo regno, extraneus actionem contra principem promittentem cum effectu instituere nequit, quia hic superiorem in suo territorio non habet. Nulla ergo alia procedendi ratio hic subest, quam ut privatus, cui promittitur, sui principis imploret officia: si promittens ad hujus instantiam satisfacere nolit, bello ad id adigi potest, quia princeps jura suorum subditorum armis quoque defendere tenetur. E contrario princeps si ei promissum est, compellere illum privatum extraneum nequit ut promissis stet, quia principi in hunc nullum imperium competit: sed si extraneus conventus in territorio sui principis nolit solvere, creditor auxilium implorat principis, qui jus in reum habet; qui si satisfactionem neget, cum ipso principe jus belli obtinet: de quo late egimus supra *L.* 1, *c.* 3, §. 1.

Quarto casu, ubi Rex cum subdito agit, vel ab eo convenitur, plenissima inde utrinque oritur obligatio. At Rex conventus cogi non potest, quia superiorem non habet. Hinc Deo res relinquenda est, & subditus calamitatem accipere videtur.

His ita præmissis, prima apud Auctorem quæstio est, *an Rex se ipsum contra promissum a se factum in integrum restituere possit*, si vi, metu, vel dolo ad contrahendum inductus est? Nos distinguimus, an summa potestas, an extraneus privatus, an subditus metum illum intulerit. *Priori casu* merum jus naturæ obtinet, & rex, etiam extra causam justi belli, coactus plenissime ex suo consensu obligatur; si vero vis injusta fuerit, & de eo constet, propter hanc injuriam separa-
tim

tim agere potest contra eum, qui injuriam fecit. Coactus ergo obligatur stare promissis; at jure belli injuriam sibi illatam vindicat. *Altero* casu extraneus verum jus agendi habet contra regem, qui vi, metuque promisit, adeo ut si nolit satisfacere, extraneus ille suum adire principem, ac de injuria queri possit: & tunc principis res est, ac jus belli. Sed si Princeps vim passus est, vicissim de injuria agere contra metum inferentem potest, & princeps cogentis subditum ad reparationem illius injuriæ adigere tenetur. *Tertio casu* princeps omnino uti eisdem beneficiis potest, quæ suis subditis inter se indulsit.

Additio.

„ Vera principia mox peculiari dissertatio-
„ ne exponemus.

A D §. I.

1 PROMISSA, *contractus*, & *juramenta regum*], „ Nam de promissis, contractibus, „ & juramentis privatorum egit *Cap. XI*, „ *XII*, & *XIII.*

Et qui alii iis pares jus in republica summum obtinent] „ Uti populus in statu Democrati- „ co; Proceres in statu Aristocratico, &c.

Peculiares habent quæstiones] „ Regula ea- „ dem est circa regum pacta, & circa pacta „ privatorum. Ex utrisque enim pactis jus „ oritur quatenus partes disponunt. At circa „ auctoritatem legum civilium, an, & qua- „ tenus in principum promissis, & juramen- „ tis valeant, quæstiones peculiares oc- „ currunt.

Tum de eo, quod ipsis in actus suos licet] „ An scilicet gaudeant beneficio restitutionis „ in integrum ob fraudem, dolum, metum, „ errorem &c. *h.* §. 1, *n.* 1: an juramento „ se exsolvere possint, *h.* §. 1, *n.* 1, *juncto* „ §. 3: an promissio sine causa, vel non „ adhibita forma lege præscripta, facta va- „ leat, §. 4.

Tum de eo, quod in subditos] „ An sci- „ licet princeps jus subditis ex suo pacto quæ- „ situm auferre possit, §. 7, & 8. De eo, „ quod in extraneos licet, videsis supra *l.* 2, „ *c.* 4, §. 1.

Tum de eo, quod in successores] „ Qua- „ tenus scilicet successores vel bonorum, „ vel imperii, ex pactis antecessorum obli- „ gentur, §. 9, & *seq.*

Quod primum caput] „ Quid scilicet im- „ peranti in suos actus liceat.

Quæritur, an ipse rex ut subditos suos, ita se quoque restituere in integrum] „ v. g. „ Ob læsionem enormem, ob lubricum æta- „ tis, ob vim, ac metum &c.

Aut contractum irritum facere] „ Si v. g. „ contra formam lege præscriptam, adeo- „ que contra jus commune aliquid promisit. „ *Vid. L.* 5, *C. de Legibus.*

Aut a jurejurando se exsolvere possit] „ I. e. „ Se ipsum dispensare possit, ne juramen- „ tum effectum habeat. Conf. *c. præc.* §. 20, „ *n.* 2, & *infra* §. 3.

Bodinus censet] „ *De republ. c.* 8, *p. m.* „ 135, *seq.* qui more solito confuse admo- „ dum hanc materiam examinat.

Restitui posse, ex quibus subditus restitueretur], „ E contrario Vasquius *L.* 2, *Controv.* „ 51, *n.* 29, *seq.* statuit, leges civiles in „ actibus principum plane in consideratione „ non esse. Grotius distinguit inter actus re- „ gios, & privatos; & in illis jus naturæ „ solum obtinere, ait, in his autem leges „ civiles locum habere. Quod verum est, uti „ mox demonstrabimus.

Tum in iis, qua ad jura majestatis], „ I. „ e. Ubi rex de Juribus reipublicæ disponit.

Addit, ne jurejurando quidem teneri regem si ejusmodi sint pacta conventa, a quibus discedere lex patiatur, etiamsi pacta honestati sint consentanea] „ Hæc additio non pertinet „ ad casum *si rex cum aliis principibus, aut* „ *subditis contrahit, & vi, dolo, aut me-* „ *tu læsus est*: sed ampliatio hæc pertinet ad „ aliam quæstionem, quam Bodinus *pag.* „ 112, movit, *an*, nimirum, *princeps* „ *patriis legibus, in quas juravit, obligetur*? „ Et hoc casu distinguit, *an*, princeps se „ ipsum jurejurando adegerit? *an* princeps „ alteri promiserit jurejurando, se leges a „ se, vel a majoribus latas non violaturum? „ *Priori* casu regem non obligari, ait, *quia* „ *lex discedere patitur a tali pacto.* Cum „ enim obligatio harum legum dependeat ab „ arbitrio principis, ipsum quoque juramen- „ tum ab ejus arbitrio pendere videtur.

Non enim ideo teneri, quia juraverit, sed quia justis conventionibus quisque tenetur] „ Hæc verba male junguntur cum præceden- „ tibus; nam ea ad posteriorem distinctionis „ a Bodino adhibitæ casum pertinet. Si scilicet „ *princeps aliis promiserit jurejurando, se leges* „ *a se, vel a majoribus latas non violaturum*: „ atque hoc casu obligari promittentem, & „ jurantem, ait Bodinus *dict. pag.* 112, si ter- „ tii intersit, non ideo, quia juravit, sed

„ quia ita diſpoſuit. Ut proinde apparet, „ confuſe admodum ſententiam Bodini ab „ Auctore proponi.

Quatenus alterius interſit] „ Errorem hunc „ quem Connanus quoque defendit, refuta- „ vimus ſupra *L.* 2, *c.* 11, §. 1; ubi demon- „ ſtravimus, pacta ſervanda eſſe, etſi pro- „ mittentis non interſit.

2 *Ita hic quoque diſtinguendum cenſemus*] Auctor in examinanda quæſtione, an beneficia reſtitutionis in integrum regi competant, diſtinguit, an UT REX contrahat, juret &c, an UT PRIVATUS: & ait, ea, quæ *ut rex* facit, eo loco eſſe, ac ſi populus feciſſet, qui cum ſe ipſo ſuperior non ſit, ſuis legibus nec obligari, nec beneficia ſibi concedere poſſit; ſecus ſi *ut privatus* promittit.

Nos in genere dicimus, regem æque obligari ex actibus privatis, ac ex actibus publicis, ſi *natura* jus alteri quæſitum inde eſt. Notanter diximus, *ſi natura* alteri jus inde quæſitum eſt; ſecus ergo ſi ſaltem *ex lege civili.* Nam cum Rex ſibi ipſi legem dicere non poſſit, nec ex illa lege civili obligari poterit: omne quippe imperium ex principis voluntate eſt; nemo autem ex ſua voluntate ſe obligat; imperium ſupponit ſuperiorem: at princeps ſibi ipſi ſuperior non eſt. Hinc contradictio eſt, & contra naturam relatorum, imperium in ſe eſſe. Equidem princeps ſe ipſum legibus civilibus ſubmittere ultro ſolet: & tunc non obligatur ex alterius imperio, ſed ex generoſitate implet id, ad quod natura non tenetur. Sed & porro notandum eſt, quod princeps, ſi contra jus natura quæſitum quædam beneficia indulgeat ſubditis, uti reſtitutiones in integrum ex capite ætatis, doli, vis, ac metus, item ſi irritos reddit contractus filiorum fam. & uxorum, ſi immodicas uſuras ſolvi prohibet &c, iiſdem beneficiis NB. contra ſubditos uti poſſit. Etſi enim ſibi ipſi beneficia concedere nequeat, tamen ſi iiſdem, quæ populo conceſſit, uti velit, licite id facere poterit. Neque enim alicui fit injuria: ſane, ſubditi in principe improbare non poſſunt quod in ſe probant.

Diſtinctio igitur illa inter actus *publicos*, & *privatos*, non ipſam obligationem reſpicit; nam ex utriſque æque obligatur princeps, ſi jus inde alii quæſitum eſt natura: ſed effectum hunc ſaltem habet illa diſtinctio, ut ex actibus *publicis* princeps tantum obligetur intra fines legitimæ adminiſtrationis; ex actibus *privatis* indiſtincte: & quod contractus de actibus *publicis* obligent ſucceſſores, non hæredes; promiſſa *privata* autem obligent hæredes, non ſucceſſores.

Additio.

„ Nos cum Grotio diſtinguendum cenſe- „ mus, an Rex *ut rex* diſponat, i. e. de „ re publica: an *ut privatus* de jure privato. „ *Priori caſu* leges civiles locum habere non „ poſſunt, quia Rex ſuperiorem non habet, „ qui ei legem dare poſſit; ipſe autem ſibi „ neceſſitatem imponere nequit. Vide *L.* 2, „ *c.* 4, §. 12. *Poſteriori* caſu actus princi- „ pis privati ſubjacent legibus civilibus, „ adeoque ſequuntur communem legum re- „ gulam. Hactenus enim ipſe tanquam mem- „ brum civitatis conſideratur, adeoque tan- „ quam privatus, qui ſuperiorem habet; in- „ deque privatorum jure utitur. Quo prin- „ cipio poſito, omnes propoſitæ quæſtiones „ facili ratione deciduntur. Et cum hæc di- „ ſtinctio inſignes effectus in omnibus juris „ objectis habeat, materiam hanc, a ne- „ mine hactenus rite explicatam, peculiari „ diſſertatione illuſtravi, quam hic inſerere „ operæ pretium duxi.

DISSERTATIO

De diverſitate actuum Regis qua Regis, & Regis qua privati.

CAPUT I.

De diverſo reſpectu perſonæ regis in genere.

§. 1.

REX (*uti qualibet alia ſumma poteſtas,*) *diverſo reſpectu conſiderari poteſt: nimirum,* UT CAPUT REIPUBLICÆ, *ſeu qua* REX: 2. UT MEMBRUM SOCIETATIS CIVILIS, *ſeu qua* PRIVATUS.

§. 2. *Tanquam* CAPUT REIPUBLICÆ, *i. e. qua rex conſideratur, quoties quæſtio eſt de rebus, & juribus publicis, qua populus ejus curæ commiſit.*

Tanquam MEMBRUM CIVITATIS, *i. e. tanquam privatus conſideratur, quoties quæſtio eſt de rebus, & juribus regis privatis qua rex non a populo, vel ex ejus diſpoſitione, ſed titulo privato tenet.*

§. 3. *Sane, reges quoque præter jura publica, quæ a populo eis delata ſunt, plurima jura cum aliis privatis communia habere, vel ex ipſa naturali ratione apparet.*

Ex STATU *enim* HOMINUM *jura patris, mariti, agnati &c, circa liberos, uxores, & agnatos eis naturali jure, æque, ac aliis concivibus quæſita ſunt.*

Jus

Jus IN RES, *i. e. proprietatem, & dominium iisdem modis sibi acquirunt, quibus alii privati.*

Sed & PERSONA *regis privatim* OBLIGARI *ex contractu, delicto, & variis causarum figuris potest.*

Nos ex naturæ rationibus, & ex Romanis legibus alibi probavimus, regem duplicia habere bona, publica, & privata; duplexque ærarium, publicum, & privatum. (Vid. l. 2, c. 6, §. 10; & Jus meum Controv. tit. de jure fisci q. 4.) *Priorum saltem administrator est, posteriorum dominus.*

§. 4. *Hinc jam apparet, alios esse* ACTUS REGIS QUA REGIS, *alios esse* ACTUS REGIS QUA PRIVATI. Grot. l. 2, c. 14, §. 1, n. 2. §. 2, 3, 4, 5, & 6, n. 3. §. 11.

Actus regis UT REGIS *solo naturæ jure reguntur*. Grot. l. 2, c. 11, §. 5, n. 3, Differt. Proœm. XII, §. 421. *Neque leges civiles hic obtinent.* Grot. l. 2, c. 14, §. 5, pr. §. 6, n. 2. *Hi enim actus considerandi sunt quasi communitas faceret. In tales autem actus sicut leges ab ipsa communitate facta vim nullam haberent, quia communitas se ipsa superior non est, ita nec leges regiæ.* Grot. l. 2, c. 4, §. 12. cap. 14, §. 1. §. 2, n. 2. Bodin. l. 1, c. 8, p. m. 145.

§. 5. *Actus* REGIS PRIVATI *non sunt considerandi ut actus communitatis, sed ut actus partis*, Grot. d. c. 14, §. 2, n. 2, *qui a rege, sed ut quovis alio fiunt*, d. c. 14, §. 6, *n.* 2.

In his igitur actibus indubie omnia jura privata obtinent, quæ ratio naturalis *inter membra ejusdem civitatis constituit; adeoque omnia jura, quæ cuique privato ex* statu hominum *ex jure rerum*, & ex obligatione personæ *naturali jure propria, & quæsita sunt, & regi competunt, & contra regem obtinent.* Bodin. de republ. l. 1, c. 8, p. m. 134, 153, 155, seq.

§. 6. *Sed id quæritur*, An leges mere civiles in actibus regis NB. privatis obtineant? *i. e.* An rex quoad jura privata ex legibus civilibus obligetur?

Negat hanc quæstionem Vasquius L. 2, c. 51, *& magis Bodinus* L. 1, c. 8, pag. 134, 150, seq. *qui regem nunquam, nec majorum, nec suis legibus obligari, statuit, quia nemo in se ipsum imperium habet*, L. 13, §. 4, ad Sc. Treb. *& nemo se ipsum cogere potest*; ibid. & l. 3, §. 3, l. 4. Recept. arb. *superior enim, vel par non est*, dd. leg. *Nemo igitur fungi potest officio cogentis, & coacti.* L. 13, §. 4, ad Sc. Treb. *Hinc regula est, nullam obligationem consistere posse, quæ a voluntate promittentis statum capit.* L. 46, l. 108, §. 1, Verb. obl.

Accedere videtur auctoritas legum civilium. Severus enim, & Antoninus sæpissime rescripserunt, se legibus solutos esse, etsi legibus vivant. §. f. Inst. quib. mod. test. inf. *Theodosius, & Valent. dignam vocem esse, ajunt, dignitate regnantis, legibus se alligatum profiteri;* L. 4, c. legib. *adeoque solutos se legibus asserunt, & sponte se illis alligatos profitentur. Conf.* L. 3, de testam. l. 23, ff. legat. 3. Goth. ad l. 4, C. ad l. Falc. & Nov. 105, c. 2, §. 4.

Sed & idem Boditius præjudicium affert Curiæ Parisiensis, quæ anno 1182. in causa Philippi II, regis, qui agrum Guinarum emit, & quem proximi jure gentili redimere cupiebant, hos ideo a redemtione removit, quod princeps legibus civilibus non teneatur, d. l. 1, c. 8, pag. 158.

Denique Pufendorfius de J. N. l. 8, c. 10, *aliam rationem affert, quod princeps, eo ipso dum contrahit, actum illum a legibus civilibus exemisse videatur.*

At his non obstantibus tuto asserimus, leges mere civiles omnino in ACTIBUS REGUM PRIVATIS *obtinere. Cum enim rex hactenus ut privatus, & ut membrum civitatis agat, necessario sequitur, actus ejus legibus civitatis active, & passive subesse, i. e. eum jure privatorum uti.* Grot. l. 2, c. 12, §. 3. c. 14, §. 2, n. 2. §. 5. §. 6, n. 1, & 2. *Actusque eos eo animo factos censeri, ut communem legum regulam sequantur, & regem sub ea conditione contrahere videri.* Grot. l. 2, c. 14, §. 2, n. 2. *Atque hoc adeo verum est, ut rex non tantum conveniri ex illis legibus cum effectu possit, sed & nullum sit quicquid contra leges civiles agit.* l. 5, C. Legib.

Immo Grotius in hoc actuum genere tantum abesse, ait, ut communes regni leges nullam vim habeant, ut etiam leges oppidi, ubi rex habitat, in illis valere statuat d. c. 14, §. 5; *quia speciali ratione rex ibi se habet ut illius cætus membrum.* Grot. ibid.

Quod vero rex ex legibus quoque civilibus agere, & beneficiis, ac privilegiis, aliis privatis concessis, uti possit, omni dubio caret. Cum enim jura civilia contra regem obtineant, nulla ratio dari potest, cur non obtinere debeant si de ejus favore agitur. In omnibus enim actibus privatis rex privatus est, & privatorum jure utitur.

Rationes adversariorum tanti non sunt, ut in contrariam nos moveant sententiam. Regula enim illa, quod nemo in se ipsum imperium habeat, & nemo se ipsum cogere possit, vera est quoad executionem, non quod ad obligationem, seu jus attinet. Sane, princeps, qui privatis debet, plenissime obligatur ad reparationem; at cogi nequit. Vid. §. seq.

Legibus Romanis statutum erat, ut Imperatores, qua privati, soluti essent legibus: adeoque publica lege constabat, Imperatores ad formam, & solemnitates legum civilium obligatos non fuisse. Si proinde civis cum Imperatore contrahit, conditionis ejus gnarus, eo ipso consentit, ut negotia ex solis natura regulis dijudicentur. Adeoque hactenus verum est, virtutis, non juris fuisse, si imperatores legibus civilibus se alligatos profitebantur. Ipse Augustus, qui legibus solutus erat, largitionem uxori Liviæ facturus, veniam legis Voconiæ a Senatu petiit. Bodin. d. l. pag. 158. *Quod ad præjudicium Bodini attinet, illud nihil probat, quia contraria præjudicia apud eundem Bodinum exstant. Refert enim, Carolum VII. condemnatum fuisse ut sylvam urbi proximam in Parisiorum usum cederet.* L. 1, c. 8, pag. 164. *Sed & porro rex Franciæ anno 1266. ex hortis deliciarum Curioni decimam exsolvere damnatus est judicio curiæ Parisiensis.* Bod. d. l. p. 163; *& cum beneficium restitutionis amplecteretur, quod procurator fisci vadimonium deseruisset, rejectus est*, ibid. *Sane, Philippus Valesius in testamento expresse derogavit legibus patriæ*, ibid. pag. 157; *& cum uxori pecuniam, aut prædia privata contra leges largiretur, pariter addidit, se legibus patriæ derogare*, ibid. *Adeoque non valuissent illi actus, nisi declarasset, se nolle in actibus his leges civiles valere. Quod jure nolle potest, quia in arbitrio regis est leges civiles pro lubitu mutare, & tollere.*

Fallit autem quam maxime ratio Pufendorfii: nam e contrario rex, qui ut privatus contrahit, ea lege contraxisse videtur, ut leges civiles obtineant, quemadmodum recte observavit Grotius l. 2, c. 14, §. 2, *n.* 2.

§. 7. *Sed & ipse Grotius dissentit* quoad leges pœnales. L. 2, c. 4, §. 12. c. 7, §. 11, n. 2. c. 11, §. 5, n. 3. c. 14, §. 2, n. 2. *Rationem hanc affert*, quia punitio, & coactio non procedunt nisi a voluntatibus diversis, adeoque cogens, & coactum requirere distinctas personas, neque sufficere distinctos respectus. *Verum, in legibus pœnalibus duo sunt*: 1. obligatio, *qua ex lege oritur*: 2. *legis* executio. *Rex qua privatus plenissime* obligatur *legibus pœnalibus, quia in actibus privatis privatorum jure utitur. At si nolit parere legibus, non deficit obligatio legis, sed ejus executio, idque injuria regis. Adeoque non magis obligatio regis ob defectum executionis tollitur, quam si subditus vel per fugam, vel vi sese executioni eximit. Praeterea notandum est, regem de pœnis civilibus dispensare, & reis gratiam facere posse; cum igitur id in aliis liceat, ipse quoque sibi gratiam facere poterit.*

§. 8. *His ita præmissis, speciatim in sequentibus capitibus examinabimus, quatenus leges civiles circa* ACTUS REGIS PRIVATOS *in unoquoque objecto juris obtineant.*

CAPUT II.

De actibus regis privatis circa statum hominum.

§. 9. *Prima circa* STATUM LIBERTATIS *occurrit quæstio*, An princeps captus ab hoste servus fiat? &c. *Equidem captos, quamdiu in potestate hostium sunt, ab hoste pro servis haberi, extra dubium est; adeoque negari nequit, etiam principem captum alieno dominio subjici, i. e. ex judicio hostis, qui imperium sibi factam esse asserit, servum fieri.* Grot. l. 3, c. 11, §. 7. *Neque de eo quæritur.*

Sed id quæritur, an captus ex judicio nostræ civitatis servus fiat, adeo ut nec reversus jura pristina recipiat? *Equidem* jure naturæ *civis noster, ab hoste captus, ex judicio civitatis nostræ injuria captus censetur*; l. 19, pr. Capt. & postl. Nov. Leon. *adeoque omnia sua civitatis jura salva, & integra retinet, ad eum effectum, ut etiam durante captivitate de rebus suis pro lubitu disponere possit, & si revertitur, ipso jure pristina jura recipiat. At* jure Romano veteri *tantus fuit circa captos rigor, tantumque in eos odium, ut etiam in Romana civitate pro servis, & pro civiliter mortuis habiti fuerint: adeo ut nec reversi antiqua jura receperint.* (Vid. infra l. 3, c. 9, §. 10.)

Lex Cornelia hunc rigorem mitigavit, & captis, ac reversis pristina jura restituit, sed per modum fictionis. Fingit enim lex illa, civem vel ab initio mortuum, vel, si revertitur, nunquam captum, adeoque nunquam servum fuisse (Vid. l. 3, c. 9, §. 11.) *At remanebat illa iniquitas, quod omnes captorum actus, quos ut servi perfecerunt, irriti manserint, adeoque nec matrimonia medio tempore*

re contracta, nec dispositiones durante captivitate facta, vim juris habuerint.

De hoc igitur jure postliminii lege Cornelia constituto, quaritur, an illud locum habeat in actibus principis captivi privatis? Quod omnino affirmamus. Cum enim lege Cornelia in omnibus civibus statutum sit, ut capti non nisi jure postliminii pristina recipiant jura, id quo minus quoque in rege, ejusque ACTIBUS PRIVATIS *obtineat, nullam video dubitandi rationem. Posita igitur lege Cornelia, ejusque usu, certum est, Regem captum, quamdiu in captivitate est, non posse de rebus suis privatis disponere, contrahere, matrimonium inire, testamentum condere &c. sed omnes hos actus irritos esse, nec valere etsi reversus fuerit.*

Praterea, cum jure Romano arma, vestis, omnesque res voluptaria &c, jure postliminii non recipiantur; id quoque jus in rebus regis privatis obtinere debet.

Hodie quastio illa inanis est, quia jus postliminii cessat, & jus natura etiam in privatis reductum est. (Vid. l. 3, c. 9, §. 1.)

§. 10. *Porro illa quoque leges civiles, qua ad* STATUM FAMILIÆ *pertinent, & in rege qua privato, & contra eum obtinent.*

Hinc 1°. jure Romano regi in liberos competit dominium Quiritarium, i. e. patria potestas civilis. Vi hujus potestatis civilis, REX QUA PATER, *potest liberis suis pupillariter substituere, testamento eis tutorem dare, eos ex justa causa exharedare. Praterea jus aliquod in peculia filii habet.*

2°. *Leges civiles, qua circa statum familia ob utilitatem publicam aliquid prater naturam statuunt, etiam regem obligant in actibus privatis. Hinc qua circa sponsalia, nuptias, dotem, divortium, tutelam &c, constituta sunt legibus patria, religiose observari debent a rege. His consequenter pater liberis hareditatem adimere, i. e. eos exharedare non nisi ex causis Nov. 115. expressis, potest; fundum dotalem alienare nequit, neque a tutela se excusare potest, nisi ex causis jure probatis.*

3°. *E contrario* REX, QUA FILIUS, *est in potestate patris sui privati, indeque omnia jura, qua lege civili patri in liberos concessa sunt, ei etiam in filium regem competunt. Talis igitur pater privatus itidem filio regi pupillariter substituere, testamento tutorem ei dare, eumque ex justis causis exharedare potest: ac jus quoque in peculia filii habet.*

4°. *Quaritur, an consensus patris sit necessarius ad nuptias Regis, qui in potestate patria privati est? Affirmatur quoad jura privata. Non enim potest patri invito suus hares obtrudi; adeoque liberi quoad effectum successionis, jurumque familia privatorum, pro liberis jure non habentur.*

Porro & 5°. quaritur, an rex plures simul uxores ducere possit? Equidem jure naturali nulla prohibitio apparet: at quia polygamus peccat in leges civiles, adeoque quoad jura privata (nam quod ad jura publica attinet, princeps sola lege natura tenetur, eoque matrimonium valet) matrimonium secundum illicitum est, nec jura matrimonii quoad effectus civiles obtinent, liberi non succedunt, nec jura legitimorum liberorum habent.

§. 11. REX QUA MARITUS *omnia jura in uxorem acquirit, qua & ratio naturalis, & lex civilis cuique privato concedunt. Hinc si uxor adulterii rea est, Rex dissoluto matrimonio dotem lucratur, &c.*

Sed & econtrario, si Rex maritus adulterium committit, uxor recte agit ad dissolvendum matrimonium, & lucratur donationem propter nuptias. Laut. comp. pag. 690.

Idem quoque obtinet in Regina, *qua privato nupsit. Si enim maritus fidem conjugalem violat, agere ad dissolvendum matrimonium potest, & donationem propter nuptias lucratur. Econtrario si ipsa adulterium committit, maritus ad dissolvendum conjugium agit, & dos ejus lucro cedit. Sed & privatus ille maritus castigare uxorem, immo ad separationem quoad thorum, & mensam, ex justa causa agere potest.*

Caterum rex, qua maritus, fundum dotalem regina alienare nequit; tot. tit. de fund. dot. *Intercessio regina pro marito nulla est.* Laut. tit. ad SCtum Vellej. &c. *Sed & pœna secundarum nuptiarum tam in rege, quam in regina locum habent; de quibus* vide Jus meum controversum tit. de nupt. qu. 10.

§. 12. REX, QUA AGNATUS, *suscipere tutelam agnatorum tenetur in bonis privatis, nec excusare se potest nisi ex causis lege probatis. Immo tanquam suspectus removeri potest. Sed & rex juxta ordinem legum civilium agnatis suis succedit; at privatur successione si necem regis antecessoris non vindicat.*

Iidem agnati regi quoque vicissim succedunt in bonis privatis juxta leges patria; tutores sunt legitimi regis pupilli, &c.

§. 13. *Denique alia circa personas constituta sunt jura, qua in regibus, eorumque actibus privatis consideranda veniunt. Ita enim Rex quoad jura privata non fit pubes nisi impletis*

14

14 annis (*etsi forte ante illud tempus & judicium plenum habeat, & indicia pubertatis adsint*): *nec pro majore habetur nisi post annum* 25.

Sed & differentia inter pubertatis, & infantiæ proximos hic obtinet. Perpetua enim hic valet ratio, quod Rex in actibus privatis sit privatus, & privatorum jure utatur.

CAPUT III.

De actibus regis privatis circa jus rerum.

§. 14. *Distinctionis inter* actus regis qua regis, & *inter* actus regis qua privati, *insignis usus est in secundo objecto juris, nimirum circa* JUS RERUM.

§. 15. *Quæritur, nimirum, an jura legibus civilibus circa* JURA IN RE *statuta, etiam ad reges pertineant, & illi formam legum civilium sequi teneantur? Quod omnino affirmandum est, si* REX UT PRIVATUS AGIT, *quia Rex in omnibus actibus privatis privatorum jure utitur.* Vid. §. 6.

§. 16. *Hinc* 1°. *quæritur, an Rex dominium acquirere pacto, & citra traditionem possit? Resp. In illis casibus, quibus jure civili dominium acquiritur citra traditionem, rex eodem jure uti potest: extra illos casus nunquam, quia & jure naturæ, & jure civili dominium non nisi accedente traditione transfertur.*

§. 17. *Quæritur* 2°. *An rex per usucapionem, & præscriptionem, dominium acquirat, & amittat? Utrumque affirmamus de rebus privatis, modo requisita usucapionis, & præscriptionis adsint. Si proinde in usucapione deficit bona fides, vel justus titulus, vel longum tempus, ea regi nec prodesse nec nocere potest.*

§. 18. *Quæritur* 3°. *an rex de rebus privatis mortis causa donare, vel ex tali donatione acquirere possit? Utrumque affirmamus; modo solennitates lege præscriptæ sint adbibitæ, quibus deficientibus donatio nulla est.*

§. 19. *Quæritur* 4°. *an princeps testamentum condere, vel ex testamento privati aliquid capere possit? Utrumque affirmatur. Etsi enim testamenta sint inventum juris civilis, tamen ex præcedentibus apparet, jura civilia quoque obtinere in actibus regis privatis, i. e. si de jure ejus privato agitur. Adeo ut omnia jura testamenti & in favorem regis, & contra eum valeant.*

§. 20. *Quod de testamentaria dispositione diximus, tunc demum verum est si solennitates testamenti adsint, illis enim deficientibus dispositio regis de rebus privatis nulla est.*

Hinc 1°. *non valet testamentum si* 7 *testes, reliquæve solennitates extrinsecæ, adhibitæ non fuerint.* B. Par. in disp. de test. princ. part. 2, §. 5. *Vid.* Dd. apud Muller. ad Struv. Exerc. 32, §. 9, lit. b. Eyben. de test. princ. tit. 2, n. 2, *Quicquid dissentiat ipse Mullerus* d. l. & Dd. ibidem, *qui testamentum Caroli Austriaci, etsi testibus destitutum, validum judicatum fuisse testatur.* Conf. Mylerus de stat imp. c. 26, §. 5.

Sed & 2°. non valet testamentum, si intrinsecæ solennitates deficiunt: uti si hæres in testamento nullus institutus est. Vel

3°. *Si liberi præteriti sunt. Si instituti, sed in legitima læsi sunt, inofficiosi querela, vel ad supplementum agere possunt.*

4°. *Non valet testamentum regis, si pro parte testatus, pro parte intestatus decedit. Adeoque*

5°. *Ex imperfecto testamento regis nemo agere, neque rex ex imperfecto testamento aliquid capere potest.* Dd. apud Muller. d. l. Grot. l. 2, c. 7. §. 6, n. 2.

Sed & 6°. nullum est testamentum a rege confectum, qui non implevit annum decimum quartum, etsi plenissimum habeat judicium, §. 1, Inst. quib. non est perm. junct. §. 5, Inst. test. ord. 7°. *Nec si captus apud hostes id fecerit*, l. 8, pr. Qui test. fac. §. f. Inst. test. ord. Vid. supr. §. 9, h. Diss. *Nec* 8°. *si rex, qua filius, disponit de peculio adventitio sine consensu patris, utut privati*, l. 6. l. 3, Qui test. fac. *Nec* 9°. *si Rex instituit hæredes legibus civilibus institui prohibitos.* Laut. pag. 489. 10°. *Testamentum etiam regis rumpitur sui hæredis agnatione. Denique* & 11°. *valet testamentum regis in expeditione factum, ut testamentum militare, &c.*

Cæterum 12°. *rex liberis suis, immo pater privatus regi, pupillariter in testamento substituere potest; &* 13°. *beneficia deliberandi, & inventarii, in testamento regis obtinent.*

§. 21. *Præter dominium jure naturali alia* JURA IN RE *cognita non sunt; & omnes illæ species, quæ jure Romano eo referuntur, originem ducunt ex jure civili.*

De his igitur juribus quæritur, si rex servitutem, pignus, emphyteusin, superficiem, feudum &c, constituit, vel si tale jus ei constituitur, an eo ipso JUS IN RE *constituatur? Equidem jure naturæ ex ejusmodi dispositione tantum personam constituentis obligari, & in alterum nullum jus in rem ipsam trans-*

transferri, alibi demonstravimus. At quia rex in actibus privatis jure privatorum utitur, omnino ex his juribus actiones reales & ipsi, & contra eum dantur.

Quod itidem demum verum est si forma legibus civilibus praescripta observatur. Adeoque 1°. Rex servitutem realem non rite constituit, nec talis ei constituitur, si praedium vicinum, & causa perpetua non est.

2°. Similiter Rex verum usumfructum non constituit, nec ei constituitur, si usus a substantia rei separari nequit.

3°. Pariter, quasi usumfructum rex nec constituit, nec ei constituitur, si id agitur ut res in specie restituatur. Nam aestimatio restitui, & ideo caveri debet.

4°. Sed & rex pignus non constituit, nec ei constituitur, in rebus, quae lege civili pignori dari probibentur.

CAPUT IV.

De actibus regis privatis circa obligationes personae.

§. 22. *In tertio objecto juris, scil. in* OBLIGATIONIBUS PERSONAE, *nimirum, in pactis, & contractibus, in delictis, & in variis causarum figuris, distinctio inter* actus regis qua regis, *& inter* actus regis qua privati, *summam utilitatem habet.*

§. 23. *Sane, circa* PROMISSA REGUM *peculiares suboriri quaestiones, bene observavit Grotius* L. 2, c. 14, §. 1. *Principii loco tenendum est, Regem*, si ut rex promittit, *solo jure naturae obligari*, Grot. l. 2, c. 4, §. 1. cap. 11, §. 5, n. 3. cap. 14, §. 1, n. 2. §. 5. §. 6, n. 2. *Vid.* Vasq. contr. ill. l. 2, c. 51, n. 28, & 34, *neque leges civiles in his actibus ullum effectum habere.*

At aliud dicendum de actibus regis privatis, *si rex ut privatus disponit. Hi enim actus subjacent legibus civilibus; cujus rationem exposuimus supra* §. 6.

§. 24. *His praemissis, in genere dicimus, quicquid lege civili etiam contra naturae rationem statutum est, & in rege, & contra regem obtinere, quoties de jure suo privato disponit. Adeo ut omnis dispositio legibus civilibus contraria ipso jure nulla sit*, l. 5, C. Legib.

Si proinde I. *jus civile ex negotio naturali jure invalido obligationem oriri voluit, etiam rex inde obligatur.*

II. *Si negotium jure naturae validum legibus civilibus infirmatur, nec regi actio inde datur.*

III. *Si negotium jure naturae, & civili validum ob justam causam rescinditur, etiam contra regem restitutio in integrum locum habet.*

IV. *Si actio jure civili valida exceptione perpetua eliditur, id quoque contra regem obtinet.*

V. *Si legibus civilibus certa forma negotiis praescripta est, ea deficiente, etiam actus regis privati nulli sunt.*

VI. *Denique omnia jura, beneficia, & privilegia, quae privatis lege civili concessa sunt, etiam regi competunt.*

Singula haec capita exemplis nunc demonstrabimus.

§. 25. *Diximus* PRIMO, *regem obligari ex negotio, quod solo jure civili obligationem producit.*

Hinc 1°. Rex ex sua pollicitatione tenetur, si reipublicae, vel piae causae aliquid promittit. Grot. l. 2, c. 11, §. 3. cap. 14, §. 6. n. 1. Conf. Diss. Procem. XII, §. 421. (& infra in not. ad §. 5.) 2°. *Rex noxali actione conveniri potest si servus, vel animal ejus praeter culpam damnum dant*, tot. tit. Nox. act. *Vid.* dict. Differt. Procem. XII, §. 586. 3°. *Si jure civili novum jus constitutum, & nomen additum non est, condictio ex lege etiam contra regem datur.* Tot. tit. ff. Condict. ex lege 4°. *Si actus jure reprobatus ex dispositione juris civilis convalescit, accedente juramento, is etiam contra regem valet.* Grot. l. 2, c. 14, §. 1, n. 2.

§. 26. *Diximus* SECUNDO, *negotium jure naturae validum aliquando infirmari jure civili; eoque casu nec regi ex tali negotio actionem dari.*

Princeps igitur 1°. nullam actionem habuit jure Romano, si absque causa ei promittebatur. Grot. l. 2, c. 11, §. 1, n. 3, cap. 14, §. 4, n. 5. 2°. *Quod per ludum fortunae perditur, ejus nulla regi datur exactio*, tot. tit. ff. de aleatoribus. 3°. *Quod et rex contra leges civiles aliquid promittit, id ipso jure nullum est.* L. 5, C. legibus.

§. 27. *Diximus* TERTIO, *aliquando rescindi negotium & jure naturae, & jure civili validum. Atque hae leges civiles etiam contra regem valent.*

Hinc si rex vi, metu, dolo &c. alium ad contrahendum inducit; si cum minore contrahit, qui se laesum ait; si rem suam ultra duplum veri pretii vendit, &c, omnibus his casibus rescinditur negotium, & laesus contra regem in integrum restituitur.

§. 28. *Diximus* QUARTO, *actionem aliquando jure institui posse, sed legibus civilibus*

libus eam elidi opposita exceptione perpetua. Ha exceptiones etiam regi opponi possunt.

Hinc 1°. *Principi, qui agit ex pacto, quod causam non habet, jure prætorio opponi potuit exceptio pacti*, l. 5. l. 7, pr. pact. 2°. *Rex, qui filio familias pecuniam mutuam dedit, repelli potest exceptione SCti Macedoniani.* Grot. l. 2, c. 5, §. 6. Conf. Not. ad §. 5. & Diss. Proœm. XII, §. 421, n. 3. 3°. *Si fœmina apud regem pro debitore intercedit, regi contra fœminam agenti opponi potest exceptio SCti Vellejani.*

§. 29. *Diximus* QUINTO, *jus civile sæpius formam præscribere negotiis, neque illa valere voluisse, nisi adhibitis certis solennibus. His igitur neglectis negotium nullum est, etiam intuitu regis; quod supra* §. 15, *jam observavimus.*

Hinc 1°. *non valet emtio venditio, si rex non pecuniam, sed aliam rem promittit* Grot. l. 2, c. 14, §. 5: *nec* 2°. *locatio conductio, non expressa mercede*: ibid. *nec* 3°. *mandatum, quod non gratis suscipitur: nec* 4°. *stipulatio, si causa non præcessit, aut verba non intervenirunt, &c. Dissentit Vasquius* L. 1, qu. ill. 51.

Neque admittimus exceptionem Grotii, quod rex non teneatur adhibere has solennitates, si ex circumstantiis appareat, ei placuisse, hunc actum ab illis legibus immunem facere, l. 2, c. 14, §. 2, *n.* 2. & §. 5. *Equidem facile concedimus, id tum locum habere, si lege publica declaratur, Principem solvi legibus velle, vel si rex contrahens id in speciali illo actu declarat: quia leges civiles mutare, adeoque suos actus eis eximere potest.* Vid. §. 6. *At si nihil declaravit, & jus aliis ex negotio illo quæsitum est, id ex conjecturis auferri illis nequit. Hinc conceptis verbis id declarari debere, ait Bodinus l.* 1, *c.* 8, *p. m.* 136.

Quæritur, an rex injuria judicis condemnatus, solvere id, quod judicatum est, teneatur? Affirmatur: quia hæc sententia non tantum civili jure, sed & lege naturæ valet; partes enim litigantes in judicium compromiserunt. Adeoque rex, si solvit, condicere solutum tanquam indebitum nequit. Vid jus meum contr. tit. de Cond. indeb q. 11.

§. 30. *Diximus* SEXTO, *Regi qua privato omnia jura, & beneficia, legibus civilibus civibus indulta, competere*: Vid. supra §. 6. *Adeoque si* 1°. *sine causa promittit, nulla contra eum actio datur. Quod* 2°. *per lusum perdit, exigi ab eo nequit.* 3°. *Si quid contrarium legibus civilibus promittit, id ipso jure nullum est.* 4°. *Si vi, dolo, metu, inducitur ad contrahendum, si ultra duplum veri pretii læditur, &c, rex ad rescindendum negotium agere potest.* Bodinus de Rep. L. 1, *c.* 8, p. m. 135. (*ubi male id ad actus quoque regios extendit.* Vid. Grot. c. 14, §. 1.)

5°. *Quær. an Rex minor si contraxit, ob lubricum ætatis restitutionem impetrare possit? Quod omnino affirmamus, quia in actibus privatis privatorum jure utitur. Dissentit Bodinus* d. c. 8, §. 163; *quia reges nunquam sunt minores: verum, hæc ratio valet in actibus regiis, at non in actibus regis privatis, ubi privatus est.*

6°. *Si Rex, qui in potestate patria est, pecuniam mutuam accepit, eludere actionem potest exceptione SCti Macedoniani.* 7°. *Si forma lege præscripta, vel solennitates jure statutæ deficiunt in negotio cum rege contracto, rex inde conveniri nequit: adeoque non valet emtio sine certo pretio, nec locatio sine mercede, nec stipulatio sine causa, & verbis &c.*

8°. *Si Rex stipulatus est ultra usuras quincunces, exceptionem usurariæ pravitatis opponere creditori potest, si* UT PRIVATUS *stipulatus est*, Grot. l. 2, c. 14, §. 2, n. 2: *secus si* UT REX. *Hinc pessime Philippus II. Hispaniæ rex creditoribus suis decoxit, & ann.* 1596. *novas cum iis tabulas fecit.* Demetr. l. 18, pag. 754. Gron. in not. ad c. 14, §. 2.

§. 31. *In materia* QUASI CONTRACTUUM *usus quoque esse potest diversi respectus in persona regis. Nam* ut privatus *condictione furti, condictione ex lege civili, condictione ex causa civiliter turpi, vel injusta, agere, & conveniri potest, non vero si* ut rex *consideratur.*

§. 32. *Major difficultas est circa* DELICTA, & POENAS *Quæri enim solet, an leges pœnales quoque, si Civiles sunt, contra Principem locum habeant? Grotius, aliique, id negant.* Vid. supr §. 6. *Nos affirmamus. Cum enim regula generalis sit, quod rex in actibus privatis privatus sit, & privatorum jure utatur, nulla ratio dari potest cur non in delictis idem obtineat. Delinquit enim non qua rex, sed qua privatus. Sane,* 2°. *defectus executionis, seu exactionis, non impedit obligationem, nec eam minuit, sed potius auget: quia non tantum injuriam facit, sed & reparationem negat. Negari* 3°. *nequit, Principem, qui homicidium committit, talionem, i. e. mortis pœnam debere; utpote quæ naturali jure determinata est.* Vid. Bodin.

L. 1.

l. 1, c. 8, §. 152; adeoque hac non hominis, sed Dei lex est, ibid. *Hac obligatio non deficit, etsi executio contra regem nulla sit. Idem ergo obtinet in pœnis civilibus. Immo 4°. ipse Auctor fatetur, regem in causis, v. g. debiti civilis, legibus civilibus subjici*, Grot. l. 2, c. 14, §. 4, 5: *at nec in his princeps cogi potest, ut idem asserit* §. 14; *certissimo indicio, defectum coactionis non imminuere obligationem, & jus agendi. Rex igitur obligatur 5°. ex legibus juris Civilis pœnalibus; sed invitus cogi non potest, non ex impotentia juris, sed facti. Sane 6°. in pœnalibus non præcise requiri diversas personas, vel exemplo Caroli V. apparet, qui se ipsum, qua ducem Austriæ, sub pœna in judicium vocavit.* Tesm. ad Grot. l. 2, c. 14, §. 2, lit. i. *Adeoque idem hic est cogens, & coactus.*

Ceterum doctrinam Grotii, quod Rex jure naturæ ob injurias privatas a quocunque privato puniri possit, & quod jure gentium demum id mutatum sit, refutavimus supra l. 1, *c.* 4, §. 2, usque ad §. 7.

Sed & supra diximus, Regem circa pœnas civiles dispensare, atque adeo sibi quoque gratiam facere posse.

Denique facile concedimus, neminem privatum legem pœnalem contra Principem allegaturum, aut executionem pœnæ rogaturum esse. At non quærimus, quid fieri ob metum soleat, sed quid jure fieri possit.

Hinc 1°. pœna usurariæ pravitatis in regem quoque statui potest. 2°. Præscriptio, quæ est pœna negligentiæ, regi quoque opponi potest. Vid. Grot. l. 2, c. 4, §. 12, ibique not. *Si rex ultra duplum veri pretii ab alio accepit, rescinditur contractus.* Grot. l. 2, c. 14, §. 1, n. 1. & not. ad §. 2. & ad §. 5. 4°. *Si ex turpi causa aliquid accepit, id amittit, & fisco cedit.* Laut. Comp. tit. de Cond. ex turpi Caus.

§. 11. *Denique ex* quasi delicto Civili *quoque rex obligatur: si nimirum legibus civilibus culpa quædam personæ imputatur, quæ natura culpa non est. Atque huc pertinent actiones noxales.* Vid. differt. Procem. XII, §. 585. *Quæ proinde æque contra regem dantur, si actus est privatus, non si rex ut rex consideratur.*

Eo loco habenda sunt, quasi communitas faceret] „ Rex enim jure communitatis, i. e. „ jure populi, qui omne jus suum in principem transtulit, leges condit.

In tales autem actus sicut leges ab ipsa communitate facta vim nullam haberent] „ Falsam hanc rationem, & meram cavillationem esse, ait *Gron. h.* Nam communitatem, quas leges posuit singulis, posuisse „ & sibi, indeque regem teneri, putat, legibus a sese factis, & quamdiu constant, „ eas agnoscere debere superiores. At cum „ Grotius hic agat de actibus regiis, i. e. de „ actibus summæ potestatis, hi actus non „ subsunt legibus, quas summa potestas præscribit saltem actibus privatis. Sane, summa potestas sibi ipsi, quæ summæ potestati, legem præscribere nequit: alius debet „ esse, qui imperat, alius, qui paret; sane, nulla est obligatio, quæ in arbitrium „ confertur.

„ Tota hæc ratio cessat, si rex non ut rex, „ sed ut privatus de juribus suis privatis disponit; tunc enim certo respectu ipse est „ privatus, superiorem habet, cujus legibus „ obligatur. Idque fateri, quin gloriæ sibi „ esse volunt, legibus se alligatum profiteri, „ §. *f. Quid mod. test. Vid. Tesm. h. c.* §. 2, *lit. g.*

Ita nec leges regiæ] „ Rex enim jure communitatis, seu populi utitur.

Quare adversus hos contractus restitutio locum non habebit] „ Ad eum effectum, ut „ rescindatur negotium.

Venit enim illa ex jure civili] „ Ex quo „ reges non tenentur. Equidem Gronovius *h.* „ existimat, regis conditionem duriorem fieri, quam privatorum, præsertim in illis „ rebus, in quibus fraus, metus, dolus multo damnosior est, quam in rebus privatorum. Idem sentiunt Ziegler, & Osiander „ in *not. h.* Pufendorfius non opus esse restitutione, putat, sed regem pacto suo inesse „ aliquod vitium deprehendentem, per se „ ipsum alteri declarare posse, se ex illo vitioso pacto nolle teneri. Neque necessum „ esse relaxationem impetrare obligationis, „ quæ natura nulla est. *L.* 8, *c.* 10, §. 2.

„ Sed viri doctissimi nec mentem Grotii, „ nec rationem juris intellexerunt. Res ita „ se habet.

„ Rex si UT REX justo bello cogitur ad „ aliquid promittendum, restitutionem petere, & ad rescindendum promissum agere „ nequit, quia vis bellica inter duas summas potestates nunquam injusta est; quod „ & de dolo verum esse, probabimus infra „ *l.* 3, *c.* 1, §. 6, *seq.*

„ Sed & si REX minor UT REX contrahit, vel ultra dimidium læditur, non

„ potest provocare ad restitutionem ob lubricum ætatis, aut ob læsionem enormem. „ Utraque enim jure naturæ (quo solo reges „ qua reges tenentur) cognita non est.

„ Si REX UT REX extra justum bellum, vi, metu, vel dolo inducitur ad contrahendum, subsistit negotium, neque rescindi mediante restitutione potest, quia „ restitutiones sunt beneficia juris civilis: „ quidquid dissentiat Bodinus apud Grot. *b.* „ *c.* 14, §. 1. At id non impedit quo minus „ rex, qui vim injustam passus, vel dolo „ alterius deceptus est, ad id, quod interest, „ agere possit. Quod fit non per rescissionem negotii; id enim jure civili demum „ statutum est: sed separata actione. Unde „ omnis iniquitas, quam Gronovius metuebat, cessat; nec admitti potest quod asserit, restitutiones origine esse juris naturalis.

„ Omnia hæc secus se habent in actibus „ REGIS PRIVATIS, de quibus mox.

„ Si legibus fundamentalibus certa ætas „ constituta sit, & rex antequam illam ætatem attingit, contrahat, quæritur, an subsistat negotium? Negatur: nam lege publica administratio ei ademta est; adeoque „ disponere de juribus publicis nequit. Frustra igitur hic de restitutione quæritur, cum „ actus ipso jure nullus fit. *Vid. Tesm. b.*

Non admittenda igitur exceptio regum adversus contractus, quos minores fecissent] „ Quia minores contrahere jure naturæ licite „ possunt, & quod ob lubricum ætatis restitutio detur, id a jure civili est. Ex eadem „ ratione Rex in actibus regiis non potest „ opponere exceptionem SCti Macedoniani, „ læsionis ultra dimidium &c; nec Regina „ beneficia jure civili sexui indulta.

AD §. II.

QUID rex agere possit, quid non possit, dependet totum a forma imperii: si mixta est forma, nihil agere potest sine consensu omnium: si certis saltem legibus restricta est regis potestas, quidquid contra leges illas statuit, nullum est.

Si populus regem fecerit non pleno jure, sed additis legibus] „ De qua materia late egimus *L.* 1, *c.* 3, §. 11, 12, *seq.* §. 16, 17, 18. „ & *cap.* 4, §. 8, 12, 13, & 14.

Poterunt per eas leges contrarii actus irriti fieri] „ Nam imperium hactenus regi delatum „ non est.

Aut omnino, aut ex parte] „ Juxta potestatem, quam populus sibi reservavit.

Quia eatenus populus jus sibi servavit] „ Adeoque intuitu regis jus imperii, eoque & „ facultas disponendi hactenus deficit.

De iis autem actibus regum, qui pleno jure regnant] „ i. e. Quorum potestas nullis legibus restricta est.

Sed regnum non ut proprium possident] „ i. e. Jure patrimonii, qualia regna Auctor „ vocat patrimonialia.

Quibus regnum] „ *Vide L.* 1, *c.* 3, §. 13. & „ *l.* 2, *c.* 6, §. 3.

Aut regni pars] „ *Vid. l.* 2, *c.* 6, §. 4, 5, „ 6, 7, 8.

Aut res fiscales alienantur] „ *Vid. l.* 2, „ *c.* 6, §. 10, *seq.*

Egimus supra] „ *L.* 1, *c.* 3, §. 12, *n.* 3, 4, „ 5, 6. & *c.* 4, §. 10. *L.* 2, *c.* 6, §. 3, *seq. Conf.* „ *L.* 3, *c.* 20, §. 5.

Hos actus ipso natura jure nullos esse], „ Rationes exposuimus allegatis locis.

Ut factos de re aliena] „Scilicet, de re populi, quod etiam verum esse, diximus, „ in regnis bello quæsitis. In hæc enim regi „ victori non plus juris competit, quam in „ regnum a populo delatum. *Vid. L.* 1, *c.* 3, „ *ad* §. 12, *n.* 1.

At privati actus regis considerandi sunt, non ut actus communitatis] „Rex enim non de jure, vel re populi disponit, sed de jure suo „ privato.

Sed ut actus partis] „ Diximus, duplici jure „ principem uti: nam ipse quoque privata „ quædam bona, & jura sibi propria habet, „ distincta a juribus publicis.

Ac proinde facti eo animo, ut communem legum regulam sequantur] „ Princeps enim „ quoad jura privata privatus est, adeoque „ hactenus subjacet legibus civilibus.

Qua actus quosdam aut simpliciter irritos faciunt] „ Si forma negotii præscripta neglecta fuit.

Aut si is, qui læsus est, velit] „ Uti si minor contraxit, ac se ex lubrico ætatis læsum ait, vel si major enormiter læsus est; „ hæc enim negotia subsistunt, & volente læso demum rescinduntur.

Locum & hic habebunt] „ i. e. Leges, „ quæ beneficia quædam, quibus promissa „ enervantur, subditis concedunt, hic quoque obtinebunt.

Quasi sub ea conditione contractum foret] „ Ut nimirum actus illi communem regulam „ sequerentur.

Sic

Sic videmus reges quosdam adversus fœnebre malum sibi consuluisse juris remediis] Hæc juris remedia introducta fuerunt ex communi errore, quod principes existimaverint, usuras contrariari juri naturæ, & divino; quæ opinio causam dedit ut annui redditus sint introducti, qui tamen effectu nihil aliud sunt, quam usuræ. Cæterum videtur Auctor hic respicere ad exemplum Regis Philippi II, qui hoc prætextu novas cum creditoribus suis tabulas fecit a C. 1596. *Demetr. l.* 18, *p.* 754. *Grot. Hist. Belg.* 5, *de Philippo II.*

Additio.

„ Ex præcedentibus apparet, distinguendum in hac quæstione esse, *an* princeps usuras promiserit ut princeps, *an* ut privatus. *Priori* casu, si in utilitatem reipublicæ pecuniam mutuam sumsit, & usuras immodicas promisit, ex promisso suo tenetur, nec beneficiis legis civilis uti potest. *Posteriori* casu, si ad usus privatos pecuniam accepit, remediis juris civilis contra immodicas usuras ipsi succurritur. Atque cum hac distinctione decidi exemplum Philippi II. debet. *Conf. infra* §. 12, *in fine.*

Poterit tamen rex ut aliorum, ita suos actus his legibus solvere] „ Quod repetit *infra* §. 5. Sensus est, quod princeps statuere possit, ne ob usurariam pravitatem ipse teneatur; ne actus ejus cum minore gestus ob lubricum ætatis rescindatur, &c. Hoc ipso enim videtur lege speciali actus suos a legibus illis civilibus eximere.

Ex circumstantiis erit æstimandum] „ Immo cum subditis ex lege civili jus quæsitum sit, id auferre eis nequit, nisi nova lege voluntatem in casu præsenti, & in futurum expresse declaret.

Si fecerit, judicanda res erit ex mero jure naturali] „ Deficiente enim lege civili, jus naturæ circa actus regis privatos obtinet: adeoque immodicas usuras princeps ut privatus stipulari potest.

Sed in pœnam, hanc in regum actibus locum non habituram] „ Quæritur, an leges quoque pœnales in actibus regum privatis obtineant? Grotius id negat *h.* §. & *supra c.* 7, §. 11, *n.* 2. §. 5, *in f.* cui adstipulatur *Vasquius Controv.* 51, *n.* 31. Nos affirmamus. Nam si commoda juris civilis ad eum pertinent, etiam incommodis se subjicere tenetur. Et cum in genere in actibus privatis privatus sit, etiam in genere privatorum jure utitur,

„ Hinc exceptio præscriptionis (quæ pœnam negligentiæ supponit) regi omnino opponi potest. Vid. *supr. l.* 2, *c.* 4, §. 12. Sed & pœnis usurariæ pravitatis subjicitur, &c. Si vi, dolo &c. aliquid a subditis exegit, rescinditur negotium.

„ Neque *obstat* ratio Auctoris, quod alius esse debeat qui cogat, alius, qui cogitur. Resp. Cum rex in actibus privatis jure privatorum utatur, hactenus punitio, & coactio procedunt a diversis voluntatibus. Rex enim, qua rex, est persona cogens, & qua privatus, est persona, quæ cogitur. Nam quoad jura privata est privatus, adeoque hactenus cogi potest. Si rex, qua rex, nolit jus reddere, non deficit cogens, sed executio; non deficit obligatio cogendi, sed voluntas: idque contingit injuria ejus, qui cogere se ipsum deberet.

Itaque cogens, & coactum, requirunt distinctas personas, neque sufficiunt distincti respectus] „ Cur non alio respectu poterit esse rex, alio privatus? Uti alio respectu idem Princeps potest esse rex, alio filius, & alio maritus.

Ad §. III.

Juramentum *autem rex irritum reddere potest antecedenter*] Auctor principii loco posuit, *actus regios* non subesse legibus civilibus, at *actus privatos regis* sequi communem legum regulam; indeque concludit, in *illis* actibus eum se restituere non posse, in *his* posse. *Vid.* §. 1, & 2. Hinc jam porro statuit, regem in *actibus* quoque *privatis* juramentum irritum reddere, seu ab eo se exsolvere posse antecedenter, i. e. *si ante contrarium juravit*: non consequenter, i. e. si conditio inest, *nisi ipse nolit.* Nos dicimus, regem semper ex suo jurejurando obligari, quoties jus ex ejus dispositione alii quæsitum est; cum enim citra juramentum rex inde obligetur, multo magis obligabitur accedente juramento. Secus si alii jus inde quæsitum non est; tunc enim ex jurejurando non potest obligari ad aliquid præstandum, quod præstare alii non tenetur. Quis ergo effectus est jurisjurandi? Resp. si non præstat, perjurii pœnam metuere debet a Deo inferendam.

Additio.

„ Exemplum hic occurrit, ubi Auctor rem per se perspicuam, adeo obscuram reddit, ut vix, quid sibi velit, constare possit. Quæ-

„ rit, nimirum, *an rex*, ut privatus, *juramentum per aliud juramentum irritum reddere possit?* Idque affirmat *antecedenter*, „ si scilicet per prius juramentum se ipse privavit potestate quid jurandi, vel, ut Osiander rem explicat, si actus posterior dependet a facultate agentis: negat autem *consequenter*, quia hic quoque non sufficere, ait, distinctos respectus, sed personarum distinctionem requiri; quod Osiander ita explicat, si actus posterior non dependet a facultate agentis.

„ Res per se perspicua est. Rex, qui ut *privatus* juravit, naturali jure obligatur *si per actum, qui juramento confirmatur, alii jus quaesitum est*, sive jure naturali, sive civili. Hoc enim jus, quod in alium transtulit, per posterius juramentum alteri auferre nequit; adeoque ipso jure irritum est posterius juramentum. At *si jus in alium ex priore promissione jurata non est translatum*, rex a priori actu, qui per se irritus jam est, recedere nova promissione jurata potest: nemini enim fit injuria, quia nemini jus aliquod ex priori juramento quaesitum est.

„ At alia quaestio est, an Deo teneatur propter perjurium, seu propter violatum nomen Dei? quod omnino affirmamus.

Antecedenter potest ut privatus] „ Non consequenter, quia ibi non ut privatus, sed ut rex consideratur, ubi personarum distinctio requiritur: de quo statim.

Si se ipse potestate tale quidjurandi plane privaverit priore juramento] „ Si enim solam fidem obstrinxit, uti si juravit, se nolle testamentum facere, & tamen postea conficit, idque juramento firmat, Grotius existimat, actum posteriorem valere, & juramentum prius irritum reddi, nisi ita conceptum sit prius juramentum, ut simul contineat abdicationem plenam potestatis ad actum: hoc enim casu antecedenter posterius juramentum irritum reddi, ait. *Vid. supr. c.* 13, §. 19, ubi haec principia examinavimus. *Add. pr. b.* §.

Consequenter non potest] „ Quatenus scil. non ut privatus, sed ut rex consideratur: supponit enim Auctor, actus privatorum non plene esse in eorum potestate, sed ita ut a superiore dependeant. *L.* 2, *c.* 13, §. 20. Si proinde rex ut privatus jurat se velle teneri, hoc juramentum exceptionem in se habere putat, nisi superior, i. e. rex jurans, noluerit. Absurdum vero esse, ait, si rex juraret se velle teneri nisi ipse noluerit: unde concludit, ad id, ut rex irritum prius juramentum facere possit, personarum distinctionem requiri. Conf. *pr.* §. *b.*

Quia hic quoque personarum distinctio requiritur] „ i. e. Alius esse debet, qui jurat, alius, qui juramentum illud infirmare potest.

Jam antea exceptionem in se habebant, nisi superior noluerit] „ Actus enim nostros non plene in nostra potestate esse, ait, sed ita ut a superioribus dependeant. *Lib.* 2, *c.* 13, §. 20.

At ita jurare, ut tenearis nisi ipse nolis] „ Quod in casu proposito fieret; Rex enim, ut privatus, jurat se velle teneri, nisi ipse, qua rex, i. e. qua superior nolit.

Perabsurdum est, & naturae jurisjurandi contrarium] „ Alius enim est qui jurat, alius, qui sua voluntate juramentum illud infirmat.

Ex jurejurando jus alteri quaeri non possit, ob aliquod vitium in persona] „ Exemplum dat in eo, qui per metum injustum causam juratae promissioni dedit. *Vid. supr. c.* 13, §. 14. At ibidem notavimus, ex illa promissione jurata verum jus alteri quaeri, adeoque hoc exemplum huc non pertinere.

Tamen eum, qui juraverit, Deo obstringi, supra ostendimus] „ Ita enim rem explicavit *supra c.* 13, §. 14. *Si verba juramenti hominem non respiciant, jus ei conferendo, aut respiciant quidem, sed aliquid sit, quod ei possit opponi, tunc ea vis erit jurisjurandi, ut homo quidem ille nullum jus consequatur: at nihilominus qui juravit Deo obligetur stare juramento.* Verior est sententia, in proposito exemplo de promissione vi, metuque inita, jus omnino in alterum transferri, nedum si jurata sit.

Quod ad reges non minus, quam ad alios pertinet] „ Nimirum, ut reges quoque, si aliquid juramento contrarium agunt, Deo de perjurio teneantur, etsi jus homini non sit quaesitum.

Contra, quam sentit dicto loco Bodinus] „ Bodinus non negat, regem jurantem de perjurio Deo obstringi; sed saltem docet, jurantem non teneri ei, cui juravit, si ejusmodi sunt pacta jurata, a quibus discedere lex ipsa patiatur: quod omnino verum est, quia alteri jus quaesitum non est, si lex a pacto recedere patitur.

„ Merito

„ Merito autem rejicit Bodinus sententiam „ eorum, qui pacta conventa, quæ nullam „ per se vim habent, sola vi jurisjurandi „ vim juris accipere statuunt. *Bodin. d. l. p.* „ *m.* 112.

Ad §. IV.

Plena, *& absoluta*] „ Si scilicet voluntas se ipsam pro futuro determinat tempore, cum signo sufficiente ad indicandam „ perseverandi necessitatem, & volendi jus „ proprium conferre, *c. XI*, §. 3, & 4.

Atque acceptata] „ Id enim necessario requiritur, ut jus alteri quæratur, *d. c. XI*, „ §. 14, *seq.* Hinc ex pollicitatione nullum „ jus alteri quæritur, *ibid.* §. 3.

Naturaliter jus transferre] „ Prout enim „ partes de suo jure disponunt, ita jus est.

Quod itidem ad reges non minus, quam ad alios pertinet] „ Illi enim æque, ac privati, „ ex jure naturæ tenentur; at juris naturalis „ est, ut quis obligetur ex promisso.

Qui negant, regem teneri unquam his, quæ sine causa promisit] Cum JCti per *causam* intelligant animum transferendi juris, certum est, obligationem non dari, nisi causa, i. e. animus transferendi juris adsit: deficiente enim causa necessario deficit obligatio, quæ non nisi ex causa oritur.

Additio.

„ Notavimus alibi, JCtos Romanos per „ *causam* non intellexisse animum transferendi juris, quia obligatio ex negotiis quibusdam oritur, etsi causa non subsit: per „ *causam* igitur intellexerunt rationem aliquam, sive futuram, sive præcedentem, „ propter quam aliquid vicissim promittitur, „ adeoque ubi *synallagma* adest. Ex his solis „ negotiis jure civili obligatio oritur; ex „ reliquis vero promissionibus, quæ sine causa fiebant, jus civile nullam oriri obligationem voluit. Prætor demum obligationem „ ex pacto nudo produxit, sed naturalem, „ unde actio non datur, sed saltem exceptio.

„ Si proinde rex, *ut rex*, sine causa promittit, omnino inde obligatur, quia circa „ talia promissa solum jus naturæ obtinet, „ quo jure omnia pacta obligationem producunt: si vero *ut privatus* promittit, non „ obligatur, quia jure civili statutum est, ne „ pacta sine causa inita valeant; princeps „ autem in causis privatis utitur jure privatorum.

Ad §. V.

Leges *civiles regni locum non habere in regum pactis*] „ Scilicet, si *ut rex* paciscitur, „ secus si *ut privatus*.

Id recte vidit Vasquius] „ In eo dissentiens „ a Bodino. *Vid. supr.* §. 1, *n.* 1.

Sed quod infert] Recte a Vasquio dissentit Auctor: sed ratio, quod hi actus regis sint privati, adeoque legibus civilibus subditi, vera non est. Res ita se habet.

Nomina, & formæ negotiorum, publica auctoritate constitutæ, nec a regibus immutari possunt: cum igitur *venditionis* vox significet tale negotium, quo res pro pretio commutatur, certum est, nec regem posse efficere ut hoc negotium dicatur *locatio.* Et hoc est quod dici solet: *verba valent usu, neque regem nominibus civitatem dare posse.* Si proinde Princeps ait, se vendere alii domum, & emtor non pecuniam, sed aliam rem promittit, non obligabitur princeps, non tanquam ex *venditione*, quæ non est sine pecunia numerata; nec tanquam *ex alio contractu*, quia vendere voluit, non vero aliud negotium contrahere.

Idem in *locatione* obtinet; quæ mercedem requirit. Si igitur rex, non definita mercede, alicui locat domum, negotium est ipso jure nullum.

Additio.

„ Quæstio hæc est: *an si legibus civilibus* „ *certa forma negotiis est præscripta*, *& rex* „ *illam negligat*, *negotium nullum sit?* Vasquius id negat, quia rex solennibus Juris „ Civilis non tenetur. Grotius affirmat, quia „ in his actibus rex semper *ut privatus* contrahere solet. Atque hinc ait, 1. emtionem „ non valere sine pretio; nec 2. locationem, „ & conductionem non expressa mercede; nec „ 3. emphyteusin sine scriptura, *vid.* §. *b.* „ nec 4. stipulationem non adhibitis verbis „ solennibus. *Vid. supr.* §. 2, *n.* 2.

„ Nos hic quoque distinguendum putamus, „ inter actus regios, & privatos. Sane, si rex „ *ut privatus* contrahit, formam quoque legibus præscriptam servare tenetur; non vero si *ut rex* contrahit: cum enim formæ illæ negotiorum ex legibus civilibus originem habeant, sponte sequitur, reges, qua „ tales, iis non obligari, inprimis si extra „ territorium, vel cum summis potestatibus „ contrahunt.

„ Neque obstat, quod emtiones venditiones, „ loca-

„ locationes conductiones, &c., jure gen„ tium sint institutæ, *L. 5, ff. de just. & jur.* „ adeoque nec rex efficere possit ut venditio „ subsistat sine pretio, locatio sine mercede, „ &c. Resp. Sunt *juris gentium* quoad dispo„ sitionem, non quoad formam negotiorum.

„ Sane, quod venditio præcise pretium re„ quirat, & quod venditionis nomen tali ne„ gotio inditum sit, id est ex jure Romano. „ Hinc venditionem quoque inter privatos „ subsistere debere si alia res detur, olim Sa„ binus, & Cassius existimarunt, *§. 2, Inst.* „ *emt. vend.* & legibus demum Romanis aliud „ statutum fuit, *ibid.*

„ Si proinde rex, *ut rex*, publicæ utilita„ tis causa *vendit* urbem ea lege, ut alter „ aliam urbem reddat, hoc negotium valet; „ nec nomen, quod a lege civili est, sed „ utriusque consensus inspici debet. Si rex „ alii vectigalia publica, ad defensionem rei„ publicæ destinata, *locat*, ea lege, ut civi„ tatem forte oppignoratam restituat, subsi„ stit negotium; nam ex eo apparet, regem „ usum vectigalium alii pro alia re conferre „ voluisse. In actibus regiis igitur regula est, „ quod partes pro lubitu de suo jure dispo„ nere possint, & prout disponunt, ita jus fit.

Emtionem, & venditionem sine certo pretio] „ Legibus enim Romanis venditio, si „ pretium non consistit in numerata pecunia, „ nulla est, *d. §. 2.*

Locationem, & conductionem non expressa mercede] „ Hoc negotium jure Romano nul„ lum dicitur, si non pro mercede, sed pro „ alia re locatio contrahitur, *§. 2, Inst. Loc.* „ *Cond.*

Emphyteusin sine scriptura] „ Immo nec „ jure civili in emphyteusi scriptura est ne„ cessaria. *Vid. jus meum controv. L.6, t. 3,* „ *q. 2.*

Si a regibus fiant, valitura, concedendum non est] „ Vasquii sententia vera est si ut rex „ contrahit, non si ut privatus. Grotii sen„ tentia locum habet si rex ut privatus con„ trahit, non si ut rex.

Quia hi actus non a rege, qua rege, sed ab eo quasi alio quovis fieri solent] „ Immo hos „ actus etiam a rege, qua rege, fieri posse, „ vidimus.

In quo actuum genere] „ Ubi, nimirum, rex „ *ut privatus* consideratur.

Etiam leges oppidi, ubi rex habitat, valere credamus] „ Adeoque non tantum leges ge„ nerales regni, sed & speciales illius oppi„ di, ubi habitat. Quia oppidi hujus jurisdi„ ctio fundata est in omnibus actibus, qui „ ibi peraguntur.

Quia speciali ratione rex ibi se habet ut illius cœtus membrum] „ i. e. Privatus est, & jure „ privatorum utitur. Quod verum non esse, „ diximus, si vendit, aut locat rem publi„ cam, vel jus publicum: vel si cum extra„ neo, qui legibus loci subjectus non est, „ extra territorium contrahit.

Nisi circumstantiæ ostendant, placuisse regi, suum actum ab illis legibus immunem facere] „ Certum est, regem, si *ut privatus* con„ trahit, semper formam lege præscriptam se„ qui debere, donec legem illam mutet, & „ statuat, ut venditio quoque fit si alia res „ præter pecuniam numeratam detur. Prin„ ceps enim legem mutare pro lubitu potest.

De promissione quolibet modo facta] „ Quæ„ rit nimirum Vasquius, an stipulatio princi„ pis, vel principi facta, valeat non adhibi„ tis verbis solennibus, vel non facta in con„ tinenti responsione? Auctor cum Vasquio „ id negat, quia hos actus semper tanquam „ a privato fieri, existimat, quod modo re„ futavimus. Si proinde rex alii regi aliquid „ de re publica stipulato promittit, valet ut „ pactum, etsi forma stipulationis deficiat: „ solus enim consensus hic inspicitur.

Et ex his, quæ supra diximus, explicari potest] „ *Vid. supr. §. 4 & c. 11, §. 4, §. 11,* „ *§. 14;* ubi reges quoque teneri ex his, quæ „ sine causa promiserunt, asseruit.

Ad §. VI.

Obligari *eum naturaliter tantum, non civiliter*] Hactenus Auctor exposuit quæstionem: *quid regi in suos actus liceat?* Jam de alia tractat: *quid regi contrahenti cum subdito in subditos liceat? Vid. supra §. 1, pr.* Atque eam hac ratione decidit, ut regem ex suo pacto vere obligari asserat, quando, nimirum, solennia juris civilis, si ut privatus contraxit, adsunt: at executionem deficere. 1

Nos alibi diximus, principem ex legibus a se latis nunquam obligari, indeque actus ejus legibus civilibus subjectos non esse; sed inspiciendum esse, an per actum illum jus aliquod naturali ratione in subditum sit translatum: tunc enim princeps jus illud natura subdito quæsitum tribuere tenetur. Si autem per injuriam non tribuit, executioni locus non est, non ob defectum juris, plenissimæque obliga-

obligationis, sed ob defectum superioris. *Vid. supr.* §. 1.

Additio.

,, Supra diximus, regem cum subdito contrahere, vel ut regem, vel ut privatum; & si ut privatus contrahit, actum non valere nisi contrahatur juxta formam legis civilis. Si proinde rex valide ita contrahit, subdito & civiliter, & naturaliter obligatur, quia jus in subditum translatum est, quod princeps ei tribuere tenetur.

Quod loquendi genus per obscurum est],, Nam JCti Romani, a quibus hæc differentia inventa est, varie has voces accipere solent; at nunquam eo sensu, quo Auctor hic eas sumit, quasi jus quidem petendi subdito competat contra regem promittentem, adeoque quasi rex *naturaliter* obligetur, non vero *civiliter*, quia executio contra eum institui non possit.

Nam naturalis obligatio interdum a juris auctoribus &c.],, Naturalis obligatio ab illis accipitur 1. pro obligatione plena; unde actio quoque cum effectu datur: ut in *l.* 10, *Obl. & Act. l.* 5, *in f. pr. Ant. tut. l.* 16, §. 4, *fidei.*

,, 2. Pro tali obligatione, unde jure naturæ verum jus petendi in alterum translatum est, sed unde jure civili actio denegatur. Adeoque unde omnes effectus debiti oriuntur, excepta sola actione, *l.* 16, §. 4, *fidei. l.* 26, §. 12, *Cond. indeb. juncta l.* 10, *V. S. l.* 66, *R. J. l.* 112, *Eod. l.* 20, §. 3, *Liberal. caus. l.* 6, *ff. Compens. l.* 13, *ff. Cond. indeb.* Unde solo æquitatis vinculo sustineri dicitur, *l.* 95, §. 4, *solut.*

,, Atque hoc sensu ex nudis pactis non oriri dicitur obligatio, scil. *civilis*; (ad eum effectum ut actionem producat) *l.* 7, §. 2, & 4, *pact*; sed obligatio *naturalis*, quia exceptionem saltem producit, *d. l.* 7, §. 4.

,, Hujus naturalis obligationis effectus recenset Lauterbach *in Comp. pag.* 49, & *pag.* 620, & ad duo membra referri possunt: 1. quod exceptio inde detur: 2. quod accessiones valeant. Quæ latius explicavi *in jure meo controverso l.* 2, *tit.* 14, *q* 39.

,, 3. Pro obligatione, quæ ex virtute est, at unde alii jus quæritur; adeoque quæ intuitu solius Dei obligationem infert, *ut in l.* 25, §. 11, *Her. pet.*

,, Hæc igitur diversitas, quæ legibus civilibus introducta est, tantum locum habet in actibus regis, qui ab eo ut privato fiunt; quia in his leges civiles loci obtinent.

Per abusionem dic.o, quod fieri natura honestum est],, Nam sæpius diximus, ex eo, quod perfectum, & honestum est, jus alteri non quæri; indeque obligationem in his actibus tantum intelligi intuitu Dei, quia homo tenetur imitari perfectiones divinas: quod egregie demonstravit B. Parens *in Disp. de Antidoris tit.* 3, §. 1, *seq.* Conf. *Diss. proœm. II*, §. 30, *seq.* Atque hoc sensu Ulpianus in *l.* 25, §. 11, *de Her. pet.* ait, Donatorem eum, cui donat, *naturaliter* sibi ad remunerandum obligare.

Ut legata integra sine detractione Falcidiæ præstare],, Si quis sciens, quartam falcidiam sibi deberi, totum legatum solverit, condici solutum non potest, non quasi *naturalis* obligatio hic subsit, quæ ex honestate oriatur (nam legata nunquam debentur nec jure naturali, nec ex honestate): sed quia videtur voluisse voluntatem testatoris sequi, *l.* 19, *C. Leg. Falc. l.* 1, *Eod. ibique Goth.* adeoque donasse censetur. *Laut. Comp. pag.* 201. Quæ obligatio mere civilis est.

Solvere debitum, quo quis in pœnam creditoris erat liberatus],, *L.* 19, *pr. Cond. indeb.* Lex enim eos exonerare non voluit. *L.* 9, §. 4, *ad SC. Maced.* Hinc si debitor solvit, condictio non datur, *l.* 10, *ff. Eod.* Ex his apparet, obligationem *naturalem* hic non *ex honestate* oriri, sed ipso jure naturæ: lex enim civilis non totam obligationem tollere voluit, sed solam actionem. Hinc omnes effectus debiti manent. *Vid. supr. ad rubr. tertiam. b. num.*

Vicem beneficio rependere],, Quæ obligatio ad antidorum, seu remunerationem, vocatur, & unde eum, cui donatur, naturaliter obligari, ait Ulpianus in *l.* 25, §. 11, *Pet.* Hinc & beneficii debitor dicitur in *l.* 54, §. 1, *ff. Furt.*

Quæ omnia cessare faciunt condictionem indebiti],, Doctores in duobus prioribus speciebus excipiunt casum, si per errorem falcidia detracta non sit, vel ignorans, se in pœnam creditoris liberatum esse, solvit. *Laut. Comp. pag.* 203.

,, In tertia specie duos casus distinguit B. Parens in *disp. de Antidores tit.* 3, §. 9, & 10.

,, Si enim tu putes, te debere donatori tuo ex mutuo, vel alia causa, idque ei solvas, potes illud, tanquam indebite solutum, omni-

omnino repetere. Nec potest donator prætextu antidori, quasi naturaliter sibi debiti, id retinere: etsi enim obligatio naturalis sufficiat ad excludendam condictionem indebiti, *L.* 15, *princ. L.* 65, *ff. de condict. indeb.* ex beneficio tamen nulla juris obligatio naturalis nascitur. Atque ita Dd. hunc casum optime definiunt. *Dd. comm. ad L.* 10, *C. de juris*, *& fact. ignor. Donell. lib.* 12, *Comm.* 2, §. *quæsitum est. Pinell. ad L.* 1, *C. de bon. mat. d. l. Treutl. Vol.* 1, *disp.* 22, *th.* 6, *D. & th.* 9. *& Bach. ad dict. th.* 6, *D. & in tract. de Action. dict. loc. Bernh. Sutbold. dissert.* 12, §. 17, 18. Qui vero dissentire putantur, sequentem fere casum supponunt.

,, Alter casus est, si putes, te a me beneficium accepisse, quod non accepisti, & ideo animo remunerandi aliquid mihi dedisti. Id vero condicere ut indebitum non potes, quia remuneratio est donatio: quod vero donasti, id repetere non potes. Licet igitur causa mei beneficii cesset, remanet tamen titulus donationis, seu remunerationis tuæ, qui excludit condictionem indebiti, *l.* 32, §. *pen. ff. de Cond. indeb. l.* 65, §. 2, *ff. eod. tit.* Et ad hanc speciem respiciunt *Covarruv. ad cap. Cum in officiis* 7, *X. de Testam. n.* 10, *incip. Habet tamen Zas. Singul. Resp. lib.* 1, *cap.* 3, *n.* 22. *Hunn. Resol. libr.* 3, *tract.* 3, *part.* 2, *quæst.* 4. Qui omnes contra communem disputant, sed aliam quæstionem, scil. hanc posteriorem, figunt: adeoque non tam dissentiunt, qoam casus confundunt, quin nec controversiæ vim satis perspectam habent.

Interdum vero magis proprie id, quod vere nos obligat &c.] ,, Unde, scilicet, omnes effectus debiti oriuntur, sola actione excepta. *Vid. supr. ad rubr. tertiam b. num.*

Sive inde jus alteri oriatur, ut in pactis] ,, Jure naturæ ex pactis plena, & vera obligatio nascitur. Conf. *supr. l.* 2, *c.* 5, §. 10, *n.* 1. *& c.* 11, §. 4, *n.* 1, *&* 3. At cum jure civili nulla detur actio, nisi ubi causa subest, i. e. ubi ob causam vel futuram, vel præcedentem aliquid promittitur, ea autem in pactis nudis non subsit; ideo obligatio vocatur *naturalis*, quatenus opponitur *civili*, ex qua plena obligatio, & actio quoque oritur. *Vid. notata supra ad rubr. tertiam b. numeri.*

Sive non oriatur, ut in plena, & firma pollicitatione] ,, Immo obligatio, quæ ex pollicitatione est, nullibi vocatur *naturalis*, sed ea ex solo jure civili nascitur. *Vid. l.* 2, *c.* 11, §. 3.

Et qua non debentur, ait, venire benignitatis nomine] ,, Optime Maimonides ea, quæ virtutis sunt, hic a debito juris distinguit.

Quæ debentur ex jure stricte sumto] ,, Jus stricte sumtum Auctori est jus naturæ sociale.

Judicium Hebræis vocari] ,, Quia instituta actione coram judice res debita vindicari potest.

Quæ ex honestate, justitiam] ,, Justitia Hebræis aliquando sumitur pro *judicio*, uti probavit Joh. Coccejus *in Lex. Hebr. voce* צרקה; aliqoando etiam pro *æquitate*, seu pro eo, quod virtutis, & perfectionis est. Auctor justitiam posteriori sensu refert ad jus naturæ laxius: *Vid. supr. l.* 1, *c.* 1, §. 9, *n.* 2.

Ἔλεος] ,, Ab ἐλεέω misereor.

Κρίσις] ,, A κρίνω, judico, damno, culpo.

Πίστιν] ,, Vox hæc in genere fidem significat. *Vid. l.* 2, *c.* 23, §. 2.

Δικαιοσύνη] ,, Justitia

Κρίσις *pro eo, quod stricte debetur*] ,, Est enim, uti diximus, a κρίνω, i. e. judico, condemno, &c.

Civiliter quoque ex actu suo obligari, dici 2
quis potest] ,, JCti Romani triplici sensu *obligationem civilem* sumserunt: 1°. si obligatio procedit ex solo jore civili, ut in pollicitatione, &c. Hinc notanter JCtus in *l.* 2, §. 1, *ff. de pollicit.* ait: *& ideo illud est constitutum, ut si ob bonorem pollicitatio facta fuerit, quasi debitum exigatur.* 2°. Si & jure naturali, & jure civili, actio inde datur: ut in *L.* 1, *pr.* §. 1, *Novat. L.* 59, *ff. Cond. indeb. l.* 10, *ff. Obl. act.* Hinc postquam JCtus in *l.* 7. *pr. ff. pact.* dixerat, juris gentium conventiones quasdam actiones parere, in §. 2, sequenti ait, inde nasci obligationem civilem. 3°. Si actio saltem ex negotio datur, sed nulli sont effectus debiti. Uti si actio, quæ competit, perpetua exceptione tollitur; quæ obligatio speciatim *civilis* dicitur. *Vid. jus meum controvers. L.* 2, *tit.* 14, *q.* 39. Conf. *supr. notata ad rubr. tertiam num.* 1.

Non ex mero jure naturali, sed ex jure civili] ,, Ut in pollicitatione *Vid. not. præc. & not. tert. num.* 1.

Vel

Vel ex utroque] „ Si & natura obligatur , „ & actio jure civili inde datur. *Vid. dd. nn.*

Aut eo sensu , ut in foro actio inde detur] „ Si obligatio exceptione perpetua eliditur; „ quod fit per exceptionem SCti Macedonia- „ ni , & Vellejani &c. *Vid. dd. nn.*

Dicimus ergo , ex promisso , & contractu regis , quem cum subditis init , nasci veram ; ac propriam obligationem] „ Quæ actionem „ quoque producit.

Quæ jus det ipsis subditis] „ Adeoque & jus „ petendi , ac exigendi a principe. *Vasq.* „ *Controv.* 3 , *l.* 1 , *n.* 1.

Ea enim est promissorum , & contractuum natura] „ Nam Rex voluntate sua jus in al- „ terum transfert , quod ei ex naturæ regu- „ la tribuere tenetur.

Etiam inter Deum , & homines] „ Quo „ sensu id verum sit , vidimus supra *L.* 1 , „ *c.* 1 , §. 10 , *n.* 5. & *L.* 2 , *c.* 11 , §. 4.

Quod si tales sint actus , qui a rege , sed ut a quovis alio , fiant] „ Adeoque qui a re- „ ge fiunt ut parte communitatis , *L.* 2 , „ *c.* 4 , §. 12 : ut cœtus illius membro. „ *Vid. supr.* §. 5. & *l.* 2 , *c.* 20 , §. 22 , „ *n.* 1. & *c.* 11 , §. 5 , *n.* 3.

Etiam civiles leges in eo valebunt] „ Prin- „ ceps enim hactenus privatus est , & priva- „ torum jure utitur , ac communem legum „ regulam sequitur. *Vid. supr.* §. 2 , *n.* 2.

Sin actus sit regis , qua regis] „ *Vid. supr.* „ §. 1 , *n.* 2. §. 2. & *c.* 11 , §. 5 , *n.* 3. „ i. e. Quatenus personam , ac auctoritatem „ civitatis sustinet , *L.* 2 , *c.* 20 , §. 22 , „ *n.* 4 ; hactenus enim actus regis conside- „ rantur ut actus ipsius communitatis , *d.* „ §. 1 , *n.* 2 & §. 2 , *n.* 1 , & 2.

Ad eum leges civiles non pertinent] „ Res- „ publica enim sibi ipsi legem dicere nequit , „ *d. c.* 4 , §. 12 ; quia communitas se ipsa „ superior non est. *Vid. supr.* §. 1 , *n.* 1.

Quod discrimen a Vasquio non satis observatum est] „ Vasquius enim simpliciter sta- „ tuit , regem legibus suæ civitatis subesse. „ *L.* 1 , *contr.* 26 , *n.* 7. (excepto solo im- „ peratore. *Vid n.* 5.) quia ejus potestatem „ non esse constitutam , ait , ad suam , sed „ ad meram civium utilitatem.

Neque tamen eo minus ex utrovis actu nascetur obligatio] „ Sensus est , quod Rex æque „ obligetur ex actibus regiis , ac ex actibus „ privatis.

Nempe ut declaretur jus creditoris , sed conflictio sequi non poterit] „ Sensus est , jus qui- „ dem verum creditori inde acquiri , adeo- „ que regem naturaliter obligari ; at effectum „ nullum ex tali obligatione oriri : adeoque „ regem civiliter non obligari , quia execu- „ tio deficit , & rex se ipsum cogere nequit.

Ob statum eorum , quibuscum negotium est] „ Quia superiorem non habent , qui eos „ cogere possit.

Nam subditis cogere eum , cui sunt subditi , non licet] „ Auctor id intelligit de jure gen- „ tium voluntario : nam jure naturæ cuique „ jus esse exigendi debitum etiam vi privata , „ alibi docuit. *Vid. L.* 1 , *c.* 4 , § 2.

Sed æqualibus in æquales id jus est a natura] „ Quod systema exposuimus , & refutavimus „ in *Dissert. Proœm. I* , *c.* 3 , §. 5. & *Dissert.* „ *VIII* , *c.* 2.

Superioribus in subditos etiam ex lege] „ Institutis enim demum societatibus , seu „ civitatibus , potestatem cogendi aliorum , „ & superiorum arbitrio , ait , esse delatam , „ idque Deum approbasse. *L.* 1 , *c.* 4 , §. 4.

Ad §. VII.

Sed *hoc quoque sciendum est*] Statim examinabimus hanc quæstionem : *an Princeps jus subditis quæsitum ex plenitudine potestatis auferre possit ?* Nos in genere eam negamus, quia principes constituti sunt ad tuendum jus , non ad illud dissolvendum. Duo autem excipiuntur casus : 1. si subditis in pœnam auferatur ; nam ex injuria tunc tenentur : 2 ob utilitatem publicam , idque ex obligatione , qua cives ad ea , quæ ad salutem publicam pertinent , contribuere tenentur.

Duplici modo] „ Vide supra *c.* 12 , §. 20 , „ *n.* 3 , ubi id dominio eminenti tribuit. *Add.* „ *l.* 1 , *c.* 1 , §. 6 , & *c.* 3 , §. 6 , *n.* 2. „ & *Vasq. l.* 1 , *c.* 26 , *n.* 17.

Aut in pœnam] „ Vide *l.* 2 , *c.* 20 , §. 23.

Aut ex vi supereminentis dominii] „ Quid „ sit dominium supereminens , & an prin- „ ceps vi hujus dominii jus quæsitum subditis „ auferre possit , statim examinabimus. *Vid.* „ *ad pr.* §. *seq.*

Primum requiritur utilitas publica] „ At „ tunc non vi supereminentis dominii , sed „ vi legitimi imperii subditis jus quæsitum „ aufertur.

Compensatio fiat ei , qui suum amisit , ex communi] Si proinde Princeps diruit ædes suburbanas tempore obsidionis ad defendendam civitatem , si in agris privatorum fortalitium exstruit , &c , æquum est , ut dam-

num hoc communiter feratur, quia communiter interest: & cives tenentur rem publicam defendere communi sumtu, & opera. Si proinde unus solus tribuit, a reliquis repetere potest. Alia quæstio est, an omnes æqualiter teneantur, an tantum pro rata patrimonii? Posterius verum est in actibus dividuis, prius in individuis, ut in defensione, quæ unicuique in solidum incumbit. *Vid. l. 1, c. 5.*

Ita & in jure, quod ex promisso, aut contractu quæritur] „ Ut scilicet Princeps vel „ in pœnam, vel ob utilitatem publicam, „ pacta jure naturæ valida irrita facere possit. „ Ita enim Jus Romanum in pœnam pacta „ vi, metuque inita, item de re litigiosa „ &c, irrita reddit; & ob utilitatem publicam constituit, ne pacta a minore, filiof. „ & muliere inita effectum habeant, &c. „ *Vasq. ill. contr. l. 1, c. 5, n. 15, & 16.*

Ad §. VIII.

Quærit hic Auctor, an regula illa, *quod Princeps jura subditis quæsita auferre non possit*, tantum pertineat ad jura quæsita a natura, an etiam ad jura ex legibus civilibus quæsita? & bene respondet, Principem nec jura legibus civilibus quæsita subditis auferre posse. Nam hæc lex naturæ est, ne jus quæsitum auferatur; sive illud quæsitum sit a natura, sive ex lege superioris: princeps enim de alieno disponeret, eoque injuriam faceret, quam reparare tenetur.

Additio.

„ Late hanc quæstionem examinavi in *jure* „ meo *Controverso*, *L. 1, t. 4, q. 11.* „ *& tit. de Re jud. q. 10*, quæ hic censeri meretur.

Mirum est, quam vulgo jactetur brocardicum illud, Principem vi plenitudinis potestatis, durch einen Macht-Spruch, *jura subditis quæsita intervertere posse. At refellitur hoc figmentum bis solidissimis rationibus.*

I. *Vel excedit illa plenitudo potestatis manifeste fines justi imperii, & erit injuria; vel est intra ejus fines, & tum idem erit, ac imperium. Uti ergo vi imperii jura subditis quæsita tolli non possunt, ita nec ex plenitudine potestatis, quæ iisdem, quibus imperium, finibus continetur.*

II. *Sed & certum est, juris tuendi causa constituta esse imperia, & unicam, ac solum introducendi imperii rationem in eo positam esse, ut homines juribus suis a divino rerum Creatore concessis tranquille uti queant.* B. Par. Disp. de Imp in par. §. 2. & Disp. de sum. pot. §. 1. *Conf.* caus. 23, q. 5, c. 39 Aug. Ep. 54. *Tota hæc imperii ratio interverteretur, si Principi pro lubitu in populum grassandi, juraque singulis quæsita auferendi, facultas concederetur.*

III. *Hoc enim modo non differrent dominium, & imperium, quæ tamen maxime diversa sunt.* L. 215, de V. S. *Nam dominium est 1°. domini causa, & ad ejus commodum pertinet; unde is 2°. abuti dominio potest.* L. 21, C. Mand. *3°. Omnia dominus sibi acquirit, suoque nomine agit: sed & 4°. alienat &c. Omnia secus se habent circa imperia, utpote quæ 1. sunt subditorum, non regnantis causa constituta. Princeps enim ideo est constitutus, ut justitiam æqua lance distribuat. Indeque 2. imperium omnem abusum excludit. Sed & 3. Princeps non sibi, sed reipublicæ acquirit, ejusque nomine agit. Unde 4. non alienare potest bona reipublicæ, quia ita non administraret, sed perderet &c. Tota, inquam, hæc distinctio cessaret, si ex plenitudine potestatis Princeps jus quæsitum subditis auferre, adeoque de eorum bonis, & juribus, pro lubitu disponere posset: quin desineret esse imperium, & fieret res privata. Vid.* optime hac de re differentem Illustr. Virum Dn. Stiglitzium, a secretioribus Polonorum regi consiliis, itinerum meorum olim socium amantissimum, in Disp. de Immut. juris primog. c. 3, §. 13.

Hinc IV. *constat, Principem res judicatas evertere non posse; nam partibus jus quæsitum est ex consensu, adeoque ex naturali quoque ratione: partes enim judicem adeuntes, in ejus sententiam, & quod ei stare velint, compromittunt.* L. 3, §. 11, ff. de Pecul. l. 11, §. 1, ff. de Novat. & late Dn. Par. in Disp. de vero debit. sent. abs. Sect. 3, §. 2, & seq. *Unde 2. nec naturale debitum post rem judicatam superest, licet injuria judicis reus absolutus fuerit*, arg. l. 13, Quib. mod. pign. solv. dict. Disp. Sect. 3, per tot. *Hinc 3. Imperatores si leges ad casus præteritos extendunt, excipere solent transactiones, & judicata*, L. un. C. de Contr. emt.

Atque ita Facultas Viadrina in causa quadam maximi momenti respondit anno 1702. *mense Decembr. Sed & Augustissimus Rex in causa* Rommer, contra Rommern, *ubi Commissarius judicatum sustulit, factum hoc in rescripto ad Regimen Halberstadiense transmisso improbavit.* Sam

Sane V. *jus quæsitum auferre ipsa natura prohibet. Jus enim nostrum sine facto nostro auferri nobis non posse, ipsius naturæ regula est, tradita quoque in* L. 11, ff. de Reg. Jur. *At juri naturæ etiam Princeps obligatur*, §. p. Inst. de N. & G.

Unde VI. *ipsi Imperatores ajunt, nec Imperiali rescripto jus quæsitum cuiquam subverti posse*, L. f. C. Si cont. jus l. 16, C. de Transact. l. 20, C. eod. *morisque non esse Principis, in cujusquam injuriam beneficium tribuere.* L. 4, c. de Emanc. *Et semper ita fieri debere interpretationem, ut sine injuria, & præjudicio tertii intelligatur.* L. 2, §. 10, & 16, ff. Ne quid in loc. publ. l. 40, ff de Adm. tut.

VII. *Ipsa summa potestas Principis est ex jure quæsito, & ex dispositione populi: si vero jura quæsita ita tolli possent, ipsa Majestas Principis tuta, atque secura non esset.*

Merito ergo VIII. *illud figmentum plenitudinis potestatis a Dd. rejicitur*, Carpz. P. I, dec. 78, n. 10, ibique late Dd. Dn. Par. J. publ. c. 20, §. 39. & Idem in Disp. de Imp. in par. §. 7, seq.

O b s t. 1. *quod tamen Princeps ex utilitate publica multa, etiam contra rationem naturalem, statuere possit.*

R e s p. *illa non statuit vi plenitudinis potestatis, sed vi legitimi imperii; neque tunc contra rationem naturalem statuit, sed secundum eam: hoc enim ipsa ratio naturalis suadet, quod ingruente necessitate reipublicæ etiam jus quæsitum subditis auferri possit.* (Grot. h.)

O b s t. 2. *quod ipsi Status, tam Evangelici, quam Pontificii, illam plenitudinem potestatis agnoverint in Imperio nostro, dum sæpius soli Imperatori, ejusque decisioni, quædam reliquerunt*, d. disp. de Imp. in par. §. 8. *Sed* ibidem

R e s p o n d e t u r, *illud ex ultronea remissione Statuum contigisse, qui tamen omnino etiam illos casus Imperatori relictos expresse ratihabuerint: uti verba allegantur* d. disp. §. 9. *Sed & species ibi proposita, & arbitrio Imperatoris relicta, nunquam pro lege valuit; lis enim duravit, & plene demum quoad singulos articulos, utriusque partis consensu, in pace religiosa*, & R. I. de an. 1555, §. 15, junct. §. 144, *definita fuit*, d. disp. §. 10.

Regula hæc, quod Princeps jus subditis quæsitum auferre non possit, *vera est, non tantum de jure quæsito a natura, sed & de jure quæsito ex legibus civilibus. Nam posita lege, jus semel subditis quæsitum est ex consensu, & voluntate principis legem constituentis, quod nec naturali ratione eis contraria voluntate auferre potest. Sane, subditus, qui auctoritate legis nixus quædam gessit, comparavit, vendit, &c, fide publica deciperetur, si actus illi juxta leges civiles gesti noviori lege nulli declarari possent.*

O b j. 1 *Quod Princeps pro lubitu mutare, & tollere legem possit* §. 11, Inst. J. N. G. & C.

R e s p. *Tollere in futurum potest, quia ratione futurorum non est jus quæsitum, sed quærendum. Ratione actuum præteritorum autem revocari lex, & retro tolli non potest, quia eatenus jus subditis quæsitum est ex ipsa voluntate Principis.*

O b j. 2. *Quod leges etiam ad casus præteritos extendi possint, adeoque jus quoque quæsitum noviori lege tolli potest.* L. 7, C. LL.

R e s p. *Verum hoc est si jus antiquum sit dubium; tunc enim Princeps illud interpretari, & hanc interpretationem etiam ad casus præteritos extendere potest, uti apparet ex* L. un. C de Contr. Jud. *ubi jus antiquum, quo Præsides provinciarum immobilia comparare prohibentur, extenditur ad Consiliarios, eorumque domesticos, & præterea ad emtiones earundem personarum, quæ fiunt per intermediam personam. Neque enim hactenus jus quæsitum subditis dici potest, quia licet verba legis antiquæ ad eos non pertinent, mens tamen legis, & identitas rationis eos prohibuisse videtur, idque princeps noviori lege non statuit, sed declarat: sed & nullum in jure extat exemplum, quo legem abrogatoriam ad casus præteritos extensam esse probari poterit, cum e contrario plurima exstent exempla, ubi nec interpretationes ad leges præteritas extenduntur.* Vid. Goth. ad L. 7, C. LL.

Cæterum regula præmissa, quod Princeps jus subditis sive ex lege naturæ, sive ex lege civili quæsitum, nec ex plenitudine potestatis auferre possit, varias patitur exceptiones. Nam merito

E x c i p i t u r 1. *casus necessitatis publicæ: quia hoc casu non ex plenitudine potestatis, sed vi legitimi Imperii, magistratus de juribus subditorum disponere potest; hoc enim ipsa naturalis ratio suadet, ut ingruente necessitate reipublicæ populus eam sanguine, & bonis defendere debeat.* Grot. de jur. bell. & pac. l 2, c. 14, §. 7. *Sed & in pœnam, vita, bona, aliaque jura delinquentibus auferri possunt.* Grot. d. l *Idque non tantum ex necessitate reipublicæ, sed præterea ex vi-*

caria illa Dei potestate, quam Principes in terris exercent.

E x c. 2. *Si jus quæsitum dubium est, & Princeps nova lege illud saltem interpretatur: hæc enim interpretatio etiam ad casus præteritos pertinet, & Princeps hactenus jus quæsitum non aufert, sed dubium circa illud ortum declarat.*

E x c. 5. *auferri quoque jus subditis potest, si illud non est quæsitum, sed quærendum. Nam hinc est* 1. *quod Princeps legem mutare in futurum possit, quia quoad casus futuros subditis non est jus quæsitum, sed quærendum. Hinc* 2. *est, quod restitutus ex indulgentia Principis recipiat patriam potestatem quoad actus futuros:* §. 1, Inst. Quib. mod. pat. pot. solv. junct. L. 13, §. 1, C. sent. pass. *Nam eatenus saltem filio jus quæsitum est, ut sit paterfamilias quamdiu ipsius pater deportatus est, non vero eatenus, ut Principi non liceret patrem restituere.*

Atque ex his principiis sponte jam fluit decisio quæstionis in curia Halberstadiensi ventilatæ: An scil. ille, qui criminis abolitionem impetravit, famaque restitutus est, ad opificiorum collegia iterum admitti debeat? Acriter id negavit collegium ex illa ratione, quod jus ex statuto, (quod infames excludebat) collegio quæsitum esset, &c. Verum, distinctione totam rem componi posse, puto. Si enim infamia vera adest, & reus vel immediate a lege, vel per sententiam notatus est, tunc verum est, reum jus Collegii amittere, & hactenus collegio ex statutis, ipsa voluntate Principis munitis, jus quæsitum esse, quod contraria voluntate ipsi auferri nequit. Si tamen Princeps hujusmodi notatum famæ, & dignitati restituit, eumque ad opificiorum collegia admitti jubet, necessario quidem recipiendus erit, quia post restitutionem non amplius est infamis: at non retro jus collegii recipit, sed nova erit acquisitio; ultimum occupabit locum; L. 2, & pr. §. 1. decur. *salarium, commoda, & emolumenta eis, quibus semel cessere, non auferuntur;* arg. l. 7, C. sent. pass. *omniaque præstare debebit, ac si nunquam in collegio fuisset:* arg. d. l. 2, §. 1, in f. *Si vero infamia demum ex legit condemnatione sequitur, ut in viro adultero,* l. 43, §. Rit. nupt. l. 2, §. 3, His qui not. inf. *& in reis reliquorum criminum publicorum,* Laut. p. 62; *tunc abolito crimine, nec secuta sententia, reus non amittit jus collegii: quia jus quæsitum collegio non est ante sententiam. Cum ergo reus non sit infamis, excludi a collegiis non potest.*

Atque hinc collegium eum, qui adulterii accusatus fuit, & criminis abolitionem impetravit, recipere, eique omnia emolumenta retro præstare coactum est in causa W. *contra* Schmiede-Gulde, *& in causa P. contra Capt SS. B. & M.*

Neque ullo modo hic admittenda est distinctio] „ Idem repetit Auctor *L.* 3, *c.* 20, „ §. 9.

Et ejus, quod venit ex lege civili] „ Quasi „ posterius privato a rege auferri possit, non „ prius: quod late examinavit *Vasq. ill.* „ *contr. l.* 1, *c.* 5, *n.* 16, *& late seq.*

Nam in utrumvis par jus est regis] „ Utrum„ que jus alienum est, adeoque extra facul„ tatem principis.

Nec hoc magis, quam illud, sine causa tolli potest] „ Injuriam ergo facit princeps, „ qui jus, quod ex lege publica, adeoque „ ipsius voluntate alii quæsitum est, aufert.

Id ne sine causa ei auferatur, juris est naturalis] „ *Vid. l.* 2, *c.* 10, § 1, *n.* 5. „ Juris enim naturalis prima regula est, *suum* „ *cuique tribuere*: i. e. nemini jus legitime „ quæsitum auferre.

Tenetur reparare damnum] „ Tenetur enim „ jus suum cuique tribuere. Quid si nolit? „ Resp. cogi non potest; at tunc jus non de„ ficit, sed executio. *Vid.* §. 6, *in fin.*

Facit enim contra verum jus subditi] „ Adeoque peccat contra regulam naturæ, „ quæ jubet, *jus suum cuique tribuere.*

Quod jus exterorum supereminenti dominio nullo modo subest] „ Princeps ergo extraneo „ jus quæsitum nec *in pœnam* auferre potest, „ quia jus puniendi eum non habet, nec su„ perior est intuitu extranei: neque ob *uti*„ *litatem publicam*, quia cives saltem, non „ extranei, salutem civitatis promovere te„ nentur.

Hoc est, qui nulla ratione subditi sunt] „ Nam extraneus quoque subditus esse potest „ quoad certum actum, si scilicet in aliero „ territorio contrahit, vel delinquit: *Vid.* „ *supr. l.* 1, *c.* 3. vel ratione rei sitæ.

Nam de pœna infra videbimus] „ Auctor „ enim jus puniendi æqualibus in æquales, „ etiam extraneos, competere, putat. *Vid.* „ §. 6, *n.* 2, & infra *c.* 20, §. 3. Ubi „ Paradoxon hoc refutabimus.

Subditorum autem jus ei dominio] „ I. e. „ Supereminenti, vel rectius, legitimo im„ perio.

Quatenus publica utilitas desiderat] „ Nam „ civium

„ civium officium natura est, tueri rempublicam, ejusque utilitatem adjuvare. In dubio autem judicium principis, non privatorum esse, quid utilitati publicæ conveniat, diximus supra *L.* 1, *c.* 4.

Ad §. IX.

Ex *his, quæ diximus, & hoc apparet*] Quæritur, *an contractus regum sint leges*? Negatur. Nam leges feruntur a solo rege, ut superiore, in cives tanquam inferiores, non requisito eorum consensu; cum contractus non nisi mutuo consensu fiant, & hactenus non sit superior, vel inferior, sed contrahentes sint æquales.

At sensu maxime improprio, contractus non tantum regum, sed & privatorum, leges dicuntur. *L.* 7, §. 5, *pact. l.* 20, *pact. dot. Tot. tit. de lege commissoria.* Quia quilibet rei suæ, vel juri suo *legem* dicit: uti igitur quisque rei suæ legem dixit, ita jus est. Unde pacta contractibus adjecta *leges* dicuntur, *d. l.* 7; & lex commissoria nihil aliud est, quam pactum contractui pigneratitio adjectum, *d. tit.* Cæterum differentiam inter obligationes, quæ ex imperio, & eas, quæ ex pacto veniunt, late explicavi *in Disp. de Imp. in par.* §. 13, *& seq.*

Quam falsum sit quod quidam tradunt, contractus regum leges esse] „ Doctores apud Bodinum *de republ. l.* 1, *c.* 8, *p. m.* 113.

Nam ex legibus nemini jus adversus regem nascitur] „ Rex enim legem ferendo nihil promittit, nedum se obligat, adeoque nullum jus in alium transfert, unde ipse teneatur.

Ideo si eas revocet, nemini facit injuriam] „ Nam suo jure utitur; ea enim legis civilis natura est, ut pro lubitu ab imperante mutari possit: quia a sola voluntate imperantis dependet.

Peccat tamen si sine justa causa id faciat] „ Nam uti leges non nisi ad utilitatem publicam ferre, ita & latas non nisi ex utilitate publica mutare potest. At an utile sit, arbitrium est principis.

At ex promissis, & contractibus jus nascitur] „ Ex utriusque scil. consensu.

Contractibus ligantur contrahentes tantum] „ Jus enim ibi oritur ex dispositione utriusque, adeoque tantum inter disponentes.

Legibus subditi omnes] „ Regulariter quidem id verum est; at possunt tamen esse leges, quæ certos saltem homines obligant.

Possunt tamen quædam esse mixta ex contractibus, & legibus] „ At duæ tunc in hoc negotio distinctæ sunt causæ. Valet enim negotium tanquam contractus inter contrahentes; at quia rex quoque vult a subditis illud observari, ratione subditorum lex est. Ita pax Osnabrugensis valet ut contractus inter principes contrahentes, i. e. inter Imperatorem, & Status imperii: inter subditus vero Imperii valet ut lex, & sanctio pragmatica, quia ejus observantia ab Imperatore, & Statibus, & eis injuncta est.

Aut cum publicano factus] „ Contractus tunc est respectu publicani, cui reditus publici locantur: subditi autem tenentur publicano reditus illos solvere, non vi contractus, sed ex lege superioris, vi cujus subditi tenentur conferre ad onera imperii sustinenda vel principi, vel ejus mandatario.

Qui simul pro lege publicatur] „ Notificatur, nimirum, subditis, publicano onera præstanda esse.

Quatenus ei insunt quæ subditis observanda sunt] „ i. e. quatenus publicano tales reditus locantur, qui a subditis præstari debent.

Ad §. X.

Sequitur jam tertia pars hujus capitis (Vid. supr. §. 1, pr.) *quid, scilicet, regi liceat circa actus successoris?* Ubi notandum est, jure naturæ hæredes, & successores non teneri, nisi *ut possessores bonorum*, ex quibus defunctus debuit, adeoque non nisi quatenus defunctus plus habuit in bonis, & patrimonio suo. Unde simul apparet, regulam illam, *quod hæres repræsentet personam defuncti*, mere civilem esse.

Atque ex his jam constat ratio, cur fiscus quoque, acquirens hæreditatem vacuam, ad æs alienum teneatur, & ad onera præstanda, quæ hæreditati inhærent; quia bona defuncti sunt obligata, quæ non intelliguntur nisi deducto ære alieno. *Vid. Disp. nostra de bonis vacantibus.* Sed & porro si hæres vendit suam hæreditatem, æs alienum ipso naturæ jure in emtorem transfertur.

Cum vero rex duplex habeat patrimonium, publicum, & privatum: adeoque & duplicia bona, tum quæ ad rem publicam pertinent, ut bona coronæ, domania, &c, tum quæ titulo privato principi quæsita, ei-

quæ

que propria sunt; duplicem quoque rex habet successorem, alium, qui in imperio, & juribus publicis succedit, alium, qui in jura privata. Hinc 1. bona publica ad solum successorem in imperio pertinent; privata ad quemlibet hæredem, etiam non successorem. Ille 2. ad æs alienum tenetur, quod intra fines legitimæ administrationis contractum est; hic ad omne æs alienum, quod ad usus privatos quocunque modo contractum est. Si dubitatur, an intra fines administrationis contractum sit, successor tenetur, quia in dubio judicium est defuncti. An vero, & quatenus princeps ex fœdere antecessoris teneatur, explicabimus *Cap. seq.* §. 15. Si igitur 3. successor in imperio fratres habeat, ille solus æs alienum publicum solvit; privatum vero pro rata saltem, quatenus in bona succedit.

Additio.

„ De obligatione successorum ex promisso „ defuncti *Vid. Dissert. proœm. XII*, §. 409, „ *n.* 5. & *B. Par. Exercit. Curios. Vol.* 1, „ *fol.* 848. Hic obiter notamus 1°. Filium „ successorem quoque teneri ultra patrimo„ nium defuncti, quia in genere familiam „ continuat. Adeoque 2°. regulam, *quod* „ *hæres repræsentet personam defuncti*, ha„ ctenus naturalem esse. *Vid. Diss. Proœm.* „ *XII.* §. 278. *seq. pag.* 3°. Quæ de duplici „ patrimonio B. Parens disserit, latius a no„ bis explicata invenies *supra l.* 2, *c.* 6, §. 11.

Sintne omnium simul bonorum hæredes] „ Quales jure naturæ sunt soli liberi.

Ut qui regnum, quod in patrimonio est, testamento, vel ab intestato, accipiunt], Re„ gem nunquam in patrimonio habere re„ gnum, passim probavimus.

Testamento] „ Vid. *supra l.* 2, *c.* 6, „ §. 3, *seq.*

Ab intestato] „ Vide *supra l.* 2, *c.* 7, „ §. 12, *seq.*

An successores regni duntaxat] „ Quod „ scilicet non simul est in patrimonio.

Puta, ex nova electione] „ Quia noviter „ electus non succedit in hæreditatem, seu „ patrimonium defuncti.

Aut ex præscripto] „ I. e. lege regni, & „ delatione populi. *Gronov. h.*

Sive imitatione quadam vulgaris hæreditatis], Uti si familiæ defertur hæreditas. *Vid.* „ *l.* 2, *c.* 7, §. 19.

Sive aliter] „ Uti si successio obtinet feu„ dalis, & linealis; *d. c.* 7, §. 21, *seq.* vel „ si specialis modus succedendi ex voluntate „ populi est definitus, *ibid.* §. 24.

Aut vero mixto jure succedentes] „ Scili„ cet, partim jure hæreditario, partim jure „ successionis, vel, ut ipse Auctor §. *seq.* „ *n.* 1, rem explicat, partim in bona, in „ jus regni autem in solidum.

Nam qui bonorum omnium, ita ut regni hæredes sunt, quin promissis teneantur], Ta„ les reges non dari, jam diximus. Regnum „ nunquam in patrimonio regis est; adeoque „ successor nunquam ex hac ratione tenetur. „ Sed dicendum est, omnem successorem te„ neri ad æs alienum in utilitatem reipublicæ „ contractum, quia patrimonio publico id „ cohæret, quod cum suo onere ad successo„ rem quemcunque transit. Atque ex hac ra„ tione asseruimus, regem, seu populum, „ qui civitatem desertam occupat, teneri ad „ æs alienum prioris populi. *Vid. L.* 2, *c.* 9, „ §. 8. *Conf.* §. *seq.*

Pro debitis enim etiam personalibus bona defuncti ut obligata sint, ipsi rerum dominio coævum est] „ Auctor dominium facto gen„ tium demum introductum esse, passim do„ cet: ac obligationem, quæ ex dominio „ oritur, ex societate aliqua, quæ introdu„ cto dominio inter dominos contrahitur, de„ ducit, & ex cautum esse, fingit, ut qui „ rem alienam in sua habet potestate, eam do„ mino reddere teneatur. *Vid l.* 2, *c.* 10, „ §. 1, *n.* 2, & 4. Atque huic societati tri„ buit jus illud, quod possessor bonorum de„ functi obligetur ex ejus patrimonio.

„ At dominia immediate a natura, non ve„ ro ex ficta quadam divisione, aut tacite in„ dulta occupatione orta esse, alibi probavi„ mus. Sed & porro obligationem restituen„ di rem domino non ex societate aliqua, quæ „ introducto dominio inter dominos contra„ hatur, oriri, demonstravimus supra *c.* 10, „ §. 1, *n.* 2, & 4. Hinc sponte sequitur, „ male huic societati tribui, *quod possessor* „ *obligetur ex defuncti patrimonio.* Vera ratio, „ cur hæres teneatur ad onera defuncti, hæc „ est, quod hæres succedat in familiam, i. e. „ in omne jus defuncti, adeoque hactenus „ cum eo habeatur pro una persona. Quæ „ ratio locum habet etsi defunctus nihil in „ bonis habuerit.

Ad §. XI.

At *qui in jus regni duntaxat succedunt*] 1 „ Adeoque qui non sunt hæredes omnium bo„ norum, regnique simul patrimonialis; „ sed

„ sed qui ex voluntate saltem populi hæreditario jure in regno succedunt.

Aut partim in bona] „ Si scilicet plures „ sint defuncti regis hæredes, tunc primogenitus, qua hæres, pro rata saltem in bona „ privata succedit.

In jus regni vero in solidum] „ Jure „ primogenituræ.

Quatenus obligentur, tam dignum est quæri] Diximus, Principem duplicia habere bona: alia *publica* regni, alia *privata*. In *illis* solus primogenitus succedit, adeoque & solus onera illis bonis publicis cohærentia fert; in *his* omnes defuncti liberi, filii, & fœminæ succedunt: adeoque rex qua hæres tantum pro ea parte tenetur, qua bona ad eum transeunt.

Directe, hoc est ἀμέσως, hos successores regni, qua tales, non obligari, satis manifestum est] „ Recte observavit Pufendorfius, „ nec Solomonem, nec Davidem male fecisse. David enim non præcepit filio, ut „ ipse Simei ob delictum plecteret (nam ju„raverat ei quod mori non deberet, *II. Sam.* „ *c.* 19, *v.* 19); sed consilium ei dedit, „ ne patiatur innoxium, idque sapientiæ fi„lii reliquit, qui mortuo patre injunxit Si„mei, ut Hierosolymis sub oculis regis ha„bitaret, nec rivum Cedron transiret. Ve„rum, divina providentia ita disposuit, ut „ leges tam faciles, abs sese quoque appro„batas, violaret, ut justa foret occasio con„digno nequam hominem exitio tradendi. „ *Pufend. J. N. Lib. VIII, c. X, §.* 3.

Quia jus non accipiunt ab eo, qui proxime decessit, sed a populo] „ Adeoque ex pacto „ antecessoris, utpote tertii, successor obli„gari nequit.

Sive ea successio propius accedat ad jus hæreditatum vulgarium] „ Uti in successione co„gnatica. *Vid. supr. c.* 7, §. 22.

Sive absit longius] „ Uti in successione „ agnatica, & lineali, *ibid.* §. 23.

2 Ἐμμέσως] „ i. e. Per indirectum.

Per interpositam civitatem obligantur] „ Etsi igitur successor non teneatur ex con„sensu suo, nam cum eo pactum non inter„cessit; tamen tenetur ideo, quia antecessor intra fines legitimæ administrationis „ promisit ad utilitatem, & necessitatem „ regni. Cum igitur regnum transit ad successorem, transit cum suo onere; & hactenus „ successor aliquid alieni tenet, quod ex ge„nerali regula justitiæ tribuere debet ei, „ cui id deest.

„ Diximus autem, in dubio judicium esse „ antecessoris, an utilitati reipublicæ con„ducat, an non. Adeoque successor ex tali „ debito ab antecessore contracto semper te„netur, donec probetur, in detrimentum „ regni contractum esse.

Cœtus &c. jus habet se obligandi per se] „ Sensus est, populum ipsum se obligare, „ adeoque & eum jure populi contrahere pos„se, qui populum repræsentat, & in quem „ populus omne jus suum transtulit.

Aut per majorem sui partem] „ Major „ enim pars rationem integri habet, *l.* 2, „ *c.* 5, §. 17.

Tum expresse] „ Nimirum, obligatio„nem approbando in comitiis &c.

Tum per consequentiam necessariam, puta, imperium transferendo] „ Vi hujus imperii „ Regi facultas administrandi competit: pars „ autem administrationis est, in utilitatem „ rei publicæ debitum contrahere.

Nam in moralibus, qui dat finem, dat ea, quæ ad finem perducunt] „ Explicavimus „ hanc regulam in *not. ad proleg.* & *l.* 2, „ *c.* 5, §. 24, *n.* 2. *item c.* 7, §. 2, *n.* 1. „ Sane, concesso jure, omnia ea sequuntur, „ sine quibus jus illud exerceri nequit. *Posit.* „ *J. G. IV, n.* 4. Adeoque qui concedit „ generalem facultatem administrandi, con„cedit quoque facultatem debita contra„hendi.

AD §. XII.

NON *tamen in infinitum*] Adeoque successor tunc demum ex promissione antecessoris obligatur, si ut administrator promittit, i. e. in utilitatem reipublicæ: sæpius autem dictum est, judicium, an utile sit, in dubio esse administratoris. 1

Neque enim obligandi infinita potestas ad exercendum imperium necessaria est] „ I. e. „ non promiscue Imperans de imperio dispo„nere potest.

Ut nec ad tutelam, aut curationem] „ *Vid.* „ *l.* 12, *ff. de curat.*

Sed quatenus ejus potestatis natura exigit] „ Natura autem imperii in tuendo singulo„rum, & totius reipublicæ jure consistit; „ ideo enim regi delatum est imperium, *d.* „ *l.* 12.

Tutor domini loco habetur, inquit Julia„*nus, cum rem administrat non cum pu*„*pillum spoliat*] „ Regula hæc exstat in *L.*

„ 7, §. 3, *ff. pro emtore.* Hinc etiam dolus „ tutoris nec nocet, nec prodest pupillo, „ *l.* 3, *pr. Quand. ex fact. l.* 13, §. 7, *act.* „ *emt.* Quod vero pupillo electio competat, „ an læsus, etiam culpa tutoris, restitui, „ an contra tutorem agere velit, jure Codi- „ cis demum constitutum est. *L. f. & t. t.* „ *C. Si tut. vel cur. interv.*

Non prodesse tantum, sed & obesse] „ Scilicet, intra fines administrationis. Atque „ hinc transactio cum administratoribus inita „ non valet, si jure debitum ambitiose re- „ missum est. *L.* 12, *c. transact.*

Ut tum demum ratus sit habendus actus, si utiliter gestus est] „ In actione negotiorum „ gestorum verum est, non teneri eum, „ cujus negotia gesta sunt, nisi id utiliter „ factum, & ex gestione ea aliquid ad do- „ minum negotii pervenerit; tunc enim plus „ suo habet, quod ei, qui minus suo habet, „ restituere tenetur.

„ At in Principe sufficit, eum probabilem „ habuisse rationem. *Vid.* §. 12, *n.* 2.

Ipsi reipublicæ esset periculosum] „ Nemo „ enim cum principe contracturus esset.

Quare nec sensisse hoc credendus est populus cum imperium detulit] „ Hæc voluntatis „ conjectura nihil operatur, nec jus dat; „ quis enim judicare deberet, an populus „ tempore delationis id senserit, an non? „ Vera ratio est, quod populus generalem „ administrationem detulerit Principi, eoque „ in genere facultatem contrahendi concesse- „ rit. Sane, contrahentis non est, inquire- „ re, an negotium utile sit reipublicæ, an „ non, nisi notorie in detrimentum reipu- „ blicæ vergat. *Vid. not. ab hac secundam.*

In re dubia] „ Ibi enim judicium est ad- „ ministratoris.

Non si indubitate id, quod deberi possit, remissum sit] „ Si id notorium sit, & ipsi „ contrahenti de eo constet, vel constare de- „ beat, certum est, jus ei ex tali promisso „ non nasci; quia contrahens scire debet, „ administratorem non habere facultatem per- „ dendi, seu alienandi.

Idem ad nostram de populo toto quæstionem referri debet] „ Ita ut populus quoque, & „ successor obligetur ex contractu Principis „ antecessoris: modo non notorie in detri- „ mentum reipublicæ vergat.

Sed servata proportione] „ Latius enim „ longe patet administratio Principis, ac ad- „ ministratoris civitatis. Unde judicium quo- „ que de utilitate populi latius se extendit; „ & si successor allegat, notorie in detri- „ mentum reipublicæ promissum esse, id ab „ allegante probari, ac si inter partes, quæ „ superiorem non habent, de ea lis sit, bello „ id decidi debet.

Leges non quævis] „ Immo omnes obli- „ gant, præter eas, quæ aliquid contra jus „ naturæ, vel divinum, statuunt.

Quod illicitum est] „ Scilicet natura, vel „ præcepto divino: nam Princeps ille hacte- „ nus subditus est.

Esse quædam evidenter stulta, atque absurda] „ Si Princeps id velit, omnino tene- „ tur populus. Huc pertinet lex, quam Ca- „ ligula meditatus est de Senatorio honore ex- „ hibendo equo, &c. *Dio in Caligula. Suet.* „ *in Calig. c.* 53.

Sic & contractus] „ Mala hæc est illatio „ a legibus ad contractus. Nam leges stultæ „ obligant saltem populum quamdiu princeps „ vult, & quamdiu successor eas non mutat: „ sed contractus stulti obligant & populum, „ & successorem in perpetuum, quamdiu „ non *notorie* de detrimento reipublicæ con- „ stat.

Si probabilem habeant rationem] „ Re- „ ctius: quoties non *notorie* in detrimentum „ reipublicæ tendunt.

Quod in dubio ob regentium auctoritatem præsumi debet] „ Populus enim omne suum „ judicium in principem transtulit, quod in „ dubio tamdiu valet, donec *notorie* con- „ stet, rempublicam inde detrimentum ca- „ pere.

De exitu modica, aut immodica læsionis] „ Nam nec immodica læsio irritum reddit con- „ tractum Principis, si intra fines administra- „ tionis contraxerit; ut in dubio factum præ- „ sumitur.

Non enim exitus hac in re] „ i. e. Even- „ tus, seu læsio.

Sed probabilis ratio rei gerendæ] „ Cujus „ judicium, & arbitrium est penes Principem.

Quæ si adsit] „ Uti semper adest vi illius „ arbitrii, quod populus in principem con- „ tulit, nisi notorie detrimentum appareat.

Si quo casu sui juris esse inceperit] „ Mor- „ tuo scilicet contrahente si regnum est ele- „ ctivum, vel exstincta ejus familia.

Et successores ut populi capita] „ Succes- „ sor enim jure populi utitur, uti antecessor.

Obligaretur is, qui postea regnum plenissimo jure acciperet] „ Succedit enim in jura „ populi: quod Auctor late explicavit supra „ c. 9, §. 8, *n.* 3.

Lau-

3 *Laudatur Cæsar Titus hoc nomine*] „ Hic „ locus huc non pertinet; nam agitur de casu „ privilegii (non de contractu), quod successor revocare noluit: de quo §. *seq.*

Non aliter rata habuissent] „ Nec injuria; „ privilegia enim, quæ notorie in perniciem „ reipublicæ tendunt, revocari posse, certum est. *Vid.* §. *seq.*

Quæ neque dari, neque accipi, salva republica, poterant] „ Optime Vitellius thesin hanc defendit. Sane, Princeps facere „ non potest, ne respublica salva sit. At an „ in hypothesi vera illa ratio fuerit, alia „ quæstio est.

4 *Non ad damnum modo aliquod*] „ Quale „ Auctor ponit, scilicet, quod notorium est, „ adeoque ubi contractus excedit fines administrationis.

Sed ad perniciem publicam] „ Hactenus „ enim imperium regi delatum non est. *Vid.* „ *L.* 1, *c.* 4, §. 7.

In extensione ad illum casum fuisset injustus] „ Sensus est, etsi contractus ab initio „ justus, & licitus fuerit, si tamen postea „ incidat casus, quo contractus ille perniciem „ reipublicæ illaturus esset, negotium hoc „ retro nullum fieri; & merito: Nam omni „ negotio sua natura inest clausula, *rebus sic* „ *stantibus.*

„ Equidem intricata admodum est hujus „ materiæ tractatio, & difficile est determinare, quando res sic, vel aliter stet, adeoque quando mutatus status videatur. B. „ Parens *in disputatione de clausula rebus* „ *sic stantibus*, *cap.* 2. §. 1, *seq.* rem hoc „ modo explicat.

Uti status ille rerum ex innumeris circumstantiis componi, ita & innumeris variari potest. Atque in tanta varietate, & tot ambiguitatibus, difficile videtur accurate eum definire, ac propriis finibus ita coërcere, ut cujusque negotii status, & quando ille mutatus intelligatur, apparere queat; quod tamen probe definitum esse, plurimum interest.

Inprimis vero discernendum in genere est inter substantialia status, & ejus accidentia: neque dubitandum est, statum rei mutatum esse, cum ipsa, sine qua consistere nequit, substantia mutata est. Idque est quod infert antiqua illa regula: Tolli rem, vel negotium, cum incidit in casum, a quo incipere non potest. L. 3, §. fin. ff. de his, quæ pro non script. *Etsi regula directo in contrarium concepta sit in* L. 85, §. 1, ff. de R. J. Non esse novum, ut quæ semel utiliter constituta sunt, durent, licet ille casus extiterit, a quo initium capere non potuerunt. *Item in* L. 11, ff. de Judic. L. 11, ff. de Servit. L. 15, in fin. l. 16, ff. Ad l. Aquil. §. pen. Inst. de Noxal. act. §. 2, Inst. de Inut. stip. L. 43, §. f. ff. de Furt. *Adeo ut in decisionibus casuum quoque in contrarias invicem partes discesserint JCti veteres, in notissima specie, cum quis creditori suo, quod ei sub conditione debet, legat, & eo deinde vivo conditio existit, quo ipso utilitas omnis legati evanescit, æque, quin magis jam re abique legato quoque debita: cum enim legatum inutile ab initio valere nequeat, corruet quoque ex regula, si in eum casum postea deducatur; quod sentit Paulus in* L. 82, pr. ff. de legat. 2, *contra Papinianum in* L. 5, ff. ad l. Falc. *cujus sententiam, dissensu hoc allegato, & non Paulo modo, sed & regula ipsa contraria, rejectis, probat Justinianus in* §. 14, Inst. de Legat.

Istæ collisiones ut sedari possint, ex ipso rerum statu, ejusque præmissa distinctione, explicari potest. Illa enim quæ diximus, status substantialia, non sunt unius generis; alia enim sunt, quæ tantum ad causæ, vel negotii constitutionem, alia, quæ ad ejus quoque conservationem necessaria sunt.

Ita ad cujusque negotii constitutionem, non conservationem, requiritur saltem capacitas ejus conficiendi; atque ideo si quis postea in furorem incidat, surdus, mutus, prodigus fiat, &c, negotium initio utiliter gestum non tollitur: L. 6, §. 1. l. 18, pr. ff. qui test. fac. l. 16, §. f. ff. de Rit. nupt. l. 31, pr. ff. de Donat. l. 8, ff. de his, qui sui, vel. al. §. 1, Inst. Quib. non est perm. *hæc enim vitia solum personæ actum impediunt, cum facultas agendi mera sit qualitas actus, & personæ, atque ita tantum ad actum ipsum, non vero ad juris inde semel rite quæsiti conservationem requiritur. Etsi itaque postea casus talis incidat, semel utiliter gestum ideo non vitiabitur.* dd. ll.

At contra, non tantum ad agendum, sed & ad jus ex actu quæsitum retinendum, seu continuandum, requiritur capacitas res possidendi, dominiaque earum retinendi; illa enim non ad modum actus, sed ad omnem rei possessionem in perpetuum requiritur. Ita si vel agens desinat esse dominiorum capax, v. gr. capitis deminutione, vel res desinat esse in ejus commercio, quandocunque vitium illud supervenerit, negotium corruere, actumque irritum fieri, necesse est. Non enim de vitio

actus, vel negotii quæritur, sed de ipso jure possidendi, etiam ea, quæ legitime, & ex negotio valido quæsita fuere: adeoque si talis casus accidat, quo non modo negotium illud gerere nequit, sed & jura sua omnia ex validis quoque negotiis acquisita perdit, non potest non interire quoque jus illud, de quo quæritur, ex quocunque negotio quæsitum fuerit, & in quodcunque momentum casus ille inciderit. Necessario itaque negotium perinde tolli oportet, ac si initio vitium jam adfuisset.

Et de hoc casu valet omnino, & perpetua est regula illa d. l. 3, §. f. Irritum fieri negotium si incidat in casum, unde incipere non potest: *uti hanc distinctionem, ejusque rationem haud obscure innuit textus in* L. pen. §. fin. de Verb. obl. *Et hujusmodi casus sunt in* l. 6, §. 5, & seqq. ff. de Injust. rupt. irr. test. l. 83, §. 5, ff. de V. O. l. 8, l. 18, ff. qui test. fac. §. 3, & seqq. Inst. Quib. non est perm. l. pen. §. 7, ff. de Bon. poss. sec. tab. l. 43, §. fin. ff. de Furt. &c.

Huc pertinent quoque casus omnes, de quibus licite disponi non potuit. Talis itaque casus si incidat, intelligitur ille sub dispositione non comprehensus, sed perinde irrita fit in eum casum dispositio, ac si initio de eo facta fuisset. Ut si inter duorum populorum cives convenerit, ut ferrum, cotes, aliasve merces invicem venderent; deinde vero inter populos illos bellum exarserit, vel mercium illarum exportatio publice prohibita fuerit: conventio irrita fit, nec ex ea illi conveniri queunt, qui merces eas amplius non vendunt, uti si ab initio ille casus jam extitisset. Ita si princeps privilegia aliis concedat, existat vero casus, quo talia privilegia jure concedi nequeunt, revocari illa recte possunt.

Atque hæc de substantialibus statu rerum, de quorum mutatione, etsi & illa in omni jure publico, & privato versetur, maximumque, & late patentem usum habeat, minus operosi erimus, cum decisiones eorum ex cujusque negotii, ac causæ natura, atque substantia pendeant; quæ omnia exponere, *limites disputationis Academicæ immensum egredi constat.*

In iis vero, quæ non substantialia, sed accidentia sunt status rerum, duplex quæstio discriminanda est. Altera *ubi expressa lex dispositioni addita, ut in eodem statu, quo tunc sunt, omnia permaneant, vel restituantur:* altera, *ubi hoc additum non est, sed quæritur saltem, quousque in dispositionibus, & negotiis, intelligi debeat clausula:* **rebus sic stantibus.**

In casu prioris *quæstionis, scil.* clausula, rebus sic stantibus expresse inserta, *qualibet mutatio dispositionem tollit, nisi talis accidat mutatio, de qua clausulam non posse intelligi, seu de qua actum, vel cogitatum non fuisse, apparet: uti si mutatio illa nihil ad causam pertineat; v. gr. si socius uxorem duxerit, habitationem mutaverit, Senator factus fuerit, id nihil commune habet cum societate, neque eam tollit; vel si quidem eo pertineat, sed tam levis momenti sit, ut id curasse non videantur, v. gr. si socius paulo pauperior factus fuerit, &c.*

Ita quoque si dictum sit ut res in statu, quo sunt, maneant; nam neque in substantialibus, neque in accidentalibus de statu rei quicquam mutari potest.

Hic tamen status rei non est intelligendus de singulis actionibus, ipsoque actuali exercitio, sed de facultate agendi, quæ eo tempore, de quo agitur, fuit; & hoc momentum est norma, ac regula illius status: uti cum possessor convenitur, omnia quidem pendente lite in eodem statu, quo in momento cœpti judicii fuere, relinquenda sunt; sed eo non impeditur, quo minus possessor interim agrum litigiosum colere, messem secare, ac colligere, quin & consumere possit, etsi in puncto litis cœptæ non fuerit occupatus ejus cultura, vel demetanda segete, nec tum fructus consumserit: quæ nec uno momento fieri possunt. Non itaque inspicitur, quid tum egerit, sed cujus rei agendæ vi possessionis suæ facultatem habuerit, id enim si agit, nihil fit novi, sed cujus jam tunc, cum conveniretur, facultatem habuit, quæ pendente lite ipsi auferenda non est. Ita licet Status Imperii, vel eorum subditi, qui 1. Jan. 1624. publicum exercitium religionis habuere, in illo momento non vocaverint ministros, non habuerint consistoria, non fecerint constitutiones Ecclesiasticas; tamen sufficit, quod vi exercitii religionis, hæc, & similia facere potuerint. Atque ita de similibus.

Alterius *quæstionis*, cum *scil.* clausula expresse addita non est, *obscurior, & magis anceps est definitio: quam ut finibus suis circumscribamus, & ad certam quasi normam exigamus, inprimis pro regula rationi, & naturæ congrua, statuendum est:* Non tolli rem, vel negotium, ejusve obligationem, etsi accidentalia ejus deinde mutentur: *modo sint mera rei accidentia; ea enim abesse salva re possunt. Et sane, valet omnino negotium,*

tium, cujus substantia, omniaque, sine quibus consistere nequit, integra sunt. Unde licet accidat deinde aliquid, quod si part praesciviſſet, ita dispositura non fuisset, non tamen illud vim negotii semel rite perfecti infringit, nec jus inde alteri quaesitum perimit. Ita si quis rem suam vendiderit, deinde in eum statum inciderit, ut ipse quam maxime ea indigeat, adeo ut si id scivisset, nunquam eam venditurus fuisset, non tamen ideo venditionem rite perfectam, & dominium ex ea translatum, revocare potest: alias enim omnes venditiones olim facta retractanda essent, si venditores quandocunque indigere ita rebus venditis cœpissent, ut in eum casum vendituri non fuissent; pœnitere enim re integra solum licet, non autem negotio jam perfecto, & jure aliis inde quaesito.

Hae praestructa regula, dispiciendum saltem est, qui casus inde excepti sint? Et primum quidem in omnibus prope materiis inveniuntur casus, quibus a negotio, etsi perfectum jam fuerit, mutato saltem circa accidentia statu rerum, iterum recedi potest; quod jure civili, prout aequum, aut bonum visum fuit, constitutum est: ut in L. 3, C. de loc. cond. L. 30, ff. de Fideicomm. L. 8, C. de Rev. donat. *& pluribus aliis, veluti in singulis materiis suo loco notabimus.*

Deinde, secus est in causis, quae in voluntate, & arbitrio hominis consistunt, ita ut de ejus saltem voluntate, & judicio quaeratur: tum enim non quaecunque mutatione accidentium mutatur ita status negotii, ut vim suam perdat, & ab eo recedi possit, quasi rebus non sic stantibus; sed tum demum, cum talis casus existit, in quo mens, ae sententia statuentis cessare videtur: uti in ultimis voluntatibus.

In his igitur causis idem rerum, de quibus actum est, status non intelligitur, si hae duo concurrunt: 1. ut appareat, de eo casu, vel statu non fuisse cogitatum: & 2. etsi cogitatum fuisset, eo dispositionem extensam non fuisse. Idque nititur evidenti primum ratione, quia tum sententia, & ratio dispositionis, quae ejus anima est, cessat, arg. L. 17, L. 29, L. 30, ff. de Legib. *scil. si neque de eo statu, vel casu cogitavit, neque si cogitasset, ita disposuisset: deinde textu claro, in* L. 12, ff. de Transact.

Itaque non prodest, non cogitasse de illo statu, quia sufficit de genere, quo continentur omnes species, cogitasse, & generaliter dispositionem factam fuisse, d. L. 12, pr. *At si de re non cogitavit, & probabile est, si cogitasset, non fuisse ipsum de eo dispositurum, tum vero mens, & sententia, & animus agendi deficit. Exemplum utriusque est* d. L. 12. *Si quis enim regulariter transigit de iis, quae in testamento relicta sunt, videtur cogitasse de omnibus, quae eodem testamento relicta sunt, etsi alia ejus parte. Ceterum, si qua codicillis postea prolatis relicta sunt, nec de iis cogitasse, nec, si cogitasset, de iis transacturus fuisse videtur: cum transactiones & stricti juris sint, & non praesumantur.*

In casu, quo clausula expressa est, mutatis accidentibus mutatur status rei, nisi appareat, clausulam ad hanc mutationem non pertinere: clausula autem non expressa, status negotii perfecti durare intelligitur, usque quo appareat, ita mutatum esse statum, ut in eo negotium irritum sit. Clausula itaque inserta, mutatis accidentibus, probandum est, negotium non obstante mutatione ratum esse; ea omissa, illud irritum esse. Quae probatio fieri quoque potest indiciis, & praesumtionibus juris, nonnunquam jurejurando, aliisque legitimis modis; & tum arbitrio judicis res deciditur: arg. L. 14, pr. ff. de diverſ. tempor. præſcr.

„ Effectum hujus clausulæ in genere, & in „ specie in jure Gentium, exponit B. Parens „ in *dict. disp. c.* 3, §. 1, *usque ad* §. 13. „ Verba hæc sunt.

Q u a n q u a m *ex jam traditis effectus hujus clausulae elici facile possint, tamen, ut eo magis elucescant, eos cum in genere, tum adductis ex omni jure notabilioribus exemplis, demonstrabimus.*

Efficit vero hac clausula, sive expressa in negotio, sive tacite sub illo intellecta sit, ut quando status rerum mutatur, extinguatur omnis effectus prioris status, & res ipsa secundum praesentem statum dijudicetur, ac decidatur. Quae enim noviter emergunt, novo indigent auxilio L. 11, §. 8, de Interr. in jur. fac. *Ibique Gothofr.* qui lit. f. *plures leges, exemplis hanc sententiam confirmantes, allegat.* Cap. pastoralis 4, X, de Except. Gail. Lib. 1, obs 91, n. 12. *& nullus de incognitis, & incogitatis disposuisse praesumitur.* L. 5. L. 9. §. 1, & f. de Transact. L. 35, de Pact. *Conf. tamen supra* Cap. 2, §. 13, 14.

Et licet quis jurejurando promissionem suam roborasset, tamen excipere de statu rerum immutato, etiam ad effectum resiliendi, ei liceret; cum nec juramentum ad incogitata, & quae ex nova causa oriuntur, extendatur Cap. 25, X, in f. d. El. & el. poteſt. Gail.

 L. 1.

L. 1, Obs. 22, n. 6. *Plures Doctores hoc ita statuentes adducit Dn. Otto. Phil. Zepperus, in Cynosura Legali* cap. 59, & seq.

Maximus hujus clausulæ effectus est in obligatione subditorum, qui obstricti sunt a natura Principi, Imperio semel in ipsum rite delato, ad observantiam, & obsequia perpetua. Quid autem, si quis faciem Principis penitus exuat, & fasces qui ipsi ad conservandam rempublicam concrediti sunt, in perniciem ejus vertat, adeoque ex Principe hostis fiat, an adhuc populus eum bonis, & sanguine tueri, & ut caput sanctum venerari debet? Puto, si hoc notorium sit, hoc statu rerum, ubi ipsa anima Imperii, quæ in solo munere tuendi, & conservandi, non perdendi Remp. consistit, extincta est, omnia secus se habere. Vid. supr. cap. 2, §. 5. & §. 2, huj. *Tum fasces iterum redeunt ad populum, qui vel ipse, vel is, cui tacite saltem hanc potestatem populus concessit, statum Reip. omnibus viribus, etiam, si aliter nequit, cum interitu hujus Pseudo-principis (qui jam privatus, immo hostis, & prædo est, cui tribuere sanctissima majestatis jura blasphemum; v. Dn. Præsidis* Posit. pro explicat. jur. gent. VII.) *tueri potest.* Arg. Pos. IV, n. 2.

Bene tamen hac in quæstione ponderandum est, quod quam maxime distinguendum sit inter ejusmodi Pseudo-Principem, cujus excessus plane ad eversionem status publici præsentis notorie tendunt: & inter Principem, etsi contra jus naturæ peccantem, aut injurias saltem inferentem privatis; ne errorem Nicolai Papæ in c. f. caus. 2, q. 1, *erremus, qui ideo Lotharium Regis titulo judicat indignum, quod se flagitiis quibusdam maculaverat, contra, ac nos sacra pagina docet. Nam Davidem, commisso adulterio, & homicidio, a Propheta eo nomine reprehensum quidem, quin & a Deo ipso graviter ideo punitum legimus; verum, ut ea de causa removeretur ab Imperio, nemini in mentem venit.*

Cum de causis inter summos Principes controversis transactum plene est, pacem inde oriri universalem, & in æternum duraturam, ex jure Gentium satis patet. Quæritur autem, si hic eadem facies rerum non maneat, sed aut alteruter leges pacis violet, aut nova injuria alterum afficiat, an posterior adhuc pace hac obligetur, ut injuriam sibi ab altero illatam, vi præcedentis pacis vindicare non valeat? Equidem si pars moram implendæ paci faciat, vel contra aliquem ejus articulum committat, non illico pars altera exsolvitur omni pacis vinculo, sed contra, ex ipsa pace agere ad reparandam injuriam potest. Nec probari potest, quod Grotius ubique ingerit, contractibus semper inesse conditionem, si & alter dictis steterit; Tract. de J. B. & P. lib. 2, c. 15, §. 15. lib. 3, c. 19, §. 14, &c. *nisi & ille animo recedendi a contractu ei non pareat: tunc enim utriusque consensu inde disceditur;* per l. 14, C. de Transact. *potuit enim alias moræ causas habuisse: ut si impeditus sit, si putet, pace id non contineri, vel verba dubia esse, &c. Si ergo judicem, vel arbitrum, partes in causa habent, coram illo ea deciditur; si nullum aliud judicium est, pars læsa armis jus suum vindicare potest: utrumque salvo contractu, vel pace, quia pars læsa non rumpit prior pacem, sed ex nova læsione, & superveniente violatione, illatam injuriam persequitur. Multo minus ergo si alter alterum extra pacis causam nova injuria afficit, læso vindicta per præcedentem pacificationem adempta videbitur, cum pax tantum de eodem negotio inita fuit, de quo bellum erat, vel metuebatur; non ergo ad speciem, de qua nihil dictum, vel cogitatum, vel si cogitatum, transactum tamen non fuisset, hæc dispositio extendi debet, per* d. cap. 2, §. 13. & d. §. 2, h.

Eodem fundamento quæstio illa, an pax constituta per se efficiat, ut etiam damna in bello data, vel in pristinum statum restitui, vel in statu, quo sunt, manere debeant, facile deciditur. Nam hoc negandum esse, satis constat, cum 1. *ut jam in præcedentibus dictum, pax tantum est de causa belli; constat autem, damna, & injurias, quæ sibi invicem durante bello partes inferunt, a causa, sive lite, ob quam bellum susceptum, plane differre, non minus, quam expensæ in litem a negotio, de quo litigatur, differunt. Et* 2. *pax tantum est transactio de causa, non autem decisio de justitia ejus, quam quisque a suis partibus stare arbitratur, & adversus se injuria ab altero agi contendit; adeoque de his damnis durante bello datis, si non novum bellum spirent partes, æque ut paciscantur necesse est: uti hoc plurimis egregiis rationibus deduxit Dn. Præses in Lectionib. suis ad Grot.* lib. 3, cap. 20.

Optimo quoque jure hac clausula defendere se potuit Mauritius Elector Saxoniæ, cum a Gallis, & Henrico II. Galliarum Rege, reus violati fœderis Chambortici postularetur. Iniit enim illud eo tempore, quo Philippus Magnanimus contra fidem datam, ac juratam, una cum Johanne Friderico Saxone captivus

vus teneretur, & *jam pars Pontificia imminueret nimium libertati Imperii*, & *conscientiarum. Hoc itaque fœdus pepigit Mauritius*, & *Albertus Brandenburgicus*, *duo veluti Sciplones Imperii*, *ad defensionem libertatis*, & *conscientiarum*, *adjectaque fuit clausula*, ne dissentientibus sociis pax fieret. *Deinde sequutur transactio Passaviensis*, & *Mauritius pacem facit cum Cæsare*, *cautumque fuit securitati Imperii*, & *religionis. Vid. Sleid.* de Stat. relig. lib. 24. *Arum.* Discurs. Acad. 27. *Heig.* p. 1, quæst. 11, n. 15, & seq. *Jean de Serres* Hist. de France, dans la vie de Henry II, sous l'an 1552. *Hoc facto pessime violatum fuisse fœdus Chambortium inscio Rege Galliæ*, *calumniatur Bodinus* de Rep. l. 5, c. 6, pag. m. 872, & seq.

Cæterum constat, *totum causæ statum hac transactione inversum; nam ipse Bodinus ait*, *hoc fœdere* Henricum II. patrocinium Principum, & tutelam Imperii Germanici suscepisse, cum Imperatoris Caroli V. servitute premerentur, d. pag. 872. *Quæ tota causa cessavit pace Mauritii*, & *transactione Passaviensi: nec potuit amplius tutela contra servitutem suscipi videri*, *ubi nulla jam servitus fuit*, & *periculum omne cessavit. Quin desiit*, *restituta securitate Imperii*, *fœdus esse licitum*, *quod non potuit iniri*, *nisi pro defensione Imperii*, & *conscientiæ*, sup. c. 2, §. 6. *Accedit denique*, *nec inscio Henrico pacem factam fuisse*, *uti luculenter ex eorum temporum annalibus demonstrat. Heig.* dict. loc.

Ex eo quoque decidenda esset controversia Hanseatici fœderis cum Anglis, *proposita in Comitiis anno* 1595. *Fœderi plura privilegia data erant Londini ratione commerciorum*, *in quam rem domum publicam in Urbe habebant Hanseatici*, *quæ hodieque ab iis possidetur*, & Stiliard, *nostris* das Teutsche Haus, *dicitur. Hæc privilegia*, *Eduardo VI*, & *deinde Maria regnante refixa*, & *interdicta fuere: caussantibus Anglis*, *eo Regni statu concessa esse*, *cum regni commercia jacerent*, *nunc mutata sorte Regni*, *privilegia ista noxia esse Reip. Anglicanæ. Camden.* in Hist. Elisab. part. 4, ad ann. 1597, p. m. 740. *Zouch.* de Jur. fec. part. 2, sect. 4, quæst. 26. *Quæritur ergo*, *an ex clausula*, rebus sic stantibus, *desendi abrogatio hæc privilegiorum possit? Quæ vero quæstio facti est*, *an ita ille status regni*, *quoad rem nauticam*, *mutatus fuerit*, *ut tempore pactorum de tali statu non cogitarint Angli*, *si vero cogitassent*, *privilegia in eum casum concessuri non fuissent.*

Non enim hac sola ratione possunt infringi pacta, & *privilegia*, *quod nunc minus sint utilia pacifcenti*, *nec propter utilitatem suam quis alteri jus quæsitum auferre*, *aut se obligationi suæ eximere potest. Sed* & *Angli tum*, *cum extraneis privilegia commerciorum concederent*, *speraruut equidem meliora negotiationum tempora*, & *auctam iri in Regno rem mercatoriam*, *quin hac ipsa spe amplificandæ rei nauticæ*, & *negotiatoriæ*, *indulserunt Hanseaticis hæc privilegia. Igitur adeo cogitarunt omnino de hilarioris fortunæ temporibus*, *ut ea his ipsis quoque privilegiis*, & *data peregrinis negotiandi facultate*, *invehere in regnum moliti fuerint. Non potest itaque quod causa fuit dandi privilegia*, *idem esse causa destruendi. Denique*, *etsi non cogitassent de beatiore negotiationum conditione*, *tamen ostendendum erat*, *non fuisse eos pro temporum istorum rationibus*, *privilegia hæc in eum regni statum*, *quo floreret amplissima navigandi*, & *negotiandi facultate*, *permissuros: cum contra videntur non fuisse denegaturi in omnem eventum*, *ut erigerent res jacentes Regni*, *atque restaurarent lætiorem navigationum fortunam.*

Fervuit controversia hoc seculo quoque, & *summa contentione hoc egerunt ita dicti Informatores Jurium domanii Anglicani*, *ut auctoritate Parlamenti de possessione domus Teutonicæ Germanos dejicerent. Quibus anno* 1659. *d.* 3. *Aug. Hansa Teutonica opposuit in Parlamento exceptiones sub-* & *obreptionum*, *quas exhibet Hagemeier* in Comment. de fœd. civ. Hans. ad fin. *Ita nunc quoque in hujus curiæ*, *ac jurium suorum usu persistunt*, & *nec sub Carolo II. turbati*, *nec*, *quod sciam*, *sub piissimo*, *ac fortissimo Rege hodie inquietantur.*

Quam declarari eum non ultra obligari] „ Si enim revocatur, jus quæsitum supponitur: posteriori casu autem nunquam jus quæsitum fuit, quia ab initio subest clausula, *rebus sic stantibus.*

Quasi factum sub conditione] „ Si res in eo statu permanserint.

Sine qua juste fieri non potuit] „ Adeoque quæ ipso jure omnibus negotiis inest.

Eadem intelligenda sunt de alienatione pecuniæ populi] „ Uti si pecuniam ad defensionem reipublicæ destinatam alii donet; nam nec hanc pro lubitu alienari posse,

„ pro-

„ probavimus supra *L.* 2, *c.* 6, §. 11: quamquam in statu regio id vix observetur, quia dispositio de hoc reditu Regi relinqui, neque rationes ab eo exigi solent. *Vid. dict. c.* 6, §. 11, 12.

Aut rei alterius, quam secundum leges rex alienare bono publico possit] „ Quo pertinent regalia minora. *Vid. supra L.* 2, *c.* 6, §. 10.

Hic quoque similis adhibenda est distinctio] „ Omnis alienatio rerum, quæ ad rem publicam pertinent, absque consensu populi sive tacito, sive expresso facta, subsistere nequit: de quo late *d. c.* 6, egimus.

At si contractus ad regni] „ De alienatione regni egimus *d. c.* 6, §. 6.

Ejusve partis] „ De alienatione partis regni egimus *d. c.* 6, §. 4.

Aut patrimonii regalis] „ De prohibita alienatione regalium &c, egimus *d. c.* 6, §. 10, *seq.*

Quatenus id regi permissum non est] „ Si regi alienatio permissa est, ea valet ex voluntate populi. *d. c.* 6, §. 3.

Non valebunt ut facti de re aliena] „ In principem enim nil nisi jus administrandi collatum est: in reliquis deficit ejus facultas:

Tantundem erit in regnis restrictis] „ Ut scilicet non valeat contractus de juribus exceptis, quia eatenus jus populi mansit, de quo proinde princeps disponere nequit.

Si quam materiam, aut actuum genus populus a potestate regia exceperit] „ Exempla ejusmodi regnorum restrictorum vide supra *l.* 1, *c.* 3, §. 16.

Tales actus] „ Scilicet, excepti a delata potestate.

Populi per se &c. consensus requiritur] „ Nam de ejus jure agitur, quod princeps suo facto populo auferre *nequit.*

Aut per eos, qui populum legitime referunt] „ i. e. Status imperii. Hinc in Anglia, Germania, & Polonia, ac nunc in Suecia, res gravioris momenti non nisi in comitiis expediri possunt.

Quibus distinctionibus] „ Scilicet, 1°. an sint actus regii, an privati. *Vid.* §. 1, *n.* 2, 2°. An probabilis donandi, vel alias alienandi ratio fuerit. *Vid. h.* §. *n.* 1, & *n.* 5.

Qui priorum regum nomina exsolvere recusarunt] „ Regula generalis est, quod omnis successor teneatur debita, quæ antecessor qua Rex contraxit, solvere, si in utilitatem reipublicæ contracta sunt; quod in dubio præsumitur, donec successor contrarium probet.

Quorum hæredes non fuerant] „ Si scilicet agnati sunt; secus si liberi, vel hæredes testamentarii: hæredes enim omnia defuncti debita, etiam quæ non ut rex contraxit, solvere tenentur.

Bodinum] „ *L.* 2, *de Republ. c.* 8, *in fin. p. m.* 139. Ubi refert, curiam Parisiorum an. 1256, & 1294, judicasse, regem superiorum regum pactis non teneri. Exemplum regis Hispaniarum Philippi secundi allegavimus *ad* §. 2. *n.* 2.

A D §. XIII.

Quæritur, an Princeps privilegia a prædecessoribus concessa revocare possit? Equidem si per illam concessionem jus in alterum transfertur, i. e. si princeps intra fines legitimæ administrationis ea concedit, hoc jus quæsitum nec princeps auferre potest. Quod adeo verum est, ut nec insit clausula, *rebus sic stantibus.* Nam translato semel jure res intuitu concedentis fit aliena, de qua disponendi facultatem amplius non habet.

Exc. *I.* si non jus translatum, sed precario saltem usus alicujus juris concessus est: quod apparet 1. ex verbis, si jus revocandi reservatum, vel nomen precarii additum sit: 2. ex causa concessionis: & 3. ex circumstantiis. Si dubia sit dispositio, potius pro precario habetur, & revocari pro lubitu potest.

Exc. *II.* si causa in eum statum deveniat, ut Princeps amplius ita disponere absque detrimento reipublicæ nequeat. Atque hanc quæstionem disceptatam fuisse inter Anglos, & civitates Hanseaticas, dictum est §. *praced.*

Semper posse revocari, sine distinctione transmittendum non est] „ Fallit enim hæc regula, ubi jus in alterum translatum est: i. e. ubi Princeps intra fines legitimæ administrationis privilegium concessit.

Quæ de suo facit] „ Princeps enim privata quoque bona habet, quæ distinguuntur a patrimonio publico, atque de iis pro lubitu disponere potest.

Nisi adsit precarii clausula] „ Tunc enim noluit jus transferre nisi revocabile.

Hæc revocari non possunt] „ Sed valent „ ut

„ ut quælibet dispositio privati, qui prout „ de rebus suis disponit, ita jus est.

Nisi quod subditos attinet in pœnam, aut ob utilitatem publicam] „ Ex his enim duabus causis jus quæsitum auferri posse, vidimus supra §. 7, & 8. Bene autem ait, „ hoc ad solos subditos pertinere, non ad „ extraneos: uti demonstravimus *ibid.*

Cum compensatione] „ Si quibusdam saltem inde fit præjudicium, compensationem fieri debere ei, qui suum amisit, ex „ communi, dixit *supra* §. 7.

Sunt alia, quæ vinculum duntaxat legis demunt] „ Sensus est, quod princeps ea „ privilegia, quæ non per contractum dantur, sed vi legis, pro lubitu revocare possit.

Reponi universaliter semper potest] „ Princeps enim ferre leges, eas tollere, & „ restaurare easdem pro lubitu potest.

Ita & particulariter sublata particulariter reponi] „ Privilegium enim est quasi priva „ lex, seu lex particularis, in favorem „ unius, vel quorundam lata: hanc proinde mutare princeps si vult, potest.

Nullum enim hic jus quæsitum est adversus legis auctorem] „ Non enim ex contractu alteri jus quæsitum, vel in alterum translatum est, sed lege saltem superioris, adeoque quamdiu lex illa subsistit.

A d §. XIV.

Quæritur, an civitas obligetur ex contractu Tyranni? Negatur, quia tyrannus non habet legitimam facultatem administrandi rempublicam, adeoque nec facultatem contrahendi. Si tamen ex illo contractu locupletior facta civitas, & ex eo aliquid in rem civitatis versum sit, tunc civitas obligatur, non ex contractu tyranni, sed quia plus suo habet, quod cum sine causa penes eam sit, ex regula naturæ restituere debet ei, cujus jus est.

Ultimo quæritur, an successor acta publica, transacta, & judicata antecessoris rescindere possit? Negatur, nisi ipso jure nulla sint, i. e. extra fines legitimæ administrationis acta fuerint. *Vid. Klok. Consf.* 154.

Qui sine jure imperium invaserunt] „ Qui „ dicuntur tyranni acquisitione. Idem autem „ dicendum est de iis, qui statum imperii „ evertunt, qui dicuntur tyranni administratione: de quibus *l.* 1, *c.* 4, §. 15, „ egimus.

Non tenebuntur populi, aut veri reges] „ Etsi valeant quamdiu tyrannus ille possidet. „ Vid. *supra L.* 1, *c.* 4, §. 9.

Nam hi jus obligandi populum non habuerunt] „ Hoc jus enim est penes populum, „ aut regem legitimum: quod prolixe probavimus *L.* 1, *c.* 4.

At bene notandum, vera hæc esse de contractibus eorum, qui sine jure imperium „ invaserunt. Aliud dicendum de contractibus eorum, qui summæ potestates sunt, „ & jure belli alienum imperium occuparunt, ac per ultimam victoriam legitimum regem ejecerunt, *d. c.* 4, §. *f.* Titulus enim belli inter duas summas potestates semper justus est.

De in rem verso tamen tenebuntur] „ Non „ ex contractu tyranni, sed quia plus suo „ habent. *Vid. d. c.* 4.

C A P U T XV.

De federibus, ac sponsionibus.

IX. *Nec universaliter prohiberi lege Hebræa ;*
X. *Nec Christiana.*
XI. *Cautiones circa talia fœdera.*
XII. *Christianos omnes obligatos ad fœdus ineundum adversus hostes Christianismi.*
XIII. *Si plures fœderatorum bellum gerant, cui potius opem ferri oporteat, distinctionibus explicatur.*
XIV. *An tacite renovatum censeatur fœdus.*
XV. *An partis alterius perfidia alteram liberet.*
XVI. *In quid teneantur sponsores si sponsio improbetur; ubi de Caudina sponsione.*
XVII. *An sponsio non improbata obliget ex notitia, & silentio, distinctionibus explicatur; ubi de sponsione Luctatiana.*

a *l. Conventionum. 5. D. de pactis.* + I. CONVENTIONES + Ulpianus [a] divisit in publicas, & privatas: & + publicam exposuit non ut quidam putant definitione, sed exemplis additis, + *quæ fit per pacem*, (aa) quod primum exemplum est: + *quoties inter se duces belli quædam paciscuntur*; quod secundum. Publicas ergo conventiones eas intelligit, + quæ nisi [1] jure imperii majoris, [2] aut + minoris fieri nequeunt, qua nota differunt non tantum + a contractibus privatorum, sed & + a contractibus regum circa negotia privata. + Quanquam ex privatis quoque istis belli causa nasci solet, + frequentius tamen ex publicis. Ideo postquam de conventionibus generaliter a nobis tractata sunt [b] satis multa, quædam addenda sunt, + quæ ad excellentiorem hanc speciem pertineant.

b *Cap. XI. XII. XIII.*

II. + Publicas has conventiones, quas Græci + συνθήκας vocant, dividere possumus in + fœdera, + sponsiones, + pactiones alias.

c *Cap 5.* III. 1. De fœderum, & sponsionum discrimine adiri potest [3] + Livius [c] libro IX, ubi recte nos docet, fœdera esse, + quæ fiunt jussu summæ potestatis, & in quibus + ipse populus iræ divinæ obstringitur si minus stetur dictis. Ea apud Romanos + peragi [4] per feciales solebant + addito [5] patre patrato. + Sponsio autem est, ubi hi, qui a potestate summa mandatum ejus rei non habent, [6] aliquid promittunt, + quod illam proprie tangit. Apud Sallustium [d] legimus: *Senatus uti par erat decrevit, suo, atque populi injussu nullum potuisse fœdus fieri.* Hieronymus Syracusarum rex cum Annibale, ut narrat Livius, [e] societatem fecerat: + at postea Carthaginem misit ad fœdus ex societate faciendum. Quare [a] quod apud Senecam patrem est: *Imperator fœdus percussit, videtur populus percussisse Romanus, & fœdere continetur*: ad [7] + antiquos eos

d *Bell. Jugurth. c. 43.*
e *Lib. XXIV. c. 6.*

GROTII.

a *Quod apud Senecam patrem est*] Contr. IV, 25.

GRONOVII.

1 *Jure imperii majoris*] Ab ipso principe, vel populo.

2 *Aut minoris*] A legatis utrorumque, vel præfectis summæ rei.

3 *Livius libro IX.*] c. 9.

4 *Per feciales*] Sacerdotes Deæ Fidei, qui ante omnia fidem publicam in fœderibus, & bellis causis examinatis, rebus repetundis, & bellis dicendis curabant. *Liv.* 4, 30.

5 *Patre patrato*] Primo fecialium, qui omnium nomine loquebatur in rebus repetendis, ac bello indicendo, *Liv.* 1, 32.

6 *Aliquid promittunt*] Et pollicentur se operam daturos, atque effecturos, ut ille populus, vel princeps, pro quo promittunt, id ratum habeat.

7 *Antiquos eos*] Qui Imperatores fuerant liberæ reipublicæ ante Cæsares.

(aa) Vide Clariss. NOODTII Librum *de Pactis, & Transactionibus*, Cap. 7. *J. B.*

GRO-

eos pertinet, qui speciale ejus rei mandatum acceperant. At [b] + in regnis, regum est fedus facere. Euripides Supplicibus (*vers.* 1188, *& seqq.*)

> — τόνδε δ' ὀμνύναι χρεὼν
> Ἄδραστον· οὗτος κύριος τύραννος ὢν
> Πάσης ὑπὲρ γῆς Δαναΐδων ὁρκωτομεῖν.
>
> — *Adrastum hunc opus*
> *Jurare: namque is jus habet regni potens,*
> *Ut civitatem fœdere obstringat suo.*

Legendum enim ibi, ut diximus, ὁρκωτομεῖν, (bb) non ὁρκωτομεῖ.

2. Sicut autem + magistratus populum non obligant, + ita nec minor pars populi: + quod [8] pro Romanis *f* est adversus Gallos Senonas: (cc) + nam major pars populi erat apud [9] Dictatorem Camillum; [10] bifariam autem, + ut apud Gellium est, cum populo agi non potest. *f Livius, 5, 49.*

3. Sed ubi [11] + qui jus populi non habent, + de eo, quod populi est, spoponderunt, videamus, in quid teneantur. Putet forte aliquis, hoc casu sponsores + fidem liberasse, si operam omnem dedissent, ut id, quod spoponderunt, fieret, secundum ea, quæ de promisso tertii facto [c] [12] supra diximus: sed negotii hujus, [13] cui contractus inest, natura + obligationem [14] multo strictiorem desiderat. + Nam qui contrahendo aliquid de suo dat, aut promittit, is vicissim præstari reipsa sibi aliquid vult; unde & jure civili, + quod facti

GROTII.

b *In regnis, regum est fedus facere*] Vide quæ infra lib. III, c. XX, §. 2, & sequentibus. *Servius* ad illud 11 Æneidos (*vers.* 161.)

> — *Servataque serves*
> *Troja fidem;* —

Quia quod rex promittit, videtur respublica promittere. Et ubi Æneas singulari certamine pugnaturus prius cum Latino fœdus facit: *Turnum*, ait, *non inducit jurantem, quia præsente rege non habet potestatem.* (In Æn. XII, 212.)

c *Supra diximus*] Hoc lib. c. XI, §. XXII.

GRONOVII.

8 *Pro Romanis adversus*] Non hoc purgat Romanos, sed quia majus imperium erat penes Camillum. Alioquin ea major pars eum circumstabat, antequam dictator diceretur, quum tamen nihil jure agere se posse censuit.

9 *Dictatorem Camillum*] M. Furium, qui ab exsilio revocatus, Dictatorque dictus, cum exercitu intervenit, Gallis aurum, quod ob discessum stipulati erant, pensantibus, & id pactum pro nullo habuit, *Liv.* 5. 46, & 49. *Flor.* 1, 15, & 22.

10 *Bifariam cum populo*] Gellius 13, 15. *Non possunt eodem tempore diversis locis, vel a diversis magistratibus haberi comitia.* Livius 7, 16. *Ne quis populum sevocaret, capite sanxerunt.*

11 *Qui jus populi non*] Qui à populo non acceperunt potestatem ipsum obligandi.

12 *Supra diximus*] 2, 11, 22.

13 *Cui contractus*] Quod non est nudum promissum, vel actus beneficus merus, sed actus cum obligatione, qui dicitur contractus 2, 12, 1.

14 *Multo strictiorem*] Ut aliquid amplius debeant sponsores, nempe uti se sistant, aut dedantur iis, quibus spoponderunt, uti duces in fœdere Samnitico, & Numantino.

(bb) Ita quidem legitur in omnibus Edd. istius Operis: sed pro voce illâ, Linguæ Græcæ ignotâ, voluit scribere Auctor ὁρκωμοτεῖν & ὁρκωμοτεῖ, ut habent omnes Editiones *Euripidis*. Ceterum emendatio illa fugit diligentissimum *Barnesium*, qui aliàs de ea aliquid dicere non omisisset. *J. B.*

(cc) Non tenebantur Galli scire, *Camillum* Dictatorem creatum fuisse, neque inquirere, major, an minor pars Populi *Capitolio* includeretur: tum ibi Senatum, civium partem augustiorem, videbant. Plura diximus in Notis nostris Gallicis. *J. B.*

facti alieni [15] promissiones repudiat, + promissio tamen [16] ratam rem haberi ad id, quod interest, obstringit.

IV. Federa Menippus regis Antiochi ad Romanos Legatus, referente [d] Livio [g], + magis ex usu suo, quam ex præscripto artis ita divisit, ut diceret, tria esse eorum federum, quæ inter se pacisferentur reges, civitatesque, genera: + unum, cum bello victis dicerentur leges, quo in genere + quid victum habere, quo mulctari eum vellet, victoris esse arbitrium: alterum, + cum [17] pares bello æquo federe in pacem, atque amicitiam venirent; tunc repeti, reddique per conventionem res, & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut [18] + ex formula juris antiqui, + aut [19] ex partis utriusque commodo componi: tertium esse genus, cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam + sociali federe inter se jungendam coëant; quos nec dicere leges, nec accipere.

g Lib. XXXIV. c. 57.

V. 1. + At nobis accuratius instituenda partitio est, ut primum dicamus, federa alia + idem constituere, quod juris est naturalis, + alia aliquid ei adjicere. (dd) Prioris generis federa + non tantum fieri solent inter hostes, qui a bello discedunt, sed olim & fiebant sæpe, & aliquo modo erant necessaria + inter eos, qui ante nihil contraxissent: + id inde ortum, quod regula illa juris naturalis, + cognationem inter homines quandam esse a natura, + ac proinde nefas esse alterum ab altero lædi, + ut olim ante diluvium, ita rursus aliquo post diluvium tempore malis moribus esset obliterata, [e] + ita ut latrocinari, & prædas agere in externos, nullo bello indicto, pro licito haberetur; quod [20] + Σκυθισμὸν vocat [b] Epiphanius.

b Præf. adv. Hær. & Lib. 1. p. 4. & seqq. Ed. Petav.

2. Hinc illa [f] apud Homerum, + an prædones estis? [21] amica interrogatio,

GROTII.

d *Livio*] Adde *Diodorum Siculum* Exc. leg. IV. (collect. à *Fulvio Ursino*, pag. 315.)

e *Ita ut latrocinari, & prædas agere in externos, nullo bello indicto, pro licito haberetur*] Cæsar de Germanis, (*Bell. Gall.* VI. 23.) *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cujusve civitatis fiunt.* Accedit testis *Tacitus* de moribus Germaniæ, (*Cap.* 14. & 26.) & *Saxo* libro XIV, & alibi. Idem de Tyrrhenis scriptum est *Servio* ad VIII, 429. & X. Æneidos, & de aliis gentibus ad primum Æneidos. *Diodoro Siculo* (*Lib.* V. Cap. 34.) de Lusitanis: quicum *Plutarchus* consentit Mario: τὸ λῃστεύειν ὄπω τότε τῶν Ἰβήρων ἐχὶ κάλλιστον ἡγουμένων· *ad id tempus Hispanis latrocinari inter pulcherrima habebatur.* (Pag. 408.) Simile est quod Judæi damnum datum ei, qui nec Judæus sit, nec Judæis federatus, sarciendum negant. (Vide *Baba Kama*, Cap. 1. §. 2. pag. 13. *Ed. Constantini l'Empereur. J. B.*)

f *Apud Homerum*] Odysseæ γ. ubi Scholiastes: ἐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Latrocinari apud antiquos non tantum infamia carebat, sed insuper gloriosum ducebatur.* (Ad vers. 71.)

GRONOVII.

15 *Promissiones repudiat*] Declarat irritas §. 2. Inst. *de inutil. stipul.*

16 *Rem ratam haberi*] Quam facit procurator alterius in rem agens §. 1. Inst. *de Satisd.* l. 2. D. *rem ratam haberi.*

17 *Pares bello*] Dum neutra pars superior, aut inferior est altera: quamdiu nondum est inclinatus status belli.

18 *Ex formula juris antiqui*] Prout olim conventum erat, aut res sese habebat ante bellum: ut restituantur in statum, quo fuerant, antequam turbæ inciderent.

19 *Ex partis utriusque*] Ut habeantur eo modo, qui, dum paciscuntur, optimus visus est, *Justin.* 8, 4.

20 Σκυθισμὸν] Quod Scythæ plerique morem eum vagandi, & invadendi aliena retinuissent, quum aliis gentibus jam placuisset vita cultior.

21 *Amica interrogatio*] Quæ fit, & accipitur sine offensa ejus, qui interrogatur.

(dd) Confer PUFENDORFIUM, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. VIII. Cap. 10. *J. B.*

GRO-

tio, g cujus & Thucydides meminit, + & in [22] Solonis i lege veteri collegia ἐπὶ λείαν ἐρχομένων· quippe, ut k Justinus ait, ad Tarquinii tempora + latrocinium maris gloria habebatur: + & illud [23] in Romano jure, ut si cum gente aliqua neque amicitia, neque hospitium, neque fedus amicitiæ causa factum habeatur, + hi hostes quidem non sint; quod autem ex Romano ad eos pervenerat, + illorum fiat, & liber homo Romanus ab eis captus + servus fiat. Idemque sit, + si quis inde ad Romanos perveniat: + & hoc quoque casu [24] postliminium detur. + Sic Corcyrenses olim ante belli Peloponnesiaci tempora hostes Atheniensium non erant, sed nec pacem cum illis, nec inducias habebant, ut ex oratione Corinthiorum apud Thucydidem l apparet. De Boccho Sallustius: m + *nobis neque bello, neque pace cognitus.* Hinc + in barbaros prædam exercere, laudatum n Aristoteli, + & ipsa [25] vox hostis veteri Latio nihil nisi externum significabat.

i L. ult. D. de Collegiis. k Lib. XLIII. c. 3. l Lib. 1. c. 40. m Bell. Jug. c. 22. n Politic. 1. 8.

3. + Sub hoc genere comprehendo & federa, quibus cavetur, + ut utrinque jus hospitii, ut jus commercii sit, quatenus ista [26] sub jure naturali veniunt; qua de re egimus o alibi. + Utitur hoc discrimine Arco, in oratione ad Achæos apud p Livium, ubi + non de societate, ait, quæri, + sed de commercio præbendi, repetendique juris: nempe + ne servis Macedonum apud se perfugium esset. + Hoc genus totum conventionum Græci stricte + εἰρήνην vocant, & + opponunt σπονδαῖς, ut tum alibi videre est, tum in oratione Andocidis q de pace cum Lacedæmoniis.

+ VI. 1. Conventiones, + quæ juri naturæ aliquid adjiciunt, aut æquales sunt, aut inæquales. h + Æquales sunt, quæ utrimque eodem modo se habent αἱ ἴσως καὶ κοινῶς ἐν ἀμφοτέροις ἔχουσι, ut Isocrates r in Panegyrico loquitur: quo illud Virgilii pertinet (*Æn.* XII, 190, 191.),

o L. II. C. II. §. 16. L. III. C. IX §. 18. n. 3. p Liv. lib. XLI. c. 24. 29. q Orat. III. pag. 271. Ed. Wech. r Pag. 78. A. Ed. Steph.

Nec mihi regna peto, paribus sed legibus ambas
Invictas gentes æterna in federa mittam.

Græci istas vocant modo [27] + συνθήκας simpliciter, modo [28] συνθήκας ἐπὶ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ, ut apud Appianum, & Xenophontem videre est, [29] has magis

GROTII.

g *Cujus & Thucydides meminit*] Libro I. additque: οὐκ ἔχοντές πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου, φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον· *nondum infamiam habebat id vitæ genus, quin potius laudi tribuebatur.* (Cap. 5.)

h *Æquales sunt*] Sic *Plinius* Parthos, ait, cum Scythis ex æquo degere. (*Hist. Nat.* VI. 25.) Pompejus apud *Lucanum* de eadem Parthorum gente (VIII, 232.)

—— *Solus*
Ex æquo me Parthus adit.

GRONOVII.

22 *Solonis lege*] Longe aliter de verbis Solonis, quæ extant l. ult. D. de Collegiis, & corporibus, *Salmasius* ad jus Attic. & Romanum. Legit enim ἢ καπηλείων κοινωνοὶ ἢ ἐμπορικῶν. [At emendatio illa minimè necessaria est. Vide omnino Amplis. BYNCKERSHOEK. *Observ. Jur. Civ.* Lib. I. Cap. 16. *J. B.*]

23 *In Romano jure*] L. 5. §. 1. D. *De Capt. & post. rev.*

24 *Postliminium*] Ut liber sit, ac sui juris, perinde, ac si captivus ex hostium custodia evasisset.

25 *Vox hostis*] *Cicero* 1. offic. 12.

26 *Sub jure naturali*] Nec ulterius porriguntur, neque adjiciunt aliquid juri naturali 2, 2, 13.

27 Συνθήκας] Compositiones.

28 Συνθήκας ἐπὶ ἴσῃ] Compositiones pari, & æqua lege.

29 *Has magis proprie*] Inæquales.

gis proprie + *σπονδὰς*, & + quatenus minus dignos respiciunt [10] + *προστάγματα*, aut + *συνθήκας ἐκ τῶν ἐπιταγμάτων*, + quas (ee) Demosthenes in oratione de Rhodiorum libertate fugiendas, ait, his, qui libertatem amant, + quia ad servitutem accedant proxime.

2. + Utriusque modi federa [11] + aut pacis, aut [12] societatis alicujus fiunt causa. Æqualia pacis, ut + quæ de restituendis captivis, rebus captis, &
s L. III. *C.* XX. §. 20, *&* 21. [13] + ad securitatem conveniri solent, qua de re agendum erit infra [s] in belli effectibus, & consectaneis. Æqualia societatis, + aut ad commercia pertinent, + aut ad belli communitatem, + aut ad res alias. Æquales de commerciis pactiones + variæ esse possunt, puta utrinque [14] ne vectigal ullum solvatur, + quod in vetere erat federe Romanorum, [15] & Carthaginiensium, excepto eo, quod [16] scribæ, & [17] præconi dabatur, + aut ne majus solvatur, quam in præsens, aut ad certam quantitatem.

3. + Sic & in bellica societate ut auxilia præstentur + paria equitum, peditum, navium, + sive ad omne bellum, quod Græci [i] *ξυμμαχίαν* vocant,
t Lib. III. *c.* 75. & explicat Thucydides [t] *τοὺς αὐτοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους νομίζειν*, *eosdem hostes, & amicos habere:* quod & apud Livium [u] sæpe reperias, sive [18] ad tuen-
u L. XXIII. *c.* 35. dos fines duntaxat, quod *ἐπιμαχίαν*, + sive ad certum bellum, + aut in certos hostes, aut in omnes quidem, sed + exceptis sociis, ut in federe inter
x Lib. VII. *c.* 2. *vid. infr.* §. 13. *n.* 1. Pœnos, & Macedonas, quod apud Polybium [x] est; quomodo & Rhodii [y] Antigono, & Demetrio per fedus auxilia promiserunt in hostes quosvis, excepto Ptolemæo. Potest, ut diximus, æquale fedus & + ad res alias pertinere, [k] ut
y Plutarch. in Demetr. p. 899. A. ne in confinio alterius alter arces habeat, + ne subditos alterius alter defendat, + ne iter alterius hosti præbeat.

VII. 1. Ex æqualibus, + qualia sint inæqualia, facile est intelligi. + Promittuntur autem inæqualia aut ex parte digniori, aut ex minus digna. Ex parte digniori, ut si quis auxilia promittat, [39] nec restipuletur, [40] aut majora pro-

GROTII.

i *Ξυμμαχίαν vocant*] Veteres *ὁμαιχμίαν*. Zosimus lib. V. (c. 42.) [Vox autem *ἐπιμαχία* reperitur eo sensu, quo Auctor noster exponit, apud *Thucyd.* 1. 44. Adde de his omnibus *Andr. Dounæi* Prælection. in *Demosthen.* Orat. Philipp. De Pace, *pag.* 135, *& seqq.* J. B.]

k *Ut ne in confinio alterius alter arces habeat*] Exemplum vide apud *Procopium* Persicorum 1. (Cap. 2.)

GRONOVII.

30 *Προστάγματα*] Justinus *legem parendi dicere* 2, 3. *legem pacis statuere* 9, 5.

31 *Aut pacis*] Ut essent hostilia.

32 *Societatis*] Ut præstentur auxilia mutua.

33 *Ad securitatem*] Ut tuto liceat altrinsecus versari.

34 *Ne vectigal*] Tale Romanorum, & Massiliensium. *Justin.* 43, 5.

35 *Et Carthaginiensium*] Quod paulo post ejectos reges factum est. *Polyb.* 3, 22.

36 *Scribæ*] Qui in portu annotabat, quæ naves, quas merces adveherent.

37 *Præconi*] Qui proclamabat venales merces: quod præconium vocat *Cato* de Re Rust.

38 *Ad tuendos fines*] *Guarantie*, ut Atheniensium, & Corcyræorum.

39 *Nec restipuletur*] Nec caveat eadem reddi sibi, si quo casu oppugnetur.

40 *Aut majora*] Ut præstet aliquid pro majoribus viribus potentior, quod alter non præstet.

(ee) Immo locus ille est ISOCRATIS, in *Archidam.* En ipsa verba: *Καί τοι χρὴ τοὺς βουλομένους, ἐλευθέρους εἶναι, τὰς μὲν, ἐκ τῶν ἐπιταγμάτων συνθήκας φεύγειν, ὡς ἐγγὺς δουλείας οὔσας*· Pag. 126. C. *Ed. H. Steph.* Confudit Auctor, ideo quòd in laudatâ Oratione *Demosthenis* aliquid legerat de *Rhodiis*, quod huc tendit, quamquam alio modo, *pag.* 79. C. *Ed. Basil.* 1572. Error autem huc translatus è *Mari Libero*, Cap. 13. *init.* ubi dudum locus ita ab Auctore laudatus fuerat. *J. B.*

GRO-

promittat: Ex parte indigniori inæqualia, aut ut Isocrates dicto Panegyrico loquitur, [41] τὰ τὰς ἑτέρας ἐλαττοῦντα παρὰ τὸ δίκαιον, sunt ea, quæ diximus [a] προςάγματα, aut ἐπιτάγματα vocari. Et hæc ipsa aut cum imminutione sunt imperii, aut sine ejus imminutione. [a] §. præced. n. 1.

2. Cum imminutione imperii, + ut in secundo fœdere [a] Carthaginiensium cum Romanis, ne cui Carthaginienses bellum facerent, + injussu populi Romani. Ab eo tempore, ut Appianus loquitur, Καρχηδόνιοι Ῥωμαίοις ὑπήκοοι ἔνσπονδοι, *Carthaginienses Romanis ex fœdere morem gerebant.* Potest addi huic generi [42] + deditio conditionata, nisi quod illa non imminutionem, sed [43] translationem totius imperii continet; qua de re diximus + alibi. Talem autem conventionem fœderis nomine & alibi Livius [b] appellat, ut libro IX. *Theates Apuli impetraverunt ut fœdus daretur, neque ut æquo tamen fœdere, sed ut in ditione populi Romani essent.* [a] Liv. XXX, 37. [b] Cap. 20.

3. + Sine imminutione imperii onera aut transitoria sunt, aut manentia. Transitoria, [44] + de solvendo stipendio, de [45] + mœnibus diruendis, [46] ut locis quibusdam decedatur; ut dentur [47] obsides, elephanti, naves. Manentia, ut + de imperio, ac [48] majestate comiter colenda; cujus fœderis quæ sit vis, [49] alibi diximus. Huic proximum est ut [50] hostes, & amici habeantur, + quos velit partium altera: ne cui exercitui, cui cum altero bellum sit, + per fines transitus, commeatusve detur. Tum illa minora, + ne arces certis locis ædificare, + ne exercitum ducere, + ne naves habere ultra numerum definitum, ne urbem condere, + ne navigare, ne militem certis locis conscribere liceat: + ne socios oppugnare: + ne commeatu hostes juvare: + ne recipere eos, qui aliunde veniunt: + ut fœdera prius facta cum aliis dirimantur: quorum omnium exempla apud Polybium, Livium, & alios videre est.

4. Solent autem fœdera inæqualia contrahi, non tantum inter victores, & victos, + ut Menippus [c] censebat, + sed & inter potentiores, & impotentiores, etiam qui bello + inter se experti non sunt. [c] Apud Liv. ubi supra, XXXIV, 57.

+ VIII. De fœderibus frequens est quæstio, licitene ineantur cum his, qui a vera Religione alieni sunt: quæ res in jure naturæ dubitationem non habet. + Nam id jus ita omnibus hominibus commune est, ut Religionis discrimen non admittat. Sed de jure divino quæritur, ex quo hanc quæstionem tractant 1 + non Theologi [d] tantum, sed & Jurisconsultorum nonnulli, inter quos Oldradus, & Decianus. [d] Th. 2, 2. q. 10. art. 9. Oldr. conf. 71. Decian. III cons. 20.

IX. 1.

GROTII.

1 *Non Theologi tantum*] Puta *Antoninus*, *Cajetanus*, *Toletus*, *Molina*, *Valdesius*, *Malderus*.

GRONOVII.

41 Τὰ τὰς ἑτέρας] In quibus altera pars plus æquo deprimitur.

42 *Deditio conditionata*] Sub deditione, & juribus quibusdam reservatis.

43 *Translationem imperii*] Ab eo, qui se dedit, ad eum, cui deditur, 2, 5. 31.

44 *De solvendo stipendio*] Ut quod pro hac expeditione militi debetur, dependatur. *Liv.* 5, 27. lib. 8, 36. lib. 9, 42. lib. 10, 5.

45 *Mœnibus diruendis*] *Liv.* 34, 17.

46 *Ut locis quibusdam*] *Liv.* 8, 11. lib. 27, 45. lib. 37, 45.

47 *Obsides, elephanti, naves*] *Liv.* 30, 37. lib. 38, 38.

48 *Majestate comiter*] *Liv.* 38, 11. *Cic.* pro Balb. 16.

49 *Alibi*] 1, 3. 21. n. 2, & 4.

50 *Hostes, & amici*] *Liv.* 38, 11.

GRO-

IX. 1. Videamus primum de jure divino + veteri, acturi deinde de novo. Fedus, [51] non nocendi causa, cum alienis a Religione contrahere + ante Mosis legem licuit. Exemplum est in federe [e] + Jacobi cum Labane: ut jam de Abimeleco nihil dicam, [f] + quando non satis constat eum fuisse idololatram. Neque id lex per Mosem data mutavit. Exemplo sint Ægyptii, + haud dubie tunc idololatræ. [g] + Hos tamen aversari vetantur Hebræi. + Excipiendi sunt [52] populi septem divina sententia damnati, + cujus sententiæ exsecutores erant delegati Israelitæ [h]; nam his in idololatria perstantibus, + & imperium detrectantibus, parcere vetantur, quibus itidem decreto divino additi sunt [i] + Amalecitæ.

2. + Federa quoque [53] commerciorum, + & quæ his similia ad utilitatem communem, aut alterius partis pertinent, inire cum profanis licet per legem; nihil enim reperitur quod obstet. Et exempla habemus federum, [k] +. quæ David, & Solomo cum Hiromo Tyriorum rege fecerunt: ac notandum, in sacra historia [l] dici fedus hoc a Solomone factum + juxta sapientiam, quam Deus ei dederat.

3. + Lex quidem Mosis [m] specialiter imperat benefacere + popularibus, ἀγαπᾷν τὸν πλησίον· præterea [54] peculiaris victus, & morum ratio Judæis præscripta familiarem cum hominibus cæteris consuetudinem vix patiebatur. At + hinc non sequitur, aut benefacere extraneis non licuisse, + aut etiam laudabile id non esse, + quod male inde collegit posteriorum magistrorum prava interpretatio: + unde illud Juvenalis de Judæis, (*Sat.* XIV, 103.)

Non monstrare vias eadem nisi sacra colenti.

quo loco exemplum [55] monstrandæ viæ minime molesta, neque sumtuosa beneficia indicat, quæ ignotis etiam tribuenda, Cicero [n] dicit, & [o] Seneca. Eodem pertinet Taciti illud de iisdem: [p] *Apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, adversus omnes alios hostile odium.* Sic + in novi federis historia legimus [q] sæpe, non solitos Judæos convivere [56] συγχρῆσθαι, συνεσθίειν, κολλᾶσθαι, προσέρχεσθαι alienigenis. Et Apollonius Molo [r] Judæis objiciebat, ὅτι μὴ παρεδέχοντο τὺς ἄλλαις προκατειλημμένυς δόξαις περὶ Θεῦ, μηδὲ κοινωνεῖν ἤθελον τοῖς καθ᾽ ἑτέραν συνήθειαν βίυ ζῆν προαιρυμένοις· *non admitti ab eis, qui de Deo sentirent alia, nec quicquam ipsis commune esse cum his, qui institutis differrent:* Amici Antiochi apud Diodorum [s] Judæos accusant: μόνυς ἁπάντων ἐθνῶν ἀκοινωνήτυς εἶναι τῆς πρὸς ἄλλο ἔθνος ἐπιμιξίας, καὶ πολεμίυς ὑπολαμβάνειν πάντας· *solos ex omnibus populis insociabiles esse extraneis, ita ut cæteros pro hostibus ducant.* Sequitur de iisdem: μηδενὶ

[e] Gen. XXXI, 44.
[f] Genes. XXVI, 28, 29.
[g] Deuteron. XXIII, 7.
[h] Deut. VII, 1, & seqq.
[i] Deut. XXV, 17. & seqq.
[k] II Sam. V, 11.
[l] I Reg. V, 12.
[m] Levit. XIX, 18. & Deuter. XXII, 1.
[n] De Offic. I, 16.
[o] De Benef. IV, 29.
[p] Hist. V, 5.
[q] Joan. IV. 9. Act. X, 28. XI, 3. & alib.
[r] Apud Josephum, L. II. contr. Apion. Cap. 36. pag. 492. Ed. Huds. Lugd. B.
[s] Eclog. ex Lib. 34. apud Phot.

GRONOVII.

51 *Non nocendi*] De non invadendis finibus, & ut sit utriusque populi civibus in alterius terris securitas.

52 *Populi septem*] 1, 2. 2.

53 *Commerciorum*] Ut liceat navigare, & merces hinc inde transportare.

54 *Peculiaris victus*] Quod jussi erant tot vulgaribus aliorum cibis abstinere, ut immundis.

55 *Monstrandæ viæ*] Ut sit nemini non Judæo promiscuum aliquod, aut tralatitium officium facere, licet id non magis gravet, quam si digito monstres viam prætereunti.

56 *Συγχρῆσθαι*] Uti familiaribus, una cibum capere, jungi, & conglutinari, coire, & consuescere.

GRO-

δεῖ ἄλλῳ ἔθνει τραπέζης κοινωνεῖν τὸ παράπαν, μηδὲ εὐνοεῖν, *cum nulla gente alia mensam habere communem*, *neque bene eos aliis velle.* Mox eis tribuitur *μισανθρωπία*, *odium humani generis.* Et apud [t] Philostratum, Tyanensis de Judæis: *οἱ βίον ἄμικτον εὑρόντες, οἷς μήτε κοινὴ πρὸς ἀνθρώπους τράπεζα· vita genus adeo secretum ab humano commercio repererunt*, *ut ne mensam quidem cum aliis communem habeant.* Sicut & passim Judæis apud Josephum objicitur, *τὸ ἄμικτον, τὸ ἀσύμφυλον, ἡ διαίτης ἀμιξία*, *insociabilis vivendi ratio.*

[t] *Vit. Apoll. Tyan.* L. v. c. 33. *Ed. Olear.*

4. + At hunc non esse legis sensum, Christus nos docuit exemplo suo, [u] + cum a Samaritide femina aquam accipere non recusavit, legis ubique observantissimus. Sed & olim [x] David apud populos irreligiosos perfugium sibi quæsiverat, nusquam eo nomine reprehensus. Apud Josephum [y] Solomoni templum dedicanti, & oranti ut Deus ibi etiam alienigenarum preces exaudiret, hæc tribuitur oratio: *ἡμεῖς οὐκ ἀπάνθρωποι τὴν φύσιν ἐσμὲν, οὐδὲ ἀλλοτρίως πρὸς τοὺς οὐχ ὁμοφύλους ἔχομεν· non sumus inhumano ingenio*, + *neque male affecti erga extraneos.*

[u] *Joann.* IV, 7.
[x] 1 *Sam.* XXVII. &c.
[y] *Ant.* VIII, 2. pag. 265.

5. Excipiendi + ab hac regula non illi tantum populi, quos supra [z] diximus, sed insuper + Ammonitæ, & Moabitæ, de quibus scriptum est Deut. XXIII, 6. *Non quæres prosperitatem eorum* + (ita rectius hoc loco verteris שלמם, quam pacem eorum) *nec bonum eorum ullis diebus tuis unquam.* Quibus verbis [57] federa benefica cum illis populis vetantur, + non etiam jus belli conceditur: aut certe, quæ Hebræorum quorundam sententia est, + vetatur pax ab illis peti, non etiam oblata accipi. Certe [58] + jus belli in Ammonitas Hebræis negatur Deut. 11, 19; neque [a] Jephthes arma in eos movit, + nisi post tentatas æquæ pacis vias; + neque David, [b] nisi atrocibus injuriis lacessitus. + De societate bellica quæstio superest.

[z] *L.* II. c. 11. §. 3. & 6.
[a] *Jud.* XI. 16.
[b] II *Sam.* X.

6. + Ante legem, hinc quoque non illicitam fuisse cum profanis gentibus, exemplo apparet [m] + Abrahami, [c] impios Sodomitas bello adjuvantis. Nec lege Mosis quicquam + generaliter hac in re mutatum legitur. Atque ita videmus sensisse [n] [59] + Asmonæos, legis & peritos, & reverentes admodum, ut ex

[c] *Gen.* XIV.

GROTII.

m *Abrahami*] Idem cum Escole, & Anero fœdus fecit. (*Gen.* XIV. 13.) Sic & David cum Achi, & Naaso, Solomon cum Ægyptiis, Asa cum Benadado. [Vide 1. *Sam.* XXVII. 11. *Sam.* X, 2. 1. *Reg.* III. 1. & XV. 19.]

n *Asmonæos legis & peritos, & reverentes admodum*] Laus eorum est in *Thargumo Chaldaico*, in libris *Maccabaicis*, in epistola ad *Hebræos*. Horum exemplum secuti Imperatores, & reges Christiani federa aut cum non Christianis, aut cum non sane Christianis fecere, Constantinus cum Gothis, & Vandalis, Justinianus cum Longobardis: cum Saracenis, Alanis, Gepidis, Francis, Suevis, Vandalis, Theodosius, Honorius, Leo, Heraclius, Basilius, Isaacius Angelus, Palæologus: cum Mauris reges Hispaniæ Alfonsus Hispalensis, Ramirus, Alfonsus Castus, Sanctius Castellæ, Ferdinandus cognomine Sanctus: Petrus Legionis rex: Alfonsus Castellæ rex prudentissimus: cum Tartaris Rodolphus Habspurgensis. Adi *Johannem de Carthagena* libro III. de jure belli Romani Pontificis, c. 1. Julius II. Pontifex Turcis usus.

GRONOVII.

57 *Fœdera benefica*] Quæ non modo securitatem, sed etiam mutua officia, & honores præstant ineuntibus.

58 *Jus belli*] Ut liceat eos nihil lædentes bello lacessere.

59 *Asmonæos*] 1, 4. 7. *num.* 1.

ex religiosa sabbathi observatione, [60] + permissa sola sui tutela, non alio ar-
d I Macc, VIII. & XI. morum usu, apparet. Et hi tamen cum Lacedæmoniis, & Romanis [d] fœdus pepigere, approbantibus sacerdotibus, & populo; immo pro eorum salute sacra publice fecerunt. Quæ vero contra adferuntur, causas habent peculiares.

7. + Nam si quos reges, aut populos, extra eos, qui in lege expressi erant, exosos sibi, & infortunio damnatos + per Prophetas Deus significasset, eorum tutelam suscipere, aut cum iis arma sociare, haud dubie nefas erat.
e II Paralip. XIX. 2. Huc illud pertinet [e] Prophetæ [o] ad Josaphatum de rege Israëlis: *Te ne improbo opitulari, & eos diligere, [p] qui Deum oderunt? At ob hoc ipsum exarsit in te Dei ira.* Nam infelicem belli exitum Micheas propheta jam ante prædixerat.
f Ibid. XXV, 7. Et alterius prophetæ [f] ad Amasiam: *Ne ito tecum exercitus Israëlitarum: nam non adest Deus Israëlitis, ulli inquam Ephraimitarum.* Hoc vero non venire + ex natura federis, sed ex personæ peculiari quadam qualitate, vel
g Ibid. XX, 37. hinc evincitur, quod graviter increpitus est [g] Josaphatus, etiam diris additis, + eo nomine, quod commercii causa societatem iniisset cum Ochozia rege Israëlitarum, similem ei, + quam David, & Solomo inierant cum Hiramo, quos eo nomine partim non reprehensos, + partim laudatos, diximus. Nam + quod additur, Ochoziam impie egisse, debet ad totam ejus vitam referri, + ob quam Deus ipsi, omnibusque ejus conatibus infensus fuerit: quomodo hæc historia explicatur in libro, cui nomen Constitutiones Clementis VI, capite XVIII.

h II Paral. XVI, 2, 7. Esai. VIII, 6. 8. Notandum & hoc, + pejorem fuisse causam eorum, qui [61] a Jacobo orti Deum bene cognitum deseruerant, quam populorum extraneorum. Nam in defectores illos cæteri populares armabantur [q] lege, quæ exstat Deut. XIII, 13.

i Ibid. XVI, 12. Ambr. ad Rom. cap. 3. Auctor. imperfect. oper. ad Matth. c. XVI. 9. Est & ubi culpantur federa, + ob [62] animi vitium, unde procedebant; + ita a Propheta reprehensus Asa, [h] quod ad societatem Syri se contulisset Deo diffisus: quod ostenderat + cum res Deo sacratas ad Syrum mitteret. Sed nempe Rex idem culpatus [i] quod in medicis spem posuisset, non in Deo. Non ergo ex hac historia magis sequitur, per se, aut generaliter malum esse societatem contrahere cum talibus, quales erant Syri, quam medicos consulere.

GROTII.

o *Ad Josaphatum*] Josephus: ἠτιᾶτο τῆς πρὸς Ἄχαβον συμμαχίας ἄνθρωπον ἀσεβῆ καὶ πονηρόν. *accusabat eum societatis initæ cum Achabo homine impio, ac scelerato.* (Antiq. Jud. IX. 1. §. 1. *Edit. Huds.*)

p *Qui Deum oderunt*] Gratianus Valenti patruo contra Scythas opem petenti scripsit, ὡς οὐ δεῖ τῷ ἐχθρῷ τοῦ Θεοῦ συμμαχεῖν *fas non esse socialia arma jungere cum eo, qui Dei sit hostis.* Zonaras. (Lib. XIII. Cap. 17.)

q *Lege, quæ exstat Deut.* XIII, 13.] Adde exemplum Josuæ c. XXII.

GRONOVII.

60 *Permissa sola sui*] Ut sabbato liceret tantummodo hostem aggressum repellere, non ultro aggredi, quamvis occasio, & spes victoriæ præsens appareat.

61 *A Jacobo orti*] Quales erant X. tribus revulsæ a domo Davidica per Jeroboamum, qui & idololatriæ illis auctor fuerat, ne si quotannis Hierosolymam proficiscerentur ad templum visendum, redirent ad reverentiam regum, a quibus desciverant.

62 *Animi*] Intentionis, consilii, propositi.

GRO-

sulere. + Multa enim non illicita [63] vitiat animus, ut [l] + censum in Davide, [m] + thesaurorum ostensionem in Ezechia. Sic [n] alibi + fiducia in Ægyptio posita reprehenditur, cum tamen Solomoni [o] cum Ægyptio + affinitatem contrahere licuerit.

10. Quibus & hoc addendum est, [p] Hebræos sub statu legis veteris + disertas habuisse promissiones victoriæ si legem observarent, quo minus recurrendum habebant ad humana auxilia. Exstant quidem & apud Solomonem [q] sententiæ non paucæ, + de vitandis consortiis impiorum. + Sed hæc prudentiæ monita sunt, non legis præcepta: & illa ipsa monita, ut moralia pleraque, + plurimas habent exceptiones.

X. 1. + Lex autem Evangelii nihil + hac in parte mutavit: [r] immo magis etiam favet federibus, quibus hi, qui a Religione alieni sunt, + in causa justa sublevantur, quia beneficentiam in quosvis homines, data occasione, + non liberam modo reliquit, & laudabilem, + sed & sub præcepto posuit. [s] Nam Dei exemplo, qui solem oriri facit bonis, & malis, & pluvia utrosque humectat, + jubemur nullum hominum genus a beneficiis nostris excludere. Bene Tertullianus: [t] *Quamdiu* [64] *intra Israëlem erat sacramentum, merito in solos fratres misericordiam mandabat. At ubi Christo dedit gentes hereditatem, & possessionem terminos terræ, &* [65] *cœpit expungi quod dictum est per Osee: Non populus meus populus meus, & non misericordiam consecuta misericordiam consecuta, Natio scilicet; exinde Christus in omnes legem fraternæ benignitatis extendit,* [66] *neminem excludens in miseratione, sicut in vocatione.*

2. Quæ accipi oportet + salva gradus differentia, ut in omnes simus benefici, [u] præcipue tamen in religionis consortes. In + Clementis [x] constitutionibus legimus: *πᾶσιν ἂν δίκαιον διδόναι ἐξ οἰκείων πόνων: προτιμητέον δὲ τοὺς ἁγίους·* *Omnibus largiendum de nostra opera: sed ita ut sanctorum potior habeatur ratio. Perfecta liberalitas*, inquit [y] Ambrosius, *fide, causa, loco, tempore commendatur, ut primum opereris circa domesticos fidei.* Simile est illud [z] + Aristotelis: *οὐ γὰρ ὁμοίως προσήκει συνήθων καὶ ὀθνείων φροντίζειν· Neque enim par est, æqualem curam subiri pro externis, & pro amicis.*

3. Convictus etiam familiaris cum hominibus, qui alieni sunt a Religione, non prohibetur: ac ne cum illis quidem, quorum pejor causa est, & qui a disciplinæ Christianæ regula deficiunt, omne interdicitur commercium, + sed familiare extra necessitatem, non etiam [a] + quod emendandis ipsis spem præbet. Illud vero, quod apud Paulum est, [b] *Ne jugum ducite cum alienis a fide: quod enim consortium est justitiæ cum iniquitate, aut quæ commixtio est luci cum tenebris, aut quæ concordia est Christo cum Satana, aut quæ pars credenti cum non credente?* ad eos pertinet, [67] qui in idoliis convivabantur, atque

[l] II Sam. XXIV.
[m] II Reg. XX, 13.
[n] Esa. XXXI, 1.
[o] I Reg. III, 1.
[p] Deuter. XXVIII, 7.
[q] Prov. I, 15. XIII, 20. XXII, 24. XXIV, 1.
[r] Victoria de Indis relect. I. n. 15. & 17. Franc. Arias de bello n. 192. Cajet. 2, 2. q. 40. art. 1. Molin. tract. II. disp. 112.
[s] Matthæi V, 45.
[t] Adv. Marcion. L. 4. c. 16.
[u] Gal. VI, 10.
[x] Lib. VII, cap. 11.
[y] Off. I, c. 30.
[z] Nic. IV. c. 52.
[a] II Thess. III, 15.
[b] II Corinth. VI, 14. & seqq.

GRONOVII.

63 *Vitiat animus*] Quæ per se sunt innoxia, sed culpantur, quia parum pio proposito suscipiuntur.

64 *Intra Israëlem erat sacramentum*] Penes solos Israelitas fœdus, & Ecclesia.

65 *Cœpit expungi*] Impleri & q. solvi, quia pecunia soluta expungitur, vel deletur nomen debitoris in tabulis expensi.

66 *Neminem excludens*] Omnium misertus, ut omnes vocat.

67 *Qui in idoliis convivabantur*] Accedebant ad epulas, de hostiis falsorum deorum instructas: quoties enim sacrificarent, parvum quiddam de

 extis

atque ita aut idololatriam committebant, aut certe committentium speciem præbebant. + Ostendunt sequentia: *Quæ consensio templo Dei cum idolis?* similia illis, quæ in [e] priore ad Corinthios eosdem: *Non potestis fieri participes mensæ Domini, & mensæ dæmoniorum.*

e I Cor. x, 21.

4. Neque ab eo, + quod subeunda sponte non sunt profanorum imperia, + nec conjugia cum eis contrahenda, recte procedet argumentum. Nam in utroque hoc casu + apparet majus periculum, aut certe plus difficultatis injici veræ Religionis usui. Adde + quod magis perpetua sunt ista vincula: & in matrimonio liberior electio, cum federa ex temporum, & locorum occasione sumenda sint. [d] Sicut autem benefacere profanis malum non est, ita + nec opem eorum implorare, sicut Cæsaris, & Tribuni auxilium + Paulus invocavit.

d Sylv. verb. bellum 1. n. 9. concl. 3. Pan. in c. quod super. de voto.

XI. 1. Nulla ergo hic intrinseca, aut universalis est pravitas, + sed [1] ex circumstantiis æstimanda. Cavendum enim ne nimia commixtio + contagium adferat [68] + infirmis; quam ad rem utile erit sedes distingui, + sicut Israëlitæ seorsim ab Ægyptiis habitarunt. Neque enim ratione caret illud [e] Anaxandridæ:

e Apud Athenæum, VII, 13. p. 299, 300.

Οὐκ ἂν δυναίμην συμμαχεῖν ὑμῖν ἐγώ.
Οὔθ' οἱ τρόποι γὰρ ὁμονοοῦσ', οὔθ' οἱ νόμοι
Ἡμῶν· ἀπ' ἀλλήλων δὲ διέχουσι πολύ.

Ego esse vester non queam commilito,
Quando nec leges, nec mores consentiunt,
Sed multis inter se intervallis discrepant.

Quo pertinent & ea, quæ alibi attulimus [f] de religione Judæorum, & Christianorum in commilitio cum paganis.

f Lib. 1. c. 2. §. 9. n. 3.

2. Sed & si ex societate tali [69] profanæ opes magnum sint habituræ incrementum, [g] + abstinendum erit extra summam necessitatem: in qua locum habet quod in simili re dixit Thucydides. [h] ἀνεπίφθονον δὲ, ὅσοι ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐπιβουλευόμεθα, μὴ Ἕλληνας μόνον, ἀλλὰ καὶ βαρβάρους, προσλαβόντας διασωθῆναι· + *His, qui insidiis impetuntur, ut nos ab Atheniensibus, invidia fieri non debet si salutem quærunt non Græcorum modo, sed & barbarorum auxiliis.* + Non enim [70] jus quodvis sufficit ad id commit-

g Sylvest. in verbo bellum, p. 1. n. 9. concl. 3.
h Libro 1. c. 82.

extis (proficias dicebant) adolebant in altaribus: de reliqua hostia, vel victima, epulabantur vocatis amicis, & si quod insuper superesset, in macellum mittebant.

GROTII.

1 *Ex circumstantiis æstimanda*] Vide orationem Phartazæ ad Lazos apud *Agathiam* III. (Cap. 5.) *Saxo* libro IX. in verbis Ludovici regis Francorum ad Haraldum: *Nullam posse animorum intervenire concordiam dissona sacra complexis; quamobrem petitorem opis primum religionis contubernio opus habere, neque magnorum operum consortes existere posse, quos supernæ venerationis formula disparasset.* (Lib. IX. pag. 158. *Edit. Wech.* 1576.)

GRONOVII.

68 *Infirmis*] Quibus scandalo, & offensioni sit nostra cum pravæ superstitionis cultoribus conversatio.

69 *Profanæ opes*] Si ab societate nostra cum infidelibus, & aversis a religione nostra istorum in universum potentia contra omnes, qui nobiscum sunt religione conjuncti, etsi in præsens causa differant.

70 *Jus quodvis*] Causa, quæ non sit maximi momenti,

committendum ; quod religioni, si non directe, indirecte tamen nociturum putetur. + Quærendum enim primo loco [i] est regnum cœleste, id est, Evangelii propagatio. *i Matth. VI, 33.*

3. OPTANDUM esset, ut multi hodie principes, ac populi in animum admitterent liberam, & + piam vocem Fulconis Archiepiscopi quondam Remensis, [k] Carolum Simplicem sic admonentis: *Quis non expavescat, vos* [s] + *inimicorum Dei amicitiam velle, ac in cladem, & ruinam nominis Christiani pagana arma, & fœdera suscipere detestanda.?* + *Nihil enim distat utrum quis se paganis societ, an abnegato Deo idola colat.* Exstat apud [l] Arrianum dictum Alexandri: *ἀδικεῖν μεγάλα τοὺς στρατευομένους ἐναντία τῇ Ἑλλάδι παρὰ τοῖς Βαρβάροις, παρὰ τὰ δόγματα τὰ τῶν Ἑλλήνων· graviter eos delinquere, qui adversum Græcos Barbaris militarent,* + *contra Græcorum jura.* *k Frod. l. IV, historiæ Remensis, c. 6.* *l Lib. I. Cap. 17.*

+ XII. Illud hic addam, cum omnes Christiani [m] unius corporis membra sint, quæ jubentur alia aliorum dolores, ac mala persentiscere, + sicut id ad singulos pertinet, ita & ad populos qua populi sunt, & ad reges qua reges pertinere. Neque enim pro se quisque tantum, + sed & pro mandata sibi potestate servire Christo debet. Hoc autem præstare reges, & populi non possunt, grassante armis hoste impio, [t] nisi alii aliis auxilio sint: + quod commode fieri nequit, nisi fedus eo nomine ineatur; + quod fedus jam olim initum fuit, & princeps ejus + creatus consensu communi [71] Romanus Imperator. + Debent ergo Christiani omnes ad causam hanc communem pro virium modo viros, aut pecunias conferre: quod quo minus faciant, non video + quomodo possint excusari, + nisi si qui bello inevitabili, aut [72] non dissimili malo domi distinentur. *m I Cor. XII, 18. 26.*

+ XIII. 1. Solet sæpe & illa incidere quæstio, si plures bellum gerant, utri potius opem ferre debeat qui utrique est federatus. Hic primum sciendum est, quod & + supra diximus, [73] + ad injusta bella nullam esse obligationem. Quare [u] + qui federatorum justam habet belli causam præferendus, + si cum [74] extraneo res sit. Etiam si cum alio federato: Sic oratione de Megalopoli ostendit [n] Demosthenes, Messeniis sociis contra Lacedæmonios item socios opem ferri ab Atheniensibus debere, + si ab his incipiat injuria. Sed id ita verum; + nisi convenerit hoc quoque, ne adversus eum auxilia mittere *n Pag. 83. C.*

momenti, licet justa, tantum valere apud quemquam debet, ut eam defendat, ac tueatur cum detrimento notabili omnis Christiani nominis.

GROTII.

s *Inimicorum Dei amicitiam velle*] Exemplum in Mancafa apud *Nicetam* rebus Isaaci Angeli lib. II. (Cap. 3.) Prædicatur pietas Emanuelis ducis Sabaudiæ, qui Cyprum ope Turcæ recuperare cum posset, noluit.

t *Nisi alii aliis auxilio sint*] Ad hanc rem vide *Marianam* libro XXX. (Cap. 23.) *Parutam* libro IV. *Bizarum* VII. & XII.

u *Qui federatorum justam habet belli causam præferendus*] Vide infra libro II, c. XXV. §. 4. In fidelitate Feudali dicitur: *Et si scivero velle te aliquem juste offendere, & inde generaliter, vel specialiter fuero requisitus, meum tibi, sicut potero, præstabo auxilium.* (Feud. II. 7.)

GRONOVII.

71 *Romanus Imperator*] Fridericus III. a C. 1461. Videnda *Leclerci* disputatio *de Passagiis.*

72 *Non dissimili malo*] Dissensione ob religiones.

73 *Ad injusta bella*] Etiamsi quis societatem armorum promiserit, si socium videat bellum palam injustum aggredi, non teneri ex promisso talem socium juvare.

74 *Extraneo*] Non fœderato.

o Polyb. L. VII. c. 2.

mittere liceat. In pactione Hannibalis cum Macedonibus [o] erat: + *Hostium hostes erimus*, + *exceptis regibus, civitatibus, & portubus, quibuscum fedus nobis, & amicitia est.*

2. + Quod si federati inter se committantur causis utrinque injustis, quod accidere potest, utraque parte abstinendum erit. Sic in Leuctrica Aristidis quinta dicitur, *ἐι μεν ἐπ᾽ ἄλλυς ἐκάλυν, ῥαδίως ἄν. ἐπ᾽ ἀλλήλυς δὲ καλύντων, ὀυκ ἐθέλειν παρεῖναι* (ff) *si quidem in alios auxilium poscerent, facile esse negotium:* + *sin sociorum alter in alterum, nolle se misceri.*

3. + Quod si federati in alios bellent + justa quisque de causa, + si utrique auxilia mitti possunt, puta in milite, aut pecunia, mittenda erunt, + ut fit circa [75] creditores personales. At si ipsius, qui promisit, + præsentia requiritur, [76] quæ individua est, ratio postulat [x] + ut præferatur cum quo antiquius est fedus; quod (gg) Acarnanes Spartanis dicunt apud [p] Polybium: eodemque pertinet + Consulis Romani responsum Campanis datum: [q] *amicitias ita institui par est*, [y] *ne qua vetustior amicitia, ac societas violetur.*

p Lib. IX. c. 25.
q Liv. VII. 31.

4. Sed addenda exceptio, [r] nisi fedus posterius ultra promissionem aliquid habet, [z] [77] + quod quasi dominii translationem in se contineat, puta subjectionis aliquid. [a] + Nam & sic in venditione, dicimus, priorem præferri, nisi posterior dominium transtulerit. Sic + Nepesinis apud Livium [s] + deditionis, quam societatis, fides sanctior. Distinguunt hæc alii subtilius; sed quæ dixi, ut simpliciora, ita veriora arbitror.

r Sylvest. in verb. bellum p. 1. n. 7.
s Lib. VI. c. 10.

XIV. + Finito tempore fedus [t] tacite renovatum intelligi non debet, + nisi [u] ex actibus, qui nullam aliam interpretationem recipiunt: + non enim facile [78] præsumitur nova obligatio.

t Dec. cons. 407.
u Dec. cons. 265. & Cep. 451. 455. 461.

+ XV. Si pars una fedus violaverit, [u] poterit altera a federe discedere: + nam

GROTII.

x *Ut præferatur cum quo antiquius est fedus*] Vide de Feudis lib. IV, cap. 31. [Secundum divisionem *Cujacii*: at *Lib.* II. *Tit.* 28. in fin. Ed. vulg.]

y *Ne qua vetustior amicitia, ac societas violetur*] Χρὴ φίλοις κατ᾽ ἐχθρῶν συμμαχεῖν, ὀ κατὰ φίλων᾽ *amicis auxilia ferenda contra hostes, non contra amicos*, dicit Ptolemæus Atheniensibus apud *Appianum* in legationum excerptis. [Sed aliò pertinet hic locus, ut patet statim; nimirum ad casum, de quo supra, §. 13. *n.* 1. in fine. Ceterum verba ipsa non reperio in *Excerptis* indicatis; & memoria heic videtur omnino fefellisse Auctorem. *J. B.*]

z *Quod quasi dominii translationem in se contineat*] Vide *Radevicum* 11, 7.

a *Nam & sic in venditione*] Edicto Theodorici, c. 138.

GRONOVII.

75 *Creditores personales*] Chirographarios l. un. Cod. *Etiam ob chirographariam pec. pig. ten.* qui solo chirographo sibi de pecunia credita caverunt; nam inter hos pecunia debitoris, si quæ libera est, in concursu creditorum dividitur. Alii sunt hypothecarii l. 1. §. 3. D. *de separat.* l. 8. C. *qui pot. ced. poss.* quibus pignore, vel hypotheca provisum est. Ex utrisque, quibus ob favorabilem crediti causam ante alios exigundi jus, vel privilegium concessum est, *privilegiarii* l. 10. Princ. D. *de Pactis.*

76 *Quæ individua est*] Neque enim potest quisquam esse simul duobus locis.

77 *Quod quasi dominii*] *Flor.* 1, 16. *Erat cum utrisque fœdus, sed hoc Campani sanctius, & prius omnium suorum deditione fecerant.* Adde 2, 12. 15.

78 *Præsumitur nova obligatio*] Quia plerumque habet aliquid onerosi.

(ff) Locus est *Tom.* II. pag. 220. *Ed. Paul. Steph.* sed ubi, si expendatur series orationis, manifesto patebit agi, non de justitia, aut injustitia belli, sed de eo, quod prudentia postulabat. *J. B.*

(gg) Immo *Ætoli*, adversus *Acarnanes*, ore *Chlaneæ* Legati loquentes. Inspice locum, quem distinctiùs in margine indicavi. *J. B.*

GRO.

+ nam capita federis [79] singula conditionis vim habent. Exemplo sit illud
apud [x] Thucydidem: λύουσι τὰς σπονδὰς οὐχ οἱ δι' ἐρημίας ἄλλοις προσιόν- x L. 1.
τες ἀλλ' οἱ μὴ βοηθοῦντες οἷς ἂν ξυνομόσωσι· *Soluti federis culpam sustinent*, C. 71.
+ *non qui deserti ad alios se conferunt, sed qui quam jurati promiserant opem,*
re non præstant. Alibi [y] apud eundem: ὅ, τι δ' ἂν τούτων παραβαίνωσιν ἑκά- y Lib. IV.
τεροι καὶ ὁτιοῦν, τότε λελύσθαι τὰς σπονδάς· *Sed si vel tantillum ex dictis* c. 23.
pars alterutra transgrederetur, rupta fore pacta. Sed hoc ita verum est, + ni aliter convenerit: + quod fieri interdum solet, ne ob quasvis offensas a federe discedere liceat.

+ XVI. 1. Sponsionum + tot esse materiæ possunt, quot federum. + Distant enim hæc [80] personarum facientium potestate. Sed duo sunt, quæ de sponsionibus quæri solent: (hh) Primum si improbetur a rege, aut civitate sponsio, in quid teneantur sponsores, [81] ad id, quod interest, + an ad restituendam rem in eum statum, in quo erat ante sponsionem, + an ad [82] corpus dedendum. + Prima sententia videtur juri civili Romano congruere: + secunda æquitati, quam in Caudina controversia tribuni plebis L. Livius, & Q. [83] Mælius urgebant: + tertia usu probata est, ut exemplis sponsionum duarum nobilium [84] Caudinæ, & Numantinæ apparuit. Sed illud ante omnia tenendum, + eum, qui summum imperium habet, [85] nullam in partem obligari.
Bene enim Romanis [z] Posthumius: *Hosti nihil spopondistis: civem neminem pro* z Liv. IX.
vobis spondere jussistis; nil ergo vobis nec nobiscum est, quibus nihil mandastis, nec 9.
cum Samnitibus, cum quibus nihil egistis. Bene [a] idem: *Injussu populi nego quic-* a Ibid. 5.
quam sanciri posse, quod populum teneat: & hoc non minus recte: *si quid est, in quod obligari populus possit, in omnia potest.*

2. + Ergo nec ad id, quod interest, + nec ad restitutionem populus tenebatur: cum quo si negotium sibi esse voluissent Samnites, + retinere exercitum apud Furculas Caudinas debuerant, & Romam legatos mittere, qui cum Senatu, ac populo de pace, ac federe agerent, ut [86] quanti ipsis esset exercitus incolumitas, id ipsi æstimarent. (ii) + Tum demum si pactis statum non esset, potuissent dicere, + quod & ab ipsis, & a [87] Numantinis dictum,

GRONOVII.

79 *Singula conditionis*] Ut si unum illorum migret, vel non servet, pars altera alteram solvat.

80 *Personarum facientium*] *Fœdera* non faciunt nisi summæ potestates, aut earum mandato ministri: *sponsiones* ministri sine potestate, ac mandato.

81 *Ad id, quod interest*] Æstimationem commodi, quod ex effectu habuisset is, cui sponsio facta est, & pro ea satisfactionem.

82 *Corpus dedendum*] Sponsoris.

83 *Mælius urgebant*] Et ipsi Samnites *Liv.* 9, 11.

84 *Caudinæ, & Numantinæ*] *Flor.* 1, 16. & 2, 18.

85 *Nullam in partem*] *Sallustius* Jugurt. 39. *Senatus ita, uti par fuerat, decernit, suo, atque populi injussu nullum potuisse fœdus fieri.*

86 *Quanti ipsis esset*] Quid vellent concedere Samnitibus, ut exercitum ab illis obsessum, & clausum recuperarent incolumem.

87 *Numantinis*] Nam cum his quoque juxta turpe fœdus ictum est.

(hh) Confer PUFENDORFIUM, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. VIII. Cap. IX. §. 12, 13. *J. B.*

(ii) Imprudenter quidem egerunt *Samnites*; sed non minus propterea violatæ fidei publicæ rei fuerunt *Romani*. Ostendit id Celeberrimus JCtus Hallensis, CHRISTIANUS THOMASIUS, Dissertatione singulari *De Sponsione Romanorum Caudina*, quæ sexta est inter Lipsienses. Plura diximus in Notis nostris Gallicis. *J. B.*

GRO-

b L. II. c. 1. dictum, ait Vellejus, [b] [88] publicæ violationem fidei non debere [89] unius sui sanguine.

3. Majori specie dici potest, [h] milites omnes fuisse obligatos. + Et certe æquum id esset, si ipsorum jussu, ac nomine contractum foret a sponsoribus, ut in pacto, [90] quod Hannibal fecit cum Macedonibus, factum videmus. Quod si [c] fide sponsorum, & [d] + sexcentorum, quos imperarunt, obsidum fuerunt contenti Samnites, + habent quod sibi imputent. Rursum + si sponsores [91] præ se tulerunt potestatem publico nomine contrahendi, + ex damno per dolum dato ad restitutionem tenebantur. + Si id non apparet, + tenebantur ad id, [92] quod interesset ex vi negotii ratum haberi. + Et hoc casu non corpora tantum, + sed & bona sponsorum fuissent obligata Samnitibus, + nisi pœnam vice ejus, quod interest, [93] expressissent. + Nam de obsidibus convenerat, ut [94] capite luerent si pacto non staretur. + De sponsoribus an eadem dicta sit pœna, in obscuro est. + Pœnæ autem stipulatio tali modo facta efficit, ut si factum præstari nequeat, nihil aliud [95] sit in obligatione: + succedit enim [96] certum loco incerti, quod interest. Erat autem communis istorum temporum sententia, + etiam [97] vitam valide posse obligari.

4. + Apud [98] nos autem, qui aliter sentimus, existimo tali sponsione + bona primum ad id, quod interest, & si ea non sufficiant, + corpus ad servitutem obligari. [e] + Fabius olim [e] Maximus cum pactum quoddam ejus cum hostibus factum senatus improbasset, fundum suum ducentis millibus vendidit,

e *Scriptor de Vir. Ill.* c. 43.

GROTII.

h *Milites omnes fuisse obligatos*] Sic Numantini, si sponsio non probaretur, exercitum sibi dedendum censebant, ea sponsione liberatum. [Hoc habere videtur ex *Orosio*, Hist. V. 5. Ceterum idem modo laudatus Clar. *Thomasius* de hac quoque *Sponsione Romanorum Numantina* Dissertationem scripsit, numero XIV. in eodem volumine. *J. B.*]

c *Fide sponsorum*] Ii erant consules duo, quæstores duo, præfecti IV, tribuni XII, narrante *Appiano*. (Excerpt. Legat. *num.* 3. pag. 442. *Fulv. Ursin.*) Hi omnes dediti ex Caudino sponsu: ex Numantino consul solus, cæteris parcitum, ob Tiberium Gracchum, ut in Gracchorum vita narrat *Plutarchus*, (*pag.* 827. A.)

d *Sexcentorum, quos imperarunt, obsidum*] Pontius filius apud *Appianum*: τῶν τε ἱππέων ἐπιλέξωμαι τοὺς ἐπιφανεστάτους, ὅμηρα τῶν δε τοῦ συνθηκῶν, ἕως ἅπας ὁ δῆμος ἐπιψηφίζῃ. *equitum potissimos deligam, qui obsides sint, donec populus pacta firmet.* Satis esse obsides tenentis arbitrio relinqui, censuere Lusitani in re simili. *Mariana* XXI, 12. Qui deditos accipiunt, pœnam remittere censentur. *Polybius* excerpto CXXII.

e *Fabius olim Maximus*] Diodorus Siculus in excerptis Peirescianis, *Valerius Maximus* IV, c. VIII. [Non *Diodorus Siculus*, sed *Dion Cocceianus* habet id, de quo Auctor noster loquitur. Vide *pag.* 597. Excerptorum illorum, ab *H. Valesio* editorum. *J. B.*]

GRONOVII.

88 *Publicæ violationem*] Populum, vel principem a perfidiæ crimine non excusari, si, quo ne servet suo nomine promissum, sæviat in ministrum promittendi, aut dedat, ut in eum sæviatur.

89 *Unius*] Sponsoris.

90 *Quod Hannibal fecit*] *Polybius lib.* 7, 2.

91 *Præ se tulerunt*] Mentiti sunt, se habere quam non habebant.

91 *Quod intererat*] Quod pro ratione rei, quæ agebatur, æstimari poterat velle sibi præstari Samnites, si pactum ratum non esset.

93 *Expressissent*] Diserte, & clare in formula pacti posuissent.

94 *Capite luerent*] *Liv.* 9, 5.

95 *Sit in obligatione*] Quam pœna scillcet.

96 *Certum loco incerti*] Ante pœnam non definitam incerta erat æstimatio ejus, quod interest, & poterat in quantumvis extendi. At postquam ea definita est, cessat æstimatio incerti, & subit in ejus locum id, de quo convenerat certum.

97 *Vitam valide posse*] 2, 21. 11. 3, 2. 6.

98 *Nos, qui aliter sentimus*] Qui putamus, hominem vitæ suæ dominum non esse, ut possit eam obligare, aut caput suum pignori opponere.

GRO-

vendidit, & fidei satisfecit. Samnites vero f + Brutulum Papium induciarum ruptorem simul cum bonis suis dedendum recte d censuerunt.

XVII. 1. Altera quæstio est, + an sponsio obliget summam potestatem 99 ex notitia, & silentio. Hic distinguendum primum, + an pure facta sit sponsio, + an sub conditione si rata haberetur a summa potestate. + Nam hæc conditio non impleta + (debent autem conditiones diserte impleri) nullam facit sponsionem. Quod recte convenit in sponsionem e + Lutatii cum Pœnis: accedebat quod ea se populus, quia suo injussu facta erat, teneri negaverat; itaque publico consilio aliud de integro fedus factum erat.

d Plut. Fabio Maximo, p. 178. Livius lib. VIII. c. 39.

e Liv. l. XXI. c. 19. Polyb. libro III. c. 29.

2. Videndum deinde, + an præter silentium res aliqua accesserit; nam sine re, aut facto aliquo, silentium non satis probabilem voluntatis conjecturam suppeditat, + ut ex his, quæ de dominii derelictione 100 supra diximus, intelligi potest. Sed si actus aliqui accesserint, qui ad aliam causam probabiliter referri nequeant, + tum recte intelligitur actus ratus esse habitus: quomodo probatum id, quod cum Gaditanis convenerat, notat + Cicero f pro Balbo.

f Cap. 15. & seqq.

3. Silentium adversus Carthaginienses urgebant Romani, + de pactione cum g Asdrubale facta. Sed cum illa pactio verbis concepta esset negantibus, ne Pœni amnem Iberum transirent, + vix erat ut silentium solum ad inducendam ratihabitionem facti alieni valeret, + quippe cum factum proprium nullum secutum esset, + nisi aliquando Pœnus Iberum transire volens prohibitus à Romanis esset, eorumque dicto Pœni paruissent; + talis enim actus vim habet actus positivi, nec manet intra fines 1 nude abnutivos. + Quod si Lutatii pactio plures habuisset partes, & cæteras partes + a jure communi abeuntes observatas a Romanis semper appareret, jam satis firma esset conjectura probatæ pactionis.

g Polyb. & Liv. dictis locis.

4. Restabat hic dicere aliquid de pactionibus, quas duces, & milites non de eo, quod summi est imperii, sed de re privata sua, aut sibi permissa faciunt: + sed de his agendi oportunior erit locus, ubi ad ea, quæ in bello accidunt, perventum erit.

GROTII.

f *Brutulum Papium*] *Dion* excerpto legationum IV.

GRONOVII.

99 *Ex notitia*, *& silentio*] Eo, quod actum a legato suo, vel præfecto resciverit, nec contradixerit.

100 *Supra diximus*] 2, 4. 1.

1 *Nude abnutivos*] Quibus tantummodo aliquid negatur fieri debere, non ponitur, quid fieri debeat.

HENRICI DE COCCEII

COMMENTARIUS

IN

HUGONIS GROTII

LIB. II. CAP. XV.

HACTENUS egimus de contractibus tum *privatorum*, tum *principum*, quatenus fiunt circa negotia *privata*. Sequuntur nunc contractus eorundem circa negotia *publica*: quo pertinent *sponsiones*, & *fœdera*.

Fœdus est conventio de re publica, inter eos inita, qui de ea statuere possunt (sive ipsi contrahant, sive per alios). Unde apparet, fœdus non esse si privatus de republica disponit, uti si pacis conditiones hosti offert: tunc enim *sponsio* dicitur, ubi sponsor, non autem respublica tenetur præstare promissa, quia sponsor promisit suum factum, se scilicet effecturum ut respublica ratum habeat. Si proinde populus nolit rati habere, sponsor redire in potestatem ejus debet, cui sponsio facta est. *Vid. infr. §. 16.*

AD §. I.

ULPIANUS] „ *Conventionum tres sunt* „ *species; aut enim ex publica causa fiunt, aut* „ *ex privata, &c.* l. 5, ff. de pact. *Privata*, „ *aut legitima, aut juris gentium.*

Publicam exposuit, non, ut quidam putant, definitione] „ Quasi *sponsio* tantum, „ quæ *de pace* fit, hic intelligatur.

Sed exemplis additis] „ Quam sententiam „ etiam probat Gothofredus *ad l. 5, ff. pact.* „ *lit g;* ubi citat Harmenopulum, 1, 9, „ §. 4, qui publicam conventionem definit, „ *quæ per Principes fit, aut belli duces, veluti ad pacem, aut aliquid tale.*

„ At verior est sententia, JCtum tantum „ exponere pacta *privatorum*, quæ vel fieri „ possunt (a privatis scilicet) ex causa *publica*, aut ex *privata*. Unde tria sequuntur: „ 1. Has conventiones de causa publica non „ esse *publicas*, nisi ratione causæ; ratione „ paciscentis enim sunt pacta privata, a duce „ belli, qui privatus est, inita: 2. JCtum „ non exemplis, sed definitione conventio„ nes, quæ ex causa publica fiunt, exposuis„ se; nam alius casus, ubi privatus de cau„ sa publica pacisci potest, præter sponsio„ nem non datur: 3. Harmenopulum male „ ad has conventionum species referre eam, „ *quæ per principem fit ad pacem &c.* Hæ „ enim conventiones non a privato fiunt, „ sed a summa potestate de causa publica; „ adeoque sunt vere *publicæ*. Rectius res in „ *II. Eccl.* 1, 5, explicatur: *Quoties* scil. „ *belli duces de pace paciscuntur. Goth. d. l.*

Quæ fit per pacem, quod primum exemplum est] „ Male verba legis hic separantur, ac „ duo diversa exempla statuuntur. Diximus, „ non dari conventiones, quæ a privatis de „ causa publica fieri possunt, præter eas, „ quæ a duce belli de pace fiunt, & quæ „ sponsiones dicuntur. Has enim solas licitas „ esse de republica, infra videbimus. Pacta, „ quæ princeps de pace init, huc non per„ tinent, cum JCtus saltem de pactis priva„ torum agat.

Quoties duces belli quædam inter se paciscuntur; quod secundum] „ Verba hæc cum „ præcedentibus conjungi debere, ex ipsa „ inspectione legis apparet. *Publica conventio*, ait JCtus, *quæ fit per pacem, quotiens duces belli quædam inter se* (de pace „ scil.) *paciscuntur.* Atque hinc in *II. Eccl.* „ 1, 5, diserte definitur publica conven„ tio, *quæ fit per pacem, quoties duces belli* „ *de pace paciscuntur*, apud *Goth. d. l.* „ Adeoque admitti non potest assertum Au„ ctoris, JCtum exempli tantum causa ex„ posuisse publicas conventiones, & eas

„ non

„ non tantum per *pacem*, sed etiam *quoties* „ *duces belli inter se quaedam paciscuntur*, „ contrahi.

Quae nisi jure imperii majoris] „ Adeoque „ ab ipsa summa potestate. At diximus, Ul„ pianum loqui de pactis privatorum, eo„ rumque divisione: adeoque de pactis du„ cum belli, non de pactis summarum po„ testatum.

Minoris] „ De his solis Ulpianum loqui, „ diximus.

A contractibus privatorum] „ Utpote „ qui qua tales nunquam de republica pacisci „ possunt.

A contractibus circa negotia privata] „ Cum enim rex hic ut privatus contrahat, „ & jure privatorum utatur, non differt a „ contractibus privatorum.

Quanquam ex privatis quoque istis causa belli nasci solet] „ Casus, quibus id contin„ gere potest, recensuimus in *Diss. Proœm.* „ *VIII*, §. 166.

Frequentius tamen ex publicis] „ I. e. „ quae inter summas potestates contrahuntur; „ de quibus autem Ulpianus plane non lo„ quitur.

Quae ad excellentiorem hanc speciem &c.] „ Scil. de foederibus, ac sponsionibus.

A D §. II.

PUBLICAS *has conventiones*] „ Auctor „ intelligit non tantum illas, de quibus Ul„ pianus loquitur, & quae a privato de re„ publica fiunt: sed & inter eas, quae inter „ summas potestates intercedunt.

Συνθήκας] „ I. e. compositiones: a συντίθη„ μι, compono. *Vid. infra* §. 6, *n.* 1.

Foedera] „ De quibus §. 3, usque ad „ §. 16.

Sponsiones] „ De quibus §. 16, & 17.

Pactiones alias] „ De quavis re publica. „ *Vid.* §. 17, *n.* 4. & *l.* 3, *c.* 22. Diffe„ rentiam harum specierum vide apud M. „ Varronem *L.* 2, *de Pop. Rom.*

A D §. III.

1 LIVIUS *Libro* IX.] *Cap. V.* ubi quatuor differentias ponit: 1. quod *foedera* contrahantur a summa potestate, *sponsiones* a duce belli: 2. quod *illa* fieri soleant per feciales, non *hae*: 3. quod in illis duo tantum feciales intervenire debeant, in sponsione plures personae spondentes: 4. quod in foedere obsides dari non soleant, secus, ac in sponsione.

Praecipuam differentiam omittit: quod, nimirum, ex foedere obligetur populus, non vero ex sponsione; utpote per quam dux belli saltem promittit, se effecturum ut populus consentiat. Atque de hac sponsione infra, §. 16, latius agetur.

Quae fiunt jussu summae potestatis] „ Dictum „ est, foedus esse pactum de re publica inter „ eos initum, qui de ea statuere possunt.

Ipse populus ira divina obstringitur] „ Quia „ ejus jure, ac nomine, foedus contrahitur.

Peragi apud Romanos per Feciales solebant] „ *Feciales, quod fidei publicae inter populos* „ *praerant; nam per hos fiebat ut justum con*„ *ciperetur bellum, & ut foedere fides pacis* „ *constitueretur. Ex his mittebant, ante*„ *quam conciperetur, qui res repeterent:* „ *& per hos etiam nunc fit foedus, quod fi*„ *dus scribit Ennius dictum. Varro l.* 4. *de* „ *ling. lat.* (*pag.* 21. *Ed. H. Steph.* 1573. „ D.) Jus feciale ab Æquicolis mutuatum, „ scribit Valerius *l.* 10; ejusque auctorem „ fuisse Servatorium Resium Æquicolarum „ ejus, ait. Alii ab Ardeatibus originem ejus „ ducunt, *Onuphr. Panv. de Civ. Rom.* „ *C.* 32. Apud Romanos primus Numa fe„ ciales instituit, cum ageretur de bello in„ dicendo Fidenatibus, *d. c.* 32.

„ Feciales collegium constituebant, & of„ ficium eorum partem religionis publicae „ occupabat. *Onuphr. d. l.* Olim a collegio „ eligebantur, post legem Domitiam vero in „ comitiis creati sunt. *ibid.*

„ Fecialium munera recenset Dionysius „ *l.* 1, apud Graevium *Antiq. Rom. part.* 1, „ *pag.* 235, *D.*

Addito patre patrato] „ Cujus munus erat „ quum pax, aut foedus faciendum esset, „ verba facere: ejus exemplum est apud „ Livium *L.* 1, *c.* 24.

„ Et quia verbenam (Germ. *Eisenkraut*) „ ferebat, quia feciales, & patres patrati „ foedera facturi, aut bella indicturi corona„ bantur, verbenarius is pater patratus di„ ctus est. *Plin. Hist. l.* 22. Verbena autem „ ex loco sacro in Capitolio sumebatur Ori„ ginem nominis variam afferunt auctores, „ *Vid. Plut. quaest. Rom.* 61. Vera ratio vi„ detur, quod patratum sit idem, quod per„ fectum, & absolutum: inde patrati di„ cuntur, quod aliis perfectiores putarentur.

„ *Plut. d. l.* Inter requisita Patris Patrati fuit, „ ut vivo patre habeat liberos, *ibid.* His „ patribus patratis educatio liberorum nobi- „ lium committebatur, *ibid.*

Sponsio est, ubi hi, qui a potestate summa mandatum ejus rei non habent] „ Adeoque „ hæc conventio non est publica ratione „ sponsoris, sed ratione rei, de qua con- „ trahitur.

Quod illam proprie tangit] „ Adeoque ubi „ non de jure privato, sed de jure publico bel- „ li dux disponit.

Suo, atque populi injussu nullum potuisse fœdus fieri] „ Quia pacifcens disponeret de jure „ alieno. Ita Consules profecti ad Pontium „ in colloquium, cum de fœdere victor age- „ ret, *negarunt injussu populi fœdus fieri pos-* „ *se: nec sine fecialibus, cæremoniaque alia* „ *solenni. Liv. L.* 9, *c.* 5.

At postea Carthaginem misit, — ad fœdus ex societate faciendum] „ Simile exemplum est „ in Sempronio, qui cum Philippo, & aliis „ Græciæ populis pacem iniit, at duorum „ mensium inducias pactus est, missurus le- „ gatos Romam, *ut populus in has conditio-* „ *nes pacem juberet. Liv. l.* 29, *c.* 12.

Ad antiquos eos pertinet] „ Id est, ad eos „ imperatores, qui sub libera republica bella „ gessere. At verum id non esse, ex exemplis „ paullo ante allegatis constat, ubi duces „ belli perpetuo allegaverunt, *se injussu po-* „ *puli Romani pacem facere non posse.* Sene- „ ca autem pater aliam quæstionem propo- „ nit: quando populi Romani *majestas læsa* „ *videatur?* & casum ponit, ubi legatus „ fœdus percutit indignum, & ultra fines „ mandati; hoc casu enim aliquid detrahi, „ ait, magnitudini populi Romani, quia „ legati audiuntur, tanquam populus Ro- „ manus ea mandata dederit, & quia fœde- „ ra populus percussisse videtur: populum „ autem ex falso mandato audiri, & eum „ contineri *indigno* (ita enim legendum pro „ *inito*: *Vid. Schulting. in not. ad d. contr.* „ 25.) fœdere.

„ Loquitur igitur Seneca de Legatis, qui „ mandatum generale de pace condenda ha- „ buerunt, sed fines specialis mandati ex- „ cesserunt: tunc enim populus obligatur „ ex mandato generali, *vid. l.* 2, *c.*11,§.12; „ quia populus fidem legato haberi voluit. „ At legatus ideo, quod majestatem populi „ Romani læsit, indignum fœdus contra- „ hendo, puniri potest.

In regnis, regum est fœdus facere] „ Nam „ populus omne jus suum in regem transtulit. „ Adeoque conventiones regis populum obli- „ gant, modo non notorie excedat termi- „ nos legitimæ administrationis, forte alie- „ nando regnum, ejusque partem.

2 *Magistratus populum non obligat*] „ Quia „ Senatus jure officii agebat, majestas autem „ penes populum erat. Hinc apud Livium „ *l.* 26, *c.* 33, notanter dicitur, *Per Sena-* „ *tum agi de Campanis, qui cives Romani* „ *sunt, injussu populi non video posse: idque* „ *& apud majores nostros in Sutrianis factum* „ *est*, &c. Vid. *Tesm. b.*

Ita nec minor pars populi] „ Nam minor „ pars populi non est populus; sed majorem „ demum partem habere rationem integri, „ alibi diximus.

Quod pro Romanis est adversus Gallos Senonas] „ Camillus ab exilio revocatus, & „ Dictator creatus, noluit pactum inter Sul- „ pitium Tribunum militum, & Brennum „ Gallorum regulum initum ratihabere, *ne-* „ *gans eam pactionem ratam esse, qua post-* „ *quam ipse Dictator creatus esset, injussu* „ *suo ab inferioris juris magistratu* (i. e. a „ tribuno militum) *facta esset.* Liv. *L.* 5, *c.*49.

Nam major pars populi erat apud dictatorem Camillum] „ Hæc ratio non allegatur a „ Camillo; sed quod inferior magistratus, „ Tribunus, nimirum, militum, fœdus „ inscio Dictatore, ad quem summa impe- „ rii pertinebat, inire non potuerit, *d. l.* „ 5, *c.* 49.

Ut apud Gellium est] „ *L.* 13, *c.* 15. *Non* „ *possunt eodem tempore diversis magistrati-* „ *bus haberi comitia.*

3 *Qui jus populi non habent*] „ Uti bello- „ rum duces.

De eo, quod populi est, spoponderunt] „ Uti si duces belli pacem faciunt. *L.* 5, „ §. 1, *ff. de pact.*

Fidem liberasse si operam omnem dedissent, ut id, quod spoponderunt, fieret] Auctor quæstionem hic proponit: an dux belli, qui pacem fecit injussu populi, ac spopondit, *populum eam ratihabiturum*, liberetur adhibendo operam; an vero restitui omnia in pristinum statum debeant? Videtur prius affirmandum, quia is, qui factum tertii promittit, liberatur præstando diligentiam. Sed recte Auctor ait, negotii hujus naturam obligationem multo strictiorem desiderare. Præcise enim promittit, populum consensurum; & sub ea lege sponsor dimittitur, qua cessante redire tenetur.

Merito

Merito autem tum quæritur, an sufficiat, solos sponsores redire; an vero tota causa in integrum sit restituenda? posterius tribuni plebis opinabantur in sponsione Caudina, apud *Liv. l.* 9, *c.* 8; prius Senatus sensuit: quod adeo indignum visum fuit Pontio Samnitum duci, ut dixerit: *hac ludibria religionum non pudere in lucem proferre? & vix pueris dignas ambages senes, & consulares fallendæ fidei exquirere? d. l.* 9. *c.* 11. Ipse Livius dubitat, an publica fides hac deditione liberata fuerit; ita enim ait: *Et quidem* NB. FORSITAN ET PUBLICA, *sua certe fide liberata ab Caudio in castra Romana inviolati redierunt.*

Additio.

„ Pufendorfius ex æquo, & bono, legiones intra saltum restituendas fuisse, cum Pontio putat, *de Jur. nat. l.* 8. *c.* 9. At cum Samnites tantum secuti sint fidem sponsorum, Legiones autem nihil pactæ sed dimissæ sint, verius est, fidem quoque publicam liberatam fuisse deditione sponsorum. Sane, Romanus populus injuriam non fecit retinendo legiones; is enim nihil promisit: legiones ex voluntate Samnitum redditæ, adeoque liberæ fuerunt, neque cum iis aliquid actum est. Igitur contra sponsores solos actio fuit Samnitis, ut præstarent id, quod interest. De quo *infra* §. 16. *seq.* agemus.

Obligationem multo strictiorem desiderat] „ Vera ratio, quod sponsores non liberentur, diligentiam, & operam præstando, non in eo consistit, quod huic negotio contractus insit, atque ideo negotii hujus natura strictiorem desideret obligationem: sed in eo, quod sponsor præcise promittat se effecturum, ut populus sponsionem ratihabeat. Hic ergo non factum alienum, sed suum promittit. Adeoque sponsor obligatur ut se sistat, aut dedi debet illis, quibus spopondit. *Gron. h.*

Nam qui contrahendo aliquid de suo dat, is vicissim præstari aliquid vult] „ Hæc ratio universaliter vera non est, nec huc quadrat. Verum enim non est, eum, qui de suo dat, vicissim aliquid dari velle; quia quis 100. sibi stipulari ab alio potest, etsi nihil ei vicissim detur: idque in omnibus contractibus unilateralibus obtinet. Præterea sponsor se sistere, vel dedi debet ei, cui spopondit, non ideo quia is, qui dat, vicissim aliquid sibi dari vult, sed quia sub conditione dimissus est, qua deficiente res redit in pristinum statum, i. e. sponsor redire in vincula debet.

Quod facti alieni promissiones repudiat] „ Nemo enim de re, & facto alieno disponere potest, *l.* 83. *V. O. l.* 65. *ff. fidej.* §. 3. *de init. stip.* & talis dispositio est ipso jure nulla *d. l.* 83: adeo ut promittens nec ad curam, & diligentiam obligetur, *dd. ll.* nisi facto indefinito proprium contineatur, *l.* 81. *pr. l.* 83. *V. O.* quo pertinet casus in *l.* 14. §. 2. *Const. pec.* item si promittit, rem ratam haberi. *Vid. not. seq.*

Promissio tamen ratam rem haberi ad id, quod interest, obstringit] „ Si quis factum tertii promittit, simulque cavet, tertium id ratihabiturum, promissor non ideo tenetur ad id, quod interest, quasi is, qui dat, vel promittit, vicissim sibi aliquid dari velit (tale enim quid sub pacto non continetur, nec promissor sibi vicissim aliquid dari vult), sed quia promissor suum factum promisit, adeoque vel efficere debet ut tertius factum promissum præstet, vel ipse tantundem præstare tenetur, quod naturali ratione idem est.

AD §. IV.

MAGIS *ex usu suo, quam ex præscripto*] Immo Menippus optime ita divisit. Nam omne fœdus contrahitur *vel* cum hoste, *vel* cum eo, qui hostis non est. *Priori* casu, vel cum hoste victo contrahitur, vel cum eo, qui pari fortuna adhuc pugnat. *Posteriori* casu amicitia, & sociale fœdus mutuo consensu ex variis causis iniri solet.

Nam per fœdus in genere vel jus constituitur, vel cautio, vel utrumque: jus autem vel amicitia est, vel aliud quodcunque. De fœdere amicitiæ, & quis ejus sit effectus, agemus *infra l.* 3. *c.* 20. §. 40.

Additio.

„ Antiochus expetebat amicitiam Romanorum. Hi legem jungebant ut ab Asiæ civitatibus abstineret. Mirabantur legati Antiochi, quod Romani Antiocho legem dicere audeant, quas Asiæ urbium liberas esse velint; & tum addunt, *tria esse fœderum genera &c. Antiochum hostem non esse, sed cum eo in tertio sensu fœdera contrahi, ubi partes nec leges dant, nec accipiunt.*

„ Cæterum, certum est, sub his tribus fœderum speciebus omnia fœdera comprehendi.

Cum bello victis dicerentur leges] „ Quid

 „ in

„ in victos per ultimam victoriam liceat, „ videbimus infra *l.* 3. *c.* 8.

Quid victum habere, quo mulctari eum vellet] Per ultimam victoriam nil nisi jus imperii acquiritur; victi enim desinunt esse hostes: adeoque victori non jus eos lædendi competit, sed jus tuendi novos subditos.

Additio.

„ Demonstrabimus *d. l.* 3. *c.* 8, victorem „ in victos animadvertere, eosque ob sangui- „ nem injuria (id enim ex judicio nostræ ci- „ vitatis ita tenemus) effusum, aut ob „ res injuria ablatas, vastatasque, interfi- „ cere, vel in servitutem redigere posse.

Cum pares bello æquo fœdere in pacem, atque amicitiam venirent] „ Adeoque ubi „ mutuo consensu bellum, quod pari fortuna „ geritur, per pacem finitur.

Ex formula juris antiqui] „ De quo ge- „ nere fœderum agemus infra *L.* 3. *c.* 20. „ §. 11. *n.* 2.

Aut ex partis utrimque commodo] „ v. g. „ Si convenit, ut res maneant in statu, „ quo nunc sunt; id enim in dubio conven- „ tum credi debere, ait *d. c.* 20. §. 12.

Sociali fœdere] „ Ubi neuter ab altero „ aliquid petit; adeoque ubi de amicitia „ saltem contrahenda agitur. *Vid.* §. *seq.*

Ad §. V.

1 At *nobis accuratius instituenda est partitio*] „ Diximus, veram esse divisionem Me- „ nippi: ea autem, quæ Grotius hic disse- „ rit, ad objectum fœderum illorum per- „ tinent.

Idem constituere, quod juris est naturalis] „ Adeoque quod speciali pacto caveri necesse „ non est.

Alia aliquid ei adjicere] „ Scilicet, vel „ onus adjiciendo, vel cavendo, vel jus „ transferendo.

Non tantum fieri solent inter hostes, qui a bello discedunt] „ Nam hujusmodi fœderibus „ cavetur de se invicem in futurum non læ- „ dendo, quod est juris naturalis.

Inter eos, qui ante nihil contraxissent] Fœdera vel fiunt obligandæ, vel confirmandæ amicitiæ causa. Posteriori casu fœdera sunt instar cautionis, quibus non contrahitur amicitia (utpote quæ naturali jure inter omnes homines est), sed contracta confirmatur. Ut proinde appareat, fœdus quoque amicitiæ inter eos fieri posse, inter quos nulla inimicitia intercedit.

Id inde ortum] Male Auctor ait, fœdera amicitiæ inter eos, qui nunquam hostes fuere, ideo contrahi solita fuisse, quia inter gentes memoria cognationis quasi exstincta, atque hinc necessarium fuerit, memoriam illam fœdere inito revocare; quem statum Scythismum vocat. Cum enim talis status nunquam exstiterit, potius statuimus, fœdera amicitiæ etiam cum amicis contrahi posse, quia omne, quod jure naturæ debitum est, pacto, vel fœdere firmari potest, maxime si aliquid accedat natura non comprehensum, ut ratione hospitii, præstationis in commerciis &c.

Additio.

„ Nostram sententiam de fœdere amicitiæ „ exponemus infra *l.* 3. *c.* 9. §. 1.

Cognationem inter homines quandam esse a natura] „ Quam regulam proponit Floren- „ tinus in *L.* 3. *ff. Just.* & *jur.* Rationem „ hujus regulæ examinavimus in *proleg.* §. 14.

Ac proinde nefas esse alterum ab altero lædi] „ Alibi demonstravimus, nefas id mansu- „ rum, etsi nulla cognatio inter homines „ statuatur. *Vid. Dissert. proœm. I.*

Ut olim ante diluvium, ita rursus, &c.] „ Fabulam hanc refutavimus supra *c.* 2. §. 2. „ *n.* 2. & 3. *l.* 1. *c.* 2. §. 5. *n.* 3. 4. 5. „ *Conf. l.* 3. *c.* 9. §. 18.

Ita ut latrocinari, & prædas agere in externos, nullo bello indicto, pro licito haberetur] Immo nunquam talis status generis humani fuit, nedum inter Græcos, & Romanos usitatus; sed Barbaræ quædam, at paucissimæ gentes & olim fuerunt, & hodie existunt, quæ omnes alias gentes hostium loco habent, indeque prædam in omnes promiscue exercent: uti Phocenses apud *Justin. l.* 43. *c.* 3; Teuta regina ferocissima apud *Polyb. l.* 2. *c.* 8. &c.

Additio.

„ De Germanis quoque id testatur *Cæs. de* „ *B. G. l.* 6. *c.* 23; de Tartaris *Herberst.* „ *in Comment. rer. mosc.* Quosdam Chal- „ dæos rapto vixisse, tradit *Xenophon de Inst.* „ *Cyr. l.* 3. *p. m.* 80. de Isauris idem testa- „ tur *Marcell.* 14. 1; de Pictis *Buchananus* „ *de reb. Scot. pass.* de Pisidiæ incolis *Chalcocondylas* l. 5; de Slavis *Helmoldus chron.* „ *Slav. l.* 1. *c.* 2; de antiquis Græcis idem „ tradit *Thucydides L.* 1. *pr.* & suo tempo- „ re in continente tales piratas adhuc exsti- „ tisse, ait *ibid.* Exempla ejusmodi gentium „ hodieque exstant in republica Algeriensi, „ & Tunetana. *Conf. l.* 3. *c.* 3. §. 2. *n.* 3. „ Add. *Liv.* 1. 4. *l.* 5. *c.* 28. *l.* 10. *c.* 2.

„ *Curt.*

„ *Curt.* §. 2. *Appian. bel. Hisp. n.* 293. *Just.* „ 43. 3. *Sallust. H.* 2. *Thuan. l.* 10. *p.* 204. „ *Pufend. J. N.* 2. *c.* 2. §. 10. *Alex. ab* „ *Alex.* 4. *c.* 13. *Bodin. de rep. n.* 328. „ *Tesm. in not. b.*

„ Mirum videri poterit, cur Algeriensibus, „ & Tunetanis latrocinia ejusmodi exercere „ a Christianis regibus, eisque potentissimis, „ permittatur: adeo ut soluto tributo redimere injurias has soleant. Equidem nihil „ facilius est consilio de iis exstirpandis: sed „ cum maria infestare, eoque gentes ne „ promiscue navigent, commerciaque exerceant, impedire soleant, vicinæ respublicæ magis sibi utile duxerunt, conservare „ hos prædones.

Σκυθισμὸν vocat Epiphanius] Originem cepit hoc nomen ex loco *Pauli ad Colos.* 3. *v.* 11, & *Rom.* 1. *c.* 14. ubi Apostolus ait, in Christo neque esse *Barbarum*, neque *Judæum*, neque *Græcum*, neque *Scytham*. Hinc Epiphanius, in libro de Hæreticis, hominum de Deo hæreses in quatuor divisit classes: *Barbarismum*, ubi status naturæ obtinet, absque omni ritu, & solennitate; *Græcismum*, ubi status ille barbarus cultior factus est, adjectis ritibus, & solennibus; *Judaismum*, quia diversum ab omnibus reliquis gentibus ritus, & verum cultum soli habuerunt; *Scythismum*, ita vocatum, non a Scytharum gente, de qua Curtius loquitur, (hæc enim, quam maxime justitiam colebat) sed de quibusdam Scythiæ incolis, qui nullam legem, nec naturæ sequebantur: qui proinde status non fuit communis hominum, sed in paucis quibusdam hominibus ferarum instar viventibus consistebat. Hinc Apostolus quoque Stolidos hos vocat, omnes vero reliquos sapientes, quia hi cultus divini gnari erant, quem illi ignorabant. *Add. Galat.* 3. *v.* 28.

2 *An prædones estis? amica interrogatio*] „ Ex qua nullam offensam capiebant interrogati: ita enim Nestor hospitem Telemachum alloquitur:

O Hospites quinam estis? Unde navigatis humidas vias?
An ob aliquod negotium, aut temere erratis
Tanquam prædones per mare, &c. Odyss. III. v. 71.

Et in Solonis lege veteri] Quæ exstat in *l. fin. ff. de Colleg.* Auctor hæc intelligit de collegio latronum; sed in Florentina non exstat vox ἐρχομένων, sed εἰχόμενοι, i. e. simul habitantes. Sane, materiæ, de qua in *d. l. f.* agitur, natura satis indigitat, Florentinam lectionem sequendam esse; agitur enim de collegiis.

Latrocinium maris gloria habebatur] „ Sed „ de quibus gentibus loquitur? de populis „ Italiæ maritimis, sine lege, & sine cultu „ viventibus. *Just. l.* 43. *c.* 3.

Et illud in Romano jure] De sensu hujus juris Romani (quod traditur in *l.* 5. §. 1. *Capt. & postl.*) agetur *infra l.* 2. *c.* 9. §. 18. Casus ibi refertur, ubi pace facta non transigitur de damnis medio tempore datis. Hoc casu si res nobis ablata, pace conclusa ad nos redeat, postliminio locus esse dicitur, nisi amnestiæ clausula addita paci, eoque de damnis, & injuriis durante bello illatis transactum sit. Atque hæc amnestia dicitur *fœdus amicitiæ. Vid. Disp. de amnest. S.* 2. §. 1. 2. 7. 8. 18. & 28.

Additio.

„ Jure Romano *hostes* dicuntur, quibus „ bellum publice populus Romanus decrevit. „ *L.* 24. *ff. capt. & postl.* Atque ideo 1. „ cum latronibus non est bellum, eoque nec „ postliminium. *ibid.* Ideo quoque 2. cum „ illis gentibus, quæ latrocinia promiscue „ exercent, bellum proprie non est, „ sed pax. At quia illi captos ex nostris servos faciunt, & res nostras rapiunt, jure „ talionis idem jus subditis Romanis permissum, *l.* 5. §. 1. & 2. *postl. revers.* & re„ versis postliminium datum est. *ibid. Conf.* „ *infr. L.* 3. *c.* 9. §. 18. Cum his igitur po„ pulis injuriæ non cessant, nisi per *fœdus* „ *amicitiæ*; atque de hoc casu loquitur. *d.* „ *l.* 5.

Hi hostes quidem non sint] „ Hostes enim „ JCtis Romanis dicuntur, qui nobis, aut „ quibus nos publice bellum decernimus. „ *L.* 24. *ff. capt. & postl. Vid. l.* 3. *c.* 3. §. 1. „ & *l.* 2. *c.* 17. §. 19. Illæ igitur gentes, „ quæ promiscue prædas agunt, nullo indicto „ bello, hostes non sunt.

Illorum fiat] „ Vi enim occupant, & ani„ mo sibi habendi, nec superior est, qui „ eos cogere ad restituendum possit.

Servus fiat] „ Nam a gente, quæ supe„ riorem non habet, libertate privatus est.

Si quis inde ad Romanos &c.] „ Qui jure „ talionis servus fit.

Et hoc quoque casu postliminium detur] „ *d. l.* 5. §. 2. *Vid. d. l.* 3. *c.* 9. § 18.

Sic Corcyrenses] „ Apud *Thucydidem l.* 1. „ *p. m.* 15. De his legati Corinthiorum ajunt, „ *deco-*

„ *decorum;* *quod prætendunt*, *noluisse se* „ *cupiam esse confæderatos*, *non eo spectabat* „ *ne aliena injustitia socii forent*, *sed ut sine* „ *arbitris injuriam facerent*, *utque ubi præ-* „ *valerent*, *aliis vim adferrent*, *& cum* „ *latuissent*, *plus emolumenti adipiscerentur*, „ *& quod adepti essent*, *ejus erepti pudere* „ *eos non posset*. d. l. p. m. 17. (pag. 27. „ Edit. H. Steph. 1588. D.)

Nobis neque bello, *neque pace cognitus*] „ At inde non sequitur fuisse inimicum, vel „ eum latrocinia promiscue exercuisse; nam „ natura ipsa homines inter se amicos fecit.

In barbaros prædam exercere] „ I. e. in „ tales, qui promiscue prædas agunt, adeo- „ que humano generi bellum movent. Cum „ his jure naturæ omnia jura belli obtinent, „ licet indictum non sit; idque jure neces- „ sariæ defensionis, vel jure talionis.

Ipsa vox hostis veteri Latio nil nisi exter-num] „ Varro IV. de lingua lat *Multa ver-* „ *ba aliud nunc ostendunt*, *aliud ante si-* „ *gnificabant: ut hostis; nam tum eo verbo* „ *dicebant peregrinum*, *qui suis legibus ute-* „ *retur; nunc dicunt eum*, *quem tum di-* „ *cebant perduellem*. Hinc terram exteram „ Vellejus Paterculus vocat hostilem, *L.* 2. „ *c.* 101. Vid. supr. *l.* 2. *c.* 6. §. 14. *n.* 2.

Sub hoc genere] „ Quo idem constituitur, „ quod juris est naturalis, at quod oblitera- „ tum, introducta prædandi licentia, quasi „ renovatur per fœdus amicitiæ.

Ut utrinque jus hospitii, *ut jus commercii sit*] „ Utrumque est juris naturalis. Cur au- „ tem fœdere demum hæc exprimuntur? „ Resp. cautionis ergo, vel quia ratione „ onerum præstandorum quædam adjiciuntur.

Utitur hoc discrimine] „ Quo distinguun- „ tur ea, quæ sub jure naturæ veniunt, ab „ iis, quæ præterea fœderibus adjiciuntur.

Non de societate] „ Scilicet, bellica; nam „ Callicrates oratione sua persuadere Achæis „ voluit, *viam regiæ societatis quæri*, *qua* „ *Romanorum fœdus violaretur*. d. l. 41. c. 23.

Sed de commercio præbendi, *repetendique juris*] „ Ne interdicendo Macedones finibus „ suis, se quoque finibus Macedonum ar- „ cerent *d. l.* 41. *c.* 24.

Ne servis Macedonum apud se perfugium esset] „ Nam id quoque juris naturalis est. „ *Vid. Dissert. proœm. XII.* §. 746.

Hoc genus totum conventionum] „ Quo „ constituitur tantum id, quod juris natura- „ lis est.

Ἐιρήνην] „ Ab ἐιρήνη pax, παρὰ τὸ ἐις ἓν ἔιρειν „ a connectendo; quia pax disjuncta in „ unum nectit, vel ab ἄρειν congruere. Hinc „ ἐιρηνικὸς pacificus, ἐιρηνέω in pace vivo.

Opponunt σπονδαῖς] „ I. e. Libationibus, „ a σπένδω libo. Nam σπονδαὶ peculiariter di- „ cuntur libationes, quæ in sanciendis fœ- „ deribus adhibentur, & sæpe etiam ipsa „ fœdera.

A D §. VI.

AUCTOR fœdera, quæ juri naturæ aliquid adjiciunt, facit æqualia, vel inæqualia. *Æquale* fœdus esse, ait, in quo utriusque par est conditio (v. g. si utrinque paciscentes prohibentur arces in confinio exstruere, ut inter Theodosium, & Varanem Persam. *Proc. l.* 1. *de bell. Pers.*) Reliqua omnia sunt *inæqualia*. Inæqualitas autem est *vel* ratione honoris, & dignitatis, *vel* ratione præstationis, *vel* ratione potestatis.

Ratione *honoris*, *& dignitatis* inæquale est fœdus, si v. g quis promittit se alterius majestatem comiter (i. e cum veneratione) conservaturum, vel, quod idem est, adjuturum ut ea salva sit: quemadmodum in fœdere Ætolorum cum Romanis, apud *Liv. l.* 38. *c.* 11, & in fœdere Gaditanorum, apud *Cic. pro Balbo c.* 15, cautum erat. Conf. *l.* 7. §. 1. *de capt. & postl.* Atque hujusmodi fœdere non minui summam potestatem, late probavimus supra *l.* 1. *c.* 3. §. 21. Ad hæc fœdera inæqualia quoque pertinet pactum, ut alter vela submittat, quæ causa belli sæpius fuit inter Anglos, & Belgas.

Ratione præstationis inæqualitas est, si alter alteri tributum solvere tenetur; quo pertinent regna tributaria, vel si auxilium ferre alteri promisit. Notandum autem est, talem censum non imminuere summam potestatem, uti vidimus *l.* 1. *c.* 3. §. 22; quia hunc censum Gentes non præstant ut subditi, nec tanquam superiori, sed ex pacto. Hinc cum Romani indignarentur, quod Cosroes censum sibi stipularetur, subjectionis speciem, ipse negabat inferri inde subjectionem, addens, se ut socium pro iis tutos servaturum fines. *Procop. l.* 2. *bell. pers. f.* 283.

Ratione *potestatis* inæqualitas tollit summam potestatem, si per illud fœdus alter sit superior, & unius potestas alterius potestati, & imperio subjicitur: uti factum esse Herode Magno defuncto, constat; ex eo enim tempore sceptrum a Juda ablatum esse, proba-

probavimus supra *l.* 1. *c.* 4. §. 7. *n.* 5.
Exempla ejusmodi fœderum, quæ subjectionem inferunt, attulit Auctor *L.* 1. *c.* 3. §. 17. 18. 20. 21. *n.* 4. & 23. Sed ibi simul demonstravimus, distinguendum esse inter summam potestatem *absolutam*; & *secundum quid*. Potest enim civitas subjecta esse alii civitati ratione certorum jurium, & summa tamen gaudere potestate ratione suorum subditorum. Ita enim regna Siciliæ, & Neapolis, subfuere olim regno Germaniæ, etsi ratione sui territorii summum imperium haberent. Quod latius exposuimus dicto *Lib.* 1. *c.* 3. §. 11.

1 *Quæ juri naturæ aliquid adjiciunt*] „ Hactenus enim egit Auctor de fœderibus, quibus promittitur id, quod juris naturalis est.

Æquales sunt] „ Æquales sunt, ubi utriusque par est conditio. Hinc Justinus ait, fœdus cum Massiliensibus *æquo jure percussum esse*. *L.* 43. *c.* 5.

Συνθήκας] „ *Vid. supra* §. 2. *pr.*

Σπονδὰς] „ I. e. libationes, seu fœdera, quæ cum libatione fiunt.

Quatenus minus dignos] „ De quibus §. *seq.*

Προστάγματα] „ I. e. mandata, a προστάσσω, mando onus. *Gron. h.*

Συνθήκας ἐκ τῶν ἐπιταγμάτων] „ Conventio ex præcepto, seu imperio, ab ἐπιτάσσω, impero.

Quas] „ Scilicet conventiones, quæ potestatem minuunt.

Quia ad servitutem accedant proxime] „ Scilicet, ad servitutem publicam, quæ in eo consistit, quod non suis, sed alienis legibus vivere teneantur.

2 *Utriusque modi fœdera*] „ Et æqualia, & inæqualia.

Aut pacis, aut societatis alicujus causa fiunt] „ In genere dicendum, fœdera de omni jure publico, sive belli, sive pacis, intra fines legitimæ administrationis contrahi posse; eodem modo uti pacta privata de omni jure nostro privato iniri possunt.

Quæ de restituendis captivis] „ Scil. utrinque.

Et ad securitatem] „ v. g. ne in confinio exstruantur fortalitia.

Aut ad commercia pertinent] „ Quo pertinent societates negotiatoriæ. *Vid. L.* 2. *c.* 12. §. 24. Talia fœdera favorabilia esse, Auctor dixit *l.* 2. *c.* 16. §. 16. n. 3.

Aut ad belli communitatem] „ De belli sociis vide *l.* 1. *c.* 5. §. 2. & *l.* 3. *c.* 9. §. 2. *l.* 2. *c.* 25. §. 4. *Conf. Diss. proœm. XII.* §. 773. *seq.*

Aut ad res alias] „ Publicas, non privatas.

Varia esse possunt] „ Regula generalis est: *partes prout de jure suo publico disponunt, ita jus est.*

Quod in vetere erat fœdere Romanorum, & Carthaginensium] „ Apud *Polyb.* 3. *c.* 5. Tale quoque erat fœdus Romanorum, & Massiliensium, apud *Justin.* 43 5.

Aut ne majus] „ Vel ut minus, quam alii. Exemplum est apud *Cambd.* 3. *p.* 366. *Quod ad vectigalia, promisit Muscoviæ Princeps, se altera parte minora a societate Anglica, quam a cæteris exacturum, quando quidem primi viam per mare aperuerint.*

Sic & in bellica societate] „ Hæc omnia dependent a dispositione contrahentium. 3

Paria equitum, peditum, navium] „ Exemplum in terminis exstat in fœdere inter Gallos, & Anglos, apud *Cambd.* 2. *p.* 235.

Sive ad omne bellum] „ Veteres hoc appellabant *hostes, amicosque eosdem habere. Livius.* 23. 35. Exempla noviora vide apud *Cambd p.* 2. *p.* 235. *Busbeq. ep.* 4. *Thuan. l.* 16. *p.* 324. *l.* 12. *p.* 249. *l.* 24. *p.* 428. *Tesm. h.*

Sive ad certum bellum] „ Quo finito fœdus definit.

Aut in certos hostes] „ v. g. Contra Turcas.

Exceptis sociis] „ Sic Veneti excipiunt Turcam apud *Guicciard.* 15. 1. Apud Thuanum excipitur Pontifex, aliique nominati reges, *l.* 6. *p.* 117. Add. *Liv.* 7. 31. *Thucyd.* 1. *p.* 25.

Ad res alias] „ Prout partes disponunt.

Ne subditos alterius alter defendat] „ Exempla vide apud *Buchan. rer. Scot.* 5. 49. *Thuan. l.* 39. *in f. Cambd.* 2. *p.* 283. *Thucyd.* 8. *p.* 468. *Vid Tesm. h.*

Ne iter alterius hosti præbeat] „ Equidem transitum negari nemini posse, dictum est supra *L.* 2. *c.* 2. §. 13., etsi cum exercitu transeat, *ibid. n.* 4. Quatenus igitur tale fœdus licitum sit, examinavimus *ibidem.*

A D §. VII.

1 Q U A L I A *sint inæqualia, facile est intelligi*] „ Omnia enim sunt inæqualia, ubi utriusque par non est conditio.

Promittuntur autem inæqualia] „ Diximus, inæqualia esse fœdera 1. ratione honoris, & dignitatis, 2. ratione præstationis, 3. ratione potestatis. *Vid.* §. 1. Atque hanc solam tollere summam alterius potestatem, certum est. *Vid. L.* 2. *c.* 9. §. 6.

2 *Ut in secundo fœdere Carthaginensium*] „ Verba fœderis lege apud *Liv. l.* 30. *c.* 37. Tale fœdus erat cum Latinis, *Liv.* 2. 30. & *L.* 3. *c.* 6. & 8.

Injussu populi] „ De qua formula, ejusque effectu, vide *l.* 2. *c.* 16. §. 14. Exempla sunt in fœdere cum Philippo apud *Liv. l.* 33. *c.* 16. Cum Carthaginensibus apud *Liv. l.* 30. *c.* 37.

Deditio conditionata] „ Quando populus se alii populo dedit, ac in ejus jus, ac potestatem sub certis legibus transit.

Alibi] „ De deditione in genere, vide *l.* 2. *c.* 5. §. 31. *l.* 2. *c.* 9. §. 6. *l.* 3. *c.* 8. §. 4. *l.* 3. *c.* 11. §. 14. *l.* 3. *c.* 20. §. 50; & inprimis de conditionata *l.* 3. *c.* 20. §. 51.

3 *Sine imminutione imperii*] „ Fœdera inæqualia ratione præstationis non minuunt summam potestatem. *L.* 1. *c.* 3. §. 20.

De solvendo stipendio] „ Hodie vocari id solet *subsidien.* Exempla vide apud *Gron. h.*

De mœnibus diruendis] „ *Liv.* 34. 17. Tali pacto non tolli imperium, dictum est supra *l.* 2. *c.* 9. §. 7.

De imperio, ac majestate comiter colenda] „ Vide *Gron. h.* Add. *l.* 7. §. 1. *Capt.* & *postl.* Cujus effectus inter alios hic quoque erat, ut populus Romanus lites sociorum decidere potuerit, non tanquam superior, sed ex pacto. Conf. *Disp. de Imp. in par.* §. 16.

Quos velit partium altera] „ Exempla sunt apud *Sallust. Jugurt. c.* 14; & apud *Thuan. l.* 16. *p.* 324, ubi Ferrariensis Gallorum regi promittit, se amicos regis pro amicis, hostes pro hostibus habiturum. Segestes apud *Tacitum An.* 1. 58, ait: *ex quo a Divo Augusto civitate donatus sum, amicos, inimicosque ex vestris utilitatibus delegi.* Alia vide apud *Liv.* 6. 23. & *l.* 2. *c.* 30. *l.* 38. *c.* 11.

Per fines transitus, commeatusve detur] „ Exemplum est apud *Polyb. l.* 3. *c.* 5. Conf. §. *praced. in fin.*

Ne arces certis locis ædificare] „ Exemplum Auctor allegavit §. *praced.* Add. *Polyb.* 3. *c.* 5. *p. m.* 194. & *Liv. l.* 34. *c.* 34.

Ne exercitum ducere] „ *Liv. l.* 2. *c.* 30.

Ne naves habere ultra numerum] „ Carthaginensibus ultra 10 triremes habere permissum non erat. *Liv.* 30. 37. Conf. *Id. l.* 34. *c.* 34. & *l.* 38. *c.* 38.

Ne navigare] „ Inter Carthaginenses, & Romanos cautum fuit: *ne Romani, sociive Romanorum ultra Promontorium Pulchri naviganto. Polyb. l.* 3. *c.* 5. Conf. *Liv.* 38. *c.* 38.

Ne socios oppugnare] „ Apud *Polyb. d. l.* 3. *c.* 5.

Ne commeatu hostes juvare] „ *Liv.* 37. 11. & *l.* 38. *c.* 38.

Ne recipere eos, qui aliunde veniunt] „ De perduellibus provinciam ingressis non pernoctando, vid. *Polyb. l.* 3. *c.* 5; de non recipiendis militibus ex ditione Romana, nec volentibus, *Liv. l.* 38. *c.* 38.

Ne fœdera prius facta dirimantur] „ Exemplum est apud *Cambd. p.* 2. *f.* 235.

Ut Menippus censebat] „ Immo Menip- 4
pus id non censuit. Dixit enim saltem, *leges* non posse dici, nisi inter victorem, & victos. Sane, *conditiones inæquales* posse statui non tantum inter eos, qui æquo marte pugnant, sed & inter eos, qui plane hostes non sunt, extra omne dubium positum est, quia partes prout de jure suo disponunt, ita jus est.

Sed & inter potentiores, & impotentiores] „ Quin & inter æquales.

Inter se experti non sunt] „ Tertium enim ei genus fœderum est, cum qui hostes nunquam fuerunt, ad amicitiam sociali fœdere inter se jungendam coeunt. *Vid.* §. 4.

A D §. VIII.

G R O T I U S celebrem quæstionem hic movet: *An fœdus contrahere liceat cum iis, qui aliena sunt religionis?* Auctor frustra distinguit inter fœdera, quæ nocendi causa, & ea, quæ non nocendi causa fiunt; cum de his solis quæratur. Nullum enim fœdus jure naturæ valet nocendi causa, sed tantum ad

ad jus suum tuendum contra injurias aliorum: nam & quod vi repetitur, si aliter repeti nequit, defenditur.

In genere igitur dicimus, fœdus, quod cum infidelibus juris sui tuendi causa Princeps contrahit, omni jure licitum esse: 1. quia hominibus natura competit facultas de re sua, & de jure suo disponendi prout lubet; hoc jus tamdiu inter homines obtinet, donec prohibitio appareat. Nullibi vero 2. ob hæresin, vel damnatam religionem, jus de re sua disponendi prohibetur: nec ratio naturæ afferri potest, quæ prohiberet. Diversæ enim causæ sunt fœdus, seu dispositio duorum, & impietas ejus, cum quo contrahitur: ex illo jus transfertur etiam in impiissimum, ex hac pœnam Deo debet impius. Neque 3. magis fœderis vis impeditur delicto, quam fœderis cum Davide initi vis propter ejus adulterium, vel homicidium. Sane, cujusque causæ proprii sunt effectus, nec vitium actui cohærens vitiare potest alium actum non vitiosum. Vitium autem hic non inest dispositioni, sed opinioni, qua is, cum quo contrahitur, male de Deo sentit. Accedit 4. quod inter eos, inter quos jura gentium obtinent, etiam sit jus fœderum; atqui cum infidelibus omnino jus gentium est. Sed & 5. negari nequit, jus commerciorum cum infidelibus esse; at ea sine pactis, & fœderibus exerceri nequeunt. Contradictio igitur est permittere commercia cum infidelibus, & tamen detrahere vim obligandi fœderibus cum illis initis. 6. Fœdera plerumque contrahuntur de rebus, & usibus secularibus, quibus nihil commune est cum causa religionis. Idque 7. confirmatur omnium gentium usu, & consensu; cujus rei exempla Judæorum cum vicinis regibus, ipsisque Romanis, allegavimus *supra cap.* 13. §. 12. Notabile, & tremendum exemplum exstat violati fœderis in Uladislao Ungariæ rege, quod allegavimus supra *c.* 13. §. 20; *ibique Gron.*

Equidem honestius omnino est, ejusmodi abstinere fœderibus, quorum causa esse solet spes lucri, adeoque avaritia; vel auxilium, quod supponit lites, & controversias: ex regulis perfectionis autem nec lites, nec vitia inter Christianos obtinere debent. Atque hæc ratio est, qua Theologi plerumque utuntur & quæ adeo apud quosdam Christianos populos invaluit, ut nefas duxerint cum Æthyopibus crucis Christi hostibus pacem facere. *Vid. Tesm. h. & ad §. seq.*

Non autem loquimur de casu, ubi fœdus cum impio contrahitur a Christiano contra Christianum; nam hoc illicitum esse censemus. Cum enim societas quædam communis sit inter Christianos, hæc rumpi absque injuria nequit.

Additio.

„ Ego etiam contra Christianum injuriam „ mihi facientem tale fœdus contrahi posse, „ puto, si fiat pro jure meo tuendo. Nam „ 1. omnis modus defendendi jus nostrum „ est juris naturalis. Cicero ait, *naturaliter* „ *omnem expediendæ salutis honestam esse ra-* „ *tionem.* pro Milon. *n.* 4. Neque 2. in- „ juria mea est, sed ejus, qui me ad eas „ necessitates redigit, ut aliena, & im- „ piorum quidem, auxilia implorare tenear; „ adeoque vitium est cogentis. Sed & 3. „ certum est, inter primos Christianos pro „ crimine habitum non fuisse, implorare of- „ ficium judicis gentilis contra Christianum; „ adeoque nec crimen erit implorare assi- „ stentiam socii, utut alienæ religionis.

„ Equidem Armacanus Episcopus Ypren- „ sis integro tractatu improbat fœdus Fran- „ cisci I. cum Turca contra Imperatorem „ Romanum Carolum V. initum: at Epis- „ copus id improbavit non tanquam juri na- „ turæ, sed tanquam charitati Christianæ „ contrarium; neque enim Christianos ab „ alio, quam a Deo, vindictam injuriæ „ contra Christianum expectare decet. Nos „ ex alia causa fœdus illud illicitum pro- „ nunciamus, non quod cum impio, & „ hoste Christiani nominis contractum esset, „ sed quod Franciscus injuria bellum mo- „ visset: quod eventus probavit.

Nam id jus ita omnibus commune est, ut religionis discrimen non admittat] „ Jure „ naturæ circa promissa non inspicitur com- „ munio religionis, quia jus illud non ex „ professione religionis, sed ex ratione „ oritur, quæ omnibus hominibus commu- „ nis est. Sed & omnes gentes Deum Au- „ ctorem juris naturæ, & vindicem injuriæ „ profitentur. Præterea diximus, aliud esse „ pactum, aliud hæresin: ex illo jus ori- „ tur inter partes, prout disponunt; ex „ hac pœnam persolvit impius divino numini. „ Hic solus actus vitiosus est, non ille.

Non Theologi tantum] „ Auctoribus a „ Grotio h. allatis. Adde Armacanum episco- „ pum Yprensem.

Ad §. IX.

1 Veteri] Quod in veteri testamento continetur.

Fœdus non nocendi causa] Sed nullum fœdus nocendi causa valet; pugnat illud cum præcepto, *neminem lædere*. Tam absurdum ergo est quærere, *an nocendi causa fœdus inire liceat*, quam si dicatur, pacta, quibus injuria tertio fit, valere. Adeoque de solo fœdere quæritur, quod initur tuendi juris causa, etiam tunc cum fœdus offensivum est.

Additio.

„ Auctor per fœdus nocendi causa initum „ intelligit fœdus offensivum ad juris defen- „ sionem initum; quod semper licitum est: „ alterius enim jus defendere non justum saltem, „ sed & pium est.

Ante Mosis legem] „ Fœdus pro tuendo „ jure ante, & post legem Mosis contrahi „ potuit.

Jacobi cum Labane] „ De quo vide supra „ *cap.* 13. §. 12.

Quando non satis constat, eum fuisse idololatram] „ Quia ipse Abraham pro sua „ justificatione allegat, se nescivisse, *num* „ *timor domini fuerit in illa terra*, quem „ tamen postea quodammodo reperit. Vide „ *Gen. XX. vers.* 11. *Tesm. b.*

Haud dubie tunc idololatræ] „ Nam „ boves adorabant.

Hos tamen aversari vetantur Hebræi] „ Secus, ac de Ammonitis, & Moabitis „ statutum erat. *Deut.* 23. *v.* 6. & 7.

Excipiendi sunt populi septem] „ Quos „ recensui supra *L.* 1. *c.* 2. §. 2. *n.* 1. §. 6. „ *n.* 3. *l.* 2. *c.* 5. §. 13. *n.* 1. & 2. & „ *cap.* 13. §. 4. *n.* 2. & 3.

Cujus sententiæ executores erant delegati Israëlitæ] „ Vid. supra L. 1. *c.* 2. §. 2. *n.* 1.

Et imperium detrectantibus] „ Quod late „ explicavimus supra *L.* 2. *c.* 13. §. 4. „ *n.* 2. & *L.* 3. *c.* 11. §. 17.

Amalecitæ] „ Vide supra *l.* 2. *c.* 2. §. 6. „ *n.* 3. Idem de Moabitis, & Ammonitis „ dicitur. *Deut.* 23. *v.* 6. Ratio autem „ damnationis in his tribus populis, Abræ „ posteris, erat denegatio transitus. *Ibid.*

2 *Fœdera quoque commerciorum*] „ *Vid.* „ *supra* §. 6. *n.* 2.

Et quæ his similia] „ Diximus, fœdera „ contrahi posse de omni jure publico, & „ tunc prout partes disponunt, ita jus est.

Inire cum profanis licet per legem] „ Nam „ de suo jure disponunt; quæ dispositio ex „ naturali ratione valet inter disponentes.

Quæ David, & Solomo, cum Hiromo] „ Conf. supr. *l.* 1. *c.* 3. §. 12. *n.* 3.

Juxta sapientiam, quam Deus ei dederat] „ Adeoque laudat scriptura hoc pa- „ ctum, idque sapientiæ divinæ tribuit; „ quod fieri non potuisset si res illicita „ fuisset.

Lex quidem Mosis] „ Bene hic Auctor no- 3
„ tat, legem Judæis datam de benefaciendo „ popularibus, & de evitando consortio „ cum extraneis, non exclusisse facultatem „ fœdera contrahendi. Nam *alia* quæstio est, „ an Judæi potuerint in consortium imperii, „ & civitatis recipere alienigenas? hoc merito „ negatur. Unde illi, qui bello devicti „ erant, vel alias in terris Judæorum habitare „ cupiebant, non nisi sub conditione „ recipiebantur: 1. ut septem præcepta Noachidica „ observarent: 2. ut tributum solverent: „ vel 3. ut serviles operas reipublicæ „ præstarent. *Vid. Selden. de J. G. l.* 6. „ *c.* 14. *Alia*, an cum extraneis fœdera inire „ possint? Sane, hæc cum omnibus „ gentibus, damnatis exceptis, inire fas, „ & pro re nata mos erat. *Selden. d. l.* „ *c.* 15. *pr.*

Popularibus] „ De quo late actum est supra „ *L.* 1. *c.* 2. §. 6. *n.* 3. & §. 8. *n.* 9.

Hinc non sequitur, extraneis benefacere non licuisse] „ Nam popularibus ibi opponuntur „ non omnes extranei, sed septem „ populi damnati. *Vid. l.* 1. *c.* 2. §. 6. *n.* 3.

Aut etiam laudabile id non esse] „ Nam „ summa perfectio est, imitari Deum; Deus „ autem omnibus hominibus, bonis, & „ malis beneficia sua exhibet.

Quod male inde collegit posteriorum magistrorum prava interpretatio] „ Quos Servator „ reprobat, verbis, *ego vero dico* „ *vobis*. Vid. *supra l.* 1. *c.* 2. §. 6. *n.* 3. & „ §. 9. *n.* 9. *seq.*

Unde] „ Ob perversam illam interpretationem „ male audiebant Judæi apud omnes „ Gentes.

In novi fœderis Historia] „ Ita enim Pharisæi „ exprobrabant Christo, quod discipuli „ ejus cum publicanis, & peccatoribus comederent. „ *Matth. c.* 11. *v.* 19.

At hunc non esse legis sensum, Christus nos docuit exemplo suo] „ Illum non esse legis 4
„ sensum, alibi probavimus: 1°. ex eo, „ quod per inimicum Moses intelligat septem

ptem damnatos populos. *Vid. l.* 1. *c.* 2. §. 6. *n.* 3. 2°. Omnium maxime id probatur ex ipsis legibus Mosis; is enim jussit, ne remanentes spicas colligant Hebræi, sed pauperibus, & peregrinis carpenda dimittant. *Lev.* 19. v. 9. & 10. Immo permisit Solomo, ut extranei adorarent in templo suo, quod summum beneficium est, *Joseph. Antiq.* 8. 2. Denique & 3. licet concedamus, illicitum fuisse beneficia extraneis præbere, hoc tantum intelligi deberet de liberalitatibus, non vero de pactis, & fœderibus, quæ plerumque ex communi necessitate contrahuntur. Unde recentiores magistri prohibitionem illam ad fœdera, & pacta nunquam extenderunt. Sane, 4. pecuniam sub usuris credere extraneis licuit. *Vid. Selden. d. l. c.* 10.

Cum a Samaritide fœmina] „ At hoc exemplum, & quod mox de Davide allegat, ad nostrum casum non quadrat: quæritur de benefaciendo extraneis, non de accipiendo beneficium.

Neque male affecti erga extraneos] „ Utpote quos ad cultum, & sacrificia admittebant.

5 *Ab hac regula*] „ Scilicet, quod cum alienis a nostra religione fœdera non nocendi contrahi possint.

Ammonitæ, & Moabitæ] „ Ammonitæ descendebant ab Ammone, filio Loth, qui erat frater Abræ. *Gen.* 19. 38. Moabitæ a Moab, filio Loth ex filia majori. *Gen.* 19. *v.* 36. Contra hos Abræ cognatos Deus noluit pugnare Israëlitas, allegans rationem, quod filiis Loth illam terram dederit in possessionem. *Deut.* 2. *v.* 9. Unde Moses noluit intrare eorum terras, nec bello eos aggredi, etsi transitum, & necessaria negarent. *Josu. c. III. v.* 17. & 18.

„ At quia denegaverunt injuria transitum Israëlitis, Auctor ait, Deum, tanquam vindicem injuriæ populo suo illatæ, omnia fœdera benefica cum iis prohibuisse: idque probat ex *Deut.* 23. *v.* 6. ubi Deus ait, *non quæres prosperitatem eorum* (vulgata, *non facies pacem cum iis*), *nec bonum eorum cunctis diebus vitæ tuæ in æternum. Deut.* 23. *v.* 6.

Ita rectius hoc loco verteris] „ Recte Auctor hic monet, errare vulgatam, quæ populos hos inter damnatos recensere videtur, dum vertit, *pacem* non fieri cum iis posse; nam vox שלמם id non significat: at nec *prosperitatem* significat, uti Auctor putat; sed ea voce denotantur *pacifica*, i. e. sacrificia, quæ dicuntur pacifica, quia partem de sacrificiis accipit is, cujus est victima, & ideo pax in iis fit. *Siphr. c.* 16. *v.* 2. Adeoque sensus divinæ prohibitionis est, quod admitti non debeant ad *sacrificia*, quæ vocantur *pacifica*; hunc enim verum sensum esse vocis שלמם apparet ex *Cocceii Lexic. Ebr. dicta voce*: unde septuaginta illam vertunt εἰρηνικὰ, i. e. pacifica. *Vid. Schrevel. lex. Græc. d. voce.*

„ Ad hæc sacrificia gentiles quoque (exceptis septem populis damnatis) admittebantur. *Seld. de J. G. l.* 3. *c.* 8. Speciatim autem inde excipiebantur Ammonitæ, & Moabitæ, ob denegatum transitum. Atque hunc genuinum sensum illius prohibitionis divinæ esse, porro patet ex *Deut. c.* 23. *v.* 3, ubi Deus eos in perpetuum jussir excludi ab ingressu templi; & ex *v.* 7, ubi Idumæos saltem excludit usque ad tertiam generationem.

Non etiam jus belli conceditur] „ Adeoque non inter damnatas gentes recenseri debent, neque pax cum iis fieri prohibetur, sed a commercio jurium sacrorum excluduntur. Hinc etiam legimus, Davidem eos sub lege tributi suo imperio subjecisse, 2. *Sam.* 8. 2. & 12, & Joramum demum eos rebelles exstirpasse, 2. *Reg.* 1. *v.* 1. 3. 5; qui enim superarunt, latrunculi dicebantur. 2. *Reg.* 13. *v.* 20.

Vetatur pax ab illis peti] „ Vera sententia est, vetitum fuisse ad sacrificia pacifica eos admittere.

Jus belli in Ammonitas negatur] „ Quia ex Abræ cognatis erant, *Gen.* 19. *v.* 38. *junct. Deut.* 2. *v.* 9; & prohibitio commercii ex alia causa originem cepit, scilicet, ex denegato transitu.

Nisi post tentatas aquæ pacis vias] „ Rex Ammonitarum vindicare voluit terram, quæ olim Amorrhæorum fuit; causatus, Israëlitas ascendendo de Ægypto sibi eam a finibus Arnon usque ad Jordanem abstulisse. *Jud. c.* 11. *v.* 13. Dehortabatur Jephta regem missis legatis, & allegabat, se terras Moabitarum (quæ filiis Loth, scil. Ammoni, & Moabo assignatæ a Deo fuerunt) non intrasse, nec occupasse,

P 3 „ sed

„ sed terras saltem Ammorhæorum : hanc
„ vero terram nunquam Ammonitarum fuis-
„ se; addendo, Ammonitas per 300. an-
„ nos siluisse. *Jud. c.* 11. *v* 12. 17. 24.
„ 25. Adeoque deprecatur bellum injustum,
„ *v.* 24. Cum vero acquiescere noluerunt
„ Ammonitæ, bello victi sunt. *v.* 28. *seq.*
Neque David nisi atrocibus injuriis lacessitus] „ Is enim eos vicit, & tributarios fe-
„ cit, 2. *Sam.* 8. *v.* 2, quia rebelles sæpius
„ fuere, 2. *paral.* 20. *v.* 1. Joram autem
„ eos exstirpavit. 2. *Reg.* 1. *v.* 1.
De societate bellica] „ Fœdera non nocen-
„ di, & societatem commerciorum, licita
„ fuisse cum profanis gentibus, hactenus
„ probavit Auctor. *Vid. n.* 1. & *seq.* Idem
„ asserit de societate bellica, *n.* 6. *seq.*
6 *Ante legem*] „ Scilicet, Mosis. Pro tuen-
„ do enim jure naturali ratione cum toto hu-
„ mano genere pacta inire licet.
Abrahami] „ Non apparet ex Sacris,
„ Abrahamum fœdus inivisse cum *impiis*
„ *Sodomitis*, sed cum Aner, & Escol.
„ Neque ea intentione arma sumsit ut Sodo-
„ mitas liberaret, sed fratrem. *Vid. Testim.*
„ *b. Gen.* 14. *v.* 10. *seq.*
Generaliter] „ Nam lex Mosis excipit saltem
„ septem populos damnatos, & Amalecitas.
Asmonæos] „ Josephus de Asmonæorum
„ familia ait, *eam illustrem fuisse*, & *ce-*
„ *lebratam propter continuatum in ea gente*
„ *honorem sacerdotii*, *facinoraque majorum*
„ *egregia*, *quibus propugnarunt Judæorum*
„ *rempublicam*. Antiq. *l.* 14. *c. f.* Obtinuit au-
„ tem principatum per 126. annos, *ibid. l.* 20.
„ *c.* 18 : at sub Herode desiit. *d. c. f. d. c.* 18.
Permissa sola sui tutela] „ Non offensio-
„ ne alterius, etsi hostis: quod quatenus ju-
„ re naturæ procedat, explicavimus supra
„ *l.* 1. *c.* 4. §. 1.
Nam si quos Reges, *aut populos*] „ Non
„ quod fœdera cum illis contrahere non lice-
7 „ ret, sed quod fuerint exosi Deo, & peri-
„ turi; id enim in exemplo Josaphat præ-
„ dictum erat : causa ergo obstitit, non jus.
Extra eos] „ Scil. septem populos damnatos.
Per Prophetas significasset] „ Vel prohi-
„ bendo; tunc enim prohibitio non est a
„ natura, sed ex lege particulari divina:
„ vel prædicendo, eos perituros, ut in
„ allegatis Josaphati, & Amasiæ exemplis;
„ & cum temeritas erat iis assistere.
Ex natura fœderis] „ Quasi illud in genere
„ cum profanis gentibus lege Mosis licitum
„ non fuerit.

Eo nomine, *quod commercii causa societatem iniisset cum Ochozia*] „ Convenerunt
„ enim de classe construenda, & naves,
„ quæ irent in Tharsis. 2. *Par.* 20. *v.* 37.
Quam David, & *Solomo*] „ Vid. *supra*
„ §. 9. *n.* 2.
Partim laudator] „ Fœdus enim illud a
„ Solomone factum dicitur juxta sapientiam,
„ quam Deus ei dederat, *d. n.* 2.
Quod additur, *Ochoziam impie egisse*]
„ Unde concludunt quidam, fœdus ideo
„ improbatum fuisse, quod cum impio con-
„ tractum esset.
Ob quam Deus ipsi, *omnibusque ejus conatibus infensus fuerit*] „ Et ideo prædixerat
„ Josaphat, Ochoziam periturum. *II. Pa-*
„ *ral.* 18. *v.* 11. *seq.*
Pejorem fuisse causam eorum] „ Cum his 8
„ enim adeo jus fœderum non erat, ut po-
„ tius ex præcepto divino arma in eos
„ sumere tenebantur.
Ob animi vitium] „ Nimirum, ex diffi- 9
„ dentia erga Deum.
Ita a Propheta reprehensus Asa] „ 2. *Pa-*
„ *ral.* 16. *v.* 7. Adeoque non improbatur
„ fœdus, sed diffidentia. Hinc. Amasias,
„ qui Israelitas socios belli fecit, eos horta-
„ tu domini dimisit, non quod fœdus cum
„ iis contrahere non liceret, sed ne in homi-
„ nibus magis, quam in Deo spem ponere
„ videatur. 2. *Par.* 25. *v.* 7.
Cum res Deo sacratas ad Syrum mitteret]
„ Hinc exprobrat ei Propheta, *quia habuisti fiduciam in rege Syriæ*, & *non in do-*
„ *mino Deo tuo*, *idcirco evasit Syriæ regis*
„ *exercitus de manu tua*. 2. Paral. 16. *v.*
„ 7. Et mox, *stulte igitur egisti*, & *pro-*
„ *pter hoc etiam ex præsenti tempore adver-*
„ *sum te bella consurgent*. Ibid. *v.* 9.
Multa enim non illicita vitiat animus]
„ Intentio enim sæpius ea, quæ bona sunt,
„ mala efficere potest.
Censum in Davide] „ 2. *Sam.* 24. Quia
„ in numero populi fiduciam ponebat. Unde
„ peracto censu ipse asserit : *peccavi valde*
„ *in hoc facto*, & *stulte egi nimis. Ibid.*
„ *v.* 10.
Thesaurorum ostensionem] „ Ostentatio
„ enim hæc potentiæ displicebat Deo, in
„ quo solo, non in thesauris, fiduciam po-
„ nere debuisset.
Fiducia in Ægyptio posita] „ Idque ipsa
„ verba innuunt: *Væ qui descendunt in Æ-*
„ *gyptum ad auxilium*, *in equis sperantes*,
„ & *habentes fiduciam super quadrigis* &c.
„ &

„ *& non sunt confisi super sanctum Israël,*
„ *& dominum non requisiverunt.* Esai. 31.
„ *v.* 1.
Affinitatem contrahere] „ Ducendo filiam
„ regis Pharaonis, 1. *Reg.* 3. 1.
10 *Disertas habuisse promissiones*] „ Auctor
„ diffidentiam in Deo (quæ ex eo, quod
„ cum profanis gentibus fœdera inirent, &
„ auxilia ab ipsis peterent, satis probabatur)
„ eo magis culposam esse, ait, quo certior
„ erat promissio divina, quod victores ex-
„ stituri sint, si auxilium a solo Deo ex-
„ spectarent.
De vitandis consortiis impiorum] „ Lo-
„ quitur de popularibus, male moratis: ho-
„ rum familiaritatem vitandam Salomo dixit;
„ adeoque plane de fœderibus cum profanis
„ gentibus non agit.
Sed hac prudentia monita sunt] „ Jure
„ enim etiam impio familiariter uti licet: at
„ pugnat id non, uti Auctor putat, tam
„ cum regulis prudentiæ, quam cum regu-
„ lis perfectionis. *Vid.* §. *seq. n.* 3.
Plurimas habent exceptiones] „ Ea, quæ
„ evitare prudentiæ est, sæpius ob utilita-
„ tem, vel necessitatem, amplecti debe-
„ mus.

A D §. X.

1 Lex *autem Evangelii*] „ Evangelium jura
„ non statuit; adeoque præcepta ejus pro lege
„ inter homines haberi non possunt. Vid.
„ *L.* 1. *c.* 1. §. 15. & *Diss. proœm. II.*
„ *per tot.*
Hac in parte] „ Scilicet, ratione fœde-
„ rum cum infidelibus contrahendorum.
In causa justa sublevantur] „ Indeque
„ fœdera benefica, quæ lege Mosis prohibe-
„ bantur, cum alienis a religione iniri pos-
„ se, statuit. *Conf.* §. 9. *n.* 5.
*Non liberam modo relinquit, & laudabi-
lem*] „ Secus, ac in veteri testamento, ubi
„ damnatis populis ex hypothesi Auctoris
„ nec benefacere licebat, §. 9. n. 3.
Sed & sub præcepto posuit] „ Immo Evan-
„ gelium non præcipit per modum legis,
„ i. e. nullam necessitatem juris infert; sed
„ Servator regulas saltem perfectionis incul-
„ cat, rem ipsam. autem quoad effectum
„ juris nostro relinquit arbitrio.
Jubemur] „ Potius, hortatur nos Evan-
„ gelium.
2 *Salva Gradus differentia*] „ Vid. *l.* 1. *c.* 2.
„ §. 8. *n.* 10.

Clementis constitutionibus] „ Vid. *supra*
„ §. 9. *n.* 7. *in fin.*
Aristotelis] „ *Ad Nic. IV. c.* 52. Ter-
„ tullianus *adversus Marcionem IV: Secun-*
„ *dus gradus bonitatis est in extraneos: in*
„ *proximos primus.*
Sed familiare extra necessitatem] „ Nul- 3
„ lum ergo malum actionis est, conversari
„ cum impiis; sed eos socios, & amicos de-
„ ligere, nec prudentiæ est, (*Vid.* §. *præ-*
„ *ced. n.* 10.) nec perfectionis. Sane, cor-
„ datis viris nunquam probabitur, qui cum
„ sceleratis versatur. Noscitur ex socio, qui
„ non cognoscitur ex se; & bene Seneca *de*
„ *tranq. c.* 7. *Serpunt vitia, & in proxi-*
„ *mum quemque transiliunt, & contactu no-*
„ *cent.* Vid. *Id. l.* 2. *de ira cap.* 22. *&*
„ *Tesm. b.*
Quod emendandis ipsis] „ Ex qua ratione
„ etiam conjugia cum infidelibus permitte-
„ bantur in prima ecclesia.
Ostendunt sequentia] „ Scilicet, Aposto-
„ lum de tali convictu agere, quo cultus
„ idolorum continetur.
Quod subeunda sponte non sunt profanorum 4
imperia] „ Non ergo sequitur ex hac pro-
„ hibitione, pacta, & fœdera cum profanis
„ gentibus illicita esse; sed ratio particularis
„ hæc fuit, quod imperium Israëlitarum
„ proprium fuerit Deo: id enim sibi reser-
„ vavit; adeoque Israëlitæ de re aliena dis-
„ ponere, i. e. imperium in alium transfer-
„ re, non potuere.
Nec conjugia cum iis contrahenda] „ *Num.*
„ 25. 6. *Deut.* 7. 3. *Conf. Paraus ad Gen.* 6.
„ 2. Jure Naturæ conjugia cum infideli con-
„ trahi posse, nemo dubitat. Lege civili,
„ seu forensi, in republica Judæorum id pro-
„ hibitum erat ob metum seductionis; quæ
„ ratio cum mere fuerit civilis, ad reges non
„ pertinuit: unde Solomo Pharaonis filiam
„ uxorem duxit.
„ Apparet ergo, nec ex hac prohibitione
„ sequi, pacta, & fœdera cum gentibus
„ profanis illicita esse: nam lex illa ad jura
„ privata connubii pertinebat, ex singulari
„ ratione; nec proinde ultra casum legis,
„ nedum ad jura publica extendi potest.
Apparet majus periculum] „ Ob sedu-
„ ctionem: cujus exemplum in Solomone
„ rege sapientissimo in sacra historia re-
„ fertur.
Quod magis perpetua sunt ista vincula: &
in matrimonio liberior electio] „ Inanis hæc
„ est ratio: fœdera enim quoque possunt esse
„ per-

„ perpetua, imperia autem temporaria; quin & conjugia ex levissima causa lege Mosis dissolvi poterant.

Ita nec opem eorum implorare] „ Scilicet, juris tuendi causa: idque etiam contra Christianos injuriam facientes verum esse, diximus *supra* §. 8. Hinc excusatur Fridericus Neapolitanus, quod contra Gallum Turcam invocaverit; erat enim destitutus ab omnibus sociis. *Guicciard d. l. 9. Leti in phil. 11. l. 5. apud Tem. b.*

Paulus] „ *Vid. Act.* 16. 37. & *cap.* 25. *v.* 10.

Ad §. XI.

1 Sed *ex circumstantiis æstimanda*] „ Per se igitur convictus cum infidelibus illicitus non est, sed propter metum seductionis.

Contagium adferat] „ Atque hinc Deus in pœnam Israëlitarum quosdam gentilium superstites esse voluit, ut seductionis instrumenta.

Infirmis] „ Religione non admodum imbutis, vel ingenii debilioris.

Sicuti Israëlitæ seorsim ab Ægyptiis habitarunt] „ Immo hæc ratio allegari non potest; nam Josephus cum familia inter eos habitavit. Vera ratio est, quod non potuerint cum Ægyptiis habitare, qui detestebantur omnes pastores ovium. *Gen.* 46. *v.* 34.

„ De causa hujus odii variæ sunt opiniones. Celeberrimus Cuperus singularem fovet sententiam: putat ille, quosdam Arabes pastores ante adventum Israëlitarum occupasse inferiorem Ægyptum, & regnum Taniticum constituisse; memoriam autem horum pastorum (quæ in Israëlitis quasi reviviscebat), ideo quia imperio vi adepto crudeliter usi fuerunt, horrori fuisse subditis. *Alii* statuunt, Tanitis oves sacras fuisse, indeque detestatos eos esse omnes, qui oves interficerent, adeoque & Israëlitas, qui oves sacrificarent, iisque vescerentur. Hinc Moses ait: *non potest ita fieri* (scilicet, ut Deo sacrificarent in Ægypto); *abominationes enim Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro, quod si mactaverimus ea, quæ colunt Ægyptii coram eis, lapidibus nos obruent.* Exod. 8. v. 26. Sane, ab esu ovium abstinuisse Ægyptios, auctor est *Diod. Sic. l.* 1. *Alii* denique cum Abelio sentiunt, odio fuisse pastores propter fœdum castrandi cadavera morem, quæ infamia hodieque huic negotio inhæret. *Vid. Abel. in Hist. monarch. f.* 122. & *fol.* 718. Mediæ sententiæ, cum ipsis sacræ scripturæ verbis probetur, nostrum addimus calculum.

Abstinendum erit extra summam necessitatem] „ Non ex ratione juris, sed ex ratione honestatis, & perfectionis. 2

His, qui insidiis impetuntur] „ Adeoque ubi agitur de jure tuendo.

Non enim jus quodvis sufficit] „ Pie faciunt qui a tali societate abstinent; at jure suo utuntur qui barbarorum, & impiorum auxilio utuntur ad juris sui tuitionem necessariam.

Quærendum enim primo loco est regnum cæleste] „ At non impeditur hæc acquisitio, neque negligitur Evangelii propagatio, si fœdera cum infidelibus contrahuntur.

Piam vocem] „ Pie omnino facit si is, qui subsidiis necessariis instructus est, soli Deo fidet, eumque judicem suæ causæ constituit: sed si aliter jus suum tueri nequit, media alia negligere non tenetur. Vid. *supra proleg.* §. 28. 3

Inimicorum Dei amicitiam velle] Simile legimus de Venetorum Duce, qui Henrico III. id exprobravit: *d'où pensez-vous que soyent découlés tant de malheurs l'un sur l'autre en votre Royaume, & sur les personnes des Roys vos prédécesseurs, si ce n'est de cette alliance contractée avec l'ennemi de J. C.* Vid. *Tem. b.*

Nihil enim distat, utrum quis se paganis societ, an abnegato Deo idola colat] „ Ex nimio religionis zelo hæc prolata sunt, forte quod sciverit, causam Caroli fuisse injustam.

Contra Græcorum jura] „ Græciæ civitates inter se pacta quædam habuerunt, unde obligabantur non tanquam ex lege, sed tanquam ex pacto: contra hæc jura peccabant illi, qui barbarorum auxilia implorabant.

Ad §. XII.

„ Quæritur, an Christianus princeps teneatur assistere Christiano bellum cum infidelibus gerenti? Auctor id affirmat ob societatem illam, quæ inter Christianos intercedit, vi cujus omnes unius

„ cor-

„ corporis membra sunt: unde concludit, „ ad ea conservanda vires, & pecuniam „ conferri debere; quæ omnia pie admodum dicuntur: sed ex juris naturalis ratione nihil horum sequitur.

Sicut id ad singulos pertinet, ita & ad populos &c.] „ Sensus est, quod lex Evangelii, quæ sub præcepto posuit beneficentiam in quosvis homines (§. 10. *n.* 1), „ & quæ nos jubet aliena ferre mala tanquam membra unius corporis, sub eo „ præcepto comprehenderit etiam reges, & „ respublicas.

Sed & pro mandata sibi potestate] „ Reges igitur magis benefacere aliis debent, „ quo major eorum est benefaciendi potestas.

Quod commode fieri nequit, nisi fœdus eo nomine ineatur] „ Ut alii aliis auxilio sint.

Quod fœdus jam olim initum fuit] „ Tempore expeditionum cruciatarum.

Creatus consensu communi Romanus Imperator] „ Vid. *Maimbourg Histoire de la* „ *Croisade*.

Debent ergo] „ Omnia supposita Auctoris „ referri debent ad perfectionis regulas, non „ ad debitum juris.

Quomodo possint excusari] „ Immo non „ video rationem, quomodo possint obligari. Nemo jus in res, & actiones alterius habet; & cessante fœdere illo communi, quod initum olim fuit, nulla obligandi ratio hic concipi potest: inprimis „ cum dictum sit, ex dogmatibus Evangelii nulla præcepta juris inferri posse.

Nisi si qui bello inevitabili, &c.] „ Sane, „ perfectionis regula non admittit, ut quis „ cum propriæ salutis dispendio socio auxilia mittat: ordinata charitas a se ipso incipit.

Ad §. XIII.

Quæritur, si Principi alicui plures sunt fœderati, qui omnes bellum gerunt, utri potius opem ferre princeps debeat? Auctor distinguit, an fœderati *cum extraneis* bellum gerant, an fœderati *inter se*. *Illo* casu utrique assistendum esse, ait, si justam bellandi causam habeant, & utrique auxilia mitti possint; uti si præsentia fœderati non requiritur, sed ei vel militibus, aut pecunia assistere possit: si vero præsentia regis promissa est, præferendum esse, ait, antiquiorem, nisi fœdus posterius contineat translationem dominii. *Hoc* casu assistendum esse ei, qui justiorem causam habet, nisi posteriori promissum sit ne adversus eum auxilia mittantur.

Totum ergo decisionis fundamentum Auctoris in eo consistit, quod si duo socii inter se bellum gerunt, socius teneatur assistere ei socio, qui *justam*, *vel justiorem causam habet*; quasi socii sit, judicium ferre de justitia causæ, & quidem contra socium, qui superiorem non habet. Sane, quilibet fœderatus hoc modo eludere pactum, & prætextu injustitiæ causæ pro lubitu auxilia promissa negare posset. At cum fœderis obligatio sit ex pacto, & dispositione, non ex justitia causæ, socius non liberatur nisi promissis steterit.

Verius igitur est, eum, qui duobus fœderatus est, qui inter se bellum gerunt, operam promissam præstare debere antiquiori: huic enim ex pacto semel jus auxilii contra quoscunque quæsitum est, quod ei per pactum cum futuro socio initum auferri nequit. Si proinde alii socio similia auxilia promisit, non potest id intelligi contra antiquiorem socium, quia disponeret extra fines facultatis, & de jure alieno. Unde in omnibus fere fœderibus bellicis excipi solent antiquiores; uti plurima exempla Auctor hic refert. Atque ita res in jure quoque feudali decisa est, ubi vasallus jurat fidelitatem domino contra omnes, excepto domino antiquiore. 2. *feud.* 32. *in fin.*

Exc. *I.* si utrique opera promissa præstari possit: uti si non personæ operam promisit, sed militem, vel pecuniam; tunc enim utrique præstari debet, etsi fœderati inter se bellum gerant. *Vid. n.* 2. Nam hic duo sunt actus: 1. promissio pecuniæ, & auxilii: 2. usus, & impensio illius auxilii. Posterius factum non est factum promittentis; ejus non est inquirere in quem usum impendere velit; adeoque si contra antiquiorem socium impendit, paciscens nulla ratione inde tenetur.

Exc. *II.* si unus fœderatorum causam defendat *notorie* injustam; tunc enim latrocinium est, non bellum. Licet igitur fœderatus non sit judex socii injustam causam agentis, non tamen opus est judicio, ubi res notoria est.

Exc. *III.* si fœderatus in statum incidat, ubi fœdus contrahere non potest, uti si alii populo se dedit; tunc enim nec novus Princeps tenetur, quia is non contraxit, nec populus, quia jus contrahendi nunc non habet.

Additio.

,, Nostram sententiam exposuimus in *Dissert. Proœm. XII.* §. 409, ubi in casu, ,, quo quis pluribus est fœderatus, distinximus, an hi fœderati *cum extraneis* bellum gerant, an *inter se*; & diximus, ,, *priori* casu utrique auxilia mitti debere, ,, quia dispositio licita est, & ex quolibet ,, fœdere jus oritur juxta leges dispositionis. ,, Nec distingui debet, an causa justa fuerit, ,, an injusta, quia is, qui auxilia promisit, ,, judex non est, immo prætextu causæ ,, notorie injustæ semper se extricare, & ,, auxilia promissa negare posset. *Posteriori* ,, casu soli antiquiori fœderato auxilia dentur, adeo ut noviori neque m lite, ,, neque pecunia assistere possit. *Vid. infra* ,, §. 13. *n.* 5. *B. Par. Hypomn. jur. feud. tit.* 6. §. 37. Auxilia enim cum effectu ,, non præstarentur antiquiori, si posterioris ,, socii vires milite, sive pecunia augeret: ,, adeoque jus quæsitum antiquiori ex fœdere ,, auferret.

,, Senatus Romanus Campanis sociis suis ,, auxilia contra Samnites petentibus respondit: *Ita vobiscum amicitiam institui par est, ne qua vetustior amicitia, ac societas violetur: Samnites nobiscum fœdere juncti sunt*, &c. Liv. *l.* 7. *c.* 31. Flor. *l.* 1. ,, *c.* 16.

,, At si non facta mentione vetustioris socii novam societatem contrahit, atque ,, auxilia promittit, tenetur noviori ad omne id, quod interest. Conf. *Burg. Lib. I. Obs.* 11.

,, Denique quæsitum sæpius est, an pactum, quo in genere auxilia promittuntur, contra omnes intelligi debeat, etiam ,, si contra consortes religionis bellum geratur? Helvetiorum pars id negabat apud ,, *Thuan. l.* 2. *p.* 36, indeque noluere signa Protestantibus Germaniæ concessa revocare, etsi & Cæsar, & Pontifex id jure fœderis maxime urgerent: rationem ,, allegabant, quoniam de religione agere- ,, tur, quod hactenus dissimulatum, nunc ,, ex fœdere nuper cum Pontifice facto manifestum sit, *d. p.* 36. Econtrario Regina ,, Angliæ Elisabetha, cum ex ea quæreretur, an mutua defensio contra omnes, ,, etiam causam religionis, comprehendat, ,, respondit, *comprehendere*, & *se præsto futuram ad mutuam defensionem contra omnes, etiam in causa religionis, si ex lege fœderis requiratur.* Camd. *p.* 2. *f.* 263.

,, Equidem si bellum a socio meo ideo geritur ut religionem, cui ego addictus sum, ,, exstirpet, nec aliam causam habeat, ,, non teneor ad auxilia, quia ipsa promissio ,, injusta esset: atque huc pertinet factum ,, Helvetiorum.

Supra] ,, *L.* 1. *c.* 3. §. 23. *n.* 2. Quod ,, sæpius repetit infra *l.* 3. *c* 10. §. 3. *c.* 6. ,, § 1. *c.* 16. §. 3. *c.* 13. §. 3. Add. *Lib.* 2. ,, *c.* 15. §. 3. *n.* 1. *c.* 26. §. 3. 1

Ad injusta bella nunquam esse obligationem] ,, Adeo ut nec subditos tale bellum ,, sequi teneri, statuat Auctor *d.* §. 23. ,, Quod refutavimus *ibid.*

Qui fœderatorum justam habet belli causam præferendus] ,, Idem quoque statuit *Burgers cent.* 1. *Obs.* 9. *ibique late allegati Dd.* ,, At diximus, promittentis judicium non ,, esse.

Si cum extraneo res sit, *etiam si cum alio fœderato*] ,, Immo cum judex non sit in ,, causa, quæ inter duas summas potestates ,, versatur, soli antiquiori auxilia promissa ,, præstare tenetur.

Si ab his incipiat injuria] ,, Oratorio more hæc a Demosthene allegantur: & constat, eum causa cecidisse. *Oeuvres de Tourreil part.* 2. *pag.* 337.

Nisi convenerit hoc quoque, *ne adversus eum auxilia mittere liceat*] ,, Immo hoc ex ,, natura prioris, & antiquioris fœderis sequitur.

,, Verior est exceptio, si cum fœderato ,, antiquiori pactum est, ut jus auxilia mittendi ei, quem bello impeteret, salvum ,, maneat: quale pactum tempore Pyrrhi ,, exstat inter Carthaginenses; & Romanos. ,, *Vid. Grot. l.* 2. *c.* 16. §. 13. *n.* 2.

Hostium hostes erimus] ,, *Vid. supr.* ,, §. 6. *n.* 3.

Exceptis regibus] ,, Diximus, antiquiores ,, fœderatos semper, & ex natura pacti excipi. Id saltem interest, quod, si expresse excipiuntur, promissor non teneatur posteriori socio ad restitutionem damni: uti ,, tenetur si non facta mentione priorum fœderatorum novum fœdus sociale contrahit.

Quod si fœderati inter se committantur causa utrinque injustis, &c. *utraque parte abstinendum erit*] ,, Diximus, socium auxilia promissa semper mittere debere, neque ,, eum de justitia causæ judicare posse: at ,, mitti debere tantum antiquiori fœderato, ,, si fœderati inter se committuntur. 2

,, Gro-

„ Grotius in seq. n. 4. excipit casum, si „ fœderatus posterior se in ditionem ejus dat, „ cujus auxilia implorantur, quia tunc hic „ partem sui imperii defendere videtur. „ Exemplum in bello Campanorum, quod „ cum Samnitibus gessere, exstat. Erat Ro- „ manis fœdus cum utrisque percussum; „ antiquius cum Samnitibus. Campani ad ex- „ trema redacti sese dederunt Romanis, qui „ cum antea violare amicitiam vetustiorem „ cum Samnitibus nefas judicarent, nunc cau- „ sam suam faciebant; Samnitibus nuntia- „ bant *deditionem factam*, petebantque *ut* „ *dedititiis suis parcerent*, *neque in eum* „ *agrum, qui populi Romani factus esset*, „ *hostilia arma inferrent.* &c. *Liv. L.* 7. „ *c.* 31. Atque de hoc casu Florus ait, *Cam-* „ *panorum fœdus* (etsi posterius) *sanctius*, „ *& prius*, *omnium suarum deditione*, „ *factum esse; & sic Romanos bellum Sam-* „ *niticum tanquam suum gessisse.* Lib. 1. c.16.

„ At si dicendum quod res est, exemplum „ hoc ad calliditates pertinet, quas Mithri- „ dates Romanis toties exprobravit. Sane, „ summa injuria Romani causam Campano- „ rum in se suscepere, postquam iisdem „ Campanis auxilium petentibus declarave- „ rant, nefas esse vetustiorem societatem „ cum Samnitibus initam violare. *Liv. dict.* „ *c.* 30. Negari enim nequit, justissimam „ Samnitibus fuisse belli causam contra Cam- „ panos, qui Sidicinis, cum quibus bellum „ gerebant Samnites, auxilia præstiterunt: „ merito igitur Samnites victis Sidicinis re- „ parationem injuriæ a Campanis petierunt; „ a qua nullo jure liberare se potuerunt dedi- „ tione suæ civitatis, cum reparandi neces- „ sitas cum ipsa civitate ad Romanos trans- „ iverit.

Sin sociorum alter in alterum, nolle se misceri] „ Hoc exemplum huc non pertinet: „ noluit enim Aristides se miscere, non quod „ causa utriusque esset injusta, sed quia ci- „ vitates illæ eodem fœdere comprehende- „ bantur; utrisque enim eodem momento „ auxilia contra hostes promittebantur, „ quod non nisi contra extraneos intelligi „ potuit, cum de se cogitare non potuerint, „ pace jam inita: adeoque non agebatur de „ antiquiori fœderato.

3 *Quod si fœderati in alios bellent*] „ Adeo- „ que ubi fœderati non inter se committun- „ tur, *n. praced.*

Justa quisque de causa] „ Immo etsi „ promissor injustam judicet, utrique auxilia „ mittere tenetur: ipsi enim judicium de ju- „ stitia causæ non competit.

Si utrique auxilia mitti possunt, mittenda erunt] „ Quia utrique promisit; & prout „ quisque de jure suo disponit, ita jus est.

Ut fit circa creditores personales] „ Nam „ eadem res quidem pluribus dari non po- „ test, sed eadem persona pluribus debere „ potest.

Præsentia requiritur] „ Forte si utrique „ promisit, se imperium exercitus ejus su- „ scepturum, vel si certæ legiones nomina- „ tæ utrique promissæ fuerint.

Ut præferatur cum quo antiquius est fœdus] „ Ei enim jus quæsitum jam fuit, „ antequam cum altero pactum iniret.

Consulis Romani responsum Campanis datum] „ Apud *Livium l.* 7. *c.* 31. Unde „ mirum videtur fœdus, quod Angliæ re- „ gina contraxit cum clausula, *ut valeat con-* „ *tra omnia fœdera contracta, & contra-* „ *henda*: apud *Camd. l.* 2. *p.* 235.

Quod quasi dominii translationem in se contineat] „ Immo si populus alii se in subje- „ ctionem dat, fœdus ab illo populo ante „ contractum non tollitur; sed successor, „ uti in omnia jura publica, ita in fœdus il- „ lud, quod in utilitatem reipublicæ con- „ tractum supponimus, succedit. Sane, „ usurpatorem quoque ex fœderibus civitatis „ obligari, alibi vidimus. 4

„ Sed & ratio, quod subjectio quasi do- „ minii translationem contineat, vera non „ est: per talem enim subjectionem impe- „ rium saltem transfertur, adeoque jura pu- „ blica, sub quibus fœdera cum vicinis con- „ tracta continentur.

Nam & sic in venditione] Immo ex ratio- ne juris gentium præfertur prior emtor, etsi venditor alteri rem tradiderit; quia ex pacto de re jus in ipsam rem transfertur, indeque prior semper potior est. Jure Romano id mutatum est, & jus demum in personam ex pacto de re datur.

Additio.

„ Passim jam demonstravimus, jure natu- „ ræ ex pacto de re nullum jus in re oriri, „ sed solam personam obligari; adeoque na- „ turali quoque ratione præfertur posterior „ emtor, cui prius res tradita est: prior „ enim emtor nunquam jus in rem ipsam ha- „ buit; ei igitur non fit injuria.

„ At dispar ratio est in eo, cum quo fœ- „ dus initum est: ex hoc fœdere enim tota „ respublica obligatur; quæ obligatio etiam

„ transit ad eum: in quem jura publica rei-„ publicæ transferuntur.

Nepesinis] „ De civitate Nepetii, Nepet, „ Nepi, & Nepa, *vid. Cluver. II. Ital.* „ *Antiq. c.* 3.

Deditionis, quam societatis, fides sanctior] „ Legati ab Nepete auxilium adversus Etrus-„ cos petentes Romam veniunt. Dum arma „ parabantur, Etrusci, parte Nepesinorum „ prodente, civitatem eorum deditione oc-„ cupant. Romani, quorum auxilium Ne-„ pesini implorarunt, mittunt ad principes „ illius civitatis, *ut secernerent se ab Etru-* „ *scis, fidemque, qui implorassent a Roma-* „ *nis, ipsi præstarent. At deditionis, quam* „ *societatis fidem sanctiorem fuisse*, ait Li-„ vius *l.* 6. *c.* 9. & 10. Equidem 1. exem-„ plum hoc non probat exceptionem Aucto-„ ris: Livius enim refert saltem id, quod „ factum est, non vero id pro jure habet. „ Nam *fidem deditionis* hic injuria prælatam „ fuisse *fidei societatis*, vel exinde patet, „ quia deditio civitatis per proditionem „ quorundam facta est, & proditores occu-„ pata urbe capite puniti fuere. *Liv. ibid.* „ Sane, 2. verum non esse, diximus su-„ pra *ad n.* 2. *b.* §. quod si duo fœderati „ inter se committuntur, posteriori, qui se „ dedidit, auxilia præstari debeant. Neque „ 3. is casus ibi proponitur. Sutrii enim, & „ Nepesini fœderati quidem erant Romano-„ rum; at illi inter se non litigabant, sed „ Etrusci contra utrosque: hinc utraque ci-„ vitas auxilia petiit a Romanis contra Etrus-„ cos. *Liv. d. l.* Neque Nepesini se dedide-„ runt Romanis: sed Etruscis: adeoque „ Romani non defendebant eorum causam „ *ob fidem deditionis*, sed *ob fidem societatis*.

Magis huc pertinet exemplum belli inter duos populos Romanis fœderatos gesti, Campanos scil. & Samnites, quorum priores se Romanis dediderunt, & quorum causam Romani defenderunt contra Samnites, licet socios vetustiores. *Vid. supr. ad n.* 2.

AD §. XIV.

FINITO *tempore fœdus tacite renovatum intelligi non debet*] Finito enim tempore cessat dispositio partium, adeoque & fœdus; nec renovatum videri potest, nisi nova dispositio accedat, eaque sive verbis, sive factis declaretur.

Nisi ex actibus, qui nullam aliam interpretationem recipiunt] „ Voluntatem enim „ æque factis, ac verbis declarari, passim „ probavimus. Facta autem talia esse debent, „ ut plenissime inde de voluntate constet.

Non enim facile præsumitur nova obligatio] „ Immo nulla præsumtio sufficit ad conti-„ nuandum fœdus; prior obligatio est ex-„ stincta, nova autem nulla apparet, cum „ non ex præsumtionibus, sed ex sola dispo-„ sitione jus quæratur. Cur vero in reloca-„ tione aliud obtinet jure Romano? Resp. „ hoc ex mera dispositione juris civilis est, „ *l.* 13. §. *f. loc. cond.*

AD §. XV.

QUÆRITUR, si pars fœdus violaverit, an altera quoque pars a fœdere recedere possit? Auctor id affirmat: verior tamen est sententia negantium. Si enim alter contrarium aliquid fœderi agit, non tamen animo rumpendi fœdus in aliis articulis, compelli debet ad implendum; non vero ex perfidia alterius alter delinquendi licentiam arripere potest.

Secus si alter animo rumpendi totum fœdus ab eo discedat; tunc enim & ego recedere possum, & fœdus tunc solvitur mutuo consensu. Atque ita res jure Romano quoque deciditur in *l.* 14. *ff. transact.*

Additio.

„ Mentem Grotii explicavimus in *Diss.* „ *proœm. IX.* §. 124. Nostram sententiam „ exposuimus in *Dissert. proœm. XII. Lib.* „ 6. §. 871. *seq.* Conf. infra *l.* 3. *c.* 20. §. 35. „ *seq.*

Nam capita fœderis singula conditionis vim habent] „ Vera ratio est, quod utriusque „ consensu dissolvi conventio videatur. Conf. „ *Jus meum controv. L.* 2. *tit.* 15. §. 15.

Non qui deserti ad alios se conferunt] „ Adeoque qui tunc demum discedunt a fœ-„ dere, ubi alter fidem fefellit

Ni aliter convenerit] „ Scilicet, ut pa-„ cta non rumpantur, etsi alter discesserit.

Superfunt adhuc quæstiones tractandæ, quas Auctor omisit.

PRIMO quæritur, an subditi fœdera contrahere possint? Negatur: fœdera enim fiunt de jure publico, de quo privati disponere non possunt; Unde etiam jus fœderum inter majora regalia referri solet. Exc. 1. si contra principem fœdera contrahunt, qui egressus

egressus est notorie imperii sui fines: uti si tyrannus est, vel acquisitione, vel administratione; tunc enim redit summa potestas ad populum, utpote qui in hunc casum eam nunquam transtulit. Indeque populus tunc contra eum non agit tanquam principem, sed tanquam hostem.

Exc. 2. jure necessariæ defensionis: si scil. princeps subditis aliquid injungit conscientiæ contrarium, & quod sine injuria in Deum facere non possunt. Tunc enim contra hunc actum fœdera contrahere possunt: atque huc pertinet fœdus Schmalcaldicum a protestantibus anno 1530. initum, cujus caput fuit Elector Saxoniæ, *Vid. Sleid. l. 7.* improbatum a Melanchtone, defensum ab Hortledero, aliisque. *Vid. Jur. publ. nostrum c. 26. §. 21.* At eo minus improbari id poterat, quia expresse excipiebantur Imperium, & Imperator, *d. §. 21.* Sane, status Pontificii, & Germaniæ Episcopi sub Henrico IV. eodem principio nixi, declararunt, se Imperatori jurejurando obstrictos esse, cum ad ædificationem, non ad destructionem ecclesiæ potestate uteretur; alias se quasi cum hoste barbaro, & oppressore Christianorum bellum gesturos: apud *Lambertum Schafnabrugensem.* At hoc prætextu male usi sunt, cum non de religione ageretur, sed de jure imperii circa beneficia ecclesiastica. Conf. *Limn. l. 8. n. 34.* Talis quoque fuit unio Evangelica Halæ Suevorum anno 1610. inita apud *Sleid. l. 8. Vid. J. publ. nostrum d. l.* Eadem quoque necessariæ defensionis ratio fuit in fœdere illo Hanseatico; nam cum ea esset conditio imperii, ut nulla securitas civitatibus superesset, regno quippe inter civiles turbas diviso, jure necessariæ defensionis, pro securitate commerciorum, fœdus, tum invicem, tum cum vicinis, contraxerunt, quod proinde licitum etiam in imperio habitum fuit. *Vid. dict. jus publ. d. l.* Sed & porro eadem ratione nititur fœdus illud Suevicum, quod anno 1401. inter status Imperii pro defendenda pace publica initum est, cujus fœderis tres constituti fuere judices. *Jus publ. d. l.*

Exc. 3. si subditi certo respectu summam potestatem, adeoque majestatem secundum quid habeant: *Vid. L. 1. c. 3. §. 6. n. 1, supr. not. init.*

Hac enim ratione status imperii Romano Germanici fœdera contrahere possunt: quia superioritas territorialis nihil aliud est, quam summa potestas secundum quid, seu respectu certorum jurium, de quibus proinde fœdera contrahere possunt. Equidem Fridericus III. in reformatione sua de anno 1441. id prohibuit, sed statibus id non probatum, & contrarium in *R. I.* 1495. & in *A. B. tit.* 15. statutum, tandem autem per *P. O. Art. VIII. §. gaudeant &c.* res decisa, & extra omne dubium posita est.

Secundo quæritur, *an successores teneantur ex fœdere a prædecessore inito?* & affirmamus, si intra fines legitimæ administrationis contraxit antecessor (de quo plenius *cap. seq. §. 16.*) Nam cum jure populi contrahat, & tanquam caput reipublicæ, idem est, ac si ipsa respublica contraxisset, quæ cum non moriatur, perpetuat obligationem etiam in successore. Atque id verum est etsi regnum sit electivum, quia & rex electus non nisi jure reipublicæ contrahit; adeoque & successor, qui ejusdem reipublicæ caput est, ex fœdere legitime contracto obligatur. Ex fœdere igitur jure imperii contracto omnes obligantur, ad quos imperium illud devolvitur. *Vid. supr. c. 14. §. 10. seq.* Idque firmatur exemplo status popularis, ubi fœdus a Senatu contractum perpetuo durat. Et summa æquitas subest; cum enim commodum illius fœderis ad rempublicam, & successores pertineat, onus quoque ad eos pertinere debet. Accedit consensus gentium: Gilimer provocavit ad fœdus cum Zenone initum, idque agnovit Justinianus. *Procop. bell. Vandal. l. 1.* Fœderis conditio, qua Diocletianus limitem Romani imperii cum Parthis constituit Euphratem, duravit usque ad Constantium. *Fest. in brev. p.* 408. Unde Carolus Galliæ rex male a divisionis pacto recessit, causatus se cum fratre pepigisse, non cum ejus liberis. *Regin. l. 2. ad ann.* 886. *Conf. J. publ.* nostrum *c. 5. §. 19. 22.* Hinc perfidiæ quoque pœnam passus est, *ibid.*

Excipe, si causa fœdere comprehensa sua natura personam paciscentis non egreditur (de quo plenius *c. seq. §. 16.*) Ex quo capite noluit Mauritius Elector Saxoniæ adhærere fœderi Schmalcaldico a patre inito. *Vid. Heig. 1. q. 11.* Idem quoque dicendum, si rex in statu mixto absque consensu reipublicæ bellum gerat, & fœdera contrahat; tunc enim nec respublica obligatur, nec successor.

Additio.

„ Quæstionem, an successores ex contra„ ctu antecessoris teneantur? late Auctor „ tractavit supra *c. 14. §. 10. seq.*

Tertio quæritur, an socius invito so-

cio a fœdere recedere possit? & varii hic distinguendi sunt casus. VEL enim socius socio, de cujus causa agitur, saltem assistit. Hoc casu unum tantum bellum est unius principis, qui solus injuriam passus est, solusque satisfactionem petit; socius nihil suo nomine agit, nec ei injuria facta est. Talis igitur socius deserere fœderatum nequit, si ad totum bellum auxilium promisit, nedum pacisci cum hoste, nec quicquam de belli causa statuere potest. VEL quisque sociorum causam propriam defendit, armis saltem junctis: uti contigit duobus ultimis bellis in Germania gestis, ubi Germani, Angli, & Belgæ, suam quisque causam communibus armis defendebant. Hi pro lubitu causam deserere, indeque a fœdere discedere possunt, quia plura bella sunt, & tot bella quot causæ; indeque societas causæ hic nulla est. Nisi in specie id inter eos actum sit, ne discedant usque dum omnibus satisfactum sit, & ne pacem faciant absque omnium consensu. Si tamen æqua omnibus pax, vel satisfactio offeratur, & quidam tamen bellum continuare velint, vel res in eum statum devenerit ut fœdus fiat illicitum, i. e. conjunctum cum ruina reipublicæ, tunc causa fœderis cessat, indeque socius invito quoque socio pacem de sua causa statuere, eoque causam socii deserere potest. VEL causa omnium una, & communis est, ut in causa Evangelicorum: tunc enim si dividi potest causa, singuli de suo jure disponere, illudque remittere, eoque a fœdere recedere possunt, & tunc eædem exceptiones, quas in priori casu exposui, obtinent. Si causa est communis pro *indiviso*, tunc neuter potest deserere causam, quæ omnibus communis est, adeoque de qua non nisi omnes disponere possunt.

Additio.

„ Præterea aliæ adhuc circa fœdera occur„ runt quæstiones, quas Auctor passim pro„ posuit. 1°. An maneat fœdus cum repu„ blica initum mutato ejus statu. *Vid. l.* 2. „ *c.* 9. §. 8. Conf. *L.* 1. *c.* 4. §. *f.* & infra „ *c.* 16 §. 16. & 18. 2°. An cum usurpato„ re regni fœdera contrahere liceat. *d. l.* 1. „ *c.* 4. §. *f.* 3°. An ejecto usurpatore rex „ restitutus tali fœdere obligetur, *ibid.* „ 4°. An cum rege ejecto, pendente ejus exi„ lio, fœdera contrahi possint, *ibid.* & in„ fra *c.* 16. §. 17. & *c.* 18. §. 2. *n.* 2. „ 5°. An nominatis in fœdere sociis etiam „ futuri veniant. *Vid. infr. c.* 16. §. 13. „ 6°. Quomodo fœdera in dubio sint inter„ pretanda. *Vid. c seq.* §. 13. *usque ad* 19. „ 7°. Quando sit fœdus personale, quando „ reale *c. seq.* §. 16.

Quod fieri interdum solet] „ *d. c.* 20. „ §. 35. Sed & generosi animi, Auctor, „ esse, ait, iis stare etiam post acceptam „ aliquam injuriam. *l.* 3. *c.* 19. §. 19. *n.* 4.

AD §. XVI.

HACTENUS Auctor egit de fœderibus: sequitur nunc tractatio de Sponsionibus. Differentiam utrorumque in principio hujus capitis exposuimus. Diximus, nimirum, sponsiones esse, ubi *privatus* de re publica disponit, quod contingit si dux belli pacem facit, ac spondet, rempublicam ratihabituram: Tales sponsiones fuere 1°. inter Posthumium consulem, Romanorum ducem, ac inter Samnites, *Liv. l.* 9. *c.* 11; quæ Caudina vocatur. 2°. Numantina, inter Hostilium Mancinum consulem, & Numantiam urbem Africæ, qua Hostilius deditus fuit. *Plut. in Tiber. Grach. c.* 6. *Flor. l.* 2. *c.* 18. Conf. *l.* 17. *in f. de legation.* 3°. Corsica, qua Clodius deditus est. *Vid. Val. Max. l.* 6. *c.* 4. 4°. Aulos a Jugurtha in angustias redactus itidem sponsionem fecit, & Senatus censuit non valere. *Salust. in Jugurt. c.* 38. & 39. 5°. Tremollius præfectus Diviorum cum Helvetis quædam pactus est, quæ rex Galliæ postea improbavit, apud *Masson. Ann. l. p. in Lud. XII. Guicciard. l. XII.*

Demonstravimus supra, populum ex tali sponsione minime fuisse obligatum, sed solos sponsores; indeque nec obligatos fuisse causam in pristinum restituere statum, i. e. exercitum dimissum reddere; & liberatum fuisse populum dedendo sponsores.

Additio.

„ Dixi supra *ad* §. 3, Populum Roma„ num ex pacto obligatum non fuisse: non „ ex suo, quia nihil promisit; nec ex pacto „ ducis, qui de republica disponere non „ potuit.

Tot esse materia possunt, quot fœderum] 1. „ Immo *sponsiones* proprie saltem intelligun„ tur de pactis ducum belli, quibus bellum „ finitur: *publica enim conventio est, qua fit* „ *per pacem, quotiens duces belli inter se* „ *quædam promittunt.* Ulpianus in *l.* 5. *ff.* „ *pact.*

Distant

Distant enim hac personarum facientium potestate] „ Quia, ut dictum est, fœdera a „ summa potestate contrahuntur; sponsio- „ nes a privatis, scilicet ducibus belli.

An ad restituendam rem in eum statum, in quo erat ante sponsionem] „ Quod Pontius „ Samnitum dux prætendebat, ut legiones „ in saltum restituerentur. De quo *num. seq.*

An ad corpus dedendum] „ Adeoque an „ sponsor liberetur redeundo, & corpus „ suum hosti, cui spopondit, tradendo.

Prima sententia videtur juri Romano congruere] „ Qui enim factum promittit, libe- „ ratur præstando id, quod interest. *l.* 13. „ *in fin. de re jud. l.* 72. *ff. V. O.*

Secunda æquitati] „ Quia commodum „ pacti videtur pervenisse ad populum, & „ exercitus salvus ei ex hoc pacto fuisse.

Tertia usu probata] „ Scilicet, ut cor- „ pus sponsorum dedatur.

Eum, qui summum imperium habet, nullam in partem obligari] „ Quia dispositio in- „ tercessit inter solum sponsorem, & hostem; „ idque ipse Posthumius Samnitibus respon- „ dit.

2 *Ergo nec ad id, quod interest*] „ Quia „ populus nihil promisit, adeoque nulla in „ eo est obligatio.

Nec ad restitutionem] „ Quia plus suo non „ habebat, nec locupletior factus est ex ju- „ re alieno.

Retinere exercitum apud Furculas Caudinas debuerant] „ Exercitus in potestate erat Sam- „ nitum, deditione facta. Samnites certa le- „ ge cum Duce inita dimiserunt exercitum. „ Romani legem illam a Duce stipulatam im- „ plere noluerunt, & exercitum retinue- „ runt, idque jure.

Tum demum &c. potuissent dicere] „ Quia „ tunc ex suo pacto obligati fuissent.

Quod & ab ipsis] „ Samnitibus.

3 *Et certe id æquum esset*] „ Quia tunc ex „ sua dispositione tenerentur.

Sexcentorum, quos imperarunt] „ Tot „ equites imperaverunt Samnites, qui capi- „ te luerent si pacto non staretur. *Liv.* 9. 5.

Habent quod sibi imputent] „ Ea enim „ conditione dimiserunt exercitum.

Si sponsores præ se tulerunt potestatem publico nomine contrahendi] „ Adeoque si no- „ mine totius exercitus, ejusque jussu se „ spondere falso asseruerunt.

Ex damno per dolum dato ad restitutionem tenebantur] „ Ex assertione enim dolosa „ sponsorum damnum datum fuisset Samniti- „ bus, qui non dimissuri fuissent exercitum „ si persuasum ipsis non fuisset, publico no- „ mine totius exercitus contrahi.

Si id non apparet] „ Sponsores, scilicet, „ præ se tulisse potestatem publico nomine „ contrahendi.

Tenebantur ad id, quod intererat ex vi negotii ratum haberi] „ Id enim præcise „ promiserunt. *Vid. supr.* §. 3. *n* 3.

Et hoc casu non corpora tantum] „ Quia „ deficiente ratihabitione manent bello ca- „ pti, & jus victoris in vitam, & bona „ eorum subsistit.

Sed & bona sponsorum] „ Adeo ut fide „ hosti data Ducis promittentis magistratus „ adigere eum debeat ut impleat. *Vid. l.* 2. „ *c.* 13. §. 14. & 15. *junct. l.* 3. *c.* 23. „ §. 10.

Nisi pœnam vice ejus, quod interest, expressissent] „ Tunc enim liberantur sponso- „ res præstita pœna: ita enim partes dispo- „ fuerunt.

Nam de obsidibus convenerat ut capite luerent] „ Vid. *Liv. l.* 9. *c.* 5. Notandum au- „ tem est, obsides illos non tam in pœnam „ occidi potuisse, quam jure belli; defi- „ ciente enim ratihabitione manebant hostes.

De sponsoribus an eadem dicta sit pœna, in obscuro est] „ Immo de iis nihil dictum „ erat, adeoque in sponsoribus idem obti- „ nere debuit, quod in exercitu. Nam cum „ juxta conditiones sponsionis exercitus iner- „ mis dimitti debuit, sexcentis saltem obsi- „ dibus reservatis, duces quoque, quæstores, „ ac Tribuni, sub exercitu comprehende- „ bantur. Unde Livius tradit, eos quoque „ dimissos fuisse. *L.* 9. *c.* 8.

Pœna autem stipulatio tali modo facta efficit, ut si factum præstari nequeat, nihil aliud sit in obligatione] „ Jure Romano quoque id ita „ statutum est. §. 18. *Inst. de inut. stip.* „ *l.* 38. §. 17. *ff. V. O.* At repetendum est, „ quod diximus, obsides non in pœnam, „ sed ut hostes, & servos, jure belli occidi „ potuisse.

Succedit enim certum loco incerti, quod interest] „ Determinatio enim, & æstimatio „ ejus, quod alterius interest, admodum „ incerta est, quia & affectus &c. æstimari „ debet. Adeoque in locum incertæ æstima- „ tionis, ex dispositione partium certum „ constituitur.

Etiam vitam valide obligari posse] „ De „ qua quæstione vide *l.* 2. *c.* 21. §. 11. & „ *l.* 3. *c.* 2. §. 6. At dixi, frustraneam hanc „ esse

,, esse quæstionem in casu præsenti, ubi jure belli in captos sævire licuit.

4 *Apud nos autem, qui aliter sentimus*] ,, I. e. apud Christianos, ubi nemo jus in vitam suam habere creditur, & ubi jus vitæ, & necis in servos nefas habetur.

Bona primum ad id, quod interest] ,, Tantundem enim debetur, scilicet, ex bonis.

Corpus ad servitutem obligari] ,, I. e. Ad operas perpetuas. Immo sponsores illi jam erant servi, & sub jugum missi, adeoque non demum ex pacto tales fiebant.

Fabius olim Maximus] ,, Senatus Romanus pactum Fabii Maximi pro reciplendis ab Annibale captis ratum habere noluit, ideo Fabius fundum, quem unicum habuit, vendidit, & fidem datam liberavit. Conf. *Plut. in vita Q. Fabii. Valer. Max.* 4. 8. *pr. Brun. ad l.* 5. *ff. Pact. Pufend. l.* 8. *c.* 9. §. 12.

Brutulum Papium] ,, Uti pax non rumpitur facto privato, *L.* 3. *c.* 20. §. 30, ita nec induciæ, *L.* 2. *c.* 21. §. 13; & satisfactum hosti est si violans cum bonis dedatur. *d.* §. 13. At hoc exemplum huc, ubi de sponsore agitur, non quadrat.

A D §. XVII.

1 A N *sponsio obliget summam potestatem ex notitia, & silentio*] Negatur: summa enim potestas tantum obligatur ex propria dispositione, & declaratione voluntatis; talis autem non est nuda scientia, & silentium, *Vid. l.* 2. *c.* 4. §. 4. 5. 6. 7: nisi facta quædam accedant, ex quibus necessario ratihabitio infertur. Tota ergo quæstio eo recidit, an summa potestas satis declaraverit voluntatem; quod æque verbis, ac factis fieri potest.

An pure facta sit sponsio] ,, v. g. Si Dux promisit certas conditiones pacis, non addita clausula, *si populus Romanus ratihabuerit.*

An sub conditione si rata haberetur a summa potestate] ,, Adeoque si Dux non pure conditiones pacis promittit, sed sub conditione si populus approbaverit.

Nam hac conditio non impleta nullam facit sponsionem] ,, In eum enim casum Dux nihil promisit. *Vid. l.* 3. *c.* 19. §. 14.

Debent autem conditiones diserte impleri] ,, Vide *L.* 2. *c.* 11. §. 8. *n.* 2. & *c. seq.* §. 21.

Lutatii cum Pœnis] ,, Bello Punico primo, Pactus autem erat Lutatios, *ut omnes utriusque socii in genere tuti essent*, addita conditione *si populus Romanus ratum habuerit. Polyb. Hist.* 3. *c.* 29. Cum vero populus noluerit ratihabere, aliud fœdus publicè repetitum est, *d. c.* 27. *Conf. Liv. l.* 39. *c.* 30. & *seq.*

An præter silentium res aliqua accesserit] 2 ,, Quando silentium habeator pro consensu, vidimus supra *l.* 2. *c.* 4. §. 6. 7.

Ut ex his, quæ de dominii derelictione supra diximus] ,, *L.* 2. *c.* 4. §. 3. *seq.* Ubi simul demonstravimus, ex præsumta derelictione nullum jus oriri.

Tum recte intelligitur actus ratus habitus] ,, Quod verum est si ex illo facto id necessario sequitur, & nulla alia ratio dari potest.

Cicero pro Balbo] ,, Verba hæc sunt: *Nihil omnino unquam de isto fœdere ad plebem neque de lege, neque de pœna latum esse, dico; de quibus etiamsi esset latum, ne quem civem reciperemus, tamen id esset, quod populus postea jussisset, ratum.* Cic. *Orat.* 35. *p. m.* 720. Et tum porro probat, etsi injussu populi factum sit fœdus, indeque nullo publico religionis vinculo obliget, tamen *ex vetustate sua, & auctoritate senatus* vim habere.

3 *De pactione cum Asdrubale facta*] ,, Fœdus renovaverat Asdrubal Carthaginensis cum populo Romano, *ut fines utriusque imperii esset amnis Iberus, Saguntinisque mediis inter imperia duorum populorum libertas servaretur.* Liv. *l.* 21. *c.* 2. Cum vero non obstante fœdere Annibal Saguntum obsideret, legati missi sunt Carthaginem, qui Ducem in pœnam rupti fœderis deposcerent. Romani provocabant tum ad fœdus initum cum Lutatio Consule, ubi omnes in genere socii comprehensi fuere, tum ad fœdus initum cum Asdrubale, ubi in specie Saguntinorum mentio facta fuit. Excipiebant Carthaginenses, in priori fœdere nihil de Saguntinis dictum fuisse, nec sociorum nomine futuros contineri: posterius fœdus injussu populi initum fuisse, indeque idem jus ibi esse, quod Romani in pacto Lutatii pro se allegarunt, dum noluere illud ab initio ratihabere ob dissensum populi. Replicabant Romani, in priori fœdere non opus fuisse Saguntinos nominare, quia sub generali sociorum nomine omnes præsentes, & futuri continerentur. In posteriori fœdere ratihabitionem subsecutam esse tanti temporis silentio; ,, aliam-

" aliamque rationem esse in fœdere Lutatii, " quia ibi expresse additum erat, si populus " Romanus ratum habuerit. *Vid. Liv. l.* 21. " *c.* 19. *seq. l.* 30. *pr. Polyb. Hist. l.* 3. *c.* 21. " 29. 30.

" Ex his argumentis satis apparet, justissimum fuisse bellum Punicum secundum " ex parte Romanorum. Unde Hanno gravissima oratione in Senatu factum Annibalis improbat *Saguntum*, ait, *vestri* " *circumsedent exercitus*, *unde arcentur fœdere: mox Carthaginem circumsedebunt* " *Romanæ legiones*, *ducibus iisdem Diis*, " *per quos priore bello rupta fœdera sunt ulti*, " *&c. Sagunti ruinæ nostris capitibus incident*, *susceptumque cum Saguntinis bellum*, *habendum cum Romanis est. Dedemus ergo Annibalem? Non dedendum solum ad piaculum rupti fœderis*, *sed si nemo* " *deposcat*, *devehendum in ultimas maris*, " *terrarumque oras*, *&c.* Liv. *L.* 21. *c.* 10. " Rationes pro justitia Romanorum nervose " exposuit Livius *L.* 21. *c.* 19. *Hæc directa* " *percunctatio*, *ac denuntiatio belli magis* " *ex dignitate P. R. visa est*, *quam de fœderum jure verbis disceptare; quum ante*, " *tum maxime Sagunto excisa. Nam si verborum disceptationis res esset*, *quod fœdus* " *Asdrubalis cum Lutatii priore fœdere commutatum est*, *comparandum non erat:* " *quum in Lutatii fœdere diserte additum* " *esset*, *ita id ratum fore si populus censuisset; in Asdrubalis fœdere nec exceptum* " *tale quidquam fuerit: & tot annorum silentio ita vivo eo comprobatum sit fœdus*, " *ut ne mortuo quidem auctore quicquam mutaretur; quanquam & si priori fœdere staretur*, *satis cautum erat Saguntinis*, *sociis* " *utrorumque exceptis: nam neque additum* " *erat*, *iis*, *qui tunc essent*, *nec qui postea* " *assumerentur. Et cum assumere liceret novos socios*, *quis æquum censeret*, *aut ob* " *nulla quemquam merita in amicitiam recipi*, *aut receptos in fidem non defendi?* " *tantum ne Carthaginensium socii aut solicitarentur ad defectum*, *aut sua sponte desciscentes reciperentur.* Plenius hoc argumentum tractat Auctor *cap. seq* §. 13.

Vix erat ut silentium solum ad inducendam ratihabitionem facti alieni valeret] " Immo " publice, & in conspectu omnium fœdus illud ab Asdrubale initum fuit: civitas conscia fuit rei gestæ, neque vivo Asdrubale, " neque eo mortuo contradixit; adeoque " consensus hic eo magis elucescit, quod " idem cum aliis quoque gentibus fœdera " contraxerit, eoque magis consilio, quam " bello res Carthaginensium auxisse dicatur. " *Liv. L.* 21. *c.* 2.

Quippe cum factum proprium nullum secutum esset] " Immo secutum est, dum Duci " suo facultatem fœdera pangendi permiserunt. *Liv. d. l.* 21. *c.* 2.

Nisi aliquando Pœnus Iberum transire volens prohibitus a Romanis esset] " In actibus " negativis jus non acquiritur nisi præcesserit " prohibitio, adeoque silentium solum jus " non tribuit, sed prohibitio. Atque hinc " est quod in rebus meræ facultatis non procedat præscriptio. Quatenus id naturali " juri conveniat, explicabimus *c. seq.* " §. 15.

Talis enim actus vim habet actus positivi, *nec manet intra fines nude abnutivos*] " Sensus est, quod accedente prohibitione jus sibi afferat prohibens, quod alter " non abnuendo concedit.

Quod si Lutatii pactio habuisset partes] " Auctor n 1. recte asseruit, pactum Lutatii irritum fuisse, quia conditio defecit, i. e. populus ratum non habuit. Si " vero populus longo tempore siluisset, an " ex hoc silentio consensus inferri potuisset? " Negat hoc Auctor, nisi factum aliquod " accedat, quod consensum necessario declaret. Atque inter hæc facta refert casum, " si pactio illa plures articulos a jure communi abeuntes (si enim ex jure communi gentium actus fit, non potest videri vi fœderis gestus, eoque fœdus " approbatum esse) habuisset, & Romani cæteros articulos perpetuo observassent, necessario inde concludendum esset, " reliquos articulos approbatos fuisse; quia " qui unum ex contentis in instrumento " approbat, alterum quoque approbare " censetur.

A jure communi abeuntes] " Alias allegare posset, se actum illum non vi fœderis, sed ex jure communi peregisse.

Sed de his agendi erit opportunior locus &c.] " *Vid. L.* 3. *c.* 22. At in genere hic " notandum, pacta illa non ad fœdera, " nec ad pacta privata pertinere, sed ad " ea pacta publica, quæ vi mandati a ducibus belli fieri possunt, indeque non a " duce belli qua privato, sed qua instrumento summæ potestatis peraguntur.

CAPUT XVI.

De interpretatione.

I. *Quomodo promissa obligent exterius.*
II. *Verba, si alia conjecturæ absint, intelligenda ex proprietate populari.*
III. *Verba artis ex arte.*
IV. *Conjecturis usum esse ex ambiguitate vocum, ex specie repugnantiæ, aut quia sponte se ingerunt:*
V. *Ut ex materia:*
VI. *Ex effectu:*
VII. *Ex conjunctis: origine, aut etiam loco:*
VIII. *Quo pertinet conjectura ex ratione movente, quæ quando, & quomodo locum habeat.*
IX. *Distinctio significationum in laxas, & strictas.*
X. *Distinctio promissorum in favorabilia, odiosa, mixta, aut media.*
XI. *Rejecta circa actus populorum, aut regum differentia contractuum bonæ fidei, aut stricti juris.*
XII. *Ex dictis distinctionibus significationum, & promissorum regulæ formantur circa interpretationes.*
XIII. *An sociorum nomine futuri veniant, & quatenus: ubi de fœdere Romanorum cum Asdrubale, & similibus controversiis.*
XIV. *Quomodo interpretandum, Ne alter populus alterius injussu bellum gerat.*
XV. *De illis verbis, Liberam fore Carthaginem.*
XVI. *Quæ pacta personalia habenda, quæ realia, distinctionibus explicatur.*
XVII. *Fœdus cum Rege initum extendi ad Regem regno pulsum:*
XVIII. *Non ad regni invasorem.*
XIX. *Promissum ei, qui primus hoc fecerit, si plures simul fecerint, cui debeatur.*
XX. *Conjectura se ultro offerens: aut extendit, & quando id fiat:*
XXI. *Ubi & de mandato per aliud implendo:*
XXII. *Aut restringit: idque vel ex defectu originario voluntatis, qui colligitur ex absurdo:*
XXIII. *Ex cessatione rationis unicæ:*
XXIV. *Ex materiæ defectu:*
XXV. (*Observatio circa conjecturas proxime dictas:*)
XXVI. *Vel ex casus emergentis repugnantia cum voluntate: qui sumitur ex illicito:*
XXVII. *Ex onere nimium gravi, habita ratione actus:*
XXVIII. *Ex signis aliis, ut ubi partes scripti inter se committuntur:*
XXIX. *Quæ tum regulæ observandæ sint.*
XXX. *Scripturam in dubio ad contractus validitatem non requiri.*
XXXI. *Regum contractus interpretationem ex jure Romano non sumere.*
XXXII. *Verba conditionem acceptantis, an offerentis, magis spectanda, per distinctionem explicatur.*

* I. 1.

+ L. 1. IPsum, + qui promisit, solum si spectamus, + sponte id præstare obligatur, + in quod obligari voluit. [1] + *In fide quid senseris, non quid dixeris, cogitandum*, inquit [a] Cicero. + Sed quia [2] interni actus per se [a] De Off. 1. c. 13.
spectabiles non sunt, & certi aliquid statuendum est, + ne nulla sit obligatio, si quisque sensum, quem vellet, [3] sibi affingendo liberare se posset; + ipsa dictante naturali ratione jus est ei, cui quid promissum est, promissorem cogere ad id, quod recta interpretatio suggerit; + nam alioqui res exitum non reperiret: + quod [4] in moralibus pro impossibili habetur. + Hoc forte sensu cum de pactis egisset [b] Isocrates [5] præscriptione adversus Callimachum, τούτῳ, [b] Pag.
inquit, νόμῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι, + ut recte eum 376. D. Ed.
locum emendavit vir eminentissimæ eruditionis Petrus Faber, (aa) *hac lege* H. Steph.
communi homines inter nos perpetuo utimur, nec Græci tantum, sed & Barbari, + ut paulo ante idem dixerat.

2. Huc illud pertinet in antiqua federum formula apud [c] Livium: *Sine dolo* [c] Lib. 1.
malo [a] *utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt.* + Rectæ interpretationis men- c. 24.
sura est [6] collectio mentis ex signis maxime probabilibus. (bb) + Ea signa sunt duûm generum, verba, & conjecturæ aliæ: quæ [7] + aut seorsim considerantur, + aut [8] conjunctim.

II. + Si nulla sit conjectura, quæ ducat aliò, + verba intelligenda sunt ex proprietate, [b] non grammatica, [9] quæ est ex origine, sed + populari ex usu,

[d] *Quem penes arbitrium est, & jus, & norma loquendi.* [d] Horat. Art. Poet.

Stulto ergo perfidiæ effugio usi sunt [e] + Locri, cum polliciti se pactis staturos vers. 72.
quamdiu terram hanc insisterent, & capita humeris gestarent, terram calceamentis

GROTII.

a *Utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt*] Vota interpretanda, ut communiter sumuntur, notant Hebræi ad *Num.* XXX.

b *Non grammatica, quæ est ex origine*] Bene *Procopius* Vandalicorum I. ubi de voce agit Federatorum: τῷ χρόνῳ τὰς προσηγορίας, ἐφ᾿ ὧν τέθεινται, ἥκιστα ἀξιοῦντος τηρεῖν. ἀλλὰ τῶν πραγμάτων ἀεὶ περιφερομένων ᾗ ταῦτα ἄγειν ἐθέλουσιν ἄνθρωποι, τῶν πρόσθεν ὠνομασμένων ὀλιγωροῦντες· *Longa dies non solet servare voces in quo primum datæ sunt sensu; vertuntur enim res ipsæ qua volunt homines, vocabula illa primitus imposita rebus nihil curantes.* (Cap. 11.)

c *Locri*] *Polybius* lib. XII. (c. 4.) Simile quod Bœoti urbem polliciti reddere, non stantem, sed eversam reddidere. *Thucyd.* V. (*Cap.* 42.) & quod Mahumetes Sultanus, Eubœa capta, cum dissecuit, cui caput incolume fore promiserat. [Vide J. CUSPINIAN. *de Turcarum orig.* in *Mahumete II.* pag. 132. *Edit. Lugd. B.* 1654. J. B.]

GRONOVII.

1 *In fide*] Scilicet data. Ubi quid promiseris, vel receperis.

2 *Interni actus per se*] 2, 4. 3.

3 *Sibi affingendo*] Dicendo, se non hoc, quod poscitur, sed aliud cogitasse, & intellectum voluisse.

4 *In moralibus*] In practicis, in prudentiis, & artibus; in his materiis, quæ agendo explicantur.

5 *Præscriptione*] Παραγραφικῷ, sive Exceptione, qua demonstrat, adversario contra sese actionem non esse.

6 *Collectio mentis*] Indagatio, & explanatio sententiæ dictorum.

7 *Aut seorsim*] Ut extra significationem verborum aliunde arcessantur.

8 *Conjunctim*] Ut conjecturæ petantur ex verbis.

9 *Quæ est ex origine*] Multis enim verbis longe aliam significationem imposuit usus, quam ea primitus ex origine acceperant.

(aa) In Opere *Semestrium*, Lib. I. Cap. 7. in fine. *J. F.*

(bb) In toto isto Capite perpetuo conferendus

mentis injectam, & aliorum capita humeris impoſita abjecerunt, quaſi eo modo religione ſe poſſent exſolvere, quæ hiſtoria apud Polybium [e] exſtat: ac [9] ſimilis perfidiæ exempla aliquot apud Polyænum [f], quæ transſcribere nihil opus eſt, + quia controverſiam non habent. Ejuſmodi fraudibus recte [g] dixit Cicero, + adſtringi, non diſſolvi perjurium.

e L. XII. c. 4.
f Strat. VI. 15.
g De Off. III. c. 32.

III. [d] In artium autem vocabulis, quæ populus vix capit, adhibenda erit + artis cujuſque prudentum definitio, ut + quid ſit majeſtas, + quid parricidium, quæ [10] ad finitivum ſtatum referunt oratoriæ artis magiſtri. Vere enim dictum a Cicerone Academicarum [h] primo: *Dialecticorum verba nulla* [11] *ſunt publica, ſuis utuntur: & id quidem commune omnium fere eſt artium.* Sic ſi in pactis de exercitu dictum fuerit, definiemus + exercitum eſſe eam militum multitudinem, quæ palam fines hoſticos auſit invadere; nam paſſim opponunt hiſtorici id, + quod furtim fit, aut latrocinantium more, & quod juſto ſit exercitu. Quare + pro viribus hoſtium æſtimandum, quæ copiæ exercitum faciant. Cicero [i] exercitum vocat ſex legiones, & auxilia. + Polybius Romanum exercitum + plerumque, ait, conſtitiſſe [12] ſexdecim millibus (cc) Romanorum, viginti ſociorum: at minor quoque numerus implere poteſt ejus nominis menſuram. Nam Ulpianus [k] exercitui præeſſe eum, ait, + qui vel uni legioni cum auxiliis præeſt; id eſt, ut Vegetius [l] exponit, decem millibus peditum, duobus millibus equitum. Et Livius in octo millibus (dd) ſpeciem ponit juſti exercitus. + Pari modo de claſſe erit æſtimandum. Sic [e] + arx eſt locus, qui arcere hoſtilem exercitum ad tempus poſſit.

h Cap. 7.
i Parad. VI.
k L. 2. D. de his qui not. infamia.
l Libro III. cap. 1. De Re Milit.

IV. 1. + Conjecturis aſſumtis opus eſt, ubi verba, aut verborum complexio ſunt πολύσημα, id eſt, + *plures ſignificationes recipiunt.* Hunc locum Rhetores vocant [13] ἐξ ἀμφιβολίας· Dialectici ſubtilius, ſi in una voce ſenſus eſſe plures poſſent, + ὁμωνυμίαν, ſi in complexione, ἀμφιβολίαν. + Similiter

PUFENDORFIUS. *De Jure Nat. & Gent.* Lib. V. Cap. 12. cum Notis noſtris. *J. B.*

GROTII.

d *In artium autem vocabulis*] *Auguſtinus* in rhetoricis: *Ut multa nova tam a technicis, & mathematicis, quam a philoſophis cognominantur, accipere debemus non tam pro ſolito uſu conſuetudinis, quam pro conditione præcepti.* (Cap. 9. Princip. Rhetoric. falſo illi Doctori tributorum.)

e *Arx eſt locus, qui arcere hoſtilem exercitum ad tempus poſſit*] *Servius* ad 1. Æneidos: *Arces dictæ ab eo, quod eſt arceo, quod inde hoſtes arceantur, hoc eſt prohibeatur.* (Ad verſ. 20.)

GRONOVII.

10 *Ad finitivum ſtatum*] Conſtitutionem ex definitione, quum in controverſia eſt, quo nomine factum appelletur *Cic.* 1. de Invent. 8. Ad Herennium 1, 12. *Finitionem* vocat *Quintil.* 7, inſt. 3.

11 *Sunt publica*] Vulgo, & indoctis nota.

12 *Sexdecim millibus*] Quatuor legionibus, ſingulas 4000. ped. 300. equ. *Polyb.* 1, cap. 16. *Vegetius* 2, 2. *Romani legiones habent, in quibus ſingulis ſena millia, interdum amplius, militare conſueverunt.* cap. 6. *Legio plena, quæ habet pedites ſex millia centum, equites* DCCXXVI.

13 Ἐξ ἀμφιβολίας] *Ex ambiguo*, ad Herenn. 1, 12. *Ambiguum*, vel *amphiboliam*, Quintil. 7, 9.

(cc) Nimirum peditum. Sed accedebat præterea etiam Equitatus, ut ex ſequentibus patet, *Hiſt.* Lib. III. Cap. 72. Vide & *Iſ. Caſauboni* Notam in *Lib. I. Cap.* 16. pag. 21. Ed. Amſt. *J. B.*

(dd) Prima Editio ſola habet heic in margine, *Lib.* XXV. Locus eſt *Cap.* 6. *Speciem juſti exercitus feciſſemus*, Sed reliquiæ cladis Cannenſis, de quibus heic agitur, & quæ *Venuſiam* redierant, erant tantum quatuor millia hominum, ut narravit ſupra Hiſtoricus, *Lib. XXII. Cap.* 54. init. *J. B.*

GRO-

militer conjecturis opus est, quoties in pactis est *ἐναντιοφάνεια*, *species quædam repugnantiæ*. Tunc enim conjecturæ quærendæ sunt, quæ partes alias aliis concilient, si fieri potest; + nam si certa sit pugna, quod posterius inter contrahentes placuit, prioribus derogabit: quia uno tempore nemo contraria potuit voluisse; & ea natura est actuum, qui a voluntate pendent, + ut novo actu voluntatis discedi inde possit, [14] sive *μονομερῶς* + *ex parte una*, ut in lege, & testamento, sive conjunctim, ut in contractibus, & pactis. Hunc locum Rhetores vocant [15] *ἐξ ἀντινομίας*. Et his quidem casibus verborum evidens obscuritas + cogit recurrere ad conjecturas.

2. Interdum vero ipsæ conjecturæ ita evidentes sunt, + ut sponte se ingerant, etiam contra receptiorem verborum significatum. Hunc locum Græci Rhetores vocant *περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας*· Latini [16] ex scripto, & sententia scripti. + Loci autem, ex quibus voluntatis conjecturæ promuntur, præcipui sunt [17] + ex materia, + ex effectu, + ex conjunctis.

V. f + Ex materia, m + ut vox diei, si triginta dierum pactæ sint induciæ, non debet de diebus [18] naturalibus, sed [19] civilibus intelligi: + id enim materiæ congruit. + Ita verbum [20] donare n sumitur pro transigere ex negotii qualitate. + Sic armorum vox, quæ modo belli instrumenta, modo milites armatos significat, pro materia aut hunc, aut illum in modum erit interpretanda. Ita homines qui reddere promisit, vivos, non mortuos reddere debet, + contra, quam cavillati sunt [21] Platæenses. Et ferrum deponere jussi, satisfecerunt + si gladium deponant, [22] + non & fibulas, (ee) quod Pericles argutabatur: & exitus ex urbe liber intelligi debet, ita ut & iter tutum sit, + contra, quam fecit [23] Alexander. Et pars dimidia navium in divisione, integrarum intelligi debet, + non sectarum, contra quam (ff) Romani Antiocho fecerunt. + De similibus idem esto judicium.

m Ewch. in loco a subjecta materia.

n L. 15. §. 4. D. Locat. cond.

VI. + Ex effectu, o in quo præcipuum est + si vox ex usu receptiore sumta esse-

o Ewch. in loco ab absurdo.

GROTII.

f *Ex materia*] *Tertullianus* de pudicitia: *ex materia dicti dirigendus est sermo.* Idem habet libro de Resurrectione carnis. [In hoc opere leguntur verba ab Auctore adlata, nisi quòd pro voce *sensus* malè scripserit *Sermo.* Cap. 37. In Libro autem *de Pudicitia* Cap. 8, & *seqq.* ex hac regula nonnulla loca Scripturæ interpretari conatur *Tertullianus*; verba autem ipsa regulæ non reperio. *J. B.*

GRONOVII.

14 *Sive μονομερῶς*] Sive sufficiat unius personæ voluntas, ut cum legislator legem, testator testamentum mutat; sive plures, & minimum duos consentire oportet.

15 Ἐξ *ἀντινομίας*] Ex arbitrariis legibus, ad Herenn. 1, 11. *Antinomiam.* Quintil. 7, 7.

16 *Ex scripto, & sententia*] 1. ad Herenn. 11. *ex scripto, & voluntate*, Quintil. 7, 6.

17 *Ex materia*] Cum aliquid in nostrum commodum interpretamur ideo, quia verba in tali materia ita accipi soleant.

18 *Naturalibus*] Qui constant, dum sol est supra hemisphærium nostrum.

19 *Civilibus*] Qui sunt 24. horarum l. 8. D. *de Feriis, & dilat. Gell.* 3, 2.

20 *Donare pro transigere*] Litem finire remittendo de jure suo ante sententiam judicis. *Sueton.* Calig. 40.

21 *Platæenses*] *Thucydid.* initio l. 2. (c. 5. 6.)

22 *Non & fibulas*] Quibus adstringebat pallia.

23 *Alexander*] *Diod. Sic.* 17, 84. *Polyænus* Str. 4, 3, 20. *Alexand.* 257. [Adde *Plutarchum*, Vit. Alex. p. 698. C. quam forte indicare voluit Vir Doctissimus in fine istius Notulæ. *J. B.*]

(ee) Refert id FRONTINUS, *Stratagem.* Lib. IV. Cap. 7. num. 17. *J. B.*

(ff) Narrat illud VALERIUS MAXIM. *Lib. VII. Cap.* 3. §. 4. Verum aliter LIVIUS, XXXVIII, 39. *J. B.*

effectum post se traheret a ratione alienum. In ambigua enim voce ea potius accipienda est interpretatio [p], + quæ vitio caret. + Itaque non admittenda (gg) Brasidæ cavillatio [q], qui pollicitus agro Bœoto se decessurum, negabat agrum Bœotum esse, quem exercitu insideret, + quasi de bellica possessione, non de finibus antiquis ea vox intelligenda esset: quo + sensu inanis fuerat pactio.

p L. In ambigua. D. de legibus.
q Thuc. IV. c. 98.

VII. g + Conjuncta sunt aut origine, [r] + aut etiam loco. Conjuncta origine sunt, quæ ex eadem voluntate proficiscuntur, etiamsi alio loco, & occasione dicta, + unde conjectura nascitur, quia [24] in dubio voluntas creditur sibi fuisse consentiens. Sic apud Homerum quod dictum erat inter Paridem & Menelaum, [s] ut victori Helena cederet, ex [t] posterioribus ita erit exponendum, + ut victor is demum intelligatur, qui alterum occiderit. + Rationem reddit Plutarchus: [u] οἱ δικασαὶ τῷ μηδὲν ἀμφισβητήσιμον ἔχοντι προςτίθενται, τὸ ἀσαφέστερον ἐάσαντες· *judices accedunt ei, quod minus ambiguum est, omisso eo, quod est obscurius.*

r Everh. in loco a conjunct. duarum leg.
s Iliad. III. 92, 93.
t Ibid. vers. 281, 309.
u Plut. symp. IX, 13.

VIII. Inter ea, + quæ & loco conjuncta sunt, vim præcipuam habet [h] [25] ratio legis, quam cum mente multi confundunt, + cum unum sit ex indiciis, quibus mentem venamur. + Est tamen inter conjecturas hæc validissima, + si certo constet, aliqua ratione, tanquam causa unica, voluntatem fuisse motam; + nam sæpe rationes sunt plures: + interdum & [26] præter rationem voluntas semet ex vi libertatis suæ determinat, quod ad obligationem producendam sufficit. + Hoc modo (hh) donatio ob nuptias facta vim non habebit, si nuptiæ secutæ non sint.

IX. Cæterum, sciendum est, + voces multas habere significationes plures, alteram strictiorem, alteram laxiorem: quod multis ex causis evenit, + aut quia specierum uni nomen generis adhæret, ut in vocibus [27] cognationis, &

GROTII.

g *Conjuncta sunt aut origine, aut etiam loco*] Bene *Augustinus* contra Adimantum c. 14. *Particulas quasdam de scripturis eligunt, quibus decipiant imperitos, non connectentes quæ supra, & infra scripta sunt, ex quibus voluntas, & intentio scriptoris possit intelligi.* (§. 2. Cap. XIV. *Edit. Benedictin.*)

h *Ratio legis*] Cicero pro A. Cæcina: *Non alia est ratio juris in hoc genere duntaxat, utrum me tuus procurator dejecerit, is, qui legitime procurator dicitur omnium rerum ejus, qui in Italia non sit, absitve reipublicæ causa, quasi quidam pæne dominus, hoc est, alieni juris vicarius: an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam vim, dejectionemve tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit.* (Cap. 20.)

GRONOVII.

24 *In dubio*] Ubi non exploratum est, aliquem voluntatem mutasse, creditur idem velle, quod aliquando se voluisse significavit.

25 *Ratio legis cum mente*] Ratio est causa, quæ legislatorem movit, ut legem poneret; mens, sententia, seu id, quod ex verbis recte acceptis colligitur.

26 *Præter rationem voluntas*] Non ratio, sed libido, sed fortuitus animi motus facit decernere, consentire, promittere.

27 *Cognationis*] Nam *cognatio* in genere est vel *agnatio*, vel *cognatio* in specie: *adoptio* est vel *arrogatio*, vel *adoptio*.

(gg) Non *Brasidæ*, Ducis *Lacedæmoniorum*, sed Præconis ab *Atheniensibus* missi. Inspice locum *Thucydidis*, in orâ libri distinctiùs designatum. *J. B.*

(hh) Exemplum istud non suo loco positum, quum pertineat ad superiora, *Si certo constet aliquâ ratione tamquam caussâ unicâ* &c. Deinde ibi nihil obscurum, nihil ambiguum: & exceptio manifesto sequitur ex naturâ ipsius rei. *J. B.*

GRO-

& adoptionis, item in nominibus [28] masculinis, quæ etiam pro communibus sumi solent, ubi desunt communia: + aut quia usus artis latius patet, quam usus popularis, + ut [i] [29] mors in jure civili ad deportationem producitur, cum apud populum aliud significet.

X. Simul notandum est, [v] + eorum, quæ promittuntur, alia esse (ii) favorabilia, alia odiosa, alia mixta, aut media. Favorabilia sunt, + quæ [30] æqualitatem in se habent, + & quæ communem spectant utilitatem, quæ quo major est, atque latius patet, eo major est promissi favor, ut + eorum, quæ ad pacem faciunt, major, quam ad bellum, + & belli [31] ob tuitionem suscepti major, quam aliis de causis. + Odiosa sunt quæ partem alteram tantum, aut plus altera onerant, & + quæ pœnam in se continent, + & quæ actus faciunt irritos, + & quæ de prioribus aliquid immutant. + Quod si mixtum sit aliquid, + ut mutans quidem priora, + sed pacis causa, id pro magnitudine boni, aut mutationis, + modo favorabile, modo odiosum censebitur, + ita tamen ut, cæteris paribus, favor censeatur potior. *v Alc. vi resp. 17.*

+ XI. + Discrimen [32] actuum [x] bonæ fidei, & stricti juris, (kk) + quatenus ex jure est Romano, ad jus gentium non pertinet. Potest tamen aliquo sensu huc aptari, + ut scilicet si quibus in regionibus actus aliqui [33] formam quandam habeant communem, ea + quatenus immutata non est, + actui inesse intelligatur: + in aliis autem actibus, qui per se sunt indefiniti, + qualis est donatio, & liberalis promissio, + magis stetur dictis. *x Gl. in l. non possunt. D. de legibus.*

XII. I. + His positis hæ tenendæ sunt regulæ. + In non odiosis sumenda verba secundum totam proprietatem usus popularis, + & si plures sint, eam, quæ latissima est; + quale est ut masculinum sumatur pro genere communi, + & indefinita locutio pro universali. Sic [34] verba hæc, *Unde quis dejectus est*, etiam ad eum restituendum pertinebunt, [35] + qui vi vetitus est ad suum accedere;

GROTII.

i *Mors in jure civili ad deportationem producitur*] Vide *Guicciardinum* libro XVI. ubi de pactis Caroli V. ad Mediolanensem ducatum pertinentibus sermo. (*pag.* 341. *Ed. Genevens.* 1645.)

GRONOVII.

28 *Masculinis*] L. 1. *de V. S. Verbum hoc*, SI QUIS, *tam masculos, quam feminas complectitur.*

29 *Mors in jure*] Sic deportati pro mortuis habentur. l. 4. §. 2. D. *de bon. libert.* l. 1. §. 8. *de bon. poss. cont. tabb.*

30 *Æqualitatem*] In quibus par, & æqualis utriusque partis sit conditio, atque ambabus consulitur.

31 *Ob tuitionem*] Ad fines suos defendendos, quam ad acquirendum, aut ulciscendum.

32 *Actuum bonæ fidei, &c*] §. 28. Instit. *de action.* Infr. 3, 21. 16.

33 *Formam quandam*] Continere aliquid, & secum trahere, vulgo existimentur, adeo ut isto actu nominato alterum quoque factum intelligatur. Hoc ideo monet, quia in stricti juris actiones tantummodo venit illud, quod nominatim conventum est, & quod ipsi contractui inest ex definitione juris: at in bonæ fidei judiciis multa veniunt, quæ nominatim non placuerunt, sed quæ præstari æquum, bonumque ducit officium judicis.

34 *Verba hæc, Unde quis*] In interdicto recuperandæ possessionis, quod *Unde vi* appellatur §. 6. Instit. *de Interd.*

35 *Qui vi vetitus*] Cui vi, & manu præclusus est aditus ad prædium suum, non tantum de illo, qui tractus inde, aut exturbatus est.

(ii) Distinctionem illam nec satis certo fundamento niti, & parum utilem esse, ostendimus, post alios, in Notis nostris ad PUFENDORF. *De Jure Nat. & Gent.* §. 12, *& seqq.* Capitis huic respondentis, & antea indicati. *J. B.*

(kk) Vide eundem PUFENDORFIUM, *Lib.* V. Cap. 2. §. 8. *J. B.*

GRO-

accedere; + nam vox laxius ſumta fert eam ſignificationem, ut recte + Cicero pro A. Cæcina diſputat.

y Bart. in l. Si is qui pro emtore, D. de uſuc. Covar. III. Var. c. 5. n. 5. Tiraq. in leg. connub. Gl. 5. n. 115.

2. + In favorabilioribus, [y] + ſi is, qui loquitur, jus intelligat, aut peritorum juris conſilio utatur, verba laxius ſumenda, + ut etiam includant [36] ſignificationem artis, + aut quam lex dedit. [k] + Ad ſignificationes autem plane improprias non recurrendum, + niſi alioqui abſurdum aliquid, aut [37] pacti inutilitas ſequeretur. Ex contrario verba etiam ſtrictius, quam fert proprietas, ſumenda erunt, + ſi id neceſſarium erit ad vitandam iniquitatem, vel abſurditatem: at ſi non talis eſt neceſſitas, + ſed manifeſta æquitas, vel utilitas in reſtrictione, ſubſiſtendum erit intra arctiſſimos terminos proprietatis, + niſi circumſtantiæ aliud ſuadeant.

3. In odioſis vero + etiam [38] ſermo figuratus aliquantulum admittitur, quo onus vitetur. Itaque in donatione, & juris ſui remiſſione, verba, quantumvis generalia, + reſtringi ſolent ad ea, de quibus veriſimiliter eſt cogitatum. + Et in hoc rerum genere [39] + occupatum nonnunquam id demum intelligetur, quod ſpes ſit poſſe retineri. [z] Sic + auxilia promiſſa ab una tantum parte, intelligentur deberi impendiis ejus, qui poſtulabit.

z Barb. IV. conſ. 92.

XIII. 1. + Illuſtris eſt quæſtio, ſociorum nomine veniant tantum qui erant federis tempore, an & futuri, + ut in federe facto inter populum Romanum, & Carthaginienſem, poſt bellum de Sicilia: [40] *Utriuſque populi ſocii ab utroque populo tuti ſunto.* Hinc Romani inferebant, + etiamſi fedus cum Aſdrubale ictum de Ibero amne non tranſeundo, nihil ipſis prodeſſet, + quod Carthaginienſes id ratum non habuiſſent, tamen ſi Carthaginienſes factum Annibalis oppugnantis Saguntinos, quos poſt fedus Romani ſocios adſciverant, probarent, bellum indici ipſis poſſe tanquam federe violato. Rationes ita [41] Livius [a] exponit: *Satis cautum erat Saguntinis, ſociis utrorumque exceptis; nam neque additum erat, iis, qui tunc eſſent,* [l] *nec, ne qui poſtea aſſumerentur: & cum aſſumere novos liceret ſocios, quis æquum cenſeret,* [42] *aut ob nulla quenquam merita in amicitiam recipi, aut receptos in fidem non defendi, tantum ne Carthaginienſium ſocii aut ſollicitarentur ad defectionem, aut ſua ſponte deſciſcentes reciperentur?* Quæ ferme ad verbum [43] de Polybio [b] ſumta apparet. + Quid dicemus? Quin verbum ſociorum, & strictam illam de iis, qui erant

a Lib. XXI. c. 19.

b Hiſt. l. III. c. 29.

GROTII.

k *Ad ſignificationes autem plane improprias non recurrendum, niſi alioqui abſurdum aliquid, aut pacti inutilitas ſequeretur*] Vide exemplum in L. cum virum, 16. C. de *Fideicommiſſis.*

l *Nec, ne qui poſtea aſſumerentur*] Quod additum in pace Peloponneſiaca inter Lacedæmonios, & Athenienſes. *Thuc.* lib. V. (c. 18.)

GRONOVII.

36 *Significationem artis*] Non populari tantum uſu ſumantur.

37 *Pacti inutilitas*] Ut pactum vanum ſit, & effectu careat.

38 *Sermo figuratus*] Tra'atus, diſcedens a proprietate verborum.

39 *Occupatum*] Ut in agris arcifiniis, 2, 3. 16. (Non agitur de tali occupatione, ut adtendenti ſatis patet. *J. B.*)

40 *Utriuſque populi ſocii*] Polybius 3, 27. τὴν ἀσφάλειαν ὑπάρχειν παρ' ἑκατέρων τοῖς ἑκατέρων συμμάχοις.

41 *Livius lib. XXI.*] 19.

42 *Aut ob nulla quemquam*] Aut nullius in poſterum populi erga ſe merita facere tanti debere vel Rom. vel Pœnos, ut ob illa fœdus ei ſociale darent; aut ſi dediſſent, pericula eorum deſtituere, & indefenſos prodere.

43 *De Polybio Hiſt. l. III.*] 29.

GRO-

erant federis tempore, & ampliorem alteram significationem, quæ ad futuros quoque porrigitur, recipere possit + salva ratione recti sermonis, dubitandum non est. Utra ergo præferenda sit interpretatio, ex regulis ante traditis erit videndum: secundum quas dicimus, (II) + futuros non comprehendi, + quia agitur de federe rumpendo, + quæ odiosa est materia: + & de adimenda Carthaginiensibus libertate, eos, qui injuriam ipsis fecisse crederentur, armis cogendi; [m] + quæ libertas est naturalis, nec temere abdicata censetur.

2. Ergo Romanis adsciscere in societatem Saguntinos, aut adscitos defendere non licuit? Imo vero licuit, + non ex vi federis, sed ex jure naturali, quod federe non erat abdicatum: ita ut Saguntini apud utrosque eo essent loco, quasi nihil de sociis convenisset: quo casu + nec Carthaginienses contra fedus erant facturi, si in Saguntinos arma moverent, quæ justa arbitrarentur, + nec Romani si eos defenderent. + Plane sicut Pyrrhi tempore inter Carthaginienses, & Romanos convenerat, [c] ut si eorum populorum alter cum Pyrrho fedus faceret, ita faceret ut jus auxilia mittendi ei, quem Pyrrhus bello impeteret, salvum maneret. + Non dico justum utrinque bellum esse potuisse; sed [n] + nego pertinuisse hoc ad federis violationem: quomodo in quæstione de auxilio Mamertinis misso a Romanis distinguit Polybius, [d] an justum id fuerit, & an per fedus licuerit.

c Polyb. hist. l. III. c. 25.

d Lib. III. c. 26.

3. Et hoc ipsum est, quod Corcyrenses apud Thucydidem [e] dicunt Atheniensibus, + licere ipsis sibi auxilia mittere, nec obstare quod Athenienses habebant cum Lacedæmoniis fedus, quando per id fedus novos socios adsciscere liceret. Atque eam sententiam secuti sunt Athenienses postea, imperato suis, ne in Corinthios pugnarent, [f] nisi ubi ii descendere pararent hostiliter in Corcyram, aut in aliquod solum ditionis Corcyrensium, ne scilicet fedus rumperent. Non pugnat autem cum federe, ut quos alii offenderent, hi defenderentur ab aliis, [o] + manente de cætero pace. Justinus [g] + de his temporibus agens: *Inducias, quas proprio nomine condixerant,* + *ex sociorum persona rumpebant, quippe* + *quasi minus perjurii contraherent, si ferentes sociis auxilia*

e Lib. I. c. 35.

f Ibid. c. 45.

g Libro III. c. 7.

GROTII.

m *Quæ libertas est naturalis, nec temere abdicata censetur*] Romani Samnitibus Sidicinos bello petere volentibus, petentibusque ut id per Romanos fieri liceret, responderunt, *nihil intercedi, quo minus Samniti populo pacis, bellique liberum arbitrium sit.* Livius lib. VIII. (c. 2.) In Antiochi federe est: *Si qui sociorum populi Romani ultro bellum inferrent Antiocho, vim ei arcendi jus esto: cum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat.* Livius XXXVIII. (c. 38.) *Polybius* in excerptis legationum 35. [*Sidicini* nequaquam socii erant *Romanorum*, ut patet ex fine *Cap.* I. præcedentis apud *Livium*, In fœdere autem cum *Antiocho* agitur tantum de jure defensionis, quod in omni pacto tacitè exceptum censeri debet. *J. B.*]

n *Nego pertinuisse hoc ad federis violationem*] *Procopius* Persicorum II. ἔφασκέ τε ὡς αὐτὸς οὐ λύει τὰς Περσῶν τε καὶ Ῥωμαίων σπονδὰς, ἐπεὶ αὐτὸν εἰς ταύτας οὐδέτεροι ἐσεγράψαντο· *dicebat Alamundarus rex Saracenorum, non violari a se quæ inter Persas, Romanosque convenerant, quandoquidem ipse a neutra parte conventis inscriptus esset.* (Cap. I.)

o *Manente de cætero pace*] Sic post tempora memorata Corcyrenses decrevere, Ἀθηναίοις μὲν ξύμμαχοι εἶναι μετὰ τὰ ξυγκείμενα, Πελοποννησίοις δὲ φίλοι· *Velle se Atheniensibus ex pactis societatem armorum præstare, & cum Peloponnesiis servare amicitiæ jura.* [THUCYDID. III. 70.]

(II) Comprehenduntur etiam *futuri*, ut ostendimus in Notis nostris Gallicis ad hunc locum. *J. B.*

auxilia potius, quam si aperto prœlio dimicassent. Sic & in oratione de Haloneso, [b] quæ inter Demosthenicas legitur, apparet, pace quadam Atheniensium cum Philippo cautum, ut quæ ea pace non comprehenderentur Græciæ civitates liberæ essent: si quis vim inferret, + defendere eas in pace comprehensis liceret. Et hoc quidem exemplum est + in federe æquali.

[b] Pag. 33. A.

XIV. In federe + inæquali ponemus alterum, si convenerit + ne alter federatorum injussu alterius bellum gerere possit; quod [44] positum fuisse in federe Romanorum, & Carthaginiensium, post bellum Punicum secundum, supra [i] memoravimus; sicut & positum fuit in federe [45] Macedonico cum Romanis, [k] ante Perseum regem. Cum belli gerendi nomen + & ad omne bellum pertinere possit, + & ad id, quod infertur, non quod repellitur, + in dubio [46] arctiorem hic significatum sumemus, ne (mm) nimium coarctetur libertas.

[i] C. XV. §. 7. n. 2.

[k] Livius, lib. XLII. c. 25.

XV. Ejusdem generis est illud, quod Romani promiserant, [p] [47] + liberam fore Carthaginem: quod quanquam ex natura actus + de plenissima potestate intelligi non poterat, (belli enim suscipiendi jus, & alia quædam, [48] + pridem amiserant) + aliquam tamen illis relinquebat libertatem, + & minimum tantam, ut alieno imperio urbem sedibus transferre non tenerentur. + Frustra ergo vocem Carthaginis urgebant Romani, dicentes, + civium multitudinem, (nn) non urbem significari: (quod quanquam + improprium concedi potest, [49] + ob attributum, quod civibus magis, quam urbi convenit). Nam in voce, liberam relinqui, *αὐτόνομον*, ut [l] Appianus ait, + manifesta erat captio.

[l] Pag. 48. Ed. H. Steph.

XVI. 1. + Huc & illa frequens quæstio referenda est + de [50] pactis personalibus, ac [51] realibus. (oo) Et siquidem cum populo libero actum sit, dubium non est, + quin quod ei promittitur, sui natura reale sit, + quia subjectum est [52] res permanens. Immo + etiamsi status civitatis in regnum mutetur,

GROTII.

p *Liberam fore Carthaginem*] Diodorus Siculus sic refert excerpto legationum 27. mansura illis νόμους, χώραν, ἱερά, τάφους, ἐλευθερίαν· *leges, regionem, sacra, sepulchra, libertatem.*

GRONOVII.

44 *Positum fuisse*] *Livius* 30, 37. *Bellum neve in Africa, neve extra Africam injussu pop. Rom. gererent.*

45 *Macedonico cum Romanis*] Livius 33, 30. *Bellum extra Macedoniam ne injussu senatus gereret.* Lib. 42, 25. *Fœdus cum Philippo ictum, cum ipso eo post mortem patris renovatum, in quo diserte prohiberi eum extra fines arma efferre, prohiberi socios pop. Romani lacessere bello.*

46 *Arctiorem hic*] Nempe ut intelligatur tantum, quod infertur.

47 *Liberam fore Carthaginem*] Bello Punico tertio imminente, si facerent imperata, datis CCC obsidibus, & armis traditis. Quod cum fecissent, jusserunt eos cæteris rebus salvis cedere sedibus, & 10000 passuum a mari aliam urbem condere.

48 *Pridem amiserant*] Pace post bellum Punicum secundum facta.

49 *Ob attributum*] Vocem adjectivam, *liberam.*

50 *Pactis personalibus*] Quæ intra personam stant, & cum ea finiuntur.

51 *Realibus*] Quæ ad rem pertinent, & quamvis mutata persona manent stabilia.

52 *Res permanens*] 2, 9. 3.

(mm) Immo quia sui ipsius defensio est jus à naturà concessum, quo nemo potest ullo pacto sese exuere. *J. B.*

(nn) Ubi de *Urbe* aliquâ sermo fit, quamquam ut multitudo Civium spectetur, tamen non sine solo, & ædificiis, quæ sedes sunt Populi, intelligitur. *J. B.*

(oo) Confer PUFENDORFIUM nostrum, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. VIII. Cap. 9. §. 6, & seqq. *J. B.*

GRO-

mutetur, manebit fedus, + quia manet idem corpus, etsi mutato capite, &, ut supra [m] diximus, imperium, quod per regem exercetur, non desinit imperium esse populi. Excipiendum erit si appareat, causam fuisse propriam ei statui, + ut [53] si liberæ civitates libertatis tutandæ causa fedus contrahant.

[m] *L. 11. C. 18. §. 8, & 9.*

2. At + si cum rege contractum sit, non statim personale erit censendum fedus: nam ut recte dictum est + a Pedio, [n] & Ulpiano, plerumque persona pacto inferitur, [54] non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur cum quo pactum factum est. Quod si adjectum sit federi, + ut perpetuum sit, + aut factum in bonum regni, + aut cum ipso, & successoribus: sicut solere adjici in federibus, *καὶ τοῖς ἐκγόνοις, & posteris*, ait Libanius in defensione Demosthenis, + aut ad tempus definitum, jam satis apparebit reale esse. Tale videtur fuisse [q] + fedus Romanorum cum Philippo Macedonum rege, quod cum Perseus ejus filius ad se pertinere negaret, bellum eo nomine exortum est. + Sed & alia verba, & ipsa interdum materia + conjecturam suppeditabunt non improbabilem.

[n] *L. jure gentium, 7. §. pactum, 8. D. de pactis.*

3. Quod si pares sint [55] in utrumque conjecturæ, supererit, (pp) + ut favorabilia credantur esse realia, odiosa vero personalia. + Federa pacis causa facta, aut commerciorum, favorabilia sunt. Quæ belli causa, + non odiosa omnia, ut quidam censent, sed [56] *ἐπιμαχίαι*, id est, federa tuendi se causa, propius ad favorem accedunt, + *ξυμμαχίαι* + magis ad onera. Ad quæ + accedit, quod in federe ad bellum quodvis, [57] præsumitur ratio habita [r] prudentiæ, & pietatis ejus, quicum agitur, ut qui non modo non injuste, sed nec temere bellum suscepturus videretur.

4. Quod vero dici solet, [58] societates morte finiri, [o] huc non adfero: + pertinet enim hoc ad societates privatas, + & juris est civilis. Jure ergo, an injuria [s] Fidenates, [t] + Latini, Etrusci, Sabini a federe discesserint mortuis

[o] *Decius, lib. 1. Cons. 22.*

GROTII.

q *Fœdus Romanorum cum Philippo Macedonum rege*] Livius lib. XLII. (c. 25.)

r *Vide Parutam* libro V, & VII.

s *Fidenates*] Vide *Dionysium Halicarnassensem* libro III. (c. 6.)

t *Latini*] De Appulis, [Immo *Apiolanis*, DION. HALICARN. *Antiq. Rom.* III, 42.] & Latinis, idem eodem libro III. de Turno Herdonio, & Latinis, idem libro IV. (c. 46.) *Ammianus* libro XXVI. *Persarum rex manus Armeniis injectabat, eos ad suam ditionem ex integro vocare vi nimia properans, sed injuste; causando, quod post Joviani excessum, cum quo fedus firmaverat, & pacem, nihil obstare debeat, quo minus ea recuperaret, quæ ante ad majores suos pertinuisse monstrabat.* (Cap. 4.) Similia de Justiniani pactis cum Saracenis vide apud *Menandrum Protectorem.* (Cap. 12.) Adde quæ Helvetii causantur post mortem Henrici III. apud *Thuanum* libro XCVII. in anno M D LXXXIX. Vide & insignem locum apud *Camdenum* in anno M D LXXII. ubi de federe antiquo Gallorum cum Scotis.

GRONOVII.

53 *Si liberæ civitates*] Sic Etrusci Vejentibus, cum hi bello adversus Romanos regem creassent, negarunt auxilia, quamdiu sub rege essent. *Liv.* 5, 1.

54 *Non ut personale*] Non ut ad eum solum pertineat, sed ut appareat, quicum sive ipsius, sive alieno nomine actum sit.

55 *In utrumque*] Ut & personale, & reale interpretari possis.

56 *Ἐπιμαχίαι*] 2, 15. 6. n. 3.

57 *Præsumitur ratio habita*] Bene existimasse utrumque contrahentium de altero, & credidisse inter se, neutrum temere, aut injuste agere.

58 *Societates morte finiri*] §. 5. Instit. *de societ.*

(pp) Quum distinctio illa sit incerta, & lubrica admodum, tutius est statuere, in dubio Fœdera cum Rege inita censenda esse realia, quoniam in dubio Rex intelligitur egisse tamquam Caput Civitatis, & ejus utilitatis caussâ. Vide Celeberrimi THOMASII *Jurisprudentiam Divinam*, Lib. III. Cap. 25. num. 10. *J. B.*

tuis Romulo, Tullo, Anco, Prisco, Servio, + dijudicari a nobis recte non potest, cum non exstent federum verba. Cui non dissimilis est illa apud p Lib. I. c. 7. Justinum p controversia, + an civitates, quæ Medorum tributariæ fuerant, mutato imperio conditionem mutassent. Spectandum enim, an in conventione q Lib. V, c. ult. 59 + fidem Medorum elegissent. + Minime vero admittenda est Bodini q argumentatio, federa ad regum successores non transire, quia juramenti vis personam non exeat. (qq) + Potest quippe juramenti obligatio 60 personam tantum obstringere, & ipsa promissio obligare heredem.

5. Neque enim verum est quod sumit, + federa jurejurando veluti firmamento inniti, cum plerumque in ipsa promissione satis sit efficaciæ, cui majoris religionis causa jusjurandum additur. P. Valerio Consule juraverat plebs Romana, conventuros se jussu Consulis. Mortuo illi succedit L. Quintius Cincinnatus. + Cavillantur Tribuni quidam, quasi non teneretur religione r Lib. III. c. 20. populus. Sequitur r Livii judicium: *Nondum hæc, quæ hoc tenet seculum, negligentia Deûm venerat: nec interpretando sibi quisque jusjurandum, & leges aptas faciebant; sed suos potius mores ad ea accommodabant.*

XVII. Sane, + cum rege initum fedus manet, etiamsi Rex idem, aut successor regno + a subditis sit pulsus. + Jus enim regni penes ipsum manet, + utcunque possessionem amiserit: quò pertinet Lucani illud de Senatu Romano (*Lib.* V. vers. 29.)

non unquam perdidit ordo
Mutato sua jura loco.

XVIII. Contra, + si alieni regni invasor volente vero rege, + aut oppressor populi liberi, antequam sufficiens populi consensus accedat, bello impetatur, nihil eo fiet contra fedus: quia u hi possessionem habent, jus non s Livius lib. XXXIV. c. 32. habent. + Et hoc est quod Nabidi dicebat s T. Quintius: *Amicitia, & societas nobis nulla tecum, sed cum Pelope rege Lacedæmoniorum justo, ac legitimo facta est.* + Qualitates autem istæ in federibus regis, successoris, & similes, + jus proprie significant, + & odiosa est invasorum causa.

+ XIX.

GROTII.

u *Hi possessionem habent, jus non habent*] Sic Valens non accepit excusationem Gotthorum regis, qui *Procopio* purpuræ invasori auxilia se misisse dicebat: excusationem vanissimam dicit *Ammianus* libro XXVII. (c. 5.) Apud Græcos scriptores eadem historia, sed sub Scytharum nomine; ita enim Gotthos vocabant. Sic Justinianus negabat fedus se ruptutum cum Gizericho factum, si Gelimeren bello impeteret, qui justo regi Ilderico cum regno libertatem eripuerat. [Apud PROCOPIUM, *Vandalic.* I. 9.] Vide *Cardinalem Tuschum* pp. verbo Tyrannus concl. 309, num. 6. *Cacheranum* decis. LXXIX. n. 35.

GRONOVII.

59 *Fidem elegissent*] Respectum habuerint præcise ad Medorum gentem, & bonos mores. Verbum juris l. 57. D. *mandati.* l. 3. D. *de probat.*

60 *Personam tantum obstringere, & ipsa promissio*] Ergo concedit, jurisjurandi vim personam non exire? & si successor nolit stare jurato a decessore, tantummodo eum promissum non servare; non etiam perjurium contrahere? Videtur potius neganda Major. Quod non exit personam, non obligat successorem. Nam in actibus regiis princeps, & successor una sunt persona: uterque repræsentat populum, qui heri, & hodie unus. Deinde jurisjurandi vis non exit personam, quoties quis pro se tantum, & suo nomine, non etiam alieno, & pro alio jurat. Rex autem jurat pro populo, cujus pars est successor.

(qq) Confer PUFENDORFIUM, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. IV. Cap. 2. §. 17. cum nostris Notis, alterius Editionis. *J. B.*

GRO-

+ XIX. Tractaverat [t] olim Chrysippus hanc quæstionem, an præmium promissum ei, qui primus ad metam pervenisset, debeatur utrique si simul [61] pervenerint, + an neutri. Et sane [x] vox primi ambigua est; nam aut eum significat, [62] + qui omnes antecedit, + aut quem nemo. Sed + quia virtutum præmia favorabilia sunt, (rr) verius est, concursuros ad præmium, quanquam liberalius [y] Scipio, Cæsar, Julianus his, qui pariter muros ascenderant, + solida præmia tribuerunt. Et hæc quidem dicta sunto de interpretatione ea, + quæ verborum significationi propriæ, vel impropriæ aptatur.

t Apud Plutarch. De Stoïc. repugn. p. 1045. D.

XX. 1. Est & aliud interpretandi genus, [u] + ex conjecturis, extra significationem verborum, + eorum scilicet, quibus promissio continetur: idque duplex, [63] + vel extendens, vel [64] coarctans. + Sed quæ extendit interpretatio difficilius procedit, facilius quæ arctat. Nam sicut in rebus omnibus, ut effectus non sequatur, + satis est unam deesse causarum, ut nascatur, omnes convenire oportet; [65] + ita & in obligatione conjectura extendens obligationem non temere admittenda est: + multoque hic difficilius, quam in casu, de quo supra dicebamus, ubi verba largam aliquam significationem, etsi minus receptam, admittunt. Nam hic [66] extra verba promittentia conjecturam quærimus, + quæ valde certa esse debet, ut obligationem inducat; + nec ratio similis sufficit, + sed oportet eadem sit; + nec id semper satis est, ut dicamus ex ratione faciendam extensionem: quia, ut modo dicebamus, + sæpe ratio ita movet, [67] ut voluntas tamen sit causa per se sufficiens, etiam sine ratione illa.

u Everb. in loco a ratione legis ad restrictionem, & in loco a ratione legis ad extensionem.

2. Ut ergo talis extensio recte fiat, opus est ut constet, rationem, sub quam venit casus, quem volumus comprehendere, + esse causam unicam, & efficacem, quæ promittentem moverit, + eamque rationem ab eo [68] consideratam in sua generalitate, + quia alioqui promissio futura fuisset iniqua, aut

GROTII.

x *Vox primi ambigua est*] Vide *Albericum de Rosato* de statutis qu. 106. & 107.

y *Scipio*] Capta Carthagine nova in Hispania. [Refert id *Livius*, XXVI, 48. Adde *Excerpta ex Dione Cassio*, p. 602. inter *Exc. Vales.* J.B.]

GRONOVII.

61 *Pervenerint, an neutri*] Cujus controversiæ tollendæ causa veteres solebant interdum *hieran* facere, ut loquitur *Seneca* ep. 83. hoc est, coronam, quam uterque meruisse videbatur, alicui Deo sacrare, & in templo suspendere. *Ovid.* 13, Met. 381.

62 *Qui omnes, aut quem nemo*] Priori modo unus tantum primus est, posteriori plures esse possunt.

63 *Vel extendens*] Ut plus accipiatur, quam verbis expressum sit.

64 *Coarctans*] Ut minus.

65 *Ita & in obligatione*] Ut obligatio latius pateat, omnia adesse oportet; ut angustior, sufficit minimum abesse.

66 *Extra verba promittentia*] De eo negotio, quod in formula pacti expressum non est, sed eodem trahere volumus.

67 *Ut voluntas tamen*] i. Num. 7.

68 *Consideratam in sua generalitate*] Ut etiam complectatur casus non expressos.

(rr) Heic potius mihi videtur distinguendum, an actus, cujus præstationi præmium promissum est, possit *iterari*, *aut non*. Si *prius*, jubendi sunt illi, qui præmium ambiunt, iterum e. g. cursum instituere. Si posterius, vel ipsum *præmium* sine incommodo, aut onere nimio multiplicari potest, vel *non potest*. Si *potest*, utrique solidum praemium dandum, quum uterque meritus sit. *Sin minus*, praemium vel *dividi* potest, & tunc inter illos æquis partibus dividendum; vel *in commune possideri*, & ita possidebitur; vel neutrum fieri potest, & tunc vel ex *sorte*, vel ex *pacto*, res uni adjudicanda. Quæ omnia fusius deduximus, & probavimus in Notis nostris Gallicis. *J. B.*

aut inutilis. Hæc quoque pars tractari ſolet + a rhetoribus in loco *περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας*, cujus ſpeciem unam ponunt, quoties ſemper eandem ſententiam dicimus: ſed & alter locus [69] *κατὰ συλλογισμὸν*, *per ratiocinationem*, huc pertinet: nimirum, + ubi [70] ex ſcripto ducimus quod ſcriptum non eſt, ut loquitur Quintilianus. Et quæ a juriſconſultis traduntur [z] + de his, [71] quæ in fraudem fiunt.

3. Exemplum ſit [a] in pactione, ne quis locus muris cingatur, facta eo tempore cum non aliud eſſet muniendi genus. + Is locus ne aggere quidem cingi poterit, + ſi ſatis conſtet, prohibendi muros unicam fuiſſe cauſam ne muniretur is locus. Vulgo ſolet exemplum adferri de conditione, ſi poſthumus ſit mortuus, ab eo ſcripta, [72] qui poſthumum omnino exſpectabat, + ut [73] ſententia diſpoſitionis producatur ad eum caſum, [74] ſi is poſthumus natus non eſſet, quia conſtet, voluntatem loquentis motam fuiſſe conſideratione non exſtituræ prolis: quod ipſum non + apud juriſconſultos tantum,

x *Lib.* I. c. 39. & II. c. 32. *de Orat. Bruto*: c. 52, 53. ſed & [b] apud [x] Ciceronem, & Valerium (ss) Maximum invenire eſt.

4. Cicero cauſam hanc adfert + oratione [y] pro Cæcina: *Quid? verbis ſatis hoc cautum erat?* + *minime. Quæ res igitur valuit?* + *voluntas: quæ ſi tacitis nobis intelligi poſſet, verbis omnino non uteremur: quia non poteſt, verba reperta ſunt, non* [75] *quæ impedirent, ſed quæ indicarent voluntatem.* Mox in

y *Cap.* 20.

eadem oratione dicit, idem jus eſſe, ubi perſpicitur [c] una, atque eadem cauſa æquitatis,

GROTII.

z *De his, quæ in fraudem fiunt*] Bene *Seneca* excerptis controverſiarum VI, 3. *Circumſcriptio ſemper crimen ſub ſpecie legis involvit: quod apparet in illa, legitimum eſt: quod latet, inſidioſum.* *Quintilianus* controverſia (immo *Declamat.*) CCCXLIII. *Neque enim unquam decurritur ad hanc legem* (nempe de circumſcriptione) *niſi cum rectum jus nequitia excluſum eſt.* Exemplum habes apud *Plinium* hiſtoriæ naturalis libro XVIII: *Quippe etiam lege Stolonis Licinii incluſo modo D jugerum, & ipſo ſua lege damnato, cum ſubſtituta filii perſona amplius poſſideret.* (Cap. 3.) Eſt eadem hiſtoria apud *Valerium Maximum* VIII, c. VI, 3. Vide aliud exemplum apud *Tacitum* annalium XV. (Cap. 19.) de fictis adoptionibus. Aliud in novella Emanuelis Comneni, quæ eſt in jure Græco-Romano.

a *In pactione, ne quis locus muris cingatur, facta eo tempore cum non aliud eſſet muniendi genus*] *Fuſcus Arellius* in controverſia, quæ eſt apud *Senecam* decima libro II. *Hunc enim animum fuiſſe ſine dubio jurantium, ut vi non diducerentur, cum illud quoque caverint, ne morte dividerentur.*

b *Apud Ciceronem*] Etiam de inventione II. (c. 42.)

c *Una, atque eadem cauſa æquitatis*] Sic in ſponſam alterius adulterium committi, probat *Philo* de ſpecialibus legibus, addita cauſa: *αἱ γὰρ ὁμολογίαι τοῖς γάμοις ἰσοδυναμοῦσι*· (Pag. 788. A.) *Idem valent ſponſalia, quod nuptiæ.* Sic in lege per Moſem data ſub bovis nomine intelliguntur omnia animantia manſueta: ſub nomine putei foſſa quævis, *Exodi* XXI, 28. & 35. *Chaſſanæus* Catalogo Gloriæ mundi V. parte, conſid. 49.

GRONOVII.

69 *Κατὰ συλλογισμὸν*] *Quinctil.* inſtit. 7, 8.

70 *Ex ſcripto ducimus*] Colligimus, elicimus.

71 *Quæ in fraudem*] Cum ſalvis verbis legis, aut pacti ſententia eluditur: quoties quod lex, aut pactio fieri noluit, diſerte autem fieri non vetuit, id fit.

72 *Qui poſthumum*] Qui certum habebat ſe uxorem gravidam relinquere, cum moreretur.

73 *Sententia diſpoſitionis*] Teſtamenti, aut cujuſcumque ultimæ voluntatis.

74 *Si is poſthumus natus non eſſet*] Si abortum paſſa ſit, aut ante partum cum fœtu obierit uxor vidua.

75 *Quæ impedirent*] Incertam, ambiguam, obſcuram redderent. [Minimè: ſed quæ efficerent quo minus voluntas effectum haberet. *J. B.*]

(ss) Nihil hac de re exſtat apud *Valerium Maximum*, nec in Capite *De ratis Teſtamentis, & inſperatis*, ubi locus eſſet aptus, nec alibi, quod ſciam. Sed in Cap. præced. *Lib. VII. Cap.* 7. n. 1. exemplum legitur, quod ad hanc regulam poteſt referri, quamquam contrario modo: nimirum, Patris, qui, quum Filium ſuum in bello occubuiſſe falſo crederet, alios inſtituerat heredes,

æquitatis, id eft, rationis, quæ fola moverat: + Ita interdictum, *unde tu me vi dejeceris hominibus coactis, armatifve*, locum habere adverfus omnem vim, quæ ad caput, & vitam pertineat. [z] *Ea enim*, inquit, *plerumque fit per homines coactos, armatofque*: + *quæ fi* [76] *alio confilio, eodem periculo facta fit, eodem jure effe voluerunt.* In declamatione patris [a] Quintiliani exemplum hoc eft: + *Cædes videtur fignificare fanguinem, & ferrum; fi quis alio genere homo fuerit occifus, ad illam legem revertemur. Si inciderit in latrones*, (tt) + *aut in aquas præcipitatus, fi in aliquam* [77] *immenfam altitudinem dejectus fuerit, eadem lege vindicabitur, qua ille, qui ferro percuffus fit.* + Similis eft argumentatio Ifæi oratione de Pyrrhi hereditate, cum ex eo, quod teftamentum Attica lege vetitum effet fieri filia invita, infert, [78] ne adoptionem (uu) quidem ea invita permitti.

z Cap. 22.
a Decl. 350.

XXI. Atque hinc folvenda eft celebris illa quæftio, quæ & apud [b] Gellium eft + de mandato, an impleri poffit non per idem, fed per aliud æque utile, aut utilius, quam erat id, quod mandator præfcripferat. (xx) Id enim ita demum licet, fi conftet, quod præfcriptum erat, + non præfcriptum fuiffe [79] fub fpeciali fua forma, [d] fed fub confideratione generaliore, quæ aliter quoque obtineri poffit: quomodo eum, + qui fidejubere erat juffus, mandare poffe creditori, ut tertio pecuniam numeret, [e] a Scævola refponfum eft. Cæterum, ubi de eo non fatis conftat, retinendum eft quod apud Gellium eo loco legitur, [80] + diffolvi imperantis officium, fi quis ad id, quod facere juffus eft, non obfequio debito, fed confilio non defiderato refpondeat.

b Lib. 1. c. 13.
e L. ult. D. Mandati.

XXII. + Reftringens interpretatio extra fignificationem verborum, quæ promiffio-

heredes. Hoc, ut videtur, anfam dedit errori Auctoris noftri, memoriæ vitio duo diverfa confundentis. *J. B.*

GROTII.

d *Sed fub confideratione generaliore*] *Quintilianus* controverf. [Immo *Declam.*] CCLVII. *Servi quædam liberius ex bona mente faciunt, & aliquando indicium fidei putant pretio emta mancipia, non paruiffe.* Exemplum habes in excerptis legationum in illa parte, quomodo legationes obeundæ, accipiendæque fint; & in iis, quæ Johannes Juftinianeorum ducum unus fecit contra Belifarii verba, Gothicorum II, & IV. [Scilicet apud PROCOP. Lib. II. c. 10. & *Hift. Mifc.* c. 23.]

GRONOVII.

76 *Alio confilio, eodem periculo*] Alia via, & modo, eodem jufto metu.

77 *In immenfam altitudinem*] De tecto excelfo, vel turri in humile folum, de jugo, aut cacumine montis faxei in vallem, de plano in profundam foveam.

78 *Ne adoptionem*] Quia una utriufque ratio eft, ne a filia invita hereditas abeat.

79 *Sub fpeciali fua forma*] Non ut juffum facias modo, fed juffam rem definitam facias, quæ alia eveniat; illam vero aliam vel non omnino, vel difficilius eventuram appareat, fi fic feciffes, ut ille jufferat.

80 *Diffolvi imperantis officium*] Auctoritatem imperii fubverti.

(tt) Editio *Obrechti* habet: *Si occiderit in latrinas, aut* &c. quòd omnino rectius eft. *J. B.*

(uu) Locus eft *pag.* 400. *Edit. Wech.* fed ubi hoc tantum dicitur, Patrem, qui folas filias ex jufto matrimonio natas relinquit, neminem poffe adoptare, heredemque fcribere, nifi cui priùs filiam in matrimonium collocaverit, juxta Legem *Athenis* conftitutam. Deceptus eft Auctor ab Interprete Latino infeliciffimo, qui ἐπὶ ταύταις vertit, *in illarum* [filiarum] *arbitrio*: & ἄνευ τῶν θυγατέρων, *infciis filiabus, non confultis*: quum hæc fignificent, non fine illis uxoribus ductis ab eo, qui teftamento heres inftituitur. Adde Viri Eruditiffimi *Jac. Perizonii* Differt. Triad. *Diff.* II. pag. 60, *& feqq.* ubi rectè locum exponit; ut dudum poft hæc fcripta animadverti. *J. B.*

(xx) Confer PUFENDORF. *De Jure Nat. & Gent.* Lib. V. Cap. 4. §. 5. *J. B.*

promiſſionem continent, + aut [81] ex defectu petitur originario voluntatis, + aut [82] ex caſus emergentis repugnantia cum voluntate. Defectus voluntatis originarius intelligitur + ex abſurdo, quod alioqui evidenter ſequeretur; ex ceſſatione rationis, [e] + quæ ſola plene, & efficaciter movit voluntatem; + & ex materiæ defectu. + Primum in eo fundamentum habet, + quod nemo credendus eſt velle abſurda.

XXIII. + Secundum, ex eo, quod [83] contentum in promiſſione, ubi ratio talis additur, aut de ea conſtat, [84] non conſideratur nude, ſed quatenus ſub ea ratione venit.

XXIV. + Tertium, in eo, + quod materia, de qua agitur, ſemper intelligenda eſt [85] obverſari animo loquentis, etiamſi verba latius pateant. Hæc quoque interpretandi ratio a Rhetoribus tractatur in loco *περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας*, & titulum habet, + cum dicitur [86] non ſemper eadem ſententia.

+ XXV. 1. Sed de ratione notandum eſt, ſub ea + comprehendi ſæpe quaſdam res [87] non ſecundum exiſtentiam, ſed ſecundum potentiam moraliter conſideratam, quæ ubi locum habet, reſtrictio facienda non eſt. Sic ſi cautum ſit, ne exercitus, aut claſſis aliquò ducatur, non poterit duci, + etiam animo non nocendi. Quia in pactione non certum damnum, + ſed periculum qualecunque ſpectatum eſt.

2. Solet & hoc diſputari, + an promiſſa in ſe [88] habeant tacitam conditionem, ſi res maneant quo ſunt loco: + quod negandum eſt, niſi apertiſſime pateat, + ſtatum rerum præſentem in unica illa, quam diximus, ratione inclusum eſſe. Sic paſſim [d] in hiſtoriis legimus, [89] + legatos a ſuſcepto itinere domum rediiſſe deſerta legatione, quod res ita mutatas intelligerent, ut tota legationis materia, aut cauſa ceſſaret.

d Paſcal. legato. c. 57.

XXVI. 1. + Repugnantia caſus emergentis cum voluntate ſolet & ipſa ab oratoriæ artis magiſtris referri ad eum, quem [e] dixi, locum *περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας*.

e §. 24.

GROTII.

e *Quæ ſola plene, & efficaciter movit voluntatem*] Exemplum in l. *Adigere* 6. §. *quamvis*. 2. D. *de jure patronatus*.

GRONOVII.

81 *Ex defectu originario*] Quod credibile eſt, ab initio hanc voluntatem paciſcentis non fuiſſe.

82 *Ex caſus emergentis*] Aut fuiſſe quidem, ſed non, ſi tale quid contingeret, quod intervenit. (Non hic eſt ſenſus Auctoris: ſed caſum, de quo agitur, talem eſſe, ut in mentem non venerit loquenti, nec venire potuiſſe, præſumatur; quum in priori ſpecie, ubi eſt *defectus originarius voluntatis*, caſus excipiendus cenſeatur ab initio obverſatus eſſe animo loquentis, & jam tum adeo ab illo exceptus. *J. B.*

83 *Contentum in promiſſione*] Res promiſſa.

84 *Non conſideratur nude*] Non promiſſa eſt omni modo, ſed ob impellentem rationem, ſine qua promiſſum non eſſet. Ut cum apud *Sueton.* colligitur, Tiberium neceſſitate magis, quam judicio adſcitum ſucceſſorem ab Auguſto, quia præfatus ſit in teſtamento: *Quoniam ſiniſtra fortuna C. & L. filios mihi eripuit, Ti. hæres eſto*. c. 25.

85 *Obverſari animo*] Atque ita qui ſenſus extra materiam eſt, animo ejus obverſatus non videtur.

86 *Non ſemper eadem*] Iiſdem verbis de negotiis diverſis.

87 *Non ſecundum exiſtentiam*] Non quæ jam nunc ſint, & reſpiciantur, ſed ex quibus exiſtere poſſit quod reſpicitur.

88 *Habeant tacitam conditionem*] Intelligantur non aliter impleri debere, quam ſi &c.

89 *Legatos a ſuſcepto*] Ut Titus a patre miſſus ad gratulandum Galbæ, qui occiſus interim erat, Othone ſucceſſore. *Tacit.* 2, hiſt. 1.

GRO-

διανοίας. + Est autem duplex: nam aut voluntas colligitur 90 + ex naturali ratione, + aut ex alio signo voluntatis. Dijudicandæ voluntati ex naturali ratione Aristoteles, qui hanc partem accuratissime tractavit, + propriam virtutem tribuit in intellectu *γνώμην*, sive *εὐγνωμοσύνην*, id est, *æquiprudentiam*, in voluntate vero *ἐπιείκειαν*, id est, + *æquitatem*, quam sapienter definit, 91 correctionem ejus, f + in quo lex deficit ob universalitatem: + quod ad testamenta quoque, & pacta suo modo referri debet. Nam + quia casus nec prævideri omnes possunt, nec exprimi, ideo libertate quadam opus est eximendi casus, + quos qui locutus est, si adesset, eximeret: + non tamen 92 temere; + id enim esset 93 dominum se facere actus alieni; + sed ex sufficientibus indiciis.

2. + Certissimum indicium est, 94 si quo casu sequi verba illicitum esset, id est, pugnans cum naturalibus, aut divinis præceptis. Talia enim, 95 cum obligationis capacia non sint, + eximenda sunt necessario. *Quædam*, ait Quintilianus f pater, *etiamsi nulla significatione legis comprehensa sint, natura tamen excipiuntur.* Ita qui promisit depositum gladium reddere, + non reddet furenti, ne aut ipsi periculum creet, aut aliis innocentibus. + Sic nec reddetur res deposita ei, qui deposuit, 96 si dominus eam repetat. *Probo*, inquit g Tryphonius, *hanc esse justitiam, quæ suum cuique ita tribuit*, + *ut non distrahatur ab ullius personæ justiore repetitione.* Ratio est, quia, 97 + ut alibi notavimus, introducti semel dominii ea vis est, ut rem domino cognito non reddere omnino injustum sit.

f *Decl.* 315.

g *L. bona fides.* 32. *D. depositi.*

+ XXVII. 1. Secundum erit indicium, h si 98 verba sequi + non quidem per se, & omnino illicitum sit, sed æque rem æstimanti nimis grave, atque intolerabile: 99 + sive absolute spectata conditione humanæ naturæ, + sive comparando personam, & rem, de qua agitur, cum ipso fine actus. Sic qui rem ad dies aliquot commodavit, + intra eos dies repetere eam poterit, si ipse valde egeat: quia actus tam benefici ea est natura, + ut non credendus sit quisquam ad magnum suum incommodum se voluisse obligare. Sic qui auxilium federato promisit, + excusabitur quamdiu ipse domi periclitatur, in quantum

h *Molin. disp.* 294. *Sylv. verb. commodatum. n.* 4. *Less. l.* 11. *c.* 27. *dub.* 5.

GROTII.

f *In quo lex deficit ob universalitatem*] Seneca IV, controversia 27. *In lege, inquit, nihil excipitur; sed multa, quamvis non excipiantur, intelliguntur: & scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa; quædam vero tam manifesta sunt, ut nullam cautionem desiderent.*

GRONOVII.

90 *Ex naturali ratione*] Quod homo sanus, & suæ spontis id ita esse, vel eo casu voluisse, non potuit.

91 *Correctionem*] Exceptionem a lege, quod cum possit aliquo modo sub eam trahi, revera tamen definitum non est, quia universalia tantum, non etiam singularia persequitur.

92 *Temere*] Ex nulla, vel levi ratione.

93 *Dominum se facere*] Pro arbitrio mutare, atque interpolare, quod non est nostri, sed alieni arbitrii.

94 *Si quo casu sequi*] Talis sit casus, ut adhærendo verbis fiat res vetita.

95 *Cum obligationis*] Cum ad ea nemo possit obligari.

96 *Si dominus*] Is, ad quem jure pertinet, quamvis eam, qui deposuit, aliquamdiu possederit.

97 *Ut alibi notavimus*] 2, 10. 1.

98 *Verba sequi*] Proprietati verborum in interpretando inhærere.

99 *Sive absolute*] Vel cuivis homini pro captu nostræ fragilitatis, vel ei, qui promisit.

i Ang. ad l. 7. ad l. Rhod. Vasq. contr. Ill. c. 31.

quantum copiis opus habet. [i] Et [g] conceſſio immunitatis vectigalium, & tributorum + intelligetur [1] de quotidianis, & anniverſariis, non de iis, quæ ſumma neceſſitas exigit, & quibus carere reſpublica non poteſt.

k De Offic. I. 10.

2. Ex quibus apparet, nimis laxe dictum a Cicerone, [k] + non ſervanda promiſſa, quæ ſint iis, quibus promiſeris, inutilia, + nec ſi plus tibi noceant, quam illi proſint, cui promiſeris. Nam an res utilis ſit futura ei, cui promiſſa eſt, [2] + judicare promiſſor non debet, + niſi forte in caſu furoris, de quo ſupra diximus: & ut promiſſum promiſſorem non obliget, non ſatis eſt [3] quodlibet nocumentum in promiſſorem, ſed tale oportet ſit, [h] + quod pro natura actus credi debeat exceptum. Sic qui operas vicino ad dies aliquot promiſit, non tenebitur, ſi eum [4] morbus ſonticus patris, aut filii detineat. Et hoc recte Cicero de Officiis [l] primo: *Si conſtitueris te cuipiam advocatum* [5] *in rem præſentem eſſe venturum, atque interim graviter ægrotare filius cœperit,* + *non ſit contra officium non facere quod dixeris.*

l Cap. 10.

m De Benef. l. IV, c. 35.

3. In eundem ſenſum accipiendum, nec ultra trahendum eſt [i] quod apud [m] Senecam legimus: [6] *Tunc fidem fallam, tunc inconſtantiæ crimen audiam,* + *ſi* [7] *cum omnia eadem ſint, quæ erant promittente me, non præſtitero promiſſum; alioqui quicquid mutatur, libertatem facit de integro conſulendi, & meam fidem liberat. Promiſi* [8] *advocationem; poſtea apparuit, per illam cauſam* [9] + *præjudicium in patrem meum quæri: promiſi me peregre una iturum;* + *ſed iter infeſtari latrociniis nuntiatur: in rem præſentem venturus fui; ſed æger filius, ſed puerpera uxor tenet. Omnia eſſe debent eadem, quæ fuerint cum promitterem, ut promittentis*

GROTII.

g *Conceſſio immunitatis*] Vide *Roſenthalium* de Feudis cap. V. concl. LXXXVI. num. 2. *Heig.* Illuſtrium XVIII, num. 16. parte 1. *Cothmannum* conſ. XI, 32. *Clarum* §. feudum. XXIX, 2. *Andream Knich* de Veſtitis Pactis, parte II, c. 5. num. 20. *Henricum Bocer* de Collectis cap. IV, 12.

h *Quod pro natura actus credi debeat exceptum*] Vide *Carolum Molinæum* ad conſuetudines Pariſienſes tit. 1. §. 2. gl. IV. n. 3. *Ferd. Vaſquium* de ſucceſſionum creatione libro II, §. XVIII. num. 80. *Antonium Fabrum* rerum in Sabaudia judicatarum libro IV, tit. 30. *Zaſium* in l. ſtipulatio hoc modo. 61. num. 3. de verborum obligationibus. Adde c. quemadmodum, 25. *de jurejurando*, & *Alciatum* ad c. *cum contingat*, eodem titulo.

i *Quod apud Senecam legimus*] Ejuſdem hæc ſunt, capite XXXIX, lib. IV. de beneficiis: *Ad cœnam, quia promiſi, ibo, etiamſi frigus erit, non quidem ſi nives cadent. Surgam ad ſponſalia, quia promiſi, quamvis non concoxerim, ſed non ſi febricitavero. Sponſum deſcendam, quia promiſi: ſed non ſi ſpondere in incertum jubebis, ſi fiſco obligabis. Subeſt, inquam, tacita exceptio, ſi potero, ſi debebo, ſi hæc ita erunt. Effice ut idem ſtatus ſit cum exigitur, qui fuit, cum promitteram; deſtituere levitas non erit; ſi aliquid intervenit novi; quid miraris, cum conditio promittentis mutata ſit, mutatum eſſe conſilium? eadem mihi omnia præſta, & idem ſum. Vadimonium promittimus, tamen deſeritur. Non in omnes datur actio, deſerentem vis major excuſat.* Uſi ſæpe hoc effugio Angli. Vide *Camdenum* in anno M D XCV. tum in controverſia cum Batavis, tum in altera cum Anſcaticis.

GRONOVII.

1 *De quotidianis, & anniverſariis*] Perpetuis, & ſolennibus.

2 *Judicare promiſſor*] Neque hoc dicit *Cicero*: intelligit enim, quæ revera omnium ſanorum judicio ſunt inutilia, non unius promiſſoris.

3 *Quodlibet nocumentum*] Qualecumque damnum, quod inde ſentiat promiſſor.

4 *Morbus ſonticus*] Gravis, quo vita periclitatur.

5 *In rem præſentem*] In foro, & judicio præſto fore.

6 *Tunc fidem fallam*] Judicabor fidem feſelliſſe, & levitatis infamiam ſubiiſſe.

7 *Cum omnia eadem*] Quoties nihil ex tranſverſo interveniens faciem rerum, ac temporum variaverit.

8 *Advocationem*] Me alicui advocatum fore.

9 *Præjudicium*] Aliquid ſtatui, quo cauſa patris mei pendens in lite fiat deterior.

GRO.

tentis fidem teneas. + Omnia intellige, pro actus ejus, de quo quæritur, natura, ut jam modo exposuimus.

+ XXVIII. Diximus, [n] alia quoque esse posse signa voluntatis, + quæ ostendant [10] casum eximendum. Inter ea signa nihil validius est, quam verba [11] alio loco posita, non ubi directe pugnant, quæ est *ἀντινομία*, + cujus supra meminimus, + sed cum velut insperato ex ipso rerum eventu inter se committuntur, quam + Rhetores Græci vocant *τὴν ἐκ περιστάσεως μάχην*. *n Sup. §. XXVI. n. 1. junct. n. 4.*

XXIX. 1. In hac disceptatione + utra pars scripti [12] cum ex casu fit collisio prævalere debeat, regulas quasdam ex antiquis auctoribus [k] Cicero posuit, quæ ut spernendæ neutiquam sunt, ita mihi non suo ordine videntur collocatæ. Nos eas hunc in modum digeremus. [l] + Ut quod permittit [13] cedat ei, quod jubet: (yy) + quia qui permittit aliquid, ita permittere videtur, nisi aliud quid obstet, quam de quo ibi agitur: ideoque, ut ait [14] Scriptor ad [o] Herennium, plus valet [15] sanctio permissione. + Ut quod faciendum est certo tempore, ei præferatur, quod quovis tempore fieri potest: unde sequitur, ut plerumque + pactio [16] vetans vincat jubentem, quia pactio vetans obligat ad quodvis tempus, jubens non item, nisi aut tempus sit expressum, aut jussio tacitam prohibitionem contineat. Inter eas pactiones, quæ supradictis qualitatibus pares sunt, + ut præferatur quod magis est peculiare, & ad rem propius accedit: + nam solent specialia efficaciora esse generalibus: & in prohibitionibus, + ut quæ pœnam adjunctam habet, ei, quæ pœna vacat, + & quæ majorem pœnam minatur, ei, quæ minorem, præferatur. Tum vero, + ut superet quod causas habet aut magis honestas, aut magis utiles. + Extremo loco, ut (zz) quod postremo dictum est vincat. *o Lib. II. c. 10.*

2. Illud ex superioribus hic repetendum est, + pactorum juratorum eam esse vim, ut intelligi debeant secundum receptissimam proprietatem, & + ut omnes

GROTII.

k *Cicero posuit*] De Inventione secundo, (*Cap.* 49.) & ibi *Marius Victorinus.*

l *Ut quod permittit, cedat ei, quod jubet*] *Quintilianus* declamatione CCC. LXXIV. *Semper potentior lex est, quæ vetat, quam quæ permittit. Donatus* Phormione actu 1. scen. 2. (*vers.* 76.) *Bene jubet: minorem enim vim habet ea lex, quæ aliquid permittit, quàm illa, quæ aliquid jubet.* Vide *Ciceronem* Verrina II. (*Cap.* 51.) & quæ habet *Connanus* libro I, c. 9.

GRONOVII.

10 *Casum eximendum*] Tali casu non voluisse fieri, quod quis voluit fieri.

11 *Alio loco posita*] Non conjuncta, & proxima illis, quibuscum pugnant.

12 *Cum ex casu fit collisio*] Casu colliduntur, & eventu, *Quintil.* 7, 7.

13 *Cedat ei*] Minus obligans, urgensque credatur, quàm, *&c.*

14 *Scriptor ad Herennium libro II.*] cap. 10.

15 *Sanctio permissione*] Quod imperatur, necessarium; quod permittitur, voluntarium est. *Cic.* 2, de Invent. 49.

16 *Vetans obligat ad quodvis*] Quod vetatur omnino, quamvis non definito tempore, habet tamen certum tempus, omne videlicet; quod autem jubetur infinite, tempus habet nullum, sed quovis fieri potest.

(yy) Modo scilicet Permissio sit generalis, jussum autem particulare: alias id, quod jubetur universaliter, cedit Permissioni particulari; ut ad PUFENDORFIUM observatum est. *J. B.*

(zz) Regula illa heic non benè aptatur. Illa enim valet, ubi omnimoda, & perpetua est repugnantia inter utramque partem scripti: quum heic agatur de collisione in certis tantum casibus. Plura dicemus in Notis nostris Gallicis ad hunc locum. *J. B.*

omnes restrictiones tacitas, & ex natura rei non omnino necessarias, quam maxime repudient. Quare & si juratum pactum cum non jurato pugnet certo eventu, [m] + præferendum erit (aa) cui adest jurisjurandi religio.

XXX. Solet & hoc quæri, + an in dubio contractus perfectus censeri debeat antequam scriptura confecta sit, & tradita. Nam [p] id Murena causabatur adversus ea, quæ inter Syllam, & Mithridatem convenerant. Mihi apertum videtur, ni aliud convenerit, [n] + credendum, scripturam adhiberi, ut [17] monumentum contractus, non ut substantiæ ejus partem. + Alioqui exprimi id solet, ut in judiciis cum Nabide: [q] *Ex qua die descriptæ conditiones editæ Nabidi forent.*

[p] *Appian. Mithr.* p. 214. *Ed. H. Steph.*

[q] *Livius* l. XXXIV. c. 35.

XXXI. Illud vero non admittam, + quod [r] quibusdam placuit, contractus regum, & populorum quantum fieri potest + interpretandos ex jure Romano: nisi appareat, inter quosdam populos jus illud civile in his, quæ juris sunt gentium, + etiam pro jure gentium receptum esse; + quod temere præsumendum non est.

[r] *Alc.* v, *cons.* 17.

XXXII. De eo vero, quod Plutarchus [s] in Symposiacis movet, + conditionem offerentis, an accipientis verba attendi magis debeant, ita videtur, cum [18] accipiens hic sit, qui promittit, + ejus verba formam dare negotio, si absoluta, & in se perfecta sint. Nam + si [19] per affirmationem respiciant verba offerentis, tunc ea ipsa ex natura vocum relativarum repetita in promissione videbuntur. + Antequam vero accepta sit conditio, ne eum quidem teneri, qui obtulit, certum est; + nullum enim adhuc jus quæsitum est, ut ex his, quæ de promissione supra [t] diximus, apparet. Et hæc oblatio conditionis + minus est promissione.

[s] IX. *Symp.* 13.

[t] *L.* II, *C.* XI, §. 15, *seq.*

GROTII.

m *Præferendum erit cui adest jurisjurandi religio*] Acontius apud *Ovidium* :

Promisit pater hanc : hæc & juravit amanti :
Ille homines, hæc est testificata Deam.
Hic metuit mendax, hæc & perjura vocari :
Num dubitas, hic sit major, an ille metus?

(Epist. Heroid. XX, 159. & *seqq.*)

n *Credendum scripturam adhiberi, ut monumentum contractus, non ut substantiæ ejus partem*] L. in re. 4. & l. si res gesta. 5. D. *de fide instrumentorum.* l. pactum, quod bona fide, 17. C. de pactis. sic legem *contractus*, quæ est 17. C. *de fide instrumentorum*, interpretantur *Bartolus*, & *Johannes Faber*, *Salicetus*, quorum sententia in judiciis contra *Baldum*, & *Castrensem* prævaluit. *Mynsingerus* decade X, cons. XCI. *Neostadius* de pactis antenuptialibus, observatione XVIII. quare non satis probabile est, quod *Ligniacus* adfert de instrumento a rege subscripto, sed nondum addito sigillo, & secretarii manu, libro II. rerum Italicarum *Guicciardini.*

GRONOVII.

17 *Monumentum contractus*] Unde notitia haberi possit de contractu; non ut ex ea demum contractus auctoritatem accipiat.

18 *Accipiens hic sit*] Qui enim offert, facit optionem, vel electionem ejus, utrum, duorum, aut quid e pluribus velit.

19 *Per affirmationem*] Si accipiens non totum dicat, quod vult, sed tantum, accipio, vel, maxime, vel, ita sit.

(aa) Hoc nititur falsa hypothesi, de quâ suo loco monuimus. *J. B.*

HENRICI

HENRICI DE COCCEII
COMMENTARIUS
IN
HUGONIS GROTII
LIB. II. CAP. XVI.

ABSOLVIMUS materiam de *promissis*, *eorumque jure*; sequitur nunc tractatus *de interpretatione promissorum dubiorum.* Auctor admodum prolixus est in demonstrando hoc themate; ubi in genere notandum, plerasque regulas interpretationum, quas Auctor suppeditat, desumtas esse ex Rhetorica, adeoque non pertinere ad explicationem thematis: modos enim suppeditat, quibus thema ampliari potest. Vera ergo praemittemus principia, quae in positione nostra IV. continentur.

PROPOSITIO I.

Dispositio non satis declarata non est dispositio, neque jus inde oritur: idemque de factis non probatis dicendum est.

DEMONSTRATIO.

Saepius dictum est, declarari voluntatem hominum per signa, quibus animi sensa exprimuntur, & quae duplicia sunt, *verba*, vel *facta*, sub quibus continentur gestus, vultus, nutus, aliaque signa voluntatem declarantia. Si proinde talia signa voluntatis certa, & evidentia non exstant, deficit dispositio, & nemo sibi jus ex tali voluntate arrogare potest.

PROPOSITIO II.

Verba dubia intelligi debent 1. *ex usu loquentis*, 2. *ex usu publico*, 3. *ex proprietate vocis.*

DEMONSTRATIO.

Saepius contingit, verba dubia esse, & ab altero hoc, ab altero alio sensu sumi, & utrumque sensum verbis convenire posse: tunc igitur ad interpretationis naturalis regulas recurrendum est. Interpretatio igitur est voluntatis dubiae declaratio, & non tantum in *verbis*, sed & in *factis* necessaria est; de priori hic agimus.

Verba autem interpretationem recipiunt *I. ex more loquentis.* Nam cum de ejus mente, ac voluntate quaeratur, inprimis videndum est, quid ille solitus fuerit tali verbo exprimere; quisquis enim mentem suam exprimere solet verbis sibi familiaribus: indeque verba intelligi debent uti loquens ea intelligere solitus est; quod etiam jure Romano ita statutum est. *L.* 50. §. *fin. Legat.* 1 *L.* 73. *de Legat.* 3. *l.* 69. *Reg. jur.* Excipe, si inter duos res agitur; tunc enim verba explicari debent juxta id, quod inter utrumque actum est, *dd. ll. II. Ex usu publico:* si scilicet mos loquendi specialis ejus, qui disposuit, non apparet, id intelligendum est, quod publice intelligi solet, *d. l.* 50. §. *f. d. l.* 75; sermo enim ideo introductus est, ut homines se invicem intelligant. Unde Aristoteles definit verba, quod sint signa ex instituto hominum introducta, *de interpr. c.* 11. Atque hinc proverbium illud: *Verba valere usu, sicut nummi;* & Horatius de usu ait: *quem penes arbitrium est, & norma loquendi.* Add. *Procop. Vandal. l.* 1. Quod adeo verum est, ut nec princeps nomina inter gentes recepta, & usitata mutare possit. Vid. *Aut. in not. ad th.* 2. *ibique Term.*

III. Ex proprietate vocis, & natura negotiorum: Si igitur nec publicus usus aliquid definit, ex natura vocum intentio elici debet. *L.* 69. *pr.* §. 1. *de legat.* 3. *l.* 67. *Reg. jur.* Tamdiu enim res manet in suo Statu naturali, donec inde appareat recessum. Unde quam maxime interest, veram vocum significationem in singulis linguis addiscere: atque in eo maxime operosi fuere JCti Romani, *tot. tit. de verb. signif.*

PROPOSITIO III.

Facta explicanda sunt 1. *ex ordine suo, &*

 statu

ſtatu naturali, 2. *ex ratione*, 3. *ex circumſtantiis: quæ ſi deficiant nihil actum videtur.*

DEMONSTRATIO.

Si proinde *facta* dubia ſunt, ea itidem interpretationem recipiunt.

I. Ex more agentis; & inquiri quam maxime debet, 1. quid ab eo actum ſit, & 2. quomodo hic actus intentioni agentis conveniat. *L.* 34. *pr. Reg. juris l.* 21. *pr. Reb. dub.*

Excipe ſi inter duos res agitur: tunc inſpicitur mos utriusque agentis, & quid proinde inter utrumque actum ſit.

II. Si ſpecialis mos agentis non appareret, id ſequitur, quod communiter per talem actum intelligitur, *d. l.* 34. *vs. aut ſi non &c.* Ita communis intentio eſt, ut actus ſubſiſtat, *l.* 12. *l.* 21. *de Reb. dub. l.* 34. §. 1. *legat.* 2; favere familiæ, aut cognationi ſuæ, *l.* 10. *C. legat. l.* 50. *in fin. leg.* 1; conſiderare merita in liberalitate, *l.* 13. §. 1. *Reb. dub.*

III. Si nec publicus uſus aliquid definit, decidenda res eſt ex ipſa natura actus, ſeu negotii, *l.* 69. *pr. &* §. 1. *de legat.* 3. *l.* 67. *Reg. jur.* Et in hac ſpecie ampliſſima, & varia eſt interpretationis materia. Unde videndum, ut partes negotii inter ſe, & cum toto, pro cujusque natura apte cohæreant, nec tantum cum ipſa ſubſtantia negotii, ſed & cum antecedentibus, & conſequentibus, immo & cum ipſo jure, ac ratione, quin & voluntate diſponentis, *Cic. l.* 2. *de invent. loco ex ambiguo.* Et hæc convenientia partium negotii inter ſe, & cum antecedentibus, & conſequentibus, & cum ipſo toto, eſt præcipuum interpretationum fundamentum. Hinc ſi plures ſint perſonæ, res, ſummæ, & altera non ſit ſatis definita, definienda eſt ex altera, quæ præcedit, & ſequitur, *l.* 50. *in f. leg.* 1.

Quid vero ſi plures ejusdem verbi ſunt ſignificationes, & plures ejusdem actus fines? Sane, jure naturæ hic omnis deficit diſpoſitio: quia jus tantum oritur ex diſpoſitione, adeoque ex declarata voluntate; ea autem non eſt declarata, quamdiu eſt incerta.

Cum vero in negotiis privatorum interſit admodum, præſcindere controverſias ex diſpoſitione dubia oriundas, jure civili certæ interpretationum regulæ ſunt inventæ, juxta quas judex decidere cauſas debet. Huc pertinet

I. Quod in dubio valeat, vel credatur id, quod veroſimilius eſt, *L.* 114. *Reg. jur. c.* 54. *Reg. jur. in* 6. Ita in naufragio veroſimilius eſt prius periiſſe imbecilliorem: huc quoque pertinet regula, quod in dubio aliquid actum videatur.

II. Quod valeat negotium in favorem cauſæ, v. g. dotis, eccleſiæ, teſtamenti, libertatis. Hæc interpretationum regula eſt meri juris civilis; nam jure naturæ non ex favore, vel gratia, nec ex odio jus alii quæritur, ſed ex ſola voluntatis declaratione, ubi ſaltem quæritur, quid voluerit, non cui magis, aut minus faverit.

III. Quod aliquando interpretatio fiat in pœnam: *l.* 39. *ff. Pact.* uti ſi potuit diſponens apertius legem dicere rei ſuæ: nam jure naturæ jus demum oritur ex voluntate ſatis declarata, non ex eo, quod jus civile in pœnam demum ſtatuit; id enim mere poſitivum eſt.

IV. Si plures conjecturæ concurrunt, efficiunt vel ſemiplenam probationem, ad effectum juramenti ſuppletorii; vel indicia ſaltem, ad effectum juramenti purgatorii: idque itidem mere civile eſt; quia J. N. ex voluntate declarata jus oritur, non ex vagis conjecturis.

Not. Jus civile ex circumſtantiis ſæpius aliquid inducit, & pro vero ponit, adeo ut nec probatio in contrarium admittatur; cujus exempla ſunt in *l.* 28. *de V. S. l.* 2. *C. R. V. l.* 10. *C. jur. & fact. ign. Laut. compend. fol.* 424: quas conjecturas vocant juris, & de jure.

Quæritur, quis probet vel mentem, vel uſum communem loquentis, aut agentis, vel naturam verborum, & actus? Reſp. Videndum, quæ propoſitionum invicem adverſantium prima incerta ſit, ita ut quæ eam præcedit quoad genus ſuum certa ſit; pro illa enim præſumtio, & altera probanda eſt: ſeu cum duo invicem contradicunt, & contendunt agendo, excipiendo, replicando &c. videndum unde incipiat incertum; quod enim primum incertum eſſe incipit, id probandum: ſeu videndum, quod ultimo certum eſt; id enim præſumitur, & quod ſequitur, ac incertum eſt, id probari debet. Si eo perveniri non poſſit, ſed utrumque maneat incertum, videndum, quid magis ſit certum; idque tamdiu præſumitur, donec contrarium probetur. Verum, cum hoc exitum in vita civili vix habere poſſit, nec certa incertorum menſura dari poſſit, hinc JCti Romani merito id reſtrinxerunt ad præſumtionem juris, ut ſi talis pro aliquo militet

tet, ea transferat in alterum onus probandi.

Additio.

„ Hæc principia distincte exposuit B. Pa„ rens in disputatione *de eo, quod justum* „ *est in dubio, Sect.* 1. 2. & 3.

„ Nos paucissimis regulis totam interpreta„ tionis materiam absolvimus: vel enim de „ interpretatione verborum agitur, vel de „ interpretatione factorum.

„ Si VERBA dubia sunt *I.* Regula genera„ lis est, quod is sensus verborum valeat, „ quem contrahens scit alterum intelligere. „ Si proinde quis alio sensu verba contra„ ctus accipit, ac alterum intellexisse sci„ vit, fallaciam committit, nec est utrius„ que consensus in idem placitum.

„ *II.* Si contrahens neget, sibi cognitum „ fuisse alterum tali sensu verba intellexisse, „ verba sumi debent ex usu communi: adeo„ que interpretatio fit contra eum, qui usum „ illum communem scit, vel scire debet.

„ *III.* Verba interpretationem recipiunt ex „ fine negotii promissi. Sic qui iter per„ mittit, reditum quoque permittere vi„ detur.

„ *IV.* Denique interpretatio quoque fit ex „ medii necessitate, si nimirum finis pro„ missi aliter obtineri nequit; qui enim „ vult finem, vult quoque media.

„ Si FACTA dubia sunt, interpretatio „ fieri debet 1. ex *usu communi*, quid ni„ mirum communiter per talem actum in„ telligatur: 2. *ex actionis fine necessario;* „ ita enim qui chirographum reddit, debi„ tum remittere censetur; secus si pignus „ saltem reddit.

„ 3. In actibus unius præcipue inspici so„ let, quid agens per talem actum signifi„ care solitus fuerit.

„ His regulis deficientibus, negotium „ nullum est; deficit enim dispositio.

AD §. I.

1 IPSUM, *qui promisit, solum si specta„ mus*] „ i. e. Non habito respectu ad id, „ quod inter utrumque actum est.

Sponte id præstare obligatur] „ i. e. „ Exspectare non debet ut is, cui promissum „ est, cogat promissorem ad præstandum id, „ quod promisit.

In quod obligari voluit] „ *Consentientes* „ *enim in aliquam rem, consensu obligari* „ *ex voluntate nostra videmur;* quæ sunt „ verba JCti in *L.* 52. §. 4. *ff. O. A.*

In fide quid senseris, non quid dixeris, cogitandum] „ Cicero loquitur de reserva„ tione mentali, non de interpretatione „ dubiæ voluntatis.

Sed quia interni actus per se spectabiles non sunt] „ Adeoque non constat, in quid obli„ gari voluerit.

Ne nulla sit obligatio, si quisque sensum, quem vellet, sibi affingendo liberare se posset] „ Si de intentione paciscentium dubitatur, „ & alter hoc, alter alio sensu voluntatem „ explicat, nullus pacti effectus futurus „ esset, si unicuique liceret, affingendo „ verbis sensum, quem vellet, liberare se „ ab obligatione.

Ipsa dictante ratione naturali jus est &c. cogere ad id, quod recta interpretatio suggerit] „ Thesis vera est: at regulæ pleræ„ que, quas Auctor suppeditat, non sunt „ naturales; (compendium earum exhi„ buimus *in Diss. proœm. VII.* §. 51. *seq.*) „ quibus positis nulla pacta dantur, quæ ex „ illis infirmari, vel in alium sensum de„ torqueri non possint: immo adeo obscuræ, „ & tam longe petitæ sunt, ut vix persuade„ re mihi possim, Grotium serio putasse, „ summas potestates ex iis obligari. Conf. „ quæ diximus in *dict. diss.* §. 58. *n.* 15. „ Vera principia modo exposuimus.

Nam alioquin res exitum non reperiet] „ Obligatio enim dependeret ab arbitrio cu„ jusque paciscentium.

Quod in moralibus pro impossibili habetur] „ Paria ergo sunt, impossibilem esse præsta„ tionem ex pacto, & eam exitum habe„ re non posse.

Hoc forte sensu, cum de pactis egisset Isocrates] „ Immo Isocrates in genere com„ mendat, fœdera esse servanda, non vero „ de eorum interpretatione agit. *Isocr. adv.* „ *Callimach. p. m.* 737.

Ut recte eum locum emendavit] „ Hyero„ nimus Wolfius ita latine reddit: *hoc uno* „ *tanquam communi bono homines omnes* „ *uti non desistimus.* Res ipsa cum emenda„ tione Fabri convenit.

Ut paulo ante idem dixerat] „ *In quibus* „ (fœderibus) *tanta vis est, ut pleraque* „ *res, tum Græcorum, tum barbarorum,* „ *ex pactis, & conventis transigantur*, d. „ p. 737.

Recta interpretationis mensura est collectio mentis ex signis maxime probabilibus] „ Nam 2

„ si

„ si inter partes de voluntate disceptatur, „ regulam constitui necesse est, juxta quam „ voluntas illa explicari debet.

Ea signa sunt duum generum, verba, & conjectura alia] „ Nam voluntas verbis, „ vel factis declaratur. Grotius aliquando „ conjecturas admittit, quæ plane voluntatem non inferunt, uti in progressu videbimus.

Aut seorsim considerantur] „ Si scilicet „ præter verba nulla sit conjectura, quæ „ ducat alio. *Vid.* §. *seq.*

Aut conjunctim] „ Si præter verba „ conjecturis assumtis opus est. *Vid.* §. 4. *n.* 1.

Ad §. II.

Si *nulla sit conjectura, quæ ducat alio*] „ i. e. Si verba sola considerantur, semotis „ aliis conjecturis, §. *præced. n.* 2.

Verba intelligenda sunt ex proprietate] „ Immo antequam ad vocum proprietatem „ recurrere licet, inspiciendus est sensus, „ quo vel promittens, vel acceptans alterum intellexisse scivit: si is probari nequit, recurrendum est ad morem loquendi communem; si & is dubius est, „ tunc demum interpretatio fieri debet ex „ proprietate vocis.

Non grammatica, quæ est ex origine] „ Certum est, plerasque voces alium ex usu „ sensum accepisse, ac originarie illis tributus est. *Gell.* 12. 13. & *c.* 13. §. 20. „ *Quintil. Inst.* 1. *c.* 6. *Sen. ep.* 81. & 114.

Populari ex usu] „ Quintilianus ait: *consuetudo certissima loquendi magistra est,* „ *utendumque plane sermone est ut nummo,* „ *cui publica forma est.*

Locri] Hæ meræ cavillationes fuerunt, non interpretationes. Mens, & verba disponentium clara erant; per calumniam sensus detorquebatur. Sane, terræ insistere ex proprietate vocis non denotat insistere arenæ, quam promittens, altero ignorante, in calceis habet; & capita, quæ imposita humeris habebant, non erant capita loquentium, sed cadaverum. Accedit, quod illi, quibus promittebatur, rem ex sensu naturali acceperint: promittentes sciebant alteros eo sensu intelligere; utrinque igitur de voluntate certa constabat: ut proinde hic interpretatio contra proprietatem vocum, mentemque disponentium fieri non potuerit.

Similis perfidia] „ Boëti urbem polliciti „ reddere, non stantem, sed eversam reddiderunt, quæ nuda cavillatio erat: eversa enim civitas non est civitas, nec ea „ mens utriusque disponentis fuit. Mahumedes Sultanus Eubœa capta eum dissecuit, „ cui caput incolume fore promiserat, quasi secato homine caput incolume dici possit. „ Conf. *Pufend. l.* 5. *c.* 12. §. 2. & 3.

Quia controversiam non habent] „ I. e. „ dubia non est dispositio, adeoque nec interpretatione opus est. Conf. *Pufend. de* „ *J. N. l.* 5. *c.* 12. §. 2. 3.

Adstringi, non dissolvi perjurium] „ i. e. „ Gravius fieri perjurium: non enim tantum „ peccat promissor perfidiam committendo; „ sed magis peccat, quod specie juris illam „ committat.

Ad §. III.

Artis *cujusque prudentum definitio*] Nam ab arte sensus inditus est, ergo certus, & communis loquendi modus is demum est, qui ab artis peritis adhiberi solet.

Quid sit Majestas] „ Majestas enim artis „ vocabulum est, & denotat imperium, „ quod proprio jure defertur.

Quid parricidium] „ Quod ex proprietate vocis saltem est si filius, vel filia parentes occidunt: at in doctrina juris etiam „ ad eos pertinet, qui liberos suos interimunt.

„ Exemplum, quod magis ad rem facit, „ allegat Auctor infra *l.* 3. *c.* 20. §. 23, „ ubi ait, nomina regionum accipienda esse „ ex usu præsentis temporis, non tam vulgi, „ sed peritorum. Agitata olim fuit hæc quæstio, facta divisione regni Neapolitani inter Gallum, & Hispanum: hic Capitanatum ut partem Apuliæ vindicabat; Gallus vero accessionem Aprutii esse putabat, „ seque in nominibus antiquis fundabat; ille in recentioribus, & usu moderno. Vid. „ Henning. *in not. ad d.* §. 23.

Exercitum eam esse militum multitudinem] „ Omittit Auctor essentiale requisitum: nimirum, ut auctoritate summæ potestatis „ conscriptus sit; neque numero is definiri „ debet, sed sufficit contra hostes conscriptum esse.

Quod furtim fit, aut latrocinantium more] „ Hinc exercitus non est, licet prædo „ maximam prædonum multitudinem colligat.

Pro

Pro viribus hostium] „ Immo id æstimandum ex arbitrio summæ potestatis exercitum conscribentis.

Polybius] „ *L.* 1. *c.* 16. *ibique Casaub. Plerumque, ait, constitisse*] „ Non quasi id necessarium, sed quod moris fuerit.

Qui vel uni legioni] „ *L.* 2. §. 1. *ff. His qui not.* Legio plerumque constabat 4000. ped. & 300. eq. *Polyb.* 1. *c.* 16. Plena legio erat, in qua sex millia centum pedites, equites DCCXXVI. militabant. *Veget. l.* 2. *c.* 2. & *c.* 6. *Gron. b.*

Pari modo de classe erit æstimandum] „ Si in aliquo fœdere positum sit, ne quis in certa maris parte cum classe naviget, aut alterum navigare patiatur. Nam hic non solum navium numerus consideratur, sed quomodo instructæ sunt naves &c. *Pufend. l.* 5. *c.* 12. §. 4; adeoque hic definitio eorum requirenda, qui arti militari operam dant. Hinc Florus classem vocat, quæ sex rostratis constabat, addens: *sed hic numerus illis initiis navale bellum fuit. L.* 1. *c.* 11.

Arx est locus, qui arcere hostilem exercitum ad tempus possit] „ Arx igitur ab arcendo dicitur, eodem modo uti ager arcifinius dicitur, qui arcendis aliis est idoneus.

A D §. IV.

1 CONJECTURIS *assumtis opus est*] Si scilicet præter verba aliæ conjecturæ adsunt, & sic signa illa non seorsim, sed conjunctim considerantur. *Vid.* §. 1. *n.* 2. Cæterum, diximus jam, conjecturas non quasl bet probare voluntatem, sed talia demum signa, & facta, unde necessario voluntas infertur.

Plures significationes recipiunt] „ Si utraque significatio æque communis est, recurritur ad proprietatem vocis.

Ὁμωνυμίαν] „ A verbo ὁμοίω assimilo, vel ἑνόω, unio.

Similiter conjecturis opus est, quoties in pactis species quædam est repugnantiæ] „ *Vid. infra* §. 26.

Nam si certa sit pugna &c.] „ Si in eodem instrumento repugnantia invenitur, neutra dispositio valet, qoia in eodem instrumento non est prius, nec posterius; adeoqoe cum ob repugnantiam de voluntate disponentium non constet, dispositio nulla est.

Ut novo actu voluntatis discedi inde possit] „ At non est novus actus, si negotio, quod uno, eodemque tempore contrahitur, repugnantia inest.

Sive ex parte una, ut in lege, & testamento] „ Equidem certum est, & leges, & edicta, & testamenta, seu actus unilaterales, æque mutari novo actu voluntatis posse, ac contractus, aliique actus bilaterales. At de eo non qoæritur: sed quæstio hæc est, an si in eadem lege, in eodem contractu, in eodem testamento, repugnantia inveniatur, id valeat, quod scriptura est posterius? Ego nihil valere dixi, quia in his actibus nihil est prius, nihil posterius, sed omnia vim accipiunt ex eodem momento, quo negotium perfectum est: at in hoc est repugnantia.

Cogit recurrere ad conjecturas] „ Immo negotium propter repugnantiam nullum est.

Ut sponte se ingerant, etiam contra receptiorem verborum significatum] „ Si scilicet mens, ratio, intentio agentium, & finis actionis proprietati verborum repugnant. Sic ascendere mœnia capitale olim erat; hæc lex cessabat in obsidione repentina. *Vid.* §. 8. 2

Loci autem, ex quibus voluntatis conjectura promitur] „ In genere jam notavimus, conjecturas voluntatis pugnare cum voluntate, quæ non est nisi rite declarata, nec aliter obligat.

Ex materia] „ *Vid.* §. *seq.*

Ex effectu] „ Si vox proprie sumta absurditatem involveret, §. 6.

Ex conjunctis] „ Si v. g. alia occasione, vel alio loco ita locutus est is, qui disponit, §. 7. & 8.

A D §. V.

E X *materia*] „ *Materia* igitur ex hypothesi Auctoris aliquando ita evidentes reddit conjecturas voluntatis, ut sponte se ingerant etiam contra receptiorem verborum significatum. *Vid.* §. *præced. n.* 2. & *infr.* §. 24. Hinc regula celebris est apud JCtos Romanos, quod verba accipi debeant secundum substratam materiam; & exempla sunt in *l.* 15. §. 4. *ff. Locat.* in *l.* 34. *ff. damn. inf. Vid. Eberhard. loc. legal.* 40.

Ut vox diei, si triginta dierum pacta sint

induciæ

induciæ, non debet de diebus naturalibus, sed civilibus inteligi] *Vid. Gron. h.* Quæritur, quisnam dies computetur pactis induciis? Resp. *Civilis*, ita ut nox quoque contineatur. Nam materia, de qua agitur, est securitas, quam partes durante spatio 30. dierum pacti sunt, adeoque æque nocte, ac die. Hinc perfidia non earent qui pactis 30 dierum induciis, noctu hostium terras populantur. *Vid. Cic. 1. off.* 10.

At alia quæstio est, quomodo spatium 30. dierum pactis induciis computetur? an *naturaliter*, i. e ut de momento, quo partes pacti sunt, incipiat, & eodem momento triginta diebus elapsis finiatur; an *civiliter*, ita ut demum finiatur toto die elapso? De qua quæstione agemus infra *l.* 3. *c.* 21. §. 4.

Id enim materiæ congruit] „ Vera ratio „ est, quod omnes regulæ interpretandi na„ turales fallaciæ huic obstent. Nam 1. pa„ ciscens scit, alterum eo sensu *diem* intel„ lexisse: 2. usus communis loquendi est, „ ut per diem intelligatur spatium 24. ho„ rarum: 3. finis unicus, & necessarius hu„ jus pacti est *securitas;* hæc autem non ob„ tinetur si noctu lædere liceret.

Ita verbum donare sumitur pro transigere ex negotii qualitate] „ Immo nullibi *donatio* „ pro *transactione* sumitur: nam hæc est de „ re dubia, ubi aliquid datur, aliquid re„ tinetur; donatio vero supponit rem cer„ tam, & indubitatam, quæ ex mera li„ beralitate in alium transfertur. *Laut.* „ *comp. p.* 44.

Sic armorum vox] „ Si quis promittit, „ se nolle arma alicui suppeditare, intelli„ guntur instrumenta militaria: si promittit, „ se nolle alii arma inferre, promittit se „ nolle militibus armatis eum infestare.

Contra, quam cavillati sunt Platæenses] „ Historiam refert *Thucyd. l.* 2. *pr. p. m.* „ 61. Thebani Platæam urbem dolo occu„ parunt: a Platæis iterum ejecti Theba„ norum quidam capti in urbe remansere; „ pro his liberandis consilium capiebatur de „ invadendis Platæensibus, qui extra ur„ bem agebant. Suspicati id Platæenses, „ jurato promiserunt Thebanis, se reddi„ turos captivos si recesserint, alias se eos „ interemturos. Postquam fidem Platæen„ sium secuti recessere Thebani, illi omnia „ ex agris in urbem comportant, captivos „ interimunt, & interemtos remittunt: at „ pessime, mortui enim non sunt homi„ nes, nec captivi. Sane, utriusque mens, „ & intentio erat ut redderentur vivi; ideo „ enim, ne interficerentur captivi, recesse„ re, idque inter utrumque actum erat.

Si gladium deponant] „ Ex natura nego„ tii, de quo agebatur, nimirum, ut læ„ dendi instrumenta deponerent, nihil „ aliud intelligi potuit, quam gladius.

Non & Fibulas, quod Pericles argutabatur] „ Pericles cum quibusdam hostibus ita „ pactus est ut ferrum deponerent; postea „ eosdem pacti violati insimulavit, arguta„ tus, eos non deposuisse fibulas ferreas, „ quibus adstringebant pallia. *Pufend. l.* 5. „ *c.* 12. §. 7.

Contra, quam fecit Alexander] „ Barbari „ duces pactum iniverunt cum Alexandro, „ ut mercenarii milites urbe exirent: cum „ ad stadia octoginta castra posuissent, Ale„ xander instructo exercitu eos invasit, mul„ tosque interfecit. Illis exelamantibus, vim „ sibi fieri contra jusjurandum, ac violatos „ Deos implorantibus, alta voce Alexander „ regessit, se non impedivisse quin urbe „ exirent. *Diod. Sic. l.* 17. *p. m.* 564. „ *Polian. Strat.* 4. 20. Merito Auctor fa„ ctum hoc improbat, quia dum eis exce„ dendi ex urbe libertatem dedit Alexan„ der, ea mens, & intentio fuit, ut alibi „ sedes quærerent; non ergo in itinere oc„ cidi poterant. Unde etiam aliam jungit ra„ tionem: *se eos non veros Macedonum* „ *amicos esse, cognitum habere.* Diod. „ *Sic. d. l.*

Non sectarum] „ Quia sectæ naves non „ sunt naves, ut bene ait *Macrob. l.* 2. „ *c.* 6, sed tabulæ. Præterea constabat, inter „ partes de totis actum fuisse, non de „ sectis.

Additio.

„ Historia exstat apud Valerium Max. *l.* 7. „ *c.* 3, & *Liv.* 38. 38; qui vero de sectio„ ne navium nihil refert.

De similibus idem esto judicium] „ Cam„ pani fœdus cum hostibus pepigerunt ea le„ ge, ut eis dimidiam armorum partem tra„ derent, & dissectis armis dimidium eos „ recipere jusserunt. *Polyan. l.* 6. *c.* 15. „ Apud Xiphilinum, *Epit. Dionys. in Ca*„ *racalla*, cum duo milites utrem vino „ plenum, quem inter prædandum rapue„ rant, jussi essent dividere, stricto gladio „ eum secuerunt. Sic Rhadamistus Mithrida„ ti jurat, nec veneno, nec ferro se vim ei „ illaturum; mox eum injecta multa veste „ necat. *Tacit. Ann. XII. Vid. Pufend.* „ *l.* 5. *c.* 12. §. 7.

A p

AD §. VI.

Ex *effectu*] „ Examinavimus conjecturas „ voluntatis, quæ promuntur ex *materia*: „ sequuntur nunc illæ, quæ ex *effectu* de- „ sumuntur, & ita evidentes sunt, ut „ sponte se ingerant etiam contra receptiorem „ verborum significatum. *Vid.* §. 4. *n.* 2.

Si vox ex usu receptiore sumta effectum post se traheret a ratione alienum] Immo si recepta vox est ex usu communi, nec specialis loquendi usus ejus, qui disponit, apparet, mensuram interpretatio accipere debet ex communi usu.

Additio.

„ Auctor hanc regulam repetit *L.* 3. *c.* 21. „ §. 14: *rejicienda igitur est stricta interpretatio, etiam quam ferunt verba, nisi alioquin absurdum aliquod sequeretur, aut eo ducant probabiles admodum voluntatis conjectura.* Exemplum Auctor ibi affert „ de eo, qui de itu cavit; is enim de reditu quoque cavisse censetur, ut vitetur „ absurdum, *d.* 1. §. 16. Verior ratio hu- „ jus rei est, quod finis nullus alius fuerit „ cautionis, quam ut tuto ire, & redire „ possit. Conf. *l.* 3. *c.* 23. §. 11. & 13.

Quæ vitio caret] „ Immo si recepta vox „ est ex usu communi, valet dispositio inter „ partes prout disposuere, etsi interpretatio „ vitio non careat, modo ipsa dispositio „ non sit vitiosa.

Itaque non admittenda Brasidæ cavillatio] Non ideo improbatur exceptio Brasidæ, quia effectum post se traheret a ratione alienum, sed quia dubia non erant verba: nam ex more communi *ager Bœotus*, territorium Bœotum denotat, sub quo omnino etiam continetur pars illa exercitu obsessa, quia per occupationem bellicam, quamdiu finitum non est bellum, jus Bœotum in illum agrum nondum desiit.

Sed & utriusque paciscentis intentio erat de discessu ex agro Bœoto occupato contrahendi de hoc inter utrumque actum erat.

Additio.

„ Aliud exemplum refert *Pufend. l.* 5. „ *c.* 12. §. 8, in fœdere, quo protectio- „ nem urbis Bononiæ, ejusdemque reguli „ Bentivoglii, Ludovicus XII. receperat, „ salvis Papæ juribus, quem paulo post alio „ modo cavillatur Ludovicus. *Guicciard. Hist. l. V, p. m.* 134. 136. *Henning. in not. b.* §.

Quasi de bellica possessione, non de finibus antiquis ea vox intelligenda esset] „ Bellica „ enim possessio non tollit jus, nisi bellum „ finitum sit: adeoque ex usu vocis com- „ muni hic ager occupatus quoque sub pro- „ misso continebatur.

Quo sensu inanis fuerat pactio] „ Immo „ non inanis erat; nam ratione reliquorum „ agrorum, quos infestare quotidie potuit, „ effectum habere potuisset: sed vera ra- „ tio est, quod dubia promissio non fuerit.

AD §. VII.

CONJUNCTA *sunt aut origine, aut etiam loco*], „ Explicatis conjecturis volunta- „ tis, quæ ex *materia*, & *effectu* pro- „ muntur, sequuntur nunc illæ, quæ ex „ *conjunctis* desumi solent. *Vid.* §. 4. *n.* 1. „ *in fin.*

Aut etiam loco] „ De quibus §. *seq.*

Unde conjectura nascitur, quia in dubio voluntas creditur sibi fuisse consentiens] „ Hoc casu non ex conjectura aliqua fit „ interpretatio, sed voluntas alio loco, & „ alia occasione declarata confirmatur: id- „ que apparet exemplo stipulationis de tri- „ tico factæ, quæ sine adjectione mensu- „ ræ imperfecta est, *l.* 115. *V. O.* Si vero „ ex præcedente negotio appareat, de certi „ generis, certæque quantitatis tritico co- „ gitatum, & actum esse, id pro expresso „ etiam in ipsa stipulatione est habendum, „ *l.* 94. *ff. Eod.* Hic ergo non est interpre- „ tatio voluntatis, sed ipsa voluntas decla- „ rata.

Ut victor is demum intelligatur, qui alterum occiderit] Immo id non sequitur: vincere enim utramque speciem sua natura comprehendit, sive occidat alterum, sive capiat; vincere enim, in genere, omnem actum, quo alter altero superior est, significat: ut proinde hic dubium non sit, indeque nec interpretatione res indigeat.

Additio.

„ Recte B. Parens Auctorem hic notat. „ Nam pugna hac conditione proponebatur, „ ut NB. *vincentem* mulier, & opes seque- „ rentur.

Alexander, & bellicosus Menelaus
Longis lanceis pugnabunt propter mulierem,
Vincentemque mulier, & opes sequentur.

„ Græci acceptabant eam conditionem his „ verbis:

Si quidem Menelaum Alexander interfecerit,
Ipse postea Helenam retineat, & opes omnes;
Sin autem Alexandrum interfecerit flavus Menelaus,
Trojani postea Helenam, & omnes opes reddunto.

„ Alexandro igitur victo, at furori Menelai a Venere erepto, pactis stare Trojani debuissent, etsi Alexander interfectus non fuerit: nam victoriam indubie reportavit Menelaus, fatentibus Helena, & ipso Alexandro; unde Agamemnon merito ad implendum pactum agebat, ac Helenæ traditionem vi juramenti petebat:

Victoria quidem manifesta est bellicosi Menelai.
Vos autem argivam Helenam, & opes cum ipsa
Reddite, & mulctam persolvite, quam par est.
Sic dixit Atrides.

„ Jupiter de victoria hac Deos consultans, „ & ad amicitiam componendam pronus, „ ita concludit:

Omnino quidem habitetur urbs Priami Regis;
Retro autem Argivam Helenam Menelaus abducat.

„ At Juno irata rumpi fœdus voluit, tandemque eo induxit Jovem, ut jusserit „ Minervam,

Tentare ut Trojani gloria elatos Achivos
Incipiant priores præter juramenta lædere.

„ Apparet ergo ex his, pactum non de „ interfectione, sed de victoria initum esse, „ adeoque interpretatione hic opus non fuisse, cum & ipsi dii contra juramentum „ fieri declarent, si Trojani Græcos læserint. „ Unde Agamemnon Menelaum consolaturus ait:

Sic te percusserunt Trojani, & juramenta firma conculcarunt.

Rationem reddit Plutarchus] „ Quo, „ quæso, modo applicari hæc ratio potest „ ad summas potestates, quæ judicem non „ agnoscunt? Ratio ergo Plutarchi est „ meri juris positivi, & inter solos privatos „ obtinet.

A D §. VIII.

QUÆ *& loco conjuncta sunt*] „ Signa enim conjuncta esse, dixit, aut origine, aut etiam loco, §. *præced.*

Cum unum sit ex indiciis, quibus mentem venamur] Ratio est causa legis, & id, quod mentem movit, vel quod idem est, mens a ratione mota. Atque ita promiscue *mens* accipitur pro *ratione*, unde mens apparet, vel *ratio* pro mente, quæ ex illa colligitur.

Est tamen inter conjecturas hæc validissima] „ Ratio male inter *conjecturas* refertur; „ nam ea est præcipua, & certissima mentis, & sententiæ regula, ac anima dispositionis, *l.* 29. *l.* 30. *Legib.*

Si certo constet, aliqua ratione tanquam causa unica voluntatem fuisse motam] „ Etsi „ enim verba sint dubia, ratio certa est, „ & ex ea de intentione agentis constat.

Nam sæpe rationes sunt plures] Hoc casu, cum verba sint dubia, nec de certa agentis intentione constet, (quia plures sunt rationes moventes) nihil actum videtur.

Interdum & præter rationem voluntas semet ex vi libertatis suæ determinat] „ Adeoque tunc ratio illa pro indicio voluntatis sumi non potest, quia fortuito motu „ ad consensum fertur is, qui disponit.

Quod ad producendam obligationem sufficit] „ Nam si de voluntate disponentium „ constat, sive ratione, sive libidine, sivo „ fortuito animi motu consentiant, partes „ obligantur, quia ita disponunt.

Hoc modo donatio ob nuptias facta vim non habebit] Qui enim donat propter nuptias futuras, non donat nisi sub conditione si nuptiæ secutæ fuerint, qua deficiente cessat donatio.

A D §. IX.

VOCES *multas habere significationes plures, alteram strictiorem, alteram laxiorem*] Sic *filius* non tantum dicitur qui natura talis est, sed & qui adoptione: & *mortuus* non tantum qui vita decessit, sed & qui deportatus est.

Aut quia specierum uni nomen generis adhæret] „ Ita *cognati* in genere dicuntur, „ sive cognati sint, sive agnati; in specie „ autem *cognati* dicuntur qui non sunt agnati: ita *adoptio* est vox generis, & continet arrogationem, & adoptionem in „ specie. *Gron. b.*

Aut quia usus artis latius patet, quam usus popularis] „ Nam voces artis non ex „ more loquendi communi, sed peritorum „ explicandas esse, dixit *supr.* §. 3.

Ut mors in jure civili ad deportationem producitur] „ Mors enim vel naturalis „ est, vel civilis. 165. *f. pro soc. l.* 4. §. 2. *ff.* „ *bon. libert.*

A D.

A D §. X.

E o r u m, *quæ promittuntur, alia esse favorabilia &c, alia odiosa*] Hæ regulæ jure naturæ nullum effectum habent: quia ibi omnia valent ex dispositione, non ex favore, vel odio. At jure civili ad decidendas lites in causis dubiis necessariæ fuere interpretationum regulæ, inter quas præcipuæ sunt illæ, quæ de odio, & favore proponuntur.

Additio.

„ Sæpius Auctor ad hanc regulam pro-
„ vocat. *Vid. infr.* §. 12. & 13. *l.* 3.
„ *c.* 21. §. 4. & 5. 14. *L.* 3. *c.* 13. §. 2.
„ *l.* 2. *c.* 20. §. 11. *L.* 2. *c.* 11. §. 15.
„ & §. 17. *n.* 2.

Quæ æqualitatem in se habent] „ *Add.*
„ *l.* 2. *c.* 2. §. 6. *n.* 1. Æqualitas, si
„ dispositio vere dubia est, nullum jus alte-
„ ri tribuit, sed sola dispositio.

Et quæ communem spectant utilitatem]
„ Si dispositio dubia est, nec hæc regula in-
„ terpretationem facit; sed dispositio nulla
„ est, quia jus non oritur nisi ex voluntate
„ satis declarata.

Eorum, quæ ad pacem faciunt, major, quam ad bellum] „ Si dispositio dubia est,
„ ex ea neuter obligatur, etsi forte bellum
„ inde sit oriturum, quia alter injuria bel-
„ lum moveret. Si certa est dispositio, va-
„ let non quia ad pacem tendit, sed quia
„ partes ita voluerunt.

Et belli ob tuitionem suscepti major, quam aliis de causis] „ Sensus est, quod major
„ sit favor belli defensivi, quam offensivi.

Odiosa sunt quæ partem alteram tantum, aut plus altera onerant] „ Adeoque ubi non
„ est æqualitas inter contrahentes.

Quæ pœnam in se continent] „ Quod pœ-
„ næ sint strictæ interpretationis, id ex le-
„ ge civili est.

Et quæ actus faciunt irritos] „ Regula,
„ quod in dubio aliquid actum videri debet,
„ itidem ex jure civili est.

Et quæ de prioribus aliquid immutant]
„ In dubio res præsumitur in eodem statu
„ manere, donec mutatio probetur. Hæc
„ regula naturalis est.

Quod si mixtum sit aliquid] „ Ex odio-
„ sis, & favorabilibus.

Ut mutans quidem priora] „ Hacte-
„ nus enim est odiosa dispositio.

Sed pacis causa] „ Hactenus est favo-
„ rabilis.

Modo favorabile, modo odiosum censebitur] „ Diximus, omnia dependere a dis-
„ positione: si ea certa est, semper valet,
„ sive favorabilis sit, sive odiosa; si dubia,
„ nunquam valet, nec ob favorem causæ
„ quia non constat de voluntate.

Ita tamen ut cæteris paribus favor censeatur potior] „ Immo id solum valet, de quo
„ inter utrumque actum esse, certo constat.

A D §. XI.

Q u æ r i t Auctor, *an distinctio inter*
„ *contractus bonæ fidei, & stricti juris,*
„ *sit ex jure gentium?* Recte id negatur.
„ Distinctio inter contractus bonæ fidei,
„ stricti juris, & arbitrarios, ex solo jure
„ civili orta est, quanquam æquitate natu-
„ rali nitatur; quam late exposuimus in ju-
„ re nostro controverso, *tit. de oblig. &*
„ *act. quæst.* 13.

„ *Jure naturali* ex contractu actio non
„ datur nisi ad petendum id, quod in con-
„ tractu promissum est: adeoque si res mihi
„ vendita est, agere tantum possum actio-
„ ne emti contra venditorem, ut rem mi-
„ hi præstet; si vero venditor dolum ad-
„ hibuit, de hoc dolo non agere possum
„ actione ex emto, nihil enim de eo in con-
„ tractu dictum est. Sed & porro, si vendi-
„ tor rem, & pretium penes se habet, actio
„ emti non datur ad usuras, seu fructus,
„ &c; sed emtor separatis actionibus de
„ dolo, & ad id, quod interest, agere
„ tenetur.

„ Cum autem jure Romano iniquum
„ visum fuerit, paciscentem in varia di-
„ strahere judicia, constituit, ut actione
„ ex ipso contractu agi possit ad omne id,
„ quod æquum, & bonum est: atque ex
„ hoc capite emtor actione ex emto petere
„ potest & rem venditam, & id, quod
„ dolo venditoris ei abest, & fructus, &
„ in genere omne id, quod ejus interest.
„ Atque hæc negotia dixere b o n æ f i d e i.

„ Leges Romanæ ab hac regula nullos
„ contractus exceperunt, nisi illos, ubi
„ partes vel verbis, vel literis per solen-
„ nes formulas, per interrogationem, &
„ responsionem, &c. aliquid promittunt.
„ In his enim negotiis JCti Romani credi-
„ derunt, partes magis securitatem in ver-

 „ bis,

„ bis, & literis, quam in bona fide debito-„ ris quæsivisse. Indeque ex his negotiis „ actio tantum datur ad id, quod verbis, „ vel literis expressum est. Si præterea in „ hoc negotio dolus intervenit, vel alias „ alterius contrahentium interfit, id sepa-„ ratis actionibus peti debet. Hos contractus „ vocabant STRICTI JURIS. Conf. *Diss. „ proœm. XII.* §. 461. & 462.

„ STRICTI JURIS negotia igitur „ sunt, *quoties verbis, vel literis solemni-„ bus contrahitur obligatio.* Unde Cicero „ notanter ait, *si verbis & literis conten-„ ditur, ei opponi solere æqui, & boni „ nomen, & dignitatem.*

„ Hinc jam apparet, cur JCti passim de-„ clarent, tantum in *bonæ fidei judiciis* of-„ ficium judicis valere, quantum in stipu-„ latione nominatim ejus rei facta interro-„ gatio. *l. 7. ff. Neg. gest. l. 24. ff. depos. „ l. 5. pr. & §. f. ædil. edict.* Quia nimi-„ rum omnia negotia, ubi de *fide* agitur, „ sunt *bonæ fidei*, nisi *stipulatio* (vel lite-„ rarum obligatio) accedat.

„ Sane, in vastissimo illo Digestorum „ opere nullum vestigium invenietur, unde „ constet, extra *stipulationem, & litera-„ rum obligationem*, dari contractum stri-„ cti juris.

„ Cum autem hæc distinctio tantum in „ *contractibus* locum habeat, JCti Roma-„ ni omnia reliqua negotia (indeque de-„ scendentes actiones) vocant ARBITRARIA, „ quia si reus ad jussum judicis non restituit, „ judex pro suo arbitrio in contumaciam „ condemnare reum potest ad omne id, „ quod ex natura negotii æquum, & bo-„ num est: *dict. jus controv. q. 14. Conf. „ §. 31. Inst. de act.*

Discrimen actuum bonæ fidei, & stricti juris] „ Dictum est, discrimen in eo „ consistere, quod ex negotiis *bonæ fidei* „ promittens non tantum ad promissa obli-„ getur, sed præterea ad omne id, quod „ ex natura negotii æquum, & bonum est: „ ex negotiis *stricti juris* autem promittens „ teneatur tantum ad id, quod promissum „ est verbis, vel literis.

Quatenus ex jure Romano est, ad jus gentium non pertinet] „ Totum hoc dis-„ crimen est ex jure Romano; jure Gen-„ tium id plane incognitum est.

Ut scilicet si quibus in regionibus actus ali-qui formam habeant communem, ea actui inesse intelligatur] „ Sic v. g. emtionis forma „ communis est, ut in actionem emti non „ tantum veniat quod promissum est, sed „ præterea usuræ, fructus, & omne id, „ quod interest, immo dolus, & culpa „ &c. (quæ capita separatis actionibus jure „ naturæ peti deberent.)

„ Si proinde extraneus aliquid emit, „ Grotius ait, huic actui formam illam „ communem inesse, atque hactenus illum „ actum etiam *jure Gentium* esse *bonæ fi-„ dei.*

„ *Not.* Quod actus ille sit bonæ fidei, i. e. „ quod actus ille formam communem ha-„ beat, id ex mero jure Romano ortum „ habet: quod vero forma illa actui inesse „ intelligatur, i. e. quod emtor agere pos-„ sit non tantum ad id, quod promissum „ est, sed & præterea ad id, quod æquum, „ & bonum est, ex alio capite sequitur, „ quia nimirum jure Gentium contrahentes „ in aliquo loco sese statutis, & legibus il-„ lius loci submittere tenentur.

Quatenus immutata non est] „ Forma „ enim negotiorum legibus mutari potest: „ adeoque ea demum forma communis acti-„ bus inesse intelligitur, quæ obtinet tem-„ pore contractus.

Actui inesse intelligatur] „ Ad eum effe-„ ctum, ut juxta illam formam non tantum „ ad id, quod dictum est, agi possit, sed „ ad id, quod forma illa communi defini-„ tum est, i. e. quod ex natura negotii „ præstari æquum, & bonum est.

In aliis autem actibus, qui per se sunt in-definiti] „ Adeoque qui formam talem com-„ munem non habent.

Qualis est donatio, & liberalis promissio] „ Errat Grotius 1. quod donationem, & „ liberalem promissionem ad contractus stri-„ cti juris referat, cum *donatio* plane non „ sit contractus, sed modus transferendi „ dominii; *pactum de donando* autem sit pa-„ ctum nudum, unde actio jure Digestorum „ non oriebatur; adeoque frustra ibi quæri-„ tur, an actio sit bonæ fidei, an stricti ju-„ ris. Hinc recte Modestinus ait in *l. 22. „ ff. Donat. quod in bonæ fidei contractibus „ donatio non contineatur.* Nec inde sequi-„ tur, esse *contractum stricti juris*, quia „ plane non est contractus. Errat 2. quod „ existimet, promissiones liberales esse actus „ per se indefinitos; nam hi quoque actus „ formam habent communem: certum enim „ est

„ est, donationes ultra 500. solidos non
„ valere absque insinuatione judiciali. Hæc
„ forma igitur omnino inest actui. *Vid. Goth.*
„ *ad l.* 34. *ff. donat. lit. l.*

Magis sletur dictis] „ Adeoque non pe-
„ tantur ea, quæ æquitati præterea con-
„ veniunt. At dictum modo est, ideo actum
„ non fieri stricti juris

Ad §. XII.

1 His *positis, hæ tenendæ sunt regulæ*]
„ Uti præmissa sunt obscura admodum,
„ vaga, & plerumque falsa, ita & conclu-
„ siones quoque fallere necesse est.

*In non odiosis sumenda verba secundum to-
tam proprietatem usus popularis*] „ Dixi
„ sæpius, interpretationem ex odio, vel
„ favore, natura cognitam non esse. Unde
„ usus popularis verborum in utrisque in-
„ spici debet; nam voluntas per verba ex-
„ plicatur: verba autem valent ex usu
„ communi.

Et si plures sint, eam, quæ latissima est]
„ Si vox ex usu populari plures habet signi-
„ ficationes, Auctor eam in favorabilibus
„ intelligi putat, quæ latissima est; at in
„ casu, quo vox ex usu communi plures
„ significationes patitur, & alter hanc, al-
„ ter alteram significationem intellexerit,
„ nihil actum esse, supra diximus, quia
„ deficit dispositio utriusque.

*Quale est ut masculinum sumatur pro gene-
re communi*] „ Masculinum enim etiam fœ-
„ minas complectitur, uti in formula *si*
„ *quis* &c. *L.* 1. *V. S.* Unde voce fratrum
„ etiam sorores continentur. *L.* 35. *pact.*
„ *l.* 92. §. 3 *legat.* 3. At hæc interpretatio
„ non est ex jure naturæ, sed civili, adeo-
„ que inter Principes non obtinet: certum
„ igitur est, nihil actum videri si alter con-
„ tendat de genere communi se sensisse, al-
„ ter de solis masculis.

Et indefinita locutio pro universali] „ Ex
„ hac regula Auctor §. *seq.* decidit quæstio-
„ nem, *an sociorum nomine etiam veniant*
„ *futuri?* Sed hic quoque dicendum est,
„ si alter indefinitam illam vocem pro uni-
„ versali, alter pro particulari sumat, ni-
„ hil actum videri, quia cessat dispositio
„ utriusque.

Qui vi vetitus est ad suum accedere]
„ *Vid. l.* 1. §. 47. *ff. Unde vi.* Exemplum
„ hoc non pertinet ad interpretationem
„ pactorum, & fœderum, de qua hic agi-
„ tur, sed ad interpretationem legis, quæ
„ doctrinalis vocatur, ubi ob identitatem
„ rationis lex extenditur ad eos, qui ver-
„ bis legis non continentur.

*Nam vox latius sumta fert eam signifi-
cationem*] „ Immo id non sequitur ex usu
„ vocis, sed ex identitate rationis. *Conf.*
„ *l. non possunt, ff. de Legib. ibique Goth.*

Cicero pro A. Cæcina] „ Immo Cicero in
„ allegato loco *p. m.* 323. non disputat, an
„ dejectus sit qui vetitus est ad suum acce-
„ dere; sed an vis ei fiat. Hoc affirmat, &
„ ex ipsa proprietate vocis id demonstrat:
„ at ex proprietate vocis non sequitur, eum
„ dejectum esse; sed id demum ex identi-
„ tate rationis sequitur.

In favorabilioribus verba laxius sumenda] 2
„ Jure naturæ nec favor, nec odium jus
„ dat, sed sola dispositio partium sufficienter
„ declarata; si proinde dubia est, nihil
„ actum censetur.

*Si is, qui loquitur, jus intelligat, aut
peritorum juris consilio utatur*] „ In voca-
„ bulis artis cujusque prudentum definitio-
„ nem adhibendam esse, dixit supra §. 3.
„ & *c.* 7. §. 30. *n.* 3. Ea autem adhibita,
„ laxiorem significationem sumi in favorabi-
„ lioribus, contendit. At in utrisque dicen-
„ dum, eam significationem obtinere, quæ
„ artis peritis communis est; quia inter
„ peritos vocabula artis usum aliquem com-
„ munem obtinent.

Ut etiam includant significationem artis]
„ Dixi enim, significationem artis inferre
„ usum communem inter peritos.

Aut quam lex dedit] „ Vocabula enim
„ legis etiam sunt verba artis.

*Ad significationes autem plane improprias
non recurrendum nisi &c.*] „ Deficit enim
„ ille usus communis, qui solus valorem
„ dat verbis.

*Nisi alioqui absurdum aliquid, aut pacti
inutilitas sequeretur*] „ Si dubia est dispo-
„ sitio, nihil actum est; adeoque nunquam
„ recurri debet ad improprias significationes,
„ sive absurdi aliquid inde sequeretur, sive
„ inutile foret pactum. Si vero de volunta-
„ te utriusque circa vocem proprie sumtam
„ constat, ea valet etsi absurdi aliquid se-
„ quatur, vel licet pactum inutile sit; nam
„ partes ita disposuere. Cæterum, hanc li-
„ mitationem passim commendat Auctor.
„ *Vid. supr.* §. 6. & *l.* 3. *c.* 21. §. 14.

Si id necessarium erit ad vitandam ini-
qui-

quitatem, vel absurditatem] „ Si *certa* est „ dispositio, & uterque vocem juxta pro„ prietatem usus popularis intellexit, ea „ valet, utut absurda; si *dubia* sit, non „ valet dispositio, non ut evitetur iniquitas, „ sed quia deficit consensus, eoque & „ obligatio.

Sed manifesta æquitas, vel utilitas in restrictione, subsistendum erit intra &c.] „ Diximus, hoc verum non esse si de vo„ luntate, utut absurda, disponentium „ constat.

Nisi circumstantiæ aliud suadeant] „ Im„ mo regula in contrarium statuenda, ut dis„ positio talis semper subsistat, si de volun„ tate utriusque constat.

3 *Etiam sermo figuratus aliquantulum admittitur, quo onus vitetur*] „ Immo si sermo „ ille figuratus (i. e. discedens a proprie„ tate verborum) non nititur utriusque „ partis consensu, nec in odiosis effectum „ habet.

Restringi solent ad ea, de quibus verisimiliter est agitatum] „ Si verba generalia „ sunt, etiam in genere intelligenda sunt, „ quia partes in genere disposuerunt: quod „ vero in donationibus restringantur ad ea, „ de quibus verisimiliter est cogitatum, id „ meri juris civilis est.

Et in hoc rerum genere] „ Si scilicet de „ odiosis agitur, & ubi de onere vitando „ quæritur.

Occupatum nonnunquam id demum intelligetur, quod spes sit retineri posse] „ Vide„ tur hic Auctor respicere ad doctrinam „ JCtorum, qui feram occupatam, i. e. „ nostram esse, tradunt, etsi evaserit, „ quamdiu in conspectu est, nec difficilis „ ejus persecutio, §. 12. *Inst. de Rer. div.* „ At hoc plane non pertinet ad interpre„ tationem pactorum, nedum ex aliqua „ interpretatione odiosa oritur, ut onus vi„ tetur: sed obtinet id ex certa juris natu„ ræ ratione, quia quamdiu spes est reti„ nendi, nondum asseri potest feram extra „ potestatem nostram esse.

Auxilia promissa ab una tantum parte intelligentur deberi impendiis ejus, qui postulabit] „ Hoc itidem non est ex interpreta„ tione aliqua odiosa, ut onus vitetur, sed „ quia ratione impensarum deficit disposi„ tio. Duæ enim diversæ sunt quæstiones: „ 1. an auxilia sint præstanda? 2. cujus „ sumtibus? Prius solum inter partes actum „ est; de posteriori nihil dictum est; adeo„ que hactenus deficit dispositio. Proinde „ alter liberator præstando auxilium, quo „ si alter uti velit, necessario impensas ex„ hibere debet. Cæterum Romanos ante C. „ Posthumium suis sumtibus socios adjuvisse, „ testis est Livius *libr.* 42. apud *Grot. l.* 1. „ *c.* 3. §. 21. *n.* 9.

Ad §. XIII.

Illustris *est quæstio*] „ Ex cujus 1 „ decisione justitiam belli Punici secundi „ definire solent. *Vid. Test h.*

Ut in fœdere facto inter populum Romanum, & Carthaginensem] „ Historiam „ hujus fœderis late explicavi *cap. præced.* §. 17.

Etiamsi fœdus cum Asdrubale] „ Qui „ post illud generale fœdus speciatim addi„ dit Saguntinos. *Vid. c. præced.* §. 17.

Quod Carthaginenses id ratum non habuissent] „ At tacite eos fœdus ratihabuisse, alibi „ demonstravi.

Quid dicemus] Auctor 1. male statuit, futuros socios non comprehendi sociorum nomine, cum tamen ipse fateatur, salva ratione recti sermonis etiam futuros comprehendi posse. 2. Male allegat rationem, quod odiosa hæc sit materia, eoque restringenda, eum sæpius jam dictum sit, odium, & favorem nullum jus natura tribuere. Prætera 3. verum non est, causam hic esse odiosam, sed potius est favorabilis, quia ad pacem facit. *Vid.* §. 10.

Dicimus igitur, hoc pacto non tantum socios, qui tempore fœderis fuere, sed & futuros comprehendi, quia vox *sociorum* generaliter posita, ex natura sermonis, & communi loquendi more, ad omnes etiam futuros pertinere fatente ipso Auctore potest. Huic igitur generali significationi insistendum omnino est.

Additio.

„ In genere sententiam Grotii veram esse „ puto, *quod sociorum nomine tantum veniant qui fuere fœderis tempore.* Nam Sa„ guntini tunc socii non fuerunt, adeoque „ de futuris contrahentes cogitare non po„ terant: accedit, quod Romani cum „ omnibus vicinis societatem contrahere, „ eoque Carthaginenses privare potuissent „ libertate eos, qui injuriam ipsis fecisse „ crederentur armis cogendi. *Vid. Grot. h.* §. 11. 1. *in fin.*

„ At

„ At in casu proposito aliæ rationes accedunt. Nam Asdrubal postea speciali pacto Saguntinos comprehendit : Carthaginenses tanto tempore siluerunt scientes pacem factam fuisse, & amicitiam cessante bello invicem coluerunt ; adeoque facto ipso pacis conditiones ratihabuerunt.

„ Sane, Hanno Carthaginensis vir probus, & summæ auctoritatis, ipse Annibalem fœdifragii accusavit, eumque dedi Romanis voluit. *Liv. l.* 21. *c.* 19. Polybius quoque tradit, nemini procerum probatum fuisse quod Annibal contra Saguntinos egisset : *l.* 3. *c.* 8. & eventus quoque belli satis probat justitiam causæ Romanæ. Sane, Annibalem ipsum hoc prætextu usum esse ut renovaret bellum cum Romanis, patet ex Livio *d. l.* adeoque cognitum ipsi fuit, Romanos inde causam bellum renovandi jure sumere potuisse.

„ Sed & ponamus, Saguntinos socios non fuisse Romanorum, nihilominus Romanis liberum fuisset assistere Saguntinis, causamque eorum defendere. *Grot. h. n.* 2. Sane, eorum maxime intererat, quia ipsis certe constabat, Annibalem victis Saguntinis bellum meditari Romanis inferendum. His igitur positis fœdus violatum dici non potuit.

Salva ratione recti sermonis] „ Inprimis cum indefinita locutio haberi soleat pro universali. *Vid.* §. 12. *n.* 1.

Futuros non comprehendi] „ Adeoque nec Saguntinos sub primo fœdere comprehensos fuisse.

Quia agitur de fœdere rumpendo] „ Immo agebatur de fœdere conservando ; in id enim Romani omni ope laborabant : Annibal autem de fœdere rumpendo cogitabat ; adeoque hæc ratio admitti non potest.

Qua odiosa est materia] „ Diximus, 1. naturali jure *favorem* jus non tribuere, nec *odium id*, quod quæsitum est, tollere : 2. verum non esse, odiosam hic esse materiam.

Et de adimenda Carthaginensibus libertate eos, qui injuriam ipsis fecisse crederentur, armis cogendi] „ Quod sana ratione Carthaginenses nunquam cogitasse, præsumendum est.

Qua libertas est naturalis, nec temere abdicata censetur] „ Immo & pactum generale, „ & speciale intercessit, adeoque dispositio clara fuit.

Non ex vi fœderis] „ Immo licuit vi fœderis specialis, quod cum Asdrubale contractum fuit. 2

Nec Carthaginenses contra fœdus erant facturi] „ Quia jure belli injurias sibi illatas vindicare potuissent.

Nec Romani si eos defenderent] „ Quia jure naturæ aliis, quibus a fœderatis injuriam factam esse censemus, assistere bello licet.

Plane sicut Pyrrhi tempore] „ Hic eo magis fœderato etiam contra fœderatum Pyrrhum jure naturali auxilia ferre licuit ; quia id non tantum fœdere non abdicatum, sed & in specie cautum erat.

Non dico, justum utrinque bellum esse potuisse] „ Cur non ? potest omnino justum utrinque esse bellum, si scilicet mutuæ sunt injuriæ. At ratione ejusdem causæ verum est, bellum non posse esse utrinque justum. Conf. *L.* 2. *c.* 23. §. 13. *c.* 17. §. 19. *l.* 1. *c.* 3. §. 4. *l.* 2. *c.* 26. §. 4. *n.* 3. & §. 6. *n.* 2.

Nego, pertinuisse hoc ad fœderis violationem] „ Immo pertinuit : violatum enim erat fœdus posterius speciale.

Licere ipsis sibi auxilia mittere] „ Hic itidem fœderi clausula addita fuit, *ut si qua Græcarum civitatum ex socialibus non sit, eis ad utros libuerit accedere licere. Thucyd. p. m.* 14. Athenienses vi hujus clausulæ Corcyrensibus auxilia promiserunt, non ad aggrediendos Corinthios, sed ad defendendum Corcyram, & Corcyrensium terras, simulque injunxere præfectis ne fœdera rumperent. Unde exercitus Atheniensis pugnam, quæ inter Corcyrenses, & Corinthios intercessit, non capessebat, *fol.* 21. & 22. *quippe verebantur præfecti Atheniensium præceptum.* At in fugam versis Corcyrensibus eos tutabantur, *fol.* 21. Corinthii Athenienses rupti fœderis reos accusabant ; at merito regerebant Athenienses : *Neque bellum incipimus, neque fœdera rumpimus, sociis Cocyrensibus auxilio venimus. fol.* 23. Interim hæc causa belli fuit cum Corinthiis, quod contra se fœderatos pro Corcyrensibus pugnassent. *fol.* 24. 3

Manente de cætero pace] „ Hoc casu facultas assistendi sociis non fuit contra fœdus, sed in ipso fœdere permissa.

Justinus] „ *L.* 3. *c.* 7. Conf. *Alberic.*
„ *Gent. de Jur. bell. l.* 3. *c.* 18.

Ex sociorum persona rumpebant] „ Dum
„ Corcyrensibus auxilia miserunt contra Co-
„ rinthios fœderatos.

Quasi minus perjurii contraherent] „ Im-
„ mo perjurium non erat, quia vi fœderis
„ id ipsis licebat.

Defendere eas in pace comprehensis liceret]
„ His ergo auxilium ferri potuit ex ipso fœ-
„ dere contra fœderatum

In fœdere æquali] „ Quid sit fœdus æqua-
„ le, vide *c. præced.* §. 6.

A d §. XIV.

I n æ q u a l i] „ Quid sit fœdus in-
„ æquale, vide *c. præced.* §. 7. *n.* 2.

Ne alter fœderatorum injussu alterius] „ De
„ qua formula egimus supra *c.* 16. §. 7.

Ad omne bellum pertinere possit] „ Adeo-
„ que indefinita locutio videtur haberi pro
„ universali. *Vid. supr.* §. 13. *n.* 1.

*Et ad id, quod infertur, non quod repel-
litur*] „ Bellum enim est vel offensivum,
„ vel defensivum, & specialiter sumtum po-
„ sterius denotat.

*In dubio arctiorem hic significatum sume-
mus*] Quæstio hic occurrit, *an posita tali formula, etiam contineatur ne armis se defendere possint inæquali fœdere juncti?* Recte hoc negat Auctor, sed ex falsa ratione: vera ratio est, quod usu communi loquendi bellum inferre dicitur, qui ultro bellum movet, non qui se contra illatum defendit. Accedit, quod illicitum foret pactum, si de prohibita defensione necessaria intelligendum esset, quia huic renunciare absque crimine non posset.

Additio.

„ Non ergo admitti potest ratio interpre-
„ tationis, quam Auctor affert, quasi odio-
„ sa hic sit materia, ubi de restringenda li-
„ bertate agitur. Nam odium, vel favor
„ libertatis nullum jus natura tribuit. Veras
„ rationes allegavit Perseus: *nam*, ait, *si*
„ *est in fœdere ita scriptum, ut ne si bellum*
„ *quidem quis inferat, tueri me, regnum-*
„ *que meum liceat, mihi fatendum est,*
„ *quod me armis adversus Abrupolim socium*
„ *populi Romani defenderim, fœdus viola-*
„ *tum esse. Sin autem hoc & ex fœdere licuit,*
„ *& jure gentium ita comparatum est, ut*
„ *arma armis propulsentur, quid tandem me*
„ *facere decuit? Quiescerem, & paterer*
„ *donec Pellam, & in regiam meam arma-*
„ *tus pervenisset? Liv. l.* 42. *c.* 41. Equi-
„ dem in alia causa oratores Latinorum a
„ Romanis petierunt, *ut aut mitterent sub-*
„ *sidium, aut se ipsos tuendorum finium causa*
„ *arma capere sinerent*: Liv. *l.* 2. *c.* 30.
„ & tutius visum fuit, *defendere inermes*
„ *Latinos, quam pati retractare arma. Ibid.*
„ At casus ibi erat, ubi Latini victi a Roma-
„ nis (*Liv. l.* 1. *c.* 52. & l. 2. *c.* 20.)
„ inæquali fœdere ita juncti fuerunt, ut
„ non nisi armis populi Romani tueri se pos-
„ sent; idque ob ferocitatem, & poten-
„ tiam Latinorum caute statuisse videntur
„ Romani. Atque hinc cum iidem Latini
„ assumtis Hernicis sine Romano aut duce,
„ aut auxilio Volscos, Æquosve, qui fines
„ eorum populabantur, castris exuissent,
„ & bellum finitum fere esset, Romani ta-
„ men consulem contra Volscos misere; &
„ addit Livius *l.* 2. *c.* 53: *mos, credo,*
„ *non placebat, sine Romano duce, exerci-*
„ *tuque, socios propriis viribus, consiliisque*
„ *bella gerere*: Conf. *Liv. l* 3. *c.* 19. Ne-
„ que sine causa providos fuisse Romanos,
„ vel ex eo apparet, quod postea Samniti-
„ bus Romanorum sociis bellum ultro intu-
„ lerint. Sane, eo potentia eorum crevit,
„ ut Samnitibus querentibus, & rogantibus,
„ *Latinos, Campanosque, si sub ditione po-*
„ *puli Romani essent, pro imperio arcerent*
„ *Samniti agro, &c.* anceps a Senatu respon-
„ sum datum fuerit, *quia fateri pigebat, in*
„ *potestate sua Latinos jam non esse. Liv.*
„ *l.* 8. *c.* 2. Tandem, cum socios imperii
„ se fieri insolenter postularent, bello a Ro-
„ manis victi, & fere deleti sunt. *Liv. l.* 8.
„ *c.* 10.

A d §. XV.

L i b e r a m *fore Carthaginem*] „ Repe-
„ riuntur hæc verba in fœdere belli Punici
„ secundi apud *Liv.* 30. *c.* 37. Quod cum
„ violasse accusarentur, ideoque bellum
„ ipsis indiceretur, legatos 30. Romam
„ miserunt, per quos Carthaginenses sese
„ dederunt Romanis. Consules igitur fœdus
„ cum ipsis renovarunt sub lege, *ut libera*
„ *sit Carthago si jussis pareret.* Appian. *de*
„ *bell. pun. n.* 46. & 52. (*n.* 37. & 42.
„ *Edit. H. Steph.* 1592. D.) Jussi autem
„ sunt dare trecentos obsides, & arma,
om-

„ omniaque instrumenta bellica. *Liv. epit.* „ *l.* 49. *pr.* Quo facto, ex auctoritate Se„ natus consulti duces Carthaginensium in „ alio loco, procul a mari decem millia pas„ suum remoto, oppidum facere jubeban„ tur. *Liv. d. l. Flor. l.* 2. *c.* 15. Cum re„ gererent Carthaginenses, fœdere dictum „ esse, *liberam fore Carthaginem*; Romani „ respoderunt, se per Carthaginem non „ *solum*, sed *populum* intellexisse. Verba „ Carthaginensium refert Appianus *dict. loc.* „ *n.* 48. (*mihi n.* 40. D.) *Credidimus Ro-* „ *manorum consuetudini, & moribus; nam* „ *& Senatus datis ad nos literis, & vos cum* „ *obsides peteretis, affirmabatis, Carthagi-* „ *nem suis legibus relinquendam si eos accipe-* „ *retis. Quod si adjectum fuit, alia quoque* „ *imperata facienda, non decebat vos accep-* „ *tis obsidibus libertatem civitati pollicitos,* „ *ultra obsides imperare subversionem ipsius* „ *Carthaginis: quam si fas est vobis diruere,* „ *quomodo liberam sinetis uti suis legibus,* „ *quemadmodum dicitis?* Consulum Roma„ norum verba referuntur ab eodem Appia„ no. *n.* 52. (*mihi n.* 42.) *Non longe a* „ *mari* LXXX. *stadia jubemus vos recedere,* „ *quum ipsi ab eo absimus* C. *stadiis. Locum* „ *ut ipsi eligatis, concedimus, simulque li-* „ *bertatem in novis sedibus. Et hoc est, quod* „ *jam ante prædiximus, liberam fore Car-* „ *thaginem si nobis pareat: vos enim, non* „ *vestrum solum, putamus esse Carthaginem.*

De plenissima potestate intelligi non poterat] „ Neque Carthaginenses ipsi id de plenissima „ potestate intelligebant, sed de jure suis „ legibus in eadem civitate vivendi, sub „ fœdere inæquali, quo promiserunt, se „ nolle injussu populi Romani bellum gere„ re, in quem finem omnia arma, & in„ strumenta bellica cum trecentis obsidibus „ dederunt.

Pridem amiserant] „ Nam per pacem „ post bellum Punicum secundum jam pro„ miserant, se nolle injussu populi Roma„ ni bellum gerere. *Vid.* §. *praced.*

Aliquam tamen iis relinquebant liberta-tem] „ Fœdus inæquale non tollit liberta„ tem, *l.* 7. *ff. capt. & postl.* sed jus „ agendi ex pacto restringit.

Et minimum tantum, ut alieno imperio urbem sedibus transferre non tenerentur] „ Frivola hæc est ratio; nam de eo ipso „ quæritur, an pacto talis libertas fuerit „ relicta? quod affirmamus, quia Romani „ sciebant, Carthaginenses ea intentione „ pepigisse fœdus, ac pacis conditiones im„ plevisse: valet autem promissio juxta id, „ quod inter utrumque actum est.

Frustra ergo vocem Carthaginis urgebant Romani] Ex proprietate enim vocis intelligitur civitas cum civibus. Atque hic quoque est mos loquendi communis, & de eo inter utrumque populum actum erat.

Civium multitudinem, non urbem significari] „ Justinus *l.* 2. *c.* 12. ait, *patriam* „ *municipes esse, non mœnia; civitatemque* „ *non in ædificiis, sed in civibus positam.* „ Cic. *ad Att. l.* 7. *ep.* 9. *Liv l.* 9. *c.* 4. „ *Thucyd.* 7. 14. *Tac. H.* 1. *c.* 84. Apud „ Justinum agitur de interpretatione oraculi; „ oracula autem uti fraude nitebantur, „ ita verbis improprie uti solebant. Cæte„ rum ex usu communi loquendi, & ex „ utriusque partis consensu agebatur de Car„ thagine, quæ consistebat ex urbe, & „ civibus.

Improprium concedi potest] „ I. e. contra „ communem loquendi morem, etsi forte „ proprietati vocis id magis conveniat: pro„ prie enim, & communi loquendi usu utrum„ que, & urbem, & populum comprehen„ di, vidimus.

Ob attributum, quod civibus magis, quam urbi convenit] „ Adjecta enim vox *libera* „ civibus magis competit; ædificia enim, „ & mœnia, proprie libera dici nequeunt.

Manifesta erat captio] „ Eo magis im„ probanda, quod Carthaginenses de liber„ tate quoque urbis agerent, idque Ro„ manis cognitum esset: adeoque inspicien„ dum hic fuit quod inter utrumque actum, „ non quod a Romanis mente reservatum „ erat. Ut proinde mera hæc captio verbo„ rum fuerit. Conf. *Pufend. de J. N. &* „ *G. l.* 5. *c.* 12. §. 16.

A D §. XVI.

HUC] „ Scilicet, ad interpretationum „ materiam.

De pactis personalibus, ac realibus] „ Au„ ctor pactum *reale* esse, ait, quod cum „ populo pactum est; cum *rege* tunc si vel „ clausula adjecta est fœderi ut perpetuum „ fit, aut factum in utilitatem regni, aut „ si cum rege, & successoribus contractum „ est, aut si ex verbis, vel ipsa interdum „ materia, ea voluntas appareat: *personale*

„ vero, quod cum rege absque his circum-
„ stantiis initum est.

„ Addit, pacta in *dubio* magis credi esse „ realia, quia hæc sunt favorabilia, perso- „ nalia vero odiosa, *n.* 3; hinc fœdera „ belli causa inita videri personalia, pacis „ causa contracta realia, *d. n.* 3. Atque „ ex his concludit, cum rege initum fœdus „ reale manere, etsi regno pulsus sit, „ §. 17; neque contra fœdus cum populo „ initum agi, si invasor bello petatur, §. 18.

„ Præmittendum autem hic est, PERSONALE pactum in jure dici, quod ad per- „ sonas paciscentium restringitur, nec ad „ hæredes, aut successores pertinet, *l.* 17. „ §. 3. *l.* 21. *pr. l.* 25. §. 1. *ff. pact.* REALE, quod non restringitur ad personas pa- „ ciscentium, sed ad illorum quoque hæ- „ redes, & successores transit, *l.* 16. *l.* 17. „ §. 5. *l.* 40. *pr.* & §. *f. ff. de pact.*

Quin quod ei promittitur, sui natura reale sit] Fœdus sua natura est reale, & ad successores in electivo quoque regno pertinet: 1. quia princeps fœdus non ut persona privata, sed ut caput reipubl. contraxit, Respublica autem non interit, *c.* 5. *de rescr. in* 6; ipsa igitur respublica per regem pepigit, qui eam repræsentat: 2. quia non est causa principis, sed reipublicæ. 3. Probatur id exemplo fœderum in statu populari, vel aristocratico, a populo, & optimatibus contracto, quæ iis mortuis non tolluntur. Idque 4. extra omne dubium est in pacto liberatorio, quo pax, remissio, aut transactio facta est, qua jus exstinctum reviviscere non potest. Hinc 5. Gilimer rex Vandalorum provocat in literis ad Justinianum datis ad fœdus cum Zenone initum, *cui Tu*, ait, *successisti.* Et Justinus ipse ad idem fœdus provocat, sed se id soluturum minatur, nisi satisfaceret monitis. *Procop. l.* 1. *de bell. Vand.* Equidem Carolus Rex Galliæ contra defuncti fratris filios, rupto divisionis pacto cum fratre inito, bellum movit, monitusque de pactis, dixit, cum fratre, non cum filiis pepigisse: sed fusus, victusque est. *Regin. l.* 2. *an.* 886. Hinc cum Luxemburgo a Gallis obsesso Carolus V. auxilium ab Eduardo III. peteret, vi fœderis cum hujus patre anno 1542. initi, male Eduardus respondit, fœdus cum persona exstinctum esse, *Gentil. l.* 3.

Multo magis autem reale est fœdus, si additur, ut sit perpetuum: uti in Pace Osnabrugensi *in pr.* vel si Successorum fiat mentio. &c. *Vid. Cambd. p.* 2. *p.* 225.

Excipe, nisi in genere aliud appareat ex causa, verbis, negotio &c. Uti 1. si res sui causa, adeoque de jure privato contraxit; hoc enim pactum non ad successores, sed ad solos hæredes transit. 2. Si ad certum actum auxilium promissum, isque finitus sit. 3. Si causa personam non egrediatur, aut circumscripta sit sua natura.

Additio.

„ Hanc quæstionem late examinavimus „ supra *c.* 14. §. 11. & in *Dissert. proœm.* „ *XII.* §. 409.

Quia subjectum est res permanens] „ Populus enim, cum quo fœdus initum est, „ nunquam moritur. *L.* 2. *c.* 9. §. 3. *n.* 2.

Etiamsi status civitatis in regnum mutetur, manebit fœdus] „ Idem enim manet popu- „ lus sub quacunque forma regiminis. *Vid.* „ *L.* 2. *c.* 9. §. 8.

Quia manet idem corpus etsi mutato capite] „ Caput enim non nisi jure corporis agit; „ & Rex non suo jure contrahit, sed jure „ populi.

Ut si libera civitates libertatis tutandæ causa] „ I. e. pro tuendo statu populari. Si „ enim populus postea jus imperii sui in re- „ gem transfert, tollitur hoc ipso fœdus „ initum, quia tota ejus ratio cessat. *vid.* „ *Gron. h.*

2 *Si cum rege contractum sit, non statim personale erit censendum fœdus*] „ Quia rex, „ qui de republica contrahit, non ut pri- „ vatus, sed ut caput reipublicæ contrahit, „ quæ nunquam interit.

A Pedio, & Ulpiano] „ In *l.* 7. §. 8. *ff.* „ *de pact.* Sane, quod JCti hi de pactis pri- „ vatis tradunt, multo magis obtinet in „ pactis publicis.

Ut perpetuum sit] „ Vid. *Pac. Osn. pr.* „ & fœdus inter regem Galliæ, & Ponti- „ ficem, &c. apud *Thuan. l.* 16. *p. m.* 323.

Aut factum in bonum regni] „ Tunc „ respublica tenetur, quia rex intra fines „ legitimæ administrationis, quam populus „ totam in regem contulit, contraxit.

Aut cum ipso, & successoribus] „ Tunc „ enim constat, noluisse alterum cum sola „ persona regis contrahere.

Aut ad tempus definitum] „ Apud Thucydidem *l.* 5. *p. m.* 292. statuitur, *esse* „ *porro fœdera annos quinquaginta Athe-* „ *nien-*

„ *nienfibus, ac Lacedæmoniis, & utrorunque sociis.* Apud Thuanum *l. 6. p. m.* 116. *ut fœdus cum Francisco initum quamdiu Henricus viveret, & in quinquennium post ejus mortem cum Henrici hæredibus, servaretur, mutua auxilia utrimque præstarentur.* Conf. *Puf. l. 8. c. 9. §. 6. & 7. & Tesm. h.*

Fœdus Romanorum cum Philippo Macedonum rege] „ Immo renovavit Perseus fœdus „ cum patre initum, & tamen se ex eo non „ obligari, injuria sustinuit. Verba Persei „ apud *Liv. l. 42. c. 25.* hæc sunt: *Fœdus cum patre ictum* (quo prohibebatur „ rex Macedoniæ extra fines arma efferre, „ & populi Romani socios lacessere bello, „ *d. c. 25.*) *id se renovari, non quia probaret, sed quia in nova possessione regni patienda omnia essent, passum.*

Sed & alia verba] „ In genere dicendum, omnia pacta regulariter esse realia, „ donec aliud ex verbis, causa, vel natura „ negotii probetur.

Conjecturam suppeditabunt] „ Immo „ conjecturæ non sufficiunt, sed certo de „ intentione pacifcentium constare debet.

3 *Ut favorabilia credantur esse realia, odiosa vero personalia*] „ Sæpius jam dictum „ est, in dispositionibus nec favorem, nec „ odium aliquid operari, sed jus ibi tantum oriri ex voluntate declarata.

4 *Fœdera pacis causa facta, &c.*] „ Immo „ etiam fœdera belli causa inita favorabilia „ esse possunt, si ad pacem aut quærendam, „ aut firmandam tendunt. Sed & ratio, „ cur hæc fœdera ad successores transeant, „ hæc est, quia rex jus fœderis non habet „ nisi jure reipublicæ, cujus nomine, & „ jure contrahit; respublica autem non „ moritur.

Non odiosa omnia, ut quidam censent] „ Ex his apparet, quam maxime incerta sit „ illa interpretatio ab odio, vel favore de„ sumta; quilibet enim ita pro lubitu vel „ favorem, vel odium fingere posset.

Συμμαχίαι] „ Quæ sunt fœdera, quibus „ auxilium promittitur ad omne bellum, „ etiam offensivum, *d. c. 15. §. 6. n. 3.*

Magis ad onera] „ Immo hæc quoque „ fœdera favorabilem causam habent; nam „ offensiva quoque bella juris tuendi causa ineuntur.

Accedit, quod in fœdere ad bellum quodvis præsumitur ratio habita &c.] „ Ex hac „ ratione necessario sequitur, omnia fœdera belli causa inita esse favorabilia, quia „ semper præsumtio est, eum, cui auxilia „ ad quodvis bellum promittuntur, pie suscepturum id esse: adeoque ejusmodi pacta „ semper erunt realia, non vero personalia.

Pertinet enim hoc ad societates privatas] 5 „ Non ad publicas; publicæ enim societates morte non finiuntur. *Vid. l. 2. c. 9. §. 8. & 9. c. 6. §. 4.*

Et juris est civilis] „ Refutavimus hoc „ alibi, & demonstravimus, ex ipsa naturæ ratione id sequi. *Vid. Differt. proœm. XII. §. 353. n. 5.*

Latini] „ De Latinis vide *Liv. l. 1. c. 32.* „ Adde *not. ad §. 14. in fin.*

Dijudicari a nobis non potest] „ Immo „ satis ex ipsa historia apparet, fœdera fuisse cum republica inita, eoque perpetua; „ & eventus quoque pro Romanis stetit.

An civitates, quæ Medorum tributariæ fuerant, mutato imperio conditionem mutassent] „ Sublato Medorum imperio, eo„ que post mortem Ciaxaris in Cyrum translato, civitates a Medis olim devictæ liberas se esse asserebant: at Cyrus eas tanquam rebelles vi, & armis subjecit. *Justin. l. 1. c. 7.* Idem contigit in regno „ Germaniæ, ubi Carolingis exstinctis pro„ vinciæ devictæ suo sibi juri restitutas esse „ putabant, atque ex eo capite Bavari; & „ Saxones libertatem sibi vindicabant contra „ Francos. *B. Parens in J. publ. C. 3. Sect. 1. §. 9. & sect. 6. §. 86. & 87.* Sed „ & Francica familia exstincta, Bavari, „ Franci, ac Lotharingi, Saxonum se imperio, ex eadem ratione, subjicere noluerunt, *dd. ll.*

Fidem Medorum elegissent] „ Immo id „ spectandum non est; nam cum a regibus „ Medis jure belli victæ, & tributariæ factæ sint, certum est, sub Medorum potestate eas fuisse, quia Rex non suo jure „ jus belli habet, sed jure populi: quicquid ergo acquirit, non sibi acquirit, sed „ regno; adeoque & Persis, qui in regno „ hoc successerunt.

Minime vero admittenda est Bodini argumentatio] „ Qui confundit promissionem „ cum juramento, unde diversæ oriuntur „ obligationes.

Potest quippe juramenti obligatio personam tantum obstringere, & ipsa promissio obligare hæredem] „ Jurans enim solus testem Deum „ invocavit, & in casum perjurii ejus vindictam imploravit, quæ vindicta ad hæ-

„ redem transire nequit, qui non juravit: „ at obligatio ex promisso patrimonio juran„ tis inhæret, quæ proinde cum ipso patri„ monio ad hæredes transmittitur.

Fœdera jurijurando veluti firmamento inniti] „ Recte Auctor ad hanc objectionem re„ spondet, omnem vim obligandi consistere „ in pacto, in illa dispositione, qua jus in „ alterum transfertur; juramentum enim „ saltem majoris securitatis causa accedit.

Cavillantur tribuni quidam, quasi non teneretur religione populus] „ Recte Au„ ctor cavillationem vocat factum Tribuno„ rum: Valerius enim non qua privatus „ jusjurandum exegit, sed ut Consul, jure, „ & nomine Senatus, populique Romani, „ qui nunquam moritur; idque judicium „ fuit & populi, & Livii.

A d §. XVII.

Cum *Rege initum fœdus manet, etiamsi rex &c. sit pulsus*] Hinc male Hernici fœdus cum Tarquinio ictum eo ejecto exstinctum esse dixere. *D. Halic. l.* 8. *c.* 23.

Additio.

„ Merito notantur Hernici, quod Tarqui„ nio ejecto fœdus cum populo Romano fi„ nitum crediderint; fœdus enim initum „ erat cum rege ut capite reipublicæ, adeo„ que cum rege, & republica simul: si „ proinde inter se dissident, neutri assistere „ tenetur fœderatus, quia utrique auxilium „ conjunctim promisit. Eodem modo uti in „ casu, quo pluribus civitatibus conjunctim „ auxilium promittitur, omnibus id jure ne„ gatur si inter se dissentiunt. *Vid. supra* „ *c.* 15. §. 13. *n.* 2.

A subditis sit pulsus] „ Quid si ab extra„ neo hoste? *Vid.* §. *seq.*

Jus enim regni penes ipsum manet] „ De „ quo *vide supra l.* 1. *c.* 4. §. 15.

Utcunque possessionem amiserit] „ Aliud „ enim est jus habere, aliud possidere, *d.* „ *c.* 4. §. 15.

A d §. XVIII.

Si *alieni regni invasor volente rege, &c. bello impetatur*] Fœderatus hoc casu ex pacto, & fœdere, ejecto regi assistere potest, immo tenetur: nec invasor allegare fœdus potest; quia ad eum non pertinet; contractum enim cum eo est, qui jus imperii habet: nisi invasor ex postfacto jus acquisiverit.

Aut oppressor populi liberi bello impetatur] „ Fœdus enim cum populo initum est; „ adeoque si subditus, vel extraneus po„ pulum illum liberum opprimit, tantum „ abest ut fœderatus contra fœdus agat, „ ut potius vi fœderis assistere populo te„ neatur.

Et hoc est quod Nabidi dicebat T. Quintius] „ *Liv. l.* 34. *c.* 32. Nabis erat Lace„ dæmoniensium tyrannus, cujus antecesso„ res injuria regnum occupaverunt, & Pe„ lasgum ejecerunt. *Liv. l.* 34. *c.* 23. Ro„ mani pro libertate Græcarum civitatum „ bellum suscepturi, Lacedæmonem quoque „ liberam esse voluerunt; Nabis colloquio „ instituto cum Quintio ad fœdus cum La„ cedæmoniis initum provocabat: *Cum me* „ *ipse respexi* (ait) *eum esse spero, cui &* „ *publice, sicut cæteris Lacedæmoniis, vobis*„ *cum vetustissimum fœdus sit: & meo no*„ *mine privatim amicitia, ac societas nuper* „ *Philippi bello renovata.* Et mox: *Tempus* „ *autem eo me liberabit, quod cum jam Ar*„ *gos haberem, societas mihi vobiscum con*„ *venit, & ut vobis mitterem auxilia ad* „ *bellum.* Addit: *de nomine hoc respondere* „ *possum, me, qualiscunque sim, eundem* „ *esse qui fui, cum tu ipse mecum Quinti so*„ *cietatem pepigisti; tunc me regem appella*„ *ri a vobis memini, nunc tyrannum vocari* „ *video.* Denique allegat: *jam feceram hæc* „ *qualiacunque sunt, quum societatem me*„ *cum pepigistis, & auxilia in bello adver*„ *sus Philippum accepistis.* Liv. *l.* 34. *c.* 30.

„ Nabis igitur provocabat 1. ad fœdus „ antiquissimum, quod inter Romanos, & „ Lacedæmonienses intercessit: 2. ad fœdus „ amicitiæ cum ipso Nabide initum. Ad „ utrumque respondet Quintius: *Amicitia,* „ *& societas nobis nulla tecum, sed cum Pelo*„ *pe Lacedæmoniorum rege justo, ac legitimo* „ *facta est, cujus jus tyranni quoque, qui* „ *postea per vim tenuerunt Lacedæmone impe*„ *rium, usurparunt, sicut tu quoque fe*„ *cisti, &c. Nam quid minus conveniret,* „ *quam nos, qui pro libertate Græciæ ad*„ *versus Philippum gereremus bellum, cum* „ *tyranno instituere amicitiam, &c.*

„ Equidem hæc responsio ad prius quidem „ membrum objectionis quadrat, sed non„ dum tollit dubium, quod Romani cum „ ipso Nabide fœdus amicitiæ contraxerint, „ adeoque eum legitimum regem agnoverint.

Nam

„ Nam respondere debuisset, Romanos aliis „ bellis tunc districtos (*vid. d. l.* 34. *c.* 32. „ *pr.*) secutos esse possessionem, idque „ jure gentium fieri potuisse. *vid supr. l.* 1. „ *c.* 4. §. *pen.* Hoc autem facto tyrannum „ non fieri regem legitimum, neque jus im„ perii regi exuli adimi. Si igitur rex exul „ auxilium fœderati inprimis antiquioris „ implorat, agnitio fœderati, qui solam „ possessionem sequitur, non impedit quo „ minus vero regi contra tyrannum assistere „ possit: nec contra fœdus cum tyranno „ initum hactenus aliquid egisse videtur, „ quia alia causa est. Exemplum recens ex„ stat in Carolo IX. qui Pisanos, in quos „ Florentini imperium usurparunt, liberos „ esse jussit, non obstante fœdere cum Flo„ rentinis inito. *Belcar. rer. Gall. l.* 5. *Com„ mina. l.* 7. *c.* 7.

Qualitates autem istæ] „ Nimirum, ami„ citia, & societas.

Jus proprie significant] „ Nam amici„ tiam, & societatem cum vicinis gentibus „ contrahere, ad jus imperii pertinet.

Et odiosa est invasorum causa] „ Auctor „ fœdus cum Usurpatore initum ideo non „ esse reale, ait, quia causa invasorum est „ odiosa. Eo autem casu fœdera esse per„ sonalia, dixit supra §. 16. *n.* 3. Vera „ ratio, cur fœdus tale deficiat cum ipso „ invasore, hæc est, quia deficit facultas „ moralis contrahendi: actus enim ejus non „ valent, nisi quatenus in possessione est; „ cessante igitur possessione omnis ejus fa„ cultas desinit.

Ad §. XIX.

Quæritur, si præmium promissum sit ei, qui primus mœnia ascenderit, & duo simul ascendunt, cui debeatur præmium? Quidam putant, unicuique in solidum deberi. Conf. *Pufend. l.* 5. *c.* 12. §. 14. At rectius dicendum, dividi debere inter utrumque: quia jam duo primi sunt. Nam primus non tantum est is, qui omnibus aliis prior est, sed & quo nemo alius est prior, licet par: & hoc sensu plures possunt esse primi, & illis simul idem præmium debetur. Eodem modo uti summa potestas pluribus simul competere potest; quia summa dicitur non tantum, quæ omnibus aliis superior, sed & qua nulla alia est superior, etsi æqualis adsit. *Vid. L.* 1. *c.* 3. §. 7.

An neutri] „ Quod Carolus V. fecit apud „ *Jov. Hist.* 44. *p. m.* 512. Ne odium simul„ tates, & seditionem excitet.

Qui omnes antecedit] „ Adeoque qui „ nec superiorem, nec æqualem habet.

Aut quem nemo] „ Adeoque qui superio„ rem non habet, licet æqualis adsit.

Quia virtutum præmia favorabilia sunt, verius est concursuros ad præmium] „ Inter„ pretatio hæc non oritur ex favore virtutis, „ sed ex communi loquendi more, quia „ omnibus, qui primi sunt, idem præmium „ debetur. Hinc corona, quam uterque „ meruisse videtur, utriusque nomine Deo „ consecrari solebat. *Grot. h.*

Solida præmia] „ Id virtutis est, non „ juris.

Quæ verborum significationi aptatur] „ Nam „ signa, ex quibus mens colligitur, Au„ ctori sunt duûm generum, *verba*, & „ *conjectura alia*: supr. §. 1. *n.* 2. Ha„ ctenus egit de verbis, quæ aut seorsim „ considerantur, non assumtis conjecturis, „ *d.* §. 1. *n.* 2. & §. 2. vel assumtis con„ jecturis, §. 3. *seq.* Jam sequitur interpre„ tatio, quæ fit extra verborum significatio„ nem *ex aliis conjecturis: d.* §. 1. *n.* 2. „ *junct.* §. *seq.*

Ad §. XX.

Ex *conjecturis extra significationem verborum*] Extensio dispositionis fit aliquando ad non dicta, si voluntas aliter, quam ex verbis appareat: nam extensio dispositionis est alia dispositio, quæ non obligat nisi suis signis declarata. Equidem interpretatio hic non fit ex favore, vel odio, sed 1. ex ratione totali, quæ movet voluntatem; hæc autem non vult nisi quatenus mota: 2. ex materia proposita, quia de eo negotio, non alio, eos agere patet: 3. ex aliis circumstantiis, factis, &c. *Vid.* §. 22. *seq.*

Hinc quæritur, an silentium sit pro consensu? Negatur: 1. quia ex nudo silentio non fit clara voluntas: 2. quia silentium non est dispositio, sed ejus negatio. 3. Hinc qui tacet, nec negare, nec affirmare dicitur. *Leg.* 142. *ff. Reg. jur. c.* 44. *Eod. in* 6. Apud Curtium *l.* 10, *c.* 8, silentium opponitur assensui: Rex enim Philippus Alexandri M. successor, cum Perdiccas 300. milites Elephantis objecisset, tacendo dicitur nec prohibuisse, nec auctorem facti fuisse, *d. l.* 10. *c.* 9. *in f.*

Exo,

Exc. 1. si factum, vel circumstantia accesserit, unde constet de consensu; quia tunc non ex silentio, sed ex natura facti, vel circumstantiarum, de voluntate constat. Sub facto autem continetur quoque non factum, quod fieri debuit, vel cujus agendi causa fuit. Ex eo igitur sequitur consensus, vel dissensus, si alia causa probabilis non apparet, *l. 2. pr. ad Municip. l. 16. SC. Maced. l. 28. V. S. Curt. l. 10. c. 9. in f.*

Meleager silentium regis, Perdicca capto, pro imperio accepit. *Curt. d. l. 10. c. 8.* Rex ipse se jussisse fatetur, sed inductum a Meleagro esse, dixit. Romani Pœnis causantibus, fœdus cum Asdrubale initum privato consilio non obligare, opponunt, tot annorum silentio id probatum fuisse, & ne mortuo quidem Asdrubale quicquam mutatum. *Liv. l. 21. c. 19. Conf. Cæs. bell. civ. l. 1. c. 1.*

Exc. 2. si agitur de præjudicio ejus, qui silet; tunc enim alius finis silentii non est nisi assensus, habet enim causam loquendi. Conf. *l. 2. pr. ad Munic.* Naturale quippe est ut quisque quod præsenti nocet prohibeat, & contradicat: unde si potest prohibere, nec facit, hoc ipso permittit.

Additio.

„ Materiam de silentio, & quatenus ex „ eo inferatur voluntas, uberius explicavit „ B. Parens in *Disput. de silentio*; cujus „ verba hæc sunt:

Silentii *in se nulla vis est, aut efficacia, nullumque sive in natura, sive in jure effectum habet, cum mera negatio sit, qua quis dicitur non loqui; tantum abest ut ex eo solo consensus, vel dissensus, tantumque præjudicium inferri possit.*

Quin contraria potius in utroque jure regula, & merito, posita est: Quod qui tacet, neque consentire, neque dissentire videatur. l. 142. ff. de Reg. Jur. c. 44. eod. in 6. *Nam & consensus, & dissensus animi externis signis declarari debent, qualia nulla sunt in nudo silentio.*

At accedunt quædam nonnunquam silentio, ex quibus consensus, vel dissensus colligitur; uti inprimis quando factum aliquod, seu actio cum silentio concurrit, eique conjuncta est; facta enim, & actiones non minus, quam sermo ipse, agentium vel consensum, vel dissensum explicant; nihilque interest, expresse suffragio quis, an rebus ipsis, & factis voluntatem suam declaret: *quæ sunt verba* l. 32. §. 1. ff. de legib. *Quæ quidem vel sola sana ratiocinationi sufficere possunt, sed paulo plenius tamen explicanda.*

Vix vero est ut moneam, consensum non magis ex facto, quam ex verbis ipsis ostendi posse, nisi necessaria, & ad substantiam omnis veri consensus (qualis etiam tacitus est, seu qui ex facto infertur) pertinentia requisita adfuerint, quæ inprimis sunt scientia, & voluntas.

Primum igitur velle non potest, qui nescit; L. 76. ff. de Reg. Jur. l. 48. §. 3. Furt. L. 2. in fin. ff. sol. matr. *nec proinde pro consensu haberi silentium ignorantis rem suam geri, etsi præsens sit, atque adeo si quis quidem te præsente, & tacente negotia tua gerat, sed vel ignores geri negotia, vel id quidem videas, at nescias ad te ea pertinere, silentium hoc pro consensu non erit, nedum pro mandato, quod consensu constat. Unde etsi te præsente, sciente, ac tacente transigatur, vel sententia inter alios feratur, non tamen id tibi præjudicat, si nesciveris rem ad te pertinere.* Covarr. Pract. quæst. cap. 13. n. 7. §. Ex quibus. vers. Tandem in summa Gail. 1. Obs. 70. n. 26. *Quodsi ergo id quoque haud lateat, & taceas, in negotium ipsum quidem consentire videris, sed si error tamen in negotio, ejusve circumstantiis inciderit, non magis ille hic, quam in verbali consensu præjudicat. Hinc si cognatus cognato, qui jus retractus habebat, sciente, & patiente fundum vendiderit vilissimo pretio, & ille tanti venditum iri nesciverit, adhuc retrahere potest, uti in collegio facultatis respondimus anno 1679. in causa H. uxorio nomine contra L. Idemque est si alia damni, periculive circumstantia adfuerit, quam is, qui tacet, nesciebat: ceu non semel respondi de facto consultus.*

Alterum, quod requiritur, est voluntas, *quippe quæ consensum constituit. Ea autem quomodo ex facto, quod silentio conjunctum est, eliciatur, præcipua nunc quæstionis est. Et primo quidem certum est, hoc ipso dum agimus ultro, velle nos id ipsum, quod agimus, & quicquid actui illi necessario cohærere novimus: cum illud, quod ita agitur, nihil aliud sit, quam actio, quæ a voluntate nostra proficiscitur. Hinc in criminalibus quoque, etsi ea probationes certissimas desiderent, sufficit tamen probari saltem factum, quo ipso etiam probatur dolus, seu vitiositas, quæ facto illi necessario inest, atque cohæret: v. g. si patet ultro occisum a privato hominem, necessario etiam patet animus occidendi, & dolus*

hus inde non præsumitur, sed demonstratur. Idemque est in aliis factis sua natura criminosis, uti quod injuriam necessario infert: eo enim probato adeo voluntas injuriandi simul probatur, ut nec valeat protestatio in contrarium; ceu decisum refert Guid. Pap. decis. 465. n. 1.

Non tantum autem id volumus, quod absolute actui, quem gerimus, cohæret, sed & quod facile accidere inde posse omnino novimus, in eventum, si id accidat. Ita in duellis non quidem necessario cædes alterutrius sequitur; at constat, sequi posse, adeo ut nemo suscipere duellum queat, quin hunc quoque casum cogitet: in illam cædem igitur, si secuta fuerit, consensit qui in duellum consensit; & sufficit hoc solum probari, non animum. Sunt vero & tales actus, in quibus contingere quidem cædes v. g. potest, sed adeo indirecte, nec ex intentione actus, ut dubitari saltem possit, an percussor de cæde cogitaverit: uti si invento forte instrumento, cum percutere vellet, in eam partem ictus incidit, qua facile vita solvitur, & homo periit; certum est enim, fieri id posse citra ullam intentionem ferientis, ac proinde probato tali facto animus occidendi non probatur: præsumtio autem in criminalibus non sufficit. Necessum ergo, & tutius mihi videtur, in re tanti præjudicii extraordinariam pœnam statuere, per l. 1. §. 3. vers. Quod si clavi. l. ult. vers. Quod si validis. ff. ad l. de Sicar. *Sane, si quis rei licitæ operam dederit, & v g. sclopeto ludens astantem forte trajecerit, constat, delictum non esse, sed culpam, cui carceris, vel temporariæ relegationis pœnam in collegio facultatis decretam memini.*

Atque ita consensus non ex silentio, sed ex ipsius facti evidentia certius longe, quam ex ullo verborum apparatu, constat. Præterea vero innotescit quoque consensus ex facti cujusque fine, quippe qui est ipsa intentio, & voluntas agentis: quod in duobus actuum generibus tractari potest. Aut enim ipsi id agimus, aut alius in re nostra nobis contradicentibus; & utroque casu, si finis nostræ actionis, vel omissæ contradictionis certus, ac necessarius est, certa quoque est voluntas: si vero probabilis tantum, & plures dari fines possint, præfertur probabilior, & regularior, & verosimilis saltem est voluntas.

„ B. Parens exemplis hoc illustrat tum in „ propriis actionibus, *dict. disp.* §. 9. *seq.* „ tum quando alius agit in re nostra, vel „ nostro nomine, *ibid.* §. 13. *seq.* Excep„ tiones autem proponit *ibid.* §. 16. *seq.*

„ Regula igitur generalis est, *silentium* „ *jure naturæ non inferre consensum.* Itque „ verum esse existimamus, etsi signa quæ„ dam accedant, quæ conjecturam volun„ tatis faciunt, immo etsi de præjudicio si„ lentis agatur: si enim alter negat se silen„ do consensisse, quis judex erit inter duas „ gentes? Jus meum non desinit, nisi certa „ voluntas deserendi appareat: non autem „ apparet si alia silentii ratio dari potest, „ forte quod tuto contradicere non potue„ rim, quod ignoraverim jus meum, &c. „ Illustre exemplum allegavimus in causa „ Bragantina, *supra ad l.* 2. *c.* 4. Et in „ causa Lingensi *supra ad l.* 2. *c.* 4. §. 1. & „ *ad l.* 1. *c.* 4. § 15.

„ Excipe si ex actionis fine necessario de „ consensu constet: si proinde Princeps vi„ cino partem territorii cedit, & agnatus, „ qui jus succedendi habet, guarantiam „ promittit, ipse quoque juri suo renuncias„ se censetur. Pari ratione is, qui reddit „ chirographum creditori, ipsum debitum „ remisisse censetur. Conf. *l.* 2. *c.* 4.

Eorum scilicet, quibus promissio continetur] „ Immo si significatio verborum, qui„ bus promissio continetur, dubia est, „ nullus interpretationi superest locus: non „ enim ex verbis constat de consensu; neque „ ex conjecturis, quæ fallere possunt.

Vel extendens, vel coarctans] „ Neutra „ voluntatem infert.

„ *Sed quæ extendit interpretatio difficilius procedit*] „ Immo plane non procedit, sive „ extendat, sive arctet.

Satis est, unam deesse causarum] „ Sen„ sus est, quod ideo obligatio in dubio non „ sit extendenda, quia ut effectus nascatur, „ plures causæ convenire debent, cum ut „ non nascatur, una sufficiat. At dictum „ jam est, obligationem nunquam extendi, „ vel coarctari, si de verbis, vel mente „ disponentium non constet; adeoque si „ dubia est, nihil actum videtur. Sed & „ ratio illa vera non est, *plures causas convenire debere ut effectus nascatur:* nam „ una sufficit, scilicet, voluntas disponen„ tium, qua non probata, uti non pro„ batur ex conjecturis, deficit dispositio; „ nec interpretatio, sive extensiva, sive „ coarctans, hic locum habet.

Ita & in obligatione conjectura extendens obligationem non temere admittenda est] ,, Auctor id deducit ex præcedenti ratio- ,, ne, quia ut effectus non sequatur, suf- ,, ficit, unam deesse causarum. Quæ conse- ,, quentia ?

Multoque hic difficilius, quam in casu, de quo supra dicebamus, &c.] ,, Scilicet, ,, §. 4. *n.* 2. Ibi enim verba ipsa ex conje- ,, cturis assumtis interpretationem recipere, ,, fingit, quam rationem hic cessare putat, ,, ubi extra verba ex meris conjecturis inter- ,, pretatio fit. At dictum jam est, hæc om- ,, nia gratis dici.

Quæ valde certa esse debet, ut obligationem inducat] ,, Sed tunc non est conjectura, ,, verum declaratio ipsa voluntatis certa.

Nec ratio similis sufficit] ,, Quia de simili ,, casu dispositum non est, eoque cessat vo- ,, luntas. Hinc si quis militi, qui brachium ,, bello amiserit, 100. promisit, miles al- ,, tero postea brachio amisso, alia 100. pe- ,, tere non potest, etsi ratio similis sit.

Sed oportet eadem sit] ,, Hinc regula, ,, *ubi eadem est ratio, ibi idem jus*, natura- ,, lis est.

Nec id semper satis est, ut dicamus ex ratione faciendam extensionem] ,, Varias ,, enim limitationes hujus regulæ, etiam ,, jure civili dari, patet ex traditis a Bar- ,, bosa *loc. com. voce* RATIO.

Sæpe ratio ita movet, ut voluntas tamen sit causa per se sufficiens &c.] ,, Sic causa, ,, cur fœminæ postulare prohibebantur, ,, erat Carfania fœmina improbissima: at ,, licet fœmina quædam sit non improba, ,, tamen ratio prohibitionis durat.

2 *Esse causam unicam, & efficacem, quæ promittentem moverit*] ,, At tunc non est ,, extensio voluntatis ex conjecturis, sed ,, ipsa voluntas declarata per rationem.

Eamque rationem ab eo consideratam in sua generalitate] ,, Ita ut licet verbis certa spe- ,, cies promissa sit, tamen ex ratione mo- ,, vente unica genus ipsum comprehendatur.

Quia alioqui promissio futura fuisset iniqua, aut inutilis] ,, Illustratur mens Grotii n. ,, seq. exemplo ejus, cujus interest ne vi- ,, cinus locus muniatur, atque ideo cum ,, domino loci convenit, *ne muris cingatur*. ,, Hoc casu locus ille nec aggere, nec fossis ,, muniri potest; si enim alio modo muni- ,, retur, inutilis foret promissio.

A Rhetoribus] ,, Vid. *Quintil. l.* 3. 6.

Ubi ex scripto ducimus, quod scriptum non est] ,, I. e. ubi ex identitate rationis cer- ,, ta voluntas disponentium elicitur.

De his, quæ in fraudem fiunt] ,, Juxta ,, principia Auctoris promissio dolo elicita ,, nulla est, quia causa unica, quæ pro- ,, mittentem movit, propter dolum alterius ,, cessat; adeoque promissio hoc ipso fit ,, illicita, & iniqua. Idque Auctor deducit ex ,, conjectura extendente, quæ extra ver- ,, borum significationem obtinet. At obscura ,, hæc admodum sunt, nec rem explicant. ,, Promissio dolo elicita semper valet; ,, consensus enim adest. Quod vero decep- ,, tus separata actione de dolo agere possit, ,, id non oritur *ex interpretatione extensiva*, ,, *quæ ex conjectura extra verborum significa-* ,, *tionem continetur*, sed quia decipiens ,, jus alterius læsit, quod reparare tenetur. ,, *Vid. cap. seq.*

Is locus ne aggere quidem cingi poterit] 3 Unica enim, & sola pacti ratio est, ne muniatur locus; etsi igitur una saltem munimenti species sit expressa, intentio tamen efficax hæc est, ne impetus fiat ex loco firmo, ac periculoso. Idem autem impetus fieri potest, sive aggere cingatur, vel alio modo muniatur.

Si satis constet, probibendi muros unicam fuisse causam, &c.] ,, Secus igitur si par- ,, tes de certa saltem munimenti specie co- ,, gitaverunt, & de eo constet.

Ut sententia dispositionis producatur ad eum casum, &c.] ,, Introducto jure ci- ,, vili testamentorum usu, verum est, eum, ,, qui hæredem sub conditione instituit, *si* ,, *posthumus*, quem sperat, *morietur*, eun- ,, dem quoque instituisse videri in casum, *si* ,, *non nascetur posthumus*. Quia finis, & ,, intentio testatoris est, sibi hæredem fa- ,, cere in casum non exstituræ prolis.

Apud JCtos] ,, §. 1. *Inst. de exhær. lib.*

Oratione pro Cæcinna] ,, *Add. Cic. l.* 2. 4 ,, *de orat.* 16.

Minime] ,, Nam de casu, si posthumus ,, natus non esset, nihil dixit testator.

Voluntas] ,, Quia loquentis voluntas mo- ,, ta fuit consideratione non exstituræ prolis. ,, *Vid. n.* 3.

Ita interdictum] ,, Desumtum hoc est ex ,, eadem oratione pro Cæcinna: quærebatur ,, nimirum, an Cæcinna ex interdicto *unde* ,, *vi* sit restituendus? Negabat Æbutus ad- ,, versarius, se vi Cæcinnam dejecisse, sed ,, coadunatis hominibus saltem obstitisse ne ,, ingrediatur. Cicero autem probat, ratio- ,, nem

,, nem legis quoque obtinere in eo, qui re-,, pellit dominum fundum suum ingredi vo-,, lentem. *Quid ergo*, ait, *hoc interdictum* ,, *putamus eorum esse causa compositum, qui* ,, *se praecipitatos ex locis superioribus dice-* ,, *rent? eos enim vere possumus dicere deje-* ,, *ctos: an non cum voluntas, & consilium,* ,, *& sententia interdicti intelligatur?* Conf. ,, *supr.* §. 12. *n.* 1.

Quae si alio consilio eodem periculo facta sit, eodem esse jure voluerunt] ,, Nam vis quo-,, que est, cum vi impeditur fundum suum ,, ingredi.

Caedes videtur significare sanguinem, & ferrum] ,, Caedes enim dicitur a caedendo, ,, quod ferrum supponit, & sanguinis ef-,, fusionem.

Aut in aquas praecipitatus] ,, Ratio enim ,, poenae est interfectio hominis, adeoque ,, haec ratio consideratur, quocumque mo-,, do homo interficiatur.

Similis est argumentatio] ,, Nam mens, ,, ratio, & intentio legis est, ne filiae invi-,, tae auferatur haereditas; auferretur autem ,, aeque per adoptionem, ac per haeredita-,, tem. Lucianus in declamatione, quae in-,, scribitur *tyrannicida*, hunc casum defen-,, dit *Lex est, Tyrannicida praemio afficia-* ,, *tur: est qui in arcem ascenderit ut tyran-* ,, *num necaret; ast tyrannum non reperit,* ,, *sed filium ejus, quem etiam interemit re-* ,, *licto in vulnere gladio. Adveniens mox ty-* ,, *rannus ut filium vidit occisum, prae dolo-* ,, *re animi eodem se gladio occidit. Is, qui* ,, *filium tyranni sustulerat, praemium petit* ,, *tanquam tyrannicida.* At haec magis ora-,, torio modo, quam vere proponuntur.

AD §. XXI.

DE *mandato, an impleri possit, non per idem, sed per aliud aeque utile*] Celebris haec est quaestio, an mandatum per aequipollens impleri possit? Negatur: quia omnis actio ejus, cui mandatur, dependet a vi mandati; quicquid igitur verbis mandati expressum non est, non est mandatum, & mandans talia agens excederet terminos mandati sibi positos.

Excipe si ex ratione mandati, vel ex intentione mandantis appareat, eum non certo modo mandatum impleri voluisse. Ita qui ex hostili territorio monstrata certa via praedam capere jussus est, potest breviori, commodiori, & tutiori via uti; nec tum violasse mandatum censetur: qui enim majus vult, etiam vult minus. Ita implevit mandatum qui pro 100. emere jussus emit pro 50.

Additio.

,, In dubio tutius est verbis mandati in-,, haerere, speciatim ubi de causis maximi ,, momenti agitur. *Thuanus l.* 16. *p. m.* 329. ,, ait: *ne ulterius nostri eas insequerentur,* ,, *causa fuit regis mandatum, cui dum ob-* ,, *sequitur Nivernius tam pulchram occasio-* ,, *nem elabi passus est.* Alia exempla vide apud ,, eundem Thuanum *l.* 12. *p.* 238. *l.* 49. ,, *p.* 1015. *Grot. l.* 7. *c.* 10. *l.* 8. *c.* 35. ,, *Puf. l.* 5. *c.* 4. §. 5.

Non praescriptum fuisse sub speciali sua forma] ,, Adeoque ubi modus quidem exprimi-,, tur, sed magis in vicem consilii, & quod ,, mandans putat rem commodissime ita posse ,, expediri, ut tamen mandatario non sit ,, prohibitum sua uti dexteritate, si com-,, modior apparuerit modus, ubi in rem ,, praesentem fuerit perventum. *Puf. d.* §. 5.

Qui fidejubere erat jussus, mandare posse creditori] ,, Nam ratio, intentio, & finis ,, Lucii Titii mandantis erat, ut Gajus ,, Publio Mevio pecuniam procuraret a Sem-,, pronio, sive Gajus fidejussorem det Sem-,, pronio, sive pro Mevio ipse caveat apud ,, creditorem, sive creditori mandet ut Pu-,, blio Mevio solvat, *l. f.* §. *f. Mand.*

Dissolvi imperantis officium] ,, In dubio ,, consultum magis erit mandatario, verba ,, mandati sequi; idque prudentia suadet. ,, Tunc enim nulla contra mandatarium ,, actio est mandati, qui fines non excedit; ,, cum econtrario is, qui per aequipollens ,, implet, mandanti ansam praebeat impro-,, bandi factum, inprimis si minus felix ,, exitus fuerit. Exemplum est apud Gel-,, lium *l.* 1. *c.* 13.

AD §. XXII.

RESTRINGENS *interpretatio*] ,, Au-,, ctor enim interpretationem ex conjecturis ,, extra verborum significationem duplicem ,, facit, vel extendentem, vel coarctan-,, tem, §. 20 *n.* 1. De priori hactenus, ,, nunc de posteriori: ubi repetenda sunt ,, ea, quae ad initium §. 20. diximus.

Aut ex defectu petitur originario voluntatis] ,, Uti si absurda est voluntas, si cessat ,, ratio, vel si subjecta materia aliam volun-,, tatem infert.

Aut ex casus emergentis repugnantia] ,, De quo §. 26. agetur.

Ex absurdo, quod alioqui evidenter sequeretur] Si verba generalia sunt, in genere intelligi debent, nisi aliunde constet, quod plus dixerit, quam voluerit, uti si absurda esset voluntas. Nam is status naturæ est, quo ponitur, quod homo sanus sana loquatur. *Vid. tamen* §. 6. & §. 12.

Quæ sola plene, & efficaciter movit voluntatem] ,, In dispositionibus enim intentio ,, agentium inspicitur, quæ ex causa, & ,, ratione apparet: cessante igitur ratione, ,, deficit intentio disponentium. *Vid. supr.* ,, §. 8.

Et ex materiæ defectu] ,, Quoties igitur ,, verba generalia non possunt applicari sub- ,, jectæ materiæ, restringitur dispositio ad ,, materiam specialem. *Vid. supr.* §. 5.

Primum] ,, Scilicet, defectus voluntatis ,, originarius ex absurdo.

Quod nemo credendus est velle absurda] ,, Homo enim sanus non nisi sane disponere ,, voluisse videtur. *Vid. tamen d.* §. 6. & 12.

Ad §. XXIII.

Secundum] ,, Defectus scilicet ori- ,, ginarius ex cessatione rationis. *Vid.* §. 22.

Quod contentum in promissione, &c. non consideratur nude, sed quatenus sub ea ratione venit] Si proinde verba generalia sunt, mens agentis intelligi debet ex ratione, quæ movet voluntatem; voluntas enim tantum vult id, ad quod movetur: adeoque ubi de ratione actionis constat, frustranea sunt verba. Vide *Ciceronem pro Cæcin.* cujus verba exhibuit Auctor *supra* §. 20. *n.* 4.

Additio.

,, Exemplum ponit Pufendorfius *l.* 5. *c.* 4. ,, §. 19. in patrono, qui prohibetur adigere ,, libertum, ne uxorem ducat, aut liberos ,, tollat. *Vid. l.* 6. §. 2. *de jur. patron.* Et ,, tum additur: *quamvis in lege nulla perso-* ,, *na excipiatur, tamen intelligendum est,* ,, *de his legem sentire, qui liberos tollere pos-* ,, *sunt. Itaque si castratum libertum quis* ,, *jurejurando adegerit, dicendum est, non* ,, *puniri patronum hac lege.* Nam ratio legis ,, erat, ne dum patronus avaritiæ suæ ve- ,, lificatur, sobolis multiplicatio impedire- ,, tur, quæ a castrato nulla potest exspe- ,, ctari.

Ad XXIV.

Tertium] ,, Defectus scilicet origina- ,, rius voluntatis ex materiæ defectu.

Quod materia, de qua agitur, semper intelligenda est observari animo loquentis] Etsi igitur disponens in genere loquatur, tamen materia, de qua agitur, observari videtur animo loquentis; adeoque ad eam restringenda sunt verba. Ita qui in genere feudum concedit hæredibus masculis, ex natura materiæ, de qua agitur, excludit masculos ex filia, quia hic sensus extra materiam feudorum est, ideoque animo concedentis observatus non videtur. Atque hæc est illa regula, quod verba intelligi debeant pro substrata materia. *Vid supr.* §. 5. *pr.*

Cum dicitur non semper eadem sententia] ,, De loco Rhetorum, ubi semper eandem ,, dicimus sententiam, egimus sup. §. 20. ,, *n.* 2; ibi enim Auctor locum habere, ,, dixit, conjecturam, & interpretationem ,, extensivam. *ibid.*

Ad §. XXV.

Verba Auctoris ex scholis sunt desumta, & obscura admodum. Res eo redit: dispositionem generalem in genere esse intelligendam, donec ex factis de alia voluntate certo constet.

Comprehendi sæpe res non secundum existentiam, sed secundum potentiam moraliter consideratam] ,, Conventio, in qua ratio- ,, nem aliquam respexerunt paciscentes, ,, puta ut periculum, aut incommodum ,, evitarent, non solum in iis casibus valet, ,, quando istud revera erat secuturum, sed ,, in illis quoque, ex quibus probabiliter, ,, aut saltem non adeo difficulter, existere ,, posse creditur. *Pufend. d. l.* §. 20. 1

Etiam animo non nocendi] ,, Nam licet ,, actu non noceat, potest tamen nocere, ,, adeoque metus quoque tolli debet; idque ,, pacto continetur.

Sed periculum qualecunque] ,, Nec non ,, incommodum, quod ex transitu exercitus ,, sequi solet.

An promissa in se habeant tacitam conditionem si res maneant, quo sunt loco] Diximus supra, omnibus negotiis inesse clausu- 2

lam

lam *si res in eodem statu maneat.* Modo ille status pertineat ad substantiam negotii; hoc enim mutato omnino dispositio deficit.

Quod negandum est] „ Hanc negativam „ veram esse si status mutetur accidentalis, „ supra c. 14. §. *pen.* probavimus.

Statum rerum præsentem in unica illa, quam diximus, ratione inclusum esse] „ Re„ ctius: nisi status pertineat ad substantiam „ negotii, isque mutetur.

Legatos a suscepto itinere domum rediisse deserta legatione] „ Uti si negotium jam „ peractum, vel impossibile factum est. „ *Vid. Gron. h.*

AD XXVI.

1 REPUGNANTIA *casus emergentis*] „ Restringens interpretatio extra verborum „ significationem, juxta sententiam Aucto„ ris, petitur aut ex defectu originario vo„ luntatis, aut ex casus emergentis repu„ gnantia cum voluntate. *Vid.* §. 22. De „ priori hactenus, nunc de posteriori.

Est autem duplex] Auctor repugnare, ait, voluntatem duobus ex indiciis; 1. si illicitum est verba sequi; at id non pertinet ad interpretationis regulas, nec quæstio hic voluntatis est, sed juris; nec verba hic sequi ideo licet, quia partes nolunt, sed quia partes non possunt: 2. si verba sequi grave, & intolerabile est; uti si de eo casu non cogitavit, & si cogitasset, facturus non fuisset, vel facere non potuisset: de quo §. *seq.*

Aut ex naturali ratione] „ Quæ scilicet „ disponentem movit.

Aut ex alio signo voluntatis] „ V. g. ex „ fine actionis, aut ex medii necessitate, „ &c.

Propriam virtutem tribuit in intellectu] „ Sensus est, quod is, qui aliquid vult, „ æquitatem, & æqui prudentiam præ ocu„ lis habuisse videatur.

Æquitatem] „ Quæ opponitur verbis le„ gis, seu juri stricto. Apud Donatum legi„ tur: *jus est, quod omnia recta, & infle„ xibilia exigit; æquitas est, quæ de jure „ multum remittit. Testm. h.* Originem dif„ ferentiæ æquitatis a stricto jure solide „ demonstravit B. Parens *in Disp. de lubrico „ ætatis*, quæ exstat *Vol. II. pag.* 884.

In quo lex deficit ob universalitatem] „ Adeo ut licet lex generaliter loquatur, „ tamen ob æquitatem quidam inde exci„ piantur casus. *Vid. Quintil. D.* 252. „ & 331.

Quod ad testamenta, & pacta suo modo referri debet] „ Nimirum, ut disponens „ sive pacto, sive testamento, etsi in gene„ re loquatur, varios tamen casus ob illam „ æquitatem excepisse censeatur.

Quia casus nec prævideri omnes possunt] „ De legibus id ita traditur *l.* 3. 4. 8. 10. 11. „ 12. & 13. *ff. de legib.*

Quos qui locutus est, si adesset, eximeret] Scilicet, si de eo casu non cogitavit, & si cogitasset, facturus non fuisset, vel facere non potuisset. Nam si cogitavit, & tamen non excepit, continetur pacto; si non cogitavit, sed apparet non excepturum fuisse, itidem.

Additio.

„ Hæc interpretatio non est ex jure naturæ; „ nam qui in genere disposuit, etiam in ge„ nere voluit obligari: quod vero casus quos„ dam excepturus fuisset si de iis cogitasset, „ hoc dubium est, adeoque de ea volunta„ te non constat. Sane, semper hoc modo ex„ cogitari quid posset, ob quod rumperen„ tur pacta. *Conf. Liv.* 9. 11.

Non tamen temere] „ Quis inter gentes „ judex erit? Verius igitur est, generalem „ dispositionem etiam in genere obligare.

Id enim esset Dominum se facere actus alieni] „ Cum potius quilibet suorum verborum „ sit interpres. Vera ratio est, quod inter „ utrumque in genere dispositum sit; quod „ jus alter sua interpretatione alteri auferre „ nequit.

Sed ex sufficientibus indiciis] „ Varia in„ dicia Auctor jam suppeditavit, & ulterius „ suppeditat.

Certissimum indicium est, si quo casu sequi verba illicitum esset] Immo tunc non quæritur, an voluerit disponens, sed an potuerit: adeoque voluntas ibi restringitur non ex casu aliquo emergenti, quasi ipse exemturus hunc casum fuisset, sed quia non potest de re illicita disponere. 2

Eximenda sunt necessario] „ At non ex „ interpretatione voluntatis, sed quia defi„ cit facultas disponendi, i. e. quia non „ potest velle. *Vid. supr. c.* 11. §. 8. *seq.*

Non reddet furenti] „ Nam cum hoc „ nihil agi potest: & hinc si damnum inde „ oriatur, reddens tenetur ex culpa.

Sic nec reddetur res deposita ei, qui deposuit] „ Immo jure gentium deponenti red„ di omnino debet: quod vero dominus

,, præferatur, id meri juris civilis est; uti
,, vidimus supra *c.* 10. §. 1. *n.* 4.

Ut non distrahatur ab ullius persona justiore repetitione] ,, Justior autem est repetitio
,, domini, quam prædonis: at id demum
,, ratione habita *totius negotii*, adeoque ex
,, jure positivo esse, ipse JCtus ait, *d. l.* 31.

Ut alibi notavimus] ,, Auctor supra *c.* 10.
,, §. 1. *n.* 4. supposuit, introducto domi-
,, nio inter dominos societatem quandam esse
,, contractam, ut qui rem alienam in sua
,, potestate habet, eam domino reddere de-
,, beat. At *ibidem* jam notavimus, verum
,, non esse, talem societatem inter homines
,, introducto dominio contractam unquam
,, fuisse: restituendi necessitas non oritur ex
,, aliquo pacto dominorum, sed ex volun-
,, tate creatoris, qua unicuique hominum
,, facultatem occupandi res nullius dedit;
,, quod ergo homo ex concessione divina te-
,, net id auferri ab aliis nequit, & si aufer-
,, tur, restitui debet ex regula naturali,
,, quod suum cuique tribui debeat.

,, Apparet ergo, & sententiam ipsam,
,, & rationem Auctoris veram non esse.

Ad §. XXVII.

Alterum indicium voluntatis repugnantis Auctor statuit, *si gravis, & intolerabilis est dispositio.* Sed nec hoc ita generaliter admitti debet, quia potest esse gravitas, quam dominus curaturus non fuisset. Adeoque tale incommodum requiritur, ex quo certo apparet, dominum in hunc casum dispositurum non fuisse: uti in exemplo allegato ab Auctore, ubi quis alii commodat equum, quo postea ipse utitur; hoc casu dominus etiam nondum finito usu repetere equum potest, quia certum est, in præsenti statu dominum commodaturum equum non fuisse, *l.* 3. *c. Locat.* Ita qui promisit auxilium, non tenetur si ipse periclitetur, quia suam rempublicam deserere, & aliam defendere, non potest.

Additio.

,, Immo dispositio clara, & perspicua
,, nullam interpretationem patitur, etsi ali-
,, quid grave, aut intolerabile inde sequa-
,, tur: neque enim ideo, quod illa dispo-
,, sitio sit absurda, aut gravis, alii jus inde
,, quæsitum auferri potest; quod ab initio est
,, voluntatis postea fit necessitatis. Quod
,, ergo commodans rem ante finitum usum
,, repetere possit, si ipse indigeat, id meri
,, juris civilis est.

Non quidem per se, & omnino illicitum] ,, Quo casu non cessat voluntas, sed facul-
,, tas, uti vidimus §. *praced.* 1

Sive absolute spectata conditione humana natura] ,, Adeoque quæ sui natura homini-
,, bus gravia, & intolerabilia sunt; quædam
,, enim talia saltem esse videntur.

Sive comparando personam, & rem, de qua agitur, cum ipso fine actus] ,, Uti si ex
,, fine negotii appareat, disponentem sibi
,, incommodum creare noluisse.

Intra eos dies repetere eam poterit, si ipse valde egeat] ,, Non enim cogitavit de pro-
,, pria necessitate; & non dedisset, si præ-
,, videre egestatem potuisset.

Additio.

,, Diximus, commodantem, etsi ipse
,, egeat, rem commodatam repetere non
,, posse nisi finito usu. Sane, is, qui ad
,, certum usum alii rem suam commodat,
,, nihil excipit, adeoque sine conditione
,, jus utendi in alterum transfert; & de hac
,, voluntate certo constat: de propria ege-
,, state nihil dictum inter partes est; adeo-
,, que exceptio hæc dubia est, & incerta
,, plane, unde nullum jus oritur. Hinc
,, dispositio *l.* 3. *c. Locat.* est meri juris
,, civilis.

Ut non credendus sit quisquam ad magnum suum incommodum se voluisse obligare] ,, Jus
,, oritur ex dispositione, i. e. ex voluntate
,, declarata, non vero ex vagis ejusmodi
,, conjecturis: quid, quæso, non inde in-
,, ferri posset?

Excusabitur, quamdiu ipse domi periclitatur] ,, Hoc non inde est, quia ipsi grave,
,, ac intolerabile est, sed quia facultas dis-
,, ponendi in talem casum cessat; agitur
,, enim de jure suæ reipublicæ, adeoque de
,, jure alieno, cujus defensionem deserere
,, nequit.

Intelligetur de quotidianis] ,, Immo tota
,, dispositio nulla est, quia illicita est
,, hæc concessio; est enim de jure reipu-
,, blicæ, adeoque de re aliena. Unde supra
,, jam dictum est, principem jure naturæ
,, reditus ad defensionem reipublicæ destina-
,, tos ad alios usus expendere non posse,
,, sed ideo rationes reddere teneri. Adeoque
,, frustra quæritur, an concessio immuni-
,, tatis ad extraordinarias collectas exten-
,, denda sit, & frustra id ex restringente ali-
,, qua

,, qua interpretatione, vel ex conjectura ,, aliqua deducitur, cum concessio immunitatis nec in ordinariis valeat, sed ab ipso ,, concedente pro lubitu revocari possit.

2 *Non servanda promissa, quæ sint iis, quibus promiseris, inutilia*] ,, Locum hunc ,, Ciceronis examinavimus supra *L.* 2. *c.* 11. ,, §. 1. *n* 2 Sane, ex dispositione jus oritur, sive id utile sit disponenti, sive ,, non; sufficit enim, ita inter partes convenisse.

Nec si plus tibi noceant, quam illi prosint, cui promiseris] ,, Hanc quoque sententiam & juri, & æquitati repugnare, ,, diximus *dict. cap.* 11. §. 1. *n.* 2.

Judicare promissor non debet] ,, Sane, si ,, damnum in se recipere velit, alterius non ,, intersit, qui obligatur ex suo consensu.

Nisi forte in casu furoris] ,, Auctor respicit ad id, quod §. *praced. n.* 2. dixit, ,, gladium deponenti promissum non debere ,, dari furenti.

Quod pro natura actus credi debeat exceptum] ,, At nec hæc exceptio admitti debet; quis enim judex erit inter duas gentes, altera affirmante, altera negante? ,, Sane, hoc effugio omnis dispositio everti ,, ab alterutra partium posset? Rectius ergo ,, dicimus, omne pactum valere, & nullum damnum exceptum videri, nisi pactio ipsa sit illicita, vel impossibilis.

Non tenebitur si eum morbus sonticus patris, aut filii detineat] ,, Nam pactio in ,, hunc casum illicita foret, quia jure naturæ quoque ægrotorum parentum, & filiorum curam habere debemus.

Non sit contra officium] ,, Fidem datam ,, non violari.

3 *Si cum omnia eadem sint*] ,, I. e. quoties ,, status substantialis non mutatur. *Vid. supr.* ,, *c.* 14. §. *pen.*

Præjudicium in patrem meum quæri] ,, Forte quod in contumaciam processus instituebatur.

Sed iter infestari latrociniis nunciatur] ,, Modo periculum certum sit. Pactum ,, enim foret de re illicita, quia nemo se exponere periculo potest, nisi pro defensione alterius iter se suscepturum promiserit.

Omnia intellige pro actus ejus, de quo quæritur, natura] ,, Immo hæc omnia fluunt non ex interpretatione aliqua restringente, neque ex indicio, quod disponentes non credantur aliquid grave, & intolerabile voluisse, sed quia de tali casu ,, disponere non possunt, adeoque quia facultas, non quia voluntas deficit.

AD §. XXVIII.

SI duæ sunt dispositiones, & posterior ex post fiat contraria priori, non valent, quia contraria subsistere nequeunt.

Quæ ostendant casum eximendum] ,, Quia ,, is, qui locutus est, si adesset, ipse exemturus fuisset. *Vid.* §. 27. *n.* 1.

Cujus supra] ,, §. *IV. n.* 1. Ubi dixit, ,, quod si certa sit pugna, deroget prioribus id, quod posterius inter contrahentes placuit. At notavimus ibidem, tunc ,, dispositionem nullam esse.

Sed cum velut insperato ex ipso rerum eventu inter se committuntur] ,, Quando igitur duæ exstant dispositiones, quæ sua natura non pugnant, at ex casu inopinato stare simul nequeunt, tunc is casus exceptus videtur salvis reliquis: quod ex regulis §. seq. positis magis illustrabitur.

Rhetores Græci] ,, Vid. *Quintil. Inst.* 5. ,, *c.* 10. *pag.* 384.

AD §. XXIX.

1 UTRA *pars scripti cum ex casu fit collisio*] ,, Adeoque cum sua natura non pugnant dispositiones, sed ex eventu dubiæ ,, redduntur.

Cicero posuit] Regulæ Ciceronis vix usum aliquem habent; in singulis enim par potestas est: adeoque vel prius valebit, si jus natum; vel posterius, si res adhuc in potestate promittentium est: si u rumque aliquo modo fieri potest, eo modo præstari debet.

Additio.

,, In genere notandum est, Ciceronem ,, non agere de interpretatione *pactorum*, ,, sed de interpretatione *legis*, vel *ultimæ* ,, *voluntatis* dubiæ: si nimirum ex scriptionis ratione aliquid dubii nascitur. *De invent. l.* 2. *c.* 26. *p. m.* 138. *seq.*

,, Dubium autem oriri posse, ait, vel ex ,, *ambiguo*, vel ex *scripto*, & *sententia*, ,, vel ex *contrariis legibus*, vel ex *ratiocinatione*, vel ex *definitione*. Cic. *d. l. c.* 26. ,, *p. m.* 38.

,, Ex

„ Ex *ambiguo* nasci controversiam, ait, „ cum quid senserit Auctor obscurum est; „ v. g. si testator dixit: *hæres meus uxori* „ *meæ vasorum argenteorum pondo* 10. *NB.* „ *quæ volet*, *dato.* Dubium enim hic est, „ quæ pondo debeantur, an quæ hæres *vo-* „ *let*, an quæ uxor, quæ vasa magnifica „ petebat, *d. l. c.* 27.

„ Ex *scripto*, *& sententia* nasci contro- „ versiam, ait, si alter ad verba scripti, „ alter ad mentem loquentis provocat: eo „ autem casu dispiciendum esse, putat, an „ sententia semper idem velle demonstret, „ an saltem ad certum tempus, aut even- „ tum voluisse censeatur, *d. l. c.* 28.

„ Ex *contrariis legibus* dubium nasci, ait, „ cum inter se duæ videntur leges, aut plu- „ res discrepare Exemplum ponit duarum „ legum, quarum altera promittit præmium „ interficienti tyrannum, altera jubet cogna- „ tos tyranni occidi; & tunc supponit ca- „ sum, ubi uxor maritum tyrannum inter- „ ficit, & præmii loco vitam expetit filii, „ qui mori ex altera lege debuit, *d. l.* „ *c.* 29.

„ Ex *ratiocinatione*, cum ex eo, quod „ uspiam est, ad id, quod nunquam scri- „ ptum, pervenitur, *d. l. c.* 30.

„ Ex *definitione*, cum in scripto verbum „ aliquod est positum, de cujus vi quæri- „ tur, *d. l. c.* 31.

„ Apparet ergo luculentissime, *I.* regulas „ has non pertinere ad interpretationem *pa-* „ *ctorum*, seu dispositionum, quæ *inter* „ *duos* fiunt, sed ad dispositiones *unius*, „ nimirum, vel *legis*, vel *testatoris.* Sed & „ *II.* ex ipsa inspectione constat, regulas „ illas plane non pertinere ad casum, quem „ Auctor supponit: is enim ponit casum, „ ubi 1°. *verba in eodem scripto alio loco* „ *sunt posita*, *quæ* 2°. *velut insperato ex ip-* „ *so rerum eventu inter se committuntur*; „ & de hoc casu 3°. quærit, *utra pars scri-* „ *pti*, *cum ex casu fit collisio*, *prævalere de-* „ *beat?* At Cicero *III.* supponit casum, ubi „ *non verba alio loco posita committuntur*, „ sed ubi mens scribentis dubia est, *vel* „ ubi alter ad verba, alter ad mentem „ scribentis provocat; *vel* ubi duæ leges con- „ trariæ exstant; *vel* ubi de vi verbi in „ scripto positi quæstio est. Sed & *IV.* nulla „ harum regularum referri potest ad casum, „ *ubi velut insperato ex ipso rerum eventu* „ *verba alio loco posita inter se committun-* „ *tur*; quia in exemplis Ciceronis non ca- „ su, vel insperato eventu fit collisio, sed „ vel quia intentio scribentis, vel contra- „ rietas legum, vel verba ipsa dubium effi- „ ciunt. Repetendum igitur *V.* est, quod „ antea diximus, si pacta contrarietatem in- „ ferunt, nihil actum videri.

Ut quod permittit, *cedat ei*, *quod ju-* *bet*] Jussus omnino tollit permissionem, facultatemque restringit si posterior sit; pugnat igitur, permissum esse quod vetitum est.

Additio

„ Cicero (si ex contrariis legibus contro- „ versia nascitur) considerandum esse, ait, „ *utra lex jubeat aliquid*, *utra permittat*; „ *nam id*, *quod imperatur*, *necessarium*, „ *illud*, *quod permittitur*, *voluntarium esse*, „ d. l. *c.* 29. *p. m.* 144. Sed hoc casu porro „ distinguendum est, an lex permittens sit „ prior, an posterior; nam si permittens est „ posterior, ea necessario tollit anteriorem „ jubentem. Iterum igitur ex his constat, „ 1. Ciceronem non loqui de interpretatione „ pactorum, quæ duorum consensu constant, „ sed de interpretatione dispositionis unius, „ scilicet legislatoris: 2. neque regulas in- „ terpretationum naturales ab eo tradi, sed „ suppeditari oratoribus causarum inventio- „ nes defendendi causas sibi commissas, per „ explicationem, & amplificationem thema- „ tis; quod ad Rhetoricam pertinet: 3. nec „ Ciceronem loqui de casu, ubi verba *in* „ *eodem scripto* alibi posita dubiam dispositio- „ nem reddunt, sed ubi *duo scripta* contra- „ ria exstant; quod ex singulis regulis ma- „ gis perspicuum fiet.

Quia qui permittit aliquid] „ Rem ita ex- „ plicat Pufend. *d. l.* §. 23. *Permissioni tan-* „ *tum inest libertas faciendi*, *vel omitten-* „ *di*; *jussum involvit necessitatem faciendi*, „ *& in præsenti casu libertatem omittendi* „ *tollit.*

Ut quod faciendum est certo tempore, *ei* *præferatur*, *quod quovis tempore fieri potest*] „ Si utrumque aliquo modo fieri potest, eo „ modo fieri debet.

Additio.

„ Pufendorfius mentem Grotii hoc modo „ explicat: *ubi in unum tempus incipit obli-* „ *gationum duarum impletio*, *quarum uni* „ *non nisi certo*, *eoque præsenti tempore re-* „ *cte satisfieri potest*, *alteram autem quovis* „ *alio tempore impleri nihil interest*, *hac in* „ *aliud tempus dilata*, *ista stato tempore erit* „ *implenda*, d. l. §. 23.

„ Cicero (quoties ex contrarietate legum „ con-

„ controversia oritur) considerandum esse, „ ait, *utrum ex lege statim fieri necesse sit*, „ *utrum habeat aliquam moram*, & *sustentationem*: *nam id*, *quod statim faciendum* „ *sit*, *perfici prius oportere*, d. l. *c.* 29. *p. m.* „ 144. Certissimo indicio, Ciceronem plane „ non cogitasse de interpretatione dubia *pactorum*.

Pactio vetans vincat jubentem] Hæc pugnant; posterius ergo valet sublato priore, cum simul stare non possint: secus si possunt aliquo modo; tunc enim utrumque expediendum.

Additio.

„ Sensum Auctoris explicat Pufendorfius „ *L. V. cap. XII.* §. 23. At res ita se habet: Cicero (ubi controversia nascitur ex „ legum contrarietate) considerandum esse, „ ait, *utra lex jubeat*, *utra vetet*; *nam* „ *sæpe eam*, *quæ vetat*, *quasi exceptione quadam videri corrigere illam*, *quæ jubet*. Apparet ergo, hanc quoque regulam non „ pertinere ad pacta, sed ad leges; neque „ hic agi de controversia, quæ ex verbis „ alibi in eodem scripto positis, sed quæ ex „ duabus legibus contrariis oritur: ubi certum est, legem posteriorem derogare priori. Hæc regula naturalis est, nec ulla interpretatione res indiget.

Ut præferatur, *quod magis est peculiare*] Specialia derogant generi, quia inde exemta sunt, & in iis aliud dispositum est: manet ergo prior dispositio in reliquis.

Additio.

„ Pufendorfius eodem loco §. 23. mentem „ Auctoris explicat. At hic quoque Cicero „ non de interpretatione pactorum, sed legum agit. Nam in controversiis, quæ ex „ legibus contrariis oritur, considerandum „ esse, ait, *utra lex de genere omni*, *utra* „ *de parte quadam*, *utra communiter in plures*, *utra in certam aliquam rem scripta* „ *videatur*; *nam quæ in partem aliquam*, „ & *quæ in certam quandam rem scripta* „ *est*, *propius ad causam accedere videri*, „ & *ad judicium magis pertinere*, d.l. *c.* 29. „ *p. m.* 144.

Nam solent specialia esse efficaciora] Immo hoc non est ob efficaciam, sed quia naturale est, specialia derogare generi, uti regulæ exceptio: sic naturæ regula est, ne homo hominem occidat; sed exceptio est in magistratu.

Ut quæ pœnam adjunctam habet ei, *quæ pœna vacat*] Immo ex utraque æque tenetur abstinere; sed si caveri nequit, minus malum eligetur, quia quatenus majus malum eligit, ultro peccat.

Additio.

„ Pufendorfius sensum Auctoris clarius ex„ primit. *d. l.* §. 23. At hæc quoque regula „ ad pactorum interpretationem non perti„ net. Nam Cicero (qui de controversia, „ quæ ex legibus contrariis oritur, inven„ tiones continuat) considerandum esse, ait, „ *in utra lege*, *si non obtemperatum sit*, „ *pœna afficiatur*, *aut in utra major pœna* „ *statuatur*; *nam maxime conservandam* „ *esse eam*, *quæ diligentissima*, & *sancta* „ *est*, d. l. *c.* 29. *p. m.* 144.

Et quæ majorem pœnam minatur ei, *quæ minorem*] Regula generalis est: lex posterior derogat priori.

Ut superet quod causas habet aut magis honestas, *aut magis utiles*] Si utrumque potest, præstari debet; alias ipsius electio est: quo casu laudabilius est facere id, quod honestius.

Additio.

„ Pufendorfius lucem affundit huic regulæ „ *d. l.* §. 23. Verum nec hæc regula ad in„ terpretationem pactorum referri potest. „ Cicero enim in omni scripto dubio, (sive „ ex *ambiguo* dubium nascatur, *c.* 27. *p. m.* „ 139, sive ex *dicto*, & *sententia*, *c.* 28. *p.* „ *m.* 142, sive ex *legibus contrariis*, *c.* 29. „ *p. m.* 144, sive ex *ratiocinatione*, *c.* 30. „ *p. m.* 145.) examinandum esse, ait, quid „ utilius, quid honestius, aut quid magis „ necessarium sit; id enim scribentem magis „ voluisse. *dd. ll.*

Extremo loco, *ut quod postremo loco dictum est vincat*] „ Cicero, si ex legibus con„ trariis controversia oritur, considerandum, „ ait, *utra lex posterius lata sit*; *postremam* „ *enim quamque gravissimam esse*: *d. l. c.* 29. „ *p.* 144. Diximus, hanc regulam naturalem „ esse, sed eam non ad pacta dubia perti„ nere, sed ad leges contrarias.

Pactorum juratorum eam esse vim] „ Pa„ cta jurata intelligi debent juxta id, quod „ inter utrumque actum apparet; quod ex „ ratione, & fine agentium constat: si id „ quoque dubium sit, interpretatio fit ex „ communi loquendi usu.

Ut omnes restrictiones tacitas repudient] „ Adeoque & reservationes mentales. *Vid.* „ *l.* 2. *c.* 13. §. 3.

Præferendum erit cui adest jurisjurandi religio] „ His sequentes regulas jungit Pufendor-

„ fendorfius *d. l.* §. 23. I. Obligationi perfecte mutuæ cedit obligatio imperfecte mutua. II. Lex beneficentiæ cedit legi gratitudinis, cæteris paribus. III. Quo arctiori vinculo aliqua persona nobis conjungitur, eo præstationes, quæ ipsi debentur, aliis præponderant, cæteris paribus, &c. At hæ interpretationum regulæ nulla ratione ad pacta dubia applicari possunt. Nam 1. obligatio imperfecte mutua non est obligatio. 2. Leges beneficentiæ, & gratitudinis ad jus naturæ, quod homines inter se obligat, plane non pertinent; adeoque frustra quæritur, quarum altera alteri cedat. 3. Graduum proximitas in pactis nullum effectum habet, sed omnia ibi valent ex dispositione partium, & ex voluntate sufficienter declarata.

Ad §. XXX.

An *in dubio contractus perfectus censeri debeat antequam scriptura confecta sit*] Affirmatur, quia contractus natura est, ne opus sit scriptura; consistit enim in dispositione partium, quæ effectum habuit antequam scriptura cognita fuerit: ea igitur saltem ad faciliorem adhibetur probationem.

Excipe, si partes non nisi in scriptis contrahere voluerunt; tunc enim nihil valet nisi scriptura perfecta: quia ita disposuere partes, ut non nisi scriptura obligari velint.

Credendum, scripturam adhiberi, ut monumentum contractus, non ut substantiæ ejus partem] „ Sensus est, scripturam adhiberi, ut probari facilius possit dispositio, non ut ex ea demum valeat.

Alioqui exprimi id solet] „ Si igitur inter partes expresse actum est ut in scriptis contrahatur, non valet nisi scriptura perfecta sit: ita enim partes voluerunt.

Ad §. XXXI.

Quod *quibusdam*] „ Quos allegat Arthurus Duck *de auth. jur. civ. l.* 1. *c.* 2. *n.* 6.

Interpretandos ex jure Romano] Norma interpretandi contractus naturales est jus naturæ, non jus civile.

Additio.

„ Interpretatio pactorum regiorum desumi non potest ex jure Romano qua tali, quia Romani jus in gentes non habent; at quatenus principia interpretandi naturalia eo jure continentur, hactenus allegari jus Romanum potest: nec tunc jus illud auctoritatem habet nisi ut testimonium de jure naturæ.

Etiam pro jure gentium receptum esse] „ Jus gentium voluntarium non dari, supra probatum est. Sane, si plures gentes idem forte jus suis subditis statuunt, id non est jus gentium, sed jus civile, quod non inter civitates obtinet, sed in singulis saltem civitatibus. Quin etsi gentes inter se sæpius idem jus secuti sint, inde nulla est obligatio ratione futuri.

Quod temere præsumendum non est] „ Tota exceptio inanis est: jus gentium nullum existit, adeoque nunquam receptum præsumi potest.

Ad §. XXXII.

Conditionem *offerentis, an accipientis verba attendi magis debeant*] Jure naturæ non magis unius, quam alterius verba inspiciuntur, sed utriusque: si dubia sunt, neutrius; & dispositio cessat. Unde regula, quod interpretatio fiat contra eum, qui apertius loqui potuit, & quæ habetur in *l.* 39. *ff. de pact.* est pœnalis, adeoque mere civilis. Conf *infr. l.* 3. *c.* 20. §. 26.

Ejus verba formam dare negotio, si absoluta, & in se perfecta sint] Quia ex illa promissione demum utriusque consensus sequitur; adeoque forma negotii ex eo incipere videtur. At verum id non est, sed inspiciendum est id, quod inter utrumque actum est. Si id dubium sit, nulla est dispositio.

Si per affirmationem respiciant verba offerentis, tunc &c. repetita in promissione videbuntur] „ v. g. Aliquis ex alio quærit decem, & domum tuam dare spondes? alter in genere ait, *spondeo*; utrumque promittit, & decem, & domum: si vero domum solam spondet, dispositio saltem de domo valet; id enim solum inter utrumque actum est.

Antequam accepta sit conditio, ne quidem eum teneri, qui obtulit] „ Quia pactum „ definitur

„ definitur *duorum* in idem placitum consensus.

Nullum enim adhuc jus quæsitum est] „ Jus enim in alterum transfertur non ex „ sola oblatione, sed tunc demum si alter „ oblatas conditiones acceptat.

Minus est promissione] „ Immo ejusdem „ valoris est; uti enim oblatio non valet „ sine acceptatione, ita nec acceptatio sine „ oblatione effectum habet.

CAPUT XVII.

De damno per injuriam dato, & obligatione, quæ inde oritur.

+ I. Supra diximus [1] ejus, quod nobis debetur, + fontes esse tres, + pactionem, + maleficium, + legem. + De pactionibus satis tractatum. + Veniamus ad id, quod ex maleficio naturaliter debetur. + Maleficium hic appellamus culpam omnem, sive in faciendo, + sive in non faciendo, pugnantem cum eo, + quod aut [2] homines communiter, + aut pro ratione certæ [3] qualitatis facere debent. [a] + Ex tali culpa obligatio naturaliter oritur, si damnum datum est, (aa) + nempe ut id resarciatur. [a] *L. II. C. I. §. 2. n. 1.*

II. I.

GROTII.

a *Ex tali culpa obligatio naturaliter oritur*] Ἀμελίῳ δίκη Græcis. [Apud HESYCHIUM, qui exponit, ζημίῳ δίκην. *J. B.*] Vide in decretalibus titulum *de injuria, & damno dato*, & Digestis *ad l. Aquiliam*, & vicinas rubricas.

GRONOVII.

1 *Supra diximus*] 2, 1. 2.
2 *Homines communiter*] Vulgo omnes.
3 *Qualitatis*] Personæ, quam gerunt.
(aa) Confer, in toto isto capite, PUFENDORFIUM nostrum, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. III. Cap. 1. *J. B.*

II. 1. [b] + Damnum [4] forte a demendo dictum, est τὸ ἔλαττον, cum quis minus habet suo, + sive [5] illud suum ipsi competit ex mera natura, + sive accedente facto humano, + puta dominio, + aut pacto, + sive ex lege. + Natura homini suum est vita, [6] + non quidem ad perdendum, sed ad custodiendum, corpus, + membra, + fama, honor, [7] + actiones propriæ. Dominio, & pactis quomodo suum quid cuique sit, [8] + superior tractatio docuit, + tum quoad res, + tum quoad jus in actiones alienas. + Simili modo ex lege jus suum cuique oritur, + quia idem, aut plus lex potest, quam in se, ac sua singuli. Sic pupillus jus habet [9] + exactam quandam diligentiam exigendi a tutore, + respublica a magistratu, nec respublica tantum, + sed & [10] cives singuli, + quoties lex id expresse, aut per sufficientem consequentiam significat.

2. + At ex sola aptitudine, + quod jus minus proprie dicitur, & [11] + ab assignatrice justitia spectatur, non oritur verum dominium, + ac proinde restitutionis obligatio: + quia non id alicui suum est, ad quod aptus est: πλεονεκτεῖ οὐδὲν, ait [b] Aristoteles, ὁ οὐ βοηθήσας χρήμασι δι᾽ ἀνελευθερίαν. + *Contra proprie dictam justitiam nihil committit, qui pecunia sua alteri non succurrit, præ tenacitate.* Cicero pro Cn. [c] Plancio: *Est hæc conditio liberorum populorum, + posse suffragiis vel dare, vel detrahere quod velit cuique;* & tamen mox subdit, accidere + ut populus faciat quod velit, non quod debeat, + voce debendi sumta in laxiore significatu.

III. Sed cavendum hic, + ne confundantur quæ diversi generis sunt. [d] Nam cui [12] magistratus collatio mandata est, is reipublicæ tenetur + ad eligendum eum, qui dignus sit; & ad hoc exigendum respublica jus habet proprium: quare si ex indigni electione + damnum fecerit respublica, ille [13] resarcire tenebitur. Sic etiam civis aliquis non indignus, + etsi jus proprium ad officium-

b *Nic.* V. c. 4.

c *Cap.* 4.

d *Thom.* & *Cajet.* 2, 2. q. 62. art. 2. *Soto, lib.* IV, q. 6. *Lessius, lib.* II. c. 12. dub. 18. & *Covar. ad c. peccatum. p.* 2. §. 7.

GROTII.

h *Damnum forte a demendo dictum*] Ita *Varro* libro IV. *Damnum a demtione, cum minus re factum, quam quanti constat.* (Pag. 41. *Ed. H. Steph.*) Alii magis probant derivari a græco δαπάνη, ut sit *dapnum*, deinde *damnum*, ut ὕπνος, *sopnus*, *somnus*. Nec absurde deducas a græco δάμνω, quod est βιάζω, aut ex ζημία, *damia*, *damnum*, ut *regia*, *regnum*.

GRONOVII.

4 *Forte a demendo*] *Scaliger* a δαπάνη. A demtione *Varro* l. 4. de L. & *Isidorus* 5. Orig. 27. Quid si a δαμάω, δάμνημι.

5 *Illud suum*] 1, 1. 5.

6 *Non quidem ad perdendum*] Ut eam ipse sibi auferre possit. 2, 15. 16.

7 *Actiones propriæ*] Quas jure suo tractat, & in quibus eum non oportet impediri.

8 *Superior tractatio*] 2, 6. 1.

9 *Exactam quandam*] Non tantum ut dolum, aut culpam caveat. l. 23. *D. de R. Juris.*

10 *Cives singuli*] Hinc Tiberius, bonum, & salutarem principem servire debere, & universis civibus sæpe, & plerumque singulis. *Sueton.* c. 29.

11 *Ab assignatrice*] 1, 1. 7. & 8.

12 *Magistratus collatio*] Jus eligendi, & ordinandi præfuturos oppido, pago, provinciæ, ærario, aut cuicumque parti publicæ administrationis.

13 *Resarcire tenebitur*] *Novell.* 128. cap. 16. quæ *Juliano Antecess.* 124. capit. 556. pag. 193. *Quod si talis administrator parum idoneus videatur, jubemus alium in loco ejus subrogari, cum decreto episcopi, & habitatorum ejusdem civitatis; scientibus nominatoribus, quod si aliquod per eum civitati adlatum sit detrimentum, de propriis facultatibus hoc resarcire cogantur.* Ita leg. nam & præcessit: *quod reliquatus fuerit pater* (is ipse, quem & administratorem appellat) *civitatis, ab eo exigatur periculo eorum, qui denominatores ejus fuerint.*

cium aliquod non habeat, habet tamen [14] + verum jus petendi juxta alios: + in quo jure si per vim, aut dolum impediatur, jam non totius rei expetitæ, sed + incerti illius damni æstimationem exigere poterit. [e] Simile erit in eo, cui + ne quid legaret testator, vi, vel dolo fuit impeditus; nam [15] capacitas legati jus quoddam est, cui id est consequens, + ut libertatem testatoris in eo impedire injuria sit. *e Soto, lib. IV, q. 7. Less. lib. II. c. 12. dub. 16. n. 3.*

+ IV. Minus autem quis habere, ac proinde damnum fecisse intelligetur, non in re tantum, sed & in fructibus, [16] + qui proprie rei fructus sunt, + sive illi percepti sunt, + sive non, + si tamen ipse eos percepturus fuerat, + deductis impensis, quibus res melior facta est, aut quæ ad fructus percipiendos fuerunt necessariæ, + ex regula, quæ nos vetat locupletiores fieri cum aliena jactura.

V. + Sed & [17] spes lucri ex nostro æstimabitur, non ut [18] illud ipsum, [f] + sed [19] secundum propinquitatem ad actum, + ut in semente spes messis. *f L. in quantitate, 73. §. magno 1. D. ad legem Falcid.*

+ VI. Tenentur autem, [g] præter ipsum, qui per se, & ἀμέσως damnum dat, + alii quoque faciendo, aut + non faciendo. (bb) Faciendo alii primario, alii secundario: primario, + qui jubet, + qui [20] consensum requisitum adhibet, + qui adjuvat, [21] + qui receptum præstat, + aut qui alio modo in ipso crimine participat. *g Thom. 2. 2. 62. art. 4. Soto, lib. IV. q. 6. art. 5.*

VII. Secundario, + qui consilium dat, [c] laudat, assentatur. *Quid enim interest* [d] + *inter suasorem facti, & probatorem?* ait Cicero [h] Philippica secunda. *h Cap. 12.*

VIII. + Non faciendo item primario, aut secundario; primario, qui cum [22] + ex jure proprie dicto + debeat vetare præcepto, [e] + aut opem ferre ei, cui

G R O T I I.

c *Laudat*] Totilas in oratione ad Gotthos, apud *Procopium* Gotthicorum III. ὁ γὰρ ἐπαινέσας τὸν δεδρακότα, οὐδέν τι ἧσσον τῶν πεπραγμένων αὐτουργὸς γίνεται· *Nam qui facientem aliquid laudat, & ipse rei factæ auctor habendus est.* (Cap. 25.) *Ulpianus* in L. 1. c. de servo corrupto: *Et si erat servus omnimodo fugiturus, vel furtum facturus, hic vero laudator ejus propositi fuerit, tenetur; non enim oportet laudando augeri malum.*

d *Inter suasorem facti, & probatorem*] Applicat hoc dictum Probo præfecto *Ammianus* libro XXVII. (*Cap.* 11.) *Lege Langobardica* libro I, tit. IV. etiam consulens ad compositionem vocatur. Vide *Rom.* 1. in fine, & ibi veteres scriptores.

e *Aut opem ferre ei, cui fit injuria, id non facit*] *Nicetas Choniates* Michaële Comneno: ὁ ἐμπρησμὸς, οὐ μόνον τοῦ ἀνάψαντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ κατασβέσαι δυναμένου, δρᾶσαι δέ τι τοιοῦτον ὅλως μὴ βουληθέντος· *Incendium non ei tantum imputatur, qui facem intulit, sed & ei, qui prohibere cum posset, omnino noluit.* (Lib. I. c. 3.)

G R O N O V I I.

14 *Verum jus petendi*] Ambiendi cum ὁμοτίμοις, sive similibus jure civibus; inde actio apud *Quintilianum* decl. 252. *Parasitus raptor candidata.*

15 *Capacitas legati*] Posse ex testamento aliquid capere.

16 *Qui proprie rei fructus*] Non debentur singulari curæ, industriæque possessoris, qualis a domino expectari nequeat.

17 *Spes lucri*] Quo verisimiliter fuissem potitus, nisi rem meam alter possedisset, aut ea me frui prohibuisset.

18 *Illud ipsum*] Non quanti lucrum solidum foret, id si percepissem; sed arbitrio boni viri, prout propior, aut longinquior a sperato eventu abfui; prout plus, aut minus periculi restabat ad eventum consequendum, si non intercepta spes fuisset ab eo, qui damnum dedit.

19 *Secundum propinquitatem*] Prout facilior, ac pronior ad id fuerit via.

20 *Consensum requisitum*] Qui cum sine consensu, ac nutu ejus damnum mihi dare non posset adversarius, petenti ut liceret, indulsi.

21 *Qui receptum*] L. 1. §. 2. D. *de receptat.*

22 *Ex jure proprio*] Ratione personæ, muneris, potestatis.

(bb) Vide quæ fusè notavimus ad Libellum PUFENDORFII, *De Offr. Hom. & Civ.* Lib. I. Cap. 1. §. 27. tertiæ, & quartæ Edd. ubi de concursu ad facinus alienum accuratiùs, quàm uterque Auctorum nostrorum, egimus. *J. B.*

cui fit injuria, id non facit. Is Chaldæo Paraphrastæ Levit. XX, 5. סער + obfirmator dicitur.

i Less. lib. 11, c. 13. dub. 10.

IX. Secundario, [i] + qui aut non dissuadet cum debeat, + aut factum reticet, quod notum facere debebat. Illud autem debere in his omnibus referimus + ad jus proprium, quod justitia expletrix respicit, + sive illud ex lege, sive ex qualitate exoritur. + Nam si debeat [22] ex charitatis norma, peccabit quidem omittendo, non tamen ad reparationem tenebitur, + cujus origo est jus aliquod proprium, + ut ante diximus.

k Th. 2, 2. 62. art. 6. Soto, lib. IV. q. 7. art. 3.

X. Sciendum quoque, hos omnes, quos diximus, ita teneri, [k] + si vere causa fuerint damni, id est, + momentum attulerint, aut ad totum damnum, + aut ad partem damni. Nam sæpe accidit [24] in agentibus, vel negligentibus [25] secundarii ordinis, interdum etiam in quibusdam, qui sunt ordinis [26] primarii, ut etiam [27] sine eorum actu, aut neglectu is, qui damnum dedit, + certus fuerit id ipsum dare: quo casu illi, quos dixi, [28] + non tenebuntur. [l] Quod tamen non ita intelligendum est, + ut si alii defuturi non fuerint, puta qui suaderent, aut juvarent, non teneantur qui suaserint, aut juverint, si absque ope, aut consilio qui dedit damnum, daturus id non fuisset. + Nam & illi alii si suasissent, aut adjuvissent, tenerentur.

l Caietan. ad q. 62. art. 6. Medin. q. 7.

m Less. lib. 11, cap. 13. dub. 5. ib. dub. 4.

XI. Tenentur autem [m] primo loco ii, [29] + qui imperio, aut alio modo aliquem impulerunt ad factum: + his deficientibus patrator facinoris: + & post eum cæteri, [30] + in solidum singuli, qui ad actum causam dederunt, [f] + si totus actus ab ipsis quamquam non solis processit.

n Excerpt. Contr. V, 5.

o Strabo XII. pag. 539.

XII. Qui vero de actu tenetur, [g] + simul tenetur de his, quæ illum ex actus vi sunt consecuta. [h] In Senecæ controversia [n] quadam hoc tractatur in specie platani incensæ, ex qua domus arserat, ubi hanc ponit sententiam: *Etiamsi partem damni dare noluisti, + in totum quasi prudens dederis tenendus es;* [31] *ex toto enim noluisse debet, qui imprudentia defenditur.* Ariarathes [o] Cappadocum rex eo, quod Melani amni exitum per lasciviam obstruxerat, cum ejus perrumpentis impetu elatus Euphrates rapta parte Cappadocum terræ, magna + & Galatis, & Phrygibus damna intulisset, permisso Romanis judicio, talentis trecentis dispendium sarcivit.

XIII.

GROTII.

f *Si totus actus ab ipsis, quanquam non solis, processit*] *Lex Langobardica* lib. I, tit. IX, 5.

g *Simul tenetur de his, quæ illum ex actus vi sunt consecuta*] Vide *Thomam* prima secundæ quæst. XX. art. 5. & l. si servus servum 27. §. si quis insulam 8. D. *ad l. Aquiliam.*

h *In Senecæ controversia*] Excerptis V, 5.

GRONOVII.

23 *Ex charitatis norma*] Ut vir bonus, aut homo Christianus.

24 *In agentibus, vel negligentibus*] Qui damnum dant faciendo, vel omittendo.

25 *Secundarii*] Vid. §. 7. & 9.

26 *Primarii*] §. 6. & 8.

27 *Sine eorum actu, vel neglectu*] Etsi nihil illi faciendo, vel omittendo peccaverint.

28 *Non tenebuntur. Quod tamen*] Sed ita, si conscii non fuerint illius eventus, quamvis rem adjuverint faciendo, vel non faciendo.

29 *Qui imperio, aut*] Qui primario, aut secundario in causa fuerunt.

30 *In solidum*] Ad omne damnum sarciendum.

31 *Ex toto enim noluisse*] Omnino nec in parte, neque in toto damnum dare non voluisse intelligitur, qui sic se defendit, ut dicat se inscio, atque imprudente datum esse.

GRO-

XIII. Exemplo hæc sint. [p] + Homicida injustus tenetur solvere impensas, si quæ factæ sunt in medicos, + & iis, quos occisus alere ex officio solebat, puta parentibus, uxoribus, liberis dare tantum, quantum [32] illa spes alimentorum, + ratione habita ætatis occisi, valebat: + sicuti [q] Hercules legitur Iphiti a se occisi liberis mulctam pependisse, quo facilius expiaretur. + Michael Ephesius ad quintum [r] Nicomachiorum Aristotelis: *ἀλλὰ καὶ ὁ φονευθεὶς ἔλαβε τρόπον τινά. ὃ γὰρ ἡ γυνὴ ἢ οἱ παῖδες, ἢ οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος ἔλαβον, τρόπον τινὰ ἐκείνῳ δέδοται· Sed & qui occisus est, accipit aliquo modo. Quæ enim uxor ejus, & liberi, & cognati accipiunt, ipse quodammodo accipit.* Loquimur de homicida injusto, id est, qui non habuit jus id faciendi, unde mors sequitur. [s] Quare si quis jus habuerit, + sed in charitatem peccaverit, ut [33] + qui fugere noluit, non tenebitur. + Vitæ autem in libero homine æstimatio non fit; + secus in servo, qui vendi potuit.

p Less. lib. 11, c. 9. dub. 19.

q Diod. l. IV. c. 31.

r Cap. 2.

s Less. dub. 21. Navarr. cap. 15. n. 22.

XIV. 1. [t] + Qui mutilavit, similiter tenebitur ad impensas, & ad æstimationem ejus, quod jam qui mutilatus est [34] + minus poterit lucrari. + Sed sicut ibi vitæ, [t] + ita & hic cicatricis in libero homine æstimatio non fit. De [35] + conjectione in carcerem idem dicendum.

t L. ult. D. De his qui effud. vel dej.

XV. Sic [u] adulter, & adultera tenentur non tantum + indemnem præstare maritum ab alenda prole, + sed & legitimis liberis rependere, si quod damnum patiuntur ex concursu ita susceptæ sobolis ad hereditatem. [x] Qui virginem imminuit + vi, aut fraude, tenetur ei rependere [36] + quanti minoris ipsi valet spes nuptiarum: + immo & ducere tenetur, si ea promissione corporis usuram impetraverit.

u Less. lib. 11, c 1[illegible] dub. 6.

x Less. lib. 11, c. 10. dub. 2. & 3.

XVI. + Fur, [y] & raptor tenentur rem subtractam reddere + cum suo [37] incremento naturali, + & [38] cum sequente damno, + aut cessante lucro: + & si res perierit, æstimationem [39] non summam, [40] non infimam, sed mediam. In hac classe ponendi & illi, + qui legitima [z] vectigalia fraudant. Similiter

y Ib. c. 12. dub. 17.

z Less. lib. 11, c. 33. dub. 8. Covar. c. peccatum. p. 2. §. 5.

GROTII.

1 *Qui mutilavit, similiter tenebitur ad impensas, & ad æstimationem ejus, quod jam qui mutilatus est minus poterit lucrari*] Idem apud Hebræos servatum, *Baba Kama* cap. VIII. §. 1. & apud Anglos, & Danos, quorum fedus vide apud doctissimum *Pontanum* dissertatione de mari. [*Discuss. Historic.* &c. Lib. II. Cap. 21. ubi tamen nil legitur, quod ad rem faciat. Est tantum aliquid de mulctâ ab homicida heredibus occisi pendenda, pag. 143. *J. B.*]

GRONOVII.

32 *Illa spes alimentorum*] Prout magis, aut minus destituti sunt qui alebantur, & prout lautius, aut arctius, contentiusque, qui occisus est, eos fovere potuisset per ætatem.

33 *Qui fugere noluit*] Sed aggredientem expectavit, & necavit interea, dum ipse sese defendit.

34 *Minus poterit lucrari*] Corpus habet non tam sufficiens operis, eoque mereri mercedes nequit, quantas solebat.

35 *Conjectione in carcerem*] Si quis injuria detinens aliquem in vinculis prohibuit operas præbendo rem facere.

36 *Quanti minoris ipsi*] Quanto ob pudorem amissum nunc longius abest a spe honesti matrimonii.

37 *Incremento naturali*] Cum fructibus, quos res per se sine manu, & industria hominis erit factura.

38 *Cum sequente damno*] Quanto deterior est cum reddit, quantoque minus utilitatis, & commodi præbere potest.

39 *Non summam*] Quanti est, cum plurimi.

40 *Non infimam*] Quanti, cum minimi.

41 *Judicio*

militer tenentur + qui [41] judicio injusto, [42] + accusatione injusta, + testimonio injusto damnum dederunt.

XVII. Sed & + qui contractui, aut promissioni causam dedit + dolo, vi, aut metu injusto, [43] + tenetur eum, quicum actum est, in integrum restituere, + quia ille jus habuit, tum ne deciperetur, + tum ne cogeretur; + illud ex natura contractus, + hoc ex naturali etiam libertate. His annumerandi sunt [a] qui id, quod ex officio facere tenebantur + facere noluerunt, nisi pecunia accepta.

a Covarr. c. peccat. p. 2. §. 3.

XVIII. + At [44] qui causam dedit, cur vim pati, aut metu cogi debeat, [b] habet quod sibi imputet: + nam [45] involuntarium ex voluntario ortum habens moraliter pro voluntario habetur.

b Less. lib. II, c. 17. dub. 6.

XIX. + At gentium consensu sicut introductum est, ut bella omnia summæ potestatis auctoritate utrinque gesta, & indicta, [46] pro justis habeantur, + quoad effectus externos, qua de re + infra dicemus: ita & hoc, ut [47] talis belli metus + hactenus pro justo habeatur, ne quod ita obtentum est repeti possit. [c] + Atque hoc sensu admitti potest distinctio Ciceronis, [d] inter hostem, [48] + quicum multa jura habemus, ut ait, communia, + ex gentium consensu scilicet, + & piratas, ac latrones. + Nam hi si quid metu expresserunt, repeti potest, + nisi jusjurandum intercesserit: + quod illi, non item. Quare quod [e] Polybio videtur + justam fuisse Carthaginiensibus causam belli Punici secundi, quod Romani ab ipsis mercenariorum seditione occupatis bello denuntiato Sardiniam insulam, & pecuniam expressissent, + habet naturalis æquitatis aliquam speciem, + sed a jure gentium abit, + ut alibi explicabitur.

c Bodin. L. V. De Republ. c. 6.
d De Off. III. c. 29.
e Lib. III. c. 13. & seqq.

XX. I. + Ex neglectu tenentur reges, ac magistratus, qui ad inhibenda latrocinia, & piraticam non adhibent ea, quæ possunt, ac debent remedia: quo nomine damnati olim ab [f] Amphyctionibus Scyrii. Quæsitum memini ex facto, cum patriæ nostræ rectores potestatem prædarum in mari ex hoste agendarum [49] per codicillos plurimis dedissent, & eorum nonnulli res amicorum rapuissent, desertaque patria mari vagarentur, ac ne revocati quidem redirent, an rectores eo nomine tenerentur, aut quod malorum hominum usi essent opera, aut quod [50] cautionem non exegissent. + Dixi, eos in nihil

f Plutarch. in Cimon. p. 483. C.

41 *Judicio injusto*] Si judex litem suam fecerit. pr. Inst. *de oblig. ex quasi delict.*

42 *Accusatione injusta*] Ut calumniatores. §. 1. Inst. *de pœna temere litig.* Utrorumque meminit *Horat.* 2, sat. 1. *Cervius iratus leges minitatur, & urnam: Grande malum Turius, si quis se judice certet.*

43 *Tenetur eum*] 2, 13. 17.

44 *Qui causam dedit*] Negando scilicet quod jure ab eo petebatur.

45 *Involuntarium ex voluntario*] Coactio, quam quis meruit recusando, quod omnino illi faciendum erat, non putatur invito inhibita, sed ipsum cogi voluisse existimatur.

46 *Pro justis habeantur quoad effectus*] Quæ bello quamvis injuste illato acquisita sunt, pro jure acquisitis procedant.

47 *Talis belli metus*] Ut quod belli quamvis injuste illati terrore, ac formidine expressum est, tamen si jus armorum habuerit qui expressit, jure teneat, idque ab eo post intervallum repeti nequeat.

48 *Quicum multa*] Adversus quem quod vi, armis, terrore, dolo bono geritur, jure fieri existimatur.

49 *Per codicillos*] *Acte van octroi.*

50 *Cautionem non exegissent*] Prædes, ac fidejussores dare, de non lædendis sociis, jussissent.

GRO-

hil amplius teneri, quam ut noxios, si reperiri possent, + punirent, + aut dederent: + præterea [51] in bona raptorum jus reddi curarent. Nam ipsos injustæ prædationis + causam non fuisse, + nec quicquam de ea participasse: + prohibuisse etiam legibus, ne amicis noceretur: + cautionem ut exigerent, nullo jure fuisse obligatos, + cum possent, etiam sine codicillis, omnibus subditis hostem spoliandi potestatem facere, [52] quod & factum olim esset: neque talem permissionem causam esse cur damnum datum esset sociis, cum possent privati etiam sine permissu tali naves armare, & in mare progredi. + Mali vero an futuri illi essent, provideri non potuisse; + neque vero vitari posse quo minus & malorum opera utamur, alioqui nullum colligi posse exercitum.

2. Neque vero + si quid milites, aut terrestres, aut nautici contra imperium amicis nocuissent, reges teneri: quod [k] Galliæ, [g] & + Angliæ testimoniis probatum. + Ut vero sine culpa sua ex ministrorum facto quisquam teneatur, non esse juris gentium, ex quo dijudicanda esset hæc controversia, + sed juris civilis, + nec generalis, + sed [53] adversus nautas, & alios quosdam + ex rationibus peculiaribus introductum. Atque in eam partem a [54] supremi auditorii judicibus + contra Pomeranos quosdam pronuntiatum est, idque ad exemplum rerum in causa non dispari, ante duo sæcula, judicatarum.

g Const. Galliæ tom. III. tit. 3. constitutione ann. 1583. c. 44.

XXI. Illud quoque notandum est, [55] ut mancipium, aut animal, quod damnum, + aut pauperiem fecit, + noxæ dedatur, + itidem ex jure civili esse. (cc) Nam dominus, + qui in culpa non est, natura ad nihil tenetur: ut nec is, + cujus navis sine ipsius culpa navi alterius damnum dedit; quamquam multorum populorum legibus, + ut & nostra, damnum tale [56] + dividi solet ob culpæ probandæ difficultatem.

XXII. Sed damnum, ut [h] diximus, + etiam adversus honorem, & famam datur, + puta verberibus, contumeliis, maledictis, calumniis, irrisu, aliisque similibus modis. [i] In quibus non minus, quam in furto, atque aliis criminibus [57] vitiositas actus ab effectu discernenda est. + Nam illi pœna respondet, + huic damni reparatio, quæ fit + culpæ confessione, [l] + exhibitione

h Supra §. 1.

i Less. lib. II, c. 11. dub. 19. 25. 27. Soto, lib. IV. q. 6. art. 3.

GROTII

k *Galliæ*] Vide etiam tomo *constitutionum* III, tit. 11. constitutione anni M D XLIII. cap. 44.

l *Exhibitione honoris, testimonio innocentiæ*] Vide exemplum Viviani, qui accusationis injustæ pœnitentia ductus est, apud *Cassiodorum* IV, 41.

GRONOVII.

51 *In bona raptorum jus reddi*] Querentibus officio judicum permitterent ex bonis raptorum, quæ essent in patria, quatenus possent, resarcire sua damna.

52 *Quod & factum*] 3, 4. 1.

53 *Adversus nautas*] Exercitoria, & institoria actione. 2, 11. 13.

54 *Supremi auditorii judicibus*] *Den Hogen Raadt.*

55 *Ut mancipium, aut animal*] Videndi tit. *de noxalibus actionibus*, & *si quadrupes pauperiem fecerit.*

56 *Dividi solet*] Ut dimidium ejus sustineat dominus navis lædentis, dimidium corruptæ.

57 *Vitiositas actus ab effectu*] Ipsa culpa, sive injuria a damno per culpam, vel injuriam dato.

(cc) Hoc verum quidem est de Animali bruto, quod utpote Ratione destitutum, damnum propriè dictum dare nequit. At alia est ratio de Mancipio; ut ostendimus in Gallicis nostris Notis ad hunc locum. *J. B.*

tione honoris, + testimonio innocentiæ, & per ea, quæ his similia sunt: + quanquam & pecunia tale damnum rependi poterit, si læsus velit, quia pecunia communis est rerum utilium mensura.

HENRICI DE COCCEII
COMMENTARIUS
IN
HUGONIS GROTII
LIB. II. CAP. XVII.

ANTEQUAM ad interpretationem Grotii accedamus, vera fundamenta totius materiæ de DELICTIS præmittere, necessarium duximus.

PROPOSITIO I.

Omnis obligatio oritur vel ex eo, quod quis rem alienam tenet, vel quod quis ex alieno aliquid habet, vel in alieno quid facit. Vid. supr. l. 2. c. 10. §. 1. & c. 11. §. 1.

PROPOSITIO II.

Factum circa rem alienam vel LICITUM *est, cum quis vel domini voluntate, vel ejus causa licite agit; hoc casu si quid inde ad agentem pervenit, illud restituere domino tenetur; eoque referuntur quasi contractus, dict. loc.* Vel ILLICITUM; *quo pertinent delictum, & quasi delictum: de quibus nunc agemus.*

PROPOSITIO III.

Delictum est omne factum illicitum, quo quis excedit fines facultatis a natura concessæ.

DEMONSTRATIO.

Homo enim totus est in potestate creatoris sui, & a se nihil, ab illo omnia habet. Nulla ergo homini est potestas agendi, nisi ex arbitrio, ac norma voluntatis conditricis, quæ homini jus facit. Quicquid ergo homo ultra facultatem a natura concessam agit, illicitum est, eoque delictum.

PROPOSITIO IV.

Sub facto illicito etiam continetur non factum, quod fieri debuit.

DEMONSTRATIO.

Equidem agere in alieno nemo tenetur; adeoque omissio in re aliena regulariter pro facto illicito non habetur: 1. quia alteri in meas actiones nullum jus competit, cum unicuique tantum in suas res, & actiones, jus a rerum creatore concessum sit; si autem ego in re aliena quædam agere deberem, dicendum esset, alteri jus aliquod in mea facta competere, quod verum non est: 2. quia non agendo in alieno nemo excedit fines juris sui; ergo nulla est obligatio, quæ non est nisi ex alieno. 3. Unicuique natura competit facultas non agendi; hæc libertas durat, donec appareat prohibitio.

At aliud est si res in mea custodia est, vel esse debet; quod fit vel ex mea, vel ex legis dispositione: prius fit in commodato, negotiorum gestione, pignore, &c. posterius in eo, qui rem alienam invenit; cum enim domino id nunciare, & tum restituere debeat, interim custodire necessario debet. Vid. *supr. c. 10. §. 1. n. 2.*

Si proinde ex negligentia, vel ignorantia ejus, qui rem alienam in custodia habet, alii aliquid abest, quod caveri humanis viribus potest, id delictum est.

PROPOSITIO V.

Ex eo nascitur obligatio ad reparandum damnum eo facto datum.

DEMONSTRATIO.

Nam 1. cessat facultas id agendi, unde necessario infertur, omittendum id esse; quæ est obligatio: & cum 2. factum illud illicitum contrarietur voluntati divinæ, injuria est, & manet injuria donec reparetur.

PRO-

PROPOSITIO VI.

Damnum facto eo datum dicitur etiam ab eo, qui causa est facti.

DEMONSTRATIO.

Etsi igitur quis factum non committat, sed tamen causa est ut ab alio committatur, id factum æque est illicitum, eoque delictum. Unde Cicero *Philip.* 9. *in f.* de Sulpitio ab Antonio occiso ait: *Is ei profecto mortem intulit, quia mortis causa fuit.* Et huc pertinent quæstiones, an mandans, an is, qui consilium dedit, &c. tanquam ex facto illicito teneatur.

PROPOSITIO VII.

Idque verum est, sive sciens, & cum proposito aliquid illiciti fecerit; qui DOLUS *dicitur: sive ignorans, modo scire, vel impedire adhibita omni diligentia potuit; quod* CULPA *dicitur.*

DEMONSTRATIO.

Delinquitur ergo duplici modo, vel dolo, vel culpa: *Dolo*, si quis cum proposito, & sciens alium inde lædi, in alieno quid agit: *Culpa*, cum quis aliquid in alieno agit sine proposito lædendi, unde tamen scit, vel scire debet, alium lædi posse. Nam 1. nullum jus habet agendi in re aliena, adeoque adhuc injuria est. 2. Quia homo facultate intelligendi a natura instructus est, quam si non adhibet, vitium est agentis, adeoque impotentia illa a vitio, & defectu hominis est, quæ non excusat.

Hactenus igitur jus naturæ non distinguit dolum, & culpam. Utrumque verum delictum est: illud ex proposito, hoc ex culpa; & ex utroque æque oritur reparandi necessitas.

Equidem triplex homini beneficium jure Romano datum est ob imbecillitatem: 1. quod ignorantia, seu culpa non sit verum delictum, sed quasi: 2. quod ignorantia illa culposa non juxta rigorem naturalem (ubi damnum levissima quoque culpa datum præstatur) sed juxta imbecillitatem humanam æstimetur; adeoque diligentia sufficiat media, seu quæ a diligente patre familias, i. e. ex usu eorum, qui hodie diligentes sunt, adhiberi solet. Sed & 3. nec hujus omissio semper delictum est, sed aliquando tunc demum, si culpa crassissima, i. e. lata id fiat.

Additio.

„ Compendio originem obligationis, quæ
„ ex *delictis* oritur, exposuit *B. Parens in*
„ *posit. VII.* Vid. *Diss. proœm. X.* §. 10.
„ & prolixius in collationibus ad Struvium,
„ quas invenies in *Vol.* 1. *Dissert. Coccej.*
„ *pag.* 132. ubi eleganter demonstrat, quid
„ jure Romano circa materiam *de Culpa* mu-
„ tatum sit.

PROPOSITIO VIII.

Cessat ergo delictum, si sciri, vel impediri vi intellectus in præsenti hominum statu non potest.

DEMONSTRATIO.

Tota ergo obligationis ratio in delicto, quod per ignorantiam committitur, hæc est, quod sciri possit illicitum esse. Si proinde viribus humanis id sciri, vel impediri non possit, cessat omne delictum, eoque & reparandi necessitas. Idque probatur, 1. quia obligatio nulla esse potest ad agendum aliquid, ubi deficit agendi facultas; deficit autem si sciri, factum illicitum esse, non possit. 2. Factum nihil aliud est, quam ipsa faciendi facultas in actum deducta, quæ nulla hic est; ergo nec obligatio ad factum, seu ad id, quod non est. 3. Obligatio oritur ex naturæ jussu, quæ fieri vult; at natura non vult fieri quæ sciri non possunt. Atque hinc infans, & furiosus nunquam delictum committunt, quia nec sciunt, nec scire possunt, illicitum esse quod agunt.

PROPOSITIO IX.

Jure naturæ alia actio est, qua ex negotio agitur, alia, qua ex damno occasione illius negotii dato agitur; at compendium juris civilis est, quod ex omnibus his causis, uno judicio quasi ex facto licito agi possit.

DEMONSTRATIO.

Si quis v. g. contra mandatarium, qui aliquid dolose in re mandata omisit, agere velit, jure naturæ duplicem intentare debet actionem: *alteram* ex negotio mandati, seu facto illo licito, quo mandatarius voluntate, & consensu mandantis rem alienam gessit, unde tenetur actione mandati ad id, quod ex facto hoc licito accepit, & plus suo habet: *alteram* ex facto illicito, quo mandatarius, cui custodia rei commissa est, rem negligit, adeoque aliquid omittit, cum scire potuit, alii damnum inde oriturum; hæc actio ex delicto est.

Ut vero hæ ambages evitentur, JCti Romani constituerunt, ut etiam actione ex negotiis damnum dolo, vel culpa datum, adeoque & id, quod licite, & quod illicite egit, una actione vindicari possit. Atque talia negotia, in quibus JCti Romani id constituerunt, dicuntur bonæ fidei.

PROPOSITIO X.

Etsi jure naturæ non intersit ratione disponentium inter dolum, & culpam, interest tamen ratione pœnæ.

DEMONSTRATIO.

Jure naturæ ex dispositione dolosa oritur obligatio ad reparandum, & restituendum id, quod alteri ex facto meo abest. Neque hactenus interest, an damnum dolo, an culpa datum sit; ex utroque enim eadem est præstatio.

Instо, ita nullam esse differentiam inter delicta dolosa, & culposa. Resp. hoc verum est ratione partium, inter quos negotium geritur: at differunt in eo, quod magistratus in eum, qui dolo aliquid in alieno agit, pœnam statuere possit, non vero in eum, qui citra propositum ex sola culpa peccat. Nam *dolo*, & si quis sciens contra leges agit, inest contemtus legislatoris, & manifesta, ultroneaque aspernatio, unde fisco quoque reparatio fieri debet. At in *culpa* cessat ille contemtus, quia ignorat se contra legem agere, neque propositum habet leges aspernandi: cum igitur injuria non fiat legislatori, nec reparatio ei fieri debet. Sed & dolus solus statuta pœna caveri potest, culpa non item. In illo solo pœna addi potest, ne quid sciens illicitum faciat, quod omittere possit: at in culpa cessat hic effectus pœnæ, quia agens nescit contra legem se quid agere, adeoque nec cogitatione pœnæ inde abstrahi potest, quam nescit locum habere. Quanquam ob crassiorem ignorantiam leges aliquando pœnam constituere soleant, ut vel depravationem corrigant, vel industriam exerceant.

Additio.

„ Nostram sententiam de origine obliga„ tionum ex delicto, & quasi delicto, ex„ posuimus in *Dissert. proœm. XII.* §. 520. „ *seq.* & §. 578. *seq.* quo remittimus le„ ctorem.

AD §. I.

FONTES *esse tres*] Nos duos saltem fecimus: quando quis ultra suum vel aliquid habet, vel aliquid agit; id enim ex regula naturali ei, cui inde aliquid abest, tribuere tenetur.

Pactionem] Quæ pertinet ad prius membrum, quo quis aliquid ultra suum habet ex dispositione vel propria, vel superioris.

Maleficium] Quod pertinet ad alterum membrum, quo quis ultra suum agit: si enim inde damnum alteri contingit, obligatur agens ad restitutionem, & injuriæ reparationem.

Additio.

„ Auctor postquam exposuit id, quod de„ betur ex *pactione*, (*vid. cap. XI.* & „ *seq.*) transit ad id, quod debetur ex *ma„ leficio*. Ex quo actionem dari, dixit, vel „ *ad reparandum*, vel *ad puniendum*. Vid. „ supr. c. 2. §. 1. De *priori* membro, *hoc „ capite XVII.* agit; de posteriori, *capite „ XX.* Principia Auctoris exposui *in Disserta„ tione Proœmiali VII.* §. 91. *seq.*

„ Duo autem in genere circa hæc prin„ cipia notanda sunt: 1. quod nullibi origi„ nem, & rationem obligationis, quæ ex „ delictis oritur, explicet: 2. Quod natu„ ram quasi delictorum, & quæ inde oritur „ obligationis, nullibi demonstret, immo „ præcipuas hujus obligationis species ad jus „ civile referat. *Diss. proœm. VII.* §. 92. §. 94.

Legem] „ Auctor ad obligationes, quæ „ ex lege oriuntur, refert obligationes „ quasdam ex quasi contractu, nec non „ eam, quæ oritur ex quasi delicto, *d. c.* 1. „ §. 2. At alibi demonstravimus, utram„ que hanc speciem ex ratione naturali fui. „ Nam in quasi contractu supponitur, eum, „ qui obligatur ex facto licito, aliquid alie„ ni, seu ex re aliena penes se habere, „ quod ei, cujus est, restitui debet: in „ *quasi delicto* autem supponitur, eum, „ qui obligatur ultra suum agendo, damnum „ alii dare, cum scire debeat, ex tali facto „ alterum lædi posse. Hic ergo agens pec„ cat non ex proposito, sed culpa, quia „ damnum, quod ex facto tali oriri potest, „ providere potuit, & debuit: & hanc cul„ pam jure naturæ verum delictum esse, „ diximus. Jus Romanum ad imbecillitatem „ humanam respiciens, eos demum actus „ inter DELICTA retulit, quibus jus „ alterius *ex proposito* læditur: si vero *culpa* „ damnum quis dedit, eos actus *quasi delicta* „ vocat; & unus saltem excipitur casus, quo„ ties damnum corpore in corpus, etiam cul„ pa levissima datur: hunc enim solum casum „ Prætor Aquilius inter *vera delicta* recenset.

De pactionibus satis tractatum] „ Nam „ de pactis in genere actum est capite 11; „ de contractibus, c. 12; de promissis „ principum privatis, c. 14; de pactis „ publicis, seu fœderibus, c. 15; de cau„ tioni-

„ tionibus promissis adjectis, nimirum de „ jurejurando, c. 13; de interptetatione „ pactorum dubiorum, c. 16.

Veniamus ad id] „ Adeoque hactenos Auctor egit de obligatione, quæ ex factis licitis oritur: sequitur jam obligatio, quæ „ oritur ex factis illicitis.

Maleficium hic appellamus culpam omnem] „ Adeoque omne factum illicitum, sive cum „ proposito, sive sine proposito admissum; „ modo agens scire potuit, damnum inde „ alteri oriturum esse.

Sive in non faciendo] „ I. e. omittendo. „ *Vid. supr. prop.* 7. & 8.

Quod aut homines communiter] „ Adeoque quod fieri ratio naturæ universalis dictitat: uti quod in re aliena nihil fieri debeat, unde quis scit vel scire debet, dam„ num oriri posse.

Aut pro ratione certæ qualitatis] „ Uti si „ quis profitetur peritiam: *Omnes artes*, „ ait Cicero, *in iis reprehenduntur*, *qui* „ *cum professi fuerint*, *satis facere non pos*„ *sunt*, *non in iis*, *qui se ab his studiis ab*„ *fuisse confitentur*. Orat. pro Planc.

Ex tali culpa naturaliter obligatio oritur] „ Nam ex hoc facto illicito alii aliquid abest, „ quod ei, cui deest, restitui debet.

Nempe ut id resarciatur] „ Injuria enim „ est, alii damnum dare; tamdiu ergo in„ juria manet, donec damnum datum re„ paretur.

A D §. II.

1 D A M N U M *forte a demendo dictum*] Quia scilicet alii aliquid demitur, unde pauperior fit. Damnum igitur est cum quis minus suo habet, adeoque ubi alicui aliquid facto alterius abest.

Sive illud suum ipsi competit ex mera natura] „ I. e. ante introductum dominium.

Sive accedente facto humano] „ Adeoque „ non ex mera natura, sed post introductum „ dominium. Conf. *l.* 2. *c.* 1. §. 2. *n.* 1.

Puta dominio] „ Hic est error Auctoris „ perpetuus, quod dominium originem ce„ pisse putet ex facto hominum; quod ve„ rum non esse, alibi demonstravimus. *Vid.* „ *diss. proœm. I. cap. fin.*

Aut pacto] „ i. e. Ex promisso. Nam „ ante introductum dominium homines jus „ de rebus terræ communibus disponendi „ non habuisse, docuit supra *c.* 7. §. 2. „ Adeoque apparet, Auctorem hic intellige„ re pacta, quæ fiunt *de re*: alia enim pa„ cta, v. g de actionibus nostris, ex mera „ natura oriri, ipse fatetur. Conf. *l.* 1. *c.* 2. „ §. 1. & *proleg* §. 15.

Sive ex lege] „ Quo male refert quasi con„ tractus quosdam, & quasi maleficia. *L.* 2. „ *c.* 1. *n.* 1.

Natura homini suum est vita] „ Vitam „ enim, membra, libertatem, &c. natu„ rali ratione cuique propria esse, dixit, „ etsi dominium introductum non esset, „ *l.* 1. *c.* 2. §. 1. *n.* 5.

Non quidem ad perdendum, *sed ad custodiendum*] „ Quod late probavimus supra „ *l.* 2. *c.* 1. §. 3. *seq.*

Membra] „ Vide *d. c.* 1. §. 6.

Fama, *honor*] „ Vid. *d. c.* 1. §. 10. „ Item pudicitia, *ibid.* §. 7.

Actiones propriæ] „ Nam in meas actio„ nes jus alii non competit; adeoque ad jus „ nostrum etiam actiones propriæ pertinent, „ in quas proinde si alius vel dolo, vel culpa „ jus sibi arrogat, indeque damnum oritur, „ id maleficium dicitur.

Superior tractatio docuit] „ De dominio „ egimus *c.* 2. *usque ad c.* 11. De pactis „ *c.* 11. *usque ad c.* 17.

Tum quoad res] „ Quod jus rerum „ vocatur.

Tum quoad jus in actiones alienas] „ v. g. „ Uxoris, liberorum, servorum, &c. de „ quibus supra *c.* 5. egit; quod jus perso„ narum dicitur.

Simili modo ex lege jus suum cuique oritur] „ Quando lex nobis jus aliquod tribuit, id „ ex naturæ quoque ratione nostrum est, „ quia ea superiori obedire jubet.

Additio.

„ Auctor supra dixit, acquisitione deriva„ tiva nostrum aliquid fieri aut facto homi„ nis, aut L E G E: vid. *cap.* 6. §. 1. & „ *Diss. proœm. VI.* §. 6. §. 32. De acquisi„ tione derivativa, quæ fit L E G E N A„ T U R Æ, *vide d. dissert.* §. 37. *seq.* De „ ea, quæ fit J U R E G E N T I U M V O„ L U N T A R I O, *vide ibid.* §. 47. *seq.* „ Et de ea, quæ fit L E G E C I V I L I, „ *vide ibid.* §. 49. *seq.* Nos alibi demonstra„ vimus, obligationes, quæ ex quasi con„ tractu, & quasi delicto oriuntur, non „ pertinere ad acquisitiones legis civilis. *Diss.* „ *proœm. XII.* §. 562. *seqq.*

Quia idem, *aut plus lex potest*, *quam in se*, *ac sua singuli*] „ Jus enim singulorum depen-

„ det ab arbitrio superioris, *vid. infr. c. 21.* „ §. 11. *n.* 3. nimirum, a dominio eminenti, seu potius ab arbitrio imperantis, „ si utilitas reipublicæ id exigit. *ibid.* Conf. „ *supr. c.* 14. §. 3.

Exactam quandam diligentiam exigendi a tutore] Tutor tenetur 1. ex facto licito ad rationes, & reliqua, quia hactenus ultra suum aliquid habet: 2. ex facto suo illicito, si quid omisit, vel fecit minus diligenter; nam custodia, & cura tutori a superiore demandata est. Jure Romano non ex quavis culpa tenetur, sed ex levi, quia non ultro, sed necessario suscepit; unde liberatur mediam diligentiam præstando.

Respublica a magistratu] Hoc admittendum non est in magistratu, qui proprio jure imperium tenet: in hunc enim respublica omne jus suum transtulit.

Sed & cives singuli quoties lex, &c.] „ Nec respublica, nec singuli jus habent „ exigendi a principe diligentiam; arbitrium „ enim omne in Principem contulerunt.

Quoties lex id expresse, &c. *significat*] „ At vix exemplum ejusmodi legis dari poterit. Conferantur ea, quæ supra disseruimus *ad l.* 1. *c.* 4. §. 8. §. 12. 13. „ & 14.

a *At ex sola aptitudine*, &c. *non oritur verum dominium*] „ Ex eo enim, quod „ convenit, & quod virtutis est, plane „ nullum jus inter homines oritur, nedum „ dominium.

Quod jus minus proprie dicitur] „ Quia „ homines inter se inde non obligantur, „ sed saltem intuitu Dei. Vid. *Dissert. proœm.* „ *II.* §. 10.

Et ab assignatrice justitia spectatur] „ Quia „ juxta proportionem Geometricam ea, quæ „ nobis propria sunt, elargiuntur. *Vid. prol.* „ §. 10. *l.* 1. *c.* 1. §. 8. *ibique notata.*

Ac proinde restitutionis obligatio] „ Jus „ enim meum non est, nec damnum mihi „ datum dici potest: ubi autem damnum „ non est, ibi non est injuria, nec ejus re- „ paratio.

Quia non id alicui suum est, ad quod aptus est] „ Seu quod alicui convenit. Vid. „ *Prol.* §. 9. & 10. *l.* 1. *c.* 1. §. 10.

Contra proprie dictam justitiam nihil committit] „ i. e. Contra justitiam, quæ homines inter se obligat: justitia enim, de „ qua hic agitur, obligat saltem intuitu Dei.

Posse suffragiis vel dare, vel detrahere cuique] „ Facultas enim disponendi de dignita- „ tibus reipublicæ populo competit.

Ut populus faciat quod velit, non quod debeat] „ *Cic. orat.* 1. *p. m.* 622. Loquitur „ autem de populo, qui in comitiis plerum- „ que dignitates confert indignis, adeoque „ qui potuit eas conferre, at qui debuit conferre dignis.

Voce debendi sumta in latiore significatu] „ Scilicet, inspecta sola aptitudine: quia „ debuisset bene meritis conferre.

A d §. III.

Ne *confundantur quæ diversi sunt generis*] „ Nam ea, quæ ex aptitudine debentur, aliquando jure proprio, & stricte „ sic dicto peti; Tunc, certo modo.

Ad eligendum eum, qui dignus sit] „ Verum hoc est de magistratu inferiore, vel „ li, qui non jure proprio imperium tenet. „ Princeps autem, cui imperium plene delatum est, pro suo arbitrio dignitates confert; populus enim omne jus suum in eum „ transtulit. Hinc sacrilegium esse dicitur, „ de meritis ejus dubitare, quem Princeps „ dignum existimavit, *l.* 2. *C. Crim. Sacril.*

Damnum fecerit respublica, &c.] „ Diximus, id verum non esse in Principe, „ cui jure proprio imperium est delatum.

Etsi jus proprium ad officium aliquod non habeat] „ Collatio enim dignitatum depen- „ det ab arbitrio eligentium.

Verum jus petendi juxta alios] „ Singuli „ enim cives jus habent capessendi dignitates „ reipublicæ suæ quatenus capaces sunt.

In quo jure si per vim, aut dolum impediatur, &c.] „ v. g. Si quis vinculis detinea- „ tur ne tempore electionis postulare dignitatem possit; vel si per calumniam concilium excluditur, vel si dolose mortuus „ asseritur.

Incerti illius damni æstimationem exigere poterit] „ Cum incertum sit, num officium „ obtenturus fuisset, vix est ut hujus incer- „ ti damni æstimationem exigere possit, nisi „ probet, vim, & dolum caussam fuisse præ- „ teritionis.

Ne quid legaret testator, vi, vel dolo fuit impeditus] Immo nec hoc damnum est, quia qui legatum speravit, legatum nunquam habuit, adeoque nihil ei ademtum est; nisi constet, testatorem ei legaturum fuisse si mortuum non credidisset. At semper injuria est si quis vi, vel dolosis persuasionibus testato-

ſtatorem impediverit ne legata relinquat: eodem modo uti injuria eſt, quod quis domino invito fundum ejus ingrediatur, etſi damnum non det.

Additio.

„ Si quis *vi* teſtatorem impedit, quo minus mihi aliquid relinquat, vel mentitus „ eſt me deceſſiſſe, hæc injuria eſt, quæ „ reparari debet præſtando omne id, quod „ mea intereſt teſtatorem impeditum non „ fuiſſe Jure Romano diſtinguitur, an hæres „ inſtitutus prohibeat, an tertius: PRIORI „ caſu hæres tenetur ad omne id, quod in„ tereſt, *l.* 88. §. 4. *leg.* 2. *Laut. comp.* „ *pag.* 509. *pr.* & portio hæredis fiſco ce„ dit, *l.* 1. *pr. Si quis aliquem teſt. probib.* „ POSTERIORI caſu actione in factum „ tenetur is, qui prohibuit. §. *fin. Inſt. ad* „ *L. Aquil.*

Nam capacitas legati jus quoddam eſt] „ Jus *capacitatis legati* in eo conſiſtit, quod „ legatum accepturus fuiſſet, niſi teſtator „ dolo alterius impeditus fuiſſet.

Ut libertatem teſtatoris in eo impedire ſit injuria] „ Modo ſatis probetur, facto hæ„ redis, vel tertii, teſtatorem impeditum „ fuiſſe ne leget.

AD §. IV.

RECTE Auctor ait, damnum quoque datum in fructibus reſarciendum eſſe, adeo ut ſi facto alterius illicito fructus mihi abſint, is hos quoque reſtituere teneatur. Sane, totum factum injuria eſt, quia non debuit id facere; quicquid ergo ex hac injuria damni alteri contingit, id reparandum erit: quo pertinent exempla Auctoris in §. 12. *ſeq.* Neque id verum ſaltem eſt de fructibus perceptis, quia hi etiam ex facto licito reſtitui debent; ſed & de percipiendis, quia jure naturæ exactiſſima diligentia in re aliena adhiberi debet. Si igitur dominus adhibita exactiſſima diligentia fructus ex re illa percipere potuiſſet, illos omnino percipiens reſtituere tenetur.

JCti Romani duo hic mutarunt: 1°. quod poſſeſſor ſi in bona fide ſit, percipiendos fructus nunquam reſtituat, ſed tunc demum ſi in mala fide ſit: *l.* 62. §. 1. *R. V. l.* 48. *pr. A. R. D.* 2°. quod ſi bonæ fidei poſſeſſor juſtam opinandi cauſam habuerit ſe dominum eſſe, nec perceptos reſtituat; quia talem poſſeſſorem domini loco habuerunt, *d. l.* 48. *A. R. D.* & §. 35. *Inſt. R. D.*

Additio.

„ Nos rationibus naturæ demonſtravimus „ in *Diſſ. proœm. XII* §. 267. fructus ex re „ aliena perceptos acquiri percipienti, quia „ fructus ſeparati deſinunt eſſe pars arboris, „ cujus ſolius alter dominus eſt: idque verum eſt, licet percipiens ſit in mala fide. „ Præter mutationes allegatas, id quoque „ jure codicis mutatum eſt, ut bonæ fidei „ poſſeſſor non lucretur fructus, ſi adhuc „ exſtant. *l.* 22. *C. R. V.*

„ At alia quæſtio eſt, an percipiens tenea„ tur ad æſtimationem fructuum? Quod me„ rito affirmamus, quia facto percipientis „ domino arboris aliquid deeſt, adeoque „ percipiens locupletior fieret cum alterius „ jactura. *Diſſ. proœm. XII.* §. 277.

Qui proprie rei fructus ſunt] Sive naturales ſint, ſive civiles: i. e. ſive ex re oriantur, ſive occaſione rei, ut merces locationis, &c. *d. l.* 62. *pr. Rei vind.*

Sive illi percepti] „ Etſi enim perceptione „ dominus fiat ille, qui percipit, vere ta„ men plus ſuo habet.

Sive non] „ I. e. etiamſi exſtent: quod „ jure codicis mutatum eſt: *l.* 22. *C. R. V.*

Si tamen ipſe eos percepturus fuerat] „ Im„ mo ſufficit, dominum jus percipiendi ha„ buiſſe, etſi forte percepturus non fuiſſet; „ id enim alteri jus non dat in rem alienam. „ Dominus negligere jus percipiendi potuit, „ tertio autem, qui nullum jus in re aliena „ habet, id non licet.

Deductis impenſis] „ Dominus æſtimatio„ nem fructuum ab alio perceptorum petens „ pati tenetur, ut ab illa æſtimatione dedu„ cantur meliorationes in rem, vel expenſæ „ neceſſariæ ad fructus percipiendos factæ.

Ex regula, quæ nos vetat locupletiores fieri] „ De qua regula, ejusque effectu circa „ fructus, late egimus ſupra *L.* 2. *c.* 10. „ §. 4. *ſeq.*

AD §. V.

SED & *ſpes lucri ex noſtro æſtimabitur*] „ Spes enim lucri nihil aliud eſt, quam bo„ num ſperatum, quod ob incertitudinem „ eventus æſtimatur minori pretio; & in„ certus ille eventus multum detrahit vero

„ rei

„ rei pretio , adeo ut quo major est incerti-
„ tudo, eo minor quoque sit æstimatio. Hæc
„ igitur æstimatio quantula sit , restitui de-
„ bet : de quo plenius supra *L.* 2. *c.* 12.
„ §. 5. & 23. egimus.

Sed secundum propinquitatem ad actum] „ I. e. ut eo minor sit æstimatio , quo major „ est incertitudo , & contra.

Ut in semente spes messis] „ Alia exempla „ vidimus *d. c.* 12. §. 5.

Ad §. VI.

Facto illicito damnum dari, tunc dicitur , quando faciens causa est damni. Si proinde aliquis consilium dat , laudat propositum , & alter alias facturus non fuisset, omnino participat de delicto , quia causa est damni , adeoque tenetur ad ejus reparationem.

Notanter diximus , damnum oriri debere *ex facto illicito* ; si enim actio agentis non est injusta , sed is suo jure utitur , & casu saltem damnum inde oritur , tunc agens non potest dici causa damni dati ; cujus rei exempla refert Auctor infra §. 20.

Alii quoque faciendo] „ Si hoc facto suo „ causa sunt damni dati.

Non faciendo] „ De quo §. 8.

Qui jubet] „ Nam tunc tota actio , unde „ damnum oritur , est jubentis , adeoque „ is principaliter tenetur.

Qui consensum adhibet] „ Modo alter sine „ hoc consensu facturus non fuisset.

Qui adjuvat] „ Auxilio enim suo causa est „ damni dati.

Qui receptum præstat] „ Adeoque qui celat , v. g. furtivas res ; nam hoc quoque „ factum causa est damni dati.

Aut qui alio modo in ipso crimine participat] „ De quo late agit *Math. de Crim. pro-* „ *leg. c.* 1. *n.* 7. *Binsfeld. ad tit.* 10. *de in-* „ *jur. & damn. dat. quæst.* 1. 2. 3. *seq.* Vid. „ *Disp. B. Par. de sociis delicti.*

Ad §. VII.

Qui *consilium dat* , *laudat* , *assentatur*] Verum hoc est si absque consilio , laude , & assentatione facturus non fuisset ; tunc enim laudans vera causa damni est : si autem æque facturus alter fuisset , pro causa damni haberi , indeque ad reparationem obligari nequit. Equidem male agit, consilium &c. dando , sed eo damnum alteri non dat ; neque huic jus aliquod inde aufertur : eodem modo uti is , qui rem alii aufert volenti , vitiose quidem agit , quia nescit dominum consentire , sed inde non tenetur ad reparationem damni , quod non fit violenti.

Inter suasorem facti, & probatorem] „ Duo „ hic notanda sunt : 1. quod neuter ad dam- „ ni reparationem teneatur , si alter æque „ facturus fuisset , quia non sunt causa dam- „ ni æque secuturi : 2. quod probator nun- „ quam teneatur , si probat factum jam com- „ missum , quia non potest dici causa esse „ damni ante probationem dati.

Ad §. VIII.

Non *faciendo*] Regula generalis est , quod omissio toties sit injusta , quoties quis tenetur aliquid agere ; id enim omittit ultra terminos facultatis a natura restrictæ. Vid. *l.* 31. §. 3. *ff. de pet. hæred.*

Ex jure proprie dicto] „ Non ex aptitudi- „ ne. *Vid.* §. 2.

Debeat vetare præcepto] „ Uti si custodes „ domus vident noctu intrare , vel egredi „ furem , nec impediunt ; tunc enim causa „ sunt damni. Secus si vicinus aliquis vi- „ deat ingredi fures ; hic enim vetare non „ tenetur , quia rei dominus in actiones vi- „ cini nullum jus habet , nec custodiæ vici- „ ni res vicinorum sunt commissæ. Atque „ ita intelligendum est quod ait Seneca : *Qui* „ *non vetat , cum possit , peccat* , scilicet ubi „ vetare tenetur. Recte igitur infamia no- „ tantur parentes , qui liberos patiuntur bi- „ na sponsalia contrahere , quia impedire „ possunt , & tenentur , *l.* 13. §. *ff. His qui* „ *not.* Hinc magistratus , qui non punit „ malos , causa est damni , quod inde ori- „ tur. Vid. *Agapetbus ad Justin.* 27. *Cicero* „ *in Pisone n.* 5. *Corinthii apud Thucyd.* 1. „ *Arnob. adv. gent.* 4. 28. & alia apud „ *Tesm. h.*

Aut opem ferre] „ Si illi , qui securitati „ publicæ tuendæ constituti sunt , vident „ hominem spoliari , nec auxilium ferunt , „ causa sunt damni.

Obfirmator] „ Deus allegato loco *Lev.* 18. „ *v.* 5. minatur se puniturum & eum , qui „ fornicatur cum Moloch , & eum , qui „ consentit ut fornicaretur , i. e. qui non „ impedit cum potuisset , & debuisset.

Ad

A D §. I X.

Q u i *aut non dissuadet cum debeat*] Ergo regulariter non tenetur dissuadere, tum quia nemo jus in alterius actiones habet, tum quia nemo tenetur curam habere rerum alterius, quas in custodia sua non habet: secus igitur si dissuadere tenetur, ut judex, custodes publici, parentes, &c.

Aut factum reticet, quod notum facere debebat] „ Ita is, qui scit aliquid in rem pu„ blicam machinari, id notum facere, vel „ eandem cum reo pœnam subire debet. *L.* 5. „ *C. L. jul. Maj.*

Ad jus proprium, quod justitia expletrix respicit] „ De quo late actum est *L.* 1. *c.* 1. „ §. 8.

Sive illud ex lege, sive ex qualitate exoritur] „ Nam Auctor jus, quatenus pro *qua*„ *litate* sumitur, distinguit a jure, quatenus „ pro *lege* sumitur. *Lib.* 1. *c.* 1. §. 4. „ *junct.* §. 9.

Nam si debeat ex charitatis norma, peccabit quidem omittendo, non tamen ad reparationem tenebitur] „ Ea enim est natura juris „ laxioris, ut necessitas quidem moralis in„ de oriatur, at tantum intuitu Dei; aliis „ enim hominibus jus proprium inde non „ nascitur. *Diss. proœm. II.* §. 10. *seq.*

Cujus origo est jus aliquod proprium] „ Sensus est, quod ad reparandi damni ne„ cessitatem requiratur, ut jus mihi pro„ prium dematur; quale non est si ex sola „ aptitudine, seu virtute debetur. *Vid.* „ *supra* §. 2.

Ut ante] „ *d.* §. 2. Conf. *Diss. pro*„ *œm. I.* §. 13.

A D §. X.

S i *vere causa fuerint damni*] Sunt autem causa si aliter facturus non fuisset is, cui consilium datum est, vel is, qui laudatur, & cui assentimur.

Momentum attulerint aut ad totum damnum] „ Uti si absque hoc consilio alter pla„ ne facturus non fuisset.

Aut ad partem] „ Si v. g. necem dissuasit, „ rapinam probavit, saltem de rapina te„ netur.

Certus fuerit id ipsum dare] „ Adeoque „ non possunt causa dici damni, quod alter „ æque daturus fuisset.

Non tenebuntur] „ Quia ubi damnum „ datum ab illis non est, nulla quoque est „ reparandi necessitas.

Ut si alii defuturi non fuissent] „ Vel enim „ non petitur ab illis aliis consilium, vel pe„ titur, & illi quoque probant. Priori casu „ non tenentur, etsi forte quæsiti probaturi „ fuissent Sane, asseri nequit, eorum con„ silio damnum datum esse, quia consilium „ non dederunt, adeoque pro causa damni „ haberi non possunt. Posteriori casu illi alii „ æque, ut priores tenentur, quia omnes „ consilium dando, & probando, causam „ dedere damno.

Nam & illi alii] „ Quia tunc causa damni „ dati fuissent.

A D §. X I.

Q u i *imperio, aut alio modo aliquem impulerunt ad factum*] „ Nam illi sunt ve„ ra causa damni; patrator enim saltem est „ causa instrumentalis: actio autem non est „ agentis, sed instrumenti.

His deficientibus patrator facinoris] „ Nam „ absque jussu superioris maleficium ultro „ committit, & sic causa est damni dati.

Et post eum cæteri] „ Scilicet, qui hor„ tati sunt, consilium dederunt, laudarunt, „ &c. positis scil. terminis habilibus.

In solidum singuli, qui ad actum causam dedere] „ Si scilicet plures simul facinus „ commiserunt, unus auferendo, alter sca„ lam ponendo, tertius recipiendo, &c. „ singuli tenentur in solidum, quia unus„ quisque facto suo causam dedit damno. „ At unius præstatione omnes reliqui liberan„ tur, quia damnum amplius non est; pœ„ nam autem singuli pati debent.

Si totus actus ab ipsis, quanquam non solis, processit] „ Nam in solidum causam „ damno dedit unusquisque agentium.

A D §. X I I.

S i m u l *tenetur de his, quæ illum ex actus vi sunt consecuta*] Qui mandat alii factum illicitum, tenetur etiam ad damnum, quod ex eo facto (non ex alia causa) sequitur; quia hujus quoque damni Auctor, & causa

causa est, utpote cum secutum non fuisset nisi mandasset. Atque huc pertinent casus ex Seneca, & Strabone allegati.

In totum, quasi prudens dederis, tenendus es] „ Quia ejus vera causa es. *Conf.* §. 13.

Et Galatis, & Phrygibus] Adde & Cilicibus, *Strab. p. m.* 517. Nam Carmalæ exitu obstructo, ore deinde rupto aqua quædam Cilicum loca devastavit. Hic igitur pœnas quoque dedit eis, qui injuria affecti sunt.

AD §. XIII.

HOMICIDA *injustus tenetur solvere impensas*] „ Sine facto enim illo illicito me„dico opus non habuisset, hoc ergo dam„num hæredibus occisi resarcire tenetur.

Et iis, quos occisus alere ex officio solebat] Immo damnum hoc vere non est, quia alimenta morte parentis exstinguuntur; parentes enim non nisi vivi alunt: cum ergo liberi jus in hunc casum nullum habeant, non potest dici, aliquid iis demtum fuisse. Sed & æstimari damnum id nequit, quia pater alias mori, vel impediri potuit. Nec spes æstimatur, ubi nihil deberi certum est. At jus Romanum, & usus, ex summa æquitate liberis aliquid concessere, ejusque definitionem arbitrio judicis reliquere. *Berl. p.* 4. *concl.* 19. *n.* 20. *Myns. Resp.* 59. *decad.* 6. *Pufend. l.* 3. *c.* 1. §. 7. Conf. *Exod.* 21. 22. *Ant. Matth. tit. de Sicar. c.* 9. *n.* 11.

Additio.

„ Si defunctus opera sua liberos aluit, „ certum est, occisorem in causa esse ne li„beri defuncti ex illa opera alantur; hoc „ igitur damnum est injuria datum, quod „ reparari debet: equidem quantitas incerta „ est; hinc inter privatos ex arbitrio judicis „ res decidi debet. Sed & præterea injuria „ fit familiæ, dum caput, vel membrum „ ei aufertur: hæc injuria æstimari quoque „ potest.

Ratione habita ætatis occisi] „ Ut scilicet „ plus solvatur si vir juvenis, & robustus „ interficiatur, quam si decrepitus. *Tesm. h.*

Sicuti Herculei legitur] At id ultro fecit, quod crimen eo facilius expiari putaverit.

Additio.

„ Immo consilio Apollinis Iphiti (non „ Iphicli) liberis pretium, quo se venun„dari passus est, dedit.

Michael Ephesius] „ Hic loquitur non de „ eo, quod juris naturæ, sed quod apud „ Græcos receptum; idque vel inde appa„ret, quia etiam *cognati* aliquid accipiunt, „ quibus tamen alimenta non debentur.

Sed in charitatem peccaverit] „ I. e. con„tra regulas perfectionis egit.

Ut qui fugere noluit] „ Cum tuto posset. „ Nam fugere nullo jure tenetur. *Vid. supr. „ l.* 1. *c.* 2. §. 10.

Vitæ autem in libero homine æstimatio non fit] „ Nam vita jus erat soli defuncto pro„prium; huic autem æstimatio reddi non „ potest, quia omne jus ejus morte est ex„stinctum: liberis autem, & agnatis nul„lum jus in illam vitam competiit, adeo„que illis nihil hactenus demtum est, quod „ æstimando reparari deberet.

Additio.

„ Nostram sententiam modo explicavi„mus. *ad rubr. h.* §. *secundam.*

Secus in servo, qui vendi potuit] „ Nam „ cum domino verum jus in servum, ejus„que vitam competat, hoc demi domino „ non potest; & si demitur, omnis utilitas, „ quæ ex vita illa redundare potest, æsti„matur.

AD §. XIV.

QUI *mutilavit, similiter tenebitur ad impensas &c.*] „ Nam ex hoc facto illicito „ alteri aliquid abest, eique aliquid demitur, „ quod reparari debet.

Minus poterit lucrari] „ Nam hoc quo„que demitur facto alterius illicito.

Sed sicut ibi vita] „ *Vid.* §. *præced.*

Ita & hic cicatricis in libero homine æstimatio non fit] Cicatrix enim, dolorque, non sunt pars damni; neque enim ideo minus in bonis habet is, qui mutilatus est: ubi ergo damnum non est, ibi nec æstimatio obtineri potest.

At quia injuria egit is, qui mutilavit, ultra fines facultatis suæ in corpus meum sæviendo, hæc injuria æstimari poterit; & cum ea per restitutionem reparari nequeat, per tantundem reparari debet: de quo jure *infra c.* 20. agetur. Idque etiam præceptis divinis convenit. *Lev.* 24. *v.* 17. *seq. Math. V. v.* 38. *Exod.* 21. *v.* 23.

De conjectione in carcerem] „ Per hanc in„juriam itidem damnum non datur, adeo„que ejus nulla est æstimatio; at quia jus „ alterius lædit is, qui insontem in carce„rem conjicit, reparari hæc injuria debet „ per

,, per tantundem : i. e. agens simile malum ,, pati debet ; quod plerumque fit per pecu- ,, niariam æstimationem.

A D §. X V.

INDEMNEM *praestare maritum ab alenda prole*] ,, Nam maritus non tenetur alere nisi ,, suos liberos , adeoque necessitas alendi ,, liberos alienos ei obtrudi nequit.

Sed & legitimis liberis rependere] ,, Si sci- ,, licet adulterinus filius patri putativo succes- ,, sit , postea vero appareat , partum adul- ,, terinum esse ; tunc omnino restitui debet ,, quicquid ex facto hoc illicito penes filium ,, est , adeoque portio hæreditatis cum fru- ,, ctibus. Neque adulter , vel adultera fal- ,, tem ad id obligantur , qui causa sunt , & ,, partum supposuere ; sed præcipue partus ,, ipse , ex regula illa , quod nemo locuple- ,, tior fieri debeat ex re aliena invito domino.

Vi , aut fraude] ,, Non ergo si volentem ,, imminuit ; nam volenti nec damnum da- ,, tur , nec injuria fit.

Quanti minoris ipsi valet spes nuptiarum] Alius enim stupratam non est ducturus. Hoc ergo damnum est , quod æstimari potest , & a superiore definiri debet.

Immo & ducere tenetur si ea promissione corporis usuram impetraverit] ,, Hoc casu ,, non tenetur ducere , sed jam duxit. Mu- ,, tuus enim consensus de cohabitando nup- ,, tias facit , & cum id verum sit etiamsi con- ,, cubitus non accesserit , multo magis id ,, verum erit si usuram corporis impetraverit ,, promittens.

A D §. X V I.

FUR , & *raptor tenentur rem subtra- ctam reddere*] ,, Quia facto eorum illicito do- ,, mino aliquid abest , & damnum datum ,, est , quod reparari debet.

Cum suo incremento naturali] ,, Nam hoc ,, incrementum alteri abest , uti partus an- ,, cillæ furtivæ.

Et cum sequente damno] ,, Uti si ancilla ,, interim viriata fuit.

Aut cessante lucro] ,, Si forte interim an- ,, cillam vendere magno pretio dominus po- ,, tuisset.

Et si res periit , aestimationem non sum- mam] ,, Immo veram debet præstare æsti- ,, mationem ; quæ autem semper est cum ,, aliqua latitudine. *Vid. Disp. B. Parent. de* ,, *vero rerum pretio.*

Qui legitima vectigalia fraudant] ,, Nam ,, hi quoque fures sunt , jus principi quæsi- ,, tum auferunt , adeoque damnum facto suo ,, illicito datum reparare tenentur.

Qui judicio injusto] ,, Ut judex , qui in- ,, juria sententiam dicit , eoque mihi dam- ,, num dat : hoc igitur damnum facto suo il- ,, licito datum reparare tenetur.

Accusatione injusta] ,, Si quis injuria me ,, defert judici , & criminis reum facere vult , ,, hic omnes expensas , & quicquid inde ,, damni mihi datur , restituere tenetur.

Testimonio injusto] ,, Nam causa est , quod ,, res mihi auferatur ; adeoque damnum fa- ,, cto suo illicito infert.

A D §. X V I I.

QUI *contractui , aut promissioni causam dedit*] ,, De quibus late actum est supra ,, *L.* 2. *c.* 11. §. 7. & *c.* 13. §. 6. *seq.*

Dolo , vi , aut metu injusto] ,, Alii di- ,, stinguunt inter dolum , & metum ; ac il- ,, lum , si causam dedit negotio , ipso jure ,, nullum reddere negotium ajunt , quia con- ,, sensus deficit : secus , ac in vi , & metu. ,, Nos utroque casu negotium ex consensu ,, subsistere , alibi diximus. *Diss. proœm. XII.* ,, §. 384. 418. *seq.* Conf. *l.* 2. *c.* 11. §. 6. 7.

Tenetur eum , quicum actum est , in in- tegrum restituere] ,, I. e. tenetur eum libe- ,, rare a promisso : adeo ut Auctor nec ex ,, tali promissione jurata jus ei acquiri putet. ,, *Vid. l.* 2. *c.* 13. §. 14. Nos alibi demon- ,, stravimus , vim , & metum non impedire ,, consensum , adeoque verum jus prædoni ,, acquiri ex tali dispositione ; at eundem ,, prædonem separata actione de injuria illata ,, teneri : *d.* §. 14. *Conf. l.* 2. *cap.* 11. ,, §. 7. *n.* 2. & 3. *cap.* 19. §. 4. & *infra* ,, *cap.* 23. §. 2.

Quia ille jus habet , tum ne deciperetur] ,, Ideo injuriarum tenetur is , qui dolo alte- ,, rum decipit ; at negotium subsistit.

Tum ne cogeretur] ,, Nemo enim jus in ,, alterius actiones habet. Si quis igitur alte- ,, rum cogit ut promittat , injuriam commit- ,, tit , ad cujus reparationem tenetur , salvo ,, cæterum negotio.

Illud ex natura contractus] ,, Immo ex na- ,, tura contractus non decipitur, quia ita con- ,, sensit.

 Hoc

Hoc ex naturali etiam libertate] „ Libertatem enim naturalem promittendi, vel „ non promittendi a natura habet, quæ si „ restringitur, injuria est, quæ reparari „ debet.

Facere noluerunt nisi pecunia accepta] „ Acceptum ergo restituere tenentur, quia „ facto hoc illicito aliquid abest ei, qui pecu- „ niam dedit, non daturus si alter fecisset „ id, quod facere debebat.

Ad §. XVIII.

At *qui causam dedit cur vim pati, aut cogi debeat*] Ut si quis a superiore cogitur, qui jus cogendi habet, tunc non fit injuria ei, qui cogitur.

Nam involuntarium ex voluntario ortum habens] „ Sensus est, quod is, qui volens „ aliquid promisit, si postea recedere velit, „ jure ad id cogi possit, quia quod ab initio „ est voluntatis, postea incipit esse necessi- „ tatis. Rem ita explicat Lessius ab Auctore „ allegatus, *in L. 2. c. 17. dub. 6. n. 43.* „ *Moraliter loquendo is, qui juste cogitur,* „ *non censetur involuntarie consentire, quia* „ *voluntarie causam metus, & coactionis* „ *dedit; unde timor ille mali non censetur* „ *extrinsecus inferri, sed ab illomet nasci:* „ *ac proinde consensus inde secutus non cen-* „ *setur involuntarius, cum sit omnino vo-* „ *luntarius in sua causa.*

Ad §. XIX.

At *gentium consensu sicut introductum est, ut bella omnia &c.*] Quod bella utrinque justa sint ratione modi procedendi, id non est ex jure aliquo Gentium volontario, sed ex ipso jure naturæ: neutra enim partium judicem habet; utraque contendit se jore agere. Tamdio ergo utrinque justum est bellum, donec per ultimam victoriam lis decidatur; de qoo latios egimus *supr. l. 2. c. 15. §. 13. n. 1. & infra agemus l. 2. c. 23. §. 13.* Conf. *l. 1. c. 2. §. 4.*

Quoad effectus externos] „ Quid Auctor „ per effectus externos intelligat, explica- „ vimus & examinavimus supra *in Prol.* „ §. 17. Nos alibi demonstravimus, bellum „ nec qooad modum procedendi utrinque „ justum dari, sed suspendi debere judicium „ de justitia causæ inter duas summas pote- „ states, quæ jodicem non habent, qui de „ causa decidat, & quarum quisque suam „ causam justam esse asserit, donec Deus „ bellorum arbiter per ultimam victoriam „ sententiam quasi pronunciet. *Vid. diss.* „ *proœm. IX. §. 65. 168. n. 4.*

Infra] „ *L. 3. c. 2. §. 1. c. 3. §. 1.* „ *c. 4. §. 2. 3. & 4. c. 5. §. 1. c. 6. §. 2.* „ *c. 7. §. 1. & 2. c. 10. §. 1. c. 13. §. 1.*

Hactenus pro justo habeatur, ne quod ita obtentum est, repeti possit] „ Talis enim „ possessor ex sententia Auctoris apud omnes „ gentes in possessione tuendus est: *L. 3.* „ *c. 6. §. 3.* neque pro fure haberi potest. „ *L. 3. c 4. §. 3.* At demonstravimus ibi- „ dem, id non ex ficto jure Gentium secun- „ dario, sed ex ipso jure naturæ sequi. „ *Conf. dict. diss proœm. IX. §. 168.*

Atque hoc sensu admitti potest] „ Immo „ Cicero non loquitur de jure Gentium, nec „ de effectibus externis, sed de ipso jore „ naturæ.

Quicum multa jura habemus communia] „ Inter hæc jura Auctor quoque recenset, „ quod fides hosti sit servanda: *L. 2. c. 11.* „ *§. 7. n. 2.* item quod arma illicita contra „ eum non sint adhibenda, &c. De quo late „ agemus *L. 3. c. 4. §. 15. & seq.*

Ex gentium consensu scilicet] „ Immo ex „ ipso jure naturæ.

Et piratas, ac latrones] „ Nam his quo- „ que fides data servanda est *Vid. l. 3. c. 19.* „ *§. 3. & 6.*

Nam hi si quid metu expresserunt, repeti potest] „ Immo repeti non potest quod pira- „ tæ, & latrones vi exigunt, *vid. l. 2.* „ *c. 11. §. 7.* quia partes ita disposuere. At „ ob violentiam, ac injuriam illatam agi- „ tur ad id, quod alterius interest vim fa- „ ctam non esse. *vid. §. 17. ad rubr. tertiam.*

Nisi jusjurandum accesserit] „ Immo ex „ tali juramento Deo quidem obligatur, non „ aotem prædoni; adeoqoe prædo non con- „ sequitor jus agendi, sed jurans Deo tene- „ tur de perjurio: quæ perpetuo confundit „ Auctor. Cæterum, quia promissio hæc „ jorata injuria extorta est, prædo tenetur „ ad reparationem. *Conf. l. 2. c. 11. §. 7.* „ *c. 13. §. 14.*

Quod illi non item] „ Adeoque quod ho- „ stes vi exigunt, repeti non potest; idque „ jure naturæ qooque verum esse, probabi- „ mus suo loco. Equidem Grotius jure natu- „ ræ licentiam exigendi aliquid ab hoste „ tantum restringit ad bellum justum, vel si

„ justum

„ justum est, intra fines quantitatis debitæ. „ *L.* 3. *c.* 1. § 2. *c.* 11. §. 2. *c.* 3. §. 5. „ *l.* 13. §. 1. *c* 14. §. 1. *c.* 15. §. 1. „ *c.* 12. § 1. Unde jure gentium demum „ impunitatem concedi, ait, ei, qui ex „ injusta causa bellum gerit, vel qui in ju- „ sto quoque bello plus exigit. *L.* 3. *c.* 4. „ §. 3. & *c.* 6. § 2. Adeoque tutum eum „ esse, putat, solo consensu gentium, & „ quoad effectus externos. &c. At ibidem „ videbimus, tale jus gentium non existe- „ re, & possessorem rei hostilis tutum esse „ ipso naturæ jure, sive bellum justum sit, „ sive injustum, donec lis per ultimam vi- „ ctoriam decidatur.

Justam fuisse Carthaginiensibus belli Punici secundi causam] Sententia Polybii vera non est. Nam in eo bello tantum quærebatur, an Romani justam habuerint causam Sardiniam insulam repetendi? Hac posita, non tenebantur Romani exspectare tempus, quo hostium vires invalescerent; quin contra officium facit Princeps, qui præsente occasione, qua jus reipublicæ facillime recuperari potest, non utitur, & morando eam in majus periculum, damnum, difficultatemque conjicit, & plus sanguinis fundi oportet: & vana gloria est, vincere majori difficultate.

Habet naturalis æquitatis aliquam speciem] „ Immo nullam.

Sed a jure gentium abit] „ Quasi jus „ gentium voluntarium id, quod jure natu- „ ræ illicitum est, licitum facere possit? Sed „ & dictum jam sæpius est, tale jus gentium „ non dari.

Ut alibi] „ Vide omnia loca supra §. 17. „ *ad rubr. tertiam* allegat.

A D §. X X.

1 E x *neglectu tenentur reges, ac magistratus*] „ Ideo enim solvuntur vectigalia, ut „ iter securum reddat Princeps. Atque ideo „ maxime laudatur Cyrus apud Xenophon- „ tem, *l.* 1. *p.* 287. quod unicuique, sive „ Græco, sive Barbaro, secure liceret iter „ facere quo vellet, & quicquid secum ge- „ stare commodum esset; *vid. supra l.* 2. „ *c.* 21. §. 2. modo spoliatio facta fuerit in „ via regia, non in diverticulo. *Ca. p.* 2. „ *Crim. q.* 91. *n.* 60. *seq.*

Dixi, eos in nihil amplius teneri] Nam duo bene hic distinguenda sunt facta: *alterum* rectorum reipublicæ, qui suo jure commiserunt privatis ut prædam agerent, qui *Caapers* vocantur; hoc factum justum est, utpote cum in hostes prædam agere liceat: *alterum* privatorum potestatem sibi datam excedentium, & sociorum res rapientium; hoc factum illicitum est: unde vel puniendi, vel dedendi sunt, vel si nullius imperio parent, a quolibet oppugnari, & puniri possunt.

Punirent] „ Tamquam subditos delin- „ quentes.

Aut dederent] „ Ut ipsi læsi puniant. „ *Vid. l.* 3. *c.* 20. §. 41.

Præterea in bona raptorum jus reddi curarent] „ Nam damnum datum reparari debet „ ex bonis, quia æs alienum bonis inhæret.

Causam non fuisse] „ Factum enim eo- „ rum licitum erat, quia jure belli prædas „ agere ex hoste per suos subditos possunt: „ quod vero excesserint, hoc est factum „ privatorum, & illicitum.

Nec quicquam de ea participasse] „ Si „ enim decimam partem, uti plerumque ca- „ veri solet, accepisset respublica, appro- „ basset factum, & sic obligaretur ex sua „ approbatione. Sed & si nescit, prædam a „ sociis captam esse, tamen tenetur quate- „ nus locupletior facta est.

Prohibuisse etiam legibus, ne amicis nocerętur] „ Adeoque causa damni dati non sunt, „ cum prohibuerint.

Cautionem ut exigerent] Nam ratione damni futuri nemini natura actio datur. Cautiones omnes sunt inventum juris civilis.

Cum possent etiam sine codicillis &c.] „ Auctor supponit casum, ubi Princeps om- „ nibus subditis in genere potestatem dedit „ invadendi hostem, quo casu vi hujus ge- „ neralis concessionis subditi etiam sine co- „ dicillis prædam ex hoste agere possunt.

Cum possent privati etiam sine permissu] „ Hoc non admittimus. Privati jus inferen- „ di vim non habent, sed summus princeps, „ & cui is concessit. Privati igitur prædam „ ex hoste agere sine concessione non pos- „ sunt. *Vid. l.* 3. *c.* 18. §. 1.

Mali vero an futuri illi essent] „ Adeo- „ que imputari non potest rectoribus, quod „ malorum hominum opera usi sint, quia „ credunt bonos.

Neque vero vitari posse] „ Adeoque nec „ mala electio delictum est, si meliores ha- „ beri non possunt.

Si quid milites contra imperium amicis nocuissent, reges teneri] „ Eadem autem ratio est „ in republica. Conf. *l.* 1. *c.* 20. §. 30. & 31. 2

Angliæ] „ *Camd. p.* 2. *Hist. Elisab. p.* 245.
„ Gallicus apud Reginam legatus conquere-
„ batur, Mongomerium Anglorum auxiliis
„ contra fœdus ad Rupellam navigationem
„ suscepisse, & mercatores Anglos Rupel-
„ lanis obsessis rem annonariam subministras-
„ se. Cui illa se fidem fœdere interpositam
„ sancte servare, & servaturam, respon-
„ dit; auxiliares illos piratas esse, & ex-
„ torres, injussu suo solvisse, signa emen-
„ tita prætulisse, atque ut in eos animadver-
„ teretur, peroptavit.

Ut vero sine culpa sua ex ministrorum facto quisquam teneatur, non esse juris gentium]
„ Non enim possunt dici causa damni dati,
„ cum culpa careant.

Sed juris civilis] „ Immo nec jure Roma-
„ no ex ministrorum facto tenetur negotii
„ dominus, nisi culpa ejus concurrat.

Nec generalis] „ I. e. ut non ex omni fa-
„ cto ministrorum quisque teneatur: nos
„ jam diximus, ex nullo teneri si culpa caret.

Sed adversus nautas, & alios quosdam &c.] „ Respicit ad edictum prætoris, quo
„ nautæ, caupones, & stabularii tenentur
„ ad restitutionem damni ab illis dati, quo-
„ rum opera in caupona navi, & stabulo
„ utuntur. *Tot. tit. Naut. Caup.* At nega-
„ mus, hanc actionem esse ex jure civili;
„ oritur illa ex vero naturæ jure, quia nau-
„ ta, & caupo profitentur securitatem, &
„ in eum finem servos eligunt: si igitur ma-
„ lorum hominum opera utuntur, revera
„ causa sunt illius damni, indeque ob fa-
„ ctum hoc, quod præcavere potuerunt fi-
„ deles ministros eligendo, culpa non carent.

Ex rationibus peculiaribus introductum]
„ Ratio consistit in mala electione, *l. f. pr.*
„ *Naut. caup. &c.* quæ hic culpa non ca-
„ ret, ubi recipiens profitetur securitatem.

Contra Pomeranos] „ Qui damnum ab
„ ejusmodi militibus ex codicillis prædam
„ agentibus accepere.

A D §. XXI.

A U T *pauperiem*] „ I. e. si animal aliquid
„ facit, quo alter pauperior fit.

Noxa dedatur] „ Vid. *l.* 2. *c.* 5. §. 32.

Itidem ex jure civili esse] Jure enim naturæ ex tali facto non obligatur dominus: 1. quia unusquisque tantum ex suo facto obligatur, non ex facto alterius, nedum ex facto animalis. 2. Ipsæ leges Romanæ fatentur, pauperiem esse damnum sine injuria datum, ubi autem injuria non est, ibi non est reparandi necessitas. Sane, 3. ratio meri juris civilis est, quod magis imputari soleat in pensatione damni ei, qui talem servum, ac animal habet, quam ei, qui damnum passus est.

Additio.

Materiam hanc late explicavi in *Dissert. proœm. XII.* §. 585.

Qui in culpa non est] „ Natura enim ser-
„ vos, & animalia habere licet.

Cujus navis sine ipsius culpa navi alterius damnum dedit] „ Si forte duæ naves exor-
„ ta tempestate collidunt.

Ut & nostra] „ Ita enim judicatum in
„ suprema curia Hollandiæ, referunt *Neo-*
„ *stad. Dec.* 48. & 49. *Grænw. ad l.* 29 *ff.*
„ *Leg. Aquil. Vid. Tesm. h.*

Dividi solet] „ Par enim utriusque cau-
„ sa est.

A D §. XXII.

E T I A M *adversus honorem, & famam datur*] Proprie hæc ad *damnum* non pertinent, utpote quod a demendo dicitur; sed ad injurias, seu juris nostri læsionem, quæ reparari debet etsi damnum datum non sit. Cæterum, hic factum aliquod illicitum est, quo jus nostrum non quidem ratione patrimonii, sed ratione societatis, in qua vivimus, læditur. Quando igitur jura, per quæ homines digni redduntur ad honores petendos, nobis auferuntur, hæc quoque injuria reparanda est.

Additio.

„ Potest damnum proprio quoque sensu
„ vocari, quia jus aliquod demitur. Ratio-
„ nes juris naturæ, cur injuria talis verum
„ delictum sit, explicavi in *Diss. proœm.*
„ *XII.* §. 525.

Puta verberibus] „ Quoties aliquid fit,
„ quo alter contemtior redditur: idque de-
„ claratur omnibus modis, quibus alium
„ ludere, vel contemnere solemus, ut risu,
„ calumniis, gestus, mores, squalores al-
„ terius imitando; de quo vide *tot. tit. ff.*
„ *de injur.*

Nam illi pœna respondet] „ I. e vitiosi-
„ tati, quia pœna non est, nisi ubi vitium
„ adest.

Huic] „ Scilicet effectui, seu damno dato.

Culpa.

Culpa confessione] „ Hinc deprecationi ad„ di solet formula : *dasz er ihm daran zu* „ *viel, und unrecht gethan.*

Exhibitione honoris] „ Aliquando etiam in „ genua se demittere his , qui injuriam fecit „ tenetur.

Testimonio innocentiæ] „ Per declaratio„ nem honoris : *dasz er nichts als alles lie*„ *bes , und gutes von ihm wisse ;* quæ inesse „ etiam solet deprecationi.

Quanquam & pecunia] „ Immo fama , „ & honestas , non possunt pecunia mensu„ rari naturaliter , quia non sunt res æstima„ bilis , nec patrimonii nostri pars : sed „ id jure civili in pœnam injuriæ statutum „ est. Hinc Quintilianus, *decl.* 279. ait : „ *Majoribus non est nefas visum accipere pe*„ *cuniam , sed etiam hac pœna animadverti* „ *putarunt , sicut pleraque delicta puniun*„ *tur.*

CAPUT XVIII.

De legationum jure.

I. *Obligationes quasdam ex jure gentium nasci , ut jus legationum.*
II. *Inter quos locum habeat.*
III. *An semper admittenda legatio.*
IV. *Adversus legatos periculosa molientes defensionem licitam , non exactionem pœnæ.*
V. *Legationis jure non teneri eum , ad quem legatus missus non est.*
VI. *Hostem , ad quem missus est legatus, teneri :*
VII. *Nec opponi posse jus talionis.*
VIII. *Jus hoc & ad comites legatorum porrigi : si legati voluerint.*
IX. *Et ad bona mobilia.*
X. *Exempla obligationis , sine cogendi jure.*
XI. *Quanti sit hoc jus legationis.*

I. + HActenus ea memoravimus , quæ ex jure naturæ debentur nobis ; + paucis duntaxat additis de gentium jure voluntario , quatenus ab eo aliquid erat juri naturæ superadditum. Restat veniamus ad obligationes , + quas ipsum per se jus illud gentium , quod voluntarium dicimus , induxit ; + quo in genere (aa) præcipuum est caput de jure legationum. Passim enim legimus , + sacra legationum , [a] sanctimoniam legatorum , + jus gentium illis debitum ,

☞ (aa) Jus *Legationum* in se spectatum verè oritur à Jure Naturali , ut ostendit PUFENDORFIUS, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. II. Cap. 3. §. 23. Quæ autem privilegia moribus gentium tantum originem debent , illa nemo tenetur Legatis concedere , nisi velit, & pacto vel expresso, vel tacito, ad illa concedenda sese obstrinxerit. *J. B.*

GROTII.

a *Sanctimoniam legatorum*] Pomponius l. *si quis* ult. D. de legationibus : *Si quis legatum hostium pulsasset , contra jus gentium id commissum esse existimatur , quia sancti habentur legati : & ideo si cum legati apud nos essent gentis alicujus , bellum cum eis indictum sit , liberos eos manere. Id enim juri gentium conveniens esse. Itaque eum , qui legatum pulsasset , Quintus Mucius dedi hostibus , quorum erant legati , solitus est respondere.* Lege Julia de vi publica tenetur , quod ad legatos oratores , comitesve attinebit , si quis eorum quem pulsasse , sive injuriam fecisse arguetur , *Ulpiano* respondente in l. *lege Julia* 7. D. *ad legem Juliam de vi publica. Josephus* antiquæ historiæ libro XV. (*Cap.* 8.) multum prædicat legatorum sanctimoniam , quibus , ait , commune cum angelis Dei nuntiis nomen. *Varro* lib. III. de Lingua Latina : *Sancta sunt corpora legatorum. Cicero* Verrina III. *Legatorum jus divino , humanoque vallatum præsidio , cujus tam sanctum , & venerabile nomen esse debet , ut non modo inter sociorum jura , sed & hostium tela incolume versetur.* Scriptor vitæ Epaminondæ : (Immo *Pelopidæ.* CORN.

debitum, jus divinum, humanumque: sanctum inter gentes jus legationum, fœdera sancta gentibus, fœdus humanum: sancta corpora legatorum: Papinio, (*Thebaïd.* II. 486.)

Sanctum populis per sæcula nomen.

a Cap. 16. Cicero de haruspicum [a] responsis: *Sic enim sentio, jus legatorum cum hominum præsidio munitum, tum etiam divino jure esse vallatum.* + Itaque hoc violare non injustum tantum esse, [b] + sed & impium omnium confessione, ait Philippus in epistola [b] ad Athenienses.

b Apud Demosth. p. 62. A. II. 1. Sed primum sciendum est, + qualecunque est hoc jus gentium, de quo videbimus, ad eos legatos pertinere, + quos mittunt qui summi imperii sunt compotes inter se; nam qui extra hos legati sunt [1] provinciales, [2] municipales, atque alii, non jure gentium, quod inter gentes est diversas, c Lib. I. c. 32. + sed [3] jure civili reguntur. Legatus apud Livium [c] publicum se nuntium d Lib. VI. c. 17. populi Romani vocat. Apud eundem Livium [d] alibi senatus Romanus [4] jus legationis + externo, non civi comparatum, ait: & Cicero [e] ut ostendat non e Philipp. V, 10. esse legatos mittendos ad Antonium: *Non enim*, inquit, *cum Annibale res est, hoste*

CORN. NEPOS, c. 5. n. 1.) *Cum legationis jure se tectum arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse consuesset. Diodorus Siculus* in excerptis Peiresciania, *pag.* 349. τὴν ἄδειαν vocat τῆς τῶν πρεσβευτῶν ἀσυλίας *securitatem a legatorum sanctimonia.* Apud *Papinium* lib. II. (*Theb.* vers. 373.)

tutusque regressus
Legato.

Chrysostomus: ἢ αὐτὸν τὸν κοινὸν νόμον ᾐδέσθησαν, ὅτι ὁ πρεσβεύων οὐδέποτε πάσχει τι κακόν· *ne commune quidem fas hominum reveriti sunt, quod tutos præstat legatos ab omni malo.* Servius ad XI. Æneidos: (*vers.* 101.) *ab omni injuria tectis jure gentium.* Ne omnia loca ehotem, adde *Livium* lib. I. de Laurentibus, (cap. 14.) *Dionem Chrysostomum* de lege, & consuetudine, *Vellejum Paterculum* initio lib. II. *Menandrum Protectorem*, (Exc. Legat. 19.) Epistolam *Felicis* ad *Zenonem* in appendice *codicis Theodosiani* data a *Sirmundo.* Totilas apud *Procopium* Gotthicorum III. πᾶσι μὲν, ὡς ἐπὶ πλεῖστον εἰπεῖν, νόμος βαρβάροις, τὸ χρῆμα τῶν πρέσβεων σέβειν· *omnibus, ut generatim loquar, barbaris mos legatos venerari.* (Cap. 36.) Idem de barbaris dixit *Scafnaburgensis. Aimonius* regi Clodovæo hæc dicta tribuit: *Ad extremum pro divinis simul, humanisque legibus, quæ internuntium immunes sanciunt, debere esse eos, qui mediatores hostilium efficiuntur armorum. Inter arma namque sola legatio pacis sequestra est. Exuit hostem, qui legatione fungitur.* Vide & *Radevicum* in appendice. De Polonis vide *Cromerum* libro XX. de Turcis *Leunclavium* libro VIII. & libro XVII. de Mauris *Marianum* libro XII. c. 14. [Apud *Varronem* non exstant verba, quæ tamquam ex illo adfert Auctor, circa initium Notitius. Errorem hausit è nota *Dionys. Gothofredi* in *L.* 17. D. *De Legation.* ubi hic pro verbis *Varronis* laudat, quod *Cujacius* dicit *Observ.* XII. 5. post indicatum *Varronis* fragmentum è *Lib.* III. *De Vita populi Rom.* quod servavit NONIUS MARCELLUS, p. 529. *Edit. Mercer.* Apud *Vellejum Paterculum* etiam, Lib. II. Cap. 2. initio, nihil est quod huc faciat; & Auctor ipse locum illum, juxta verum sensum, supra adtulit, *Cap.* XV. §. 16. *num.* 2. in fine. Locus Ciceronis non est ex *Verrin. III.* sed è *Lib. I. in Verr.* cap. 33. & prima etiam ejus verba petita sunt ex Orat. *De Haruspic. Respons.* Cap. 16. *J. B.*]

b *Sed & impium*] Ἔργον ἀσεβὲς, ait *Plutarchus* in vita Æmilii, narrans Gentii factum, (p. 261.) *Josephus* libro XV. historiæ antiquæ: τοῦτο τὸ ὄνομα καὶ πολεμίους πολεμίοις διαλλάττειν δύναται. ποῖον ἂν μεῖζον ἂν γένοιτο ἀσέβημα ἢ πρέσβεις ἀποκτεῖναι, τοὺς ὑπὲρ τοῦ δικαίου διαλεγομένους; *Hoc nomen & hostes hostibus valet reconciliare; quid ergo fieri magis impium potest, quam legatos occidere pro æquitate loquentes?* (Cap. V. §. 3. p. 753. *Edit. Hudson.*)

GRONOVII.

1 *Provinciales*] A diœcesibus, satrapiis, nomis, ut in Ægypto dicebantur.

2 *Municipales*] Ab oppidis.

3 *Jure civili reguntur*] Pro privatis habentur.

4 *Jus legationis externo*] Securitatem inter inimicitias publicas præstari legato alienigenæ, nec nostræ ditionis: non ejus populi, qui nostro imperio est obnoxius.

GRO-

hoste reipublicæ, *sed cum cive.* + Qui autem externi habendi sint, ita clare exposuit f Virgilius, ut nemo jurisconsultorum possit clarius: *f Æn. VII, 369.*

> *Omnem equidem sceptris terram, quæ libera nostris*
> 5 *Dissidet, externam reor.*

2. c + Qui ergo impari junguntur fœdere, cum sui juris esse non desinant, jus habebunt legationis: + immo & hi, 6 qui ex parte subditi sunt, ex parte non sunt, pro ea parte, qua non sunt subditi. + At reges, qui bello solenni victi, 7 regnoque exuti sunt, + cum aliis regni bonis & jus legandi perdiderunt. + Ideo 8 Persei a se victi caduceatores retinuit P. Æmilius.

3. + In bellis vero civilibus necessitas interdum locum huic juri facit, extra regulam, d puta cum ita divisus est populus in partes quasi æquales, + ut dubium sit, ab utra parte stet jus imperii; aut cum jure admodum controverso + de regni successione duo decertant. Nam hoc eventu + gens una pro tempore quasi duæ gentes habetur. Ita e 9 + Flavianos accusat g Tacitus, *g Hist. III. c. 80.* quod sacrum etiam inter exteras gentes legatorum jus in Vitellianis civili rabie temerassent. + Piratæ, & latrones, qui civitatem non faciunt, jure gentium niti non possunt. Tiberius cum ad eum Tacfarinas legatos misisset, indoluit, quod desertor, & prædo 10 + hostium more ageret: quæ verba sunt h Taciti. Sed interdum tales qui sunt, jus legationis + nanciscuntur fide *h An. III. c. 73.* data, ut olim i + fugitivi in saltu Pyrenæo. *i Cæs. L. III. de bello civ. c. 19.*

III. 1. Duo autem sunt de legatis, + quæ ad jus gentium referri, passim videmus, + prius f ut admittantur, deinde ne violentur. De priore locus est Livii,

GROTII.

c *Qui ergo impari junguntur fœdere*] *Cromerus* XXX.

d *Puta, cum ita divisus est populus*] Vide de legatis civitatis Toleti ad regem Johannem, *Marianam* libro XXII, 8. de Flandris *Crantzium* Saxonicis XII, 33.

e *Flavianos accusat Tacitus*] Et Magnentium *Zosimus* libro II. Μαγνέντιος δὲ καθ' ἑαυτὸν ἔστρεψε γνώμην, πότερον χρὴ Φίλιππον ἄπρακτον ἀποπέμπειν, ἢ κατέχειν παρ' ἑαυτῷ τὸν ἐπὶ ταῖς πρέσβεσι πατῦντι θεσμόν. *Magnentius apud animum suum volvebat, deberetne Philippum irritum dimittere, an apud se retinere calcato jure legationum.* Is Philippus à Constantio venerat. (*Cap.* 47. *Ed. Cellar.*)

f *Ut admittantur*] *Donatus* ad prologum Hecyræ: *Oratorem audire oportere, jus gentium est.* (Ad vers. 1.)

GRONOVII.

5 *Dissidet*] Separata est a nostro regno, vel territorio.

6 *Qui ex parte*] Ut qui de alieno regno feuda possident.

7 *Regnoque exuti*] Videtur hoc nimis crudum, neque admittendum, nisi tantum temporis intervallum intercesserit, ut illi regnum pro derelicto habere possint credi.

8 *Persei a se victi caduceatores*] Liv. 44, 45. & 46. Sed retinuisse, putes, caduceatores Persei, non quod regno exutum jus habere mittendi non putaret, sed quod ingenti fiducia exuendi hominem regno, pacem ei dare nollet, & quod sine accepta mittendi venia occurrerant. Livius 32, 11. Idem lib. 6. 37, 45. *Ideo nihil illis mali, sed per eos responsum Perseo non dedit.* [Video tamen, quum postea tres Legati à *Perseo* ad *Paullum Æmilium* mitterentur cum literis, in quibus *Rex Perseus Consuli Paullo salutem* dicebat, sine responso, ac sine literis eam legationem dimissam esse: unde *sensit Perseus, cujus nominis obliviscendum victo esset:* itaque *alteras literas cum privati titulo* misit. Liv. XLV, 4. Unde colligitur, neque tales legatos à *Paullo* tamquam sanctos, & inviolabiles haberi debuisse. *J. B.*]

9 *Flavianos accusat*] Ut & L. Opimium *Vellejus*, quod Fulvii Flacci filium, quem pater legatum de conditionibus miserat, interfecerit. lib. 2, 7.

10 *Hostium more ageret*] Usurparet jus, quod solis concessum est, qui pares potestate, atque imperio, bello contendunt.

Livii, [k] ubi Hanno senator Carthaginiensis in Annibalem sic invehitur: *Legatos ab sociis, & pro sociis venientes bonus Imperator vester in castra non admisit: + jus gentium sustulit.* Quod tamen non ita crude intelligendum est: [g] + non enim omnes admitti præcipit gentium jus: + sed vetat sine causa rejici. Causa esse potest ex eo, qui mittit, ex eo, qui mittitur, ex eo, ob quod mittitur.

2. Melesippus Lacedæmoniorum legatus, [l] auctore Pericle, dimissus est extra fines agri Attici, + quod ab hoste armato veniret. Sic [h] senatus Romanus [m] negavit se Carthaginiensium legationem admittere posse, quorum exercitus esset in Italia. + Persei adversus Romanos bellum molientis [n] legatos non admiserunt Achæi. Sic Totilæ sæpe perfidi legationem rejecit Justinianus, [o] & Gothi, qui Urbini erant, Belisarii oratores. Cynethensium quoque, ut gentis sceleratæ, legatos undique pulsos narrat [p] + Polybius. Secundi exemplum est in Theodoro, + qui ἄθεος vocabatur, [q] quem a Ptolemæo ad se missum + audire Lysimachus noluit: + idemque aliis evenit peculiaris odii causa. + Tertium, quod diximus, locum habet, [i] ubi causa mittendi aut suspecta est, ut Rhabsacis [r] Assyrii legatio ad populum concitandum + merito suspecta erat Ezechiæ, + aut non ex dignitate, + aut temporibus conveniens. Sic Ætolis denuntiarunt Romani, [s] ne quam legationem mitterent, nisi permissu Imperatoris: + Perseo, ne Romam mitteret, [t] sed ad Licinium: + & Jugurthæ [u] legatis edictum, [k] + intra decem dies Italia excederent, ni regnum, & regem deditum venissent. Optimo autem jure rejici possunt, quæ nunc in usu sunt + legationes assiduæ, quibus quam non sit opus, + docet mos antiquus, cui illæ ignoratæ.

+ IV. 1. [l] De non violandis legatis difficilior est quæstio, & varie a claris hujus sæculi ingeniis tractata. Videndum autem habemus + de legatorum personis, + deinde de comitibus eorum, ac bonis. De personis alii ita sentiunt, jure gentium + vim duntaxat injustam a legatorum corporibus arceri: + censent enim [11] privilegia ex jure communi interpretanda. Alii non omnibus de causis putant legato vim inferri posse, + sed ita demum si jus gentium ab eo læsum sit, quod satis late patet: + nam in jure gentium jus naturæ

k *Lib.* XXI. c. 10.
l *Thuc. l.* II. c. 12.
m *Zonar. Tom.* 2. (Lib. IX. Cap. 13. Ed. Reg.)
n *Liv. l.* XLI. c. 29.
o *Procop. l.* III. c. 37. & L. II. c. 19.
p *Libro* IV. c. 21.
q *Diog. Laërt.* II. 102.
r II *Regum* XVIII, 36.
s *Livius l.* XXXVII. c. 49.
t *Lib.* XXXII. c. 36.
u *Sallust. Bell. Jug.* c. 30.

GROTII.

g *Non omnes admitti, præcipit gentium jus*] Vide *Camdenum* in anno MDLXXI. quæstionum ibi propositarum quarta.

h *Senatus Romanus negavit, se Carthaginiensium legationem admittere posse, quorum exercitus esset in Italia*] De hoc Romanorum more vide *Servium* ad VII. Æneidos, (*vers.* 168.)

i *Ubi causa mittendi aut suspecta est*] Sic Andreas Burgus Cæsaris legatus in Hispaniam non admissus: *Mariana* libro XXIX. (*Cap.* 15.) Simile apud *Cromerum* libro XX.

k *Intra decem dies Italia excederent*] Carolus Quintus Imperator legatos Galliæ, Venetorum, & Florentinorum ad bellum sibi indicendum missos deduci jussit in locum, qui a comitatu suo abesset triginta milliaria. *Guicciardinus* libro XVIII. (pag. 472. *Ed. Genev.* 1645.) *Bellajus* libro III. (fol. 103. *Edit. Paris.* 1573.)

l *De non violandis legatis*] *Menander Protector* de Justino II. Imperatore: ὁ δὲ παρὰ τὸν κοινὸν τῶν πρεσβευτῶν θεσμὸν, εἶχεν ἐν δεσμοῖς· *Ille Avarorum legatos contra jus legationum in vinculis habuit.* Vide *Ern. Cothmannum* responso XXXII, num. 29. & sequentibus, volumine V. (Non *Justinus II.* Legatos *Avarum*, sed *Bajanus*, horum Rex, *Justini* legatos in vincula conjecit: *Excerpt. Legat.* Cap. 9. *J. B.*)

GRONOVII.

11 *Privilegia ex jure communi*] Eatenus admittenda, quatenus recepto juri non derogant.

12 *Ex*

naturæ includitur, + ita ut ex omnibus delictis puniri jam legatus possit, + nisi quæ [12] ex mero jure civili oriuntur. + Restringunt hoc alii ad ea, + quæ contra statum reipublicæ, aut dignitatem ejus, ad quem legatus mittitur, fiunt: + quod ipsum sunt qui periculosum putant, + & querelas exponendas ei, qui misit, ejusque arbitrio permittendum legatum. Sunt & qui putant, + consulendos [13] reges, aut gentes, quarum nihil interest: + quod [14] prudentiæ esse potest, juris non potest.

2. Rationes, quas pro se quisque afferunt, nihil definite concludunt: + quia jus hoc non ut jus naturale [15] ex certis rationibus certo oritur, sed ex voluntate gentium modum accipit. + Potuerunt autem gentes aut omnino cavere legatis, aut cum certis exceptionibus; + nam & hinc utilitas stat pœnæ in gravia delinquentes, + & inde utilitas legationum, quarum mittendarum facilitas securitate quanta potest esse maxima optime promovetur. + Spectandum ergo quousque gentes consenserint: + quod ex solis exemplis evinci non potest. + Exstant enim satis multa in partem utramque. + Recurrendum igitur tum ad sapientum judicia, + tum ad conjecturas.

3. + Judicia duo habeo maxime illustria, Livii alterum, alterum Sallustii. Livii hoc est de legatis Tarquinii, qui proditionem concitaverant Romæ: [x] *x Lib. II. c. 4.*
+ *Quamquam visi sunt commisisse, ut hostium loco essent,* [16] *jus tamen gentium valuit.* Videmus hic, (bb) etiam ad eos, qui hostilia patrant, [17] + jus gentium extendi. Sallustii dictum ad comites legationis, de quibus mox [y] dicemus, non ad legatos ipsos pertinet: + sed recte a majori, id est, minus credibili, ad minus, id est, magis credibile, procedet argumentatio. Is ita ait: [z] + *Fit reus magis* [18] *ex æquo, bonoque, quam ex jure gentium,* (cc) *Bomilcar comes ejus, qui Romam fide publica venerat.* Bonum, & æquum, id est, merum naturæ jus patitur + pœnas exigi, ubi reperitur qui deliquit: + at jus gentium legatos, + & qui his similes fide publica veniunt, excipit. Quare ut rei fiant legati, + contra jus est gentium, + quo vetari multa solent, quæ jus naturæ permittit.

y §. 8.

z Bello Jug. c. 39. Ed. Wass.

4. + Conjectura quoque hinc stat. + Verius enim est, privilegia ita intelligen-

GRONOVII.

12 *Ex mero jure civili*] Edicto aliquo, aut constitutione reipublicæ ad solius illius statum pertinente.

13 *Reges, aut gentes*] In delictis legatorum sumendos esse arbitros, & sequestros, qui extra causam sint.

14 *Prudentiæ, non juris*] Quod si quis fecerit, prudenter egisse judicabitur; nemini tamen id facere, si recte facere velit, necessum est.

15 *Ex certis rationibus*] Non ex morali turpitudine, vel necessitate.

16 *Jus tamen gentium valuit*] Maluerunt tamen eis parcere ob commune jus legatorum, quam afficere supplicio, quod eo jure indignos ipsi se reddidissent.

17 *Jus gentium extendi ad eos*] Hos quoque jure gentium inviolabiles esse.

18 *Ex æquo, bonoque, quam*] Bono magis exemplo, quam concesso jure. *Tacit.* 1, annal. 38.

(bb) Immo ex isto loco contrarium inferri potest, ut ostendimus in Notis nostris Gallicis; ubi & quæ ad jus istud Legationis pertinent, accuratius exponuntur, ex principiis, non fictitii illius Gentium Juris voluntarii, sed ipsius Juris Naturalis. Ceterum, longè fusiùs totum argumentum, etiam in eo, quod ad merum usum Gentium refertur, à nobis postea excussum est in Notis Gallicis ad Versionem Libri Ampl. BYNKERSHOECKII *De Foro Legatorum*, cujus secunda Editio prodiit Anno 1730. *J. B.*

(cc) Locus iste malè quoque huc trahitur, ut patet vel ex Interpretibus, qui verum ejus sensum dudum exposuerunt. *J. B.*

telligenda, ut [19] aliquid tribuant ultra jus commune. + Quod si legati ab injusta tantum vi tuti essent, nihil in eo magni esset, (dd) nihil præcipui. Adde + quod [20] securitas legatorum utilitati, quæ ex pœna est, præponderat. + Nam pœna haberi potest per eum, qui legatum misit + volentem: & si nolit, ab ipso exigi bello, + tanquam criminis approbatore. Objiciunt aliqui, + satius unum plecti, quam bello multos involvi: atqui si is, qui legatum misit, factum ejus probet, + legati pœna bello nos non eximet. + Parte vero altera valde in lubrico locatur salus legatorum, si actuum suorum rationem [21] alii reddere debeant, quam a quo mittantur. Nam cum plerumque diversa, sæpe & adversa sint consilia eorum, qui mittunt legatos, & qui accipiunt, + vix est ut non semper aliquid in legatum dici possit, quod criminis accipiat speciem. + Et quanquam quædam sunt ita manifesta, ut dubitationem non habeant, + sufficit tamen [22] ad æquitatem, & utilitatem legis universalis, periculum universale.

5. Quare omnino ita censeo, + placuisse gentibus ut communis mos, qui quemvis in alieno territorio existentem ejus loci [23] territorio subjicit, exceptionem pateretur in legatis, + ut qui sicut fictione quadam habentur [24] pro personis mittentium + (*senatus faciem secum attulerat, auctoritatem reipublicæ*, ait de legato quodam M. [a] Tullius) + ita etiam fictione simili [25] constituerentur quasi extra territorium; + unde & civili jure populi, apud quem vivunt, non tenentur. Quare si tale sit delictum, quod contemni posse videatur, + aut dissimulandum erit, [m] + aut e finibus jubendus excedere legatus, quod + Polybius ei factum narrat, qui Romæ obsidibus fugiendi causam præbuerat. Unde obiter datur intelligi, quod alio tempore legatus Tarentinorum, [26] qui idem deliquerat, virgis cæsus est, id eo evenisse, [n] + quod Tarentini victi sub Romanis esse cœpissent. Si crimen sit atrocius, &

[a] Phil. VIII. c. 8.

GROTII.

m *Aut e finibus jubendus excedere legatus*] Fecit id Stephanus Poloniæ rex Moscis. *Thuanus* libro LXXIII, in anno M D LXXXI. Elisabetha Scoto, & Hispano. Utrumque habes apud *Camdenum* in an. M D LXXI, & M D LXXXIV. [Quod Auctor heic in contextu, quasi ex *Polybio*, refert, nullibi apud hunc Auctorem reperio. Et videtur omnino deceptus ab *Alberico Gentil.* De Legat. II. 21. qui ait: *ut in* Selectis *habet Polybius.* Ibi autem certe nihil tale. *J. B.*]

n *Quod Tarentini victi sub Romanis esse cœpissent*] Sic Carolus V. legato ducis Mediolanensis, ut subditi sui, imperavit, ne a comitatu suo abscederet. *Guicciardinus* (libro XVIII. *pag.* 472.) indicato jam loco.

GRONOVII.

19 *Aliquid extra jus*] Amplius, quam omnibus concessum est tralatitio jure.

20 *Securitas legatorum*] Omnium sive recte agentium, sive peccantium, res est magis ad exemplum pertinens, quàm pœna peccantium.

21 *Alii reddere*] *Tacit.* 1. annal. 6. *Eam esse conditionem imperandi, ut non aliter ratio constet, quam si uni reddatur.*

22 *Ad æquitatem, &*] Æquum, & utile est, ut hæc singularia non attendantur, quia si non omnibus liberaverimus legatum, ex illis singularibus per interpretationem poterit teneri de omnibus.

23 *Territorio subjicit*] 2. 5. 1. & 32.

24 *Pro personis mittentium*] Repræsentant dominorum dignitates, & prout illi ampliores sunt, majoribus honoribus adficiuntur.

25 *Constituerentur quasi extra territorium*] Haberentur, & considerarentur, quasi non habitarent nobiscum, neque in finibus territorii nostri essent. *Plinius* 5, 25. *Palmyra urbs nobilis situ, velut terris exempta a rerum natura, privata sorte inter duo imperia summa, Romanorum, Parthorumque, & prima in discordia semper utrimque cura.*

26 *Qui idem deliquerat*] Obsidibus fugæ occasionem dederat. *Livius* 25, 7.

(dd) Abundè sufficit, si non ob quævis delicta jure suo excidat Legatus. *J. B.*

GRO-

& ad publicum malum spectans, [o] + remittendus erit legatus ad eum, qui misit, cum postulato ut eum puniat, aut dedat; quomodo Gallos postulasse, legimus, [b] ut sibi dederentur Fabii. *b Liv. v. 36.*

6. Sed quod supra diximus aliquoties, [27] + humana jura omnia ita esse comparata, ut non obligent in summa necessitate, id + de hoc quoque præcepto sanctimoniæ legatorum obtinebit. Verum, + is [28] apex necessitatis non est [29] in sumtione pœnæ, + quam & aliis in casibus tolli jure gentium, infra apparebit, cum de solennis belli effectibus agemus: + multo minus in loco, tempore, ac modo sumendæ pœnæ, + sed in præcautione gravis mali, præsertim publici. Quare ut obviam eatur imminenti periculo, + si alia nulla est ratio idonea, & retineri, & [30] interrogari legati poterunt. Ita consules Romani Tarquinii [p] + legatos deprehenderunt, [q] [31] + literarum in primis habita cura, ut Livius loquitur, ne interciderent.

7. + Quod si vim armatam intentet legatus, sane occidi poterit, + non per modum pœnæ, sed per modum + naturalis defensionis. + Sic Fabios, quos [32] violatores juris humani [c] Livius vocat, Galli occidere potuerunt. *c Liv. v. c. 36.* Itaque apud Euripidem Heraclidis Demophon fecialem ab Eurystheo missum, & vi supplices abripere conantem vi prohibuit, & cum ille diceret, (ee)

Tun' fecialem cædere huc missum audeas?

Respondet, + *Ni fecialis dexteram a vi temperet.*

Huic feciali nomen fuisse [r] Copreo, [s] & quia vi ageret, a populo Atheniensi inter-

GROTII.

o *Remittendus erit legatus ad eum, qui misit*] *Dion* in excerptis legationum: ὅτι νεανίσκοι τινὲς Καρχηδονίων πρέσβεις εἰς τὴν Ῥώμην ἐλθόντες, ὑβρίσαντες, ἐπέμφθησαν μὲν εἰς τὴν Καρχηδόνα, καὶ ἐξεδόθησαν σφίσιν, οὐκ ἔπαθον δὲ ὑπ' αὐτῶν δεινὸν οὐδὲν, ἀλλ' ἀφείθησαν· *Cum juvenes quidam legati a Carthagine Romam venissent, ibique contumeliose quædam fecissent, missi sunt Carthaginem, traditique Carthaginiensibus; ab his vero nihil illis nocitum est, sed dimissi sunt incolumes.* [Exc. *Fulv. Ursin.* num. 18. ubi ex incogitantia Auctor noster postrema verba malè vertit, pro: *Traditique illis*, scilicet, *Romanis*, non *Carthaginiensibus*, à quibus contra Legati dedidi sunt. *J. B.*]

p *Legatos deprehenderunt*] Pelopidas in vincula conjectus ab Alexandro Pheræo, quod, legatus cum esset, Thessalos ad libertatem concitaret. *Plutarchus*, (*pag.* 292.) & Latinus scriptor vitæ Pelopidæ. (*Corn. Nep.* c. 5.)

q *Litterarum inprimis habita cura*] Vide *Serranum* in Henrico IV. [Aut potius Auctorem Supplementi *Montiardum*, pag. 844. *Edit. Francof.* 1627. quâ usus videtur Auctor. Neque enim *Serranus* ultra regnum *Caroli VII.* processit. Ceterum, agitur ibi de eo, qui à Secretis erat Legato *Hispaniæ*, propter proditionem, simul cum *Margngo*, in custodiam dato. *J. B.*]

r *Copreo*] Vide Iliados O. (*vers.* 639.)

GRONOVII.

27 *Ita comparata humana jura*] Quæ vel gentes, vel civitates sibi statuerunt, ut ab iis sit regressus ad jus primævæ communitatis.

28 *Apex necessitatis*] Inexcusabilis, & inevitabilis necessitas.

29 *In sumtione pœnæ*] Sed in se conservando. 2, 2. 6.

30 *Interrogari*] Examinari *more reorum. Sallust.* Catil. 31. & *testium. Suet.* Octav. 56.

31 *Literarum*] Quas a Juniis, Vitelliis, Aquiliis nobilibus adolescentibus conspiratis ad Tarquinium acceperant. *Liv.* 2, 4.

32 *Violatores juris*] Quia ad quos missi fuerant de pace legati, adversus eos sine auctoritate publica sumtis armis pugnaverant. *Liv.* 5, 36.

(ee) Chorus est, qui loquitur hoic, non Fecialis, *vers.* 272. Quamquam & in *Excerptis ex Trag. & Comic. Græcis*; Auctor nescio quare, id Feciali tribuat. *J. B.*

GROTII.

s *Et quia vi ageret*] Sic interpretandum; quod Theodahatus Gotthus Justiniani legatis di-

interfectum, narrat Philostratus [d] vita Herodis. Distinctione non dissimili solvit [31] Cicero [e] quæsitum illud, + an patrem patriæ proditorem filius accusare debeat. Vult enim debere ad avertendum periculum imminens, non autem vitato jam periculo in facti pœnam.

V. 1. Ea vero, quam dixi, lex, de vi legatis non inferenda, intelligenda est + eum obligare, ad quem missa est legatio, + atque ita demum si admisit, + quasi scilicet ab eo tempore [34] tacita pactio intercesserit. + Cæterum denuntiari & potest, & solet, ne mittantur legati; alioqui pro hostibus fore: ut Ætolis [f] a Romanis est denuntiatum, & olim [35] a Romanis [g] Vejentibus edictum, ni facesserent urbe, daturos [36] quod Lars Tolumnius dedisset: & Romanis a [h] Samnitibus, [37] si quod adiissent in Samnio concilium, haud inviolatos abituros. + Non pertinet ergo hæc lex ad eos, per quorum fines, + non accepta venia, transeunt legati; nam [t] + siquidem ad hostes eorum eunt, aut ab hostibus veniunt, + aut alioqui hostilia moliuntur, interfici etiam poterunt, + quod [i] Athenienses fecerunt legatis inter Persas, & Spartanos, Illyrii legatis [k] inter [38] Essios, & Romanos: multoque magis [39] vinciri, quod constituit [l] Xenophon in quosdam, + Alexander in eos, [m] qui Thebis, & Lacedæmone ad Darium missi erant, Romani in [n] legatos [u] + Philippi ad Annibalem, & [o] Latini in legatos Volscorum.

2. +

d Vit. Soph. II. 5.
e Off. III. 23.
f Liv. XXXVII. c. 49. vid. supra §. 3.
g Idem l. IV. c. 58.
h Livius, X., 12.
i Thuc. l. II. c. 67.
k App. de bello Ill. l. VI. pag. 760.
l Lib. VI. de exp. Cyri, c. 3. §. 7.
m Ar. lib. II. c. 15.
n Livius, lib. XXIII. c. 33.
o Dion. Halic. VI. 25.

cit apud *Procopium* Gotthicorum 1. (*Cap.* 7.) σεμνὸν μὲν τὸ χρῆμα τῶν πρέσβεων καὶ ἄλλως ἔντιμον καθέστηκεν εἰς πάντας ἀνθρώπους. τοῦτο δὲ τὸ γέρας εἰς τόδε οἱ πρέσβεις ἐν σφίσιν αὐτοῖς διασώζουσιν, ἐςότε σφετέρᾳ ἐπιεικείᾳ φυλάξωσι τὸ τῆς πρεσβείας ἀξίωμα. κτεῖναι γὰρ ἄνδρα πρεσβευτὴν ἐνδίκως νενομίκασιν ἄνθρωποι, ὅταν ἢ εἰς βασιλέα ὑβρίσας φαίνηται, ἢ γυναικὸς ἄλλῳ ξυνοικούσης εἰς εὐνὴν ἔλθοι. *Sanctum apud homines legatorum nomen, plenumque honoris. Sed hoc jus legati sibi tamdiu servant, quamdiu sua modestia legationis dignitatem tuentur. Ita enim existimant homines, fas esse vel interficere legatum, si is in principem, ad quem mittitur, sit injuriosus, aut alienum matrimonium violet.* Legati vero, cum ostendissent longissime se abesse ab adulterii suspicione, quorum ne exitus quidem sine custode essent, addunt prudenter: Τοὺς λόγους δὲ ὅσους ἂν ἐκ τοῦ πέμψαντος ἀκηκοὼς εἴπῃ, οὐκ αὐτὸς τὴν ἐντεῦθεν αἰτίαν, ἤνγε οὐκ ἀγαθοὶ τύχωσιν ὄντες, εἰκότως ἂν λάβοι. ἀλλ' ὁ μὲν κελεύσας φέροιτο δικαίως τὸ ἔγκλημα τοῦτο. τῷ δὲ πρεσβευτῇ τὸ τὴν ὑπουργίαν ἐκτελέσαι περίεστι μόνον. *Si legatus ea dixerit, quæ audivit a principe, qui ipsum misit, ea si non sint commoda, præstare non ipse debet culpam, sed qui eum misit: ipsi quippe nihil aliud concessum est quam ministerio mandato fungi.* Vide & *Camdenum* indicato jam loco anni MDLXXI.

t *Siquidem ad hostes eorum eunt, aut ab hostibus veniunt*] Siculi Atheniensium socii legatos Syracusanorum missos ad civitates alias cepere; *Thucydides* lib. VII. (*c.* 32.) Sic & Argivi cepere legatos Athenis a factione paucorum missos, & Argos perduxere. Idem *Thucydides* libro VIII. (c. 86.) Legatos Ætolorum ad Romanos intercepere, & pretium eis extorsere Epirotæ; horum unus literis Romanorum liberatus. *Polybius* in excerptis legationum num. 27. De Gallorum ad Turcam legatis, quos in Pado Hispani cepêre, & occiderunt, vide judicia *Parutæ* libro XI. *Bizari* libro XXI. de Flandriæ civitatum legatis ad Gallum captis a Maximiliano, *Crantzium* Saxonicorum XII, 33. Laudatur Belisarii elementia, quod Gelimeris legatis in Hispaniam missis, & ab Hispania reversis Carthaginem, quæ jam facta erat Romanorum, pepercerit. *Procopius* Vandalicorum 1. (c. 24. Secundum exemplum, è *Thucydide* petitum, non adcuratè refertur. Legati enim per proditionem traditi fuere *Argivis* à Paraliis. *J. B.*]

u *Philippi ad Annibalem*] Vide *Appianum* in excerptis legationum num. 19.

GRONOVII.

33 *Cicero Offic. III.*] 23.

34 *Tacita pactio*] De securitate illius, qui missus est.

35 *A Romanis Vejentibus*] Immo a Vejenti senatu legatis Romanis. *Liv.* 4, 58.

36 *Quod Lars Tolumnius*] Qui legatos Romanos ad se missos interfecerat.

37 *Si quod concilium*] Publicum aliquem conventum.

38 *Essios*] Issæos ab insula *Issa* Illyrico objacente.

39 *Vinciri*] Custodiæ dari. *Justin.* 2, 15.

GRO-

2. + Tale si nihil sit, & male tractentur legati, x + non illud jus gentium, de quo agimus, + sed amicitia, & dignitas aut ejus, qui misit, aut ejus, ad quem eunt, violata censebitur. Justinus p de Philippo posteriore Macedonum rege: *Legatum deinde ad Annibalem jungendæ societatis gratia cum epistolis mittit: qui comprehensus, & ad senatum* (Romanum) *perductus incolumis dimissus est, non in honorem regis, + sed ne dubius adhuc, indubitatus hostis redderetur.*

p Lib. XXIX. c. 4.

VI. Cæterum, admissa legatio y etiam [40] apud hostes, + tanto magis [41] apud inimicos, + præsidium habet juris gentium. Caduceatoribus in bello pacem esse, dixit q Diodorus Siculus. Lacedæmonii, qui Persarum feciales interfecerant, r eo dicuntur *συγχέαι τὰ πάντων ἀνθρώπων νόμιμα, confudisse omnium hominum jura. Si quis legatum hostium pulsasset, contra jus gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati*, inquit s Pomponius. Et Tacitus hoc jus, de quo agimus, vocat t *hostium jus, & sacra legationis, & + fas gentium.* Cicero prima Verrina: u *Nonne legati inter hostes incolumes esse debent?* Seneca de ira: x *Violavit legationes rupto gentium jure.* Livio y cædes ruptura jus gentium, scelus, causa nefanda, cædes impia z dicitur in historia legatorum, quos Fidenates occiderant. Et alibi: a *Legatis in periculum adductis ne belli quidem jura relicta erant.* Curtius: b *Caduceatores, qui ad pacem eos compellerent, misit, quos Tyrii contra jus gentium occisos præcipitaverunt in altum.* + Merito sane: + nam & in bello plurima incidunt negotia, quæ nisi per legatos transigi non possunt, + & ipsa pax vix est ut aliter coëat.

q Lib. V. Cap. 75. r Herodot. VII, 137. s L. ult. D. de legation. t Ann. I. c. 42. u Cap. 33. x Lib. III. c. 2. y Lib. IV. c. 17. z Ibid. c. 32. a Lib. XXIV. c. 33. b Lib. IV. c. 2.

VII. Solet & illud quæri, + an jure talionis interfici, aut male tractari legatus possit ab eo veniens, qui tale quid patraverit. Et sunt quidem + ultionis talis exempla in historiis satis multa: sed nimirum + historiæ non tantum quæ juste, sed & quæ inique, iracunde, impotenter facta sunt, memorant. + Jus gentium non tantum mittentis cavet dignitati, + sed & ejus, qui mittitur, securitati: + quare [42] cum hoc quoque tacite contrahitur. + Huic ergo fit injuria, [43] etiamsi ei, qui misit, nulla fiat. Non igitur magnanime tantum, sed & ex jure gentium Scipio, c qui postquam legati Romanorum a Carthaginiensibus male essent habiti, ductis ad se Carthaginiensium legatis, & quid fieri deberet interrogatus respondit, z + nihil tale,

c App. de bello Pun. p. 19. Ed. H. Steph.

GROTII.

x *Non illud jus gentium, de quo agimus*] Aliud sit si quis extra fines suos insidias ponat legatis alienis; eo enim jus gentium violaretur. Et hoc continetur in Thessalorum oratione contra Philippum, apud *Livium*, (XXXIX. 25.)

y *Etiam apud hostes*] Vide loca modo producta ad §. 1. *Donatus* ad illud Eunuchi: CONVENIRE ET COLLOQUI. *Sic pronunciandum est, ut quasi dicat: liceat per te, miles, quod etiam inter hostes, & in bello licet.* (In Act. III. Scen. 2. vers. 14.)

GRONOVII.

40 *Apud hostes*] Inter quos bellum declaratum est.

41 *Apud inimicos*] Inter quos sine bello simultas est.

42 *Cum hoc quoque tacite*] Quoties admittitur legatus, perinde est, ac si fides ipsi quoque detur, fore ut salvus sit, atque incolumis.

43 *Etiamsi ei, qui misit*] Violando nempe legatum ejus, qui nostrum ante violavit.

GROTII.

z *Nihil tale, quale factum esset a Carthaginiensibus*]

d *Lib.* XXX. c. 25. ta'e, quale factum esset a Carthaginiensibus. Addit Livius [d], dixisse eum, + nihil se facturum institutis populi Romani indignum. Valerius Maximus e *Lib.* VI. c. 6. n. 2. consulibus Romanis + in facto simili, [e] sed antiquiore, hanc tribuit vocem: *Isto te metu, Hanno, fides civitatis nostræ liberat.* Nam tunc quoque Cornelio Asinæ, contra jus legationis, + injectæ a Pœnis catenæ fuerant.

+ VIII. 1. + Comites quoque, & [44] + vasa legatorum [45] sui generis sanctimoniam habent, unde in antiquo [46] fecialium carmine [f] erat: *Rex, facisne me tu regium nuntium populi Romani Quiritium?* [47] *vasa, comitesque meos?* f *Livius*, I, 24. Et lege Julia [g] de vi publica teneri pronuntiantur non modo qui legatos, sed & qui comites eorum injuria affecerunt. g *L. lege Jul. 7. D. ad l. Jul. de vi publ.* + Sed hæc [a] sancta sunt accessorie, & proinde [48] quatenus legato videtur. Itaque si quid comites gravius deliquerint, + postulari a legato poterit, ut eos dedat. [b] + Vi enim abstrahendi non sunt: quod cum factum esset ab [b] Achæis in Lacedæmonios quosdam, qui cum legatis Romanis erant, (ff) + vociferati sunt Romani, jus gentium lædi; b *Paus. libro* VII. *seu Achaic.* c. 14. *pag.* 556. *Ed. Kuhn.* quò referri etiam potest + Sallustii judicium de Bomilcare, quo [i] supra usi sumus. Quod si dedere eos nolit legatus, + eadem scilicet facienda erunt, [49] quæ modo de legato diximus. i §. 4. n. 4.

2. Ipse autem legatus an jurisdictionem habeat in familiam suam, & [c] + an jus asyli in domo sua pro quibusvis eò confugientibus, (gg) + ex concessione pendet ejus, apud quem agit. + Istud enim juris gentium non est.

+ IX. Bona quoque legati mobilia, + & quæ proinde habentur personæ accessio, + pignoris causa, + aut ad solutionem debiti + capi non posse, nec [50] per judiciorum ordinem, nec, quod quidam volunt, [51] + manu regia, verius est; + nam omnis coactio abesse a legato debet, tam quæ res ci

sibus] *Diodorus Siculus* in excerptis Peirescianis: Σκιπίων ἐκ ἔφη δεῖν πράττειν ὃ τοῖς Καρχηδονίοις ἐγκαλῦσιν. *Dixit Scipio, non esse id faciendum, quod ipsi in Carthaginiensibus accusarent.* (Pag. 290.) & Romani ipsi legatos, jam comperto Carthaginiensium facto, dimiserunt. Vide *Appianum.* Constantius Titianum a Magnentio ad se missum remisit, quanquam Philippum a Constantio missum ad se retinebat Magnentius. *Zosimus* libro II. (*Cap.* 49. *Ed. Cellar.*) Vide & historias apud *Cromerum* libris XIX. & XXI. & *Parutam*, de legatis Venetis in itinere in Galliam retentis, lib. VII.

a *Sancta sunt accessorie, & proinde quatenus legato videtur*] Vide *Fraxini Canæi* epistolas, paginis 75. & 279.

b *Vi enim abstrahendi non sunt*] *Serranus* Henrico IV. [Aut potius Auctor Supplementi, eodem loco, quem indicavimus, in §. 4. Not. *q.* J. B.]

c *An jus asyli in domo*] Distingui ferme hac in re solent crimina. Vide *Parutam* libro X. ubi rex Galliæ hanc ob causam iratus pacatur. Vide eundem libro IX.

G R O N O V I I.

44 *Vasa legatorum*] Supellex, sarcinæ.

45 *Sui generis sanctimoniam*] Non tantam, quantam legati, aliquam tamen.

46 *Fecialium carmine*] Verbis solennibus.

47 *Vasa, comitesque meos*] Facisne sarcinas, & comites meos, sarcinas, & comites nuntii publici, & propterea eodem jure immunitatis, & securitatis gaudentes, quo me, ut arripi, detinerique nullo prætextu queant.

48 *Quatenus legato videtur*] Quatenus ea sancta, & jus suum participantia velit, adeo ut vasa possit obligare, aut alienare, comites ad pœnam tradere.

49 *Quæ modo de legato*] Ut querela deferatur ad mittentem.

50 *Per judiciorum ordinem*] Ordinarios judices.

51 *Manu regia*] Vi superioris dominii.

(ff) Exemplum istud malè refertur, & aptatur. Consule locum *Pausaniæ*, quem in orâ libri distinctiùs indicavimus. *J. B.*

(gg) Vide Celeberrimi THOMASII Dissertationem *De jure asyli, Legatorum ædibus competente*, quæ inter Lipsienses XVI. numero est. *J. B.*

G R O-

ei necessarias, quam quæ personam tangit, + quo plena ei sit securitas. Si quid ergo debiti contraxit, + &, ut fit, [52] res soli eo loco nullas possideat, ipse compellandus erit amice, + & si detrectet, is, qui misit, ita ut ad postremum + usurpentur [53] ea, quæ adversus debitores extra territorium positos usurpari solent.

X. 1. + Nec metuendum est quod quidam putant, ne si id juris sit, nemo inveniatur, qui cum legato contrahere velit. Nam & regibus, + qui cogi nequeunt, non desunt creditores; & apud quosdam populos moris fuisse, docet [k] Nicolaus Damascenus, + ut de contractibus, [54] qui in creditum iissent, jus nullum redderetur, + non magis, scilicet, quam adversus ingratos: ita ut cogerentur homines, + aut pariter implere contractum, + aut contenti esse nuda fide debitoris. Et optat hunc rerum statum [d] + Seneca: *Utinam quidem persuadere possemus, ut pecunias creditas tantum a volentibus acciperent: utinam nulla stipulatio emtorem venditori obligaret: nec pacta, conventaque, impressis signis custodirentur. Fides potius illa servaret, & æquum colens animus.* Persis quoque, Appianus ait [l], displicuisse: [e] τὸ κιχρᾶσθαι ὡς ἀπατηλόν τε καὶ φιλοψευδὲς, + *pecuniam creditam sumere, ut quæ res fraudibus, & mendaciis esset obnoxia.*

[k] Excerpt. Peiresc. p. 522. [l] Stob. Serm. 44.

[l] Civil. i. p. 382. Ed. H. Steph.

2. De Indis idem narrat [m] Ælianus: cui consentit Strabo his verbis: [n] Δίκην δὲ μὴ εἶναι πλὴν φόνου καὶ ὕβρεως. οὐκ ἐπ' αὐτῷ γὰρ τὸ μὴ παθεῖν ταῦτα. τὰ δ' ἐν τοῖς συμβολαίοις ἐπ' αὐτῷ ἑκάστῳ· ὥς τε ἀνέχεσθαι δεῖ, ἐάν τις παραβῇ τὴν πίστιν. ἀλλὰ καὶ προσέχειν ὅτῳ πιστευτέον, καὶ μὴ δικῶν πληροῦν τὴν πόλιν· *Judicia non esse nisi de cæde, & injuria: quia homo præstare non possit ne in ea incidat: at contractus in cujusque esse potestate: ideo [55] ferendum si quis fidem violet: & ante videndum cui quisque credat, non autem litibus implendam civitatem.* A Charonda quoque constitutum fuit, [o] + ne quis actionem haberet, qui [56] de pretio habuisset fidem: quod & [p] Platoni placuit. Notatum & [f] Aristoteli: παρ' ἐνίοις δὲ τούτων οὐκ εἰσὶ δίκαι, ἀλλ' οἴονται δεῖν στέργειν καθ' ἃ ἐπίστευσε συναλλάξαντας· *apud quosdam de his rebus judicia non sunt:* + *existimant enim, homines contentos esse debere fide, quam sunt secuti.* Et alibi: [q] ἐνιαχοῦ τ' εἰσὶν νόμοι, τῶν ἑκουσίων συμβολαίων δίκας μὴ εἶναι, ὡς δέον ᾧ ἐπίστευσε διαλυθῆναι πρὸς τοῦτον καθάπερ ἐκοινώνησεν· *Est ubi leges de* (hh) *credito jus reddi vetant, quasi privatim*

[m] Var. Hist. Lib. 4. c. 1. [n] Lib. 15. p. 709.

[o] Stob. de leg. Tit. 44. [p] Ethic. Nic. VIII, 15. [q] Ibid. IX, 1.

GROTII.

d *Seneca*] De Beneficiis III, 15.

e Τὸ κιχρᾶσθαι] Τὸ ὀφείλειν χρέος pro eodem dixit *Herodotus Clio*, (seu *Lib.* 1. c. 138.)

f *Platoni*] VIII. de Legibus, (*pag.* 849, 850. *Tom.* II. *Ed. H. Steph.*)

GRONOVII.

52 *Res soli*] Immobiles, prædia, fundos, domos, villas.

53 *Ea, quæ adversus*] Dentur repressalia.

54 *Qui in creditum iissent*] Quibus mutuum factum esset, nulla daretur actio creditori. l. 25 D. *de reb. cred.* & *res in creditum abire.* l. 5. *de tributor. act.* l. 3. *ad SCtum Macedon.*

55 *Ferendum si quis*] Non puniendum lege, cum satis sit punitus amisso pudore.

56 *De pretio habuisset fidem*] De pecunia accipienda pro re vendita credidisset emtoris promissioni.

(hh) Vertendum erat, *de contractibus voluntariis*, ut Græca sonant. Ceteroquin vide quæ diximus ad PUFENDORFIUM nostrum, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. V. Cap. 2. §. 3. Not. 1. *J. B.*

privatim tantum cum eo agendum sit, cum quo quis contraxit, & cujus fidem secutus est. + Quæ contra hanc sententiam adferuntur ex jure Romano, non ad nostros legatos, + sed ad provinciales, aut municipales pertinent.

+ XI. Bellorum, quæ ob male habitos legatos suscepta sunt, plenæ sunt g profanæ historiæ. Exstat & h in sacris libris memoria belli, quod eo nomine David r gessit adversus Ammonitas. Nec aliam causam justiorem existimat Cicero s adversus Mithridatem.

r 2 *Sam.* x.
s *Pro Leg. Man.* c. 5.

GROTII.

g *Profanæ historiæ*] Romani ob id bellum suscepere in Senonas. *Appianus* excerpto legationum 4. & 10. In Illyrios, & Ligures. *Polybius* excerpto legationum 125. & 134. In Issios. *Dion*, exc. legationum. 11. In Corinthios. *Livius* libro LII. Epitom. In Tarentinos. *Dionysius Halicarnassensis* excerpto legationum 4. (p. 709, 710. *Ed. Oxon.*) Francorum, & Germanorum exempla habes apud *Aimoinum* libro III, cap. LXI. & LXXXVIII. & *Witbikindum* libro II.

h *In sacris libris*] Vide *Chrysostomum* ad Stagirium libro III. (Tom. VI. pag. 129. *Ed. Eton. Savil.*)

HENRICI DE COCCEII
COMMENTARIUS
IN
HUGONIS GROTII
LIB. II. CAP. XVIII.
§. I.

HACTENUS *ea memoravimus, quæ ex jure naturæ nobis debentur*] ,, Nimirum, ,, ex promissis, *Cap.* 11. *& seq.* & ex maleficio, *Cap.* 17, vel ut Romani JCti loquuntur, ex contractu, & delicto.

Paucis duntaxat additis de gentium jure voluntario, quatenus ab eo erat aliquid juri naturæ additum] ,, Auctor enim supponit, ,, existere jus aliquod gentium voluntarium, ,, quo juri naturæ aliquid additum fuisse, ,, fingit. Ita enim *jure gentium* inæqualitatem, quæ infra dimidium veri pretii est, ,, pro æqualitate haberi, statuit, cum *jure naturæ* quælibet inæqualitas in pretio corrigi debeat. *L.* 2. *c.* 12. §. 26. *n.* 1. *L.* 3. *c.* 19. §. 6. Porro *jure naturæ*, ait, statutum esse, ut fides etiam prædoni servari debeat; *jure* autem *gentium* placuisse, ,, quæ adversus prædones etiam vitiose committuntur, dissimulare. *L.* 3. *c.* 19. §. 5. ,, *L.* 3. *c.* 4. §. 18. *n.* 5. Conf. *Diss. proœm.* ,, *IV.* §. 20. *n.* 4. Quæ suis locis refutavimus.

Quas ipsum per se jus gentium illud, quod voluntarium diximus, induxit] ,, Quomodo inducere jus gentium obligationes ,, potuit, cum tale jus inter gentes numquam sit constitutum? Uti probavimus in ,, *Diss. proœm. IV.* §. 29. *seq.* & supra *L.* 1. ,, *c.* 1. §. 14.

Quo in genere præcipuum est caput de jure legationum] Jus legatorum, & sanctitas, ac inviolabilitas eorum, non est ex *jure gentium voluntario*, sed ex ipso *jure naturæ*. Jure naturali enim si inter duas gentes pro defensione juris bellum exarsit, id bellum finiri, & componi debet, vel quod læsus credat sibi satisfactum jam esse, vel quod cedere velit, vel denique quod lædens paratus sit satisfacere; nam his casibus cessat injuria, ob quam solam bellum natura licitum est. At nihil horum fieri potest nisi per legatos; mitti autem legati non possent si ab ho-

ste ut hostes haberi, adeoque occidi, vel alio modo lædi possent: ex medii igitur necessitate apparet, ipso jure naturæ vetitum esse, legatos pro hostibus habere.

Sacra legationum, Sanctimoniamque legatorum] „ De Sanctimonia legatorum varia „ loca collegit *Tesm. in not. b.* Conf. *Liv.* „ *l.* 1. *c.* 14. *lib.* 2. *c.* 4. *l.* 4. *c.* 32. *l.* 5. *c.* 4. „ *l.* 8. *c.* 5. *l.* 30. *c.* 25. *Cic.* 1. *in* „ *Verr.* 33. *Justin.* 21. 2. & 34. 1. *Herodian.* 6. 4. & 7. 7. *Quintil. decl.* 12. *Appian. Punic.* 19. & 53. *Arrian.* 3. *p.* 220. „ *Nepos in Pelopid.* 5. *Thuan.* 38. *p.* 759. „ *Busbeq. ep.* 3. *p.* 187. Hanc legem omnium „ sanctissimam ait *Dion. Halic. l.* 2. *c.* 53. „ *Joseph. in Ant. jud. l.* 15. Hinc legatum „ violare nefarium vocatur facinus, *Appian.* „ *de bell. pun.* 29. & violatio omnis humani „ juris apud *Tac. an.* 1. 14.

Jus gentium illis debitum, jus divinum, humanumque] Ex his ipsis formulis apparet, jus legationum non demum ex jure gentium voluntario, sed ex ipso jure gentium primævo originem trahere. Sanctum enim inter gentes dicitur quod inviolabile, & sanctione quadam naturæ hominum injuriis exemtum est. Hinc parentes, magistratus, &c. nobis sancti dicuntur, adeoque eodem modo legati.

Itaque hoc violare non injustum tantum esse] „ Dixi enim, legatos necessarios esse ad componenda bella, quæ nec debent, nec „ possunt esse perpetua. Sane, injuria est „ si quis altero ad satisfaciendum parato vi „ uti pergat. Quid ergo magis impium est, „ quam legatos occidere pro pace loquentes?

Sed & impium] „ B. Parens peculiari dissertatione sanctimoniam, & inviolabilitatem legatorum ex juris naturæ principiis „ demonstravit, eamque inscripsit *de legato* „ *sancto, non impuni.* Sanctimoniam autem „ illam in *cap.* 1. §. 2. *seq.* hoc modo probat. S A N C T I M O N I A *ab eo, quod sanctum est, dicitur: sanctum autem est quicquid ita præ cæteris venerabile, & charum est, ut ejus violatio vel non facile metuatur, vel insigniori pœna vindicetur. Equidem nulla lex violari potest, eoque sensu omne jus sanctum est*, vid. præfat. h. Disp. §. 1; *& inde in genere leges istæ, quæ pœnam in violatores statuunt, specialiter sanctiones appellantur*: L. 9. §. 3. ff. de Rer. div. L. 41. ff. de Pœn. *verum, hic gradus insignior sanctitudinis eo denotatur; quo sensu accipiendum est quod in* L. 8. princ. ff. de Rer. div. *dicitur*, sanctum esse quod ab injuria hominum defensum, atque munitum est: *scil. insigniore pœna; mox enim additur ibi exemplum pœnæ capitalis. Sic & Augusti nomen, quod Octavio Cæsari tributum est, idem quod sanctum, maxime venerabile, seu σεβαστὸν, significat. Quod Dion docet* d. lib. 50. Augusta dicuntur, quæ sanctissima, & veneratione dignissima sunt: ideoque Augustum Græci σεβαστὸν interpretati sunt, *quasi maxime venerabilem.*

Nam & eminentior ista sanctimonia in suos iterum dispescitur gradus, & quædam præ aliis sacrosancta habentur. De his Cicero pro Cornel. Balb. *circa med.* Sacrosanctum esse nihil potest, nisi quod populus, plebsve sanxisset: deinde sanctiones sacrandæ sunt, aut genere ipso, aut obtestatione, & consecratione legis, aut pœnæ, cum caput ejus, qui contra facit, consecratur. *His legibus igitur violator sacer fit cum omni familia, pecuniaque sua; prout ex Festo refert Brisson.* de verb. sign. voc. sancta. *Ita legibus Romanis sacro-sancti fuere tribuni plebis*, Cic. pro P. Rosc. post med. Liv. lib. 9. cap. 8. in fin. & cap. 9. Val. Max. lib. 4. cap. 1. n. 3. *adeo ut nec hostibus dedi, nec alias ullo modo violari potuerint*; Liv. d. c. 8. in fin. *sed qui vel verbulo eos violasset, sacer fieret, & absque alio judicio quoque occidi ab iis posset.* Dion. Cass. Hist. lib. 53. Tribunitia potestas facit ut sacrosancti sint, ita ut qui quocunque facto, & vel verbo eos læsisse visus fuisset, eum ut sacrum, seu piaculo obnoxium, etiam indicta causa interficere licuerit.

Ex his omnibus apparet, omnem sanctitatis rationem in eo consistere, quod violari nullatenus debeat. Unde sanctum esse, & violari, *tanquam contraria invicem opponuntur; & sanctum dicitur, quod violari non debet.* Cicero pro Arch. *prope fin.* Sit igitur sanctum apud vos nomen, quod nulla unquam Barbaria violavit. *Et* pro M. Fontej. *circa med.* His quicquam sanctum, & religiosum videri potest, qui ne religionem quidem colere possunt, nisi eam ipsam prius scelere violarint. *Gell.* Noct. Att. 17. c. 2. Tanta S A N C T I T U D O fani est, ut nunquam quisquam violare sit ausus. *Cæsar* de bell. Gall. lib. 6. c. 5. *de Germanis*: Hospites violare fas non putant, S A N C T O S Q U E habent. *Cicero* Orat. II. in Catil. cap. 8. An in vastatione omnium tuas possessiones S A C R O S A N C T A S futuras, putas? *Cum Dux Albanorum Metius fœdus cum Romanis sanctissime initum fœdissima proditione violasset, indeque bello victus atrocissimo supplicio a Tullo Rege Romano de-*

stinatus esset, Doce, *inquit ei Rex*, humanum genus ea sancta credere, quæ a te violata sunt. Liv. lib. 1. c. 28. *Pariter cum Appius Claudius Virginiæ pudicitiam juxta, ac libertatem invasisset, eaque de causa a plebe foro pulsus esset, plebs vero urbe in sacrum montem secederet; liberi, & conjuges rogarunt*, Cuinam se relinquerent in ea urbe, in qua nec pudicitia, nec libertas sancta esset. *Liv.* lib. 3. cap. 25.

Pariter omnibus Legatis commune est quod sint sancti, & inviolabiles; sed ii maxime, qui pacis, aut fœderis, aliusve negotii publici causa specialiter, & cum charactere, ut ajunt, missi sunt. Alii enim sunt talium negotiorum causa, quæ per privatos quoque expediri possunt, adeoque tanquam meri negotiorum gestores, vel procuratores, vulgo agenten: neque hi semper mittuntur, sed negotia hujusmodi committi sæpius iis solent, qui in loco commorantur, sub nomine Agentium.

Cæterum, tota hæc quæstio proprie ad eos legatos pertinet, qui ad hostes mittuntur, & proinde jure hostium haberi, ac violari possent: nam qui ad amicos mittuntur, jure communi perinde, ut privati quoque homines tuti sunt, nec hoc singulari gentium jure, ac privilegio, ne lædi queant, opus habent. Hi igitur majori quidem cum dignitate, ac privati ibi vivunt; at jus securitatis ipsis cum omnibus aliis commune est: ea enim beneficio pacis omnibus perinde debetur.

In genere igitur legati, etiam ad hostes missi, inter omnes gentes, etsi barbaras, sancti sunt, seu inviolabiles; nec in id cumulabimus quæ passim frequentissime occurrunt auctoritates; cum & nemini id dubium, & plane decisum sit in l. fin. ff. de Legation. Si quis legatum hostium pulsasset, contra jus gentium id commissum esse existimatur; quia sancti habentur legati. *Et mox:* Itaque eum, qui legatum pulsasset, L. Mutius dedi hostibus, quorum erant Legati, solitus est respondere. *Eamque in rem auctorum testimonia longo ordine recenset* Grotius de Jur. Bell. & Pac. lib. 2. cap. 18. §. 1. & in not. ad d. §. 1. *Quibus addi potest* Jul. Cæsar. l. 3. de Bell. Gall. cap. 2. Dionys. Halic. Antiq. Rom. 5. cap. 53. *ubi invehitur in Tarquinios*, quod sacrosancta obsidum, & legatorum Romanorum corpora violare conati essent.

Verum, ex quo jure sit illud jus Legatorum, ne ab hostibus lædi possint, disquiritur. Et Grotius d. c. 18. §. 1. *id tribuit juri gentium voluntario, quod secundarium vulgo vocant. Atqui parum præsidii habituri sunt Legati ab eo jure, quo liberi populi, & summi principes non obligantur: atque ita frustra Legati apud hujusmodi Principes ad hujus juris auctoritatem provocarent. Cum enim illi neminem in terris superiorem, sed solum Deum recognoscant, non possint humanarum gentium leges eos tenere, nec adeo gentes, quæ superiores non sunt, jus ipsis dare, vel dicere. Quin summi Principes hujus secundarii gentium juris capita in suis terris mutare, usque, uti aliis juribus positivis, ut vocant, derogare possint, & derogant quotidie in illis articulis, de quibus in* tot. tit. Inst. de Rer. div. *agitur.*

Itaque ab alterius augustioris juris reverentia petenda est Legatorum inter hostes securitas; ab eo, nimirum, quod ab ipsa natura, ejusque auctore sancitum est. Dissidentibus namque bello populis cuique parti natura permissum est, oblata satisfactione bellum finire; ergo & eadem natura lege cum securitate Legatos mittere, sine quibus offerri satisfactio nequit. Quin hoc ipso, dum offertur satisfactio, desinit injuria, desinit hostis, & bellum, quod justum non est, nisi ad reparationem injuriæ geratur. Belli autem jure cessante cessat lædendi licentia, & jus hostis in Legatum pacis causa missum. Et licet forte non illico de conditionibus pacis conveniant, tamen dum in suspenso est transactio, suspendi interim quoque jus belli in Legatum de transactione agentem necesse est; nam alias adhuc omnis componendæ pacis ratio tolleretur, si hic ipse tractatus non esset in tuto: semper vero ea ratio, sine qua id, quod natura concessum, vel constitutum est, expediri nequit, a natura & ipsa fit necesse est. Optime Legati Romani ad Cosroem Regem Persarum: Si, *inquiunt*, certantes nunquam convenirent, infinitum omnino bellum esset; id vero si finem habiturum non est, eo occupatos de statu hominum, ac naturæ, dejicere aptum est. *Procop.* lib. 2. de Bell. Pers. *Nam & directo equidem ad humanæ societatis destructionem pertinet, eam rebus humanis imponi necessitatem, ut cum dissensio aliqua inter duos populos oritur, nunquam debellatum videri posset, nisi cum internecione alterius, vel utriusque partis. Atque ita veteres quoque divino juri id adscripsere; uti* Cicero Orat. de Harusp. resp. *circa med.* Jus Legatorum, *ait*, cum hominum præsidio munitum, tum etiam *NB.* divino jure esse vallatum.

Hinc Romani ipsos Deos immortales hujus san-

sanctissima legis suæ, & violatorum Legatorum vindices acerrimos esse crediderunt. Vid. Arum. Discurs. Acad. 29 concl. 12. Kirchner de Legat. lib. 2. c. 1. n. 52. *Qua fiducia erectus Cossus Tribunus militum, conspecto Larte Tolumnio Rege Vejentum, Romanos, quorum Legati occisi ejus jussu fuerant, in prælio acriter urgente*, Hiccine, *inquit*, est ruptor fœderis humani, violatorque Gentium juris? jam ego hanc mactatam victimam (si modo sancti quicquam in terris esse Dii volunt) Legatorum manibus dabo. *Nec fefellit eventus, sed cæso Rege altera a Romulo opima spolia Jovi Feretrio tulit.* Liv. lib. 4. cap. 19. & 20. *Nec aliam ob causam eversas esse Athenas, quam quia se impiaverant nece Legatorum Persicorum, creditum tum fuisse, apparet ex Herodoto* Lib. 7. n. 185. *Ita plerumque videmus inauspicato prælii exitu, stragibus, excidiis, litatum fuisse legatorum manibus. Haud levi indicio, ab ipso Deo, cui adeo res ea curæ est, sancitam esse, & tot tristissimis eventibus sanciri securitatem legatorum. Uti ex hac causa Thebani ab Alexandro Magno*, Curt. Lib. 4. cap. 2. *Veneti a Cæsare*, Cæs. de Bell. Gall. Lib. 3. cap. 3. *Ammonitæ, & Syri a Davide*, 2. Sam. 10 & 11. *Arabes ab Herode*, Joseph. Antiq. Lib. 15. c. 7, & 8. *Alexandri Severi exercitus a Persis*, Herodian. lib. 6. cap. 4. *Sueones oppresso Resone Legato Danico, a Gotrico, seu Gotbefredo Rege Daniæ, victi, & cæsi sunt.* Sax. Gramm. Hist. Dan. lib. 8. in fin. *Etsi Loccenius* Histor. Suec. lib. 2. in princ. *Sueones variata facti specie defendat; qui deinde addit*, non esse consentaneum, adeo juris Gentium, & naturæ vel oblitos, vel negligentes fuisse Suedos, ut Legatum ex solo contemtu per insidias trucidarent. *Sed & alia passim tristissimi exitus exempla. Conf.* Plut. in Pelop. c. pen. & ult. & Corn. Nep. in Pelop. c. 5. *Et vix ulla occurrunt, quibus a violatorum partibus steterit prælii ex hac causa initi victoria. Juri igitur Gentium primævo tribuimus merito Legatorum sanctimoniam; atque ideo summos quoque Principes ea lege teneri, metuendamque ipsis esse ejus violatæ vindictam, ultricesque diras, asserimus.*

AD §. II.

1 QUALECUNQUE *est hoc jus gentium*] „ Immo est ipsum jus naturæ.

Quos mittunt qui summi imperii sunt compotes inter se] Legatus ergo est persona publica, quæ mittitur a libero populo ad liberum populum, ad negotium aliquod reipublicæ curandum. *Alius* est legatus, qui ad amicos, socios, & confœderatos mittitur, qui jure naturæ communi utitur, quo omnes homines ab invicem tuti sunt; nedum illi, qui principis personam repræsentant: *alius*, qui ad hostes mittitur, qui jure naturæ communi tutus non est, sed ex speciali demum privilegio juris naturalis, quod ex medii necessitate fluit; quia pax sine legatis componi nequit. *Vid. Auctor des memoires touchant les Ambassadeurs. p.* 68.

Sed jure civili reguntur] „ Hi enim nudi „ sunt mandatarii a subditis missi, & ipsi „ subditi, eoque ex jure civili æstimandi, „ *tot. tit. ff. de Legatis.* Legati, quos subditi „ extranei mittunt, itidem non gaudent hac „ sanctimonia, quia jus belli non habent, „ adeoque nec jus legatorum; sed tuti sunt „ jure naturæ communi.

Externo, non civi] „ Hinc Senatus Pa„ risiensis Fecialem Gallum admittere noluit, „ *quod supremarum potestatum sit inter se* „ *feciales mittere, & accipere;* & tum ad„ dit: *si nos iis inferis, aut annumeras,* „ *gloriam indebitam merito aspernamur, so*„ *la fide, & decore obsequii contenti.* Priol. „ *Hist. Gall. L.* 3. *p.* 160.

Qui autem externi habendi sint] „ Externi „ sunt omnes, qui summam potestatem non „ habent, sive cives nostri, sive externi sint.

Qui ergo impari junguntur fœdere] Nam inæquali fœdere juncti non desinunt esse summæ potestates. Conf. *L.* 1. *c.* 3. §. 21. *n.* 1. & *L.* 2. *c.* 15. §. 7. 2

Immo & hi, qui ex parte subditi sunt] Atque hinc status imperii Romano Germanici habent jus legatorum, quia certo respectu summam potestatem habent. *Vid. Jus publ. nostrum c.* 23. §. 23.

At reges, qui bello solenni victi, regnoque exuti sunt] „ Secus si non bello publico, „ sed a subditis orta rebellione expulsi sunt; „ tunc enim jus regni retinent. Exempla vi„ dimus supra *L.* 1. *c.* 4. §. 15. Ministri „ Angliæ distinxere, an jure sint expulsi, „ an injuria, *Camd. in vit. Elis. p.* 2. *p.* 208. „ & illo casu cessare jus legandi, dixere.

Cum aliis regni bonis, &c.] „ Nam per „ ultimam victoriam omne eorum jus imperii „ tollitur. *Vid. l.* 3. *c.* 8. *per tot.* Exem-

,, plum est in Crœso devicto. Secus si bellum ,, finitum non est; non autem est finitum ,, quamdiu ejectus spem habet recuperandi: ,, hinc Carolum II. exulem legatos misisse, ,, vidimus supra *L.* 1. *c.* 4. §. *p.* Cæterum, ,, vicinos non peccare sequendo possessio-,, nem, demonstravimus *ibidem*; ubi exem-,, pla recensuimus legatorum ad usurpatores ,, missorum.

Ideo Persei a se victi, &c.] ,, Perseus ,, enim jam in potestate populi Romani erat. ,, *Vid. Gron. b.*

3 *In bellis vero civilibus necessitas interdum locum huic juri facit*] Immo cum neutra pars habeat summam potestatem, sed totus populus, neutra quoque legatos mittere potest. Hinc Cæsar noluit ad Pompejum legatos mittere, sed voce præconis e longinquo scrutatus est, an velit nuncium accipere, & securitate promissa demum misit: at cum nec hic tutus fuerit, Cæsar non de violata sanctimonia juris gentium, sed de perfidia questus est. *Cæs. bell. civ. l.* 3. *c.*

Additio.

,, In præmisso exemplo potiores fuere par-,, tes ejus, quem Senatus approbavit; at-,, que ex hoc capite Pompejus sibi majesta-,, tem vindicabat: *Lucan.* 5. *pr.* & hæc ,, ratio fuit, cur Cæsar privatus, & a Sena-,, tu damnatus, legatos mittere ad Pompe-,, jum ausus non fuerit.

Ut dubium sit, ab utra parte] ,, Non ,, autem est dubium si alter Senatus auctori-,, tate arma cepit.

De regni successione duo decertant] ,, Immo ,, duæ tunc sunt summæ potestates, inter ,, quas jus belli omnino obtinet. *Vid. supr.* ,, *l.* 2. *c.* 7. §. 17. Exempla autem Galbæ, ,, Vitellii &c. ad bella civilia pertinent.

Gens una pro tempore quasi duæ gentes habetur] ,, Revera, & naturaliter una gens ,, est, unum imperium, & una summa po-,, testas: at quia hæc pluribus in solidum ,, competere potest, hi inter se dissentientes ,, nullum jus nisi belli habent; adeoque ,, utrinque jus legationum competit.

Ita Flavianos accusat Tacitus] ,, Simile ,, quid de Opimio refert *Gron. b.* At utrum-,, que factum merito improbatur: nam Vitel-,, lius a Senatu confirmatus fuit, *Suet. in* ,, *Vitell. c.* 9. & legati auctoritate Senatus ad ,, pacem faciendam mittebantur, *ibid. c.* 16, ,, unde merito legatorum jura cum ipsis ob-,, servari debuissent. Ubi tamen notandum; ,, factum hoc non Ducis, sed insolentis mul-,, titudinis fuisse; Dux enim præsidio dato ,, eos defendit, *Tac. d. l.* Factum Opimii ,, improbandum est non ideo, quod Flaccus ,, legatos mittere potuerit; rebellis enim ,, fuit, & Opimius auctoritate Senatus ar-,, ma contra eum sumsit, *Flor. L.* 3. *c.* 15: ,, sed *quod filius hic immunis esset paterno-* ,, *rum delictorum*; quæ sunt verba Velleji ,, Paterculi *d. L.* 2. *c.* 7. adeoque ipse pro ,, crimine patris puniri non potuit.

Piratæ, & *Latrones, qui civitatem non faciunt, jure gentium niti non possunt*] Nam cum his bellum non est, adeoque nec hostium loco haberi possunt: uti late probavimus supra *L.* 1. *c.* 1. §. 1. Unde hi jure imperii puniuntur.

Hostium more ageret] ,, i. e. Jure belli ,, uteretur: quod saltem inter summas po-,, testates obtinet.

Nanciscuntur fide data] ,, Tunc legatis ,, competit securitas, non speciali illo jure ,, naturæ, sed ex pacto.

Fugitivi in saltu Pyrenæo] ,, Exemplum ,, latronum admissorum per legatos refert ,, *Curt. L.* 7. *c.* 6.

Ad §. III.

Q u æ *ad jus gentium refert*] ,, Utrum-,, que sequitur ex jure naturæ. 1

Prius, ut admittantur] Recte Auctor ait, legatum admitti præcise non teneri: nam Princeps etiam amicos potest submovere ab ingressu territorii, solo transitu excepto; nedum hostem. At aliud est 1. si in contumeliam fiat ejus, qui mittit; tunc enim hæc nova injuria est, quæ bello vindicari potest: sed & 2. si pacem offerat legatus, rejici nequit, quia sine ejusmodi admissione bellum componi non posset: denique, & 3. si sine justa causa rejiciuntur, queri de injuria possunt. Hinc merito questus est Mauritius Elector, quod legati exterorum contra morem Imperii dimittantur. *Sleid. L.* 24. *p.* 755. Et Hanno in Annibale improbat, quod sociorum legatos, qui de injuria sociis illata querebantur, in castra non admiserit. *Liv. L.* 21. *c.* 10. Et scelere impiatos vocat, qui caduceatores ad tollenda cadavera missos non admiserunt, & mittendis internecionem minabantur. *Polyb. L.* 1. *c.* 81. Conf. *Liv. L.* 2. *c.* 39. *L.* 24. *c.* 33. *l.* 10. *c.* 10.

Jus

Jus gentium sustulit] „ Quod vetat legatum sine causa rejici.

Non enim omnes admitti præcipit jus gentium] „ Quia occupato territorio quosvis „ alios inde arcere, salvo cæterum jure trans„ itus , possumus; cur non & hostes ?

Sed vetat sine causa rejici] „ Non ergo re„ jici possunt qui ad satisfaciendum mittun„ tur , vel ad petendam satisfactionem , vel „ ad tollendos mortuos.

Quod ab hoste armato veniret] „ Qui non „ tam pacis causa mittebatur , quam *ut ex„ periatur , num quid jam humilius senti„ rent Athenienses , cum in itinere viderent „ exercitum Spartanorum.* Thucyd. *l.* 2. „ *p.* 64.

Persei adversus Romanos bellum molientis legatos non admisere Achæi] „ Potuisset enim „ suspecta inde Romanis fieri Achæorum fi„ des. Sane , hanc rationem non admitten„ di fuisse, patet ex Livio *l.* 41. *c.* 35. ibi: „ *dataque opera est ab iis , qui offensionem „ apud Romanos timebant , ne admitterentur.*

Polybius] „ Alia exempla sunt apud *Liv.* „ *l.* 2. *pr.* & *c.* 39. *l.* 9. *c.* 4. *l.* 22. *c.* 58. „ *l.* 25. *c.* 7. *l.* 30. *c.* 23. & 26. *p.* 1005. „ *l.* 51. *p.* 1050. & *l.* 54. *p.* 1115. *l.* 55. „ *p.* 21. Cosröes Persa rejecit legatos apud „ *Evagr.* 5. 14. Fridericus Daniæ rex noluit „ legatos Pontificis recipere , quia non ve„ niebant pacis causa , utpote cum bellum „ cum Friderico non esset ; amicitiam autem „ specialem cum inimico communi protestan„ tium nolebat. *Thuan. l.* 28. *p.* 571. Sed „ & in Anglia lege antiqua cautum erat , ne „ Pontificis nuntii (nisi prius venia impetra„ ta) ingrederentur , juramento etiam præ„ stito ne quid in Anglia molirentur , quod „ fraudi sit regi , aut regni libertati. *Camd.* „ *p.* 1. *p.* 59. & 146. Justa quoque causa est „ si constet , conditiones a legatis offerendas „ acceptari non posse : ita cum deliberare„ tur , num Jugurthæ legati recipi deberent , „ Senatus decrevit , ni regnum , ipsumque „ deditum venissent , ut in diebus proximis „ 10. Italia excederent. *Sallust. Jug. c.* 28. „ Alia exempla vide apud *Wikef. L'Ambas„ sadeur l.* 1. *Sect.* 3. Rex Scotiæ , cujus „ mater ab Elisabetha erat capitis damnata , „ non admisit hujus legatum , qui non satis„ faciendi , sed excusandi causa missus erat : „ *Camd. l.* 3. *p.* 502. Non rejiciuntur legati „ si extra urbem , aut castra saltem , reci„ piuntur ; uti exempla sunt apud *Liv.* „ *L.* 24. *c.* 33. & *L.* 3. *c.* 25.

Qui ἄθεος vocabatur] „ De quo vide *pro„ leg.* §. 3. Vitam ejus describit *Stanjelius* „ *Hist. Phil. p.* 3. *c.* 2. *p.* 257.

Audire Lysimachus noluit] „ Immo audi„ vit , & admisit ; sed quod impio ore quæ„ dam effutiisset , *cavere eum voluit , ne in po„ sterum ad eum accedat* : sed merito repo„ nebat Theodorus : *Cavebo quamdiu Pto„ lemaus non miserit.* Laërt. *Lib.* 2. *n.* 102.

Idemque aliis evenit peculiaris odii causa] „ Qui forte in injuriam , & contemtum al„ terius mittuntur : uti si rebelles mittuntur. „ *Vid. Thuan. L.* 36. *post pr. Appian. de „ bell. Mithr. n.* 176. Aliquando tamen ob „ potentiam mittentis recipi debent : ita Lau„ rentius Medicæus recepit legatum a Baja„ zethe missum , Bernardo dictum , qui fra„ trem Laurentii Julium occidit , & vitæ „ ipsius Laurentii insidiatus est. Auctor *des „ Memoires touchant les Ambassadeurs p.* 51. „ notanter addit : *Laurent ne laissa pas d'a„ voir toute la considération que l'on peut „ avoir pour un Ministre public , non obstant „ qu'il fût né sujet de la Republique de Flo„ rence. Il faut demeurer d'accord , que Ba„ jazeth en usa un peu à la Turque , qu'un „ Prince Chretien ne l'auroit voulu faire , „ & que peut-être Laurent n'auroit pas eu le „ même respect pour un autre Prince.*

„ Rationem hujus juris exposuit B. Parens „ in *Disput. de Legato sancto , non impuni* ; „ *Cap. fin.* §. 14. Non enim permissum esse „ ulli Principum , ait , illos legatos mittere , „ ac ire jubere ad Principes , qui jure legiti„ mi magistratus eos perduellionis reos judi„ carunt , aut alia ex causa in exilium pepu„ lerunt ; eo ipso enim qui mittit legitimi „ magistratus auctoritati detrahit , gravissi„ mamque injuriam infert : idque exemplo „ Cardinalis Poli probat. Perseus civem pro„ scriptum , & a Gentio Rege Illyriæ lega„ tione missum punivit. *Alber. Gent. l.* 2. „ *c.* 10. *Zouchæ* 24. 19.

Tertium] „ Ubi causa rejiciendi est ex eo , „ ob quod mittitur.

Merito suspecta erat Euchia] „ Immo „ hic non rejecit legatos , sed saltem extra „ urbem eorum desideria excepit ; quod pas„ sim factum legimus , *Liv.* 2. 39. & *L.* 24. „ 33. & pro arbitrio ejus , ad quem legati „ mittuntur , fieri potest.

Aut non ex dignitate conveniens] „ Ro„ mani noluere hostem armatum , quamdiu „ in Italia esset , audire : de quo more in „ præcedentibus quædam diximus.

Ast

Aut temporibus] „ Uti si forte socii suspicari inde fidem possent ; quod Achæorum exemplo constat. *Liv.* 31. 35. Græcorum duces sub Cyro militantes non admittere volebant legatos Persarum, quod militum animos corrumperent, & ad desendum instigarent. *Xenoph.* 3. *p.* 329.

Perseo ne Romam mitteret] „ Dixi jam, in arbitrio Principis esse, quo loco velit legationem recipere, & per quem conditiones ab iis proponendas excipere velit.

Et Jugurtha legatis edictum] „ Quia conditiones, quas proponere in commissis erat, non sufficiebant. Senatus enim decrevit, regnum, ipsumque Jugurtham dedi debere. *Sallust. Jug. c.* 28.

Intra decem dies Italia excederent] „ Exemplum Caroli V. huc non pertinet: Nam 1. legati non excedere finibus, sed intra fines manere jussi sunt. 2. Deduci eo jussit non animo lædendi, vel carceri includendi, sed ut suos legatos apud Gallos in tuto constitueret, quia desperata pace bellum indictum erat. Atque hanc posteriorem rationem disertis verbis affert *Guicciard. alleg. loc. p. m.* 679.

Legationes assiduæ] „ Nam in his ratio illa necessitatis cessat; neque enim hic de pace concilianda, aut bello componendo agitur: idque hodie quoque fieri posse, certum est, nec alter quasi injuria sibi fiat, queri, nedum causam belli inde desumere potest, sed solo jure talionis uti, & vicissim alterius legatos repudiare potest.

Docet mos antiquus, cui illa ignorata] „ Hinc Wikefort *des Ambassadeurs p.* 2. *p.* 193. ait: *Il n'y a pas encore deux cent ans que les Princes font resider leurs Ministres plusieurs années de suite, & qu'ils entretiennent un commerce dans les Cours étrangeres, tant pour la conservation de la bonne correspondance entre les Princes, que pour y tenir des espions, qui observent leurs actions.*

Ad §. IV.

Gravis, & in curiis Principum frequenter agitata quæstio est, an legati ex delicto suo forum sortiantur, vel ex contractu suo conveniri possint coram Principe, ad quem missi sunt? Quatuor Auctor hic refert opiniones: *alii* in genere quæstionem affirmant; ac legatos ex omni delicto, & contractu, in foro delicti, vel contractus conveniri posse, aiunt: *alii* in genere id negant, cum quibus sentit Auctor: *alii* tunc demum forum sortiri in loco delicti, statuunt, si aliquid contra statum publicum regni commisissent: *alii* putant, extraneos reges consulendos esse.

Agitata fuit hæc quæstio 1. in legato Mariæ Reginæ Scotiæ: 2. in legato Hispano Mendoza: 3. in legato Lusatico: 4. nuper in legato Suecico. Nos primam amplectimur opinionem, legatos ob delicta puniri, & ex contractu suo conveniri posse coram Principe, ad quem missi sunt. Nam 1. in genere fundata est jurisdictio summæ potestatis in toto territorio, in omnes res, & in omnes personas, quæ eo continentur; quæ regula tamdiu in legatis obtinet, donec appareant excepti. At 2. talis exceptio adeo in legatis non apparet, ut nec ipsi reges si in alieno territorio commorantur, exempti sint ab ejus jurisdictione. Sane, in territorio una tantum est summa potestas; si autem rex extraneus alieno territorio non subesset, duæ forent summæ potestates in eodem territorio. Accedit 3. quod natura inviolabilitatis in eo consistat, ut jus hostium cessaret, adeoque ut vis ipsis inferri non possit: restituitur saltem id, quod pace rupta, & bello exstinctum erat, nimirum, ne violetur, i. e. ne vis ipsi fiat, non vero ut executio justitiæ impediatur; nam id bello non erat exstinctum. Sane, natura non vult succurrere criminibus, & delinquentibus, sed officio sancti legati fungentibus securitatem dare. Princeps 4. tenetur subditis jus dicere, reparare damna ipsis illata, & punire delicta, quibus societas, & securitas publica turbatur: cessaret autem hoc officium si legatis alios impune lædere liceret, & si jus eos puniendi non competeret. Certum 5. est, jus delinquendi legatis non competere, & securitatem iis tantum competere intuitu officii, cujus pars non est delinquere. Optime Justinus legatis suis Bizantinis rescripsit: *Tamdiu jus non violandi legatos servandum esse, quoad ipsi jus legationis, honestatemque servarent.* Extra hoc officium, adeoque in delictis, legatus ille privatus est, quia id mandatum non est, nec mandari potest. Idque confirmatur exemplo Tribunorum plebis, qui sacrosancti sunt quamdiu ut Tribuni se gerunt. Unde sæpe eos criminis reos factos esse, legimus. *Liv. l.* 9. *c.* 8. & 9. *Val. Max.* 5. *c.* 1. *n.* 7. & *l* 4. *c.* 7. *n.* 3. *Cic. Catil. II. c.* 8. *Plut. in Gracho c.* 29. Sed & 6. tota ratio

ratio inviolabilitatis hic cessat, quæ nititur necessitate illa, quod alias pax coire nunquam possit, nisi nuncii hostiles securi essent ab injuria: at potest pax conciliari etsi delinquentes puniantur. 7. Legati non possunt plus in bello obtinere, quam in tempore pacis; non plus apud hostes, quam apud amicos. Nulla autem ratio est, quæ eximat tempore pacis extraneos legitimæ jurisdictioni; ergo minus in bello: adeoque hoc jus puniendi non est ex jure belli, sed ex jure communi pacis. Immo 8. contradictoria sunt, legatum sanctum esse, & eum delinquere impune posse: inviolabilitas ex delicto nasci non potest, nec sanctimonia tribui delicto. Atque hæc 9. communis fuit veterum sententia. Legatus Justiniani ad Gothorum regem adulterii accusatus litem contestatus est, de foro autem non excepit. *Procop. bell. Goth. l.* 1. Spartæ legati causam suam egerunt, & absoluti sunt, apud *Xenoph. rer. Græc. l.* 1. *c.* 5. De legato Reginæ Scotiæ, qui tumultum excitabat, ita consuluerunt JCti Angliæ apud *Camd. ad an.* 1571 Cum Mendoza Hispaniæ legatus proditionis reus accusaretur, conclusum antiqua severitate, igne, & ferro persequendum. *Camd. ad an.* 1584. Et licet Regina utroque casu pepercerit legatis, id ex humanitate, vel saltem politicis rationibus factum est. Sane, Cromwellius judicio statuto legatum Lusitanum capite plecti jussit, *d.* 22. *Nov.* 1653; qua occasione integrum tractatum scripsit Zouchæus *de foro competente legatorum.* Denique, &. 10. Doctores plerumque ita statuunt. *Vid Arumæ. disc.* 29. *th.* 12. & *ad A. B. c.* 1. *q.* 7. *Kirchner de legat. l.* 2. *c.* 1. *n* 116. ubi exempla refert. Conf. *Serran. in Francisco* 1. *ad an.* 1553.

Additio.

„ Legatos ob delictum puniri ab eo, ad „ quem missi sunt, non posse, cum Grotio „ statuunt *Kulpis. de legat. stat. imp. & in* „ *Colleg. Grot. p.* 170. *Strauch. dissert. jur.* „ *publ.* 171. 8. *Innkh. in disp. de legat. th.* „ 146. *Colleg. jur. Arg. tit. de legatis. th.* 6. „ *Furssen. de Suprem. c.* 6. *Vitriar. Inst. I.* „ *N. l.* 2. *c.* 18. *Zouchæus de foro compet.* „ *legati delinquentis. Stephanus Cassius in* „ *diatribe de jure & judice legatorum.* At „ cum B. Parente puniri legatum delinquen- „ tem posse, defendunt Cammerich *Von der* „ *Unverletzlichkeit der gesandten.* §. 14. & „ 27. *Huber. J. Civ. l.* 2. §. 4. §. 21. *seq.*

„ Minus recte quidam distinguunt inter „ crimina majora, vel minora, ut ex iis „ saltem puniri possit legatus non ex his. *Thomas de jur. div. l.* 3. *c.* 9. §. 56. Majora „ autem esse, dicunt, quæ contra jus gen- „ tium, non quæ contra jus civile commit- „ tuntur. *Perez. C. de legat. n.* 6. *Grot. h.* „ Alii per majora crimina intelligunt ea, „ quæ contra statum committuntur. *Vid.* „ *Cammerich. d. l.* §. 15. *seq. Ioh. Pres-* „ *bent. de Legat. stat.* §. 96. *Le parfait* „ *Ambassadeur. tom.* 1. §. 45. *f.* 120. At- „ que huc referunt exempla Bruginanni „ legati Holsatici ad Persas, qui plura de- „ licta privata commisit impune, &c. Ve- „ rum, eadem utrobique ratio est, & san- „ ctimonia nec ratione delictorum minorum „ competit.

„ Vera igitur omnino est sententia B. Pa- „ rentis, inprimis ex ea ratione, quod uti „ legati persona sancta, & inviolabilis esse „ debet ei, ad quem mittitur, ita vicissim, „ & magis, hujus persona sancta esse debet „ legato: & summa iniquitas foret si lega- „ tus principem, ad quem missus est, im- „ pune lædere posset, princeps legatum son- „ tem jure non posset. Ineptissimum esset, „ vindictam committere mittenti, qui forte „ conscius criminis in se ipsum animadverte- „ re deberet. Sane, legatus Francisci I. „ de Merveilles Mediolani capite plexus est. „ *Jean de Serre in Franc. I. ad an.* 1553. „ Legatus Poloniæ ob adulterium punitus „ est, apud *Kirchner. l.* 2. *c.* 1. *n.* 116. „ Thessali Pelopidam in vincula conjecerunt. „ *Plut. in Pelop. c.*48. Antonius legatum cum „ Cleopatra impudenter ludentem punivit.

„ At inter gentes res hæc ex politicis ma- „ gis rationibus decidi solet: si Principi ma- „ jus malum, & forte bellum, utut inju- „ ria, inde metuendum esset: si forte com- „ mercia interrumperentur: si talionem in „ suæ reipublicæ legatos alter minaretur: vel „ si singularem erga mittentem foveat amici- „ tiam, &c. Justitiæ mittentis committi so- „ let criminis & inquisitio, & pœna. Atque „ huc pertinent omnia, quæ in contrarium „ allegari solent, exempla: Sane, Romani „ legatos Tarquinii, rebellionem molientes, „ urbe exire jusserunt, pœnam autem ab iis „ non sumserunt. Atque ex eadem ratione „ nuper Angliæ Rex legatum Sueciæ seditio- „ nem moventem carceri tradidit, at impu- „ nem dimisit.

„ Quæstionem hanc gravissimam more suo „ solide

„ solide pertractavit E. Parens in *Disp. De* „ *legato sancto, non impuni: cap.* 2. *&* 3. „ Verba ejus hæc sunt.

HÆC *quæstio inprimis ratione delictorum, & pœnarum, recentioribus seculis acerrime agitata fuit; adeo ut illi sententiæ, quod legati in loco, ubi degunt, forum sortiantur, quæ apud veteres extra controversiam fuit, prolixus tractatus nostra memoria oppositus sit sub titulo:* Memoires touchant les Ambassadeurs & les Ministres publics, par L. M. P. avec des reflexions faites sur eux, &c. *In quam varias vero sententias iverint auctores, pluribus referunt Grotius* de Jur. Bell. & Pac. lib. 2. cap. 18. §. 4. *Zouchaus* tract. de Leg. delinq. jud. c. 11. 12. 13. *Perez.* C. de Legat. n. 11. &c.

In hac vero quæstione inprimis discernendum est id, quod generositatis, humanitatis, aut prudentiæ; & id, quod juris est. Generosi, ac magnanimi Principis indicium est, si is legatum, qui faciem sui Principis veluti imago quadam ejus refert, cum ipse eum punire posset, ad Principem, ac Dominum ejus remittit, atque ita in causa vindictæ jure, ac potestate sua cedit: & eo magis laudandum est hoc consilium, quod eo Principes ad mutua humanitatum officia, cultumque provocantur; magisque adeo animi moderatione, quam jure, & armis certant. Sed & prudentiæ quoque id est sæpissime, si potentissimi hostis, causamque invadendi circumspicientis, legatus sit, ut vindictam potius dissimulet, vel ad dominum legati rejiciat, quam Rempublicam in discrimen adducat. Atque ita plurima sunt exempla Regum, ac Principum, qui legatos a publicis, atrocibusque delictis impunes dimiserunt ad eorum Principem; ut Elisabethæ Regina Angliæ, &c. Zouch. d. tract. cap. 5. Arum. ad Aur. Bull. disc. 1. th. 21. *Inde vero nullatenus efficitur, eos ad dimittendos hos legatos jure obligatos fuisse.* Vid. cap. seq.

De jure vero Gentium, primario, inquam, ejusque ratione si quæratur, existimamus omnino, legatos non esse exemtos a jurisdictione, ac potestate ejus principis, ad quem missi sunt; adeoque si ibi vel delinquunt, vel contrahunt, ibi ceu in loco delicti, vel contractus, forum eos nancisci, nec huc jus illud Gentium, & legatorum sanctimoniam pertinere posse. Quod & inprimis de delictis paulo plenius nunc ostendemus.

Primum igitur pro certo, indubitatoque tenendum, quod jure naturæ summa cujusque territorii potestas se extendat ad omnia, quæ sunt, & quæ fiunt in eo territorio.

Constat enim, summam illam, & absolutam humani generis potestatem in hanc terram, unde nihil, quod non excedit modum humanum, exceptum est, non numero hominum, sed terrarum finibus in plures civitates ita divisam esse, ut non certis hominum capitibus, sed unice territorii regionibus definiatur, nec aliter definiri possit. Hæc igitur summa civitatis potestas tantundem intra ejus fines valet, ac totius humani generis in universam terram: quia nihil aliud illa est, quam ipsa illa humani generis summa potestas in plures civitates distincta, & cujusque civitatis finibus circumscripta.

Hac igitur naturali ratione hoc plane evictum est pro summa civitatis potestate, quod, ut loquuntur, fundata indubie sit intentio ejus in omnia, quæ territorio continentur, eoque & in legatos, nisi hos alio jure naturali inde exemtos, ex adverso probetur. Non ergo probandum nunc est, legatos quoque subesse potestati ejus territorii, ubi legationis causa morantur; (id enim in ipsa certissima ratione naturali satis fundatum est) sed e contrario legatorum exemptio probanda venit, & quidem ex jure Gentium primario, quo solo summi Principes obligantur.

Ad hujus autem rei probationem nihil aliud affertur, quam illa Legatorum sanctimonia hactenus exposita; ex qua tamen nihil minus sequitur, quam exemptio a jurisdictione loci, ubi sunt. Nam & Tribuni plebis, aliique Romæ Magistratus, sed & sacerdotes fuere sancti; nec tamen ideo exempti imperio: nec quicquam commune habet sanctimonia rei, & exemptio a summa potestate.

Nec sancti dicuntur qui a juris executione immunes sunt, sed qui ab injuriis defensi, l. 8. princ. ff. de Rer. div. *Et præstat iis hac sanctimonia præsidium contra injurias, non contra jus: neque enim sanctimonia delictis tribui, neque ex delicto jus sacrosanctum, ex impuro sacrum nasci potest.*

Sed nec Jus Gentium hoc agit ut Legatis facinorum licentia detur, verum, ne aliis in ipsos; ut sanctitate sua securi sint, non ut impunes: quæ adeo invicem pugnant, ut impunitatem scelerum facere non sit sanctimonia, sed summa profanitas.

Idem ostenditur ex eo, quod sanctum idem sit, ac inviolabile, sup. c. 2. §. 4. *Violat autem qui injuriam, & contra jus facit, non qui*

qui jus ipsum, pœnamque eo debitam exequitur. Jus is enim executio nullam injuriam habet, l. 13. §. 1. ff. de Injur. *& qui criminis aliquem postulat, & condemnat, quin & qui exequitur, lege agit*, l. 2. l. 6. ff. de Orig. jur. Liv. lib. 26. c. 16. Lictor viro forti virgas adde, & in eum primum lege age: *directo autem, & quam maxime pugnant, lege agere, & jus violare; legis actio, & ejus violatio. Violare a vi, & violentia dicitur, uti Græcis* βιάζειν ἀπὸ τῆς βίας; *unde* βίαιος *violentum significat. Igitur Jus Gentium dum tantum violari legatos prohibet, vim injustam, injurias, ac violentias a capitibus eorum amolitur, non autem juris executiones, pœnasque lege debitas impedit.*

Neque vero sanctissimi hujus juris, ejusque auctoris Dei mens, atque sententia fuit, sceleribus patrocinari, præsidium dare machinandi in Principem, & Rempublicam, lædendi, ac violandi cives, eorumque conjuges, liberos, &c. denique ita inviolabiles Legatos præstare, ut omnia ipsi violare possint, sublato in terris illis pœnæ metu, & nemini permisso in eos judicio, quam ipsi partis læsæ hosti.

Sed & tota ratio, qua constitutum est jure naturæ hoc munimentum legatis, de quo c. 1. h. Diss. *in universum penitus cessat in delictis: neque enim paci faciendæ, fœderibus pangendis, aliisque negotiis interventu legatorum gerendis, quicquam officit quod ipsi impune delinquere nequeant; uti officeret si hostium loco essent. Nam hic metus, ne ut hostes hostilia patiantur, excluderet omnem commeandi facultatem; non vero metus delicta haud impune ferendi: flagitia enim evitare eorum arbitrii est; vim hostilem, non est, nisi lege naturæ illa sancte probibita sit. Igitur cessante in delictis universaliter hujus Juris Gentium ratione, jus ipsum plane cessat*, per vulg.

Et cum hæc securitas in bello, & inter hostes legatis ut singulare beneficium jure naturæ datum sit, constat, beneficia delinquentibus non dari: ea enim est natura beneficiorum, ut pro meritis dentur; & proinde cum eis pugnat, deberi delinquentibus. L. 2. §. 3. ff. ad SCt. Vellej. *Beneficii ergo hujus ratio in eo est, ut de publica salute tractantes tuti, non ut delinquentes impunes sint.*

Sed nec plus legatis ex hoc singulari jure Gentium in bello inter hostes tribui potest, quam jure communi in pace inter amicos ipsis competit. Atqui in pace, & inter amicos, nihil jure naturæ specialiter de legatis constitutum apparet, nec constitui aliquid necesse fuit, cum jure communi omnes homines, privati quoque tunc tuti, & inviolabiles sint; legatis vero eodem jure ipsa, quæ iis cohæret, dignitas, susceptique muneris ratio, absque speciali privilegio naturæ, uti aliis in dignitate constitutis, pro ejus modo securitatem majorem, magisque inviolabilem præstet. Quod igitur legatis in pace apud amicos non conceditur, multo minus iis in bello apud hostes deberi potest: hæc enim naturæ lege id ipsum agitur, ut legatis inter hostes jura pacis restituantur, uti arguit Cicero Orat. 3. in Verr *ubi ait, tam venerabile, & sanctum esse legatorum nomen*, ut non modo inter sociorum jura, sed & inter hostium tela incolume versetur. *Ergo iis tantum incolumitas, & securitas eadem in bello competit, ac inter socios, & amicos in pace; non vero impunitas, quæ ne quidem in pace.*

Porro jus puniendi delicta, ac flagitia, non est proprium vel bello, vel paci, sed utrique tempori commune. At hoc jus Gentium singulare, quo de legatorum sanctimonia agitur, bellis specialiter prospexit, ne effrenis illa lædendi hostis licentia, quæ rupto armis societatis vinculo invaluit, ad legatos extendatur. De aliis vero, quæ bello, pacique communia sunt, singulare aliquid in personis legatorum naturæ legibus constitutum esse, ostendi nequit.

Qui vero fieret, ut Principis summa potestas, cui ante adventum legati nihil in territorio ejus exemtum fuit, imminui posset ingressu extranei, cui nihil in eo juris est. Qua item ratione illa lex, quæ legatos non nisi ad pacem, fœderaque facienda sanctos fecit, ad flagitiorum licentiam pertinere potest? Delinquendo enim nec intra mandati fines, nec legatus est.

Quin ipsi Principes, quos legati repræsentant, si extra suum in alieno territorio morantur, non effugiunt plane auctoritatem territorii, in quo sunt, (etsi si irreverenter Princeps territorii tanti hospitis majestatem haberet, suæ detraheret) nedum legati. Quod vero Albericus Gentilis, & Zouchæus d. tract. cap. 4 *plus tribuunt legato, quam ipsi Principi mittenti, imagini, ac umbræ, quam corpori, eo nihil plane absurdius videri potest; cum legatus nihil juris, dignitatis, sanctimoniæque habeant, nisi a concessione sui Principis.*

Neque vero potest in eodem territorio nisi una esse summa potestas, sive uni personæ, sive pluribus inhærens. Igitur Rex, qui in alieno territorio moratur, vel ibi est ut Rex cum summa potestate, vel ut privatus. Non illud, quia præter summam ejus territorii potestatem alia adhuc in eo esset summa potestas; quæ scium

cum pugnant, *hoc magis*, *quod naturali rationi civitates*, *earumque summae potestates*, *finibus territorii conclusae esse*, *ostensum sit* supr. §. 4. h. Cap. & Diss. *Quae vero Zouchaeus* d. cap. 4. *de Proconsule*, *qui urbe egressus ea*, *quae voluntariae jurisdictionis sunt*, *statim exercere potest*, *prolixe disserit*, *nihil equidem huc faciunt*; *praeterquam enim quod juris illa civilis capita sunt*, *& Proconsul hac jura intra fines Imperii*, *& ejus nomine peregerit*, *ex eo quoque*, *quod tantum in causis voluntariae jurisdictionis*, *& soli Proconsuli*, *non aliis permissa fuerint*, *singulariter ita arbitrio legum civilium statuta ea esse*, *facile apparet.*

Neque unquam de eo apud veteres dubitatum fuisse, *ullibi invenitur. Equidem cum Theodahatus Gothorum Rex increpationibus legatorum Justiniani offensus in faciem iis diceret*: Tamdiu legatos dignitatem suam retinere, quoad ipsi suae legationis officia observarent: at si Regem contumelia affecerint, vel adulterium commiserint, occidi posse; *Legatus nihil excepit ratione fori*, *sed* negavit, legatis per custodias, quibus septi sint, relinqui peccandi occasionem, *apud Procop.* de Bell. Goth. lib. 1. fol. m. 15.

Et legati Atheniensium cum a Lacedamoniis quasi conscii invasionis, *quam Sphodrias fecerat*, *comprehensi in vincula conjicerentur*, *nihil conquesti sunt de privilegio legatorum*, *sed de causa ipsa responderunt*, *& se omnium ignaros esse testati*, *atque ita dimissi sunt.* Xenoph. Rer. Graecar. lib. 5. fol. m. 388. *Et frustra est quod Zouchaeus ait*, *videri eos non ad Lacedaemonios*, *sed ad alios ablegatos fuisse*: *nam nec quidquam hujus ibi dicitur*, *& apud Lacedaemonios commorati sunt*; *& licet id ita esset*, *si tamen in loco*, *ubi transeunt*, *conveniri possint*, *cum ubique apud amicos aeque sancti sint*, (vid. infr. cap. 4. h. Diss.) *nedum apud hostes poterunt*, de quo supra. *Denique non modo custodia detenti*, *sed in vincula conjecti dicuntur.*

Ita Lampsaceni, *cum Verres Legatus Romanorum primarii civis filiam ad stuprum vi abducere tentaret*, *concione habita consenserunt*, *sibi jus esse legati capiendi*, *ac puniendi*, *nec Romanos id improbaturos esse. Ita enim refert Cicero* I. Verrin. cap. 33, *conclusum ab omnibus fuisse*: Non esse metuendum, si legati nefarium scelus Lampsaceni ulti vi, manuque essent, ne Senatus, Populusque R. in eam civitatem animadvertendum putaret; quod si hoc jure Legati P. R. in socios, nationesque exteras uterentur, ut pudicitiam liberorum servare ab eorum libidine tutam non liceret, quidvis esse pepeti satius, quam in tanta vi, atque acerbitate versari. *Adeo vero id non improbarunt Romani*, *ut Cicero de hoc quoque crimine Verrem deinde accusaverit*, *& Lampsacenos*, *qui precibus Romanorum civium victi eum dimiserant*, *publice depraedicaverit.*

Maximis quoque studiis agitata est lis illa in Anglia, *ubi Scotorum Reginae legatus Rossensis Episcopus in Reginam Elisabetham impie machinatus*, *rebelliumque nefariis consiliis immixtus*, *indeque interrogatus*, *etsi satis impudenter contenderet*, rationes non alteri, quam suo Principi reddendas esse, *Cambd.* Hist. Elis. part. 2. an. 1571. pag. 217. *tamen captus*, *& in insulam Eliam devectus est*: *tum vero Consilio JCtorum publice habito*, *ac re perpensa*, *ex eorum sententia ei*, *acriter ante objurgato*, *responsum est*: Non amplius eum pro Legato agnoscendum, sed ut perniciose meritum male mulctandum esse. *Inde in arce Londinensi arctissime custoditus adeo judicium Reginae subiit*, *ut ad articulos quoque*, *& omnia*, *quae rogatus fuit*, *responderit.* Cambden. d. loc. p. 220. 221. 222. *Ut frustra omnino hic sint effugia Zouchaei* dict. tract. cap. 7.

Idem Zouchaeus fatetur, *Hispani Legatum in Anglia Episcopum Aquilanum*, *eo quod Italum*, *qui in alterum bombardulam displo-serat*, *in aedes ipsius fugientem clam emisisset*, *domo conclusum*, *& interrogationibus subditum*, *atque adeo judicio subjectum fuisse*, d. cap. 7.

Id quoque Bernardino Mendozae, *uti antea Despesio*, *utrique Hispaniae Regis Legato in Anglia accidit*, *qui ejusdem flagitii postulati re deprehensa regno exire jussi sunt*, Cambden. d. tract. part. 3. ad an. 1584. p. 404; *ut appareret*, *judicio eos subjectos*, *sed poena merita atrocitatem pro temporum rationibus remissam fuisse. Quod & Cambdenus de Mendoza addit*: Eum sacrosancto legationis jure ad proditionem abusum, antiqua severitate igne, & ferro (ut multis visum) persequendum fuisse. *Unde miratur*, *quod hic homo*, *post tantam Reginae clementiam fremens*, *furensque quasi violato legationis jure in Galliam pervenerit*: *quasi vero Legatus proditor Majestatis sanctior sit in alieno*, *quam ipsa sacratissima*, *& Dei vicaria Majestas in suo*; *& ille plus juris in alieno habeat ad violandam ipsam* Ma-

Majestatem, quam hæc in suo ad se tuendam, proditionemque persequendam.

Quanquam vero ea res male habuerit Philippum Hispaniæ Regem, idem tamen & ipse probavit in Legato Veneto, ad cujus domum cum quidam profugeret, ac Marchallus capiendi ejus causa domum Legati ingressus, et a satellitibus male tractatus esset, Præpositi justitiæ, præsente Legato, in aliam domum interim transire coacto, delinquentes apprehensos alios capitis, alios fustigatione, alios ad triremes damnarunt; & ipse Rex Hispaniæ Philippus literas ad Principes Christianos dedit: se nolle Legatos suos immunitate muneris justitia sanctiores esse, quin legibus Regni conveniri, & damnari possint, si quando facinus ab officio, aut mandato sibi imposito alienum commisissent.

Equidem Zouchæus mirum in modum se torquet, ut hujus exempli vim effugiat; indeque gratis fingit, non Legati satellites, sed hospitis famulos tantum condemnatos fuisse: & quod Rex permiserit aliis Regibus vindictam in Legatos suos ibi delinquentes, id non factum esse quasi agnovisset jus Gentium, sed arbitraria cessione juris sui, &c. ea quidem satis vana videntur. Nam auctor ille, quem cap. 6. *allegat Maersellar, expresse refert, per familiam Legati vim factam fuisse; nec alter auctor, in quem incidisse se adeo gaudet* cap. 7, *id negat, sed e contrario ait, fenestras famulis vim minitantibus oppletas fuisse. Nec vero credibile est, hospitem Legati tantam manum famulorum aluisse, quorum alii ad mortis, alii ad fustigationis alii ad triremium pœnam damnati dicuntur. At vero omnes, qui deliquerant, excepto solo Legato, prehensos, damnatosque fuisse, idem tradidit. Gratis igitur fingit Zouchæus, nullum e famulis Legati inter eos fuisse. Equidem contrarium quoque apparet ex allegatis literis Philippi, quæ de Legato, qui facinus admisit, & ideo judicium pati cogitur, ad Principes scripsit, idemque de suis Legatis permisit: quam inepte, si neque Legatus, nec famuli Legati tale quid passi fuissent? Quis vero crederet, tantum Regem tam temere jus suum adeo eminens (ne Legati ipsius alibi puniri ob delictum possent) sine causa repudiasse, & se, suosque Legatos in tanto deteriorem præ cæteris Regibus (qui id non remiserant) conditionem abjecisse, quinimo circularibus literis, nemine petente, & cum nulla esset causa, (uti nulla est si nihil vel in Legatum, vel in ministros ejus statutum fuit) hanc tanti juris profusionem significasse? Certum itaque est, Regem literis his facti hujus, ne alii id calumniarentur, justitiam ex jure Gentium defendere, atque ut appareret, hanc vere ejus sententiam esse, paria in suos Legatos delinquentes permittere voluisse.*

Sed & Henricus IV. Galliarum Rex in Legati Hispanici Ministrum, qui Secretarium Regis ad proditionem oppidi corrumpere conatus fuerat, judicium exercuit, eumque carceri inclusit, & Legatum Hispanicum eo nomine conquerentem mascule refellit. Et frivolum est quod reponitur, non in Legatum, sed ejus ministrum, nec in hunc graviorem pœnam statutam fuisse: nam Legati comites æque, ac Legatum, sanctos esse, constat; nec quæritur, quam pœnam, (quæ arbitrio judicis vel infligitur, vel remittitur) sed an judicium pati cogantur.

Nec illud evitari potest, quod ex Warsevicio affert Kirchnerus (de Legat. lib. 2. cap. 1. n. 116.) *de Legato, qui ob adulteria & condemnatus, & ultimo supplicio affectus fuit, sive a Lusitanis, ut Warsevicius refert, sive a Tunetensibus, ut Zouchæus ex Hotomanno conjicit,* dict. tract. cap. 7. in fin.

Ipse Paulus IV. Papa cum Vegam Legatum Regis Hispaniæ in carcerem misisset, eoque nomine Dux Albanus querelam moveret, respondit: Vegam fines mandati egressum, & muneris sui oblitum esse, quippe seditionum, machinationum, consiliorum, clam in S. S. & se initorum participem; ob id jus illud inviolabile, quod ad defensionem obtendat, culpa sua amisisse, ut meruerit sic habitum esse, & nunc etiam haberi, &c. *Thuan.* lib. 17. ad ann. 1556. p. m. 791.

Quibus in cumulum accedit, nec parum momenti affert, sapientissimorum Germaniæ Principum Johannis Friderici Electoris Saxoniæ, & Philippi Landgravii Hassiæ auctoritas, & testimonium, qui scripto publice edito ad Henricum Ducem Brunsvicensem Ann. 1539. *ita rescripserunt:* Haben aber solche *Legaten* in Zeit ihrer *Legation* etwas verwurcket, betrugliche Sachen gebraucht oder gehandelt, so man sie ohne Unterscheidt angegriffen, gefanglich angehalten, ihre Briefe erbrochen, und zu Zeiten gestraft, *apud Arum.* ad Aur. Bull. disc. 1. th. 21. p. 40.

Alia exempla, auctoritatesque videri possunt apud Arumæum d. thes. 21. & de Jur. publ. Disc. 14. quæst. 16. & Disc. 29. Concl. 12. *Kirchner.* de Legat. lib. 2. cap. 1. num. 107.

& seqq. *Bodin.* de Republ. lib. 5. cap. 6. in fin. *Zouch.* dict. tract. c. 6. §. 12. *Perez.* C. de Legatione n. 11. *Quanquam non omnia, quæ allegant, exempla rei, quæ intenditur, probandæ satis conveniant. Quo & pertinet factum Pauli IV. Papæ, prout Thuanus* d. lib. 17. pag. 790. *id refert: nam Regis Hispaniæ Legatum, qui nihil deliquerat, ideo carceri inclusisse dicitur, quod cum bellum inter ipsum, & Regem ortum esset, Dux belli Hispanicus in ipsum duceret. Unde Thuanus,* Legatum, ait, nulla juris Gentium habita ratione in carcerem conjici jussit; ex quo non prius dimissus est, quam pax anno sequenti convenit.

Adversus doctrinam tam evidentem, ac certam, & tot juris naturalis momentis gentiumque auctoritatibus subnixam, quæ afferri solent, mirum equidem est, quam fatiscant, & langueant. Grotius, qui tract. de Jur. Bell. & Pac. lib. 2. cap. 18. §. 4. *causam hanc totam ad Jus Gentium voluntarium refert, & proinde unice quousque Gentes consenserint spectandum esse, putat,* (quod refutatum est cap. 1. h. Diss.) *in id duo maxime laudat judicia, Livii, & Sallustii. Livius* lib. 2. c. 4. *refert,* Legatos Tarquiniorum conspirasse cum adolescentibus nobilibus Romæ, & adolescentes in vincula conjectos, de Legatis paulo addubitatum fuisse; *tum quid decreverint Consules de Legatis, ita addit:* Quanquam visi sunt commisisse ut hostium loco essent, Jus tamen Gentium valuit.

Verum ille locus magis adversatur haud obscure Grotio, & qui eum sequuntur. Duo enim sunt decreti hujus membra: in priore refertur, quid de jure visum fuerit consulibus, seu, quid senserint jure fieri potuisse; scil. Visi sunt commisisse, ut hostium loco essent; *adeoque iis Jus gentium non prodesse: in altero vero, quod tamen jus Gentium, remisso eo jure in hostes, quo uti potuissent, valuerit. Igitur mitiore via ultro usi sunt Consules, & Jus Gentium, quod alias legatis competit, in hunc quoque casum, quo ut hostes haberi, damnarique jure potuissent, extendi, ac valere placuit. Atque hæc ergo est vera loci hujus sententia, quod legati rigido jure amiserint quidem Jus Gentium, sed nihilominus tamen id ipsum indultum fuerit. Nam quod Consulibus visum fuerit, Legatos subesse judicio populi Romani, vel inde quoque patet, quia absque hæsitatione profecti dicuntur ad eos comprehendendos,* Liv. d. c. 4; *quod fieri non potuisset si exemti eorum jurisdictioni fuissent.*

Ita & alterius loci, qui est Sallustii de Bell. Jug. cap. 35. *sententia plane invertitur ab iis, qui dissentiunt. Jugurtha Rex Romam venerat, & una Bomilcar comes ejus; adeoque hic proprie nec legatus, nec legati comes fuit, sed fide publica, adeoque data securitate adiit Romam; quod perinde est: nihil enim refert, jure Gentium, an pacto publico detur alicui securitas. Hic Bomilcar instinctu Jugurthæ obtruncaverat Massivam Masinissæ nepotem; quæsitumque, an non obstante securitate publice data in eum statui potuerit; & ait Sallustius:* Fit reus magis ex æquo, & bono, quam ex jure Gentium Bomilcar. *Ergo constat, reum esse factum; non potuisset autem reus fieri Romæ, nisi forum ibi competens fuisset. Quia factus est reus ex æquo, & bono; non igitur contra Jus Gentium. Certum ergo est, non hanc esse sententiam, Bomilcarem non potuisse Jure Gentium reum fieri; sed contra non tantum potuisse reum fieri, sed & in vincula conjici, graviusque in eum, facto jam judicio, pro rei atrocitate statui. Hoc autem, quod Jure Gentium fieri poterat, factum non est, sed mitius cum eo actum, & dies tantum dicta: caeterum ipse nec vinctus, nec comprehensus fuit; quæ res deinde quoque viam ipsi aufugiendi fecit.*

Hoc ergo voluit Sallustius, Bomilcarem reum factum fuisse non juxta rigorem Juris Gentium, *sed mitius, & magis ex æquo, & bono. Hæc enim verba juri opposita significant rigidi juris mitigationem, Græcis ἐπιείκειαν, ut in* L. 17. de Injust. rupt. irr. Licet subtilitas juris refragari videtur, attamen voluntas ex æquo, & bono tuebitur. *Et in* l. 16. ff. de Cond. & dem. *dicitur:* In his possunt res ex æquo, & bono interpretationem capere; ea vero, quæ ex testamento oriuntur, necesse est secundum scripti juris rationem expediri. *Add.* l. 8. C. de Judic. & Cicer. lib. 7. ad Attic. ep. 7. *Inde natum, æqui, bonique facere, consulere, &c. id est, in mitiorem, clementioremque partem facere. Idem Cicero late* in Orat. pro A. Cæcin. circa fin Tum, *ait,* ad istam orationem decurrunt, cum se in causa, putant, habere æquum, & bonum, quod defendant; si contra verbis, & literis, &, ut dici solet, summo jure contenditur, solent isti iniquitati & boni, & æqui nomen, dignitatemque opponere: tum vociferantur, ex bono, & æquo, non ex callido, versutoque jure rem judicari oportere. *Intelligitur ergo his verbis ratio mitior, juri duriori opposita.*

Quin ex hoc ipso exemplo evidentissime sen-

tentia,

tentia, quam defendimus, confirmatur. Refert enim Sallustius d. l. *Jugurtham hunc reum, ne supplicium de eo sumeretur, clam dimisisse in Numidiam. Atque adeo non tantum actu reus factus fuit ille; sed & agnovit Jugurtha, supplicium de eo Romæ, non obstante data securitate, sumi potuisse.*

Cætera, quæ adducit Grotius d. l. *ipse conjecturas esse, ait, ex quibus colligere intendit, placuisse Gentibus ut legati videantur extra territorium esse. Verum in genere primum notamus, nec ex conjecturis jus naturæ oriri, sed id probandum esse: nec etsi probaretur, Gentibus ita placuisse, exinde obligarentur summi Principes, qui non tenentur placitis Gentium, sed solo jure naturæ. Nec esset id jus naturæ, sed jus Gentium saltem secundarium, de quo hic non quæritur.* Vid. supr. h. Diss. cap. 1. *Denique nec ex singulis, quæ adducit, quicquam inferri potest, ut jam apparebit.*

Primum enim ait, Privilegia ita intelligenda, ut aliquid tribuant ultra jus commune. Quod si legati ab injusta tantum vi tuti essent, nihil in eo magni esset, nihil præcipui. *Resp.* 1. *Hoc equidem insigne, satisque eximium est, quod legati, qui hostes sunt, & ab hostium partibus veniunt, & qui proinde jure belli ut hostes haberi, occidi, spoliari, lædique possent, non modo æque tuti sint, ac amici, sed & apud hostes ipsos sancti, & inviolabiles. Tanta itaque, tamque eximia hujus privilegii vis est, ut juri belli non modo deroget, sed illud quoque in universum in personis legatorum aboleat, atque cum inviolabili sanctimonia commutet; cum alias hæc duo invicem contraria fuerint, hostem, & sanctum esse: ut apud Virgil. Æneid.* lib. 3. vers. 406.

Ne qua inter sanctos ignes in honore Deorum
Hostilis facies occurrat, & omnia turbet.

2. *Sed nec id adeo efflagitamus, ut jus legatorum pro privilegio habeatur; cum sufficiat, jure naturæ communi Legatorum securitati, non flagitiis cautum esse.*

Deinde ait: Securitas Legatorum utilitati, quæ ex pœna est, præponderat: nam pœna haberi potest per eum, qui misit; qui si punire nolit, bello exigi ab ipso potest: nec bello nos eximet legati pœna, si factum ejus probet qui misit. *Resp.* 1. *securitati legatorum nihil decedit etsi impune delinquere non ausint, ut probatum* cap. 2. *Nec* 2. *naturæ jure quæritur, quid parti alteri utile, sed quid justum sit.* 3. *Mirum vero si quis collata securitate legati cum securitate Principis, ac Reipublicæ, illam huic præferre haud erubuerit, & magis prospectum vellet personæ legati, quam toti civitati, ejusque Principi, apud quem degit. Quid enim non metuendum Principi ab hostis ministro, qui legati jure prope domesticus est; animo, quem hostilem retinet, hostis; impunitatis fiducia ferox, & tumidus? Quid non ausurus est legatus in Principem, ac Rempublicam hostilem, cui occasio, & impunitas audaciam accendunt, & spes promerendæ Principis sui gratiæ animum, studiumque machinandi, grassandique acuunt? Hoc exempla Legatorum in Reginam Angliæ Elisabetham conspirantium docuerunt; quam ipsa quotidie prope in discrimen vitæ, Regnique adducta, ipsique quotidie, in propriis prope Laribus, cum tot periculis de omnibus fortunis dimicandum fuerit: uti ex Camdeno expositum est, uberiusque videri potest. Cui igitur utilius est prospici, Principi, totique Reipublicæ, ut tuti, an personæ legati, ut impunis sit? Denique* 4. *quis probet consilium Grotii, bello potius pœnam a Principe, qui legatum non punit, exigere; quia si is factum probet, pœna Legati bello nos non sit exemtura? Id enim negari plane nequit, satius utique esse, pœnam jure imperii a legato, quam bello a Principe adversario cum summo discrimine Reipublicæ exigere. Quodsi hic vindictam bello moliatur, injuria molitur, quæ alteri jus puniendi auferre nequit; expectandusque est, cæteris paribus, belli eventus mala causa dignus.*

Porro addit Grotius: Parte altera valde in lubrico locatur salus Legatorum, si actuum suorum rationem alii reddere debeant, quam a quo mittuntur: nam cum plerumque diversa, sæpe & adversa sint utriusque partis consilia, vix est ut non semper aliquid in Legatum dici possit, quod criminis accipiat speciem. *Resp. Uti idem prope est cum præcedente argumento, ita eadem responsio. Magis utique in lubrico locatur salus Principis, & totius Reipublicæ, si in ejus quasi sinu Legatus hostis impune delinquere, machinari in rempublicam, &c. potest. Quid igitur potius, Legati persona, an reipublicæ? Cæterum, nec saluti Legatorum insidias lex naturæ, sed flagitiis pœnas statuit: nec videndum, quid utile; sed quid justum sit, quæritur. Sed nec in lubrico locatur salus Legatorum, si jure agunt.*

agunt. Quin etsi in eos quid ita statuatur, id per injuriam fiet, quæ fieri posset sive jus puniendi sit Principi, sive non sit. Si igitur salus Legati in lubrico est apud Principem, ad quem mittitur, id non est ex jure puniendi, sed ex injuria. In eo vero maxime fallitur Grotius, quod ait: semper aliquid in legatum dici posset, quod criminis accipiat speciem. *Potest enim Legatus causam Principis sui apud eum, ad quem mittitur, palam omni studio, & contentione agere; quod in speciem criminis verti neutiquam potest: at vero clam machinando in Principem, vel alios lædendo, omnino delinquit; neque id speciem delicti habet, sed verum omnino delictum est.*

Quod præterea Grotius d. l. *concedit, non modo Legatum juberi posse ut e territorio abeat, sed & si necesse sit, capi, & interrogari, eo agnoscit, Legatum subjectum esse Jurisdictioni Principis, ad quem mittitur: alioquin enim si exemtus esset ei Jurisdictioni, nec capi, nec interrogari posset; quippe qui sunt actus Judicis, & Juridictionis.*

Afferuntur quoque plurima exempla eorum, qui Legatos delinquentes remisere ad Principem suum; de quibus Zouch. d tract. cap. 5. *Verum, ex talibus exemplis nihil concluditur: ex eo enim, quod plurimi Principes dimiserint Legatos delinquentes, non sequitur, quod jure ad id obligati fuerint, vel obligatos se crediderint, cum vel ex gratia, ac clementia, vel ex animi magnitudine, & generositate, vel pro Republica sua, temporumque rationibus ita egisse potuerunt. Non enim magni Principes semper attendunt, quid facere jure possint, sed & quid consultius sit sibi, ac Reipubl. suæ, quid generosius, quid decentius, &c. At ex eo, quod populi, ac Principes in Legatorum delicta inquisiverint, & animadverterint, sequitur, id jure naturæ sibi licitum, permissumque sensisse. Itaque ex his affirmative, ut loquuntur schola, inferri potest; ex illis negative non potest.*

Etsi igitur hoc præsertim seculo Principes, ac Populi Europæ vix, vel rarissime in Legatos si quid admiserint, statuere, sed vel illud dissimulare, vel Principi ipsorum denunciare soleant; non tamen inde concludi potest, quod jure non possint in eos statuere: sed quod vel id præsenti rerum statui non conducere, vel quod generosius id esse, existiment, ita agere; vel denique si id juris esse velint, non esse hoc nisi jus Gentium secundarium, quod summos Principes, qui non nisi Deum superiorem agnoscunt, non obligat, ut supra dictum.

De Legatorum personis] ,, An hæ ex delicto conveniri possint? nam quod violari, i. e. vis injusta eis inferri non possit, certum est. 1

Deinde de comitibus eorum, ac bonis] ,, De quibus infra § 8. & *seq.* agemus.

Vim duntaxat injustam a Legatorum corporibus arceri] ,, Quam sententiam post B. Parentem etiam nos defendimus.

Censent enim, privilegia ex jure communi interpretanda] ,, Ita ut non dentur delinquentibus: quod verum omnino esse, rationibus naturæ demonstratum est.

Sed ita demum si jus gentium ab eo læsum sit] ,, *Perez. C. de legat. n.* 10. Immo jure naturæ eadem ratio est in delictis civilibus; nam cum legatus sub jurisdictione illius territorii sit, omnes ejus actus quoque subsunt legibus illius territorii: quanquam Principes non soleant minima ejusmodi curare in exterorum legatis.

Nam in jure gentium jus naturæ includitur] ,, Immo jus gentium est ipsum jus naturæ; nec aliud jus gentium, quod non sit simul jus naturæ, datur.

Ita ut ex omnibus delictis puniri jam Legatus possit] ,, Quia violans jus gentium ipsum jus naturæ violat.

Nisi quæ ex mero jure civili] ,, Immo & ex his puniri potest. *Vid. notam ab hac retro tertiam.*

Restringunt hoc] ,, Quod scilicet ex omnibus delictis juris gentium puniri possit.

Quæ contra statum reipublicæ, aut dignitatem ejus] ,, Non ergo quæ contra privatos fiunt; quo pertinent homicidia, adulteria, &c.

Quod ipsum sunt qui periculosum putant] ,, Adeoque tutius esse, ajunt, hanc quoque causam committere mittenti. At nos non quærimus, quid tutum, sed quid justum sit; & diximus, omnia legati delicta judicio ejus, ad quem mittitur, subesse.

Et querelas exponendas ei, qui misit] ,, At hic plerumque consors, quin Auctor criminis esse solet: vix enim legatus conspirare absque præscitu mittentis contra eum, ad quem mittitur, solet.

Consulendos reges] ,, At hi judicium in neutrum habent; adeoque effectum ejusmodi consultatio nullum haberet.

Quod prudentiæ est] ,, Quæ jus non efficit.

Quia jus hoc non ut jus naturale ex certis rationibus certo oritur, sed ex voluntate gentium 2

tium &c.] „ Immo jus non violandi legatos „ ex ipso jure naturæ sequi, probavimus; „ sed eo non contineri facultatem delinquendi, ex eodem naturæ jure demonstravimus.

Potuerunt autem gentes aut omnino cavere, &c.] „ Adeoque omnia a consensu, „ voluntate, & arbitrio gentium dependere, „ putat. At sæpius jam dictum est, tale jus „ gentium non dari: adeoque jura legatorum exinde modum accipere non possunt.

Nam & hinc] „ Sensus est, pro jure puniendi delinquentes militare rationem, „ quod nemo impune delinquere debeat.

Et inde utilitas Legationum] „ Pro immunitate a pœnis militare rationem, quod „ sub eo prætextu nullus legatus securitatem „ in alieno territorio haberet.

Spectandum ergo quousque gentes consenserint] „ Frustra id spectaretur, cum 1. talis „ consensus universalis non detur; nonquam „ enim gentes omnes inter se convenerunt. „ 2. Sed & si moratiores quædam ita convenerunt, id valebit ex pacto, adeoque hactenus ex ipso jure naturæ. At 3. id tum „ ad alios, quam inter quos ita convenit, „ extendi non potest; neque enim paciscentes aliis gentibus jus hoc obtrudere possunt. Sane, 4. res hæc innumeris difficultatibus subjecta esset; quis enim probare „ poterit, gentes ita convenisse? Pacta expressa non exstant; adeoque ex factis id „ diiudicandum esset: facta autem utrinque „ afferri solent, & possunt. Præterea negari „ nequit, facta illa ex humanitate, & prudentiæ regulis, illo tempore admissa esse, „ non ex obligatione ulla, &c.

Quod ex solis exemplis evinci non potest] „ Immo ex exemplis punitorum legatorum „ evinci potest, jure id fieri potuisse, cum „ rationem juris naturæ pro se habeant. Exempla autem remissorum legatorum nihil „ probant, quia ex humanitate, & rationibus politicis id factum esse potest.

Exstant enim satis multa in utramque partem] „ Vidimus enim, aliquando legatos delinquentes punitos, aliquando dimissos „ fuisse.

Recurrendum igitur tum ad sapientum judicia] „ Ex his enim jus gentium secundarium probari, dixit Auctor *proleg.* §. 46. „ & *L.* 1. *c.* 1. §. 14. At sapientes illi, „ eorumque consensus, jus obtrudere gentibus nequeunt. Accedit, quod judicia sapientum admodum differant.

Tum ad conjecturas] „ Conjecturæ nullum „ jus probant, nedum jus gentium voluntarium; quale plane non existit.

Judicia duo habeo] „ Utrumque contrarium esse Auctori, demonstratum est *supra* „ *a B. Par.*

Quanquam visi sunt commisisse ut hostium loco essent] „ Adeoque de jure naturæ, & „ qood jore occidi potuerint, dubium non „ erat: sed eo non obstante utile pro præsenti rerum statu visum fuit, securitatem „ juris gentium ipsis indulgere; valuit igitur „ privilegium juris naturæ, & gentium ex „ mera humanitate.

Jus gentium extendi] „ Immo *jus gentium voluntarium* non extenditur, sed ipsum „ jus naturæ: hujus juris privilegium indultum immeritis fuit ex mera ratione prudentiæ.

Sed recte a majori] „ Quod nimirum in „ comites legati jus gentium statoit, id magis in ipso legato obtinere debet.

Fit reus magis ex æquo, & bono] Verum hujus effati sensum explicavimus in *Disp. de legato sancto, non impuni cap.* 3. §. 3.

Additio.

„ Verus horum verborum sensus hic est: „ Bomilcarem potuisse reum fieri *jure gentium*; adeoque puniri *jure naturæ*, potuisse ob cædem Massivæ; at magis obtinuisse ut mitius cum eo ageretur: nam nec „ vinctus, nec comprehensus, sed saltem dies „ ei dictus, eoque aufugiendi tempus datum „ fuit. Hic igtur *reus factus est magis ex æquo*, „ *& bono* (noluere enim Romani suo jure „ uti) *quam ex jure gentium*, quod permittit „ in reos tales animadvertere

Bonum, & æquum, i. e. merum jus naturæ] „ Immo bonum, & æquum opponitur rigori juris gentium, seu naturæ. *Vid.* „ *supr. c.* 16. §. 11. *ibique not.*

Pœnas exigi, ubi reperitur qui deliquit] „ Fatetur ergo Auctor, jure naturæ legatum „ delinquentem puniri posse, at id jure gentium voluntario mutatum esse. Com vero „ tale jus Gentium voluntarium non existat, „ certom est, solum jus naturæ in legatis „ obtinere.

At jus gentium legatos, &c. excipit] „ Hoc „ verum non esse, modo diximus.

Et qui his similes fide publica veniunt] „ Exemplum, quod Sallustius proposuit, „ loquitur de Jugurtha, qui non fuit legatus, sed rex, qui causæ suæ dicendæ „ causa Romam fide publica venerat. *Vid.* „ *supr.*

Contra jus est gentium] „ Immo non est; „ nam tale jus gentium non existere, sæpius „ dictum est

Quo vetari multa solent, quæ jus naturæ permittit] „ Late hoc refutavimus supra *l.* 1. „ *c.* 1. §. 14. *Conf. Dissert. proœm. IV.* „ §. 15.

4 *Conjectura quoque*] Auctor enim supposuit supra *n.* 2. *in fin.* si exempla dubia sunt, recurrendum esse ad sapientum judicia, & ad conjecturas.

Verius enim est, privilegia ita intelligenda, ut tribuant aliquid ultra jus commune] „ Privilegium enim est quasi priva lex, i. e. „ lex singularis, adeoque quæ derogat juri „ communi.

Quod si legati ab injusta tantum vi tuti essent, nihil in eo magni esset] Immo magni hoc est, quod cum communi naturæ jure ut hostes (nam de ejusmodi legatis agimus) violari, & occidi possint, etiam inter hostes sancti, eoque tuti ex speciali naturæ privilegio sint.

Quod securitas Legatorum utilitati, quæ ex pœna est, præponderat &c.] Immo utilius est prospicere securitati reipublicæ, & principis, quam legato delinquenti. *Vid. supr.*

Nam pœna haberi potest per eum, qui legatum misit] Idem dici de omnibus extraneis in territorio degentibus posset. Id saltem quæritur, an mittenti legatum jus puniendi in alieno territorio competat? Hoc negamus; injuria enim facta est Principi, ad quem mittitur, vel ejus subdito: testes sunt in eodem territorio, &c. adeoque ineptum esset, demere huic principi potestatem cognoscendi de tali injuria, eamque concedere extraneo, cum facultate evocandi testes, &c. Accedit, quod in iis delictis, quæ statum concernunt, ipse mittens plerumque complex delicti sit, adeoque ei judicium committi non possit.

Volentem] „ i. e. Qui promittit, se pœ„ nam a suo legato sumturum.

Tanquam criminis approbatore] „ Dixi„ mus, jus puniendi omnino domino terri„ torii competere, adeoque jure naturæ his „ ambagibus opus non esse.

Satius unum plecti] „ Hæc non est ratio „ juris, sed æquitatis, & prudentiæ.

Legati pœna bello nos non eximet] „ At „ tunc injuria est penes eum, qui bellum „ movet, quam Deus, bellorum arbiter, „ & judex, vindicaturus erit. *Vid. supr.*

Parte vero altera valde in lubrico locatur salus Legatorum] „ Si legatus agit id, quod „ justum est, non erit in lubrico posita ejus „ securitas.

Vix est ut non semper aliquid in legatum dici possit] „ Sed tunc injuria est a parte ejus, „ qui crimina legato imputat, ubi non sunt; „ & ideo bello petendus, quia injuriam fe„ cit subdito mittentis. *Vid. supr.*

Et quanquam quædam sunt ita manifesta, &c.] „ i. e. Quanquam certo de crimine „ commisso constet.

Sufficit tamen ad æquitatem, & utilitatem legis universalis periculum universale] „ At „ 1. verum non est, talem legem universa„ lem, qua legati delinquentes puniri a „ domino territorii prohibentur, existere. „ 2. Negamus, periculum universale esse si „ puniretur. 3. Puniens suo jure utitur; & „ ob metum injuriæ accipiendæ jus suum re„ mittere nemo tenetur.

Placuisse gentibus, ut communis mos &c. pateretur exceptionem in legatis] „ Fabula hæc 5 „ est. Gentes nunquam convenerunt, nec „ commune tale placitum statuerunt; nedum „ id universale erit: sed si de tali pacto con„ stat, id inter illas saltem obtinebit gentes, „ inter quas vel verbis, vel factis reiteratis „ de tali placito constat.

Ut qui sicut fictione quadam habentur pro personis mittentium] „ Immo repræsen„ tativa illa qualitas non ex fictione est; sed „ ex ipsa naturali ratione sequitur. Quod ita „ probat B. Parens *in disp. de repræsent. leg.* „ *qual.* §. 5. *seq.*

PRÆTER illud, (*scil. quod legati sint inviolabiles*) *duo adhuc spectantur in legatis: scil.* 1. *vis, & auctoritas tractandi, & negotiandi nomine mittentis, quam ex mandato, quo ipsi id committitur, habet:* 2. *dignitas quædam, qua repræsentat ipsum principem mittentem, quam consequitur tali charactere a mittente sibi concesso. Hæc duo scite conjunxit Cicero* Orat. 50. *seu* Philip. 8. *ubi Legato P. R. tribuit* auctoritatem Reip. & faciem senatus; *ita enim de C. Popilio P. R. legato loquitur:* Senatus faciem secum attulerat, auctoritatem Reipubl. *Per* faciem *enim intelligit illam imaginem, seu qualitatem repræsentativam, qua legati referunt personam, & faciem quasi mittentis, qui tunc erat Senatus, quippe qui vice populi consulebat Reipublicæ, & Legatos mittebat: per* auctoritatem *autem intelligit ipsam potestatem agendi nomine totius populi, seu Reip. Rom. Eodem fere modo Tacitus illa duo conjungit* lib. 1. hist. *ubi de Legatis Galbæ, inter quos debebat esse Piso*,

Piso, ait: Quod Legati auctoritatem senatus, Piso dignationem Cæsaris referre debuerit; *a Senatu enim missi, & mandatis instructi videbantur: Piso autem ideo additus, ut ipsius Imperatoris personam referret.*

Prius illud, mandatum *scil. itidem omnibus nunciis publicis commune est, sine quo nemo quicquam in publicis agere potest: etsi enim in privatis negotiorum gestores admittuntur sine mandato, publicis tamen nemini sua sponte immiscere se permittitur. Solent autem illa mandata hodie vulgo* instructiones *dici; de quibus nunc non agimus.*

Alterum autem, scil. repræsentativa illa qualitas, *quam nunc solam tractamus, non omnibus nunciis competit, sed iis tantum, qui sub hoc charactere in specie mittuntur. Etsi enim alii quoque sint nuncii publici, qui honestiore sunt conditione, ac loco, (prout scil. digniore titulo, atque officio mittuntur, cum officiis publicis honestioribus alia quoque dignitas annexa esse soleat) non tamen facile ad id fastigii evehuntur, ut principem, ejusve dignitatem repræsentent.*

Hæc igitur repræsentatio non est ipsa dignitas Principis, sed ejus quadam imago, & umbra, qua Legatus non fit Princeps, sed aliquam principis ideam, ac formam refert. Neque proinde dignitas Legati par est dignitati Principali, sed ita ei similis, ut imago rei, idea veritati, umbra corpori: ex qua ratione jura, & dignitas Legatorum facile restringi, & a juribus, ac ordine verorum principum secerni possunt.

Nam I. *non valet illa repræsentatio, quando Legatus concurrit, seu comparatur cum alio vero Principe, hic enim etsi domino Legati inferior sit, Legato tamen præfertur, cum imago, & veluti umbra rei non sit potior ipsa re, fictio veritate. Quam rationem, cen naturalem, allegat quoque JCtus* in l. 23. princ. lib. & posthum. *indeque concludit, filium, qui a patre emancipatus iterum arrogatur, potius tamen pro naturali habendum; addita ratione:* ne imagine veritas naturæ adumbretur; *licet alias adoptio idem valeat, quod generatio. Sic bonæ fidei possessor habetur pro domino,* L. 146. R. I. *& perinde rem vindicat;* tot. tit. dict. Publ. in rem act. *at verus tamen dominus si concurrit cum possessore, omnino præfertur, opposita exceptione justi dominii,* l. pen. dict. tit. *Jus ex præsumtionibus, & conjecturis sæpius inducitur, ac si vere esset; & eadem est vis taciti, & expressi: si tamen collidant conjectura, & rei evidentia, tacitum, & expressum, omnino potior est evidentia, & expressio.* L. 25. §. 1. Legat. 3. l. 137. §. 2. in fin. V. O. *Eodem modo Legatus, tanquam imaginarius, & fictitius Princeps, dignitatem veri quidem Principis refert; at huic, si concurrat, omnino ratione quoque naturali concedit.*

Cum igitur non concurrant Legatus, & Princeps, quando in diversis sunt collegiis, legatus in superiore collegio locum retinebit, si Princeps ipsius membrum sit illius collegii, licet in inferiore collegio sint veri principes: non enim hoc casu personæ collegiorum, sed collegia, & corpora conferuntur, & quæque persona ratione sui tantum collegii, aut consessus, priorem, vel inferiorem locum obtinet, non vero ratione alterius, in quo nullum locum, adeoque nec priorem, nec deteriorem habet; qui in omnibus Imperii constitutionibus perpetuus est subscriptionum ordo, cujus vigore 1. *Electores,* 2. *horum Legati,* 3. *Principes Ecclesiastici,* 4. *horum Legati,* 5. *Principes seculares,* 6. *horum Legati, & sic deinceps collocantur, ut semper legati veris dignitatibus in eodem collegio cedant, in alio inferiore autem præcedant. Unde quoties more receptum, ut in processu publico singuli tantum ordines, seu membra inter se conferantur, Legatus si cum Principe concurrat, ejusdem duntaxat ordinis honestiore latere, non autem ipso ordine Principi cedit.*

Falluntur igitur omnino Pascalius, Zouchæus, *aliique, qui legatos alteras, seu geminas Principum personas ita esse, statuunt, ut idem omnino, qui Principi, honor iis debeatur: excepto saltem principe, ad quem missa est legatio, quippe qui in proprio territorio potior sit; & aliud specialiter moribus Germanorum saltem invaluisse. Hæc & sententia, & argumentatio multa peccat, ut partim ex jam tradita ipsius repræsentationis natura patet.*

II. *Ex eadem repræsentationis figura sequitur, quod hæc legatorum dignitas tantum obtineat, quatenus, & quamdiu Principem repræsentant: nimirum, in negotio ipsis commisso; quo peracto, licet adhuc subsistant in eodem loco, definit dignitas repræsentativa, etsi inviolabilitatis jus nondum cesset: quippe quo continetur, ut toto itinere, & donec reversi fuerint, securitate ista, qua alias sine effectu esset, gaudeant. Durante autem negotiatione omnia legatorum jura, & ipsa quo-*

quæ dignitas repræsentativa, non in actibus modo ad legationis negotium pertinentibus, sed aliis quoque, observanda fuit, quippe quæ legatis toto illo tempore sine interruptione cohærent. Suntque hæc fere quotidiana.

III. *Sequitur inde, quod legati non possint sibi arrogare ea, quæ vel sua natura, vel moribus, & jure gentium ipsis personis verorum Principum sunt propria, & quasi reservata. Ita legati non utuntur titulis ipsorum Regum, ac Principum*: v. g. invictissimi, serenissimi &c; *neque ornatu eorum proprio, aliisve vero Principi reservatis insignibus: unde nec mensæ, quæ in solemnibus Curiis Imperatoris cuique Electorum parata est, Legatis assidere licet*, per Aur. Bull. tit. 24. §. Quandocunque.

Hanc qualitatem, seu dignitatem repræsentativam tantum concedere possunt illi, qui habent veram: quia is demum alii potestatem aliquam committere potest, qui ipse eam jure proprio, non alieno beneficio, habet: per. l. 5. Jurisd. l. 5. Off. ejus, cui mand. text. eleg. in c. 1. de Ordin. in 6. *Id enim aliis demum concedere possumus, quod nostrum, non quod alienum est; & ille demum alii quid committit, qui ipse negotii dominus est*, l. 1. l. 33. §. 3. l. 67. & pass. ff. Procurat.

Unde efficitur, quod legati aliis hanc qualitatem concedere non possint, qui eam non suo, sed vicario jure habent, quo alium repræsentant, per §. præced. *Neque legatus per alium repræsentari potest, quia imago non est imaginis, sed rei, nec fictio fictionis, aut umbra umbræ, sed corporis, scilicet, ipsius Principis, cujus dignitatem legatus alii committere nequit. Delegatus quidem Principis subdelegare potest*; tot. tit. pass. X. de Off. deleg. *sed id inde est, quia negotium delegati, quod est jurisdictio, non est ita proprium Principi, quin alii quoque ejus sint capaces, & committere aliis quoque possint.*

Aliud statuendum de tutoribus, & curatoribus Principum: quippe qui domini loco sunt, neque alicujus negotii, sed universi territorii, ejusque jurium regalium, inter quæ est jus mittendi legatos, administrationem gerunt; adeoque eadem qualitate, qua domini legatos mittere possunt: uti quotidie fit.

Committi vero hanc qualitatem omnibus posse, nihil videtur impedire si absolute de jure mittentis quæras; cum in potestate Principis sit, dignitates, cui velit, conferre: & mendicos quoque legatos egisse, & Ludovicum XI. Galliarum Regem tonsorem suum legatum ad Aurelianensem, & Galeacium Meliolani Ducem obscurum hominem ad Regem Galliæ misisse, Comineus refert; & occurrunt hujus rei exempla passim alia. Conveniențius tamen est, si inprimis rationes politicæ spectes, ut persona respondeat muneri injuncto, tum ratione generis, tum ratione doctrinæ, & rerum experientiæ: nec desunt exempla eorum legatorum, qui propter obscuritatem non admissi sunt; & tonsor ille, quem antea diximus, legatus Regis Galliæ, ab iis, ad quos mittebatur, fere trucidatus fuit: cum ad contemtum ejus, cui legatio mittitur, pertinere videatur si nimis viles, & obscuri mittuntur.

Eo autem fine illa repræsentatio inventa videtur, ut negotia majori auctoritate, & efficacia explicare, & facilius in præsentiam Principis, ac colloquendi familiaritatem admitti possint legati; quibus auctoritas, & dignitas, facilem cum ipso Principe consuetudinem conciliat.

Effectus ejus sunt, ut iidem, qui Principi, honores Legato exhibeantur, juxta proportionem, & limites, quos antea monstravimus. In quibus spectandum tum officium ipsius Legati, tum Principis, ad quem mittitur. Ipse Legatus non tantum potest, sed & tenetur ordinem dignitatis domini sui religiosissime servare, cum nihil ipse possit de Majestate, ac juribus domini sui remittere.

Unde Arsaces Rex Persarum legatum suum Orobazum, quod Syllæ, ad quem missus fuit, loco cessisset, reversum capite punivit: trahi enim id quodammodo ad crimen vulgare violatæ Majestatis potest si quis, inprimis legatus, dignitatem Principis sui ita profanet, eique in loco, ubi de ipsius præjudicio agitur, detrahat, arg. l. 4. §. ult. l. 6. ff. Ad l. Jul. Maj. *Princeps vero, ad quem mittitur legatus, honores solitos, de quibus nihil nunc dicimus, ei denegare non potest: unde sæpius iis non exhibitis legati re infecta discesserunt.*

Senatus faciem secum attulerat] „ Sensum „ hujus locutionis modo exposuimus.

Ita etiam fictione simili constituerentur quasi extra territorium] „ Quid non, quæso, ex „ ejusmodi fictionibus inferri posset? Sane, „ rex ipse in alieno territorio degens subje- „ ctus est legibus ejus territorii, neque hic „ extra territorium esse fingitur; nedum igitur

„ igitur id de ejus legato dici potest. Sed & „ contrariatur sibi ipsi Auctor; si enim fictio- „ ne quadam extra territorium constituitur, „ nullus actus jurisdictionis in eum exerceri „ potest: at ipse Auctor asserit, capi eum, „ interrogari, scripta examinari, & ut e „ territorio decedat, juberi posse, si necessi- „ tas id exigat. *Vid. n. seq.*

Unde & civili jure populi] „ Immo tenen- „ tur, quia territorii jurisdictio fundata est „ est in omnes, qui in territorio sunt: idque „ experientia quotidiana docet; nam & acci- „ sas solvere, & visitationibus res suas sub- „ jicere tenentur: etsi verum sit, in leviori- „ bus, & ubi de lucro Principis non agitur, „ id negligi solere.

Aut dissimulandum erit] „ Quod in levio- „ ribus quoque fieri solet.

Aut e finibus jubendus excedere legatus] „ Adeoque agnoscit Auctor, posito quoque „ ficto illo jure Gentium, legatum subjectum „ esse jurisdictioni territorii, quia alias nec „ juberi posset ut e finibus excedat.

Polybius] „ Similia exempla sunt apud „ *Thucyd. l.* 2. De Legatis Campanorum vi- „ de *Liv.* 23. *c.* 6. De legato Hispaniæ Fuen- „ saldagnio, *Priol. de Reb. Gall. l.* 12. „ *p.* 502. Legimus tamen, aliquando lega- „ tos noluisse excedere, nisi prius mandatum „ id a mittente esset: exemplum vidimus „ *supra n.* 2. in Theodoro Atheo. Addatur „ *Wickefort. p.* 1. *p.* 37.

Quod Tarentini victi sub Romanis esse cœpissent] „ Tarentini victi quidem, at non „ subditi Romanis fuerunt: nam libertatem „ ipsis datam esse, ait *Liv. l.* 15. *epit.* Unde „ & legatum Romæ habebant. *Liv. l.* 25. „ *c.* 7. Sane, ipse Auctor passim inculca- „ vit, fœdus inæquale non minuere sum- „ mam potestatem. Hoc ergo exemplum pro- „ bat diserte, legatos delinquentes puniri „ posse.

Remittendus erit legatus ad eum, qui misit] „ Diximus jam, jus puniendi omnino „ competere ei, ad quem legatus mittitur, „ adeoque necessitatem remittendi legatum „ nullam esse.

6 *Humana jura omnia ita esse comparata, ut non obligent in summa necessitate*] „ At ibi- „ dem notavimus, necessitatem jus nec dare, „ nec mutare.

De hoc quoque præcepto sanctimoniæ] „ Au- „ ctor, qui jure gentium voluntario non „ animadverti in legatos delinquentes posse, „ statuit, excipit casum necessitatis, ad „ eum effectum, ut tunc capi, & retineri „ possit legatus. At si jure gentium plane no- „ subjacent jurisdictioni territorii, & im „ munitatem ab omni delicto habent, nec „ capi, nec retineri, nedum interrogari „ possent. Quin cum semper talis necessitas „ allegari posset, hoc periculum universale „ sufficeret ad æquitatem legis, uti Auctor „ supra *n.* 3. statuit.

Is apex necessitatis non est in sumtione pœnæ] „ Immo summa hic subest necessitas, ut „ alii deterreantur metu pœnæ. Sed & dixi- „ mus, 1. necessitatem nec constituere, nec „ minuere jus naturæ; nedum jus gentium, „ quod plane non agnoscimus. Diximus 2. si „ legatus jure Gentium a jurisdictione territo- „ rii exemtus est, nec ex necessitate actus ju- „ risdictionis in eum exerceri, eoque nec ca- „ pi, nec interrogari posset. Sed & 3. si ne- „ cessitas tale jus tribueret, etiam pœna ab „ ipso sumi posset, quia interrogatio sine ef- „ fectu esset, nisi metu pœnæ ad veritatem „ dicendam cogi posset.

Quam & aliis in casibus tolli jure gentium, infra apparebit, cum de solennis belli effectibus agemus] „ Ex hypothesi Auctoris is, qui „ interficit hostem ultra delicti modum, in- „ juriam ei infert: & qui rapit res hostiles „ ultra debiti quantitatem, jure naturæ fur- „ tum committit. *L.* 3. *c.* 1. §. 2. *c.* 11. „ §. 2. *c.* 3. §. 5. *c.* 13. §. 1. *c.* 14. §. 1. „ *c.* 15. §. 1. *c.* 12. §. 1. At jure gentium „ voluntario, observatis certis solennibus, „ pœnam hanc, ait, sublatam esse, adeo ut „ nec ut homicida, nec ut fur puniri possit, „ *l.* 3. *c.* 4. §. 3. *l.* 3. *c.* 6. §. 2. Quanquam „ ex hoc jure non jus, sed saltem impunita- „ tem oriri, putet. *L.* 3. *c.* 2. §. 1. *c.* 3. „ §. 1. *c.* 4. §. 1. 2. 3. & 4. *c.* 5. §. 1. *c.* 6. „ §. 1. & 2. *c.* 7. §. 1. & 2. *c.* 10. §. 1. „ *c.* 13. §. 1. Novum hoc systema Grotii ex- „ posuimus in *Dissert. proœm. VIII.* 48. & „ §. 63. *seq.* illudque refutavimus *ibid.* §. 168.

Multo minus in loco, tempore, ac modo sumenda pœna] „ Sensus est, quod necessi- „ tas non exigat, ut in sordidiori loco custo- „ diatur, ut in æternum retineatur, & ut „ publice pœna ab eo sumatur.

Sed in præcautione gravis mali, præsertim publici] „ I. e. ad sui defensionem, *l.* 2. „ *c.* 2. §. 10.

Si alia nulla est ratio, & retineri, & interrogari legati poterunt] „ Diximus, 1. hinc „ inferri necessario, legatum subesse jurisdi- „ ctioni territorii; alias nec hi actus fieri „ pos-

„ possent. 2. Diximus, interrogationem plane „ non esse necessitatis, quia legatus si respondere detrectat, puniri ex hypothesi „ Auctoris non posset: adeoque hæc interrogatio sine effectu esset. Verius igitur 3. est, „ jure naturæ, quod quemvis in alieno territorio existentem ejus jurisdictioni subjicit, „ legatum delinquentem puniri omnino posse.

Legatos deprehenderunt] „ Diximus in notis *ad h.* §. *n.* 2, publice judicatum fuisse, „ eos hostium loco haberi potuisse; at ob „ politicas rationes privilegia juris gentium „ etiam immeritis indulta fuisse.

Literarum inprimis habita cura] „ Ut status conspirationis, nec non complices „ inde cognosci possint: idque in Hispaniæ „ legato factum legimus apud *Cambd. l.* 1. „ *p.* 60. Idem in Anglia contra legatum Suecicum observatum fuisse, constat. Atque „ hic est actus jurisdictionis; adeoque ei subest legatus delinquens.

Quod si vim armatam intentet legatus, sane occidi poterit] „ Immo in genere hoc verum esse, dixi, quoties delictum aliquod „ committit, quod pœnam capitis meretur.

Non per modum pœna] „ i. e. Non vi jurisdictionis, quam nullam in legatos esse, „ statuit.

Naturalis defensionis] „ Quæ vim vi repellere, & vitam defendere jubet. At præterea legatum puniri ex omni delicto posse, „ probavimus.

Sic Fabios, &c. Galli occidere potuerunt] „ Quia ad quos missi fuerant de pace legati, „ adversus eos sine auctoritate publica sumtis armis pugnaverunt. *liv.* 5. 36. Ideo a „ Gallis accusati, *ibid.* & tanquam legatione violenter functi a Cajo Martio Tribuno „ plebis damnati sunt. *Liv. l.* 6. *pr. Vid.* „ *Grön.* & *Tesm. in not. b.*

Ni fecialis dextram a vi temperet] „ Indicans, vim vi repellere, etiam contra legatum licere.

An patrem patriæ proditorem filius accusare debeat] Male 1. dubitatur, an filius patrem, vitato periculo proditionis reum accusare debeat? cum vinculum, quo patriæ obligatur, longe fortius sit eo, quo patri tenetur. 2. Male Auctor id jus deducit ex capite necessitatis.

Additio.

„ Jure naturæ filius patrem perduellem accusare tenetur: nam defendere filii rempublicam debent etiam contra patrem, adeo „ ut quamdiu imminet periculum, filius occidere patrem perduellem possit. *Cic. d. l.* „ 35. *ff. Relig.* Cujus rei exemplum refert „ *Goth. ad d. l.* 35. in fratribus de Falkenstein, qui olim tale quid in patrem suum „ designarunt. Accusare autem tenentur etiam „ vitato periculo: *l.* 5. *C. Leg Jul. Maj.* „ tum quia non constare potest filio num vitatum sit; tum quia interest reipublicæ, „ conatum quoque puniri, si aliquatenus in „ actum est deductus. Nititur autem hæc lex „ illa æquitate naturali, quæ majorem longe „ rationem habet patriæ, quam parentum. „ *Vid. Justin.* 41. 5. *Vopiscus c.* 6. *Cic. l.* 1. „ *de republ. apud Nonium* & 1. *in Catil.* „ *Sallust. in* 1. *Catil. Plato l.* 5. *de LL.* & „ *in Critone* &c. Conf. *Manut. ad Cic. l.* 1. „ *de off. c.* 45.

AD §. V.

EUM *obligare, ad quem missa est*] „ Non ergo alios, ad quos missa non est, & quorum forte fines tangit; *de quo mox.* 1

Atque ita demum si admisit] „ Nam repudiare eam ex justa causa potest. *Vid.* §. 3.

Quasi scilicet ex eo tempore tacita pactio intercesserit] „Immo nec ante admissionem vis „ legatis, qui pacis causa mittuntur, inferri potest, sed remitti salvi, & incolumes debent.

Caterum, denunciari & potest, & solet, ne mittantur legati] „ Immo denunciari id „ jure non potest: si enim legati plenariam „ offerunt satisfactionem, rejici non possunt; „ nedum talem satisfactionem offerentes violari poterunt. *Vid.* §. 3.

Non pertinet ergo hac lex ad eos, per quorum fines, &c. transeunt legati] „ Quia „ ex hypothesi Auctoris, lex de vi legatis „ non inferenda obligat saltem eos, ad quos „ missa est legatio, atque ita demum si admissa est. *Vid. pr. h.* §.

Non accepta venia] Accepta enim venia ex pacto tuti sunt.

Siquidem ad hostes eorum eunt, aut ab hostibus veniunt] „ Grotius non satis distinguit „ casus: *vel* enim loquitur de casu, ubi legatus *principis pacati* per nostros fines transit; *vel* ubi legatus *principis, cum quo* „ *bellum nobis est*, transit. *Priori* casu semper jure communi tutus apud nos est legatus, sive ad hostes nostros eat, sive ab „ hostibus nostris veniat: adeoque hoc casu „ verum non est, legatum capi, vel inter-

„ fici

„ fici posse, nisi ex contractu, vel ex delicto debeat; nam his casibus etiam legatus „ ad nos missus reus fit. *Posteriori* casu legatus capi, & occidi potest, etiamsi ad pacatos nobis mittatur, vel a pacatis veniat, „ intra fines enim nostræ civitatis hostis est, „ causam hostis sequitur, & defendit, adeoque hostis loco haberi potest. Conf. *B. Par. disput. de legato sancto c.* 4. §. 10. *seq.*

Aut alioqui hostilia moliuntur] „ Quia „ tunc hostis partes sequuntur. Hinc jam „ constat, comitem Dumontium, Legatum „ a Gallis ad rempublicam Polonicam missum, jure captum fuisse occupata a Russis „ urbe Dantisco: cum enim respublica in „ partes iverit, ac quæque pars proprium sibi elegerit regem, nec superior judex fuerit, armis lis hæc decidi debuit. Jus belli „ igitur inter duas has partes obtinuit; qui „ proinde unius partes secuti sunt, in eos „ alteri parti jus belli competiit: at legatus „ ille partes Stanislai secutus est, opera, & „ consilio ei adstitit; pecunias ad animandos „ cives erogavit, &c. adeoque jure pro hoste „ haberi potuit. *Vid.* §. *praced.*

Quod Athenienses fecere legatis inter Persas, & Spartanos] „ Legati enim Spartanorum a Regis Thraciæ Sitalcis filio, cum „ fines Thraciæ egressi essent, capti, & „ Atheniensibus dediti sunt, qui eos Athenis „ interfecerunt: *Thucyd. l.* 2. *p. m.* 85. At „ bene notandum, jure talionis id fecisse „ Athenienses, quia Lacedæmonii ante legatos Athenienses, quos circa Peloponnesum onerariis navibus cursum tenentes nacti sunt, trucidarant. *Ibid.*

Alexander in eos] „ *Apud Arrian. l.* 2. „ *p. m.* 123. Ita Alexander excisa Tyro pepercit legatis Atheniensium: sed quia suspicabatur, hostilia quædam machinatos esse, ipsis Atheniensibus bellum denunciavit. *Curt. l.* 4. *c.* 4.

Philippi ad Annibalem] „ *Optimum visum est, captivos, comitesque eorum Romam ad Senatum, aut ad Consules, ubicunque essent, quam primum deportare.* Liv. 23. 24.

a *Tale si nihil sit*] „ i. e. Si neque ad hostes „ eorum eunt, nec ab hostibus veniunt; „ nec alioqui hostilia moliuntur.

Non illud jus gentium, de quo agimus] „ Nam jus illud gentium ex sententia Auctoris saltem obligat eum, ad quem missa est „ legatio. *Vid pr. h.* §.

Sed amicitia, & dignitas aut ejus, qui misit, aut ejus, ad quem eunt, violata censebitur] „ Rectius, jus transitus, quod natura humano generi competit, violatum „ censebitur.

Sed ne dubius adhuc, indubitatus hostis reddatur] „ Potuisset pro hoste haberi hic „ legatus, quia hostilia moliebatur; at ex „ politicis rationibus dimissus est.

AD §. VI.

TANTO *magis apud inimicos*] „ Hostes „ dicuntur, inter quos bellum declaratum „ est; inimici, inter quos non est, etsi si multas quædam inter eos intercedat.

Præsidium habet juris gentium] „ Ex admissione, adeoque ex tacito pacto, uti „ Auctor putat §. *praced. n.* 1. Nos tales legatos ex jure singulari naturæ tutos esse, „ diximus.

Fas gentium] „ Per fas autem indigitatur „ jus naturæ.

Merito sane] „ Rationes, cur legatio ab „ hoste missa jure gentium tuta sit, exposuimus supra §. 1.

Nam & in bello plurima incidunt negotia] „ v. g. Si induciæ faciendæ, si contra jus „ belli quædam a privatis committuntur, & „ ideo satisfactio petitur: uti si armis illicitis „ pugnatur, &c.

Et ipsa pax vix est ut aliter coëat] „ Ex „ medii igitur necessitate legati tuti esse debent. *Vid.* §. 1.

AD §. VII.

AN *jure talionis interfici, aut male tractari legatus possit*] Negat hoc Grotius. Nos quæstionem hanc examinavimus in Disp. de legato sancto *c.* 4. §. 12. & *seq.* verbis sequentibus.

ANCEPS *magis quæstio est, an si legatus noster ab eo, ad quem missus est, violetur, hujus legatus ex lege talionis iterum violari possit? Negat hoc Grotius* d. cap. 18. §. 7. *Et sane, perquam durum videtur, innocentem legatum luere furias principis in legatum contra jus gentium sævientis; semperque generosiores principes, ac belli duces, abominati sunt talionem, uti notissimo Scipionis exemplo, aliisque in* d. §. 7. *ostenditur.*

Verum enim vero, est ea jure quoque natu- ra

ra sors subditorum, ut teneantur præstare factum principis, ejusque judicium sequi: obligantur ergo ex ejus facto, quasi ex proprio. Cum Senatus Carthaginiensis Regulum fortissimum Romanorum ducem bello captum per varios cruciatus occidisset, (*Valer. Maxim.* lib. 1. cap. 1. §. 14. *Polyen.* Stratag. l. 8. cap. 12.) *Romani deinde nobilissimos Pœnorum bello vicissim captos liberis Reguli excoriandos, necandosque tradiderunt: ita insontes atrocissimis cruciatibus sævitiam procerum suorum pendere coacti sunt. Hac ratione igitur legati quoque præduram banc talionis legem, si pars læsa ea uti velit, jure quoque subire compellentur: idque non exemplis modo, sed perpetuo gentium, ipsorumque legatorum judicio apparet. Ita cum Pœni legatum Romanorum male tractassent, Amilcar Pœnus noluit legatus Romam ire, metu talionis; Hanno autem ideo suscepit, quia magnitudinem animi in Senatu Romano perspectam babuit.* Valer. Max. lib. 6. cap. 6. §. 2. *Alii deinde legati Pœnorum audito scelere in legatos Romanos a suis admisso ne dubitandum quidem putabant, in se Romanos ultionem sumturos esse*, Polyb. lib. 5. Hist 4; *ubi bic ipse Auctor deinde sentit, potuisse boc Romanos jure facere. Themistocles veritus ne ipse legatus a Spartanis ob consilium Athenas muris cingendi civibus suis datum male baberetur, monuit Athenienses, ut legatos Spartanorum quasi pignus retinerent, si quid in ipsum forte molirentur; & in Senatu Spartanorum ipse professus est, legatos eorum in boc pignus Athenis retentos, si quid de se crudelius statuerent.* Justin. l. 2. c. 15. *Aliud exemplum talionis est apud Josephum*, Antiq. lib. 15. cap. 7. §. 8. *& Herodotum* lib. 7. cap. 185. *Quo tamen talionis jure tunc indubie abstinendum videtur, cum princeps manifesta injustitia, ultra fines notorios potestatis suæ, legatos alterius male babuit, ipsiusque legati plane innocentes sint: tale enim factum non tenentur præstare, aut probare.*

Ceterum, boc jus gentium non possunt sibi arrogare perduelles, aliique ob flagitia sua pulsi, & ejecti, si legati ad locum illum, unde excedere coacti sunt, veniant. Non enim illo jure permissum est ulli principum, illos legatos mittere, atque ire jubere ad principes, qui jure legitimi magistratus eos perduellionis reos judicarunt, aut alia ex causa in exilium pepulerunt: eo ipso enim is, qui mittit, legitimi magistratus auctoritati detrabit, gravissimamque injuriam infert; nec proinde qui mittitur ullo legati jure frui, sed ut bostis, ac perduellis baberi potest. Et tum Principes extraneum delinquentem punire possint, supr. cap. 2. *nedum perduellem subditum suum. Ita cum Reginaldus Polus Cardinalis ab Henrico VIII. Angliæ Rege perduellionis damnatus, a Papa deinde ad Mariam Angliæ Reginam legatus mitteretur, etsi illa Poli studiosissima esset, adeo ut deinde publice inter illam, & maritum ejus Philippum Regem Hispaniæ medius iret, non tamen admitti eum ante in Regnum voluit, quam proscriptionis damnatio publica auctoritate remissa fuisset. Quin antea cum Polus ad Regem Galliæ a Papa missus esset, Henricus VIII. eum sibi a Rege dedi petiit: prout late rem exponit Gratianus* de Casib. Illustr. rubr. de Reginaldo Polo pag. 209.

Ultionis talis exempla] Sic Athenienses interfecere Spartanorum legatos, eorumque corpora in fossas dejecerunt, quia Spartani idem fecere legatis Atheniensium. *Thucyd. l. 2. p. m* 85.

Historia non tantum, quæ juste, sed & quæ inique, &c.] „ Atque hinc jus gentium „ voluntarium ex historiis non simpliciter in- „ ferri, dixit in *proleg.* §. 40. & *l.* 1. *c.* 1. §. 14.

Jus gentium non tantum mittentis cavet dignitati] „ Utpote quæ læditur violato eo, „ qui repræsentat ejus personam.

Sed & ejus, qui mittitur, securitati] At desinit hæc securitas si injuriam facit legatus; facere autem videtur cum mittens injuriam infert, cujus factum subditi, eoque & legati præstant: de quo plenius infra *l.* 3. *c.* 2.

Neque *obstat*, talionis pœnam saltem obtinere in persona, quæ injuriam facit. Resp. exceptio est in personis publicis, quarum factum etiam præstant subditi, dum illarum judicium sequuntur.

Quare cum boc quoque tacite contrabitur] „ Nam cum eo, qui mittit, tacitum pa- „ ctum intercedere, dixit supra § 5. *n.* 1. „ Neutrum verum est. Sane, inviolabilitas „ non ex tacito contractu, sed ex ipso jure „ naturæ infertur. Sed & si tale pactum in- „ tercessisset, id non impedit quo minus talio, „ ob novam injuriam a mittente illatam, in „ ejus legatum statui possit: dum enim lega- „ tus injuriam illam probat, & defendit, ip- „ se reus fit intuitu principis, ad quem mis- „ sus est; adeoque privilegium juris gentium „ cessat.

Huic

Huic ergo fit injuria] „ Immo non fit: nam „ securitas ei non datur contra injuriam; „ quam etsi princeps committat, suam tamen „ facit sequendo principis judicium.

Nihil tale, quale factum esset a Carthaginiensibus] „ Exempla ab Auctore *b.* allata non „ probant, Romanos talionem in legatos „ statuere jure non potuisse: sed eos ex ra„ tionibus politicis, vel ex humanitate, „ jure usos non esse.

Nihil se facturum institutis populi Romani indignum] „ Adeoque cum Institutis populi „ Romani pugnabat, talionem exercere in „ legatos.

In facto simili] Ubi Amilcar Romam ire noluit, quod legatus Romanorum Cornelius Asina male Carthagine habitus fuerit; cum igitur Hanno ad colloquium veniret, & Tribunus militum minaretur, idem illi Romæ accidere posse, Consules eum tacere jusserunt, addentes: *Isto te metu, Hanno, fides civitatis nostra liberat. Val. Max l. 6. c. 6.*

Injecta a Pœnis catena fuerant] „ *Flor.* „ *l. 2. c. 2.*

A D §. VIII.

QUAM hactenus legatis asseruimus inter hostes quoque securitatem sacrosanctam, & inviolabilem, eadem comites quoque, & famulos eorum, quin vasa, & sarcinas contineri, dubium esse nequit. Eadem enim necessitatis ratio ipsos, ipsorumque sarcinas perinde defendit, ac legatos: quippe non magis legati sine comitibus, ac sarcinis iter facere, & ea, quæ gravissimi muneris sui sunt, obire possunt, quam pax, & fœdera absque legatorum interventu fieri. Quod cum omnium quoque gentium suffragiis comprobatum sit, nec in disceptationem publicam veniat, exempla, & auctoritates in id afferre, prorsus supervacaneum est. Vid. *Grot. de Jur. Bell. & Pac. lib. 2. c. 18. §. 8. & 9. & ibi interp.*

Etsi autem negandum non sit, majoris sanctimoniæ, ac venerationis gradu legatos ipsos, quam ministros eorum habendos esse, perperam tamen inde differentiam fori infert Zouch. *d. tract. cap. ult.* ubi legatum non posse in loco delicti convenIri; ministros, & comites posse, tradit. Cum enim omnes sancti sint, & inviolabiles, & sanctimoniæ tantum gradu in loco legationis distinguantur, id saltem inde sequitur, quod mitius puniendi sunt ministrorum, quam legatorum violatores. Sed quid inde ad forum ipsum? Ad pœnas violantium legatos id pertinet, non ad forum legatorum, & comitum delinquentium. Si sanctimonia legatos foro delicti eximit, eadem & comites ipsorum eidem foro subtrahet. Et si pœnam personis sanctis ob delictum infligi violatio est, non magis comites, quam legati, jure gentium violari possunt; si non est, (uti non esse, demonstratum est *supra*) in utrosque pœna perinde statui potest, quia jure gentium sola violatio eorum interdicta est. *Vid. disp. nostram de legato sancto c. 4. §. 1. seq.*

Comites quoque] „ Quia & persona, & „ dignitas legati salva esse debet; dignitas „ autem in comitatu quoque consistit. Atque „ id edicto publico d. 29. Mart. an. 1651. „ apud Belgas statutum esse, docet *Tesm. b.* „ Add. *Auctor des Memoires touchant les* „ *Ambassadeurs p. 6. & p. 328. Wikefort* „ *des Ambassadeurs p. 1. p. 358. & in li-* „ *bello de legat. ejusque ministris l. 1. sect. 28.* „ *p. 610.*

Et vasa legatorum] „ Nam hæc quoque „ ad sustinendam legati dignitatem pertinent.

Sed hæc sancta sunt accessorie, & quatenus legato videtur] „ Adeoque si legatus dimittit „ famulum, cessat illa sanctimonia: & si „ vasa vendit, in iis obtinet jus commune.

Postulari a Legato poterit ut eos dedat] „ Id „ humanitatis est, non juris.

Vi enim abstrahendi non sunt] Jure naturæ uti jus cognoscendi de delictis legati competit domino territorii, ita & magis jus puniendi comites. Processus naturalis est, ut legitime citetur reus; si non comparet, vi quoque abstrahi potest; etsi moribus ex humanitate requiri soleant legati, ut dedant.

Vociferati sunt Romani, Jus gentium ledi] Qui Romani? commilitones rei: at non videmus, populum Romanum id fecisse.

Sallustii judicium] „ At contrarium exin„ de probari, vidimus.

Eadem, scilicet, facienda erunt, qua modo de legato diximus] „ Ut scilicet vel dis„ simulandum sit delictum, aut e finibus „ excedere jubendus legatus, §. 4. *n.* 4; „ in summa tamen necessitate capiendus, & „ interrogandus sit, §. 4. *n.* 5: & si vim ar„ matam intentet, jure necessariæ defensio„ nis occidendus, *ibid. n.* 7. At omnibus his „ ambagibus opus non esse, jam vidimus.

2 *Ex concessione pendet ejus, apud quem agit*] Recte Auctor statuit, jure gentium jurisdictionem legato non competere, quia est privatus; neque enim ipse mittens eam in alieno territorio habet, adeoque eam legato tribuere nequit.

An jus asyli in domo sua] Jus Asyli non competit legato in domo sua, 1. quia privilegium legatorum tantum in eo consistit, ut ipsi cum familia tuti sint, non ut & alios, qui ad familiam non pertinent, sanctos faciat. 2. Asylum non est nisi ex lege, & privilegio superioris; legatus autem superioritatem nullam in alieno territorio, adeoque nec jus privilegia concedendi habet. Sed & 3. Asylum locum demum habet in factis, quæ sine proposito procedunt, non vero in delictis; idque apud Romanos indubium est. Tacitus ait, neminem in Capitolium, aliave urbis templa perfugere, ut eo subsidio ad flagitia utatur. *Annal.* 3. *c.* 36. Unde Dio ait: *Romani nulli Deo tribuerunt, ut criminis causa ad ejus aram confugere liceret*: Conf. *Heig. p.* 2. *q.* 24. *n.* 55. & infra *c.* 21. §. 5. Sane, 4. legatus ipse impunis non est a pœna; nedum aliis impunitatem præstare potest. Hinc 5. Veneti ex ædibus legati Galli proditores bannitos vi exemerunt. *Heig. d. l. n.* 29. *Pascal. de legat. c* 76. *Zouch. de legat.* 2. 4. 21. Celerem, & rigorosam executionem in nobilem Hispanum domesticum legati Hispani vide apud *Leti in vita Philippi II. p.* 2. *l.* 10. Eaque 6. communis est sententia *Wikef. de l'Ambassadeur p.* 1. *p.* 328. *Perez. tit. C. de Legat. n.* 10. Hinc in omnibus fere conventibus, ubi de tractanda pace agitur, cognitio de famulorum delictis judici ordinario loci concedi solet: idque Monasterii, & Nimwegii factum esse, tradit *Wikef. de legato*, & *ejus functione l.* 1. *S.* 28. & *Tesm. b.*

Istud enim juris gentium non est] „ Jus „ gentium enim securitatem legatis, & co- „ mitibus eorum præstat, quæ salva est, etsi „ extraneis delinquentibus asylum denegetur.

Ad §. IX.

Quæritur, an legati ex contractu suo conveniri, ac executio in eos fieri possit? Equidem jure naturæ legatos subesse jurisdictioni territorii, ubi degunt, vidimus supra *lib.* 1. *c.* 3. §. 5. *n.* 7. Atque hinc tam ex delicto, quam ex debito ibi conveniri posse, probavimus supra §. 8, quo lectorem remittimus. At alia quæstio est, an legati ratione eorum, quæ alibi, vel in loco quidem legationis, sed ante legationem contraxerunt, ibi conveniri possint; an vero jus revocandi domum habeant? Equidem cum jure civili beneficium hoc datum sit legatis, ne ratione eorum, quæ alibi, vel in loco quidem legationis, sed ante legationem contraxerunt, ibi conveniri possint, sed jus domum revocandi habeant, *l.* 2. §. 3. *seq. l.* 23. *de jud.* dubitari potest, jurisne civilis, ac positivi id sit, an juris gentium. Equidem si rationem juris gentium inspicimus, indistincte legatos ex contractibus suis in loco legationis, quoad ibi degunt, conveniri posse, dicendum est. Quicunque enim intra fines territorii, eoque ipso sub ejus potestate existunt, in eos naturali ratione jus dici a magistratu loci, ubi sunt, adeoque ex omnibus causis ibi rei fieri possunt: uti pluribus exposui in *Disput. de Fundata in territor. pot. tit.* 4. §. 11. *seq.* & ejus juris vestigia hodie inter gentes apparent in jure arrestorum, quo ubicunque reperiuntur personæ, & res sisti possunt. *Peck. de jur. sistend. c.* 2. Quare & legati, quos juribus loci illius non esse exemtos, docuimus *cap.* 2. ut ex delictis, ita & ex contractibus suis, aliisque causis legitimis ibi conveniri poterunt, cum jus gentium ipsis tantum securitatem a vi hostili, non autem immunitatem ab executione juris præstet, ut pariter probatum dedimus *d. cap.* 2. Non differunt ergo legati in causis juris gentium ratione fori ab aliis, qui sub potestate territorii sunt. Idque inde confirmatur, quia jure civili jus revocandi domum, tanquam singulare beneficium civile, & tanquam privilegium legatis concessum est: *dd. ll.* inde enim colligitur jure gentium communi, id secus esse. *Vid. Disput. nostram de legato sancto c.* 4. §. 4.

Et quæ proinde habentur personæ accessio] „ Mobilia personam sequi, & ossibus, ac „ personis inhærere, communiter traditur. „ *Vid. Stryk. de Success. ab intest. Diss. I.* „ *c.* 4. §. 3. *ibique late Dd. Carpzov. p.* 3. „ *c.* 12. *def.* 14. & *Resp.* 38. & 39. Atque „ ex eo capite in successione rerum mobilium „ forum domicilii defuncti inspici, putant, „ *ibid.* Sed ratio illa fallit: mobilia non sunt „ accessio personæ, non magis, quam immo- „ bilia; neque ulla conjunctionis ratio hic „ subest. Unde alibi demonstravi, forum „ domicilii ex plane alia ratione in mobilibus „ inspici; non quia mobilia sunt accessio per- „ sonæ

„ sonæ, sed quia in loco domicilii sita videntur: persona enim defuncti ibi consistit, iisque rebus ibi utitur. *Vid. Jus meum controv. Tit. de jurisdict. quæst.* 25.

Pignoris causa] „ Per impositionem arresti.

Aut ad solutionem debiti] „ Per venditionem publicam.

Capi non posse] „ Contrarium jam demonstravimus.

Manu regia] „ Ex decreto Principis.

Nam omnis coactio abesse a legato debet] „ Injuria cogi non potest; at jure potest.

Quo plena ei sit securitas] „ Hæc nunquam dari debet nisi contra injuriam, & ne lædatur; non autem læditur qui ex facto suo illicito patitur.

Et, ut fit, res soli eo loco nullas possideat] „ Nam si possidet, executio fit in res illas, quæ indubie jurisdictioni territorii subsunt.

Et si detrectet, is, qui misit] „ Huic in alieno territorio, actusque ibi gestos, nulla competit jurisdictio.

Usurpentur ea, quæ adversus debitores extra territorium positos usurpari solent] „ Ex sententia enim Auctoris legati fictione quadam constituuntur quasi extra territorium. *Vid. supra* §. 4. *n.* 5. Contra debitores autem extraneos, quorum magistratus denegat justitiam, locum habet jus repressaliarum. *Vid. l.* 3. *c.* 2. §. 4. At ejusmodi ambagibus opus non esse, jam vidimus.

Ad §. X.

Nec *metuendum est*] Ob hunc metum legatorum bona capi non possunt pignori, sed ex aliis rationibus, quas late *supra* §. 1. exposuimus.

Qui cogi nequeunt] „ Subditus enim cum principe suo contrahens, cogere eum ad præstanda promissa nequit.

Ut de contractibus, qui in creditum iissent, jus nullum redderetur] „ Nam traditione demum contractus fieri voluerunt. *Vid. supr. l.* 2. *c.* 12. §. 15. *n.* 1. Sed & jure Romano ex nudo pacto actio non dabatur. Sic apud Judæos ex pacto usurarum nullum jus agendi oriebatur.

Non magis, scilicet, quam adversus ingratos] „ Adversus ingratos natura actionem non competere, videbimus infra *c.* 22. §. 16. & *c.* 25. §. 3. *Add. c.* 20. §. 20.

Aut pariter implere contractum] „ Si scilicet ex alio contractu alteri vicissim aliquid deberent.

Aut contenti esse nuda fide debitoris] „ Quia sibi imputare debent, quod bona fide debitoris contenti fuerint.

Seneca] „ Seneca optat, ut contractus in creditum eant citra stipulationem, & remotis cautionibus; adeoque pacta vult impleri non ob cautelas adjectas, sed ex sola fide.

Pecuniam creditam sumere] „ Usuras apud plures gentes illicitas fuisse, supra *l.* 2. *c.* 12. §. 20. vidimus.

Ne quis actionem haberet, qui de pretio habuisset fidem] „ Idque in his quoque oris, edictis publicis tum ratione studiosorum, tum ratione militum cautum est.

Existimant enim, homines contentos esse debere fide, quam sunt secuti] „ Adeoque imputare sibi debent, quod non præsente pecunia vendiderint.

Quæ contra hanc sententiam adferuntur ex jure Romano] „ Quo legati ex debito conveniri possunt.

Sed ad provinciales] „ Quos Imperatores in provincias mittebant, & proconsulibus jungebant: de quibus *tot. tit. ff.* & *C. de legatis.*

Ad §. XI.

„ Quæritur, an legatorum violatio sit justa belli causa? Affirmatur si injuria illis fit, (non ergo si vel ob delictum puniuntur, vel ob debita arrestantur) injuria enim fit principi mittenti, cujus reparationem armis petere potest. Exempla Auctor recenset *b.* Ita Genuenses ob legatos violatos classe regnum Cypri invadunt, & Petrinum regem cogunt, ut quotannis 40. m. promitteret. *Platina in Gregor. XI.* Romani Corinthum ideo exscindunt. *Liv. l.* 52. *epit.* Belli Achaici semina referuntur, quod legati populi Romani ab Achaicis pulsati sint. *Liv. l.* 51. *epit.* Teuca Illyriorum regina legatum Romanorum alterum occidere in itinere jussit; ideo bellum contra eam decretum est. *Polyb. l.* 2. *c.* 2. & 3. Cæsar ideo Venedis bellum intulit. *Cæs. de bell. Gall. l.* 2. *c.* 2. §. 4. De pœna legatos violantium sequentia addit B Parens *in disp. de legato sanct. non imp. c. f.* §. *f.*

Jure communi notum est, eos hostibus dedi, l. fin. ff. de legation. *Quod satis grave est, ipsius hostis irati, partisque læsæ judicio, libidini, atque arbitrio pœnam committere, etsi extent varia deditorum exempla.* Valer. Max. lib. 6. c. 6. §. 3. & §. 5. Dion. Halicarn. Antiq. lib. 2. c. 53. Ajal. de jur. bell. lib. 1. c. 9. n. 2. Bodin. de republ. lib. 2. c. 6. in fin. *Verum, jure gentium non tenetur Princeps violatorem hosti dedere, cum ipsius sit legitimum forum; atque adeo ipse pœnam arbitraria severitate statuere potest. At cogitabit, non modo violati juris gentium, sed & neglectæ in violatores pœnæ vindicem acerrimum esse Deum ejus juris latorem; vel exemplo urbis Romæ, quæ cum in legatos suos juris gentium violatores non animadvertisset, ante a Gallis, qui læsi erant, diruta, ac destructa est, quam sentiret eos hostes esse. Hinc cum Camillus exul apud Ardeam eo audito,* senesceret indignando, mirandoque, ubi illi viri essent, qui secum Vejos, Faliscosque cepissent, &c. Liv. l. 5. c. 43. *deinde agnoscit, ideo id contigisse Romanis,* quia gentium jus a legatis eorum violatum, & ab ipsis, cum vindicari deberet, eadem negligentia Deorum prætermissum fuerat. *Liv.* dict. lib. 5. c. 51.

Supersunt adhuc quæstiones quædam circa legatos.

Quær. I. Quinam legati mitti possint? Resp. dependet hoc ab arbitrio mittentis, modo naturæ defectus non sit impedimento. Ita legati juribus nihil derogatur, etsi quis fœminas, vel clericos, vel vilis conditionis, aut negotiorum imperitos mittat: nam & omnium horum generum legatos nostra quoque memoria missos esse, constat; & Ludovici XI. legatus tonsor fuit. *Vid. disp. nostra de legato sancto* c. 4. §. 8. Alia quæstio est, quid magis decorum, congruum, & e republica videatur: quod ipsum quoque a principis judicio pendet, an satis decorum, aut e re sit, virilia, & publica negotia fœminis, secularia, & civilia clericis, gravissima tonsoribus, & momenta reipublicæ imperitis committere. Principi enim liberum est eligere, per quos negotia sua explicari velit; neque minus ideo illi, qui ab eo ita missi sunt, juribus, ac beneficiis legatorum utuntur. *Ibid.* §. 9.

Additio.

„ Sabinæ fœminæ pacem cum Romanis „ conciliarunt. Idem fecit Coriolani mater, „ & uxor. Porthsmutia nostro ævo legati „ partes obiit inter Galliæ, & Angliæ reges. „ Ita Judæos, immo cæcos, ac surdos mis„ sos, legimus apud *Kirch. de Legat.* „ *lib. 2. c. 1.*

Quær. 2. An illi, qui speculandi causa sub specie legationis mittuntur, jure gentium gaudere possint? nam ipse Scipio Africanus suscepit legationem ad Antiochum speculandi causa, apud *Appian. de Bell. Syr.* Quod paucis ita decidimus. Cum in hostem dolo æque, ac vi uti licitum sit, potest quidem hostis specie quoque legationis decipere hostem; quanquam Romani veteres non adeo hunc morem in hostem probaverint, apud *Liv. l. 42. c. 47.* Sed cum hic actus hostilis tamen sit, poterit si detectus, & deprehensus ille animos speculandi fuerit, perinde, ac si vi usus fuisset, pro hoste haberi; desinit enim hoc facto esse legatus, quia id est extra fines mandati, quod exhibuit. Exemplum memorabile de Stephano rege Poloniæ, & legatis Moscorum est apud *Thuanum Hist. lib.* 73.

Quær. 3. An si legatus negotii contrahendi causa missus fines mandati excedat, princeps teneatur ex contractu legati? Affirmatur, quia mittens legatum per litteras, quas vocant credentiales, promittit, se omnia ratihabiturum quicquid legatus in tali negotiorum genere fecerit. Si ergo legatus ille mandatum suum excedit, valet contractus, & mittens regressum contra legatum excedentem habet. *Vid. sup. c.* 11. §. 12.

Quær. 4. An pluribus legatis missis, & uno impedito, aut mortuo, reliqui negotium expedire possint? Sane, Justiniani legatus ad Chosroëm Persarum regem missus, altero Constantino ægrotante noluit perficere iter: contra Diæus Rhodiorum ad Romanos legatus mortuo socio iter continuavit. *Posterius* factum probat *Pascal de legatis cap.* 31. At *prius* rationi magis consentaneum est: 1. quia non uni, sed duobus negotium commissum est, adeoque unius facultas est restricta. 2. Nondum constat, an is, ad quem legatus mittitur, cum uno solo acturus sit; adeoque tutius est rem renunciare mittenti, novaque mandata expetere. Sed & 3. dubium est, an mittens velit negotium per unum expediri; adeoque legatus ex dubia voluntate mittentis jus agendi sibi solus arrogare nequit.

Quær. 5. Quando finiatur securitas legati? Resp. 1°. Quamdiu in hostili territorio est, quia non esset tutus si ante excessum ex illo territorio violari posset. Neque dici potest, peracto negotio officium cessare: nam potestas quidem agendi cessat, at non ejus dignitas,

tas, nedum securitas illa, sine qua negotium peragi non potest. 2°. Si desinit esse legatus; uti si mittens eum dimittat. 3°. Si ipse renunciat re integra, *Quintil. decl.* 366. 4°. Si injuriam committit; de quo *sup.* §. 4. Non vero 5. morte; nam corpus quoque mortui violari nequit.

Additio.

„ *Quær.* 6. An jura, privilegia, & prærogativæ, quæ personis ejusmodi publicis „ vulgo tribui solent, ut jurisdictio in domesticos, signa reverentiæ, v. g. *dasz die* „ *Wache das Gewehr præsentiren musz*, „ nec non honores per ceremoniale (quod „ vocant) ejusmodi personis destinati, denegari legato possint? Equidem in singulis fere curiis legatis varia privilegia, pro „ variis legatorum gradibus, tribui solent. „ Qui proinde legatum certi ordinis admittit, ei quoque honores gradui illi annexos „ tribuere tenetur, tum ex tacito pacto, „ quia qui vult antecedens (i. e. qui recipit „ legatum cum caractere, cui usus communis, vel curia illa, ad quam legatus mittitur, certa privilegia tribuit) vult etiam „ consequens: tum quia injuria esset, uni „ negare privilegia, quæ omnibus ejusdem „ dignitatis principibus tribuuntur. Idque extra omne dubium est si ipse, qui denegat, „ eodem privilegio apud eum, cui denegat, „ utitur. Aliud igitur dicendum si Princeps, „ qui talem prærogativam prætendit, ipse „ eam denegat aliis: tunc jure talionis merito excluditur ejus legatus ab ejusmodi privilegiis.

„ Hujusmodi privilegia, quæ legati longo „ usu obtinuerunt, mutari quidem generali „ lege principis possunt; nullum enim jus „ lege naturæ legatis, & qui eos mittunt, „ quæsitum est: at non temere, nec tumultuarie id fieri debet. Si tamen ob abusum „ mutare princeps velit, reliquis principibus quoque liberum est, vel tollere privilegia legatis in suo territorio concessa, vel „ plane non mittere legatum: at causa belli „ justa inde non erit.

CAPUT XIX.

De jure sepulturæ.

I. *Ex eodem jure gentium nasci jus humandi mortuos.*
II. *Unde ortum?*
III. *Deberi & hostibus.*
IV. *An & insigniter facinorosis?*
V. *An & his, qui se interfecerint?*
VI. *Quæ alia ex jure gentium debeantur.*

I. 1. + Ex jure gentium, (aa) quod ex voluntate ortum habet, debetur & corporum mortuorum sepultura. Dion [a] Chrysostomus + inter mores, sive ἔθη, quæ τοῖς ἐγγράφοις, id est, *scripto juri*, opponit, + post legatorum jura commemorat μὴ κωλύειν τὺς νεκρὺς θάπτειν, *non prohibere quominus sepeliantur mortui.* Et [b] Seneca pater inter jura non scripta, + sed omnibus scriptis certiora, ponit, [1] humum porrigere cadaveri. + Naturæ id jus

a Περὶ ἔθυς, Orat. 76. pag. 649. C.
b Libro 1. contr. 1.

GRONOVII.

1 *Humum porrigere*] Erat hæc superstitio veterum, non præterire cadaver in via stratum, nisi gleba terræ injecta, vel lapide. *Horat.* 1. Od. 28. *Petronius* cap. 74. *tralaticia humanitate lapidare.*

(aa) Jus istud *Sepulturæ* à Lege Naturali quoque oritur. Vide quæ diximus ad PUFENDORF. *De Jure Nat. & Gent.* Lib. II. Cap. 3. §. 23. *Not.* 9. ultimæ Editionis. *J. B.*

jus appellant Hebræi Philo, ac [c] Josephus; & *Φύσεως θεσμὺς*, Isidorus [d] Pelusiota: + ut solere sub naturæ nomine comprehendi mores communes naturali rationi consentaneos, + alibi diximus. Apud Ælianum est: [e] *τῆς Φύσεως τῆς κοινῆς ἀπαιτούσης τὸν μηκέτι ζῶντα κατακρύψαι· cum mortuum condi ipsa imperet communis natura.* Idem alibi: [f] *τὰ κοινὰ καὶ ἴσα πᾶσιν ἀνθρώποις* vocat *γῆν καὶ ταφὴν*, *terram, ac sepulturam hominibus cunctis communia, & ex æquo debita.* [a] Leges hominum, *νόμους βροτῶν* dixit Euripides [g] Supplicibus, *κοινὸν νόμον* [h] Aristides, Lucanus [i] hominum ritus, terrarum leges, & mundi fœdera [k] Papinius, sortis humanæ commercium [l] Tacitus, spem communem orator [m] Lysias. Qui impedit, hominem exuere [n] Claudiano dicitur; + naturæ dedecus facere, Leoni [o] Imperatori: *τὴν ὁσίαν ὑβρίζειν*, + *fas violare* [p] Isidoro Pelusiotæ.

2. Et quia veteres jura hæc + hominibus bene moratis communia, + quo sanctiora viderentur, ad Deos referebant auctores, + ut legationis, ita & hoc jus Diis adscribi, passim videmus. Itaque in dicta tragœdia [q] Supplicibus [b] *νόμον δαιμόνων* Deorum legem dictam invenies, & apud Sophoclem Antigone Creonti, qui Polynicem humari vetuerat, ita respondit (*vers.* 460, *& seqq.*)

Decreta quippe hæc nec supremus Jupiter,
Nec fas Deorum Manium dictaverat,
Queis alia jura debet humanum genus,
Nec id valere credidi jussus tuos,
Ut jura non conscripta, sed nutu Deûm
Concessa, sempiterna, mortalis statu
Violare posses, non enim nuper vigent,
Sed ævo ab omni: initia in occulto latent.
Nonne ergo forti corde, seposito metu
Mortalis iræ, par Deis magnis fuit
Me gerere morem?

3. Isocrates [r] de bello agens Theseos adversus Creontem ita loquitur: *Quis nescit, quis non didicit, vel in* [2] *Dionysiis ex tragœdiarum auctoribus, quæ Adrasto mala circa Thebas contigerint, cum reducere volens Oedipodis filium, generum autem suum, Argivorum plurimos perdidit, ipsosque* [3] *ductores vidit interemtos: ipse vero cum dedecore superstes, cum inducias ad humandos mortuos obtinere non potuisset, supplex Athenas venit, quam tunc civitatem Theseus regebat, eumque oravit, ne viros tales insepultos jacere pro nihilo duceret, neve pateretur.*

c Jud. Bell. Lib. IV. Cap. 6. §. 3. *Ed. Hudson.*
d *Epist. ult. edit.* 491.
e *Lib.* XII. c. 64.
f *Lib.* XIII. c. 30.
g *Vers.* 378.
h *Panathen. Tom.* 1. p. 202. B.
i *Pharf.* VII. 801.
k *Theb.* XII. 642.
l *Ann.* VI. c. 19.
m *Orat. funebr. seu* XXXI. c. 3.
n *Bello Gild. vers.* 397.
o *Nov.* LIII.
p *d. loco*
q *Vers.* 563.
r *Panathenaico*, p. 268. *Ed. H. Steph.*

GROTII.

a *Leges hominum*] Φύσεως θεσμὸς, naturæ leges. *Eus.* hist. VIII, (*De Martyrib. Palæstin.* Cap. 9. pag. 425. *Edit. Cantabrig. Vales.* 1720.)

b Νόμον δαιμόνων] *Sophocles* Ajace (*vers.* 1149.) idem θεῶν νόμους dixit in Antigone. (*vers.* 462.)

GRONOVII.

2 *Dionysiis*] Liberalibus, sive Bacchanalibus, quibus agebantur tragœdiæ, immo & inventæ putantur: unde scenici histriones Διονυσιακοὶ τεχνῖται. *Ælianus* 2, 3.

3 *Ductores*] Amphiaraum, Tydea, Hippomedonta, Capanea, Parthenopæum, generum Polynicem.

GRO-

paterentur proculcari antiquum morem, & jus patrium, quo omnes homines inter se utuntur, non quasi ab humana natura condito, sed tamquam imperato a divina potentia: quæ cum ille audiisset, sine mora legationem Thebas decernit. Idem mox [c] Thebanos reprehendit, (bb) quod civitatis suæ decreta legibus divinis antehabuissent: ejusdemque historiæ & alibi meminit, [s] Panegyrico, Helenæ [t] encomio, Plataica [u] oratione: Herodotus quoque [x] Calliope, Diodorus Siculus historiarum [y] quarto, Xenophon historiæ Græcæ [z] sexto, & Lysias [a] ea, quæ est in honorem sepultorum: postremo Aristides in Panathenaico, (cc) qui bellum hoc susceptum, ait, + pro communi natura hominum.

4. Et passim apud laudatos auctores videmus, egregia virtutum nomina huic officio tribui. Nam [4] + humanitatem vocant (dd) [b] Cicero, [c] & [d] Lactantius; humanitatem, ac mansuetudinem [d] Valerius Maximus; misericordiam, + & religionem [e] Quintilianus; misericordiam, & humanitatem [f] Seneca; *οἶκτον τῆς κοινῆς φύσεως miserationem communis naturæ* [g] Philo; + fortis humanæ commercium [h] Tacitus; misericordiam, & pietatem [i] Ulpianus; [k] Modestinus, memoriam humanæ conditionis; clementiam [l] Capitolinus; *δίκην*, sive justitiam [m] Euripides, & Lactantius; opus benignum [n] Prudentius. Contra Donatistas, + qui Catholicorum corpora sepeliri vetabant, impietatis accusat [o] Optatus Milevitanus. Apud Papinium, (*Theb.* XII, 165.)

bello cogendus, & armis
[5] *In mores, hominemque Creon.*

[p] Spartianus tales, ait, esse sine humanitatis reverentia: [q] Livius sævitiam vocat [6] ultra humanarum irarum fidem. [e] Homerus dixerat *ἀεικέα ἔργα*. Eorum,

s Pag. 52. t Pag. 214. u Pag. 306. x Lib. IX. c. 27. y Cap. 67. z Cap. 5. §. 38. Ed. Oxon. a Cap. 3. b Cic. Orat. pro Quintio. c Lact. L. VI, inst. c. 12. d Val. Max. l. V, c. 1.1 e Quint. lib. XII, c. ult. inst. orat. f Sen. de benef. lib. V, c. 20. g Lib. de Joseph. p. 530. B. h Annal. VI, 19.

i *L. 14. §. 7. D. de relig.* k *L. 27. ff. de cond. inst.* l *Capitol. in M. Anton. Philosoph. c. 13.* m *Supplic.* vers. 379, 526, 530. Lact. VI, 12. n. 31. n *Cathem.* Hymn. X, 63. o *Opt. L.* VI. p *Spart. vita Caracallæ*, c. 4. q *Lib.* VIII. c. 24.

GROTII.

c *Thebanos reprehendit*] Pacto, non prælio, obtentum a Thebanis jus sepeliendi, vult *Plutarchus* Theseo (*pag.* 14.) At prælio *Pausanias* Atticis (c. 39.)

d *Lactantius* [Cujus & hoc est lib. VI, c.12. *Ultimum illud, & maximum pietatis officium est, peregrinorum, & pauperum sepultura.*

e *Homerus dixerat ἀεικέα ἔργα*] Idem Iliados Ω Jovem, & Deos Achilli iratos fuisse, dicit, ob male tractatum corpus Hectoris, [*vers.* 113, *& seqq.* Locus autem in contextu laudatus est *Iliad.* XXII, 395. & XXIII, 24. *J. B.*]

GRONOVII.

4 *Humanitatem*] *Justinus* II. 12. *idque eum non amoris, sed* HUMANITATIS *causa fecisse.*

5 *In mores, hominemque*] Ad mores communi omnium hominum sensu receptos.

6 *Ultra humanarum irarum*] Ad quas credibile non est quemquam hominem iratum procedere.

(bb) Non: sed ut ostendat, quanta esset auctoritas *Atheniensium*, observat, eos, qui *Thebis* plurimum poterant, majorem rationem habuisse illorum postulationis, quàm Legum ab ipso Numine latarum, de jure sepulturæ: Τὰς δὲ κυρίας ὄντας Θηβῶν οὕτω διαθεῖσαν, ὥστ᾽ ἔλαθε μᾶλλον αὐτοὺς ἐμμεῖναι τοῖς λόγοις ὑπὸ τῆς πόλεως ἐκπεμφθεῖσιν ἢ τοῖς νόμοις τοῖς ὑπὸ τοῦ Δαιμονίου κατασταθεῖσι· Pag. 269. C. Auctor dum festinans legeret, nec ad seriem orationis attenderet, verba, ὑπὸ τῆς πόλεως, intellexit de *Thebis*; quum de *Athenis* agatur. *J. B.*

(cc) Locus est *pag.* 204. A. Tom. I. *Ed. Paul. Steph.* Sed ibi agitur de alio bello, nimirum, de expeditione adversus *Amazonas*: quod exemplum quum statim subjiciatur illi, de quo Auctor heic, ideo unum, idemque esse putavit; eo faciliùs, quòd ibi est κοινῇ. *J. B.*]

(dd) Nullibi in Oratione *Ciceronis*, ad quam remittit margo, reperitur vox *humanitatis*, juri sepulturæ adcommodata. Originem erroris in hoc,

&

r Lib. VI. c. 12. *s Theb.* III. verf. 98. *t Genef.* L. 2. *Tacit. Hift.* v, 5. *u De Legib.* II. 22. *x* Apud *Stob.* Eclog. Phyf. Tit. XI.

rum, qui fupervacaneam facerent fepulturam, Lactantius impiam vocat fapientiam. Eandem ob caufam impius Eteocles [s] Papinio.

II. I. + Quæ primum caufa moris hujus introducendi fuerit, + ut corpora humo tegerentur, five [7] condita prius, ut apud [t] Ægyptios, five + cremata, ut apud Græcos plerofque, + five ita uti funt, quem morem effe antiquiffimum, notavit [u] Cicero, & poft eum [f] Plinius, de eo non idem omnibus videtur. Nam Mofchion exiftimat, occafionem datam + ex gigantea feritate mandendi homines, cujus abolitæ fignum fepulturam; ita enim ait: [x]

Tunc morte raptos imperatum legibus
Mandare terra, pulveremve infpargere
Necdum fepultis, ne darentur confpici
Abominanda figna paftus priftini.

y Genef. III. 19. *z Tufc. qu.* III. 25.

2. Aliis videntur hoc modo homines velut fponte folviffe debitum, + quod alioqui vel ab invitis repetit natura. Nam hominis corpus [g] ex terra ortum terræ deberi, non Deus tantum [y] Adamo edixit, + fed & Græci, Latinique paffim agnofcunt. [z] Cicero ex Euripidis Hypfipyle:

Reddenda terra terra.

a Eccl. XII. 9.

Et quod apud Salomonem [a] legimus, pulverem quidem ad terram redire [8] quale fuerat, + fpiritum autem ad Deum, qui dederat, Euripides hoc ipfum argumentum ex perfona Thefei in Supplicibus tractans fic ait (*verf.* 531, & *feqq.*)

Jam finite terra mortuos gremio tegi:
Res unde quæque fumferat primordium,
Eo recipitur: fpiritus cælo redit,
Corpusque terræ: jure nec enim [9] *mancupi,*

Sed

& aliis locis laudatis, oftendent Notæ noftræ Gallicæ: harum enim modus non patitur, ut omnia dicamus, præfertim in ifto, & præcedenti Capite, quæ omnium maxime talibus ἀβλεψίαις fcatent. *J. B.*

GROTII.

f *Plinius*] Hiftoriæ naturalis VII, 54. ubi & hoc: *Sepultus intelligitur quoquo modo conditus: humatus vero, humo contectus.*

g *Ex terra ortum terræ deberi*] *Job.* X, 9. *Philo* in Flaccum: ἀνθρώποις ἡ φύσις οἰκειότερον χωρίον ἀπένειμε γῆν, οὐ μόνον ζῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἀποθανοῦσιν, ἵν' ἡ αὐτὴ καὶ τὴν πρώτην ὑποδέχηται γένεσιν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ βίου τελευταίαν ἀνάλυσιν· *Proprium hominibus locum natura terram tribuit, nec vivis tantum, fed & mortuis, ut eadem, quæ primos fufcepit natales, fufcipiat & ex hac vita exitum.* (Pag. 991. C.) Attamen ficut nullum eft in homine factum laudabile, cujus non veftigium in alio aliquo animantium genere Deus pofuerit, ita & in hac re evenit. De Formicis *Plinius* libro XI, 30. *Sepeliuntur inter fe viventium folæ, præter hominem.* At is ipfe de Delphinis lib. IX, 8. *confpectique jam defunctum portantes, ne laceraretur a belluis.* Et de Apibus *Virgilius* (*Georg.* IV. 256.)

Tum corpora luce carentum
Exportant tectis, & triftia funera ducunt.

Servius: *cum exfequiali fcilicet pompa.*

GRONOVII.

7 *Condita*] Circumlita unguentis, *Kirchm.* de Funer. 1, 8.

8 *Quale fuerat*] Vulg. *unde erat.* LXX. ὡς ἦν.

9 *Mancupi*] *Lucret.* 3, 1021. *Vitaque mancupio nulli datur, omnibus ufu.*

GRO-

Sed brevis ad ævi tempus utendum datur:
Mox terra repetit ipsa quod nutriverat.

Lucretius similiter de terra (Lib. V. *verſ.* 1260.)

Omniparens eadem rerum eſt commune ſepulchrum.

Cicero de legibus [b] II. ex Xenophonte: *redditur terræ corpus, & ita loca-tum, ac ſitum quaſi operimento matris obducitur.* Plinius quoque [c] ſcripſit, terram nos [10] naſcentes excipere, natos alere, ſemelque editos ſuſtinere ſemper, noviſſime complexam gremio jam a reliqua natura abdicatos, ut matrem operire. b Cap. 22. c Hist. Nat. II. 63.

3. Sunt qui reſurrectionis ſpem a primis humani generis parentibus, + hoc veluti monumento, poſteris conſignatam putant. Nam & [11] ob reviviſcendi promiſſum adſervanda corpora, + docuiſſe (ee) Democritum, Plinius teſtis eſt, libro ſeptimo, capite quinquageſimo quinto. + Chriſtiani autem ſæpe morem honeſte condendi corpora ad hanc ſpem referunt. Prudentius: [d] d Hymn. X, 53. & seqq.

Quidnam ſibi ſaxa cavata,
Quid pulchra volunt monumenta,
Niſi quod res creditur illis
Non mortua: ſed data ſomno?

4. Simplicius eſt, cum homo cæteris animantibus præſtet, + indignum viſum ſi ejus corpore alia animantia paſcerentur: quare inventam ſepulturam, ut id quantum poſſet caveretur. Miſeratione hominum cuſtodiri corpora [h] ab incurſu,

GROTII.

10 *Naſcentes excipere*] Ex more, quo recens natos humi deponere ſolebant, donec ab agnoſcentibus eos patribus tollerentur. Unde *Statius* Epithal. Stellæ: *tellure cadentem Excepi gremio.* *Sueton.* Octav. 5. Ner. 6.

11 *Ob reviviſcendi promiſſum*] Quod ſpem faceret, promitteretque Democritus, fore, ut mortui aliquando in vitam redirent.

(ee) Non id dixit *Democritus*: ſed ecce verba PLINII, quorum ſenſum mutavit Auctor, dum ex memoriâ citaret, vel feſtinanter legeret: *Similis eſt & de adſervandis corporibus hominum, ac reviviſcendi, promiſſa Democrito vanitas, qui non revixit ipſe.* Agitur ibi tantum de reſurrectione quadam, cujus imaginem ſibi finxerat Philoſophus, quamque *Plinius* vocat *adſervationem corporum* humanorum. Auctor vel legit, vel in mente habuit, quaſi verba ſic poſita eſſent: *De adſervandis corporibus hominum*, OB REVIVISCENDI PROMISSA. *J. B.*

GROTII.

h *Ab incurſu avium, ferarumque*] Vide vaticinium de Jeroboami poſteritate in pœnam peccatorum ejus, 1 Regum XIV, 11. Et *Tertullianum* de Reſurrectione. De Ægiſtho Homerus Odyſſeæ Γ. (*verſ.* 258.)

Τῷ κέ οἱ οὐδὲ θανόντι χυτὴν ἐπὶ γαῖαν ἔχευαν,
Ἀλλ' ἄρα τόνγε κύνες τε καὶ οἰωνοὶ κατέδαψαν.

Ergo nec leviter glebam injecere peremto,
Illius ut volucres lacerarent oſſa, caneſque.

De Ægiſtho loquitur, quem ut adulterum, & regni invaſorem Argivi inſepultum abjecerant, [immo abjecturi fuiſſent ſi *Argis* fuiſſet Inſpice locum. *J. B.*] cujus tamen reliquias humanior terræ dedit Oreſtes, ut mox dicetur. Menelaus de Ajace in *Sophocle*, (*Ajac.* verſ. 1083.)

Ἀλλ' ἀμφὶ χλωρὰν ψάμαθον ἐκβεβλημένος
Ὄρνισι φορβὴ παραλίοις γενήσεται.

Sed ille arenis jactus in pallentibus,
Gratum marinis pabulum alitibus dabit.

Sed hoc quoque ibi prohibet Ulyſſes, prudentiæ exemplar. *Sophocles* Antigone in ipſius Antigones laudem, (*verſ.* 711, & ſeqq.)

incursu avium, ferarumque, dixit e Quintilianus. Apud Ciceronem de Inventione primo: f a feris vexatus, [12] communi honore in morte caruit. Et apud Virgilium legimus (*Æn.* X, 557, & *seqq*:)

e *Decl.* VI. p. 95. *Ed. Obrecht.*
f *Cap.* 55.

non te optima mater
Condet humo, patriove onerabit membra sepulchro:
Alitibus linquère feris.

Et Deus invisis sibi regibus minatur apud prophetas g, futurum, ut asini sepulturam habeant, ut canes eorum sanguinem lingant. Nec aliud in sepultura considerat Lactantius cum h ait: *Non enim patiemur, figuram, & figmentum Dei, feris, ac volucribus in prædam jacere;* & Ambrosius, cujus hæc i verba sunt: *Nihil hoc officio præstantius,* [13] *ei conferre, qui jam tibi non potest reddere: vindicare a volatilibus, vindicare a bestiis consortem naturæ.*

g *Jer.* XXII, 19. 1 *Reg.* XXI, 19.
h *Lib.* VI. c. 12.
i *De Tob.* c. 1.

5. + Sed etsi tales abessent injuriæ, proteri tamen, ac lancinari corpus humanum, alienum merito videtur + ab istius naturæ dignitate. Unde non abit illud in Sopatri controversiis: *ὅτι τὸ θάπτειν καλὸν, καὶ ὅτι τοῦτον ἡ φύσις ἐξεῦρε τοῖς σώμασιν, ἵνα μὴ διαλυόμενα μετὰ θάνατον γυμνὰ, καθάπερ αἰσχύνηται. τοῦτο τῇ φύσει καλὸν, τοῦτο φιλάνθρωπον. τοῦτο τοῖς ὅλοις δοκεῖ, εἴτε θεοὶ εἴτε τινὲς ἥρωες ταύτην μετὰ θάνατον τοῖς ἀνθρώποις τὴν τιμὴν κατεστήσαντο. ἐπειδὰν καὶ οὐκ εὔλογον τὰ τῆς φύσεως ἀπόρρητα μετὰ τὴν τελευτὴν ἅπασι δείκνυσθαι, γῇ κρύπτειν τὸν ἄνθρωπον νενομίκαμεν ἄνωθεν, ἵνα τῷ καλύπτεσθαι μνήματι ἐλάνθανε τὸ σῶμα διαλυόμενον·* *Honestum esse humare mortuos, & ab ipsa natura quasi concessum corporibus, ne velut probro afficiantur post mortem si nuda diffluant. [hoc naturâ esse honestum, hoc humanum.] placere id omnibus, sive Dei fuerint, sive semidei, qui hunc functis vita corporibus honorem indulserunt. Quia enim a ratione alienum est,* [14] *naturæ humanæ arcana post mortem omnibus conspicua exponi, morem inde ab antiquo accepimus humana corpora sepeliendi, ut monumento condita clam, & procul a conspectu tabescant.* Quo & illud pertinet Gregorii Nysseni in epistola ad Letoium: *ὡς μὴ ἀναδειχθῆναι τῷ ἡλίῳ* i *τὴν ἀσχημο-*

Ἥτις τὸν αὐτῆς αὐτάδελφον ἐν φοναῖς
Πεπτῶτ' ἄθαπτον, μήθ' ὑπ' ὠμηστῶν κυνῶν
Εἴασ' ὀλέσθαι, μήθ' ὑπ' οἰωνῶν τινος.

Illa obsitum cruore germanum suum
Non insepultum sivit alitibus feris,
Canibusque fieri pabulum mordacibus.

Appianus civilium 1. de interfectis jussu Marii: *ταφὴν τι οὐδενὶ ἐξῆν ἐπενεγκεῖν εἰς οὐδένα τῶν ἀναιρεμένων, ἀλλ' οἰωνοὶ ϗ κύνες ἄνδρας τοιέσδε διεσπάραττον·* *Nec cuiquam licebat, quenquam interfectorum sepelire; sed viros tam egregios lacerabant aves, & canes,* (*pag.* 394. *Ed. Steph.*) *Ammianus Marcellinus* principio libri XVII. de Juliano: *Sollicitusque ne diræ volucres consumerent corpora peremtorum, sine discretione cunctos humari mandavit,* (Cap. 1.)

i *Τὴν ἀσχημοσύνην τῆς φύσεως*] Simili modo *Agathias* dicit, moris esse *τὰ αἰσχυντηλὰ τῶν ὠδίνων ἐπικαλύπτειν·* *Obtegere puerperii pudorem.* (Lib. V. Cap. 6.) Ita quàm nihil natura simus, apparet in ortu, & interitu. Quod ut significarent Sapientes Hebræi, vetuere, ne plebejæ, aut summæ fortunæ qui essent, aliusmodi fasciis involverentur, aut modo nati, aut mortui.

GRONOVII.

12 *Communi honore*] Qui omnibus habetur mortuis.

13 *Ei conferre*] Beneficium dare.

14 *Naturæ humanæ arcana*] Illud secretum quàm vilibus elementis constet, quod tam speciosum in vivo corpore apparet.

GRO-

ἀσχημοσύνην τῆς φύσεως, ne soli ostendatur id, quod dedecori est humanæ naturæ.

6. Hinc est quod officium sepeliendi + non tam [15] homini, id est, personæ, quam [k] + humanitati, id est naturæ humanæ, præstari dicitur: unde + publicam hanc humanitatem dixerunt [k] Seneca, & [l] Quintilianus; tralatitiam [m] Petronius. Cui consequens est, ut + nec inimicis, nec hostibus inviderí sepultura debeat. De inimicis egregia est apud Sophoclem dissertatio (ff) Ulyssis pro humando Ajace, ubi hoc inter cætera: *k De benef. lib. V. c. 20.* *l Quint. Decl. VI.* *m Satyric. c. 114.*

> *Menelae, post tot dicta sapienter, cave*
> *Injuriosus sis in hominem mortuum.*

Rationem reddit Euripides Antigone: [n] *n Fragment. vers. 39, 40.*

> *Mors jurgiorum finis est mortalibus:*
> *Num majus aliud quid potest letho dari?*

Idem Supplicibus (*vers.* 528, 529.)

> *Fecere vobis siquid Argivi male,*
> *Cecidere; in hostes ista vindicta est satis.*

Et Virgilius (*Æn.* XI, 104.)

> *Nullum cum victis certamen, & æthere cassis.*

Quam sententiam citans scriptor ad Herennium addit: (gg) *Nam quod malorum est extremum, accidit illis jam.* Papinius: [o] *o Theb: XII, 573.*

> *bellavimus; esto:*
> *Sed cecidere odia, & tristes mors obruit iras.*

Et eandem causam reddit + Optatus Milevitanus: *Si inter viventes fuerat certamen, odia vestra vel mors aliena compescat; jam tacet cum quo ante litigabas.*

III. 1. [l] + Quare & hostibus publicis deberi sepulturam, omnes sentiunt. Belli

GROTII.

k *Humanitati, id est, naturæ humanæ præstari dicitur*] *Servius ad* XI. Æneidos: *Sepulturæ enim beneficium generaliter debetur universis*, (ad vers. 106.)

l *Quare & hostibus publicis deberi sepulturam, omnes sentiunt*] *Philo* in Flaccum: ἤδη δὲ καὶ τοὺς πεσόντας ἐν τῷ πολέμῳ τῶν ἐχθρῶν ταφῆς ἀξιοῦσιν, οἱ μὲν ἐπιεικεῖς καὶ φιλάνθρωποι ταῖς οἴκοθεν δαπάναις, οἱ δὲ τὴν ἔχθραν καὶ πρὸς τοὺς νεκροὺς ἀποτείνοντες, ὑπόσπονδα τὰ σώματα διδόντες ὑπὲρ τοῦ μὴ τῆς τελευταίας χάριτος ἀμοιρῆσαι τῶν νομιζομένων· *Etiam qui in bello occubuerunt, eos homines solent ad sepulturam dare; illi quidem, quibus bonitatis, & humanitatis plus est, suopte impendio; alii vero, qui odia & in mortuos extendunt, sub pactis dantes corpora, ne careant eorum, quæ mos imperat honore ultimo*, (pag. 974. A. *Ed. Paris.*)

GRONOVII.

15 *Homini, id est, personæ*] Defuncto exhiberi, non propter ipsum, sed propter reverentiam communis naturæ, ob causam humani generis communem.

(ff) Non *Ulyssis*, sed Chori, *vers.* 1110, & seqq. *J. B.*

(gg) Nullibi in *libris ad Herennium* hoc reperitur. Habet Auctor ex ALBERICO GENTILI, *De Jure Belli*, Lib. II. Cap. 24. pag. 459. *Edit. Hanov.* ubi locus plenius adfertur, tamquam ex III. *Rhet. ad Herenn.* qui liber, ut ipse postea observat, *pag.* 531. non est *Ciceronis*, si Virgiliana habet. Post primam Editionem, casu incidi in fontem erroris. Scriptor Neapolitanus, *Ant. Sebastian. Minturnus*, Lib. III. *De Poëta*, pag. 207. *Ed. Venet.* 1559. allato Virgilii

Belli hoc jus κοινὸν ἐν τοῖς πολέμοις vocat p + Appianus, belli commercia q Philo. Tacitus: r *Ne hostes quidem sepulturam invident.* Dio s Chrysostomus servari hoc jus, ait, etiam ἐν τοῖς πολεμίοις, apud hostes; addit: κἂν εἰς ἐσχάτην ἔχθραν προέλθωσι· *etiamsi ad summum odia processerint.* De eadem re agens t Lucanus hominum ritus in hoste servandos, dixit. Sopater idem, qui u supra: τίς πόλεμος ταύτης τῆς τιμῆς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐστέρησε, τίς ἔχθρα μνησικακήσασα πρὸς τὰ πλημμελήματα παραβῆναι τὸν θεσμὸν τοῦτον ἐνέσχετο; *Quod bellum hoc ultimo honore humanum privavit genus? quæ inimicitia eousque extendit malefactorum memoriam, ut hanc legem violare auderet?* Is, quem dixi, Dio Chrysostomus x oratione de lege: διὰ τοῦτον τοὺς ἀποθανόντας οὐδεὶς ἔτι κρίνει πολεμίους, οὐδὲ τὴν ἔχθραν καὶ τὴν ὕβριν εἰς τὰ σώματα αὐτῶν ἐπιδείκνυται· *propter hanc mortuos nemo hostes judicat; neque ira, & contumelia in eorum corpora extenditur.*

2. m + Et passim exstant exempla. Sic y Hercules suos hostes, Alexander z victos ad Issum, Hannibal a C. Flaminium, P. b Æmilium, Tiberium c Gracchum, n Marcellum, Romanos quæsivit ad sepulturam. *Credas*, inquit Silius d Italicus, 16 *Sidonium cecidisse ducem.* Idem e Hannoni a Romanis præstitum, Mithridati a f Pompejo, a g Demetrio multis, Archelao regi ab h Antonio. In Græcorum adversus Persas militantium juramento erat: *Socios* (hh) *omnes sepeliam: bello victor etiam barbaros*: & passim in historiis legas impetratam νεκρῶν ἀναίρεσιν, o *facultatem tollendi mortuos.* Apud Pausaniam in Atticis i exemplum est: τοὺς δὲ Μήδους Ἀθηναῖοι μὲν θάψαι λέγουσιν, ὡς πάντως ὅσιον ἀνθρώπου νεκρὸν γῇ κρύψαι· *Medos Athenienses a se sepultos ajunt, quia qualemcunque mortuum terra condi fas sit.*

3. Quare Hebræorum veterum interpretatione Pontifex Maximus, k cum 17 + alioqui rei ulli funebri interesse vetaretur, repertum tamen hominem p insepul-

p Pag. 63. q In Flacc. p. 974. A. r Annal. I. 22. s Orat. de consuetud. p. 649. C. t Pharf. VII. 801. u §. II. n. 5. x Pag. 647. D. y Ælian. V. Hist. XII. 27. z Diod. Sic. XVII, 40. a Livius, XXII. 7. b Ibid. c. 52. c Idem, XXV, 17. d De B. Pun. XV. 389. e Val. Max. V. I. 2. f App. Alex. p. 250. g Vid. Plutarch. in ejus Vit. pag. 896. A.

h *Idem, Vit. Ant.* p. 917. B. i *Lib.* I. c. 32. k *Levit.* XXI, I. & *seqq.*

gilii versu, statim de suo subjicit: *Quippe quibus tum accidit, quod malorum omnium extremum est.* Hæc quum legisset, ipse Italus, *Albericus Gentilis*, & memoriter laudavit, & ex vetusto Auctore Libb. ad *Herennium* sibi animo retenta putavit, ita ut etiam verba quædam paululum immutaverit. Ejusmodi lepida, ut ita dicam, παροράματα, plura forte deprehenderemus, si semper indagari, aut sese offerre possent loca, ubi cubile est citationum per manus ab uno libro in alium propagatarum. *J. B.*

GROTII.

m *Et passim exstant exempla*] *Josephus* in legibus: θαπτέσθωσαν δὲ καὶ οἱ πολέμιοι· *Sepeliantur & mortui* [*hostes.* Ant. Jud. IV, 8. §. 24. *Edit. Hudson.*] Agamemnon Trojanos sepelit *Iliados* H. (*vers.* 396, & *seqq.*) Antigonus Pyrrhum apud *Plutarchum*, (pag. 406.) Vide eundem in vita Thesei, (*pag.* 14. A.)

n *Marcellum*] *Plutarchus* Marcello, (*pag.* 316. Adde CICERONEM, *De Senect.* c. 20.)

o *Facultatem tollendi mortuos*] Vide infra lib. III, c. XX. §. 45.

p *Insepultum sepelire etiam jubebatur*] Idem ex jure pontificio Romano *Servius* notat (ad *Æneid.* VI, 176.)

GRONOVII.

16 *Sidonium*] Aliquem de Pœnis, aut sociis, non Romanum hostem.

17 *Alioqui rei funebri*] *Levit.* 21, 1. & 11, qui mos etiam transiit ad Romanos, *Tacit.* 1, annal. 62.

(hh) Habet hoc Auctor procul dubio è DIODORO SICULO: sed dum pravam interpunctionem sequitur, festinanter legendo, sensum planè alienum nobis offert. En verba Græca: Ἀλλὰ τοὺς ἐν τῇ μάχῃ τελευτήσαντας τῶν συμμάχων πάντας θάψω· καὶ κρατήσας τῷ πολέμῳ τῶν βαρβάρων, οὐδεμίαν τῶν ἀγωνισαμένων πόλεων ἀνάστατον ποιήσω. &c. Id est: *Sed socios in prælio mortuos omnes sepeliam: ubi vero bello Barbaros vicero,*

insepultum sepelire etiam jubebatur. Christiani vero tanti fecerunt sepulturam, *l* ut ejus causa, sicut + ad pauperes alendos, aut ad captivos redimendos, vasa ecclesiæ etiam [18] initiata conflari, aut + vendi licite, existimaverint.

4. + Sunt quidem & exempla in contrarium, sed communi judicio damnata.

Hunc oro q [19] *defende furorem:*

est apud Virgilium (*Æn.* X, 905.)

hominemque cruentus
Exuit, & tenuem cæsis invidit arenam.

Apud *m* Claudianum. Diodorus Siculus: *n* τὸ πολεμεῖν τῶν ὁμοφύλων τοῖς τεθνηκόσι θηριῶδες. *ferinum est, bellum gerere cum mortuis, qui ejusdem naturæ fuerint.*

IV. 1. + De insigniter tamen facinorosis video esse dubitandi causas. Lex divina *o* Hebræis data, ut omnis virtutis, ita & humanitatis magistra, illos ipsos, qui suspensi patibulo erant (quod + valde ignominiosum censebatur. Num. XXV, 4. Deut. XXI, 23. 2 Sam. XXI, 13.) + eodem die sepeliri jubet. Hinc *p* Josephus tantam Judæis, ait, esse curam sepulturæ, ut eos etiam, quorum corpora ad publicum supplicium damnata sunt, ante solis occasum tollant, & humo mandent: & alii Hebræorum interpretes addunt, + exhibitam hanc reverentiam divinæ imagini, ad quam homo sit conditus. Ægisthum, qui [20] adulterium cæde regis cumulaverat, a regis interfecti filio Oreste humo mandatum, Homerus memorat Odysseæ *q* tertio. Sed & apud Romanos Ulpianus *r* corpora eorum, qui capitis damnantur, cognatis, ait, neganda non esse: imo & quibuslibet petentibus danda, censuit *s* Paulus jurisconsultus. Et Diocletianus, ac Maximianus Imperatores ita responderunt: *t obnoxios criminum digno supplicio affectos* r *sepulturæ tradi, non vetamus.*

2. Legimus quidem in historiis exempla eorum, s qui insepulti abjecti sunt, + frequentiora civilibus, quam externis bellis: & hodie videmus, quorundam damnatorum corpora + diu in publico conspectu relinqui: *u* qui tamen mos an laudandus sit, disputant non politici tantum, + sed & theologi.

3. Contra, laudatos videmus qui sepeliri jusserunt corpora eorum, qui id ipsum aliis non permiserant, ut Pausaniam Lacedæmoniorum regem, qui incitatus

l Ambros. Offic. II. 28.
m De Bell. Gild. 397.
n [illegible] v. 29.
o Deut. XXI. 23.
p Bell. Jud. L. IV. Cap. V. §. 2. Ed. Hudson.
q Vers. 309, 310.
r Leg. 1. ff. de cad. punit.
s L. III. ibid.
t L. II. C. de relig.
u Rochus de consuetud. fol. 12. Abb. in c. ex parte de sepult. Sylvest. in verb. sepultura, quæst. 13.

cero, nullam urbium devictarum vastabo &c. Lib. XI. Cap. 29. pag. 258. *Ed. H. Steph.* Vides ibi de Sepulturâ hostium nequaquam agi. *J. B.*

GROTII.

q *Defende furorem*] Interpretatur Servius, *Inimicorum iram, & post fata sævire cupientem.*

r *Sepulturæ tradi non vetamus*] Hujus Romanorum moris mentio est apud *Philonem* contra Flaccum, (*pag.* 977. A.)

s *Qui insepulti abjecti sunt*] Id ἀταφίᾳ ὑβρίζειν τὸν νεκρὸν dixit *Josephus* in morte Judæorum regis Alexandri, (*Ant. Jud.* l. XIII. c. XV. §. 4. *Ed. Hudson.*) Adde Quintilianum declamatione quarta, (Cap. 9. *Ed. Burman.*)

GRONOVII.

18 *Initiata*] Consecrata, dedicata, & jam usibus sacris imbuta.

19 *Defende*] Arce, prohibe, ut: *Solstitium pecori defendite.*

20 *Adulterium cæde*] Agamemnonem patruelem, & Mycenarum, vel Argivorum regem occiderat, quum uxorem ejus Clytemnestram pellexisset ad adulterium.

citatus ab Æginetis ut Persarum factum [21] in Leonidem simili facto ulcisceretur, consilium ut se, ac Græco nomine indignum rejecit. Apud Papinium Theseus [22] Creontem sic alloquitur (*Theb.* XII, 780:)

vade atra daturus
Supplicia, extremique tamen secure sepulcri.

Alexandrum quoque Jannæum regem, ˣ qui in mortuos populares valde contumeliosus fuerat, sepelierunt Pharisæi. Quod si Deus interdum sepulturæ jactura quosdam puniit, + fecit hoc suo jure supra leges constitutus. Et quod Goliathi caput David servavit ostentui, + factum scilicet in alienigenam, Dei contemtorem, + & sub ea lege, quæ proximi nomen ad solos Hebræos porrigebat.

V. 1. Unum tamen notatu non indignum, de sepeliendis mortuis regulam apud ipsos Hebræos habuisse exceptionem (ii) eorum, + qui ipsi sibi mortem consciverant; quod Josephus ʸ nos docet. Nec id mirum, + cum in hos alium supplicium constitui non possit, qui mortem pro supplicio non habent. Sic ᶻ + Milesiæ virgines a voluntaria morte absterritæ, & ᵗ plebs olim Romana, quanquam improbante ᵃ Plinio. [23] Sic & [24] Cleomenis corpus, qui se interfecerat, ᵇ Ptolemæus suspendi jussit. Et ᵘ passim receptum, ait Aristoteles ᶜ, ut ignominia aliqua afficiantur qui sibi mortem consciverunt: ubi Andronicus ᵈ Rhodius id exponens ait, sepultura eorum corpora prohiberi; quod inter alia Demonassæ Cypri Reginæ scita laudat Dion ᵉ Chrysostomus. Neque huic mori obstat quod Homerus, Æschylus, Sophocles, Moschio, & alii monent, ᶠ + nihil sentire mortuos: quare nec damno, nec pudore affici. + Satis enim est, id, quod mortuis accidit, a vivis metui, ut hoc pacto a peccato retrahantur.

2. Optime

x *Jos. Ant.* XIII, c. 16. & *Gorionid.*
y *Lib.* III. c. 8. §. 5. *Ed. Huds. de Bell. Jud. Hegef. libro* III, c. 17.
z *Gel. l.* XV. c. 10. *Plut. de mul. virt.* T. II. pag. 249.
a *Plinius* LXXXVI. c. 15.
b *Plutarch. Ag. & Cleom. vit.* p. 823.
c *Nic.* V, 15.
d *Pag.* 332.
e *Orat.* LXIV. pag. 592. D.
f *Vide Stob. tit.* 126. & *Soph. Ajace.*

GROTII.

t *Plebs olim Romana*] *Servius* ad 12. Æneidos: *Sane, sciendum, quod cautum fuerat in Pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finisset, insepultus abjiceretur. Unde merito ait,* INFORMIS LETHI, *quasi mortis infamissimæ. Ergo cum nihil sit hac morte deformius, Poetam etiam pro Reginæ dignitate, dixisse, accipiamus. Cassius autem Hemina ait, Tarquinium Superbum, cum cloacas facere populum coegisset, & ob hanc injuriam multi se suspendio necarent, jussisse corpora eorum cruci affigi. Tunc primum turpe habitum est, mortem sibi consciscere,* (ad vers. 603.)

u *Passim receptum*] Athenis *Æschinis* tempore ejus, qui se interfecisset, manus seorsim a corpore sepeliebatur. *Æschines* in Ctesiphontem, (*p.* 309. E.) Adde *Hegesippum* lib. III. cap. 17.

GRONOVII.

21 *In Leonidem*] Ad Thermopylas summa cum gloria mortui cadaver capite abscisso in crucem sustulit Xerxes. *Herod.* lib. 9. c. 77, 78.

22 *Creontem*] Qui Argivos victos, & cæsos in obsidione Thebarum, sepultura prohibebat.

23 *Sic*] Nempe minando, cadavera fore insepulta, si quæ sibi manus attulisset.

24 *Cleomenis corpus*] At non id ideo factum, quod in se sævisset, verum, ex odio, quod Rex Spartanus exsul, & se non dimitti videns, conspirationem contra Philopatora fecerat, & seditionem cœptaverat.

(ii) Exceptio illa hoc tantum efficiebat, ut cadavera eorum, qui sibi ipsi mortem consciverant, usque ad Solis occasum manerent insepulta. Ita disertè JOSEPHUS, loco in orâ libri indicato: Τὺς γοῦν ἀνελόντας ἑαυτὺς, παρὰ μὲν ἡμῖν, μέχρις ἡλίου δύσεως ἀτάφους ἐκρίπτειν ἔκριναν, καίτοι καὶ πολεμίους θάπτειν θέμιτον ἡγούμενοι &c. HEGESIPPUS autem loquitur de moribus, & legibus aliorum Populorum: *Hæc non solum moribus hominum, sed etiam legibus, interdicta accipimus: namque alii insepultos projici jubent eos, qui se in ferrum dejecerunt...... alii dextram manum abscindunt defunctis,* &c. Hoc ultimum genus pœnæ receptum erat *Athenis*, ut Auctor ipse observat mox, Nota *u. J. B.*

GRO-

2. Optime enim [25] + Platonici contra Stoicos, & si qui alii servitutis, & [26] morbi fugam, immo & spem gloriæ pro justa causa mortis voluntariæ admittebant, sentiunt retinendum animum in custodia corporis, + nec injussu ejus, a quo ille nobis est datus, ex hac vita demigrandum; quam in rem + multa videre est apud Plotinum, Olympiodorum, & Macrobium ad somnium Scipionis. (kk) Hanc sententiam secutus Brutus olim Catonis factum, quod imitatus postea est, [x] damnaverat, [g] *ὡς οὐχ᾽ ὅσιον οὐδ᾽ ἀνδρὸς ἔργον ὑποχωρεῖν τῷ δαίμονι, καὶ μὴ δέχεσθαι τὸ συμπῖπτον ἀδεῶς· ἀλλ᾽ ὑποδιδράσκειν· quippe nec pium censens, nec virile, cedere fortunæ, & imminentia adversa, quæ ferenda fortiter erant, subterfugere.* Et Megasthenes [b] notabat, ab Indorum sapientibus reprehensum [27] Calani factum; neque enim eorum placitis probari [y] talem exitum hominum vitæ impatientium. Nec aliena Persarum, ut videtur, sententia, quorum rex Darius apud Curtium, [i] *alieno scelere, quam meo, mori malo.*

g Plutarch. Vit. Brut. p. 1002. E.

b Strab. XV. p. 718.

i Lib. V. c. 12.

3. Ideo Hebræi mori vocabant *ἀπολύεσθαι*, id est, + *dimitti*, ut videre est non tantum Luc. II, 29. sed & in Græca versione, Gen. XV, 2. & Num. XX. in fine; quod genus loquendi & Græcis usitatum. Themistius de anima: *ἀπολύεσθαι τὸν ἀποθνήσκοντα, καὶ τὴν τελευτὴν ἀπόλυσιν καλοῦσιν· eum, qui moritur, ajunt, dimitti, & mortem dimissionem vocant.* Apud Plutarchum [k] in consolatione legimus hoc sensu: *ἕως ἂν ὁ Θεὸς αὐτὸς ἀπολύσῃ ἡμᾶς· donec Deus ipse nos dimittat.*

k Pag. 108. C. Tom. II. Ed. Wech.

4. [z] Nonnulli tamen Hebræorum de lege se non interficiendi unam causam excipiunt, tanquam [28] *εὔλογον ἐξαγωγήν*, + si quis videat se deinceps victurum

GROTII.

x *Damnaverat*] Et Philosophorum non pauci extra Stoicos. *Seneca* epist. LXX. *Invenies etiam professos sapientiam, qui vim afferendam vitæ suæ negent, & nefas judicent, ipsum interemtorem sui fieri. Expectandum esse exitum, quem natura decrevit.* Procopius Gotthicorum IV. *βίαιος καταστροφὴ ἄχρηστος καὶ ἄνοια προπετής, τὸ δὲ εἰς θάνατον θράσος, ἀνόητον τοῦτο δραστηρίου πρόσχημα οὐκ εὐπρεπὲς τοῖς γε σώφροσιν εἶναι δοκεῖ. καί τοι καὶ τοῦτο ἐκλογίζεσθαι χρὴ, μή τι δόξητε εἰς τὸ θεῖον ἀγνωμονεῖν*, &c. *Violentus vitæ exitus res inutilis, & plena insipientis impetus; & illa in mortem ferens audacia, consilio cum careat, prudentibus judicatur immerito sibi fortitudinis nomen usurpare. Tum vero & illud cogitandum, ne in Deum sitis ingrati.* (Hist. Misc. *Cap.* 12.)

y *Talem exitum hominum vitæ impatientium*] Idem Arabibus visum, non minus, quam Indis, & Persis, ex *Jobo* discas III, 21.

z *Nonnulli tamen Hebræorum*] Variasse Hebræorum super hac quæstione sententias, cognoscas ex Josepho, ubi (*De Bell. Jud.* I, 11. p. 732.) de morte Phasaelis, & de deliberatione Herodis (*Ant. Jud.* XVII. 9. p. 599. B.) agitur. Judæi ad Petronium, Philone recitante: *ἀνακερασάμεθα τὸ ἴδιον αἷμα ἐπικατασφάξαντες ἑαυτούς. ἀποθανόντων τὸ ἐπίταγμα γενέσθω. Μέμψαιτ᾽ ἂν οὐδὲ θεὸς ἡμᾶς, ἀμφοτέρων στοχαζομένους, καὶ τῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα εὐλαβείας, καὶ τῆς πρὸς τοὺς καθωσιωμένους νόμους ἀποδοχῆς· γενήσεται δὲ τοῦτο, ἐὰν ὑπεξέλθωμεν ἀβιώτου βίου καταφρονήσαντες· miscebimus inter nos sanguinem, morte sponte sumta; tum mortuis ista imperentur. Ne Deus quidem nos culpet in duo intentos, ut & Imperatorem revereamur, & sacratas leges custodiamus. Id autem ita demum efficere dabitur, si abeamus hinc contemta vita minime vitali.* (De Legat. ad Cajum, *pag.* 1026. B. C.)

GRONOVII.

25 *Platonici contra Stoicos*] *Seneca* 3. de Ira, 15.
26 *Morbi*] *Corn. Nepos* in Attici vita. *Plinius* I, epistol. 12. *Seneca* epist. 77.
27 *Calani*] Gymnosophistæ, qui præsente Alexandro, & exercitu ejus, ut ostenderet contemtum doloris, & mortis, vivus ultro in rogo se cremandum præstitit. *Ælianus* var. 2, 14. 5. 6.
28 Εὔλογον ἐξαγωγήν] Εὐλόγητον Laudabilem excessum, vel eductionem.

(kk) Confer PUFENDORFIUM nostrum, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. II. c. 4. §. 19. *J. B.*

GRO-

l Bell. Jud. Lib. III. C. VIII. §. 5. *Ed. Hudf.*

m 1 Samuel. XXXI, 4.

n 2 Maccab. XIV. 37.

o Lib. 1. *de Civit. Dei c.* 26. *Epist.* 61. *ad Dulc.&* *l.* 11, *c.* 23. *contra secundum Gaud. epist.*

p Diod. lib. XVI. c. 25.

ctorum in probrum ipsius Dei. Nam + quia non nobis, sed Deo in vitam nostram jus esse, statuunt, (ut recte [l] Josephus suos edocet) existimant, [29] præsumtam Dei voluntatem solam esse, quæ mortis anticipandæ consilium absolvat. + Atque huc referunt Samsonis exemplum, qui in suo corpore veram religionem videbat esse derisui, & + Saulis, qui gladio incubuit, ne a Dei, suisque hostibus illuderetur; + nam hunc [30] resipuisse volunt postquam Samuelis umbra mortem ipsi prædixerat, [m] quam gnarus sibi imminere si pugnaret, prælium pro patria, & Dei lege non detrectavit, æternam inde laudem meritus Davidis etiam præconio: a quo & ii, qui Saulem cum honore sepelierant, recte facti testimonium retulerunt. Tertium est exemplum + Razis Hierosolymitani senatoris in historia [n] Maccabaica. Sed & in Christiana historia exempla legimus similia eorum, qui mortem sibi intulerunt, [a] + ne tormentis adacti Christi religionem ejurarent, + & virginum, quæ [b] ne pudicitiam amitterent in flumen se jecerunt, quas & + in martyrum censum Ecclesia retulit. Sed de his tamen [c] + quid [o] Augustinus sentiat, videre est operæ pretium.

5. Alteram quoque exceptionem apud Græcos obtinuisse video, quam Locri opponebant Phocensibus, [p] ὅτι παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησι κοινὸς νόμος ἐστὶν ἀτάφους ῥίπτεσθαι τοὺς ἱεροσύλους· *communem Græcis omnibus morem esse*, + *ut sacrilegi insepulti abjiciantur.* Sic & Dion Prusæensis [p] Rhodiaca [31] τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀνοσίους, ait, sepultura orbari. Idem Athenis [d] in proditores constitutum,

GROTII.

a *Ne tormentis adacti Christi religionem ejurarent*] Vide *Eusebium.* (Hist. Eccl. Lib. VIII. Cap. 12.)

b *Ne pudicitiam amitterent*] Narrat *Cicero*, nobilissimas virgines se in puteos abjecisse, & morte voluntaria nefariam turpitudinem depulisse, oratione de provinciis consularibus, (*Cap.* 3.) Tale est & quod de Milesiis virginibus memorat *Hieronymus* adversus Jovinianum, (*Lib.* I. pag. 48. Tom. II. *Ed. Basil.*) & epigramma vetus *Anthologiæ* lib. III. 29. tit. de juvenibus, incipiens ὠχόμεθ' ὦ Μίλητε. Narrant & Judæi, feminam in navi ad stuprum expetitam, cum a marito quæsiisset, an & mari mersa corpora essent resurrectura, isque id affirmasset, jecisse se in mare. Christianarum autem mulierum plurima sane habemus exempla. Feminarum Antiochenarum sub Diocletiano: Sophroniæ sub Maxentio, in *Martyrologiis*, *Zonara*, (Lib. XII. Cap. 33.) *Sexto Aurelio.* Alias Antiochenas sub Chosroe addit *Procopius* Persicorum II. (*Cap.* 8.) Laudat virgines, quæ morte pudorem servarant, *Ambrosius* (*de Virginib.* Lib. III. pag. 97. *Edit. Parif.* 1569.) *Hieronymus* in commentariis ad finem capitis primi Jonæ: *Unde & in persecutionibus non licet mihi propria perire manu, absque eo, ubi castitas periclitatur.* [Vide quæ diximus in Libro Gallico *De doctrina Morali Patrum Eccl.* Cap. XV. §. 7, & seqq. *J. B.*]

c *Quid Augustinus sentiat*] Cui addere licet *Chrysostomum* in Gal. I, 4. (Tom. III. p. 714.) & *Concilium Aurelianense* III. *Oblationes defunctorum, qui in aliquo crimine fuerint interemti, recipi debere censemus, si tamen non ipsi sibi mortem probentur propriis manibus intulisse.* Et tamen is ipse *Augustinus* lib. I, de Civitate Dei c. 16: *At per hoc & quæ se occiderunt ne quicquam hujusmodi paterentur, quis humanus affectus eis nollet ignosci?* *Capitulare* autem *Francicum* libro VI, 70. *De eo, qui semetipsum occidit, aut laqueo se suspendit, consideratum est, ut si quis compatiens velit eleemosynam dare, tribuat, & orationes in psalmodiis faciat: oblationibus tamen, & missis ipsi careant: quia incomprehensibilia sunt judicia Dei, & profunditatem consilii ejus nemo potest investigare.* Vide & ibidem VII, 344.

d *In proditores*] At *Nicetas* libro III. vitæ Alexii fratris Isaaci, (*Cap.* 7.) cum narrasset mortem Johannis Comneni Crassi, qui per seditionem imperium affectaverat, sic loquitur: μετὰ δὲ τὸ σῶμα ἐκεῖθεν ἀρθὲν, κυσὶ καὶ ὄρνισι βορὰ παρατίθεται· ὃ καὶ θηριῶδες μικροῦ καὶ ἀπάνθρωπον ἅπασιν ἔδοξε· *Post corpus inde ablatum, canibus, & avibus esca ponitur: quod ab humanitate alienum, ac pene ferinum omnibus videbatur.*

GRONOVII.

29 *Præsumtam Dei*] Si quis intelligat certis, & non fallentibus indiciis, Deum velle, ut vitæ renuntiet.

30 *Resipuisse*] Vera pœnitentia peccatorum veniam a Deo obtinuisse.

31 Τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀνοσίους] Impios, & profanos.

tum, narrat Plutarchus [q] Antiphonte. Sed ut ad institutum me recipiam, + ob negatam sepulturam bellum juste suscipi, censuerunt veteres consensu magno: ut + ex illa Thesei historia apparet, quam tractant Euripides dicta tragœdia Supplicibus, & Isocrates eo, quem adduximus, loco. [s]

VI. + Sunt & alia quædam, + quæ ex jure gentium voluntario debentur, ut + longo tempore possessa, + successiones ab intestato, + & quæ ex contractu quantumvis inæquali veniunt. + Nam hæc omnia quanquam ex jure naturæ ortum aliquatenus habeant, + accipiunt tamen ex humana lege firmitatem quandam, + sive adversus conjecturæ incerta, + sive adversus exceptiones quasdam, quas alioqui ratio naturalis videtur suggerere: + ut supra obiter a nobis de jure naturæ agentibus ostensum est.

[q] *Pag.* 318. C.
[r] *Tom.* II. p. 834. A.
[s] *Supra* §. 1. *n.* 3.

HENRICI DE COCCEII

COMMENTARIUS

IN

HUGONIS GROTII

LIB. II. CAP. XIX.

§. I.

EX *jure gentium, quod ex voluntate ortum habet, debetur & corporum mortuorum sepultura*] Immo sepeliendi necessitas non est ex jure Gentium voluntario, sed ex ipso jure naturæ: 1. quia humanæ naturæ inest dignitas præcipua, & veneratio ab eo, quod Creatoris sui imaginem, & quasi speciem gerat in anima, cujus domicilium, & organum est corpus; ejusque memoria, & ratio durat post mortem. Nihil autem indignius, adeoque magis isti dignitati corporis humani contrarium est, quam proteri illud publice, & conculcari pedibus hominum, bestiarum, curribus, &c. laniari avium, ferarumque pastu, expositum esse cœli, omniumque injuriis, & mutari in pastum, ac corpus feræ, idque inspici. Sed & 2. in præcedentibus demonstratum est, pudorem quendam naturalem inesse membris genitalibus, eaque communi gentium consensu pro turpibus haberi; indeque inter ferocissimas quoque gentes tegi: huic pudori naturali repugnat, obscœna hæc membra omnium exponere oculis. Cum igitur 3. id tribuatur honori, & venerationi divinæ, sanctimoniæ, ac dignitati naturæ humanæ, ac denique pudori naturali, & contra Deum, & contra genus humanum peccari videtur cum homo sepultura privatur; indeque non est jus hominis mortui, sed omnium commune, quia dignitas communis læditur, quin ipse Deus. Atque hæc ratio est, cur sepultura officium, & negotium humanitatis dicatur in *L.* 14. §. 7. *Religios.* Quibus adde loca ab Auctore *h.* §. & Tesmaro *ibidem* allegata. Idque 4. confirmatur consensu omnium fere gentium. In Lucullo improbatur, quod cadavera militum, qui infeliciter cum Mithridate pugnaverant, inhumata reliquisset; & laudatur Pompejus, qui id postea executus est. *Plut. in Pomp. c.* 63. Cleopatra arguitur,

guitur, quod nec templa, nec sepulchra, nec asyla violare dubitaverit; idque pro sacrilegio habet Josephus *Antiq. Jud. l.* 15. *c.* 4. Palinuri inhumati umbra apparuit Æneæ apud inferos, conquesta corpus inhumatum jacere. *Virg. Æneid.* 6. Elpenor apud Homerum XI. petit humari, ne Deo indignatio fieret. Athenienses, cum eorum duces magna victoria adepta occisos insepultos reliquissent, eos capitis damnaverunt, & bona eorum publicarunt. *Diod. Sic. l.* 13. *c.* 100. & 101. Antigone cum periculo vitæ fratrem sepelivit, quem Creon tyrannus sepeliri prohibuit. *Sophocl. in Antig.* Richterus plurimis exemplis probat, violata, & aperta sepulchra secutam esse fortunæ mutationem. *Axiom. Pol.* 313.

Equidem hic non præcise intelligimus sepulturam, qua corpus mortuum terra tegitur, sed omnem modum, quo impeditur illa injuria; adeoque si igne quoque comburitur (quem modum Persæ injungebant Pœnis apud Justinum *Lib.* 19. *c.* 1. & *Diog. Laert. l.* 1. *pr.*) Idem quoque est si corpora conduntur, & condita asservantur certo loco: uti apud Ægyptios. Modus omnium maxime conveniens est, ut terræ mandetur corpus, quia corpus ad suam originem redit; quanquam negari non possit, per concremationem idem fieri.

Additio.

„ Quæstio ab Auctore hic proposita eo redit, an homo necessario sepeliri debeat, & an hæc necessitas ex jure naturæ oriatur? Sane, quam plurimi sunt, qui necessitatem sepulturæ *ex ipsa naturali ratione* deducunt: in quorum numero sunt Philo, Josephus, Chrysostomus, Ælianus, Papinianus, Claudianus, Leo Imperator, Sophocles, &c. apud *Grot. h.* §. 1. Atque hinc tanquam impios damnant eos, qui hoc officium humanitatis negligunt. Quin & bello sæpius hanc injuriam vindicatam esse, legimus *d.* §. 1. §. 3. & §. 6.

„ *Alii* necessitatem illam non juri naturæ, sed *juri gentium voluntario* tribuunt. *Vid. Grotius h.* §. 1. Etsi enim debitum hoc ex jure naturæ ortum habere, asserat, tamen quia conjecturis incertis nititur, aut ratio naturalis quasdam in contrarium rationes suggerit, ex humana demum lege firmitatem accepisse, ait *d.* §. 6. Originis hujus *juris gentium* varias allegare solent causas. Morem enim hunc *quidam* ortum, putant, ex gigantea feritate mandendi homines. *Vid. Grot.* §. 2. *h. n.* 1. *Alii* resurrectionis spem a primis humani generis parentibus hoc veluti monumento posteris consignatam, putant, *d.* §. 2. *n.* 3. *Alii* ob præstantiam hominis id factum esse, statuunt, ut ob memoriam domicilii animæ, & rationis, custodiantur corpora ab incursu avium, ferarumque; namque indignum esse, putant, hominis corpore alia animantia nutriri, *d.* §. 2. *n.* 4. & alienum ab humanæ naturæ dignitate videri, corpus illud proteri, ac laniari, *d.* §. 2. *n.* 5. Conf. *Lactant. l.* 6. *Inst. c.* 12. *Alii* votum defunctorum allegant: nimirum, cordibus hominum desiderium inditum esse, ne illæ ipsæ exuviæ, quas deponunt, exponantur omnium oculis; viventes autem studium hoc hominum promovere debere. *Hoffman. Disp. de cæmeter. pag.* 6. *seq. Alii* putant, non defunctorum, sed viventium causa inventam esse sepulturam, ut nimirum corpora visu, & odore fœdata amoveantur, inprimis cum certum sit, putrefactionem cadaverum exitiosas generare exhalationes, *dict. disp. pag.* 6. *seq. Alii* sunt, qui homines velut sponte solvisse debitum, ajunt, quod alioqui vel ab invitis natura repetit; cum ea sit conditio hominum, ut in terram redire debeant. *Grot. h.* §. 2. *n.* 2. Sed *nec desunt*, qui memoriam suorum conservandi studium occasionem huic mori dedisse, ajunt Denique nuditati turpitudinem naturalem inesse, ajunt *alii*; adeoque eam conspectui omnium exponere, projiciendo cadavera, pro turpi habent.

„ Si dicendum quod res est, sepulturam nec jure naturali, nec jure gentium voluntario præceptam esse, puto. Non enim ex JURE NATURÆ sepulturæ necessitas inferri potest; 1. quia ea neglecta nemini fit injuria: non *mortuo*, quia omnia ejus jura morte pereunt; nec *viventibus*, quia nullum jus eis in corpus defuncti competit. Sane, 2. finis naturæ est ut corpus exanimatum iterum in pulverem redigatur: hic finis obtinetur etiamsi corpus terra non tegatur. *Vid. Lact. l.* 6. *Inst. c.* 12. *Minut. Fel. in Octav. p. m.* 11. Atque hinc 3. plures sunt gentes, quæ vel comedere mortuos, vel publice exponere solent. *Justin. l.* 19. *c.* 1. *Cæsar in dialog.* 2. *inter.* 109. *Rhodigin. l.* 18. *c.* 30. *Quenstedt de sepult. vet. c.* 15. & 17. *Justin. l.* 19. *c.* 1.

„ En-

„ Eaque 4. est doctrina plurimorum philo- „ sophorum. Conf. *Suet. in Vesp. c.* 19. *Sall.* „ *in Catil. c.* 51. Lucanus 7. *v.* 818, canit :

——— ——— Capit omnia tellus
Quæ genuit ; cælo tegitur qui non habet urnam.

„ Sane, Diogenes, & Demosthenes sepul- „ turam pro se necessaria non habuerunt, te- „ ste Stobæo, & Luciano apud *Goth. ad* „ *l.* 28. *ff. Religios.*

„ Neque *obstat*, 1. debitum videri naturæ, „ ut terræ reddatur quod a terra desumtum „ est ; unde pro præcepto, non pro præ- „ dictione rei futuræ sumi solet, quod Deus „ Adamo edixit, hominis corpus ex terra or- „ tum terræ deberi. *Grot. d.* §. 2. *n.* 2. Resp. „ Effatum divinum saltem indigitat, corpus „ humanum ex terra desumtum iterum in ter- „ ram conversum iri: at hic naturæ finis „ etiam citra sepulturam obtineri potest.

„ *Obstat* 2. Auctoritas Græcorum, & Ro- „ manorum, quin mos fere omnium gen- „ tium. At bene notandum est, Romanos, „ & Græcos, ex falso religionis principio se- „ pulturam ad jus naturæ retulisse. Illi enim „ supponunt, animas a corpore separatas „ non cum ipso corpore mori, sed supersti- „ tes manere. *Guther. de jure manium l.* 1. „ *c.* 27. *Propert. l.* 4. *eleg.* 7. *pr.*

Sunt aliquid manes ; lethum non omnia finit :
Luridaque evictos effugit umbra rogos.

„ Has animas vocant manes, a *mani* ; „ vel *manum*, quod bonum significat ; vel „ quod per omnia *manare* credantur, *vid.* „ *Festus*, *voce*, *manes* ; vel a *manendo*, „ quod superstites maneant. Hos manes au- „ tem Deos esse crediderunt. *Fest. d. l. Apul.* „ *de Deo Socratis. Guther. d. l.* 1. *c.* 27. & „ *l.* 2. *c.* 9. Unde formula : *Diis manibus.*

„ Obambulare autem, credebant, manes „ illos circa corpus defunctorum ; immo tu- „ tores illorum corporum esse, fingebant. *To-* „ *masinus de donariis veterum c.* 23. & „ *c.* 37. *Guther. d. l.* 2. *c.* 36. Unde nec „ quiescere, putabant, illos manes, nec „ ab inferis recipi, nisi sepulto corpore. „ *Guther. de jur. man. l.* 2. *c.* 10. 16 & 17. „ *Quintil. declam.* 10 *Augustin. de Civ. Dei* „ *l.* 1. *c.* 12. *Valentinianus legum novel. tit.* „ 5. *Temm. ad Grot. l.* 2. *c.* 19. §. 2. *lit. y.*

„ Æneas postquam ad undas Acherontis „ pervenit, ingentem vidit animarum con- „ cursum *stabant orantes primi transmittere* „ *cursum.* Charon alios *accipit*, alios *arcet* „ *arena.* Miratus Æneas caussam hujus rei ex „ conductrice percontabatur ; illa ita respon- „ det : (*Virgil. Æneid. VI.* 325. *seqq.*)

Hæc omnis, quam cernis, inops, inhumataque turba est ;
Portitor ille, Charon : hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.

„ Sed & porro cum Palinuri manes ibidem „ oberrantes invenisset, rogabatur a Palinu- „ ro ut terram ipsi injiceret, aut secum per „ undas tollat ; ubi rationem addit : (*v.* 371.)

Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.

„ Hinc Auctor dialogi, qui *Palinurus* in- „ scribitur, tradit, Charontem insepultos „ ultra Acherontem fluvium minime trajice- „ re. *Goth. ad l.* 28. *ff. Religios.* Denique „ insepultos ab aliarum animarum consortio „ repelli, Patroclus indicat apud Homerum „ *Iliad.* Ψ.

„ Atque ex hac ratione 1°. manes saluta- „ bantur a viatoribus, ut bene ipsis sit, ut „ bene quiescant, &c. & manes gratias red- „ dere, credebant. *Guth. de jure man. l.* 2. „ *c.* 13. 2°. Inferiæ manibus dabantur. *Guth.* „ *l.* 2. *c.* 11. cœnæque in rogo parabantur. *Id.* „ *l.* 1. *c.* 25. 3°. Superstites amici nihil solen- „ nius habebant, quam manes defuncti votis „ prosequi, ut defunctis inferos Deos pacatio- „ res redderent. *Tomasin. de don. vet. c.* 23. & „ 37. *Guther. l.* 2. *c.* 36. 4°. Persuadebant „ sibi, violantes hos manes insomniis tor- „ queri, *Guther. l.* 2. *c.* 16. indeque expiari „ eos necesse esse, *id. l.* 2. *c.* 14. quod in „ servorum quoque manibus observabant. *Id.* „ *l.* 2. *c.* 36. Maxime autem, credebant, „ hostium occisorum manes expiandos esse, „ quod quiescere ante non possent. *d. l.* 2. *c* 14.

„ His ita positis mirum jam non est, Ro- „ manos æque, ac Græcos, sepulturam ne- „ cessitatis esse, duxisse, non corporis ipsius „ intuitu, sed ut manes quiescere possint ; „ adeoque ne dii manes vindictam a supersti- „ tibus sumerent. Erat igitur religionis pars, „ *Deos manes colere.* Hinc decretum Creon- „ tis, qui Polenicen sepeliri prohibuit, *con-* „ *tra jus Deorum manium* emanasse, ait So- „ phocles in Antigone. Plinius, postquam os- „ sa hominis, cujus spectrum domum infesta- „ bat, effussa, & publice sepulta, ac rite „ condita fuisse, narravit, addit, *Domum* „ *postea rite conditis manibus eo caruisse,* „ *L.* 1. *ep.* 27.

„ Hinc quoque constat ratio, 1. cur jura „ sepulturæ ad jus pontificium pertinuerint; „ 2. cur sepulchra divini juris dicantur, & „ ad res religiosas referantur; *L. 6. §. 2. ff.* „ *Per div. §. 7. Inst. Eod.* cur. 3. servi quo„ que, qui omnium jurium incapaces erant, „ sepeliri debuerint, & cur locus per illatio„ nem servi mortui religiosus factus fuerit. „ *L. 2. ff. de Religios.*

„ Quod vero gentes fere omnes mortuos „ sepelire soleant, id non ex ratione qua„ dam morali, sed politica ortum esse, mox „ demonstrabo.

„ *Obstat* 3. Maledictionis divinæ signum „ esse, carere sepultura. *Ælian. l. 6. Var.* „ *c. 12.* Sane, in ipsa sacra historia Deus „ eam minatur regibus tyrannis. *Grot. L. 2.* „ *c. 9. §. 4.* Immo lex etiam de cæsis hosti„ bus sepeliendis exstat apud Josephum *adv.* „ *Appion. L. 4. c. 8.* Resp. Inde non sequi„ tur, jus hoc naturali jure corporibus homi„ num deberi: nam ea qnoque, quæ mori„ bus populi pro debito habentur, in pœ„ nam auferri possunt.

„ Verior igitur est opinio, sepeliendi offi„ cium ex rationibus mere politicis introdu„ ctum, & plerarumque gentium legibus ci„ vilibus munitum esse; quo spectant omnes „ illæ causæ occasionales, quas supra recen„ suimus: quæ rationes cum pleræque in „ omnium hominum sensum cadant, mirum „ non est, omnes gentes demortuos sepul„ turæ tradidisse. Movent igitur hæ causæ, „ sed nullam necessitatem imponunt. Unde „ etiam humanitati, misericordiæ, &c. tri„ bui solet sepulturæ officium.

„ Cum igitur moribus populorum pro tur„ pi habeatur, corpora visu, & odore fœ„ data conspectui omnium, nec non injuriis „ tempestatum, ac ferarum exponi; merito „ pœnæ loco haberi debet, si corpori mor„ tuo ob delicta a vivo commissa hæc turpi„ tudinis nota infligitur. Exempla vide apud „ *Quintil. declam.* 274 & *declam.* 4. Adda„ tur *Sophocles in Ajace v. 5. 1080.* & *in* „ *Antigon. v. 27. Lamprid. in Commodo* „ *c. 20. Liv. l. 24. c. 21.* & *l. 29. c. 9.* „ *Corn. Nep. in Themistocle c. 10.* & *in* „ *Phocion. in fin. Thuan. l. 17. p. m. 343.*

„ Sed nec ex JURE GENTIUM „ VOLUNTARIO sepeliendi jus dedu„ ci potest, quia tale jus non existit. *Vid.* „ *sub rubr. ab hinc tertia.*

1 *Inter mores*] „ Mores aliquando pro ipso „ jure naturæ sumi, alibi demonstravimus. „ *Vide Dissert. proœm. XI. §. 39.* & *supr.* „ *l. 1. c. 3. §. 10.* Mores ideo vocari, dixi„ mus, quia jus illud inter gentes observa„ tur citra scripturam.

Post legatorum jura] „ Philosophi veteres „ deduxere jura legatorum, & sepulturæ „ ex eodem fonte: quod concedi nequit, „ quia jura legatorum ex jure naturæ origi„ nem ducunt, jus sepulturæ ex legibus ci„ vitatum.

Sed omnibus scriptis certiora] „ Hæc de„ scriptio non pertinet ad jus gentium volun„ tarium, utpote quod incertissimum, im„ mo nullum est; sed ad jus naturæ.

Natura id jus] „ Non ergo ex jure gen„ tium voluntario jus sepeliendi oritur.

Ut solere sub naturæ nomine comprehendi mores communes, &c.] „ Aliquando enim „ confundi hæc jura, Grotius passim mo„ nuit. *Vid. Diss. proœm. IV. §. 8.* At *mores* „ ipsum jus naturæ designare, jam vidimus.

Alibi] „ *Vid. l. 2. c. 20. §. 41.* Conf. „ *l. 2. c. 5. §. 12.*

Naturæ dedecus facere] „ Tarquinio super„ bo nomen facta indiderunt, quod socerum „ gener sepultura prohibuit. *Liv. 1. 49.* Su„ perbum autem vocari, gravissimum erat „ contumeliæ genus *Sen. Herc. fur. v. 385.* „ *Term. b.*

Fas violare] „ Fas est ipsum jus naturæ. „ Vide *L. 3. c. 4. §. 2. n. 3. ac Dissert. pro„ œm. XII. §. 39.*

Hominibus bene moratis communia] „ A„ pud quasdam enim gentes minus moratas „ non sepeliuntur homines. 2

Quo sanctiora viderentur, ad Deos refere„ bant Auctores] „ Legislatores enim Genti„ lium ut concilient legibus suis auctorita„ tem, Deos earum auctores facere solebant. „ Conf. *Flor. l. 1. 2. Just. l. 3. c. 3.* Atque „ huc quoque referunt legem sepulturæ.

Ut legationis] „ Immo sanctitatem legato„ rum a natura esse, capite præcedenti pro„ bavimus.

Pro communi natura hominum] „ Quasi „ ea violata esset. 3

Humanitatem] „ Non quatenus pro per„ fectione sumitur, sed pro officio humani„ tatis, pro jure humano generi debito. 4

Et religionem] „ Partem enim religionis „ fuisse, probavimus.

Sortis humanæ] „ I. e. conditionis humanæ.

Qui catholicorum corpora] „ Idem exem„ plum

„ plum sequuntur Catholici pontificii, qui „ protestantium corpora in locis ad id destinatis sepeliri vetant.

A D §. II.

1 Q U Æ *primum causa moris hujus introducendi fuerit*] Immo non moribus demum gentium id introductum est, sed ex ipsa naturæ ratione. Dixi enim, totum hominem animal sanctum esse propter animam, adeoque & corpus ut ejus pars, & animæ domicilium. Dixi, in cadavere humano manere memoriam, ac dignitatem hominis, adeoque & sanctimoniam quandam: eoque summam injuriam esse, id non sepeliri, sed projici injuriis cœli, hominum, ferarum, &c. quin exponi membra, quæ natura voluit velari. Ea & natura, & judicio gentium horrorem, & abominationem habent, unde natura fit injuria humanitati. *L.* 14. §. 7. *ff. Relig.*

Additio.

„ Nostram de sepultura sententiam modo „ explicavimus.

Ut corpora humo tegantur] „ Auctor causas affert, quæ gentes humanas moverunt „ ut humarent mortuorum corpora: 1. ut „ aboleatur feritas illa gigantea, ubi homines corpora mortuorum devorabant: 2. ut „ præstent officium, quod ipsa natura exigit, scilicet, ut reddatur terræ: 3. ad „ spem resurrectionis: 4. ne a bestiis devorentur: quibus quidam 5. addunt fœtorem, qui facile aërem inficere potest; ex „ quo capite etiam majorum animalium corpora condi solent. *Vid. Tesm. h. lit. b.*

Cremata, ut apud Græcos] „ Carthaginensibus Darius Persarum rex id prohibuit. „ *Justin. l.* 19. *c.* 1.

Sive ita uti sunt] „ I. e. nec condita, nec „ cremata.

Ex gigantea feritate mandendi homines] „ Talem giganteam feritatem universalem „ nunquam fuisse, omnium minime eam in „ vescenda carne mortuorum constitisse, „ alibi demonstravimus.

2 *Quod alioqui vel ab invitis repetit natura*] „ Nam tandem mortui corpus in cineres redigitur, etsi non sepeliatur; adeoque homines saltem præveniunt naturam.

Sed & Græci, Latinique] „ Inprimis eorum philosophorum, qui UNIVERSUM „ esse Deum, & hominem universi portionem statuebant; hi enim mortuo homine „ partem universi redintegrari cum toto, putabant. *Vide Dissert. proœm. I.* §. 19. *seq.*

Spiritum autem ad Deum, qui dederat] „ Unde apparet, verum non esse, Solomonem de immortalitate animæ dubitasse: „ uti quidam nugantur.

Hoc veluti monumento] „ Totum corpus „ custodiri, ideo visum fuit, ne mancum „ resurgat. 3

Docuisse Democritum] „ De vita, & doctrina Democriti *vid. Stanlej. hist. vet. philosoph. pag.* 885.

Christiani autem] „ Quasi Deus eadem potentia, qua corpora reviviscere voluit, non „ possit idem operari in corporibus non conditis.

Indignum visum si ejus corpore alia animantia pascerentur] „ Inde non sequitur, „ peccare contra jus naturæ, qui id non impediunt. 4

Sed etsi tales abessent injuriæ] „ i. e. Etsi „ alia animantia corpore mortui non pascerentur. 5

Ab istius naturæ dignitate] „ Cum corpus „ illud fuerit domicilium animæ rationalis.

Non tam homini, id est, personæ] „ Defuncto enim exhiberi non potest, quia „ omnis sensus expers est, omniaque ejus „ jura expirant morte. 6

Humanitati, i. e. naturæ humanæ præstari dicitur] „ Conf. loca ab Auctore supra „ §. 1. *n. f.* allegata.

Publicam] „ I. e. communem omnibus „ hominibus.

Nec inimicis, nec hostibus] „ Mortuus „ enim desinit esse inimicus, & hostis. Accedit, quod jus hoc sit non mortuorum, „ sed manium, qui superstites esse finguntur.

Optatus Milevitanus] „ *Lib.* 6. *Conf. supr.* „ *n.* 4.

A D §. III.

Q U A R E *& hostibus publicis deberi sepulturam, omnes sentiunt*] Nam nec hostibus jus natura quæsitum auferri potest. Diximus autem, jus sepulturæ esse jus humanitatis, eoque & hostium. Accedit, quod denegatione sepulturæ hostium vires nec minuantur, nec nostræ augeantur, adeoque ad solam vindictam spectet, eoque illicita sit. *Vid. l.* 3. *c.* 4. *seq.* 1

Additio.

„ Sepulturæ necessitatem non esse a natura, probavimus. supra §. 1.

Appianus] „ *Bell. Pun. m.* 63. Immo num.

,, num. 48. pag. 63. Ed. H. Steph. 1592 D.)
,, & *bello Mithr. n.* 250. (num. 159. pag.
,, 250. *ejusd. Edit.* ibi : Πομπήιος δ' ἐς μὲν τὸ
,, σῶμα τοῦ Μιθριδάτου χορηγίαν ἔδωκε, καὶ θά-
,, ψαι βασιλείῳ τάφῃ τοῖς θεραπευτῆρσιν αὐτοῦ
,, προσέταξε, καὶ ἐν Σινώπῃ τοῖς βασιλείοις ἐνθέσθαι
,, τάφοις· ἀγάμενος αὐτὸν τῆς μεγαλουργίας, ὡς
,, τῶν καθ' αὐτὸν βασιλέων ἄριστον. D.)

2 *Et passim exstant exempla*] ,, Philippus bello consumtorum corpora sepulturæ tradidit, reliquiasque funerum ut ad sepulchra majorum deferrent, ultro hortatus. *Just. l.* 9. *c.* 4. idem *l.* 6. *c.* 6. *Sen. Thyest. v.* 10. 24. *Marcel.* 17. 1. *Thuan.* 36. *p.* 727. *Curt* 5. 13. *Liv.* 22 7. & 25. 17. *Coquei ad August. de Civ. Dei c.* 13.

3 *Alioqui rei ulli funebri*] ,, *Vid. Gron. h.* ,, Adde *Gellium l.* 10. *c.* 15. qui de Flamine diali loquitur : *mortuum quanquam attingit funus, tamen exequi non est religio.*

Ad pauperes alendos, aut ad captivos redimendos, &c.] ,, Vid. *Socrat.* 7. 21. & *Sozom.* 4. 27. & 8. 12 *Nov.* 7. *c.* 8.

Vendi licite existimaverint] ,, Quod retulit Pontifex *in c. Aurum. q.* 2 *c.* 12.

4 *Sunt quidem exempla in contrarium*] ,, Apud *Joseph. Bell. Jud. l.* 5. *c.* 2.

A D §. IV.

1 D E *insigniter facinorosis*] Jure naturæ uti quodlibet jus hominis, ita hoc quoque in pœnam auferri, & corpus mortuum vel ad anatomen concedi, vel furcæ affigi potest, inprimis si exemplo aliis esse debet. Totum ergo hoc ad definitionem pœnæ spectat, eoque est juris civilis. Unde & hoc civile est, quod honesta aliquando sepultura in pœnam auferri soleat.

Valde ignominiosum] ,, Maledicti enim erant suspensi.

Eodem die sepeliri jubet] ,, Fuit enim hæc lex typus futuræ sepulturæ Servatoris. *Vid. Gal.* 3. *v.* 13.

Exhibitam hanc reverentiam divinæ imagini] ,, Adeoque lex hæc videtur moralis, & perpetua, (cum habeat moralem causam, & perpetuam) eoque immutabilis. Resp. etiam jus morale in pœnam auferri potest. Sed & legem hanc mere ceremonialem fuisse, probat Osiander *in not ad h.* §.

2 *Frequentiora civilibus*] ,, Ubi omnia vi, non jure agi solent.

Diu in publico conspectu relinqui] ,, Ut nimirum aliis exemplo sint; quæ est fecunda tia pœnarum ratio.

Sed & Theologi] ,, Vid. Osiander *in not. h.* §.

Fecit hoc suo jure supra leges constitutus] 3
,, Sensus est, quod Deus etsi voluerit ut homines inter se obligentur, sibi ipsi tamen legem hanc non dixerit; sed arbitrium sibi in vitam, corpus, bonaque hominum reservaverit. *Vid. sup. l* 1. *c.* 1. § 10. *n.* 6.

,, Exempla autem abjectorum corporum in sacris vide *Jos.* 10. *v.* 27. 1. *Reg* 17. 4. *Reg.* 4. & 24.

Factum scilicet in alienigenam, Dei contemtorem] ,, Et in terrorem hostium, scilicet, Jebusæorum, qui adhuc arcem tenebant, *vid. Osiand. h.* adeoque ex utilitate publica.

Et sub ea lege, quæ proximi nomen ad solos Hebræos porrigebat] At verius est, Davidem id fecisse in terrorem hostium, adeoque licite.

A D §. V.

Q U I *ipsi sibi mortem consciverant*] Autocheiria est verum homicidium; nec enim interest, an quis alium, an se interficiat, quia nec jus in se habet magis, quam in alium. In pœnam igitur sepultura his auferri potest, tum quia alia in defunctum pœna statui nequit, tum ut eo exemplo alii a simili facinore deterreantur: de quo late egimus supra *l.* 2. *c.* 1. §. 8. & 9. 1

Definit vero Autocheiria 1°. si majus inde bonum oriturum est; ut si quis ad defensionem patriæ, si ad servandum principem, ad salutem humani generis, mortem appetit: 2°. si æque periturus est, vel majori dolore, & infamia; quo pertinet factum Raziæ, 2. *Mac. XIV.* 3°. Pro conservando jure, quod absque internecione sui servari nequit; ut pro pudicitia, honore, &c. *Vid. l.* 2. *c.* 1. §. 7.

Exempla legum, quibus insepulti abjiciebantur illi, qui sibi manus inferebant, vide apud *Quintil. decl.* 4. & 335. & late *apud Auctorem h.* §.

Additio.

,, Quæritur, an pænam mereantur illi, qui mortem sibi ipsi consciverunt? Affirmatur: ejusque rationes late exposuit B. Parens supra *L.* 2. *c.* 1. §. 8.

,, Equidem mirum est, plerasque gentes, autocheiriam non tantum pro licita habere, sed & plurimos sapientissimorum philosophorum ipsos in corpus suum sæviisse. Stoicos acerrime autocheiriam defendisse,

,, late

„ late demonstravit Lipsius *in Manud. ad* „ *philos. Stoic.* 22; quos solidissimis rationi„ bus refutat *dissert.* 23: quanquam ipse *in* „ *epist.* 22. *cent.* 2. eam non improbare vi„ deatur. Exempla Cleanthis, Chrysippi, „ Zenonis, Empedoclis, Democriti, mor„ tem sibi inferentium, exhibet *Lactant. de* „ *falsa sap. c.* 18. Indorum philosophi summæ „ sibi gloriæ duxere, publice mori. *Plut.* „ *in vit. Alex. M.* Quo pertinet exemplum „ Calani, & Zamari; quorum prius recen„ set *Ælianus Var. H.* 41. *V.* 6. posterius „ *Dio Hist. l.* 54. *p.* 527.

„ Relationes, & itineraria Indica fidem „ faciunt, autocheiriam apud Indos, & A„ mericæ populos partem religionis esse; ibi „ enim uxores, & servi sibi ipsis mortem in„ ferunt, in funere mariti, vel heri. Gen„ tiles coram idolo ventrem sibi cultro ape„ riunt, &c. *Vid. le voyage de Loubere, t.* 1. „ *p.* 384.

„ Sed & exempla Lucretii, Titi Pompo„ nii Attici, Cleombroti, Catonis, exstant „ *apud Aug. de civ. Dei l.* 7. *c.* 22. *Senec. ep.* „ *XIII.* De Bruto, Peregrino, Demonaxe, „ *vid. Plutarchum in vit. Brut. p.* 1002. *Lu*„ *cianum*, aliosque apud *Gothofr. ad L.* 3. „ §. 6 *ff de bon. eor.*

„ Mirum denique, inter Christianos quo„ que inveniri, qui crimen hoc defendunt, „ quo pertinet Donnius, &c. *Vid. act. erud.* „ *Lips. Mens Maj.* 1701. *p.* 234.

„ Causam hujus opinionis nullam aliam „ fuisse, puto, quam dogma de transmigra„ tione animarum; ex ea enim doctrina in„ ferri potest, hominem, qui ob perpetuos „ dolores, vel alias ob causas tædio vitæ „ captus finem vitæ suæ imponit, suo bono „ consulere, quia sperat, animam mox in „ aliud robustius corpus transituram, & feli„ ciorem conditionem obtenturam esse. Hanc „ enim rationem allegare solent ipsi gentiles, „ & præcipue Indiæ philosophi; ita enim „ Xaverio rem explicat sacerdos Japonensis, „ apud *P. Bouchet. p.* 98. *Les hommes, à* „ *proprement parler, ne meurent point: l'a*„ *me se dégage seulement du corps où elle étoit* „ *enfermée; & tandis que ce corps pourrit* „ *dans la terre, elle en cherche un autre frais,* „ *& vigoureux, ou nous renaissons tantot* „ *avec le sexe le plus noble, tantot avec le* „ *sexe imparfait.* Servi in insula Barbadum „ commorantes præcipitare mortem solent „ ob spem redeundi post mortem in patriam. „ *Hist. des Isles des Barbades, pag.* 86.

„ Injurii autem admodum sunt in legislato„ res Romanos qui asserunt, eos autochei„ riam licitam statuisse. Contrarium diserte „ traditur in *L.* 13. *ff. ad Leg. Aquil.* ubi „ asseritur, neminem esse membrorum suo„ rum dominum. Neque contrarium ex eo „ probatur, quod bona illorum, qui tædio „ vitæ, vel impatientia doloris, vel ob filii „ obitum, sibi mortem consciverunt, pu„ blicari non debeant: *L.* 3. § 4. & 6. *ff. de* „ *bon. eor. L.* 34 *ff. de test. mil. l.* 6. §. 7. „ *injust. testam.* nam hoc ideo merito statu„ tum est, quia publicatio bonorum magis „ pœna esset intuitu successorum, quibus si„ ne eorum culpa bona auferrentur. Sane, „ hodie omnes publicationes bonorum, pau„ cis criminibus exceptis, sublatæ sunt, *O.* „ *Cr. art.* 135. quis vero inde concludet, „ omnia illa crimina hodie licita esse? Alia „ igitur quæstio est, an autocheiria licita sit? „ quod adeo non statuerunt JCti Romani, „ ut potius passim id apud eos improbetur: „ alia, an bona eorum publicentur? hoc „ negant JCti, & merito, quia magis succes„ sores, puniremur.

„ Equidem allegari in contrarium solet „ *L.* 9. § 7. *ff. de pecul.* ubi diserte traditur, „ servum naturaliter in corpus suum sævire „ posse. At alibi diximus, quæstionem ibi „ proponi, an dominus damnum a peculio „ servi deducere possit, si ipse in corpus suum „ sævit. Respondet JCtus, deducere eum in „ præjudicium creditorum id non posse; ad„ ditque rationem, *quia servo naturaliter in* „ *corpus suum sævire licet.* Naturaliter igitur, „ i. e. juxta facultatem mere naturalem, id „ servo licet, non jure. Nam ea, quæ facti „ sunt, servus retinet, adeoque & faculta„ tem illam naturalem in corpus suum sæ„ viendi. Cum ergo hoc factum servus sibi „ reservaverit, illudque per naturam in do„ mini potestatem transferre non potuerit, „ necessario inde sequitur, dominum dam„ num, quod ex illo facto procedit, ex pe„ culio servi, in præjudicium reliquorum „ creditorum servi, deducere non posse: „ jus enim dominii non impedit, quo minus „ de facto sævire in corpus suum possit. Sen„ sum hujus legis latius explicavi in Jure „ meo controverso *Tit. de Pecul. quæst.* 14.

„ *Instio:* Servus est in patrimonio domini, „ adeoque dum se occidit, bonis ejus aliquid „ decedere videtur, i. e. damnum ei facto „ servi datur. *Resp.* Servus, qui facultate „ naturali utitur, non intelligitur damnum „ dare

„ dare, etsi conditio alterius inde deterior „ fiat. *Arg. l.* 24. §. *f. ff. Damn. infr.*

Cum in hos aliud supplicium constitui non possit] „ Vera ratio est, ut alii inde deter- „ reantur.

Milesiæ virgines] „ *Vid. sup. L.* 2. *c.* 1. §. 8.

Nihil sentire mortuos] „ Nec mortuorum „ causa pœna hæc statuta est, sed vivorum, „ ut illi deterreantur.

Satis enim est] „ Nam secundaria pœnæ „ ratio est exemplum. *Cap. seq* §. 9.

2 *Platonici contra Stoicos*] „ Late id probat „ Lipsius *in Manud. ad Stoic. phil. l.* 3. *dis- „ sert.* 22. & 23.

Nec injussu ejus] „ Nam homo non sibi, „ nec sui causa est creatus, sed in gloriam sui „ Creatoris: injussu igitur hujus stationem „ deferere nequit.

Multa videre est] „ Quæ late cumulavit „ *Lipsius d. dissert.* 23.

3 *Dimitti*] „ Scilicet, ab eo qui, Auctor vi- „ tæ est: at non dimittitur qui vitæ suæ vim „ infert.

4 *Si quis videat, deinceps se victurum in probrum Dei*] „ Immo nunquam in opprobrium „ Dei vivit, qui innocens infamiam patitur; „ adeoque hæc ratio non sufficit, neque eo „ referri exempla allegata possunt.

Quia non nobis, sed Deo in vitam nostram jus esse] „ Hoc thema passim tractat Auctor. „ *Vid. l.* 2, *c.* 21, §. 11, *n.* 2, & §. 14, *n.* 1, „ *L.* 3, *c.* 11, §. 6. & *L.* 2, *c.* 20, §. 43, „ *n.* 2, *L.* 1, *c.* 2, §. 3, *n.* 1.

Atque huc referunt Samsonis exemplum] Justitia hujus facti non in eo consistit quod Samson in probrum Dei victurus fuisset; sed quod obeundo mortem & patriæ prodesset, & ulcisceretur inimicos. Fecit ergo Samson quod Decii, quod Scævola, &c. fecerunt, & quod omnes milites, qui in hostium tela ruunt, iisque se, suamque vitam exponunt, dum patriam defendunt. Ad. *Judic.* 16. 30.

Saulis] Hoc factum ideo licitum erat, quia majori dolore, ac infamia periturus erat.

Nam hunc resipuisse volunt] „ Alii negant „ ex 1. *Paral.* 11, *v.* 12, & 13. *Testm. b.* „ Quicquid sit, factum hoc ex alio capite „ defenditur.

Razis] Hic æque periturus erat, adeoque licite prævenit. Accedit, quod exemplum hoc desumtum sit ex Apocrypho. 2. *Macc.* 14. *f.*

Ne tormentis adacti Christi religionem ejurarent] „ Adeoque æque, quin gravius perituri fuissent, si ejorassent.

Et virginum] Merito laudanda est virgo, quæ se puram, integramque tuetur morte: uti enim alium, ita & se occidere potest, si aliter tueri se nequit. Nec obstat, quod nemo sit membrorum dominus. Resp. Hactenus est dominus, ut illud conservare possit etiam a fœditatibus.

Atque hac ratione factum Lucretiæ probari posset, si violationem prævenisset: at violatione peracta, & re patrata, difficilior decisio videtur.

Additio.

„ Si dicendum quod res est, ante patra- „ tum crimen arma sese interficiendi deficie- „ bant, re patrata vivere absque infamiæ nota „ non poterat. Vix fidem inventura fuisset si „ allegasset, se vi, metuque infamiæ a Sex- „ to violatam fuisse: ad famæ igitur defensio- „ nem se ipsam interfecit.

In martyrum censum] „ De Pelagia vide „ *Ambros. l.* 3. *de Virgin. Euseb.* 8. 24. de „ nobili quadam Vidua Antiochiæ *Cedren.* „ *f.* 210. *n.* 1. *Niceph. l.* 7. *c.* 21. *Testm. b.*

Quid Augustinus sentiat] „ Verba Augusti- „ ni hæc sunt: *de his nihil temere audeo ju- „ dicare; utrum enim ecclesiæ aliquibus fide „ dignis testimoniis, ut eorum memoriam sic „ honoret, divina persuaserit auctoritas,* „ *nescio, & fieri potest ut ita sit.* Conf. *Au- „ gustin. de Civ. Dei. l.* 19, 26, & 27. & „ *c.* 9. *caus.* 23. *q.* 5.

Ut sacrilegi] „ In pœnam jura naturæ au- 5 „ ferri posse, nedum jus sepulturæ, dixi- „ mus supra.

Ob negatam sepulturam bellum juste suscipi &c.] Hoc necessario infertur ex illo principio, quod sepultura sit jus humanitatis, quo violato cuique genti jus sit injuriam vindicandi.

Ex illa Thesei Historia] „ Thebani indu- „ cias ad humandos mortuos concedere no- „ luerunt.

AD §. VI.

SUNT & *alia quædam*] „ Præter secu- „ ritatem, quæ jure Gentium *Legatis* debe- „ tur, *vid. cap.* 18; & præter *sepulturam*, „ quæ mortuis debetur. *Vid. supr.* §. 1. *seq.*

Quæ ex jure gentium voluntario debentur] „ Adeoque non ex jure naturæ, sive sociali, „ sive laxiori; sed ex placito gentium. At „ diximus, tale placitum non existere.

Longo tempore possessa] „ Auctor enim su- „ pra dixit, jure gentium voluntario indu- „ ctam esse hanc legem, ut possessio memo- „ riam

„ riam excedens non interrupta, nec provocatione ad arbitrum interpellata, dominium transferret. *L.* 2, *c.* 4, § 9. At ibidem demonstravi, præscriptionem immemorialem nec jure naturæ, nec jure illo ficto gentium cognitam esse.

Successiones ab intestato], Grotius jure naturæ liberis deberi successionem parentum, statuit; idque ex jure alendi deducit, *l.* 2, *c.* 7, §. 3, & 8. At omnes reliquas successionum species officio quidem congruere, ait; at non esse necessarias, *d. c.* 7, §. 3, & § 11, n. 1: sed jure Gentium demum introductas esse, indeque ex diversis causis voluntatem humanam moventibus variare *L.* 2, *c.* 7, §. 11, *n.* 1.

Et quæ ex contractu quantumvis inæquali] „ Jure naturæ enim ex omni inæqualitate reparandi necessitatem oriri, putat; at jure Gentium exceptum esse casum, si inæqualitas non est magna: & hoc casu inæqualitatem, ubi nec mendacium intercessit, nec ejus, quod dictum oportuit, reticentia, in actionibus exterioribus pro æqualitate haberi. *L* 2, *c.* 12, §. 26.

Nam hæc omnia quanquam ex jure naturæ ortum aliquatenus habeant], 1°. Præscriptionem enim immemorialem deduxit ex illa præsumtione, quod ille, qui longo tempore rem suam non repetit, eam derelinquere videatur. *d. l. c.* 4. §. 9. 2°. Successiones collateralium ex alia præsumtione firmat, quod defunctus, qui cum potuit, voluntatis suæ testationem vivus non edidit, videatur voluisse relinquere bona ei, quem magis amavit. *L.* 2, *c.* 7. §. 3. *seq.* 3°. Debitum ex inæqualitate leviori etiam ex naturali æquitate posse subsistere, putat, ob incerta rerum pretia, & ut evitentur controversiæ inexplicabiles inter eos, qui communem judicem non habent. *L.* 2, *c.* 12, §. 26, *n.* 3.

„ Verum, hæc gratis finguntur; alibi enim demonstravimus, 1. longi temporis possessionem nullum jus in re aliena tribuere; 2. successiones collateralium jure naturæ incognitas esse: 3 Quod ex contractu inæquali promissum est, deberi ipso jure naturæ, nec demum ex jure Gentium firmitatem accipere.

Accipiunt tamen ex humana lege firmitatem quandam], Ita ut jam lege quoque inducta sit obligatio. *L.* 2, *c.* 4, §. 9. Atque hoc est, quod Auctor alibi dixit, jus gentium aliquid superaddere juri naturæ; quod examinavimus *supra c.* 18. §. 1.

Sive adversus conjectura incerta], Quibus juxta hypothesin Auctoris nititur & longa possessio, & successio ab intestato; prius late explicavit *d. l.* 2, *c.* 4, §. 5, *n. f.* §. 6, & 7. *junct.* § 9. posterius in *L.* 2, *c.* 7, §. 3, § 9. *junct* §. 11. Quæ in allegatis locis satis refutata sunt.

Sive adversus exceptiones quasdam], Quas contra contractum inæqualem ratio naturalis suggerit; in genere enim *omnem inæqualitatem* in contractibus jure naturæ resarciendam esse, statuit *l.* 2. *c.* 12. §. 12. At has exceptiones inæqualitatis jure gentium non attendi, ait, si modica sit inæqualitas, ob incertitudinem pretii: *d* §. 26. adeoque ex hypothesi Auctoris jus Gentium firmat id, quod ex naturali æquitate ortum aliquatenus habet.

Ut supra obiter a nobis de jure naturæ agentibus], Singula loca modo notavi.

CAPUT XX.

De Pœnis.

I. *Pœnæ definitio*, & *origo.*

II. *Spectare pœnam ad justitiam expletricem*, & *quomodo.*

III. *Pœnam certæ personæ naturaliter non deberi; sed exigi pœnam licite, quoad jus naturæ, ab eo, qui paria non deliquerit.*

IV. *Pœnam utilitatis alicujus causa exigendam inter homines aliter, quam apud Deum*, & *quare.*

V. *Quo sensu ultio naturaliter sit illicita.*

VI. *Utilitas pœnæ triplex.*

VII. *Pœna ad utilitatem ejus, qui deliquit: eamque a quolibet exigi naturaliter, cum distinctione tamen:*

VIII. *Item ad utilitatem ejus, in quem peccatum*

peccatum est; ubi de ultione licita jure gentium:

IX. *Item ad utilitatem quorumlibet.*

X. *Quid lex Evangelica circa hanc materiam constituerit.*

XI. *Solvitur argumentum sumtum a Dei misericordia in Evangelio patefacta:*

XII. *Et a præcisione pœnitentiæ.*

XIII. *Rejiciuntur imperfectæ divisiones pœnarum.*

XIV. *Christianis privatis non esse tutum pœnam exigere, etiam ubi jure gentium id licet:*

XV. *Aut sponte ad accusationem prosilire:*

XVI. *Aut judicia capitalia affectare.*

XVII. *Leges humanæ, quæ interfectionem ad pœnam permittunt, an jus dent, an impunitatem solam, distinctione explicatur.*

XVIII. *Actus internos non esse punibiles inter homines:*

XIX. *Nec actus externos, quos fragilitas humana nequit vitare:*

XX. *Nec actus, quibus societas humana nec directe, nec indirecte læditur: cujus rei causa redditur.*

XXI. *Rejicitur sententia statuens, ignoscere numquam licere.*

XXII. *Ostenditur, id licere ante legem pœnalem:*

XXIII. *Non tamen semper:*

XXIV. *Etiam post legem pœnalem.*

XXV. *Quæ ad id faciendum probabiles causæ intrinsecæ:*

XXVI. *Quæ extrinsecæ.*

XXVII. *Refellitur sententia statuens, nullam esse justam causam dispensandi, nisi quæ per modum exceptionis tacitæ insit legi.*

XXVIII. *Pœnæ taxatio ex merito.*

XXIX. *Spectari hic causas impellentes, quæ inter se comparantur.*

XXX. *Item causas, quæ a peccando abstrahere debuerant: ubi de gradibus præceptorum decalogi, quæ proximum tangunt, & alia quædam.*

XXXI. *Item aptitudinem peccantis ad utrumque, quæ varie spectatur.*

XXXII. *Meritum pœnæ extendi posse ad majus nocumentum, quam quod peccans intulit: & quare.*

XXXIII. *Rejicitur sententia de proportione harmonica in pœnis.*

XXXIV. *Minui pœnam ex charitate; nisi major charitas obstet.*

XXXV. *Facilitas peccandi quomodo ad pœnam incitet: item consuetudo peccandi quomodo ad pœnam incitet, aut ab ea retrahat.*

XXXVI. *Clementiæ usus ad pœnas minuendas.*

XXXVII. *Ad superiores locos referuntur quæ Hebræi, & Romani in pœnis spectari volunt.*

XXXVIII. *De bello ad pœnam.*

XXXIX. *An justum sit bellum ob delicta inchoata, distinctione explicatur.*

XL. *An reges, & populi bellum recte inferant ob ea, quæ contra jus naturæ fiunt, non tamen adversus ipsos, ipsorumve subditos, explicatur, rejecta sententia statuente, naturaliter ad pœnam exigendam requiri jurisdictionem.*

XLI. *Discernendum jus naturæ a moribus civilibus late receptis:*

XLII. *Et a jure divino voluntario non omnibus cognito.*

XLIII. *In jure naturæ discernenda manifesta a non manifestis.*

XLIV. *An ob delicta in Deum bellum suscipi possit.*

XLV. *Notitiæ de Deo maxime communes quæ, & quomodo primis decalogi præceptis indicentur.*

XLVI. *Qui has primi violant, puniri posse.*

XLVII. *Non item alios; quod ostenditur argumento legis Hebrææ.*

XLVIII.

XLVIII. *Bella juste non inferri iis, qui Christianam religionem amplecti nolunt:*

XLIX. *Juste inferri iis, qui Christianos ob solam religionem crudeliter tractant:*

L. *Non etiam his, qui circa legis divinæ interpretationem hallucinantur: quod auctoritatibus, & exemplis illustratur.*

LI. *At illis juste, qui in Deos, quos putant, impii sunt.*

+ I. [1] SUpra cum de caussis, ex quibus bella suscipiuntur, agere cœpimus, [2] + facta, diximus, duplici modo considerari, aut ut reparari possunt, aut ut puniri. + Priorem partem jam absolvimus. + Superest posterior, quæ est de pœnis: quæ res eo diligentius tractanda est nobis, + quod origo ejus, & natura minus intellecta multis errationibus caussam dedit. (aa) Est autem pœna generali significatu + *Malum passionis, quod infligitur ob malum actionis.* Nam quanquam pro pœna quibusdam [3] injungi opera quædam solent, ea tamen opera spectantur tantum qua molesta sunt, + atque ideo ad passiones sunt referenda. Quæ vero incommoda patiuntur aliqui ob [4] morbum contagiosum, aut [5] corpus mutilum, aut alias [6] impuritates, quales multæ exstant in lege Hebræa, puta arceri cœtibus, aut [7] functionibus, + proprie pœnæ non sunt, quanquam + ob similitudinem quandam, & per abusionem, eo vocabulo appellantur.

2. Inter ea vero, quæ + natura ipsa dictat licita esse, & non iniqua, est & hoc, + ut qui male fecit, malum ferat, + quod antiquissimum, & Rhadamantheum jus vocant philosophi, ut [8] alibi diximus. Spectat eodem dictum Plutarchi libro [a] de exilio: τῷ Θεῷ ἕπεται δίκη τῶν ἀπολιπομένων τῦ θείυ νόμυ τιμωρὸς, ᾗ χρώμεθα πάντες ἄνθρωποι φύσει πρὸς πάντας ἀνθρώπυς, ὥσπερ πολίτας· *justitia Deum comitatur, ultrix in eos, qui adversus legem divinam delinquunt: qua omnes homines natura utimur + adversus omnes homines ut cives.* [a] Plato dixit, [b] ἐκεῖνο ὐδεὶς ὔτε θεῶν ὔτ' ἀνθρώπων τολμᾷ λέγειν ὡς ὐ τῷ γε ἀδικῦντι δοτέον δίκην· *nec Deorum, nec hominum quisquam hoc dixerit, + injuste agenti non luendam pœnam.* Et [c] Hierax justitiam ex parte hac tanquam nobilissima definiebat τιμωρίας ἀπαίτησιν παρὰ τῶν προηδικηκότων, *pœnæ exactionem ab iis, qui priores læsere,* & Hierocles

a Pag. 601. B.

b In Euthyphr. Tom. I. p. 8. D. Ed. H. Steph.

c Apud Stob. Serm. IX.

GROTII.

a *Plato*] Verba ejus sic posuit *Irenæi* interpres libro III, c. XIV. *Et Deus quidem, quemadmodum & vetus sermo est, initium, & medietates omnium, quæ sunt, habens, recte perficit, secundum naturam circumiens: hunc autem semper consequitur justitia ultrix in eos, qui deficiunt a lege divina.* (Cap. 41. vulg. 25. divis. *Massuet.*)

GRONOVII.

1 *Supra cum de caussis*] 2, 1. 2.

2 *Facta*] Injurias illatas,

3 *Injungi opera*] Ut damnatis ad remum, in metallum, in antliam. *Suet.* Ti. 51. ad fossam faciendam. Ner. 31.

4 *Morbum contagiosum*] Ut lepram. *Levit.* 13.

5 *Corpus mutilum*] *Deuter.* 23, 1.

6 *Impuritates*] *Levit.* 15.

7 *Functionibus*] Muneribus, & officiis civilibus, sacrisve.

8 *Alibi*] 1, 2. 5.

(aa) In toto isto capite perpetuo conferendus PUFENDORFIUS *De Jure Nat. & Gent.* Lib. VIII. c. 3. cum Notis nostris, præsertim alterius Editionis. *J. B.*

d Pag. 324. Ed. Needham. e De ira Dei 2. 17. tocles [d] ἰατρικὴν πονηρίας, + *malitiæ medicatricem.* [b] Lactantii dictum [e] est: *Non exiguo falluntur errore, qui* [9] *censuram sive humanam, sive divinam acerbitatis, & malitiæ nomine infamant, putantes, nocentem dici oportere qui nocentes afficit pœna.*

f I. Retract. (seu Retractation.) c. 9. 3. Quod vero diximus, pœnæ, + quæ proprie ita nominatur, omnino hoc inesse + ut delicto reddatur, notatum & Augustino est, *f* qui dixit: *omnis pœna, si justa est, peccati pœna est:* + quod ad pœnas etiam, quæ a Deo irrogantur, pertinet; quanquam in illis interdum ob humanam ignorantiam, ut idem scriptor loquitur, + *latet culpa, ubi non latet pœna.*

. II. I. Sed + an ad assignatricem, an vero ad expletricem justitiam pœna pertineat, diversi diversum sentiunt. Quidam enim quia [10] qui plus peccavit, gravius, qui minus, levius puniuntur, & quia [11] pœna quasi a toto parti datur, + ideo ad assignatricem justitiam pœnas referunt.

g I. Sat. III. 78,79. Sed quod primum illi ponunt, assignatricem justitiam toties locum habere, [12] quoties inter terminos plures duobus instituitur æqualitas, + verum non esse, [13] in principio operis hujus ostendimus: deinde quod magis nocentes gravius, minus nocentes levius puniuntur, + id per consequentiam duntaxat evenit, non quod hoc primo, ac per se spectetur. Nam primo, ac per se spectatur [c] [14] + æqualitas inter culpam, & pœnam: de qua Horatius: [g]

Cur

GROTII.

b *Lactantii dictum est*] Convenit huc & illud Belisarii apud *Procopium* Vandal. I. πρῶτον δ' ἂν τὰ δικαίω γίνοιτο γνώρισμα, ἡ τῶν ἀδίκως ἀπεκτονότων τοινή· *Primum justitiæ documentum erit, pœna exacta de injustis interfectoribus.* (Cap. 12.) Adde *Agathiam* lib. V. ubi de Anatolio. (Cap. 2.)

GRONOVII.

9 *Censuram*] Damnationem, vel exactionem supplicii. Αἰτίας.

10 *Qui plus peccavit, gravius*] Non hoc differunt διανεμητικὴ & συναλλακτικὴ justitia, quod altera tribuat paria diversis, altera plus, minusve: neque ubi modo plus, modo minus tribuitur, ibi statim respectus est personarum. Sic enim contractus quoque pertinerent ad διανεμητικὴν, quippe pretiosiorum mercem præbenti plus redditur pretii, viliorem minus. Sed hæc est differentia, quod plus, minusve, aliis atque aliis tribuitur per justitiam διανεμητικὴν æstimatis personis, per συναλλακτικὴν æstimatis inter se rebus, nullo personarum discrimine.

11 *Pœna quasi a toto*] Statuunt enim, a justitia præscribi, & regi vel negotium privatæ personæ cum privata, idque facere τὴν συναλλακτικὴν, vel reipublicæ cum singulis, idque esse διανεμητικῆς· quæ fuit sententia *Thomæ Aquin. Hornejí*, Ethic. 3, 11. 23.

12 *Quoties inter terminos*] Ubi observatur proportio geometrica.

13 *In principio operis*] I, I. 8. ubi contra nos id satis commode dici, probavimus.

14 *Æqualitas inter culpam*] Medium rei, sive proportio arithmetica.

GROTII.

c *Æqualitas inter culpam, & pœnam*] Seneca de Ira II, 6. *Iniquum erit si æqualiter irascetur inæqualibus.* Tacitus annalium III. (cap. 50.) *Sin flagitia, & facinora sine modo sunt, suppliciis, & remediis principis moderatio, majorumque, & vestra exempla temperant, & vana a scelestis, dicta, a maleficiis differunt: est locus sententiæ, per quam neque huic delictum impune sit, & nos clementiæ simul, ac severitatis non pœniteat.* Ammianus libro XXVIII. c. I. *Oraturi, ne delictis supplicia sint grandiora.* Scholiastes ad *Horatium*, (init. Sat. 3. Lib. I.) *Si in minimis peccatis etiam maximæ pœnæ consumuntur, restat ut maxima peccata aut maneant impunita, aut nova supplicia adinveniantur.* Lex Wisigothorum libro XII, tit. III. cap. I. *Nam quædam leges sicut culparum habent diversitates, non ita discretas in se continent (retinent) ultiones, sed permixta scelera transgressorum ad unius permittuntur legis pœnale judicium. Nec secundum modum culpæ modus est adhibitus pœnæ, cum major, minorque transgressio non unius debeat mulctationis prædamnari supplicio: præsertim cum dominus in lege sua præcipiat: pro mensura peccati erit & plagarum modus.* Vide infra hoc capite, §. XXVIII. & XXXII. & lib. III, c. XI. §. [In loco TACITI legendum mihi videtur: Sin

——— ——— ——— — *Cur non*
Ponderibus modulisque suis ratio utitur, ac res
Ut quæque est ita suppliciis delicta coërcet?

Et alibi (*Ibid.* verf. 117, 118.)
——— ——— ——— — *Adsit*
Regula peccatis quæ pœnas irroget æquas,
Nec scutica dignum horribili sectere flagello.

\+ Eodem spectat lex divina Deuteron. [b] XXV. + & novella [i] Leonis. *b verf.2,3.* *i CV.*

2. + Sed nec alterum, quod illi ponunt, magis verum est, + pœnas omnes venire ex toto ad partem, quod ex his, [15] quæ dicenda sunt, apparebit. Tum vero ostensum a nobis supra [k] est, veram justitiæ assignatricis rationem + nec in tali æqualitate, + nec in processu a toto ad partem proprie consistere, + sed in habenda [16] ratione ejus aptitudinis, quæ jus stricte dictum in se non contineat, sed [17] occasionem ei det. Quanquam vero is, qui punitur, aptus, aut dignus esse debet puniri, + non eo tamen id spectat, ut ipsi accedat aliquid, quod assignatrix justitia postulat. Nec tamen qui expletricem justitiam, + quam vulgo commutatricem vocant, in pœnis exerceri volunt, magis se explicant. + Ita enim negotium hoc considerant, quasi nocenti aliquid reddatur, + sicut in contractibus fieri solet. [18] + Decepit eos vulgaris locutio, qua dicimus, pœnam deberi ei, qui deliquit, quod plane est ἄκυρον. + nam cui proprie debetur aliquid, is in alterum jus habet. Sed cum deberi alicui pœnam dicimus, nihil volumus aliud, quam + æquum esse ut puniatur. *k L.1. C.1. §. 8. n. 2.*

3. Verum tamen est, + in pœnis primo, ac per se exerceri expletricem justitiam, + quia scilicet qui punit, ut recte puniat, jus habere debet ad puniendum, quod jus ex delicto nocentis nascitur. Atque hac in re est aliud, [d] + quod ad contractuum naturam accedit: + quia sicut qui vendit, etiamsi nihil

Sin flagitia & facinora, ETSI *fine modo sunt* &c. alias non constat sensus, quem nec *Freinshemius* in paraphrasi, nec alii interpretes, satis expediunt: & facile à Librariis omitti potuit particula *etsi*, propter sequentem *fine*. Quâ de re judicium penes Criticos esto. *J. B.*]

GRONOVII.

15 *Quæ dicenda*] *Num.* 7.

16 *Ratione ejus aptitudinis*] Nodum in scirpo quærit: hanc enim ipsam rationem aptitudinis *Aristoteles*, & ejus sectatores explicant per æqualitatem geometricam.

17 *Occasionem ei det*] Dat enim præmia, honores, pecuniam: ex quibus datis jus proprie dictum & ad res, & ad actus proficiscitur.

18 *Decepit eos*] Immo decepit Auctor sese: non enim considerant nocentem, tanquam cui aliquid debeatur, & reddatur, sed tanquam qui aliquid debeat, & reddat. Inde *ultor*, vel *vindex sumere*, *exigere*, *expetere* pœnas, noxius *dare*, *luere*, *pendere*, *solvere* dicuntur. Noxius pœnam reipublicæ *debet*, ac legibus: hæc *facultas*, hoc *suum* proprie reipublicæ, & legum est: itaque jus in eum habent, qui peccavit, etsi non civem. e, 5. 32. Concessit autem superius, τὸ suum, & facultatem hoc modo consideratam pertinere ad justitiam συναλλακτικὴν, sive τὴν ἐν συναλλάγμασι διορθωτικήν. 1, 1. 5. & 8. Adde ipsum ad *acta Apost.* 7, 60.

GROTII.

d *Quod ad contractuum naturam accedit*] Sæpe hoc notat *Servius*, ad IV. Æneidos, (*verf.* 695.) *nam qui excedunt delinquendi modum, ipsi sibi pœnam jungunt.* Ibidem (in *verf.* 699.) *damnare est debito liberare*, *unde* DAMNABIS TU QUOQUE VOTIS. Ad X. Æneidos, (*verf.* 32.) LUANT PECCATA. *luant*, *id est*, *absolvant. Dicimus autem & luo pœnam, sed melius est hoc*

nihil peculiariter dicat, obligasse se censetur ad ea omnia, quæ [19] venditionis sunt naturalia, + ita qui deliquit, sua voluntate se videtur obligasse pœnæ, quia crimen grave non potest non esse punibile, + ita ut qui directe vult peccare, per consequentiam & pœnam mereri voluerit: quo sensu Imperatores cuidam [l] ajunt, [e] + *ipse te huic pœnæ subdidisti*, & qui sceleratum capiunt consilium [m] + sua mente (bb) jam tum puniti, id est, sua voluntate pœnæ meritum contraxisse dicuntur: & [20] Tacito [n] mulier, quæ se servo conjunxisset + in servitutem sui (cc) consensisse dicitur, quia id pœnæ in tales erat constitutum.

l L. Imperatores 34. D. de jure fisci.
m L. ult. C. ad l. Jul. Maj.
n Ann. XII. c. 53.

4. Michaël Ephesius ad quintum [o] Nicomachiorum Aristotelis: *γέγονε τρόπον τινὰ δόσις καὶ λῆψις, ὅ ἐστι τὸ συναλλάσσειν· λαβὼν γὰρ χρήματα ἢ ἄλλο τι κλέψας, δέδωκεν ἀντ᾽ ἐκείνων εὐθύνας·* + *est hic quodammodo datio, & acceptio, in quibus consistit natura contractuum: nam qui res, aut aliud quid furatus est, pro eo dat pœnas.* Idem posterius: [p] *συναλλάγματα οἱ παλαιοὶ ἐκάλουν οὐ μόνον ἃ ἑκόντες συνετίθεντο πρὸς ἀλλήλους ποιεῖν. ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν νόμων ἀπηγορευμένα. contractus a veteribus appellabantur non tantum quæ mutuis conventionibus constant,* + *sed &* [21] *quæ legibus sunt vetita.*

o Cap. 2.
p Ad Cap. 4.

III. 1. Sed + hujus [22] juris subjectum, id est, cui jus debetur, + per naturam ipsam determinatum non est. Dictat enim ratio, maleficium posse puniri, non autem quis punire debeat: nisi quod satis indicat natura, + convenientissimum esse ut id fiat ab eo, [23] qui superior est: + non tamen ut omnino hoc demonstret esse necessarium, + nisi vox superioris eo sumatur sensu,

peccatum. nam peccatum solvitur pœna. qui enim crimini tenetur obnoxius, pœna eum a pristina liberat obligatione: Contra, luo pœnam, non procedit, quasi pœna solvatur. Auctoritas tamen ista confundit licenter, more quo solet poni vel a sequenti quod præcedit, vel a præcedenti quod sequitur. Idem locutio sacræ scripturæ frequens indicat. Nam, ut *Tertullianus* ait de oratione, (*Cap.7.*) *Debitum in scripturis delicti figura est, quod perinde judicio debeatur, & ab eo exigatur. Chrysostomus* oratione de terræ motu, quæ est tomo V. (Immo *Tom.* VI. pag. 677. *Edit. Savil.*) de divite illo agens, qui Lazaro opponitur, & explicans vocem ἀπέλαβες, quæ est in illo Evangelii loco, (*Lucæ* XVI. 25.) *ἐχρεωστοῦντο αὐτῷ τιμωρίαι, ἐχρεωστοῦντο αὐτῷ ὀδύναι· debebantur ipsi pœnæ, debebantur ipsi dolores.* Idem 11. de pœnitentia: *τὰ ἁμαρτήματα εἰς ὀφειλήματα ἀναγράφεται· peccata ad debiti genus referuntur.* [Ibi est, ὡς ὀφειλήματα &c. *Tom.* VI. pag. 771.] Augustinus III. de libero arbitrio: *Itaque si non reddit faciendo justitiam, reddet patiendo miseriam: quia in utroque verbum illud debiti sonat. Hoc enim etiam modo dici potuit, quod dictum est: si non reddit faciendo quod debet, reddet patiendo quod debet.* (C. 15. §. 44. *Ed. Benedictin.*)

e *Ipse te huic pœnæ subdidisti*] Philo fine libri primi de vita Mosis; *αὐτοὶ γάρ τοι σπεύδοντες ἁμαρτάνειν, σπεύδετε καὶ πρὸς τιμωρίας· peccare dum festinatis, ad pœnas ferendas festinatis.* (Pag. 652. D.)

GRONOVII.

19 *Venditionis naturalia*] De substantia illius contractus.

20 *Tacito*] 12. annal. 53.

21 *Quæ legibus sunt vetita*] Hi sunt, qui contractus involuntarii dicuntur *Aristoteli συναλλάγματα ἀκούσια, λαθραῖα, βίαια.* Interpres Heinsianus lib. 5. cap. 5. ethicor.

22 *Juris subjectum*] Possessor, persona capax, dominus, exactor. 1, 5. 17.

23 *Qui superior est*] Qui potestatem habet in eum, qui peccavit.

(bb) In omnibus Editionibus erat heic *suo merito:* sed contra lectionem omnium corporis Juris Codicum, quos quidem viderim, & præter mentem etiam Auctoris nostri, qui, dum exponit *suâ voluntate*, manifesto ostendit, se legisse *suâ mente:* quamquam ipse erratum non animadverterit, etiam quum in Editione ann. 1632. adderet voces sequentes *jam tum*, quæ in primâ Editione desunt. *J. B.*

(cc) Apud TACITUM, legendum omnino, ut edidit RYCQUIUS: *Statuturque, ut ignaro domino ad id prolapsa, in servitute: sin consensisset, pro libertâ haberetur.* Vide ibi J. FR. GRONOV. Notam. Sic locus nil ad rem facit. *J. B.*

ſenſu, ut is, qui male egit, eo ipſo ſe [24] + quovis alio inferiorem cenſeatur feciſſe, & quaſi ex hominum cenſu detruſiſſe [f] + in cenſum beſtiarum, quæ homini ſubjacent, + quod a theologis [q] quibuſdam eſt proditum. Democritus: [r] *Φύσει τὸ ἄρχειν οἰκήϊον τῷ κρείσσονι*, + *natura evenit ut melior ſequiori imperet.* Et Ariſtoteles [s] ait, + deteriora comparata eſſe in uſum meliorum, tam in his, quæ a natura ſunt, quam quæ ab arte.

[q] *Th.* 2. 2. *quæſt.* 64. *art.* 2. *&* *ibi Cajet.*

[r] *Apud Stob. Serm.* 47.

[s] *Politic.* VII. 14.

2. + Cui conſequens eſt, ut ſaltem ab æque nocente æque nocens [25] puniri non debeat: + quo Chriſti ſententia pertinet: *qui veſtrum ſine peccato eſt* (tali ſcilicet) *primum lapidem mittat*, Joh. VIII, 7. + Quod ideo dixit, quia eo ſæculo corruptiſſimi erant Judæorum mores, adeo ut qui ſanctiſſimi videri volebant, in adulteriis, & ſimilibus flagitiis volutarentur, ut videre eſt Rom. II, 22. Idem ergo quod Chriſtus dixerat, dixit & Apoſtolus: + *quapropter inexcuſabilis es, ò homo, quiſquis alium damnas: nam hoc ipſo, quod damnas alterum, te ipſum condemnas, quando eadem facis tu, qui alterum damnas.* Illud Senecæ huc pertinet: + *non poteſt ullam auctoritatem habere ſententia, ubi qui damnandus eſt damnat.* Et alibi (dd) *faciet nos moderatiores reſpectus noſtri*, [26] *ſi conſuluerimus nos*, [g] *numquid & ipſi aliquid tale commiſimus?* Ambroſius [t] apologia Davidis: + *unuſquiſque de alio judicaturus de ſe ipſo primum judicet, nec minora in alio errata condemnet, cum ipſe graviora commiſerit.*

[t] *Lib.* II. c. 1.

+ IV. 1. Altera quæſtio eſt de fine pœnis propoſito. Nam quæ diximus hactenus, id duntaxat oſtendunt, + nocentibus injuriam non fieri ſi puniantur. + Inde vero non ſequitur, omnino puniendos. Neque id verum eſt: multis enim nocentibus multa + & Deus, & homines condonant, eoque nomine laudari ſolent. Celebre eſt Platonis [u] dictum, [27] *οὐ γὰρ ἐπὶ κακῷ δίκη γίνεται οὐδεμία·* & alibi, [x] [28] *οὐχ ἕνεκα τοῦ κακουργῆσαι δίδοται δίκη, (οὐ γὰρ*

[u] *De lege* L. IX. pag. 254. D.

[x] *Lib.* XI. p. 934. A.

GROTII.

[f] *In cenſum beſtiarum*] Sic & *Moſes Maimonides* ad Deut. XXXIII.

g *Numquid & ipſi tale aliquid commiſimus*] Pertinet huc & *Ambroſii* locus ſermon. XX. in Pſalmum, *Beati immaculati*, ad verſiculum, *Miſerationes tuæ domine*, (Serm. XX. c. 4. p. 1593. C.) citatus cauſa III. quæſtione VII. (cap. 4.) item *Caſſiodori* VI, 21.

GRONOVII.

24 *Quovis alio inferiorem*] Agnoſcit hoc Cainus Geneſ. 4. *καὶ ἔσται πᾶς ὁ ευρίσκων με ἀποκτενεῖ με·* *omnis igitur, qui invenerit me, occidet me.*

25 *Puniri non debeat*] Hinc indignatio M. Cælii ad *Ciceronem* epiſtol. 14. *Scis Appium cenſorem hic oſtenta facere? de ſignis, & tabulis, de agri modo, de ære alieno acerrime agere? perſuaſum eſt ei, cenſuram lomentum, & nitrum eſſe. Errare mihi videtur: nam ſordes eluere vult, venas ſibi omnes, & viſcera aperit.* Et *Velleji* de cenſura Pauli & Planci 2, 95. *cum alteri vis cenſoris, alteri vita deeſſet, Paulus vix poſſet implere cenſuram, Plancus timere deberet, ne quidquam objicere poſſet adoleſcentibus, aut objicientes audire, quod non agnoſceret ſenex.*

26 *Si conſuluerimus*] Interrogaverimus conſcientiam noſtram.

27 Οὐ γὰρ] Non enim propter peccatum ſumitur pœna.

28 Οὐχ ἕνεκα] Non ideo, quod peccatum eſt, exigitur ſupplicium (factum enim fieri infectum nequit), ſed propter exemplum, vel tempus futurum.

(dd) Præcedens locus ubinam exſtet, divinare nequeo: Auctor enim neque heic, neque in Adnotationibus ad *Joann.* VIII, 7. ubi ſimiles congeſſit, ullum indicium dat, unde inveſtigari queat. Hic autem legitur *De Ira*, Lib. II. Cap. 28. Sed poſt primam Editionem comperi, priorem locum non eſſe Philoſophi, ſed illius, qui mentitus eſt nomen *Senecæ*, in Libro *De Remediis fortuitorum*, unde *Excerpta* ſubjecta etiam Editionibus *Lipſii*, & *Gronovii*; ubi facile jam eſt invenire hæc verba, quum Excerpta brevia ſint. *J. B.*

GRO-

γὰρ τὸ γεγονὸς ἀγένητον ἔσαι ποτὲ) τοῦ δὲ εἰς τὸν αὖθις ἕνεκα χρόνου. Quod ita vertit [y] Seneca: *nemo prudens punit quia peccatum est, sed* [29] + *ne peccetur. Revocari enim præterita non possunt: futura prohibentur.* Idem alibi: [z] *ne homini quidem nocebimus quia peccavit, sed ne peccet: nec unquam ad præteritum, sed ad futurum pœna referetur:* [30] *non enim irascitur, sed cavet.* Apud Thucydidem [a] Diodorus de Mitylenæis ad Athenienses verba faciens: ἤν τε γὰρ ἀποφήνω πάνυ ἀδικοῦντας αὐτοὺς, οὐ διὰ τοῦτο καὶ ἀποκτεῖναι κελεύσω, εἰ μὴ ξυμφέρον· *ut maxime illos injuste egisse pronuntiem,* + *non & interficiendos censebo, nisi id expediat.*

y De Ira, l. 1, c. 16.
z Ibid. 11. 31.
a Lib. III. c. 44.

2. Sed hæc in hominibus punientibus vera sunt; nam homo ita homini alteri ipsa consanguinitate alligatur, [h] + ut nocere ei non debeat, + nisi boni alicujus consequendi causa. + In Deo alia res est, ad quem Plato [b] dictas sententias male extendit. + Dei enim actiones niti possunt ipso summi dominii jure, + præsertim ubi meritum hominis speciale accedit, + etiamsi finem nullum sibi proponant extra ipsas: & ita [c] Hebræi quidam explicant illud Solomonis, quod ad hanc materiam pertinet: רעה כל פעל יהוה למענהו וגם רשע ליום. Ut sensus sit, + *res singulas Deus facit propter ipsas, etiam impium ad diem malum*: id est, etiam tum, cum impium punit, + non alio fine hoc facit, quam [31] ut puniat. Quamquam, etiamsi + receptiorem sequamur interpretationem, + eodem res recidet; ut dicatur Deus fecisse omnia propter se, id est, + jure summæ libertatis, & perfectionis, nihil extra se quærens, aut respiciens: sicut Deus dicitur + αὐτοφυὴς, + quia non est natus ex aliquo. Certe pœnas quorundam valde perditorum a Deo non ob aliud exigi, sacra verba testantur, + cum dicunt, [d] eum voluptatem capere ex ipsorum malo, subsannari, atque irrideri impios a Deo. + Tum vero & extremum judicium, post quod nulla exspectatur emendatio, immo & in hac vita pœnæ quædam [32] inconspicuæ ut obduratio, verum esse, + quod contra Platonem dicimus, evincunt.

b Gorgia, p. 525. B.
c Moses Maimonides in directore dubitantium lib. II, c. 13. & Rab. Imm. ad Prov. XVI, 4.
d Deuter. XXVIII, 63. Esai. I, 24. Prov. I, 26.

3. + At homo cum hominem sibi natura parem punit, [33] + aliquid sibi debet habere propositum. Et hoc est, quod ajunt [e] scholastici, + non debere in malo cujusquam acquiescere ulciscentis animum. Sed & ante ipsos Plato [f] in Gorgia, eos, qui quemquam morte puniunt, aut exilio, aut multa, non hoc βούλεσθαι ἁπλῶς, *simpliciter velle,* + sed *boni alicujus causa,* ἕνεκα τοῦ ἀγα-

e Thom. 2, 2. quæst. 108. Silv. verb. vindicta.
f Pag. 468. B.

GROTII.

h *Ut nocere ei non debeat nisi boni alicujus consequendi causa*] *Cassiodorus* [aut potius *Petrus Blesensis*] de Amicitia: *quod si manus una casu aliquo forte lædat alteram, illa, quæ læsa est, non repercutit, nec se erigit in vindictam.*

GRONOVII.

29 *Ne peccetur*] Ut alii exemplo pœnæ a simili peccato absterreantur.

30 *Non enim irascitur, sed*] Judex damnans, & puniens non iræ obsequitur, sed prudentiæ: neque id potissimum agit, ut ulciscatur, sed ut consulat in reliquum, ne aut qui deliquit, iterum, aut alius simile quid delinquat.

31 *Ut puniat*] Puniendo justitiam demonstret, etiamsi ad neminem exemplum pertineat.

32 *Inconspicuæ*] Quæ non incurrunt in oculos, sed in animis sentiuntur patientium.

33 *Aliquid sibi debet habere &c. Non debere in malo*] Non id tantum spectare, ut malum habeat noxius, sed potissimum ut propter eum punitum minus sit malorum.

GRO-

ἀγαθῷ. Et [g] Seneca, ad vindictam veniendum *non quasi dulce sit vindicare, sed quasi utile.* Etiam Aristoteles septimi de republica capite XIII. ait, + quædam esse honesta simpliciter, + quædam ob aliquam necessitatem: & posterioris exemplum ponit + in pœnarum exactione. *g De Ira, II. 32.*

V. 1. Quod ergo a mimo dictum est: [b] *b Publ. Syr. vers. 340.*

Læso doloris remedium inimici dolor:

& a [i] Cicerone, dolorem pœna mitigari, Plutarcho [k] ex Simonide; [34] γλυκὺ καὶ οὐ σκληρὸν ὥσπερ ἀλγοῦντι τῷ θυμῷ καὶ φλεγμαίνοντι θεραπείαν καὶ ἀναπλήρωσιν προσφέρειν: congruit quidem [35] ei naturæ, [k] quam homo cum bestiis habet communem: est enim ira ut in bestiis, ita in homine ζέσις περικαρδίου αἵματος δι' ὄρεξιν ἀντιλυπήσεως, ut recte definit [l] Eustratius, [l] *fervor sanguinis circa cor ob appetitum reponendi doloris*, qui appetitus + adeo per se caret ratione, ut sæpe feratur in ea, quæ non læserunt, ut in fœtus feræ, quæ læsit; [m] aut in sensu carentia, ut in lapidem, quo ictus est canis. At talis appetitus in se spectatus [n] non convenit [36] parti rationali, cujus est imperare affectibus; + ac proinde nec juri naturæ, + quia [37] id est dictatum naturæ rationalis, ac socialis, qua talis est. Dictat autem ratio, homini + nihil agendum, quo noceatur homini alteri, + nisi id bonum aliquod habeat propositum. + In solo autem inimici dolore, + ita nude spectato, nullum est bonum + nisi falsum, & [38] imaginarium: ut in [39] divitiis supervacuis, multisque aliis rebus ejusmodi. *i Orat. pro Cæcin. c. 12. k Vit. Arat. pag. 1048. E. l In Ethic. Nic. VI. 1.*

2. + Atque hoc sensu ultionem improbant in hominibus non Christiani modo doctores, [o] + sed & philosophi, ut [m] Seneca: + *Inhumanum verbum est, & quidem pro justo receptum ultio, & a contumelia non differt* [40] *nisi ordine.* *m Lib. II. de Ira c. 32.*

GROTII.

i *Seneca*] Ejusdem est libro eodem de Ira secundo, capite XII. *Exsequar, quia oportet, non quia dolet.* [Immo *Lib.* 1.]

k *Quam homo cum bestiis habet communem*] Inde ista Homerica (*Iliad.* IV. 23. χόλος δέ μιν ἄγριος ᾕρει. *illum fera prenderat ira.* Item (*Iliad.* IX. 625.

Ἄγριον ἐν στήθεσσι θέτο μεγαλήτορα θυμόν.

Efferat ipse animum magnum sibi pectore in alto.

Item (*Ibid.* vers. 492.)

Ἀλλ' Ἀχιλεῦ δάμασον θυμὸν μέγαν.

Magnum animum sed Achille doma.

l *Fervor*] Inde σβέσσαι χόλον, *bilem extinguere*, apud *Homerum* [*Iliad.* IX. 674.]

m *Aut in sensu carentia*] *Seneca* de Ira libro II, c. 26. *His irasci quam stultum est, quæ iram nostram nec meruerunt, nec sentiunt.* Brasiliani, feri homines, de ferro, ita ut de homine se vindicant. [Vide JOANN. LERIUM, *Itin. Brasil.* p. 163.]

n *Non convenit parti rationali, cujus est imperare affectibus*] Vide quæ in hanc rem *Seneca* de Ira libro I, c. 5.

o *Sed & Philosophi*] *Plato* Gorgia. Vide de eo *Theodoretum* libro XX. curationis.

GRONOVII.

34 Γλυκὺ καὶ] Dulce, & non asperum quasi ægroto animo, & inflammato medicinam adhibere satisfactionem.

35 *Ei naturæ*] Facultati animi τῷ θυμικῷ.

36 *Parti rationali*] Τῷ λογικῷ καὶ ἡγεμονικῷ.

37 *Id est dictatum naturæ*] 1, 1. 10.

38 *Imaginarium*] Ut Vitellii, qui se pavisse oculos spectata inimici morte, jactabat. *Tacit.* 3, hist. 39.

39 *Divitiis supervacuis*] Caligulæ, qui super immensos aureorum acervos patentissimo diffusos loco nudis pedibus spatiabatur, & toto corpore aliquamdiu volutabatur. *Suet.* c. 42.

40 *Nisi ordine*] Quia præcedit contumelia, sequitur ultio.

dine. Qui dolorem regerit, tantum excusatius peccat. Immo, si Maximo Tyrio [n] credimus, ὁ τιμωρῶν τῷ προϋπάρξαντι ἀδικώτερος, *iniquior est qui se ulciscitur, eo, qui prior nocuit.* Musonius, [o] *id*, ait, *cogitare, quomodo quis remordeat mordentem, & nocenti noceat, feræ est, non hominis.* Apud [p] Plutarchum Dion is, [41] qui sapientiam Platonicam in actus civiles convertit: τὸ ἀντιμωρεῖσθαι τῷ προαδικεῖν νόμῳ δικαιότερον ὡρίσθαι, φύσει γινόμενον ἀπὸ μιᾶς ἀσθενείας· *ultionem legis arbitrio justiorem censeri illata injuria: + at si natura spectetur ex eodem animi morbo nasci.*

n Diss. 11. p. 24, 26. Ed. Davis.
o Apud Stobæum, Serm. 19.
p Vit. Dion. p. 979. A.

3. + Pugnat ergo cum natura hominis in hominem agentis, alieno dolore, [42] + qua dolor est, satiari. Atque adeo + quo hominum quisque minus valet rationis usu, eo ad vindictam est pronior. Juvenalis (*Sat.* XIII, 180, & *seqq.*)

At vindicta bonum vita jucundius ipsa.
[p] Nempe hoc [43] indocti, quorum præcordia nullis
Interdum, aut levibus videas flagrantia causis:
Quantulacunque adeo est occasio, sufficit iræ.
Chrysippus non dicet idem, nec mite Thaletis
Ingenium, [44] dulcique [45] senex vicinus Hymetto,
Qui partem acceptæ sæva inter vincla cicutæ
[46] Accusatori nollet dare. Plurima felix
Paulatim vitia, atque errores exuit omnes,
Prima docet rectum sapientia: quippe minuti
Semper, & infirmi est animi, exiguique voluptas
Ultio: continuo sic collige, quod vindicta
[q] Nemo magis gaudet, quam femina.

q Lib. VI. c. 18.

Eodem sensu [q] Lactantius: *imperiti, & insipientes siquando accipiunt injuriam,* *caco,*

GROTII.

p *Nempe hoc indocti*] *Seneca* de Ira I. 13. *At qui iracundissimi infantes, senesque, & ægri sunt, & invalidum omne natura querulum est.*

q *Nemo magis gaudet, quam femina*] Terentius Hecyra (III. 1. 30.)

Pueri inter sese quam pro levibus noxiis iras gerunt.
Quapropter? quia enim qui eos gubernat animus; infirmum gerunt.
Itidem mulieres sunt ferme, ut pueri; levi sententia.

Ammianus Marcellinus libro XXVII. de ira sic loquitur: *hanc esse ulcus animi diuturnum, interdumque perpetuum, prudentes definiunt, nasci ex mentis mollitie consuetum, id asserentes argumento probabili, quod iracundiores sunt incolumibus languidi, & feminæ maribus, & juvenibus senes, & felicibus ærumnosi.* (Cap. 7. pag. 536. *Ed. Vales. Gron.*)

GRONOVII.

41 *Qui sapientiam Platonicam*] Quod ait de se, & Catone *Cicero: nos philosophiam, quæ quibusdam otii esse, ac desidiæ videtur, in forum, atque in rempublicam, & in ipsam aciem deduximus.* 15, familiar. 4. Similiter idem de Demetrio Phalereo, 3, de legib. 6.

42 *Qua dolor est*] Ita ut nihil aliud in eo quæratur, & spectetur, quam dolor.

43 *Indocti*] Stoicorum sermo, qui doctum dicebant solum sapientem, seu qui secundum virtutem viveret. Ἰδιώτης, *Arrian.* diss. 3, 19. Ἡ πρώτη διαφορὰ ἰδιώτου καὶ φιλοσόφου· *Seneca* 7. de Benef. 17. *Duo sunt beneficia: unum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest, hoc est, absolutum, & verum beneficium: alterum vulgare, plebejum, cujus inter nos imperitis commercium est.*

44 *Dulcique Hymetto*] Propter mel celebratum, quod ibi faciebant apes.

45 *Senex*] Socrates.

46 *Accusatori*] Anyto, aut Melito.

GRO-

cæco, & irrationabili furore ducuntur, & iis, qui sibi nocent, vicem retribuere conantur.

4. + Liquet ergo, ab homine hominem non recte puniri tantum puniendi causa; + quæ ergo utilitates rectam faciant pœnam, videamus.

VI. 1. + Pertinet autem huc pœnarum partitio, quæ est apud Platonem [47] Gorgia, & Taurum philosophum ad eum locum, cujus verba Gellius recitat libro VI, cap. XIV. nam partitiones istæ ex fine desumtæ sunt, nisi quod cum duos fines Plato posuisset, [48] emendationem, & [49] exemplum, + tertium addidit Taurus [r] [50] *τιμωρίαν*, quam Clemens Alexandrinus definit, [r] *κακοῦ ἀνταπόδοσιν εἰς τὸ τοῦ τιμωροῦντος συμφέρον ἀναφερομένην* + *mali retributionem, quæ ad exigentis utilitatem refertur.* Aristoteles, qui + omissa pœna exemplari, + hanc solum speciem cum emendatione ponit, adhiberi eam dicit, [s] *τοῦ ποιοῦντες ἕνεκα ἵνα ἀποπληρωθῆ*, + *exigentis causa ut ei satisfiat.* [51] Plutarchus quoque eam non omisit, cum dixit: *αἱ ὑπὸ χεῖρα τοῖς τολμωμένοις ἀπαντῶσαι τιμωρίαι καὶ τῶν μελλόντων εἰσὶν ἐπισχέσεις ἀδικημάτων, καὶ μάλιστα τοῦ παρηγορεῖν τοὺς πεπονθότας ἔχεσιν αὐταῖς· quæ facinus statim subsequuntur pœnæ, non modo in posterum inhibent delinquendi audaciam, sed & injuria affectos maxime consolantur.* Et hæc proprie est, quam idem Aristoteles [t] refert ad *δικαιοσύνην συναλλακτικὴν*, *justitiam*, + quam ipse *commutatricem* vocat.

r Pædagog. Lib. I. Cap. 8. Ed. Oxon.
s Rhet. I, cap. 10.
t Ethic. Nic. V. 7, 8.

2. + Sed subtilius ista examinanda sunt. + Dicemus ergo, in pœnis respici + aut utilitatem ejus, qui peccarit, + aut ejus, cujus intererat non peccatum esse, + aut indistincte quorumlibet.

VII. 1. Ad horum trium finium + primum + pertinet [52] pœna, quæ philosophis modo *νουθεσία*, modo *κόλασις*, modo *παραίνεσις* dicitur, Paulo [u] Jurisconsulto pœna, + quæ constituitur in emendationem, *σωφρονισμοῦ ἕνεκα* [x] Platoni, + Plutarcho [y] *ἰατρεία ψυχῆς*, *animi medicatrix*, quæ hoc agit, ut + eum, qui peccavit, reddat meliorem + medendi modo, qui est per contraria. Nam quia omnis actio, præsertim vero [53] deliberata, ac frequens, quandam gignit sui [54] proclivitatem, quæ adulta habitus dicitur, + ideo vitiis, quamprimum fieri potest, adimenda est [55] illecebra; quod fieri rectius nequit, quam si [s] dolore quodam subsequente saporem amittant dulcedinis. Platonici

u L. 20. D. De Pœnis.
x De Legg. L. XI. p. 933. E.
y De sera Num. vind. p. 550. A. 559. F.

GROTII.

1 *Τιμωρίαν*] Tria hæc, *νουθεσίαν*, *τιμωρίαν*, *κόλασιν*, emendationem, satisfactionem, exemplum, etiam *Chrysostomus* ponit in 1 ad *Corinth.* XI, 32. (Tom. III. pag. 424, 425. *Ed. Savil.*)

GRONOVII.

47 *Gorgia*] Pag. 357. (*Ed. Wech.* at p. 525. A. B. Tom. I. *Ed. H. Steph.*)

48 *Emendationem*] Ut corrigatur, & melior fiat, qui peccavit.

49 *Exemplum*] Ut alii peccare caveant.

50 *Τιμωρίαν*] Satisfactionem: ut injuria dematur, & in posterum securitas præstetur læso.

51 *Plutarchus*] *De sera Numinis vindicta*, p. 548. E.

52 *Pœna, quæ philosophis*] Latinis *admonitio.*

53 *Deliberata, ac frequens*] Quæ fit ἐκ προαιρέσεως, ex proposito, & destinato, ac sæpius repetitur.

54 *Proclivitatem*] Propensionem, & facilitatem ad eam iterandam.

55 *Illecebra*] Blanda illa Siren, illa suavitas, quæ in peccatum trahit, atque illicit.

GROTII.

s *Dolore quodam subsequente*] *Seneca* de ira I, 5. *quemadmodum quædam hastilia detorta, ut corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non ut frangamus,*

Platonici recitante [a] Apulejo: *gravius, & acerbius est, omni supplicio si noxio impunitas differatur, nec hominum interim animadversione plectatur.* Apud [a] Tacitum est: *corruptus simul, & corruptor æger, & flagrans animus haud levioribus remediis restinguendus est, quam libidinibus ardescit.*

2. Punitionem, + quæ huic fini inservit, + natura cuivis esse licitam, [b] qui judicio valeat, + & ejusmodi generis, aut paribus vitiis non teneatur, + ex ea, quæ verbis fit, castigatione apparet.

[c] *Amicum castigare ob meritam noxiam,*
[56] + *Immune est facinus, verum, in ætate utile.*

+ In verberibus vero, & aliis, quæ coactionis aliquid continent, discrimen [t] inter personas, quibus id liceat, aut non liceat, non est factum a natura + (neque enim potuit, + nisi quod ratio parentibus in liberos ejus juris usurpationem pro affectus necessitudine peculiariter commendat), sed a legibus, + quæ [57] communem illam generis humani propinquitatem, [58] + vitandarum rixarum ergo, [59] + ad proximos affectus restrinxerunt, + ut videre est tum alibi, + tum Codice Justinianeo, [d] titulo de emendatione propinquorum: quo & illud pertinet [e] Xenophontis ad milites: εἰ μὲν ἐπ' ἀγαθῷ ἐκέλασα τινὰ, ἀξιῶ ὑπέχειν δίκην, οἵαν καὶ γονεῖς υἱοῖς καὶ διδάσκαλοι παισί. καὶ γὰρ ἰατροὶ τέμνουσι καὶ καίουσιν ἐπ' ἀγαθῷ· *si quem ut prodessem verberavi,* + *pœnam debere me profiteor, qualem parentes filiis, & magistri discipulis. Nam & medici ægrotum suo ipsius bono urunt, ac secant.* Lactantius libro VI. [f] *Jubet Deus ut manus nostras super minores semper habeamus, hoc est, ut peccantes eos assiduis verberibus corrigamus, ne amore inutili, & indulgentia nimia educentur ad malum, & ad vitia nutriantur.*

3. + Hoc vero puniendi genus + ad mortem [60] pertingere non potest, + nisi eo modo, quem [61] reductivum vocant, + quo negationes reducuntur ad rerum oppositarum genera. Nam sicut Christus [g] dixit, melius quibusdam futurum fuisse, id est, non tam male, + si nati nunquam essent; ita ingeniis insanabilibus melius est, id est, + minus est malum emori, quam vivere, quando certum est vivendo pejores evasuros. De talibus Seneca loquitur,

a *De habitud. doctr. Platonic.* pag. 21. *Ed. Elmenhorst.*
a *Annal.* XII. 54.
b *Th.* 2, 2. q. 33. 3.
c *Plaut. Trinum.* I. 1. 1.
d *Lib.* IX. *tit.* 15.
e *De Exped. Cyr.* L. V. c. 8. §. 8. *Ed. Oxon.*
f *Cap.* 19. n. 8.
g *Marc.* XIV, 21.

gamus, sed ut explicemus, elidimus: sic ingentia vitia prava dolore corporis, animique corrigimus. Idem de Ira II, 27. *In his erunt boni magistratus, parentesque, & judices, quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum, & abstinentia, & alia, quæ profutura torquent.*

t *Inter personas, quibus id liceat*] Vide *Augustinum* enchiridio cap. 72.

GRONOVII.

56 *Immune est facinus*] Pro quo non penditur vectigal, quod licet facere sine munere, atque onere civili: vel pro quo aereo munis est, sive immunis.

57 *Communem illam generis*] Quæ omnibus melioribus dabat castigandi sontes facultatem.

58 *Vitandarum*] Ne lites injuriarum augerentur.

59 *Ad proximos affectus*] Necessitudines, vel necessarios. Sic Claudius in recognitione equitum, juvenem probri plenum, sed quem pater sibi probatissimum affirmabat, sine ignominia dimisit, habere, dicens, censorem suum. *Suet.* 16.

60 *Pertingere*] *Pertinere* voluit dicere, id est, *extendi, porrigi.*

61 *Reductivum*] Quo quid alicui non directe adest, sed per applicationem, aut interpretationem: ut quum bonum alicui dicitur, quod non nocet, etiamsi nec magnopere prosit. 1, 1. 10.

GRO.

tur, [h] cum ait, + interdum [62] ut pereant, interesse pereuntium. Jamblichus [i]: *καθάπερ τῷ ὑποπύῳ βέλτιον τοῦ καίεσθαι τοῦ διαμένειν, οὕτω καὶ τῷ μοχθηρῷ τὸ τεθνάναι τοῦ ζῆν· quomodo suppurato melius est uri, quam sic manere; + ita improbo mori, quam vivere.* Talem vocat [k] Plutarchus *ἑτέροις γε πάντως βλαβερὸν, αὐτῷ τε βλαβερώτατον, cæteris noxium quidem, + ac sibi maxime.* Et Galenus cum morte puniri homines dixisset, primum ne vivi noceant, deinde ut alii pœnæ metu deterreantur, addit: *καὶ τρίτον ἐστὶ καὶ αὐτοῖς ἐκείνοις ἄμεινον τεθνάναι, διεφθαρμένοις οὕτω τὴν ψυχὴν ὡς ἀνίατον ἔχειν τὴν κακίαν· tertio + & ipsis expedit mori ita corruptis animo, ut ad sanitatem perduci nequeant.*

h De Ira Lib. I. c. 5. Vid. & cap. 16.
i Protreptic. c. 2.
k De sera Num. vind. p. 551 E.

4. Sunt qui hos ipsos esse, putant, quos l Johannes Apostolus ait, [u] + ad mortem peccare. + Sed quia fallacia sunt ejus rei argumenta, + dictat charitas, neminem temere habendum pro deplorato, + ita ut hoc quidem fine animadversio, + non nisi raro admodum, locum habere possit.

l I Joh. V, 16.

VIII. 1. [x] + Utilitas ejus, cujus intererat non peccatum esse, in eo sita est, + ne posthac tale quid patiatur ab eodem, aut ab aliis. Gellius [m] ex Tauro hanc speciem sic describit, *cum dignitas, auctoritasve ejus, in quem est peccatum, tuenda est, + ne prætermissa animadversio contemtum ejus pariat, & honorem levet.* Sed quod [63] de auctoritate læsa dicit, + idem [64] de libertate cujusque, aut alio jure læso intelligendum est. Apud [n] Tacitum legimus: *consuleret securitati justa ultione.* Ne qui læsus est, ab eodem malum patiatur, + tribus modis curari potest: + primum si tollatur qui deliquit, deinde + si [65] vires nocendi ei adimantur, postremo + si malo suo dedoceatur delinquere; quod cum emendatione, de qua jam egimus, conjunctum est. + Ne ab aliis lædatur qui læsus est, punitione non quavis, + sed aperta, atque conspicua, quæ ad exemplum pertinet, obtinetur.

m Noct. Att. VI. 14.
n Ann. XIV. 61. add. XI. 31.

2. + Ad hos ergo fines, + & intra æqui terminos si dirigatur + vindicatio, etiam privata, si jus nudum naturæ, id est, [66] + abductum a legibus divinis, humanisque, + & ab his, quæ non necessario rei accidunt, respicimus, non est

GROTII.

u *Ad mortem peccare*] Τοὺς ἀνίατα νοσοῦντας. morbo tentos insanabili hos vocat *Chrysostomus* 2 Corinth. XIII, 9. (Tom. VI. pag. 702.) *Julianus* secundo libro de Constantio: δισσῶν δὲ ὄντων τῶν ἁμαρτημάτων καὶ τῶν μὲν ἀποφαινόντων ἐλπίδας ἀμείνους, καὶ οὐ πάντη τὴν θεραπείαν ἀπεγνωσμένων, τῶν δὲ ἀνίατα πλημμελούντων· τούτοις δὲ οἱ νόμοι θάνατον λύσιν τῶν κακῶν ἐπινόησαν, οὐκ εἰς τὸν ἐκείνων μᾶλλον, εἰς δὲ τὴν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν· *cum duo sint delictorum genera, alia quidem, quæ spem præbent rerum meliorum, neque curationem penitus repudiant, alia vero hominum insanabiliter peccantium: huic generi leges mortem malorum exitum reperere, non tam ipsorum, quam omnium aliorum bono,* (Orat. I. p. 89. B. *Ed. Spanhem.*)

x *Utilitas ejus, cujus intererat non peccatum esse*] Etiam hujus rei in feris imago quædam. *Leo in adulteræ pœnam consurgit. Plinius* historia naturalis VIII, 16.

GRONOVII.

62 *Ut pereant, interesse*] Sic Neroni conjurationem quidam imputabant, tanquam aliter illi, nisi morte, succurrere non possent. *Sueton. Ner.* 36.

63 *De auctoritate læsa*] Personarum publicarum.

64 *De libertate*] Privati cujusvis.

65 *Vires nocendi ei adimantur.*] Debilitando, aut vinculis coercendo. *num.* 9.

66 *Abductum a legibus*] Id, quod dictat recta ratio nondum adstricta legibus: præterquam in paucis casibus, ubi ex contingenti mutatur res, ut si parentes, si mentis homo commotæ injuriam intulerit, si ipse caussam dederit non miserendo prior.

est illicita: + sive fiat ab ipso, qui læsus est, + sive ab alio, + quando hominem ab homine adjuvari naturæ est consentaneum. Atque hoc sensu admitti potest quod Cicero cum jus naturæ esse dixisset id, quod nobis [67] + non opinio, sed innata vis affert, [o] inter ejus exempla + collocat vindicationem, quam [68] gratiæ opponit: ac ne quis ambigeret quantum eo nomine vellet intelligi, vindicationem definit, *per quam vim, ac contumeliam,* [69] + *defendendo, aut* + *ulciscendo, propulsamus a nobis, ac nostris, qui nobis chari esse debent,* + *& per quam peccata punimus.* Mithridates in oratione, quam ex Trogo exscripsit [p] Justinus: *adversus latronem si nequeant pro salute,* + *pro ultione tamen sua omnes ferrum stringere.* Hoc ipsum [70] + *ἀμύντης νόμον* vocat in vita [q] Arati Plutarchus.

3. [y] + Hoc naturali jure + defendens se Sampson adversus Palæstinos, [r] + insontem se testatur fore si Palæstinos, qui se malo affecerant, malo vicissim afficeret: Et post peractam ultionem eadem se tuetur ratione, [s] + dicens, se ipsis fecisse quod ipsi sibi fecissent priores. Platæenses apud Thucydidem: [t] *ὀρθῶς ἐτιμωρησάμεθα κατὰ τὸν πᾶσι νόμον καθεστῶτα, τὸν ἐπιόντα πολέμιον ὅσιον εἶναι ἀμύνεσθαι· merito eos ulti sumus,* + *jure apud omnes recepto, ut hostilia parantem ulcisci liceat.* Demosthenes, oratione adversus Aristocratem, [u] communem, ait, esse legem inter homines, + ut eum, qui nostra vi rapiat, ulcisci nobis fas sit. Et Jugurtha apud Sallustium [x] cum dixisset, Adherbalem vitæ suæ esse insidiatum, addit, populum Romanum [71] *neque pro bono, neque pro recto facturum,* + *si ab jure gentium se prohibuerit:* id est [72] ab ultione: Aristides orator & a poetis, & a legum auctoribus, & a [73] proverbiis, & ab oratoribus, & omnibus denique hoc, ait, probari [y] *ἀμύνεσθαι τοὺς ὑπάρξαντας,* + *ultionem sumi de his, qui injuriam facere aggressi sunt.* Maccabæos laudat [z] Ambrosius, [z] + quod etiam sabbato [a] ulti sunt innocentium necem fratrum suorum. Idem adversus Judæos incensam a Christianis [74] basilicam graviter querentes disputans, sic ait: [a] *Ac certe si jure gentium agerem, dicerem,* [75] *quantas basilicas Judæi tempore imperii Juliani incenderint:* ubi

o De Invent. II. c. 22.
p Libro XXXVIII. c. 4.
q Pag. 1048. E.
r Judic. XV. 3.
s Ibid. vers. 11.
t Lib. III. c. 56.
u Pag. 437. A.
x Bell. Jug. c. 25.
y Orat. pro quatuor vir. Tom. III. p. 259. A.
z De Off. l. 1. c. 40.
a Ep. 29. p. 562. C.

GROTII.

y *Hoc naturali jure*] Φόνον φόνῳ λελύσθαι· Romulus de Tatio occiso a Laurentibus, *cædem cæde pensatam*, apud *Plutarchum*, (*Vit. Rom.* p. 32. C.) Belisarius apud Procopium Vandalicorum 1. *Φύσει γὰρ πρόσεστι τοῖς ἀδικουμένοις ἡ πρὸς τοὺς βιαζομένους ἔχθρα· naturalis enim est læsi hominis in eum, qui vim intulit, inimicitia.* (Cap. 16.)

z *Ambrosius*] Eundem vide oratione contra Symmachum.

a *Ulti sunt innocentium necem fratrum suorum*] Vide *Josephum* antiquæ historiæ XIII, 1. de vindicata Johannis morte.

GRONOVII.

67 *Non opinio*] Qualiscumque persuasio, sed ingenita sententia, & judicium animi.

68 *Gratiæ*] In qua amicitiarum, & officiorum alterius memoria, alterius remunerandi voluntas continetur. cap. 53.

69 *Defendendo*] Arcendo, prohibendo.

70 *Ἀμύντης νόμον*] Ἄνδρ' ἀπαμύνασθαι ὅτε τις πρότερος χαλεπήνῃ, quo versu Homerico (extat cum alibi, tum Ιλ. ω. v. 369.) Claudius sæpe pro tessera utebatur. *Sueton.* cap. 42.

71 *Neque pro bono, neque pro recto*] Apud *Sallustium* est, *neque recte, neque pro bono*, cap. 22. *Cæsar.* 5, Gall. 7. *nihil hunc se absente pro sano facturum.*

72 *Ab ultione*] Puta jure gentium permissa.

73 *Proverbiis*] Dictis per allegoriam, & sententiis vulgi usu receptis.

74 *Basilicam*] Qua pro proseucha, vel synagoga utebantur.

75 *Quantas basilicas*] Quot Christianorum templa, vel ecclesias.

GRO-

ubi [b] jus gentium vocat, par pari referre. Nec aliter apud Tacitum [b] Civilis: *egregium pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea, & sævissimas hujus exercitus voces, quibus ad supplicium petitus* + *jure gentium pœnas reposco.* b *Hist.* IV. c. 32.

4. Sed quia in rebus nostris, & nostrorum, [76] + affectu corrumpimur, + ideo simul multæ familiæ [77] in unum locum convenerunt, + judices constituti, & his solis data potestas vindicandi læsos, + ademta cæteris, quam natura indulserat, libertate. Lucretius (*Lib.* V. *vers.* 1147, *& seqq.*)

> *Acrius ex ira quod enim se quisque parabat*
> *Ulcisci, quam nunc concessum est legibus æquis,*
> *Hanc ob rem est homines* [78] *pertæsum vi colere ævum.*

Demosthenes [c] in Cononem: *προεωρᾶται ἐν τοῖς νόμοις εἶναι τούτων ἑκάστου τὴν δίκην, μὴ τῇ τοῦ προστυχόντος (ee) ὁρμῇ, μηδὲ βουλήσει ταῦτα κρίνεσθαι· placuit, de omnibus his injuriis* [c] *ex legibus judicium exerceri, non autem* c *Pag.* 730. A.

GROTII.

b *Jus gentium vocat, par pari referre*] Sic & *Livius* libro I. *cum Laurentes jure gentium agerent*, (c. 14.)

GRONOVII.

76 *Affectu corrumpimur*] Nimio illarum amore facile ultra fines, terminosque justæ vindicationis provehimur.

77 *In unum locum convenerunt*] In civitatem coierunt.

78 *Pertæsum vi colere*] Potius visum legibus, quam armis disceptare. *Justin.* 43, 4.

(ee) Est apud DEMOSTHENEM, *ὀργῇ, irâ*: neque vocem mutare necesse est. *J. B.*

GROTII.

c *Ex legibus judicium exerceri, non autem ex cujusque impetu, atque arbitrio*] Tyndareus adversus Orestem sic declarat in *Euripidis* Oreste, (*vers.* 491, *& seqq.*)

> Πρὸς τόνδ' ἀγὼν τίς ἂν σοφίας ἥκει πέρι;
> Εἰ τὰ καλὰ πᾶσι φανερὰ, καὶ τὰ μὴ καλὰ,
> Τούτου τίς ἀνδρῶν γίνετ' ἀσυνετώτερος,
> Ὅστις τὸ μὲν δίκαιον οὐκ ἐσκέψατο,
> Οὐδ' ἦλθεν ἐπὶ τὸν κοινὸν Ἑλλήνων νόμον.
> Ἐπεὶ γὰρ ἐξέπνευσεν Ἀγαμέμνων βίον
> Πληγεὶς θυγατρὸς τῆς ἐμῆς ὑπὲρ κάρα
> (Αἴσχιστον ἔργον, οὐ γὰρ αἰνέσω ποτέ)
> Χρῆν αὐτὸν ἐπιθεῖναι μὲν αἵματος δίκην
> Ὁσίαν, διώκοντ' ἐκβαλεῖν τε δωμάτων
> Μητέρα, τὸ σῶφρον τ' ἔλαβεν ἂν τῆς συμφορᾶς,
> Καὶ τοῦ νόμου τ' ἂν εἴχετ', εὐσεβής τ' ἂν ἦν.
> Νῦν δ' εἰς τὸν αὐτὸν δαίμον' ἦλθε μητέρι,
> Κακὴν γὰρ αὐτὴν ἐνδίκως ἡγούμενος,
> Αὐτὸς κακίων ἐγένετο μητέρα κτανών.
> Ἐρήσομαι δὲ, Μενέλεως, τοσόνδε σε.
> Εἰ τόνδ' ἀποκτείνειεν ὁμόλεκτρος γυνὴ,
> Χ' ὁ τοῦδε παῖς αὖ μητέρ' ἀνταποκτενεῖ,
> Κἄπειθ' ὁ κείνου γενόμενος φόνον φόνῳ
> Λύσει, πέρας δὲ ποῖ κακῶν προβήσεται;

> *Huic me jubes certare de sapientia?*
> *Quæ pulchra quæque fœda si cunctis patent,*
> *Isto homine tandem quis fuit dementior,*
> *Qui nec quod æquum est mente pervidit sua,*
> *Nec quod per omnem Græciam leges jubent?*
> *Namque ubi Agamemno spiritum efflarat suum,*
> *Transverberatus a mea nata caput,*
> *(Quod turpe facinus absit ut dicto probem)*
> *Tunc ille rite debuit matrem reum*
> *Peragere cædis e lare ejectam suo.*
> *Ita temperate pertulisset miseriam,*
> *Pœnas petisset jure, servasset pium.*
> *Nunc subiit illum, quod prius matrem, nefas.*
> *Illam malam vocat ille, non injuria:*
> *Sed pejor illa est ipse dum matrem necat.*
> *Menelaë, si permittis hoc te interrogo:*
> *Irata si uxor conjugem occidit suum,*
> *Hanc ultor ipse filius tradet neci,*
> *Et rursus illo genitus hanc cædem nova*
> *Cæde expiabit, fine quo stabunt mala?*

Quæ postrema plena prudentiæ materiam disserendi & philosophis, & oratoribus præbuerunt. Maximus Tyrius in dissertatione, an referenda injuria, (*Dissertat.* II. pag. 22. *Ed. Davis.*) εἰ γὰρ ὁ ἀδικηθεὶς ἀμύνεται, ἀεὶ μεταβαίνει τὸ κακὸν ἀπ' ἄλλου πρὸς ἄλλον, καὶ μεταπηδᾷ καὶ διαδέξεται ἀδικία ἀδικίαν. εἰ γὰρ τῷ αὐτῷ τούτῳ δικαίῳ τῷ παθόντι συγχωρεῖς ἐπεξιέναι εἰς τὸν ἀδικήσαντα, ἐπαναχωρεῖ αὖθις ἀπ' ἐκείνου πρὸς τὸν αὐτὸν ἡ τιμωρία, τὸ γὰρ δίκαιον ἐπ' ἀμφοῖν ἴσον. ὦ Ζεῦ καὶ οἷον πεποίηκας, δικαιο-

est illicita: + sive fiat ab ipso, qui læsus est, + sive ab alio, + quando hominem ab homine adjuvari naturæ est consentaneum. Atque hoc sensu admitti potest quod Cicero cum jus naturæ esse dixisset id, quod nobis [67] + non opinio, sed innata vis affert, [o] inter ejus exempla + collocat vindicationem, quam [68] gratiæ opponit: ac ne quis ambigeret quantum eo nomine vellet intelligi, vindicationem definit, *per quam vim, ac contumeliam,* [69] + *defendendo, aut* + *ulciscendo, propulsamus a nobis, ac nostris, qui nobis chari esse debent,* + *& per quam peccata punimus.* Mithridates in oratione, quam ex Trogo exscripsit [p] Justinus: *adversus latronem si nequeant pro salute,* + *pro ultione tamen sua omnes ferrum stringere.* Hoc ipsum [70] + ἀμύνης νομον vocat in vita [q] Arati Plutarchus.

3. [y] + Hoc naturali jure + defendens se Sampson adversus Palæstinos, [r] + insontem se testatur fore si Palæstinos, qui se malo affecerant, malo vicissim afficeret: Et post peractam ultionem eadem se tuetur ratione, [s] + dicens, se ipsis fecisse quod ipsi sibi fecissent priores. Platæenses apud Thucydidem: [t] *ὀρθῶς ἐτιμωρησάμεθα κατὰ τὸν πᾶσι νόμον καθεστῶτα, τὸν ἐπίοντα πολέμιον ὅσιον εἶναι ἀμύνεσθαι· merito eos ulti sumus,* + *jure apud omnes recepto, ut hostilia parantem ulcisci liceat.* Demosthenes, oratione adversus Aristocratem, [u] communem, ait, esse legem inter homines, + ut eum, qui nostra vi rapiat, ulcisci nobis fas sit. Et Jugurtha apud Sallustium [x] cum dixisset, Adherbalem vitæ suæ esse insidiatum, addit, populum Romanum [71] *neque pro bono, neque pro recto facturum,* + *si ab jure gentium se prohibuerit:* id est [72] ab ultione: Aristides orator & a poetis, & a legum auctoribus, & a [73] proverbiis, & ab oratoribus, & omnibus denique hoc, ait, probari [y] ἀμύνεσθαι τους ὑπάρξαντας, + *ultionem sumi de his, qui injuriam facere aggressi sunt.* Maccabæos laudat [z] Ambrosius, [z] + quod etiam sabbato [a] ulti sunt innocentium necem fratrum suorum. Idem adversus Judæos incensam a Christianis [74] basilicam graviter querentes disputans, sic ait: [a] *Ac certe si jure gentium agerem, dicerent,* [75] *quantas basilicas Judæi tempore imperii Juliani incenderint:* ubi

[o] De Invent. II. c. 22.
[p] Libro XXXVIII. c. 4.
[q] Pag. 1048. E.
[r] Judic. XV. 3.
[s] Ibid. vers. 11.
[t] Lib. III. c. 56.
[u] Pag. 437. A.
[x] Bell. Jug. c. 25.
[y] Orat. pro quatuor vir. Tom. III. p. 259. A.
[z] De Off. L. I. c. 40.
[a] Ep. 29. p. 562. C.

GROTII.

y *Hoc naturali jure*] Φόνον Φόνῳ λελύσθαι· Romulus de Tatio occiso a Laurentibus, *cædem cæde pensatam*, apud *Plutarchum*, (*Vit. Rom.* p. 32. C.) Belisarius apud Procopium Vandalicorum 1. *φύσει γὰρ πρόσεστι τοῖς ἀδικουμένοις ἡ πρὸς τοὺς βιαζομένους ἔχθρα· naturalis enim est læsi hominis in eum, qui vim intulit, inimicitia.* (Cap. 16.)

z *Ambrosius*] Eundem vide oratione contra Symmachum.

a *Ulti sunt innocentium necem fratrum suorum*] Vide *Josephum* antiquæ historiæ XIII, 1. de vindicata Johannis morte.

GRONOVII.

67 *Non opinio*] Qualiscumque persuasio, sed ingenita sententia, & judicium animi.

68 *Gratiæ*] In qua amicitiarum, & officiorum alterius memoria, alterius remunerandi voluntas continetur. cap. 53.

69 *Defendendo*] Arcendo, prohibendo.

70 Ἀμύνης νόμον] Ἄνδρ' ἀπαμύνασθαι ὅτε τις πρότερος χαλεπήνῃ, quo versu Homerico (extat enim alibi, tum Ιλ. ω. v. 369.) Claudius sæpe pro tessera utebatur. *Sueton.* cap. 42.

71 *Neque pro bono, neque pro recto*] Apud *Sallustium* est, *neque recte, neque pro bono*, cap. 22. *Cæsar.* 5, Gall. 7. *nihil hunc se absente pro sano facturum.*

72 *Ab ultione*] Puta jure gentium permissa.

73 *Proverbiis*] Dictis per allegoriam, & sententiis vulgi usu receptis.

74 *Basilicam*] Qua pro proseucha, vel synagoga utebantur.

75 *Quantas basilicas*] Quot Christianorum templa, vel ecclesias.

ubi [b] jus gentium vocat, par pari referre. Nec aliter apud Tacitum [b] Civilis: *egregium pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea, & sævissimas hujus exercitus voces, quibus ad supplicium petitus + jure gentium pœnas reposco.* b *Hist.* IV. c. 32.

4. Sed quia in rebus nostris, & nostrorum, [76] + affectu corrumpimur, + ideo simul multæ familiæ [77] in unum locum convenerunt, + judices constituti, & his solis data potestas vindicandi læsos, + ademta cæteris, quam natura indulserat, libertate. Lucretius (*Lib.* V. *vers.* 1147, *& seqq.*)

Acrius ex ira quod enim se quisque parabat
Ulcisci, quam nunc concessum est legibus æquis,
Hanc ob rem est homines [78] pertæsum vi colere ævum.

Demosthenes [c] in Cononem: *προσωρᾶται ἐν τοῖς νόμοις εἶναι τούτων ἑκάστου τὴν δίκην, μὴ τῇ τοῦ προστυχόντος (ee) ὀργῇ, μηδὲ βουλήσει ταῦτα κρίνεσθαι placuit, de omnibus his injuriis [c] ex legibus judicium exerceri, non autem* c *Pag.* 730. A.

GROTII.

b *Jus gentium vocat, par pari referre*] Sic & *Livius* libro I. *cum Laurentes jure gentium agerent*, (c. 14.)

GRONOVII.

76 *Affectu corrumpimur*] Nimio illarum amore facile ultra fines, terminosque justæ vindicationis provehimur.

77 *In unum locum convenerunt*] In civitatem coierunt.

78 *Pertæsum vi colere*] Potius visum legibus, quam armis disceptare. *Justin.* 43, 4.

(ee) Est apud DEMOSTHENEM, ὀργῇ, *irâ*: neque vocem mutare necesse est. *J. B.*

GROTII.

c *Ex legibus judicium exerceri, non autem ex cujusque impetu, atque arbitrio*] Tyndareus adversus Orestem sic declamat in *Euripidis* Oreste, (*vers.* 491, *& seqq.*)

Πρὸς τόνδ᾽ ἀγών τις ἂν σοφίας ἥκει πέρι;
Εἰ τὰ καλὰ πᾶσι φανερὰ, καὶ τὰ μὴ καλὰ,
Τούτου τίς ἀνδρῶν γένετ᾽ ἀσυνετώτερος,
Ὅστις τὸ μὲν δίκαιον οὐκ ἐσκέψατο,
Οὐδ᾽ ἦλθεν ἐπὶ τὸν κοινὸν Ἑλλήνων νόμον.
Ἐπεὶ γὰρ ἐξέπνευσεν Ἀγαμέμνων βίον
Πληγεὶς θυγατρὸς τῆς ἐμῆς ὑπὲρ κάρα
(Αἴσχιστον ἔργον, οὐ γὰρ αἰνέσω ποτὲ)
Χρῆν αὐτὸν ἐπιθεῖναι μὲν αἵματος δίκην
Ὁσίαν, διώκοντ᾽ ἐκβαλεῖν τε δωμάτων
Μητέρα, τὸ σῶφρον τ᾽ ἔλαβεν ἂν τῆς συμφορᾶς,
Καὶ τοῦ νόμου τ᾽ ἂν εἴχετ᾽, εὐσεβής τ᾽ ἂν ἦν.
Νῦν δ᾽ εἰς τὸν αὐτὸν δαίμον᾽ ἦλθε μητέρι,
Κακὴν γὰρ αὐτὴν ἐνδίκως ἡγούμενος,
Αὐτὸς κακίων ἐγένετο μητέρα κτανών.
Ἐρήσομαι δὲ, Μενέλεως, τοσόνδε σε.
Εἰ τόνδ᾽ ἀποκτείνειεν ὁμόλεκτρος γυνὴ,
Χ᾽ ὁ τοῦδε παῖς αὖ μητέρ᾽ ἀνταποκτενεῖ,
Κἄπειθ᾽ ὁ κείνου γενόμενος φόνον φόνῳ
Λύσει, πέρας δὲ ποῖ κακῶν προβήσεται;

Huic me jubes certare de sapientia?
Quæ pulchra quæque fœda si cunctis patent,
Isto homine tandem quis fuit dementior,
Qui nec quod æquum est mente pervidit sua,
Nec quod per omnem Græciam leges jubent?
Namque ubi Agamemno spiritum efflarat suum,
Transverberatus a mea natæ caput,
(Quod turpe facinus absit ut dicto probem)
Tunc ille rite debuit matrem ream
Peragere cædis e lare ejectam suo.
Ita temperate pertulisset miseriam,
Pœnas petisset jure, servasset pium.
Nunc subiit illum, quod prius matrem, nefas.
Illam malam vocat ille, non injuria:
Sed pejor illa est ipse dum matrem necat.
Menelaë, si permittis hoc te interrogo:
Irata si uxor conjugem occidit suum,
Hanc ultor ipse filius trudet neci,
Et rursus illo genitus hanc cædem nova
Cæde expiabit, fine quo stabunt mala?

Quæ postrema plena prudentiæ materiam disserendi & philosophis, & oratoribus præbuerunt. Maximus Tyrius in dissertatione, an referenda injuria, (*Dissertat.* II. pag. 22. *Ed. Davis.*) εἰ γὰρ ὁ ἀδικηθεὶς ἀμύνεται, ἀεὶ μεταβαίνει τὸ κακὸν ἀπ᾽ ἄλλου πρὸς ἄλλον, καὶ μεταπηδᾷ καὶ διαδέξεται ἀδικία ἀδικίαν. εἰ γὰρ τῷ αὐτῷ τούτῳ δικαίῳ τῷ παθόντι συγχωρεῖς ἐπεξιέναι εἰς τὸν ἀδικήσαντα, ἐπαναχωρεῖ αὖθις ἀπ᾽ ἐκείνου πρὸς τὸν αὐτὸν ἡ τιμωρία, τὸ γὰρ δίκαιον ἐπ᾽ ἀμφοῖν ἴσον. ὦ Ζεῦ καὶ οἷον πεποίηκας, δικαιο-

tem ex cujusque impetu, atque arbitrio. Quintilianus: [d] [79] *injuriæ compensatio non solum juri inimica, sed paci: est enim lex, forum, judex, nisi quem jure* [80] *vindicari pudet.* Imperatores Honorius, & Theodosius: [e] *idcirco judiciorum vigor, jurisque publici tutela in medio constituta, ne quisquam sibi ipsi permittere valeat ultionem.* + Rex Theodoricus: [f] *hinc est quod legum reperta est sacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulsu.*

d Declam. XIII.
e L. nulli. 14. C. de Judæis.
f Cassiod. lib. IV, ep. 10.

5. + Manet tamen vetus naturalis libertas, primum in locis, [81] + ubi judicia sunt nulla, + ut in mari. + Quò forte referri potest, quod Cajus [82] Cæsar privatus adhuc piratas, [g] a quibus captus fuerat, classe tumultuaria persecutus est, ipsorumque naves partim fugavit, partim mersit, & cum proconsul negligeret animadvertere in captos piratas, ipse eos in mare reversus cruci suffixit. + Idem locum habebit in locis desertis, + aut ubi [83] Nomadum more vivitur. [d] Sic apud Umbricos, narrat Nicolaus [h] Damascenus, sibi quemque fuisse ultorem: + quod & apud Moschos hodie impune fit, post tempus aliquod aditi judicis. + Nec aliunde origo [84] singularium certaminum, quæ + ante Christianismum [e] Germanicis nationibus usitata, + alicubi necdum satis desueta sunt. Ideo apud [i] Vellejum Paterculum mirantur Germani, cum Romanæ jurisdictionis formam conspicerent, + quod injurias justitia finiret, + quod solita armis discerni jure terminarentur.

g Vell. Pat. l. II. c. 41. & Plut. in Cæs. p. 708.
h Apud Stob. de Legibus.
i Lib. II. c. 118.

6. [85] + Lex Hebræa propinquo occisi permittit, ut extra asyli loca homicidam interficiat: recteque notant interpretes Hebræi, [86] talionem pro mortuo + manu exigi posse; + pro se, ut puta in vulnere, non nisi per judicem, + quia scilicet difficilior [k] est moderatio, ubi proprius dolor accedit. Parem morem privatim vindicandæ cædis apud vetustissimos Græcos fuisse, apparet + ex

k Sen. I, de Clem. 20.

δικαιοσύνην ἐξ ἀδικημάτων; καὶ ποῖ βαδιεῖται τὸ κακὸν, καὶ ποῦ στήσεται· *Nam si is, qui passus est injuriam, ultionem sumet, transibit malum ab hoc ad illum velut saltu quodam, & injustitiæ injustitia succedet; quippe si hoc jure posito concedis ei, qui malum pertulit, vindicare in eum, qui fecit, sequitur, ut rursus ab hoc ad illum se referat ultio: est enim justum, par utrique parti. Si id ita est, quid nobis fecisti, Jupiter, justitiam ex injuriis conflatam? & quo procedet, ubi vero stabit hoc malum?* Aristides oratione de pace: τίς γὰρ τῶν Ἑλλήνων λειφθήσεται, εἰ διὰ τοὺς προτέρους ἀπολωλεκότας, οἱ μετ' αὐτοὺς ἀεὶ ταυτὸ τοῦτο πείσονται; *quis enim Græcorum erit reliquus, si propter eos, qui jam periere, superstites alii perpetuo idem malum ferent?* (Tom.II. p. 78. C. *Ed. P. Steph.*) Habet idem Aristides sensum similem, in Leuctrica secunda.

d *Sic apud Umbricos*] An Umbros in Italia significatos voluit? [Vide VALESIUM in *Excerpt. Peiresc.* pag. 513.] Apud Afrorum multos idem moris fuisse, testis est *Leo Afer* lib. II. c. de Tefechis, & capite de Teijeuta, & alibi.

e *Germanicis nationibus*] Gotthos suos corrigens rex Theudericus apud *Cassiodorum* III, 23. *Removete consuetudines abominanter insolitas; verbis ibi potius, non armis res tractetur,* & 24. *Cur ad monomachiam recurritis? quid opus est homini lingua, si causam manus agit armata?* Trachonitis in oriente, νόμιμον πάντα τρόπον ἐπεξιέναι τοὺς τῶν οἰκείων φονεῖς· *mos omnibus modis ultionem sumere de propinquorum homicidis.* (Hoc è *Josepho*, Antiq. Jud. Lib. XVI. Cap. IX. §. 1. *Ed. Hudson.*)

GRONOVII.

79 *Injuriæ compensatio*] Privata vindicta.

80 *Vindicari pudet*] *Ne scilicet turpi judicio conflictetur*, ut de fratribus loquitur *Cicero* 9, famil. 25.

81 *Ubi judicia sunt nulla*] 1, 3. 2.

82 *Cæsar privatus adhuc*] Videtur legationem liberam habuisse, ut solebant illustres viri, & juvenes Romani peregrinantes: itaque, quod fecit, tanquam legatus pop. Rom. fecit.

83 *Nomadum more*] Sine moribus, sine lege, sine justo imperio. *Sallust.* Jug. 18.

84 *Singularium certaminum*] Vide *Extrait pour l'antiquité des duels*, dans les *mémoires de Mons. de Bethune* tom. 4. p. 323.

85 *Lex Hebræa*] *Numer.* 35, 19.

86 *Talionem pro mortuo*] Ob occisum propinquum cuivis de homicida pœnam sumere licuisse; de auctore vulneris, qui sauciatus esset, ipsi nemini.

GRO-

\+ ex Theoclymeni verbis, quæ apud Homerum sunt l Odysseæ O. Sed maxime frequentia sunt hujus moris exempla + inter eos, [87] qui communem judicem non habent. Hinc *justa bella definiri solent*, m + Augustino teste, *quæ ulciscuntur injurias*: & Plato bellicum certamen probat, n *μέχρις οὗ ἂν οἱ αἴτιοι ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀναιτίων ἀλγούντων δοῦναι δίκην· donec qui in culpa fuerint, cogantur innocentibus dolore affectis pœnas pendere.*

l Vers. 272, & seqq. *m L. 11, q. 10. super Josue.* *n De Rep. Lib. V. p. 471. B. Tom. II. Ed. H. Steph.*

IX. + 1. Utilitas indistincte quorumlibet, + qui finis erat tertius, + easdem habet partes, quas illa, quæ ad læsum pertinet. Nam aut hoc agitur, + ne qui uni nocuit, aliis noceat, quod fit + eum tollendo, [88] + aut debilitando, sive constringendo ita, ut nocere nequeat, + aut emendando: aut f ne alii impunitate illecti aliis quibusvis molesti sint, + quod ex suppliciis conspicuis obtinetur, quæ Græci *παραδείγματα*, [89] Latini exempla vocant: quæ ideo adhibentur, o ut unius pœna metus sit multorum, + ut pœnæ p genere deterreri cæteri possint, ut leges loquuntur, *ἵνα ἄλλοι πρόνοιαν ποιῶνται καὶ φοβῶνται*, ut q Demosthenes.

o L. 1. C. ad L. Jul. de rep. *p L. 7. C. Ad L. Fab. de plag.* *q Orat. in Neær. p. 528. B.*

2. Hujus quoque juris potestas + naturaliter penes unumquemque est. g Sic Plutarchus r virum bonum, ait, a natura [90] magistratum designari, & quidem

r Præcept. polit. pag. 817. B.

GROTII.

f *Ne alii impunitate illecti aliis quibusvis molesti sint*] *Polybius leones ob hominum appetitum crucifixos vidit, quia cæteri metu pœnæ similis absterrerentur eadem noxa.* Plin. lib. VIII. c. 16.

g *Sic Plutarchus*] Idem Pelopida, (p. 290.) ὁ γὰρ πρῶτος, ὡς ἔοικε, καὶ κυριώτατος νόμος τῷ σώζεσθαι δεομένῳ τὸν σώζειν δυνάμενον ἄρχοντα κατὰ φύσιν ἀποδίδωσι· *Prima, eademque antiquissima lex eum, qui servare potest, ei, qui salute opus habet, naturaliter magistratum designat.* Et Philopœmene: τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας ἀναλαβὼν οὔτε νόμον, οὔτε χειροτονίαν περιμείναντας, ἀλλ' ὡς διὰ παντὸς ἄρχοντι τῷ κρείττονι κατὰ φύσιν ἑπομένους· *Suscepit cives suos, qui neque legum, neque suffragiorum tempus expectaverunt: sed ipsum sequebantur naturæ lege, quæ semper potiorem vult imperare deterioribus.* (Pag. 363. A.) Similia apud eum habes fine vitæ T. Flaminii. Scriptor de causis corruptæ eloquentiæ, de oratoribus agens (*Cap.* 36.) *Hi ne privati quidem sine potestate erant, cum & populum, & senatum consilio, & auctoritate regerent.* Chrysostomus II ad Corinthios VII, 13. de Mose: καὶ πρὸ τῆς χειροτονίας δημαγωγὸς ἦν διὰ τῶν ἔργων. διὸ καὶ σφόδρα ἀνοήτως ἔλεγε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἑβραῖος ἐκεῖνος· τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς; τί λέγεις; τὰ ἔργα ὁρᾷς, καὶ περὶ τῆς προσηγορίας ἀμφιβάλλεις, ὥσπερ ἂν εἴ τις ἰδὼν τέμνοντα τὸν ἰατρὸν ἄριστα, καὶ τῷ πεπονηκότι μέλει τοῦ σώματος βοηθοῦντα, λέγοι, τίς σε κατέστησεν ἰατρὸν καὶ τέμνειν ἐκέλευσεν; ἡ τέχνη, ὦ βέλτιστε, καὶ ἡ νόσος ἡ σή· οὕτω καὶ τοῦτον ἡ ἐπιστήμη τοιοῦτον ἐποίησε· καὶ γὰρ τέχνη τὸ ἄρχειν ἐστίν, οὐκ ἀξίωμα μόνον, καὶ τέχνη τεχνῶν πασῶν ἀνωτέρα· *Etiam antequam manu populum educeret, dux erat ipsis factis. Valde igitur stulte Hebræus ille ei dixit: quis te constituit nobis principem, ac judicem? Quid dicis? facta vides, & de nomine facis controversiam; velut si quis medicum videat optime secantem, ac sic opitulantem ægro corporis membro; deinde ei dicat, quis te constituit medicum, quis secare præcipit? ars, mi bone vir, & morbus tuus: sic & Mosem sua peritia talem fecit; nam & imperare non dignitas tantum est, sed & ars, & quidem artium omnium sublimissima.* (Tom. III. pag. 631, 632. *Ed. Savil.*) Tractat idem scriptor hoc ipsum argumentum ad Eph. III. in fine: (Tom. eod. *pag.* 798.) ἡ ἀδικία ἡ σὴ καὶ ἡ ὠμότης, φησίν, αὕτη με κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστήν· *tua*, inquit, *injustitia, tua feritas me constituit principem, & judicem.* (PLUTARCHI locus, cujus occasione omnia ista addita sunt, non satis adcuratè refertur, ut inspicienti patebit. Præterea illorum sententia posset videri repugnare principiis Auctoris nostri, ut ostendimus in Gallicis nostris Notis. *J. B.*)

GRONOVII.

87 *Qui communem judicem*] Qui diversarum sunt civitatum, aut aliis, atque aliis magistratibus parent.

88 *Aut debilitando*] Pro quibus dixit *num.* 8. vires nocendi adimendo.

89 *Latini exempla*] *Terent.* Eun. 5, 6. *Uterque exempla in te edent.* Plautus Most. 5, 1. 17. *Faciam ego exempla in te.* Justin. 18, 7. *Statuam in te exemplum.* Liv. 29. 27.

90 *Magistratum designari*] Jus quoddam imperandi aliis habere; quo pertinet, quod apud *Horatium* pueri ludentes, *rex eris*, ajunt, *si recte facies.* L. 1, ep. 1.

dem perpetuum: + nam ipsa naturæ lege ei principatum deferri, qui agat justa. Sic sapientem nunquam esse privatum, Nasicæ exemplo probat s + Tullius; & Lollium 91 non unius anni consulem Horatius vocat: & Euripides Iphigenia in Aulide, (*vers.* 375.)

s Tusc. qu. IV, 23.

Mente qui prudente pollet, + is magistratum gerit.

Quæ tamen in republica intelligenda sunt, 92 + quatenus ejus leges id ferunt.

3. + De hoc naturali jure ita loquitur t Democritus: ipsius enim verba quia notabilia sunt adferam. Primum de jure bestias interficiendi sic illi videtur: *κατὰ δὲ ζώων φόνου καὶ μὴ φόνου ὧδε ἔχει· τὰ ἀδικέοντα καὶ θέλοντα ἀδικεῖν ἀθῶος ὁ κτείνων, καὶ πρὸς εὐεστὼ οὖν τοῦτο ἔρδειν μᾶλλον ἢ μή. de occidendis, aut non occidendis animantibus ita se res habet: + quæ injuriam faciunt, aut facere volunt, 93 quisquis occiderit, purus est, adeo quidem ut hoc fecisse, quam non fecisse, sit rectius.* Et mox: *κτείνειν χρὴ τὰ πημαίνοντα παρὰ δίκην πάντα περὶ παντός· ea, quæ injuste nobis nocent, omnino, & omnia fas occidere.* Et certe + non improbabile est, hoc more vixisse viros probos h ante diluvium, antequam Deus suam voluntatem de vertendis in hominum alimenta animantibus cæteris prodidisset. Rursus: *ὅκως περὶ κιναδέων τε καὶ ἑρπετέων γεγράφαται τῶν πολεμίων, οὕτω καὶ κατ᾽ ἀνθρώπων δοκεῖ μοι χρεὼν εἶναι σκοπεῖν· Quæ vero de vulpibus, & de inimicis serpentibus scripsimus, eadem in hominibus facienda videntur.* Tum vero subjungit: *κιξάλλην καὶ λῃστὴν πάντα κτείνων τις ἀθῶος ἂν εἴη, καὶ αὐτοχειρίᾳ καὶ κελεύων καὶ ψήφῳ· furem, & latronem qui quocumque modo occiderit, sive 94 + manu, sive 95 + jussu, sive 96 + suffragio, + innocens est.* + Ad quos locos respexisse mihi videtur Seneca, u cum ait: *cum cervices noxio præcidi imperabo, eo vultu, animoque ero, i quo serpentes, & animalia venenata percutio.* Et alibi: x *ne viperas*

t Apud Stob. Serm. 44.

u Lib. I. de Ira, c. 16.

x Sen. de Ira. Lib. III. c. 31.

GROTII.

h *Ante diluvium*] Aliquos & postea moris primævi memores; ita Dicæarchus, & alii, quos testes citat *Hieronymus* contra Jovinianum, (Tom. II. p. 78. *Edit. Basil.*)

GRONOVII.

91 *Non unius anni consulem*] 4. Od. 9. Sic Stoici solum sapientem dicebant esse regem. *Horat.* 1. sat. 3. *dives, qui sapiens est. Et sutor bonus, & solus formosus, & est rex.* Seneca Thyeste, V, 341. & seqq.

92 *Quatenus ejus*] Nequis privata auctoritate publicam induat personam, & mereatur in se dici Plautinum Stich. 2, 2. 28. *Sine suffragio populi ædilitatem hic quidem gerit.*

93 *Quisquis occiderit, purus est*] Insons. Ovidius lib. 15, 108. *Nostrumque petentia letum Corpora missa neci salva pietate fatemur.* Isocrates Panathen. 634. τὸν δὲ πόλεμον ὑπελάμβανεν ἀναγκαιότατον μὲν καὶ δικαιότατον τὸν μετὰ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν ἀγριότητα τὴν τῶν θηρίων γενόμενον.

94 *Manu*] Executor, lictor.

95 *Jussu*] Magistratus.

96 *Suffragio*] Judex.

GROTII.

i *Quo serpentes, & animalia venenata percutio*] Καθάπερ ἂν ἔχεις καὶ σκορπίους καὶ ὅσα ἰοβόλα, πρὶν δακεῖν ἢ τρῶσαι καὶ συνόλως ὁρμῆσαι, φθασάμενοι μόνον χωρὶς ὑπερθέσεως κτείνομεν, προφυλαττόμενοι διὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν ἐν αὐτοῖς κακίαν, τὸ μηδὲν παθεῖν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἀνθρώπους ἄξιον τιμωρεῖσθαι, οἳ φύσεως ἐπιλαχόντες ἡμέρου διὰ τὴν κοινωνίας αἰτίαν λογικὴν πηγήν, ἐπιτηδεύσει πρὸς θηρίων ἀτιθάσσων ἀγριότητας μεταβάλλουσιν, ἐν ἡδονῇ καὶ ὠφελείᾳ τιθέμενοι τὸ κακῶς ποιεῖν ὅσους ἂν δύνωνται· *sicut ergo viperas, & scorpios, & quæ alia veneno nocent, priusquam aut mordeant, aut ullum in nos impetum faciant, statim sine mora occidimus, præcaventes ne quid patiamur mali ab ea, quæ in ipsis est, malignitate; eundem ad modum & homines puniri par est, qui naturam nacti mansuetam, propter fontem rationis, quæ ad societatem trahit, institutis in ferarum sævitiam transeunt, utilitatique, ac voluptati habent nocere quam possint plurimis.*

Hæc

viperas quidem, & natrices, & si qua morsu, aut ictu nocent, effugeremus, si ut reliqua mansuefacere possemus, aut efficere ne nobis, aliisque periculo essent. ✝ *Ergo ne homini quidem nocebimus quia peccavit, sed ne peccet.*

4. Sed cum & ✝ facti inquisitio sæpe magnam diligentiam, & pœnæ æstimatio multum prudentiæ, & æquitatis desideret, ✝ ne dum quisque [97] de se nimium præsumeret, ✝ aliis non credentibus, rixæ orirentur, eo placuit hominum justis [98] communitatibus, ✝ eos deligere, quos optimos, ac prudentissimos putarent, aut fore sperarent. Idem *y* Democritus: *οὐκ ἂν ἐκώλυον οἱ νόμοι ζῆν ἕκαστον κατ᾽ ἰδίαν ἐξουσίαν, εἰ μὴ ἕτερος ἕτερον ἐλυμαίνετο· φθόνος γὰρ στάσιος ἀρχὴν ἀπειργάζετο· non prohibuissent utique leges suo quemque arbitrio vivere, nisi alter alterum offensum iisset. Invidia enim seditioni molitur exordium.* *y Apud Stob. Serm. 41.*

5. Sed ✝ sicut in ultione factum modo *z* diximus, ✝ ita & in hac ad exemplum punitione ✝ manent vestigia, ac reliquiæ prisci juris, ✝ in iis locis, ✝ atque inter eas personas, quæ certis judiciis non subsunt: ✝ ac præterea in quibusdam casibus exceptis. Sic *a* Hebræorum moribus Hebræus a Deo, & Dei lege deficiens, aut ducem se ad falsos cultus præbens, k ✝ illico a quovis homine (ff) poterat interfici. l [99] ✝ Judicium zeli id vocant Hebræi, quod a *b* Phinea (gg) primo exercitum ajunt, ✝ & inde abiisse in morem. Sic Judæum quendam Græcis se ritibus polluentem occidit *c* Mathatias. Sic trecenti

z §. 8. n. 5. *a Deuter. XIII, 9.* *b Num. XXV.* *c I Macc. cab. II. 24.*

Hæc Philo de specialibus legibus II. (*pag.* 793. A. B.) Claudius Neapolitanus apud *Porphyrium* lib. I. de non esu animalium: *οὐκ ἔστι γὰρ ὅστις ἰδὼν ὄφιν οὐκ ἔκτεινε δυνάμενος, ὡς μήτ᾽ αὐτὸς δηχθείη μήτ᾽ ἄλλος ἁπλῶς ἄνθρωπος· nemo est qui serpentem sibi conspectum si possit non occidat, ne aut ipse ab eo vulneretur, aut alius.* (Pag. 32.) Vide, si vacat, & sequentia. ibidem non multo post: *ὄφιν καὶ σκορπίον, κἂν μὴ ἐπίωσιν ἡμῖν, κτείνομεν, ἵνα μηδ᾽ ἄλλος πρὸς αὐτῶν τι πάθῃ, τῷ κοινῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἀμυνόμενοι· serpentem, & scorpium, etiamsi ab iis non impetamur, occidimus, ne cui noceat alii, & vindictam hanc præstamus humano generi.* (Pag. 40. *Ed. Lugd.* 1620.) Porphyrius ipse libro II. *ὥσπερ γὰρ οἰκειότητος οὔσης ἡμῖν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς κακοποιοὺς, καὶ καθάπερ ὑπό τινος πνοῆς ἰδίας φύσεως καὶ μοχθηρίας φερομένους πρὸς τὸ βλάπτειν τὸν ἐντυγχάνοντα, ἀναιρεῖν ἡγούμεθα δεῖν καὶ κολάζειν ἅπαντας, οὕτως καὶ τῶν ἀλόγων ζώων τὰ ἄδικα τὴν φύσιν καὶ κακοποιὰ, πρός τε τὸ βλάπτειν ὡρμημένα τῇ φύσει τοὺς ἐμπελάζοντας, ἀναιρεῖν ἴσως προσήκει· sicut enim, quanquam societas nobis quædam est cum hominibus malis, etiamsi qui suopte ingenio, ac malitia veluti vento vehemente aguntur, ut cuivis sine discrimine noceant, tamen eos omnes recte a nobis puniri censemus: ita & mutorum animantium ea, quæ sui natura sunt injusta, & nocere amantia, quæque impetu ingenii sui feruntur in obvii cujusque perniciem, occidere, ratione non caret.* (Pag. 159.) Et hoc est quod vult Pythagoras apud *Ovidium* Metam. XV. *Nostrumque petentia lethum Corpora missa neci, salva pietate fatemur.* (vers. 108, 109.)

k *Illico a quovis homine poterat interfici*] Adde locum *Josephi* XII, (6. §. 2. *Ed. Huds.*) *Mosem Maimonidem* ad XIII. articulos, & Directoris libro III, c. 41.

l *Judicium zeli*] Vide I *Maccab.* II, 24. 26.

GRONOVII.

97 *De se nimium præsumeret*] Plus justo sibi tribueret, in peritia, vel jure judicandi.

98 *Communitatibus*] Civitatibus, vel societatibus juris communicandi causa initis.

99 *Judicium zeli*] Tale judicium in Saxonibus, & Westphalis fertur instituisse Carolus M. *Chronicon Colon.* vetus pag. CXIV. *Æneas Silv.* in statu Europæ cap. 29. p. 74. in Germanicis *M. Freheri* to. secundo. *Revius* in Daventria ad ann. 773. pag. 13. & ad ann. 1394. p. 89. & ad ann. 1463. p. 114. *Veem-schepen* dicebantur.

(ff) Non simpliciter, sed postquam accusatus, & damnatus fuerat à Judicibus. Vide PUFENDORFIUM nostrum, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. VIII. Cap. 3. §. 13. & Clarissimum CLERICUM in locum *Deuteron.* de quo agitur. *J. B.*

(gg) Respublica Hebræa nondum tunc temporis prorsus constituta erat, quemadmodum fuit postea. Vide eundem Doctissimum Interpretem, quem modo laudavi, in *Num.* XXV, 7. & Celeberrimi J. FR. BUDDEI Dissertationem *De Jure Zelotarum in Gente Hebræa*, §. 34, & seqq. *J. B.*

trecenti alii Judæi a popularibus suis occisi referuntur, libro, + qui vulgo dicitur Maccabæorum tertius. + Nec alio obtentu instituta lapidatio in [d] Stephanum, & conjuratio in [e] Paulum: multaque alia exempla ejuscemodi extant, & [m] apud Philonem, + & apud Josephum.

[d] Actor. VII, 57. [e] Act. XXIII, 13.

6. Tum vero apud multos populos + & dominis in servos, + & parentibus in liberos mansit jus puniendi plenum, etiam ad mortem usque. Sic Spartæ [1] Ephoris licuit civem occidere extra judicium. Et ex his quidem, quæ diximus, + quale sit circa pœnas jus naturæ, + & quousque manserit, intelligi potest.

X. 1. Nunc illud videndum est, + num lex evangelica libertatem illam arctius circumscripserit. Certe, [2] ut + alibi diximus, non mirum est, quædam, + quæ natura, & per leges civiles licent, vetari lege divina, + eaque perfectissima, + & præmium promittente [3] natura humana majus: + ad quod consequendum non immerito virtutes requiruntur, + quæ + [4] sola naturæ præcepta + excedant. [n] + Castigationes, quæ neque infamiam, neque damnum permanens relinquunt, + & pro ætatis, + aut [5] alterius qualitatis ratione sunt necessariæ, + si ab iis fiant, quibus leges humanæ id permittunt, + puta a parentibus, + tutoribus, + dominis, + magistris, + nihil habere, quod cum præceptis evangelicis repugnet, ex ipsa rei natura satis intelligi datur. + Sunt enim hæc remedia animorum non minus innocentia, quam [6] pharmaca sensui ingrata.

2. + De ultione aliter sentiendum est. Nam quatenus duntaxat [7] animum dolentis exsatiat, + illicitam esse etiam naturaliter, + tantum abest ut Evangelio conveniat, supra [f] ostendimus. + Lex vero Hebræa non modo vetat [8] odium asservari in proximum, id est, popularem, Levit. XIX, 17. + sed & communia quædam beneficia talibus inimicis impendi præcipit, Exod. XXIII, 4. 5.

[f] §. 5. n. 1.

GROTII.

m *Apud Philonem*] Cujus & hoc in libro de sacrificantibus: κολαστέον ὡς δήμιον καὶ κοινὸν ἐχθρὸν ὄντα, ὀλίγα φροντίσαντας οἰκειότητος, καὶ τὰς παραινέσεις αὐτοῦ διαγγελτέον πᾶσι τοῖς εὐσεβείας ἐρασταῖς, οἱ ἀνυπερθέτῳ τάχει ταῖς κατ' ἀνδρὸς ἀνοσίου ἐπιδραμοῦνται τιμωρίαις, κρίνοντες εὐαγὲς τὸ κατ' αὐτοῦ φονᾶν *puniendus talis ut hostis publicus omnium, spreta qualicunque cum eo necessitudine, ejusque suasiones vulgandæ omnibus pietatem amantibus, ut sine mora accurrant undique ad expetendum de viro impio supplicium, firme credentes, sanctam esse rem ejusmodi hominis interficiendi appetitum.* (Pag. 855. E.) Et alter locus non minus insignis circa finem de monarchia (*lib.* 1. p. 818, 819.)

n *Castigationes*] *Servorum, filiorumque peccata non coërcere, peccatum est.* Lactantius de Ira Dei c. 18. ubi plura ad hanc rem.

GRONOVII.

1 *Ephoris licuit civem*] Hoc habet ex *Isocratis* Panathenaico pag. 644. (271. B. *Ed. H. Steph.*) Sed de Ilotis loquitur *Isocrates*, qui tantum non servorum loco erant, non de civibus. Adde *Cragium* lib. 2, cap. 4. p. 78. [Non videtur loqui *Isocrates* de *Ilotis*, sive Servis publicis: verum de *Plebe*, quam vocat πλῆθος, δῆμος, περιοίκους, & distinguit ab οἰκέταις. Plura dicemus in Notis Gallicis ad hunc locum. Sed observari debuisset, quod statim adtendenti patet, exemplum minime aptum esse: quum *Ephori* essent Magistratus, & quidem potestate maximâ præditi; qui proinde, etiam ubi indictâ caussâ aliquem civem occidebant, auctoritate publicâ id agere censebantur. *J. B.*]

2 *Ut alibi diximus*] 2, 1. 10.

3 *Natura humana*] Vitam recidivam, & æternam post mortem.

4 *Sola naturæ*] Minus permittant, & plus præstent, quam naturæ legibus concessum, aut præceptum est.

5 *Alterius qualitatis*] Personæ, locive.

6 *Pharmaca sensui*] Medicamentum, vel antidotum amarum, aut olens.

7 *Animum dolentis*] Satisfacit cupiditati ulciscendi.

8 *Odium asservari*] Ali.

GRO-

4. 5. + Quare proximi nomine ad omnes homines prolato per Evangelium, + patet, a nobis requiri, non modo ne noceamus inimicis, + verum etiam ut benefaciamus; + quod & diserte imperatur Matthæi V, 44. Lex tamen Hebræis + graviores injurias permittebat ulcisci, non manu, + sed adito judice. + At Christus idem nobis non permittit; + quod apparet ex illa oppositione, *audistis dictum fuisse, oculum pro oculo:* & mox: *ego vero dico vobis.* Quanquam enim + quæ sequuntur + de arcenda injuria proprie agunt, & hanc quoque licentiam + aliquatenus saltem restringunt, + multo tamen magis ultionem improbare censenda sunt, + quia veterem permissionem o + ut 9 imperfectiori tempori congruentem rejiciunt: *οὐκ ἀδίκου τῆς δικαίας ἀμύνης οὔσης, ἀλλὰ κρείττονος τῆς ἀνεξικακίας; non quod iniqua sit justa ultio, sed quod ei præstet patientia*, ut est in constitutionibus Clementis lib. VII, cap. XXIII.

3. Qua de re sic loquitur p 10 Tertullianus: *novam plane patientiam docet Christus, etiam* 11 *vicem injuriæ prohibens permissam* 12 *a Creatore oculum exigente pro oculo, & dentem pro dente, contra ipse alteram amplius maxillam offerri jubens, & super tunicam pallio quoque cedi. Plane hæc* 13 *Christus adjecerit, ut supplementa consentanea disciplinæ Creatoris. Atque adeo hoc statim* 14 *renuntiandum est,* 15 *an disciplina patientiæ prædicetur penes Creatorem. Sic per g Zachariam præcipit, ne unusquisque malitiam fratris sui meminerit, sed nec proximi. Nam & rursus: malitiam, inquit, proximi sui unusquisque ne recogitet. Multo magis patientiam indixit injuriæ, qui indixit oblivionem. Sed & cum dicit* g VII, 10.

GROTII.

o *Ut imperfectiori tempori congruentem*] *Oculum pro oculo, quæ, si dici potest, injustorum justitia est.* Augustinus in expositione Psalmi CVIII. citatus C. sex differentiæ 23. 1. *Caus.* 23. quæst. 3.

p *Tertullianus*] Adversus Marcionem IV. (*Cap.* 16.) Idem libro de Patientia: *Christus gratiam legi superducens ampliandæ, adimplendæque legi adjutricem suam patientiam præfecit, quod ea sola ad justitiæ doctrinam retro defuisset.* (Cap. 6.) *Chrysostomus* ad Ephesios cap. IV, 13. διὰ τοῦτο εἶπεν, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, ἵνα τὰς ἐκείνου δήσῃ χεῖρας, οὐχ ἵνα τὰς σὰς ἀντεξαγάγῃ, οὐχ ἵνα τῶν σῶν ὀφθαλμῶν ἀπείρξῃ τὴν βλάβην μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τοὺς ἐκείνου διατηρήσῃ σώους. ἀλλ' ὅπερ ἐζήτουν, τίνος ἕνεκεν συγκεχωρημένης ἀμύνης, ἐνεκαλοῦντο οἱ τῷ πράγματι κεχρημένοι; mox: συγγινώσκει ὁ θεὸς τοῖς ὑπὸ τῆς ἐπηρείας ἴσως συναρπασθεῖσι καὶ ἐπὶ τὴν ἄμυναν ὡρμηκόσι, διὸ λέγει, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ. καὶ πάλιν. ὁδοὶ μνησικάκων εἰς θάνατον. εἰ δὲ ἔνθα ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ πηροῦν ἐξῆν, τοσαύτη κεῖται τιμωρία τοῖς μνησικάκοις, πόσῳ μᾶλλον τοῖς καὶ παρέχειν ἑαυτοὺς πρὸς τὸ παθεῖν κακῶς κελευσθεῖσι· *ea de re dicit, oculum pro oculo, dentem pro dente, ut illius manus cohibeat, non ut tuas excitet contra; ut non tuis tantum oculis noxam arceat, sed & illius oculos salvos præstet. sed quod quærebam hoc erat, cur ultione permissa culpantur ii, qui ad eam decurrunt?* mox: *ignoscit Deus iis, quos si forte contumeliæ sensus abripuit, & ad ultionem tulit impetus; ob id dicit, oculum pro oculo: at alibi: viæ iracundorum ad mortem, quod si, ubi oculum vice oculi eruere permissum est, tanta est iracundi pœna, quanto magis apud eos, qui mala passi præbere se ulterioribus injuriis, jubentur?* (Tom. III. pag. 845, 846. *Edit. Savil.*)

GRONOVII.

9 *Imperfectiori tempori*] Quod fuit sub lege Mosis ante Christum.

10 *Tertullianus*] Adv. Marc. 4, 16. p. 925.

11 *Vicem injuriæ*] Juste redditam injuriam pro injuria.

12 *A Creatore*] Deo Patre in V. T.

13 *Christus adjecerit*] Vult, Christum non statuisse aliquid novum, & adversum illi sententiæ, sed addidisse, & supplesse, quod minus erat expressum, & tamen ei consentiens.

14 *Renuntiandum*] Explorandum, quærendum: *De Cor.* 4. *His igitur exemplis renuntiatum est, posse etiam non scriptam traditionem in observatione defendi.*

15 *An disciplina patientiæ*] An etiam in V. T. Deus pater præcipiat, injuriam ferendam potius, quam vindicandam, ut Christus nihil inconveniens priori permissioni introduxisse videatur.

dicit, mihi vindictam, & ego vindicabo, proinde patientiam docet [16] *vindictæ expectatricem.* [17] *In quantum ergo non capit, ut idem videatur & dentem pro dente, oculum pro oculo, in vicem injuriæ exigere, qui non modo vicem, sed etiam ultionem, etiam recordationem, & recogitationem injuriæ prohibet,* [18] *in tantum aperitur nobis, quomodo oculum pro oculo, & dentem pro dente censuerit, non* [19] *ad secundam injuriam talionis permittendam, quam prohibuerat interdicta ultione, sed* [20] *ad primam coërcendam, quam prohibuerat opposita talione, ut unusquisque respiciens licentiam secundæ injuriæ a prima semetipsum contineret. Facilius enim vim comprimi, scit,* [21] *repræsentatione talionis, quam repromissione ultionis. Utrumque autem constituendum fuit pro natura, & fide hominum, ut qui Deo crederet, ultionem a Deo exspectaret: qui minus fideret, leges talionis timeret.*

4. *Hanc legis* [22] *voluntatem de intellectu laborantem, dominus & sabbati, & legis, & omnium paternarum dispositionum Christus & revelavit,* [23] *& compotem fecit, mandans alterius quoque maxillæ obligationem, ut tanto magis vicem injuriæ extingueret, quam & lex per talionem voluerat impedisse, certe quam* [24] *prophetia manifeste coërcuerat, & memoriam injuriæ prohibens, & ultionem ad Deum redigens. Ita si quid Christus* [25] *intulit, non adversario, sed adjutore præcepto, non destruxit disciplinas Creatoris. Denique* [26] *si in ipsam rationem patientiæ præcipiendæ, & quidem tam plenæ, atque perfectæ consideremus, non consistet* [27] *si non est Creatoris, qui vindictam repromittit,* [28] *qui judicem præstat. Alioqui si tantum patientiæ pondus non modo non repercutiendi, sed & alteram maxillam præbendi, & non modo non remaledicendi, sed etiam benedicendi, & non modo non retinendi tunicam, sed amplius & pallium concedendi is mihi imponit, qui non sit me defensurus,* [29] *in vacuum patientiam præcepit, non exhibens mihi mercedem præcepti, patientiæ dico fructum, quod est ultio, quam mihi permisisse debuerat si ipse non præstat, aut si mihi non permittebat ipse præstaret, quoniam & disciplinæ interest injuriam vindicari. Metu enim ultionis omnis iniquitas refrænatur.* [30] *Ceterum, passim emissa libertate, dominabitur utrumque oculum effossura, & omnem dentem excitatura præ impunitatis securitate.*

5. Censet,

GRONOVII.

16 *Vindictæ exspectatricem*] Quæ vindictam non sumit ipsa, sed exspectat, donec a Deo sumatur.

17 *In quantum ergo non capit, ut idem*] Quam certum, & planum est, non posse videri eundem.

18 *In tantum aperitur*] Tam certum, & planum fit nobis.

19 *Ad secundam injuriam*] Ut per talionem nova injuria inferatur: quæ & *Senecæ* sententia est, quum *contumeliam ab ultione non*, ait, *differre nisi ordine.*

20 *Ad primam coërcendam*] Ut deterreret ab injuria inferenda.

21 *Repræsentatione talionis*] Si statim sequatur præsens, & juxta gravis pœna, quam si promittatur futura ultio.

22 *Voluntatem de intellectu*] Sententiam, de qua poterat ambigi, & disputari.

23 *Compotem fecit*] Confirmavit, valere jussit.

24 *Prophetia*] *Zachariæ.*

25 *Intulit, non adversario*] Introduxit non contrario, sed subserviente, ac secundante præcepto.

26 *Si in ipsam rationem consideremus*] Vulgo *considerem.* Si præstarem patientiam injuriæ ob hanc rationem, ob quam præcipitur, nempe quod confidere debeo Deum eam ulturum, vana foret spes mea, nisi & Deus una cum patientia præcepit illam rationem, hoc est, nisi ostendit se omnino ultorem fore: quod & fecit in parte, quum concessit judici, oculum pro oculo, dentem pro dente exigere. [Nodum in scirpo quærit Vir Doctissimus. Vult *Tertullianus*, nisi Creator esset potentissimus, qui talem præcipit patientiam, non satis causæ fore, cur illam quis in se susciperet. *J. B.*]

27 *Si non est Creatoris*] Ea scilicet ratio.

28 *Qui judicem*] Lege, cum judicem præstat.

29 *In vacuum*] Sine ratione, frustra.

30 *Ceterum passim*] Alioquin effrenis grassaretur iniquitas, & non unum tantummodo, sed utrumque

5. Censet, ut videmus, Tertullianus non modo Christianis [31] + postulationem talionis esse vetitam, sed ne Hebræis quidem permissam, + tanquam quæ vitio careret, + sed majoris mali vitandi causa. Quod quin verum sit + de tali postulatione, quæ ex odio venit, non est dubitandum, ut ex superioribus [b] apparet. Nam hanc + improbatam etiam illis, qui inter Hebræos sapientia excellebant, + nec legis verba tantum, sed [32] & propositum intuebantur, ex Philone [l] apparet, apud quem Judæi Alexandrini in Flacci Judæorum vexatoris calamitate ita loquuntur: *οὐκ ἐφηδόμεθα, ὦ δέσποτα, τιμωρίαις ἐχθρῶν, δεδιδαγμένοι πρὸς τῶν ἱερῶν νόμων ἀνθρωποπαθεῖν· non delectamur, ô domine, ultione de inimico; nam* [q] *ex sacris legibus didicimus hominum misereri.* + Et huc pertinet + quod Christus a nobis indistincte exigit, ut omnibus remittamus, qui in nos deliquerunt. Matth. VI, 14. 15. Id est, [33] + ob sensum mali nostri malum illis nec [34] + procuremus, nec optemus: nam id qui facit, ut cum [k] Claudiano loquar, *ferus est,* [35] + *legumque videtur vindictam præstare sibi.* Quam ob causam Lactantius [l] dictum illud Ciceronis [m] commemorans: *justitiæ primum munus est, ne cui noceat nisi lacessitus injuria*, ait, simplicem, veramque sententiam + duorum verborum adjectione corruptam: & [n] Ambrosius idem illud Ciceronis dictum + vacare, ait, Evangelii auctoritate.

b §. 4. n. 3. & §. 5.
l Pag. 982. D.
k De Mallii cons. vers. 224.
l L. VI, c. 18.
m De offic. I. 7.
n Offic. I. 28.

6. Quid autem de ultione dicemus, non quatenus præteritum respicit, + sed quatenus [36] in futurum cavet? Sane, & hanc condonari vult Christus, primum [r] + si qui nos læsit, testimonia probabilia det pœnitentis animi, + Lucæ XVII, 3. Ephes. IV, 32. Coloss. III, 13. quibus locis de pleniore quadam remissione agitur, id est, quæ etiam in jus veteris amicitiæ restituat eum, qui peccavit; + unde sequitur, ut nihil ab eo pœnæ nomine exigi debeat. Præterea etiamsi absint talis pœnitentiæ signa, damnum haut nimium grave insuper habendum Christus + præcepto dimittendæ tunicæ docet. Quin & Plato dixit, [o] non referendum malum *εἴ τε δεῖ ἡμᾶς τῶνδε χαλεπώτερα πάσχειν, etiamsi quid gravius patiendum nobis immineat*, qui sensus & apud Maximum Tyrium exstat. Ὕβρεως δίκην, id est, actionem ob acceptam contumeliam aliquam (qualem Christus alapæ nomine indicat) + negabat Musonius aut se instituturum, aut cuiquam, ut institueret, auctorem fore: + multo enim rectius condonari talia.

o In Criton. p. 49. B.

7. Quod

utrumque oculum effoderet, nec dentem unum, sed omnes excuteret.

GROTII.

q *Ex sacris legibus didicimus hominum misereri*] Vide *Origenem* adversus Celsum. (Lib. VII. pag. 348.)

r *Si qui nos læsit, testimonia probabilia det pœnitentis animi*] Vide *Mosem Maimonidem* citatum ab eruditissimo *Constantino* libro de damno dato c. VIII. §. VII.

GRONOVII.

31 *Postulationem talionis*] Apud judicem, vel magistratum.

32 *Et propositum*] Mentem, sententiam verbis latius patentem.

33 *Ob sensum mali nostri*] Nemini dolorem demus, aut dari velimus ob id tantummodo, quia ille nobis dedit.

34 *Procuremus*] Comparemus, dari curemus, importemus.

35 *Legum vindictam*] Quod reipublicæ, & legum causa facere debet, id facere animi causa, vel ob suam voluptatem.

36 *In futurum cavet*] Ne iterum vel ab alio, vel ab eodem similis injuria fiat.

GRO-

7. Quod si dissimulatio magnum secum periculum ferat, [37] + ea cautione contenti esse debemus, quæ quam minimum noceat. Nam + ne apud Hebræos quidem in usu erat talio, ut [p] Josephus, & alii Hebræorum doctores notant, sed solebat, qui læsus erat, + ultra impendia a se facta, de quibus seorsim lex exstat Exod. XXI, 19. ([s] hæc enim est [38] simpli restitutio nihil pœnale continens) pro talione [t] + pecuniariam mulctam accipere: + quod & Romæ factum, docet apud Gellium [q] Favorinus. Sic Josephus domini nostri Jesu educator, cum uxorem suam adulterii compertam crederet, [u] + divortio se liberare maluit, [r] quam committere ut traduceretur: atque id fecisse dicitur, + quia justus erat, id est, vir probus, ac facilis: ad quem locum (hh) Ambrosius ait, non tantum ab ultionis atrocitate, sed etiam [x] ab accusationis severitate alienam esse justi personam; sicut & ante Lactantius [s] dixerat, *neque accusare quemquam crimine capitali justo licebit.* [y] Justinus [t] de Christianorum accusatoribus agens: *nolumus*, ait, *eos puniri, qui in nos calumniantur.* [39] *Sufficit illis sua pravitas, & rerum bonarum ignorantia.*

p *Antiq. Jud.* Lib. IV. Cap. 8. §. 35. *Ed. Hudson.*

q *Lib.* XX. c. 1.

r *Matth.* 1. 19.

s *Inst. div.* lib. 6. c. 20.

t Apolog. 11. pag. 44. *Ed. Sylb.*

8. + Restant pœnæ, quæ non privato, sed publico bono consulunt: + partim tollendo, aut coercendo nocentem ne cui noceat, + partim deterrendo alios severitate exempli, quas non sublatas a Christo, certissimo argumento [40] alibi [u] probavimus, + quod cum sua daret præcepta, simul testabatur, se nihil legis tollere. + Lex autem Mosis, + quæ in his rebus, + quamdiu stabat respublica, stare debebat, magistratibus rigide imperabat, + ut homicidia, & alia quædam crimina punirent: Exod. XXI, 14. Num. XXXV, 31, & seqq. Deut. XIX, 13. Quod si Christi præcepta consistere potuerunt cum lege Mosis [z] quatenus supplicia etiam capitalia irrogabat, [a] + possunt & cum humanis legibus divinam hac in parte imitantibus consistere.

u *L.* 1. c. 1. §. 5, & 8.

XI. 1. + Sunt qui, ut + contrariam sententiam tueantur, + adferunt summam Dei lenitatem in novo fœdere, quæ proinde hominibus, etiam magistratibus

GROTII.

s *Hæc enim est simpli restitutio nihil pœnale continens*] *Lex Wisigotthorum* VI, 4, 3.

t *Pecuniariam mulctam*] Vide eundem *Constantinum* d. cap. VIII. §. 1.

u *Divortio se liberare maluit*] *Augustinus* libro II. de Adulterinis conjugiis: *si autem (quod verum dicitur) non licet homini Christiano adulteram conjugem occidere, sed tantum dimittere.* (Cap. 15.).

x *Ab accusationis severitate*] Vide *Hincmarum* de divortio ad interrogationem V, in fine. c. laicos. *caus.* 2. *quæst.* 7. & ibi *Panormitanum*. Gail. de Pace publica VIII. 3. Adde c. Accusasti, *de accusationibus*, ita ut est apud *Brocardum*.

y *Justinus*] Ejusdem est: μηδὲ μικρὸν ἀμείβεσθαι μηδένα βουλόμενοι, ὡς ὁ καινὸς νομοθέτης ἐκέλευσε· *ne minimum quidem ulcisci quenquam volentes, ut novus legis conditor præcepit.* (Dialog. cum Tryphon. *pag.* 182. *Ed. Sylb.*) Adde quæ infra §. XV.

z *Quatenus supplicia etiam capitalia irrogabat*] Pharisæorum circa pœnas ἐπιείκειαν prædicat *Josephus*. (Antiq. Jud. Lib. XIII. Cap. XI. §. 6.) Hinc tot legum ad publicas pœnas pertinentium exceptiones, & illud, ut ubi omnino mors inferenda est, inferatur quam lenissime, quod est in *Talmudæ* titulo *Ketuboth*.

a *Possunt & cum humanis legibus, divinam hac in parte imitantibus, consistere*] *Augustinus* quæstionum evangelicarum libro I, quæstione X.

GRONOVII.

37 *Ea cautione*] Sic in futurum providere, ut ei, qui læserit, quantum fieri potest, pareamus.

38 *Simpli restitutio*] Qua tantummodo exigitur quod nobis abest alterius injuria; nec quid amplius pœnæ nomine poscitur. §. 22. 23. 24. 25. *Instit. de action.*

39 *Sufficit illis*] Satis supplicii est illis.

40 *Alibi probavimus*] 1, 2. 8.

(hh) Locus est in *Psalm.* 118. Serm. 7. Cap. 5. pag. 1473. D. *Ed. Paris.* 1569. *J. B.*

GRO-

ſtratibus ut Dei vicariis, ſequenda ſit: + quod aliquatenus verum eſſe, non negamus, + ſed non tam late patet, quam illi volunt. Nam Dei ingens miſericordia in novo fœdere patefacta + præcipue ſpectat [41] peccata contra primævam legem, aut etiam contra legem Moſis commiſſa ante acceptam Evangelii notitiam, + Actor. XVII, 30. + Rom. II, 25. + Actor. XIII, 38. + Hebr. IX, 15. + Nam quæ poſtea committuntur, + præſertim ſi adſit contumacia, comminationem habent [b] + judicii multo [42] ſeverioris, quam illud fuit, quod per Moſen eſt inſtitutum, + Hebr. II, 2. 3. + X, 29. + Matth. V, 21. 22. 28. + Neque vero in altera tantum vita, ſed & in hac ipſa in tales culpas Deus non raro animadvertit. + 1 Cor. XI, 30. Ac talium facinorum indulgentia non ſolet impetrari, [c] + niſi ipſe homo de ſe quaſi pœnas exegerit, + 1 Cor. XI, 31. [43] + gravi quodam mœrore, II Cor. II, 7.

2. + Urgent iidem + ſaltem pœnitentia ductis dandam impunitatem. Sed ut omittam, de vera pœnitentia hominibus + vix eſſe ut conſtet, + nec quemquam non impune ſua malefacta laturum, ſi eam quovis modo profiteri ſufficiat, + Deus ipſe non ſemper pœnitentia ductis omnem remittit pœnam; quod vel Davidis exemplo apparet. Sicut ergo pœnam legis, id eſt mortem violentam, aut alioqui immaturam, + remittere potuit Deus, ita ut non levibus malis afficeret eum, qui deliquerat, [d] ſic nunc quoque poteſt pœnam remittere mortis æternæ, + atque interim peccatorem aut morte immatura ipſe punire, + aut velle etiam ut ſic per magiſtratum puniatur. x Synes. ep. 44.

XII. 1. Rurſum [44] alii hoc accuſant, quod cum vita ſimul ſpatium ad pœnitendum præciditur. Sed ſciunt, hujus rei a piis magiſtratibus ſummam haberi rationem, nec quemquam ad ſupplicium rapi, + niſi dato tempore, quo peccata ſua agnoſcere, ac ſerio deteſtari poſſit; [e] qualem pœnitentiam, [45] etiamſi opera morte intercluſa non ſequantur, + acceptam Deo eſſe poſſe, latronis cum Chriſto crucifixi exemplum probat. + Quod ſi dicatur, vitam longiorem ad magis ſeriam reſipiſcentiam prodeſſe potuiſſe, reſponderi poterit, inveniri interdum, quibus merito dici poſſit [f] illud Senecæ: y *quod unum bonum* y L. 1, de Ira, c. 16.

GROTII.

b *Judicii multo ſeverioris, quam illud fuit, quod per Moſem eſt inſtitutum*] *Chryſoſtomus* idem dicit, tum in oratione ad patrem fidelem, tum ſecunda de jejunio.

c *Niſi ipſe homo de ſe quaſi pœnas exegerit*] *Peccator ante veniam deflere ſe debet. Tertullianus* de Pœnitentia, (cap. 6.) *Ambroſius* in Pſal. XXXVII. *Chryſoſtomus* in 1 ad Corinthios Hom. XXVIII. & in Matthæum Hom. XLII. Adde 1 *Cor.* VII, 9. & 10.

d *Sic nunc quoque poteſt pœnam remittere mortis æternæ, atque interim peccatorem aut morte immatura ipſe punire*] Hieronymus in cap. 1. in Nahum, qui locus relatus eſt in c. 6. *cauſa* XXIII. *quæſtionem* V. *Agathias* libro V, ex Platone. (*Cap.* 2.)

e *Qualem pœnitentiam etiamſi opera morte interclusa non ſequantur*] *Hieronymus* ad Damaſum, citatus in c. importuna, 58. *de pœnitentia*, diſt. 1.

f *Illud Senecæ*] Cujus & hoc eſt de Beneficiis VII, 20. *ingeniis talibus vitæ exitus remedium eſt, optimumque eſt obire ei, qui ad ſe nunquam rediturus eſt.* item: *eadem manu beneficium omnibus dabo: illi reddam, quando ingeniis talibus vitæ exitus remedium eſt.* Ibid.

GRONOVII.

41 *Peccata contra primævam*] Adamo datam, ab eo propagata in univerſum genus humanum.

42 *Severioris, quam*] Moſes enim tantum pœnas, quas mortalis exigere judex poteſt, ſanxit: Chriſtus & gehennam minatur.

43 *Gravi quodam mœrore*] Vera pœnitentia, quæ adjunctam habet deprecationem, animum ſeſe emendandi, & fidem remiſſionis per Chriſtum.

44 *Alii hoc accuſant*] In ſuppliciis per magiſtratum exactis.

45 *Etiamſi opera*] Bona opera, per quæ agnoſcatur ſerium emendationis propoſitum.

z Ibid. c. 15. *mam tibi superest, repræsentabimus mortem*: ut & illud ejusdem. z *quo uno modo possunt, desinant mali esse*; quod Eusebius philosophus dixerat: [46] ἐπειδὰν οὐχ' οἷόν τε ἄλλως καὶ τοῦτογε οὖν τῷ τρόπῳ ἀπολυθέντες τοῦ ἐνταῦθα δεσμοῦ τῆς κακίας περιέσωνται φυγήν.

2. Hæc ergo, + supra ea, quæ operis initio diximus, responsa sunto + illis, qui supplicia aut omnia, aut capitalia, sine ulla exceptione Christianis prohibita volunt, + contra, quam nos Apostolus docet, qui + cum regio officio usum gladii inclusisset [47] ut exercitium divinæ ultionis, + alibi orandum, ait, ut reges Christiani fiant, & [48] qua reges sunt, innocentibus + sint præsidio: quod, quæ etiam post Evangelium propagatum magnæ partis hominum est improbitas, obtineri non potest, + nisi quorundam morte reprimatur aliorum audacia, quippe cum ne sic quidem inter tot cruces, & supplicia sontium, + satis tuta sit innocentia.

3. Neque tamen abs re erit Christianis rectoribus, saltem ex parte aliqua, + imitandum proponere g exemplum Sabaconis Ægyptii regis, pietatis nomine laudatissimi, a quo capitales pœnas [49] in damnationem ad opus mutatas

a Lib. I. c. 65. felicissimo successu narrat a Diodorus: etiam ad Caucasum gentes quasdam,
b Lib. XI. p. 520. ait b Strabo: μηδένα ἀποκτείνειν τῶν ἐξαμαρτόντων τὰ μέγιστα· *nemini mortem irrogasse, quamvis pessima merito.* Neque spernendum illud Quintiliani:
c Lib. XII. 1. Inst. Orat. c *nemo dubitabit, quin,* + *si nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse interdum conceditur, salvos esse eos magis e republica sit, quam puniri.* Notat Balsamo leges Romanas, quæ mortis pœnam irrogabant, h a posterioribus Imperatoribus Christianis mutatas plerasque i [50] in alia supplicia, quo & acrius damnatis inureretur pœnitentia, & magis ad exemplum proficeret pœna diuturnior.

+ XIII. 1. + Ex ea autem, quam nos fecimus, enumeratione finium pœnæ
d Noct. Attic. VI. 14. apparet, nonnihil prætervisum a Tauro philosopho, ex quo ita d Gellius: *Quando igitur aut spes magna est ut is, qui peccavit,* [51] *citra pœnam ipse se ultro corrigat,*

GROTII.

g *Exemplum Sabaconis Ægyptii regis*] Immo & Romanorum magna ex parte, quorum nemo post legem Porciam mortis, aut verberum supplicio affici potuit, nisi perduellis, aut ab ipso populo damnatus. (De *Lege Porcia* vide *Livium*, X. 9.)

h *A posterioribus Imperatoribus Christianis*] Vide quæ infra hoc libro cap. XXIV. §. 11. vide apud *Nicetam* libro 1. (Cap. 4.) juramentum Isaaci Angeli. Idem Johannis Comneni imperium sine morte cujusquam fuisse, ait. (*Ibid.* Cap. ult.) Vide de Zenone *Malchum* (Excerpt. Legat. *Hæschel.* pag. 76.) & *Augustini* epistolam CLVIII. & CLIX. ad Marcellinum comitem, citatum c. circumcelliones, 1. *causa* XXIII. *quæst.* V, & capitulis sequentibus & *Chrysostomum* adversus Judæos, ubi de Caini pœna.

i *In alia supplicia*] Ad opera maxime. *Augustinus* epistola CLX: *alicui utili operi integra eorum membra deserviant.* Vide & *Nectarii* epistolam ad *Augustinum*, quæ est CCI.

GRONOVII.

46 Ἐπειδὰν οὐχ' οἷόν τε] Quando nequeunt aliter, ut vel hoc modo liberati ex istis vinculis malitiæ inveniant fugam. (Locus est apud *Stobæum*, Serm. XLVI. *J. B.*)

47 *Ut exercitium divinæ*] Per quem Deus ultionem, quam sibi reservavit, exercet.

48 *Qua reges sunt*] Etiam potestatem suam, perque usum gladii.

49 *In damnationem ad opus*] Quum ingentibus aggeribus Ægypti urbes adversus Nili violentiam muniret, omnes, qui capital fecissent, in id opus misit, nemine occiso per carnificem.

50 *In alia supplicia*] In mulctas, exsilia, pœnales operas.

51 *Citra pœnam ipse sese*] Ut Cæsaris milites apud *Sueton.* cap. 68.

corrigat, aut spes contra nulla est, emendari eum posse, & corrigi, aut jacturam dignitatis, in quam peccatum est, metui non necessum est, aut non id peccatum est, [52] *cujus exemplo necessario metu succurrendum sit, tum quicquid ita delictum est, non sane dignum esse imponendæ pœnæ studium visum est.* Nam ita loquitur, + quasi [53] uno fine sublato tollatur pœna, + cum contra omnes cessare oporteat ut pœnæ locus non sit. + Deinde illum finem omittit, cum homo inemendabilis vitæ eximitur, ne plura, aut graviora peccet: & quod de jactura dignitatis dixit, + etiam ad alia damna, quæ metuuntur, extendendum fuit.

2. Melius Seneca cum [e] dixit: *In vindicandis injuriis + hæc tria* [54] *lex sequuta est, quæ princeps quoque sequi debet,* [k] *ut aut eum, quem punit, emendet, aut ut pœna ejus cæteros meliores reddat, aut ut sublatis malis securiores cæteri vivant.* Nam hic si per cæteros intelligas, + non minus qui læsi jam sunt, + quam qui lædi adhuc possunt, + plenam habebis partitionem, + nisi quod ad illud *sublatis* addendum fuit, [55] aut repressis. + Nam & vincula, & quæcunque est virium deminutio eò pertinet. + Minus perfecta est illa alio loco ejusdem [f] Senecæ distributio: *Hoc semper in omni animadversione servabit, ut sciat, alteram adhiberi ut emendet malos, alteram, ut tollat.* Illud Quintiliani dictum aliquanto etiam imperfectius: [g] + *Omnis pœna non tam ad delictum pertinet, quam ad exemplum.*

e De Clem. Lib. I. c. 22.

f L. 1. de Ira, c. ult.

g Declam. 274.

+ XIV. Ex his, quæ dicta sunt, hactenus colligi potest, [56] quam non tutum sit + Christiano homini privato, sive sui, sive publici boni causa, [l] pœnam sumere de improbo quoquam, præsertim capitalem, [m] + quanquam id jure gentium nonnunquam permitti, diximus: unde + laudandus est mos eorum populorum, apud quos [57] navigaturi instruuntur mandatis a publica potestate ad persequendos piratas, si quos in mari repererint: ut data occasione uti possint, + non quasi ausu suopte, sed ut publice jussi.

XV. Cui non dissimile est quod multis in locis receptum est, [n] ut ad accusa-

GROTII.

k *Ut aut eum, quem punit, emendet, aut ut pœna ejus cæteros meliores reddat*] Hæc duo etiam *Philo* posuit in legatione: ὅτι καὶ ἡ κόλασις νουθετεῖ καὶ σωφρονίζει πολλάκις μὲν καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας· εἰ δὲ μή, πάντως γοῦν τοὺς πλησιάζοντας. αἱ γὰρ ἑτέρων τιμωρίαι βελτιοῦσι τοὺς πολλοὺς φόβῳ τοῦ μὴ παραπλήσια παθεῖν· *pœna sæpe corrigit, & emendat etiam eum, qui peccavit: quod si id non eveniat, certe alios, quorum ad notitiam pervenit; multos enim meliores faciunt aliena supplicia paris mali formidine,* (pag. 992. B.)

l *Pœnam sumere de improbo quoquam*] Vide quædam supra posita lib. I, c. III. §. 3.

m *Quanquam id jure gentium nonnunquam permitti, diximus*] Hoc capite, §. 8.

n *Ut ad accusationes criminum non admittantur*] *Chrysostomus* de Pœnitentia VIII. Καλὸν μὲν οὖν, ὅπερ εἶπον, καὶ τὰς χρηματικὰς δίκας φθάνειν διαλύσεσι φιλικαῖς, ἵνα πρὸς τῷ τέλει τῆς δίκης κυβερνήσῃς τὸν φίλον. ἐγκληματικὰς δὲ μηδὲ διαλύεσθαι γένοιτο, ἀλλὰ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐγγυμνάζειν· *optimum itaque, ut dixi, etiam privatas lites antevertere benignis transactionibus, ut amicum dirigas ad id, quod lites sibi propositum habent: publicorum autem judiciorum accusationes non dicam transigendo abrumpere, sed nunquam eas incipere.* (Tom. VI. pag. 806. *Edit. Savil.*

GRONOVII.

52 *Cujus exemplo necessario*] Quod non verendum est, ne quis imitetur, si non puniatur.

53 *Uno fine sublato*] Ex tribus *num.* 6. propositis.

54 *Lex secuta est*] Legislator respexit.

55 *Aut repressis*] Coërcitis, ut supersint quidem, sed grassari desinant.

56 *Quam non tutum*] Grave, ac periculosum conscientiæ, atque animæ hominis Christum professi.

57 *Navigaturi*] Privatis impendiis, atque exercitoribus.

cusationes criminum non admittantur [58] + quibus id libet, sed [59] certi homines, quibus id muneris publica potestate impositum est: ut nihil quisquam faciat ad alienum sanguinem fundendum, + nisi officii necessitate. Huc spectat Eliberinæ Synodi canon: *delator si quis exstiterit fidelis, & per delationem ejus aliquis fuerit proscriptus, vel interfectus, placuit, eum* [60] *nec in fine accipere communionem.*

XVI. Sed & illud simul ex ante dictis intelligitur, minime consultum esse homini vere Christiano, ac ne ipsum quidem decere, [o] + ut ad munera publica, quæ de sanguine judicium habent, sua sponte se ingerat, jusque vitæ, ac necis in cives + sibi tanquam omnium excellentissimo, & Deo cuidam inter homines deferri æquum existimet, ac profiteatur. Nam certe quod [h] Christus monet, periculosum esse de aliis judicare, quia quale judicium in alios ferimus, tale nobis in paribus causis a Deo sit exspectandum, + omnino huc etiam pertinet.

h Mat. VII. 1.

+ XVII. 1. Quæstio est non ignobilis, an leges humanæ, quæ interfectionem [61] quorundam hominum permittunt, interfectoribus [62] jus verum præstent etiam apud Deum, + an tantum inter homines impunitatem. + Postetius hoc [i] Covarruviæ, & [k] Fortunio placet; quorum sententia adeo displicet Ferdinando [l] Vasquio, + ut nefandam vocet. Dubium non est, ut alibi quoque diximus, [63] + utrumvis legem facere posse in certis casibus. Utrum autem voluerit, + partim ex verbis legis, partim ex materia intelligendum est. + Nam [64] si dolori lex indulget, pœnam humanam tollit, non vitium, ut in marito, qui adulteram uxorem, [p] aut [65] adulterum occidit.

i Covarr. de Matrim. Part.2.c.7. n. 12.
k Fort. tractatu de ult. fine legum illat. 11.
l Vasq. l. IV, cont. ill. c. 8.

2. + Si vero periculum respicit futuri mali ex dilatione pœnæ, + censenda est jus, ac potestatem publicam privato concedere, ita [66] ut jam privatus non sit.

Hujus generis est lex illa in Codice Justinianeo [m] sub rubrica, quando liceat unicuique sine judice se vindicare, vel [67] + publicam devotionem, ubi cuicum-

m Lib. III. tit. 27.

GROTII.

o *Ut ad munera publica, quæ de sanguine judicium habent, sua sponte se ingerat*] An sapienti capessenda sit respublica, vide *Senecam* de otio sapientis.

p *Aut adulterum occidit*] Vide *Augustinum* de Civitate Dei citatum c. quicunque, 33. *causa* XXIII. *quæstione* VIII. (Sed non sunt verba *Augustini*; at partim *Hieronymi* in *Ezechiel.* Cap. IX. partim alterius ignoti. *J. B.*) Et c. inter hæc 6. sequente, *causa* XXXIII. *quæst.* 11.

GRONOVII.

58 *Quibus id libet*] Ut olim moris fuit, quum judicia publica dicta sint, quod cuivis e populo exsecutio illorum daretur. §. 1. *Instit. de publ. jud.*

59 *Certi homines*] Fiscales, sive Advocati fisci. Et primum instituit Adrianus Aug. *Spartian.* cap. 20.

60 *Nec in fine*] Ne moribundum quidem accipere eucharistian, sive corpus, & sanguinem Domini mysticum.

61 *Quorundam hominum permittunt*] Puta privatis, & nulla potestate publica præditis.

62 *Jus verum*] Innocentiam; an excusatos eos apud Deum reddant.

63 *Utrumvis legem*] Aliquando qui ex lege interficit, Deo inculpatum haberi, aliquando tantum forensibus judiciis solvi.

64 *Si dolori lex indulget*] Si vindictæ causa comparata est, si succurrit imbecillitati, atque infirmitati animi humani, qui in tali casu vindictæ ardorem ægre exercet.

65 *Adulterum occidit*] L. 24. D. *ad l. Jul. de adult.* & patre, qui adulterum filiæ. l. 22. §. 2. ibidem.

66 *Ut jam privatus non sit*] Fictione juris pro ministro publico habeatur.

67 *Publicam devotionem*] i. Sacramentum militare adversus latrunculos, & milites desertores; nam

cuicumque licentia datur supplicio subjugandi milites populatores, hac addita ratione: [n] + *melius enim est occurrere in tempore, quam post exitum vindicare. Vestram igitur vobis permittimus ultionem, & quod serum est punire judicio, subjugamus edicto, ut nullus parcat militi, cui obviare telo oporteat ut latroni.* Et lex subsequens de opprimendis desertoribus: *cuncti*, inquiens, [o] *adversus latrones publicos, desertoresque militiæ jus sibi, sciant, pro quiete communi exercendæ publicæ ultionis indultum.* Huc & illud pertinet [p] Tertulliani: [q] *In reos majestatis, & publicos hostes, omnis homo miles est.*

n L. 1.

o L. 3.

p Apolog. c. 2.

3. Atque in hoc differt [68] + jus occidendi exsules, quos bannitos vocant, [69] ab istarum legum specie, quod ibi præcedit specialis sententia, hic generale edictum, [r] accedente facti evidentia, vim latæ sententiæ obtinet.

+ XVIII. + Nunc illud videamus, sintne omnes [70] actus vitiosi tales, ut puniri ab hominibus possint. Pro certo habendum est, + non omnes esse tales. Primum enim [71] actus mere interni, + etiamsi casu aliquo, puta per confessionem subsecutam, ad notitiam aliorum perveniant, puniri ab hominibus non possunt, quia, ut alibi [q] diximus, + naturæ humanæ congruum non est, ut ex actibus mere internis jus, aut obligatio inter homines nascatur. Et hoc sensu accipiendum est quod dictant [72] leges Romanæ: *cogitationis pœnam neminem mereri.* Id tamen non obstat quo minus actus interni, [s] [73] + quatenus in externos influunt, in æstimationem veniant + non sui proprie, + sed actuum externorum, qui inde meriti sui accipiunt qualitatem.

q L. 11. C. IV. §. 2. & C. VI. §. 1. n. 1.,

XIX. 1. Secundo, puniri ab hominibus nequeunt + actus [74] inevitabiles naturæ humanæ. Quanquam enim peccatum esse non potest + nisi quod libere fit, ab omni tamen omnino peccato, & semper abstinere, supra humanam est conditionem, + unde cognatum homini esse peccare, inter philosophos Sopater, Hiero-

nam milites proprie devovere se pro Imperatore, atque imperio, censentur, *queis fortes acuit devotio mentes*, ut *Claudianus* canit. *Lucanus* 3, 311. *Accipe devotas externa in prælia dextras.* Sueton. Jul. 67. *Justin.* 14, 9.

G R O T I I.

q *In reos majestatis, & publicos hostes, omnis homo miles est*] *Agathias* lib. IV. (in Orat. *Rustici*) ὐ γὰρ ϛρατηγοῖς μόνοις ἢ τοῖς ἄλλοις δυνατωτάτοις ὁ τῆς εὐνοίας ἐθέλει σκοπὸς ἐμφύεσθαι, καὶ προσιζάνειν, ἀλλὰ παντὶ τῷ βυλομένῳ βατὸν δήπυ κ᾽ προσῆκεν τῆς ἐν ᾗ τέτακται πολιτείας ὑπεραλγεῖν, κ᾽ τὸ κοινῇ συνοῖσον εἰς δύναμιν κατορθῦν· *non solis ducibus, aliisve potentibus innasci solet, atque immorari bene agendi propositum, sed cuique volenti & licet, & honestum est ejus, in qua vivit, reipublicæ malis commoveri, & publicas utilitates pro suis viribus promovere.* (Cap. 2.) Vide quæ supra hoc capite, §. IX.

r *Accedente facti evidentia*] *Quintilianus* declamatione CCLX. *quædam sunt reipublicæ læsæ, ad quorum pronuntiationem oculi sufficiunt.*

s *Quatenus in externos influunt*] Ita *Suyrus* lib. III. Thesauri, cap. 6.

G R O N O V I I.

68 *Jus occidendi exsules*] Quintil. decl. 305. *Exsulem intra fines deprehensum liceat occidere.*

69 *Differt ab istarum*] Exsulem occidere non licet, nisi proprio de ipsius persona judicio exsul declaratus, & huic pœnæ subjectus sit: istos ex perpetua, & semel in omnes promulgata constitutione principis, modo constet, desertores, & latrones esse.

70 *Actus vitiosi*] Pœnæ objectum, vel subjecta materia.

71 *Actus mere interni*] Cogitationes de suscipiendis sceleribus. 2, 4. 3.

72 *Leges Romanæ: Cogitationis*] L. 18. D. *de pœnis.* *Rittershus.* 7, sacr. lect. 12.

73 *Quatenus in externos influunt*] Quatenus præcedunt externos, vel cum eis conjunguntur, æstimentur, non quasi sua natura pœnam judicii debeant, sed quasi qui modificent, gravioresque, aut leviores reddant externos, eoque pœnam illorum vel augeant, vel minuant.

74 *Inevitabiles naturæ*]. Infirmitates communes, quas nemo debet alienas a se putare.

r In Aur. carm. Pyth. p. 192. Ed. Needham.
s II. Controv. 12.
t Lib. III. c. 45.
u De Ira lib. II, c. 31.
x Apud Stob. Serm. 46.
y Lib. XIII. c. 21.
z Lib. XVII. c. 38.

Hierocles r, t Seneca s, u inter Judæos Philo, inter historicos t Thucydides, inter Christianos plurimi prodiderunt. *Si puniendus est*, inquit u Seneca, *cuicunque pravum, maleficumque ingenium est, pœna neminem excipiet.* Sopater x vero: *ἕως ἂν τις ὡς ἀναμαρτήτους κολάζῃ, τὸ μέτρον ὑπερβαίνει τῆς κατὰ Φύσιν ἐπανορθώσεως· Si quis homines puniat tanquam qui ab omni peccato vacare possint, mensuram excedit ejus, quæ secundum naturam est, correctionis.* Quod x Diodorus y Siculus vocat *συναδικεῖν τὴν κοινὴν ἀνθρώπων ἀσθένειαν, injurium esse adversus communem hominum imbecillitatem*: alibi, z *τῆς ἀνθρωπίνης καὶ κοινῆς ἀσθενείας ἐπιλανθάνεσθαι, oblivisci infirmitatis ejus, quæ communis est humano generi.* + Is, quem dixi, Sopater, dissimulanda, ait, *τὰ μικρὰ καὶ συνήθη τῶν ἁμαρτημάτων, culpas minores, & quasi quotidianas.*

a Pag. 90. A.

2. Immo dubitari potest, + an hæc recte, & proprie (ii) peccata dicantur, + cum [75] libertatem, quam in specie habere videntur, in sua generalitate considerata, non habeant. Plutarchus a Solone: *δεῖ δὲ πρὸς τὸ δυνατὸν γράΦεσθαι τὸν νόμον, εἰ βούλεται χρησίμως ὀλίγους, ἀλλὰ μὴ πολλοὺς ἀχρήστως κολάζειν· oportet, legem scribi secundum id, quod obtineri potest, si quis velit* [76] *paucos utiliter, non multos inutiliter punire.* Sunt & quædam non humanæ simpliciter naturæ, + sed [77] huic & nunc inevitabilia, y + ob [78] corporis concretionem in animum transeuntem, + aut adultam consuetudinem, + quæ tamen puniri solet non tam in sese, quam z ob culpam præcedentem, quia aut neglecta sunt remedia, aut ultro attracti in animum morbi.

XX.

GROTII.

t *Seneca*] Ejusdem est eodem (*lib.* I.) de Ira, cap. 14. *Nemo invenitur, qui se possit absolvere.* Capite 9. dixerat, (immo *Lib.* II.) *inter cætera mortalitatis incommoda, & hæc est caligo mentium, nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor.* Postea cap. 27. *quis iste est, qui se profitetur omnibus legibus innocentem?* & libro III, cap. 26. *omnes mali sumus.* De clementia I, 6. *Peccavimus omnes: alii gravia, alii leviora, alii ex destinato, alii forte impulsi, aut aliena nequitia ablati: alii in bonis consiliis parum fortiter stetimus, & innocentiam inviti, ac renitentes perdidimus. Non delinquimus tantum, sed usque ad extremum ævi delinquemus. Etiam si quis tam bene purgavit animum, ut nihil obturbare eum amplius possit, ac fallere, ad innocentiam tamen peccando pervenit.* *Procopius* Gotthicorum III. (Cap. XI.) in oratione Belisarii: *τὸ μὲν ἓν μηδ' ὁπωσοῦν ἁμαρτάνειν ὅτε ἀνθρώπινον ϗ τῆς τῶν πραγμάτων Φύσεως ἔξω· nihil plane delinquere neque hominis est, neque id rerum fert natura.* Adde *Basilium* Imperatorem cap. 50. (*Parænetic.* ad *Leonem* Filium.)

u *Inter Judæos Philo*] De Mose libro III. p. 675. c. addi potest *Abenesdras* ad Jobum V, 7. & Rabbinus *Israel* c. 8.

x *Diodorus Siculus*] Idem in fragmentis: *μὴ συκοΦαντεῖν ἀνθρωπίνης Φύσεως τὴν ἀσθένειαν· non oportet per calumniam traducere infirmitatem humanæ naturæ.* (E Lib. XXVI. Eclog. I.)

y *Ob corporis concretionem in animum transeuntem*] Seneca de Ira libro II, cap. 18. *morum varietates mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicujus elementi major vis abundavit.* Alibi hæc ea vocat, quæ attribuit conditio nascendi, & corporis temperatura. Epistola XI.

z *Ob culpam præcedentem*] Vide c. inebriaverunt. 9. *causa* XV. *quæst.* I.

GRONOVII.

75 *Libertatem, quam*] Etsi fiant sponte, si singulos casus respicias, tamen si universum genus consideres, agnoscas facile quamdam necessitatem, per quam *suos quisque manes patimur.*

76 *Paucos utiliter*] Ut serviant exemplo pœnæ ad alios deterrendos.

77 *Huic & nunc*] Certis personis, certisque temporibus.

78 *Corporis concretionem*] Temperamentum præcipuorum quatuor humorum, sanguinis, bilis, pituitæ, melancholiæ: unde medicorum dictum: *mores animi sequuntur temperamentum corporis.*

(ii) Merito hoc rejicit, & confutat PUFENDORFIUS, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. I. Cap. 5. §. 8. *J. B.*

XX. 1. Tertio, punienda non sunt peccata, [79] quæ nec directe, nec indirecte spectant + ad societatem humanam, + aut ad hominem alterum. + Ratio est, quia nulla est causa cur non talia peccata relinquantur Deo punienda, + qui & ad ea noscenda est sapientissimus, + & ad expendenda æquissimus, + & ad vindicanda potentissimus. Quare ab hominibus punitio talis + institueretur plane sine utilitate, ac proinde mendose. + Excipiendæ hinc sunt pœnæ emendatoriæ, quæ causam habent, ut qui peccavit melior fiat, etiamsi forte id aliorum non intersit. + Puniendi quoque non sunt actus oppositi virtutibus [80] + quarum natura coactionem omnem repudiat, in quo genere sunt misericordia, + liberalitas, gratiæ relatio.

2. Tractat hanc quæstionem [b] Seneca, + an ingrati vitium impunitum esse debeat; & [81] cur non debeat, adfert multa, sed hoc præcipuum, [c] quod & ad alia similia extendi potest: *cum res honestissima sit referre gratiam:* + *desinit honesta esse* [82] *si necessaria est*, id est, honestatis gradum excellentem amittit, quod sequentia indicant: *non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quam eum, qui depositum reddidit, aut quod debebat* [83] *citra judicium solvit.* Mox: *non est gloriosa res gratum esse*, [a] [84] *nisi tutum est, ingratum fuisse.* Aptari ad hujus generis vitia potest illud Senecæ patris in controversiis: [b] *ego reum* [85] *non laudari desidero, sed absolvi.*

b L. III. de Ben. c. 6.
c Idem eod. lib. c. 7.

+ XXI. Sequitur, illud tractemus, an ignoscere, + aut veniam dare liceat interdum. [c] + Negant enim Stoici, ut videre est in fragmento apud Stobæum, titulo de magistratu, in oratione Tullii pro Murena, & in fine librorum Senecæ de clementia, sed levi argumento. [d] + *Venia*, ajunt, *debitæ pœnæ remissio est: sapiens autem, quod facere debet, facit.* + Hic fraus latet in illa voce *debitæ.* Nam si intelligas, eum, qui peccavit, pœnam + debere, id est, sine injuria

d Senec. de Clem. II. 7.

G R O T I I.

a *Nisi tutum est, ingratum fuisse*] Idem *Seneca* de Beneficiis I, c. 1. *Ita demum turpe est non reddere* (beneficia nempe) *si & licet.* Pater *Seneca* controversiarum V, 34. *Dicis mihi, hoc facere non oportet; huic rei æstimatio immensa est, itaque nulla vindicta est.* Augustinus lib. II, c. 83. contra Petilianum: *sic igitur quod adversus vos leges constitutæ sunt, non eis bene facere cogimini, sed male facere prohibemini.* (§. 184. *Edit. Benedictin.* ubi legitur: *Si quæ igitur adversus* &c. Sed & locus non videtur recte huc aptari. J.B.)

b *Ego reum non laudari desidero, sed absolvi*] Est hoc V, contr. 33. simile libro IV. controversia 25. *Non speramus, ut probet* (Flaminimum Judex), *sed ut* dimittat. Et in Excerptis VI. 8. *Multum interest objurges, an punias.* Sunt enim quædam, ut Cimone ait *Plutarchus*: *ἐλλείμματα μᾶλλον ἀρετῆς τινος, ἢ κακίας πονηρεύματα· delinquia magis virtutis alicujus, quam ex vitio crimina*, (pag. 480. A.)

c *Negant enim Stoici*] Contra eos bene *Diodorus Siculus* in fragmentis, (E. Lib. XXI. Eclog. 8.) *συγγνώμη τιμωρίας αἱρετωτέρα· venia melior pœnæ exactione.* Pro Christianis sententiam dicet *Cyprianus* epistola LII. *alia est philosophorum, & Stoicorum ratio, qui dicunt, omnia peccata paria esse, & virum gravem non facile flecti oportere. Inter Christianos autem, & philosophos, plurimum distat.* (Ep. LV. pag. 107. *Edit. Fell. Bremens.*)

G R O N O V I I.

79 *Quæ nec directe*] Quibus nemo læditur, aut quæ puniri neminis interest.

80 *Quarum coactionem*] Necesse est enim, ut sponte fiat, & ἐκ προαιρέσεως, quod virtutis nomen obtineat.

81 *Cur non debeat*] Intellige, puniri.

82 *Si necessaria*] Si ad eam legibus, & metu adigimur.

83 *Citra judicium*] Non coactus in foro sententia judicis.

84 *Nisi tutum est*] Liberum ab animadversione magistratus.

85 *Non laudari desidero*] Non magnum, & eximium, sed insontem apparere.

injuria puniri posse, [86] + jam non sequetur, si quis non puniat, facere quod facere non debet. Si vero ita accipias, + debitam esse pœnam a sapiente, id est, omnino oportuisse exigi, + dicemus, id non semper accidere, ac propterea hoc sensu pœnam posse esse + non debitam, sed licitam tantum. Atque id verum esse potest tum ante legem pœnalem, tum post eam positam.

XXII. 1. + Ante legem pœnalem constitutam + dubium tamen non est quin pœnæ locus esse possit, + quia naturaliter, qui deliquit, in eo statu est, ut puniri licite possit: sed [d] non ideo sequitur, debere eam exigi: + quia [87] hoc pendet ex connexione finium, ob quos pœna instituta est, cum ipsa pœna. + Quare si fines illi per se [88] morali æstimatione necessarii non sint, + aut alii fines ex opposito occurrant non minus utiles, aut necessarii, + aut fines pœnæ propositi alia via obtineri possint, jam apparet, nihil esse quod ad pœnam exigendam præcise obliget. Sit + primi exemplum + in [89] peccato paucissimis cognito, cujus proinde + publica traductio non necessaria sit,
e Ad Q. fr. Ep. 1, 2. c. 2. aut damnosa etiam: quò illud pertinet Ciceronis [e] de Zeuxi quodam: *Adductum in judicium fortasse dimitti non oportuerit:* [90] + *conquiri vero ad judicium necesse non fuit.* + Secundi in eo, + qui bene [91] merita aut sua, aut pa-
f De Benef. VI. 6. rentum repensari digna culpæ opponit: nam, ut ait [f] Seneca, (kk) *beneficium superveniens injuriam apparere non patitur.* + Tertii in eo, + qui verbis emendatus est, aut læso verbis satisfecit, ut ad eos fines pœna jam opus non sit.

2. + Et hæc pars una est clementiæ a pœna liberans: + quam respiciens
g Sap. XII, 19. [g] Hebræus sapiens dixit: *δεῖ τὸν δίκαιον εἶναι φιλάνθρωπον· justum decet clementia.* Nam quia pœna omnis, præcipue gravior, aliquid habet, quod [92] per se spectatum + non quidem justitiæ, sed charitati repugnet, + facile patitur ratio ea abstineri, nisi major, ac justior [93] charitas quasi irrefraga-
h Apud Stobæum, Serm. 46. biliter obstet. Appositus est ad hanc rem Sopatri locus [h], cum ait: *τὸ περὶ τὰ συναλλάγματα τῆς δίκης ἐπανορθωτικὸν ἐκφεύγει παντελῶς τὸ τῶν χαρίτων γένος. τὸ δ' ἐπὶ τοῖς ἐγκλήμασι κείμενον οὐκ ἀναίνεται τὸ πρᾷον καὶ φιλάνθρωπον τῶν χαρίτων πρόσωπον· justitiæ pars illa,* + *quæ contractus* ad

GROTII.

d *Non ideo sequitur, debere eam exigi*] *Julianus* de Eusebia: *οὐδὲ γὰρ εἰ σφόδρα ἐπιτήδειοί τινές εἰσι πάσχειν κακῶς καὶ κολάζεσθαι, τούτους ἐκ παντὸς ἀπολέσθαι χρεών· non enim, siqui sunt meriti male tractari, punirique, hos perire utique necesse est.* (Orat. III. p. 115. B. Ed. Spanhem.)

GRONOVII.

86 *Jam non sequetur*] Potest enim quivis debitum sibi remittere, ac condonare.

87 *Hoc pendet ex*] Utrum omnino exigenda pœna sit, an non, constituendum est pro consecutione certa, vel dubia finium, qui *n.* 6. expressi sunt, punitionis ex ipsa pœna.

88 *Morali æstimatione*] Judicio prudentis, & boni viri.

89 *Peccato paucis cognito*] In quo plus prodest ignoratia vitii, quam cognitio virtutis. *Justin.* 8, 2.

90 *Conquiri necesse non*] Ut Trajanus constituit de Christianis. *Plin.* 10. ep. 98.

91 *Merita culpæ opponit*] Ut Horatius in parricidio sororis. *Flor.* 1, 3. Adde *Cicer.* in Vatin. 6.

92 *Per se spectatum*] Citra commodum inde proveniens ad rempublicam, aut securitatem privatorum.

93 *Charitas*] Erga probos, quos, periculum est, ne lædat maleficus, si priora scelera ei sunt impunita.

(kk) Sed in Mss. & optimis Editionibus ita locus sese habet: *Sic beneficium superveniens* INJURIA *adparere non patitur.* Quod planè alium sensum exhibet: & ne quidem secundum lectionem vitiosam verba ad rem facerent. *J. B.*

GRO-

ad æqualitatem reducit, + *omnino respuit omne gratiæ genus*: + *at ea pars, quæ circa delicta occupatur, non recusat suavem, & blandam gratiarum faciem.* Cujus sensus partem priorem sic expressit [i] Cicero: *Via juris ejusmodi est quibusdam in rebus*, + *ut nihil sit loci gratiæ*: + posteriorem sic Dion Prusæensis oratione [k] ad Alexandrinos: χρηστοῦ ἡγεμόνος, συγγνώμη· *boni præsidis est, ignoscere.* Favorino: [l] ἡ καλουμένη χάρις παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, τοῦτο ἐστιν ἄφεσις ἀκριβείας ἐν δέοντι· *ea, quæ dicitur clementia apud homines, est tempestiva relaxatio de summo jure.*

i *Ad Q. fr.* 1, 2. c. 3.
k Pag. 366. C. *Ed. Morel.*
l Apud *Gellium*, I. 3.

XXIII. Possunt autem tria hæc occurrere, + aut ut pœna omnino sit exigenda, [e] ut in pessimi exempli sceleribus; aut ut omnino non exigenda, + ut si bonum publicum omitti eam exigat; + aut ut liceat utrumvis: quo pertinet quod [m] ait Seneca, + clementiam liberum habere arbitrium. + Parcit tunc, inquiunt Stoici, sapiens, non ignoscit. + Quasi vero nobis non liceat [94] cum vulgo loquendi domino ignoscere vocare, quod parcere illi vocant. Nimirum & hic, & alibi, ut Cicero, Galenus, atque alii notarunt, magna pars Stoicarum disputationum [f] circa voces consumitur; + quod philosopho apprime cavendum est. Nam ut verissime dixit scriptor [n] ad Herennium: *vitiosum est controversiam intendere propter nominum mutationem*: quod Aristoteles dixerat, [o] εὐλαβητέον τὸ πρὸς τὸ ὄνομα διαλέγεσθαι.

m *De Clem.* II. 7.
n *Lib.* II. c. 28.
o *Topic.* I. 14. (17.)

XXIV. 1. + Major esse difficultas videtur post legem pœnalem, quia legis auctor [95] aliquo modo legibus suis obligatur; sed hoc [96] diximus verum esse [g] + quatenus auctor legis [97] ut pars civitatis spectatur, non qua civitatis ipsius personam, atque auctoritatem sustinet. + Nam qua talis est, + potest legem etiam totam tollere, + quia legis humanæ natura est, [98] ut a voluntate humana pendeat, + non in origine tantum, + sed & in duratione. Non debet tamen legis auctor legem tollere, + nisi probabili de causa, + peccaturus alioqui in regulas [99] justitiæ gubernatricis.

2. Sicut autem totam legem tollere potest, + ita [100] & vinculum ejus circa personam, aut factum singulare; manente de cætero lege, + Dei ipsius exemplo, qui Lactantio [p] teste, *legem cum poneret, non utique ademit sibi omnem potesta-*

p *De Ira Dei*, c. 19.

GROTII.

e *Ut in pessimi exempli sceleribus*] Josephus: πατροκτονία κοινὸν ἀδίκημα καὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ βίου, καὶ ὁ μὴ κολάζων ἀδικεῖ τὴν φύσιν· *parricidium, & naturam, & vitam humanam violat, ita ut qui id non puniat, & ipse in naturam peccet.* [Antiq. Jud. XVII. §. 5. *Ed. Huds.*]

f *Circa voces consumitur*] Extra usum, ut ait Scholiastes Horatii. *Augustinus* contra academicos: *turpe disputantibus, in verborum quæstione immorari, cum certamen nullum de rebus remanserit.* [Cap. 11.]

g *Quatenus auctor legis ut pars civitatis spectatur*] Vide quæ supra in textu, & notis hoc libro c. IV, §. 12.

GRONOVII.

94 *Cum vulgo loquendi*] Usu, *quem penes arbitrium est, & vis, & norma loquendi.*

95 *Aliquo modo legibus*] Ut non possit de illarum severitate semel statuta remittere.

96 *Diximus, verum esse*] 2, 4. 12.

97 *Ut pars civitatis*] Non qua dominus est legis, sed qua & ipse, & leges subjiciuntur legi majori, quæ est, *salus reipublicæ summa lex esto.*

98 *Ut a voluntate*] Ut non tantum liberum sit latori summa potestate prædito, ferre legem, vel non ferre, sed etiam abrogare, aut servare.

99 *Justitiæ gubernatricis*] Architectonicæ 1, 3. 6. quæ ratio status.

100 *Et vinculum ejus*] Ei derogare, vel obrogare, personam, aut casum singularem, excipiendo.

potestatem, + *sed habet ignoscendi licentiam.* [h] *Imperatori*, inquit Augustinus, *licet revocare sententiam, & reum mortis absolvere, & ipsi ignoscere*; causam explicat, + *quia non est subjectus legibus qui habet in potestate leges ferre.* Seneca [q] Neronem hoc vult cogitare: *Occidere contra legem nemo non potest: + servare nemo præter me.*

q De Clem. l. 1. c. 5.

3. Sed hoc quoque faciendum non est, + nisi causa subsit probabilis: quæ autem sint causæ probabiles, + quanquam non potest præcise definiri, tenendum tamen est, + majores esse debere post legem, quam quæ ante legem spectabantur, + quia legis auctoritas, quam servari utile est, ad causas puniendi accessit.

XXV. + Causæ autem liberandi aliquem a pœna legis solent esse [1] aut intrinsecæ, aut extrinsecæ. + Intrinseca, cum [2] si non injusta, dura tamen est pœna ad factum comparata.

XXVI. Extrinseca, + ex merito aliquo, + aut alia re commendante: aut + etiam spe magna in posterum: quod causæ genus tunc maxime sufficiet, + si ratio legis saltem particulariter cesset in facto, de quo agitur. Nam quanquam ad sustinendam legis efficaciam + satis est [3] ratio universalis sine repugnantia contrariæ rationis, [i] tamen cessatio rationis, etiam quæ particularis est, + efficit ut lex facilius, & minore cum damno auctoritatis solvi possit. Id autem maxime + usu venit in iis delictis, quæ per ignorantiam, + quamvis culpa omni non carentem, + aut per animi infirmitatem superabilem quidem, sed [4] difficulter superabilem, committuntur: + ad quæ Christianus hominum rector maxime respicere debet, ut Deum imitetur, qui in veteri quidem fœdere + multa talia hostiis quibusdam expiari voluit. Levit. IV. & V. at in novo fœdere verbis, & exemplis testatus est, + se ad talia resipiscentibus condonanda esse facilem. Lucæ XXIII, 34. Hebr. IV, 15. V, 2. 1 Timoth. I, 13. Et quidem illis Christi apud Lucam verbis, *condona illis, Pater*,

GROTII.

h *Imperatori licet revocare sententiam*] *Symmachus* lib. X. epist. 63. *Alia enim est conditio magistratuum, quorum corruptæ videntur esse sententiæ si sint legibus mitiores: alia divorum principum potestas, quos decet acrimoniam severi juris inflectere.* Idem discrimen inter regem, & judicem est apud *Themistium*, oratione V. [Or. XVIII. pag. 227, 228. *Ed. Harduin.*] Locus, qui tamquam ex *Augustino* adfertur, non est illius Patris, quamquam millies sub ipsius nomine laudatus, & à multis Auctoribus; sed illius, qui *Quæstiones Vet. & N. Testamenti* scripsit, Quæst. *De Fato* 115. *Appendic. Tom. III.* Opp. Aug. Ed. Benedictin.

i *Tamen cessatio rationis, etiam quæ particularis est, efficit ut lex facilius, & minore cum damno auctoritatis solvi possit*] Multa ad hanc rem utilia congessit *Gratianus* causa 1. quæstione VII.

GRONOVII.

1 *Aut intrinsecæ, aut extrinsecæ*] Implicitæ ipsi negotio, aut exterius accedentes.

2 *Si non injusta, dura tamen*] Factum, quod per interpretationem ad hanc legem trahitur, quodque etiam ad eam pertinet, non est ex atrocissimis ejus generis: ut Thrasea clementiam suasit in crimine Antistii apud *Tacitum* 14, ann. 48.

3 *Ratio universalis*] Ut in Horatii cæde sororis. Ratio universalis legis de homicidio est securitas privatorum a privatis, & privatæ vindictæ improbatio: ea sufficiebat ad condemnandum Horatium. Sed ratio specialis est, ne quis ob temerariam rixam, aut speratum commodum, hominem perimat: hæc causa cessabat in Horatio; dolebat enim reipublicæ vicem, cujus hostis lugebatur, neque de hereditate cogitare tum quidem illi vacabat.

4 *Difficulter superabilem*] Quippe non nisi per magnos viros, qui affectus domuerunt, & in potestate habent.

Pater, quia nesciunt, quid faciant, [k] adductum Theodosium + ut Antiochenis ignosceret, notat Johannes Chrysostomus.

XXVII. Atque hinc apparet, quam male [r] Ferdinandus Vasquius dixerit, justam causam dispensandi, id est lege solvendi, + esse eam tantum, de qua legis auctor consultus dixisset, extra mentem suam esse, eam observari. + Non distinxit enim [5] inter ἐπιείκειαν, quæ legem interpretatur, + & inter relaxationem. Unde & alibi Thomam, & Sotum reprehendit, [s] quod dicant, [6] + legem obligare etiamsi causa particulariter cesset; + quasi legem esse [7] putassent solam scripturam, quod illis nunquam in mentem venit. Tantum vero abest ut omnis legis relaxatio, + quæ sæpe libere & dari, & omitti potest, + referenda sit ad ἐπιείκειαν proprie dictam: ne illa quidem relaxatio, + quæ aut [8] ex charitate, + aut ex [9] justitia rectrice debetur, + eò referri potest. + Aliud enim est legem aut probabili, aut etiam urgente causa tollere, aliud declarare factum ab initio mente legis non fuisse comprehensum. + De tollendis pœnis vidimus; + de taxatione earum videamus.

r Lib. I. c. 46.
s Lib. I. c. 26. & c. 46.

+ XXVIII. Ex + supra dictis apparet, in pœnis + duo spectari, id, ob quod, & cujus ergo. + Ob quod, est meritum; + cujus ergo, est utilitas ex pœna. [l] + Puniendus nemo est ultra meritum, quò ea pertinent, quæ ex Horatio jam ante [t] protulimus; & [u] Ciceronis illud, *est pœnæ modus sicut rerum reliquarum*, + *& quædam mediocritas.* Ideo pœnam [10] + æstimationis nomine appellat [x] Papinianus. Et Aristides Leuctrica [y] secunda humanæ naturæ conveniens esse, ait, ut in quoque crimine sit aliquid, [11] + ultra quod vindicta procedere non debet. Demosthenes vero, in epistola pro Lycurgi liberis, [z] æqualitatem in pœna non ita nude spectandam, ait, ut in ponderibus, & mensuris, + sed expenso proposito, ac voto ejus, qui deliquit. [12] + Intra meriti vero modum magis, aut minus peccata puniuntur, pro utilitate.

t §. 2. num. 1.
u Epist. XV. ad Brut.
x L. Sanctio 41. D. de pœn.
y Leuctr. I. pag. 94. C. Tom. II.
z Pag. 114. B.

XXIX. 1. + In merito examinanda veniunt [m] causa, quæ impulit, + causa, quæ

GROTII.

k *Adductum Theodosium*] Historiam vide apud *Zonaram.* (Lib. XIII. Cap. 18. Confer quæ Auctor adfert infra, *Cap.* XXIV. hujus Libri, §. 3. num. 1. in Not.)

l *Puniendus nemo est ultra meritum*] Bene hac de re differunt Mediolanenses in oratione, quæ apud *Guicciardinum* est libro XVII. (pag. 387, *& seqq.*) Confer quæ hoc capite habuimus §. 11. & quæ habituri sumus libro III, cap. XI. §. 1.

GRONOVII.

5 *Inter ἐπιείκειαν*] Æquitatem, quæ semper inest legi, & quam necessario sequi judex debet, & indulgentiam, quæ contra legem aliquid largitur, & ad quam judex non obligatur.

6 *Legem obligare*] Factum puniri posse, quamvis nullum sit periculum rei, ob quam factum illud prohibitum est; ut in Mauro Veneto.

7 *Putassent solam scripturam*] Quasi hæc sententia statuatur, verba legis obligare sine ratione, quæ anima legis est. Male: sufficit enim ratio universalis, quæ ipsam occasionem, vel metum talis periculi auferre voluit, non periculum tantum.

8 *Ex charitate*] Christiano, & benigno judicio, ac sensu de proximo.

9 *Justitia rectrice*] Ratione status, ut in Hannone apud *Justin.* XI, 4.

10 *Æstimationis*] Quod in ea observetur medium inter nimium, & parum.

11 *Ultra quod vindicta*] In quo terminetur, quodque sibi transcendendum non putet.

12 *Intra meriti modum*] Ita ut supplicii gravitas non excedat magnitudinem delicti, ut merito pœna respondeat.

GROTII.

m *Causa, quæ impulit*] Chrysostomus X. de statuis: οὐ γὰρ δὴ πᾶν ἁμάρτημα τὴν αὐτὴν φέρει κόλασιν ἀλλὰ τὰ συγκατόρθωτα μείζονα ἡμῖν ἐπάγει τὴν

quæ retrahere debuit, + & personæ [13] idoneitas ad utrumque. + Vix quisquam [14] gratis malus est, aut si quem malitia + propter seipsum delectat, is [15] ultra modum humanum processit. Pars maxima ad peccandum + ducuntur affectibus; [a] ἡ ἐπιθυμία συλλαβȣ̃σα τίκτει ἁμαρτίαν· *appetitus concipiens parit peccatum.* Appetitus nomine jam [16] & + declinandi mali impetum comprehendo, + qui maxime est naturalis, ideoque inter appetitus honestissimus; + unde quæ mortis, carceris, doloris, + aut summæ egestatis vitandæ causa injuste fiunt, maxime excusabilia videri solent.

a *Jac.* I, 15.

2. Et huc illud Demosthenis [b] pertinet: *æquum est, his, qui, cum divites sint, mali sint, magis irasci, quam his, quos egestas impellit: nam apud humanitate utentes judices + necessitas aliquid adfert veniæ, cum si qui in rerum affluentia injusti sunt; nihil habeant prætexti probabilis.* Sic Acarnanas excusat Polybius [c] quod, + impendentis periculi respectu (ll), federis cum Græcis in Ætolos initi leges non implessent. Aristoteles: [d] ἑκȣσίῳ μᾶλλον ἔοικεν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας· ἡ μὲν γὰρ δι' ἡδονήν, ἡ δὲ διὰ λύπην. καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησι, καὶ φθείρει τὴν τȣ̃ ἔχοντος φύσιν. ἡ δὲ ἡδονὴ ȣ̓δὲν τοιȣ̃τον ποιεῖ, μᾶλλον δὲ ἑκȣ́σιον· *magis voluntaria est incontinentia, quam timiditas: nam illa voluptatis ergo, hæc propter dolorem.* [n] *Dolor autem hominem quasi extra se rapit, naturæ exitium adferens: voluptas nihil tale,* [o] *ideo plus habet voluntarii.* In eundem sensum insignis est [p] locus apud Porphyrium, [17] de non esu animalium libro tertio. [e]

b *Orat. in Steph.* I. p. 616. B.

c *Lib.* IV. c. 30.

d *Ethic. Nicom.* III. 15.

e *Pag.* 291. *Ed. Lugd.* 1620.

3. + Cæteri appetitus ad bonum aliquod tendunt, aut verum, aut [18] imaginabile. + Vera bona + extra virtutes, & earum actiones, + quæ ad peccatum non ducunt (ἀντακολȣθȣ̃σι γὰρ αἱ ἀρεταὶ, (mm) + *consentiunt enim virtutes*

τὴν τιμωρίαν. *non enim omnis culpa eandem pœnam meretur, sed graviorem illa, quæ facile corrigi potuit.* (Tom. VI. pag. 531.) Et in secunda oratione, cur obscurum sit vetus testamentum, hinc probat, calumniatorem pejorem esse scortatore, fure, homicida: (*Tom.* VI. pag. 667. *Ed. Savil.*)

n *Dolor autem hominem quasi extra se rapit*] Vide egregiam comparationem furis, & adulteri, *Proverbiorum* VI, 30. & seqq.

o *Ideo plus habet voluntarii*] Philo ad decalogum: πάντα μὲν γὰρ τῆς ψυχῆς πάθη χαλεπά, κινȣ̃ντα ϗ σείοντα αὐτὴν παρὰ φύσιν, ϗ ὑγιαίνειν ȣ̓κ ἐῶντα. χαλεπώτατον δ' ἐπιθυμία· διὸ τῶν μὲν ἄλλων ἕκαστον θύραθεν ἐπεισιὸν ϗ προσπῖπτον ἔξωθεν, ἀκȣ́σιον εἶναι δοκεῖ· μόνη δ' αὕτη ἐπιθυμία τὴν ἀρχὴν ἐξ ἡμῶν λαμβάνει ϗ ἔστιν ἑκȣ́σιος· *omnes quidem animi perturbationes graves, ut quæ animum extra naturalem statum moveant, atque concutiant, (neque sanum esse sinant) sed omnium harum gravissima est cupido; nam cætera, quia extrinsecus ad nos impetum faciunt, nosque pulsant, videntur velut invitis evenire: at sola cupido, utpote ex nobis intus ortum habens, magis sponte esse nostræ videtur.* (Pag. 764. C.)

p *Locus apud Porphyrium*] Et similis apud *M. Antoninum* de vita sua libro II. (§. 10. *Ed. Gatak.*) ubi iram, & cupiditatem inter se confert. *Plutarchus* Romulo: ἡ δὲ κινήσασα τὸν θυμὸν ἀρχὴ μᾶλλον παραιτεῖται τὸν ὑπὸ μείζονος αἰτίας, ὥσπερ ὑπὸ πληγῆς χαλεπωτέρας, ἀνατραπέντα· *Commovens animum causa plus excusationis ei præstat, qui ex graviore causa, velut ictu validiore, evertitur.* (Pag. 38. A.)

GRONOVII.

13 *Idoneitas*] Habitus, conformatio.

14 *Gratis malus*] Sine mercede, sine spe commodi.

15 *Ultra modum humanum*] Non hominis, sed propemodum Satanæ instar malus est.

16 *Et declinandi impetum*] Quoties malum facimus, ne malum patiamur, metuentes.

17 *De non esu animalium*] Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων, de abstinentia vescendi animalibus.

18 *Imaginabile*] Imaginarium; non verum, sed ipsi fingunt bonum, putantque, quod non est.

(ll) Parum adcurate hoc dicitur. Inspice locum in ora libri à me distinctè indicatum. *J. B.*

(mm) Axioma Stoicorum, apud DIOGENEM LAERTIUM, *Lib.* VII. §. 125.

GRO-

virtutes inter se), sunt + aut [19] delectantia, aut delectantium causa, + quæ utilia vocantur, ut possessionum abundantia. [q] Imaginabilia, non autem vere bona sunt, [20] + excellentia supra alios + quatenus a virtute, & utilitate sejungitur, + & vindicta: + quæ quo magis a natura abeunt, eo [21] sunt fœdiora. + Et hos tres appetitus Johannes + his vocibus [f] exprimit: ἐπιθυμία σαρκὸς, ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλαζονεία τοῦ βίου. Primum enim membrum + voluptatum desideria, secundum + habendi cupiditatem, tertium + vanæ gloriæ consectationem, & iracundiam complectitur. Philo in Decalogi explicatione [g] omnia mala esse, dicit, ἐξ ἐπιθυμίας ἢ χρημάτων ἢ δόξης ἢ ἡδονῆς. Lactantius libro sexto: [h] *virtus est, iram cohibere, cupiditatem compescere, libidinem refrænare. Nam fere omnia, quæ fiunt injuste, atque improbe, ab his oriuntur affectibus.* Quod & alibi repetit.

f 1 Johan. II, 16.
g Pag. 765. E.
h Cap. 5.

XXX. 1. + Causa, quæ a delinquendo abstrahere debet, + generalis est injustitia. Versamur enim + non in quibusvis peccatis; sed in iis, [22] quæ respectum habent extra peccantem. + Injustitia eo est major, quo majus alteri damnum infertur. Ideo primum locum obtinent [23] + delicta consummata, postremum + quæ [24] ad actus aliquos, sed non ad ultimum processerunt: in quibus tanto quidque est gravius, + quo ulterius processit. In utrovis genere + ea injustitia eminet, quæ [25] communem ordinem perturbat, ac proinde plurimis nocet. + Sequitur ea, quæ singulos tangit. + Maxima hic est, quæ vitam: + proxima, quæ familiam, + cujus fundamentum est matrimonium: + postrema, quæ res singulas expetibiles spectat, + sive directe subtrahendo, + sive dolo malo causam dando damni.

2. + Possunt hæc ipsa subtilius dividi, sed + quem indicavimus ordinem Deus in decalogo secutus est. Nam [26] + parentum nomine, qui naturales sunt magistratus, etiam alios rectores, par est intelligi, + quorum auctoritas societatem humanam continet: + sequitur interdictio homicidii: deinde + matrimonii sanctio, inhibitis adulteriis: + tum furta, & falsimoniæ: loco ultimo + delicta inconsummata. + Inter causas autem abstrahentes non debet poni tantum [27] qualitas ejus, quod directe fit, sed & ejus, + quod secuturum probabile est, + ut in incendio, & [28] perfosso aggere multorum summæ calamitates, & mortes etiam spectandæ sunt.

3. Ad

GROTII.

q *Imaginabilia, non autem vere bona sunt*] Seneca *epist.* XVI. *naturalia desiderio finita sunt: ex falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent.* Vide *Chrysostomum* in tractationibus moralibus ad Rom. VI. ad 2 Cor. XI, 12. ad Ephes. I, 14

GRONOVII.

19 *Delectantia*] Voluptas, honor.

20 *Excellentia supra alios*] *Cicero* 1, Off. 9.

21 *Sunt fœdiora*] Atque ideo gravant, & onerant; quod propterea est peccatum.

22 *Quæ respectum habent*] Quibus non modo turpior fit qui peccat, sed etiam alius, neque id meritus, læditur.

23 *Delicta consummata*] Facinora perpetrata.

24 *Ad actus aliquos*] Inchoata.

25 *Communem ordinem*] Societatis publicæ fœdus violat.

26 *Parentum nomine rectores*] Magistratus, præceptores, doctores, seniores, & quosvis superiores, quibus ut sua constet veneratio, publicæ tranquillitatis interest.

27 *Qualitas ejus*] In damnum, & incommodum, quod præsens dabo, dum pecco, sed etiam, quod gravius, & latius patens ex præsenti consecuturum est.

28 *Perfosso aggere*] Ut per eam lacunam aqua immodica effundatur in prædia, & fundos eius, quem lædere volumus.

3. Ad injustitiam, + quam generalem causam posuimus, [r] interdum & aliud accedit vitium, + puta, impietas in parentes, + inhumanitas in propinquos, ingratus animus in beneficos, + quæ augent delictum. Apparet quoque major pravitas [s] + si quis sæpius deliquit: quia [29] habitus mali actibus sunt pejores. Et hinc intelligi potest, quatenus natura æquum sit quod [30] apud Persas fiebat, [t] + ut vita anterior simul cum delicto in æstimationem veniret. Id enim locum habere debet in his, + quibus alioqui non malis subito aliqua peccandi dulcedo subrepsit: + non in his, qui totum
i c. XVIII. vitæ genus immutarunt, in quibus ipse Deus apud + Ezechielem [i] nullam
k Lib. I. c. 86. se habere, ait, prioris vitæ rationem, quibusque adeo [k] + Thucydideum illud aptari potest: *διπλασίας ζημίας ἄξιοί εἰσιν, ὅτι ἀντ' ἀγαθῶν κακοὶ γεγένηνται· dupliciter pœnas merentur, eo quod ex bonis mali facti sunt.* Quod &
l Lib. III. c. 67. alibi [l] dixit: *ὅτι οὐκ ἐκ προσηκόντων ἁμαρτάνουσι. quia ipsos peccare minime decebat.*

4. Itaque optime Christiani veteres in [31] pœnis canonum æstimandis [u] non nudum delictum voluerunt aspici, sed simul vitæ quod præcessit, &
m Rom. VII, 13. quod sequitur; ut ex Ancyrana, & aliis Synodis videre est. + Sed & [m] lex posita adversus vitium specialem [32] quandam malitiam veteri superaddit: quod

GROTII.

r *Interdum & aliud accedit vitium*] Vide locum insignem in Lucæ verbis apud *Xiphilinum* ex Dione. (In Editionibus præcedentibus, loco vocum illarum, *Lucæ verbis*, positum fuerat, *Lucii vita*. Nimirum, Editores putaverant, ita emendandum locum, quum nescirent quid sibi vellet. Hi tamen simul monere debuerant, quis sit ille *Lucius*, ad cujus Vitam, à *Xiphilino* scriptam, Auctorem nos amandare voluerunt. Est quidem heic mendum, sed in solâ voce *Lucæ*: quod nos detexisse speramus. Nimirum, in animo habuit Auctor, quod de *Avidio Cassio* dicit *Marcus Antoninus*, in Oratione ad Milites habitâ, ubi eo atrociorem esse ejus rebellionem demonstrat, quòd violaverit jura amicitiæ, φιλίαν ὑπερβάντα. Vide reliqua, pag. 277. B. C. *Ed. H. Steph.* Sensus ille, ut quivis videt, omnino ad rem, de quâ agitur, facit. Auctor voluerat dicere *in Marci verbis*: sed incogitantiâ quadam, ortâ ex adfinitate nominum familiarium, quibus duo Evangelistæ gaudent, vel Auctor ipse, vel Exscriptor, *Lucam* pro *Marco* nobis obtulerunt, ut habent Editiones vivo Auctore in lucem emissæ, & illa etiam anni 1646. post obitum ejus prima. *J. B.*)

s *Si quis sæpius deliquit*] Τὸ μὲν γὰρ ἀγνοῆσαί ποτε τὰ κατὰ τὸν βίον ἐστὶν ἀνθρώπου· τὸ δὲ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς πράγμασι πλεονάκις ἁμαρτάνειν, τέλεον ἐξεστηκότος τοῖς λογισμοῖς· ὅσῳ γὰρ πλείοσιν ἐλαττώμασι περιπεπτώκαμεν, τοσούτῳ μείζονος τιμωρίας ἄξιοι τυχεῖν ὑπάρχομεν· *aliquando ignorasse quod vita exigat, hominis est: at in iisdem rebus sæpius aberrare, emotæ est mentis: quo enim plura sunt, in quæ incidimus, delicta, hoc majorem pœnam commeremur.* (DIOD. SIC. è Lib. XXI. Eclog. 15.)

t *Ut vita anterior simul cum delicto in æstimationem veniret*] Asinius Pollio: (apud *Senec.* Suasor. VI. paullo ante versus *Corn. Severi.*) *qua major pars vitæ, atque ingenii stetit, ea judicandum de homine est.* Cicero pro Sul. *Omnibus in rebus, judices, quæ graviores, majoresque sunt, quid quis voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus ejus, qui arguitur, est ponderandum.* (Cap. 25.)

u *Non nudum delictum voluerunt aspici*] *Canon Ancyranus* XXV. *Chrysostomus* ad 11 ad Corinthios cap. 11. ὅθεν μανθάνομεν, ὅτι οὐ δεῖ μόνον πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἕξιν τῶν ἁμαρτανόντων τὴν μετάνοιαν ὁρίζειν· *unde discimus, pœnitentiæ fines determinandos non sola delictorum natura inspecta, sed & propositi, & moris eorum, qui peccarunt.* (Tom. III. pag. 569.) Idem 11. de Sacerdotio: οὐ γὰρ ἁπλῶς πρὸς τὸ τῶν παραπτωμάτων μέτρον δεῖ καὶ τὴν ἐπιτιμίαν ἐπάγειν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἁμαρτανόντων στοχάζεσθαι προαιρέσεως· *non enim ad solam mensuram delictorum pœna imponenda est, sed & inquirendum, quis fuerit ejus, qui peccavit, animus.* (Tom. VI. pag. 10.)

GRONOVII.

29 *Habitus mali*] Consuetudo peccandi odiosiorem facit peccantem, quam unicum delictum.

30 *Apud Persas*] Herodotus L. I, c. 137.

31 *Pœnis canonum*] Quas irrogant canones conciliorum.

32 *Quandam malitiam veteri*] Simul, atque quod improbum est per se, etiam lege vetitum est, jam plus vice simplici obligat.

GRO-

quod ita docet [n] Augustinus : [x] *lex prohibens omnia delicta congeminat : non enim simplex peccatum est non solum malum, sed etiam vetitum committere.* Tacitus : [o] *si velis quod nondum vetitum est,* (nn) *timeas ne vetère : at si prohibita impune transcenderis, neque metus ultra, neque pudor est.* [n *De vera relig. c. 6.*] [o *Ann.* III. c. 54.]

XXXI. 1. + Personæ aptitudo, aut ad considerandas [33] causas avertentes, + aut ad suscipiendos [34] affectus incitantes, considerari solet in corporis mixtura, ætate, sexu, educatione, circumstantiis actus. + Nam & pueri, & feminæ, + & crassi ingenii homines, maleque educati, + justi, & injusti, liciti, & illiciti discrimina minus habent cognita : & in quibus bilis prævalet, + iracundi sunt, + in quibus sanguis, ad venerem proni; tum vero [35] + huc juventus, [36] illuc senectus propendet. Andronicus [p] Rhodius : *Φαίνεται τοίνυν ὅτι ἀπολογίαν τινὰ δίδωσι τοῖς αἰσχροῖς, τὸ πεφυκέναι πρὸς αὐτὰ, καὶ ἀνεκτότερον ποιεῖ τὸ ἔγκλημα· videtur factis turpibus excusationis aliquid* [37] *adferre natura, & delictum efficere tolerabilius.* + Metum accendit mali imminentis cogitatio, + & iracundiam recens, ac necdum sedatus dolor, + ita ut rationem audiri vix sinant : suntque + illorum affectuum delicta merito minus odiosa, quam quæ ex voluptatis nascuntur desiderio, quod & [38] minus efficaciter movet, & differri, [y] & aliam sibi materiam sine injuria quærere facilius potest. Aristoteles Nicomachiorum [q] septimo : *ὁ θυμὸς φυσικώτερον καὶ ἡ χαλεπότης τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων· magis naturale ira, & acerbitas, quam cupiditas eorum, quæ modum excedunt, minimeque sunt necessaria.* [p *Paraphr. in Ethic. Nicom.* Lib. VII. c. 10. p. 444.] [q *Nic.* VII, 7.]

2. Omnino enim illud tenendum est, [39] + quo animi eligentis judicium magis impeditur, quoque magis naturalibus causis, eo, quod delinquitur, minoris

GROTII.

x *Lex prohibens omnia delicta congeminat*] Bene *Chrysostomus* : ἐνταῦθα οὐ μόνον ἰσοτιμίαν δείκνυσι Ἰουδαίου καὶ Ἕλληνος, ἀλλὰ καὶ πολὺ τὸν Ἰουδαῖον βαρύμενον ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου δόσεως· *hic non tantum par jus, dignitatemque ostendit Judæi, & Græci, sed & Judæum hoc ipso prægravari, quod legem acceperit.* (Ad *Roman.* pag. 32. Tom. III.) Deinde : ὁ γὰρ πλείονος ἀπολαύσας τῆς διδασκαλίας, μείζονα ἂν εἴη καὶ τιμωρίαν ἄξιος ὑπομεῖναι παρανομῶν. *Nam qui plus institutionis accepit, is majores etiam contemtæ legis pœnas meretur.* (Ibid. p. 30.)

y *Et aliam sibi materiam sine injuria quærere facilius potest*] Chrysostomus ad Galatas : ἡ ἐπιθυμία μίξιν ἐπιζητεῖ μόνον, οὐ τῆσδε μίξιν· *cupido concubitum tantum quærit, non hujus, aut illius concubitum.* (Tom. III. pag. 753.) Tertullianus libro II. ad uxorem : *nam quanto grandis est continentia carnis, quæ viduitati ministrat, tanto, si non sustineatur, ignoscibilis videri potest; difficilium enim facilis est venia. Quanto autem nubere in Domino perpetrabile est, uti nostræ potestatis, tanto culpabilius est non observare quod possis.* (Cap. 1.) & mox, *quanto potestas vitandi fuit, tanto contumaciæ crimine oneratur.* (Cap. 3.) Adde *M. Antoninum*, loco modo indicato, ubi Theophrasto auctore utitur.

GRONOVII.

33 *Causas avertentes*] Rationes, quæ deterrent a peccando.

34 *Affectus incitantes*] Metum crediti mali, & desideria verorum, aut imaginariorum bonorum.

35 *Huc juventus*] Ad vagam, & legibus inimicam Venerem.

36 *Illuc senectus*] Ad iracundiam.

37 *Adferre natura*] Ingenium hominis in eam culpam proclive.

38 *Minus efficaciter*] Desiderium voluptatis non tam acres habet stimulos, nec tam brevia tempora, & laxiorem materiam cupidinis sedandæ, quam dolor, & iracundia.

39 *Quo animi eligentis*] Quanto gravius lumen rationis occæcatur, & offunditur affectu, vel perturbatione aliqua, ut causas avertentes videre, ac ponderare nequeat, qui affectibus illis impellitur : quantoque illa perturbatio frequentior, violentior, & magis repentina est; tanto excusabilius delictum, & leviore pœna puniendum.

(nn) Locus iste *Taciti*, rectè expensus, nil ad rem facit. *J. B.*

r Cap. 6. minoris esse. Aristoteles [r] dicto libro: *μᾶλλον ἀκόλαστον ἂν εἴποιμεν, ὅστις μὴ ἐπιθυμῶν ἢ ἠρέμα διώκει τὰς ὑπερβολὰς καὶ φεύγει μετρίας λύπας, ἢ τοιοῦτον ὅστις διὰ τὸ ἐπιθυμεῖν σφόδρα. τί γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιήσαιεν, εἰ προσγένοιτο ἐπιθυμία νεανικὴ, καὶ περὶ τὰς ἀναγκαίων ἐνδείας λύπη ἰσχυρά·* *minus temperantem dicimus hunc, qui a motu concupiscente aut non tentatus, aut leviter tentatus quærit enormes voluptates, aut mediocria incommoda defugit, eo, qui vehementi affectu percellitur. Nam quid idem ille facturus fuisse putandus est, si adfuisset juvenilis quædam perturbatio animi, aut gravis dolor ex penuria eorum,* [40] *quibus negatis natura doleat?* Quicum convenit illud

s Apud Stobæum, Tit. II. Antiphanis: [s]

> [z] *Qui cum sit opulens, nequiter quicquam facit,*
> *Hunc, si esset pauper, quid non facturum putas?*

+ Et quæ in senum amores passim in comœdiis legimus. + Ex his igitur caussis æstimandum meritum, intra quod pœna consistere debeat.

+ XXXII. 1. Tenendum autem est, quod + Pythagorici dicebant, justitiam esse [a] *τὸ ἀντιπεπονθὸς*, id est, parem passionem in pœnis, + id [41] non ita accipi debere, quasi qui alteri nocuit [42] deliberato, & sine caussis culpam valde minuentibus, tantundem nocumenti, nec amplius ferre debeat. Id

t Exod. XXII. 1. enim non ita esse, [43] ipsa lex, [t] + quæ legum omnium perfectissimum exemplar est, ostendit, cum furta quadruplo, aut quintuplo vult lui. Et lege Attica fur, [b] ultra dupli condemnationem, per dies aliquot vinctus habeba-

u Pag. 476. C. tur, ut + Demosthenes in Timocratem [u] nos docet. *Leges*, inquit Ambro-

x Offic. III. 3. sius, [x] *ea, quæ detracta sunt alicui* [44] + *cum injuria personæ, aut* [45] *rei ipsius,* + *cumulo restitui imperant, quo furem a detrahendo* [46] *aut pœna deterreant,* [47]

y Tom. II. pag. 133. C. *aut mulcta revocent.* Aristides Leuctrica secunda: [y] *τοῖς ἐν δικαστηρίοις ἐπεξιοῦσι, τοῖς ἀδικήσασι μείζονα ἢ καθ' ἃ πεπόνθασι δέδεται περὶ τῶν νόμων εἰς τιμωρίας λέγον·* *his, qui judicio illatas sibi injurias persequuntur,* + *majora leges permittunt pro vindicta exigere, quam quæ ipsis acciderant.* [48]. Seneca de judicio post hanc vitam:

scelera

GROTII.

z *Qui cum sit opulens, nequiter quicquam facit*] *Chrysostomus* de providentia IV. (Immo V. p. 878. Tom. VI.) *ὥστε ὅταν ἴδῃς τὸν πλουτοῦντα ἀδικοῦντα, πλεονεκτοῦντα, ἁρπάζοντα, διὰ τοῦτο μάλιστα αὐτὸν στέναξον, ἐπειδὰν πλούσιος ὢν ταῦτα ποιῇ. μείζονα γὰρ δώσει τιμωρίαν·* *quare ubi divitem videris injustum, avarum, rapacem, hoc magis eum miserare, quod talia dives faciat. Ob id ipsum enim punietur gravius.*

a *Τὸ ἀντιπεπονθὸς*] Ταυτοπάθεια *Harmenopulo.* (Prompt. Lib. I. Tit. 2. §. 34.)

b *Ultra dupli condemnationem*] Alludit huc locus *Apoc.* XVIII, 6. *Reddite duplum.* Hercules Minyas, qui a Thebanis sine jure tributum extorserant, duplum coegit ejus tributi pendere Thebanis. *Apollodorus* lib. II. (c. 3. §. 11.)

GRONOVII.

40 *Quibus negatis*] Quibus ægre caremus.

41 *Non ita accipi debere*] Nempe ita, ut ne quod modicum est, puniatur atrociter; ne quod atrox, perfunctorie, atque, ut ita dicam, Horatio tigillo: non vero, quasi non debeat esse major dolor patientis, quam passi injuriam.

42 *Deliberato, & sine*] Non abreptus supervenientc affectu, sed consilio.

43 *Ipsa lex*] Dei per Mosen Hebræis data.

44 *Cum injuria personæ*] Vexatione, justo supplicio.

45 *Rei ipsius cumulo*] Pensione ampliore, quam quanti res erat ablata.

46 *Aut pœna*] In corpore.

47 *Aut mulcta*] In pecunia, vel patrimonio.

48 *Seneca*] *Herc. fur.* 746.

GRO-

ſcelera [49] *taxantur modo*
Majore noſtra.

2. [c] Apud Indos, ut Strabo [z] notat, qui quem mutilaſſet, [50] + ſupra talionem, + manu truncabatur. Et in Magnis Moralibus, quæ Ariſtotelis nomen præferunt, legimus: [a] *οὐ δίκαιον, εἴ τις τὸν ὀφθαλμὸν ἐξέκοψέ τινος, ἀντεκκοπῆναι μόνον, ἀλλὰ πλείονα παθεῖν· juſtum eſt ſi quis oculum alteri effoderit, non tantumdem modo,* + *ſed & amplius patiatur.* Nec enim æquum eſt ut [51] par ſit periculum innocentis, & nocentis, ut recte oſtendit [d] Philo quo loco de homicidii pœna tractat. Atque hoc inde quoque æſtimari poteſt, quod delicta quædam [e] non conſummata, + & ideo conſummatis minora, [52] + nocumentum infligant par cogitato, quod in lege Hebræa [f] + de falſo teſte [b] proditum, + & in lege Romana de eo, qui hominis [53] occidendi cauſa cum telo ambulavit. Cui conſequens eſt ut perfectis criminibus + major reſpondeat pœna; + ſed quia morte nihil eſt gravius, + eaque iterari non poteſt, ut Philo notat [c] dicto loco, + ideo intra eam neceſſario conſiſtitur, + additis tamen interdum pro merito cruciatibus.

[z] *Lib.* xv. pag. 710.
[a] *Lib.* I. c. 34.
[b] *Deut.* XIX, 19.
[c] Pag. 789. E.

XXXIII. Pœnæ autem magnitudo non tantum nude ſpectatur, + ſed cum reſpectu ad patientem. + Nam mulcta eadem pauperem onerabit, divitem non onerabit: + & vili ignominia leve erit malum, honorato grave; + quo genere diverſitatis ſæpe utitur lex Romana: unde [54] + harmonicam proportionem exſtruxit [d] Bodinus, cum tamen revera + ſimplex hic ſit, & qualis in [55] numeris æqualitas, + meriti ad pœnam, + ſicut in contractibus mercis ad nummos, + quanquam alibi merx eadem plus, alibi minus valet, itemque nummi. + At fatendum, ſæpe in lege Romana id non fieri *ἄνευ προσωποληψίας*, id eſt ſine nimio [56] perſonarum, & qualitatum ad factum non pertinentium reſpectu; + a quo vitio longiſſime ſemper abeſt lex Moſis. Et hæc quidem, ut diximus, + intrinſeca eſt pœnæ taxatio.

[d] *Lib.* VI. *de Rep.* c. *ult.*

XXXIV.

GROTII.

c *Apud Indos*] Apud Indorum alios furtum morte punitum notavit *Nicolaus Damaſcenus.*

d *Philo*] Secundo de legibus ſpecialibus, (*p.* 789, *& ſeq.*)

e *Non conſummata, & ideo conſummatis minora*] Plinius de leone: *Vulneratus obſervatione mira percuſſorem novit, & in quantalibet multitudine appetit. Eum vero, qui telum quidem miſerit, ſed tamen non vulneraverit, correptum, raptatumque ſternit, nec vulnerat.* (Hiſt. Nat. VIII. 16.)

f *De falſo teſte proditum*] Et de eo, qui uxorem ſtupri inſimulavit, ut dotem lucraretur. *Deut.* XXII, 19. Et de eo, qui cæteroqui ex cauſa injuſta aliquem in judicium deduxerit, alienum ſibi vindicans. *Exod.* XXII, 9.

GRONOVII.

49 *Taxantur modo majore noſtra*] Apud ipſum *veſtra.* Et loquitur de regibus, & magiſtratibus per apoſtrophen, eoſque apud inferos gravius puniri, ait, quam privatos. Error memoriæ.

50 *Supra talionem*] Præter membrum, quo alium mutilaverat, manum amittebat.

51 *Par ſit periculum innocentis*] Debet nociturus gravius timere damnum, quam dare inſtituit innocenti, ut ſic quoque abſterreatur.

52 *Nocumentum infligant par*] Tam graviter puniantur, quam ſi perfecta eſſent, non tantum deſtinata.

53 *Occidendi cauſa cum telo*] Qui perinde tenetur l. Cornelia de ſicariis, atque is, qui hominem occidit, l. 1. D. *ad l. Corn. de ſicar.*

54 *Harmonicam proportionem*] Vide *Hornei.* 3, ethic. 12, 8.

55 *Numeris æqualitas*] Proportio arithmetica.

56 *Perſonarum, & qualitatum*] Ut eum, qui uxorem in adulterio deprehenſam occiderit, humiliore loco poſitum, in exſilium perpetuum ire, jubet; in aliqua dignitate poſitum ad tempus relegat, l. 1. §. 5. D. *ad l. Cornel. de Sicar.* Similis προσωποληψία in l. 12. D. *de incend. ruin. nauf.* l. 45. D. *de injuriis.* l. 11. D. *de ſepulcro violato.* l. 1. *de abigeis.* l. 1. *de furibus balneariis.*

XXXIV. Sed [57] + intra concessum modum ad minimum + ducit charitas ejus, qui punitur, + nisi plurium [58] justior charitas aliud suadeat + ob causam extrinsecam, quæ interdum est + ingens periculum ab eo, qui deliquit, plerumque autem + necessitas exempli. + Ea autem nasci solet + ex generalibus invitamentis ad peccandum, quæ reprimi nisi acribus remediis nequeunt. Invitamenta autem præcipua sunt, + consuetudo, & + facilitas.

XXXV. + Ob facilitatem lex divina Hebræis data gravius punit furtum
e Lib. II. c. 2. g de pascuo, quam de domo, Exod. XXII, 1. & 7, 9. Justinus e de Scythis: + *nullum scelus apud eos furto gravius, quippe sine tecto, munimentoque pecora, & armenta habentibus quid salvum esset, si furari liceret?* Simile illud in Aristotelis problematis sectione XXIX. ὁ νομοθέτης οὐχ ἱκανοὺς ὄντας ἡγησάμενος εἶναι φύλακας, τὸν νόμον αὐτοῖς ἐπέστησεν· *legis auctor cum sciret,* h *illis in locis dominos res suas custodire non posse,* + *custodem legem addidit.* + Consuetudo facti etsi [59] aliquid detrahit de culpa (*non sine ratione veniam*
f Lib. IV. Ep. 9. *dedit*, inquit Plinius, f *facto vetito quidem, non tamen inusitato*) pœnæ tamen
g Lib. 16. §. 10. D. de pœnis. acrimoniam ex aliqua parte flagitat: quoniam ut Saturninus loquitur, g *nimium multis grassantibus opus exemplo est.* Sed [60] + in judiciis magis illud, [61] + in legibus hoc sequendum est, [62] + ratione habita temporis, quo leges, aut judicia feruntur: + quia [63] pœnæ utilitas magis in universalitate spectatur, circa quam sunt leges: + culpa autem major, aut minor est in singulis.

b §. 34. XXXVI. 1. Quod autem b diximus, + ubi magnæ, urgentesque causæ cessant, ad minuendam potius pœnam promptos nos esse debere, in eo + clementiæ pars altera sita est. Nam + priorem [64] in tollenda pœna collocavi-
i Lib. 1. de Cl. cap. 2. mus. *Quia difficile est temperamentum,* + inquit i Seneca, *quidquid æquo plus*
k Ibid. c. 20. *futurum est, in partem humaniorem præponderet.* Alibi: k *pœnam si tuto poterit,*
l Biblioth. 1, 70. *donet, sin minus, temperet.* Et apud Diodorum Siculum l laudatur rex Ægyptius, quod imponeret τιμωρίας ἐλάττους τῆς ἀξίας, i *supplicia meritis mi-*
m Cap. 24. *nora.* De M. Antonino Capitolinus: m *erat mos iste Antonino, ut omnia crimina*

GROTII.

g *De pascuo, quam de domo*] Vide Maimonidem Directore III, 41. *Cicero* pro Sexto Roscio Amerino: *atque ea sunt animadvertenda peccata maxime, quæ difficillime præcaventur.* (*Cap.* 40.)

h *Illis in locis*] In balneis. Morte plectebantur Athenis fures balnearii, si æstimatio esset major decem drachmis. *Demosthenes* contra Timocratem. Adde l. 1. D. *de furibus balneariis.* (Lex *Solonis* exstat *pag.* 476. C. Orationis Demosthenicæ: sed in illâ agitur tantum de iis, qui furabantur in Gymnasiis, aut Portubus. Diximus plura in Notis Gallicis. *J. B.*)

GRONOVII.

57 *Intra concessum*] Ut ex eo genere pœnarum, quod delicto respondet, id eligatur, quod lenissimum est.

58 *Justior charitas*] Erga tot innoxios, bonosque, qui lædi possunt, & læduntur facilius, si nulla, aut levis pœna sit.

59 *Aliquid detrahit*] Hinc illud *Terentii* Heaut. 5, 2. 4. *Vulgo faciunt.* Et *M. Senecæ* controv. 12. *Solet fieri.*

60 *In judiciis magis illud*] Ut condemnemus ad mitiorem pœnam.

61 *In legibus hoc*] Ut statuamus, ac minemur graviorem.

62 *Ratione habita temporis*] Nisi circumstantia temporis in utrisque aliud requirat.

63 *Pœnæ utilitas*] Quod pœna proposita proficere volumus, pertinet ad universos, sicut & leges universalia complectuntur: at culpæ per judicium æstimatio singulos tangit, in quibus ad clementiam, quam ad crudelitatem, tutior est propensio.

64 *In tollenda pœna*] In liberando reum a pœna.

GROTII.

i *Supplicia meritis minora*]. Justin. 11. Hunnis scribens, Ῥωμαίοις ἔθος μὴ ἀντιτιθέναι τὰς τιμωρίας

mina + *minore supplicio, quam legibus plecti solerent, puniret.* Isæus (oo) quoque orator dixit, oportere + leges quidem constitui rigidas, sed [k] + pœnas exigi legibus mitiores. Et Isocratis [n] est monitum: *τὰς τιμωρίας ἐλάττους ποιεῖσθαι τῶν ἁμαρτανομένων· ut pœnæ infligantur* + *infra peccati modum.*

n Ad Nicocl. p. 19. D. Ed. H. Steph.

2. [l] Augustinus [65] comitem Marcellinum sic admonet sui officii: *mihi sollicitudo maxima incussa est, ne forte sublimitas tua censeat, eos tanta legum severitate esse plectendos,* + *ut qualia fecerint, talia patiantur, ideoque bis literis obtestor fidem tuam, quam habes in Christo, per ipsius Domini nostri misericordiam, ut hoc non facias, nec omnino fieri permittas.* Cujus est & hoc: *Sic etiam ipsos criminum ultores, atque* [66] *in hoc officio non ira propria concitatos, sed legum ministros, nec suarum, sed alienarum examinatarum injuriarum vindices, quales judices esse debent,* [67] *terruit divina censura,* [68] *ut cogitarent, propter sua peccata misericordiam Dei necessariam,* + *nec putarent, ad* [69] *culpam officii sui pertinere si quid erga eos misericorditer agerent, quorum vitæ, necisque haberent legitimam potestatem.*

XXXVII. + Speramus, nihil a nobis prætermissum, quod ad hujus argumenti satis difficilis, & obscuri cognitionem magnopere faciat: nam quatuor illa, quæ [m] Maimonides maxime, ait, spectari in pœnis, + magnitudinem peccati, id est [70] damni, [71] + frequentiam talium peccatorum, [72] + quantitatem concupiscentiæ, + & operis facilitatem, + ad sua loca retulimus; nec minus illa septem, + quæ confuse satis in pœnis considerat [o] Saturninus. Nam persona ejus, qui fecit, ad + aptitudinem illam judicandi maxime pertinet, + & persona ejus, qui patitur, interdum aliquid confert ad æstimandam culpæ

o L. Aut facta, 16. §. 1. D. de pœnis.

μωρίας ἰσοῤῥέπτας τοῖς πλημμελήμασι· Romanis mos hic est, non irrogare pœnas pares peccantium merito. [In *Eclogis Legationum*, ex *Menandro Protectore*, pag. 131. *Ed. Hoeschel.* ubi *Justinus* non *scribit Hunnis*, sed præsens loquitur Legatis *Bajani* Regis *Avarum*. J. B.]

k *Pœnas exigi legibus mitiores*] Hoc sibi volebat Henricus Imperator symbolo mali Punici, cum dicto: *Subacre.* Rex Theodoricus apud *Cassiodorum* XI, 40. *Qui periculose justi sumus, sub securitate semper ignoscimus.*

l *Augustinus*] Epistola CLIX. quæ citatur c. circumcelliones, 1. *causa* XXIII. *quæst.* V. Vide, si placet, ad *Augustinum* eundem epistolam *Macedonii*, & eam, qua respondet *Augustinus* numeris LIII. & LIV. Adde de Theodosio juniore, quæ sunt in excerptis *Johannis Antiocheni* ex manuscripto *Peirescii*, (pag. 850.) *Macedonius* ad *Augustinum: officium sacerdotis est, intervenire pro reis.*

m *Maimonides*] Lib. III. directoris, c. 41. Confer c. sicut dignum, 6. *de homicidio voluntario, vel casuali.*

G R O N O V I I.

65 *Comitem Marcellinum*] Amicum principis, & provinciæ alicui, aut magnæ procurationi præfectum.

66 *In hoc*] In hanc rem.

67 *Terruit divina censura*] Illa, cujus meminit *num.* 3. judicium Dei, quod ipsi de se futurum exspectabant.

68 *Ut cogitarent*] Mitiores forent in delinquentes, quia & ipsi essent peccatores apud Deum, & cum sibi propitium optarent.

69 *Culpam officii*] Se officio deesse, aut eo male fungi.

70 *Damni*] Quod per injuriam, sive peccando datum est, quantum sit.

71 *Frequentiam*] Sæpe, an raro hoc genere culpæ peccetur.

72 *Quantitatem concupiscentiæ*] Flagretne animus corruptus, atque ardeat cupiditate facinoris, an segniter illud moveatur.

(oo) Nullibi exstat talis sententia in Orationibus *Isæi*, quæ circa controversias civiles omnes versantur. Aut valde fallor, aut habet hoc Auctor noster è Notis F R I D E R I C I L I N D E N B R O G I I, qui ad *Ammianum*, XXVIII. 1. simul cum locis *Capitolini*, & *Isocratis* heic laudatis, tàmquam ex *Isæo* addit verba sequentia: *Χρὴ τοὺς νόμους μὲν τίθεσθαι σφοδροὺς, πρᾳοτέρως δὲ κολάζειν, ἢ ὡς ἐκεῖνοι κελεύουσι.* Post primam Editionem locum reperi apud S T O B Æ U M, Serm. XLIV. seu *De Regno*, p. 327. *J. B.*

culpæ magnitudinem. [n] + Locus injustitiæ culpam aliquam addere solet peculiarem, + aut etiam ad facilitatem operis pertinere. + Tempus ut diuturnum est, aut breve, ita libertatem judicandi auget, aut minuit, interdum & pravitatem animi ostendit. + Qualitas + partim ad genera appetituum refertur, + partim ad causas, quæ abstrahere a peccando debebant. + Quantitas quoque ad appetitum referenda est. + Eventus ad causas abstrahentes.

p L. II. C. I. §. 2. & b. c. §. 1.

XXXVIII. + Solere pœnæ expetendæ causa bella suscipi, & supra [p] ostendimus, + & passim docent historiæ: + ac plerumque hæc causa cum altera de damno reparando conjuncta est, quando idem actus + & vitiosus fuit, & damnum reipsa intulit, + ex quibus duabus qualitatibus [73] duæ diversæ nascuntur obligationes. + Non esse autem bella suscipienda ob delicta quævis, satis constat; + nam ne leges quidem suam illam ultionem, + quæ [74] tuto nec nisi nocentibus nocet, omnibus culpis impendunt. Recte, ut modo diximus, Sopater oportere, ait, + ea, quæ minora, & vulgaria sunt delicta, dissimulari, non vindicari.

q Gell. l. VII. c. 3.

r b. C. §. 18. & L. II. C. IV. §. 2.

s De Ira lib. I. c. 3.

XXXIX. 1. Illud autem, quod in oratione pro Rhodiensibus a Catone dictum fuit, [q] + non esse æquum pœnas quemquam dare ob eam rem, quod arguatur male facere voluisse, suo quidem loco non male erat positum, quia + nullum populi Rhodiensis [75] decretum adferri poterat, sed [76] animi fluctuantis conjecturæ: + universaliter autem hoc recipiendum non est. + Nam voluntas, [77] quæ ad externos actus processit (internos enim ab hominibus non puniri, supra [r] diximus) pœnis solet esse obnoxia. [o] Seneca pater in controversiis: *scelera quoque, quamvis* [78] *citra exitum subsederunt, puniuntur. Injuriam qui facturus est, jam facit,* [p] ait alter [s] Seneca. Non exitus rerum, sed

GROTII.

n *Locus injustitiæ culpam aliquam addere solet peculiarem*] Philo lib. I. de legibus specialibus: οὐ γὰρ ταυτὸν πατρὶ καὶ ἀλλοτρίῳ πληγὰς ἐμφορῆσαι, οὐδ' ἄρχοντ' ἢ ἰδιώτην κακῶς εἰπεῖν, οὐδ' ἐργάζεσθαί τι τῶν μὴ ἐφειμένων ἐν βεβήλοις ἢ ἱεροῖς χωρίοις, οὐδ' ἐν ἑορταῖς καὶ πανηγύρεσι καὶ δημοτελέσι θυσίαις· *non idem est, patri, & extraneo inferre violentas manus: nec idem, magistratui, & privato maledicere: nec illicitum, aliquid patrare in loco profano, & sacro, in die festo, in conventu, in sacris publicis.* (Pag. 805. E.) Cum his convenit quod ex Labeone adfert Ulpianus l. prætor edixit, 7. in fine D. de injuriis. *Persona atrocior injuria fit, ut cum magistratui, cum parenti, patrono fiat; tempore, si ludis, & in conspectu: nam populi Romani in conspectu, an in solitudine injuria facta sit, multum interesse, ait.* [In hac Lege laudanda Auctor tacite sequitur emendationem rectam (quidquid dicat perpetuus obtrectator *Gul. Fornerius*, Select. 1. 21. & post eum alii præjudiciis obcæcati) Summi CUJACII, qui pro *Prætoris in conspectu*, legendum censuit, *Populi Romani in conspectu*, errorem que ex siglis ortum demonstravit. *J. B.*]

o *Seneca pater*] Excerptorum IV, 7.

GRONOVII.

73 *Duæ diversæ nascuntur obligationes*] Altera ad pœnam, ad damni reparationem altera.

74 *Tuto nec nisi nocentibus*] Secus, ac bello petita ultio; nam hæc in æque magnum periculum mittit ultorem, quam venit is, qui pœnam debet: deinde multi pereunt innocentes, quia *quod delirant reges, plectuntur Achivi.*

75 *Decretum*] De bello Romanis indicendo.

76 *Animi fluctuantis*] Dubii, utrum Romanas, an Persei Macedonis partes sequerentur.

77 *Quæ ad externos*] Quæ opere, ac facto aliquo manifestata est.

78 *Citra exitum subsederunt*] Non omnino perfecta sunt.

GROTII.

p *Ait alter Seneca*] Et de beneficiis libro V, c. 14. *Latro est etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum jam armatus est, & habet spoliandi, atque interficiendi voluntatem.* Philo in primo [immo *secundo* libro, pag. 790. C.] de specialibus, legibus: ἀνδροφόνους χρὴ νομίζειν οὐ τοὺς κτείναντας αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πάντα δρῶντας εἰς τὸ ἀνελεῖν, ἢ φανερῶς, ἢ λάθρα, κἂν μὴ τὸ ἀδίκημα

sed [q] consilia legibus vindicari, Cicero dixit pro [t] Milone. Periandri dictum erat: [79] μὴ μόνον τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς μέλλοντας κόλαζε. + Sic Romani censent bellum ineundum cum rege Perseo, [u] nisi satisfaciat de consiliis belli parandi adversus populum Romanum initis, quia scilicet arma, milites, classem jam comparaverat. + Atque hoc ipsum in Rhodiensium oratione apud Livium [x] recte notatur: neque moribus, neque legibus ullius civitatis ita comparatum esse, ut si quis vellet inimicum perire, si nihil fecerit, quo id fiat, capitis damnetur.

t Cap. 7.

u Livius lib. XLII. c. 30.

x Lib. XLV. c. 24.

2. + Sed nec omnis perversa voluntas, facto jam aliquo indicata, pœnæ facit locum. Nam + si ne perpetrata quidem peccata omnia vindicantur, + multo minus cogitata, ac cœpta. In multis locum habet quod Cicero dicit: *y haud scio, + an satis sit, eum, qui lacesserit, injuriæ suæ pœnitere.* Lex Hebræis data adversum pleraque delicta [80] inchoata contra pietatem, aut etiam contra hominis [81] vitam extra (pp) judicium, nihil speciale constituit: quia & circa res divinas utpote [82] nobis inconspicuas + facilis est error, & + iracundiæ impetus non indignus est cui ignoscatur.

y 1. De Offic. c. 11.

3. Cæterum in tanta matrimoniorum copia alienas nuptias attentare, aut in tam æquabili possessionum divisione fraudem struere, qua cum aliena jactura se quis locupletet, + minime erat ferendum. Nam illud, non concupisces, quod in Decalogo est, quanquam + si scopum spectes legis, id est, τὸ πνευματικὸν, latius patet, (r + vellet enim lex, omnes [83] etiam mente esse purissimos) tamen + ipsum præceptum externum, ἐντολὴν σαρκικὴν, quod attinet, + ad motus animi pertinet, [84] qui facto produntur, quod aperte liquet ex Marco Evangelista [z], qui idem illud præceptum extulit, + μὴ ἀποστερήσῃς. + idque cum jam ante posuisset, μὴ κλέψῃς. atque eo sensu vox Hebræa, & ei respondens Græca reperiuntur tum + Mich. II, 2. tum alibi.

z Cap. x. 19.

4. + Inchoata ergo delicta armis vindicanda non sunt, nisi & res sit gravis, & eo processum sit, ut ex tali actu + certum malum, etsi nondum illud, quod intendebatur, secutum jam sit, + aut certe ingens periculum, + ita

κεινα ὥστε εἰργασμένοι' *homicidas existimari oportet non eos solum, qui vitam adimunt, sed & eos, qui omnia faciunt palam, aut clam, ut quenquam interimant, etiamsi facinus ipsum nondum commiserint.*

q *Consilia legibus vindicari*] *Valerius Maximus* de Cn. Sergio Silo damnato ob nummos matrifamiliæ promissos: *non factum tunc, sed animus in quæstionem deductus est, plusque voluisse peccare nocuit, quam non peccasse profuit.* (Lib. VI. Cap. 1. *num.* 8.)

r *Vellet enim lex, omnes etiam mente esse quam purissimos*] *Chrysostomus* ad Rom. III, 13. & ad caput VII. multa habet in hanc rem.

GRONOVII.

79 Μὴ μόνον τοὺς] Non peccantes modo, sed & peccaturos castiga. [Refert id DIOGENES LAERT. Lib. I. §. 98. *Edit. Amst. J. B.*]

80 *Inchoata contra pietatem*] Si quis aliquid præparaverit, aut in antecessum fecerit, tanquam idola culturus.

81 *Vitam extra judicium*] Si quis ex repentino impetu iræ, non deliberato, vitam alicujus petierit, qui impetus intentantem frustratus sit.

82 *Nobis inconspicuas*] Quæ maximam partem in animo, & sententia, consistunt, eoque difficile est, quemquam de altero, ut circa eas animatus sit, judicare.

83 *Etiam mente esse*] Ne cogitationes quidem pravas, & fœdas in sese admittere.

84 *Motus, qui facto*] Desideria improba, quæ quis se concepisse, dicto aliquo, aut facto demonstraverit.

(pp) Vide supra, §. 32. hujus Capitis, n. 2. *J. B.*

\+ ita ut vindicatio aut conjuncta sit cum cautione futuræ noxæ, (de qua supra [a] egimus in capite de defensione) + aut dignitatem læsam tueatur, + aut pernicioso exemplo occurrat.

a L. II C. I. §. 2, & 17.

\+ XL. I. Sciendum quoque est, reges, & qui par regibus jus obtinent, jus habere + pœnas poscendi non tantum ob injurias + in se, + aut subditos suos commissas, sed & + ob eas, quæ ipsos peculiariter non tangunt, sed in quibusvis personis jus naturæ, aut gentium immaniter violant. Nam + libertas humanæ societati per pœnas consulendi, + quæ initio, ut diximus, penes singulos fuerat, civitatibus, ac judiciis institutis penes summas potestates resedit, + non proprie [85] qua aliis imperant, + sed qua nemini parent. Nam subjectio aliis id jus abstulit. Immo + tanto honestius est alienas injurias, quam suas vindicare, + quanto in suis magis metuendum est ne quis doloris sui sensu aut modum excedat, aut certe animum inficiat.

2. Et hoc nomine ab antiquis prædicatus est + Hercules, quod Antæo, + Busiride, + Diomede, & similibus [s] + tyrannis liberarit terras, quas, ut Seneca [b] de eo loquitur, transiit [86] + non concupiscendo, sed vindicando, maximorum bonorum auctor hominibus, ut Lysias [c] indicat, + injustos puniendo. Diodorus Siculus de eo sic loquitur: [d] τὰς παρανομοῦντας ἀνθρώπους ἢ δυνάστας ὑπερηφάνους ἀποκτείνας, τὰς πόλεις ἐποίησεν εὐδαίμονας· *homines injustos, & reges insolentes tollendo beatas reddebat civitates.* Alibi dixit: [e] ἐπῆλθε τὴν οἰκουμένην κολάζων τοὺς ἀδίκους· *orbem obiit pœnas de iniquis expetens.* Dio Prusæensis [f] de eodem: τοὺς πονηροὺς ἀνθρώπους ἐκόλαζε, καὶ τῶν ὑπερηφανῶν ἀνθρώπων κατέλυε καὶ ἀφῄρειτο τὴν ἐξουσίαν· *homines malos puniebat, & superborum regna destruebat, aut in alios transferebat.* Aristides in Panathenaico ait [g], eum + suscepta communi humani generis cura meruisse in Deos referri. Laudatur similiter + Theseus, quod latrones + Scirona, Sinin, & Procusten sustulerit, quem sic de se loquentem Supplicibus inducit Euripides, (*vers.* 340, 341.)

b De benef. L. I. cap. 13.
c Orat. fun. seu Isocr. Hel. Enc. p. 212, 213. Ed. H. Steph.
d Biblioth. L. IV. c. 17.
e V. 76.
f Orat. I. De Regno, p. 17. D.
g Tom. I. p. 187, 188.

Pridem facinora nomen hoc per Græciam
Mihi dederunt, [t] *ultor ut scelerum vocer.*

\+ Va-

GROTII.

s *Tyrannis liberarit terras*] Et maria. *Philo* de legatione: ἡρακλῆς ἐκάθηρε γῆν καὶ θάλατταν, ἄθλους ἀναγκαιοτάτους καὶ ὠφελιμωτάτους ἅπασιν ἀνθρώποις ὑποστάς, ἵνα τὰ τὰ βλαβερὰ καὶ κακωτικὰ φύσεως ἑκατέρας ἀνέλῃ· *Hercules purgavit terras, ac maria, certamina subiens hominibus omnibus partim necessaria, partim perutilia, ut tolleret hominum, animantiumque aliorum ea, quæ exitialia, aut noxia essent.* (Pag. 1003. D.)

GRONOVII.

85 *Qua aliis imperant*] Acceperunt summæ potestates, quantum singuli de suo jure civitati remiserunt, & societas potestati dedit. Habuerant autem jus puniendi sceleratos singuli non tantum pro se, sed etiam pro alio; tamdiu, quam sui essent, & non subjecti societati. Id igitur etiam contulit potestati societas, cui se subjecit, ipsum nemini.

86 *Non concupiscendo, sed vindicando*] Non ut sibi acquireret, sed ut tenerent boni, & innoxii.

GROTII.

t *Ultor ut scelerum vocer*] Ibidem dicenti Feciali, (vers. 574.)

Ἡ πᾶσιν ἄν σ' ἔφυσεν ἐξαρκεῖν πατήρ;

Ten' ergo sevit omnibus genitor parem?

Respondet Theseus:

Ὅσοι

+ Valerius Maximus de eodem: [b] *quidquid ubique monstri, aut sceleris fuit, virtute animi, ac robore dextræ comminuit.*

3. Sic non dubitamus, quin justa sint bella in eos, + qui in parentes impii sunt, quales [87] Sogdiani [i] antequam eos Alexander hanc feritatem dedoceret: in eos, qui (qq) hospites occidunt: in eos, [u] + qui humanam carnem epulantur, [x] + a quo more absistere Gallos veteres Hercules coegit, narrante (rr) Diodoro; + in eos, qui piraticam exercent. [k] Seneca: *si non patriam meam impugnat, sed suæ gravis est, & sepositus a mea gente suam exagitat,* [88] + *abscidit nihilominus illum tanta pravitas animi.* [l] Augustinus: *opinantur, scelera facienda decerni: qualia si aliqua terrena civitas decerneret, decrevissetve,* [89] *genere humano decernente fuerat evertenda.* De talibus enim barbaris, & feris magis, quam hominibus, dici recte potest quod de Persis, [90] qui Græcis nihilo deteriores erant, perverse dixit Aristoteles, + naturale in eos esse bellum; & quod Isocrates Panathenaico dixit, justissimum esse bellum + in belluas, + proximum in homines (ss) belluis similes.

b Lib. v, c. 3. num. 3. extr.

i Plutarch. de Fort. Alex. pag. 328. C. Tom. II.

k De Benef. L. vii. c. 19.

l L. v. de Civ. Dei. c. 1.

4. Et

Ὅσοι γ' ὑβρισταί· χρηστὰ δ' ὁ κα[illegible]ζομεν·

Injuriosis. Nam bonos non tangimus.

Plutarchus in ejus vita: ἀπήλλαξε τὴν Ἑλλάδα δεινῶν τυράννων· *pessimis tyrannis Græciam liberavit.* Item: οὐδὲν αὐτὸς ἀδικούμενος ὥρμησεν ὑπὲρ ἄλλων ἐπὶ τοὺς πονηρούς· *nihil ipse passus injuriæ, pro aliis in homines malos impetum sumebat*, (p. 37. C.)

u *Qui humanam carnem epulantur*] Hoc quoque Scythas Alexander dedocuit. (Vid. *Plutarch.* ibid.)

x *A quo more absistere Gallos veteres Hercules coegit*] Vide *Dionysium Halicarnassensem* narrantem, ut Hercules hunc morem, aliaque multa abstulerit, in beneficiis suis Græcos a barbaris non distinguens. Romanorum non minora in genus humanum merita prædicat *Plinius* XXX, 1. *Non satis æstimari potest quantum Romanis debeatur, qui sustulere monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum erat, mandi vero etiam saluberrimum.* Conjunge quæ hoc ipso capite dicentur §. XLVII. Sic Justinianus principibus Abasgorum edixit, ne subditorum pueros castrarent. *Procopius* meminit Gotthicorum IV. (seu Hist. Misc. *Cap.* 3.) & *Zonaras* Leone Isauro. Et Inchæ, in Peruana reges, (de quibus videndus *Garcilass. de la Vega*) vicinos populos, qui moniti non parerent, vi coëgere absistere ab incestis, a marium cum maribus concubitu, a comestione hominum, aliisque id genus facinoribus, atque eo modo imperium sibi pararunt omnium, quæ usquam legimus, excepta religione, justissimum. (Dionysius Halicarnassensis narrat equidem, *Herculem* veteribus *Italiæ* incolis *persuasisse*, ut, loco victimarum humanarum, effigies quasdam hominum *Saturno* offerrent: verum, ibidem docet, morem illum inhumanum, & ferinum manere adhuc suâ ætate apud *Gallos*, & alios Populos *Occidentis*, *Antiq. Rom.* Lib. I. Cap. 38. Vide & Julium Cæsarem, *Comment. de Bell. Gall.* Lib. VI. Cap. 16. Ciceronem, *Orat. pro Fonteio*, Cap. 10. *J. B.*)

Gronovii.

87 *Sogdiani*] Qui semiconfectos interficiebant, & eorum corporibus vescebantur.

88 *Abscidit nihilominus*] Insociabilem mihi reddidit, & dignum, quem pro hoste habeam.

89 *Genere humano decernente*] *Justin.* 8, 2. de Phocensium sacrilegio, quod orbis viribus expiari debuit. Quod adponit ipse *n.* 51.

90 *Qui Græcis nihilo deteriores erant*] Profecto erant, qui, si nihil aliud, tollebant omnem libertatem, feramque, & immanem tyrannidem inducebant; tollebant omnem cultum ingenii, & studia liberalia; consuescebant cum sororibus, & matribus; & hoc faciebant ipsi magi, ipsi sapientiæ professores, qui & corpora non sepeliebant, nisi a feris laniata. *Cic.* 1, Tusc. 45.

(qq) Exemplum istud, quod in prima Editione legitur, in aliis omnibus exciderat. Neque enim ulla fuit ratio Auctori ejiciendi: & in animo habuerat, quod de veteribus *Scythis* refertur à Strabone, *Geogr.* Lib. VII. pag. 300. Ovidio, IV. *Trist.* Eleg. IV. vers. 63, 64. Lactantio, *Inst. Div.* Lib. I. Cap. 21. *J. B.*

(rr) Voluit dicere Auctor, *Dionysio Halicarnassensi.* In quo tamen eum eximio Historico perperam testimonium denuntiare, patet ex iis, quæ Notæ ipsius Auctoris subjecimus. *J. B.*

(ss) Immo *in Barbaros*, quos pro *naturâ bestiis* habebant *Græci.* Inspice locum p. 267. B. Ed. H. Steph. *J. B.*

GRO-

m *Inno. c. quod super his: de voto Arch. Flor. 3. part. tit. 22. c. 5. §. 8. Sylv. in verbo Papa qu. 7.* n *Rel. 1. de Indis, n. 40.* o *Controv. ill. l. 1, c. 24.* p *L. 1. C. 11. §. 2. seq. §. 10. n. 1.*

4. Et eatenus sententiam sequimur + Innocentii, m & aliorum, qui bello, ajunt, peti posse eos, y + qui in naturam delinquunt: + contra, quam sentiunt n Victoria, o Vasquius, Azorius, Molina, alii, qui ad justitiam belli requirere videntur, + ut qui suscipit, aut læsus sit in se, aut republica sua, + aut ut in eum, qui bello impetitur, jurisdictionem habeat. Ponunt enim illi, [91] + puniendi potestatem esse effectum proprium jurisdictionis civilis, + cum nos eam sentiamus venire etiam ex jure naturali; qua de re aliquid diximus libri primi p initio. Et sane, si illorum, a quibus dissentimus, admittatur sententia, + jam hostis in hostem puniendi jus non habebit, + etiam post juste (tt) susceptum bellum [92] ex causa non punitiva: + quod tamen jus plerique concedunt, & usus omnium gentium confirmat, + non tantum postquam debellatum est, + sed & manente bello; + non ex ulla jurisdictione civili, + sed ex illo jure naturali, quod & ante institutas civitates fuit, + & nunc etiam viget, quibus in locis homines vivunt in familias, non in civitates, distributi.

XLI. + Sed cautiones hic nonnullæ adhibendæ sunt; prima, + ne mores civiles, + quamvis inter multos populos non sine ratione recepti, sumantur [93] pro jure naturæ: qualia ferme erant + illa, quæ Persas a Græcis disparabant, + ad quæ recte q Plutarchi illud referas: πρόφασιν πλεονεξίας ἡμερῶσαι τὸ βαρβαρικόν· *barbaras gentes ad mores cultiores reducere velle, obtentum esse, quo veletur alieni cupiditas.*

q *Vit. Pompei. p. 656. D.*

XLII. Secunda, ne temere annumeremus a natura vetitis + ea, de quibus id non satis constat, & quæ [94] lege potius divinæ voluntatis interdicta sunt, in qua classe forte ponere liceat z [95] + innuptos concubitus, & [96] + quosdam eorum, qui incesti dicuntur, & [97] + fœnus.

XLIII.

GROTII.

y *Qui in naturam delinquunt*] Vide *Josephum Acostam* de procuranda Indorum salute lib. II, cap. 4.

z *Innuptos concubitus*] *Asterius* Amaseæ episcopus, οἱ τοῖς τοῦ βίου τούτου νομοθέταις προσέχοντες ἀνεύθυνον καταλείπουσι τῆς πορνείας τὴν ἐξουσίαν· *qui hujus tantum sæculi leges conditoribus obtemperant, impunitam relinquunt meretricii licentiam.* Adde locum *Hieronymi* ad Oceanum, productum a nobis ad caput V. §. 9.

GRONOVII.

91 *Puniendi potestatem*] Non competere nisi in illum, in quem jurisdictio competit, quales sunt aut subjecti nobis, aut qui delinquendo proprie in nos se nobis obligarunt.

92 *Ex causa non punitiva*] Ubi nullum intervenit scelus, quod alter bello punire instituit, sed uterque videntur jus suum propugnare.

93 *Pro jure naturæ*] Quo in genere peccabat edictum Darii, cum Pœnos humanas hostias immolare, & canina vesci, & cadavera comburere prohiberet, *Just.* 19, 1. nam primum erat ex jure naturæ; duo posteriora mores arguebant causam bello non præbentes.

94 *Lege potius divinæ*] Jure divino voluntario. 1, 1. 15.

95 *Innuptos concubitus*] Conjunctiones maris, & fœminæ, sine solennibus inter cultiores gentes receptis, quamvis alioquin innoxias. 2, 5. 15.

96 *Quosdam eorum*] Concubitus 2, 5. 14.

97 *Fœnus*] Quod etiam vulgo contra naturam esse, putarunt. 2, 12. 20.

(tt) Non potui à me impetrare, quin adderem heic vocem illam *justè*, quæ, quamquam in omnibus Edd. desit, omnino excidisse mihi videtur, non minus, quàm τὸ *injustè* vidimus supra, *Cap.* 12. §. 10. Postulat additamentum particula *etiam:* ex recepta enim hactenus lectione sequeretur, secundum dissidentes, bellum suscipi posse & *ex caussa punitivâ*, & *ex caussa non punitivâ*; quod falsum. Deinde major esset dubitandi ratio, an post bellum susceptum ex caussâ non punitivâ hostis in hostem puniendi jus habeat, quàm post bellum susceptum ex caussâ punitivâ: cujus tamen contrarium supponit illud *etiam*, ut quivis videt. Debuisset tunc dici *saltem*, non *etiam*. Adde, ut fecimus, *justè*, omnia plana sunt:

si

XLIII. 1. Tertia, + ut diligenter distinguamus inter principia generalia, + quale est honeste vivendum, + id est, secundum rationem, + & quædam his proxima, sed ita manifesta, ut dubitationem non admittant, quale est alteri suum non rapiendum; & inter [98] illationes, quarum aliæ facilem habent cognitionem, ut posito matrimonio [a] + non admittendum [r] adulterium, + aliæ vero difficiliorem, + ut ultionem, [99] quæ in dolore alterius acquiescit, esse vitiosam. + Ferme idem hic evenit, quod in mathematicis, ubi quædam sunt notitiæ primæ, aut primis proximæ, quædam demonstrationes, quæ statim & intelliguntur, & assensum obtinent, quædam veræ quidem, sed non omnibus patentes. *r L. 38. §. 4. D. ad l. Jul. de adult.*

2. + Sicut ergo circa leges civiles eos excusamus, qui legum notitiam, aut intellectum non habuerunt, ita & [b] circa naturæ leges [s] par est eos excusari, quibus aut ratiocinationis imbecillitas, + aut prava educatio obstant. + Nam ignorantia legis sicut, [100] inevitabilis si sit, tollit peccatum; + ita etiam cum aliqua negligentia conjuncta delictum minuit. Atque ideo Aristoteles [t] barbaros, qui prave educati circa talia delinquunt, iis comparat, + qui morbo corruptos habent appetitus. Plutarchus ait, esse quædam νοσήματα καὶ πάθη τῆς ψυχῆς τὰ κατὰ φύσιν ἐξιστάντα τὸν ἄνθρωπον· *morbos animi, qui hominem de naturali statu dejiciant.* *s Mat. x, 15. Luc. XII, 47. 48.* *t Nicom. VII. c. 6.*

3. Postremo illud addendum, + quod semel dico, ne sæpe repetam, + quæ ad pœnam exigendam suscipiuntur bella suspecta esse injustitiæ, nisi scelera sint atrocissima, & manifestissima, + aut alia simul aliqua caussa concurrat. De Romanis [u] Mithridates [1] forte non extra verum ajebat: + *non delicta regum illos, sed vires, ac majestatem insequi.* *u Justinus XXXVIII. c. 6.*

XLIV. 1. + Perduxit nos ordo ad delicta, + quæ in Deum committuntur; quæritur enim, an ad ea vindicanda bellum suscipi possit, quod late satis [x] tractat Covarruvias. Sed ille alios secutus + existimat, punitivam potestatem non esse sine proprie dicta jurisdictione: quam sententiam nos jam ante [y] rejecimus. Unde sequitur, sicut in rebus ecclesiæ dicuntur episcopi aliquo *x Ad C. Peccatum. Part. 2. §. 10.* *y §. 40. n. 3.*

si enim bellum injustè susceptum fuerit, tunc injustitia illa caussæ minus mirum efficit, quòd jus puniendi desit. *J. B.*

GROTII.

a *Non admittendum adulterium*] Adulteria ubique puniri, testatur *Philo* vita Josephi, (*pag.* 533. B.) adulterium natura turpe esse *Ulpianus* l. Probrum 42. D. de verborum significatione. *Lactantius* in Epitome: *corrumpere alienum matrimonium, etiam communi gentium jure damnatur.* (Cap. 5.)

b *Circa naturæ leges par est eos excusari, quibus aut ratiocinationis imbecillitas, aut prava educatio obstant*] *Hieronymus* 11. adversus Jovinianum: *unaquæque gens hoc legem naturæ putat, quod didicit.* (Tom. II. pag. 75. *Edit. Basil.*)

GRONOVII.

98 *Illationes*] Quæ per ratiocinationem, aut consequentiam ex istis colliguntur.

99 *Quæ in dolore alterius*] Quæ nihil aliud spectat, quam ut reddat malum pro malo, dolorem pro dolore.

100 *Inevitabilis si sit*] Si nostra culpa non accidat.

1 *Forte non extra verum*] Contra *Cicero* pro Dejotaro cap. 14. *Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit; sociorum vero regum, & amicorum, sanctissimum.* Mithridates vero ipsis illis exemplis, quæ criminandi ergo adducit, satis refutatur, Antiocho, Perseo, Jugurtha, & similibus, qui gravissimis, si quis unquam, delictis pop. Rom. odium contraxerant.

aliquo modo τὴν καθολικὴν πεπιστεῦσθαι id est, [c] [2] *universalis ecclesiæ curam accepisse*, ita & regibus, + præter peculiarem suæ civitatis, etiam generalem pro humana societate curam incumbere. + Potior ratio pro sententia negante, justa esse bella talia, hæc est, + quod Deus sufficiat vindicandis quæ in se committuntur; unde dici solet, [3] *Deorum injurias diis curæ*, & [4] + *perjurium*

z L. 2. C. De rebus credit. z *satis Deum habere ultorem.*

2. Verum, sciendum est, + idem & de aliis delictis dici posse. Nam illis quoque puniendis Deus haud dubie sufficit, + & tamen ea ab hominibus recte puniuntur, nemine dissentiente. Instabunt quidam, & dicent, + alia delicta ab hominibus puniri, quatenus homines alii inde læduntur, aut periclitantur. + Sed notandum contra, non tantum ab hominibus puniri delicta, + quæ directe alios lædant, + sed & quæ per consequentiam, qualis [5] sui occisio, [6] + concubitus cum bestiis, + & alia quædam.

3. Religio autem + quanquam per se ad conciliandam Dei gratiam valet, + habet tamen & suos in societate humana effectus maximos. + Neque enim immerito Plato religionem propugnaculum potestatis, ac legum, & honestæ disciplinæ vinculum vocat. Plutarchus [a] similiter συνεκτικὸν ἁπάσης κοινωνίας καὶ νομοθεσίας ἔρεισμα, *coagulum omnis societatis, & fundamentum legislationis.* Philoni quoque [b] est φίλτρον ἀνυσιμώτατον καὶ δεσμὸς ἄλυτος εὐνοίας ἐρωτικῆς ἡ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ τιμή. *efficacissimum [7] amatorium, & vinculum indissolubile benevolæ amicitiæ*, [d] *unius Dei cultus.* Contraria omnia ab impietate:

a Contr. Colot. p. 1125. E.
b De Monarch. p. 818. B.

[c] *Heu primæ scelerum causæ mortalibus ægris,*
[e] + *Naturam nescire Dei.*

c Sil. Italicus. IV 794.

Omnis

GROTII.

c *Universalis ecclesiæ curam accepisse*] Est id in *constitutionibus* præferentibus nomen *Clementis.* (Lib. VI. Cap. 14.) *Cyprianus* epist. XXX. *Omnes enim nos decet pro corpore totius ecclesiæ, cujus per varias quasque provincias membra digesta sunt, excubare.* (Ep. 36. secundum divisionem *Fell.*) Et de unitate ecclesiæ: *episcopatus unus est, cujus a singulis in solidum pars tenetur.* (Pag. 108. *Ed. Fell. Brem.*) Exempla hujus curæ universalis passim apud *Cyprianum*: illustre inprimis epistola LXVII. (LXVIII. divis. *Fell.*) Adde *Chrysostomum* in laudibus S. Eustathii.

d *Unius Dei cultus*] Idem de fortitudine: αἴτιον τῆς ὁμονοίας τὸ ἀνώτατον καὶ μέγιστον ἡ περὶ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ δόξα, ἀφ᾽ ἧς οἷα πηγῆς ἑνωτικὴ καὶ ἀδιάλυτος φιλία κίχρναται πρὸς ἀλλήλους· *summa, ac maxima concordiæ causa, de uno Deo sensus, ex quo velut fonte procedit insolubilis, & animos inter se vinciens amicitia*, (pag. 741. D. E.) Josephus autem contra Appionem libro II. τὸ γὰρ μίαν μὲν ἔχειν καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν περὶ Θεοῦ, τῷ βίῳ δὲ καὶ τοῖς ἔθεσι μηδὲν ἀλλήλων διαφέρειν, κάλλιστην ἐν ἤθεσιν ἀνθρώπων συμφωνίαν ἐπιτελεῖ· *eandem de Deo habere sententiam, nihilque vita, & institutis inter se discrepare, pulcherrimum in animis hominum concordiam excitat.* (Pag. 484. §. 19. *Edit. Hudf.* Tom. II.)

e *Naturam nescire Dei*] Sic & *Josephus* adversus Appionem libro alterò causas, cur multæ civitates male constitutæ fuerint, has reddit: τὸ μήτε τὴν ἀληθῆ τοῦ Θεοῦ φύσιν ἐξ ἀρχῆς συνιδεῖν αὐτῶν τοὺς νομοθέτας, μηδ᾽ ὅσον καὶ λαβεῖν ἠδυνήθησαν, ἀκριβῆ γνῶσιν διορίσαντας, πρὸς τοῦτο ποιήσασθαι τὴν ἄλλην τάξιν τοῦ πολιτεύματος. Vide & quæ sequuntur ibidem optime, (pag. 491. §. 35.)

GRONOVII.

2 *Universalis ecclesiæ*] Non tantum vigilare debere, ne in suam cujusque ecclesiam impietas, aut error irrepat, sed ubicumque illa existunt, quantum in ipsis est, obviam ire, monere, laborare, providere, ut coerceantur.

3 *Deorum injuriæ*] *Tacitus* 1, annal. 73.

4 *Perjurium satis*] *Cicero* 2, de legib. 8. *Qui secus faxit, Deus ipse vindex esto.*

5 *Sui occisio*] Qua læditur respublica, cui eripitur civis.

6 *Concubitus cum bestiis*] Contumeliosus, & injurius in omne genus humanum; de quo licet dicere, quod *Ovidius* ad amicam, quæ abortivum sumpserat, 2, el. 14. *Si mos antiquis placuisset patribus idem, Gens hominum vitio deperitura fuit.*

7 *Amatorium*] Philtrum, medicamentum, quo amor

Omnis falſa, inquit Plutarchus, [d] + de rebus divinis perſuaſio perniciosa, + accedente animi perturbatione pernicioſiſſima. Exſtat apud Jamblichum [e] ſententia Pythagorica: ἡ γνῶσις τῶν θεῶν ἀρετή τε ἐςὶ καὶ σοφία καὶ εὐδαιμονία τελεία· *Dei cognitio & virtus eſt, & ſapientia, & perfecta felicitas.* Hinc Chryſippus legem [f] dixit reginam divinarum, humanarumque rerum; & [g] Ariſtoteli [f] + inter curas publicas prima de rebus divinis; & Romanis jurisprudentia [h] divinarum, humanarumque rerum notitia. Philoni [i] ars regia πραγμάτων ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων καὶ ἱερῶν ἐπιμέλεια· *rerum privatarum, publicarum, & ſacrarum curatio.*

4. Hæc vero omnia + non tantum in una aliqua civitate conſideranda ſunt, ut cum apud Xenophontem [k] Cyrus ait, + ſubditos hoc ſibi addictiores fore, quo Dei eſſent metuentiores, ſed & in communi ſocietate generis humani. *Pietate ſublata*, inquit Cicero, [l] + *fides etiam, & ſocietas humani generis, & una excellentiſſima virtus juſtitia tollitur.* Idem alibi: [m] + *juſtitiam adfert, cum cognitum habeas quod ſit ſummi rectoris, & domini numen, quod conſilium, quæ voluntas.* Atque hujus rei evidens argumentum eſt, quod + Epicurus + cum divinam [8] providentiam ſuſtuliſſet, [g] + juſtitiæ quoque nihil reliquit niſi nomen inane, ut quam naſci, diceret, [9] + ex ſola conventione, + neque durare ulterius, quam communis duraret utilitas; abſtinendum autem ab his, quæ alteri nocitura eſſent, + ſolo pœnæ metu. Verba ipſius ad hanc rem ſane inſignia exſtant apud + Diogenem [n] Laërtium.

5. Vidit hunc nexum & Ariſtoteles, qui V. de repub. cap. XI. ſic ait de rege: ἧττον φοβοῦνται τὸ παθεῖν τι παράνομον ὑπὸ τῶν τοιούτων, ἐὰν δεισιδαίμονα νομίζωσιν εἶναι τὸν ἄρχοντα· *minus enim populus timebit injuſte tractari a principe, + quem religioſum credat.* Et Galenus libro IX. de placitis Hippocratis, & Platonis, cum multa de mundo, divinaque natura quæri dixiſſet, [10] nullo ad mores uſu, + quæſtionem de providentia agnoſcit uſus eſſe maximi tum ad privatas, tum ad publicas virtutes. Vidit & hoc Homerus, qui Odyſſeæ [o] ſexto, & [p] octavo, hominibus ὑβρισταῖς καὶ ἀγρίοις, + *feris, & injuſtis*, opponit eos, quibus νόος ἐςὶ θεουδὴς, *mens religioſa.* Sic Judæorum veterum [h] juſtitiam religione permixtam laudat ex Trogo [q] + Juſtinus;

[d] De Superſtit. p. 164. B.
[e] Protreptic. Cap. 3.
[f] L. 2. D. De Legg.
[g] VII. Polit. c. 8.
[h] L. 10. §. 2. D. De Juſt. & Jure.
[i] De creat. magiſtr. p. 723. B.
[k] Cyri inſtit. lib. VIII. c. 1.
[l] Lib. 1. de Nat. Deor. c. 2.
[m] De fin. IV. c. 5.
[n] Lib. X. §. 150, 151. Ed. Amſt.
[o] Verſ. 120, & ſeqq.
[p] Verſ. 576.
[q] Lib. 36. c. 2.

amor conciliari creditur. *Seneca* ep. 19. *Ego tibi monſtrabo amatorium ſine medicamento, ſine herba, ſine ullius maleficæ carmine: ut ameris, ama.*

G R O T I I.

f *Inter curas publicas prima de rebus divinis*] Ad quarum cognitionem Imperatores vocans *Juſtinus Martyr* addit: βασιλικὸν ἂν καὶ τοῦτο ἔργον εἴη· *erit hoc opus ſane regium.* (Apolog. II. Cap. 8. pag. 23. *Edit. Oxon.* 1703.) Adde quæ habet *Covarruvias* in c. peccatum, Part. 2. §. 10.

g *Juſtitiæ quoque nihil reliquit niſi nomen inane*] *Seneca* epiſt. XCVII. *Illic diſſentiamus cum Epicuro, ubi dicit, nihil juſtum eſſe natura, & crimina vitanda eſſe, quia vitari metus non poſſit.*

h *Juſtitiam religione permixtam*] Philo vita Abrahami: τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστιν εὐσεβῆ τε εἶναι καὶ φιλάνθρωπον, καὶ περὶ τὸν αὐτὸν ἑκάτερον ὁσιότης μὲν πρὸς θεὸν, δικαιοσύνη δὲ πρὸς ἀνθρώπους θεωρεῖται· *ejuſdem eſt naturæ, religioſum eſſe, & hominum amantem: apud eundem ſpectantur pietas in Deum, & in homines juſtitia.* (pag. 378. D.)

G R O N O V I I.

8 *Providentiam ſuſtuliſſet*] Quia ſtatuebat, Deum nullam rerum humanarum curam agere.

9 *Ex ſola conventione*] Ex pactione coeuntium in civitatem.

10 *Nullo ad mores uſu*] Quæ ingenia tantum curioſa oblectarent; nihil autem juvarent vitam civilem.

stinus; sicut eosdem Judæos Strabo [r] *δικαιοπραγοῦντας καὶ εὐσεβεῖς ὡς ἀληθῶς ὄντας*. Lactantius: [s] *si ergo pietas est cognoscere Deum, cujus cognitionis hæc summa est ut eum colas, + ignorat utique justitiam, qui religionem Dei non tenet. Quomodo enim potest eam nosse, qui unde oriatur ignorat?* Idem alibi [t]: *religioni est propria justitia.*

r Geograph. Lib. XVI. p. 761.
s Inst. Div. L. V. c. 14.
t De Ira Dei, c. 7.

6. Jam vero majorem etiam usum habet religio + in [11] majori illa, + quam in civili societate, quia in civili + partem ejus supplent leges, + & facilis legum exsecutio: cum contra + in magna illa communitate + juris exsecutio sit difficillima, + ut quæ nisi armis expleri nequeat, + & leges paucissimæ: quæ ipsæ insuper + sanctimoniam suam habent præcipue [12] a metu numinis; unde + qui in jus gentium peccant, divinum jus violare passim dicuntur. Non male ergo, + religionem contaminatam ad omnium pertinere injuriam, dixere [u] Imperatores.

u l. 4. C. de hæreticis.

XLV. 1. Ut rem totam penitius introspiciamus, notandum est, + religionem veram, quæ [13] omnium ætatum communis est, + quatuor præcipue [14] pronuntiatis niti; quorum primum est, + Deum esse, + & esse unum: secundum, + Deum nihil esse eorum, quæ videntur, sed his aliquid sublimius: tertium, + a Deo curari res humanas, + & æquissimis arbitriis dijudicari: quartum, + eundem Deum opificem esse rerum omnium extra se. Hæc quatuor totidem decalogi præceptis explicantur.

2. Nam + primo aperte traditur Dei unitas: + secundo, natura ejus inconspicua: + nam propter eam imago ejus exstrui vetatur Deut. IV. 12. Quomodo & [i] Antisthenes dicebat: *ὀφθαλμοῖς οὐχ ὁρᾶται, οὐδενὶ ἔοικεν, διόπερ αὐτὸν οὐδεὶς ἐκμαθεῖν ἐξ εἰκόνος δύναται· oculis non conspicitur, rei nulli est similis, unde nec quisquam eum potest ex effigie cognoscere.* [k] Philo autem: *τὸν ἀόρατον εἰκονογραφεῖν ἢ διαπλάσσειν οὐχ ὅσιον· profanum est, ejus, qui inconspicuus est, pingendo, aut fingendo imaginem exhibere.* Diodorus Siculus [x] de Mose: *ἄγαλμα οὐ κατεσκεύασε διὰ τὸ μὴ νομίζειν ἀνθρωπόμορφον εἶναι τὸν Θεόν·* [l] *simulacrum non constituit, eo quod Deum non crederet humana forma esse* [y] Tacitus: *Judæi mente sola, unumque numen intelligunt: profanos, qui Deum imagines mortalibus materiis in speciem hominum effingunt.* Plutarchus vero, cur [m] Numa de templis simulachra sustulerit, causam hanc [z] reddit: ὡς

x Excerpt. lib. XL.
y Hist. V. 5.
z Pag. 65. B. vit. Num.

GROTII.

i *Antisthenes*] Laudatus *Clementi Alexandrino.* (Cap. VI. pag. 66. *Ed. Oxon.* ubi tria priora verba desunt.) Ex illo videtur hoc promisisse *Seneca* lib. VII, c. 30. naturalium quæstionum: *ipse, qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundavit, dedítque circa se, majorque est pars operis sui, ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.*

k *Philo autem*] Dicit hæc apud *Philonem* rex Agrippa, (*pag.* 1032.)

l *Simulacrum non constituit*] *Dion* lib. XXXVI. (*pag.* 41. E. *Ed. H. Steph.*) οὐδ᾽ ἄγαλμα οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ποτὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἔσχον· ἄῤῥητον δὲ καὶ ἀειδῆ αὐτὸν νομίζοντες εἶναι, &c. *nec ullum Hierosolymis simulacrum habebant, quod Deum, crederent, neque conspici, neque verbis explicari posse.* Vide & Strabonem libro XVI. (pag. 761.)

GRONOVII.

11 *Majori illa*] Omnium hominum inter sese.

12 *A metu numinis*] Propter jusjurandum, quo solent sanciri fœdera.

13 *Omnium ætatum*] Ante Mosen, Mosaicæ, & Christi.

14 *Pronuntiatis*] Principiis, fundamentis. Infra *notiones*, & *notitias* vocat.

GROTII.

m *Numa*] De hoc Numæ instituto vide & *Dionysium Halicarnassensem.* (Nihil habet hæc de re

ὡς οὐκ ἐφάπτεσθαι Θεοῦ δυνατὸν ἄλλως ἢ νοήσει· quod Deus concipi nisi sola mente non possit. Tertio præcepto intelligitur + cognitio, & cura rerum humanarum, + etiam cogitationum: + nam id jurisjurandi fundamentum est. + Deus enim testis etiam cordis, + & si quis fallat, vindex invocatur; + quo ipso simul & justitia Dei significatur, + & potentia. Quarto, + origo mundi totius auctore Deo, [n] + in cujus rei memoriam institutum fuit olim sabbathum, [15] & quidem singulari quadam sanctimonia supra ritus alios. Nam si quis in alios ritus peccasset, + pœna legis erat arbitraria, ut de cibis vetitis; si in hunc, pœna capitis: + quia [16] sabbathi violatio ex instituto continebat abnegationem mundi a Deo creati. Mundus autem a Deo creatus + & bonitatem ejus, + & sapientiam, + & æternitatem, + & potentiam tacite indicat.

3. Ex his autem [17] notionibus contemplativis sequuntur [18] activæ, ut + Deum honorandum, amandum, colendum, + eique obtemperandum. Itaque [a] Aristoteles eum, qui Deum honorandum, aut parentes amandos neget, + non argumentis, sed pœna edomandum, dixit. Et [19] alibi [b] alia quædam esse honesta, + Deum honore prosequi ubique. Istarum autem, + quas contemplativas diximus, notionum veritas haud dubie etiam + petitis ex rerum natura argumentis demonstrari potest; inter quæ illud validissimum est, + quod res aliquas esse factas ostendat sensus, res autem factæ omnino nos [20] ad aliquid non factum deducant. Sed quia hanc rationem, + & similes alias non omnes capiunt, + sufficit quod ab omni ævo, per omnes terras, + paucissimis exceptis, in has notiones consenserunt, + & hi, qui [21] crassiores erant, quam ut vellent fallere, + & alii sapientiores, quam ut [22] fallerentur: [o] quæ consensio in tanta & legum, & opinionum aliarum varietate

a *Top.* 1, 11.
b *Ibid.* L. 11. c. 21.

re eximius ille Antiquitatum Romanarum Scriptor. Debet Auctor noster CYRILLO, *contra Julian.* Lib. VI. pag. 193. *Edit. Spankem.* sed qui videtur ex errore *Dionysium Halicarnassensem* pro alio laudasse: nam putat, *Numam è Philosophia Pythagorica* hoc institutum hausisse; quum *Dionysius Halicarnassensis*, Lib. II. Cap. 59. ostendat, *Pythagoram* quatuor ætatibus post *Numam* vixisse, adeoque hunc illius discipulum esse non potuisse. *J. B.*)

n *In cujus rei memoriam institutum fuit olim sabbathum*] Scriptor responsorum ad orthodoxos, ad quæstionem LXIX. *ἵνα οὖν φυλαχθῇ ἡ μνήμη τῆς τοῦ κόσμου ποιήσεως ἐν τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τοῦτο τιμιώτερον τῶν ἄλλων εὑρίσκειν ἔταξε τὸν ἑπτὰ ἀριθμὸν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ· ut ergo memoria mundi conditi inter homines servaretur, ideo voluit Deus septenarium numerum in sacris literis eminere cæteris honoratiorem.* Vide & quæ præcedunt. (Inter Opera *Justini* Martyr. p. 336. *Ed. Sylburg.*)

GRONOVII.

15 *Et quidem singulari*] Ut ad id observandum majori necessitate constringerentur Hebræi, quam ad alia multa religionis officia.

16 *Sabbathi violatio*] Quippe quod esset introductum in memoriam Dei quiescentis ab opere creationis.

17 *Notionibus contemplativis*] Sententiis, & effatis, quæ opinionem, & existimationem de natura, & majestate Dei rectam inculcant.

18 *Activæ*] Quæ opus nobis indicunt, atque imperant.

19 *Alibi alia quædam*] Apud quosdam honesta, & sine vitio haberi, quæ sint alibi turpia: ut apud Persas sputum, vel lotium in mare, aut amnem mittere. Videnda præfatio *Cornelii Nepotis.*

20 *Ad aliquid non factum*] Quia non datur progressus in infinitum, oportet esse aliquam causam sine causa.

21 *Crassiores*] Non tam celeris, atque acuti ingenii, ut eos credi possit ementitos esse, quæ minoribus tradiderunt tanquam a majoribus accepta.

22 *Fallerentur*] Paterentur se decipi, & illudi ab illis, quos suspicari poterant ea commentos esse.

GROTII.

o *Quæ consensio*] *Tertullianus* adversus Mar-

rietate satis ostendit, + traditionem a primis hominibus ad nos propagatam, + ac nunquam solide refutatam; quod vel solum ad fidem faciendam satis est.

c Orat. XII. pag. 205. Ed. Morell. d In Amator. p. 756. B. 4. + Conjunxit ea, quæ memorata nobis jam sunt de Deo, c Dion Prusæensis, cum dixit, ὑπόληψιν, id est, persuasionem de Deo, aliam esse nobis cognatam, [23] ex argumentis scilicet petitam, aliam ἐπίκτητον acquisitam ex traditione. Plutarchus d eandem vocat παλαιὰν πίστιν, ἧς οὐκ ἔστιν εἰπεῖν οὐδ᾽ ἀνευρεῖν τεκμήριον ἐναργέστερον, ἕδραν καὶ βάσιν ὑφεστῶσαν κοινὴν πρὸς εὐσέβειαν· *antiquam persuasionem, qua nullum haberi possit, aut dici argumentum certius, fundamentum in commune pietati positum.* e Aristoteles: (e De cœlo. l. 1. c. 3.) πάντες ἄνθρωποι περὶ θεῶν ἔχουσιν ὑπόληψιν. + Idem sensus apud Platonem f de legibus decimo. (f Pag. 887. D.E. Tom. II. Ed. H. Steph.)

XLVI. 1. Quare + non vacant culpa qui, [24] + etiamsi hebetioris sint ingenii, quam ut certa ad illas notiones argumenta aut reperire possint, aut comprehendere, eas repudiant, + cum & ad honestum sint duces, + & diversa sententia nullis argumentis nitatur. + Sed quia de pœnis, & quidem humanis, agimus, discrimen hic adhibendum est + inter notiones ipsas, & inter [25] modum ab iis discedendi. Hæ notiones, + numen aliquod esse (+ unum, an plura, sepono) & curari ab eo res hominum, maxime sunt universales, & + ad religionem, sive veram, sive falsam, constituendam omnino necessariæ. g τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ, (id est, *qui religionem habeat*: nam religio Hebræis accessus ad Deum vocatur) πιστεῦσαι δεῖ ὅτι ἐστὶ, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται· *eum credere oportet & esse Deum, & ab eo præmia dari se colentibus.* (g Hebr. XI, 6.)

2. Similiter h Cicero: *Sunt philosophi, & fuerunt, qui nullam habere censerent humanarum rerum procurationem Deos, quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas, quæ sanctitas, quæ religio? hæc enim omnia pure, ac caste tribuenda Deorum ita numini sunt, si animadvertuntur ab his, & si est aliquid a Diis immortalibus humano generi tributum.* Epictetus: i τῆς περὶ τοὺς θεοὺς εὐσεβείας ἴσθι ὅτι τὸ κυριώτατον ἐκεῖνό ἐστιν, ὀρθὰς ὑπολήψεις περὶ αὐτῶν (h De nat. Deor. 1. c. 2.) (i Enchir. c. 28.)

cionem: *animæ a primordio conscientia Dei dos est.* (Lib. I. c. 10.) φυσικὴ εὐλάβεια, *pietas naturalis*, Diodoro Siculo in fragmentis, (e *Lib.* XXIII. Eclog. 11.) *Philo* de unius imperio: οὐδὲν τεχνικῶν ἔργων αὐτοματίζεται. τεχνικώτατος δὲ ὁ κόσμος, ὡς ὑπό τινος τὴν ἐπιστήμην ἀγαθοῦ καὶ τελειοτάτου πάντων δεδημιουργῆσθαι. τοῦτον τὸν τρόπον ἐννοίαν ἐλάβομεν ὑπάρξεως Θεοῦ. *nihil artem præferens casu oritur. Maximam autem artem mundus præfert, testaturque, a summe perito, summeque perfecto se fabricatum. Notitia, qua Deum esse credimus, hinc ortum habet.* (Pag. 815. E.) *Tertullianus* adversus Marcionem 1. (*Cap.* 18.) *Nos definimus, Deum primum natura cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum: natura ex operibus, doctrina ex prædicationibus.* *Cyprianus* de idolorum vanitate, (*Cap.* 5. num. 9. *Ed. Cellar.*) *hæc est summa delicti, nolle agnoscere quem ignorare non possis.* *Julianus* ad Heraclium: πάντες ἀδιδάκτως εἶναι θεῖόν τι πεπείσμεθα, καὶ πρὸς τοῦτον ἀφορᾷν ἐπ᾽ αὐτό τι οἶμαι σπεύδειν. οὕτω διατιθέμενοι τὰς ψυχὰς πρὸς αὐτὸ, ὥσπερ οἶμαι πρὸς τὸ φῶς τὰ βλέποντα. *omnes ante doctrinam numen aliquod esse, persuasi sumus, eo respiciendum, ad eum properandum: credoque sic animos nostros se habere ad Deum, ut visu prædita ad Lucem.* (Orat. VII. p. 209. C. *Ed. Spanhem.*)

GRONOVII.

23 *Ex argumentis*] Quæ cuivis ratione utenti sunt in promptu.

24 *Etiamsi hebetioris*] Quod alioqui eos videtur excusare *n.* 31. Peccant enim arrogantia, & nimia fiducia sui, dum spreto & majorum, & omnium aliorum judicio, putant sibi non credendum, quod mathematica demonstratione sibi probare nequeunt.

25 *Modum ab iis discedendi*] Quatenus progrediantur, qui vel omnes, vel aliquas harum notionum negant, aut in dubium vocant.

τῶν ἔχειν, ὡς ὄντων καὶ διοικούντων τὰ ὅλα καλῶς καὶ δικαίως· *Pietatis hoc præcipuum, bene ſentire de Diis, ut qui & ſint, & res omnes juſte, ac recte adminiſtrent.* Ælianus ait, [k] barbarorum neminem delapſum ad ἀθεότητα, ſed ab omnibus affirmari, [p] & eſſe numen, & noſtri curam gerere. Plutarchus, libro de communibus notitiis, ait, eam, quæ de Deo eſt, notitiam tolli, [l] ſublata providentia: οὐ γὰρ ἀθάνατον καὶ μακάριον μόνον, ἀλλὰ καὶ φιλάνθρωπον καὶ κηδεμονικὸν καὶ ὠφέλιμον, προλαμβάνεσθαι καὶ νοεῖσθαι τὸν θεόν· *non enim immortalem tantum, & beatum, ſed & hominum amantem, ita ut & curet eos, & proſit ipſis, concipi, atque intelligi Deum.* Lactantius: [m] *neque honor ullus deberi poteſt Deo ſi nihil præſtat colenti, nec ullus metus ſi non iraſcitur non colenti.* Et revera negare Deum eſſe, aut negare a Deo curari actiones humanas, + ſi [26] moralem effectum reſpicimus, tantundem valet.

k Lib. II. c. 31.

l Pag. 1075. B. Add. Lact. de Ira Dei c. 9.

m De Ira Dei, c. 6.

3. Quare + ipſa quaſi neceſſitate auctore hæ duæ notiones [q] apud omnes ferme, quos novimus, populos, per tot jam ſæcula, conſervatæ ſunt. Hinc Pomponius [n] erga Deum religionem juri adſcribit gentium: & apud Xenophontem, [o] Socrates τοὺς θεοὺς σέβειν, *Deos colere legem eſſe*, ait, quæ apud omnes homines valeat: quod & Cicero tum de natura Deorum libro [p] primo, tum ſecundo de inventione [q] affirmat. Dion Pruſæenſis [r] oratione XII. vocat δόξαν καὶ ἐπίνοιαν κοινὴ τοῦ ξύμπαντος ἀνθρωπίνου γένους, ὁμοίως μὲν Ἑλλήνων, ὁμοίως δὲ βαρβάρων, ἀναγκαίαν καὶ ἔμφυτον ἐν παντὶ τῷ λογικῷ γινομένην κατὰ φύσιν· *perſuaſionem, quæ inſit hominibus communiter omnibus, non minus barbaris, quam Græcis, neceſſariam, ac naturalem cunctis ratione utentibus.* Et paulo poſt: πάνυ ἰσχυρὰν καὶ ἀέναον ἐκ τοῦ παντὸς χρόνου καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀρξαμένην τε καὶ διαμένουσαν· *perſuaſionem valde robuſtam, ac ſempiternam apud omnes gentes, & cœptam, & permanentem.* Xenophon in convivio [s] & Græcos, & barbaros ita, ait, exiſtimare, + nota eſſe Diis & præſentia, & futura.

n L. 2. D. de Juſt. & jure.

o Memorab. IV. 4. num. 19. Ed. Oxon.

p Cap. 16.

q Cap. 22.

r Pag. 201.

s Cap. 4. §. 47.

4. + Has igitur notitias qui primi incipiunt tollere, + ſicut in bene conſtitutis civitatibus coerceri ſolent, + ut [27] Diagoræ Melio accidiſſe legimus, + & Epicureis, qui ex bene moratis urbibus ejecti ſunt, [r] ita & coerceri poſſe,

GROTII.

p *Et eſſe numen, & noſtri curam gerere*] Seneca epiſtola XCV. *Primus eſt deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis majeſtatem ſuam, reddere bonitatem, ſine qua nulla majeſtas eſt.*

q *Apud omnes ferme, quos novimus, populos*] *Seneca* epiſt. CXVII. *Tanquam Deos eſſe inter alia ſic colligimus, quod omnibus de Diis opinio inſita eſt: nec ulla gens uſquam eſt adeo extra leges, moreſque projecta, ut non aliquos deos credat.* Idem de Beneficiis IV, 4. *nec in hunc furorem omnes mortales conſenſiſſent alloquendi ſurda numina, & inefficaces Deos, &c.* Adde *Platonem* Protagora, (*pag.* 322. Tom. I.) & decimo de legibus, (*p.* 887. D. E. Tom. II.) & pulchra, quæ habet *Jamblichus* poſt principium de myſteriis Ægyptiorum, ubi Deum noſſe ita homini, ait, proprium, ut hinnitum equo.

GRONOVII.

26 *Moralem effectum*] Si conſideremus, quid ex utraque ſententia in moribus, & vita ſequatur: nempe ut nullo metu Dei, ſive quod non ſit, ſive quod non curet res humanas, in ſcelera, & flagitia ſint audaciores.

27 *Diagoræ Melio*] *Cicero* 1. de natura Deor. 42. & ejuſdem operis 3, 37.

GROTII.

r *Ita & coërceri poſſe, arbitror, nomine humanæ ſocietatis*] Moxus Lydus Crambi urbis inha-

bitans,

posse, arbitror, nomine humanæ societatis, quam sine ratione probabili violant. Himerius Sophista actione *t* in Epicurum: *δόγματος οὖν ἀπαιτεῖς δίκας; οὐκ, ἀλλ' ἀσεβείας· δογματίζειν μὲν γὰρ ἐξόν, ἀσεβεῖν δὲ οὐκ ἐπιτέτραπται· placiti igitur pœnam exigis? neutiquam, sed impietatis; placita tradere permittitur, non & pietatem oppugnare.*

t Apud *Photium*, Cod. 243. col. 1083. *Ed. Rothom.*

XLVII. 1. + Cæteræ notiones + non æque sunt evidentes, ut Deos plures uno non esse: + nihil eorum, quæ videmus, Deum esse, [28] non mundum, + non cœlum, + non solem, + non aërem: + mundum non esse ab omni æternitate, + ac ne ejus quidem materiam, sed a Deo facta. Itaque harum cognitionem temporum lapsu + apud multos populos [29] obliteratam, & quasi extinctam videmus; eoque facilius, + quia leges hanc partem minus curabant, + ut sine qua [30] aliqua saltem consistere religio posset.

2. + Ipsa lex Dei illi populo data, quem Prophetæ, & prodigia partim conspecta, partim non dubitandæ auctoritatis fama ad ipsos perlata, + cognitione harum rerum nec obscura, nec incerta imbuerant, + quanquam falsorum Deorum cultus maxime detestatur, + non tamen omnes ejus culpæ convictos morte punit; + sed eos demum, [31] quorum facta circumstantiam habent singularem, + ut eum, qui princeps alios seduxerit. Deut. XIII, 1, 6. + civitatem, quæ incepit colere Deos ante ignotos, Deut. XIII, 12, 13. + eum, qui astra colit, ut legem totam, ac proinde Dei veri cultum deserat, Deut. XVII, 2. (quod Paulo *u* est *λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα,* *s* + *opificio servire, non opifici:* nam *παρὰ* ibi, & alibi sæpe vim habet exclusivam) quæ res etiam apud [32] Esavi posteros aliquo tempore pœnis fuit subdita, ut videre est Jobi XXXI, 26. 27. + eum quoque, qui liberos Molocho, id est, Saturno dederit, Lev. XX, 2.

u *Roman.* 1, 25.

3. Cananæos vero, & vicinos illis populos pridem delapsos ad pravas superstitiones + non statim Deus puniendos judicavit, sed tum demum, cum hanc culpam magnis sceleribus cumulassent, Gen. XV, 16. Sic & in aliis populis + dissimulavit ignorantiæ tempora circa falsorum numinum cultus, + Actor. XVII, 30. Nimirum, recte a Philone *x* dictum est, religionem suam

x *Leg. ad Cajum.* p. 1031. B.

bitatores obsidione captos mersit omnes *οἷον ἀθέους*, ut qui Deum nullum nossent, colerentve. *Nicolaus Damascenus* in excerptis Peirescianis. (pag. 442.)

s *Opificio servire, non opifici*] *Philo* ad decalogum de talibus: *εἰσὶ δ' οἱ καὶ προσυπερβάλλουσιν ἀσεβείᾳ, μηδὲν τῶν ἴσων μεταδιδόντες, ἀλλὰ τοῖς μὲν τὰ πάντα τῶν ἐπὶ τιμῇ χαριζόμενοι, τῷ δ' οὐδὲν νέμοντες, ἀλλ' οὐδὲ μνήμης τὸ κοινότατον ἀξιοῦντες. ἐπιλήθονται γὰρ οὗ μόνου προσῆκον ἦν μεμνῆσθαι, ἐπιτηδεύοντες οἱ κακοδαίμονες ἑκούσιον λήθην,* &c. *sunt autem alii, quorum ulterius impietas procedit, qui ne paria quidem Deo, & operibus ejus tribuant, sed quicquid honoris excogitari potest his exhibent, illud communissimum bonum nulla memoratione dignantes, id prætereunt, quod solum meminisse debuerant, sponte miseri sibi accersentes quæsitam oblivionem,* (pag. 753. A. B. *Ed. Paris.*) Sic locum Deuteronomii interpretatur *Maimonides* Directore III, 41.

GRONOVII.

28 *Non mundum*] Quem tamen Deum esse argutiis quibusdam & Zeno colligebat. *Cic.* 2. de Nat. Deor. 8.

29 *Obliteratam, & extinctam*] Quum sine dubio primi homines & ab Adamo, & a Noacho eas acceperint.

30 *Aliqua saltem*] Qualem notum est penes omnes fere paganos publice fuisse.

31 *Quorum facta*] Quorum error in religione gravius aliquid, & detestabile secum traheret.

32 *Esavi posteros*] Videtur censuisse, Jobum esse illum *Jobabum*, qui nominatur inter reges Edomitarum, *Genes.* 36, 33. & 34. Adde *Voss.* de idolol. 2, 3.

GRO-

suam cuique videri optimam, + ut [33] quæ plerumque non ratione, sed affectu dijudicetur: unde non longe abit dictum Ciceronis, [y] nemini ullam disciplinam philosophiæ probari, + præter eam, quam ipse sequatur. Addit, + plerosque [34] teneri adstrictos antequam quid esset optimum judicare possent.

y Acad. IV. c. 3.

4. + Sicut autem excusabiles sunt, + & ab hominibus certe non puniendi, qui + cum legem a Deo proditam nullam acceperint, + aut astrorum, aut aliarum rerum naturalium virtutes, aut spiritus, sive in + imaginibus, + sive in animantibus, + sive in rebus aliis colunt, + aut etiam animas eorum, qui virtute, & [35] beneficiis in humanum genus excelluerunt, + aut [36] mentes quasdam incorporeas, + præsertim si nec ipsi tales cultus commenti fuerint, [t] + nec summi Dei cultum ideo deserant; ita + impiis magis, quam errantibus annumerandi sunt, qui aut cacodæmonas, quos tales esse norunt, aut [37] vitiorum nomina, + aut homines, quorum vita fuit flagitiis plena, divinis honoribus colere instituunt.

5. Nec minus illi, + qui deos colunt hominum innocentum sanguine, a quo more quod Carthaginienses abstinere coëgerit, laudatur [u] Darius [z] Persarum rex, & + Gelo [a] Syracusarum tyrannus. Narrat & Plutarchus, [b] barbaros quosdam, qui humanis victimis deos colebant, + pœnas daturos Romanis fuisse: sed cum antiquitate moris se excusarent, nihil mali passos: [38] vetitos tantum, nequid in posterum tale facerent.

z Just. L. XIX. c. 1.
a Plutarch. apopth. p. 175. A. & de sera num. vind. pag. 552. A.
b Quæst. Rom. 83.

XLVIII. 1. + Quid de aliis armis dicemus, quæ inferuntur populis aliquibus, eam ob causam, quod illi Christianam religionem sibi propositam amplecti nolunt? Non jam quæram, + an [39] talis proponatur, qualis debet, & quomodo debet. + Demus, ita fieri: duo notanda dicimus. Prius est, veritatem Christianæ religionis, + quatenus scilicet [40] naturali, ac primævæ religioni non pauca superaddit, + argumentis mere naturalibus persuaderi non posse, + sed niti historia tum resurrectionis Christi, + tum miraculorum ab ipso, & Apostolis editorum: quæ res est facti, + olim quidem irrefragabilibus testimoniis probata, + sed olim, ita ut & hæc quæstio + facti sit, + & jam perantiqui. Quo magis fit, ut doctrina hæc ab his, qui nunc primum eam audiunt,

GROTII.

t *Nec summi Dei cultum ideo deserant*] Sic victimas ab Ægypti regibus, ab Augusto, a Tiberio in templum admisere Judæi. Docent id & *Josephus*, & *Philo*, (*de Legat. ad Cuj.* p. 1036. C. Verum illi Reges, & Principes non propterea Deum *Judæorum*, ut unicum, & summum, adgnoscebant; eadem sacra cuivis alii Numini oblaturi. *J. B.*)

u *Darius*] Hystaspis filius, Xerxis pater. Confer quæ supra §. XLI.

GRONOVII.

33 *Quæ plerumque*] In qua æstimanda pars maxima non sequitur id, quod rectissimum est, sed quo adsuevit, quod imbibit, & cœpit adamare.

34 *Teneri adstrictos*] Implicitos errori.

35 *Beneficiis in humanum*] Cic. 2. de Legib. 8. *Ollos, quos endo cœlum merita vocaverunt, Herculem, Liberum, Æsculapium, Pollucem, Quirinum.*

36 *Mentes quasdam*] Angelos, genios.

37 *Vitiorum nomina*] Ut Dicæarchus Philippi præfectus, qui missus a rege ad Cycladas insulas subigendas in portu duas aras posuit, alteram Ἀσεβείας, alteram Παρανομίας. *Polyb.* lib. 17. pag. 772.

38 *Vetitos*] Ut Druidæ a Claudio, *Sueton.* 25.

39 *Talis proponatur*] Pura, & sincera, nec superstitionibus pravis polluta.

40 *Naturali, ac primævæ*] Notionibus illis, quas n. 45. enarravit.

audiunt, + penitus in animum admitti nequeat, nisi [41] secretis Dei auxiliis accedentibus, quæ sicut quibus dantur non dantur [42] in operis alicujus mercedem, ita si quibus negantur, aut minus large conceduntur, id fit ob causas non iniquas illas quidem, sed plerumque [43] nobis incognitas, + ac proinde humano judicio non punibiles. Huc respicit + canon concilii Toletani:
c Cap. 5. de Judæis. dist. 45. [c] *Præcepit sancta synodus*, [x] *nemini deinceps ad credendum vim inferre. Cui enim vult Deus miseretur, & quem vult indurat.* Mos enim est sacrorum librorum, [y] quarum rerum causæ nos latent, eis causam assignare divinam voluntatem.

2. + Alterum hoc est, [z] + Christo novæ legis auctori omnino hoc placuisse, ut ad legem suam recipiendam + nemo hujus vitæ pœnis, aut earum metu pertraheretur, Rom. VIII, 15. Hebr. II, 15. Joan. VI, 67. Luc. IX, 55. Matth. XIII, 29. quo sensu verissimum illud Tertulliani: [44] + *Lex nova non se vindicat* (uu) *ultore gladio.* In [45] libro antiquo, cui nomen Constitutiones
d Lib. VI. Cap. 22. [d] Clementis de Christo, dicitur: *τὸ αὐτεξούσιον τῶν ἀνθρώπων ἀφῆκεν ἐλεύθερον, οὐ προσκαίρῳ θανάτῳ δικάζων, ἀλλ' ἐν ἑτέρᾳ καταστάσει λογοθετῶν αὐτό· liberam reliquit hominibus arbitrii potestatem, non morte temporali eos puniens, sed in altero sæculo ad reddendam rationem vocans.* [a] Athanasius: *Dominus non cogens, sed libertatem suam voluntati permittens, dicebat quidem vulgo omnibus: Si quis vult venire post me; Apostolis vero:* [b] *numquid &*
e Tom. II. pag. 751. Ed. Savil. *vos abire vultis?* Chrysostomus ad eundem [e] Johannis locum: *ἐρωτᾷ λέγων, μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν; ὅπερ πᾶσαν ἦν ἀφαιροῦντος βίαν καὶ ἀνάγκην· interrogat, an & ipsi velint discedere? quod omnem est amoventis vim, ac necessitatem.*

3. Nec obstat illud [46] + in fabula de nuptiis, + quod quidam jubentur cogi

GROTII.

x *Nemini deinceps ad credendum vim inferre*] Josephus ita censet *δεῖν ἕκαστον ἄνθρωπον κατὰ τὴν ἑαυτοῦ προαίρεσιν θεὸν εὐσεβεῖν, ἀλλὰ μὴ μετὰ βίας· debere quemque libero animi proposito Deum colere, non vi coactum.* (In Vit. sua, p. 11. §. 23. *Ed. Huds.* Tom. II.)

y *Quarum rerum causæ nos latent, eis causam assignare divinam voluntatem*] *Servius* ad initium III. Æneidos, (*vers.* 2.) *Quotiescumque ratio, vel judicium non apparet, sic visum interponitur.* Sic & Donatus ad actum V. scena II. Eunuchi, (*vers.* 36.) Atque in eum sensum poni Hebræum חפץ notat Abarbanel.

z *Christo novæ legis auctori omnino hoc placuisse, ut ad legem suam recipiendam nemo hujus vitæ pœnis, aut earum metu pertraheretur*] Tractat hoc *Gregorius Nazianzenus* oratione Cum assumptus est a Patre: & Beda lib. I. c. 26. *Isidorus* de Sisebuto rege: *Qui in initio regni sui Judæos ad fidem Christianam permovens, æmulationem quidem Dei habuit, sed non secundum scientiam; potestate enim compulit, quos provocare oportuit fidei ratione.* (Pag. 224. *Edit. Vulcan.*) Transcripsit hoc in historiam *Rodericus* II, 13. Posteriores in Hispania reges eodem nomine culpant *Osorius*, & *Mariana*; quem vide XXVI, 13. XXVII, 5.

a *Athanasius*] Epistola ad solitarios. (*Tom.* I. pag. 855. A.)

b *Nunquid & vos abire vultis?*] *Cyprianus* epistola LV. *Conversus ad Apostolos suos dixit: numquid & vos vultis ire? servans scilicet legem, qua homo libertati suæ relictus, & in arbitrio proprio constitutus, sibimet ipse vel mortem appetit, vel salutem.* (Epist. 59. divis. *Felli.*)

GRONOVII.

41 *Secretis Dei auxiliis*] Instinctu Spiritus Sancti.

42 *In operis alicujus*] Dantur mera Dei indulgentia.

43 *Nobis incognitas*] Quas sibi reservat Deus, nec notas hominibus reddit.

44 *Lex nova*] Evangelium, fides in Christum.

45 *Libro antiquo, cui nomen*] Est enim, si non omnis, certe magnam partem supposititius.

46 *In fabula*] Parabola.

(uu) Ita legitur locus, quem in animo habuit Auctor: *Nam vetus lex ultione gladii se vindicabat..... nova autem lex clementiam designabat.* Adverf. Judæos, *Cap.* 3. *J. B.*

GRO-

cogi intrare, Luc. XIV, 23. nam ficut in ipsa fabella illud cogere [c] [47] + instantiam vocatoris significat, ita & in affabulatione, quo sensu vox ejusdem significationis accipitur Luc. XXIV, 29. nec aliter Matth. XIV, 22. Marc. VI, 45. Gal. II, 14. Procopius in arcanæ historiæ parte docet, a sapientibus culpatum fuisse [d] Justiniani consilium, quod Samaritas vi, ac minis ad Christianam religionem compulerit: addit & incommoda inde secuta, quæ apud ipsum legas.

XLIX. 1. + Qui vero Christianismum docentes, aut profitentes, eam ob causam pœnis subdunt, haud dubie faciunt contra ipsam rationem; nihil enim est in disciplina Christiana + (ipsam hic per se considero, non + quatenus ei insincerum aliquid admiscetur) + quod humanæ societati noceat, immo nihil, quod non prosit. Res ipsa loquitur, & extranei coguntur agnoscere. [48] Plinius Christianos sacramento inter se obstringi, ait, ne furta, ne latrocinia committant, ne fidem fallant. [e] Ammianus [f] ea religione nihil, ait, doceri *f Lib.* nisi justum, & lene. Et + vulgi verbum, [g] *Bonus vir Cajus Sejus*, [49] *tantum* XXII. c. 11. *quod Christianus*. + Nec admittendæ excusationes, nova omnia metuenda, *g Tert.* præsertim cœtus: + nam neque metuenda sunt dogmata quamvis nova, si *Apol. c. 3.* modo ad honesta omnia, + atque ad exhibendam superioribus obedientiam *& 1. ad* ducant, + nec suspecti esse debent [50] cœtus proborum hominum, + & qui *nat.* latere non quærunt nisi cogantur. Recte huc aptem quod Augustum de Ju- *c. 4.* dæorum conventibus dixisse, [f] Philo commemorat: non eos [51] bacchanalia esse, aut cœtus turbandæ paci, sed virtutum scholas.

2. + Qui

GROTII.

c *Instantiam vocatoris significat*] *Cyprianus* de Idolorum vanitate hunc locum respiciens: *Per orbem vero discipuli, magistro, & Deo monente, diffusi, præcepta Dei in salutem darent, ab errore tenebrarum ad viam lucis adducerent, cæcos, & ignaros ad agnitionem veritatis ocularent. Ac, ne esset probatio minus solida, & de Christo delicata confessio, per tormenta, per cruces, per multa pœnarum genera tentantur.* (Cap. 7.)

d *Justiniani consilium*] Ad eundem Justinianum epistolam Theodahadi vide in *Cassiodoro* X, 26.

e *Ammianus*] Idem vere, Christianam religionem absolutam, & simplicem vocat (*Lib.* XXI. c. 16.) Zosimus & ipse paganus: *χριστιανῶν πίστεως ἐπαγγελία παντὸς ἁμαρτήματος καὶ πάσης ἀσεβείας ἀπαλλαγή· Christianæ fidei hæc est pollicitatio, libertas ab omni crimine, atque impietate.* (Lib. II. c. 29. *Ed. Cell.*) Secta nemini molesta passim a paganis dicebatur. *Tertullianus* Scorpiaco, (*Cap.* 1.) Justinus apologetico II: Ἀρωγοὶ δ᾽ ὑμῖν καὶ σύμμαχοι πρὸς εἰρήνην ἐσμὲν πάντων μᾶλλον ἀνθρώπων, ὅτι ταῦτα δοξάζομεν, ὡς λαθεῖν θεὸν κακόεργον, ἢ πλεονέκτην, ἢ ἐπίβουλον, ἢ ἐνάρετον ἀδύνατον εἶναι, καὶ ἕκαστον εἰς αἰωνίαν κόλασιν ἢ σωτηρίαν κατ᾽ ἀξίαν τῶν πράξεων πορεύεσθαι. *Nos vobis ad imperii tranquillitatem maxime adjutatores, & collaboratores sumus, ut qui docemus, fieri non posse ut Deo quis lateat, sive sit maleficus, raptor, insidiator, sive æqui amans; tum vero ad æternam aut salutem, aut pœnam quemque mitti pro factorum suorum dignitate.* (Pag. 44. *Edit. Sylburg.*) *Arnobius* de conventibus Christianorum loquens lib. IV. *in quibus aliud auditur nihil, nisi quod humanos faciat, nisi quod mites, verecundos, pudicos, castos, familiaris communicatores rei cum omnibus, quos solidet germanitatis necessitudine copulatio.* (Pag. 152. *Edit. Lugd. B. Salm.*)

f *Philo commemorat*] In legatione, (p. 1035. E.) Similiter & libro de sacrificantibus facunde ostendit, quantum synagogæ distent a paganicis mysteriis, (*pag.* 856, &c.) Locus uterque dignus inspici. Simile habet libro altero contra Appionem Josephus.

GRONOVII.

47 *Instantiam vocatoris*] Serium studium, & desiderium vehemens. Malim autem vocantis, aut invitantis; nam vocatores antiquis non convivatores ipsi sed eorum ministri. *Sueton.* Calig. 39. *Plinius* lib. 35, 10. *Seneca* 3. de Ira, 37.

48 *Plinius*] Lib. 10, epist. 67.

49 *Tantum quod*] In quo nihil reprehendendum, nisi quod Christianus est.

50 *Cœtus*] Concilia, & conventus tanquam lege de collegiis illicitis vetiti.

51 *Bacchanalia*] De quibus *Livius* 39, 8.

2. + Qui in tales sæviunt, ipsi in ea causa sunt ut puniri juste possint,
g *Thom.* 2. 2. 108. quod & [h] Thomæ videtur. Atque eam ob causam [g] + Constantinus Licinio, Imperatores [h] + alii Persis bellum intulerunt: + quanquam hæc bella magis
i *Lib.* II. *C.* XXV. §. 6, & 8. ad innocentum defensionem, de qua & infra [i] agemus, quam + ad pœnæ exactionem pertinent.

L. 1. In eos vero, qui Christi legem pro vera habent, (xx) + sed de quibusdam, [52] quæ aut extra legem sunt, + aut in lege [53] sensum videntur habere ambiguum, + & ab antiquis Christianis non eundem in modum sunt exposita, dubitant, aut errant, suppliciis qui grassantur, + perinique faciunt: + quod ostendunt & ea, quæ ante diximus, & Judæorum exemplum vetus. Nam hi cum legem haberent, [54] quæ suppliciis hujus vitæ sanciebatur, nunquam tamen pœnis subdiderunt Sadducæos, + qui rejiciebant dogma resurrectionis, + verissimum quidem, sed [55] in ea lege + non nisi obscure, & sub verborum, aut rerum involucris traditum.

2. + Quid si vero gravior sit error, & qui apud æquos judices facile possit sacra auctoritate, aut veterum consensu revinci? cogitandum hic quoque, + quanta sit vis inolitæ opinionis, & quantum libertatem judicii minuat
k Lib. 1. *de natural. facult.* + in suam cujusque sectam studium, malum, ut [k] Galenus ait, quavis scabie insanabilius. Apposite ad hanc rem Origenes: [l] *εὐχερέστερόν γε ἄνθρωπος τὰς περὶ ἄλλα συνηθείας, κἂν δυσαποσπάστως αὐτῶν ἔχῃ, καταλείψαι ἄν, ἢ τὰς περὶ τὰ δόγματα· facilius quis alia sibi consueta exuat, quantumvis illis affixus sit,* [i] *quam ea, quæ dogmatum sunt.*
l Lib. 1. *contra Cels.* pag. 40. *Ed. Cantabrig.* Adde, quod quanta hæc sit culpa, pendet + ex modo [56] illuminationis, & aliis animi dispositionibus, quas hominibus pernoscere non est datum.

3. [k] + Hæreticus Augustino is demum, qui alicujus [l] temporalis commodi, &

GROTII.

g *Constantinus Licinio*] Vide *Zonaram*. Simile illud apud *Augustinum* epist. L. *Maximianus episcopus Vagiensis auxilium petit ab Imperatore Christiano contra hostes ecclesiæ, non tam sui ulciscendi causa, quam tuendæ ecclesiæ sibi creditæ.* Relatum est in causam XXIII. quæst. III. c. 2.

h *Alii Persis*] Vide *Menandrum Protectorem*.

i *Quam ea, quæ dogmatum sunt*] Sequitur hoc *Chrysostomus* in 1 Cor. II. *ὅταν δὲ καὶ ἐν δόγμασιν ἡ συνήθεια ᾖ, βεβαιοτέρα γίνεται. πάντα γάρ τις εὐκολώτερον ἀμείψειε, ἢ τὰ περὶ τὰς θρησκείας· ubi vero consuetudo in dogmata inciderit, multo fit immobilior. Nihil enim est quod non facilius homo mutet, quam ea, quæ religionis sunt.* (Tom. VI. pag. 286. *Edit. Savil.*)

k *Hæreticus Augustino*] Libro de utilitate credendi (Cap. 1.) locus refertur in *causam* XXIV. *quæstione* 3. c. 28. Addit *Augustinus*, non idem sibi videri hæreticum, & hæreticis credentem hominem. Vide eundem epistola CLXII. Hæresis *obstinatioris animi dementia.* l. 2. c. *de summa Trinitate*, princ. [At illius pertinaciæ solus Deus Judex est, ut ab Auctoribus, de quibus modo dixi, indicatum. *J. B.*]

l *Temporalis commodi, & maxime gloriæ, principatusque sui gratia*] Scriptor *responsorum ad orthodoxos* quæstione IV. (pag. 308. inter Opp. *Justin.* Martyr. *Ed. Sylburg.*) *δῆλόν ἐστιν ὅτι ἐκ φιλοδοξίας ἢ ἀντιπαθείας τῶν αἱρεσιαρχῶν πᾶσαι αἱ αἱρέσεις τὰς ἀφορμὰς ἐσχήκασι τῆς συστάσεως αὐτῶν· apertum est, ex cupiditate gloriæ, aut ex æmulatu, qui primos repertores agitaverit, sectas omnes exsistendi originem cepisse.* Chrysostomus ad *Gal.* V. *ἡ γὰρ τῶν αἱρέσεων μήτηρ, ἡ τῆς φιλαρχίας ἐστὶν ἐπιθυμία· mater hæresium, cupiditas principatus.* (In *vers.* 13. pag. 754. Tom. III.)

GRONOVII.

52 *Quæ extra legem sunt*] Ut Pontificiæ traditiones, & constitutiones Scripturæ S. auctoritate carentes.

53 *Sensum videntur*] Ut controversiæ in articulis religionis.

54 *Quæ suppliciis*] A qua qui desciscerent, capite plecterentur.

55 *In ea lege*] In V. T.

56 *Illuminationis*] Lucis, & intelligentiæ, qua Deus, cujus libuit, mentem perfudit.

(xx) In hanc rem habemus scripta plurima sub

& maxime gloriæ, principatusque sui gratia, falsas, ac novas opiniones vel gignit, vel sequitur. Audiamus de Arianis [m] Salvianum: *hæretici sunt, sed non scientes: denique apud nos sunt hæretici, apud se non sunt: nam in tantum se Catholicos esse judicant, ut nos ipsos titulo hæreticæ pravitatis infament. Quod ergo illi nobis sunt, & hoc nos illis. Nos illos injuriam* [57] *divinæ generationi facere, certi sumus: quod minorem Patre Filium dicant. Illi nos injuriosos Patri existimant, quod* [58] *æquales esse credamus. Veritas apud nos est, sed illi apud se esse præsumunt. Honos Dei apud nos est, sed illi hoc arbitrantur honorem divinitatis, quod credunt.* [59] *Inofficiosi sunt, sed illis hoc est summum religionis officium. Impii sunt, sed hoc putant veram esse pietatem. Errant ergo, sed* [m] *bono animo errant, non odio, sed affectu Dei, honorare se dominum, atque amare credentes. Quamvis non habeant rectam fidem, illi tamen hoc perfectam Dei æstimant charitatem; & qualiter pro hoc ipso falsæ opinionis errore in die judicii puniendi sint,* [n] *nemo potest scire nisi judex. Interim idcirco eis, ut reor, patientiam Deus commodat, quia videt, eos etsi non recte credere,* [60] *affectu tamen piæ opinionis errare.*

m De Gubernat. Dei, Lib. v. Cap. 2. pag. 100. Ed. Baluz. 3.

4. + De Manichæis audiamus eum, qui in illorum crassis sordibus diu hæsit, [n] Augustinum: *illi sæviant in vos, qui nesciunt, quo cum labore verum inveniatur, & quam difficile caveantur errores. Illi in vos sæviant, qui nesciunt, quam rarum, & arduum sit,* [61] *carnalia phantasmata piæ mentis serenitate superare. Illi in vos sæviant, qui nesciunt, quanta difficultate sanetur oculus interioris*

n Contra Epist. Manichæi &c. Cap. 2, 3.

sub finem sæculi proximè præteriti, & hoc ipso, quo vivimus, in lucem edita, Anglicè, Latinè, præsertim Gallicè, & sic satis nota; in quibus luce meridiana clariùs demonstratum est, neminem Religionis caussâ ullo modo vexandum; & argumenta eorum, qui aliorum intellectui legem dicere volunt, & in animos dominari, ita confutata, ut dissensui nullus ampliùs locus futurus esset, si veritatis studium, modestia, & charitas, in animos vexantium tantillum admitti possent. Nobis quoque, post primam Notularum istarum Editionem, occasio nata est argumentum illud fuse satis more, modoque nostro persequendi, in Libro Gallico *De Doctrina Morali Patrum Ecclesiæ*, Cap. XII. §. 9, *& seqq.*] J. B.

GROTII.

m *Bono animo errant*] *Agathias* ubi de Alemannorum absurdis superstitionibus egerat historiarum I. ἐλεεῖσθαι μὲν οὖν ἢ χαλεπαίνεσθαι δίκαιοι ἂν εἶεν καὶ πλείστης μεταλαγχάνειν συγγνώμης, ἅπαντες ὅσοι δὴ τοῦ ἀληθοῦς ἁμαρτάνουσιν. οὐ γὰρ δήπου ἑκόντες ἀλῶνται καὶ ὀλισθαίνουσιν, ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἐφιέμενοι, ἔπειτα σφαλέντες τῇ κρίσει, τὸ λοιπὸν ἔχονται τῶν δοκηθέντων ἀπρὶξ, ὁποῖα ἄττα καὶ τύχοιεν ὄντα· *miseratione, quam odio digniores sunt, ac tales, quibus ignosci par sit, quicunque a vero aberrant. Neque enim volentes palantur, & cespitant; sed cum bonum appetant, in judicando decepti, quæ semel visa sunt retinent mordicus, qualiacunque ea fuerint.* (Cap. 5.)

n *Nemo potest scire nisi judex*] *Chrysostomus* homilia contra Anathematizantes: τὸ κεκρυμμένον τῷ τῶν αἰώνων κριτῇ ἀνεπισφαλῶς ἀποφαίνεσθαι, μόνῳ εἰδότι καὶ μέτρα γνώσεως καὶ ποσότητα πίστεως. πόθεν γὰρ ἴσμεν, εἰπέ μοι, παρακαλῶ, ποίοις ῥήμασι κατηγορήσει ἑαυτοῦ ἢ καὶ ἀπολογήσεται ἐν ἡμέρᾳ ὅτε μέλλει ὁ Θεὸς κρίνειν τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων; ὄντως ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ· *id, quod absconditum, solus sine periculo dijudicet sæculorum judex, cui soli patet & scientiæ mensura, & fidei quantitas. Unde enim nos sciamus, dic mihi quæso, quibus verbis ille se accusaturus, aut excusaturus est in die illa, qua Deus dijudicabit arcana hominum? vere inscrutabilia sunt judicia ejus, & viæ ejus impervestigabiles.* (Tom. VI. p. 442.)

GRONOVII.

57 *Divinæ generationi*] Quam ab æterno esse, statuimus orthodoxi.

58 *Æquales*] Patrem, & Filium.

59 *Inofficiosi sunt*] Male habent, vel tractant catholicos, ubi possunt, sed putant, in hoc se servire religioni.

60 *Affectu piæ opinionis*] Tam reverenti, & religioso erga Deum animo in falsa, & impia religione esse, quam vera credentes in recta, & sana opinione sunt.

61 *Carnalia phantasmata*] Larvas, & umbras falsæ religionis.

rioris hominis, ut poſſit intueri ſolem ſuum. Illi in vos ſæviant, qui neſciunt, quantis gemitibus, & ſuſpiriis fiat ut ex quantulacumque parte poſſit intelligi Deus. Poſtremo illi in vos ſæviant, qui nullo tali errore decepti ſunt, quali vos deceptos vident. Ego autem ſævire in vos omnino non poſſum, quos ſicut me ipſum illo tempore, ita nunc debeo ſuſtinere, & tanta patientia vobiſcum agere, quanta mecum egerunt proximi mei, cum in veſtro dogmate rabioſus, & cæcus errarem.

5. [o] In Arianam hæreſin acriter invehitur Athanaſius epiſtola [62] ad ſolitarios, quod [63] + prima in contradicentes uſa eſſet judicum poteſtate, & quos non potuiſſet verbis inducere, eos vi, plagis, carceribuſque ad ſe pertrahere anniteretur: *atque ita*, inquit, *ſeipſam quam non ſit pia, nec Dei cultrix, manifeſtat*, reſpiciens, ni fallor, ad illud, quod legitur [p] Gal. IV, 29. Similia habet Hilarius oratione ad Conſtantium. [q] In Gallia jam olim damnati ſunt eccleſiæ judicio [64] Epiſcopi, qui ut in Priſcillianiſtas gladio animadverteretur curaverant; & in oriente damnata Synodus, quæ in [65] + Bogomili exuſtionem conſenſerat. Sapienter dixit Plato, [r] + errantis pœnam eſſe, (yy) doceri.

LI. 1.

G R O T I I.

o *In Arianam hæreſin*] Non immerito odimus tam mali exempli inter Chriſtianos repertores. Vide eorum ſæva facta apud *Euſebium* de vita Conſtantini libro I, 5. 38. *Socratem* libro IV, 29. *Procopium* Vandalicorum 1. ubi de Hunericho (*Cap.* 8.) & Gotthicorum 1. de Amalaricho (Cap. 13.) & *Victorem Uticenſem*. de Semiriqnis *Epiphanius*: τὺς τὴν ἀλήθειαν διδάσκοντας διώκουσιν, οὐκέτι λόγοις βυλόμενοι ἀνατρέπειν, ἀλλὰ καὶ ἔχθραις καὶ πολέμοις καὶ μαχαίραις παραδιδόντες τὺς ὀρθῶς πιστεύοντας· λύμην γὰρ ὐ μιᾷ πόλει καὶ χώρᾳ εἰργάσαντο, ἀλλὰ πολλαῖς· *Veritatem docentes vexant, neque verbis evertunt, ſed odiis, bellis, gladiis tradunt recte ſentientes; exitium quippe jam non uni, ſed multis urbibus, regionibusque attulere.* De talibus *Gregorius* epiſcopus Romanus ad Conſtantinopolitanum epiſcopum: (Lib. II. Ind. 2. Ep. 52.) *Nova, & inaudita eſt iſta prædicatio, quæ verberibus exigit fidem.* [Malè quidem egerunt *Ariani*: ſed non primi tam malum exemplum ediderunt. Jam antea *Orthodoxi* ad eos vexandos impulerant *Conſtantinum*, ut ex Hiſtoria Eccleſiaſtica conſtat. *J. B.*]

p *Gal.* IV, 29.] Ad quem locum vide *Hieronymum*, citatum c. qui ſecundum, 13. *cauſa* XXIII. *quæſt.* IV.

q *In Gallia jam olim damnati ſunt*] Sulpicius Severus: *tum vero Idacius, atque Ithacius acrius inſtare, arbitrantes, poſſe inter initia malum comprimi; ſed parum ſanis conſiliis ſeculares judices adeunt, ut eorum decretis, atque executionibus hæretici urbibus pellerentur.* (Lib. II. c. 47.) Mox: *ſecuti etiam accuſatores Idacius, & Ithacius epiſcopi, quorum ſtudium in expugnandis hæreticis non reprehenderem, ſi non ſtudio vincendi plus, quam oportuiſſet, certaſſent. Ac mea quidem ſententia eſt, mihi tam reos, quam accuſatores diſplicere.* (Ibid. c. 50.) Poſtea: *Martinus apud Treviros conſtitutus non deſinebat increpare Ithacium, ut ab accuſatione deſiſteret: Maximum orare, ut ſanguine infelicium abſtineret; ſatis, ſuperque ſufficere, ut epiſcopali ſententia hæretici judicati Eccleſiis pellerentur.* Vide & ſequentia.

G R O N O V I I.

62 *Ad ſolitarios*] Anachoretas, qui ab hominum commercio ſecedebant, & in ſolitudines ſeſe abdebant, ut vacarent contemplationi. Sæpe apud *Jo. Caſſianum.*

63 *Prima in contradicentes*] Quod hi primi Cæſares, & principes ſuæ ſectæ fautores inſtigaſſent ad ſupplicia, in diſſentientes orthodoxos ſtatuenda.

64 *Epiſcopi, qui ut*] Idacius, & Ithacius incitato Clemente Maximo tyranno, qui ſumpſerat imperium in Britannia contra Theodoſium. *Sulp. Sever.*

65 *Bogomili exuſtionem*] Juſſu Alexii Comneni. *Zonaras. Anna C.*

(yy) Dicit Philoſophus, *ignorantis*, ignorantia autem cum errore magnam habet adfinitatem, & hic ab illâ ſæpè oritur: Προσήκει δέ πυ [πάσχειν τῷ μὴ εἰδότι] μαθεῖν παρὰ τῦ εἰδότος. De Rep. Lib. I. pag. 337. D. *Tom.* II. Ed. H. Steph. *J. B.*

G R O T I I.

r *Errantis pœnam eſſe, doceri*] *Seneca* in Tragœdia, (*Herc. fur.* verſ. 1237.)

Quis nomen unquam ſceleris errori dedit?

& de Ira I. 14. *non eſt prudentis, errantes odiſſe; alioquin*

LI. 1. [s] + Justius illi punientur, qui in eos, quos Deos putant, irreverentes, atque irreligiosi sunt. Atque hæc causa + inter cæteras allata [o] belli Peloponnesiaci inter Athenienses, & Lacedæmonios, + & a Philippo Macedone [p] in Phocenses: de quorum sacrilegio sic Justinus: [q] *quod Orbis viribus expiari debuit.* Hieronymus ad Danielis V. [r] *Quamdiu* [66] *vasa fuerunt in* [67] *idolio Babylonis, non est iratus Dominus (videbantur enim rem Dei secundum pravam quidem opinionem, tamen divino cultui consecrasse); postquam autem* [68] *humanis usibus divina contaminant,* + *statim pœna sequitur post sacrilegium.* Nimirum, & + Augustinus existimat, (zz) auctum a Deo imperium Romanorum, + quod cordi illis fuisset quamvis falsa religio: &, ut Lactantius loquitur, [69] summum hominis officium, + etsi non reipsa, (aa) tamen proposito tenerent.

o *Thuc.* I. c. 126, &c.
p *Diod.* libro XVI. c. 60, &c.
q *Lib.* VIII. c. 2.
r *Pag.* 581. B. *Ed. Basil.*

2. Et [70] supra diximus, + qualiacunque, quæ putantur, numina pejerata [71] a vero numine vindicari: *Punitur, quia tanquam Deo fecit*, ait, [s] + Seneca: *opinio illum sua obligat pœnæ.* Sic accipio & illud [t] Senecæ: *Violatarum religionum alibi, atque alibi diversa pœna est: sed ubique aliqua*; & quod [u] + Plato capitis damnat religionis temeratores.

s VII, *de Ben. cap.* 7.
t *De Benef.* III. 6.
u *De Legib.* LX. p. 907. & *seqq.*

alioquin ipse sibi odio erit. M. Antoninus libro IX. (§. 11. Edit. Gatak.) εἰ μὲν δύνασαι, μεταδίδασκε. εἰ δὲ μή, μέμνησο, ὅτι πρὸς τοῦτο ἡ εὐμένειά σοι δέδοται· καὶ οἱ θεοὶ δὲ εὐμενεῖς τοῖς τοιούτοις εἰσίν. *si potes, meliora doce; si non potes, memento in hoc tibi lenitatem datam. Ipsi Dii lenes sunt talibus. Chrysostomus* Eph. IV, 17. (Tom. VI. pag. 828.) τὸν γὰρ ἀγνοοῦντα, οὐ κακῶς πάσχειν οὐδὲ ἐγκαλεῖσθαι, ἀλλὰ μαθεῖν δίκαιόν ἐστιν ὅπερ ἀγνοεῖ· *eum, qui ignorat, neque malo affici, neque accusari oportet, sed æquum est ut discat quæ ignorat.* Valentinianus, laudante *Ammiano Marcellino* libro XXX. *nec quemquam inquietavit, neque ut hoc coleretur imperavit, aut illud; nec interdictis minacibus subjectorum cervicem ad id, quod ipse coluit, inclinabat, sed intemeratas reliquit has partes ut reperit.* (Cap. 9.)

s *Justius illi punientur, qui in eos, quos Deos putant, irreverentes, atque irreligiosi sunt*] Vide de hac re egregia apud *Cyrillum* libro contra Julianum V. & VI. Solone auctore Amphictyones bello persecuti sunt Cirrhæos, quod ii templo Delphico vim intulissent. *Plutarchus* Solone, (p. 83. E.) Sic & qui falso sibi vatum nomen induunt, recte puniuntur. Consule *Agathiam* lib. V. (Cap. 3.)

GRONOVII.

66 *Vasa*] Rapta e templo Hierosolymitano, quum captam urbem vastaret Nabuchodonosor.

67 *Idolio*] Templo idolorum.

68 *Humanis usibus*] Rex Belzaces eis uti cœpit in luxurioso convivio.

69 *Summum hominis*] Cultum Dei, quo nullum magis officium præstare debent homines, non justo quidem modo, forma, ratione, sed tamen voluntate, ac studio, quantum in ipsis fuit, antiquissimum habuerunt.

70 *Supra diximus*] 2, 13. 12.

71 *A vero numine vindicari*] Exemplo Cambysis, cum Apim in Ægypto interfecit, & spoliatum Jovem Hammonem misit. *Just.* 1, 9. Xerxis, quum templum Delphicum diripiendum dedit. *Just.* 2, 12. Gallorum, cum & ipsi Delphos sunt adorti. 24, 8. item, dum tenuerunt aurum Tholosanum, ut & Servilius Cæpio.

(zz) Nescio ubinam id dixerit *Augustinus.* Certè sic non satis sibi constat, quum ipse *Lib.* V. *Cap.* XII. *De Civit. Dei* fusè satis ostendat, *Romanorum* Imperium auctum Providentiâ divinâ, non quòd illis cordi fuisset, quamvis falsa Religio, sed ob eorum virtutes Civiles. *J. B.*

(aa) Locus est *Instit. Divin.* Lib. II. Cap. 3. *num.* 14. *Ed. Cellar.* ubi *Lactantius* loquitur de Idololatris in universum. Neque locus *Senecæ*, qui mox sequitur, satis rectè heic aptatur. *J. B.*

HENRICI

HENRICI DE COCCEII
COMMENTARIUS
IN
HUGONIS GROTII
LIB. II. CAP. XX.

ANTEQUAM ad interpretationem Auctoris accedamus, nostra principia præmittere, necessarium esse duximus.

PROPOSITIO I.

POENA *est privatio juris, vel boni alicujus, propter culpam.* Posit. XII.

DEMONSTRATIO.

Alii definiunt pœnam, *vindictam noxæ*, seu *omnium delictorum coërcitionem.* Grotius cum Philosophis eam definit, *malum passionis propter malum actionis.* Nos dicimus, esse *privationem juris, vel boni nostri, propter culpam.*

In hac definitione duo sunt: 1. materia pœnæ: 2. ejus forma. *Materia* pœnæ consistit in privatione juris, vel boni nostri: quia scilicet nobis aufertur tantumdem, ac alii abstulimus, & nos privamur pari jure, quo alterum privavimus.

Notanter vero addimus, *privationem boni:* pœnæ enim, inprimis corporis afflictivæ, & quæ parentibus in liberis inferuntur, (ut in crimine læsæ majestatis) proprie non sunt privationes juris nostri, quia nec corpora nostra, nec liberi in jure nostro sunt; adeoque rectius privatio *boni* hæc pœna dicitur, utpote cum ea voce omnia veniant, quæ nobis jucunditatem afferunt, adeoque quarum privatione dolore afficimur.

Forma pœnæ in eo consistit, ut jure nostro privemur *propter culpam*, i. e. propter factum aliquod illicitum, ex quo alii injuria infertur; quod Philosophi malum actionis vocant. Ex hac enim culpa oritur obligatio non tantum ad reparandum damnum culpa illa datum, de quo supra *cap.* 17; sed & ad reparandam injuriam alii per eam culpam illatam, quæ pœna dicitur, seu talio: cujus tota proinde ratio in eo consistit, ut mensuretur id, quod ablatum est læso, cum eo, quod auferendum est lædenti.

Ubi igitur culpa, delictum, seu mala actio non est, ibi non est pœna, quia formale pœnæ deficit, scilicet, malum actionis. Unde malum, quod liberi patiuntur propter delicta parentum, non est pœna in liberis, sed eodem modo id malum patiuntur, uti quamlibet calamitatem, in quam natura moderante incidunt.

PROPOSITIO II.

Natura ob quamvis culpam homo obligatur ad talionem, quæ est æstimatio, vel pensatio mali, quod illatum est.

DEMONSTRATIO.

Si quis *ex proposito* jus alteri facto suo illicito aufert, certum est, jus illud in priorem statum esse restituendum, quia injuria durat quamdiu jus alteri ablatum plenarie restitutum non est. Idque verum est, sive injuria facta sit in bonis, sive in corpore, vita, fama, aliisque juribus. Sed & supra diximus, idem obtinere si non ex proposito, sed *negligentia* nostra jus alii auferatur; hæc enim culpa, etiam levissima, jure naturæ verum delictum est. Nam cum omnis nostra agendi facultas limitetur ex voluntate Creatoris, necessario sequitur, quod ei contrariatur, injuriam esse, quæ tamdiu durat, donec contrarietas illa tollatur. Deus autem nobis intellectum dedit, quo prævidere possumus, alii damnum ex facto nostro dari posse, quo neglecto culpa, eoque injuria est, quæ reparari debet. PRO-

PROPOSITIO III.

Ea pensatio non fit præcise idem malum infligendo, sed vel pecunia, vel alio paris mali genere.

DEMONSTRATIO.

Diximus, quoties jus nostrum læditur, alterum obligari ad reparationem: hæc reparatio fieri debet restituendo damnum, quod datum est; quod si fieri natura nequit, æstimari illud damnum, & sic æstimatio fieri debet per tantumdem. Hinc pœna dicitur æstimatio delicti in *l.* 21. *ff. de pœn.*

Illa autem æstimatio fit per aliud malum ejusdem quantitatis, & valoris. Atque ita intelligenda est *lex Talionis* adeo decantata in legibus Mosis, *dens pro dente, vulnus pro vulnere.* Vid. *Deut. XIX.*19. & *Exod. XXI.* 20: quæ in leges Atticas, & inde in leges XII. tabularum translata est, cujus fragmentum adhuc exstat his verbis conceptum: *Si membrum ruptum, fractumque erit, talio esto.*

Errant igitur, qui talionem naturaliter his legibus intelligi autumant, ita ut qui membrum rumpit, ei quoque membrum simile rumpi debeat. Nam dolor in eadem mensura per rei naturam restitui nequit; vulnus enim læso datum posset lædenti esse lethale.

Cæterum, hoc jus talionis omnibus fere gentibus cognitum fuit. Philosophi illud vocant τὸ ἀντιπεπονθὸς *Arist. l.* 5. *Eth.* 5. & *magn. moral. c.* 34. Alii vocant jus Pythagoricum, jus Neoptolemium, vid. *Becman. in not. b.* & supra *l.* 1. *c.* 2. §. 5. *ibique not. Grot.* JCtis Romanis id cognitum fuisse, patet ex fragmento XII. tabularum ante allegato, & ex toto titulo, *quod quisque juris,* &c. Sacri annales illustre exemplum talionis divinæ in Adonibesecho referunt, *Judic.* 1; eamque gentes quoque agnoverunt. De Mario vide *Plut.* in *Mario.* De Cæsare *Dion. Cassium libr.* 48. De Gordiano *Capitolin. in Gordiano.* Ipse Servator justum esse, ait, ut quis eandem experiatur mensuram, qua alios metitur. Græcorum poëtæ fingunt, tres apud inferos judices constitutos esse, qui justa talione crimina punirent. Vid. *Senec. in Hercul. fur. act.* 3. *v.* 732. *Macrobius in Somn. Scip.* Livius occasione Tarquinii ait, ipsam conscientiam de justitia talionis testari, *libr.* 1. *cap.* 49. Idemque jus legati Antiochi Romanis opposuere apud *Liv. l.* 35. *c.* 16. Exempla vide apud *Liv. l.* 7. *c.* 15. junct. *c.* 19. & *l.* 29. *c.* 27. *Gell. Noct. Attic. l.* 6. *c.* 4. *Flor. l.* 3. *c.* 4. Conf. *Ovid. de art. am. l.* 1. *Horat. Serm.* 1. *Sat.* 3. *v.* 66. *seq. Sophocl. in Antigon. v.* 918. *seq.*

Cæterum, hæc æstimatio omne continet damnum, & quicquid mihi facto alterius abest: privatio vitæ, seu corporis integri, damni dolor, dignitas, fama, honos, aliaque jura, sed & malitia lædentis æstimatur. Hinc plus peccat qui ex proposito lædit, quam qui culpa; nam priori casu contemtus jungitur injuriæ.

Cum autem hæc æstimatio naturali ratione admodum sit incerta, legibus civilibus determinari solet: atque huc pertinent jure Romano actiones in duplum, triplum, & quadruplum, &c. Atque hæc ratio est, cur legibus civilibus in singulis fere criminibus certa pœna statui solet, ita ut leviores injuriæ pecunia æstimentur.

Additio.

„ Merentur hic inseri, quæ B Parens circa intellectum juris talionis disserit in eruditissima disputatione *de sacro sancto talionis jure* § 3. *usque ad* § 28. & §. 34. *usque ad* §. 42. Verba ejus hæc sunt.

INTER *hos igitur, mirum non est, fuisse quoque Favorinum philosophum a Gellio passim celebratum: qui cum inter plura alia jura talionem quoque non satis intelligeret, sed reprehenderet, ludibrium debuit Cæcilio JCto. Ita enim legem illam talionis perstringit*: Nonnulla autem istis legibus nec consistere quidem visa sunt. Velut illa lex talionis, cujus verba (nisi memoria me fallit) hæc sunt: Si membrum rupit meum, e pacto talio esto. Præter enim ulciscendi acerbitatem, nec procedere quoque executio justa talionis potest. Nam cui membrum ab alio ruptum est, si ipsi itidem rumpere per talionem velit: quæro, an efficere possit rumpendi pariter membri æquilibrium? In qua re primum ea difficultas est inexplicabilis. Quid si membrum, inquit, alter imprudens ruperit? Quod enim per imprudentiam factum est, retaliari per imprudentiam debet. Ictus quippe fortuitus, & consultus, non cadunt sub ejusdem talionis similitudinem. Quonam igitur modo imprudentem poterat imitari, qui in exequenda talione non licentiæ jus habet, sed imprudentiæ. Sed & si prudens rupit, nequaquam patietur aut altius se lædi, aut latius: quod cujusmodi libra, atque mensura caveri possit, non reperio. Quin etiam si quid plus erit, aliterve commissum, res fiet ridiculæ atrocitatis: ut contraria actio mutuæ talionis oriatur, & adolescat infinita quædam reciproca-

tio talionum. *Hactenus Favorinus apud Gellium* Noct. Attic. libr. 20. cap. 1.

Neque vero hic philosophus hujus erroris auctor videri debet, qui jam ab antiquissimis Pythagoræ temporibus in Græcia, & Italia inveteraverat. Huic enim philosopho, ejusque sectatoribus, crassa, barbaraque hujus talionis sententiam tribuit Aristoteles Magn. Moral. libr. 1. cap. 34. *& Pythagoricos, ait*, justum existimasse, ut quæcumque quis fecisset, eadem talionis vice pateretur: *Unde & talio jus Pythagoricum vulgo dictum fuit.*

De hac igitur materia talionis cum justissimo sensu, tum sanctissimo jure, pauca pro disputatione inaugurali nunc proponenda, atque hujus talionis sensum a barbara interpretationis errore, justitiam a prophana talionis immanitate, & sacrosanctam ejus auctoritatem a variis abusibus, denique ipsam quasi talionem a talione, illam scil. piam, justam, & sanctam, ab ista fera, barbara, & immani, unaque leges, sacras litteras, ipsamque, quæ talionem constituit, naturam a tam fœda opinionis, ac doctrinæ labe asserere, pro viribus aggredior.

TALIO *itaque quid sit, ipsa vox infert, quæ quasi pariationem significat, ita ut quale commissum est*, TALE *quoque ferendum sit, adeo ut utrumque æqua quadam lance pensetur, & commissum adæquata ipsi pœna, seu pretio quodam suo luatur; unde pœnæ delicti æstimationes aptissime dicuntur in* L. 41. D. de pœn.

Hinc variis illa apud Græcos nominibus describitur, quæ rationem ejus apprime declarant. Pythagoræ dicta fuit ἀντιπεπονθὸς, Arist. d. l. 1. c. 34. *id est, jus, quo quis tantumdem patitur, ac fecit. Quod ipsum quoque vox* ἀντιπάθεια *exprimit. Aliis* ἀντισήκωσις, *seu mutua, & æqua pensatio, & ejus, quod quis agit, ac patitur, libratio. Aliis* ἀντάμειψις, *seu jus, quo facto suo quis reus fit ad tantumdem*, &c. vid. Suid. *Sed & dici solet pœna Neoptolemea, ab illustri illo exemplo Neoptolemi, seu Pyrrhi Achillis filii, qui cum Priamum ad aram obtruncasset, ipse deinde ab Oreste pariter ad aram obtruncatus fuit; eaque talio divina in proverbium deinde abiit.* Vid. Pauf. libr. 4. cap. 17.

Recte itaque describitur talio, quod sit jus, quo quisque tantumdem patitur, ac fecit. Quæ descriptio ad rationem vocis, ac rei expressa, omnes sensus complectitur. Hanc talionis legem graphice descripsit divinus Moses Exod. 21. v. 23. seqq. Reddes animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore, &c. Et *Lev.* 24. *v.* 17. 18. hominem pro homine, bestiam pro bestia. *It. v.* 19. 20. sicut fecit, ita fiat ei: fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente restituet; qualem maculam inflixerit, talem sustinere cogetur. Et *Deuteronom.* 19. *v. ult.* nec misereberis ejus, sed animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges.

Ex hoc Hebræorum fonte jus hoc ad Græcos, & in leges Atticas translatum est; unde legis XII. tabb. auctores in Græciam ejus rei causa profecti in leges Romanas retulere, lege sic data: si membrum rupit meum, e pacto, talio esto. *Gell. d. l.*

Has leges, certum est, non posse intelligi de retribuendo ejusdem generis malo, & infligendo iterum naturali vulnere; quod duplici ratione liquet: 1. *quia id humanæ potestatis non est, actum in corpore humano ita moderari, ut vulnus in omnibus par sit alteri vulneri. Hæc enim vulnera ad mensuram dari non posse, quin nec ita posse, constat, ut qualiscumque sit ictus, non periclitetur vita, ac valetudo: sed & licet ictus omnes, ac vulnera ita metiri homo posset; ut nulla re varient, sed per omnia æquentur, ipsa corporum, ac constitutionum varietas obstat ne talio fieri possit, cum unum, idemque vulnus in alio corpore lethale sit, quod in alio non esset.* L. 51. D. ad leg. Aquil. *Non igitur possunt leges intelligi de talione, quæ in homines cadere nequit, sed longe ultra eorum modum, & vires est.*

2. *Etsi hæc omnia accurata ratione, certaque mensura æquari possent, non tamen justa talio esset: quippe quæ non sola quantitate vulneris, sed expensis omnium eorum, quæ commissi crimen augent, vel minuunt, rationibus æstimatur, eaque omnia in justæ talionis rationes computantur; uti animus, personæ conditio, tempus, locus, dolor, qualitas*, &c. L. 16. §. 1. D. de pœn. *Unde merito Aristoteles quoque* Magn. moral. libr. I. cap. 34. *oppugnat sententiam Pythagoricorum, quod eadem non sit talio ad omnes.*

Videndum igitur, quomodo horum omnium talio rite pensitanda sit. Ex definitione talionis apparet, tantumdem fieri debere. Hoc quomodo æstimandum est? Et primum constat, æsti-

æstimationem nihil aliud esse, quam mensuram rei æstimatæ, quæ ejus valorem metitur, ut ulna longitudinem, & pondus gravitatem: adeo ut mensura, & mensuratum, ratione ejus, quod in mensuram venit, unum, idemque sit. Unde & æstimatio ipsius rei est. L. 39. D. de usufr. L. 33. D. de pecul.

Æstimatio autem dupliciter fit: vel pecunia numerata, vel aliis rebus tantundem valentibus. Hæc ultima antiquissima, & naturalis est, qua olim, nondum inventa monetæ forma, gentes usæ sunt; quæque nunc adhuc obtinet in permutatione. Olim enim emtio species permutationis fuit, nec aliter facta est, quam rebus permutatis, cum alia ratio emendi non esset: & pro emtore habitus est qui re aliqua indiguit, & pro ea alias res obtulit, quæ instar pretii fuere; inprimis aurum, & argentum appendi solitum est. Altera vero deinde obtinuit æstimationis species ex instituto hominum, dum ut commodior esset, & facilior ratio commercia exercendi, pecunia publica forma percussa, & numerata, sensim inter gentes obtinuit. L. 1. D. de contrah. emt.

His positis sequitur jam, talionem justam in genere tripliciter fieri posse: 1. si id ipsum, quod ablatum est, cum omni eo, quod eo facto alteri abest, restituatur: 2. si totum hoc pecunia numerata æstimetur, eaque æstimatio, seu pretium, loco rei restituatur: 3. si tantundem aliis, præter pecuniam numeratam, rebus pensetur, quæ sunt ejusdem valoris, & has loco rei ablatæ solvendo damnum resarcietur.

Unde quæro, quæ harum talionum justa sit, ac sufficiat? Resp. si res ablata exstet, ac in potestate debitoris sit, ipsam restituendam esse, non æstimationem aliam; quia in obligatione restituendi hoc ipsum est, quod ablatum fuit: & in eam rem auferenti nihil quidquam invito domino juris est, adeoque nec potest eam absque injuria habere, aut retinere, etsi ejus loco omne id, quod interest, domino rem petenti offerat; adeo ut si quis fundum debeat, & decuplum pro eo solvere paratus sit, invito domino, non tamen obligationi satisfaciat. Unde optime JCti Romani, & Imperatores, pro regula, & lege statuerunt, aliud pro alio invito creditori solvi non posse. L. 2. §. 1. D. de reb. cred. L. 16. C. de solut *Et hinc accurata loquendi ratio est, qua utitur Imp. in* L. 17. C. de fid. instrum. *cum ait, necessitatem venditori imponi,* vel contractum venditionis perficere, vel id, quod emtoris interest, ei persolvere. *Ex his enim verbis apparet, non perficere eum contractum venditionis, qui id, quod interest, solvit. Hæc duo enim invicem opponuntur; adeoque fidem ex contractu non implet, qui rem ex eo promissam non præstat, etsi id omne quod interest, solvat,* d. L 17: *nulla enim ratione cogi dominus potest, ut re sua invitus careat.* L. 8. D. de in lit. jur. L. 11. D. de reg. jur. *Atque hinc constitutum est jusjurandum in litem, quo dominus in infinitum rem æstimare potest, si dolo, vel contumacia partis ei res ipsa non restituatur.* Tot. tit. D. de in lit. jur.

Verum, si res non exstet, aut restitui ipsa in integrum nequeat, ad æstimationem deveniendum est, ut cum res ipsa non possit præstari, tantundem præstetur. Hoc igitur & jure ita cautum, L. 71. §. 3. D. de legat. 1. L. 26 §. fin. D. eod. L. 8. pr. D. de cond. furt. *& rationis naturalis est, ita tantundem restitui, ut optime, & plenissime potest; ultra enim, quam præstari potest, obligatio non est.*

Cum igitur ante dictum sit, dupliciter fieri æstimationem, pretio, vel rebus, supr. §. 14. h. Diss. *quæritur, quænam in talione intelligenda sit? Resp. ea, quæ pecuniario pretio fit, si vel ipsa res eo æstimari, vel saltem causa hoc modo expediri possit; quia ea & tutior, & certior æstimatio est, cum pecunia numerata sit vera; & certa mensura quædam rerum omnium. Unde pœnæ pecuniariæ. Neque tantum illæ adhibentur, ubi damnum pecunia æstimari potest, sed & in libero homine læso, &c. non enim his pœnis corpus, ejusque damnum proprie æstimatur, sed inspicitur injuriæ illatæ modus, & quantum mulctæ sufficiat, ut æquatus utrimque mali sensus, & patiendi, dolendique vices pensatæ videantur.*

In ceteris omnibus, quoties vel injuria tam atrox, & gravis est, ut ei reparandæ non sufficiat pecuniaria talio; vel reus tam inops sit, ut eam præstare nequeat, altera æstimatio necessaria est, ut aliis quibuscumque rebus fiat, quæ sui momento, licet alio mali genere, æquent tamen, & quasi metiantur damni, vel injuriæ illatæ gravitatem.

Cum vero damna, ac injuriæ sint, quæ ei, qui passus est, reparari non possunt, uti cum homo vita privatur, hæc quidem reddi occiso nequit; at nihilominus homicida tantundem pati debet lege talionis. Atque ita thorus adulterio violatus restitui quidem nequit; at adulteri tamen non ideo minus flagitium luunt,

tantumdem æstimatione ferendo. Et sic in aliis.

Etenim injuriæ reparatio, ac talio ita fieri debet, ut optime potest, supr. §. 13. & 15. h. Diss. *Etsi igitur tale commissum sit, ut jus in integrum restitui, & læso reddi non possit, id tamen non liberat delinquentem, sed adversus ipsum nihilominus executio talionis fieri debet prout potest: anima pro anima dari, licet alteri illa reddi nequeat; & oculus pro oculo, &c. licet ideo visum alter non recipiat; atque ita injuria tolli, etsi jus omne non redintegretur.*

Ea scil. est naturæ, seu Dei ad homines lex, ac decretum, ne quid mali inter eos fiat. Unde sequitur, si quid factum sit, id tollendum, & abolendum esse: quod ni fiat, est utique, & perseverat mali ratio contra Dei, atque naturæ decretum. Aut igitur res in integrum restitui, & in priorem plane statum deduci potest, ut & lædenti auferatur, & læso restituatur, & tum id omnino ita faciendum est: aut non potest reparatio integra fieri, sed licet a parte rei talio fieri, eique tantumdem auferri possit, non tamen & læso restitui, vel ipsius ratione factum infectum fieri; & hactenus expedienda est talio ut potest; in residuum enim, quod impossibile est, obligatio inter homines cessat. Sic igitur saltem malum auferendum est, etsi bonum resarciri universum nequeat.

Expenduntur igitur in computanda talione primum rationes alterius, quod vicissim ferendum est, mali; quod ita comparatum esse debet, ut sensu pœnæ injuriam pensare possit in re, vel corpore, vel capite, vel juribus publicis, aut privatis, vel in fama, aliisque omnibus, quæ ei chara sunt, & quorum privatione non minus ipse affligitur, ac alterum afflixit.

Equidem non posse, inquies, hoc modo omnia crimina justa talione æstimari, & pensari, cum hæ res, & facta, nullam certam æstimationem habent. Verum, habent utique, etsi humano judicio difficile sit eam definire. Non fallet justissima proportio divinam olim Nemesin; hominum vero arbitrio licet accurata non semper comparatio fieri possit, agendum id tamen est legislatori, ut definiat quam proxime possit: idque ipsius religioni, prudentiæ, & conscientiæ relinquitur.

Hinc jam elucescit verus divinæ illius legis sensus: dentem pro dente, oculum pro oculo, cicatricem pro cicatrice, &c; *item ejus, quæ inde desumta est, legis*: si membrum ruperit, talio esto. *Nimis enim insulsum est, statuere, his rebus fieri retributionem; cum constet, nec ad certam mensuram vulnera infligi, quin nec sine periculo vitæ posse, nec, etsi posset, æquari etiam utriusque facti rationes, & qualitates: quæ tamen omnino in æstimationem veniunt*, supr. §. 22. h. Diss. *Valet igitur omnino regula naturæ, ut quoties res ipsa præstari nequeat, ejus pretium, ac æstimatio succedat, quæ, ut eleganter Grotius* de Jure Belli, & Pacis, *loquitur, morali ratione idem est. Atque adeo debet reus justa æstimatione facti, & omnium ejus circumstantiarum*, dentem pro dente, oculum pro oculo, &c.

Ex his omnibus illud liquet, ex natura, & lege talionis non quidem id sequi, ne plus mali quis patiatur, quam fecit, sed ne unquam minus: quatenus enim minus mali, quam commissum est, reparatur, malum durat; nec restaurari injuria facta potest, nisi integra talione. At nec talio, nec quidquam aliud impedit, quo minus, qui quid commisit, plus mali patiatur, quam fecit, deterrendæ scil. in futurum tum ipsius, tum aliorum malitiæ. Nam & hoc superioris, & boni magistratus officio comprehenditur, ut non tantum reparet, quæ commissa est, injuriam sed & caveat ei non committendæ in posterum. Satius enim est, integram civitatem, & intactam ab injuriis, si fieri potest, servari, quam inquinatam purgari. Expedit igitur, ita temperari pœnas, ut talio quidem immutabiliter in omnibus negotiis obtineat, in gravioribus vero delictis ultra eam deterrendis quoque hominibus in posterum pœna statuatur, eoque & injuriæ factæ reparentur, & futuræ caveantur: quomodo Deus non simplicem, sed septuplicem talionem interminatus est ei, qui Cainum occisurus esset, Genes. 5. v. 15. & 24; *cum jam ab ipso Deo ille punitus esset, repetita exsecratione totius terræ durissimis in futurum operis, & perpetua proscriptione, seu banno*, d. c. 5. v. 11. 12.

Est igitur jus talionis, seu jus illud, ut minimum tantumdem reparetur, jus naturæ constitutum, jus, inquam, immotum, inviolabile, & sacrosanctum, quo & Deus ipse uti solet, quodque inter omnes gentes ab omni memoria receptum est. Certissima enim hæc naturæ ratio est, jus, & justitiam inter homines a natura, supremoque rerum arbitro constitutam esse: unde sequitur, si quid injusti commissum fuerit, id necessario in pristinum statum restituendum esse; & quatenus

tius non restituitur, cum restitui possit, manere injuriam; & manente injuria, iram, vindictamque summi Numinis, in cujus jura incursatur. Unde in sacris perpetuo ipse divinus Auctor illud inculcat, ut malum auferatur de medio, &c. Deut. 22. v. 21. 22. 24. *Etenim totum humanum genus est quadam Deo sacra societas; quam adeo ipse incorruptam, atque ab injuriis intaminatam ipse vult: unde non potest non odium ipsius, ac vindicta in homines concitari, quoties contra ejus sanctissimam voluntatem aliquid delinquitur, neque id reparatur. Ea enim reparatio cum civitati, ejusque rectori commissa sit, non potest non in ipsam civitatem, ejusque perniciem redundare, si qua publica auctoritate fieri debuit, injuriarum reparatio neglecta fuit. Perpendamus igitur vocem divini illius oraculi, quo ipsi Israëlitarum civitati, ac reipublicæ in genere interdicitur, derogare quidquam talioni, non tantum in suppliciis, sed & in aliis pœnis, cum dicitur:* non ignoscet ei oculus tuus; sed animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede. *Quo gravissimo carmine omnis usque ad talionem dispensandi potestas liberis quoque populis, & summis potestatibus, qualis erat gens Israëlitica, penitus adempta est: nam nec ipse Deus, qua est justitia, sine causa ex ea aliquid remittit, ut in sequentibus apparebit.*

Sic igitur sanctissime constituta est a Deo, & a natura talio, atque ita inter gentes exercitio, usuque comprobata, omnique humano jure firmata ut usque ad summam talionis nihil detrahi per gratiam ullius humanæ potestatis possit: denique & ipse Deus exercere eam solet.

De jure divino, & naturali id constat ex præceptis, & rationibus hactenus allegatis; quæ & divinus Servator noster repetit simili regula: qua mensura metiemini, eadem & metientur vobis. *Matth.* 7. *v.* 1. *Luc.* 6. *v.* 30. *Atque ita Jacobus* c. 2. v. 13. *inquit*, judicabitur absque misericordia, qui ipse misericordia usus non est; *& Salomon* Proverb. 21. v. 13. qui obturaverit aurem suam ad clamorem pauperis, vicissim clamabit, nec audietur. *Ita* Matth. 26. v. 52. qui gladium sumit, gladio peribit; *& Apoc.* 13. *v.* 10. qui carceri includit, ipse carceri includetur, &c. *Suffragantur ei gentiles; & Hesiodus* Oper. libr. 1. *ait*, Deum malorum operum gravem posuisse talionem. *Conf.* infr. §. 37. seqq. h. Diss.

Jure vero civili omnes in universum actiones rei persecutoriæ in hac sola talionis lege fundantur: nec infra eam actio ulla jure constituta est. Ex quo fonte est, quod in L. 41. D. de pœn. *pœna* æstimatio delicti *dicitur. Praterea in genere quoque edicto notissimo cautum est,* quod quisque juris in alium statuerit, ut eodem jure utatur. L. 1. & tot. tit. D. quod quisque jur. *Cujus edicti æquitatem, ac legem talionis, summis laudibus commendat JCtus in* d. l. 1. pr. Hoc edictum, *inquiens*, summam habet æquitatem, & sine cujusquam indignatione justa. Quis enim aspernabitur, id jus sibi dici, quod ipse aliis dixit, vel dici effecit? *Hoccine vero id ipsum est, quod sanctissimus Servator sanctissime inculcat:* quidquid vultis ut vobis faciant homines, hoc & vos facite illis.

Inter gentes quoque usitatam, ac probatam fuisse talionem istam, ostenditur & auctoritate, & exemplis. Auctoritas passim ex auctoribus desumi potest: ut ex Ovid. de arte amandi libr. 1.

——— ——— Nec enim lex justior ulla,
Quam necis artifices arte perire sua.

Antigone moritura ait: si illi peccant, tantumdem mali ferent, quantum mihi injuriæ fecerunt. *Sophocl.* Antig. vers. 918. *Et Marcellus dux Romanus de Siculis:* quis passus hostilia, cum fecerit, indignabitur. *Liv.* libr. 26. c. 31. *Antiochus exprobrat Romanis*, aliud juris eos ipsi statuere, alio ipsos uti. *Liv.* libr. 35. c. 16. *Cicero* Orat. pro Ligar. *hac totius orationis prope summa refellit Tuberonem accusatorem Ligarii, quod ipse in eadem causa fuerit.* Horat. Serm. lib. I. Satyr. 3. v. 66. seqq.

Adeo autem persuasum fuit gentibus, justa talione justitiam inviolabiliter custodiri, ut & post hanc vitam apud inferos, ubi exactissime, & per justissimos judices jura reddi credebant, immotam hanc legem observari statuerint. Ita Theseus ab inferis cum Hercule reversus Amphitruoni regi pœnas, & judicia impiorum refert apud Senec. Hercul. fur. act. 3. *ubi primum rex ait, id credi inter gentes, & verumne id sit, quærit* v. 726.

——— Verane est fama, inferis
Tam sera reddi jura?

Tum de judice quærit v. 729.

Quis iste veri rector, & veri arbiter?

Respondet Theseus v. 730.

Non unus alta sede quæsitor sedet.
Auditur illo Cnossius Minos foro:
Rhadamantus illo: Thetidis hoc audit socer
(Æacus).

Hi scil. exacti judicii, & incorruptæ justitiæ fama maxime omnium in hac vita florerant; unde & inferis jus dare dicuntur. Tum vero de pœna addit v. 734.

Quod quisque fecit, patitur; auctorem scelus
Repetit, suoque premitur exemplo nocens, &c.

Tam sanctam, immotamque legem talionis statuerunt gentes, ut & ibi, ubi omnium, quæ in hac vita acta, & commissa sunt, exactissima ratio, omnibusque perfectissime, & sanctissime jus redditur, non alia, quam talionis lege id fieri crediderint.

Unde adeo metuerunt talionem commissi alicujus sibi conscii. Cum Pœni Aristonem hospitem comprehendere vellent, ea ratione dissuasum id est, quod idem Carthaginensibus & Tyriis, & in aliis emporiis, in quæ frequenter commeent, eventurum sit. *Liv.* libr. 34. c. 61. *L. Tarquinius Superbus cum occiso Servio rege regnum scelere quæsivisset, metu hoc armatis se sepsit*, & conscius, male quærendi regni ab se ipso adversus se exemplum capi posse, armatis corpus circumsepsit, *ut loquitur Liv.* libr. 1. c. 49. *Sylla dictator cremari, non humo condi voluit*, veritus talionem eruto C. Marii cadavere. *Plin.* Histor. nat. lib. 7. c. 54. *Cum Pœni legato Romano catenas injecissent, & Hanno Pœnus Romam legatus mittendus esset, noluit ire metu talionis: sed ab eo Scipio ipsum liberavit.* Valer. Max. libr. 6. c. 6. in *Asdrub. Vibius Virius princeps urbis Capuæ cum defectionis a Romanis, & trucidati præsidii auctor fuisset, consciusque, quid ipse, & Campani facturi essent si Romanos in potestate sua haberent, adeo ejus rei talionem metuit, ut cum aliis* 27. *senatoribus ad epulas pariter, & eodem auspio eadem ratione invitatis, hausto veneno eodem prope rogo cremari decreverint.* Liv. libr. 26. c. 13. *Et hactenus de iis, qui metu occuparunt talionem. Videamus & de iis, qui exercuerunt.*

Exempla vero ejus rei illustria apud gentes passim occurrunt. Cum Tarquinienses Romanos in foro immolassent, ipsi deinde bello capti, & Romam missi, medio in foro omnes virgis cæsi, ac securi percussi: id pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ hostibus redditum. *Liv.* libr. 7. c. 19. *Regulus a Pœnis captus miris modis excruciatus, & inprimis diu somno prohibitus, atque ita vita privatus dicitur.* Id ubi Romæ innotuit, nobilissimi Pœnorum captivi liberis Reguli a senatu dediti, & ab iis in armario muricibus præfixo destituti, eademque insomnia excruciati interierunt. *Gell.* libr. 6. c. 4. *Carolum IV. narrat Dubravius, cum pro tribunali in regno suo jus diceret, ac sacerdos quidam a patrono suo nobili viro oculis orbatus fuisset, eundem, etsi aliam offerret satisfactionem, utroque oculo multasse.* Dubrav. Histor. Bohemic. libr. 22. pag. 590.

Sed & ipse summus rerum arbiter insignibus exemplis hujus talionis sanctitatem inter gentes passim probavit, & sua quasi auctoritate communit. Haud sine tremore legi potest, quomodo id exemplo suo agnoverit Adonibezec rex Chananæus, & a Judæis captus, & manuum, pedumque pollicibus truncatus: septuaginta, *inquit*, principes amputatis manuum, ac pedum pollicibus colligebant sub mensa mea ciborum reliquias; sicut feci, ita reddidit mihi Deus. *Judic.* 1. *v.* 7. *Brutus, & Cassius cum aliis Julium Cæsarem occiderunt: ipsi deinde iisdem gladiis, quibus ille percussus est, se ipsos interfecerunt, omnesque eorum occisores brevi deinde exstincti sunt. Dion. Cass.* Histor. libr. 48. princip. *ubi addit:* ita nimirum & justitia postulabat, & Deus volebat eos interire, qui virum ad id virtutis, & fortunæ progressum occidissent. *Idemque tradunt Sueton. in* Jul. Cæs. in fin. & *Jul. Capitolin. in* Gordian. c. 13. *Quod memorabile talionis divinæ exemplum deinde repetitum in Gordiano III. Imp.; & ejus interfectores quoque sua manu, iisque gladiis, & iisdem, quibus illum percusserant, interiisse dicuntur.* Jul. Capitolin. d. c. 33. *Agamemnon occiso Tantalo Thyestis filio, uxorem ejus Clytemnestram duxit: deinde & ipse ab Ægysto, adultero Clytemnestræ, & uterque adulter rursus ab Oreste hujus filio occisus est. Alexandri VI. filius pessimus, qui nemini fidem servavit, ab eo, cujus fidei se commiserat, proditus est.* Thuan. libr. 1. f. 20. *Idem notatur de Ludovico Sfortia Mediolanensi duce, qui nemini ipse fidus, neminem suorum fidelem sibi habuit. Carolus Burgundus, qui Conestabilium fidei suæ se permittentem Galliæ regi prodidit, vicissim a Compobachio proditus est eo fato, ut etsi rex Galliæ moneret, tamen non providerit*, Comin. libr. 7. *ubi hanc talionem divinam bis inculcat. Sed & paria de Ludovico XI. idem Cominæus prædicat:* multos, *inquiens*, per omnem vitam perpetuo metu excruciaverat; & nunc ecce videmus eum ad consimilem plane modum affligi. *Marius, Metello jam victori Jugurthæ succedens, gloriam victoriæ ei eripuit; ipse*

Ma-

Mario deinde vicissim pari ratione Cornelius Sylla, Plut. in Marc. c. 12; *ubi id tribuitur ultioni divinæ. Pyrrhus, qui Priamum interfecit ad aram, iterum ad aram interfectus est, ut* supra §. 2. *retulimus ex* Pausan. *Quod adeo agnovere gentes, ut talionem ex ejus cognomine dixerint*, d. l. *Archelaus Macedoniæ rex a Crateva quodam scorto suo; hic vix triduo rex iterum interfectus fuit*, Ælian. Histor. Var. libr. 8. c. 9. *Item Philippus Macedonum rex Aratum Achæorum principem, virum rerum gestarum gloria praclarissimum, veneno clam dato occiderat; idemque scelus in Euriclidem, & Miconem, oratores, perpetraverat. Sed* hoc mortiferum poculum ipsi divina talione perniciem attulisse, *inquit Pausanias in* Corinth. lib. 2. c. 9. *nam minor ipsius filius Perseus alterum Demetrium veneno sustulit, ipseque pater ideo ægritudine animi exstinctus est.* Hæc, *pergit Pausanias d. l.* hic recensui, respiciens ad divinum illum Hesiodi versum: injuste in alterum consulentes consilium in se auctorem inprimis vertere. *In qua specie in filium Venefici versa talio hoc acrius excruciavit auctorem.*

Quæritur jam porro, quousque talio valeat? Resp. intra fines ejus, quod est in potestate magistratus; unde anima pro anima auctoritate magistratus (nam privatæ potestatis fines ea res excedit) in talionem venire potest, quia magistratus habet jus vitæ, & necis: non autem adulterii, vel castrationis talio fieri adulterio reciproco, vel castratione poterit, Novel. Leon. 60; *quia magistratui non competit jus permittendi, nedum decernendi hæc crimina. Hæc semper sunt crimina; homicidium non semper: nimirum, morte homicidæ etsi non restituatur alteri vita, tamen tollitur malum*, supr. §. 28. seq. *Sed reciprocato adulterio, vel castratione, non tollitur malum, sed geminatur.*

PROPOSITIO IV.

Justa talio in solo homicidio, & adulterio, est vitæ ademtio; nec aliter, nisi morte, pensari hæc crimina possunt.

DEMONSTRATIO.

Certum enim est, (Quæ sunt verba Henr. de Cocceii in d. Diss. de SS. Jure talionis §. 28-33.) *cum nihil in hoc orbe, nihilque omnino corporei cum vita, ac anima hominis, quippe divinitatis particula, comparari possit, illius ademtæ talionem nullam esse posse, quæ non sit inferior delicto, nisi ipsa vita, & anima: qua sola cum æstimari, ac pensari crimen illud possit, vicissim eam auferri necesse est, cum nullum animæ pretium statui possit, quam anima. Ex hac lege talionis est oraculum illud Noachidis datum:* qui sanguinem effundit, ejus sanguis effundetur, *Genes.* 9. *v.* 6; *& quod passim dictum est*, animam pro anima.

Certum igitur est, homicidii pœnam minorem ultimo supplicio esse non posse: & licet alias pœnarum determinationes, & æstimationes, a judicio Magistratus civilis pendeant, nec earum quantitas natura definita sit, homicidio tamen pœna capitis ipsa naturæ lege injuncta, decisumque omnino est, si pœna minor sit ultimo supplicio, eam a justa talionis rationibus deficere, nec crimini adæquatam esse. Eluxit ejus juris evidentia exemplo Caini, qui fratricidii manifestus, & tum perpetrati sceleris, tum talionis conscientia anxius, ac trepidus, quisque, *inquit*, me invenerit, interficiet me. Gen. 4. v. 14. *Nondum tum homines in Civitates coierant, nedum leges inter se condiderant; quin primus hominum iste Cainus humano semine procreatus est: unde ergo illa statuendæ in se talionis notitia, nisi ab ipsa natura? Fuitque tam certum hoc, indubitatumque jus inter omnes, ut non tantum Cainus sibi ab omnibus metuerit, & legem talionis hominibus persuasam, fixamque crediderit, sed & ipsi* DEO *necessarium visum fuerit, ne homines jus hoc talionis in Cainum exequerentur, peculiari signo, & statuta septupli pœna id cavere, atque avertere. Adeo jam tunc, cum præter solam naturalem, nondum ullam legem homines agnoscerent, talionis sensum agnoverunt, ac pro immota lege habuerunt.*

Ex quibus irrefragabiliter infertur, homicidio commisso pœna capitalis gratiam a nullo homine, nec ab ulla humana potestate fieri posse: cum pœna hæc decreta sit ipsa naturæ lege, ac præcepto, cui nulla potestas, nullus Magistratus derogare potest; quippe cui omnes subjecti sunt, omnesque ejus respectu privati. Derogare autem legi nemo potest, nisi qui condidit, aut qui parem ipsi Conditori potestatem habet; qualis nulla humana potestas est, comparata cum summo Creatore, ejusque decretis. Quæ omnia certi juris, certaque rationis sunt.

Hoc ipsæ sacræ literæ severe inculcant, omnemque hujus talionis remissionem penitus abominantur. Ita expresse præcipitur populo Israëlitico: Non parcet ei oculus tuus; sed animam pro anima, &c. Deut. 19. in fin.

Hæc

Hæc lex, ut jam vidimus, dicta fuit toti populo, qui liber populus, & cum summa potestate fuit. Idem clarissime Num. 35. v. 31. Non recipietis pretium ab eo, qui reus est sanguinis; statim & ipse morietur. *Qua lege summæ potestati, qualis fuit in Rep. Hebræorum, cui hic Deus loquitur, omnis aufertur de hac pœna homicidii dispensandi potestas. Sed & eadem lex omnibus Noachidis, id est toti humano generi lata est.* Gen. 9. v. 6. supr. h. Diss. §. 28. *Ergo & omnes homines, & totum genus humanum, hac lege obligantur. Pugnat autem, ipsum, qui lege obligatus, & adstrictus est, ei derogare, seu ut loquuntur, de ea dispensare posse, quod est ejus, qui lege superior, non qui ea inferior est, ut humanum genus summo legislatore. Atque ita cum Carolus V. gratiam homicidii largiri vellet ei, cui valde favebat, ideoque rescriberet ad Consilium Mantuanum, amplissimus ille Senatus gravissimis litteris causas reddebat, cur id fieri non posset. Et pariter testis est Dn. Præses, a facultate Juridica Archi-Palatina se referente bis pronunciatum fuisse: semel de puella Hannovica, quæ in partu infantem occiderat; eaque res tum omnibus prope novellis vulgata fuit. Etsi autem plurimi Viri Illustres, & Magnates, miserti ætatis, formæ, & ingenii puellæ, singulari studio pro ea intercederent, & ipse Illustrissimus Comes, qui consulebat facultatem, tantis intercessionibus motus in gratiam, si fieri posset, proclivem se significaret; prædicta tamen amplissima facultas Heidelbergensis plurimis rationibus evicit, in modo quidem supplicii locum gratiæ esse posse, in supplicio non posse; unde gladio deinde punita fuit. Quo modo in simili prope causa iterum deinde ibi pronunciatum, & judicatum; quin & tertium in supremo consilio Status Electoralis Palatini, ipso præsente, in milite, qui cædem fecerat, ita conclusum fuit, licet hic miles tandem aliunde pœnam mortis evitaverit.*

Sed & in adulterio cum conjugata commisso justa talio infra supplicium capitis statui nequit; & omnia reliqua infra ejus æstimationem esse videntur. Nam & violatur eo conjugalis thori sanctimonia, quam solum natura constituit, propagandi hominis, conservandique generis humani, divini animalis, modum, ac remedium; & hoc præterea agitur, ut perpetua, ac æterna inferatur familiis injuria, quæ cum partu adulterino, ejusque posteritate omnia familiæ jura usurpante, aliosque iis privante, in sempiternum perennat. Accedit, quod adulterini amoris furoribus periclitetur vita conjugis innocentis. Denique hoc crimen omnium scelerum sentina est; tantique visum non impune id esse, cum maxime in occulto fieri soleat, ut amaræ potionis miraculo, & execratione, prodi potuerit latitans adultera. Num. 5. v. 11. & seq. *Sed & ubique fere Gentium gravissimis pœnis capitalibus illud coërcetur. In sacris constat, pœnam capitis esse,* Lev. 20. v. 10. Deut. 22. v. 22: *scil. ut uterque adulter saxis obruatur,* Joh. 8. v. 5. Deut. 22. v. 21. *Ita apud Parthos nulla delicta adulterio gravius vindicata esse, ait Justinus* lib. 41. c. 3. *Imperator Macrinus adulteros semper vivos simul incendit junctis corporibus.* Jul. Capitol. in vit. Macr. c. 12. *Et apud alios populos plerumque capitale fuisse, exemplis ostendit* Damhaud. Prax. Rer. Crim. c. 91. n. 53. & seq. *Quod & innuit* Virg. 6. Æneid. vers. 612. *ubi in locis inferorum, quibus retinentur, & puniuntur impii, etiam adulteros recensens inquit:* Quique ob adulterium cæsi.

De jure civili veteri, putant, in adulteros non ultimo supplicio, sed deportatione animadversum fuisse, per l. 5. ff. de Quæstion. l. 14. ff. de testib. l. 13. ff. de his, quæ ut, &c. *Quod tamen dubium sit, tum* ex d. loco Virg. *tum per* l. 18. C. de Transact. & l. 9. C. ad L. Jul. de Adult. *licet eas a Triboniano interpolatas putent. Et certum est, saltem post Constantinum I. pœnam capitalem factam esse:* l. 30. C. eod. tit. Nov. 134. c. 10. §. 4 Inst. de Publ. jud. *ubi pœna capitis ipsi legi Juliæ tribuitur. Nam & ex ipsa L. Corn. de Sicar. saltem deportationis pœna constituta est; & tamen capitis pœnam ipsi L. Corneliæ vindicat Just.* in §. 5. Publ jud. *Et potuit equidem non minus id facere, quam jura SCti Pegasiani aggregare SCto Trebelliano vetustiori,* §. 7. de Fideic. hær. *Quanquam & dici possit, his duabus legibus plura statui: scil. L. Julia non modo de adulteriis, sed & stupris cum soluta: L. Cornelia tum de Homicidiis, tum de iis, qui hominis occidendi causa cum telo ambulant; & ideo non ultimam pœnam, quæ nunquam in utrumque cadit, sed mediam, ac talem, quæ utrique quodammodo communis esse possit, pro ordinaria statuisse. Sane, usu in adulteriis, & homicidiis, jam ante Constantinum M. pœnam capitis obtinuisse, dubitandum non est.*

PROPOSITIO V.

Pœna jure naturæ tantum statuitur pro injuria

juria facta: non 1. pro imperfectione, etsi morali: nec 2. in cogitationes, etsi pravas, L. 18. D. de pœn.: *nec 3. in id, quod viribus humanis impossibile est.*

DEMONSTRATIO.

Per solam *injuriam* actu illatam jus nostrum læditur, eoque reparandi necessitas existit, *Posit.* 7; cessante igitur injuria, omnis quoque cessat obligatio. Quod igitur ob *injuriam non factam* cautio aliquando exigatur, id est juris positivi.

Non autem *I.* pœna statuitur in hominem, qui quadam *imperfectione* laborat; uti si sit furiosus, infans, &c. Hæ enim imperfectiones non sunt in potestate hominum: & vitium non in animo, sed in corpore consistit. Vid. *proposit. seq.*

Idque verum est, etsi *imperfectio* illa sit moralis: forte quod quis charitatis regulas negligat, &c. His enim vitiis jus alterius non læditur; adeoque cum nemini fiat injuria, nulla subest reparandi necessitas: immo cum cuique natura jus competat de rebus suis pro lubitu disponendi, is potius injuria agit, qui necessitatem alicui imponit de re sua erogandi. Neque dici potest, reparari injuriam, quia etsi avarus cogatur ut eroget, non tamen ideo desinit esse avarus; vitium enim, quod in animo consistit, manet. Vitia igitur animi non pœnam inferunt, sed carentiam præmii, quod ens perfectissimum virtutum actibus destinavit.

Sed & *II.* per *cogitationes, etsi pravas*, alii non infertur injuria: aliud enim est facere injuriam, aliud velle facere; hac sola voluntate jus alterius non læditur, adeoque frustra de reparatione quæritur. Sane, magistratus officium ad cogitationes non pertinet, quia in animo consistunt, & ad imperfectiones morales potius referendæ sunt: sed & impossibile est, perscrutari cogitationes, quippe quod Deo tantum est reservatum; idque testatur Livius *libr.* 45. *c.* 24. Hinc regula JCtorum, quod cogitationis pœnam nemo patiatur. *L.* 18. *D. de pæn.*

Hinc qui perverse de Deo sentit, ideo puniri nequit, quia non est in nostra potestate aliter cogitare: immo Deo illuderet, qui coactus aliter loqueretur, ac cogitaret. At si contra leges civitatis cogitationes cum aliis communicat, punitur, non quia cogitavit, sed quia alios docuit.

Equidem scientia ponitur in crimine læsæ majestatis; sed hoc ex ratione naturali sequitur: nam vera causa est injuriæ actu illatæ; quia qui malum impedire potest, & debet, æque reus est: quæ ratio ad cogitationes non pertinet.

Denique, & *III.* pœna statui non potest in id, *quod viribus humanis impossibile est*: facultas enim naturalis agendi cessat; ad impossibilia autem nemo tenetur. Atque huc retulimus singulares de religione opiniones: nemo enim cogi potest, ut credat quod persuadere sibi nequit.

Supponitur autem impossibilitas, quæ excedit vires humanas. Si enim illa oritur ex corruptione morum, pœna omnino in tales actus statui potest, quia est species culpæ.

PROPOSITIO VI.

Hinc bella vel ob stuporem, vel in pœnam aliarum gentium, non valent. Exc. 1. si causa ipsius, vel hominum communis sit: 2. si scelera in Deum agnitum fiunt; non si de eo male sentiunt: 3. si assistimus læsis ab alia gente.

DEMONSTRATIO.

Ex præcedenti propositione sequitur, puniri gentes non posse ob *stuporem*, quia est imperfectio animi, unde alterius jus non læditur, adeoque ubi nulla concipi potest reparandi necessitas. Hinc male hoc prætextu Hispani subjugarunt Americæ gentes.

Idem dicendum de aliis criminibus a gente aliqua committi solitis; uti si incestus, Sodomia, &c. ab ea permittitur. Sane, *in pœnam* bellum inferre ei, non possumus, quia per hæc crimina jus nostrum non læditur, nemini fit injuria, adeoque cessat reparatio. Præterea pœna tantum infligitur a superiore: gens autem gente non est superior. Denique in quos lex ferri non potest, in eos nec pœna statui, quia pœna est legis executio: non autem lex ferri potest nisi in subditos.

Aliud obtinet *I.* si injuria illa ad nos quoque pertinet; tunc enim nostrum ius læditur, cujus reparatio exigi potest. Uti si causa sit communis hominum: tunc enim gens non exigit pœnam qua superior, sed jus suum, injuriam sibi quoque illatam vindicat; uti *si gens quadam promiscue piraticam exercet:* nam in hanc quoque pœna a quocumque statui potest, *vid. L.* 7. *D. de capt. & postl.* quia securitatem communem hominum turbat, commercia impedit, jus transeundi maria denegat, &c. Tales quoque sunt *anthropophagi*, qui 1. impediunt jus sepulturæ, adeoque injuriam inferunt sanctuario, in quo conservabatur particula imaginis divinæ: 2. eo ipso jus sibi arrogant in corpus hominum, quod non est.

creatum ad usum hominum. Sed & eos huc referre solent, qui conscientiæ subditorum vim inferunt. *Vid. Tesmar. in not. ad* §. 40. *lit. k.* & §. 48. *lit. a. in fin.* Nam hoc quoque pugnare, ajunt, cum societate humana, adeoque hanc injuriam communem a quolibet Principe vindicari posse. Talia quoque sunt bella illorum heroum, Thesei, & Herculis, qui monstrorum domitores, eoque beneficia humano generi dedisse, dicuntur, immo in Deorum numerum relati fuerunt. Denique etiam in tyrannos licite bellum geritur, quia illi quoque securitatem humani generis violant.

Excipimus porro, & *II.* a regula ab initio hujus propositionis posita, si injuria in Deum agnitum committitur. Cum enim imperium ab initio toti humano generi competierit, facta postea divisione, ea tantum ad jura humana pertinebat: at potestas vindicandi gloriam Numinis, communis, & in solidum penes omnes partes mansit. Hinc probantur bella Israëlitarum contra populos damnatos: quanquam etiam speciale Dei mandatum accesserit.

Equidem Auctor hactenus assentit *h. c.* §. *fin.* at in eo errat, quod putat, tale bellum licite geri in gentes, quæ scelus in idolum committunt. Etsi enim genti illud idolum sacrum sit, non tamen humano generi sacrum est; nisi Creator universi sub illo idolo intelligatur, uti si Jovi fit injuria.

Notanter supposuimus, injuriam fieri *in Deum agnitum.* Aliud igitur dicendum si gens saltem male de Deo sentiat: nam opinio cogi nequit; & hoc esset conscientiæ vim inferre: quæ injuria est, & a qualibet gente vindicari potest. *Conf. Gordines, e societ. Jes. in chron. ad ann.* 1589. *Covarruvias in cap. Peccatum, part.* 2. §. 10. *de reg. jur. in* 6.

Denique *III.* aliorum injuriam vindicare possumus, *si auxilium a nobis expetunt*: tunc enim non jus nostrum vindicamus, sed læsus suam injuriam persequitur, & nobis utitur tamquam instrumento. Actio igitur hic non est nostra, sed ejus, cujus jure, & nomine agimus. Hinc cives contra Principem notorie tyrannidem exercentem, auxilia aliorum implorare possunt.

Additio.

„ Multa hic notanda occurrunt, quæ in „ explicatione textus observabimus.

PROPOSITIO VII.

Talio fit 1. *vel in eadem persona, vel in alia, quæ pro altera tenetur:* 2. *privatione vel juris ejusdem, vel per tantumdem:* 3. *non illata nova turpitudine.* Vid. disp. nostra de sacro sancto talionis jure §. 46. 47.

DEMONSTRATIO.

Talio regulariter fit *I.* in *eadem persona*, quæ malum fecit: quia culpa, & delictum non excedit personam; adeoque in hac sola reparatio fieri potest.

Aliquando tamen etiam in *alia persona* fieri potest, quæ jure pro altera tenetur. Sane, pro delicto civitatis singuli cives tenentur, quod est fundamentum juris repressaliarum. Atque hæc ratio est, cur legato nostro violato violantis legati jure talionis violari possint: cives enim approbant civitatis judicium, ejusque Rectoris, & factum illius defendunt, vel saltem defendere tenentur. Exemplum illustre exstat in Regulo, quem Carthaginenses cruci affixerunt, in cujus criminis pensationem postea primarii Carthaginensium cives excruciati fuere. *Gell. Noct. Attic. libr.* 6. *c.* 4. Romani jure talionis 300. Pœnos morti dederunt, quia Pœni totidem cives Romanos occiderant: præterea autem pœnæ loco 300. alios interfecerunt, ut malitiæ quoque pœnam darent. *Liv. libr.* 7. *c.* 15. & 19. Notum est exemplum Johannæ Lotharingicæ apud *Serran. ad an* 1430.

Aliud igitur dicendum si alia persona pro alia jure non tenetur: hinc filius pro patre, uxor pro marito, servus pro domino talionem non patitur, nec contra. *Vid. Plut. in Timol. in fin.*

Porro, & *II.* talio requirit *privationem juris.* Si enim reo nihil juris aufertur, malum non patitur, adeoque definitio talionis cessat. Privari autem debet vel *jure eodem*; hinc is, qui rem mihi abstulit, non liberatur, pretium, vel duplum pretii restituendo, sed præcise eandem rem restituere tenetur: vel si eadem res restitui nequit, talio fit per *tantumdem*; i. e. æstimari debet malum, quod reus fecit, & malum, quod ideo vicissim ei infligendum est: quæ æstimatio quomodo fieri debeat, examinavimus in *Propos. III.*

Quæritur igitur, *III.* an talio fieri possit idem crimen committendo? Quod merito negamus. Si proinde quis uxorem, vel filiam meam stupravit, mihi non vicissim licet stupratoris uxorem, vel filiam violare: si quis hominem castraverit, ideo non vicissim castrari debet. *Novell. Leon.* 60. Hi actus enim per se crimen sunt, adeoque non reparatur injuria, sed nova committitur. Polybius valde in Philippum invehitur, quod sacrilegium Ætolorum pari sacrilegio taliasset. *Lib.* 5. *c.* 3.

Atqui

Atqui homicidium alio homicidio pensari potest? Resp. Hoc est intra fines officii magistratus, quia magistratus habet jus vitæ, & necis: at magistratui non jus est decernendi, vel permittendi adulterium reciprocum, vel castrationem; quod prolixe exposuimus in *Diss. de sacrosancto talionis jure* §. 42.

PROPOSITIO VIII.

Ultra talionem quæ infertur pœna ad emendationem vel ipsius lædentis, vel tertii, est mere juris civilis.

DEMONSTRATIO.

Reparata injuria, seu patiendo tantumdem, omnis pœna cessat, quia malum actionis cessat. Sane, naturâ sufficit ad deterrendam voluntatem a delicto obligatio ad reparandum; hoc casu enim qoia tantumdem boni aufertur, quantum abstulit, naturaliter nihil superest, quod voluntatem moveat: & licet homines aliquando nihilominus inducantur ad delinquendum, id tamen non est ex insufficientia pœnæ, seu talionis, sed ex spe impunitatis, quod latiturum putent. Sed nec major pœna semper sufficit ad homines deterrendos, quia spe impunitatis etiam gravissima delicta committi solent. At quia sola hac pœna naturali delictorum frequentia impediri in statu hominum adeo corrupto nequit, ob utilitatem publicam, ut ipsi delinquentes, aliique deterreantur in posterum, varia pœnarum augmenta jure civili statuta sunt, quibus vel cruciatus augentur, vel ignominia reparationi jungitur. Ut proinde sola utilitas publica causa sit augmenti pœnarum.

PROPOSITIO IX.

Æstimationem injuriæ auget animus, seu propositum.

DEMONSTRATIO.

Animus, seu propositum peccandi, non auget pœnam naturalem, i. e. æstimationem injuriæ, qoæ læso debetur, & quæ finitur præstando tantundem, quantum alteri abest, At quia diximus, ultra talionem a magistratu, ob utilitatem publicam, pœnam infligi posse, in hac æstimatione omnino inspiciendus est animus, seu propositum; & gravius punitur ille, qui ex malitia peccat, quam is, qui ex negligentia.

Sed & porro minuitur aliquando talio naturalis ex eadem utilitate publica, respectu habito ad imbecillitatem humanam: atque hinc dolosa homicidia graviorem æstimationem patiuntur, quam culposa; quod etiam jure divino observatum fuit. Id ergo meri juris civilis est.

Equidem Stoici omnia delicta æqualia dixere: *Cicero 4. Paradox. & pro Milon.* dum comparat vitam Africani cum morte Clodii. Conf. *Socrat. apud Plat. L. ult. de leg.* Quod suo sensu verum est Nam sive parva, sive magna res sit ablata, æque furtum est ratione furis; æque vitium est, & excessus: adeoque æque forma furti. At non idem est ratione æstimationis, tum damni, tum pœnæ; quæ omnino major esse debet, ubi major est læsio. Ita Cicero postqoam dixit, peccati rationem in eo esse, quod non licet, indeque eo facto æque peccatum esse, sive res magna, sive parva sit, ita pergit: *Nos in vita non quæ cuique peccato pœna, sed quantum cuique liceat, spectare debemus; quidquid non oportet, scelus esse.* Non igitur intellexit mentem Stoicorum Horatius, dum 1. *Serm. Sat.* 3. *v.* 96. *seqq.* refutat delictorum æqualitatem:

Queis paria esse fere placuit peccata, laborant,
Cum ventum ad verum est: sensus, moresque repugnant, &c.
Nec vincet ratio hoc, tantumdem ut peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus divum sacra legerit: adsit
Regula, peccatis quæ pœnas irroget æquas;
Ne scutica dignum, horribili sectere flagello.

Qoo major ergo malitia est, eo majorem reparationem leges civiles statuere, & eo graviorem pœnam infligere possunt.

PROPOSITIO X.

Jus puniendi non competit privato, sed soli magistratui.

DEMONSTRATIO.

Hic perpetuus est Auctoris error, jure naturæ unumquemque læsum, quin & alium non æque nocentem, pœnam a lædente sumere posse; quod passim jam refutavimus. Nam 1. privatus in privatum, par in parem, natura nullum jus habet. 2. Ad pœnam etiam invitus cogendus est; jus autem cogendi non nisi superior habet. Unde 3. pœna est effectus imperii; quod par in parem non habet. Sed & 4 pœna natura infligi non potest nisi prævia causæ cognitione; hæc autem privato in parem nullibi conceffa est, nedum in propria causa. 5. Communi gentium consensu constat, administrationem justitiæ magistratui concessam esse; pars autem ejus administrationis est distributio pœnarum.

PROPOSITIO XI.

Pœna finitur 1. morte, 2. remissione.

DEMONSTRATIO.

I. Morte finiri pœnam, certum est, 1. quia effectus pœnæ est ut injuria tollatur patiendo tantundem: hæc passio locum naturaliter habere non potest, nisi in persona, quæ læsit, adeoque tantum ea vivente; post mortem enim malum pati nemo potest. 2. Pœna est æstimatio demeriti, uti præmium æstimatio meriti: meritum autem, atque demeritum, extra personam esse nequeunt, non magis, quam unius actio potest videri actio alterius. Sed & 3. effectus pœnæ consistit in sensu: unde nec infans, nec furiosus, puniri naturaliter possunt, quia sensum pœnæ non habent; nedum mortuus. Unde 4. hæredes ex delicto defuncti ad pœnam non tenentur: non ex suo facto illicito, quia nihil peccarunt; nec ex jure defuncti, quia pœna saltem tenet suos auctores. *L. 22. C. de pœn.* Aliud est si t. lio ex bonis defuncti fiat, de quo plenius actum est in *Disput.* nostra *de obligatione hæredis ex delicto defuncti.*

II. De *remissione* pœnæ Auctor agit infra §. 22. *seq.* Ea finitur omnino pœna, si jus sit partis læsæ, non si jus sit superioris punientis: unde nec e contrario superior pœnam remittere potest, si de jure privati agitur.

AD §. I.

FACTA] „ Nam ex hypothesi Auctoris actiones dantur aut ob injuriam *non factam*, aut ob *factam*: *L. 2. c. 1* §. 2. „ Quando *ob non factam* injuriam bellum licitum sit, explicavit *d.* §. 2. *in. fin.* & §. *seq.*

Priorem partem jam absolvimus] „ Postquam enim in genere supposuit, ob injuriam factam *reparandum esse id*, *quod nostrum est*, *vel fuit*, aut quod nobis *debetur*; pergit, *nostrum aliquid esse* vel communi hominum jure, vel jure singulari (Vid. *libr. 2. cap. 2. usque ad cap. 11. Diss. proœm. VI.* §. 1. *seq*). *Deberi autem nobis aliquid*, vel ex jure naturæ, vel ex jure gentium (vid. *libr. 2. cap. 11. usque ad cap. 20. Diss. proœm. VII.* §. 1. *seq.*) Utrumque autem reparari debere concludit.

Superest posterior de pœnis] „ I. e. superest ut demonstremus, quomodo injuria facta punienda sit.

Quod origo ejus, & natura minus intellecta multis errationibus causam dedit] „ Verum est, naturam, & originem pœnarum hactenus satis cognitam non fuisse: sed si dicendum quod res est, nec Grotii principia rem exhauriunt. Meliora sunt quæ B. Parens de origine pœnarum initio hujus capitis disseruit, & quæ compendio, paucis mutatis, nunc proponemus.

„ *I.* Ex omni facto illicito, quo jus alterius læditur, oritur reparandi necessitas, i. e. obligatio jus suum cuique tribuendi. *Vid. Diss. proœm. XII* §. 518.

„ *II.* Reparatio illa fit 1. per restitutionem damni dati, 2. per passionem tantundem mali, quantum fecit.

„ *III.* Restitui igitur debet damnum injuria datum, sive reddendo rem ipsam, quæ apud delinquentem exstat, sive solvendo æstimationem, seu tantundem. *Vid. B. Par. Diss. de obligat. ex del. def.* §. 5 *n.* 5. & §. 10. Cum enim læsus ex facto delinquentis minus suo habeat, naturali ratione tantundem ejus patrimonio detrahi debet, donec patrimonium læsi redintegretur.

„ *IV.* Cum vero is, qui deliquit, præter demtionem rei, jus alterius lædat, securitatem a natura singulis concessam violet, angorem, dolorem, & perturbationem animi læso accersat, &c. hanc quoque injuriam reparare, i. e. tantundem mali pati tenetur, quantum fecit.

„ Atque hæc reparatio, quæ per talionem fit, pœna dicitur: eaque vera ratio est *pœnarum privatarum*, quas JCti Romani ultra simplum, in duplum, triplum, vel quadruplum statuerunt; quæ proinde non ex jure civili, sed ex jure naturæ originem habent.

„ Sed & *pœnæ publicæ* ex eodem fonte oriuntur. Cum enim is, qui jus alterius lædit, vel aliquid legibus contrarium admittit, auctoritatem quoque magistratus violet, hanc quoque injuriam in magistratum per contemtum legum commissam reparare, i. e tantundem mali pati tenetur, quantum fecit.

„ *V.* Hinc jam facile constat, hanc talionem non consistere in eodem malo præcise infligendo; v. gr. ut dens pro dente, oculus pro oculo, &c. facto naturali eruantur; hic enim per rei naturam tantundem mali definiri nequit: sed fieri id debet per æstimationem, juxta arbitrium boni viri, ubi malitia lædentis, dignitas læsi, locus ubi læsio facta est, &c. in æstimatio-

„ tionem veniont, & juxta gradus injuriæ, &
„ malitiæ, pœna, seu talio augetur; quod
„ optime observarunt Romani JCti in *L.* 16.
„ *D. de pœn.* Quibus principiis positis tota
„ ratio pœnarum perspicua erit.

Malum passionis, quod infligitur ob malum actionis] Rectius definivimus pœnam, *privationem boni nostri propter culpam.*

Additio.

„ Hæc definitio non differt a priori: nam
„ ille quoque, qui privatur jucunditate ali-
„ qua, v. gr. in liberis, &c. patitur ma-
„ lum aliquod.

Atque ideo ad passiones sunt referenda]
„ Revera enim mali aliquid patitur qui ad
„ operas damnatur.

Proprie pœna non sunt] „ Etsi enim ma-
„ lum hic sit passionis, id tamen non est ob
„ malum actionis, sed jus quæsitum aufer-
„ tur ob utilitatem publicam, &c. Ita enim
„ ob morbum contagiosum, v. gr. lepram,
„ commerciis interdici alicui potest, *Levi-*
„ *tic.* 13; ob corpus mutilum excludi a di-
„ gnitatibus, *Deuteron* 23. 1; ob impurita-
„ tes quasdam a cœtu, & consortio homi-
„ num, *Levit.* 15.

Ob similitudinem, & per abusionem]
„ Quia revera malum aliquod patitur, etsi
„ citra culpam, seu malum actionis.

2 *Natura ipsa dictat*] „ Per convenientiam,
„ scilicet, cum societate humana. At sæpius
„ dictum est, tale dictatum non dari, qu in
„ humana societas non existit: adeoque ex
„ alia naturæ ratione originem pœnarum de-
„ monstravimus.

Ut qui male fecit, malum ferat] „ Omnis
„ enim injuria tolli debet; eaque est naturæ
„ obligatio: non autem reparatur nisi resti-
„ tutione rei, & damni; & præterea per ta-
„ lionem, quæ est æstimatio, seu pensatio
„ mali, quod illatum est.

Quod antiquissimum, & Rhadamantheum jus vocant] „ De antiquitate hujus juris
„ vide *pr. h. §. propos. III.*

Adversus omnes homines ut cives] „ Ejus-
„ dem scilicet reipublicæ, cujus caput Deus
„ est.

Injuste agenti non luendam pœnam] „ Conf.
„ *Sallust. Jug. c.* 20. & 31. *Catil. c.* 51. *Pa-*
„ *chymer. Hist.* 6. *Euripid. in Hecub. v.* 844.
„ *Sophocl. in Oedip. tyrann. v.* 553. *Tesm. h.*
„ *Senec. de ira, c.* 30. & in *Herc. fur.*
„ *v.* 735. *Plat. in Eutyphr. Euripid. in*
„ *Hippol. Coron. v.* 938.

Malitia medicatricem] „ Nam pœnæ sunt
„ instar medicinæ, qua affecta corpora cu-
„ rantur. *Tesmar. h.* & *Grot. infr.* §. 7.
„ *n.* 1. Add. *c.* 1. *c.* 23. *q.* 5. *Liv.* 28, 27.
„ *Senec. de ira lib.* 1. *c.* 16. *Tac. Annal.* 1.
„ *c.* 49.

Quæ proprie ita nominatur] „ Et quæ in- 3
„ fliguntur ob malum actionis.

Ut delicto reddatur] „ Pœna enim est æsti-
„ matio malitiæ, seu malæ actionis, *L.* 41.
„ *D. de pœn.*

Quod ad pœnas etiam, quæ a Deo irrogantur, pertinet] „ Si scilicet Deus malum in-
„ fert hominibus propter peccata. Cæterum,
„ non omnia mala a Deo illata sunt pœnæ;
„ aliquando enim sunt beneficia: semper au-
„ tem jus Dei est, creaturæ suæ calamitates
„ inferre; quod thema latius explicavi supra
„ *libr.* 1. *c.* 1. §. 10. *n.* 6.

Latet culpa, ubi non latet pœna] „ Tunc
„ igitur malum patitur ob malam actionem,
„ quæ homines, non Deum latet. Cæterum,
„ sæpius Deus malum hominibus infert, ubi
„ nec culpa, nec pœna est, exemplo Jobi:
„ jure enim dominii, quod in vitam, & in
„ res terrestres habet, pro lubitu de utris-
„ que disponere potest.

AD §. II.

AN *ad assignatricem, an vero ad expletricem justitiam pœna pertineat*] Quid auctor per has justitiæ species intelligat, vidimus supra *libr.* 1. *c.* 1. §. 8. ubi simul notavimus, jure naturæ nullam proportionem, neque assignatricem, neque expletoriam, i. e. neque geometricam, neque arithmeticam locum habere. Cæterum, si quædam proportio attendenda esset, pœnæ ad expletricem justitiam potius pertinent, quia tendunt ad reparationem injuriæ, adeoque ad expletionem justitiæ. 1

Ideo ad assignatricem justitiam pœnas referunt] „ Quia non videtur præcise expleri fa-
„ ctum; sed pro qualitate, & circumstan-
„ tiis facti pœna attribuitur, seu assignatur.

Verum non esse, in principio operis hujus ostendimus] „ Scilicet *libr.* 1. *c.* 1. §. 8. ubi
„ simul refutat eos, qui ajunt, justitiam
„ attributricem versari circa res singulorum.

Id per consequentiam duntaxat evenit]
„ Immo id ipsum est ex justitia expletrice,
„ quia præcise injuria reparari, i. e. tantun-
„ dem mali reddi debet.

Æqualitas inter culpam, & pœnam] „ Æqualitas inter culpam, & pœnam, necessario esse debet, quia delinquens tantundem pati debet mali, quantum mali fecit.

Eodem spectat lex divina] „ Verba *Deut. XXV. v.* 2. hæc sunt: *pro mensura peccati erit & plagarum modus.*

Et Novella Leonis] „ Verba *Novel.* 34. ita se habent: *ubi enim injuriæ ultio, quando injuria affecto damnum injuria datum non resarcitur*; & *Nov.* 66: *ut justitiæ libram non plus æquo ad misericordiam inclinare, ita neque nimia austeritate delinquentibus graviorem, quam peccatum requirat, pœnam imponi, honestum est.*

Sed nec alterum, quod illi ponunt] „ Qui scilicet pœnas ad justitiam assignatricem referunt.

Pœnas omnes venire ex toto ad partem] „ I. e. comparatam, eoque geometricam proportionem hic obtinere, *d.* §. 8. *n.* 2.

Nec in tali æqualitate] „ Hanc enim sæpe locum habere, dixit, non semper, *d.* §. 8. *n.* 2.

Nec in processu a toto ad partem] „ Quia in justitia assignatrice aliquando simplici commensione attributionem fieri, dixit *d.* §. 8. *n.* 2.

Sed in habenda ratione ejus aptitudinis, quæ jus stricte dictum in se non contineat] „ Plurima circa hæc principia auctoris notavimus *d.* §. 8. Diximus, 1. aptitudinem plane ad jus non pertinere, adeoque nec ad justitiam assignatricem: 2. proportionum usum in jure nullum esse, adeoque frustra de his subtilitatibus quæri.

„ Quid vero Grotius per *aptitudinem*, seu jus naturæ laxius, & quid per *jus stricte dictum*, seu facultatem, intelligat, late explicavimus supra *lib.* 1. *c.* 1. §. 4. 5. 6; ubi simul notavimus, hanc distinctionem nullum effectum in juris naturæ tractatione, quatenus de jure hominum inter se agitur, habere.

Non eo tamen id spectat, ut ipsi accedat aliquid, quod assignatrix justitia postulat] „ Sensus est, quod etsi aptitudo quoque in pœnis requiratur, eoque pœnæ ad justitiam assignatricem spectare videantur, non tamen talis aptitudo hic sit, qualem *assignatrix justitia* postulat, quippe cujus natura in eo posita sit, ut quæ juris sunt alteri permittantur, aut impleantur, *prol.* §. 10; cum justitia comes sit earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem afferunt, *libr.* 1. *c.* 1. §. 8. *n.* 1. Quæ examinavimus *ibidem.*

Quam vulgo commutatricem vocant] „ *d. libr.* 1. *c.* 1 §. 8.

Ita enim negotium hoc considerant, quasi nocenti aliquid reddatur] „ Nimirum, malum pro alio malo, quod fecit.

Sicut in contractibus fieri solet] „ Nam fingunt, eum, qui mali aliquid facit, consentire in pœnam, adeoque quasi ex pacto teneri. *Vid. n. seq.*

Decepit eos vulgaris locutio, qua dicimus, pœnam deberi ei, qui deliquit] „ Ita Cicero ait, *pœna tanto facinori debetur.*

Nam cui proprie debetur aliquid, is in alterum jus habet] „ Delinquens autem nullum jus habet in eum, quem lædit.

Æquum esse ut puniatur] „ Rectius pœna ei *deberi* ideo dicitur, quia meretur pœnam ex facto suo illicito.

3 *In pœnis primo, ac per se, exerceri expletricem justitiam*] „ Hoc refutavimus supra *libr.* 1. *c.* 1. §. 8; & demonstravimus, in jure nullum esse proportionum usum, nedum dari aliquam justitiam expletricem, seu commutativam. Si vero proportio quædam observanda esset, negari nequit, pœnam infligi debere juxta justitiam expletricem.

Quia scilicet qui punit, &c. jus habere debet ad puniendum] „ Ei enim debetur reparatio; adeoque hactenus in alterum ei jus competit. *Vid. n. præc. in fin.*

Quod ad contractuum naturam accedit] „ Immo toto cælo differt obligatio, quæ ex contractu est, & ea, quæ est ex delicto, & unde pœna debetur. *Prior* obligatio oritur ex utriusque consensu, & ex facto quoque licito: *posterior* semper supponit factum illicitum; & pœna debetur etiam non consentienti, immo & invito.

Quia sicut qui vendit, &c. obligasse se censetur ad ea omnia, quæ venditionis sunt] „ Vox *venditionis* natura sua (quam scil. lex civilis, & usus ei indidit) indigitat negotium, quo res pro pretio utriusque consensu in alterum transfertur: qui proinde ait, se vendere, ille omnia expressisse videtur, quæ natura vocis comprehenduntur.

Ita qui deliquit, sua voluntate se videtur obligasse pœnæ] „ Fallit hæc comparatio: delinquens enim non ideo tenetur, quia pœnæ se obligare voluit, sed quia dolo, vel culpa jus alterius læsit; adeoque etiam in-

„ vitus

„ vitus ad reparandam injuriam, patiendo „ tantumdem mali, quantum fecit, tenetur.

Ita ut qui directe vult peccare, per consequentiam & pœnam mereri voluerit] „ Immo etsi declaret, se spe impunitatis deliquisse, tamen inde obligatur ad pœnam.

Ipse te huic pœnæ subdidisti] „ Ipse non se „ subdit pœnæ, quia nolens quoque reparare tenetur malum, quod alii intulit.

Suo merito jam tum puniri, i. e sua voluntate] „ Immo hæc plane diversa sunt; *suo* „ *merito* enim puniri, nihil aliud est, quam „ puniri ob malum actionis, etsi puniri nolit, & contrariam declaret voluntatem.

In servitutem sui consensisse dicitur] „ Hoc „ verum quoad operas, & res suas, quarum arbitrium in dominum consensu suo „ transfert, & jure transferre potest: jus „ autem vitæ, & necis, non transit ex consensu, sed ex dispositione legis in pœnam.

Est hic quodammodo datio, & acceptio] „ Valde improprie, & allegorice magis, „ quam vere hæc ita dici, apparet ex adjecta voce *quodammodo*.

Sed & quæ legibus sunt vetita] „ Immo „ a veteribus JCtis eo sensu contractus nunquam appellantur.

Ad §. III.

Hujus *juris subjectum, i. e. cui jus debetur.*] „ Intelligit personam, cui jus puniendi competit.

Per naturam ipsam determinatum non est] „ Auctor hic repetit errorem, quem supra *lib. 1. c. 1. §. 10. & 14. & c. 2. §. 5. n. 3.* late refutavimus: nimirum, jus puniendi competere omnibus, qui simili crimine non laborant; & hoc sensu hos esse superiores ei, qui nocuit: quod Auctor ex dicto Caini, & responso Servatoris, probare voluit. Diximus in allegatis locis, pugnare cum naturæ ratione, privato, & pari competere imperium in alios, nedum in propria causa. Diximus, Cainum metum tantum vindictæ exponere, non jus: Servatorem autem non concedere jus puniendi adulteram accusantibus, sed exprobrare ipsis saltem propria vitia.

Sed & supra jam probavimus, jus puniendi ab initio competiisse toti humano generi, eoque diviso singulis civitatibus; quæ aliquando jus suum in unum, vel plures confert. *Conf. supr. § 1. propos. 10.* Numquam ergo competit privatis, nisi 1. in casu necessariæ defensionis, 2. ubi lex id permittit. De quo §. 17.

Additio.

„ Nostra principia circa originem judiciorum, & ius puniendi, exposuimus in *Diss. „ proœm. XII §. 612. seq.*

Convenientissimum esse, ut id fiat ab eo, qui superior est] „ Natura autem superiores „ sunt patresfamilias (non ergo, ut Auctor „ putat, quilibet homo, qui ejusdem criminis reus non est) Inter familias ipsas autem si quid admittitur, non potest alicui „ superiori jus puniendi nocentem competere, quia familiæ communem superiorem „ non habent: adeoque jure belli, seu necessariæ defensionis demum læsus a nocente pœnam sumere debet. Quis vero nocens „ sit, ex fine demum litis, seu ex victoria „ apparebit.

Non tamen ut omnino hoc demonstret esse necessarium] „ Immo id absolute necessarium „ est intra fines familiæ, in qua ipsa natura „ patrem superiorem constituit.

Nisi vox superioris eo sumatur sensu, ut is, qui male egit, eo ipso se quovis alio inferiorem censeatur fecisse] „ Nemo unquam vocem *superioris* hoc modo intellexit.

In censum bestiarum] „ Nec hoc concedi „ potest, quælibet peccata ita deformare hominis dignitatem, ut ob ea patrata statim „ velut inter bestias sit referendus: nulla ratio naturæ ideo allegari potest. Vid. *Puf. lib. 8. c. 3. §. 1.* Sane, cum omnes homines delinquant, omnes in censum bestiarum detrudi deberent, & sic non magis alter huic, quam hic alteri subjectus „ esset.

Quod a Theologis quibusdam] „ Ex ignorantia principiorum juris naturæ. Sed & „ plane alio sensu id Theologi illi dixere.

Natura evenit ut melior sequiori imperet] „ Refutavimus hoc alibi. Sane, prudentia „ nemini jus tribuit in imprudentiorem, & „ quilibet se prudentiorem altero assereret. „ Optime dictum hoc explicat *Pufendorf. l. „ c. §. 1.*

Deteriora comparata esse in usum meliorum] „ Immo hoc universaliter verum non est, „ & inprimis in moralibus fallit, quia quilibet inter meliores recenseri cupit. Quis ergo judex?

Cui consequens est, ut saltem ab æque nocente æque nocens puniri non debeat] „ Immo „ nec ab innocente puniri nocens potest, „ quia jus illius læsum non est: sed & fallit illa

„ illa regula in superiore, qui etsi æque nocens sit, tamen nocentem punire potest.

Quo Christi sententia pertinet] „ Servator non ait, adulteram puniri non posse a legitima potestate, etsi in pari reatu constituta; sed in Scribis, & Pharisæis improbat, quod contra æquitatem accusent adulteram, cum æque adulteri, adeoque in pari reatu constituti sint.

Quod ideo dixit] „ Diximus, Servatorem non voluisse indicare, Pharisæos ideo judices esse non posse, quod æque nocentes essent: nam de eo plane quæstio non erat; constabat enim, solum magistratum de adulterio cognoscendi jus habuisse. Sed de sola accusatione quærebatur, an scil. Pharisæi adulteram ream facere possint, cum ipsi ejusdem criminis rei essent.

Quapropter inexcusabilis es, o homo, qui alium damnas] „ Immo nec Apostolus hic ait, judicem esse non posse qui æque nocens est: contrarium enim in Davide, aliisque, videre licet. Sane, ille non desiit esse judex, licet & homicidium commiserit, & adulterium. Apostolus ergo dehortatur saltem doctores, ne id committant, quod in aliis damnant. *Vid ad Rom. cap.* 2. *v.* 21. 22. Vitia igitur docentium reprehendit; non vero statuit, nocentem ab æque nocente puniri non debere. Egregie rem explicat Ziglerus in *notis h. l.* ubi ita loquitur: *Hoc effatum non huc pertinet, ut velit definire, nocentem ab æque nocente puniri non debere; sed ut quæstionem captiosam declinaret, & indirecte respondendo judicum inquinatissimorum vitia reprehenderet.*

Non potest ullam auctoritatem habere] „ Scilicet, inter bonos viros, qui semper male de tali judice opinabuntur: at auctoritatem omnino habet contra peccantem.

Unusquisque de alio judicaturus, de se ipso primum judicet] „ Ambrosius virtutem, & perfectionem hic inculcat; hortatur judicem, ne ipse peccet, quia damnando alios ejusdem peccati reos se ipsum damnaret. Utitur igitur hoc argumento, ut judices a peccando deterreat.

Ad §. IV.

Auctor ait, punientem necessario finem habere debere, *th.* 4. & 5; ideoque tres fines pœnarum statuit: 1. emendationem ejus, qui deliquit: 2. utilitatem ejus, contra quem peccatum est: 3. exemplum ratione reliquorum, *th.* 6. *seq.* Nos diximus, unicum pœnarum finem natura esse reparationem injuriæ, seu talionem; nam ubi satisfactum, & jus læsi reparatum est, cessat injuria, eoque delictum.

Reliqui autem fines omnes sunt juris positivi, ut emendatio ejus, qui peccavit; sensu pœnæ, *L.* 20. *D. de pœn.* & exemplum reliquorum, ut deterreantur. *Vid.* §. 1. *propos.*

Nocentibus injuriam non fieri si puniantur] Quia jus alterius lædunt, quod reparari natura debet.

Inde vero non sequitur, omnino puniendos. Neque id verum est] Nam remitti aliquando injuria a læso potest; & tunc satisfactum ei est. At id generaliter non obtinere, infra videbimus.

Et Deus] „ Si Deus quælibet peccata statim puniret, nemo hominum superesset; nullus enim est, qui non peccet. *Lactant. de ira cap.* 20.

Et homines condonant] „ De remissione delicti agemus infra §. 21. *seq.*

Ne peccetur] „ Adeoque ne vel is, qui nocuit, amplius nocere possit, vel ut alii deterreantur ne peccent.

Non & interficiendos, nisi id expediat] „ Adeoque remitti pœna potest si id expedit.

Ut nocere ei non debeat, nisi &c.] „ Quod homo homini nocere non debeat, non est ex aliqua consanguinitate, sed quia jus in alterius res, & actiones, nullum habet; indeque extra facultatis a Creatore concessæ fines, eoque injuria ageret: ad cujus reparationem cogi potest.

Nisi boni alicujus consequendi causa] „ Rectius, nisi injuriæ reparandæ causa.

In Deo alia res est] „ Qui nocere potest etiam non consequendi alicujus boni causa; quod verum est: at tunc non est pœna.

Dei enim actiones niti possunt ipso summi dominii jure] „ Vi cujus plenum jus in vitam, & bona hominum habet; quod late explicavimus *l.* 1. *c.* 1. §. 10. *n.* 6. & *c.* 4. §. 7. *n.* 1. Conf. *proleg.* §. 18. & infra *l.* 2. *c.* 21. §. 14. *n.* 1. *l.* 3. *c.* 1. §. 4. *n.* 3. & *c.* 4. §. 9. *n.* 1.

Præsertim ubi meritum hominis speciale accedit] „ Cum enim Deus, tanquam omnium rerum arbiter, sine causa vitam, & bona hominibus pro lubitu auferre possit; multo magis id poterit si ex justa causa fiat.

Etiamsi

Etiamsi finem nullum sibi proponant extra ipsas] „ Sensus est, Deum punire posse quia vult, etsi extra hanc voluntatem aliam causam non habeat. At bene notandum est, noxam hanc non esse pœnam: adeoque Deus nocere quidem pro lubitu potest, at non punire, nisi ob delictum præcedens.

Res singulas Deus facit propter ipsas, etiam impium ad diem malum] „ Dictum hoc plane huc non pertinet; nedum interpretatio Auctoris admitti potest. Salomon non ait, Deum sine ulla causa, & delicto non præcedente, punire homines posse; id enim justitiæ ejus repugnaret: sed asserit saltem, Deum esse causam omnium; ita enim Vulgata vertit: *universa propter semetipsum operatus est dominus;* & tunc addit, *eum fecisse etiam impium ad malum diem.* Quod itidem propter semetipsum fecit, ut manifestet justitiam suam, puniendo eos, quos bonos creavit, & qui impii facti sunt: adeoque non fine fine.

Non alio fine hoc facit, quam ut puniat] „ Contrarium ex hoc ipso loco apparere, dixi.

Receptiorem interpretationem] „ Non quasi Deus res singulas faciat *propter ipsas*, sed *propter semetipsum.*

Eodem res recidet] „ Verum sensum illius dicti jam explicavi.

I. e. jure summæ libertatis, & perfectionis, nihil extra se quærens] „ Hic sensus repugnat justitiæ divinæ: omnis pœna supponit delictum; adeoque nec Deus punire potest nisi ob malum actionis.

Αὐτοφυὴς] „ Natus ex se ipso.

Quia non est natus ex aliquo] „ Ipse enim est causa necessaria omnium rerum, eoque æternus, i. e a se ipso. At inde non sequitur, eum punire sine causa homines posse: nam cum ens sit perfectissimum, nihil facere potest, quod perfectioni illi sit contrarium. Equidem pro lubitu Deus vitam, & bona hominibus, etiam piissimis auferre potest; at tunc non est pœna: neque id facit tanquam judex, sed tanquam rerum omnium arbiter, & dominus; quæ duo confundit Auctor.

Cum dicunt, eum voluptatem capere ex ipsorum malo] „ Quia id promeriti sunt: adeoque Deus voluptatem capit dum satisfacit justitiæ suæ, & irridet impios, quod leges Creatoris sui tam pertinaciter transgredi audent.

Tum vero extremum judicium, &c.] „ Auctor ut probet, Deum jure summæ libertatis citra ullum finem emendationis punire, provocat ad exemplum ultimi judicii, & obdurationem quorumdam in hac vita; in neutro enim casu emendationis finem esse, ait: unde concludit, Deum punire non ne peccetur, sed pro suo lubitu. Equidem si præter emendationem alius finis pœnarum non daretur, vera esset sententia auctoris: at nos finem pœnarum unicum ponimus in reparatione injuriæ, quæ fit patiendo tantundem. Hunc autem finem Deus ipse, dum punit, respicere debet, nec absque injustitia illum omittere potest.

Quod contra Platonem, &c] „ Qui Deum quoque ad emendationem, adeoque ad certum finem punire, ait.

At homo cum hominem sibi natura parem punit] „ Par parem natura punire nequit si superior adest; uti semper adest si inter membra familiæ res agitur: paterfamilias enim judex est naturalis. *Vid. Dissert. proœm. XII. §. 612. seq.* 3

Aliquid sibi debet habere propositum] „ Hoc verum de judice puniente. At is finis natura neque emendatio est, neque exemplum, uti Auctor putat, sed reparatio injuriæ, quæ fit infligendo tantundem mali, quantum alter fecit.

Non debere in malo cujusquam acquiescere ulciscentis animum] „ Judex odio causæ punire debet, non odio personæ. Si tamen judex contrarium facit, non contra juris, sed contra perfectionis regulas peccat.

Sed boni alicujus causa] „ Præcipua causa est reparatio injuriæ: reliquæ causæ sunt mere civiles.

Quædam esse honesta simpliciter, &c.] „ I. e. per se, & ex sua natura: ut clementia, liberalitas, &c.

Quædam ob aliquam necessitatem] „ Qua cessante actus desineret esse honestus.

In pœnarum exactione] „ Recte: quia alius finis, quem puniens sibi proponit, honestus non est, extra necessitatem; quæ consistit in reparanda injuria.

A d §. V.

Adeo *per se caret ratione, ut sæpe feratur in ea, quæ non læserunt*] „ Hinc iram furorem, & insaniam vocat. (*Senec. Epist.* 18. & 114.)

Ac proinde nec juri naturæ] „ Utpote

,, quod non ex affectibus, non ex impetu,
,, & mero instinctu, sed ex sola ratione oritur.

Quia id est dictatum naturæ rationalis, & socialis] ,, Dictatum *naturæ rationalis* Auctori dicitur jus naturæ laxius; dictatum *naturæ socialis* ei vocatur jus naturæ stricte sic dictum: at neutrum agnoscimus. Sane, nec jus sociale, nec rationale, seu jus humanæ naturæ, in sensu Auctoris dari, demonstravimus supra *L. 1. c. 1. §. 9. seq.* & *Dissert. proœm. I. & II.* Jure naturæ nihil aliud ad justitiam pœnæ requiritur, quam malum actionis, propter quod nocens mali aliquid vicissim pati tenetur. Neque tunc ratione justitiæ interest, an puniens id faciat vindictæ causa, & an voluptatem inde capiat, an non; nam id ad perfectionis regulas pertinet, adeoque ad alterius disciplinæ partes pertinet.

Nihil agendum, quo noceatur homini alteri] ,, Vide *supra §. 4. n. 2. Proleg. §. 8.*

Nisi id bonum aliquod habeat propositum] ,, Propositum autem bonum non est nisi quatenus tendit ad reparationem injuriæ.

In solo autem inimici dolore nullum est bonum] ,, Si puniens solam vindictam sibi propositam habet, vitiose agit, non injuste: manet enim propositum primarium, reparatio injuriæ. Sane, reo non fit injuria, qui malum patitur quia male fecit.

Ita nude spectato] ,, I. e. nullo respectu habito ad emendationem: rectius, ad reparationem injuriæ.

Nisi falsum, & imaginarium] ,, Quod in sola voluptate vitiosa consistit.

2 *Atque hoc sensit*] ,, Quando pœna saltem vindictæ causa sumitur, ut alter dolorem sentiat.

Sed & Philosophi] ,, Hi omnes loquuntur de eo, quod perfectionis est, ultionem enim, i. e. reparationem injuriæ, quæ vindictæ causa exigitur, non improbant tamquam juri naturæ, sed tamquam virtuti contrariam.

Inhumanum] ,, Seneca igitur fatebatur, verbum ultionis pro justo quidem receptum, sed inhumanum esse.

At si natura spectetur] ,, Loquitur de affectu vitioso naturæ, de quo *n. 1.* egit.

3 *Pugnat ergo cum natura hominis*] ,, Rectius, pugnat cum perfectione naturæ humanæ, non cum jure naturæ.

Qua dolor est] ,, Non habito respectu ad emendationem.

Quo hominum quisque minus valet rationis usu] ,, I. e. Quo hominum affectus, & impetus naturales, minus per philosophiam, & perfectionis regulas, retinentur.

Liquet ergo ab homine] ,, Postquam Auctor operose satis probavit, inter homines pœnam non obtinere nisi propter aliquem finem, seu propter aliquod bonum, inde jam concludit, homines puniri non posse, nisi quædam utilitas pœnam justam faciat. 4

Quæ ergo utilitates] ,, Emendatio nimirum, reparatio, & exemplum; de quibus mox.

Ad §. VI.

PERTINET *autem hoc*] ,, Scilicet, ad cognoscendum quæ sint illæ utilitates, quæ pœnas justas faciant. 1

Tertium addidit Taurus] ,, Hic solus finis naturalis pœnæ est, ut nimirum reparetur injuria: quæ reparatio non fit nisi infligatur tantundem mali, ac alter fecit. Reliqui fines sunt mere civiles.

Mali retributionem, quæ ad exigentis utilitatem refertur] ,, Retributio mali sola ad pœnam sufficit, etsi exigentis nulla sit utilitas: nam puniri lædens debet propter malum actionis, sive id utile sit punienti, sive non.

Omissa pœna exemplari] ,, Quia mere civilis est.

Hanc solum speciem] ,, Scilicet, satisfactionem.

Exigentis causa, ut ei satisfiat] ,, Satisfactio autem hæc non in eo consistit, quod utilitas aliqua exigenti inde accedit, sed quod alter tantundem mali patitur.

Quam ipse commutatricem vocat] ,, Ubi obtinere, ajunt, proportionem arithmeticam. Vide ea, quæ dicta sunt *l. 1. c. 1. §. 8.* & *h. c. §. 2.*

Sed subtilius] ,, Jus naturæ hac in re simplicissimum est. Pœnæ finis naturalis unicus est reparatio injuriæ alii illatæ; quod fit per talionem. 2

Dicemus ergo] ,, Totidem verbis hæc refert Galenus apud Auctorem *§. seq. n. 3. in fin.*

Aut utilitatem ejus, qui peccarit] ,, Ut scilicet emendetur: at hunc finem esse mere civilem, diximus.

Aut ejus, cujus intererat] ,, In pœnarum materia semper interest punientis, ,, non

„ non peccatum esse, etsi utilitatem nullam „ inde percipiat.

Aut indistincte quorumlibet] „ Ne qui uni „ nocuit, aliis quoque noceat; aut ne alii „ impunitate illecti aliis quibusvis molesti „ sint. *Vid.* §. 9. At hic quoque finis est me- „ re civilis.

A D §. VII.

1 PRIMUM] „ Scilicet, utilitatem ejus, „ qui peccavit. At diximus, punientes hunc „ finem sibi propositum non habere. Quod „ vero emendetur reus, id per accidens fit, „ absque proposito ejus, qui pœnam exi- „ git: memoria enim mali, quod passi su- „ mus, & metus, ne reiterato crimine ma- „ lum quoque reiteretur, nos meliores red- „ dit.

Pertinet pœna] „ Immo unicus finis pœ- „ narum est reparatio injuriæ, quæ fit per „ talionem.

Quæ constituitur in emendationem] „ Hæc „ est definitio pœnæ civilis.

Plutarcho] „ Uti Hierocles dixit, mali- „ tiæ medicatricem. *Vid.* §. 1. *n.* 2. Similitu- „ dinem hanc explicat Seneca *de Ira l.* 1. *c.* 5.

Ut eum, qui peccavit, reddat meliorem] „ Ideo non infligitur pœna; uti modo vidi- „ mus: sed & ratio illa non est universalis; „ cessat enim in pœnis capitalibus.

Medendi modo, qui est per contraria] „ Per pœnam enim, i. e. per inflictionem „ mali, affecta corpora curantur, *d.* §. 1. „ *n.* 2.

Ideo vitiis, quamprimum fieri potest, adi- menda est illecebra] „ Immo hæc vera ratio „ non est; sed ideo puniri debet, quia alte- „ rius jus læsit, quod reparari nisi talione „ nequit.

2 *Quæ huic fini*] „ Quatenus, scilicet, uti- „ litati ejus, qui peccarit, consulit.

Natura cuivis esse licitam, qui judicio va- leat] „ Emendare enim nequit cui judicium „ deficit: ut in infante, & furioso.

Et ejusmodi vitiis, aut paribus, non te- neatur] „ Nocentem enim ab æque nocente „ pœnam sumere non posse, Auctor dixit „ supra §. 3. *n.* 1; quod ibidem refuta- „ vimus.

Ex ea, quæ verbis fit, castigatione appa- ret] „ Verbis aliquem castigare, non est „ pœna, nisi a superiore fiat; vere enim hic „ non est malum passionis.

Immune est facinus] „ Ipse Auctor statim „ ait, nihil coactionis hic contineri.

In verberibus vero discrimen] „ Sensus est: „ Natura quidem unumquemque, qui æque „ nocens non est, nocentem emendare pos- „ se, verbis eum castigando, immo verbe- „ ribus quoque, aliisque pœnis coactivis; „ leges autem civiles hanc facultatem saltem „ restrinxisse ad parentes, & propinquos: „ cæterum, hoc puniendi genus, ad emenda- „ tionem scilicet, ad mortem extendi non „ posse nisi reductive, i. e. nisi quatenus „ pœna illa est beneficium ejus, qui pecca- „ vit, &c. At nihil horum rationi naturali „ convenit: verum enim 1. non est, casti- „ gationem, quæ verbis fit, proprie pœ- „ nam esse: verum 2. non est, castigatio- „ nem verbalem fieri non posse ab æque no- „ cente: verum 3. non est, natura unum- „ quemque verberibus emendare posse pec- „ cantem. Quod vero 4. parentes punire li- „ beros possint, id non demum est ex lege „ civili, sed ab ipsa natura; cujus rei ratio- „ nem explicavimus alibi. Sed & 5. verum „ non est, hominem in eadem familia consti- „ tutum sibi parem morte mulctare posse re- „ ductive; nam par in parem plane jus non „ habet.

Inter personas, quibus id liceat, aut non liceat, non est factum a natura] „ Ex hy- „ pothesi Auctoris natura unusquisque est „ vindex & suæ, & alienæ injuriæ: adeoque „ inter proximos, & extraneos hactenus „ nullam naturali ratione esse differentiam, „ ait.

Neque enim potuit] „ Supra enim dixit, „ rationem dictare, maleficium posse puni- „ ri; non autem, quis punire debeat. *Vid.* „ *supra* §. 3. *n.* 1.

Nisi quod ratio parentibus in liberos ejus ju- ris usurpationem, &c.] „ Rem hanc ita ex- „ plicat B. Parens in *diss. de judicio morum* „ *membr.* 2. §. 8.

Asserimus igitur, illis, in quorum pote- „ state alii sunt positi, ac inprimis patrifami- „ lias in omnes illos, qui paterno, vel alio „ domestico, & singulari ipsius imperio coër- „ centur, ob morum perversitatem, non „ quidem ad infligendas pœnas atroces, & „ capitales, uti olim quidem jure veteri vi- „ tæ, ac necis, *l.* 11. *de lib. posth. l. ult. C.* „ *de patr. pot. l.* 5. *ad L. Pompej. de parricid.* „ *l.* 3. 4. *C. de patr. pot. l. unic. C. de emen-* „ *dat. propinquor.* sed modicæ castigationis „ jus competere; quod quidem domesticum

,, morum judicium in singulis speciebus ple-
,, nius apparebit.

,, Et hujus judicii morum domestici certi-
,, tudo quoque apprime constat ex collatione
,, fontium juris naturalis, gentium, divini,
,, & humani; ut præter alia inferius traden-
,, da colligere est ex *can. duo ista nomina* 35.
,, *XXIII. q.* 4. cujus hæc verba sunt: *Huic*
,, *officio* (scil. correctionis. *Gloss. in d. c.* 35.)
,, *nominis invigilet disciplina, sicut cuique*
,, *regenti apta, & accommodata est: non so-*
,, *lum Episcopo regenti plebem suam, sed &*
,, *pauperi regenti familiam suam, marito re-*
,, *genti conjugem suam, patri regenti prolem*
,, *suam, judici regenti provinciam suam,*
,, *Regi regenti gentem suam.* Hic ergo non
,, minus domino in familiam, marito in con-
,, jugem, ac patri in prolem, quoad coërci-
,, tionem morum potestas tribuitur, quam
,, Episcopo, judici, ac regi in subditos. Hoc
,, judicium domesticum diserte quoque ad-
,, struitur ex *l. ult. C. an serv. pro suo facto*
,, Verb. *domi eos conveni*: ubi intelligitur
,, conventio instar judicii, quia *convenire*
,, *aliquem* in jure dicitur judicio contra ali-
,, quem agere, & domestica conventio op-
,, ponitur conventioni coram præside; uti ex
,, inspectione patet: quo eodem sensu in *l.* 4.
,, *C. de patr. pot.* controversia intra domum
,, terminanda dicitur. Et in *l. un. C. de emend.*
,, *propinq.* graphice id describitur, quod sit
,, auctoritas, quæ jure patris corrigat pro-
,, pinqui juvenis erratum, & privata anim-
,, adversione compescar; irem, quod sit jus
,, domesticæ emendationis. Aperte autem
,, in *l.* 71. *pr. de Furt.* dicitur: ideo patri
,, actionem furti non proditam, quia ipse
,, potest in furem eeu filium statuere. Unde ex
,, *d. l. ult.* notat Baldus in *d. l. n.* 1. perso-
,, nam mere privatam in suos habere quan-
,, dam jurisdictionem, per *l.* 11. *in fin. de*
,, *lib.* 4. *posth. c.* 13. *in fin. extr. de for. comp.*
,, adeo ut Innocentius in *c. Quod super.* §. *extr.*
,, *de Vot.* & idem Baldus in *l.* 1. *n.* 2. *C.*
,, *de Episc. & Cleric.* asserere non dubitent,
,, quod a potestate patris in filium inceperit
,, prima Jurisdictio mundi. Quo faciunt tra-
,, dita *Molinæi de J. & J. tr.* 2. *D.* 22. *n.* 5.
,, *th.* 28. *Laymanni l.* 5. *Theolog. moral.*
,, *tr.* 10 *part.* 1. *c.* 2. & *Philipp. Paschalius*
,, *tractat. de effect. patr. potest.*

Qua communem illam generis humani pro-
pinquitatem ad proximos affectus restrinxe-
runt] ,, Sensus est, leges jus illud punien-
,, di boni alicujus causa (*i. e.* ad emendan-
,, dum peccantem verberibus,) quod toti
,, humano generi, & singulis societatis illius
,, communis membris natura competit, sal-
,, tem proximioribus concessisse; quod supra
,, examinavimus.

Vitandarum rixarum ergo, &c.] ,, Quæ
,, ex pœnis a remotioribus infligendis oriri
,, possent.

Ad proximos affectus restrinxerunt] ,, I. e.
,, ad parentes, & maritos: quibus natura
,, jus in liberos, & in uxorem concessit. *Vid.*
,, *Diss. proœm. XII.* §. 612. *seq.* Quod vero
,, reliqui exeludantur a jure emendandi, id
,, non a legibus est, sed ab ipsa natura: alius
,, enim in alterius mores nullum jus habet.

Ut videre est tum alibi] ,, Conf. *Cic. lib.* 3.
,, *de legib. Thom. Aquin. summ.* 2. *de q.* 64.
,, *a.* 3. *Osiand. in annot. ad Grot.* § 7.
,, *n.* 3. *b. C.*

Tum Codice Justinianeo] ,, Immo etiam
,, jure Digestorum, *L.* 12. §. 3. *D. de admi-*
,, *nistr. tut. L.* 5. §. 3. *D. ad Leg. Aquil.*

Pœnam debere me, profiteor, qualem pa-
rentes, &c.] ,, I. e. nullam, quia jus cor-
,, rigendi liberos natura competit parentibus.

Hoc vero puniendi genus] ,, Per verbera, 3
,, aliosque cogendi modos.

Ad mortem pertingere non potest] ,, Paren-
,, tes, & mariti, tanquam judices naturales,
,, liberis, & conjugibus criminis reis, etiam
,, mortis pœnam apud Romanos dictare po-
,, tuerunt. *Vid. Diss. proœm. XII.* §. 612.
,, *seq.*

Nisi eo modo, quem reductivum vocant]
,, I. e. Si nulla emendationis spes superest.

Quo negationes reducuntur ad rerum oppo-
sitarum genera] ,, Quando id, quod pœna
,, videtur, vere est beneficium, quod pec-
,, canti redditur: uti si vivendo pejor redde-
,, retur. Atque huc pertinet, quod Auctor
,, supra *l.* 1. *c.* 1. §. 10. *n.* 3. dixit, *esse qua-*
,, *dam juris natura reductive.* At dictum jam
,, est, non cuivis homini innocenti jus ita
,, puniendi competere, sed soli superiori.

Si nati nunquam essent] ,, Propter malum,
,, quod commisere, & commissuri non fu-
,, issent si nunquam in rerum natura exsti-
,, tissent.

Minus est malum emori, quam vivere]
,, At inde non jus oritur morte aliquem ple-
,, ctendi; maxime enim dubium adhuc est,
,, numne ad sanlorem mentem nocens sit
,, venturus. Sed & alia coëreendi media su-
,, persunt, ut æterna vincula, &c. Si ergo
,, no-

,, nocens mortem non meruit, five lege na-
,, turæ, five lege civili, emendatio nun-
,, quam ad mortem extendi poteſt, etſi pe-
,, jor forte futurus eſſet.

Interdum ut pereant, intereſſe pereuntium]
,, Seneca *l.* 1. *de Ira c.* 5. id allegat.

Ita improbo mori, quam vivere], Ne in
,, nequitia diutius hæreat, & quo uno modo
,, poteſt, deſinat malus eſſe. *Lips. ad Sen.*
,, *d. c.* 5.

At ſibi maxime, &c.], Ob conſcientiæ
,, cruciatus, qui ſequi delicta ſolent; adeo-
,, que plane alio ſenſu dictum hoc allegatur.

Et ipſis expedit mori], Galenus ſupponit
,, homines mortem meritos: his enim con-
,, ſcientia criminis perpetui ſupplicii loco eſt.

4 *Ad mortem peccare*], Germanice *die da ſündigen zum Todt*, 1. *Joh. c.* 5. *v.* 16. Recte
,, commentatores hic monent, Johannem
,, non loqui de peccatis civilibus, nedum
,, de peccatoribus, qui propter inſanabilita-
,, tem ingenii ab æqualibus ſupplicio tradi de-
,, bent; ſed de peccato in Spiritum San-
,, ctum, pro quo nec intercedere apud Deum
,, licet. *Joh. d. l. v.* 14. 15. 16. 17.

Sed quia fallacia ſunt ejus rei argumenta]
,, Auctor igitur ipſe ſuam exceptionem, quod
,, nimirum ea, quæ ad emendandum infligi-
,, tur pœna, ad mortem extendi poſſit redu-
,, ctive, (ſi pejor vivendo evaſurus eſſet)
,, fallacem appellat.

Dictat charitas], Immo ipſum jus naturæ
,, id dictat: dubium enim eſt, anne tandem
,, pœnitentiam ſit acturus. *Vid. omnino Val. Max. l.* 6. *c.* 9. Adeoque præſumtio inſa-
,, nabilitatis nullum jus in vitam alterius tri-
,, buere poteſt, ſi mortem aliàs meritus non
,, eſt.

Ita ut hoc quidem fine], Quo ideo morte
,, puniri poteſt is, qui mihi æqualis eſt,
,, quia inſanabilis eſt.

Non niſi raro admodum locum habere poſſit]
,, Immo nunquam.

A D §. VIII.

1 UTILITAS *ejus, cujus intererat non peccatum eſſe*], Hic eſt alter pœnarum finis.
,, *Vide* §. 6. *n.* 2.

Ne poſthac tale quid patiatur ab eodem, aut ab aliis], Adeoque ut ſecuritati læſi pro-
,, ſpiciatur. At hic verus pœnarum finis eſſe
,, non poteſt, quia ceſſat in eo, cui vita eſt
,, erepta a nocente. *Gellius l.* 6. *c.* 14.

Ne prætermiſſa animadverſio], Impunitas
,, enim anſam præbet contemnendi & leges,
,, & legislatorem.

Idem de libertate cujuſque, aut alio jure læſo], Immo ratio diverſa eſt: priori caſu
,, ipſe judex vindicare auctoritatem ſuam na-
,, tura poteſt; at ſi inter privatos lis eſt,
,, vindicatio illa a ſuperiore fieri debet.

Tribus modis curari poteſt], Superflua
,, hæc ſunt. Diximus enim, finem pœnarum
,, naturalem, & neceſſarium nullum alium
,, eſſe, quam reparationem injuriæ, quæ alio
,, modo, quam per talionem fieri nequit:
,, etſi certo conſtet, læſum vel ab eodem,
,, vel ab alio, nullum unquam damnum paſ-
,, ſurum eſſe.

Primum ſi tollatur qui deliquit], Adeo-
,, que hactenus differt hic pœnæ finis a prio-
,, ri. Nam cum prior finis ſaltem ad emenda-
,, tionem tendat, ad mortem extendi pœna
,, nequit.

Si vires nocendi ei adimantur], Prohiben-
,, do ne militem, ne arma, ne arces muni-
,, tas habeat, item per carceres, &c. *Vide*
,, §. 9.

Si malo ſuo dedoceatur delinquere], Re-
,, cte Auctor addit, hoc pertinere ad pri-
,, mum finem, ſcilicet, ad emendationem;
,, de qua §. *præced.*

Ne ab aliis lædatur], Hoc pertinet ad
,, tertium finem, ſcilicet, ad exemplum,
,, ut alii deterreantur; de quo §. 9.

Sed aperta, atque conſpicua], Ut plurimi
,, commoveri hoc metu poſſint. *Quinctil. declam.* 274. *Senec. de ira l.* 3. *c.* 19. Unde
,, idem Quinctilianus *d. l.* ait, *omnem pœ-*
,, *nam non tam ad delictum pertinere, quam*
,, *ad exemplum.* Conf. §. *ſeq.* At ſæpius di-
,, ctum eſt, hunc finem eſſe ex jure civili.

Ad hos ergo fines], Ut ſcilicet lædens 2
,, emendetur, & ne læſus ab eodem, aut ab
,, aliis, in poſterum lædatur.

Et intra æqui terminos], Citra appetitum
,, reponendi doloris, qui ſemper vitioſus eſt.
,, *Vide* §. 5. *n.* 1. &c.

Vindicatio etiam privata illicita non eſt, ſi jus nudum naturæ reſpicimus], Auctor
,, ſupponit, cuique privato jus eſſe injuriam
,, ſibi illatam privata auctoritate ulciſcendi;
,, idque demum legibus humanis mutatum eſ-
,, ſe, *vid. n.* 5: quod refutavimus ſupra *ad*
,, *pr. h. c. prop. X.*

Abductum a legibus, &c.], Quæ jus
,, puniendi non niſi ſuperiori conceſſerunt.

Et ab his, quæ non neceſſario rei acci-

 dunt]

dunt] „ Fateor, me non intelligere quid „ Auctor hic sibi velit: non enim explicat, „ quænam sint ea, *quæ necessario*, & *quæ* „ *non necessario*, *rei accidunt*. Si divinare „ licet, intelligit solennitates, quæ, ut „ exemplum præbeant, adhiberi solent; „ illa enim solennia non necessario rei ac-„ cidunt.

Sive fiat ab ipso, qui læsus est] „ Nam „ unumquemque natura juris sui esse vindi-„ cem, Auctor statuit. Quod ita generaliter „ sumtum verum non esse, sæpius diximus.

Sive ab alio] „ Immo naturali ratione alie-„ ni juris vindex nemo est, etsi assistere læ-„ so id petenti liceat.

Quando hominem ab homine adjuvari natura est consentaneum] „ Consentaneum au-„ tem non est, nisi læsus roget.

Non opinio, sed innata vis affert] „ Quæ „ ex justis rationis conclusionibus apparet.

Collocat vindicationem] „ Non privatam, „ quæ fit a pari in parem, a privato læso „ contra privatum lædentem; sed eam, quæ „ 1. fit jure belli inter duas summas potesta-„ tes; 2. inter privatos deficiente judice; „ 3. per magistratus: quod ex ipsis verbis ab „ Auctore relatis satis apparet.

Defendendo] „ Scil. Bello inter gentes, „ & jure necessariæ defensionis inter pri-„ vatos.

Ulciscendo] „ Quod fit inter gentes per „ bella offensiva, quibus vindicamus inju-„ riam illatam, & inter privatos per judicia.

Et per quam peccata punimus] „ Adito „ scilicet, si inter privatos res agitur, supe-„ riore, & legitimo magistratu.

Pro ultione tamen sua omnes ferrum stringere] „ Mithridates non loquitur de latroni-„ bus privatis, sed de libera gente: de „ Romanis, nimirum, ibi quæstio erat, „ contra quos bellum parabat Mithridates. „ Ut vero ad bellum hoc milites excitaret, „ oratione habita ait: *optandum sibi fuisse*, „ *ut de eo liceret consulere, bellumne sit cum* „ *Romanis, an pax habenda: sed in eo statu rem non esse; non licere quiescere non* „ *tantum animo hostiliter, sed etiam bello* „ *congressis. Impugnantibus igitur resistendum* „ *esse, etsi spes victoria deficiat*. Et tum ad-„ dit: *quippe adversus latrones si nequeant* „ *pro salute, pro ultione tamen sua omnes* „ *ferrum stringere*. Hic igitur locus ad pœ-„ nas, quas privati inter se pares ab invi-„ cem sumunt, plane non pertinet.

Ἀμύνης νόμον] „ Legem propulsationis in-„ juriæ: adeoque loquitur de necessaria de-„ fensione.

Hoc naturali jure] „ Intelligit jus illud na-„ turale, quo quilibet privatus pœnas a no-„ cente sumere potest, ad eum finem, ne „ posthac tale quid patiatur aut ab eodem, „ aut ab aliis. *Vide h. §. n. 1.* 3

Defendens se Samson] „ Frivola hæc Sam-„ sonis defensio, totumque factum illicitum „ est. Injuria enim privata ei a Socero illata „ fuit, qui uxorem ejus alterius potestati „ tradidit: hujus injuriæ privatæ pœnam a „ tota Philistæorum gente sumere non potuit, „ inprimis ex quo Philistæi facti hujus certio-„ rati supplicium tum a Socero, tum ab uxo-„ re sumserunt. Unde populus Israëlitarum „ improbavit vindictam Samsonis, ac eum „ Philistæis vinctum tradidit. *Judic.* 15.

Insontem se testatur] „ Hoc judicium non „ approbavit populus, & merito.

Dicens, se ipsis fecisse quod ipsi sibi fecissent priores] „ Philistæorum gens injuriam non „ fecit, nec eam approbavit; adeoque ab „ ea pœnam sumere non potuit.

Jure apud omnes recepto, ut hostilia parantem, &c.] „ Thucydides hic non loqui-„ tur de privatis pœnam a se invicem sumen-„ tibus, sed de gentibus, quæ jure belli in-„ ter se agunt.

Ut eum, qui nostra vi rapiat, ulcisci nobis fas sit] „ Vel loquitur de necessaria defensio-„ ne, & ea etiam inter privatos licet: vel „ loquitur de reparatione, hæc non nisi à „ superiore fieri inter privatos potest.

Si ab jure gentium se prohibuerit, i. e. ab ultione] „ Sallustius itidem de ultione loqui-„ tur, quæ jure belli inter duas gentes ob-„ tinet.

Ultionem sumi de his, qui injuriam facere aggressi sunt] „ Recte: at inde non sequitur, „ quemvis pro se, & pro aliis ultionem su-„ mere posse. Sed ea sumitur vel jure belli, „ si lis sit inter duas gentes: vel implorato „ officio judicis, si inter privatos lis est; & „ hoc casu proprie pœna dicitur: vel jure „ necessariæ defensionis, si judicia inter pri-„ vatos cessant.

Quod etiam Sabbato] „ Id jure belli factum „ est.

Jure gentium pœnas reposco] Per pœnas hic intelligit reparationem injuriæ, quæ jure belli fit.

Affectu corrumpimur] „ Quod prolixe per-fe- 4

,, sequitur Auctor *l.* 2. *c.* 21. §. 3. Conf.
,, *l.* 1. *c.* 3. § 1. *n.* 2.
Ideo simul multæ familiæ] ,, Vid. *l.* 2.
,, *c.* 20. §. 8. *n.* 4. *Proleg.* §. 19. *d. c.* 3.
,, §. 1. *n.* 2. Hactenus Auctor egit de mero
,, naturæ statu, in quo jus puniendi ad eum
,, finem, ut lædens emendetur, & ut læsi,
,, aliique, tuti in futurum sint, tum ipsi
,, læso, tum cuique alii competere, ait. Hic
,, jam affert rationem, cur gentes ab illo ju-
,, re recesserint, & jus puniendi superiori
,, concesserint; quia, scilicet, judicando
,, circa propriam causam nimium indulgere
,, solemus affectibus, quos natura tum in
,, res nostras, tum in personas nobis sangui-
,, ne junctas habemus: quam rationem etiam
,, allegant alii. *Vid. Cic.* 1. *Verr.* 32. *Quin-*
,, *ctil. decl.* 17. *Conf. Tesm. b. lit. b.*
Judices constituti] ,, Immo judices consti-
,, tuti a natura sunt; nam quilibet paterfa-
,, milias ab initio suæ familiæ jus dicebat.
,, Quod vero plures familiæ se junxerint, &
,, communis securitatis causa se unius civita-
,, tis judicio submiserint, id ex pacto est:
,, & hactenus verum est, quod Auctor ait,
,, judicia non a natura esse, sed ex legibus.
Ademta cæteris] ,, Scilicet, familiis, non
,, vero singulis læsis, quippe qui nun-
,, quam libertatem puniendi a natura habue-
,, runt.
Rex Theodoricus &c.] ,, Omnes ergo lo-
,, quuntur de jure, quod singulæ familiæ
,, (non singuli læsi) in superiorem contule-
,, runt.
5 *Manet tamen vetus naturalis libertas*]
,, Talis vetus libertas naturalis (nimirum,
,, jus suum, & aliorum, privata auctorita-
,, te vindicandi) numquam fuit. Quod vero
,, deficientibus judiciis singulis jus competat
,, lædentem repellendi, id non ex veteri illa
,, libertate puniendi (quæ numquam obti-
,, nuit) oritur, sed ex jure necessariæ defen-
,, sionis, quæ ipso jure naturæ licita est, &
,, hodie quoque. *Vide l.* 1. *c.* 3. §. 2.
Ubi judicia sunt nulla] ,, Jure scil. neces-
,, sariæ defensionis.
Ut in mari] ,, *d. c.* 3. §. 2. Vel si corpus
,, impetatur vi præsente, *l.* 2. *c.* 1. §. 3. *d.*
,, *c.* 3. §. 2. *n.* 1.
Quo forte referri potest] ,, Exemplum hoc
,, exstat apud *Paterc. l.* 2. *c.* 42. *Suet. in*
,, *Cæs. c.* 4. *Plutarch. in Jul. Cæs. pr.* Cæsar,
,, nimirum, a prædonibus captus 50. talen-
,, ta eis promisit, & solvit. Sciebat, omnem
,, reparationis spem in celeritate positam,
,, indeque Proconsulem adire, & classem ab
,, eo petere, tempus non fuisse: naves igi-
,, tur Meletensium coëgit, & piratas vicit.
,, Hactenus igitur omnia jure egit, nec fines
,, defensionis necessariæ excessit. At victis pi-
,, ratis jus ei non fuit pœnas ab eis sumendi;
,, quod & ipse agnovit, dum ad Proconsu-
,, lem rem detulit, cui soli jus competebat
,, de reis supplicium sumendi. Injuria igitur
,, egit quod eos cruci affixerit, cum Junius
,, eos sub corona vendere voluerit. Grono-
,, vius ex alio capite factum hoc defendit,
,, quod Cæsar videatur legationem habuisse li-
,, beram, ut solebant illustres viri, & juve-
,, nes Romani peregrinantes; indeque quod
,, fecit Julius, tamquam legatus populi Ro-
,, mani fecisse videatur. Quod etiam Zigle-
,, rus in *not. b.* probat: Tesmarus autem in-
,, de præcipue refutat, quod Cæsar declinan-
,, dæ invidiæ causa, a Dolabella accusatus,
,, Rhodum in studia se conferre voluerit,
,, adeoque privatus fuerit.
Idem locum habebit in locis desertis]
,, Ubi judicis copia haberi nequit, *l.* 1. *c.* 3.
§ 2. *n.* 1.
Aut ubi Nomadum more vivitur] ,, *Vid.*
,, *Gron. b* At apud Nomades quilibet pater-
,, familias jus in liberos, & uxores habuit;
,, adeoque admitti non potest assertum Au-
,, ctoris, quod nulla judicia habuerint. *Vid.*
,, *Diss. proœm. XII.* §. 6 1 2.
Quod & apud Moschos] ,, Velim, legem
,, hanc Moschorum allegasset.
Nec aliunde origo singularium certaminum]
,, Nimirum, ex veteri libertate, si judicia
,, nulla sunt. At duella hæc obtinuisse etiamsi
,, judex præsto fuerit, probavimus in *Diss.*
,, *proœm. XII.* Ubi simul demonstravimus,
,, quibus casibus, & conditionibus, certa-
,, mina singularia admissa fuerint: neque in-
,, justi hic aliquid subfuisse, diximus.
Ante Christianismum] ,, Magis post Chri-
,, stianismum: de his judiciis, quæ judicia
,, Dei vocantur, vide *Diss. proœm. XII.*
,, §. 691. *Mémoires de Bethune tom.* 4.
,, *p.* 232. *Bodin. de Republ. l* 4. *c.* 7 *p.* 742.
,, Add. *leg. Longob.* 1. *tit.* 32. *c.* 3 *Bangert*
,, *ad Helm. contin. l.* 2. *c.* 24. Nobiles enim
,, viri putabant, violari dignitatem, nisi
,, manu satisfiat ei, qui juratus injuriam ac-
,, cepisse affirmat. Judex autem decernebat
,, certamen
Alicubi necdum satis desueta sunt] ,, Lo-
,, quitur de Gallia, ubi eo tempore pri-
,, vatorum lites duello finiri solebant, quod
,, Le

„ Ludovicus XIV. publico edicto prohibuit.

Quod injuria justitia finiret] „ Per sententiam scilicet judicis.

Quod solita armis discerni] „ Apud Germanos scilicet.

6 *Lex Hebraa*] „ *Numeror.* 35. 6. de qua late actum est *libr.* 1. *c.* 2. §. 5. *n.* 5 ; ubi probavimus, hanc legem mere esse forensem, non naturalem.

Manu exigi posse] „ Hoc non est ex libertate veteri naturæ, qua Auctor cuique jus puniendi nocentem competiisse putat ; sed ex legis concessione, uti bene notat *Seldenus J. N. l.* 4. *c.* 1. *in fine* : adeoque agnati illi non suo jure agebant, sed jure populi permittentis.

Pro se ut in vulnere] „ Nam hic deficiebat legis concessio, quæ in eo consistebat, quod mortuus agere ipse non potuerit.

Quia difficilior est moderatio] „ Facit *l.* 38. §. 8. *ff. de adult.* Rectius, quia in his cessat legis dispositio.

Ex Theoclymeni verbis] „ *Odyss.* 15. *p. m.* 133. *Sed me navi insidere fac, ne me interficiant, &c.* Loquitur autem de fratribus, & sociis læsi, & interfecti, qui persequebantur fugientem.

Inter eos, qui communem judicem non habent] „ Verum hoc est si utrinque sunt summæ potestates; tunc enim jus belli inter eos obtinet : si inter privatos lis est, verum non est, unumquemque sibi jus dicere posse, sed læsus adire suum principem, & hic satisfactionem, pœnamque a lædentis principe impetrare debet ; si hic negat, jus belli succedit. *Vide Diss. proœm. IX.* §. 166. Excipiuntur autem termini necessariæ defensionis.

Augustino teste] „ Ultio hæc fit jure belli.

Pœnas pendere] „ Quod bellum punitivum alibi vocat Auctor.

Ad §. IX.

2 Utilitas *indistincte quorumlibet*] „ Quæ in eo consistit, ut singuli cives securi sint non tantum contra nocentem, sed contra quemcumque, qui nocere potest.

Qui furis erat tertius] „ Vide §. 6. *n.* 2.

Easdem habet partes] „ Scilicet, ne tale quid aliquando patiantur aut ab eodem, aut ab aliis. *Vide* §. 8. *n.* 1.

Ne qui tibi nocuit, aliis noceat] „ Sed „ ut metu pœnæ similis deterreatur in posterum.

Eum tollendo] „ Capite cum plectendo.

Aut debilitando] „ Per vincula, *d.* §. 8. *n.* 1.

Aut emendando] „ Per verbera, &c.

Quod ex suppliciis conspicuis] „ Unde publice executiones fieri solent. *Vid.* § 8. *n.* 1.

Ut pœna genere deterreri cæteri possint] „ Vide *Liv.* 31. 21. *Puf. l.* 8. *c.* 3. §. 12.

Naturaliter penes unumquemque est] „ Sæpius jam diximus, privatum in sibi æqualem jure naturæ nullum jus habere ad puniendum, adeoque nec deterrendi alios causa 2

Nam ipsa natura lege ei principatum deferri, qui agat justa] „ Sequitur hoc ex errore principio Auctoris, qui putat, eum, qui male egit, eo ipso se quovis alio inferiorem fecisse. *Supra* §. 3. *n.* 1. & 2.

Tullius] „ Qui ex eo defendit statum Nasicæ, qui Sp. Melium interfecit. *Cic. in Orat. pro Milon. n.* 3.

Is Magistratum gerit] „ Plane non loquitur de magistratu, qui in jure dicundo consistit, sed eo modo, quo sutor bonus rex dicitur.

Quatenus ejus leges id ferunt] „ Corruit igitur ex hac limitatione totum Auctoris systema, qui *digniorem natura esse superiorem minus digno, eoque illi jus hunc puniendi competere,* fingit. Sane, leges reipublicæ id nunquam ferunt. Natura dignitas nullum jus dat, quia exitum res habere nequit; cum quilibet se digniorem prædicabit, & hoc ipsum judicio indigeat, quisnam dignior sit.

De hoc naturali jure] „ Quo digniori imperium aliquod competit in minus dignos. 3

Qua injuriam faciunt, aut facere volunt, quisquis occiderit, purus est] „ Loquitur Democritus de justitia, quatenus virtus est; cum perfectione enim pugnat, occidere animalia, quæ non nocent, nec hominum necessitatibus inservire possunt : plane ergo non loquitur de jure naturali. Nam 1. verum non est, injuriam in animalia cadere posse : bruta nec injuriam faciunt, nec patiuntur, quia rationis non sunt capacia. 2. Alibi jam dictum est, ex jure, quod humano generi in omnes res terræ, adeoque & in animalia competit, necessario sequi jus occidendi bestias, inprimis ad necessitates nostras.

Non

Non improbabile est, hoc more vixisse viros probos] „ Immo jus vescendi carne cum ipso „ genere humano originem cepit, quia Deus „ in genere jus disponendi de omnibus re„ bus creatis primo homini dedit: de quo „ egimus supra.

Sive manu] „ I. e. sive ipse manu sua oc„ cidat.

Sive jussu] „ I. e. per alium.

Sive suffragio] „ I. e. consilio.

Innocens est] „ Hoc verum non est, nisi „ ex capite necessariæ defensionis. Unde apud „ Græcos id saltem in fure nocturno obti„ nuit *Vide supra cap.* 8. §. 12.

Ad quos locos respexisse mihi videtur] „ Im„ mo Seneca loquitur de superiore puniente, „ Democritus de privato furem occidente, „ &c. Quæ diversissima sunt.

Ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccavit, sed ne peccet] „ Vera ratio pœ„ næ est, ut reparetur injuria tantumdem „ patiendo; adeoque reus punitur quia pec„ cavit, i. e. jus alienum læsit.

4 *Facti inquisitio sæpe magnam diligentiam, & pœnæ æstimatio multum prudentiæ, &c.*] „ Auctor hic tandem ipse fateri videtur, jus „ illud puniendi, quod cuivis privato a natu„ ra competere, dixit, exitum habere non „ posse. Quid si enim alter neget factum? „ testes audiendi, & examinandi erunt: pri„ vatus autem testem cogendi jus non habet; „ quin causæ cognitio ratione circumstantia„ rum præcedere debet, quæ pari in parem „ non competit, nedum parti ipsi. Sed & „ porro si cuique injuriam sibi illatam æsti„ mandi jus esset, ille in infinitum affectio„ ne causæ æstimare posset; nec lædens, „ cum arbitrium lædentis sit, regerere ali„ quid posset. Neque allegari potest, Deum „ ipsum huic forti præsidere; nam non præ„ sidet nisi ubi judicia cessant: non autem „ cessant quando uterque judicem superiorem „ habet.

Ne dum quisque de se nimium præsumeret] „ Studio causæ, vel ignorantia juris.

Aliis non cedentibus] „ Si reus vel negat „ læsionem, vel impugnat æstimationem.

Eos deligere, quos optimos, &c. putarent] „ Jure naturæ digniori jus puniendi „ competere, statuit; at pactis gentium di„ gniorem esse, ait, eum, quem civitas „ elegit: quod supra examinavimus.

5 *Sicut in ultione*] „ Qui est secundus finis „ pœnæ. *Vide* §. 6. *n.* 4. *junct.* §. 8. *n.* 1.

Ita in hac ad exemplum punitione] „ Qui „ est tertius pœnæ finis, *d.* §. 6. *n.* 4. *junct* „ §. *h. n.* 1.

Manent vestigia, ac reliquiæ prisci juris] „ Quo, scilicet, cuique privato, ut exem„ plum aliis præbeat, pœnam a lædente su„ mere licet. At diximus, tale jus priscum „ non dari.

In iis locis] „ V. g. in mari, & locis deser„ tis, *d* §. 8. *n.* 5. At partes ibi agunt jure „ necessariæ defensionis.

Atque inter eas personas, quæ certis judiciis non subsunt] „ I. e. quæ communem ju„ dicem non habent, *d* §. 8. *n fin.* Quod „ explicavimus *ibidem.*

Ac præterea in quibusdam casibus exceptis] „ Quo etiam refert judicium Zeli.

Libro a quovis homine poterat interfici] „ Videtur Moses hic loqui de magistratu pu„ niente, sed prævia causæ cognitione; quod „ enim *d. v.* 9. dicitur, *sit primum manus tua super eum, & post te omnis populus mittat manum*, id intelligendum est de „ teste: nam nemo interfici debebat, nisi „ duo testes adfuerint; & tunc manus te„ stium prima interficit reum; & tum ma„ nus reliqui populi extrema mittitur: uti hic „ processus explicatur *Deuter. c.* 17. *v.* 6. „ & 7. Conf. *Pufend. l.* 8. *c.* 3. §. 13. ubi „ optime notat, quod si talis lex exstaret, „ ea valitura sit ut jus civile; & sic singulos „ punientes agere tamquam ministros legis „ id permittentis.

Judicium zeli] „ Ratio hujus judicii, „ quod Germanice *ein Eyfer-Gericht* vocari „ solet, non consistit in prisca aliqua liber„ tate puniendi nocentes [nam talem liber„ tatem inter privatos nunquam obtinuisse, „ passim notavimus]; sed in eo, quod li„ cet jus pœnam sumendi non habeat, ta„ men excusetur ob Zelum maxime pium, „ & laudabilem. Sane, soli magistratui hic „ injuria facta est: hic autem in eum, qui „ justo Zelo vindictam læsæ auctoritatis sus„ cepit, animadvertere non solet; etsi „ exempla in contrarium exstent. Quæ cum „ plenius excussa sint a beato Parente tum in „ *Prodromo juris gentium Exerc. II.* §. 59. „ tum in *disp. de judicio Zeli*: verba ex utra„ que dissertatione hic adferam.

„ Verba *ex priori dissertatione* hæc sunt.

SINGULARIUS *adhuc jus, & fere simile est, quod quædam non tantum moribus gentium probata, sed & laudata maxime, & celebrata fuerint, etsi in se non jure facta viderentur: uti quod judicium Zeli Hebræi dixerunt*

[illegible] Selden de jur. nat. & gent. fecund. [illegible] Hebraeor. lib. IV. c. 4. & 5. Grot. l. II. c. 20. §. 9. n. 5. *Tale est factum [illegible], qui Judaeum, Antiochi regis jussu [illegible] sacrificantem, ad aram trucidavit, [illegible] atque regis legatum interfecit;* 1. Machab. 2. v. 23. & feq. *ubi provocatur ad exemplum Phineae*, Num. 25: *sed tum Deus generali mandato id injunxerat.* Num. 25. v. 5. *Factum Horatii, qui fororem, quae suum, & patriae hostem a fe occisum ut sponsum lugebat*, Liv. lib. I. c. 26. *Factum Lucretiae, quae se ipsam*, Liv. d. lib. I. c. 58. 59, *Timocleae Thebanae*, Plutarch. in Alex. Magn. c. 20. Curt. fuppl. lib. 2, *& alterius feminae Principis, uxoris Ortiagontis in Asia*, Liv l. 38. c. 24. Flor. l. 2. c. 11. Valer. Max. d. l 6. c. 1. in fin. *quae pudicitiae suae raptores interfecerunt. Horum nulli fuit jus necandi homines; nec in feminis defensio, vitio jam oblato, & peracto: verum, admiratione virtutis & factum impune ipsis fuit, & virtus ornata. Potuitque id salvo jure naturae fieri: quia nulla injuria in occisos fuit, qui omnes mortem meruerant; sed in eo, quod privati sibi vindictam arrogarunt, quae magistratus est. Hic ergo illis id remittere potuit.*

Inde vero patet, cum illa remissio sit in arbitrio superioris, cujus jus violatum privata ultione fuit, non satis tutum esse hoc Zeli judicium, sed posse tanquam in violatores juris publici vindicari. Ita Horatius caesa sorore in jus raptus, & lex horrendi carminis in eum dicta, ac vix meritorum momento elapsus fuit. Liv. d. lib. 1. cap. 26. *Ita memoratur de cive Londinensi, qui cum Mercerius sacerrimus pyrata sub Richardo II. Anglorum commercia maritima gravissime infestaret, & vastaret, nec arceri posset, suo sumtu, & boni publici Zelo naves armavit, & instruxit, & pyratam navibus ejus perditis abegit: hoc vero nomine primum majestatis postulatus est; denique vero suus tanto merito honos habitus. Quid, quod Judaei, cum Servator sanctissimo Zelo nundinatores e templo ejiceret, ab ipso signum poposcerint, qua auctoritate id faceret.* Joh. 2. v 14. 17. 18. Vid. Selden. de jur. natur. & gent. fecund. difciplin. Hebr. l. 4. c. 5.

„ In *posteriori dissertatione de Judicio morum, membr. 6. de judicio Zeli.* §. 31. 32.
„ rem ita explicat

Cum ergo *hactenus domesticis praeprimis corrigendis moribus domesticum judicium formaverimus, pateat colophonis loco in conscientiae sacra, & adyta quoque paulisper hic aditus, ut appareat, an in sacris, & divini etiam cultus, religionis, ac conscientiae moribus privato aliquid licitum sit, nec ne? Sciendum itaque, & hic judicium aliquod privatum, nempe Zeli, ex lege Veteris Testamenti, ac sententia saniorum Hebraeorum formari, atque exerceri posse, quo quis privatus atrocissimi alicujus facti idololatrici: aut alias execrandi praesenti detestatione, ejusque vindicandi Zelo incensus, delinquentem ab opprobrio publico avertere, & punire valet, etiam alium occidendo: exemplo* Matathiae, & Phineae filii Eleazaris, *qui Zambri scortatorem idololatricum divini honoris Zelo una cum scorto occiderat.* 1. Machab. 2. v. 24. Num. 15. v. 7. feq. Grot. de jur. bell. & pac. l. 2. c 20. §. 9. ibique Ofiander in annotat. Selden. de jure natur. lib. 4. cap. 4. *qui tamen id fieri debuisse, ait, praesentibus decem ad minimum Israelitis. Quamvis hanc sententiam improbet, & ex Rabbinorum tantum interpretamentis parum defaecatis ortum traxisse, non satis idoneis, ut videtur, modis velit* Zigler. ad Grot. d. c. 20. §. 9. in fin. *Nobis autem ita circa hanc rem consideratione juris nostri statuendum videtur: privatum tali casu per se quidem jus occidendi obtentu Zeli ulla lege, aut ratione non habuisse, quum nulla in re periculosius peccari possit, quam si impune offendendi, vel occidendi licentia, praetextu religionis, Zelive, intempestivo forte furori, atque superstitiosae saepius insaniae plebis deferatur; uti apparet exemplo Christianorum Alexandrinorum, qui importuno religiosi fervoris impetu Hypatiam, feminam doctam, & philosophicam, atrociter mactarunt,* Hift. eccl. trip. lib. 2. cap. 12. *Quo facit, quod fanatici etiam, & sceleratissimi quique, saepe hunc Zelum sibi arrogarint, cum* Beneventano *illo, &* Clemente *monacho Jacobino*, Jo. Caftello, & Ravalliaco, *Henricorum VII. Luceiburgensis Caesaris, III. & IV. Galliae regum assassinis. Quod si tamen casu sic ferente quis prae indignatione publica, & ad tutamen alicujus personae, vel honoris, in extremo rei discrimine versantis, sine parata aliena ope tale quid in privatum perpetret, praesertim unus ex offensoris praepositis, cuive cura talium incumbit, satisque appareat, pio, ferventique divini honoris Zelo in praesenti quodam, atrocique facinore, quod contra divini Numinis reverentiam committitur, id fecisse; v. g. cum quis ad liberationem vi*

ſtupranda, vel adulteranda femina honeſta, cognata, a violento invaſore mortem, aut opprobrium ſica intentante, procedens, eundem graviter vulnerando repellat, aut plane occidat, vel aliter abominatione facti in locum commiſſi, vel adſtantes complices ſæviat (*quale quid olim veteri quoque jure Saxonico quandoque licuiſſe, videre eſt apud* Carpzovium *practicorum ſæculi noſtri aquilam*, p. 2. criminal. quæſt. 75. n. 7; *cui jungi poſſiunt tradita* Petri Gregorii Toloſani lib. 13. de rep. cap. 6. & Jo. Bochii in obſervationibus edecumatis ad Pſalm. 105. n. 30. lit. g.): *non quidem factum id omnino juſtum erit, attamen excuſationem merebitur, & remittetur, aut mitigabitur pœna, quia dolus, & malitia abſunt; eadem ratione, qua ira, ſeu calor iracundiæ, juſtus dolor, vel alia cauſa movens, etiam fatua, aut beſtialis, a dolo in aliis ſæpe delictis excuſant.* L. 1 §. 5. D ad SC. Turp. l. 2. C de reb. cred. *Qua ratione marito quoque, adulterum uxoris jus occidenti, nonnullis ſaltim caſibus ignoſcitur*, L. 24. pr. D. de adulter. (*quod ulterius extenditur in* Novell. 117. C. ult.) *licet occidendi jus non habeat*, arg L. 20 D. de adult *Et huc forſan non incongrue refertur jus illud maritale quoad vindicationem adulterii illati, quod vocatur* das Eyfer-Recht; *de quo* Beſoldus, *&* Speidelius *in* Theſauro, *&* ſpeculo practico, *voc.* Eyfer-Recht und Eyfer-Gericht, *ibidemque citati. Patri autem ex hoc Zeli judicio domi ſuæ, vel in generi ædibus, adulterum in actu criminoſo, non vero alibi, cum filia deprehenſum occidere, impune habetur* L. 23. §. 2. 3. 4. D. eod. *Et huc referenda exempla Zeli apud* Flav. Joſeph. Antiquit. Judaic. lib. 4. c. 12. lib. 12. c. 8. *& alios. In factis vero Phineæ, & Matathiæ ſingulare quid occurrit, quia & ille erat deſignatus ſummi ſacerdotis heres, atque ſucceſſor, & hic ſacerdos; quibus in vindicando cultu divino tunc magna, immo fere ſumma auctoritas fuit, uti bene annotavit* Oſiand. loc. ſupra alleg. Grotii. *Huc tamen Stoico auſu cum* Seneca, *&* Juſto Lipſio *in ſua* philoſophia Stoica, *trahere velle αὐτοχειρίαν, nonnullorum ex Zelo publico, aut privato, judicio profano, & domeſtico exercitam; hoc eſſet vel omni ſanæ rationi exſilium indicere, aut cum illa æviterno perditionis malo inſanire; a quo poſt ſaniores etiam Ethnicos probi Chriſtiani merito abhorrent, lubentius exſpectantes tandem erecto animo æternum omnium mundi morum, bonorum, ac malorum humanarum ſine præfinito die, & conſule, infallibiliter adventurum judicem.*

Et inde abiiſſe in morem] „ Diſerte Hebræorum magiſtri originem hujus judicii deducunt ex traditione Moſis e Sinai, & ex exemplo Phineæ, *Selden. lib.* 4. *c.* 4. *p. m.* 504; ejuſque pauciſſima ſaltem exſtant exempla. Sane, ipſi Hebræorum magiſtri admodum caute circa hoc judicium procedebant: nam 1. requirebant, ut palam, & in publico, i. e. præſentibus decem minimum Iſraëlitis facinus commiſſum ſit; & quidem 2. tale facinus, quo ſanctitas ſive numinis, ſive templi, ſive gentis violaretur Verba *Miſnæ* apud *Selden. l.* 4. *c.* 4. *pr.* hæc ſunt: *qui ſacrilegium commiſerat, qui per idolum maledixerat, qui coitu ſe miſcuerat cum femina Aramea, Zelotis fas fuit incurrere in eum ſacerdotem in immunditie ſua ſacra obeuntem; non erat neceſſe ut ſacerdotes ceteri in forum deducerent, ſed ſacerdotes, qui per ætatem nondum miniſterio ſacro pares erant, eum extra atrium protrahebant, & cerebrum ejus fuſtibus elidebant.* 3. Ut in flagranti executio fiat; alias non occidendus ſine judicio forenſi. *Selden. d. c.* 4. *p. m.* 504.

„ Bene hic obſervat Puſendorfius *d. c.* 3. §. 12. ejuſmodi Zelum cuique permiſſum civilem ordinem facile turbaturum, & impotentibus affectibus prætextum præbiturum. Quod etiam poſterioribus temporibus factum eſſe, & obtenſo hoc nomine immanem ſcelerum ſegetem Hieroſolymis pullulaſſe, ait *Selden d. l. p. m.* 506; ubi id exemplis probat.

Occidit Mathatias] „ 1. *Maccab.* 2. *v.* 24. *Joſeph. orig. lib.* 12. *c.* 8. *Selden. d. l. p.* 505.

Qui vulgo dicitur Maccabæorum tertius] „ Liber hic apocryphus eſt: unde facti illius licentia inde probari nequit.

Nec alio obtentu inſtituta lapidatio] „ Nam ſanctitatem Numinis violatam credebant.

Et apud Joſephum] „ *Orig. Jud. lib.* 12. *c.* 8. *l.* 4. *c.* 12. *l.* 7. *c.* 30

„ Equidem ad hoc judicium Zeli etiam referre ſolent judicium illud Weſtphalicum, quod Vehmicum vocant, a Carolo Magno inſtitutum Vide *Chron. Colon. vet. pag.* 114. *Æneas Sylvius in Stat Europ. c.* 29. *p.* 74. *Revius in Daventria ad an.* 773. *p.* 13. *& ad an.* 1394. *p.* 89.

„ *& ad an.* 1463. *p.* 114. apud *Gronov. b.* Sed nulla ratione id concedi potest: nam verum hoc erat judicium a superiore constitutum, & assessoribus instructum; adeoque pœnæ ibi non infligebantur absque causæ cognitione, nedum jure Zeli ab iis, qui jus puniendi non habebant, sed a legitimo magistratu juxta leges præscriptas pœnas decernente.

„ Judicium hoc Vehmicum dicitur non quasi sit vemium, i. e. occultum, nec quod sit vetitum, uti quidam putant (vide *B. Parens in jur. publ. c.* 32. §. 43.) sed quod fuerit sanctum: *vehm* enim veteri Germanica voce est sanctum, seu religiosum; unde in veteri quadam confessione inveniuntur hæc verba: *ik giove an de vehme keste*, i. e. *credo in sanctum Spiritum;* & hodieque loca prope ecclesiam in Westphalia vocari solent *op te Webme.* Convenit quoque hæc denominatio naturæ rei: nam occasione religionis contra relabentes gentiles institutum fuit hoc judicium; hinc hodieque in illis locis, ubi inquisitio viget, judicium tale sanctum dicitur.

„ Rectius cum *Seldeno libr.* 4. *cap.* 5. *p.* 513. ad judicium Zeli referimus ejectionem numulariorum e templo factam a Servatore, de quo facto ita disserit: *Certe, quanquam Servator humani generis & Deus, & rex erat, adeoque ita universi, nedum Judæorum, dominus, ut quidquid ei placeret, illud non licitum fuisse nefas sit putare: attamen cum ceteras res omnes, etiam & se ipsum, receptis, atque stabilitis reipublicæ formulis judiciariis, quæ Hebraicæ essent, quæ Romanæ, permiserit, atque absolutissimum justitiæ exemplar ab omni vi illicita, veluti privatus, abstinere voluerit; quin & tanta ei imminuerit invidia, ut nihil magis invidentium in votis esset, quam ut cujuscunque delicti reum eum peragere potuissent: haud rationi sane ita consonum videtur existimare, ejectionem illam factam, seu vim illatam ab eo fuisse sine agnita, etiam ab ipsis, qui tam maligne ei invidebant, lege, seu more, quo in id genus homines templi sanctitatem ita polluentes, incurrere licuerit, atque vi ejicere. Quid obiter facilius, quam adversus eum, pro privato habitum, scribas, & sacerdotes,* (*qui eum & tunc quærebant perdere*, D. Marc. XI. 18.) *statim egisse de vi publica, sive ex jure patrio, sive ex Romano, nisi id, quod fecisset, ex jure patrio, quod tunc temporis haud hac in re Romano cesserat, fieri fas fuisset. Ideo non iniquum videtur ut existimemus, fas etiam idem tunc esse habitum Hebræo cuicumque privato, idque ex recepto, quod diximus, Zelotarum jure; quod hic adhibitum item esse, elicere licet ex verbis D. Johannis, hac de re. Postquam eis, quos ejecerat, dixerat Christus, auferte ista hinc, & nolite facere domum patris mei domum negotiationis, recordati sunt discipuli ejus* (ait Evangelista) *quod scriptum est Ps. LXIX. 9. Zelus domus tuæ comedit me; perinde, ac si τῶν* קנאין *seu Zelotarum juris moribus patriis subnixi, expresse illic meminissent, & ad domini factum traxissent. Qualisnam autem sanctitatis templi pollutio, ac violatio in negotiatorum, quos diximus, commerciis fuerit, satis ostendit ipse dominus, dum in verbis e* S. Johanne *jam citatis templum negotiationis domum neutiquam fieri debere, ait; & apud* Matthæum *scriptum est ex* Isaiæ cap. 56. domus mea domus orationis vocabitur, vos autem fecistis, &c. *Domus orationis scilicet* עמים לכל *omnibus gentibus, seu populis. Nam in monte templi locus orationis etiam gentibus; atque ibi numularii hi, & negotiatores, qui ejecti. At vero ex more erat patrio, eoque solemni, ac licito, ut numularii, seu mensarii ibi perpetuo ferme sederent, juxta jam e Talmudicis ostensa. Quamquam igitur ita polluebant loci sanctitatem, vendentes oves, boves, & columbas, tum forte in certamina, aliasve artes non licitas, quum sacrificia, idque per fraudes crebras, quæ in quæstum etiam exercerent; curnam numularii etiam, seu mensarii, quorum ibi consessus solennis licitus, ac sacris necessarius, simul ex hoc jure ejecti? Certe simplex numulariorum, seu mensariorum, in siclis dimidiis, reliquisque numis, secundum quod dictum est, in sacros usus recipiendis, arcisque condendis, officium neutiquam loci sanctitatem polluisse, e[...] existimandum. Sed quoniam negotiation[...] illicitæ societatem cum vendentibus ibi ini[...]runt, atque animalia, quæ extra loc[...] sancta emenda erant, in sacrificia, contr[...] fas, ibi compendii causa emere solebant nec fraudibus, eo in hominum genere no[...] raro reperiri solitis, illic ministerio illo fun[...]*

„ *gent.*

„ *gentes carebant; ideo & ipsi, ut qui tum* „ *criminis aliorum participes, tum suo in-* „ *fames, pariter sic templum, seu montis* „ *templi locum illum, alias ipsis permissum,* „ *profanabant, ejiciendi.*

Et dominis in servos] „ §. 1. *Inst. de his,* „ *qui sunt sui, vel al. jur.* Hoc jus non se- „ quitur ex prisco jure, quo cuique privato „ nocentem punire licuisse, fingit; sed ex „ concessione victoris, qui jus suum in ca- „ ptos privatis cedit: adeoque jus vitæ, & „ necis, quod ei in captos competit, in ci- „ ves transfert.

Et parentibus in liberos] „ Est hoc potius „ vestigium juris illius prisci, quo patribus- „ familias summa competiit potestas in fami- „ liam, & quod ipsis in quibusdam locis re- „ servatum fuit, postquam in civitates coi- „ verunt. *Vide Diss. XII.* §. 612. *seq.*

Quale sit circa pœnas jus naturæ] „ Vidi- „ mus, Auctorem infeliciter admodum pœ- „ narum originem explicasse; & admitti non „ posse, unicuique privato jus puniendi no- „ centem competere.

Et quoumque manserit] „ Cum jus punien- „ di privatis nunquam competierit, nec ve- „ stigia illius juris superesse possunt. Quod „ vero aliquando privatis liceat vindictam su- „ mere a lædente, id est vel ex lege supe- „ rioris, vel ex jure necessariæ defensionis, „ vel id excusatur admiratione Zeli.

Ad §. X.

Quærit Auctor, *an potestas puniendi singulis jure naturæ concessa mutata sit per legem Evangelii?* & respondet, 1°. *castigationes*, quæ neque infamiam, aut permanens damnum relinquunt, etiam post legem Evangelii licitas esse: non vero 2°. *ultionem*, quæ præteritum respicit; quia inimicis quoque bene facere, eosque diligere jubemur, *n. 2. seq.* Unde concludit, jure Evangelii talionem non juxta rigorem naturalem, sed in sola æstimatione peti posse (quasi talio aliud sit, quam æstimatio.) Sed nec 3. ultionem, quæ in *futurum* cavet, licitam esse jure Evangelii, ait *n. 6.* Ubi tamen 4°. excipit pœnas capitales, quæ publica auctoritate infliguntur, *n. 8.* Dubia removet, §. 11. & 12.

At hæc omnia ultro corruunt posito principio, quod nec natura potestas puniendi pari in parem competat: frustra igitur quæritur, an id lege Evangelii sublatum sit Sed & porro sæpius dictum est, Servatorem non jus statuere, sed saltem virtutum regulas inculcare. Sane, ex eo, quod inimicos diligere jubet, nulla infertur prohibitio puniendi reos. Aliud enim est, diligere personam etsi inimicam; aliud, jus suum tueri, & crimen persequi: illud odium supponit personæ, hoc odium solius causæ Unde etiam castigatio ex dilectione fieri potest, ut in parentibus, &c.

Num lex Evangelica libertatem illam arctius circumscripserit] „ Supponit enim, le- „ gem Evangelii plus exigere, quam jus na- „ turæ, & quam lex Mosis. *Diss. Proœm. II.* „ §. 30. *seq.*

Alibi] „ Singula loca collegimus *d.* §. 30.

Quæ natura, & per leges civiles licent, vetari lege divina] „ Plurima exempla alle- „ gavimus *dict. Dissert. II.* §. 30. & 31.

Eaque perfectissima] „ Nam perfectiorem „ eam legem, ait, lege Mosis, *L. 2. c. 1.* „ §. 13. & 17. *n.* 4; & infra §. 30. *n.* 4. „ *l.* 1. *c.* 3. §. 3. *n.* 1.

Et præmium promittente natura humana majus] „ Quod late explicat infra *c.* 22. §. 14. „ *ibique Ziegler.*

Ad quod consequendum non immerito virtutes requiruntur] „ Qui enim jus naturæ stri- „ cte sic dictum (quod Auctor sociale vocat „ exsequitur, præmium non consequitur „ sed pœnam non incurrit.

Quæ sola naturæ præcepta] „ Quæ nimirum „ ex solo jure sociali sequuntur.

Excedant] „ Nam plus exigere, dixit, „ legem Servatoris, quam legem naturæ so- „ cialis. *Vid. Diss. proœm. II.* §. 31.

Castigationes, quæ neque infamiam, neque damnum permanens relinquunt] „ V „ de supra §. 7. *n.* 2.

Et pro ætatis] „ Si filii impuberes, vel pu- „ pilli, ex ætatis lubrico peccant, castigar „ a patre, & a tutore possunt.

Aut alterius qualitatis ratione] „ Si fa „ muli, aut discipuli peccant, itidem a do- „ minis, & præceptoribus castigari possunt.

Si ab iis fiant, quibus leges humanæ id permittunt] „ Discrimen inter personas, qui- „ bus hæc castigatio licet, aut non licet, „ non esse a natura, sed a legibus, supra „ §. 7. *n.* 2. dixit.

Puta a parentibus] „ Rationem tamen pa- „ rentibus in liberos juris castigandi usurpa- „ tionem pro affectus necessitudine peculia-

„ riter commendare, supra §. 7. *n.* 2. „ monuit.

„ Nos ex duplici capite patrisfamilias jus „ castigandi liberos competere, alibi proba- „ vimus: 1. jure imperii; natura enim eis „ imperium in familiam concessit: 2. ex me- „ dii necessitate; quia aliter educari liberi „ non possunt. *Diss. proœm. XII.* §. 159. „ *n.* 1. & *n.* 3.

Tutoribus] „ His ex capite educationis jus „ castigandi pupillos concessum est, ipsa „ natura dictante.

Dominis] „ His itidem jus castigandi ser- „ vos naturali jure competit, in quos tam- „ quam hostes, & reos, jus vitæ, ac ne- „ cis habent. *Diss. proœm. XII.* §. 131.

Magistris] „ His jus coërcendi discipu- „ los ex consensu parentum competit; sine „ verberibus enim vix est ut pueri vel litte- „ ras, vel artes addiscant: parentes igitur „ dum volunt antecedens, volunt etiam „ consequens.

Nihil habere, quod cum præceptis evange- licis repugnet, ex ipsa rei natura satis intelli- gi datur] „ Quia eum, qui peccat, reddit „ meliorem medendi modo, qui est per con- „ traria. *Vide supra* §. 7. *n.* 1

Sunt enim hæc remedia animorum] „ Quia „ enim omnis actio, præsertim vero delibe- „ rata, ac frequens, quandam gignit sui pro- „ clivitatem, quæ adulta habitus dicitur, „ ideo vitiis quam primum fieri potest adi- „ menda est illecebra; quod fieri rectius ne- „ quit, quam si dolore quodam subsequente „ saporem amittant dulcedinis: quæ sunt „ verba Auctoris supra §. 7. *n.* 1.

De ultione aliter sentiendum] „ Ultionem „ ergo aliquid habere putat, quod cum præ- „ ceptis Evangelii pugnat.

Illicitam esse etiam naturaliter] „ Talis „ enim appetitus in se spectatus non conve- „ nit parti rationali, cujus est imperare affe- „ ctibus; ac proinde nec juri naturæ, quia „ id est dictatum naturæ rationalis, ac so- „ cialis: quæ sunt verba Grotii supra §. 5. „ *n.* 1. Sed vide notata *ibidem*.

Tantum abest ut Evangelio conveniat] „ Quod præterea perfectionem inculcat.

Lex vero Hebræa non modo vetat odium asservari in proximum] „ *Non oderis fratrem* „ *tuum in corde tuo*, &c. *non quæras ul-* „ *tionem, nec memor eris injuriæ civium* „ *tuorum; diliges amicum tuum, sicut te* „ *ipsum.* Levit. XIX. v. 17. 18.

Sed & communia quædam beneficia talibus inimicis impendi præcipit] „ *Si occurreris bo-* „ *vi inimici tui, aut asino erranti, reduc* „ *ad eum; si videris asinum odientis te jace-* „ *re sub onere, non pertransibis, sed suble-* „ *vabis cum eo.* Exod. XXIII. v. 4. 5.

Quare proximi nomine ad omnes homines prolato per Evangelium] „ Auctor supponit, „ Servatorem eas virtutes, quæ in veteri „ Testamento præcipiuntur, majori perfe- „ ctione præcipere in Novo. *Diss. proœm.* „ *XII.* §. 44. *n.* 1. Hinc licet lex Veteris „ Testamenti ad populares saltem pertineat, „ nomen tamen proximi lege Evangelii ad „ omnes Christianos extensum esse, ait.

Patet, a nobis requiri, non modo ne no- ceamus inimicis] „ Solo ulciscendi animo.

Verum etiam ut benefaciamus] „ Apparet „ ergo, legem quoque Mosis perfectam esse: „ quod probavimus in *proleg.* §. 48. *lit. b.* „ & in *Dissert. proœm. III.* §. *fin. a.* 6.

Quod & diserte imperatur Matthæi V. 44.] „ *Ego autem dico vobis: diligite inimicos ve-* „ *stros; benefacite his, qui oderunt vos;* „ *orate pro persequentibus, & calumnianti-* „ *bus vos.*

Graviores injurias permittebat ulcisci] „ Quatenus illa ultio illa ad reparationem in- „ juriæ erat necessaria.

Sed adito judice] „ At nec jure naturæ „ ultio aliter fieri potuit. *Vide supra* §. 1.

At Christus idem nobis non permittit] „ Sed nec prohibet; nec injuria eum agere, „ ait, qui judicem adit, qui de injuria sibi „ illata queritur, ejusque officium implorat, „ ut lædenti tantundem mali infligatur. Cæ- „ terum, docet saltem perfectionis, & vir- „ tutis esse, jus suum remittere: quod ple- „ nius explicavimus supra *l.* 1. *c.* 2. §. 6. „ & *l.* 2. *c.* 1. §. 10. Idque Jus canonicum „ agnovit; unde in *Clementina VII. c.* 23. „ notanter additur: *non quod iniqua sit ju-* „ *sta ultio, sed quod ei præstet patientia.*

Quod apparet ex illa oppositione] „ Sæpius „ jam dictum est, Servatorem suam doctri- „ nam non legibus Mosis opponere, sed in- „ terpretationi iniquæ Pharisæorum. *Dissert.* „ *proœm. III.* §. 46. *p.* 52.

Quæ sequuntur] „ *Non resistite malo,* „ *sed si quis te percusserit in dextram maxil-* „ *lam tuam, præbe illi & alteram. Mat. V.* „ *v.* 39 Sensum hujus loci, & mentem „ Servatoris, explicavimus supra *l.* 2. *c.* 1. „ §. 10. Diximus, eum loqui de virtute, & „ summum perfectionis gradum inculcare; „ quod etiam ante allegata Clementina ita „ explicat. De

De arcenda injuria proprie agunt] ,, Ne
,, vim vi repellere liceat.
Aliquatenus saltem] ,, Scilicet, ad percus-
,, sionem in dextram , & ad oblationem
,, pallii.
Multo tamen magis] ,, Si enim injuriam
,, illatam arcere, multo magis eam adito
,, judice vindicare prohibet.
Quia veterem permissionem] ,, Qua oculum
,, pro oculo eruere licuisse , putat.
Ut imperfectiori tempori congruentem],,Im-
,, perfectius tempus vocat tempus legis Mo-
,, saicæ. At lex Mosis in suo genere perfecta
,, est; Servator vero gradum perfectionis
,, summum Judæis proponit.
5 *Postulationem talionis esse vetitam*] ,, Sci-
,, licet, ex regulis perfectionis. At in legi-
,, bus civilibus de eo non quæritur: adeo-
,, que si de jure id sensit , erravit ; si de per-
,, fectione , concedimus.
Tamquam quæ vitio careret] ,, Per se vitio
,, omni caret si tendit ad reparationem juris:
,, at vitiosa fit si ex odio , & amore vindictæ
,, postulatur ultio.
Sed majoris mali vitandi causa] ,, Rectius,
,, leges Mosaicæ , etsi perfectissimo modo
,, latæ, non inquirunt in animum , an ad re-
,, parationem juris, an odio postuletur ultio;
,, neque pœnas in animum constituunt. *Vid.*
,, *Diss. proœm. III.* §. 46. Leges enim saltem
,, prospiciunt securitati publicæ , quæ solo a-
,, nimo non turbatur.
De tali postulatione, quæ ex odio venit]
,, Adeoque quæ non respicit solam utilitatem
,, ejus, qui peccavit, aut ejus , cujus in-
,, terest non peccatum esse , aut indistincte
,, quorumlibet.
Improbatam etiam illis, qui inter Hebræos]
,, Lex enim Hebræorum vetabat , odium
,, asservari in proximos:immo beneficia talibus
,, inimicis impendi præcipit. *Vid. supra n.* 2.
*Nec legis verba tantum , sed & propositum
intuebantur*] ,, Alibi enim probavimus , le-
,, gislatores leges suas perfectissimo modo sta-
,, tuere , & ea intentione leges ferre , ut
,, cives non tantum eas observent , sed ut
,, eas observent amore justitiæ, id est, ex
,, animi puritate. Præter exempla ex legibus
,, Hebræorum modo allegata , nulla perfe-
,, ctior lex dari potest præter eam , quæ ju-
,, bet, *Deum colere ex toto corde , & ex to-
,, to animo*: non ergo colit, qui contra per-
,, fectionis regulas peccat. Lex , quæ se-
,, quitur , *dilige proximum tuum sicut te*
,, *ipsum* , suppor it animi puritatem ; quia non
,, diligit , nedum ut se ipsum , qui odio pro-
,, ximum persequitur.
,, Legislatores Romanorum jurispruden-
,, tiam definiunt , *divinarum* , *atque huma-
,, narum rerum notitiam* , *justi* , *atque in-
,, justi scientiam.* Stoici per divinarum, at-
,, que humanarum rerum scientiam in genere
,, *sapientiam* intellexere , quæ ipsa omnes
,, perfectiones complectitur , ut ex Cicerone
,, aliisque probat Lipsius *Manuduct. lib.* 2.
,, *diss.* 7.
,, Iidem JCti definiunt justitiam , *constan-
,, tem , & perpetuam voluntatem jus suum
,, cuique tribuendi. L.* 10 *D. de just. & jur.*
,, Prior pars definitionis omnibus *virtutibus*
,, communis est; unde Stoicis *virtus* voca-
,, tur , *consentiens cum ratione , & perpetua
,, constantia. Cicer. Paradox. III.* 1. vel *con-
,, stans , ac perpetua vitæ ratio. Cicer. de
,, legib I.* 17. Certissimo indicio , *justitiam*
,, perfectissimo modo definiri ; unde a Cice-
,, rone alibi justitia describitur , *affectio ani-
,, mi suum cuique tribuens.* Sane , inter
,, tria præcepta juris generalia quoque poni-
,, tur , *honeste vivere.* §. 4. *Inst. de just. &
,, jur.* Et regula specialis a JCtis refertur ,
,, *quod ea , quæ contra bonos mores sunt ,
,, nec facere nos posse credendum sit. L.* 15 *D.
,, de condit. instit.*
,, Etsi autem legislatores leges statuant
,, perfectioni quoque convenientes , non ta-
,, men pœnis coercere solent eos , qui legi-
,, bus obediunt non amore justitiæ , sed me-
,, tu pœnæ; tum quia difficillimum , im-
,, mo impossibile est, de puritate mentis
,, judicare ; tum quia sufficit ad securitatem
,, civitatis , si cives juxta legem boni sunt.
,, *Vide Diss. proœm. III.* § 46.

Quod Christus a nobis indistincte exigit]
,, Quia jus Dei est, quod hominibus expli-
,, cat, proponendo tum præmia æterna ,
,, tum pœnas.
Et huc pertinet quod Christus , &c.] ,, Im-
,, mo hoc non pertinet ad ultionem tantum ,
,, sed ad quamvis vindictam , etiam eam ,
,, qua agitur ad reparationem juris
Ob sensum mali nostri] ,, Adeoque amore
,, vindictæ. Sed diximus, Servatorem loqui
,, de omni reparatione juris læsi.
Legemque videtur vindictam præstare sibi]
,, Loquitur de delatoribus , qui animo fruen-
,, dæ pœnæ alios denunciant.

,, *Duo-*

Duorum verborum adjectione corruptam] „ Quod *lacessito injuria* permittat nocere ei, „ qui injuriam fecit.

Vacare, ait, Evangelii auctoritate] „ Cicero loquitur de jure; Lactantius de virtute.

6 *Sed quatenus in futurum cavet*] „ Quando „ quis ideo postulat pœnam, ne posthac „ tale quid patiatur ab eodem, aut ab „ aliis. *Vide supra* §. 8. *n.* 1. *l.* 1. *c.* 2. „ §. 8. *n* 7. & 8.

Si qui nos læsit, testimonia probabilia det pœnitentis animi] „ Inter homines de tali animo vix constare potest; adeoque injuria „ non agit qui suæ securitati prospicit in posterum.

Lucæ XVII. 3.] „ *Si peccavit in te frater* „ *tuus, increpa illum, & si pœnitentiam* „ *egerit, dimitte illi.* Resp. loquitur Servator de simultatibus, & inimicitiis, ubi „ non quæritur de reparatione injuriæ: sed „ & diximus, Servatorem loqui de summo „ perfectionis gradu.

Unde sequitur, ut nihil ab eo pœnæ nomine exigi debeat] „ Immo id non sequitur; sed „ id saltem sequitur, perfectius agere qui „ pœnam non exigit.

Præcepto dimittendæ tunicæ docet] „ Vindicatio tunicæ non pugnat cum perfectione; nam læsus jus suum repetit, quod Ipse „ naturæ auctor concessit: sed perfectius est, „ jus suum remittere. Cæterum, præceptum „ de dimittenda tunica explicavimus *supra* „ *l.* 1. *c.* 2. §. 6.

Negabat Musonius, &c.] „ Omnes hi „ Auctores loquuntur de eo, quod magis „ perfectum est.

Multo enim rectius] „ Juxta regulas eminentioris virtutis.

Ea cautione contenti esse debemus, quæ quam minimum noceat] „ Qui pœnam exigit, eoque sibi in futurum cavet, jure „ suo utitur, nec in perfectionis regulas „ peccat: sed magis perfecte agit remittendo.

7 *Ne apud Hebræos quidem in usu erat talio*] „ Auctor putat, gentes per talionem intellexisse mutuam membri ruptionem, &c. atque eam non obtinuisse apud Hebræos, „ ait. Verum, supra demonstravimus, talionem crude sumtam nullibi obtinuisse; „ sed per eam nihil aliud intelligi, quam æstimationem injuriæ, quæ fit per tantumdem.

Ultra impendia a se facta] „ Quæ non ex „ lege talionis, sed ex delicto, seu ex facto „ illicito, quo alii aliquid ex patrimonio „ abest, restitui debet.

Pecuniariam mulctam accipere] „ Immo „ hæc vera talio est, si pecunia æstimari injuria potest: at aliquando non potest, ut „ in homicidio, &c.

Quod & Romæ factum] „ Factum hoc „ plenius exposuit B. Parens in *diss. de sacro* „ *talionis jure*, §. 3. Verba vide supra §. 1.

Divortio se liberare maluit] „ Non quasi „ jure eam denunciare judici, aut accusare „ non potuerit; sed vir pius, & religiosus „ deferere eam maluit.

Quia justus erat] „ Ipse Auctor explicat „ vocem *justi*, eamque sumi, ait, pro viro „ maxime virtuoso, & perfecto.

Restant pœnæ, quæ non privato, sed publico bono consulunt] „ Nam non tantum injuria fit privatis, quorum persona læditur, „ sed etiam magistratui, cujus leges violantur, & quorum auctoritas spernitur: adeoque his quoque reparatio fieri debet. 8

Partim tollendo, aut coercendo nocentem, ne cui noceat, &c.] „ Hic est tertius pœnarum finis. *Vid.* § 9. *n.* 1.

Partim deterrendo alios severitate exempli] „ Ne alii impunitate illecti aliis quibusvis „ molesti sint. *d.* §. 9. *n.* 1.

Quod cum sua daret præcepta, simul testabatur, se nihil legis tollere] „ Venisse enim „ se, ait, non ad tollendam legem, sed „ ad implendam.

Lex autem Mosis] „ Argumentum hoc est: „ Christus non venit ad tollendam legem forensem; atqui lex de judiciis publicis est „ forensis: Ergo, &c. Ubi obiter notamus, „ judicia publica non demum in lege Mosis, „ sed ipso naturæ jure fundari, uti vidimus „ *d.* §. 5. & 8.

Quæ in his rebus] „ Id est, circa judicia „ capitalia.

Quamdiu stabat respublica, stare debebat] „ Leges enim forenses non defecere nisi sublata republica. *Vid. l.* 1. *c.* 1. §. 7. *n.* 5.

Ut homicidia, & alia quædam crimina] „ Quorum pœnas ex conjectura voluntatis „ divinæ deducit, *l.* 1. *c.* 2. §. 5. *n.* 6. & „ 7. *ac seq.*

Quod si Christi præcepta consistere potuerunt cum lege Mosis] „ Uti potuerunt eo ipso, dum Servator asserit, se legum auctoritati nihil detrahere velle.

Possunt & cum humanis legibus, divinam hac in parte imitantibus consistere] „ Cum „ enim lex Mosis de judiciis expressam ha„ bue-

„ buerit voluntatis divinæ imaginem, recte, „ & pie facturas esse nationes, ait, quæ „ inde sibi exemplum peterent. Vid. *l.* 1. „ *c.* 2. §. 5. *n.* 10.

Ad §. XI.

Sunt *qui*], „ Photiani, Weigeliani, & „ Anabaptistæ. *Vid. Tesmar. h.*

Contrariam sententiam] „ Scilicet, magistratum supplicia capitalia nec nocentibus post legem Evangelii inferre posse: „ quam sententiam Auctor late refutavit supra *l.* 1. *c.* 2. §. 8. *n* 9.

Adferunt summam Dei lenitatem] „ Resp. „ 1. in Novo fœdere plane jus non præscribitur privatis, nedum magistratibus: „ 2. neque summa Dei misericordia excludit justitiam erga malos, neque justitia „ ejus clementiam erga bonos; nam ut lenitatis est, gratiæ studere, ita justitiæ „ est, punire delicta.

Quod aliquatenus verum esse] „ Quatenus, „ scilicet, lenitas illa spectat peccata ante „ acceptam legem Evangelii commissa; uti „ statim id ita explicat.

Sed non tam late patet, &c.] „ Non „ enim spectare eam, ait, peccata post acceptam legem Evangelii commissa.

Præcipue spectat peccata contra primævam legem, &c.] „ Scilicet Adamo, & Noacho „ publicatam; quibus legibus totum humanum genus obligari, dixit supra, *l.* 1. „ *c.* 1. §. 15.

Aut etiam contra legem Mosis] „ Populo „ Israëlitico publicatam; quem proinde solum obligat, *d. l.* 1. *c.* 1. §. 16. & 17.

Actor. XVII, 30.] „ Ibi: & *tempora* „ *quidem hujus ignorantiæ despiciens Deus*, „ *nunc annuntiat hominibus*, *ut omnes ubique pœnitentiam agant.* At ex hoc loco „ non probatur, lenitatem Dei, in Novo „ Fœdere patefactam, præcipue spectare „ peccata contra primævam legem, Adami „ scilicet, Noachi, & Mosis commissa. Apostolus enim plane non loquitur de illis legibus; sed gentiles alloquitur idololatriam „ committentes: his verum Deum annuntiat, & pœnitentiam prædicat.

Rom. II, 25.] „ Ex hoc loco pariter „ non probatur, misericordiam Dei spectare „ peccata ante acceptam legem Evangelii „ commissa.

Actor. XIII, 38.] „ Ibi: *per hunc vobis* „ *remissio peccatorum annunciatur; ab omnibus quidem non potuistis in lege Mosis* „ *justificari.* Sed nec hic textus aliquid probat: immo contrarium inde sequitur, latius nimirum patere misericordiam in Novo Fœdere, quam in Veteri; quia Judæis „ in Novo fœdere remittontur peccata, a „ quibus lege Mosis non potuere justificari: „ certissimo indicio, misericordiam Dei spectare quoque peccata post Evangelium „ commissa.

Hebr IX, 15.] „ Ibi: & *ideo novi testamenti mediator est*, *ut morte intercedente* „ *in redemtionem earum prævaricationum*, „ *quæ erant sub priori testamento*, *repromissionem accipiant qui vocati sunt æternæ salutis.* Ex promissione remissionis peccatorum, quæ fuere sub priori testamento, itidem non sequitur quod Auctor vult: „ nam adeo non excluduntur peccata post „ legem Evangelii commissa, ut post intercessionem mediatoris prosit etiam remissio peccatorum, quibus Judæi per legem Mosis non potuere justificari. *Actor.* „ XIII, 38.

Nam quæ postea committuntur] „ Id est, „ si post acceptam legem Evangelii contra „ hanc ipsam legem peccatur.

Præsertim si adsit contumacia] „ Id est, „ si ex proposito contra hanc novam legem „ peccator.

Judicii multo severioris, &c.] „ Ex ante notatis apparet, dubium, quod dissentientes proposuere, nimirum, *quod lenitas Dei in Novo Fœdere non permittere* „ *videatur*, *ut quis pœnam etiam pro bono* „ *publico a nocente sumat*, per responsionem Auctoris non resolvi. Diximus, misericordiam Dei in utraque lege obtinere, „ eam autem in neutra Dei justitiam impedire. Sane, Deus misericors manet, etsi „ justitiam exerceat, & nocentes puniat. „ Magistratus igitur, qui vices Dei gerit, „ salva misericordia & in Veteri Testamento punire crimina potuit, & in Novo Fœdere potest.

Hebr. II, 2. 3.] „ Nihil hic de severiori „ judicio dicitur.

Hebr. X, 29.] „ Ibi: *si irritam quis faciens legem Mosis*, *sine ulla miseratione* „ *moritur; quanto magis putatis deteriora* „ *mereri supplicia*, *qui filium Dei conculcaverit.* Duplici enim pœna peccator dignus est, tum quia in legem Mosis peccat, „ tum quia præcepta Servatoris flocci ha- „ bet.

„ bet. At id non impedit, quo minus misericordiæ locus sit in casibus, ubi justitia Dei vindictam præcise non requirit.

Mat.h. V. 21. 22. 28.] „ Ubi Servator sua præcepta sublimiora opponit legibus Mosis. Rationem differentiæ dedimus supra.

Neque vero in altera tantum vita, sed & in hac] „ At etiam in peccata ante legem Evangelii commissa Deus non raro animadvertit in hac vita; adeoque in eo non consistit differentia peccatorum ante, & post legem Evangelii commissorum.

1. *Cor. XI*, 30.] „ Ibi: *ideo inter vos multi infirmi, & imbecilles, & dormiunt multi.*

Nisi ipse homo de se quasi pœnas exegerit] „ Locutio hæc impropria est: Nemo a se ipso pœnas sumit.

1. *Cor. XI*, 31.] „ Nihil ibi dicitur de homine a se ipso pœnam exigente.

Gravi quodam mœrore] „ Id est, per veram pœnitentiam. De qua tamen locus ab Auctore allegatus 2. Corinth. II, 7. non loquitur.

k *Urgent iidem*] „ Anabaptistæ inprimis.

Saltem pœnitentia ductis dandam impunitatem] „ Recte Auctor respondet, 1. non constare de pœnitentia hominibus; 2. nec eam sufficere Deo, exemplo Davidis; 3. minui pœnam ideo posse, non tolli omnem.

Vix esse ut constet] „ Cum enim in animo consistat, soli Deo de ea constare potest: magistratus igitur ex fallaci adeo causa pœnas lege naturæ statutas remittere nequit.

Nec quemquam non impune sua malefacta laturum, &c.] „ Omnis enim supplicio destinatus gravem mœrorem, & pœnitentiam simulaturus esset, si pœnam eo evitare posset.

Deus ipse non semper pœnitentia ductis omnem remittit pœnam] „ Ita enim Davidi pœnam temporalem non condonavit; actus enim a filio in exsilium, & opprobrium ingens in uxoribus per stuprum passus, satis acerbam vindicis Dei manum sensit. *Henniges in not. b.*

Remittere potuit Deus, ita ut non levibus malis, &c.] „ Mitigare ergo Deus propter pœnitentiam peccantis potest pœnam lege naturali statutam, aliud, & lenius malum infligendo.

Atque interim peccatorem aut morte immatura ipse punire] „ Eoque lenitatem cum justitia combinare.

Aut velle etiam, ut sic per magistratum puniatur] „ Utpote cui vicario jure facultatem puniendi concessit.

Ad §. XII.

„ Respondet Auctor h. §. ad objectionem, quod animæ periculum subsit, si præciditur pœnitendi facultas: Respondet, inquam, ipsos sibi præscindere pœnitentiam, si obstinato animo eam agere nolunt; & sic indignos esse misericordia.

Nisi dato tempore] „ Theodosius triginta dies indulgebat damnatis ad mortem. 1
Theodoret. Hist. eccl. V, 17. & 19. *Sozom. VII*, 24. Quod relatum postea in *L.* 20. *C. de pœn.* Vid. *Tesmar. b.* Moribus triduum. *Constit. Crim. art.* 79. Si pœnitere nolit, differenda aliquantulum executio, illeque diligenter admonendus est; quod si nihil operetur, justo Dei judicio relinquendus, & sententia executioni danda est. *Lauterb. tit. de pœn. in fin. Carpz. prax. crim. p.* 3. *qu.* 137. *n.* 47.

Acceptam Deo esse posse] „ Ex operibus quidem tanquam fructibus vera pœnitentia dignosci solet. At si interveniente morte in actum deduci pœnitentia nequit, credendum omnino est, Deo castum, piumque animum acceptum esse posse. *Vid. Tesm. b.*

Quod si dicatur] „ Objiciunt quidam, reum, si longius indulgeretur tempus, pœnitentiam forte acturum esse. Respondet Auctor, quosdam adeo esse inemendabiles, ut unicum bonum sit, eos e vita tollere. Addo, hoc ipsum incertum esse, num meliores futuri sint. Sane, quilibet criminis reus pœnitentiam differet, si pœnæ dilationem inde sperare posset. Accedit, quod si reus intra spatium ipsi concessum pœnitere nolit, culpa non sit in puniente, sed in eo, qui cumulat delicta, dum pœnitere non vult in præsenti mortis articulo.

Supra ea, quæ operis initio] „ Quæstionem enim, an judicia capitalia jure naturæ, & ex lege Evangelii infligere liceat, late tractavit Auctor *l.* 1. *c.* 2. §. 7. & 8. 2

Illis, qui supplicia] „ Inprimis Anabaptistis.

Con-

Contra, quam nos Apostolus docet] „ Argumenta ex sacris desumta cumulavit Auctor *d. c.* 2. §. 7.

Cum regio officio usum gladii inclusisset] „ Quem locum explicavit *d.* §. 7. *n.* 2.

Sint præsidio] „ Puniendo nimirum crimina, & tollendo reos per supplicia.

Nisi quorundam morte reprimatur aliorum audacia] „ Adeoque etiam post legem Evangelii interest, ut pœnæ statuantur ad deterrendos alios.

Satis tuta sit innocentia] „ Sane, quotidie parricidia, & homicidia committi videmus, etsi constet, gravissimas in tales reos constitutas esse pœnas.

3 *Imitandum proponere*] „ Mihi hæc sententia semper rationi maxime conveniens visa fuit; quia extra homicidium nulla inter mortem, & delictum, est proportio: inprimis cum aliis modis, qui morte graviores sunt, pensari injuria possit. *Gravius*, ait Cæsar apud Sallustium Catil. c. 51. *est verberari, ac necari; & multi sunt, qui mortem ut requiem miserorum contemnunt: at graviter expavescunt ad captivitatem, & ignominiosum opus.*

Si nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo possint] „ Si enim incorrigibiles sunt, ipsorum reorum interest eos tolli. *Vid. supr.* §. 7. *n.* 3.

A D §. XIII.

„ AUCTOR arguit Taurum philosophum, quod uno fine sublato tolli pœnam statuat; sed confundit pœnam, quæ ex jure civili debetur, cum ea, quæ ex jure naturæ: hujus finis unicus est reparatio injuriæ; illius præterea emendatio tum peccantis, tum aliorum.

1 *Ex ea autem, quam nos fecimus, enumeratione*] „ Dixit enim Auctor, in pœnis respici *aut* utilitatem ejus, qui peccavit, *aut* ejus, cujus interesat peccatum non esse, *aut* indistincte quorumlibet. *Vid. supr.* §. 6. *n.* 2. Nos e contrario diximus, jure naturæ finem pœnarum esse unicum, reparationem scilicet injuriæ; quæ reparatio fit si tantundem mali infligitur delinquenti: atque hic finis obtinet etsi pœna nec utilis sit ei, qui peccavit, nec ei, in quem peccatur, nec aliis.

Quasi uno fine sublato tollatur pœna] „ Immo id non statuit; sed unum horum finium ad effectum puniendi necessarium esse, ait.

Cum contra omnes cessare oporteat, ut pœnæ locus non sit] „ Hanc Tauri quoque esse sententiam, ex præcedentibus verbis apparet, *d. c.* 14.

Deinde illum finem omittit, cum homo inemendabilis vita eximitur, ne plura, aut graviora peccet] „ Immo hunc finem non omittit Taurus: dum enim docet, *pœnam tum statui non posse quando spes magna est ut is, qui peccavit, citra pœnam ipse sese ultro corrigat, &c.* necessario inde sequitur, quod in casu, ubi talis spes non subest, adeoque cum homo inemendabilis est, pœna statui possit, ne plura, aut graviora peccet. Præterea supra jam notavi §. 7, *n.* 3, hunc finem supponere peccata, quæ mortem merentur, sive ex lege naturali, sive ex lege civili: tunc autem reus morte puniri potest etsi spes emendandi adsit; quia injuria reparari debet, quæ reparatio ex dispositione legis non nisi morte fieri potest.

Etiam ad alia damna, quæ metuuntur, extendendum] „ Finis pœnarum naturalis est reparatio injuriæ, non vero ne in futurum paria ei accidant, in quem peccatur, utpote qui finis mere civilis est: & cum exempli loco læsa auctoritas a Tauro allegetur, intelligi id debet de omni damno, quod metuitur.

Hac tria lex sequuta est] „ Seneca loquitur de pœnis civilibus, & de fine pœnarum ex jure positivo. Naturalis enim pœna unice consistit in reparatione injuriæ. 2

Non minus qui læsi jam sunt] „ Et quorum interest, ne posthac tale aliquid patiantur aut ab eodem, aut ab aliis. *Vid.* §. 8. *pr.*

Quam qui lædi adhuc possunt] „ Ne qui uni nocuit, alii noceat, vel ne alii impunitate illecti aliis quibusvis molesti sint. *Vid.* §. 9. *pr.*

Plenam habebis partitionem] „ Scilicet pœnæ civilis: nam finis pœnarum naturalis, scilicet reparatio injuriæ, deest.

Nisi quod ad illud, sublatis, addendum fuit, aut repressis] „ Scilicet, debilitando, vel constringendo, ita ut nocere nequeant. *Vid.* §. 9. *pr.*

Nam & vincula, &c.] „ Carceres, amputatio manus, confiscationes bonorum.

Minus perfecta est] „ Immo æque perfecta est, ac prior: nam *emendatio ma-*

„ *lorum* pertinet æque ad eum, qui punitur, ac ad eos, qui exemplo eius deterrentur; & si *tollitur malus*, id fit ut cæteri securiores vivant.

Omnis pœna] „ Intelligit finem legum pœnalium positivarum.

Ad §. XIV.

Auctor §. 14. 15. & 16. cautelas in exigendis pœnis suppeditat, ne Christianus privatus pœnas sumat ab improbo, sive sui, sive boni publici causa, §. 14: ne cuive permittatur peccantes criminis accusare, §. 15: ne homo Christianus judicia publica exercere ambiat, §. 16.

Christiano homini privato] „ Auctor in „ eo perpetuo errore versatur, jure naturæ „ cuique privato pœnas sumere licere: id„ que mutatum demum fuisse institutis ju„ diciis facto hominum; remansisse tamen „ quædam vestigia pristinæ libertatis: & de „ his vestigiis, ait Auctor, cavendum esse. „ At prius verum non esse, jam sæpius di„ ximus; simulque demonstravimus, liber„ tatem, quæ aliquando singulis conceditur „ sumendi pœnam, non esse vestigium an„ tiqui juris, sed eam ex concessione de„ mum superioris sequi. Singuli igitur hoc „ casu non puniunt tamquam privati, sed „ tamquam legum executores, adeoque au„ ctoritate publica.

Quamquam id jure gentium nonnunquam permitti, diximus] „ Si nimirum judicia de„ ficiunt, *vid. sup.* §. 8. *n.* 5; eoque Au„ ctor retulit legis Hebrææ concessionem „ de interficiendo homicida extra asyli loca, „ *d.* §. 8. *n.* 5. At priori casu non tantum „ jure gentium, sed & jure naturæ, i. e. „ jure necessariæ defensionis, reparationem „ injuriæ exigere cuique læso licet: poste„ riori casu superior pœnam, quam reus „ jure meritus est, læsi arbitrio relinquit; „ adeoque pœna infligitur auctoritate pu„ blica.

Laudandus est mos eorum populorum] „ Dari ejusmodi litteræ solent, ut ex illis „ constet, ipsos quoque non esse piratas. „ Cæterum, etsi ejusmodi instructiones non „ dentur, nihilominus navigaturi jure na„ turæ repellere piratas vi necessariæ de„ fensionis possunt: & hactenus id nec cum „ pietate, nec cum perfectione pugnat.

Non quasi ausu suopte] „ Ipsum jus na„ turæ, quod necessariam defensionem in„ jungit, ausum hunc probat.

Ad §. XV.

Quibus *id libet*] „ Jure Romano „ omnes e populo accusare potuerunt reos, „ qui crimen publicum commisere, *L.* 8. „ *ff. de accus.* quia publice interest, ne „ crimina maneant impunita. Hinc Cicero „ *pro Rosc. c.* 20. ait: *accusatores multos* „ *esse in civitate, utile est, ut metu conti*„ *neatur audacia.* Add. *Quinctil. l.* 12. 7. „ *pr. Xenoph. Inst.* 1. *p. m.* 5. Sed sub„ scribere accusatores debebant; quo ipso „ ad pœnam talionis adstringebantur. *L.* 8. „ *pr. ff. de accusat. L. fin. C. eod.*

Nisi officii necessitate] „ Plerumque „ enim ejusmodi accusationes odio privato „ fiebant, & pro indicio accipiebant præ„ mium. *Vid. Suet. in Ner. c.* 10. *ibique* „ *Torrent. in not.* Quia vero sæpius fingi „ solebant crimina, ut præmia conseque„ rentur delatores, inde adeo odiosum „ delatoris nomen exstitit, ut cum calum„ niatore pro synonymo habitum fuerit, „ *Faber in Lexic. voc. Delator*; & severis„ simæ tandem in ejusmodi delatores, si „ de delicto fidem non fecerint, pœnæ „ statutæ fuere. *Sueton. in Domit. c.* 9. „ *L.* 2. *C. Theod. de petit. & ultrodatis*, „ *& delatoribus.* Conf. *Tom. b.*

Ad §. XVI.

Ut *ad munera publica, quæ de sanguine judicium habent, sua sponte se ingerat*] „ Res ardua, & perquam difficilis est, „ de vita creaturæ ad imaginem Dei factæ „ judicare. Sane, talis judex ignorantiæ „ non tantum, sed & levissimæ omissionis „ pœnam Deo sanguinis humani vindici „ olim daturus est. *Conf. Syrac. c.* 7. *v.* 6. „ *Senec. epist.* 68.

Sibi tanquam omnium excellentissimo] „ Et quod se meliorem aliis putet: veram „ difficultatis rationem modo allegavi.

Omnino huc etiam pertinet] „ Immo alio „ plane sensu hæc a Servatore allegantur. „ Servator non loquitur de judiciis publi„ cis, sed de privatis personis, quæ proxi„ mi vitia produnt, cum ipsæ vel iis„ dem, vel majoribus inquinati sunt. Hos „ in-

„ improbat Servator ajens : *quid autem* „ *vides festucam in oculo fratris tui*, & „ *trabem in oculo tuo non vides. Matth.* „ *c. 7. v. 1. seq.* atque hos olim judicii „ sui pœnas daturos esse, docet. Non „ igitur judicandi officium difficile ideo „ est, quia in pari reatu sumus, sed quia „ de vita hominis quæstio est.

A D §. XVII.

QUÆRITUR, an privati, quibus lege concessum est jus interficiendi certum genus hominum, jus habeant id faciendi; an vero tantum impunes sint? Auctor ait, eos non habere jus internum si propter dolorem lex id permittit; sed tunc demum, si mali tollendi causa : quo refert casus si lex permittit occidere milites populatores, *Tot. Tit. C. quando liceat unicuique sine judice*, &c. latrones publicos, *ibid.* bannitos, tyrannos, &c. Nos dicimus, semper jus verum concedi : cum enim naturali jure jus puniendi magistratui competat, hoc exsequi per alios & potest, & solet, quia non manu sua pœnam sumit, sed per instrumenta : hæc instrumenta igitur non suo jure puniunt, sed nomine, & jure magistratus. Idque licitum esse, constat, etsi forte privatus ille odio, & vindicta id, quod lex permittit, exsequatur : uti si maritus adulterum occidit, si quis cognati mortem vindicaturus, homicidam interficit, &c. Nam tunc est vitium personæ agentis, non defectus juris; res ipsa jure permissa, & licita est, etsi persona imperfecte agat.

Equidem negari nequit, periculosum admodum esse, privatis vindictam committere, cum imprudens plerumque populus, vel furiens maritus, &c. nec modum, nec finem observare soleant, eoque facile excedere possint: sed nec id conceditur lege nisi in paucissimis, iisque atrocissimis criminibus, ubi justissimus dolor, vel reipublicæ discrimen subest ; quin tot restrictionibus involuta est ea facultas, ut metu excessus deterreri soleant illi, quibus concessa est talis facultas.

1 *An tantum inter homines impunitatem*] „ Multa enim non puniuntur, quæ tamen illicita sunt.

Posterius hoc] „ Scilicet, injuria eos „ agere etsi inter homines impunitatem habeant : eoque rectius abstinere. *L.* 144. „ *ff. de reg. jur.*

Ut nefandam vocet] „ Hoc de iis saltem „ statuit, qui asserunt, tales leges injustas, eoque nullas esse, & maritum „ adulterum occidentem homicidii reum „ fieri. *Vasq. d. l.* 4. *c.* 8. *n.* 4.

Utrumvis legem facere posse in certis casibus] „ Immo quoties lex permittit, semper „ jus dat.

Partim ex verbis legis, partim ex materia] „ Has enim regulas interpretationum „ proposuit Auctor, *lib.* 2. *c.* 16. §. 2. &c. „ sed diximus *ibidem*, eas in hac inptimis „ materia inutiles esse.

Nam si dolori lex indulget] „ Lex nunquam soli dolori, seu vindictæ indulget ; „ sed si privato facultatem puniendi concedit, semper supponit, injuriam factam „ esse, cujus reparationem arbitrio privati permittit, atque per eum pœnam exigit. Atque hinc maritus, qui uxorem „ adulteram occidit, jure agit, quia agit „ ut instrumentum magistratus, etsi minus perfecte.

Si vero periculum respicit futuri mali ex dilatione pœna] „ Hanc *materiam legis* „ vocavit. 2

Censenda est jus, ac potestatem, &c] „ Immo etiam priori casu lex jus concedit; quia ibi quoque non ut privatus „ interficit, sed ex concessione legis.

Vel publicam devotionem] „ Minus Latine hæc dicuntur. Qui rubricam composuit, per ea verba videtur intelligere *quietem communem*, ut ex ratione legis apparet : nam de vindicando *milite* „ *devoto*, uti Gothofredus explicat, id „ intelligi nequit, quia contra militem lex „ lata est.

Melius enim est occurrere] „ Adeoque „ id jure necessariæ defensionis, etiam „ citra legis permissionem, licitum erat.

Jus occidendi exsules, &c.] „ Res 3 „ eodem recidit. Utroque casu lege permittente occidit, sive per legem generalem „ id concessum sit, sive per sententiam, „ adeoque legem particularem quis damnatus, & per eam jus occidendi singulis concessum fuerit.

Ad §. XVIII.

Quæritur, pro quibus, & in quibus rebus jure naturæ pœna constitui ab hominibus possit? Resp. Pœna jure naturæ tantum statuitur pro injuria facta: pœna enim est reparatio injuriæ; reparari autem non potest injuria, quæ non est facta. Hinc omnes pœnæ, quæ ultra reparationem injuriæ statuuntur, forte ad emendationem, & ad exemplum, sunt meri juris positivi.

Non ergo *I.* pœna est, quando quis malum aliquod patitur ob morbum contagiosum, corpus mutilum, furorem, infantiam, &c.: forte quod ideo excludatur a dignitate, a commodis cœtus, &c. Nam privatur aliquo bono non suo delicto, sed quia imperfectio naturalis obstat, quæ non est in potestate hominum. Deficit igitur hic malum actionis.

Neque *II.* pœna statui potest ob *imperfectionem moralem*: forte quod quis sit prodigus, avarus, minus patiens, superbus, &c. Nam 1. perfectio consistit in animo, & affectu, adeoque in libertate agendi; indeque naturali ratione cogi nequit. Neque 2. hic reparatio naturaliter locum habere potest, quia alteri nihil ex tali imperfectione abest, nec jus ejus læsum est. Immo 3. hæc ipsa reparandi necessitas injuria esset, quia jus aliquod auferret ei, qui de re sua pro lubitu naturâ disponere, etiam imperfecte, potest. Neque 4. per hujusmodi coactionem vera reparatio fit, vel fieri potest. Quid si enim prodigum carcere includam, quo minus prodigere possit bona, an hoc ipso reparatur vitium? Negatur: sed æque prodigus manet. Neque 5. metuendum est, homines impune vitiosos esse posse; nam satis grave est, privari præmio, quod Deus virtuosis destinavit: sane, nihil quisquam de suo perdit, adeoque vera pœna non est.

Porro, & *III.* pœna natura statuta non est in *cogitationes etsi pravas*: 1. quia nondum injuriam fecit qui tantum facere cogitavit; aliud enim est facere, aliud velle facere: adeoque 2. nemini jus aliquod ablatum est, quod reparari deberet; nec tantundem alii præstari debet, cui nihil mali factum est. Neque 3. lex violata dici potest, quia nihil actum contra leges est. Sed & 4. leges nec solent, nec debent ferri de rebus, quæ non sunt in potestate hominum, quales sunt cogitationes, quæ etiam nobis invitis sæpius obveniunt. Est igitur 5. prava cogitatio, seu voluntas, imperfectio, & vitium animi, non injuria; unde non corrigitur pœna, sed privatione præmii. Hæc 6. Rhodiorum contentio erat in Senatu Romano, cum quidam exprobraret, quod animo, & voluntate Regi magis faverent, eumque victorem maluerint. Regerebat legatus: *voluntatis nostræ tacitæ velut litem æstimari audio*; & mox: *his, qui nos pœna, non crimine liberant, gratias habemus. Liv. lib.* 45. *c.* 24. Atque hæc regula naturæ 7. a JCtis quoque traditur in *l.* 18. *D. de pœn.* ibi: *cogitationis pœnam nemo patitur.*

Excipe, nisi in actum aliquem illicitum deducta sit illa cogitatio, v. g. si quis hæresin suam alii communicaverit; etsi enim sola hæresis puniri non possit, aliud tamen est si civis eam contra leges reipublicæ propalet, &c. Idem dicendum si sola scientia sit prohibita nisi reveletur: ut in crimine læsæ majestatis, quod ob publicam utilitatem merito statui potuit.

Denique & *IV.* pœna ab hominibus statui non potest in id, quod viribus humanis impossibile est; nam ubi facultas naturalis agendi deficit, ibi deficit obligatio, adeoque & pœna. Hinc cogi nemo, vel pœnis adigi potest ut credat quod vel non potest, vel non vult credere.

Si autem viribus humanis possibile sit aliquid fieri, at in hoc, vel illo individuo ob ignaviam, aliamque imbecillitatem impossibile fiat, hæc culpa dicitur; & inde oritur reparandi necessitas etiam naturali jure, si injuria inde in alium redundat: hoc ergo casu pœna statui potest. Quanquam leges rigorem hunc naturæ in plerisque negotiis temperare soleant.

Nunc illud videamus] „ Hactenus de „ finibus pœnarum egimus, & de perso„ nis, quibus jus puniendi competit: „ nunc sequitur tractatio de actibus vitio„ sis, seu de subjecta materia pœnarum.

Non omnes esse tales] „ Puniri saltem „ possunt actus vitiosi, quibus injuria alii „ fit. Non ergo 1. si vitium non infert in„ juriam, sed imperfectionem, etsi mora„ lem: 2. si in actum externum deductum „ non sit: 3. si viribus humanis impedi„ ri non potest; quo pertinet hæresis. „ *Vid. supr.* §. 1. *Propos. V. & VI.*

Etiamsi

Etiamsi, &c. *ad notitiam aliorum perveniant, puniri non possunt*] „ Quia nemini injuria facta est, adeoque nihil est quod reparari debet.

Naturæ humanæ congruum non est] „ Vera ratio est, quia injuria facta non est, adeoque nec reparatio statui potest.

Quatenus in externos influunt] „ Exemplum dedimus in hæretico, qui prohibitam doctrinam propalat, &c. *Conf. infra* §. 39. *n.* 1.

Non sui proprie] „ Nam ex solo actu interno nemini fit injuria, adeoque nulla est reparandi necessitas.

Sed actuum externorum, qui inde meriti sui accipiunt qualitatem] „ Pœna igitur actui externo infligitur, modo per actum illum externum injuria alii illata fuerit. *Vid. infr.* §. 39. *n.* 1.

Ad §. XIX.

1 Actus *inevitabiles naturæ humanæ*] „ Quia necessario fiunt, adeoque absque proposito.

Nisi quod libere fit] „ I. e. cum proposito.

Supra humanam est conditionem] „ Refert huc Tesmarus actus, qui per somnium committuntur.

Unde cognatum homini esse peccare] „ Adeoque corruptæ naturæ indicia gentibus ex naturæ lumine cognita fuere. *Conf. Senec. de ira c.* 27. & 3. 24. *Plin.* 82. *Ep.* 22. *Senec. de Clement.* 1, 1. *in fin.* & *de tranquil.* 6. item *Ep.* 50. *Thucyd.* 3. *p.* 158. Pertinet huc illa formula impetrandæ veniæ: *homo sum; humani nihil a me alienum puto. Plin.* 5, 3. *Cic. de offic.* 1, 9. *Vid. Tesmar. h.*

Is, quem dixi, Sopater dissimulandas, ait, culpas minores] „ Atque hæc ratio est, cur jure Romano ea, quæ culpa committuntur, etsi jure naturæ verum sint delictum, puniri nunquam soleant, nisi culpa sit lata, & negligentia crassa, ac dolo proxima. *L.* 1. *L.* 2. *D. de Legib.*

2 *An hæc recte, & proprie peccata dicantur*] „ Si provideri possunt, & debent, omnino peccata sunt: at leges civiles ignoscunt ei, quod ex imbecillitate generali contingit.

Cum libertatem, &c. *non habeant*] „ Peccant enim ex necessitate corruptæ naturæ: atque hinc est, quod nec Deus punire ejusmodi peccata soleat, nisi peccator repudiet satisfactionis remedium, quod Deus humano generi obtulit.

Sed huic & nunc inevitabilia] „ Adeoque ubi imbecillitas non est communis humanæ naturæ, sed certis personis, certis temporibus.

Ob corporis concretionem in animum transeuntem] „ Ita v. g. sanguinei libidinosi esse solent, cholerici in cædes sunt prodiviores; idque exemplis Persarum, & Ægyptiorum, probat *Marcell.* 22. 43. & 23. 30. Hæc mixtura elementorum mores format, & animum. *Conf.* 31.

Aut adultam consuetudinem] „ Consuetudo altera natura est.

Quæ tamen puniri solet non in sese] „ Eodem res recidit; ideo enim punitur, quia jus alterius facto, quod prævideri potuit, & alii prævidere solent, læditur.

Aut ultro attracti in animum morbi] „ Sic ebrius crimen committens non excusatur ob adultam consuetudinem, quam contraxit reiterata inebriatione: nam cum sciat, & scire debeat, crimina talia ex ebrietate sequi posse, ex hac ipsa culpa magis tenetur.

Ad §. XX.

Ad *societatem humanam*] „ Cum societas humana non existat, frustra quæritur de criminibus in eam commissis, deque eorum pœnis. 1

Aut ad hominem alterum] „ Quia vel jus alterius non læditur, vel alterius non interest reum puniri.

Ratio est, quia nulla est causa cur non talia peccata relinquantur Deo punienda] „ Vera ratio est, quia injuria nemini facta est, quæ reparari debeat: & cum in solum Deum peccetur, merito quoque ei soli vindicta relinquenda est.

Qui & ad ea noscenda est sapientissimus] „ Omnia enim, immo ipsæ quoque cogitationes, cognita sunt Deo. 2

Et ad expendenda æquissimus] „ Is enim omnium proportionum auctor est.

Et ad vindicanda potentissimus] „ Nihil enim ei resistere potest.

Instituerentur plane sine utilitate, ac proinde mendose] „ Supra jam dictum est, utilitatem non esse finem pœnarum na-

„ tura-

„ turalem, sed reparationem injuriæ: ubi „ igitur injuria non est, frustra de reparatione quæritur.

Excipiendæ sunt pœnæ emendatoriæ] „ Si „ alii injuria facta non est, frustra de „ emendatoria quæritur.

Puniendi quoque non sunt actus oppositi virtutibus] „ Vitia moralia puniri non pos„ se, diximus, quia nemini fit injuria; „ nemini enim jus in hos actus quæsitum „ est.

Quarum natura coactionem omnem repudiat] „ Virtus enim consistit in puritate „ animi, in constante, ac perpetua vo„ luntate imitandi perfectiones divinas: „ ex quo igitur quis vi, aut metu hæc per„ ficit, tota virtutis ratio cessat; quod la„ tius alibi explicavimus.

Liberalitas] „ Quæritur, an aliquis pu„ niri possit ideo, quod sit prodigus, vel „ avarus? Negatur: 1. quia quisque rei „ suæ arbiter est, & pro lubitu de ea dis„ ponere potest. Neque enim 2. injuria „ fit alteri, qui nullum jus in res, & „ actus meos habet: sane, Creator mihi „ facultatem pro lubitu de re mea dispo„ nendi concessit, adeoque arbitrio meo re„ liquit, num egentibus bene facere ve„ lim. Injuria igitur potius 3. fieret do„ mino, si cogeretur vel rem suam servare, „ vel erga alios liberalis esse. Quin 4. de„ finit esse virtus ex quo dominus rei me„ tu pœnæ liberalitatem exercet, quia li„ bertas illa, intentio, & habitus, adeo„ que essentia virtutis hic cessat. Neque 5. „ per coactionem emendatur, vel emen„ dari potest vitium morale: is enim, „ qui erogare cogitur, non ideo magis fit „ liberalis; & qui carcere inclusus impedi„ tur erogare, non ideo minus manet pro„ digus. Sed & 6. definiri hic tantundem „ non posset, quia liberalitas, & parsimo„ nia, certos fines non habent: adeoque „ æstimatio exitum habere non potest.

2 *An ingrati vitium impunitum esse debeat*] „ *Bœclerus* integram dissertationem „ *de actione ingrati* scripsit. *Diss.* 3. *f.* 103. „ Nos supra late demonstravimus, ex in„ gratitudine nullum jus oriri, nisi id lege „ civili speciatim statutum sit: at tunc actio „ mere civilis est, & jus alteri non a na„ tura, sed ex lege civili quæritur, per „ quam autem vitium ingrati non tollitur.

Desinit honesta esse si necessaria est] „ Non „ enim amplius pia intentione, & ex li„ bera voluntate fit, in qua tota virtutis „ essentia consistit. *Vid. notam ab hac retro tertiam.*

Non enim magis laudabit quisquam &c. qui depositum reddidit] „ Errat hic Seneca, „ & mala hæc est comparatio, quin ei ipsi, „ quod antea asseruit, contraria: qui enim „ ultro, & citra necessitatem alii gratiam „ refert, is summas meretur laudes? Fa„ cit enim pro affectu id, quod facere jure „ non tenebatur. E contrario nullam lau„ dem meretur depositarius, qui depositum „ reddit, quia id facere debet; etsi non „ facit, injuria agit, ad cujus reparatio„ nem pœnis quoque cogi potest.

Ad §. XXI.

Quæritur, an remitti talio possit? Resp. Talio illa, quæ ad reparationem injuriæ pertinet, remitti potest ab eo, qui læsus est, quia ejus jus, ejusque favor est, cui pro lubitu renunciare quisque potest, *Vid. Pos. I. G. VI*; adeoque cum in omni delicto jus partis, & jus magistratus læsum sit, uterque injuriam sibi illatam remittere potest.

Unde simul apparet, *privatum* injuriam *magistratui* illatam remittere non posse, quia disponeret de jure alieno. Licet igitur is de jure suo privato transigat, salvum tamen manet jus puniendi magistratui. Sed nec *magistratus* injuriam privato illatam remittere potest, quia magistratus officium est, jus reddere læsis, eoque talionem infligere lædentibus. Is ergo si remitteret pœnam, duplici modo peccaret: 1. disponendo de jure alieno: 2. excedendo fines officii, quod in defendendis læsis consistit.

Quod vero dictum est, magistratum injuriam sibi illatam remittere posse, id verum saltem est de pœna sibi vel sola lege civili debita, non de pœna, quam jus naturæ injungit; cum enim ipse exsecutor saltem legum naturæ sit, non tam suam hic injuriam vindicat, quam injuriam Deo illatam, adeoque eam remittere nequit. Hinc Princeps dispensare de homicidio, de adulterio, aliisque criminibus, quæ jure naturæ talionem exigunt, nequit.

Sane, ipse Deus salva justitia non potest jubere ne reparatio fiat. Cum enim semel hanc legem dederit, ut jus suum cuique tribuatur, & ne alterius jus lædatur, eique

eique legi talionis necessitatem junxerit, mutare hanc voluntatem nequit, quia id imperfectionem involveret. Quod adeo verum est, ut nec injuriam sibi illatam remittere possit, quia imperfectionem inferret, coli ab hominibus nolle. Neque *obstat*, hoc modo misericordiæ divinæ nullum superesse locum: nam superest maxime *1.* quod reparationem etiam per alium recipere possit, uti recepit per Servatorem, qui reparavit peccata totius humani generis: 2. quod intuitu pœnitentiæ mitigare pœnam, & loco æternæ temporalem pœnam infligere possit; uti Auctor notavit supra §. *11. n. 1.* Atque hi sunt fines justitiæ, & misericordiæ, de quibus adeo disceptatur inter Theologos. *Vid. Auctor infr. §. 24. n. 2.*

Aut veniam dare] „ Aggratiare, remittere pœnam, &c.

Negant enim Stoici] „ Stoici non loquuntur de remissione pœnarum, sed de improbatione delicti interna. Sapiens omne delictum pro vitio habet, illudque improbat necessario; & cum hoc vitium omnibus delictis insit, hactenus omnia delicta Stoicis sunt æqualia: & licet peccans postea pœniteat, non tamen actus ille desinit esse vitiosus. At alia quæstio est, an is, cui injuria facta est, suum jus remittere possit; de qua Stoici plane non loquuntur, uti id plenius explicatum est supra §. *1. prop. XI.*

Venia debitæ pœnæ remissio est; sapiens autem quod facere debet, facit] „ Loquitur de indulgentia interna: sapiens enim non potest non improbare actum vitiosum; at ubi de ejus reparatione agitur, condonare injuriam omnino potest.

Hic fraus latet in illa voce debita] „ Immo fraus latet in voce *venia*, per quam intelligunt approbationem peccati, & actus illius vitiosi; non vero remissionem reparationis, quæ ex actu illo vitioso debetur læso.

Debere, i. e. sine injuria puniri posse] „ Ex hypothesi Auctoris pœna *debetur* ad eum effectum, ut reus puniri, ac, si punitur, queri de injuria non possit; at non ad eum effectum ut necessario puniri debeat, quia remitti potest: quod notavimus supra §. 4.

Jam non sequetur, si quis non puniat, facere quod facere non debet] „ Potest enim punire; at non debet.

Debitam esse pœnam a sapiente] „ Hoc sensu a nemine accipitur pœnæ *debitum*: neque propria hæc est locutio.

Dicemus, id non semper accipere] „ Sed tantum si de jure læsi, sive privati, sive magistratus, agitur: secus si ipsum jus naturæ violatum talionem exigat.

Non debitam, sed licitam tantum] „ Id est, posse quidem punire, non tamen id fieri necessarium esse.

Ad §. XXII.

Ante *legem pœnalem constitutam*] 1 „ Ex hypothesi enim Auctoris natura cuique homini licet punire injuria agentem, *lib. 1. c. 2. §. 5.* & *supr. §. 3*; at jure gentium demum constituta pœnali lege id mutatum esse, *d. §. 5.* & *supr. §. 8. n. 4.*

Dubium tamen non est, quin pœnæ locus esse possit] „ Hæc enim ipsa naturæ ratio est, ut reparari per tantundem debeat injuria illata.

Quia naturaliter qui deliquit in eo statu est, ut puniri licite possit] „ Quia naturali jure injuria reparari debet. *Conf. supr. §. 3. n. 1.*

Non ideo sequitur, debere eam exigi] „ Quatenus pœna remitti possit, explicavimus initio *h. §.* & *supra §. 1. Prop. XI.*

Quia hoc pendet ex connexione finium, ob quos pœna instituta est] „ Scilicet, an utilitas quædam redundet aut in eum, qui peccavit, aut in eum, cujus interest peccatum non esse, aut in tertios. *Vid. §. 6. n. 2.*

Quare si fines illi per se morali æstimatione necessarii non sint, &c. jam apparet, nihil esse, quod ad pœnam &c. præcise obliget] „ Adeoque si nec peccans inde emendetur, nec læsi intersit, nec tertius corrigatur, remitti posse pœnam, ait.

Aut alii fines ex opposito occurrant non minus utiles, aut necessarii] „ Forte si pœna absque seditionis metu sumi non possit; si reus forte est persona utilis, &c. propter publicam utilitatem enim jus læso quæsitum auferri potest.

Aut fines pœnæ propositi alia via obtineri possint] „ Forte per carcerem perpetuum, &c.

Primi] „ Quoties fines illi per se morali æstimatione necessarii non sunt.

In peccato paucissimis cognito] „ Immo

,, si per hujusmodi peccata jus alterius læsum est, reparatio lædenti injungi, adeoque & puniri debet: at leges, ne peccata ejusmodi fiant notoria, privatim pœnas a reo sumere solent.

Publica traductio] ,, Quasi pœna sumi non possit sine publica traductione.

Conquiri vero ad judicium necesse non fuit] ,, Cicero non ait, inquirendum in Zeuxim non fuisse, sed *quod frater* (Quintus) *cum* BLANDITIIS ELICERE AD JUDICIUM NON DEBUERIT. Verba hæc sunt: *quem adductum in judicium fortasse dimitti non oportuerit.* Quintus enim certissimum esse matricidam, scripserat, *ibid.*) *conquiri vero, & elici blanditiis (ut tu scribis) ad judicium, necesse non fuit.* Cic. *lib. I. ad Quint. Ep.* 2. Cæterum, Trajanus cum augeri Christianismum per tormenta videret, noluit ulterius in accusatos inquiri. *Plin. lib. X. epist.* 98. *Gron. h.*

Secundi] ,, Quoties alii fines ex opposito occurrunt non minus utiles, ac necessarii.

Qui bene merita culpæ opponit] ,, Ita Horatio pœna, quam ob interfectionem sororis meritus erat, remissa est ob bene in rempublicam merita. *Flor. l.* 3. *Liv. l.* 26. De M. Aquilio vide Ciceronem *Orat. pro Flacc. c.* 39. & *pro Cæl. c.* 31. *Ad Heren. I*, 14. Add. Ælian. *Var. Histor. III*, 47. *V*, 19.

Tertii] ,, Quoties fines pœnæ propositi alia via obtineri possunt.

Qui verbis emendatus est, aut læso verbis satisfecit] ,, Hoc verum est si injuria læso illata verbis reparari potuit.

Et hæc pars una clementiæ est] ,, Si finis pœnarum cessat.

Quam respiciens Hebræus sapiens dixit: justum decet clementia] ,, In iis pœnis, ubi præter reparationem injuriæ aliquid mali infligitur.

Non quidem justitiæ, sed charitati repugnet] ,, Immo pœna intra justos talionis fines nec charitati repugnat. Sane, illæ quoque pœnæ, quæ ad emendandum, & deterrendum infliguntur, charitati conveniunt; somma enim charitatis ratio est, cives ab injuriis scelestorum hominum tutos reddere.

Facile patitur ratio ea abstineri] ,, Hoc dependet ex arbitrio læsi, si ejus jus sit.

Nisi major, ac justior charitas] ,, Uti si respublica inde securior redditur; tunc enim remissio cum charitate pugnaret.

Quæ contractus ad æqualitatem reducit] ,, De æqualitate hac egimus supra *l.* 2. *c.* 12. §. 8.

Omnino omne respuit gratiæ genus] ,, Quia agitur de jure aliis tribuendo, ubi judex gratiam facere nequit.

At ea pars, quæ circa delicta occupatur] ,, Ibi enim de jure proprio magistratus plerumque agitur, quod remittere potest.

Ut nihil sit loci gratiæ] ,, Quoties scilicet agitur de reparatione juris alii debiti.

Posteriorem] ,, Quod scilicet ea justitiæ pars, quæ circa delicta versatur, non recuset gratiam.

AD §. XXIII.

AUT *ut pœna omnino sit exigenda*] ,, Quod semper fieri debet, ubi de injuria alii illata reparanda agitur: si scilicet jus tertii læditur.

Ut si bonum publicum omitti eam exigat] ,, Jus enim civibus quæsitum ob utilitatem publicam auferri potest.

Aut ut liceat utrumvis] ,, Ita ut in arbitrio magistratus sit exigere, vel non exigere.

Clementiam liberum habere arbitrium] ,, Si jus solius magistratus læsum est, qui de jure suo pro lubitu disponere, adeoque & pœnam remittere potest.

Parcit tunc sapiens, non ignoscit] ,, i. e. Non approbat delictum: non dat veniam pœnæ, quod sapiens facere nequit, *vid.* §. 21; sed remittit saltem pœnam delicti, & parcit sontibus.

Quasi vero nobis non liceat cum vulgo loquendi domino ignoscere vocare] ,, Recte: verba enim intelligenda sunt juxta communem usum loquendi. *Vid. supr. c.* 16. §. 2. *Add. pag.* 149. 151.

Quod philosopho apprime cavendum] ,, Vid. *Quinctil. l.* 7. 3. & *Præf. tit.* 8. *Gell. l.* 22. *c.* 9. & *l.* 18. *cap.* 7. *Sen. epist.* 87. & 15.

AD §. XXIV.

MAJOR *esse difficultas videtur post legem pœnalem*] ,, i. e. Postquam jure gentium, ,, &

„ & institutis facto hominum judiciis, facultas vi privata agendi sublata, & pœnæ „ legibus determinatæ sunt: quod systema „ exposuimus in *Dissert. proœm. VIII.* §. 17.

Quatenus auctor legis ut pars civitatis spectatur] „ Grotius alibi distinxit inter actus „ regios, & actus, quos rex ut privatus „ peragit. Actus, quos ut privatus peragit, „ adeoque ubi spectatur ut pars civitatis, „ omnino subjacent legibus a se latis; hactenus enim spectatur ut privatus: Si „ proinde ut privatus acquirit, contrahit, „ &c. nec legum a se latarum solennitates „ observat, actus nullus est, nec sublatæ „ hoc actu leges illæ videntur, quia qua privatus leges mutare nequit. *Vid. l.* 2. *c.* 14. „ §. 1. *seq. c* 4. §. 12.

„ At in actibus regiis, ubi spectatur ut „ caput civitatis, ipse non obligatur legibus „ a se latis; non enim sibi ipsi legem dare „ potest, *dd. ll.* quia rex qua talis se ipso „ superior non est. Hinc pro lubitu legem, „ quam ipse tulit, mutare, ac tollere potest. Hactenus enim civitatis ipsius personam, atque auctoritatem sustinet: i. e. „ populus hactenus summum imperium in „ eum contulit, adeoque superiorem, qui „ legem ei dicere possit, non habet, *ibid.*

Nam qua talis] „ Quatenus civitatis personam sustinet, & quatenus non ut pars „ civitatis spectatur.

Potest legem etiam totam tollere] „ Ratione futuri, non ratione præteriti, si „ aliis jus inde quæsitum est. *L.* 2. *c.* 14. „ §. 7. 8.

Quia legis humana natura est, ut a voluntate humana pendeat] „ Cum enim legislator superiorem non habet, nihil eum „ impedit, quo minus a priore voluntate „ recedere possit.

Non in origine tantum] „ Ut possit legem „ ferre, vel non ferre.

Sed & in duratione] „ Ut legem semel „ latam iterum tollere possit.

Nisi probabili de causa] „ Equidem tota „ res ab arbitrio Principis dependet: populus enim omne de sua utilitate judicium „ in Principem transtulit: at bonus Princeps non solet leges bonas facile mutare.

Peccaturus alioqui in regulas justitiæ gubernatricis] „ Quam justitiam alibi rectoriam, *lib.* 2. *c.* 24. §. 7. & artem architectalem vocat, *lib.* 1. *c.* 3. §. 6. *n.* 2. „ Nos talem justitiam non agnoscimus; cum „ enim res sit arbitrii, adeoque Princeps „ suo jure utatur, nemini facit injuriam „ legem mutando: nisi subditis jus quæsitum per hanc mutationem auferat; tunc „ enim peccat contra regulas juris naturæ.

Ita & vinculum ejus circa personam aut factum singulare] „ Hoc verum est ratione futuri: nam si ex lege illa jus quæsitum semel aliis est, id Princeps auferre „ nequit, *vid. supr. c.* 14. §. 8; nisi vel ob „ eminentem utilitatem publicam, vel in „ pœnam, *ibid.* §. 7.

Dei ipsius exemplo] „ Hic enim legem „ posuit, qua homines inter se obligentur, „ non vero qua ipse obligetur hominibus. „ *Vid. Diss. proœm. c.* 1. §. 60.

Sed habet ignoscendi licentiam] „ Quatenus de Deo id verum sit, vidimus supra „ §. 21. *n.* 1. *in not.*

Quia non est subjectus legibus] „ I. e. „ quia sibi ipsi legem non tulit, nec talem „ ferre potest.

Servare nemo præter me] „ Nam jus aggratiandi inter regalia majora refertur.

Nisi causa sit probabilis] „ Immo res arbitrii est, num velit mutare legem, nisi „ pœna jure naturæ sit statuta: tunc enim „ nec Princeps remittere pœnam potest.

Quanquam non potest præcise definiri] „ Diximus, rem mere arbitrii esse.

Majores esse debere post legem, quam quæ ante legem spectabantur] „ Leges pœnales „ ab ipsa natura sunt, & posito jure naturæ necessario sequuntur. Magistratus „ natura harum legum est exsecutor, adeoque dispensare nullo jure potest, & „ nulla ex causa (ut proinde differentia „ inter causas ante, & post legem pœnalem, & ratione, & effectu careat): nisi „ de solius magistratus jure agatur.

Quia legis auctoritas, &c ad causas puniendi accessit] „ Cum leges pœnales ipsa „ natura statutæ sint, causæ puniendi citra „ auctoritatem legum civilium æque subsistunt.

A d §. XXV.

C a u s æ *autem liberandi aliquem*] „ Diximus, naturali jure causas liberandi nullas esse in pœnis, quando de injuria alii „ illata reparanda agitur: at si soli magistratui injuria illata est, ea ex qualibet „ causa remitti potest; id enim res arbitrii „ est.

Intrinseca, *&c. dura est pœna ad factum comparata*] „ Adeoque si pœna ultra reparationem injuriæ aliquid infligit; id enim ex solo jure Civili est: quo pertinet pœna mortis statuta in eum, qui servum occiderit, quæ injusta quidem non est, quia proportio quædam intercedit inter *malitiam*, *& pœnam*, sed dura tamen est ad factum comparata.

Ad XXVI.

Ex *merito*] „ Supra §. 22. *n*. 1. Vid. *Gell. Noct. Attic. IV*, 18. *Quinctil. P. D.* 266. *Senec. Herc. Fur. v.* 476. *&* 1365. *Diod. Sic. XV*, 1. *Tiraquell. de pœn. ibique Brunnem. Pufendorf. VIII*, 3. §. 17. *Tesm. h.* Quod admitti non potest in illis pœnis, quæ Deo debentur, & jure naturali statutæ sunt.

Aut alia re] „ V. g. ob meritum majorum, aut antecessorum, *Liv. XXV*, 29. *Appian. de bell. civil.* 2. *Cic. de leg. agrar. contr. Rull. Ovid. Heroid. IV*, 164: ob numerum liberorum, uti Hadrianus fecit apud *Xiphil. epit. Dion.* vid. *Liv. VIII*, 35: vel quod ultimi ex illustri stirpe sint. *Pufendorf. d.* §. 17.

Etiam spe magna in posterum] „ Ut si Judæus fit Christianus; vel hæreticus abjuret errores: modo de vera conversione constet. *Henniges h. l.* At licet hoc concesserim de pœnis, quæ ultra reparationem injuriæ infliguntur, adeoque quæ in arbitrio magistratus sunt, verum id tamen non est de reparandi necessitate lege naturæ injuncta, quæ remitti nequit.

Si ratio legis saltem particulariter cesset in facto, de quo agitur] „ Aliquando enim lex in genere disponit, & rationem allegat occasionalem, non adæquatam; tunc manet lex etsi cesset ratio: secus vero si ratio sit finalis, & adæquata; ea enim cessante ipsa lex deficit. *Lauterb. Comp. p.* 8.

Satis est ratio universalis] „ Ita jure Romano omnes feminæ excluduntur a facultate postulandi, etsi causam prohibitioni dederit Carfania, femina improbissima.

Efficit ut lex facilius, *& minore cum damno auctoritatis solvi possit*] „ Si ratio legis finalis, & adæquata cessat, non opus est remissione pœnæ, sed ipsa lex pœnalis cessat. *Vid. Ziegl. h.*

Usu venit in iis delictis, *quæ per ignorantiam*] „ Ignorantia igitur est causa liberandi a pœna, nisi culpa accedat.

Quamvis culpa omni non careant] „ Jure naturæ injuria, culpa alterius mihi illata, æque reparari debet, ac si dolo illata esset; & hactenus utriusque præstatio eadem est, & neutra remitti potest: sed pœnæ civiles majores statui solent contra peccantes ex proposito, quam contra peccantes ex ignorantia; & hæ pœnæ quatenus civiles sunt, remitti possunt.

Aut per animi infirmitatem, *&c. difficulter superabilem*] „ Vid. *supr.* §. 19. Uti si peccat ex vehementia affectuum, amoris, iræ, &c.

Ad quæ Christianus hominum rector maxime respicere debet] „ Hæc omnia vera sunt in mitiganda pœna civili; leges enim, pœnales præcipue, ferri debent cum sensu imbecillitatis humanæ, *vid. l.* 1. *c.* 4. §. 7. *n.* 2, & ad humanum modum, *l.* 3. *c.* 23. §. 5. *n.* 3. Unde Deus quoque humanam legem probare censetur ut humanam, & humano modo, *l.* 1. *c.* 4. §. 7. *n.* 3. At reparatio injuriæ naturalis ideo remitti nequit.

Multa talia hostiis quibusdam expiari voluit] „ In illis enim, quæ vel a turba Israël, *Levit.* 4. *n.* 2. 13. *&* 27. *& c.* 5. *v.* 15. *& Num.* 15. *v.* 22. *seq.* vel a Principe, *c.* 4. *v.* 22, per ignorantiam contra præcepta Dei committuntur, proprie pœna non obtinuit; sed vitiosa hæc facta, quæ magis ex imbecillitate humana peraguntur, sacrificiis expiari debebant.

Se ad talia resipiscentibus condonanda esse facilem] „ Ita enim Servator pro inimicis precatur Patrem ut dimittat eos, quia nesciunt quid faciunt *Luc.* 23, 34. Summa hæc est Servatoris perfectio pro interfectoribus orare. At Deus adeo non remisit hanc injuriam sibi ipsi illatam, ut Judæos civitate, imperio, & sacerdotio privaverit.

Ut Antiochenis ignosceret] „ Ibi solum jus Theodosii læsum erat, adeoque pro lubitu illud potuit remittere.

Ad §. XXVII.

Esse *eam tantum*, *de qua legis auctor consultus dixisset*, *&c.*] „ Hæc conjectura voluntatis jus nullum liberandi tribuit.

„ Regula

„ Regula perpetua hæc est: quod pœna, „ quæ tendit ad reparandam injuriam alii „ illatam, remitti a Principe nunquam (nisi „ ex utilitate publica) possit, quia tertio „ jus quæsitum est, quod ei auferri nequit: „ si vero ultra reparationem juris lege civili „ pœna statuta est, ea pro arbitrio Princi- „ pis tolli, aut mitigari potest.

Non distinxit enim] „ Adeoque Auctor „ putat, ad regulas interpretandæ legis per- „ tinere, ut inspiciatur, *quid legis auctor* „ *consultus dicturus fuisset, &c.* Sed nec „ hoc verum est: divinatio hæc est, non „ jus. Si lex dubia est, plane lex non est; „ adeoque pœna locum plane non habet, „ deficiente quippe lege pœnali.

Et inter relaxationem] „ i. e. Remissio- „ nem pœnæ.

Legem obligare, etiamsi caussa particula- riter cesset] „ Verum hoc omnino est, si „ ratio illa particularis non est ratio legis „ finalis, & adæquata. *Vid.* §. 25.

Quasi legem esse putassent solam Scriptu- ram] „ Cum in lege non verba, sed ratio, „ mens, & intentio inspicienda sit. Quod „ verum est de ratione finali, & adæquata. „ *Lauterb. Comp. p.* 8.

Quæ sæpe libere & dari, & omitti potest] „ Scilicet, quoties leges pœnales ultra re- „ parationem injuriæ aliquid statuunt.

Referenda sit ad virtutem proprie dictam] „ Quæ legem interpretatur.

Qua aut ex charitate] „ Vid. §. 22. *n.* 1.

Aut ex justitia rectrice] „ Vid. §. 24. „ *n.* 1.

Eo referri potest] „ Quia voluntate, men- „ te, & intentione legislatoris deficiente li- „ beratur agens, non per dispensationem, „ seu relaxationem pœnæ, sed quia deficit „ lex pœnalis, cessante quippe legis ra- „ tione, adeoque quia agens non peccavit „ contra legem.

Aliud enim est, legem aut probabili, aut etiam urgente caussa tollere] „ Tunc enim „ supponitur, legem pœnalem in præsenti „ casu statutam non esse: ubi proinde rela- „ xatione opus non est.

De tollendis pœnis] „ I. e. de remissione „ pœnarum.

De taxatione earum] „ I. e. de æstima- „ tione delicti.

Ad §. XXVIII.

Auctor hic agit de commensuratione pœnæ cum delicto usque ad §. 38, ac ultra meritum neminem puniendum esse, in genere statuit §. 28. In merito autem malitiæ maxime rationem habendam, ait; indeque ob malitiam augeri pœnam posse, & quo minor est malitia, eo magis eam minui debere, §. 29. 30. 31.

Augeri autem malitiam 1. ex magnitudine injuriæ, tum ratione dignitatis personæ, cui injuria infertur, tum ratione numeri personarum, quibus injuria fit; uti si universitati infertur: 2. pertinaciore, & deliberatiore animo in peccando: 3. circumstantiis loci, temporis, &c. Quæ omnia fere desumta sunt ex *L.* 16. §. 1. *seq. D. de pœn.*

Minuunt malitiam, eoque pœnam 1. actus, 2. sexus, 3. varii affectus, aliæque caussæ impellentes, & deterrentes, 4. necessitas aliqua, &c.

Nos in genere dicimus, quod in *reparatione injuriæ* (qui solus pœnarum naturalium finis est) præcise æqualitas requiratur inter injuriam, & pœnam. Tantundem quisque pati debet mali, quantum mali egit; adeo ut neque augmentum, neque diminutio pœnæ ibi locum habeat. At in illis pœnis, quæ ultra reparationem injuriæ aliquid mali infligunt, ex arbitrio legis dependent, verum est, quod augeri, aut minui ob malitiam vel majorem, vel minorem, possint. Et in his pœnis civilibus omnino insignem locum habet hæc tractatio.

Ex supra dictis] „ Inprimis ex §. 1. §. 6. „ *& seq.*

Duo spectari] „ Immo in pœnis natura- „ liter unum saltem spectatur, injuriæ re- „ paratio, quæ fit per passionem tantundem „ mali, ac ipse fecit.

Ob quod, est meritum] „ I. e. malum actio- „ nis. *Vid.* §. 1.

Cujus ergo, est utilitas ex pœna] „ Ex „ sententia enim Auctoris homo cum homi- „ nem natura sibi parem punit, aliquid sibi- „ debet habere propositum, nimirum, uti- „ litatem quandam, §. 4. *n.* 3. §. 5. *n.* 3. „ §. 6. *n.* 2. §. 7. *seq.* Quod examinavimus „ *ibid.*

Puniendus nemo est ultra meritum] „ Ra-

tio naturæ hæc eſt, quia reparata eſt injuria ſi tantundem mali paſſus eſt.

Et quadam mediocritas] ,, Seu proportio inter delictum, & pœnam.

Æſtimationis nomine] ,, Quia per tantundem fit reparatio.

Ultra quod vindicta procedere non debeat] ,, Nimirum, ultra tantundem, quia tunc reparata eſt injuria.

Sed expenſo propoſito, ac voto ejus, qui deliquit] ,, Malitia enim augeat delictum, indeque major erit æſtimatio.

Intra meriti vero modum, &c. pro utilitate] ,, Utilitas non eſt norma æſtimationis naturalis, ſed ſola reparatio injuriæ; emendatio autem, & exemplum, pertinent ad fines pœnæ civiles, & ſi ideo vel augentur, vel minuuntur pœnæ, id meri juris poſitivi eſt.

Ad §. XXIX.

1 In *merito*] ,, Intra cujus modum magis, aut minus peccata puniuntur. *Vid.* §. *præc. in fin.*

Cauſa, quæ retrahere debuit] ,, *Vid.* §. 30.

Et perſonæ idoneitas] ,, *Vid.* §. 31.

Vix quiſquam gratis malus eſt] ,, Homo enim plerumque peccat ex affectu quodam, ex ſpe aliqua commodi, adeoque ex cauſa, quæ eum impellit. *Vid. Senec. epiſt.* 14. & 69. & *de benefic.* 4, 17. *Vellej. Paterc.* 2, 22. *Quinctil. declam.* 2. *Cic. ad Herenn.* 2, 19. & *Rhet.* 1, 29. *pro Roſc. Amer. c.* 26. 30. 50. *Teſm. b.*

Propter ſe ipſum delectat] ,, Quales homines deſcribit *Salluſtius Catil. c.* 16.

Ducuntur affectibus] ,, Spe alicujus commodi, ſeu utilitatis.

Declinandi mali impetum] ,, Immo metus mortis, neceſſitas, &c. non ſemper ſunt cauſæ, quæ a pœna liberant: ſi quis enim tali metu inductus blaſphemiam evomit, innocentem occidit, adulterium committit, vel inceſtum, æque reus eſt; at minuitur quodammodo æſtimatio injuriæ.

Qui maxime eſt naturalis, ideoque inter appetitus honeſtiſſimus] ,, Quomodo honeſtiſſimus dici poteſt, ſi ipſe actus ſua natura cum juſtitia pugnat?

Unde quæ mortis, carceris, doloris, &c. cauſa injuſte fiunt] ,, Grotius exemplum alibi retulit, ſi quis intermedium innocentem, qui fugam impedit, occidit: de quo caſu egimus ſupra *l.* 2. *c.* 1. §. 4. Conf. *Curt. l.* 6. *c.* 4.

Aut ſummæ egeſtatis vitandæ cauſa] ,, Neceſſitas non tollit injuriam. *Vid. d. l.* 2. *c.* 2. §. 6. *ſeq.*

Neceſſitas aliquid adfert veniæ] ,, Minor eſt malitia, adeoque minuitur æſtimatio 2 injuriæ, non liberat ab injuria. *Polyb. l.* 40. *c.* 30.

Impendentis periculi reſpectu] ,, Adeoque ex neceſſitate propriæ defenſionis. *Vid. d. c.* 2. §. 6.

Ceteri appetitus] ,, Extra impetum declinandi malum, mortis, carceris, doloris, 3 aut ſummæ egeſtatis, &c.

Vera bona, &c.] ,, Quæ non conſiſtunt in imaginatione, ſed veram utilitatem delinquenti afferunt.

Extra virtutes, & earum actiones] ,, Agit enim de delictis, eorumque merito: adeoque excludit vera bona, quæ ex virtutum exercitio oriuntur.

Quæ ad peccatum non ducunt] ,, Adeoque ubi de delicti merito non quæritur.

Conſentiunt enim virtutes inter ſe] ,, Hic conſenſus nihil aliud eſt, quam juſtitia illa univerſalis adeo inter philoſophos celebrata: de qua vide *Jus* meum *controverſum, tit. de juſtit. & jur. quæſt.* 2.

Aut delectantia] ,, Ut in ſtupro, adulterio, &c.

Quæ utilia vocantur] ,, Ut in furto, &c.

Excellentia ſupra alios] ,, Appetitus excellendi præ aliis.

Quatenus a virtute, & utilitate ſejungitur] ,, Nam ambitio aliquando virtus eſt. *Vid. proleg.* §. 43.

Et vindicta] ,, Jucunditas illa, quæ ex vindicta oritur, non eſt verum bonum.

Quæ quo magis a natura abeunt, eo ſunt fœdiora] ,, Si quis igitur injuriam alii infert vanæ gloriæ cauſa, vel ut odium, & vindictam exerceat, hæc non fiunt veri alicujus boni conſequendi cauſa; indeque eo magis peccat.

Et hos tres appetitus] ,, Qui tendunt ad bona 1. delectantia, 2. utilia, 3. imaginaria.

His vocibus exprimit] ,, *Concupiſcentia carnis, libido oculorum, & faſtus vitæ.* 1 *Joh.* 2. *v.* 16.

Volupta-

Voluptatum desideria] „ Quæ corpori jucunditatem afferunt.

Habendi cupiditatem] „ Abundantiam „ possessionum.

Vanæ gloriæ consectationem] „ Veræ enim „ gloriæ consectatio summa virtus est *Vid.* „ *proleg.* §. 43. At si vana sit illa gloria, in „ vitium degenerat. Vid. *Demosthen. in epist.* „ *ad Philipp. Juven. Sat. X. v.* 142. *Senec.* „ *epist.* 125. *Statius Sylv. IV*, 4. *Gell. Noct.* „ *Att. XIV*, 3. *Lactant. VI*, 18. *Tesm. b.* „ *lit. t.* & *x.*

A D §. XXX.

CAUSA, *quæ a delinquendo abstrahere debet*] „ *Vid.* §. *præced. pr.*

Generalis est injustitia] „ Jus enim alte„ rius violare, pugnat cum jure naturæ.

Non in quibusvis peccatis, sed in iis, quæ respectum habent extra peccantem] „ Adeoque „ quibus jus alterius violatur, de quo repa„ rando agitur: excludit igitur peccata ani„ mi, ut concupiscentiam, avaritiam, &c. „ quæ legibus humanis non subjacent.

Injustitia eo est major, quo majus alteri damnum infertur] „ Quia eo major inde „ oritur reparandi necessitas.

Delicta consummata] „ Gravior enim est „ injuria actu illata, & consummata, ac „ ea, quæ inchoata saltem est.

Quæ ad actus aliquot, sed non ad ultimum processerunt] „ Adeoque ubi minor est inju„ ria, minorque reparandi necessitas.

Quo ulterius processit] „ Gradus enim sunt „ & injuriæ, & malitiæ; adeoque & pœnæ.

Ea injustitia eminet, quæ communem ordinem perturbat] „ Gravior enim est injuria, „ quæ pluribus fit, quam quæ paucis.

Sequitur ea, quæ singulos tangit] „ Ad„ eoque quæ non pluribus nocet.

Maxima hic est, quæ vitam] „ Ibi enim „ omne jus homini aufertur.

Proxima, quæ familiam] „ V. g. si uxo„ ri, vel liberis fit injuria.

Cujus fundamentum est matrimonium] „ Uxor enim consensu suo transit in alie„ nam familiam, & liberi communi voto „ parentum aggregantur corpori familiæ: „ utrique fiunt participes omnium jurium „ istius corporis. Paterfamilias igitur, qui „ est caput illius corporis, jura quoque ei „ inhærentia defendere & potest, & debet. „ *Vid. Dissert. proœm. XII.* §. 141, & 145.

Postrema, quæ res singulas expetibiles spectat] „ Ubi injuria nec vitæ, nec familiæ „ infertur, sed res injuria auferuntur.

Sive directe subtrahendo] „ Ut in furto.

Sive dolo malo causam dando] „ Id enim „ quoque malitiæ species est, quia jus al„ terius violatur.

Possunt hæc ipsa subtilius dividi] „ Tota 2
„ hæc tractatio superflua, & res citra has „ subtilitates jure naturæ plana est: ibi „ enim reparatio debet fieri injuriæ, sive „ factis, sive verbis, sive scriptis, sive „ consilio illatæ. *Vid. Lib.* 16 *pr. D. de* „ *pœn.* Augetur autem illa injuria, vel cau„ sa, vel persona, vel loco, vel tempore, „ vel qualitate, vel quantitate, vel even„ tu, *d. l.* 16. §. 2. *D. de pœn.* Quæ cir„ cumstantiæ cum a facto dependeant, pru„ dentis judicis arbitrio ipsa natura relictæ „ sunt.

Quem indicavimus ordinem Deus in Decalogo sequutus est] „ Ordo Auctoris hic est: „ in pœnis, dixit, spectari meritum, §. 28: „ in merito examinandam esse causam, „ quæ a delinquendo retrahere debuit, *vid.* „ §. 29. *n.* t: eam esse injustitiam, §. 30. „ *n.* 1: injustitiam eo majorem esse, quo „ gravius est damnum; *d.* §. 30: majorem „ esse injustitiam, quæ consummata, ea, „ quæ saltem inchoata est, *d.* §. 30: ma„ jorem utrobique esse, quæ pluribus in„ fertur, quam quæ singulis: in injustitia, „ quæ singulos tangit, maximam esse, quæ „ vitæ infertur; sequi eam, quæ familiæ; „ denique quæ rebus, *d.* §. 30. Atque hunc „ ordinem, ait, in Decalogo observari.

Parentum nomine, &c. Magistratus par est intelligi] „ Uti enim membra familiæ „ patrisfamilias curæ, & imperio subsunt: „ ita subditorum personæ, res, & jura, ad „ curam magistratus pertinent.

Quorum auctoritas societatem humanam continet] „ Cum sæpius dictum sit, non „ dari societatem humanam, nec asseri po„ test, auctoritatem magistratuum eam con„ servare.

Sequitur interdictio homicidii] „ Quæ „ maxima Auctori est injustitia, quia vi„ tam tollit.

Matrimonii sanctio, inhibitis adulteriis] „ Hæc Auctori minor est injustitia, quæ fa„ miliam spectat.

Tum furta, & falsimonia] „ Quæ res „ sin-

,, singulas expetibiles spectant; illa directo
,, subtrahendo; hæ dolo malo causam dan-
,, do damni.

Delicta inconsummata] ,, Quo refert con-
,, cupiscentiam. *Vid.* §. 39.

Inter causas abstrahentes] ,, I. e. quæ re-
,, trahere debuissent peccantes. *Vid.* §. 29. *pr.*

Qualitas ejus, quod directe fit, &c.] ,, In-
,, telligit damnum, & incommodum, quod
,, actu datur.

Quod secuturum, probabile est] ,, Etsi de
,, eo non cogitaverit. Qui enim de actu
,, tenetur, etiam tenetur de his, quæ il-
,, lum ex actus vi sunt consecuta. *Vid. supr.*
,, *lib.* 2. *c.* 17. §. 11. *seq.* Ubi late hoc exa-
,, minavimus.

Ut in incendio, & *perfosso aggere*, &c.]
,, Si quis igitur solius Titii domum voluit
,, incendere, vel ejus solius fundum inun-
,, dare perfodiendo aggerem, nihilo minus
,, cuique tertio tenetur, cui ex facto illo
,, injuria facta est. Unde si pereunt alii
,, homines illo incendio, & inundatione,
,, hi quoque casus in facto illo puniendi
,, sunt. Alia exempla proposuit Auctor *d.*
,, *c.* 17. §. 12. *seq.* Add. *l.* 3. *c.* 10. §. 4.

3 *Quam generalem causam posuimus*] ,, Quæ
,, scilicet a peccando retrahere deberet.

Puta impietas in parentes] ,, Augetur om-
,, nino injuria, si parentes verberibus exci-
,, pio, vel convitiis proscindo.

*Inhumanitas in propinquos, ingratus ani-
mus in beneficos*] ,, Major enim est mali-
,, gnitas, his injuriam inferre, quam ex-
,, traneis.

Quæ augent delictum] ,, Nam inter mo-
,, dos augendi injuriam refertur persona, &
,, qualitas. *L.* 16. §. 1. *D. de pœn.*

Si quis sæpius deliquit] ,, Quia eo major
,, est malitia. Vid. *Lib.* 1. *D. de Abige. Se-*
,, *nec. de Ira I, c.*16. *Quinctil. Declam.* 248.
,, & 310. *Tesm. b.*

*Ut vita anterior simul cum delicto in æsti-
mationem veniret*] ,, Hæc circumstantia in
,, ordinatione criminali Caroli V. non leve
,, indicium facit, vel ad torturam, *Art.* 31,
,, vel ut liberetur ab ea si vitam ante bene
,, egerit. Egregiam hanc in rem scripsit dis-
,, putationem *B. Stryk. de vita anteacta.*

Quibus, alioqui non malis, subito, &c.]
,, Adeoque qui imbecillitate humana sepa-
,, rati, & præsenti occasione seducti pec-
,, cant. *Vid. Lactant. l.* 6. *c.* 24.

*Non in his, qui totum vitæ genus immu-
tarunt*] ,, Adeoque qui in perpetuum mali
,, sunt, & ubi omnis emendationis spes
,, consumta est. At unde de eo constat? Ipse
,, Auctor dixit, charitatem dictare, nemi-
,, nem habendum pro deplorato, *supra*
,, §. 7. *n.* 4.

Ezechielem] ,, *Cap.* 18. *v.* 24. *Si autem
,, avertit se justus a justitia sua, & fecerit
,, iniquitatem secundum omnes abominatio-
,, nes, quas operari solet impius, numquid
,, vivet? omnes justitiæ ejus, quas fecit,
,, non recordabuntur.* Et *v.* 26. *cum enim
,, avertit se justus a justitia sua, & fe-
,, cit iniquitatem, morietur in iis; in in-
,, justitia, quam operatus est, morietur.*
,, Num hæc in vita civili usum habere pos-
,, sint, jam ante dubitavi. Sane, soli Deo,
,, qui corda scrutatur, constare potest, to-
,, tum vitæ genus immutatum esse, & pec-
,, cantem in vitæ hoc genere vitioso perse-
,, veraturum: unde merito ait, *se rationem
,, non habiturum justitiæ præteritæ.* Sed
,, tota hæc ratio cessat in magistratu, qui
,, de quovis delinquente emendationem spe-
,, rare potest; adeoque huic prodesse vita
,, ante acta ad mitigandam pœnam debet.

Thucydideum] ,, *L.* 1. *p. m.* 47. Verba
,, sunt Sthenelardæ, Ephori Laconum. *Conf.*
,, *Lactant. lib.* 6. *c.* 24.

*Sed & lex posita adversus vitium, specia- 4
lem quandam malitiam veteri addit*] ,, Sen-
,, sus hic esse videtur: Auctor naturali quo-
,, que ratione in æstimandis delictis ratio-
,, nem haberi debere vitæ ante actæ, dixit
,, *n.* 3, adeo, ut augeatur malitia, eoque
,, pœna, si antea pravus fuerit, *d. n.* 3. Sed
,, & hanc ipsam pravitatem, posita lege ca-
,, nonum speciali, augeri, ait, & per hanc
,, legem specialem superaddi malitiam ve-
,, teri, statuit *b. n.* 4; quia peccans non
,, solum committit id, quod per se malum
,, est, sed & quod præterea speciali lege ve-
,, titum est: idque ex *Epistola ad Rom.* 7.
,, *v.* 13. probat.

AD §. XXXI.

PERSONÆ *aptitudo*] ,, Auctor enim 1
,, dixit, in merito examinanda venire cau-
,, sam, quæ impulit, causam, quæ retrahere
,, debuit, & *personæ idoneitatem ad utrum-
,, que.* Vid §. 29. *n.* 1. Aptitudo enim per-
,, sonæ auget, vel minuit delictum: unde
,, minor injuria est quæ a pueris, a femina,
,, ab iracundo, &c. infertur.

Aut

Aut ad suscipiendos affectus incitantes] ,, Nimirum, spem commodi imaginarii, impetus, iræ, amoris, &c.

Nam & pueri, &c] ,, Ob defectum judicii, & imbecillitatem sexus, pueri, & feminæ, minus apti sunt ad considerandam delicti gravitatem, & minus idonei ad resistendum affectibus, qui ad delinquendum incitant.

Et crassi ingenii homines, maleque educati] ,, Unde Prætor nonnunquam veniam dat hominum rusticitati. *L. 2. §. 1. D. Si quis in jus voc. L. 7. §. 4. D. de jurisdict. l. 1. §. 5. D. de edend.*

Justi, & injusti discrimina minus habent cognita] ,, Adeoque minor est malitia, eoque minor injuria.

Iracundi sunt] ,, Adeoque leviora sunt ea, quæ repentino aliquo motu accidunt, quam ea, quæ meditata, & præparata inferuntur. *Cic. 1. de offic.* Conf. *Philo de special. legib. Plato de leg. l. 9. Aristot. Nicomach. 7. c. 8. Guttierrez pract. qu. 2. n. 11. & 12. Carpzov. qu. 47. n. 42. & p. 3. qu. 145.*

Ad venerem proni] ,, Furore amoris nihil est vehementius. *Nov. 74. c. 4.* De Tiberio Paullinæ pudicitiam vindicante ait *Zonaras annal. 1. Mundum in exsilium egit, pœnam graviorem ob amoris vim clementia moderatus.*

Huc juventus] ,, Aut Deus, aut lapis est, qui non juveniliter ardet.

Metum accendit mali imminentis cogitatio] ,, Adeoque minus est malum, quod metu committitur; & justior est metus in pueris, ac feminis, quam in aliis. ,, Quatenus metus excuset a delicto, tractat *Carpzov. crim. p. 1. qu. 18. n. 9.*

Et iracundiam recens, &c.] ,, Non ergo ira videtur factum; adeoque nec excusationem meretur, quod interveniente mora fit. *Lev. 2, 56. Senec. de ira lib. 2. cap. 28.*

Ita ut rationem audiri vix sinant] ,, Ideo minor est injuria; non vero desinit esse injuria. *Cic. ad Herenn. 2, 16.*

Illorum affectuum delicta merito minus odiosa, &c.] ,, Non enim tam ex proposito, quam impetu, affectus veniunt.

2 *Quo animi eligentis judicium magis impeditur*] ,, I. e. quo violentior est stimulus, inprimis naturæ, utut corruptæ, eo minus peccatur.

Et quæ in senum amores] ,, Merito increpatur senilis amor, quia impetus, & affectus in senibus tantus non est, adeoque amor senibus excusandi causam non præbet. *Conf. Juven. sat. 10. v. 208. Ovid. 1. amor. 9, pr.*

Ex his igitur causis æstimandum meritum] ,, Nimirum, ex causis, quæ vel impellunt, vel ex quibus retrahi agens debuit, vel ob personæ idoneitatem, *§. 29. pr.* Equidem erudita præcedens est disputatio, & legi merentur quæ prolixe admodum tractavit Auctor; sed non opus fuisset tam operose rem exponere, quæ paucissimis regulis absolvitur: simplicissimum hac in re est jus naturæ, quod exposuimus *§. praced. n. 2.*

AD §. XXXII.

,, AUCTOR ait, pœnam talionis non in eo consistere, ut præcise tantundem præstetur, sed posse delictum etiam majoris æstimari; exemplo furti, ubi quadruplum pœnæ loco solvi debet: quod ex disputatione B. Parentis *de sacrosancto talionis jure* illustravimus supra. 1

Pythagorici] ,, *Dict. disp. §. 4.*

Id non ita accipi debere] ,, Immo id omnino ita accipi debet; nam si *tantundem* passus est, naturaliter injuria reparata est. At id non impedit, quo minus jure civili pœnæ ad exemplum, &c. exigi possint; & tunc pœnæ hæ talionem excedentes sunt mere positivæ. *Vid. supr. §. 1.*

Quæ legum omnium perfectissimum exemplar est] ,, Legem Mosis intelligit; de cujus auctoritate egit *l. 1. c. 1. §. 17.*

Demosthenes in Timocratem] ,, Add. *Gell. 11, 18. 20, 1.*

Cum injuria persona] ,, Si v. g. res mobilis vi rapitur, *tot. tit. ff. de vi bon. rapt.*

Cumulo] ,, Per duplum, triplum, &c.

Majora leges permittunt pro vindicta exigere] ,, Adeoque pœna, quæ ultra talionem exigitur, a lege est, eoque mere civilis.

Supra talionem] ,, I. e. ultra ruptionem membri, adeoque ultra id, quod tantundem est. 2

Manu truncabatur] ,, Hoc mere civile est.

Sed & amplius] ,, Pœnæ enim lege ci-

„ vili variis ex caufis exafperari poffunt.

Et ideo confummatis minora] „ Vid. „ fupra §. 36.

Nocumentum infligant par cogitato] „ Immo pro cogitato pœna non infertur ; „ fed fi ad aliquos actus externos, uti in „ cafu Auctoris, cogitatio proceffit, pœna „ infligitur juxta menfuram injuriæ, non „ cogitatæ, fed actu illatæ.

De falfo tefte proditum] „ Ibi delictum „ confummatum eft, nec pro cogitato pœ„na infligitur, fed pro injuria facta : te„ftis enim, qui invocato nomine divino „ falfum dicit, non tantum blafphemiæ „ reus eft, fed & actu fuo vitiofo caufa „ eft ut jus alterius violetur.

Et in lege Romana] „ *Leg. 1. D. ad leg.* „ *Cornel. de Siccar.* Hic quoque fecuritas, „ quæ cuique hominum debetur, actu „ violatur.

Major refpondeat pœna] „ Hoc verum ; „ at intra regulas talionis.

Sed quia morte nihil eft gravius] „ Poft „ mortem enim homo nihil mali amplius pa„ti poteft.

Eaque iterari non poteft] „ Semel enim „ homo tantum moritur.

Ideo intra eam neceffario confiftitur] „ Quia præter mortem gravior pœna non „ datur.

Additis tamen interdum pro merito cruciatibus] „ Si enim homicidia plura quis „ commifit, fi præterea fpoliavit occifum, „ &c. hæc quoque in æftimationem delicti „ naturali ratione venire debent ; & ideo „ pœna mortis etiam naturali ratione per „ alios cruciatus exafperari poteft.

A D §. XXXIII.

S E D *cum refpectu ad patientem*] „ Per„fonæ diverfitas diverfam quoque facit „ quantitatem injuriæ, & pœnæ. *L.* 15. „ *D. negot. geft. leg. 6. pr. D. ad leg.* „ *Jul. pecul.*

Nam mulcta eadem pauperem onerabit] „ Scilicet, in pœnis pecuniariis. *Vid. Mar*„*cellinus* 15, 3.

Et vili ignominia leve erit malum] „ Ea„dem igitur pœna ignominiofa onerabit vi„rum honeftioris conditionis, vilem non „ onerabit ; neque enim ignominia grave „ eft malum ei, qui famam non habet, „ vel non curat.

Quo genere diverfitatis fæpe utitur lex Romana] „ Ita enim facrilegii pœnam Pro„conful pro qualitate perfonæ ftatuit, *d.* „ *l. 6. pr.* Alia exempla funt in legibus di„geftorum à *Gronovio b. nota* 56. indicatis.

Harmonicam proportionem] „ I. e. geo„metricam.

Simplex hic fit, & qualis in numeris æqualitas] „ Vid. *fupra* §. 2.

Meriti ad pœnam] „ Tantundem enim „ mali pati debet, prævia jufta æftimatio„ne, quantum mali fecit.

Sicut in contractibus mercis ad numos] „ Mala hæc eft comparatio : nam inter „ numum, & mercem, natura nulla eft „ proportio, fed ea dependet a fola indi„gentia, & voluntate hominis ; uti id late „ probavimus fupra *c.* 12. §. 14. At inter „ delictum, & pœnam, ipfa natura certam „ proportionem, i. e. talionem conftituit.

Quanquam alibi merx eadem plus, alibi minus valet, itemque numi] „ Hoc non „ eft ex proportione inter mercem, & nu„mum, fed ex indigentia, & voluntate „ hominum, adeoque ex permiffione juris : „ at æftimatio pœnarum eft ex jure præce„ptivo ; ibi enim tantundem mali pati ne„ceffario debet qui malum fecit.

At fatendum, fæpe in lege Romana id non fieri] Auctor erronee incufat leges Romanas alicujus refpectus perfonarum. Hic enim duplex eft : *alius*, quo ratio habetur ejus, quod revera in homine jus facit, quæ προσωποληψία non tantum licite obfervatur, fed & obfervari debet ; ita enim injuria, quæ ab infante, & furiofo infertur, non eft injuria ; & magis excufatur femina in delictis ob judicii imbecillitatem, &c. *Alius* eft, quando uterque æquali jure eft, & propter affectum, metum, aliafque caufas privatas, æqualitas illa tollitur, & unus alteri præfertur.

In *priori* fpecie inæqualitas rei ipfi ineft ; adeoque fi inæqualiter jus tribuitur, jure id fit : & hic perfonarum refpectus naturalis eft, fatente ipfo Auctore §. 31. At in *pofteriori* fpecie, quod utrique æqualiter debetur, inæqualiter tribui abfque injuria nequit. Hic refpectus perfonis jure non ineft ; fed potius æqualitas, quæ in perfonis eft, tollitur, & alter injuria præfertur. Talem autem προσωποληψίαν jure Romano admitti, verum non eft.

Additio.

„ Gronovius exempla quædam adducit, „ ubi

„ ubi respectus ille personarum nimium ex„ tendi videtur. 1°. In *l.* 1. §. 5. *D. ad leg. Cornel. de Sicar* relegatur in perpetuum maritus occidens uxorem in adulterio deprehensam, si humiliori loco natus est; si in aliqua dignitate sit constitutus, ad tempus. At hic nihil iniqui subest: major enim est injuria violatio thori ejus, qui in dignitate constitutus est; adeoque is minus peccat si injuriam hanc vindicat, & excedit, quam is, qui vilioris est conditionis, adeoque ubi dignitas thori quoque minor est: hic ergo si excedit in vindicta, magis peccat. 2°. In *l.* 12. *D. de inc. ruin. naufr.* is, qui data opera in civitate incendium fecit, bestiis objici solet si humiliori loco natus; si in aliquo gradu natus est, capite plectitur. Pœna enim prior ideo statui debebat, quia facilius ad tale crimen feruntur homines vilioris conditionis, adeoque graviori exemplo ad eos deterrendos opus est. 3°. In *l.* 45. *D. de injur.* de injuria extra ordinem ex causa, & persona statui solet. Illi enim, qui vilioris sunt conditionis, fustibus subjiciuntur, cæteri vel exsilio temporali, vel interdictione certæ rei. Sed neque hic aliquid iniqui subest: maxima enim pœna est viro honoratiori ob crimen a civitate expelli, excludi ab omni dignitatum spe, & a consortio cordatorum virorum, ubi æstimari quoque debet necessitas derelinquendi familiam, bona, & alia patriæ commoda. Quid vero curat homo vilioris conditionis civitatem, ubi nihil proprii habet, ubi manibus victum quærere tenetur, & ubi propter vilitatem a spe dignitatis obtinendæ excluditur? Talis igitur homo vix injuriæ suæ pœnam feret si in exsilium mitteretur. 4°. Ita sepulcrum violantes si honestiores sunt, deportantur; viliores capite plectuntur. *Leg.* 1. *D. de sepulc. viol.* 5°. In crimine abigeatus, qui honestiori loco nati sunt, relegantur, aut moventur ordine; viliores ad metalla damnantur, vel gladio puniuntur, *l.* 1. §. 3. *D. de abig.* 6°. Fures balnearii, qui armis se defendunt, si honestioris conditionis sunt, relegantur; si vilioris, ad metalla condemnantur. *l.* 1. *D. de fur. baln.* In his omnibus casibus merito leges distinguunt inter personas honoratiores, & viliores; & de eodem delicto diversas, & quidem in vilioribus graviores pœnas statuunt: quia vili ignominia, exsilium, &c. leve est malum; honorato grave: adeoque gravior pœna vilioribus infligi naturali quoque æstimatione debet.

A quo vitio longissime semper abest lex Mosis] „ Respectus personarum, qui naturali æstimatione inest hominibus, & inæqualitatem aliquam constituit, a legibus abesse non potest, nec a legibus Mosis abest. Exemplo filiarum Leviticarum, quæ scortantes igne concremantur.

Intrinseca est pœna taxatio] „ Quia tantundem mali præcise infligitur nocenti, quantum fecit, per justam æstimationem.

Ad §. XXXIV.

Intra *concessum modum*] „ Scilicet in arbitrio punientis est, pœnam exigere, vel non exigere. Nam si omnino exigenda est, charitas illa locum non habet. *Vid.* §. 23.

Ducit charitas ejus, qui punitur] „ Auctor ait, charitatem semper ducere ad eam pœnam, quæ minor est, nisi intersit reipublicæ majorem eligi, v. g. ad exemplum aliorum. At jam supra diximus, pœnam, qua vel injuria alii illata vindicatur, vel quæ jure naturæ statuta est, remitti non posse, nec charitati hic locum esse. *Vid.* §. 21. *seq.*

Nisi plurium justior charitas aliud suadeat] „ Vid. supra §. 12. *n.* 2. & §. 22. *n.* 2.

Ob causam extrinsecam] „ Quia forte utilitas publica id exigit.

Ingens periculum ab eo, qui deliquit] „ Si forte incorrigibilis est. *Vid. supr.* §. 7.

Necessitas exempli] „ Vid. supr. §. 9.

Ea autem] „ Scilicet, causa illa extrinseca.

Ex generalibus invitamentis ad peccandum] „ Si occasio frequens, & crimen commune sit.

Consuetudo] „ Si plures ejusmodi habitum vitiosum contraxere.

Et facilitas] „ I. e. facilis peccandi occasio; tunc enim eo major terror requiritur: atque hinc est, quod furta domestica, incestus, &c. gravius puniantur.

Ad §. XXXV.

Ob *facilitatem lex divina gravius punit furtum de pascuo*, *&c.*] „ Fur enim, „ qui rem depositam de domo aufert, duplum saltem restituit; qui vero bovem, „ vel ovem de pascuo furatur, quintuplum, „ & quadruplum. *Exod. XXII. v.* 1.

„ Mirum videri potest, cur bove furato quintuplum, ove vero ablata quadruplum saltem restituatur; ratio videtur posita in penuria ovium. Nam apud „ Athenienses quoque surrepti bovis pœna suprema erat restitutio triginta boum; cum pœna surreptæ ovis esset „ duarum ovium: eaque ratio diserte additur apud *Gell. lib.* 11. *c.* 1. Equidem „ apud Hebræos hæc ratio vix valere potest, cum præcipua eorum professio fuerit cultura ovium. *Conf. Rivet. ad d. Exod.* 22.

Nullum scelus apud eos furto gravius] „ Ibi igitur major charitas, nimirum, securitas publica, requirit ut ob facilitatem delicti pœna augeatur: at id meri juris civilis est.

Custodem legem addidit] „ I. e. pœnam lege statutam: id ergo ex mera „ dispositione juris civilis est.

Consuetudo facti etsi aliquid detrahit de culpa] „ Inter causas externas, quæ majorem pœnam efflagitant, præter facilitatem hic refertur consuetudo facti, i. e. „ ubi aliquod vitium velut in publicos mores abiit.

In judiciis magis illud sequendum est] „ Ut mitigetur, scilicet, pœna, si peccatum est usitatum: quia judex legem, „ utut generalem, applicare debet ad facta singula, in quibus vel major, vel „ minor gradus culpæ occurrit.

In legibus hoc sequendum est] „ Nimirum, ut augeatur pœna ob delicti consuetudinem: rationem addit, quia lex „ in genere fertur etiam de ultimo malitiæ „ gradu.

Ratione habita temporis, quo leges, aut judicia feruntur] „ Legislator enim dum „ legem fert, rationem habet ejus temporis, quo legem statuit; judex vero judicat juxta circumstantias ejus temporis, „ quo sententiam profert.

Quia pœna utilitas magis in universalitate spectatur] „ Nam ad omnes casus respicit; „ adeoque & de ultimo quoque culpæ gradu statuit, & statuere debet.

Culpa autem major, aut minor est in singulis] „ Unde judicis est moderari leges, „ & applicare eas ad singula facta.

Ad §. XXXVI.

Ubi *magna, urgentesque causæ cessant*] „ I. e. ubi plurium justior charitas „ majorem pœnam non suadet, *d.* §. 34. 1

Clementiæ pars altera] „ De prima clementiæ parte egit §. 22. *n.* 2.

Priorem in tollenda pœna collocavimus] „ Si scilicet fines pœnarum vel necessarii „ non sunt, aut alii fines ex opposito occurrunt non minus utiles, aut alii fines „ pœnæ propositi alia via obtineri possunt, „ §. 22 *n.* 1. & §. 25. *seq.*

Inquit Seneca] „ Loquitur hic de pœnis civilibus, quas magistratus in totum „ remittere, nedum mitigare potest.

Minore supplicio, quam legibus, &c.] „ Adeoque loquitur de pœnis civilibus.

Leges quidem constitui rigidas] „ Quia „ leges etiam in extremum malitiæ gradum „ constituuntur, §. 35. *in fin.*

Pœnas exigi legibus mitiores] „ Quia „ culpa in singulis major, aut minor est, „ *d.* §. 35.

Infra peccati modum] „ Si scilicet peccatum saltem contra leges civiles committitur: nam si contra jus naturæ peccatur, præcise talio requiritur.

Ut qualia fecerunt, talia patiantur] „ Augustinus improbat crassam, & barbaram illam talionem, de qua vide *supra* „ §. 1. *pag.* 321. & ideo hortatur Marcellinum, ne eam exerceat, nec omnino „ fieri permittat. 2

Nec putarent ad culpam officii sui pertinere si quid erga eos misericorditer agerent] „ Loquitur de illis judicibus, qui *ira propria concitati* pœnas infligunt, non amore justitiæ, sed quia voluptatem ex pœna capiunt: hoc merito improbat.

Ad §. XXXVII.

Speramus, *nihil a nobis prætermissum*] „ Quam infeliciter Auctor hanc „ materiam tractaverit, & quam parum „ vera

„ vera juris naturæ principia intellexerit, „ in singulis paragraphis ostendimus.

Magnitudinem peccati, i. e. damni] „ Vid. supr. §. 30. *n.* 1.

Frequentiam] „ Vid. supr. §. 34. 35.

Quantitatem concupiscentiæ] „ Vid. supr. „ §. 29. & 31.

Et operis facilitatem] „ Vid supr. §. 34. „ *& seq.*

Ad sua loca retulimus] „ Scilicet, ad „ causas, quæ vel impellunt, vel retrahe- „ re debent, vel ad personæ idoneitatem. „ *Vid.* §. 29. *n.* 1.

Quæ confuse satis in pœnis considerat Saturninus] „ Immo recte Saturninus in *l.* 16. „ *D. de pœn.* ait, in pœnis consideranda „ esse, 1. *causam*, quæ in certis personis „ potest esse licita, in aliis illicita; 2. *personam*, ut aliter puniantur liberi, aliter „ servi, &c; 3. *locum*, ut gravior sit pœna „ delicti in templo, & curia Principis „ commissi; 4. *tempus*, ut in furem no- „ cturnum plus liceat, quam in diurnum; „ 5. *qualitatem*, ut furta cum effractione „ conjuncta gravius puniantur; 6. *quantitatem*, qua abigeus a fure discernitur; „ 7. *eventum*, ut delictum non consumma- „ tum mitius puniatur, quam consum- „ matum.

„ Quæ hic traduntur clara, & facilia „ sunt, nec ullam confusionem sapiunt: „ & omnia, quæ tam late Auctor tractat, „ ad hæc principia referri possunt.

Aptitudinem] „ De qua §. 31.

Et persona ejus, qui patitur, interdum aliquid confert ad æstimandum, &c.] „ Sic „ major est injuria, quæ parentibus, & „ magistratibus infertur, quam quæ aliis. „ *Vid.* §. 30. *n.* 3. *& not. ad* §. 33.

Locus injustitiæ culpam aliquam addere solet peculiarem] „ Ratio augmenti consistit „ in eo, quod gravior sit injuria, quæ in „ loco sacro, vel publico committitur, „ quia major securitas esse debet in illis „ locis, qui sanctimoniam quandam infe- „ runt. *Leg.* 16. §. 4. *D. de pœn.*

Aut etiam ad facilitatem operis pertinere] „ Facilitas peccandi quomodo ad pœ- „ nam incitet, explicavit supra §. 35.

Tempus] „ Ratio hujus augmenti non „ consistit in libertate judicandi vel majori, „ vel minori, nedum in pravitate animi; „ sed in periculo, quod a fure nocturno „ imminet: quæ ratio meri juris positivi „ est, adeoque proprie ad causas augen- „ di pœnas naturales non pertinet.

Qualitas] „ Sane, major est malitia ejus, „ qui furto violentiam jungit; & major fit „ injuria ei, cui & res auferuntur, simul- „ que ædes effringuntur.

Partim ad genera appetituum] „ De qui- „ bus §. 29.

Partim ad causas, quæ abstrahere, &c.] „ Vid. §. 37.

Quantitas quoque ad appetitum] „ Male, „ sed ad causas, quæ abstrahere deberent: „ quia Auctor eo refert injustitiam, *quæ eo* „ *major est, quo majus alteri damnum infertur.* Vid. §. 30. *n.* 1.

Eventus ad causas abstrahentes] „ Ma- „ jor enim injuria est consummata. *d.* „ §. 30. *n.* 1.

Ad §. XXXVIII.

Solere *pœnæ expetendæ causa bella suscipi*] „ Cum enim Deus cuique hominum „ jura quædam propria esse voluerit, simul „ concessit media defendendi illa jura con- „ tra quoscunque, qui ea turbant, vel „ auferunt; idque fit duplici modo: 1. „ per actiones in judicio instituendas, si „ reus superiorem habet: 2. per bellum, si „ superior deficit. Atque hæc bella si pœ- „ nam persequuntur, dicuntur Auctori pu- „ nitiva.

Et passim docent historiæ] „ Hæ docent, „ gentes ad talionem obtinendam bella „ gessisse.

Ac plerumque hæc causa cum altera de damno reparando conjuncta est] „ Aliquando „ sola esse potest; uti David injuriam lega- „ tis illatam bello vindicavit.

Et vitiosus fuit, & damnum re ipsa intulit] „ Adeoque ubi non tantum alii ex facto „ meo aliquid abest; sed & ubi injuria ei „ citra damnum illata, & jus ejus læsum „ est.

Ex quibus duabus qualitatibus duæ diversæ nascuntur obligationes] „ Altera enim „ est rei persecutoria, & tendit ad repara- „ tionem ejus, quod e patrimonio nobis „ abest: neque hactenus inspicitur, an fa- „ cto alterius licito, an illicito nobis id „ absit. Altera tendit ad reparationem inju- „ riæ, id est ad pœnam; & semper suppo- „ nit factum illicitum.

Non esse autem bella suscipienda ob delicta quævis, constat] „ Immo jure naturæ „ quævis injuria nobis illata bello vindicari „ potest; eodem modo uti quamvis injuriam nobis illatam actione injuriarum vindicare possumus. Neque alter, qui læsit, „ de injuria queri potest.

Nam ne leges quidem suam illam ultionem, &c. omnibus culpis impendunt], „ Non „ valet argumentum a legibus ad jura belli. „ Nam legibus obligantur subditi vi pacti „ (unde leges sponsiones totius civitatis dicuntur in *l.* 2. *ff. de Legibus*). Si proinde „ leges in quibusdam casibus ob utilitatem „ publicam remittunt pœnam, id valet ex „ consensu; in bellis autem jus naturæ „ obtinet, quo quamvis injuriam armis vindicare possum: an vero intersit, hoc ad „ rationes politicas, & an pium sit, ad jura „ Dei pertinet. Id certum est, læso non fieri „ injuriam, nec hactenus contra jura homini quæsita agi.

Qua tuto, nec nisi nocentibus nocet] „ Sensus est, quod cum leges aliquando „ dissimulent injuriam, & pœnam, etsi hæc „ tuto, atque sine periculo exigi possit, „ & non nisi nocentibus noceat; multo „ magis a bello abstinendum sit: quia ibi „ nec tuto quis vindictam sumit, cum alea „ belli ipsi læso exitiosa esse possit; nec solis nocentibus ibi noceatur, quia & subditi „ nocentis pœnam simul ferunt.

Ea, quæ minora, & vulgaria sunt delicta dissimulari, non vindicari] „ Legislatores injuriam sibi illatam dissimulare „ omnino possunt, neque de eo quæritur: „ sed alia quæstio est, an dissimulare debeant? Hoc merito negamus, neque Sopater id asserit. Res hæc consilii, & prudentiæ est.

Ad §. XXXIX.

1 Non *esse aequum, pœnas quemquam dare, &c. quod arguatur male facere voluisse*] „ Cogitationis enim pœnam nemo patitur. „ *Conf. l.* 2. *c.* 1. §. 5. *Add. supr.* §. 18.

Nullum populi Rhodiensis decretum adferri poterat] „ Adeoque certo non constabat, „ Rhodios bellum contra Romanos meditatos esse.

Universaliter autem hoc recipiendum non est] „ Regula ergo est, actus internos puniri non posse, etiamsi casu aliquo ad „ notitiam aliorum pervenerint. *Vid. supra* „ §. 18.

Nam voluntas, quæ ad externos actus processit, &c. pœnis solet esse obnoxia] „ Actu „ enim injuria facta est, etsi non consummata, *d.* §. 18.

Sic Romani censent bellum ineundum cum rege Perseo, &c.] „ Immo non ideo Perseo bellum indictum fuit, quod consilia „ belli parandi adversus Romanos ceperit; „ sed vera causa erat, quod Perseus socios „ Romanorum violasset, contra fœdus. Denunciabat enim Eumenes Pergamorum „ rex, eum Abrupolim socium, atque amicum Romanorum regno expulisse; Artetarum itidem socium, & amicum Romanorum, interfecisse; Eversam, & Callicritum, quod facta ejus Romam delaturos minarentur, tollendos curasse, &c. „ Dolopiæ bellum intulisse; Thessaliam, & „ Doridem cum exercitu pervasisse. *Liv.* „ *l.* 42. *c.* 13. Atque hinc legati ad Perseum missi petebant reddi *sibi* res, *sociisque suis*, quas contra jus fœderis habebat, *d. l.* 42. *c.* 25. Perseus non negabat „ factum; sed causabatur fœdus a patre „ ictum ad se non pertinere, *d. c.* 25. Et „ cum exercitus Romanus appropinquaret, „ Perseus declaravit, se de injuriis, si quas „ *sociis* factas quererentur, satisfacturum „ esse, *ibid. c.* 36. Unde & Marcus in colloquio, quod cum Perseo habuit, non „ præparationes bellicas, quas Auctor supponit, sed alias rationes allegavit, quod „ fœdus violaverit, *socios* Romanorum bello invaserit, &c. Eumenem insidiis, legatos Romanos veneno occidere voluerit, „ *ibid. c.* 41.

Atque hoc ipsum in Rhodiensium oratione] „ Nimirum, quod interni actus puniri non „ debeant. Sane, Rhodii in nullum actum „ externum processere; neque causam Persei fovebant, sed sua auctoritate bellum „ se finituros, spondebant. *Liv. L.* 44. *c.* 29. „ Unde pacificandi causa legatos & Romam, „ & in castra misere, *ibid. c.* 14. & *c.* 35. „ Equidem negari nequit, superbius egisse „ Rhodios, & pacem Romanis quasi mandasse, addendo minas, *Rhodios consideraturos esse quid sibi faciendum esset adversus eos, per quos stetit quo minus belli finis fieret*, *d. c.* 14. Negari quoque nequit, in Senatu acriter disputatum fuisse, „ an bello petendi sint, affirmante id M. „ Juventio Talna; negantibus M. Antonio, „ &

" & M. Pomponio, Tribunis plebis, *d. l.* 45. " *c.* 21. Cum vero ad populum rogatio fieret, *vellent, juberentne Rhodiis bellum indici?* tandem conclusum fuit, ut Rhodii nec hostes fierent, nec socii permanerent, *d. l.* 45. *c.* 25.

2 *Sed nec omnis perversa voluntas, facto jam aliquo indicata*] " Si injuria vere eo facto " illata sit, pœnæ locus est: etsi aliquando " dissimulari soleat, quod consummata " non fuit injuria. Utrumque egregie explicat *Cassiodorus* Varior. *l.* 2. *Deberemus celatores deputare pecunia non modica pœna percellere, qui in tali causa nostram munificentiam fraudaverunt; sed affuit moderatrix, &c. Sufficiat nobis, cupiditatem non implesse quod voluit.*

Si ne perpetrata quidem peccata omnia vindicantur] " Fluit hoc ex illo errore, quo " Auctor putat, vindicari non posse injuriam, nisi id utile sit. *Vid. supr.* §. 4. Nos " sæpius jam diximus, reparari debere injuriam, flagitante id læso, etsi nulla inde utilitas in læsum redundet: quanquam " generosius agat, si vindictam remittit.

Multo minus cogitata, ac cœpta] " De " cogitatis id verum est; de cœptis autem " id negamus si injuria vere inchoata est: " tantundem enim mali justa æstimatione " pati debet.

An satis sit, eum, qui lacesserit, injuria sua pœnitere] " Pœnitentia non impedit, " quo minus tantundem mali pati debeat is, " qui mali aliquid fecit, quanquam mitigari " pœna civilis ideo quandoque soleat. *Vid. supr.* §. 11. *n.* 1. 2.

Facilis est error] " Adeoque & facile contra pietatem peccare potest: de quo plenius infra §. 48.

Iracundia impetus] " Quo magis enim " alicujus impeditur judicium, eo minus est " delictum. *Vid.* §. 31. *n.* 1.

3 *Minime erat ferendum*] " Auctor legem " decalogi, *non concupisces* sive rem, sive " uxorem alterius, refert ad actus internos; sed ubi voluntas ad actus externos " processit, per tactus lascivos, per litteras, " domesticos corrumpendo, &c.: idque " probat ex interpretatione Evangelistæ " *Marc.* 10. *v.* 19. ubi idem illud præceptum allegatur per verba, *μὴ ἀποστερήσῃς*, " id est, *injuriam non facies, neminem privabis jure suo.* Adeoque concupiscentia " uxoris alienæ denotat omnes actus lascivos cum aliena uxore extra adulterium, " uti conatus stuprandi, &c. tactus lascivi, " &c. Nam his quoque modis actu injuria " infertur & marito, & uxori. Sic porro " *concupiscentia* rei alienæ indigitat omne " factum illicitum, quo rem alienam suam " facere vult extra furtum. His consequenter is, qui ex falsis documentis rem alienam tanquam suam vindicat, vel sententia judicis iniqua, aut corruptione adhibita, eam obtinet, lege præsenti id facere " prohibetur.

" Cæterum, notandum est, peccatum " hujus concupiscentiæ non consistere in eo, " *quod in tanta matrimoniorum copia alienas nuptias attentare, aut in tam æquabili possessionum divisione rei alienæ fraudem struere, ferri non debeat.* Sed vera " ratio est, quod vere jus alienum læditur, dum mores uxoris corrumpit, vel " ex falsis testimoniis, aut injuria judicis " vincit, &c.

Si scopum spectes legis, &c latius patet] " Ita ut & actus internos, & vitiosos prohibeat. Equidem lex Mosis omnino prohibet *internos* quoque actus; at eos non " punit. Adeoque merito asserimus, scopum " Mosis legislatoris unicum fuisse actus externos puniendi.

Vellet enim lex, omnes etiam mente esse purissimos] " Nos alibi probavimus, Legislatores non excludere mentis puritatem " a suis legibus; idque ex legibus Mosis, " & Romanorum, demonstravimus supra " *L.* 1. *c.* 2. §. 6. *n.* 4. At pœnis non coërcent eos, qui actus justitiæ peragunt non " ex mentis puritate, sed forte metu pœnæ, &c. Conf. *Diss. proœm. II.* §. 44.

Ipsum præceptum externum] " Solus scopus legis est, actus externos punire.

Ad motus animi pertinet, qui facto produntur] " Adeoque ubi non cogitationes " puniuntur, sed injuria actu illo externo " commissa.

Μὴ ἀποστερήσῃς] " *Ne damno adjicias.* Hoc " proinde aliud, & diversum est præceptum " ab eo, quod antea jam statutum erat " *μὴ κλέψῃς, non furaberis*: ut proinde sensus sit, quod nec furto, nec alio quovis " modo damno quis affici debeat.

Idque cum jam ante posuisset] " Adeoque " posterior formula intelligi debet de omni " acquisitione illicita rei alienæ extra ejus " ablationem.

Mich.

Mich. II. 2.] „ Vulgata ita vertit, *&*
„ *concupierunt agros, & violenter tulerunt.*

4 *Inchoata ergo delicta armis vindicanda non sunt, nisi & res sit gravis*] „ Immo si levissima sit injuria, & alter eam reparare nolit, bello locus est, nec de injuria queri potest.

Certum malum secutum jam sit] „ Si enim jus alterius violatum non est, deficit injuria, eoque cessat reparatio.

Aut certe ingens periculum] „ Hoc casu injuria actu facta est, dum securitas alii quæsita violatur.

Ita ut vindicatio aut conjuncta sit cum cautione futuræ noxæ] Ut scil. caveat ne in „ futurum noceat. *Conf. l.* 2. *c.* 1. §. 2. *&* „ §. 17. *l.* 2. *c.* 2. §. 13. *n.* 4.

Aut dignitatem læsam tueatur] „ Tunc non est injuria inchoata, sed perfecta, quia hic ipse actus, quo dignitas læditur, verum delictum est.

Aut pernicioso exemplo occurrat] „ Ut alii inde tuti sint, vel alii deterreantur. „ At hic finis pœnarum est mere civilis.

Ad §. XL.

Quæritur, an Princeps injuriam non sibi, sed aliis illatam vindicare possit? Auctor id affirmat si jus naturæ, aut gentium, immaniter violatum sit: uti si gens quædam impia est in parentes, si vescuntur carne humana, si gentes sunt piratæ, aut sodomitici criminis rei: *vid.* §. 40. ubi tamen tres adhibet cautiones, §. 41. 42. *&* 43. Item si athei sunt, qui vel Deum negant, vel ejus providentiam, §. 44. *seq.* vel si irreverenter de Deo sentiunt, §. 51. Non si Christianam religionem, nedum si certam religionis sectam amplecti respuunt. §. 49, *&* 50.

Nos in genere regulam statuimus, eum, qui læsus non est, reparationem petere, & bellum ideo alii inferre non posse, quia ubi non est læsio, ibi quoque non est injuria, adeoque nec reparandi necessitas. Nedum ergo pœnæ nomine aliquid exigi potest: quia pœnæ tantum infliguntur a superiore; gens autem alia superior non est.

Exc. *I.* Si causa hominum communis sit: uti si gens quædam solvat, vel offendat societatem humanam, & violet securitatem communem hominum, vel dignitatem naturæ humanæ. Etenim si 1. jus hominibus commune aufertur, singulis injuria fit; adeoque unusquisque de ejus reparatione agere potest; quodlibet membrum illius societatis læditur; indeque singulis jus est injuriam illam vindicandi. Sed & 2. jus hominum commune sub tutela quoque generis humani est; neque diviso humano genere officium hoc sublatum est, aut tolli potuit: nam divisio illa facta est salvo jure gentium, ejusque custodia; non enim divisere homines ut minus, sed ut magis gentes tutæ essent. Licet igitur 3. nostri cives læsi non sint, neque v. g. piratæ in nostros cives sæviant, tamen periculum commune est, & ad nostros quoque cives spectat: immo securitas, quæ toti humano generi competit, violatur. Unde 4. merito laudantur Hercules, Theseus, & alii heroes antiquitatis, quod monstris liberaverint terras scelera puniendo. *Vid.* §. *h. n.* 2.

Atque huc jam pertinent crimina ab Auctore allegata, inprimis 1°. *anthropophagia*: cujus prohibitionem ex iisdem rationibus probamus, quibus jus sepulturæ supra adstruximus. Nam 1. auferretur jus humanitatis, quod homines humare jubet. 2. Nemo in hominem, & quidquid hominis est, jus habet; cum corpus hominis non sit res ad usum hominum condita, sed pars hominis, cujus causa omnes res conditæ sunt. Etsi vero 3. pars humani corporis, ut sanguis post venæ sectionem, projici possit, & soleat, ex eo non sequitur, totum corpus ita projici posse; quia sanguis ille non est pars necessaria, sed superflua corporis, perinde ut ungues, capilli, & excrementa: in his partibus nulla hæret sanctimonia, nullus eis inest horror, aut abominatio, quia ibi cessat dignitatis humanæ memoria, quæ in solo corpore superest. Præterea credimus, bello peti posse 2°. gentes, quæ sepulturam denegant (*vid. supr. c.* 19. §. *f.*); 3°. quæ conscientiam subditorum cogunt (*vid. c.* 25. §. 8.); 4°. quæ armis illicitis utuntur, (*vid. Disp. nostr. de arm. illic.* §. 50.); 5°. quoslibet tyrannos. *Vid. c.* 25. §. 8.

Non ergo pœna inferri potest genti 1. ob crimen non a gente, sed a privatis commissum, quia hi natura judicem habent, cui jus puniendi competit, nisi tota gens delictum approbet, vel privati illi superiorem non agnoscant, uti piratæ, &c. Neque 2. ob stupiditatem ingenii, aut barbariem, bellum gentibus inferre licet, quia nemini faciunt

faciunt injuriam. Equidem si tales inveniantur (quod tamen vix est), in quibus nulla sunt rationis vestigia, nullum imperium, nec imperii ulla capacitas, poterit occupari hoc imperium tanquam vacans, quia jura tantum privata homines illi occuparunt, non imperium, utpote cujus capaces non esse, supponitur: & cum extra societatem humanam esse videantur, in aliquam redigi possunt.

Exc. *II.* Si scelera in Deum agnitum committuntur: Omnis ergo summa potestas, etsi nulla accepta injuria, persequi bello potest alienos populos ob crimina in Deum commissa, uti si negant, dari Deum, vel eum non curare res humanas, &c. quo pertinent Dei abnegatio, seu atheismus, pacta cum hoste Dei, id est cum dæmone, sive vere fiat, sive cum intentione. Nam & hi non sunt in societate humana, quæ a Deo est, quem non agnoscunt, adeoque pax, quæ ex societate oritur, cum ipsis cessat. Causa igitur hæc est humanitatis, quæ omne jus suum a Deo habet, adeoque cujus interest, honorem Dei vindicari; & cum causam humani generis tueri possimus, multo magis causam Dei.

Aliud ergo in iis obtinet, qui male de Deo sentiunt, quia modus colendi omnibus revelatus non est: adeoque peccata in Deum tantum intelligi possunt, quatenus Deus natura cognoscitur, id est, quatenus constat, eum existere, & eum providere; opinio enim in cæteris humanæ potestati non subjacet; nec natura contingere potest ut assentiamur in id, quod putamus falsum. Sane, dicere id quidem possumus, sentire non possumus: idque vel ipso exemplo Servatoris probatur, qui venit ut salvos faciat sponte credentes. Non ergo voluit eos pœnis ad id adigi: si nolint, sibi exitio sunt, & ideo satis jam puniti, quin injuria committitur & in Deum, & in hominem, si conscientiæ vis infertur. Id agnovit Gordines e societate Jesu, qui in *Chron. ad ann.* 1589. condemnat eum, qui regem, quod hæreticus sit, occidit. *Add. Covarruv. c. peccat. p.* 2. §. 10. *reg. jur. in* 6. Modus corrigendi sensus, & errores, non est vis, sed persuasio. Suadendam esse fidem, non imperandam, ait Priolus *Rer. Gall. l.* 12. *p* 505. *Thuan. in præf.* Vid. *Grot. infr.* §. *penult.* Imperatores Christiani prohibuerunt in *l.* 6. *C. de pagan.* ne quis religionis auctoritate usus paganos, vel Judæos turbet. *Add. cap.* 11. *q.* 8. *c.* 23.

Exc. *III.* si assistunt aliis: tunc enim non suam injuriam vindicant, nec suum jus defendunt, sed alterius causæ accedunt, & jus suum vindicanti assistunt: quod licitum omnino esse, diximus *l.* 1. *c.* 5.

Additio.

„ Regula naturæ certa est, pœnam sumi „ non posse nisi ab eis, qui jus nostrum læ- „ serunt.

„ Ex hac regula apparet, 1°. puniri non „ posse qui offendunt societatem humanam; „ talem enim non existere, probavimus *in* „ *Diss. proœm. I.* 2°. nec eos, qui vel sub- „ ditos, vel extraneos sepelire soliti non „ sunt, quia jus sepeliendi non est a na- „ tura. *Vid. supr. c.* 19: 3°. nec principes, „ qui conscientiæ suorum subditorum vim „ inferunt; hæc enim injuria ad alias gen- „ tes non pertinet, nec earum jus læditur: „ nec 4°. illos, qui armis illicitis utuntur; „ suo enim hosti nocere quovis modo licet, „ adeoque hoc factum non est illicitum. „ Nec 5°. tyrannos punire licet, qui in- „ juria regnum, in quod nullum jus nobis „ competit, occupant: nec 6°. Anthropo- „ phagos, qui hostiam bello captorum car- „ ne vescuntur; cæterum, cum omnibus ho- „ minibus amicitiam colunt. Nec 7°. Atheos, „ aut alia crimina in Deum committentes, „ punire cuique licet, quia jus alterius non „ læditur, sed solius Dei, qui ipse suæ in- „ juriæ vindex est.

„ At verum est, pœnam a qualibet gente „ statui posse in eos, qui jus commune ho- „ minum lædunt; i. e. qui omnes alios ho- „ mines pro hostibus habent, & in omne „ genus humanum promiscue armantur. „ Huc pertinent prædones illi Algerienses, „ Marocenses, &c. Etsi enim actu nos non „ lædant, facto tamen ipso declarant, vo- „ luntatem eis non deesse, sed occasionem. „ In hos igitur omnia licent.

„ Sed & assistere aliis, qui ob injuriam „ sibi illatam talionem exigunt, non tan- „ tum licitum, sed & laudabile est; quod „ alibi probavimus. *Vid. l.* 1. *c.* 5. §. 1.

Et qui par regibus] „ Scilicet, reliquæ „ summæ potestates extra reges.

Pœnas poscendi] „ Id est talionem exi- „ gendi.

In se] „ Nam si Principis auctoritas læditur, jus ipsum populi læsum videtur, „ & bello vindicari potest.

Aut subditos suos] „ Horum enim tuendorum causa rex electus est; adeoque „ injuriam subditis ab extraneis illatam „ non tantum bello vindicare potest, sed „ & tenetur.

Ob eas, quæ ipsos peculiariter non tangunt, sed in quibusvis personis jus naturæ, aut gentium immaniter violant] „ Quia jus „ hominum commune læsum est, quod singuli vindicare possunt. *Vid. h. §. pr.*

Additio.

„ Læsio illa prætensa juris humani fundamentum habet in societate humana, „ qualem non agnoscimus: nisi intelligatur „ talis læsio humani juris, qua gens quædam promiscue in perniciem reliquorum „ hominum armatur. Omnium minime tolerari potest, quod Auctor etiam ab iis „ pœnam sumi posse statuat, qui *jus gentium voluntarium* violant: nam tale jus „ plane non existere, adeoque nec id violari, nec ideo pœnas sumi, aut bellum „ inferri posse, alibi ostendimus.

Libertas humana societati per pœnas consulendi civitatibus institutis penes summas potestates resedit] „ Verum 1. non est, dari „ aliquam societatem humanam, vel eam „ unquam exstitisse; adeoque verum 2. non „ est, humanæ societati jus per pœnas consulendi unquam competiisse; unde 3. sponte sequitur, institutis civitatibus jus illud imaginarium, & fictum, non potuisse *residere* penes summas potestates, & „ singulos jus suum puniendi, quod nunquam habuerunt, in summas potestates „ conferre non potuisse.

Quæ initio, ut diximus, penes singulos fuerat] „ Immo privatis jus pœnas sumendi „ a delinquentibus nullo ævo competiisse, „ demonstravimus *in Diss. proœm. VIII.* „ §. 16. & *seq.*

Non proprie quæ aliis imperant] „ Ex „ hypothesi Auctoris omnino inferri deberet, jus puniendi penes summas potestates ideo residere, quia aliis imperant; „ illi enim, quibus imperant, jus suum alios „ puniendi in imperantem transtulere.

Sed quæ nemini parent] „ Verba hæc „ sunt, quæ nihil decidunt. Quod enim „ principes nemini pareant, id est ex voluntate eorum, quibus imperat; adeoque ex horum quoque voluntate jus puniendi, si quod habuissent, exerceret.

Tanto honestius est, alienas injurias, quam suas vindicare] „ Hoc verum est si imploratus assistit ei, qui injuriam passus est: „ sed tunc non injuriam humanæ societati, adeoque & sibi illatam vindicat, „ sed causæ alterius accedit. Si igitur is, „ cui injuria facta est, eam dissimulet, nec „ vindicare eam velit, tertius aliquis ejusdem injuriæ vindictam specie violatæ societatis, seu juris communis hominum, „ sibi arrogare nequit.

Quanto in suis magis metuendum est] „ Res ipsa vera est. Studium causæ propriæ „ cœcos nos aliquando reddit; sed inde „ non sequitur, alienas injurias non implorante læso vindicari posse.

Hercules] „ Plures Hercules fuisse, patet ex Pomey *Panth. myth. p.* 232. Conf. „ *Arrian. Expedit. Alex. l.* 2. *p.* 125. & „ *Cic. de nat. Deor. l.* 3. Quidam eo nomine Josuam intelligunt: sed cum spurius „ fuerit Hercules, ex Alcmena natus; cum „ stupris, libidinibus, adulteriis terrarum „ orbem inquinaverit, exprobrante id Lactantio *l.* 1. notæ hæ vix conveniunt „ tanto viro.

Busiride] „ Qui hospites Neptuno patri „ immolavit.

Diomede] „ Qui equo humanam carnem „ edendam dedit, & quem Hercules talionis „ jure equo objecit.

Tyrannis liberarit terras] „ Geryonem „ Hispaniæ regem tricorporem bello superavit, puniceos ejus boves, qui vorarent „ hospites, cane bicipiti, & dracone septem „ habente capita, regis custodibus occisis, „ abegit, &c; Antæum gigantem in omnes „ peregrinos inhumanum prostravit; Cacum latronem ignivomum oppressit, ac „ strangulavit; Hesionem Laomedontis Trojæ regis filiam ceto, marino monstro expositam, liberavit. *Pomey d. l.*

Non concupiscendo, sed vindicando] „ Equidem Lactantius *l.* 1. *c.* 9. aliter de eo „ sensit. *Hercules*, ait, *qui ob virtutem clarissimus, & quasi Africanus inter deos „ habetur, nonne orbem terræ, quem peragrasse, ac expurgasse narratur, stupris, „ libidinibus, adulteriis inquinavit? nec „ mirum, cum esset adulterio genitus Alcumena. Quid tandem potuit in eo esse „ divini, qui suis ipse vitiis mancipatus &* „ *maris*,

„ *mares*, & *feminas*, *contra omnes leges*, „ *infamia*, *dedecore*, *flagitio adfecit?*

Injustos puniendo] „ Ita enim mactavit „ Busiridem cum filio; Theodamantem occidit, quod ei cibum denegasset. *Pomey* „ *p.* 238.

Suscepta communi humani generis cura meruisse in Deos referri] „ Lactantii de Hercule opinionem modo recensuimus; obiter hic notamus, Herculem non suo jure monstra illa domuisse, aut injuriam aliis illatam, specie violatæ societatis humanæ, vindicasse. Nam quod Diomedem, & Geryonem armis invaserit, jussu Eurysthei fecit, cui Apollinis Delphici oraculo subjectus fuit, ejusque jussa facere debebat. *Pomey Panth. myth. d. l. p.* 234. *seq.* atque eodem jussu Busirim devicit, & immolavit, Cacum strangulavit, &c. *d. l. p.* 238.

Theseus] „ De quo vid. Pomey *Panth. myth. p.* 242. Græv. *Thesaur. Antiquit. Rom. tom.* 10. *fol.* 802. *b. fol.* 838. *f. f. fol.* 1178. *A. fol.* 1154. *a.* Diod. Sicul. *l.* 4. *c.* 5. Valer. Max. *l.* 3. *cap.* 5.

Scirona, *Sinin*, & *Procusten*] „ Diodorus Siculus singulorum crimina recenset. *Sinis* duas flexas pinus, atque utrique alligato hominis brachio, seorsum dimittens corpus vi discerptum maximo cruciatu afficiebat. *Sciron* viatores cogebat, ut se ipsos præcipiti jactarent loco. Procustes viatoros cogebat super lectum aliquem ascendere; quod si longiores erant, partes supereminentes amputabantur; qui vero breviores, pedibus distendebantur. *Diod. Sic. l.* 4. *c.* 5.

„ Sed & præterea *Corynetem* sustulit, dictum a coryna, hoc est clava, quo telo utebatur, & advenas interficiebat. Sustulit etiam Eleusinam *Cercyonem* certantem cum prætereuntibus, atque ab se victos perimentem, *d. l.* 4. *c.* 5.

„ Propter hæc, aliaque egregia facta, divini ei sunt honores habiti, & Thesea Athenis celebrabantur. *Vid. Græv. Thesaur. antiquit. Rom. tom.* 8. *fol* 241. Navis ejus aliquot sæculis in memoriam tanti viri Athenis servata fuit, *ibid. tom* 4. *fol.* 885. *d.* Apud Romanos quoque magni habitus fuit; nam a Parrhasio pictus est in Capitolio, *ibid. tom.* 3. *fol.* 86. *b.*

Valerius Maximus de eodem] „ Scilicet, Theseo, quem inprimis ibi laudat, quod vicatim dispersos cives suos in unam civitatem contraxerit, sparsimque, & agresti more viventi populo amplissimæ civitatis formam, atque imaginem imposuerit, *l.* 5. *c.* 3. Neque tamen vitiis eum caruisse, ex eodem *l.* 4. *c.* 7. apparet, ubi ei exprobrat, quod nefandis Pirithoi amoribus subscripserit, &c.

Qui in parentes impii sunt] „ Immo hæc injuria est mere privata. Jus reliquarum gentium inde non læditur; adeoque cum his non fiat injuria, cessat omnis reparandi necessitas.

Qui humanam carnem epulantur] „ Sane, nec hi injuriam faciunt aliis gentibus; adeoque nec pœnæ locus est. Neque dici potest, humanam societatem lædi, quæ nulla est: & si talis daretur, ea subsisteret etsi singuli carne humana sive hostium victorum, sive parentum senio confectorum, vescerentur. Et cum non sit injuria, nec cum jure hominum pugnet, occidere hostes victos; nedum injuria erit occisorum carnem epulari. Sane, jus sepulturæ plane non esse juris naturalis, alibi vidimus; adeoque nec illud violari, certum est.

A quo more absistere Gallos veteres Hercules coëgit] „ Sane, plerasque Americarum gentes anthropophagos esse, i. e. hostium carne vesci, itineraria testantur: talemque olim morem in Ægypto obtinuisse, fidem facit Solinus *c.* 33; apud Scythas Mela *l.* 2. *c.* 2. Gell. *l.* 9. *c.* 4. & Amm. Marcell. *l.* 31. *c.* 5. De Tartaris quibusdam hodiernis vide Thuan. *l.* 39. *p.* 791. apud *Tesm. b.* Unde B. Becmannus in Histor. terr. orb. *c.* 9. *sect.* 4. §. 8. merito negat, anthropophagiam esse juri naturæ contrariam. Lactantius *l.* 1. *c.* 13. ait: *scriptum est in historia sacra*, *Saturnum*, & *Opem*, *cæterosque tunc homines humanam carnem solitos esitare. Verum*, *primum Jovem*, *leges hominibus*, *moresque condentem*, *prohibuisse edicto*, *ne liceret eo cibo vesci.*

In eos, *qui piraticam exercent*] „ Vel piratæ summa gaudent potestate; & tunc cum illis tanquam cum summis potestatibus agitur: nimirum, jure belli pœna ab ipsis sumi potest. *L.* 5. §. 2. *ff. capt.* & *postl.* Vid. supra *l.* 1. *c.* 3. §. 1. *n.* 1. *addit.* ad verba *mixtum*, *quod* &c. Neque regeri potest, injuriam vicinis gentibus illatam nondum esse; nam actu

Bbb 2 „ infer-

" infertur iniuria, dum se hostem communem omnium hominum declarat. Si vero piratæ non sunt cum summa potestate, sed colluvies quædam hominum, quæ alieno imperio forte se subtraxit, hi puniri possunt ob violatam securitatem singulis debitam, non jure belli, sed jure necessariæ defensionis. Si subditi alterius Principis prædoneo more nobis injuriam inferunt, ab eorum magistratu reparatio exigi debet, *d. l.* 1. *c.* 3. §. 1. *Conf. l.* 3. *c.* 20. §. 32.

Abscidit nihilominus illum tanta pravitas animi] " Loquitur Seneca de tyrannis Apollodoro, & Phalari, ac quærit, an istis quoque beneficium reddere tenear? Negat Seneca *d. l.* quia nihil juris cum ipsis est; & quidquid erat quo mihi cohæreret, intercisa juris humani societas abscidit. Adeoque Seneca non ait, tyrannum hostem fieri, sed beneficium ei non deberi: non ait, pœnam ab eo sumi a quocunque posse, sed abscindi eum a juribus humanæ societatis. Unde notanter addit: *etiamsi non inimicum, invitum mihi efficit.*

Naturale in eos esse bellum] " Aristoteles naturale bellum vocat, quod perpetuum sit: uti id explicat *Liv. l.* 31. *c.* 29. vel ut Florus *l.* 3. *c.* 17. ait, quod hereditarium est. Adeoque locus Aristotelis huc plane non pertinet: cæterum, ob solam stupiditatem bellum inferre non licere, ipse Auctor statuit *l.* 2. *c.* 22. §. 12. Conf. *l.* 1. *c.* 3. §. 8. *n.* 4.

In belluas] " I. e. in feras, quarum natura est, offendere homines.

Proximum in homines belluis similes] " Id est, in homines, qui animum offendendi indistincte humanum genus declararunt: uti piratæ.

4 *Innocentii*] " In allegato capitulo, *quod super his de voto*, nihil de delictis in naturam commissis dicitur, etsi Vasquius quoque *l.* 1. *controv.* 24. *pr.* illud in eum finem alleget.

Qui in naturam delinquunt] " Id est, qui aliquid juri naturæ contrarium faciunt.

Contra, quam sentiunt] " Horum sententia vera omnino est. Jus alterius læsum esse debet ad eum effectum, ut reparatio peti possit. Bene ait Vasquius *lib.* 1. *ill. controv.* 24. *ex quolibet peccato liceret bellum infidelibus inducere, eorque bona rapere sua, quia omne peccatum contra naturam est*; & mox: *pari ratione Christianis peccantibus eadem mala inferri possent, qui cum omni die innumera peccata non secus, quam reliquæ gentes, committant, eo prætextu perpetuo inter se præliari possent.*

Ut qui suscipit, aut læsus sit in se, aut republica sua] " Nam reparatio supponit, injuriam factam esse. Tale bellum Auctor vocat publicum solenne. *Vide supra l.* 1. *c.* 3. §. 1. & §. 4.

Aut ut in eum, qui bello impetitur, jurisdictionem habeat] " Hoc bellum, quod Principi in subditos competit, Auctor vocat publicum minus solenne. *Vid. l.* 1. *c.* 3. §. 4. *n.* 2. Quod refutavimus ibidem. Sane, Princeps nunquam in subditos agit jure belli, etsi arma adhibeat; sed jure imperii eos cogit, & Pœnas in eos statuit, *d. l.* & §. 5. *n.* 1.

Puniendi potestatem esse effectum proprium Jurisdictionis civilis] " Quasi pœna non possit infligi nisi a superiore.

Cum nos eam sentiamus venire etiam ex jure naturali] " Naturale enim est ut is, qui male aliquid fecit, tantumdem mali pati debeat. Hæc talionis pœna etiam per bellum infligi aliis potest. Hinc Auctor recte talia bella vocat punitiva.

Jam hostis in hostem puniendi jus non habebit] " Quia hostis potestati nostræ subditus non est.

Etiam post susceptum bellum ex causa non punitiva] " Id est, etiamsi hostis, contra quem bellum ex causa rei persecutoria inchoavimus, delictum committat.

Quod tamen jus plerique concedunt, & usus omnium gentium confirmat] " Nimirum, posse talionem pro injuria illata armis exigi.

Non tantum postquam debellatum est] " Adeoque ubi per ultimam victoriam hostis in nostram pervenit potestatem, & subditus fit.

Sed & manente bello] " Quia etiam manente bello ad reparationem delicti, adeoque ad talionem (in qua natura pœnæ consistit) agi potest.

Non ex ulla jurisdictione civili] " Quæ inter gentes, & cum hoste non obtinet.

Sed ex illo jure naturali, quod & ante constitutas civitates fuit] " Quo cuique privato jus puniendi parem competiisse, fingit: quod supra refutavimus.

Et-

Et nunc etiam viget, quibus in locis homines vivunt in familias distributi] „ Verum 1. non est, in ejusmodi locis cuique privato competere jus puniendi parem, sive reus in eadem familia sit, sive extra eam: sed 2. in familia soli patrifamilias jus, & imperium in familiam competit, indeque is solus in membra familiæ pœnas statuere, & jus familiæ contra alias familias defendere potest.

AD §. XLI.

SED *cautiones hic nonnullæ adhibendæ sunt*] „ Omnes hæ cautiones supervacuæ sunt, nec ullam utilitatem habent in disciplina juris naturalis.

Ne mores civiles, &c. sumantur pro jure naturæ] „ Auctor negat, gentes, quæ violant id, quod per mores inter plures receptum est, ideo puniri posse. *Conf. §. praced. n.* 1. Quod eo magis verum est, quia illæ gentes ab alia gente puniri non possunt, etiam si verum jus naturæ violant, si jus alterius gentis læsum non est.

Quamvis inter multos populos non sine ratione recepti] „ Quod jus gentium voluntarium *arctius* vocat, *l.* 1. *c.* 1. §. 14. *ibique not. l.* 2. *c.* 8. §. 1. & §. 12. *Prolegom.* §. 53. *Diss. proœm. IV.* §. 24.

Illa, quæ Persas a Græcis disparabant] „ Jus enim naturæ (incestu excepto) æque observabatur apud Persas, quam apud Græcos; in quibus autem discrepabant, meri mores civiles erant, ob quos violatos belli jus non est. Hinc injuria imperaverunt Persæ Græcis, ne canina vescerentur, & ut sepelirent magis mortuos, quam cremarent. *Justin. l.* 19. *c.* 1.

Ad quæ recte Plutarchi illud referas] „ Qui improbat in Græcis, quod imperium in barbaros quæsiverint, sub prætextu reducendi eos ad mores cultiores. Causa ergo justifica bellorum in barbaros erat, quod delicta in naturam commiserint: causa suasoria erat, quod imperium in eos affectarent.

AD §. XLII.

EA, *de quibus id non satis constat, & qua lege potius divinæ voluntatis interdicta sint*] „ Quomodo, ex hypothesi Auctoris, jus divinum voluntarium differat a jure naturæ, explicavimus in *Diss. proœm. III.* §. 4. & 5. At ibidem §. 13. probavimus, tale jus positivum universale, distinctum a jure naturæ, non dari: adeoque hæc quoque cautio Auctoris inanis est.

Innuptos concubitus] „ Auctor intelligit scortationem. At eam ipsa naturæ ratione vetitam esse, demonstravimus supra *l.* 2. *c.* 5. §. 15. Vid. *Cæsarius dialog.* 2. *interrog.* 109. & *Dissert. proœm. III.* §. 44. *n.* 3. & §. 46. *pr. Diss. XII.* §. 173.

Et quosdam eorum, qui incesti dicuntur] „ Nam sola matrimonia parentum cum liberis ob reverentiam natura prohiberi, dixit supra *l.* 2. *c.* 5. §. 12. *n.* 2. *seq.* reliquos autem incestus solo præcepto divinæ voluntatis ivisse in vetitum, *d. c.* 5. §. 13. *n.* 1. & §. 14. At nos ibidem demonstravimus, omnes gradus *Levit. XVIII.* vetitos, ipsa naturæ ratione prohiberi *Add. Dissert. proœm. III.* §. 20. 23. & *Dissert. XII.* §. 176.

Et fœnus] „ Immo dubium non est, usuras jure naturæ licitas esse, uti late probavimus *l.* 2. *c.* 12. §. 20. simulque demonstravimus, nec jure divino voluntario illicitas esse nisi inter solos Israëlitas; quæ prohibitio proinde ad jus forense pertinet. *Vid. Dissert. proœm. III.* §. 15. 44. *n.* 3. *Dissert. XII.* §. 870.

AD §. XLIII.

UT *diligenter distinguamus inter principia generalia, & quædam his proxima, sed ita manifesta, ut dubitationem, &c.*] „ Tertia cautio Auctoris circa impositionem pœnarum est, ut principia generalia, vel eis proxima satis cognita, & illationes ex iis principiis certæ, & manifestæ sint, facilemque habeant cognitionem. Esse enim quasdam illationes difficiliores, & tum merito excusandos eos esse, quibus aut rationis imbecillitas, aut prava educatio obstant: atque eo refert ultionem, quæ utilitatem non habet. Nos alibi demonstravimus, principia generalia certa, ac illationes ex illis principiis manifestas esse, facilemque habere cognitionem: inprimis si Dei lex

 „ re-

„ revelata , gentiumque consensus , eas „ adminiculantur.

Quale est honeste vivendum] „ Hæc est „ pars justitiæ naturalis , quæ scilicet inter „ Deum , & homines obtinet. *Vid n. seq.*

Id est , secundum rationem] „ Quod ex „ principiis Stoicorum explicavimus in *Diss.* „ *proœm. II.* §. 16. *seq.* qui per formulam „ *secundum rationem*, *seu honeste vivere* , „ intellexerunt , secundum virtutem vivere , „ quæ est altera pars juris naturalis.

Et quadam his proxima , sed ita manifesta , &c.] „ Immo hæc quoque ad princi- „ pia generalia pertinent , & primam par- „ tem juris naturalis , quod inter homines „ obtinet , constituunt , nimirum , *jus suum* „ *cuique tribuere.* Sane , alieni abstinen- „ tiam ipse Auctor refert ad jus sociale. „ *Vid. proleg.* §. 8. Quod vero Auctor le- „ gem *de non rapienda re aliena* ad prin- „ cipia proxima referat , id sequitur ex „ illo errore , quod dominia consensu , & „ facto hominum demum orta putet , in- „ deque originem dominiorum ad jus natu- „ ræ pro certo rerum statu referat. *Diss.* „ *proœm. I.* §. 79. *Diss. VI.* §. 8. *seq.*

Non admittendum adulterium] „ Nam „ ex istis principiis generalibus necessario „ infertur , eum , qui thorum alienum vio- „ lat , suum cuique non tribuere , nec „ honeste vivere. *Vid. supra ad l.* 2. *c.* 5. „ & *Dissert. proœm. XII.* §. 141. 521. „ *n.* 11. §. 553. *n.* 7. *seq.*

Alia vero difficiliorem] „ Dixi , conclusio- „ nes rationis certas , & manifestas satis esse „ adhibitis adminiculis , (nimirum , lege „ divina , & consensu gentium.)

Ut ultionem , qua in dolore alterius acquiescit , esse vitiosam] „ Auctor putat , „ pœnam sumere ob ultionem , quæ uti- „ litatem non habet , contrariari juri natu- „ ræ : *vid. supr.* §. 8. At quia hæc illatio „ difficiliorem habeat cognitionem , addit , „ excusari eos , qui hebetioris sunt ingenii. „ Nos jam demonstravimus , 1. non esse „ contra jus naturæ pœnam sumere , etsi „ solam vindictam contineat ; delinquenti „ enim non fit injuria , quia tenetur ad „ reparationem injuriæ , quæ non fit nisi „ per talionem. Adeoque per hanc demum „ læso jus suum tribuitur. Equidem negari „ nequit , læsum minus perfecte agere , „ qui sola vindictæ cupidine alteri dolo- „ rem inferri cupit : at hoc jus Dei est.

Ferme idem his evenit , quod in mathematicis , ubi quadam sunt notitia prima , aut primis proxima] „ In jure naturæ unum „ saltem est principium generale , *jus suum* „ *cuique tribuendum esse.* Præterea princi- „ pia his proxima non dantur , sed om- „ nes reliquæ notitiæ sunt illationes ; quæ „ ex principio illo generali necessario se- „ quuntur Adeoque hactenus comparatio „ non procedit.

Sicut ergo circa leges civiles , eos excusamus , qui legum notitiam , aut intellectum non habuerunt] „ Etsi enim leges civiles „ Romanorum intra spatium sex mensium „ subditis cognitæ esse debeant , tamen si „ ignorantiam docent , pœna minuitur. At „ hæc ad leges naturæ , quæ omnibus in- „ notescunt , applicari nequeunt. *Diss pro-* „ *œm. XII.* §. 60.

Aut prava educatio] „ Hanc enim ef- „ ficere putat , ut liciti , & illiciti discri- „ mina minus habeant cognita. *Vid. supra* „ §. 31.

Nam ignorantia legis sicut inevitabilis fit , tollit peccatum] „ Hæc ignorantia in „ jure naturæ cessat , quia id ex ratione , „ quæ omnibus communis est , omnibus „ innotescit. *Diss. proœm. XII.* §. 60.

Ita etiam cum aliqua negligentia conjuncta delictum minuit] „ Quia pœnæ juxta „ proportionem malitiæ inferuntur.

Qui morbo corruptos habent appetitus] „ Indeque alimenta eligunt san'tati contra- „ ria , & noxia.

Quod semel dico , ne sæpe repetam] „ Idem „ jam notavit supra §. 41.

Quæ ad pœnam exigendam suscipiuntur bella suspecta esse injustitiæ] „ Immo , uti „ ex minima injuria competit actio , ita & „ jus belli ; & lædens sibi imputare debet , „ quod reparationem injuriæ non offerat : „ læsus suo jure utitur.

Aut alia simul aliqua causa] „ Forte „ quod damnum dederit. *Vid.* §. 38. *n.* 1.

Non delicta regum illos] „ Simile est „ Plutarchi effatum. *Vid. supra* §. 41.

AD §. XLIV.

PERDUXIT *nos ordo*, &c.] „ Quæ- „ ritur , an quævis gens delicta ab alia gen- „ te in Deum commissa punire , & ideo bel- „ lum ei inferre possit ? Auctor id affir- „ mat. Equidem fateor , me nullam inve- „ nire posse rationem , quæ jus talia delicta

„ pu-

,, niendi genti in gentem tribuat. Sane, ,, nemini hominum per talia delicta fit in- ,, juria, adeoque nemo hominum vindica- ,, re injuriam, quæ facta non est, pote- ,, rit. Soli igitur Deo illata est injuria, ,, cujus causam defendere gentes absque ,, ejus mandato non possunt. Eodem enim ,, jure illæ quoque gentes, quæ vindi- ,, ctam causæ divinæ suscipiunt, vicissim ,, bello peti possent: nam & illæ quoque ,, quotidie crimina in Deum committunt; ,, indeque mutua sequeretur bellorum li- ,, centia. Sane, iratum numen sat graves ,, pœnas a delinquentibus sumturum ali- ,, quando est; adeoque ei relinquenda est ,, vindicta. *Conf. L. 2. C. de reb. cred.*

,, Neque allegari potest, humanam so- ,, cietatem lædi; nam talem non existere, ,, alibi probavi: & si existeret, certum ,, est, non ideo eam tolli, quod civitas ,, male de Deo sentiat. Auctor pro de- ,, fendenda sua sententia ait, *Principibus* ,, *præter peculiarem suæ civitatis, etiam ge-* ,, *neralem pro humana societate curam in-* ,, *cumbere: religionem autem esse coagulum,* ,, *& vinculum indissolubile omnis societa-* ,, *tis, ejusve propugnaculum, & magis il-* ,, *lius societatis humanæ, quæ sine pietate* ,, *subsistere nequit.* Unde concludit, *reli-* ,, *gionem contaminatam ad omnium pertine-* ,, *re injuriam.* At resp. 1. non dari socie- ,, tatem humani generis, adeoque frustra ,, de ejus vinculo, & de ejus interitu quæ- ,, ri: sed & 2. frustra metuitur tolli per ,, talia delicta humanam societatem, si quæ ,, existeret. Nam cum ex mala de Deo ,, opinione nulla injuria redundet in ge- ,, nus humanum, nec jus ejus violetur, ,, aut lædatur, nullam video rationem, ,, cur commercium, & societas cum ejus- ,, modi gentibus subsistere non possit. At, ,, ais, nullam fidem cum tali gente esse. ,, Verum, 1. id non concedimus; fides ,, enim servari potest non tantum ob reli- ,, gionem, sed & magis ob utilitatem: ,, nemo enim cum tali perfido contractu- ,, rus esset. 2. Posito quoque, fidem nul- ,, lam cum tali gente esse, abstinendum ,, ideo esset ab ejus commercio: non ,, vero ideo hostis humani generis decla- ,, randa est. Si vero 3. gentes ejusmodi ,, fidem actu violant, jus belli in eos est, ,, non ob impietatem in Deum, sed ob in- ,, juriam illatam; neque jus vindicandi tunc ,, competit humano generi, sed soli læso.

Quæ in Deum committuntur] ,, Si nimi- ,, rum contra quatuor pronunciata aliquid ,, admittitur, quæ explicat §. *seq. n.* 1.

Existimat punitivam potestatem non esse sine proprie dicta jurisdictione] ,, Adeoque ,, pœnas non statui nisi in subditum, & ,, inferiorem.

Præter peculiarem suæ civitatis, etiam generalem pro humana societate curam incumbere] ,, Cum nulla societas humani ,, generis existat, frustra de ejus cura quæ- ,, ritur.

Potior ratio pro sententia negante] ,, Im- ,, mo potior ratio est, quod 1. societas hu- ,, mana non existat, adeoque frustra de ejus ,, cura quæratur: 2. quod nemini gentium ,, injuria fiat, adeoque nec reparatio peti ,, possit.

Quod Deus sufficiat vindicandis quæ in se committuntur] ,, Cum soli Deo illata sit ,, injuria, ille solus vindicare debet, & po- ,, test. Neque enim inter gentes apparet, ,, eum vicarium sibi constituisse, uti con- ,, stituit in familiis, ubi patribusfam. jus ,, in familiam ex ipsa concessione divina ,, competit.

Et perjurium satis Deum habere ultorem] ,, Sunt verba *L. 2. C. de reb. cred.* Conf. ,, *Judic. 6. 31.* Senec. *de benef.* 3. 6. Liv. ,, *Histor.* 7. 6. & 10. 6. Lactant. *Instit. di-* ,, *vin.* 2. 4. Augustin. *de civitat. Dei* 2. 12. ,, Cic. *de legib.* 2. 8. Vid. *Tesmar. h.*

Idem & de aliis delictis dici posse] ,, Cum ,, enim in omnibus delictis Deo fiat injuria, ,, allegari posset, Deum fore ultorem.

Et tamen ea ab hominibus recte puniuntur] ,, Ratio diversitatis hæc est, quod in ,, prioribus delictis solus Deus læditur, in ,, his vero etiam homo; qui proinde ad re- ,, parandum agere jure potest, vel apud ,, eum, cui Deus jus vindicandi injurias ,, commisit, vel jure belli.

Alia delicta ab hominibus puniri, quatenus homines alii inde læduntur] ,, Adeo- ,, que ubi homines agunt ad reparationem ,, injuriæ sibi illatæ.

Sed notandum contra] ,, Verum est, ma- ,, gistratum in republica punire posse cri- ,, mina non tantum in homines, sed & in ,, solum Deum commissa, si cultus lege pu- ,, blica definitus est: quia Deus suam po- ,, testatem magistratibus vicario jure in sub- ,, ditos exercendam commisit. At fallit hoc ,, inter gentes, quæ superiorem non habent, ,, adeoque ubi non apparet, Deum jus suum ,, alicui

„ alicui vicario committere voluisse: unde merito dicendum, eum reservasse sibi soli vindictam injuriæ illatæ.

Quæ directe alios lædant] „ Adeoque ubi hominum jus læditur, iisque reparatio fieri debet.

Sed & quæ per consequentiam, qualis sui occisio] „ Autocheiriam naturali jure prohiberi, dubium non est. *Vid. Dissert. proœm.* 12 §. 95. & §. 521. *n.* 6.

Concubitus cum bestiis] „ Sodomiam juri naturæ repugnare, rationibus probavi in *Diss. proœm. XII.* §. 43. *seq.* §. 95. §. 176. §. 521. *n. III.*

Et alia quædam] „ Scilicet, crimen onaniticum, adulterium, quod consentiente marito fit, &c.

3 *Quanquam per se ad conciliandam dei gratiam valet*] „ Religio jus solius Dei est: de ejus cultu agitur, quo neglecto ei soli fit injuria.

Habet tamen & suos in societate humana effectus maximos] „ Immo nullos. Nam non datur humana societas, adeoque in societate, quæ non existit, frustra finguntur effectus. Conf. infra *n.* 4. *pr.*

Neque enim immerito Plato religionem propugnaculum potestatis, ac legum, &c.] „ Negari non potest, religionem, seu cultum Dei, maximos effectus habere in republica, seu civitate, (non vero in societate humana, qualis non existit): unde sequitur, crimina in religionem commissa (qualia autem non sunt nudæ hæreses, *vid. Dissert. proœm. XII.* §. 544.) gravissime vindicari posse ab illis, quibus Deus curam reipublicæ, & legum suarum commisit. Plato in *Dialogo de sanctitate* ait: *Si quis grata diis loqui, & agere novit vovens, atque sacrificans, hæc sancta sunt; atque hæc officia tum domus proprias tum civitates conservant: contraria autem iis, quæ diis grata sunt, impia sunt, ac universa pervertunt, ac perdunt. Tom.* 1. *oper. p. m.* 172. Atque eatenus quoque collimant Plutarchus, Philo, aliique allegati Auctores. Adde *Justin.* 11, 7. & 12, 7. *Xenoph. Inst.* 8. *p. m.* 219. *Thuan. l.* 55. *Liv.* 1, 19. *Senec. epist.* 95. *Camden. part.* 2. & *part.* 4. *Plato de republ. l.* 2. *Lactant. de ira Dei. c.* 8. & *c.* 12.

Naturam nescire dei] „ Adde Senecam *Epist.* 95. *Deum colit qui novit*; & mox: *primus est Deorum cultus, Deos credere, deinde reddere illis majestatem suam, scire, illos esse, qui præsident mundo, qui universa ut sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt*, &c. Conf. *Diss. proœm. II.* §. 33.

De rebus divinis persuasio perniciosa] „ Ad de *Lactant. lib.* 5. *c.* 18.

Accedente animi perturbatione perniciosissima] „ Quia facillime inde motus in republica sequi possunt.

Inter curas publicas prima de rebus divinis] „ Hinc Numa ut rem publicam armis conditam jure firmaret, primum omnium Deorum metum ferocibus animis injiciendum ratus est, *Liv.* 1, 19; eoque effecit ut fides, ac jusjurandum, proximo legum, ac pœnarum metu civitatem regerent. *Ibid. c.* 21.

Non tantum in una aliqua civitate] „ De qua sola loquuntur omnes allegati Auctores. 4

Subditos hoc sibi addictiores fore, quo Dei essent metuentiores] „ Verba apud Xenophont. *Inst. Cyr. lib.* 8. *c.* 1. *p. m.* 219. hæc sunt: *Cyrus ipse religiosam suorum pietatem sibi quoque utilem esse ducebat, quod eandem sequeretur rationem, quam illi, qui certo judicio cum religiosis potius, quam cum iis, qui commisisse aliquid impie videntur, navigare malunt.* Similia vide apud *Aristotelem*, quem Auctor citat *n.* 5.

Sed & in communi societate generis humani] „ Immo talem societatem non existere, sæpius dictum est; adeoque religio in ea effectum habere nequit, cum non entis nullæ sint affectiones. Quod vero homo homini fidem servare debeat, non est ex societate, sed ex utriusque dispositione, quæ obligat etsi nulla societas inter homines existat.

Fidei etiam, & societas humani generis] „ At talem societatem non existere, vidimus. Cæterum, sententiam Ciceronis quoque adoptavit *Lactantius l.* 1. *c.* 12. & *l.* 5. *c.* 6. Vid. *Tesmar. h. lit. k.*

Justitiam adfert] „ Ex hoc loco saltem probatur, jus naturæ esse id, quod Deus voluit, non vero quod societas quædam humana existat, quæ sublata pietate tollatur.

Epicurus] „ Quæ late tractat Lactantius *de Ira Dei c.* 8. Vid. *Dissert. proœm.* 8. §. 10 *seq.*

Cum divinam providentiam sustulisset] „ Statue-

,, Statuebat enim, omnia fortuito contin-
,, gere, Deum otiosum esse, & nullam re-
,, rum humanarum curam gerere. *Vid. Stan-*
,, *lej. Hist. philosoph. vet. p.*

Justitiæ quoque nihil reliquit, nisi nomen inane] ,, Epicurus diserte nullam natura
,, esse justitiam, docuit. *Vid. Diss. proœm.*
,, *XII* §. 40. & *proleg.* §. 3. Sane, cum
,, Deum legislatorem neget, jus naturæ ad-
,, mittere non potuit.

Ex sola conventione] ,, Homines enim,
,, dum in civitates coiverunt, juri suo vi
,, agendi renunciasse, & se, suaque, arbi-
,, trio civitatis subjecisse, statuit; indeque
,, crimina vitari, ait, non quia natura in-
,, justa sint, sed quia metus vindictæ, &
,, pœnæ, vitari non possit. *Vid. supr. pro-*
,, *legom.* §. 2.

Neque durare ulterius, quam communis duraret utilitas] ,, Si enim dispositione ho-
,, minum omne jus statutum est, eadem
,, dispositione iterum tolli potest. *Vid. Diss.*
,, *proœm. I.* §. 52.

Solo pœnæ metu] ,, Non metu violandi
,, Numinis, nec metu pœnæ æternæ, sed
,, solo metu pœnæ ab hominibus infligen-
,, dæ. Nihil igitur hic est, quod homines
,, a criminibus, si clam committi possunt,
,, vel si neminem metuunt, absterreat. *Vid.*
,, *Dissert. proœm. I.* §. 52.

Diogenem Laërtium] ,, Eaque retulimus
,, in *Dissert. proœm.* 8. §. 10. *seq.* Conf. su-
,, pra *prolegom.* § 3.

5 *Quem religiosum credat*] ,, De Scipione
,, vide *Livium l.* 26. *c.* 19. Add. *Gell. l.*7.
,, *c.* 1. *Thuan. l.* 4 *p* 78. *l.* 5. *p.* 102. &
,, *l.* 7. *p.* 138. Hinc Principes aliquando
,, affectare, & fingere solent falsam reli-
,, gionem, contra quos invehitur Augusti-
,, nus *de civit. Dei*, *l.* 4. *c.* 32. *Hominum*
,, *velut prudentium, & sapientium nego-*
,, *tium fuit, populum in religionibus falle-*
,, *re, & in eo ipso non solum colere, sed*
,, *imitari etiam dæmones.* Vid. *Tesmar. h.*

Quæstionem de providentia, agnoscit, usus esse maximi] ,, Invitarentur enim homines
,, negata providentia ad committenda quæ-
,, vis crimina, si clam, id est tuto, com-
,, mitti possunt; quia nihil superest, quod
,, animis hominum metum incuteret.

Feris, & injustis opponit eos, quibus mens religiosa] ,, Religio homines efficit justos:
,, religio enim nihil aliud est, quam Deum
,, colere; colimus autem Deum dum obse-
,, quimur præceptis Dei.

Justinus] ,, *Lib.* 36. *c.* 2. Unde apud eos
,, mos fuit, ut eundem & regem, & sacer-
,, dotem haberent, *ibid.*

Ignorat utique justitiam, qui religionem Dei non tenet] ,, Adeoque qui vindicem
,, injuriæ non credit. Cæterum, pugnat hæc
,, assertio cum principiis Auctoris, qui jus
,, naturæ dari, ait, etsi detur, Deum non
,, esse. *Vid. prolegom.* §. 11. & *l.* 1. *c.* 1.
,, §. 10.

In majori illa, &c. societate] ,, Auctor 6
,, ut probet, ob contemtam religionem
,, gentem ab aliis gentibus puniri posse,
,, ait, religionem non tantum in *societate*
,, *humana* habere effectus maximos (*vid.*
,, *n.* 3.), sed etiam in societate illa civili
,, plurium gentium (quas communi con-
,, sensu ob mutuas necessitates jus aliquod
,, inter se constituisse, finxit supra *proleg.*
,, §. 17.); indeque religionem contamina-
,, tam etiam propter violatum *jus gentium*
,, *voluntarium* ad omnium pertinere inju-
,, riam, *vid. n.* 6. Cum autem certum sit,
,, nec humanam societatem natura cogni-
,, tam esse, nec societatem civilem gen-
,, tium consensu constitutam existere, neu-
,, tri injuria per contaminatam religionem
,, inferri potest.

Quam in civili societate] ,, Id est in so-
,, cietate cœtuum singulorum, *d.* §. 17.

Partem ejus supplent leges] ,, Pœnas
,, scilicet civiles quoque statuentes in irre-
,, ligiosos.

Et facilis legum exsecutio] ,, Parata enim
,, semper est exsecutio magistratus in subdi-
,, tum immorigerum.

In magna illa communitate] ,, Inter ci-
,, vitates omnes, aut plerasque, consensu
,, constitutas, *d.* §. 17.

Juris exsecutio fit difficillima, ut qua nisi armis expleri nequeat] ,, Frustra de exse-
,, cutione juris gentium voluntarii quæritur,
,, cum tale non existat.

Et leges paucissimæ] ,, Leges, quas Gro-
,, tius juri gentium voluntario tribuit, ex
,, universo tractatu Grotiano collegimus in
,, *Dissert. proœm. IV.* §. 14; simulque de-
,, monstravimus, *ibid.* §. 23. *seq.* omnes illas
,, leges vel plane non esse leges, vel esse
,, ipsas leges naturæ.

Sanctimoniam suam præcipue habent a metu numinis] ,, Quia ex mente Grotii Deus
,, auctor naturæ, pacta servari vult; jus au-
,, tem gentium ex pacto, & consensu ori-
,, ginem duxisse, fingit. *Vid. prolegom.* §. 17.

„ Qui proinde violat religionem, committit „ in metum illum numini debitum.

Qui in jus gentium peccant, divinum jus violare, &c.] „ Nemo id *de jure gentium* „ *voluntario* (quale non existit) dixit, „ sed omnes intelligunt jus gentium, quod „ auctore naturæ statutum est, & ideo divi„ num merito dicitur.

Religionem contaminatam ad omnium pertinere injuriam] „ Imperatores non sta„ tuunt, Manichæos (nam de iis agunt) „ peccare in societatem humanam, & hu„ manum genus religionem contaminatam „ vindicare posse: sed hanc hæresin crimen „ publicum constituunt, quod ab omnibus „ (scilicet civibus) vindicari possit, *l.* 4. §. 1. „ *C. de haret.* Nam huic hominum generi „ nihil ex moribus, nihil ex legibus com„ mune cum cæteris civibus esse, voluit „ *d. l.* 4. *C. de har.* Rectius huc quadrat „ dictum Justini *l.* 8. *c.* 2. de Philippo ul„ ciscente sacrilegium: *incredibile quantum* „ *ea res apud omnes nationes Philippo glo„ riæ dedit. Illum vindicem sacrilegii, illum* „ *ultorem religionum, quod orbis viribus* „ *expiari debuit, solum qui piacula exige„ ret, exstitisse dignum. Itaque diis proxi„ mus habetur, per quem deorum majestas* „ *vindicata sit.*

Ad §. XLV.

1 Religionem *veram, quæ omnium ætatum communis est*] „ Hic ergo de na„ turali saltem religione quæritur, non de „ revelata: de religione, quæ inter omnes „ gentes, omni ætate obtinuit, hodieque „ obtinet.

Quatuor præcipue pronuntiatis niti] „ Cæ„ teras enim notiones non esse æque evi„ dentes, ait infra §. 47.

Deum esse] „ Existere enim ens aliquod „ a se, eoque perfectissimum, ex Auctoris „ tractatu *de veritate religionis christianæ* „ probavimus in *prolegom.* §. 12. *lit. d.*

Et esse unum] „ Hoc sequenti modo pro„ bat Grotius in tractatu *de veritate religio„ nis Christianæ l.* 1. §. 3.

Evicto, Numen esse aliquod, restat, ad attributa ejus veniamus; quorum primum hoc occurrit, non plures esse deos, sed unum Deum. Hoc inde colligitur, quod Deus, ut supra jam dictum est, est id, quod est necessario, sive per se: necessario autem, sive per se quidque est, non qua in genere consideratur, sed qua actu est; actu autem sunt res singulæ. Quod si plures Deos ponas, jam in singulis nihil invenias, cur necessario sint: nihilque cur magis duo, quam tres, aut decem, quam quinque credantur. Adde quod multiplicatio rerum singularium congenerum est ex causarum fœcunditate, pro qua plures ipsæ res enascuntur, aut pauciores. Dei autem nec origo, nec causa ulla est. Tum vero in singulis diversis sunt quædam proprietates singulares, quibus inter se discriminentur: quas in Deo, qui natura est necessaria, ponere non est necessarium. Neque vero usquam signa deprehendas Deorum plurium. Nam tota hæc universitas unum facit mundum: in eo unum pulcherrimum, sol; in homine etiam unoquoque unum imperat, mens. Præterea si duo essent, aut plures dii, libere agentes, & volentes, possent contraria velle: impediretur autem alter ab altero, quo minus quod vellet efficeret: impediri autem posse, Deo indignum est.

Deum nihil esse eorum, quæ videntur, sed his aliquid sublimius] „ Id est, Deum „ esse inconspicuum, quia materia caret.

A Deo curari res humanas] „ Probavi„ mus hoc attributum in *prolegom.* §. 11. „ *lit. d.* & *e.* Quod etiam ad sublunaria, & „ res singulares, merito extendit Grotius *de* „ *verit. relig. Christ. l.* 1. §. 11. Verba ejus „ hæc sunt:

Multum autem errare eos, qui providentiam hanc cæli orbibus includunt, cum ex ratione jam allata, & ad res omnes conditas vim suam exserente, apparet: tum inde etiam, quod astrorum cursus, ut philosophorum potissimi agnoscunt, & experientia satis demonstrat, ordinati sint ad usum hominum. Æquum autem est ut magis curetur id, cujus gratia est aliud, quam quod in usum alterius comparatum est. Neque minus falluntur qui universalia ab eo curari volunt, non & singularia. Nam si ignorari a Deo singularia volunt, quod quidem profitentur, ne se ipse quidem Deus agnoscet. Neque vero infinita erit scientia, quod jam ante conclusimus, si ad singula non extenditur. Quod si & illa cognoscit Deus, quidni & curet, præsertim cum & singula, quæ singula sunt, ordinentur ad finem certum, cum peculiarem, tum universalem: & ipsa rerum genera, quæ a Deo conservari, illi ipsi auctores agnoscunt, non subsistant nisi in singulis;

gules, ita ut si singula perire possint abdicata a divina providentia, possint & ipsa genera.

Et æquissimis arbitriis dijudicari] ,, Quod ,, ita explicat Auctor in tractat. *de verit.* ,, *relig. Christ. l.* 1. §. 19. 20.

Solent nonnulli, ut de divina providentia dubitent, moveri conspectu scelerum, quorum velut diluvio quodam hic orbis obruitur: quæ coërcere, atque reprimere, præcipuum contendunt divinæ providentiæ, si qua esset, opus futurum fuisse. Sed facilis est responsio: cum hominem Deus condidisset liberum ad bene, maleque agendum, sibi reservata bonitate plane necessaria, atque immutabili, æquum haud fuisse ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium. Cæterum, quæcunque sunt impediendi rationes cum libertate data non pugnantes, legis constitutio, ac promulgatio, monitus interni, externique, cum minis etiam, & promissis, earum nulla a Deo prætermittitur: sed nec malitiæ effectus finit, quo possent, evagari; unde nec imperia everti, nec legum divinarum cognitio plane deleri unquam potuit. Quæ vero permittuntur scelera, non carent interim suo fructu, cum adhibeantur, ut attingere supra cæpimus, aut ad puniendos alios non minus sceleratos, aut ad corrigendos qui extra virtutis viam prolapsi sunt, aut ad exigendum specimen eximium patientiæ, atque constantiæ ab his, qui magnos in virtute profectus fecerunt. Postremo & ipsi, quorum ad tempus dissimulata videntur scelera, pœnas eorum cum temporis usura solent solvere; ut de iis fiat quod Deus voluit, qui fecerunt quod Deus noluit. Quod si quando nulla apparent scelerum supplicia, &, quod multos infirmos solet offendere, boni quidam malorum violentia oppressi non vitam modo agunt ærumnosam, sed & mortem sæpe subeunt, & quidem infamem; non ideo mox tollenda est a rebus humanis Dei providentia, quæ tam validis, ut jam diximus, argumentis esse ostenditur; sed potius cum sapientissimis viris ita colligendum est.

Eundem Deum opificem esse rerum omnium extra se] ,, Quod probat Grotius *de veri-* ,, *tate religionis Christianæ, lib.* 1. § 7. 8.9.

Quæcunque autem subsistunt, a Deo existendi habere originem, connexum est his, quæ ante diximus. Conclusimus enim, id, quod per se, sive necessario est, unum esse. Unde sequitur, ut alia omnia sint orta ab aliquo diverso a se ipsis. Quæ autem aliunde orta sunt, ea omnia in se, aut in causis suis, orta esse ab eo, quod ortum nunquam est, id est a Deo, jam ante vidimus. Neque ratio tantum, sed ipse id quodam modo sensus evincit. Nam si humani corporis admirabilem constructionem intus, extraque conspicimus, & ut omnia ibi, etiam minima, suos usos habeant, nullo studio, nulla industria parentum, arte vero tanta, ut philosophorum, ac medicorum præstantissimi nunquam ea satis possint admirari, ostendit hoc, opificem naturæ esse mentem excellentissimam: qua de re videri potest Galenus, præsertim qua parte oculi, & manus usum examinat. Immo & mutorum animantium corpora id loquuntur. Non enim ex vi materiæ, sed ad finem certum collocatæ, ac figuratæ sunt eorum partes. Neque animantium tantum, sed & plantarum, & herbarum, ut a philosophis accurate notatum est. Idem egregie Strabo notavit in aquarum positu, quæ, si materiæ qualitatem respicias, mediæ esse debuerunt inter terram, atque aërem, cum nunc terris interfusæ sint; nimirum, ut terræ fœcunditati, hominumque vitæ nihil obstaret. Ob finem autem agere non est nisi intelligentis naturæ. Neque vero singula tantum ad peculiarem suum finem ordinantur, sed & ad communem universi; ut apparet in aqua, quæ contra naturam sib propriam sursum movetur, ne inani interposito hiet universi compages, ita facta, ut continua partium cohæsione semet sustineat. Finis autem hic universalis intendi, & vis ad eum finem inseri rebus non potuit, nisi ab intellectu, cui subesset hoc universum. Quin & bestiarum nonnullæ actus exercent ita ordinatos, atque directos, ut omnino eos appareat a ratione aliqua proficisci: quod in formicis, & apibus maxime apparet; sed & in aliis quibusdam, quæ ante omne experimentum aut nocitura fugiunt, aut profutura quærunt. Non ipsis inesse vim hoc aut inveniendi, aut dijudicandi, inde apparet, quod semper agunt consimiliter, & ad alia neutiquam graviora nihil valent: quare ab extrinseca ratione ipsas aut dirigente, aut efficaciam suam ipsis imprimente, necesse est ista proficisci; quæ quidem ratio non aliud est, quam quod Deus vocatur. Jam vero cœlestia quoque si-

dera

dera, & *quæ in iis maxime eminent*, *sol*, & *luna*, *cursus agunt ita attemperatos ad terrarum fœcunditatem*, & *animantium valetudinem*, *ut ne excogitari quidem aptius quidquam possit. Nam cum alioqui multo simplicior fuisset per æquatorem motio*, *aliam illis attributam videmus per obliquum circulum*, *quo ad plura terrarum spatia beneficia ipsorum pertingerent. Sicuti vero terrarum usus penes animantia est*, *ita animantium cæterorum penes hominem maxime*, *qui violentissima quæque exsuperantia ingenii sibi subjicit. Unde mundum hominis causa factum*, *etiam Stoici colligebant. Cum vero eo usque vis hominis non possit pertingere*, *ut* & *cœlestia lumina sibi servire cogat*, *nec illa ultro se homini mancipasse credenda sint*, *sequitur ut superior quadam sit mens*, *cujus imperio pulcherrima illa corpora homini tanto infra posito operas perpetuas præstent: quæ ipsa mens non alia est*, *quam opifex siderum*, *atque universi. Motus autem siderum*, *qui eccentrici*, *quique epicyclici dicuntur*, *manifeste ostendunt non vim materiæ*, *sed liberi agentis ordinationem. Idem testantur astrorum alii ex hac*, *alii ex altera cœli parte positus*, *terrarumque*, *ac marium tam inæqualis forma. Nec alio referri potest*, *quod sidera in hanc magis*, *quam in illam partem eunt. Ipsa vero mundi figura perfectissima*, *rotunda scilicet*, & *partes ejus in cœli quasi sinu conclusæ*, *atque ordine admirabili dispositæ*, *satis loquuntur*, *non casu hæc confluxisse*, *sed ab intellectu*, & *quidem excellentissimo*, *esse constituta. Nam quis adeo stultus est*, *ut a casu aliquid tam accuratum exspectet*, *quasi credat*, *casu lapides*, & *ligna in domus speciem coalitura*, *aut ex jactis forte litteris exstiturum poëma: eum* & *qui figuras geometricas in littore viderat*, *hominis se dixerit videre vestigia*, *satis perspiciens*, *a casu talia proficisci non potuisse? Præterea non ab æterno exstitisse hominum genus*, *sed a certo tempore communem stirpi sumsisse originem*, *evincunt inter alia*, *artium progressu*, & *inculta olim terra*, *quæ habitari postea cœperunt*, *quod* & *insularum sermo testatur profectus a terris adjacentibus. Tum vero instituta quædam ita hominibus communia*, *ut non tam naturæ instinctui*, *aut evidenti rationis collectioni*, *quam perpetuæ*, & *vix paucis in locis per malitiam*, *aut calamitatem interruptæ traditioni*, *accepta ferri debeant: qualis olim fuit victimarum in sacris mactatio*, & *nunc quoque pudor circa res veneris*, *nuptiarum solemnia*, & *incestorum fuga.*

Neque ab eo, *quod diximus*, *dimovere nos debet*, *quod mala multa evenire cernimus*, *quorum videtur origo Deo adscribi non posse*, *ut qui perfectissime*, *sicut ante dictum est*, *bonus sit. Nam cum diximus*, *Deum omnium esse causam*, *addidimus*, *eorum*, *quæ vere subsistunt: nihil enim prohibet*, *quo minus ipsa*, *quæ subsistunt*, *deinde causæ sint accidentium quorundam; quales sunt actiones. Deus hominem*, & *mentes sublimiores homine*, *creavit cum agendi libertate; quæ agendi libertas vitiosa non est*, *sed potest sua vi aliquid vitiosum producere. Et hujus quidem generis malis*, *quæ moraliter mala dicuntur*, *omnino Deum adscribere auctorem*, *nefas est. At sunt quæ alio sensu dicuntur mala*, *quia certæ personæ doloris*, *aut damni adferunt aliquid; quæ a Deo proficisci*, *puta ad emendationem hominis*, *aut etiam in pœnam delicto respondentem*, *nihil vetat: cum in eo nihil sit quod bonitati repugnet; immo sæpe hæc ab ipsa bonitate proficiscantur*, *sicut a bono medico ingratum sapori pharmacum.*

Rejicienda autem hic obiter eorum sententia, *qui duo principia agentia*, *alterum bonum*, *alterum malum*, *posuerunt. Ex duobus enim pugnantibus inter se destructio sequi potest*, *ordinata constructio non potest. Neque vero sicut aliquod est per se bonum*, *ita aliquod esse per se*, & *omni modo malum potest: cum malum defectus sit quidam*, *qui esse nequit*, *nisi in re existente; ipsum autem existere jam boni est aliquid.*

Primo aperte traditur Dei unitas] „ Verba præcepti sunt: *non habebis Deos alienos coram me.* Exod. 20. *v.* 3. 2

Secundo, *natura ejus inconspicua*] „ *Deut.* 4. *v.* 12. 15. *seq.* *Job.* 6, 46. 1 *Tim.* 6. *v.* 16. 1 *Job.* 4. *v.* 12.

Nam propter eam imago ejus exstrui vetatur] „ *Deut.* 4. *v.* 15. & 16. Quia confunderetur Creator cum creatura.

Cognitio, & *cura rerum humanarum*] „ Vid. *Genes.* 45, 5. 50, 19. *Deut.* 8, 18. 1 *Reg.* 9, 15. *Sapient.* 12, 13. *Tob.* 7, 12. *Job.* 9, 15. 12, 13. *Ps.* 102, 19. 113, 3. 126. 1. *Prov.* 10, 22. 16, 4. 9. 19. 21. 6. 20,

„ *t.* 20, 24. 24, 21. *Eccl.* 3, 15. *Esai.* 26, 15. „ 45, 7. *Jerem.* 10, 23. 27, 5. *Dan.* 2, 21. „ 5, 18. *Matth.* 6, 33. 11, 26. 20, 14. „ *Luc.* 12, 31. *Rom.* 9, 15. *Hebr.* 13, 21. „ &c.

Etiam cogitationum] „ Quia & infinitus „ est Deus, & omniscius. 1. *Reg.* 8, 39. „ 2 *Paral.* 6, 30.

Nam id jurisjurandi fundamentum est] „ Si enim Deus cogitationes ignoraret, si „ nesciret, an vera homo juraverit, an „ non; perjurii pœnas non metuerent ho- „ mines, & sic omnis jurisjurandi effectus „ cessaret.

Deus enim testis etiam cordis] „ Vid. „ *dict. locis.* Idque omnes philosophi fere „ communi ore tradiderunt. Vid. *Clem. Alex.* „ *Stromat. V. p. m.* 594. *d. Xenoph. Me-* „ *morab. Socrat. fol.* 711. *e. & fol.* 800. „ *seq. Liv.* 9, 11. *Senec. Epist.* 10. & 83. „ *Curt.* 6, 10.

Et si quis fallat, vindex invocatur] „ Fru- „ stra autem vindex invocaretur si testis non „ esset cordis. De Deo vindice perjurii late „ egimus supra *l.* 2. *c.* 13. §. 10. Conf. *Liv.* „ 3, 2. 21, 40. 28, 27. *Justin.* 19, 3. *Se-* „ *nec. Thyest. in fin.* & in *Octav. v.* 255. „ *Tesmar. b.*

Quo ipso simul & justitia Dei significa-tur] „ Dum fidem datam violantes, & cri- „ minum reos punit.

Et potentia] „ Cum enim Creator sit uni- „ versi, & hominum, adeoque absolutum „ in suam creaturam habeat dominium, du- „ bitari non potest, eum potentiam punien- „ di habere. Vid. supr. *l.* 2. *c.* 13. §. 10. „ Add. 1 *Timoth.* 6, 15.

Origo mundi totius auctore Deo] „ *Sex* „ enim *diebus fecit dominus cœlum, & ter-* „ *ram, & mare, & omnia, quæ in eis* „ *sunt; & requievit in die septimo: idcirco* „ *benedixit Deus diei sabbathi, & sanctifi-* „ *cavit eum.* Exod. *XX*, 9. 10. 11.

In cujus rei memoriam institutum fuit olim sabbathum] „ Sabbathum non tempo- „ re creationis, sed a Mose in memoriam „ creationis institutum esse, vidimus *l.* 1. „ *c.* 1. §. 17. *n.* 4.

Pœna legis erat arbitraria, ut de cibis vetitis] „ *Vid. Exod.* XXI, 28. XXII, 31. „ *Levit.* VII, 23. II, 4. Nisi quis idolum com- „ ederit; tunc enim pœna mortis statuta „ est. Vid. *Levit. XVII*, 9. 10. 11. Conf. „ *dissert. proœm. III. sect.* 2. §. 23. *seq.*

Quia sabbathi violatio continebat abnegationem mundi a Deo creati] „ Vera ratio „ est, quod Deus ex septem diebus unum „ saltem sibi reservaverit diem, quo coli ab „ omnibus voluit. Summam ergo injuriam „ in Deum committunt illi, qui cultui huic „ aliquid contrarium eo die faciunt: inde- „ que eadem pœna hic statuta est, quæ in „ eos, qui loco non destinato sacrificia offe- „ rebant, qui sanguinem idoli comedebant, „ &c. i. e. pœna mortis.

Et bonitatem] „ Nam commoda orbis in „ humani generis utilitatem condidit.

Et sapientiam] „ Ordinem enim mirabi- „ lem in orbe conspicimus creato: omnis „ autem ordo supponit sapientiam.

Et æternitatem] „ Quia omnia ab ipso „ sunt. Ipse ergo causam non habet, sed a „ se ipso oritur, id est ab æterno existit.

Et potentiam] „ Infinitæ potentiæ indi- „ cium est, tantum conficere orbem, tot „ creare creaturas viventes, eas tot sæculis „ eodem ordine conservare. Inepte ergo ex „ vastitate orbis Epicurus concludit, fabri- „ catorem illum non habuisse.

Deum honorandum, amandum, colendum] „ 1. Quia vera perfectionis æstima- „ tio consistit in honore, & cultu: cum „ ergo Deus sit ens perfectissimum, summe „ colendus nobis erit. 2. Quia auctor est „ omnium rerum, a quo omnia bona pro- „ fluunt, & ideo honorandus, ac colendus. „ Denique & 3. nulla ratio dari potest, „ cur mentem generi humano præ reliquis „ animantibus concesserit, cur facultate il- „ lud instruxerit cognoscendi Creatorem, „ ejusque attributa, voluntatem, & præ- „ cepta, si ab hominibus agnosci, eoque „ coli noluisset. Conf. *Xenoph. Inst. Cyr.* 1. „ *p.* 27. *Lactant. de ira Dei, c.* 10. *in fin.*

Eique obtemperandum] „ Is enim nos „ creavit, & certa lege creavit; adeoque & „ imperium, & dominium in nos nactus „ est. Hinc gentiles quoque præcipuam cul- „ tus divini partem in eo posuere, impe- „ rata fecere. Lactant. *Instit. divin. l.* 6. *c.* 9.

Non argumentis, sed pœna edomandum dixit] „ Loquitur de civibus in civitate con- „ stitutis, ubi cultus Dei prima lex est.

Deum honore prosequi ubique] „ Socra- „ tes ait, *Deos colere* esse legem juris gen- „ tium. Idem docet Pythagoras (vid. *Jamblich. in vit. Pythag. n.* 1. *seq.*); & „ cultus Dei a JCtis Romanis inter jura gen-

„ tium refertur, *l.* 1. *l.* 7. *D. de just. & jur. Vid.* §. *seq.*

Quas contemplativas diximus] „ Scilicet, „ Deum esse, eumque & unum, & providum.

Petitis ex rerum natura argumentis demonstrari potest] „ Rationes pro existentia divina naturales attulimus *in Prol.* §. 11. *lit. d.*

Quod res aliquas esse factas, ostendat sensus; res autem facta omnimo nos ad aliquid non factum deducant] „ Absurdum „ enim est, effectum agnoscere, & causam negare. Neque enim datur processus „ in infinitum; subsistendum ergo tandem „ est in aliqua causa sine causa. *Lactant. de ira Dei. c.* 10. Egregie hoc argumentum „ explicat Auctor in libro *de veritate religionis Christianæ*, *l.* 1. §. 2: verba allegavimus in *not. ad prolegom.* §. 11.

Et similes alias] „ Ut a ratione motus, „ ab ordine, &c. desumtas.

Sufficit, quod ab omni ævo] „ Rationem „ hanc elegantissime explicat Auctor in *dicto libello l.* 1. §. 2. Verba allegavimus „ in *prolegom. d.* §. 11.

Paucissimis exceptis] „ Immo nullis; „ quod egregie demonstravit magnus ille „ Theologus Fabricius, in *Vindiciis pro humano genere*

Et hi, qui crassiores erant] „ Sensus est, „ eos, qui imprudentiores erant, noluisse fallere, quia deficiebat judicium.

Et alii sapientiores, quam ut fallerentur] „ Si igitur legislatores voluissent fallere populum sibi subjectum, Deum statuendo, „ gentes sapientiores id passuræ non fuissent. „ Lactantius *de ira Dei c.* 10. rem ita explicat. *Quod si fallendi nostri, atque adeo totius generis humani causa commenti sunt religionem, sapientes igitur non fuerunt, quia in sapientem non cadit mendacium. Sed ut fuerint sapientes, qua tanta felicitas mentiendi, ut non tantummodo indoctos, sed Platonem quoque, ac Socratem fallerent; & Pythagoram, Zenonem, Aristotelem, maximarum sectarum principes, tam facile deluderent? Est igitur divina providentia, ut senserunt ii homines, quos nominavi, cujus vi, ac potestate omnia, quæ videmus, & facta sunt, & reguntur.*

Traditionem a primis hominibus ad nos propagatam] „ Nam ea, quæ ex hominum arbitratu veniunt, nec eadem sunt, „ apud omnes, & sæpe mutantur: hæc „ autem notitia nusquam non reperitur, „ neque temporum vicissitudine mutatur. „ Grot. *de verit. relig. Christ. l.* 1. §. 2.

Ac nunquam solide refutatam] „ Quia „ quidquid illi ponunt, sive generum successionem absque ullo primordio, sive „ atomorum concursum, &c. majores habere difficultates, alibi ostendimus. Conf. „ *Grot. d. l.* Sed & hæc ipsa æterna generationum successio, & motus ille atomorum primordio carens, infert æternum „ aliquod, quod in universo agit, & ordinem, eoque ens aliquod sapiens, supponit.

Conjunxit ea] „ Scholastici triplici modo existentiam Dei probare solent, per „ viam causalitatis, eminentiæ, & negationis, occasionem sumentes ex *Rom.* 1. „ 20. *Ps.* 94. 9. & *Num.* 23. 19. 4

Idem sensus apud Platonem] „ Qui pariter provocat ad Græcorum, barbarorumque omnium consensum, Deos esse „ fatentium, *L.* 10. *f.* 1061; & reprehendit juvenes, qui parentes suos summo „ studio pro se, liberisque sacrificare viderent, & omnes Græcos, ac barbaros, „ tam in rebus adversis, quam secundis, „ conspicerent tam suppliciter adorare, „ *f.* 1063.

Ad §. XLVI.

Non *vacant culpa, qui eas repudiant*] „ Tum quia ratio ipsa sufficienter dictat, „ causam aliquam esse debere eorum, quæ „ existunt; tum quia omnes gentes notiones illas amplectuntur. x

Etiamsi hebetioris sint ingenii] „ Experientia ipsa docet, non dari gentes adeo „ hebetis ingenii, qui non Numen aliquod „ agnoscant, illudque colant.

Cum & ad honestum sint Duces] „ Sublato enim Deo, ejusque providentia, „ cessant omnes regulæ honestatis.

Et diversa sententia nullis argumentis nitatur] „ Nulla enim ratio allegari potest, qua probetur, Deum non esse.

Sed quia de pœnis, & quidem humanis agimus] „ Auctor materiam de existentia „ Dei ideo tractat, quia examinat quæstionem, *an delicta in Deum commissa ab hominibus puniri possint.* Vid. §. 44. Res „ per se plana est: Magistratus, „ quibus

„ quibus vicario jure Deus suum puniendi „ jus commisit, punire crimina contra re- „ ligionem commissa (quo autem non per- „ tinent nudæ hæreses) omnino possunt; at „ GENTES INTER se tale jus punien- „ di non habent, quia genti in gentem „ jus illud vicarium non competit: adeo- „ que jure belli vindicari talis injuria non „ potest, quia soli Deo, non gentibus „ injuria facta est, adeoque tota ratio bel- „ li, quæ non nisi ob injuriam factam ob- „ tinet, cessat.

Inter notiones ipsas, & inter modum ab iis discedendi] „ Nam quasdam, Auctor „ ait, esse notiones, sine quibus nulla „ religio consistere potest, ut *Deum esse*, „ *eumque rerum humanarum curam ha-* „ *bere*; quasdam vero, sine quibus reli- „ gio aliqua subsistit: atque has notiones, „ ait, obliteratas esse lapsu temporum, ho- „ minesque ab iis discessisse, §. 47. *n.* 1. „ Unde concludit, negantes notiones prio- „ res puniri posse, non vero eos, qui „ in reliquis notionibus errant, *ibid.*

Numen aliquod esse, & curari ab eo res hominum, maxime sunt universales] „ Vi- „ de supra §. 45. *n.* 1.

Unum, an plura, sepono] „ Immo & „ hoc ratio nos docet. Vid. *d.* §. 45. *n.* 1. „ add. §. *seq. n.* 1.

Ad religionem, sive veram, sive falsam, constituendam omnino necessaria] „ Omnes „ enim falsæ religiones & Deum supponunt, „ & ejus providentiam. His notionibus de- „ ficientibus nulla est religio.

2 *Si moralem effectum respicimus, tantundem valet*] „ Si enim Deus non providet, „ id est si nec audit, nec videt actiones „ nostras, si corda hominum non perscru- „ tatur, religio superflua, quin inutilis „ est: homines enim providentiam negan- „ tes nihil a natura malum esse, statuunt, „ indeque non metuunt vindictam divinam, „ sed absque metu committunt omnia, quæ „ nobis crimina dicuntur. Cæterum, mi- „ nus peccare credo illum, qui negat Deum, „ quam qui eum impotentem, ignavum, „ ac nihil agentem statuit.

3 *Ipsa quasi necessitate auctore*] „ Quia „ sine iis nulla religio, nec falsa consistere „ potest. *Vid. n.* 1.

Cicero de nat. Deor. libr. 1.] *Cap* 16. „ Ubi Balbus contra Vellejum Epicureum „ disputans ait: *est enim pietas justitia ad-* „ *versum deos*, &c. *Sanctitas est scientia* „ *colendorum Deorum.*

Secundo de Inventione] „ *Cap.* 22. Ver- „ ba hæc sunt: *ac natura quidem jus est*, „ *quod nobis non opinio, sed quædam inna-* „ *ta vis afferat, ut religionem*, &c.

Nota esse Diis & præsentia, & futura] „ Adde *Xenoph. Memorab. Socrat. l.* 1. „ *p.* 725. Ea quoque est sententia Taletis „ apud *Clem. Alexandr. Strom. V. p.* 594. „ *d.* Epicteti, *in l.* 1. *dissert c.* 8. & *c.* 14. „ Senecæ in *l.* 4. *de benefic. c.* 4. & 82. & „ *l.* 5. *in fin.* & *de vit. beat. c.* 20. Plauti „ in *Captivis*, Zenonis apud *Stob. Serm.* 17. „ *p.* 161.

Has igitur notitias] „ Scilicet, Deum 6 „ esse, eumque curare humana negotia.

Sicut in bene constitutis civitatibus coërceri solent] „ Atheismus proprie crimen „ est in Deum commissum, cui soli vin- „ dicta competit: at in civitatibus bene „ constitutis prima lex esse solet, *Deum* „ *colere*: qui proinde negat, Deum esse, „ contra leges civitatis peccat, adeoque „ excludi a societate potest. Immo pœna „ ad mortem quoque extendi potest si vel „ blasphemia accedit, vel publice docetur „ atheismus.

Ut Diagoræ Melio] „ Vid. *Gron. h.* Add. „ *Minuc. Fel. Octav. p.* 8. *Diodor. Sic.* „ *l.* 13. *c.* 6. *Sext. Emp. pyrrh. hyp. c.* 3. „ *p.* 115. *Lactant. de ira Dei c.* 9. *Bayle* „ *voc. Diagoras*, *Buddæus de atheism. c.* 1. „ §. 19. *p.* 72. Athenienses talentum ei „ promisere, qui mortuum, & duo, qui „ vivum redderent: patria ejus destructa, „ & crimen æneis tabulis insculptum est. „ *Pictet de la Relig. Chretien. l.* 1. *c.* 1. „ *fol.* 10. *Voet. disp. de atheismo.* Merito „ furor hujus philosophi punitus fuit, qui „ ideo providentiam divinam negavit, eam- „ que doctrinam publice exposuit, quod „ Dii plagiarium, qui poëma ei abstulit, & „ jurato suum opus esse obtinuit, non extem- „ plo punivissent. *Bayle d. l.* Theodorus „ atheus, quod publice atheismum profite- „ retur, tum apud Athenienses, tum apud „ Cyrenæos, capite damnatus fuit. *Stan-* „ *lej. Histor. vet. philos. part* 3. *in Theo-* „ *doro.* Protagoras exsilio mulctatus fuit, „ quia librum contra Deum, ejusque pro- „ videntiam scripsit. *Cic. de nat. deor. l.* 1. „ *c.* 1. & *c.* 23.

Et Epicureis] „ Qui publice profiteban- „ tur

„ tur, Deum curam non habere rerum hu-„ manarum. Vid. *Lactant. de ira Dei. c.* 9. „ Hinc non placiti pœnam ab iis exactam „ esse, sed impietatis, (quod scilicet pie-„ tatem impugnarent,) Himerius ait in „ allegato ab Auctore loco.

Ita & coërceri posse, arbitror, nomine humanæ societatis] „ Dixi sæpius, 1. non „ dari societatem humanam; adeoque 2. „ frustra de vindicanda injuria ei illata quæ-„ ri. Sane, 3. gentibus ipsis ex tali im-„ pietate nulla infertur injuria: unde neces-„ sario sequitur, nec jus ipsis esse repara-„ tionem expetendi. Certissimum ergo 4. est, „ bella ideo vicinis inferri non posse, quod „ athei sint. Exemplum Moxi Lydi nihil „ probat; nam bello petiti sunt ob inju-„ riam factam, sed capti mersi sunt tanquam „ servi bello facti: causa autem movens „ fuit, quod athei, adeoque spes nulla „ fuerit emendationis.

Ad §. XLVII.

1 *Cæteræ notiones*] „ Quæ non sunt „ necessariæ ad constituendam religionem, „ sive veram, sive falsam. *Vid.* §. 46. *n* 1.

Non æque sunt evidentes, ut Deos plures uno non esse] „ Natura satis nos instru-„ xit, Deum unum esse; quod supra pro-„ bavimus, omnesque gentes moratiores „ re ipsa statuerunt, quia Jovem tanquam „ supremum numen coluerunt: reliqua nu-„ mina vel saltem attributa ejusdem Jovis „ sunt, vel spiritus a Diis creati, vel he-„ roes propter bene merita in Deorum nu-„ merum ab hominibus relati. *Vid. Lactant. de ira Dei c.* 11. Adeoque nec „ hi culpa vacui sunt, qui plures Deos æ-„ que potentes, nedum qui duo principia „ æterna, malum, & bonum, statuunt. „ At ob hanc culpam in Deum solum com-„ missam, nec gentibus talia credentibus „ bellum inferri, nec subditi morte puni-„ ri possunt, nisi aliud crimen, quod in-„ juriam vel in gentes, vel in rempubli-„ cam infert, accesserit.

Nihil eorum, quæ videmus, Deum esse] „ Plurimi philosophi universum hoc, quod „ videmus, Deum esse existimarunt; un-„ de & formam Dei globosam statuerunt. „ Sed hanc opinionem, quam Spinosa quo-„ que adoptavit, refutavit Grotius *supra*, „ Præterea ex lumine rationis constare, cer-„ tum est, Deum esse spiritum, id est ma-„ teria carere, eoque esse inconspicuum. „ Unde impia est doctrina eorum, qui „ Deum, & materiam, unam esse substan-„ tiam, docent, & universum pro Deo „ colunt. *Vid. supr. Conf. Augustin. de civit. Dei l.* 8. *c.* 8. At ideo a gentibus „ aliis recte sentientibus puniri non possunt,

Non cœlum] „ De cœlicolis vid. *tot. tit.* „ *C. de Judæis, & cœlicolis.*

Non solem] „ Ignem pleræque gentes „ pro Deo coluerunt, quia ex calore om-„ nia nascuntur, eoque solo conservantur: „ atque ideo solem quoque adorarunt. Sane, „ nomina pleraque gentilium Diis imposita „ solem respiciunt.

Non aërem] „ Quod Anaximenes sta-„ tuit, *aëra esse Deum, eumque gigni.* „ *Cic. de nat. Deor. l.* 1. *c.* 10. *& Acad. quæst. l.* 4. *c.* 37. Omnes igitur rerum „ causas infinito aëri dedit; nec Deos ne-„ gavit, aut tacuit: non tamen ab ipsis „ aërem factum, sed ipsos ex aëre factos, „ credidit. *Augustin. de civit. Dei. l* 8. *c.* 2.

Mundum non esse ab omni æternitate] „ Quia si ab æterno esset, i. e. a se existe-„ ret, non differret a Deo: Deus autem in-„ conspicuus est, & materia caret.

Ac ne ejus quidem materiam] „ Illi quo-„ que, qui mundum conditum statuunt, „ simul statuunt, *materiam primam esse ab æterno.* Ratio eorum est, *quod ex nihilo nihil fieri possit.* Quæ ratio tollit in ente „ æterno, & omnipotenti, quod sua vo-„ luntate efficere potest ut aliquid existat, „ quod antea non fuit.'

Apud multos populos obliteratam, & quasi exstinctam videmus] „ Primi homines ab „ Adamo, & Noacho indubie has notiones „ accepere; at posteri eorum notiones illas „ neglexere. Unde idololatria, & doctrina „ de æternitate mundi, ac materiæ, &c. „ orta est.

Quia leges hanc partem minus curabant] „ Priores enim notiones, de Deo, & ejus „ providentia, legibus latis inculcare subdi-„ tis solebant, hodieque solent.

Ut sine qua aliqua saltem consistere religio posset] „ Sive vera, sive falsa. *Conf.* „ §. 46. *n.* 1.

Ipsa lex Dei] „ Auctor ut probet, puniri 2 „ delicta circa has notiones commissa non „ posse, & gentes non curasse hanc reli-„ gionis

„ gionis partem, provocat ad legem divi-
„ nam, quæ falsum quidem cultum detesta-
„ tur, non vero punit, nisi aliud crimen
„ accedat. At diximus, neque ob delictum
„ in priores notiones commissum gentes pu-
„ niri, i. e. bellum inferri gentibus posse.

Cognitione harum rerum nec obscura, nec incerta imbuerant] „ Argumentum hoc
„ est: Judæi, qui verum Deum traditione
„ cognitum habebant, quibus idololatria
„ tam severe legibus interdicta fuit, non
„ omnes in cultu errantes morte punive-
„ runt; ergo nec gentes in his notionibus
„ errantes a gentibus puniri possunt.

Quamquam falsorum Deorum cultus maxime detestatur] „ Nam *Deuter.* 17. *v.* 3.
„ lapidibus obrui debent cives, qui ado-
„ rant alios Deos, solem, lunam, & mi-
„ litiam cœli; & *Deut.* 13. *v.* 15. deleri
„ debent civitates alienos deos colentes,
„ cum inhabitatoribus usque ad pecora.
„ *Conf. Seldenus de jure nat. & gent. secun-*
„ *dum disciplin. Hebr. l.* 2. *c.* 1. &
„ *l.* 7. *c.* 9.

Non tamen omnes ejus culpa convictos morte punit] „ Immo contrarium apparet
„ ex legibus allegatis. Contrarium quoque
„ testatur lex, qua morte puniuntur illi,
„ qui alio, quam ad id destinato loco sa-
„ crificia offerebant, & qui sanguinem ido-
„ li comedebant. *Levit.* 17. Ipse Deus
„ exemplum temporalis pœnæ in cultores
„ idolorum statuit; sacra enim historia nos
„ docet, Nadab, & Abihu filios Aaro-
„ nis offerentes Deo ignem alienum ab igne
„ devoratos fuisse. *Levit.* 10. *v.* 1. *seq.*

Sed eos demum, quorum facta circumstantiam habent singularem] „ Immo o-
„ mnes, qui plures Deos credebant, eos
„ adorabant, & colebant ea, quæ vide-
„ mus, &c. sub illis legibus capitalibus
„ comprehendebantur, etsi aliæ circum-
„ stantiæ non adessent.

Ut eum, qui princeps alios seduxerit]
„ Hæc plane diversa lex est ab iis, quas
„ allegavimus: hæ puniunt eos, qui idola
„ adorant; illa punit seductores. Sed &
„ gravior illorum est pœna, quia frater
„ quoque, uxor, & filius seducentis oc-
„ cidi debent. *Deuter.* 13. *v.* 6. *usque*
„ *ad* 16.

Civitatem, quæ incepit colere Deos ante ignotos] „ Immo ratio pœnæ non consistit in
„ eo, quod *ignota* idola adoret civitas,
„ sed quod *adoret*. Ignota autem dicun-
„ tur, quia præter verum Dei cultum o-
„ mnis alius cultus Hebræis ignotus esse
„ debuit.

Eum, qui astra colit, ut legem totam, ac proinde verum Dei cultum deserat]
„ Frustra hæc dicuntur. Qui aliis inservit
„ Diis, qui idola colit, hoc ipso legem
„ deserit, & verum Dei cultum; adeoque
„ plectendus est, etsi hæc facta nullam
„ circumstantiam habeant particularem.

Opificio servire, non opifici] „ Nam in eo
„ consistit enormitas criminis, quod homi-
„ nes confundant Creatorem cum creatura.

Eum quoque, qui liberos Molocho dederit] „ Hic nihil singulare est; nam ideo pu-
„ nitur talis idolorum cultor, quia polluit
„ nomen Dei, *Levit.* 18, 21: at hæc
„ ratio in omni idololatria obtinet.

Non statim Deus puniendos judicavit, sed tum demum, cum hanc culpam magnis sceleribus cumulassent] „ Adeoque postquam
„ irreligioni eorum accesserunt circumstan-
„ tiæ particulares. *Vid. n. præced.* At 1. di-
„ ximus, gentes puniri non posse etiam-
„ si eo ignorantiæ pervenerunt, ut & no-
„ tiones evidentes de Deo apud eos sint
„ obliteratæ: nemini enim hominum hoc
„ facto inferunt injuriam. 2. Exemplum Ca-
„ nanæorum nihil probat; Deus enim ju-
„ re ejicere eos potuisset, etsi irreligio eo-
„ rum particulares illas circumstantias non
„ habuisset: quod igitur distulerit vindi-
„ ctam, res ejus arbitrii fuit. Sed & cir-
„ cumstantiæ illæ particulares non demum
„ supervenerunt post Cananæorum idolola-
„ triam, sed cum ea originem ceperunt:
„ crimina enim, quæ Cananæis imputan-
„ tur, omnibus fere gentilibus commu-
„ nia fuerunt, hodieque sunt.

Dissimulavit ignorantiæ tempora] „ Im-
„ mo non dissimulavit, sed pœnis æter-
„ nis eos obnoxios fecit, aliisque pœnis
„ temporalibus affecit, etsi eos non ejece-
„ rit ut Cananæos.

Actorum XVII, 30.] „ Ibi non dici-
„ tur, Deum dissimulasse ignorantiæ tem-
„ pora, omittendo pœnam (nam æternis
„ pœnis obnoxii omnino fuerunt;) sed in
„ eo dissimulavit, quod Evangelium, &
„ diem judicii per mediatorem exercendi,
„ iis non annunciaverit, ad eum effe-
„ ctum, ut pœnitentiam agerent; uti di-
„ serte id ita explicatur *d. v.* 30. & 31.

Ut quæ plerumque non ratione, sed affectu dijudicetur] „ Lactantius *de origine* „ *erroris c.* 6. graviter id explicat: *Hæ* „ *sunt religiones, quas sibi a majoribus* „ *traditas pertinacissime tueri, ac defendere perseverant; nec considerant, quales sint, sed ex hoc probatas, atque veras esse confidunt, quod eas veteres tradiderunt: tantaque est auctoritas vetustatis, ut inquirere in eam, scelus esse ducatur.* „ *Itaque creditur ei passim tanquam cognitæ* „ *veritati.* Add. *Camden. p.* 4. *Histor. Elisab. p.* 602. *Thuan. l.* 25. *p.* 509. *& l.* 53. „ *p.* 1093. *Tesm. b.*

Præter eam, quam ipse sequatur] „ Qui „ philosophi Sectarii dicuntur, & opponuntur Eclecticis.

Plerosque teneri adstrictos, antequam, quid esset optimum, judicare possent] „ Magnam enim in capiendis ingeniis vim „ habet perpetua relatio eorum, quibus „ vitam debemus.

4 *Sicut autem excusabiles sunt*] „ Immo „ coram Deo excusabiles non sunt.

Et ab hominibus certe non puniendi] „ Hoc extra omne dubium positum est inter gentes, quæ ideo bellum aliis inferre, (nam nec in atheos id licere, diximus §. 46.) non possunt: at in republica, ubi religio publica lege stabilita est, „ puniri omnino possunt qui contra regulas illius cultus publici aliquid statuunt, „ vel profitentur. *Vid.* §. 43.

Cum legem a Deo proditam nullam acceperint] „ Nimirum, per revelationem, uti „ Judæi.

Aut astrorum, aut aliarum rerum naturalium virtutes] „ Illi enim, qui astra „ colunt, v. g. solem, lunam, &c. adorant vim illam, seu virtutem, quæ astris „ inest: immo & hi, qui imaginem faciunt, vel animantia venerantur, respiciunt ad virtutes divinas, quæ per imaginem repræsentantur, vel animantibus insunt. Non enim credendum est, gentes „ illas divinitatem ligno, æri, auro, animantibus &c. tribuisse; sed legislatores, „ ut ideam quandam divinitatis rudiori populo præsentarent, simulacra constituerunt, in quibus perfectiones divinas adorarent.

Imaginibus] „ Plerumque adorabant Deum „ sub figura humana, tanquam in creatura omnium perfectissima.

Sive in animantibus] „ Sic Ægyptii bovem „ colebant, seu potius utilitatem, & divinum beneficium, quod Deus per bovem humano generi concessit.

Sive in rebus aliis] „ Græci, & Romani, Priapum adorabant, i. e. vim productricem rerum, quæ Priapo inest.

Aut etiam animas eorum, qui virtute, & beneficiis in humanum genus excelluerunt] „ Non enim homines mortuos colebant, sed divinas virtutes, quibus homines illi eminebant.

Aut mentes quasdam incorporeas] „ Scilicet, angelos, genios, &c. Nam Deum, „ qui res incorporea est, mentes quoque „ incorporeas creasse, passim philosophi docent. *Vid. Stanlej. Histor. vet. philos.*

Præsertim si nec ipsi tales cultus commenti fuerint] „ Sed ex relatione parentum eos acceperint, adeoque in iis principiis innutriti fuerint. At idem esse, „ diximus, si quis ipse novam, & falsam „ de religione opinionem sibi format. Quia „ jus hic solius Dei est, qui proinde solus „ injuriam sibi illatam vindicare potest.

Nec summi Dei cultum ideo deserant] „ Nulla gens, quæ idola adorat, summi „ Dei cultum excludit; omnes enim auctorem quendam rerum omnium in ipsis „ suis idolis colunt. At diximus, crimen „ in eo consistere, quod Creatorem cum „ creatura confundant; quod crimen enormissimum quidem est: sed ideo gentes ab „ aliis gentibus vindictam sumere non possunt, quia eis non fit injuria.

Impiis magis annumerandi sunt, qui aut cacodæmonas] „ Immo nec hi a gentibus aliis puniri possunt: tum quia jus „ puniendi genti in gentem non competit, tum quia injuria genti facta non „ est, adeoque nec reparationem exigere „ potest.

„ Cæterum, doctrina illa de diis bonis, „ & malis, omnibus fere gentibus idololatris cognita fuit, & hodieque Americæ „ populis cognita est: adorabant hos ne „ malum facerent. Ipsi Romani Deos quosdam colebant ne obessent, uti Orbanam, „ ne orbos faceret, *Rosin. Antiquit. p.* 97; „ febrim, ne noceat, &c. *idem p.* 105. „ Quin eo delapsæ quædam gentes sunt, „ ut ens illud summe bonum nullo cultu „ prosequi opus esse, statuant; persuasæ, „ ab eo nullum malum ipsis obventurum esse.

„ Neque

„ Neque inter gentiles saltem obtinuit „ mos ille de caecodæmonis colendis ; sed „ & inter Christianos quidam exstitere , qui „ duo principia æterna statuerunt , bonum , „ & malum , qui Manichæi sunt dicti ab „ Auctore suo Manes , & qui severissimis „ pœnis merito a legislatoribus afflicti sunt. „ *Vid. tit. C. de Manich.*

Aut homines , quorum vita fuit flagitiis plena] „ Romani Claudium in Deorum nu„ merum retulerunt , de quo ipse Seneca „ *de morte Claudii : Hunc Deum facere vul„ tis ? Vide corpus ejus , Diis iratis natum ,* „ *&c. Hunc Deum quis colet ? quis cre„ det ? Denique dum tales Deos creatis ,* „ *nemo vobis Deos esse credet.*

5 *Qui Deos colunt hominum innocentum sanguine*] „ Adeoque eos , qui victimis hu„ manis Deos placare solent , bello puniri „ posse , putat : Quod itidem verum non „ est , quia aliis gentibus non fit injuria.

Et Gelo Syracusarum tyrannus] „ Plu„ tarchus in *apophth. c.* 20. tradit , Ge„ lonem Carthaginenses ad Himeram devi„ ctos coëgisse inter conditiones pacis etiam „ hanc adscribere , ipsos in posterum libe„ ros Saturno nunquam immolaturos. Conf. „ *Pindar. schol. in Pythiis* , *od.* 11. At hoc „ non dedit causam bello.

„ Alii Iphycratem finem imposuisse huic „ mori apud Athenienses recepto , ajunt. „ Vid. *Porphyr. de abstinent. l.* 2. Alii hunc „ morem usque ad exeidium urbis conti„ nuatum , tradunt. *Curt.* 4 , 3. 39. Ter„ tullianus *Apolog. c.* 8. notat , Carthagi„ nenses sub principatu Tiberii prohibitos „ fuisse ne humanas victimas Diis offerant , „ cruci quoque affixis sacerdotibus : nihi„ lominus tamen perseverasse in eo sacrifi„ candi more , etiam sua ætate , sed oc„ culte. At certum est , ideo bellum ge„ stum non esse. Victis autem hostibus ta„ les conditiones imponi posse , negari ne„ quit.

Pœnas daturos Romanis fuisse] „ Sed „ barbari illi armis subacti Romanis parue„ runt , adeoque prohiberi lege publica po„ tuerant , eodem modo , uti Druidæ a „ Claudio prohibebantur. *Suet. Claud. c.* 25.

Ad §. XLVIII.

Quid *de illis armis dicemus*] „ Respi„ cere hic Auctor videtur ad bella cum In„ dis gesta specie promovendæ religionis „ christianæ , & quærit , an jure geri po„ tuerint ? quod merito negat.

An talis proponatur , qualis debet , & quomodo debet] „ Id est , an Græca , an La„ tina , an Catholico-Romana , an Luthera„ na , an Reformata.

Demus , ita fieri] „ Id est , inferri bellum „ populis , quod Christianam religionem am„ plecti nolint.

Quatenus naturali religioni non superaddit] „ Naturalem religionem quatuor pro„ nuntiatis niti , vidimus supra §. 45. *pr.* „ His præterea addit religio Christiana , „ lapsum primorum parentum , Mediato„ rem Deum , Trinitatem , resurrectionem , „ &c.

Argumentis mere naturalibus persuaderi non posse] „ Quia additiones istæ non ex „ ratione sequuntur , sed ex sola revela„ tione.

Sed niti historia tum resurrectionis Christi] „ Ejusque divinitatis : utrumque ratione „ agnosci , & comprehendi nequit.

Tum miraculorum ab ipso , & Apostolis editorum] „ De quibus itidem ex ratione non „ constat.

Olim quidem irrefragabilibus testimoniis probata] „ Scilicet , eum miracula fierent , „ & Servator sese discipulis exhiberet. Utrius„ que enim facti eo tempore infiniti exsta„ bant testes.

Sed olim] „ Hodie enim testes illi non „ amplius supersunt.

Facti sit] „ De quo non nisi ex certissi„ mis documentis constare potest.

Et jam perantiqui] „ Quod testibus am„ plius probari nequit.

Penitus in animum admitti nequeat , nisi secretis Dei auxiliis accedentibus] „ Auctor „ hic non intelligit gratiam aliquam parti„ cularem , & efficacem , utpote quam per„ petuo oppugnat ; sed externam , quam „ assistricem vocant.

Ac proinde humano judicio non punibiles] „ Auctor ut probet , religionem Christianam „ vi , & pœnis obtrudi gentibus non posse „ hoc argumento utitur , quod amp[illegible] „ eam , non sit res arbitrii , sed [illegible]atiæ. „ Verum , aliis rationibus multo [illegible]tioribus „ id probari potest. Nam 1. [illegible]em hic mi„ litant rationes , quibus [illegible]obavimus , in „ Atheos nec jus belli ob[illegible]ere ; nec jus pu-

 niendi

„ niendi. Sane, 2. gens in gentis actiones, „ ejusve cogitationes, jus sibi arrogare non „ potest; & injuria hic esset, vim inferre „ alterius conscientiæ, i. e. jus sibi arroga- „ re in alios. Neque 3. gens illa, quæ re- „ spuit religionem Christianam, cui quam „ injuriam facit, neminem hominum lædit; „ ubi autem injuria non est, ibi nec bel- „ lum obtinet, quod est injuriæ reparatio. „ Sed & 4. periculosa admodum hæc est „ sententia. Nam cum unaquæque gens „ suam religionem putet esse optimam, gen- „ tibus idem jus competeret Christianos „ cogendi ut eorum recipiant religionem; „ unde perpetuum inter homines bellum „ foret. 5. Religio, inprimis Christiana, in „ fide, in puritate animi, adeoque libertate „ consistit; pugnant autem hæc omnia cum „ vi, qua incredulitati jungitur hypocrisis: „ augetur igitur potius vitium, dum simu- „ lat gens in Christum credere, quem ani- „ mo detestatur. Hinc 6. in primæva eccle- „ sia & patrum, & conciliorum communi „ consensu, vi propagare religionem nefas „ erat. Neque 7. credere debemus, impie- „ tatem gentilium inultam mansuram: Deus „ enim injurias sibi illatas a suis creaturis „ satis severe olim puniturus est.

Canon Concilii Toletani] „ Add. *Ter- „ tull. ad Scapul. in pr. Humani juris, & „ naturalis potestatis est unicuique, quod „ putaverit, colere: nec alteri obest, aut „ prodest alterius religio. Sed nec religionis „ est, cogere religionem, quæ sponte suscipi „ debet, non vi.* Et in *Apologet. adv. gent. „ ineptum existimaretur, si quis ab alio co- „ geretur ad honorem Deorum, quos ultro „ sui causa placare deberet.* Lactantius *de „ justit. c.* 19. *Quis mihi imponat necessita- „ tem, vel credendi quod nolim, vel quod „ velim non credendi? Nihil tam volunta- „ rium, quam religio, in qua si animus „ adversus est, jam nulla est.* Conf. *Cam- „ den. p.* 4. *Histor. Elisab. Cassiodor. Var. „ l.* 2. *c.* 27. & *l.* 10. *c.* 26. *Euseb. de vit. „ Constant.* 2, 56. *Thuan. l.* 1. ubi de con- „ versione Indorum ita ait: *utendum ta- „ men est, ne ita divina vocis promulgatio „ non ex præscripto Dei, qui suos non fer- „ ro, & rapinis, sed charitate, & piis „ admonitionibus grassari voluit, apud In- „ dos [illegible]ta sit*, &c. Vid. *Tesmar. b. „ Conf.* §. 24.

Alterum] „ Quo enim in quæstione, an „ populi ad religionem amplectendam cogi „ possint, notanda esse, dixit Auctor *n.* 1.

Christo novæ legis auctori hoc placuisse] „ Christum non esse novæ legis Auctorem, „ alibi probavimus. Vid. *Diss. proœm. III. „ sect* 3. Nam virtutum saltem regulas, na- „ tura civis cognitas, at a Judæis negle- „ ctas, inculcat. Add. *l.* 1. *c.* 2. §. 6. *n.* 3.

Nemo hujus vitæ pœnis] „ Naturalis ra- „ tio nos docet, singulis virtutibus præ- „ mium destinatum esse: hoc præmio pri- „ vantur illi, qui perfectiones divinas non „ imitantur. Atque hæc vera ratio est, cur „ puniri hujus vitæ pœnis non possint: „ virtutes enim in puritate mentis consi- „ stunt; cogitationis autem pœnam nemo „ patitur. *l.* 18. *D. de pœn.*

Lex nova] „ Intelligit Evangelium, inde- „ que improprie lex dicitur. *dict. sect.* 3.

In fabula] „ Seu parabola. *Fabula* a „ fando est, & pro familiari colloquio su- „ mitur. Vide late *Tesm. b.*

Quod quidam jubentur cogi intrare] „ Egregie hanc parabolam explicat Bayle in „ *comment. philosoph.* ad verba *compelle eos „ intrare.*

Instantiam vocatoris significat] „ Intelli- „ gitur itaque per formulam illam serium „ studium invitantis: neque enim eos coa- „ cte venisse illo loco, asseritur; sed ultro „ comparuisse, apparet.

Ad §. XLIX.

Qui *vero Christianismum &c. ipsam rationem*] „ Auctor ait, gentilium reges con- „ tra rationem peccare, si vel docentes in „ suis terris Christianismum pœnis subdunt, „ vel eos, qui Christianismum profitentur: „ quia doctrina Christiana pia non tantum „ est, sed & reipublicæ maxime utilis.

Ipsam hic per se considero] „ Quatenus „ omnes perfectiones comprehendit.

Quatenus ei insincerum, &c.] „ Quo „ pertinet, quod hæreticis non sit servanda „ fides.

Quod humanæ societati noceat] „ Immo „ neque nocet ei, neque prodest; quia talis „ societas humana non existit.

Vulgi verbum] „ Verba Tertulliani in „ *apologet. adversf. gent. c.* 3. *Ita plerique „ clausis oculis in odium ejus impingunt, ut „ bonum alicui testimonium ferentes admi- „ sceant*

„ *sceant nominis exprobrationem. Bonus vir* „ *Cajus Sejus, sed malus tantum, quia* „ *Christianus.*

Nec a limittenda excusationes, nova omnia metuenda, præsertim cœtus] „ Si lege publica certus Dei cultus statutus, & alii „ colendi modi prohibiti sint, peccat omnino contra leges reipublicæ quisquis contra „ leges publicas invito superiore novos colendi ritus docet, aut aliam religionem „ publice profitetur. Cum enim societas sub „ certis legibus contracta sit, singula membra illius societatis vivere juxta leges civitatis debent, si nolint, vel migrare e „ republica, vel vi ad obsequium adigi debent.

Nam neque metuenda sunt dogmata, quamvis nova] „ Experientia contrarium „ docet.

Atque ad exhibendam superioribus obedientiam] „ Atqui ipsi Christiani excipiebant casum, nisi quid contrarium religioni Christianæ præciperetur: addita ratione, quod magis Deo esset obediendum.

Nec suspecti esse debent cœtus proborum hominum] „ Semper suspecti sunt cœtus civium, qui lege prohibente conveniunt.

Et qui latere non quærunt, nisi cogantur] „ Sed & hæc latitatio, quæ lege prohibente fit, punibilis est.

Qui in tales sæviunt, ipsi in ea causa sunt, ut puniri juste possint] „ Quæritur, an gentiles reges, qui in Christianos sæviunt, „ ideo bello peti possint? Auctor id affirmat exemplo Constantini, qui Licinio; „ & Menandri protectoris, qui ideo bellum „ Persis indixit. Ego ex tali causa bellum „ inferri posse, nego, quia gentibus injuria non fit si quis in suos subditos ex quacunque causa sævit.

Constantinus Licinio] „ Specialis ratio hic „ fuit: nam Licinius in Christianos sæviit, „ NB. *contra pacta, & edicta, quæ simul* „ *ediderant Imperatores.* Constantinus ideo „ monuit Licinium, qui insolentius respondebat, bellumque minitabatur. *Vid. Guthberlet. Chronol. in Constantino Magn.* „ *p.* 254. Hic ergo Constantinus bellum movit, non quod in Christianos sævitum est, „ sed quod contra pacta, & edicta, Licinius „ id fecit: neque alieni subditi hic erant, „ sed æque erant subditi Constantini, quorum defensionem etiam contra socium regni suscipere tenebatur.

Alii Persis] „ Conf. infra *l.* 2. *c.* 25. §. 8. „ ubi id ex jure societatis humanæ deducit.

Quanquam hæc bella magis ad innocentum defensionem] „ Fatetur ergo Auctor, exempla illa quæstionem propositam non probare. Obiter autem hic notamus, nec „ aliorum subditorum, etsi innocentum, „ defensionem suscipere nos posse contra „ regem, de cujus injuria queruntur.

Ad pœnæ exactionem] „ Hæc nunquam „ inter gentes obtinet ex causa religionis.

Ad §. L.

„ Celebris hic est quæstio, *an Princeps in subditos hæreticos pœnas capitales* „ *statuere possit*? Prolixe eam examinavit „ B. Parens in duabus Dissertationibus, & „ quidem Primo in *Disput. de jure circa* „ *hæreticos*; ubi §. 5. *usque ad* §. 42. explicat, 1. quinam sint hæretici, 2. an „ puniri homines ob solam hæresin possint? „ Verba ejus hæc sunt.

Ut *igitur appareret, quæ esset communis universæ, & Catholicæ ecclesiæ sententia, & ab ea reliquæ hæreses, & opiniones segregarentur, evocavit Constantinus Magnus totius ecclesiæ Christianæ episcopos, & œcumenica synodo Nicæna inprimis doctrinam de Christi divinitate, ceu fidei nostræ fontem stabilivit. Cujusmodi deinde concilia universalia, & œcumenica, vocatis universæ, & catholicæ ecclesiæ Christianæ episcopis, etiam a duobus Theodosiis, & denique a Marciano Imperatore coacta, & universum illud de sacrosancta Trinitate dogma, ceu unicum totius Christianæ fidei fundamentum, & sacra anchora, constitutum fuit, hodieque Dei providentia, quidquid immanium fluctuum in hanc rupem illisum fuerit, immotum persistit. Atque hæc quatuor concilia œcumenica ab Imperatoribus coacta, & habita fuisse, ad unum omnes unanimiter testantur eorum temporum annales: neque ullum illius ætatis vestigium apparet, Pontificum auctoritatem concurrisse; nedum Osium Cordubensem episcopum, qui Nicæno præfuit, legatum pontificis fuisse: quod utrumque Baronius fingit.*

Synodus quinta a Justiniano, & sexta a Constantino Pogonato congregata, etiam vulgo œcumenicæ dicuntur, c. 5, 6, & 7. dist. 15. *neque nos earum auctoritati quidquam de-*

tractum volumus. Verum tamen id omnino constare, credimus, non eas esse pari cum prioribus auctoritate, nec ita, ut superiores, vere universales: eo enim tempore jam divisus fuit orbis Christianus in plura regna, & quidem post Marcianum, & Valentianum III. auctores concilii quarti (Vid. l. 8. pr. C. de hæret.) *tota Italia avulsa fuit ab Imperio, & inde ab Avito usque ad Augustulum proprios reges habuit. Deinde Gothi regnum Italiæ tenuere; idque agnoverunt ipsi Imperatores Græci.* Vid. Onuphr. de concil. Imper. c. 4. §. 4. *Et alias quoque ecclesia valde jam lacerata, & segregata fuere. Sed nec pontifex Vigilius, nec episcopi ecclesiæ occidentalis, interesse synodo voluerunt, & subscribere quoque detrectarunt; adeo ut Justinianus Vigilium Papam ideo in exilium miserit, eoque tandem, ut assentiret, perpulerit. Non ergo per modum synodi universalis res acta, & decisa fuit; reliquis quoque occidentis, & Africæ episcopis concilium hoc non tam de fide, quam in personas demortuas coactum, & præjudicium Chalcedonensi concilio factum fuisse, causantibus.* Vid. Pretav. Rationar. tempor. part. 1. l. 7. c. 7. *Quin nec canones, nisi ex post facto, ejus, & sexti concilii facti sunt.* c. 7. dist. 17. *Sed & ipse Justinianus quatuor tantum concilia pro norma fidei statuit, & recipit in* epist. ad Jo. Papam l. reddentes 9. §. 3. C. de summ. trinit. *sub cujus tamen antecessore, Vigilio Papa, Concilium quintum jam editum erat. Idem in* l. 7. §. 4. vers. hanc alia C. eod. *ait:* Hanc (*scilicet formulam utriusque concilii prioris*) alia quoque omnia sancta Concilia, hoc est, Ephesinum prius, & Chalcedonense, susceperunt. *Ergo statuit, non esse alia concilia, quæ sint formula fidei, quam hæc quatuor; quia ait, omnia concilia, quæ formula sint, esse quatuor: uti & in* c. 1. & 3. dist. 15. *reliqua non admittuntur, nisi post illorum quatuor auctoritatem.*

Sexta autem synodo neque Africanæ, neque Hierosolymitanæ ecclesiæ interfuere, quæ tum non habuere amplius Patriarcham sui juris, sed Saracenorum potestati subjectum. Septima vero synodus duplex fuit, altera Græcorum, & antiquior; altera Latinorum, quæ priori contraria, & anti-synodus est, ac deinde synodo Parisina iterum improbata fuit. Vid. doctiss. Spanhem. in epist. isagog. ad histor. eccles. sæcul. 8. cap. 9. & sæc. 9. cap. 10. §. 2.

Igitur de solis prædictis quatuor conciliis vere dici potest, ea a catholica, seu universali ecclesia habita, decreta, ac recepta esse, eoque sola (de sacris litteris nunc non quæritur) certam ecclesiæ, & fidei catholicæ, seu universalis, ratione jurium ejus, normam esse, ac in toto jure ita haberi. Hoc patet ex l. 7. §. 4. & §. 5. l. Reddentes 9. §. 3. C. de summ. Trinit. Novell. 115. c. 3. §. 14. *ubi Justinianus orthodoxæ, & catholicæ fidei regulam, sola hæc quatuor concilia esse statuit, nec suum, quod quintum est, addit. Sed & jure Canonico his quatuor Conciliis tribuitur auctoritas, & norma fidei catholicæ,* c. 1. dist. 15. *ibi*: Inter cætera Concilia quatuor esse, scimus, venerabiles Synodos, NB. quæ totam principaliter fidem complectuntur, quasi quatuor Evangelia, vel totidem paradisi flumina. *Et in* c. 2. pr. dist. 15. *ait B. Gregorius:* sicut sancti Evangelii quatuor libros, sic quatuor Concilia suscipere, & venerari me, fateor, &c. *Quæ verba regulam, & normam significant, inprimis ob comparationem cum quatuor Evangeliis. Unde & alibi additur, reliqua concilia post horum quatuor auctoritatem demum recipienda esse; ut in* c. 1. dist. 15. *ibi:* sed si qua sunt alia concilia, *NB.* post istorum quatuor auctoritatem omni manent stabilita vigore; *& in* c. 3. dist. 15. *ibi*: sed & si qua sunt concilia a sanctis patribus hactenus instituta, post istorum quatuor auctoritatem & custodienda, & recipienda decernimus, & mandamus.

Quin & disertissime regula, & norma ecclesiæ catholicæ statuuntur hæc quatuor concilia in d. l. 7. §. 4. pr. C. de summ. Trinit. *ubi Justinianus ait*: per omnia sequentes sancta quatuor concilia, & quæ ab unoquoque eorum constituta sunt, manifeste omnibus, qui nobiscum sunt, fidelibus sanctæ, catholicæ, & apostolicæ ecclesiæ traditam NB. regulam fidei, h. e. sanctam formulam, seu symbolum tenemus, & custodimus. *Quin additur expresse, quod solum Nicænum sufficiat ad regulam, nec reliqua tria concilia ideo addita fuerint, quasi illud imperfectum esset; sed tantum ad Nicæni declarationem, quam veritatis inimici invertere volebant,* d. §. 4. vers. non quasi imperfectum; *adeo ut anathema esse jussi sint illi, qui aliam regulam catholicæ ecclesiæ, & fidei tradunt, quam formulam concilii Nicæni, & reliquorum trium, quæ illud declara-*

declararunt, d. §. 4. *in verb.* similiter anathematizarunt & eos, qui aliud fymbolum, vel fanctam formulam tradunt præter eam, quam 118. fancti patres (*in Synodo Nicæna*) expofuerunt, & 150. fancti patres, qui in hac regia civitate (*in Conftantinopolitana fynodo*) declararunt, & illuftrarunt, (*fcil. præter duo concilia reliqua, quæ jam ante addidit*, & *mox quoque fubjicit*). *Quemadmodum igitur hæc quatuor concilia, jure conftituta, funt norma ecclefiæ*, & *fidei catholicæ, adeoque catholicæ ecclefiæ omnes illi funt, qui hæc quatuor concilia catholica*, & *œcumenica recipiunt, atque cuftodiunt; ita hæreticus in toto jure ille unice dicitur, qui in aliquo articulo ab ecclefia catholica, feu ab his quatuor conciliis recedit; nec ullibi in jure aliter hæc vox hæretici accipitur. Hoc conftat ex* l. 2. §. 1. C. de hæret. *ubi ita definitur*: hæreticorum vocabulo continentur, qui vel levi argumento a judicio NB. catholicæ religionis, & tramite detecti fuerint deviare. *Catholicæ autem religionis tramitem unicum* (*civilem fcil.* & *poft verbum Dei*, vid. & feq.) *effe prædicta quatuor concilia, jam demonftratum eft fupra* §. 8. & 9. *Pariter cum hærefis inter juftas caufas exhæredationis recenfeatur in* Novell. 115. cap. 3. §. 14. & *hæreticus filius exhæredari poffit* d. l. *is dicitur filius hæreticus in* d. §. 14, *qui non amplectitur fanctas quatuor fynodos*; & *ideo perhibetur non effe catholicæ fidei, nec in facrofancta ecclefia communicare*, d. §. 14. *Eadem ratione hæreticus defcribitur, qui non eft catholicæ fidei*, d. Novell. 115. cap. 4. §. 8. & *ab Impp. Gratiano, Valentiniano*, & *Theodofio*, Nicænæ fidei affertor, *dicitur* catholicæ religionis verus cultor: l. 2. §. 1. C. de fumm. Trinit. & *tales jubentur* catholicorum Chriftianorum nomen amplecti; *reliqui autem demum* hæretici dogmatis infamiam fuftinere: l. 1. §. 1. C. eod. *confentiunt canones in* cap. 30. XXIV. quæft. 3.

Neque cum his pugnat, quod orthodoxi merito contendunt, non effe aliam fidei normam, quam facrofanctum Dei verbum. Etenim non hic quærimus de authentica fidei norma, ejusque vero fonte, & *fupremo controverfiarum judice; qualis norma, ac fons unice omnino eft æternum illud verbi divini oraculum; fed de regula civili fidei*, & *cultus divini. Nimirum, cum de abfconditis illis fummæ Trinitatis*, & *incarnationis myfteriis, adeoque de ipfo fidei Chriftianæ fundamento, plures hærefes, feu opiniones effent*, & *quælibet ex verbo Dei fe pugnare, eoque nixam fe teftaretur; videndum fuit, quænam effet fententia univerfalis ecclefiæ, ut inde formula fieret, quam fecuti pro membris ecclefiæ catholicæ Chriftianæ haberentur, atque ad ejus ecclefiæ exercitia, cultus, jura*, & *beneficia admitterentur, reliqui autem ab hoc cœtu excluderentur. Potuitque eo fecurius hæc totius ecclefiæ fententia pro regula hactenus accipi, quod tali fuæ ecclefiæ Servator fpiritum veritatis promiferit, nec adeo concefſurus fit, fi pio zelo*, & *veritatis ftudio congregetur, ut a vero aberret.*

Hoc fenfu ergo hærefeos vox in malam partem accipitur, cum quis a judicio totius ecclefiæ catholicæ, feu ab his quatuor conciliis catholicis diffentit: quo fenfu quoque fumitur αἱρετικὸς ἄνθρωπος ad Tit III, 10. *add.* 2 Petr. II, 1. *neutiquam autem cum quis cum ab ecclefia aliqua particulari, nedum cum duæ particulares ecclefiæ ab invicem diffentiunt: uti cum Græca ecclefia*, & *Latina, ritibus ordinationum ab invicem difcedunt, id pro hærefi nullo modo habetur* in c. 11. X. de tempor. ordin. *adeo ut Græci cantoris filius ex legitima uxore natus in ecclefia Romana ordinari poffit, etfi talia matrimonia in ea improbentur*, c. 6. X. de cleric. conjug. *Quin tantopere ab invicem diffentiunt, ut Græci Latinorum aras pro impuris habeant, nec fupra iis, nifi purgatis*, & *denuo confecratis, facra faciant.*

Talis eft diffenfus inter Romanam, & *Evangelicorum ecclefias; cum Evangelici*, & *magis etiam, quam Græci, omnia capita quatuor conciliorum, tamquam normam ecclefiæ catholicæ, inviolabiliter recipiant, adeoque plane fincera ecclefiæ catholicæ membra fint, per* §. 8. & feqq. *fupra.*

Et utrique adeo juri manifefte fraudem faciunt, qui, cum hæreticus utroque jure, etiam canonico, definiatur ille, qui ab ecclefia catholica diffentit, fupra h. diff. §. 10. & c. 30. cauf. 24. quæft. 1. *in ea definitione pro verbo* Catholicæ *fubftituunt* Romanæ, *cum tamen aliud fit ecclefia catholica*, & *univerfalis, aliud Romana; quam prorfus effe, conftat, ecclefiam particularem, a Græca, Alexandrina, Antiochena*, &c. *perpetuo diftinctam*, c. 1. §. 1. §. ordo dift. 21.

c. 2.

c. 2. c. 6. c. fin. dist. 22. c. 8. X. de majorit. & obed.

Hi ergo, qui Romanæ ecclesiæ opiniones pro regula ecclesiæ catholicæ obtrudunt, manifeste anathemati illi obnoxii sunt, quo illi, qui aliam, præter Nicæni, & reliquorum trium conciliorum formulam fingunt, expresse anathematizantur in l. 7. §. 4. in fin. C. de summ. Trinit vid. supr. §.9. h. diss. *Constat enim, ecclesiam Romanam plurima sentire ultra formulam quatuor conciliorum; neque de iis, quæ hodie inter Romanos, & Evangelicos disceptantur, agi in horum conciliorum canonibus; uti de summa potestate pontificis in ipsos etiam reges, de hodierna missa, sacramentis, indulgentiis; &c. & proinde hæc formula ecclesiæ Romanæ, cum alia sit a formula quatuor conciliorum, non potest non dicto anathemati obnoxia esse.*

Unde patet, nullo sensu, nec absque contradictione, Romanæ ecclesiæ episcopum universalem videri posse; quod & canones abominantur in c. 4. dist. 99. *ubi Pelagius II. Papa inquit:* nullus Patriarcharum universalitatis vocabulo unquam utatur: quia si unus patriarcha universalis dicitur, patriarcharum nomen cæteris derogatur. Sed NB. absit hoc! absit a fidelis cujusquam mente, &c. *Idem in* c. 5. d. Dist. 99. *Gregorius Magnus Papa ad Alexandriæ Patriarcham sic improbat:* Ecce in præfatione epistolæ, quam ad me ipsum, qui prohibui, direxistis, superbæ appellationis verbum, UNIVERSALEM me PAPAM dicentes, imprimere curastis; quod, peto, dulcissima mihi sanctitas vestra ultra non faciat; quia vobis subtrahitur, quod, alteri plus, NB. quam ratio exigit, præbetur. Ego enim non verbis quæro prosperari, sed moribus. *Et mox:* si universalem me Papam vestra sanctitas dicit, negat se hoc esse, quod me fatetur, universum. Sed NB. absit hoc! Recedant verba, quæ vanitatem inflant, & charitatem vulnerant.

Etiamsi vero esset universalis episcopus, nihil tamen id huc faceret: tum quia de judicio totius ecclesiæ catholicæ, non episcopi, quæritur; cum hæreticus sit qui ab ecclesia catholica, non qui ab episcopo dissentit, ut ostensum supra §. 10. h. diss. *tum quia universalem legem, & formulam dare, ex qua judicandum, quis in cœtum, seu gregem, & ad ejus ritus, beneficia, & jura admittendus, quis vero inde submovendus sit, vel totius gregis est, vel ejus, qui in grege summum imperium habet; alterum per modum pacti, & consensus valebit, alterum per modum legis. Episcopalis autem auctoritas non consistit nisi in docendo: uti plenius demonstravit Præses in* Jurisprud. publ. cap. 18. §. 1. seqq. *Certe, cum regula, ac formula catholicæ ecclesiæ semel totius gregis consensu, &, ut dicitur in* c. 1. dist. 16. *& in* Novell. 109. in præfat. *ecclesiarum patribus ex omni terrarum orbe convenientibus, constituta sit, non potest illa, nisi totius quoque gregis consensu, iterum mutari, aut tolli.*

Quin Romanam ecclesiam ne primariam quidem ecclesiarum fuisse, concedunt, & fatentur ipsi pontifices, & canones, qui aperte testantur, Antiochenam fuisse omnium primariam, & primatum hunc, jubente Deo, Romam deinde translatum fuisse. Ita enim Marcellus Papa in c. 15 caus. 24. qu. 1. *ad Antiochenos scribit:* Ipse (Petrus) caput est totius ecclesiæ, cui aut dominus, tu es Petrus, &c. Ejus sedes, NB. primitus apud vos fuit, quæ postea NB. jubente domino Romam translata est. *Et mox in fine:* si vero vestra Antiochena NB. quæ olim prima erat, Romanæ cessit sedi, nulla est quæ ejus non sit subjecta dominationi. *Idem traditur* in c. 2. dist. 22. *ibi:* tertia sedes apud Antiochenam B. Petri apostoli nomine habetur honorabilis: quia illic NB. prius, quam Romam veniret, habitavit, &c. *Cum itaque in confesso sit, primatum ecclesiarum Antiochenæ ecclesiæ debitum, & jussu Dei, ut dicitur, Romam translatum fuisse, jussus ille Dei aliter, quam dicto isto Salvatoris,* tu es Petrus, *&c. probandus erat: nam Petrus æque Antiochenam, & eam quidem primam, fundavit; & in dicto illo tantum de fundatione sedis, non de fundationis translatione in aliam sedem mentio fit. Nec sequitur, una etsi prima cessit: ergo & reliquæ cessere. Et o! miseram ecclesiæ conditionem, cujus petra, Petrus, homo peccator, aut alius quisquam est, quum omnis peccati purus, & morti merita propria virtute vincendæ par, id est, Θεάνθρωπος. Sed id huc non pertinet.*

Cum igitur satis demonstratum sit, hæreticos non esse, nisi qui a formula totius ecclesiæ catholicæ, & universalis, ex toto orbe collecta, quæ absque controversia prædictis quatuor

quatuor conciliis catholicis comprehenditur, dissentiunt; Evangelici autem omnes hæc quatuor sanctissima concilia, eorumque formulam, omni veneratione suscipiant, quin quintam quoque, & sextam synodum (de septima vide supra §. 7. h. Diss.) etsi, quis illas quoque pro universalibus habere velit, non rejiciant, non possunt illi a Romanæ ecclesiæ asseclis, citra anathematis prædicti periculum, pro hæreticis haberi.

His ita præmunitis sequitur ut compendio videamus, quid jure circa tales hæreticos ab ecclesia catholica dissentientes constitutum sit; ubi potissimum quæritur, an hæresis hujusmodi sit verum delictum, seu crimen, an mera culpa, an ne hoc quidem? Qua in re primum distinguendum est inter ipsam hæresin, seu opinionem, & inter delicta, vel crimina illa, quæ hæresi conjuncta, vel implexa sunt, vel esse solent: uti non tantum, si cohæreant studia seditionum, factionum, &c. sed & si qualiscunque alia malitia, vel contumacia, vel injusta cupido, vel pervicacia concurrat; uti in c. 28. c. 30. caus. 24. qu. 3.

Deinde differentia facienda inter hæresin, seu opinionem de fide, & inter facinora, quæ legibus prohibita sunt, & a fanaticis hominibus defenduntur: uti fuit ille anabaptistarum furor, qui circa annum 1535. monasterii polygamiam instituerunt, privato ausu templa destruxerunt, jura magistratus invaserunt, quin cædibus pro lubitu grassati sunt; de quo Sleidan. de statu relig. l. 10. *Hæc vero non sunt hæreses, & disputationes de fide, sed flagitia, & scelera jure naturali, omnibusque legibus prohibita; quæ proinde non rationibus convincenda, sed legibus, & suppliciis vindicanda sunt.*

Hæresis igitur in se spectata, quatenus in solo opinionis circa fidem, & ejus fundamentum, errore, ac falsitate, consistit, atque ab omni alia malitia segregata est, constat, quod pro crimine haberi nequeat. Crimen enim sine dolo malo non committitur; nec malitia esse potest, ubi nulla est proæresis, vel male agendi voluntas, l. 14. D. ad leg. Cornel. de sicar. l. 3. §. 2. 3. l. 26. D de injur. l. 5. C. eod. l. 17. D. de usucap. l. 2. §. 2. vers. præced. consil. D. de vi bonor rapt. *perpetuoque, cum in jure, tum apud Auctores, error, & crimen ab invicem separantur; uti* Cicero orat. pro Ligar. c. 10. & pass. *ac meritissime quidem discernit. Si enim crimen est ubi nullum concurrit consilium, aut proæresis, ferum abest, quin in brutis quoque crimina statui possint.*

Sed & in prædicto sensu culpa quoque abesse ab hæresi potest; nimirum, si paratus aliter edoceri, & veritatis cupidus omnibus probe perpensis, aliud tamen animo suo persuadere non possit: unde cum usu invaluerit ut vox hæretici in malam partem, & pro specie delicti accipiatur, eum, qui ita nullo pravo consilio, sed persuasus bona fide errat, inter hæreticos non esse recensendum, dicitur in c. 29. caus. 24. qu. 3. *cujus hæc verba sunt:* Qui sententiam suam quamvis falsam, atque perversam, nulla pertinaci animositate defendunt, præsertim quam non audacia suæ præsumtionis pepererunt, sed a seductis, atque in errorem lapsis parentibus acceperunt, quærunt autem cauta sollicitudine veritatem, corrigi parati cum invenerint, NB. nequaquam sunt inter hæreticos deputandi.

Itaque in hæresi omnis criminis, & culpæ ratio est a delictis cum hæresi concurrentibus, malitia, pertinacia, prava libidine, vi, disciplinæ impatientia, &c. Talis species affertur in c. 28. d. caus. 24. qu. 3. *cujus hic est contextus:* hæreticus est, qui alicujus temporalis commodi, & maxime gloriæ, principatusque sui gratia, falsas, ac novas opiniones vel gignit, vel sequitur. *Et in* c. 31. d. qu. 3. *dicitur:* qui in ecclesia Christi morbidum aliquid, pravumque sapiunt, si correpti, ut sanum, rectumque sapiant, resistunt contumaciter, suaque pestifera, & mortifera dogmata emendare nolunt, sed defensare persistunt, hæretici fiunt. *Ut adeo constet, non opinionis errorem per se, sed sicubi conjuncta appareat cum perversis cupiditatibus, vel contumaciter resistendi affectu, &c. incipere esse crimen hæreseos.*

Ex quibus infertur, eandem semper, & certam hæreseos pœnam statui non posse, sed plurimum illam pro modo concurrentium criminum variare. Et hoc quidem omni hæresi commune est, quod hæreticus excludi possit a cœtu ecclesiæ, & si clericus sit, ab officio ecclesiastico removeri. l. 2. §. fin. l. 3. §. 2. C. de summ. Trinit *Quod ipsum & in eum hæreticum, qui culpa, & delicto vacat, adeoque in usu juris, prout expositum modo fuit, pro hæretico proprie non habetur, statui posse, existimamus: non quidem*

dem in pœnam, quia crimine eum vacare supponimus, sed quia is est cœtus recte, & ex formula ecclesiæ catholicæ sentientium, qui in suum cœtum admittere non tenentur eum, qui inde dissentit, ideoque membrum illius se esse, facto ipso negat. Quanquam si ita ex imbecillitate id fiat, sacræ literæ id maxime commendent, ut potius tolerentur, eoque occasio fiat exemplo, vita, & argumentis eos ad veritatem pelliciendi, Rom. 14. v. 1. seq. Philipp. 2. v. 15. *Idque ita in primæva ecclesia observatum fuisse, ex antiquis patribus docet* Grotius de verit. relig. Christ. libr. 3. c 9. n. 5.

Sed & illud in omnes edici potest, ne conventus fidei suæ causa agere, aut exercitium religionis suæ extrinsecum habere, ipsis integrum sit: tum ne obstinatiores usu, & conventibus fiant; L. 2. pr. C. de summ. Trinit. *tum quia conventus omnes, & collegia, quasi conventicula, metu factionum in urbe legibus prohibita sunt, & pro crimine habentur*, tot. tit. D de colleg. & corpor. l. 1. §. fin. D. de offic. præf. urb. *nisi a principe, vel magistratu permissi conventus, & comprobati fuerint, uti collegia opificum, &c.*

Reliqua vero in hæreticos jure statuta non pertinent nisi ad eos, quibus aliud delictum commixtum est, scilicet, qui vel seditiose, & turbulenter se gerunt, vel alias mala libidine adducti, aut per contumaciam resistunt. Tales enim hæretici non fruuntur privilegiis istis, quæ intuitu religionis concessa sunt, l. 1. C. de hæret: *uti sunt omnia privilegia piarum causarum, v. g. ratione solemnium testamenti, quæ in piis causis non attenduntur*, c. 4. X. de testam. *Falcidia, quæ legatis ad pias causas non detrahitur*, Novell. 131. c 12. *donationum, quæ non semper indigent insinuatione, etsi* 500. *solidos excedant*; l. 36. §. 1. seq C. de donat &c. *quæ omnia cessant in his hæreticis*, d. l. 1. *Qua ratione etiam privilegia dotium, & tacita earum hypothecæ, hæreticis illis non competunt.* Novell. 109. c. 1. Auth. it. privileg. C. de hæret. Arg. l. 32. §. 2. D. de condict. indeb.

Sed nec testamenta facere possunt, nec ex testamento capere, l. 4. l. 5. C. de hæret. Auth. credentes C. eod. *uti neque conventiculis eorum aliquid relinqui potest*, d. l. 5. *& domus, in quibus conventus domino conniverte habent, ecclesiæ loci cedunt*, d. l. 5. *Porro & anathema sunt, seu excommunicati; nec ipsi tantum, sed jure Canonico etiam eorum receptatores*, c. 13. §. credentes c. 15. X. de hæret. & simon.

Præter hæc cum dictum sit, hæresi varia cohærere aliquando crimina, arbitrio legitimi magistratus pro modo eorum criminum pœnæ quoque statui possunt: uti si seditiones, rebelliones, &c. moverint ultimo supplicio, & aliis pœnis etiam puniri possunt: eæ enim non nudæ hæreseos, sed criminum istorum ordinaria pœnæ sunt. Atque hinc omnino mortis quoque pœna jure infligitur, cum hæresis ipsa in manifesta blasphemia in Deum, aut simili aliqua atrocitate consistit, uti Manichæorum, &c. qui crimen quasi læsæ majestatis divinæ committunt: in quos proinde ultimum supplicium constituitur; quin & rerum commercio iis interdicitur, & memoria post mortem quoque damnatur, l. 4. §. 3. 4. l. 11. seq. C. de hæret.

De hac Manichæorum hæresi specialiter statutum est, ut sit crimen publicum, quo omnes accusare possint, l. 4. § 1. C de hæret. *In reliquis igitur hæresis pro crimine publico non habetur; sed æstimandum id est ex natura cujusque delicti, quod cum ea concurrit; cum ostensum sit, hæresin, seu nudum opinionis errorem, non esse in se crimen, sed omne crimen esse ab adjuncta ei malitia, v. gr. seditione, violentia, &c. Igitur quale crimen sit, quod hæresi annexum est, publicum, an extraordinarium, videndum, & pro ejus modo jus dicendum est.*

Hinc jure communi hæresis non infamat, nisi quod ei cohæret crimen famosum sit; uti si illud crimen publicum fuerit, aut alias famosum: hæresi enim jure nullibi imposita est infamia. Neque obstat l. 1. §. 1. C de summ. Trinit. *nam ibi tantum definitur quinam catholici, & quinam hæretici dici debeant; & uti illud honestum, ita hoc infame nomen esse statuitur. Hæc ergo tantum nominum differentia innuitur, non vero pœna infamiæ.*

Quod pœnas attinet, nisi e njuncti criminis ratio aliam pœnam requirat, (uti si seditiones, vel cades ex hæresi factæ sunt) jure communi in hæreticos, qui a catholicæ ecclesiæ formula recedunt, ob conjunctam malitiam pœna arbitraria, l 1. §. 1. C. de summ. Trinit. *& communiter relegationis, statuta est*, l. 8. §. nullum 4. C. eod. *Si quis autem*

autem eorum nomen presbyteri, aut aliud publicum recipere, vel iis imponere ausus est, pœna est exilium cum publicatione bonorum, d. l. 8. §. idcirco 2. Si dominus conventiculis eorum domum præbuerit, domus publicatur; si alia persona vilis, fustigatur; si honestior, decem libris auri punitur, d. l. 8. §. 3. Si contra sacram Chalcedonensem synodum, (quæ est quatuor synodorum ultima, & reliquas confirmat) aliquid ediderit, vel editum vulgaverit, perpetua deportatione; si discendi studio quis eos disputantes adierit, decem librarum auri mulcta; si quis publice talem docuerit hæresin, ultimo supplicio afficitur, libris hæreticis igne concremandis, d. l. 8. §. fin.

Atque ita jure communi, & legibus primorum Christianissimorum Imperatorum, tota hæc causa accuratissime sæculo quarto, & quinto definita est, & omni ex parte pro natura delicti, & modo circumstantiarum, æqua, justaque satis severitate in hæreticos, a catholicæ ecclesiæ regula deviantes, animadvertitur. Verum, hæc postea sæculo circiter duodecimo mirandum in modum exacerbata, & pœnarum istarum atrocitas immane quantum aucta, & exasperata fuit. Quod tum factum est, cum orta inter imperium, & Sacerdotium controversia, ecclesia Romana potestatem sæcularem, & jus in ipsos Imperatores: & Reges sibi vindicaret, & jure quasi imperii leges ferret, quæ deinde in Corpus juris canonici collectæ sunt. Quæ mutationes paucis exponendæ sunt. Primum enim cum jure communi omnes hæretici sepeliendi essent, adeo ut nec Manichæi quidem excepti fuerint, l. 9. C. de hæret. contra jure canonico omnes hæretici a sepultura ecclesiastica exclusi sunt. c. 8. X. de hæret. c. 2. eod. in 6. c. 12. X. de sepultur. Id vero inhumanum nimis, & impium in jure merito habetur: d. l. 9. verb. humanum, & pium esse putantes. Satis enim demonstratum est, hæresin in se crimen non esse, sed propter ea, quæ quandoque accedunt, crimina; hæc autem crimina non inferunt privationem sepulturæ, nisi in perduellionem incidant. Quemadmodum & hoc nimis a ratione, & humanitate alienum est, quod qui eos, vel eorum receptatores sepulturæ commisit, hoc facto excommunicetur, quoad manibus suis sepultum exemerit, & alio projecerit, c. 2. pr. in hæret. in 6. Quin & cœmeterium reconciliatur, & quasi de novo consecratur, c. 7. X. de consecr. eccles. Quæ nec in extrema Barbarie audita sunt.

Deinde pœna ignis promiscue in quosvis hæreticos statuta est; nec tantum in eos, qui a catholicæ ecclesiæ, & quatuor conciliorum formula, sed & qui a Romanæ ecclesiæ traditionibus dissenserint, statuta, & sæpe, superiori quoque sæculo, executioni data est. Hæc vero pœna ignis jure canonico non quidem expressa fuit, quia canones pœnas capitales, & sanguinis non infligebant; sed per brachium seculare eas exercebant, c. penult. X. de hæret. c. 1. eod. in 6; atque adeo tradiderunt hæreticos igni comburendos seculari potestati: indeque illius pœnæ usus. Ultima vero canonum pœna est carcer perpetuus, &, ut vocant, immuratio: qua de causa alternative pœnam statuunt, ut hæreticus vel curiæ seculari sit relinquendus, vel immurandus. d. c. 1. de heret. in 6.

Porro jure canonico in genere hæretici sunt intestabiles, officiorum incapaces, & nec testes esse, nec accusare, nec agere, nec testari, nec alios defendere possunt, c. 13. §. credentes X. de hæret. Eorum subditi, vasallii fideles a vinculo, & jurejurando, c. fin. eod. & liberi a potestate eorum solvuntur, c. 2. §. fin. eod. in 6. Omnia acta, ordinationes, collationes, alienationes rescinduntur, c. 1. X. de schismat. quin ipso jure omnes fiunt infames, tot. c. 13. §. credentes. Cujusmodi constitutiones simul, ac eodem tempore, & iisdem fere verbis edidere Fridericus II. Constit. de statut. & consuet. contr. lib. eccl. §. Gazaros 5. & §. credentes 8. (in collat. 10. in fine Corpori juris adjecta,) & Papa Innocentius III. in d. c. 13. §. credentes.

Porro successionum, & hæreditatum nulli sunt capaces; omnium bona publicantur; lex majestatis in eos exercetur, & filii quoque, etsi orthodoxi, hæreditate patris excluduntur, c. 10. X. de hæret quod deinde ad nepotes quoque ex linea paterna extensum est in c. 15. in 6. & uxorum quoque, quæ scientes hæretico nupserunt, dotes confiscantur, c. 14. eod. in 6.

Quin & post mortem damnari, excommunicari, bonaque eorum publicari possunt, c. fin. caus. 24. qu. 2; eaque omnia etiam ad fautores, & receptatores eorum extenduntur, tum in d. c. 13. §. credentes, tum in d. const. Friderici II. §. credentes: atque adeo prorsus lex illa majestatis, & perduellionis,

limis, omnium toto orbe atrocissima, & in atrocissimum crimen lata, in errorem quoque, etiam cum culpa caret, (non enim distinguunt) exercetur, d. c. 10. X. de hæret.

Nos equidem, an pœnæ hæ in hæreticos a catholicæ ecclesiæ formula, quæ de ipsa Christianæ fidei substantia, & indubio fundamento concepta est, recedentes statui possint, nunc in medio relinquimus, & ad prætractata rejicimus: cæterum, quod spectat eos, qui extra prædictam formulam ab ecclesiæ Romanæ traditionibus dissentiunt, satis quidem jam probatum est, eos nulla specie hæreticos dici posse; quædam tamen sunt, de quibus adhuc ad majorem rei illustrationem tractari operæ pretium videtur. Inprimis itaque quæritur, cujus sit de hæresi cognoscere, ac statuere? Nec dubitare nos sinit communis gentium ratio, omniumque jurium divinorum, & humanorum, consensus, ejus id esse, qui summum imperium in republica habet. Ita hoc jus fuit Imperatorum, Gratiani, Valentiniani, & Theodosii in l. 1. §. 1. C. de summ. Trinit. *ibi*: divina primum vindicta, post etiam motus animi NOSTRI, quem ex cœlesti arbitrio NB. sumserimus, ultione plectendos. *Ergo hi Christianissimi Imperatores volunt ex* sui *animi motu, quem* ipsi *sumserint, hæreticos esse plectendos. Quod iidem Theodosius, & Valentinianus etiam ad ipsum Papam Hormisdam rescribunt in* l. 3. §. 1. 2. C. eod. *ubi cum leges Papæ dixissent, quibus agi in hæreticos vellent, & jussissent ut clerici ejiciantur, laici anathematizentur*, secundum ea, *addunt*, quæ jam a NOSTRA divinitate sunt constituta; *& mox*: secundum NOSTRAM legislationem. *Tum denique aliis pluribus sancitis ita finiunt*: hæc igitur tua magnificentia sequens, NOSTRÆ religionis scopum observare, & effectui dare studebit. *Ita iidem* l. 2. C. de hæret. omnes, *inquiunt*, vetitæ legibus divinis, & NB. imperialibus constitutionibus, hæreses perpetuo quiescant. *Denique in* tot tit. C. de hæret. *& alibi, plurimæ sunt Imperatorum constitutiones de hæreticis, & eorum pœnis, &c. ex quibus certissime constat, doctrinâ aliquâ judicio totius ecclesiæ semel hæreseos damnatâ, omnem potestatem puniendi, statuendique, penes Imperatores fuisse, non penes Pontificem.*

Multo minus itaque, cum inter membra particularis ecclesiæ quæstio, seu controversia de quibusdam articulis oritur, uti inter Romanos, & Evangelicos: neque enim tum ipsa pars, cum qua controversia est, potest judex in ea causa esse, nec sibi potestatem arrogare atrocissimas pœnas in alteram partem statuendi, & hæreseos eam damnandi; inprimis cum neutra pars auctoritate invicem cedat, & non tumultuarii homines, sed tot regna, principatus, ac respublicæ, quæ adeo litterarum studiis, scientiis, ac omnigenæ eruditionis laudibus præclarissime florent, in eandem partem conspirent, atque consentiant.

Quod si vero, inaudito exemplo, pars in partem sibi id arroget, pœnarum diras excogitet, damnet, excruciet, &c. quid aliud illa spirant, quam vindictam, non pœnam? Quid manifestius, quam hos animos esse infestissimi vindicis, non æqui judicis; qui non alios emendare satagit, sed se ulcisci. Quod in causa hæreseos satis apparet. Nulla gens unquam tam fera, immanis, ac barbara fuit, nulla e contrario tam superstitiosa, & religionum suarum tenax, ut aliud a se opinantes (jam diximus, non hic agi de dissensu a formula totius ecclesiæ de verissimo ejus fundamento concepta,) exquisitissimis, & atrocissimis suppliciis, pœnisque dignos existimaverit.

Christianis vero id omnium minime conveniebat, qui sane hac ratione crudelissimos tyrannos, & Christianorum persecutores absolvunt, & plissimos martyres damnant: habuere enim gentes formulam religiosæ πολυθεότητος suæ, totius terrarum orbis consensu comprobatam, & tot seculorum, tot ætatum usu firmatam, cujus jugulum petebant pauci Christiani, mere subditi; ac privati, in quos proinde pœnas gravissimas principes statuebant; atque ideo meritissimo suo pessime audiunt, & nunc indubie pœnas luunt. An vero plus causæ, quam tum gentibus fuit, hodie uni ecclesiæ est in eos, qui salva totius ecclesiæ formula fundamentali, in quibusdam ab ea discrepant, sæviendi, eosque persequendi?

„ Eandem quæstionem illustravit B. Pa-
„ rens in *Disputatione de evocatione sacrorum*, *sect.* 3. §. 17. *usque ad* 21. ubi ita
„ differit.

Id enim e contrario certum est, nullum esse imperium in conscientias; & omnium longissime

longissime id excedit fines potestatis humanæ. Etenim cum conscientia ne quidem sit in nostra, ipsorumque potestate, nedum in alterius esse concipi potest. Non est illa res voluntatis nostræ, quæ & nostro arbitrio mutari, & alterius parere potest; sed res intellectus, quem formare, aut necare, humanæ opis non est. Non magis itaque hominis est, conscientiam vel alterius cogere, vel propriam refingere, quam vel ipse statuere potest, vel alii statuendum injungere, bis bina esse centum, vel nivem esse atram. Philippus Arabs Christianus fuit, Cuspinian. in Philipp. Arab. *sed sacra imperii, quod fere totum adhuc gentile erat, non mutavit; at mutavit Constantinus M. non coactis civibus, sed quia tum major pars jam erat Christiana.*

Thuanus, vir ut eruditione, judicio, ac ingenio incredibili, ita fide, ac candore pari, provocans ad experientiam, & gesta temporum, quæ nemini uni magis comperta fuere, quam ipsi, ita in epistola nuncupatoria operibus suis præmissa scribit: Experientia satis edocti sumus, ferrum, flammas, exsilia, proscriptiones, irritasse potius, quam sanasse morbum menti inhærentem: ad quem proinde curandum non iis, quæ in corpus tantum penetrant, sed doctrina, & sedula institutione, quæ in animum leniter instillata descendit, opus esse: alia quippe omnia pro arbitrio civilis magistratus, atque adeo Principis sanciuntur; sola religio non imperatur, sed ex præcepta veritatis opinione, accedente divini Numinis gratia, bene præparatis mentibus infunditur. Ad eam cruciatus nihil valent, quin obfirmant potius animos, quam frangunt, aut persuadent: quod de sua illa sapientia tam magnifice prædicavere Stoici, hoc nos multo justius de religione dixerimus. *Et in sequentibus prolixe rebus ipsis id commonstrat, tum ex Augustino rem præclare deducit, ex quo in canones id relatum est; deinde ex more, & sententia primæva ecclesiæ, quæ contenta fuit excludi hæreticos ab ecclesia, idem demonstrat, ostenditque, quam illa, & pii episcopi, ac inter eos B. Martinus (quem* Sulpicius Severus libr. 2. histor. sacr. circa an. Chr. 386. virum dicit plane apostolis conferendum *) inde abhorruerint, etiam in causa Priscilliani exitiabilis doctrinæ auctoris, & quantopere factum reliquorum episcoporum detestati fuerint; idque ex relatione ipsius B. Ambrosii, cujus hæc verba exhibet:* cum vero ex furialium istorum episcoporum sententia, Maximus (*tum Imperator*) postea decrevisset tribunos summa potestate armatos ad Hispanias mittere, qui hæreticos inquirerent, deprehensis vitam, & bona adimerent, idem B. Martinus apud eum tenuit, ut decretum revocaretur. *Deinde Sulpicium Severum* d. l. 2. circa finem *suæ ætatis episcoporum violentiam, secutasque inde in ecclesia, & misera plebe Dei calamitates deplorantem,* d. l. 2. circa fin. *exhibet, & inde agnoscit imaginem temporum pueritiæ suæ (sub Henrico III.) Hinc laudat Ferdinandum I. ut sapientissimum principem, qui pacem religionis sanciverit; tum incidit in ea, quæ contra Vallenses, homines innocentes, simplices, & conscientiæ suæ tenaces, horrenda immanitate, & truculentissime acta fuere, pluraque alia lectu perdigna in eam rem affert vir pius, ac cordatus, & ingenuus, quibus vini a conscientiis abesse debere, evincit.*

Nec potest quisquam aliter sentire, nisi immanissimos, & sævissimos primæ ecclesiæ persecutores, ac tyrannos, pari ratione absolvere velit, quorum in martyres patrata omnia comprobare, quin laudibus extollere eos oporteret. Illi enim persecutores, non minus persuasi de sua religione, ejusque zelo accensi fuere, quin longe plus causæ ipsis fuit contra Christianos sæviendi, a quibus tota religione, omnibusque casiris dissidebant; cum Christianis inter se de cultu veri Dei conveniat, quin inter eos, qui quattuor conciliis catholicis, quæ veræ, ac sinceræ ecclesiæ catholicæ, post Dei verbum, unica norma, ac regula sunt, & jure habentur, (*vid.* Novell. 115. c 3. §. 14. & c. 4. §. 8. *junct.* l. 7. §. 4. C. de summ. Trinit. Disp. Dn. præs. de jure circa hæreticos §. 5. seqq.) *subscribunt, lis magis sit de auctoritate hominis, vel humana, quam de cultu Dei: scilicet, lis inter imperium, & sacerdotium, quæ factionibus Gibellinorum, & Guelphorum ejusdem religionis hominum, cruenta adeo, ac funesta fuit.*

Sane, quam invisa res ea sit ipsi sanctissimo Servatori, patet ex eo, quod tantopere abominatus fuit factum Pharisæorum, eorumque studium proselythos, id est socios religionis suæ, quærendi: cum tamen iis nec vis ulla fieret, & ab idololatrico illos volentes ad veri Dei cultum converterent. Quid ergo sta-

tueret de his, qui vero Deo, ac Servatore imbutos, atque ad amussim veræ ecclesiæ catholicæ, seu quatuor conciliorum formatos, sui commodi, non divini cultus causa, ad sua sacra, vi, ac martyriis, fusoque in immensum hominum, ac Christianorum sanguine, pepellere tantopere laborant, & alias perpetuos hostes profitentur; ut nihil plane reliquum sibi fecerint, quo Pharisæis, quo sævissimis ecclesiæ persecutoribus irasci possint. Quæ non aliter, quam commendandæ pacis religiosæ causa, quæ palladium imperii est, dicta sunto. Vid. Jurisprud. nostram publ. d. cap. 18. §. 28.

1 *Sed de quibusdam dubitant, aut errant*] „ Adeoque qui singularem hæresin, seu „ opinionem circa religionem Christianam „ fovent.

Aut in lege sensum videntur habere] „ Ut „ doctrina de missa, de transsubstantiatione, „ de gratia, &c.

Et ab antiquis Christianis non eundem in modum sunt exposita] „ Adeoque ubi cum „ ratione dubitant, aut errant.

Perinique faciunt] „ Quia credere non „ est res arbitrii, adeoque pœnæ in impos„ sibilia statuerentur.

Quod ostendunt & ea, quæ ante diximus] „ Nimirum, §. 48. quia pleraque capita religionis Christianæ nituntur rebus facti, & jam perantiqui: uti historia de Messia, de resurrectione Christi, &c.

Qui rejiciebant dogma resurrectionis] „ A„ nimæque immortalitatem negabant.

Verissimum quidem] „ Equidem resur„ rectionis dogma argumentis mere natu„ ralibus probari non potest: pro immorta„ litate autem animæ argumenta ex ratio„ ne desumta non desunt. Vid. *not. ad* „ *proleg.* §. *II.*

Non nisi obscure, & sub rerum involucris] „ Verum est, in lege Mosis tem„ poraria saltem præmia, & pœnas ad „ hanc vitam pertinentes contineri. Ratio „ in aprico est, quia Moses suæ reipubli„ cæ leges dedit, adeoque non nisi pœ„ nas temporales statuere potuit. Cæterum, „ dogma illud de immortalitate animæ a „ paucis saltem Sadducæis in dubium vo„ catum fuit; plerique vero Judæorum „ Pharisæorum sectæ adhærebant, & ipsi „ reges eam doctrinam profitebantur, teste „ Salomone, qui ait, *redire spiritum ad* „ *dominum, qui eum dederat.* Neque im„ pune Sadducæi a communi hac Judæo„ rum religione dissentiebant, quia ab „ officiis, & honoribus publicis exclude„ bantur.

Quid si vero gravior sit error, &c.] 2 „ Opponere solent violenti illi reformatores, „ errores circa religionem aliquando esse gra„ viores, & cum homines convinci facile „ possint, malitiæ indicium esse si resistant, „ indeque vi ad assensum adigi debere.

Quanta sit vis inolitæ opinionis] „ Vide„ mus enim, homines quosdam opiniones, „ monstrosas maxime, ad martyrium usque „ sustinuisse.

In suam cujusque sectam studium] „ Quod „ inprimis in materia religionis verum est, „ utpote quæ plerumque non ratione, sed „ affectu dijudicatur. *Vid. supr.* §. 47 *n.* 3.

Ex modo illuminationis, & aliis animi dispositionibus, quas hominibus pernoscere non est datum] „ Sensus est: quosdam „ minori intelligentia a Deo præditos, „ vel stupidiores esse, indeque minus pec„ care; easque circumstantias, cum per„ nosci ab homine non possint, non esse „ punibiles.

Hæreticus Augustino] „ Veram definitio- 3 „ nem hæretici exposuimus *h.* §. *n.* 1. ubi „ hæreticos esse diximus, qui dissentiunt „ a quatuor conciliis œcumenicis. *Conf.* „ *Camden.* 1. *p. m.* 11.

De Manichæis] „ Qui inter alios errores 4 „ duo principia coæva statuerunt, alterum „ boni, alterum mali: a Manete Persa „ dicti Manichæi, de quibus alibi. In hos „ hæreticos prima mortis pœna sub Hono„ rio, & Arcadio statuta est, *l.* 1. §. 1. „ *l.* 2. *C. de summ. Trinit. l.* 3. *C. de heret.*

Prima in contradicentes, &c.] „ *Vid.* 5 „ *Gronov. h.* Cæterum, in Arianos non „ eodem modo sævitum est: nam Ariani „ episcopi damnati in secundo concilio sal„ tem in exilium abire jussi sunt. *Gutbberlet.* „ *Chronol. p. m.* 260.

Bogomili exustionem] „ *Vid. Gronov. h.* „ Bogomilius incarnationem negabat, & „ baptismum æque, ac sacram cœnam „ spernebat. *Pictet de la verité de la relig.* „ *Chret p* 2.

Errantis pœnam esse, doceri] „ Error „ enim non vi erui, sed rationibus „ debet.

A D

AD §. LI.

1 JUSTIUS *illi punientur, qui in eos, quos deos putant, irreverentes, atque irreligiosi sunt*] ,, Quæritur, an gens ideo alii ,, genti bellum punitivum inferre possit, ,, quod irreverens sit in Deum. Auctor id ,, affirmat exemplo Lacedæmoniorum, & ,, Philippi Macedonis: verum, cum ex illa ,, irreverentia non redundet injuria in ho- ,, mines, maxime extraneos, illi causam ,, Dei vindicare non possunt; adeoque eæ- ,, dem rationes hic obtinent, quas supra, ,, cum de atheis quæstio esset, allegavimus.

Inter cæteras] ,, Nam præcipua causa afferebatur ,, controversia de Sagunto. *Vid. infr.* ,, *c.* 22 §. 1.

Et a Philippo] ,, Vid. *Justin. l* 8. *c.* 2. ,, Sed hic vindex injuriæ religioni illatæ si- ,, mile sacrilegium in eodem bello commisit. ,, *Just n lib.* 8. *cap.* 3. Certissimo indicio, ,, causam belli nec ipsi justam visam fuisse.

Statim pœna sequitur post sacrilegium] ,, At gentes, quæ urbem obsidebant, non ,, vindicabant hoc sacrilegium, neque ideo ,, bellum gerebant; sed Deus ob hoc cri- ,, men Assyrios hostium potestati tradidit.

Augustinus] ,, Epistola S. Marcellino ,, scripta.

Quod cordi illis fuisset, quamvis falsa religio] ,, Pietatem Romanam maxime com- ,, mendat B. Parens in oratione. *Nam legibus magis, quam armis respublica de- ,, fendi possit?*

Etsi non re ipsa, tamen proposito tenerent] ,, Id est, ea, quæ pietatis sunt, in- ,, tentione, & proposito egerunt, etsi in ,, modo erraverint.

Qualiacunque, quæ putantur, numina, &c.] ,, Quia quamquam sub falsis notis, ,, generali tamen complexione numen com- ,, prehenditur, ideoque verus Deus in suam ,, injuriam id factum interpretabitur, *d.* ,, *c.* 13. §. 12. Exempla, ubi post sacrile- ,, gium pœna secuta est, refert Gronovius ,, *hic.* 2

Seneca] ,, Hic non loquitur de pœna in ,, gentes statuenda, seu de bello punitivo; ,, sed de pœnis civilibus, quæ eis quoque ,, infligi possunt, qui per falsos Deos jurant, ,, & de his verum est, quod opinio sua illos ,, obliget pœnæ

Plato] ,, Hoc itidem de pœna in subdi- ,, tos statuta loquitur, non vero de jure pu- ,, niendi gentes.

CAPUT XXI.

De Pœnarum communicatione.

peccati, & quod ex causa peccati.

XII. *Proprie loquendo neminem juste puniri ob delictum alienum, & cur?*

XIII. *Non filios ob parentum delicta:*

XIV. (*Respondetur ad Dei facta* [vel potius, *ad objectionem petitam ex Dei factis*] *circa filios nocentium.*)

XV. *Multo minus cognatos alios.*

XVI. *Posse tamen liberis, & cognatis nocentium aliquid negari, quod alioqui habere poterant: cum exemplis.*

XVII. *Nec subditos proprie puniri posse ob regis delictum:*

XVIII. *Nec singulos, qui non consenserunt, ob delictum universitatis.*

XIX. *Hæredes ad pœnam, qua pœna est, non teneri: & cur?*

XX. *Teneri tamen si pœna in aliud debiti genus transierit.*

+ I. 1. QUoties de pœna communicanda quæritur (aa), aut de iis quæritur, [a] qui delicti sunt participes, aut [1] de aliis. Qui delicti participes, [2] non tam ex alieno, + quam ex suo delicto puniuntur. Hi qui sint, ex his, quæ [3] supra de damno injuria dato dicta sunt, intelligi potest. Ferme enim + iisdem modis in delicti partem quis venit, quo in damni dati: + non tamen semper, + ubi damni obligatio est, etiam delictum est, sed tum demum, + si qua malitia notabilior accesserit, + cum ad damni dati obligationem + sæpe qualiscunque culpa sufficiat.

2. Ergo [b] + qui factum vitiosum jubent, + qui [5] consensum requisitum adhibent, [c] + qui adjuvant, [d] + qui receptum præstant, aliove modo in ipso crimine participant: [e] qui consilium dant, [f] + laudant, assentantur: qui cum + ex

GROTII.

a *Qui delicti sunt participes*] *Tertullianus* de Resurrectione carnis: *dicent enim, ministros, & socios habere arbitrium ministrandi, atque sociandi, & potestatem suæ voluntatis in utrumque, homines scilicet, & ipsos; Idcirco cum auctoribus merita communicare, quibus operam sponte accommodant.* (Cap. 16.).

b *Qui factum vitiosum jubent, qui consensum requisitum adhibent*] *Saulus manibus omnium lapidabat. Augustinus* sermone V, de Sanctis, cap. 4. similia sermone ejusdem argumenti primo, c. 3. & sermone XIV. [Qui omnes Sermones falso adscripti sunt *Augustino.*]

c *Qui adjuvant*] Ope. *Institutionibus* de furtis, [immo *De obligat. ex delict.*] §. interdum, 11. *Edicto Theuderici*, c. 120.

d *Qui receptum præstant*] *Hieronymus* [aut quisquis alius scripsit opus illud, *pag.* 53. D. Tom. VII. *Ed. Bas.* in Cap. 29.] super parabolas: *non fur solum, sed ille reus tenetur, qui furti conscius quærente possessore non indicat. Chrysostomus* de Statuis XIV. *οὐ γὰρ οἱ ἐπιορκοῦντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ συνειδότες μὲν, περιστέλλοντες δὲ, καταλύσει τῶν ἐγκλημάτων· non enim perjuri soli, sed & qui, conscii cum sint, celant perjuria, criminis tenentur.* (Tom. VI. pag. 555. 556. *Edit. Savil.*)

e *Qui consilium dant*] Vide *Institutiones*, & edictum *Theuderici* dictis locis. *Andocides* ex lege Attica, *τὸν βουλεύσαντα ἐν τῷ αὐτῷ ἐνέχεσθαι καὶ τὸν τῇ χειρὶ ἐργασάμενον· qui consilium dedit, eum non minus pœna teneri, quam qui manu rem effecerit.* (Orat. 1. *De Mysteriis*, p. 219. *Ed. Wech.*) *οὐ γὰρ ἂν πραχθῆναι μὴ βουλευσαμένων· neque enim sine consilio res facta fuisset*, ait *Aristoteles* de poetica cap. 17. [Immo *De Rhet.* 1. 7.]

GRONOVII.

1 *De aliis*] Quibuscum culpa non communicata, communicatur pœna, num. 9.

2 *Non tam ex alieno*] Non tam ob id, quod auctor peccavit, quam quod illi peccato ejus adstruxere.

3 *Supra de damno*] 2, 17. 6.

4 *Ubi damni*] Qui tenetur ex damno ad reparandum, potest etiam conveniri ad pœnam ex delicto.

5 *Consensum requisitum*] Petitum ab auctore.

(aa) Confer heic PUFENDORFIUM, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. VIII. c. 3. §. 28, *& seqq.* ac Cap. 6. §. 12. *J. B.*

GROTII.

f *Laudant, assentantur*] *Chrysostomus* 1. ad Romanos

+ ex jure proprie dicto teneantur vetare g non vetant, aut cum teneantur + ex simili jure + opem ferre injuriam patienti, non ferunt: + qui non dissuadent cum dissuadere debeant: + qui factum reticent, quod notum facere + ex jure aliquo tenebantur; hi omnes puniri possunt, + si in ipsis talis sit malitia, quæ ad meritum pœnæ sufficiat, secundum ea, quæ proxime tractata sunt.

II. 1. + Exemplis res fiet illustrior. + Communitas 6 ut alia, ita & civilis, + non tenetur ex facto singulorum, 7 + sine facto suo, + aut omissione. Bene enim a Augustinus; *aliud est, quod in populo quisque habet peccatum proprium, aliud, quod commune, quod uno animo fit, & una voluntate ad aliquid multitudine comparata committitur.* Hinc in formula federum est: h 8 *Si defexit publico consilio.* Locri apud Livium b ostendunt senatui Romano, culpam defectionis procul + a consilio publico absuisse. Narrante eodem, c Zeno pro Magnetibus deprecator apud T. Quintium, & legatos, qui ei aderant, flens petebat, ait Livius, *ne unius amentiam civitati assignarent;* 9 *suo quemque periculo furere.* Et Rhodii apud senatum publicam causam a privatorum causa segregant, d dicentes, *nullam esse civitatem, quæ non improbos cives aliquando, & imperitam multitudinem semper habeat.* + Sic nec pater ex delicto liberorum tenetur, + nec dominus ex servi, + nec alii, qui præsunt, + nisi aliquid in ipsis vitiosum hæreat.

a *In Levit. Quæst.* 26.
b *Lib.* XXIX. c. 17.
c *Lib.* XXXV. c. 31.
d *Apud eundem*, XLV. 23.

2. Ex his autem modis, + quibus rectores aliorum in crimen veniunt, duo sunt, qui maximum usum habent, & diligenti consideratione indigent: 10 + patientia, + & receptus. De patientia ita habendum est, + qui scit delinqui, qui prohibere potest, & tenetur, nec prohibet, eum ipsum delinquere. + Cicero e in Pisonem: *neque vero multum interest, præsertim in Consule, utrum ipse perniciosis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur.* Brutus ad Ciceronem: f *alienæ igitur, inquies, culpæ me reum facies? prorsus alienæ, si provideri potuit ne existeret.* Ἴσον τῷ πλημμελεῖν τὸ μὴ κωλύειν τοὺς πλημμελοῦντας, ait Agapetus ad Justinianum; g *par est*

e *Cap.* 5.
f *Ep.* LV. *ad Brut.*
g *Parænetic.* c. 28.

manos circa finem: καὶ γὰρ τοῦ πλημμελοῦντος ὁ τὴν ἁμαρτίαν ἐπαινῶν χαλεπώτερος· *pejor peccante qui peccatum laudat.* (Tom. III. pag. 28.) Qui facinorosum adstans hortatur, pro faciente habetur *lege Langobardica*, lib. I tit. IX. §. 25. Vide quæ ex *Philone*, & *Josepho* mox proferemus ad §. 17.

g *Non vetant*] Chrysostomus 1. adversus Judæos: (Tom. VI. p. 319.) ὥσπερ οὖν οὐχ οἱ κλέπτοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ κύριοι μὲν ὄντες κωλῦσαι, μὴ κωλύοντες δὲ τὴν αὐτὴν ἐκείνοις διδόασι δίκην· *sic non ii modo, qui furtum fecere, sed & qui prohibere cum possent non prohibuere, puniuntur, & quidem pari uterque pœna.* Sic eum, qui sanari ægrotum prohibet, teneri quasi vulnerasset, ait idem Chrysostomus 2 ad *Cor.* c. VII. (Tom. III. p. 627.)

h *Si defexit publico consilio*] *Chrysostomus* de statuis III. ὅτι οὐ κοινὸν τῆς πόλεως τὸ ἁμάρτημα γέγονεν, ἀλλὰ ἀνθρώπων τινῶν ξένων καὶ ἐπηλύδων, οὐδὲν λογισμῷ ποιούντων, ἡ τόλμῃ καὶ παρανομίᾳ πάσῃ. καὶ οὐκ ἂν εἴη δίκαιον ὑπὲρ τῆς ὀλίγων ἀπαιδευσίας πόλιν τοσαύτην ἀναρπάζεσθαι, καὶ τοὺς οὐδὲν ἠδικηκότας διδόναι δίκην. *Non commune fuisse delictum civitatis, sed extraneorum, & advenarum, qui cuncta temeritate, ac legum ignorantia potius, quam ratione facerent: neque vero æquum, ut ob paucorum imperitiam tanta urbs everteretur, & pœnam ferrent culpæ exsortes.* (Tom. VI. p. 473.) *Ammianus* libro XXX. de Quadis: *nihil ex communi mente procerum gentis delictum asseverantes in nostros.* (Cap. 6.)

GRONOVII.

6 *Ut alia*] Quodvis collegium.

7 *Sine facto suo*] Nisi facto ipsa intervenerit, aut aliquid faciendum neglexerit.

8 *Si defexit publico*] *Livius*, 1, 24.

9 *Suo quemque periculo*] Quod quisque privatim insanisset, ipsum luere debere. *Cicer.* 3. de Leg. 10. *suo periculo progredi.*

10 *Patientia*] Dissimulatio, & connivendi propositum.

est delinquere, & delinquentes non prohibere. Quisquis patitur peccare peccantem, is vires subministrat audaciæ, ait [h] Arnobius. *In cujus manu est ut prohibeat, jubet agi si non prohibet admitti*, ait [i] Salvianus. Augustinus vere: *qui desinit obviare cum potest, consentit.*

3. Sic qui [11] mancipium cum possit eximere [12] prostitutum esse patitur, + pro prostituente habetur [k] Romanis legibus. Si servus sciente domino occidit, [l] in solidum dominum obligat: + ipse enim videtur dominus occidisse. Et [13] lege Fabia in dominum animadvertitur, [m] si servus + domino sciente alienum servum subduxerit.

4. Sed, ut + diximus, præter [14] scientiam requiritur + facultas prohibendi. Et hoc est, quod ajunt leges, [i] + scientiam, [n] cum puniri jubetur, accipi pro patientia, + ut qui prohibere potuit, teneatur si non fecerit; & scientiam [o] hic spectari, quæ habeat & voluntatem: [15] + scientiam [p] accipi cum consilio: ideoque non teneri dominum si servus [16] in libertatem proclamaverit, + si dominum contemserit: + quia scilicet [q] culpa vacat qui scit quidem, sed prohibere non potest. + Sic parentes tenentur ex delictis filiorum, [r] sed eorum demum, + quos habent in potestate. Vicissim, etiamsi in potestate habeant, & alioqui prohibere potuerint, [s] + non tenebuntur nisi & sciverint. Pariter enim concurrere hæc debent, + scientia, & [17] non prohibitio, ut quis ex facto alieno teneatur; + quæ omnia [18] ad subditos pari ratione sunt referenda: + veniunt enim ex naturali æquitate.

5. Egregie [t] Proclus ad illud Hesiodi, (Oper. & Dier. vers. 240.)

Πολλάκι καὶ ξύμπασα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἐπαυρεῖ·

Sæpe luit populus pœnas unius iniqui,

ait: ὡς ἐξὸν κωλύειν, μὴ κωλύσασα τὴν τοῦ ἑνὸς πονηρίαν, *ut qui cum prohibere possit, non prohibet unius malitiam.* Sic in exercitu Græcorum, ubi Agamemnon ipse, & alii + concilio communi suberant, non immerito: [u]

Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.

h Adv. gent. L. IV. p. 149.
i De Gubern. Dei, Lib. VII. Cap. 19. in fin. Ed. Baluz.
k L. 7. D. qui sine manum.
l L. 2. de nox. act. princ.
m Paul. Lib. 5. sent. Tit. 30. §. 2.
n L. 45. ad l. Aquil.
o L. 1. §. 1. si fam. furt. f.
p L. 4. de nox. act.
q L. 50. de R. J. l. 109. eo tit.
r L. 1. §. qui eam. in fine l. 13. & §. 1. l. 19. D. qui not. inf.
s L. 7. §. 5. D. Arbor. furt. cæsar.
t Pag. 64. Ed. Heins.
u Horat. Lib. 1. Ep. II. 14.

+ k Ipsorum

GROTII.

i *Scientiam, cum puniri jubetur, accipi pro patientia*] *Lege Wisigotthorum* libro VIII, tit. IV. cap. 11. cap. 26. & alibi. libro IX, tit. 1. c. 1.

GRONOVII.

11 *Mancipium cum possit*] Quod dominus vendidit hac conditione, ne prostitueretur, atque ut ipse, si prostitueret emptor, manus injectionem haberet, id est, citra ullam in jus vocationem ad se domum abducere posset, non reddito pretio.

12 *Prostitutum*] Apud lenonem.

13 *Lege Fabia*] De plagiariis.

14 *Scientiam*] Ejus, cujus est persequi, & punire commissa, si non punierit.

15 *Scientiam accipi*] Scientiam intellige ejus, cui liberum fuerit secum consulere, & cogitare, velletne cum posset prohibere, an nollet.

16 *In libertatem proclamaverit*] Se vindicaverit, & ingenuum, liberumve demonstraverit judicio recuperatorio. *Suet.* Vespas. 3.

17 *Non prohibitio*] Cessatio a prohibitione.

18 *Ad subditos pari*] Ut inter patres, & filios, servosque, ac dominos statuta sunt jure civili Romano: ita & jure gentium valent inter eos, qui præsunt, & subjectos.

GRO-

+ [k] Ipſorum enim erat cogere Agamemnonem, ut [19] ſacerdoti filiam redderet. Sic poſt eorundem claſſis exuſta narratur [x]: x *Virg. Æn.* 1. 39.

> [l] *Unius ob culpam, & furias Ajacis Oïlei,*

qua de re Ovidius metam. XIV. (verſ. 468.)

> —— —— —— — *Virgine rapta*
> *Quam meruit pœnam ſolus, digeſſit in omnes;*

quia cæteri non impedierant, ne [20] virgo ſacerdos raperetur. Apud Livium [y] eſt: *Propinqui regis Tatii legatos Laurentium pulſant. Cumque Laurentes* [21] *jure gentium agerent, apud Tatium gratia ſuorum, & preces plus potuerunt. Igitur* [22] + *illorum pœnam in ſe vertit.* Huc proprie pertinet illud Salviani [z] de regibus: [m] *Poteſtas magna, & potentiſſima, quæ prohibere ſcelus maximum poteſt, quaſi probat debere fieri* + *ſi ſciens patitur perpetrari.* Et apud Thucydidem eſt: [a] *ὁ δυνάμενος παῦσαι, ἀληθέστερον δρᾷ· magis ille facit, qui poteſt prohibere.* Sic apud Livium [b] Vejentes, & Latini [c] Romanis ſe excuſant, quod

y *Liv. lib.* I. c. 14.
z *De Gub. Dei,* L. VII. Cap 19.
a *Lib.* I. c. 69.
b *Lib.* I. c. 30.
c *Lib.* VI. c. 10.

GROTII.

k *Ipſorum erat, cogere Agamemnonem*] Ita hanc rem explicat *Cyrillus* libro V. contra Julianum, (pag. 175. *Edit. Spanhem.*)

l *Unius ob culpam, & furias Ajacis Oïlei*] *Euripides* Troadibus ſic loquentem Neptunum facit, (verſ. 70.)

> Οἶδ', ἡνίκ' Αἴας εἷλκε Κασσάνδραν βίᾳ.
>
> *Cum Phœbadem vi traxit Ajacis manus.*

Et Minervam reſpondentem, (verſ. 71.)

> Κ' οὐδέν γ' Ἀχαιῶν ἔπαθεν, οὐδ' ἤκουσ' ὕπο.
>
> *Nilque audiit, nil paſſus à Græcis mali eſt.*

Pari jure omnes Antiochenos ſtatuarum crimine involvit *Coryſoſtomus*, prima [Immo 11. p. 464, 465. Tom. V.] ejus argumenti oratione: ἰδοὺ τὸ ἁμάρτημα γέγονεν ὀλίγων, καὶ τὸ ἔγκλημα γίνεται κοινόν. ἰδοὺ δι' ἐκείνους ἅπαντες δεδοίκαμεν νῦν καὶ τῶν ἐκείνοις τετολμημένων αὐτοὶ τὰς τιμωρίας ἀναμένομεν. εἰ δὲ προλαβόντες αὐτοὺς ἐξεβάλομεν τῆς πόλεως, καὶ τὸ νενοσηκὸς διωρθώσαμεν μέλος, οὐκ ἂν τὸν παρόντα ἐφοβήμεθα φόβον· *Ecce facinus paucorum fuit, accuſatio in omnes fertur. Ecce propter illos nunc in metu omnes ſumus, & eorum, quæ illi auſi ſunt, pœnam nos ipſi ſpectamus. Quod ſi antevertiſſemus eam, illos de urbe pellendo, & partem morbidam ſicut oportet tractaſſemus, abeſſet jam a nobis hic timor.* deinde: ὁ αὐτὸ ὤν, τοῦτο κολάζω, φησὶ, δίδου δίκην τὴν ἐσχάτην, ὅτι μὴ παρῆς, μηδὲ ἐκώλυσας, μηδὲ τοὺς ἀπονοηθέντας κατεῖχες, μηδὲ ἐκινδύνευσας ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν βασιλέα τιμῆς. οὐ μετέσχες τῶν τετολμημένων; ἐπαινῶ τοῦτο καὶ ἀποδέχομαι. ἀλλ' οὐδ' ἐπέσχες τὰ γενόμενα· τοῦτο κατηγορίας ἄξιον· *ob hoc ipſum, inquit, fer pœnas, & ultima lue ſupplicia, quod non adfuiſti, quod non prohibuiſti, quod inſanientes non retinuiſti, quod pericula non ſubiiſti pro honore Imperatoris. Particeps non fuiſti facinorum? Laudo hoc, & boni accipio. ſed nec quæ fiebant impediiſti; hoc vero jam dignum accuſari.*

m *Poteſtas magna, & potentiſſima, quæ prohibere ſcelus maximum poteſt*] Philo in Flaccum, (pag. 970. B.) ὁ γὰρ ἐπιπλήττειν ἢ τὸ πανύστατον ἐπέχειν ὢν δυνατός, εἰ μὴ κεκώλυκε, δῆλος ἦν ἐφιεὶς καὶ ἐπιτρέπων αὐτός· *nam qui caſtigare, certe inhibere potuit; ſi non impediit, habendus eſt permiſiſſe, aut etiam probaſſe quod agebatur.* Dion Galba: τοῖς μὲν γὰρ ἰδιώταις ἀπόχρη μηδὲν ἀδικεῖν. τοῖς δὲ δὴ τὰς ἡγεμονίας ἔχουσιν ἀνάγκη προνοεῖν ὅπως μηδ' ἄλλος κακουργῇ· *Privatis ſufficit non delinquere; in imperio agentibus incumbit & hoc curare, ne delinquat alius,* (pag. 199. B. *Ed. H. Steph.*) In c. 4. Synodi Piſtenſis poſitæ inter *capitula Caroli Calvi* habemus: *Non eſt liber a conſenſu, qui quod emendare poteſt emendare negligit; quapropter ſine dubio peccati ſe participem facit.* Vide *Nicetam Chonatem* libro II. de Andronico. (*Cap.* 3.)

GRONOVII.

19 *Sacerdoti filiam*] Chryſæ Chryſeida.

20 *Virgo ſacerdos*] Caſſandra.

21 *Jure gentium agerent*] Poſcerent noxios ſibi dedi.

22 *Illorum pœnam*] Ipſe paſſus eſt, quod illi debebant.

d Polyb. L. II. c. 8. quod hoſtes eorum a ſubditis ſuis adjuti eſſent, + ſe inſciis. Contra d + Teutæ reginæ Illyriorum non accipitur excuſatio, quod diceret, non a ſe, ſed a ſubditis piraticam exerceri: + neque enim prohibebat. n Olim ab Amphictyonibus damnati Scyrii, quod ſuorum quoſdam piraticam exercere patiebantur.

6. 23 Sciri autem facile eſt ut præſumantur + quæ conſpicua ſunt, quæ frequentia, τὸ ἐκ πολλῶν συμβαῖνεν, ἀνάγκη μηδένα ἀγνοεῖν· *id, quod a multis fit, neceſſe eſt a nemine ignoretur*, ait Dion Pruſæenſis e Rhodiaca. Ætolos graviter reprehendit f Polybius, quod cum hoſtes Philippi videri nollent, ſuos tamen + palam paterentur agere hoſtilia, + & eorum, qui talia facerent, principes honoribus ornarent.

e Pag. 353, 354. f Lib. IV. c. 27.

III. 1. Veniamus ad quæſtionem + alteram de receptu adverſus pœnas. Pœnas, 24 + ut ante diximus, + naturaliter 25 cuivis, + cui nihil ſimile objici poteſt, exigere licet. + Inſtitutis civitatibus id quidem convenit, ut ſingulorum delicta, quæ ipſorum cœtum proprie ſpectant, ipſis, ipſarumque rectoribus pro arbitrio punienda, + aut diſſimulanda relinquerentur.

2. At non etiam + jus tam plenum + illis conceſſum eſt + in delictis, quæ ad ſocietatem humanam aliquo modo pertinent, + quæ perſequi ita civitatibus aliis, earumve rectoribus jus eſt, quomodo in civitatibus ſingulis + de quibuſdam delictis 26 actio datur popularis: + multoque minus illud plenum arbitrium habent in delictis, quibus alia civitas, aut ejus rector peculiariter læſus eſt, + & quo proinde nomine + ille, + illave, + ob dignitatem, aut ſecuritatem ſuam jus habent pœnæ exigendæ, ſecundum ea, quæ ante g diximus. + Hoc ergo jus civitas, apud quam nocens degit, ejuſve rector, impedire non debet.

g C. XX, §. 8, n. 1.

IV. 1. Cum vero non ſoleant civitates permittere ut civitas altera armata intra fines ſuos pœnæ expetendæ nomine veniat, neque id expediat, + ſequitur, ut civitas, apud quam degit o qui culpæ eſt compertus, 27 alterum facere debeat, aut ut ipſa interpellata + pro merito puniat nocentem, + aut ut eum permittat arbitrio interpellantis; p + hoc enim illud eſt dedere, quod in hiſtoriis ſæpiſſime occurrit.

2. Sic

GROTII.

n *Olim ab Amphictyonibus damnati Scyrii*] *Plutarchus* Cimone, (pag. 483. C.)

o *Qui culpæ eſt compertus*] Deditionem enim præcedere debet cauſæ cognitio. non decet ἀκρίτως ἐκδόσθαι, *homines dedere cauſa non cognita*. *Plutarchus* Romulo, (*pag.* 21. C.) Rex Scotiæ apud *Camdenum* in anno LXXXV. ait Eliſabethæ, tranſmiſſurum ſe in Angliam *Ferniburſtium*, immo & Cancellarium, ſi præcogitatæ ſecuritatem violaſſe, vel cædem conſciſſe, liquidis, & legitimis probationibus convincerentur.

GRONOVII.

23 *Sciri autem facile*] Scientia præſumitur in illis, quæ in oculos incurrunt, & ſæpe factitantur.

24 *Ut ante diximus*] 2, 20. 3. & 7.

25 *Cuivis, cui nihil*] Cuicumque dumtaxat innoxio, ejuſdem, aut paris criminis quemvis nocentem.

26 *Actio popularis*] In qua cuivis de populo agere civiliter permittitur; nam criminales, ſive publicæ, aliud genus ſunt. Ut de *ſepulcro violato*, de *termino moto*, de *albo corrupto*, &c. lib. 47. *Digeſt.* 21.

27 *Alterum facere*] Unum ex duobus, quæ ſtatim commemorantur.

GROTII.

p *Hoc enim illud eſt dedere, quod in hiſtoriis ſæpiſſime occurrit*] Mithridatem a Tigrane popoſcit Lucullus, & non dedenti bellum intulit; *Appianus* Mithridatico, (*pag.* 228. *Ed. H. Steph.*) &

2. Sic Iſraëlitæ alii à Benjaminitis poſtulant, ut dedant facinoroſos. Jud. XX.[b] Philiſtæi ab Hebræis, ut Samſonem quaſi maleficum ſibi dedant. Jud. XV.[i] Sic Lacedæmonii[k] Meſſeniis bellum intulerunt, quod interfectorem quendam Lacedæmoniorum non dederent: & alio tempore[l] ob non deditos eos, qui[28] miſſis ad ſacrum virginibus vim intulerant. + Sic[29] Cæſarem Germanis, ob bellum injuſte illatum, dedi voluit Cato. q Sic[30] Fabios ſibi dedi, Galli poſtulabant, quod in ſe pugnaſſent. Ab Hernicis agri ſui populatores dedi ſibi[m], poſtularunt Romani; &[31] a Pœnis Amilcarem, non illum nobilem ducem, ſed alium, qui Gallos concitabat: [r] poſtularunt[32] & poſtea Annibalem: item Jugurtham a Boccho his apud Salluſtium verbis: [n] *ſimul nobis demeres acerbam neceſſitudinem pariter te errantem, & illum ſceleratiſſimum perſequi.* Ab ipſis[o] Romanis dediti,[33] qui Carthaginienſium, quique[34] Apolloniatarum legatis[p] manus intulerant. Achæi a Lacedæmoniis dedi ſibi poſtularunt eos,[q] qui *Lan* vicum oppugnaſſent, addito, ni dederentur, violatum videri fedus. Sic Athenienſes per præconem pronuntiarunt, ſiquis Philippo inſidias ſtruxiſſet, & Athenas confugiſſet, [r] παραδόσιμον εἶναι, *in eo ſtatu eſſe ut dedi deberet.* Bœoti ab Hippotenſibus exegerunt,[s] ut qui Phocum interfecerant, dederentur.

3. Quæ omnia tamen ſic intelligenda ſunt, + ut non ſtricte populus, aut rex ad dedendum teneatur, + ſed, ut diximus, ad dedendum, aut puniendum. Nam ita legimus, Eleos bellum intuliſſe Lacedæmoniis, (bb) quod illi in eos, qui Eleis injuriam feciſſent, non animadverterent, id eſt, + nec animadverterent, nec reos dederent: eſt enim[35] + disjunctiva obligatio.

4. s Interdum ſontes depoſcentibus[36] optio datur, quo cumulatius ſatisfiat. Cærites apud Livium[t] Romanis ſignificant: *tranſeuntes agmine infeſto per agrum ſuum Tarquinienſes, cum præter viam nihil petiiſſent, traxiſſe quoſdam agreſtium*

b v. 13. & 11.
i v. 10.
k Pauſ. l. IV. c. 4.
l Strab. Lib. VIII. pag. 362.
m Dion. Halicarn. Lib. VIII. Cap. 64.
n Jugurth. Bell. c. 109. *Ed. Waſſ.*
o Livius l. XXXVIII. c. 42.
p Val. Max. Lib. VI. c. 6.
q Livius, libro XXXVIII. c. 31.
r Diod. Sic. Lib. XVI. c. 93.
s Plutarch. Narr. amat. p. 774, 775.
t Liv. l. VII. c. 20.

& *Plutarchus* Lucullo, (p. 505.) Romani Salyis ab Allobrogibus dedi ſibi, poſtularunt; *Appianus* excerptis legationum XI. de Epiſcopo, quem Romani dedere Scythis volebant, vide *Priſcum* excerpto legationum 21. (Scil. *pag.* 21. *Ed. Hæſchel.* & initio. *Excerpt. Priſci.*) Dux Beneventanus a rege Vaſconc deditus Ferdinando Caſtellam regenti. *Mariana* XX, 1.

q *Sic Fabios ſibi dedi, Galli poſtulabant*] *Plutarchus* Camillo, (pag. 136, 137.) *Appianus* excerpto legationum 9.

r *Poſtularunt & poſtea Annibalem*] *Diodorus Siculus* in fragmentis, (è *Lib.* XXV.) *Livius.* [Vide not. 32. *Gronovii.*]

s *Interdum ſontes depoſcentibus optio datur*] Vide fedus inter reges Angliæ, & Daniæ, memoratum *Pontano* de mari.

GRONOVII.

28 *Miſſis ad ſacrum virginibus*] *Juſtin.* 3, 4.
29 *Cæſarem Germanis*] *Suet.* Cæſ. 24.
30 *Fabios ſibi dedi*] *Liv.* 5, 36.
31 *A Pœnis Amilcarem*] *Liv.* 31, 11.
32 *Et poſtea Annibalem*] Si a Pœnis, certe antea. *Liv.* 21, 6. & 10. Sed & poſtea cum non a Pœnis quidem, ſed ab Antiocho, *Liv.* 37, 45. depopoſcerunt, &, ut nonnulli volunt, etiam a Pruſia. *Juſtinus*, 32, 4. quamquam paullo aliter *Livius* 39, 51.
33 *Qui Carthaginienſium*] *Liv.* 38, 42.
34 *Apolloniatarum*] *Epit. Livii* 15.
35 *Disjunctiva*] Ad alterutrum, vel ad hoc, aut illud faciendum.
36 *Optio*] Liberum ſit, dedi eos, an domi puniri malint.

(bb) ALBERICUS GENTILIS, Lib. I. *De Jure Belli*, Cap. 21. p. 163. à quo hoc exemplum, ut alia quædam, mutuatus eſt Auctor noſter, in margine teſtem indicat PAUSAN. *Lib.* VI. Locus eſt non longè ab initio libri, ſeu *Cap.* 2. ubi tamen ſimpliciter dicitur, ob verbera inflicta *Lichæ* Lacedæmonio (non autem *Eleo*) juſſu *Hellanodicorum*, bellum ortum eſſe inter *Lacedæmonios*, & *Eleos.* Sic Auctor minus accuratè rem retulit, quam ille, à quo exſcripſit, non inſpecto primo Auctore. *J. B.*

agrestium populationis ejus, quæ sibi crimini detur, comites: eos seu dedi placeat, dedere se paratos esse, seu supplicio affici, daturos pœnas.

5. In fœdere Carthaginiensium, & Romanorum secundo, quod apud Polybium [u] exstat, locus male vulgo & distinctus, & versus: εἰ δὲ μὴ, ἰδίᾳ μεταπορευέσθω· ἐὰν δέ τις τοῦτο ποιήσῃ, δημόσιον γινέσθω τὸ ἀδίκημα· *ni id fiat*, (quid id sit, incertum est: nam quæ præcedunt sunt mutila) *privatim quisque jus suum persequitor. Id ubi fecerit*, (nimirum ni jus reddatur) *publicum delictum habetor.* Æschines [x] in responso adversus accusationem Demosthenis de male obita legatione, narrat se, cum apud Philippum Macedonem ageret de pace Græciæ, dixisse inter alia, æquum esse ut pœnas luerent commissorum criminum non civitates, sed qui peccassent: nec quicquam nocendum civitatibus, quæ accusatos judicio sisterent. Quintilianus declamatione CCLV. *Proximos existimo eos transfugis*, † *a quibus transfugæ recipiuntur.*

u Lib. III. c. 24.

x Pag. 262. B. Ed. Basil.

6. Inter mala, quæ ex discordiis civitatum nascuntur, & hoc ponit Dion Chrysostomus [y] oratione ad Nicomedienses: ἔςι τοῖς ἀδικήσασι τὴν ἑτέραν πρὸς τὴν ἑτέραν καταφυγεῖν· *licet his, qui alteram injuria affecerunt*, + *ad alteram confugere.*

y Pag. 410. D.

7. + Hic de deditis occurrit quæstio, an si a sua civitate dediti, nec recepti sint ab aliis, cives maneant. Non manere censebat + Pub. Mutius Scævola, [z] quia quem populus dedidisset, + expulisse ex civitate sua videretur, sicut faceret, + cum [37] aqua, & igni interdiceret. (cc) Contrariam sententiam defendit + Brutus, & post eum [a] Cicero: quæ & verior est, + non tamen proprie ob id argumentum, quod Cicero affert, quia ut donatio, ita deditio [38] sine acceptione non possit intelligi. + Nam actus donationis perfectionem non habet, nisi ex duorum consensu. At dedere, de quo hic agimus, + nihil est aliud, quam civem alterius populi potestati permittere, ita ut de eo statuat quod voluerit. + Hæc autem permissio jus nullum dat, + aut adimit; [39] + executionis tantum impedimentum tollit. Quare + si alter populus concesso jure non utatur, erit is, qui deditus est, eo loco, ut a suo populo possit puniri, (+ quod in [40] Clodio Corsis dedito, [b] nec ab iis accepto

z L. ult. D. de legation.

a L. 1. c. 40. & II. c. 32. de Orat. Top. 8. & pro A. Cæcina, c. 34.

b Val. Max. lib. 6, c. 3.

GROTII.

† *A quibus transfugæ recipiuntur*] *Zonaras* Basilio Porphyrogenneto: *ἔπεμψε πρὸς Χοσρόην ἀξιῶν μὴ παραδέξασθαι τὸν τυραννήσαντα κ̀ κατὰ τοῦ οἰκείου δεσπότου γενόμενον, ἵνα μὴ κ̀ καθ' ἑαυτοῦ ὑπόδειγμα δοίη οὐκ ἀγαθόν· misit ad Chosroëm postulatum ut dederetur sibi regni affectator, qui domino contraria cepisset arma, neve in semetipsum perniciosum exemplum statueret Chosroës.* (Lib. XVII. Cap. 5. ubi agitur de *Sclero* Magistro Militum.) Vide de piratis Lesbi mendose receptis Chalcocondylam libro X. *init.*

GRONOVII.

37 *Aqua, & igni*] Profugo, & prætoris, vel populi judicium vitanti justum exilium esse scilicet.

38 *Sine acceptione*] 2, 6. 2.

39 *Executionis tantum*] Impedimentum executionis erat, eum, qui læsit, esse in aliena ditione, ac territorio. Hoc tollit deditio. Jus puniendi non dat, quod ipso jure naturæ, ac gentium jam habebat, qui læsus est. Nec suo juri renuntiat qui dedit, sed si deditio accepta non fuerit, id sibi videtur reservasse. Neque enim nullius sub imperio esse eum hominem, voluit, sed aut sub suo, aut sub ejus, cui eum dedidit.

40 *Clodio Corsis*] M. Claudio Glycia a. U. C. 517.

(cc) Confer, de hac quæstione, PUFENDORF. *De Jure Nat. & Gent.* Lib. VIII. c. 11. §. 9. Et de *L. ult. D. De Legat.* quæ diximus in Notis Gallicis ad hunc locum. *J. B.*

GRO-

cepto evenit) aut non puniri, + ut multa sunt delicta, in quibus utrumvis fieri potest. + Jus autem civitatis, + ut & jura, & bona alia, non amittitur ipso facto, + sed decreto aliquo, aut judicio, nisi lex aliqua [41] factum velit haberi pro re judicata, quod hic dici non potest. + Hoc denique modo + & bona, si dedita, nec accepta sint, manebunt cujus fuerant. + At si deditio accepta sit, & postea casu aliquo reversus sit is, qui fuerat deditus, is civis non erit, + nisi [42] ex novo beneficio: quo + sensu verum est, quod Modestinus [c] de dedito respondit. *c L. 4. D. de captivis.*

8. Quæ autem diximus de nocentibus dedendis, aut puniendis, + non tantum ad eos pertinent, qui subditi semper fuerunt ejus, apud quem nunc reperiuntur; + verum etiam ad eos, qui post crimen commissum [43] aliquò confugerunt.

+ V. 1. Neque obstant illa adeo prædicata [u] [44] + supplicum jura, & asylorum exempla. Hæc enim illis prosunt, + qui immerito odio laborant, + non qui commiserunt quod societati humanæ, + aut hominibus aliis sit injuriosum. Gylippus Laco apud [d] Diodorum Siculum agens de illo supplicum jure sic ait: *qui initio jura ista introduxerunt, infelicibus quidem misericordiam, at his, qui malo animo injuriam intulerunt, pœnam exspectandam voluerunt.* Postea: *hi vero si dolo malo, si injusta alieni cupiditate in mala hac inciderunt,* [45] + *ne accusent fortunam, ne supplicum sibi nomen imponant. Id enim jure hominum illis debetur,* [x] *quibus innocens est animus, irata fortuna. Horum vero vita plena factis injustis, nullum ipsis locum reliquit, qui ad miserationem, & perfugium pateret.* Duo illa, [46] fortunam, & injuriam, Menander [e] optime distinxit: *d Lib. XIII. bibl. c. 29. e Apud Stob. Tit. 7.*

> [y] Ἀτύχημα καὶ ἀδίκημα διαφορὰν ἔχει:
> Τὸ γὰρ διὰ τύχην γίγνεται, τὸ δ' αἱρέσει.

Injuria

GROTII.

[u] *Supplicum jura*] Κοινοὶ ἱκεσίας νόμοι *Polybio,* & *Malcho* in *excerptis legationum.* (Hic dicit: μὴ μέν τοι ὅσιον Γότθοις, ὥσπερ οὐδὲ ἄλλοις ἀνθρώποις, ἱκέτας, καὶ σωτηρίας δεομένους ἀνθρώπους, τοῖς λαβεῖν βουλομένοις ἐκδιδόναι προχείρως. Pag. 69. *Ed. Hæschel.*)

[x] *Quibus innocens est animus, irata fortuna*] Oraculum vetus (apud *Ælianum*, Var. Hist. III, 44.)

> Ἔκτεινας τὸν ἑταῖρον ἀμύνων· οὔ σ' ἐμίανεν
> Αἷμα. πέλεις δὲ χέρας καθαρώτερος ἢ πάρος ἦσθα.

> *Charum occidisti, dum vis succurrere; nullum*
> *Crimen habes: manus est tibi purior, ac fuit ante.*

GRONOVII.

41 *Factum velit*] Diserte statuerit, ut qui tale quid committat, habeatur pro damnato, & exsulet; vel ut sola deditio auferat jus civitatis.

42 *Ex novo beneficio*] Nisi denuo beneficio populi, aut regentium, ei fuerit civitas data.

43 *Aliquo confugerunt*] Ut Andriscus Pseudo-philippus ad regulum Thraciæ. *Flor.* 2, 14.

44 *Supplicum jura, & asylorum*] Quod passim legimus, supplices rejicere, aut destituere, nefarium esse; fanis, vel templis, lucis, oppidis etiam compluribus jus asyli concessum, ut illos dedi, his extrahi profugos non liceat.

45 *Ne accusent fortunam*] Ne querantur se in casum indignum incidisse.

46 *Fortunam, & injuriam*] Eos, qui per infelicitatem supplices fieri, & ad asyla confugere compelluntur, & eos, qui hoc faciunt, ut meritam scelere pœnam effugiant.

GROTII.

[y] Ἀτύχημα καὶ ἀδίκημα] *Philo de judice:* ἔλεος ἐπ' ἀτυχήμασιν· ὁ δ' ἑκουσίῳ γνώμῃ πονηρευόμενος, οὐκ ἀτυχὴς ἀλλ' ἄδικος· *misericordia infortuniis debetur; at qui deliberata sententia male agit, non infelix est, sed injustus.* (Pag. 722. A.) Sic M. Antoninus mentem vult inspici: ἵνα ἐπιγνῷς

Injuria illud distat infortunio,
Hoc casus, illam quod voluntas efficit.

Non abit hinc + Demosthenis [f] dictum: *δίκαιόν ἐστιν ἐλεεῖν, οὐ τοὺς ἀδίκους τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τοὺς παρὰ λόγον δυστυχοῦντας.* Quod Cicero ita vertit [g] de inventione secundo: *misereri oportet, qui propter fortunam, non propter malitiam, in miseriis sunt.* Et (dd) Antiphanis illud: *τὸ ἀκούσιον ἁμάρτημα τῆς τύχης ἐστὶ, τὸ δὲ ἑκούσιον τῆς γνώμης· quod non sponte fit, fortunæ est; quod sponte, consilii.* Et hoc Lysiæ: *οὐδενὶ οὐδὲν ἑκούσιον δυστύχημα γίνεται· nemini infortunium sponte sua accidit.* Sic in + sapientissima lege, [47] quibus [h] telum manu fugisset, quo interfectus esset homo, + asyla patebant: + servis quoque [i] perfugium dabatur: at qui deliberato hominem innocentem occidissent, qui civitatis turbassent statum, [k] + his ne ipsum sanctissimum Dei altare patrocinabatur. Hanc legem Philo explicans ait, [l] *ἀσυλίαν ἀνιέροις τὸ ἱερὸν μὴ παρέχεσθαι· profanis in fano nullum esse receptum.* + Nec aliter Græci antiquiores. + [48] Nauplium [m] narrantur Chalcidenses Achivis [z] dedere noluisse, sed causa additur, quia + satis [49] se purgaverat de his, quæ ab Achivis objiciebantur.

2. Erat apud Athenienses + Ara Misericordiæ, cujus meminerunt (ee) Cicero, Pausanias [n], [a] Servius, etiam Theophilus [o] in Institutionibus, & quam late describit Papinius duodecimo Thebaidos. At quibus patebat illa? Audi poëtam, (*vers.* 483.)

f *In Aphobum* I. sub fin. pag. 556. A.
g *Cap.* 36.
h *Deut.* XIX. 1, & *seqq.*
i *Ibidem*, XXIII, 15.
k *Ex.* XXI. 14. 1 *Reg.* II, 29. II *Reg.* XI. 13. & *seq.*
l *De spec. legibus*, p. 790. D.
m *Plut. quæst. gr.* 32.
n *Lib.* I. seu *Attic.* c. 16.
o *Lib.* I. *Cap.* 2. §. I.

Et

στης πότερον ἄγνοια ἢ γνώμη, καὶ ἅμα λογίσῃ ὅ, τι συγγενές· ut noris ignorantia in aliquo, an consilium fuerit, & simul ea consideres, quæ his cohærent. Sic *τὰ ἐξ ἀγνοίας ἢ λήθης, quæ ab ignorantia, aut oblivione veniunt*, & *τὰ ἐκ προνοίας, quæ ex consulto fiunt*, distinguit Totilas apud *Procopium* Gotthicorum III. *Cap.* 9. (In loco *Marci Antonini*, qui legitur Lib. IX. §. 22. *Edit. Gataker.* verba ultima malè vertit Auctor, quæ significant, ut Interpres ille eruditissimus reddit: *cogitesque simul esse tibi cognatum*, i. e. naturà. *J. B.*)

z *Dedere noluisse*] Recepit, nec dedidit Pipinus ex Neustria ob tyrannidem ad se confugientes. Est id apud *Fredegarium* in rebus Pipini ad annum DCLXXXVIII. Etiam ab ecclesia Romana ad se confugientes recepit Ludovicus Pius Imperator, ut apparet ex ejus decreto facto anno DCCCXVII. inserto in tomum II. *conciliorum Galliæ*: & Carolus Calvus, qui ex parte fratris sui Ludovici ad se profugerant: *Aymonius* lib. V, cap. 34. De Cegena Patzinaca non dedito postulanti Tyracho vide in Constantini Monomachi rebus *Zonaram*. (Lib. XVII. Cap. 26. *Ed. Reg.*) Sic & Osmanes ab Inungino præfecto non deditus Eskisari: *Leunclavius* libro II. historiæ Turcicæ. Albuquercium Lusitani non dedidere, ut memorat *Mariana* XVI, 18.

a *Servius*] Ad VIII. Æneidos, (vers. 342.)

GRONOVII.

47 *Quibus telum manu*] Loquitur de Hebræa Mosis, sed verbo Romanæ legis. *Fugisset*, imprudentius excidisset, vel emissum esset. sermo XII. tabb. apud *Ciceronem* topicor. 17.

48 *Nauplium*] Palamedis patrem, qui Græcorum classem a Troja reducem, quum tempestate jactaretur, elata face in scopulos, quasi in portum pellexisset. *Seneca* Agam. 567.

49 *Purgaverat se de his*] Demonstrando, se justam vindictam sumsisse de illis, qui per scelestam calumniam filium ejus pro proditore occidissent. *Hygin.* fab. 105.

(dd) Non *Antiphanis*, ut habent omnes Editiones, sed ANTIPHONTIS, Orat. XIV. XV. pag. 134. *Ed. Wech.* Nomen idem eodem modo corruptum infra legitur, §. 16. Locus autem mox sequens *Lysiæ*, exstat *Orat.* XXX. seu *contra Philon.* Cap. 3. pag. 473. *J. B.*

(ee) Apud Scholiastem *Statii*, in Theb. XII, 481. ubi quasi ex *Libro Tusculanarum* id refert. Sed nil de ea Ará ibi reperitur. *J. B.*

GRO-

Et [10] *miseri fecere sacram:*

mox convenisse eo, ait, (*verſ.* 507.)

victos bellis, patriaque a sede fugatos,
Regnorumque inopes.

Aristides [b] propriam Atheniensium laudem esse, ait, [p] τὴν τῶν πανταχόθεν δυςυχούντων ὑποδοχὴν καὶ παραμυθίαν, *quod omnibus undique infelicibus perfugio, ac solatio esset.* Et alibi: [q] τοῖς κατ᾽ ἑκάςους ἀτυχοῦσι κοινὴ πᾶσιν ὕπεςιν εὐτυχία, τὸ τῆς πόλεως ταύτης ἦθος ὑφ᾽ οὗ σώζονται· *his, qui ubivis locorum infelices sunt, communis eis una est felicitas,* + *bonitas civitatis Atheniensis, per quam salutis compotes fiunt.* Apud Xenophontem Patrocles Phliasius in oratione, quam Athenis habebat: [r] ἐζήλουν τήνδε τὴν πόλιν, ὅτι πάντας καὶ τοὺς ἀδικουμένους καὶ τοὺς φοβουμένους ἐνθάδε καταφεύγοντας ἐπικουρίας δεομένους ἤκουον τυγχάνειν· *laudabam hanc urbem, quod omnes aut injuria affectos, aut sibi præmetuentes, si huc perfugissent, auxilii compotes fieri intellexeram.* Idem sensus est in epistola Demosthenis [s] pro Lycurgi liberis. Itaque Oedipus ad Colonum confugiens, in ejus nominis tragœdia, [c] apud Sophoclem ita testatur, (*verſ.* 512, &c.)

[p] *Panathen.* p. 187. B. Tom. I.
[q] *Orat. Leuctr.* I. p. 89. A. Tom. II.
[r] *Hist. Græc.* Lib. VI. c. 5. n. 38. *Ed. Oxon.*
[s] *Pag.* 114. B.

Heu, Cecropidæ, mala multa [11] *tuli:*
Sed nempe tuli: Deus est testis,
Nihil horum sponte patratum.

Respondet Theseus (*verſ.* 558, *& seq.*)

Non me pigebat hospitem, qualem, Oedipe,
Te tueor, omni sospitare in tempore,
Homo esse memini.

Similiter Thesei filius Demophon, (ff) cum Herculis posteri Athenas confugissent, sic ait:

Hæc

GROTII.

b *Propriam Atheniensium laudem*] Quam Arragoniis tribuit *Mariana* XX, 13. Gepidæ perire omnes malunt, quam Ildigisalem Romanis, aut Longobardis dedere. *Procopius* Gotthicorum IV. (Hist. Miscell. *Cap.* 27.)

c *Apud Sophoclem*] Vide totum locum; est enim lectu dignus.

GRONOVII.

30 *Miseri*] Nempe miseri, non facinorosi. *Asconius* in orat. Ciceronis de prætura urbana: *miserum pro innocente* Tullius *ponit.* Sic alibi: *& erunt qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum, me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari volent.*

51 *Tuli*] Passus sum, non feci. Patrem Lajum imprudens interfecerat, matrem Jocastam uxorem duxerat, & liberos ex ea genuerat: quo cognito sese ultro excæcaverat, regnoque exuerat, & a Creonte in exilium ejectus erat.

(ff) Non *Demophoon*, sed Chorus, apud EURIPIDEM, *Heraclid.* verſ. 330, *& seqq.* Versus autem, qui mox *num.* 3. sequuntur, & quasi *ex eadem tragœdia* adducuntur, sunt ex incerta Tragœdia *Euripidis*, apud *Stobæum*, Serm. XLIV. Tit. 46. Ed. Auctoris nostri, qui inde versionem suam huc transtulit. Incipiunt Græci versus ita: Ἐγὼ γὰρ ὅςις μὴ δίκαιος τὸν ἀνὴρ &c. *J. B.*

Hæc patria nostra semper invalidos solet,
Sed jure fretos, ope sua defendere.
Antehac amicis mille relevandis tulit
Discrimina: & nunc aliud in promtu imminet.

Et hoc illud factum est, ob quod Athenienses præcipue prædicabat Callisthenes: τούτους γὰρ καὶ πρὸς Εὐρυσθέα πολεμῆσαι ὑπὲρ τῶν παίδων τοῦ Ἡρακλέους τυραννοῦντα ἐν τῷ τότε τῆς Ἑλλάδος· *hos enim & in Eurysthea bellum suscepisse* [d] *pro Herculis liberis, cum Græciam Eurystheus tyrannide premeret.*

3. Contra + de maleficis hoc habes in eadem tragœdia:

Hunc, qui facinorum conscius, nec legibus
Fidens ad aras volvitur supplex Deûm,
Trahere ad tribunal nulla religio mihi:
Mala semper æquum ferre qui fecit male.

Idem Ione (*vers.* 1315, *& seqq.*)

Non enim tangi decet
Manu nocente numina, at justum fuit
Piis patere templa contra injurias.

t Advers. Leocr. pag. 156. Ed. Wech. Narrat orator Lycurgus, [t] Callistratum quendam, qui capital commiserat, consulto oraculo responsum accepisse, si Athenas iisset, τεύξεσθαι τῶν νόμων, *consecuturum quod jus esset*: illum vero confugisse [e] ad id, quod Athenis sanctissimum esset altare, impunitatis fiducia: at nihilominus occisum eum ab observantissima suarum religionum civitate, atque ita impletam oraculi fidem. *u Ann. III. c. 60.* Et Tacitus [u] improbat receptum suo sæculo morem, per Græcas urbes flagitia hominum [52] + ut ceremonias Deûm protegendi. *x Ibidem, c. 36.* Apud eundem est: [x] *principes quidem* + *instar Deorum esse, sed neque a Diis nisi justas supplicum preces audiri.*

4. + Tales ergo aut puniendi, aut dedendi, + aut certe [53] amovendi. *y Lib. I. c. 160, 161.* Sic narrante Herodoto [y] Cymæi Pactyen (gg) Persam cum nec dedere vellent, nec retinere auderent, permiserunt abire Mitylenen. *z Livius lib. XXII. c. 33.* Demetrium Pharium, [z] qui bello victus ad Philippum Macedonum regem fugerat, a rege depoposcerunt

GROTII.

d *Pro Herculis liberis*] Vide *Euripidem* Heraclidis, & *Appollodorum* (Bibl. L. II. c. 8. §. 1.)

e *Ad id, quod Athenis sanctissimum esset, altare*] In Lusitania Ferdinandum cubiculi præfectum e templo, ad quod confugerat, raptum, & igne combustum, ob vitium nobili virgini illatum, narrat *Mariana* libro XXI. Vide & de asylis librum viri magni *Pauli Veneti*, societatis *servorum* quæ dicitur.

GRONOVII.

52 *Ut ceremonias*] Tamquam, nisi essent illa impunita, jus sacrorum violaretur.

53 *Amovendi*] Compellendi, ut abscedant, & perfugii loca deserant.

(gg) Non erat *Persa*, sed *Lydus*. Inspice locum *Herodoti*, in margine à me distinctè indicatum. *J. B.*

GRO-

runt Romani. [f] Perseus rex Macedonum, [a] in purgatione ad Martium, de his agens, qui Eumeni insidiati dicebantur: *ego istos, ut primum in Macedonia esse admonitus a vobis comperi, requisitos abire ex regno jussi, & in perpetuum interdixi finibus meis.* Samothraces Evandro, qui Eumeni insidias struxerat, denuntiant, [b] liberaret [54] religione templum.

a Livius lib. XLII. c. 41.

b Livius XLV, 5.

5. Cæterum, jus hoc, quod diximus, deposcendi ad pœnas eos, qui extra territorium profugerunt, hoc & proxime actis sæculis, & plerisque Europæ partibus, + circa ea demum crimina usurpatur, quæ statum publicum tangunt, aut quæ eximiam habent facinoris atrocitatem. + Minora mutuâ dissimulatione transmitti invaluit, [g] + nisi federis legibus propius quiddam convenerit. Sed & hoc sciendum est, latrones, ac piratas, qui ita invaluerunt ut formidabiles se fecerint, + recte recipi, ac [55] defendi, + pœnam quod attinet, quia interest humani generis ut si aliter non possunt, impunitatis fiducia a maleficiis revocentur; ejusque negotium gerere quivis populus, aut populi rector potest.

VI. 1. Notandum & hoc, + interim dum de causæ justitia cognoscitur, [56] defendi supplices. Sic Demophon ad legatum Eurystheos: [c]

c Eurip. Heracl. vers. 252.

Si [57] crimen istis aliquod hospitibus struis,
[58] + Jus impetrabis: + vi quidem hinc non abstrahes.

Et in altera tragœdia Theseus ad Creontem:

Es facinus ausus (hh) temet indignum, Creo,
Tuisque Thebis, ac tuis majoribus:
Ingressus urbem, quæ colit fas, ac pium,
Quæ cuncta rite legis ex norma facit,

Nostris

GROTII.

f *Perseus rex Macedonum*] Narrat & *Appianus* excerpto legationum num. 20. Simile illud in latina vita Themistoclis. (*Corn. Nepos*, c. 8.) *cum ab Atheniensibus, & Lacedæmoniis exposceretur publice, supplicem non prodidit* (Admetus rex Molossorum), *monuitque, ut consuleret sibi: itaque Pydnam eum deduci jussit, & quod satis esset præsidii dedit.* Sic & Ildisgim Langobardum dimittunt Gepidæ apud *Procopium* Gotthicorum III. (*Cap.* 35.) Adde epistolam Theuderici ad Trasamundum regem Vandalorum de Giselico suscepto, [apud *Cassiodor.*] V. 43. & 44. & ea, quæ in vita regis Ludovici. Sic Christophorum Sborovium a se amovit Imperator Rudolphus II, teste *Thuano* lib. LXXXIII. in anno MDLXXXV. Elisabetha Scotis respondet, se Bothwellum aut redituram, aut ex Anglia exterminaturam. *Camdenus* id habet circa ann. MDXCIII. (pag. 607.) De Alfonso Gegionis comite a rege Galliæ damnato, ac negato ei in Hispaniam receptu, vide *Marianam* XIX, 6.

g *Nisi federis legibus propius quiddam convenerit*] Ut in federe Helvetiorum cum Mediolanensibus *Simlerus* recitat. Federa Anglorum cum Gallis dedi rebelles, & profugos, volunt, cum Burgundis expelli. *Camdenus* in anno MDC. (pag. 758.)

GRONOVII.

54 *Religione*] Piaculo.
55 *Defendi*] Ea scilicet conditione, ut posthac piraticam exercere desinant.
56 *Defendi*] Nempe ab illo, ad quem confugerunt.
57 *Crimen istis struis*] Accusare istos, & arguere vis.
58 *Jus impetrabis*] Audieris.

(hh) Est in Græco ἰμὲ, apud SOPHOCLEM, *Oedip. Colon.* vers. 904. In *Excerptis ex Trag. & Comœd. Græc.* habet etiam *te*, nescio quo fato, cum ibi rectè scripserit ἐμὲ, pag. 98, 99. *J. B.*

Nostris omissis moribus, quicquid lubet
Moliris, & vi cuncta te acturum putas.
Adeone hominibus vidua, vel patiens jugi
Urbs ista visa est, & ego nullius rei?
Non te ista docuit [59] *civitas Amphionis,*
Quippe educare haud solita mortales feros:
Nec approbabit illa cum te audiverit
Quæ sunt Deorum, quæque mea pervadere,
Et rapere ab alma sede miseros supplices.
Ego [60] *Labdacea si urbe posuissem pedem,*
Quamvis [61] *fuissent justa mihi certissima,*
Indubia, nulli injicere tentassem manum,
Nisi annuente qui soli regnum tenet,
Quid in urbe deceat hospitem externa memor.
Tu nec merentem patriam aspergis tuam
Probro, atque maculis, & senem certe tua
Te fecit ætas, sed parum mentis potem.

2. Quod si id, cujus accusantur supplices, + non sit vetitum jure naturæ, aut gentium, + res dijudicanda erit ex jure civili populi unde veniunt, quod optime ostendit Æschylus Supplicibus, [d] ubi rex Argivus Danaidum gregem ex Ægypto venientem sic affatur:

[d] Pag. 321. Ed. H. Steph.

Εἴ τοι κρατοῦσι παῖδες Αἰγύπτου σέθεν,
Νόμῳ πόλεως φάσκοντες ἐγγύτατα γένους
Εἶναι, τίς ἂν τοῖσδ᾽ ἀντιωθῆναι θέλοι;
Δεῖ τοί σε φεύγειν κατὰ νόμους τοὺς οἴκοθεν;
Ὡς οὐκ ἔχουσι κῦρος οὐδὲν ἀμφὶ σοῦ.

Manum tibi si immittat Ægypti genus,
Quod lege patria proximos se sanguine
Dicant, quis hæc objicere se contra velit?
Quare tuum est docere natalis soli
Ex lege, nullo jure te illis subjici.

VII. 1. Vidimus, quomodo a subditis, + aut [62] veteribus, + aut advenis, culpa + in rectores transeat: + vicissim a summa potestate in subditos culpa transibit, + si in crimen subditi consenserint, aut si quid fecerint summæ potestatis + imperio, + aut suasu, quod facere sine facinore non poterant:

GRONOVII.

59 *Civitas Amphionis*] *Ovidius* 5, Met. 178.

60 *Labdacea*] Thebis ab antiquo rege Labdaco, Lasi patre, Oedipi avo, sic appellatis.

61 *Fuissent justa*] *Terent.* Phor. 2, 1. 50. *qui posset noscere tua justa.*

62 *Veteribus*] Qui semper, aut olim in ditione illorum fuerunt, aut qui nuper ad eos confugerunt, & recepti sunt, nam utrique jure poscentur ad deditionem pœnæ causa, si quid deliquerint in poscentes.

GRO-

rant: qua de re rectius erit [e] infra agere, ubi, quæ partes sint subditorum, examinabitur. Etiam [63] inter universos, & singulos communicatur delictum, quia, ut Augustinus ait loco supra [f] adducto, [g] *ubi universi, ibi & singuli; universi non possunt nisi ex singulis quibusque constare: nam singuli quique congregati, vel in summam reputati, faciunt universos.*

2. Pertinet autem culpa + ad singulos, [64] qui consenserunt, + non ad eos, qui aliorum sententiis victi sunt. + Distinctæ enim sunt pœnæ singulorum, & universitatis. Sicut singulorum pœna interdum + est mors, ita [h] πόλεως θάνατος ἀνάστατον γενέσθαι, + *mors civitatis everti*: quod fit cum corpus civile dissolvitur; qua de re [65] diximus [i] alibi. Atque hoc modo si civitas esse desinat, [66] usumfructum + velut morte finiri, recte dixit [k] Modestinus. + Singuli in servitutem pœnæ nomine rediguntur, ut [l] Thebani sub Alexandro Macedone: + exceptis his, qui decreto [67] exuendæ societatis contradixerant. Sic & civitas subit + servitutem civilem [68] in provinciam redacta. + Singuli bona sua amittunt confiscatione. Sic + civitati adimi solent quæ habent communia, muri, navalia, naves bellicæ, arma, elephanti, ærarium, agri publici.

e L. III. C. 11. §. 2. seq.
f C. IX. §. 4.
g In Levit. Quæst. 26.
h Lycurg. orat. p. 139. Ed. Wech.
i Supra cap. IX. §. 4.
k L. 21. D. quib. mod. ususfr. am.
l Plut. Alex. p. 670. D.

3. At ut singuli ob delictum universitatis citra consensum suum + ea amittant, quæ ipsorum sunt propria, injustum est, ut recte ostendit Libanius in ea, quæ est de seditione Antiochena. Idem [h] Theodosii probat factum, qui commune delictum punierat interdictione theatri, balneorum, [69] nominis metropolitani.

VIII. 1. Egregia hic occurrit quæstio, + an pœna ob delictum universitatis [70] semper exigi possit. Quamdiu durat universitas, videtur posse, + quia idem corpus manet, quanquam [71] particulis succedentibus, ut [m] alibi ostensum est. Sed ex adverso notandum est, quædam de universitate dici [72] primo, ac per se, ut habere ærarium, leges, & similia: + quædam non nisi deri-

m C. IX. §. 3.

GROTII.

h *Theodosii probat factum*] Eadem, quæ *Libanius* de hac re dicit, & *Chrysostomus* in XVII. de statuis in eosdem Antiochenos paria olim constituerat Marcus Antoninus philosophus, ut testis est *Capitolinus* (Cap. 25) & in Byzantinos Severus, demto theatro, thermis, honore, ornamentisque omnibus, sed & ipsa urbs Perinthiis data. vide *Herodianum* (Lib. III. c. 6. n. 19. *Ed. Becler.*) *Zonaram*, (Lib. XII. Cap. 8.) & quæ supra dicta a nobis.

GRONOVII.

63 *Inter universos*] Ut quod peccaverunt universi, luant per occasionem singuli; quod singuli peccarunt, luant universi.

64 *Qui consenserunt*] Qui, cum deliberaretur de injuria inferenda, sententia sua inferendæ fuerunt auctores; non qui dissuaserunt, etsi passi sint fieri quod major pars censeret.

65 *Diximus alibi*] 2, 9.

66 *Usumfructum*] Civitati relictum.

67 *Exuendæ societatis*] Defectionis a Macedonibus faciendæ.

68 *In provinciam*] Nam *provincia* proprie populus subjugatus armis, & subjectus imperio peregrino.

69 *Nominis metropolitani*] Ne posthac Antiochia metropolis vocaretur, & provinciæ Syriæ caput esset.

70 *Semper*] Quocumque, & quamvis longissimo tempore post delictum, etiamsi nemo eorum, qui proprie peccaverant, superfit, quum superfit corpus in posteritate.

71 *Particulis succedentibus*] Personis aliis id corpus constituentibus. 2, 9. 3.

72 *Primo ac*] Tanquam, quæ omnino totius sint, non singulorum.

n Arist. VII, pol. 13. [73] derivatione a singulis. [n] Sic namque [74] doctam dicimus universitatem, & fortem, quæ plurimos habet tales. De hoc genere est [75] meritum: primo enim convenit + singulis, ut animum habentibus, + quem universitas per se non habet. + Extinctis ergo illis, [76] per quos ad universitatem meritum deducebatur, ipsum quoque meritum extinguitur, ac proinde & pœnæ debitum, o Sup. C. XX. §. 28. seq. quod sine merito, diximus, [o] non consistere. Libanius in dicta oratione: ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖς ἀρκεῖν ἡγούμενος τὸ μηκέτ' εἶναι μηδένα τῶν ταῦτ' ἠδικηκότων· *ita enim existimo, sufficere tibi ad pœnam, + quod nemo superfit eorum, qui deliquerunt.*

2. Probanda igitur Arriani sententia [77] damnantis vindictam (ii) [i] Alexandri in Persas, + cum pridem interiissent qui in Græcos peccaverant. + De p Lib. VII. c. 5. excidio Branchidarum facto per eundem Alexandrum hoc est [p] Curtii judicium: *Quæ si in ipsos proditionis auctores excogitata essent, justa ultio esse, non crudelitas, videretur. Nunc culpam majorum posteri luere, qui ne viderant quiq Lib. III. c. 18. dem Miletum, adeo Xerxi non potuerant prodere.* Simile est alio loco [q] Arriani judicium de Persepoli incensa, + in ultionem eorum, quæ Athenis Persæ fer Plutarch. Apopht. p. 176. D. & de sera num. vind. p. 557. B. cerant: ἀλλ' οὐδ' ἐμοὶ δοκεῖ σὺν νῷ δρᾶσαι τοῦτό γε Ἀλέξανδρος, οὐδὲ εἶναί τις αὕτη Περσῶν τῶν πάλαι τιμωρία· + *at mihi non videtur hoc prudenter fecisse Alexander; neque vero hæc vera est vindicta in eos Persas, qui pridem esse* [78] *desierant.*

3. Nam + Agathoclis illud nemo non ridet, [r] qui ad Ithacensium querelas

GROTII.

i *Alexandri in Persas*] Propterea aliam ei bello caussam attribuit *Julianus* in Constantii laudatione: καὶ ὅτι μὲν οὐδεὶς πω πόλεμος συνέστη πρότερον, οὐδ' ἐπὶ Τροίαν τοῖς Ἕλλησιν, οὐδ' ἐπὶ τοὺς Πέρσας Μακεδόσιν, οἵπερ δὴ δοκοῦσιν ἐν δίκῃ γενέσθαι, τοσαύτην ἔχων ὑπόθεσιν καὶ παιδί που δῆλον. οὐ τῆς μέντοι λίαν ἀρχαίων ἀδικημάτων τιμωρίας σφόδρα νεωτέρας, οὔτ' εἰς παῖδας οὔτ' εἰς ἐκγόνους γενομένης, ἀλλ' εἰς τὸν ἀφελόμενον καὶ ἀποστερήσαντα τὴν ἀρχὴν τοὺς τῶν εὐδοκιμησάντων (male legitur ἀδικησάντων) ἀπογόνους· *nullum unquam bellum, quod quidem justum censeretur, tali ex causa gestum, non a Græcis in Trojanos, non a Macedonibus in Persas, vel puero liqueat; non enim illi obsita vetustate crimina seris pœnis, ne in nepotes quidem, aut liberos, persequebantur, sed illos impetebant, qui virorum bene meritorum posteris vim inferebant, regna extorquebant.* (Locus est, *pag.* 95. B. Edit. Illustris *Spanhemii*: sed vertendum erat in posterioribus verbis: *Non enim ille* (scilicet *Constantius*) *obsita vetustate crimina seris pœnis, etiam in filios, aut nepotes, persequebatur; verum eum impetebat* (i. e. *Magnentium*), *qui posteris virorum bene meritorum Imperium vi eripuerat.* Unde patet, *Julianum* laudi tribuere *Constantio*, quod non imitatus sit veteres *Græcos*, aut *Alexandrum*: adeoque non aliam bello *Alexandri* in *Persas* caussam adtribuere, sed potius aliam non fuisse, innuere. *J. B.*)

GRONOVII.

73 *Derivatione*] Quæ non proprie totius, sed multarum in ea partium, sive singulorum.

74 *Doctam*] *Porcius Latro* in Catil. *Non ita placuit Atheniensibus, urbi sine dubio doctissimæ, atque eruditissimæ. Cicero* pro Sex. Roscio 25. *Prudentissima civitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur.*

75 *Meritum*] Culpa, noxa.

76 *Per quos ad universitatem*] Illis paucis, ob quorum scelus infamabatur, & pro improbo traducebatur totum corpus alicujus societatis, aut communitatis.

77 *Damnantis vindictam*] Negantis, belli ab Alexandro in Persas gesti justum fuisse titulum, quasi ultor electus esset toties a Persis petitæ Græciæ. *Justin.* 11, 5.

78 *Desierant*] Eodem loco ponenda, quæ in Tyrios Alexander statuit, aliquot sæculis postquam servi occisis dominis urbem occuparant. *Justin.* 18, 3.

(ii) Non damnat hanc vindictam *Arrianus*, Lib. II. Cap. 14. ubi inducit *Alexandrum* veteres illas injurias *Persarum* memorantem. Ex memoriæ vitio confudit Auctor *Arriani* judicium de *Persepoli* incensa, quod paullo post subjecit, & a prima Editione aberat. *J. B.*

GRONO-

las de damnis illatis respondit, + plus mali Siculos ab Ulyxe olim pertulisse. Et Plutarchus libro contra Herodotum, [s] minime, ait, vero esse simile, Corinthios ulcisci voluisse acceptam a Samiis injuriam κατὰ τρεῖς γενεάς, + *post tres hominum ætates.* + Nec procedit hujus, & similium factorum defensio, quam apud Plutarchum legere est de sera numinis vindicta. + Aliud enim est [79] jus Dei, aliud hominum, ut mox apertius fiet. + Neque si æquum est, posteros honores, & præmia accipere ob merita majorum, ideo & [80] puniri eos ob eorum peccata æquum est. + Beneficii enim talis est materia, ut in quemvis conferri sine injuria possit; + pœnæ [81] non item.

[s] Pag. 860.

IX. Diximus [t] de modis, per quos [82] communitas pœnæ accidit ex culpæ communitate. Restat spectemus, + an & culpa non communicata communicetur pœna; quæ res ut recte intelligatur, & ne, quæ re ipsa diversa sunt, + ob vocum similitudinem confundantur, monenda sunt quædam.

[t] § 7. n. 2. & seq.

X. 1. [83] Primum, aliud esse damnum directe datum, aliud, quod in consequentiam venit. Directe datum voco, quo cuiquam aufertur ad quod + jus proprium habet. Per consequentiam, quo fit, + ut quis non habeat quod habiturus alioqui fuisset, [84] + cessante scilicet conditione, sine qua jus non habebat. Exemplum est apud + Ulpianum: [u] si in meo puteum aperui, quo factum est ut [85] venæ ad te perventuræ præciderentur: negat, operis mei vitio damnum datum in ea re, in qua jure meo usus sum. Et alibi, [x] multum, ait, interesse, utrum damnum quis faciat, + an lucro, quod adhuc faciebat, uti prohibeatur. Et Paulus jurisconsultus, [y] *præposterum esse*, ait, [86] *ante nos locupletes dici, quam acquisierimus.*

[u] L. 24. §. f. d. dam. inf.
[x] L. 26. d. t.
[y] L. 63. D. ad L. Falc. princ.

2. Sic + parentum bonis confiscatis sentiunt quidem incommodum liberi, sed proprie ea pœna non est, quia bona illa illorum futura non erant, nisi a parentibus ad ultimum spiritum essent conservata. Quod recte ab Alpheno notatum est, [z] cum ait, patris pœna amittere liberos id, quod ab ipso perventurum esset ad eos: + quæ vero non a patre, sed a rerum natura, + aut aliunde tribuerentur, ea manere incolumia. Sic Themistoclis [87] liberos eguisse, scribit [a] Cicero; nec iniquum putat, ut eandem calamitatem ferant + liberi Lepidi. Idque, ait, antiquum esse, & omnium civitatum; cui tamen mori + leges posteriores [b] Romanæ multum temperamenti adjecerunt. Sic cum

[z] L. 3. D. de interdict. & releg.
[a] Epist. ad Brut. L. 11 ep. 12. & 15.
[b] L. 7. D. de bon. damn. ubi vid. Intt.

ex

G R O N O V I I.

79 *Jus Dei*] Recte namque, & jure suo Deus punit interdum in nepotibus, quod majores illorum peccaverunt, non homo.

80 *Puniri eos ob eorum*] Sic Demetrius Polior. Antig. F. perfide interfecto Alexandro Cassandri F. ultionem aiebat, quia nequisset ab Antipatro, & Cassandro exigere, ad nepotem, & filium eorum esse translatam. *Justin.* 16, 1.

81 *Non item*] Quippe quæ personam peccantem non egrediatur, si justa sit.

82 *Communitas*] Duo, vel plures, aut tam publicum, quam singuli, tamque singuli, quam communitas debent pœnam, quia & culpæ sunt affines.

83 *Primum, aliud*] Distinguendum inter id, quod fit per se, & quod per accidens.

84 *Cessante scilicet*] Nisi factum intervenisset alterius non tam lædendi nostri, quam sui juvandi animo patratum.

85 *Venæ*] Rivi subterranei in tuum agrum, vel prædium aquam ducentes.

86 *Ante nos locupletes*] Id in bonis computari nostris, tanquam si intercipiatur, injuria nobis fiat, quod speramus tantummodo, nondum etiam habemus.

87 *Liberos eguisse*] Propter exilium patris.

G R O-

ex delicto majoris partis, quæ, [88] ut alibi diximus, personam universitatis sustinet, universitas in culpa est, + eoque nomine amittit ea, quæ diximus, libertatem civilem, muros, & alia commoda, + sentiunt damnum & singuli innocentes; + sed ea in re, [89] quæ ad ipsos non pertinebat nisi per universitatem.

XI. 1. [90] + Præterea notandum, interdum imponi alicui aliquid mali, aut boni aliquid auferri, + occasione quidem alicujus peccati alieni, sed non ita ut id peccatum causa sit proxima ejus actionis, quod jus ipsum agendi attinet. + Sic qui [91] occasione alieni debiti aliquid promisit, malum patitur, ex [92] veteri verbo, *ἐγγύα, παρὰ δ' ἄτα· sponde, noxa præsto est:* + at proxima causa obligationis est ipsa promissio. Nam ut qui pro emtore fidejussit, + non proprie ex emto tenetur, sed ex promisso: ita & qui pro delinquente, + non ex delicto, sed ex sua sponsione. Atque hinc fit quod malum illi ferendum [93] + mensuram accipit non ex delicto alterius, sed [94] ex potestate, quam ipse in promittendo habuit.

2. + Cui consequens est, ut ex sententia, quam veriorem credimus, occidi nemo possit [95] ex fidejussione, quia statuimus, + neminem jus tale habere in vitam, ut eam sibi ipse adimere, aut adimendam obligare possit; cum veteres [96] Romani, Græcique, aliter ea de re senserint: ideoque & [k] + vades capitali judicio crediderint obligari, ut in [97] + Ausonii est versu, & ex notissima Damonis [98] & Pythiæ historia apparet: & obsides sæpe capite plexerint,

GROTII.

k *Vades capitali judicio crediderint obligari*] Apertum id in verbis Rubenis ad patrem Jacobum *Gen.* XLII, 37. & apud *Josephum* II. antiquæ historiæ, cap. 6. §. 5. *Edit. Hudson.* Hos vades *ἀντιψύχους* animæ vicarios vocat *Eutropius* Caligula; *ἐγγυητὰς θανάτου*, mortis sponsores, *Diodorus Siculus*, in excerptis Peirescianis. (ubi de *Damone: ἔγγυος ἐνδοὺς ἐγενήθη θανάτου.*] *Chrysostomus* ad Galatas II. *καθάπερ τινὸς καταδικασθέντος ἀποθανεῖν, ἕτερος ἀνεύθυνος ἑλόμενος θανεῖν ὑπὲρ ἐκείνου ἐξαρπάζει τῆς τιμωρίας αὐτόν· sicut homine aliquo ad mortem damnato, innocens alter pro illo se morti devovens illum supplicio liberat.* (In *Cap.* III. 13. Tom. III. pag. 740. *Edit. Savil.*) *Augustinus* epistola LIV. ad Macedonium: *& aliquando qui causa fuit mortis potius in culpa est, quam ille, qui occidit: velut si quispiam decipiat fidejussorem suum, atque ille pro isto legitimum supplicium luat.* [Mirum, heic ab Auctore *Eutropium*, Scriptorem Latinum, testem adferri vocis Græcæ Ἀντίψυχοι de *Vadibus* usurpatæ. Neque vocem illam reperiri putes in Versione Græca *Pæanii.* Sed Auctor noster, dum festinaret, nec satis adtenderet, scripsit *Eutropium*, pro DIONE CASSIO: hic enim, ubi loquitur de *Publio Afranio Potito*, & *Atanio Secundo*, qui *Caligula* ægrotante juraverant, sese mortem sponte quæsituros, si ille fato fungeretur, ita ait, ἤλπιζον καὶ αὐτοῦ, ὡς καὶ ἈΝΤΙΨΥΧΟΙ οἱ ἀποθανεῖν ἐθελήσαντες &c. Lib. LIX. pag. 741. B. *Ed. H. Steph.* Cæterum, de re ipsa, ut & de voce, vide SALMASIUM in *Spartian.* Hadrian. c. 14. & Clariss. CLERICUM, in *Matth.* XX, 23. post *Hammondi* Adnotat. *J. B.*]

GRONOVII.

88 *Ut alibi diximus* [2, 5. 17.

89 *Quæ ad ipsos*] Quæ singulorum dominii non erat.

90 *Præterea*] Distinguendum inter causam remotam, & propinquam.

91 *Occasione alieni*] Pro alio fidejussit.

92 *Veteri verbo*] *Thaletis Milesii* e septem Sapientibus, [apud STOBÆUM, *Serm.* 3.]

93 *Mensuram accipit*] Majus, aut minus esse debet.

94 *Ex potestate*] Prout ille magis, minusve se obligare potuit.

95 *Ex fidejussione*] Quod caput suum pro alterius capite pignori posuit. *Plaut.* Captiv. 2, 3. 33.

96 *Romani, Græcique*] 2, 15. 16.

97 *Ausonii*] In Technopægnio monosyllaborum: *quis subit in pœnam capitali judicio? vas.*

98 *Et Pythiæ*] Scribendum *Phintiæ.* *Cicero* 3, de offic. 10.

GRO-

plexerint, [1 99] + ut alibi memorabimus. Quod de vita diximus, idem & + de membris intelligi debet: nam & in illa jus homini datum non est, nisi corporis servandi causa.

3. Quod [1] si exilium, si pecuniarum damnum in promissione fuerit, & alterius delicto impleta sit conditio, damnum feret fidejussor, quæ tamen in ipso, si exacte loquimur, [2] + pœna non erit. + Simile quid occurrit in eo jure, quod quis habet sic ut ab alterius voluntate pendeat, + quale est [3] jus precarii, respectu habito ad rei dominium; + & jus privatorum, respectu habito ad eminens dominium, quod utilitatis publicæ causa civitas habet. Nam si quid tale alicui auferatur occasione delicti alieni, + pœna in illis proprie non est, + sed exsecutio juris antecedentis, quod erat penes auferentem. Sic quia + in bestias proprie delictum non cadit, ubi bestia occiditur, [m] ut lege [c] Mosis ob concubitum cum homine, + non ea vere pœna est, sed usus dominii humani in bestiam. *c Levit. XVIII, 23. XX, 15, 16.*

XII. + His distinctionibus positis, dicemus, neminem [4] delicti immunem, + ob delictum alienum, puniri posse. + Cujus rei ratio vera non est ea, quam adfert Paulus jurisconsultus, [d] quod pœnæ constituantur in emendationem hominum: nam exemplum videtur statui posse + etiam [5] extra personam delinquentis, in ea tamen persona, quæ ipsum tangat, ut mox [e] dicemus; + sed quia obligatio ad pœnam ex merito oritur: + meritum autem est personale, + quippe ex voluntate ortum habens, + qua nihil est [6] magis nobis proprium, unde [7] αὐτεξούσιον vocatur. *d L. 20. D. De Pœn.* *e §. seq.*

+ XIII. 1. *Neque virtutes, neque vitia parentum*, inquit [f] Hieronymus, *liberis imputantur.* Augustinus vero, [g] *Deus*, ait, *ipse foret injustus, si quenquam damnaret innoxium.* Dion Chrysostomus oratione ultima, cum [8] sanctione Atheniensium adjecta Solonis legibus [9] devoveri posteros dixisset, de [b] Dei lege hæc subjicit: πλὴν παῖδας καὶ γένος οὐκ ἐπέξεισιν, ὡς ἐκεῖ, τῶν ἁμαρτανόντων· ἀλλ᾽ ἕκαστος αὐτῷ γίνεται τῆς ἀτυχίας αἴτιος· *verum* [10] *hæc non, ut* [11] *illa, liberos, & posteros peccantium punit: sed sibi quisque sit infortunii causa.* Et huc illud vulgatum pertinet: [12] + *noxa caput sequitur. Sancimus,* *f Epist. 3. de morte Nepotiani, p. 23. A. Tom. I.* *g Epist. 105. (aut potius 106. ubi tamen verba non eadem.)* *b Immo Jovis pag. 667. D.*

GROTII.

[l] 1 *Ut alibi memorabimus*] Libro III, cap. IV. §. 14.

m *Ut lege Mosis*] De qua vide *Maimonidem* ductore dubitantium III. 40.

GRONOVII.

99 *Ut alibi*] 3, 4. 14.

1 *Si exilium*] Quis promiserit, se in exilium iturum, summam nummorum numeraturum, quo casu alter peccet, aut non sine culpa maneat, & hic peccaverit, ut iste ad solvendum promissum teneatur.

2 *Pœna non erit*] Sed debitum ex temeraria stipulatione.

3 *Jus precarii*] Nam precarium est, cum conceditur alicui uti re, vel jure alieno tamdiu, quam per dominum licuerit: qui si repetat illud, non punit possidentem, sed jure suo utitur. *Justin.* 43, 4.

4 *Delicti immunem*] Vere, atque omnino insontem, & innoxium.

5 *Extra personam*] Ut cum Deus maximos natu filios in Ægypto in pœnam parentum mori jussit.

6 *Magis nobis proprium*] Atque ideo minus communicabile.

7 Αὐτεξούσιον] Propriæ facultatis.

8 *Sanctione*] *Sanctio* est pœna, quæ statuitur in sontes illa lege. *Cicero* pro Bal. 14. *Livius* 3. 55. *Festus* in Sanctum. *Brisson.* de form. p. 139.

9 *Devoveri*] Ut qui eas violaret, ejus liberi quoque, & posteri devoti, & execrabiles forent.

10 *Hæc*] Dei lex.

11 *Illa*] Solonis.

12 *Noxa caput*] L. 43. *de nox. action.*

i L. Sancimus, 22. C. de pœnis. *Sancimus*, ajunt Imperatores Christiani, [i] *ibi esse pœnam, ubi & noxa est.* Deinde: *peccata igitur suos teneant auctores: nec ulterius progrediatur metus, quam reperiatur delictum.*

k Lib. II. de leg. spec. p. 802. E. 2. Justum est, [n] ait [k] Philo, eorum esse pœnas, quorum sunt peccata; + reprehendens morem [13] quarundam gentium, quæ tyrannorum, aut proditorum insontes liberos morte puniebant. + Quem reprehendit (kk) & Dionysius Halicarnassensis, ostenditque, iniquam esse rationem, quæ obtenditur, + quod parentibus similes futuri putantur, cum id incertum sit, + nec incertus metus ad mortem cujusquam sufficere debeat. [14] Nescio quis Christiano Imperatori Arcadio ausus est hoc dictare, [l] debuisse paterno perire supplicio, in quibus paterni criminis exempla metuuntur: & Ammianus [m] narrat, interemtam sobolem, parvam etiam tum, *ne ad parentum exempla succresceret.* + Nec magis justa causa metus ultionis, [n] unde natum est Græcum proverbium:

l L. 5. §. 1. C. ad L. Jul. maj. m Lib. XXVIII. c. 2. in fin. n Vict. de jure belli n. 38.

[15] *Desipit occidens patrem, qui pignora servat.*

o Sen. lib. II. de Ira c. 34. p Herodot. Lib. IX. c. 87. 3. At [o] Seneca: *nihil est iniquius, quam aliquem heredem paterni odii fieri.* + Attagini, qui Thebanis ad Medos deficiendi auctor fuerat, liberos nullo malo affecit Pausanias Græcorum Imperator, [p] φὰς τοῦ Μηδισμοῦ παῖδας οὐδὲν εἶναι μεταιτίους· *dicens, illos extra culpam esse partium Medicarum.* Marcus Antoninus in epistola ad Senatum: [o] *quare filiis Avidii Cassii* (is in eum conjuraverat), *& genero, & uxori veniam dabitis. Et quid dico veniam, cum illi nihil fecerint?*

XIV. 1.

GROTII.

n *Ait Philo*] Idem libro de Pietate, (immo de *Nobilitate*, p. 910. *in fin.* Confudit Auctor, lapsu memoriæ, εὐσέβειαν cum εὐγενείᾳ.) ἧς οὐκ ἂν οἶδ' εἴ τις βλαβερωτέρα γένοιτ' ἂν εἰσήγησις, εἰ μήτε τοῖς ἐξ ἀγαθῶν πονηρευομένοις ἐπακολουθήσει τιμωρὸς δίκη, ὅτε τοῖς ἐκ πονηρῶν ἀγαθοῖς ἔρχεται τιμή, τοῦ νόμου δικάζοντος ἕκαστον αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ μὴ συγγενῶν ἀρεταῖς ἐπαινοῦντος ἢ (addendum hic κακίαις) κολάζοντος. *haud scio, an possit ullum pejus induci institutum, quam si nec malos e bonis genitos sequetur pœna, nec honos habebitur bonis, qui ex malis parentibus nati sunt. Aliter lex, quæ de suis actionibus quemque judicat, non ex cognatorum virtutibus laudat, aut ex eorundem vitiis punit. Josephus* (Ant. Jud. XIII. Cap. 14. §. 2. secundum divis. *Hudson.*) contrarium factum in rege Judæorum Alexandro vocat ὑπὲρ ἄνθρωπον δίκην, *exactionem pœnæ, quæ humanum excedit modum.* Ovidius:

Illic immeritam maternæ pendere linguæ
Andromedam pœnas injustus jusserat Ammon.
(*Metam.* Lib. IV. vers. 668.)

o *Quare filiis Avidii Cassii*] Vide *Vulcatium* vita Avidii, (*cap.* 12.) Laudat parem Constantii humanitatem *Julianus.*) Orat. II. pag. 100, 101. *Ed. Spanh.*) ostenditque, sæpe ex malis parentibus bonos venisse liberos, sicut e saxis apes evolant, e ligno amaro nascuntur ficus, e spinis prodit pomum Punicum. Ejusdem hæc sunt: ἀλλὰ καὶ τὸν παῖδα τοῦ τετελευτηκότος (τετολμηκότος habent Edd.) νήπιον κομιδῇ τῆς πατρῴας οὐδὲν ἐάσας μετασχεῖν ζημίας. οὕτω σοι πρὸς ἐπιείκειαν ἡ πρᾶξις ῥέπουσα τελείας ἀρετῆς ὑπάρχει γνώρισμα· *etiam mortui filium infantem admodum non sivisti pœna paterna implicari; ita tua agendi ratio ad lenitatem semper vergens perfectæ virtutis est testimonium.* (Orat. I. in fin. *pag.* 49. A.)

GRONOVII.

13 *Quarundam gentium*] Ut Persarum, *Justin.* 10, 2. & Carthaginiensium, 21, 4.

14 *Nescio quis*] Eutropius Eunuchus, tunc domini dominus, & aulæ Constantinopolitanæ arbiter, quod tamen parum ei profuit, ut apparet ex duabus in eum Claudiani invectivis. Videndus *Jacobus Gothofredus* ad eam legem capit. XVI.

15 *Desipit*] Νήπιος ὃς πατέρα κτείνας υἱοὺς καταλείπει.

(kk) Minimè reprehendit, sed in medio relinquit, utrum mos ille sit justus, an injustus. Inspice locum, *Lib.* VIII. c. 80. *J. B.*

GRO-

XIV. 1. Deus quidem in lege Hebræis data [q] + paternam impietatem in posteros se vindicaturum minatur: sed ipse jus dominii pleniſſimum habet, ut in res noſtras, ita in vitam noſtram, [16] ut munus ſuum, + quod ſine ulla cauſa, & quovis tempore auferre cuivis quando vult poteſt. Igitur ſi morte immatura, ac violenta rapit liberos [r] Acanis, [s] Saulis, [t] Jeroboami, [u] Achabi, [p] + in ipſos jure dominii, non pœnæ, utitur, + ſed eodem facto [17] gravius punit parentes. Nam ſive [18] ſuperſtites ſunt, quod maxime ſpectavit lex divina, atque ideo lex minas iſtas [q] + ultra abnepotes non extendit, Exod. XX, 5. quia ad eorum conſpectum pertingere poteſt humana ætas: certum eſt, parentes puniri tali ſpectaculo: + gravius enim id illis, quam quod ipſi ferunt: ut a Chryſoſtomo [x] recte dicitur, quicum conſentit Plutarchus, [y] οὐ λυποῦσα μᾶλλον ἑτέρα κόλασις ἢ τοὺς ἐξ ἑαυτῶν κακὰ πάσχοντας δι' αὐτοὺς ὁρᾶν· *nullum durius ſupplicium, quam eos, qui ex ſe ſunt, ob ſe miſeros ſpectare:* ſive non eouſque provivunt, + tamen [19] cum eo metu occidere, magnum eſt ſupplicium. *Duritia populi*, inquit Tertullianus, [z] *ad talia remedia compulerat*, [r] [20] *ut vel poſteritatibus ſuis proſpicientes legi divinæ obedirent.*

[q] Exod. XX, 5.
[r] Joſ. VII, 24.
[s] II Samuel. XXI.
[t] I Reg. XIV.
[u] II Regum VIII, 19, 20.
[x] Homil. 29. in 9. Gen. Tom. I. pag. 231.
[y] De ſera Num. vind. p. 561. A.
[z] Adverſ. Marcion. Lib. II. c. 15.

2. Sed ſimul notandum eſt, hac graviore vindicta + non uti Deum, niſi adverſus ſcelera proprie in ſuam contumeliam perpetrata, ut + falſos cultus, + perjurium, + ſacrilegia. Nec aliter Græci exiſtimarunt: nam quæ crimina credita ſunt poſteritatem obſtringere, [s] quæ ἄγη ipſi vocant, + omnia iſtius ſunt generis: quo de argumento facunde diſſerit Plutarchus, libro de ſera Numinis vindicta. Exſtat [t] apud [21] Ælianum oraculum tale Delphicum:

At ſcelerum fontes divinum perſequitur jus,
Nec pote vitari; non ſi genus ab Jove ducant:
Sed capiti ipſorum, quique enaſcuntur ab ipſis,
Imminet; inque domo cladem ſubit altera clades.

[u] Ageba-

GROTII.

p *In ipſos jure dominii, non pœnæ, utitur*] Hæc eſt ſententia Rabbini *Simeonis Barſemæ*, longe veriſſima.

q *Ultra abnepotes non extendit*] Exempla habes in Zimri, & Jehu.

r *Ut vel poſteritatibus ſuis proſpicientes legi divinæ obedirent*] Alexander apud *Curtium* libro VIII. *Non oportebat vos ſcire quid de his ſtatuiſſem, quo triſtiores periretis.* (Cap. 8.)

s *Quæ ἄγη ipſi vocant*] Vide *Plutarchum* Pericle: (Tom. I. pag. 170. A.) & quæ ſupra dicta hoc libro c. XIII. §. 1.

t *Apud Ælianum*] Libro III, 43.

GRONOVII.

16 *Ut munus ſuum*] Tanquam in beneficium precarium.

17 *Gravius punit*] Nam morientium liberorum brevis, & vix intellectus mali ſenſus eſt, parentum ſuperſtitum ob amiſſos perpetuus, aut longus cruciatus. *Seneca* ad Marciam 2.

18 *Superſtites*] Vivunt, & vident ipſi properatam mortem liberis, aut nepotibus, cum conſcientia orbitatem ſibi a Deo pœnæ loco ſtatui.

19 *Cum eo metu*] Ut expectent ſuos non diuturnaturos, mori.

20 *Ut vel poſteritatibus*] Si pro ſeſe nihil timentes, at propterea, ne pœnam in poſteros derivarent.

21 *Ælianum*] 3, var. 43.

Τοῖς δὲ κακῶς ῥέξασι δίκης τέλος οὐχὶ χρονιστὸν,
Οὐδ' ἀπαραίτητον, οὐδ' εἰ Διὸς ἔγγονοι εἶεν.
Ἀλλ' αὐτῶν κεφαλῇσι καὶ ἐν σφετέροισι τέκεσσιν
Εἰλεῖται, καὶ πῆμα δόμοις ἐπὶ πήματι βαίνει.

[u] Agebatur autem ibi de ſacrilegio: quod & hiſtoria comprobat [22] + auri Tholoſani apud [a] Strabonem, & [b] Gellium. De perjurio ſimiles ſententias [23] ſupra adduximus. Deinde vero etſi id comminatus eſt Deus, non tamen ſemper eo jure utitur, maxime ſi [x] inſignis quædam virtus in liberis eluceat, ut videre eſt + Ezech. cap. XVIII. [c] & exemplis quibuſdam a Plutarcho dicto loco probatur.

3. Et cum in novo fœdere + apertius, quam olim declarata ſint ſupplicia, quæ impios poſt hanc vitam manent, [y] ideo in eo fœdere nulla exſtat comminatio [24] + perſonas peccantium egrediens; + quo præcipue, quanquam minus aperte, ut mos eſt vatibus, ſpectat dicta jam Ezechielis oratio. + Factum autem illud Dei hominibus imitari non licet: neque par ratio eſt, quia, ut jam diximus, Deus [25] + ſine culpæ intuitu jus habet in vitam; + homines non niſi ex gravi culpa, & quidem + quæ perſonæ ſit propria.

4 Quare eadem illa divina lex, [d] ut + parentes pro liberis, ita ob parentum facta liberos mortis pœna affici vetat: quam legem [z] pii reges etiam in [26] perduellibus ſecuti leguntur; eamque legem valde laudant [e] Joſephus, & [f] Philo, ut & ſimilem Ægyptiam (II) Iſocrates [g], & Romanam [a] Dionyſius Halicarnaſſenſis. Platonis [h] eſt πατρὸς ὀνείδη καὶ τιμωρίας παίδων ὀδενὶ ξυνέπεσθαι. Quod Latine ita exprimit [i] Calliſtratus Juriſconſultus: *crimen, vel pœna paterna, nullam maculam filio infligere poteſt.* Addita cauſa: *namque unuſquiſque ex ſuo admiſſo* [27] *ſorti ſubjicitur, nec alieni criminis ſucceſſor conſtituitur. Ferretne*, inquit Cicero, [k] *ulla civitas latorem iſtiuſmodi legis, ut condemnetur filius, aut nepos, ſi pater, aut avus deliquiſſent?* Hinc factum ut

a *Lib.* IV. p. 188.
b *Lib.* III. c. 9.
c *Verſ.* 20.
d *Deuteron.* XXIV, 16.
e *Lib.* IV. c. 8. §. 39.
f *De Legg. Spec.* Lib. II. p. 801, *& ſeqq.*
g *Buſiride.*
h *De Legib.* Lib. IX. pag. 856. D. Tom. II. *Ed. H. Steph.*
i *L.* 26. *D. De Pœnis.*
k *Lib.* III. *de nat. Deor.* c. 38.

GROTII.

u *Agebatur autem ibi de ſacrilegio*] Ut & *Libanius*: ὧν οἱ μὲν ἔδοσαν ἤδη δίκην, οἱ δὲ ὄπω μὲν, ἐκ ἔςι δὲ ὅτι αὐτὸς ἐξαιρήσεται. λέγω δὲ αὐτὸς καὶ παῖδας, λέγω καὶ τὸς ἐξ ἐκείνων· *quorum alii jam pœnas dedere, alii nondum quidem, ſed nemo eos pœna eximet: nec ipſos tantum dico, ſed & liberos, & ex iis naſcituros.* Similia habet idem *Libanius* oratione, quam edidit *Gothofredus.*

x *Inſignis quædam virtus*] Et publica paterni criminis deteſtatio, qualem fecit Andronicus Palæologus Imperator, apud *Gregoram* libro VI. pag. 81. (*Ed. Colon.* ſeu *Genev.* 1616.)

y *Ideo in eo fœdere nulla exſtat comminatio perſonas peccantium egrediens*] *Tertullianus* de monogamia: *deſivit uva acerba a patribus manducata dentes filiorum obſtupefacere; unuſquiſque enim in ſuo delicto morietur.* (Cap. 7.)

z *Pii reges*] Ut Amaſias (II Reg. XIV. 6.)

a *Dionyſius Halicarnaſſenſis*] Qui ſic ait Libro VIII. (c. 80.) τὸ ἔθος τῦτο Ῥωμαίοις ἐπιχώριον γέγονεν, ἀφεῖσθαι τῆς τιμωρίας ἁπάσης τὰς παῖδας, ὧν ἂν οἱ πατέρες ἀδικήσωσι· *mos ille Romanis proprius, a pœna omni liberos eximere, quorum parentes deliquerint.* Habet idem *lex Wiſigothica* libro VI, tit. 1. cap. 8. [Non apertè laudat morem illum *Dionyſius Halicarnaſſenſis*, ut jam obſervavimus, & ex inſpectione loci patebit. *J. B.*]

GRONOVII.

22 *Auri Tholoſani*] *Juſtin.* 32, 3.

23 *Supra adduximus*] 2, 3. 1.

24 *Perſonas peccantium egrediens*] Quæ in poſteros eorum porrigatur.

25 *Sine culpæ intuitu*] Deus jure ſuo vitam repetit a quocumque vult, etiam non gravius peccante.

26 *Perduellibus*] Reis adverſum ſeſe inſidiarum, aut læſæ majeſtatis.

27 *Sorti ſubjicitur*] Calculis, & urnæ judicum. Vide ad *Sen.* Hercul. fur. 732.

(II) Nil de tali lege apud ISOCRATEM, in laudatione *Buſiridis*, ad quam Auctor nos remittit, nec alibi, quod ſciam: immo de illa ſilere video eos, qui ex profeſſo mores, & leges *Ægyptiorum* collegerunt, e. g. BOECLERUM, *Tom.* II. *Diſſert.* XXIII. MARSHAMUM, in *Canone Chronico*, &c. Occaſionem errori dederunt verba iſta, ὐδὲ εἰς τὰς παῖδας ἀναβληθῆναι τὰς τιμωρίας &c. quæ leguntur *pag.* 226. C. *Ed. H. Steph.* Sed ubi agitur de vindictâ divinâ, quam putabant *Ægyptii* non differri, ut poſteri demum illam experirentur. *J. B.*

GRO-

ut [b] prægnantem mulierem mortis supplicio afficere, [28] + nefas habitum
sit (mm) Ægyptiorum, Græcorum (nn), & [c] + Romanorum legibus.

XV. Quod si injustæ + leges humanæ, quæ liberos occidunt ob parentum
delicta, injustior sane + lex [l] Persarum, & Macedonum, [d] [29] devovens & *l Dan. VI, 24.*
propinquorum capita, quo qui in regem peccarant, + tristiores perirent, ut *Just. lib. X. c. 2.*
Curtius [m] loquitur: cujus legis diritate exsuperari leges omnes, scripsit [e] + Am- *m Lib.*
mianus [n] Marcellinus. *VIII. c. 8.*

XVI. Illud tamen est notandum, siquid habeant, aut exspectare possint *n Lib.*
perduellium liberi, [30] + in quod jus proprium sit non ipsis, + sed populo, *XXIII. c. 6.*
aut regi, id auferri ipsis posse + jure quodam dominii, [31] cujus tamen usus
+ simul in pœnam redundet eorum, qui peccaverint. Huc refer quod (oo)
Antiphanis ut proditoris posteri ἄτιμοι ἐνεγράφησαν, narrante Plutarcho,
id est [f] *honoribus prohibiti sint*, ut Romæ liberi + a Sulla proscriptorum.
Sic in dicta Arcadii lege [o] illud tolerabile in liberos: *ad nullos honores, ad* [32] *o L. 22. C. De Pæn.*
nulla sacramenta perveniant. + Servitus autem quomodo, & quatenus in liberos
sine injuria transeat, [33] alibi a nobis est explicatum.

XVII. 1. Quod de liberis malo afficiendis ob parentum delicta diximus,
+ idem aptari potest & ad [34] populum + vere subditum + (nam [35] qui
subditus non est, + ex sua culpa, id est ex negligentia, puniri potest, [36]
+ ut diximus), + si quæratur, an is populus malo possit affici ob regis, aut
rectorum facinora: non jam quærimus, [g] + si ipsius populi consensus accesserit,

GROTII.

b *Prægnantem mulierem mortis supplicio afficere, nefas habitum*] Laudat *Philo* libro de humanitate, (*pag.* 710.)

c *Romanorum*] L. Imperator Adrianus, 18. D. *de statu hominum.* l. prægnantis, 3. D. *de pœnis.*

d *Devovens & propi quorum capita*] *Philo* morem esse tyrannis, dixit, cum damnatis una tollere quinque familias eis proximas. Vide *Herodianum* libro III. & exemplum Mediolanense occiso Galeatio apud *Bizarum* lib. XIV. [Locus *Philonis* legitur *Lib.* II. *De specialib. Legg.* pag. 802. D. sed inspicienti patebit, sensum ejus valdè mutatum fuisse ab Auctore nostro Ille etiam, aut exscriptor, sine dubio posuit heic *Herodianum*, apud quem nil huc faciens reperitur, pro HERODOTO, qui *Lib.* III. *Cap.* 119. narrat, *Intaphernem*, cum liberis, & universa familia, capite damnatum fuisse à *Dario*, secundum *Persarum* morem. *J. B.*]

e *Ammianus Marcellinus*] *Abominandas* leges vocat. Vide & *concilium Toletanum* IV.

f *Honoribus prohibiti sunt*] Simile reperies in C. in quibusdam, 12. *De Pœnis.* (DECRETAL. V. 37.)

GRONOVII.

28 *Nefas habitum*] Sed id differri jussum, donec pepererit, fœtum ediderit. l. 3. D. *de pœnis.*

29 *Devovens &*] Etiam supplicio destinans.

30 *In quod jus proprium*] Quod beneficio, aut indulgentia principis in eos collatum sit.

31 *Cujus tamen usus*] Quod dum exercet princeps, aut populus, incommodum aliquod sentiat in hæredibus suis is, qui peccavit.

32 *Nulla sacramenta*] Nullum militiæ gradum.

33 *Alibi*] 2, 5. 29.

34 *Populum vere subditum*] Cujus, & in quem omne jus habet princeps.

35 *Qui subditus non est*] Regem, vel principem habet legibus alligatum, aut reddendis rationibus obnoxium.

36 *Ut diximus*] *Num.* 2.

(mm) Vide DIODORUM SICULUM, *Biblioth.* Lib. I. Cap. 77. *J. B.*

(nn) Præter Historicum Græcum, modo laudatum, vide PLUTARCHUM, *De sera Numinis vindicta*, pag. 552. D. *Tom.* II. *Ed. Wech.* & ÆLIANUM, *Var. Hist.* Lib. V. Cap. 18. *J. B.*

(oo) Ita omnes Editiones: sed legendum *Antiphontis.* Vide locum PLUTARCHI, *Vit.* X. *Rhetor.* pag. 833. A. Tom. II. *J. B.*

GRONOVII.

g *Si ipsius populi consensus accesserit*] *Philo* de Ægyptii regis subditis Abrahami tempore, (*De Abrah.* pag. 363. D.) παραπήλαυσι δὲ τῆς τιμωρίας

cesserit, + aut factum aliud, quod per se sit pœna dignum, + sed agimus [37] de eo contactu, qui ex natura oritur ejus corporis, cujus caput est rex, membra cæteri. + Deus quidem ob Davidis peccatum populum pestilentia confecit, & quidem, ut David censet, innocentem; sed Deus in vitam ipsorum jus habebat plenissimum.

2. Interim hæc pœna erat + non populi, sed Davidis: nam, ut ait scriptor p Christianus, πικροτάτη τιμωρία τῶν ἡμαρτηκότων βασιλέων ἡ τιμωρία τοῦ λαοῦ· + *acerbissimum est delinquentibus regibus supplicium id, quod populis infligitur.* Perinde enim hoc est, ait idem scriptor, ac si quis, qui manu peccavit, [38] in tergo feriatur: quomodo in simili argumento Plutarchus q, non aliter id, ait, accipiendum, quam si medicus ad curandam coxam urat pollicem. Hominibus cur id non liceat, + jam antea diximus.

p *Quæst. ad orth.* 138.

q *De sera Num. vind.* p. 559. E.

XVIII. + Idem dicendum de singulis, qui non consenserunt, malo afficiendis circa ea, quæ ipsorum sunt, ob delictum universitatis.

XIX. Hæres vero cur [39] + de cæteris debitis teneatur, h + de pœna non teneatur, sicut a Paulo jurisconsulto scriptum est, r *si pœna alicui irrogatur, receptum est* [40] + *commentitio jure, ne ad hæredes transeat,* + vera causa hæc est, quod hæres personam defuncti refert, non in meritis, + quæ sunt mere personalia, i sed [41] in bonis, quibus ut cohærerent ea, quæ alicui debentur + ex ipsa rerum inæqualitate, + simul cum dominio fuit introductum.

r *L. 20. D. de pœnis.*

Dion

ρίας σύμπας αὐτῷ ὁ οἶκος, μηδενὸς ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ δυσχεράναντος, ἀλλὰ πάντων ἕνεκα τοῦ συναινεῖν μόνον συγχειρουργησάντων τὸ ἀδίκημα· *sensit & pœnam omnis cum eo familia, quod nemo indignatus esset super injuste facto, sed omnes laudando pene & ipsi illud fecissent.* *Josephus*, ubi vaticinium contra Jeroboamum prolatum narrat: μεθέξει δὲ τῆς τιμωρίας καὶ τὸ πλῆθος ἐκπεσὸν τῆς ἀγαθῆς γῆς, καὶ διασπαρὲν εἰς τοὺς πέραν Εὐφράτου τόπους, ὅτι τοῖς τοῦ βασιλέως ἀσεβήμασι κατηκολούθησε· *particeps pœnæ & populus erit, excidet quippe felice terra, sparsusque per loca transeuphratensia exsulabit, quod impietati regis socium se fecerit.* (Ant. Jud. Lib. VIII. Cap. XI. §. 1. *Ed. Hudson.*)

h *De pœna non teneatur*] *Maimonides* titulo, גולרה, c. VII, sectione 6. *Gemara* Baba Cama cap. X. §. 1.

i *Sed in bonis*] Vide *concilium Toletanum* VIII, in causa Recceswinthi vide quæ supra hoc libro, c. XIV. §. 10. Nulla est persona, quæ ad vicem ejus, qui e vita emigraverit, propius accedat, quam hæres, ut *Cicero* ait secundo de legibus, (cap. 19.)

GRONOVII.

37 *De eo contractu*] De casu, in quo populus non alia laborat contagione criminis regii, quam quod corpus est illius capitis, quod peccavit. (Ex illa interpretatione patet, Virum Doctissimum heic legisse *contactu*, ut nos reposuimus in ipso contextu, ex Editione primâ, & illâ anni 1632. non autem *contractu*, quod in præcedentes Editiones dudum irrepserat, & planè alienum est à sensu Auctoris. Editores vocem *contactum*, pro contagione sumtam, non intellexerant: quamquam illius exempla reperiantur apud TACITUM, non uno loco, & SENECAM, ut patet ex Additamentis GRÆVII ad FABRI *Thesaurum*, Edit. 1710. *J. B.*)

38 *In tergo*] In alia quacumque parte corporis.

39 *De cæteris debitis*] Defuncti.

40 *Commentitio jure*] Excogitato, & invento, instituto, introducto a legum latoribus. [Difficile satis est definire, quid intelligat *Paullus*, dum illud *jus commentitium* vocat. Vide A. FABRUM, *Jurispr. Papinian.* Tit. 1. Princip. II. Illat. 5. MARC. LYCKLAMAM, *Membran.* 1. 9. JAC. GOTHOFRED. in *L.* 1. *De Regg. Jur.* pag. 5. Cl. SCHULTING. *Jurisprud. Ante-Justin.* pag. 675. col. 1. *init.* Expendi etiam potest nova interpretatio, quæ legitur in *Actis Eruditorum Lipsiensibus*, ann. 1714. pag. 555. ubi vult Auctor. Clar. WÆCHTLERUS, jus *commentitium* esse, quod ex notione quadam communi oritur. *J. B.*]

41 *In bonis, quibus ut*] Quibuscum ut subirent onera, quæ defunctus habuit ex contractibus, in quibus paria non fecit, atque adeo plus penes ipsum resedit, quam reddere debuit; accipiendum est, jam tum placuisse populis, cum discessum est a communione rerum, & introducta sunt privata dominia.

GRONO-

Dion Prusæensis [s] Rhodiaca: *ἅπαντα ὀφείλουσι τὰ τῶν προγόνων οὐχ ἧττον αὐτῶν ἐκείνων εἰς οὓς ἂν ποτε καθήκετο γένος. οὐ γὰρ ἀφίςασθαι φήσετε τῆς διαδοχῆς· quæ debuerunt majores, ea non minus debent posteri; neque enim dicere potestis repudiatam a nobis hereditatem.* [s] Pag. 129. C.

XX. Et hinc sequitur, ut + si ultra meritum nova quædam causa [42] obligationis exstiterit, deberi [43] jam possit id, quod in pœna erat, + quanquam non proprie ut pœna. Sic + alibi post sententiam, + alibi post litem (pp) contestatam, quibus rebus + vis contractus datur, + pœna pecuniaria ab hærede debebitur, + ut & ea, quæ in (qq) conventionem deducta est. + Jam enim nova accessit debendi causa.

GRONOVII.

42 *Obligationis*] In defuncto.
43 *Jam possit*] Ab hærede.

(pp) Ita Jure Civili Romanorum. Vide *L.* 26. & 58. *D. De Oblig. & act. L.* 139. 164. *De diversf. Reg. Jur.* L. 3. §. 11. *De Peculio.*

(qq) Vide *L.* 47. *D. De actionib. emti, & vend.* Sed hæc est pœna impropriè dicta.

HENRICI DE COCCEII
COMMENTARIUS
IN
HUGONIS GROTII
LIB. II. CAP. XXI.

VIDETUR titulus hic inutilis, quia nemo obligatur ex alterius delicto, cum pœna suos saltem teneat auctores, *l.* 22. *C. pœn.* Sane, pœna est æstimatio delicti, & mensura meriti, quod est personalissimum. At jam supra cœpimus dicere, quod ille quoque delinquat, qui quocunque modo causa est damni dati: adeoque propter actum, quo causa est damni, puniri omnino potest; is enim actus verum delictum est. *Vid. c.* 17. Atque de hac communicatione pœnæ hic agitur

Duobus autem casibus quis puniri potest ex alterius delicto: 1 si ipse est causa damni, & injuriæ factæ, uti si in alieno quid vel facit, vel omittit, quod faciendi, vel omittendi jus non habet: 2. si princeps peccat; tunc enim subditi tenentur ex ejus facto. *Vid. infr.* § 2. Prioris ratio in aprico est; pœna enim est ubi injuria est, ad cujus reparationem tenetur is, qui eam fecit. Hinc necessario sequitur, posse communicari pœnam cum eo, qui particeps est injuriæ, & qui concurrit ad patrandum actum injustum. Hoc enim casu omnia requisita delicti adsunt; est enim actus illicitus, quo quis facit, vel omittit in alieno, quod agendi, vel omittendi jus non habet. Si igitur hoc facto alii aliquid abest, vel jus ejus læsum est, necessario id reparari debet tum restituendo damnum, *de quo supra c.* 17. tum patiendo tantundem mali, quantum ipse fecit, *de quo cap.* 20.

Causa autem damni, & injuriæ sunt, adeoque pœna communicatur cum iis, qui 1. opem, & auxilium ferunt; 2. qui hortantur, mandant, aut consilium dant, modo alter aliter facturus non fuisset; 3. qui omittunt quod facere debent; 4. qui receptu securitatem delinquentibus præstant.

Posteriori casu communicatio fit delicti, eoque & pœnæ, quia subditi sequi judicium principis, ejusque factum operis, & opibus defendere tenentur; adeoque causa sunt quo minus reparatio injuriæ a principe fiat.

Ad §. I.

1 Quam *ex suo delicto puniuntur*] „ Quia „ scilicet causa sunt injuriæ, sive faciendo, „ sive omittendo id, quod facere debebant.

Iisdem modis in delicti partem quis venit, quo in damni dati] „ Uti enim damnum „ datum restituit qui causa est damni, ita „ eadem ratione injuriam illatam luit qui „ causa est injuriæ.

Non tamen semper ubi damni obligatio est, etiam delictum est] „ Immo semper: „ nam damnum non reparatur, nisi dolo, „ vel culpa datum sit (casum enim præstat „ dominus.) Jure naturæ autem omne da„mnum, etiam culpa levissima datum, in„juria est, & pœnam meretur: quanquam „ leges civiles imbecillitate humana mo„tæ, solam intentionem pœnis afficiant, „ culpam vero non nisi graviorem, & „ in paucissimis casibus.

Si qua malitia notabilior accesserit] „ Im„mo jure naturæ qualibet culpa, qua jus „ alterius læditur, est punibilis.

Cum ad damni dati obligationem qualiscunque culpa sufficiat] „ Dixi, etiam ad „ delicti obligationem qualemcunque cul„pam jure naturæ sufficere.

Sæpe] „ Immo semper: nam distinctio „ illa inter culpam latam, levem, & le„vissimam, est ex jure mere civili.

2 *Qui factum vitiosum jubent*] „ Vide „ *Lib. 2. cap. 17. §. 6.*

Qui consensum requisitum adhibent] „ *d.* „ *c. 17. §. 6.*

Qui adjuvant] „ Vide *d. c. 17. §. 6.*

Qui receptum præstant] „ Vide *d. c. 17.* „ *§. 6.*

Laudant, assentantur] „ Vide *d. c. 17.* „ §. 7.

Ex jure proprie dicto] „ Non ex charita„tis regula, seu, quod idem est, ex vir„tute. *Vid. supr. c. 17. §. 9.*

Non vetant] „ Vid. *d. c. 17. §. 8.* uti „ si dominus, vel pater, præsentes filium, „ vel servum non prohibent.

Ex simili jure] „ Proprie sic dicto. *Vid.* „ *supr. c. 17. §. 9.*

Opem ferre injuriam patienti, non ferunt] „ *d. c. 17. §. 8.* Uti si custodes pu„blico tumultu orto non accurrunt.

Qui non dissuadent cum dissuadere debeant] „ *d. c. 17. §. 9.*

Qui factum reticent, quod notum facere debeant] „ Vid. *d. c. 17. §. 9.*

Ex jure aliquo] „ Forte quod mea in„tersit. Vid. tamen *d. c. 17. §. 9.*

Si in ipsis talis sit malitia] „ Immo suf„ficit, culpa injuriam datam esse; quia „ facto suo illicito alter causa est injuriæ.

Ad §. II.

Exemplis *res fiet illustrior*] „ Scili„cet, materia de communicatione pœnæ. 1

Communitas] „ Quæritur, an universi„tas obligetur ex delictis singulorum? „ Negatur: quia pœna suos saltem tenet „ auctores, nisi universitas illa approbet „ factum singulorum, & impediat repara„tionem injuriæ.

Non tenetur ex facto singulorum] „ Quia „ uti delictum, ita pœna suos tenet au„ctores.

Sine facto suo] „ Nam si factum com„munitatis concurrit, hæc tenetur ex sua „ injuria.

Aut omissione] „ Si enim communitas „ aliquid omittit, quod facere debebat, „ itidem tenetur ex hoc facto illicito.

A consilio publico abfuisse] „ Querebantur „ Locri de Pleminii crudelitate, quod in „ eos tanquam rebelles ageret, cum ta„men culpa defectionis procul a consilio „ publico abfuerit. Similia exempla vide „ apud *Charcellin.* 10. *c.* 21. *Arrian. exped.* „ *Alex. c.* 4. *p.* 284. *Liv.* 21. 18. *l.* 6. „ *c.* 6. & 10. *l.* 8. *c.* 14. *l.* 9. *c.* 42. „ *Tem. h.*

Sic nec pater ex delicto liberorum tenetur] „ Etsi enim pater, & liberi, pro ea„dem persona habeantur, ea tamen ratio „ cessat in delictis; nec e contrario liberi „ tenentur ex delicto parentum.

Nec

Nec dominus ex servi] „ Non enim est „ causa injuriæ. Hinc meri juris civilis est, „ quod dominus ex delicto servi civiliter te- „ neatur, *pr. Inst. de noxal. act.*

Nec alii, qui præsunt] „ Sic v. g. caupo „ non tenetur ex delicto famulorum.

Nisi aliquid in ipsis vitiosum hæreat] „ Uti si non prohibent, cum prohibere pos- „ sunt, vel si male eligunt.

2 *Quibus rectores aliorum in crimen veniunt*] „ Adeoque Auctor hic quæstionem tractat, „ quando quis ex delicto eorum, qui po- „ testati nostræ subsunt, teneatur.

Patientia, & receptus] „ In genere di- „ cendum, participare eos de pœna, quan- „ do causa sunt injuriæ.

Et receptus] „ De quo vide §. seq.

Qui scit delinqui, qui prohibere potest, & tenetur, nec prohibet] „ Adeoque qua- „ tuor requiruntur ad hoc, ut ex delicto „ ejus, qui potestati meæ subest, puniri „ possim: 1. ut sciam, delictum committi; „ 2. ut prohibere possim, 3. ut tenear pro- „ hibere; 4. ut omiserim prohibere. *Vid.* „ *L. 2. c. 17. §. 7.*

Cicero] „ Verba hæc reperiuntur quo- „ que apud Marcellinum *L. 27. cap. 25.* „ *Tesm. b.*

3 *Pro prostituente habetur*] „ Casus est, „ ubi quis ancillam vendit ea conditione, „ ne prostituatur, si contra fiat, licitum fore „ venditori manus injicere, & eam abdu- „ cere. *L. 1. C. si manc. ita ven.* Si ven- „ ditor secuta prostitutione non abducit, „ sed accepta pecunia manus injectionem „ vendidit, Hadrianus constituit, ut pro- „ stituta libera esset; quia eum venditor „ possit eximere, & non eximit, ipse eam „ prostituere videtur. *L. 7. ff. Qui sine ma-* „ *num.* indeque in pœnam non eximentis, „ venditio illa nulla declaratur.

Ipse enim videtur dominus occidisse] „ Is „ enim vera causa homicidii est, tum quia „ mandavit fieri, tum quia servus aliter fa- „ cturus non fuisset.

Domino sciente] „ Ubi prohibere servum „ potuit, & debuit.

4 *Ut diximus*] „ Vid. n. 2.

Facultas prohibendi] „ Aliud enim est, „ auctorem esse servo delinquenti, aliud, „ pati delinquere; quæ sunt verba *Legis* 3. „ *ff. Nox. act.* Hinc non tenetur dominus, „ qui, cum servus noxam committeret, in „ altera stetit ripa, nec prohibere potuit. „ *L. 4. ff. nox. act.*

Scientiam, cum puniri jubetur, accipi pro patientia] „ Adde *L. 3. & 4. ff. de nox. act.* „ *l. 45. pr. ad legem Aquil.*

Ut qui prohibere potuit, teneatur si non fecerit] „ Nam vere causa est delicti, quia „ prohibendo impedire & potuisset, & de- „ buisset.

Scientiam accipi hic cum consilio] „ *L. 4.* „ *ff. Noxal. act.* Adeoque non sufficit, do- „ minum vidisse, si prohibere non potuit, „ *ibid.*

Si dominum contemserit] „ Adeoque non „ obstante prohibitione noxam commiserit.

Quia culpa vacat] „ Non enim tunc causa „ dici potest noxæ.

Sic parentes tenentur ex delicto filiorum] „ Si prohibere potuerunt: uti si pater filium, „ quem in potestate habet, patitur uxorem „ ducere intra annum luctus: *L. 1. vs. qui* „ *eam, &c. ff. his, qui notant. inf. l. 11.* „ *in f. eod.* vel si bina sponsalia ejus no- „ mine, quem in potestate habet, contra- „ hit. *d. l. 1. in f. l. 13. §. 1. eod.*

Quos habent in potestate] „ Adeoque in „ quos prohibendi jus habent.

Non tenebuntur, nisi & sciverint] „ Si „ enim nescivere, nec prohibere potuerunt; „ adeoque ipsi causa actus dici nequeunt.

Scientia, & non prohibitio] „ Et præte- „ rea prohibendi facultas.

Quæ omnia ad subditos pari ratione sunt referenda] Quæritur, an subditi obligentur ex delicto magistratus? Affirmat Auctor, quia subditi prohibere debuissent; quod si omittunt, ipsi causa sunt criminis. At fallit hæc ratio in subditis, qui prohibendi jus non habent. Distinguendum igitur est inter factum Principis notorie injustum, uti si statum evertit, & quod dubium saltem est. *Posteriori* casu subditi necessario tenentur sequi principis judicium, & factum ejus approbare, illudque pecunia, & manu sua defendere; adeoque subditi participes sunt delicti, eoque causa injuriæ. *Priori* casu subditi non tenentur sequi judicium principis, qui extra fines imperii agit; sed eum prohibere possunt, utpote eum desinat omne imperii jus, quod solum causa erat cur cives teneantur. Si igitur populus non prohibeat principem, tunc eorum culpa concurrit, & hactenus ex suo delicto tenentur

Additio.

„ Alibi jam dixi, populum etiam in in- „ juria notoria, seu quæ populo notoria „ videtur, sequi judicium principis debere.

„ Nam si princeps neget notorietatem in-
„ juriæ, populus autem illam affirmet, quis
„ judex erit? Non populus, utpote qui
„ omne jus suum, omneque judicium in
„ principem transtulit.

Veniunt enim ex naturali jure] „ Cujus
„ ratio non consistit in eo, quod is, qui
„ scit, & non prohibet, teneatur ex deli-
„ cto alieno: sed quia populus sequi judi-
„ cium principis, ejusque facta vi primæ
„ delationis approbare tenetur.
Concilio communi] „ Non vi summæ po-
5 „ testatis, sed ex pacto. Vid. *supr. l.* 1.
„ *c.* 3. §. 7. *n.* 2.
Ipsorum erat, cogere Agamemnonem]
„ Hoc casu, ubi imperium non uni dela-
„ tum est, sed communi concilio, verum
„ est, hoc & potuisse, & debuisse Aga-
„ memnonem prohibere; quod cum con-
„ silium omitteret, merito suæ culpæ pœ-
„ nas luit.
Illorum pœnam in se vertit] „ In hoc
„ casu subditi non tenebantur ex delicto
„ principis, sed principes ex delicto subdi-
„ torum. Alibi enim dictum est, non sta-
„ tim jus belli obtinere si subditi vicino
„ principi, vel ejus subditis, injuriam in-
„ ferunt; sed eo casu requirendum esse
„ principem subditi lædentis, ut is puniat
„ reum. Si nolit, ipse causa est injuriæ, &
„ sic & princeps, & subditi, ex propriis
„ delictis tenentur.
Si sciens patitur perpetrari] „ Quia cum
„ prohibere possit, & debeat, nec tamen
„ prohibet, causa est delicti.
Se insciis] „ Non publico consilio. *Vid.*
„ *pr. h.* §.
Tenta] „ Adde supra *L.* 2. *c.* 17. §. 20.
Neque enim prohibebat] „ Cum jure im-
„ perii prohibere debuisset.
6 *Quæ conspicua sunt, quæ frequentia*]
„ Immo id non ex præsumtionibus dijudi-
„ cari debet; sed is, qui allegat alterum
„ scivisse, id probare, & altero id negante
„ bello res decidi debet. Jure civili certæ
„ regulæ, ex quibus scientia colligitur, sta-
„ tutæ sunt, quas refert *Tesm. h.*
Palam paterentur agere hostilia] „ Nam
„ Scopa, & Dorimachus, regi Ætolorum
„ Aristoni affinitate juncti, connivente re-
„ ge, non advocata Ætolorum concione,
„ neque expectato magistratuum jussu, nec
„ jure aliquo servato, Macedonibus bellum
„ intulerunt emittendo piratas, qui navem,
„ & vectores Macedonum ceperunt, & ven-
„ diderunt, eorum socios deprædarunt,
„ &c. *Polyb. l.* 4. *c.* 2. & *c.* 5. *in f.*
Et eorum, qui talia facerent, principes honoribus ornarent] „ Scopam enim, qui
„ omnium illarum injuriarum Auctor erat,
„ ducem non tantum elegerunt, sed & le-
„ gati munus ei decreverunt.

A D §. III.

ALTERAM *de receptu*] „ Prima enim 1
„ erat de patientia. *Vid.* §. 2. *n.* 2.
Ut ante diximus] „ *Lib.* 2. *cap.* 20. §. 3.
„ §. 7. *n.* 2. §. 9. *n.* 2. §. 10.
Naturaliter cuivis exigere licet] „ Late
„ hunc errorem refutavimus supra *l.* 1. *c.* 4.
„ §. 2.
Cui nihil simile objici potest] „ Si objici
„ simile potest, læsum eo ipso superiorem
„ esse lædente, putat, *vid. l.* 2. *c.* 20. §. 3.
„ §. 9. *n.* 2. Quod refutavimus ibidem.
Institutis civitatibus] „ Auctor judicia
„ non esse a natura, sed ex pacto homi-
„ num, statuit. Quod oppugnavimus supra
„ *L.* 1. *c.* 4. §. 2. *l.* 2. *c.* 20. §. 7. & 8.
Aut dissimulanda] „ Scilicet, in casibus,
„ quibus civitas dissimulare potest; de qui-
„ bus actum late est *l.* 2. *c.* 20. §. 21. *seq.*
„ Sane, in præjudicium eorum, qui læsi
„ sunt, dissimulare nequit.
Jus tam plenum] „ Ut scilicet civitati- 2
„ bus pro arbitrio punienda, aut dissimu-
„ landa relinquerentur delicta talia.
Illis] „ Civitatibus, nimirum, earumque
„ rectoribus.
In delictis, quæ ad societatem humanam aliquo modo pertinent] „ Adeoque quæ illo-
„ rum cœtum, seu civitatem proprie non
„ spectant. In illis enim jus vindictam su-
„ mendi non rectori tantum, sed universo
„ humano generi licere, in præcedentibus
„ dixit. *L.* 2. *c.* 20. §. 40. *n.* 1. Quod ad-
„ mitti non potest. Nam præterea quod non
„ existat talis societas humana, indeque in
„ id, quod non est, delinqui non possit,
„ alibi probatum dedi, diviso humano ge-
„ nere in civitates, imperium cuique civi-
„ tati competere intra fines illius civitatis,
„ & omnes extraneos ab eo imperio ex-
„ cludi. Solius ergo civitatis, ejusque re-
„ ctoris est, imperii actus exercere; inter
„ quos præcipuus est pœnas statuere.
Quæ persequi ita civitatibus aliis, &c.
jus.

jus est, quomodo in civitatibus singulis actio datur popularis] Uti igitur in singulis civitatibus cuique ex civibus jus est injuriam toti civitati illatam actione persequendi, ita in magna illa civitate generis humani cuique membro jus esse, ait, injuriam societati humanæ illatam armis vindicandi. *Conf. l.* 2. *c.* 20. §. 40. At toties diximus, verum non esse, cuique licere injuriam aliis illatam vindicare. Actiones populares legibus Romanis introductæ sunt, & pœna non ab actore infligebatur, sed id saltem actione instituta petebat actor: adeoque admitti nequit quod Auctor ait, pactis demum civitatum factum esse ut civitas, ejusque rectores delicta puniant.

De quibusdam delictis] „ Quæ securitatem publicam turbant, adeoque ubi injuria ad singulos quoque pertinet, *tot. tit. ff. de popul. act.*

Multo minus plenum arbitrium habent in delictis, quibus alia civitas peculiariter læsa est] „ Adeoque si cives nostræ civitatis vicinæ civitati, vel ejus rectori injuriam inferunt, non est in arbitrio nostræ civitatis punire delictum, vel illud dissimulare; sed ex hypothesi Auctoris, civitas læsa jure naturæ punire reum etiam in aliena civitate potest: idque demum jure gentium mutatum esse, fingit §. *seq.*

Et quo proinde nomine] „ Scilicet, propter delicta, quibus alia civitas, aut ejus rector, peculiariter læsus est.

Ille] „ Scil. rector læsus.

Illave] „ Scil. civitas læsa.

Ob dignitatem, aut securitatem suam jus habent pœnæ exigendæ] „ Auctor utilitatem ejus, cujus interest non peccatum esse, in eo sitam esse, dixit, ne posthac tale patiatur; *id enim tendere ad dignitatem, ac securitatem*, *vid. supr. cap.* 20. §. 8. „ Hunc igitur pœnarum finem etiam obtinere, putat, si alia civitas a nostro cive peculiariter læsa est: atque ideo civitati illi jus puniendi nostrum civem competere, ait. At verum non est, civitatem læsam nostrum civem punire posse, sed modum procedendi in tali casu expofuimus in *Diss. proœm. IX.* §. 166. *n.* 6.

Hoc ergo jus civitas impedire non debet. „ Immo jure impedire potest ne puniat civitas læsa; id enim jus tantum magistratui civis lædentis competit: si hic reparare injuriam recusat, justa cum illo belli causa est. *Vid.* §. *seq.*

Ad §. IV.

Sequitur *ut civitas, apud quam degit qui culpæ est compertus, alterum facere debeat*] „ Immo id non sequitur ex principiis ab Auctore positis. Si enim quilibet extraneus jus pœnas sumendi habet ab alterius civitatis cive, potius dicendum, hanc civitatem impedire non posse vindictam extranei; nec allegari posse, quod non expediat civitatem alteram armatam in alterius civitatis fines intrare: hic enim utilitatis prætextus, aut metus, jus natura cuique læso quæsitum auferre non potest. Apparet ergo, consilium hoc, quod gentibus Auctor suppeditat, esse ipsum jus naturæ: hoc enim jure rector civitatis requiri ab extraneo læso debet, ut vel puniat ipse, vel dedat; quem naturæ processum non tantum in *Dissert. proœm. IX.* §. 167. sed & late *supra l.* 1. *c.* 3. §. 1. *n.* 1. exposui.

Pro merito puniat nocentem] „ Quo casu causæ cognitio tota est rectoris illius civitatis; testes ei sisti, & ab eo examinari debent; ipse sententiam pronunciat. Quanquam hodie vel commune judicium constitui, vel arbitri eligi, vel saltem observator aliquis judicio jungi soleat. *Vid.* §. 6.

Aut ut eum permittat arbitrio interpellantis] „ Quo casu interpellans judicium format, dirigit, causam cognoscit, testes examinat, &c. *Vid. d.* § 6.

Hoc enim illud est dedere, quod in historiis sæpissime occurrit] „ Romani deposcebant Demetrium Pharium, bello victum, a Philippo Macedonum rege, ad quem confugerat. *Liv. l.* 22. *c.* 33. Alexander dedi sibi vult duces, & oratores, quorum fiducia sæpius rebellaverant Athenienses. *Just.* 11. 4. Legatus Galliæ Elisabetham rogat, ut perduelles, ac patriæ proditores dedat. *Thuan. l.* 33. *p.* 665. „ Andreas Doria a Solymanno petiit, ut sibi dedatur famosus ille pirata Dragutes. *Thuan. l.* 7. Polus ex Anglia profugus, & a Papa ad Henr. VIII. missus, ab hoc dedi sibi postulatus est. *Gratian de Casib. illustr. Rubr. de Reginaldo Polo. p.*

„ *m.* 209.

,, *m.* 209. Laurentes dedi sibi postularunt
,, propinquos Regis Tatii, qui legatos illo-
,, rum pulsarunt. *Liv lib* 1. *cap.* 14.
2 *Sic Cæsarem Germanis*] ,, Catonem studio
,, causæ consilium id dedisse, probavit Au-
,, ctor supra *l.* 1. *c.* 3. §. 5. *n* 4.
3 *Ut non stricte*] ,, Nam imperium illius
,, rectoris in personam civis, ejusque actus,
,, fundatum est; extraneus autem nullum
,, jus in civem illum habet: neque deli-
,, ctum civis imperium tollit; omnium mi-
,, nime autem illud in læsum transfert.
Sed ut diximus] ,, Adeoque alternative.
Nec animadverterent, *nec reos dederent*]
,, Nam hæc quoque est species animadver-
,, sionis, reos dedere.
Disjunctiva obligatio] ,, Cujus effectus est,
,, ut sufficiat præstare alterutrum. *Vid. Dd.*
,, *ad l.* 124. *ff. V. S.*
6 *Ad alteram confugere*] ,, Quia ob dissi-
,, dium inter civitates dedi criminum rei
,, non solebant.
7 *Hic de deditis occurrit quæstio*] ,, Quæ-
,, stionem, an dediti a sua civitate cives
,, maneant, late explicavit B. Parens in
,, *Disput. de postliminio in pace Vol. I.*
,, *Disp. pag.* 1123. §. 13. *usque ad* §. 28. &
,, nos explicavimus in *Dissert. proœm. XII.*
,, §. 748. *n* 8.
Publius Mutius] ,, Disputantur hæc a
,, Scævola in *l. fin. ff. de legat. Larrea decis.*
,, *Granat.* 9. *n.* 68.
Expulisse ex sua civitate videtur] ,, Idque
,, ob delictum commissum.
Cum aqua, & *igni interdiceret*] ,, Ma-
,, xime deditio, & illa interdictio, diffe-
,, runt. *Hæc* enim statuitur a solo superio-
,, re, & statim effectum habet, ex quo su-
,, perior interdicit: *illa* autem fit consensu
,, civitatis, quæ læsa est; illi enim injuria
,, facta est, eique fit deditio: quæ proinde
,, si non vult recipere, imperfectum est ne-
,, gotium.
Brutus] ,, In *l.* 4. *ff. capt.* & *postl.*
Non tamen proprie] Immo ex sola illa ratione. Deditio est actus inter duos, & conditio ei inest si deditus ab altero recipiatur: quamdiu igitur alter non acceptat, negotium imperfectum est. Atque ita argumentatur JCtus in *l.* 34. *ff. acq. poss.* Sane, libertas non amittitur dum civis deditur, sed dum ab hoste acceptatur, & ita capitur. Non enim servus dici hostium potest, quia non est in hostium potestate; in hostium enim potestatem nemo pervenit nisi occupatione, & acquisitione hostili: non ergò sola deditione, nisi acceptatio hostis sequatur; uti res donata non pervenit in donatarii potestatem, nisi ab ipso acceptetur. *Vid. sup. l.* 2. *c.* 6. § 2. Quod est argumentum Ciceronis.

Cæterum, longe alia quæstio est Scævolæ, & Bruti in *l.* 4. *capt.* & *postl.* ibi enim non quæritur, an deditus, & non receptus ab hoste maneat civis; sed an deditus, & *NB. ab hoste receptus*, sed postea reversus, recipiat jus civitatis postliminii jure, si a civitate sua non recipiatur? Quod recte negatur, quia non videtur reversus ad limen civitatis suæ, si ab ea non recipitur.

Nam actus donationis perfectionem non habet, *nisi ex duorum consensu*] ,, Auctor
,, rationem Ciceronis refutaturus differen-
,, tiam inter donationem, & deditionem,
,, hanc ponit, quod actus donationis non
,, habeat perfectionem, nisi uterque con-
,, sentiat; deditio autem in solo facto de-
,, dentis consistat. Tale factum autem nul-
,, lum jus dare, vel adimere, ait, quia
,, saltem permittit alteri ut de dedito pro
,, lubitu statuat. Si proinde altera civitas
,, concesso jure non utitur, deditum eo
,, esse loco, ait, ut a suo magistratu puniri
,, possit; jus civitatis enim non amitti ipso
,, facto, sed accedente demum decreto,
,, aut judicio.
,, At verum non est, actum deditionis
,, consistere in solo facto dedentis; deditio
,, enim æque, ac donatio, requirit accepta-
,, tionem ejus, cui deditur. Sane, uti res
,, donata non transit in potestatem, ac cu-
,, stodiam donatarii, nisi hic acceptet; ita
,, deditus (qui in servitutem transire debet)
,, non constituitur in alterius dominio, nisi
,, is, cui deditur, recipiat: invito enim
,, non acquiritur, nec jus in re transit nisi
,, apprehensa possessione corporali. Adeo-
,, que deditus, & non receptus, manet ci-
,, vis; priorem enim statum hactenus non
,, mutavit.
Nihil aliud est, *quam civem alterius potestati permittere*] ,, At hæc permissio effe-
,, ctum non habet si alter permissione non
,, utitur. Res ergo manet in pristino statu.
Hac autem permissio jus nullum dat]
,, Scilicet ei, cui deditio fit. Nam ex hy-
,, pothesi Auctoris, jus puniendi jam ei com-
,, petiit, & jure gentium executio saltem
impedita

„ impedita fuit ob rationes politicas. *Vid.* „ *n.* 1. Hoc vero impedimentum fecuta permissione ceffare, ait.

Aut adimit] „ Quia potuiffet fuo jure „ punire, ut membrum magnæ focietatis.

Executionis tantum impedimentum tollit] „ Senfus ergo eft, quod jure naturæ læfo „ ante deditionem quoque competat jus „ puniendi ; hoc jus autem exerceri non „ potuiffe ideo, quia lædens fuit in aliena „ poteftate: hoc impedimentum tolli, ait, „ per deditionem. At cum verum non fit, „ læfo jus puniendi unquam competiiffe, „ certum eft, per deditionem demum id „ jus ei tribui: adeoque verum non eft, „ deditione illa executionis faltem impedi„ mentum tolli.

Si alter populus conceffo jure non utatur, erit is deditus eo loco, ut a populo fuo, &c.] „ Si deditus non recipitur, manet „ in jure, & poteftate prioris populi, qui „ punire civem, & reum poteft, vel remit„ tere pœnam fi cafus eft remiffibilis.

Quod in Clodio Corfis dedito] „ Hic tur„ pem cum Corfis inivit pacem, adeoque „ fines mandati imperii exceffit; unde me„ rito qua civis fuæ civitati pœnas dedit.

Ut multa funt delicta, in quibus utrumvis fieri poteft] „ Vid. fup. *l.* 2. *cap.* 21. „ §. 21. *feq.*

Jus autem civitatis non amittitur ipfo facto] „ I. e. ex fola illa permiffione civi„ tatis. At fallit hæc regula, quia bello ca„ ptus ipfo facto jus civitatis amittit, etiam „ invita civitate.

Ut & jura, & bona alia] „ Immo ali„ quando hæc quoque ipfo facto amittuntur, „ ut fpecificatione, perceptione fructuum „ ex re aliena, &c.

Sed decreto aliquo, aut judicio] „ At qui „ hofti deditur, ex decreto civitatis in fer„ vitutem hofti offertur; adeoque, pofita „ fententia Auctoris, vi hujus decreti ci„ vitate privaretur, quia fervus civis effe „ non poteft. Certum igitur eft, decreto „ huic ineffe conditionem fi recipiatur, „ adeoque deditum non amittere civitatem, „ nifi per receptionem alterius populi actu „ fiat fervus. Ut proinde res femper ad „ Ciceronis redeat rationem, *quod uti do„ natio, ita & deditio fine acceptione non „ poffit intelligi.*

Hoc denique modo] „ Et illo principio, „ quod civitas non amittatur facto ipfo,

Et bona fi dedita, nec accepta fint, manebunt cujus fuerunt] „ Vera ratio eft, „ quia negotium ante acceptationem eft „ imperfectum, & omnia manent in priori „ ftatu.

At fi deditio accepta fit, & poftea cafu aliquo reverfus fit is, qui fuerat deditus, is civis non erit] „ Immo erit per expref„ fam difpofitionem *legis* 4. *ff. de capt. & „ poftl. rev.* ubi poftliminium eft in deditis.

Nifi novo beneficio] „ Immo reverfus „ priftina jura recipit jure poftliminii.

Quo fenfu verum eft, quod Modeftinus de dedito refpondit] „ Immo fimpliciter id „ verum eft, & abfque reftrictione.

Non tantum ad eos pertinent, qui fubditi femper fuerunt ejus, apud quem nunc reperiuntur] „ Adeoque in quos originarium, 8
„ & perpetuum jus habet rector civitatis, „ a quo deditio flagitatur.

Verum etiam ad eos, qui poft crimen commiffum aliquo confugerunt] „ Vidimus „ enim fupra, fundatam effe territorii ju„ risdictionem etiam in advenas, quamdiu „ in illo territorio funt: adeoque rector il„ lius territorii in hos quoque advenas ani„ madvertere, vel dedere eos poteft, & „ debet. Exemplum refert *Gron. h.*

AD §. V.

POSTQUAM Auctor *th.* 3. *& feq.* afferuit, unicuique civitati licere alterius civitatis fubditos punire, hoc adeo verum effe, ait, ut nec afyla lædentibus profint, fed neceffario puniendi fint fi aliquid commiferunt, quod aut focietati humanæ, aut civitatibus aliis fit injuriofum. At diximus, verum non effe unicuique civitati licere alterius civitatis fubditos delinquentes punire; adeoque fruftra hactenus quæritur, an hoc jus etiam obtineat in afylis.

Rectius quæritur, an magiftratus punire delinquentem in fuo territorio poffit, qui ad afylum confugit, i. e. ad locum aliquem fanctum, ut in ædes legatorum, in templa, in loca, quibus lege publica talis fecuritas eft promiffa? & merito affirmatur. Equidem negari nequit, templa, legatorumque ædes exemtas effe injuriis hominum, & fine maximo fcelere violari non poffe; atque hinc merito loca illa fancta, & inviolabilia dicuntur; at inviolabilitas illa non

infert præsidium malitiæ, & refugium criminum. Sane, nec ipsorum sacerdotum, nec legatorum sanctimonia extenditur ad impunitatem facinorum, nedum loca sacra, vel a legatis habita. Salomon abstrahi jussit ab altari Joabum, 1 *Reg.* 2. Jojada Athaliam, 2 *Reg.* 11. Meleager dux Alexandri M. in templum confugit; at loci religione tutus non fuit. *Curt. l.* 10. *c.* 9. *in fin.* Tacitus ait: *multis templis tributa sanctitas est, & ut jus esset inviolabile. Ann. l.* 3. *c.* 62. & *l.* 4. *c.* 14. Dion in Cæsare Octavio ait, *Romanos nulli Deo unquam tribuisse, ut criminis causa ad ejus aram confugere liceret*, *c.* 42. Idque confirmatur exemplo asylorum a Deo ipso institutorum, quæ toties securitatem indulgent, quoties persecutio vitium aliquod habet, vel quod innocens est reus, vel quod is, qui reum persequitur, non habet jus puniendi. Immo princeps non potest tale asylum statuere, quo impunitas delictis conceditur, quia remissio pœnæ tenderet in præjudicium læsi. Idque late probat *Heigius l.* 2. *q.* 24. *n.* 44.

Neque obstat 1. asylum Romuli, quod impunitatem spe religionis dedit supplicibus *Dion. l.* 47. *Liv. l* 1. *Halic.* 2. 15. Resp. Specialissima fuit ratio ut rempublicam nascentem civibus augeret, & contra vicinos defenderet, adeoque excusari potest specie necessitatis publicæ. Obstat 2. nullum fore asylorum effectum, quia innocentes etiam in locis non sacris contra injurias defendi debent. Resp. Sanctimonia in eo consistit, quod gravior statuatur pœna in eos, qui lædunt asyla, quæ speciali sanctione ab injuriis hominum exemta sunt. Sed & specialis effectus in eo est, quod vi ex loco illo extrahi non possint (etsi nocentes), sed postulati dedi debeant.

Additio.

„ Plenius hæc explicantur a B. Patente in „ Disp. de immutabilitate juris naturæ *Vol.* 1. „ *Disp. p.* 988 §. 13. & 14. his verbis.

CUM *rerum Creator Deus adeo detestetur scelera, & crimina, inprimis homicidia, quibus nullo modo parcendum voluit, adulteria, quæ severissime in Hebræis sanctissimis punita, ut nihil magis cum eo pugnet; quis non horreat eorum morem, qui homicidis, & pessimorum scelerum reis impunitatem promittunt, ac præstant ea lege, si ad eorum religionem transeunt. Adeo invertitur divinæ voluntatis, religionumque omnis ratio, ut cum Deus severissime jusserit puniri scelera, inprimis vero prohibuerit homicidiis gratiam facere, exempla satis frequentia homicidarum hodieque sint, qui profugi ad monasteria commissis criminibus confugerunt, mutataque religionis pretio sine ulla pœna dimissi, honoribusque aucti sunt; eademque religio, quæ coërcendis, & delendis sceleribus a Deo unice constituta est, ad effrenis licentiæ, impunitatisque mercatum adhibeatur.*

Nec minus horrendum est, ab iisdem erigi in templis scelerum asyla, quibus incessant sacra, admittendo scelerosos, & debita supplicia fugientes; cum ea sit sacrorum ratio, ut inde separentur, & profligentur profani, nedum scelerati, qui facinorum suorum impunitatem in sanctimonia loci quæritant. Nihil ergo indignius, quam quod sanctitas loci, quæ crimina quam maxime aversatur, & Deus ipse, criminibus patrocinandis auctoritatem, securitatemque præstet. Longe melius itaque rex Salomon sensit, dum Joabum homicidam apud aram quoque mactari jussit. 1 Reg. 2. v. 30.

Supplicum jura] „ Supplicum jura dicun„ tur, quia supplices ad Deos confugiunt. „ *Vid. Liv. l.* 27. *c.* 17. Unde differunt a „ supplicibus, qui clementiam hostis implo„ rabant, & pœnam precibus evitare cu„ piebant. Quales supplices tam in pace, „ quam in bello dari, Auctor ait *l.* 3. *c.* 11. „ §. 3; ubi late de hoste supplice agitur.

Qui immerito odio laborant] „ Adeoque „ qui non ex proposito delinquunt.

Non qui commiserunt quod societati humanæ, &c.] „ Frustra de tali crimine quæ„ ritur, cum non detur societas humana.

Aut hominibus aliis sit injuriosum] „ Quia „ sanctimonia asylorum securitatem præstat „ contra injuriam; non vero criminibus „ indulget, vel facinorum impunitatem „ procurat.

Ne accusent fortunam] „ Vid. *Gron. h.* „ Sub fortuna autem continetur quoque „ culpa. Nam Laco opponit fortunam dolo „ malo, quem Athenienses admiserunt. dum „ decretum fecere injustissimum de Syra„ cusanis in servitutem redigendis. *Diod.* „ *Sicul. d. l.*

Demosthenis dictum] „ Hic itidem for„ tunam opponit malitiæ; & sic non exclu„ dit culpam.

Sapien-

Sapientissima lege] „ Scilicet Mosis. *Num.* „ 35. 6. *Deut.* 4. & 19. *Jos.* 20.

Quibus telum manu fugisset] „ Verba in „ *Deut.* 19. *v.* 4. hæc habentur : *Hæc erit* „ *lex homicidæ fugientis , cujus vita ser-* „ *vanda est : Qui percusserit proximum suum* „ *nesciens , & qui , &c. nullum contra* „ *eum odium habuisse comprobatur , sed* „ *abiisse cum eo simpliciter in sylvam ad li-* „ *gna cædenda , & in succisione lignorum* „ *securis fugerit , ferrumque lapsum de ma-* „ *nubrio amicum ejus percusserit , & occi-* „ *derit ; hic ad unam supra dictam urbem* „ *confugiet , & vivet.*

Asyla patebant] „ Lege Mosaica is , qui „ dolose aliquem percussit , a proximis a- „ gnatis statim ut invenirent , & ut appre- „ henderent , jugulari poterat , *Num.* 35. „ *v.* 19. & 21 ; modo percussus statim „ mortuus fuerit , *ibid. v.* 16. *Deut.* 19. „ *v.* 11. Si enim percussus surrexit , & „ super baculum foris ambulavit , innocens „ percussor fuit. *Exod.* 21. *v.* 19.

„ Cum vero ultores sanguinis dolore „ stimulati vix examinare soleant , an dolo, „ an culpa , an casu quis percussus fuerit , „ facile contingere potuit , ut innocens a „ vindice sanguinis occideretur. Hinc utrius- „ que , & proximi , & occisoris securitati „ prospicere volens Deus , asyla in vicinia „ constituit , quo fugere innocentes , & „ vindictam vindicis sanguinis evitare pos- „ sint. *Jos.* 20. *v.* 3. Sane , ipsius vindicis „ curam habuisse Deum , vel exinde pa- „ tet , quia si innocentem , & qui mortis „ reus non invenitur , antequam ad asy- „ lum perveniat , in via occidat , ipse san- „ guinis reus fit *Deut.* 19. *v.* 6. 10. Hinc „ si homicida in locum asyli se recepit , „ causa inter vindicem sanguinis , & oc- „ cisorem , præsente populo ventilabatur. „ *Num.* 35. *v.* 12. & 24. *Jos.* 20. *v.* 4. „ 6. & 9.

„ Si causa cognita apparebat , fugitivum „ *dolo* alterum percussisse , seniores arri- „ piebant reum de loco effugii , eumque „ tradebant in manus vindicis sanguinis , „ ut morti traderetur , *Deut.* 19. *v.* 12. „ ab altari avellebatur ut moriatur , *Exod.* „ 21 *v.* 14. etsi is , qui percussus est , „ servus fuerit. *Exod.* 21. *v.* 20. & 21. „ Ultor sanguinis remittere vindictam non „ potuit , nedum pretium accipere , *Num.* „ 35. *v.* 31 ; expiari enim sanguis non „ potuit , nisi vicissim effuso sanguine rei , „ *Num.* 35. *v.* 33. *Deut.* 19. *v.* 13 : adeo „ ut remissa a vindice pœna , judicia ordi- „ naria successerint , *Selden. de jur. nat.* „ *L.* 4. *c.* 1. & 2.

„ Si *culpa* , vel *casu* homicidium factum , „ & percussor nolens , *Deut.* 4. *v.* 42. „ *Num.* 35. *v* 11. & 15. nesciens , *Deut.* „ 19. *v.* 4 *Josu.* 20. *v.* 3 , fortuito , & abs- „ que inimicitia , *Deut.* 19. *v.* 4. & 5. „ *Num.* 35. *v.* 11. 15. 22. & 23 , alte- „ rum occidisse probatur , adeoque si Deus „ ipse læsum in manus occisoris tradidisse „ videtur , homicida liberabatur de ultoris „ manu , & ex decreto populi reduceba- „ tur in urbem , ad quam confugerat , ea „ tamen lege , ut ibi maneret usque ad „ mortem magni sacrificatoris , *Num.* 35. „ *v.* 25. *Josu. c.* 20 *v.* 6. & seniores into- „ rim ei dabant habitationem , *Jos. c.* 20. „ *v.* 4. Si proinde extra fines habitatio- „ nis inveniretur percussor , impune ab ulto- „ re sanguinis occidi potuit , *Num.* 35. *v.* 16.

„ Quid si appareat , *casu* alterum percus- „ sum esse , merito quæritur , an percus- „ sor exilio mulctari , & si fines asyli egre- „ ditor , a vindice sanguinis occidi potue- „ rit ? Equidem id statui lege Mosaica vi- „ detur ; nam lex illa præcise loquitur de „ occisore , qui *nolens* sanguinem fuderit , „ *Num.* 35. *v.* 11. & 15. *Deut.* 4. *v.* 42. „ qui fortuito , & absque odio , ac inimi- „ citia id fecerit , *ibid. v.* 22. & exem- „ plum affertur in eo , qui cum amico in „ sylvam ad ligna cædenda abiit , & cui „ in succisione lignorum securis fugit ma- „ nu , ferrumque lapsum de manubrio ami- „ cum percussit , & occidit. *Deut. c* 19. *v.* 4.

„ At verior est sententia , hanc legem „ supponere *culpam* ejus , qui alium occi- „ dit , adeoque formulas illas opponi ei , „ qui *ex proposito* sanguinem alterius ef- „ fundit. Nam *culpa* quoque pœnam me- „ retur , adeo ut illa aliquando ad mor- „ tem extendi potuerit , exemplo , quod „ occurrit *Exod.* 21. *v.* 29. Sane , si „ quis *culpa* occidit , casus ille provideri „ potuit , & debuit : factum igitur est il- „ licitum , quod talionem meretur ; talio „ autem ab ipso numine exilio mensura- „ tur. Confirmantur hæc ex ipsa justitia „ divina : nulla enim ratio dari potest , „ cur homo , cui nihil imputari potest , „ adeoque qui nihil mali egit , exilio mul- „ ctari ,

,, ctari, & si fines asyli egreditur, occidi
,, possit. Rabbinorum sententia est, Senio-
,, res talem percussorem liberum declaraf-
,, se, & percussorem dimissum fuisse. *Vid.*
,, *Selden. jur. nat. l.* 4 *c.* 1. & 2.
,, Cæterum, vix exstant exempla, ubi
,, vindices sanguinis privata auctoritate poe-
,, nas a reo sumsere, quia facultas illa
,, admodum restricta fuit, indeque metu
,, ne excedant in vindicta, & ipsi san-
,, guinis rei fierent, deterrebantur: tutius
,, igitur duxere, officium judicis im-
,, plorare.

Servis quoque perfugium dabatur] ,, Vid.
,, *inf. l* 3. *c.* 7. §. 8. ubi locum *Deut.*
,, 23. *v.* 15. & 16. *explicabimus.*
*His ne ipsum sanctissimum Dei altare pa-
trocinabatur*] ,, Sed causa cognita, &
,, sententia desuper lata, reus tradeba-
,, tur vindici sanguinis. *Deut.* 19. *v.* 6.
,, Exempla retulit B. Parens *initio hujus* §.
Nec aliter Græci antiquiores] ,, Pausanias
,, Græciæ proditor confugiens ad asylum
,, fame expugnatur. *Thucyd. l.* 1. *Add.*
,, *eund. l.* 4. *p. m.* 261.
Satis se purgaverat] ,, Vid *Gron. h.*
,, At bene notandum est, exemplum hoc
,, æque, ac ea, quæ Auctor in notis af-
,, fert, non pertinere ad eos, qui ad
,, asylum confugiunt; sed exempla illa lo-
,, quuntur de his, qui ad extraneam ci-
,, vitatem profugiunt: & quæritur, an ci-
,, vitati cives reclamanti dedi debeant?
,, Hoc casu vel dedi debent omnino, vel
,, causa cognosci ab eo, ad quem confu-
,, giunt: quod ultimum ab Achivis fa-
,, ctum est.
2 *Ara misericordiæ*] ,, Hæc saltem eis,
,, qui vel injuria vim patiebantur, vel si-
,, ne proposito mali aliquid patrabant, se-
,, curitatem præstabat. Unde Callistratus,
,, qui spe impunitatis ad eam confugiebat,
,, criminis pœnam passus est, referente Au-
,, ctore: de ara illa misericordiæ vide
,, *Diod. Sicul. l* 13. *Statium Thebaid.* 12.
,, *Claud. bell. Geld. Alex. ab Alex. Gen.* 1.
,, *c.* 13. *apud Tesmar. h.*
Bonitas civium Atheniensium] ,, Quam
,, etiam laudat Justinus *l.* 2. *c.* 4.
De maleficis] ,, i e. Qui scelus commi-
3 ,, serunt, & ad aram profugerunt.
Ut ceremonias Deum] ,, Vid. *Gron. h.*
,, Loquitur autem Tacitus de iis, qui ad
,, statuas principis confugiebant. *Vid l.* 28.
,, §. 7. *ff. pœn.* Decisa hæc res est in *Nov.* 17.
,, *c* 7. ibi: *Neque homicidis, neque adul-*
,, *teris. neque virginum raptoribus delin-*
,, *quentibus terminorum custodies cautelam;*
,, *sed etiam inde extrahes, & supplicium*
,, *eis inferes, &c. Templorum cautela non*
,, *nocentibus, sed læsis datur a lege; &*
,, *non erit possibile, utrumque tueri cau-*
,, *tela sacrorum locorum, & lædentem,*
,, *& læsum.* Tiberius sustulit morem asy-
,, lorum. *Suet. Tib. cap.* 37. Add. *Selde-*
,, *num de. J. N. l.* 4. *c.* 2. *Alex. ab Alex.*
,, *Gen. dier. l.* 3. *c.* 20.
Instar Deorum esse] ,, Quorum quippe
,, imaginem gerunt.
Tales ergo aut puniendi, aut dedendi] 4
,, Hoc enim esse in arbitrio ejus civitatis,
,, ad quam confugiunt rei, dictum est §. 4.
Aut certe amovendi] ,, Ego id non
,, sufficere, puto. Nam is, cui injuria fa-
,, cta est, ad ejus reparationem agere po-
,, test, requirendo magistratum ejus, qui
,, injuriam fecit; & cum magistratus offi-
,, cium sit jus reddere, non potest dici
,, officio suo satisfecisse si reum amovet:
,, non enim hoc modo injuria reparatur.
Circa ea demum crimina usurpatur] ,, Ita
,, Patkul a rege Sueciæ sub prætextu, quod
,, in statum publicum commiserit, postu-
,, latus, a rege Poloniæ deditus est. E
,, contrario Knigt Anglus a Brabantinis
,, dedi noluit, etsi instante acerrime re-
,, ge Angliæ. Neque Solimannus piratam
,, Dragut Andreæ Doria dedere voluit.
,, *Thuan. l.* 7. *p.* 153. Hinc etsi aliquan-
,, do remitti rei hodie ad forum delicti so-
,, leant, id tamen saltem est urbanitatis.
,, *Gail. de pace publ. l.* 1. *c.* 16. *n.* 30.
,, *Carpz p.* 3. *qu.* 110 *n.* 54. *Saud. decis.*
,, *Fris. t. t.* 1.
*Minora mutua dissimulatione transmitti
invaluit*] ,, Immo nec in majoribus, nec
,, in minoribus criminibus remissio est,
,, vel olim fuit, necessitatis. Sed & olim,
,, & hodie moris est, aut dedere talem
,, reum, aut punire.
*Nisi fœderis legibus propius quiddam con-
venerit*] ,, Tale pactum inter Electores
,, Brandenburgicos, & Duces Pomeraniæ,
,, refert *Tesmarus h.*
Recte recipi, ac defendi] ,, Ponamus,
,, piratam, qui pluribus gentibus injuriam
,, fecit, se certi cujusdam regis potestati

,, ea lege subiicere, ne ulli eorum, quos ,, læsit, dedatur, addita promissione, se ,, quoque inposterum ab omni deprædatione destiturum. Auctor putat, hoc casu ,, piratam aliis eum ad pœnam deposcentibus dedi non debere; quia negotium ,, humani generis utiliter geritur, dum pirata hoc pacto, cum aliter non possit, ,, a maleficiis revocatur.

,, Ego talem quoque prædonem ad instantiam ejus, qui injuriam ab eo passus est, dedi, vel puniri debere, omnino existimo; quia reparari injuria debet, eaque lex naturæ est. Neque allegari potest, utiliter per receptionem ,, piratæ geri negotium humani generis, ,, quia paucissimæ, & vicinæ saltem gentes piratæ illius injuriæ expositæ sunt, ,, adeoque negotium hoc generis humani ,, plane non est. Sane, promissio piratæ ,, de non ulterius delinquendo jus puniendi læsis auferri nequit; & cum Auctor ,, id fateatur circa reparationem damni, ,, eadem ratio obtinebit circa pœnas.

Pœnam quod attinet] ,, Nam quod rei ,, ablatæ restitutionem attinet, omnino ,, obligatus manet iis, quibus injuria abstulit. Nos idem obtinere, diximus, in ,, pœna, quia injuria aliis facta reparari ,, naturali ratione debet per passionem tantundem mali, quantum fecit.

Interim dum de causa justitia cognoscitur, defendi supplices] ,, Dixit Auctor, populum non præcise teneri ad dedendum, ,, § 4. *n.* 3; sed vel ad dedendum, vel ,, puniendum. Posteriori casu causa prius ,, cognosci debet, quia populus judicis officio fungitur; & quamdiu reus declaratus per sententiam non est, ab eo, ad ,, quem confugit, contra vim postulantis ,, defendi debet, *d.* §. 4. *in pr. ibique not.* Exemplum est apud *Livium lib.* 23. ,, *cap.* 10. ubi Magius, qui ab Hannibale vinctus ad statuam regis Ptolemæi ,, confugit, causa cognita liberatus fuit: ,, quo jure, alibi vidimus.

Jus impetrabis] ,, Causa cognita jus tibi dicetur.

Vi quidem hinc non abstrahes] ,, Sed ,, interim, & pendente processu, contra ,, vim tuam defendetur.

2 *Non sit vetitum jure naturæ, aut gentium*] ,, Si enim crimen est jure naturæ vetitum, (jus gentium non agnoscimus)

,, dijudicari res debet ex principiis juris ,, naturæ, i. e. ex sola ratione.

Res dijudicanda erit ex jure civili populi] ,, Nam cum delictum commissum sit ,, contra leges loci, unde profugit, illud ,, reparari debet juxta leges ejusdem loci.

Ad §. VII.

Aut *veteribus*] ,, i. e. Qui originarie, ,, & perpetuo nobis subjecti fuere, & ad ,, alios confugerunt. *Vid.* §. 4. *n.* 8. 1

Aut advenis] ,, Qui aliis subjecti fuere, ,, & profugi ad nos se recipiunt *d n.* 8.

In rectores transeat] ,, *Vid.* §. 2. *n.* 2. ,, Quod fit si vel dedere reum, vel punire eum recusent.

Vicissim a summa potestate in subditos culpa transibit] ,, Confundit Auctor tres quæstiones: 1. an subditi teneantur ex culpa principis? quod supra §. 2. affirmavimus: 2. an teneantur subditi si jussu ,, principis mali quid egerunt? & affirmatur, quia tunc ex proprio quoque delicto tenentur: 3. an singuli ex delicto ,, civitatis teneantur? Distinguendum hic ,, est, an publice factum illud, quo injuria infertur, approbetur; tunc enim ,, pars minor quoque tenetur ex facto ,, majoris partis ad injuriæ illius reparationem, quia tota civitas reparare debet. ,, Si singuli delinquunt, etsi plures ex civitate, reliqui non tenentur, quia civitas non fecit injuriam, sed singuli.

Si in crimen subditi consenserint] Uti si impedire potuerunt, & debuerunt, uti debent si notoria sit injuria: si vero dubia est injuria, subditi tenentur judicium regis sequi, ac illud opibus suis, & operis tueri; adeoque tunc consensisse in crimen censentur.

Additio.

,, Alibi jam diximus, distinctionem inter ,, injuriam notoriam, & non notoriam, ,, effectu carere: quid si enim princeps ,, neget injuriam notoriam esse, quis judex erit? Sane, subditi, qui omne suum ,, judicium in principem transtulerunt, factum ejus semper defendere tenentur; ,, adeoque ex injuria ejus obligantur.

Imperio] Si tamen resistere huic imperio non potuere, delictum solius principis est.

Additio.

„ Diximus, judicium semper esse prin-
„ cipis, in quem populus omne jus suum
„ contulit.

Aut suasu] „ Tunc enim ultro faciunt,
„ & sic ex proprio facto illicito tenentur.

1 *Ad singulos, qui consenserunt*] „ Non
„ autem consensere singuli, nisi 1. convo-
„ catis singulis membris, 2. delinquendi
„ consilium publice initum sit. Non ergo
„ sufficit, sono tubæ, vel campanæ, con-
„ vocatos cives, & hoc modo delictum
„ commissum esse, *Menoch. arbitr. cas.*
„ 598. *n.* 5; probari enim tunc debet,
„ cives singulos actu deliquisse.

*Non ad eos, qui aliorum sententiis vi-
cti sunt*] „ Quia non sunt causa injuriæ.
„ Si tamen illi, qui contradixere publicis
„ edictis, postea hæc exequuntur, tenen-
„ tur ex hoc facto illicito: quanquam ge-
„ nerosi hostes parcere illis soleant; uti
„ exemplo Antenoris, & Æneæ constat.
„ *Liv. l.* 1. *c.* 1. *Add. notata ad rubr. ab*
„ *hinc sextam.*

*Distincta enim sunt pœnæ singulorum,
& universitatis*] „ Bene Auctor distinguit
„ inter pœnas universitatis, & inter pœnas
„ singulorum: pœnæ universitati inflictæ
„ etiam singulis nocent, uti si civitas dis-
„ solvitur, si judicia, leges, mœnia, &c.
„ ei auferuntur: hic singulis quoque præ-
„ judicium fit; quod in nocentibus est pœ-
„ na, in innocentibus calamitas. At singu-
„ lis inflictæ pœnæ aliis non debent noce-
„ re, qui criminis non sunt participes.

Est mors] „ Quæ omnia jura personæ
„ tollit.

Mors civitatis everti] „ Quia per ever-
„ sionem omnia jura civitatis tolluntur.

Velut morte finiri] „ Cum enim omnia
„ jura civitatis intereant, etiam ususfru-
„ ctus tollitur.

Singuli in servitutem, &c.], *Vid. su-*
„ *pra L. II. c.* 9. §. 6.

*Exceptis his, qui decreto exuendæ societatis
contradixerant*] „ Quos vide apud *Plu-*
„ *tarch. in Alex.* Testatur Arrianus, Pin-
„ dari familiam exceptam fuisse, item Sa-
„ cerdotes, & Macedonum hospites. *Vide*
„ *Plin.* 7. *hist.* 29. De Capua vide non dis-
„ similia apud *Liv.* 26. 33.

*Servitutem civilem in provinciam reda-
cta*] „ *d. c.* 9. §. 6.

Singuli sua bona amittunt confiscatione]
„ Adeoque servitus illa civilis non infert
„ privationem bonorum ad singulos spe-
„ ctantium, sed ea demum tolluntur con-
„ fiscatione.

*Civitati adimi solent quæ habet commu-
nia*] „ Exempla punitarum civitatum ex-
„ hibet *Menoch. arb. cas.* 598. *n.* 27. Ita
„ Antiochensibus insignia, & ornamenta
„ publica abstulit Marcus Vulcatius in Avi-
„ dio Cassio. Idem fecit Severus Byzanti-
„ nis. *Herodian.* 3. 6. Cæsar Pragenses o-
„ mnibus privilegiis, immunitatibus, tri-
„ buum, & societatum juribus, jurisdi-
„ ctione, &c. privavit. *Thuanus l.* 4. *ad*
„ *ann.* 1547. *p.* 83. Ita Burdegalenses pri-
„ vilegiis omnibus, decurionatu, conci-
„ lii, ac sigilli jure, jurisdictione, pecu-
„ nia communi, possessionibus publicis,
„ &c. mulctatos legimus apud *Thuan.*
„ *l.* 5. *p.* 105.

*Ea amittant, quæ ipsorum sunt propria,
injustum est*] „ Quia singuli non peccave-
„ runt, sed universitas. 2

Ad §. VIII.

An *pœna ob delictum universitatis sem-
per exigi possit*] i. e. An obligatio repa-
randi etiam ad successores universitatis tran-
seat? Equidem de *reparatione damni* id
indubium est, quia hactenus non tantum
civitas obligatur, sed & territorium; adeo-
que hæc obligatio non desinit etsi singuli
cives mutentur: adeo ut licet unus tan-
tum supersit civis, tota obligatio in eo
hæreat, nisi vel civitas ipsa tollatur; de
quo late egimus supra *c.* 9. §. 3. *seq.* 1

At de *pœna*, seu de *talione*, aliud di-
cendum. Nam quando de pœna *universi-
tatis* agitur, omnino ea nocet successori-
bus, quia pars sunt ejus civitatis, quæ de-
liquit. Si vero *singuli* puniendi sunt, tunc
nocentes ab innocentibus probe sunt di-
stinguendi: & horum successores neque ex
suis bonis tenentur, neque iis servitus im-
poni potest.

Quia idem corpus manet] „ Quanquam
„ particulis succedentibus. Singuli enim non
„ debent, sed corpus, quod non mutatur
„ etsi aliæ personæ corpus id constituant.
„ *Vid. l.* 76. *ff. Jud.*

Quædam non nisi derivatione a singulis]
„ Quæ

„ Quæ non proprie corporis totius sunt,
„ sed ideo corpori tribuuntur, quia pluri-
„ bus civibus ea qualitas propria est.
Singulis ut animum habentibus] „ i. e.
„ Propositum delinquendi.
Quem universitas per se non habet]
„ Quia non decreto publico delictum com-
„ missum est.
*Extinctis ergo illis, per quos ad univer-
sitatem meritum deducebatur, ipsum quo-
que meritum extinguitur*] „ Quia corpus,
„ & universitas non peccavit, neque hæc
„ propositum delinquendi habuit: adeoque
„ culpa fuit singulorum, quibus extinctis
„ pœna cessat.
*Quod nemo supersit eorum, qui delique-
runt*] „ Loquitur de pœnis singulis, non
„ universitati infligendis. Universitas enim
„ jam satis punita erat interdictione thea-
„ tri, &c. *Vid.* §. *prec. n.* 1.
2 *Cum pridem interiissent qui in Græcos
peccaverant*] „ Inquirendum saltem est,
„ an Græci quoad præsens bellum justam
„ habuerint causam, quod nemo negatu-
„ rus est, cum Persæ vi, & clam liber-
„ tati Græcorum eo tempore insidiarentur.
„ *Curt. ex edit. Freinsh. L.* 1. *c.* 8. Ale-
„ xander igitur jure victoriæ in urbes vi-
„ ctas eo magis quævis statuere potuit,
„ quod Persæ eodem jure in præcedenti-
„ bus bellis usi erant *Curt. l.* 3. *c.* 10.
„ Hinc alibi ait, imperium sibi a Græcis
„ delatum esse ut & novas, & antiquas
„ injurias vindicet. *Curt. l.* 2. *c.* 2. *ex sup-
„ plem. Freinsh.*
De excidio Branchidarum] „ Dixi jam,
„ hostem in victos pro lubitu statuere pos-
„ se: adeoque cum jus vitæ, & necis,
„ in deditos Alexander quæsiverit, jure
„ in Branchidas sævire potuit, inprimis
„ cum injuria ab eorum antecessoribus pa-
„ triæ illata accesserit.
*In ultionem eorum, quæ Athenis Persæ
fecerant*] „ Voluit enim Alexander Persa-
„ rum facinus ulcisci, qui cum in Græ-
„ ciam venissent, Athenas subverterant,
„ templaque incenderant, aliaque multa
„ in Græcos perpetraverant. *Arrian. cit.
„ ad marg. l.*
*At mihi non videtur hoc prudenter egis-
se*] „ Hinc etiam Parmenio dissuadebat
„ *d. l.* Sed & ipsum Alexandrum postea
„ ex India reversum facti pœnituit. *Ar-
„ rian. l.* 6. *p. m.* 145. Merito igitur ait
„ Arrianus, minus prudenter id peractum
„ esse: nam jure omnino id fieri potuit.
Agathoclis] „ Qui civitatem Uticam si-
„ bi rebellem excidio punivit. *Diod. Si-
„ cul. l.* 20. *p. m.* 680.
*Plus mali Siculos ab Ulyxe olim pertu-
lisse*] „ Agathoclem natura facetum, & 3
„ gesticulatorem fuisse, testis est Diodorus
„ Siculus, *d. l. p.* 682. Ad has facetias
„ quoque referenda videtur hæc responsio.
„ Vera belli causa erat, quod Itacenses
„ rebellassent, *d. p.* 680.
Post tres hominum ætates] „ Præscri-
„ ptio jure gentium non datur: adeoque
„ vindicari semper injuria ab universitate
„ illata potest, nisi pace de injuria illa
„ transactum fuerit.
Nec procedit] „ Recte Auctor ait, pro-
„ bari ejusmodi facta non posse prætextu
„ vindictæ divinæ, quasi ad exemplum Dei
„ posteri ab homine quoque puniri possint.
„ Nam 1. id periculosum admodum esse,
„ merito ait *Pufend. l.* 8. *c.* 3. §. 23. Sa-
„ ne, 2. cum omnes homines peccent,
„ eadem ratione jure talionis aliæ gentes
„ a nobis quoque pœnas sumere ob deli-
„ cta tum propria, tum parentum nostro-
„ rum, possent.
Aliud enim est jus Dei, aliud hominum]
„ Quod late explicavimus *supra l.* 1. *c.* 1.
„ §. 10. *n.* 5. & 6. Nam homo homini
„ jus a Deo concessum auferre nec ob
„ delictum antecessorum potest: at Deus,
„ vi dominii sibi reservati, pro lubitu ca-
„ lamitates hominibus inferre etiam sine
„ eorum culpa potest, nedum ob peccata
„ parentum.
Neque si æquum est] „ Plutarchus hoc
„ argumento utebatur, ut probet, poste-
„ ros ob delicta parentum puniri posse;
„ quia præmia quoque iis ob merita pa-
„ rentum tribui solent. Seneca *de benef.
„ l.* 4. *c.* 31. ait: *Excusare hoc loco Deos
„ volo: Quid sibi voluit providentia, quæ
„ Aridæum regno imposuit? illi putas hoc
„ datum? patri ejus datum est, & fratri.
„ Quare C. Cæsarem orbi terrarum præfe-
„ cit, hominem humani sanguinis avidis-
„ simum? Quid ergo tu illi hoc datum
„ existimas? patri ejus Germanico datum,
„ datum avo, proavoque, &c.*
*Beneficii enim talis est materia, ut in
quemvis conferri sine injuria possit*] „ Be-
„ neficia igitur conferri possunt ob meri-

„ ta majorum, quia id dependet a dispo„ sitione conferentis At pœnas statuere in „ successores ob delicta majorum, non de„ pendet ab arbitrio statuentis, quia pœ„ na suos saltem tenet auctores.

Pœna non item] „ Quia statuitur in invi„ tum, & in eum tantum, qui peccavit.

A D §. IX.

A N *& culpa non communicata communicetur pœna*] „ Recte Auctor id negat „ §. 12. quia culpa non nisi suum tenet „ auctorem, adeoque nec filii ex delicto „ patris, §. 13. nec subditi ex delicto „ principis, §. 17. nec hæredes ex deli„ cto defuncti tenentur. §. 19.

Ob vocum similitudinem confundantur] „ Immo Auctor his monitis magis confundit „ rem: omnia perspicua sunt ex definitio„ ne damni, & pœnæ.

A D §. X.

1 P R I M U M] Auctor distinguit inter damnum, quod directe datur, & inter illud, quod accidenter contingit; atque ex hoc nullum jus agendi competere, ait, ei, qui damnum passus est. Ratio naturalis hæc est, quod is, qui suo jure utitur, nemini faciat injuriam, licet forte inde damnum aliquod tertio detur, vel in futurum jus alii auferatur. Atque hinc concludit, filiis non fieri injuriam si a futura successione excluduntur; nam cum ea demum bona liberis debeantur, quæ supersunt tempore mortis, revera nihil damni ipsis datur si patri ante mortem bona illa auferuntur.

Jus proprium habet] „ Damnum dicitur „ a demendo, quando demitur id, quod „ meum est. *Vid. supra c.* 17. §. 2. *seq.*

Ut quis non habeat quod habiturus alioqui fuisset] „ Hoc non est damnum, nec „ per consequentiam, quia nihil, quod „ alterius est, demitur.

Cessante scilicet conditione, sine qua jus non habebat] „ Vera ratio est, quia jus „ ejus non est, adeoque nihil ei demitur.

Ulpianum] In *leg.* 24. §. *f. de damn. inf.* Damnum enim tunc dicitur, cum alii aliquid demitur, quod ejus est: at aqua, quæ ex meo fundo in vicinum fluit, non est ejus nisi quatenus defluit; aqua autem perventura ejus esse dici nequit: indeque si non amplius defluit, totum jus ejus cessat Neque ego injurium facio præscindendo venas, quia jure meo utor.

An lucro, quod adhuc faciebat, uti prohibeatur] „ Lucrum enim, quod non„ dum comparavit, ejus non est, adeo„ que nihil demitur.

Parentum bonis confiscatis] Hoc casu 2 damnum non infertur liberis, nedum pœna: non *illud*, quia liberis nihil demitur, utpote qui jus demum habent in parentum bona post mortem; at Majestatis rei non relinquunt bona, nihil ergo aufertur liberis: non *hoc*, tum quia ipsi non privantur aliquo bono, tum quia nihil mali egere.

Quæ vero non a patre] „ Nam in his „ bonis verum jus habent, quod ob cul„ pam parentum illis auferri nequit.

Sed a rerum natura] „ Per modos ac„ quirendi juris gentium.

Aut aliunde] „ Ex peculio, &c.

Liberi Lepidi] „ Cujus bona publicata „ erant.

Leges Romanæ] „ *Leg.* 5. §. 1. *C. L.* „ *Jul. Maj. L.* 7. *ff. bon. damn.* Hinc „ passim improbatur hic mos. *Plut. in Sylla Vellej. Pat.* 2. 28.

Eoque nomine amittit] „ Jura publica, „ & universitatis.

Sentiunt damnum & singuli innocentes] „ Immo non est damnum, quia jus eis „ proprium non demitur.

Sed ea in re, quæ ad ipsos non pertinebat, nisi per universitatem] „ Singuli jus „ in rem universitatis non habent, nisi „ quatenus universitati propria est; jure „ ergo universitatis cessante, exstinguitur „ etiam jus singulorum, qui in hunc ca„ sum nullum jus unquam habuerunt: „ adeoque id nec damnum est, nec pœna.

A D §. XI.

P R Æ T E R E A] „ Hoc est alterum, 1 „ quod monendum censet Auctor (*Vid.* „ §. *præced. n.* 1.): distinguendum ni„ mirum esse inter causam proximam, & „ remotam mali, quod patimur.

Occasione quidem alicujus peccati alieni, *sed*

Sed non ita ut id peccatum causa sit proxima] Late, & obscure hæc ab Auctore proponuntur. Innuit, nimirum, exemplum fidejussorum, qui pro crimine alieno intercedunt, & qui proinde ex alieno crimine obligari videntur. Auctor recte ait, eidem fidejussorem malum ferre ex sua sponsione, adeoque non tanquam pœnam; & hinc concludit, non teneri eum ad majus malum, quam de quo disponere potest. Cum autem de sua vita disponere nequeat, facile constat, fidejussorem mortem, aliamque pœnam corporalem pro alio subire non posse. Cum vero æstimari delictum possit per pecuniam, is, qui ita cavit, tenetur præstare æstimationem, non in pœnam, quia nihil mali egit, sed ex conventione.

Sic qui occasione alieni debiti aliquid promisit, malum patitur] „ Immo non magis „ malum hic patitur, quam si fidejussor id, „ quod ex stipulatu jure proprio debet, „ solvit; id enim, quod ex cautione „ solvit, debet ex promisso.

At proxima causa obligationis est ipsa promissio] „ Vere igitur non est malum, „ quia sua voluntate tenetur.

Non proprie ex emto tenetur, sed ex promisso] „ Nam duo hic sunt negotia „ 1. *emtio*, quæ intercedit inter emto- „ rem, & venditorem: 2. *fidejussio*, quæ „ intercedit inter venditorem, & fidejus- „ sorem, qui venditori cavet. Ex *illo* ne- „ gotio datur actio ex emto inter solos „ contrahentes; ex *hoc* actio ex stipulatu „ inter venditorem, & fidejussorem.

Non ex delicto, sed ex sua sponsione] „ Hic itidem duo esse negotia, diximus: „ 1. *delictum*, unde obligatio oritur inter „ læsum, & lædentem: 2. *cautio*, onde „ obligatio oritur inter læsum, & caven- „ tem. Ex *illo* læsus tenetur ad pœnam „ ex delicto suo, & facto illicito: ex *hoc* „ cavens tenetur ad id, quod interest ex „ pacto, & dispositione. Hic ergo pœna „ non est, nec pœnæ communicatio, quia „ non est malum passionis propter ma- „ lum actionis.

Mensuram accipit] „ Pœna mensuram „ accipit a merito, & tantundem delin- „ quenti infligitur mali, quantum egit: „ at fidejussor non tenetur juxta meritum „ illud, sed in tantum, quantum promi- „ sit, & quantum spondere potuit.

2 *Cui consequens est*] „ Nimirum, ei, „ quod modo dixit, malum fidejussori in- „ fligendum mensuram accipere ex potesta- „ te, quam ipse in promittendo habuit.

Neminem jus tale habere in vitam] „ Quod „ late exposuimus *supra l. 2. c. 19. §. 5.* „ Adeoque cessat disponendi facultas, quia „ de jure alieno disponeret; eoque nulla est „ talis sponsio.

Vades capitali supplicio crediderint obligari] „ Hac de re actum est supra *l. 2.* „ *c. 15. §. 16 n. 3. in fin.* Ubi exempla re- „ tulimus obsidum, qui caverunt ot capite „ luerent si pacto non stetur. Alia exem- „ pla vide apud *Liv. l. 25. c. 4. l. 3. c. 13.* „ *l. 4. cap. 42. Quint. decl. 6. Præf. l. 8.* „ *c. 2. §. 6. Larrea decis. Granat. 9. n. 38.* „ *in f.*

Ausonii] „ Vid. *Gron. h.* Huc pertinet „ Germanorum proverbium vetus: *Den* „ *Burgen musz man würgen.*

Ut alibi] „ *Lib. 2. c. 15. §. 16. n. 3.* & „ *l. 3. c. 4. §. 14.*

De membris intelligi debet] „ Nam nec „ membrorum suorum quis dominus est, „ *l. 13. ff. Leg. Aquil. Barbosa in loc. com.* „ *voc. membrum. Amesena de pot. in se ip-* „ *sum. l. 1. c. 2. 3. 34.*

Pœna non erit] „ Damnum enim hoc „ non fert ob malum actionis, sed ex pa- „ cto: potest autem quis disponere de suo „ jure habitandi, de bonis, &c.

Simile quid occurrit in eo jure, &c.] Obscura admodum sunt quæ hic sequuntur.

Quale est jus precarii] Dominus enim dum revocat precarium occasione delicti alieni, nullo jure privat eum, qui precario utitur, quia nullum jus in re habet, sed solam rei possessionem: adeoque nulla hic privatio juris subest.

Et jus privatorum respectu habito ad eminens dominium] „ Nam privari quidem de „ re sua disponere possunt; sed juri huic „ semper inest conditio, nisi repugnet uti- „ litati civitatis; adeoque jus hoc privato- „ rum dependet a voluntate civitatis. *Vid.* „ *supr. l. 1. c. 1. §. 6.* Si proinde jus hoc „ civi occasione delicti alieni aufertur, ci- „ vitas saltem exequitur jus, quod ei vi „ imperii competit, & in eo consistit, ut „ ob utilitatem publicam jus quæsitum ci- „ vibus auferre possit.

Pœna in illis proprie non est] „ Quia non „ privantur jure aliquo, qood eis proprium „ fuit, sed quod ab arbitrio alterius de- „ pendebat.

Sed executio juris antecedentis, quod erat

pene auferentem] „ Adeoque quod dominus „ simpliciter, civitas vero ob utilitatem pu„ blicam auferre potuit.

In bestias proprie delictum non cadit] „ Bestiæ juris non sunt capaces. *Vid. l.* 1. „ *c.* 1. §. 11. Adeoque nec privatio juris ibi „ locum habere potest.

Non ea vere pœna est, sed usus dominii humani in bestiam] „ Vera ratio legis est, „ quam jus canonicum affert, ne bestia vi„ vens, & oberrans oculos refricet conti„ nuo memoriam tam infandi sceleris, *c.* 15. „ *c. mulier q.* 1. Si enim effectus dominii „ esset, invito domino occidi bestia non „ posset.

A d §. XII.

H i s *distinctionibus positis*] „ Quæ ex „ vera definitione damni, & pœnæ, sponte „ sequuntur.

Ob delictum alienum puniri posse] „ Quia „ malum passionis esse non potest absque „ malo actionis.

Cujus vera ratio non est] „ Immo est „ verissima. Nam JCtus rationem allegat, „ cur pœna morte finiatur, *quia scilicet* „ *pœna constituitur in emendationem homi*„ *num, quæ mortuo eo, in quem constitui* „ *videtur desinit*. Loquitur igitur JCtus de „ emendatione ipsius delinquentis, non de „ exemplo, quod tantum per accidens fit, „ & consequens est. Hic emendationis effe„ ctus omnis cessat mortuo delinquente: „ sed & pœna est æstimatio meriti, quod „ personæ inhæret: accedit quod effectus „ pœnæ consistat in ejus sensu; at non sen„ tit mortuus.

Etiam extra personam delinquentis] „ Uti „ cum liberi malum ferunt propter deli„ ctum parentum. At hoc exemplum pœ„ næ non est extra personam delinquentis, „ sed in ipso patre: ille privatur bono ali„ quo suo propter culpam; liberi culpam „ non commisere.

Sed quia obligatio ad pœnam ex merito oritur] „ Eodem res recidit. Meritum enim, „ ex quo quis ad pœnam obligatur, cor„ rigi debet; post mortem autem meritum „ non est, adeoque emendari illud non „ potest.

Meritum autem est personale] „ *Vide Diss. „ proœm. XII.* §. 555. 556.

Quippe ex voluntate ortum habens] „ Sine „ voluntate enim, & intentione, delictum „ non committitur.

Qua nihil est magis nobis proprium] „ Ex mea igitur voluntate alius obligari „ nequit.

A d §. XIII.

A u c t o r examinat quæstionem, an liberi ob delicta parentum puniri possint? Nos totam rem expedivimus in Disputatione *de obligatione hæredis ex delicto defuncti. Sect. IV.* §. 25. Verba hæc sunt.

E x *præmissis abunde constat, hæredes non teneri ex crimine defuncti ad pœnam, sive crimen sit* publicum, sive privatum, & extraordinarium; l. 26 pœn. l. 22. c. eod. l. ult. ad l. Jul. Majest. Tot. tit. C. si reus, vel acc. l. unic. in fin. si quis jus d. c. per thes. 8. *Cui accedit, quod hæc pœna ne quidem sit res patrimonii, sed vindicta; eaque non privata, ex qua actori acquiritur, sed publica, ex qua fisco.* th. 15. *Quin nec tenentur hæredes, etsi lis cum defuncto contestata fuerit*, d. l. ult. l. 2. l. 3. & 4. l. fin. C. si reus, vel acc. l. 6. ff. de publ. jud. *quia litis contestatio in criminibus non potest pro quasi contractu haberi, cum nec possint privati contrahere de jure publico, seu de crimine, cujus vindicta, & pœna ad rempublicam pertinet*, l. 27. §. 4. de Pact. *& si posset, ex eo acquiri deberet pœna partibus contrahentibus*, per l. 38. §. 17. de V. O. *quod non fit, sed acquiritur fisco, vel judici, qui non contraxit. Cum igitur non possit deberi ex quasi contractu, sed maneat pœna criminis, hæres teneri nequit*, per thes. 8.

Nec movet quod 1. *Deus minetur, se puniturum parentes in sobole.* Deut. 5. v. 9. & 2. *perduellionis pœna in liberos quoque extendatur*, l. 5. C. Majest. *Resp. Non esse pœnam filiorum, quia ipsis non propter delictum suum infligitur*, per thes. 6. *Non magis, quam si alias homo, Deo disponente, morte præmatura eripitur, morbis affligitur, vel a prædonibus spoliatur. Hæc enim beneficia fortunæ sunt, quæ Deus suo jure, ac lubitu dare, vel auferre potest: sed hæc calamitas filiorum pœna parentum est, qui non tam suo, quam liberorum innocentium malo, cui ipsi inprimis delictis suis causam dederunt, anguntur.* thes. 6.

Ita quoque quantum ad l. 5. C. Majest. *perduel-*

perduellium liberi extorres, ac infames fieri ex aliis causis, absque ratione pœnæ, possunt, quia dignitates, & jus domicilii sunt beneficia civitatis, quæ illa ex aliis quoque causis denegare potest; uti cum lex illegitime, aut a vili patre (nedum perduelle) natos, excludit a præmiis, ac dignitatibus publicis, & a juribus domicilii. Hæc igitur calamitas liberorum iterum est pœna parentum: unde de Lepido in rempublicam armato ait Cicero ad Brut. epist. 12. Si damnatus esset, eandem calamitatem subirent liberi, bonis publicatis, & ita Lepidum crudelem in liberos esse, non legem, quæ Lepidum damnat. *At qui potest extra rationem pœnæ videri, quod præterea isti liberi ex* d. l. 5. *bonis suis proprii exuuntur, & suppliciis paternis digni existimantur, in quibus metuuntur exempla paterni criminis; quin quod aliarum gentium legibus actu suppliciis mactantur, uti eam Macedonum legem refert* Curtius lib. 6. cap. 11. *& quod Pœni propter Hannonis perduellionem filios ipsius, omnesque cognatos occiderunt, ne quisquam, aut ad scelus imitandum, aut ad mortem ulciscendam, ex tam nefaria domo superesset, ut ait* Justin. hist. 21. c. 4. *Non enim utique civitas, subditis suis vitam, aut dominia jure gentium quæsita auferre potest, nisi in pœnam delicti; neque ad id sufficit solus delicti metus. Est equidem præterea quoque jus aliquod civitatis in vitam, ac bona civium suorum, scil. quatenus necesse est ad defensionem communis patriæ, uti quod tenetur, etiam cum discrimine vitæ, hostem propellere, & bona sua ad communem defensionem contribuere. Quin & usitatum inter gentes fuit, quod pacis obtinendæ gratia, primarii cives obsides hostibus dari potuerint, cum potestate necandi si pactis non staretur*, vid. Alb. Gentil. l. 2. Jur. bell. cap. 19; *occurruntque occisorum exempla passim.* Sigon. de occid. imper. l 18. pag. 453. &c. *Quanquam & Scipio generose id more suo improbaverit apud* Liv. lib. 28 c 34. *& Narses Justiniani dux & hostium perfidia, & suorum adhortationibus, licet accensus, non tamen ad obsidum Lucensium cædem perpelli potuerit.* Agath. lib 1. Hist. *Sane, ob solam futuri delicti suspicionem, metumque, in innoxios suppliciis grassari, non videtur alia ratione defendi posse, quam quia id, quod ex iniquo habet, securitate publica pensatur. Ita quidem Cicero in eos, qui Diis eam vim tribuunt, ut si quis morte sceleris pœnas effugerit, expetantur eæ pœnæ a liberis, a nepotibus, a posteris, ita invehitur:* O miram æquitatem Deorum! ferretne ulla civitas latorem istiusmodi legis, ut condemnaretur filius, aut nepos, si pater, aut avus deliquisset? *Eoque adducit auctoritates Poëtarum, & Stoicorum*, lib. 5. de natura Deor. in fin. *Idem tamen in prædicto exemplo Lepidi, quem perduellem judicabat, ait:* Parentum scelera filiorum pœnis lui, acerbum quidem, at id præclare legibus comparatum esse, ut charitas liberorum amiciores parentes reipublicæ redderet. Ad Brut. epist. 12. *Idque facilius admitti potest in sanctione* d. l. 5. *quæ publicatione bonorum contenta liberos non afficit suppliciis, sed affici dignos tantum judicat. Pœnorum vero, Macedonumque exempla modum omnino justitiæ excedunt. Nec ullo modo inter exempla referri debent parricidia Antonini Bassiani, quibus in fratrem, ac collegam, ejusque amicos omnes sæviit, apud* Herod. l. 4 c. 11. *Non enim id ulla juris species fuit, sed plus quam belluina immanitas. Nec minus impia vox Demetrii, qui occiso per insidias Alexandro Cassandri filio, causatus est apud exercitum:* Scelerum ultionem, quia nequisset ab ipso Cassandro exigere, ad liberos ejus transtulisse. Just. l. 16. c. 1.

Noxa caput sequitur] „ Vide *Brissonium*, „ *& Seileri relegationes*, voce, *Noxa*. 1

Reprehendens morem quarundam gentium] Rationem hujus moris allegavimus in Dissertatione *de justitia pœnæ in absentes c.* 2. §. 14. *seq.* Hujus enim criminis perduellionis tantus inter gentes metus, tantumque periculum visum fuit, ut ei exarmando, quidquid machinarum, mutuique terroris inveniri potuit, oppositum fuerit. Nec immerito. Non enim tantum periculi ab extraneo hoste impendet, ac ab eo, qui intus alitur, & in ipsis visceribus nostris quasi pascitur. Unde pleræque gentium non tantum in auctorem sceleris, sed in totam ejus familiam suppliciis sævierunt. Exemplum Hannonis Pœni, una cum ratione tantæ acerbitatis, compendio refert *Justinus l* 21. *c.* 4. *in fin.* his verbis: *Filii quoque, cognatique omnes, etiam innoxii, supplicio traduntur, ne quisquam ad imitandum scelus, aut ad mortem ulciscendam, ex tam nefaria domo superesset.* Talem quoque Macedonum 2

donum legem refert *Curt. lib. 6. c. 11. & lib. 8. c. 6. in fin.*

In hoc vero crimine id singularissimum est, quod inde judicium post mortem rei quoque inchoari possit. per *l. fin. ff. ad l. Jul. Maj. l. 1. §. 3. ff. de suis, & leg. l. 31. §. fin. ff. de donat. l. 86. §. 1. ff. de acquirend. her. l. 6. fin. C. ad l. Jul. Majest §. 3. Inst. de Publ. Jud.* Minus igitur dubium est, etiam in absentes judicium hoc Majestatis intentari posse, cum & in mortuos possit; idque speciali constitutione, *ad reprimendum, &c.* expressit Henricus VII. Imp. quæ sub finem Corporis Juris adjecta est, & in quam Bartholus commentatus est.

Nec ratio in obscuro est, cum agatur de fulcienda nutantis, ac sub potentium insidiis, ac machinationibus periclitantis reipublicæ. Hujus necessitatibus cedunt, & postponuntur omnes privatorum rationes: eademque sollicitudo, & cautela reipublicæ, quæ leges Majestatis armavit in filios innoxios, & alicubi in omnes cognatos easdem quoque instruxit adversus mortuos, & absentes, aliaque in reipublicæ præsidium singularissime constituit, quæ remoto ejus metu, ac periculo, plena injuriarum, ac truculentiæ viderentur.

Pœnæ vero præcipuæ, quibus lex Majestatis munita est adversus perduelles ad quatuor capita referri possunt. *I.* Capitalis, & principalis pœna in ipsum perduellum constituta, scilicet, ultimum supplicium, cujus genus varat *l. 5. pr. C. ad l. Jul. Maj. Ord. Crim. art.* 124. *II.* Confiscatio bonorum, quæ & hodie recepta est, *d. l. 5. pr. Ord. Crim. art.*218. *in fin. III.* Filiorum exilium, infamia, & successionum privatio; quod horum periculo magis terreri parentes soleant, quam suo, *d. l. 5. §. 1 IV.* Damnatio memoriæ, *l. 6. l. fin. C. eod. tit.*

Horum omnium capitum (excepto primo) executio vere, & reapse fit, etiam perduelle mortuo, vel absente, perinde, ac vivo, & præsente. In his igitur nihil simulati, vel imaginarii est, sed pœnæ executio realis; nec pertinet illa ad personatam illam executionem, quæ moribus invaluit, & in effigie fieri dicitur, sed ad veram, quæ jure constituta est, de qua *c. 3. h. Diss.* Damnatio vero memoriæ aliud quid est, quam infamia, & multo latius patet. Pœna enim infamiæ in futurum tantum operatur, ne quis in posterum admitti ad honores, aut dignitates possit: at damnatio memoriæ omnia honorum, & dignitatum, quas gessit, vestigiat abolet, in præteritum memoriam eorum delet. Quicquid igitur occurrit, quod ad perduellis laudem, honorem, decus, famam, aut memoriam factum, scriptum, compositumve fuerit, extinguitur, insignia franguntur, nomen ex albis aufertur, statuæ, imagines, monumenta, &c. destruuntur; ipsa domus diruitur, atque in universum id agitur, ut ejus hominis, gestorumque honestam recordationem perpetua oblivio sepeliat: quæ fines infamiæ longe superant. Aliquando & solum sale conspergi, & statuæ facinoris mentio, & execratio inscribi, quin & aliæ atrocitates excogitari, atque in cumulum solent addi. Exquisitissima damnationis memoriæ formula, qua Athenienses Philippum Macedonem execrati sunt, ejusque memoriam damnarunt, extat apud *Livium* 31. *cap.* 44. Cæterum, hæc omnia pœnæ perduellium capita ad amussim ita exacta fuere in Dania anno 1663. d. 24. Jul. in causa Cornificii Comitis ab Ulefeld, vivi, & absentis; quæ sententia extat in *Theatro Europ. tom. 9. ad an.* 1663. *fol.* 1002: & indignissime in Gallia in causa illustrissimi herois Colinii, jam ante occisi, cujus sententiæ capita refert *Thuanus Hist. l.* 55. *in med. ad ann.* 1572.

Quem reprehendit & Dionysius Halicarnassensis] „ *Rom. antiq. l* 8. *p. m.* 290. „ Improbat quoque Pufendord. *de jur. nat.* „ *l.* 8. *c.* 3. *p.* 1102.

Quod parentibus similes futuri putantur] „ Vera ratio fuit hujus pœnæ, ut deterreantur parentes, & ut ipsi puniantur in „ liberis.

Nec incertus metus ad mortem cujusquam sufficere debeat] „ Nullum enim adest malum actionis, propter quod malum alii „ quod pati debeat.

Nec magis justa causa metus ultionis] „ Nam 1. metum hunc aliis modis civitas „ evitare potest, v. g. per carcerem perpetuum, &c. 2. Idem metus obtineret in „ omnibus pœnis capitalibus: adeoque si „ pater ob furtum, ob adulterium, &c. „ capite plecteretur, etiam liberis pereundum esset.

Attagini] „ De ejus proditione *vid. Pausan. l.* 7. *pag.* 380. (*pag.* 215. *Edit. Wech.* „ 1583.)

§. XIV.

Ad §. XIV.

1 Paternam *impietatem in posteros se vindicaturum minatur*] „Dixit Auctor §. praecedenti liberos non posse puniri ex delicto parentum. Objicit hic, Deum tamen id facere. At bene respondet, Deum id jure facere, tum vi absoluti dominii, tum quia nemo intuitu ejus insons est. *Vid. supr.* §. 8. *n.* 3.

Quod sine ulla causa, & quovis tempore auferre] „Quae tota ratio cessat in hominibus, qui jus aliis a Deo concessum auferre non possunt citra eorum culpam: vita enim, & bona, non sunt munus hominum, adeoque nec ab horum arbitrio dependent.

In ipsos jure dominii, non poena utitur] „Ratione liberorum igitur poena non est, si Deus jure suo utitur; nec liberis fit injuria, quia ea illos creavit lege, ut mori aliquando debeant.

Sed eodem facto gravius punit parentes] „His enim ob malum actionis bonum aliquod aufertur, quod ipsis in liberis positum est.

Ultra abnepotes non extendit] „Minatur Deus poenas in tertium, & quartum saltem gradum; quia eo usque superstites solent esse parentes.

Gravius enim id illis, quam quod ipsi ferunt] „*Vid. Jerem. cap.* 52. *v.* 10. *Sen. l.* 1. *benef. c.* 11. *Quintil. Inst. l.* 2. *c.* 15. *Test. h.*

Tamen cum eo metu] „Quem metum, Deo ipso minante, vanum non esse, sed poenam certo secuturam, sciunt.

2 *Non uti Deum, nisi adversus scelera proprie in suam contumeliam perpetrata*] „Quae quia vel clam committuntur, vel ab iis, qui superiorem in terris non habent, impunita in foro soli manent.

Falsos cultus] „*Vid. c.* 20. §. 44.

Perjurium] „Deus enim in liberis Saul vindicavit perjurium a patre commissum: qui Gabaonitas contra fidem jurisjurandi a patre eis praestiti occidit. 2 *Sam.* 21. *v.* 1. *junct. v.* 9.

Sacrilegia] „Quo pertinet Achanis exemplum, cujus uxor, & liberi, jussu divino lapidati sunt. Causa erat sacrilegium, quod Achan commisit surripiendo vasa anathemate affecta, & Deo dicata. *Jos. c.* 6. *v.* 17-19. *junct. c.* 7. *v.* 11. 21. 24. & 25. Ubi tamen uxor, & liberi complices fuisse videntur, quia in tentorio, ubi praesentes erant, defossum fuit aurum. *d. v.* 21.

Omnia istius sunt generis] „Scilicet, in contumeliam Dei perpetrata.

Auri Tolosani] „Tectosagi cum in antiquam patriam Tolosam reverterentur, & pestifera lue comprehenderentur, non prius sanitatem recuperaverunt, quam Aruspicum responsis moniti aurum, argentumque bellis, sacrilegiisque quaesitum in Tolosanum lacum mergerent. Cepio Romanorum consul id magno post tempore abstulit, eoque & ipse, & ejus exercitus periit. *Just. l.* 32. *c.* 3. Similia exempla vide apud *Justin. l.* 29. *c.* 8. & *cap.* 18.

Ezech. C. XVIII.] „Ubi ita loquitur Propheta: *Quod si genuerit* (scilicet impius) *filium, qui videns omnia peccata patris sui, quae fecit, timuerit, & non fecerit simile eis, &c. hic non morietur in iniquitate patris sui, sed vita vivet. Quare non portavit filius iniquitatem patris? videlicet quia filius judicium, & justitiam operatus est, &c. vita vivet. Anima, quae peccaverit, ipsa morietur; filius non portabit iniquitatem patris, &c. d. c.* 18. *v.* 14. 17. 19 20. 21.

Apertius, quam olim, declarata sint supplicia, &c.] „Quia in veteri testamento traditur jus Hebraeorum civile, adeoque poenae quoque saltem civiles ibi statuuntur. 1

Personas peccantium expediens] „Quae in posteros eorum porrigatur. Quid ergo illud *Job.* 2. *v.* 2. Quis peccavit? An hic, an parentes ejus? *Vid. Test. h.*

Quo praecipue spectat dicta jam Ezechielis oratio] „Optime Auctor, ut conciliet locum hunc cum caeteris S. Scripturae locis, conjecturatur, Prophetam loqui de poenis aeternis. Nam in suppliciis post mortem infligendis verum est quod ait, *Dominum unumquemque juxta vias suas judicare, d. c.* 18. *v.* 30; & certissimum est, vitam, ac mortem, quae ibi praemii loco proponuntur, de aeterna vita, vel morte, intelligenda esse.

Factum autem illud Dei hominibus imitari non licet] „i. e. Hominibus non licet libe-

„ liberos punire propter delicta parentum, „ quia homo non absolutum jus in hominem habet, uti Deus. *Vid. n. 1. b.*

Sine culpa intuitu] „ Vitam, & bona „ homo tenet ex solo beneficio divino, & „ Deus ea concessit ut munus suum. *Vid.* „ *n. 1. b.*

Homines non nisi ex gravi culpa] „ Adeoque tantum ob malum actionis: quia „ magistratus imperium in homines ea lege „ a natura accepit, ut jura eorum defendat, non ut pro arbitrio suo ea auferat.

Quæ personæ sit propria] „ Eamque non „ excedat.

Parentes pro liberis] „ *Ezech. d. c.* 18. „ *v.* 20.

In perduellibus] „ Exempla vide 2. *paral.* 25. *v.* 4. 2 *Reg.* 14. *v.* 6. Sane, contraria exempla excusari non possunt nisi „ ex argumento Cassii apud Tacitum *Annal. Lib. IV. Habet aliquid ex iniquo* „ *omne magnum exemplum, quod in singulos utilitate publica rependitur.*

Nefas habitum] „ Ne partus innocens de„ lictum matris luat.

Romanorum] „ Adeo ut nec quæstio de „ muliere prægnante habeatur, *d. l.* 3. Moribus indulgeri solent sex septimanæ antequam supplicio tradatur mulier partum „ enixa, ne hic alimentis careat. *Carpz.* „ *P.* 3. *q.* 137. *n.* 22. & *q.* 144. *n.* 55.

Ad §. XV.

Leges *humanæ*] „ Quas Nebucadnezar secutus accusatores Danielis cum li„ beris in fossam leonis dimisit. *Dan.* 6. „ *v.* 6.

Lex Persarum] „ *Curt.* 6. 11. Claudianus „ ad Honorium de Persis ait: *Unaque toti* „ *pœna manet generi*, &c.

Tristiores perirent] „ Nam & ideo supplicii diritatem auget, causari mortem „ agnatis innocentibus.

Ammianus Marcellinus] „ Exstat locus „ apud A. *Marcell. l.* 23. *c.* 31. Exemplum „ præterea exstat in Sejano, cujus tota do„ mus exstincta fuit. *Tac.* 5. *ann.* 9. & *l.*6. „ *c.* 19. Conf. *Herod. l.* 3. *c.* 119.

Ad §. XVI.

In *quod jus proprium sit non ipsis*] „ Bona enim, & jura liberis propria auferri „ eis ob delictum parentum nequeunt. *Vid.* „ §. 10. *n.* 2.

Sed populo, aut regi] „ Uti jus domicilii, „ honores publici, &c.

Jure quodam Dominii] „ Quia scilicet in „ potestate regis est, civem habere, quem „ velit, & honores conferre, cui vult.

Simul in pœnam includet] „ Puniuntur „ igitur parentes, qui culpa sua liberos ex„ torres fecerunt, & incapaces omnium ho„ norum.

A Sulla] „ *Vellej. Pat.* 2. 28. Idque inter crudelitates Sullæ refertur. *Sen. de* „ *ira l.* 2. *c.* 4. Cæsar legem hanc neglexit. „ *Suet. in Jul. c.* 41.

Servitus autem quomodo, & quatenus sine injuria in liberos transeat] „ Servitutem „ in liberos jure naturæ transire, diximus „ *l.* 2. *c.* 5. §. 29.

Ad §. XVII.

Idem *aptari potest & ad populum*] „ Quatenus populus ex delicto principis te„ neatur, jam expositum est supra §. 2.

Vere subditum] „ In quem Rex jure pro„ prio imperium habet.

Nam qui subditus non est] „ Uti non est „ qui voluntate sua communi concilio se „ subjecit.

Ex sua culpa, i. e. ex negligentia puniri potest] „ Quia non prohibuit cum prohibere „ & potuerit, & debuerit, *d.* §. 2. *n.* 4. „ *Conf. l.* 1. *c.* 3. §. 8. *n.* 16.

Ut diximus] „ Idque exemplo Agamem„ nonis probavit Auctor *d.* §. 2. *n.* 4.

Si quæratur, an is populus malo affici possit ob regis facinora] „ Populus, qui „ facta regis approbat, & defendit, vel „ defendere tenetur, omnino puniri potest. „ *Vide supra* §. 2.

Si ipsius populi consensus accesserit] „ Tunc „ enim populus ex propria culpa, & suo „ delicto tenetur. *Vid. supr.* §. 2. *n.* 1. *in f.* „ *item n.* 5. & §. 7. *n.* 1.

Aut faciunt aliud, quod per se] „ Uti „ si quid fecit summæ potestatis suasu, „ quod facere sine facinore non poterat, „ *d.* §. 7. *n.* 1.

Sed agimus de eo contractu, &c.] „ Adeoque quæritur, an ille contractus, quo „ populus omne jus suum in principem „ transtulit, hunc effectum habeat, ut sin„ guli

„ guli ex delicto principis puniri possint? „ quod negat Auctor: nos affirmamus. „ (*Conf. heic nota* GRONOVII 37. *eique* „ *subjecta* BARBEYRACII *animadver-* „ *sio. D.*)

Deus quidem] „ Auctor ad objectionem, „ quod Deus ob solum Davidis delictum „ puniverit populum, respondet, Deum „ jure dominii, quod in bona, & vitam „ hominum habet, utrumque hominibus „ auferre pro lubitu posse, & hactenus in- „ juriam eis non fieri: sed pœnam fuisse non „ ratione populi, sed ratione Davidis, ut- „ pote qui miseriis populi sui maxime af- „ ficiebatur. Equidem populum puniri pos- „ se propter crimina in *homines* commissa, „ exinde probavimus, quia facta principis, „ in quem omne suum judicium transtulit, „ probat, vel probare tenetur: at ratio „ hæc cessat in criminibus in *solum Deum* „ commissis; nam populus non defendit ta- „ lia facta in Deum commissa, nec defen- „ dere tenetur.

2 *Non populi*] „ Utpote quem David ipse „ innocentem declaravit.

Acerbissimum est delinquentibus regibus] „ Salus principis consistit in salute populi.

Jam antea diximus], „ Quia Deus libere „ agit; homines autem non nisi intra ter- „ minos facultatis a Deo concessæ.

AD §. XVIII.

IDEM *dicendum de singulis, qui non consenserunt*] „ In genere dictum est, sin- „ gulos non teneri ex delicto universitatis, „ nisi quatenus participes sunt delicti, *vid.* „ § 7; adeo ut ea, quæ ipsis propria sunt, „ ideo auferri non possint, *d.* §. 7. *n.* 3. „ Aliud esse, diximus, in illis commodis, „ quæ ad singulos non pertinent nisi per „ universitatem; nam his commodis uni- „ versitati ablatis singuli innocentes quo- „ que damnum sentiunt. *Vid.* §. 10. *n.* 2. „ *Conf.* §. 16. *pr.*

AD §. XIX.

DE *cæteris debitis*] „ Defuncti scilicet, „ quæ patrimonio inhærent, & ex bonis de- „ bentur.

De pœna non teneatur] „ Quia eam per- „ sona sola debet.

Commentitio jure] „ Alii id interpretan- „ tur de jure fabuloso; nam pro synonimis „ ea habet *Suet. in Cæs. c.* 18: *ne quis fa-* „ *bulosam, aut commentitiam putet.* Alii „ de jure invento, & legibus introducto. „ *Vid. Gron. n. b.* Rectius intelligendum „ est de jure antiquo, seu quod antiquitus „ receptum est; quod ex Suetonio *in Claud.* „ *c.* 21. probat *Gothofredus ad l.* 20. *ff. Pœn.*

Vera causa hæc est, quod hæres personam defuncti refert non in meritis, &c.] „ Vera „ causa est, quod quisque ex suo malo „ actionis teneatur, non ex alieno, adeo- „ que nec ex delicto defuncti: excipe si „ pœna debetur ex patrimonio; hoc enim „ cum sua qualitate, & omni onere, „ transit in hæredem. Quod alibi late ex- „ plicavimus.

Quæ sunt mere personalia], „ Adeoque in „ quæ hæres non succedit. *Vid. supr.* §. 12.

Ex ipsa rerum inæqualitate cum dominio fuit introductum] „ Ex hypothesi Auctoris „ omnis obligatio, quæ ex contractu est, „ venit ex inæqualitate. *Vid. cap.* 12. §. 8. „ Si proinde inæqualitas fuit in defuncti „ bonis, eam etiam transire, ait, in hæ- „ redem, & hactenus hæredem repræsen- „ tare personam defuncti. Equidem in mo- „ nitis ad *d.* §. 8. jam observavi, æquali- „ tatem proprie non esse obligationum cau- „ sam, indeque defunctum non teneri ideo, „ quia inæqualitas est in ejus bonis, sed „ quia plus habet in bonis, quod restitue- „ re tenetur ei, cujus est: & hæc obliga- „ tio, quæ bonis inhæret, transit cum „ bonis ad quoscunque possessores. *Vid.* „ *c.* 14. §. 10.

Simul cum dominio] „ Auctor enim in- „ troducto dominio hanc quasi societatem „ inter homines contractam esse, ait, ut „ qui rem alienam in sua haberet potestate „ eam domino redderet, *l.* 2. *c.* 10. §. 1. „ *n.* 2. Quod refutavimus *ibid.*

AD §. XX.

SI *ultra meritum nova quadam causa obligationis exstiterit, deberi jam possit*, &c.] „ Rectius, si pœna ex patrimonio „ debetur.

Quanquam non proprie ut pœna] „ Sci- „ licet, ratione hæredis: nam proprie est „ pœna ratione defuncti, ex cujus bonis „ debetur.

Alibi post sententiam] „ Uti si ob crimen „ pecuniaria pœna per sententiam inflicta „ sit. *L. 20. ff. Accus. L. Pen. C. Si reus* „ *vel accus.* Illa enim pœna non ex crimine, „ sed ex sententia debetur.

Alibi post litem contestatam] „ Tunc „ enim pœna quasi ex contractu debetur; „ quod verum est in actionibus ex delicto „ civili oriundis: in delictis enim publicis „ nec post litem contestatam actiones in „ hæredes transeunt, *l. fin. leg. jul. Maj.* „ *l. 6. ff. jud. publ.* §. 1. *Inst. de perp. &* „ *temp. act.*

Vis contractus datur] „ Partes enim ad- „ eundo judicem quasi compromittunt in ejus „ sententiam.

Pœna pecuniaria ab herede debebitur] „ Quia pœna ex bonis defuncti debetur, „ quæ bona sunt penes hæredem.

Ut & ea, quæ in conventionem deducta est] „ *Vid. l. 56 pr. & pass. Evict. l. 38.* „ §. 17. *V. O.* §. 18. *invit. stip.* Nam hæc „ pœna conventionalis debetur ex pacto, „ adeoque obligatio inhæret bonis defuncti.

Jam enim nova accessit causa debendi] „ i. e. Pœna non solvitur ab hærede ob „ malum actionis, seu ob culpam suam; „ sed ideo, quia possessor est bonorum de- „ functi, ex quibus pœnæ illæ debentur.

CAPUT XXII.

De Causis injustis.

I. *Explicatur discrimen inter causas justificas, & suasorias.*
II. *Bella, quæ utroque causarum genere carent, ferina esse.*
III. *Bella, quæ suasorias causas habent, non justificas, esse prædonum.*
IV. *Quasdam esse causas, quæ falsam habeant justi speciem:*
V. *Ut metum incertum:*
VI. *Utilitatem sine necessitate:*
VII. *Negatum matrimonium in magna fœminarum copia:*
VIII. *Cupiditatem melioris soli:*
IX. *Inventionem rerum occupatarum ab aliis.*
X. *Quid si priores occupatores amentes sint?*
XI. *Injustam causam esse, & libertatis desiderium in populo subdito:*
XII. *Et voluntatem regendi alios invitos quasi ad ipsorum bonum.*
XIII. *Item titulum universalis imperii; quem quidam adscribunt Imperatori, qui refellitur:*
XIV. *Alii ecclesiæ, qui item refellitur.*
XV. *Item voluntatem implendi vaticinia sine Dei mandato.*
XVI. *Item id, quod debetur non ex jure stricte dicto, sed aliunde.*
XVII. *Distinctio belli, cujus causa injusta, & ejus, cui aliunde vitium accedit: & diversi utriusque effectus.*

a Lib. II. c. 1. b Lib. III. c. 6, & 7. + I. 1. DIximus a supra, + cum de causis agere institueremus, + causas alias esse justificas, alias suasorias. b Polybius, qui id discrimen primus notavit, a + illas vocat προφάσεις, quia palam proferri solent, + (titulum dixit aliquoties (aa) + Livius) has generis nomine αἰτίας.

2. Sic

(aa) Exempli gratiâ, *Lib. XXXVII. Cap. 54. num. 13. J. B.*

GROTII.

a *Illas vocat* προφάσεις, *quia palam proferri solent*,

2. Sic + in bello Alexandri adversus Darium πρόφασις fuit ultio injuriarum, quas Persæ Græcis intulerant, αἰτία cupido gloriæ, imperii, divitiarum, + cui accedebat spes magna facilitatis concepta ex [1] + Xenophontis, & [2] + Agesilai expeditionibus. Sic πρόφασις + belli Punici secundi controversia de Sagunto, causa indignatio Carthaginiensium, ob pactiones, quas Romani iniquis temporibus ipsis expresserant, & aucti spiritus ex secundis per Hispaniam rebus; quæ Polybio [c] notata. Similiter [d] Thucydides belli Peloponnesiaci veram causam censet fuisse vires Atheniensium augescentes, & Lacedæmoniis suspectas, + obtentum vero [3] controversiam Corcyrensium, Potidæensium, & alia; [b] ubi tamen ille αἰτίας, & προφάσεως nomina permiscet. Est idem discrimen in oratione Campanorum ad Romanos, [e] cum adversus Samnites pugnasse se, ajunt, verbo pro Sidicinis, re pro seipsis: quod viderent, ubi conflagrassent Sidicini, + ad se trajecturum esse incendium. + Antiochum (bb) quoque, Livius [f] memorat, in Romanos bella suscepisse, in speciem causas habentem [5] + Barcillæ necem, + & alia quædam, + revera quod ex [6] labente Romanorum disciplina spem magnam concepisset. Sic

c *Lib.* III. c. 6. 7. 8. 9.
d *Lib.* I. c. 23. 56. 88.
e *Livius lib.* VII. c. 30.
f *Lib.* XXXVI. c. 6.

sent, (titulum dixit aliquoties Livius) has generis nomine αἰτίας] Sic & *Plutarchus* distinguit in Galba, (*pag.* 1062. D.) & *Dion* in rebus Cæsaris, & Pompeji. [aut potius *Xiphilin.* pag 13. *Ed. H. Steph.*] & *Polybius*, ubi de Romanorum bello in Illyrios agit, excerpto legationum 125. Cum *Suetonio* recte illas *prætextum*, has *causas* dixeris. Ita enim ille de Julio Cæsare: *& prætextum quidem illi civilium armorum hoc fuit: caussas autem alias fuisse opinantur*, (cap. 30.) *Thucydides* alibi distinguit πρόφασιν & τὸ ἀληθὲς, (Lib. VI. c. 6.) ut in Atheniensium motu adversus Siciliam, prætextum fuit opitulari Egestanis, res ipsa, cupiditas Siciliæ sibi acquirendæ. Hermocrates in oratione de Atheniensibus loquens illud πρόφασιν prætextum vocat, hoc διάνοιαν propositum. Utrumque est in libro Thucydidis VI. [postremum in *Cap.* 33. ubi tamen est ἀληθὲς, ut in priori διάνοια, quæ Auctor heic permutavit.] *Appianus* etiam προφάσεων vocem usurpat in Mithridatico, (pag. 209.) Idem civilium V. ubi de rupta pace inter Octavium, & Sextum Pompejum agit, dicit αἰτίας causas alias intus fuisse, alias, quæ præferebantur, (*pag.* 716. *Ed. H. Steph.*) *Agathias* libro quinto id, quod alii πρόφασιν, vocat σκῆψιν καὶ παρακάλυμμα, figmentum, & obtentum; cui opponit αἰτίαν in historia Hunni Zaberganis. (*Cap.* 5.) Adde quæ diximus supra libri hujus capite 1, §. 1. *Procopius* Persicorum II. dicit, stultum esse non libere loqui, ubi dux est justitia, comes utilitas. (*Cap.* 15.)

b *Ubi tamen ille αἰτίας, & προφάσεως nomina permiscet*] Sic & libro V. (c. 53.) de Argivis contra Epidaurios agens, quam prius vocaverat πρόφασιν, mox vocat αἰτίαν, quomodo & Græcum ἀρχῶν, Latinum *principiorum* vocem, aliasque ejus generis, esse sensus ambigui, notavimus d. c. 1. §. 1. hujus libri. Scriptores Constantinopolitani Imperii id, quod alii πρόφασιν sæpe πάτροκλον vocant, nimirum, ex Achillis historia, qui ad resumenda arma ex Patroclo sumpsit materiam. [De hoc vide MEURSIUM, *Gloss. Græco-Barbar.* pag. 415. SALMASIUM, in *Achill. Tatium.* p. 581. DUPORT. *Gnomolog. Homeric.* p. 112.]

GRONOVII.

1 *Xenophontis*] Post Cyri minoris mortem; dum reducit domum decem millia Græcorum, quæ Cyro militabant, reliquo ejus exercitu dissipato. *Justin.* 5, 11.

2 *Agesilai*] De quo *Justin.* 6, 2.

3 *Controversiam Corcyrensium*] Quod Athenienses Corcyræis Corinthiorum hostibus auxilium tulissent, eorumdem coloniam Potidæam ad se avertissent, Megarensibus portu, & foro interdixissent, Æginetas liberos, & sui juris esse non sinerent.

4 *Antiochum in Romanos*] *Justin.* 31, 1. Flor. 2, 8.

5 *Barcillæ*] *Brachyllæ*, Liv. 33. 27.

(bb) Auctor dum festinans legeret, & ad verborum constructionem non attenderet, *Antiocho* tribuit quod de *Bœotis* dicit LIVIUS: *In* Bœotiam *ipse* [Antiochus] *profectus est; caussa in speciem iræ adversus* Romanos *eas, quas ante dixi,* HABENTEM: Brachyllæ *necem*, &c. Eumdem errorem, sine dubio hinc haustum, errat BOECLERUS, *Dissert. De Clarigatione*, Tom. II. pag. 1212. *J. B.*

GRONOVII.

6 *Labente disciplina*] Non de Romanorum, sed de

g Philipp. II. 22. Sic Plutarchus notat [7] non ex vero objectum Antonio a [g] Cicerone, quod causa esset belli civilis, cum Cæsar bellandi certus [c] prætextum tantum ab Antonio cepisset.

II. Sunt qui + neutro causarum genere feruntur in bella, [d] + periculorum, (cc) ut Tacitus loquitur, [8] propter ipsa avidi. + Horum vitium humanum excedit modum, θηριότητα [h] Aristoteles vocat. De his Seneca: [i] *possum dicere, non esse hanc crudelitatem, [e] sed feritatem, cui voluptati sævitia est: possumus insaniam vocare: nam varia sunt genera ejus, & nullum certius, quam quod in cædes hominum, & laniationes pervenit.* Cui sententiæ perquam similis est illa Aristotelis ultimo [k] Nicomachiorum: δόξαι γὰρ ἂν παντελῶς μιαιφονός τις εἶναι, εἰ τοὺς φίλους πολεμίους ποιοῖτο, ἵνα μάχαι καὶ φόνος γίγνοιντο· *omnino enim crudelis habendus sit, qui ex amicis hostes faciat, pugnandi, & fundendi sanguinis cupiditate.* Dion Prusæensis: [l] τὸ δὲ καὶ χωρὶς ὑποθέσεως πολεμεῖν καὶ μάχεσθαι, τί ἄλλο ἢ μανία παντελής ἐστι, καὶ διὰ ταύτην κακῶν ἐπιθυμία; *nam sine causa in bella, ac pugnas ferri, mera est insania malum sibi quærens.* Idem ille Seneca epistola XIV. + *nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci.*

h Ethic. Nicom. 7. 1.
i Lib. II. de Clem. c. 4.
k Cap. 7.
l Orat. XXXVII. p. 473. B.

III. 1. Plerique vero bellantium + causas suasorias habent, aut sine justificis, + aut cum justificis. + Sunt qui justificas plane non curant, de quibus dici potest illud, quod a Romanis jurisconsultis est proditum, prædonem

de Thebanorum ibi disciplina loquitur *Livius* lib. 36, 6. & hæ non fuere causæ, vel prætextus belli per Antiochum Romanis illati, sed irarum, quas Bœoti conceperant adversum Romanos, & ob quas Antiocho promptius accessere. Antiochus nolebat cedere urbibus in Thraciæ Chersoneso per occasionem belli Ro. cum Philippo, cujus in ditione fuerant, occupatis. Accedebat gloria rerum in Asia gestarum adversus defectores, unde Magni cognomentum acceperat. Tum Ætoli Romanis indignati, quod Macedoniam, victo Philippo, prædam non accepissent. Denique exsul Hannibal.

7 *Non ex vero objectum*] Si *Plutarchus* hoc notavit alicubi, falsum notavit; nam constat, Antonium armatum fuisse, ut D. Bruto provinciam Galliam eriperet, antequam concivit veteranos Cæsar Octavianus. *Appian.* 3. civil. 552. *Dio* 45, 276. quamquam omnes fere Græculi sanctissimas, & ex optimo erga rempublicam animo susceptas actiones criminentur, & pessime interpretentur. (Vir Doctissimus falso existimavit, Auctorem nostrum loqui de *Cæsare Octaviano*; quum in animo habuerit *Julium Cæsarem.* Nec ullus locus fuisset reprehendendi *Plutarchum,* aut dubitandi, an id, de quo agitur, ille notaverit, si locus inspectus fuisset, cujus finem in Nota sua adfert Auctor, & quem nos distinctè indicavimus. *J. B.*]

8 *Propter ipsa avidi*] Sic Pyrrho non major ex imperio, quam ex bello voluptas erat. *Justinus* 25, 4.

GROTII.

c *Prætextum tantum ab Antonio cepisset*] Ταῦτα πάλαι δεομένῳ προφάσεως σχῆμα καὶ λόγον εὐπρεπῆ τοῦ πολέμου παρέσχεν· *hæc pridem prætextu opus habenti speciem aliquam, & decorum titulum bellandi dedere.* Verba sunt in hac historia *Plutarchi*, (Vit. *M. Antonii*, p. 918. C. D.) *Lucani* autem, (*Pharsal.* 1. 263. &c.)

> — *Cunctasque pudoris*
> *Rumpunt fata moras. Justos fortuna laborat*
> *Esse ducis motus, & causas invenit armis.*

d *Periculorum, ut Tacitus loquitur, propter ipsa avidi*] De Alanis Ammianus libro XXXI. *Ut hominibus quietis, & placidis, otium est voluptabile, ita illos pericula juvant, & bella.* (Cap. 2. p. 672. *Edit. Gron. Vales.*)

e *Sed feritatem*] Idem libro II. de Ira c. 5. de Apollodoro locutus, & Phalaride: *hæc non est ira, feritas est.*

(cc) Dicit equidem TACITUS *Hist.* III. 41. & V. 19. *periculorum avidi*: Sed illud *propter ipsa* deest. Alibi: *Non tam præmiis periculorum, quàm ipsis periculis lætus.* Hist. II. 86. Propius SENECA: *Periclitamur periculi caussa.* Quæst. Nat. V. 18. *J. B.*

GRO-

nem esse eum, f + qui rogatus de possidendi causa, nullam aliam adfert, nisi quod possideat. Aristoteles m de belli suasoribus; ὡς οὐκ ἄδικον τοὺς ἀςυγείτονας καταδυλῦσθαι, καὶ τὺς μηδὲν ἀδικῦντας πολλάκις ὐδὲν φροντίζυσι; *qui justum sit vicinos innoxios in servitutem redigere, &* 9 *eos, qui nullam faciunt injuriam, sæpe nihil curant?* m 1 Rhet. 3.

2. Talis 10 Brennus, n + qui omnia dicebat esse validiorum. Talis Silio o Annibal, cui n Livius V. 36.

— — pro fœdere, proque
Justitia est ensis. — — o De Bell. Pun. Lib. XI. vers. 183.

Talis Attila, & quibus illud in ore est: p p Senec. Herc. fur. vers. 407.

Quæritur belli exitus,
Non causa.

Et: q q Lucan. VII, 260.

+ Hæc acies victum factura nocentem est:

Et: r r Tacit. Ann. XV. 1.

+ Id in summa fortuna æquius, quod validius.

Nec male his aptes illud + Augustini: s *inferre bella finitimis, & inde in cætera procedere, ac populos sibi non molestos sola regni cupiditate conterere, ac subdere, quid aliud, quam grande latrocinium nominandum est?* De talibus bellis Vellejus: t *bella* 11 *non causis inita, sed prout eorum merces fuit.* Apud Ciceronem legimus de officiis primo: u *ea animi elatio, quæ cernitur in periculis, & laboribus, si justitia vacat, non modo virtutis non est, sed potius* g *immanitatis omnem humanitatem repellentis.* Andronicus Rhodius: x οἱ μεγάλων ἕνεκα κερδῶν λαμβάνοντες ὅθεν ὐ δεῖ, πονηροὶ καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἄδικοι καλῦνται· οἷοί εἰσιν οἱ τύραννοι, καὶ οἱ τὰς πόλεις πορθῦντες· *qui magni compendii sui causa accipiunt unde non oportet, hi pravi, impii, injusti appellantur,* h *quales sunt tyranni, & urbium vastatores.* s Lib. IV. de Civ. Dei c. 6. t Lib. II. c. 6. u Cap. 19. x In Ethic. Nicom. IV. 2. pag. 202.

IV. Alii

GROTII.

f *Qui rogatus de possidendi causa, nullam aliam adfert, nisi quod possideat*] L. pro hærede. 11. §. ultimo & sequentibus legibus, D. *de hæreditatis petitione.* Talis Herulorum in Langobardos πόλεμος ἀπροφάσιστος, bellum sine prætextu. (Apud PROCOPIUM, *Gotth.* II. 14.) Galli apud Livium V. *in armis se jus ferre, & omnia fortium virorum esse.* (Cap. 36.)

g *Immanitatis omnem humanitatem repellentis*] *Agathias* libro II. ὅσοι δὲ κέρδυς ἕκατι ἢ δυσμενείας ἀλόγυ, μηδὲν ἔγκλημα ἔνδικον ἔχοντες, ἔπειτα φοιτῶσιν ἀνὰ τὴν ὀθνείαν τὰς μηδὲν ἠδικηκότας σινόμενοι, ὗτοι δὲ ἀλαζόνες εἶτι καὶ ἀτάσθαλοι· *qui vera aut lucri causa, aut cæco odio, nullam habentes justam querelam, alienas terras invadunt innoxiis noxii, hi homines sunt, & superbi, & improbi.* (Cap. 1.) Exemplum nobis dat illustre *Menander Protector:* ὅτι Βαιανὸς ὁ τῶν Ἀβάρων χάγανος ὐδεμιᾶς ἀφορμῆς ἢ σκήψεως λαβόμενος, ὐδὲ ψευδῆ γῦν κατὰ Ῥωμαίων αἰτίαν ἀξιώσας τινὰ συνθεῖναι, ἀναισχυντότατα καὶ βαρβαρικώτατα παρέλυσε τὰς συνθήκας· *Bajanus Avarorum chaganus, nulla occasione, aut obtentu, ne conatus quidem causam vel falsam contra Romanos comminisci, inverecunde plane, barbarum in morem exuit pacta.* (Cap. 21.)

GRONOVII.

9 *Et eos, qui nullam faciunt injuriam*] Hæc desunt in vetustioribus exemplaribus.

10 *Talis Brennus, qui omnia*] *Liv.* 5, 36.

11 *Non causis*] Non adversus quos justa bellandi causa erat, sed quos operæ pretium erat vincere ob divitem prædam.

GROTII.

h *Quales sunt tyranni*] Bene *Philo in* Decalogum:

IV. Alii causas quasi justificas adferunt, † quæ expensæ ad rectam rationem injustæ reperiuntur: &, ut Livius loquitur, [y] non certamen juris, sed vim quæri apparet. Reges plerosque, ait Plutarchus, [z] duobus nominibus, pacis, & belli, † tanquam nummis uti, non ad id, quod justum est, sed ad id, quod expedit. Quæ autem sint causæ injustæ, † cognosci aliquatenus potest ex justis causis, quas hactenus explicavimus. † Rectum enim obliqui est index. Sed perspicuitatis causa summa genera annotabimus.

y Lib. XXI. c. 6.
z Vit. Pyrr. p. 389.

V. 1. † Metum ergo ex vicina potentia non sufficere, [12] supra diximus. Ut enim justa sit defensio, necessariam esse oportet, qualis non est nisi constet, non tantum de potentia, † sed & de animo, & quidem ita constet, ut certum id sit [13] † ea certitudine, quæ in morali materia locum habet.

2. Quare minime est probanda eorum sententia, qui justam belli causam statuunt, si vicinus nulla pactione impeditus in suo arcem faciat, aut munitionem aliam, quæ damnum aliquando dare possit. Nam adversus tales metus contrariæ in suo munitiones, & siqua sunt † similia remedia quærenda sunt, non vis bellica. Injusta igitur bella [14] Romanorum [a] in Philippum Macedonem, [15] † Lysimachi in [b] Demetrium, [16] † ni alia causa adfuit. Valde mihi placet [c] Taciti illud de Chaucis: *populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit justitia tueri, sine cupiditate, sine impotentia: quieti, secretique: nulla provocant bella, nullis raptibus, aut latrociniis populantur: idque præcipuum virtutis, ac virium argumentum est, quod, ut superiores agant, non per injurias assequuntur. prompta tamen omnibus arma, ac,*

a Zonaras, Lib. IX. Cap. 15.
b Pausan. l. 1. c. 10.
c Germ. c. 35.

gum: ὅσοι τοίνυν τῶν κλεπτῶν ἰσχὺν περιέλαβον, ὅλας συλῶσι πόλεις, ἀλογοῦντες τιμωριῶν, διὰ τὸ ἐπικυδέστεροι τῶν νόμων εἶναι δοκεῖν· οὗτοι δέ εἰσιν οἱ ὀλιγαρχικοὶ τὰς φύσεις, οἱ τυραννίδος καὶ δυναστειῶν ἐπιθυμοῦντες, οἱ τὰς μεγάλας ἐργαζόμενοι κλοπάς, σεμνοῖς ὀνόμασι τῆς ἀρχῆς καὶ ἡγεμονίας ἐπικαλύπτοντες ληστείαν τ' ἀληθέστερον. *qui vero furum vires nacti sunt, hi totas prædantur urbes, pœnarum securi, quod supra leges eminere videantur. Tales sunt homines ingenio minime civili, dominatuum, & potentatus avidi, magna furta committentes, qui pulchris nominibus magistratuum, & imperiorum id obtegunt, quod verius latrocinium appellatur.* (Pag. 763. C. D.) Optime conveniunt hæc cum iis, quæ ex *Curtio*, *Justino*, *Seneca*, & *Augustino* producta sunt ad dictum cap. 1, §. 1. libri hujus.

GRONOVII.

12 *Supra diximus*] 2, 1. 17.

13 *Ea certitudine*] Non quidem mathematica necessitate, sed quatenus in actionibus humanis, quæ sæpenumero ambiguæ sunt, potest fides haberi.

14 *Romanorum in Philippum*] *Liv.* 30, 42.

15 *Lysimachi in Demetrium*] *Pausan.* 1, 17. *Plutarch.* Dem. 902.

16 *Ni alia causa*] Certe fuit in bello adversus Philippum, qui Romanis insidiatus belli Punici tempore fuerat: dein contra fœdus Sopatrum cum 4000. Hannibali auxilio miserat, quæ simul cum illo adversus Scipionem in acie steterunt: & Athenienses Rom. socios obsidebat. Videntur auctoris memoriæ illusisse tres urbes, in quibus præsidium habebat Philippus, quasque non contumeliosius, quam verius, compedes Græciæ appellabat, Demetrias in Thessalia, Chalcis in Eubœa, Corinthus in Achaia: quibus quod præsidiarios educere nollet, bellum jam inceptum continuatum est: *Liv.* 32, 37. Sed hoc non erat in suo solo arcem vicinam iis, qui damnum inde metuebant, ponere. Rectius dixisset, Injustam fuisse Samnitium causam adversus Romanos indignantium ob Fregellas. *Liv.* 8, 23. & Æquorum ob Albam. 10, 1. & Istrorum ob Aquilejam. 41, 1. in vicina illis populis, Romanorum tamen colonias deductas. [Non opus erat ut Vir Doctissimus conjiciendo quæreret, quid occasionem dederit errori Auctoris nostri: neque enim ullus error est, quum ZONARAS, in orâ libri laudatus, disertè testetur, caussam Belli à *Romanis* adversus *Philippum* Macedonem suscepti, fuisse metum, ne ille auxilio esset *Pœnis*, aut in *Italiam* irrumperet: hoc autem sufficit ad scopum Auctoris nostri, qui munimenta vicina exempli loco tantum adtulit rerum, à quibus periculum aliquod imminere potest; non tale tamen, ut justam caussam bello præbeat. *J. B.*)

GRO-

ac, si res poscat, exercitus: plurimum virorum, equorumque, & quiescentibus eadem fama.

VI. [17] + Nec utilitas par jus facit cum necessitate.

+ VII. Ita ubi laxa est matrimoniorum copia, negatum aliquod matrimonium caussam bello præbere non potest: qualem (dd) olim Hercules arripuit in Eurytum, [i] + Darius in Scytas (ee). *d Hist. IV. c. 73.*

VIII. + Nec magis mutandæ sedis amor, ut paludibus, & solitudinibus relictis solum fecundius possideatur: + quam [18] Germanis veteribus bellandi caussam fuisse, ait [d] Tacitus. *e Vict. de Ind. rel. I. n. 31.*

IX. Æque est improbum, [19] + inventionis titulo sibi vindicare ea, quæ ab alio tenentur, [e] + etiamsi is, qui tenet, sit improbus, de Deo male sentiens, + aut hebetis ingenii. + Nam inventio est eorum, quæ nullius sunt. *f Vict. de bello n. 5. 6. 7. 8. Id. l. 11, n. 18.*

+ X. 1. Neque + ad dominium requiritur aut [20] virtus moralis, aut religiosa, aut intellectus perfectio: + nisi quod hoc videtur posse defendi, [f] si qui sint + populi omnino destituti [21] a rationis usu, eos dominium non habere, + sed ex charitate tantum iis deberi quæ ad vitam sunt necessaria. Nam quæ alibi [g] diximus [22] + de sustentatione dominii, quam pro infantibus, & amentibus facit jus gentium, + ad eos populos pertinet, [23] cum quibus est pactorum commercium: + tales autem non sunt populi siqui reperiuntur toti amentes, de quo merito dubito. *g Lib. II. C. III. §. 6. C. IV. §. 10. C. XI. §. 14.* *h Plato de rep. Lib. V. pag. 470. C. Arist. Polit. I. 2. Eurip. Iphig. in Aul. vers. 1400. & Livius, XXXI. c. 29. Isocr. Panathen. p. 267. B. Ed. H. Steph.*

2. Male ergo Græci Barbaros ob morum diversitatem, forte & quod ingenio cedere viderentur, + hostes sibi [24] quasi naturaliter [h] dicebant. Quatenus autem ob peccata gravia, & naturam, aut societatem humanam impugnantia, auferri dominium possit, alia est quæstio, & modo, [i] + cum de pœnarum jure ageremus, nobis tractata.

+ XI. Sed [k] nec libertas, + sive singulorum, + sive civitatum, id est, αὐτονομία, quasi naturaliter, & semper quibusvis competat, jus bello præstare potest. Nam + libertas cum natura competere hominibus, aut populis dicitur, *i Hoc libro c. XX. §. 40.*

GROTII.

i *Darius in Scythas*] Antoninus Caracalla in Artabanum Parthorum regem. Vide *Xiphilinum* (pag. 356. C. *Ed. H. Steph.*)

k *Nec libertas sive singulorum, sive civitatum, id est, αὐτονομία, quasi naturaliter, & semper quibusvis competat, jus bello præstare potest*] Vide *concilium* IV. *Toletanum*, & quæ nos supra cap. IV. hujus lib. §. 14.

GRONOVII.

17 *Nec utilitas*] Nec si quis videat, valde utile sibi fore si alium bello petat, id ei jus largitur petendi, perinde, ut necessitas.

18 *Germanis*] Et Helvetiis ad Galliam invadendam. *Cæsar. Florus* 3, 10.

19 *Inventionis titulo*] Qui titulus Hispanorum in subjugandis Indis.

20 *Virtus moralis*] Ut aliquis sit jure dominus, non est necesse ut sit vir bonus, aut plus, aut sapiens.

21 *A rationis usu*] 2, 3. 6.

22 *De sustentatione dominii*] Per legem 2, 4. 10.

23 *Cum quibus est pactorum*] Pacta, fœdera, conventiones fieri possunt.

24 *Quasi naturaliter*] Tanquam populis servientibus liceat semper, ubi possunt excutere jugum, quia per naturam omnes liberi nascuntur.

(dd) Narrat id DIODORUS SICULUS, Biblioth. Lib. IV. c. 31. unde Auctor habet. Nam si sequamur APOLLODORUM, *Lib.* II. *Cap.* 6. n. 1. exemplum huc non faciet, quum, secundum istum, ex pacto peteret *Iolem Hercules*: violatio autem fidei datæ justam bello caussam præbet. *J. B.*

(ee) Vide JUSTINUM, Lib. II. Cap. 5. n. 9. *J. B.*

dicitur, + id intelligendum est de jure naturæ [25] præcedente factum omne humanum, & de libertate [26] κατὰ στέρησιν, non de ea, quæ est [27] κατ' ἐναντιότητα, hoc est, ut natura quis servus non sit, + non ut jus habeat ne unquam serviat: nam hoc sensu nemo liber est. Quò pertinet illud Albutii: [k] + neminem natum liberum esse, + neminem servum; hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam. Et [l] Aristotelis illud: νόμῳ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι, τὸν δ' ἐλεύθερον· + e lege venisse ut alius esset liber, alius servus. Quare + qui legitima causa in servitutem sive personalem, + sive civilem devenerunt, contenti sua conditione esse debent, ut & Paulus Apostolus docet: [m] δοῦλος ἐκλήθης; μή σοι μελέτω. + vocatus es ad servitutem? ne id te torqueat.

XII. Neque minus iniquum, + armis subigere aliquos velle, quasi [28] dignos qui serviant, quos naturaliter servos interdum + philosophi vocant. + Non enim siquid alicui est utile, id statim mihi licet ei per vim imponere. Nam + his, qui rationis habent usum, + libera esse debet utilium, & inutilium electio, + nisi alteri jus quoddam in eos quæsitum sit. [n] + Infantium plane alia est ratio, + quorum regimen, + cum ipsi jus exercendæ αὐτοπραγίας, actionumque suarum moderandarum non habeant, [29] occupanti, & idoneo natura concedit.

XIII. 1. Vix adderem, + stultum esse titulum, [o] quem quidam tribuunt Imperatori Romano, quasi ipse etiam in remotissimos, & incognitos hactenus populos jus imperandi habeat, nisi jurisconsultorum diu princeps habitus + Bartolus hæreticum ausus esset [p] pronuntiare, qui id negat; nimirum, quia & + Imperator interdum se [l] mundi dominum [q] vocet, & in Sacris literis imperium illud, quod [m] Romaniam posteriores scriptores vocant, appelletur [n] τῆς οἰκουμένης nomine: qualia sunt & illa:

[r] + *Orbem jam totum victor Romanus habebat*,

multaque similia [30] per complexionem, + aut [31] excessum, + aut [32] excellentiam

k Senec. III. contr. 21.
l 1 Polit. c. 3.
m 1 Cor. VII, 21.
n Vict. de Ind. n. 24.
o Ayala de jur. bell. lib. 1, c. 2. n. 29. Covar. c. peccatum. p. 2. §. 9. n. 5. & seq.
p Ad l. 24. D. de capt.
q L. ἀξίωσις. 9. Ad L. Rhod.
r Petron. c. 119. Ed. Burm.

GROTII.

l *Mundi Dominum vocet*] Ut in *concilio Chalcedonensi* actione XI. & XII.

m *Romaniam posteriores scriptores vocant*] Ut & *Athanasius* ad solitarios. (*Tom.* I. *pag.* 832.) Id vix sexta pars erat mundi tunc cogniti.

n Τῆς οἰκουμένης *nomine*] *Philo* de legatione: τῶν πλείστων καὶ ἀναγκαιοτάτων μερῶν τῆς οἰκουμένης, ἃ δὴ καὶ κυρίως ἄν τις οἰκουμένην εἴποι, δυσὶ ποταμοῖς ὁριζομένην Εὐφράτῃ τε καὶ Ῥήνῳ· *de pluribus, utilissimisque orbis partibus loquor, quas & eminenter aliquis orbem appellet, definitum amnibus duobus Euphrate, & Rheno.* (Pag. 993. D. E.)

GRONOVII.

25 *Præcedente factum*] Statu hominis, qualis est ipso naturæ ordine, antequam arbitrium vel ipsius, vel aliorum in certam personam imposuerit.

26 Κατὰ στέρησιν] *Per privationem*, sic, ut ei absit servitus.

27 Κατ' ἐναντιότητα] *Per contrarium*, quasi servitus ei supervenire non possit.

28 *Dignos qui serviant*] Qui sint ingenio minus liberali.

29 *Occupanti, & idoneo*] Ejus imago ex lege Lycurgi erat penes Lacedæmonios: constituerat enim, ut senex quivis alterius liberis, perinde, ac suis, imperaret, & indecore agentes eos coërceret. *Crag.* lib. 3, p. 160.

30 *Per complexionem*] Cum plura complectimur verbis, quam re, aut sententia significamus.

31 *Excessum*] Hyperbolen.

32 *Excellentiam*] Cum omnia tribuimus uni soli, cui aliquid præcipuum ante alios esse significamus.

GRO-

lentiam dicta: quippe cum & in iisdem sacris literis sola º Judæa sæpe veniat nomine τῆς [33] οἰκουμένης, quo sensu accipiendum dictum vetus Judæorum, medio telluris sitam urbem Hierosolyma, ᵖ id est in medio Judææ, sicut in medio Græciæ Delphi similiter dicti [34] orbis umbilicus. Neque est quod quemquam moveant ⁺ Dantis ᵗ argumenta, quibus probare nititur, Imperatori jus tale competere, ⁺ quia id humano generi expediat. Nam commoda, quæ adfert, suis compensantur incommodis. Ut enim navis aliqua ad eam magnitudinem pervenire potest, quæ regi nequeat, sic & hominum numerus, & locorum distantia tanta esse, [35] ⁺ ut unum regimen non ferat.

s Luc. II, 1.

t De Monarchia, Lib. I. *Arist.* VII. *Pol.* IV.

2. Deinde vero, ⁺ concesso, hoc expedire, ᵘ jus imperii non sequitur, ut quod [36] ⁺ nisi ex consensu, aut pœna nasci nequit. Ne in omnia quidem, quæ olim fuere populi Romani, ⁺ Imperator Romanus jus nunc habet: ⁺ multa enim ut bello quæsita, ita bello amissa sunt; ⁺ alia pactionibus, ⁺ alia derelictione ᑫ in aliarum gentium, aut regum jus transierunt. Quædam etiam civitates olim plane subditæ, ⁺ postea tantum ex parte subditæ, aut tantum ⁺ inæqualiter federatæ esse cœperunt. Nam ⁺ omnes hi modi aut amittendi, aut mutandi juris, non minus adversus Rom. Imperatorem, quam adversus alios valent.

u Silv. verb. bellum p. 1, *n.* 2. *Covarr. loco citato n.* 9.

⁺ XIV. 1. Sed & [37] Ecclesiæ jus fuerunt ˣ qui adsererent etiam in (ff) populos ignotæ hactenus partis terrarum, cum tamen ipse Paulus apostolus aperte dixerit, ⁺ eos, qui extra Christianismum sunt, judicandi sibi jus non esse. τί γάρ μοι τοὺς ἔξω κρίνειν; I Cor. V, 12. Et quod jus Apostolis judicandi competiit, quamquam ⁺ etiam ad res [38] terrenas suo modo pertinebat,

x Vict. de Ind. rel. 21, *& seq. Ayala l.* 1. *c.* 2. *n.* 29.

GROTII.

o *Judæa sæpe veniat nomine τῆς οἰκουμένης*] Hieronymus: *nomen terræ, etiam cum additur particula* omnis, *restringi debet ad eam regionem, de qua sermo est.* [Vide *Palæstinam* Eruditissimi RELANDI, nuper cum summo Reip. literariæ damno his terris erepti, *Lib.* 1. *Cap.* 5. ubi & testimonia Veterum referuntur de *Hierosolyma* in medio Terræ sita. *J. B.*]

p *Id est in medio Judææ*] Discas hoc ex *Josephi* lib. III. belli judaici, (cap. 3. §. 5. *divis. Hudson.*)

q *In aliarum gentium, aut regum jus transierunt*] Exemplum sume in Hispania, de qua vide *Gomezium* in §. fuerat. num. 5. de actionibus. *Panormitanum* in c. venerabilem. col. 9. de electione. *Jasonem* in l. cunctos populos, 1. col. 2. Cod. *de summa Trinitate. Menochium* cons. 11, num. 102. Cardinalem *Tuschum* practicarum conclusionum 345. §. rex Hispaniæ. *Molinæum* in cons. Paris. in pr. num. 20. *Chassanæum* de gloria Mundi parte V, consid. 28. *Azorium* institutionum moralium lib. II. c. 5. p. 2.

GRONOVII.

33 Οἰκουμένης] Sic *orbis terrarum* pro imperio Alexandri. *Justin.* 17, 1. pro Græcia eidem. 42, 2.

34 *Orbis umbilicus*] *Cicero* 2, divin. 56. Ovidius 10, 168. *Livius* 41, 23.

35 *Ut unum regimen*] Ideo Augustus, libello post mortem ejus in senatu lecto, addiderat consilium coërcendi intra terminos imperii, *Tacit.* 1. ann. 11. Sic *Florus* optat pop. Rom. Sicilia, & Africa contentum fuisse, aut etiam his carentem, sola in Italia regnare maluisse, quam eo magnitudinis excrescere, ut viribus suis conficeretur. *Flor.* 3, 12.

36 *Nisi ex consensu, aut pœna*] 2, 5. 1.

37 *Ecclesiæ jus*] Alludit eo, quod Alexander VI. Papa divisit inter Lusitaniæ, & Castellæ reges, bello subigendos Indos (A. C. 1494.) Pejus, quod etiam jus sibi tribuit transferendi regna, siquis ambitioni Paparum adversetur. Sic Julius II. regnum Navarræ, quod ad Joannem Albretum pertinebat, quia se ille Ludovico XI. regi Galliarum adversus Papam, & Hispanos junxerat, donavit Ferdinando Arragonensi A. C. 1512.

38 *Terrenas suo modo*] Quatenus eis communes faciebant primi Christiani.

(ff) Confer heic Opus Auctoris nostri *De Imperio Summarum Potestatum circa Sacra*, Cap. IV. *J. B.*

bat, + erat tamen [39] cœlestis, ut ita dicam, non terrestris ingenii, exercendum scilicet + non per arma, & flagra, sed + per verbum Dei generaliter propositum, & ad circumstantias peculiares aptatum, + per [40] sigillorum divinæ gratiæ exhibitionem, aut negationem, prout cuique conduceret: postremo loco etiam + per vindictam non naturalem, sed natura ipsa superio-
y Act. rem, ac proinde a Deo procedentem: qualis in [y] Anania, [z] Elyma, [a] Hy-
XXIII. 2. z ib. XIII. menæo, & aliis apparuit.

8. 2. Christus ipse, + a quo omnis potestas Ecclesiastica fluxit, & cujus vita
a II Timoth. II. 17. + exemplar est Ecclesiæ, [41] qua talis est, propositum, + negavit [b], regnum
b Job. suum esse de hoc mundo, + hoc est, ejus naturæ, cujus sunt cætera regna:
XVIII, 36. addens, + alioqui futurum fuisse ut more aliorum regum opera militum ute-
Vid. Petr. Dam. l. II. retur. Nunc vero etiamsi legiones voluisset poscere, + poposcisset non ho-
epist. 9. & minum, sed Angelorum. Matth. XXVI, 53. Et quicquid fecit pro jure suæ
Bern. epist. 821. potestatis, + id fecit non humana, sed divina virtute, + etiam tum, cum nundinatores e templo ejecit. Flagrum enim tum quoque + divinæ iræ [42] erat signum, non instrumentum; + ut alias sputum, & oleum, [r] signum medendi,
c Tractat. non remedium. + Augustinus ad indicatum Johannis locum: [c] *Audite ergo*
CXV. n. 2. *Judæi, & gentes: audi circumcisio: audi præputium: audite omnia regna terrena:* [s] *non impedio dominationem vestram in hoc mundo: regnum meum non est*
d Act. Ap. Tom. IV. *de hoc mundo. Nolite metuere metu vanissimo, quo Herodes ille major, cum*
pag. 626. *Christus natus nuntiaretur, expavit, & tot infantes, ut ad eum mors perve-*
hom. III. ep. ad Tit. *niret, occidit, timendo magis, quam irascendo crudelior. Regnum, inquit, meum*
(p. 385.) *non est de hoc mundo. Quid vultis amplius? venite ad regnum, quod non est de*
hom. 1. ep. 1. ad Thess. *hoc mundo: venite credendo, & nolite sævire metuendo.*
hom. 11. 3. Episcopo inter cætera interdicit Paulus, + ne [43] percussor sit, 1 Tim. III,
p. 168, 169. 2. *ἀνάγκῃ κρατεῖν*, *imperare* [44] *imposita necessitate*, ea scilicet, quæ ex hu-
de sacerd. Lib. II. mana vi proficiscitur, regum esse, non episcoporum, [t] dixit [d] Chrysostomus.
Et

GROTII.

r *Signum medendi*] Bene hoc explicat *Abulensis* ad Matth. IX.

s *Non impedio dominationem vestram in hoc mundo*] Hilarius Arelatensis: *non enim ad hoc venerat Christus ut alienam invaderet gloriam, sed ut suam donaret: non ut regnum terrestre praeriperet, sed ut cœleste conferret.*

GRONOVII.

39 *Cœlestis*] Supra humanum modum, quale visum in Apostolis divino instinctu.

40 *Sigillorum divinæ gratiæ negationem*] Ut fiebat excommunicatis.

41 *Qua talis*] Potest referri & ad vitam Christi, & ad ecclesiam. Si voluit illud, significat, quatenus est imitabilis, non miraculosa, & quatenus edidit exempla recte vivendi hominibus, non argumenta divinæ cum humana conjunctæ naturæ. Si alterum, quatenus ecclesia est, seu cœtus hominum verum Deum in Christo recte colentium; non, ut hodie plurimum accipitur, pro dominatu in terras, & populos, ipsosque reges.

42 *Erat signum*] Flagro utebatur, non quasi hactenus tantum puniret, sed ut ostenderet, se graviter puniturum profanationem ædis suæ.

43 *Percussor*] Πλήκτης, qui plagas intentet, aut jus habeat virgarum, vel fascium.

44 *Imposita necessitate*] Cum jure coercendi carcere, vinculis, mulctis, supplicio.

GROTII.

t *Dixit Chrysostomus*] Verba ejus sunt de sacerdotio libro II. (Tom. VI. pag. 90. *Edit. Savil.*) μάλιστα μὲν οὖν τοῖς χριστιανοῖς οὐκ ἀφεῖται πρὸς βίαν ἐπανορθοῦν τὰ τῶν ἁμαρτανόντων πταίσματα· ἀλλ' οἱ μὲν ἔξωθεν δικασταὶ τοὺς κακούργους, ὅταν ὑπὸ τοῖς νόμοις λάβωσι, πολλὴν ἐπιδείκνυνται τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἄκοντας τοῖς τρόποις κωλύουσι χρῆσθαι τοῖς αὐτῶν. ἐνταῦθα δὲ οὐ βιαζόμενον, ἀλλὰ πείθοντα δεῖ ποιεῖν ἀμείνω τὸν τοιοῦτον· οὔτε γὰρ ἡμῖν ἐξουσία τοιαύτη παρὰ τῶν νόμων δέδοται πρὸς τὸ κωλύειν
τοὺς

Et alibi: *non est nobis data potestas ut auctoritate* [45] *sententiæ* (talis scilicet, quæ jus exsequendi per manum regiam, aut militarem, [u] aut juris qualiscunque humani ademtionem in se contineat) *cohibeamus homines a delictis*: & episcopum officio suo fungi, ait, *οὐ βιαζόμενον, ἀλλὰ πείθοντα*, *non cogendo, sed suadendo.* Et ex his quidem satis apparet, + episcopos, [46] qua tales sunt, jus regnandi in homines humano more nullum habere. [x] Hieronymus regem, & episcopum comparans: *ille nolentibus præest, hic volentibus.*

4. An vero reges ipsi + iis, qui Christianam religionem rejiciunt, arma, quasi pœnæ nomine, inferre possint, supra capite de pœnis a nobis disquisitum est quantum instituto sufficit.

XV. Hoc quoque monebo non frustra, sed quia veteribus recentia conferens magnum malum, ni caveatur, prævideo, justam belli causam non dare

τὺς ἁμαρτάνοντας ὅτι, εἰ καὶ ἐδέδοτο, εἴχομεν ὅπῃ καὶ χρησώμεθα τῇ δυνάμει, ἐ τὺς ἀνάγκῃ τῆς κακίας, ἀλλὰ τὺς προαιρέσει ταύτης ἀπεχομένυς στεφανῦντος τῦ Θεῦ· διὰ τῦτο πολλῆς χρεία τῆς μηχανῆς ἵνα πεισθῶσιν ἑκόντες ἑαυτὺς ὑπέχειν ταῖς παρὰ τῶν ἱερέων θεραπείαις οἱ κάμνοντες· *omnium maxime Christianis non licet vi castigare sontium delicta. Seculi quidem judices, ubi maleficos sub legum potestatem nacti sunt, multum potestatis jus exercent, & invitos quamvis probibent ex suopte ingenio vivere. At apud nos non cogendo, sed suadendo id agendum est, ut qui ejusmodi sit, melior evadat. Neque enim nobis a legibus ad coërcendos peccatores potestatis jus datum est, & si datum maxime esset, locus non esset juris ejus exercendi, cum Deus coronet non eos, qui necessitate, sed qui voluntate libera a malo abstinent: quare multo labore opus ut persuadeantur morbidi sponte sua se præbere sacerdotali curationi.* Et mox: (Pag. 10.) ὐ γὰρ ἑλκύσαι πρὸς βίαν ἐςὶν, ὐδὲ ἀναγκάσαι φόβῳ· *neque enim qui a fide aberrat vi pertrahi, immo nec metu compelli potest.* Idem ad Ephes. IV. εἰς διδασκαλίαν λόγυ προεχειρίσθημεν, ὐκ εἰς ἀρχὴν, ὐδὲ εἰς αὐθεντίαν, συμβύλων τάξιν ἐπέχομεν παραινύντων. ὁ συμβυλεύων λέγει τὰ περὶ ἑαυτῦ, ὐκ ἀναγκάζων τὸν ἀκροατὴν, ἀλλ' αὐτὸν ἀφίησι τῆς τῶν λεγομένων αἱρέσεως κύριον. *ad docendos vero homines constituti sumus, non ad imperium, non ad exercitium potestatis. Consiliariorum locum obtinemus suadentium; qui consilium dat, de suo dicit, auditorem non cogit, sed liberam ei relinquit electionem circa ea, quæ dicuntur.* (Tom. III. pag. 823.) *Ambrosius* libro II. de Cain, & Abel c. 4. *Sacerdos quidem officium suum exhibet, at nullius potestatis jura exercet.* Citatur c. *verbum*, de pœnitentia distinct. 1. (*Cap.* 51.)

u *Aut juris qualiscunque humani ademtionem*] Ad reges enim, non ad ecclesiam pertinet judicare de feudis. c. novit 18. *de judiciis*: de possessionibus. c. causam quæ inter 7. *qui filii sint legitimi.* Reges enim superiorem in temporalibus minime recognoscunt. c. per venerabilem, 13. eod. tit. *Christus voluit ut Christiani Imperatores pro vita æterna Pontificibus indigerent, & Pontifices pro cursu temporalium rerum imperialibus legibus uterentur, quatenus spiritualis actio a carnalibus distaret incursibus, & Deo militans minime secularibus negotiis se implicaret.* c. quoniam, 8. *distinct.* X. & c. cum ad verum, 6. *distinctione* XCVI. unde aliena non sunt quæ libro primo sunt posita, c. 11. §. ultimo, *num.* 8. ex secundo, & octuagesimo canone eorum, qui apostolici dicuntur, & quæ in eam rem ibi plura in textu, notisque afferuntur.

x *Hieronymus*] Idem in epitaphio Nepotiani: *minus licet episcopo, quam regi. Ille enim nolentibus præest: hic volentibus. Ille terrori subjicit, hic servituti donatur.* (Tom. I. p. 25. *Edit. Basil.*) *Cassiodorus* lib. XI. in epistola ad episcopos. (Ep. 3.) *episcopus doceat, ne judex possit invenire quod puniat.* Fredericus primus Imperator apud *Guntherum* Ligurino de Pontifice: (*Lib.* VI. *vers.* 362, 363.)

Ecclesiam regat ille suam, divinaque jura
Temperet: imperium nobis, fascesque relinquat.

Suenonem Daniæ regem excommunicatum cum Roschildensis episcopus Wilhelmus ab ingressu ecclesiæ oppositu baculi pastoralis arceret, & regii capulis admoverent manum, fecit quod episcopi erat, & cervicem porrexit. (Vide *Saxonem Grammatic.* Lib. XI. pag. 189, 190.) Adde quæ supra habuimus libro I. c. 5.

GRONOVII.

45 *Sententiæ*] Quasi pronuntiatæ pro tribunali.

46 *Qua tales sunt*] Tanquam concederet habere, quatenus concessione regum, aut populorum etiam sunt principes. Qua sunt episcopi tantum, non etiam domini regionum, & gentium, quod nunc plerisque locis cum episcopatu conjunctum est.

dare y [47] + spem conceptam ex aliqua divinorum vaticiniorum explicatione. Nam præterquam quod z quæ nondum impleta sunt oracula interpretari certo vix contingit sine prophetico spiritu, + etiam rerum certarum latere nos possunt tempora. Ac postremo + prædictio, + nisi expressum adsit Dei mandatum, jus nullum dat, cum Deus, quæ prædixit, sæpe + per improbos homines, aut pravas actiones ad exitum ire permittat.

XVI. Illud quoque sciendum est, si quis quid debet, [48] + non ex justitia propria, sed ex virtute alia, puta liberalitate, gratia, misericordia, dilectione, + id sicut in foro exigi non potest, ita nec armis deposci. Nam ad + utrumque horum non sufficit, ut id, quod postulatur, + sit [49] ex morali ratione faciendum, + sed præterea opus est in nobis jus quoddam sit ad illud, + quale jus interdum leges divinæ, & humanæ dant etiam circa [50] debita aliarum virtutum; quod cum fit, + nova tunc debendi ratio accedit, quæ jam ad justitiam pertinet. + Id cum deest, + injustum ex hac causa bellum

GROTII.

y *Spem conceptam ex aliqua divinorum vaticiniorum explicatione*] Vide de Theodoro quodam, Gratiani tempore, *Zosimum* (Lib. IV. cap. 13.) & *Ammianum Marcellinum* (Lib. XXIX. c. 1.) de Joanne Cappadoce *Procopium* Persicorum II. (*Cap. ult.*) & *Leunclavium* historiæ Turcicæ lib. XVIII.

z *Quæ nondum impleta sunt oracula interpretari certo vix contingit sine prophetico spiritu*] Clausi enim, obsignatique sunt libri prophetici ad præfinitum usque tempus, ita ut intelligi nequeant, *Danielis* XII, 4. 8. 9. Hieronymus ad Danielem (Tom. V. p. 606. B.) *si propheta audivit, & non intellexit, quid facient hi, qui signatum librum, & usque ad tempus consummationis multis obscuritatibus involutum præsumtione mentis edisserunt?* *Procopius* Gotthicorum I. (*Cap.* 24.) τῶν γὰρ Σιβύλλης λογίων τὴν διάνοιαν πρὸ τοῦ ἔργου ἐξευρεῖν ἀνθρώπῳ οἶμαι ἀδύνατα εἶναι· *Sibyllinorum oraculorum sensum ante rei eventum invenire, existimo supra hominem esse.* Mox: ταῦτα τε ἀδύνατά ἐστιν ἀνθρώπῳ ὁτῳοῦν πρὸ τοῦ ἔργου τῶν Σιβύλλης λόγων ξυνεῖναι, ἢν μὴ καὶ ὁ χρόνος αὐτὸς ἐκβάντος ἤδη τοῦ πράγματος, καὶ τοῦ λόγου εἰς πεῖραν ἐλθόντος, ἀκριβὴς τοῦ ἔπους ἑρμηνευτὴς γένηται. *fieri nequit, ut homo qualiscumque ante exitum Sibyllina oracula intelligat, sed exspectandum, donec ipsa dies, re jam consummata, & verbis experiendo comprobatis, certa fiat carminum interpres.* Gregoras libro V. ἀλλ' ὥσπερ καὶ τ' ἄλλα τῶν χρησμῳδουμένων δυσείκαστά ἐστι καὶ δυσξύμβολα καὶ πλείστας δεχόμενα τὰς ἀνελίξεις καὶ ἀναπτύξεις μέχρις αὐτῆς ἐκβάσεως· οὕτως καὶ οὗτος ὁ χρησμὸς ἐπλάνα τοὺς πλείστους, καὶ αὐτὸν δὴ τὸν βασιλέα Ἀνδρόνικον μέχρις αὐτῆς τελευτῆς, ὡς εἰρήσεται. ἐξ ἀνθρώπων δὲ αὐτοῦ γενομένου, αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ χρησμὸς διεσάφησεν· *sicut & prædictiones aliæ difficillimæ conjectu, interpretatuque sunt, quod & multa habeant involucra, & explicationes recipiant multas: ita & hoc oraculum decepit omnes, ipsumque Imperatorem, quamdiu ei vita mansit. Eo autem erepto rebus humanis, ipsum semet oraculum hominibus aperuit.* (Pag. 67. *Edit. Genevens.*) Cavete vobis nimis audaces theologi: cavete vobis a nimis audacibus theologis politici. Dignus qui inspiciatur locus apud *Thuanum* libro LXXIX, in anno MDLXXXIII. de Jacobo Brocardo.

GRONOVII.

47 *Spem conceptam*] Ut Judæi, quum antiquis sacerdotum literis contineretur fore, ut valesceret oriens, & Judæa profecti rerum potirentur, (quod de Messia verum erat; de Vespasiano interpratabantur Romani) sibi tantam magnitudinem fatorum velut ex oraculo spondebant. *Tacit.* 5. hist. 13. Sic Carolus VIII. Galliarum rex ad Neapolitanam expeditionem inflammatus est, quod pervaserat in vulgus ex antiquis vatum carminibus fama, Carolo maximum totius orbis imperium portendi, & mathematicorum responsis fatum esse, illum occidentis simul, & orientis imperium nancisci. *Jovius* lib. I. histor. p. 11. Et nostro fuere tempore bellicosi reges, qui sperarent se Babylona subversuros, quod nummo signato Ludovicus XI. promisit. (Adde JUL. PAULI *Recept. Sentent.* Lib. V. Tit. 21. §. 1. ibique Eruditissimum SCHULTINGIUM *J. B.*)

48 *Non ex justitia proprie*] Quod nisi præstet, sit injustus, ac legibus reus, ex ea, quæ in contractibus observatur.

49 *Ex morali ratione*] Decens, honestum, officium, justitiæ δικαιωματικῆς opus.

50 *Debita aliarum*] Ut pietatis, & obsequii liberorum erga parentes, officii parentum in testamento erga liberos.

GRO-

bellum est, ut [51] Romanorum in [52] regem Cypri tanquam ingratum. + Nam qui beneficium dedit, nullum habet jus ad reposcendam gratiam: + alioqui contractus esset, non beneficium.

XVII. 1. Notandum, & hoc sæpe accidere, *e* ut bello caussa quidem justa subsit, + sed vitium actioni accedat ex animo agentis: sive quod aliud quiddam, non illicitum per se, magis, & principalius animum movet, quam jus ipsum, puta a [53] honoris studium, + aut utilitas aliqua, sive privata, sive publica, quæ ex bello ipso seorsim a caussa sua justifica considerato exspectatur: + sive quod adest affectus plane illicitus, ut gaudium acquiescentis in malo alieno + sine boni respectu. Sic Aristides *f* de societate secunda, + Phocenses, ait, merito periisse, + at non bene fecisse Philippum cum eos perderet, quippe non religioni studentem, quod præferebat, sed augendo imperio.

e Vid. de Jure bell. n. 2.
f Tom. II p. 256, 257
g Fragm. IV, 3. Ed. Wass.
h Hist. IV, 74.
i Senec. Hippol. vers. 540.
k Contra Faustum lib. XXII, l. 74.
l Covarr. d. P. 2. in c. Pecc. §. 9. n. 2. Cajet. 2, 2. q. 40. art. 1. Silv. verb. bellum n. 2. Summa Ang. verb. bellum n. 5. Sum. Ros. ib. n. 3. & 8. Tb. 2. 2. 66. 8.

2. *Una, & ea vetus caussa bellandi est*, inquit *g* + Sallustius, *profunda cupido imperii, & divitiarum. Aurum, & opes, præcipuæ bellorum caussæ*, apud *h* Tacitum; & in *i* tragœdia:

> *Rupere fœdus impius lucri furor,*
> *Et ira preceps.*

Quo & Augustini illud recte referas *k*: *nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, implacatus, & implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si quæ sunt similia, hæc sunt, quæ in bellis jure culpantur.*

3. Sed hæc, ubi causa justifica non deest, *l* + peccatum quidem arguunt, + ipsum tamen bellum proprie injustum non faciunt: + unde nec ex tali bello restitutio debetur.

GROTII.

a *Honoris studium*] Quod vitium maxime nobis virtutis quadam imagine blanditur. Sed recte monet *Augustinus* libro III, de Civitate Dei cap. 14. *Satius esse, cujuslibet inertiæ pœnas luere, quam illorum armorum gloriam quærere.* Repete quæ ex *Agathia* supra posuimus hic ad §. 3. (Sed in illis locis bella arguuntur per se injusta. *J. B.*)

GRONOVII.

51 *Romanorum*] Immo sceleſtiſſimi hominis P. Clodii, ringentibus omnibus bonis, plebem instigantis. *Cic.* pro Sext. 26.

52 *Regem Cypri*] Ptolemæum *Flor.* 3, 9. *Plutarchus* in vita Catonis. (Adde STRABONEM, *Geogr.* Lib. XIV. pag. 684. *Ed. Paris.* ubi caussa ingrati animi diserte exprimitur. *J. B.*)

53 *Honoris studium*] Ut quum Antigonus divulgavit, se Olympiadis a Cassandro interfectæ mortem ultum ire, & Alexandri regis sui filium obsidione Amphipolitana liberare. *Justin.* 15, 1. qui revera omne imperium Alexandri affectaret.

HENRI-

HENRICI DE COCCEII
COMMENTARIUS
IN
HUGONIS GROTII
LIB. II. CAP. XXII.

NON opus fuisset speciatim exponere causas belli injustas: nam positis principiis causarum justarum, ex natura oppositorum injustæ sufficienter cognosci possunt, uti ipse fatetur Auctor §. 4.

* *Additio.*

„ Auctor discrimen inter causas justificas, „ & suasorias, exponit in §. 1. 2. 3. & 4. „ Iisque expositis ordine recenset causas „ belli injustas: bellumque justum non esse, „ ait 1°. ob metum vicinæ potentiæ, §. 5: „ 2°. ob matrimonii negationem, §. 6: „ 3°. ob solam utilitatem, §. 7: 4°. ob „ necessitatem mutandi sedes, §. 8: 5°. ob „ inventionem terrarum ignotarum, §. 9 & „ 10: 6°. ob cupiditatem pristinæ libertatis, §. 11: 7°. ob stupiditatem, §. 12: „ 8° ob dominium orbis, quod Imperatores Romani prætendunt, §. 13: 9°. ob „ concessionem Papæ, & Romanæ Ecclesiæ, §. 14: 10°. ob vaticinia, §. 15: „ 11°. ob id, quod ex virtute debetur. „ §. 16.

AD §. I.

CUM *de causis*, &c.] „ Ex quibus, „ nimirum, bellum licite geri possit.

Causas alias esse justificas, alias suasorias] Causas suasorias varias hic affert, cupidinem gloriæ, divitiarum, imperii, metum vicinæ potentiæ, &c. *Vid.* §. 1. Aliquando autem, ait, bella geri ex causa nec suasoria, nec justifica, sed quia motu naturali quis ad pericula, & bella fertur. *Vid.* §. 2. Tandem addit, plerosque causas justificas non curare, *vid.* §. 3; alios causas quasi justificas afferre, quæ tales non sunt, *vid.* §. 4: & harum catalogum recenset in §. 5. *seq.*

Cæterum, supra *l.* 2. *c.* 1. §. 1. diximus, causas belli *justificas* esse, quibus pars contendit, jure bellum geri, licet ex iis ad bellum gerendum non moveatur: atque hinc bellum justum esse potest etsi causa movens sit vitiosa. *Vid.* §. *f. b. c. Suasoriæ* sunt, quibus pars expendit an utile sit. *Priores* ad jus, *posteriores* ad rationes politicas pertinent *Illas* solas allegare, *has* vero occultare solent bellum gerentes.

Illas vocat προφάσεις, *quia palam proferri solent*, *has generis nomine* αἰτίας] „ Προφάσεις „ sunt prætextus, quia scilicet bellum gerentes magis ad bellum moveri solent ex causis „ utilitatis, quas occultant, quam ex illis, „ quas prætexere solent.

Titulum dixit aliquoties Livius] Titulus nihil aliud est, quam causa, cujus vi, ac potestate jus alicui acquiritur, & competere dicitur. Unde tituli dominii translativi sunt causæ, seu negotia illa, quibus dominium transfertur; sicut venditio, donatio, solutio, usucapio, permutatio, legatum, &c. Uti e contrario alii tituli, seu causæ sunt, ex quibus non dominium, sed usus tantum, vel custodia, aut simile quid transfertur; uti commodatum, depositum, &c.

Dicitur autem titulus a tuendo, teste Varrone: quia factum auctoris, & jus inde natum, titulus tuetur; quasi tutulus: nam ita promiscue ea olim scribebantur; uti *maxumus*, *optumus*, & *maximus optimus* scribebant.

bebant. Unde milites olim tituli dicti sunt. Festo auctore, quia tuendæ civitati assumuntur: & Titus militem significabat; ut apud *Perf. Sat.* 1. *v.* 20.

Ingentes trepidare Titos, &c.

Atque ita jus omne a titulo, vel causa sua æstimatur, atque defenditur. *Vid. Disp. nostra de Titul. & commend. differentia* §. 4. & 5.

Livius] „ Item *Justinus l.* 5. *c.* 1. & „ *Curtius l.* 7. *c.* 5.

2 *In bello Alexandri*] „ *Curt. l.* 2. *c.* 2.

Cui accedebat] „ Ipse causas has allegat *d. c.* 2. & *supplem. Freinsh.*

Ex Xenophontis] „ *Xenoph. l.* 2. *seq.*

Agesilai] „ *Plutarch. in Agesil. c.* 8. *seq.*

Belli Punici secundi] „ *Polyb. l.* 2. *c.* 5. „ & 6.

Obtentum] „ i. e. Prætextum, seu causam justificam, quam allegabant.

Ad se trajecturum esse incendium] „ Adeoque causa suasoria ibi erat metus vicinæ potentiæ; causa justifica, quod bellum sociis inferretur. *d. c.* 30.

Barcyllæ] „ Bœotorum præfecti, *Liv. l.* 33. *c.* 13. quem occiderunt Romani, „ *ibid. c.* 14. & *l.* 35. *c.* 47. *l.* 36. *c.* 6.

Et alia quædam] „ Scilicet bellum a Quintio Coroneæ propter Romanorum militum cædes illatum. *Liv. l.* 36. *c.* 6.

Revera quod ex labente Romanorum disciplina spem magnam concepisset] „ Non de Romanorum, sed de Thebanorum disciplina loquitur. *Vid. Testm. b. Livius* „ *l.* 36. 6.

A D §. II.

N E U T R O *causarum genere*] „ Nec ob causas justificas, nec ob suasorias.

Periculorum, ut Tacitus loquitur, propter ipsa avidi] „ Vid. *Gron. b.* Adde *Liv. l.* 10. *c.* 31. *Justin.* 2. Priolus de Anna Borbonia, Longavillæi uxore, ait: *Turbida gratuito, ex motu nihil sperare præter motum. Testm. b.*

Horum vitium humanum modum excedit] „ Prædones hi sunt, & prædonum jure habendi.

Nemo ad humanum sanguinem] „ Nam seposita ratione, instinctus naturæ genus „ a suo congenere tutum reddit. *Vid. pro-* „ *leg.* §. 6.

A D §. III.

C A U S A S *suasorias habent, aut sine justificis*] „ Tunc latrocinia sunt, non bella. 1 „ *Vid. L.* 2. *c.* 1. §. 1. *n.* 3. *l.* 3. *c.* 16. §. 1.

Aut cum justificis] „ Nam supra dictum est, non semper inchoari bellum ob injuriam illatam, sed eam sæpius dissimulari, forte quod rationes politicæ dissuadeant.

Sunt qui justificas plane non curant] „ Hos prædones esse, Auctor ait, & merito.

Qui rogatus de possidendi causa, nullam aliam adfert, nisi quod possideat] „ Hoc verum est si domino rei id opponitur. „ *L.* 11. §. *f. l.* 12. *l.* 13. *pr. ff. De hered. pet.* At aliud dicendum si is, qui dominus non est, nec antiquiorem possessionem docet, de possidendi causa possessorem rogat; hoc enim casu prædo quoque hoc ipso, quod possidet, plus juris habet, quam is, qui non possidet *l.* 2. *ff. uti possid. l.* 3. §. 5. *ff. de Acq. poss.* Quod verum esse, naturæ quoque rationibus alibi probavimus. *Vid. Diss. proœm. XII.* §. 597. *n.* 5.

Qui omnia dicebat esse validiorum] „ Similia late cumulavit Auctor *in proleg.* 2 „ §. 3. 19. 24. 25. 26.

Hæc acies victum factura nocentem est] „ Hoc effatum æque pertinet ad eos, qui justo bello invicem pugnant, & utrinque causam justificam allegant: cum enim judex hic non sit, per ultimam demum victoriam deciditur quis nocens sit. *Vid.* „ *Proleg.* §. 28. & *l.* 2. *c.* 1. §. 17. & 18.

Id in summa fortuna æquius, quod validius] „ Allegavit id Auctor in *proleg.* § 3. „ & desumtum est ex Tacito *Ann.* 15. *c.* 1.

Augustini] „ Similia habet contra Faustum. 22. *c.* 74.

A D §. IV.

Q U Æ *expensæ ad rectam rationem injustæ reperiuntur*] „ Et quarum catalogum „ hoc capite exhibet.

Tanquam nummis uti] „ Quibus comparamus id, quod utile nobis est.

Cognosci aliquatenus potest ex justis causis, quas hactenus explicavimus] Omnes enim causæ, quæ non tendunt ad reparationem juris nostri, injustæ sunt.

Additio.

„ Auctor causas, ex quibus bellum ju-
„ ste geri potest, oriri, dixit, vel *ex in-*
„ *juria non facta*, vel *ex facta*. Ex inju-
„ ria *facta* dari, ait, actionem ut vel *re-*
„ *paretur*, vel *puniatur*: reparationem au-
„ tem spectare aut *id*, *quod nostrum est*,
„ *vel fuit*, unde vindicationes deducit;
„ aut *id*, *quod nobis debetur* sive ex pa-
„ ctione, sive ex maleficio. *Vid. supra*
„ *l.* 2. *c.* 1. §. 2. *ibique not.*

Rectum enim obliqui est index, &c.]
„ Injustum igitur esse, ait, quicquid justum
„ non est. *Vid. supr. l.* 1. *c.* 1. §. 3. *n.* 1.

Ad §. V.

1 Metum *ex vicina potentia non sufficere*, *supra diximus*] „ *L.* 2. *c.* 1. §. 2. *n.* 1. &
„ §. 17. Jus enim belli *i.* oritur ex inju-
„ ria facta. Ubi igitur metus saltem est in-
„ juriæ, ibi nondum est facta, adeoque
„ nec bello vindicari poterit. Sane, non se-
„ quitur, nocere potest, ergo nociturus
„ est. Cessat ergo 2. defensio juris nostri
„ necessaria, seu reparatio injuriæ, in qua
„ tota ratio belli consistit: frustra enim
„ quis se defendit, ubi nemo est qui ag-
„ greditur; & frustra reparatio petitur, ubi
„ nihil nobis ablatum, nec jus nostrum
„ læsum est. Negari 3. nequit, unicuique
„ jus competere suam augendi potestatem:
„ hoc jus qui turbat, injuriam facit; in-
„ vidia hæc est, non defensio. Unde me-
„ rito Themistocles castigat Athenienses,
„ quod tutiores se reddere velint potius in
„ aliorum debilitate, quam sua virtute.
„ *Corn. Nep. in Themist.* Et Dionysius egre-
„ gie ait: *si quas in futurum timetis in-*
„ *jurias*, *iram quoque oportet servare in*
„ *illa tempora*, *l.* 2 *c.* 27. Conf. *Euripid.*
„ *in Jon. v.* 1300. & *in Herc. fur. v.* 210.
„ *Burgers obserν. cent.* 1. *o.* 4. *Tesm. b.*
„ Exceptiones vidimus supra *l.* 1. *c.* 1. §. 17.

Sed & de animo] „ Immo nec animus
„ sufficit, quia injuria facta non est, nisi
„ animus in actus quosdam externos de-
„ ductus sit: de quo late actum est *su-*
„ *pra c.* 20. §. 18. 19. & 39.

Ea certitudine, quæ in morali materia locum habet] „ *Vid. Grot. h.* & *infra*
„ *c.* 23. §. 1.

Arcem faciat, *aut munitionem*] „ Nam 2
„ suo jure utitur, & de re sua disponit.
„ Idem est si exercitum conscribit, vel
„ classem colligit.

Similia remedia quærenda sunt] „ Thua-
„ nus *l.* 10. *p. m.* 202. ait: *Senatui Ve-*
„ *neto solenne esse arma parare*, *ubi vi-*
„ *det vicinos in armis esse.*

Lysimachi in Demetrium] „ *Paus.* 1. 17.
„ Ubi ita rem refert: *Ubi vero Demetrius*
„ *Antigoni filius regnum adeptus est*, *ne*
„ *se ille provocaret metuens*, *prior contra*
„ *eum arma movet.*

Ni alia causa adfuit] „ Alia quoque
„ allegatur a Pausania *d. l.* nimirum, quod
„ Demetrius in Macedoniam profectus Ale-
„ xandro Cassandri filio, a quo accersitus
„ fuerat, interemto, ejus regno potitus
„ fit; & tunc addit, *probabilem belli cau-*
„ *sam eum nullum esse.*

Ad §. VI.

Nec *utilitas par jus facit cum necessitate*] „ Necessaria juris mei defensio sola
„ justa belli causa est. Non ergo sufficit,
„ utile mihi esse bellum gerere; utilitas
„ enim nullum mihi jus tribuit in res alte-
„ rius: uti late probavi *L.* 1. *c.* 1. §. 1.
„ *seq.* & *c.* 2. §. 6 & 13. *n.* 4 Sed nec
„ necessitatem jus belli in res ejus, qui
„ hostis non est, tribuere, alibi demon-
„ stravimus.

Ad §. VII.

„ Quæritur, an denegatio ma-
„ trimoniorum sit justa belli causa? Au-
„ ctor id videtur affirmare si copia matri-
„ moniorum sit restricta, secus si laxa sit.
„ Nos dicimus, bellum ob denegata ma-
„ trimonia inferri nunquam posse, quia hæc
„ a consensu partium dependent: adeoque
„ unicuique liberum est matrimonia oblata
„ respuere; modo quædam gens non ex-
„ cludatur ex contemtu. Quod latius ex-
„ plicavi supra *l.* 2. *c.* 2. §. 21. 22. & 23.

Darius in Scythas] „ Alia exempla vi-
„ de apud *Crantz.* 1. *Dan.* 7. *Senec. in*
„ *Herc. Oct. v.* 420.

Ad

Ad §. VIII.

Nec *magis mutandae sedis amor*] „ Sane, neminem teneri extraneis sedes concedere, licet inculta sit terra, vidimus supra *l.* 2. *c.* 2. §. 16. & 17.

Quam Germanis veteribus] „ Conf. *Gron. b* Add. *Suet. l.* 3. §. 4. *Liv.* 5. 36. *Marcell.* 3. 1. & 9. 12. *Tesm. b.*

Ad §. IX.

Inventionis *titulo*] „ Quo usi sunt Hispani in occupandis Americæ provinciis, quæ tamen occupatæ jam erant: adeoque non erant res nullius, in quibus solis jus occupandi locum habet.

Etiamsi is, qui tenet, sit improbus] „ Tunc enim in Deum quidem injuriam committit: at hominibus jus non aufert; hi ergo ad reparandum agere non possunt. Idque verum est etiamsi populus circa religionem in quatuor notiones omni ævo communes peccet: quicquid dissentiat Auctor *supra c.* 20. §. 45. *n.* 1. & §. 46. *n.* 1.

Aut hebetis ingenii] „ De quibus *vide* §. *seq.* & supra *l.* 1. *c.* 3. §. 8. *n.* 4.

Nam inventio est eorum, quæ nullius sunt] „ Quæ enim jam occupata sunt, non demum inveniuntur, sed jam sunt inventa; adeoque jus quæsitum est inventori, quod ei auferri nequit. *Vid. l.* 2. *c.* 8. §. 6.

Ad §. X.

Auctor regulam, quam ante posuit, *ob stuporem bellum populis inferri non posse*, limitat hoc §. ut si rationis usu destituuntur, dominia rerum auferri ipsis possint. At merito ipse dubitat, tales populos amentes dari. Fabula de ejusmodi populis inde nata est, quod in populis recenter inventis, cum non potuerint intelligi, & cæteris moribus nobis essent dissimiles, ac feris propiores, inventores finxerunt, non habere eas gentes rationis usum, qui inventoribus non apparuit; & ideo prætextum hunc suæ occupationis quæsiverunt: cum tamen certum sit, non sequi, alium alio esse sapientiorem, adeoque & superiorem. Cæterum, supra demonstravimus, non tantum stupidos, sed furiosos quoque dominii esse capaces.

Equidem si adeo feræ sunt quædam gentes, ut separatim in antris, ferarum instar, sine legibus, & absque imperio vivant, (prout quasdam describit *Becm. Hist. univ. c.* 9. *S.* 4. §. 8.) hæ gentes erunt extra societatem humanam, & extra imperium, quod natura humano generi dedit, quodque postea in plura imperia distributum est: hujusmodi igitur homines redigi ad societatem hominum potuerunt, etiam si aliter fieri non possit, constituto ipsis imperio. Occupari igitur hoc imperium potest, quia hactenus eis jus quæsitum non est.

Additio.

„ Recte B. Parens notavit, non dari gentes omni rationis usu destitutos; nec si darentur, dominia ipsis jure belli auferri posse. Sed nec admittimus, imperium in ejusmodi gentes, quæ separatim in antris habitant, ideo quod extra humanam societatem videantur constitutæ, vi occupari posse. Nam 1. negamus, dari aliquam societatem humanam, ad quam homines illi redigi debeant: 2. & si detur talis societas, negamus, homines illos extra illam societatem constitutos esse; nam homo, qui in deserto vivit, ideo non est extra jus commune hominum positus, licet non sit sub imperio singulari. 3. Negamus, homines illos sine legibus, & sine imperio esse: nam cum in familias sint dispersi, pater cujusque familiæ est rex, & imperator suæ domus; & licet legibus scriptis non utantur, leges tamen naturæ sequuntur. Adeoque 4. certum est, jus imperii, quod etiam hebetis ingenii hominibus in familiam, ejusque membra, res, & jura competit, ac a natura eis quæsitum est, auferri ipsis non posse, nedum rerum dominia. Quod pluribus rationibus probavit *Grotius de mari libero c.* 2.

Neque ad dominium requiritur aut virtus moralis, aut religiosa, aut intellectus perfectio] „ Adeoque vitium tale non impedit dominii acquisitionem. Sane, Deus facultatem occupandi res terræ concessit toti humano generi, & singulis specia tim, adeoque probis æque, ac improbis, & stupidis æque, ac prudentioribus.

" Jus hoc ex voluntate Dei singulis ho-
" minibus concessum nemo auferre prætextu
" religionis, vel stupiditatis potest, inpri-
" mis cum gens in gentem non habeat jus
" de ejus probitate, aut prudentia judi-
" candi.

Nisi quod hoc videtur posse defendi] " Im-
" mo nec hoc defendi ulla ratione posse,
" vidimus *pr. h.* §.

Populi omnino destituti a rationis usu]
" Tales non dari, ipse fatetur Auctor.

Eos dominium non habere] " Quod re-
" futavimus supra *l.* 2. *c.* 3. §. 6. Ubi
" etiam furiosis jus dominii competere,
" diximus.

Sed ex charitate tantum] " Cum non
" dentur gentes omni ratione destitutæ,
" frustra quæritur, an nil nisi alimenta eis,
" debeantur. Adeoque errat Auctor, 1.
" quod populis stupidis dominium neget,
" & alimenta eis saltem relinquenda sta-
" tuat: 2. quod ex charitate eis demum
" necessaria relinquenda esse putet; quia
" inde sequeretur, in arbitrio prudentioris
" esse, num stupidos ejusmodi fame neca-
" re velit. Neque enim stupidis fieret in-
" juria, quia ex charitate (juxta hypothe-
" sin Auctoris) jus proprium non nascitur.

De sustentatione dominii] " Auctor enim
" finxit *c.* 3. §. 6. humanum genus in ac-
" quirendo dominio sustinere personam in-
" fantium, & jus gentium supplere in il-
" lis possidendi, ac acceptandi animum:
" quod refutavimus *ibidem*.

Ad eos populos pertinet, cum quibus est pactorum commercium] " Dictum jam est,
" 1. sustentationem illam dominii ex jure
" gentium fabulam esse. Unde 2. frustra
" asseritur, fictionem hanc saltem pertine-
" re ad eos populos, cum quibus com-
" mercium est, cum ad nullos populos
" pertineat. Sed & 3. falsum est, dari
" populos, cum quibus non sit pactorum
" commercium; cum omnibus enim po-
" pulis jus est commerciorum, idque jure
" naturali. *Vid. supr. c.* 3. §. 6.

Tales autem non sunt populi, &c. toti amentes] " Frustra hæc disputantur, cum
" tales gentes non dentur, fatente ipso
" Auctore.

2 *Hostes sibi quasi naturaliter dicebant*]
" Adeoque in quos sibi jus belli esset. Hinc
" extraneus, & hostis, illis sunt synoni-
" ma. *Vid. l.* 2. *c.* 15. §. 5. & *l.* 2. *c.* 6.
" §. 14. *n.* 2. Sallustius *de ord. rep. l.* 1.
" *externæ nationes natura nobis sunt hostes;*
" & Livius ait: *cum barbaris æternum*
" *Græcis bellum est*, *l.* 31. *c.* 29. Conf.
" *Liv. l.* 7. *c.* 30. & *l.* 8. *c.* 4.

Cum de pœnarum jure ageremus] " Quam
" infeliciter Auctor hanc materiam tracta-
" verit, demonstravimus *d. c.* 20. §. 38.
" *usque ad fin.* Diximus enim, his pec-
" catis non jus hominum lædi, nec socie-
" tatem humanam (utpote quæ non exi-
" stit), sed jus Dei tantum, adeoque
" huic soli vindictam relinquendam esse.

Ad §. XI.

QUÆRITUR, an homo, cui libertas ablata est, vel civitas, quæ autonomiam, seu libertatem civilem amisit, armis eam recipere jure possit? Negatur si libertas illa juste, i. e. legitimo bello, & per ultimam victoriam ablata sit. Autonomia enim amissa civitas illa fit subdita, eoque jus belli cessat; & sic esset rebellio subditorum contra superiores.

Sive singulorum] " Servus, qui justo
" bello servus factus est, non potest vi
" recipere libertatem amissam ex judicio
" civitatis, ubi servus est; de quo ple-
" nius *l.* 3. *c.* 7. §. 7.

Sive civitatum, id est, αὐτονομίας] " Po-
" pulus, qui semel sui juris esse desiit,
" (*vid. l.* 1. *c.* 3. §. 12.) qui autonomiam
" justo bello amisit, & non suis, sed alie-
" nis legibus vivit, libertatem amissam vi,
" & armis recipere nequit; uti late expo-
" suimus *l.* 2. *c.* 4. §. 14. *Conf. l.* 3. *c.* 9.
" §. 9. adeo ut nec postliminio locus sit,
" *l.* 3. *c.* 9. § 9. & 12. *c.* 16. §. 4.

Libertas cum natura competere hominibus, aut populis dicitur] " Omnes enim homi-
" nes natura liberi sunt; & civitas quo-
" que naturaliter liberam facultatem dispo-
" nendi de jure suo habet, adeoque liber-
" tatem civilem quoque a natura esse, re-
" cte asseritur *l.* 4. §. 1. *ff. de stat. hom.*
" *Conf. supra l.* 7. *c.* 7. §. 1.

Id intelligendum est de jure naturæ præcedente omne factum humanum] " Adeo-
" que antequam facto hominum libertas illa
" ablata sit. Etsi enim quilibet homo liber
" nascatur, certum tamen est, *jure* aufer-
" ri posse libertatem quibusdam casibus.
" Nam hæc ipsa est definitio libertatis,
" quod sit facultas agendi quicquid lubet,
donec

„ donec vel vi, vel *jure* prohibeatur, *d.* „ *l.* 4. *pr.* Libertas igitur, uti alia homi- „ num jura, auferri possunt vel ex pro- „ pria dispositione, vel vi legitima.

Non ut jus habeat ne unquam serviat] „ Nam jus hoc naturæ vi, vel jure au- „ ferri potest, *d. l.*

Neminem natum liberum esse, &c.] „ Quia potest in servitutem deduci. Nam „ statim addit: scis & nos nuper servos „ fuisse. *Senec. contr. l.* 3. *c.* 21. *p. m.* 274.

Neminem servum] „ Quia uti liber vo- „ lente fortuna potest fieri servus, ita vo- „ lente & eadem servus potest fieri liber.

E lege venisse ut alius esset liber, alius servus] „ Immo ex naturali ratione id ve- „ nit; uti alibi probavimus. *Conf. l.* 4. & „ 5. *ff. just. & jur. l.* 5. §. 1. *ff. Stat. hom.*

Qui legitima causa in servitutem devenerunt] „ Scilicet, in pœnam, vel ex sua „ dispositione.

Sive civilem] „ Qua scilicet populo au- „ tonomia, seu jus propriis legibus viven- „ di, aufertur. De quo discrimine late a- „ ctum est. *l.* 1. *c.* 3. §. 12.

Vocatus es ad servitutem] „ i. e. Fortu- „ na te servum fecit.

AD §. XII.

ARMIS *subigere velle quasi dignos qui serviant*] „ Tales homines non dari, dixi- „ mus *supra l.* 1. *c.* 3. §. 8. *n.* 4. Sane, ob „ imprudentiam nemini jus natura quæsi- „ tum auferri potest. *Vid. supr.* §. 10.

Philosophi] „ Auctor hujus sententiæ est „ Aristoteles. *Vid. d.* §. 8. *n.* 4.

Non enim si alicui quid est utile, id statim mihi licet ei per vim imponere] „ Be- „ neficia enim obtrudi nemini possunt.

His, qui rationis usum habent] „ Aliud „ enim esse, dixit, in iis, qui rationis „ usum non habent, *vid.* §. 10; & qua- „ les non existere, ipse Auctor fatetur *ibid.*

Libera esse debet utilium, & inutilium electio] „ Quia nemo jus habet in eorum „ actiones.

Nisi alteri jus quoddam in eos quæsitum sit] „ Sive jure belli, sive ex lege supe- „ rioris.

Infantium plane alia ratio] „ Adeoque „ infantibus, si quid eis est utile, id per „ vim imponere licere, statuit.

Quorum regimen occupanti, & idoneo, natura concedit] „ Nollem tanto viro hæc „ excidisse. Mens Auctoris hæc est: In- „ fantes ob defectum rationis jure natura- „ li dominii esse incapaces, *vid. l.* 2. *c.* 3. „ §. 6: jus gentium voluntarium autem ob „ communem utilitatem introduxisse, ut „ infantes dominia accipere, & retinere „ possint, *d.* §. 6. & *supra* §. 10; & „ statuisse, ut genus humanum interim su- „ stineat eorum personam, *d.* §. 6. *d.* „ §. 10. & ut e genere humano is præfe- „ ratur, qui prior regimen occupavit, & „ qui idoneus est, §. *b.*

„ Diximus allegatis locis, jus dominii „ infantibus non ex jure aliquo gentium „ voluntario, & quasi genus humanum „ eorum personam sustineat, sed ex ipsa „ naturæ ratione competere; etsi admini- „ stratio ob defectum rationis iis concedi „ non possit. At hunc defectum ipsa sup- „ plet natura per familiam, cujus officium „ est, membra sua tueri *Vid. l.* 2. *c.* 5. „ § 2. *seq.* Unde in imperiis quoque, ex „ dispositione populi delatis, proximis agna- „ tis delata tutela naturali jure videtur, „ *d.* §. 2. *seq.*

„ Monstruosa ergo est sententia Auctoris: „ *naturam concedere regimen infantis occu-* „ *panti idoneo.* Quæ non bellorum inde „ seges? Unusquisque se magis idoneum „ prædicabit; idque, cum inter gentes „ concurrentes judex non sit, armis vin- „ dicare conabitur.

Cum ipsi jus actionum suarum moderandarum non habeant] „ Confundit Auctor „ *dominium*, & *administrationem*: *illud* „ infantibus quoque natura competit, adeo „ ut exercere quoque illud, v. g. consu- „ mendo res, possint: *hac* vero cessat in „ infante, & natura eam aliis commisit, „ *d. l.* 2. *c.* 5. §. 2. *seq.*

AD §. XIII.

STULTUM *esse titulum, quem quidam tribuunt Imperatori Romano*, &c.] Recte Auctor refutat eos, qui Imperatori Romano verum imperium in totum terrarum orbem concedunt, adeoque eum jure bellum in omnes gentes gerere posse, statuunt. Sane, Imperatores Romani, qui *mundi* se *dominos* dixere, nunquam eo sensu id allegaverunt, quasi actu imperium in

terrarum orbem habeant, sed per eminentiam: atque ita intelligenda est. *Lex.* 9. t *ad leg. Rhod.* Et cum peculiari dissertatione, cui titulus est: *De dominio orbis, &c.* mentem hujus legis explicaverim, caput ejus tertium, & quartum hic inserere licebit. Verba hæc sunt:

NON *nostrarum equidem partium est, stare ab immanibus Bartoli ausis, qui in* l. Hostes 24 n. 2. & seq. ff. de Capt. postl. *ut illum textum componeret cum sacro codice, compulsum se putavit, ut statueret, omnes Reges totius orbis jure quodam subjectos Imperatori Romano, idque & dicendum, & credendum esse; ita ut qui aliter sentiunt, eos præcipiti nimis, & incompetenti judicio, hæreticos proclamaverit.*

Nos ut nihil detractum volumus majestati nominis Romani, ita nec juribus, & dignitati Germaniæ. At enim si causam hanc Bartolo, ipsam quoque victricem Germaniam Romanis, victorem victo subjicienus: & si populi olim Romani imperium in omnia orbis regna fuit, etiam in Germaniam fuisse fatendum erit. Quo fieret, ut nunquam populus Romanus hostem habere, nunquam ulli regno cum populo Romano bellum esse potuisset; cum Bartolo auctore nulla regna libera, sed Romano Imperio obnoxia, atque adeo non hostes Romanis, sed perduelles, nec bella in Romanos fuissent, sed rebelliones. Quæ non alia re efficacius, quam ipso hoc textu refelluntur.

Etenim definitur ibi, quinam jure gentium hostes dicendi sint, ita ut jura, & effectus belli, captivitatis, postliminii, &c. inter eos valeant: scil. liberi populi, qui neque invicem, neque aliis subjecti sunt, adeoque judicem non habent nisi Martem; uti est populus Romanus, & populi ei similes, qui invicem bellum indicunt, adeoque hactenus pares sunt. Exempla hujusmodi populorum refert JCtus in d. l. 24. *Germanos, & Parthos, duos Imperii Romani ab utroque latere, Orientis, & Occidentis, vicinos, eoque perpetuos hostes. Per hunc itaque textum, a ieoque ipsius populi Romani judicio, post Cæsares, Augustos, Tiberios, Germanicos, qui orbis terrarum prope vires in Germaniam, & Belgium converterant, Germani perinde liber populus fuerunt, ac Romani ipsi.*

Qua ratione porro labi videtur Bartolus, cum duo adhuc populorum genera refert, quos imperio quidem Romano non parere, & tamen subesse autumat. Quosdam enim ait, esse populos, qui non parent imperio quia dicunt id se facere ex privilegio Imperatoris; & in id allegat Venetos, ad d. l 24. n. 4. *Quod nunc mittimus; etsi quam inepta, & frivola ejus ratio sit, quod cum ex privilegio Imperatoris id sit, ille id revocare possit, nemini obscurum esse poterit.*

Alios vero esse contendit, qui non parent, quia asserunt, se libertatem habere ex contractu; & huc refert terras domino Papæ donatas, & Reges Siciliæ, Franciæ, Angliæ, & reliquos ad d. l. 24. n. 6. *Enim vero etsi de terris istis, & Sicilia concedimus, Anglia certe, seu Britannia, ex quo ab Anglo-Saxonibus e Cimbrica Chersoneso occupata fuit, in nullius deinde potestatem pervenit, & nec a Merovingis, nec Carolingis, nec sequentibus tentata fuit. Francia vero Gallica subjugata quidem fuit a Francis Germanis, quibus Imperium Romanum Occidentis deinde accessit; at pactis divisionis usque ad Scaldin, Mosam, Ararim, Rhodanum, inde separata, ac sui juris facta est.*

Major Bartolo labor est qua ratione Græcos, Tartaros, & Saracenos, in hujus imperii unitatem conciliet; quos, ait, extraneos esse, & suum singulos regem Dominum orbis asserere. Sed brevibus se expedit ad d. l. 24. n. 8. *hoc verbo*: Parum ad nos, qui foris sunt. *Ut adeo in cassum laborare cum Bartolo non lubeat.* Conf. §. 15. inf. h. Diss.

Etsi vero Romani Imperii magnitudo plenum, & quasi exundantem illum, ac immodicum dominii orbis sensum non impleat, qui nec cum humani generis conditione satis pacari potest; nihilominus tamen solemni, & eximia quoque ratione, (quæ si non Bartolum, at Antoninum sapientissimum, ac pientissimum Imperatorem, ac sacrum omnino codicem plane absolvet) verissime a laudato Antonino dictum est, Imperatorem Romanum esse dominum orbis *terrarum.*

Etenim certum inprimis est, Romanum Imperium præcipuum totius orbis esse; uti ex Livio l. 1. c 4. *jam produximus illud* Romæ maximum secundum Deorum opes, imperium esse. *Id vero evidenti hac ratione demonstratur, quoniam tria superiora orbis imperia summa armis vicit; victor autem in omne jus victi succedit, ejusque locum, eminentiam, ac dignitatem, ultima victoria sibi acquirit.* Grot. de jure B. & P. l. 3. c. 8.

c. 8. & 15. *Unde non tantum prima illius partes erunt si cum reliquis sui ævi regnis, sed & si cum superioribus imperiis summis contendatur. Primo enim a Persis subacto, jus ejus, & excellentia omnis ad alterum; hoc pariter domito, utriusque majestas ad tertium; & hoc quoque a Romanis superato, omnium in Romanum Imperium confluxit: & coaluit.*

Accedit, quod priora summa imperia destructa penitus, nec unquam deinde restituta fuere, sed in busta, & tumbas suas evanuere, & ruinis suis in perpetuum consepulta nunquam e naufragiis emersere.

At Romanum Imperium iterum destructum ita ab alio non fuit, sed adhuc perdurat. Etsi enim cum barbararum gentium invasionibus quoque diu, multumque conflictaverit, quin & sedes ipsius, Italia, a Gothis, & Longobardis capta, & totum deinde Occidentis Imperium Francorum, seu Germanorum regum armis, ac virtute victum fuerit; horum tamen victoriis etsi occupatum, & populo suo Germanico acquisitum, non tamen destructum, sed e contrario defensum, & restauratum felicissime fuit. Etenim hi piissimi, & vere heroica indole reges Germani Romanum Imperium non Romanis, sed Romanorum hostibus, & invasoribus bellica virtute, ac felicitate abstulerunt, ereptumque iis cum victrice sua Germania, individuo nexu, æternoque fœdere univerunt. Adeo quicquid in reliquis omnibus Imperiis insedit gloriæ, majestatis, ac eminentiæ, id omne inde quasi collectum, congregatumque in populum Germanum, & quod ei quæsitum est, Imperium Romano-Germanicum, transfusum fuit, atque in ejus visceribus refocillatum gloriosissime revixit.

Hoc igitur Imperium recte, ac vere dominum orbis *dicitur, quod præcipuum orbis membrum, atque adeo orbis caput est. Hic enim verus principatus est orbis terrarum, quem gerit princeps terrarum populus: uti in civitatibus præcipuum Senatus membrum princeps civitatis, seu princeps Senatus dicitur, qui principatum in civitate gerit, non potestate imperii, quod penes totum Senatum, vel populum fuit, sed auctoritate, & facultate directrice rerum Senatus communium. Atque id proprie Principatus est, quem ita accurate describit* Doctiss. Gronov. ad Grot. de J. B. & P. lib. 1. c. 3. §. 10. n. 1. *ubi ait*: Principatus est primus dignitate, & auctoritate locus inter jure liberos: *adeoque non infert imperium, seu propriam potestatem magistratus, sed dirigendi auctoritatem. Ita Scipio Africanus Principatum Senatus obtinuisse dicitur.* Plut. in Scip Afric. c. 19. *Et apud Athenienses Aristides, & Themistocles, de principatu civitatis certasse*, Corn. Nep in Arist de c. 1. *quemadmodum & duæ illæ clarissimæ civitates, Athenæ, & Sparta, de principatu Græciæ acerrimis studiis contendisse*, idem in Themistocle c. 6. *& Rhodii principatum maris obtinuisse, feruntur.* Polyb. l. 4. hist. c. 47. *Quin Græcia, quæ fuit & armorum, & sapientiæ eo tempore fama, ac gloria, Princeps orbis terrarum dicta est.* Justin. l. 8. c. 4. *Et in eundem sensum* Pompeius, apud Ciceronem sæpius, & *Æmilius* apud Livium l. 3. c. 1. *Princeps civitatis; & alius, princeps gentis Ætolorum*, apud eund l. 34. c. 23. *quemadmodum apud Tacitum princeps juventutis, &c. Quibus locis omnibus per principatum intelligi patet præcipuam in rebus gerendis auctoritatem, & quandam, ut Thucydides* l. 1. fol. 64. *appellat*, ἡγεμονίαν, *seu quasi directoriam potestatem.*

Hujusmodi igitur principes etiam κύριοι, Domini, *recte dicuntur, atque ita princeps Romanus*, κύριος τῦ κόσμυ, *Dominus mundi, in* l. 9. ff. ad l. Rhod. de jact. *laudatur. Voces enim domini, ac dominii, in publicis eandem vim habent, ac principatus, ut primariæ auctoritati tribuantur: quemadmodum principes Domini dicuntur etiam ab iis, in quos potestatem non habent. Et solenne Romanis fuit, eos, qui curam habebant ludorum, ac certaminum publicorum, & in factiones distincti erant*, dominos factionum *dicere*, Sueton. in Neron. c. 5; *etiam in inscriptionibus publicis, ut in illa Lanuvii, quæ refertur ad* dictum locum Suetonii in not. *Voce enim ea non solum dominium proprietatis, sed & omnium jurium, nec tantum jurisdictionis, sed & cujusque potestatis dicimus* In d. l. 9. *igitur dominium mundi est principatus imperiorum mundi, id est caput, seu primorum mundi imperium: de cujus vi, & effectibus deinceps.*

Hoc dominium, seu principatus universi, etiam regnum, seu imperium mundi eodem sensu dicitur: quomodo Roma Regina urbium, urbs Venetiarum regina insularum quandoque vocatur. Hæc enim verba generaliter

raliter cum ad omnem praeminentiam singularem referri solent, tum omnem regendi, ac curandi potestatem complexu suo continent. Nam & rex sacrorum erat apud Romanos, Liv. l. 2. cap. 2. Gell. Noct. Att. lib. 15. c. 27. *cujus pracipua sacrorum cura; at ab omni alia administratione ipse exclusus fuit*, Dionys. Halic. l. 4. c. 79. in f. & lib. 5. cap. 1. in f. *ejusque uxor regina dicta fuit*, Rosin. Antiq. Rom. lib. 3. c. 25. *Apud Spartanos Reges fuere, quibus pracipua bellorum potestas commissa erat ex instituto Lycurgi.* Justin. lib. 3. c. 3.

Atque hic orbis principatus, hoc dominium, hoc regnum nemini unquam justius, quam populo Romano vindicatum fuit. Nullum enim a superioribus regibus imperium tanta virtute, tanto justitia, & pietatis studio quasitum, gestum, munitum, & cultum fuisse, quam Romanum, non poterit inficias ire qui res gestas ejus populi, & bellorum causas evolverit, & perspectas habuerit. Etenim incredibile dictu est, quanta animorum constantia casus omnes, cladesque pertulerint: quanta fortitudine, ac prudentia, rem labantem restituerint, ac fulserint: quanta sollicitudine caverint, ne quicquam nisi auspicato, id est peractis ante sacris, nec bella nisi ex justis causis sedulo primum excussis inciperent; ne quid vel in hostem injuria, vel in victoria impotenter, aut immoderate fieret: quam justitia, & aqui, & fidei tenaces: quantum juris & inveniendi, & constituendi, & servandi studium: quam gentes omnes eorum leges reverita fuerint: quanta contentione egerint ut socii incolumes, & populorum, & gentium jura integra, & salva manerent, &c. Qua omnia ad miraculum usque eximia, & adeo praclara fuere, ut in pauca cogi non possint. Delibatum aliquid est supra c. 2. §. 17. 18. 19. h. Diss. & in orat. nostra inaugurali Trajecti habita. Adde Disp. nostr. 40. Tom. 2. De justo prœliorum exitu. *Compendio autem disertissimo ea recenset, ac deprædicat* Flor. in hist. Rom. per tot. *qui* l. 1. c. 18. *cum acta, virtutesque hujus populi in bello, quod cum Pyrrho gessit, attigisset, ita concludit:* Quis ergo miretur, his moribus, virtute, militia, victorem populum Romanum fuisse. *Eodemque loco Pyrrhum ipsum admirabundum exclamasse refert:* O quam facile erat orbis imperium occupare, aut mihi Romanis militibus, aut me Rege Romanis.

Prodita quidem etiam sunt exempla, quod Romani vel pacem superbe spreverint, vel in bello protervius egerint: sed & pauca illa fuere, &, quod argumentum videtur populi Deo chari, ne impune peccando a virtute, eoque a felicitate sua deficeret, protervium e vestigio continentibus cladibus, & calamitatibus luere oportuit: uti ad Alliam, ad furcas Caudinas, ad Trasimenum Lacum, ad Cannas; & impietatem P. Claudii consulis naufragio classis in mari Siculo.

Huic igitur tanta virtuti frustra cum Bartolo opposueris vel Gracorum Imperium, quod non fuit nisi provincia Romani; vel duo illa Scythica fulmina, Attilam, & Tamerlanem, qui & ipsi victores orbis terrarum post Romanos jactantur. De Attila enim loquitur Sigebertus ad ann. 804. *cum inquit*, Avaros, seu Hunnos, victores orbis, perdomitos a Carolo M. fuisse. *Tamerlanes vero omni Asia armis peragrata armis; & Bajazethe capto, Europam quoque terrore concussit.* Boxhorn. Hist. univ. ad ann. 1378. pag. 891. & seq. *Etenim illi pradandi magis more terras percurrerunt, quam bellum imperii promovendi causa gesserunt, & pradonum magis, quam hostium ritu, non tam imperium occuparunt, quam pradas domum retulerunt; & vastitatibus, incendiis, ac cadibus, quam victoriis latiores, savire magis, quam imperare voluisse videntur. Unde uterque Dei flagellum dicti sunt, alter Occidentis, alter Orientis. De utroque ipsos se maximi Dei iram, ac flagellum professos, tradunt* Munster. Cosmogr. lib. 3. c. 63. Boxhorn. d. l. p. 896; *fuisse sane, certum est. Hos ergo in censum talium orbis imperiorum, nedum summorum, non referimus: quanquam Hunnos Occidentis invasores a Carolo M. perdomitos, jam ex Sigeberto dictum sit.*

Hic igitur imperiorum principatus Romanus indubitato virtute maximorum Germania regum Caroli M. & Ottonis M. Germanis perpetuo fœdere aggregatus est. Ita vere Glossa canonica ad c. Venerabilem 34. X. de elect. in verb. in Germanos, *ait:* Sic regnum mundi translatum est ad Teutonicos. *Neque si partes quadam Imperio Romano hodie detracta sunt, etiam principatum istum detractum esse sequitur, qui semel optimo, maximoque jure in hoc Imperio inveteravit, & cum ipso in Germanos transiit; neque adeo quousque invicta stat res Germana, avelli inde potest.*

Hinc

Hinc rex a Germanis electus hoc ipso Rex Romanorum, nullo alio, quam electionis actu interveniente, appellatur, & inde caput orbis Christiani agnoscitur, & audit. Hinc in Aurea Bulla cap. 2. §. 2. & 3. *sapius, & inprimis in ipsa solennis jurisjurandi formula, quod praestant ante electionem Serenissimi Archi-Principes Electores, dicitur :* Eligere volo temporale caput populo Christiano, id est regem Romanorum, &c. *Et* §. 3. Nisi prius major pars ipsorum temporale caput mundo elegerit, seu populo Christiano, Regem videlicet Romanorum, &c. *& mox :* vel per majorem partem ipsorum Rector, & temporale caput fidelium electum fuerit. *Hinc & populi Germani signum non aliud est, quam Aquila illa Romana; & ipsi Bullæ aureæ, seu sigillo, quo Carolus IV. usus fuit, in averso inscriptus est ille ex genio seculi rythmus :*

Roma caput mundi regit orbis frena rotundi.

Atque hinc inter insignia Imperatoris est figura orbis, quem manu ille gestare solet, quemque in curiis solennibus Comes Palatinus praefert ex constitutione A. B. cap. 22. & cap. 26. §. 3. *ubi pomum vocatur ex usu vulgi. Adeo principatus ille Romani nominis transiit in populum Germanum.*

Neque tamen praetereundum est, alio quoque sensu, qui tamen ab altero haud multum abludit, Imperium Romanum pro imperio orbis accipi, scilicet, quo pars insignis sumitur pro universo: quod & in omni linguarum genere, & in imperiis frequens est, ac Romanis maxime solenne fuit. Uti cum Lucanus lib. 3. v. 247. *canit.*

Ignotum vobis Arabes venistis in orbem.

Et mox v. 273. *Europam, & Asiam, duos orbes, diversosque mundos appellat Tanai divisos, cum ita pergit :*

—— —— Tanais diversi nomina mundi
Imposuit ripis, Asiæque & terminus idem
Europæ, mediæ dirimens confinia terræ,
Nunc hunc, nunc illum, qua flectitur, ampliat orbem.

Quin & diserte Polybius lib. 4. hist. c. 38. *terras imperii Romani vocat ἡ οἰκουμένη*, & orbem nostrum. *Ita cum bellum inter duos populos, Romanos, & Carthaginienses, videbatur in Italiam transiturum, jactabatur,* cum orbe terrarum bellum gerendum esse in Italia, *i. e. cum imperio populi Carthaginiensis*, Liv. lib. 21. c. 16. *Ac cum Lysimachus, ac Seleucus, reliquos Alexandri M. duces profligassent, dicitur, quod duo soli tenuerint orbem terrarum.* Just. lib. 17. cap. 1. in f. & cap. 2. *Ita ante bellum Punicum cum & Poeni, & Romani Siciliæ inhiarent, dicitur,* quod eodem tempore paribus uterque votis, ac viribus, imperium orbis agitaverit. Florus Hist. Rom. lib. 2. c. 2. *Atque ita & Alexander M. regem mundi se dici voluit.* Just. lib. 12. c. 16. *Et terra recens inventa dicuntur* novus orbis, novus mundus. *Quo faciunt ea, quæ* toto capite 2. huj. disp. *passim exposita sunt. Unde patet, quam hoc tralatitium fuerit ut magna pars orbis pro toto acciperetur : idque omnium convenientissime dicitur de Imperio Romano, quod sub Trajano principe inprimis eousque armis propagatum fuit, ut nullum aliud latius.* Vid. S. Aurel. Victor de Cæsar. in Ulpio Trajano.

Quod si hac ratio conjungatur cum superiore, rem omnem perspicue conficiet; adeo invicem patrocinantur, & suffragantur. Etenim tum illud, quod praecipua universi pars pro toto accipitur, praeclare convenit in Imperium Romanum, ut appareat, Imperium orbis pro Romano recte dici, juxta §. 19 : *tum ex eo, quod idem, ut praecipua pars, ita praecipuum orbis imperium fuerit, rectissime sequitur, ei inter imperia orbis principatum competere; & hunc orbis principatum genuino quoque sensu dici dominium mundi, per ea, quæ toto hoc capite exposita sunt : hunc denique principatum orbis summo jure cum Imperio Romano translatum fuisse in Germanos, eisque individue adhuc cohaerere,* per § 10. 17 & 18. supra h. Disp.

Denique nihil ei officere, quod omnis hodie Asia inde detracta, quin totus oriens avulsus sit. Certe enim totus oriens nil nisi provincia Imperii Romani fuit, a populo Romano victa, ac triumphata, quæ etsi iterum detracta imperium ipsum non tollit : nec provinciis mutatis mutatur populus, cujus imperium est, si salva sit imperii sedes. Habebatur enim jam populus Romanus princeps orbis populus, antequam oriens imperio subjugata Graecia accesserat : ut ex locis c. 2. & 3. h. Diss. *videre est. Sed nec hodie impar potentia est, si discordia eam non ruperit, nec vana exemtionum figmenta praesidiis suis illam spolient, & exhauriant. Discordiam imperiorum pestem esse, graphice* de-

depingit Carolus IV. in præf. A. B. *De exemtionum vitiis doctissime egit* Conring. in tract. de Fin. Imper. *quo de republica praeclarissime meritus est. De Graecia civitatibus memorabile est quod Trogus inquit apud* Just. l. 8. c. 1. Dum singulæ imperare cupiunt, imperium omnes perdiderunt; & omnibus perire quod singulæ amitterent, non nisi oppressæ senserunt. *At nos summum numen supplices veneramur, ut hoc omen a populo Romano Germanico averruncet, ejusque majestatem votis, studiis, ac voluntatibus uniat, & muniat.*

Neque vero inane id nomen, aut nudatum effectibus est. Inprimis enim consistit ille principatus in regendis negotiis gentium communibus, ut quoties de communi populorum, vel plurium gentium salute ageretur, earum rerum quoddam directorium esset Imperatoris, veluti primi orbis principis. Quae res omnino juris gentium est: nulla enim causa est cur praeterito illo, cujus prima partes sunt, sequentes se regimini negotiorum ingererent; quod sine injuria loci principis non fieret. Et hac ratione in comitiis directoria nulla alia sunt, quam eorum, qui primum in curia, vel scamno locum habent. Ita in l. 4. in f. C. de quadr. præscr. *de principe Romano dicitur:* Qui enim suis consiliis, suis laboribus pro toto orbe terrarum diu, noctuque laborat, quare non habeat dignam sua prærogativa fortunam? *Hinc in* A. B. tit. 12. §. 1. *sancitum est, ut serenissimi Principes Electores, veluti primaria Imperii fulcra, & archi-officia, frequenter congregentur ad consultandum, non de imperii tantum, sed &* de orbis salute. *Quod & canones intendunt, quando duplicem potestatem, quasi duo magna luminaria, mundo praeesse memorant, quibus portendunt Pontificem, & Imperatorem,* in c. 6. X. de major. & Obed. *Ita Gelasius Papa ad Imperatorem Anastasium scripsit*, duo esse, quibus principaliter hic mundus regitur; *idque ad Pontifices, & Imperatores applicat in* c. duo 10. distinct. 96. junct. c. 6. ead. *Item Bonifacius ad Honorium Augustum scripsit:* Deum nostrum ecclesiæ sacerdotium, Imperatori vero res humanas regere deputasse, *in* c. 1. distinct. 97. &c. *Quemadmodum & Patres Concilii Constantiensis, litteris ad Sigismundum Augustum datis*, lætari se, *scribunt*, operam ipsius pro salute totius orbis procedere. *Apud* Goldast. Tom. un. fol. 148. ad annum 1416.

Cum vero barbari, & pagani hostes potius nominis Christiani sint, adeoque commercium hujus principatus orbis cum iis vix supersit, hinc ad orbem christianum ille referri, & Imperator caput orbis christiani appellari consuevit, ut in A. B. d. cap. 2. §. 2. & 3. *Quemadmodum praedicti reges barbari quoque, & ipse Turcarum Sultanus, Imperatorem inter reges christianos*, (unter den Potentaten Jesu) *principem fatetur, & agnoscit.* Hermes. fasc. jur. publ. c. 4. n. 4. *Hinc ille summus ecclesiae christianae advocatus audit*, (oberster Voigt und Schirms-Herr der Christenheit) *uti in* Recess. Imper. passim & in capitulationibus Imp. in princ. *Atque ita Sigismundus Imperator in litteris ad Concilium Constantiense scribit de sua* solicitudine quotidiana, qualiter generali bono, statui totius populi christiani varie multis modis proficere valeat, *apud* Goldast. d. tom. un. fol. 146. ad ann. 1413. §. 2. *ubi ita pergit in* fin. d. §. 2: Cum teneamur sanctam matrem ecclesiam per imperiale officium tueri, cujus etiam canones sanctorum patrum nos appellant advocatum, & defensorem. *Unde & praedictis ad Concilium litteris Londino ex Anglia missis ita se subscripsit:* Sacrosanctæ matris, & universalis ecclesiæ advocatus, &c. Goldast. d. tom. un. fol. 148. *Sed & Serenissimi Principes Electores litteris ex Comitiis Reinensibus anno* 1338. *ad Pontificem datis, quae & ipsae exstant apud* Gold. d. tom. un. fol. 100. ad ann. 1338. *scribunt, se more antiquo ibi congregatos fuisse* pro defensione, & recuperatione jurium, honorum, &c. sacri Imperii Romani, ac NB. totius Christianitatis, ad cujus regimen, ac defensionem, idem Imperium principaliter ordinatum dignoscitur, &c. *Fuitque usus ejus haud exiguus in Conciliis universalibus, quorum directio penes Imperatorem ut ecclesiae advocatum fuit; uti ex praedictis quoque litteris Sigismundi Augusti, & patrum Concilii Constantiensis, apparuit.*

Hinc vero haud inscite Michaël Praun, in tractatu, *von den* 7. *Heer-Schilden*, c. 3. part. 3. §. 495. § 503. & seqq *orbem christianum vocat* universalem gentium christianarum rempublicam (das allgemeine Christen-Vœlcker-Reich), *in qua primum ordinem* (den ersten Heer-Schild), *& directorium tribuit Imperatori, & pluribus exemplis usum ejus illustrat; ut in regum, &c.* *titulis*

titulis concedendis, §. 503. *in conciliis universalibus*, *& expeditionibus contra infideles*, *v. g. in Cruciatis*, *quas vocant*, §. 504. *Ubi & exhibet litteras Ferdinandi III. ad regem Succiæ ita scriptas :* pro eo sane munere, quod nobis Imperatori in republica christiana inter reges, & principes ejusdem summum competit. §. 507. *Item fœderata Belgica ordinum*, *qui Imperatorem*, ut vigore directorii sui inter principes christianos in eo dissidio cum rege Hispaniarum se interponeret, *rogasse dicuntur* §. 508. *Nec non principis Polonici*, *qui Polonos confugere* in tutelam Imperatoris, ut supremi capitis totius Christianitatis, *scripserit* ibid. *Quin & Francisci I. Galliarum regis*, *qui Carolo V. obtulerit*, se pro re christiana, exemplo antecessorum suorum, expeditionem in Turcicos hostes una suscepturum, primumque ordinem concessurum Imperatori, ibid. *Quin & refert*, *reges ætatis veniam ex usu publico impetrasse aliquando ab Imperatore*, § 510. *Regem quoque Arragoniæ Alphonsum Aulicis suis respondisse :* Reges Romano Imperatori reverentiam debere, ut summo capiti, §. 512. *Denique Johannis Georgii Electoris Sax. litteras ad Landgravium Hassiæ :* Germanos summæ id gloriæ loco duxisse, se de suo sanguine, & gente Teutonicæ nationis, libere regem eligere, cui omnes Christiani orbis populi honorem singularem exhibeant, principatumque inter reges tribuant. §. 513. *Hac hactenus Prænius.*

Quodsi vero quidam adversus communem istam gentium, *seu christiani orbis salutem insurgant*, *committant*, *aut atrociter machinentur*, *an in eos exequendi quædam potestas competat*, *quæri potest ? Equidem diserte refert* Justinus lib. 19. Histor. c. 1. *cum summi imperii auctoritas penes Persas esset*, Darium per legatos edictum misisse Carthaginem, quo Pœni, (*liber populus*) humanas hostias immolare, & canina vesci prohibebantur; mortuorumque corpora cremare potius, quam terra obruere, a rege jubebantur; præterea quoque auxilia adversus Græciam petiisse. *Et additur*, Carthaginienses auxilia negantes propter assidua finitimorum bella, cæteris, ne per omnia contumaces viderentur, cupide paruisse. *Quæ apprime iis*, *quæ jam tractata sunt*, *respondent. Etenim auxilia nihil ad hunc principatum pertinuerunt*, *& precibus tantum expetita sunt* ; *at reliqua ad communem hominum conditionem*, *ejusque communia jura*, *dignitatemque spectabant*, *& adversus naturæ leges committi videbantur ; etsi quæ de mortuis condendis rex præcepit*, *ex Persarum usu*, *& superstitionibus*, *non ex natura*, *vel gentium decretis statuerit. Sed & in fœderibus*, *quibus inter populos liberos*, *vel principes*, *societas initur*, *caput fœderis statui solet*, *cui*, *etsi potestatem superiorem non habeat*, *quædam tamen fœderis executio competit : exemplo fœderis Suevici*, *quo executio in ducem Wurtenbergicum Ulricum facta est.* Vid. Disp. nostram 3. T. 2. de Imperio in pares. *Sane*, *justam belli causam esse si qui contra humanæ societatis securitatem committere*, *& moliri deprehensi fuerint*, *pluribus exequitur* Grotius d. J. B. & P. lib. 2. cap. 20. §. 40. & seqq. *quæ examinavimus* in prælect. publ.

Hinc vero Imperatori Romano alia quoque prærogativa debentur, *uti in loco*, *in compellatione*, *&c. Unde ipsi ab omnibus regibus tribuitur majestas* ; *quæ tamen compellatio ex parte imperii Romani in solennibus litteris aliis regibus dari non solet*, vid. Jur. publ cap. 8. §. 25 : *& si quæ sunt alia eximia*, *de quibus nunc agendi locus non est.*

Superest ut textum nostrum a scrupulis, *quibus implicitus est*, *evolvamus brevissime*, *quos quidem affert* Wissemb. part. 1. disp. 28. §. 10. & seqq. *sed non eximit. Textus ita habet :* Deprecatio Eudæmonis Nicomediensis ad Antoninum Imperatorem. Domine Imperator Antonine : Naufragium in Italia facientes direpti sumus a publicanis, Cyclades insulas habitantibus. Respondit Antoninus Eudæmoni : Ego quidem mundi dominus ; Lex autem maris. Lege id Rhodia, quæ de rebus nauticis præscripta est, judicetur : quatenus ei nulla nostrarum legum adversatur. Hoc idem divus quoque Augustus judicavit.

Prima difficultas est, *quod in Italia naufragi direpti dicuntur a publicanis Cycladum insularum*, *quæ in alio plane mari*, *Egæo scil. sitæ sunt*, *& immensum distant a mari Italico. Unde certant ingenia correctionibus textus*, *& pro Italia in græco textu legunt vel* Telia, *a Telo insula*, *vel* Icaria, *vel* Paralia; *quæ omnia merito rejicit* Wissemb. d. l. §. 16.

Nos lectionem salvam esse posse, *sentimus. Etsi enim in Italia naufragium fecerint*, *& a publicanis*, *qui Cycladas insulas habitant*, di-

direpti fuerint, non tamen dicitur, quod ad insulas istas direptio facta fuerit. Publicani enim, seu conductores vectigalium publicorum, etsi alibi habitent, tamen in locis vel portubus, ubi commodior, aut frequentior est vectigalium exactio, vel familiam habent, vel ipsi quoque præsentes plerumque sunt, & inprimis Romæ, ac in Italia, ubi ut vectigalium fons, & scaturigo fuit, ita & maxima publicanorum manus, & factiones; quorum quam promta fuerit ad diripiendum, aut lædendum temeritas, atque audacia, describitur in l. 12. pr. §. §. seqq. ff. de publ. *adeo ut speciali edicto a prætore compescenda illa fuerit*, d. l. 12. pr. *Credibile vero est, inter eos, qui maritima vectigalia conducta habuerunt, plurimos ex insulanis fuisse, quippe mari assuetis; & ita hos direptores quoque, incolas Cycladarum, in Italiæ portubus quæstum ex conductis vectigalibus per se, vel per familiam, & factiones suas (uti vocantur in* d. l. 12. pr.) *fecisse.*

Quanquam & illud fieri in vasto illo mari mediterraneo, ubi hæc acta sunt, forsan potuerit, ut coorta atroci tempestate cœperit naufragium in Italia, fractis, excussisque navis armamentis, ipsa tamen navis ventis, & fluctibus obsecuta longe, & ab oris Italiæ ad Cycladas insulas jactata fuerit; cum experientia constet, naves vi tempestatis in alium quoque orbem abreptas fuisse, maxime si procella nec in alteram, pluresque noctes desæviat.

Altera dubitatio est, quod Antoninus sibi dominium maris abrogasse videatur, cum inquit: Ego quidem mundi dominus, lex autem maris; *cum exceperit mare a mundi dominio, & legi subjecerit. Quasi vero mare non sit pars mundi. Alii ut scrupulum evellant, ajunt, Antoninum se dixisse legem maris, ut dominum mundi.* Struv. Exerc. 20. &. 29. *Alii pro* νόμος *legendum volunt* ἄνεμος *quod ventus sit Dominus maris*, Wissemb. d. disp. 28. §. 12. *Alii ab interpunctione remedium quærunt, ut uno spiritu legatur:* lex maris lege Rhodia judicetur. Wissemb. ibid §. 13. *Quæ sane perridicula esse, fatendum est.*

At planus jam sensus est. Fuit Antoninus dominus mundi, seu orbis, qui terra, & mari constat: sed orbis Romani, potestate, & imperio; orbis terrarum, principatu, juxta c. 3. h. Disp. *Verum, hujus dominii potestate non tollit ille leges bonas, & utiliter latas; & nec suo libitu; nec absque causæ cognitione pronunciat, sed secundum leges, quibus submittere principatum, e re, & majestate regnantis esse, duo Augusti præclare contestantur in* l. digna vox 4. C. d. leg. *Duo igitur Antoninus, verè Pius, responso hoc complexus est: nam & Eudæmonem ad judices, ut de causa judicetur, & cognoscatur; judices vero ad l. Rhodiam, ut ex ea sententiam ferant, remittit: nec voluit in causa maritima provocari ad mundi dominium, cum de ea exstaret lex maris, scil. lex Rhodia.*

Denique mirum videtur, cur Imperator cives, & subditos Imperii Romani legi Rhodiæ subjicere voluerit, cum Rhodii nullum jus legis ferendæ in Romanos habuerint, sed illi his e contrario subjecti fuerint. Verum, non valuit illa lex vi, & auctoritate propria, sed voluntate populi Romani, & Imperatorum; quam ob rem etiam non ultra obtinere eam voluit Imperator, quam quatenus ei legibus Romanis abrogatum non fuerit, d. l. 9. in fin.

Neque respondit ita Antoninus absque gravi causa. Rhodii floruerant præ omnibus cum artis nauticæ peritia, tum omnibus pacis, bellique artibus, ac studiis, maximisque opibus; adeo ut maris quoque imperium, pyratis inde pulsis, & ejectis, obtinuerint: quæ pluribus refert, & merito laudat Strabo Rer. Geogr. lib. 14. c. 8. *Inde cum Græcia omnis victa jure armorum in potestatem Romanorum pervenisset, hæc etiam insula quidem cum aliis cessit imperio Romano, sed ita, ut suis legibus uti, quemadmodum & aliis Græciæ civitatibus, permissum ipsi fuerit.* Strabo d. l. 14. c. 8. in fin. *Cum igitur Rhodii interim, stante maris principatu, leges de re nautica condidissent, quæ & ab æquitate sua maxime commendabantur, perstitit vi hujus* αὐτονομίας *ipsi reservatæ auctoritas istarum legum etiam sub Romanis; ad quas proinde merito Antoninus, si leges Romanæ non obstarent, provocavit. Atque adeo vim legis scriptæ quoque eam apud Romanos habuisse, dicendum videtur.*

Quod denique idem Augustum quoque judicasse in d. l. 9. *additur, id* Wissemb. d. l. §. 10. *de Augusto sui temporis intelligit, quod appellatio illa omnibus Imperatoribus sit communis. Verum, in Pandectis illa promiscue accipi, aut a JCtis Romanis tribui aliis, nisi nomine adjecto non solet: nihilque*

nihilque omnino obstat, quo minus Augusti Octaviani judicium intelligi queat.

Bartolus] „ *Ad l. hostes* 24. *ff. de capt. & postl.* Et mortaliter aliud sentientes peccare, ait *Hostiensis in cap. Venerab. X. de Elect. & ad c.* 13. *X. qui filii sunt leg.* Ratio horum compilatorum est, quod Augustus in sacris litteris vocetur dominus orbis: sed jam demonstratum est, intelligi ibi orbem Romanorum.

Imperator interdum se mundi dominum vocet] „ Ut Antoninus in *l.* 9. *ff. ad leg. Rhod.* Constantius cum Persis agens se mundi dominum dixit apud *Marcellin. l.* 9. *c.* 4. & *l.* 15. *c.* 1. item *l.* 23. *c.* 6. In sigillo Aureæ Bullæ exstat versiculus notissimus:

Roma caput mundi regit orbis frena rotundi.

Orbem jam totum] „ Ita in sacris dicitur exiisse edictum, ut totus orbis censeretur. *Luc.* 2. *v.* 1. Add. *Flor. in præf. & l.* 4. *c.* 3. *Justin. l.* 43. *c.* 3. *Vellej. Pat.* 1. 12. & 2. 32. *Ovid. de art. am.* 1. 117. *Herodian.* 1. 5. *Lucan.* 7. 425.

Aut excessum] „ Nam ex historia Romana B. Parens in dicta disputatione probavit, paucissimas orbis partes tunc temporis ad Romanos pertinuisse.

Aut excellentiam] „ Hæc vera ratio est; ideo enim mundi dominus dicitur Imperator, quia præcipuum ejus est membrum: eodem modo uti Venetiæ dicuntur regina insularum.

Dantis] „ Aligheri dicti, in tractatu *de Monarchia mundi.* Vid. *Iselin. Lexic. univ. voce Aligheri.*

Quia id humano generi expediat] Insani potius hæc est sententia, quam JCti. Recte ait Auctor, 1. utile non esse unum toti imperare orbi. Zosimus, *Hist. l.* 1, causam perditæ Romæ ait, quod unus Augustus prospicere non potuerit. Verba ejus hæc sunt: *Non suffecturus erat ad satisfaciendum omnibus ex officio longissimo forte spectio remotis, quibus expedite succurrere non posset; nec ad inveniendum tot magistratus, quos judicio de se facto non respondere puderet; nec alias ad congruendum tot morum diversitatibus: sive fines regni violans ad tyrannidem deflexisset, officia magistratuum conturbans, delicta negligens, pecunia venale jus habens, subditos servorum loco ducens. Tum enim necessario consecuturus erat, ut bruta potestas ejus, qui rerum potiretur, calamitas publica foret.* 2. Ex eo, quod expedit, jus non nasci. Addo 3. facta divisione generis humani, eoque imperii, neminem in sui similem jus sibi arrogare posse.

Ut unum regimen non ferat] „ Magna imperia sua ipsa mole sæpius corruere, experientia docet. De Romano imperio id dixit Florus *l.* 3. *c.* 12. & Zosimus *alleg.* de Carolo V. id notavit *Brachel. Hist. l.* 1. *pr.* Conf. *Curt.* 4. 11.

Concesso, hoc expedire, jus imperii non sequitur] „ Utilitas enim nunquam jus in res alienas concedit.

Nisi ex consensu, aut pœna] „ *L.* 2. *c.* 5. §. 1. Consensu acquiritur imperium per delationem; pœna, jure belli.

Imperator Romanus jus nunc habet] „ Vide *l.* 2. *c.* 9. §. 11.

Multa enim ut bello quæsita, ita bello amissa sunt] „ Ut totum imperium Orientis. Quomodo singulæ provinciæ a corpore hoc avulsæ fuerint, prolixe refert *Limnæus l.* 1. *de Jur. publ. c.* 9.

Alia factionibus] „ *Vid. Limn. d. l.*

Alia derelictione] „ Uti totum Imperium occidentis, præter Italiam.

Postea tantum ex parte subdita] „ Olim tota Italia suberat Imperio Romano; hodie pars tantum.

Inæqualiter fœderata] „ Quid sit inæquali fœdere jungi, vide supra *l.* 2. *c.* 15. §. 6. & *l.* 1. *c.* 3. §. 21.

Omnes hi modi aut amittendi, aut mutandi juris] „ Jura enim *bello* amitti, *pactis* mutari, & *derelictione* tolli, suis locis vidimus. De bello id apparet ex *L.* 3. *c.* 6. §. 1. De pactis id probavimus *lib.* 2. *c.* 11. *seq.* De derelictione egimus *l.* 2. *c.* 3. §. 19. *n.* 1. *l.* 3. *c.* 21. §. 8. *n.* 2. *l.* 2. *c.* 9. §. 1. *seq.*

AD §. XIV.

Quæritur, An Papa, & Ecclesia Romana, jus habeat in populos hactenus ignotos, ita ut imperium in illos huic, vel illi pro lubitu conferre, ac donare possit? Sane, Americæ populos mox Hispanis, mox Lusitanis a Papa donatos fuisse, historia nos docet: at merito hunc titulum rejicit Auctor. Nam ecclesiæ non competit ulla

ulla potestas secularis; sed utraque ab invicem distinctissima est. Scilicet, duo sunt, quæ a creatore apparent hominibus injuncta, *jus*, & *virtus*. Ex *jure* nascitur necessitas agendi; *virtus* arbitrio nostro est relicta. *Illud* Deus absolute voluit; *hanc* non absolute voluit, sed ideo, quia enti perfectissimo non potest non placere id, quod perfectum est. Adeoque ea, quæ virtutis sunt, agimus cum amore perfectionis, & spe felicitatis, quæ est ei annexa, adeoque libere: virtus enim exigitur ad normam perfectionis, & felicitatis divinæ; quo magis igitur accedimus ad illam perfectionem divinam, eo magis ad summi boni felicitatem.

Hæc duo capita diversimode expediuntur. *Jus*, seu necessitas agendi ea, quæ Deus voluit, vi inducitur, & ad solam potestatem politicam pertinet; *virtus* autem docendo, persuadendo, & proponendo præmia. Naturæ enim virtutis contrarium est cogi, quia præmia hæc ultro facientibus destinata sunt; & desinit esse perfectio, ex quo vis accedit. Hinc latro, qui cogitur ad restituendum, justus quidem est, quia suum cuique tribuit; at virtuosus non est, quia non ultro tribuit.

Prius ad officium secularis potestatis pertinet, cui potestas voluntatem numinis inter eos, qui curæ suæ commissi sunt, exequendi delegata est. *Posterius* est officium ecclesiæ, ut homines præceptis virtutum imbuat, non ut cogat. Unde Servator caute ubique regnum *suum* a mundano, quod vi sustinetur, distinguit. Neque ille unquam judicis officium egit, sed perpetuo a jure dicundo abstinuit. Idque exemplo *Adulteræ* probavimus supra.

Servator Pilato ex eo quærenti num rex sit Judæorum, id quidem affirmat, sed de solo regno ecclesiastico, non seculari. Ita enim ait Johan. 18. v. 36. *Regnum meum non est de hoc mundo; si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri utique mei decertarent, ut non traderer Judæis: nunc autem regnum meum non est hinc.* Et cum porro interrogaret, ergo rex es tu? addit: *ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati, &c. omnis, qui ex veritate audit vocem meam, &c.* Certissimo indicio, imperium ecclesiæ, cujus caput Christus est, non consistere in temporali aliqua jurisdictione, seu in jure cogendi, &c. sed in docendo, exhortando, præmia proponendo, & veritati testimonium perhibendo. Imperium igitur, quod Ecclesia non habet, alii concedere nequit.

Sed & ecclesiæ jus fuerunt qui adsererent] „ *Conf Gron. b.* Hinc Elisabetha „ se non intelligere, ait, cur sui, & „ aliorum Principum subditi ab Indiis pro- „ hibeantur, quas Hispanici juris esse per- „ suadere sibi non posset ex pontificis Ro- „ mani donatione, in quo prærogativam in „ ejusmodi causis agnoscat nullam, nedum „ auctoritatem, ut principes obligaret, qui „ nullam ei obedientiam debent, aut His- „ panum novo illo orbe infeudaret, & pos- „ sessione investiret. *Apud Camd. p. 2.* „ *pag.* 328.

Eos, qui extra Christianismum sunt] „ Ecclesiæ Christianæ in hos jurisdictio nulla „ competit, quia nec in ipsos Christianos „ vim habet; sed nec censuræ ecclesiasticæ „ subjacent, quæ in solos ejusdem religio- „ nis socios Ecclesiæ competit.

Etiam ad res terrenas suo modo pertinebat, erat tamen cælestis] „ Nam ipse Apo- „ stolus judicii naturam explicat 1 *Cor. V.* „ *v.* 3. *seq. & v.* 11. *Ego quidem absens* „ *corpore judicavi ut præsens eum, qui sic* „ *operatus est* (loquitur de incestuoso). *Tra-* „ *dere ejusmodi hominem Satanæ, in in-* „ *teritum carnis, ut spiritus salvus fit in* „ *die domini;* & postea hortatur, *ne ci-* „ *bum cum eo sumant.*

Erat tamen cælestis, &c. ingenii], „ Sci- „ licet, jus illud judicandi Apostolorum.

Non per arma, & flagra] „ Quæ sum- „ mis saltem potestatibus delegata sunt.

„ Atqui Levitæ in veteri testamento ju- „ dices fuere, & jus dixere *Deut* 17. „ *v.* 9. Resp. Id ibi non asseritur; sed „ loquitur textus de consultatione. Quoties „ enim judici lex dubia videbatur, Deus „ interpretationem a Levitis sumi voluit.

Per verbum Dei] „ Conscientiam mo- „ vendo.

Per sigillorum divinæ gratiæ, &c. negationem] „ v. g. Excludendo a sacra cœna, „ aliquando a consortio ecclesiæ; quod fit „ per excommunicationem.

Per vindictam non naturalem] „ Hæc „ vindicta non Apostolis, sed Deo imme- „ diate tribui debet.

A quo omnis potestas ecclesiastica fluxit] „ Ab eo enim ecclesia Christiana & nomen, „ & suam auctoritatem habet.

Exemplar

Exemplar est ecclesia, qua talis, propositum] „ Adeo ut imitari facta ejus debeamus.

Negavit regnum suum esse de hoc mundo] „ Quod ex natalibus Servatoris, ex „ vitæ ejus ratione, ex propria ejus confessione, & ex exemplis probavimus in „ *Diss. proœm. III.* §. 45.

Hoc est, ejus natura, cujus sunt cætera regna] „ Quæ in jure dicundo, & tuendo, „ ac renitentes pœnis coërcendo consistunt.

Alioqui futurum fuisse ut more aliorum regum opera militum uteretur] „ Verba „ hæc sunt : *Si ex hoc mundo esset regnum* „ *meum, ministri utique mei decertarent,* „ *ut non traderer Judæis. Job.* 18. *v.* 36.

Poposcisset non hominum, sed angelorum] „ Ita enim postquam vim militi il- „ latam improbasset, ait : *an putas, quia* „ *non possum rogare patrem meum : &* „ *exhibebit mihi modo plus, quam duode-* „ *cim legiones angelorum.*

Id fecit non humana, sed divina virtute] „ Servator ooluit actum jurisdictionis „ exercere, vel vi agere; idque satis de- „ claravit.

Etiam tum, cum nundinatores e templo ejecit] „ Servator hic, tanquam mere pri- „ vatus, judicium Zeli exercuit : uti id „ demonstravimus *supra l.* 2. *c.* 20. §. 9. *n.* 5. „ *Vid. Seld. l.* 4. *c.* 5.

Divina iræ erat signum, non instrumentum] „ Immo instrumentum iræ divinæ, „ quatenus ad judicium Zeli pertinet.

Ut alias sputum, & oleum signum medendi] „ Dispar utriusque ratio est. Fla- „ grum adhibebatur taoquam instrumentum, „ quo actu coërcebantur a Servatore Zelo- „ ta male facientes : sputum vero hoc nu- „ dum signum erat. Sed & sputum hoc, „ ac oleum, vera medendi instrumenta „ fuisse, plurimi statuunt. *Vid. Tesm. h.*

Augustinus] „ Ex patrum doctrina Au- „ ctor probat, Servatorem non judicem, „ nec legislatorem egisse; neque vi, aut ar- „ mis suam doctrinam propagare voluisse. „ De quo latius egimus in *Dissertatione* „ *Proœmiali III.* §. 45.

3 *Ne percussor sit*] „ *Vid. Gron. h.* Officium enim Episcopi est, non vi, sed „ rationibus; non cogendo, sed docendo, „ peccata castigare.

Episcopos qua tales sunt] „ Secus si si- „ mul sunt principes seculares, ut Papa, &c.

4 *Iis, qui religionem christianam rejiciunt, arma, &c. inserre possint*] „ Recte hoc „ oegavit Auctor *supra l.* 2. *c.* 20. §. 49; „ quia injuria nemini hominum fit.

Ad §. XV.

Spem *conceptam ex aliqua divinorum vaticiniorum explicatione*] Nam 1. aliud est prædictio, aliud concessio juris. Hæc non nisi ex dispositione nostra, vel superioris oritur ; oeutra in vaticinio continetur. 2. Cum plerumque vaticinia sint obscura, ac incerta, *vid. Plat. in apol. Socr. p.* 22. nemo sibi jus inde arrogare potest. Neque 3. homines, quibus id commissum est, ingerere se debent in executionem voluntatis divinæ : Deus ipse vaticiniorum & Auctor est, & executor. Adeoque 4. exspectandus est eventus, non præoccupaodus. *Ammian. Marc.* 23. 12. *Augustin. de civ. Dei, l.* 3. *c.* 17. Conf. *Grot. l.* 1. *c.* 2. §. 8. *n.* 1. Pertinet hoc ad futura contingentia, quæ solus Deus sibi reservavit.

Additio.

„ Auctor merito ait, non frustra hoc a „ se mooeri, quia ex veteribus exemplis „ conjecturatur, hodieque tales fanaticos „ existere posse, qui vaticinio abutentes „ turbas movere possent. Exempla recen- „ tiora refert *Gron. h.* Carolus VIII. Gal- „ liarum rex ad Neapolitanam expeditio- „ nem inflammatus est, quod pervaserat in „ vulgus ex antiquis vatum carminibus fa- „ ma, Carolo maximum totius orbis im- „ perium portendi, & mathematicorum „ responsis fatum esse, illum occidentis „ simul, & orientis imperium nancisci. „ *Jovius l.* 1. *hist. p.* 11. Et nostro fuisse, „ pergit, tempore bellicosos reges, qui „ sperarent, se Babylona subversuros ; quod „ nummo signato Ludovicus XI. promisit. „ Conf. *Tac. l.* 5. *Hist.* 13. ubi Judæi sibi „ tantam magnitudinem fatorum velut ex „ oraculo spondebant.

Etiam rerum certarum latere nos possunt tempora] „ Certum esse potest, quod con- „ tingere debeant, sed non quando.

Prædictio jus nullum dat] „ Diximus „ enim, jus non acquiri nisi vel ex no- „ stra dispositione, vel ex concessione su- „ perioris; quarum neutra est in prædictio- „ ne, utpote quæ continet saltem relatio- „ nem ejus, quod fieri debet, noo quod „ per hunc, vel illum fieri necessario de- „ beat.

Nisi

Nisi expressum adsit Dei mandatum] „ Ut „ in Israëltis , qui ex prædictione Abrahamo facta terram sanctam occuparunt , „ jubente Deo.

Per improbos homines , aut pravas actiones] „ Adeoque in pœnam eorum quoque , qui exequuntur.

AD §. XVI.

NON *ex justitia propria , sed ex virtute alia*] Auctor optime hic ait , neminem bello cogi posse ad ea , quæ virtutis sunt : adeoque distinctionem inter jus , & virtutem , quæ toties confundit , agnoscit.

Additio.

„ Nullibi Auctor asseruit , hominem homini ex virtute obligari ; contrarium passim docuit , jus nimirum proprium ex „ tali aptitudine nemini competere , adeoque nec jus exigendi. *Vid. Dissert. proœm. II. § 21. seq.*

Id sicut in foro exigi non potest , ita nec armis deposci] „ Quia ex virtute nemini jus „ aliquod quæritur , adeoque nihil alii de„ est , quod ei tribui debeat.

Ad utrumque horum] „ Nimirum , ut „ quid exigi in foro , aut bello posci „ possit.

Sit ex morali ratione faciendum] „ Quatenus scilicet conveniens est naturæ humanæ , judicium recte conformatum sequi in his , quæ delectant , aut nocent. „ *Vid. proleg. §. 9.*

Sed præterea opus est in nobis jus quoddam sit ad illud] „ Seu facultas , quam Sui „ nomine JCti appellant. *Grot proleg.* 8. „ & 44. *item l. 1. c. 1. §. 5.* Omnis „ enim obligatio supponit detentionem juris alicujus alieni : At ea , quæ virtutis sunt , in nostra sunt potestate : nemo alius in ea jus habet ; adeoque nemini injuriam facimus si ea omittimus.

Quale jus interdum leges divinæ , & humanæ dant etiam circa debita aliarum virtutum] „ Aptitudinem enim occasionem „ dare legibus , Auctor dixit supra *l. 2. c. 20. §. 2. n. 2.* Equidem verum omnino est , leges aliquando statui de iis , „ quæ virtutis sunt ; superior enim uti res „ indifferentes imperare , & prohibere potest , ita & de iis leges ferre , quæ virtutis sunt. Idem obtinet si ea , quæ virtutis sunt , pactis promittuntur ; tunc „ enim alii jus quæsitum est ex pacto ; „ quod in foro exigere , vel bello posscere potest : sed tunc cogi homines ad „ ea possunt non qua virtutes , sed qua „ legis partes sunt , vel ex pacto.

Nova tunc debendi ratio accedit , qua jam ad justitiam pertinet] „ Jam enim ille , qui negligit virtutes lege præceptas , „ ultra facultatem lege concessam agit , „ adeoque jus aliis lege quæsitum violat , „ indeque tenetur.

Id cum deest] „ Scilicet , jus alii quæsitum lege , vel pacto.

Injustum ex hac causa bellum est] „ Quia „ sola , & unica justi belli causa est reparandæ injuriæ necessitas.

Nam qui beneficium dedit , nullum habet jus ad reposcendam gratiam] „ Actionem enim ingrati , quam Bœclerus sibi „ effinxit , explosimus *supra l. 2. c. 14. „ §. 6. & c. 20. §. 20. Add. infra c. 25. „ §. 3.*

Alioqui contractus esset , non beneficium] „ Si enim eo animo , eaque lege dedi , ut „ alter vicissim aliquid præstet , non est „ beneficium , utpote quod non est nisi „ gratuitum ; sed esset species contractus „ innominati , do ut des , aut facias. Si „ vero locis quibusdam talis lex statuta est , „ uti de Persis tradit *Marcell. 32. 31.* & „ *Xenoph. Inst. 1.* vel si quibusdam casibus actio ingrati datur , uti contra libertum ingratum , *Leg. 21. ff. quod met. c. &c.* tunc exigi id potest ex nova „ debendi causa , scilicet ex lege.

AD §. XVII.

„ AUCTOR ait , sæpius justam alicui „ esse belli causam , sed ob eam non inchoari bellum ; adeoque illud geri non „ ea intentione , ut jus ei reparetur , etsi „ id bellum gerens alleget , sed quia providet utile sibi fore hoc bellum. Quærit „ igitur , an hoc bellum justum sit ? & „ recte affirmat , quia revera jus ejus læsum ab altero est , adeoque alteri non „ fit injuria. At peccat contra regulas perfectionis , quod ex vitiosa intentione jus „ suum persequitur. Ita in Alexandro M. „ justitia belli Persici erat notoria , quia „ per aliquot secula Persæ lacessebant Græcos : at gloria & ambitio magis eum „ movebant , quam reparatio juris. Sic

Romani

„ Romani justissimam habebant belli causam cum Punicum secundum inchoarent, „ ex oppugnatione Saguntorum, qui socii „ erant: at vitium in eo erat, quod „ intuitu Siciliæ potiundæ id susciperent. „ Vid. *l.* 2. *c.* 1. §. 1. ubi vidimus, pleraque bella ex causis suasoriis magis geri, quam ex causis justificis.

Sed vitium actioni accedat ex animo agentis] „ Si bellum gerit non tam animo „ reparandi juris, quam consulendi utilitati suæ. Euripides *Phœniss.* v. 376. ait:

—— —— Causa repetentis bona est;
Mala, sic petentis. ———

Aut utilitas aliqua] „ Forte acquirendi „ territorii, uti Romani in bello Punico „ secundo.

Sive quod adest affectus plane illicitus] „ Ut si in solo inimici dolore voluptatem „ quærunt; de quibus Auctor egit *l.* 2. „ *c.* 20. §. 5.

Sine boni respectu] „ Quod late explicavit supra *l.* 2. *c.* 20. §. 29.

Phocenses, ait, merito periisse] „ Quia „ commune Græciæ fanum expilarunt. *Just.* „ *l.* 8. *c.* 1. & 2. *Vid. supr. l.* 2. *c.* 20. §. 51. „ *n.* 1. Vera hæc ratio foret si Philippus „ fidem non dedisset. Conf. *Just. l.* 8. *c.* 5.

At non bene fecisse Philippum cum eos perderet] „ Si intelligit per *bene* non *jure* „ fecisse, admitti id non posset, quia „ causa, & injuria Græciæ communis erat. „ *Vid. d.* §. 51. Si vero mens Aristidis est, „ Philippum *vitiose* egisse cum eos perderet, quia non intentione reparandæ injuriæ, sed augendi imperii, inprimis vero contra fidem datam eos perdidit, *Just.* „ *d. c.* 5. adeoque minus perfecte, facile „ id admittimus.

Sallustius] „ Conf. *Catil. c.* 2. & 33. 2 „ & in *Jugurth. c.* 87. Alias auctoritates „ vide supra §. 3.

Peccatum quidem arguunt] „ Adeoque „ imperfecte agunt, eoque præmiis destituuntur, quæ Deus actibus perfectis destinavit. 3

Ipsum tamen bellum proprie injustum non faciunt] „ Quia alter, cui bellum infertur, revera vel alieni aliquid tenet, vel „ in alieno aliquid male egit, adeoque ad „ reparationem tenetur. Queri ergo non „ potest, quia contra eum jus nostrum „ persequimur.

Unde nec ex tali bello restitutio debetur] „ Auctor enim statuit, eum, qui „ ex injusta causa bellum gerit, etsi victor „ existat, obligari ad restituendum omne „ damnum. *Vid. l* 3. *c.* 10. §. 3. Quod „ examinavimus *ibidem.*

CAPUT XXIII.

De causis dubiis.

I. *Dubitandi causa in moralibus unde.*
II. *Nihil faciendum contra animi dictamen quamvis errans.*
III. *Judicium in alteram partem duci argumentis rerum.*
IV. *Aut auctoritate.*
V. *Si utrinque dubitetur in re gravi, & alterum sit eligendum, sumendum quod est tutius:*
VI. *Unde sequi, tali casu a bello abstinendum.*
VII. *Id autem vitari posse colloquio:*
VIII. *Aut arbitrio: ubi de Christianorum regum officio circa partes bellantes:*
IX. *Aut etiam sorte.*
X. *Certamen singulare, ad vitandum bellum, an permitti possit.*
XI. *Meliorem esse conditionem possidentis in pari dubio.*
XII. *Si neuter possideat, in pari dubio rem dividendam.*
XIII. *An bellum utraque ex parte justum detur, multis distinctionibus explicatur.*

 I. Veris.

[a] 1 Eth. Nic. 1. + I. Verissimum est, quod scripsit [a] Aristoteles, + in moralibus non æque, ut in mathematicis disciplinis, certitudinem inveniri; quod eo evenit, quia mathematicæ disciplinæ [1] a materia omni formas separant, & quia formæ ipsæ tales plerumque sunt, [a] [2] ut nihil habeant interjectum, sicut inter rectum, & curvum nihil est medii. (aa) + At in moralibus circumstantiæ etiam minimæ variant materiam, & formæ, de quibus agitur, [b] solent habere interjectum [3] aliquid, ea latitudine, ut modo ad hoc, modo ad illud extremum propius accedatur. Ita enim inter id, quod fieri oportet, & inter id, quod fieri nefas est, + medium est quod licet, sed modo huic, modo illi parti propinquius: unde ambiguitas sæpe incidit, + ut in [4] crepusculo, aut in aqua frigida calescente. Et hoc est, quod ait [b] Aristoteles, ἔςι χαλεπὸν ἐνίοτε τὸ κρίνειν ποῖον ἀντὶ ποίȣ αἱρετέον· *quid cui anteponendum sit, difficilis sæpe est judicatio.* Andronicus autem Rhodius: [c] τὸ κατ' ἀλήθειαν δίκαιον δυσχερές ἐςι τοῦ δοκοῦντος διελεῖν· *difficile est id, quod vere justum est, ab eo, quod tale videtur, discernere.*

[b] III. Nicom. c. 1.

[c] Paraphr. Lib. 1. c. 7. p. 10.

II. 1. Primum autem illud est tenendum, etiamsi quid justum reipsa est, + sed ab eo fit, qui, [5] omnibus expensis, injustum id existimat, actum esse vitiosum. Hoc enim est, quod dicit Paulus [d] Apostolus, [6] quicquid non fit ex fide, peccatum esse: [c] + quo in loco fides animi judicium de re significat. +

[d] Rom. XIV, 23.

GROTII.

a *Ut nihil habeant interjectum*] In his mutatio fit εἰς τὸ ἀντικείμενον, in aliis εἰς τὸ μεταξύ.

b *Solent habere interjectum aliquid*] Vide *Chrysostomum* ad IV. Ephesiorum 31. moral. (id est, in τῷ ἠθικῷ Homiliæ illius, *Tom.* III. p. 844. *Edit. Savil.*)

c *Quo in loco fides animi judicium de re significat*] Eodem tendunt in eadem *Pauli* epistola eodem capite ista (vers. 5.) ἕκαςος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω, *unusquisque sui sensus sibi certus sit.* Et (vers. 22.) μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει· *beatus ille, qui, quod præfert, in eo sui damnator non est.* Ambrosius: *peccatum est, quod aliter fit, quam probatum est.* Sequitur *Augustinus*: citati ambo a Gratiano post cap. 14, causa 28. quæst. 1. Non longe hinc abit illud Plutarchi in Timoleonte: δεῖ ȣ͂ μόνον τὴν πρᾶξιν εἶναι καλὴν καὶ δικαίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν δόξαν ἀφ' ἧς πράττεται μόνιμον καὶ ἀμετάπτωτον, ἵνα πράττωμεν δοκιμάσαντες· *requiritur non modo, ut, quod agitur, sit honestum, justumque, sed ut firma, ac constans adsit persuasio, unde fiat actio, ut, quod fit, fiat ideo, quod animus ita faciendum judicaverit.* (Pag. 238. C.)

GRONOVII.

1 *A materia*] Figuras considerant a corporibus semotas, ut loquitur in prolegomenis extremis.

2 *Ut nihil habeant*] Sint circumscriptæ, & præcisæ, nullum habentes confinium cum aliis, ut dubitari possit, huc, an illuc pertineant.

3 *Aliquid, ea latitudine*] Medium rationis. *Hornej.* ethic. 3, 1. 14.

4 *Crepusculo*] *Quod tu nec tenebras, nec possis dicere lucem.*

5 *Omnibus expensis*] Post maturam deliberationem, pro ipsius sensu, & captu.

6 *Quicquid non fit*] Vide animadv. *Grotii* pro suis *notis ad consf. Cassand.* ad articul. 2. pag. 68. in examine *Riveti*, & hujus *examen* p. 71. tum ejusdem *Riveti apolog.* contra votum *H. Grotii* num. LXXVI. p. 141. item διάλυσιν *Grotianæ discussionis* pag. 328.

(aa) Expendit hoc PUFENDORFIUS noster, *De Jure Nat. & Gentium*, Lib. I. Cap. 2. §. 9. Quæcumque Auctor heic dicit, id tantum probant, sæpe sic satis difficile esse, axiomata, & principia Disciplinarum Moralium ad casus singulares aptare: unde tamen ipsas Disciplinas incertas esse, minimè sequitur. Quâ de re vide quæ observavimus in Præfatione nostrâ ad Opus Pufendorfianum modo laudatum, §. III. num. 3. *J. B.*

GRO-

cat. + Nam [7] vim judicatricem humanis actionibus ducem Deus addidit, qua contemta obbrutescit animus.

2. Sæpe autem accidit, + ut judicium [8] nihil certi monstret, sed hæsitet: quæ hæsitatio si + attenta consideratione expediri nequeat, sequendum erit illud [e] + Ciceronis: *bene præcipiunt* + [d] *qui vetant quicquam agere, quod dubites æquum sit, an iniquum.* Hebræi magistri (bb) dicunt: הסתלק מן הספק *abstine te a re dubia.* Sed hoc locum habere non potest, + ubi [f] alicui omnino alterutrum est faciendum, & de utroque, an æquum sit, dubitatur: tunc enim (cc) licebit ei eligere quod minus iniquum ei videtur. Semper enim, ubi electio evadi non potest, minus malum rationem induit boni. Τὰ ἐλάχιστα ληπτέον τῶν κακῶν, ait [g] Aristoteles: Cicero, [h] *de malis minima.* [i] + Quintilianus: *in comparatione malorum boni locum obtinet levius.*

III. Plerumque vero in rebus dubiis post examen aliquod animus [9] non in medio hæret, sed huc, aut illuc ducitur [e] argumentis ex re petitis, [k] aut ex opinione, quam habet [10] de aliis hominibus, + sententiam super ea re pronunciantibus. Nam & hic verum est [f] illud [11] Hesiodi, præstantissimum esse per se sapere; proximum, duci aliena ope. + Argumenta ex re petuntur e causis, effectis, & adjunctis aliis.

IV. Sed + ad hæc recte noscenda, + usu quodam, & peritia opus [l] est; quam qui non habent, [12] + ut activum judicium recte conforment, + teneantur audire sapientum consilia. Nam ἔνδοξα, sive + probabilia sunt, Aristotele

[e] *De Off. l.* 1. *c.* 9.
[f] *Covar. tom.* 1. *de matr. p.* 2. *c.* 7. §. 2. *n.* 9.
[g] *Ethic. Nic.* II, *c.* 9.
[h] *De Off.* III. c. 1.
[i] *Lib.* VII. c. 4.
[k] *Vasquez* 1, 2. *disp.* 62. *c.* 1. *num.* 1. *med.* 1. 2. *quæst.* 14.
[l] *Victor. de Ind.* Rel. 1. *n.* 12. *& de Jure Belli,* 21. & 24.

GROTII.

d *Qui vetant quicquam agere, quod dubites*] *Plinius* lib. 1, epist. 18. *Quod dubitas, ne feceris.*

e *Argumentis ex re petitis, aut ex opinione, quam habet de aliis hominibus*] *Augustinus* lib. II. de Ordine: *duplex est via, quam sequimur, cum rerum nos obscuritas movet, aut rationem, aut certe auctoritatem.* (Cap. 5.) Explicat hoc *Gabriel Vasquez* disput. LXII. cap. 3. num. 10.

f *Illud Hesiodi*] Usus est Minutius post malam pugnam apud *Livium* libro XXII. (cap. 29.) *Eum primum esse virum, qui consulat, quid in rem sit: secundum eum, qui monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi ingenii esse.* Et pro A. Cluentio *Tullius*: *sapientissimum esse, dicunt, eum, cui, quod opus sit, ipsi veniat in mentem: proxime accedere illum, qui alterius bene inventis obtemperet.* (Cap. 31.) *Hesiodi* versus, unde hæc fluxere, sic habent:

Οὗτος μὲν πανάριστος ὃς αὐτῷ πάντα νοήσει,
Φρασσάμενος τά κ' ἔπειτα καὶ εἰς τέλος ἦσιν ἀμείνω.
Ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται.
Ὃς δέ κε μήτ' αὐτῷ νοέῃ, μήτ' ἄλλου ἀκούων
Ἐν θυμῷ βάλληται, ὅδ' αὖ ἀχρήιος ἀνήρ.

Ille quidem ante omnes, per se ipse quid utile, quid non
Qui videt, & longe fines prospectat agendi:
Qui bene consultis didicit parere, secundus:
At qui consiliis pollet nihil ipse, nec audit
Suadentes alios, nullus homo vivit ad usum.

(Oper. & Dier. *vers.* 293, *& seqq.*)

GRONOVII.

7 *Vim judicatricem*] Conscientiam dictantem, hoc probum, illud improbum esse; non semper, prout revera est, sed prout quis educatus, & institutus est.

8 *Nihil certi*] Ut discernere nequeat, utrum justum sit, nec ne.

9 *Non in medio hæret*] Non ambiguus manet, sed in alteram utram partem magis inclinat.

10 *De aliis hominibus*] De prudentia, & fide consiliatiorum.

11 *Hesiodi*] Ἔργ. 291. *Livius* 22, 29.

12 *Ut activum judicium*] Ut se instruant ad habendum delectum recti, pravique, justi, & injusti.

(bb) Rabbi GAMALIEL, in PIRKE ABOTH, pag. 14. Ed. P. Fagii. *J. B.*

(cc) Hoc non satis recte dici, ostendit PUFENDORFIUS, *Lib.* 1. *Cap.* 3. §. 8. ubi & notas nostras videre poteris. *J. B.*

m 1. Topic. c. 1. ſtotele [m] teſte, quæ omnibus videntur, aut plurimis, aut certe ſapientibus; iiſque rurſum, aut omnibus, aut pluribus, aut præſtantioribus. + Et hac via judicandi maxime utuntur reges, quibus [13] + artium momenta ediſcere, aut expendere vix vacat:

(dd) σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν συνουσίᾳ.

Dat ſapere regi turba ſapientum comes.

n Tom. II. p. 378. B. C. Ariſtides [n] de concordia ad Rhodios ait, ſicut [14] + in facti quæſtionibus + id pro vero habetur, unde plures, maximeque idonei ſtant teſtes, + ita ſententiarum eas ſequendas, quæ plurimis, præſtantiſſimiſque nitantur auctoribus. Sic Romani veteres non + niſi conſulto collegio fecialium ad id inſtituto, Imperatores Chriſtiani vix + niſi auditis epiſcopis, bella ſuſcipiebant, + ut ſi quid eſſet, quod religionem poſſet injicere, ejus monerentur.

+ V. 1. Accidere autem in multis controverſiis poteſt, ut ab utraque parte probabilia ſe oſtendant argumenta, ſive [15] + intrinſeca, + ſive ab aliorum auctoritate. Id cum accidit, ſi res mediocres ſunt, de quibus agitur, + videtur vitio carere poſſe electio, [16] in utramvis partem ceciderit. At ſi de re magni momenti, ut de ſupplicio capitali hominis, agitur, jam propter magnum diſcrimen, quod eſt inter eligenda, [g] + præferenda eſt pars tutior, ut dici ſolet:

o Terent. Adelph. II. 1. 20. [o] *In iſtam partem potius peccato tamen.*

+ Ideo ſatius eſt nocentem abſolvere, quam innocentem condemnare.

p Sect. 29. n. 13. 2. Scriptor [p] problematum, quæ Ariſtotelis nomen præferunt: ἕκαστος ἡμῶν μᾶλλον ἂν προέλοιτο τοῦ ἀδικοῦντος ἀποψηφίσασθαι ὡς οὐκ ἀδικεῖ, ἢ τοῦ μὴ ἀδικοῦντος καταψηφίσασθαι ὡς ἀδικεῖ (quibus in verbis vulgo pro ἀδικοῦντος legitur μὴ ἀδικοῦντος, & contra.) *nemo eſt noſtrum*, ait, *qui non malit abſolvere quamvis nocentem, quam damnare innocentem.* + Et mox addit rationem, quam jam dedimus: ἔστι γὰρ, ὅταν τις ἀμφιδοξῇ, τὰ ἐλάττω τῶν ἁμαρτημάτων αἱρετέον. *nam quis ubi dubitat, eligendum in quo minus delinquitur.* Antiphon: [q] εἰ δέον τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι ὁσιώτερον, ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι. τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημά ἐστι,

q Orat. XIV, XV. pag. 133. Ed. Wech.

τὸ

GROTII.

g *Præferenda eſt pars tutior*] *Ammianus Marcellinus* libro XXVIII. *Si implacabiles iracundiæ ſunt, ſumma eſt acerbitas. ſin autem exorabiles, ſumma levitas: quæ tamen, ut in malis, acerbitati anteponenda eſt.* (Cap. 1. p. 562. ex *Cicerone* ad Q. fratrem, Epiſt. 1.) Et hoc explicat *Vaſquez* dicto libro, c. 4. num. 21.

GRONOVII.

13 *Artium momenta*] Arcana, & receſſus, & ſubtilia, quæ rem continent, præcepta.

14 *In facti quæſtionibus*] Ubi ambigitur, factum ne ſit aliquid, an non.

15 *Intrinſeca*] Ex ipſa re naſcentia.

16 *In utramvis partem*] *Terent.* Adelph. 2, 1. 20.

(dd) Vetus dictum proverbiale, quod reperitur apud AULUM GELLIUM, *Noct. Attic.* XIII. 18. ubi videri poſſunt lu**t. De re ipſâ diximus in Gallicis noſtris ad hunc locum Notis. *J. B.*

GRO-

τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα· *si errandum est, sine jure absolvere, quam per injuriam condemnare, est functius. Nam in illo error est, in damnatione insontis, facinus.*

VI. + Maximi autem momenti est bellum, ut + ex quo mala plurima + etiam in innocentes sequi soleant. + Ideo inter sententias alternantes vergendum ad pacem. Laudatur Silio Italico r Fabius: r *Lib.* 1. *vers.* 679.

> —— *Cauta speculator mente futuri,*
> *Nec latus dubiis,* [17] *parvisque lacessere Martem.*

+ Tres autem sunt modi, quibus vitari potest, ne controversiæ in bellum erumpant.

VII. 1. + Primum est, s colloquium: *cum duo sint genera disceptandi,* ait Cicero, t + *unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominibus, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius, si uti non licet priore.* Et Terentius: u s *Vict. de Jure bel. n.* 28. t *De Offic.* I 11. u *Eunuch.* IV, 7. 19.

> h *Omnia prius experiri, quam armis sapientem decet:*
> *Qui scis, an quæ jubeam sine vi faciat?*

Apollonius Rhodius x dixit: [18] + μηδ' αὔτως ἀλκῆ πρὶν ἔπεσσι γε πειρηθῆναι. Et Euripides: y x *Argon.* III, 185. y *Supplic. vers.* 347.

> Λόγοισι πείσων. εἰ δὲ μὴ, βίᾳ δορός.
>
> + *Verbis id impetrabo: sin nequeo, manu.*

Idem reprehendit Supplicibus civitates, quæ hanc viam omitterent, (*vers.* 748.)

Et

GROTII.

h *Omnia prius experiri, quam armis*] *Dionysius Halicarnassensis* in excerptis legationum: μὴ πρότερον ἄρξαι τῶν ἔργων πρὶν ἢ πειραθῆναι τῶν λόγων· *non ante ad res veniendum est, quam tentata sit verborum via.* (Pag. 704. *Edit. Oxon.*) Menelaus apud Libanium: πρῶτον μὲν γὰρ τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ἐπιπηδᾶν, ἀνθρωπινώτερον ὑπῆρχεν· *homini convenientius, prius verborum experimentum facere, quam statim ad arma prosilire.* (Declam. 1. pag. 196. D. *Ed. Paris. Morell.*) Non abeunt hinc illa chori dicta in Euripidis Helena, (*vers.* 1166, & *seqq.*)

> τὸ θεῶν
> Ἔπος ἀληθὲς εὗρον
> Ἄφρονες, ὅσοι τὰς ἀρετὰς πολέμῳ
> Κτᾶσθε, δορὸς ἀλκαίου
> Λογχαῖσι καταπαυόμενοι
> Πόνους θνατῶν ἀμαθῶς.
> Εἰ γὰρ ἅμιλλα κρινεῖ νιν
> Αἵματος, οὔ ποτ' ἔρις
> Λείψει κατ' ἀνθρώπων πόλεις.
>
> *Stulti nimium, queis virtutis*
> *Mensura placet unica, ferrum;*
> *Quibus humani pausa laboris*
> *Non nisi sævo quæritur ense:*
> *Nam si virtus sanguine tantum*
> *Spectanda venit, nunquam discors*
> *Furor infestas deseret urbes.*

GRONOVII.

17 *Parvisque*] Leg. *parcusque.* raro cum acie committere.

18 Μηδ' αὔτως] Non statim vi, priusquam verbis tentari.

GRO-

Et vos quoque, urbes, quæ, + quod est verbis datum
Transigere, [19] potius fertis ad cædem arbitram.

Achilles Iphigenia in Aulide, (*verf.* 1017, & *seqq.*)

Si paret æquo, nil mea vobis ope
Opus est; salutis est in hoc uno satis.
Ego simul amici gratiam servaverim:
Minusque vitio vertet omne agmen mihi;
+ Ratione si rem gesserim, non viribus.

Quod in Phœnissis apud Euripidem legimus, (*verf.* 519.)

[20] *πᾶν γὰρ ἐξαίρει λόγος*
Ὃ καὶ σίδηρος πολεμίων δράσειεν ἄν.

z Lib. XXXV. c. 45. Id auctum sic extulit apud Livium [z] Phæneas: [i] *multa homines, ne bellare necesse sit,* [21] *voluntate remittere, quæ bello, & armis cogi non possint.* Mardonius apud Herodotum [a] Polymnia Græcos culpat hac in parte: *τοὺς χρῆν ἐόντας ὁμογλώσσους, κήρυξί τε διαχρεωμένους καὶ ἀγγέλοισι, καταλαμβάνειν τὰς διαφορὰς καὶ παντὶ μᾶλλον ἢ μάχησι.* *quos oportuit, cum ejusdem essent linguæ, + caduceatorum, & legatorum opera, non præliis, controversias tractare.*

a Lib. VII, c. 9.

b Ant. Rom. L. VIII. c. 8. 2. Coriolanus apud Halicarnassensem: [b] *τὸ μὴ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμεῖν, ἀλλὰ τὰ ἑαυτῶν ἀπαιτεῖν, καὶ μὴ τυγχάνοντα τούτου πολεμεῖν, ἅπαντες ἂν ὁμολογοῦσιν εἶναι καλόν.* *si quis non aliena cupiat, sed sua postulet, + atque iis non impetratis, bellum moveat, id omnium confessione æquum est.* Apud eundem Halicarnassensem rex Tullus; [c] + *quæ verbis componi nequeunt, ea armis,* ait, *decerni.* Apud Tacitum [d] Vologeses: *æquitate, quam sanguine, causa, quam armis retinere parta majoribus malueram.* Et rex [e] Theodoricus: *tunc utile solum est ad arma concurrere, + cum locum apud adversarios justitia non potest invenire.*

c Lib. III. cap. 11. d Annal. XV, 2. e Cass. III. Var. 1.

VIII. 1. Alterum est inter eos, [22] qui communem judicem nullum habent, [k] [23] + compromissum: *ἐπὶ τὸν δίκας διδόντα οὐ νόμιμον ὡς ἐς ἀδικοῦντα ἰέναι,*

GROTII.

i *Multa homines, ne bellare necesse sit, voluntate remittere quæ bello, & armis cogi non possint*] *Donatus* ad Eunuchum: *pervulgatum est enim, quod summa vi defenderis quum extorquetur, hoc idem postmodum remitti remittenti.* (Act. I. Sc. II. verf. 94.)

GRONOVII.

19 *Potius fertis*] Id terminatis cruento bello judice, ut potior jure victor habeatur.

20 *Πᾶν γὰρ*] Omnia enim eximit colloquium, quæ alioqui ferrum hostile faceret.

21 *Voluntate remittere*] Belli vitandi ergo concedere, ad quæ vi, & bello adigi nequeant, desperatione in virtutem versa.

22 *Qui communem*] Quod penes utrumque fit summum imperium.

23 *Compromissum*] Conventio, qua arbitri sententiæ se obtemperaturos, uterque litigator promittit. Videndus tit. D. *de receptis, qui arbitrium receperunt, ut sententiam dicant.* Vocatur & *receptum* in l. 14. C. *de judiciis.* Vide *Suartzmaier* Miscell. *jur.* cap. 4.

GROTII.

k *Compromissum*] Spreta plerumque potentioribus

ἰέναι, ait [f] Thucydides: *in eum, qui arbitrium accipere paratus est, nefas ut in injuriosum ire.* Sic de regno Argivo Adrastus, & Amphiaraus [24] Eriphylæ judicium permiserunt, narrante [g] Diodoro. De [h] Salamine inter Athenienses, & Megarenses lecti judices Lacedæmonii quinque. Apud dictum modo Thucydidem [i] Corcyrenses Corinthiis significant, paratos se disceptare controversias apud Peloponnesi civitates, de quibus inter ipsos convenisset. Et Periclem laudat [k] Aristides, quod, ut bellum vitaretur, voluerit *δίκῃ διαλύεσθαι περὶ τῶν διαφόρων, de controversiis arbitros sumere.* Et Isocrates (ee) oratione adversus Ctesiphontem laudat Philippum Macedonem, quod quas habebat cum Atheniensibus controversias, de iis paratus esset *ἐπιτρέπειν πόλει τινὶ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ, arbitrium permittere alicui civitati æquæ utrique parti.*

2. Sic olim [l] Ardeates, & Aricini, postea (ff) Neapolitani, & Nolani, controversias suas arbitrio populi Romani permiserunt. Et Samnites in controversia cum Romanis (gg) ad communes amicos provocant. Cyrus [m] sibi, & Assyrio arbitrum fert regem Indorum. Pœni in controversiis cum Masinissa, [n] ut bellum vitent, ad judicia provocant. Romani ipsi de controversia cum Samnitibus apud [o] Livium ad communes socios. Et Philippus [p] Macedo in

[f] Lib. I. c. 85.
[g] Lib. IV. c. 67.
[h] Plutarch. in Solon. p. 83. E.
[i] Lib. I. c. 28.
[k] Orat. Platon. II. p. 248. B. Tom. III.
[l] Livius lib. III. c. 71.
[m] Xen. Cyrop. lib. II. c. 4. §. 7.
[n] Livius, Lib. XL. c. 17.
[o] Lib. VIII. c. 23.
[p] Idem, Lib. XXXII c. 10.

ribus via. Vide *Comestagium* de Conjunctione regnorum Castellæ, & Portugalliæ, digna tamen, quam insistant æqui, & pacis amantes. Fecere magni reges, ac populi, quorum in textu memoria. Addamus alios. Arbitri sumti inter Magnum Norvagiæ, & Canutum Daniæ reges, de regno utroque certantes: Nempe quomodo Julianus primus ejus nominis cum Severo de principatu Romano certante interdicto agere voluit. (SPARTIAN. in Vit. *Pescennii Nigri*, Cap. 2.) Magnus rex Suediæ arbiter sumtus inter Ericos duos Daniæ, & Norvagiæ reges. In fœdere Lacedæmoniorum, & Argivorum apud Thucydidem: *δίκας διδόντας κατὰ πάτρια, qui stare arbitris volent more avito.* Et mox: *εἰ δέ τις τῶν ξυμμάχων πόλις πόλει ἐρίζοι, ἐς πόλιν ἐλθεῖν ἅντινα ἴσαν ἀμφοῖν ταῖς πόλεσι δοκοίη· si qua sociarum civitatum cum socia civitate controversiam habeat, rem deferant ad civitatem, quæ utrisque æqua videbitur.* Est utrumque apud Thucydidem libro V. (c. 79.) M. Antoninum multi extra Romanum imperium populi controversiarum suarum, ut bella vitarent, arbitrum sumsere, meminit *Victor.* & alii. Apud *Procopium* Gotthic. III. Gepidæ Langobardis dicunt: *δίκῃ γὰρ διαλύειν τὰ διάφορα ἐν σπουδῇ ἔχομεν. δικάζεσθαι δ' εἰς ἂν σπουδάζεται, βιάζεσθαι οὐδαμῇ πρόσεισιν· arbitra sumto dirimere controversia parati sumus. at qui stare judicio volunt, eos vi impetere iniquum est.* (Cap. 34.) Apud eundem Gotthicorum IV. Theudibaldus Franc. rex paratum se ostendit, judicem accipere de iis, quæ Romani disputabant. (*Cap.* 24.) Vide & quid olim Romani Philippo significaverint apud *Polybium* excerpto legationum n. 4. & quod est in fœdere Antiochi ex eodem *Polybio* itidem in excerptis n. 35. Rex Angliæ judex de Scotiæ successione: Comes Holsatus inter regem Daniæ, & fratres, *Pontano* memorante historiæ Danicæ libro VII. Adde exempla apud *Marianum* libro XXIV, cap. 20. XXIX, cap. 23. *Parutam* libris VII. & XI. *Bizarum* libro XII. *Crantzium* libro VI. Saxonicorum c. 15. & nostra infra libro III, cap. XX. §. XLVI. (Quod de *Marco Antonino* dicit Auctor, nec in iis, quæ nomine *Aurelii Victoris* circumferuntur, reperio, nec alibi. Certè in Epitome *Victoris* id dicitur de *Antonino Pio.* J. B.]

GRONOVII.

24 *Eriphylæ*] Adrasti sorori, Amphiarai uxori.

(ee) Nulla est Oratio *Isocratis* adversus *Ctesiphontem*, cujus vel nomen nescio an ullibi apud Oratorem illum legatur. Voluit Auctor dicere ÆSCHINEM, in cujus notissima Oratione hæc reperias, *pag.* 286. A. *Ed. Bas.* 1572. *J. B.*

(ff) De his nil, nec apud *Livium*, nec apud *Dionysium Halicarnassensem.* Auctor noster exscripsit heic ALBERICUM GENTILEM, *De Jure Belli*, Lib. I. Cap. 3. pag. m. 23. Sed narratur res à CICERONE, *De Offic.* I. 10. & VALER. MAXIMO, VII. 3. num. 4. *J. B.*

(gg) Aut valde fallor, aut idem est, quod paullo post Auctor refert, sed ita ut in posteriori loco verè tribuat *Romanis*, quod de *Samnitibus* nusquam legitur, quantum quidem sciam. Originem erroris indicavimus in Notis Gallicis. *J. B.*

GRO-

in controversia cum Græcis ait, se arbitrio usurum populorum, cum quibus pax utrisque fuisset. Parthis, & Armeniis postulantibus q Pompejus finibus regendis arbitros dedit. Fecialium Romanorum hoc præcipuum, ait, officium fuisse, Plutarchus: r *οὐκ ἐᾶν στρατεύειν πρότερον ἢ πᾶσαν ἐλπίδα δίκης ἀποκοπῆναι. ne finerent prius ad bellum veniri, quam spes omnis judicii obtinendi periisset.* De Gallorum Druidibus Strabo: s *ὥστε καὶ πολέμους διῄτων πρότερον καὶ παρατάττεσθαι μέλλοντας ἔπαυον· olim & inter bellantes erant arbitri, ac sæpe jam acie congressuros diremerunt.* Eodem officio functos in Iberia sacerdotes, idem t testis est.

3. [l] Maxime autem Christiani reges, & civitates + tenentur hanc inire viam ad arma vitanda. Nam si, u ut [25] judicia alienorum a vera religione judicum vitarentur, + & a Judæis, & a Christianis arbitri quidam sunt constituti, + & id a Paulo præceptum, quanto magis id faciendum est, + ut majus multo vitetur incommodum, id est, bellum? Sic alicubi Tertullianus argumentatur, non militandum Christiano, + ut cui ne litigare quidem liceat: quod tamen, secundum ea, [26] + quæ alibi diximus, + cum temperamento quodam est intelligendum.

4. Et tum ob hanc, tum ob alias causas utile esset, x immo quodammodo factu necessarium, + conventus quosdam haberi Christianarum potestatum, ubi per eos, quorum res non interest, aliorum controversiæ definiantur: immo & rationes ineantur [m] + cogendi partes, ut æquis legibus pacem accipiant: quem & ipsum olim apud Gallos [n] Druidum fuisse usum, y Diodoro, ac Straboni z proditum. Etiam + proceribus suis de regni divisione judicium permisisse Francos reges, legimus.

IX. + Tertia ratio est [o] [27] per a sortem: quam + in hoc commendat Dion Chrysostomus b oratione in Fortunam altera: & multo ante + Solomo Prov. XVIII, 18.

X. 1. + Sortis autem affine quid est certamen singulare, (hh) cujus usus non videtur omnino repudiandus, si duo, [p] + quorum controversiæ alioqui totos

q Plutarch. Pomp. p. 637.
r In Num. pag. 68. A.
s Lib. IV. p. 197.
t Lib. XI. p. 501.
u Vict. de Jure belli n. 28.
x Molina disp. 103. §. quando int. Ægid. Reg. de act. supern. disp. 31. dub. 4. n. 72.
y Biblioth. Lib. V. c. 31.
z Geogr. Lib. IV. pag. 197.
a Thom. 2, 2. qu. 95. art. 8. & ibi Cajetan.
b Pag. 599.

GROTII.

l *Maxime autem Christiani reges, & civitates tenentur hanc inire viam*] *Gregoras* libro X. de Alexandro Bulgaro: *οὐκ ἄξιον εἶναι λέγων Χριστιανοὺς ἀπηνῶς οὕτωσι κατ' ἀλλήλων ἐπιέναι, ἐνὸν ὁμοδεξιὸν ἀλλήλοις τὰ πρὸς εἰρήνην καὶ ὁμοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν παρατάττεσθαι· indecorum esse Christianis, tanta cum acerbitate inter se armis certare, cum rationes sint conveniendi ad pacem, & communes vires in impios vertendi.* (Pag. 219. *Edit. Genev.*)

m *Cogendi partes, ut æquis legibus pacem accipiant*] Vide exemplum apud *Cassiodorum* III, 1. 2. 3. 4. & *Gailium* de Pace publica, II, cap. XVIII. n. 12.

n *Druidum fuisse usum*] Druidibus hac in parte, & meliori cum jure, episcopi successere. Vide epistolam episcoporum ad Ludovicum regem in *capitulis Caroli Calvi*, & de episcopis Hispaniæ *Rodericum* Toletanum libro VII. c. 3.

o *Per sortem*] Vide *Augustinum* de Doctrina Christiana lib. I, cap. 28.

GRONOVII.

25 *Judicia alienorum*] Lites forenses apud ethnicos judices.
26 *Quæ alibi*] 1, 2. 9.
27 *Per sortem*] Religioni, & fortunæ committendo. *Justin.* 1, 10.
28 *Herod. Pol.*] 9, 26.
29 *Plutarch. quæst. Gr.*] pag. 294.
30 *Strabo* VIII.] p. 357. (*Ed. Parif.*)
(hh) Vide infra *Lib.* III. Cap. 20. §. 43. & PUFENDORFIUM *De Jure Nat. & Gent.* Lib. VIII. c. 8. §. 5. *J. B.*

GROTII.

p *Quorum controversiæ alioqui totos populos gravissimis*

totos populos gravissimis malis sint implicitutæ, inter se parati sint armis decernere, ut olim [c] de Peloponneso [31] Hyllus, & Echemus, de regione [d] ad Inachum [32] Hyperochus, & Phemius, de Elide [e] Pyræchma Ætolus, & [33] Degmenus Epeus, de Iba [f] Corbis, & Orsua. Videtur enim id, + si [34] non ab ipsis recte fieri, certe + a civitatibus posse acceptari, ut minus malum. Apud [g] Livium Metius Tullum sic alloquitur: *ineamus aliquam viam, qua utri utris imperent, sine magna clade, sine multo sanguine utriusque populi decerni possit.* Strabo [h] vetustam hanc fuisse, ait, Græcorum consuetudinem: [q] & apud Virgilium Æneas æquum fuisse, ait, ut inter se, & Turnum, eo modo res definiretur.

2. Certe [r] + inter cæteros Francorum veterum mores hunc impense laudat Agathias libro primo, [i] cujus ipsa verba (sunt enim insignia) apponam: *ἀλλ' εἴπερ ἄρα καὶ τιν' ἔριν τοῖς βασιλεῦσιν ἐγγενέσθαι συνενεχθείη, παρατάττονται μὲν ἅπαντες ὡς πολεμήσοντες καὶ τοῖς ὅπλοις διακριθησόμενοι, καὶ εἶτα ὁμόσε χωροῦσιν. ἰδόντες δ' ἀλλήλους ἑκατέρωθεν ἡ πληθύς, αὐτίκα τὸ χαλεπαῖνον ἀποβάλλοντες εἰς ὁμοφροσύνην μεταχωροῦσι, καὶ τοὺς ἡγεμόνας κελεύουσι δίκῃ μᾶλλον τὰ ἀμφίβολα διακρινήσασθαι. εἰ δὲ μή, μόνους ἐκείνους ἀγωνίζεσθαι, καὶ ἐν σφίσιν αὐτοῖς διακινδυνεύειν, ὡς οὐχ ὅσιον ὄν, οὐδὲ πάτριον, ἰδίας αὐτῶν ἕνεκα δυσμενείας, τὰ κοινὰ πημαίνεσθαι καὶ ἀνατετράφθαι. εὐθύς τε οὖν τάς τε φάλαγγας διαλύουσι, καὶ τὰ ὅπλα τίθενται, καὶ τὸ λοιπὸν εἰρήνη αὖθις καὶ ἡμερότης, φοιτήσεις τε παρ' ἀλλήλους ἀφύλακτοι, καὶ ἐπιμιξίαι, καὶ φροῦδα οἴχεται τὰ δεινά. οὕτως ἄρα αὐτοῖς τὸ μὲν ὑπήκοον δίκαιον καὶ φιλόπατρι. τὸ δέ γε ἄρχον εὐμενὲς ἐν δέοντι καὶ πειθήνιον·* *si quæ forte inter reges oriantur controversiæ, aciem quidem omnes instruunt, tanquam bellaturi, ad rem armis decernendam: & obviam alii aliis procedunt. At ubi conspicati sunt se invicem exercitus, abjecta ira ad concordiam redeunt, & regibus auctores sunt, ut jure potius certent: aut si id nolint, ipsi inter se singulari dimicent certamine, & suo duntaxat ipsorum periculo rem transigant: neque enim aut æquo, & bono, aut patriis institutis convenire, ut ipsi ob propria odia bonum publicum labefactent, aut evertant.*

[c] *Herodot. Calliop.* sive Lib. IX, 26.
[d] *Plut. quæst. Gr.* pag. 294.
[e] *Strab.* VIII.
[f] *Livius l.* XXVIII. c. 21.
[g] *Lib.* I. cap. 23.
[h] *Ubi supra*, Lib. VIII. pag. 357.
[i] Cap. 2.

vissimis malis sint implicituræ] Scriptor tragœdiæ *Thebaidos*, [Phœniss. *vers.* 564.]

Rex sit e vobis uter,
Manente regno quærite.

Dion Othone: πολὺ γάρ που καὶ κρεῖττον καὶ δικαιότερόν ἐστιν ἕνα ὑπὲρ πάντων ἢ πολλοὺς ὑπὲρ ἑνὸς ἀπολέσθαι. *multo enim satius, justiusque est, unum pro omnibus, quam multos unius causa perire.* (Xiphilin. pag. 204. B. *Ed. H. Steph.*)

q *Et apud Virgilium*] Æneidos XI.

Æquius huic Turnum fuerat se opponere morti.
[Vers. 115.]

Pari de causa Antonius Octavium ad singulare certamen provocabat. *Plutarchus* Antonio. [Non ea de caussa, sed ἀντικομπάζων, ut dicit PLUTARCHUS, pag. 944. E. *J. B.*]

r *Inter cæteros Francorum veterum mores*] Vide *Caroli Calvi capitulum* apud *S. Arnulfum*, & *pactionem Aquisgranensem.* Æquitas eadem apud Langobardos. Vide *Paulum Warnafredi* libro I, cap. 12. IV. cap. 17. V. cap. 40.

GRONOVII.

31 *Hyllus*] Ὕλλου τοῦ Ἡρακλείδου καὶ Ἐχέμου Αἰγεάτου· *Suid.* in ἐπιβολή. Fuit autem hic Echemus Evandri pater.

32 *Hyperochus*] Archivorum rex.

33 *Degmenus*] Ænianum rex.

34 *Non ab ipsis recte*] *Machiavellus* ad Livium I, 22. & 23.

in controversia cum Græcis ait, se arbitrio usurum populorum, cum quibus
q Plutarch. Pomp. p. 637. pax utrisque fuisset. Parthis, & Armeniis postulantibus q Pompejus finibus
regendis arbitros dedit. Fecialium Romanorum hoc præcipuum, ait, officium fuisse, Plutarchus: r *οὐκ ἐᾶν στρατεύειν πρότερον ἢ πᾶσαν ἐλπίδα δίκης ἀποκοπῆναι. ne finerent prius ad bellum veniri, quam spes omnis judicii obtinendi periisset.*
r In Num. pag. 68. A.
s Lib. IV. p. 197. De Gallorum Druidibus Strabo: s *ὥστε καὶ πολέμους διῄτων πρότερον καὶ παρατάττεσθαι μέλλοντας ἔπαυον· olim & inter bellantes erant arbitri, ac sæpe jam acie congressuros diremerunt.* Eodem officio functos in Iberia sacerdotes, idem t testis est.
t Lib. XI. p. 501.

3. 1 Maxime autem Christiani reges, & civitates + tenentur hanc inire viam ad arma vitanda. Nam si, u ut 25 judicia alienorum a vera religione judicum vitarentur, + & a Judæis, & a Christianis arbitri quidam sunt constituti, + & id a Paulo præceptum, quanto magis id faciendum est, + ut majus multo vitetur incommodum, id est, bellum? Sic alicubi Tertullianus argumentatur, non militandum Christiano, + ut cui ne litigare quidem liceat: quod tamen, secundum ea, 26 + quæ alibi diximus, + cum temperamento quodam est intelligendum.
u Vict. de Jure belli n. 28.
x Molina disp. 103. §. quando int. Ægid. Reg. de act. supern. disp. 31. dub. 4. n. 72.

4. Et tum ob hanc, tum ob alias causas utile esset, x immo quodammodo factu necessarium, + conventus quosdam haberi Christianarum potestatum, ubi per eos, quorum res non interest, aliorum controversiæ definiantur: immo & rationes ineantur m + cogendi partes, ut æquis legibus pacem accipiant: quem & ipsum olim apud Gallos n Druidum fuisse usum, y Diodoro, ac Straboni z proditum. Etiam + proceribus suis de regni divisione judicium permisisse Francos reges, legimus.
y Biblioth. Lib. V. c. 31.
z Geogr. Lib. IV. pag. 197.

IX. + Tertia ratio est o 27 per a sortem: quam + in hoc commendat Dion Chrysostomus b oratione in Fortunam altera: & multo ante + Solomo Prov. XVIII, 18.
a Thom. 2, 2. qu. 95. art. 8. & ibi Cajetan.

X. 1. + Sortis autem affine quid est certamen singulare, (hh) cujus usus non videtur omnino repudiandus, si duo, p + quorum controversiæ alioqui totos
b Pag. 599.

GROTII.

1 *Maxime autem Christiani reges, & civitates tenentur hanc inire viam*] *Gregoras* libro X. de Alexandro Bulgaro: *οὐκ ἄξιον εἶναι λέγων Χριστιανοῖς ἀπηνῶς οὕτωσι κατ' ἀλλήλων ἐπιέναι, ἐνὸν ὁμοδοξεῖν ἀλλήλοις τὰ πρὸς εἰρήνην καὶ ὁμοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν παρατάττεσθαι· indecorum esse Christianis, tanta cum acerbitate inter se armis certare, cum rationes sint conveniendi ad pacem, & communes vires in impios vertendi.* (Pag. 219. *Edit. Genev.*)

m *Cogendi partes, ut æquis legibus pacem accipiant*] Vide exemplum apud *Cassiodorum* III, 1. c. 3. 4. & *Gailium* de Pace publica, II, cap. XVIII. n. 12.

n *Druidum fuisse usum*] Druidibus hac in parte, & meliori cum jure, episcopi successere. Vide epistolam episcoporum ad Ludovicum regem in *capitulis Caroli Calvi*, & de episcopis Hispaniæ *Rodericum* Toletanum libro VII. c. 3.

o *Per sortem*] Vide *Augustinum* de Doctrina Christiana lib. I, cap. 28.

GRONOVII.

25 *Judicia alienorum*] Lites forenses apud ethnicos judices.

26 *Quæ alibi*] 1, 2. 9.

27 *Per sortem*] Religioni, & fortunæ committendo. *Justin.* 1, 10.

28 *Herod. Pol.*] 9, 26.

29 *Plutarch. quæst. Gr.*] pag. 294.

30 *Strabo* VIII.] p. 357. (*Ed. Paris.*)

(hh) Vide infra *Lib.* III. Cap. 20. §. 43. & PUFENDORFIUM *De Jure Nat. & Gent.* Lib. VIII. c. 8. §. 5. *J. B.*

GROTII.

p *Quorum controversiæ alioqui totos populos gravissimis*

totos populos gravissimis malis sint implicituræ, inter se parati sint armis decernere, ut olim c de Peloponneso 31 Hyllus, & Echemus, de regione d ad Inachum 32 Hyperochus, & Phemius, de Elide e Pyræchma Ætolus, & 33 Degmenus Epeus, de Iba f Corbis, & Orsua. Videtur enim id, + si 34 non ab ipsis recte fieri, certe + a civitatibus posse acceptari, ut minus malum. Apud g Livium Metius Tullum sic alloquitur: *ineamus aliquam viam, qua utri utris imperent, sine magna clade, sine multo sanguine utriusque populi decerni possit.* Strabo h vetustam hanc fuisse, ait, Græcorum consuetudinem: q & apud Virgilium Æneas æquum fuisse, ait, ut inter se, & Turnum, eo modo res definiretur.

c Herodot. Calliop. sive Lib. IX, 26.
d Plut. quæst. Gr. pag. 294.
e Strab. VIII.
f Livius l. XXVIII. c. 21.
g Lib. I. cap. 23.
h Ubi supra, Lib. VIII. pag. 357.
i Cap. 2.

2. Certe r + inter cæteros Francorum veterum mores hunc impense laudat Agathias libro primo, i cujus ipsa verba (sunt enim insignia) apponam: ἀλλ' εἴπερ ἄρα καὶ τιν' ἔριν τοῖς βασιλεῦσιν ἐγγενέσθαι συνενεχθείη, παραλάττονται μὲν ἅπαντες ὡς πολεμήσοντες καὶ τοῖς ὅπλοις διακριθησόμενοι, καὶ εἶτα ὁμόσε χωροῦσιν. ἰδόντες δ' ἀλλήλους ἑκατέρωθεν ἡ πληθύς, αὐτίκα τὸ χαλεπαῖνον ἀποβάλλοντες εἰς ὁμοφροσύνην μεταχωροῦσι, καὶ τοὺς ἡγεμόνας κελεύουσι δίκῃ μᾶλλον τὰ ἀμφίβολα διακρινήσασθαι. εἰ δὲ μὴ, μόνους ἐκείνους ἀγωνίζεσθαι, καὶ ἐν σφίσιν αὐτοῖς διακινδυνεύειν, ὡς οὐχ ὅσιον ὂν, οὐδὲ πάτριον, ἰδίας αὐτῶν ἕνεκα δυσμενείας, τὰ κοινὰ πημαίνεσθαι καὶ ἀνατετράφθαι. εὐθύς τε οὖν τάς τε φάλαγγας διαλύουσι, καὶ τὰ ὅπλα τίθενται, καὶ τὸ λοιπὸν εἰρήνη αὖθις καὶ ἡμερότης, φοιτήσεις τε παρ' ἀλλήλους ἀφύλακτοι, καὶ ἐπιμιξίαι, καὶ φροῦδα οἴχεται τὰ δεινά. οὕτως ἄρα αὐτοῖς τὸ μὲν ὑπήκοον δίκαιον καὶ φιλόπατρι. τὸ δέ γε ἄρχον εὐμενὲς ἐν δέοντι καὶ πειθήνιον· *si quæ forte inter reges oriantur controversiæ, aciem quidem omnes instruunt, tanquam bellaturi, ad rem armis decernendam: & obviam alii aliis procedunt. At ubi conspicati sunt se invicem exercitus, abjecta ira ad concordiam redeunt, & regibus auctores sunt, ut jure potius certent: aut si id nolint, ipsi inter se singulari dimicent certamine, & suo duntaxat ipsorum periculo rem transigant: neque enim aut æquo, & bono, aut patriis institutis convenire, ut ipsi ob propria odia bonum publicum labefactent, aut evertant.*

vissimis malis sint implicituræ] Scriptor tragœdiæ *Thebaidos*, [Phœniss. *vers.* 564.]

Rex sit e vobis uter,
Manente regno quærite.

Dion Othone: πολὺ γάρ που καὶ κρεῖττον καὶ δικαιότερόν ἐστιν ἕνα ὑπὲρ πάντων ἢ πολλοὺς ὑπὲρ ἑνὸς ἀπολέσθαι. *multo enim satius, justiusque est, unum pro omnibus, quam multos unius causa perire.* (Xiphilin. pag. 204. B. *Ed. H. Steph.*)

q *Et apud Virgilium*] Æneidos XI.

Æquius huic Turnum fuerat se opponere morti. [Vers. 115.]

Pari de causa Antonius Octavium ad singulare certamen provocabat. *Plutarchus* Antonio. [Non ea de caussa, sed ἀντικομπάζων, ut dicit PLUTARCHUS, pag. 944. E. *J. B.*]

r *Inter cæteros Francorum veterum mores*] Vide *Caroli Calvi capitulum* apud *S. Arnulfum*, & *pactionem Aquisgranensem.* Æquitas eadem apud Langobardos. Vide *Paulum Warnafredi* libro I, cap. 12. IV. cap. 17. V. cap. 40.

GRONOVII.

31 *Hyllus*] Ὕλλου τοῦ Ἡρακλείδου καὶ Ἐχέμου Αἰγεάτου. *Suid.* in ἐπιβολή. Fuit autem hic Echemus Evandri pater.

32 *Hyperochus*] Archivorum rex.

33 *Degmenus*] Ænianum rex.

34 *Non ab ipsis recte*] *Machiavellus* ad Livium I, 22. & 23.

tant. Ergo confestim solvunt exercitus, & restituta pace tuto inter se commeant, sublatis malorum causis. Tanta in subditis cura justitiæ, & patriæ amor: in regibus vero animus placidus, & suis obsequens.

XI. Quanquam vero in causa dubia + pars utraque tenetur quærere conditiones, quibus bellum vitetur; [s] + magis tamen ad id tenetur qui petit, quam qui possidet. Ut enim in pari causa melior sit possidentis conditio, [k] + non civili tantum juri, sed & naturali convenit; + cujus rei causam alibi etiam ex Aristotelis quæ dicuntur problematibus (ii) attulimus. + Atque hic & illud addendum est, ab eo, qui justam causam habere se scit, sed documenta non habet sufficientia, quibus possessorem de injustitia suæ possessionis convincat, bellum licite non sumi: + quia [35] non habet jus cogendi alterum, ut de possessione decedat.

XII. Ubi vero & jus ambiguum est, [l] + & neuter possidet, aut ex æquo uterque, ibi iniquus censendus erit [36] + qui oblatam rei controversæ divisionem repudiat.

+ XIII. 1. + Ex his, quæ diximus, definiri potest + illa a multis agitata [m] quæstio, + an bellum, + ratione habita eorum, qui principales belli motores sunt, utrinque justum esse possit. [t] + Distinguendæ enim sunt variæ acceptiones vocis justi. Justum enim aliquid dicitur + aut ex causa, + aut secundum effectus. Ex causa rursum, + aut speciali acceptione justitiæ, + aut illa generali, qua omnis rectitudo eo venit nomine. Specialis acceptio iterum dividitur + in eam, [37] quæ ad opus pertinet, + & eam, quæ pertinet [38] ad operantem; quarum (kk) illa potest dici positiva, hæc negativa: nam ipse operans juste agere interdum dicitur, + quoties injuste non agit, + etiamsi id, quod agit, [39] justum non sit: quomodo recte distinguit Aristoteles, [n] τὸ ἀδικεῖν, & τὸ ἄδικον πράττειν, + *injuste agere*, + & *agere quod injustum est.*

2. + Speciali, & ad rem ipsam relata acceptione bellum utrumque justum esse non potest, + ut nec lis; + quia [40] facultas moralis ad contraria, puta ad

k L. in pari. 128. D. de R. J. Vict. de Jure bel. n. 27. & 30. Less. de Just. c. 29. dub. 10. Molina, disp. 103. §. in secundo vero. Lorca 2, 2. sect. 3. disp. 53. num. 4.

l Lorca 2, 2. sect. 40. disp. 53. Soto V, de Justit. quær. 41. art. 7.

m Covar. c. peccatum. §. 10. n. 6. Alc. 2. parad. 21. Fulgos. l. 5. de Just. Piccolom. lib. VI. Phil. Civil. c. 21. Alberic. Gent. l. 1. c. 6.

n L. V. Eth. c. 10. & 11. Rhet. 1. c. 13. Aug. l. XV. de Civ. Dei c. 5. & l. XIX. c. 15.

Covar. c. peccatum. §. 10. *n.* 2. *Vict. n.* 32. *Suares de Legibus lib.* III. *cap.* 8. *Alph. de Castro de Potest. leg. pœnal. l.* 1. *c.* 1. & 3.

GROTII.

s *Magis tamen ad id tenetur qui petit, quam qui possidet*] Vide *Herreram* tomo II.

t *Distinguendæ sunt variæ acceptiones vocis justi*] Sic *Gratianus* causa XI, quæstione III. post c. Episcopus, 65. distinguit *justitiam causæ, ordinis, animi.*

GRONOVII.

35 *Non habet jus*] Quippe quod consistat in documentis, ut, actore non probante, reus absolvitur.

36 *Qui oblatam*] Si alter paratus sit partiri rem potius, de qua ambigitur, quam ob totam possidendam bellare.

37 *Quæ ad opus*] Quæ inest ipsi rei.

38 *Ad operantem*] Per quam facultas est operanti pro conditione sua, & loco sic agendi, ut agit.

39 *Justum non sit*] Ut cum prætor injuriam decernit, tamen *jus reddere* dicitur L. 11. D. *de just. & jure.*

40 *Moralis ad contraria*] Idem juste, probeque simul hinc agi, inde prohiberi nequit; eadem res per se non potest esse licita, & illicita.

(ii) Vide supra, *Cap.* V. §. 18. *J. B.*

(kk) Hæc omnia, *quarum illa. . . . negativa*, in sola prima Editione leguntur, & in aliis omissa sunt incuriâ typothetarum, ut quivis videt. *J. B.*

GRONO-

ad agendum, & ad impediendum, non datur per rei ipsius naturam. At vero, + ut neuter bellantium injuste agat, fieri sane potest; injuste enim agit nemo, + nisi qui & scit, se rem injustam agere: multi autem id nesciunt. + Sic juste, id est, [41] bona fide litigari potest utrimque. + Multa enim & in jure, & in facto, unde jus oritur, fugere homines solent.

3. + Generali acceptione justum dici solet, + quod omni culpa agentis vacat. Multa autem + etiam sine jure fiunt absque culpa, ob ignorantiam inevitabilem: cujus rei exemplum est in his, + qui legem non observant, quam sine culpa sua ignorant + postquam lex ipsa promulgata est, + & tempus per se [42] ad scientiam sufficiens transiit. + Sic & in litibus accidere poterit, ut pars utraque non modo injustitiæ, sed & omni alio vitio careat, + præsertim ubi pars utraque, aut altera, litigat [43] non suo, sed alieno nomine, puta ex tutoris officio, cui congruit jus etiam incertum non deserere. Sic [o] Aristoteles, in litibus juris controversi, ait, + neutrum esse improbum, quod ipse dicit πονηρόν. Cui consentiens Quintilianus [p] posse accidere, ait, + ut ex utraque parte orator, id est, vir bonus, dicat. Immo & + juste judicare judicem ambigue dici, ait Aristoteles; [q] significari enim aut judicare ὡς δεῖ, *plane ut oportet*, sine ulla ignorantia, aut κατὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, *ex animi sui sententia*. Et alibi ait: [r] εἰ ἀγνοῶν ἔκρινεν, οὐκ ἀδικεῖ, *si quis per ignorantiam judicaverit*, + *non egit injuste*.

[o] III. Rhet. c. 17.
[p] Lib. II. c. 17.
[q] Top. I, 13.
[r] Nic. V, 12.

4. At in bello + vix est, ut temeritas saltem omnis, & [44] dilectionis defectus absit, ob negotii ipsius gravitatem, quæ omnino talis est, ut causis probabilibus non contenta, quam maxime evidentes requirat.

5. + At justum si accipimus, [45] quoad effectus quosdam juris, + certum est, bellum hoc sensu justum utrimque dari, ut ex iis apparebit, quæ de bello publico solemni + infra a nobis dicentur. + Sic enim & sententia non ex jure lata, + & possessio sine jure habent quosdam juris effectus.

GRONOVII.

41 *Bona fide*] Sine calumnia.

42 *Ad scientiam sufficiens*] Intra quod notitia legis istius pervenire ad illos potuit.

43 *Non suo, sed alieno*] Non pro se, sed pro alio, ut pro pupillo tutor.

44 *Dilectionis*] Charitatis, quam homo homini, maximeque Christianus Christiano debet.

45 *Quoad effectus*] Pro eo, quod orto bello licet, ita ut de eo actio non detur, sed quod utrimque factum est, habeatur pro rato, & jure facto.

HENRICI DE COCCEII
COMMENTARIUS
IN
HUGONIS GROTII
LIB. II. CAP. XXIII.

DIXIMUS, belli jus non esse nisi ex justa causa: at cum sæpe medium sit inter fas, & nefas, & facta sua natura dubia sint, merito quæritur, quid in tali dubio liceat? Dicimus, in causis dubiis nullum jus belli esse, quia injuria certa esse debet, utpote quæ unica belli ratio est; de qua proinde constare debet. Quamdiu igitur ei, qui bellum intentat, res dubia est, nondum potest de injuria conqueri.

Si tamen princeps omnibus rite perpensis, consultis quoque prudentioribus, confidit, & credit, justam sibi esse causam, conscientiæ ejus, quia alius judex non est, id relinquendum erit; & eventus, Deo arbitro, demonstrabit, an juste, an vero injuste judicaverit.

Unde simul apparet, Principem de jure non teneri aut colloquium accipere, *vid.* §. 2. aut arbitrium, *vid.* §. 8. aut sorti rem committere, *vid.* §. 9. quia actus hi sunt meræ voluntatis: quanquam negari non possit, laudabiliter facere Principem, qui media amicabilis compositionis in causa dubia non rejicit.

AD §. I.

IN *moralibus non æque, ut in mathematicis disciplinis, certitudinem inveniri*] „ *Vid. proleg.* §. 58 *L.* 1. *c.* 2. §. 8. *n.* 4. „ *L.* 2. *c.* 1. §. 5.

At in moralibus circumstantiæ etiam minima variant materiam] „ Quia moralium „ natura ex operationibus cognoscitur, *L.* 1. „ *c.* 3. §. 11. *n.* 2. operationes autem illæ „ maxime sunt incertæ. Unde recte alibi „ dixit Auctor, punctum in moralibus non „ inveniri sine aliqua latitudine. *L.* 1. *c.* 2. „ §. 8. *n.* 4. & *l.* 2. *c.* 1. §. 5. *n.* 1.

Medium est] „ An aliquid fas, an „ nefas sit, dependet a facto, & animo „ agentis; utrumque dubium esse potest.

Ut in crepusculo] „ Vid. *Gron. h.* „ Dubiam lucem vocat *Curt.* 7. 11; lu„ cem incertam, *Liv.* 9. 42. Galli ele„ ganter: *entre chien & loup.*

AD §. II.

SED *ab eo fit, qui, omnibus expensis, injustum id existimat, actum esse vitiosum*] „ Quamdiu enim ipsi principi res dubia vi„ detur, nec is de justitia causæ persua„ sus est, salva conscientia asserere nequit, „ injuriam sibi illatam esse: peccatum au„ tem est quicquid contra conscientiam fit, „ 1. *Cor.* 8. & 9.

Quo in loco fides animi judicium de re significat] Jus Canonicum quoque in *c. fin. X. de Præscr.* Apostolum *de fide politica* loqui contendit; atque ideo præscriptionem improbat, quia non ex fide fit, sed contra animi nostri conscientiam. At plane alio sensu *fidem* ibi accipi, demonstravi *in Disp. de finib. bonæ fidei II. Dub. II.* §. 18. *seq.* simulque dubiis, quæ B. Linkerus mihi obmovit, satisfeci. Verba *vide infr. ad Lib. III. Cap. VII.* §. 6. *n.* 2. *hujus editionis Tomo IV. pag.* 88. *seq.*

Nam

Nam vim judicatricem humanis actionibus ducem Deus addidit] ,, Ideo enim ,, Deus judicium nobis dedit, ut mala a ,, bonis, fas ab eo, quod nefas est, di- ,, scernere possimus. Si proinde judicium ,, illud negligimus, vel contra illud judi- ,, cium quædam committimus, peccatum ,, est. Conf. *c.* 44. *c.* 33. *de pœnit. q.* 3. ,, *Dist.* 3.

2 *Ut judicium nihil certi monstret, sed hæsitet*] ,, Forte quod facti circumstantiæ ,, dubiæ sint.

Attenta consideratione] ,, Post maturam ,, deliberationem, adhibito quoque consi- ,, lio prudentum.

Ciceronis] ,, *L.* 1. *de off. c.* 9 ubi ad- ,, dit: *æquitas enim lucet ipsa per se; du-* ,, *bitatio cogitationem significat injuriæ.* Plu- ,, tarchus in Timoleonte: *Requiritur non* ,, *modo ut quod agitur sit honestum, ju-* ,, *stumque, sed ut firma, ac constans adsit* ,, *persuasio, unde fiat actio; ut quod fit,* ,, *fiat ideo, quod animus ita faciendum* ,, *judicaverit.*

Qui vetant quidquam agere, quod dubites] ,, Unde is, qui errat in titulo, ,, jure civili non usucapit, etsi revera ti- ,, tulus justus adfuerit, *l.* 32. §. 1. *ff. usurp.*

Ubi alicui omnino alterutrum est faciendum, & de utroque, an æquum sit, dubitatur] ,, Si certo constet, utrumque es- ,, se injustum, neutrum faciendum est, ,, nec ex necessitate: si vero dubitetur de ,, utriusque æquitate, nec res in potesta- ,, te nostra sit, eligi potest id, quod mi- ,, nus malum videtur.

Quintilianus] ,, *Duo mala licet sint omni-* ,, *no cautissime præcavenda, tamen si pe-* ,, *riculi necessitas ex his unum perpetrare* ,, *compulerit, id debemus resolvere, quod* ,, *minori nexu noscitur obligare. D.st.* 13. ,, *c.* 1. Et Cicero 3. *in Verr.* 87. *Mini-* ,, *ma malorum eligenda. Tesm. b.*

A D §. III.

S E N T E N T I A M *super ea re pronunciantibus*] ,, Teneri enim audire consilia ,, prudentum, Grotius ait *§. seq.*

Argumenta ex re petuntur e causis, &c.] ,, Omne dubium in hac materia oritur ex ,, facto ipso, si scilicet ejus circumstantiæ ,, dubiæ, & incertæ sunt; & ex animo ,, agentis, si nimirum non constet, an ma- ,, litia, an casu, an culpa egerit.

A D §. IV.

A D *hæc*] ,, Scilicet argumenta, quæ ex ,, re petuntur.

Usu quodam, & peritia opus est] ,, Quia ,, facti interpretatio admodum fallit, *l.* 2. ,, *ff. Jur. ign.*

Ut actionum judicium recte conforment] ,, Ut in examinando facto rite procedant.

Tenentur audire sapientum consilia] ,, Sa- ,, ne etiam privatis imputatur, si peritorum ,, consilium non adhibeant.

Probabilia sunt] ,, Adeoque non ea ,, probabilia sunt, quæ nobis talia viden- ,, tur, sed quæ aut omnibus, aut saltem ,, sapientioribus, & inter hos illis, qui ,, præstantiores sunt.

Et hac via judicandi maxime utuntur reges] ,, Vix enim reges sunt, qui non ,, consilium aliquod status deligunt, ad ,, quod in causis arduis recurrunt.

Artium momenta] ,, I. e. præcepta acti- ,, vum judicium recte confirmandi.

In facti quæstionibus] ,, I. e. in veritate, ,, & circumstantiis facti examinandis.

Id pro vero habetur, unde plures, maximeque idonei stant testes] ,, Vid. *Martini* ,, *in Comment. Forensi tit. X X.* §. 3. ,, *n.* 247. *seq. ibique Dd.*

Ita sententiarum eas sequendas] ,, Ad ,, eum effectum, ut quis de veritate cer- ,, tus sit.

Consulto collegio fecialium] ,, De quo ri- ,, tu late egi supra *l.* 2. *c.* 15. §. 3.

Nisi auditis episcopis] ,, Qui tunc soli ,, jurium periti erant Legimus apud *Cæ-* ,, *sarem de B. G l.* 6. & *Tacit. d. M.* ,, G. *c.* 11. antiquissimo Gallorum, & Ger- ,, manorum more sacerdotes in omni deli- ,, beratione publica judicium tulisse, num ,, jure fieri potuerit Atque hæc vera est ,, origo hodiernorum Archicancellariorum ,, Imperii. *Vid. B. Parent. J. publ. c.* 10. ,, §. 3. 4. 5. & 6.

Ut si quid esset, quod religionem posset injicere] ,, Illi enim soli divinarum, & ,, humanarum rerum periti censebantur, ,, *d.* §. 4. & 5.

A D §. V.

,, A U C T O R ait: si utrinque argumenta ,, sint æque probabilia, optionem esse ju-

,, dicantis, nisi de re gravi agatur, sci-
,, licet de bello. At dictum jam est, in
,, dubio, & ubi argumenta utrinque æ-
,, que sunt probabilia, justam belli cau-
,, sam non esse.

1 *Sive intrinseca*] ,, I. e. ex re petita.
,, *Vid.* §. 3.

Sive ab aliorum auctoritate] ,, Quos rex
,, consuluit. *Vid.* §. 4.

Videtur vitio carere posse electio] ,, Immo
,, etiam in re mediocri certus esse debet
,, de suo jure, nec ante agere potest.

Præferenda est pars tutior] ,, Abstinere
,, a bello debet, non quia in re ma-
,, gni momenti pars tutior eligenda est,
,, sed quia in causa dubia non constat inju-
,, riam factam esse.

Ideo satius est, nocentem absolvere] ,, Di-
,, xi, rationem non in eo consistere, quod
,, in re magni momenti tutius sit reum ab-
,, solvi (nam id etiam in minori debito ob-
,, tinet); sed quia quamdiu de injuria non
,, certo constat, res manet in pristino statu.
,, *Vid. supra l. 2. c. 7. §. 2. Conf. l. 5. ff.*
,, *Pœn.*

Et mox addit rationem] ,, Ratio autem
,, hujus rationis est, quod injuria non sit
,, si de ea certo non constet.

AD §. VI.

AUCTOR tres modos proponit, quibus vitari potest ne in bellum res deveniat: *colloquium*, *compromissum*, & *sortem*. At hæc consilii sunt, non juris, & non nisi ex utriusque voluntate locum habere possunt. Sane, alter invitus jus suum compromisso, aut sorti submittere non tenetur, inprimis si tutus est sua possessione.

Maximi autem momenti est bellum] ,, Di-
,, ctum jam est, in dubio nullum jus a-
,, gendi competere, adeoque nec bello agi
,, posse, sive causa sit gravis, sive levis.

Ex quo mala plurima] ,, Quæ Auctor
,, late explicat *l. 2. c.* 24. §. 1. 4. 8. & 9.

Etiam in innocentes] ,, *Tacit. Ann.* 1.
,, 48. *In pace causas, & merita specta-*
,, *ri; ubi bellum ingruat, innocentes,*
,, *ac noxios juxta cadere.*

Ideo inter sententias alternantes vergendum ad pacem] ,, Si scilicet de injuria
,, certo non constet, adeoque de ea du-
,, bitetur.

Tres autem sunt modi] ,, Hæc consilia
,, sunt prudentiæ, non juris: sane, ex
,, arbitrio partium dependet, an consentire
,, in colloquium, arbitrium, &c. velint,
,, an non.

AD §. VII.

PRIMUM *est colloquium*] ,, Si is, 1
,, qui dubitat se læsum esse, provocat al-
,, terum, qui negat se injuriam fecisse,
,, ad colloquium, hic autem id respuit,
,, inde non justa oritur belli causa: non
,, ob injuriam illatam, utpote quæ dubia
,, est; nec ob denegatum colloquium, quia
,, de suo jure disponit is, qui renuit. Exem-
,, pla denegati colloquii vide apud *Liv.* 32.
,, 37. *Cæsar. de bello Gall. l.* 34. & 35.
,, *Thuan. l. 42. ad an.* 1566. & *l.* 30.
,, *p.* 604. & *l.* 17. *p.* 350. &c. *Vid. Testim.*
,, *b.* Neque scriptores allegati thesin Au-
,, ctoris firmant, uti mox videbimus.

Unum per disceptationem] ,, Cicero per
,, disceptationem non intelligit colloquium,
,, sed judicium, ubi privati inter se di-
,, sceptant; quo cessante (uti cessat inter
,, gentes, quæ judicem non habent, & in-
,, ter privatos si judicis copia non est) vi
,, contendi debet. *Vid. supra l.* 1. *c.* 1. §. 2.

Μετ' &c.] ,, At Apollonius loquitur de
,, clarigatione; ea enim præcedere bellum
,, debet.

Verbis id impetrabo] ,, I. e. reparatio-
,, nem postulabo. Quæ clarigatio est, non
,, colloquium.

Quod est verbis datum transigere] ,, A-
,, gitur ibi de supplicibus, qui reparatio-
,, nem offerebant. Hinc merito reprehen-
,, dit civitates, quod conditiones, quas
,, supplices offerebant, respuerent.

Ratione si rem gesserim, &c.] ,, Agitur
,, ibi de mediatore, qui officia impendit
,, antequam vis paretur.

Caduceatorum, & *legatorum*] ,, Injuria
,, ibi erat notoria; sed improbat, quod
,, clarigatio fuerit neglecta, & omissa, i.
,, e. quod per caduceatores, & legatos re-
,, paratio postulata non fuerit.

Atque iis non impetratis] ,, Facta sci- 2
,, licet clarigatione; non ergo quæstio erat
,, de colloquio. Neque de injuria dubia
,, ibi agitur, sed de certa.

Quæ verbis componi nequeunt] ,, Ibi
,, utriusque partis consensu colloquium pla-
,, cuit, *Liv.* 1. *c.* 23.

Cum

Cum locum apud adversarios justitia non potest invenire] ,, I. e. ubi facta clariga-
,, tione adversarius reparare injuriam non
,, vult.

A d §. VIII.

1 C o m p r o m i s s u m] ,, Est conventio ,
,, qua arbitri sententiæ utraque litigantium
,, pars sese submittit. *Gron. h.* Quid si alter
,, recuset , an tunc dubitantis causa justa
,, est ? Merito id negamus ; non enim cer-
,, tus est , sibi injuriam fieri , & jus suum
,, læsum esse.

3 *Tenentur hanc inire viam*] ,, Pruden-
,, ter , ac pie facient ineundo eam viam :
,, at alter acceptare compromissum non te-
,, netur ; nec si recusat , ideo alterius
,, causa justa fiet.

Et a Judæis , & a Christianis arbitri quidam sunt constituti] ,, Cum sub Ethni-
,, corum imperio essent.

Et id a Paulo præceptum] ,, 1. *Cor.* 6.
,, *v.* 3. Non per modum legis , sed per
,, modum consilii , & quia id laudabile est.

Ut multo majus , &c.] ,, At causa hu-
,, jus mali non est is , qui jure suo uti-
,, tur , & arbitrium recusat , sed is , qui
,, bellum movet cum de injuria non constet.

Ut cui ne litigare quidem liceat] ,, Scili-
,, cet , coram judice gentili. *Vid. l.* 1. *c.* 2.
,, §. 8. *n.* 4. At non loquitur de eo , quod
,, juris , sed quod virtutis est.

Quæ alibi] ,, *l.* 1. *c.* 2. §. 8. 9. 10.
,, & 12.

Cum temperamento quodam] ,, Nimirum ,
,, ne militent Christiani gentilibus , & ne
,, litigent contra Christianos in foro genti-
,, li. Rationem dedimus *dicto c.* 2. §. 8.

4 *Conventus quosdam haberi Christianarum potestatum*] ,, Sic Leo X. consilium dedit
,, de communi fœdere contra Turcas ineun-
,, do , vi cujus omnes Christiani non tan-
,, tum de suo conferre possint , sed plane
,, debeant. *Guicciard. l.* 12. *p.* 249. *Hul-*
,, *denberg. de æquilibrio Jur. Gent. c.* 1.
,, §. 7. & 8. Latius patebat institutum Hen-
,, rici IV , qui , ut fama fert , commune
,, aliquod concilium principum Christiano-
,, rum meditatus est , in quo omnes cau-
,, sæ belli , & pacis , non vi , sed jure di-
,, sceptari debuerint : de quo integram dis-
,, sertationem scripsit præfatus *L. B. a Hul-*
,, *denberg d. l. c.* 2. & 3. *per tot.*

Cogendi partes , ut æquis legibus pacem accipiant] ,, Tale commune concilium olim
,, fuit in Græcia. *Vid. l.* 1. *c.* 3. §. 17. 2.
,, In Germania quoque fœdus Suevicum hunc
,, in finem initum fuit , *vid. B. Par. J.*
,, *publ.* hodieque tale commune concilium
,, inter plures civitates obtinet : ut in Bel-
,, gio , Helvetia , &c.

Proceribus suis de regni divisione judicium permisisse Francos reges] ,, Id non factum
,, est per modum compromissi , sed ideo ,
,, quia absque eorum , quorum interest ,
,, consensu , imperium dividi non potest.
,, *Vid. supra l.* 2. *c.* 6. *per tot.*

,, Monendum hic est , speciem compro-
,, missi esse M E D I A T I O N E M : quia
,, Mediatores quoque communi consensu eli-
,, guntur , non ut decidant , sed ut per-
,, suadeant , officia interponant , &c. B.
,, Parens dissertationem conscripsit *de offi-*
,, *cio Mediatorum* , cujus compendium ex-
,, posuimus in Elementis juris naturalis ,
,, & Romani , §. 232. usque ad finem.
,, Verba hæc sunt.

Mediator est , qui transigendis litibus , inter duas summas potestates ortis , ex utriusque partis placito , volens intercedit.

Constitui mediatores possunt mares , & fœminæ , etiam privati , cujusque religionis.

Plerumque eligi solent Principes potentes , quorum interest publicam securitatem a neutro litigantium turbari , & quorum potentia metuenda est iis , qui justas pacis conditiones respuunt. Unde sæpius videmus , mediatores in unius litigantium partes transiisse.

Officium mediatorum est , conciliare pacem , omniaque , quæ eo pertinent , instruere.

Hinc 1. *præliminaria congressus præparant ; locum , & diem congressus statuunt :* 2. *ceremoniale , quod vocant , instruunt , & suo nomine publicant :* 3. *gravamina cujusque partis mediatori exhibentur , exhibita partibus communicantur :* 4. *mediatores lites intervenientes monendo , hortando , &c. componunt :* 5. *formulam pacis delineant :* 6. *eis præsentibus paciscentes pacis articulos subscribunt.*

Cæterum , mediator non est Guarantus pacis , nec is interpretari pacem , si dubia est , potest.

Finitur mediatoris officium , 1. *finito negotio , si nimirum vel tractatus abrumpuntur ; vel pax conclusa est :* 2. *dissensu mutuo :* 3. *morte mediatorum , nisi in succes-*
sorem

sorem partes consenserint : 4. renunciatione vel mediatoris, vel unius litigantium.

A D §. IX.

TERTIA *ratio est per sortem*] „ Auctor ait, eum, qui de justitia causæ suæ „ dubitat, sorti rem committere debere; „ nimirum, si alter consentiat. Quid si „ alter nolit? diximus, inde causam du„ biam non fieri justam.

In hoc] „ Immo id non tantum com„ mendat si causa dubia, sed etiam si cer„ ta est: nam ipsum bellum sors est; adeo„ que potius commendat sortem, quam „ tanta pericula, & incommoda non se„ quuntur.

Solomo Prov. XVIII.] „ *Contradictio„ nes comprimit sors, & inter potentes quo„ que dijudicat.*

A D §. X.

1 SORTIS *autem affine quid est certamen singulare*] „ Auctor consilium dat ei, „ qui de justitia causæ dubitat, ut alteri „ certamen singulare offerat; idque licitum „ esse, statuit: quod admitti haud potest. „ Nam is, qui de justitia causæ suæ du„ bitat, nullum jus belli, neque privati, „ neque publici habet; adeoque si alterum „ occidit, homicidii reus erit. Sed & si al„ ter nolit decertare, ideo causa offeren„ tis certamen justa non fit, sed res ma„ net in statu, quo est. Denique causa po„ puli est; jus publicum autem absque „ ejus consensu committi certamini singu„ lari nequit.

Quorum controversia alioqui totos populos gravissimis malis sint implicitura] „ Vi„ de omnino ea, quæ Auctor habet *l.* 3. „ *c.* 20. §. 43.

Si non ab ipsis recte fieri] „ Immo sem„ per injuria est a parte ejus, qui in cau„ sa dubia, i. e. quam ipse talem judicat, „ alterum ad duellum provocat.

A civitatibus posse acceptari] „ Ratione „ acceptantium (qui contendunt, causam „ suam justam esse) est species necessariæ „ defensionis; adeoque eligere oblatum cer„ tamen possunt ad evitandum bellum.

2 *Inter cæteros Francorum veterum mores*] „ Alia exempla refert Bodinus *de rep. l.* 4. „ *c.* 7. *n.* 474. *seq.* Inter principes ad A„ quilonem regentes nihil frequentius hisce „ duellis occurrit. Videatur *Crantz. rer.* „ *Dan. l.* 1. *c.* 5. 18. 21. & 27. Nota „ est provocatio illa ad duellum inter Caro„ lum V. & Franciscum Galliæ regem, „ apud *Limn. ad Cap. Car. V. p.* 79. „ Cæterum, an licitum sit condicto certa„ mine bellum finire, late examinat Au„ ctor *l.* 3. *c.* 20. §. 43. *seq.* Et an ju„ stus sit probandi modus inter privatos, „ disputavimus in *Diss. proœm. XII.* §. 691. „ *seq.* Conf. *supra l.* 2. *c.* 1. §. 10. & 15.

A D §. XI.

PARS *utraque tenetur quærere conditiones*] „ Diximus, laudabiliter facere qui „ acceptant tales conditiones: at nemo „ offerre, vel acceptare eas tenetur, si „ justam se causam habere existimat.

Magis tamen ad id tenetur qui petit, quam qui possidet] „ Regula naturæ est, „ meliorem esse conditionem possidentis. „ *Vid. supr. l.* 2. *c.* 2. §. 8. Sed & ra„ tiones naturæ, cur is, qui petit, jus „ suum docere teneatur, allegavimus supra „ *l.* 2. *c.* 7. § 2. *n.* 1. Non autem probat, „ qui ipse de jure suo dubitat.

Non civili tantum juri] „ *L.* 128. *pr.* „ *Reg. jur. ibique Goth.* Ubi late textus „ eo pertinentes cumulat.

Cujus rei causam alibi etiam ex Aristotele attulimus] „ *Vid. l.* 2. *c.* 2. §. 8. Vera „ ratio est, quod res maneat in eodem „ statu, donec probetur mutatio. *Vid. Alciat. de prob. reg.* 2.

Atque hic & illud addendum est] „ Im„ mo qui scit, se justam belli causam ha„ bere, bellum licite sumit, etsi documen„ ta non habeat; quia Deus, qui testis, „ & moderator est bellorum, per eventum „ de justitia causæ decisurus est. Ipse Au„ ctor *inter privatos*, ait, deficientibus „ documentis redire jus pristinum, quo si„ bi ipsi quilibet (quod ipsum tamen me„ rito negamus) jus dicere potuit. *Vid.* „ *l.* 2. *c.* 7. §. 2. *in fin.* Si igitur inter „ privatos deficientibus documentis bellum „ privatum licite sumi potest, cur non „ inter reges bellum publicum? Quod pro„ lixius explicavi *d. c.* 2. §. 8.

Quia non habet jus cogendi alterum, ut de possessione decedat] „ Immo qui certus est,

„ est, alterum injuria possidere, habet „ jus eum cogendi; nam probatio in bel„ lo non fit per documenta, sed per ulti„ mam victoriam.

Ad §. XII.

Et *neuter possidet*] „ Si enim alter „ possidet, meliorem esse conditionem pos„ sidentis, diximus §. *praced. ad rubr.* „ *secundam.*

Qui oblatam rei controversa divisionem repudiat] „ Auctor hic suadet, ut partes „ litigantes rem, de qua litigatur, divi„ dant; ubi duo supponit: 1. ut offerens „ dubitet de jure suo: 2. ut neuter pos„ sideat, vel ex æquo uterque. At utro„ que casu dicendum est, recusante eo, „ qui justam sibi scit esse causam, jus „ belli inde non oriri.

Ad §. XIII.

Quærit Auctor, an bellum utrinque justum esse possit? Et juxta varias acceptiones vocis *justi* hanc quæstionem decidit. Potius dicendum, non distinguendas hic esse voces *justi*, sed diversas quæstiones, & causas jurium. *Aliud* enim est, an uterque possit habere jus belli gerendi; *aliud*, an illud, de quo controversia est, & bellum geritur, respectu utriusque justum esse possit. Uterque litigantium *priori* sensu bellum juste gerit, quia uterque summa gaudet potestate, & superiorem non habet, qui de justitia, vel injustitia judicare possit. Ut autem hoc respectu bellum justum sit, non requiritur justitia causæ, sed tantum probabilitas, & bona fides, ut quisque putet se habere justam causam; idque ideo, quia bellum est instar judicii. Uti igitur ad justitiam litis non requiritur justitia causæ, quia de hac judex statuere debet, non litigantes, quibus sufficit, quod putent justam litigandi causam se habere, & ejus judicium committant judici: ita & ad jus belli gerendi non requiritur jus ipsius causæ, de qua bellum geritur, sed sufficit justa opinio, & bona fides de sua justitia; reliquum enim committitur summo rerum arbitro.

At *posteriori* sensu causa controversa justa utrinque esse non potest; cum enim utraque pars sibi jus esse contendat, rationi repugnat, utriusque assertionem, & prætensionem esse veram, & justam, utpote directo sibi contrariam; in contradictoriis enim una tantum pars vera esse potest. Si ergo unus verum jus, seu justum sibi asserit, necessario alterius assertio falsa, & injusta erit, cum insuper idem jus duorum in solidum esse nequeat. Cæterum, id verum est, utriusque causam aliquid ex vero, & justo habere posse.

Additio.

„ Grotius ait, ex præmissis definiri posse agitatam illam quæstionem: *An bellum utrinque justum esse possit?* Distinguendas autem *I.* esse, putat, varias acceptiones vocis *justi*. Justum enim aliquid dici, 1. aut *ex causa*, aut *secundum effectus*; 2. *ex causa* rursum aut *speciali acceptione justitia*, aut *generali illa*, qua *omnis rectitudo* eo venit nomine; 3. specialem acceptionem iterum dividit in eam, *qua ad opus pertinet*, & eam, *qua pertinet ad operantem*. Vid. *n.* 1.

„ His præmissis *II.* concludit, *speciali acceptione justitia* bellum utrinque justum „ esse non posse; fieri tamen posse ut neu„ ter injuste agat, si scilicet uterque putat „ justam sibi causam esse. *Vid. n.* 2.

„ Sed & in *generali acceptione justitia* ac„ cidere posse, ait, ut pars utraque non „ tantum injustitia, sed & vitio careat, „ *vid. n.* 3. uti si causa dubia est, vel „ alieno nomine quis litigat, *ibid.* quan„ quam in bello vix temeritatem abesse „ putet. *Vid n.* 4.

„ Denique & *III.* si justum accipitur *secundum effectus quosdam juris*, hoc sen„ su bellum utrinque justum dici posse, „ statuit *Vid. n.* 5.

„ Exemplum ponit in *bello publico solenni*. Huic enim bello (quod nimirum „ inter duas summas potestates geritur, & „ indictum est) fingit, gentes certa privi„ legia tribuisse, interque se convenisse, „ ut uterque jure agere videatur; adeoque „ gentes hactenus recessisse a jure naturæ, „ quod præcise justam causam requirit, adeo „ ut quælibet gens, immo quilibet priva„ tus, ab eo, qui sine justa causa bellum „ gerit, tanquam a prædone, & homi„ cida, pœnam sumere possit.

„ Vi igitur hujus privilegii gentium de „ justitia causæ non quæri, adeoque utrum-

„ que jure bellum gerere, ait, non quidem quoad justitiam internam, sed externam; cujus effectus est ut etiam is, qui injustam causam defendit, impune hostem lædere, & rerum hostilium dominium externum acquirere, neque ideo ab aliis gentibus puniri possit. Quod systema plenius examinavimus in *Diss. procem. IV.* §. 20. *seq.* & *Diss. IX.* §. 63. *seq.*

„ Refutavimus suave hoc somnium in eadem *Diss. procem. IX.* §. 168; & diximus, distinctionem inter *bellum solenne ex jure gentium*, & *minus solenne*, mere esse cerebrinam. Nam 1. alibi demonstravimus, non dari jus gentium, nec existere talem constitutionem universalem, qua gentes jura quædam inter se statuere voluisse appareat. Adeoque 2. verum non est, gentes constituisse ut bellum illud, quod inter duas potestates summas geritur, & indictum est, solenne sit, & quod ei quosdam effectus singulares tribuerint, *impunitatem* scilicet intuitu aliarum gentium, & *dominium externum*. Unde quæso consensus, pactum, & statutum tale probari poterit? Sane 3. omnes illi effectus juris particulares, quos Auctor bello solenni ex jure gentium tribuit, vel ad jus naturæ pertinent, vel plane non sunt juris, adeoque nec juris gentium. Inutilis ergo est tractatio operosa Grotii in explicandis his effectibus.

„ *IV.* Causam huic invento dedit quæstio illa celebris: *an bellum utrinque justum esse possit?* Grotius ex lumine rationis recte judicavit, alterutrum necessario injuria agere. Quia vero de justitia causæ inter duas summas potestates, quarum utraque jure se agere putat, nihil affirmari, adeoque neutra injuriæ argui potest, admodum hæret, quo sensu bella hæc justa utrinque dici possint; & tandem concludit, *jure gentium* id statutum esse.

„ Id autem gentes saltem constituisse, fingit, in bellis *solennibus* (quæ nimirum inter duas summas potestates geruntur, & indicta sunt). In *minus solennibus* vero (i e. quæ a potestate non summa geruntur, vel quæ indicta non sunt) nec jure gentium bellum justum utrinque esse, sed eum, qui injuria agit, capta restituere teneri, & tanquam latronem, raptorem, &c. a quovis puniri posse.

„ Equidem opus non fuisset ut illa difficultas evitetur, ad distinctionem confugere, quæ meris, & vagis conjecturis nititur, ac omni ratione caret. Decisio propositæ quæstionis ex ipsa ratione naturali sequitur.

„ Repetendum autem est, morali ratione inter duas summas potestates judicium de justitia causæ ferri non posse: non ab *ipsis litigantibus*, quia uterque suam causam justam esse, asserit; nec ab *aliis gentibus*, quia gens in alias gentes judicium sibi arrogare nequit.

„ *Suspensa igitur est justitia causæ*, & tota res dependet ab eventu belli; indeque suspendi quoque debet judicium de justitia causæ, donec Deus bellorum arbiter litem hanc per ultimam victoriam decidat.

„ Sed anne durante saltem hac lite uterque jure agit? Anne uterque mediis defensionis propitio jure uti potest? Resp. Nec hoc admittimus: quia is, qui injuria agit, etsi id publice non testetur, omnia illicite agit, adeoque hæc ipsa defensionis media injusta sunt.

„ At, ais, uterque in bona fide esse, & jure se agere, opinari potest; adeoque saltem ex opinione litigantium utrinque bellum justum erit. Resp. Ex eo, quod quis opinatur sibi justam esse causam, non sequitur, eam vere justam esse: facile enim in propria inprimis causa falli potest. Sed & vix est ut uterque in bona fide esse possit circa justitiam causæ; ea enim est rationis nostræ conditio ut examinatis rite circumstantiis, & adhibito consilio prudentum, facile cuivis constare possit, quid justum sit, quid injustum. Si quis igitur vel ex malitia, vel ex ignorantia, justam sibi fingit causam, quæ talis non est, semper injuria manet, & eventus belli id declaraturus est.

„ Illustratur hæc ratio exemplo litium privatarum, in quibus durante processu pariter neuter litigantium injuriæ argui potest. Tota enim quæstio de justitia causæ suspensa est, usque dum per sententiam judicis de ea constet, eaque declaretur, cujus causa injusta sit, quis injuria processui causam dederit, adeoque quis

„ quis & ad reparationem, & ad pœnam „ teneatur.

„ Cum vero dictum sit, gentes in duas „ summas potestates bellum inter se ge„ rentes judicium sibi sumere non posse, „ necessario inde sequi videtur, eas utrius„ que factum pro jure habere? Resp. For„ mula illa, quod gentes *utriusque factum* „ *pro jure habeant*, nihil aliud significat, „ quam quod judicium de jure belli suspen„ dant, & præsentem utrobique sequan„ tur possessionem. Inde autem non se„ quitur, gentes asserere, aut statuere, „ bellum utrinque esse justum; quod insi„ gne mendacium foret.

„ Hinc jam omnes illæ differentiæ inter „ *jus naturæ*, & *jus gentium*, quod Auctor „ in *bello solenni* obtinere ait, ultro cor„ ruunt. Nam is, qui injustam tuetur cau„ sam, omnia illicite agit, injuria interfi„ cit hostem, personas, & res ejus capit, „ &c. Quod vero neuter convinci de inju„ ria possit, id oritur ex natura rei, quia „ judicem, & superiorem non habent bel„ lum gerentes, qui de injustitia causæ „ cognoscat.

„ Etsi vero tales prædones gentium ho„ minum judicio non subsint, certum ta„ men est, severiori longe judicio subjectos „ esse, nimirum, judicio summi numinis, „ bellorum arbitri, cui illi, qui injustam „ causam fovent, tanquam omnium cæ„ dium, & rapinarum durante bello com„ missarum auctores, gravissimas pœnas, „ sive temporales, sive æternas, daturi „ sunt.

1 *Ex his, quæ diximus*] „ De causis scil. „ belli dubiis, & quomodo tunc proce„ dendum sit.

Illa a multis agitata quæstio] „ Quæ „ hactenus a nemine recte decisa est.

An bellum, &c. utrinque justum esse possit] „ Adeoque an uterque bellum ge„ rentium justam habere causam possit?

Ratione habita eorum, qui principales belli motores sunt] „ Immo in iis quoque, „ qui utrique parti tanquam socii, vel mer„ cenarii accedunt, hæc quæstio usum ha„ bere potest.

Distinguendæ sunt variæ acceptiones vocis justi] „ Has distinctiones, obscuras admo„ dum, rem non exhaurire, nec ex illis „ quæstionem decidi posse, quin plerasque „ falsas esse, & ad disciplinam juris na„ turalis non pertinere, vidimus. In ge„ nere dicendum est, nullo sensu bellum „ utrinque justum esse posse; sed suspendi „ debet judicium, usque dum belli even„ tus de justitia causæ decidat. Per ulti„ mam enim victoriam victus reus fit ju„ dicio Dei, qui bellorum arbiter est. *Vid.* „ *prol.* §. 28. Adde *supra l.* 1. *c.* 3. §. 4. „ *l.* 2. *c.* 15. §. 13. *n.* 1. *c.* 17. §. 18. & *in-* „ *fra c.* 26. §. 4. *n.* 3. *Alciat. l* 2. *Pa-* „ *radox. in fin. Burgers l.* 1. *obs.* 7.

Aut ex causa] „ Quando scil. causa bel„ li justa est sive jure *sociali*, sive jure na„ turæ *laxiori* sensu sumto.

Aut secundum effectus] „ Si justum bel„ lum est quoad effectus saltem externos: „ uti in bello publico, & jure gentium „ solenni. *Vid. n.* 5.

Aut speciali acceptione justitiæ] „ Qua„ tenus causam habet a jure sociali, adeo„ que a jure naturæ proprie sic dicto. „ *prol.* §. 8.

Aut illa generali, qua omnis rectitudo, &c.] „ Quæ non tantum præcipit quod „ justum, sed & quod rectum est. *Vid.* „ *proleg.* §. 9. *l.* 1. *c.* 1. §. 7. *seq.*

In eam, quæ ad opus pertinet] „ Quo „ sensu bellum utrinque justum esse non „ posse ait. *Vid. n.* 2.

Et eam, quæ pertinet ad operantem] „ Quo sensu utrumque non injuste agere „ posse, ait. *Vid. n.* 2.

Quoties injuste non agit] „ i. e. Quo„ ties nescit, se injuria agere. *Vid. n.* 2.

Etiamsi id, quod agit, justum non sit] „ Acceptione scil. justitiæ specialis ad rem „ ipsam relata. At ipse Auctor fatetur, in „ bello vix esse ut temeritas abesse possit. „ *Vid. n.* 4.

Injuste agere] „ Id enim supponit sci„ entiam, id, quod agit, injustum esse.

Et agere quod injustum est] „ Quod sine „ culpa, immo & sine vitio aliquando con„ tingere posse, ait. *Vid. n.* 2. & 3.

Speciali acceptione, &c. bellum utrin- 2 *que justum esse non potest*] „ Immo nulla „ acceptione id accidere potest.

Ut nec lis, &c.] „ Privati, qui di„ sceptant in judicio, utrinque justitiam „ causæ allegant, unus saltem obtinet.

Quia facultas moralis ad contraria non datur per rei ipsius naturam] „ i. e. ea„ dem causa ab una parte peti, ab altera

„ parte prohiberi, pari jure nequit. Ne„ que enim jus petendi uni, & jus pro„ hibendi alteri competere potest. Si enim „ actor jus petendi habet, necessario se„ quitur, reum injuria rem tenere. Si reus „ jus prohibendi, seu impediendi habet, „ sequitur, actorem injuria petere.

Ut neuter bellantium injuste agat, fieri sane potest] „ i. e. Uterque bona fide pu„ tare potest, causam suam justam esse, „ adeoque se jus suum summo jure de„ fendere. Processus igitur hic utrinque ju„ stus est, etsi ex eventu appareat, cau„ sam ipsam, quam alter hactenus bona „ fide defendit, justam non esse.

Additio.

„ Nos demonstravimus, bellum nec quoad „ *processum* utrinque justum dici posse. Vix „ enim est ut princeps facto rite exami„ nato, & adhibitis prudentum consiliis, „ ignorare possit, num causa justa sit, num „ injusta. Si negligit examen, ejus culpa „ est, adeoque injuria agit. Sed & pona„ mus, utrumque omnibus rite examina„ tis sibi justam esse causam putare; non „ tamen asserere possumus, utrumque ju„ re agere: sed suspendi debet judicium „ de justitia processus, usque dum per ul„ timam victoriam, & Deo arbitrante, „ lis decidatur. Ex hac demum sententia „ apparet, victum injuria bellum gessisse „ atque tum & sumtus, & expensas victo„ ri solvere, ac præterea pœnam dare te„ netur. *Vid. Diss. proœm. IX.* §. 168.

Nisi qui & scit, se rem injustam agere] „ Auctor igitur statuit, opinionem causæ „ justæ bellum licitum utrinque efficere, „ quia uterque credit, se jus suum defen„ dere, & sic vitium hic videtur nullum „ esse in animo agentium.

Sic juste, i. e. bona fide, &c.] „ Quia „ uterque opinari potest, se justam habere „ litigandi causam.

Multa enim & in jure, & in facto, unde jus oritur, fugere homines solent] „ Sensus est, quod justa sæpius opinandi „ causa utrinque esse possit, quia in con„ clusionibus juris naturæ fallere sæpius so„ lemus, magis autem in interpretatione „ facti.

3 *Generali acceptione*] „ Quatenus conti„ net etiam quod rectum, seu quod vir„ tutis est; adeoque quatenus jus naturæ „ laxiori sensu sumitur. *Vid. n. 1.*

Quod omni culpa agentis vacat] „ I. e. „ ubi is, qui jure destituitur, non tamen „ injuste agit.

Etiam sine jure fiunt absque culpa] „ I. „ e. multa fiunt, quæ injusta sunt, etsi „ faciens injuria careat.

Qui legem non observant, quam sine culpa sua ignorant] „ Hoc exemplum huc non „ quadrat. Naturali enim ratione non inju„ stum est legem ignorare, si publicata „ mihi non est, nec per me stat quo mi„ nus ad notitiam meam pervenire potue„ rit. Sed merito quæritur, cur ergo cives „ ex tali lege obligentur? Resp. id ob uti„ litatem publicam jure Romano ita statu„ tum est, & ad eas injurias privatas per„ tinet, quæ utilitate publica pensantur.

Postquam lex ipsa promulgata est] „ Nam „ subditi demum ex promulgatione obligan„ tur legibus *l. f. ff. Decr. ab ord.*

Et tempus per se ad scientiam sufficiens transiit] „ Jure Romano subditi elapsis 60. „ diebus tenebantur legibus promulgatis.

Sic & in litibus accidere poterit, ut pars utraque vitio careat] „ Eadem hic ratio „ est, quæ in bello. Vix enim est ut quis „ ignorare possit, causam vel injustam, vel „ saltem dubiam esse: utroque casu a bel„ lo abstinere debet. Sed & si uterque ju„ stam sibi esse causam putet, bellum ideo „ non fit justum, sed in suspenso res est, „ donec lis per sententiam decidatur; tunc „ enim condemnatus retro injuria egisse cen„ setur, & pœnas dat in temere litigan„ tes statutas.

Præsertim ubi litigat non suo, sed alieno nomine, puta ex tutoris officio, cui congruit jus etiam incertum non deserere] „ Cum „ ipse pupillus si major esset, ex causa „ dubia bellum gerere nequiret, nedum „ ejus tutor poterit.

Neutrum esse improbum] „ Immo con„ trarium asserit Aristoteles in allegato *lib.* 3. „ *Rhet. c.* 17. ibi: *Neque vero lateat, necessarium esse in hac controversia sola, alterum esse improbum.*

Ut ex utraque parte orator] „ In orato„ re contingere potest, ut uterque bona „ fide causam defendat, quia illi juxta in„ formationem clientum causam proponunt; „ at processus ipse ideo non fit justus, „ sed justitia processus suspensa manet us„ que ad finem litis.

Juste judicare] „ Immo si ex animi qui„ dem

„ dem sententia, sed male judicat, non „ potest dici *juste* judicare, quia judex ma„ le judicando injuriam committit, culpa „ sua alteri damnum dat, quod asseri non „ posset si juste judicavisset. Hinc impro„ prie *justum* hic ab Aristotele sumitur: „ nam in allegato loco ait, *Top. 1. c. 13.* „ multis modis *juste* aliquid dici solere; „ indeque concludit, multa quoque ejus, „ quod justum est, esse genera; eoque re„ fert sententiam judicis injustam. Opti„ me rem explicat JCtus in *l. pen. ff. just. & jur. Prætor jus reddere dicitur etiam* „ *cum inique decernit, relatione facta non* „ *ad id, quod prætor facit, sed quod præ-* „ *torem facere convenit.*

Non egit injuste] „ Immo agit injuste „ dum profitetur peritiam, quam non ha„ bet; dum judicis officium ambit, nec „ tamen jura intelligit. Hinc jure Romano „ judex per imprudentiam male judicans „ ex quasi delicto tenetur, & litem suam „ facit, *pr. Inst. de obl. quæ quas. ex del.* „ Quod verum non esset, si non injuste „ egisset.

4 *Vix est ut temeritas saltem omnis, & dilectionis defectus absit*] „ Adeoque Auctor „ concludit, ex generali *justi* significatione, „ & quatenus *justum* dici solet *quod omni* „ *culpa agentis caret*, bellum vix utrinque „ justum dici posse, quia vix est ut teme„ ritas, & dilectionis defectus ibi absit: „ adeoque causas evidentiores, & notorias „ ibi requiri, ait. Sane, dictum est in præ„ cedentibus, vix esse ut de jure, vel in„ juria agentis non constet, si omnes ra„ tionis, & consilii vires adhibentur. Sal„ tem id constabit, an dubium jus sit; „ at nec hoc casu justa erit belli causa. „ Denique diximus, etsi quoque uterque „ putet jus sibi esse, non tamen justum „ utrinque esse belli processum, sed hanc „ quæstionem suspendi usque ad finem litis.

5 *At justum si accipimus quoad effectus quosdam juris*] „ Ut in bello solenni, quod „ solennitates juris gentium voluntarii ha„ bet; ubi ex hypothesi Auctoris non in„ spicitur justitia causæ, sed an sint duæ „ summæ potestates; quæ prævia clariga„ tione bellum gerunt. Hujus enim justi„ tiæ effectum hunc esse putat, ut impu„ ne etiam ex injusta causa bellum geri pos„ sit quoad effectus externos. De quo syste„ mate vide *Diss. proœm. IV. §. 20. & Diss.* „ *IX. §. 63. seq.* At ibidem §. 168. de„ monstravimus, bellum jure gentium so„ lenne quoad certos effectus externos esse „ merum figmentum; & hoc sensu *justum* „ a nemine unquam hominum usurpatum „ esse.

Certum est, hoc sensu bellum justum utrinque dari] „ Immo hoc sensu bellum nun„ quam justum dici potest, quia jus gen„ tium voluntarium non existit, nedum „ tale, quod solennitates quasdam certo „ bellorum generi tribuat, datur.

Infra] „ Integrum systema de bello jure „ gentium solenni, ejusque effectu, ex„ posuimus in *Diss. proœm. IX. § 63. seq.*

Sic enim & sententia non ex jure lata] „ Immo sententia judicis non quosdam sal„ tem effectus juris tribuit victori, sed ve„ rum jus, verumque dominium; idque „ ex naturali quoque ratione, quia subditi „ coëundo in civitatem, & eligendo supe„ riorem, eumque adeundo, compromit„ tunt in ejus sententiam: adeoque hæc „ valet, utut injusta, ex consensu partium. „ *Vid. Disp. B. Par. de vero deb. injur.* „ *&c. Sect. 3. §. 2.* Partes adeundo judi„ cem, & litem contestando quasi con„ trahere dicuntur; ex quo consensu oritur „ actio rei judicatæ, *l. 3. §. 11. pecul. l. 6.* „ *§. f. de re jud. Vid. Laut. Comp. p. 580.* „ *pr.* Et propter hunc contractum senten„ tia, etsi iniqua, habetur pro veritate, „ *l. 25. ff. Stat. hom. l. 3. de agnosc. & alend. l. p. ff. just. & jur.* adeo ut nec „ propter instrumenta noviter reperta retra„ ctetur, *l. 4. c. de re jud.* Hinc est quod „ debitore injuria absoluto pignus libere„ tur, *l. 13. quib. mod. pign. solv.* quod „ verum non esset, si natura debitum ma„ neret, quia pignus etiam naturali debito „ accedit. Alias rationes allegavi in jure „ meo controverso, *tit. de cond. indeb. q. 11.*

„ Equidem in *l. 60. ff. de cond. indeb.* „ contrarium videtur statui; disertis enim „ verbis ibi traditur, *sententia judicis ab-* „ *solutum natura debitorem manere.* Resp. „ Casus ibi singularis est, ubi debitor post „ litem contestatam, durante judicio, non „ exspectata sententia, agnoscit debitum, „ illudque solvit. Judex forte ignarus solu„ tionis factæ absolvit debitorem: quæri„ tur, an hic condicere possit id, quod „ debitori solvit? & recte id negat JCtus, „ *quia licet absolutus sit, natura tamen*

" permanet debitor, non ideo, quia injuria absolutus est, sed quia debitum agnovit, illudque solvit, adeoque liti renunciavit: neque sententia, quæ postea sequitur, ullum effectum habere potest, quia caret illo fundamento rei judicatæ, & quod partes in eam consenserint; hic enim aliter pacti sunt. Atque hine notanter dicitur, eum, qui stante lite debitum solvit, & postea absolvitur sententia, *similem esse ei, qui ita promisit, sive navis ex Asia venerit, sive non venerit*: nam solvens agnoscit debitum, sive absolutus, sive condemnatus postea fuerit, & sic in omnem casum debitum fatetur. Unde JCtus refert, non exspectari alterum casum, quia ex utroque eadem causa, & origo solvendi sequitur; qui est sensus verborum in *d. l. 60. ex una causa alterius solutionis originem proficisci. Vid. Disp. B Par. de vero debit. injur. jud. abs. sect. 4. §. 3.*

" Sed & porro in *l. 8. §. 1. ff. rem rat. hab.* debitori injuria absoluto obstare dicitur exceptio doli, *quia natura manet debitor.* At intuenti textum statim constabit, debitorem ibi non fuisse absolutum a *debito*; nam hoc ipse semel agnovit, & procuratori creditoris solvit: sed absolvitur ab *actione*, quam creditor, qui solutionem procuratori factam ratam non habebat, contra debitorem instituit. Hic ergo *naturale* manet *debitum*, quia actio saltem injuria judicis contra verum debitorem denegatur creditori; debitum autem fuisse, utrinque in confesso erat. Quæ omnia plenius explicavi in jure meo controverso, *d. q. 11. Add. d. Disp. B. Par. Sect. 3. & 4.*

Et possessio sine jure] " Quia in nuda possessione plane non de jure, sed de solo facto possessionis quæritur: adeoque in hac quæstione facti ex naturali quoque ratione potior est is, qui rem tenet, ae is, qui rem non tenet: & hactenus possessio aliquid ex jure mutuari dicitur, quia leges remediis juris factum illud defendunt. Vide omnino *Diss. proœm. XII. §. 588.*

CAPUT XXIV.

Monita de non temere etiam ex justis causis suscipiendo bello.

I. *Jus sæpe remittendum, ut bellum vitetur:*
II. *Maxime jus ad pœnas:*
III. *Præsertim a rege læso.*
IV. *Etiam curâ sui, & suorum, abstinendum sæpe bello.*
V. *Regulæ prudentiæ circa electionem bonorum.*
VI. *Exemplum in deliberatione inter studium libertatis, & pacis: qua internecio populi evitetur.*
VII. *A pœnis exigendis abstinere debere qui non multo sit validior.*
VIII. *Restare, ut bellum non sit suscipiendum, nisi ex necessitate:*
IX. *Aut ex maxima causa cum maxima occasione.*
X. *Bellorum mala ob oculos posita.*

+ I. 1. Quanquam instituti, quod de jure belli inscriptum est, + pars proprie non videtur exsequi, [1] quid circa bellum virtutes aliæ præcipiant, aut suadeant, obiter tamen obviam eundum est errori, + ne quis existimet, ubi jus satis compertum est, statim + aut oportere bellum suscipi, + aut

GRONOVII.

* a *Quid circa bellum virtutes*] Hoc enim ad τὴν πολιτικὴν pertinet, consiliique est, non juris.

+ aut semper etiam licere. Contra enim evenit, ut plerumque magis pium, rectumque sit [2] de jure suo cedere. [a] Nam + nostræ quoque vitæ curam honeste deseri, ut alterius & vitæ, & saluti perpetuæ, quantum in nobis est, consulamus, + supra suo loco dictum est. Maxime autem + Christianis hoc convenit, qui in eo perfectissimum Christi imitantur exemplum, + qui pro nobis adhuc impiis, & infestis, mori voluit. Rom. V, 6. Quod ipsum multo etiam magis nos excitat, + ne res nostras, aut nobis debitas persequamur cum tanto aliorum incommodo, quantum secum ferunt bella.

a Vid. de Jure belli n. 14. & 33.

2. [a] Non ob quamvis [3] + causam talem bellum suscipiendum, & [b] Aristoteles monet, & [c] Polybius. Nec a veteribus (aa) laudatus [d] Hercules, quod [4] Laomedonti, & [5] Augiæ arma intulit ob non solutam laboris mercedem. Dion Prusæensis in ea oratione, [e] quæ est de bello, & pace, non hoc tantum, ait, quæri solere, *εἰ συμβέβηκεν ἀδίκημα παρὰ τέτων, οἷς διανοῦνται πολεμεῖν*, *an injuria accepta sit ab his, de quibus bello petendis agitur*, sed etiam, *πηλίκον τε τῦτο συμβεβηκὸς*, + *quanti æstimandum sit id, quod accidit.*

b Rhet. ad Alex. c. 3.
c Lib. IV. c. 31.
d Pausan. Lib. V. c. 5.
e Pag. 275. C.

II. 1. + Ad pœnas vero omittendas multa sunt, quæ nos hortantur. Videamus, + quam multa patres in filiis dissimulant; qua de re dissertatio est Ciceronis apud [f] Dionem Cassium. *Pater*, [b] ut Seneca ait, *nisi multæ, & magnæ*

f Lib. XLIV. pag. 290. A. B. Ed. H. Steph.

GROTII.

a *Non ob quamvis causam talem bellum suscipiendum*] *Seneca* suasoria V. *Gallio dixit, bellum suscipiendum fuisse pro libertate, pro conjugibus, pro liberis: pro re supervacua, & nihil nocitura, si fieret, non esse suscipiendum.* Plus aliquid Apollonius dixit regi Babyloniæ apud *Philostratum* Lib. I. Cap. 23. (38. *Edit. Olear.*) προστίθησι δὲ καὶ τὸ μὴ δεῖν ὑπὲρ κωμῶν, ὧν μείζους κέκτηνται τάχα καὶ ἰδιῶται, διαφέρεσθαι πρὸς Ῥωμαίους, καὶ πόλεμον ὐδ' ὑπὲρ μεγάλων αἱρεῖσθαι· addidit vero, *non oportere cum Romanis disputare de vicis, quibus majores privati sæpe possident, ad bellum vero ne ob magnas quidem venire causas. Josephus* altero libro adversus Appionem de popularibus suis: ὔτε τὴν ἀνδρίαν ἠσκήκαμεν ἐπὶ τῷ πολέμους ἄρχεσθαι χάριν πλεονεξίας, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τὺς νόμους διαφυλάττειν. τὰς γοῦν ἄλλων ἐλαττώσεις πρᾴως ὑπομένοντες, ἐπειδὰν τινες ἡμᾶς τὰ νόμιμα κινεῖν ἀναγκάζωσι, τότε καὶ παρὰ δύναμιν αἱρέμεθα πολέμους καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων ταῖς συμφοραῖς ἐγκαρτερῦμεν· *neque nostri fortitudinem exercent, ut suas res augeant, sed ut leges ipsis maneant. cætera igitur damna ferentes leniter, ubi sunt, qui nos a legibus cogant discedere, tunc etiam supra vires bella sumimus, & ad ultima usque mala duramus.* (Pag. 493. §. 47. division. Hudson.)

GRONOVII.

a *De jure suo cedere*] Condonare injuriam, & remittere aliquid de illo, quod optimo jure exigere possis, ut humano sanguini parcatur.

3 *Causam talem*] Quæ sufficit juri probando.

4 *Laomedonti*] Cujus filiam Hesionem a ceto, cui ex oraculo erat objecta, liberaverat, & ab eo mercede operis promissa fraudabatur. *Ovid.* XI, 214.

5 *Augiæ*] Regi Elidos, cujus stabulum purgaverat, item inficianti quod promiserat mercedis.

(aa) Sed nec vituperatus, saltem à PAUSANIA, cujus locus in orà libri indicatur, & ubi dicitur tantum, in illo bello nihil valde memorandum gessisse *Herculem*: Τῷ δὲ Ἡρακλεῖ πρὸς τὸν Αὐγέαν πολεμῦντι, ὐδὲν ὑπῆρχεν ἀποδείκνυσθαι λαμπρόν. Forte decepit Auctorem festinanter legentem, aut ex memoria laudantem, vox illa λαμπρὸν. *J. B.*

GROTII.

b *Ut Seneca ait*] *De Clementia* I, cap. 14. Augustus patri in consilio assidens de filio, qui in parricidio deprehensus esset, dixit: *relegandum, quo patri videretur. Non culleum, non serpentes, non carcerem decrevit: memor non de quo censeret, sed cui in consilio esset. mollissimo genere pœnæ contentum esse debere patrem, dixit.* Verba sunt *Senecæ* eodem libro cap. 15. *Terentius* Andria (V. 3. 32.)

Pro peccato magno paululum supplicii satis est patri.

Philo περὶ εὐγενείας ait: πατέρας ἀπαυθάδεις χρήματι

magnæ injuriæ patientiam devicerunt, [6] *nisi plus est, quod timet, quam quod damnat, non accedet ad* [7] *decretorium stylum.* unde non multum discrepat Phinei dictum, recitante [g] Diodoro Siculo: [8] *μηδένα πατέρα λαβεῖν παρ' υἱῶν ἑκουσίως τιμωρίαν, εἰ μὴ τῷ μεγέθει τῶν ἀδικημάτων ὑπερθοῖντο τὴν φυσικὴν τῶν γονέων εἰς τέκνα φιλοστοργίαν·* & illud [h] Andronici Rhodii, [9] *οὐδεὶς πατὴρ ἀφίσαται τοῦ υἱοῦ, εἰ μὴ ὑπερβαλλόντως εἴη μοχθηρός.*

g Lib. IV. Cap. 45.
h Paraphr. Lib. VIII. Cap. 18. p. 569.
i Epist. 159.
k Orat. II. p. 50. E.

2. At quisquis alium punire vult, [c] + rectoris, id est patris, quodammodo personam suscipit; quo respiciens Augustinus [i] ad Comitem Marcellinum: *imple*, inquit, *Christiane judex, pii patris officium.* Pittaci dictum laudat Julianus [k] Imperator: *ὃς τὴν συγγνώμην τῆς τιμωρίας προετίθει, qui veniam pœnæ præferebat.* Libanius in oratione de seditione Antiochena: + qui Deo, inquit, similis esse vult, *ἀφιεὶς τιμωρίας χαιρέτω μᾶλλον ἢ λαμβάνων, magis gaudeat condonatione, quam pœna.*

l Molina tract. II. de Just. disp. 103. Lorca disp. 153. n. 11. Ægid. Reg. de act. supern. disp. 31. dub. 7. n. 107.

3. Interdum eæ sunt rerum circumstantiæ, [l] + ut [10] jure suo abstinere non laudabile tantum sit, sed & debitum, ratione ejus, quam hominibus etiam inimicis debemus, dilectionis, + sive in se spectatæ, sive + qualiter eam exigit sanctissima lex Evangelii. + Sic [11] quosdam esse, diximus, pro quorum, etiamsi nos impetant, salute mortem optare debeamus, quod eos sciamus rei communi humanæ aut necessarios, aut valde utiles. + Si res quasdam negligi vult Christus, ne lites subeantur, + tanto credendum est majora a nobis negligi voluisse, ne ad bellum eatur, quanto bellum lite est nocentius.

4. De

μαστίζειν τῶν υἱῶν, ἀποξενίζοντας αὐτοὺς τῆς οἰκίας καὶ συγγενείας, ὅταν τὴν ἐκ φύσεως περιττὴν καὶ ὑπερβάλλουσαν εὔνοιαν ἡ ἐν ἐκείνοις μοχθηρία καταχρατήσειεν. patres abdicationis tristia verba pronuntiant, filiosque a domo sua, & omni cognatione abrumpunt, ita demum, ubi amorem illum, quem ingentem, ac super omnia eximium natura parentibus indidit, filiorum improbitas vicit. (Pag. 904. B.) Cicero pro Ligario: *ignoscite, Judices, erravit, lapsus est, non putavit. si unquam posthac ad parentem sic agi solet.* (Cap. 10.)

c *Rectoris, id est patris, quodammodo personam sustinet*] *Seneca* epistola LXXXVII. *Clementia alieno sanguini tanquam suo parcit, & scit, homini non esse homine prodige utendum. Diodorus Siculus* in fragmentis: *οὐ δεῖ τοὺς ἁμαρτήσαντας ἐκ παντὸς τρόπου κολάζειν, ἀλλὰ τοὺς ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις μὴ μεταδιδασκομένους· non omnes omnino, qui deliquere, puniendi sunt, sed ii, quos male factorum nihil pœnitet.* [E Lib. XXI. n. 17.) Chrysostomus de Statuis VI. (Tom. VI. p. 504. *Edit. Savil.*) *μαθέτωσαν οἱ ἄπιστοι πάντες, ὅτι ὁ τοῦ Χριστοῦ φόβος πᾶσαν ἐξουσίαν δύναται χαλινοῦν. δόξασόν σου τὸν δεσπότην, τοῖς συνδούλοις ἄφες τὰ ἁμαρτήματα, ἵνα καὶ αὐτός σε δοξάσῃ μειζόνως, ἵνα ἡμερόν σοι κατὰ τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν δείξῃ τὸ ὄμμα καὶ γαληνόν, ταύτης μεμνημένος σου τῆς φιλανθρωπίας· discant omnes, qui a fide nostra sunt extranei, reverentiam, quæ Christo exhibetur, tantam esse, ut cuilibet potestati injiciat frænum. Honora dominum tuum: condona peccata conservis tuis, ut & ipse multo magis te honoret, ut in illo judicii die vultum tibi ostendat serenum, atque clementem, hujus tuæ lenitatis memor.* Citat *Gratianus* causa XXIII, quæst. IV. ex *Augustino*, [aut potius *Beda*, in Galat. c. 6.] *duo ista nomina cum dicimus, homo, & peccator, non utique frustra dicuntur: quia peccator est, corripe: quia homo, miserere.* vide & quæ sequuntur, & quæ supra posuimus ad caput XX. §. XII. §. XXVI. & XXXVI.

GRONOVII.

6 *Nisi plus est, quod*] Nisi prospicit graviora scelera filii ex impunitate, quam sunt præterita, quæ pœnam merentur, aut graviora incommoda familiæ.

7 *Decretorium stylum*] Exheredationem. ut ille Terentianus *Heautont.* 5, 4. *Satius est, quam te ipso herede hoc possidere Bacchidem.*

8 Μηδένα] Neminem patrum libenter sumere de filio supplicium, nisi magnitudine peccatorum supergressus sit naturalem parentum in liberos pietatem.

9 Οὐδεὶς] Nullus pater abdicat filium, ni summopere improbum.

10 *Jure suo abstinere*] Non exsequi quod fas est jure gentium.

11 *Quosdam esse diximus*] 2, 1. 9.

GRO-

4. *De suo jure virum bonum aliquid relaxare non solum liberalitatis, sed plerumque etiam commoditatis est*, + ait [m] Ambrosius. Aristides suadet civitatibus συγχωρεῖν καὶ παριέναι ὅ, τι ἂν ᾖ μέτριον, *concedere, & largiri, si quid sit mediocre.* Rationem addit: ὥσπερ γὰρ καὶ τῶν ἰδιωτῶν ἐπαινεῖτε τοὺς εὐγνώμονας καὶ βλαβῆναί τινα μᾶλλον αἱρουμένους ἢ διαφέρεσθαι πρός τινας· *nam & privatorum hominum eos laudatis, qui facili sunt ingenio, & damni aliquid subire malunt, quam litigare.* Xenophon historiæ [n] Græcæ sexto: σωφρόνων μὲν δήπου ἐστὶ, μηδ᾽ εἰ μὴ μικρὰ τὰ διαφέροντα εἴη, πόλεμον ἀναιρεῖσθαι· *sapientum est, ne ob graves quidem causas, bellum suscipere.* Et apud Philostratum [o] Apollonius: πόλεμον οὐδ᾽ ὑπὲρ μεγάλων αἱρεσθαι· *ne ob magnas quidem causas bellum capiendum.*

[m] Lib. II, de Off. c. 21.
[n] Cap. 3. §. 4. Ed. Oxon.
[o] Lib. 1. c. 38.

III. 1. [12] + Circa pœnas, officii primum nostri est, + si non ut hominum, [d] certe ut Christianorum, ut facile, ac libenter condonemus, quæ in nos sunt commissa, sicut Deus nobis condonat in Christo. Eph. IV, 32. τό γε περὶ τούτων ἀόργητον ὑπὲρ ὧν τὸ ζῆν ὑπεύθυνον τῇ κολάσει γίνεται τῶν ἠδικηκότων, Θεοῦ φύσει προσετέθη, ait [e] Josephus: *ira vacare circa ea, ob quæ nocentes pœnæ mortis sunt obnoxii, ad divinam naturam accedit.*

2. Seneca [p] + de Principe: *Longe sit in suis, quam in alienis exorabilior injuriis. Nam quemadmodum non est magni animi qui de alieno liberalis est, sed ille, qui, quod alteri donat,* [13] *sibi detrahit: ita clementem vocabo non in alieno dolore facilem, sed eum, qui cum suis stimulis agitatur,* [14] *non prosilit: qui intelligit, magni animi esse, injurias in summa potentia pati,* [f] *nec quicquam esse gloriosius principe impune læso.* Quinctilianus [q]: *suadebimus principi, ut laudem humanitatis potius, quam voluptatem ultionis concupiscat.* + In C. Cæsaris laudibus posuit [r] Cicero ut præcipuum, quod oblivisci nihil soleret nisi injurias. Livia in allocutione ad Augustum apud [s] Dionem: τοὺς ἄρχοντας νομίζουσιν οἱ πολλοὶ τοὺς μὲν τὸ κοινὸν ἀδικοῦσιν ἐπεξιέναι χρῆναι, τοὺς δ᾽ ἰδίᾳ τι εἰς αὐτοὺς πλημμελεῖν δοκοῦντας φέρειν· *ita plerique existimant, rectoribus punienda quæ contra communem utilitatem peccantur; quæ vero in ipsos, dissimulanda.* [g] Antoninus Philosophus, in oratione ad Senatum: *non enim unquam*

[p] Lib. I, de Clem. c. 20.
[q] Inst. Orat. Lib. V. Cap. 13.
[r] Orat. pro Ligar. c. 12.
[s] Lib. LV. p. 643. C. Ed. H. Steph.

GROTII.

[d] *Certe ut Christianorum*] Theodosius, ut Antiochenis condonaret crimen in se commissum, a Flaviano episcopo illis maxime Christi verbis permotus fuit: *dimitte illis, Pater, quia nesciunt quid faciunt.* Narrat *Chrysostomus* de Statuis vicesima. [Tom. VI. pag. 602. *Edit. Savil.*]

[e] *Josephus*] Antiquæ historiæ Lib. II. (Cap. 6. §. 9. *division. Hudson.*)

[f] *Nec quicquam esse gloriosius principe impune læso*] *Chrysostomus* in laude clementiæ: ἅπαντα μὲν γὰρ ἄνθρωπον τοῦτο κοσμεῖν δύναται· διαφερόντως δὲ τοὺς ἐν ἐξουσίαις. τὸ γὰρ πάντα ποιεῖν ἐπιτρεπούσης τῆς βασιλείας, κατέχειν ἑαυτὸν, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον ἡγεμόνα ποιεῖσθαι τῶν ἔργων, μέγα μὲν εἰς εὐφημίαν τι καὶ δόξαν. *omnem illa hominem ornare insigniter potest; maxime vero eos, qui in imperiis sunt constituti. nam cum regia potestas omnia permittat, semel retinere, ac divinam legem actionibus suis ducem præficere, egregium est ad famam, gloriamque.* (Tom. VI. pag. 753, 754.) *Augustinus* epist. CIV. quæ est ad Bonifacium comitem: *memento cito ignoscere, si quis in te peccaverit, & veniam postulaverit.* (Epist. 205. vulg. 189. autem §. 8. *division. Benedictin.*)

[g] *Antoninus Philosophus*] Apud *Vulcatium Gallicanum* vita Avidii Cassii. [cap. 12.]

GRONOVII.

12 *Circa pœnas*] Quod ad ea bella attinet, quibus potissimum pœna, quamvis justa, sumitur.

13 *Sibi detrahit*] De suo erogat, & impendit.

14 *Non prosilit*] Fertur pr[illegible]s ad vindictam.

quam placet in Imperatore vindicta sui doloris, quæ etsi justior fuit, [11] *acrior videtur.* Ambrosius in epistola [t] ad Theodosium: *Antiochenis tuam donasti injuriam.* Et in ejusdem Theodosii laudibus ad senatum [u] Themistius: ὅτι οὐκ ἀντιβλάπτοντα χρὴ τὸν ἀγαθὸν βασιλέα, ἀλλ' εὖ ποιοῦντα μείζω φαίνεσθαι τῶν ἠδικηκότων· *bonum regem oportet his, qui in se peccarunt, superiorem esse, non vicissim nocendo, sed bene faciendo.*

t Epist. XXIX. in fin.
u Orat. V. pag. 137. Ed. Petav. 1618.

3. Magnanimus qui sit, eum Aristoteles [x] negat esse μνησίκακον, *injuriarum memorem*: quod Cicero [y] sic exprimit: *nihil magno, & præclaro viro dignius placabilitate, atque clementia.* Hujus eximiæ virtutis insignia nobis exempla [+] sacræ literæ suppeditant in Mose, Num. XI, 12. & Davide, II Sam. XVI, 7. [z] Maxime vero id locum habet, [+] ubi aut nos quoque nobis peccati alicujus sumus conscii, aut id, quod in nos peccatum est, [+] ab humana quadam, & excusabili infirmitate procedit, aut satis apparet, [+] pœnitere eum, qui nocuit. *Est ulciscendi, & puniendi modus,* inquit [a] Cicero, *& haud scio, an satis sit,* [h] *eum, qui lacessierit, injuriæ suæ pænitere. Sapiens,* inquit Seneca, [b] *multa remittit; multos parum sani, sed sanabilis ingenii servabit.* Et hæc quidem causæ a bello abstinendi [+] ex dilectione nascuntur, quam ipsis inimicis aut [+] debemus, [+] aut recte impendimus.

x Ethic. Nicom. IV, 8.
y De Off. I. c. 25.
z Dried. Lib. II. de Lib. Christ. c. 6.
a De Offic. I, 11.
b De Clem. II, 7.

IV. 1. Sæpe vero [i] [16] nobis ipsis, nostrisque præstandum habemus, ne ad arma veniatur. Plutarchus in Numæ [c] vita ait, postquam juste posse suscipi bellum decrevissent [+] feciales, [k] [+] consultatum a senatu, an ex usu esset suscipere. [17] [+] In parabola quadam Christi dicitur, [d] si quis rex cum rege altero bello certandum habeat, primo sedentem, qui mos est cum cura consultantium, expensurum apud se, an ipse, qui decem millia militum habeat, hosti ducenti bis totidem par esse possit; quod si videat se imparem fore, antequam ille intra fines adsit, [+] missurum legationem cum mandatis pacis causa.

c Pag. 68. B.
d Luc. XIV, 31.

2. 1 Sic

GROTII.

h *Eum, qui lacessierit, injuriæ suæ pænitere*] *Procopius* Vandalicorum II. (Cap. 16.) μετάμελος γὰρ ἐν δέοντι ἐπιλαμβάνων ἐπιγιγνόμενος, συγγνώμονας αὐτοῖς τοὺς ἠδικημένους ποιεῖν εἴωθεν· *pænitentia in tempore oboriens iis, qui peccarunt, ad veniam dandam provocare læsos solet.*

i *Nobis ipsis, nostrisque*] *Procopius* Gotthicorum II. Gotthos ita ait locutos Belisario: ὅταν δὲ αὐτὰ οὕτως ἔχῃ, τοὺς ἑκατέρων ἡγουμένους προσήκει μὴ δόξης τῆς οἰκείας τὴν τῶν ἀρχομένων σωτηρίαν προΐεσθαι, ἀλλὰ τά τε δίκαια τά τε ξύμφορα, οὐ σφίσιν αὐτοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς σφῶν ἐναντίοις ἑλέσθαι· *hæc cum ita se habeant, officium erit utriusque gentis rectorum, subditorum sibi salutem non projicere propriæ laudis studio, sed ea præferre, quæ & justa sunt, & utilia, non ipsis tantum, sed & hostibus.* (Cap. 6.)

k *Consultatum a senatu, an ex usu esset suscipere*] *Diodotus* apud Thucydidem III. (Cap. 44.) ἤν τε γὰρ ἀποφήνω πάνυ ἀδικοῦντας, οὐ διὰ τοῦτο καὶ ἀποκτεῖναι κελεύσω, εἰ μὴ ξυμφέρον· *etiamsi enim maxime illos peccasse pronuntiem, non utique & occidi eos jubebo, nisi expediat.*

GRONOVII.

15 *Acrior videtur*] Hinc conditionem principum miserrimam ajebat Domitianus, quibus de conjuratione non credatur, nisi occisis. *Suet.* 21. Quod Hadriano tribuit Marcus apud *Vulcatium Gallicanum* in Avidio Cassio cap. 2. Semper enim homines suspicantur, eos abuti potentia.

16 *Nobis ipsis, nostrisque*] Nostra ipsorum, & subjectorum nostrorum interest, ut potius aliquo jure careamus, quam id bello repetamus, non minus nos, nostrosque, quam hostes discrimini objecturi.

17 *In parabola*] Priores edd. *fabella.* Lucas 14, 31.

GRO-

2. [l] Sic Tusculani [e] omnia patiendo, & [m] nihil recusando, pacem a Romanis meruerunt. Apud Tacitum [f] est: *frustra adversus Æduos quæsita belli causa. Jussi pecuniam, atque arma deferre,* [18] *gratuitos insuper commeatus præbuere.* Sic [n] legatis Justiniani Amalasuntha regina negavit armis se certaturam. e Liv. l. VI. c. 26. f Hist. 1. 64.

3. Potest & temperamentum adhiberi, ut a Syrmo Triballorum rege factum, Strabo [g] memorat, qui Alexandrum Macedonem & insulam Peucen intrare vetuit, & simul donis eum honoravit, ut ostenderet, se, quod faceret, + justo metu, non odio, aut contemptu ipsius facere. Quod Euripides [h] de Græcis dixit civitatibus, idem ad alios quosvis recte aptes: g Lib. VII. pag. 301. h Supplic. vers. 481, & seqq.

De Marte quoties iter in suffragia,
Nemo imminere cogitat mortem sibi:
Sed quisque cladem destinamus alteri:
Quod si in comitiis funera ante oculos forent,
Furiata bello non periisset Græcia.

Apud Livium [i] est: *cum tuas vires, tum vim fortunæ, Martemque communem propone animo.* Et apud [k] + Thucydidem: τοῦ πολέμου τὸ παράλογον ὅσον ἐστὶ, πρὶν ἐν αὐτῷ γενέσθαι, προδιάγνωθι· *quicquid inopinum accidere potest in bello, priusquam aggrediare, considera.* i Lib. XXX. c. 30. k Lib. 1. c. 78.

+ V. 1. + Qui deliberant, partim de finibus, + non quidem ultimis, [19] sed interjectis deliberant, partim [20] de iis, quæ eo ducunt. + Finis semper est bonum aliquod, + aut certe mali declinatio, quæ vicem boni obtinere possit. Quæ vero huc, aut illuc ducunt, [21] + per se non expetuntur, sed quatenus ducunt: + quare in deliberationibus comparandi sunt & fines inter se, & eorum, quæ ad finem ducunt, [22] + facultas effectiva ad finem producendum: nam ut recte dixit Aristoteles de animalium [l] motione, αἱ προθέσεις αἱ ποιητικαὶ διὰ δύο εἰδῶν γίνονται, διά τε τοῦ ἀγαθοῦ καὶ διὰ τοῦ δυνατοῦ, *propositiones, quæ actionem efficiunt, duorum fiunt generum, ab eo, quod bonum est, & ab eo, quod fieri potest:* + quæ comparatio + tres habet normas. (bb) l Cap. 7.

2. Prima est: + si res, de qua agitur, æqualem, [23] + morali scilicet æstimatione,

GROTII.

l *Sic Tusculani*] Vide *Plutarchum* Camillo, (pag. 149.)

m *Nihil recusando*] Fecit idem Armeniorum rex Severi tempore, meminit *Herodianus* libro III. (Cap. 9. num. 3. Ed. Boecler.)

n *Legatis Justiniani Amalasuntha*] Vide *Procopium* Vandalicorum II. (Cap. 5.) & Gotth. 1. (Cap. 3.)

GRONOVII.

18 *Gratuitos insuper*] Quod non erant jussi, sponte aluere exercitum. *Tacit.* 1, hist. 64.

19 *Sed interjectis*] Subordinatis, ut vulgo loquuntur, qui ad ulteriorem finem referuntur.

20 *De iis, quæ eo ducunt*] Mediis, ut vocant, & sunt viæ, rationes, instrumenta obtinendi propositi.

21 *Per se non expetuntur*] Ut acquiescamus ea nacti, sed quia sunt velut gradus ad aliquod ulterius magis expetitum.

22 *Facultas effectiva*] Vis, & potentia effectrix.

23 *Morali æstimatione efficaciam*] Judicio prudentum perinde minatur incommodum, quam commodum promittit: facienda est, modo commodum sit amplius in genere commodorum, quam incommodum in suo.

(bb) Harum regularum explicationem vide apud PUFENDORFIUM, *De Jur. Nat. ac Gent.* Lib. I. Cap. 2. §. 7. *J. B.*

matione, efficaciam habere videatur ad bonum, & ad malum; ita demum eligenda est, + si bonum aliquanto plus habeat boni, quam malum mali. Hoc est, quod + Aristides m sic enuntiat: [24] ὅτ' ἔλαττον τοῦ δυσχερῶς τ' ἀγαθὸν, κρεῖττον διήλλαχθαι. Andronicus Rhodius n, ubi magnanimum describit, ait, eum + non ob quasvis causas pericula subiturum, + sed ob maximas.

m Orat. I. De Pace, Tom. II. pag. 63. B.

n Lib. IV. c. 5. pag. 219.

3. Altera: + si videatur esse [25] æquale bonum, & malum, quod a re, de qua quæritur, possit procedere; ita demum ea res eligenda est, + si [26] efficacia ad bonum, quam ad malum major sit.

Tertia, [27] + si videatur & bonum, & malum esse inæquale, + nec minus inæqualis rerum efficacia: res ea ita demum eligenda est, o [28] si efficacia ad bonum major sit collata efficaciæ ad malum, quam ipsum malum est collatum bono; aut [29] si bonum sit majus comparatione mali, quam efficacia ad malum comparata efficaciæ (cc) ad bonum.

o De Off. I. c. 24.

4. Hæc nos + limatius paulo; sed eodem tendit via planiore o Cicero cum ait, fugiendum, + ne offeramus nos periculis sine causa, quo nihil potest esse stultius: quapropter in adeundis periculis consuetudinem imitandam medicorum, + qui leviter ægrotantes leviter curant, + gravioribus autem morbis periculosas curationes, & ancipites adhibere coguntur; quare + subvenire tempestati, sapientis esse, dicit, eoque magis [30] + si plus adipiscare re explicata boni, + quam addubitata mali.

p Epist. ad Attic. Lib. XIII. c. 27.

q Pag. 416. D.

5. Et p alibi: [31] *Ubi* ἐπίτευγμα *magnum nullum fieri possit,* ἀπότευγμα, *vel non magnum nociturum sit, quid opus est* παρακινδυνεύειν? Dion Prusæensis q Tarsensi altera: ἔστω δεινὸν καὶ ἄδικον. ἀλλ' οὐκ εἴ τι μὴ δίκαιον φέρειν φύσει γίνεσθαι, δεῖ πρὸς τοῦτο φιλονεικοῦντας αὐτοὺς περιβάλλειν ἀτόπως τινί· *Sit sane hoc injustum, & indignum, quod toleretur. At non, si quid injusti accidit, nos ideo debemus certandi studio nosmet incommodis objicere.* Et postea:

GROTII.

o *Si efficacia ad bonum major sit collata efficaciæ ad malum, quam ipsum malum est collatum bono*] Utitur hac regula prudenter Narses apud *Procopium* Gothicorum II. (*Cap.* 18.)

GRONOVII.

24 Ὅτ' ἔλαττον] Quum difficultas major est, quam bonum speratum, melius transigere, & reconciliari.

25 *Æquale bonum*] Bonum, & malum, utrumque in suo genere paria sunt.

26 *Efficacia ad bonum*] Probabilior, & in spe majori eventus est ad bonum, & optatum, quam ad malum, & timendum.

27 *Si videatur & bonum*] Si aut majus est bonum in genere suo, quam malum, aut majus malum, quam bonum; & aut facilius existit ex ratione, quam sequimur, malum, quam bonum, aut bonum, quam malum.

28 *Si efficacia ad bonum*] Si facilius existat bonum, quam malum, etsi malum bono sperato minus non sit.

29 *Si bonum sit majus*] Si magnitudo boni longe vincat modum mali, etsi facilius forte sit exstiturum malum.

30 *Si plus adipiscare*] Ut Alexander malebat se dubiæ fidei medici credere, quam indubitato morbo perire. *Justin.* 11, 8.

31 *Ubi* ἐπίτευγμα] Ubi summam in rem proficias parum, minimo autem casu contrario magnam plagam acceperis, quid opus periclitari? quo pertinet Augusti dictum, parva commoda non parvo sectantes discrimine, similes esse aureo hamo piscantibus, cujus abrupti damnum nulla captura pensari possit. *Suet.* 25.

(cc) Vocem illam *efficaciæ*, quam in omnibus Editionibus manifesto deesse dudum observaveram, in Not. ad modo dictum PUFENDORFII locum, fidenter restitui. *J. B.*

postea: ὥσπερ, οἶμαι, τὰ βάρη ταῦτ' ἂν μὲν σφόδρα πιέζῃ καὶ ἀνέχεσθαι μὴ δυνώμεθα, ζητοῦμεν ὡς τάχιστα ἀποῤῥίψαι· μετρίως δὲ ἐνοχλούμενοι καὶ ὁρῶντες ἀνάγκην οὖσαν φέρειν ἢ τοῦτο, ἢ τούτου μεῖζον ἕτερον, σκοποῦμεν ὡς κουφότατα ἕπεσθαι. *sicut onera ubi ita valde nos urgent, ut durare nequeamus, quærimus abjicere: mediocriter autem pressi, & rebus talibus, ut aut ista, aut graviora ferenda sint, in hoc nos componimus, ut quam expeditissime subsequamur.* Aristides Sicula [r] secunda: ὅτε μείζων ὁ φόβος τῆς r Tom. ἐλπίδος, πῶς οὐκ ἄξιον φυλάττεσθαι· *ubi major spe metus est, quomodo non* II. pag. *tempus est cavendi?* 52. D.

VI. 1. + Exemplum sumamus ab eo, quod inter Galliæ civitates consultatum olim narrat [s] Tacitus: *libertas, an pax placeret.* [32]. + Libertatem in- s Hist. IV. tellige civilem, hoc est, jus regendæ per se reipublicæ: + quod jus plenum 67. est in statu populari, + temperatum in statu optimate, præsertim tali, ubi [33] nemo civium ab honoribus arceatur. + Pacem vero talem, qua bellum redimatur internecinum, id est, ut Cicero [t] alibi Græcis verbis hanc quæ- t Lib. IX. stionem explicat, [34] ἐὰν μέλλῃ διὰ τοῦτο περὶ τῶν ὅλων ἡ πόλις κινδυ- ep. ad Att. νεύειν· Puta, ubi + recta æstimatio futuri nihil ferme aliud, + quam totius epist. 4. populi exitium videatur portendere: + qualis erat status Hierosolymorum obsessorum a Tito. Hic Cato quid dicturus sit, + qui mori, quam uni parère maluit, nemo nescit; quo & illud pertinet:

> [u] *Quam sit non ardua virtus,* u Lucan.
> *Servitium* [35] *fugisse manu.* IV, 576.

+ Et multa alia ad eum modum.

2. + At aliud dictat recta ratio: + vitam scilicet, + quæ fundamentum est omnium bonorum temporalium, & [36] æternorum occasio, pluris esse, quam libertatem; + sive utrumque sumas in uno homine, + sive in toto populo. Itaque + Deus ipse pro beneficio imputat, [x] quod non perdat homines, sed x II Par. in servitutem tradat. Et alibi suadet per Prophetam [y] Hebræis, ut sese Ba- ral. XII, byloniis [p] + in servitutem dedant, ne fame, ac peste moriantur. Quare illud 7, 8. quamquam laudatum antiquis, y Jer. XXVII, 13.

[z] *Obsessum*

GROTII.

p *In servitutem dedant, ne fame, ac peste moriantur*] Guido Blandratensis in oratione ad Mediolanenses apud *Guntherum.* (Lib. VIII. *vers.* 155, *& seq.*)

> *Omnia securi pro libertate feremus.*
> *Sed libertatem contemta nemo salute*
> *Sanus amat; neque enim certæ susceptio cladis,*
> *Quam vitare queas, nisi cum ratione salutis,*
> *Libertatis amor, sed gloria vana putanda est.*

GRONOVII.

32 *Libertatem civilem*] Non personalem, quæ naturalis est facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi quid vi, aut jure prohibeatur, §. 1. *Inst. de Jure pers.*

33 *Nemo civium*] Non certæ familiæ, exclusis aliis, magistratus obtinent: ut olim Romæ, nunc Venetiis, patriciorum.

34 Ἐὰν μέλλῃ] Etiamsi civitas propter id de omni statu, & salute sua sit periclitatura.

35 *Fugisse manu*] Vel pugnando, vel sibimet ipsi vim afferendo.

36 *Æternorum occasio*] Quorum perdendorum periculum incurrimus, si projicimus vitam, & ultro nos occidimus.

z Lucan. III. 350. Augustin. de Civ. Dei lib. XXII, c. 6.

z *Obsessum Pœno gessit quod Marte* [37] *Saguntum:*

laudandum non est, nec quæ eo ducunt.

a Cap. 57.

3. + Internecio enim populi in hoc rerum genere pro maximo malo haberi debet. Cicero de Inventione [a] secundo necessitatis hoc ponit exemplum, + necesse esse Casilinenses se dedere Annibali, quamquam [38] necessitati aderat hæc adjunctio, [q] nisi malint fame perire. De Thebanis, qui Alexandri Macedonis temporibus vixerunt, exstat hoc Diodori Siculi judicium: [b] *τοῖς παρασήμασιν ἀνδρειότερον μᾶλλον ἢ φρονιμώτερον χρησάμενοι προέπεσον εἰς πάνδημον τῆς πατρίδος ὄλεθρον· animi* [r] + *spiritu forti magis, quam prudente, internecionem patriæ accersiverunt.*

b Lib. XVII. c. 10.

4. De eo, quem diximus, Catone, & Scipione, qui post victoriam Pharsalicam cedere Cæsari noluerunt, judicium exstat apud [c] Plutarchum: *αἰτίαν ἔχουσιν ὡς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐν Λιβύῃ παραναλώσαντες οὐκ ἀναγκαίως·* + *culpandi sunt tanquam qui viros multos, & egregios in Africa perdiderint, nullo operæ pretio.*

c In Othon. pag. 1072. D.

5. Quod autem de libertate dixi, + idem [39] de aliis rebus expetibilibus dictum volo, si oppositi mali majoris justior, aut par sit exspectatio. Nam ut recte [d] Aristides, moris est, navem servare + rerum, non vectorum jactu.

d Orat. Platon. II. pag. 283. E. Tom. III.

VII. + In pœnis quoque exigendis illud maxime observandum est, ne unquam eo nomine bellum suscipiatur + in eum, [40] cui pares sunt vires. + Nam ut judicem civilem, ita qui armis facinora velit vindicare, multo esse validiorem altero oportet. + Neque vero prudentia tantum, + aut suorum charitas exigere solet, ut bello periculoso abstineatur, + sed sæpe etiam [41] justitia,

GROTII.

q *Nisi malint fame perire*] Anaxilai, qui ob famem Byzantium dediderat, hæc defensio fuit: pugnandum hominibus in homines, non in rerum naturam. ita *Xenophon. Procopius* Gotth. IV. (Cap. 12.) *οὐ γὰρ ἐπαινοῦσι τὴν ἑκούσιον τελευτὴν ἄνθρωποι, ἔνθα τις ἐπίκειται κρείσσων τοῦ κατ' αὐτὴν κινδύνου ἐλπίς· non laudant mortem voluntariam homines, quamdiu spes aliqua est periculo potentior.* [Dictum, quod Auctor noster tribuit *Anaxilao*, non legitur apud XENOPHONTEM eo loco, ubi Historia illa narratur, *Hist. Græc.* Lib. I. Cap. 3. §. 12. Confudit forte Auctor quod à *Cyro* dictum refert idem, *Cyrip.* Lib. VI. c. 1. §. 10. *J. B.*]

r *Spiritu forti magis, quam prudente*] Idem cum explicasset consilia belli suscepti ab Athenensibus post Alexandri mortem, ait, saniorum judicio eos *πρὸς εὐδοξίαν εὖ βεβουλεῦσθαι· τοῦ δὲ συμφέροντος διημαρτηκέναι. ad gloriam quidem recte consuluisse, sed ab utilitate aberrasse:* ut qui properassent *διακινδυνεύειν μηδεμιᾶς ἀνάγκης κατεπειγούσης· periclitari nulla necessitate impellente:* ne Thebanorum quidem tam nobili clade passi se admoneri. (*Lib.* XVIII. c. 10.)

GRONOVII.

37 *Saguntum*] Urbs in Hispania, ubi obsessi ab Hannibale aurum, argentumque ex publico, privatoque in forum collatum, in ignem ad id raptim factum conjicientes, eodem sese cum uxoribus, & liberis præcipitaverunt. *Liv.* 21, 14.

38 *Necessitati aderat*] Hujus necessitatis unum esset effugium, si mallent inedia, aut manibus suis intermori.

39 *De aliis rebus expetibilibus*] Ut iis æquo animo careamus, vel fraudari nos patiamur potius, quam ob eas subeamus periculum, quo aut credibilius sit nos perituros, aut nihilo certius, perituri, an servaturi eas simus.

40 *Cui pares*] Huc pertinet illud *Taciti* 3, annal. 13. *omittere potius prævalida, & adulta vitia, quam hoc adsequi, ut palam fiat, quibus flagitiis impares simus.*

41 *Justitia rectoria*] Eadem justitia, quæ suadet, dictatque puniri malos, eadem suadet etiam non puniri, si nequeat id fieri sine clade, aut periculo bonorum; non enim tantum est justitiæ opus punire malos, sed etiam tueri bonos: & quemadmodum injustus est qui recte imperanti non paret, ita quoque injustus qui studio puniendi

ſtitia, + rectoria ſcilicet, quæ ex ipſa regiminis natura + ſuperiorem non minus ad curam pro inferioribus, quam inferiores ad obedientiam obligat. Cui conſequens eſt id, quod recte a theologis eſt traditum, [e] regem, qui ob caufas leves, aut ad exigendas pœnas non neceſſarias, & magnum ſecum periculum trahentes, bellum ſuſcipit, + teneri ſubditis ad reparationem damnorum, quæ inde oriuntur; + nam etſi non in hoſtes, + in ſuos tamen veram committit injuriam, qui + talibus de cauſis tam gravi malo eos implicat. Livius: [f] *juſtum bellum + quibus neceſſarium, & pia arma quibus nulla niſi in armis relinquitur ſpes.* Optat hunc ſtatum Ovidius Faſtorum I. (*verſ.* 715.)

e Cajet. 2. 2. q. 95. art. 8. Molina tract. 1. de Juſtitia c. 102.

f Lib. IX. c. 1.

Sola gerat miles, + quibus arma coërceat, arma.

VIII. [s] + Rara ergo belli ſumendi cauſa eſt, quæ omitti aut non poſſit, aut non debeat, puta, + cum jura ſunt, ut Florus [g] loquitur, [42] armis ſæviora. Seneca [h] *incurri*, ait, *in pericula*, [43] *ubi quieſcenti paria metuuntur*, aut etiam pejora. quem ſenſum [i] Ariſtides ſic extulit: [44] τότε χρὴ κἂν ἄδηλον ᾖ τὸ μέλλον αἱρεῖσθαι κινδυνεύειν, ὅταν τὸ τὴν ἡσυχίαν ἄγειν φανερῶς χεῖρον ᾖ. *miſeram pacem bello bene mutari*, ait [45] Tacitus, nempe cum, ut idem ait, [k] *aut* [46] *auſos libertas ſequetur, aut victi iidem erunt*: aut *ubi* (ut Livius [l] loquitur) *pax ſervientibus gravior, quam liberis bellum.* Non ſi, ut apud Ciceronem [m] eſt, apparet futurum, ut, [47] ſi victus eris, proſcribaris: ſi viceris, tamen ſervias.

g Lib. IV. c. 12. n. 32.

h Lib. I. de Clement. C. 12.

i Orat. I. De Pace, Tom. II. p. 67. B.

k Hiſt. IV, 32.

l Lib. X. c. 16.

m Ad Att. VII, 7.

IX. + Alterum belli tempus, + ſi, + ita ut oportet, rem æſtimanti, [48] a jure, & quidem quod momenti ſit maximi, ſimul ſtent vires. Hoc eſt, quod Auguſtus ajebat, [n] bellum non ſuſcipiendum, + niſi cum major emolumenti ſpes, quam damni metus oſtenderetur. Et quod de prælio dicere ſolebant Scipio Africanus, & L. Æmilius Paulus, [o] idem huc non male aptaveris: *non decertandum eſſe,* [t] *niſi ſumma neceſſitudo, aut ſumma occaſio data eſſet.*

n Suet. c. 25.

o Gell. lib. XIII, c. 3. Val. Max. lib. VII, c. 2.

ſi contumaces negligit curam parentium. Hinc Otho laudatus in morte, quam ſubire maluit, ne bellum civile renovaret. *Suet.* 9.

G R O T I I.

s *Rara ergo belli ſumendi cauſa eſt, quæ omitti aut non poſſit, aut non debeat*] *Servius* ad illud in X. Æneidos, (*verſ.* 758.)

Iram miſerentur inanem
Amborum, & tantos mortalibus eſſe labores.

Quia nulla cauſa tam juſta eſt, ut propterea bellum geri debeat.

G R O N O V I I.

42 *Jura ſunt ſæviora*] Quum ſpecie pacis, & juſtitiæ, graviora tolerantur, quam inter arma maxime ferventia evenire ſolet. Ut Siculi queruntur, ſe infeſtiſſimo hoſti Agathocli titulo pacis addictos ab Hamilcare Pœnorum duce. *Juſtin.* 22, 3.

43 *Ubi quieſcenti*] Quoties bellum vitanti nihil commodius eſt, quam in bello.

44 Τότε χρὴ] *Tunc oportet, quamquam incerta ſint futura, præferre periculum, quum pacem colere palam pejus eſt.*

45 *Tacitus*] 3, ann. 44. *Miſeram pacem vel bello bene mutari.*

46 *Auſos libertas*] Bellum ſumentibus, ſi res feliciter ceſſerit, magna bona; ſi ſecus, nullum gravius, quam adeſt, malum continget.

47 *Si victus fueris*] Rebus male provenientibus, pereas; ex ſententia evenientibus, tamen miſeram vitam agas.

48 *A jure*] Ubi cum ſit juſtitia cauſæ, & quidem ejus cauſæ, quam deferere, aut negligere nullo modo poſſis, etiam in promptu ſint juſtæ vires.

G R O T I I.

t *Niſi ſumma neceſſitudo*] *Plutarchus* Gracchis: τὸ

p Diod. l. XVI. c. 17.
q Lib. II. Ep. 7.
r Vita Camill. p. 134. B.
s De Civit. Dei l. XIX, c. 7.

esset. Locum autem tum maxime hoc habebit, cum [49] spes est, [u] terrore, ac fama, nullo, aut exiguo periculo rem confici posse: quale erat Dionis [p] consilium ad liberandas Syracusas. In epistolis Plinii est: [q] *quod est pulcherrimum victoriæ genus, terrore perdomuit.*

X. 1. + Sæva res bellum est, inquit Plutarchus, [r] cumulumque secum trahit injuriarum, & insolentiæ. Et sapienter [s] Augustinus: *quorum malorum* (de his loquitur, quæ ex bello nascuntur) *multas, & multiplices clades, diras, & duras necessitates, si, ut dignum est, eloqui velim, quamquam nequaquam, sicut res postulat, possim, quis erit prolixæ disputationis modus? sed sapiens, inquiunt, justa bella gesturus est: quasi non, si se hominem meminit, multo magis dolebit justorum necessitatem sibi exstitisse bellorum: quia nisi justa essent, ei gerenda non essent: ac per hoc sapienti nulla essent. Iniquitas enim partis adversæ justa bella ingerit gerenda sapienti, immo & necessaria: quæ iniquitas homini* [x] + *utique dolenda, quia hominum est, & si nulla ex eo bellandi necessitas nascatur. Hæc itaque mala tam magna, tam horrenda, tam sæva quisquis cum dolore considerat, miseriam necesse est fateatur; quisquis autem vel patitur ea sine animi dolore, vel cogitat, multo utique miserius ideo se putat beatum, quod & humanum perdidit sensum.* Idem alio loco: [t] *belligerare malis videtur felicitas, bonis necessitas.* Maximus autem Tyrius: [u] τῆς τοῦ πολεμεῖν χρείας κἂν ἀφέλῃς τὸ ἄδικον, ἐλεεινὸν αὐτῆς τὸ ἀναγκαῖον· *de bello etiamsi demas injustitiam, ipsa per se necessitas miseranda est.* Idem: Φαίνεται ὁ πόλεμος τοῖς

t Lib. IV. de Civit. Dei c. 15.
u Dissert. XIV. pag. 146. Ed. Davis.

τὸ ἄνευ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης ἐπιφέρειν σίδηρον, οὔτε ἰατρικὸν, οὔτε πολιτικόν. *extra summam necessitatem ferrum inferre, nec boni medici est, nec boni præsidis.* (Pag. 845. A.) Marciani dictum apud *Zonaram*: μὴ δεῖν ὅπλα βασιλέα κινεῖν, ἕως εἰρηνεύειν ἐξόν· *non debere regem arma movere, quamdiu pace frui liceat.* (Lib. XIII. Cap. 25. fin.) *Augustinus* L. epistola ad Bonifacium: *pacem habere voluntatis est: bellum autem debet esse necessitatis, ut liberet Deus a necessitate, & conservet in pace.* [Ubi legitur: *Pacem habere debet voluntas, bellum necessitas.* Epist. 95. vulg. 189. §. 6. *Edit. Benedictin.*]

u *Terrore, ac fama*] *Leo spernens tela diu se terrore solo tuetur, ac velut cogi testatur.* Habet id *Plinius* historiæ naturalis VIII, c. 16.

x *Utique dolenda*] Lacedæmonii in oratione, quæ exstat apud *Diodorum Siculum*, libro XIII. (Cap. 52.) θεωροῦντες τὰς ἐν τῷ πολέμῳ φιλονεικίας πολλὰ καὶ δεινὰ πάθη ποιούσας, εἰήθημεν δεῖν φανερὸν ποιῆσαι πᾶσι καὶ θεοῖς καὶ ἀνθρώποις, ὅτι τούτων ἥκιστα πάντων ἐσμὲν αἴτιοι· *cum videamus, ex bello plurimas inimicitias, plurima atrocia oriri, nostri officii duximus cunctis Diis, hominibusque testatum facere, causam horum a nobis non esse.* Plutarchus Numa, (pag. 78. B.) τί οὖν, φήσει τις, οὐκ ἐπὶ τὸ βέλτιον προῆλθεν ἡ Ῥώμη τοῖς πολέμοις; ἐρωτῶν ἐρώτημα μακρᾶς ἀποκρίσεως δεόμενον, πρὸς ἀνθρώπους τὸ βέλτιον ἐν πλούτῳ, καὶ τρυφῇ, καὶ ἡγεμονίᾳ, μᾶλλον ἢ σωτηρίᾳ καὶ πρᾳότητι καὶ τῇ μετὰ δικαιοσύνης αὐταρκείᾳ τιθεμένους· *hic si quis mihi dixerit, nonne Roma per bella profecit plurimum, quæstionem moverit longæ responsionis egentem, apud homines, qui profectum ponunt in opulentia, in deliciis, in imperiis militaribus, non in salute populi, in lenitate, in justitia suo contenta.* Stephanus medicus Chosroi Persarum regi apud *Procopium* Persicorum II. σοῦ οὖν, ὦ κράτιστε βασιλεῦ, φόνους σοι καὶ μάχας ἐργαζομένῳ καὶ πόλεων ἀνδραποδισμοὺς, τῶν μὲν ἄλλων ἴσως ὀνομάτων παρέσται τυχεῖν. τὸ δὲ ἀγαθῷ εἶναι δοκεῖν, οὐ μήποτε ἔσται· *tibi, rex maxime, in cædibus, & pugnis, & urbibus subigendis occupato alia forte nomina contingant; bonus autem ut per hæc crederis, fieri nequit.* (Cap. 26.) Adde locum egregium *Guicciardini* libro XVI. (in Oratione Episcopi *Osim.*)

GRONOVII.

49 *Spes est terrore, ac fama*] Hoc argumento utuntur & Campani ad persuadendum Romanis bellum Samniticum: *si ostenderitis auxilia vestra, ne bello quidem arbitror vobis opus fore. Usque ad nos contemptus Samnitium pervenit; supra non ascendit. Itaque umbra auxilii vestri tuti erimus.* Liv. 8, 30.

GRO-

τοῖς μὲν δικαίοις ἀναγκαῖος ὤν, τοῖς δὲ ἀδίκοις ἑκούσιος. *apparet, bellum a justis non sumi nisi necessario, ab injustis sponte.*

2. Cui Senecæ illud [x] addendum, non esse homini homine [50] prodige utendum. Philiscus Alexandrum monebat, [y] ut gloriæ quidem studeret, sed ea lege, + ne se [51] pestilentiam, aut magnum morbum faceret: intelligens populorum occidionem, desolationem urbium, pestilentiæ esse opera: + nihil autem magis esse regium, quam consulere omnium saluti, quæ pace continetur.

x *Epist.* 88.
y *Ælian. lib.* XIV, 11.

3. Si jure Hebræo [z] + & qui non volens hominem occidisset, [52] fugere debebat: si Deus a Davide, [a] qui pia bella gessisse dicitur, ideo templum suum ædificari vetuit, [y] quod multum sanguinem fudisset: si + apud Græcos veteres expiatione opus habebant etiam qui sine culpa manum cæde maculassent: quis non videat, + præsertim Christianus, quam res sit infelix, & mali ominis, + quantoque nisu fugiendum bellum etiam non injustum? Certe apud Græcos Christianismum professos diu observatus est canon, [b] quo sacris [z] + ad tempus arcebantur qui hostem in qualicumque bello interfecissent.

z *Numer.* XXXV. *Deut.* XIX.
a 1 *Chron.* XXVIII, 3.
b *Basil. ad Amphil.* Epist. 1. 13.

GROTII.

y *Quod multum sanguinem fudisset*] Οὐκ ἐπιτρέπει δὲ πολλοὺς πολέμους ἠγωνισμένῳ καὶ φόνῳ τῶν ἐχθρῶν μεμιασμένῳ *non permisit templum struere ei, qui multa bella bellasset, pollutusque esset, hostili quidem, attamen sanguine.* Verba sunt *Josephi* libro VII, c. 4. ubi & plura in hanc sententiam sequuntur. *Plinius* libro VII, cap. 25. post relata Cæsaris Dictatoris prælia: *non equidem in gloria posuerim tantam etiam coactam humani generis injuriam.* *Philo* de Vita Mosis: καὶ γὰρ εἰ νόμιμοι αἱ κατ' ἐχθρῶν σφαγαί, ἀλλ' ὅγε κτείνων ἄνθρωπον, εἰ καὶ δικαίως καὶ ἀμυνόμενος καὶ βιασθείς, ὑπαίτιος εἶναι δοκεῖ διὰ τὴν ἀνωτάτω καὶ κοινὴν συγγένειαν. οὗ χάριν καθαρσίων ἐδέησε τοῖς κτείνασι πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ νομισθέντος ἄγους γεγενῆσθαι· *quamvis enim legibus permissæ sint hostium occidiones, attamen quisquis hominem interfecerit, quamvis juste, quamvis ad sui tutelam, quamvis coactus, aliquid labis contraxisse creditur, propter illam communem a summa causa venientem cognationem. Quapropter & purgatione quadam opus habebant tales interfectores, ad eluendum quod commissum videbatur piaculum.* (Pag. 650. E.)

z *Ad tempus*] Triennio. *Zonaras* Nicephoro Phoca. (Lib. XVI. Cap. 25. p. 203. Tom. II. *Ed. Reg.*)

GRONOVII.

50 *Prodige utendum*] Non decere hominem alterius hominis vitam, & caput, tanquam rem vilem, & parvi pretii, facile, ac sine parcimonia impendere.

51 *Pestilentiam, aut*] Creo ad Eteoclem regem apud *Stat.* 11. Theb. 272. *Sat tua non æquis luimus perjuria divis, Urbem armis, opibusque gravem, & modo civibus arctam, Ceu cælo demissa lues, inimicaque tellus, Hausisti.*

52 *Fugere*] Excedere patria, & se conferre ad aliquod oppidorum, quæ habebant jus asyli.

HENRICI DE COCCEII
COMMENTARIUS
IN
HUGONIS GROTII
LIB. II. CAP. XXIV.

Auctor toto hoc capite nihil aliud agit, quam ut rationes suadendi colligat, quibus Princeps, licet jus habeat, abstinere debeat a bello gerendo, quæ legi omnino merentur, ac interpretatione opus non habent.

Additio.

" Auctor hoc capite ex rationibus tum politicis, tum piis probat, nec ex justa causa bellum suscipere consultum, sed aliquando jus potius remittendum esse, ut bellum vitetur, *c. h.* §. 1. inprimis si bellum saltem est punitivum, & geritur ad vindicandam injuriam illatam, §. 2. Idque suadet 1°. ob dilectionem, seu regulam charitatis; condonare enim delicta christiano, & principi præcipue, gloriosum esse, ait §. 3: 2°. ob curam sui, & suorum, §. 4; ubi tres normas deliberationis ponit, quæ omnes eo tendunt, a bello abstinendum esse si oppositi mali par, aut justior sit exspectatio, §. 5. & 6. Hinc 3°. concludit, nunquam contra viribus pares pœnalia bella suscipienda esse, §. 7; sed belli causam sumendam esse tunc, cum injuria armis est sævior, mediaque sufficientia adsunt, §. 8. & 9. Tandem, & 4°. ait, rem sævam esse bellum, & cum invita quoque homicidia per fugam ad asyla expiari debuerint, inde argumentatur, magis etiam non injusta bella fugienda esse, §. 10.

Ad §. I.

Pars *proprie non videtur exsequi, quid circa bellum virtutes aliæ præcipiant, &c.*] " Institutum enim Auctoris est, tradere id, quod justum est in bello, jure proprie sic dicto. Quid juxta præcepta virtutum in bello observandum sit ex jure naturæ sensu laxiori sumto, i. e. ex regulis perfectionum, charitatis, adeoque ex doctrina morum, & Ethicis præceptis petit.

Ne quis existimet, &c.] " Longe latius enim patent honestatis regulæ; & multa inter homines licite peraguntur, quæ pia, rectaque non sunt.

Aut oportere bellum suscipi] " Prætextu, scil. officii regis, quod consistit in vindicando jure subditorum contra injurias extraneorum.

Aut semper etiam licere] " Nam tales sæpius circumstantiæ obvenire possunt, ut jure suo abstinere non tantum laudabile, sed & debitum sit. *Vid.* §. *seq. n.* 3.

Nostra quoque vita curam honeste deseri, ut alterius vita, & saluti consulamus] " *Vid. l.* 1. *c.* 3. §. 3. Inprimis si persona aliis sit valde utilis, *l.* 2. *c.* 1. §. 9. " Quod examinavimus *ibidem.*

Supra] " *L.* 2. *c.* 1. § 8. & 9. *l.* 1. *c.* 3. §. 3. *vid.* §. *seq. n.* 3.

Christianis hoc convenit] " Ut scilicet vitæ suæ curam negligant, si majus inde redundet commodum.

Qui

Qui pro nobis mori voluit] „ Alibi dixit, hoc exemplum imitari laudabile esse, „ & suo præmio non cariturum; at non „ tale, ut aut ex lege veniat, aut legem „ faciat. *L.* 1. *c.* 3. §. 3. *n.* 8.

Ne res nostras, aut nobis debitas persequamur, cum tanto aliorum incommodo] „ Nam ex bello mala plurima etiam in „ innocentes sequi solent. *Vid. l.* 2. *c.* 23. „ §. 6.

2 *Non ob quamvis causam talem bellum suscipiendum*] „ Xenoph. Hist. Gr. 6. p. 638. „ ait: *Hominum sane sapientum est, ne* „ *quidem si graves sint controversiæ bellum* „ *suscipere.* Add. Apollonius *apud Grot.* „ §. *seq. in fin.*

Talem causam] „ Ubi jus satis compertum est.

Quanti æstimandum sit id, quod accidit] „ Adeoque an operæ pretium sit, armis damnum datum vindicare.

AD §. II.

1 AD *pœnas vero omittendas multa sunt, quæ nos hortantur*] „ Grotius eum, qui „ læsus est, hortatur ne puniat, sed ut „ potius vindictam omittat, 1. exemplo „ parentum, qui multa condonant liberis; „ 2. exemplo Dei; 3. ob legem, quæ diligere jubet proximum, etiam inimicum, „ inprimis si pluribus utilis esse possit; 4. ob „ legem Servatoris, quæ litem in minoribus rebus dissuadet.

Quam multa patres in filiis dissimulant] „ Princeps autem pater est subditorum. *Vid.* „ *n. seq.*

2 *Rectoris, id est patris, quodammodo personam suscipit*] „ Qui punit, jure magistratus, & superioris punit, & necessario „ punit. At pater nunquam punit, sed „ castigat: neque id necessario fit, aut „ ad reparationem juris, sed ad corrigendos mores.

Qui Deo, inquit, similis esse vult] „ Uti „ enim omnis perfectionis, ita & clementiæ ratio consistit in imitatione perfectionum divinarum.

3 *Ut jure suo abstinere non laudabile tantum sit, sed & debitum*] „ Scilicet, debito laxiori sensu sumto pro eo, quod „ convenit judicio rite confirmato ad eligendum ea, quæ delectant, vel nocent. „ *Proleg.* §. 9. *Diss. proœm. II.* §. 30. *seq.*

Sive in se spectata] „ I. e. quatenus per „ se perfectio est.

Qualiter eam exigit sanctissima lex Evangelii] „ Immo Servator nullibi per modum „ legis dilectionem exigit, sed eam in se „ spectatam commendat, & auditoribus inculcat, uti alibi diximus. *Conf. supra* „ *c.* 22. §. 14.

Sic quosdam esse, diximus, &c.] „ *Supra* „ §. 1. *n.* 1. *Conf. lib.* 2. *c.* 1. §. 8. & 9.

Si res quasdam negligi vult Christus] „ Mentem Servatoris explicavimus supra „ *l.* 1. *c.* 2. § 8. *n.* 4.

Tanto credendum est majora a nobis negligi voluisse] „ Laudabiliter agit qui jure suo cedit: sed nec contra præcepta „ Servatoris peccat qui jus suum bello vindicat. *Vid. supra l.* 1. *c.* 2. §. 6. & *seq.*

Ait Ambrosius] „ Quæ allegantur auctoritates in eo conveniunt, consultius esse „ bello abstinere etiam ex magna causa: „ quod prudentiæ, consilii, & perfectionis „ est, non juris. 4

AD §. III.

CIRCA *pœnas*] „ I. e. circa vindictam „ injuriæ nobis illatæ. 1

Si non ut hominum] „ Nam jure naturæ laxiori sensu sumto hominem obligari „ ad ea, quæ perfectionis sunt, dixit supra „ *prol.* §. 9. & 10. & *l.* 1. *c.* 1. §. 4. & 7. „ *Vid. Diss. proœm. II.* §. 8.

De principe] „ Facilem esse debere Principem ad dissimulandas injurias, passim „ inculcatur a morum doctoribus. *Sen.* 1. „ *clem.* 3. 5 & 19 *Sallust. Cat.* 9. *August.* „ *de Civ. Dei*, 1. 6. *Ælian.* 2. 15. *Marcell.* 30. 27. *Test. b.* 2

Sacræ literæ suppeditant] „ Moses orarit pro populo, qui eum lapidare voluit. „ *Num.* 14. *v.* 10. 12. & 13 David noluit vindictam sumi a Semei, qui conviciis eum laceraverat. 2. *Sam.* 16. *v.* 7. „ *seq.* 3

Ubi aut nos quoque peccati alicujus simus conscii] „ Ex hypothesi enim Auctoris „ is, qui criminis alicujus reus est, non „ potest ab alio ejusdem criminis reo pœnam sumere. Quod examinavimus *c.* 20 „ §. 3.

Ab humana quadam, & excusabili in-

 firmi-

firmitate procedit] „ Hanc causam liberan-
„ di a pœna explicavit Auctor *c.* 20. §. 19.
„ 26. & 31.

Pœnitere eum, *qui nocuit*] „ Pœniten-
„ tiam inter causas remittendi pœnam re-
„ censuit Auctor supra *c.* 20. §. 10. *n.* 6.
„ & §. 11.

Ex dilectione nascuntur] „ *Vid.* §. 2. *n.* 3.

Debemus] „ Scil. non ex debito juris,
„ sed virtutis. *Vid.* §. 1. *n.* 1.

Aut recte impendimus] „ Citra debitum.

AD §. IV.

1 FECIALES] „ Hi enim de justitia
„ bellorum decidebant. *Vid. supr. c.* 23.
„ §. 4. §. 8. *n.* 2.

Consultatum a Senatu, *an ex usu esset suscipere*] „ Prior igitur quæstio ad jus,
„ posterior ad politicam spectat. *Vid. proleg.* §. 57. Nam in omni deliberatione pu-
„ blica, & privata, duo quæri solent:
„ 1. an jure quid fieri possit: 2. an utile
„ sit. Neque enim statim ille, qui jus agen-
„ di habet, actionem instituet; sed deli-
„ berabit, num conducat, forte ob poten-
„ tiam adversarii, ob sumtuum defectum,
„ &c.

In parabola quadam Christi] „ B. Parens
„ egregiis rationibus probavit in disputa-
„ tione *de justo præliorum exitu*, *Sect.* 4.
„ *per tot.* Principes, qui imbecillitatis suæ
„ gnari bellum suscipiunt, a temeritatis
„ culpa non liberari, indeque excusari non
„ posse eos, qui non satis parati, & in-
„ structi hostem potentem adoriuntur. Sane,
„ hoc casu non jus deficit, sed media jus
„ suum prosequendi.

Missurum legationem cum mandatis pacis causa] „ Quid si Princeps adversarius
„ nullas conditiones admittat, vel non æ-
„ quas? Respondet B. Parens *d. Sect.* 4.
„ §. 9. & 10. tunc emergendi, eluctandi-
„ que vias a *consilio*, & *tempore* peten-
„ das esse. Pannones apud *Bellenium rerum*
„ *Transilv.* 2. *Sect.* 6. *p.* 58. *impares se*
„ *ad gerendum contra Turcas bellum*, &
„ (*quia Deo ita visum esset*) *jugum potius*,
„ *licet grave*, *se subituros*, *quam arma*
„ *moturos*, *declarant universi.*

2 *Justo metu*, *non odio*, *aut contemtu*]
„ Atqui metum a multitudine transeuntium
„ non esse justum, ipse Auctor dixit *l.* 2.
„ *c.* 2. §. 3. *n.* 4.

Thucydidem] „ Idque prudenter obser-
„ vavit Fabius Maximus apud *Liv. l.* 28.
„ *c.* 41. & 42. *Adde Cic.* 1. *off.* 123. *Vid.*
„ *Temm. h.*

AD §. V.

„ AUCTOR dixit, non esse incipien-
„ dum bellum nisi præmissa deliberatione.
„ *Vid.* §. *præced. n.* 1. Hic jam quærit,
„ de quibus rebus deliberatio illa instituen-
„ da sit? & ait, in utilitate, quæ ex bel-
„ lo sperari potest, ejusque æstimatione,
„ & computu, non tantum fines inter se
„ conferendos esse, sed & facultates ad
„ finem perveniendi; & in iis præferen-
„ dum esse, ait, in quo plus boni est
„ detracto damno. Sensus hic est, non
„ considerandum esse tantum, an per bel-
„ lum plus boni obtineri possit, quam
„ mali, sed an non difficilior, & da-
„ mnosior sit ejus boni comparandi ratio,
„ quam ipsum bonum; adeoque non tan-
„ tum finium utilitatem, sed & medio-
„ rum facilitatem, ac copiam esse inspi-
„ ciendam: iisque omnibus perpensis de-
„ mum concludendum, an deductis ma-
„ lis adhuc sufficiens bonum supersit, quod
„ armis peti mereatur. Quæ confuse admo-
„ dum, & obscure *h.* §. & *seq.* exponuntur.

Qui deliberant] „ An scil. utile sit bel- 1
„ lum suscipere.

Non quidem ultimis] „ Forte quod to-
„ ta respublica perire possit.

Finis semper est bonum aliquod] „ Si-
„ ve verum, sive imaginarium. *L.* 2. *c.* 20.
„ §. 29. *n.* 3.

Aut certe mali declinatio] „ Nam &
„ hoc verum bonum est, si malum a no-
„ bis declinamus, *d.* §. 29. *n.* 1.

Per se non expetuntur] „ Media igitur,
„ quæ ad illum finem ducunt, non per
„ se expetuntur, sed ideo quia ducunt,
„ & quatenus ducunt.

Quare in deliberationibus, &c.] „ Sen-
„ sus est, quod comparari debeat, 1. an
„ plus boni, vel mali ex bello sperare pos-
„ sit is, qui deliberat: 2. an sufficiant vi-
„ res ad bonum illud vindicandum.

Facultas effectiva] „ I. e. An media,
„ quæ ad finem illum ducere debent, suf-
„ ficiant.

Qua

Qua comparatio] „ Et finium inter se,
„ & mediorum ad finem ducentium.
Tres habet normas] „ Dixi jam, nor-
„ mas has obscuras esse, & vix intelligi-
„ biles. Sensus totius tractationis hic vi-
„ detur esse, quod quoties boni majoris
„ justior, aut par est expectatio, delibe-
„ rans id eligere; si autem mali majo-
„ ris justior, aut par sit exspectatio, ab-
„ stinere debeat. *Vid. Not. ad pr. h.* Hæc
„ res meræ prudentiæ, ac consilii est, &
„ ad rationem status pertinet, non ad scien-
„ tiam juris naturæ.
2 *Si res, de qua agitur, aqualem efficaciam videatur habere ad bonum, & ad malum*] „ i. e. Si res, de qua delibera-
„ tur, æque ad malum, quam ad bonum
„ perducere potest.
Morali scilicet æstimatione] „ i. e. Cum
„ aliqua latitudine.
Si bonum aliquanto plus habeat boni, quam malum mali] „ Si ab una parte li-
„ bertatem civilem amitteret civitas, ab
„ altera parte internecioni se exponeret,
„ prius potius eligendum est, quia ma-
„ lum plus mali habet, & melius est li-
„ bertatem perdere, quam vitam. *Vid.* §.
„ *seq.*
Aristides] „ Verba latine reddita hæc
„ sunt: *Quum difficultas major est, quam*
„ *bonum speratum, melius transigere, &*
„ *reconciliari.*
Non ob quævis causas pericula subiturum] „ Quia ibi malum plus habet ma-
„ li, quam bonum boni.
Sed ob maximas] „ Idque a contrario.
3 *Si videatur esse æquale bonum, & malum, quod a re, de qua quæritur, possit procedere*] „ Si æque bonum, ac malum
„ ex re, de qua deliberatur, nobis ob-
„ venire possit, & facultas nostra effectiva
„ ad obtinendum bonum major sit, quam
„ facultas alterius ad inferendum malum,
„ deliberans eligere bellum debet.
Si efficacia ad bonum, quam ad malum major sit] „ Si major spes sit obti-
„ nendi boni, quam mali.
Si videatur & bonum, & malum esse inæquale] „ Si vel bonum majus est ma-
„ lo, vel malum majus bono, quod ex
„ re, de qua deliberatur, procedit.
Nec minus inæqualis rerum efficacia]
„ Si major spes sit obtinendi vel boni,
„ vel mali.

Limatius] „ Dic, obscurius. 4
Ne offeramus nos periculis sine causa]
„ Add. *Arist. l. 2. Rhet. 8. Just. 18. 6.*
„ *Liv. l. 30. c. 32. Cic. 3. in Verr. 57.*
Qui leviter ægrotantes leviter curant]
„ Quia efficacia ad bonum, quam ad ma-
„ lum major est in re, unde æquale bo-
„ num, & malum potest procedere. *Vid.*
„ *n. præced. pr.*
Gravioribus autem morbis periculosas curationes, & ancipites, adhibere coguntur]
„ Quia efficacia ad bonum major est col-
„ lata efficacia ad malum, quam ipsum
„ malum est collatum bono. *Vid. n. præ-*
„ *ced. in fin.*
Subvenire tempestati] „ I. e. fugere,
„ ubi tuto resistere non possumus.
Si plus adipiscare re explicata boni] „ i. e.
„ Si re confecta plus boni sequatur, quam
„ manente sequeretur mali.
Quam addubitata] „ I. e. ob metum
„ incerti eventus omissa. Quod hic Cice-
„ ro docet, præstitit Alexander Magnus,
„ cujus valetudo cum esset conclamata, &
„ solus Medicus Philippus (quem caven-
„ dum tanquam suspectæ fidei, & corru-
„ ptum a Dario, monuerat eodem tem-
„ pore Parmenio) remedium ei offerret,
„ *Tutius est ratus dubia se fidei medico*
„ *credere, quam indubitato morbo perire.*
„ *Græv. ad Cic. l. 1. de off. c. 24.*

Ad §. VI.

Exemplum *sumamus*] „ Auctor e- 1
„ xemplo docet, quomodo is, qui deli-
„ berat, & fines inter se, & media ad
„ finem ducentia comparare debet.
Libertatem intellige civilem] „ i. e. fa-
„ cultatem suo jure, suisque legibus vi-
„ vendi; quæ autonomia vocatur: de
„ qua late egimus *supra l. 1. c. 3.*
Quod jus plenum est in statu populari]
„ Ubi & jus imperii, & administratio pe-
„ nes populum est.
Temperatum in statu optimate] „ Ve-
„ rum hoc est quoad administrationem.
„ Cæterum, hic, & in statu regio, liber-
„ tas populi quoad autonomiam æque ple-
„ na est, ac in statu populari: uti de-
„ monstravimus *supra.*
Pacem vero talem, qua bellum redimatur internecinum] „ Si enim recusassent

„ Galli in jus Romanorum concedere, eorumque potestati se subjicere, in servitutem eos, destructa republica, redegissent Romani.

Recta æstimatio futuri] „ Intelligit moralem æstimationem, quæ supponit judicium prudentum, & semper cum aliqua latitudine procedit. *Vid.* §. 5. *n.* 2.

Quam totius populi exitium videatur portendere] „ Cum amittendo libertatem civilem jus populi, & civitatis mediatæ conservent.

Qualis erat status Hierosolymorum] „ Uti eum describit Josephus *de bell. jud. l.* 6. *c.* 11. *p. m.* 485. ubi ait, Romanos salva civitate, & religione, tributum saltem poposcisse.

Qui mori, quam uni parere maluit] „ Apud *Senec. de prov. c.* 2.

Et multa alia] „ Hæc causa fuit belli Maccabæis, uti late exposuit B. Parens *de Autonom. J. G. c.* 17. §. 4: sed & in genere quantum sit beneficium *suis legibus vivere*, & quanti id inter gentes habitum fuerit, explicat *ibid. c.* 15. 16. & 17.

At aliud dictat ratio] „ Auctor statuit, privationem Autonomiæ præferri debere bello internecino.

Vitam scilicet pluris esse, quam libertatem] „ Hinc ad redimendam vitam omnia impendi solent. *Job.* 2. 4.

Qua fundamentum est omnium bonorum temporalium] „ Quicquid enim boni in orbe conditum est, viventium causa conditum est.

Sive utrumque sumas in uno homine] „ Quilibet homo servitutem personalem præferre morti debet.

Sive in toto populo] „ Adeoque pari ratione populus servitutem civilem præferre internecino bello debet.

Ipse Deus pro beneficio imputat] „ Immo beneficium Dei non in eo consistebat, quod non perdiderit Judæos, i. e. vitam ipsis ademerit; sed quod populus non esse desierit, uti desiit esse per captivitatem Babylonicam: nam secuta humiliatione censum saltem solverunt Sisaci, salvo jure populi, salvaque Autonomia. *II. Paralip. c.* 12. *v.* 7. 8. 12. & *c.* 14. *v.* 9.

In servitutem dedant, ne fame, ac peste moriantur] „ Hoc ideo suasit, quia simul promisit Deus, eos, qui collum jugo subjecerint, redituros esse cum vasis domini. *Jerem. c.* 2. 7. *v.* 10. 11. 16. & 22.

Internecio enim populi in hoc rerum genere pro maximo malo haberi debet] „ Ibi enim efficacia ad bonum minor erat collatum bono; vel ut magis intelligenter rationem exponam, oppositi mali minor erat exspectatio. Hoc est, quod Galli dicunt: *le remede est pire que le mal.* 3

Necesse esse Casilinenses se dedere Annibali] „ Exemplo hoc apparet, necessitatem non tollere voluntatem: etsi enim, si res libertatis fuisset, dedere se noluissent, coacti tamen voluere.

Spiritu forti magis, quam prudente] „ Similia exempla legimus de Astapa urbe Hispaniæ apud *Liv.* 28. 22. de Abydenis apud *Liv. l.* 31. *c.* 17. De Carthagine vide *Flor. l.* 2. *c.* 15. *Tesm. b.*

Culpandi sunt] „ Quod majus malum elegerint, quam bonum obtinere potuissent. 4

Idem de aliis rebus expetibilibus dictum volo] „ De quibus scil. deliberandum est: nam ibi quoque comparatio institui debet, an periculum, seu malum, quod inde obvenire potest, sit majus, quam bonum; vel contra. 5

Rerum non vectorum jactu] „ Majus enim est malum, perdere homines.

Ad §. VII.

In *pœnis quoque exigendis*] „ Si nimirum præter damni reparationem injuriæ pœna exigitur.

In eum, cui pares sunt vires] „ Cur non? Cum Deus sit vindex injuriæ, & judex litis. Spes boni major hic est, quam exspectatio mali.

Nam ut judicem civilem, &c. *multo esse validiorem altero oportet*, &c.] „ Ita ut cogere reum ad reparandum possit.

Ita & qui armis facinora velit vindicare] „ Ipsa sacra pagina contrarium evincit, ubi fiducia justæ causæ inæqualibus sæpe viribus bella gesta, legimus.

Neque vero prudentia tantum] „ i. e. rationes politicæ.

Aut suorum charitas] „ Rationes Ethicæ, seu perfectionis.

Sed

Sed sæpe etiam justitia] „ Vi cujus justitiæ rectricis salutem populi quærere „ tenetur. B. Parens *in disp. de justo bellorum exitu* §. 4.

Rectoria scilicet] „ Hujus rectoriæ justitiæ passim mentionem facit Auctor „ noster. Vide *L.* 2. *c.* 20. §. 24. *n.* 1. & „ §. 27. *L.* 1. *c.* 1. §. 3. *n.* 1.

Superiorem non minus ad curam pro inferioribus] „ Nam princeps defendere quidem „ subditos tenetur, sed non est de„fensio, quæ cum majori periculo con„juncta est; uti est si media defensionis „ deficiant: non autem deficiunt si pa„res sunt viribus.

Teneri subditis ad reparationem damnorum] „ Immo populus omne suom jus „ defendendi, omneque de eo judicium „ in Principem transtulit: is igitur tene„tur populi injurias vindicare; & ejus „ est arbitrium, an utile sit, an non. „ Sane, nullum inchoari posset bellum his „ positis principiis, quia omne bellum pe„riculosum est, & plerumque cum eis, „ qui pares sunt viribus, geri solet.

Nam etsi non in hostes] „ Hi enim que„ri non possunt, quia tenentur reparare „ injuriam illatam, & inviti ad id adigi „ possunt.

In suos tamen veram committit injuriam] „ Dixi jam, arbitrium principis „ esse, nec temere populum committi po„sita causæ justitia, etsi vires utrinque „ pares sint.

Talibus de causis] „ Scilicet, quæ vel „ leves sunt, vel tendunt ad exigendas „ pœnas non necessarias.

Quibus necessarium] „ Semper est ne„cessarium, quoties alter injuriam utut „ levissimam reparare recusat; tunc enim „ bellum est unicum juris reparandi me„dium.

Quibus arma coërceat] „ i. e. Vim, „ & injuriam ab alio illatam, etiamsi le„vissima sit injuria. Judicium enim est „ principis.

Ad §. VIII.

Rara *ergo belli sumendi causa est, quæ omitti aut non possit, aut non debeat*] „ Quia plerumque mala belli majo„ra sunt bonis, quæ bello expetuntur.

Cum jura sint armis sæviora] „ Hoc „ est qood allegati Auctores agunt, bel„lum præferendum esse paci atroci. *Au„gustin. de Civ. Dei l.* 3. *c.* 28. *Thuan. „ l.* 4.

Ad §. IX.

Alterum *belli tempus*] „ Dixit „ enim præcedenti §. eligendam esse cau„sam belli non quamlibet, sed raram, „ & necessariam: hic jam præterea tem„pus belli aptum eligi debere, statuit, „ i. e. quo omnia ad bellum parata sunt.

Si &c. a jure, &c. simul stent vires] „ i. e. si & justa sit causa, & media „ adsint injuriam vindicandi.

Ita, ut oportet rem æstimanti] „ Nam „ deliberanti normas prudenter eligendi „ præscribit.

Nisi cum major emolumenti spes, quam damni metus ostenderetur] „ Adeoque ubi „ bonum aliquanto plus habet boni, quam „ malum mali, §. 5. *n.* 2. aut ubi effi„cacia ad bonum, quam ad malum ma„jor est. *d.* §. 5. *n.* 3.

Ad §. X.

Sæva *res bellum est*] „ Auctor hic au„ctoritatibus probat, maxima esse bello„rum incommoda; læsos æque, ac læ„dentes ibi injuriis exponi: indeque me„rito bella evitanda monet.

Utique dolenda] „ Demosthenes *Phil.* 4. „ ait: *Necesse est multas oriri e bello mole„stias. Conf. Quintil. Inst. or.* 8. 3. *Sal„lust. Cat. c.* 21. & 51. *August. de Civ. „ Dei l.* 1. *c.* 7. & *l.* 3. *c.* 27. *Claudian. „ in Ruff.* 1. *v.* 230.

Ne se pestilentiam, aut magnum morbum faceret] „ Bellum enim magnæ ca„lamitates comitari solent.

Nihil autem magis esse regium, quam consulere omnium saluti] „ Salus populi „ suprema lex Principi esse debet.

Et qui non volens hominem occidisset, fugere debebat] „ Ad loca scilicet Asyli. „ Rationem hujus rei explicavimus supra „ *c.* 21. §. 5.

Apud Græcos veteres expiatione opus habebant] „ De qua latius agetur *l.* 3. *c.* 4. §. 5.

„ §. 5. Ritus expiationis, quibus Circe „ usa est in expiando homicidio Medeæ, „ & Jasonis, explicat *Laffitau Mœurs* „ *des Americains*.

Præsertim Christianus] „ Cui religio „ charitatem perpetuo inculcat.

Quantoque nisu fugiendum bellum etiam non injustum] „ Hæc virtutis sunt; & „ perfectionis indicium est, dissimulare in„ jurias. Cæterum, exempla allegata mo„ vere non debent: nam ibi fuga, expia„ tio, &c. ideo necessariæ erant, quia „ culpa supponitur, adeoque delictum, „ quod expiari omnino debuit. Quæ ratio „ cessat si quis alium occidit sine culpa, „ uti hostem, &c. Ex Davidis exemplo „ non potest inferri, abstinendum esse a „ bello justo; sed saltem sequitur, Deum „ maluisse templum, symbolum concordiæ, „ & charitatis, per alium exstrui, quam „ eum, qui sanguinem humanum pluri„ mum effudit.

Ad tempus] „ Loquitur ille canon de „ eo, qui sub Imperatoribus gentilibus „ militat; hic enim ob sacramentum præ„ standum, &c. non potuit militare: uti „ late exposuit Auctor supra *l.* 1. *c.* 2. „ §. 10. *n.* 7. & 8.

CAPUT XXV.

De causis belli pro aliis suscipiendi.

I. *Bellum suscipi juste pro subditis:*
II. *Non semper tamen suscipiendum.*
III. *An subditus innocens hosti dedi possit, ut periculum vitetur.*
IV. *Bella item juste suscipi pro federatis æqualibus, & inæqualibus.*
V. *Et pro amicis:*
VI. *Immo & pro hominibus quibusvis:*
VII. *Posse tamen id sine peccato omitti, si quis aut sibi metuat, aut etiam nocentis vitæ.*
VIII. *An pro subditis alienis defendendis justum sit bellum, distinctione explicatur.*
IX. *Injustas esse societates, & mercenariam militiam sine causarum discrimine.*
X. *Etiam præcipue prædæ, aut stipendii causa militare, vitiosum esse.*

a *Lib.* 1, c. V. + I. 1. + Supra [a] cum de his, qui bellum gerunt, egimus, dictum, ostensumque a nobis est, [1] naturaliter non tantum unumquemque sui juris esse executorem, + sed & alieni; quare quæ causæ justæ sunt ipsi, cujus res agitur, + eædem justæ sunt iis, qui aliis opem ferunt. (aa).

b *Navarr* XXIV, 18. 2. Prima autem, maximeque necessaria cura [a] + pro [b] subditis, [2] + sive qui familiari, + sive qui civili subsunt imperio; + sunt enim quasi pars rectoris, + ut

GROTII.

a *Pro subditis*] *Procopius* Persicorum II. ἢ γὰρ ὁ μηδὲν αὐτὸς ἀδικῶν δίκαιός ἐστι μὴ καὶ τοὺς ὑφ' ἑτέρων ἀδικουμένους ἔχων ἐν ἐξουσίᾳ ῥύεσθαι πιστεύειν· *neque enim statim justus est qui injuriam nulli facit, nisi & eo sit animo, ut tuetur sibi commissos adversus alienas injurias.* (Cap. 15.)

GRONOVII.

1 *Naturaliter*] Auctore ipsa natura propter cognationem omnium hominum inter se, non tantum suum jus propugnare, ac sibi factam injuriam ulcisci, sed & pro aliis eadem facere unicuique licere.

2 *Sive familiari*] Propter bellum privatum, quod paterfamilias sumere debet pro tuendis domesticis.

(aa) Confer PUFENDORFIUM, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. VIII. Cap. 6. §. 14. *J. B.*

GRO-

\+ ut ibidem diximus. Sic pro Gabaonitis, qui se populo Hebræo subjecerant, [c] + arma sumsit is populus, duce Josua. *Majores nostri*, inquit Cicero [d] ad Quirites, *sæpe, mercatoribus ac navicularriis injuriosius tractatis, bella gesserunt.* Alibi: [e] *quot bella majores nostri susceperunt, quod cives Romani injuria affecti, navicularii retenti, mercatores spoliati esse dicerentur?* Iidem Romani pro quibus sociis arma sumere noluerant, + pro iis deditis, id est factis subditis, eadem sumere necessarium duxerunt. Campani [f] ad Romanos: *quandoquidem nostra tueri adversus vim, atque injuriam justâ vi non vultis, vestra certe defendetis.* Florus [g] a Campanis [3] fœdus, quod ante habebant, + sanctius, ait, factum omnium suorum deditione. + *Fides agi visa*, inquit [h] Livius, *deditos non prodi.*

c Jos. x, 6.
d Orat. pro Leg. Man. c. 5.
e Verr. v, 58.
f Apud Liv. vii, 31.
g Lib. i. c. 16. n. 2.
h Lib. vii. c. 31.

II. Non tamen semper, quamvis justa causa subditi alicujus + obligat rectores ad bella sumenda: sed [5] ita demum, + si id sine omnium, aut plurium subditorum incommodo fieri potest. Rectoris enim officium [6] magis circa totum, quam circa partes versatur: & [7] + quo pars est major, eo ad totius naturam propius accedit.

\+ III. 1. + Itaque si civis unus, quamvis innocens, ad exitium ab hoste deposcatur, [b] dubium non est, [i] quin [8] deseri possit + si appareat, civitatem hostium viribus multo esse imparem. (bb) Disputat contra hanc sententiam Ferdinandus [k] Vasquius: sed si non tam verba ejus, quam propositum spectetur, + hoc videtur agere, ne civis talis temere deseratur, ubi eum defendi posse spes sit. + Nam & historiam adfert Italici peditatus, [l] qui Pompejum rebus nondum plane desperatis deseruit, [9] de sua salute certior factus a Cæsare; + quod ille non immerito improbat.

2. + An vero etiam tradi in manus hostium possit civis innocens, ut vitetur imminens alioqui civitatis excidium, disputant eruditi, & olim disputatum est, ut cum Demosthenes [10] nobilem illam de canibus, quos lupi pacis causa ab ovibus tradi sibi postulabant, fabulam protulit. Negant id licere

i Soto de Just. & Jur. L. v, q. 1. art. 7.
k L. 1. contr. ill. c. 13.
l App. Alex. Bell. Civ. Lib. ii. pag. 478. Ed. H. Steph.

GROTII.

b *Dubium non est, quin deseri possit*] Vide consilium Nicephori Patriarchæ datum Michaeli Rangabæ de transfugis pacis causa reddendis Bulgarorum duci, ubi hæc verba apud *Zonaram*: κρεῖττον εἶναι παθεῖν κρίνοντες μετρίως τινὰς, ἢ πλῆθος πάσχειν ἀνάριθμον· *satius judicemus esse, paucos aliquos mala ferre, quam immensam multitudinem.* (Lib. XV. Cap. 17. pag. 127.)

GRONOVII.

3 *Fœdus, quod ante*] Quod Romani haberent & cum Samnitibus fœdus antiquum, & cum Campanis fecissent novum, hoc novum sanctius, & prius, hoc est, veteri Samnitico præferendum reddidisse Campanos, ait. 1, 16.

4 *Fides agi visa*] Visum interesse fidei publicæ, ne, qui in clientelam venissent, desererentur.

5 *Ita demum*] Nisi propter unius vindictam aut omnes, aut plures sunt periclitaturi.

6 *Magis circa totum*] Magis considerat, & antiquius putat, quod omnibus, quam quod singulis est utile.

7 *Quo pars est major*] Quoties plurium grave periculum, & unius, aut paucorum vindicta stant ex adverso; omnibus simillores, & propinquiores sunt plures, quam unus, aut pauci.

8 *Deseri*] Non defendi, nec vindicari.

9 *De sua salute*] Postquam a Julio fidem acceperunt, nihil ipsis mali fore, si a Pompejo abstinuerent.

10 *Nobilem illam*] Alexandro M. ab Atheniensibus oratores, & duces dedi sibi jubente. *Justin.* 11, 4. [Vide PLUTARCHUM, *in Demosth.* pag. 856. E.]

(bb) Vide PUFENDORFIUM, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. VIII. Cap. 2. §. 5. *J. B.*

licere non + Vasquius tantum, sed is, cujus sententia + ut perfidiæ propinqua a Vasquio arguitur, + Sotus. Ponit tamen Sotus, teneri talem civem se hostibus tradere: + hoc quoque negat Vasquius, + quia natura societatis civilis, quam sui quisque commodi causa iniit, id non postulet.

3. + Sed hinc nihil aliud sequitur, quam [11] + ex jure proprie dicto civem ad hoc non teneri: + at non etiam [12] charitatem pati, ut aliter faciat. Multa enim sunt + non justitiæ propriæ dictæ, + sed dilectionis officia, + quæ non tantum cum laude præstantur, quod Vasquius agnoscit, + sed etiam omitti sine culpa nequeunt. + Tale autem omnino hoc videtur esse, (cc) ut maximæ multitudinis innocentis vitam suæ unius quis præferat. Praxithea in Euripidis Erechtheo, (*vers.* 32, *& seqq.*)

Εἴπερ γὰρ ἀριθμὸν οἶδα καὶ τοὐλάσσονος
Τὸ μεῖζον, εἷς μὲν οἶκος οὐ πλέον σθένει,
Πταίσας ἁπάσης πόλεως, οὐδ' ἴσον φέρει.

Si namque numeros, quidque sit plus, aut minus;
Percipimus animo, [c] non [13] malo unius domus
Commune vinci, sed nec æquari potest.

m Diod. libro XVII. c. 15. Atque ita Phocion [m] Demosthenem, atque alios hortabatur ad exemplum Leï filiarum, & [d] Hyacinthidum, potius mortem ipsi subirent, quam malum irreparabile patriæ inferri sinerent.
n Cap. 20. Cicero [n] pro P. Sextio: *si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti hoc accidisset, ut multi ex multis locis prædones classibus eam navem se oppressuros minarentur, nisi me unum sibi dedidissent: si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me hostibus tradere mallent: [14] jecissem me potius ipse in profundum; ut ceteros conservarem, quam illos mei tam cupidos non modo ad certam mortem, sed in magnum vitæ discrimen adducerem.* + Idem de finibus III.
o Cap. 19. [o] *Vir bonus, & sapiens, & legibus parens, & civilis officii non ignarus, utilitati omnium plus, quam unius alicujus, aut suæ consulit.*
p Lib. XLV. c. 26. Apud Livium [p] de Molossis quibusdam dictum legimus: *equidem pro patria, qui lethum oppetissent, sæpe fando audivi: qui patriam pro se perire æquum censerent, hi primi inventi sunt.*

4. Sed

GROTII.

c — *Non malo unius domus*
Commune vinci, sed nec æquari potest]

Οὐ δίκαιον προσθήκην τὸ ὅλον μέρους εἶναι· *iniquum est, totum fieri accessionem partis.* Locus est apud *Philonem* fine libri I. de Vita Mosis, ubi & alia lectu dignissima. (Pag. 652.)

d *Hyacinthidum*] Vide *Apollodorum* in bibliotheca. (*Lib.* III. *Cap.* 14. n. 8.)

GRONOVII.

11 *Ex jure proprie dicto*] Ex fine, ac jure ordinario initarum societatum civilium.

12 *Charitatem*] Officium, & amorem patriæ, quod secuti *Codrus*, *Leonidas*, *Menæceus*, *Decii*, se pro civibus devoverunt, *Moses* deleri e libro viventium, *Paulus* anathema fieri pro populo Israelitico, optavit.

13 *Malo unius*] Malum unius personæ, aut familiæ gravius, aut par haberi potest malo totius civitatis.

14 *Jecissem me potius*] Sic Jonas propheta ultro se præstitit in mare præcipitandum, quando suum ob delictum tempestatem ortam fatebatur. *1*, 12.

(cc) At vero hoc casu incertum satis est, an unius illius periculo salva futura sit multitudo. Plura diximus in Notis nostris Gallicis. *J. B.*

GRO-

4. Sed hoc posito restat dubitatio, an, + quod ille facere tenetur, ad hoc + cogi quoque possit. Negat hoc + Sotus + exemplo divitis, qui egeno stipem dare ex misericordiæ præscripto tenetur, cogi tamen nequit. Sed notandum est, [15] + aliam esse rationem partium inter se, aliam superiorum, ubi cum sibi subditis comparantur. Nam + par parem cogere non potest, nisi ad id, quod ex jure debetur stricte dicto. At superior [16] cogere potest e + etiam ad alia, quæ virtus quælibet præcipit, + quia in jure proprio superioris, [17] + qua superior est, hoc est comprehensum. q Sic in magna frumenti penuria + cives cogi possunt, quod habent, in medium conferre: quare & in nostra illa controversia, verius videtur, + cogi posse civem, ut id faciat, quod exigit charitas. Atque ita is, quem dixi, Phocion amicissimum quendam sibi Nicoclem nomine demonstrans ajebat, huc malorum ventum r, ut si Alexander eum deposceret, + ipse dedendum censeret.

q Less. lib. II, c. 9. dub. 7.

r Plutarch. in Phocion. p. 749. C.

IV. Subditis proximi, immo pares sunt in hoc, + ut defendi debeant socii, [18] in quorum fœdere comprehensum id est, + sive in tutelam sese, & fidem aliorum dederunt, + sive mutua auxilia pacti sunt. + *Qui non repellit injuriam a socio, si potest, tam est in vitio, quam ille, qui facit*, ait s Ambrosius. Pactiones autem tales f + ad bella, quibus justa causa non subsit, porrigi haud posse, + diximus alibi. + Et hæc est causa cur Lacedæmonii, t prinsquam bellum in Athenienses susciperent, sociis omnibus de causæ justitia judicium permiserint: + & u Romani Græcis de bello in Nabidem. Nunc illud addamus, + ne tunc quidem teneri socium, si nulla spes sit boni exitus. + Boni enim, non mali causa societas contrahitur. Defendendus autem socius est + etiam contra alium itidem fœderatum, + nisi priori fœdere aliquid specialius convenerit. + Sic Corcyræos, si causa eorum justa erat, x Athenienses defendere potuerunt etiam contra Corinthios socios vetustiores.

s De Offic. I. 36.

t Thucyd. L. I. c. 119. 125.

u Livius lib. XXXIV. c. 22.

x Vide supra, Cap. 16. §. 13. n. 2.

+ V. g Tertia causa est amicorum, y quibus auxilium promissum quidem non est, + sed tamen amicitiæ quadam ratione debetur, si facile, & sine incommodo exhiberi possit. + Sic pro Lotho cognato arma sumsit Abrahamus:

y Vict. de Ind. p. 2. n. 17. Caiet. 2, 2. q. 4. art. 1.

GROTII.

e *Etiam ad alia, quæ virtus quælibet præcipit*] Sic apud Lucanos pœna erat dicta prodigis, ingratis apud Macedonas, otiosis apud eosdem Lucanos, & Athenienses. adde quæ allata ad libri I, c. 1. §. 9.

f *Ad bella, quibus justa causa non subsit*] Vide *Simlerum* de Republica Helvetiorum [pag. 160. Edit. Elzevir.] *Domino guerram faciente alieni, si sciatur, quod juste, aut cum dubitabitur, vasallus eum adjuvare tenetur. Sed cum palam est, quod irrationabiliter eam facit, adjuvet eum ad ejus defensionem, ad offendendam vero alium non adjuvet.* Lib. II, de *Feudis* Tit. 28. *Hic finitur.*

g *Tertia causa est amicorum*] Oraculum vetus, [apud ÆLIANUM, *Var. Hist.* III, 44.]

Ἀνδρὶ φίλῳ θνήσκοντι παρὼν πέλας οὐκ ἐβοήθης·
Οὔ σε θεμιστεύσω. περικαλλέος ἔξιθι ναοῦ.

Non ope juvisti præsens in morte sodalem:
Effabor tibi nil, nisi, Templi finibus exi.

GRONOVII.

15 *Aliam esse rationem*] Diversa esse, quæ civis a cive, & quæ magistratus, aut populus a cive possunt exigere.

16 *Cogere potest etiam ad*] Potest ex officio legem facere ex honesto necessarium.

17 *Qua superior est*] Quatenus de inferioribus in usum publicum statuendi potestatem habet.

18 *In quorum fœdere*] Quibus defensio, & tutela in tabulis fœderis promissa est.

mus: + Antiatibus (dd) præceperunt Romani, ne in Græcos, utpote + Italorum cognatos, piraticam exercerent. Iidem sæpe non pro sociis tantum, quibus ex federe id debebatur, + sed pro amicis bella susceperunt, aut suscipere minati sunt.

VI. Postrema, latissimeque patens est + hominum inter se conjunctio [z]; + quæ vel sola ad opem ferendam sufficit. + *Homo in adjutorium mutuum generatus est*, [a] ait Seneca. Ejusdem est: [b] *Sapiens, quoties poterit,* [19] *fortunæ intercedet.* Euripides in Supplicibus, (*vers.* 267, *& seqq.*)

Præbent saxa perfugium feris,
Aræque famulis, urbibus pressis malo
Tutamen urbes.

Ambrosio [c] *fortitudo, quæ defendit infirmos, plena justitia est:* qua de re supra [d] quoque egimus.

VII. 1. Quæritur hic, + an teneatur etiam homo hominem, populus populum ab injuria defendere. [h] Plato puniendum censet, [e] qui vim alteri illatam non arcet: quod & [f] Ægyptiorum legibus cavebatur. Sed primum, + si [20] manifestum sit periculum, non teneri certum est; potest enim suam vitam, & res alienis præferre. Atque ita interpretandum censeo illud Tullii, [g] *qui non defendit, nec obsistit, si potest, injuriæ, tam est in vitio, quam si parentes, aut patriam, aut socios deserat.* + ut *potest* illud intelligamus, cum suo commodo: nam & idem alibi dicit, [h] *non defendi homines sine vituperatione fortasse possunt.* Apud Sallustium est in historiis: [i] *omnes, qui secundis rebus suis ad belli societatem orantur, considerare debent,* [21] *liceatne tum pacem agere; dein,* [22] *quod quæritur, satisne pium, tutum, gloriosum, an indecorum sit.*

2. [i] Senecæ quoque hoc non spernendum: *succurram perituro, sed ut ipse non peream, nisi si futurus ero magni hominis, aut* [23] *magnæ rei merces.* Sed ne tunc quidem tenebitur, + si oppressus nisi morte invasoris eripi non potest.

z Cic. de Fin. III. de Off. II. L. ut vim, 3. D. de Just. & Jur.
a De Ira l. 1. cap. 5.
b De Clem. II. 16.
c De Off. 1, 27.
d Lib. 1. c. 5. §. 2. & Lib. 2. c. 20. §. 40.
e De legib. IX. pag. 881.
f Diod. l. 1. c. 77.
g De Offic. 1. 7.
h Apud Ammian. Marc. Lib. XXI. c. 4. pag. 643.
i Fragm. IV, 2.
k Lect. lib. II. c. 4. dub. 15.

GROTII.

h *Plato puniendum censet, qui vim alteri illatam non arcet*] Et Hebræi, *Moses de Kotzi* præcepto jubente LXXVII. LXXX. vetante CLXIV. CLXV.

i *Senecæ quoque*] Locus est de beneficiis II, 15. alter non dissimilis ejusdem argumenti lib. I, cap. 10. *Dignum etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam: indignum, si eripere latronibus potero clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.* Vide quæ supra libro II, c. 1. §. 8.

GRONOVII.

19 *Fortunæ intercedet*] Quos adfligit fortuna, sublevabit.

20 *Manifestum sit periculum*] Ejus, quem decebat pro alio propugnare: si videat is, se suscipiendo causam alienam in dubio suam quoque salutem positurum.

21 *Liceatne tum pacem agere*] Utrum ipsis consultum sit, in alieno periculo quiescere, an metuendum habeant, ne vicinum incendium ad se quoque transeat.

22 *Quod quæritur*] Quod rogantur, possentne id salva pietate, salva salute, salva denique fama, & existimatione sua, aggredi.

23 *Magnæ rei merces*] Nisi pro homine, aut re maximi pretii, & valde utili me impendam.

(dd) Habet hoc Auctor è STRABONE; *Geogr.* Lib. V. sed rem non satis adcuratè narrat. Inspice, si lubet, locum, *pag.* 354, 355. Edit. Paris. Casaubon. *J. B.*

test. Nam si invasoris vitam, qui invaditur, suæ potest præferre, [24] ut alibi diximus, non peccabit + qui invasum id aut credet, aut volet malle: præsertim + cum ex parte invasoris majus sit periculum [25] damni irreparabilis, & sempiterni.

VIII. 1. Est & illud controversum, + an justa sit belli causa pro subditis alienis, ut ab eis arceatur imperantis injuria. Sane, + ex quo civiles societates institutæ sunt, certum est, rectoribus [26] cujusque + speciale quoddam in suos jus quæsitum. Euripides Heraclidis (*vers.* 143, 144.)

> Δίκαιοι δ' ἐσμὲν οἰκοῦντες πόλιν
> Αὐτοὶ καθ' αὑτοὺς κυρίους κραίνειν δίκας.
>
> *Nos, quotquot hujus colimus urbis mœnia,*
> *Sufficimus ipsi nostra judicia exequi.*

Nec aliò illud pertinet [l]: *l Fragm. Phœnicis Euripid. vers. 19, 20.*

> [27] *Spartam, tibi quæ contigit, orna:*
> *Nobis fuerint curæ Mycenæ.*

Et Thucydides inter summi imperii signa posuit [m] τὸ αὐτόδικον, + *judiciorum summam potestatem*, non minus, quam τὸ αὐτόνομον καὶ τὸ αὐτοτελὲς, id est, + *legum, & magistratuum creandorum jus.* Nec aliò pertinet poëticum illud [n]: *m Lib. v. c. 18.* *n Virg. Æn. I. vers. 142.*

> *Non illi imperium pelagi,* [28] *regnumque tridentis;*
> *Sed mihi sorte datum.*

Et huic non dissimile illud [o]: *o Ovid. Met. XIV. vers. 784.*

> [x] *Rescindere numquam*
> *Dis licet acta Deûm.*

Et apud Euripidem [p]: *p Hippolyto. vers. 1328.*

> *Mos ille est Deûm;*
> *Quod cupit unus, + huic* [29] *nefas obsistere;*

Nimirum;

GROTII.

x — *Rescindere numquam Dis licet acta Deûm*] Ejusdem est III. Metamorphoseôn, (vers. 336.)

— *Neque enim licet irrita cuiquam*
Facta Dei fecisse Deo.

GRONOVII.

24 *Ut alibi*] 2, 1, 7.

25 *Damni irreparabilis*] Quia in peccato periturus est sine pœnitentia.

26 *Cujusque*] Societatis.

27 *Spartam orna*] Σπάρταν ἔλαχες, ταύταν κόσμει. Proverbium, quo quisque jubetur, alienis rebus omissis, suas curare.

28 *Regnumque tridentis*] *Sævumque tridentem.*

29 *Nefas obsistere*] Quæ omnia eò pertinent, ut moneamur, potestatem supremam non debere se immiscere alterius potestatis pariter supremæ jurisdictioni.

q *Lib.* 1. *de Off.* c. 13. r *Lib.* 1. c. 43. s *Livius lib.* XLII, c. 41. t *Vict. rel. de Ind.* n. 35.

Nimirum, ut recte explicat q Ambrosius: *ne, usurpata*[30] *aliarum partium sollicitudine, bellum inter se incitarent.* τοὺς σφετέρους αὐτόν τινα κολάζειν, [1] *ut in suos quisque animadvertant*, æquum esse censent Corinthii apud r Thucydidem. Et Perseus in oratione ad Martium, quod in Dolopes fecisset, negat se defensurum: s *jure*, inquiens, *feci meo*, *cum mei regni*, *meæ ditionis essent.* + Sed hæc omnia locum habent, ubi vere delinquunt subditi, adde etiam, + ubi dubia est causa. t + In hoc enim instituta est illa imperiorum distributio.

u *Vict. rel. de Ind.* p. 2, n. 13.

2. + At non etiam, [31] si manifesta sit injuria, + si quis Busiris, Phalaris, Thrax Diomedes ea in subditos exerceat, quæ æquo nulli probentur, [32] + ideo præclusum erit jus humanæ societatis. u + Sic in Maxentium, & in Licinium Constantinus, m + in Persas alii Romanorum Imperatores arma ceperunt, aut capere minati sunt, [33] + nisi vim a Christianis religionis nomine arcerent.

3. Immo + etiam si daretur, ne in summa quidem necessitate arma recte a subditis sumi (qua de re dubitare [34] vidimus illos ipsos, quorum institutum fuit regiam potestatem defendere) non tamen inde sequetur, non posse pro ipsis ab aliis arma sumi. + Quoties enim actioni alicui [35] impedimentum ponitur + personale, non ex re, toties + quod uni non licet, alteri pro eodem licere potest, + si modo tale sit negotium, in quo alter alteri prodesse possit. + Sic pro pupillo, [36] + cujus persona judicium non capit, litigat tutor, aut alius: + pro absente etiam [37] sine mandato defensor. Impedimentum autem, quod resistere subditum prohibet, + non ex causa venit, quæ eadem est [38] in subdito, & in non subdito, sed [39] ex personæ qualitate, + quæ in alios non transit.

x *De Benef.* VII, 19. y *Lib.* II. C. XX. §. 40. n. 3.

4. Sic Seneca x existimat, bello a me peti posse qui a mea gente sepositus suam exagitat, ut y diximus, cum de pœnis exposcendis ageretur: + quæ res

GROTII.

[1] *Ut in suos quisque animadvertant*] *Augustinus* II. de Libero Arbitrio: *non enim, ut alicujus est bonitatis, alienis præstare beneficia, ita justitiæ, vindicare in alienos.* (Cap. 1.) Procopius Vandalicorum I. τὴν ὑπάρχουσαν ἡγεμονίαν αὐτὸν τινα διοικεῖσθαι καλόν, καὶ μὴ ἀλλοτρίας οἰκειοῦσθαι φροντίδας: *quod cuique obtigit imperium, id ut administret, ac ne alienas curas in se trahat, honesto accidit.* (Cap. 9.)

m *In Persas alii Romanorum Imperatores*] Exemplum simile habes in rebus Pipini apud *Fredegarium* in fine.

GRONOVII.

30 *Aliarum partium*] Terrarum, regionum, finium.

31 *Si manifesta sit injuria, si quis Busiris, Phalaris, Thrax Diomedes ea in subditos exerceat, quæ æquo nulli probentur, ideo præclusum erit jus humanæ societatis*] Hæc verba ex infami amphitheatro *Car. Scribanii* desumta, scribit *Rivetus* in dialysi sect. 8. num. 2. pag. 259.

32 *Ideo præclusum erit*] Non propter illorum jus in suos vetitum erit alienigenis, intercedere illorum injustitiæ, quod omnibus bonis commune societatis inter ipsos vinculum dedit.

33 *Nisi vim*] Abstinerent a persecutione, & suppliciis Christianorum ob religionem.

34 *Vidimus illos ipsos*] 1, 4. 8.

35 *Impedimentum personale*] Ex persona, vel conditione certi generis hominum, ut hic sunt subjecti.

36 *Cujus persona judicium*] Qui non habet personam standi in judicio.

37 *Sine mandato defensor*] Nam *defensor* proprie, qui pro reo intervenit absque mandato, in tit. *D. de procur. & defens.*

38 *In subdito, & non*] Tam enim subjecto, quam non subjecto potest fieri a superiore injuria.

39 *Ex personæ*] Ex necessitate parendi, & patiendi.

GRO.

res sæpe cum defensione (ee) innocentium conjuncta est. Scimus quidem ex veteribus, novisque historiis, [40] alieni cupiditatem hos sibi quærere obtentus: + sed non ideo statim jus esse desinit, si quid a malis usurpatur. Navigant & piratæ: (ff) ferro utuntur & latrones.

IX. 1. Sicut autem societates bellicas eo initas animo, [n] ut in quodvis bellum nullo caussæ discrimine promittantur auxilia, + illicitas diximus, [z] ita nullum vitæ genus est improbius, quam eorum, + qui sine caussæ respectu mercede conducti militant, & quibus

z Silv. in verbo bellum. p. 1. §. 10. circa f.

Ibi fas, [41] *ubi plurima merces.*

Quod Plato (gg) ex Tyrtæo probat. Hoc ipsum est, quod Ætolis a Philippo [a] exprobratum legimus: & Arcadibus a (hh) Dionysio Milesio his verbis: [42] ἀγορὰ πολέμȣ πρόκειται, καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων κακὰ τὴν Ἀρκάδων τρέφει, καὶ περιέρχεται πόλεμος αἰτίαν οὐκ ἔχων· *belli instituitur nundinæ*, & *Græcorum mala* [43] *in fructu sunt Arcadibus*, & *sine caussarum respectu modo huc*, *modo illuc arma circumferuntur*. Res sane miseranda, ut Antiphanes loquitur:

a Livius, XXXII, 34.

Ὃς ἕνεκα τοῦ ζῆν ἔρχετ' ἀποθανούμενος;

Miles, [o] *qui vitæ caussa* [44] *se auctorat neci.*

Dion

GROTII.

n *Ut in quodvis bellum nullo caussæ discrimine promittantur auxilia*] Iterum *Similerum* hac de re vide.

o *Qui vitæ caussa se auctorat neci*] Vita parari ea, in quibus vita consumitur, dixit *Seneca* naturalium V, 18. *Plautus* Bacchidibus, [ibi nil mle, nec alibi, quod sciam, apud *Plaut.* J. B.]

Suam qui auro vitam venditant.

Guntherus (Ligurin. L. VII. 510, &c.)

Ære dato conducta cohors, & bellica miles
Dona sequens, pretioque suum mutare favorem
Suetus, & accepto pariter cum munere bello
Hunc habuisse, dator pretii quem jusserit, hostem.

GRONOVII.

40 *Alieni cupiditatem*] Qui cupiunt aliena invadere, hoc prætextu dissimulare propositum suum, quasi veniant vindicatum alienas injurias. (*Justin.* 4, 3. 15, 1. 16, 1. 17, 2. 18, 3.) etsi serviant aviditati suæ.

41 *Ubi plurima*] Ut Galli humiliorum semper mercenaria manus. *Justin.* 28, 3.

42 Ἀγορὰ] Bellum habetur pro mercatu, pro nundinis, pro augendæ rei, & pecuniæ faciendæ occasione.

43 *In fructu sunt*] Quæstum præbent.

44 *Auctorat se neci*] Ut victum, & alimenta habeat, pro stipendio hosti sese objicit occidendum alieno. Proprie *auctorari* dicebantur qui se vendebant in ludum gladiatorium. *Horat.* 2, sat. 7. V. 59. [Versus Græcus est apud STOBÆUM, Serm. LI. p. 358. *Edit. Genev.* Tit. autem LIII. Edit. Auctoris nostri. *J. B.*]

(ee) Videtur heic, in omnibus Editionibus, excidisse vox *subditorum*, quam series orationis postulat. *J. B.*

(ff) Alludit forte Auctor ad illud QUINCTILIANI: *Non fabricetur Militi gladius: potest uti eodem ferro Latro.* Inst. Orat. Lib. II. Cap. 16. *J. B.*

(gg) Locus, quem in animo habuit Auctor, exstat *De Legib.* Lib. I. pag. 630. B. *Tom.* II. *Ed. H. Steph.* ubi equidem Philosophus alludit ad versus duos *Tyrtæi*, sed in quibus Poëta nollo modo loquitur de iis, qui mercede conducti militant. *Plato* tantum de illis loquitur, sed ita ut ejusmodi vitæ genus, in se spectatum, necvituperet, nec laudet. *J. B.*

(hh) Locum forte reperi apud PHILOSTRATUM, *Vit. Sophist.* Lib. I. Cap. 22. sed qui non satis adcuratè refertur, & vertitur. Diximus plura in Notis Gallicis. *J. B.*

GRO

b Orat. XVII. pag. 249. D. Dion [b] Prusæensis: καί τοι τὶ τοῦ ζῆν ἀναγκαιότερόν ἐστιν, ἢ τὶ τούτου περὶ πλείστου ποιοῦνται πάντες; ἀλλ' ὅμως καὶ τοῦτο ἀπολύουσι διὰ χρημάτων ἐπιθυμίαν· *quid magis est necessarium nobis, aut quid pluris fit, quam vita? & tamen hanc quoque non pauci perdunt, dum pecuniam quærunt.*

c Bellinus de Re milit. II, p. tit. 2. n. 4. 2. Parum vero quod suam vendunt necem, [c] + nisi & aliorum sæpe innocentium venderent, tanto carnifice detestabiliores, [p] quanto pejus est sine causa, quam ex causa occidere: sicut Antisthenes [d] dicebat, carnifices tyrannis esse sanctiores, quod illi nocentes, hi innocentes interficerent. [45] Major Philippus Macedo huic hominum generi, [e] τὰς τροφὰς εἰωθόσιν ἔχειν ἐκ τοῦ μισθοφορεῖν, *quibus unus ex militia quæstus esset*, dicebat, + bellum esse pacem, + pacem bellum.

d Apud Stob. Serm. 49. pag. 350.

e Diod. Sic. XVIII, 10.

f De verbis Domini, secundum Matthæum. citatur causa XXIII. quæst. I. c. 5. Vide supr. I. 2. 10. n. 5. 3. + Non est inter artificia bellum, immo res est tam horrenda, ut eam + nisi summa necessitas, + aut vera charitas honestam efficere nequeat: + quemadmodum ex iis intelligi potest, quæ capitum antecedentium proximo dicta a nobis sunt. Augustino judice: [f] *militare non est delictum, sed propter prædam militare peccatum est.*

g I Cor. X, 7. X. + Immo & propter stipendium, si id unice, aut præcipue spectetur: cum alioqui stipendium accipere + licitum sit omnino: τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ; ait Paulus [g] apostolus: + *quis suis impensis militat?*

GROTII.

p *Quanto pejus est sine causa, quam ex causa occidere*] *Seneca* naturalium V, 18. *Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam insaniam? circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine injuria, occurrentia devastantem, ac ferarum more occidere quem non oderis?*

GRONOVII.

45 *Major Philippus*] Amyntæ filius, pater Alexandri: qui *minor*, fuit Demetrii filius, pater Persei.

HENRICI DE COCCEII
COMMENTARIUS
IN
HUGONIS GROTII

Lib. II. Cap. XXV.

Auctor hoc, & sequenti capite causas recenset, ex quibus pro aliis quoque bellum suscipi potest: & quidem *primo* agit de bellis summarum potestatum pro suis, quin & pro alienis subditis; nec non pro sociis, & amicis, *c.* 25. *deinde* de bello subditorum, ac civium, pro suo Principe, vel pro extraneo, *c.* 26.

Regula est, bellum pro aliis geri non posse, quia bellum suscipitur ad reparandum

dum injuriam nobis (non ergo aliis) illatum. Quod latius explicatum est supra c. 20. §. 3.

At juvare, & assistere possumus (& si socii sumus, debemus) aliis, quibus injuria facta est. Nam tunc nostra causa non est, non nostram vindicamus injuriam, utpote quæ illata nobis non est; sed sequimur causam alterius: & is, qui juvat, saltem est instrumentum ejus, cui assistit; totaque actio non est juvantis, sed ejus, qui juvatur. Id vero omni jure licitum est, quia is, qui læsus est, vel propriis, vel alienis viribus injuriam sibi illatam vindicare potest. Quin & laudabile est, oppressis assistere: quod Cyrus in oratione ad milites egregie probat, *apud Xenoph. Cyrop. l.* I.

Verum hi, qui juvant, & qui juvantur, tum sunt in eadem causa; quia illi participant de injuria, & sunt simul causa injuriæ, quam alter patitur: hinc etiam omnes defensores hujus causæ æque hostes sunt alteri, qui injuriam sibi fieri asserit. Sane, Histrici belli causa fuit, quod Ætolis auxilium præstiterunt. *Flor. l.* 2. *c.* 10. Alia exempla vide apud *Liv. l.* 34. *c.* 22. *l.* 30. *c.* 42. *Cæs. de bell. Gall. l.* 4. *f.* 66. *Conf. inf.* §. 4.

Additio.

„ Grotius ut alii assistere liceat, requirit justitiam causæ: quod verum omnino est, quia injuria est, injuriam alterius defendere. Adeoque is quoque, qui alterius causæ accedit, examinare debet, an is, cui assistit, jure bellum gerat, an injuria: si omnibus rite perpensis causam ejus justam judicet, ei assistere poterit; sed eventus de justitia causæ decidet. Excipe si socius simpliciter alteri auxilia promisit in casum existentis belli: nam tunc sibi imputare debet quod in omnes casus promiserit; adeoque alterius judicium sequi tenetur: neque ejus est examinare, an justa sit causa, an injusta.

A D §. I.

1 Supra] „ *L.* 1. *c.* 3. §. 21. *n.* 5. „ *cap.* 5. §. 1. & 2. *Add. l.* 2. *c.* 20. „ §. 7. *n.* 2. §. 8. *n.* 2. §. 9. *n.* 2. §. 38. „ §. 40.

Sed & alieni] „ Quod allegatis locis refutavimus, quia injuria nobis illata non est. At requirente læso eum defendere, ejusque causæ accedere possumus.

Eadem justæ sunt iis, qui aliis opem ferunt] „ Nam non suam, sed alienam causam defendunt; injuriam non sibi, sed aliis illatam vindicant, non suo, sed aliorum jure: adeoque ejus causæ justitiam, vel injustitiam sequuntur.

Pro subditis] „ Ideo enim populus in unum contulit imperium, ut jura totius populi, & singulorum, tueatur contra injuriam tum concivium, tum extraneorum: neque tunc aliorum tantum causa est, sed & ipsius principis, qui ut pars reipublicæ præcipua vindicare injuriam suo jure potest, & subditorum jura tueri tenetur. 2

Sive qui familiari, &c.] „ Quod in primævo rerum statu obtinuit, ubi imperium penes patres familias fuit, qui proinde jure belli familiæ suæ membra tueri debebant: idque exemplo Abrahami probatur, qui fratrem armis liberavit.

Sive qui civili subsunt imperio] „ Qui pacto in unam civitatem coiverunt, seque unius arbitrio subjecerunt.

Sunt enim quasi pars rectoris] „ Quod late explicavimus supra *L.* 1. *c.* 3. §. 7. „ Add. *c.* 9. §. 8.

Ut ibidem diximus] „ *d. c.* 3. §. 7.

Arma sumsit is populus] „ Cum quinque Ammorhæorum reges Gabaonitas tanquam transfugas bello peterent. *Jos. c.* 10. „ *v.* 1. 2. 4. 5.

Pro iis deditis, i. e. factis subditis] „ Factum hoc Romanorum alibi examinavimus.

Campani] „ *Liv. l.* 7. *c.* 31.

Sanctius, ait, factum omnium suorum deditione] „ Adeoque veteri præferendum, „ quod cum Samnitibus habebant.

A D §. II.

Obligat *rectores ad bella sumenda*] „ Tota res judicio, arbitrio, & prudentiæ Principis relinquenda est: nam populus omne jus suum in Principem transtulit.

Si id sine omnium, aut plurium subditorum incommodo fieri potest] „ Salus pu- „ blica

„ blica semper præferenda commodis pri-
„ vatorum: at judicium est Principis.

Et quo pars est major] „ Regula generalis, & naturæ est, partem majorem jus habere integri. *l.* 2. *c.* 5. §. 17. & *l.* 3. *c.* 20. §. 4.

AD §. III.

QUÆRIT Auctor, an subditus innocens deseri, vel dedi debeat, si hostis eum dedi vult, nec defendi potest? Resp. deseri potest, quin & dedi, 1. quia nemo tenetur ad impossibilia; adeoque princeps tenetur deserere subditum, qui defendi non potest: 2 ex duobus malis minimum est eligendum. *Vid. l.* 2. *c.* 23. §. 2. *n.* 2. Minus autem est, deserere innocentem, quam totam exponere rempublicam. Neque 3. injuria fit ei, qui deseritur, quia dum defendi nequit, æque periturus est cum civitate. Atque ex hoc principio 4. JCti negant, injuriam fieri ab eo, qui ædes alienas æque ab igne devorandas diruit, *l.* 7. §. 4. *quod met. c.*

Additio.

„ Tres quæstiones hic distinguunt Doctores: 1. an civitas civem deserere, i. e. permittere hosti possit, ut mittant qui eum auferant? 2. an civis se dedere hosti vel petenti teneatur? 3. an si nolit, civitas eum invitum hosti dedere possit?

„ Equidem si cives ille *deliquit*, dubium non est quin deseri possit, aut ipse se dedere teneatur, aut invitus quoque hosti tradi possit; de quo supra *c.* 21. § 4. Sed alia quæstio est si civis *innocens* deposcatur: & hoc casu variæ extant opiniones.

„ DOMINICUS SOTUS negat, 1. civem deseri posse: at 2. putat, eum teneri se dedere: non vero 3. invitum cogi posse.

„ VASQUIUS itidem negat, 1. deseri posse: 2. negat quoque, civem dedere se teneri: 3. negat quoque, invitum cogi posse.

„ GROTIUS affirmat, 1. civem deseri posse: 2. affirmat, civem dedere se teneri, non quidem jure proprie sic dicto, sed ex lege charitatis: 3. cogi quoque posse a civitate ad faciendum id, quod charitas exigit.

„ NOS dicimus, 1. deseri civem posse: 2. eum teneri se dedere etiam jure proprie sic dicto: indeque 3. dedi quoque invitum posse.

„ Vasquii rationes pro negativa hæ sunt: *I.* Quia cives ideo coëunt in civitatem, eaque lege societatem hanc contrahunt, ut tuti sint adversus injurias aliorum: illa igitur fides utrinque data violari non potest: violaretur autem si desereretur, aut hosti dederetur. *Vasq. d. c.* 13. *n.* 2. 3. 13. & 15. *II.* Quia imperium, ejusque finis, consistit in tuendis civibus; non vero defendit qui deserit, vel qui dedit, *ibid. n.* 16. Addit *III.* civi jus a natura quæsitum esse ut in civitate tutus sit; hoc jus auferre principem nulli civium posse. Idque *IV.* probat exemplo eorum, qui metu latronum coëunt in societatem itineris, & securitatis: hi fidem datam violarent, si communis utilitatis causa unum sociorum forte divitem poscentibus latronibus dederent, *ibid. n.* 14. Hinc *V.* concludit, omnibus civibus, & sociis unum, & commune periculum esse debere, *ibid. n.* 3, adeoque aut omnes prælium inire, aut omnes se dedere debere, *ibid. n.* 5. & ridiculum esse putare, aliquem pretio capitis reliquorum incolumitatem comparare teneri, *ibid.* Addit *VI.* hostem præcipua membra reipublicæ deposcere posse, ut inermem postea, tutoribusque destitutam civitatem eo tutius deprædaretur; quod Demosthenes, cujus deditionem Philippus postulabat, celebri illa fabula de lupis, & ovibus explicavit, *ibid. n.* 4. & 5.

„ At contrariæ sententiæ rationes potiores sunt. Nam 1. civis, qui se civitati jungit, simul promittit, se civitatem, etiam suæ salutis dispendio, defensurum; isque est primus finis civitatis, salus publica, & tunc privatorum: idque ipse Auctor fatetur passim *l.* 2. *c.* 1. §. 9. *n.* 2. & *c.* 25. §. 3. *n.* 3. Atque ex hoc principio statuit, utilitatem publicam jus dare Principi in bona privatorum *l.* 3. *c.* 20. §. 7. & jus subditis quæsitum auferri posse ob utilitatem reipublicæ, *l.* 2. *c.* 12. §. 7. §. 14. *c.* 13. §. 20. *n.* 3. & *d. c.* 25. §. 3. *n.* 4. Ut proinde ex ipsa Grotii assertione appareat, civem dedere se debere non ex

„ sola

„ sola charitatis lege, sed ex vero natu-
„ ræ jure; adeo ut si nolit, merito ad
„ illud cogi possit. Accedit 2. quod civi
„ nulla fiat injuria, utpote cum ponamus,
„ non sine discrimine totius reipublicæ de-
„ negari deditionem posse; ibi igitur æ-
„ que periturus est civis. Atque ex hac
„ ratione JCti Romani actionem non dant
„ contra eum, qui diruit ædes alienas æ-
„ que perituras. *Vid. supr. c. 2. §. 6.*

„ Sed & 3. civitas defendere civem po-
„ test si defensio est possibilis; ad impos-
„ sibilia enim nemo tenetur.

„ Porro & 4. ipse Grotius ait, si ex
„ duobus malis unum necessario est eligen-
„ dum, minus malum induere naturam
„ boni. *L. 2. c. 23. §. 2.* Minus autem
„ est deserere innocentem, quam totam
„ exponere rempublicam.

„ Idque 5. omnium gentium consensu,
„ & auctoritate probatur: omnes salutem
„ publicam privatæ præferunt. Hinc Judæi
„ etsi ex falsa hypothesi allegabant, expe-
„ dire ut unus homo moriatur pro popu-
„ lo. *Job. 18. 14. Add. Cicer. 3. in Verr.*
„ *n. 89. Liv. 4. 44. l. 6. c. 16. Quinctil.*
„ *decl. 253. Ames. de consc. l. 5. c. 31. q. 3.*

„ Atque hæc vera sunt ubi certa per-
„ sona deposcitur; secus vero si in genere
„ quidam ex civibus postulantur; uti An-
„ glus Caleto urbe obsessa sex e nobiliori-
„ bus civibus dedi postulavit, in quos
„ ad arbitrium procedi possit: *Froissard.*
„ *Hist. l. 1. p. m. 37.* Sane, ibi unus præ
„ alio defendere civitatem suo dispendio
„ non tenetur; tali ergo casu sorti res
„ committenda est. Quanquam plerumque
„ quidam generosioris animi cives inveni-
„ antur, qui ultro se patriæ devovere so-
„ lent: quod Caleti quoque factum, &
„ quos salvos, & incolumes dimisit vi-
„ ctor, *d. l. 1.*

1 *Itaque*] „ Quia rector magis toti civita-
„ ti consulere debet, quam singulis.

Si appareat, civitatem hostium viribus multo esse imparem] „ Adeoque si tota
„ civitas periclitaretur.

Hoc videtur agere, ne civis talis temere deseratur] „ Immo plane deseri non pos-
„ se, statuit, nec ob commune periculum:
„ & id si fiat, putat a perfidia non mul-
„ tum abesse, quia unum, & commune
„ periculum inter concives esse debet,
„ cum hac de causa potissimum cives se
„ civitati jungant, *Vasq. l. 1. c. 13. n. 2.*
„ *3. 13 & 15*; idque probat exemplo via-
„ torum, & sociorum itineris, qui præ-
„ donibus unum e sociis absque perfidia
„ dedere nequeunt, *d. c. 13. n. 3.*
„ *& 14.*

Nam & historiam adfert Italici pedita-tus] „ Cœpto enim prælio, quod fuit in-
„ ter Pompejum, & Cæsarem, cum equi-
„ tatus Pompejanus terga vertere cœpisset,
„ Cæsarque totam vim Pompejani exerci-
„ tus in peditatu Italico consistere anim-
„ advertisset, jussit proclamari, salvum
„ fore universum Italorum peditatum si
„ pugnare destitissent; quo audito omnes
„ destiterunt, &c. quo subsecuto reliquæ
„ omnes partes exercitus Pompejani facile
„ fusæ sunt.

Quod ille non immerito improbat] „ Mi-
„ les enim nunquam deserere ducem po-
„ test quamdiu spes vincendi, vel evaden-
„ di superest; adeoque hoc exemplum ad
„ casum propositum non pertinet.

An vero etiam in manus hostium tradi possit civis innocens] „ Merito id affir- 2
„ mamus ex rationibus ante allegatis.

Vasquius] „ *L. 1. controv. ill. c. 13.*
„ *n. 3. 11. 15.*

Ut perfidia propinqua] „ Quia scilicet
„ fidem fallit civitas, quæ civem innocen-
„ tem aut deserit, aut hosti tradit, cum
„ ideo in civitatem se contulerit ut ab in-
„ juria tutus esset.

Sotus] „ Immo Sotus contrarium statuit;
„ ipse enim Auctor fatetur, Sotum doce-
„ re, civem se dedere teneri. *Sot. l. 5. de*
„ *just. & jur. q. 1. art. 7.* Si tenetur
„ se dedere, necessario sequitur, cum,
„ si nolit, cogi posse.

Hoc quoque negat Vasquius] „ Sed ma-
„ le: quia civis quoque utilitatem publi-
„ cam privatæ suæ præferre debet.

Quia natura societatis civilis id non po-stulet] „ Ratio hæc fallit: *tum* quia non
„ sui tantum, sed magis totius civitatis
„ utilitati consulere quilibet civis tenetur:
„ *tum* quia æque periturus est cum civi-
„ tate: *tum* quia civitas ad impossibilia
„ non tenetur; quale est si defendi abs-
„ que præsenti periculo civitatis non pot-
„ est. At hoc verum tantum esse, di-
„ ximus, ubi hostis, vel alia gens cer-
„ tum civem dedi jubet; secus si unum

" e civibus, vel plures: tunc enim forte " res dirimenda est.

Sed hinc] " Auctor contra Vasquium " asserit, civitatem dedere posse civem " innocentem, non ex jure proprie di- " cto, sed ex charitate, i. e. non ex ju- " re naturæ sociali, sed ex jure naturæ " laxiori. Nos dicimus, 1. non dari jus " sociale; & jus naturæ laxiori sensu sum- " tum, prout ab Auctore definitur, nul- " lam producere obligationem: adeoque " frustra quæri, an vi horum jurium de- " di possit. Sed & 2. probavimus, ta- " lem civem, utpote æque periturum, " etiam jure proprie sic dicto dedi posse.

Ex jure proprie dicto] " Quod jus so- " ciale Auctor vocat *proleg.* §. 8. *l.* 1. " *c.* 1. 5.

At non etiam charitatem pati ut aliter faciat] " Quam charitatem refert ad jus " naturæ laxius. *Vid. diss. proœm. II.* §. 8.

Non justitiæ proprie sic dictæ] " Quæ " Auctori *sui*, & *facultatis* nomine venit. " *Vid. d. c.* 1. §. 5.

Sed dilectionis officia] " Quibus id agi- " tur, ut hæc, quæ nostra sunt, perfi- " ciantur, vel alteri prudenter distribuan- " tur. *Vid. Diss. proœm. II.* §. 8.

Quæ non tantum cum laude præstantur] " Grotius enim distinguit inter virtutes, " quæ sunt præscripta quidem honesta, " sed non obligantia; quas legis nomine " non venire, ait, *Diss. proœm. II.* §. 9: " & inter virtutes, quæ non tantum cum " laude præstantur, sed etiam obligant. " *ibid.* §. 8.

Sed etiam omitti sine culpa nequeunt] " Adeoque quæ homines quoque obligant, " *d.* §. 8. Hanc autem obligationem saltem " esse in agente, ait. Neque ahis jus in- " de quæri, *ibid.* §. 10. sed soli Deo, " *ibid.* §. 11. cui pœnam olim daturi sint " illi, qui actus tales negligunt. *ibid.* §. 10.

Tale autem omnino videtur] " Immo " civis tenetur se dedere ex jure proprie " sic dicto; & si omittit, adigi ad id " potest.

Idem de finibus] " Cicero igitur non " officio tantum, & charitati id tribuit, " sed juri, & legibus.

Quod ille facere tenetur] " Ex officio " charitatis. *Vid. n.* 3.

Cogi quoque possit] " I. e. invitus " dedi.

Sotus] " *De just. & jur. l.* 5. *q.* 1. " *art.* 7.

Exemplo divitis] " Vera omnino hæc " ratio esset si ex charitate saltem dedere " se teneretur, i. e. si ex legibus per- " fectionis, & virtutis saltem id facere " obligaretur; tunc enim res meri arbi- " trii foret. At cum dictum sit, hanc obli- " gationem ex lege, & jure esse, omni- " no dicimus, cogi quoque civem posse.

Aliam esse rationem partium inter se, aliam superiorum, ubi cum sibi subditis comparantur] " Diversa esse quæ civis a " cive, & quæ magistratus, aut populus " a cive possunt exigere. *Gron. h.* At " statim videbimus, hac diversitate du- " bium non tolli.

Par parem cogere non potest nisi ad id, quod ex jure debetur stricte dicto] " Sæ- " pius jam dictum est, parem nullum jus " habere in parem, & neminem cogi pos- " se nisi a superiore, solo casu necessa- " riæ defensionis excepto.

Etiam ad alia, quæ virtus qualibet præcipit] " Nemo ad ea, quæ virtutis sunt, " cogi potest. Immo contradictio est, rem " arbitrii, & voluntatis meæ esse, & ta- " men aliquem cogi posse ad id facien- " dum. Auctor ipse hoc fassus est *c.* 20. " §. 20.

Quia in jure proprio superioris hoc est comprehensum] " Immo negamus, Prin- " cipis jure comprehendi ut cogere ali- " quem ad id, quod virtutis est, possit, " nisi lex accedat.

Qua superior est] " Explicat hoc Gro- " novius: *quatenus de inferioribus in u- " sum publicum statuendi potestatem habet.* " At si qua superior circa ea, quæ vir- " tutis sunt, aliquid statuit, dici non " potest, cives teneri ex sola charitate; " sed tunc tenentur ex jure proprie sic " dicto.

Cives cogi possunt, quod habent, in medium conferre] " Male exemplum hoc " ad officium charitatis refertur: id enim " sequitur ex jure proprie sic dicto. Ipse " Auctor fatetur, utilitatem publicam jus " dare principi in bona privatorum, *l.* 3. " *c.* 20. §. 7. & jus subditis quæsitum au- " ferri posse ob utilitatem publicam. *L.* 2. " *c.* 14. §. 7. 8. & 14. & *c.* 13. §. 20. *n.* 3.

Cogi posse civem ut id faciat, quod exigit charitas] " Cives tum non ex lege " charita-

" charitatis, sed ex jure proprie sic dicto " obligantur ad præferendum commoda publica utilitati privatæ, fatente ipso Auctore, *l.* 3. *c.* 20. §. 7. *n.* 1.

Ipse dedendum censeret] " Quia dedendo civem saluti publicæ consuluisset.

Ad §. IV.

Ut *defendi debeant socii*] " Qui ea lege nobiscum societatem contraxere, ut " mutua auxilia præstentur: quale pactum " omnino licitum esse, initio hujus capitis probavimos.

Sive in tutelam sese, & fidem aliorum dederunt] " Per inæquale fœdus.

Sive mutua auxilia pacti sunt] " Tunc " enim socii invicem ex pacto tenentur.

Qui non repellit injuriam a socio si potest] " Apud Livium duabus maxime rebus amicitiam violari, traditur: si socios meos pro hostibus habeas; & si " cum hostibus te conjungas, *l.* 34. *c.* 32. " Exempla vide initio h. c., quibus adde *Liv.* 31. *l.* 34. *c.* 22. *l.* 23. *c.* 5. " *l.* 30. *c.* 31. *Demosth. olynth.* 3. & *de* " *republ. ord. Thucyd.* 1. *p.* 47. *Xenoph.* " *Inst.* 5. *p.* 127. *Just.* 3. 7. *Thuan.* 3. " *p.* 61. Nec exspectandum esse ot petantur auxilia, sed sociales Deos, fidemque fœderum per se id poscere, traditur apud *Liv. l.* 3. *c.* 18. *Tesm. b.*

Ad bella, quibus justa causa non subsit] " Hoc jam refutavimus supra *c.* 15. " §. 13. Socio non competit judicium de " justitia, seu injustitia belli, quod a socio geritur; sed is sequi caosam socii " debet, & sufficit, hunc justam sibi " causam esse existimare. Sane, alias hic " socius omni tempore allegare posset, injustam esse causam, eoque prætextu auxilia promissa denegare.

Diximus alibi] " *L.* 2. *c.* 15. §. 13.

Et hæc est causa cur Lacedæmonii] " Immo socii accersebantur non ut de justitia causæ consulerent; de eo enim jam " constabat, & decretum jam exstabat, " *fœdifragos, atque injurios esse Athenienses*, Thucyd. *l.* 1. *p. m.* 46: sed sociorum consilium expetebatur, *num quid* " *bellum suscipere expediret, nec ne. ibid.*

Et Romani Græcis] " *Vid. Liv. l.* 34. " *c.* 22. Græcorum sententia de bello ideo " expetebatur, quia eorum causa erat, " non Romanorum. Hi enim tanquam socii " offerebant auxilium adversus tyrannum " Nabidem, qui Achæis abstulit Argos. " Hanc injuriam sociis illatam iis invitis " vindicare Romani non potuerunt.

Ne tunc quidem teneri socium, si nulla spes sit boni exitus] " Immo si socius, " cui auxilia promissa sunt, bonum exitum sperat, ejus judicium sequi socius, " & auxilia promissa mittere debet: & " bene notat Ziglerus *ad h.* §. socium omni tempore allegare posse, nullam esse spem boni exitus.

Boni enim, non mali causa societas contrahitur] " Societas contrahitur ad avertendum malum, quod auxilio socii fieri " debet.

Etiam contra alium itidem fœderatum] " Sensus est, quod defendi socius debeat contra alium socium etiam antiquiorem, si injuria ab hoc incipit, & in specie cautum non est, ne adversus eum " auxilia mittere liceat. *Vid. c.* 15. §. 13. " *n.* 1.

" Nos hanc quæstionem late examinavimus allegato loco, & diximus: 1. " male distingui, an causa sociorum justa " sit, an non: 2. auxilia potios antiquiori præstari debere: 3. defendi non debere socium antiquiorem, si socios posterior nobis fit subditus. *L* 2. *c.* 15. " §. 13. *n.* 4. Cujus rei exempla Auctor " refert §. 1. *h. c.*

Nisi priori fœdere aliquid specialiter convenerit] " Scilicet, ne adversus eum auxilia mittere liceat, *d.* §. 13. *n* 1.

Sic Corcyræos, si causa eorum justa erat, Athenienses defendere potuerunt] " Vide " orationes & Corcyræorum, & Corinthiorum apud *Thucyd. l.* 1. *p. m.* 14. & " *seq.* Cæterum, Athenienses in casu proposito noluerunt fœdus antiquius rumpere, " & Corinthios hostes declarare; sed *subsidiorum saltem inivere societatem, ut* " *utrique forent alteris auxilio, si quis adversus Corcyram eat, Athenasve, aut eorum socios:* quod salvo fœdere fieri posse rebantur. *d. l. p. m.* 20. (*pag.* 36. " *ed. H. St.* 1588.)

A D §. V.

QUÆRITUR, an iis, qui amici saltem sunt, non socii, auxilia bello præstari possint? Resp. Suo jure nec sociorum, nec amicorum causam defendere quis potest; iis rogantibus potest, & ratione sociorum tenetur. Neque enim tunc ipse agere videtur, sed amicus, cujus causam defendit, & cujus jus sequitur. Cyrus in oratione ad milites ait: *quid pulchrius est, quam succurrere amicis.* apud *Xenophont. Cyrop. l.* 1.

Sed tamen amicitiæ ratione debetur si facile, & sine incommodo exhibere posset] „ Adeoque citra pactum, ex solo jure, „ quo causæ aliorum accedere, & jus al- „ terius defendere licet.

Sic pro Lotho] „ Hic fuit pars familiæ; „ adeoque ex eo quoque capite Abraha- „ mus bellum licite pro eo suscepit. *Vid.* „ *supr.* §. 1. *n.* 2.

Antiatibus præceperunt Romani] „ An- „ tiates non erant summa potestas, sed „ Colonia Romana, cui civitas Romana „ data, *Liv. l.* 8. *c.* 13. & 14. *l.* 36, „ *c.* 3. *l.* 27. *c.* 40. & jus statutum fuit, „ *l.* 9. *c.* 20; adeoque Romani hic non „ auxilia præstabant Græcis, sed suos sub- „ ditos prohibebant, ne sociis damnum „ inferrent.

Italorum cognatos] „ Quia Æneas, e „ Græcorum gente, in Italiam profugit, „ ibique regnum Italiæ condidit. *Liv. l.* 1. „ *c.* 1. *seq.*

Sed pro amicis bella susceperunt] „ Ut „ Carthaginenses pro Tyriis, quos paren- „ tum loco colebant, *Curt.* 4. 2. Cæ- „ rites pro Tarquiniensibus, quorum Con- „ sanguinei erant. *Liv.* 7. 19. Hinc Ama- „ zones auxilia petebant a Sagillo rege „ Scythiæ, quod ex genere Scytharum ori- „ undi erant. *Just.* 2. 4. *Vid. Tesm. b.*

A D §. V I.

HOMINUM *inter se conjunctio*] „ Au- „ ctor intelligit illam societatem humanam, „ quam non existere, diximus ad *prol.* §. 8.

Quæ vel sola ad opem ferendam sufficit] „ Sæpius dictum est, 1. talem conjunctio- „ nem universalem inter homines non exi- „ stere: 2. si existeret, eam potius sua- „ dere ut neutri assistamus; quia cum utro- „ que societate nobis junctus sit, non uni „ magis, quam alteri opem ferre licebit. „ Jus igitur aliis assistendi non ex illa „ conjunctione oritur, sed quia quilibet „ vi juris, quod in suas actiones habet, „ instrumentum alterius esse, eoque cau- „ sæ alienæ accedere, eamque sequi po- „ test.

Homo in adjutorium mutuum generatus est] „ Homo hominis causa natus est, „ *Sen.* 4. *benef.* 18. *Cic. l.* 1. *off. c.* 7. & 9. „ & homini propterea, quod homo est, „ benefaciendum, *Senec. ep.* 95. *Sadi Ros.* „ *Pers. c.* 1. *Tesm. b.* Latius hoc explica- „ vimus supra *l.* 1. *c.* 1. §. 3.

A D §. V I I.

AN *teneatur*] „ Eum enim id facere „ *posse*, præcedenti §. Auctor dixit.

Si manifestum sit periculum, non teneri certum est] „ Immo simpliciter dicendum „ est, eum non teneri, etsi nullum pe- „ riculum adsit; quia homo non tenetur „ homini bene facere: neque alter jus in „ meas actiones habet. Sane, ipse Auctor „ supra *c.* 17. §. 8. & *c.* 21. §. 1. do- „ cuit, injuriam non facere qui cum non „ teneatur opem ferre, id omittit.

Ut potest illud intelligamus eum suo commodo] „ Non ergo si manifestum est pe- „ riculum.

Si oppressus nisi morte invasoris eripi non potest] „ Adeoque invasor in peccato pe- „ riturus esset.

Qui invasum id aut credet, aut volet malle] „ Ex hujusmodi conjecturis, nullum „ jus, nedum naturæ sequitur.

Cum ex parte invasoris majus sit periculum damni irreparabilis, & sempiterni] „ Quia forte in peccato periturus est fine „ pœnitentia. *Conf. l.* 2. *c.* 20. §. 12. At „ ibidem notavimus, invasorem ipsum cau- „ sam esse damni illius irreparabilis; ne- „ que ejus periculum jus invaso quæsitum „ auferre posse.

A D

Ad §. VIII.

1 An *justa sit belli causa pro subditis alienis, ut ab eis arceatur imperantis injuria*] Negatur, si contra legitimum Principem subditi insurgunt: secus si contra eum, qui notorie tyrannus est, i. e. statum evertit. Camdenus in historia Elisabethæ recenset, eam, cum Belgicæ provinciæ (*p.* 2. *pag.* 267.) ejus opem implorassent, diu hæsitasse, tandem autem sævitia Hispanorum, & quod statum religionis evertere tentarent, motam, causam Belgarum defendisse, *p.* 3. *p.* 411: quanquam præterea alias rationes afferat ad an. 1569. & seq. ad an. 1585. & passim.

Additio.

„ Nostram sententiam alibi exposuimus, „ *vid. l.* 2. *c.* 4 *;* ubi exemplum Pisanorum examinavimus, quos rex Galliæ „ Florentinorum imperio exemit.

Ex quo civiles societates institutæ sunt] „ Immo ante institutas societates civiles „ Rectoribus familiæ speciale jus quoddam „ in suos quæsitum fuit ab ipsa natura. „ At postquam singulæ familiæ in unam „ civitatem coaluerunt, rectoribus civitatis jus speciale imperii quæsitum est in „ illas familias ex pacto.

Speciale quoddam jus in suos quæsitum] „ Familiæ enim (i. e. populus) omne „ suum jus imperii, quod ante habuerunt, „ in rectorem civitatis transtulerunt. Cum „ ergo ipsi populo nullum judicium in rectorem, ejusque actiones competat, nedum extraneis tale arbitrium concedi potest. Regina Scotiæ regerit Elisabethæ, „ *suos subditos suo sibi relinquat judicio; cum ipsa in causis subditorum Anglorum minime se intermisceat. Camd. Lib.* I. „ *p.* 94. Et Batavis, qui se imperio Hispanorum eximere tentabant, ac Elisabethæ imperium offerebant, responsum „ datum fuit, *nihil sibi antiquius, quam fidem cum bonore conjunctam, & Principe dignam tueri; nedum sibi constare, quomodo salvo bonore, & conscientia integra posset provincias illas oblatas in protectionem, multo minus in possessionem accipere: cæterum, apud Hispanum sedulo acturum ut pax feliciter convalesceret.* Camd *p.* 2. *p.* 267. *Testm. b.*

Judiciorum summam potestatem] „ Vide „ supra *l.* 1. *c.* 3. §. 6.

Legum, & magistratuum creandorum jus] „ *Vid. d. c.* 3. §. 6.

Huic nefas obsistere] „ Argumentum Auctoris hoc est, Deos in Deorum actus „ non inquirere; ergo nec Principem in „ alterius principis jura involare debere.

Sed hæc omnia locum habent, ubi vere delinquunt subditi] „ Adeoque ubi Princeps agit intra fines justæ punitionis, „ & ubi subditi injuria conqueruntur.

Ubi dubia causa est] „ An scil. jure, an „ injuria subditos castigaverit: quia judicium extraneis regibus nullum competit.

In hoc enim instituta est illa imperiorum distributio] „ Ut arbitrium sit Principis, delicta subditorum castigare.

At non etiam si manifesta sit injuria] 2 „ Si tyrannus promiscue in totum populum sævit, omnino desinit esse princeps. „ At si privatæ sunt injuriæ, ideo non „ amittit imperium.

Si quis Busiris, Phalaris, &c.] „ De „ quibus vide supra *l.* 2. *c.* 20. §. 40. *n.* 2.

Ideo præclusum erit jus humanæ societatis] „ Ut hoc rite intelligatur, notandum est, „ Auctorem jus puniendi delicta cuique „ privato permittere, inprimis si quid „ contra naturam, aut societatem humanam committitur. *L.* 2. *c.* 20. §. 40. & „ §. 46. *n.* 4. Atque hoc adeo verum esse, „ ait, ut institutis quoque civitatibus reservatum hoc jus fuerit societati humanæ, „ singulisque ejus membris. Hinc concludit, quamlibet civitatem delicta in societatem humanam etiam in alieno territorio commissa suo jure vindicare, neque Principem id impedire posse. *l.* 2. „ *c.* 21. §. 3. Atque ex eodem principio „ infert, subditos, qui iniqua patiuntur „ notoria, defendi contra Principem a quocunque posse, quia non præclusum est jus „ societatis humanæ. Quæ omnia refutavimus allegatis locis.

Sic in Maxentium, & Licinium Constantinus] „ Rationes pro Constantino allegavimus alias, quam quæ a jure humanæ societatis desumuntur supra *l.* 2. „ *c.* 20. §. 49. *n.* 2.

In Persas alii Romanorum Imperatores] „ Auctor allegavit in hunc finem Menandrum protectorem supra *l.* 2. *c.* 20. „ §. 49. *n.* 2.

Nisi

Nisi vim a Christianis religionis nomine arcerent] „ Simile exemplum in Elisabe-
„ tha allegavimus in præcedentibus.

3 *Etiamsi daretur, ne in summa quidem necessitate arma recte a subditis sumi, &c. non tamen sequetur*] „ Immo hoc neces-
„ sario sequitur : si enim subditi jus non
„ habent resistendi principi, nec per alios
„ id efficere poterunt.

Quoties enim actioni alicui ponitur impedimentum personale] „ Auctor rationem af-
„ fert, cur quis pro subditis alienis, de
„ injuria principis querentibus, arma su-
„ mere possit ; quia defectus (qui ratio-
„ ne subditorum personalis est) cessat in
„ extraneis, qui nullo juris vinculo eidem
„ principi obligantur. His ergo nihil ob-
„ stare, ait, quo minus jus aliorum sub-
„ ditorum defendere possint. At fallit hæc
„ ratio ; si enim subditi jus non habent
„ resistendi, nec alii eorum nomine resi-
„ stere poterunt.

„ Equidem exemplo tutoris, & defen-
„ soris, Auctor thesin suam probare vult ;
„ at pupilli, & absentes, verum jus sese
„ defendendi habent : cum vero ipsi pro-
„ pter ætatem, aut absentiam se defendere
„ non possint, non tantum alii concives
„ possunt defensionem eorum suscipere,
„ sed etiam tenentur.

Personale, non ex re] „ Atqui juxta
„ principia eorum, qui nunquam jus re-
„ sistendi subditis concedunt, quod ponit
„ Auctor, impedimentum est in ipsa re,
„ & causa ; jus nimirum resistendi deficit :
„ hoc ergo nec per alios exerceri potest.

Quod uni non licet, alteri pro eodem licere potest] „ Si uni non licet *ob defectum ju-
„ ris*, nec alii ejus nomine id licere potest.

Si modo tale sit negotium, in quo alter alteri prodesse potest] „ Si alter jus non
„ habet, nec hoc prætextu alius ei pro-
„ desse potest.

Sic pro pupillo, &c. litigat tutor]
„ At pupillus jus habet, quod tutor de-
„ fendit.

Cujus persona judicium non capit] „ I. e.
„ qui propter ætatem se ipsum defendere
„ nequit. At id non impedit, quo minus ve-
„ rum jus habeat, quod deficit in subdi-
„ tis. Confer ea, quæ diximus *l.* 2.
„ *c* 3. §. 6.

Pro absente etiam sine mandato defensor]
„ At hic absens jus habet se defendendi
„ quod concives non tantum suscipere no-
„ mine absentis possunt, sed & tenentur.

Non ex causa venit, quæ eadem est in subdito, & non subdito] „ Nec hoc dif-
„ fitemur. *Subditus* enim impeditur, quia
„ omne jus suum in principem contulit ;
„ quæ ratio in *non subditis* cessat. Adeo-
„ que verum est, impedimentum, quod
„ *subditum* resistere prohibet, non obti-
„ nere in *non subdito*. At hic ex alia
„ causa impeditur quo minus se immisce-
„ re alienis litibus possit ; quia scil judex
„ non est inter principem extraneum, ejus-
„ que subditos : adeoque *suo jure* arma
„ capere nequit ; sed nec *jure populi* age-
„ re poterit, quia ex positione Grotii po-
„ pulus jus resistendi non habet. *Conf. not. seq.*

Quæ in alios non transit] „ Verum est,
„ necessitatem parendi ad *non subditos* non
„ pertinere ; sed id non quæritur : hoc
„ potius quæritur, *an jus, quod subditi
„ non habent, ab aliis non subditis de-
„ fendi possit?* quod merito negatur. Cum
„ enim subditi jus non habeant resistendi,
„ neque ipsi, neque per alios se defende-
„ re poterunt.

Quæ res sæpe cum defensione innocentium conjuncta est] „ Et quam licitam esse, 4
„ Auctor statuit *l.* 2. *c.* 20. §. 40.

Sed non ideo statim jus esse desinit] „ Jus
„ unius ob alterius injuriam tolli nequit :
„ abusus non tollit usum. Equidem regu-
„ la vera est ; at male hic applicatur,
„ ubi ex positione Auctoris subditi jus se
„ defendendi non habent, adeoque nec
„ per alios id exercere possunt.

A D §. IX.

I L L I C I T A S *diximus*] „ Quia non 1
„ nisi cum eis, qui justam causam habent,
„ id licere, statuit *supra* §. 4. & *l.* 2.
„ *c.* 15. §. 13.

Qui sine causa respectu mercede conducti militant] „ Non video quid in milite con-
„ ductitio adeo improbandum obveniat.
„ Miles talis fit subditus, adeoque qua
„ talis judicium sui principis sequi tenetur.
„ Sane, is de justitia causæ arbitrari ne-
„ quit, cum Arcana consilii ei cognita
„ non sint, & rationes sæpius occurrant,
„ quæ tuto allegari non possunt. Cæterum
„ mi-

,, milites jus in suas operas habent, eas-,, que cui volunt locare possunt, inprimis,, pro jure alterius defendendo, contra in-,, juriam, quam is sibi factam contendit.

2 *Nisi & aliorum sæpe innocentium vendarent*] ,, Invitos ad militiam trahendo, ,, aliisque pro pretio relinquendo.

Bellum esse pacem] ,, Quia quæstum ex ,, militia caperent.

Pacem bellum] ,, Quod quæstum illum ,, facerent sanguine, & nece aliorum.

3 *Non est inter artificia bellum*] ,, Quæ ,, addiscere homines vitæ transfigendæ cau-,, sa solent.

Nisi summa necessitas] ,, Si nimirum ali-,, ter jus meum reparare non possum.

Aut vera charitas] ,, Si socius, ami-,, cus meus, &c. jus suum aliter reparare ,, non potest.

Quemadmodum ex iis intelligi potest, &c.] ,, Ubi nec ob causas justas temere ,, suscipiendum esse bellum, ob bellorum ,, mala, statuit. *Vid. l. 2. c.* 24. §. 1. 8. ,, 9. 10.

Sed propter prædam] ,, At nos suppo-,, nimus casum, ubi quis non animo præ-,, dandi, sed jus alterius defendendi, ope-,, ram alii locat. Etsi forte id pactum sit, ,, ut præda loco mercedis cedat. *Conf.* ,, *l.* 3. *c.* 6. §. 17. *n.* 1.

AD §. X.

IMMO *& propter stipendium*] ,, Co-,, hærent hæc cum verbis finalibus §. *præ-*,, *ced.* ubi Augustinus *propter prædam mi-*,, *litare* peccatum esse dixit. Auctor hoc ,, extendit etiam ad eos, qui propter sti-,, pendium unice, aut præcipue militant. ,, Quod verum non esse, in §. præce-,, denti vidimus.

Licitum sit omnino] ,, Quia nemo gratis ,, alii assistere, vel operam suam locare ,, tenetur. Ipse Servator milites, qui in-,, terrogabant eum quid facere ut salven-,, tur deberent, non hortatur ut desinant ,, pro stipendio militare, sed ut contenti ,, sint stipendiis. *Luc.* 3. 14.

Quis suis impensis militat] ,, Chaldæos ,, pro stipendiis aliis gentibus militasse, ,, auctor est *Xenophon Inst.* 3. hodieque ,, Helvetii subditorum suorum operam in ,, bellis aliis locare solent.

CAPUT XXVI.

De Causis justis ut bellum geratur ab his, qui sub alieno imperio sunt.

I. *Qui dicantur esse sub alieno imperio.*
II. *Quid hic faciendum si ad deliberationem adhibeantur, aut liberam electionem habeant.*
III. *Si imperetur ipsis, & causam belli injustam credant, non militandum.*
IV. *Quid si dubitent?*
V. *Pietatis esse, hac in re dubitantibus subditis parcere, sub onere tributi extraordinarii.*
VI. *Quando subditorum arma justa sint in bello injusto.*

+I. EGimus de his, + qui sunt sui juris: + sunt alii in conditione parendi positi, + ut filii familiarum, servi, + subditi, + etiam cives singuli, + si [1] cum civitatis suæ corpore comparentur.

II. + Hi vero [a] + si aut ad deliberationem adhibentur, + aut libera ipsis optio datur militandi, aut quiescendi, + easdem regulas sequi debent, quas illi, qui suopte arbitrio pro se, aut aliis bella suscipiunt.

a *Ægid. Reg. de act. supern. disp.* 31. *n.* 80.

III. I.

GRONOVII.

1 *Cum civitatu sua*] Universo populo, aut majore parte populi.

b Vid. de Jure belli n. 21. III. 1. † At si [2] edicitur ipsis ut militent, † quod fieri solet, [b] si quidem constat, ipsis injustam esse belli causam, † abstinere omnino debent. † Deo
c Act. V, 29. potius obediendum, quam hominibus, non [c] Apostoli tantum dixerunt, [a] sed & Socrates: & apud magistros [b] Hebræorum exstat sententia indicans, regi contra Dei legem quid præcipienti prorsus non parendum. Polycarpi
d Apud *Euseb.* I. Eccl. IV, 15. jamjam morituri dictum [d] exstat: *δεδιδάγμεθα γὰρ ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ἀπὸ Θεοῦ τεταγμέναις τιμὴν κατὰ τὸ προσῆκον τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς ἀπονέμειν· didicimus imperiis, ac potestatibus a Deo ordinatis exhibere honorem,*
e Eph. VI, 1. *quem par est, quique salutem nostram non impediat.* Et Paulus Apostolus: [e] *filii,*
f Tom. IX. p. 237. C. inquit, *obedite parentibus* [c] *in Domino; id enim æquum est.* Ad quem locum [f] Hieronymus: *peccatum filiorum est, non obedire parentibus, & quia poterant parentes aliquid imperare perversum, adjunxit, in Domino.* Et [d] de servis addit: *cum* [3] *Dominus carnis a Domino spiritus diversum imperat, non est obediendum.* Idem alibi: *in illis tantum debent dominis, & parentibus esse subjecti,*
g Eph. VI, 8. *quæ contra Dei mandatum non sunt.* Nam & idem ille Apostolus dixerat, [g] sui quemque operis mercedem reportaturum, sive liberum, sive servum.
h De Idol. c. 15. Tertullianus vero: [h] *satis præscriptum habemus, in omni obsequio esse nos oportere, secundum Apostoli præceptum,* [e] *subditos magistratibus, principibus, & potestatibus;*

GROTII.

a *Sed & Socrates*] *Plato* id nos docet in ipsius apologia. (pag. 29. C. *Ed. H. Steph.*) Ex Apollonius, qui Neronis Edicto illd Sophocleum opponebat:

Οὐ γάρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τάδε.

Nam jussa non hæc Jupiter dederat mihi. [Apud *Philostratum*, Lib. IV. c. 38. *Edit. Olear.*]

b *Hebræorum exstat sententia*] Quam & *Josephus* eis tribuit antiquæ historiæ XVII. (Cap. VII. §. 3. *division. Hudson.*) *θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν εἰ τῶν σῶν δογμάτων ἀξιωτέρους τετηρῆσθαι ἡγούμεθα νόμους, οὓς Μωϋσῆς ὑπαγορεύοντι καὶ διδαχῇ τοῦ Θεοῦ γραψάμενος κατέλιπε. nihil vero mirum, si servatu digniora credimus jussis tuis ea, quæ Moses Deo suggerente, ac docente, scripta reliquit.* Adde Rabbinum *Tanchumam*, citante *Drusio* ad locum Actorum.

c *In Domino*] *Chrysostomus* hoc *in Domino* sic explicat: *τουτέστιν ἐν οἷς μὴ προσκρούσῃς Θεῷ· id est, in quibus Deum offensurus non es.* Idem ad patrem infidelem: (Tom. VI. pag. 181. *Edit. Savil.*) *οὐ γὰρ δὴ μικρὸς ἡμῖν κεῖται μισθὸς τοῖς τοὺς γεγεννηκότας τιμῶσιν, ἀλλ' ὡς δεσπότας αὐτοὺς ἡγεῖσθαι κελευόμεθα, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ θεραπεύειν, ὅταν μὴ δὴ τὰ τῆς εὐσεβείας παραβλάπτηται· non enim exigua nobis merces proposita est, si honorem exhibeamus parentibus, sed ut dominos eos habere jubemur, verbisque, & rebus obsequium ipsis præstare, extra, quam si pietas lædenda est.* Sic accipe illud *Hieronymi*, *per calcatum perge patrem*, (Epist. I. ad *Heliodorum*, Tom. I. pag. 1. *Ed. Basil.*) declamatorie dictum, sumtumque a *Latrone* declamatore apud *Senecam*, (Controvers. VIII. p. 142. *Edit. Gronov. major.*) & quæ apud *Ambrosium* de Virginitate, & apud *Augustinum* epist. XXXVIII. ad Lætum, & canone IV, Arabicæ interpretationis *concilii Niceni* I.

d *De servis*] *Chrysostomus*, 1 Cor. VII, 24. *καὶ γάρ εἰσιν ὅροι δούλῳ παρὰ τοῦ Θεοῦ κείμενοι, καὶ μέχρι τοῦ δεῖ φυλάττειν αὐτοὺς καὶ τοῦτο νενομοθέτηται, καὶ ὑπερβαίνειν αὐτοὺς οὐ χρή. ὅταν γὰρ μηδὲν ὁ δεσπότης ἐπιτάττῃ τῶν μὴ δοκούντων τῷ Θεῷ, ἕπεσθαι δεῖ καὶ πείθεσθαι, περαιτέρω δὲ μηδέν· Sunt & servis limites sui a Deo præscripti, & quousque eos servare oporteat & hoc præceptum est, neque eos licet excedere. Ubi enim nihil dominus jubet eorum, quæ Deo improbantur, sequi, & obsequi oportet, non ultra.* (Tom. III. pag. 362.) De matrefamilias *Clemens Alexandrinus*: *πάντα τῷ ἀνδρὶ πειθομένη, ὡς μηδὲν ἄκοντος ἐκείνου πρᾶξαί ποτε, πλὴν ὅσα εἰς ἀρετήν τε καὶ σωτηρίαν διαφέρειν νομίζηται· in omnibus viro parebit, neque eo invito faciet quicquam, extra quæ credet ad virtutem, salutemque momentum habere.* (Stromat. Lib. IV. Cap. 19. pag. 620. *Edit. Oxon.*)

GRONOVII.

2 *Edicitur ipsis*] Si non habent partes consiliorum, sed tantum ad delectum citantur, ut sacramentum dicant.

3 *Dominus carnis*] Magistratus, aut præfectus, aut conductor, aliquid repugnans Dei præceptis,

GROTII.

e *Subditos magistratibus*] Exempla illustria & pœnæ,

testatibus : sed [4] *intra limites disciplinæ.* In martyrologio Silvanus martyr : *idcirco* [5] *Romanas leges contemnimus, ut jussa divina servemus.* Apud Euripidem [i] dicenti Creonti : *i Phœniss. vers. 1642.*

Nonne exequi mandata fas ipsum jubet ?

Respondet Antigone :

Non imperata jure nec jus exsequi.

Musonius ita [k] ait : *si quis aut patri* [f] *aut magistratui, aut domino turpia, aut iniqua facta imperanti non paret, is nec inobediens est, nec injuriam facit, nec peccat.* *k Stob. tit. 77. liber. parent. honorand.*

2. Gellius [l] negat, probam esse sententiam, omnia esse, quæ pater jusserit, parendum. *Quid enim*, ait, *si proditionem patriæ, si matris necem, si alia quædam imperarit turpia, aut impia? Media igitur sententia optima, atque tutissima visa est, quædam esse parendum, quædam non obsequendum.* [g] Seneca pater : *non omnibus imperiis parendum est.* [h] Quinctilianus [m] : *non omnia necesse est facere liberis, quæcumque patres imperant. Multa sunt, quæ fieri non possunt. Si imperes filio ut sententiam dicat* [6] *contra, quam existimet : si testimonium jubeas dici ejus rei, quam ignoret : si sententiam in senatu : si capitolium me incendere jubeas,* [7] *arcem occupare, licet dicere : Hæc sunt, quæ fieri non oportet.* Seneca [n] : *non aut nos omnia jubere possumus, aut in omnia servi parere coguntur. Contra rempublicam imperata non facient : nulli sceleri manus commodabunt.* Sopater : ἔδει, φησὶ, πεισθῆναι τῷ πατρί εἰ μὲν κατὰ νόμους, καλῶς. εἰ δὲ παρὰ τὸ πρέπον, οὐκ εὔλογον· *patri*, inquit, *parendum est. Si quidem intra jura, recte : sin ultra honestum, non convenit.* [i] Irrisus olim Stratocles, [o] qui legem Athenis rogaverat, ut quicquid Demetrio regi placuisset, id in Deos pium, & inter homines justum esset. Plinius [p] alicubi *l L. II, c. 7. m Decl. 271. n De Benefic. III, 20. o Plutarch. in Demetr. p. 899, 900. p Lib. III. Epist. 9.*

pœnæ, & laudis, vide I *Sam.* XXII, 18. 19. I *Reg.* XVIII, 4. 13. II *Reg.* I, 10. 12. 14. Apud Christianos Manuel, & Georgius detrectarunt ministerium occidendæ Augustæ. *Nicetas* Alexio Manuelis filio. (*Cap.* 16.)

f *Aut magistratui*] In paganis hominibus duo sunt nobilia exempla eorum, qui principibus ad inhonesta obsecuti non sunt, Papiniani satis celebratum, & alterum Helpidii apud *Ammianum* XXI. (Cap. 6.) Severus ne eos quidem pœnæ expertes voluit esse, qui Imperatori obsecuti essent ad necem senatoris. Vide *Xiphilinum*, (pag. 910. A. *Ed. H. Steph.*)

g *Seneca pater*] Libro I, controversia 1.

h *Quinctilianus*] Idem alibi : *non omnia præstanda etiam parentibus. Alioquin nihil est perniciosius acceptis beneficiis : si in omnem nos obligant servitutem.* (Declamat. 333.)

i *Irrisus olim Stratocles*] Talis erat syngrapha illa, quam a Basilio Camatero Andronicus Comnenus exegerat : ἐκεῖνα ἐν τῷ ἀρχιερατεύειν διαπράττεσθαι ὅσα φίλα τῷ Ἀνδρονίκῳ, κἂν εἶεν παραθέμιστα, κἀκεῖνα πάλιν ἀποφυγεῖν, ὁπόσα οὐχ ἥδοι Ἀνδρόνικον· *illa in pontificio se facturum, quæ grata Andronico essent, quamvis plane nefaria : contra defugiturum se ea, quæ Andronico non placerent.* [*Nicetas*, Alex. Cap. 14.]

G R O N O V I I.

4 *Intra limites disciplinæ*] Non contra, aut ultra officia Christianæ religionis.

5 *Romanas leges*] Non quasvis, sed de immolando diis, & abstinendo a sacris Christianorum.

6 *Contra, quam existimet*] Secus, atque apud animum suum persuasus est.

7 *Arcem occupare*] Tyrannidis invadendæ causa. *Justin.* 16, 4.

cubi [8] elaboratum a se, ait, ut constaret, [k] [9] + ministerium crimen esse.

3. Ipsa jura civilia, + quæ peccatis excusabilibus facile veniam præbent, + favent quidem his, qui parere necesse habent, + sed non in omnibus. + Excipiunt enim [q] ea, quæ atrocitatem habent facinoris, vel sceleris, + quæ sua sponte scelerata, ac nefaria sunt, ut loquitur [r] Tullius, maleficia, quæ [10] sponte, & [11] + non disputatione jurisconsultorum, sed [12] naturali interpretatione fugienda sunt, ut Asconius [s] interpretatur.

q *L. Ales,* 157. *D. de R. J.*
r *In Verr.* 1. 42.
s *In hunc loc.*

4. Narratum Hecatæo Josephus [t] memorat, Judæos, qui Alexandro Macedoni militabant, + neque verberibus, neque contumeliis ullis adigi potuisse, ut ad Beli templum, quod Babylone erat, instaurandum, humum cum militibus cæteris aggererent. Sed propius nostri argumenti exemplum habemus in Thebæa legione, + de qua [13] supra egimus, & in Juliani militibus, de quibus sic Ambrosius: *Julianus Imperator quamvis esset apostata, habuit tamen sub se Christianos milites: quibus cum dicebat, producite aciem pro defensione reipublicæ, obediebant ei:* [l] *cum autem diceret eis, producite arma in Christianos, tunc* [14] + *agnoscebant Imperatorem cæli.* Sic & [15] spiculatores, legimus, ad Christum conversos mori potius elegisse, + quam edictis, & judiciis in Christianos manum commodarent.

t *Lib.* 1. *contr. Apion.* Cap. 22. pag. 456. *Ed. Hads.* Lugd. Bat.

5. Tantundem erit [u] + si quis falso (aa) persuasus sit, quod imperatur, injustum esse. Nam huic + tantisper ea res pro illicita est, quamdiu eam opinionem non potest deponere: ut ex [16] supra tractatis apparet.

u *Vid. de Jure belli* n. 23.

IV. 1.

GROTII.

k *Ministerium crimen esse*] *Tertullianus* de Anima: *plus cæditur qui jubet, quando nec qui obsequitur excusatur.* (Cap. 40.) & de Resurrectione carnis: *cum humana censura eo perfectior habeatur, quo etiam ministros facti cujusque deposcit, nec parcens, aut invidens illis, quo minus cum auctoribus aut pœnæ, aut gratiæ communicent fructum.* (Cap. 15.) Vide *Gailium* de Pace publica lib. I, c. IV. n. 14.

l *Cum autem diceret eis, producite arma in Christianos*] Non enim ab omni vi in Christianos abstinuit Julianus, tunc maxime, ubi colorem aliquem nactus sibi videbatur. *Julianus Christiani jugulator exercitus*, in *Hieronymi* scripto ad Nepotianum. [Epitaph. Nepotiani. Tom. I. pag. 26. C. *Ed. Basil.*] cœptam ejus imperio Antiochiæ persecutionem, & juvenem quendam tortum, narrat *Augustinus* de Civitate Dei, libro XVIII. cap. 52. in martyrologiis memoria celebratur S. Eliphii Scoti, & sociorum ejus 33. quos Julianus inter Tullensem, & Grandensem civitatem decollari fecit. Vide & *Joannem Antiochenum* in excerptis ex manuscripto Peiresiano. (P. 842.) *Augustinus* epistola L. ad Bonifacium citatus a Gratiano causa XI, quæst. III. *Julianus exstitit infidelis Imperator, nonne exstitit apostata iniquus, & idololatra? milites Christiani servierunt Imperatori infideli; ubi veniebant ad causam Christi non agnoscebant nisi illum, qui in cælo erat: quando volebat ut idola colerent, & thurificarent, præponebant illi Deum.* (Laudatus locus jam supra *Lib.* I. *Cap.* 11. §. 10. num. 11. ubi vid. not.)

GRONOVII.

8 *Elaboratum*] Disputatum, & probatum argumentis.

9 *Ministerium*] Etiam qui flagitii, aut sceleris sciens minister est, teneri, non tantum imperantem.

10 *Sua sponte*] Per se, ex natura rei omnibus nota.

11 *Et non disputatione*] Tanquam in re dubia ante illorum inquisitionem, & argumentationem.

12 *Naturali interpretatione*] Sensu communi satis judicante.

13 *Supra egimus*] 1, 2. extremo. & 4, 8.

14 *Agnoscebant Imperatorem*] Detrectabant imperium, ne Deum offenderent.

15 *Spiculatores*] Genus militum circa principem, per quos inter alia fiebat executio capitalium sententiarum in milites, aut honestiores togatos pro carnifice: ut sub primis imperatoribus per centuriones.

16 *Supra tractatis*] 2, 23. 2.

(aa) Vocem illam *falso* addidi, quam sententia manifesto postulat, etsi in omnibus Editionibus deest. *J. B.*

GRO-

IV. 1. Quod si dubitet, res licita sit, necne, eritne quiescendum, an parendum? + Parendum plerique censent: nec obstare illud laudatum, Quod dubites ne feceris: quia [17] + qui contemplative dubitat, potest activo judicio non dubitare: + credere enim potest, in re dubia obsequendum superiori. Et sane, + quin hæc distinctio judicii duplicis + in multis actionibus locum habeat, negari non potest. Jura civilia, + non Romanorum tantum, + sed & aliarum gentium, + in tali circumstantia non modo [m] impunitatem concedunt obedientibus, + sed & actionem in eos civilem denegant. Is damnum dat, [x] ajunt, qui jubet dare: ejus vero nulla culpa est, cui parere necesse est. + Necessitas potestatis excusat, & similia.

2. Ipse Aristoteles Nicomachiorum [y] quinto, his, qui injustum quidem aliquid faciunt, [18] non autem injuste, + annumerat famulum domini imperantis: + injuste autem eum, ait, agere, a quo actionis principium est; nimirum, + quia [19] in famulo vis deliberatrix plena non est, ut indicat proverbium:

Ἥμισυ τῆς ἀρετῆς ἀποαίρει δούλιον ἦμαρ.

Dimidia virtute caret servire coactus.

Et simile: (bb)

Ἥμισυ γάρ τε νόου ἀπαμείρεται εὐρύοπα Ζεὺς
Ἀνδρῶν οὓς ἂν δὴ κατὰ δούλιον ἦμαρ ἕλῃσι.

Tollitur

x L. Is i. nimium, 169 D. Reg. Jur. l. liber homo 37. D. ad l. Aquil. l. non videtur, 167. §. qui juss. 1. de R. Jur. Paul. l. V, sen. tit. 22. §. 2. Leges Longobar. lib. I, tit. 26. de termino effosso. Leges Wisigoth. Lib. II, tit. 11. c. 2. Lib. VIII. tit. 1. c. 1. 3. 4. Libro VII, tit. IV. c. 1.

y Cap. 12.

GROTII.

m *Impunitatem concedunt obedientibus*] *Chrysostomus* de Providentia III. πολλοὶ γοῦν ἀρχόντων ἐπὶ φόνοις ἀδίκοις κατηγορηθέντες, δίκην ἔδοσαν· τοὺς δὲ δημίους τοὺς διακονουμένους τῷ φόνῳ καὶ αὐτόχειρας γενομένους τῆς σφαγῆς, οὐδ᾽ εἰς δικαστήριον εἵλκυσέ τις, ἀλλ᾽ οὐδὲ ζητῆσαι τὴν ἀρχὴν, τῆς ἀνάγκης ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογουμένης, καὶ τοῦ τῆς ἀρχῆς ἀξιώματος καὶ τοῦ τῆς ὑποταγῆς φόβου· *multi sæpe magistratuum ob injustas cædes accusati pœnas dederunt. At carnifices, qui cædi ministerium, qui manuum operam præbuere, nemo in jus vocaverit, immo de iis ne quæsierit quidem. excusat enim eos necessitas ex dignitate jubentis, & ex parentis timore.* (Tom. VI. pag. 870. *Ed. Savil.*) Ex Celso Ulpianus, *servum*, ait, *nihil deliquisse, qui domino jubenti obtemperavit.* L. 2. D. de nox. act. *Velle non creditur qui obsequitur imperio patris, vel domini.* L. 4. D. *de Regulis juris*, & ibi *Cujacius. Seneca: In volente necessitas non est.* (Epist. 61.) Adde *legem Longobardicam* lib. I, tit. IV, c. 11. Mithridates libertos Attilii, conscios cædis in se cogitatæ, impunitos dimisit, & ejus, qui a se defecerat, filios. (Immo *filii amicos.* Pag. 241. *Ed. H. Steph.* & pag. 233.) *Appianus* Mithridatico. Absolutus Tiberius Gracchus a culpa Numantini fœderis, quoniam alieno imperio peccaverat. (*Plutarch.* pag. 826, 827.)

GRONOVII.

17 *Qui contemplative*] Qui dubitat, an justum sit factum, potest non dubitare, quin justum sit, ut ipse faciat.

18 *Non autem injuste*] Ita ut in ipsos agentes non recidat culpa.

19 *In famulo*] Servi non præsumuntur ita educati, ut consilium in illis, aut summi officii scientia sit.

(bb) Versus Homerici, quos tamen Auctor non ex ipso fonte, sed quales leguntur apud PLATONEM, *De Legib.* Lib. VI. pag. 777. A. *Ed. H. Steph.* heic refert. Nam ipse Poeta ita habet in Editionibus nostris:

Ἥμισυ γάρ τ᾽ ἀρετῆς ἀποαίνυται εὐρύοπα Ζεὺς
Ἀνέρος, εὖτ᾽ ἄν μιν κατὰ δούλιον ἦμαρ ἕλῃσιν.

Odyss. Lib. XVII. vers. 322, 323. Præcedentem autem versum hausit Auctor è LONGINO, *De Sublim.* Sect. 43. nisi quod ibi legitur ἀποαίνυται. Rhetor etiam illum profert, tanquam ex *Homero. J. B.*

Tollitur huic hominum generi pars altera mentis
Ab Jove, ſervilem voluit quos ducere vitam.

z L. Quod omn. Prob. ſit liber, p. 871. D.

Et illud, quo Philo [z] utitur:

Δῦλος πέφυκας. ὐ μέτεςί σοι λόγυ.

Servi tua eſt fortuna: [n] [20] + *ratio ad te nihil.*

a Ann. VI, 8. b Ibid. III, 17.

Et illud Taciti: [a] *principi* [21] *ſummum rerum judicium Dii dederunt, ſubditis obſequii gloria relicta eſt.* Narrat idem [b] ſcriptor, Piſonis filium a Tiberio crimine belli civilis purgatum: [22] *patris quippe juſſa nec potuiſſe filium detrectare.* [o] Seneca: *ſervus herilis* [23] *imperii non cenſor eſt, ſed miniſter.*

c Lib. XXII, c. 75. cont. Fauſtum. d De Civ. Dei lib. 1, c. 26. e Syl. in verbo bellum 1, n. 9 concl. 4. Caſt. in l. V. D. de Juſtit. Soto l. v, q. 1. art. 7. & q. 3. art. 3. Vict. de Jure bell. n. 32. Covarr. in c. peccat. part. 11, §. 10.

3. Et + ſpecialiter in hac de militia quæſtione ita ſenſit [c] Auguſtinus. Sic enim ait: *Ergo vir juſtus, ſi forte ſub rege etiam ſacrilego militet, recte poteſt illo jubente bellare,* [24] *ſi civicæ pacis ordinem ſervans, quod ſibi jubetur, vel non eſſe contra Dei præceptum certus eſt, vel utrum ſit, certus non eſt: ita ut fortaſſe reum faciat regem iniquitas imperandi, innocentem autem militem oſtendat ordo ſerviendi.* + Et alibi: [d] *Miles cum obediens poteſtati, ſub qua legitime conſtitutus eſt, hominem occidit,* [p] *nulla civitatis ſuæ lege reus eſt homicidii: imo niſi fecerit, reus eſt imperii deſerti, atque contemti;* + *quod ſi* [25] *ſua ſponte, atque auctoritate feciſſet, in crimen effuſi humani ſanguinis incidiſſet. Itaque* [26] *unde punitur ſi fecerit injuſſus, inde punietur ſi non fecerit juſſus.* [e] Atque hinc paſſim recepta eſt ſententia, + ſubditos quod attinet, dari [27] bellum utrimque juſtum, id eſt injuſtitia vacans; quò illud pertinet: (cc)

Quis juſtius induat arma,
Scire nefas.

4. + Non

GROTII.

n *Ratio ad te nihil*] Themiſtius oratione IX, principes rationi eſſe dicit ſimiles, milites iræ. (*Pag.* 197. *Edit. Petav.* 1618. ubi illud quaſi ex *Platone* profert.)

o *Seneca*] De controverſiis III, 9.

p *Nulla civitatis ſuæ lege reus eſt homicidii*] Idem *Auguſtinus* de Libero Arbitrio libro I. *Si homicidium eſt, hominem occidere, poteſt aliquando accidere ſine peccato; nam & miles hoſtem, & judex, vel miniſter ejus nocentem, & cui forte invito, atque imprudenti telum de manu fugerit, non mihi videntur peccare cum hominem occidunt: ſed nec etiam homicidæ iſti appellari ſolent.* Retulit Gratianus in cauſæ XXIII. quæſtionem V. (Ex Cap. 4. dict. Lib.)

GRONOVII.

20 *Ratio ad te nihil*] Tuum eſt facere, quod juberis; non inquirere, quæ ſit cauſa, vel ratio faciendi. (Verſiculum potius: *Tibi non licet loqui:* ut putabat Eruditiſſimus *Jac. Tollius*, in Not. ad *Longinum*, Cap. 43. pag. 232. ubi videre poteris, ſi tanti. *J. B.*]

21 *Summum rerum*] l. 1, 4. 2. n. 4.

22 *Patris quippe juſſa*] Puta interceſſiſſe.

23 *Imperii non cenſor eſt*] Arbiter, ut id poſſit probare, vel improbare.

24 *Si civicæ pacis*] Parens ei, cui eum Deus, & publica ſocietas ſubjecit, & obtemperare voluit.

25 *Sua ſponte, atque auctoritate*] Proprio motu, & inſtinctu.

26 *Unde punitur*] Ob quod facinus.

27 *Bellum utrimque juſtum*] Quod in bello ab utraque parte durum, & ſævum agitur, nullam illis contrahere culpam.

(cc) Verſus LUCANI, *Pharſal.* Lib. I. verſ. 126, 127. *J. B.*

GRO-

4. + Non caret tamen hoc sua difficultate. Et *f* + Adrianus nostras, qui Cisalpinorum ultimus Pontifex Romanus factus est, q contrariam defendit sententiam, quæ stabiliri potest non illa præcise ratione, quam ille adfert, + sed hac, quæ magis urget, quod [28] qui dubitat contemplative, debeat judicio activo + eligere partem tutiorem. Est autem (dd) pars tutior, abstinere bello. Laudantur + Esseni, quod inter alia jurarent *g* μὴ βλάψειν τινὰ μήτε ἐξ ἐπιτάγματος· *non nocituros se cuiquam, ne si juberentur quidem:* + imitatores horum Pythagorei, qui, Jamblicho teste, *h* bello abstinebant, causa addita, quia φόνων [29] χορηγέτης καὶ νομοθέτης ὁ πόλεμος, *bellum cædes subministrat, atque imperat.*

f Adr. Quæstione quodl. 11.

g Joseph. Bell. Jud. Lib. II. *Cap.* 8. §. 7. *divis. Hudson.*

h De Vit. Pythag. §. 186. *Ed. Kust.*

5. Neque obstat, + quod ex altera parte [30] periculum est inobedientiæ. + Nam cum utrumque incertum sit + (nam si injustum est bellum, jam in ejus vitatione nihil est inobedientiæ), caret peccato, quod ex duobus minus est. *i* Inobedientia autem in ejusmodi rebus suapte natura + minus malum est, quam homicidium, præsertim multorum innocentium. Narrant veteres, cum Mercurius ob Argum interfectum accusatus Jovis mandato se defendisset, (ee) + non tamen ausos Deos eum absolvere. Sed nec [31] + Pothinum Ptolemæi satellitem Martialis, *k* cum ait:

> *Antoni tamen est pejor, quam caussa Pothini:*
> *Hic facinus domino præstitit, ille sibi.*

i Bals. 11, *consf.* 385. *Sotus de det. secr. membr.* 3. *q.* 2. *in resp. ad* 1.

k Lib. III. *Epigr.* 66.

Nec magni ponderis est, quod contra nonnulli adferunt, *l* + fore ut id si admittatur, pereat sæpe respublica; + quia plerumque [32] non expediat, rationes consiliorum edi populo. Ut enim hoc verum sit de [33] + causis suasoriis belli, [34] + de justificis verum non est, + quas oportet claras esse, & evidentes, & proinde tales, + quæ palam exponi & possint, & debeant.

l Vict. de Jure belli n. 25.

6. Quod de legibus + nimis forte indistincte dictum a *m* Tertulliano est, in his legibus, sive edictis de bello gerendo + locum justissime habet: + *neque civis*

m Apol. c. 4. 1. *adversus Nat. c.* 6.

G R O T I I.

q *Contrariam defendit sententiam*] Exemplum hanc sequentium est apud *Scafnaburgensem.*

G R O N O V I I.

28 *Qui dubitat contemplative*] Utrum jure fiat, id facere debet, in quo minus est periculum conscientiæ lædendæ.

29 Χορηγέτης καὶ νομοθέτης] Choragus, & legislator. Est autem *choragus*, qui instruit ornatu chorum, vel gregem scenicorum.

30 *Periculum est inobedientiæ*] Si dubia in causa militare quis pro præposito suo, aut superiore recuset, videtur contumax, dicto non obediens.

31 *Pothinum*] Interficiendi Cn. Pompeji Magni auctorem.

32 *Non expediat rationes*] *Tacitus* 1, histor. 83.

33 *Causis suasoriis belli*] Quæ instigant eò, & impellunt.

34 *De justificis*] Quæ id jure geri probant.

(dd) Benè quidem, ubi libertas relinquitur subditis militandi, vel non militandi. At vero ubi necessitas imponitur jussu Principis, tunc pars tutior est, ei parere, cui parendum esse nulla dubitandi ratio est, quippe legitimo Imperanti. Plura diximus in Notis nostris Gallicis. *J. B.*

(ee) Nescio cujus fide hoc referat Auctor: sed cuivis statim patet, exemplum aptum non esse, ut etiam observavit *Obrechtus*, quandoquidem *Jovis* mandatum injustum erat, & tale à *Mercurio* non poterat non agnosci. *J. B.*

G R O-

civis fideliter legi obsequitur, ignorans, quale sit quod ulciscitur lex; [35] *nulla lex sibi soli conscientiam justitiæ suæ debet, sed eis, a quibus obsequium exspectat. Cæterum, suspecta lex est, quæ probari se non vult: improba autem, si non probata dominetur.* Apud Papinium Achilles Ulyxi se ad bellum excitanti ait: (*Achilleid.* Lib. II. vers. 332.)

Quæ Danais tanti primordia belli,
Ede: [36] *libet justas hinc sumere protinus iras.*

Apud eundem Theseus, (*Theb.* XII. 648.)

Ite alacres, tantæque precor confidite causæ.

Propertius dixerat, (*Lib.* IV. *Eleg.* VI. vers. 51, 52.)

Frangit, & attollit vires in milite causa:
Quæ nisi justa subest, excutit arma pudor.

n Nazar. Paneg. Constantin. Cap. 7. Ed. Cellar.
o Lib. III. C. III. §. 11.

Cui par illud Panegyristæ: n *tantum etiam inter arma bona conscientia sibi vindicat, ut jam cœperit* [37] *non virtutis magis, quam integritatis esse victoria.* Ac sic viri quidam eruditi interpretantur [38] ירק quod legitur r Gen. XIV, 14. ut sensus sit, + ministros Abrahami ante prælium ab ipso plene institutos de armorum suorum justitia.

p Ægid. Reg. de act. supern. disp. 31, dub. 5. n. 85. Bannes 2, 2. q. 40. art. 1. Molina tr. 11, disp. 113.

7. Et sane [39] denuntiationes; ut mox infra o dicemus, + palam fieri solebant, & expressa causa, + ut totum quasi genus humanum de justitia causæ posset cognoscere. Scilicet, [40] + prudentia virtus est, ut & (ff) Aristoteli visum, imperantis propria: + justitia vero hominis [41] qua homo est.

8. Omnino autem sequenda videtur ea, + quam diximus, Adriani sententia, p si subditus non modo dubitet, + sed argumentis probabilibus inductus magis in id propendeat, ut bellum injustum esse putet: + præcipue vero si de aliis impetendis, non de suis tuendis agatur.

9. Quin

GROTII.

r *Genesis* XIV, 14.] Quidam in eundem sensum trahunt vocem חניכיו, & interpretantur, *a se institutos.* Herodes in oratione ad Judæos post cladem in Arabia, apud *Josephum*: *Βέλομαι δὲ πρῶτον μὲν ὑπὲρ τῦ πολέμυ ὡς δικαίως αὐτὸ ποιῦμεν, ἐπιδεῖξαι, διὰ τὴν ὕβριν τῶν ἐναντίων ἠναγκασμένοι. μέγιστον γὰρ, εἰ μάθοιτε τῦτο, προθυμίας αἴτιον ὑμῖν ἔςαι· volo autem ostendere vobis, quam juste susceperimus hoc bellum, coacti inimicorum contumeliis. Id enim si intellexeritis, magnum vobis ad audendum erit incitamentum.* (Antiq. Jud. Lib. XV. Cap. 5. §. 8. *division. Hudson.*)

GRONOVII.

35 *Nulla lex sibi soli*] Non est lex, quam non ob aliud justam putant parituri, quam quia lex est, seu mandatum imperantis: hæc potius tyrannis est: tum vero lex est, cum ejus causam justam agnoscunt ii, quibus ponitur.

36 *Libet justas*] Libet causam cognoscere, ut jam nunc illis ex merito infensus fiam.

37 *Non virtutis magis*] Non tam fortitudini bellantium, quam justitiæ causæ debeatur.

38 ירק] A radice ריק Ric, *accinxit*, *expedivit.*

39 *Denuntiationes*] Indictiones bellorum.

40 *Prudentia virtus imperantis*] Ut prudenter, & consulte res geratur, imperantis cura est, cui acquiescere subjectum decet, neque ei se immiscere; ut juste, quemvis curare oportet, qui adhibetur.

41 *Qua homo est*] Cujuscumque personæ, conditionis, status sit.

(ff) Ἡ δὲ φρόνησις, ἄρχοντος ἴδιος ἀρετὴ μόνη. Politic. Lib. III. Cap. 3. pag. 268. Ed. Heins. *J. B.*

GRO-

9. Quin probabile est, + etiam carnifici, qui damnatum occisurus est, hactenus, + aut quod quæstioni, & actis interfuerit, aut ex rei confessione, cognita esse debere causæ merita, [1] ut satis ei constet mortem ab eo commeritam: + idque nonnullis in locis observatur; + nec aliud spectat lex Hebræa, [q] cum ad lapidandum eum, qui damnatus est [42] testes vult præire populo.

q *Deut.* XVII, 7.

V. 1. Quod si subditorum animis per causæ expositionem [43] satis nequeat fieri, [r] omnino officium erit boni magistratus, + tributa ipsis potius extraordinaria imperare, quam operam militarem: + præsertim ubi non defuturi sunt alii, qui militent; [44] quorum voluntate non tantum bona, + sed & mala uti potest rex justus, + quomodo Deus & Diaboli, & impiorum parata opera utitur; & sicut culpa caret + qui egestate pressus pecuniam sumit ab improbo fœneratore.

r *Silv. in verbo bell. p. 1. n. 7. circa fin.*

2. Immo etiam si de causa belli dubitari non possit, minime tamen videtur æquum + ut Christiani inviti cogantur militare, (gg) cum a militia abstinere, etiam cum militare liceat, + majoris cujusdam sit sanctitatis, + quæ & a clericis, + & a pœnitentibus diu exacta est, + aliis vero omnibus multis modis commendata. Origenes Celso Christianis objectanti militiæ detrectationem sic [s] respondet: *his, qui a fide alieni pro republica militare nos jubent, & homines occidere, ita respondebimus: Hi, qui simulacrorum vestrorum sunt [45] sacerdotes, & deorum, quos putatis flamines, [46] dextras puras servant sacrificiorum ergo, ut ea incruentis, & nulla cæde maculatis manibus offerant his, qui creduntur dii: neque si quod exoriatur bellum, sacerdotes [47] ascribuntur numeris. Quod si id ratione non caret, quanto magis cæteris militantibus, illi quoque [48] suo modo censendi sunt militare, tanquam Dei sacerdotes, atque cultores, qui manus quidem servant puras, sed precibus apud Deum certant pro his, qui juste militant, & pro eo, qui juste regnat?* quo in loco + sacerdotes vocat quosvis Christianos, exemplo sanctorum scriptorum, Apoc. I, 6. 1 Petr. II, 5.

s Contr. Celsum, Lib. VIII. pag. 427. *Edit. Cantabrig.*

+ VI. 1. Arbitror vero evenire etiam posse, ut in bello + non dubio tantum, sed & manifeste injusto justa aliqua esse possit subditorum defensio. + Nam cum subditos innocentes, & a belli culpa remotos, interficiendi + jus verum,

GROTII.

1 *Ut satis ei constet, mortem ab eo commeritam*] Ideo indicta causa sacerdotes Nobæ habitantes occidere noluere Saulis ministri Doëgo probiores, 1 *Sam.* XXII, 17. Et Achabi spiculator tertius nocere Eliæ noluit, II *Regum* 1, 13. & sequentibus. Aliquot etiam carnifices ad Christum conversi in posterum eo munere ut periculoso abstinuere. Vide *martyrologium*, & *Bedam. l.* 1, c. 7.

GRONOVII.

42 *Testes præire*] Prima saxa mittere.

43 *Satis nequeat fieri*] Persuaderi, ut credant se jure bellum incipere.

44 *Quorum voluntate*] Quibus non modo honestum animum, sed & improbum ad bellum afferentibus, aut solam mercedem spectantibus.

45 *Sacerdotes & Deorum*] Sacerdotes Romæ vacationem militiæ habebant, præterquam bello Gallico. *Plutarch.* Camillo pag. 151. & Marcello pag. 299.

46 *Dextras puras*] A sanguine humano abstinentes. *Suet.* Tito 9.

47 *Adscribuntur numeris*] Recipiuntur inter milites, inferuntur catalogis militantium. l. 1, 4. 7.

48 *Suo modo militare*] Juxta bonam, & utilem operam bello navare.

(gg) Heic, & in præcedentibus, non satis adcuratè Auctorem nostrum ratiocinari, ostendimus in Notis nostris Gallicis. *J. B.*

verum, & internum hostis, + justum quamvis bellum gerens, non habeat, [49] + nisi aut ad necessariam defensionem, + aut [50] per consequentiam, & extra propositum, + (pœnæ enim illi obnoxii non sunt) sequitur, ut si certo constet, + hostem eo venire animo, ut hostilium subditorum vitæ parcere cum possit, omnino nolit, subditi illi tueri se possint + ex jure naturæ, + quod gentium jure ademptum illis non est.

2. + Neque tunc dicemus, bellum utrinque justum esse; + non enim de bello, sed [51] de certa, ac definita actione quæritur. + Illa autem actio, + quamvis de cætero jus ad bellum habentis, injusta est, + & proinde juste repellitur.

GRONOVII.

49 *Nisi ad necessariam*] Præterquam si ipse ab illo infestetur.

50 *Per consequentiam*] Quatenus membra sunt ejus capitis, vel corporis, adversus quod ei bellum est. 3, 1. 4.

51 *De certa, & definita*] De uno opere illorum, quæ fiunt in bello.

HENRICI DE COCCEII

COMMENTARIUS

IN

HUGONIS GROTII

LIB. II. CAP. XXVI.

HACTENUS egimus de justis causis belli pro aliis suscipiendi, nimirum, pro subditis, amicis, ac hominibus quibusvis, etiam subditis alienis, adeoque pro defendendis his, qui sui juris sunt. Hoc capite Auctor agit de causis justis ut bellum geratur ab his, qui alieno imperio parent: nimirum, quatenus filiifamilias, servi, subditi, etiam singuli cives bellum gerere possint.

Auctor principii loco ponit, subditum non teneri si causa Principis injusta sit, §. 2. & 3. nisi ex capite necessariæ defensionis, §. 6. Secus si dubitet, § 4. & 5.

Equidem subditi triplici sensu venire possunt: sunt enim 1. vel alterius principis subditi, qui mercenariam nobis operam offerunt, 2. vel proprii subditi, vel 3. Vasalli.

Subditi prioris generis operam suam alii Principi locare non possunt, si bellum notorie sit injustum, i. e. tale, quod omnibus gentibus tale apparet; quia milites conducti injuriam defenderent. *Vid. c. præced. §. f.*

Subditi proprii sequi Principem, ejusque causam tenentur, si Principis causa justa est. Judicium autem de justitia causæ est Principis, in quem populus omne jus suum, & judicium transtulit. Sane, cum rationes principum cognitæ non sint subditis, rem principis arbitrio relinquere, ejusque judicium sequi tenentur: nisi notoria sit injustitia; tunc enim non opus est judicio.

Vasalli

Vasalli vi beneficii adstricti sunt ut judicium domini sequantur : nec eorum judicium est, an causa sit justa , an injusta; modo injuria itidem non sit notoria. Quoties enim Princeps injuria agit, omnes quoque injuria agunt , qui ejus causam defendunt, aliumque, quo minus jus suum reparare possit, impediunt; adeoque Vasallus extra facultates a natura concessas ageret , quod ne facere quidem potest. Sane, fidem domino dedit non crimina defendendi , sed injuriam repellendi : nisi de defensione domini agatur ; uti si in bello maxime injusto persona domini , aut ejus familia exposita sit magno periculo , 3. 2. *f.* 28. *v.* 5. *adjuvet eum ad ejus defensionem.* Exemplum autem injustæ causæ affertur si dominus a rege bannitus , vel a Papa excommunicatus sit. 2. *F.* 28. Quod plenius explicavi *in Disp. de jure sequelæ* §. 78.

Si illi , qui sub alieno imperio sunt , *dubitant* de justitia causæ, dubium non est quin sequi teneantur principem , quia ipsorum non est judicium.

Additio.

„ Præmittendum est, Auctorem hic saltem de propriis agere subditis; nam de „ extraneis , qui pro mercede operam „ suam locant , egit *c. præc.* §. *penult.* „ & §. *fin.*

„ Sane , extraneus , qui existimat , causam ejus , cui operam suam locat , injustam esse , graviter peccat ; causam enim defendit , quam putat injustam. „ *Vid. supr. l.* 2. *c.* 25. §. 2. *n.* 1. Idem „ quoque verum esse existimo , si de justitia causæ dubitet ; cum enim res in „ arbitrio ejus sit , abstinere in dubio merito debet. *Vid. l.* 2. *c.* 23. §. 2. *n.* 2. „ & §. 4.

„ Subditum proprium , & Vasallum in bello, quod ipsi notorie injustum putant , „ sequi principem suum , & dominum debere, alibi probavimus. Si enim Princeps , aut dominus negent injuriam esse „ notoriam , uti semper negant , cujus erit „ judicium ? Sane , non subditorum , aut „ vasallorum, utpote qui hoc modo semper ad notorietatem provocare , & nexui , quo superiori obligati sunt , eximere se possent. Sed & rationes ignorare possunt præsentis belli , utpote quæ „ secretiori consilio saltem patere solent. „ Denique potior est ratio Principis , qui „ sui juris est , i. e. nullius judicio subjectus , quam subditorum , qui Principis „ arbitrio, & imperio subsunt. Atque hinc „ etiam alii Doctores juris feudalis ab Oberto de Orto, & Gerhardo dissentiebant, statuentes , vasallum indistincte „ domino assistere debere. 2. *f.* 28.

AD §. I.

QUI *sunt sui juris*] „ Qui suopte arbitrio pro se , aut aliis bella suscipiunt.

Sunt alii in conditione parendi positi] „ Adeoque hic agitur de bello, quod gerunt subditi non contra magistratum ; „ nam de eo actum est , *L.* 1. *c.* 4 : neque pro extraneis , de quo egit *c.* 25; „ sed pro magistratu suo.

Ut filii familiarum servi] „ Hi si bellum „ gerunt , jure patrisfamilias, vel domini , id gerunt ut subditi; adeoque voce subditorum comprehenduntur.

Subditi] „ Qui Principis imperio subsunt.

Etiam cives singuli] „ Nam etiam hi „ sunt subditi reipublicæ.

Si cum civitatis suæ corpore comparentur] „ Cives enim duplici modo considerari possunt, *vel* ut totus populus , aut major ejus „ pars, *vel* ut singuli: priori casu sunt sui juris; „ posteriori casu alieni. De hac differentia , „ ejusque effectu passim egimus supra *l.* 2. „ *c.* 5. §. 24. *c.* 21. §. 2. *n.* 1. §. 7. *n.* 1.

AD §. II.

HI *vero*] „ Qui sub alieno imperio „ sunt.

Si aut ad deliberationem adhibeatur] „ Ut in statu populari.

Aut libera ipsis optio datur militandi] „ Exempla sunt apud *Just. l.* 22. *c.* 4. *Liv. l.* 21. *c.* 23. *Arrian. l.* 5. *p.* 372. „ *Xenoph. de exped. Cyr. l.* 1. *p.* 272. „ & *Inst.* 16. *p.* 182. *Tesm. h.*

Easdem regulas sequi debent] „ I. e. „ examinare justitiam causæ ; & si ea „ ea cesset , abstinere. *Vid. c. præced.* „ §. 4. *seq.*

AD §. III.

1 AT *si edicitur*] „ Adeoque res non „ sit in eorum arbitrio.

Quod fieri solet] „ Nam cogi plerum- „ que miles solebat antequam mercenario „ gentes utebantur.

Abstinere omnino debent] „ Si res in „ eorum arbitrio esset, vera hæc est senten- „ tia: at si jubentur militare, inepta fo- „ ret excusatio subditorum, justam sibi „ non videri causam. Sane, cum judicium „ belli, & pacis in Principem translatum „ sit, necessario illud sequuntur subditi, „ inprimis cum subditi arcana status igno- „ rent. Tullus apud Livium *l.* 1. *c.* 23. „ *Neque recte, an perperam, interpretor;* „ *fuerit ista ejus deliberatio, qui bellum* „ *suscepit.*

Deo potius obediendum, quam hominibus] „ Principes vicario jure leges divi- „ nas exequuntur; ad eoque iis contrarium „ aliquid statuere, aut subditis injungere „ nequeunt. An vero bellum injustum, „ adeoque a Deo prohibitum sit, subditus, „ qui rationes Principis ignorat, exami- „ nare haud potest, sed principis judi- „ cium sequi tenetur. Hic igitur casus est, „ ubi quis juste agit, etsi id, quod agit, „ injustum sit. Conf. *l.* 1. *c.* 4. §. 1. *n.* 3. „ & *c.* 23. §. 5.

2 *Ministerium crimen esse*] „ Id est, no- „ centes male egisse, adeoque in culpa „ esse.

3 *Quæ peccatis excusabilibus facile veniam præbent*] „ *Vid. l.* 2. *c.* 20. §. 24. *seq.*

Favent quidem his, qui parere necesse habent] „ Favent in eo, quod ignoscant „ servis si dominis jubentibus talia, quæ „ excusari possunt, committont. *L.* 157. „ *pr. R. S.*

Sed non in omnibus] „ Ignoscunt sal- „ tem in iis, quæ non habent atrocitatem „ facinoris, *d. l.* 157. Ibi enim solos do- „ minus mandans tenetur; uti mox vi- „ debimus. *Vid.* §. *seq.*

Excipiunt enim ea, quæ atrocitatem] „ *d. l.* 157. Tunc enim non saltem do- „ minus, sed & servus tenetur.

Quæ sua sponte scelerata, ac nefaria sunt] „ i. e. per se, & ex natura rei.

Non disputatione JCtorum] „ Quædam „ enim per se turpia sunt; quædam vero „ ex interpretatione JCtorum, adeoque ex „ lege civili.

Neque verberibus, neque contumeliis ullis adigi potuisse] „ Quia id, quod facere „ jubebantur, religioni eorum contrarieba- „ tur. Ex eadem ratione nec ad come- „ dendam carnem suillam adigi potuerunt. „ 2. *Macc.* 7. 4

De qua supra egimus] „ *L.* 1. *c.* 2. §. 10. „ *n.* 11. & *c.* 4. §. 10.

Quam edictis, & judiciis in Christianos] „ Ideo scilicet damnatos, quia Christiani „ sunt. Si enim ob alia scelera damnati „ fuissent, manum commodare omnino po- „ tuissent, & debuissent.

Si quis persuasus sit, quod imperatur 5 *injustum esse*] „ Si sponte id faceret, „ omnino injuria esset. *Vid. l.* 2. *c.* 23. „ §. 2. At jussus ea facere, in iis causis, „ ubi judicium ejus non est, non peccat. „ Atque hinc diximus, subditum sequi „ Principem in bello debere, etsi ipse „ belli causam putet esse injustam. Conf. „ *ea, quæ notavi ad* §. 1.

Tantisper ea res pro illicita est, quamdiu eam opinionem non potest deponere] „ Delicta enim ex intentione dijudicantur: „ contra Deum igitur peccat qui facit ea, „ quæ a Deo prohibita esse putat, etsi „ non sint. At subdito, qui a principis „ arbitrio dependet, dubitare de justitia „ belli non licet.

AD §. IV.

PARENDUM *plerique censent*] „ Re- 1 „ cte. Quia judicium est superioris juben- „ tis, quod subditi sequi necessario tenen- „ tur: & cum id verum sit si subditus „ putet injustam esse belli causam, mul- „ to magis id verum est si saltem dubi- „ tet. Aliud autem dicendum si res in „ ejus est arbitrio; tunc enim verum est, „ abstinendum potius esse. *L.* 2. *c.* 23. „ §. 2. *n.* 2. & §. 3.

Qui contemplative dubitat, potest activo judicio non dubitare] „ Qui dubitat, an „ factum justum sit, potest non dubitare „ quin actu id facere liceat, quia scilicet „ superior id jubet.

Credere enim potest, in re dubia obsequendum superiori] „ Diximus, subditum id „ cre-

„ credere debere, adeo ut etsi dubitet, „ an in re dubia obsequendum sit superiori, tamen id facere debeat, quia „ judicium non ejus est, sed superioris.

Quia hæc distinctio judicii duplicis] „ Scilicet, activi, & contemplativi.

In multis actionibus locum habeat] „ Locum saltem habet in casu, quo ejus, „ qui actum putat injustum, aut saltem „ de eo dubitat, judicium non est; tunc „ enim non suum judicium contemplativum sequi potest, sed agere debet ea, „ quæ is, cujus judicium est, jubet.

Non Romanorum tantum] „ Jure Romano is, qui jussus aliquid agit, unde „ alii damnum datur, culpa vacat si obedire tenetur. Hinc 1. qui jussu judicis „ aliquid facit, non videtur dolo malo „ facere, quia parere necesse habet, *l.* 167. „ §. 1. *R. I.* Et in *l.* 169. *pr.* traditur, „ eum damnum dare, qui jubet dare; „ ejus vero nullam culpam esse, cui parere necesse sit. Hinc 2. ignoscitur servis si vel dominis, vel his, qui vice „ dominorum sunt, (veluti tutoribus, & „ curatoribus) obtemperaverint. *L.* 157. „ *pr. R. I.* Conf. *l.* 11. §. 7. *Quod vi* „ *L.* 2. §. 1. *Nox. act.* §. 4. *Inst. eod.* „ *l.* 17. §. 18. *ff. Ædil. Edict.* Sed & 3. si „ ex mandato alieno rem per se licitam „ quis peragit, unde damnum alii oritur: „ uti si opifex in alieno territorio ædium „ fundamenta ponere jussus est, actio „ non est cum opifice, sed cum mandante. *L.* 5. §. 11. *seq. Quod vi, aut clam.*

„ Quod vero de jussu magistratus, & „ domini dictum est, id non obtinet in „ criminibus, seu quæ habent atrocitatem „ facinoris, seu sceleris. *L.* 157. *R. S.* „ *ibique Goth.* Ex criminibus enim servus, „ & subditus in solidum obligantur, *d.* „ *l.* 11. §. 7. *l.* 21. §. 2. *Rer. am. l.* 8. „ *C. L. jul. de vi*, *l.* 12. §. *f. ff.* & „ *l.* 2. *c. de Accus. l.* 17. §. 7. *de injur.*

„ Ex præcedentibus jam satis apparet, „ actionem denegari in servos jussu domini damnum dantes, non ob judicium „ activum, quasi credat in re dubia obsequendum superiori, sed quia omnes servi actiones subsunt arbitrio domini, criminibus exceptis, adeoque culpa vacant etsi credant se male agere.

Sed & aliarum gentium] „ Qua de re „ vide leges Longobardorum, & Wisigothorum, ab Auctore in margine allegatas.

In tali circumstantia] „ Ubi credit, in „ re dubia obediendum esse superiori: at „ diximus, id plane ex alia ratione statutum esse, & locum habere etsi servus credat illicitum id esse, quod jussus agit.

Sed & actionem in eos civilem denegant] „ Quia non ipsi causa sunt actionis, sed „ sunt instrumentum alterius causæ.

Necessitas potestatis excusat] „ *L.* 157. „ *R. I. ibique Goth.*

Annumerat famulum domini imperantis] 2 „ De servis id verum est; at de famulis „ liberis id asseri nequit: hi enim injuste „ facientes æque, ac dominus mandans, „ obligantur. Si proinde famulus jussu domini alium verberibus exceperit, ipse „ quoque in solidum tenetur.

Injuste autem, ait, agere eum, a quo actionis principium est] „ Causa enim injuriæ est is, qui jubet; non vero is, „ cujus judicium non est, & qui obtemperare tenetur.

Quia in famulo vis deliberatrix plena non est] „ Immo servus vim deliberatricem in „ genere habet: atque hæc ratio est, cur „ ex criminibus publicis servus obligetur. „ *l.* 157. *R. I.* At quidam actus sunt, in „ quibus vis illa dependet ab arbitrio domini.

Ratio ad te nihil] „ Judicium enim „ domini sequi tenetur in his scilicet, quæ „ jus naturæ non prohibet; nam ex hoc „ jure servus quoque tenetur.

Specialiter in hac de militia quæstione] 3 „ Nam hactenus in genere tractavit quæstionem, an filius, servus, & subditus „ superiorum jussum exequentes delinquant? „ quod Auctor negat si dubitent, an justum sit, an non.

Et alibi] „ *De Civ. Dei l.* 1. *c.* 26. & „ *l.* 22. *contr. Man. c.* 75.

Quod si sua sponte] „ Etsi hostis sit. „ *L.* 1. *c.* 4. §. 16.

Subditos quod attinet, dari bellum utrinque justum] „ Bellum nullo sensu utrinque justum dici posse, probavimus „ supra *c.* 2. & §. 13. & *in Diss. proœm. IX.* §. 168.

Non caret tamen hoc sua difficultate] 4 „ Quod scilicet subditus, qui dubitat de „ justi-

,, justitia causæ, judicio activo eligere bel-
,, lum possit. Nos jam diximus, id carere
,, omni difficultate, quia subditus tene-
,, tur sequi judicium principis, etiamsi i-
,, pse existimet causam esse injustam, ne-
,, dum si dubitet.

Adrianus nostras] ,, Ultrajecti quippe ,, natus, & Carolo V. a studiis.

Sed hac, quæ magis urget] ,, Immo ,, hæc ratio plane non urget; nam subdi- ,, tus, qui judicium hujus rei non habet, ,, qui omne jus suum in principem trans- ,, tulit, necessario tenetur sequi, & de- ,, fendere causam Principis: adeoque cum ,, plane eligere non possit, nedum eligere ,, partem tutiorem potest, i. e. a bello ,, abstinere.

Eligere partem tutiorem] ,, Conf. c. 23. ,, §. 2.

Esseni] ,, De quibus egimus supra *l.* 2. ,, *c.* 2. §. 2. *c.* 13. §. 21. *n.* 4. & 5. Esse- ,, ni tamen gladiis armati incedebant. *Vid.* ,, *supra l.* 1. *c.* 3. §. 3.

Imitatores horum Pythagorei] ,, Immo ,, hi ex alio plane principio bella fugie- ,, bant. Statuebant enim transmigrationem ,, animarum, eoque metuebant, ne ani- ,, mas parentum, & agnatorum perime- ,, rent. Atque hæc ratio est, cur & a ,, cædibus animalium abstinerent. Magis ,, pro-imitatoribus Essenorum haberi pos- ,, sunt Anabaptistæ, qui nullum bellum, ,, nec defensivum admittunt. *Vid. supra* ,, *l.* 1. *c.* 2. § 7. *seq.*

5 *Quod ex altera parte periculum est inobedientiæ*] ,, Huic dubio, quod periculo- ,, sum sit subditorum arbitrio, num mi- ,, litare velint, relinquere, Auctor rege- ,, rit, inobedientiam minus inferre pecca- ,, tum, quam obedientiam cum cæde con- ,, junctam. At nec hoc admittimus. Prin- ,, ceps suo jure utitur cædem hostium ju- ,, bendo: ejus solius arbitrium est, cui ,, subditus se pacto suo subjecit, & quod ,, proinde sequi tenetur.

Nam cum utrumque incertum sit, caret peccato, quod ex duobus minus est] ,, *Vid.* ,, *supr. c.* 23. § 2. Hoc verum est ubi ,, electio est, non autem ubi alterius ju- ,, dicium sequi quis tenetur; ubi subditus ,, tenetur sequi judicium Principis.

Nam si injustum est bellum, jam in ejus vitatione nihil est inobedientiæ] ,, Im- ,, mo semper subest vitium inobedientiæ, ,, quia subditus de justitia belli nunquam ,, judicare potest.

Minus malum est, quam homicidium] ,, Hoc negamus in casu proposito: inobe- ,, dientia enim semper crimen est in iis ,, rebus, quorum arbitrium in Principem ,, est delatum; homicidium autem nun- ,, quam crimen est, si jussu Principis in ,, bello, adeoque reipublicæ defendendæ ,, causa committitur, isque id justum ju- ,, dicat.

Non tamen ausos Deos eum absolvere] ,, Recte: non enim de bello, nec de cæ- ,, dendo hoste ibi agebatur, sed de cæde ,, hominis innocentis, cujus arbitrium non ,, est penes Principem.

Nec Pothinum Ptolemæi Satellitem] ,, Qui ,, jussu Principis Pompeium occidit; qui ,, amicus, & hospes erat, non hostis.

Fore ut id si admittatur, pereat sæpe respublica] ,, Immo hoc argumentum magni ,, ponderis est; quia si in arbitrio subdi- ,, torum esset, prætextu causæ injustæ, vel ,, saltem dubiæ, bello abstinere, nemo fo- ,, ret, qui rempublicam defenderet.

Quia plerumque non expediat, rationes consiliorum edi populo] ,, Neque Princeps, ,, cui summa rerum delata est, ad id ,, præcise tenetur; ejus enim solius ar- ,, bitrium est.

De causis suasoriis belli] ,, Quibus quis ,, invitatur ad bellum propter utilitatem, ,, quam inde sperat, *vid. l.* 2. *c.* 1. §. 1. ,, & *c.* 22. §. 1; quas rationes sollicite ,, celare solent bellum gerentes.

De justificis verum non est] ,, Quibus ,, bellum jure geri, probant. Dixi jam, ,, Principem non teneri exponere has ra- ,, tiones; neque sæpius expedit, eas judi- ,, cio privatorum exponere.

Quas oportet claras esse, & evidentes, &c.] ,, Immo sufficit, Principi tales vi- ,, deri, & ab eo qua tales exponi. Ex ,, superfluo enim his rationibus testatur, ,, non sine causa suscipi bellum: an veræ ,, sint, an non, vel an prægnantes sa- ,, tis sint, solius Principis est judicium, ,, non subditorum; adeoque produntur ,, non ut de iis judicent subditi, sed ut ,, saltem de causis informentur.

Quæ palam exponi & possint, & debeant] ,, Dixi jam, exponi rationes non ,, debere; id enim res meri arbitrii est, ,, & si exponuntur, subditorum de iis ,, non

„ non est judicium, sed eas probare, & defendere tenentur.

6 *Nimis forte indistincte*] „ Sane, infelix esset respublica, ubi subditis liceret judicare de justitia legum.

Locum justissime habet] „ Immo locum non habet; nam nec in legibus ferendis, nec in bello, ullum populi est judicium, seu arbitrium, ex quo in principem id contulerunt.

Neque civis fideliter legi obsequitur] „ Tertullianus non ait, civem non obsequi debere legi, de cujus justitia dubitat; sed eum non *fideliter* obsequi: i. e. eum obsequi cum repugnantia, & ex sola ratione, quia lex est, id est mandatum superioris; quod tolerari potest.

Ministros Abrahami ante prælium ab ipso plene institutos] „ Immo ibi non opus erat deliberatione, quia injuria erat notoria, raptus scilicet Lothi; neque vox illa Hebræa id significat. *vid. Gron. b.*

7 *Palam fieri solebant , & expressa causa*] „ Per clarigationem, seu clara voce factam repetitionem.

Ut totum quasi humanum genus de justitia causæ posset cognoscere] „ Immo denuntiationes tales non fiebant ut de injuria constaret, sed ut appareret, num nocens satisfacere, i. e. reparare injuriam, an vero armis rem committere velit, *d. c.* 3. §. 11.

Prudentia virtus est imperantis propria] „ Adeoque ei judicium competit, an utile sit bellum geri.

Justitia vero hominis , qua homo est] „ Recte. At inde non sequitur, subditis exponendas esse causas belli, aut judicium iis competere. Nedum inde sequitur, denuntiationes belli ideo fieri, ut genus humanum de justitia causæ cognoscere possit.

8 *Quam diximus Adriani*] „ *Vid. n.* 4. Qui dixerat, nec in dubio justum esse bellum.

Sed argumentis probabilibus inductus magis in id propendeat] „ Dixi, subditum nec tunc, cum injustitiam causæ certam esse existimat, abstinere a bello posse.

Præcipue si de aliis impetendis] „ i. e. In bello offensivo. Dixi, sufficere, principem id pro jure habere; hoc enim judicium sequi subditi tenentur.

9 *Etiam carnifici cognita esse debere causa merita*] „ Immo carnifex, ut carnifex, cogi ad officium potest etsi injustam causam putet, quia ejus non est judicium. Potest tamen officio suo renunciare, eoque evitare necessitatem exequendi; quod aliquando contigisse, exemplis probat Auctor *in not. b.*

Aut quod quæstioni , & actis interfuerit , aut ex rei confessione] „ Hæc argumenta fallunt: certum est, de jure, aut injuria, constare non posse, nisi examinatis omnibus actis.

Lique nonnullis in locis observatur] „ Immo nullibi: carnifex tenetur sequi judicium magistratus. Vide locum Chrysostomi, quem allegavit Auctor supra §. 4. *n.* 1. *in not.*

Nec aliud spectat lex Hebræa] „ Immo id non fiebat ut executori satis constet, reum mortem meritum esse: id enim ex sententia jam apparebat; sed ad deterrendos testes, ne falsum testimonium dicant, quia sanguis rei in testem redundabat.

AD §. V.

TRIBUTA *ipsis potius extraordina-* 1
ria imperare] „ Annon res eodem recidit? Sive enim ipse hostem occidam, sive tributa solvam in eum finem, ut hostis occidatur, ego causa sum cædis.

Præsertim ubi non defuturi sunt alii , qui militent] „ Nimirum, pro mercede. Equidem laudabiliter Princeps facit si id agit; at non tenetur.

Sed & mala uti potest rex justus] „ Sufficit enim, quod causa justa sit; bonitas, vel malitia instrumenti non inspicitur.

Quomodo Deus & diaboli , & impiorum parata opera utitur] „ Exemplo Jobi, qui a Diabolo; & Israelitarum, qui a Gentilium regibus vexabantur, permittente Deo.

Qui egestate pressus pecuniam sumit ab improbo] „ Exemplum hoc plane huc non quadrat. Nam & mutuum accipere, est actus licitus; & fœnus etiam maximum recipere, natura illicitum non est. *Vid. supr. c.* 20. §. 42.

Ut Christiani inviti coguntur militare „ Immo officium est subditorum, rempublicam defendere.

Majoris

Majoris cujusdam sit sanctitatis] ,, Immo sanctissima res est patriam defendere, etiam, si aliter non potest, armis.

Quæ & a clericis] ,, Id lege civili ita ,, statutum est; nam aliquando etiam sacerdotes militabant apud Gentiles, uti ,, mox videbimus. Accedit, quod rempublicam defendant precando pro populo; ,, nam ad id speciatim constituti sunt, *l.* 1. ,, *c.* 2. § 10.

Et a pœnitentibus] ,, Rationes singulares exposuimus supra *l.* 1. *c.* 2. §. 10. ,, *n.* 7. *n.* 9. *seq.*

Aliis vero omnibus multis modis commendata] ,, Immo nullibi commendatur ,, ut subditi patriam indefensam relinquant: ,, quod vero Romanorum ævo abstinuerint, idque tunc probatum fuerit, ejus ,, rei causas ipse allegat Grotius *l.* 1. *c.* 2. ,, §. 9. *n.* 3. & 4.

Sacerdotes vocat quosvis Christianos] ,, Immo non vocat Sacerdotes, sed ait, ,, Christianos ad exemplum sacerdotum precibus certare. Cæterum, hunc ipsum Origenem bella approbare, apparet ex ,, *Grot. l.* 1. *c.* 2. §. 9. *n.* 2.

Ad §. VI.

,, Auctor ait, subditos etiam in ,, bello injusto jure necessariæ defensionis ,, hostem repellere posse. Nos diximus, ,, eos pro defensione reipublicæ semper teneri jubente Principe militare.

1 *Non dubio tantum, sed & manifeste injusto*] ,, Adeoque ubi ex hypothesi Auctoris refragari magistratui licet, & in- ,, obedientia justa est. *Vid.* §. 4. *n.* 5:

Nam cum subditos innocentes, &c.] ,, Immo hostis semper habet jus interficiendi subditos sui hostis: neque illi ,, unquam sunt innocentes, aut a culpa ,, belli remoti, quia judicium Principis ,, sequi, ejusque causam operis, & opibus defendere tenentur, adeoque resistunt reparationi injuriæ, quam alter ,, sibi factam contendit. Atque ideo etiam ,, jure interno tanquam hostes interfici ,, possunt.

Jus verum, & internum] ,, Originem distinctionis inter jus internum, & ,, inter jus externum, exposuimus in *Diss. proœm. IX.* §. 61. & *late seq.* Auctor ,, per *jus internum* intelligit jus naturæ ,, sociale, quod semper supponit justam ,, causam, qualem non esse in subditos ,, innocentes, putat, *d.* §. 61. Cæterum, ,, *jure externo* in bello jure gentium so- ,, lenni occidi, etiam civem innocentem ,, posse, fingit, *dict. diss. IX.* §. 63. *seq.* ,, §. 67. *n.* 1. At hoc jus externum saltem ,, impunitatem concedere, ait, *ibid.* §. 65. ,, Quæ latius examinavimus *ibid.* §. 168.

Justum quamvis bellum gerens] ,, Immo subditus, qui reparationi injuriæ resistit, semper injuria agit.

Nisi aut ad necessariam defensionem] ,, At semper adsunt termini necessariæ defensionis, si subditi hostis operis, & ,, opibus reparationem juris impediunt.

Aut per consequentiam, & extra propositum] ,, Ut in urbis obsidione, ubi nocentes æque, ac innocentes, periculo ex- ,, positi sunt: sed dictum jam est, cives ,, hostis mei nunquam esse innocentes, ,, quia tenentur sequi judicium Principis, ,, ejusque causam defendere saltem opibus ,, suis.

Pœnæ enim illi obnoxii non sunt] ,, Immo sunt: nam sequuntur judicium ,, sui Principis; bonis, & operis eum ,, adjuvant: adeoque causa sunt cædium, ,, ac rapinarum, quæ in bello committuntur.

Hostem venire eo animo, ut hostilium subditorum vitæ parcere cum possit, omnino nolit] ,, Mens Auctoris est, subditum ,, salva conscientia non posse assistere prin- ,, cipi, quem arbitratur justam causam ,, non habere; adeo ut si hostis ei imperium eripit, bona civibus aufert, vel ,, captivos eos abducit, pati id teneantur: ,, solo casu excepto, ubi hostis vitam ,, adimere vult subditis, cum possit iis ,, parcere.

,, Nos jam diximus, subditum semper teneri sequi judicium Principis; adeoque ,, cum causam ejus sequi, & defendere ,, teneatur, jure occidi posse, quia juris ,, nostri reparationi resistit.

Ex jure naturæ] ,, Adeoque ex jure ,, interno, nimirum, ex jure necessariæ ,, defensionis.

Quod gentium jure illis ademtum non est] ,, Ex hypothesi enim Auctoris *jure* ,, *gentium* hactenus *jus naturæ* mutatum ,, est, ut subditos hostis innocentes in- ,, terficere

„ ferficere liceat ad effectum impunitatis; „ non vero hactenus, ut subditis illis innocentibus sese defendere non liceat, „ etsi princeps injustam causam defendat. „ At toties dictum est, hostis subditos „ non esse innocentes, neque jus tale „ gentium voluntarium cognitum esse gentibus; indeque omnia hæc gratis dici.

2 *Neque tunc dicemus, bellum utrinque justum esse*] „ Juste enim videtur agere „ hostis, qui se contra bellum injustum „ defendit; & juste quoque videtur agere „ subditus innocens, qui se contra vim „ hostilem tuetur.

Non enim de bello, sed de certa, & definita actione quæritur] „ Scilicet, de „ cæde civis innocentis. At hæc ipsa cædes non est injusta, nec jure interno.

Illa autem actio, &c. injusta est] „ Quia „ ex hypothesi Auctoris hostis non habet „ jus verum, & internum occidendi subditos innocentes. *Vid. n.* 1. Quod jam „ refutavimus.

Quamvis de cætero jus ad bellum habentis] „ Scil. contra Principem illius subditi innocentis injuria agentem.

Et proinde juste repellitur] „ Diximus, „ actionem, qua civi hostis nocetur, nunquam injustam esse, quia civis ille, qui „ operis, & opibus suis causam hostis defendere tenetur, nunquam innocens est: „ adeoque verum non est, eum juste repelli.

FINIS LIBRI SECUNDI.

HUGONIS GROTII
DE JURE BELLI AC PACIS
LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

Quantum in bello liceat, regulæ generales ex jure naturæ: ubi & de dolis, & mendacio.

+ I. ET + qui bellum gerant, + & quibus ex causis belligerare liceat, vidimus. Sequitur, expendamus, [a] quid, quantumque in bello liceat, + & quibus modis: + quod [1] aut nude spectatur, aut ex promisso antecedente. Nude, + ex naturæ primum, deinde ex gentium jure. + Quid ergo natura liceat, videamus.

II. 1. Primum, + ut jam ante diximus aliquoties, [a] ea, + quæ ad finem ducunt in morali materia, [2] æstimationem intrinsecam accipiunt ab ipso fine: + quare quæ ad finem juris consequendi sunt (aa) necessaria, necessitate sumta + non secundum physicam subtilitatem, sed moraliter, ad ea jus habere intelligimur. + Jus dico illud, quod stricte ita dicitur, + & [3] facultatem agendi in solo societatis respectu significat. + Quare si vitam aliter servare non possum, + licet mihi vi qualicumque arcere eum, qui eam impetit, + + etiamsi forte is peccato vacet, ut notavimus [5] alibi: quia jus hoc non proprie ex peccato alterius oritur, + sed ex jure, quod mihi pro me natura concedit.

a Vict. de Jure belli n. 15.

2. + Quin & rem alienam, [b] ex qua certum mihi periculum imminet, [6] citra culpæ alienæ considerationem invadere possum: + non tamen dominus fieri (id enim [7] ad eum finem accommodatum non est) sed custodire, + donec securitati meæ satis cautum sit: quod ipsum quoque tractatum est a nobis [c] alibi. + Sic rem meam, quam alius detinet, eripere ei, naturaliter mihi jus est: & si id difficilius, + aliud tantundem valens: + ut & debiti consequendi gratia: [d] + quibus ex causis dominium quoque sequitur, quia + alio modo [8] læsa æqualitas reparari nequit.

b Vict. de Jur. bel. n. 18, & 39. & 55.

c L. II. c. II. §. 10.

d Silv. in verbo bell. p. 1, n. 10. v. primo.

3. + Sic ubi justa est punitio, justa etiam vis omnis, sine qua ad pœnam veniri non potest: + & omne, quod pœnæ pars est, ut rerum corruptio per

G R O T I I.

a *QUid, quantumque in bello liceat*] Bene *Augustinus* epistola LXX. ad Bonifacium comitem: (Ep. 220. in fin. *Edit. Benedict.*) *ut in ipsis bellis (si adhuc in eis versari te opus est) fidem teneas, pacem quæras.* Epistola CCV. (189. §. 6.) *Esto ergo etiam bellando pacificus.* De justitia in bello gerendo servanda dissertatio est egregia Belisarii ad milites apud *Procopium* Vandalicorum IV. (Cap. 16.) *Orosius* libro VII. *Ecce regibus, & temporibus Christianis, qualiter bella civilia, cum vitari nequeunt, transiguntur.* Idem de Theodosio: *unum aliquod ab initio urbis conditæ bellum proferant, tam pia necessitate susceptum, tam divina felicitate confectum, ubi nec pugna gravem cædem, nec victoria cruentam exegerit ultionem.* (Cap. 21. & 23. *Edit. Paris.* 1506.)

G R O N O V I I.

1 *Aut nude, aut ex promisso*] Quemadmodum aliud pactum nudum, aliud pactum contractum faciunt. 2, 11. 1.

2 *Æstimationem intrinsecam accipiunt*] In sese, ac sua natura citra illud, quod ex accidenti accedere, & æstimationem variare potest, æstimantur.

3 *Facultatem agendi in solo societatis*] Adversus alios homines aliquo societatis, sive domesticæ, sive civilis, sive totius humanitatis, vel quocumque vinculo nobiscum conjunctos.

4 *Etiamsi forte is peccato*] Ut miles, vel subjectus principis, populive, cui cum mea patria, vel principe bellum est.

5 *Alibi*] 2, 1. 3.

6 *Citra culpæ alienæ*] Quamvis illius, cujus ea res est, culpa non contingat, ut ex ea mihi sit periculum.

7 *Ad eum finem*] Non enim huc usque valet jus illud arripiendi rem alienam mihi periculosam.

8 *Læsa æqualitas*] Violatum illud par pro pari, quod e contractibus debetur.

(aa) Agitur heic de rebus, quæ quidem alias fieri non possent, extra connexionem, quam habent cum illo fine, sed tamen non sunt ex numero earum, quæ naturâ suâ, adeoque perpetuo malæ sunt, quocumque consilio fiant. Vide infra §. 6. *in fin.* Plura diximus in Notis nostris Gallicis. *J. B.*

per incendium, aut aliter, + intra justum, scilicet, & qui peccato respondeat, modum.

III. Sciendum secundo est: jus nostrum non ex solo belli principio spectandum, + sed & ex caussis subnascentibus, + sicut & in judiciis [9] post litem contestatam jus sæpe parti novum paritur. Sic qui se aggregant me impetenti, + sive socii, + sive subditi, + in se quoque jus tuendi me mihi porrigunt. Sic + qui bello se miscent, quod injustum est, + præsertim si ipsi id injustum esse scire possunt, ac debent, obligant se ad sumtus, & damna resarcienda, quia culpa damnum dant. Sic qui bello sine probabili ratione suscepto accedunt, + ipsi quoque pœnæ meritum contrahunt, pro ratione injustitiæ, quæ ipsorum actui inest. Ita Plato [e] probat bellum *μέχρι οὗ ἂν οἱ αἴτιοι ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀναιτίων ἀλγούντων δοῦναι δίκην*, + *donec hi, qui sontes sunt, cogantur insontibus malo affectis pœnas dare.*

[e] De Rep. Lib. v. p. 471. B. Ed. H. Steph.

IV. 1. Observandum tertio, [b] + ad jus agendi [10] multa consequi indirecte, & extra agentis propositum, ad quæ per se jus non esset. [f] In sui defensione quomodo id locum habeat, + explicavimus [11] alibi. Sic ut nostrum consequamur, + si [12] tantundem accipi non potest, + plus accipere nobis jus est, sub obligatione tamen restituendi pretium ejus, quod redundat. Sic navis piratis plena, aut domus latronibus, tormentis peti potest, + etiamsi intra eandem navem, aut domum, sint pauci infantes, mulieres, aut alioqui innocentes, quibus inde creetur periculum. *Nec reus est mortis alienæ*, inquit [g] Augustinus, *qui suæ possessioni murorum ambitum circumduxit*, + *si* [13] *aliquis ex ipsorum usu percussus intereat.*

[f] Victor. I. L. n. 37.

[g] Ad Publ. epist. 154.

2. Sed sicut + antehac monuimus sæpe, + non semper ex omni parte licitum est quod + juri stricte sumto congruit; + sæpe enim proximi charitas non permittet ut summo jure utamur. + Quare etiam quæ extra propositum accidunt, & accidere posse prævidentur, cavenda erunt, [14] + nisi multo majus sit bonum, quo nostra actio tendit, quam malum id, quod metuitur, + aut nisi in pari bono, & malo, multo major sit spes boni, quam mali metus, quod prudentiæ arbitrandum relinquitur: sed ita + ut semper in dubio ad eam partem, quæ alteri magis, quam sibi consulit, ut tutiorem, incli-

GROTII.

b *Ad jus agendi multa consequi indirecte, & extra agentis propositum*] Vide hac de re *Thomam* prima secundæ, quæstione LXXIII, art. 8. *Molinam* tractatu secundo, disputatione CXXI.

GRONOVII.

9 *Post litem contestatam*] Post inceptum judicium.

10 *Multa consequi indirecte*] Accedere, quæ seorsum deficiente occasione illorum, quibus hærent, & accedunt, patrare minime liceret, quæque patrandi ab initio intentio nulla fuit, sed quæ trahit contagio, & vicinia illorum, quæ agendi jus habeo, eoque istis umbram præstat, & veniam conficit.

11 *Alibi*] 2, 1. 4.

12 *Tantundem*] Stricte, ac præcise tantum, & non ultra, quantum mihi debetur.

13 *Aliquis ex ipsorum usu percussus*] An *prolapsus*. [Videtur potius legendum, *ex ipsorum casu*: si enim *prolapsus* legas, tunc culpa erit illius, qui in muros adscenderit. [Sed in *Editione Benedictin.* legitur: *murum circumduxerit, si aliquis ex ipsius ruinis percussus*, &c. Epist. XLVII. §. 5. & ita bene se habet sensus. Auctor enim locum petierat, non ex ipso fonte, sed ex jure Canonico, *Caus.* XXIII. *Quæst.* V. C. 8. *J. B.*]

14 *Nisi multo majus sit bonum*] Ex regulis, vel normis, quas tradit, 2, 24. 5.

GRO-

inclinandum sit. *Sinite crescere zizania*, [b] inquit + optimus magister, *ne dum ea evellere vultis, evellatis & triticum. Multos occidere, & indiscretos*, inquit [i] Seneca, [15] *incendii, & ruinæ potentia est.* Docent nos historiæ, quam seria pœnitentia, Ambrosio monente, talem [16] + vindictæ immodestiam Theodosius expiaverit.

b Matth. XIII, 28, 29. Vide Thom. 2, 2. q. 64. art. 2.
i L. 1. de Clem. c. 26.

3. + Nec si quid Deus interdum facit tale, id nobis in exemplum trahendum est, + ob plenissimum illud dominii jus, quod ille in nos habet, nobis vero alteri in alterum non concessit, [17] + ut alibi notavimus. Et tamen ille ipse Deus, hominum suo jure dominus, ob paucissimos bonos parcere solet quamvis magnæ malorum universitati, + & eo suam, [18] qua judex est, æquitatem testatam facit, ut Abrahami cum Deo [k] colloquium de Sodomis aperte nos docet. Et + ex his quidem generalibus regulis cognosci potest, quantum in hostem liceat naturaliter.

k Gen. XVIII. 24.

V. 1. Sed & quæstio incidere solet, + quid liceat in eos, qui hostes non sunt, aut dici nolunt, sed hostibus res aliquas subministrant. Nam + & olim, & nuper [19] de ea re acriter certatum scimus, + cum alii [20] belli rigorem, + alii [21] commerciorum libertatem defenderent.

2. + Primum distinguendum inter res ipsas. Sunt enim quæ in bello tantum usum habent, + ut arma: sunt quæ in bello nullum habent usum, ut + quæ voluptati inserviunt: sunt quæ & in bello, & extra bellum usum habent, ut pecuniæ, commeatus, [c] naves, & quæ navibus adsunt. + In primo genere verum est dictum Amalasuinthæ ad [l] Justinianum, + in hostium esse partibus qui ad bellum necessaria hosti administrat. + Secundum genus querelam non habet. Sic Seneca [m] tyranno [22] gratiam se relaturum, ait, [d] [23] si beneficium illi neque vires majores daturum est ad exitium commune, neque confirmaturum quas habet, id autem est, quod reddi illi sine pernicie publica possit: quod explicans addit: *pecuniam, quæ satellitem stipendio teneat, non subministrabo; si marmora, & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquam id, quo luxuria ejus instruitur; militem, & arma non suggeram. Si pro magno petet munere*

l Procop. 1 Gotth. cap. 3.
m De Benefic. VII, 20.

GROTII.

c *Naves, & quæ navibus adsunt*] Athenis ἀπόῤῥητα, id est, evehi vetita, lina, utres, lignum, cera, pix. Scholiastes ad *Aristophanis* nubes, & equites. (In *Equit.* vers. 282. In Scholiis ad Nubes nihil hac de re: sed voluit dicere *Ranas*, vers. 365. *J. B.*)

d *Si beneficium illi, neque vires majores daturum est ad exitium commune*] Vide *Parutam* libro VII.

GRONOVII.

15 *Incendii, & ruinæ potentia*] Non laudabilis, & bono viro adfectanda, sed quam etiam habet incendium, aut molis alicujus, vel ædificii casus, quæ & ipsa multos sine discrimine noxiorum, & insontium absumere, aut obruere possunt.

16 *Vindictæ immodestiam*] Quod cum Thessalonicenses seditionem movissent, immisso milite ad septem millia trucidaverat A. C. 390.

17 *Ut alibi notavimus*] 2, 21. 14.

18 *Qua judex est*] Etiam cum induit severam judicis personam.

19 *De ea re acriter certatum*] Exemplum apud *Demetrium*, (seu *Meteranum*) lib. 18. p. 767. ad ann. 1597.

20 *Belli rigorem*] Nihil tale permittendum, & qui faciunt, pro hostibus habendos.

21 *Commerciorum libertatem*] Jure gentium licere unicuique merces suas portare, ac vendere, ad quos voluerit.

22 *Gratiam se relaturum*] Pro beneficio, quod ab illo forte acceperit, & eum remuneraturum.

23 *Si beneficium*] quod redditurum se cogitat. l. 7, *de benef.* 20.

munere [24] *artifices scenæ*, *& quæ feritatem ejus emolliant*, *libens offeram. Cui* [25] *triremes*, *& æratas non mitterem*, [26] *lusorias*, *& cubiculatas*, *& alia* [27] *ludibria regum in mari lascivientium mittam.* Et [n] Ambrosio judice, + largiri ei, qui conspiret adversus patriam, non est probabilis liberalitas.

n Lib. 1. c. 30. de Off.

3. + In tertio illo genere usus ancipitis, distinguendus erit belli status. [o] Nam + si tueri me non possum, nisi quæ mittuntur intercipiam, + necessitas, ut [28] + alibi exposuimus, [29] jus dabit, sed + sub onere restitutionis, nisi causa alia accedat. Quod si juris mei executionem rerum subvectio impedierit, idque scire potuerit qui advexit, ut si oppidum obsessum tenebam, si portus clausos, & jam deditio, aut pax exspectabatur, + tenebitur ille mihi de damno culpa dato, + ut qui debitorem carceri exemit, + aut fugam ejus in meam fraudem instruxit: + & [30] ad damni dati modum res quoque ejus capi, + & dominium earum debiti consequendi causa quæri poterit. Si damnum nondum dederit, sed dare voluerit, [p] + jus erit, rerum retentione eum cogere ut de futuro caveat obsidibus, pignoribus, aut alio modo. Quod si præterea evidentissima sit hostis mei in me injustitia, + & ille eum in bello iniquissimo confirmet, jam + non tantum civiliter tenebitur de damno, + sed & criminaliter, + ut is, qui [31] judici imminenti reum manifestum eximit: atque eo nomine + licebit in eum statuere quod delicto convenit, secundum ea, quæ de pœnis diximus; + quare [32] intra eum modum etiam spoliari poterit.

o Cap. ita quorundam, 6. & c. ad liberandam. 17. De Judæis.

p Sic. in verbo restitutio, p. 3. §. 12.

4. Et has ob causas solent a bellum gerentibus [e] + publicæ significationes fieri

GRONOVII.

24 *Artifices scenæ*] Histriones, comœdos, tragœdos, mimos. *Sen.* epist. 11. & 121. *Sueton:* Jul. 84.

25 *Triremes*, *& æratas*] Naves bellicas cum æreis rostris.

26 *Lusorias*, *& cubiculatas.*] Voluptuarias, & distinctas in lauta, & luxuriosa cubicula. Thalamegos *Suet.* Jul. 52.

27 *Ludibria regum*] Alias naves prodigiosæ magnitudinis, & luxuriæ, quibus reges, inprimis Ægypti, in mari insanierunt. Vide *Athenæum* lib. 5, p. 203.

28 *Ut alibi*] 2, 2. 6.

29 *Jus dabit*] Injiciendi manum, ne perveniat ad hostem meum, sed domino rem, aut compensationem debebo.

30 *Ad damni dati modum*] Tantum de rebus ejus arripi, quanto per illum ego careo.

31 *Judici imminenti*] Per lictores corripienti, aut pœnam irrogaturo.

32 *Intra eum modum spoliari*] Tantum poterit ei eripi, quantum ad pœnam sufficit.

GROTII.

e *Publicæ significationes fieri*] Vide exempla in bello communi contra Ægyptios, Saracenos, aliosque. c. ult. *de Transactionibus.* c. significavit, 11. *de Judæis.* Extravagante *de Judæis.* c. copiosus, 1. Liber *Consulatus maris* editus est lingua Italica, in quem relatæ sunt constitutiones Imperatorum Græciæ, Alemaniæ, regum Francorum, Hispaniæ, Syriæ, Cypri, Balearium, Venetorum, Genuensium, cujus libri titulo CCLXXIV. tractantur hujus generis controversiæ: ac sic definitur, si & navis, & merces hostium sint, rem esse in aperto, fieri ea capientium: si vero navis sit pacem colentium, merces autem hostium, cogi posse ab his, qui bellum gerant, navem, ut merces eas in aliquem portum deferat, qui sit suarum partium, ita tamen ut vecturæ pretium nautæ solvatur. Si contra navis hostilis fuerit, merces vero aliorum, de nave transigendum: aut, si nolint vectores transigere, cogendos ut cum navi eant in portum aliquem partium capientis, & ut capienti solvant pretium, quod pro navis usu debebatur. Apud Hollandos anno MCCCCXXXVIII. cum bellum ipsis esset cum Lubeca, aliisque civitatibus ad mare Balticum, & Albim sitis, frequente senatu judicatum est, etiam in hostium navibus repertas merces, quas aliorum esse constaret, in prædam non cedere; idque ibi pro lege deinceps habitum est. Sic & Daniæ rex sensit, cum anno MDXCVII. ad Hollandos, eorumque federatos legationem mitteret, qua libertatem navigandi, mercesque ferendi in Hispaniam, cum qua Hollandi bellum gerebant acerrimum, suis vindicabat. Apud Gallos libertas mercaturam exercendi pacatis populis, etiam apud eos, qui Galliæ hostes

fieri ad alios populos, tum ut de jure causæ, tum etiam + ut de spe probabili juris exequendi appareat.

5. + Hanc autem quæstionem + ad jus naturæ ideo retulimus, quia ex historiis

stes essent, semper permissa; & quidem adeo indiscrete, ut hostes sæpe sub alienis nominibus res suas occultarent; ut apparet ex edicto anno M D XLIII. capite XLII. quod tralatum est in edictum anni M D LXXXIV, & sequentia. Iis edictis diserte cavetur, ut Gallorum amicis liceat belli tempore exercere mercaturam, dummodo suis navibus, suosque per homines, navesque, ac merces, quocumque visum ipsis esset perducere, dum ne merces eæ sint belli instrumenta, quibus res hostium fovere velint: quod si fiat, permittitur Gallis talia belli instrumenta sibi sumere, persoluto æquo pretio. Hic duo notanda, his legibus nec belli instrumenta in prædam cessisse, multo magis ab eo periculo abfuisse merces innoxias. Non negem, aliud jus usurpasse interdum septentrionis gentes, sed varie, ex usu magis temporum, quam ex æquitate perpetua. Nam cum Angli bellorum suorum obtentu Danorum commercia impedissent, natum inde jam olim bellum inter eas gentes eo exitu, ut Dani Anglis tributum imponerent, cui Danico denario nomen, cui, mutata quamvis causa, nomen mansit adusque tempora Guilielmi ejus, qui stirpem nunc regnantem in Anglia fundavit, ut notavit vir magnæ fidei *Thuanus* in historia anni MDLXXXIX. Rursum ab Elisabetha, sapientissima Angliæ regina, missi anno M D LXXV. ad Batavos Wilhelmus Winterus ex ordine equestri, & Robertus Bealus regio consilio ab epistolis, qui ostenderent, ferre Anglos non posse, quod Batavi, in ipso æstu belli in Hispanos, naves Anglorum ad Hispanicos portus vectas detentassent. Narrat *Reidanus* in historia Batavica (pag. 17. *Vers. Latin. D. Vos.*) anno M D LXXV. & Britannus *Camdenus* anno sequente. (p. 273. *Ed. Elzevir.*) Cum vero Angli & ipsi Hispanis hostes facti, Germaniæ civitatibus jus in Hispaniam navigandi turbarent, quam id non certo jure fecerint, apparet ex scriptis adversariis gentis utriusque, dignis lectu ad noscendam hanc controversiam. Et notandum, Anglos in suis scriptis ipsos id agnoscere, cum duo maxime pro sua afferunt causa, & belli instrumenta fuisse quæ a Germanis in Hispaniam deferebantur, & pactiones veteres intercedere, quo minus id fieri liceret: quales postea pactiones & Hollandi, sociique eorum cum Lubecensibus, sociisque eorum fecere anno M DC XIII, ne aut hi, aut illi hostium subditos intra suos fines mereari permitterent, aut hostes pecunia, milite, navibus, victu juvarent: & posterius, anno scilicet MDCXXVII. inter Suediæ, Daniæque reges convenit ut Danus impediret omnem mercatum cum Dantiscanis Suedi hostibus, sed nec ad alios Suedi hostes merces ullas per fretum Cimbricum ire sineret, pro quo rex Daniæ alia sibi vicissim commoda stipulatus est: sed hæc sunt pacta specialia, ex quibus nihil inferri potest quod omnes obliget. Nam & illud in scriptis suis dixere Germani, non omnes pactis merces prohiberi, sed eas, quæ in Angliam semel importatæ, aut in Anglia comparatæ essent. Neque vero soli Germani Anglis cum hoste suo commercia vetantibus contradixere. Etiam Polonia misso legato conquesta est, jus gentium imminui, quando ob Anglicum cum Hispania bellum ipsis cum Hispanis commercia agitandi libertas adimeretur, ut in anno MDXCVII. narrant memorati jam nobis *Camdenus*, & *Reidanus*. (Cambden. *pag.* 692, & seq. *Reid.* pag. 372, *& seq.*) Galli vero post pacem Verbinianam cum Hispano factam, Elisabetha Angliæ regina in bello perstante, rogati ab Anglis ut naves Gallicas in Hispaniam euntes excutere liceret, ne quis forte bellicus paratus occultaretur, concedere ne hoc quidem voluere, dicentes, obtentum rapinis, & commerciis turbandis quæri. Et eo fœdere, quod Angli cum Hollandis, eorumque sociis anno M DC XXV. pepigere, id quidem convenit, ut rogarentur cæteræ gentes, quarum intererat magnitudinem Hispanicam infringi, ut & ipsæ vetarent cum Hispanis commercia, sed, si ultro id non facerent, placuit inspici naves, num quid bellici instrumenti ferrent, sed ultra neque naves, neque merces retentari, aut quicquam pacatis noceri eo nomine. Atque evenit eodem anno, ut Hamburgenses quidam in Hispaniam irent nave maxima ex parte onusta apparatu bellico, qui ipse quidem apparatus ab Anglis vindicatus est, sed cæterarum mercium persolutum est pretium. Galli autem, cum ab Anglis naves Gallicæ in Hispaniam euntes in fiscum raperentur, ostenderunt, pati se id nolle. Bene ergo dictum a nobis, significationes publicas requiri, quod & Angli ipsi ita sensere; a quibus factæ significationis talis exemplum est apud *Camdenum* circa annum M D XCI & M D XCVIII. Neque vero talibus significationibus semper paritum, sed distincta tempora, causæ, loca. Anno enim M CCCC LVIII. Lubecensis civitas significationi a Dantiscanis sibi factæ, ne cum Malmogensibus, & Memelensibus Dantisci hostibus mercaturam exerceret, parendum non censuit. Neque magis paruere Hollandi anno M D LI. cum Lubecenses ipsis denuntiarent, ut a Danorum, quos ipsi hostes tum habebant, commercio abstineretur. Anno vero M D XXII, quo tempore inter Suedos, Danosque bellabatur, cum Danus Ansiaticas civitates rogasset, ne cum Suedis commercia haberent, quædam civitates amicitia ipsius indigentes morem gessere, aliæ non item. Hollandi, bello ardente inter Suediam, & Poloniæ regem, nunquam passi sunt sibi aut hujus, aut illius gentis commercio interdici.

Galli

storiis f + nihil comperire potuimus ea de re jure voluntario gentium esse constitutum. Romanos, q qui Carthaginiensium hostibus commeatus attulerant, ipsi Carthaginienses aliquando ceperunt: eosdem iidem Carthaginienses repetentibus Romanis reddiderunt. Demetrius r cum Atticam teneret exercitu, jamque vicina oppida Eleusina, & Rhamnuntem cepisset, Athenis famem facturus, navis frumentum inferre parantis g + & magistrum, & gubernatorem suspendit, atque eo modo deterritis cæteris potitus urbe est.

q *Polyb.* 1. c. 83.

r *Plut. Demetrio.* pag. 904. E.

VI. 1. Modum agendi quod attinet, + vis, ac terror, maxime propria bellorum. + An & dolis uti liceat, quæri solet. Nam Homerus quidem dixit, hosti nocendum:

(bb) Ἢ δόλῳ, ἠὲ βίῃ, ἢ ἀμφαδὸν, ἠὲ κρυφηδόν.

Sive dolo, seu vi manifesta, clamve, palamve.

Et Pindari est, (*Isthmiac.* IV. 82.)

Χρὴ δὲ πᾶν ἔρ —— δοντ' ἀμαυρῶσαι τὸν ἐχθρόν.

Quidvis agendo scilicet hostica
Delenda vis est.

Apud Virgilium quoque [33] dictum illud;

[34] *Dolus, an virtus, quis in hoste requirat?*

sequitur ipse

Ripheus;

Gallis autem semper reddidere naves, quas ab Hispania revertentes, aut in Hispaniam, ipsis tunc hostilem, euntes Hollandicæ naves interceperant. Vide *Ludovici Servini* advocati quondam regii orationem habitam anno MDXCII in causa Hamburgensium. Verum, iidem Batavi Dunquercam, ad quam classem habebant, ab Anglis merces inferri non siverunt: quomodo Dantiscani anno MCCCCLV. Batavis denunciarunt, ne quid in urbem Regiomontanam inferrent, narrante *Gaspare Schutzio* in historia Prussica. Adde *Cabetum* decisione XLIII, num. 2. & *Seraphinum de Freitas* in libro de justo imperio Lusitanorum Asiatico, ubi complures adducit alios.

f *Nihil comperire potuimus ea de re jure voluntario gentium esse constitutum*] Multa hujus quæstionis habet vir doctissimus *Johannes Meursius* in historia Danica libro 2. & 11. Ubi videbis Lubecenses, & Imperatorem esse pro commerciis, contra ea Danos. Vide & *Crantzium* Vandalicorum libro XIV. (Cap. 29.) *Thuanum* in dicto anno MDLXXXIX. libro historiarum XCVI. *Camdenum*, præter jam dicta loca, in anno MDLXXXIX, & MDXCV. Ubi illa inter Anglos, & Germanos, quos Ansiaticos vocant; controversia tractatur.

g *Et magistrum, & gubernatorem suspendit*] Non multum dissimile est quod de Pompejo narrat Plutarchus in Mithridatici belli historia: ἐπέστησε φύλακας τῶν νεῶν ἐπὶ τοὺς πλέοντας εἰς Βόσφορον ἐμπόρους. καὶ θάνατος ἦν ἡ ζημία τοῖς ἁλισκομένοις· *custodes imposuit Bosphoro, qui observarent, si qui mercatorum in Bosphorum navigarent. deprehensis pœna mors.* (Pag. 639. E.).

GRONOVII.

33 *Dictum illud sequitur*] V, 426. his verbis hortantem Chorœbum sequitur vir celebris tanta justitiæ fama, non secuturus siquidem id injustum esse putasset.

34 *Dolus, an virtus*] 2, Æneid. 300. Sive fallendo quis hostem, sive vi superet, quis ob utrumvis victorem reprehendendum putet.

(bb) Non est versus Homericus, sed pars ejus legitur *Odyss.* IX, 119. & *Lib.* I. vers. 295, 296. Habet Auctor è *Stobæo*, Serm. LII. pag. 365. ubi *Antigono* tribuitur. *J. B.*

GRO-

Riphem, justissimus unus
Qui fuit in Teucris, & servantissimus æqui.

Et legitur hoc ipsum imitatus sapientiæ nomine nobilissimus [s] Solon. Silius in rebus Fabii Maximi [t]:

Exin virtuti placuit dolus.

2. Apud Homerum + Ulysses viri sapientis exemplum, plenus ubique fraudium in hostem: unde Lucianus regulam elicit, [u] laude dignos qui hostem fallunt. Nihil utilius in bello dolis, Xenophon [x] dixit; & Brasidas apud [y] Thucydidem, præclaram imprimis laudem esse ex [h] [35] belli furtis: & apud Plutarchum [z] Agesilaus, hostes decipere & justum, & licitum esse. Polybius, quæ vi fiunt in bello minoris censenda, [a] quam quæ ex occasione, & dolo: & ex eo Silius [b] Corvinum sic inducit loquentem:

[i] *Bellandum est astu: levior laus in duce dextra.*

Atque ita censuisse ipsos illos severos Laconas notat Plutarchus, [c] ac majorem etiam victimam ab eo immolatam, qui dolo, quam qui aperto Marte rem confecisset. Idem [k] Lysandrum magni facit [d] *ἀπάταις τὰ πολλὰ διαποικίλλοντα τοῦ πολέμου, pleraque belli dolis variantem.* Et in Philopœmenis laudibus ponit, [e] quod Cretensium disciplina institutus simplicem illum, ac generosum bellandi morem dolis, ac furtis miscuisset. + Ammiani [f] est: *nullo discrimine virtutis, ac doli, prosperos omnes laudari debere bellorum eventus.*

3. Jurisconsulti Romani + bonum dolum vocant, [g] si adversus hostem quis machinaretur: & alibi, [h] nihil interesse, vi quis, an fallacia potestatem hostium evaserit: [36] + *δόλος οὐ ψεκτὸς, οἷα στρατιωτικὸς* notat ad Iliados O Eustathius. Inter Theologos [i] Augustinus: *cum justum bellum suscipitur, vi aperta pugnet quis, aut ex insidiis, nihil ad justitiam interest.* Et Chrysostomus, [k] maxime laudari Imperatores, qui fraude victoriam quæsiissent.

4. Sed + nec desunt sententiæ, quæ suadere videntur partem contrariam, + quarum nonnullas infra adferemus. + Quæstionis hujus definitio pendet ex eo,

[s] *Plutarch.* in Sol. p. 82.
[t] *Lib.* XV, *vers.* 327.
[u] *Luc. Philopseud.* pag. 326, 327. *Ed. Amst.*
[x] *Cyri inst.* I. c. 6. *& de re equestri*, c. 5. n. 9.
[y] Lib. V. cap. 9.
[z] *Plut. apophth.* pag. 209.
[a] *Polyb.* l. IX. c. 11.
[b] *Lib.* V. vers. 100.
[c] *Vit. Marcell.* pag. 311. B.
[d] *Vit. Lys.* p. 437. A.
[e] *Pag.* 363. E.
[f] *Lib.* XVII. c. 5.
[g] *L.* 1. §. 3. *D. de dolo malo.*
[h] *L. nihil.* 26. *D. de captivis.*

[i] *Quæst.* X. *super Josue*, Caus. XXIII. Qu. II. C. 2. [k] *Lib.* I. *De Sacerdotio.* Tom. VI. pag. 6.

GROTII.

h *Belli furtis*] Ita & *Virgilius* loquitur Æneidos XI. (*vers.* 515.) & Sallustius, quem citat Servius. (Vide *Nonium Marcellum*, voce *Furtum*, pag. 310. *Edit. Mercer.*)

i *Bellandum est astu*] Muhammedis dictum simile: *elharbu Hudiatum, id est, pugnæ fraudem requirunt.* Apud Virgilium in comitatu Martis, (Æn. XII. 336.

Iræque, insidiæque,

Ubi Servius: *non tantum virtute, sed insidiis comitatum se ostendit.*

k *Lysandrum*] Ei Sullam comparat *Plutarchus*, in cujus animo leonem esse, & vulpem, dicebat Carbo, (*pag.* 469. F.)

GRONOVII.

35 *Ex belli furtis*] Stratagematis, insidiis, machinationibus clandestinis.

36 Δόλος οὐ ψεκτὸς] Dolus non vituperandus; quippe bellicus.

eo, an dolus [37] in genere sit semper malorum, in quibus locum habet, + non esse faciendum malum ut eveniat bonum, an ex iis, quæ vitium non habent universaliter ex suapte natura, + sed quibus accidere etiam potest ut bona sint.

VII. Notandum igitur, + dolum alium consistere in [38] actu negativo, + alium in actu [39] positivo. Doli vocem + etiam ad ea, quæ in negativo actu consistunt, extendo, *l* Labeone auctore, qui ad dolum, sed non malum refert, ubi quis per dissimulationem tuetur sua, vel aliena. Haud dubie + crude nimis a Cicerone dictum (cc) est [m]: *ex omni vita simulationem, dissimulationemque tollendam.* Nam cum nec quæ scias, nec quæ velis + omnia aperire aliis tenearis, sequitur ut dissimulare quædam apud quosdam, id est tegere, & occultare, fas sit. *Licet*, inquit [l] Augustinus, [n] *veritatem occultare prudenter, sub aliqua dissimulatione.* Et [m] necessariam hanc omnino, atque inevitabilem, his præsertim, quibus respublica commissa est, non uno loco fatetur ipse [o] Cicero. Exemplum ad hanc rem insigne præbet Jeremiæ historia capite XXXVIII. Is enim propheta a rege interrogatus de obsidionis eventu, apud proceres, regis postulatu, hoc ipsum prudenter occultat, + aliam interim causam, nec falsam tamen, colloquii adferens. Et huc quoque referri potest, quod [n] Abrahamus [p] Saram sororem, + id est, ex usitato tum loquendi more, propinquam consanguineam vocat, + matrimonium dissimulans.

+ VIII. 1. + Dolus, qui in actu positivo consistit, [40] si in rebus, simulatio, si [41] in sermone, mendacium vocatur. Quidam inter hæc duo hanc constituunt differentiam, quod dicant, + voces naturaliter signa esse intellectuum, + res non item. Sed contra verum est, voces natura ipsa, & [42] + citra hominum voluntatem nihil significare, nisi forte vox sit [43] confusa, & ἄναρθρος, qualis in dolore, quæ ipsa [44] rei magis appellatione venit, quam

l L. 1. §. dolum malum. D. de dolo malo.
m De Off. 3. c. 15.
n Lib. contra mend. c. 10. Th. 2, 2. q. 40. art. 3. in resp. & q. 71. art. 3. Silv. in verbo bell. p. 1. n. 9.
o Or. pro Mil. c. 24. & l. X. ep. 8. & pro Cn. Plancio. c. 6.
p Gen. XX. Th. 2, 2. q. 110. art. 3. in resp.

G R O T I I.

l *Augustinus*] Et in V. Psalmum versiculo: *perdes omnes. Aliud est mentiri, aliud est verum occultare.* Citatur *causa* XXII, *quæstione* 11. c. 14.

m *Necessariam hanc omnino, atque inevitabilem*] Vide *Chrysostomum* primo de Sacerdotio. (§. 63, & *seq. Ed. Bengel.*)

n *Abrahamus*] *Veritatem voluit celari, non mendacium dici. Augustinus* quæstione XXVII. in Genesin, relatus a Gratiano dicta causa XXII, quæstione 11. c. 22.

G R O N O V I I.

37 *In genere semper malorum*] Quæ quocumque loco, modo, tempore fiant, vitiosa sunt, uti quibus fides violatur.

38 *Actu negativo*] Cum decipimur, quia fit, quod non expectabamus, quoniam qui facit, non ostenderat se tale quid esse facturum.

39 *Positivo*] Cum decipimur, quia fit secus, atque prioribus vel dictis, vel factis, opinionem fecerat se facturum esse.

40 *Si in rebus*] Quoties aliud agimus, quam agere videmur.

41 *In sermone*] Quoties aliud dicimus, aliud agimus, aut intendimus.

42 *Citra hominum voluntatem*] *Boëtius* de Interpr. p. 329. *Oratio est vox significativa secundum placitum.* Idem de Syllog. categor. p. 481. *Ad placitum vera, quia nullum nomen aliquid per se significat, sed ad ponentis placitum. Illud enim unaquæque res dicitur, quod ei placuit, qui primus ei rei nomen impressit.*

43 *Confusa, & ἄναρθρος*] Ut ejulatio, cachinnus, rictus, sternutatio. *Boeth.* d. l. de Syll. *Sunt voces naturaliter significantes: ut canum latratus iras canum significat, & alia ejus quædam vox blandimenta: sed non sunt nomina, quia non sunt ad placitum significantes, sed natura.*

44 *Rei*] Soni, quo potius factum, quam dictum auditur.

(cc) Vide quæ diximus ad PUFENDORFIUM, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. IV. cap. 1. §. 9. Not. 5. alterius Editionis. Auctor ipse postea §. 9. *Ciceronem* inter eos ponit, qui non omne falsiloquium malum esse putarunt. *J. B.*

GRO-

quam locutionis. Quod si hoc dicatur, + hominis naturam hanc esse peculiarem supra animantes cæteras, ut [45] conceptus animi possit aliis indicare, + & ad eam rem voces repertas, verum quidem dicitur: sed addendum est, non solis vocibus tale fieri indicium, [o] [46] + sed & [q] nutibus, + ut apud mutos, [47] sive illi nutus aliquid habent cum re significata + commune ipsa natura, + si tantum [48] ex instituto significant: quibus nutibus pares sunt [49] + notæ illæ, quæ non voces lingua figuratas significant, ut [p] Paulus [r] jurisconsultus loquitur, sed res ipsas, + sive ex aliqua convenientia, ut notæ [50] hieroglyphicæ, sive mero arbitratu, + ut apud Sinenses.

q L. Labeo 7. §. f. D. de sup. leg.

r L. Non figura 38. D. de obl. & act.

2. + Alia igitur hic adhibenda distinctio est, qualem adhibuimus ad tollendam ambiguitatem + in voce juris gentium. Diximus enim, jus gentium dici, + & quod singulis gentibus [51] placuit sine mutua obligatione, + & id, [52] quod mutuam obligationem in se continet. (dd) Voces ergo, & nutus, & notæ, quas diximus, + reperta sunt ad significandum [53] cum mutua obligatione, quod Aristoteles [s] dixit [54] κατὰ συνθήκην: [55] + res aliæ non item. + Hinc fit [q] + ut rebus aliis uti liceat, etiamsi prævideamus futurum ut alter inde falsam concipiat opinionem. + Loquor de eo, quod intrinsecum est, non de eo, quod accidit. Itaque exemplum ponendum est, [r] ubi nullum sequitur inde nocumentum, + aut ubi nocumentum ipsum, seposita doli consideratione, licitum est.

s De interpr. c. 4.

3. Prioris

GROTII.

o *Sed & nutibus*] *Plinius* de Æthiopum gente libro VI, 30. *Quibusdam pro sermone nutus, motusque membrorum est.* Vide c. tuæ fraternitati, 25. de *sponsalibus*.

p *Paulus jurisconsultus loquitur*] *Non figura*, inquit, *literarum, sed oratione, quam exprimunt literæ, obligamur, quatenus placuit non minus valere quod scriptura, quam quod vocibus lingua figuratis significaretur.* Valde philosophice dixit *placuit*, ut ostenderet, hæc valere ἐκ συνθήκης.

q *Ut rebus aliis uti liceat, etiamsi prævideamus, futurum ut alter inde falsam concipiat opinionem*] Vide *Augustinum* de Doctrina Christiana lib. II, c. 34.

r *Ubi nullum inde sequitur nocumentum*] Ut in facto Micholis, 1 Sam. XIX, 16.

GRONOVII.

45 *Conceptus animi*] Cogitata.

46 *Sed & nutibus*] *Quinctil.* 11, instit. 3. 833. *Non manus solum, sed nutus etiam declarant nostram voluntatem, & in mutis pro sermone sunt, & salutatio frequenter sine voce intelligitur, atque afficit.*

47 *Sive illi nutus*] Sunt gesticulatio exprimens, & formans actionem, motumve similem illi, quem significamus: ut Suetonius refert, Datum Atellanarum histrionem cantici cujusdam illa verba, *Vale pater, vale mater*, ita demonstrasse, ut bibentem, natantemque faceret, & exitum Claudii, & Agrippinæ significaret. *Ner.* 39. Item cum inclinatione capitis assentimus, quassatione negamus. *Gellius* 10, 3.

48 *Ex instituto*] More introducto, & recepto; ut in senatu cum Sc. per discessionem fieret, pedibus aut in sententiam, aut in alia omnia ibant: in militia manum promittebant.

49 *Notæ illæ, quæ non*] Ut litteræ copulatæ in syllabas.

50 *Hieroglyphicæ*] Sacerdotum Ægyptiorum. *Tacit.* 2, ann. 60. & 11, 14.

51 *Placuit sine mutua*] Ita ut ad id nemo cogatur, sed possit id jure civili apud quosdam populos restringi, & abrogari.

52 *Quod mutuam*] Ad quod servandum omnes tenentur, & qui non servant, pro nefariis, & intestabilibus habentur.

53 *Cum mutua obligatione*] Ut non debeat ea nisi uno, & suo modo accipere.

54 Κατὰ συνθήκην] Ex constituto signo omnibus communi.

55 *Res aliæ non item*] Ut possis vel sic, ut facit, qui eas voces, notas, & gestus edit, vel aliter accipere.

(dd) Heic, ut in toto argumento isto, conferendus perpetuo PUFENDORFIUS, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. IV. Cap. 1. cum Notis nostris, ubi res adcuratiùs pertractatur, in alterâ præsertim Editione. *J. B.*

3. Prioris exemplum est in Christo, [t] qui apud comites Emauntinos [56] προσεποιεῖτο ire longius, id est, speciem prætulit ituri longius, nisi malimus vere quoque voluisse eum ire longius, + sub conditione tamen nisi magno nisu retineretur, quomodo & Deus + multa velle dicitur, quæ non fiunt: & alibi [u] Christus ipse dicitur + voluisse præterire apostolos navigantes, nempe nisi impense rogaretur navem ascendere. Alterum exemplum dari potest + in Paulo, qui Timotheum circumcidit, [x] cum satis sciret, Judæos hoc ita accepturos, quasi circumcisionis præceptum, + quod revera abolitum jam erat, adhuc obligaret Israelis posteros, quasique ita sentirent ipsi Paulus, & Timotheus: cum tamen hoc non quæreret Paulus, sed tantum familiarius cum Judæis versandi facultatem sibi, & Timotheo præbere. Neque vero circumcisio, sublata lege divina, ex instituto + amplius significabat talem necessitatem, + neque malum, quod inde sequebatur, erroris ad tempus, dedocendi postea, tanti erat, quanti illud bonum, quo Paulus tendebat: nimirum, evangelicæ [57] veritatis insinuatio. Hanc simulationem patres Græci sæpe vocant [s] οἰκονομίαν. de qua egregia exstat sententia Clementis Alexandrini, [y] qui de viro bono agens sic ait: ἐπὶ τῶν πλησίων ὠφελείᾳ μόνῃ ποιήσει τινὰ ἃ οὐκ ἂν προηγουμένως αὐτῷ πραχθείη: *ob utilitatem proximi faciet quædam, quæ sponte alioquin, ac primaria intentione non faceret.* Tale in bello Romanorum illud, [z] qui de capitolio [58] panem in hostium stationes jecerunt, ne fame premi crederentur.

[t] *Luc.* XXIV, 28.
[u] *Marc.* VI, 48.
[x] *Act.* XVI, 3.
[y] Strom. Lib. VII. Cap. 9. p. 863.
[z] *Livius* V. c. 48.

4. Exemplum + posterioris est in ficta fuga, [a] qualem Josue suis præcepit ad Hajum expugnandum, + & alii duces sæpe. Nam hic [59] quod sequitur nocumentum + licitum esse ponimus ex belli justitia; ipsa autem fuga + ex instituto nihil significat, + quanquam hostis eam accipit ut signum pavoris, quod alter cavere non tenetur, + utens sua libertate huc, vel illuc eundi, & magis, minusve celeriter, & hoc, vel illo gestu, habituve. Eodem referri debet + eorum actus, qui hostium armis, signis, vestibus, velis usi passim leguntur.

[a] *Josue* VIII. *Silv. in verbo bellum p.* 1, *n.* 8.

5. Hæc enim omnia ejus sunt generis, + ut a quovis pro arbitrio, + etiam contra consuetudinem usurpari possint, quia consuetudo ipsa [60] + singulorum arbitrio, + non quasi consensu communi, introducta est, + qualis consuetudo neminem obligat.

IX. 1.

GROTII.

s Οἰκονομίαν] Sic hanc vocandam, non ἀπάτην id est fraudem, ait *Chrysostomus* indicato jam libro primo de Sacerdotio. (*Tom.* VI. *pag.* 7.) Idem 1 ad Corinthios IV, 6. ἦν δὲ ταῦτα οὐχ ὑπόκρισις, ἀλλὰ συγκατάβασις καὶ οἰκονομία· *non hic fraus fuit, sed obsequentia quædam, & dispensatio.* (Tom. III. p. 313.) Et IX, 20. ἵνα γὰρ τοὺς ὄντας ἀληθῶς εἰς ταῦτα μεταστήσῃ, ἐγίνετο αὐτὸς οὐκ ἀληθῶς, ἐπιδεικνύμενος μόνον, οὐκ ὢν δὲ, οὐδὲ ἐκ διανοίας ταῦτα πράττων οὕτως ἔχούσης· *ut enim qui tales revera erant, corrigeret, factus ille talis, non revera aliud, quam quod erat, præ se ferens, agens talia, sed non ex tali animi proposito.* (Pag. 383.) Huc referri potest simulatus Davidis furor.

GRONOVII.

56 Προσεποιεῖτο] Præ se ferebat.

57 *Veritatis insinuatio*] Quam scilicet sperabat se consecuturum conversando cum Judæis.

58 *Panem in hostium*] *Flor.* 1, 13.

59 *Quod hic sequitur nocumentum*] Ut hostes pelliciantur in insidias, aut abducantur ab ejus loci tutela, cui insidiamur.

60 *Singulorum arbitrio*] Prout alius, atque alius sibi commodum putarunt.

GRO-

IX. 1. Gravior est disputatio + de illis [61] notis, quæ, ut ita dicam, in commercio hominum versantur, + in quo genere proprie mendacium situm est. + Multa enim sunt contra mendacium in sacris literis. *Verbum mendax odio habebit justus*, id est, *vir bonus*. Proverb. XIII, 5. *Falsiloquentiam, & verbum mendax amove a me*. Proverb. XXX, 8. *Perdes loquentes mendacium*. Psalm. V, 7. *Ne mentimini alter alteri* Coloss. III, 9. Et hanc partem rigide tuetur + Augustinus: & sunt etiam inter philosophos, & poëtas, qui cum eo sentire videantur. Notum illud Homeri, (*Iliad.* IX, 312, 313.)

Ille mihi invisus pariter, cum faucibus orci,
Cujus mens aliud condit, quam lingua profatur.

Sophocles [b],

Aliena vero proloqui nunquam decet:
At vera certam si cui pestem ferunt,
Huic danda venia est si facit quod non decet.

b Fragm. Creus. apud Stob.

Cleobulus (ee):

Mendacium odit quisquis animitus sapit.

+ Aristoteles dixit, [c] *κατ' αὐτὸ τὸ μὲν ψεῦδος φαῦλον καὶ ψεκτὸν, τὸ δὲ ἀληθὲς καλὸν καὶ ἐπαινετὸν· per se mendacium turpe, atque vituperabile, veritas pulchra, ac laudabilis.*

c Ethic. Nicom. IV. 13.

2. Neque tamen deest in alteram quoque partem auctoritas: primum in sacris literis exempla t laudatorum hominum [62] sine reprehensionis nota: deinde veterum Christianorum pronuntiata, Origenis, Clementis, Tertulliani, + Lactantii, Chrysostomi, Hieronymi, Cassiani, imo pene omnium, ut ipse fatetur Augustinus, + ita dissentiens, ut tamen *magnam quæstionem, latebrosam tractationem, disputationem* [63] *inter doctos alternantem* (hæc enim omnia ipsius verba sunt) agnoscat.

3. Inter philosophos aperte hinc stant Socrates, & discipuli ejus [d] + Plato, Xenophon [e], & alicubi Cicero, &, si Plutarcho, [f] ac [64] Quinctiliano [g] credimus, Stoici, qui inter sapientis dotes ponunt mentiri ubi, & quomodo oportet: neque videtur dissentire aliquot in locis Aristoteles, [h] cujus illud

d Lib. I. & II. & V. de Rep.
e Memorab. Socrat. Lib. IV. c. 2. §. 16, 17.
f Plut. de Stoicorum contradict. pag. 1055, 1056.
g XII, 1.
h Nic. II, 7. IV, 13.

καθ'

GROTII.

t *Laudatorum hominum sine reprehensionis nota*] *Irenæus* ex veteris presbyteri institutione didicit, docuitque: *de quibus scripturæ non increpant, sed simpliciter sunt positæ, nos non debere fieri accusatores.* Locus est libro IV, c. 50. (Vide quæ de eo loco diximus in Libro Gallico *De Doctrina Morali Patrum*, Cap. III. §. 7. *J. B.*)

GRONOVII.

61 *Notis, quæ in commercio*] De vocibus, & illis signis, quibus instituta hominum, & longum tempus definitam, & perpetuo eandem significationem imposuerunt.

62 *Sine reprehensionis nota*] Ne ob id quidem, quod mentiti fuisse videntur, reprehensorum, aut notatorum. (Adeoque suspicor heic in verbis Auctoris nostri, post *hominum* excidisse, *mendacio utentium*, aut quid simile. *J. B.*)

63 *Inter doctos alternantem*] Contrariis sententiis, & argumentis vehementer agitatam. (Locus *Augustini* est in Lib. *De Mendacio*, Cap. 1.)

64 *Quinctiliano*] 12, 1. 557.

(ee) Ψεῦδος δὲ μισεῖ πᾶς σοφὸς καὶ χρήσιμος. Hoc etiam ex STOBÆO, sed qui *Menandro*, non *Cleobulo*, tribuit. *J. B.*

καθ' αὐτὸ, quod diximus, exponi poteſt [65] communiter, ſive re ſpectata [66] ſepoſitis circumſtantiis. Interpres autem ejus Andronicus [i] Rhodius [67] de medico apud ægrotum mentiente ſic ait: *ἀπατᾷ μὲν, ἀπατεὼν δὲ οὐκ ἔστι· decipit quidem, at deceptor non eſt*: Cauſam addit: *οὐ γὰρ τέλος ἔχει τὴν ἀπάτην τοῦ νοσοῦντος, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν· non enim propoſitum ſibi habet decipere, ſed ſervare ægrotum.*

[i] *Paraphr. Eth. Nic.* Lib. v. c. 8. p. 697.

4. Quinctilianus, [k] quem dixi, [+] hanc ipſam partem defendens, pleraque eſſe, ait, quæ [68] non tam factis, quam cauſis eorum vel honeſta fiant, vel turpia. Diphilus [l],

[k] *Inſt. Orat.* XII. 1.
[l] *Apud Stob.* Tit. XII.

Quod pro ſalute dicitur mendacium
Me judice habere nil poteſt incommodi.

Quærenti apud Sophoclem Neoptolemo, (*Philoctet.* verſ. 107.)

Non tibi videtur turpe falſiloquentia?

Reſpondet Ulyſſes,

Non, ſi ſalus naſcatur ex mendacio.

Cui ſimilia ex Piſandro, & Euripide adferuntur. Et apud Quinctilianum lego: [m] *nam & mendacium dicere etiam ſapienti aliquando conceſſum eſt.* Euſtathius Metropolita Theſſalonicenſis ad ſecundum Odyſſeæ: *Ψεύσεται* [n] *κατὰ καιρὸν ὁ σοφός· mentietur ſapiens re urgente*: ubi & ex [n] Herodoto, & Iſocrate teſtimonia adfert.

[m] *Inſt. Orat.* II. 17.
[n] Lib. III. C. 72.

X. 1. Tam diſſidentium ſententiarum [+] conciliatio forte aliqua reperiri poterit [o] ex largiore, aut ſtrictiore mendacii acceptione. Neque enim hic mendacium ſumimus [x] [+] quatenus & imprudenti accidit, quomodo [+] mendacium dicere, & mentiri, apud [p] Gellium diſcernuntur: [+] ſed de eo agimus, quod ſcienter profertur cum ſignificatione, quæ mentis [69] conceptui, ſive in intelligendo,

[o] *Th.* 2, 2. *qu.* 110. *art.* 1. *in reſp.*
[p] *Gell.* XI, c. XI.

GROTII.

n *Κατὰ καιρὸν*] In tempore, ut *Donatus* loquitur ad Adelphos IV, 3. (verſ. 18.) *Et ipſum fallere in tempore, quidam de officiis ſcribentes rectum putant. Cicero* pro Q. Ligario, *aliquod mendacium honeſtum, & miſericors* vocat (Cap. 5.)

x *Quatenus & imprudenti accidit*] *Ream linguam non facit niſi rea mens.* Et: *Nemo mentiens judicandus eſt, qui dicit falſum, quod putat verum, quia, quantum in ipſo eſt, non fallit ipſe, ſed fallitur.* Sunt hæc *Auguſtini*, de verbis Apoſtoli ſermone XXVIII. & enchiridii c. 18. relata a Gratiano in *cauſam* XXII, *quæſtione* II. c. 3, 4.

GRONOVII.

65 *Communiter*] Plerumque, ut plurimum.

66 *Sepoſitis circumſtantiis*] Extra caſus ſingulares, qui ſatis id excuſent.

67 *De medico apud ægrotum*] Celſus apud *Origen.* lib. 3. p. 171. Ἀπάτη δὲ καὶ ψεῦδος ἄλλως μὲν κακὰ, μόνως δ' ἂν ὡς ἐν φαρμάκου μοίρᾳ χρῷτό τις, ἢ πρὸς φίλους νοσοῦντας ἢ μεμηνότας ἰώμενος, ἢ πρὸς ἐχθροὺς κίνδυνον ἐκφυγεῖν προμηθούμενος.

68 *Non tam factis*] In quibus non tam opus ipſum, quam intentio, & finis operis, vel laudem, vel vituperationem meretur, *Quinctil.* inſtit. 12, 1. 557. *ſic judicet pleraque eſſe, quæ non tam factis, quam cauſis eorum vel honeſta fiant, vel turpia. Nam ſi hominem occidere ſæpe virtus, liberos necare nonnunquam pulcherrimum eſt; aſperiora quædam adhuc dictu, ſi communis utilitas exegerit, facile conceditur: ne hoc quidem nudum eſt intuendum, qualem cauſam vir bonus, ſed etiam quare, & qua mente defendat.*

69 *Conceptui ſive intelligendo*] Cogitationi, vel quantum ad judicium, & opinionem, vel quantum ad voluntatem, & conſilium.

GRO-

telligendo, sive in volendo, disconveniat. Nam quod [70] primo *καὶ ἀμέσως* verbis, & similibus notis indicatur, sunt [71] mentis conceptus: + ideoque non mentitur qui dicit rem falsam, quam veram existimat, sed qui dicit rem veram quidem, + sed quam falsam putat, mentitur. [72] + Significationis ergo falsitas id est, quod ad communem mendacii naturam requirimus. + Cui consequens est, cum vox aliqua, aut [73] sermonis complexio est πολύσημος, id est, plures uno significatus admittit, + sive ex vulgi usu, sive ex artis consuetudine, sive ex figura aliqua intelligibili, tunc si animi conceptus uni istarum significationum congruat, [74] + non admitti mendacium, [y] + etiamsi putetur is, qui audit, in aliam partem id accepturus.

2. Verum quidem est, talem locutionem usurpatam temere non probandam: + sed potest ex accedentibus causis honestari: puta si id pertineat + ad erudiendum eum, qui curæ nostræ est traditus, + aut ad evitandam [75] iniquam interrogationem. Prioris generis exemplum ipse Christus dedit, cum diceret, [q] *Lazarus amicus noster* + *dormit*, quod apostoli accipiebant tanquam de dormitione somni diceretur. Et quod + de [r] templo instaurando ipse dixerat, intelligens hoc de suo corpore, Judæos sciebat accipere de templo proprie dicto. Sic & cum apostolis ad instar [76] Phylarcharum [s] apud Hebræos sedes eximias, & regi proximas duodecim promitteret, + & alibi [t] vini novi potationem in patris regno, + satis scivisse videtur non aliter hoc ab illis accipi, quam de regno aliquo hujus vitæ, cujus spe [u] ad ipsum momentum Christi ad cœlum ascensuri pleni erant. Idem alibi + per fabularum ambages populum alloquitur, [x] ne audientes ipsum intelligerent, + nisi scilicet animi attentionem talem, ac docilitatem afferrent, qualem afferri par erat. + Posterioris usus exemplum ex profana historia dari potest in L. Vitellio, [y] cui Narcissus instabat, + aperiret ambages, & veri copiam faceret: sed non ideo pervicit, [z] + quin [77] suspensa, & quo ducerentur inclinatura responderet. Dictum

q *Joh.* XI, 11.
r *Joh.* II. 20. 21.
s *Luc.* XXII, 30.
t *Matth.* XXVI, 29.
u *Act.* I. 6.
x *Matth.* XIII, 13.
y *Tacit. Annal.* XI. cap. 34.

GROTII.

y *Etiamsi putetur is, qui audit, in aliam partem id accepturus*] Quomodo Abraham captiose loquebatur eum servulis, ita judicante, & probante *Ambrosio*, (*De Abrah.* c. 8.) quem sequitur *Gratianus* post c. *si quælibet*, dicta *causa* XXII, *quæst.* II. c. 20. (Plus est in hoc exemplo, quàm Auctor putat. Sed de eo fusiùs agendi locus fuit in Notis nostris Gallicis. *J. B.*)

z *Quin suspensa, & quo ducerentur inclinatura responderet*] Idem *Tacitus* historiarum III. (C.3.) *Incerta disseruit, tracturus interpretationem prout conduxisset.* Item: *ita compositus, ut ex eventu rerum adversa abnueret, vel prospera agnosceret.* (Ibid. c. 52.)

GRONOVII.

70 *Primo καὶ ἀμέσως*] Simpliciter, & directe.

71 *Mentis conceptus*] Quod cogitatur, quod sentit animus.

72 *Significationis ergo falsitas*] Dissensus cum mente.

73 *Sermonis complexio*] Sententia.

74 *Non admitti mendacium*] Mentis, & orationis discordiam requirit mendacium ad fraudandum eum, cui de mente nostra constare debet. Ergo ratio πολύσημος, etiamsi accepturus est eam secus, qui audit si non peccat in honorem Dei, amorem proximi, reverentiam superiorum, vacat crimine mendacii.

75 *Iniquam interrogationem*] Ad quam si respondeamus simpliciter, aut nobis, aut aliis innocentibus periculum immineat.

76 *Phylarcharum*] Quasi haberentur pro principibus tribuum.

77 *Suspensa, & quo ducerentur*] Passura talem interpretationem in hanc, aut illam partem, qualem eis aptares. Adde exemplum elegans apud *Plinium* lib. I, epist. 5.

Dictum [a] Hebræorum huc pertinet : אם יודע אדם להמור ארת דבריו מוטב ואם לא ישתוק *si quis norit uti perplexiloquio, recte: sin minus, taceat.*

3. [+] Contra accidere potest, ut tali loquendi genere uti non modo illaudabile sit, sed & improbum, [b] puta cum Dei honos, [c] aut amor proximo debitus, [+] aut reverentia adversus superiorem, [+] aut rei, quæ agitur, natura exigunt, ut quod animo cogitatur omnino patefiat: sicut [78] in contractibus, diximus, id aperiendum, quod natura contractus intelligitur exigere: quo
z De Offic. III. 15. sensu non incommode accipi potest Ciceronis illud, [z] *tollendum esse ex rebus*
a Demost. in Leptinem: pag. 563. A. *contrahendis* [+] *omne mendacium*, desumtum ex veteri lege [a] Attica [79] *κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀψευδεῖν.* quibus in locis mendacii vox videtur [+] ita laxe accipi, ut etiam obscuram locutionem includat. [+] At nos proprie loquendo a mendacii notione id ipsum jam exclusimus.

XI. 1. Ad communem ergo mendacii notionem requiritur, ut [+] quod dicitur, scribitur, notatur, innuitur, [+] intelligi aliter nequeat, quam in eum sensum, qui a mente proferentis discrepet. Huic autem notioni laxiori [+] strictior mendacii, [+] qua naturaliter illicitum est, significatio differentiam aliquam propriam adjiciat necesse est, quæ, si recte res inspiciatur, [+] saltem secundum communem gentium existimationem, nulla videtur alia dari posse [80] [+] præter repugnantiam cum jure existente, ac manente ejus, ad quem sermo, aut nota dirigitur: [+] nam sibi neminem mentiri, ut maxime falsum proferat, satis constat. [+] Jus hic intelligo non quodvis, & rei extrinsecum, sed quod proprium sit huic negotio, atque cognatum. Id autem nihil est aliud, quam [d] [81] [+] judicandi libertas, quam homines colloquentes his, quibus colloquuntur, debere, quasi pacto quodam tacito, intelliguntur. [+] Hæc enim, nec alia est mutua illa obligatio, quam homines introduci voluerant, simul, atque

Grotii.

a *Hebræorum*] Quorum & hoc est : מותר לשנירת מפני השלום. *licet perplexe loqui boni causa.* Citat doctissimus *Manasses Ben-Israël* in suo conciliatore, quæstione XXXVII. *Chrysostomus* I. de Sacerdotio: *ἀπατεὼν ἐκεῖνος ἂν εἴη καλεῖσθαι δίκαιος ὁ τῷ πράγματι κεχρημένος ἀδίκως, οὐχ ὁ μεθ' ὑγιοῦς γνώμης τοῦτο ποιῶν· fallax jure vocetur qui re tali injuste utitur, non qui salutari proposito.* (in fin. Lib.)

b *Puta cum Dei honos*] *Philo* de Vita Mosis: *ἐπ' ἔργοις ἅπερ ἀναφέρεται εἰς Θεοῦ τιμήν, δι' ἃ μόνα καὶ τὸν ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ ἦθος κατεψευσμένον, ἀναγκαῖον ἦν ἀληθεύειν. ἀλήθεια γὰρ ὀπαδὸς Θεοῦ. de factis loquor, quæ ad Dei honorem pertinent, in quibus solis veracem esse oportuit, etiam si quis cæterum ingenio esset mendace. Veritas enim Dei comes.* (Pag. 679. E.) *Augustinus* epistola VIII. *Alia quæstio est, sitne aliquando mentiri viri boni: & alia quæstio est, utrum scriptorem sanctarum scripturarum mentiri oportuerit.* Vide quæ infra §. XV.

c *Aut amor proximo debitus*] Æschylus Prometheo, (pag. 39. *Ed. H. Stephan.*)

Λέξω τορῶς σοι πᾶν, ὅ τι χρῄζεις μαθεῖν,
Οὐκ ἐμπλέκων αἰνίγματ', ἀλλ' ἁπλῷ λόγῳ,
Ὥσπερ δίκαιον πρὸς φίλους οἴγειν στόμα.

Dicam diserte quicquid audire expetis,
Sermone nudo, non per implicitos modos,
Quo more amicos alloqui verum, ac bonum est.

d *Judicandi libertas*] Hinc *furari cor* Hebræis dicitur, qui adimit sciendi vias : *Genes.* XXXI, 26. 27. & ibi *Onkelos* & LXX. Rabbi *David* libro radicum, & Rabbi *Salomo* in commentario, & *Abenesdra.*

Gronovii.

78 *In contractibus diximus*] 2, 12. 9.

79 *Κατὰ τὴν ἀγορὰν*] In foro nemo mentitor.

80 *Præter repugnantiam*] Quod adimat ei, qui audit, justam, & debitam facultatem statuendi, & cognoscendi de animo, & proposito ejus, quem audit.

81 *Judicandi libertas*] Ut certior fiam de consilio, & voluntate alterius, & pro eo dicam, agamve quod mihi commodum videtur.

que sermone, notisque similibus uti instituerunt; + nam sine tali obligatione inane fuisset tale repertum.

2. Desideramus autem, + ut quo tempore sermo fit, [82] jus illud subsistat, ac maneat: + fieri enim potest ut jus quidem fuerit, sed sublatum sit, aut tollatur ex alio jure superveniente, + sicut debitum [83] acceptilatione, + aut conditionis cessatione. Tum vero requiritur, + ut jus, quod læditur, ejus sit, quicum loquimur, [84] non alterius + (sicut & in contractibus injustitia non nascitur, nisi ex læso jure contrahentium.) Huc forte non male referas, + quod veriloquium ad justitiam refert post Simonidem [b] Plato, + & quod mendacium, + illud vetitum, sacræ literæ sæpe describunt falso (ff) testimonio, sive elocutione adversus proximum, & quod ipse Augustinus in mendacii natura constituenda ponit [c] + fallendi voluntatem. Et Cicero [c] quæstionem de veritate eloquenda + referri vult ad justitiæ fundamenta.

b L. 1. *de rep.* pag. 331. C. D. *Ed. H. Steph.*
c De Offic. 1. 10.

3. Tolli autem videtur posse + jus, quod diximus, sicut + consensu ejus, quicum agimus, expresso, + ut si quis [85] prædixerit se falsa dicturum, & [86] alter permiserit, ita & + tacito, æquave ratione præsumto, + aut [87] oppositione juris alterius, quod communi omnium judicio multo plus valeat. + Hæc recte intellecta multas nobis suppeditabunt illationes, quæ ad conciliandam sententiarum supra designatarum dissidia non parum valituræ sint.

XII. Primum est, etiamsi quid dicatur quod falsam habeat significationem infanti, aut amenti, + in eo mendacii culpam non esse. Videtur enim communi omnium hominum sensu permissum esse [d],

Ut + puerorum ætas improvida ludificetur.

d Lucret. Lib. 1. *vers.* 938.

Et Quinctilianus de pueris locutus: [e] + *utilitatis*, inquit, *eorum gratia multa fingimus.* Ratio proxima est, + quia cum in infantibus, & amentibus non sit judicii libertas, non potest eis circa eam libertatem injuria fieri.

e Inst. Orat. XII. 1.

XIII. 1. Secundum est, + quoties sermo ad eum dirigitur, [88] qui non decipitur,

GROTII.

c *Fallendi voluntatem*] *Lactantius* institutionum VI, 18. *Ut non mentiatur unquam decipiendi, aut nocendi causa.* (Locus autem *Augustini* est in *Enchiridio: Omnis autem, qui mentitur, contra id, quod animo sentit, loquitur, voluntate fallendi.* Cap. 22. J. B.)

GRONOVII.

82 *Jus illud subsistat*] Ut is talis sit, qui de animo nostro certior fieri omnino debeat: neque enim sicario sese quemquam prodere oportet.

83 *Acceptilatione*] Si quis se accepisse, quod ei debebatur, debitori caverit, aut si non existat conditio, sub qua debeo.

84 *Non alterius*] Tertii, qui forte auscultat, aut verba inter alios facta clepit auribus, vel per indicem qualemcumque cognoscit.

85 *Prædixerit se falsa*] Ut cum *Ovidius* 10. Met. 302. *Desit in hac mihi parte fides, nec credite factum.*

86 *Alter permiserit*] Ut cum Augustus parricidii reum sic interrogaret: certe patrem tuum non occidisti? *Martial.* 5, 1. *Tu tantum accipias: ego te legisse putabo, Et facilis falsa credulitate fruar.*

87 *Oppositione juris*] Si ei, qui loquitur, jus est contrarium, per quod alterum potest sententiæ suæ expertem habere.

88 *Qui non decipitur*] Qui quod ego dico intelligit, aut uteumque intelligat, nullam inde jacturam sentit.

(ff) Addidi vocem *falso*, quæ in omnibus Edd. excidit, & necessariam omnino esse, vel nonum Præceptum Decalogi, manifestum facit cuivis. *J. B.*

cipitur, etiamsi tertius inde falsam hauriat persuasionem, nullum esse mendacium: + Non ratione ejus, ad quem sermo est: quia illi libertas manet integra, plane ut illis, + quibus id intelligentibus fabula narratur, aut apud quos profertur sermo figuratus, κατ᾽ εἰρωνείαν, aut καθ᾽ ὑπερβολήν, quæ figura, ut Seneca *f* ait, f [89] ad verum mendacio venit: & [90] Quinctiliano ementiens superjectio dicitur. + Neque ratione [91] ejus, qui obiter id audit: quia cum eo non agitur, + ideoque nulla est ad illum obligatio. Immo + si ipse sibi [92] opinionem informat de eo, quod non ipsi, sed alteri dicitur, + habet quod sibi, non alteri rem imputet. Quippe, si recte judicare volumus, + illius respectu sermo [93] non sermo est, sed res, quæ significare quidlibet potest.

f VII, de Benef. 23.

2. Nihil ergo peccavit aut Cato Censorius, *g* qui sociis auxilia falso est pollicitus, + aut Flaccus, *h* qui hostium urbem ab Æmilio expugnatam aliis narravit, + quanquam eo hostes decepti sunt: + cui rei similem de Agesilao narrat *i* Plutarchus. + Nihil enim hic dictum hostibus: + nocumentum autem, quod inde secutum est, extrinsecum quid est, & + per se non illicitum optari, aut [94] procurari. + Ad hoc genus g Chrysostomus *k*, & Hieronymus retulerunt Pauli sermonem, quo Antiochiæ Petrum *l* ut nimium judaizantem reprehendit. + Censent enim, Petrum satis intellexisse, non id serio fieri: + interim vero consultum infirmitati adstantium.

g Livius XXXIV. c. 12.
h App. Hisp. pag. 301. Ed. H. Steph.
i In Agesil. pag. 505. C.
k Chrysost. in Galat. Tom. III. pag. 730. *Hieron.* Epist. ad Augustin. Tom. II. pag. 336, *& seq.*
l Galat. II. 14.

+ XIV. 1. Tertium est, quoties [95] certum est, eum, ad quem sermo est, + libertatis suæ in judicando læsionem non ægre laturum, + immo gratias habiturum eo nomine, + ob commodum aliquod, quod inde assequitur, + tunc quoque + mendacium stricte dictum, id est injuriosum, non committi, + sicut furtum non perpetraret qui ex præsumta domini voluntate rem ipsius exiguam consumeret, ut inde magnam eidem utilitatem pararet. In his enim, quæ adeo certa sunt, + præsumta voluntas pro expressa habetur. + Volenti autem, constat, injuriam non fieri. Sic ergo videtur non peccare, + qui aut ægrotantem amicum persuasione non vera solatur, + ut Arria Pætum filio mortuo, quæ historia est h in Plinii Epistolis: aut in prælio periclitanti + ex falso nuntio animum addit, quo incitatus victoriam, & salutem sibi pariat, + ac sic deceptus non capiatur, quemadmodum Lucretius *m* loquitur.

m Ubi supr.

2. Demo-

GROTII.

f *Ad verum mendacio venit*] *Incredibilia affirmat, ut ad credibilia perveniat. Seneca* ibidem.

g *Chrysostomus, & Hieronymus*] Adde *Cyrillum* adversum Julianum libro IX. circa finem. Nec multo aliter *Tertullianus* primo, & tertio contra Marcionem. (L. 1. c. 20. IV. 3.)

h *In Plinii epistolis*] III, 16.

GRONOVII.

89 *Ad verum mendacio venit*] Eo, quod non est, proferendo, vel adversum, vel maximum, minimumve, quod est, significat.

90 *Quinctiliano*] 8, 6. 495. (Alii legunt, *decens superjectio.* Vide quæ diximus in Notis Gallicis. *J. B.*)

91 *Ejus, qui obiter*] Tertii, ad quem non loquor.

92 *Opinionem informat*] Falsum sibi persuadet.

93 *Non sermo*] Non expositio certæ rei, sed sonus forte accidens, quem interpretari tuo periculo possis: si male interpreteris, neminem præter temet ipse accusandum habeas.

94 *Procurari*] Strui, comparari. Licet enim hosti & male velle, & nocere.

95 *Certum est, eum*] Non aufertur alicui facultas illa, sed differtur bono ejus, atque is postea laudaturus est, quod ad tempus in capienda mente nostra frustratus habitus fuerit.

GRO-

2. Democrius: [n] *ἀληθομυθεύειν χρεὸν ὅπȣ λώϊον· omnino veriloquio utendum est, ubi id est melius.* Xenophon: *Φίλȣς δίκαιον ἐξαπατᾶν, ἐπὶ δὲ ἀγαθῷ· amicos decipere licet, ipsorum bono.* Et Clemens [o] Alexandrinus concedit *ψεύδεσθαι ἐν θεραπείας μέρει, mendacio uti pro remedio.* Maximus Tyrius: [p] *καὶ ἰατρὸς νοσȣ̃ντα ἐξαπατᾷ, καὶ ςρατηγὸς ςρατόπεδον, καὶ κυβερνήτης ναύτας· καὶ δεινὸν ȣ̓δέν· & medicus ægrotum, & imperator exercitum, & gubernator nautas decipit: nec quicquam in hoc mali est.* Rationem reddit ad Platonem Proclus [q]: *τὸ γὰρ ἀγαθὸν κρεῖττόν ἐςι τῆς ἀληθείας· nam* [96] *quod bonum est, id vero est melius.* Tale illud [i] apud Xenophontem, [r] socios jamjam adfore, & Tulli Hostilii, [s] suo jussu circumduci Albanum exercitum: & Quinctii consulis, [t] ut historiæ loquuntur, salubre mendacium, hostes ab altero cornu fugere: + ac similia passim apud historicos. Notandum autem est, [97] + læsionem judicii in hoc genere eo minoris esse, + quia ferme momentanea est, pauloque post aperitur veritas.

n Apud Stob. Serm. 12.
o Stromat. Lib. VII. Cap. 9. pag. 863.
p Dissert. III. pag. 30. Edit. Davis.
q Pag. 381. Edit. Basil. 1534.
r Lib. IV. Socr. c. 2. §. 16.
s Livius libro I. c. 27.
t Idem, II. 64.

XV. 1. Quartum, & + superiori affine est, quoties [k] qui habet [98] jus supereminens in omnia jura alterius, + eo jure [99] + bono ipsius sive proprio, sive publico utitur. Et hoc maxime spectasse videtur [100] + Plato, [u] qui imperium habentibus concedit falsum dicere. Idem cum [l] [101] + medicis modo dare videatur, modo adimere, discrimen hoc adhibendum videtur, + ut priore loco medicos intelligat publice ad hoc vocatos, posteriore eos, + qui privatim id sibi arrogant. + Deo tamen, quanquam jus summum in homines habenti, non convenire mendacium, recte agnoscit + idem Plato, + quia infirmitatis nota est, ad talia confugere.

u III. de Rep. pag. 389. B.

2. Exemplum forte inculpatæ falsiloquentiæ, laudante etiam [v] Philone, dari poterit [m] + in Josepho, qui regia vice imperans fratres primum quasi explora-

v De Joseph. pag. 550, & seq.

GROTII.

i *Apud Xenophontem*] *Et Agesilaus tum in Bœotiam venisset, & intellexisset, Pisandrum navali prælio victum a Pharnabazo, & Conone, jussit militibus suis contrarium dici, coronatusque incedens sacra fecit pro victoria.* Plutarchus Agesilao (pag. 605. C.)

k *Qui habet jus supereminens*] Iliados secundo Agamemnon Græcorum Imperator, (*vers.* 73.)

Πρῶτα δ' ἐγὼν ἔπεσιν πειρήσομαι ἣ θέμις ἐςὶ,
Καὶ φεύγειν σὺν νηυσὶ πολυκλήισι κελεύσω.

Ante tamen Danaos verbis tentabo, (finit fas)
Utque citi fugiant,ærata classe monebo.

l *Medicis*] Exempla medicorum affert *Chrysostomus* dicto libro I. de Sacerdotio.

m *In Josepho*] *Cum fratribus dispensatoria severitate crimen explorationis ingereret*, ait *Cassiodorus* de Amicitia. (Cap. *De Naturali motu*, pag. 837. *Edit. Genev.* 1650. Sed is liber non est *Cassiodori*.)

GRONOVII.

96 *Quod bonum est, id vero est melius*] Potius ad tempus falsum credere, quod utile, neque inhonestum est, quam verum scire, quod nocet.

97 *Læsionem judicii*] Dissimulationem, qua judicium alteri de sententia nostra eripitur.

98 *Jus supereminens*] Potestatem, imperium, tutelam.

99 *Bono ipsius*] Ad id, quod ei utile est, sive in ipsius persona, sive quatenus pars est corporis, cui utile est.

100 *Plato, qui imperium*] 3. de Republ. p.611. Τοῖς ἄρχȣσι δὴ τῆς πόλεως, εἴπερ τισὶν ἄλλοις, προσήκει ψεύδεσθαι, ἢ πολεμίων ἢ πολιτῶν ἕνεκα, ἐπ' ὠφελείας τῆς πόλεως· τοῖς δὲ ἄλλοις πᾶσιν ȣ̓χ ἁπτέον τȣ̃ τοιȣ́τȣ.

101 *Medicis modo dare*] Εἰ γὰρ ὀρθῶς ἐλέγομεν ἄρτι καὶ τῷ ὄντι, θεοῖς μὲν ἄχρηςον ψεῦδος, ἀνθρώποις δὲ χρήσιμον, ὡς ἐν φαρμάκȣ εἴδει, δῆλον ὅτι τό γε τοιȣ̃τον ἰατροῖς δοτέον, ἰδιώταις δὲ ȣ̓χ ἁπτέον· Hic certe non modo dat, modo adimit, medicis, sed ἄρχȣσι solis, & medicis dat; ἰδιώταις, hoc est, ut ipse ibidem loquitur, πᾶσιν ἄλλοις, *adimit.* (Vide quæ diximus ad PUFENDORFIUM nostrum, *De Jure Nat. & Gent.* Lib. IV. C. 1. §. 17. Not. 1. alterius Editionis. *J. B.*)

exploratores, deinde quasi fures, ficte, nec ita sentiens accusat. + Et in Solomone, x qui sapientiæ divinitus datæ specimen dedit, cum apud mulieres de partu litigantes voces eas protulit, quæ voluntatem scindendi infantis significarent, cum animus ei longissime a tali voluntate abesset, & veræ matri suum partum [1] attribuere vellet. Quinctiliani est y dictum: + *aliquando exigit communis utilitas, ut etiam falsa defendantur.*

x I Reg. III. 25.
y Inst. Orat. Lib. II. c. 17. p. 197. Ed. Burm.

XVI. Quintum esse potest, n + quoties vita innocentis, aut par aliquid aliter servari, & alter ab improbi facinoris perfectione aliter averti non potest: quale fuit [2] factum Hypermnestræ, quæ hoc nomine laudari solet z,

z Horat. III. carm. XI. vers. 35.

o [3] *Splendide mendax, & in omne virgo*
Nobilis ævum.

XVII. 1. + Latius, quam quæ jam diximus, patet, quod passim statuunt sapientes, apud hostem falso sermone uti licere. + Sic regulæ de non mentiendo exceptionem nisi adversus hostes addit a Plato, b + Xenophon, Philo c inter Judæos, p inter Christianos d Chrysostomus. Quo forte non male referas, quod in sacris literis extat, e + Jabesitarum in obsidione mendacium, & factum non dissimile f Prophetæ q Elisæi: & Valerii Lævini, qui Pyrrhum (gg) a se interemtum jactabat.

2. + Ad

a Lib. II. De Rep. p. 382. C.
b Lib. I. De Cyri instit. c. 6. & IV. Socr. C. 2. §. 16.
c De Migr. Abr. (immo De Cherubim, p. 110. D.)
d De Sac. Lib. I.

e I Sam. XI. vers. 10. f II Reg. VI. 18, & seqq.

GROTII.

n *Quoties vita innocentis, aut par aliquid aliter servari, & alter ob improbi facinoris perfectione aliter averti non potest*] *Augustinus* in V. Psalmum, (§. 7.) relatus a *Gratiano* in causam XXII, quæst. II. c. ne quis 14. (Sed ita ut verba paullo diversa sint) *Duo vero sunt genera mendaciorum, in quibus non est magna culpa, sed tamen non sunt sine culpa, cum aut jocamur, aut proximo consulendo mentimur. Illud autem primum in jocando ideo non est perniciosum, quia non fallit. Novit enim ille, cui dicitur, causa jocandi fuisse dictum. Secundum autem ideo minus est, quia retinet nonnullam benevolentiam. Tertullianus* libro de Pudicitia inter delicta quotidianæ incursationis, quibus omnes sumus objecti, ponit, necessitate mentiri. (Cap. 19.)

o *Splendide mendax*] Ubi scholiastes, *decenter: Pulchrum est enim, pro justitia mentiri.* Simile est illud *Chrysostomi* de Rahabe: ὦ καλοῦ ψεύδους, ὦ καλοῦ δόλου, οὐ προδιδόντος τὰ θεῖα, ἀλλὰ φυλάττοντος τὴν ἀλήθειαν, aut, ut alii habent codices, τὴν εὐσέβειαν, *ó pulchrum mendacium, ó laudabilem dolum, non prodentis res divinas, sed custodientis veram pietatem. Augustinus* de Obstetricibus Ægyptiis: *ó magnum humanitatis ingenium, ó pium pro salute mendacium!* Laudat easdem obstetrices, & præmia illis data, etiam æterna, credit *Hieronymus* ad Ezechielem XXVIII. (pag. 481.) & ad Esaiam LXV. (pag. 249.) *Ambrosius* ad Syagrium libro VIII. (Ep. LXIII.) *Augustinus* ipse, ut solet, varians, ad Consentium contra mendacium c. 15. *Tostatus* negat in eo peccatum. Hæsitant *Augustinus* lib. II. quæstione super Exodum, (Cap. 1.) *Thomas* 2, 2. quæstione CX. art. 4. resp. ad 4. & ibi *Cajetanus.* Vide si vacat & moriæ encomio *Erasmum*, & doctissimum *Masium* ad Josuam II. 5. (Verba CHRYSOSTOMI de *Rahabe*, leguntur Orat. II. *De Pœnitentia*, Tom. VI. pag. 775. *Ed. Savil.* Adde BASILIUM, *in principium Proverbiorum*, Tom. I. pag. 402. *Ed. Paris.* 1638. J. B.)

p *Inter Christianos Chrysostomus*] Sic loquens: εἰ βούλει γε τῶν στρατηγῶν τοὺς ἐξ αἰῶνος εὐδοκιμήσαντας ἐξετάσαι, τὰ πλείονα αὐτῶν τρόπαια τῆς ἀπάτης εὑρήσεις ὄντα κατορθώματα, καὶ μᾶλλον τούτους ἐπαινουμένους ἢ τοὺς φανερῶς κρατήσαντας· *si nobilissimos ducum ad examen voces, pleraque eorum tropæa reperies fraudum esse opera, magisque tales laudari, quam qui aperte agendo vicerunt.* (De Sacerdotio, *Lib.* I. Cap. 5.)

q *Elisæi*] Ejusdem Elisæi alterum simile est II *Regum* VIII, 10. ita ut legunt Masoretæ, id est, secundum קרי, quod sequitur latina vulgata versio.

GRONOVII.

1 *Attribuere vellet*] Ita Cæsar fama hostilium copiarum perterritos milites non negando, minuendove, sed insuper amplificando, ementiendoque confirmabat. *Suet.* 66.

2 *Factum Hypermnestræ*] Quæ promiserat patri, se interfecturam patruelem maritum, quem servavit, *Ovid.* in epist. Heroid. 14.

3 *Splendide*] Gloriose, cum laude.

(gg) Habet hoc Auctor sine dubio è FRONTINO,

2. + Ad tertiam, + quartam, + & quintam observationum earum, quas jam posuimus, pertinet Eustratii Metropolitæ Nicæensis locus ad sextum [g] Nicomachiorum: ὁ εὖ βουλευόμενος, οὐκ ἐξ ἀνάγκης ὁ ἀληθεύων ἐστίν. ἔστι γάρ ποτε τὸν ὀρθῶς βουλευόμενον καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ ψεύδους βουλεύσασθαι, ἵν' ἐπιτηδὲς ψεύδηται πρός τινα ἢ ἐχθρὸν ὄντα, ἵνα σφάλῃ αὐτὸν, ἢ φίλον, ἵν' ἐκκόψῃ αὐτὸν ἀπὸ κακοῦ, καὶ τούτων τὰ παραδείγματα ἐν ταῖς ἱστορίαις πολλά· *qui recte consultat, non utique & verum dicit. Fieri enim potest ut quis recte consultans hoc ipsum consultet, quo pacto de industria mentiatur, aut hosti ut eum fallat, aut amico ut eum a malo liberet: quarum rerum exemplis plenæ sunt historiæ.* Et Quinctilianus, [b] si ab homine occidendo grassator avertendus sit, aut hostis pro salute patriæ fallendus, quod alias + in servis reprehendendum sit, fore, ait, in ipso sapiente laudandum.

g Cap. 9.

b Inst. Or. XII. 1.

3. Non placent hæc [5] scholæ actorum paulo ante sæculorum, [i] ut quæ unum ex veteribus [r] + Augustinum ferme in omnibus sequendum sibi delegerit. Sed eadem schola tam ab omni usu abhorrentes + admittit interpretationes tacitas, ut dubitari possit, an non satius sit adversus quosdam [6] falsiloquium admittere + in iis, quos diximus, casibus, + aut eorum aliquibus, + (nihil enim definiendum hic sumo) + quam illa à falsiloquio tam indiscrete eximere: ut cum dicunt, nescio, + intelligi posse nescio ut dicam; + non habeo, intelligi posse ut tibi dem; & id genus alia, + quæ sensus communis repudiat, & quæ si admittantur, jam nihil obstabit + quominus qui quid affirmat, id ipsum negare, qui negat, affirmare dicatur.

4. Verissimum quippe est, nullam omnino esse vocem, [s] quæ non ambiguum recipiat, cum omnes præter [7] significatum, quem vocant primæ notionis, [t] alterum habeant [8] secundæ, eumque varium [u] secundum varias artes, tum vero alios quoque ex translatione, ac similibus figuris. Neque magis eorum commentum probo, qui, quasi vocem, non rem exhorrescerent, joca vocant ea, quæ vultu, ac pronuntiatione maxime seria proferuntur.

i Th. 2, qu. 110. art. 1. [illegible] 3. Covar. in c. qu[illegible]vis. de pactis in 6. p. 1. §. [illegible]. n. 15. Soto de Justitia. V, q. 6. art. 2. Tolet. lib. [illegible] c. 21. lib. V, c. 59. Less. lib. II, de Justitia c. 42. dub. 9.

XVIII.

TINO, sed qui alio modo rem refert, ut non satis ad rem faciat: VALERIUS LÆVINUS (inquit) *adversus* Epirotarum *Regem, occiso quodam gregali, tenens gladium cruentum, exercitui utrique persuasit*, Pyrrhum *interemtum.* Strateg. Lib. II. c. 4. *n.* 9. Vide PLUTARCHUM, *Vit. Pyrrh.* pag. 393. E. F. Aptius fuisset exemplum *num.* 10. sequ. ubi *Jugurtha* falso *Marium* à se interemtum jactat: de quo vide SALLUSTIUM, *Bell. Jug.* cap. 107. Ed. Wass. *J. B.*

GROTII.

r *Augustinum*] Contra cujus posteriorem in hac re sententiam scripsit *Rupertus* Abbas.

s *Quæ non ambiguum recipiat*] Id Chrysippus defendit apud *Gellium* libro XI. c. 12. Et *Seneca* de Beneficiis secundo, capite 34. *Ingens est copia rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis, commodatisque.*

t *Alterum habeant secundæ*] *Augustinus* de Magistro: *nullum nos signum comperisse, quod non inter cætera, quæ significat, se quoque significet.* (Cap. 7.)

u *Secundum varias artes*] Vide quæ supra notata ad paragraphum decimum.

GRONOVII.

4 *In servis reprehendendum*] Mendacium, & furtum, propria servorum vitia dicebant veteres. i. §. 20. *n.* 1.

5 *Scholæ*] Theologis superiorum ætatum, qui κατ' ἐξοχὴν scholastici vocantur.

6 *Falsiloquium admittere*] Loqui aliter, ac sentias, mendacium non esse.

7 *Significatum primæ notionis*] Quam *domicilium proprium* appellat *Cicero* 16, famil. 17.

8 *Secundæ*] Quas migrationes in alienum.

XVIII. Sciendum vero, + quæ de falsiloquio diximus, ad [9] asserentem sermonem, + & quidem talem, qui nulli nisi publico hosti noceat, [x] + non ad promittentem, referenda. Nam ex promissione, + ut jam modo dicere cœpimus, + jus speciale, ac novum confertur ei, cui fit promissio: idque inter hostes etiam locum habere, [10] + sine ulla hostilitatis jam existentis exceptione, neque tantum in promissis expressis, + sed & in tacitis, ut in colloquii postulatione ostendemus, cum ad eam partem, + quæ de fide in bello servanda est, ventum erit.

+ XIX. Illud quoque ex superiori, quæ [11] de jurejurando fuit, dissertatione repetendum est, [12] + sive id assertivum sit, sive promissivum, vim habere excludendi omnes exceptiones, + quæ ex persona ejus, quicum agimus, peti possent, + quia non cum homine tantum, sed & cum Deo res est, + cui per jusjurandum obligamur, + etiamsi homini jus nullum nasci possit. + Ibidem & illud diximus, + non sicut in alio sermone, ita in jurato, ut a mendacio excusemur, + admitti interpretationes verborum quasvis non plane inusitatas: sed omnino veritatem requiri + eo in sensu, quem homo exaudiens intelligere fide optima existimatur: ut plane detestanda sit illorum impietas, qui [13] ut pueros talis, ita viros jurejurando fallendos asserere non dubitabant.

+ XX. 1. Scimus etiam, fraudium, + quas concessas naturaliter diximus, genera quædam + a populis, aut hominibus nonnullis repudiata: sed id non accidit [14] ob injustitiæ opinionem, + sed ob eximiam quandam animi celsitudinem, + interdum & virium fiduciam. Exstat [15] apud Ælianum dictum Pythagoræ, duabus rebus hominem ad Deum proxime accedere, + vera (hh) semper loquendo, + & benefaciendo aliis: & apud [k] Jamblichum veracitas dux dicitur ad omnia divina, humanaque bona. Aristoteli [l] ὁ μεγαλόψυχος παῤῥησιαστικὸς καὶ ἀληθευτικὸς, *magnanimus verum, & libere loqui amat.* Plutarcho τὸ ψεύδεσθαι δουλοπρεπὲς, [y] + *servile mentiri.* Arrianus de Ptolemæo, [m] καὶ αὐτῷ βασιλεῖ ὄντι αἰσχρότερον ἢ τῷ ἄλλῳ ψεύσα-

k Protrept. c. 20.
l Nic. IV, 8.
m Lib. 1. init.

GROTII.

x *Non ad promittentem*] Distinguit hæc & Agesilaus, & cum eo *Plutarchus*: τὸ μὲν σπεισάμενον ἀδικεῖν, τῶν Θεῶν ἐστὶ καταφρονεῖν· τὸ δὲ τοὺς πολεμίους παραλογίζεσθαι, οὐ μόνον τὸ δίκαιον, ἀλλὰ καὶ δόξαν πολλὴν, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς κερδαίνειν ἔνεστι· *Fœdera violare, Deos est contemnere. Extra ea verbis hostem decipere, non justum modo est, sed & gloriam habet, & cum lucro voluptatem.* (Vit. Agesil. *pag.* 600. D. Tom. I. *Ed. Wechel.*)

y *Servile mentiri*] *Philo* libro: omnem virum probum esse liberum: (Pag. 888.) παρ' ὃ καὶ τοὺς διχόνους καὶ δολεροὺς ἅπασιν ὀνομάζειν ἔθος ἀνελευθέρους τε καὶ δουλοπρεπεῖς· *unde & eos, qui duplices sunt, atque fallaces, eos illiberales, servilisque animi vocare solent.* (Locus *Plutarchi* exstat in Lib. *De Educ. Liber.* pag. 11. C. *Edit. Wechel.* Tom. II. *J. B.*)

GRONOVII.

9 *Asserentem sermonem*] Quo tantummodo aliquid pronuntiatur esse, vel non esse: non etiam promittitur, aut adstringitur.

10 *Sine exceptione*] Nec prætextu, quod hosti omnibus modis nocere liceat, irritum fieri.

11 *De jurejurando*] 2, 13.

12 *Sive id assertivum*] Sive confirmatur eo aliquid tanquam verum; sive promittitur tanquam præstandum.

13 *Ut pueros talis*] Lysandri Laconis, aut Philippi Macedonis. *Ælian.* 7, 12.

14 *Ob injustitiæ*] Non quod illas nullo modo licitas putarent, sed quod sese indignas, & inferiores.

15 *Ælianum*] 12, 59.

(hh) Vox illa, *semper*, apud *Ælianum* non legitur. *J. B.*

GRO-

ψεύσασθαι ἦν· *& ipsi, utpote regi, turpius mentiri, quam alii cuivis.* Apud eundem [n] Alexander: οὐ χρῆναι τὸν βασιλέα ἄλλο τι ἢ ἀληθεύειν πρὸς τοὺς ὑπηκόους· *non debere regem apud subditos aliud, quam verum eloqui.* Mamertinus [o] de Juliano: *mira est in principe nostro mentis, linguæque concordia. Non modo humilis, & parvi animi, sed & servile vitium scit esse mendacium: & vere cum mendaces homines aut inopia, aut timor faciat, magnitudinem fortunæ suæ imperator, qui mentitur, ignorat.* Laudatur Plutarcho [p] Aristidis φύσις ἱδρυμένη ἐν ἤθει βεβαίῳ καὶ πρὸς τὸ δίκαιον ἀτενής, ψεῦδος δ' οὐδ' ἐν παιδιᾶς τινι τρόπῳ προσιεμένη. *ingenium morum constantia præditum, & justi tenax, mendacii etiam in joco fugiens.* De Epaminonda [q] Probus: *adeo veritatis diligens, ut ne joco quidem mentiretur.*

[n] Lib. VII. c. 5.
[o] Paneg. Jul. c. 20.
[p] Pag. 319. D.
[q] Corn. Nep. c. 3.

2. Quod profecto + Christianis eo magis observandum est, (ii) quia ipsis non simplicitas tantum imperata est, + Matth. X, 16. sed & vaniloquentia interdicta, + Matth. XII, 36. & is in exemplum propositus, in cujus ore [r] dolus inventus non est. Lactantius: [s] *Itaque viator ille verus, ac justus non dicet illud Lucilianum:*

[r] 1 Petr. II. 22.
[s] Inst. Div. VI. 18.

> *Homini amico, ac familiari non est mentiri meum.*

Sed etiam inimico, atque ignoto existimabit non esse mentiri suum: nec aliquando committet, ut lingua interpres animi a sensu, & cogitatione discordet. Talis est in Philoctete Sophoclis Neoptolemus ὑπερβάλλων ἁπλότητι καὶ εὐγενείᾳ, *generosa simplicitate excellens*, ut recte notavit Dion [t] Prusæensis, qui Ulyssi ad dolos hortanti sic respondet. (*Philoctet.* vers. 85, *& seqq.*)

[t] Orat. LII. pag. 552. C.

> *Ego audiens quæ doleo, Laërta sate,*
> *Implere factis oderim multo magis:*
> *Nam si nec ego sum natus ut fallacias*
> *Sector, [z] nec olim genitor, ut perhibent, meus:*
> *At sum paratus vi mera, non fraudibus*
> *Pertrahere raptum.*

Euripides Rheso, (*vers.* 510, 511.)

> *Generosus animus hostibus furtim necem*
> *Inferre nescit.*

3. Sic Alexander + furari negabat [u] se velle victoriam. Et Achæos abhorruisse

[u] Plutarch. Alex. pag. 683. D.

GROTII.

[z] *Nec olim genitor, ut perhibent, meus*] Achilles: de quo *Horatius* carminum lib. IV, ode VI. (vers. 13, *& seqq.*)

> *Ille non inclusus equo Minervæ*
> *Sacra mentito, male feriatos*
> *Troas, & lætam Priami choreis*
> *Falleret aulam:*
> *Sed palam captis gravis.*

Et quæ sequuntur. ubi Scholiastes dicit, *Achillem nihil fraude, sed semper palam virtutis fiducia dimicasse.* Nota illud *virtutis fiducia*, quod optime convenit cum iis, quæ nos hujus paragraphi initio in textu diximus.

(ii) Nihil heic posset Religio Christiana ultra id, quod Lege Naturæ sancitur. Diximus plura in Notis nostris Gallicis. *J. B.*

ruisse ab omni in hostes fraude, narrat [x] + Polybius, ideo quod eam demum firmam censerent victoriam, quæ, ut [y] Claudiani verbis sensum ejus exprimam,

+ *Confessos animo quoque subjugat hostes.*

x Lib. XIII. c. I.
y In IV. Conf. Honor. vers. 248.

Tales Romani ferme [16] ad usque belli Punici secundi finem. Ælianus: [z] ἴσασι Ῥωμαῖοι ἀγαθοὶ εἶναι, καὶ οὐ μὴν διὰ τέχνης καὶ ἐπιβουλῆς καταγωνίσασθαι τοὺς ἐχθρούς· *Romanis propria est virtus, non per astus, & vafritiem quæsita victoria.* Unde cum [17] Perseus Macedonum rex deceptus esset spe pacis, negabant veteres senatorum, se agnoscere Romanas artes. majores nunquam ut astu magis, quam virtute gloriarentur bella gessisse: non versutiis Punicis, non calliditate Græca, apud quos fallere hostem, quam vi superare, gloriosius foret. Tum illud addebant: *interdum in præsens tempus plus profici dolo, quam virtute, sed ejus demum animum in perpetuum vinci, cui confessio expressa esset, se neque arte, neque casu, sed collatis cominus viribus justo, ac pio bello esse superatum.* + Etiam serius apud Tacitum [a] legimus: *non fraude, neque occulte, sed palam, & armatum, populum Romanum hostes suos ulcisci.* Tales etiam Tibareni, [b] + qui prælii quoque [18] locum, & tempus condicebant. Quod & de Græcis sui temporis apud Herodotum (kk) prodit Mardonius.

z Var. Hist. XII. 33.
a Ann. l. II. c. 88.
b Scholiastes ad II. Apollonii Rhod. vers. 1012.

+ XXI. Ad modum agendi & illud pertinet, quod [a] + quicquid alicui facere non licet, ad id eum impellere, aut sollicitare non liceat. Pro exemplo sint hæc: + regem suum occidere subdito non licet, + nec oppida sine consilio publico dedere, + nec spoliare cives. Ad hæc ergo subditum, [19] + qui talis maneat, + permovere non licet. Semper enim qui alteri peccandi causam dat, peccat & ipse. + Nec est quod regerat quisquam, ipsi, qui talem hominem ad facinus impellit, actum talem, puta hostis interfectionem, esse licitum. Licet enim id ei facere, sed non eo modo. Bene Augustinus: [c] *nihil interest utrum ipse scelus admittas, an alium propter te admittere velis.*

c Lib. II, De Mor. Eccl. Cath. cap. 57.

XXII. Aliud est + si quis opera sponte, nec suo impulsu peccantis ad rem sibi licitam utatur: quod iniquum non esse, [b] + Dei ipsius exemplo alibi probavimus. + *Transfugam jure belli recipimus*, inquit [d] Celsus, id est, [c] + contra jus belli non est, ut eum admittamus, qui deserta hostium parte nostram eligit.

d L. 51. D. de acq. rerum dom.

GROTII.

a *Quidquid alicui facere non licet, ad id eum impellere, aut sollicitare non liceat*] Ita docet & *Maimonides* in הלכות תובל cap. V, sect. 10.

b *Dei ipsius exemplo*] Libro II, cap. XXVI. §. 5.

c *Contra jus belli non est, ut eum admittamus, qui deserta hostium parte nostram eligit*] Neque reddendi tales, nisi pace convenerit. ut pace cum Philippo, Ætolis, Antiocho. *Polybius* in excerptis legationum IX, XXVIII, XXXV. *Menander protector* idem nos docet. (Pag. 118. *Edit. Hæsch.* in conditionibus Fœderis inter *Justinianum*, & *Chosroen.*)

GRONOVII.

16 *Usque ad belli Punici secundi*] Immo usque ad initium tertii. *Sallust.* lib. I. histor.

17 *Perseus Macedonum rex*] *Livius* 42, 47.

18 *Locum, & tempus*] Palam hostibus denuntiabant, ubi, & quando eos aggredi constituissent.

19 *Qui talis maneat*] Qui patriam, & civitatem non mutavit.

(kk) Locus est *Lib.* VII. *Cap.* 9. Sed ubi id reperit Auctor noster, quod verba Græca, rectè expensa, non præ se ferunt. *J. B.*

HENRI-

HENRICI DE COCCEII
COMMENTARIUS
IN
HUGONIS GROTII

LIB. III. CAP. I.

IN omni bello tria sunt : 1. *persona* gerentes bellum, quæ sunt summæ potestates : 2. *causa*, propter quam bellum geritur : 3. *modus procedendi*. Hinc tripli-ci modo bellum justum dici potest : tum ratione *personarum*, si scilicet bellum gerentes sunt summæ potestates : tum ratione *causa*, si summæ potestates ex justa causa bellum inchoant : tum ratione *processus*, si scilicet forma procedendi, ac ritus juris naturalis rite observantur. Ubi notandum, quod *priori*, & *posteriori* sensu bellum utrinque justum dari possit, non vero intuitu *causa*.

Idem igitur in bello obvenit, quod in causis, & litibus privatorum ; ibi enim pariter considerantur 1. *persona litigantes*, an personam standi in judicio habeant: 2. *causa*, quæ controvertitur in judicio, & quæ terminari debet per sententiam, uti causa belli per ultimam victoriam : 3. *processus*, qui non nisi juxta certas regulas instrui potest.

De *priori* membro actum est *L.* 1. *c.* 3. 4. & 5. De *altero* libro secundo per totum. De *tertio* agetur hoc libro tertio.

Auctor processum belli tribus regulis expedire conatur. *Prima* est, licere in bello quæ ad finem sunt necessaria. *Secunda*, jus non tantum ex principio, sed & causis in bello subnascentibus spectari. *Tertia*, quædam consequi sine injuria, quæ ex proposito non licerent. *Vid. h. c.* 1. §. 2. 3. 4. Cum vero hæc obscura sint, nostra principia præmittere liceat.

PROPOSITIO I.

Bellum id demum licitum est, quod tendit ad reparationem juris nostri.

DEMONSTRATIO.

Supra jam demonstratum est, vim alteri inferre non licere nisi ex necessitate, et si aliud medium recuperandi juris non supersit. *Vid. l.* 1. *c.* 2. *pr.*

Additio.

„ Præter loca ex dissertationibus B. Parentis *dicto c.* 2. allegata, inserere hic „ liceat excerpta quædam ex ejus Disput. „ *de armis illicitis*, ubi de jure bellandi „ §. 12. *usque ad* §. 17. ita disserit :

Primum vero sciendum est, omne bellum sola necessitate defendendi juris sui excusari : Jure enim naturali nullum jus est homini in hominem, nisi quod parentum, vel legitimi magistratus est ; nedum jus inferendi vim, vel lædendi alterum. Etsi igitur injuriam sibi factam quispiam putet, non tamen vi propria quicquam, sed per legitimi judicii tramites repetendum est : nam nemo est qui in re propria quod æquum est alteri vel cernat, vel cupiat ; sed ita homines sui studio ducuntur, ut suæ causæ conniveant. Præclare Cicero, *orat. pro Reg. Dejot. cap.* 2. *Nemo*, ait, *est*, *qui sui periculi judex*, *non sibi se æquiorem*, *quam reo præbeat.* Et cum parti alteri tantundem juris foret, non duæ partes, sed duo judices essent in sua causa invicem contradicentes, & secum rixantes : neque possent tum lites alio, quam cædium exitu finiri ; nec hominum illa so-

cietas, sed ferarum congressus esset, qualis fuit in prisca illa hominum feritate, etsi nec tum judiciorum species defuerit, nec ipsi latronum cœtus carere iis possint. *Cic. 2. off.* 11.

Inde vero excipitur certo jure casus ille, cum quis aliter, quam vi jus suum tueri nequit; scil. si neque judicis copia, neque homini aliud remedium a natura datum, permissumve est: proindeque vis illa inevitabilis, ac defensio per vim, plane necessaria est. Hæc enim est illa necessaria naturæ defensio, quam magna cum facundia commendat Cicero pro Milone suo: *illa*, inquit, *non scripta*, *sed nata lex*, *quam non didicimus*, *accepimus*, *legimus*, *verum ex natura ipsa arripuimus*, *hausimus expressimus: ad quam non docti*, *sed facti*, *non instituti*, *sed imbuti sumus*, *&c.* Et deinde: *Hoc & ratio doctis*, *& necessitas barbaris*, *& mos gentibus*, *& feris natura ipsa præscripsit*, *ut omnem semper vim*, *quacunque ope possent*, *a corpore*, *a capite*, *a vita sua propulsarent.* Tum ad judices conversus efficacissima ratione id ita probat: *Non potestis hoc facinus improbum judicare*, *quin simul judicetis*, *omnibus*, *qui in latrones inciderint*, *aut illorum telis*, *aut vestris sententiis esse pereundum.* Quod & Perseus Romanis respondet apud *Liv. lib.* 44. *c.* 41.

Enimvero frustra Deus homini jus constituisset, nisi remedium permisisset ejus exercendi, & expediendi: quod si igitur non nisi unica ejus tuendi ratio, scil. vis, homini reliqua est, necessario vel vis illa justa erit, vel jus illud frustra datum, cum tamen nihil sapientissima natura frustra fecerit. Et cum omnium rerum arbiter, qua est justitia, & sanctitate, jus inter homines defendi, injuriam vero tolli voluerit, non potest non permissam quoque velle, & probare vim, quoties sine illa jus defendi, ac injuria arceri non potest: cum enim non nisi unicum remedium consequendi beneficii relictum est, illud qui aufert, beneficium aufert. Et quemadmodum qui alium ad metam decurrere jubet, viam autem, qua sola decurrere potest, præcludit, illum eo pervenire non vult; ita cum nihil nisi vis juri tuendo, injuriæque propulsandæ superest, illam qui non permittit, injuriæ licentiam esse vult: quod cum sanctitate, & justitia summi judicis pugnat.

Hæc eadem gentium, etiam barbarorum, ac magnorum belli Ducum sententia est, nihil in bello, nisi ex necessitate tuendi juris licitum esse. Is, quem ante memoravimus, Dux Samnitium Pontius, quem primum bellatorem, Ducemque laudat Livius, ad milites ait: *Justum est bellum*, *Samnites*, *quibus necessarium*, *& pia arma*, *quibus nulla nisi in armis relinquitur spes.* Liv. *lib.* 9. *c.* 1. Et Cicero concinne ait: *Cum duo sint genera decertandi*, *unum per disceptationem*, *alterum per vim*, *cumque illud proprium sit hominis*, *hoc belluarum*, *confugiendum est ad posterius*, *si non licet uti superiore.* Cic. *de offic. l.* 1. *c.* 11. Idem docuit Augustin. *Epist.* 205. *Pacem habere debet voluntas*, *bellum necessitas: ut liberet Deus a necessitate*, *& conservet in pace.*

Certum igitur est, nihil ejus, quod homo in hominem vi, armisve facit, (præter vim legitimi magistratus in subjectos) jure naturæ, ac gentium valere posse, nisi quatenus necessitate defendendi juris excusatur. His finibus omnium bellorum justitia, ac licentia coërcetur, non belli tantum defensivi, ut vocant, sed & offensivi; nam & hoc non aliter justum esse potest, nisi quatenus est defensivum juris, ita ut alia ejus tuendi ratio non sit. Non modo enim ille, qui a se, jure suo adhuc integro, & intacto, vim imminentem vi propulsat, sed & qui jus sibi ereptum vi repetit, jus suum defendere recte dicitur, & si alia via non sit, licite potest: ut adeo omnia justa bella, rationibus rite subductis, non sint nisi defensiva.

Propositio II.

In bello id licitum est, sine quo justa victoria obtineri nequit.

Demonstratio.

Alia ergo quæstio est, quodnam bellum licitum sit? alia, quidnam in bello justo liceat? & dicimus, omnia licere, sine quibus nostra victoria obtineri nequit. Ideo enim bellum juste geritur, ut jus suum, quod aliter non potest, Princeps recuperet. Hic finis est totius negotii; qui autem non nisi per prælia, & victorias obtineri potest. *Vid. Disp. nostr. de jure vict.* §. 8. *& disp de Arm. illic.* §. 17.

Propositio III.

Necessarium ad juris nostri reparationem,

nem, obtinendamque victoriam, id videtur, fine quo per naturam rei obtineri nequit, non si vitio, vel infirmitate hominis.

DEMONSTRATIO.

Necessarium igitur non ita intelligimus, ut plane obtineri finis aliter non possit; id enim certo in incerto bellorum eventu cognosci nequit: sed moraliter, & pro conditione rerum humanarum, ita ut necessarium id omne videatur, fine quo probabiliter finis obtineri nequit.

Desinit igitur esse necessarium, 1. si vitio nostro jus nostrum reparari nequeat; forte quod negligentia nostra in necessitatem adacti simus, vel quod ob infirmitatem nostram finem illum obtinere non possimus: 2. si media non victoriam accelerant, sed dolorem augent.

PROPOSITIO IV.

Unde arma turpia, & facta, quibus nec consilii, nec virtutis laus inest, etsi ad reparationem juris nostri necessaria sint, illicita sunt.

DEMONSTRATIO.

Generaliter pro lege naturæ, & fonte totius hujus disceptationis habendum est, nullum genus armorum jure gentium licitum esse, nisi quod necessarium est ad juris nostri defensionem, & fine quo vel jus ereptum recuperari, vel impetitum servari nequit. Quod cum obtineatur victoriis, nulla arma licita sunt, nisi quæ ad victoriam, & nulla victoria justa, nisi quæ ad jus nostrum obtinendum necessaria est. Quamquam vero hoc arbitrio, & conscientiæ bellum gerentis relictum sit, cum is judicem in terris non agnoscat, omnino tamen & ille patitur judicem, quippe docente Seneca, *in Thyest. act. 3. in fin.*

Omne sub regno graviore regnum est.

& Horatio, *Odar. Lib. 3. od. 1.*

Reges in ipsos Imperium est Jovis.

Quod judicium, cæteris paribus, belli eventu declaratur.

Primum itaque certum plane est, ei, qui vi injuriam infert, vel factam tuetur, pariter vim omni jure gentium opponi posse. *Liv. lib. 43. cap. 41.* Ovid. *L. 3. de arte am.*

Armaque in armatos sumere jura sinunt.

Cum vis vinci non possit nisi pari, vel majore vi objecta. Itaque militi militem, ferro ferrum, locis munitis, ac machinis machinas, belluis belluas, & consueta cuique genti arma, & quantæ comparari vires possunt, opponere permissum est.

Unde cum Orientis populi Elephantes, & Camelos in prælium adducere consuevissent, iis uti adversus illos quoque potuerunt qui assueti istis non fuere, uti Indi adversus Semiramidem, *Diod. Sic. Biblioth. bist. lib. 2. c. 16. & 19.* & Alexandrum M. *Curt. lib. 8. c. 13.* Pyrrhus adversus Romanos, *Justin. lib. 18. c. 1. Flor. lib. 1. c. 18.* & Persæ adversus Alexandrum M., etsi illi ipsi quoque ante in bellis uti iis nondum consuevissent. *Curt. lib. 7. c. 3.* Sic & Cyrus Crœsi equitatum Camelis, quos equi non ferunt, fugavit. *Polyæn. lib. 7. c. 6. n. 6.* De quibus *Ammian. lib. 23. c. 6. fol. 378.*

E contrario detestanda omnino sunt omnia illa arma, quæ non tam ad vincendum, quam ad nocendum, ulciscendumque excogitantur; & exasperandis sauciorum doloribus, & ad tollendam omnem spem convalescendi inventa, & comparata, ac proinde immanitatis magis belluinæ, quam justitiæ exequendæ instrumenta sunt: uti si globis plumbeis, qui ex variis instrumentis bellicis emitti solent, æs, vel ferrum ita misceatur, ut aculei pariendo dolori, & ne sit eximendi iterum, convalescendique facultas, emineant. Qualis malitia & Barbarorum quorundam fuisse dicitur, qui spiculorum suorum cuspides pari uncorum fraude, ad augendos miserorum cruciatus, armasse deprehensi sunt.

Idem dicendum de ingentibus illis machinis bellicis, quæ non expugnandis, & occupandis oppidis, & munimentis, sed tantum concutiendis, & evertendis eorum ædificiis admoventur: vulgo *Bombardiren* dicitur, & voce, & re nova. Non enim apparet, gentes, etiam maxime barbaras, ejusmodi immanitate tantum ad nocendum usas in bellis fuisse. Nec quicquam magis a rationibus justorum armorum, justæque victoriæ remotum est, cum neque spes, neque animus sit expugnandæ urbis; sed exsatiandæ vindictæ, explendique odii. Adeo igitur hoc ne ad victoriam quidem, nedum ad juris tuitionem necessarium est, ut ne quidem vincendi, jurisque tuendi animo, sed nocendi, & ulciscendi causa fiat,

Estque id adeo a prisco gentium situ, ac more alienum, ut ne tum quidem, cum infamis ille abusus gentes invasisset, ut bello capti fierent servi, & in servos jus vitæ, & necis esset, talis inter eos consuetudo in bellis fuerit. E contrario tam caste habita tum fuit disciplina bellica, ut populationes quoque agrorum, quæ tantum populandi causa fierent, nec ad vincendum hostem necessariæ essent, improbaverint; cum enim Vejentes in agrum Romanorum excurrerent, prædaque abacta Vejos rediissent, ait Livius: *Eos populabundos magis, quam justi more belli id fecisse Liv. lib. 1. c. 15.* Et tamen multo plus momenti ad vincendum hostem affert populatio agrorum, quam tectorum aliquot in urbe destructio: nulla enim re facilius subigi hostis potest, quam inedia publica, quæ incensis agris inducitur: Destructio autem aliquot ædium nunquam idonea visa est loci dedendi causa.

E contrario vero si hæc via necessaria visa fuerit ad subigendum hostem, vel non alia tuendi juris, locive ratio fuerit, nihil hujusmodi machinarum ab exercitio belli alienum erit. Unde non modo arietes, falces, testudines ad subruendos muros, (de quibus *Veget. lib. 4. de re milit. cap. 13. & seqq. Joseph. de Bell. Jud. lib. 3. c. 9. Ammian. lib. 23. cap. 4.*) Sed & currus istos falcatos, dirum mortis genus, usus veterum probavit. *Curt. lib. 3. cap. 12.* Quin naves incendiarias, globos ignitos, vel pulvere oppletos, ac sinu stragem gerentes, vel ingentia ore incendia vomentes machinas mos hodiernus quoque commendat; aliaque atrociter ingeniosa in hostium perniciem instrumenta noviter quoque excogitantur, nulla ipsius partis adversæ reprehensione.

Equidem tam humano generi dirum, triste, ac detestabile, quam stygio humani generis hosti lætum, jucundumque est, tantis homines inter se certare odiis, adeoque omnem humanitatis sensum plus, quam belluina, avernalique immanitate mutasse, ut, si quod in votis est possent, quicquid est infernalium furiarum, & ipsas pice torrentes, atraque voragine ripas, alter in alterum effunderent, atque immitterent. Verum, hujus immanitatis non illa pars obnoxia est, quæ alter jus suum tueri, ac recuperari nequit, sed in illum, cujus injuria necessitati tam execrabili causam dedit, ejus vindicta recidit, & illius caput tot innocentium hominum sanguini consecrat: ac ille, non alter, qui jus suum tuetur, tot malorum intolerabilium pœnas manibus miserorum, qui ea passi sunt, pendet; ut in simili specie loquitur Justinus *lib. 36. cap. 4.*

Ex quo facile judicium fertur de prodigiosa illa machina Federici Jambelli Hispani, qua Antwerpienses anno 1560. pontem ab Hispanis Scaldi impositum, probeque munitum, destruxerunt. Cum enim ab Hispanis obsessi essent; nec auxilia ponte objecto accedere possent, stupenda, & immanis machina quatuor majoribus, & tredecim minoribus navibus, utero suo exitium, & incredibilem tempestatum, ac fulminum vim gestantibus, mira arte a Jambello fabricata, & noctu ponti immissa adeo in pontem, ipsumque fluvium sæviit, ut *Scaldis prodigiose dehiscens fundi ima patefacere primum visus, mox super ripas effusus, atque aggeribus aquatus, Marianam munitionem* (ponti annexam) *uno pede altior impleverit*: eeu & pontem, & machinam describit Famian. Strada *de bel. Belg. l. 6. ad ann.* 1585. & terræ subsultantis motum ad 9000. passuum sensu perceptum, & 800. milites, ac ordinum ductores misere periisse, plurimosque saucios, & corpore truncatos fuisse, pluribus commemorat. Quomodo deinceps quoque alias hujusmodi machinas in pontem refectum immisere. Nec quicquam horum, cum nulla alia arcessendi auxilii, commeatusque via appareret, nisi destructo ponte munitissimo, improbandum videtur: inprimis in bello, quod pro libertate animorum, & conscientiæ, susceptum ferebatur.

Sed & in eum hostem, qui talibus armis promiscue, ac citra necessitatem juris sui tuendi utitur, vicissim eadem arma, eademque bellandi ratio permissa est, ut in eum quoque paria machinarum monstra, ac furiæ, etsi tantum ad nocendum, & ulciscendum parata sint, justa talionis lege immitti possint. Hæc enim justissima illa, & omni jure, ac apud omnes gentes probata lex est, quam ab æquitate sua naturali adeo commendat JCtus in *l. 1. princ. ff. Quod quisque jur. in alt.* quod *summam habeat æquitatem, & sine cujusquam indignatione justa sit*: *Quis enim*, addit, *aspernabitur*

habitur idem jus sibi dici, quod ipse aliis dixit. Quo sensu & M. Marcellus Dux Romanus, cum Siculi nimiæ in bello sævitiæ ipsum Romæ postularent, respondit: *Quis passos esse hostilia, cum fecerint, indignatur? Liv. lib. 26. c. 31.* Et hanc legem adeo gentes probarunt, ut ad ejus rationes post mortem Regum justissimos pœnas, ac præmia apud inferos exigere finxerint. *Vid. Disp. nostram de proport. furt. & susp. §. 6.* Eaque Deum quoque usum apud Hebræos, patebit *infra (h. Disp. de armis illicitis)* In genere igitur quoties armis illicitis hostis injuria utitur, eadem reciproce ipsi optimo jure inferri posse, constat.

Ex dictis quoque sequitur, nunquam jus armorum, ac hostium in eos esse, qui armis jam capti, vel victi sunt: cum omnis cesset sæviendi in eos necessitas, qui jam sunt in nostra potestate, atque adeo juri nostro tuendo, vel recuperando nullum amplius impedimentum afferre possunt. In eos igitur quæ exercetur, vel interficiendo eos, vel diripiendo res eorum, crudelitas, cum nulla amplius necessitate excusari possit, nullo jure permissa videri potest. *sup. (D. Disp.) §. 11. 14. 15. 16. & 17.* Quin vis hostilis in captos nihil amplius ad tutelam juris nostri, vel ad victoriam, cum victi jam sint, conferre potest. Quod prudentes viri, & magni Duces quoque in medio illo gentium abusu, quo in captos, & victos, jus plenum vitæ, & necis, eoque in res eorum plenum sibi dominium arrogabant, senserunt, & hunc gentium excessum improbarunt, ut exemplis gentilium ostendit *Grot. de J. B. & P. lib. 3. cap. 11. §. 6. & seqq. usque ad §. 13. cap. 12. §. 2. & cap. 14. §. 3.*

Neque movet, quod ipse Deus permiserit Hebræis interficere masculos urbis captæ, & res diripere. *Deut. 20. v. 13. & 14.* Nam id jure talionis licitum est, quoniam gentes pro eo, qui tum fuit, abusu, in Hebræos, & inter se, eo jure utebantur. Id vero non impedit, quin si qui sint in captis, vel victis, qui quid injuria in bellis commiserunt, vel alias deliquerunt, vel si auctores belli, aut seditionis fuerunt, a victore pro modo reatus puniri, & coërceri possint; uti & hoc pluribus exequitur *Grot. d. c. 11. §. 5.* add. *Liv. lib. 26. cap. 16. & Disp. nostram de jur. Vict.* Quemadmodum & a nobis capti, victique, si suo facto, licet intra jus belli, damni quid dederunt, ad ejus restitutionem in pace quoque, & bello finito, ubi in potestatem forte nostram pervenerunt, compelli possunt; nisi per amnestiæ pactum memoria damnorum, ac injuriarum plane abolita fuerit. *Vid. Disp. nostram de postlim. & Amnest. pass.*

Atque hæc hactenus arma injusta, & ipso jure naturali ideo prohibita sunt, quia ad jus tuendum, vel recuperandum non sunt necessaria.

Sequitur jam, an, quando alia tutandi ita juris ratio non apparet, quam vis, etiam iis vincendi mediis uti liceat, quæ alias turpia, & minus honesta habentur, ita ut necessitas reddat ea licita, maculamque omnem iis detergat? Et negamus, ulla arma, vel vincendi media, in quibus nulla ratio virtutis est, sed quæ turpia, vel inhonesta sunt, jure naturali in bellis esse permissa. Nam *I.* bellum est verissime Dei judicium, quo causa, in qua alius nemo judex existit, ipsi committitur, ejusque arbitrio deciditur: & ita judicium Dei in antiquis quoque legibus dicitur. *Vid. Disp. de Prob. Feud. c. 2. §. 2.* Qua ratione dixit Lucanus. *Lib. 1. vers. 227.*

—— *Utendum est judice bello.*

Et Hirtius *de Bell. Alexandr. in fin.* ait: *Deos immortales omnibus casibus belli interesse.* Quod & præclare docet divinus ille Homerus, cum omnibus præliis Deos interfuisse, Jovemque imminente prælio Concilium Deorum ante habuisse, & suas cuique Deorum partes in conflictu quasi tribuisse, per totam passim Iliada fingit. Sed & Hanno recensens bellum superius Punicum ob fœderis violationem gestum, quo victi essent Pœni, inquit: *Id, de quo verbis ambigebatur, uter populus fœdus rupisset, eventus belli, velut æquus judex, unde jus stabat, ei victoriam dedit. Liv. lib. 21. c. 10.* Inde tum eventum alterius belli Punici ita auguratur: *Mox Carthaginem circumsidebunt Romanæ legiones, ducibus iisdem Diis, per quos priore bello rupta fœdera sunt ulti. Liv. d. cap. 10.* Quod cum deinde ita evenisset, idque Pœni agnoscerent, increpante quoque Scipione victore: *Tot cladibus edocti tandem* DEOS,

& jusjurandum esse crederent. Liv. l. 30. *c.* 37. & supplices pacem peterent, legatis vero ideo Romam missis Senatus Romanus perfidiam ita exprobraret: *Per quos Deos fœdus icturi essent, cum eos, per quos ante ictum esset, fefellissent?* Respondet Asdrubal legatus Pœnorum: *Per eosdem, qui tam infesti sint fœdera violantibus. Liv. lib.* 30. *c.* 42. Cum igitur tam memorabilibus exemplis constet, & gentes tam feroces, & barbaræ quoque agnoverint, bella esse judicium Dei, quis credat, hunc justissimum judicem, adeo quæ turpia sunt abominantem, eis victoriam, qui turpibus armis, inhonestisque mediis eam affectarunt, daturum, eoque turpitudinem rei comprobaturum esse.

Accedit, quod, si nihil virtutis est in ratione vincendi, nec bellum erit, nec victoria: ut si muliercula forte focaria pretio corrupta, potu, cibove medicato Ducem fortissimum occidat, nemo tribuerit fœminæ vim victoriæ, nemoque inter eos certamen, quod in bello requiritur, atque adeo ex certamine Ducem a fœmina victum fuisse, dixerit. Ita cum Nessus ab Hercule telis transfixus uxori illius Deianiræ vestem suam veneno perfusam donasset, persuasissetque, ei vim inesse revocandi maritum ab aliarum mulierum amoribus, quo dolo deinde Hercules in furorem actus est, *Ovid. Metam. lib.* 9. *in fin.* nemo statuet, Herculem a Nesso certamine victum fuisse, sine quo bellica victoria concipi nequit.

Porro cum ideo eventus belli expectetur, ut per victoriam appareat, cujus causa bello superior, ac melior sit, non potest id apparere si quis nulla hostis sui virtute periit, sed maleficio mulierculæ. Neque hostis ei prævaluisse dici potest, qui poculo a vetula intoxicato, vel insidiis assassinii occultis periit; nec alterius causa ideo melior, vel superior statui, quia ille turpius rem egit, quam alter.

Quin ea lege, ac fiducia, altera pars his armis, ac mediis vincendi contra hostem abstinet, quod & illum ea esse abominaturum speret, atque ita invicem ejus rei fidem habent; quam si alter fallat, non modo injuria agit, sed & alteri parti potestatem facit eodem jure in ipsum utendi: eaque ratione non bella essent, non Dei judicia, sed mutua veneficia, assassinia, latrocinia, *Meuchel-Mord, &c.*

Non minus igitur sancta debent esse arma, quam judicia, & quam justitia ipsa, cui tuendæ unice, ut supra ostendimus, a natura permissa sunt; immo magis, cum causa agatur ipso Deo judice, & in immediato divini illius Numinis judicio sanctissimo, in quo turpibus, pudendisque artibus uti, nefarium est quam maxime. Unde Romani arma sacrosancta dixere; ut in illo Flori *lib.* 2. *c.* 20. qui de M. Aquilio dixit, *quod sacrosancta Romana arma violasset.* Quin totum jus bellicum, seu feciale, ut sanctissimum omnium laudat Cicero *de offic. l.* 1. §. 36. quod non a XII. Tabulis petitum, sed diu ante ab antiqua gente Æquicolarum (quæ ab æquitatis studio nomen accepit) descriptum, & sacro Fecialium collegio commissum est, *Liv. l.* 1. *c.* 32. ita ut omnes de bellis quæstiones ad eos delatæ fuerint. *Alex. Gen. dier. lib.* 5. *cap.* 3.

Hinc igitur veneno in hostem uti, nullo jure gentium in bellis licitum est: cum nihil in eo virtutis, nihilque sit, quo appareat, unum altero potiorem, vel superiorem esse; & præterea res fœda, improba, ac inter homines detestabilis sit. Neque ea virorum, sed ut dictum, muliercularum pessimarum sunt arma; non bella, sed veneficia: nulla victoriæ indoles, cum nulla re alteri prævaluerit; sed mera flagitii infamia. Neque vero in bellis probari potest modus, qui nullam relinquit defensionis copiam, & omnem cavendi facultatem ita excludit, ut dignosci nullo modo queat, quis altero potior sit.

Aliter sentit post Baldum Grotius *de jur. B. & P. lib.* 3. *c.* 4. jure naturæ licitum esse hostem veneno tollere, & solo jure Gentium secundario id saltem improbari. *Nam*, inquit, *quem interficere liceat, eum gladio, an veneno interimas, nihil interest, si jus naturæ respicias.* Tum addit: *Non deberi defendendi sui copiam hosti, qui mori meruit.* Et denique jure Gentium voluntario inductum hoc, ait, *ex respectu communis utilitatis, ne pericula in bellis, quæ crebra esse cœperant, nimium intenderentur; & credibile esse, a regibus id profectum, quorum vita ab armis ante alios defenditur, a veneno minus, quam aliorum tuta est, nisi defendatur juris aliqua religione, & metu infamia,*

nia. Atque hanc in rem allegat Baldum, Baldus Vegetium. Sed & idem statuit, ac jure saltem gentium secundario, quin inter Europæos tantum, nefas videri, fontes hostium veneno inficere, vel spiculis venenum illinere. *Grot. d. c.* 4. §. 16.

Quam vero hæc Grotii sententia falsa, omninoque explodenda sit, ex prædictis jam constat; falsumque omnino est, *nihil interesse, quem interficere liceat, gladio, an veneno, interimas*: in gladii enim actu virtus apparet, in veneno nulla: ex illo fortitudo, & quis superior sit, & victoriæ ratio dignoscitur; nihil horum in altero. Differunt igitur eo ipso, in quo omne quæstionis momentum situm est; scil. quod gladii, similiumque armorum usus in bellis honestus sit, veneni fœdissimus, & plane infamis: & honestum est, certare quis armis potior, ac superior sit; turpissimum vero, quis veneficiis. Plurimum quoque interesse, vel inde patet, quia Magistratus reum, quem gladio occidere debet, veneno non potest. Nec ulla in jure naturæ est auctoritas Baldi, cum illi JCti juris naturæ plane imperiti fuerint, & unice legibus dediti. In Vegetio autem, quod veneno hostem occidere liceat, nullibi invenitur.

Sed & illud falsum quam maxime est, quod Grotius *hostem* dicit *mortem meruisse*: nam Principes, qui bellum gerunt, de causæ suæ justitia utrinque persuasi esse possunt, ac bona fide bellum gerere; eorum vero subditi, qui judicium Principis sui sequuntur, omnino insontes sunt. Hostis igitur occiditur non quasi ex flagitio capitali, quod mortem meruit, sed jure defensionis naturalis, quæ aliter fieri nequit. Neque altera pars alterius est judex, ut quid meritus sit judicare, & ideo pœnam capitis inferre possit; & alias, si hostis mereretur pœnam, omnibus utrinque moriendum esset.

Quodsi vero, ut Grotius existimat, jure saltem Gentium voluntario prohibita essent in bellis venena, nullam illud vim habiturum esset inter eos, qui bella gerunt, & neminem in terris superiorem agnoscunt, nec ab aliis gentibus, sed a solo Deo leges accipiunt. Jus igitur illud gentium secundarium non nisi jus, ut vocant, positivum plurium gentium est, quod inter privatos obtinet, summos vero Principes, & populos liberos non obligat; quin ab iis mutari potest, & locis, & temporibus plurimum variat, ut apparet ex iis, quæ cœlo, terra, ac mari capiuntur.

Quin gentes cultiores agnoverunt potius, jure naturali nefas esse veneno in hostem uti. Valerius M. *lib.* 6. *c.* 5. ait: *Arma bella, non venenis geri debere*; idque sensisse Romanos. Et Silius Ital. *lib.* 3. *v.* 281. Mitarum morem esse, ait:

—— —— Sceleratque succis
Spicula dirigere, & ferrum infamare veneno.

Is ipse quoque, quem Grotius *d.* §. 16. allegat, Salisberiensis inquit: *Nec veneni, licet videam ab infidelibus aliquando usurpatum, ullo unquam jure indultam lego licentiam.* Ita de Fabricio oblata in hostem venena respuente dixit Claudianus, *de Bell. Gild. vers.* 273.

—— Bella negavit,
Per famuli patrare nefas. ——

Et cum Aquilius bellum brevi, sed corruptis toxico fontibus, confecisset, improbat hoc maxime, & contra fas Deum fuisse, asserit ipse Florus *lib.* 2. *c.* 20. *Mixtis, nefas! veneno fontibus infamem fecit victoriam; nam contra fas Deum, moresque majorum, medicaminibus impuris in id tempus sacrosancta Romana arma violavit.* Ita certatim hoc in bellis nefas abominantur Cicero, Lucanus, Ovidius, Plinius, Livius, Tacitus, Seneca, Ambrosius, Plutarchus, Gellius, &c. quos adducit Albericus Gentilis *de jur. Bell. lib.* 2. *cap.* 6.

Quod autem respondet Grotius *in d.* §. 16. *fas Deum sæpe tribui quoque juri gentium secundario*, in eo maximopere fallitur; nec unquam per fas Deûm intelligitur, vel intelligi potest id jus, quod gentes inter se pro sua utilitate constituerunt. Illa vero loca, quæ Grotius allegat *lib.* 2. *cap.* 19. §. 1. nihil huc faciunt, sed loquuntur de jure legatorum, & jure sepulturæ; quod utrumque verissime est ex jure Gentium primario, etsi Grotius ad secundarium perperam referat.

Quin immo si de eo, quod gentibus placuit, quærimus, plurimæ earum, etiam ex Europæis, in bello venenis usæ leguntur: uti de Parthis, Æthiopibus, Afris, Getis,

Getis, Scythis, Caspiis, Heptacometis, Turcis, antiquis Scotis, & Gallis, aliisque prolixe refert Albericus Gentilis *d. lib.* 2. *c.* 6. Itaque dicendum esset, non quod Grotius vult, jure Gentium voluntario id vetitum, primario permissum; sed contra hoc jure interdictum, & altero magis usurpatum fuisse.

Ad hoc belli nefas igitur multo magis pertinet si hostium fontes, & aquas, veneno hostis diluit; vel tela, gladios, hastas, glandes, aliave missilia ea peste inficit. Prius enim eo detestabilius, atque atrocius est, quo in plures ejus periculum indigentia aquarum, & fontium publica communicat: alterum vero mortem geminare videtur, & occidi hostis tum ferro, tum veneno. Quod ipsum quoque flagitium veneni hoc magis auget, quo minus ad vincendum, vel jus tuendum necessaria est veneni accessio, sufficiente ad id ferro. Quod animadvertunt Justinus *l.* 12. *c.* 10. *Sagittas veneno armant, atque ita gemino mortis vulnere plurimos interficiunt.* Et Ovid. Pont.

Qui mortis sævo geminent ut vulnere causas,
Omnia Vipereo spicula felle linunt.

Item Claudianus *Paneg.* 1. *in laud. Stilic. in fin.*

—— *Geminata venenis*
Vulnera. —— ——

At vero non abhorret a rationibus belli si fontes, vel aquæ non ita corrumpuntur, ut homines earum haustu pereant, sed ut bibi nequeant. Uti enim efficacissimum hoc vincendi hostis remedium est si fame, & inedia adigatur ad deditionem, *Liv. l.* 5. *c.* 48: ita eadem ratio est si siti; sive id fiat aquis aversis, sive obstructis, ut a Cæsare, *l.* 1. *de bello civ. cap.* 10. sive denique corruptis. *Grot. d. c.* 4. §. 17. Uti & Jugurtha, qua venturum hostem audierat, pabulum, & aquarum fontes, quorum penuria erat, corruperat. *Sallust. de Bell. Jugurth. c.* 5. Iste enim modus satis est commodus ad subigendum hostem: at medicatis fontibus illi potius, qui non resistunt, & in quorum arbitrio deditio non est, ut infantes, feminæ, &c. sine vi, ac labore occiduntur.

Sed quid si alia via juris tuendi, & hostis vincendi non sit; uti si pars, quæ læsam se putat, hoste nimis inferior sit viribus, ac consilio, nec ulla facultas ejus arcendi, veneno autem abigere eum possit? Equidem quæ supra §. 17. allata sunt momenta, & hanc causam sustinere, & eadem ratio, ac tuendi juris necessitas non minus venena, quam ferrum, & ignes ab injustitia, & vitio liberare videntur. Verum, id longe secus esse, nec regulariter venena in bellis ulla necessitate a vitio defendi posse, existimamus. Quod si quis enim nullis aliis viribus confidere, bellumque conficere possit, temerarium, & fatuum esset, bellum suscipere: quod & ipse Servator arguit *Luc.* 14. *vers.* 31. Si vero suscepto bello eo necessitatis redactus fuerit, ut resistere aliter non possit, quam veneficiorum abusu, pro victo habebitur, ac dedere potius se debet, vel satisfacere hosti, quam ferrum infamare veneno. Generosum est illud Sallustii: *Vinci satius est, quam malo more injuriam vincere.* Idque est, quod suggerit Servator *Luc.* 14. *vers.* 31. scil. ut qui se viribus hosti imparem sentit, mature pacem petat. Dices: quid si pacem dare hostis nolit? Resp. Si oblata satisfactione pacem dare recuset, non jam justus hostis, sed pro prædone, & latrone habendus est, in quem omnis necessaria tuendæ salutis ratio justa est. *Vid.* §. 45. *seqq.* Nec causari quisquam potest, nullum aliud remedium superesse tuendi sui; is enim non a natura est defectus, sed a propria imbecillitate, ac vitio: non enim inchoandum est tam temere bellum, sed parari debent ante vires, auxilia, fœdera, &c. quam respublica in discrimen mitti. Quod si causam orbi manifeste probaveris, non deerunt contra invasorem, & injuriæ exemplo non tam tuum, quam humanæ societatis hostem, amici; nec bello, si omnia recte administraveris, eventus.

Cæterum, non desunt casus, quibus veneno quoque se tueri fas erit. Etsi enim v. gr. civitas eo usque subacta, ac devicta, ut ultra resistere nequeat, deditione magis, quam veneno salvam se reddere debeat, *sup.* §. 44. quod si tamen sciant cives, victorem non mansurum intra fas belli, & victoriæ, & ab eo se non hostilia, sed ultra sacros victoriæ fines atrocia passuros, atque ideo herbis, ubi aliter non possunt, a suis, & conjugum, libero-

herorumque corporibus, malorum extrema depellant, non id in legitimum hostem, sed in furiam, prædonem, ac tyrannum agitur, in quem, ut dictum §. *præc.* (*h. Diss.*) omnis expediendæ salutis honesta ratio est. Ita Hercules Nessum Centaurum, qui, dum ille fluvium trajiceret, Deianiram conjugem ipsius trans fluvium portandam receperat, sed, cum Hercules jam trajecisset, eam vitiare tentabat, spiculis Lernæo sanguine infectis occidit. *Ovid. Met. 9. fab.* 2.

Refert quoque Pausanias medicaminis in hostem exemplum, quod etsi damnetur ab Alberico Gentili *de Jur. Bell. lib.* 2. *c.* 6. vix tamen est ut nimis improbandum videatur. Cum enim Amphictyones Clistheni Sicyonio expugnationem Cirrhæ urbis mandassent, Solon Clistheni, ut ejus consilio uteretur, additus tali astu urbem cepit: Aquam, quæ e fluvio Plisti in urbem influebat, avertit; deinde accensa satis ex aquæ penuria oppidanorum siti, eam aquam, sed elleboro ab Anticyris collecto, & affatim injecto corruptam, satisque medicatam oppidanis restituit, qua avide omnes hausta adeo profluvio ventris vexati, & retenti fuere, ut interim facili negotio Clisthenes urbem ceperit. *Pausan. in Phocid. seu lib.* 10. *c.* 37. Hoc inventum, cum eo non interfecti hostes, sed tantum impediti a propugnatione murorum fuerint, nemo arguet; cujus auctores Amphictyones (gravissimum illud communis Græciæ concilium), & inventor Solon, summus Græciæ Philosophus, fuerunt, quodque inter strategemata sua bellica cum Frontinus *l.* 3. *c.* 7. *n.* 6. tum Polyænus *l.* 6. *c.* 13. *n.* 1. & merito retulerunt, quippe quod plenum quoque fuit consilii, ac solertiæ: estque id simile ei, quod supra §. 39. traditum.

Sequitur, an immisso percussore hostem occidere liceat? Grotius *de J. B. & P. lib.* 3. *c.* 5. §. 18. discrimen adhibet, & percussorem, qui hosti fidem debet, non posse immitti, putat, quod facto perfidia insit; qui non debet, posse, quia nihil intersit quot sint qui hostem invadant, & cum plures possint, magis paucioribus id permissum sit.

At nihil horum veræ rationi consentaneum est. Inprimis vero a percussoribus separandi sunt qui, cum ipsi hostes sint, soli in castra hostium transeunt, hostemque vi, vel consilio, adeoque virtute adoriuntur: hoc enim & gloriosum, & heroicum est maxime. Inde magnum decus hoc facto retulit Scævola Porsennam ita adortus, ut hac virtute & suis, & hosti admirationi esset, jactans: *hostis hostem occidere volui. Liv. lib.* 2. *c.* 12. 13. Plut. *in vita Poplic. c.* 26. Ita Jonathan solus cum armigero in hostes feliciter irruit. 1. *Sam.* 14. Theodotus Ætolus cum duobus vallum hostile Regis Ptolemæi ingressus regem petiit, sed in persona, ut Scævola, fefellit; quod Ætolica quidem (credo, qoia minus prudenter, & circumspecte rem aggressus fuerat, ut postea arguitur), sed haud parum virili audacia factum, ait Polybius *lib.* 5. *Histor cap.* 81. Pipinus Caroli M. pater cum uno satellite trajecto Rheno hostem in cubiculo interfecit; quod ex Pauli Warnafredi *lib.* 6. affert *Grot. d. tit.* 4. §. 18. Quæ heroicæ fortitudinis exempla (nisi quid forte in Theodoto merito culpandum sit), omni a noxa, ac infamia absolvimus. Atque his casibus procedunt argumenta Grotii, ut cum hostibus decorum sit si magno numero hostem adorti occidant, etsi seipsos ante non prodiderint, sed forte amicos simulaverint, multo magis peregregium videatur si unus, vel pauci idem ausi fuerint.

Procul vero ab his exemplis distant infamia illa, & detestanda latrocinia, cum percussor emitur, qui ex occulto, & ex insidiis hostem feriat. Etsi enim ille nulla fide hosti devinctus sit, id tamen non minus, quam venena, factu fœdissimum esse, iisdem rationibus ostenditur: nam nec minus id turpe, ac fœdum, nec plus in eo virtutis est, quam in veneno; & utrobique perinde sublata est mutuæ defensionis copia, quæ in bellis non magis, quam in judiciis, tolli in universum potest.

Ita Icetas percussores in Timoleontem, dum sacris vacabat, immisit, *Plut. in vita Timol. c.* 23. & Perseus tres Macedonas Sicarios in Eumenem. *Liv. l.* 42. *c.* 15. Ita Gaspar Colinius Ammiralius Franciæ *d.* 22. *Aug.* 1572. cum e regio consilio domum rediret, ex clatrata fenestra velo obducta duabus glandibus æreis (eoque ad id paratis) ictus est. Quod facinus ut omnes boni execrati fuerint, ut Rex ipse se id acerrime vindicaturum sæpius, & sancte dejeraverit, ut tamen e contrario Colinii memoria deinde damnata fuerit,

fuerit, pluribus narrat Thuanus *Hist. l.* 52. *& lib.* 53. *in princ.* Eodem modo dirus percussor ab Hispanis emtus Wilhelmum Principem Arausionensem Colinii generum domi ipsius glande trajecit. *Grot. Annal. lib.* 4. *Strad. de Bell. Belg. lib.* 5. *p.* 543. confessusque deinde Sicarius est, promissum sibi hoc facto cælum, persuasusque se id jam meruisse. *Thuan. Hist. lib.* 79. *ad ann.* 1584. Quasi Deus T. O. M. qui nutu omnia temperat, eo jam angustiarum redactus sit, ut sui cultum verum, suamque ecclesiam, per immanissimis quoque gentibus detestanda scelera, assassinia, parricidia, latrocinia afferere, atque ad id miserrimi hominis assassini ope uti oporteat, & quasi pro maximo beneficio sibi præstito venale fœdissimis flagitiis cœlum habeat.

Hæc immania scelera gentes absque discrimine, an percussor fidem hosti debeat nec ne, detestatæ sunt maxime. Factum Persei ante memoratum, qui sicarios miserat in Eumenem, perinde ut veneficia ejus, adeo improbarunt Romani, ut ideo bellum intulerint: uti Dux Romanus hanc belli causam ei exponit, & inde sinistrum belli exitum ominatur: exprobrat enim ei *veneficia, cædes, latrocinio nefando petitum Eumenem; ea omnia*, addit, *quam Diis quoque invisa essent, sensurum in exitu rerum suarum; favere enim pietati Deos, &c.* uti prædixerat, ita respondit exitus, & Perseus amisso regno captus, & cum tribus filiis in triumphum ductus miserrime periit. *Liv. lib.* 44. *&* 45. Idem *Liv. lib.* 42. *c.* 18. hostem cum judicatum, ait; quippe *quem NB. non justum apparare bellum regio animo, sed per omnia NB. clandestina grassari scelera NB. latrociniorum, ac veneficiorum cernebant.*

Sic Alexander M. negat, Darium percussores sollicitantem justum hostem, & cum eo jus belli esse; &, *ad internecionem*, ait, *mihi persequendus est, non ut justus hostis, sed ut percussor veneficus.* Curt. *lib.* 4. *cap.* 11. Quin adeo exprobrat Dario percussores, ut ideo causam suam meliorem, & Deos a partibus suis esse, glorietur: *Impia*, inquit, *bella suscipitis, & cum habeatis arma, licitamini hostium capita.* Et deinde: *Percussorem in me emere voluisti: Diis igitur pro meliore stantibus causa, redegi, &c.* Curt. *d. l.* 4. *cap.* 1. Idem Ennius dixit,

Non cauponandum bellum, sed belligerandum.

Et de eo, qui percussoribus utitur, ait Valerius Max. *lib.* 9. *cap.* 7. *Victoriam non meruit, sed emit.* In horum nullo ratio refertur ad fidei debitæ violationem (qui ne quidem casus est in omnibus), sed ad emtionem percussoris: non enim illi hostes sunt, sed assassinatores & assassini; non bella, sed assassinia, ac latrocinia.

Taceo furialem istam immanitatem, qua Mithridates omnes per Asiam Romanos, & Siculi per Siciliam Gallos immissis percussoribus trucidarunt. Sed omnium immanitatem longe superat laniena ista, qua Galli Gallos Lutetiæ mactarunt: cui reliquas (inprimis cum tunc in peregrinos sævitum fuerit, Lutetiæ vero in proprios cives) ne comparandas quidem esse, nec simile exemplum ab orbe condito in tota antiquitate evolutis gentium annalibus inveniri, testatur Thuanus *l.* 53. *in princ.*

Illud vero absurdum maxime est, quod Grotius *d. lib.* 3. *c.* 4. §. 18. *in fin.* tradere haud erubuerit: *percussorum usum tantum in bello solenni, & justo prohiberi, extra bellum vero solenne haberi jure gentium pro licito.* Nam contra, in bello non justo minus licitum est, quam in justo, & solenni: in illo ne quidem jus est illius hominis interficiendi, eum id jus non nisi ex justa, & necessaria sui, rerumque suarum defensione competat, ut ostensum est *sup.* §. 13. adeoque omnes interfectiones ibi vera homicidii crimina sunt. Tantum igitur abest, in bellis non justis licere percussore immisso hominem occidere, ut contra nullum sit in iis jus occidendi hominis, quod est in bello justo.

Quod si igitur bellum v. gr. civile sit, vel cum subditis, constat, ne jus prædæ quidem, aut captivitatis, nedum mortis jus invicem esse. *l.* 21. § 1. *l.* 24. *l.* 27. *ff. de capt. & Postl.* Unde hæc bella nec finiuntur pace, sed tantum pacto, ut injuriarum oblivio sit, (atque adeo nihil jure factum in iis creditur, sed omnia injuria) quod amnestiæ pactum dicitur. *Vid. Diss. nostram de Postlim. in pace.* Neque vero cum justum, ac verum bellum non est, belli jura esse possunt. Etsi igitur indubium sit, magistratum in subditos suos rebelles suppliciis quoque animadvertere posse,

posse; id tamen verum est si causa subjecta esse possit hominum imperio: nam v. gr. conscientia, & anima, non sunt objectum imperii humani. *Matth.* 10. *v.* 28. Ita si manifestum sit, leges regni fundamentales convelli, statumque publicum, qui tuendus, non destruendus magistratui permissus est, subrui, eumque tueri velit ipse populus, (quem major pars refert) jam duæ partes erunt, quæ inter se contendunt: & si altera pars venenis, aut sicariis immissis in alteram grassetur, pessimum in se exemplum statuit, talionisque facultatem alteri quoque concedit. Sed etsi privati essent qui opprimi se putant, non illico veneficis, aut sicariis exponendi sunt, sed causa inprimis cognosci debet, idque a Judice non suspecto: quæ omnia jure naturæ manifesta sunt; adeo ut cum Hamilcar proditor, sed inauditus, a Pœnis damnatus esset, per injuriam damnatus dicatur. *Justin. lib.* 22. *cap.* 3.

Cæterum, quod Grotius *dict. c.* 4. §. 18. *n.* 4. docet, si quis eo percussore in hostem utatur, qui fide ei obstrictus est, utrumque peccare: *etsi in aliis rebus, qui malorum opera in hostem utitur, peccare censeatur apud Deum, non jure Gentium*; in eo plurima notanda essent. Nam & malorum opera in re justa uti licet, & aliud est opera malorum, quæ & bona esse potest, aliud opera mala. Si quis vero in re injusta utitur opera aliorum, etsi bonorum, omnino uterque omni jure delinquit: ut adeo in his verbis nihil vel concludat, vel veri sit.

Uti in percussore distinximus, ita & in feminis, si per eas forte hostis occidatur, distinguendum. Scil. si facto virtus inest, si eo generositas aliqua, fortitudoque, aut consilium, ac prudentia insignis appareat, non minor, quin major, quam in viris ejus erit admiratio: uti in facto Judithæ, sive mera fabula, sive aliquid in eo veri sit. *Sulp. Sev. lib.* 2. *Hist. Sacr. p.* 108. Item in Jaele, *Jud.* 4. *v.* 21. aliisque viraginibus; etsi id improbet Albericus Gentilis *lib.* 2. *de J. Bell. c.* 8. Si vero nulla virtute, sed infami assassinio, aliove malo more per eas hostis occiditur, non id jus belli, sed turpe erit, ac illicitum. Uti Augustus, labascente jam Romæ prisca morum disciplina, Cleopatram multis, repetitisque pollicitationibus instigare voluit in necem Antonii mariti sui. *Dio Cass. lib.* 51. *c.* 2. *& cap.* 4.

Legitur quoque, hostem scorta, eaque formosissima, sed lue, vel peste infecta emisisse in castra hostium, ut harum mulierum consuetudine, & contagione perirent. Factum hoc ab Hispanis in obsidione Neapolitana ex Fallopio Medico, cujus pater ibi militaverat, refert *Alb. Gent. d. tract. lib.* 2. *c.* 6. Uti Madianitæ simili propemodum facto acerrimam divini Numinis vindictam & in se, & in Hebræos excitarunt. *Num.* 25. Quin in dicta obsidione Hispani alios quoque peste laborantes homines ex urbe in castra Gallorum, & hac ratione pestem exercitui Gallorum immisisse dicuntur. *Guicciard. Hist. lib.* 19. *circa med.* Quod sine dubio infame est, & a rationibus justi belli maxime abhorret.

Sed & varias, insolitasque belluas in hostem effusas fuisse, memoria proditum est. Ita Annibal Serpentes venenatas, & vasis fictilibus inclusas in classem Eumenis conjecit, eoque modo eum fugavit. *Corn. Nep. in vita Hannib.* 23. *cap.* 10. *&* 11. Cum Severus Atrenorum urbem Atras in Asia obsideret, cives vasa fictilia parvis, at venenatis bestiolis volucribus impleta projecerunt, quæ ora militum Severi, & qua parte corporis nudi erant, involarunt, ut solvere locum obsidione compulsus sit. *Herodian. lib.* 3. *in Sever.* Saladinus Ægyptius obsessis a Christianis Ptolemaide paravit 250. Scorpiones, & plurima vascula igne Græco plena; quin & in caveolis venenatas serpentes: quæ omnia magnæ navi cum commeatu imposuit, ut in Christianos diræ hæ pestes emitterentur: sed navis ante oppressa est, quam eo veniret. *P. Æmil. l.* 6. *in Philip.* 2. *R.* 41. *fol.* 177.

Hoc quoque nefandum prorsus armorum genus esse, non dubitamus; nam & hæc venena sunt, quibus sacra armorum, & belli jura temerari non debent, ut supra §. 34. *& seq.* ostendimus. Sed nec in eo quicquam virtutis, eoque nec victoria est, *sup.* §. 36. Quam vero infestum hoc serpentum genus iis in locis sit, ex historia Mosis apparet, qui cum exercitum Pharaonis in Æthiopes per deserta harum Serpentum fœta duceret, aves iis inimicas, ibes, secum tulit, atque in eas immisit, & dum illæ pugnant, exercitum traducit. *Joseph. Antiq. lib.* 2. *c.* 4.

Quin & tauros, leones, apros, in prælia duxisse veteres, antiquus Poëta Lucretius *lib.* 5. *circa fin.* ita testatur:

Sic alid ex alio peperit discordia tristis
Horribile, humanis quod gentibus esset in armis,
Inque dies belli terroribus addidit augmen.
Tentarunt etiam Tauros in munere belli:
Expertique sues sævos sunt mittere in hosteis;
Et validos Parthi præ se misere leones,
Cum ductoribus armatis, sævisque magistris.

& deinceps, ut hæ belluæ hostes ante, & retro adortæ, & passim per aciem vagatæ ordines turbaverint, equos terruerint, homines prostratos misere laniaverint, graphice depingit. Canes quoque reduxisse Garamantum Regem ab exilio, præliatos adversus perduelles, fingitur. *Plin. Hist. nat. lib.* 8. *c.* 40. Nec defuisse, traditur, qui canibus ferocibus, & canum cohortibus in prima quoque acie usi fuerint. Uti hæc diligenter collegit *Alb. Gent. de Jur. bell. lib.* 2. *c.* 7.

Sed & hoc bellandi genus jure naturali licitum esse, pernegamus. Nam non hominum in ea re virtus est, sed belluarum, & ab his, non ab hoste hostis vincitur. Et quid aliud id est, quam bestiis objici? quæ cum sit ipsa illa non nisi in servos, ac viles personas, nec nisi in atrocissimis criminibus statui olim solita pœna immanissima, non debet in legitimum hostem exerceri; inprimis cum sequentium temporum mansuetudo totum hoc genus pœnæ abominata fuerit.

Repugnat quoque modus hic præliandi regulæ supra §. 17. traditæ; non esse justa arma, nisi quatenus ad tuendum jus nostrum sunt necessaria. Atqui hominum vis alia vi hominum oppofita propulsari potest; quæ proinde ad vincendum sufficit, nec belluarum crudelissimarum usus natura ad id necessarius est. Nec dices, tantas esse hosti copias, ut parem vim hominum opponere non possis, eoque necesse habeas belluarum ope id supplere. Nam ea necessitas non a natura est, sed a tua imbecillitate, quæ hoste inferiorem te, & victum facit: adeoque non bello tibi congrediendum, sed oblata satisfactione pax mature quærenda est, ut ostendimus supra §. 44. Ex tali enim, in quam tuo vitio, vel infirmitate conjectus es, necessitate jus naturæ non oritur.

Sed & talia hæc sunt, quæ ad nocendum potius, qoam ad vincendum pertinent, & atrocitatis potius, quam justæ victoriæ argumenta sunt; qualia in bellis permissa non esse, itidem probavimus supra §. 20. Quin res ea plena desperationis est, cum hæ belloæ prælio rursus efferatæ regi non possint, sed in utramque partem æque promiscue sæviant. Unde Lucretius *d. loc.* ait, nequicquam eis ductores armatos addi,

——— *Quoniam permista cæde calentes*
Turbabant sævi nullo discrimine turmas.

Atque hinc doctissimus ille Poëta mox morem hunc immanem ex hac ipsa ratione his verbis damnat:

——— *Sed vix adducor, ut ante*
Non quierint animo præsentire, atque videre,
Quam commune malum fieret, fœdumque futurum.

Et mox:

Sed facere id non tam NB. vincendi spe voluerunt,
Quam dare quod gemerent hostes, NB. ipsique perire,
Qui numero diffidebant, armisque vacabant.

Neque movere debet, quod iisdem rationibus Elephantorum quoque usus in præliis jure gentium interdictus videatur. Nam *I.* aliud longe est cum belluis pugnare, aliud cum hominibus, qui bellua vehuntur: pugna cum bestia uti, plane non est actus belli, vel victoriæ; ita nec belli jus inde esse potest: est autem, cum quis ex Elephanto pugnat, ac vincit, uti cum ex equo, vel curru. Nec refert, quod cum ipsis Elephantis quoque pugnandum sit, ne vel probofcide lædant, vel pedibus, aut corpore opprimant. Nam ita accidere quoque potest ut quis equorum vel corpore prosternatur, vel pedibus conculcetur: hæc enim propria ratio bellorum est, ut virorum pugnam sequantur hæc pericula, quibuscunque armis utantur.

II. Plurimum quoque interest inter has bestias: Elephanto nullum brutum magis docile, & aptum est regi, & obsequi; cæteris nullum minus. Neque Elephantes cicurati facile interficiunt hominem nisi impulsi; at leones, &c. si emittantur, mox ad ingenium redeunt. Denique, non ot cæteræ feræ prædictæ, ita Elephanti sæviunt nullo discrimine in utramque partem, sed ma-

magistri sui ductum ultro sequuntur in hostem; nec in suos ordines irrumpunt, nisi vulnerum doloribus, ac pavore nimium turbati.

III. Porro nec Elephantorum usum indistincte probamus, *supra* §. 19. uti nec tum, cum in bellis suis hostes ante iis usi non sunt, quia & illi plurimum ultra tuendi sui necessitatem, & fere tam nocendi, quam defendendi causa adhibentur. *Vid. Curt. lib.* 8. *cap.* 14. Si vero modus ille ex Elephantis pugnandi inter gentes, ut inter populos Orientis, receptus est, adeoque mos ille invicem probatur, neutra pars conqueri potest si inter se bellum gerant. Sed si extraneus eos invadat, ut Alexander M. fecit, concedi potest, suo bellorum ritu eos se tueri posse; quia eo solo pugnare docti sunt, nec, si aliis, quibus assueti non sunt, præliandi rationibus uterentur, defensio ipsis succederet. Quod si vero illi alios invadunt, (uti Pyrrhus Romanos aggressus est, & jam vincentes insuitata ante belluarum forma fugavit, *Just. lib.* 18. *c.* 1. *Flor. lib.* 1. *cap.* 18.) difficilius videtur hoc indulgendum: verum, cum & illi causari possint, non aliam vincendi rationem sibi constare, neque adeo alia præliorum specie jus suum asserere se posse, tolerarunt eo facilius morem istum gentes, quia brevi apparuit, facile vasta hæc corpora vinci, vel evitari posse. *Hirt. de Bell. Alex c.* 9. Quemadmodum & in bello Pyrrhi Elephanti (boves Lucæ olim dicti) Romanis primo prælio terrori fuerunt, deinceps ludibrio. *Flor. d. c.* 18.

Cæterum, etsi Scipionis filius, qui cum Cæsare bella gessit, magno numero eos in prælio habuerit, *Hirt. de Bell. Alex. c.* 1. & 7. Romanis tamen hoc genus bellandi probatum non fuit; neque ipsi eos, etiam in Asia, & Africa cum militarent, in aciem adducere soliti sunt, nisi forte sociorum, qui isti pugnandi generi assueti erant, opera uterentur. Et Lucretius eos inter alia sævitiæ exempla improbat. *d. l.* 5.

Inde boves Lucas turrito corpore tetros
Anguimanos belli docuerunt vulnera Pæni
Sufferre, & magnas martis turbare catervas.

Et sane excedit manifestos justorum armorum fines, cum tantum immittuntur ut cum iis, non ut ex iis pugnetur. Hodie vero Indiarum Reges iis adhuc in bellis uti, docent tum historiæ navigationum, quibus ante duo Secula Lusitanis repetitæ illæ terræ, & varia bella cum iis gesta sunt; tum edita pridem historia Magni Mogolis, cujus quatuor filii in patrem, & in invicem armati, deinde victor Aureng Zebe a suis nuper filiis justo talionis fato eadem fere perpessus est, quæ in parentem patraverat.

Denique ab artibus Magicis quoque præsidium quandoque sibi quærunt bellatores: & famosi ideo sunt ultimi septentrionis populi, Finni, Lappi, &c. *Vid. Olai Magni Histor. Gent. Septentr. lib.* 5. *c.* 15. *&c.* Ea arte usus est Maxentius, *Euseb. in vita Const. lib.* 1. *c.* 36. aliique: *Alciat. de sing. cert. cap.* 37. *n.* 2. Et vulgi fabula est, esse qui se ferro impenetrabiles reddere queunt: *Vest machen.* Qualis Cæneus fuisse, atque id beneficium a Neptuno accepisse, fingitur. *Ovid. Metam.* 12. *fab.* 5.

Ubi inprimis quærendum esset, an in his aliquid veri, & anne potius omnia vana, illusiones, & vel vitia imaginationis, vel fraudes sint. Curtius putat esse vanissimi cujusque ludibria, *lib.* 7. *c.* 4. & Aventinus appellat artem hanc *vanitatem magicam*, & *artium fraudulentissimam. Annal. Boj. l.* 2. *fol.* 72. Equidem pleraque falsa esse, & fraude fieri, dubitandum non est: an omnia, quis certo definiet? Nescimus qui sint fines potentiæ Dæmonum: at magnam esse, sacra pagina evincit. Ita existimamus: etsi quis artis magicæ usus in bellis esset, id tamen non nisi in eos, qui superstitioni huic dediti sunt, vim habere posse; in alios vero, qui animum, corpusque virtute, & recti studio munitum habent, nihil valere. Illud vero factum, quo Decii se devoverunt pro exercitu, Alciatus *d. l.* ad magicas artes; at Cotta apud Ciceronem *lib.* 3. *de Nat. Deor. circa princ.* ad strategemata refert: quasi id fecerint confisi, milites Ducem in hostes incitato equo ruentem, omni vi insecuturos esse; quod & evenit.

Qualiscunque autem sint, a bello equidem procul ea esse debent, neque sacrum hoc Dei judicium ulla turpi, nedum magica arte violari, aut profanari. Uti Albericus Gentilis *de Jur. bell. lib.* 2. *cap.* 6. *in fin.* concludit, *quod bellum, contentio hominum, fiat per has artes contentio Dæmonum.*

monum, Minime omnium vero his belli, vel victoriæ ratio inest; omniaque, quibus hactenus armorum justitiam, & sanctimoniam asseruimus, nihil magis, quam magicas impietates inde excludunt. Hoc sensere Angli, qui Johannam Viraginem Lotharingicam bello captam, hoc prætextu, quod magicis artibus usa fuisset, igne cremarunt; etsi ex rebus ipsius fortiter gestis nihil hujus inferri posset: omnia enim manu, & consilio strenue gessit, nisi quod divino instinctu impulsam se ad bellum diceret. *Serran. in vita Caroli VII. ad ann.* 1429. *Delrio. Disquis. Mag. lib.* 5. *in Append.* 1. *Masson. Annal. lib.* 4. *in Car. VII. pag.* 506. *P. Æmil. de Reb. gest. Franc. lib.* 9. *in lib. Reg.* 53. *fol.* 327. Nec adeo mirum, quod per eam res Gallica subito in melius mutata sit; cum Carolus initio impar satis fortissimis Anglorum, & adversæ partis ducibus esset, nec tum graviter res bellica procuraretur, ut queritur Serranus *d. l.* hoc vero puellæ exemplo accensa, & excitata sint omnium studia. Quid autem valeant fœminæ ab ineunte ætate laboribus, bellisque assuetæ, pluribus exemplis patet, præsertim Vlastæ, seu Valiscæ Bohemicæ, ejusque puellarum. *Dubrav. Hist. Brem. lib.* 2. Mariæ Puteolanæ, &c. *Masson. d. l. pag.* 507.

Ex his igitur manifestum est, licet, ubi alia ratio tuendi juris sui non est, belli jure homines interfici possint, tamen plurimum interesse in modo; nec fieri id posse nisi medio honesto, & cui virtutis ratio, ac certamen inest, ut sciri possit, cujus causa melior, ac superior sit: secus ac Grotius dixit *d. lib.* 3. *cap.* 4. §. 15. *n.* 1. nihil interesse si jus naturæ respicias. Quanto sanius est illud Ciceronis, *lib.* 3. *de Offic. cap.* 22. *Magnum dedecus, & flagitium, quicum laudis certamen fuisset, eum non virtute, sed scelere superatum. Et lib.* 2. *de offic. cap.* 6. *Male se rem habere, cum quod virtute effici debet, id tentatur pecunia.* Quibus ante disputatis ita concludit Erasmus: *Vides quantum momenti sit in modo, ut factum probetur? Adulterum ferro, non veneno, licet occidere: non hostem veneno, non malis artibus, &c.* Uti hæc ejus verba refert Albericus Gentilis *de Jur. bell. lib.* 2. *c.* 6.

Additio.

„ Nostram de armis, quatenus illicita, „ sint, sententiam exposuimus in *Diss. „ proœm. XII.* §. 742.

PROPOSITIO IV.

Non igitur justum remedium est si mitiori, quam armis, via obtineri reparatio potest, scilicet fame, mendacio, simulatione, &c.

DEMONSTRATIO.

Si igitur pluribus mediis obtineri res potest, tenenda regula: Media in se licita præferenda esse mediis, quæ in se, & extra statum belli illicita sunt, etsi forte plus difficultatis habeant. Media enim per se illicita non alia ratione in bellis licita sunt, quam quia sunt unicum, & necessarium remedium juris nostri tuendi. Secus ergo si aliud in promtu sit, quo, licet paulo difficilius, reparatio juris obtineri possit, non si ei, quod per se licitum est, conjunctum sit probabile periculum, quod frustrari eventum possit.

Additio.

„ Plenius hæc explicantur a B. Parente „ *in Disp. de armis illicitis*, §. 72. *seq.* „ Verba hæc sunt:

Superest ut de altero genere armorum videamus, cum hostis consilio, dolo, ac prudentia superatur. Nam dolis quoque circumveniri hostem posse, constat; vulgatumque est illud Virgilii ex Homero desumtum:

Dolus, an virtus, quis in hoste requirat?

Quod latius persequitur Grotius *de Jure Bell. & P. lib.* 3. *c.* 1. §. 6. 7. & 8. Nos vero ratione quoque id demonstramus. Cum enim in bello hostem ferro occidere liceat, multo magis licitum dolo vincere: hoc enim longe minus, ac mitius est. Cui igitur permittitur quod durius, gravius, atque atrocius est, fuso scil. innumerorum hominum sanguine se tueri, ei magis licebit quod lenius, mitius, & benignius est; sine sanguine, ac strage hominum vincere. Et ingenii quoque, solertiæque laus, ac certamen, indeque victoria est non minus, quam ex virium periculo. Sic Cæsar *de bell. Civ. lib.* 1. *c.* 15. *Non minus*, inquit, *Imperatoris est, consilio vincere, quam gladio.* Id ostendunt tot strategemata bellis familiarissima, adeo ut vix illustrior victoria obtenta sit, quæ non solertiæ potius Ducis, quam manui militum asserta fuerit;

fuerit: uti exemplis eorum strategematum constat, quæ integris tractatibus a Frontino, Poliæno, aliisque collecta sunt. Et hinc est, quod gentes bellis tres Deos, quasi tres virtutes, olim præfecerint: Martem, qui vi; Palladem, quæ prudentia; & Mercurium, qui astutia res bellicas perficiat: uti id exponit Julianus *apud Cyrillum contra Jul. lib.* 1. *art.* 1.

Quin non licitum tantum, sed & multo præclarius, & gloriosius est, ingenio, quam vi vincere: vis enim communis est brutis, quin ea parte bruta sæpe in immensum nos superant; ingenium autem homini proprium, quo solo ipse ante bruta est: illa corporis, hæc animæ virtus, atque victoria, eoque longe excellentior, atque pulchrior est. Illa corporis caduca, ac morbis, ætate, casibus fluxa; hæc animi, & æterna virtus est. Illa fuso sanguine, & cædibus peragitur, & cum hominum strage, rerum vastitate, omnium pernicie conjuncta est; hæc hoste quoque incolumi, & re salva exerceri potest. Quanto major vero ipsius Ducis gloria est, qui si ingenio vincit, ea ipsius solius laus, ac victoria est; si vi, communis militi. Hinc Corvinus cum moneret, ne Flaminius aperto Marte concurreret cum Annibale ad Thrasimenum, ita concludit apud *Sil. Ital. lib.* 5. *vers.* 100.

Bellandum est astu, levior laus in duce dextra.

Idque arguit fictum illud Ajacis, & Ulyssis apud Poëtas de armis Achillis certamen, cum apud Ovidium *Metam. lib.* 13. *fab.* 1. differtissimis orationibus, ille vim corporis, qua præstabat; hic solertiam animi, qua maxime pollebat, in concione Græcorum defenderet: Ulyssi enim, seu solertiæ in bellis, palma delata fuit. Cui simile est quod Saxo Grammaticus *Hist. Dan. lib.* 1. *fol.* 9. fingit suo more magis, quam narrat: *Assiduis bellis olim de rerum summa inter gigantes, qui corporis mole, ac robore; & Magos, qui ingenii vivacitate præcelluere, certatum fuisse, at Magos victores exstitisse.* Atque ita Sallustius *de bell. Catil. cap.* 2. docet: *In bellis plurimum ingenium posse.* Et luculenter Ovidius *l.* 2. *Amor. Eleg.* 12.

Hæc est præcipuo victoria digna triumpho,
In qua, quæcunque est, sanguine præda caret.

Unde concludendum omnino est, si victoria dolis (quæ vox media est, & in genere solertiam notat, *l.* 1. §. 2. *ff. de dol. mal.* ac in hostem turpitudine caret, *sup.* §. 68), consilioque, sine sanguine obtineri potest, natura nec licitum esse vi rem gerere. Cum enim vis in bellis sola necessitate defendatur, *supra* §. 13. quæ hic cessat, ubi consilio confici res potest, sequitur, quod vis licita esse desinat, quæ definit esse necessaria. Et cum præstantius sit, prudentia, & sine cædibus vincere *supr.* §. 73. turpior jam videtur vincendi per vim ratio, eoque jure naturæ illicita, *supra* §. 29. *& seq.* Neque adeo Dux belli culpa carebit, qui vi victoriam obtinet, si alius prudentior, ac generosior solertia, absque cædibus superare hostem potuisset. Ita peregregium Cæsaris Consilium est, qui cum posset hostem vi vincere, & milites arderent pugnandi studio, maluit tamen, iis quoque indignantibus, consilio uti, & intercludendo solerter hostem commeatu, ad deditionem eum compellere. Ita enim ipse refert, *lib.* 1. *de bell. Civ. cap.* 15. *Cæsar in eam spem venerat, se sine pugna, & sine vulnere suorum rem conficere posse, quod re frumentaria adversarios interclusisset. Cur, etiam secundo prælio, aliquos ex suis amitteret? cur vulnerari pateretur optime meritos de se milites? cur denique fortunam periclitaretur? Movebatur etiam misericordia civium, quos interficiendos videbat; quibus salvis, atque incolumibus rem obtinere malebat.* Quod & Grotius graviter monet, & pluribus firmat *d. lib.* 3. *cap.* 11. §. *ult.*

Neque quicquam movere debet quod plurimi olim populi, & magni duces de hoc genere bellorum minus bene senserint. Ita Alexander M. Ducibus suis respondet: *Eam latrunculorum, & furum esse solertiam. Curt. lib.* 4. *cap.* 13. Idem jactat Achilles *Hor. lib.* 4. *od.* 6. Sed & Romani olim, aliique populi plurimi magis probarunt, ut aperto Marte bella gererentur, quod longo ordine recenset Grotius *d. l.* 3. *c.* 1. §. 20. Nam ut taceam, rejici illis locis dolos, artesque viliores, & quæ contemtum parere possent; non ingeniosam solertiam, quæ æque exprimit hosti victoriæ confessionem, ac vis, ut Pontius dicebat apud Livium *lib.* 9. *cap.* 6: verum est, olim hoc visum fuisse plurimis; idque accidit,

vel quod hominum ingenia nondum exculta, exemplisve talis solertiæ instructa, neque ab usu, præceptisque ad profundioris prudentiæ facilitatem erudita essent, uti Barbari, & primis temporibus Romani quoque, qui unice fere armorum, nondum autem ingenii artibus assueti, & exercitati, sed rudes adhuc erant: eaque ratio est, cur Cæsar, cujus milites cum Gallis artium rudibus vi pugnare consueverant, ubi cum Africanis ingenio pollentibus bellarent, nova quasi disciplina militari sibi utendum crediderit. *Hirt. de Bell. Afric. c.* 9. Vel, quia externam rerum speciem magis secuti sunt; cum vis aperta extrinsecus magis conspicua sit, & in oculos omnium incurrat, adeoque ad gloriam illustrior videatur, quam quæ in abdito, & obscuro sunt, animæ, ingeniique artes, etsi reapse perfectiores. Unde inprimis Duces ætate, ac corpore florentes, uti Achilles, & Alexander M., peritiæ, virtutisque suæ publice in conspectu orbis, & utriusque partis, ostentandæ studio magis flagrarunt.

Verum, aliud eos deinde docuerunt exempla Annibalis, & Fabii Maximi: qui fortissimi, & toto orbe clarissimi Duces omne studium suum in id, ut invicem dolis, ac ingenio vincerent, collocaruut, maximumque in hoc victoriæ genere laudis momentum posuerunt; adeo ut Annibal cum decepto Fabio Metapontum cepisset, quasi magna lætitia exultans gloriaretur, nec Fabium dolis ipsius invictum esse. *Liv. lib.* 27. *c.* 18. Post hæc tantorum Imperatorum exempla, inprimis cum præsente reipublicæ utilitate summa conjuncta, jam non modo non puduit eos imitari, sed & æmulari gloriosum fuit. Perspicue, & scite id testatur Silius, *lib.* 15. *v.* 323. qui cum utriusque prælaudati Ducis dolos ingeniose confictos cecinisset, ita pergit.

> ——— ——— *Postremus in armis*
> *Ductoris titulus cauti, solertia tutum,*
> *Tum quoque adepta decus, captis sine sanguine muris,*
> *NB. Exin virtuti placuit dolus.*

De mendacio mirum est quam disceptent. *Vid. Alb. Gent. de Jur. bell. lib.* 2. *c.* 8. Grot. *d. lib.* 3. *cap.* 1. §. 10. & *multis seqq.* sed frustra. Ex quo enim ostensum est, hostem occidi, & facto ipso, dolisque circumveniri posse, ridiculum est dubitare, num & nudis verbis, seu mendacio possit. Quin mendacium nec extra bellum per se est prohibitum, nisi conjuncta sit alterius injuria; immo aliquando quoque laudabile est, & præmium meretur. *Exod. c.* 1. *vers.* 19. 20. & 21. Item *cap.* 21. *caus.* 22. *qu.* 2. & *l.* 1. §. 2. *voc. deserviant. ff. de dol. mal.* idque latius demonstratum est *in disp. nostra de simulatione.* Nec facit, quod vox mendacii turpe quid sonet; nam ea lis de voce est, & falsiloquium dicere licebit: nam & homicidii vox delictum notat, in bellis tamen, & ex necessaria defensione licitum est. Mendacium vero per se ne quidem est delictum; sed contrahitur demum delictum si accesserit injuria alterius. Sic Cicero *Orat. pro Ligar. cap.* 5. ait: *Si honesto, & misericordi mendacio saluti civis calamitosi consultum esse vellemus, tamen hominis non esset, in tanto discrimine refellere, & coarguere nostrum mendacium.* Et Quinctilianus *Inst. lib.* 12. *cap.* 1. ait: *Concedant mihi omnes oportet, quod Stoicorum quoque asperrimi confitentur, facturum aliquando bonum virum ut mendacium dicat, & quidam nonnunquam levioribus causis, ut in pueris ægrotantibus multa fingimus, &c.* Scævola quoque pacis procurandæ causa finxit 300. juvenes Romæ in Porsennam conjurasse. *Liv. lib.* 2. *cap.* 12.

At secus de perfidia: nam nec quicquam in bello fide sanctius, nec ejus violatione abominabilius est. Qui enim interposita fide cum hoste de aliqua re contrahit, quoad eum quidem actum pacem cum eo facit, atque adeo in eo non belli, sed pacis jus obtinet. Nihil enim aliud pax est, quam pactum, *l.* 5. §. 1. *ff. de Pactis.* Quatenus igitur hostes inter se pacti sunt, eatenus renunciarunt bello, & ratione rei conventæ pax inter eos est. Unde cum Augustus de Cleopatra bello victa pro lubitu statuere, illa vero colloqui vellet, sollicite cavit, ne fidem daret; sed per legatos specie pacis deceptam prehendere maluit. Sic enim Dio *Hist. lib.* 51. *circa med. Cæsar*, inquit, *etsi gaza potiri, reginamque vivam capere cupiebat, ut in triumpho duceret, tamen si quid fide interposita promisisset, impostor videri nolens, id agebat, ut cum capta ex animi sententia agere posset*, &c.

Nihil

Nihil vero huc pertinet factum Zopyri, qui sibi abscissis naribus, & auribus, transfugam se simulans, ab hoste Dux factus, urbem Babylonem Dario Regi suo tradidisse dicitur. *Herod. lib. 3. in fin. Just. lib. 1. cap. ult.* Non enim ille perfidia, cum fidem non dedisset, sed mendacio, & simulatione hostem fefellit.

PROPOSITIO V.

Judicium, quaenam arma sint necessaria in dubio, est penes Principem.

DEMONSTRATIO.

Diximus enim, religioni Principis id ideo relinquendum esse, quia superiorem non habet, & altero justitiam armorum negante, id ipsum armis disceptandum est. Interim hoc ipsum judicium Principis Deo obnoxium est, qui victoriam, caeteris paribus, ei, qui jure agit, concedere solet: & sic judicium belli eventu declaratur. *Vid. Diss. de justo bellorum exitu per tot. & Diss. de arm. illic. §. 4. seq. & §. 17.*

AD §. I.

ET *qui bellum gerant*] „ Summae scilicet potestates, de quibus egit *L. 1. c. 3.*

Et quibus ex causis] „ De quibus vide „ *l. 2. c. 1. §. 1. & capitibus seq. usque* „ *ad finem.*

Et quibus modis] „ Ubi quaerit, qui- „ bus armis: item an dolo, an menda- „ cio uti liceat.

Quod aut nude spectatur, aut ex promisso] „ *Nude* spectari dicitur si nulla acce- „ dit promissio: *ex promissione*, si fides ho- „ sti data est. De eo, quod nude specta- „ tur, *vide Diss. proœm. VII. §. 51. &* „ *seq. usque ad §. 63. seq.* de eo, quod „ ex promissione spectatur, *vide dict. diss.* „ *VIII. §. 53. & §. 114.*

Ex natura primum, deinde ex gentium jure] „ Antequam ad interpretationem hu- „ jus libri tertii manum admoveamus, ma- „ xime interest systema Grotii circa quae- „ stionem, *quantum in bello liceat*, expo- „ nere.

„ Postquam enim 1. in *capite primo* re- „ gulas quasdam generales posuit, *quid* „ *jure naturae sociali in bello liceat?* ex- „ plicat 2. in capite II. usque ad cap. X. „ *quid jure gentium voluntario* circa re- „ pressalias, circa jus interficiendi, ca- „ piendi jura, res, & personas hostis, & „ circa postliminium liceat.

„ Exposita licentia *juris gentium* 3. re- „ tro vestigia legit in capite X. usque ad „ caput XVI. & bellum gerentibus eripit „ ea, quae antea largitus est.

„ Temperat, nimirum, illam licentiam „ juris gentium non tantum 1°. ex jure „ naturae sociali, sed praecipue 2°. ex *jure* „ *naturae laxiori*, seu regulis charitatis. „ *L. 3. c. 10. §. 1. n. 1. cap. 11. §. 7.* „ *§. 9. 13. cap. 13. §. 4. cap. 15. §. 2.* „ *seq. §. 12.* 3°. *ex praeceptis* honestis qui- „ dem, sed non debitis, *d. c. 10. §. 1.* „ *n. 1.* Denique, & 4. ex utilitatis re- „ gulis, *cap. 12. §. 1. n. 2. §. 8. & passim.*

„ Cum vero Grotius in genere distin- „ guat inter licentiam juris naturae socia- „ lis, & inter id, quod *jure gentium vo-* „ *luntario* licet, operae pretium erit, sy- „ stema illud paucis hic repetere (nam „ plenius illud exposuimus in *Diss. proœm.* „ *IV. §. 13. seqq. & diss. IX. §. 66.* „ *seq.*) Vix enim est ut Grotius rite in- „ telligi possit, nisi cognitis hujus syste- „ matis rationibus.

„ *I.* Grotius principii loco ponit, JURE „ NATURAE, i. e. juxta justitiam inter- „ nam, non dari bellum justum, nisi 1. „ bellum gerens *justam causam* habeat, „ & 2. reparatio saltem exigatur *intra* „ *quantitatem debiti, & poena modum:* „ atque haec principia Grotii late exposui „ in *Diss. proœm. IX. §. 54. seq.*

II. PRIMO igitur requirit ad id, ut „ bellum naturali ratione justum dici pos- „ sit, CAUSAM JUSTAM: quae au- „ tem causae *justae* sint, quae *injustae*, ex- „ plicat in *Lib. 2. c. 1. §. 1. & 2. &* „ *cap. seq. junct. c. 22. per tot.* Simulque „ distinguit inter causas justificas, & sua- „ sorias. *Lib. 2. cap. 1. §. 1. & cap. 22.* „ *§. 1. seq.*

„ *III.* Eum, qui ex JUSTA CAUSA „ bellum gerit, omnia adhibere posse, „ ait, media, quae ad sui juris defensio- „ nem sunt necessaria, *Lib. 3. c. 1. §. 2.* „ ita ut opus non sit denunciatione si quis „ rem suam repetit, aut si poenam ab alio „ deposcit (secus si aliud pro alio, aut res „ subditorum invaduntur). *Vid. L. 2.* „ *c. 3. §. 6.*

„ Ex his praemissis concludit, bellum „ ge-

„ gerentem posse 1°. interficere hostem si aliter vitam servare nequit. *L.* 3. *c.* 1. §. 2. §. 6. *n.* 1. *cap.* 4. §. 6. *c.* 10. §. 1. „ 2°. Eripere hosti omnium rerum possessionem, *L.* 3. *c.* 1. §. 2. *n.* 2. 3. *cap.* 6. §. 1. *cap.* 13. §. 1. eique dominium acquiri ad compensationem usque ejus, quod debetur, *d. c.* 13. §. 1. Atque hoc modo imperia quoque occupari posse, ait. *L.* 3. *c.* 8. *per tot.* 3°. Personas capi, & in servitutem redigi intra debiti, & pœnæ modum, *L* 2. *c.* 5. §. 27. *L.* 3. *c.* 7. §. 1. *cap.* 11. §. 1. 2. Servitutem autem tantum consistere, ait, in præstatione operarum, *L.* 3. *c.* 14. §. 2. *l.* 2. *c.* 5. §. 27. at jus vitæ, & necis, victori non acquiri, *dict. loc.* nec servitutem ad posteros pertinere. *L.* 2. *c.* 5. §. 22.

„ Not. Jus illud capiendi res, & personas hostis, non extendi debere, putat, ad subditos innocentes, adeoque hos, eorumque res, nec jure repressaliarum, *L.* 3. *c.* 2. §. 1. nec jure belli capi posse, *L.* 3. *c.* 13. §. 2. excepto quod ad securitatem debiti res subditorum fidejussorio nomine detineri possint, sed restituendæ cessante periculo. *L.* 3. *c.* 13. §. 1. *n.* 1. §. 3. 4. *n.* 2. 3. *L.* 3. *cap.* 1. §. 2. *n.* 2. *Lib.* 2. *c.* 11. §. 10.

„ 4°. Vastari, & corrumpi quoque posse, ait, res hostiles, sed pariter intra debiti, & pœnæ modum. *L.* 3. *c.* 12. §. 1. 5°. Quæ ab hoste nobis erepta sunt, si postea ad limen nostrum perveniunt, jure postliminii recipi, *L.* 3. *c.* 16. §. 1. non si ad socios perveniunt, *l.* 3. *c.* 9. §. 2.

„ *IV.* Econtrario omnia hæc jura cessare, ait, si bellum geratur ex CAUSA INJUSTA: tunc enim omnia injusta, & illicita esse, quæ aguntur, *L.* 2. *c.* 1. §. 1. *n.* 3. *lib.* 3. *cap.* 10. §. 3. adeoque qui tales actus operantur, instar prædonum esse. *L.* 3. *c.* 10. §. 1. 3. 5. *cap.* 16. §. 1. Quod etiam ad duces, milites, & socios extendit. *L.* 3. *c.* 1. §. 3. *cap.* 10. §. 4. & 5.

„ *V.* Hinc concludit, jure naturæ Regem, qui *absque justa causa* bellum gerit, 1°. interficere hostes, eorumque subditos, ac socios non posse. *L.* 3. *c.* 10 §. 3. Nec 2°. capere hostium res, nedum sibi acquirere, *L.* 3. *c.* 10. §. 3. *cap.* 6. §. 1. 2. *cap* 16. §. 1. *cap.* 4. §. 5. *cap.* 18. §. 1. *n.* 1. nec 3°. captos in servitutem redigere posse, nedum eorum posteros. *L.* 3. *c.* 10. §. 3. Sed & 4°. vastare, ac corrumpere res eorum, nefas esse. *L.* 3. *c.* 13. §. 1. *n.* 2. §. 2. *cap.* 2. §. 5. *n.* 2. 5°. Ea, quæ ab hoste injuria lacessito capta sunt, & postea recipiuntur, postliminio non recipi, utpote hosti jure quæsita, *l.* 3. *c.* 16. §. 1. *junct.* *l.* 3. *c.* 9. §. 1.

„ Effectum insignem hujus rei naturali jure esse, tradit: nam bellum injustum gerentes, eorumque duces, milites, ac socios teneri ad reparandum damnum, quod interficiendo, capiendo, vastando, &c. dederunt, *l.* 3. *c.* 10. §. 4. 5. cum expensis, *dict. c.* 10. §. 3. 4. 5. 6. *cap.* 13. §. 1. *cap.* 6. §. 1. adeo ut etiam illi, qui causam a tali prædone habent, rem restituere teneantur. *L.* 3. *c.* 16. §. 1. *n.* 1. & 2. §. 2. 3. *cap.* 10. §. 6. *cap.* 9. §. 16. 2°. Si res, vel persona capta in territorio pacato deprehenditur, priorem dominum judiciali auctoritate rem repetere, & libertatem vindicare posse; ac dominum territorii teneri eum in possessione defendere, *l.* 3. *c.* 6. §. 2. *n.* 1. etsi possessio bona fide ad tertium pervenerit, *l.* 3. *c.* 6. §. 7. *n.* 1. 3°. Unumquemque privatum, & quemvis populum, eum, qui sine justa causa bellum gerit, tanquam homicidam, & furem punire posse. *L.* 3. *c.* 4. §. 3.

„ *VI.* SECUNDO. (*Vid. n. II.*) Præter justitiam causæ Grotius requirit, ut reparatio exigatur INTRA QUANTITATEM DEBITI, ET PŒNÆ: i. e. ut non plus exigatur, quam alter debet, vel meritus est. *L.* 3. *c.* 1. §. 2. *n.* 2. 3. §. 5. *n.* 3. *cap.* 6. §. 1. *n.* 1. §. 27. *cap.* 14. §. 1. *cap.* 4. §. 3. *c.* 5. §. 1. 2. *n.* 2. *in fin.* *cap.* 13. §. 1. *cap.* 16. §. 1. Quia bellum tantum juris tuendi causa gerere licitum est. *l.* 3. *c.* 1. §. 2.

„ Si quis proinde *ultra debiti*, & *pœnæ modum* ab hoste suo, utut injusto, aliquid exigit, actus tales injustos esse putat, *l.* 3. *c.* 1. §. 2. *n.* 2. 3. §. 5. *n.* 3. *cap.* 6. §. 1. *n.* 1. §. 27. *cap.* 20. §. 32. *cap.* 1. §. 2. *cap.* 5. §. 1. *cap.* 4. §. 3. *cap.* 14. §. 1. *cap.* 12. §. 1. *n.* 1. *cap.* 16. §. 1. *cap.* 11. §. 1. & nullum jus ca-

„ pienti

„ pienti inde acquiri. *l.* 3. *c.* 10. §. 3. 5. „ *cap.* 6. §. 1. Sed potius inde oriri re„ stituendi ablati necessitatem, consequen„ ter etiam damni dati restitutionem, & „ expensarum solutionem. *L.* 3. *c.* 10. „ §. 3. 4. 5. & 6. *cap.* 13. §. 1. Eam„ que obligationem non tantum in eo es„ se, cujus nomine bellum geritur, sed & „ in ducibus belli, militibus, immo & so„ ciis, aliisque, qui causam a capiente „ habent. *d. c.* 10. §. 4. 5. 6. *cap.* 18. §. 6. „ *c.* 9. §. 16. *c.* 16. §. 1. 2. 3. Immo jus „ puniendi aliis gentibus, ac cuique pri„ vato ex tali excessu quæri, & gentes „ dominos excessum illum vindicantes ju„ diciali auctoritate defendere debere. *L.* 3. „ *c.* 13. §. 1. *n.* 1.

„ *VII.* JURE GENTIUM VOLUN„ TARIO duo illa principia generalia ju„ ris naturæ mutata esse, fingit; ac com„ muni consensu gentium statutum esse, „ ait, 1. ut etiam ex INJUSTA CAU„ SA bellum gerere, & 2. ULTRA „ MODUM DEBITI, ET PŒNÆ, „ HOSTEM LÆDERE liceat. *Grot. l.* 3. „ *c.* 4. §. 3 4. *cap.* 6. §. 2. Conf. *Diss.* „ *proœm. IX.* §. 63. *seq.*

„ Causam, cur *prius* gentibus placuerit, „ hanc affert, quod periculosum foret si „ gentes inter duos populos de justitia „ belli pronunciare, eoque bello alieno se „ implicare vellent, *L.* 3. *c.* 9. §. 4. *n.* 2. „ adeoque nihil melius eos facere posse, „ quam ut id, quod evenisset, pro jure „ haberent, *l.* 3. *c.* 10. §. 5. *n.* 1. *Poste„ rioris* constitutionis hanc affert rationem, „ quod in bello etiam justo inter duos po„ pulos vix satis cognosci possit ex indi„ ciis, quis justus sit se tuendi, *suaque* „ *recuperandi, aut pœnas exigendi modus.* „ *L.* 3. *c.* 4. §. 4. *cap.* 10. §. 5. *n.* 1. *De„ nunciationem* autem, seu clarigationem „ gentes ideo necessariam judicasse, ut „ certo constaret, non privato ausu, sed „ voluntate utriusque populi, aut populi „ capitum, bellum geri, *d. c.* 3. §. 11.

„ Hanc autem mutationem saltem con„ tigisse, ait, in BELLO PUBLICO, „ & JURE GENTIUM SOLENNI, „ i. e. quod utrinque a summa potestate „ geritur, *L.* 1. *c.* 3. §. 1. 4. *n.* 1. 2. „ §. 5. *n.* 1. *L.* 2. *c.* 17. §. 19. *l.* 3. *c.* 19. „ §. 11. *c.* 4. §. 1. *cap.* 3. §. 12. *cap.* 20. „ §. 8. 11. & indictum est: *L.* 1. *c.* 3. „ §. 4. *n.* 1. §. 5. *n.* 1. *L.* 3. *c.* 4. §. 3. „ *cap.* 3. §. 1. 5. 6. *n.* 1. & 3. §. 11. „ *L.* 2. *c.* 17. §. 19. *l.* 3. *c.* 19. §. 11. „ Conf. *diss. proœm. IX.* §. 63. *n.* 4. *seq.*

„ *VIII.* Addit, ex hoc *jure Gentium* „ non oriri *jus internum*, quod in con„ scientia tutum reddit, *L.* 2. *c.* 1. §. 3. „ *cap.* 3. §. 6. *cap.* 12. §. 26. *n.* 1. *L.* 3. „ *c.* 7. §. 6. *n.* 4. §. 7. *cap.* 9. §. 5. *n.* 2. „ §. 18. *n.* 6. *cap.* 16. §. 1. *n.* 1. *cap.* 19. „ §. 11. sed saltem externum, *Lib.* 3. „ *c.* 6. §. 27. *cap.* 7. §. 6. *n.* 3. *cap.* 17. „ §. 1. *n.* 2. Jus improprium. *Proleg.* §. 41. „ *l.* 2. *c.* 1. §. 1. *n.* 3. *cap.* 4. §. 4. *in fin.* „ *cap.* 5. §. 28. *cap.* 17. §. 9. *lib.* 3. *c.* 6. „ §. 1. *cap.* 7. §. 6. *n.* 2. 6. *cap.* 23. §. 13. „ *n.* 5. *Vid. Diss. proœm. IX.* §. 64. *seq.*

„ *IX.* Hoc jus externum duobus capi„ tibus absolvi, ait; illud enim ei, qui „ injuria bellum gerit, tribuere 1°. DO„ MINIUM EXTERNUM in res, & „ personas captas, *Lib.* 2. *c.* 5. §. 20. „ *lib.* 3. *c.* 4. §. 4. *cap.* 6. §. 2. 7. *cap.* 7. „ §. 6. *n.* 1. 2. fine fine, & modo. *dict.* „ *cap.* 6. §. 2. 2°. IMPUNITATEM. „ *Lib.* 3. *cap.* 4. §. 3. 4. 5. *n.* 3. *junct.* „ *cap.* 6. §. 1. *n.* 1. *cap.* 10. §. 1. *n.* 1.

„ *X.* Ex his principiis concludit, ho„ stem jure Gentium etiam ex INJUSTA „ CAUSA, & ULTRA MODUM „ DEBITI, ET PŒNÆ, i. e. in in„ finitum 1°. occidi posse qualicunque vi, „ & quocunque modo. *L.* 3. *c.* 4. § 3. „ *cap.* 18. §. 1. *n.* 1. Conf. *Diss. proœm.* „ *IX.* §. 87. *seq.* 2°. Res hostiles capi „ posse etiam ultra debiti, & pœnæ mo„ dum, *L.* 3. *c.* 2. §. 2. *cap.* 4. §. 2. 3. „ *cap.* 6. §. 1. 2. *cap.* 13. §. 1. 3. Idque „ extensum esse etiam ad bona subditorum „ innocentium, sive jure belli, sive per „ repressalias capiantur. *L.* 3. *c.* 2. §. 2. „ *dict. cap.* 13. §. 2. *Conf. Diss. proœm.* „ *IX.* §. 88. Immo & ad imperia ipsa. „ *Lib.* 3. *cap.* 8. *per tot.* 3°. Personas ho„ stis omnes, etiam subditos innocentes, „ in servitutem detrudi posse; eamque „ servitutem etiam extensam esse ad po„ steros, & ad jus vitæ, & necis. *L.* 3. „ *cap.* 2. §. 5. *n.* 1. *cap.* 7. §. 1. *n.* 2. „ §. 2. 3. 4. & 5. *n.* 1. 2. *Conf. Dissert.* „ *proœm. IX.* §. 94. *seq.* 4°. Vastari, & „ corrumpi posse omnes res hostis, in in„ finitum. *Lib.* 3. *c.* 5. §. 1. 2. 5°. Res „ ab hoste nobis ereptas, etsi jure, post-

 „ li-

„ liminio recipi, si ad civitatem injuria „ agentem, vel ad ejus socios revertuntur. *Lib* 3. *c.* 9. §. 2. *cap.* 16. §. 1.

„ *XI.* Insignem autem effectum hujus „ *juris gentium* apud alias gentes esse, „ fingit. Nam 1. eum, qui sine justa causa bellum gerit, omnium illorum actuum „ nomine pœnam non debere, *l.* 3. *c.* 19. „ §. 5. *cap.* 4. §. 22. nec ideo bello ab „ alio peti, *l.* 3. *c.* 4. §. 2. *n.* 2. §. 3. 4. „ 5. 6. 27. *cap.* 10. §. 1. *n.* 1. aut in deprehensum in alieno territorio, tanquam „ in homicidam, vel furem, judiciali au„ctoritate animadverti posse, putat. *L.* 3. „ *c.* 4. §. 3. 5. *n.* 2.

„ Immo capientem, etiam apud medios „ judiciaria manu, non tantum ipsum, „ *L.* 2. *c.* 5. §. 29. *n.* 3. *l.* 3. *c.* 16. §. 1. „ *n.* 1. sed omnes, qui causam ab eo „ habent, in possessione rerum, tanquam „ dominos, defendi debere: *L.* 3. *c.* 4. „ §. 4. *cap.* 6. §. 2. 7. *n.* 1. *c.* 7. §. 6. „ *n.* 1. 2. §. 7. *cap.* 10. §. 1. 5. *n.* 1. „ *cap.* 19. §. 1. 2. *Conf. Diss. proœm. IX.* „ §. 66. *seq.* Adeo ut gens illa, quæ externum dominium capienti eripit, a qualibet alia gente puniri, & bello peti „ possit, ac infamis fiat. *L* 3. *c.* 4. §. 15. „ *n.* 1. Hoc enim jus inter gentes adeo „ firmum esse, ait, ut modus hic certo „ modo naturalis dici possit. *L.* 3. *c.* 6. „ §. 2. *n.* 4.

„ *XII.* Totum hoc systema corruit ex „ hoc solo fundamento, quod jus gentium „ voluntarium non detur juxta tradita in „ *Diss. proœm. IV.* §. 61. *usque ad* §. 71.

„ Solum igitur jus naturæ inter gentes „ bellum gerentes obtinet; jure naturæ „ autem omnino requiritur 1. *justa causa*, „ & bella, quæ absque justa causa geruntur, sunt latrocinia. At quia inter duas „ summas potestates, quæ judicem non „ habent, morali ratione de justitia causæ, quam uterque sibi tribuit, constare „ nequit, jure naturæ suspensa est illa certitudo usque dum Deus bellorum arbiter per ultimam victoriam de justitia „ causæ decidat.

„ Idem jus naturæ 2. permittit, ut „ etiam *ultra modum debiti*, *& pœna*, „ i. e. in infinitum, hostem lædere, ejusque res capere possimus; quod alibi „ probavimus.

„ Unde 3. apparet, ea, quæ Auctor „ *juri gentium* tribuit, verum esse *jus naturæ*: temperamenta autem, quæ 4. in „ capite X. usque ad cap. XVII. commendat, & ex charitatis, & perfectionis „ regulis desumit, legi merentur; at ad „ disciplinam juris naturalis, quatenus jus „ hominibus tribuit, non pertinent.

Quid ergo natura liceat videamus] „ Cum „ bellum sit medium necessarium juris no„stri tuendi, facile constat, omnia ea licita esse, quæ ad defensionem juris no„stri sunt necessaria, adeoque capere per„sonas, & res hostium, vastare eas, oc„cidere hostes, &c. quibuscunque armis, „ sine quibus victoria per quam jus no„strum reparatur, obtineri nequit, lici„tum esse. Secus ergo si alio modo, quam „ armis, vel alio armorum genere minus „ nocivo, jus nostrum defendi potest.

Ad §. II.

Ut *jam ante diximus aliquoties*] „ *Vid.* „ *L.* 2. *c.* 5. §. 24. *n.* 2. *c.* 7. §. 2. *c.* 14. „ §. 11. *n.* 1.

Quæ ad finem ducunt in morali materia æstimationem intrinsecam accipiunt] „ Hæc est regula, quam B. Parens in po„sitionibus juris gentium *pos. IV. n.* 4. „ statuit, qui concedit finem, concedit „ etiam ea, quæ ad istum finem obtinen„dum sunt necessaria.

Quare quæ ad finem juris consequendi sunt necessaria, ad ea jus habere intelligimur] „ Si enim Creator jura quædam nobis con„cedit, ac facultatem ea defendendi tri„buit, omnia licita sunt, sine quibus de„fensio illa expediri nequit; quia alias „ Creator frustra finem illum voluisset. *Conf.* „ *l.* 2. *c.* 1. §. 3. *ibique not.*

Non secundum physicam subtilitatem, sed moraliter] „ i. e. Jus habere intelligimur „ non intuitu actus, quem agimus, sed „ intuitu totius negotii, quod agitur: quod „ Auctor exemplo ejus, qui vitæ suæ tuen„dæ causa innocentem occidit, illustrat.

Jus illud, quod stricte ita dicitur] „ Et laxiori opponitur. *Vid. l.* 1. *c.* 1. „ §. 5. *l.* 3. *c.* 4. §. 2.

Et facultatem agendi in solo societatis respectu significat] „ i e. Quod ideo facere „ liceat, quia naturæ sociali convenit, vel, „ quod

" quod idem est, quia tendit ad conservationem societatis humanæ. *Vid. proleg.* §. 8. & 12. *item L.* 1. *c.* 1. §. 3. At sæpius diximus, non dari societatem humanam, adeoque nec jus sociale. Nec opus est confugere ad societatem homanam, quia citra omnem societatem ratio naturalis nos docet, homines jura a Deo singulis concessa tueri, etiam cum internecione alterius, posse, *l.* 2. *ff. just. & jur.*

Quare] " Quia jus habemus ad agendum ea, quæ ad conservationem juris nostri sunt necessaria.

Licet mihi vi qualicunque arcere] " i. e. jura, quæ ex voluntate Dei mihi concessa sunt, tueri; idque jure necessariæ defensionis.

Etiamsi forte is peccato vacet] " Forte quod sit furiosus, vel quod me potet hostem, &c.

Sed ex jure, quod mihi pro me natura concedit] " Sufficit enim, quod ego non tenear id, quod alter intendit, pati: quæ sunt verba Auctoris in *d. c.* 1. §. 3.

2 *Quin & rem alienam, ex qua certum mihi periculum imminet, invadere possum*] " Qua de re integram disputationem conscripsit B. Parens *de jure belli in amicos.* " Add. supra *L.* 2. *c.* 2. §. 10.

Non tamen Dominus fieri] " Cessante enim periculo restitui debet domino.

Donec securitati meæ satis cautum sit] " Nam ad eum solum finem occupatio licita est, quo fine cessante etiam jus cessat.

Sic rem meam, quam alius detinet, eripere ei, naturaliter mihi jus est] " Hic perpetuus ille error Auctoris est, unicuique privato competere jus debitorem privata auctoritate compellendi, vel rem suam vi recipiendi. Quod verum non est nisi inter summas potestates, vel cessante judicio. *Vid. l.* 2. *c.* 7. §. 2.

Aliud tantundem valens] " Morali enim æstimatione id idem est. *Lib.* 2. *cap.* 11, §. 10.

Ut & debiti consequendi gratia] " Hoc in genere verum non est, sed inter eos saltem obtinet, qui superiorem non habent.

Quibus ex causis dominium quoque sequitur] " Non sola securitas: nam occupatio rei hostilis est justus dominii acquirendi titulus, uti infra videbimus. *L.* 3. *c.* 6.

Alio modo læsa æqualitas reparari nequit] " Auctor putat, justitiam, contractuum inprimis, in æqualitate consistere, quæ si læsa est, reparari debeat: quod examinavimus supra *l.* 2. *c.* 12. §. 8.

Sic ubi justa est punitio] " Si jus mihi est agendi ad reparationem injuriæ, omnia justa sunt, sine quibus reparatio illa fieri nequit, adeoque & arma. 3

Et omne, quod pœnæ pars est, ut rerum corruptio per incendium, aut aliter] " Jus vastandi res hostiles Jure naturæ licitum esse, ait, quatenus vastatio necessaria est ad juris reparationem; quod examinabimus infra cap. IV.

Intra justum scilicet, & qui peccato respondeat, modum] " Adeoque joxta proportionem delicti. *Vid. c.* 11. §. 2. & §. 5. *n.* 3. *c.* 13. §. 1. *c.* 15. §. 1. Quod itidem examinabimus d. c. IV. Conf. *Dissert. proœm. IX. c.* 3. §. 18.

Ad §. III.

Sed *& ex causis subnascentibus*] " Nam bello inchoato novæ injuriæ subnasci solent, & possunt: uti si hostis fidem datam, vel alia jura inter hostes communia violat. *Vid. L.* 2. *c.* 1. §. 16. *l.* 2. *c.* 21. §. 20. *L.* 3. *c.* 13. §. 3.

Sicut & in judiciis post litem contestatam jus sæpe novum parti paritur] " Si v. g. alter attentata committit, &c.

Sive socii] " Qui alterios causam defendont: de quibus Vid. *Dissertatio proœmialis XII.*

Sive subditi] " Vide *l.* 1. *c.* 5. & *l.* 2. *c.* 26.

In se quoque jus tuendi me mihi porrigunt] " Hoc non est ex causa aliqua subnascente, sed ex causa originaria. Socii enim, qui hosti meo assistunt, ejus causam sequuntur, & defendunt; adeoque illis quoque resistere possumus, non ex causa aliqua subnascenti, sed quia tuentur causam principalem. Eadem ratione subditis hostis mei vim inferre jure possum, quia injuriam principis defendunt, ejusque judicium sequi, & causam principalem defendere tenentur, adeoque ejus sunt instrumentum.

Qui bello se miscent, quod injustum est; obligant se ad sumtus, & damna] " Sæpius diximus, de causæ justitia non quæ-

,, ri inter duas summas potestates. Idem ,, quoque dicendum de Sociis, qui causæ ,, illi accedunt. Adeoque ex eventu saltem ,, apparet, cujus causa justa fuerit, & qui ,, ad sumtus, & damna teneantur. Interim ,, utraque pars cum Sociis hostis agit, ac si ,, justam causam haberet, & cujusque ju- ,, dicium valet intra fines suæ, Sociorum- ,, que civitatis.

Præsertim si ipsi id injustum esse scire pos- sunt, & debent] ,, Uti si subditi forte ad ,, deliberationem adhibentur, *l.* 2. *c.* 26. ,, §. 2. At ibidem notavimus, subditos sem- ,, per teneri sequi judicium principis, in ,, quem omne jus suum contulerunt.

Ipsi quoque pœnæ meritum contrahunt] ,, Immo etsi Socius ex ratione, quam ju- ,, stam credit, accedat alieno bello, victo ,, eo, cujus jure bellum geritur, Socius ,, æque ad reparationem tenetur. Nam de- ,, cisio causæ, cum alius judex non sit, de- ,, pendet ab eventu. Victus semper injuria ,, egisse, & victoris causa ab initio justa ,, fuisse censetur, & ex judicio hominum ,, censeri debet.

Donec qui sontes sunt cogantur &c.] ,, i. e. donec injuria reparata sit.

Ad §. IV.

1 Ad *jus agendi multa consequi indirecte, & extra agentis propositum*] ,, Sic v. g. ,, civitate obsessa etiam furiosi, & infantes, ,, absque injuria interficiuntur; quia aliter ,, jus meum reparare non possum: adeoque ,, id sequitur ex contagione, & vicinia eo- ,, rum, quæ jus agendi habeo. *Gron. b.*

Explicavimus alibi] ,, *L.* 2. *c.* 1. §. 4. ubi ,, nostram sententiam exposuimus.

Si tantundem accipi non potest] ,, Dixit ,, enim Auctor, ultra quantitatem debiti, ,, vel proportionem pœnæ, bello nihil peti ,, posse. *Vid.* §. 2. *n.* 2. & 3.

Plus accipere nobis jus est, sub obligatio- ne tamen restituendi pretium ejus, quod re- dundat] Dixit enim Auctor, jure naturæ bello non plus peti, vel damnum inferri posse, quam datum est. Hinc concludit, si plus occupatum est, residuum pretii resti- tui debere.

Nos in infinitum res hostiles capi posse, afferimus. Nam 1. nondum videtur recepta res, nec reparatum jus, quia bello pen- dente auferri iterum possunt. 2 Neque dici potest, me tantundem recepisse. Rem enim meam tenui extra statum belli, & cum pa- cis securitate; nondum ergo tantundem re- cepi, nisi rem in eodem statu habeam: quod non fit nisi per ultimam victoriam, aut transactionem; priori enim casu facultas re- sistendi in perpetuum sublata est; posteriori casu ex consensu hostis rem recipit, adeo- que cum securitate rem tenet.

Additio.

,, Systema Auctoris exposuimus in *Diss.* ,, *Proœm. IX.* §. 54. *seq.*

Etiamsi intra eandem navem, aut do- mum, sint pauci infantes] ,, Quia aliter ,, jus meum reparare non possum; adeo- ,, que culpa est eorum, qui resistunt. *Conf.* ,, *l.* 3. *c.* 4. §. 9.

Si aliquis ex ipsorum usu percussus inte- reat] ,, Nam alter suo jure utitur.

Antehac monui] ,, Vide loca in *Diss.* 2 ,, *Proœm. II.* §. 11. *seq.*

Non semper ex omni parte licitum est, &c.] ,, Quia forte repugnat charitati, vel ,, aliis perfectionis regulis. Exempla Grotii ,, exhibui *dict. Diss. II.* §. 11. *seq.*

Juri stricte sumto] I. e. juri naturæ so- ,, ciali. *Diss. proœm. I.* §. 13.

Sæpe enim proximi charitas non permittet, ut summo jure utamur] ,, Ut rem exem- ,, plo illustremus, repetendum est ex *l.* 2. ,, *c.* 1. §. 4. *n.* 1. Auctorem statuere, in- ,, nocentes, qui fugam meam necessariam ,, impediunt, obteri *jure stricto* posse, quia ,, multo apud me minor est societatis re- ,, spectus, quam propriæ salutis cura; at ,, *legem dilectionis*, quæ alterum nobis æ- ,, quat, id plane non permittere: quam ,, opinionem examinavimus *ibidem*.

Quare etiam quæ extra propositum acci- dunt, cavenda erunt] ,, Dixit enim initio ,, hujus §. nos jus agendi ad multa conse- ,, qui indirecte, & extra agentis propositum, ,, ad quæ per se jus non esset. Hæc igitur ,, pariter vitanda esse, ait, quia proximi ,, charitas non permittit ut summo jure uta- ,, mur.

Nisi multo majus sit bonum, quo nostra actio tendit] ,, In concursu enim perfectio- ,, num major gradus eligendus est. Sic v. g. ,, charitatem exigere, putat, ut occidere ,, se potius patiatur, quam ut alium occi- ,, dat: at excipit casum, si fit persona ,, multis

„ multis utilis. *Vid. l.* 2. *c.* 1. §. 8. & „ *cap.* 24. §. 5.

Aut nisi in pari bono, & malo, multo major sit spei boni, quam mali metui] „ De „ qua regula vide *lib.* 2. *c.* 24. §. 5. *n.* 3. „ & 4.

Ut in dubio ad eam partem, quæ alteri magis, quam sibi consulit] „ Quia lex di- „ lectionis alterum nobis æquat. Vid. *L.* 2. „ *c.* 1. §. 8.

Optimus magister] „ Bene Tesmarus in „ notis hic monet, per *zizania* non intel- „ ligi malos homines, sed malos Christia- „ nos. Neque ibi dicitur, magis malo chri- „ stiano, quam sibi consulendum esse; sed „ magister jubet, ut utrumque & Zizania, „ & triticum crescere sinant usque ad tem- „ pus messis.

Vindictæ immodestiam] „ Vid. *Gron. h.* „ *Add. Sozom.* 6. 24. *Theod.* 5. 13. *Aug.* „ *de Civ. Dei* 5. 26. *Niceph.* 12. 25.

Nec si quid Deus facit tale] „ Respicit
3 „ Auctor ad excidium septem populorum; „ quod exemplum quidam allegare solent.

Ob plenissimum illud Dominii jus, quod ille in nos habet] „ Deus enim legem qui- „ dem inter homines statuit, ne in se invi- „ cem grassentur. At sibi ipsi talem legem „ non dixit; indeque tanquam Auctor vi- „ tæ, & necis, pro lubitu de vita homi- „ num disponere potest, inprimis si meri- „ tum accedit. *Vid. Diss. proœm. I.* §. 60.

Ut alibi notavimus] „ *L.* 1. *c.* 4. §. 7. „ *n.* 1. *L.* 2. *c.* 20. §. 4. *n.* 2. & *c.* 21. §. 14.

Et eo suam, qua judex est, æquitatem testatam facit] „ Unde concludit, si Deus, „ qua judex est, parcet nocentibus propter „ innocentes, nedum hominem in homi- „ nem id facere debere.

Ex his quidem generalibus regulis cognosci potest quantum in hostem liceat naturaliter] „ Systema Grotii exposuimus in *Dis-* „ *sert. proœm. IX.* §. 54. & *seq.* Simpli- „ cissimum hujus materiæ principium est: „ omnia in bello licere, sine quibus jus „ nostrum reparari nequit. *Vid. supr.* §. 1. „ *Propos.* 2. & *seq.*

AD §. V.

1 QUID *liceat in eos, qui hostes non sunt, sed hostibus res aliquas subministrant*] Regula generalis est, quod hostis commercium pacati cum hoste impedire nequeat: quia pacatus ille suo jure utitur dum alii vendit &c. neque commerciorum jus, ob litem inter duas gentes ortam, tertio pacato auferri potest.

Excipe, si eo commercio hostis juvatur: tunc enim jure necessariæ defensionis capi res illæ possunt.

Additio.

„ Hanc materiam exposuit B. Parens in „ Disp. *de commissis.* §. 19. & prolixius in „ disp. *de jure belli in amicos* ubi §. 4. & „ *seq.* ita differit.

CÆTERUM, *etsi ista haudquaquam diffitemur, accidit tamen sæpe, ut in eos, in quos bellum decretum non est (quos omnes hic voce amicorum complectimur) aliquando jura belli, & hostium exerceri possint; idque non rupta modo, sed & salva pace: quorum exempla quædam, pro disputationis exercitio, paucis excutiemus.*

Neque vero hic ad ea jura respicimus, ad quæ medii, vulgo neutrales, utrique parti tenentur. Ea enim pacis jura sunt, non belli, uti jus transitus, & commerciorum in genere. Neque ad abusus illos, qui in pacatos prætextu juris belli committi solent, & necessitate bellica leniuntur, non excusantur; sed ad ea, quæ etsi pace illicita, tamen bello in pacatos jure gentium permissa sunt.

Tale primum est, quod nonnumquam in eos exerceri potest, qui commercia cum hoste nostro agunt. Id vero quale sit, maximis inter gentes, & populos contentionibus, & adeo probabilibus utrinque rationibus disceptatum fuit, ut ipsum prope jus gentium collidere videatur. Ab eorum enim parte, qui commercia exercent cum hoste, ratio manifesta est: nam indubie jure gentium domini res suas vendere, cui velint, possunt. A parte vero eorum, qui commercia hæc sibi noxia impediunt, ratio non minus evidens est: nam cum cuique a natura se, juraque sua tueri concessum sit, etiam ea concessa sunt, sine quibus tueri ea non potest, uti si non possit, nisi impeditis cum hoste commerciis. Utrumque certi juris gentium est. Ita in bello inter Regem Daniæ, & Stenonem Svecum, Lubecenses commerciorum cum Svecis libertatem jure gentium receptam flagitabant: Danus negabat, natumque inde bellum fuit. Crantz. Vandal. lib. 14. c. 29. Loccen. Histor. Suec. lib. 15.

ad

ad annum 1502. Joh. Meurs. in Histor. Dan. part. 3. lib. 2. ad annum 1503. *Dani Judicium secutus est Jacobus IV. Rex Scotiæ: Lubecensium, Imperator.* Meurs. dict. loc. *Eadem contentio & alias sæpe fervuit; cujus rei exempla plurima refert* Grot. de J. B. & P. lib. 3. c. 1. §. 5. in Annot. *Nec in eo, quod nunc per Europam geritur, bello, in hac causa querelæ defuere.*

Equidem non est illa, quæ vulgo traditur, rerum distinctio, quarum aliæ usum tantum habent in bello, aliæ non nisi extra bellum. Grot. d. c. 1. §. 5. *Verum, quid in quaque specie statuendum sit, ambigitur.*

Plane ea, quæ nullum in bellis usum habent, sed luxuriæ, & voluptatis saltem instrumenta sunt, nec hostium instruunt vires, hostibus vendi, nemo quisquam moleste ferre poterit, eorumque cum hostibus commercium nulla causa est, quæ impediat; nam in his rebus altera illa ratio §. 6. h. Disp. *allegata, eorum, nimirum, qui commercia ob ius belli impediunt, tota cessat, eoque altera, quæ dominis res suas vendendi potestatem defendit, vires integras retinet.*

De cæteris rebus valde variant. Jure enim communi earum commercium cum hoste indistincte prohibitum est, & non tantum armorum, aliorumque, quæ non nisi in bello usum habent, sed & frumenti, salis, & similium, l. 11. princ. *ibi:* ut ferrum, & frumentum, & sales. ff. de Publican. c. 11. X. de Judæis. c. 1. Extrav. commun. eod. tit.

Alii vero hæc discernunt, & armorum quidem, cæterorumque bellicorum instrumentorum, quibus & vos subigendo ferra necessaria continetur, d. l. 11. princ. *cum hostibus commercium jure gentium interdictum censent; quæ res inde contra bando, id est, interdicta dicuntur.*

Frumenti vero, cæterique commeatus deferendi potestatem non ita promiscue auferunt. Et Grotius quidem d. §. 5. *ita rem definit, ut si quis v. gr. obsessa urbe, subvectione mercium, spem, eventumque excitatum obsidentis frustraverit, cum scire id potuerit, teneatur ex culpa ad restitutionem damni dati, uti per quem factum est ut debitor alicujus carcere effugeret, si obsessorum evidentissima sit injustitia, etiam criminaliter; damno autem nondum dato, ad cautionem. Denique si obsessor ipse indigeat, etiam capere eum merces posse, ait; & necessitatem ei jus dare, sed cum onere restitutionis.*

Etsi vero horum pleraque haud procul a vero abeant, tamen id perinde esse videtur, ut cum quis in vasta sylva offendens plures, & obversas in omnes partes vias, eligit casu eam, quæ vera est, vel vera proxima. Cæterum, comparatio illa domini res suas hosti nostro vendentis, & ejus, qui debitorem e carcere dimittit, plane claudicat; ille enim suo jure utitur, hic non item. Neque convenit, quod illum nescientem, sed qui scire possit, & hunc scientem confert. Sed nec mercatori recte tribuitur judicium de justitia belli, nec juri gentium quadrat quod de criminali judicio affertur. Illa vero minime probari potest sententia, quod necessitas jus faciat, adeo ut tempore necessitatis omnia iterum communia fiant, prout sentit Grot. l. 2. c. 2. §. 6. *Denique non redditur causa differentiæ inter arma, & commeatum, quo æque, ac armis, hostis juvari videtur.*

Horum igitur unde arcessenda sit decisio, videamus. Scil. duabus regulis contrariis maxime res definienda erit, quarum prima est: Orto inter duos populos bello, non excludi jure gentium pacatos a libero cum hostibus commercio. *Jure enim suo in res suas utuntur, in quas alteri nihil juris est, & cum pax hosti cum pacatis duret, pacis quoque jura, nimirum commercia, inter eosdem durare necesse est. Altera vero:* Qui hosti nostro in bello assistit, eum hostis loco esse. *Idem enim actus est, ex quo injuria, vel damnum nobis infertur, actus scil. tam assistentis, quam inferentis. Atque hac re maxime violari amicitiam, & hostem fieri si cum hostibus te conjungas, dicebat T. Quintius Dux Romanus.* Liv. lib. 34. c. 32. & lib. 32. c. 22.

Verum initio, prima regula fines rite constituendi sunt. Illa igitur restringi debet 1. *ad commercia pacis, non belli, seu quæ propria bellorum sunt; uti durante bello arma ministrare: is enim actus excedit commercia pacis, eoque magis assistitur hosti in bello, quam commercium pacis cum eo exercetur; quale intelligi non potest illud, quod bellorum proprium est, hosti arma ministrare.* 2. *Commercia illa pacis non cum alterutro hostium solo, sed cum utroque ita æqualiter exercenda sunt, ut ne videatur alterum alteri præferre. Hoc ipso enim desinit esse medius, & unius partis judicium magis sequi videtur, atque adeo in partibus jam esse, & bello se miscere incipit.* Hinc

Hinc I. *is, qui hosti frumentum venale, vel alias commeatum subvehit, non ideo hostis statim loco erit, vel ad reparationem damni tibi tenebitur, etsi forte ea causa sit cur tu pulsus fueris, vel cum damno cesseris; vel etsi interdixeris, modo tibi id pro eodem pretio, vel tantundem petenti non denegaverit. Nam alias eadem ratione dicendum esset, si tibi vendidisset frumentum, eaque causa fuisset cur hostis tuus victus sit, jam huic eum teneri ad reparationem damni, cum utriusque hostis eadem ratio sit. Igitur hoc ipsum potius est officium verum mediorum, & pacatorum, ne commerciorum consuetudine alteri parti præ altera faveant. Ita cum Teji Classi Antiochi commeatum benigne præbuissent, & 500 vasorum vini polliciti essent, Prætor Romanus in eos jus belli exercuit; verum, si suæ classi tantundem præstarent, remissurum se vim promisit.* Liv. lib. 37. c. 27. & 28. *ubi inquit*: Tejis purgantibus civitatem omnis facti, dictique hostilis adversus Romanos, & juvisse eos commeatu classem hostium, arguit (*Dux Romanus*), & quantum vini Polyxenidæ (*Duci Antiochi*) promisissent; quæ si eadem classi Romanæ darent, revocaturum se a populatione militem, sin minus, pro hostibus eos habiturum.

Hinc II. *si quis urbem obsessam, clausosque portus teneat, & civis pacatorum obsessis fame laborantibus frumentum venale invito hoste inferre velit, jus belli in eum obtinebit; hoc facto enim non commercium exercet, sed assistit hosti, eumque periculo eximit. Nec potest quisquam ulla re magis hosti se conjungere, quam ejus inediam commeatu sublevando, eoque ab obsessione ipsum liberando.*

Hinc III. *etsi hostile per se non sit si pacatus frumentum hosti tuo venum exhibeat, si tamen id faciat animo hostis sublevandi, & ab imminente periculo liberandi, etsi justo pretio vendat, tamen hostium loco erit, & jus belli in eum obtinebit, quia animo hostili, non commercii exercendi, neque animo sibi lucrandi, sed tibi nocendi id facit. Quo fit ut non facto ipso tantum, sed & studiis, ac animis, hostium partes tueatur.*

Hinc IV. *etsi ferrum, & arma quoque commercio in pace commutari, modo non in Barbaros, possint, cum nemini injuria tum fiat, nemoque impedire id possit, ubi nemo hostis est, nec tunc in bello assistere intelligatur, ubi bellum non est, tamen si durante bello id fiat, indistincte jus belli in eum, qui distrahit, obtinebit. Non minus enim ille hosti assistit, qui arma, & instrumenta bellica, quam qui militem, manum, copiasque auxiliares, etsi pretio accepto, animoque lucrandi submittit. In summa enim belli nihil interest, an quis hosti tuo odio tui, an spe lucri assistat; nam & milites mercenarii hostium indubie pro hostibus nobis sunt, & jus belli in eos valet, etsi mercede, & sui lucri causa, non odio nostri, operam hosti nostro locent suam.*

Arma itaque, & instrumenta bellica durante bello semper sunt merces interdictæ, seu contra bando; idque communi gentium consensu firmatum est: & quanquam Grot. ad d. §. 5. in Annot. *referat, Gallos commercia amicis suis cum hoste permittere, & in eam rem edicta Galliæ plura alleget, iisdem tamen edictis excepta sunt arma, & res bellicæ.*

Hinc V. *si quis hosti, etsi indigenti maxime, pecuniæ summam credat, qua ipse arma, militesque comparat, nullum ideo erit in ipsum jus belli, cum ea quoque res liberi commercii, & pacis sit, modo intra officium mediorum id fiat*, juxta §. 15. *At si hostem nostrum inopia pecuniæ in præsenti periculo jam constitutum, credita pecunia inde liberet, vel animo alteri nocendi id faciat, obtinebit in eum jus belli*, d. §. 15.

Hinc VI. *nihil committit amicus, qui hosti nostro transitum permittit; cum nec jure gentium denegari innoxius transitus possit: verum, si hosti nostro permittat, nobis neget, hostium partes sequitur.*

Et olim & nuper] „ Exempla vidimus „ *supra ad pr. h.* §. Adde *Demetr. L.* 18. „ *p.* 767. *ad an.* 1597.

Cum alii belli rigorem] „ Quo omnia „ agere licet, quibus hostium vires minuun„ tur. *Vid.* §. 2.

Alii commerciorum libertatem] „ Quæ „ natura cum omnibus hominibus competit. „ *Vid. L.* 2. *c.* 2. §. 13.

Primum distinguendum inter res ipsas] 2 Auctor tria mercium genera distinguit: 1. quæ tantum extra bellum, 2. quæ tantum in bello, 3. quæ utrobique usum habent: ad *primum* refert ea, quæ solius voluptatis causa desiderantur. Ad *secundum* arma (quo leges Romanæ etiam referunt cotem ferro acuen-

acuendo. *leg.* 11. *publ.* & *vect.*) Ad *tertium* ea, quæ ad usum hominum communem omni tempore pertinent, ut aurum, argentum, frumentum, panni, &c. *Primum* mercium genus pacatis licitum esse, ait, inferre: *alterum* maxime prohibitum esse. *Tertium* tunc prohiberi, cum iis mercibus juvatur hostis. Uti si pacatus urbem fame laborantem ab inedia liberare velit, vel pecuniam, quæ urbi deficit, inferre cupiat.

Neque *obstat*, 1. hoc modo jus transitus impediri, quod tamen omnibus hominibus commune est. Resp. Hoc verum est de transitu innoxio, qualis hic non est, ubi ad juvandum hostem transit.

Obstat 2. Principem pacatum utriusque factum pro jure habere. Resp. Hoc judicium valet in territorio pacati, non extra territorium; nam in factis extra territorium subest eorum judicio, per quorum territorium merces transportat.

Ut arma] „ Quo etiam pertinent vaginæ gladiorum, prout judicatum est in Gallia. Dissentit *Petrus Bell. p.* 9. *n.* 26. & *Zuch. lib.* 2. *c.* 8. *n.*8. & 9. Rationem addunt, quia linum, & lana permittuntur, ex quibus vestimenta conficiuntur. Quid armorum nomine veniat, in genere traditur in *l.* 41. *l.* 233. §. 2. *V. S.*

Quæ voluptati inserviunt] „ Hæc enim non juvant hostem. *Vid. Quinct. decl.*323.

In primo genere] „ In rebus, quæ in bello tantum usum habent.

In hostium esse partibus] „ Quia assistit hosti, & sic meus fit hostis.

Secundum genus querelam non habet] „ Ea enim, quæ soli voluptati inserviunt, non juvant hostem.

Largiri ei, qui conspirat adversus patriam] „ Quia vires ejus augentur.

3 *In tertio genere*] „ Quæ tam in bello, quam extra illud usum habere possunt.

Si tueri me non possum] „ Rectius, si vires hostis inde augentur.

Necessitas jus dabit] „ Immo necessitas nullum jus in res alienas tribuit: adeo ut si per merces illas hostis non juvatur, intercipere eas non possim, licet iis indigeam. Econtrario, si hostis vires inde augentur, capere eas possum etsi ipse iis non indigeam.

Ut alibi exposuimus] „ *L.* 2. *c.* 2. §. 6. *n.* 2. *l.* 2. *c.* 6. §. 5. *l.* 2. *c.* 18. §. 4. *n.* 6.

Sub onere restitutionis] „ Si scilicet necessitas cessat. *Vid. l.* 2. *c.* 2. §. 9. Conf. *supra* §. 2. *n.* 2.

Tenebitur ille mihi de damno culpa dato] „ Pacatus ille fit hostis; vires enim hostis mei auget, eoque impedit, quo minus jus meum reparetur: adeoque causam mei hostis sequitur, eamque defendit; hinc omnia in eum licent, quæ in hostem.

Ut qui debitorem carceri exemit] „ Hic jure civili quoque ex culpa lata tenetur. *L.* 7. *pr. l.* 32. *Depos.*

Aut fugam ejus in meam fraudem instruxit] „ Facto enim ejus damnum mihi datur. At comparationes has claudicare, probavit B. Parens *praced. p.* 600.

Et ad damni dati modum res quoque ejus capi] „ Immo in infinitum res ejus capi possunt, quia hostis fit.

Et dominium earum debiti consequendi causa quæri poterit] „ Quia occupatio rerum hostilium est justus acquirendi dominii titulus.

Jus erit, rerum retentione eum cogere] „ Immo injuria nondum est data, jus ejus læsum nondum est, adeoque frustra de reparatione quæritur. *Vid. l.* 2. *c.* 1. §. 2. Secus si animus nocendi in aliquem actum externum se exserat. *L.* 2. *c.* 20. §. 18.

Et ille eum in bello iniquissimo confirmet] „ Scilicet suadendo, & hortando, ne injuriam reparet.

Non tantum civiliter tenebitur de damno] „ Hoc verum est si alter bellum aliter continuaturus non fuisset. *L.* 2. *c.* 17. §. 6. *seq. c.* 21. §. 1. *n.* 2.

Sed & criminaliter] „ Ad effectum reparandi injuriam, ita ut tantundem mali ei infligere possit.

Ut is, qui judici imminenti reum manifestum eximit] „ Vid. *Gron. h.* Hæc injuria, adeoque justa belli causa est.

Licebit &c. secundum ea, quæ de pœnis diximus] „ *d. l.* 2. *c.* 17. §. 6. *seq.* & *c.* 21. §. 1. *n.* 2.

Quare intra eum modum quoque spoliari poterit] „ Dixi jam, spoliari eum posse ut hostem, adeoque non ad certam tantum quantitatem, sed in infinitum.

Publica significationes fieri] „ Dixi, judicium, an bellum justum sit, an non, 4 esse solius Principis bellum gerentis. At plerumque scriptis exponi solet causa belli; tum ut *subditis* constet, non nisi ex „ necessitate

„ necessitate summa bellum geri ; tum ut *socii* de justitia causæ certiores , eoque ad ferendum auxilia celeriores reddantur ; tum denique ut *medii* a mittendis hosti subsidiis deterreantur. Nemo enim iis facile se adjungit , qui jus , fas , fidem , &c. vilia putant. *Vid. Grot. §.* 27. *in proleg.*

Ut de spe probabili] „ Quia plerumque victoria causæ justitiam sequi solet , *d.* §. 27.

5 *Hanc autem quæstionem*] „ An scilicet pacati cum hoste meo commercia habere possint.

Ad jus naturæ] „ Intelligit jus sociale , seu stricte sic dictum.

Nihil comperire potuimus ea de re jure voluntario gentium esse constitutum] „ Ex hypothesi Auctoris jus gentium voluntarium præcipue probatur ex historia. *Vid. proleg.* §. 46. & *l.* 1. *c.* 1. §. 14. Nos tale jus Gentium non dari , probavimus *ibidem.*

Et magistrum , & gubernatorem suspendit] „ Exempla similia vide apud *Greg. Leti in Philippo II. p.* 1. *l.* 3. *Thuan. l.* 15. *p.* 305. *Tesm. h.* §.

AD §. VI.

1 VIS , *ac terror maxime propria bellorum*] „ Sequitur id ex definitione belli , quod est certatio per vim. *Vid. L.* 1. *c.* 1. §. 2. *n.* 1.

An & dolis uti liceat , quæri solet] Si reparari jus nostrum potest sine vi , tum arma licita non sunt. Vis enim tunc demum adhiberi debet , cum necessaria est , i. e. cum unicum est medium conservandi juris. Secus igitur si dolo , aliisque artibus id obtineri potest. Dolus igitur omnino licitus est ; idque argumento a majori sumpto probatur : si enim vi uti licitum est , quæ conjuncta cum cædibus esse solet , multo magis dolus permissus censeri debet , ubi nulla cædes intervenit.

Neque videri debet , *dolum* inferre delictum ; nam *dolus* est vox mediæ significationis , ac etiam bonus esse potest. *Struv. Ex.* 8. *th.* 23. *Laut. pag.* 78. Hinc JCti Romani quando dolum in malam partem sumunt , addere solent malum.

Additio.

„ Mentem Grotii , obscuram satis , exposuimus in *Diss. proœm. IX.* §. 57. Veram sententiam B. Parens proponit *infra* §. 10. Eamque prolixius explicavit in disputatione *de armis illicitis* , quam , quatenus ad hanc materiam facit , retulimus supra §. 1. *Prop. IV.*

2 *Ulysses , &c. plenus ubique fraudium in hostem*] „ Diximus supra , in ficto illo de armis Achillis certamine Ulyssi palmam delatam fuisse.

Ammiani] „ *Lib.* 17. *c.* 10. in epistola Saporis regis Persarum ad Imperatorem Constantium. *Tesm. h.*

3 *Bonum dolum*] „ Dictum enim est , dolum esse vocem mediæ significationis.

Δόλος, *&c.*] „ *Quinctil. decl.* 282. ait : *bella quoque insidias habent.*

4 *Nec desunt sententiæ , &c.*] „ Rationes , quæ pro contraria sententia militant , refutavimus initio *h.* §.

Quarum nonnullas infra adferemus] „ *Vid.* §. 20. Darius fiducia virium nihil astu agere voluit , affirmans suis , occulta consilia furtivæ victoriæ convenire. *Curt.* 4. 13. & *l.* 11. *c.* 6. Idem de Alexandro testatur *Arrianus* 3. *p. m.* 176. *Justin. l.* 9. *c.* 8. Idem traditur de Hercule apud *Sen. in Oetæo v.* 1515 , & *Sophoclem in Philoct. v.* 88. De Romanis veteribus vide *Liv. lib.* 42. 47. de Atheniensibus *Thucyd. l.* 2. *c.* 8. de Helvetis *Cæsarem de B. G. l.* 1. *c.* 13. de Parthis *Ammian. Marc. l.* 17. *c.* 10. de Achæis vide *Polyb. l.* 13. *c.* 11. Conf. *Lips. l.* 5. *pol.* 17. & *Tesm. h.* & *ad* §. 20. Exempla strategematum tum Romanorum , tum Græcorum , collegere Frontinus , & Polyænus. Cæsar ait , non minus Imperatoris esse , consilio superare , quam gladio. *De bell. civ. l.* 1. *c.* 15. Sed & nuperis bellis fraude sæpius actum legimus. *Vid. Meter. l.* 1. *p.* 27.

Quæstionis hujus definitio pendet ex eo , &c.] „ Dictum jam est , omnem dolum licitum esse ; immo præferendum esse vi , utpote medio tunc non necessario.

Non esse faciendum malum] „ *Pachymerius Hist. l.* 4. *Cavendum ne malo mala cures.*

Sed quibus accidere etiam potest ut bona sint] „ Quod recte affirmat Auctor. Diximus enim , vocem doli esse mediæ signi-

„ ficationis. Ipsi JCti Romani distinguunt „ inter dolum bonum, & malum. *Add.* „ *Gell. l.* 12. *c.* 9.

Ad §. VII.

Modum *alium consistere in actu negativo*] „ Quo nihil dicit, vel facit, quod „ contrariatur facto, vel dicto praecedenti, „ sed dissimulat.

Alium in actu positivo] „ Quo quid facit, vel dicit contra ea, quae ante dicta, „ vel facta sunt.

Etiam ad ea, quae in negativo actu consistunt, extendo] „ Adeoque dissimulatio „ quoque dolus est.

Crude nimis a Cicerone] „ Loquitur Cicero de vita perfectiori, in quo convenit „ ei cum Servatore, qui docet, *sermo vester sit ita ita, non non.*

Omnia aperire aliis tenearis] „ Alii enim „ jus in me nullum competit; adeoque non „ obligatus sum ad aperiendum alteri id, „ quod de re illa cognitum mihi est.

Aliam interim causam, nec falsam tamen] „ Dixit enim, se prostravisse preces coram „ rege, ne eum reduci juberet in domum „ Jonathan, & ibi moreretur, *c.* 38. *v.*26.

Id est, ex usitato tum loquendi more] „ De quo vide supra *l.* 2. *c.* 5. §. 13. & „ 14. *in not.*

Matrimonium dissimulans] „ Idem imitatur Isaacus *Gen.* 26. *v.* 7. Conf. Augu- „ stini verba *in c.* 22. *q.* 2. *c.* 21. & 22.

Ad §. VIII.

Auctor differentiam inter simulationem, & mendacium, hic explicat; illamque permittit, non autem mendacium: cum tamen utrobique eadem sit ratio.

Additio.

„ Quomodo *dissimulatio*, de qua §. prae- „ cedenti egit Auctor, differat a *simulatione*, haec vero a *mendacio*, docet B. Pa- „ rens in Disputatione *de simulatione* §. 1. „ *usque ad* §. 14. Verba haec sunt:

Arduum *explicatu est, simulationum, & dissimulationum abdita evolvere, & humanarum quasi mentium sinus, ac latebras scrutari. Et quanquam a plurimis tentata, atque tractata res fuerit, apparebit tamen vel ex paucis his thesibus, non superesse quae tractari mereantur.*

Simulatio *in genere est actus ratione utentis, quo aliud agit, aliud videtur agere.* l. 1. §. 2. ff. de dol. mal. *Cic.* lib. 2. acad. quaest. §. 15.

Id, quod agitur (cum strictius loquimur) dissimulationis, quod agi videtur, simulationis verbo exprimimus; & simulamus id, quod credi volumus, l. ult. pr. C. Mand. l. 37. C. de liber. caus. *dissimulamus, quod tegi.* l. 1. C. qui ad lib. procl. *Ita apud Virg.* spem vultu simulat, *id est fingit; at contra*, consilium vultu tegit, *id est dissimulat. Unde* spem vultu simulat, *qui nullam habet;* dissimulat, *qui habet. Eademque plane sunt*, stultitiam simulare, *seu* dissimulare prudentiam. *Et utrumque, seu* dissimulabo, *seu* simulabo, quasi eos non videam, *pari sensu dicitur, sed non pariter. Prior vox exprimit actum, quo vidi, & sensi; altera, quo praterii, quasi non viderim.*

Actus itaque dissimulationis, (*seu id, quod agitur*) *verus est, & non apparet;* *actus* simulationis, (*seu quod quis agere videtur*) *apparet, & falsus est. Ut si partes simulent emtionem factam, quae facta non est, nihil emtum esse verum est, nec apparet; emtio apparens, & falsa est.*

In pactis tamen, aliisque, quae consensu, & animi destinatione fiunt, nonnunquam contra videtur. Nam si quis pactum ineat, & secum cogitet, animoque reservet, tamen pro vero habetur; quod mente retentum, & non apparet, pro falso. Sed id ideo, quia nihil valet, nulliusque omnino momenti est, quod sola mente reservatur; nec negotium id est, quod animo retentum, & cogitatum, sed quod rite declaratum est. Nullum enim negotium, neque ulla dispositio est, quae sola cogitatione continetur, sed quae verbis, factisve rite explicatur. Unde in eo, quod sola mente cogitatur, tota negotii, nedum juris, & dispositionis substantia, ac forma deficit; cum ex sola cogitatione nullum plane jus, sed ex eo solo, quod verbis, factisve significatum est, oriatur. l. 1. §. fin. ff. Quod quisq. jur. l. 18. ff. de Poen. l. 8. §. 6. ff. Quib. mod. pign. toll. 2. Feud. 51. §. si voluerit. *Animus itaque ille dissimulatus magis nullus, quam verus; & quod rite declaratum est, non tam vere, quam unice actum est.*

Simula-

Simulationes non semper totius negotii faciem, ipsumve negotium fucant, sed sæpe partem tantum, vel aliquem actum ipsius fingunt: uti cum quis vendit Titio rem sub lege, ut si melior conditio afferatur, res inemta sit; *deinde alia emtio quidem, at non melior conditio sequitur, sed hæc fingitur: quo casu utraque emtio vere contracta est, & sola pretii qualitas dissimulata*, l. 14. pr. & §. 1. ff. de in diem addict.

Falsum hic accipimus, quicquid aliter nobis apparet, ac est. Unde non semper illud est in simulante, sed sæpe tantum in opinione ejus, cui aliter videtur: uti cum sol nobis longe minor videtur, ac est, causa ejus non est in sole, sed in sensu. Tale est quod Haman ab Esthera, dissimulato, quod in eum conceperat, odio, ad convivium vocatus, inde ejus erga se gratiam colligebat. Esth. 5. vers. 8. & 12. *& quod idem a Rege dissimulante de quo sentiret rogatus, quid faciendum ei, quem Rex honoratum vellet, sibi cultum eum destinatum conjiciebat.* Esth. 6. v. 6. *In neutro actu, sive Esthera, sive Regis, quicquam falsi fuit, sed in opinione ambitiosa, & collectione Hamanis. Sic Deus injunxit Abrahamo ut filium immolaret; Jonæ, ut Ninivitis excidium prædiceret. In neutro Deus aliud egit, ac sensit; etsi enim alter filii, alter urbis interitum certum fore ex jussu credidit, non tamen ex jussu tali id sequitur, sed ejus natura, ac sensus tantum est, ut qui jubetur, paratus sit exequi, salvo semper jubenti revocandi jure: neque mutatio ulla est si jusserit, sed revocandi animo. Alteri vero mandato inest quoque resipiscendi conditio.*

Vulgatum: simulari falsa, dissimulari vera, *nisi sano sensu capias, facile fallet: nam & dissimulatio continet falsum, & per eam quoque aliud agitur, aliud agi videtur. At falsum non est id, quod dissimulatum dicimus, scil. id, quod agitur; sed alterum, quod agi videtur, ac creditur.*

In genere accepta simulatio & dissimulationem complectitur, d. l. 1. §. 2. Cic. 12. ad Attic. epist. 21. *non facile retro; nisi forte avo Justiniani, qui in* l. ult. in pr. & §. 2. C. Mand. *donationem dissimulatam dicit, cum intelligat* simulatam; *& in* l. 30. C. de jur. dot. *divortium* dissimulatum *pro* simulato, *verum pro falso, & ficto.*

Simulatio factis fit, mendacium verbis, quibus palam falsum asseritur. Itaque reliqui sermones, uti elogia, & similia, quibus aliud quid tegitur, vel factum accedit, quo quid tegitur, pro factis sunt, iisque simulatio fit; uti dissimulatio illa Socratica, quæ εἰρωνεία *dicitur apud Cic.* lib. 2. de Orat. §. 269. & 270. & lib. 2. Acad. quæst. §. 15.

Simulatio est media natura, & in se indifferens; potestque non tantum injustitia carere, sed & vitio, ac imperfectione, ut in d. l. §. 2. verb. tuentur &c. ff. de dol. mal. 1 Sam. 21. v. 2. & v. 13. & cap. 27. v. 10. Luc. 24. v. 28. *quin & virtuosa, & laudabilis esse*, Exod 1. v 19. 20. 21. d. l. 1. §. 2. voc. deserviant. c. 21. XXII. q. 2. *ut cum licite, pie, & virtuose agens reticeat tamen (ut potest) quo animo id agat, & alter alio animo id fieri credat, idque agens sciat. Talis erat simulata sententia Salomonis de secando infante* 1 Reg. v. 25. c. 2. X. de præsumt. *& cum Deus ipse jussit occidi Isaacum, non voluit.* Genes. 22.

Accedit autem simulationi injustitia, cum fit in detrimentum, aut præjudicium alterius, vel alias contra naturæ, civitatisque leges: nam simulatio, quæ fit alterius circumveniendi animo, in verum dolum incidit, l. 7. §. 9. ff. de pact. c. 5. X. de Emt. & vend.

Hinc cum Aquilius, & Servius dolum per simulationem definirent, scil. cum aliud agitur, aliud simulatur, *merito reprehensi sunt, ille a Cicerone*, Lib. 3. de Offic. §. 61. & seqq. *hic a Labeone, & Ulpiano in* d. l. 1. §. 2. *Verum, si addatur* circumscribendi alterius causa, *vera definitio doli est; quod cum addat Pedius* d. l. 7. §. 9. *recte id probatur.*

Sed & in culpam cadere simulatio potest, si ea læsus quis est citra animum lædendi: nec ab ea immune videtur factum Davidis 1 Sam. 22. v. 15. & 22. *at necessitate excusandum. Sed & si simulatio omni injuria careat, tamen a virtute, & perfectione recedere potest, atque in reprehensionem bonorum virorum incurrere: qualem omnino censemus* εἰρωνείαν *Socratis, quem secutus est Africanus major, de qua* c 13. XI. q. 3.

„ Huc usque B. Parens. Cæterum, alibi „ demonstravimus, an, & quatenus MENDACIUM verum sit delictum, ac mendacem obliget ad reparationem *Vid. Diss. proœm. XII.* §. 521. *n. XIII.*

1 *Dolus, qui in actu positivo consistit*] „ Vid. *Gron. ad* §. 7. *b. not.* 38.

Voces naturaliter signa esse intellectuum] „ Voces enim ideo inventæ sunt, ut homines voluntatem suam inter se explicent.

Res non item] „ Quia aliud agere possumus, quam agere videmur.

Citra hominum voluntatem nihil significare] „ Verba enim inventa sunt in usus „ hominum, nec valent nisi ex usu, quem „ homines eis dederunt. *Vid. l.* 2. *cap.* 16. „ §. 2. Conf. *Gron. b.*

Hominis naturam hanc esse peculiarem] „ *Vid. proleg.* §. 7.

Et ad eam rem voces repertas] „ *d.c.*16. „ §. 2.

Sed & nutibus] „ Conf. *supra lib.* 2. „ *cap.* 16. §. 2. *&* 26. *lib.* 2. *c.* 11. §. 11.

Ut apud mutos] „ Ante inventa verba „ homines nutu locutos fuisse, ait *Lactant.* „ *l.* 6. *c.* 10. Isque modus loquendi cum „ Americanis olim fuit.

Commune ipsa natura] „ Quo pertinet „ signum illud Tarquinii summa papaverum capita decutientis. *Liv.* 1. 54.

Sive tantum ex instituto] „ Ita cum inclinatione capitis assentimus; quassatione „ negamus. *Gell.* 10. 3.

Nota illa] „ Quibus usi sunt veteres, „ ante quam præsens litterarum ordo, & „ constructio inventa est. De quibus vide „ *Tesm. b.*

Sive ex aliqua convenientia, ut notæ bieroglyphicæ] „ Ægyptiorum. (*Gron. b.*) Ubi „ res ipsa conveniebat cum figura.

Ut apud Sinenses] „ Ubi una sæpius littera verbum integrum significatur.

2 *Alia igitur bic adhibenda distinctio est*] Dictum jam est, veram distinctionem inter mendacium, & simulationem esse, quod illud verbis fiat, hoc re.

Additio.

„ Auctor rejicit differentiam inter *simulationem*, & *mendacium* (quam quidam „ in eo constituunt, quod *simulatio* fit si „ dolus in re est; *mendacium*, si dolus est „ in sermone): & recte, quia mendacium „ non tantum sermone, sed & signis committi potest, utpote quibus æque voluntas explicatur, ac verbis. At nec illa „ distinctio, quam Auctor adhibet, admitti „ potest.

In voce juris gentium] „ Vid. *Diss. proœm. IV.* „ §. 8. *&* §. 24. Grotius enim jus Gentium „ distinguit in *latius patens*, quod moribus „ receptum est tanquam ex condicto, *Proleg.* §. 42. §. 43. & cum mutua obligatione, *l.* 2. *c.* 3. §. 5. *dict. diss. proœm.* „ *IV.* §. 8. §. 21. Et *arctius*, quod apud „ plures gentes quidem obtinet, at non „ ex condicto, *Prol.* §. 58. quod non receptum est cum mutua obligatione, adeoque vim pacti non habet inter gentes. „ *L.* 1. *c.* 1. §. 14. *l.* 2. *c.* 3. §. 5. *dict. diss.* „ *IV.* §. 16. §. 24. At neutrum jus gentium „ existere, adeoque fabulam esse quæ de „ jure gentium, sive latius patenti, sive „ arctiori dicuntur, probavimus *dict. diss.* „ *proœm. IV.* §. 29. *seq.*

Et quod singulis gentibus placuit sine mutua obligatione] „ Adeoque & ab uno populo inconsultis aliis mutari potest, *l.* 2. „ *c.* 8. §. 1. *n.* 2. *& l.* 2. *c.* 3. §. 5.

Et id, quod mutuam in se continet obligationem] „ Quod respicit utilitatem magnæ illius universitatis, seu humani generis, *proleg.* §. 17. & pertinet ad mutuam „ gentium inter se societatem. *L.* 2. *c.* 8. „ §. 1. *n.*2. At in allegatis locis demonstravimus, non dari jus gentium voluntarium, „ neque cum mutua obligatione, neque „ sine mutua obligatione.

Reperta sunt ad significandum cum mutua obligatione] Ita ut non possint adhiberi alio modo, ac sensu. Quod verum non est. Quilibet enim pro suo arbitrio vocibus uti potest; verba enim reperta sunt ut possit exprimere animi sensus, non ut teneatur: adeoque natura, & voces, & facta sunt juris concessivi, nisi in alterius damnum, & injuriam cedant.

Additio.

„ Latius hoc argumentum examinavimus „ in *Diss. proœm. XII.* §. 521. *n.* 13. *Vid.* „ *infra* §. 10.

Res alia non item] „ Diximus, nec verba, nec alia signa inter gentes cum mutua obligatione recepta esse: hactenus „ igitur non est differentia inter *voces*, „ & *res*.

Hinc fit] „ Scilicet, ex placito illo gentium.

Ut rebus aliis uti liceat, etiamsi prævideamus futurum, ut alter inde falsam concipiat opinionem] „ Ratio Auctoris est, quia „ res non sunt repertæ ad significandum „ cum mutua obligatione: unde concludit, „ ei, qui ex re falsam concipit opinionem,

„ jus

,, jus non quæri, fecus, ac in mendacio;
,, quod fatis ex præcedentibus refellitur.
Loquor de eo, quod intrinfecum eft]
,, i. e. Quod ex natura rei fequitur. Nos
,, diximus, nec mendacium per fe illici-
,, tum effe, nec fimulationem; quia fimu-
,, latio æque, ac mendacium, res funt per
,, fe indifferentes. *Vid. infr.* §. 10.
Aut ubi nocumentum ipfum fepofita doli confideratione licitum eft] ,, Tunc enim
,, non eft injuria, nec alter mea culpa
,, læditur. Auctor exemplis rem illuftrat *n.* 4.
3 *Sub conditione tamen*] ,, Immo non opus
,, eft hic fingere conditionem tacitam: fed
,, fimpliciter dicendum, voluiffe Serva-
,, torem fimulare, idque rem arbitrii, &
,, maxime licitum fuiffe, utpote cum nul-
,, lum detrimentum in difcipulos inde fe-
,, cuturum erat, quin tendebat potius illa
,, fimulatio ad bonum finem.
Multa velle dicitur, quæ non fiunt]
,, Ita voluit evertere Ninive, nec tamen
,, fecit.
Voluiffe præterire Apoftolos navigantes, nempe nifi impenfe rogaretur navem afcendere] ,, Simulabat præterire, non fub con-
,, ditione nifi retineretur, fed quia res ar-
,, bitrii erat id fimulare, & finis erat
,, laudabilis.
In Paulo, qui Timotheum circumcidit]
,, Hic non erat fimulatio: non enim id
,, fecit ut alii falfam conciperent opinio-
,, nem, fed quid eo facto intentaret, pu-
,, blice declaravit.
Quod revera jam abolitum erat] ,, In-
,, ftituto baptifmo. *Vid. fupr. L.* 1. *c.* 1.
,, §. 17.
Amplius fignificabat talem neceffitatem]
,, Circumcifio enim per fe res indifferens
,, eft.
Neque malum, quod inde fequebatur, erroris ad tempus] ,, Dixi jam, non fuif-
,, fe malum, fed rem plane indifferentem:
,, at in propofito eo magis laudandam, quia
,, tendebat ad bonum finem, ad augendam
,, Evangelii doctrinam.
4 *Pofterioris*] ,, Ubi nocumentum ipfum
,, fepofita doli confideratione licitum eft.
Et alii duces fæpe] ,, Exempla vide apud
,, *Liv.* 1. 14. & 6. 21. 5. & *c.* 54.
,, *Lucan.* 4. *v.* 743. *Juftin.* 1. 8. *Tac.*
,, *Ann.* 2. 11. *Tesm. b.*
Licitum effe ponimus ex belli juftitia]
,, Nam in hoftem omnia licent, quate-
,, nus ad reparationem juris noftri necef-
,, faria funt.
Ex inftituto nihil fignificat] ,, i. e.
,, Actus hic inter gentes non receptus eft
,, cum mutua obligatione, ita ut non ali-
,, ter poffit fieri.
Quanquam hoftis eam accipit ut fignum pavoris, quod alter cavere non tenetur]
,, Simulata igitur fuga non eft illicita, etfi
,, fugiens prævideat, hoftem falfam inde
,, concepturum opinionem, quafi id ex
,, pavore fiat. Id enim malum non effe,
,, recte ait Auctor, quia fugiens cavere
,, non tenetur, quo minus hoftis id
,, credat.
Utens fua libertate, *&c.*] ,, Diximus,
,, natura in hoftem omnia licere, adeoque
,, & vim, nedum fimulationem.
Eorum actus] ,, Exempla vide apud
,, *Camden. pag.* 2. *pag.* 317. *Curt.* 7. 2.
,, *Thuan.* 40. *pag.* 817. & *l.* 10. *pag.* 213.
,, *Theodoret.* 4. 12. *Vid. Tesm. b.*
Ut a quovis pro arbitrio] ,, Citra ullam 5
,, neceffitatem.
Etiam contra confuetudinem] ,, Quæ per
,, actum talem aliud quid intendit.
Singulorum arbitrio] ,, Adeoque non
,, cum mutua obligatione. *Vid. n.* 1.
Non quafi confenfu communi] ,, I. e.
,, Cum mutua obligatione. *d. n.* 1. At
,, fæpius dictum eft, talem confuetudinem
,, communi confenfu munitam non dari.
Qualis confuetudo neminem obligat] ,, A-
,, liam confuetudinem communi gentium
,, confenfu introductam non dari, vidi-
,, mus.

A D §. IX.

D E *illis notis, quæ ut ita dicam in commercio hominum verfantur*] ,, i. e. 6
,, Quæ inter gentes communi confenfu re-
,, pertæ funt ad fignificandum cum mu-
,, tua obligatione, *vid.* §. 8 *n.* 1. ita ut
,, neceffario id, quod iis notis afferitur,
,, fignificare debeant, nec alio fenfu ad-
,, hiberi poffint. Quam fententiam exami-
,, navimus in *Diff. proœm. XII.* §. 13.
In quo genere proprie mendacium fitum eft] Immo non in quolibet figno menda-
cium fitum eft, fed in fermone, quando
palam falfum afferitur.

Addi-

Additio.

„ Verior videtur sententia Auctoris, omnem assertionem falsam, etiam quæ scriptis, nutu, aliisque notis fit, mendacium esse. *Vid.* §. 8. *n.* 1. At quod Auctor porro asserit, voces, nutus, &c. reperta esse ad significandum cum mutua obligatione, merito negamus.

Multa enim sunt contra mendacium] „ Auctor occasione quæstionis, *an contra hostem mendacio uti liceat?* totam materiam mendacii, & an natura ei vitium insit, examinat; atque hic auctoritates adfert, quæ omne mendaciorum genus (quod Augustinus triplex facit, injustum, officiosum, & jocosum) damnant.

Augustinus] „ In *Enchiridio c.* 22. ubi addit rationem. *Verba*, ait, *propterea instituta sunt, non per quæ se invicem homines fallant, sed per quæ in alterius quisque notitiam cogitationes suas praferat. Verbis ergo uti ad fallaciam, non ad quod instituta sunt, peccatum est.*

Aristoteles] „ Plato ait, *mendacium non tantum a Diis, sed & ab hominibus odio habetur. l.* 2. *de republ. in f.* Sophocles ait *Philoct. v.* 1136. *boni viri est, verum dicere.* Addatur *Nepos in vita Attici c.* 15. *Arrian.* 1. *pr. rer. Ind. pr.* 532. *Cicero pro Roscio n.* 16. *aliique apud Term. b. & Alex. ab alex. Gen. dier. l.* 6. *c.* 10.

2 *Lactantii*] „ *De ira Dei c.* 10. *& de vero Cultu c* 18.

Ita dissentiens] „ Ipse enim omne mendacium improbat. *Vid. n. praced.*

3 *Plato*] „ *De republ. l.* 2. *in f. & l.* 3. *post pr. Idem de legibus l.* 2. *p.* 663. *& Justin.* 2. *c.* 12. 13.

4 *Hanc ipsam partem defendens*] „ Scilicet, licentiam mentiendi.

AD §. X.

1 CONCILIATIO *forte aliqua reperiri poterit ex largiore, aut strictiore mendacii acceptione*] Immo jure naturæ res absque illa distinctione clara est. Simulatio, & mendacium sua natura sunt res mediæ, quibus bene, vel male uti possumus. *Simulatio* enim est, ubi quis aliter facit, ac sentit; *mendacium*, ubi quis aliud asserit, aliud sentit. Neutrum injuriam continet, quia nulla est obligatio sic faciendi, vel loquendi; cum nullius intersit, & quisque de suis actibus pro lubitu disponere possit: quin alter potius injuria agit, qui cum facultatem nullam in meas actiones habeat, a me exigit ut ei verum dicam.

Hinc *simulationes*, & *mendacia* aliquando possunt esse honesta, si scilicet jus meum simulando, vel mentiendo tueri, vel alterius jus eo servare possum. Exempla sunt in Mulieribus Ægyptiis timentibus Deum, quæ celabant partum utendo mendacio.

Equidem de *simulatione* id concedit Auctor; sed non de *mendacio*. Nos idem in mendacio jus esse, jam diximus. Nam 1. quisque de lingua sua, de suo sermone disponere, i. e. loqui potest quicquid vult. Neque enim 2. alteri in meum sermonem ullum jus competit; indeque quocunque modo loquar, jus ejus non læditur. Adeoque 3. ejus non interest, num verum dicam, num falsum; quia vel plane inde non læditur, vel jure læditur, uti hostis, cui vi, nedum mentiendo nocere jure possum.

Neque *obstat*, quod contra verborum naturam agatur, quæ inter homines ideo reperta sunt, ut animi sensus iis exprimantur: adeoque contrarium videtur juri naturæ, sensum eorum intervertere. Resp. Inventa sunt verba ut animi sensa quis exprimere possit, non ut teneatur; adeoque res meri arbitrii est: & sic verum non est quod Auctor ait, Gentes verba hæc inter se recepisse cum obligatione mutua, ita ut teneantur membra illius societatis magnæ sic, & non aliter sentire.

Utrobique autem excipitur casus si alterius, quem lædere fas non est, decipiendi causa vel simulamus, vel mendacium dicimus. Tunc enim fit illicitum, non quod mentitus alter est, vel simulavit, sed quia alterum læsit, eoque injuriam fecit: adeoque non quia invertit naturalem verborum usum, sed quia ea inversione alii damnum dat.

Additio.

„ Auctor ex distinctione inter mendacium laxius, & stricte sumtum, decisionem quæstionis, *an mentiri liceat*, sumi posse putat. *Stricte* autem mendacium

„ cium esse, ait, *quod scienter profertur* „ *cum significatione, qua mentis conceptui* „ *disconveniat*, §. 9. *n.* 1. Laxius autem „ mendacium dici, *quatenus & imprudenti accidit*: aut, *ubi dicit rem falsam, quam putat veram*: aut, *si unius vocis plures sunt significationes*; „ *& loquens sciat, eum, qui audit, in aliam partem accepturum*. *d.* §. 9. *n.* 1. „ Hæc omnia a mendacii notione excludit. *d.* §. 9. *in fin. junct.* §. 10. *n.* 1. „ Nostram sententiam exposuimus in *Diss. proœm. XII.* §. 521. *n.* 13. *Add. infra* §. 11.

Quatenus & imprudenti accidit] „ Hoc „ mendacium non est, quia non aliter „ loquitur, ac sentit. Nam putat, licet „ ex imprudentia, verum esse quod asserit.

Mendacium dicere, & mentiri, apud Gellium] „ Illud fit absque proposito „ mentiendi, hoc cum proposito: hinc „ recte ait Gellius, illo casu falli mentientem, hoc casu eum, cui mendacium „ dicitur.

Sed de eo agimus] „ Stricte ergo mendacium dicitur, ubi verbis, vel signis „ asserimus id, quod falsum esse vel scimus, vel putamus, & quod aliter intelligi non potest. *Vid.* §. 10. *n.* 1.

Ideoque non mentitur qui dicit rem falsam, &c.] „ Quia id, quod ipse cogitat, quod sentit, indicat.

Sed quam falsam putat] „ Verba enim „ disconveniunt cum mentis conceptu.

Significationis ergo falsitas] „ In eo enim „ tota ratio mendacii consistit, quod quis „ aliter, ac sentit, voluntatem suam declarat.

Cui consequens est] „ Scilicet ei, quod „ ad mendacii naturam requiratur falsitas significationis.

Sive ex vulgi usu, sive ex artis consuetudine] „ Vide supra *l.* 2. *c.* 16. §. 4. „ *n.* 1.

Non admitti mendacium] „ Quia revera non aliter loquitur, quam sentit. „ Neque enim potest dici falsum asseruisse, „ qui aliquo sensu verum dicit.

Etiamsi putetur is, qui audit, in aliam partem id accepturus] „ Sufficit enim, „ quod in loquente significatio vocis, quæ „ profertur, non disconveniat mentis conceptui; neque ejus est curare, quo sensu alter accepturus est.

Sed potest ex accedentibus causis honestari] „ Adeoque locutio, quæ diversos „ sensus admittit, indifferens est, & aliquando bona, & honesta esse potest, „ si ad bonum finem tendit; exempla „ statim sequuntur: illicita autem fit si in „ alterius vergit injuriam, *n.* 3. *seq.* 2

Ad erudiendum eum] „ Adeoque ubi „ nemini fit injuria, sed potius bene alteri fit.

Aut ad evitandam iniquam interrogationem] „ Quia hoc casu non tantum non „ fit injuria, sed forte injuria impeditur, „ quæ respondendo directe alii imminere „ posset.

Dormit] „ Hæc vox æquivoca est; „ nam & de mortuo sumi potest, & de „ dormiente. Vid. *Ligtfoot ad Matth.* „ *c.* 9. *v.* 24.

De templo instaurando] „ Immo hic significatus vocis templi plane improprius, „ & locutio mere figurata est; adeoque „ hoc exemplum huc non pertinet.

Et alibi vini novi potationem] „ *Johan.* „ *c.* 22. §. 30.

Satis scivisse videtur] „ Hæ voces significatum, quem Servator eis tribuit, „ nec ex figura aliqua intelligibili admittunt. Adeoque non ex ea ratione probantur hæ locutiones, sed quia quilibet „ homo jus habet figurate loquendi, si „ alii inde non fit injuria.

Per fabularum ambages populum alloquitur] „ Hoc enim docendi modo uti, „ res arbitrii est; eaque antiquissima docendi ratio fuit. *Vid. Gell.* 2. 29. *Quinctil.* 1. 9. *pr.* & 5. 11. *Senec. ad Polyb.* 27.

Nisi scilicet animi attentionem talem, ac docilitatem afferrent] „ Ibi populus „ sciebat, Servatorem allegorice loqui, „ sed allegoriam non intelligebat.

Posterioris usus] „ Ubi æquivoca voce „ uti licet ad evitandam iniquam interrogationem.

Aperiret ambages, & veri copiam faceret] „ Vitellius enim, cum de adulteriis Messalinæ quæstio esset, deque eorum probatione, in genere saltem exclamavit: *o facinus! o scelus! Tac.* „ *l.* 11. *ann. c.* 34.

Quin suspensa, & quo ducerentur inclinatura

natura responderet] „ Hinc ignaro propior fuisse dicitur *d. l. 11. c. 35.* Similia exempla vide *apud Tac. Hist. lib. 3. c. 3. & Ann. l. 2. c. 87. Liv. l. 8. c. 2. l. 4. c. 45. Vid. Thuan. 4. p. 82. Plin. l. 1. ep. 5.*

3 *Contra accidere potest*] „ Diximus enim, locutionem æquivocam esse indifferentem: at posse bonam, vel malam fieri.

Aut reverentia adversus superiorem] „ Cum enim subditus veritatem superiori quærenti dicere teneatur, injuriam facit si per æquivoca verba impedit, quo minus Princeps id cognitum habeat, quod scire vult.

Aut rei, qua agitur, natura exigunt] „ Uti si duo paciscuntur, tunc enim valet tantum id, quod ex utriusque mente actum est; non vero quod alter æquivoca locutione voluit, quia scit, alio me sensu id accipere.

Omne mendacium] „ Quo scilicet alter læditur.

Ita laxe accipi, ut etiam obscuram locutionem includat] „ Immo de vero mendacio loquitur, quo alterius jus læditur.

At nos proprie loquendo a mendacii notione id ipsum jam exclusimus] „ Quia ubi æquivoca est locutio, non potest dici, aliter eum sensisse, aliter dixisse: animi enim conceptus uni istarum significationum convenit. *Vid. n. 1.* At diximus; effatum Ciceronis, & legem Atticam eo non pertinere, sed agere de vero mendacio.

Ad §. XI.

1 Quod *dicitur, scribitur, notatur, innuitur*] „ Nam omnibus his modis mendacium dici, vidimus §. 8. *n. 1.*

Intelligi aliter nequeat] „ Adeoque ubi aliquid asserit, quod palam falsum est, & cum conceptu animi directo pugnat.

Strictior mendacii significatio, &c. differentiam aliquam propriam adjiciat necesse est] „ Auctor communem notionem mendacii esse, ait, disconvenientiam sermonis, & mentis: at mendacium *stricte* dictum, i. e. injuriosum esse, quando per illam disconvenientiam libertas judicandi, quam jure gentium loquens ei, cum quo loquitur, debet, læditur.

„ Supponit enim Auctor, 1. Gentes voces, nutus, aliasque declarandæ voluntatis notas introduxisse cum mutua obligatione: indeque 2. homines colloquentes his, quibus colloquuntur, quasi ex pacto tacito debere judicandi libertatem: 3. hoc jus existens, & manens quæsitum esse ex communi gentium æstimatione ei, ad quem sermo, aut nota dirigitur: 4. hanc repugnantiam cum illo jure existente, & manente, (i. e. mendacium) illicitam esse.

„ At 1. negamus, gentes voces, &c. introduxisse cum mutua obligatione, adeo ut homines non possint alio sensu illis uti, quam eo, quem gentes communi æstimatione indiderunt: neque enim de tali pacto constat, neque illud probari poterit. Sane, voces inter homines repertæ sunt, ut possint animi sensum explicare, non ut teneantur. Quilibet jus in suas actiones, adeoque in suum sermonem habet, non alius. Sane, alii nulla fit injuria si falso sermone utor; jus ejus non læditur; nullum ergo inde alii jus agendi oritur.

„ Hinc 2. negamus, ei, cum quo loquimur, ex pacto tacito deberi libertatem judicandi. Diximus, pactum tale tacitum non existere. Præterea velim mihi explicari, quid sit illa libertas judicandi; quæ actio inde detur, & quæ reparatio inde debeatur.

„ Negamus 3. hanc libertatem judicandi esse jus aliquod existens, & manens; sed id merum est figmentum Auctoris.

„ Negamus 4. repugnantiam cum illo jure existente, & manente, mendacium stricte sic dictum constituere, & illicitum esse.

„ Mendacium igitur per se non est illicitum; neque enim eo jus alterius læditur, adeoque cessat reparandi necessitas. Exc. si per mendacium damnum alii datur; tunc enim ille, qui mentitur, causa est damni dati, adeoque obligatur non ex tacito pacto, & quia libertatem judicandi alteri aufert, sed ex regula naturæ. quia damnum facto, & culpa sua alii infert, quod reparare tenetur. *Vid. Diss. proœm. XII. §. 521, n. XIII.*

Qua naturaliter illicitum est] „ Menda-

„ cium

„ tium ergo juxta communem notionem „ illicitum non esse, ait, sed tunc demum si alterius libertas judicandi lædi„ tur. *Vid.* §. *b. n.* 1. §. 12. & 14.

Saltem secundum communem gentium existimationem] „ Quibus placuisse, ait, ut „ voces, nutus, aliæque indicandæ vo„ luntatis notæ adhiberi debeant cum mu„ tua obligatione. *Vid.* §. 8. *n.* 2.

Præter repugnantiam cum jure existente, ac manente ejus, ad quem sermo, aut nota dirigitur] „ Dictum jam est, eum, „ ad quem sermo dirigitur, non habere „ jus exigendi ab alio, ut verba, quæ „ profert, conveniant cum ejus mente; „ adeoque hæc repugnantia merum figmen„ tum est.

Nam sibi neminem mentiri] „ Quia ea „ intentione mentimur, ut *alius* credat id, „ quod asserimus, & quod verum non „ est.

Jus hic intelligo non quodvis, & rei extrinsecum, sed quod proprium sit huic negotio] „ Non ergo intelligit Auctor *jus*, „ quod extra rem est, & ab ea distinctum; „ adeoque non præcise requirit ut damnum „ alter, cum quo loquimur, ex hoc men„ dacio sentiat, sed *jus* intelligit, quod „ rei ipsi cognatum est, & negotio, quo „ indicatur voluntas, proprium: nimi„ rum, intelligit jus, quod consistit in li„ bertate judicandi, & quod læditur per „ falsiloquium. Quæ omnia frustra dicuntur.

Judicandi libertas] „ Auctor igitur jus „ mihi ex sermone alterius quæsitum esse, „ putat, ad eum effectum ne aliter lo„ quatur, quam sentit, quia aliter loquen„ do eripit mihi libertatem judicandi. At„ que hinc ait, nec infanti, nec furioso „ mendacium dici, quia libertas judicii, „ adeoque læsio in iis cessat. §. 12. Hinc „ porro concludit, culposum non esse men„ dacium si mentimur non illi, qui de„ cipitur ex nostro sermone, sed alii; quia „ hujus libertas non læditur. §. 13. Item „ si is, cui mentimur, consentit, vel sal„ tem præsumtio est eum consensurum: „ quia libertati judicandi renunciare po„ test. §. 14.

„ At in præcedentibus dictum est, *jus* „ hoc merum figmentum esse, & nec da„ ri aliquod jus gentium, neque ex eo li„ bertatem judicandi deberi ei, cum quo „ loquimur. Sed nec ex vocum receptio„ ne ullam sequi obligationem illis sic, „ non aliter utendi, jam demonstravimus, „ & porro demonstrabimus.

Hæc enim, nec alia est mutua illa obligatio, quam homines introduci voluerant] „ Supponit enim voces, nutus, aliasque „ indicandæ voluntatis notas communi gen„ tium consensu repertas esse ad signifi„ candum cum mutua obligatione, *vid.* „ §. 8. *n.* 1. & *n.* 5. ita ut aliter non pos„ sint adhiberi, nisi eo sensu, quem gen„ tes eis indiderunt, indeque homines ei, „ cum quo loquuntur, obligari. Quod in „ præcedentibus refutavimus.

Nam sine tali obligatione inane fuisset tale repertum] „ Quale? scilicet qua lo„ quentes se obligant, quod velint voci„ bus in sensu communi receptis uti, eo„ que permittere eis, cum quibus loquun„ tur, facultatem judicandi. Nos jam di„ ximus, fabulam esse quæ de jure gentium, „ & inde deducta obligatione, Auctor af„ fert. Sed & verum non est, sermo„ nem inutilem fore sine tali obligatione: „ nam 1. usum habet sermo in laudando „ creatore, etsi homines invicem non col„ loquantur. 2. Usum habet ut possint „ homines animi sensa explicare si velint. „ 3. Præcipuus autem usus in eo est, „ quod teneantur quoque præstare id, „ quod semel juxta sensum vocis recep„ tum voluerunt, si jus in alterum inde „ est translatum: 4. quod teneantur sensu „ recepto uti, si de damno, & injuria „ ejus agitur, cum quo loquuntur. Atque „ his casibus obligatio oritur non ex jure „ gentium voluntario, nec ex tacito pa„ cto, neque ideo quia mentiri non licet; „ sed ex eo jure naturæ, quo quis id, „ quod alteri promisit, juxta sensum vo„ cis inter utrumque receptum præstare te„ netur, vel quia alteri damnum mea as„ sertione infertur.

Ut quo tempore sermo fit, jus illud subsistat, ac maneat] „ Sensus est, ut eo 2 „ tempore, quo quis cum alio loquitur, „ hic judicii libertatem habeat.

Fieri enim potest, ut jus quidem fuerit, sed sublatum sit, aut tollatur ex alio jure superveniente] „ Sic v. g. furiosus ex hy„ pothesi Auctoris jus habuit, & liberta„ tem judicandi, antequam furore corre„ ptus fuit, adeoque eo tempore men-

„ dacium ipsi dicere non licebat; sed jus „ hoc sublatum esse, putat, accedente furore: cum enim jam deficiat judicandi „ libertas, hanc per mendacium lædi non „ posse, statuit.

Sicut debitum acceptilatione] „ Ibi vero „ jus quæsitum fuit, quod per acceptilationem tollitur.

Aut conditionis cessatione, &c.] „ Hic „ itidem jus, etsi eventuale, quæsitum „ fuit, quod deficiente conditione, adeoque ex jure superveniente, expirat.

Ut jus, quod læditur, ejus sit, quicum loquimur, non alterius] „ i. e. Ut is, cum „ quo loquimur, judicandi libertatem habeat. Unde concludit, nullum esse mendacium si sermo ad eum dirigitur, qui „ non decipitur, etiamsi tertius falsam inde hauriat persuasionem; quia illi, cum „ quo loquimur, libertas judicandi manet „ integra. *Vid.* §. 13.

Sicut & in contractibus injustitia non nascitur nisi ex læso jure contrahentium] „ *Vid. l.* 2. *c.* 12. §. 8. *seq.* Non ergo alius „ ex hoc contractu jus sibi arrogare potest. „ *L.* 2. *c.* 11. §. 18. Auctor idem obtinere „ in mendacio, putat, quia colloquentes „ ex tacito pacto obligari, fingit, ut recepto, non alio, sensu voces accipiant. „ At jam dictum est, colloquentes ipsos „ non teneri ad verum dicendum, adeoque nullum jus colloquentibus, nedum „ tertio, inde quæri.

Quod veriloquium ad justitiam refert] „ Hoc verum est quatenus de præjudicio alterius agitur; nam si ex mendacio jus „ alii aufertur, is, qui mentitus est, illud reparare ex regula justitiæ generali „ tenetur.

Et quod mendacium, &c. *sacra litera sæpe describunt, falso testimonio, sive elocutione adversus proximum*] „ i. e. Si „ quis falsum testimonium dicit: hoc enim „ mendacium illicitum est, quia proximus „ inde læditur, eique fit injuria.

Illud vetitum] „ Intelligit mendacium „ stricte sic dictum, i. e. injuriosum. *Vid.* „ §. 14.

Fallendi voluntatem] „ Sed hæc voluntas nihil habet illiciti, nisi alius inde „ lædatur, ut bene Lactantius observat.

Referri vult ad justitiæ fundamenta] „ Immo id non de omni elocutione asseris, sed de ea, qua fides datur; hanc „ enim adimplere præcise tenetur is, qui „ fidem dedit; non quia mentiri non licet, sed quia jus sua voluntate in alium „ transtulit, adeoque jus alienum in patrimonio habet, quod ei tribuere debet, „ cujus jus est.

Jus, quod diximus] „ i. e. Judicandi libertas, quam jure gentium deberi, ait, „ ei, cum quo colloquimur. *Vid. n.* 1.

Consensu ejus, quicum agimus, expresso] „ Libertati enim judicandi, juxta hypothesin Auctoris, unusquisque renunciare potest; & volenti non fit injuria. „ *Vid.* §. *seq.*

Ut si prædixerit, se falsa dicturum, & alter permiserit] „ Si quis prædicit se falsum dicturum, alteri non competit actio, etsi is putet loquentem verum dixisse, indeque lædatur; quia falsum re„ vera non dixit is, qui loquitur: nam „ advertit eum, cum quo loquitur, ne „ credat id, quod asserit. Idque verum „ etiam est, *licet alter non permittat*; „ quia sufficit, alterum prædixisse, se veritatem non dicturum.

Tacito, æquave ratione præsumto] „ Ubi „ si certum est, eum, ad quem sermo „ dirigitur, læsionem in libertate judicandi non ægre laturum, forte ob commodum aliquod, quod inde assequitur. *Vid.* „ §. 14. Ubi rationem addit, quia præsumitur voluisse, eoque renunciasse suo juri judicandi. Verior ratio est, quod omne mendacium jure licitum sit, quo alter „ non læditur; quod hic non fit.

Aut oppositione juris alterius] „ Forte „ quod is, qui falsum loquitur, potius „ jus habeat, & supereminens. *Vid.* §. 15. „ At nec Princeps mentiri potest si de alterius præjudicio agatur, cui nocere fas „ non est.

Hæc recte intellecta multas nobis suppeditabunt illationes] „ Ex præcedentibus apparet, hypothesin Auctoris nun tantum „ rem per se claram magis implicare, sed „ & omni ratione juris carere. Principia „ hujus rei sunt simplicissima. Nemo alii „ verum dicere tenetur; neque ex libertate judicandi jus oritur inter colloquentes. Si vero mendacio hoc nocetur ei, „ cui fas non est nocere, is, qui mentitur, tenetur, non quia verum non dixit, sed quia facto hoc damnum alii dedit; quod proinde reparare tenetur. Atque

„ quae ex his principiis omnes de mendacio quaestiones facile explicari possunt.

Ad §. XII.

In *eo mendacii culpam non esse*] „ Est „ mendacium. Nam palam aliter loquitur, „ ac sentit: at non est culpa mendacii, „ quia jus infantis non laeditur.

Puerorum aetas ludificetur] „ Dum fabulae illis narrantur.

Utilitatis eorum gratia] „ Per fabulam „ enim moralium praeceptis imbuuntur.

Quia cum in infantibus, & amentibus non sit judicii libertas] „ Tota enim ratio, „ cur mendacium sit illicitum, in eo ab „ Auctore ponitur, quia judicandi libertatem homines colloquentes invicem quasi „ ex pacto tacito debeant, cui juri quaesito repugnet mendacium. *Vid.* §. 11. „ *n.* 1. Hinc igitur concludit, infantibus, „ & furiosis non dici mendacium, quia „ judicandi libertas in illis deficit; adeoque non posse iis circa eam libertatem „ fieri injuriam. At gratis haec dicuntur. „ Is, qui mentitur, ideo non tenetur, „ quia damnum alii hoc mendacio non „ datur.

Ad §. XIII.

1 Quoties *sermo ad eum dirigitur: qui non decipitur etiamsi tertius inde falsam hauriat persuasionem*, &c.] „ Exemplo „ res clarior fiet. Cajus mentitur, se literas accepisse, naves certis mercibus onustas naufragio periisse. Sejus, qui praesens id audivit, magno pretio emit easdem merces exstantes: naves interim „ adveniunt, & pretium mercium minuitur, &c. Quaeritur, an hic sit verum „ mendacium? Auctor negat; nos affirmamus: aliter enim loquitur, aliter sentit. At porro quaeritur, an Sejo jus „ agendi contra Cajum competat, quia „ damnum ei ex hoc mendacio obvenit? „ & merito id negatur, quia mentiens „ non habuit animum decipiendi tertium, „ cum quo locutus non est. Sejus igitur „ non deceptus est culpa Caji.

Non ratione ejus, ad quem sermo est; quia illi libertas manet integra] „ Vera „ ratio est, quia Sejo, cum quo locutus „ non est, facto Caji damnum non datur.

Quibus id intelligentibus fabula narratur] „ Jus eorum non laeditur.

Neque ratione ejus, qui obiter id audit, quia cum eo non agitur] „ Adeoque animum cum decipiendi non habuit.

Ideoque nulla est ad illum obligatio] „ Ex hypothesi enim Auctoris jus, ne libertas judicandi auferatur, debetur saltem inter colloquentes, ex tacito pacto. *Vid.* §. 11. *n.* 1.

Si ipse sibi opinionem informat] „ i. e. „ assertionem falsam, quae alii fit, veram „ credit.

Habet quod sibi, non alteri rem imputet] „ Recte: mentiens enim nec ei mentitus est, nec ei mentiri voluit.

Illius respectu sermo non sermo est] „ Sensus est, quod sermo saltem sit respectu „ ejus, cum quo collocutus est.

Nihil ergo peccavit Cato censorius, &c.] „ Barbari castella Bilistagis socii Romanorum oppugnarunt: is auxilia quaerebat „ apud Catonem, hic milites navibus imponebat, & hostes fama Romani auxilii „ implebat. At profectis legatis revocat ex „ navibus milites: quaeritur, an simulatio „ haec licita fuerit? Quod merito affirmatur, quia sociis auxilia praestare Romani „ tenebantur, & cum vi, ac armis eis „ assistere potuerint, multo magis dolo in „ hostes uti potuerunt.

Aut Flaccus] „ Qui dum in castra commeatum importat, manifestis insidiis circumventus hac solertia evasit: inter milites suos rumorem spargit, Pallantiam „ ab Aemylio captam; quam vocem Barbari audientes, & ita se rem habere „ existimantes, discesserunt.

Quanquam hostes eo decepti sunt] „ Hoc „ non ideo licitum est, quod sermo non „ directus fuerit ad hostem, sed ad alium: „ nam sermo falsus, qui ad ipsum hostem „ dirigitur, nunquam peccatum est; hosti enim omni modo nocere licet. Aliud „ in promissis obtinere, infra videbimus.

Cui rei similem] „ Alia Exempla *vide* „ *infra* §. 17.

Nihil enim hic dictum hostibus] „ Imme „ etsi ipsis hostibus esset dictum, peccatum non fuisset, quia hosti omni modo nocere licet.

Nocumentum autem, quod inde secutum Hhhh 3 *est*,

est, *extrinsecum quid est*] „ Dixi jam, „ intrinsece quoque damnum hosti inferre „ licere.

Per se non illicitum optari, *aut procurari*] „ Si per se non est illicitum nocere hosti, etiam mendacium ei dicere, „ eoque hostem decipere licet.

Ad hoc genus, *&c*] „ Petrus noluit „ comedere cum gentilibus Judæis, quem „ Paulus ideo reprehendit. Quidam patrum „ ajunt, fictam, non veram fuisse reprehensionem Pauli, eumque consulere voluisse infirmitati adstantium: quod verum non esse, tum ex Pauli rationibus „ apparet, tum ex natura rei. Nam Servator, pro toto humano genere mortuus, „ per Evangelium Judæos, & gentiles fecit æquales, indeque omnem differentiam sustulit.

Censent enim, *Petrum satis intellexisse*, *non id serio fieri*] „ Dissentit *Augustin. ep.* 8. *Paræus ad Rom.* 15. *dub.* 3.

Interim vero consultum infirmitati adstantium] „ Scilicet gentilium, qui se excludi videbant a consortio Apostolorum.

Ad §. XIV.

Auctor ait, mendacium tunc quoque licitum esse si alteri prodest. Quod „ omnino verum est. Nam tota, quæ in „ mendacio est, injuria in eo consistit, „ quod alter inde lædatur; quæ ratio cessat si is, cui mentimur, commodum „ inde assequitur.

1 *Libertatis suæ in judicando læsionem non ægre laturum*, *&c.*] „ Dixi 1. libertatem „ judicandi non deberi ei, cum quo loquimur, & jus hoc merum esse figmentum; adeoque 2. mendacium non ideo „ illicitum esse, quia hæc libertas læditur, „ sed quia alteri damnum inde oritur: „ quo proinde 3. cessante, uti cessat in „ casu proposito, mendacium pro peccato „ haberi nequit.

Immo gratias habiturum] „ Si igitur „ alter gratias non habet, sed respuit commodum, ex hypothesi Auctoris erit peccatum ob læsam nunc libertatem judicii. „ Uno errore dato, sequuntur infiniti alii.

Ob commodum aliquod] „ Cujus rei exempla mox sequuntur.

Tunc quoque mendacium, *&c. non committi*] „ Quia nemini jus inde aufertur.

Mendacium stricte dictum, *id est injuriosum*] „ Auctor mendacium distinguit in „ laxius, & stricte sic dictum. *Vid.* §. 10. „ *n.* 1.

Sicut furtum non perpetraret qui ex præsumta domini voluntate rem, *&c.*] „ Quia „ non habet animum rem domini contrectandi, sed patrimonium ejus augendi. „ Unde tenetur tanquam negotiorum gestor, non vero actione furti.

Præsumta voluntas pro expressa habetur] „ I. e. consensisse videtur ut libertas ejus „ judicandi lædatur. At non ideo desinit „ esse mendacium, sed desinit esse peccatum, quia non animo decipiendi mentitur, sed animo negotia alterius gerendi.

Volenti autem, *constat*, *injuriam non fieri*] „ Regula vera est, sed male hic applicatur.

Qui aut ægrotantem amicum persuasione non vera solatur] „ Jus enim alterius „ non læditur.

Ut Arria Pætum filio mortuo] „ Marito enim ægrotanti, & de filii æque ægroti, ac jam mortui statu interroganti „ respondit, hunc bene quievisse, & libenter cibum sumsisse, &c.

Ex falso nuncio animum addit] „ Exempla vide apud *Liv. l.* 2. *c.* 64. *Chalcocond. rerum Turc. l.* 2. *p.* 233. *Vid.* „ *supr.* §. 13. *n.* 2.

Ac sic deceptus non capiatur] „ i. e. „ damnum inde non sentiat.

Ac similia] „ Si celatur mors ducis. „ Vide *Tacit. Ann.* 1. 5. *Liv.* 1. 41. & 3. „ 18. *Evag.* 5. 1. *Herodian.* 2. 1. *Thuan.* „ *l.* 13. *p.* 259.

Læsionem judicii in hoc genere eo minoris esse] „ Rationem hanc jam rejecimus; omne „ mendacium licitum est, quo jus alterius „ non læditur.

Quia ferme momentanea est, *pauloque post aperitur veritas*] „ Sic v. g. mox constabit, „ an hostis fuga vera sit, vel non. Sed „ fabulam de judicii libertate, ejusque læsione jam excussimus.

Ad §. XV.

Superiori *affine*] „ Ubi ob commodum alicujus mentiri licet. 1

Er-

Eo jure] „ Immo id non est effectus imperii, sed jus naturæ omnibus hominibus „ commune.

Bono ipsius sive proprio, sive publico utitur] „ Princeps, omnisque alius, qui Imperium summum habet, ratione mendacii „ non plus juris habet, quam quilibet subditus. Nimirum, neutri mentiri licet si „ alterius jus inde læditur, eique fit injuria.

Plato] „ *Lib.* 3. *de republ. p. m.* 95. & „ *de Legibus l.* 2. *p.* 663. & passim.

Medicis] „ Immo Plato non modo dat, „ modo adimit medicis facultatem mentiendi; sed eam dat medicis publicis, i. e. „ magistratibus, eisque solis: at *privatis* „ (non medicis, sed, ut ipse loquitur, „ πᾶσι ἄλλοις, omnibus aliis) eam adimit; „ loquitur autem Plato de mendacio hosti, „ aut utilitatis publicæ causa dicto, *de re-* „ *publ. l.* 3. *p.* 94.

Ut priori loco medicos intelligas] „ Immo „ intelligit administrantes rempublicam.

Qui privatim] „ Immo, per privatos intelligit omnes alios homines imperium „ non habentes.

Deo tamen non convenire mendacium] „ Imperfectionem enim infert falsiloquium; „ quæ in Deum non cadit.

Idem Plato] „ *Nihil est causæ igitur ut* „ *Deus mentiatur? nihil. Igitur Dæmonum,* „ *Deorumque natura a mendacio plane aliena est? Omnino. Quocirca & simplex, &* „ *verax est Deus & opera, & verbis: &* „ *neque mutatur ipse, neque alios decipit,* „ *neque simulacrorum objectis, neque sermonibus, neque signis immissis, &c. De* „ *republ. l.* 2. *in f.*

Quia infirmitatis nota est, ad talia confugere] „ Deus ipse est veritas, quæ pugnat „ cum falsiloquio.

In Josepho] „ Immo id non animo lædendi, sed convincendi fratres injuriæ „ fiebat, & ad bonum tendebat finem. *Vid.* „ *Gen.* 42. *v.* 9. Quanquam etiam in pœnam „ frater læsus terrorem eis inferre jure potuerit.

Et in Solomone] „ Simulationem tanquam „ medium explorandæ veritatis adhibuit, „ unde nemini fiebat injuria. *Vid.* 1 *Reg.* „ 3. 16.

Aliquando exigit communis utilitas] „ Nam „ jura subditis quæsita auferri possunt ob „ utilitatem publicam.

Ad §. XVI.

Quoties *vita innocentis, aut par aliquid, aliter servari, & alter ab improbi facinoris perfectione aliter averti non potest*] „ Mendacium enim per se res indifferens „ est, & bonum fit si alterius jus inde servetur. Exemplum vide in *Chron. Argent.* „ *ad an.* 1313. & alia apud *Grot. h.*

Ad §. XVII.

„ Quæritur, an contra hostes falso „ sermone uti liceat si damnum eis inde „ datur? Merito id affirmatur. *Vide supra* „ §. 1. *Prop. IV.* Cum enim ad consequendam reparationem juris licitum sit occidere hostem, nedum licitum erit ei mentiri, eoque damnum illi inferre.

Latius, quam quæ diximus, patet] „ Hactenus Auctor saltem exceptiones explicavit regulæ, *quod mentiri non liceat*, „ quia libertatem judicandi alteri adimit: „ hic exceptionem generalem, & latius „ patentem affert in hoste, utpote cui libertatem judicandi semper auferri posse, „ putat, quia ipsam vitam ei auferre licet.

Sic regulæ de non mentiendo] „ Immo „ regula est, *mentiri licere.* Dictum enim „ est, mendacii vocem per se indifferentem esse, & solum excipi casum, ubi „ alius, quem lædere fas non est, inde læditur.

Xenophon] „ *Lib.* 2. *inst. Cyr. pag.* 309. „ Adde *Ovid.* 2. *fast.* 25. *Thucyd. lib.* 6. „ *pag.* 344. *Appian. de bell. Parth. n.* 152. „ *Nepos in Them. c.* 5. *in Agesil. l.* 3. *Liv.* „ 29. 37. *Thuan.* 8. *p.* 166. *Busbeq. ep.* 3. „ *p.* 207. *Thesm. h.*

Jabesitarum in obsidione mendacium] „ Immo id non erat mendacium: nam ex „ pacto, & utriusque consensu septem concedebantur dies, intra quos si non defenderentur, deditionem promittebant Jabesitæ. Vid. 1 *Sam. XI. v.* 3.

Ad tertiam] „ Si in commodum ejus, „ cum quo loquimur, mentimur.

Quartam] „ Si jure imperii mentimur.

Et quintam] „ Si in commodum tertii „ mentimur.

Augustinum] „ Is omne peccatum, etiam „ vitæ sive suæ, sive alterius servandæ causa, improbat. *Augustinus de mendacio* „ *cap.* 14. 15. 16. 20. Verba vide in *caus.* „ 22. *q.* 2. *cap* 8. & apud *Test. d.* §. 16. „ *b.* Conf. *August. Enchirid.* 22. & *epist.* 8. „ & 19.

Admittit interpretationes tacitas] „ Nam „ si quis me interrogat, an homo in mea „ domo latitet, eadem schola licitum esse, „ ait, respondere, *me nescire:* neque id „ mendacium esse, quia hactenus me nescire asserere possum. *ut dicam.* Quæ ab„ surda sunt, & verum mendacium infe„ runt: de quo mox: *ad rubr. ab b. quin*„ *tam.*

In iis, quos diximus, casibus] „ Nempe „ juxta quinque observationes præcedentes. „ Nos jam diximus, omne mendacium li„ citum esse, quod non tendit in alterius „ injuriam.

Aut eorum aliquibus] „ Immo omnibus.

Nihil enim definiendum hic sumo] „ Im„ mo tuto definiri potest, omne mendacium „ licitum esse, nisi quo jus alterius læditur.

Quam ista a falsiloquio tam indiscrete eximere] „ i. e. Quam temere asserere, in „ omnibus casibus observatis non licere ali„ ter loqui, aliter sentire.

Intelligi posse nescio ut dicam] „ i. e. „ Nescio ad eum effectum ut tibi dicam ve„ ritatem.

Non habeo, intelligi posse ut tibi dem] „ v. g. Aliquis vult rem sibi ablatam, quam „ ego possideo, restitui. Si repono, *me non* „ *habere*, non esse mendacium, ajunt Scho„ lastici, quia *non habeo* ad eum effectum, „ ut roganti rem reddam.

Quæ sensus communis repudiat] „ Pugnant „ enim directo cum recepto loquendi usu.

Quo minus qui quid affirmat, id ipsum negare, qui negat, affirmare dicatur] „ Sunt enim reservationes mentales, quæ „ in dispositionibus, ubi de utriusque con„ sensu agitur, & in casibus, ubi verita„ tem quis dicere tenetur, maxime sunt „ prohibitæ.

Ad §. XVIII.

Quæ *de falsiloquio diximus*] „ Scilicet, „ illud licitum esse in casibus exceptis, & „ imprimis in hostes.

Et quidem talem, qui nulli nisi publico hosti noceat] „ Nam ei soli, qui publice „ hostis declaratus est, nocere licet.

Non ad promittentem] „ Nam dum ho„ sti fidem do, jus in eum qua hostem „ transfero; unde obligatio oritur ex mea „ voluntate.

Ut jam modo dicere cœpimus] „ Jus enim „ quod fuit, tollitur ex alio jure superve„ niente. *Vid. supr.* §. 11. *n.* 2. & 3.

Jus speciale, ac novum confertur ei, cui fit promissio] „ Vera ratio est, quod jura „ etiam inter hostes commutari possint: „ nam illi quoque jus in suas res, & actio„ nes habent; de quibus proinde uti dis„ ponunt, ita jus est. De quo latius *infra* „ *cap.* 9. & *c.* 20. *seq.* agemus.

Sine ulla hostilitatis jam existentis exceptione] „ Qua hostes de suo jure disponunt, „ adeoque exceptioni hostilitatis quasi re„ nunciant.

Sed & in tacitis] „ i. e. Ubi ex medii „ necessitate fides sequitur: uti qui conce„ dit colloquii facultatem, promittit secu„ ritatem eundi, & redeundi.

Quæ de fide in bello servanda est] „ De „ fide tacita agitur *l.* 3. *c.* 20. §. 1. & *c.* 24. „ *per tot.*

Ad §. XIX.

„ Auctor regulam illam, quod affe„ rente sermone hosti mentiri liceat, limi„ tat, nisi jurato quis asserat: quia profa„ natio est nominis divini, neque Deus „ testis mendacii adhiberi debet.

Sive id assertorium, sive promissorium] „ *Lib.* 2. *c.* 13. §. 3.

Quæ ex persona ejus, quicum agimus, peti possent] „ Uti hic hosti opponi posset, „ quod ei nocere, adeoque & mentiri li„ ceat: quod de assertivo verum est, non „ de promissorio. *Vid.* §. *præced.*

Quia non cum homine tantum, sed & cum Deo res est] „ Examinavimus hoc prin„ cipium passim, *L.* 2. *cap.* 11. §. 2. & 3. „ *c.* 14. §. 3. & 6. *n.* 1. *c.* 11. §. 3. 4. & „ 16. *c.* 12. §. 9. *n.* 2. Speciatim autem in „ materia juramentorum. *L.* 2. *c.* 13. §. 14. „ *usque ad* §. 20. & *c.* 14. §. 3.

Cui per jusjurandum obligamur] „ Adeo „ ut si verum non sit id, quod jurato as„ seruimus, Deo pœnam violati numinis „ dare tenemur.

Etiamsi

Etiamsi homini nullum jus nasci possit] ,, In *promissoriis* hosti semper jus nascitur, adeoque ei semper fides servanda est etsi non sit jurata: at in *assertoriis* nec jurata assertio jus dat hosti, quia dolo in hostem uti licet. Verum, asserens Deo tenetur ob perjurium.

Ibidem & illud diximus] ,, *L. 2. c. 13.* §. 3. 4. & 5.

Non sicut in alio sermone] ,, Nam si quis vocem ambiguam alio sensu, ac alter intelligit, profert, non esse mendacium, dixit *supra* §. 10. *n.* 1.

Admitti interpretationes verborum] ,, Nam & in juramento verba accipienda sunt ex sensu ejus, cui promittitur, vel juratur, si promittens, vel jurans scit, alterum eo sensu accipere.

Eo in sensu, quem homo exaudiens] ,, Cum enim jurans scit, alterum alio sensu accipere, idque inter utrumque agitur ut fides alteri fiat, juraret animo decipiendi, & in eum finem testem adhiberet Deum, aliter sentire; quia eo animo fit ut alter decipiatur. Secus ergo si mendacium ad bonum tendit finem, nec alii fit injuria; tunc enim & laudabile esse, diximus.

Math. X. 16.] ,, *Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.*

Math. XII. 36.] ,, *Quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii.*

Furari negabat] ,, *Curt. l. 4. c. 13* At 3
is non dolum, & solertiam improbat, sed metum ab hoste; neque improbat victoriam, quæ arte procuratur, sed quæ arte tam vili, & latrunculorum propria. Nos diximus, improbam esse vim, ubi dolo vincere possumus.

Polybius] ,, Sed videtur loqui de fraude illicita, quæ a virtute abest, & crimen infert, de qua alibi agetur. Nam Græcis quoque strategemata in usu fuisse, ex Frontini, & Polyæni libris constat.

Confessos animo] ,, i. e. Ubi adeo fractæ sunt vires hostium, ut fateri necesse habeant, se subjugatos esse: quod dici nequit si salvis viribus dolo saltem vincuntur.

Etiam serius] ,, I. e. post bellum Punicum secundum.

Qui prælii quoque locum] ,, Ne aliquid arte, aut dolo fecisse videantur.

Ad §. XX.

,, Auctor allegat exempla gentium, quæ fraudes in hostem quoque improbant. At addit, gentes repudiasse fraudes, non quod justitiæ repugnent, sed quod minus perfectum, minusque generosum crediderint, dolo in hostes uti.

1 *Quas concessas naturaliter diximus*] ,, Scilicet, per dissimulationem, simulationem, & mendacium.

A populis, aut hominibus nonnullis repudiata] ,, Vid. *supra* §. 6. *n.* 4. exempla quoque ibi allegavimus.

Sed ob eximiam quandam animi celsitudinem] ,, Adeoque ex virtute, & perfectionis studio.

Interdum & virium fiduciam] ,, Hæc ratio feritatem gentium primævam sapit. Diximus, non posse vim adhiberi, ubi dolo vinci hostis potest.

Vera semper loquendo] ,, Hæc intelligenda sunt quando alterius interest veritatem dici.

Et benefaciendo aliis] ,, Hoc est, quod gentium Philosophi dixere, *imitari Deum.*

Servile mentiri] ,, *Vide supra* §. 17. *n.* 2.

Christianis eo magis observandum est]
2 ,, Imperfectionem infert, aliter loqui, &

Ad §. XXI.

,, Quæritur, an hostis possit subditum sui hostis subornare, ut Principem, Ducem &c. occidat? Negatur, quia res per se illicita est: uti probabimus plenius infra *c.* 5. §. 18. Unde Alexander apud Curtium *l.* 4. *c.* 1. & *c.* 11. exprobrat Dario, quod milites suos ad proditionem, & amicos ad perniciem suam numis sollicitet; adeoque quod ne quidem belli jura cum eo servet: indeque ait, se Darium ad internecionem persecuturum, non ut justum hostem, sed ut percussorem veneficum.

Quidquid alicui facere non licet, ad id eum impellere, aut sollicitare non liceat] ,, Nam supra diximus, eum, qui consilium dat, laudat, si alter facturus aliter non fuisset, esse causam damni, & delicti. Idem est si impellit, aut sollicitat.

Regem suum occidere, subdito non licet] ,, Nam nec privatum occidere fas est, nedum regem.

Nec oppida sine consilio publico dedere] „ Quia de re aliena disponeret.

Nec spoliare cives] „ Jus enim in res civium, utpote alienas, non habet.

Qui talis maneat] „ Secus ergo si deserit civitatem, & noster civis fit, nostramque causam defendit.

Permovere non licet] „ Qui enim alii est peccandi Auctor, ipse peccat.

Nec est quod regerat] „ Auctor ad objectionem, quod licitum sit jus suum reparare quocunque modo, etiam cum internecione hostis, respondet, id fieri quidem posse, sed non eo modo, i. e. non per subditos hostis; tunc enim auctor esset „ parricidii, & ipse parricida.

Si quis opera sponte, nec suo impulsu peccantis, ad rem sibi licitam utatur] „ Uti „ si quis opera transfugæ utatur contra civitatem, & patriam illius transfugæ.

Dei ipsius exemplo] „ Nam Deus & diaboli, & impiorum parata opera utitur, „ *d.* §. 5.

Transfugam] „ De transfugis agetur *infra l.* 3. *c.* 20. §. 12.

Contra jus belli non est, ut eum admittamus, qui deserta hostium parte nostram eligit] „ Sensum hujus legis plane alium esse, „ demonstrabimus infra *c.* 20. §. 12.

C A P U T II.

Quomodo jure gentium bona Subditorum pro debito imperantium obligentur: ubi de repressaliis.

I. *Naturaliter ex facto alieno neminem teneri nisi heredem.*
II. *Jure tamen gentium introductum, ut pro debito imperantis teneantur res, & actus subditorum.*
III. *Exemplum in prehensione hominum:*
IV. *Et rerum.*
V. *Locum habere hoc post jus denegatum: & quando id factum censeri debeat: ubi ostenditur, rem judicatam proprie jus non dare, aut adimere.*
VI. *Vitam non obligari.*
VII. *Distinctio ejus, quod in hac materia est juris civilis, & gentium.*

I. 1. + VEniamus ad ea, [1] quæ ex jure descendunt gentium. + Ea partim ad quodvis bellum spectant, + partim ad certam belli speciem. + A generalibus auspicemur. + Mero naturæ jure ex facto alieno nemo [2] tenetur, + nisi qui bonorum successor est: [a] ut enim cum oneribus bona transirent, simul cum dominiis rerum introductum est. Imperator [a] + Zeno æquitati naturali contrarium dicit, ut pro alienis debitis alii molestentur. Hinc tituli in jure Romano, [b] ne uxor pro marito, + ne maritus pro uxore, + ne filius pro patre, + ne pater, vel mater pro filio conveniantur.

2. + Nec quod universitas debet, singuli debent, ut diserte [c] loquitur + Ulpia-

a L. un. C. ut nul. ex vic.
b Tot. tit. C. ne uxor pro mar. & ne fil. pro pat.
c L. 7. §. 1. D. qu. cuj. univ. nom.

GROTII.

a *Ut enim cum oneribus bona transirent, simul cum dominiis rerum introductum est*] Vide supra lib. II, c. XXI. §. 19. Adde c. in literis 5. *de raptoribus* c. tua 9. de usuris.

GRONOVII.

1 *Quæ ex jure descendunt*] Quæ in bello licent, non quidem naturæ, sed tamen gentium jure.

2 *Tenetur, nisi qui*] 2, 21. 19.

GRO-

+ Ulpianus: + nimirum, si universitas bona habeat: + alioqui enim tenentur [3] non ut singuli, sed qua pars sunt universorum. Seneca: [d] *si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc* [4] *æs alienum profitebor:* [b] *ad exsolvendum tamen hoc portionem meam dabo.* Supra dixerat: [e] *unus e populo non tanquam pro me solvam, sed tanquam pro patria conferam.* Et: *singuli debebunt non tanquam proprium, sed tanquam publici partem.* Hinc + speciatim jure Romano constitutum, [f] ut nullus ex vicanis pro alienis vicanorum debitis teneatur; & alibi nulla possessio [g] alterius pro alienis debitis etiam publicis conveniri præcipitur: & + in novella Justiniani [h] vetantur ἐνεχυριασμοὶ, id est, [c] pignorationes pro aliis, + addita causa, quod rationem non habeat, alium quidem esse debitorem, alium vero exigi; ubi & hujusmodi exactiones + odiosæ vocantur. Et rex Theodoricus apud Cassiodorum [i] fœdam vocat licentiam alterum pro altero pignorandi.

d *Lib. VI. de Benef. c. 20.*
e *Cap. 19. ib.*
f *D. l. un. C. ut null. ex vic. l. XI. c. 56.*
g *L. 4. C. de exec. & exact. l. XII.*
h *Nov. 52. & 134. c. 7.*
i *Lib. IV. var. epist. 10.*

+ II. 1. + Hæc quanquam vera sunt, tamen + jure gentium voluntario induci potuit, + & inductum apparet, (aa) ut pro eo, quod debet præstare + civilis aliqua societas, aut ejus caput, [5] + sive per se primo, + sive quod alieno debito jus non reddendo se quoque obstrinxerit, + pro eo teneantur, & obligata sint bona omnia [6] + corporalia, & incorporalia eorum, qui tali societati, aut capiti subsunt. + Expressit autem hoc quædam necessitas, quod alioqui magna daretur injuriis faciendis licentia, + cum [7] bona imperantium sæpe non tam facile possint in manus venire, quam privatorum, qui plures sunt. + Est igitur hoc inter jura illa, quæ Justinianus [k] ait usu exigente, & humanis necessitatibus a gentibus humanis constituta.

2. + Non autem hoc naturæ repugnat, [l] ut non more, & tacito consensu induci potuerit, + cum & fidejussores sine ulla causa ex solo consensu obligentur. Et spes erat facilius membra ejusdem societatis [8] + a se mutuo jus consequi posse, & indemnitati suæ consulere, quam externos, quorum multis in

k *Inst. de Jur. Nat. §. 2.*
l *Th. 2, 2. q. 40. art. 1. Molin. disp. 120. & 121. Valent. disp. 3. q. 16. num. 3. Navar. c. 27. n. 136.*

GROTII.

b *Ad exsolvendum tamen hoc portionem meam dabo*] Vide *leges Siculas* fine libri I. (Tit. 100.)

c *Pignorationes*] C. unico *de injuriis* in sexto: *pignorationes, quas vulgaris elocutio repressalias nominat.* Rectius scribas, ut libri quidam, *reprensalias.* Id enim voci Saxonicæ *Witbernamis* ad amussim respondet, sed usus alterum recepit.

GRONOVII.

3 *Non qua singuli*] Non ut quilibet unus suo nomine, sed ut cœtus illius, sive universitatis commodorum, & incommodorum particeps.

4 *Æs alienum profitebor*] Potest intelligi, quum scilicet bona, more Romano, profiteor in censu: tum enim & debita profitebantur, ut eis detractis intelligeretur quid proprie quisque in bonis haberet. Sed addit *Seneca* omissum Gr. *candidatus, aut reus.* Quorum illi solebant hoc facere, ut sciretur esse bonos, & locupletes cives, censu senatorio præditos: hi propter lites æstimandas, ne major imponeretur mulcta, quam in damnatorum bonis esset.

5 *Sive per se primo*] Sive injuria cesset in proprii nominis debito, sive in morandis, ac destituendis privatis, ne ad jus suum perveniant.

6 *Corporalia, & incorporalia*] Vide tit. *Institutionum* hac formula.

7 *Bona imperantium*] Hæc enim rarius in alienum territorium, & sub alienam jurisdictionem veniunt, quam privatorum, qui negotiantur, & mercaturam per varias terras exercent.

8 *A se mutuo jus*] Nam cujus bona detinentur, is persequi compellitur civem suum, a quo injuria non vindicata cœpit in exterum, ut aut ab eo recipiat quod amisit, aut eum cogat externo satisfacere.

(aa) Hoc non oritur ex jure illo Gentium voluntario, quod gratis statuitur, sed ex ipsa constitutione Societatis Civilis, ut ostendimus in Notis nostris Gallicis. *J. B.*

in locis exigua habetur ratio: deinde, + commodum ex hac obligatione commune erat omnibus populis, ita ut qui nunc eo gravaretur, alio tempore indidem sublevari posset.

3. + Receptum autem hunc morem, non tantum apparet [d] ex bellis plenis, quæ populi populis inferunt: + in his enim quid observetur, ostendunt denuntiationum formulæ: [m] *populis priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis bellum indico, facioque*: & in rogatione: [n] *vellent, juberent, Philippo regi, Macedonibusque, qui sub regno ejus essent, bellum indici*: & in decreto ipso: [o] *populus Romanus cum populo Hermundulo, hominibusque Hermundulis bellum jussit*, quod ex Cincio est in re militari: & [p] alibi: *hostis sit ille*, + *quique intra præsidia ejus sunt*: verum etiam + ubi [9] ad eam belli plenitudinem nondum ventum est, sed tamen violenta quadam juris executione, + id est, bello imperfecto, opus est, + idem videmus usurpari. + Pharnabazo regis Persarum subdito dicebat olim [q] Agesilaus: ἡμεῖς, ὦ Φαρνάβαζε, καὶ φίλοι ὄντες πρότερον βασιλέως, ἐχρώμεθα τοῖς ἐκείνου πράγμασι φιλικῶς. καὶ νῦν πολέμιοι γεγονότες, πολεμικῶς· ἐν οὖν καὶ σὲ τῶν βασιλέως κτημάτων ὁρῶντες εἶναι βουλόμενον, εἰκότως διὰ σοῦ βλάπτομεν ἐκεῖνον· *Nos, Pharnabaze, & cum amici regis essemus, amice nos erga ea, quæ ipsius erant, gerebamus: & nunc, cum hostes simus facti, hostiliter nos gerimus. Quare cum & tu esse velis inter ea, quæ regis sunt, jure per te illum lædimus.*

m In Liv. lib. I. c. 32.
n Lib. XXXI. c. 6.
o Gell. l. XVI. c. 4.
p Livius lib. XXXVIII. c. 48. & alibi.
q Plut. Ages. pag. 602. D. K. & Xen. hist. Gr. IV. c. 1. §. 35.

+ III. 1. + Ejus, quam dico, executionis species erat, quam Athenienses vocabant [10] ἀνδρεληψίαν, de qua sic habebat lex [r] Attica: ἐάν τις βιαίῳ θανάτῳ ἀποθάνῃ. ὑπὲρ τούτου τοῖς προσήκουσιν εἶναι τὰς ἀνδρεληψίας, ἕως ἂν ἢ δίκας τοῦ φόνου ὑπόσχωσιν, ἢ τοὺς ἀποκτείναντας ἐκδῶσι. τὴν δ' ἀνδροληψίαν εἶναι μέχρι τριῶν, πλέον δὲ μή· id est, [11] *si quis morte per vim illata* [12] + *obierit, pro eo* + *proximis, ac necessariis jus esto homines prehendendi,* + *donec aut pœna sumatur de cæde, aut homicidæ dedantur: liceat autem* + *tres tantum* [13] *homines prehendere, non ultra.* Hic videmus pro debito civitatis, [14] + quæ

r Apud Demosth. Or. adv. Aristocr. p. 440. C.

GROTII.

d *Ex bellis plenis*] Distinguit bella ab his pignorationibus vir prudens *Nicolaus Damascenus*, ubi ostendit Herodi, cui non licebat bellum inferre Arabi, licuisse ῥύσια λαμβάνειν, pro sibi ex contractu debitis uti pignoratione. *Josephus* XVI. antiquæ historiæ, ubi hæc verba: τὸ δάνειον εἰπὼν τῶν πεντακοσίων ταλάντων, καὶ τὴν συγγραφὴν ἐν ᾗ καὶ τοῦτο ἦν προσγεγραμμένον, ἐξεῖναι τῆς προθεσμίας παρελθούσης ῥύσια λαμβάνειν ἐξ ἁπάσης τῆς χώρας, τὴν μὲν στρατείαν οὐ στρατείαν ἔλεγεν, ἀλλ' ἐπὶ δικαίων τῶν ἰδίων ἀπαίτησιν· *cum narrasset, quingenta Herodi talenta debita, cautionemque de iis expositam id continere, ubi dies præstituta transiisset, posse ipsum ex omni Arabum terra pignora capere, hanc expeditionem non expeditionem esse dicebat, sed justam debiti exactionem.* (Cap. X. §. 8. division. Hudson.)

GRONOVII.

9 *Ad eam belli plenitudinem*] Adversus quem bellum nondum declaratum est, sed tamen vi opus est, quia sponte jus non reddit.

10 Ἀνδροληψίαν] Q. esset *viricapionem*; sed *Clarigationem* Latini vocant, *Liv.* 8, 14. Vide *Gail.* de Pignorationibus. *Bysum* Subtil. Jur. 1, 17. *Salmas.* de Mod. usur. cap. 13. p. 538. & p. 212.

11 *Si quis*] Civis Atheniensis.

12 *Obierit*] In alieno solo, ac territorio, aut etiam domi, evadente aliquam aliam in urbem homicida.

13 *Homines*] Ejus urbis cives, in qua Atheniensis injuria occisus est, aut in qua tutum exilium agit qui occidit; si proximis, ac necessariis in ea judicium redditum non est.

14 *Quæ obligatur*] Cujus officium est punire cives, & incolas suos, qui damnum dederunt, nisi id faciat, obligatum, atque adeo prehensioni, vel manus injectioni obnoxium esse.

GRONO-

+ quæ obligatur subditos suos, qui aliis nocuerunt, plectere, + obligari jus quoddam incorporale subditorum, ipsam scilicet libertatem morandi ubi velint, & agendi quod velint, + ita ut in servitute interim sint, + donec civitas id faciat, quod facere tenetur, id est, puniat sontem. Quanquam enim Ægyptii, ut ex + Diodoro Siculo [s] discimus, disputabant, corpus, sive libertatem pro debito obligari non debere, + nihil tamen in eo est naturæ repugnans, + & mos non Græcorum tantum, sed & aliarum gentium [15] in contrarium valuit. s Biblioth. L. 1. c. 79.

2. Aristocrates Demostheni coævus decretum rogaverat, si quis Charidemum occidisset, eum abripere undecunque liceret, & si quis obsisteret, is hostium esset numero. + Hic multa reprehendit Demosthenes: primum quod non distinxerit Aristocrates inter cædem justam, & injustam, + cum & justa aliqua esse possit: + deinde quod non exigit, ut prius postuletur judicium: præterea + quod non eos, apud quos facta sit cædes, sed eos, qui homicidam recipiunt, teneri velit. Verba [t] Demosthenis sunt: ὁ μὲν νόμος, ἂν μήτε δίκας ὑπόσχωσι παρ' οἷς ἂν τὸ πάθος γένηται, μήτε τοὺς δεδρακότας ἐκδίδωσι, κελεύει κατὰ τούτων εἶναι τὸ ἀνδρολήψιον κατὰ τριῶν. ὁ δὲ τούτους μὲν ἀθώους παρῆκε, καὶ οὐδὲ λόγον πεποίηται περὶ αὐτῶν οὐδένα, τοὺς δὲ τὸν ἤδη πεφευγότα, φήσω γὰρ οὕτω, κατὰ τὸν κοινὸν ἀνθρώπων νόμον, ὃς κεῖται τὸν φεύγοντα δέχεσθαι, ὑποδεξαμένους ἐκσπόνδους εἶναι γράφει, ἐὰν μὴ τὸν ἱκέτην (male editur (bb) οἰκέτην) ἔκδοτον διδῶσιν· *Lex, si apud quos cædes evenit neque jus reddant, neque sontes dedant, adversus eos dat trium hominum prehensionem. At hic + hos quidem relinquit intactos, ac ne mentionem quidem eorum facit. At eos, qui jam fuga elapsum, ita enim rem ponam, + susceperunt secundum jus omnium hominum, quod fugientes vult posse suscipi, hos vult esse hostium loco ni supplicem dedant.* Quarta reprehensio est, + quod Aristocrates rem statim ad plenum bellum deducit, cum lex prehensione contenta sit. t Ubi supra.

3. Ex his + primum illud, & secundum, & quartum ratione non caret. [16] At tertium illud, + nisi ad solum eventum cædis casu, aut ob sui tutelam factæ restringatur, + non est ut non [17] oratorie magis, & argumenti causa, quam ex vero, & jure sit dictum. Nam + jus gentium ut supplices suscipiantur, & defendantur, ut supra [u] diximus, + ad eos tantum, [18] quibus fortuna, non crimen obstat, pertinet. u Lib. II. c. XXI. §. 4. seq.

4. + Cæteroqui par jus est eorum, apud quos crimen est factum, & eorum,

GRONOVII.

15 *In contrarium valuit*] Nempe ut qui non haberet in ære, lueret in corpore.

16 *At tertium*] Licere suscipere profugos.

17 *Oratorie*] Immo vere, ac non oratorie *Demosthenes*: nam jus gentium sine discrimine commendat, supplices recipi, ac defendi, dum incerta causa est, & tantisper etiam noxios, donec judicium de illis factum est, 2, 21. 6.

18 *Quibus fortuna*] Qui fortuito, & imprudenter, non scelere, ac consilio occiderunt.

(bb) Ita disertè habet ultima Editio HIERONYMI WOLFII, *Basil.* 1572. quâ utor. Sed nonnulla alia Auctor heic emendat tacitè, idque non sine caussâ, meo quidem judicio. Potuisset etiam, pro φήσω γὰρ οὕτω, scribere θήσω γὰρ οὕτω, ut est in MSS. bonæ notæ, & in quadam Editione: quum præsertim ipse vertat: *Ita enim rem* PONAM. *J. B.*

GRO-

rum, qui sontem punire, aut dedere recusant. Atque adeo aut illa ipsa lex, qua utitur Demosthenes, + interpretationem eam, quam dico, ex usu recepit, + aut adversus cavillationes tales expressius postea est posita; + horum enim alterum quin sit, non negabit qui attenderit ad illud x Julii Pollucis: ἀνδρολήψιον δὲ ὅταν τις τοὺς ἀνδροφόνους καταφυγόντας ὡς τινας ἀπαιτῶν μὴ λαμβάνῃ, ἔξεστιν ἐκ τῶν οὐκ ἐκδιδόντων ἄχρι τῶν τριῶν ἀπαγαγεῖν· *hominum prehensio est, quoties quis homicidas, qui ad aliquos confugerint,* [19] + *non recipit cum id postulaverit. Nam jus est tres homines prehendendi adversus eos, qui dedere recusant.* Nec aliter y Harpocration: ἀνδροληψία, τὸ ἁρπάζειν ἄνδρας ἐκ τινὸς πόλεως. ἐνεχύραζον γὰρ τὴν ἔχουσαν πόλιν τὸν ἀνδροφόνον, καὶ μὴ προϊεμένην αὐτὸν εἰς τιμωρίαν· *Jus hominum prehensionis est jus rapiendi aliquos ex urbe aliqua. Nam in eam civitatem, quæ homicidam teneret, nec pœnæ dederet, pignoratione utebantur.*

x *Lib.* VIII. *c.* 6. §. 50. *Ed. Amst.*

y *Voc.* Ἀνδροληψία.

5. + Simile huic est, quod + ad recuperandum civem injuria manifesta captum, civitatis, apud quam id factum est, cives retinentur. Sic Carthagine quidam impedierunt, z ne Ariston Tyrius caperetur, hac addita causa: + *idem Carthaginiensibus, & Tyri, & in aliis emporiis, in quæ frequenter commeent, eventurum.*

z *Livius lib.* XXXIV. *c.* 61.

IV. + Alia executionis violentæ species est ἐνεχυριασμὸς, sive e + *pignoratio inter populos diversos*, quod + jus repressaliarum vocant recentiores jurisconsulti a, + Saxones, & Angli Withernamium, & Galli etiam, + ubi a rege impetrari id solet, + literas Marcæ. Locum autem habet, ut ajunt jurisconsulti, + ubi jus denegatur.

a *Bal.* III. *cons.* 58. *Bart. de Repress. q.* 5. *ad tertium n.* 9.

V. 1. Quod fieri intelligitur, non tantum + si in sontem, aut debitorem, judicium intra tempus idoneum obtineri nequeat, + verum etiam si in re minime dubia (+ nam in dubia re [20] præsumtio est pro his, qui ad judicia publicè electi sunt) plane contra jus judicatum sit: + nam auctoritas judicantis [21] non idem in exteros, quod in subditos valet. + Etiam [22] inter subditos non tollit quod vere debebatur. *Verus debitor, licet absolutus sit,* f *natura tamen debitor permanet:* inquit b Paulus jurisconsultus: c *Et cum* [23] *per injuriam judicis domino* [24] *rem, quæ debitoris non fuisset, abstulisset creditor quasi*

b *L.* 60. *D. de cond. indeb.*

c *L.* 12. §. 1. *D. de distra. pign. Inn. & Pan. in c. quia plerique de immu. ecc. Soto l.* III. *q.* 4. *art.* 5.

GROTII.

e *Pignoratio inter populos diversos*] Σύλας id dicit *Demosthenes* in oratione pro Corona, & *Aristoteles* œconomicôn secundo. (pag. 503. C. Sed locus DEMOSTHENIS non extat, quod quidem sciam, in nobili illâ, & longâ Oratione *pro Corona*, verum in brevi Oratione Περὶ τοῦ στεφάνου τῆς τριηραρχίας pag. 717. A. quam laudat HARPOCRATION, voce Σύλας: unde sine dubio natus error Auctoris. *J. B.*)

f *Natura tamen debitor permanet*] Spectant huc quæ habet *Gailius* de Pace publica lib. II, cap. VIII. num. 7. & *Vasquius* libro IV. controversiarum illustrium cap. X. §. 41.

GRONOVII.

19 *Non recepit*] Deditos ab iis, apud quos delitescunt.

20 *Præsumtio est pro his*] Ubi non est manifesta injustitia, judices habentur pro bonis viris, ut judicatum pro veritate.

21 *Non idem in exteros*] Non tenet, aut obnoxios habet ad eandem patientiam exteros, ac quam subjectos.

22 *Etiam inter subditos non tollit*] Ut scilicet id ipsum, quod semel abjudicatum est, petere rursus non possint mutatis temporibus, & apud alium judicem priore mortuo, aut remoto.

23 *Per injuriam*] Per injustam sententiam.

24 *Rem, quæ debitoris*] Rem alienam, quam debitoris esse putabat.

GRO-

quasi obligatam sibi, & quæreretur, an soluto debito restitui eam oporteret debitori, Scævola restituendam probavit. + Hoc interest, quod subditi executionem etiam injustæ sententiæ vi impedire, aut contra eam jus suum vi exsequi licite non possunt, + ob imperii in ipsos efficaciam: + exteri autem jus habent cogendi, + sed quo uti non liceat quamdiu per judicium suum possint obtinere.

2. + Tali igitur de [d] causa aut [g] + corpora, + aut res mobiles subditorum ejus, qui jus non reddit, capi posse, + non quidem naturâ introductum est, + sed moribus passim receptum. Vetustissimum exemplum est apud Homerum Iliados Λ, [e] ubi Nestor narratur ob ereptos patri equos Elidensium pecora, & armenta cepisse [h] [25] *ῥύσι᾽ ἐλαυνόμενος*, ut Poëta loquitur, ubi *ῥύσια* interpretatur Eustathius [26] *τὰ ἀντί τινων ῥυόμενα, ὅ ἐστιν ἑλκόμενα καὶ ἀντὶ τῶν προαρπασθέντων ἁρπαζόμενα*· Sequitur deinde in narratione, + convocari edicto ad jus suum persequendum omnes eos, quibus aliquid ab Elidensibus debebatur, [f] nimirum,

Μή τις οἱ ἀτεμβόμενος κίοι ἴσης.

Ne quis justa sibi parte careret.

Aliud exemplum est in historia Romana de Romanorum navibus, quas pro bonis Tarquiniorum Cumis [g] Aristodemus Tarquiniorum hæres retinuit. Famulos, jumenta, pecunias retenta, dixit [h] Halicarnassensis. Et apud Aristotelem Oeconomicôn [i] secundo de decreto Carthaginiensium ad prehendendas exterorum naves, *εἴ τις σύλαν ἔχει*, ut ibi loquitur, + *si quis jus prehendendi haberet.*

VI. + Vita autem subditorum innocentium ut ex tali causa obligetur, forte creditum fuit apud aliquos populos, eo nimirum, + quod crederent unicuique hominum jus vitæ plenum esse in se, + & id ad rempublicam potuisse transferri: + quod minime esse probabile, nec saniori theologiæ consentaneum, [27] + alibi diximus. Fieri tamen poterit, non ex intentione, + sed ex accidenti, ut occidantur qui juris executionem per vim volunt impedire. Sed id si prævideatur, ex charitatis lege omittendam potius juris persecutionem,

[d] *Jac. de Canibus Auth. Dominic. Franc. in c. 1. de injuriis in 6. Fulg. & Salic. in authent. Omnino C. de act. & obl. Jac. de Bellovisu in Auth. Ut non fiant pignora. Silv. in verbo repress. Bart. in tract. de repress. Guid. Guido Papa q. 32. Gail. de pign. obs. 1. n. 5. Vict. de Jure belli n. 41. Covarr. c. peccatum p. 11. §. 9. n. 4.*
[e] *Vers.* 674.
[f] *Vers.* 704.
[g] *Livius*, II. 34.
[h] *Ant. Rom.* VII. 12.
[i] Pag. 503. C. *Ed. Paris.*

GROTII.

g *Corpora*] Vide exemplum apud *Ammianum* libro XVII. ubi Julianus Francorum quosdam retinet usque dum captivi ex pacto liberentur. Adde quæ habet *Leo Afer* lib. III. (p. 435. *Edit. Elzevir.* 1632.) de Monte *Beni gualid.* (Auctor ex *Ammiano* nobis proponit *Francos*, pro *Alemannis*. Deinde hi tamquam obsides retenti: adeoque aliò pertinet exemplum. Vide *Cap.* 11. dicti Libri XVII. pag. 189. *Edit. Vales. Gron.* ubi res narratur. *J. B.*)

h *Ῥύσι᾽ ἐλαυνόμενος*] Hoc sensu *ῥύσια* invenias excerptis legationum ex *Polybio* XXXVIII. ubi de Achæis contra Bœotos; & excerpto CXXIII. *ῥυσιάζειν* apud *Diodorum Siculum* excerptis manuscripti Peiresiani. (Ubi *τὴν πόλιν*, scilicet *Lacedæmona*, *ῥυσιάζειν*, dicitur *Polychares* Messenius: *pag.* 229.) Alibi vero *ῥύσια καταγγέλλειν* in bello usurpatur, ut dicemus mox capite III. §. VII. sunt enim hæc valde affinia.

GRONOVII.

25 *Ῥύσι*] Pignora agens.

26 *Τὰ ἀντί τινων*] Quæ pro quibusdam aguntur, id est, trahuntur, & pro rebus raptis rapiuntur.

27 *Alibi diximus*] 2, 15. 16. 2, 21. 11.

GRO-

cutionem, (ii) + alibi ostendimus, cum ex ea lege, Christianis præsertim, + pluris esse debeat vita hominis, quam res nostra, ut alibi *k* demonstratum est.

k Lib. II, c. 1. §. 12. & 13.

VII. 1. Cæterum, non minus in hac materia, quam in aliis cavendum est, ne, confundamus ea, + quæ juris gentium sunt proprie, & ea, + quæ jure civili, + aut pactis populorum constituuntur.

2. + Jure gentium subjacent pignorationi omnes subdici 28 injuriam facientis, *l* + qui tales sunt ex causa permanente, + sive indigenæ, + sive advenæ: + non qui transeundi, aut moræ exiguæ causa alicubi sunt. + Introductæ enim sunt pignorationes ad exemplum onerum, quæ pro exsolvendis debitis publicis inducuntur, quorum immunes sunt qui tantum pro tempore loci legibus subsunt. A numero tamen subditorum + jure gentium excipiuntur legati, + non ad hostes nostros missi, + & res eorum.

l Dec. cons. 352. Bal. l. 3. de Off. assess.

3. + At jure civili populorum sæpe + excipi solent personæ mulierum, & infantium; + eorum vero, qui literis operam dant, & ad mercatus veniunt, etiam res. + Jure gentium 29 singulis pignorandi (kk) jus est, ut & Athenis ἐν ἀνδροληψίᾳ. + Jure civili multorum locorum peti id solet alibi a potestate summa, + alibi 30 a judicibus. Jure gentium + ipso facto dominium rerum captarum acquiritur + ad summam debiti, & sumtuum, i ita ut residuum reddi debeat. + Jure civili solent citari quorum interest, postea (ll) res publica auctoritate divendi, aut addici iis, quorum interest. Sed hæc, atque alia peti debent ab his, qui jura civilia tractant, & nominatim in hac materia + a Bartolo, qui de repressaliis scripsit.

4. Illud hic addam, quia ad juris hujus satis per se rigidi emollitionem pertinet, *m* + eos, qui 31 non solvendo quod debebant, 32 aut jus non reddendo, causam dederunt pignorationibus, ipso naturali, ac divino jure k + teneri

m Æg. Regius de actibus supern. disp. XIII, du. 7. n. 117.

GROTII.

i *Ita ut residuum reddi debeat*] Usi hac æquitate Veneti, captis in Galata Genuensium navibus, memorante *Gregora* libro IX. ἀλλ᾽ οὐδὲ τῶν ἁλισκομένων ἐκείνων νεῶν ἁπασῶν τοῦ πληρώματος ἐλυμήναντο τὸ παράπαν οὐδέν. ἦν γὰρ τὸ μὲν πλήρωμα σῖτος καὶ κριθὴ, τῶν δ᾽ ὄψων ταρίχη, ὁπόσα γεωργοῦσι λίμναι κωπαΐδες τε καὶ μαιώτιδες, καὶ ποταμοὶ ταναΐδες. ἀλλὰ διετήρησαν εἰς τ᾽ ἀκριβὲς ἀλώβητα, ἕως ἀπολαβόντες τὸ χρέος, ἀπέδοσαν ἅπαντα. *sed neque de onere captarum a se navium corruperunt quicquam, onus erat frumentum, & hordeum: ad hæc, salsamenta piscium, qualia proferunt Copaides, & Mæotides paludes, & Tanais flumina: sed ea servarunt anxie, nihil imminuta, donec recepto debito integra redderent.* (Pag. 189. Ed. Genev.)

GRONOVII.

28 *Injuriam facientis*] Ejus, qui jus non reddidit, aut injuriam fecit, siquidem habitant in ejus territorio, non si itineris, aut peregrinationis, aliave de causa tempus aliquod dumtaxat ibi morati sunt.

29 *Singulis pignorandi*] Quisque injuriæ sibi ab alieno magistratu factæ in subjectos ejus ultor esse potest.

30 *A judicibus*] Ab inferioribus magistratibus.

31 *Non solvendo*] Privatos reliquantes, & per gratiam dissimulatos, & non compulsos ad solvendum.

32 *Jus non reddendo*] Judices ipsos, & magistratus.

(ii) Sed hac ratione jus istud planè inutile erit Christiano. Diximus in Notis nostris Gallicis. *J. B.*

(kk) Quo sensu id verum sit, exposuimus etiam in iisdem Notis Gallicis. Ceteroquin postulat finis Societatis Civilis, ut jure illo privati non utantur absque concessione, expressâ, aut tacitâ, summi Imperantis. *J. B.*

(ll) Addidi vocem illam *postea*, sine quâ, aut simili, locum esse hiulcum, nemo non videt. *J. B.*

k † teneri ad resarcienda damna [33] aliis, quibus eam ob causam aliquid decedit.

GROTII.

k *Teneri ad resarcienda damna*] *Plutarchus* in Cimone de Scyriis: οὐ βουλομένων τὰ χρήματα τῶν πολλῶν συνεκτίνειν, ἀλλὰ τοὺς ἔχοντας καὶ διηρπακότας ἀποδοῦναι κελευόντων· *Plerique pecunias contribuere nolebant, sed jubebant eos, qui res alienas aut habebant, aut rapuerant, sarcire damnum.* (Pag. 483. C.)

GRONOVII.

33 *Aliis*] Civibus, quorum bona repressaliarum nomine apprehenduntur.

HENRICI DE COCCEII

COMMENTARIUS

IN

HUGONIS GROTII

LIB. III. CAP. II.

§. I.

1 VENIAMUS *ad ea, quæ ex jure descendunt gentium*] „ Dixit enim, quid, quantumve in bello liceat, & quibus modis, aut nude spectari, aut ex promisso antecedenti: nude autem spectari ex *natura* primum, deinde ex *gentium* jure. *Vid. sup. c.* 1. §. 1. Hactenus egit de nudo *naturæ jure*; hic, & in sequentibus agit de eo, quid, quantumve nudo *jure gentium* in bello liceat, & quibus modis. Systema Auctoris examinavimus capite præcedenti *ad* §. 1. *rubr. quintam.*

Ea partim ad quodvis bellum spectant] „ Sive publicum, sive privatum; sive solenne, sive minus solenne; sive plenum, sive minus plenum, seu imperfectum. *Vid.* §. 2. *n.* 3. Singulas horum bellorum species explicavimus in *Diss. proœm. IX.* §. 19. *seq.*

Partim ad certam belli speciem] „ Nimirum, ad solum bellum jure gentium solenne. De quo *Cap. seq.*

A generalibus] „ i. e. Ab eis, quæ ex jure gentium descendunt, & ad quodvis bellum spectant.

Mero jure naturæ ex facto alieno nemo tenetur] „ *Vid. lib.* 2. *c.* 17. §. 10. & *c.* 21. §. 19. Examinat hoc capite Auctor, *an jus repressaliarum juri naturæ conveniat?* Idque negat, quia ex facto alieno naturaliter nemo tenetur nisi hæres. *h. c.* §. 1. & 2. Unde concludit, subditos pro debito, vel delicto imperantis conveniri non posse, i. e. repressalias licitas non esse, *ibid.* At *jure gentium* voluntario introductum esse, ut pro debito imperantis teneantur res, & actus subditorum, tradit *hoc cap.* §. 2. 3. si scilicet juris reparatio petita, & denegata est, *ibid.* §. 5. vitam tamen non obligari, *ibid.* §. 6. Denique differentiam inter jus gentium, & jus civile, exponit, §. 7.

„ Nos ex principiis B. Parentis statim demonstrabimus *jus repressaliarum* non ex jure gentium voluntario (quale non agnoscimus), sed ex ipso *jure naturæ* oriri. *Vid.* §. *seq.*

Nisi qui bonorum successor est] „ *Vid. l.* 2.

„ *l.* 2. *c.* 14. §. 10. *c.* 21. §. 19. *L.* 2. „ *c.* 9. §. 12. *L.* 2. *c.* 13. §. 17.

Ut enim cum oneribus bona transirent, simul cum dominiis rerum introductum est] „ Alibi probavimus, hæreditates non demum post introductum dominium, adeoque jure gentium voluntario, sed ipso naturæ jure in liberos transire, *d. l.* 2. „ *c.* 14. §. 10. & *Diss. proœm. XII.* §. 280. „ *seq.* Error Auctoris inde oritur, quod res omnes natura esse communes omnibus, & divisione demum, ac subsecuta occupatione, adeoque voluntate demum gentium in patrimonium singulorum transiisse, putet: quem errorem late refutavimus supra *L.* 2. *c.* 2. §. 2. „ *seq.* & *Diss. proœm. VI.* §. 68.

Zeno æquitati naturali contrarium dicit] „ *In L. un. c. ut nullus ex vicaneis pro aliorum vicaneorum debitis teneatur.* Ratio „ hæc est, quia unusquisque tantum jus in „ suas res, & actiones, non in alienas „ habet, adeoque ex mea dispositione „ alium obligare non possum.

Ne maritus pro uxore] „ *Cod. l.* 4. „ *tit.* 12.

Ne filius pro patre] „ *Cod. l.* 4. *tit.* 13.

Ne pater, vel mater pro filio] „ Ne pa- „ ter teneatur pro filio, agitur in *C. l.* 4. „ *tit.* 13. ne mater pro filio, in *d. l.* 4. „ *tit.* 12.

Nec quod universitas debet, singuli debent] „ Vide *L.* 2. *c.* 5. §. 17. *Lib.* 2. *c.* 9. „ §. 3. *l.* 2. *c.* 20. §. 1. *n.* 8. & *c.* 21. „ §. 2. & 7.

Ulpianus] „ *L.* 7. §. 1. *ff. quod univ.* „ *nom.* Nec quod universitati debetur, singulis debetur, *ibid.* alia enim sunt jura „ singulorum, alia universitatis. *L.* 6. §. 1. „ *ff. de rer. div.*

Nimirum, si universitas bona habeat] „ Ex quibus scilicet solutio fieri possit, „ quia hæc bona speciatim ad id destinata sunt, ut publica inde solvantur debita.

Alioqui enim tenentur non ut singuli, sed qua pars sunt universorum] „ Cum „ enim debitum publico nomine contractum solvi debeat, singuli concurrere „ tenentur, quia est pars defensionis civitatis, ad quam singuli tenentur.

Speciatim jure Romano constitutum] „ *L.* „ *un. c. ut nullus ex vicaneis*: id enim naturali æquitati repugnare, Zeno ait.

In novella] „ *Vide rubricam Nov.* 52. „ *ut non fiant pignorationes pro aliis per-* „ *sonis.*

Addita causa] „ *d. Nov.* 53. *c.* 1.

Odiosæ vocantur] „ *Vid. Nov.* 134. *c.* 7.

Ad §. II.

Auctor regulam hactenus posuit, jure naturæ neminem ex facto alterius, adeoque nec singulos ex facto universitatis teneri; indeque pignorationes pro alieno debito illicitas esse, ait.

Putat autem, id jure gentium voluntario mutatum esse, gentesque ob publicam, & communem utilitatem convenisse, ut singuli quoque pro civitatis debito obligentur: indeque executiones, & pignorationes in bonis civium quoque fieri posse. At hoc non demum ex jure gentium secundario, sed ex ipso jure naturæ sequi, jam demonstrabimus.

Propositio I.

Repressaliæ sunt, quando pro injuria a Principe illata ejus subditi, vel horum bona, ab alio populo capiuntur donec satisfiat.

Demonstratio.

Repressaliæ dicuntur a *prensando*, seu ab Italico *presa*, quod capturam denotat: apud Belgas dicuntur *breeven van marque. Vid. Pac. Hisp. & Belg. de ann.* 1648. *art.* 27. & 60. (quia id non cuique licet, sed cui id per literas publicas concessum est). Antiquis Germanis *Withername. Grot. in not. ad §. praeced. & infra §. 4. Conf. Bodin. l.* 1. *c.* 10. (ubi tamen repressalias, & clarigationem confundit.)

Repressaliæ igitur sunt veræ pignorationes, quando scilicet pro injuria ab altero illata subditorum bona, vel personæ prensantur, i. e. pignori capiuntur, donec alter satisfaciat.

Propositio II.

Infertur quoque injuria a principe, cum illatam a subdito non vindicat imploratus.

Demonstratio.

Equidem ex injuria, quam nobis alterius populi subditus infert, nec Princeps illius subditi, nec ejus concives obligantur. Nam quisque ex suo saltem facto, non alieno obligatur. Hinc merito censet Livius, valuisse pactas cum Romulo inducias, etsi quidam Vejentinorum contra Roma-

Romanos militassent. *L.* 1. Et recte Veneti Galliarum regi conquerenti quod commeatus, & pulvis tormentarius Venetiis emtus, & hostibus advectus sit, responderunt, factum hoc esse privatorum mercatorum. *Guicciard. l.* 5.

At læsus populum, cujus subditus debet, vel injuriam fecit, tenetur implorare, & ut subditum ad satisfaciendum adigat, instare potest: quod si imploratus nolit facere, tum jam ipse injuriam facit, quia probat, & tuetur injuriam, resistit reparationi juris nostri, cum reparare id & possit, & teneatur. *De quo late actum est supra l.* 2. *c.* 21. §. 3. 4. 6. & 7.

PROPOSITIO III.

Repressalia eodem jure licita sunt, quo bellum.

DEMONSTRATIO.

Uti enim bellum non obtinet nisi ubi aliter jus meum reparari non potest, ita nec repressaliæ locum habent nisi ex eadem necessitate. Uti igitur bello propter injuriam a principe extraneo nobis illatam subditorum res, & personas capere possum, quia subditi factum principis probare, illudque tueri tenentur; ita eadem ratione, propter eandem injuriam, extra bellum capere subditorum res, & personam possum, usque dum Princeps satisfaciat. Quin præferendum hoc potius remedium est bello, utpote mitius, si scilicet jus nostrum hoc modo æque reparari potest.

Unde apparet, male ab Auctore jus hoc tribui juri gentium voluntario, cum sit ab ipso naturæ jure.

PROPOSITIO IV.

Differunt tamen bellum, & repressalia: 1. quod bello acquiratur dominium rei captæ; hoc jure autem saltem pignus, seu securitas: 2. illo vastari res possunt, hoc auferri tantum: 3. illo homines occidi, hoc capi tantum: 4. hoc jure continetur restitutio rei prehensæ si satisfactum est; contra in bello. 5. Jus repressaliarum non est in advenas, & peregrinos, quia statim, ac discedunt, desinunt esse subditi; neque Princeps lædens horum intuitu moveretur ad satisfactionem: at aliud est in jure belli. 6. Fæmina, & infantes capi possunt jure repressaliarum, non jure belli: de quo infra §. 6.

PROPOSITIO V.

Requiritur ad repressaliarum justitiam, ut res repetatur a Principe, qui læsit, ejusque officium imploretur.

DEMONSTRATIO.

Nam nescitur, anne injuriam reparare velit; adeoque de eo constare debet. Si nolit reparare, tunc duplici remedio læsus uti potest: 1. repressaliis, capiendo res, & personas lædentium, ad solam securitatem: 2. bello, quo casu ea licita sunt, sine quibus victoria obtineri nequit; adeoque vastare res hostis, easque capere, hostem interficere, &c. licet.

Hæc quanquam vera sunt] „ Scilicet, 1
„ quod alius ex alterius facto non teneatur, indeque bona unius ob alterius injuriam pignori capi non possint.

Jure gentium voluntario induci potuit] „ Immo non potuit, quia tale jus non existit.

Et inductum apparet] „ Talis gentium „ voluntas nec probari poterit, nec ullibi „ exstat. Neque opus est eo confugere, „ cum res ex ipso naturæ jure perspicua sit.

Civilis aliqua societas] „ Sive populus, „ sive rex.

Sive per se primo] „ Si ipse Princeps, „ vel tota civitas immediate debitum contraxit, vel injuriam fecit.

Sive quod alieno debito jus non reddendo se quoque obstrinxerit] „ Sæpius enim dictum est, Principem ab extraneis „ imploratum ut injuriam a subditis illatam reparet, eam suam facere si id „ neget.

Pro eo teneantur, & obligata sint bona omnia] „ Quia subditi tenentur tueri factum „ Principis; unde & jus belli in eos obtinet, nedum jus pignorandi.

Corporalia, & incorporalia] „ Nam universo patrimonio suo factum Principis „ tueri tenentur; adeoque totum hoc patrimonium læsis est obligatum. Unde & „ in bello id occupare, licitum est. *Vid.* „ c. 8. §. 4.

Expressit autem hoc quadam necessitas] „ Jus enim gentium ex communi necessitate ortum ducere, Auctor docuit: at „ diximus, jus hoc ab ipsa natura esse.

Cum bona imperantium sæpe non tam facile possint in manus venire] „ Immo sola difficultas rem meam a Principe læ- „ dente

„ dente recuperandi nullum mihi jus dat „ in bona subditorum : neque unquam „ probari poterit , Gentes hoc prætextu „ usos esse.

Est igitur hoc inter jura illa , quæ Justinianus ait , usu exigente] „ Alibi jam „ diximus , hanc definitionem juris gen- „ tium non fuisse cognitam antiquis Roma- „ norum JCtis , sed a Triboniano ex ju- „ ris illius ignorantia esse inventam : Ro- „ manis præter naturæ jus aliud jus gen- „ tium cognitum non fuit , adeoque ad „ id solum referri debet jus repressaliarum. „ *Vid. Diss. proœm. XII.*

2 *Non autem hoc naturæ repugnat , ut non more , & tacito consensu induci potuerit*] „ Mens Auctoris hæc est : Repressalias etsi „ jure gentium introductas non ita repugna- „ re naturæ , ut non tacito consensu gen- „ tium talis obligatio , (qua subditi pro de- „ bito , & injuria civitatis tenantur) intro- „ duci possit , etsi nulla causa intuitu subdito- „ rum subsit ; idque exemplo fidejussorum „ firmat , qui itidem sine causa ex solo con- „ sensu obligantur. At passim jam diximus , „ obligationem hanc subditorum ex vero ju- „ re naturæ descendere , quia subditi in- „ juriam civitatis defendunt , vel defen- „ dere tenentur , adeoque ex hac propria „ injuria obligantur.

„ Hinc apparet , causam fidejussorum „ plane diversam esse , qui non tenentur „ ideo , quia injuriam rei principalis de- „ fendunt , sed quia consensu suo debitum „ alienum in se recipiunt.

Cum & fidejussores sine ulla causa ex solo consensu obligentur] „ Scilicet , jure „ naturæ. Nam jure Romano ex nudo con- „ sensu fidejussor non obligatur , (nisi „ stipulatio accesserit) quia causa non sub- „ est , propter quam fidejussor alterius ob- „ ligationem suscipiat. Jus Romanum au- „ tem non vult , ut cives temere suum „ jactent. *Vid. Diss. proœm. XII.* §. 461. „ *n.* 2. §. 490. 491. At diximus , disparem „ esse causam repressaliarum , & fidejusso- „ rum : priori enim casu non obligantur „ subditi ex consensu , nedum tacito , uti „ Auctor statuit , sed ex delicto , quia de- „ fendunt injuriam civitatis.

A se mutuo jus consequi posse] „ Dixi „ jam , difficultatem repetendi rem meam „ a Principe nullum mihi jus , nec natu- „ ra , nec jure gentium , dare in bona „ subditorum.

Commodum ex hac obligatione commune erat omnibus] „ Hæc ratio supponit jus „ gentium , i. e. tacitum gentium consen- „ sum. Cum autem talis communis con- „ sensus non existat , tota illa ratio cor- „ ruit

Receptum autem hunc morem non tantum apparet] „ Receptum est hoc jus non „ ut mos gentium , sed ut verum jus na- „ turæ ; idque non tantum ex rationibus „ naturæ allegatis , sed & ex hoc ipso „ gentium consensu probatur. 3

In his enim quid observetur , ostendunt denunciationum formulæ] „ Quibus non „ tantum Principi lædenti , sed & subditis „ ejus bellum denunciatur. *Vid. infr. c.* 4. „ §. 6.

Qui intra præsidia ejus sunt] „ Adeoque „ & subditi , & advenæ , &c.

Ubi ad eam belli plenitudinem nondum ventum est] „ Diximus enim , jus repres- „ saliarum obtinere antequam ad bellum „ procedimus ; quin id præferendum esse „ si per talem pignorationem , absque vi , „ & armis , jus nostrum recipere possumus.

Id est , bello imperfecto] „ Immo plane „ non est bellum , quia nondum est cer- „ tatio per vim.

Idem videmus usurpari] „ Ut nimi- „ rum etiam subditorum bona pro debi- „ to regis teneantur.

Pharnabazo] „ Immo hoc exemplum „ huc non pertinet , sed ibi bellum erat „ inter Græcos & Persas : unde subditi „ Persarum , inter quos etiam erat Phar- „ nabazus , jure belli (non repressaliarum) „ violari potuerunt.

A D §. III.

„ A U C T O R modum pignorationis , „ seu violentæ executionis apud Athenien- „ ses usitatum refert , quo tres cives ca- „ pere alterius licebat civitatis , quæ eum , „ qui civem Atheniensem interfecit , vel „ punire , vel dedere recusabat.

Ejus , quam dico , executionis , &c.] 1 „ Quæ scilicet ex hypothesi Auctoris jure „ gentium voluntario , i. e. tacito gen- „ tium consensu inducta est. *Vid.* §. *præc.*

Obierit] „ Sive homicida sit civis Athe- „ niensis fugitivus , sive extraneus.

Proximis , ac necessariis] „ Quibus jus „ est

„ est vindicandi cædem. *Vid. l. 2 c. 20.*

Donec aut pœna sumatur de cæde, aut homicidæ dedantur] „ Arbitrium ejus esse „ civitatis, ubi homicida invenitur, vi- „ dimus supra *l. 2. c. 21. §. 4 & 5.*

Tres tantum homines] „ Cives ejus ur- „ bis, in qua homicida degit, & quem „ dedere, aut a quo pœnam sumere civi- „ tas illa recusat.

Quæ obligatur] „ Quæ imploranti jus „ dicere tenetur.

Obligari jus quoddam incorporale subditorum, ipsam scilicet morandi libertatem] „ Diximus, teneri civem ex debito, & „ injuria civitatis, quia judicium civitatis „ sequi, illudque tueri tenetur. Atque hinc „ in bello civis ille, utpote juri nostro „ resistens, occidi, nedum extra bellum „ pignoris loco capi potest.

Ita ut in servitute interim sint] „ Im- „ mo non fiunt servi; non enim sunt ju- „ sto bello capti, quia hostes non fuerunt.

Donec civitas id faciat, quod facere tenetur, id est puniat sontem] „ I. e. do- „ nec injuria nobis facta reparetur, vel „ puniendo sontem, vel eum dedendo.

Diodoro Siculo, &c.] „ Diodorus inter „ leges Ægyptiorum refert, *quod solutio ex* „ *bonis debitoris solum fieri debeat, corpus* „ *autem addici creditori non possit.* Ratio- „ nem legislatoris hanc affert. *Putabat enim,* „ *oportere bona tantum subdita esse debitis,* „ *corpora, quorum opera & bello, &* „ *pace uterentur, civitatibus addicta esse.* „ *Non enim æquum videbatur, milites,* „ *qui pro patriæ salute pericula subirent,* „ *pro usuris in carcerem duci, aut ob* „ *unius avaritiam in periculum agi pa-* „ *triæ salutem.* Et tum addit: *Hanc quo-* „ *que legem videtur Solon ad Athenienses* „ *transtulisse, quam Sisachtiam appellant,* „ *decernens ne ob usuras civium corpora* „ *necterentur. Diod. Sic. L. 2. p. m. 36.*

Nihil tamen in eo est naturæ repugnans] „ Naturalis enim ratio vult, ut debitor, „ qui ex bonis solvere non potest, tan- „ tundem præstet, i. e. operis suis obliga- „ tionem tollat. Patet ergo, legem illam, „ qua corpus obligari prohibetur, esse me- „ re civilem; quod vel ex ratione allega- „ ta apparet: indeque ad creditores ex- „ traneos, de quibus Auctor hic loquitur, „ plane non pertinere. *Conf. l. 2. c. 5.* „ *§. 27. n. 14. §. 2. n. 1. l. 1. c. 3. §. 8.* „ *n. 1. l. 3. c. 7. § 1. n. 1. c. 14. §. 8.* „ *n. 1.*

Et mos non Græcorum tantum] „ Testa- „ tur id idem Diodorus *d. l. Haud injuria* „ *queruntur quidam de nonnullis Græciæ* „ *legumlatoribus, qui arma, aut aratrum,* „ *aut aliud quidvis operi necessarium, pro-* „ *hibeant ob fœnus addici creditoribus; cor-* „ *pora vero, quæ his utuntur, tradi per-* „ *mittant.*

Hic multa reprehendit Demosthenes] 2 „ Euthycles contradicebat huic decreto, „ utpote legibus contrario.

Cum & justa aliqua esse possit] „ Lex „ supponit cædem injustam, quia prospi- „ cere saltem voluit Charidemo contra in- „ sidias inimicorum.

Deinde quod non exigit ut prius postuletur judicium] „ Implorari enim ante o- „ mnia debet officium ejus civitatis, ubi „ homicida degit, rogarique ut vel son- „ tem puniat, vel dedat. Verum, id jam „ sub verbis illius legis, *si quis obsisteret,* „ continebatur.

Quod non eos, apud quos facta sit cædes, sed eos, qui recipiunt homicidam, teneri vult] „ Male hic quoque reprehen- „ ditur Aristocrates; nam illi, apud quos „ facta est cædes, non tenentur, sed so- „ lus homicida: si vero illi hunc homi- „ cidam recipiunt, soli injuriam commit- „ tunt si reum dedere, aut pœnam ab eo „ sumere recusant.

Hos quidem] „ Scilicet, tres illos ho- „ mines, quos ex lege Attica capere lice- „ bat. At lex supponit casum, ubi reus „ fuga clapsus est, adeoque ubi illa civitas „ reum punire, vel dedere non potuit.

Susceperunt secundum jus omnium hominum] „ Immo jure naturæ homicida do- „ losus, de quo casu lex agit, suscipi non „ potest, sed vel dedi, vel judicium in „ eum dari debet; adeoque hæc mera ca- „ villatio fuit Demosthenis.

Quod Aristocrates rem statim ad plenum bellum deducit, cum lex prehensione contenta sit] „ Aristocrates speciali sanctione „ vitam Charidemi salvam esse voluit; adeo- „ que hostem declaravit eam civitatem, „ quæ homicidam protegerit. Sane, lex „ quidem Atheniensium voluit mitius prius „ adhiberi remedium, nimirum, repressa- „ lias; sed id contraria lege, inprimis pro „ tutanda salute tanti viri, mutari potuit.

„ bis, vel subditis nostris injuriam facit, „ & 3. imploratus eam reparare, & qui- „ dem 4. intra tempus idoneum nolit.

Verum etiam si in re minime dubia plane contra jus judicatum sit] „ Nam eo „ ipso denegatur justitia.

Nam in dubia re] „ I. e. si judex „ rationes probabiles allegat pro suo judi- „ cato.

Nam auctoritas judicantis non idem in exteros, quod in subditos valet] „ Nam in „ hos valet judicatum, utut injustum.

Etiam inter subditos non tollit quod vere debebatur] „ Hoc verum non esse, „ nec id a JCtis dici, probavimus supra „ *l.* 2. *c.* 23. §. *fin. n.* 5.

Hoc interest] „ Dixit enim, auctoritatem „ judicantis non idem in exteros valere, „ quod in subditos valet.

Ob imperii in ipsos efficaciam] „ Re- „ ctius, ex sua dispositione, quia coëun- „ do in civitatem compromittunt in judi- „ cis sententiam.

Exteri autem jus habent cogendi] „ Si „ ipsis jus denegatur: uti denegatur si „ contra jus judicatur.

Sed quo uti non liceat quamdiu per judicium suum possint obtinere] „ Secus er- „ go si judicium denegatur: uti denega- „ tur si sententia pronunciatur, quæ ipso „ jure nulla est.

2 *Tali igitur de causa*] „ Ubi quis con- „ tra jus judicatum esse, contendit.

Corpora] „ Fieri hoc magis solet quan- „ do pro subditorum nostrorum corpori- „ bus metuimus: ut alii metu talionis „ deterreantur.

Aut res mobiles subditorum] „ Quod „ plerumque fit, quando res nostræ apud „ alios detinentur, vel debitum nobis de- „ negatur.

Non quidem natura introductum est] „ Immo natura introductum est ut si *in* „ sontem, aut debitorem judicium obti- „ neri nequit; a civitate ejus cives, & „ eorum bona capi possint. *Vid. n.* 1. *pr.*

Sed moribus passim receptum] „ i. e. Ju- „ re Gentium. *Vid. infr.* §. 7. *n.* 4. & *supr. c.* 2. §. 2. *n.* 1. §. 5. *n.* 1. *Add.* „ *infr. c.* 13. §. 1. *n.* 2. *c.* 21. §. 9. Quod „ passim refutavimus.

Convocari edicto] „ Nam non solum „ Nestori injuriam fecere Elidenses, sed „ & aliis, qui proinde ex rebus civitatis „ merito juris sui reparationem petere po- „ tuerunt.

Si quis jus prehendendi haberet] „ i. e. „ si alicui injuria facta, nec ad postula- „ tionem reparata fuit.

Ad §. VI.

Vita *autem subditorum*] „ Celebris „ quæstio est, an si civitas vicina jus ci- „ vi nostro denegat, atque ideo membra „ illius civitatis capiuntur, an, inquam, „ capti, si reparatio non sequitur, in- „ terfici possint? Negat Auctor, quia etsi „ cives pro debito civitatis jure gentium, „ i. e. tacito pacto se obligaverint, id ta- „ men ad vitam non extendi, ait, quia „ nemo vitæ suæ est dominus, indeque „ eam obligare nequit.

„ Ut rite intelligamus hanc quæstionem; „ præmittendum est, 1. jus capiendi per- „ sonas alterius civitatis non oriri ex ju- „ re aliquo ficto gentium, sed ex ipso ju- „ re naturæ: Rationem illius juris consi- „ stere in eo, quod cives illius civitatis „ approbent, vel approbare teneantur fa- „ ctum suæ civitatis, adeoque ex propria „ injuria ad reparationem teneantur.

„ His præmissis facile concedimus, si „ civitas extranea nostro civi jus denegat, „ quod ei ex *causa civili*, vel *ex delicto* „ *non capitali* debetur, *vid.* §. 5. *n.* 2. „ captum occidi non posse: creditor enim, „ vel læsus, si idem consequi non pos- „ sunt, nil nisi æstimationem, seu tan- „ tundem petere possunt; non ergo vitam „ demere capto: quia nulla proportio est „ inter vitam, & debitum, sive id ex „ promisso oriatur, sive ex delicto non ca- „ pitali.

„ At aliud dicendum si civitas nolit ju- „ dicium dare *in reum mortis*, adeoque „ causa est, quo minus sanguis vindicari „ possit; tunc enim sanguis capti, qui „ factum civitatis defendit, iterum effundi „ potest: hoc enim solo modo reparatio „ fit injuriæ. Sane, lex Attica de *homi-* „ *cidio loquitur*, *vid. supr.* §. 3. *n* 1. 2. „ & 4. quod expiari non potest nisi san- „ guine.

„ Neque *obstat*, denegationem juris „ etiam civilis, justam causam dare bello: „ at in bello cives hostis occidere licet.

„ Resp.

„ Resp. hoc jus belli, adeoque & jus occidendi captos, locum non habet quamdiu reparatio obtineri potest per represſalias; ſi vero per illam capturam reparatio obtineri nequit, nihil impedit quo minus bello jus vindicari poſſit; & tunc capti hoſtium loco haberi poſſunt.

Quod crederent, unicuique hominum jus vitæ plenum eſſe in ſe] „ Adeoque unumquemque vitam alii obligare poſſe.

Et id ad rempublicam potuiſſe transferri] „ Ita ut etiam pro facto civitatis vitam obligare poſſit.

Quod minime eſſe probabile, &c.] „ Equidem in genere verum eſt, neminem jus in vitam ſuam habere niſi ad ejus conſervationem. At excipitur caſus, ubi quis jus alterius, adeoque & civitatis ſuæ defendit; tunc enim etiam vitam ſuam obligare poteſt. In repreſſaliis jus, quo vita captis auferri poteſt, non oritur ex tali obligatione, ſed ex propria injuria, quia factum ſuæ civitatis defendit.

Alibi diximus] „ *L. 2. c. 21. §. 11. n. 2. c. 11. §. 18. ſeq. c. 20. §. 43. c. 15. §. 16. c. 17. §. 2. n. 1.*

Sed ex accidenti, ut occidantur] „ Vide *l. 3. c. 1. §. 2. & 4. n. 1. Lib. 2. c. 1. §. 3.*

Alibi oſtendimus] „ *dd. ll.* Inprimis *l. 2. c. 1. §. 11. 12. & 13. l. 2. c. 14. §. 1. l. 3. c. 1. §. 4. n. 2.*

Pluris eſſe debeat vita hominis, quam rei noſtra] „ Hoc virtutis eſt, non juris: ſi ego aliter rem meam tueri non poſſum niſi internecione raptoris, id licitum omnino eſt, & culpa eſt ejus, qui injuriam fecit.

AD §. VII.

1 Q U Æ *Juris gentium ſunt propria*] „ i. e. quæ ad jus gentium latius patens pertinent. De quo vide *Diſſ. proœm. XV. §. 10. 11. ſeq.* & quale non exiſtere, probavimus *ibid. §. 29. ſeq.*

Et quæ jure civili conſtituuntur] „ Quod vocat jus gentium arctius, *dict. diſſert. §. 24.*

Aut pactis populorum] „ Nam ſi populi certum modum procedendi conſtituerunt, proceſſus inſtitui debet juxta modum conventum.

Jure gentium ſubjacent pignorationi omnes ſubditi, &c.] „ Immo id non ex jure gentium eſt, quale non exiſtit, ſed ex ipſo jure naturæ. Rationem naturæ expoſuimus *ſupra §. 2.* 2

Qui tales ſunt ex cauſa permanente] „ I. e. perpetuo in territorio commorantur; adeoque ibi domicilium conſtitutum habent.

Sive indigenæ] „ I. e. ibi nati.

Sive advenæ] „ Qui domicilium in eo territorio fixerunt.

Non qui tranſeundi, aut moræ exiguæ cauſa alicubi ſunt] „ Hi enim non tenentur ſequi judicium Principis, nec illud tueri, adeoque nec pro Principe obligantur.

Introductæ enim ſunt pignorationes ad exemplum onerum] „ Eodem nituntur fundamento: quia ſubditi coëundo in civitatem, promittunt, ſe defenſuros communi ope civitatem. *Vid l. 2. c. 5. §. 24. l. 2. c. 9. §. 8.*

Jure gentium excipiuntur legati] „ Auctor enim ſtatuit, placuiſſe gentibus ut communis mos (qui quemvis in alieno territorio degentem ejus loci territorio ſubjicit) exceptionem pateretur in legatis, ut qui ſicut fictione quadam habentur pro perſonis mittentium; ita etiam fictione ſimili conſtituerentur quaſi extra territorium, *vid. l. 2. c. 18. §. 4. n. 5.* quod ibi refutavimus. Certum igitur eſt, etiam legatos in territorio noſtro degentes pignorari poſſe; nam illi quoque factum ſuæ civitatis defendunt.

Non ad hoſtes noſtros miſſi] „ Nam ſi ad hoſtes noſtros mittuntur, Auctor jure belli quoque eos capi, quin occidi poſſe, ſtatuit *d. c. 18. §. 5.*

Et res eorum] „ Hæ capi poſſunt, quoties ipſe legatus capi poteſt. Quia idem jus in perſonis obtinet, quod in rebus, *d. c. 18. §. 8. & 9.*

At jure civili populorum] „ I. e. jure gentium improprie ſic dicto: quod multis populis commune eſt ſine mutua obligatione. *Proleg. §. 53.* 3

Excipi ſolent perſonæ mulierum, & infantium] „ Immo non excipiuntur, ſed pignori capi omnino poſſunt, usque dum ſatisfiat.

Eorum

Eorum vero, qui literis operam dant, &c.] „ Neque horum res ullibi excipiun„ tur, sed pignori capi possunt: & pri„ vilegium eruditorum, & quod arrestari „ eorum res non possint, est privilegium „ juris Romani.

Jure gentium singulis pignorandi jus est] „ Immo, jure naturæ non nisi jussu pu„ blico id fieri potest. Bodinus ait, Ca„ rolum VIII. ad jus regium id retulisse, „ cum id ante promiscue factum fuerit. „ *L.* 1. *c.* 10. *in fin.*

Jure civili multorum locorum peti id solet a summa potestate] „ Immo id ex ipso „ jure naturæ est.

Alibi a judicibus] „ Nemo id conce„ dere potest nisi summa potestas, & ex „ ejus concessione magistratus inferiores.

Ipso facto dominium rerum captarum acquiritur] „ Jure naturæ tantum pignus in „ ea re acquiritur, non dominium; nam „ capitur saltem usque dum nobis satisfiat.

Ad summam debiti, & sumtuum] „ Ju„ re naturæ capere licet etiam ultra sum„ mam debitam, quia in securitatem de„ biti capitur. At si res postea vel vendi„ tur, vel creditori addicitur, residuum „ restitui debet rei domino.

Jure civili solent citari] „ Juris natu„ ralis est ut residuum restituatur; id ve„ ro sine citatione fieri nequit.

A Bartolo] „ Adde *Barbosam*, *Hunnium*, & *Peschwitz de repressaliis. Limm.* „ *de jure publ. l.* 4. *c.* 8. *n.* 314. *Gailium* „ *de pignorationibus. Busium de subtilit.* „ *jur.* 1. 17. *Salmas. de mod. usur. c.* 13. *p.* „ 531. & 212. *Ruland. de com. p.* 1. *l.* 7. „ *c.* 9. & alios, quos allegat *Bechtold.* in „ Sylloge materiarum ad verba *repressaliæ*. „ Vide quoque *Pufend. l.* 8. *c.* 6. §. 13. 4

Eos, qui non solvendo, quod debebant, aut jus non reddendo, causam dederunt] „ His enim duobus casibus Auctor statuit, „ repressalias statui posse.

Teneri ad resarcienda damna] „ Etsi „ enim civitas, ejusque Rector injuria a„ gant jus denegando, certum tamen est, „ reum, qui vel non solvit quod debet, „ vel injuriam non reparat, primam esse „ causam pignorationis: adeoque cives, qui „ ex hac injuria damnum sentiunt, ad re„ stitutionem damni agere possunt contra de„ bitorem. At non video quid subditi spe„ rare possint a Principe, qui læsis extra„ neis jus denegat, & secunda causa est „ pignorationis.

CAPUT III.

De bello justo, sive solenni, jure gentium; ubi de indictione.

I. *Bellum solenne juris gentium esse inter diversos populos.*

II. *Distinctio populi quantvis injuste agentis a piratis, & latronibus.*

III. *Mutationem interdum incidere.*

IV. *Requiri ad naturam belli solennis, ut auctorem habeat eum, qui summam potestatem habeat: quod quomodo intelligendum.*

V. *Requiri & denuntiationem.*

VI. *Quid in denuntiatione sit juris naturæ, quid proprium juris gentium, distincte explicatur.*

VII. *Denuntiatio alia conditionata, alia pura.*

VIII. *Quæ in denuntiationibus sint juris civilis, non gentium.*

IX. *Bellum alicui indictum simul indictum esse ejus subditis, & sociis, qua ipsum sequuntur:*

X. *Non qua per se considerantur: quod exemplis illustratur.*

XI. *Causa cur denuntiatio ad effectus quosdam requiratur.*

XII. *Hos effectus non reperiri in aliis bellis.*

XIII. *Bellum an simulatque indictum est, geri possit.*

XIV. *An indicendum ei, qui jus legationis violavit.*

+ I. 1. + Supra dicere incepimus, justum bellum apud probos auctores dici sæpe, [1] + non ex causa, unde oritur, + neque ut alias [2] ex rerum gestarum magnitudine, + sed [3] ob peculiares quosdam juris effectus. Quale autem sit + hoc bellum, optime + intelligitur ex hostium definitione apud Romanos Jurisconsultos: + *hostes sunt, qui nobis, aut quibus nos publice bellum decernimus*: + *cæteri latrones, aut prædones sunt*, ait [a] Pomponius: nec aliter Ulpianus [b]: *hostes sunt, quibus bellum publice populus Romanus decrevit, vel ipsi populo Romano; cæteri latrunculi, vel prædones appellantur. Et ideo* [b] *qui a latronibus captus est, servus latronum non est*, + *nec* + *postliminium illi necessarium est. Ab hostibus autem captus*, + *puta a Germanis, & Parthis, & servus est hostium, & postliminio statum pristinum recuperat*. Et [c] Paulus: [c] *A piratis, aut latronibus capti liberi permanent*. Accedat illud Ulpiani: [d] *in civilibus dissensionibus, quamvis sæpe per eas respublica lædatur*, [5] + *non tamen in exitium reipublicæ contenditur: qui in alterutras partes discedent, vice hostium non sunt eorum, inter quos jura captivitatum, aut postliminiorum fuerint: & ideo captos, & venumdatos, posteaque manumissos placuit supervacuo* [6] *repetere a principe ingenuitatem, quam nulla captivitate amiserant.*

a L. 118. de verb. sign.

b L. 24. D. de captiv.

c L. 19. §. 2. D. de captiv.

d L. 21. §. 1. eod. tit.

2. Illud tantum notandum, [7] sub exemplo populi Romani quemvis intelligi, qui in civitate summum imperium habeat. [8] *Ille hostis est*, ait Cicero, [e] *qui habet rempublicam, curiam, ærarium, consensum, & concordiam civium, &* [9] *rationem aliquam, si res ita tulerit, pacis, & federis.*

e Philipp. IV. c. 6.

+ II. 1. + Non autem statim respublica, aut civitas esse desinit (cc) + si quid admittat injustum, [10] etiam communiter, + nec cœtus piratarum, aut latronum, civitas est, + etiamsi [11] forte æqualitatem quandam inter se servent, + sine qua nullus cœtus posset consistere. Nam hi [d] [12] criminis causa sociantur

GROTII.

a *Supra*] Lib. I, cap. III. §. 4.

b *Qui a latronibus captus est, servus latronum non est*] Hinc argumentum Pœnulo *Plauti*: Eunuche *Terentii*. Talis & Eumæus Odyss. O. (vers. 402, & *seqq.*)

c *A piratis*] Pompejus a piratis captos liberos pronuntiavit. *Appianus* Mithridatico (pag. 237. *Ed. H. Steph.*) Adde *Herreram* tomo II.

d *Criminis causa sociantur*] Ὅμιλος ἀνθρώπων οὐ νόμῳ ξυνιόντων, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἀδίκῳ ξυνειλεγμένων· *turba hominum non lege congregata, sed injustitiæ causa in unum coacta. Procopius* II. Vandalicorum, (*Cap.* 15.)

GRONOVII.

1 *Non ex causa*] Quod gerit gravibus, & intolerandis causis lacessitus.

2 *Ex rerum gestarum magnitudine*] Ut distinguatur a levi motu, aut tumultuario conflictu, latrunculorumve persecutione.

3 *Ob peculiares*] Quo quod moribus gentium in hostem factum, aut de illo acquisitum est, id jure factum, & jure acquisitum putatur.

4 *Postliminium*] Quo qui servus, aut alieni juris fuit, redit in pristinum statum. Non restituitur autem qui non mutasse statum creditur, uti qui non fuit in potestate justi hostis.

5 *Non tamen in exitium*] Non ut is populus non sit, aut ut in alienigenæ potestatem veniat, & tributarius fiat; sed utra factio in republica salva priores partes ferat.

6 *Repetere a principe*] Petere ut restituantur in ingenuorum, & civium locum, nec habeantur pro libertinis.

7 *Sub exemplo P. R.*] Quod Romani JC. dixerunt de populo, vel principe Romano, id nobis accipiendum de omni populo, vel principe, qui rerum potitur.

8 *Ille hostis est*] Hinc *Florus* 3, 20. *pudet dicere hostes.*

9 *Rationem aliquam*] Qui talis sit, vel ejus generis, quicum pax, & fœdus esse possit.

10 *Etiam communiter*] Consensu omnium, vel omnium, qui sunt cum imperio.

11 *Forte æqualitatem*] Ut Bardylis Illyrius latro. *Cic.* 2, de Offic. 11.

12 *Criminis causa*] Ut alienas res invadant.

(cc) Confer PUFENDORFIUM, *De Jure Nat. & Gentium*, Liv. VIII. c. 6. §. 5.

GRO-

sociantur: illi etsi interdum delicto non vacant, [13] juris tamen fruendi causa sociati sunt, + & exteris jus reddunt, + si non per omnia secundum jus naturæ, quod [14] multos apud populos ex parte quasi obliteratum + alibi ostendimus, + certe secundum pacta cum quibusque inita; + aut secundum mores. Sic Græcos, + quo tempore mari prædas agere pro licito habebatur, + abstinuisse a cædibus, & populationibus nocturnis, + & a raptu [15] boum aratorum, notat ad Thucydidem [f] scholiastes. Alios etiam populos, itidem ex rapto viventes, ubi ex mari domum se receperant, misisse ad dominos [e] ut rapta, si vellent, æquo pretio redimerent, memorat [g] Strabo. Ad tales pertinet & ille Homeri locus Odyssex ξ. (*vers.* 85, *& seqq.*) [f] Lib. I. C. 5. Ed. Oxon. [g] Lib. XI. pag. 495, 496.

Καὶ μὲν δυσμενέες καὶ ἀνάρσιοι, οἵ τ' ἐπὶ γαίης
Ἀλλοτρίης βῶσιν, καί σφιν Ζεὺς ληΐδα δώῃ,
Πλησάμενοι δέ τε νῆας ἔβαν οἰκόνδε ἕκαστος,
Καὶ μὲν τοῖς ὄπιδος κρατερὸν δέος ἐν φρεσὶ πίπτει.

Ipsi etiam raptus avidi, qui aliena pererrant
Littora, concessu Superûm si præda reperta est,
Navibus impletis abeunt, & vela retorquent:
Quippe Deos metuunt memores fandi, atque nefandi.

2. + [16] Principale autem pro forma est in moralibus: &, ut recte Ciceroni dictum est de finibus [h] quinto, *ex eo, quod maximas partes continet, latissimeque funditur, tota res appellatur:* cui convenit illud Galeni, [17] ἀπὸ τοῦ πλεονεκτοῦντος ἐν τῇ κράσει γίνονται αἱ προσηγορίαι. Idem talia sæpe vocat [18] ὀνομαζόμενα κατ' ἐπικράτησιν. Quare [19] crude nimis dictum est ab eodem Cicerone, de republica tertio, [i] ubi injustus est rex, ubi injusti optimates, aut ipse populus, + non jam vitiosam, sed nullam esse rempublicam: quam sententiam [k] + Augustinus corrigens, *nec ideo tamen*, ait, *vel ipsum non esse populum, vel ejus rem dixerim non esse rempublicam, quamdiu manet qualiscunque multitudinis rationalis cætus rerum, quas diligit concordi communione sociatus.* + Corpus morbidum, corpus tamen est: & civitas, quanquam graviter ægrota, + civitas est, quamdiu manent leges, manent judicia,

[h] Cap. 30. [i] Apud August. de Civit. Dei, Lib. II. cap. 21. [k] De Civ. Dei l. XIX. c. 24.

GROTII.

e *Ut rapta, si vellent, æquo pretio redimerent*] Tales & illi, quorum *Saxo* meminit libro XIV. (pag. 234.) Ideo Scyrios Plutarchus cum tempore pejores factos notat: λῃζόμενοι δὲ τὴν θάλασσαν ἐκ παλαιοῦ, τελευτῶντες οὐδὲ τῶν εἰσπλεόντων παρ' αὐτοὺς καὶ χρωμένων ἀπείχοντο ξένων· *cum ab antiquo mari prædas egissent, postremum ne iis quidem, qui ad eos ipsos commercii causa navigabant, abstinuere injuriam.* (Vit. Cimon. p. 483. C.)

GRONOVII.

13 *Juris fruendi*] Ut honeste vivant, neminem lædant, suum cuique tribuant.

14 *Multos apud populos*] Magis, vel minus efferatos, ac desciscentes a communi naturæ instinctu, in oblivionem venisse.

15 *Boum aratorum*] Qui aluntur ad rus colendum; non qui saginantur ad macellum, aut penum.

16 *Principale*] Quod prævalet in natura, in substantia rei.

17 Ἀπὸ τοῦ πλεονεκτοῦντος] Ab eo, quod superat in mixtura, fiunt appellationes.

18 Ὀνομαζόμενα] Appellata a potiore.

19 *Crude*] Immo Latine: sed tu crude reprehendis. Vide ad *Senecam* de Tranq. an. c. 10.

cia, & quæ alia necessaria sunt, + ut ibi jus exteri consequi possint, non minus, quam privati inter se. Rectius Dion Chrysostomus, *l* qui legem + (eam præsertim, [20] quæ jus gentium facit) dicit esse in civitate, + ut mentem in corpore humano: f + ea enim sublata civitatem non esse amplius. Et *m* Aristides in ea, qua Rhodios ad concordiam hortatur, ostendit, + etiam cum tyrannide leges multas bonas posse consistere. Aristoteles quinti de republica capite nono ait, [21] si quis nimium intendat vim paucorum, aut populi, primo vitiosam fieri rempublicam, postremo nullam. Exemplis rem illustremus.

l Borysthenit. pag. 443. A. & de lege, pag. 648. A.
m Tom. II. pag. 385. A. B.

3. A latronibus captos capientium non fieri, supra *n* dicentem audivimus *o* Ulpianum. Idem captos a Germanis, *p* ait, libertatem amittere. + Atqui apud Germanos latrocinia, quæ extra civitatis cujusque fines fiebant, nullam habebant infamiam, quæ verba sunt *q* Cæsaris. De Venedis *r* Tacitus: *quicquid inter Peucinos, Fennosque silvarum, ac montium erigitur, latrociniis pererrant.* Idem alibi *s* Cattos nobilem Germaniæ populum latrocinia agitasse, dicit. Apud eundem *t* Garamantes latrociniis fœcunda gens, sed gens tamen. Illyrici sine discrimine mari prædas agere soliti: *u* de iis tamen [22] triumphus fuit: [23] + Pompejo de piratis non fuit. + Tantum discrimen est inter populum, quantumvis sceleratum, & inter eos, qui, cum populus non sint, sceleris causa coeunt.

n §. 1. n. 1.
o L. 21. §. 1. D. De Captiv.
p L. 24. D. ibid.
q Bell. Gall. Lib. VI. c. 23.
r De Morib. Germ. c. 46.
s Ann. XII. c. 27.
t Hist. IV. cap. 50.
u Ap. Illyr. p. 761.

+ III. Potest tamen mutatio incidere, non in singulis tantum, sicut *x* Jephthes, [24] Arsaces, [25] + Viriatus, ex prædonum ducibus justi duces facti sunt, g + sed etiam in cœtibus, ut qui prædones tantum fuerant, aliud vitæ genus amplexi civitas fiant. Augustinus *y* de latrocinio locutus: *hoc malum si in tantum perditorum hominum accessibus crescit, ut & loca teneat, sedes constituat, civitates occupet, populos subjuget, + regni nomen assumit.*

x Judic. XI. 3.
y De Civ. Dei lib. IV. c. 4.

IV. Summum autem imperium qui habeant, + diximus supra; unde intelligi

GROTII.

f *Ea enim sublata civitatem non esse amplius*] *Cicero* libro X, epist. 1. *Nec leges sunt, nec judicia, nec omnino simulacrum aliquod, ac vestigium civitatis.*

g *Sed etiam in cœtibus, ut qui prædones tantum fuerant, aliud vitæ genus amplexi civitas fiant*] Exemplum in Mamertinis. *Diodorus Siculus* in fragmentis (e Libb. XXI. XXII.)

GRONOVII.

20 *Quæ jus gentium*] Cum observatur quod apud omnes gentes receptum est, etsi jus civile merserit tyrannis.

21 *Si quis nimium*] Si supra modum efferatur vis paucorum, aut populi.

22 *Triumphus fuit*] A. U. C. 525. Cn. Fulvii Centumali, qui præcedente anno classe illos vicerat. (Immo ab *Octavio*, ut narrat APPIAN. ALEX. *Bell. Illyr.* pag. 766. nam victoriam *Centumali* pax sequuta est. Heic igitur tempora, & personas confundit Vir doctissimus. *J. B.*]

23 *Pompejo de piratis*] Non mirum: nam hi erant veri piratæ, colluvies hominum exsulum, & perditorum. Illyrii exercebant quidem & piraticam, sed pro captu suo justum imperium, & regem, tum reginam Teutam, filii tutricem habebant. Et tamen triumphavit tum & Pompejus: sed ei triumpho nobilius nomen dedit a Mithridate, de quo simul triumphavit. Titulus triumphi est apud *Plin.* 7, 26. Et de iisdem antea triumphaverat P. Servilius Isauricus, testibus *Cicerone*, *Valerio Max. Ascon. Pediano*, *Claudiano*, *Sex. Rufo.* V. *Sigonii* Fastos a. 676. Rectius dixisset de Euno P. Rupilium, M. Aquilium de Athenione servorum ducibus, de Spartaco, & gladiatoribus Crassum non triumphasse; etsi res maximæ molis fuerint, Crassus tamen ovans urbem introiit.

24 *Arsaces*] *Justin.* 41, 4.

25 *Viriatus*] *Justin.* 44, 2. *Flor.* 2. 17.

ligi & hoc potest, + si qui [26] pro parte habeant, pro ea parte justum bellum gerere: multoque magis eos, qui non subditi, [h] + sed inæqualiter sunt federati, [z] quomodo inter Romanos, & eorum socios, quanquam federe inferiores, Volscos, Latinos, Hispanos, Pœnos, + omnia justi belli exercita, ex historiis discimus. *z Cajet. 2. 2. q. 40. art. 1.*

V. Sed ut justum + hoc significatu bellum sit, + non sufficit inter summas utrinque potestates geri: sed oportet, ut audivimus, ut & [27] publice decretum sit, & quidem ita decretum publice, [i] + ut ejus rei significatio ab altera partium alteri facta sit, unde promulgata prælia (dd) dixit Ennius. Cicero officiorum [a] primo: *at belli quidem æquitas sanctissime feciali populi Romani jure perscripta est: ex quo intelligi datur, nullum bellum esse justum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denuntiatum ante sit, & indictum.* Minus plene vetus scriptor apud [b] Isidorum: *justum bellum est, quod ex edicto geritur, rebus repetitis, aut propulsandorum hominum causa.* Sic [c] Livius bellum + palam, & ex edicto gerere, dixit in justi belli descriptione. Et cum narrasset, [d] Acarnanas agrum Atticum esse populatos: *irritatio animorum ea prima fuit: postea justum bellum + decretis civitatum ultro indicendo factum.* *a Cap. 11.* *b Lib. XVIII. c. 1.* *c Lib. I. c. 27.* *d Lib. XXXI. c. 14.*

VI. 1. Quæ loca, & alia de belli promulgatione agentia ut intelligantur, + accurate distinguenda sunt quæ jure naturæ debentur, quæ naturâ non debentur, sed honesta sunt, quæ jure gentium requiruntur ad effectus juris gentium proprios, & quæ prætetea ex peculiaribus populorum quorundam institutis veniunt.

+ Naturali jure, + ubi aut vis illata arcetur, + aut ab eo ipso, qui deliquit, pœna deposcitur, + nulla requiritur denuntiatio. Et hoc est quod + Sthenelaidas ephorus dicit [k] apud [e] Thucydidem *οὐ δίκαις οὐδὲ λόγοις διακριτέα μὴ λόγῳ καὶ αὐτοὺς βλαπτομένους· non est quod verbis, & judiciis disceptemus ultrà verba læsi.* Et Latinus apud [f] Halicarnassensem: *τὸν ἄρχοντα πολέμου* *e Lib. 1. c. 86.* *f Lib. 1. Ant. Rom. c. 58.*

GROTII.

h *Sed inæqualiter sunt federati*] Ut dux Lotharingiæ, apud *Crantzium* Saxonicis XII, 13. Civitas Sundensis principibus suis Pomeranis bellum indixit. Idem *Crantzius* Vandalicorum XIV, 35.

i *Ut ejus rei significatio ab altera partium alteri facta sit*] *Josephus* antiquæ historiæ libro XV. (Cap. 5. §. 3. *divis. Huds.*) *πόλεμον ἀκήρυκτον ἐπάγειν, ἀνόμια· bellum inferre non ante denuntiatum, injustum est.* Vide hujus gentium moris exempla apud *Crantzium* Saxonicorum XI. apud *Oderbornium* in vitâ Basilidis lib. III. Facta contraria Turcæ Olizasthlanis, & Neemonis Servii, reprehendit *Nicetas* lib. III. & IV. (L.III. C.6. L.V. C.4.)

k *Apud Thucydidem*] Idem libro III. in Platæensium oratione: *κατὰ τὸν πᾶσι νόμον καθεστῶτα, τὸν ἐπιόντα πολέμιον ὅσιον εἶναι ἀμύνεσθαι, ex jure apud gentes omnes recepto fas est arcere eum, a quo hostiliter impetimur.* (Cap. 56.) Flaminius apud *Diodorum Siculum* in excerptis Peirescianis, *ἐπεμαρτύρατο πάντας ἀνθρώπους τε καὶ θεοὺς, ἐπὶ τῷ προκατῆρχθαι τοῦ πολέμου τὸν βασιλέα· omnes Deos, hominesque testabatur, inceptum a rege bellum.* (Pag. 297.) Adde quæ habet *Mariana* XIX, 13. De bello non indicto vide *Dexippum* in excerptis de legationibus. (pag. 6. *Edit. Hœschel.*)

GRONOVII.

26 *Pro parte habeant*] Pro parte aliorum vasalli.

27 *Publice decretum*] Vel a populo comitiis, vel ab ordinibus, seu optimatium senatu, vel a principe, & consilio ejus.

(dd) Non *Ennius*, sed *Cicero*, *promulgata prælia* dicit, *Orat. pro Mur.* Cap. 14. ubi partem quamdam refert versuum veteris Poetæ, quos integros nobis servavit AUL. GELLIUS, *Noct. Attic.* Lib. XX. c. 9.

λέμυ πᾶς ὁ προπάθων ἀμύνεται· *bellum inferentem is, qui impetitur,* + *a se repellere solet.* Et Ælianus ex Platone ait, (ee) quod ad propulsandam vim suscipitur bellum, non a caduceatore, + sed a natura indici. Hinc Dion
g Pag. 473. C. Chrysostomus g in ea, quæ est ad Nicomedienses, πόλεμοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκήρυκτοι γίγνονται· + *pleraque bella sine denuntiatione suscipiuntur.* Nec
h Lib. XXXV. c. 51. ob aliam causam h Livius Menippo præfecto Antiochi objicit, quod Romanos quosdam cecidisset nondum + aut indicto bello, + aut ita commisso, ut strictos gladios, aut sanguinem usquam factum audissent: eo ipso ostendens, + ex his duobus alterum potuisse ad facti defensionem sufficere. Neque magis per naturæ jus indictio necessaria est, + si dominus [28] rei suæ manum injicere velit.

2. At + quoties pro re una res alia, + aut pro debito res debitoris invaditur, multoque magis + si res eorum, qui debitori subditi sunt, occupare quis velit, + interpellatio requiritur, + qua constet, alio modo fieri nequire ut nostrum, aut nobis debitum consequamur. + Jus enim illud non primarium est, sed [29] secundarium, & surrogatum, + ut alibi explicavimus. Sic etiam antequam summam potestatem habens [30] impetatur ex debito, aut delicto subditi, + interpellationem oportet intercedere, quæ [31] illum in culpa constituat, + ex qua aut damnum dare censeatur, + aut & ipse delinquere, juxta ea, quæ a nobis supra tractata sunt.

3. Verum etiam ubi jus naturæ non præcipit, talem interpellationem fieri, l + honeste tamen, & laudabiliter interponitur, puta ut ab offendendo abstineatur, aut delictum pœnitentia, & satisfactione expietur, secundum ea, quæ m de tentandis rationibus belli vitandi diximus: quo & illud pertinet (ff),

Extrema primo nemo tentavit loco.

i Deut. XX, 10. Et n præceptum quod Deus i Hebræis dedit, ut civitatem oppugnandam prius ad

GROTII.

l *Honeste tamen, & laudabiliter interponitur*] Vide *Marianam* XXVII, 13.

m *De tentandis rationibus belli vitandi diximus*] Lib. II, c. XXIII. §. 7.

GRONOVII.

28 *Rei suæ*] Quam alius abstulit, quam detinet.

29 *Secundarium, &*] Cap. præced. 2.

30 *Impetatur*] Bello lacessatur ob id, quod subjectus ejus nobis, vel subjectis nostris debet, cui quod in nos, subjectosque nostros deliquit.

31 *Illum in culpa*] Ut siquidem ad hanc ille non amice responderit, constet omnibus, illius esse culpam, non nostram.

(ee) Minimè loquitur de vi propulsanda, nec magis de indictione quadam, ÆLIANUS, nimirum, non Auctor ille notissimus *Variæ Historiæ*, & *Animalium*, sed scriptor *Tacticorum*: qui, ut probet, Artem Militarem omnium utilissimam esse, ait, omnibus Hominibus, & Civitatibus, secundum *Platonem*, bellum inter se esse naturaliter, & quidem ἀκήρυκτον. Locus est *Cap.* 1. pag. 12. *Edit. Arcer.* 1613. Vide apud ipsum PLATONEM, *De Legg.* Lib. I. p. 626. A. Tom. II. *J. B.*

(ff) Versus est SENECÆ, *Agamemn.* vers. 153. *J. B.*

GROTII.

n *Præceptum, quod Deus Hebræis dedit*] *Josephus* antiquæ historiæ V, 2. ἐπέσχε δὲ αὐτοὺς ἡ γερουσία, πείσασα μὴ δεῖν ὀξέως οὕτως πρὸς τοὺς ὁμοφύλους ἐκφέρειν πόλεμον, πρὶν ἢ λόγοις διαλεχθῆναι περὶ τῶν ἐγκλημάτων, τοῦ νόμου μηδ' ἐπὶ τοὺς ἀλλοτρίους ἐφιέντος δίχα πρεσβείας, καὶ τοιαύτης πρὸς τὸ μετανοῆσαι, πείρας, τοὺς δέξαντας ἀδικεῖσθαι στρατιὰν ἀναγκάζειν· *sed retinuit eos senatus, ostendens,* non

ad pacem invitarent: + quod cum specialiter illi populo datum sit, male a nonnullis cum jure gentium confunditur. + Neque enim erat [32] illa qualiscumque pax, sed sub lege subjectionis, & tributi. Cyrus cum in regionem Armeniorum pervenisset, antequam noceret cuipiam, misit ad regem, qui debitum ex fœdere tributum, & militem exigerent: *νομίζων φιλικώτερον εἶναι οὕτως, ἢ μὴ προειπόντα πορεύεσθαι*, + *humanius id existimans, quam si ultra duceret nihil prædicens*, ut in ea historia Xenophon [k] loquitur. Cæterum, + jure gentium ad effectus illos peculiares omnibus casibus requiritur denuntiatio, non utrinque, sed ab altera partium (gg).

k De Cyri Instit. Lib. II. c. 4. §. 19.

VII. 1. Sed hæc denuntiatio aut + conditionata est, aut pura. + Conditionata, [33] ubi cum rerum repetitione conjungitur. [o] Rerum autem repetitarum nomine + jus feciale comprehendebat non tantum [34] + vindicationem ex jure dominii, sed & [35] + persecutionem ejus, quod ex causa civili, aut criminis debetur, ut recte explicat [p] Servius. Inde illud in formulis, *reddi, satisfieri, dedi*; ubi *dedi*, [36] ut alibi diximus, intelligendum est, + ni punire sontem malint ipsi, qui conveniuntur. + Hanc rerum repetitionem dictam esse [37] clarigationem, testis est [q] Plinius. Conditionata est denuntiatio apud [l] Livium: *eam se injuriam, nisi ab ipsis, qui fecerint, dematur, ipsos omni vi depulsuros esse*, & apud [m] Tacitum, *ni supplicium in malos præsumant, usurum promiscua cæde*: & vetus ejus exemplum Supplicibus Euripidis, ubi Theseus caduceatori hæc dat mandata ad Creontem Thebanum, (*vers. 383, & seqq.*)

l Lib. VIII. c. 23.
m Lib. I. ann. c. 68.

[r] *Vicina Theseus, qui tenet regni sola,*
Humare poscit mortuos: quod si datur,
Sit amica, faciet gens Erechtidum tibi.
Hæc si probantur, tum refer retro pedem;
Sin nemo paret, verba sint hæc altera:
Jam mox ut arma pubis expectent mea.

Papinius

non oportere ita subito bellum inferri popularibus, priusquam querelæ verbis disceptatæ sint, cum lex ne in externos quidem permittat injuria affectis producere exercitum, nisi legatione prius missa, tentatisque viis, quibus ad saniorem mentem injuriæ auctores revocari possint.

o *Rerum repetitarum nomine*] Vide *Parutam* de Bello Cyprio lib. I. *Bizarum* lib. XXIII. de Turcis. *Reinking.* lib. II, classe III. c. IV.

p *Servius*] Ad X. Æneidos. (*vers.* 14.)

q *Plinius*] Libro XXII, 2. *Et legati cum ad hostes clarigatum mitterentur, id est, res raptas clare repetitum, unus utique Verbenarius vocabatur.* Et de Verbena agens libro XXV, 9. *Hæc est, quam legatos ferre ad hostes indicavimus.* Vide *Servium* ad IX. & X. Æneid. (*vers.* 53. Lib. IX. 14. Lib. X.)

r *Vicina Theseus, qui tenet regni sola*] Similis denuntiatio est in *Batrachomyomachia*, (vers. 135, & seq.) & in Amphitruone *Plauti* initio. (Act. I. Sc. I. vers. 50.) Vide & *Cramerum*, Lib. XXI.

GRONOVII.

32 *Illa*] Ad quam Cananæos invitare jubentur Israelitæ.

33 *Ubi cum rerum*] Qua bellum minatur, nisi res restituantur, aut satisfiat pro injuriis.

34 *Vindicationem*] Assertionem, & restitutionem rei ablatæ.

35 *Persecutionem*] Exactionem pœnæ, vel mulctæ, vel ejus, quod interest.

36 *Ut alibi diximus*] 2, 1. 2. & 2, 21. 4.

37 *Clarigationem Plinius*] Lib. 22, 2. clarigatum, i. res raptas clare repetitum. *Servius* ad 10. Æneid. 14. Clarigationem exercere, hoc est, per feciales bella indicere.

(gg) Quid si, non indicto bello, aliquis arma movit adversus alterum, & sic isti, qui sese defendere cogitur, non reliquit locum, ac tempus belli indicendi? an tale bellum ideo minores effectus, Jure gentium, habebit? Deinde effectus

Papinius in ejusdem rei narratione, (*Thebaïd.* XII, 598.)

Aut Danais edico rogos, aut prælia Thebis.

[38] + Polybius hoc vocat ῥύσια καταγγέλλειν, + Romani veteres (hh) *condicere.* + Pura denuntiatio est, + quæ specialiter indictio, aut + edictum, + ubi aut bellum jam alter intulit (& hoc est, quod apud + Isidorum [n] dicitur, bellum propulsandorum hominum causa) [o] aut ea deliquit ipse, quæ pœnam merentur.

n Orig. XVIII, 1.

2. Interdum autem + conditionatam pura subsequitur, + quanquam id necesse non est, sed ex superabundanti. Hinc illa formula: [o] *testor populum illum injustum esse, neque jus reddere.* Et [p] altera: [t] *quarum rerum, litium, causarum condixit pater patratus populi Romani Quiritium patri patrato populi priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis, quas res nec solverunt, nec dederunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solvi oportuit, puro, pioque duello quærendas censeo, consentio, consciscoque.* Et tertium carmen: *quod populi Prisci Latini adversus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum Priscis Latinis jussit esse, Senatusque Romanus Quiritium censuit, consensit, conscivit, ut bellum cum Priscis Latinis fieret, ob eam rem ego, populusque Romanus populo Priscorum Latinorum bellum indico, facioque.* [39] + Hoc autem casu, ita ut dixi, non esse præcise necessariam denuntiationem, ex eo quoque apparet, quod ad proximum [40] præsidium rite fieret, + ut feciales [q] in Philippi Macedonis, + & postea in [r] Antiochi causa consulti responderunt, cum prima denuntiatio ipsi facienda esset, qui bello petebatur. Immo & + belli in Pyrrhum indictio facta est uni militum Pyrrhi, idque in circo Flaminio, ubi is miles locum [41] emere dicis causa jubebatur, ut [42] Servius narrat ad nonum Æneidos.

o Livius, I. 32.
p Ibid.
q Liv. Lib. XXXI. c. 8.
r Idem Lib. XXXVI. c. 3.

3. Super-

ctos illi, scilicet impunitas, & jus bello capta pro suis retinendi, nec ex indictione, nec ex Jure quodam Gentium voluntario oriuntur; ut suo loco ostendimus in Notis nostris Gallicis. *J. B.*

GROTII.

o *Aut ea deliquit ipse, quæ pœnam merentur*] Exemplum vide apud *Bembum* libro VII.

t *Quarum rerum, litium, causarum*] Confer Græca *Dionysii Halicarnassensis* excerpto legationum II.

GRONOVII.

38 *Polybius*] Lib. 4. cap. 53. Idem in excerpt. legat. 123. ἐγένετο ῥύσια τοὺς Ἀχαιοὺς οἱ Δήλιοι κατὰ τῶν Ἀθηναίων. (Videtur apud *Polybium* agi de Jure *pignorationis*, seu *Repressaliarum*: & Auctor noster ipse Historicum illum testem adhibuit vocis ῥύσια hoc sensu sumtæ, Nota in §. 5. Capitis præcedentis. *J. B.*

39 *Hoc autem casu*] Quum bellum jam alter intulit, aut ea in nos deliquit, quæ jus dant pœnas exigendi.

40 *Præsidium*] Locum munitum, aut armis possessum ab eo, quicum res nobis futura est.

41 *Emere dicis causa*] Per æs, & libram, ut in emancipationibus, & venditionibus imaginariis. *Suetonius* Octav. 64. *Dicis causa*, ut *Nepos* Attic. 25, 8. *Ant. Augustin.* Emen. 2, 1. *Cujacius* 5, obs. 33.

42 *Servius ad nonum Æneidos*] Vers. 53.

(hh) Hoc *longè à vero alienissimum* opinatur V. C. JAC. GRONOVIUS, in Not. ad *Liv.* I. 32. hac præcipue ratione nixus, quòd *Patris Patrati* omnis opera, ususque solummodo fuerit in jurejurando patrando, & fœderis legibus recitandis; minimè autem in denuntiando bello. Sed hoc falsum esse, ostendimus in Nota nostra Gallica ad hunc locum. Post quam scriptam læti videbamus nobiscum facientem Virum Eruditissimum, JOHANNEM JENSIUM, in Dissertatione *de Fecialibus Populi Romani*, C. 6. quæ pars est *Ferculi literarii*, anno 1717. propositi, *J. B.*

GRO-

3. Supervacuæ observationis & hoc argumentum est, + quod bellum sæpe utrinque indictum est, ut [s] Peloponnesiacum a Corcyrensibus, & Corinthiis, cum ab altera parte indictum esse sufficiat.

s Thucyd. 1. 29.

VIII. A more autem, & institutis quorundam populorum non à jure gentium sunt, [u] [43] + caduceus apud Græcos, [44] + sagmina, & hasta [45] sanguinea + apud Æquicolas primum, & horum exemplo apud Romanos, + renunciatio amicitiæ, & societatis si qua intercessisset, post res repetitas + triginta [46] dies solennes, [x] [47] hastæ missio iterum, & alia id genus, quæ cum his, + quæ proprie juris gentium sunt, confundi non oportet. Nam & horum magnam partem + suo tempore usurpari desiisse, docet nos [t] Arnobius: immo jam Varronis [u] ævo quædam omittebantur. Punicum bellum tertium + simul indictum, [v] simul illatum est. Et Mæcenas (ii) apud Dionem quædam horum vult + propria esse status popularis.

t Arnob. l. II. *contr. gent. p.* 91. *Ed. Lugd. B.*

IX. Indictum autem bellum ei, qui imperium in populo summum habet, + simul indictum censetur omnibus ejus non subditis tantum, + sed & qui se socios adjuncturi sunt, + ut qui accessio sint ipsius; & hoc est, quod ajunt recentiores jurisconsulti, [x] + diffidato principe diffidatos ejus adhærentes. + Nam indicere bellum vocant diffidare: quod intelligendum est + de eo ipso bello, quod adversus eum, cui indictum est, geritur, quomodo bellum Antiocho indictum cum esset, Ætolis separatim indici non placuit, + quod ipsi palam se Antiocho adjunxissent: [48] *Ætolos ultro sibi bellum indixisse*, respondebant [y] feciales.

u Varro l. IV. *de Lingua Latina,* pag. 23. *Ed. H. Steph.*

v Vide *Appian. Bell. Pun.* pag 43.

x Bald. ad l. 2. *C. de serv. n.* 70.

X. + At eo bello absoluto, si ob auxilia suppeditata populus, aut rex alter + bello [49] impetendi sint, + ut effectus juris gentium consequantur, + opus erit

y Livius lib. XXXVI. cap. 8.

GROTII.

[u] *Caduceus apud Græcos*] Unde caducei origo, disces ex *Plinio* XXIX, 3. & *Servio* ad IV. & VIII. Æneidos. (At *Caduceus* signum erat Pacis, non Belli. Id patet vel ex locis *Plinii*, & *Servii*, quos Auctor ipse indicat. Referam tantum verba SERVII: *Unde, secundum* LIVIUM, *legati pacis* Caduceatores *dicuntur. Sicut enim per Feciales à fœdere* (suppl. *dictos*) *bella indicebantur: ita pax per Caduceatores fiebat.* In. Æn. IV. 242. Add. AUL. GELL. *Noct. Attic.* X. 27. ISIDOR. *Orig.* VIII. 11. SUIDAM, voce Κηρύκειον: inprimis THUCYDIDEM, Lib. I. Cap. 53. & ult. *J. B.*)

x *Hastæ missio*] Vide *Servium* ad IX. Æneidos, (vers. 53.) *Ammianum* XIX. & quæ ad eum notata a doctissimo Lindenbrogio, (*cap.* 2. pag. 229. *Edit. Vales. Gron.*)

GRONOVII.

43 *Caduceus*] Baculus, sive sceptrum, quod ferebat fecialis, sive legatus bellum indicens (unde & caduceator vocatur) argumento, se venire ab illo, qui sceptuchus est, sive summum habet imperium. Eo & Mercurium Deorum nuntium ornabant. Instar hujus in Fulviani numis familiæ Antoniæ tab. 7. in Antverp. Cæsarum tab. 2. n. 18.

44 *Sagmina*] *Liv.* 1. 24. ubi & verbenas, & graminis herbam puram appellat. Idem 30, 43. *Plin.* 28, 2. & 25, 9.

45 *Sanguinea*] Non quæ infecta esset cruore, sed ex arbore sanguinea, quæ suo ingenio erat ejus coloris, unde nomen accepit. *Liv.* 1, 32. *Plin.* 16, 18. & 37. Idem 24, 10. l. 9. D. *ad l. Pompejam de parric. Macrob.* 2, Satur. 16.

46 *Dies*] *Liv.* 1, 23. *Macrob.* 1, Satur. 16. *si forsan interea permoverentur ad satisfaciendum sine bello: ut in jure privato æris confessi, ærisque debiti judicatis post sententiam* XXX. *dies dabantur justi ex LL.* XII. *tabb.* Gellius 20, 1.

47 *Hastæ missio*] *Justin.* II, 5. *Cum delatus in continentem esset, primus Alexander jaculum velut in hostilem terram iecit.* cap. seq. n. 1.

48 *Ætolos ultro sibi bellum*] Cum Romanis.

49 *Impetendi sint*] Qui scilicet in nova pacificatione comprehensi non sunt.

(ii) Nescio ubi. Nihil certè in Oratione illà satis longà, quæ *Lib.* LIII. legitur. Originem erroris ex eo, quod Auctor noster legerat apud *Albericum Gentilem*, ostendimus in Notâ Gallicâ ad hunc locum. *J. B.*

erit nova indictione. Jam enim non ut accessio spectatur, + sed ut principale aliquid. Ac propterea recte dictum est, y + non fuisse justum jure gentium bellum, aut (kk) Manlii in Gallo-Græcos, + aut (ll) Cæsaris in Ariovistum: + non enim jam ut accessio alieni belli, sed principaliter impetebantur; quam ad rem + sicut ex jure gentium indictio, + ita ex jure Romano [50] novus populi Romani jussus desiderabatur. Nam quod in rogatione contra Antiochum dictum [a] erat: *vellent, juberentque + cum Antiocho rege, quique sectam ejus secuti essent, bellum iniri:* + quod & observatum in decreto adversus regem Persea, [a] videtur intelligi debere + quamdiu cum Antiocho, aut Perseo bellum esset, + & de his, qui reipsa ei bello se immiscerent.

a *Livius* lib. XXXVI. cap. 1. a *Lib.* XLII. c. 31.

XI. Causa autem cur gentes + ad bellum illud, quod jure gentium justum diximus, denuntiationem requirerent, + non ea fuit, quam adferunt [b] nonnulli, + ne quid clam, aut dolo agerent, + id enim ad fortitudinis præstantiam magis, quam ad jus pertinet; z + sicut nationes quædam etiam [51] prælii diem, & locum condixisse leguntur: + sed (mm) ut certo constaret, non [52] privato ausu, sed voluntate utriusque populi, aut populi capitum geri bellum: + nam inde + nati sunt effectus peculiares, + qui neque in bello adversus prædones, + neque in eo, quod rex gerit in subditos, locum habent. Ideo Seneca distincte dixit: [c] *indicta bella finitimis*, + *aut gesta cum civibus.*

b *Alb. Gent. lib.* 2. c. 1.

c *Lib.* III. *de Ira c.* 2.

XII. Nam quod notant [d] quidam, & exemplis docent, etiam in [53] bellis talibus capta fieri capientium, + verum est, sed [54] ex una dumtaxat parte, + idque ex jure naturali, + non ex jure voluntario gentium, + ut quod gentibus

d *Ayala* l. 1. c. 5.

GROTII.

y *Non fuisse justum jure gentium bellum aut Manlii in Gallo-Græcos*] Aut Ulyssis sociorum in Cicones Priamo quondam auxiliatos, de quibus *Homerus* Odysseæ I. & ibi *Didymus*. (Lib. IX. vers. 40.)

z *Sicut nationes quædam etiam prælii diem, & locum condixisse leguntur*] Ut Porsenæ Romani, memorante in Publicola *Plutarcho*, (pag. 105. C) Turcæ biduo ante prælium ignes plurimos accendunt. *Chalcocondylas* VII.

GRONOVII.

50 *Novus P. R. jussu*] Lex, sive rogatio comitiis centuriatis perlata, & inde denuntiatio per feciales.

51 *Prælii diem, & locum*] Ut Marius cum Cimbris. *Flor.* 3, 3.

52 *Privato ausu*] Paucorum, vel ducis ipsius cum sua factione.

53 *Bellis talibus*] Adversus prædones, fugitivos, gladiatores, aut civilibus.

54 *Ex una parte*] Cum prædonibus ex parte civitatis, aut justi populi: in civilibus ex victrici parte. *Suet.* Vesp. 10, 5.

(kk) Vide supra *Lib.* 1. Cap. 3. §. 5. num. 5. *J. B.*

(ll) Immo bellum illud, in se spectatum, omnino justum erat. Diximus in Notis Gallicis. Vide & eruditam Dissertationem CHRISTOPHORI CELLARII, *De C. Julii Cæsaris adversus Ariovistum Regem, aliosque Germanos, Bello*; quæ sexta est collectionis editæ anno 1712. *J. B.*

(mm) At æquè, si non magis, certo de hac re constaret. Exercitu in fines regionis misso. Revera scopus, & finis præcipuus moris indicendi belli hic fuit, ut omnibus constaret, eum, qui ad arma venit, justam causam habere, & ut hosti ipsi significaretur, per eum stetisse, & stare adhuc, quominus res alio modo dirimatur. Id innuit DIONYSIUS HALICARNASSENSIS, *Ant. Rom.* Lib. II. Cap. 72. ubi de institutione Collegii *Fecialium* agit: & SERVIUS in *Æn.* X, 14. Sed præsertim NONIUS MARCELLUS, cujus locum, quamvis in quibusdam depravatum, ad summam rei quod spectat, luculentum heic proferam: ITAQUE (Romani) *bella & tardè, & magnâ licentiâ* (legendum mihi videtur *decentia*, cujus vocis exemplum ex *Cicerone* auctor ipse profert, *pag.* 203.) *suscipiebant: quòd bellum nullum, nisi pium, putabant geri oportere, prius indicebant* (ita lego pro *indicerent*) *bellum iis, à quibus injurias factas sciebant: Feciales legatos res repetitum mittebant quatuor, quos Oratores vocabant.* In voce *Feciales*, pag. 529. *Ed. Mercer.* *J. B.*

GRONO-

tibus tantum prospicit, + non his, qui sine gente sunt, + aut pars gentis. Errant & in eo, [e] quod putant, + bellum sui tuendi, aut rerum tuendarum ergo susceptum, indictione non egere: nam eget omnino: + non quidem simpliciter, + sed ad eos, quos dicere cœpimus, & mox explicabimus, effectus.

e Alb. Gen. d. l. 11, c. 2.

XIII. Ne illud quidem verum, + non statim, atque [55] indictum est, inferri bellum posse: quod + Cyrus in Armenios, + Romani in Carthaginienses, ut modo diximus, fecerunt. + Nam indictio [56] nullum post se tempus jure gentium requirit. Potest tamen fieri, + ut ex naturali jure tempus aliquod requiratur ex negotii qualitate, puta cum res repetitæ sunt, aut pœna in nocentem postulata, & id negatum non est. Tunc enim id dandum est tempus, quo quod petitum est commode fieri possit.

XIV. Quod si jus etiam legationum violatum sit, + non ideo tamen denuntiatione opus non erit + ad eos, quos dico, effectus: + sed sufficiet eam fieri quomodo fieri tuto potest, per literas scilicet: quomodo & citationes, & denuntiationes alias fieri, mos habet in locis minus tutis.

GRONOVII.

55 Indictum est] Quasi necesse sit, triginta dies justos interponi, quemadmodum apud Romanos. *56 Nullum post se tempus*] Quod bello vacuum esse oporteat.

HENRICI DE COCCEII
COMMENTARIUS
IN
HUGONIS GROTII
LIB. III. CAP. III.

RUBRICAM hujus capitis Auctor ponit *de bello justo, sive solenni jure gentium*: quia putat, dari adhuc aliud *bellum minus solenne*; quod refutavimus supra *l.* 1. *c.* 3. §. 4.

Additio.

„ Repetendum est ex notatis *ad cap.* 1. „ *hujus libri* §. 1. Grotium circa licentiam „ bellorum distinguere inter *jus naturæ*, & „ *jus gentium*: JURE NATURÆ bellum justum esse, dixit, si justa causa „ adsit: & in tali bello denunciatione opus non esse, putat, si quis rem suam „ repetit; aut pœnam ab alio deposcit? „ *cap. b.* §. 6. *n.* 1. & tantum excipit casum, quoties pro re una res alia, aut „ pro debito res debitoris invaditur, aut „ res subditorum; tunc enim interpellationem requirit, *ibid.* §. 6. *n.* 2. Idem „ obtinere, ait, si princeps impetatur ex „ debito, vel delicto subditi, *ibid.* JURE GENTIUM ab hoc naturæ jure recessisse, ait, in BELLO PUBLICO, & JURE GENTIUM SOLENNI; ibi „ enim indistincte requiri denunciationem, „ *vid.* §. 5, 11. Ad hujus rei intellectum „ ne-

„ notandum est, Grotium bellum publi„ cum dividere in *solenne*, & *minus solen*„ *ne*, *L.* 1. *c.* 3. §. 4. *Solenne* definit, „ quod peculiares quosdam ex pacto gen„ tium effectus habet, *l.* 1. *c.* 3. §. 4. „ & *l.* 3. *c.* 3. §. 1. *Solennitates*, „ quæ ad obtinendos illos effectus pecu„ liares a Gentibus supponi, putat, in eo „ consistere, ait, 1°. ut utrinque sint „ summæ potestates: 2°. ut clarigatio præ„ cedat, & indictio sequatur, *d. l.* 1. *c.* 3. „ §. 4. *d. l.* 3. *c.* 3. §. 2. 3. 4. 5. & *hoc* „ *cap.* §. 4. 5. *Effectus autem particulares* „ hujus *belli solennis* Grotio sunt, ut 1. „ belli jura inter gentes obtineant etiamsi „ injustum sit bellum: 2. ut utrinque ho„ stem lædere, interficere, & res ejus „ capere, ac vastare liceat: 3. ut id li„ ceat ultra debiti, vel pœnæ modum. Quod „ Systema latius exposui in *Dissert. pro*„ *œm. IX.* §. 48. *seq.*

„ *Minus solenne bellum*, etsi publicum, „ definit, quod 1. geritur a quovis ma„ gistratu, etiam in privatos: 2. quod „ caret clarigatione, vel indictione, *d. l.* 1. „ *c.* 3. §. 4. *n.* 2. & §. 5. *L.* 3 *c.* 3. §. 1. „ Quam hypothesin ulterius explicavi in „ *dict. diss. XI.* §. 76. *seq.* eamque refu„ tavi in *Diss. IV.* § 168.

„ Alibi jam demonstravi, non dari *jus* „ *gentium voluntarium*, adeoque frustra „ quæri, quid illo jure statutum sit. De „ solo *jure naturæ* quæstio est inter gen„ tes, & eo jure clarigationem, seu in„ dictionem belli necessariam esse, proba„ bimus infra § 6. Quid vero huic in„ vento Auctoris causam dederit, exami„ navimus *dict. diss IX.* §. 168.

Ad §. I.

1 Non *ex causa unde oritur*] „ Quasi „ causa belli justa sit.

Neque ut alias ex rerum gestarum magnitudine] „ Nam bellum etiam ratione „ causæ justum dici potest, etsi nec præ„ lia, nec obsidiones urbium secutæ fue„ rint, quin licet paucissimo militum nu„ mero exercitus constent.

Sed ob peculiares quosdam juris effectus] „ Quos gentes bello solenni tribuisse, Au„ ctor fingit: & quos late exposuimus „ *dict. Diss. IX.* §. 48. *seq.*

Hoc bellum] „ Scilicet, solenne, sed „ quod solennitates certas ex pacto gen„ tium habet.

Intelligitur ex hostium definitione apud Romanos JCtos] „ Immo ex illa defini„ tione hostis nulla ratione intelligitur „ dari *bellum solenne*, quod jure gentium „ peculiares effectus habeat: & omnium „ minime intelligitur, quale illud bellum „ sit. Uti in sequentibus videbimus.

Hostes sunt, qui nobis, aut quibus nos publice bellum decernimus] „ Hæc defini„ tio non ex jure gentium, sed ex jure „ naturæ desumta est. Nam eo jure ho„ stis non est, nisi 1. talis declaratus sit, „ i. e. nisi bellum indictum sit: & qui„ dem 2. publice, i. e. publica auctori„ tate; quia familiæ omne jus suum vi a„ gendi in civitatem contulerunt, adeoque „ tuendi necessitas, & modus ab arbitrio „ civitatis dependet.

Cæteri latrones, aut prædones sunt] „ Quia jus non habent vi agendi.

Nec postliminium illi necessarium] „ *Vid.* „ *l.* 5. *l.* 19. §. 2. *ff. capt.* & *postl.*

Puta a Germanis] „ Unde constat, „ Germaniam non fuisse in provinciæ for„ mam redactam tempore Ulpiani, quia „ liberi populi erant, *l.* 24. *ff. capt.* & „ *postl* etsi quidam Germaniæ populi Ro„ manis paruerint, tradente Macro JCto, „ qui coævus fuit Ulpiano, in *l.* 3. *ff de* „ *assess. officio.* & Celso in *l.* 48. *ff. Cond.* „ & *dem.*

Non tamen in exitium reipublicæ contenditur] „ Non odio publico civitatis, sed „ mutuo, & studiis privatis. Seu, non „ geritur contra rempublicam, quam uter„ que salvam vult, sed in concives, vel „ potius in partem civium; & contenditur „ saltem, utra factio in republica salva „ priores partes ferat. *Gron. h.*

Ad §. II.

Auctor discrimen statuit inter societatem civium, & societatem latronum; & recte ait, illam juris tuendi causa esse constitutam, licet aliquando injuste agat civitas, quia hoc non est vitium status: latronum autem cœtum criminis causa sociari; adeoque ipsum statum vitiosum esse, conspirationem, nimirum, exequendi in„ jurias,

jurias, etsi per accidens quoque actus justitiæ exerceant.

1 *Non autem statim respublica, aut civitas esse desinit*] „ Adeoque nec jus belli.

Si quid admittat injustum] „ Nam finis tamen civitatis manet, scilicet, ut jus tueantur. Status autem a fine discernuntur.

Nec cœtus piratarum, aut latronum, civitas est] „ Quia finis hujus cœtus est, injuriam facere.

Etiam si forte aequalitatem quandam inter se servent] „ Per *æqualitatem* intelligit justitiam, utpote quam in æqualitate ponit. *Vid. l. 2. c. 12. §. 8. seq.* Talis enim cœtus ideo pro civitate non habetur, quia finis ejus non est, jura tueri.

Sine qua nullus cœtus posset consistere] „ Adeoque nec cœtus latronum. *Vid. proleg.* §. 13.

Et exteris jus reddunt] „ Contra propriæ quoque civitatis membra.

Si non per omnia, secundum jus naturæ] „ Immo jus reddere exteris tenentur juxta naturæ jura, & in eum finem civitates sunt constitutæ.

Alibi ostendimus] „ *Vid. l. 2. c. 5. §. 12. n. 3. c. 15. §. 5. n. 1. c. 20. §. 43. n. 2. & §. 47. L. 1. c. 2. §. 5.* Conf. *l. 3. c. 9. §. 18.*

Certe secundum pacta cum quibusque inita] „ I. e. juxta leges fœderum

Aut secundum mores] „ Per mores intelligit jus gentium voluntarium. *l. 2. c. 19. §. 1. n. 1. & c. 20. §. 41.* Exemplum vide *l. 3. c. 6. §. 25.* At tale jus gentium non dari, probavimus in *Diss. proœm. IV. §. 29. seq.*

Quo tempore mari prædas agere pro licito habebatur] „ De quo statu *vid. l. 2. c. 15. §. 5.*

Abstinuisse a cædibus, & populationibus nocturnis] „ Nam Græcos abhorruisse ab omni fraude, etiam in hostem, vidimus *supra c. 1. §. 20. & §. 6. n. fin.*

Et a raptu boum aratorum] „ Favore agriculturæ.

2 *Principale autem pro forma est in moralibus*] „ I. e. status discernitur a fine: finis reipublicæ est jus reddere, finis autem cœtus latronum, injuriam facere.

Non jam vitiosam, sed nullam esse rempublicam] „ Oratorio more loquitur Cicero; respublica enim vox juris est: indeque aliquo sensu dici potest, nullam esse in actu injusto.

Augustinus corrigens] „ At Augustinus eodem, quo Cicero, sensu alibi ait: *remota justitia quid sunt regna, quam magna latrocinia? de Civ. Dei c. 41.*

Corpus morbidum, &c.] „ At nec Cicero id negavit.

Civitas est quamdiu manent leges] „ Nam finis civitatis principalis manet; jus enim suum cuique regulariter tribuunt.

Ut ibi jus exteri consequi possint] „ Non tantum juxta pacta, sed & juxta jus naturæ. *Vid. n. 1.* Conf. supra *l. 2. c. 21. §. 6.*

Eam præsertim, quæ jus gentium facit] „ Scil. voluntarium. At talem legem non dari, diximus.

Ut mentem in corpore humano] „ Uti corpus non potest subsistere sine mente, sic civitas sine lege subsistere nequit.

Ea enim sublata civitatem non esse amplius] „ Coëunt homines in civitatem ideo, ut legem naturæ de suum cuique tribuendo communibus viribus, cum singuli non sufficiunt, exsequi possint; hoc fine sublato desinit esse civitas.

Etiam cum tyrannide leges multas bonas posse consistere] „ Per tyrannidem intelligit statum regium; uterque enim status tendit ad eundem finem, scilicet, ad tuendum jura singulorum.

Atqui apud Germanos latrocinia, &c. nullam habebant infamiam] „ Argumentum hoc est: Germani latrocinia exercebant; neque tamen ideo desierunt esse populus, & civitas: unde etiam ab iis capti fiebant servi.

Pompeio de Piratis] „ Immo de Sertorio prædone, & de Servili bello Pompejus triumphavit. *Flor. l. 3. c. 22.* Item de Ciliciæ Piratis. *Val. Max. l. 8. c. 15. n. 8.* Utriusque rationem vidimus *l. 1. c. 3. §. 1. n. 1. in not.* Tale bellum Auctor vocat mixtum. *Vid. l. 1. c. 3. §. 1.* Quæ latius examinavimus in *Diss. proœm. IX. §. 166.*

Tantum discrimen est inter populum quantumvis sceleratum, & inter eos, &c.] „ Sensus est, quod respublica, licet scelerata, maneat respublica, mancatque

" populus, cum quo belli jura, adeoque " jura hostis, triumphi, &c. obtinent: " secus, ac in societate latronum.

AD §. III.

AUCTOR recte ait, cœtum latronum in justam civitatem evalescere ex momento, quo constituunt latrones, se socios non criminum, sed juris tuendi esse velle; adeoque ex quo perpetuam intentionem habent intra fines illius territorii, quod occupant, jus suum cuique tribuendi.

Viriatus] Hic nonquam justus dux factus est; ab initio venator, tandem latro fuit. *Flor. l.* 2. *c.* 17. Unde Justinus quoque non ait, judicio populi, & ad jura tuenda esse electum, sed *multitudinem eum secutam esse, ut cavendi scientem, declinandorumque periculorum peritum. L.* 44. *cap.* 2.

Sed etiam in cœtibus, ut qui prædones tantum fuerant, aliud vitæ genus amplexi civitas fiant] " Uti si plures latrones " in unum corpus sociantur, juris tuen- " di causa.

Regni nomen assumit] " Jam enim fi- " nis justæ civitatis adest, quia regnum " supponit justitiæ administrationem.

AD §. IV.

DIXIMUS *supra*] " *L.* 1. *c.* 2. §. 7. " *seq. Vid. Diss. proœm. VIII.* §. 18. *seq.*

Si qui pro parte habeant, pro ea parte justum bellum gerere] " Auctor statuit, " dividi imperium posse, & diviso imperio " jus cuique parti esse bellum gerendi. " Hypothesin ejus de divisione imperii ex- " posuimus in *Diss. proœm. VIII.* §. 20. " *n.* 2. Nostram sententiam explicavimus " *supra l.* 1. *c.* 3. §. 18.

Sed inæqualiter sunt fœderati] " Hi " enim comiter quidem, & reverenter " habent aliorum populorum majestatem; " sed non desinit eorum majestas, quia " suis legibus vivunt: quod late demon- " stravimus *supra l.* 1. *c.* 3. §. 21.

Omnia justi belli exercita] " Nam pro- " prio jure imperium eis competiit, suis " vixere legibus, &c.

" Ex eodem principio Status Imperii " Romano-Germanici jus belli merito sibi " asserunt, quia summam potestatem ha- " bent, utut relativam; etsi enim ratio- " ne Imperatoris, & Imperii, sint status, " ratione sui territorii supremum aliquod " jus habent, leges pro lubitu statuunt, " ac jus belli, ac pacis exercent. *Vid.* " *l.* 1. *c.* 3. *pag.* 278. *prop. II.*

AD §. V.

HOC *significatu*] " Ut obtineat pecu- " liares quosdam juris effectus. *Vid.* §. 1. " *n.* 1.

Non sufficit, inter summas utrinque potestates geri] " Nec jure naturæ id suf- " ficit.

Ut ejus rei significatio ab altera partium alteri facta sit] Id est, denuntiari bellum debet. Hoc verum omnino est; summa potestas enim, quæ læsam se putat, non statim vi agere, & armis jus suum vindicare potest, sed prius satisfactionem postulare tenetur, eaque negata arma demum adhibere potest. Exemplum illustre est apud Dubravium *Hist. Bohem. l.* 7, ubi Bretislaus Bohemus, cum Poloni in fines Bohemiæ incursiones fecissent, instabat ut sine mora miles Poloniam invaderet: sed Seniores obtinuere ut prius deditio peteretur, qua denegata publica demum injuria futura fuisset.

Palam, & ex edicto gerere] " Edi- " ctum hoc necessarium erat in statu po- " pulari; ibi enim senatus jus belli non " habebat, sed decreto populi opus erat. " Hinc formula solennis apud Romanos, " *vellent, juberent, populo Carthaginensi* " *bellum indici. Liv. l.* 21. *c.* 17. Et huc " pertinet deliberatio apud Livium: *utrum* " *populi jussu indiceretur bellum, an satis* " *esset Senatusconsultum; pervicere tribu-* " *ni denunciando, impedituros se delectum* " *ut consules de bello, ad populum fer-* " *rent. l.* 4. *c.* 30. *Vid. Tesm. h.*

Decretis civitatum] " Nam ibi non u- " nius erat arbitrium, sed omnium; sta- " tus quippe erat popularis: adeoque com- " muni decreto opus erat.

AD §. VI.

ACCURATE *distinguenda sunt*] „ Immo omnes hæ distinctiones & ratio- „ ne, & usu carent. Nos præter ea, quæ „ *jure naturæ* debentur, nullam obliga- „ tionem inter gentes agnoscimus. Sane, „ ex *honestate* nullum jus oriri, certum „ est. Sed & *jus gentium voluntarium* non „ existere, nedum *effectus quosdam juris* „ *particulares* inde oriri, supra demonstra- „ vimus. Conf. *Diss. proæm. IV.* §. 13. „ *seq. junct.* §. 29. *seq.* Tandem probavimos, „ ea, *quæ ex peculiaribus populorum quorun-* „ *dam institutis oriuntur*, esse merum jus „ civile. *Vid. dict. diss. IV.* §. 24. *junct.* „ *diss. IX.* §. 168.

Naturali jure] „ Mens Auctoris hæc „ est: 1°. jure naturæ non requiri denun- „ ciationem, sed unumquemque vel vim „ vi arcere, vel ab eo, qui deliquit, pœ- „ nam deposcere, vel unumquemque vi „ rem suam vindicare posse, etiam citra „ interpellationem, §. 6. *n.* 1. 2°. aliud „ esse si aliud pro alio petitur, vel alius „ pro alio convenitur; tunc enim neces- „ sariam esse interpellationem, *d.* §. 6. „ *n.* 2. & *l.* 2. *c.* 10. §. 2. *n.* 1. 3°. ex „ honestate etiam priori casu denunciatio- „ nem requiri: 4°. jure Gentium volun- „ tario itidem semper requiri denunciatio- „ nem ad obtinendos illos effectus parti- „ culares, qui non nisi ex bello solenni, „ i. e. publice denuntiato, sequuntur. *ibid.* „ §. 6. Causam autem, cur gentes ad „ bellum solenne denuntiationem requirant „ 5°. non eam fuisse, ait, ne quid clam, „ aut dolo agerent; sed ut certo con- „ staret, non privato ausu, sed volunta- „ te utriusque populi, aot populi capi- „ tum geri bellum: inde enim natos esse, „ ait, effectus peculiares, qui in bellis „ minus solennibus non obtinent. §. 11.

„ Nihil hic, quod juri naturæ conve- „ niat, traditur. Verum enim 1°. in gene- „ re non est, unumquemque, etiam pri- „ vatum, (nam id statuit Auctor. *Vid.* „ *diss. proæm. VIII.* §. 17. *Diss. VII.* „ §. 65. *seq. Diss. I.* §. 80.) vim vi ar- „ cere extra necessariæ defensionis terminos, „ aut pœnam deposcere, aut rem suam „ propria auctoritate vindicare posse; jure „ naturæ enim id jus solis patribusfamilias „ concessum est. *Vid. diss. proæm XII.* „ §. 612. 2°. Verum non est, in hoc ca- „ su solo necessariam esse interpellationem, „ si aliud pro alio petitur, vel alius pro „ alio convenitur: semper enim clariga- „ tio præcedere debet. Diximus 3°. hone- „ statem in disciplina juris naturæ nullum „ juris habere effectum. Diximus 4°. bel- „ lum solenne, coi gentes solennitates quas- „ dam præscripsere, quæ peculiares quos- „ dam effectus juris producerent, fabulam „ esse. Unde 5°. concludimus, causam, „ cur gentes denonciationem requirant, „ veram hanc esse, quia necessitas de- „ fensionis non incipit, nisi ex quo al- „ ter reparationem negat.

„ Cæterum, principia juris naturæ sim- „ plicissima, ac per se clara sunt, adeo- „ que tot ambagibus, verborumque, & „ distinctionum involucris, ac tot fictis „ jurium speciebus opus non est: quod „ ex sequentibus magis elucescet.

Ubi aut vis illata arcetur] „ Adeoque „ in bello defensivo denunciatione opus „ non est.

Aut ab eo ipso, qui deliquit, pœna de-poscitur] „ Duo hic errat Auctor: 1. quod „ gentem a qualibet gente pœnam depo- „ scere posse, statoat: 2. quod ei, qui „ injuriam mihi fecit, bellum denuntian- „ dum non esse, putet. Prius refutavi- „ mus *L.* 2. *c.* 20. §. 3. & §. 40. po- „ sterius mox refutabimus.

Nulla requiritur denunciatio] Res ita se habet: Jure naturæ aliud est *clarigatio*, aliud *denunciatio* belli. ILLA est solennis, & publica rerum, aut cujusque juris clara voce facta repetitio, *Plin. l.* 27. *Hist. c.* 2. *in fin.* quod fiebat consultis Fecialibus. *Liv. l.* 16. *c.* 3. Modom, & ritus apud Romanos refert *Alex. ab Alex. l.* 5. *c.* 3. originem, & formulas refert Gellius *l.* 16. *c.* 4. *Liv. l.* 1. *c.* 32. *Conf. supra l.* 2. *c.* 23. §. 4. & 8. HÆC sequitur clarigationem: si enim alter neget satisfactionem, bellum denunciatur.

Differunt igitur *clarigatio*, & *denuntiatio* belli, quod illa contineat repetitionem rei, hæc intimationem, seu insinuationem belli: unde utriusque plane alii, & proprii ritus, ac formulæ sunt. *Alex. d. l. Liv. l.* 1. *c.* 32. *Cic. de off. l.* 1. *c.* 11.

Omni

Omni *clarigationi* inest eventualis belli denunciatio, & omni *denunciationi* inest conditio clarigationis, ni scilicet satisfecerit alter. *Vid. Grot.* §. 6. & 7. Unde etiam indicto bello spatium aliquod antequam actu bellum inferatur indulgendum esse, sunt qui statuunt. *Vid.* §. 13.

In bello *offensivo* semper necessaria est vel *clarigatio*, vel *belli denunciatio*. Nam 1. jus belli, uti actio, oritur ex injuria, quæ aliter reparari nisi vi non potest; at non constat, num reus reparare velit nisi petita sit reparatio, & querela mota: sane, ignorat lædens, quid, & quantum læsus postulet. 2. Injuria non fit nisi ei, cui jus denegatum est; non potest autem videri jus denegatum, ubi exactum non est. 3. Inter privatos moram non facit reus, nisi interpellatus, *l.* 88. *ff. de reg. jur.* quia non tenetur offerre si nescit requiri, & peti aliquid; sed sufficit, petenti moram non facere. *Vid. supr. l.* 2. *c.* 10. §. 1. Idem ergo multo magis obtinet inter Principes. Sane, 4. ab executione natura inchoare non licet, quia nescitur anne alter in dubio cedere velit. Hinc 5. cum Galli a legatis Romanis violarentur, erant qui extemplo Romam eundum censerent: at vicere Seniores, ut legati prius mitterentur questum injurias, postulatumque ut pro jure gentium violato Fabii dederentur. *Liv. l.* 5. *c.* 36. Tartari cum Sinensium regnum invaderent, literis ad regem datis petiere satisfactionem, & se arma tum depossituros promiserunt: sed spreta est eorum petitio. *Mart. Hist. Sines.* Sabini raptis virginibus misere qui fœminas reposcerent, ut post repulsam necessarium videretur bellum. *Halicarn. l.* 2. *c.* 39. Ita Romulus prius repetit res ablatas a Fidenatibus, *d. l.* 2. *c.* 54. Veji a Romanis *ibid. c.* 56. & deinde secuta est invasio. Senatus Romanus cum legati ejus gloriarentur deceptum spe pacis regem, negavit eas esse artes Romanorum, *majores suos indicere, priusquam gerere solitos bella. Liv. l.* 42. *c.* 47. Unde Gellius *l.* 61. *c.* 4. *bellum esse decretum*, ait, *nolentibus res captas restituere, vel auctores injuriæ dedere.* De Romanis, ac Sabinis ait Livius: *utrinque injurias factas, nec eas repetitas.* Lepidus consul improbat, vagari cum terrore belli per nationes, quibus bellum indictum non sit. *Liv. l.* 38. *cap.* 42.

Dictum autem est, alterutram sufficere vel *clarigationem*, vel *indictionem* belli. Si quis enim deneget reparationem juris, neque petenti satisfacere vult, jam satis constat, alteri præter arma aliud medium reparandi juris non superesse. Et ex eo, quod alter repetit, itidem ei constare debet, alterum jus suum recipere velle legitimis remediis, quæ sunt bellum. Sed & denunciationi inest clarigatio, quia ideo bellum denunciatur ut satisfiat: si proinde denuntianti bellum offertur satisfactio, definit jus belli.

In bello *defensivo* neutro opus est, 1. quia qui invaditur non repetit, sed ab eo repetitur. 2. Denunciatur bellum futurum; at invasione ab altero facta cœptum jam est bellum. 3. Denunciatio præcedit bellum; at bello jam cœpto præcedere non potest. 4. In invasoris quidem arbitrio est statuere, an bellum gerere velit, adeoque si decreverit, hosti id nunciat; at invasus necessario se defendit, nec res arbitrii id amplius est. 5. Frustra quis denunciat se bellum gesturum, qui ratione officii non potest non gerere. Idque 6. exemplo judiciorum confirmatur, ubi actor reo nunciat litem, non reus actori. Accedit 7. consensus gentium, quem Auctor allegatis exemplis probat. Similia allegavi in disputatione *de clarigatione.*

Cessat clarigatio, 1°. si bellum non est; uti si cum prædone, vel cum subditis res agitur: 2°. si tutum hosti aditum non præstat hostis; uti si legatos interficit, nec literas mittendi copia, aut occasio est; nam tunc culpa ejus est, qui non vult admittere legatos: 3°. in bello defensivo. *Vid.* §. 6. 4°. jure talionis, si & alter non soleat denunciare. Hinc Gustavus Adolphus in literis ad Ferd. II. datis se perspicere non posse, ait, qua ratione denuntiatio belli, quæ a Cæsareo exercitu contra regem misso omissa fuerat, a se postularetur. *Vide arma Suecica.* 5°. si notorie constet, alterum satisfacere nolle; uti si bellum parat ad repellendam vim. Quod Cæsar innuit apud Dionem in Cæsare: *quædam esse bella, in quibus querelæ, & indictiones præcedere debeant; sed alia exoriri, quæ, tanquam jusserit necessitas, non possunt in disceptationem adduci. Vid. Alber. Gent. de jure belli L.* 2. *c.* 2.

Addi-

Additio.

„ In nupero bello Silesiaco Reginæ Hun- „ gariæ, quæ dolebat bellum absque indi- „ ctione inchoatum esse, duo regerebat „ Borussiæ Rex 1. toties Ducatus Silesiæ „ repetitos, & semper negatos fuisse. 2. „ Domum Austriacam eosdem ducatus abs- „ que indictione vi occupasse, adeoque „ eam improbare non posse quod in se pro- „ bavit. Vid. *Nahere Ausfuhrung des Ei- „ genthum des Koniglichen Churhaus Bran- „ denburg.* §. 54. *seq.*

Sthenelaidas] „ Immo plane de denun- „ tiatione hic quæstio non fuit, sed quæ- „ rebatur, an per judicia, i. e. per arbi- „ tros res decidenda sit, an per arma? „ Nimirum, Atheniensium legati in Conci- „ lio Spartano negabant, se injuriam fe- „ cisse, & controversias non bello, sed ex „ conventis dirimi debere, contendebant.

„ His respondet Sthenelaidas, socios læ- „ sos haud dignos esse ut eorum causa „ judiciis demum discutiatur, & verbis, „ cum non sint verbis læsi; sed ut vindi- „ cetur mature, & omni conatu. Hic igi- „ tur Ephorus non ait, denuntiationem „ non esse necessariam; neque enim de „ eo quærebatur: sed judiciis non esse „ certandum cum eo, qui notoriam inju- „ riam committit, adeoque de quo certo „ constat, eum satisfacere nisi coactum, „ nolle.

A se repellere solet] „ Loquitur de bello „ defensivo, ubi verum est, denunciatio- „ ne opus non esse.

Sed a natura indici, &c.] „ Quia „ bellum est defensivum.

Pleraque bella, &c.] „ Scilicet, defen- „ siva.

Aut indicto bello, &c.] „ Romani „ enim nondum denuntiaverant bellum.

Aut ita commisso, ut strictos gladios aut sanguinem usquam factum audissent] „ Romani enim non vim intulerunt, non „ gladios strinxerunt, &c. adeoque nec ju- „ re necessariæ defensionis excusare se po- „ terat Menippus.

Ex his duobus alterum potuisse ad facti defensionem sufficere] „ Prius in bello of- „ fensivo, posterius in bello defensivo.

Si dominus rei suæ manum injicere velit] „ Immo eadem hic ratio est, quæ „ militat in casu, ubi quis pro injuria „ sibi illata arma sumit: necessaria, inquam, „ est vel clarigatio, vel denuntiatio.

Quoties pro re una res alia] „ Uti si „ nostra res vel periit, vel deterior reddi- „ ta est.

Aut pro debito res debitoris invaditur] „ Uti si contra personam agitur ex ejus pro- „ misso, & ideo res debitoris capiuntur.

Si res eorum, qui debitori subditi sunt] „ Uti si res subditorum pro debito princi- „ pis capiuntur. *Vid. c. præc.* §. 2. *& seq.*

Interpellatio requiritur] „ Toties igitur „ Auctor interpellationem necessariam pu- „ tat, quoties quis non petit rem sibi „ ablatam, aut pœnam poscit ab ipso de- „ linquente. Nos his quoque casibus inter- „ pellationem requiri, diximus.

Qua constet, alio modo fieri nequire ut nostrum, aut nobis debitum consequamur] „ At eadem ratio est si quis rem suam „ repetit, aut satisfactionem pro injuria „ sibi illata petit. Lædens enim ignorat, „ num læsus repetere, an condonare ve- „ lit: sed nec læso constat, an lædens „ satisfacere nolit nisi prius interpelletur; „ adeoque ex interpellatione demum con- „ stat, alio modo nisi bello reparationem „ fieri non posse.

Jus enim illud non primarium est, sed secundarium, & surrogatum] „ Auctor „ enim in rebus non exstantibus huma- „ no generi placuisse, ait, ut tu tenea- „ ris in tantum, quatenus es factus lo- „ cupletior. *L. 2. c. 10.* §. *2. c. 12.* §. *13. „ n. 1. Conf. l. 2. c. 7.* §. *2. & l. 3. c. 10.* „ §. *6.* Hæc obligatio igitur, ex hypo- „ thesi Auctoris, non est primaria, sed ex „ placito humani generis surrogata.

„ At negamus, jus hoc esse secunda- „ rium. Jus hoc, quo is, qui rem no- „ stram restituere non potest, ad tantun- „ dem tenetur, æque primarium est, & „ in ipsa naturæ ratione fundatur, quia „ tantundem morali æstimatione idem est. „ Unde nulla exinde sumi potest ratio dif- „ ferentiæ quoad denunciandi necessitatem.

„ Adeoque hoc casu æque, ac ubi rem „ nostram vindicamus, denunciare bellum „ tenemur, ob rationes ante allegatas.

Ut alibi] „ *L. 2. c. 10.* §. *2.* Conf. „ *l. 3. c. 2.* §. *2. n. 1. & 2.*

Interpellationem oportet intercedere] „ Quia „ satisfacere non potest si nescit quid pe- „ tat, & an jure alter petat.

Ex qua aut damnum dare censeatur] „ Si scilicet subditi ex debito tenentur.

Aut & ipse delinquere] „ Si subditi ex „ delicto tenentur.

3 *Honeste tamen, & laudabiliter interponitur*] „ Dixi, jure quoque requiri denunciationem, in omni bello offensivo. „ Quæstio, quid honestatis sit, non pertinet ad disciplinam juris naturalis, de „ quo solo hic tractamus.

Quod cum specialiter illi populo datum sit, male a nonnullis cum jure gentium confunditur] „ Interpellatio, quam Deus „ hic præcipit, non est clarigatio; nam „ populi illi jus Israelitarum non læserunt; „ adeoque hi frustra ejus reparationem po„ stulassent: sed Israelitæ vindicabant inju„ riam Deo illatam; indeque offerebant „ gentilibus pacem sub lege subjectionis, „ & tributi. Hoc præceptum omnino uni „ populo datum fuit.

Neque enim erat illa qualiscunque pax] „ Pax igitur non offerebatur sub conditione „ si repararent injuriam, quæ illata non „ fuit; sed si sese dederent sub lege tributi.

Humanius id existimant] „ Ibi secunda „ vice exegit tributum, & militem; nam „ antea rex Armeniorum id negavit: adeo„ que mere humanitatis fuit, cum jam „ constaret, eum neutrum præstare voluis„ se, denuo eum interpellare.

Jure gentium ad effectus illos particulares] „ Dixi, non dari jus gentium, nec „ solennitates quasdam, quæ bellum so„ lenne efficiant, a gentibus introductas „ esse; neque inde oriri effectus quosdam „ juris particulares. Denunciatio non de„ mum ex jure aliquo ficto gentium, sed „ ab ipsa natura originem cepit, & lo„ cum habet in omni bello offensivo.

Non utrinque, sed ab altera partium] „ Si enim læsus denuntiat bellum, & læ„ dens satisfacere recusat, hic denunciare „ bellum non tenetur; ex ejus enim hy„ pothesi bellum est defensivum.

AD §. VII.

1 CONDITIONATA *est aut pura*] „ Immo denunciatio belli semper est con„ ditionata; & semper, tacite saltem, cla„ rigationem continet. *Vid. supr.*

Conditionata, ubi cum rerum repetitione conjungitur] „ Diximus, in omni cla„ rigatione duo contineri: 1. repetitionem „ rei; eaque negata 2. denunciationem „ belli.

Jus feciale] „ Quod de ritu belli sta„ tutum est; de quo vide *l.* 2. *c.* 23. §. 4. „ & 8.

Vindicationem ex jure dominii] „ Quan„ do quis rem sibi ablatam vindicat.

Sed & persecutionem] „ Quando quis „ petit id, quod ex contractu, vel quasi „ contractu debetur.

Aut criminis] „ Quando quis repetit „ id, quod ex delicto, vel quasi delicto „ debetur.

„ *Ni punire sontem malint ipsi, qui conveniuntur*] „ Nam in arbitrio eorum „ est, dedere, vel sontem punire. *L.* 2. „ *c.* 25. §. 3. *l.* 2. *c.* 21. §. 4.

Hanc rerum repetitionem dictam esse clarigationem] „ De qua B. Parens integram „ dissertationem scripsit.

Polybius] „ *L.* 4. *c.* 53. & in *excerpt.* „ *legat.* 123. Exempla alia sunt apud Li„ vium *l.* 1. *c.* 22. *Res repetitum se venisse*; „ *ni reddantur, bellum indicere jussos. Liv.* „ *L.* 4. *c.* 30. *Tunc quoque ne confestim* „ *indiceretur, neve exercitus mitteretur*, „ *religio obstitit: feciales prius mittendos* „ *ad res repetendas censuere.* Hinc & dies „ præfigi solebat, intra quem satisfactio „ postulabatur: *Liv.* 1. 32. si non de„ duntur quos exposcit Fecialis diebus tri„ bus, & triginta peractis, bellum „ indicit. *Addatur. Alexand. ab Alex.* „ *l.* 5. *c.* 3. *Tem. b. lit. a.*

Romani veteres condicere] „ Condicere „ enim JCtis Romanis est, repetere id, „ quod ex erronea, vel injusta, vel non „ secuta, vel sine causa penes alterum est.

Pura denunciatio] „ Auctori pura est „ denunciatio, quando non continetur rei „ repetitio: sed statim bellum indicitur. „ At huic ipsi denunciationi tacitam inesse „ clarigationem, supra jam dictum est: „ et si debitor bello indicto offert satisfa„ ctionem, cessat bellum, quia per bellum „ nil nisi satisfactio quæritur.

Quæ specialiter indictio] „ Quia a bel„ li indictione incipit.

Edictum] „ Aliquando enim per decre„ tum bellum indicitur. *Vid supr.* §. 5.

Ubi aut bellum jam alter intulit] „ Hic „ plane non opus est indictione, aut „ edi-

" edicto, nedum clarigatione, quia agi-
" tur de defensione necessaria.

Isidorum] " *Vid. supr.* §. 5.

Aut ea delicti: ipse, quæ pœnam merentur] " Immo hoc quoque casu denun-
" ciatio tacitam continet conditionem,
" nisi injuriæ, quæ pœnam meretur, re-
" parationem offerat.

Conditionatam pura subsequitur] " Per
" puram denunciationem hoc casu reo si-
" gnificatur, bellum decretum in eum es-
" se, quia reparationem negavit.

Quanquam id necesse non est] " Nam
" sola clarigatio sufficit; si alter negat sa-
" tisfactionem, non opus est nova indi-
" ctione, quia jam constat, eum satisfa-
" cere nolle, indeque aliud recuperandi
" medium, præter arma, non superesse.

Hoc autem casu] " Ubi scilicet condi-
" tionata præcessit.

Quod ad proximum præsidium rite fieret]
" Vera denunciatio regi, aut populo ipsi
" fieri debet. Sane, res peti ab iis non
" potest, qui non habent potestatem red-
" dendi, aut satisfaciendi. Neque constat,
" an Principi innotuerit denunciatio, si alii
" fit. Certum ergo est, locum Livii allega-
" tum agere de reiterata denunciatione,
" adeoque ubi clarigatio præcessit, & resti-
" tutio negata est, tunc enim plane non
" opus est speciali denunciatione, & si ad
" præsidium fit, ex superabundanti fit.

Ut feciales in Philippi Macedonis] " *Liv.*
" *l.* 31. *c.* 8. Nam hoc bellum decem ante an-
" nis jam cœptum, & triennio prius de-
" positum erat; adeoque non erat novum
" bellum. *Liv. l.* 31. *c.* 1.

Et postea in Antiochi causa] " *Liv. l.* 36.
" *c.* 3. Consul deinde M. Acilius ex SCto
" ad collegium Fecialium retulit, *ipsine*
" *Regi Antiocho indiceretur bellum, an*
" *satis esset ad præsidium aliquod ejus nun-*
" *ciare, &c.* Feciales responderunt: *ni-*
" *hil referre ipsi coram, an ad præsidium*
" *nuntiaretur: amicitiam renunciatam vi-*
" *deri, quum legatis toties repetentibus res*
" *nec reddi, nec satisfieri æquum censuis-*
" *sent.* Adeoque præcessit jam clarigatio.

Belli in Pyrrhum indictio facta est uni militum] " Nam Pyrrhus se jam hostem
" declaraverat, & Tarentinis, hostibus
" Romanorum, auxilia se laturum promi-
" serat, ac exercitum in portu Tarenti-
" no actu exposuerat. *Justin. L.* 18. *c.* 1.

Quod bellum sæpe utrinque indictum est] 3
" Si mutuæ sunt injuriæ.

AD §. VIII.

CADUCEUS *apud Græcos*] " Cadu-
" ceus erat baculus, quem ferebat Fecia-
" lis bellum indicens; unde & caduceator
" vocabatur. Omnes fere gentes tali signo
" utebantur. Nam Indis anchora erat pro
" caduceo. *Philostr. in vit. Apol. Thyan.*
" *l.* 3. *c.* 3. Nergobrigibus lupi pelles. *Ap-*
" *pian. de bello Hispan. n.* 282. Canaden-
" sibus *le calumet. La Hontan voyage de*
" *Canada.* In Historia Galliæ exemplum re-
" fertur, ubi Fecialis ibat Sago violaceo,
" aureis liliis variato; bacillo ad manum
" liliis itidem distincto; serico, & oblon-
" go pileolo. *Gram. hist. l.* 8. *p.* 399. *Vid.*
" *Testm. b.*

Sagmina] " De modo legendi Feciales,
" & de verbena, seu sagmine, late egi-
" mus *supra l.* 2. *c.* 23. §. 4.

Apud Æquicolas] " Nam a Sabinis, &
" Æquicolis, jus Feciale Romanorum ori-
" ginem duxit. *Liv. l.* 1. *c.* 32.

Renunciatio amicitiæ, & societatis] " Im-
" mo id jam fit si res repetitur, eaque
" negatur. *Vid. Liv. l.* 36. *c.* 3.

Triginta dies solennes] " Triginta tres
" refert *Liv. l.* 1. *c.* 23. *Vid. Grot. h.*
" Triginta dies justos datos fuisse, ait
" *Macrob. l.* 1. *Saturn.* 16. *Gell.* 20. 1.
" Naturale esse diximus, ut post clariga-
" tionem tempus aliquod expectetur, in-
" tra quod satisfactio fieri possit.

Quæ proprie juris gentium sunt] " Non
" dari jus gentium, nec proprie, nec
" improprie, certum est.

Suo tempore usurpari desiisse] " Nam
" ex instituto Romanorum originem habe-
" bant, adeoque pro lubitu mutari potue-
" runt.

Simul indictum, simul illatum est] " Cau-
" sa ejus belli fuit, quod Charthaginenses
" contra fœderis legem adversus Numidas
" parassent classem, & exercitum, ac Mas-
" sinissæ fines territarent. *Flor. l.* 2. *c.* 15.
" Ideo Romani miserunt legatos, qui ca-
" stigarent Senatum, & pacem inter eos,
" ac Massinissam pararent: at suasu Giso-
" nis bellum adversus Romanos concitatum
" est, adeo ut legati, ne violarentur, fu-

Nnnn 2 " ga

„ ga sibi consulere coacti fuerint. Neque „ tamen adhuc justa belli causa visa fuit, „ sed per legatos ipsis denunciatum fuit, „ ut Carthaginenses classem exurerent, & „ exercitum dimitterent: quod cum facere nollent, bellum ipsis indictum est. „ *Liv. epit. l.* 48. & 49. Ex quibus constat, diu ante indictum bellum reparationem postulatam a Romanis fuisse.

Propria esse status popularis] „ Populus „ enim delectatur solennibus, & Pompa.

A D §. IX.

SIMUL *indictum censetur omnibus ejus non subditis tantum*] „ Quæritur, an sufficiat, Principi indici bellum, an & subditis indici necesse sit? Resp. sufficit „ denuntiari Principi, 1. quia indictio tantum eos inter obtinet, qui jus belli „ habent; at subditi non habent jus belli: 2. quia repetitio tantum ab eo flagitari debet, qui potest restituere; subditi autem non possunt restituere. Sane, „ 3. subditi tenentur sequi judicium Principis, ejusque proinde solius arbitrium „ est rei restituendæ, vel armis decertandi. Merito igitur Auctor ait, bello indicto Principi omnibus indictum videri, „ qui causam ejus sequuntur; adeoque & „ subditis. Quanquam exempla alleget Auctor, ubi Principi, & subditis bellum „ denunciatum est. Add. *l.* 3. *c.* 2. §. 2. *n.* 3.

Sed & qui se socios adjuncturi sunt] „ Quæritur, an hostis mei sociis bellum „ denunciari speciatim debeat? Negatur, „ si causæ hostis mei saltem accedunt, „ eamque defendunt. Nam ab illis injuria „ facta non est, adeoque nec ab illis res „ repeti potest. Neque de eorum causa agitur, cum saltem sint instrumentum, „ & accessio hostis clarigati. Auxilia, quæ „ mittuntur, sunt pars hostis, & privatorum vices obtinent, quibus indici bellum non debet. Sane, in unoquoque „ bello una clarigatio sufficit: hic unum „ bellum est, cui assistit socius.

„ Aliud est si singuli socii ex propria „ causa agunt, & unusquisque sociorum „ propriam causam persequitur; tunc enim „ duæ sunt diversæ injuriæ, duæ belli „ causæ: singuli igitur socii clarigare, „ & clarigari debent, quia tot sunt injuriæ, quot injuriantes; *arg. l.* 9. *ff. de Jurisdic.* & sic tot actiones, seu „ repetitiones, quin tot bella separata, „ etsi coadunatis viribus hostem aggrediantur; adeoque & tot clarigationes, seu „ intimationes.

Ut qui accessio sint ipsius] „ Et nudum „ instrumentum. *Vid. l.* 1. *c.* 5. §. 3.

Diffidato principe diffidatos ejus adhærentes] „ Quia tota causa diffidata est, cui „ accedunt socii.

Nam indicere bellum vocant diffidare] „ A veteri Germanica voce *fehde*; unde „ *befehden* idem est, quod aggredi aliquem „ vi.

De eo ipso bello, quod adversus eum, cui indictum est, geritur] „ Adeoque sufficit, denunciationem fieri ei, qui injuriam „ infert, & satisfacere non vult.

Quod ipsi palam se Antiocho adjunxissent] „ Immo hæc non fuit vera omissæ „ indictionis ratio; adeoque exemplum Ætolorum huc non quadrat. Hi enim propriam causam egerunt: defecere a Romanis, *Liv. l.* 35. *c.* 23; neglecta dignitate Romanorum Antiochum judicem „ decrevere, *d. l. c.* 33; primi bellum „ inchoarunt, Demetriadem, Chalcidem, „ & Lacedæmonem aggressi sunt, *d. l. c.* 34. 35. 36; & tunc demum intervenit Antiochus. *Liv.* 35. *c.* 43. Hinc „ Feciales rationes omittendæ indictionis „ non allegarunt, quod Antiocho se junxissent, sed *quod Ætoli bellum sibi ultro indixissent, quum Demetriadem sociorum urbem per vim occupassent; Chalcidem terra, marique oppugnatum issent; regem Antiochum in Europam ad bellum populo Romano inferendum tradusissent. Liv. l.* 36. *c.* 3. Ex quibus apparet, de bello defensivo ibi agi ab Ætolis principaliter, (non tanquam socius) „ & ultro inchoato.

A D §. X.

A *ut eo bello absoluto*] „ Immo etiam „ nondum absoluto, sed durante bello, „ justa hæc belli causa est. Etsi enim socius, qui alterius causæ vi fœderis, vel „ pacti accedit, hostis non fiat, sed cum „ eo pax maneat, tamen injuriam facit ei, „ contra quem auxilia mittit, reparationi „ juris

,, juris ejus resistit; indeque hic justam ,, inde belli causam habet.

Bello impetendi sunt] ,, Nec tales socii ,, pace comprehenduntur.

Ut effectus juris gentium consequantur] ,, I. e. ut bellum sit jure gentium solenne: quod merum esse figmentum, toties ,, diximus. Hoc ex ipsa ratione naturali ,, sequitur.

Opus erit nova indictione] ,, Quia novum bellum est, ex nova injuria ortum; ,, quod cum prioris hostis mei socio geritur, non qua socio, sed jure proprio.

Sed ut principale aliquid] ,, Scilicet, ob ,, propriam injuriam, quam assistendo hosti nostro nobis intulit.

Non fuisse justum jure gentium bellum, aut Manlii in Gallo-Græcos, &c.] ,, Quod ,, factum late exposuimus supra *l.* 1. *c.* 3. ,, §. 5. *n.* 4.

Aut Cæsaris in Ariovistum] ,, Factum ,, hoc itidem examinavimus *d.* §. 5. *n.* 4.

Non enim jam ut accessio alieni belli, sed principaliter impetebantur] ,, Immo ,, allegato loco demonstravimus, Manlium ,, Gallo-Græcis non ideo bellum intulisse, ,, quod in exercitu Antiochi legiones Gallorum fuerint; sed quod omnes Asiæ civitates infestarent, agros vastarent, prædam abigerent, captivos immolarent. ,, *Liv. l.* 38. *c.* 12. & 45. Cæsaris bellum ,, omnino justum fuisse ratione Gallorum, ,, itidem demonstravimus; sed id saltem ,, improbavimus, quod injussu populi id ,, gesserit, *d.* §. 5. *n.* 4.

Sicut ex jure gentium indictio] ,, In casu ,, Manlii non opus erat indictione, quia ,, bellum erat defensivum. In casu Cæsaris fieri debuit indictio, & facta est. ,, Nam ex historia belli cum Ariovisto gesti apparet, Cæsarem colloquium ei proposuisse; quod eum negaret, ab eo postulavit ne Germanorum copiam in Galliam traduceret, & ne Æduos, cæterosque socios Romanorum injuria lacesseret: si id omitteret, amicos, si non, ,, hostes futuros. *Cæs. de bell. Gall. l.* 1. ,, *c.* 19. & 20. En hic clarigationem ,, cum eventuali belli indictione.

Ita ex jure Romano novus populi Romani jussus desiderabatur] ,, Immo non Romano demum jure, sed ex naturæ ratione Dux belli novum populi consensum ,, explorare debet, si novum ob auxilia ,, lata bellum, quod mandatum ei non ,, erat, inchoare jure velit. Atque eo solo ,, peccavit Cæsar, non Manlius.

Cum Antiocho rege, quique factam ejus secuti essent] ,, Recte ait Auctor, inde ,, jus belli novi, & separati in socios non ,, sequi, nisi id in specie quoque mandatum sit. At ex alia defensionis necessariæ ratione factum Manlii a Senatu probatum esse, diximus.

Quod & observatum in decreto adversus regem Persea] ,, Immo in decreto, quod ,, est apud *Liv. l.* 42. *c.* 18. nihil tale extat: de causa belli contra Perseum egimus supra *l.* 2. *c.* 20. §. 39.

Quamdiu cum Antiocho, aut Perseo bellum esset] ,, At Manlius allegabat, bellum ,, cum Antiocho nondum finitum fuisse salvis, & superstitibus Gallo-Græcis. Sed ,, & præterea novum quoque bellum licitum erat, quia vim omnibus Asiæ civitatibus inferebant. Unde Manlio quoque triumphus decretus fuit.

Et de his, qui re ipsa ei bello, &c.] ,, Adeoque bellum unum mandatum esse, ,, ait, & in hostem, & in socios, quatenus hosti assistunt.

A D §. XI.

A D *bellum illud, quod jure gentium justum diximus*] ,, Et quale non dari, probavimus.

Non ea fuit, quam adserunt nonnulli] ,, Nimirum *Albericus Gentilis L.* 1. *c.* 2.

Ne quid clam, aut dolo agerent] ,, I. e. ,, ne videantur per insidias aggredi hostem.

Id enim ad fortitudinis præstantiam potius, quam ad jus pertinet] ,, Immo ad ,, jus pertinet, ne clam, aut dolo bellum ,, inferatur, sed ut indictio præcedat.

Sicut nationes quadam etiam prælii diem, & locum condixisse leguntur] ,, Hoc meri ,, est arbitrii: at quod clam, vel dolo ,, non possit bellum inferri, non est res ,, arbitrii. Exempla condictionis in diem ,, de Tybarenis refert Cælius *l.* 18. *c.* 30. ,, De aliis *Alex. ab Alex. l.* 5. *c.* 3. *in fin.*

Sed ut certo constaret, non privato ausu, sed voluntate utriusque populi, &c.] ,, Vera ratio est, quod ante clarigationem, ,, seu belli indictionem, non videatur ,, jus nobis denegatum. Cæterum, an pu-

,, blico consilio bellum initum sit, an non, ,, hostis non est inquirere: quod legatis ,, Romanorum responsum dedere Carthaginenses, cum illi de Annibale quererentur, quod injussu populi Saguntum ,, oppugnasset. *Liv. l.* 38. *c.* 45. Atque hinc ,, male Catonem suasisse, dedendum esse ,, Cæsarem, demonstravimus supra *l.* 1. ,, *c.* 3. § 5. *n.* 4.

Nam inde] ,, Scilicet, ex eo, quod ,, constet, per indictionem belli non privato ausu, sed utriusque populi voluntate geri bellum.

Nati sunt effectus particulares] ,, Qui ,, sint illi effectus, vidimus initio hujus ,, capitis.

Qui neque in bello adversus prædones] ,, Alibi jam diximus, nec natura dari bellum in prædones, & male hæc bella ,, vocari minus solennia. *Vid. l.* 1. *c.* 3. ,, §. 4. Nam in prædones omnia nobis licent non jure belli, sed jure necessariæ defensionis.

Neque in eo, quod rex gerit in subditos] ,, Sed & hoc bellum non esse, diximus *d. c.* 3. §. 4. Nam subditos compellimus vi imperii per judicia, ubi indictione opus non est; sed requiritur ,, præcedens causæ cognitio, & sententia.

Aut gesta cum civibus] ,, Geruntur igitur absque indictione: quia proprie, ,, & vero sensu juris, non sunt bella.

AD §. XII.

VERUM *est, sed ex una duntaxat parte*] ,, Scilicet, ex parte ejus, qui prædones, vel subditos rebelles vi petit, ,, non contra.

Idque ex jure naturali] Quod solum in bellis ejusmodi minus solennibus obtinere, putat. *Vid. diss. proœm. IX.* §. 70. Sane, jure naturæ capi res non possunt nisi justa adsit causa; quæ nunquam est in subditis rebellibus, & prædonibus. *dict. diss.* §. 168.

Non ex jure gentium voluntario] Etsi enim jure gentium voluntario etiam qui ex injusta causa bellum gerit, capere possit, id tantum verum esse, fingit, si bellum solenne est: i. e. si inter duas summas potestates geritur, & indictum est. *d. diss.* §. 63. *seq.* At in bellis minus solennibus non procedi, ait, ex privilegio illo gentium, sed ex jure naturæ; additque rationem, quia jus gentium tantum prospicit gentibus, non illis, qui gens non sunt, vel pars gentis. *Dict. diss.* §. 71. *seq.*

Fabulam de bello jure gentium solenni, & minus solenni, passim refutavimus. Jure naturæ prædam capere non potest nisi qui justam causam habet rem vindicandi. Talis causa autem nunquam est in subditis rebellibus, & prædonibus. Quid inter populos, de quorum jure non constat, juris sit, alibi explicavimus: nimirum, judicium de justitia belli, adeoque de jure capiendi, suspendi usque ad finem belli. *Diss. proœm. IX.* §. 168.

Ut quod gentibus tantum prospicit] ,, I. e. ,, illis, qui utrinque habent summam potestatem. *Vid. l.* 1. *c.* 3. §. 4. *n.* 1.

Non his, quæ sine gente sunt] ,, Ut ,, prædones, &c. *Vid. l.* 1. *c.* 3. § 4. ,, *n.* 2. *junct. l.* 3. *c.* 18. § 6. *c.* 19 §. 2.

Aut pars gentis] ,, Ut subditi rebelles. ,, *Vid. l.* 1. *c.* 3. §. 4. *n.* 2. *seq.*

Bellum sui tuendi, aut rerum tuendarum ergo susceptum indictione non egere] ,, Si bellum defensivum intelligit, ubi de ,, vi actu illata repellenda agitur, ipse errat. Nam belli indictio tunc non requiritur, *supra* §. 6.

Non quidem simpliciter] ,, Quasi injuria sit non indicere.

Sed ad eos, quos dicere cœpimus, & mox explicabimus, effectus] ,, Scilicet, ,, ut capere in infinitum, & ultra debiti, ac pœnæ modum, ut interficere, ,, &c. hostes liceat, etiam ex non justa ,, causa. At jam demonstravimus, bellum ,, jure gentium solenne meram fabulam ,, esse.

AD §. XIII.

NON *statim atque indictum est, inferri bellum posse*] ,, Sed putant, exspectandum esse num forte reparationem sit oblaturus.

Cyrus in Armenios] ,, *Vid. supra* §. 6. ,, *n.* 3. Cyrus misit legatos, qui hortarentur Armeniæ regem ut cum tributo, ,, & exercitu, quod ex fœdere debebat, ,, veniat. *Xenoph. Hist. l.* 2. *in fin* & ,, *l.* 3.

„ *l.* 3. *in pr.* Quod cum negaret Armenius, & copias cogeret, ac Cyro obviam iret, indictione belli opus non fuit, *d. l.* 3. *pr.*

„ Equidem verum est, Cyrum ante indictionem occupasse montes inaccessibiles, in quos Armenus se recipere solebat: at ex historia constat, Cyrum non animo lædendi id fecisse, sed ne difficilior fiat juris reparatio; & promisit Cyrus, se reversurum ubi promissa præstiterit, *d. l.* 3. *pr.* interim a lædendis subditis abstinuit. *d. l.* 2. *in fin. p. m.* 66.

Romani in Charthaginienses] „ *Vide supra in not. ad* §. 8. ubi Romanos in tertio bello Punico clarigationem præmisisse, probavimus.

Nam indictio nullum post se tempus jure gentium requirit] „ Ratio naturalis in aprico est. Qui enim bellum indicit, tacite conditionem adjicere videtur, ni is, cui indicitur, injuriam reparare velit. Si proinde is, cui bellum indicitur, reparationem non offert, sed potius armare incipit, ridiculum foret hosti indulgere tempus, quo reparationem juris difficiliorem reddat. Amphitruo cum exercitu ingressus fines Telebeorum, legatos misit, qui rapta, & raptorem repeterent. *Plaut. Amphitr. act.* 1. *Sc.* 1. *v.* 48. *seq.* Sed & Cyrum occupasse montes Armenios, modo vidimus: ut si rex clarigatus tributum non solveret, statim ad reparationem juris agere posset. Idem exemplum secutus Rex Borussiæ cum Ducatus hæreditarios Silesiæ vindicaret. Adeoque arbitrarium est, quod aliquando post indictionem adhuc 30. vel 33. dies indulgeri, vel certus dies præfigi soleat. *Alex. ab Alex. l.* 5. *c.* 1. *Gentilis de jure belli l.* 2. *c.* 1.

Ut ex naturali jure] „ Ei enim a quo reparatio postulatur, & qui eam non negat, tempus aliquod indulgeri debet, ut causam examinare possit: at recte ait Grotius, *id saltem dandum esse tempus, quo quod petitum est commode fieri possit*, ne hosti occasio detur vires suas augendi.

Ad §. XIV.

Non *ideo tamen denunciatione opus non erit*] „ Sed tunc demum si tuto denunciari ei non potest.

Ad eos, quos dico, effectus] „ Bello solenni particulares. Sed figmentum hoc esse, jam dixi.

Sed sufficiet, eam fieri quomodo fieri tuto potest, per literas scilicet] „ Uti in omnibus aliis injuriis reparatio peti potest, & debet, ante belli illationem, ita & si legati violati sunt. Modo tuto per legatos, vel per litteras, denuntiatio fieri possit. Idque non quoad effectus juris gentium particulares, (quos non agnoscimus), sed quoad effectus juris naturalis, quod & gentium est, obtinet.

CAPUT

CAPUT IV.

De jure interficiendi hostes in bello solenni, & alia vi in corpus.

* Æn. X. 14.

+ I. AD illud * Virgilii:

Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.

Servius Honoratus, cum juris fecialis originem ab Anco Martio, & ulterius + ab Æquicolis petiisset, sic ait: *si quando homines, aut animalia ab aliqua gente rapta essent populo Romano, cum fecialibus, id est, sacerdotibus, qui faciendis præsunt federibus, proficiscebatur* + *etiam pater patratus, & ante fines stans clara voce dicebat belli causam, &* + *nolentibus res captas restituere, vel auctores injuriæ tradere,* [1] *jaciebat hastam, quæ res erat pugnæ principium, & jam licebat more belli res rapere.* Ante autem dixerat: + *veteres* [2] *lædere res rapere dicebant, etiamsi rapinæ nullum crimen existeres, similiter* [3] *satisfacere* + *res reddere dicebant.* Quibus docemur, belli inter duos populos, eorumve capita indicti

GRONOVII.

1 *Jaciebat hastam*] Cap. praeced. n. 8.
2 *Lædere*] Quocumque damno, vexatione, vastatione, injuria, incendio offendere.
3 *Satisfacere*] Quocumque modo placare, & gratiam resarcire, licet ipsæ res proprie non redderentur.

GRO-

indicti [a] effectus quosdam esse proprios, + qui bellum ex sua natura non sequuntur: + quod cum iis optime convenit, quæ ex jurisconsultis Romanis modo attulimus.

II. 1. Sed + quod dixit Virgilius *licebit*, videamus quò pertineat. Interdum enim licere dicitur id, + quod rectum ex omni parte, piumque est, + etiamsi forte aliud quid fieri possit laudabilius; quale est illud Pauli apostoli: [b] πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. *omnia* + (illius scilicet generis, cujus sunt de quibus agere cœperat, & acturus erat) *licent mihi*, + *sed non omnia expediunt.* Sic [b] + licet matrimonium contrahere, sed laudabilior est ex pio proposito [4] + cœlebs castitas, ut ad Pollentium ex eodem Apostolo disserit [c] Augustinus. Repetere quoque nuptias licet, + sed laudabilius est uno contentum esse matrimonio; ut recte hanc quæstionem explicat [c] Clemens Alexandrinus. Christianus conjux [d] + paganam conjugem licite relinquere potest, ut sensit [d] Augustinus, (quod [5] + quibus circumstantiis verum sit, discutere non est hujus loci) + sed & potest retinere. Itaque addit ille: *utrumque quidem pariter* + *licitum est per justitiam, quæ coram Domino est: & ideo nihil horum prohibet Dominus*, + *sed non utrumque expedit.* Ulpianus de venditore, cui post diem præstitutum [6] vinum licet effundere: [e] *si tamen cum posset effundere, non effundit*, + *laudandus est potius.*

b 1 Cor. VI, 12.

c De Adulterinis conjug. Lib. I, c. 15, & seqq.

d Ad Pollentium l. 1, c. 19.

e L. 1. §. licet. 3. D. de peric. & com. rei vend.

2. [e] + Alias

GROTII.

a *Effectus quosdam esse proprios*] *Crantzius* Saxonicorum XI, 5.

b *Licet matrimonium contrahere, sed laudabilior est ex pio proposito cœlebs castitas*] *Tertullianus* adversus Marcionem 1. *vacat abstinentiæ testimonium, si licentia eripitur.* (Cap. 29.) Vide de hac re, & de fuga in persecutione eundem l. 1. ad uxorem. *Hieronymus* adversus Helvidium, (Tom. II. pag. 14. in fin. *Edit. Basil.*) *virgo majoris est meriti dum id contemnit, quod si fecerit, non delinquit.* Adversus Jovinianum, (Lib. 1. pag. 25. B.) *ideo plus amat virgines Christus, quia sponte tribuunt quod sibi non fuerat imperatum.* Ad Pammachium: *semper grandia in audentium ponuntur arbitrio. Non tibi imponitur necessitas, ut voluntas præmium consequatur.* (Epist. pag. 164. Tom. I.) Chrysostomus ad 1 Cor. VII. (vers. 9. pag. 359. Tom. II. *Ed. Savil.*) βελτίονα δείκνυσι τὴν ἐγκράτειαν, *meliorem ostendit continentiam.* Ad Rom. VII, 6. κἂν μὴ πειθώμεθα καὶ γέενναν ἠπείλησε, δεικνὺς ὅτι οὐ τῆς φιλοτιμίας τῶν ἀγωνιζομένων τὰ ζητούμενα, ὥσπερ ἡ παρθενία καὶ ἀκτημοσύνη, ἀλλὰ πάντως αὐτὰ γενέσθαι δεῖ *nisi præceptis obediamus, gehennam minatus est, ostenditque hæc, quæ postulat, non esse ex iis, quæ certantes suopte studio præstant, qualia sunt virginitas, & possessionum abdicatio, sed omnino ea debent impleri.* (Pag. 91. eodem Tom.) Secunda oratione de jejunio: ἀφῆκεν ἔξω τῶν σχοίνων, ἀφῆκεν ἀνωτέρω τῶν ἀγώνων τὴν παρθενίαν. ἵνα καὶ οἱ κατορθοῦντες τὴν οἰκείαν μεγαλοψυχίαν ἐπιδείξωνται, καὶ οἱ μὴ κατορθοῦντες τῆς συγγνώμης ἀπολαύσωσι τοῦ δεσπότου· *reliquit extra stadia, reliquit supra certandi legem continentiam virginalem, ut & qui id præstant, animi sui ostendant magnitudinem, & qui non præstant, indulgentia Domini fruantur.* (Tom. VI. p. 833.) Quod mox aptat & ad ἀκτημοσύνην, possessionum abdicationem. Adjice quæ habet *Gratianus* ex *Augustino*, & aliis, in causa XIV. quæstione 1.

c *Clemens Alexandrinus*] Stromaton IV. ubi inter alia de secundas nuptias faciente ait: οὗτος οὐχ' ἁμαρτάνει μὲν κατὰ διαθήκην, οὐ γὰρ κεκώλυται πρὸς τοῦ νόμου. οὐ πληροῖ δὲ τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας τὴν κατ' ἐπίτασιν τελειότητα. *non peccat is quidem in fœdus: neque enim ulla lex est, quæ prohibeat, sed non implet excellentissimam evangelicæ vitæ perfectionem.* (Lib. III. Cap. 12. pag. 548. *Ed. Oxon.*)

d *Paganam conjugem licite relinquere potest, ut sensit Augustinus*] Libro I. de adulterinis conjugiis ad Pollentium cap. 14. & 18. ex quibus locis multa transcripsit *Gratianus* in causam XXVIII, quæst. 1.

GRONOVII.

4 *Cœlebs castitas*] Si quis habeat continentiæ donum.

5 *Quibus circumstantiis*] Neque enim simpliciter hoc licet, sed si veri Dei cultus omnino impediatur.

6 *Vinum licet effundere*] Si ad diem dictum id non curet asportari emtor, ut scilicet suis vasis ad alia utatur. (Vide quæ diximus ad PUFENDORFIUM nostrum, *de Jure Nat. & Gent.* Lib. V. Cap. 5. §. 3. Not. 8. alterius Editionis. *J. B.*)

2. [e] + Alias vero licere aliquid dicitur, non quod salva pietate, & officiorum regulis fieri potest, sed quod apud homines pœnæ non subjacet. Sic apud populos multos [7] + scortari licet: apud Lacedæmonios, & Ægyptios
f Lib. III, c. 6. + etiam furati licebat. Apud [f] Quinctilianum est: *sunt quædam non laudabilia natura, sed jure concessa, ut in* XII. *tabulis,* [8] + *debitoris corpus inter creditores dividi licuit.* Est autem hæc vocis *licere* significatio + minus propria, ut
g Cap. 19. recte notat Cicero Tusculanarum quinta [g] de Cinna loquens: *mihi contra non solum eo videtur miser quod ea fecit, sed etiam* [9] *quod ita se gessit ut ea facere ei liceret: etsi peccare nemini licet, sed sermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur:* + recepta tamen, ut cum idem Cicero pro
h Cap. 5. Rabirio Posthumo judices sic alloquitur: [h] *quid deceat vos, non* [10] *quantum liceat vobis, spectare debetis: si enim quod liceat quæritis, potestis tollere e civitate quem vultis.* Sic regibus dicuntur omnia licere quia sunt ἀνυπεύθυνοι, *exemti a pœnis humanis*, ut alibi diximus. At regem, sive Imperatorem in-
i De IV. Conf. Honor. vers. 267. formans Claudianus recte ait [i]:

Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit.
Occurrat.

k Apud Stob. Serm. XL. I. pag. 326. Et Musonius [k] castigat reges: μὴ τὸ καθήκει μοι λέγειν μεμεληκότας; ἀλλὰ τὸ ἔξεστί μοι, *qui in more habent dicere,* + *hoc mihi licet, non hoc me decet.*

3. Eoque sensu sæpe opponi videmus quod licet, & quod oportet, [f] ut a
l Lib. XXX. C. 8. Seneca patre in controversiis non semel. Ammianus Marcellinus: [l] *sunt ali-*
m Lib. V. Epist. 14. *qua, quæ fieri non oportet, etiamsi licet.* Plinius in epistolis: [m] *oportet quæ sunt inhonesta, non quasi illicita, sed quasi pudenda vitare.* Cicero ipse oratione [n]
n Cap. 3. pro Balbo: *est enim aliquid quod non oporteat, etiamsi licet.* Idem [11] + pro
o Cap. 16. Milone [o] *fas esse* ad naturam, *licere* ad leges refert. Et in declamatione pa-
p Decl. 251. tris [p] Quinctiliani est, [12] + aliud esse jura spectare, aliud justitiam.

III. + Hoc ergo modo + lædere hosti hostem licet & in persona, & in rebus,

GROTII.

e *Alias vero licere aliquid dicitur, non quod salva pietate, & officiorum regulis fieri potest, sed quod apud homines pœnæ non subjacet*] Tertullianus in exhortatione ad castitatem: *licentia plerumque tentatio est disciplinæ.* (Cap. 8.) Ibidem: *omnia licent, sed non omnia pro salute.* Chrysostomus de pœnitentia VIII. ὁ ἀκρίδας ἐκ βοτανῶν ἐσθίων καὶ μέλι ἄγριον, τῷ τὴν λαμπρὰν παρατιθεμένῳ καὶ βασιλικὴν τράπεζαν ἐξ αὐθεντίας περιστέλλει, οὐκ ἔξεστί σοι. καί τοι δοκεῖ βασιλεῖ πάντα ἐξεῖναι. *hic, qui herbarum cacuminibus vescebatur, & fero melle, illi splendidum, & regiam mensam sibi apponere solito, cum auctoritate edicit, non licet tibi. Atqui videntur regi omnia licere.* (Tom. VI. pag. 808.) *Columella* præfatione libri VII. *Nec sine est vindicandum nobis quicquid licet: nam summum jus antiqui putabant summam crucem.* Hieronymus ad Jovinianum: *est vere jus summum summa malitia.* (Locus *Columellæ* est *Lib.* I. *Cap.* 7. *Hieronymi* autem, non *ad Jovinianum*, sed *ad Innocentium*, Tom I. pag. 235. *J. B.*)

f *Ut a Seneca patre*] Inter alia controversiarum libro IV, 25.

GRONOVII.

7 *Scortari licet*] Ubi lupanaria permissa sunt.

8 *Debitoris corpus*] *Gellius* 20, 1. (Vide Ampliss. BYNCKERSHOEK *Observ. Jur. Civ.* Lib. I. Cap. 1. *J. B.*)

9 *Quod ita se gessit*] Quod evexit se supra leges armata tyrannide occupata. *Flor.* 3. 21.

10 *Quantum liceat*] Quod possitis impune facere pro potestate.

11 *Pro Milone*] Cap. 16. quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret.

12 *Aliud jura, aliud justitiam*] Tanquam plus sit in justitia, quam in jure.

GRO-

rebus, id est, non ei tantum, qui ex justa causa bellum gerit, * quique lædit intra eum modum, quem naturaliter concessum initio hujus libri diximus, * sed ex utraque parte, * & indistincte: * ita ut eam ob causam nec puniri possit in alio forte territorio deprehensus, * tanquam homicida, aut fur, * nec bellum ipsi ab alio talis facti nomine inferri. * Hoc sensu apud Sallustium q legimus: *cui omnia in victoria lege belli licuerunt.* *q Orat. II. ad Caes. de Rep. ordin. c. 48. Ed. Wass.*

IV. * Causa cur id gentibus (aa) placuerit, hæc fuit: quod inter duos populos de jure belli [13] * pronuntiare velle, periculosum fuerat aliis populis, * qui ea ratione bello alieno implicarentur, * sicut Massilienses in causa Cæsaris, & Pompeji dicebant, r neque sui judicii, neque suarum esse virium, discernere utra pars justiorem haberet causam: deinde, * quod etiam in bello justo vix satis cognosci potest ex indiciis externis, quis justus sit se tuendi, sua recuperandi, aut pœnas exigendi modus, * ita ut omnino præstiterit hæc [14] religioni bellantium exigenda relinquere, quam ad aliena arbitria vocare. *r Caesar, de Bell. Civ. I. 35.* Achæi in oratione ad (bb) senatum apud s Livium, *quonam modo ea, quæ jure belli acta sunt, in disceptationem veniunt?* * Præter hunc effectum licentiæ, id est, [15] impunitatis, * est & alius, [16] dominii scilicet, de quo posterius t agemus. *s Lib. XXXIX. c. 36.* *t Infra c. V, & VI.*

V. I. * Illa autem, quam nunc tractare cœpimus, lædendi licentia * primum ad personas porrigitur: de qua * multa exstant apud probos auctores testimonia. Græcum est proverbium g ex tragœdia Euripidis:

Καθαρὸς ἅπας τοι πολεμίους ὃς ἂν κτάνῃ·

[17] *Purus profecto est quisquis hostem occiderit.*

Itaque more Græcorum antiquo cum his, qui extra bellum occidissent hominem, (cc) * lavare, cibum, aut potum sumere, multoque magis sacra facere fas non erat; * cum his, qui in bello, fas erat. Et passim occidere, [18] jus belli vocatur. Marcellus apud u Livium: *quicquid in hostibus feci, jus belli defendit.* *u Liv. XXVI. c. 31.* Apud eundem Alorcus ad Saguntinos: x *sed hæc patienda censeo potius, quam trucidari corpora vestra: rapi, trahique ante ora vestra conjuges,* *x Lib. XXI. c. 13.*

GROTII.

g *Ex tragœdia Euripidis*] Ione, (*vers.* 1334.)

GRONOVII.

13 *Pronuntiare*] Judicem se facere, utrius sit justior causa.

14 *Religioni bellantium*] Conscientiæ.

15 *Impunitatis*] Ut plecti nemo possit ob ea, quæ in bello, ut fit, adversus hostem patraverit.

16 *Dominii*] Ut bello partorum, quæcumque fuerit ejus belli causa, justi domini simus.

17 *Purus profecto*] Non pollutus homicidio.

18 *Jus belli vocatur*] Hasdrubalis uxor ad Scipionem apud Appianum, Σοὶ μὲν ἐκ θεῶν, ὦ Ῥωμαῖε, ἐπὶ γὰρ πολεμίαν ἐστράτευσας.

(aa) Non opus est heic ullo consensu Populorum: sed ex ipso Jure Naturæ rationes peti possunt, quæ in omni Bello, etiam non solenni, valent. Fuse diximus in Notis nostris Gallicis. *J. B.*

(bb) Non ad *Senatum*, sed ad *Appium* Legatum, in Concilio *Achæorum*. Inspice locum à me distincte indicatum. *J. B.*

(cc) Vide supra *Lib.* I. *Cap.* 2. §. 5. n. 8. Adde duo loca luculenta ANTIPHONTIS, *Orat.* XIV. XV. pag. 93. *Ed. Wechel.* & *Orat.* XVI. pag. 139. Vide & MEURSII *Themid. Attic.* Lib. I. c. 15. *J. B.*

juges, ac liberos belli jure sinatis. Idem alibi cum narrasset Astapenses occisos, addit, [y] factum jure belli. Cicero [z] pro Dejotaro: *tibi vero inimicus cur esset, a quo cum vel interfici belli lege potuisset, regem se, & filium suum constitutos esse meminisset?* Et pro M. Marcello: [a] *nam cum ipsius victoriæ conditione* + *jure* [19] *omnes occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus.* Cæsar Hæduis significat [b] *suo beneficio conservatos, quos jure belli interficere potuisset.* Josephus in bello Judaico: [c] χαλὸν ἐν πολέμῳ θνήσκειν, ἀλλὰ πολέμου νόμῳ, τοῦτ' ἔστιν ὑπὸ τῶν κρατούντων· *pulchrum in bello occumbere, sed belli jure, id est, vitam adimente victore.* Papinius (*Thebaid.* XII, 552.)

y Lib. XXVIII. cap. 23.
z Cap. 9.
a Cap. 4.
b Comm. de Bell. Gall. VII, 41.
c Lib. III. Cap. VIII. §. 5. divis. Hudson.

Nec querimur cæsos: [h] hæc bellica jura, vicesque
Armorum.

2. Jure autem belli cum dicunt hi scriptores, + non tale intelligi, quod [20] actum culpa omni liberet, + sed [21] qualem dixi impunitatem, + ex aliis locis apparet. [22] Tacitus dixit, [d] *in pace causas, & merita spectari,* + *ubi bellum ingruat, innocentes, ac noxios juxta cadere.* Idem [e] alibi: *nec illis aut honorare* [23] *eam cædem jus hominum, aut ulcisci ratio belli permittebat.* + Neque aliter sumendum jus belli, quod abstinuisse Achivos Ænea, & Antenore, memorat [f] Livius, eo quod pacis auctores semper fuissent. Seneca in tragœdia Troadibus, (*vers.* 335.)

d Ann. I. c. 48.
e Hist. III. c. 51.
f Lib. I. c. 1.

Quodcunque libuit facere, victori licet.

Et in + epistolis [g]: [i] *quæ clam commissa capite luerent, tum quia* [24] *paludati fecerunt, laudamus:* + & Cyprianus [h], *homicidium cum admittunt singuli, crimen est. virtus vocatur cum publice geritur. impunitatem sceleribus acquirit* [25] *non innocentiæ ratio, sed sævitiæ magnitudo.* Deinde: *consensere* [26] *jura peccatis, & cœpit esse licitum, quod publicum est.* Sic Lactantius [i] Romanos, ait, + legitime injurias intulisse. + Nec alio sensu [k] Lucanus: [27] *jusque datum sceleri.*

VI. +

g Epist. XCV.
h Epist. II. seu Lib. ad Donat. p. 5. 7. Edit. Fell. Brem.
i Inst. Div. VI. 9.
k Pharf. I. 2.

GROTII.

h *Hæc bellica jura*] *Servius* in excerptis Fuldensibus ad II. Æneidos: (vers. 538.) *jure bellico Politen Pyrrhus occiderat: sed cur ante oculos patris?* *Spartianus* Severo: *præter eos, quos jus prælii absumsit.* (Cap. 14.)

i *Quæ commissa capite luerent, tum quia paludati fecerunt, laudamus*] Confer quæ supra libro II., cap. 1. §. 1.

GRONOVII.

19 *Omnes occidissemus*] Periissemus, occidi juste potuissemus.

20 *Actum culpa omni*] Quo quod actum est, probum, & pium sit, nec reum peccati apud Deum faciat.

21 *Qualem dixi impunitatem*] Ut ob id, quod in bello moribus gessit, etsi durum sit, condemnari, aut in jus vocari nequeat.

22 *Tacitus hist.* III.] 51.

23 *Eam cædem*] Fratris in diversa parte militantis.

24 *Paludati fecerunt*] Imperatores belli: nam apud Romanos ejus, cui summa belli commissa esset, vestitus militaris erat paludamentum, sive palliolum coccineum: quod religiose, atque inter vota in Capitolio sumebant: & inde statim ad portam profecti exiisse paludati dicebantur. *Liv.* 2, 61.

25 *Non innocentiæ*] Non quod mihi male feceris, sed quod feceris in multos, & cum multis.

26 *Jura peccatis*] Quibus adversari, & pœnas irrogare debebant.

27 *Jusque datum*] Belli nomine permissum occidere cives, amicos, propinquos.

GRO-

VI. + Late autem patet hoc jus licentiæ; nam primum non eos tantum comprehendit, + qui actu ipso arma gerunt, + aut qui bellum moventis subditi sunt, + sed omnes etiam, qui intra fines sunt hostiles: quod apertum fit ex ipsa formula apud Livium: [l] *hostis sit ille*, + *quique intra præsidia ejus sunt.* Nimirum, + quia [28] ab illis quoque damnum metui potest, + quod in bello continuo, & universali sufficit ut locum habeat jus, de quo agimus: + aliter, quam in [29] pignorationibus, + quæ, ut diximus, ad exemplum onerum impositorum ad luenda civitatis debita introductæ sunt: quare mirum non est, si, quod Baldus [m] notat, + multo plus licentiæ sit in bello, quam in pignorandi jure. Et hoc quidem, quod dixi, + in peregrinis, qui [30] commisso, cognitoque bello intra fines hosticos veniunt, dubitationem non habet.

l Lib. XXXVIII. c. 48. *& alibi passim.*

m Ad l. 5. D. de justitia.

VII. At qui ante bellum eo iverant, + videntur jure gentium pro hostibus haberi [k] + post modicum tempus, intra quod discedere potuerant. Nam sic Epidamnum [n] obsessuri Corcyræi + peregrinis primum discedendi faciebant copiam, denuntiantes alioqui pro hostibus futuros.

n Thuc. l. 1. c. 26.

VIII. 1. Qui autem + vere subditi sunt hostium, [31] ex causa scilicet permanente, + eos offendere ubique locorum jure hoc gentium licet, si ipsorum personam respicimus. Nam cum alicui bellum indicitur, + simul indicitur ejus populi hominibus, + ut supra ostendimus in formula indictionis: sic & in decreto, [o] *vellent, juberent Philippo regi, Macedonibusque, qui sub regno ejus essent, bellum indici.* + Hostis autem qui est, ubique secundum jus gentium impeti potest. Euripides [p]:

o Livius lib. XXXI. c. 8.

p Incert. tract. Fragm. vers. 363. *Ed. Barnes.*

Νόμος γὰρ ἐχθρὸν δρᾷν ὅπου λάβῃς κακῶς·

+ *Ubicumque prensum jura lædi hostem sinunt.*

Marcianus [q] jurisconsultus: *transfugas licet, ubicumque inventi fuerint*, + *quasi hostes interficere.*

q L. 3. in fine D. ad l. Corn. de Sicariis.

2. Interfici ergo possunt impune + in solo proprio, + in solo hostili, + in solo nullius, + in mari. [32] In territorio autem pacato, + quod eos interficere, aut violare non licet, + id jus non ex ipsorum venit persona, [l] sed ex

GROTII.

k *Post modicum tempus*] *Bembus* VII. historiæ. Ea defensione utitur *Cicero* pro Ligario. (C. 2.) Exemplum habes apud *Livium* libro XXV. c. 22. de civibus Campanis. Alia apud *Thucydidem* libro IV. (Cap. 105.)

l *Sed ex jure ejus, qui ibi imperium habet*] Confer dicenda infra cap. VI, §. 26. & *Albericum Gentilem* Hispanicarum advocationum lib. I, c. 6. *Wechnerum* in consilio Franconico 92.

GRONOVII.

28 *Ab illis quoque damnum*] Utpote quibus interpretemur etiam facultatem datam nos lædendi, qui metus in bello toti genti, & omnibus ejus hominibus indicto sufficit ad producendum illud jus.

29 *Pignorationibus*] Repressaliis. 3, 2. 7. his enim in complures, quamvis victitent, & deprehendantur inter eos, quorum justa clarigatio, vel prehensio est, ubi non licet; & in quos licet, tantum ad summam debiti licet.

30 *Commisso, cognitoque bello*] Videntur enim se immiscuisse, & causam illam probasse.

31 *Ex causa permanente*] Qui domicilium habent in hostico, & jus civitatis.

32 *In territorio pacato*] Ejus, qui cum neutra parte bellum habet.

ex jure ejus, qui ibi imperium habet. + Nam civiles societates constituere potuerunt, in eos, qui in aliquo sunt territorio, nihil per vim agi, nisi judicio tentato: sicut ex Euripide [r] citavimus,

r Lib. II. c. 21. §. 6.

Si crimen istis aliquod hospitibus struis,
Jus impetrabis: vi quidem hinc non abstrahes.

Ubi autem judicia vigent, ibi [33] personarum spectantur merita, + & cessat [34] jus istud promiscuum nocendi, quod inter hostes introductum dicimus. Narrat [m] Livius [s], septem triremes Pœnorum fuisse in portu [35] ejus ditionis, cui Syphax imperabat, cui pax eo tempore erat cum Carthaginiensibus, Romanisque; advenisse eo cum duabus triremibus Scipionem, opprimique a Pœnis potuisse priusquam portum intrarent; sed vento acriore illatas in portum antequam Pœni anchoras molirentur: tum vero Pœnos + nihil ausos in regio portu.

s Lib. XXVIII. c. 17.

IX. 1. Cæterum, ut ad rem redeam, quam late + licentia ista se protendat, vel hinc intelligitur, + quod infantium quoque, & feminarum cædes impune habetur, & isto belli jure comprehenditur. + Non huc adferam, quod Hesbonitarum feminas, & pueros [t] Hebræi occiderunt, & quod idem [u] fieri imperatur in Cananæos, [n] & quorum connexa cum Cananæis erat causa: [36] Dei ista sunt opera, cujus in homines jus majus est, quam hominum in bestias, + ut alibi disseruimus. Illud propius accedit + ad testandum morem communem gentium, quod in [w] Psalmo beatus dicitur + fore qui [37] Babyloniorum infantes petræ allidet, cui par est [o] Homericum illud, (*Iliad.* XXII. 63.)

t Deuteron. II. 34.
u Deuteron. XX, 16.
w Psal. CXXXVII. vers. 9.

— καὶ νήπια τέκνα
βαλλόμενα προτὶ ἄστυ αἰνῇ δηϊοτῆτι·

Illisaque

GROTII.

m *Livius*] Vide simile factum Venetorum Græcos impedientium ne in portu juris Veneti Turcis noceant, apud *Chalcocondylam* lib. IX. de Venetis, & Turcis apud Tunetem, *Bembum* lib. 4. de Pisanis, & Genuatibus in Sicilia, *Bizarum* bello Pisano, de Rostochio, & Gripswaldia *Paulinum Gotthum.*

n *Et quorum connexa cum Cananæis erat causa*] Ut Amalecitæ, de quibus *Josephus* libro VI, 8. in Saulis rebus: ἐπὶ σφαγὴν γυναικῶν καὶ νηπίων ἐχώρησεν, οὐδὲν ὠμὸν οὐδ' ἀνθρωπίνης σκληρότερον διαπράττεσθαι φύσεως ἡγούμενος, πρῶτον μὲν πολεμίους ταῦτα δρῶν· *ad cædem feminarum etiam, & puerorum processit, nihil existimans se crudele, aut naturæ humanæ adversum in eo facere, primum quod hostes erant, in quos id fiebat,* &c. (Cap. 7. §. 2. *divis. Hudson.*)

o *Homericum illud*] Ex eodem *Homero* Severus in Britannos his verbis usus (apud *Xiphilin.* pag. 342. *Ed. H. Steph.* Locus est *Iliad.* VI. 57.)

GRONOVII.

33 *Personarum spectantur merita*] Singulorum, vel privatorum, & probitas, & pravitas, non gentium, vel populorum.

34 *Jus istud promiscuum*] Sine discrimine, noxii sint etiam ex sua persona, an innoxii.

35 *Ejus ditionis, cui*] Eorum finium, quibus, vel portu, qui esset in ditione Syphacis Massæsulorum regis.

36 *Dei ista sunt opera*] Hoc non fecerunt Hebræi ex jure gentium, sed ex Dei singulari mandato, qui devotos illos populos volebat extingui: itaque non possumus inde in alios populos exemplum petere.

37 *Babyloniorum*] Nam hi non erant in numero devotorum populorum.

GRO-

Illisaque corpora terræ
Infantum, sævus dum concutit omnia Mavors.

2. + Thraces olim capta Mycalesso feminas quoque, & infantes occiderunt; narrante x + Thucydide. Idem de Macedonibus, + cum Thebas cepissent, narrat y Arrianus. p + Romani capta Ilurgi urbe Hispaniæ, ἔκτειναν ὁμαλῶς καὶ παιδία καὶ γυναῖκας, *sine discrimine interemerunt etiam mulieres, & pueros*, quæ verba sunt z Appiani. Germanicus Cæsar Tacito a narratur vicos Marsorum (+ Germaniæ is populus) ferro, flammisque pervastasse, additurque: + *non sexus, non ætas miserationem attulit.* + Titus Judæorum etiam (dd) pueros, & feminas in spectaculo feris laniandos proposuit. Et tamen hi duo ingenio minime sævo fuisse creduntur: + adeo sævitia illa in morem verterat. Quo minus mirum + si & senes interficiuntur, ut a + Pyrrho b Priamus.

x *Lib.* VII. *c.* 29.
y *De Exp. Alex.* I. 8.
z *Bell. Hisp.* p. 272.
a *Annal.* I, 51.

+ X. 1. q Ne captivi quidem ab hac licentia exemti. Pyrrhus apud Senecam c ex recepto tunc more:

b *Æn.* II, *vers.* 550, *& seqq.*
c *Troad. vers.* 333.

Lex nulla capto parcit, aut pœnam impedit.

In Ciri Virgiliana belli lex hæc dicitur, etiam in feminas captivas. Ita enim ibi d Scylla:

d *Vers.* 446.

At belli saltem captivam lege necasses.

Sed

GROTII.

— μηδ' ὅν τινα γαστέρι μήτηρ
Κοῦρον ἐόντα φέροι, μηδ' ὃς φύγοι αἰπὺν ὄλεθρον.

— *nec qui latet abditus intra*
Viscera matris adhuc fugiet crudelia fata.

p *Romani capta Ilurgi*] Scipio capta Numantia: Juliani milites in mulieres Daciris relictas. *Zosimus* III. (c. 15.) Idem Julianus capta Majozamalcha. *Sine sexus discrimine, vel ætatis, quicquid impetus reperit potestas iratorum absumsit*: ait *Ammianus* libro XXIV. (cap. 4. pag. 436.) (Quod de *Scipione* dicit Auctor, nullo auctore dicit. Contrarium patet ex eo, quod narrat APPIANUS, *Bell. Hispan.* pag. 311. *Ed. H. Steph.* ex superstitibus *Numantinis Scipionem* quinquaginta tantum triumpho servasse, alios vendidisse. Immo alii volunt, *Numantinos* se ipsos omnes concremasse, ut ne unus quidem superfuerit. Vid. FLORUM, Lib. II. Cap. 18. ibique Interpretes. *J. B.*)

q *Ne captivi quidem ab hac licentia exempti*] Elisæus apud *Josephum*: τοὺς γὰρ νόμῳ ληφθέντας πολέμου, ἀποκτείνειν ἔλεγε δίκαιον. *belli jure captos interfici, justum dicebat.* (Antiq. Jud. Lib. IX. C. 4. §. 3. *Ed. Hudson.*) Itaque *Virgilius* captivum inducit rogantem:

Per patrios manes, per spes surgentis Juli,
Te precor hanc animam serves natoque, patrique.
(Æn. X. 524.)

LXX. millia Slavorum captorum ab Ottone interfecta narrat *Witikindus* lib. III. (pag. 34. *Ed. Wechel.* 1577. ubi tamen *Septingenti captivorum* tantum *capite cæsi* dicuntur.)

(dd) Nihil hac de re apud JOSEPHUM. Immo diserte hic ait, captis *Hierosolymis*, *Titum* vendi jussisse omnes, qui infra decimum septimum annum essent. *Bell. Jud.* Lib. VI. Cap. 9. §. 2. *divis. Hudson.* Hausit Auctor noster ex ALBERICO GENTILI, Lib. II. Cap. 21. pag. 425. qui tamen nullum alium testem adfert, nisi CARDANI Encom. Neron. ubi hic adversus *Titum* debacchatur, quasi *Neroni* comparandum, eo quòd *uno spectaculo aliquot millia Judæorum, in quibus* PUERI, ET MULIERES, *feris dilaniandos exposuerit.* Cujus rei *auctorem* adfert *amicum* Titi, JOSEPHUM, Tom. I. p. 205. *Opp. Cardan. Ed. Lugd.* 1663. At *Josephus* ne γρῦ quidem de *pueris*, & *mulieribus* habet, d. loc. *J. B.*

GRO-

Sed & illo Senecæ loco de femina, Polyxena nimirum, occidenda agebatur. Hinc illud Horatii [e]:

Vendere cum possis captivum, occidere noli.

Ponit enim licere: & Donatus [f], + servos dictos, qui servati essent, *quum eos occidi* [38] *oporteret jure belli:* + ubi illud oporteret, improprie, pro liceret positum videtur. Sic a Corcyræis interfecti captivi ex Epidamno, narrante [g] + Thucydide. Sic quinque millia captivorum ab [h] Annibale occisa: & a M. Bruto [i] non pauci. Apud Hirtium bello [k] Africano Scipionem sic alloquitur centurio Cæsarianus: *tibi gratias ago, quod mihi vitam, incolumitatemque belli jure capto polliceris.*

2. + Nec [39] tempore ullo excluditur potestas occidendi tales servos, id est bello captos, + quantum ad jus gentium pertinet; + etsi legibus civitatum hic magis, illic minus adstringitur.

XI. Quin & [40] + supplicum occisorum passim occurrunt exempla, ut ab Achille apud Homerum [l], apud Virgilium [m] Magonis, & Turni: quæ ita narrari videmus, ut defendantur simul + illo, quod dixi, belli jure; nam & [n] Augustinus laudans Gothos qui supplicibus & in templa perfugientibus pepercerant: *Quod belli jure fieri licuisset*, ait, + *illicitum sibi esse judicarunt.* + Nec qui se dedunt, semper recipiuntur, ut in pugna ad Granicum Græci [41] qui (ee) Persæ militabant: apud + Tacitum [o] Uspenses veniam liberis corporibus orantes: *quod aspernati*, inquit, *sunt victores, ut belli potius jure caderent.* + Nota & hic belli jus.

XII. Sed & [r] acceptos in deditionem [42] + sine conditione ulla + legas interfici, ut a Romanis Pometiæ [p] principes, a (ff) Sulla Samnites, a Cæsare [q] Numidas, & ipsum [r] Vercingentorigem: immo mos hic ferme perpetuus Romanorum in hostium duces, sive captos, sive deditos, [s] + ut triumphi die occiderentur, quemadmodum Cicero nos docet quinta [s] Verrina, Livius tum alibi, tum libro [t] XXVI, Tacitus Annal. [u] XII, & alii multi. Eodem

e 1. Epist. XVI, 69.
f In Adelph. act. 2. sc. 1. vers. 28.
g Lib. 1. c. 30.
h Appian. Hannib. pag. 321.
i Dion. L. XLVII. pag. 405. D. Ed. H. Steph.
k Cap. 45.
l Iliad. XX, 463, & seqq. XXI, 73. &c.
m Æneid. X, 524. XII, 930, & seq.
n De Civit. Dei I, 1.
o Ann. XII. c. 17.
p Livius, II. 17.
q Dion. Lib. XLIII. pag. 245. E. Ed. H. Steph.
r Idem, Lib. XL. pag. 156.
s Cap. 30.
t Cap. 13.
u Cap. 19.

GROTII.

r *Acceptos in deditionem sine conditione ulla leges interfici*] Vide *Thuanum* libro LXX. in anno MDLXXX. in rebus Hiberniæ.

s *Ut triumphi die occiderentur*] Simile apud *Reginonem* in anno DCCCCV. (pag. 436. *Edit. Argentor.* 1609.)

GRONOVII.

38 *Oporteret*] Q. d. cum commeruissent, ut occidi recte possent.

39 *Tempore ullo*] Quasi cum in primo furore occisi non essent, postea occidi non possent.

40 *Supplicum*] Qui se ultro positis armis dediderunt, & veniam petiverunt.

41 *Græci, qui Persæ militabant*] Non impetraverunt veniam ab Alexandro, sed interfecti sunt.

42 *Sine conditione ulla*] Sine pacto salutis.

(ee) Nescio unde hoc habeat Auctor, & vereor ut memoria eum fefellerit. Nihil hac de re invenio apud Scriptores historiæ *Alexandri Magni.* Immo ARRIANUS disertè ait, quotquot mercenariorum militum vivi in potestatem venerunt, vinctos in *Macedoniam* ad ergastula missos fuisse, *Lib.* 1. *Cap.* 17. Vide & finem ejusdem Libri. *J. B.*

(ff) De *Samnitibus* nihil tale reperio, nec apud *Plutarchum*, nec apud *Appianum Alexandr.* Sequutus est Noster, sine examine, *Albericum Gentilem*, Lib. II. Cap. 17. pag. 364. Et hic videtur confudisse quod legerat de *Antemnatibus*, in Vita *Syllæ*, à PLUTARCHO conscriptâ, p. 471, D. sed in quo fuit insignis perfidia. *J. B.*

GRO-

dem [x] Tacito memorante, Galba [43] decimari jussit, quos deprecantes in fidem acceperat: & [y] Cæcina, in deditionem accepto Aventico, in Julium Alpinum e principibus, ut concitorem belli, animadvertit: cæteros veniæ, vel sævitiæ Vitellii reliquit. [x] *Hist.* I. 37. [y] *Ibid.* I. 68.

XIII. 1. t Solent interdum historici causam interfectorum hostium, captorum præsertim, aut supplicum, + referre aut [44] ad talionem, aut [45] ad pertinaciam in resistendo: + sed hæ causæ, ut alibi [z] distinximus, [46] suasoriæ magis sunt, quam justificæ. Nam talio justa, & proprie dicta in eandem personam, quæ deliquit, exercenda est, ut intelligi potest ex his, quæ de pœnæ communicatione dicta sunt [a] supra. Contra vero in bello plerumque id, quod talio dicitur, in malum redundat eorum, + quorum in eo, quod accusatur, nulla est culpa. Cujus morem sic describit [b] Diodorus Siculus: οὐ γὰρ ἠγνόουν δι' αὐτῶν τῶν ἔργων μαθόντες, ὅτι τοῖς διαπολεμοῦσι κοινῆς τῆς τύχης ὑπαρχούσης, ἀμφοτέρους κατὰ τὰς ἥττας τοιαῦτα ἀνάγκη πάσχειν, οἷα ἂν αὐτοὶ πράξωσιν εἰς τοὺς ἀτυχήσαντας· *neque enim ignorabant ipsis rebus edocti, cum bellantium par sit fortuna, alterutris, si male rem gessissent, id expectandum, quod ipsi in victos statuissent.* Apud eumdem [c] Philomelus dux Phocensium, διὰ ταύτης τῆς κολάσεως τοὺς ἐχθροὺς ἐποίησε μεταθέσθαι τῆς ὑπερηφάνου καὶ δεινῆς τιμωρίας· u *pari pœna exacta effecit, ut hostes a superbo, & insolenti supplicio temperarent.* [z] L. II. C. XX. §. I. & C. XXII. §. I. [a] L. II. C. XXI. §. 12. *seq.* [b] *Biblioth.* XIV, 47. [c] *Lib.* XVI. Cap. 31.

2. + Pertinax vero studium in partes nemo est qui [47] supplicio dignum judicet; ut apud Procopium [d] Neapolitani Belisario respondent, quod tunc maxime obtinet, + cum partes illæ aut [48] a natura assignatæ, + aut honesta ratione electæ sunt. Immo tantum abest ut in eo crimen sit, ut pro crimine habeatur si quis [49] præsidio decesserit, præsertim [e] veteri + jure militari Romano, quod hic nullam ferme admittebat metus, aut periculi excusationem. *Præsidio decedere apud Romanos capitale est*, ait [f] Livius. [50] + Ob utilitatem ergo suam quisque summo illo rigore, ubi visum est, utitur: + defenditur autem [51] rigor ille apud homines eo gentium jure, de quo nunc agimus. [d] I *Gotth.* Cap. 8. [e] *Polyb.* lib. I. c. 17. & VI. c. 35. [f] *Lib.* XXIV. c. 37.

XIV. + Idem jus + & in [52] obsides usurpatum, nec in eos tantum, + qui [53] se

GROTII.

t *Solent interdum historici causam interfectorum hostium, captorum præsertim, aut supplicum, referre aut ad talionem, aut ad pertinaciam*] Ut *Chalcocondylas* libro VIII.

u *Pari pœna exacta*] Vide eundem *Diodorum* de Spondio, & Amilcare Barca in *excerptis Peiresianis*. (Pag. 277.)

GRONOVII.

43 *Decimari*] Decimum quemque sorte ad supplicium duci.

44 *Ad talionem*] Quasi non parcatur illis, quia ipsi antea nemini hostium pepercerunt.

45 *Ad pertinaciam*] Quod tam diu repugnando tempus misericordiæ consumpserint.

46 *Suasoriæ magis quam*] Non tam purgant, quam impellunt, & stimulant severitatem.

47 *Supplicio dignum*] Cum sit argumentum fidei. (In hoc loco *Procopii*, non *Neapolitani* id respondent *Belisario*: sed duo Patroni, *Pastor*, & *Asclepiodotus*, adloquuntur *Neapolitanos*, & *Gothos*. J. B.)

48 *A natura assignatæ*] Quoties pugnavimus pro populo, aut principe, sub quo nati sumus, aut cui justas ob causas obhæsimus.

49 *Præsidio decesserit*] *Liv.* 24, 37.

50 *Ob utilitatem*] Non ob culpam ejus, in quem crudeliter consulitur.

51 *Rigor ille*] Illa severitas.

52 *Obsides*] Si cum dati essent fidei, & amicitiæ pignus, respectu illorum non cessavit hostis fieri, qui dedit.

[53] se obligaverant quasi ex conventione, + sed & in eos, qui ab aliis traditi. A Thessalis occisi olim [g] ducenti quinquaginta, a (gg) Romanis Volsci [h] Aurunci ad trecentos. Notandum autem, solitos obsides dari + etiam pueros, ut [i] a Parthis, (hh) quod & + a Simone Macchabæorum [k] uno factum legimus, + & feminas ut a Romanis Porsenæ temporibus, & a Germanis (ii) narrante [l] Tacito.

XV. 1. + Sicut autem jus gentium permittit multa, [54] + eo permittendi modo, quem jam explicavimus, quæ jure naturæ sunt vetita, + ita quædam vetat permissa jure naturæ. Nam quem interficere liceat, + eum gladio, an veneno interimas, nihil interest, + si jus naturæ respicias: jus inquam naturæ: + nam generosius quidem est ita occidere, ut qui occiditur [55] + sui defendendi habeat copiam: + sed [56] non debetur hoc cuiquam, qui mori meruit. + At jus gentium, + si non omnium, certe meliorum, + jam olim est, ne hostem veneno interficere liceat: + qui consensus ortus est ex respectu communis utilitatis, [57] + ne pericula in bellis, quæ crebra esse cœperant, nimium intenderentur. + Et credibile est a regibus id profectum, quorum vita ab armis ante alios defenditur, + a veneno minus, quam aliorum, tuta est, + nisi defendatur juris aliqua religione, [x] + & metu infamiæ.

2. + Clandestina scelera vocat [m] Livius de Perseo loquens: nefas Claudianus [n] agens de insidiis in Pyrrhum a Fabricio rejectis, & Cicero [o] scelus eandem historiam tangens. + Communis exempli interesse ne tale quid admittatur, ajunt consules Romani in epistola ad Pyrrhum, quam ex Cl. Quadrigario recitat [p] Gellius apud Valerium Maximum [q] est, *armis bella, non venenis geri debere*. Et [r] Tacito memorante, cum princeps Cattorum Arminii mortem veneno promitteret, rejecit Tiberius, ea se gloria æquans priscis Imperatoribus.

[g] *Plut. de claris mulieribus*, pag. 244. B.
[h] *Dionys.* VI. c. 30.
[i] *Tacit. Ann.* XII. c. 10.
[k] 1. *Maccab.* XIII, 16.
[l] *Hist.* IV.
[m] *Liv. libro* XLII. c. 18.
[n] *De Bello Gild.* vers. 273.
[o] *De Off.* L. III, c. 22.
[p] *Noct. Att.* L. III. c. 8.
[q] *Lib.* VI. c. 5. num. 1.
[r] *Ann.* II. c. 88.

GROTII

x *Et metu infamiæ*] Senatores ad Pyrrhum: *ἵνα μὴ τὸ σὸν πάθος ἡμῖν διαβολὴν ἐνέγκῃ· ne nobis infamiam adferat si quid tibi acciderit.* (Non Senatores, sed Consules *C. Fabricius & Q. Æmilius*, hoc dicunt, in Epistola ad *Pyrrhum*, apud PLUTARCHUM, Vit. Pyrrh. pag. 396. C. *J. B.*)

GRONOVII.

53 *Se obligaverant*] Qui sponte vitam oppignoraverant pro fide suorum.

54 *Eo permittendi modo*] Nempe, ut impune fiant, neque ex factis persecutio detur.

55 *Sui defendendi*] Ut sit non tantum in acie, ac conflictu, sed propemodum in omni parte belli, modo ne quis sibi desit ipse. Sic Alexander ajebat, se didicisse adversus vires hostium, non adversus calamitates contendere. *Just.* 11, 12.

56 *Non debetur*] Occidi potest etiam indefensus, etiam quiescens, & dormiens.

57 *Ne pericula*] Ut aliquis modus esset discriminum, quum sufficeret, quod gladiis, & telis corpora exponunt, & objiciunt pugnantes.

(gg) Vide etiam LIVIUM, Lib. II. C. 16. num. 9. *J. B.*

(hh) TACITUS, loco in orâ libri distinctè indicato, loquitur tantum de *liberis* Parthorum *Regum*: ut & in loco *Maccabæorum* sequente, est simpliciter *υἱὸς*. Sed vide SUETONIUM, *Calig.* cap. 19. & 45. ubi disertè *pueros obsides* memorat. Unde validior efficitur conjectura, quam JUSTUS LIPSIUS elicit è loco STRABONIS, *Geogr.* pag. 748. *Ed. Paris.* Sed alia sunt exempla in Historiis, puerorum, qui obsides dabantur, ut *Demetrius*, Filius *Seleuci Philopatoris*, Regis *Syriæ*, duodecimum agens annum: APPIAN. *Syr.* pag. 116. *Ed. H. Steph.* A *Romanis* etiam obsides datos *impuberes*, patet ex historia *Clœliæ* illius nobilis, apud LIVIUM, Lib. II. Cap. 13. *J. B.*

(ii) *Libro* IV. *Hist.* quem Auctor heic in margine indicat, nihil tale de *Germanis*: sed in *Germaniæ* descriptione, *Cap.* 8. n. 2. *J. B.*

ratoribus. Quare [y] qui licitum volunt hostem veneno occidere, [58] ut ex (kk) Vegetio [s] Baldus, + respiciunt merum naturæ jus; + illud autem, quod a gentium voluntate ortum trahit, prætervident.

XVI. 1. Distat a tali veneficio nonnihil, + & ad vim accedit propius, + spicula veneno inficere, & [59] geminare mortis caussas, quod [z] + de Getis tradit [t] Ovidius, de Parthis [u] Lucanus, de Afris quibusdam [x] Silius, & nominatim de Æthiopibus [y] Claudianus. [a] + Sed hoc quoque contra jus est gentium + non universale, sed gentium Europæarum, + & si quæ ad Europæ melioris cultum accedunt; + quod recte a Salisberiensi observatum est, [z] cujus hæc sunt verba: *nec veneni, licet videam ab infidelibus aliquando usurpatam, ullo unquam jure indultam lego licentiam.* Ideo *ferrum infamare veneno* dixit [a] Silius.

2. + Nam & fontes veneno inficere, [60] + quod ipsum quoque aut non latet, aut non diu latet, Florus [b] ait, esse non tantum contra morem majorum, + sed & contra fas Deûm: sicut + jura gentium Diis adscribi auctoribus solere, [61] + alibi quoque a nobis annotatum est. Neque vero mirum videri debet, + si [62] ad minuenda pericula tales sint quædam bellantium tacitæ conventiones, cum olim Chalcidensibus, & Eretriensibus + manente bello [c] convenerit *μὴ χρῆσθαι τηλεβόλοις, ne missilibus uti liceret.*

XVII. Cæterum, non idem statuendum + de aquis [b] sine veneno ita corrumpendis ut bibi nequeant, quod Solon, & Amphictyones [d] leguntur in barbaros justum censuisse: & Oppianus de Piscatu, quarto, ut suo sæculo solitum commemorat. Id enim perinde habetur quasi [63] avertatur flumen, aut

s *Consil.* II. 188.
t *De Ponto*, I. Eleg. II. 17.
u *Pharsal.* VIII, 304.
x *De Bell. Pun.* III. 271, *& seq.*
y *De laud. Stil. con.* I. 350.
z *Policrat.* VIII, 20. pag. 653.
a *Lib.* III. vers. 273.
b *Lib.* II. c. 20.
c *Strabo l.* X. p. 488.
d *Pauf. l. ult. seu* Phoc. c. 37. *Front. l.* III. c. 7. n. 6. *Æsch. de male ob. leg.* pag. 262. A.

GROTII.

y *Qui licitum volunt hostem veneno occidere*] Vide de Venetis *Bembum* fine libri III.

z *De Getis tradit Ovidius*] De Scythis *Plinius* libro XI, 53. *Scythæ sagittas tingunt viperina sanie, & humano sanguine: irremediabile id sceleris mortem illico adfert levi tactu.* De Servils vide supplementum *Helmoldi* c. 4.

a *Sed hoc quoque contra jus est gentium*] Ideò Ilus Mermerides in Odyssex A. Ulyssi negat venenum ad spicula, (*vers.* 263.)

Ἠπεὶ ῥα θεοὺς νεμεσίζετο αἰὲν ἐόντας.

Veritus vim Divûm morte carentum.

b *Sine veneno*] Cadaveribus, asbesto, quibus usus in obsidione Auximi Belisarius. *Procopius* Gotthicorum II. (Cap. 27.) calce, ut Turcæ ad Dibibram. *Nicetas* lib. I. de Alexio Isaaci fratre. (Cap. 9.) Sunt talia & apud *Ottonem Frisingensem*, & *Guntherum* Ligurino. (Locus *Oppiani*, quem Auctor laudat in contextu, legitur in fine *Lib.* IV. vers. 685, *& seqq.* Sed ibi agitur de aquis veneno infectis: nec de more sui temporis loquitur Poeta, verum de eo, quod solent hostes, quicumque sint, facere. *J. B.*)

GRONOVII.

58 *Ut ex Vegetio Baldus*] Verba Baldi: *& licet hostem veneno occidere, sicut docet Vegetius de re militari.*

59 *Geminare mortis*] Justin. 12, 20. *sagittas veneno armant, atque ita geminæ mortis vulnere hostem summovent.*

60 *Quod ipsum quoque*] Etsi vix clandestina sit ista pestis, aut certe non diu sit, sed mox deprehendi, & caveri possit ex paucorum casu.

61 *Alibi quoque*] 2, 19. 1.

62 *Ad minuenda pericula*] Qui vitam ferro sub armis cernebant, id satis humanæ fragilitati putasse, & excepisse quædam genera periculorum consensu mutuo, quibus alium ab alio infestari fas non esset.

63 *Avertatur flumen*] Fossis ductis alio derivetur.

(kk) Apud *Vegetium* nihil tale legitur, ut jam observavit ALBERICUS GENTILIS, *De Jure Belli*, Lib. II. Cap. 6. pag. m. 256. *J. B.*

aut ^c fontis ^64 venæ intercipiantur, + quod & natura, + & consensu licitum est.

XVIII. 1. An vero + hostem interficere immisso percussore per jus gentium liceat, quæri solet. (ll) + Sed omnino discrimen adhibendum est inter percussores, qui fidem expressam, vel tacitam violant, ut + subditi in regem, vasalli in ^65 seniorem, + milites in eum, cui militant, + recepti ut supplices, aut + advenæ, aut transfugæ in eos, qui receperunt, ^66 + an vero nulla teneantur fide, quomodo ^d Pipinus Caroli Magni pater uno comitatus satellite trajecto Rheno hostem in cubiculo interfecisse narratur: quod & a Theodoto Ætolo in Ptolemæum Ægypti regem simili modo tentatum refert ^e Polybius; οὐκ ἄνανδρον τόλμην, *virilem audaciam* vocans. Talis & ille + laudatus ab historicis ^e Q. Mutii Scævolæ conatus, quem ipse sic defendit ^f, *hostis hostem occidere volui.* Porsena ipse in hoc facto nihil nisi virtutem agnoscit. Valerius Maximus ^g pium, ac forte propositum vocat: laudat & Cicero ^h pro P. Sextio.

2. + Nimirum, hostem occidere ubivis licet, non naturæ tantum, + sed & gentium jure, ut supra diximus: + nec refert quot sint, qui faciant, aut patiantur. + Sexcenti Lacones cum Leonida castra ^i hostilia ingressi, recta tentorium regis petebant. ^f Paucioribus idem licuit. Pauci erant, qui Marcellum ^k consulem ex insidiis circumventum occiderunt: & qui ^67 Petilium ^l Cerialem parum absuit quin in lecto confoderent. ^g Laudat Eleazarum ^m Ambrosius, quod ^n elephantem supereminentem cæteris adortus est, arbitratus ei insidere regem. Neque tantum qui hæc faciunt, + sed & qui aliis faciendi auctores sunt, jure gentium inculpati habentur. Scævolæ ad audendum ^o fuerunt auctores illi in bellis adeo sancti veteres Romani senatores.

3. Neque movere quenquam debet, quod deprehensi tales + exquisitis suppliciis

e Lib. V. c. 81.
f Liv. lib. II. c. 12.
g Lib. III. c. 3.
h Cap. 21.
i Justin. II. c. 11.
k Livius lib. XXVII. c. 27.
l Tac. hist. V. c. 22.
m De Off. I. cap. 40.
n Vide I. Macc. VI. 45, & seq.
o Liv. lib. II. c. 12.

GROTII.

c *Fontis venæ intercipiantur*] Vide *Priscum* in excerptis legationum. (Pag. 29. *Ed. Hæschel.* ubi de *Genserico*, Vandalorum Rege: καὶ ἐκάκωσε καὶ τὰ ὕδατα.)

d *Pipinus*] Vide *Paulum Warnafredi* lib. VI. (Cap. 37.)

e *Q. Mucii Scævolæ*] Qui *Plutarcho* ἀνὴρ εἰς πᾶσαν ἀρετὴν ἀγαθός· *vir ad omnem virtutem egregius.* (Vit. Poplicol. pag. 166. B.)

f *Paucioribus idem licuit*] Valens pecuniam promisit ei, qui Scythæ cujusquam caput attulisset. ita pax obtenta. *Zosimus* IV, (cap. 22.)

g *Laudat Eleazarum Ambrosius*] Et *Josephus* antiquæ historiæ XII. (Cap. 9. §. 4. *divis. Hudson.*) Factum non dissimile Theodosii in Eugenium est apud *Zosimum* libro IV. (Cap. 58.) Gallorum in regem Persarum, apud *Agathiam*: Persarum decem in Julianum, apud *Ammianum* XXIV. (Cap. 4.) & *Zosimum* III. c. 20. Alexii Comneni in Torusen, apud *Nicetam Choniaten* lib. IV. de Manuele: (*Cap.* 4. ubi tamen de *Andronico* agitur, non de *Alexio Comneno.*) Bulgarorum in Nicephorum Imperatorem apud *Zonaram*, (Lib. XIV. Cap. 15. Ceterum, quid sibi voluerit Auctor, ubi ex *Agathia* factum *Gallorum* in Regem *Persarum* indicat, planè nescio. Apud illum enim Historicum nil de *Gallis*, nedum in Regem *Persarum*. J. B.)

GRONOVII.

64 *Venæ intercipiantur*] Ut Marius Saturnini factionem, quæ Capitolium tenebat, abruptis fistulis aquæductus ad deditionem compulit *Flor.* 3, 16.

65 *Seniorem*] Dominum feudi. 2, 3, 14.

66 *An vero nulla teneantur fide*] Voluit dicere: *& inter eos, qui nulla tenentur fide.*

67 *Petilium Cerialem*] Vespasiani cognatum.

(ll) De hac quæstione fusè diximus in Notis nostris Gallicis. Non ferebat modus istarum Notularum, ut quid de totâ hac re sentiamus, heic explicaremus. *J. B.*

GRO-

pliciis affici solent: nam id ipsum non eo evenit, + quod in jus gentium deliquerint, + sed quia eodem jure gentium [68] in hostem [p] quidvis licet: + gravius autem, aut levius malum statuit quisque pro sua [69] utilitate. Nam sic & exploratores, + quos mittere jure gentium haud dubie licet, quales misit Moses, qualis fuit ipse Josue, + deprehensi pessime tractari solent: (ἔθος τοὺς κατασκόπους κτείνειν, *mos est exploratores interficere*, ait [q] Appianus) + juste interdum ab his, qui manifeste justam habent bellandi causam: + ab aliis vero [70] licentia illa, quam dat belli jus. Quod si qui reperiuntur, [h] + qui tali opera oblata uti noluerint, id ad animi celsitudinem, & virium apertarum fiduciam, + non ad justi, injustive opinionem referendum est.

p L. 3. §. ult. ad l. Corn. de Sicariis.

q Bell. Punic. p. 21.

4. At + de his percussoribus, [71] quorum facto perfidia inest, aliter censendum; neque enim ipsi tantum + contra jus gentium faciunt, sed & qui eorum utuntur opera: quanquam enim in rebus aliis, qui [72] malorum opera in hostem utuntur, + peccare censeantur apud Deum, + non autem apud homines, id est in gentium jus, quia ea in parte (mm),

Mores leges perduxerunt in potestatem suam:

& decipere, ut Plinius loquitur, [r] *pro moribus temporum prudentia est*: tamen [73] + intra jus interficiendi constitit hæc consuetudo; nam hic, [74] qui aliena utitur perfidia, + violasse jus non naturæ tantum, sed & gentium creditur. Hoc docent illa [s] Alexandri ad Darium: *Impia bella suscipitis; & cum habeatis arma*, [75] *licitamini hostium capita*. Et mox: *qui ne belli quidem jura in me servaveris*. Alibi: [t] *ad internecionem mihi persequendus est, non ut justus hostis, sed ut percussor veneficus*. Eodem referendum [u] illud de Perseo: *non justum apparare bellum regio animo, sed per omnia clandestina grassari scelera latrociniorum, & veneficiorum*. Marcius Philippus de iisdem factis Persei agens: [x] *ea omnia quam Diis quoque invisa essent, sensurum in exitu rerum suarum*. Pertinet huc illud [y] Valerii Maximi: [i] *Viriati cædes duplicem perfidiæ accusa-*

r Lib. VIII. Epistola ad Rufinum, 18. num. 3.

s Curt. L. 4. c. 1.

t Lib. IV. c. 11.

u Liv. lib. XLII. c. 18.

x Liv. lib. XLIV. c. 1.

y Lib. IX. c. 6.

GROTII.

h *Qui tali opera oblata uti noluerint*] Vide Cromerum pag. 113. (Lib. V.)

GRONOVII.

68 *In hostem quidvis licet*] Vel tantum occidere, vel post diros cruciatus occidere.

69 *Utilitate*] Ducit autem utile sibi, quum ægre possit sibi cavere ab hac obrepentium audacia, magnitudine supplicii absterrere homines, ne quis id conetur.

70 *Licentia illa*] Non illa quidem Justitia, quæ apud Deum valet, sed illa, quæ apud homines.

71 *Quorum facto perfidia*] Qui subornantur adversus eos, quibus fidem, obsequium, honorem, gratiam debent, 3, 1. 21.

72 *Malorum opera*] 2, 26. 5.

73 *Intra jus interficiendi*] Animis illorum ira, & manibus utendi, sine perfidia.

74 *Qui aliena utitur*] Percussorem immittit adversus eum, qui percussor ipse sacramento obstrictus est.

75 *Licitamini*] Mercedem addicitis: pecuniam promittitis ei, qui occisurus est hostem vestrum.

(mm) Versus est PLAUTI, *Trinumm.* Act. IV. Scen. III. vers. 30. *J. B.*

GROTII.

i *Viriati cædes*] Scriptor de Viris illustribus, (*Aurelius Victor*, Cap. 71.) *quæ victoria, quia empta erat, a senatu non probata.* Eutropius: *cum interfectores ejus præmium a Cæpione consule peterent, responsum est, nunquam Romanis placuisse,* *Impe-*

accusationem recepit: in amicis, quod eorum manibus interemtus est; in Q. Servilio Cæpione consule, quia is sceleris hujus auctor impunitate promissa fuit, victoriamque non meruit, sed emit.

5. Causa cur hic aliud, quam in rebus cæteris + placuerit, ea ipsa est, quam de veneno supra [z] attulimus, ne nimium intenderentur pericula eorum maxime, qui eminent. Negabat [a] Eumenes, credere *se, quenquam ducum sic velle vincere, ut* [76] *ipse in se exemplum pessimum statueret.* Apud (nn) eundem [b] cum Bessus Dario manus intulisset, dicitur exempli, & communis [77] regum omnium esse causa: & Oedipus regis Laji cædem vindicaturus apud Sophoclem sic ait [c]:

z §. 14. n. 1.
a Just. l. XIV. c. 1.
b Lib. XII.
c Oedip. vers. 139.

Κείνῳ προσαρκῶν οὖν ἐμαυτὸν ὠφελῶ.

Et apud Senecam in ejusdem argumenti tragœdia, (*vers.* 242.)

Regi tuenda est maxime regum salus.

Consules Romani epistola ad Pyrrhum: [d] *communis exempli, & fidei visum est, ut te salvum velimus.*

d Apud Aul. Gell. III. 8.

6. + In bello ergo solenni, + aut inter eos, qui belli solennis indicendi jus habent, + id non licet: [78] + extra vero bellum solenne habetur pro licito, + eodem gentium jure. Sic in Gannascum defectorem structas [k] + insidias tales degeneres negat [e] Tacitus. + Curtius [f] Spitamenis perfidiam minus, ait, invisam esse potuisse, quia nihil ulli nefastum in Bessum interfectorem regis sui videbatur. + Sic & in latrones, & piratas perfidia vitio quidem non caret, + sed apud gentes odio eorum, in quos committitur impunita est.

e Annal. XI, 19.
f Lib. VII. c. 5.

XIX. 1. +

Imperatorem a suis militibus interfici. (Lib. IV. cap. 7. , ubi forte legendum, *a Cæpione consule promissum.* Sic quod in Sertorium admissum est, damnat *Ammianus* libro XXX. (Cap. 1. in fin. Non video ex aliis Auctoribus constare, de *promisso* illo præmio à *Cæpione* consule. Adeoque minimè necessarium supplementum in *Eutropii* verbis. Rejicit etiam hanc emendationem *Heumannus*, in notis ultimæ Editionis, quam curavit Clariss. *Havercampius* J. B.)

k *Insidias tales degeneres negat*] Sic de Florentio, & Barchalba, qui defectorem Procopium adduxerant, *Ammianus*, [Lib. XXVI. Cap. 9. in fin.] *si principem legitimum prodidissent, vel ipsa justitia jure cæsos pronuntiaret. Si rebellem, & oppugnatorem internæ quietis, ut ferebatur, amplas ei memorabilis facti oportuerat deferri mercedes.* Sic laudatur Artabanes occiso Gontharide apud historicum *Procopium*, fine Vandalicorum secundi. [Cap. 28.] Adjice de Suchodolii cæde *Cromerum* libro XXVIII. [pag. 604. *Ed. Basil.*]

GRONOVII.

76 *Ut ipse in se*] Ut aliis ostendat viam inevitabilem in se grassandi, qua ipse in alios usus fuit.

77 *Regum omnium*] Quia omnibus idem metuendum.

78 *Extra vero bellum*] Quum persecutio est defectoris, rebellis, latronis; quo jure excusavit rex Hispaniæ, quod in Guilhelmi Auriaci caput præmium statuerat, tanquam subjecti rebellantis. Sic & Athenienses, quod XXX. tyrannos ad colloquium progressos, ut victimas pacis trucidarunt. *Just.* 5, 30.

(nn) In prima Editione heic legebatur: *Apud Curtium.* Et reverà CURTIUS ita de *Besso* loquentem *Alexandrum* inducit: *Quem quidem cruci adfixum videre festino, omnibus Regibus, Gentibusque fidei, quam violavit, meritas pœnas solventem.* Lib. VI. Cap. 3. *num.* 14. Sed quum aliquid huc faciens, quamquam non ita disertè, Auctor noster postea reperisset apud JUSTINUM, Lib. XII. Cap. 5. *num.* 11. addidit in ora libri XII. & in ipso contextu posuit *Apud eundem*, scilicet *Justinum*, quem tamen tantum in margine supra indicat. *J. B.*

GRO-

XIX. 1. + Stupra in feminas in bellis paſſim legas [79] & permiſſa, & impermiſſa. Qui permiſerunt, + ſpectarunt injuriam ſolam [80] in alienum corpus, cui ſubjacere quicquid hoſtile eſt, juri armorum non incongruens judicabant. Melius alii, + qui [81] non ſolam injuriam, ſed ipſum efferatæ libidinis actum hic conſiderarunt, + & [82] quod is neque ad ſecuritatem pertineat, [83] + neque ad pœnam, + ac proinde non bello magis, quam pace impunitus eſſe debeat: atque hoc poſterius jus eſt gentium non omnium, ſed meliorum. Sic + Marcellus antequam Syracuſas caperet, [g] legitur [l] geſſiſſe curam pudicitiæ etiam in hoſte ſervandæ. Scipio apud Livium [h] & ſua, & populi Romani intereſſe, ait, *ne quid, quod + uſpiam ſanctum eſſet, apud ipſos violaretur.* uſpiam, id eſt, apud moratiores populos. Diodorus Siculus [i] de Agathoclis militibus: οὔτε τῆς εἰς γυναῖκας ὕβρεως καὶ παρανομίας ἀπείχοντο, *ne a mulieribus quidem* [m] *vim nefariam abſtinebant.* Ælianus cum narraſſet a Sicyoniis victoribus feminarum, ac virginum Pellenæarum pudicitiam proſtitutam [k], ſic exclamat: ἀγριώτατα ταῦτα, ὦ θεοὶ Ἑλλήνιοι, καὶ οὐδὲ ἐν βαρβάροις καλά, κατάγε τὴν ἐμὴν μνείαν. *crudelia hæc per Deos Græciæ, & quantum memoria complector, ne ipſis quidem barbaris probata.*

g Auguſt. de Civ. Dei lib. I. c. 6.

h Lib. XXVI. c. 49.

i Biblioth. XIX, 8.

k Libro VI. var. hiſt. c. 1.

2. Atque id [n] + inter Chriſtianos obſervari par eſt, non tantum ut diſciplinæ militaris partem, ſed & ut partem juris gentium: id eſt ut qui pudicitiam vi læſit, quamvis in bello, + ubique pœnæ ſit obnoxius. Nam nec Hebræa lege [l] impune quiſquam id tuliſſet, ut intelligi poteſt [o] ex ea parte, quæ de captiva ducenda, neque vendenda poſtea, conſtituit. Ad quem locum Bechai magiſter Hebræus: *voluit Deus ut caſtra Iſraëlitarum ſint ſancta, non projecta in ſcortationes, & abominationes cæteras, ut caſtra gentium.* Arrianus [m] cum narraſſet captum Roxanes amore Alexandrum, οὐκ ἐθελῆσαι ὑβρίσαι

l Deut. XXI, 10.

m De Exped. Alex. IV, 19.

GROTII.

l *Geſſiſſe curam pudicitiæ*] Et Lucullus narrante Xiphilino. (Immo DIONE CASSIO, Lib XXXV. pag. 2. A.) Vide edictum Mauri Cabaonis apud *Procopium* Vandalicorum 1. (C. 8)

m *Vim nefariam*] *Appianus* Mithridatico de Chiis captis: τὰ γύναια καὶ τὰ παιδία βαρβαρικῶς ὑπὸ τῶν ἀγόντων ὑβριζόμενα. *mulieres, & pueri barbarum in morem ab iis, qui ducebant, ſtuprati.* (Pap. 201.)

n *Inter Chriſtianos*] Servarunt id Beliſarius ubique, Totilas captis Cumis, & Roma capta. *Procopius* hæc tradit Gotthicorum III. (Cap. 1. & 20. ubi de *Beliſarii* ſolitâ agendi ratione, & de *Totila*, eodem modo ſe gerente, poſtquam *Româ* potitus eſt. Sed *Cumas* Auctor heic poſuit pro *Neapoli*. Vide *Cap.* 8. ejuſdem Libri. *J. B.*)

o *Ex ea parte, quæ de captiva ducenda*] Quam facunde explicat *Philo* libro περὶ φιλανθρωπίας, (pag. 706, & ſeqq.) *Joſephus* altero contra Appionem: τῶν αἰχμαλώτων προνοήσειν ὅπως αὐτῶν ὕβρις ἀπῇ, μάλιστα δὲ γυναικῶν· *lex etiam pro bello captis curam geſſit, ut abſit ab eis contumelia, maxime a mulieribus.* (Pag. 488. §. 29. diviſion. Hudſon.)

GRONOVII.

79 *Et permiſſa*] Apud alios conceſſa, apud alios vetita.

80 *In alienum corpus*] Ut apud *Statium* Lycurgus 5. Theb. 686. *Si vilem, tanti premerent cum pectora luctus, In famulam jus eſſe ratus dominoque, ducique.*

81 *Non ſolam injuriam*] Non quæ paterentur perſonæ, ſed quid fieret, & qua ex cauſa, nempe opus fœdæ voluptatis ex flagrante libidinibus, & incontinentia animo.

82 *Quod is neque ſecuritatem*] Quod neque hoſtium quidquam demitur violatis mulieribus, neque additur ſalvis. *Juſtin.* 93, 3.

83 *Neque ad pœnam*] Quia non eſt hoc ita comparatum, ut pro pœna poſſit haberi. Vera enim, & juſta pœna eſt, quam qui ſumit, ſumendo non peccat, neque ipſe quid committit flagitii. At qui matronarum, & virginum pudorem violat, rem facit per ſe damnatam, & improbam.

GRO-

ὑβρίσαι καθάπερ αἰχμάλωτον, ἀλλὰ γῆμαι γὰρ οὐκ ἀπαξιῶσαι. *noluisse ea ut captiva per libidinem abuti, sed matrimonio dignatum*, adjicit facti laudationem. Plutarchus de facto eodem: [n] οὐχ ὕβρισεν, ἀλλ' ἔγημε φιλοσόφως, *non per libidinem abusus ea est, sed uxorem duxit, ut dignum philosopho.* Et Torquatum quendam, quod hostili virgini vitium obtulisset, Romanorum decreto [p] + in Corsicam deportatum, annotavit Plutarchus [o].

n De fortun. Alex. Orat. II. pag. 332. E.

o Parall. pag. 308, 309.

GROTII.

p *In Corsicam deportatum*] At Persarum rex Chosroës eum, qui Apameæ puellæ vim intulerat, cruci affixit. *Procopius* Persicorum II. (Cap. 11.)

HENRICI DE COCCEII

COMMENTARIUS

IN

HUGONIS GROTII

LIB. III. CAP. IV.

GROTIUS hoc capite, & in capitibus sequentibus exponit, quid liceat in hostem *jure gentium voluntario*: & in genere tradit, lædere hostem licere & in persona, & in rebus. *Vid. infr.* §. 3. Adeoque 1°. *personam* hostis interfici, & capi, i. e. in servitutem redigi. *Vid. cap. 6.* & *c.* 7. ac 2°. *res* hostis capi, & vastari posse, ait. *Vid. c.* 5. 6. 8.

Jus interficiendi hostem jure naturæ his nititur principiis.

PROPOSITIO I.

Lædens, qui reparare injuriam detrectat, nec judicem habet, & vi resistere paratus est, non potest aliter ad reparandum compelli, quam vi, & armis.

DEMONSTRATIO.

Vis igitur tunc unicum medium est, jus nobis ablatum recuperandi; eoque licita est. *Vid. supra l.* 3. *c.* 1. §. 1.

PROPOSITIO II.

Vis ergo omnis licita est, quatenus est necessaria ad defensionem juris.

PROPOSITIO III.

Cum igitur adigi non possit nisi victus, & subactus, omnia licita sunt, sine quibus vinci, & subigi, re bene perpensa, non posse videtur.

DEMONSTRATIO.

Cum enim natura jus meum vi, & armis contra hostem defendere, cumque vincere liceat, omnia quoque ex medii necessitate licita sunt, sine quibus finis ille obtineri nequit. Adeoque læso omnia licent, quibus vires hostium minuuntur, vel nostræ augentur, sive id fiat interimendo hostes, sive prædando res, sive capiendo personas eorum.

PROPOSITIO IV.

Unde e contrario apparet, illicita in bello ea esse, quæ ad victoriam non faciunt.

DEMONSTRATIO.

Non ergo pertinent ad medii necessitatem, quæ cum fiunt, *nec* vires nostras in bello augent, aut firmant, (uti si infantes, furiosi, &c. occiduntur, vel res sacræ vastantur, &c.) *nec* hostium vires infringunt: uti ex iisdem exemplis apparet.

PRO-

Propositio V.

Hinc interficere licet hostem, quamdiu resistit. Vid. infr. §. 6. *Non si captus, vel supplex est, vel obsidem se dedit.* Infr. §. 10. usque ad §. 14. *nedum infantes, mulieres, aliosque actu non militantes.* infr. §. 9.

Propositio VI.

Ex eadem ratione arma, quæ non sunt necessaria ad juris nostri reparationem, adhiberi jure non possunt. Vid. infr. §. 10. seq.

Antequam ad ipsam explicationem Auctoris nos accingamus, tria in genere notanda sunt.

Primo Auctorem non tractare quid jure naturæ in bello liceat, sed quid jure gentium secundario, & in bello solenni. Cum tamen id, quod juri Gentium tribuit, ex ipso naturæ jure sequatur.

Secundo: male confundi cum jure naturæ ea, quæ virtutis sunt, & quæ homo perfecte quidem agit, sed licite omittit; nam ea non ad jus naturæ, sed ad Ethicam pertinent: unde frustranea sunt ea, quæ a capite XI. usque ad caput XVII. tractat.

Tertio: cavendum esse ab eo, quod sequitur, supposito jure vitæ, & necis in captos. Nam hoc suppositum merus fuit abusus gentium: in captos nullum amplius jus victori competit vim inferendi; cessat tota necessitatis, & defensionis ratio, ex qua sola jus interficiendi hostes competit. Unde ex eo jure, vel potius abusu juris, nulla auctoritas capi potest.

Additio.

„ Systema Grotii de licentia in hostem „ examinavimus capite præcedente §. 1. *in* „ *pr.* Diximus, eum distinguere inter li- „ centiam, quæ *ex jure naturæ* venit, & „ inter eam, quæ *jure gentium* introdu- „ cta est.

„ *Jure naturæ* nihil in hostem licere, „ ait, nisi justa belli causa adsit: atque „ hoc solo casu omnia licere, quæ ad fi- „ nem juris consequendi sunt necessaria, „ *L.* 1. *c.* 1. §. 1. *seq. c.* 10. §. 3. intra „ modum debiti, & pœnæ.

„ Hinc si vitam aliter servare, vel res „ meas aliter defendere non possum, vel „ si justam alter pœnam mihi debet, e- „ tiam extra territorium hostile, *c. h.* §. 8. „ jus mihi esse, ait, vi qualicunque, „ etiam adhibito veneno, & percussoribus, „ coercere eum, qui illam impetit. *L.* 3. „ *c.* 1. §. 2. *n.* 1. *c.* 4. §. 15. *c.* 10. §. 2. „ Non ergo interfici posse, statuit, eos, „ qui actu non militant, adeoque nec fœ- „ minas pueros, &c.

„ At *jure gentium* statutum esse, fin- „ git, ut etiam ex causa non justa in ho- „ stem sævire, & eum interficere liceat si „ bellum est publicum, & jure gentium „ solenne. *Vid. l.* 3. *c.* 1. §. 1. *seq. & in-* „ *fra* §. 4. non vero in alieno territorio. „ *Vid.* §. 8. Idque jus extensum esse, ait, „ etiam ad eos, qui actu non militant, „ *vid.* §. 6. ut pueros, infantes: vel qui „ non amplius resistunt, ut captos, dedi- „ tos, obsides, &c.

„ Non tamen vi qualicunque occidere li- „ cere hostem: jure gentium enim prohi- „ bitum esse veneno, & percussoribus uti, „ *vid* §. 15. *seq.* at non ubique prohibe- „ ri stupra *Vid.* §. 19.

„ Cæterum, speciali capite temperamen- „ tum circa jus interficiendi in bello justo „ quoque affert, *vid. l.* 3. *c.* 11. cujus re- „ gulas tum ex virtutum præceptis, tum „ ex honestatis regulis desumit. *Vid. l.* 3. „ *c.* 10. §. 1. Quod examinabimus ibidem.

„ Vera principia *juris naturalis* (nam „ jus gentium non agnoscimus; præcepta „ virtutum autem ad disciplinam juris na- „ turalis plane non pertinent) exposuimus „ supra §. 1.

Ad §. I.

Juris *fecialis originem*] „ *Gell. lib.* „ 14. *c.* 4.

Ab Æquicolis] „ *Vid. supra c.* 3. §. 8.

Etiam pater patratus] „ De jure fecia- „ lium, & in specie de patre patrato, „ late actum est supra *l.* 2. *c.* 15. §. 3.

Nolentibus res captas restituere] Adeoque hic est clarigatio, quem sequitur belli indictio. *Gell. l.* 16. *c.* 4.

Veteres lædere res rapere dicebant] „ Ra- „ pina igitur non semper infert crimen.

Res reddere] „ Etiam tantundem resti- „ tuendo.

Qui bellum ex sua natura non sequuntur] „ Immo id non docemur ex loco „ allegato, sed contrarium potius inde in- „ fertur: nimirum obligationem præcede- „ re, & bellum indici debere, quo facto „ res hostis rapere crimen non esse. Hæ

licentia igitur ex ipso naturæ jure sequitur; neque enim jus aliquod gentium voluntarium Romanis cognitum fuit.

Quod cum iis optime convenit, quæ ex JCtis Romanis modo attulimus] „ Scilicet, *capite præcedenti* §. 2 *sub rubr. quinta.* At notavimus ibidem, JCtos loqui de jure naturæ, seu jure gentium primævo. Recte enim, & ex ipsa naturæ ratione Pomponius, & Ulpianus statuunt, bellum tantum esse inter summas potestates. Recte Paulus, & Ulpianus ex eodem naturæ jure statuerunt, servum non fieri nisi bello captum, eumque solum postliminio uti, non vero eum, qui bello civili, vel a prædone captus est: cujus rei rationem infra explicabimus.

Ad §. II.

1 Quod *dixit Virgilius licebit*] „ Scilicet, certare odiis, & res rapere.

Quod rectum ex omni parte, piumque est, &c.] „ Quædam enim etiam naturæ sociali, & juri naturæ laxiori sensu sumto convenire, ait, etsi forte aliud quid fieri possit laudabilius. Quam hypothesin exposuimus in *diss. proœm. II.* §. 8. & 9. Conf. infra *c.* 10. §. 1.

Etiamsi forte aliud quid fieri possit laudabilius] „ Nam hoc non ad rationes juris pertinet, sed ad disciplinam Ethicam.

Illius scilicet generis] „ Quæ per se non sunt prohibita. *Add.* 1. *Cor.* 10. *v.* 23. & *Eccl.* 37. 31.

Sed non omnia expediunt] „ Quia laudabilius pro temporis ratione omittuntur.

Licet matrimonium contrahere, sed laudabilior est ex pio proposito cœlebs castitas] Adeoque laudabile est matrimonium contrahere, utpote quod voluntati creatoris, & motui naturali omnibus animantibus indito quam maxime convenit; sed si religionis propagandæ causa id omittitur, hic finis laudabilior est, & ipsi matrimonio præfertur.

Sed laudabilius est uno contentum esse matrimonio] „ Immo nihil hic video, quod vituperium mereatur. Secundæ nuptiæ æque laudabiles sunt, ac priores, & voluntati divinæ, motuique nobis indito æque conveniunt. Odium illud secundarum nuptiarum, de quo *Socrat. Hist. Eccl. l.* 5. *c.* 21. *Nov.* 22. *c.* 20. §. 1. *seq. Can. apostol.* 7. *&c.* & quod in prima Ecclesia viguit, ex mala interpretatione sacræ scripturæ ortum est. Quod vero Jure Romano pœnæ in secundas nuptias statutæ sunt, id in favorem liberorum prioris matrimonii, & ex ratione mere civili factum est, quia pater ad secunda vota properans, personam vitrici induere præsumitur. *Nov.* 2. *c.* 1. *seq.*

Paganam conjugem licite relinquere potest, ut sensit Augustinus] „ Quia divortia jure naturæ sunt permissa, modo justa causa adsit. Qualis quoque est si ex mutatione religionis odium inter conjuges existat, vel alias verus Dei cultus inde impediretur.

Quibus circumstantiis verum sit] „ Sola religio id non efficit, nisi alia legitima causa accedat.

Sed & potest retinere] „ Etsi legitimam divortii causam forte habeat.

Licitum est per justitiam, quæ coram domino est] „ i. e. Jure naturæ.

Sed non utrumque expedit] „ Aliquando enim laudabilius est retinere paganam uxorem.

Laudandus est potius] „ Si alia vasa vel conducat, vel emat.

Alias vero licere aliquid dicitur, non quod salva pietate, & officiorum regulis fieri potest, sed quod apud homines pœnæ non subjacet] „ In juribus civilibus hæc distinctio usum habet; sæpius enim magistratus ob utilitatem publicam dissimulat quædam, quæ jure improbantur, nec pœnam jure debitam in facta statuit: at inter gentes talem licentiam contra juris naturalis rationes introductam esse, nulla ratione probari potest.

Scortari licet] „ Ubi scil. lupanaria permissa sunt: ut in Belgio, &c. At diximus, ea licita non esse, sed jure civili impunita. Quin nec desunt pœnæ: liberi enim non succedunt, non sunt integræ famæ, &c.

Etiam furari licebat] „ Immo verum furtum non fuisse, nec furem rem sibi acquisivisse, probavimus. *supra l.* 1. *c.* 1. §. 10. *n.* 4. *not.*

Debitoris corpus inter creditores dividi licuit

Ecuit] „ Hoc jure in pœnam decoctorum,
„ & ut alii deterreantur, fieri potuit:
„ adeoque nihil hic, quod pietati, & of-
„ ficiorum regulis repugnet, occurrit.
Minus propria] „ Verum enim jus non
„ dat, sed saltem impunitatem.
Recepta tamen] „ In sensu juris nun-
„ quam recepta est; sed intuitu facti id
„ verum est.
Hoc mihi licet] „ Scilicet, ut diximus,
„ ad effectus impunitatis.
Pro Milone] „ *c.* 16. At Cicero hic non
„ opponit id, quod *licet* ei, quod *opor-*
„ *tet*; sed opponit jus naturæ juri civili,
„ atque *fas* ad illud, ad hoc *licere* referr.
Aliud esse, jura spectare] „ Itidem hic
„ opponuntur jura civilia juri naturæ: illa
„ enim plurima permittunt, quæ jure na-
„ turæ: omitti deberent, quia leges civi-
„ les cum sensu imbecillitatis humanæ fe-
„ runtur. *L. 1. c. 4. §. 7.*

AD §. III.

Hoc *ergo modo*] „ Nimirum, voce
„ *licere* sumta non pro eo, quod salva
„ pietate, & juxta officiorum regulas fieri
„ potest; sed quod effectum saltem exter-
„ num dominii producit, vel apud homi-
„ nes pœnæ non subjacet. *Vid. §. præced.
„ n. 2. pr.* De qua differentia vide *Diss.
„ proœm. IV. §. 18. seq.*
*Lædere hosti hostem licet & in personas,
& in res*] „ Scilicet, in bello jure gentium
„ solenni. *Vid. c. præced. §. 4. seq.*
Quique lædit intra eum modum, &c.]
„ Ex hypothesi enim Auctoris intra hos
„ fines etiam naturæ jure hostem lædere
„ licet. Quam hypothesin latius explicavi-
„ mus *in diss. proœm. IX. §. 54. seq.*
Sed ex utraque parte] „ Adeoque et-
„ iam a parte ejus, qui bellum ex causa
„ injusta gerit. Hinc jam constat, quæ
„ causa sit inventi Grotiani inter bellum
„ jure gentium solenne, & minus solenne.
„ Recte enim judicavit Grotius, de ju-
„ stitia causæ inter duas summas potesta-
„ tes, quarum utraque jure se agere as-
„ ferit, quæri non posse, neque tamen
„ bella utrinque justa dari.
„ Hinc supponit, gentes constituisse in
„ quibusdam bellis (*Vid. cap. præc. §. 4.
„ seq.*), ut utrinque causa pro justa ha-
„ beatur, ad eum effectum, ut is quoque,
„ qui injustam causam tuetur, lædere per-
„ sonas, & capere res hostis possit, &c.
„ At alibi probavimus, tale statutum gen-
„ tium nec probari, nec per naturam pro-
„ bari posse.
„ Sed & admitti non potest, utriusque
„ causam a gentibus vere pro justa ha-
„ beri; sed illæ judicium suspendunt,
„ quia facultas judicandi eis non com-
„ petit.
„ Cum ergo de justa belli causa con-
„ stare non possit, & uterque justitiam
„ causæ sibi afferat, neque tamen utrius-
„ que causa justa esse possit, merito quæ-
„ ritur, quisnam jure, quis injuria agat?
„ Adeoque quisnam lædere hostem jure
„ possit? Equidem vix est ut inter bel-
„ lum gerentes uterque in bona fide
„ esse possit; ea enim est rationis nostræ
„ conditio, ut examinatis rite rationibus,
„ adhibito prudentum consilio, Gentes fa-
„ cile discernere justum ab injusto possint:
„ is igitur semper injuria agit, qui scit inju-
„ stam sibi esse causam, vel saltem de
„ ea dubitat.
„ At ponamus, utrumque in bona fide
„ esse. Sane, neque jure naturæ, ubi u-
„ nius tantum causa justa esse potest, nec
„ jure gentium voluntario (quale non ex-
„ istit) concedi potest, utrumque jure
„ agere. Igitur *quæstio de justitia causæ* sus-
„ penditur, usque dum Deus bellorum
„ arbiter per sententiam, i. e. per ulti-
„ mam victoriam, eum, qui injuria agit,
„ declaraturus est. Quæ latius demonstra-
„ vimus in *Diss. proœm IX. §. 168.*

Et indistincte] „ i. e. ultra modum de-
„ biti, & pœnæ, *dict. diss.* §. 63. & 68.
„ cum jure naturæ non plus exigi posse,
„ statuat, quam quod alter debet, vel
„ meritus est. *Dict. diss. proœm. IX.* §. 62.
*Ita ut ob eam causam nec puniri possit
in alio forte territorio*] „ Effectus hujus
„ belli jure gentium solennis ex hypothe-
„ si Auctoris plures sunt, quos collegimus
„ *in Diss. proœm. IX.* §. 65. 67. 68. At
„ sæpius dictum est, totum hoc inven-
„ tum suave esse somnium Auctoris.
Tanquam homicida, aut fur, &c.]
„ Quia gentes utrinque causam pro justa
„ habent; adeoque utrique licentiam de-
„ dere sese interficiendi. Effectum enim

,, inter alios hunc Auctor tribuit juri hoic ,, gentium, ut is, qui contra jus illud ,, agit, & v. g. dominium illud exter- ,, num alii eripit, a qualibet gente ideo ,, puniri, & bello peti possit, ac infamis ,, fiat. *Vid. infra* §. 15. *n.* 1.

Nec bellum ipsi ab alio talis facti nomine inferri] ,, Sed potius ipse, & omnes, ,, qui ab eo causam habent, in posses- ,, sione talium rerum a qualibet civitate ,, defendendi sint, *l.* 3. *c.* 6. §. 2. 7. *n.* 1. ,, *c.* 7. §. 6. *n.* 1. 2. & §. 7. *c.* 10. §. 1. ,, 5. *n.* 1. Aliæ enim gentes nec judices ,, sunt, nec ipsis injuria facta est.

Hoc sensu] ,, Immo Sallustius non lo- ,, quitur de jure gentium voluntario, quod ,, in bello solenni obtineat; tale enim ,, Romanis cognitum non fuit; sed agit ,, de bello, quod Sulla gessit, adeoque ,, quod civile est, & sic nec ex hypothe- ,, si Auctoris ad bellum solenne pertinet. ,, Loquitur autem Sallustius de licentia, ,, quæ bellum civile sequi solet, & laudat ,, Sullam, ejusque moderationem, quod ,, eum juxta consuetudinem bellorum civi- ,, lium omni in victos crudelitatis genere ,, uti potuisset, id tamen non fecerit, ,, *de republ. ord. orat.* 2.

AD §. IV.

CAUSA, *cur id gentibus placuerit, hæc fuit*] ,, Mentem Auctoris explicavi- ,, mus in *Diss. proœm. IX.* §. 63. Frustra ,, autem quæritur de causa, cur id gen- ,, tibus placuerit, quia nondum probatum ,, est, gentibus id placuisse.

Pronuntiare velle, periculosum] Immo & illicitum erat, quia gentes invicem sunt æquales, nec alia in aliam jus sibi arrogare, aut de justitia alterius causæ cognoscere potest.

,, Quod adeo verum est, ut qui alte- ,, rius causam justam asserit, eo ipso ho- ,, stis fiat.

Qui ea ratione bello alieno implicarentur] ,, Eo ipso enim, dum unius cau- ,, sam injustam judicant, causam ejus de- ,, fendunt, alterumque pro homicida, & ,, fure habent.

Sicut Massilienses] ,, Hi naturæ jus se- ,, cuti abstinuerunt a judicio: etsi Cæsar ,, ideo urbem Massiliensium postea obsidio- ,, ne cinxerit, & occupaverit. *Vid. Suet. in Cæs. c.* 34.

Quod etiam in bello justo vix satis cognosci potest] ,, Quid si cognosci posset? quis ,, facultatem judicandi inter duas gentes ,, dedit aliis gentibus? Dixi, fabulam ,, esse, quæ de bello jure gentium so- ,, lenni, ejusque effectibus particularibus ,, finguntur.

Ita ut omnino præstiterit, hæc religioni bellantium exigenda relinquere] ,, Quasi ,, jure naturæ reliqui populi possint inter ,, duos populos litigantes judicium ferre. ,, *Conf. l.* 2. *c.* 15 §. 13. & *c.* 16. §. 13.

Præter hunc effectum licentiæ, id est impunitatis] ,, Mentem Grotii illustravi- ,, mus in *Diss. Proœm. IX.* §. 65.

Est & alius, dominii scilicet] ,, Ut ,, scilicet bello capta jure gentium volun- ,, tario utrinque acquirantur capientibus, ,, etsi justa bellandi causa non sit; at sal- ,, tem ad effectus dominii externos. Quam ,, hypothesin exposuimus, in *dict. diss. IX.* ,, §. 65.

AD §. V.

ILLA *autem, quam nunc tractare cæpimus, lædendi licentia*] ,, Quæ sci- ,, licet ex jure gentium secundario oritur, ,, & saltem impunitatem inter gentes in- ,, fert.

Primum ad personas porrigitur] ,, Au- ,, ctor ergo jus occidendi hostem natura- ,, liter non liberare, ait, a culpa, aut ,, pœna; sed jure gentium demum impu- ,, nitatem indultam esse.

Multa exstant apud probos Auctores testimonia] ,, At illa non de jure Gentium ,, voluntario, sed de jure naturæ testantur.

Lavare, potum sumere] ,, Usque dum ,, expiatum esset crimen, *l.* 2. *c.* 24. ,, §. 10. *n.* 3.

Cum his, qui in bello, fas erat] ,, Fas ,, autem est ipsum jus naturæ. *Vid. l.* 2. ,, *c.* 18. §. 6. & *supra* §. 2. *n.* 3.

Jure omnes occidissemus] ,, I. e. victo- ,, riæ jure periissemus.

Non tale intelligi, quod actum omni culpa liberet] ,, Quod justum est non jux- ,, ta justitiam internam, sed externam ,, saltem. *Vid. diss. proœm. IX.* §. 65. Add. ,, *Gron. h.*

Sed

Sed qualem dixi impunitatem] „ Ut „ propter occisum hostem, aut res ejus „ raptas, apud alias gentes deprehensus „ nec pro fure, nec pro homicida habe- „ ri possit. *Vid. supr.* §. 3. *& diss. diss.* §. 65.

Ex aliis locis apparet] „ At omnia illa „ loca loquuntur de eo, quod fit, non „ quod jure fieri debet.

Ubi bellum ingruat, innocentes, ac noxios juxta cadere] „ Non ait, jure gen- „ tium id licitum esse, sed actu id con- „ tingere.

Nec aliter sumendum jus belli] „ Imo Livius non intelligit licentiam, quæ „ dat impunitatem, sed verum jus; quia „ naturæ jure sævire in eos licet, qui ar- „ mis nobis resistunt. Cum enim vi capta „ esset civitas, Æneas æque, ac Antenor „ jure occidi potuissent: at mera erat be- „ nignitas Achivorum, qui illis peperce- „ re, *Liv. l.* 1. *pr.* quia dissuaderunt bel- „ lum. Quatenus culpa ad singulos, qui „ per majora suffragia victi sunt, (ut in „ hoc exemplo Æneæ) transeat, expli- „ cavimus *l.* 2. *c.* 21. §. 7.

Epistolis] „ Adde *de ira c.* 8. *& de* „ *vita beata c.* 12.

Et Cyprianus] „ De patrum circa bel- „ lum judicio legi merentur ea, quæ Au- „ ctor supra *l.* 1. *c.* 2. §. 10. monuit. Sa- „ ne, Cyprianus ipse non improbat mili- „ tiam *d.* §. 10. *n.* 3. sed ejus abusum, „ sævitiam, &c.

Legitime] „ i. e. ex sensu Auctoris im- „ pune.

Nec alio sensu] „ Scilicet, quoad ef- „ fectum impunitatis saltem.

A d §. VI.

In bello, & quid in eo liceat, de tribus quæri potest: 1. de militibus, qui actu militant: 2. de subditis non militantibus actu: 3. de advenis.

Milites occidi possunt, quia actu resistunt reparationi juris nostri. *Subditi* occidi non possunt, quia actu non resistunt; nec ob futurum metum, quod in extrema necessitate resistere teneantur, licentia hæc competere potest. sed capi, &, si tum resistunt, qua hostes occidi possunt. In *advenis* distinguendum, an intra hosticos fines degant, an vero saltem transeant. *Priori* casu hostium loco haberi, & ut reliqui hostium subditi capi, ac si resistunt, occidi possunt. Neque enim opus est ut actu eorum ope utatur hostis; sed sufficit, si vel extrema necessitate ea uti possit ad resistendum: quia non potest sperari reparatio quoad hosti vis ad resistendum superest. Illa ergo vis omnis ubicunque est, infringi potest, quia reparatio non potest fieri nisi tota fracta sit. Milite enim solo occiso nondum repetere jus meum possum, quia alii supersunt, ex quibus miles legi denuo potest; quo & advenæ degentes in territorio hostili pertinent. *Posteriori* casu transeuntes lædi non possunt; illi enim suo jure naturæ utuntur, quod eis gentes bellum invicem gerentes auferre nequeunt. Neque eis augentur vires hostium, quia nec sequuntur causam, ac judicium eorum, neque ut sequantur, cogi possunt. Idque verum est, licet aliquandiu in hostico solo commorentur; nam id est pars transitus.

Additio.

„ Ego alibi probavi, occidi quoque „ posse *subditos* actu non militantes: tum „ quia accedunt causæ sui Principis, ejus- „ que judicium probant, tum quia opibus „ suis reparationi juris nostri resistunt, „ adeoque causa sunt cædium, rapinarum, „ &c. quæ ex judicio nostræ civitatis in- „ juria committuntur. In hos ergo subdi- „ tos captos tanquam reos criminum anim- „ advertere licet. Quoad *advenas* verum es- „ se puto, in eos quoque jus belli obti- „ nere si ad onera publica contribuunt: „ quo pertinent mercatores extranei, qui „ tabernam in civitate hostili habent, ibi- „ que per institorem commercia peragunt; „ hi enim onera (*Handlungs*-Accise, &c.) „ solvunt, eoque vires hostium augent. „ Cæterum, facultas emigrandi offerri so- „ let subditis mediorum in civitate obses- „ sa degentibus; quod nuper in obsidione „ Dantiscana factum legimus.

Late autem patet hoc jus licentiæ] „ Quod „ scilicet impunitatem dat, non jus.

Qui actu ipso arma gerunt] „ Adeoque „ qui reparationi juris nostri vi resistunt, „ & quos proinde violare licet jure ne- „ cessariæ defensionis.

Aut qui bellum moventis subditi sunt] „ Adeoque qui tenentur sequi causam Prin- „ cipis,

„ cipis, eamque bonis, & operis suis de„ fendere. Atqui hi non semper resistunt, „ quia plerumque conductitio milite utun„ tur Principes. Resp resistunt omnino „ pecuniis largiendo Principi, adeoque ha„ ctenus quoque tanquam hostes occidi „ possunt.

Sed omnes, etiam qui intra fines sunt hostiles] „ Hoc verum non est si medii „ solem transeunt, nec vi resistunt. *Vid.* „ *supra L. 2. c. 2. §. 7.*

Quique intra præsidia ejus sunt] „ Adeo„ que actu resistunt.

Quia ab illis quoque damnum metui potest] „ Immo metus ille ab advenis, & „ saltem transeuntibus non est, nisi actu „ resistant.

„ B. Parens opinionem ipsam Grotii de„ fendit, at rationem ejus refellit, *in Disp.* „ *de jure belli in amicos §. 22. usque ad* „ §. 30. Verba ejus hæc sunt.

SUNT *porro & alia bella in amicos, sive eos, qui ipsi hostes non sunt, & in eorum tum personas, tum res. In personas eorum bellum est, si intra hostium fines deprehendantur; adeo ut formula quoque expressum fuerit :* Hostem fore illum, quique intra præsidia ejus sunt. Grot. de J. B. ac. P. l. 3. cap. 4. §. 6. *& licet expressum non esset, tamen tacite contineri, statuit Cn. Manlius apud* Liv. l. 38. c. 48. *Cujus rei non illa ratio est, quod nocere possint, vel quod intelligantur hostium partibus se immiscuisse, easque probasse, sed quod, cum sub imperio, & potestate hostium sint, teneantur, & cogi possint eorum causam tueri, & nobis nocere, atque adeo vires hostium augeant. In eos igitur, qui etsi animis hostes non sint, tamen præsentis officii necessitate in nos armantur, vel armari possunt, vicissim nobis jus belli integrum erit.*

Unde sane dicendum videtur, nihil interesse, bello jam commisso, cognitoque, an ante bellum ad hostem pervenerint, contra, ac sentit Grotius dict. cap. 4. §. 7. *ejusque interpretes, qui ita eos discernunt, ut ante bellum ad hostem profectis tribuant modicum tempus, intra quod discedere possint; quod si negligant, præsumantur jam, qui hostili consuetudine utuntur, hostili in nos animo esse.*

Verum & illi, qui exorto bello hostes adeunt, alias, & necessarias causas ad hostem proficiscendi, & qui ante bellum eo profecti sunt, apud hostes manendi habere possunt; adeoque vel utrisque spatium indulgendum est, vel neutris. Neque vero ex incertis præsumtionibus certum jus naturæ, inprimis quo potestas in vitam hominis statuitur, inferri debet, neque ex sola potestate nocendi hostis æstimari. Denique nititur hæc res potestate, & necessitate juris nostri tuendi, quæ natura nobis competit, quocunque animo sint qui inter hostes degunt.

In utrisque igitur par jus, & ita quidem statuendum est, ut distinguatur inter eos, qui saltem transeunt per terras hostiles, & eos, qui ibi commorantur. In hos jus belli exerceri potest per rationes §. 22. In illos non potest. Nec enim pacati, qui per hostium terras transeunt, detineri ibi possunt, cum jure gentium liber transitus omnibus pacatis debeatur, atque adeo rationes d. §. 22. *quod præsentis officii rationibus ad juvandam civitatem, ubi commorantur, opugnandosque hostes adigi possint, tum omnino cessent; & contra, qui liberum transitum eorum impediunt, & ad munia belli adigunt, contra jus gentium committant.*

Quod ipsum procedit quoque, etsi transeuntes vel valetudinis, vel rerum suarum causa ad tempus ibi subsistere cogantur; cum hoc ipsum quoque ad jus transitus pertineat, & cui transitus debetur, ea quoque, quæ ad transitum necessaria sunt, vel sine quibus commode transiri nequit, competant: modo animum tamen transeundi tantum, non commorandi habeant, ac retineant.

Atque idem hoc obtinebit quoque eadem distinctione in pacatorum navibus, plaustris, equis, &c. uti si præternavigandi, aut transeundi causa eo pervenerint, nullum in eas res jus belli sit; secus vero si apud hostes commorentur. Si vero ad usum belli ea parata sint, Krieges-Schiffe, Heer-Wagen, &c. *ad res bellicas pertinent, quo & equi, inprimis cursorii referendi; qui proinde pro mercibus* contrabando *magis habendi.*

Etsi igitur advenæ sint, qui domicilium perpetuum eo loco non habent, sed vel contagionis, vel alterius periculi evitandi, vel rerum suarum, negotiorumque causa commorantur, uti pro temporum necessitatibus ad munia belli, resistendumque hosti cum ceteris adigi possint, ita & mutua in eos armorum licentia erit. *Et*

Et licet aequum videatur, ut iis, qui ante bellum jam apud hostes morati sunt, spatium aliquod indulgeatur; quo discedere possint, non magis tamen illi, quam cives hostium ipsi, qui non minus p testatem discedendi jure gentium habent (l. 12. §. 9. ff. de capt. & postlim.) *id exigere possunt, cum utrique sint sub hostium Imperio, & intuitu praesentis periculi jus civitati natum sit ejus propulsandi causa eos detinere; quod jus in transeuntes, qui saltem transeunt, & ideo jure Gentium libero utuntur, non competit.*

Quod in bello continuo, & universali sufficit ut locum habeat jus, de quo agimus] „ Scilicet, jus impune laedendi eum, „ qui intra fines hostiles est. At verum id „ non esse, diximus, in iis, qui trans- „ eunt saltem, nec resistunt sive arma ge- „ rendo, sive pecunias contribuendo.

Aliter, quam in pignorationibus] „ Immo eadem utrobique est ratio. Nam sub- „ diti & pignorari, & violari non ex alia „ causa possunt, quam ea, quod sequi „ judicium principis, ejusque causam de- „ fendere teneantur. Utraque ratio cessat „ in advenis, qui transeunt saltem per ho- „ stilem terram.

Quae, ut diximus, ad exemplum onerum impositorum, ad luenda civitatis debita introducta sunt] „ Auctor statuit, advenas, „ qui transeundi, aut morae exiguae cau- „ sa in hostili territorio commorantur, *pi- „ gnorari* non posse, quia ad tuenda ci- „ vitatis debita non tenentur. *Vid. l. 3. „ c. 2. §. 7. Occidi* posse, quia damnum „ ab eis metui potest. At utrobique eadem „ est ratio; adeoque verius est, advenas „ illos nec pignorari, nec occidi posse: „ quia cum subditi perpetui non sint, ci- „ vitatis illius factum nec approbant, nec „ defendunt, nec defendere tenentur.

Multo plus licentiae fit in bello, quam in pignorandi jure] „ Hoc non eo intui- „ tu asserit Baldus, quasi advenas *occidere*, „ non *pignorare* liceat: neutrum enim fieri „ jure potest. Sed hactenus plus est li- „ centiae in bello, quam in pignorandi ju- „ re, quod in pignorationibus capere sal- „ tem personas, & res in securitatem de- „ biti, in bello vero occidere hostem, & „ capere res ejus jure dominii liceat. *Vid.* „ supra *c. 2. §. 2. propos. 8.*

In peregrinis, qui commisso, cognitoque bello intra fines hosticos veniunt, dubitationem non habet] „ Si quis in hostico so- „ lo deprehensus extraneum se esse probat, „ qui vel lucri, vel aegritudinis causa ibi „ commoratur, nec operis, aut opibus „ hosti assistit, is nulla ratione occidi, „ vel violari poterit. Sane, humano ge- „ neri jus transeundi, quod a natura com- „ petit, ob controversiam duarum gentium „ auferi nequit. At quia non constat, an „ quis advena sit, an non, & quilibet „ se pro transeunte venditare posset, capi „ omnino donec id probet potest. Unde „ transeuntes per hostile territorium litte- „ ris protectoriis se munire solent, quas „ *passeports* vocant, unde constet, eos non „ hostes esse, sed advenas, & quibus ex- „ hibitis tuti etiam in hostico territorio „ esse solent.

Ad §. VII.

Videntur *jure gentium pro hostibus haberi*] „ Immo eadem horum est ratio. „ Nam nec hi causam hostis sequuntur, „ aut defendunt, sed jure suo transitus „ utuntur: quod ipsum confirmatur exem- „ plo Corcyraeorum, quod Auctor allegat.

Post modicum tempus] „ Immo arbitrium „ est transeuntis, quanto tempore in ho- „ stico territorio cummorari velit; neque „ enim juri transeundi certum natura prae- „ scriptum est tempus.

Peregrinis primum discedendi faciebant copiam] „ Si cum possint discedere, & „ obsidionis pericula evitare, malint se „ calamitatibus belli exponere, tunc ex „ sua voluntate fiunt hostes. Exemplum „ Campanorum vide apud *Liv. l. 25. c. 22. „ & l. 26. c. 12.*

Ad §. VIII.

Veri *sunt subditi hostium, ex causa permanente*] „ I. e. qui animum perpe- „ tuo in territorio hostili commorandi ha- „ bent, *l. 3. c. 2. §. 7.* 1

Eos offendere ubique locorum, jure hoc gentium licet] „ Immo non jure hoc fi- „ cto gentium id licet, sed ipsa naturae „ ratione; quia opera, vel opibus suis „ resi-

,, resistunt reparationi juris nostri, adeoque ,, opem, ac auxilium delinquenti præstant. ,, At hoc verum saltem est si in terra hostili inveniuntur; secus si in terra media: de quo mox.

Simul inducitur ejus populi hominibus] ,, *Vid. cap. præced.* §. 9.

Ut supra] ,, *d.* §. 9. & *L.* 3. *c.* 2. §. 2. *n.* 3.

Hostis autem qui est, ubique secundum jus gentium impeti potest] ,, Si scilicet in ,, terra hostili, vel mea reperiatur.

Ubicunque prensum] ,, In mea, vel ,, hostili terra.

Quasi hostes interficere] ,, Sive in nostro, sive in hostili territorio inveniantur.

2 *In solo proprio*] ,, Interfici possunt tanquam criminis rei, qui ex judicio nostræ civitatis cives nostros injuria occidunt, res civitatis rapiunt, vel saltem injuriam suæ civitatis approbant, & defendunt.

In solo hostili] ,, Tanquam hostes, quia hostis causam defendunt.

In solo nullius] ,, Jure necessariæ defensionis.

In mari] ,, Scilicet quod occupatum non est: vel quod occupatum quidem est, sed ubi deficit præsentis judicis copia. *Vid. L.* 1. *c.* 3. §. 2. *n.* 1.

Quod eos interficere, aut violare non liceat] Hostis ergo meus in pacato solo capi nulla ratione potest, non ex jure, quod hosti competit, sed quia obstat jus territorii. Nemo enim armatus in pacati territorium intrare, & ibi vim exercere invito domino territorii potest. Effectus hujus rei insignis hic est, quod capiens injuriam faciat non hosti, (is enim ubique hostis est) sed domino territorii, cui inde omnino tenetur. Atque hæc violatio territorii est justa belli causa.

Simile exemplum est in jure Romano, ubi nemini licet alterius fundum venandi causa ingredi; si quis tamen ingreditur, fera quidem capta cedit capienti, quia res nullius est, sed dominus fundi agit injuriarum contra eum, qui prohibente domino fundum ingressus est, *l.* 13. *in f. ff. de injur.*

Hinc quæsitum memini, an per pacati territorium hostem legitime captum ducere liceat? Negatur; quia est actus belli, qui vi fit: omnis autem vis dependet ab arbitrio istius territorii. Atque hinc cum bello Genuenses inter, & Mediolanos gesto civis Genuensis captus per Pontificis territorium duceretur ad castra victoris, Immolensis JCtus a Pontifice consultus respondit, victorem injuriarum teneri, &, si id desideretur, ad exhibendum. *Conf. Petrin. Bell. p.* 2. *tit.* 18.

Additio.

,, Ducere captivos per alienum territorium, est actus jurisdictionis, ac imperii; adeoque absque requisitione imperantis id fieri nequit.

Id jus non ex eorum venit persona] ,, Diximus enim, hostem ubique hostem esse.

Nam civiles societates constituere potuerunt in eos, qui in aliquo sunt territorio, nihil per vim agi nisi tentato judicio] ,, In genere assertio Auctoris vera non est; quod enim in alieno territorio vi non agere liceat, id non demum ex statuto civitatis civili obtinet, sed ex ipsa naturæ ratione. Nititur autem sententia Auctoris perpetuo illo errore, quod quilibet privatus delinquentem quemcunque ubivis punire possit. *Vid. diss. proœm. VII.* §. 65.

Et cessat jus istud promiscuum nocendi] ,, Quia uterque jam superiorem habet intuitu ejus subditi, qui in terra pacati invenitur.

Nihil ausos in portu regio] ,, Et pacato.

Ad §. IX.

Licentia *illa*] ,, Juris scilicet gentium, quæ in bello solenni jus dat occidendi hostem promiscuum. 1

Quod infantium quoque, & fœminarum cædes impune habetur] Immo inter gentes moratiores hic mos nunquam obtinuit. Adeoque nec jure naturali, nec jure gentium, has personas occidere licet; quia infantes non resistunt reparationi juris nostri. Hæc autem unica, & sola causa est, cur hostis occidi possit. Unde merito ex eadem causa excipiuntur senes, & clerici, Agricolæ, & Mercatores, &c. *Vid. infr. c.* 11. §. 10. 11. & 12. Alexandri effatum lau-

laudari solet: *cum fœminis, & captivis non soleo bellum gerere, armatus sit oportet, quem oderim. Curt. l.* 4. *c* 1.

Atque ita sentiunt Camillus apud *Livium l.* 5. *c.* 27. & Alexander *apud Curtium l.* 7. *c.* 9. *in fin.* Duæ tamen sunt exceptiones: 1. si fœminæ quoque militant, eoque reparationi juris nostri resistunt: 2. si discerni nequit ætas, vel sexus, ut in obsidione civitatis. Si enim id prohibitum natura esset, nunquam juris reparatio exigi posset.

At capi possunt & fœminæ, & infantes: 1. quia litron ab his captis solvi debet, quo augentur vires nostræ, hostis autem minuuntur; captura itaque juvat ad victoriam, non mors. 2. Ob amorem uxorum, & liberorum, facilius componi bellum potest. Sane, Alexander Darii matrem, & uxorem, filiasque captivas duxit. Neque id ipse Darius improbavit.

Additio.

,, Quæstionem hanc examinavimus in
,, *Diss. proœm. XII.* §. 743. 744. & infra
,, *c.* 7. §. 1. explicabimus.

Non huc adferam] Recte Auctor ait, exemplum non esse sumendum ex sacra historia; quia Israëlitæ ex speciali Dei mandato, qui plenissimum jus in vitam hominum sibi reservavit, egerunt. Unde etiam id saltem obtinuit in damnatis populis, *Deut.* 20. *v.* 16. non aliis. *Ibidem v.* 14. & 15.

Ut alibi differuimus] ,, *L.* 2. *c.* 20. §. 4.
,, *n.* 2. *c.* 21. §. 14. *n.* 2. *l.* 3. *c* 1. §. 4.
,, *n.* 3.

Ad testandum morem communem gentium]
,, Quo cædes infantium, & fœminarum li-
,, citæ erant.

Fore qui Babyloniorum infantes petræ allidet] ,, Deus ibi in pœnam talia Baby-
,, loniis minatur, *Ps.* 137. *v.* 9. idque re-
,, petit Propheta. *Esai. c.* 13. §. 16. Illi
,, igitur, qui mandata divina exequuntur,
,, beati dicuntur. Neque hic infantibus fit
,, injuria, quia Deus arbiter est vitæ, &
,, necis. qui quo vult modo eam adime-
,, re infantibus potest; neque hæc pœna
,, est infantium, sed Deus suo jure uti-
,, tur: pœna autem est intuitu parentum.
,, *Vid. l.* 2. *c.* 21.

Thraces olim] ,, Fuere gens ferocissima,
,, *Liv. l.* 42. *c.* 52. latrociniis vitam agens,

,, *Liv. l.* 38. *c.* 46. adeoque exempla juris
,, a tali gente desumi nequeunt.

Thucydide] ,, *L.* 7. *p. m.* 296. qui
,, factum hoc improbat, addens: *equidem*
,, *Thracum genus barbarico proximum, u-*
,, *bique non timet, sævissimum se præbet.*

Cum Thebas cepissent] ,, Thebani legi-
,, timo bello victi paruerunt Macedonibus,
,, *Curt. l.* 1. *c.* 8. postea rebelles præsidia
,, Macedonica expellere studebant, ac cri-
,, minis veniam toties ab Alexandro obla-
,, tam respuebant, *Curt. l.* 1. *c.* 13. Hinc
,, vi capta urbe nec fœminis, nec infan-
,, tibus pepercere milites. *Diod. l.* 17 *c.* 13.
,, ubi addit, *Macedones severius, quam in*
,, *hostem deceret, sæviisse. Conf. Arrian.* 1.
,, 3. 17.

Romani capta Ilurgi] ,, Exempla, quæ
,, hanc in rem afferri solent, vel a fero-
,, cibus gentibus, vel in furore conflictus
,, peracta sunt, adeoque consensum gen-
,, tium non inferunt.

Germania is populus] ,, *Tac. de M.*
,, *Germ. c.* 2.

Non sexus, non ætas miserationem attulit] ,, Furor is potius militum fuit;
,, qui expiare seditionis crimen voluere: pu-
,, tabant enim, non aliter posse placari com-
,, militonum manes, quam si pectoribus
,, impiis honesta vulnera accepissent. *Ta-*
,, *cit. ann. l.* 1. *c* 49. Accedit, quod
,, Germani eodem jure uti soliti fuerint;
,, unde jure talionis paria in eos statui po-
,, tuerunt. Germanos enim genus militum
,, atrocissimum vocat Tacitus *Hist. l.* 2.
,, *cap.* 32.

Titus] ,, Ego id apud Josephum non
,, invenio: contrarium potius apparet ex
,, ejus historia de bello Judaico *l.* 7. *c.* 16.
,, ubi ait, majores septendecim annis be-
,, stiis, & ferro consumendos distributos
,, esse; qui vero infra illum annum age-
,, rent, venditos fuisse. Cæterum, verum
,, est, militem occupata urbe promiscue
,, etiam in fœminas, & infantes sæviisse,
,, *d. l.* 7. *c.* 11. & 16.

Adeo sævitia illa in morem verterat]
,, Immo mos ille inter gentes non nisi ex
,, causis singularibus usurpabatur; uti in
,, singulis exemplis demonstravimus.

Si & senes interficiuntur] ,, Quia & hi
,, hostes sunt, & consilio, ac opibus in-
,, juriam civitatis suæ defendunt: quan-
,, quam & hos salvos inter Judæos devi-

„ ctos esse voluerit Titus, *apud Joseph.* „ *bell. Jud.* c. 16. Conf. *infra* c. 11. „ §. 9. n. 4.

A Pyrrho] „ Mirum id non est in „ Pyrrho, qui homo ferocissimus descri- „ bitur *apud Senec. in Troad. v.* 330.

AD §. X.

QUÆRITUR, an in captos sævire liceat? Auctor *jure naturæ* id mox concedit, cum victor justam causam habet, & punit intra modum pœnæ, & delicti: *jure Gentium* autem sævire licere, ait, in infinitum, si bellum est solenne, quoad effectum scilicet impunitatis. At verius est, jure naturæ captos interfici non posse, quia hostis statim, ac in potestate nostra est, desinit esse hostis, nec amplius reparationi juris nostri resistit, eoque fit subditus. Licentia igitur illa non est jus, sed abusus gentium.

Additio.

„ Prolixius mentem suam explicat B. „ Parens in *Disput. de armis illicitis* §. 27. „ 28. Nos infra c. 7. demonstrabimus, o- „ mnia in hostes tanquam criminis reos ipso „ jure naturæ licere.

1 *Ponit enim licere*] „ Scilicet, ad effe- „ ctum impunitatis inter gentes.

Servos dictos, qui servati essent] „ Flo- „ rentinus JCtus ait: *Servi ex eo appella-* „ *ti sunt, quod Imperatores captivos vende-* „ *re, ac per hoc servare, nec occidere so-* „ *lent. L.* 4. §. 2. *ff. stat. hom.*

Ubi illud oporteret improprie pro liceret positum videtur] „ Cum alias opponan- „ tur quod licet, & quod oportet. *Vid.* „ *supr.* §. 2. n. 3.

Thucydide] „ Et *Livio l.* 7. c. 19. Alia „ exempla allegavit Auctor *supra* §. 5. Qui- „ bus adde *Just.* 7. 6. *Diacon. Miscell.* 3. „ 10. & 17. 39. *Thucyd.* 2. p. m. 120. „ *Polyb.* 1. c. 81. & 82. *Appian. Pun.* „ n. 72. *Curt.* 4. 6. & 3. 12. *Comin.* „ 3. *pag.* 295. *Froissard.* 2. p. 135. *Nice-* „ *phorum in Hist. Alex.* c. 6. *Tom. b.*

2 *Nec tempore ullo excluditur potestas occidendi*] „ Ita ut servati quocunque tem- „ pore occidi possint, & finito quoque „ bello.

Quantum ad jus gentium pertinet] „ Ni- „ mirum, ad effectum impunitatis. Nos id „ ex ipso jure naturæ sequi, ostendemus „ suo loco.

Etsi legibus civitatum hic magis, illic minus adstringitur] „ Legibus Romano- „ rum, inprimis sub Christianis Imperato- „ ribus, conditio servorum longe mitior „ facta est: inter Christianos omnis ser- „ vitus sublata est, quin nec jure talio- „ nis in Turcas eam exercere licet. Adver- „ sus Indos jus servitutis hodieque obtinet.

AD §. XI.

SUPPLICUM *occisorum passim occurrunt exempla*] Hæc itidem non probant jus gentium, sed abusum ejus. Sane, deditis non amplius resistunt reparationi juris nostri, non amplius sunt hostes; adeoque deficit necessitas, quæ unica saltem ratio, & causa est, cur lædere hostem liceat. Idque Auctor exemplis firmat c. 11. §. 15. Quæ in contrarium afferuntur exempla, abusum juris gentium, non usum probant.

Additio.

„ Supplices occidi jure naturæ quoque „ possunt: quod rationibus naturæ de- „ monstrabimus *infra* c. 7. Exempla vi- „ de apud *Flor.* 3. c. 21. n. 24. *Sallust.* „ *Jugurt.* 91. *Liv. l.* 2. c. 17. & 9. 31. „ & §. 14. *Thuanum l.* 45. p. m. 889. „ *Burgers obs.* 29.

Illo, quod dixi, belli jure] „ Scilicet, „ ex jure illo particulari, qood gentes in „ bello solenni statuerunt.

Illicitum sibi esse judicarunt] „ Loqui- „ tur de perfectione, de regulis charita- „ tis. Sane, generositatis est, putare, non „ omnia sibi licere, quæ jure belli facere „ licet.

Nec qui se dedunt, semper recipiuntur] „ Nam id voluntatis est.

Tacitum] „ *Annal. l.* 12. c. 17. ubi „ duplicem hujus facti rationem affert: „ 1. quia tanta multitudo tuto custodiri „ non potuit: 2. quia excidio Uspensium „ metus reliquis injici debuit.

Nota & hic belli jus] „ Nimirum, jus, „ quod ex bello jure gentium solenni ori- „ tur, & quod saltem impunitatem tribuit, „ non verum jus dat. Nos infra demonstra- „ bimus, id jus ex vero naturæ jure sequi.

A D

Ad §. XII.

Sine *conditione ulla*] „ Nam datur „ deditio conditionata. *Vid. l. 2. c. 15. „ §. 7. n. 2.*

Legat interfici] Hoc itidem ex abusu juris gentium originem cepit. Nam nullum hic jus est lædendi eum, qui amplius non resistit reparationi juris nostri. Neque hac cæde minuuntur vires hostium, nec nostræ augentur: quod gentes moratiores quoque agnovere. *Vid. infr. c. 11. §. 14.* Unde cum urbs Capsa facta deditione nihilominus diruta, puberes interfecti, & reliqui venundati essent, Sallustius ait, id facinus contra jus belli, non avaritia, nec scelere Consulis admissum, sed quia locus Jugurthæ opportunus, nobis aditu difficilis, genus hominum mobile, infidum, ante nec beneficio, neque metu coercitum.

Additio.

„ Nos acceptos quoque in deditionem, „ nulla salutis adjecta conditione, occidi „ jure naturæ posse, *infra cap. 7.* demon- „ strabimus. Talis deditio vocatur, *se ren-* „ *dre a discretion*, Germanis, *Sich auf* „ *gnad und ungnade ergeben.* Exempla Tes- „ marus allegat *b. ex Camdeno l. 2. p. 312.* „ *Thuan. l. 8. p. 159. Froissard. l. 1. p. 36.* „ *Liv. l. 31. c. 17.*

Ut triumphi die occiderentur] „ Livius „ *l. 26. c. 13.*

Ad §. XIII.

Referre *aut ad talionem, aut ad pertinaciam in resistendo*] Recte Auctor ait, jus lædendi, captos inprimis, & supplices, non defendi posse, nec prætextu *talionis*, quæ non obtinet nisi in ipsos delinquentes; nec prætextu *pertinaciæ*, quia id officii subditorum est, & magis laudandum.

Additio.

„ Infra demonstrabimus, sævitiam hanc „ naturæ jure illicitam non esse.

Sed hæ causæ] „ Sensus est, quod hæ „ causæ sævitiam illam justam non reddant, „ sed ob utilitatem eorum, qui eo rigore u- „ tuntur, allegari soleant. Huncque rigo- „ rem, ait, apud homines defendi jure „ Gentium in bello solenni. At dictum „ sæpius est, non dari bellum solenne; „ adeoque hanc sævitiam ex eo jure de- „ fendi non posse. Diximus porro, rigo- „ rem illum non contrariari juri naturæ, „ quod solum inter gentes obtinet.

In eandem personam, quæ deliquit] „ Tantundem enim nemo pati potest, ni- „ si qui malum fecit. Regula vera est, at „ applicatio fallit: nam subditi, & socii, „ qui eandem causam operis, vel opibus „ defendunt, omnino malum alii inferunt, „ adeoque in eos quoque, si capiuntur, „ si supplices se dedunt, &c. animadverti „ jure talionis potest. *B. Par. in disp.* „ *de jure Talionis §. 47. seq.*

Quorum in eo, quod accusatur, nulla est culpa] „ Immo infra videbimus, sub- „ ditos captos, vel supplices, omnino es- „ se in culpa: adeoque jure naturæ in- „ terfici posse.

Pertinax vero studium in partes nemo est qui supplicio dignum judicet] Præfecto enim, & militibus loci defensio mandata est: tenentur igitur jure naturali ad exactissimam diligentiam, i. e. ex omnibus viribus defendere locum custodiæ eorum commissum; adeoque hactenus ipsorum pertinacia non tantum justa, sed & maxime laudabilis est. Si vero nulla superfit de loco illo defendendo spes, non ultra tenetur præfectus, quia non potest ultra exactissimam diligentiam obligari. Si proinde omni spe sublata præfectus nihilominus resistit, hosti quoque injuriam facere videtur, quia mandata tantum ipsi est defensio, adeoque ultra defensionis terminos privatus resistit. Et sic hosti tenentur proprio nomine, quia ex quo implevit fines mandati, adeoque mandatum deficit, videtur privatus proprio odio restitisse, ac damnum dedisse. Cum igitur jus amplius resistendi ei non competat, puniri ideo, ubi in potestatem nostram venit, potest. Unde Henricus II. Rex Galliæ quosdam captos suspendi jussit, quod contra militiæ disciplinam locum debilem, & qui defendi nulla ratione posset, contra regias copias defenderunt: quanquam Belisarius contrarium statuat, & contraria exempla ipse Auctor afferat *infra c. 11. §. 16.*

Sed & suo Principi tenetur, si fines mandati excedendo plus damni dat consumto milite, quem servare potuit.

Addit

,, Quid jure naturæ ... late infra explicabimus. *cap.* 1. §. 16. Certissimum est, nos in pe...aciter resistentes pœnam statuere non posse: judicium enim nostrum non est, quousque defensio hostis necessaria sit; alias semper pro pertinacia judicare, eoque prætextu punire præfectum posset: unde moratiores gentes quoque a tali cæde abstinuisse, legimus. Add. *Sen. de ira c.* 29. *l.* 3. *Plin.* 3. *ep.* 9. *Curt.* 4. 6. & 8. 14. *Cic. Pison.* 32. Conf. *d. c.* 11. §. 15. *seq.* Sane, hosti nostro non fit injuria; in eum enim omnia licent. Et si ultra mandatum illi, qui resistunt, agunt, ideo suo duci obligantur, non hosti.

Cum partes illæ aut a natura assignatæ] ,, Uti si subditus urbem defendit.

Aut honesta ratione] ,, Ex lege societatis, & fœderis.

Jure militari Romano] ,, *Lib.* 3. §. 5. *ff. Re milit. Suet. in Aug. c.* 24.

Ob utilitatem ergo suam quisque summo illo rigore utitur] ,, Adeoque allegari id solet tanquam causa suasoria, quasi culpa ejus sit, in quem talio exercetur.

Defenditur autem rigor ille apud homines eo gentium jure, &c.] ,, Adeoque causa illa suasoria ex mente Auctoris jure gentium justifica facta est, si id, in bello solenni contingit; ad effectum nimirum impunitatis. Quod verum non esse, mox videbimus.

,, *cujus sententia præter morem, & ingenium ipsius, visa mihi fuit admodum atrox.* & pag. seq. *Inprimis cavendum esse, ne Deus aliquo scelere offendatur. Debere Carolum ita se comparare ut hoc uno facto clarum faciat, quam non sit crudelis, aut vindictæ cupidus; sibi videri dimittendos esse obsides, qui suorum fidem secuti pro salute patriæ in discrimen venissent. Conf. Camd. p.* 4. *p.* 665. *Liv. l.* 28. *c.* 34.

,, Quid jure naturæ obtineat, apparet ex dictis in dissertatione prooemiali *XII.* §. 848. & ex dicendis infra *c.* 11. §. 18.

Qui se obligaverant quasi ex conventione] ,, Qui sponte oppignoraverant vitam pro fide suorum. *Gron. h.* Quod Auctor fieri posse, negavit *supra L.* 2. *c.* 21. §. 11. Add. *infra c.* 17. §. *f.*

Sed & in eos, qui aliis traditi] ,, Ita Apud *Liv. l.* 9. *c.* 5. *obsides* 600. *dati, qui capite luerent, si pacto non staretur.* Apud Camdenum *obsides dati sunt ea conditione, ut si quid contra pactiones facerent, integrum esset, supplicium de illis sumere. p.* 2. *p.* 257.

Etiam pueros] ,, Plerumque liberi, aut cognati. *Vid. Liv.* 2. 3. *Thuan. l.* 1. *p.* 11. *Camd. p.* 2. *p.* 189. & *p.* 5. *p. m.* 95. *Tesm. h.*

A Simone] ,, Qui fratris filios Triphoni obsides dedit pro redemtione Jonathæ.

Et fœminas] ,, Inter quas præ aliis nota est Clelia.

Ad §. XIV.

Idem *jus*] ,, Quod in bello solenni occidi possint.

Et in obsides usurpatum] Immo nulla moratiorum gentium jus sæviendi in obsides unquam probavit. Deficit necessitas, quæ sola jus dat sæviendi in hostes. Contrarium potius apparet ex exemplis ab Auctore allegatis *infra c.* 11. §. *f.*

Additio.

,, Exemplum pro mitiori sententia occurrit apud Comminæum. *Comment.* 2. *p.* 258. *Antequam eo veniret, convocato consilio deliberaverat, quid de obsidibus statuendum esset. Dicebant aliqui, necandos esse. Contaus inprimis,*

Ad §. XV.

Sicut *autem jus gentium permittit multa*] ,, Quam hypothesin Grotii explicavimus, & exemplis illustravimus in *Dissert. proœm. IV.* §. 14.

Permittendi modo, quem jam explicavimus] ,, Scilicet, ad effectum impunitatis, & ne inter gentes pro homicida, aut fure haberi possit. *Vid. supra* §. 5.

Ita quædam vetat permissa jure naturæ] ,, Quod itidem juxta principia Grotii examinavimus *dict. diss. IV.* § 15.

Eum gladio, an veneno interimas, nihil interest] Quæritur, an armis per se turpibus in hostem uti liceat? Auctor id jure naturæ fieri posse, affirmat; at rectius negamus.

Media

Media enim turpia, etsi aliter quis vincere nequeat, in bello illicita sunt. Sane, cum quæstio sit de vi a natura, i. e. ex Dei voluntate licita, tota ratio necessitatis cessat si Deus salva perfectione ea velle nequit, uti non potest, quæ per se turpia sunt.

Sed & cum Deus judex sit belli, quod geritur, pugnaret cum ejus perfectione, turpia permittere remedia. Denique necessitas, quæ allegari posset, non est a natura, sed ex imbecillitate humana, quæ contra jura naturæ nihil indulget. Idque ex consensu gentium infra probabimus.

Turpia autem arma sunt, quæ nullam virtutis speciem præ se ferunt, sed ex animi mollitie, fœditate, & timiditate ita adhibentur, ne adversus ea hosti nostro defensio pateat: & ut verbo dicam, quæ omnem defensionis facultatem ita excludunt, ut ab homine provideri nequeant.

Turpitudo illa detergitur 1. si ea admissa caveatur majus malum, adeoque medium turpe benignius fit honesto: 2. si agitur de necessaria defensione vitæ, quæ contra notorium invasorem aliter servari nequit: 3. injustitiam sæpe delet admiratio virtutis, ut in Scævola, Judith, &c. Denique, & 4. excipitur ab illa regula si jure talionis adhibentur talia arma. Talio enim apud Deum quoque excusat, & valet.

Additio.

„ Materiam hanc, intricatam admodum, „ & hactenus non satis extricatam, ex „ professo tractavit B. Parens in Disputatio„ ne *de armis illicitis*. Contenta vide *supra* „ §. 1. *Prop. IV.*

„ Nos cum Grotio statuimus, vix dari „ arma illicita. Cum enim omnia jure na„ turæ liceant in hostem tanquam in cri„ minis reum, qui cives nostros interimit, „ res nostras rapit, vastat, &c. vel con„ silio saltem, & opibus suis reparatio„ nem juris nostri impedit, &c. nulla ar„ ma vetita esse putarem, quæ hostem „ destruere, vires ejus minuere, eoque „ viam nobis ad juris nostri reparationem „ sternere possit.

„ Hinc igitur 1. etiam veneno hostem „ necare possum. Nam quem interficere „ licet, gladio, an veneno interimas, „ nihil interest. *Grot. h. c.* §. 15. *n.* 1.

„ Sane, cum hostem e longinquo, & ex „ insidiis quoque globo transfodere possim, „ nullam video rationem cur non veneno „ cum tollere queam.

„ Adeo ut nec vetitum natura sit, globis, „ vel sagittis venenatis uti, quia hostis si „ non ex vulnere, tamen ex veneno peritu„ rus est: adeoque vires hostis minuuntur.

„ Præterea 2. nullam video prohibendi „ rationem, cur non & percussorem im„ mittere in hostem liceat; quem enim per „ plures, eum etiam per unum occidere pos„ sum. *Grot. h. c.* §. 18.

„ Nec distinguendum arbitror, an perfi„ dia conjuncta sit, an non: quia ad repa„ rationem juris nostri etiam opera malorum „ hominum uti possumus. Sane, experien„ tia docet, hostem hostis sui milites ad de„ ferendum præmio promisso invitare, & „ transfugarum, i. e. perfidorum opera uti „ solere. *Dissent. Grot. d.* §. 18.

„ Cur ergo inter Christianos, aliasque mo„ ratiores gentes, hi modi defensionis adeo „ improbantur? Resp. Quia religio Christia„ na, quæ etiam inimicos diligere jubet, „ omnes abhorret reparandi modos, qui „ non præcise, & absolute ad juris nostri „ defensionem sunt necessarii: quales non „ sunt venena, & percussores; his enim mo„ dis quidem vires hostium minuuntur, sed „ bellum ideo non finitur.

„ Præcipua autem ratio hæc est, quod „ hosti, quem veneno interimimus, eodem „ jure utendi ansa daretur. Indeque vicissim „ nostræ civitatis milites, & duces non „ tantum veneno, & immisso percussore in„ terimi, sed & capti propter mala hosti il„ lata, per tormenta, & cruciatus necari „ possent. Mutuo igitur metu litigantes de„ terreri, & ob metum talionis prohibere bel„ lum gerentes solent, ne ejusmodi armis „ milites utantur. *Vid. not. infr.* §. 16. *in fin.*

„ Denique is, qui justam sibi arbitratur es„ se belli causam, falli, & causa cadere po„ test. Quo casu eo majorem daturus est pœ„ nam tum Deo, tum hominibus, quo plus „ mali adversario forte injuria intulit. Ipsa i„ gitur religio bellum gerentes cautos reddit, „ ne ulla defensionis media adhibeant, quæ „ vindictam magis, quam reparandi necessi„ tatem inferunt. Certissimum igitur est, non „ dari arma illicita, nisi modus defensionis „ per se crimen inferat. Hinc supra diximus, „ in fœminas hostiles adulteria nunquam per„ mitti, *vid. Grot. h cap.* §. 19. mensura „ enim delicti per aliud delictum fieri non „ potest. *Vid. l. 2 c.* 20 §. 1. *prop. VII.*

„ Sed & si alii innocentes, adhibito v. g.

 „ vene-

„ veneno, periculo subjicerentur, uti si aquæ,
„ quarum usus communis est, veneno cor-
„ rumpuntur, modum hunc reparandi illici-
„ tum esse, putamus; jus enim eorum, qui
„ hostes nun sunt, inde læderetur.

Si jus naturæ respiciat] „ Aliud enim in-
„ troductum, ait, jure gentium.
Nam generositu quidem est] „ Id ad regulas
„ perfectionis pertinet: nos, quid homines
„ inter se jure facere possint, quærimus.
Sui defendendi habeat copiam] „ Ut fit in a-
„ cie, & conflictu; non si veneno res agitur.
*Sed non debetur hoc cuiquam, qui mori
meruit*] „ Hostis enim injuriam nobis facit;
„ reparationi juris nostri resistit, nos, no-
„ strosque promiscue cædit, eoque nostro
„ judicio mortem meretur.
At jus gentium] „ Scilicet, voluntarium;
„ quale non existere diximus.
Si non omnium, certe meliorum] „ Vix
„ enim dari aliquod jus gentium universale,
„ ipse Auctor statuit *l.* 1. *c.* 1. §. 14. *n.* 1.
*Jam olim est, ne hostem veneno interficere
liceat*] „ Immo id non ex jure gentium obti-
„ nuit, sed ex mutuo metu; uti id sta-
„ tim explicabitur. *Conf.* §. 6. *n.* 2.
*Qui consensu ortus est ex respectu commu-
nis utilitatis*] „ Unde id, quæso, apparet?
„ Unde probari potest, gentes in id com.
„ muni consensu ivisse? *Conf. Dissert. pro-
„ œm. IV.* §. 29.
*Ne pericula in bellis, quæ crebra esse cœpe-
rant, nimium intenderentur*] „ Quæ ratio
„ obligationis inter gentes? unde constat,
„ gentes id voluisse, & ex ea ratione id vo-
„ luisse?
Et credibile est, a regibus id profectum]
„ Fabula hæc est, ingeniosa equidem, sed
„ quæ juris gentium existentiam magis sus-
„ pectam reddit.
*A veneno minus, quam aliorum, tuta
est*] „ Ex hac hypothesi sequeretur, uti
„ veneno ex jure gentium inter reges saltem
„ recepto, esse prohibitum, non si inter
„ respublicas bellum fit, quia metus a vi-
„ ta regum desumtus ibi cessat.
Nisi defendatur juris aliqua religione]
„ Cum jus gentium voluntarium non de-
„ tur, nulla inde potest esse religio. Mu-
„ tuus metus sufficit ad deterrendos bellum
„ gerentes.
Et metu infamiæ] „ Cum jus tale gen-
„ tium non existat, frustra metuitur infa-
„ mia ex ejus violatione: quis, quæso, fo-
„ ret infamiæ hujus inter gentes effectus?
Clandestina scelera] „ Ita dicta, quia 2
„ alter non habet sui defendendi copiam.
„ *Vid. n.* 1.
Communis exempli interesse] „ Causam
„ communem hominum esse.
Respiciunt merum jus naturæ] „ Jure
„ naturæ enim quem interficere licet, eum
„ gladio, an veneno interimas, nihil in-
„ terest. *Vid. n.* 1.
*Illud autem, quod a gentium voluntate
ortum trahit, prætervident*] „ Et merito,
„ quia tale jus non existit.

AD §. XVI.

Et *ad vim accedit propius, &c.*] „ A- 1
„ deoque contra quam alter se defendendi
„ habet copiam.
Spicula veneno inficere, &c.] „ Ut si
„ non ex vulnere, saltem ex veneno per-
„ eat hostis.
De Getis tradit Ovidius] „ *Add. idem
„ Trist.* 3. *v.* 31. 10. *& Pan. l.* 11. *c.* 53.
„ De Persis idem testatur *Arist. lib. de Plan-
„ tis*; de Ambigeris *Justin. l.* 12. *c.* 10.
„ *& Curt. l.* 9. *c.* 8; De Slavis, *Leonis
„ Tactica c.* 18. *them:* 108; de Indis *Æ-
„ lianus var. l* 6. *c.* 18; de Venetis *Bem-
„ bus lib.* 3. de Hispanis *Thuanus l.* 46.
„ *p.* 962; de Pyrenæis *Becman. de orig.
„ leg. pag.* 186.
Sed boc quoque contra jus gentium] „ Ve-
„ rissimum est quod Auctor ait, jure natu-
„ ræ non prohibitum esse veneno inficere spi-
„ cula. Rationem modo explicavimus.
Non universale] „ Distinctionem inter
„ jus gentium universale, & certarum gen-
„ tium, ex mente Auctoris exposuimus in
„ *Diss. proœm. IV.* §. 11. Nos passim pro-
„ bavimus, non dari Jus Gentium nec uni-
„ versale, nec Europæum.
Et si qua] „ I. e. earum, quæ cum
„ Europæ Gentibus confines sunt.
Quod recte a Salisbertensi observatum est]
„ Immo is non ait, jure Gentium Europæo
„ demum id fuisse prohibitum, sed ipsu ju-
„ re naturæ.
Nam & fontes veneno inficere] „ Exempla 2
„ de Utero Brittannorum rege refert *H. Boe-
„ thus lib. X.* quod ex fonte jussu Occæ Sa-
„ xonum regis infecto bibens mortuus sit. De
„ Afris

„ Afris vide *Appian. Civ. l. 2. p. 455.* De „ Clysthene Siconio *Frontin. l. 3. 7. 6.* Conf. „ *Dubrav. lib. 18. Buchanan. Hist. Scot.* „ *p. 211. Galfriol. Hist. Brit. VIII. 24.* „ *Zwinger. Theatr. vit. hum. Vol. 2. l. 7.* „ *p. 506. Zevecot. ad Flor. l. 2. in f. Zigler,* „ *in not. ad Grot. h. p. 540.*

Quod ipsum quoque aut non latet, aut non diu latet] „ Adeoque quod præcaveri potest „ ex paucorum casu, indeque pro clandesti- „ no armorum genere haberi nequit. *Gron. h.* „ At verius est, hoc armorum genus natura „ illicitum esse, quia innocentes æque, ac „ nocentes inde perire possunt.

Sed & contra fas Deûm] „ i. e. Contra „ jus naturæ.

Jura gentium Diis quoque adscribi, &c.] „ *Vid. diss. proœm. IV.* §. 8. Immo cogni- „ tum Auctoribus veteribus non fuit jus gen- „ tium voluntarium; adeoque illud per *fas* „ *gentium* intelligere non potuere.

Alibi quoque a nobis] „ *Vid. l. 2. c. 19.* „ *§. 1. n. 1. c. 20. §. 44. n. 6. & l. 3. c. 6. §. 2.*

Si ad minuenda pericula tales sint quædam bellantium tacitæ conventiones] „ Quid non „ prætextu tacitarum ejusmodi conventio- „ num fingi posset? quænam sunt istæ gen- „ tes, quæ ita tacite convenerunt? Quid „ si gens, quæ armis ejusmodi turpibus uti- „ tur, neget se unquam consensisse, contra- „ rium quis probabit? Sed & si probari pos- „ set, inter duas forte gentes adhibita ejus- „ modi arma non fuisse, unde constabit, „ alias gentes in id consensisse, vel eas ab- „ stinuisse animo paciscendi, & jus consti- „ tuendi? Quid si alter alleget, se id fecis- „ se, quod alia sese defendendi media tunc „ non fuerint? &c.

Manente bello convenerit] „ At id non „ erat ex tacito pacto, aut ex jure aliquo „ gentium voluntario, sed ex pacto expres- „ so, unde jure naturali quoque obligatio „ oritur, utpote quo pacta servari debent. „ Exemplum similis conventionis an. 1675. „ Argentorati factæ affert Kulpisius *in Colleg.* „ *Grot. Ex. 11. §. 7.* ubi *art. 57.* prohibe- „ tur: *Dass man sich keiner drath, vergif-* „ *teten, gestirnten und ungewöhnlichen Ku-* „ *gel ins kunfftige gebrauchen solle.*

Ad §. XVII.

De *aquis*] „ Ita aquam elleboro corrupit „ Clisthenes Syconius *Frontin. III. 7. 6.* „ Metallarii Bohemiæ, in bello inter Alber- „ tum I. & Wenceslaum Pachum, fluvium „ scoriis, & aliis purgamentis metallicis cor- „ ruperunt. *Dubrav. Hist. l. 18.* Hæc res il- „ licita non est, quia nihil interest, ferro, „ an siti hostem ad reparationem adigam.

Quod & natura] „ Quia tendit ad repara- „ tionem juris nostri, adeoque necessarium „ est.

Et consensu] „ Scilicet, tacito, seu jure „ gentium voluntario: quale non existere, „ diximus. Immo hic ipse consensus Gen- „ tium jus naturæ probat.

Ad §. XVIII.

Hostem *interficere immisso percussore*] 1 Hoc insidiarum genus & illicitum, & turpe est, si quis nimirum tanquam latro, forte pecunia conductus, hostis castra ingreditur, & ducem hostis structis insidiis occidit: nisi conjuncta sit generositas, & fortitudo maxima, uti in facto Scævolæ, qui palam ingressus in castra regem petiit; & Judithæ, quæ animo liberandi populum Dei Holofernem occidit.

Additio.

„ Quæstionem hanc, an percussorem in „ hostem immittere liceat, late explicat B. „ Parens in Dissert. *de Armis illicitis* §. 47. „ *usque ad* §. 58. Locum delibavimus supra „ §. 1. *Prop. IV.* Nostram sententiam expo- „ suimus supra §. 15.

Sed omnino discrimen adhibendum] „ Au- „ ctor putat, percussorem, qui hosti fidem „ debet, non posse immitti, quod facto per- „ fidia insit; si fidem non debet, posse: „ quod supra refutavimus. *Add. d. diss.* §. 48.

Subditi in regem] „ Qui fidem jurarunt.

Milites in eum, cui militant] „ Et cui sa- „ cramento obstricti sunt.

Recepti ut supplices] „ Nam per deditio- „ nem judicio, ac arbitrio victoris se, sua- „ que submittunt.

Advenæ] „ Qui scilicet animum perma- „ nendi, non saltem transeundi habent. *Su-* „ *pra* §. 6. 7. & 8.

An vero nulla teneantur fide] „ Adeoque „ nec subditi, nec vasalli, nec advenæ sunt.

Laudatus ab historicis] „ *Martial. l. 8.* „ *epigr. 30.*

Nimirum, hostem occidere ubivis licet] 2 „ Quia resistit reparationi juris nostri.

Sed & jure gentium] „ Intelligit volunta- „ rium, quale non agnoscimus.

Nec

Nec refert quot sint] „ An plures ab uno, „ an unus a pluribus, an unus ab uno occi„ datur.

Sexcenti Lacones] „ *Justin.* 2. 11. Diodo„ rus Siculus quingentos fuisse, refert *l.* 11. „ *c.* 9. Alii trecentos tantum. *Herod. l.* 7. „ 224. *Ælian.* 3. *var.* 24. Simile de paucis „ Gallis tentorium Persarum regis petentibus „ refert *Marcell* 19. 13. *Vid. Tesm. b.*

Sed & qui aliis faciendi auctores sunt, jure gentium inculpati habentur] „ Hæc exem„ pla non probant jus gentium, sed ipsum „ jus naturæ.

3 *Exquisitis suppliciis affici solent*] „ Conf. „ *l.* 3. *c.* 7. §. 6. *n.* 4. *inf.*

Quod in jus gentium deliquerint] „ De„ linquere non possunt in jus, quod plane „ non existit.

Sed quia eodem jure gentium in hostem quidvis licet] „ Non *jure Gentium* demum „ in hostem omnia licent, quia tale non da„ tur, sed ipso jure naturæ.

Gravius autem, aut levius malum statuit quisque pro sua utilitate] Communis sententia gentium fuit, sævire licere in hostes captos, nedum ergo in ejusmodi hostes, qui in meo inveniuntur territorio animo mihi nocendi. At alibi diximus, hunc abusum esse juris gentium. Jure naturæ hostis statim, ac captus est, desinit esse hostis; adeoque sævire in eum amplius non licet, nisi contra jus naturæ aliquid commiserit, uti percussores.

Additio.

Nostram sententiam exposuimus *sup.* §. 15. *ad rubr. quartam.*

Quos mittere jure gentium, haud dubie licet] „ Jure naturæ enim quin exploratores „ mittere liceat, dubium non est: actus enim „ per se nihil turpitudinis habet; præterea „ id necessarium est ad juris nostri repara„ tionem.

Deprehensi pessime tractari solent] „ Quia „ hostes sunt, in quos alteri bellum geren„ tium æque omnia licent.

Juste interdum ab his, qui justam habent bellandi causam] „ Intelligit justitiam inter„ nam, quæ ex jure naturæ oritur, & ubi „ Auctor præcise requirit justam causam.

Ab aliis vero licentia illa, quam dat jus belli] „ In bello scil. jure gentium solenni: „ quæ licentia tantum jus externum tribuit, „ & impunitatem. Equidem verum est, jure „ naturæ tantum eum, qui justam causam „ habet, jura belli sibi arrogare posse: cum „ vero uterque justitiam causæ sibi afferat, „ nec superior sit, qui de ea cognoscat, & „ decidat, suspensam esse, diximus, quæ„ stionem de causæ justitia, donec per ulti„ mam victoriam, i. e. per sententiam Dei, „ bellorum arbitri, constet, uter jure, uter „ injuria egerit. Atque tunc in victum omnia „ licent, illeque tum Deo, tum victori, jure „ pœnas dabit.

Qui tali opera oblata uti noluerint] „ Ma„ thias Hungariæ rex hostem Georgium Po„ diebraecium advertit de insidiatore. *Besol.* „ *dus de arte, jureque belli c.* 5. *Subn. XI.* „ *f.* 92. Fridericus Wilhelmus Elector Bran„ denburgicus idem denunciavit Turrenio. „ *Valkener Europ. perturb. p.* 4. *pag.* 489. „ *Renschius im Brandenburgischen Zedern-* „ *Hayn, in vita Frid. Wilb.*

Non ad justi, injustive opinionem] „ Quasi „ dubitaverint, an jure id fieri possit.

De his percussoribus, quorum pacto perfidia inest, aliud dicendum] „ Rationem dif- 4 „ ferentiæ exposuit Auctor supra. *c.* 1. § 21. „ 22. Nos diximus, utroque casu jure na„ turæ licitum esse percussore uti.

Contra jus gentium faciunt] „ Scilicet vo„ luntarium; quale non dari, sæpius dictum „ est.

Peccare censeantur apud Deum] „ Per„ cussor peccat quia perfidiam committit; „ non autem is, qui ejus opera in hostem, „ in quem omnia licent, utitur, adeoque „ qui perfidus non est.

Non autem apud homines, i. e. in gentium jus] „ Jure gentium, i. e. jure naturæ, ope„ ra malorum hominum uti licere, Cicero „ docuit supra *l.* 2. *c.* 56. §. 5. Conf. *l.* 2. „ *c.* 17. §. 20. *n.* 1. *l.* 3 *c.* 1. §. 22.

Intra jus interficiendi consistit hæc consuetudo] „ Sensus est, jus illud gentium, quo „ opera malorum hominum in hostes uti li„ cet, approbasse saltem cædes hostium, non „ vero ut perfidos quoque eos, qui fidem ho„ sti debent, reddere possimus. Diximus, „ frustra de effectu juris gentium voluntarii „ quæri, cum tale jus plane non existat.

Violasse jus non natura tantum, sed & gentium, creditur] „ Neutrum admittimus: „ jure naturæ omnia in hostem licent, & „ actus ille saltem turpis est intuitu percus„ soris; jus gentium autem non dari, toties „ dictum est.

Placuerit] „ Rationem affert, cur gentes 5 „ prohibuerint percussore uti si perfidia con„ juncta est, non vero si ea cessat. Nimirum, „ quia capita bellum gerentium nunquam tuta „ futura

„ futura essent. At frustra de illa ratione quæ- „ tor, cum tale jus gentium non existat.

In bello ergo solenni] „ I. e. in bello pu- „ blico, quod inter duas summas potestates „ geritur, & indictum est.

Aut inter eos, qui belli solennis indicendi jus habent] „ Intelligit illos, qui pro parte „ imperium habent, vel qui inæquali fœdere „ juncti sunt. *Vid. c. 3. §. 4.*

Id non licet] „ Scilicet, percussoribus uti, „ quorum facto perfidia inest.

Extra vero bellum solenne habetur pro licito] „ Quid sit bellum minus solenne, ex „ principiis Auctoris exposuimus in *Dissert.* „ *proœm. IX.* §. 70. In hoc bello jura natu- „ ræ obtinere, ait *L. 1. c. 3.* §. 4. *n. 1.* & 2. „ Jure naturæ autem in rebelles, & latro- „ nes, malorum opera uti licere, statuit, etsi „ perfidia conjuncta sit.

Eodem jure gentium] „ Atqui Auctor pas- „ sim inculcavit, jus gentium non disponere „ de his, qui gens non sunt, aut gentis pars. „ *Vid. sup. c. 3.* §. 12. *L. 1. c. 2.* §. 4. *n. 2.*

Insidias tales degeneres negat] „ Tacitus „ non ait, Gannascum per percussores, qui- „ bus perfidia conjuncta erat, periisse, sed „ per missos Corbulonis, qui Gannascum do- „ lo aggressi sunt, & per insidias eum inter- „ fecerunt. *Tacit. Annal. l. XI. c. 19.* Hoc „ factum non contra hostem, sed transfugam, „ & perfidum commissum, non improbatur.

Curtius Spitamenis perfidiam minus, ait, invisam esse potuisse] „ Alexander non fuit „ Auctor hujus perfidiæ; adeoque hoc exem- „ plum thesin Auctoris non probat. Sed nec „ perfidiam Spitamenis approbat Curtius; „ sed saltem ait, *minus eam invisam jam* „ *esse potuisse*.

Sic & in latrones, & piratas, perfidia vitio quidem non caret] „ Fides enim, quæ „ his qua talibus datur, omnino servanda est. „ *L. 2. c. 15.* §. 14. *l. 3. c. 23.* §. 2.

Sed apud gentes odio eorum, in quos committitur, impunita est, &c.] „ Repetit hæc „ Auctor passim infra *c. 12.* §. 26. *n. 1. c. 19.* „ §. 6. & *c. 23.* §. 2. Quasi gens jus puniendi „ delicta alterius gentis ullo casu habeat? „ Errorem hunc Auctoris refutavimus *l. 2.* „ *cap. 20.*

Ad §. XIX.

Stupra *in fœminas in bellis passim leges & permissa, & impermissa*] Regula generalis est, licita non esse in hostem, quæ ad jus consequendum, aut bellum finiendum nihil conducunt. Stupra enim nihil eo pertinent. Sane, quæ per se turpia sunt, nulla belli ratione excusantur, neque abusus ille juris gentium, quo jus vitæ, & necis in servos sibi arrogarunt hostes, ad pudicitiam extensus est. Unde hæc Romanis sancta visa fuit etiam in hoste. *Vid. Liv. l. 26. c. 69.*

Spectarunt injuriam solam in alienum corpus] „ Sed male; injuria enim in corpus ho- „ stis non licita est, nisi quatenus est ne- „ cessaria.

Qui non solam injuriam, sed ipsum efferatæ libidinis actum hic consideraruut] „ Qui actus „ per se illicitus est, & ad vincendum nihil „ operatur.

Et quod is neque ad securitatem pertineat] „ Hostium vires eo neque minuuntur, neque „ nostræ augentur.

Neque ad pœnam] „ Esset enim novum „ flagitium.

Ac proinde non bello magis, quam pace impunitus esse debeat] „ Quia est actus per „ se omni tempore illicitus.

Marcellus] „ *Liv. 25. c. 25.* Conf. *Quin-* „ *ctilian. declam.* 3.

Uspiam, i. e. apud moratiores populos] „ Apud quos jus naturale viget; nam inter „ gentes nihil aliud sanctum est, quam quod „ sanctione naturali ab omni violatione exi- „ mitur, non quod ex ficto aliquo gentium „ jure sanctum fingitur.

Inter Christianos] „ Immo ut partem juris „ naturæ. 2

Ubique pœna sit obnoxius] „ Hunc enim „ effectum juri gentium Auctor tribuit in illis „ casibus, ubi jus gentium quædam vetat, „ quæ jure naturæ sunt permissa. *Vid. diss.* „ *proœm IV.* §. 15. At toties dictum est, non „ dari jus gentium, adeoque nec eo jure ali- „ quid vetari posse, nedum sub pœna.

In Corsicam deportatum] „ Sunt & aliæ „ quæstiones circa arma, de quibus dubitari „ potest an licita sint, & quæ in sæpius lau- „ data disputatione *de armis illicitis* § 57. „ *usque ad* §. 72. recensentur.

FINIS TOMI TERTII.

